

32101 077772554

Elizabeth Foundation.

LIBRARY

OF THE

College of New Jersey.

XIV2865-241

PATROLOGIAE CURSUS COMPLETUS,

SEU

BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGRA, UNIFORMIS, COMMODA, OECONOMICA
OMNIUM SS. PATRUM, DOCTORUM, SCRIPTORUMQUE ECCLESIASTICORUM.

SIVE LATINORUM, SIVE GRÆCORUM,

QUI AB AÑO APOSTOLICO AD ETATEM INNOCENTII III (ANN. 1216) PRO LATINIS
ET AD PHOTII TEMPORA (ANN. 863) PRO GRÆCIS FLORUERUNT :

RECUSIO CHRONOLOGICA

OMNIUM QUÆ EXSTITERE MONUMENTORUM CATHOLICÆ TRADITIONIS PER DUODECIM PRIORA
ECCLESIAE SÆCULA ET AMPLIUS,

JUXTA EDITIONES ACCURATISSIMAS, INTER SE CUMQUE NONNULLIS CODICIBUS MANUSCRIPTIS COLLATAS,
PERQUAM DILIGENTER CASTIGATA;

DISSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS, VARIISQUE LECTIONIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA;

OMNIBUS OPERIBUS POST AMPLISSIMAS EDITIONES QUE TRIBUS NOVISSIMIS SÆCULIS DEBENTUR ABSOLUTAS
DETECTIS AUCTA;

INDICIBUS PARTICULARIBUS ANALYTICIS, SINGULOS SIVE TOMOS SIVE AUCTORES ALICUJUS MOMENTI
SUBSEQUENTIBUS, DONATA;

CAPITULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET TITULIS SINGULARUM PAGINARUM MARGINEM SUPERIOREM
DISTINGUENTIBUS SUBJECTAMQUE MATERIAM SIGNIFICANTIBUS, ADORNATA;

OPERIBUS CUM DUBIIS, TUM APOCRYPHIS, ALIQUA VERO AUCTORITATE IN ORDINE AD TRADITIONEM
ECCLESIASTICAM POLLENTIBUS, AMPLIFICATA;

DUCENTIS ET AMPLIUS INDICIBUS LOCUPLETATA; SED PRÆSENTIS DUOBUS IMMENSIS ET GENERALIBUS, ALTERO
SCILICET RERUM, QUO CONSULTO, QUIDQUID NON SOLUM TALIS TALIS PATER, VERUM ETIAM UNUSQUISQUE
PATRUM, ABSQUE ULLA EXCEPTIONE, IN QUODLIBET THEMA SCRIPSERIT, UNO INTUITU CONSPICIATUR;
ALTERO SCRIPTURÆ SACRÆ, EX QUO LECTORI COMPERIRE SIT OBVIUM QUINAM PATRES ET
IN QUIBUS OPERUM SUORUM LOCIS SINGULOS SINGULORUM LIBRORUM SCRIPTURÆ VERSUS,

A PRIMO GENESEOS USQUE AD NOVISSIMUM APOCALYPSIS, COMMENTATI SINT.

EDITIO ACCURATISSIMA, CETERIQUE OMNIBUS FACILE ANTEPONENDA, SI PERPENDANTUR CHARACTERUM NITIDITAS,
CHARTÆ QUALITAS, INTEGRITAS TEXTUS, PERFECTIO CORRECTIONIS, OPERUM RECUSORUM TUM VARIETAS
TUM NUMERUS, FORMA VOLUMINUM PERQUAM COMMODA SIBIQUE IN TOTO PATROLOGIAE DECURSU CONSTANTER
SIMILIS, PRETI EXIGUITAS, PRÆSENTIMQUE ISTA COLLECTIO, UNA, METHODICA ET CHRONOLOGICA,
SEXCENTORUM FRAGMENTORUM OPUSCULORUMQUE HACTENUS HIC ILLIC SPARSORUM,
PRIMUM AUTEM IN NOSTRA BIBLIOTHECA, EX OPERIBUS ET MSS. AD OMNES ETATES,
LOCOS, LINGUAS FORMASQUE PERTINENTIBUS, COADUNATORUM.

SERIES GRÆCA

IN QUA PRODEUNT PATRES, DOCTORES, SCRI TORESQUE ECCLESIAE GRÆCAE
A S. BARNABA AD PHOTIUM,

ACCURANTE J.-P. MIGNE,

Bibliothecæ Cleri universæ,
SIVE

CURSUS COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIAE ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

PATROLOGIA, AD INSTAR IPSIUS ECCLESIAE, IN DUAS PARTES DIVIDITUR, ALIA NEMPE LATINA, ALIA GRÆCO-LATINA; LATINA,
JAM INTEGRE EXARATA, VIGINTI ET DUCENTIS VOLUMINIBUS MOLE SUA STAT, CENTUMQUE ET VILLE FRANCIS VENIT. GRÆCA
DUPLICI EDITIONE TYPIS MANDATA EST. PRIOR GREGUM TEXTUM CUM VERSIONE LATINA LATERALIS COMPLECTITUR, ET
FORSAN CENTUM VOLUMINUM EXCEDET NUMERUM. POSTERIOR AUTEM VERSIONEM LATINAM TANTUM EXHIBET IDEOQUE IN-
TRA QUINQUAGINTA CIRCITER VOLUMINA RETINEBITUR. UNUMQUODQUE VOLUMEN GRÆCO-LATINUM OCTO, UNUMQUODQUE
MERE LATINUM QUINQUE FRANCIS SOLUMmodo EMITUR: UTRORUMVERO, UT PRETI HUJUS BENEFICIO FRUATUR EMPATOR,
COLLECTIONEM INTEGRAM SIVE GRÆCAM SIVE LATINAM COMPARET NECESSE ERIT; SECUS ENIM, CUJUSQUE VOLUMINIS AM-
PLITUDINEM NECNON ET DIFFICULTATES VARIA EQUABUNT.

PATROLOGIAE GRÆCAE TOMUS XXXV.

S. GREGORIUS NAZIANZENUS.

EXCUDEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE, PROPE PORTAM LUTETIAE PARISIORUM VULGO D'ENFER NOMINATAM
SEU PETIT-MONTROUGE.

SÆCULUM IV.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΤΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ
ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ.

SANCTI PATRIS NOSTRI

GREGORII THEOLOGI

VULGO NAZIANZENI, ARCHIEPISCOPI CONSTANTINOPOLITANI,

OPERA QUÆ EXSTANT OMNIA,

AD MSS. CODICES GALLICANOS, VATICANOS, GERMANICOS, ANGLICOS, NEC NON AD ANTIQUORES
EDITIONES CASTIGATA, MULTIS AUCTA ET ILLUSTRATA,
CURA ET STUDIO MONACHORUM ORDINIS S. BENEDICTI E CONGREGATIONE S. MAURI,

ACCEDUNT

VARIORUM COMMENTARII ET SCHOLIA IN OMNIA OPERA SANCTI GREGORII;

ACCURANTE ET RECOGNOSCENTE J.-P. MIGNE,

Bibliotheca Cleri universae,

SIVE

CURSUUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE

TOMUS PRIMUS.

VENEBUNT QUATUOR VOLUMINA FRANCIS GALLICIS

EXCUDEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER NOMINATAM,
SEU PETIT-MONTROUGE.

ELENCHUS

AUCTORUM ET OPERUM QUÆ IN HOC TOMO XXXV CONTINENTUR.

S. GREGORIUS THEOLOGUS, ARCHIEPISCOPUS CONSTANTINOPOLITANUS.

Orationes.

col 393

2550

643

v. 35

PRÆFATIO GENERALIS.

Præclara duo Ecclesiæ Græcæ sidera, Gregorium Nazianzenum et Basilium Magnum, eadem tellus eodem tempore tulit. Ambo sanctissimis editi parentibus, ambo ipsi sanctitate insignes, ambo dicendi copia præstantissimi, ambo denique paribus studiis universam Ecclesiam quam late patet, scriptis illustrarunt, moribus ornerunt.

Plures jam anni sunt, ex quo eximia Basilii scripta castigata et pristinæ redditæ integritati in lucem emissæ sunt. Spes erat Gregorium Nazianzenum proximo seculurum intervallo. Id fuit in votis; et certe idem sperare licebat ab iis, qui tam præclarum in emendandis ad veterum codicum fidem tuta Græcorum tum Latinorum Patrum scriptis pavaverant operam. Cum enim primum ad opus istud animum appulissent nostri, novasque in diem e prelo exeuntes priscorum monumentorum editiones placere bonis omnibus conspexit, id sibi negotii crediderunt dari, ut maximos quosque utriusque Ecclesiæ, Græcæ scilicet et Latinæ, Patres in lucem emitterent. Ad opus tam arduum strenue aggressi sunt. Quo successu norunt omnes. Insignes quatuor Latini Patres, Augustinus, Ambrosius, Hieronymus, Gregorius, prodierunt; tres quoque e Græcis, Athanasius, Basilius, Chrysostomus. Unus haecenus exspectabatur; unum omnes desiderabant: extremum hoc munus postulabant. Quæ tantæ Gregorium moræ tenerent mirabantur. Nihil necesse est causas percurrere, quæ tardiu Gregorium retardarunt. Varii eventus, morsque ipsa impedimento fuit. Dominus Fr. Louvard istud opus aggressus fuerat, vir acris ac vehementis ingenii et quasi ignis¹; multa jam congesserat, innumeræ ex variis manuscriptis codicibus lectiones descripserat ipse, et describi curaverat; sed tot jactatus est tempestatibus, ut incepto desistere coactus sit. Tum ejus scrinia, et quæcumque paraverat, in amici manus pervenire, quo non erat quisquam ex nostris ad opus istud perficiendum magis idoneus. Nostrum dico Prudentium Maran, qui in Basilii epistolarum editione elaboranda, aliisque præclaris operibus, maximam laudem adeptus est: qui Græce Latineque luculenter sciebat: qui in versandis diurna nocturnaque manu sanctorum Patrum, maxime Græcorum, scriptis, vitam omnem consumperat. Sed heu! dum nimium operi manum admovere moratur, aliisque in dies elaborandis scriptis occupatur, morte correptus, imperfectum istud relinquuit. Audacior profecto videbitur, quisquis inchoatum tam difficile opus suscepit. Nec dubium quin temerarius audiat, ac in sui comparatione defuncti desiderium excitet. Verumtamen si quis temeritatis notam inurat, justa nobis esse poteſt excusatio. Quantum enim licuit, onus tam impar viribus nostris suscipere recusevimus; sed reluctantibus, et tenuitatem nostram causantibus imposta nobis hæc est provincia ab his, quorum imperia detrectare nefas fuisset. Jubentibus itaque cessimus: admota deinceps operi manu, nec curis nec laboribus pepercimus ut jussa facesseremus. Nemo non intelligit quantum laboris et operæ impendendum fuerit in emendanda, saltem pluribus in locis, veteri editione, in seligendis variis lectionibus, vertenda carminum parte maxima, disponendis ordine chro-nologico epistolis, in adornanda S. Gregorii Vita, exponenda ejus doctrina, in enodandis variis difficultatibus, rebusque in aliis pluribus quas accurata editio postulat.

PARS PRIMA.

§ I. DE VARIIS S. GREGORII OPERUM EDITIONIEBUS.

Primum quidem doctorum virorum, qui opera Gregorii in lucem proferre studuerunt, labores sunt commemorandi. Alii plura, alii pauciora: alii Græce, alii Latine tantum, alii

¹ Eccli. XLVIII, 4.

Græce simul et Latine; alii quasdam tantum orationes, aut carminum partem aliquam, vel epistolarum. Non enim omnia simul, dispersa hinc inde sancti doctoris opera prodire poterant, sed per particulas, quatenus in hominum studiosorum manus et cognitionem venerunt. Sua singulis laus reddenda; quippe qui, tametsi imperfectum reliquerint opus quod aggredimur, nobis tamen præeundo viam monstraverint, et ad perficiendum non-nihil contulerint.

Editiones Græcæ.

I. Ut de Græcis editionibus primum dicamus, quod quidem ordo videtur postulare, prima sese offert illa, qua continentur « Gregorii Nazianzeni orationes lectissimæ xvii Græce ex editione M. Musuri : Venetiis in ædibus Aldi 1516, in-8° (a). »

Epistola nonnullæ Gregorii, una cum epistolis Basilii, typis excusæ sunt primum Haganonæ anno 1528 in-8°, deinde Venetiis anno 1532 curis Obsopæi, in-fol.

**Gregorii Nazianzeni Theologi orationes ix elegantissimæ prodierunt anno 1536 in ali-
bus heredum Aldi, in-8°.**

Eadem orationes typis mandavit Vechelius Parisiis anno 1544.

Paulo post longe locupletior vulgata est editio Operum Gregorii; quæ non modo orationes, si minus omnes, saltem earum partem maximam; verum etiam LXXX epistolæ, et permulta carmina complectebatur. Anno Christi 1550 prodidit Basileæ, sumptibus Joannis Hervagii, Græca illa editio; quam proxime, eodem scilicet anno, subsecuta est eorumdem operum elaborata variis ab auctoribus Latina interpretatio. Exstat in Regia Bibliotheca hujus Græcæ editionis exemplar cum notis ad oram libri scriptis. In hac editione recensetur inter Opera Gregorii tragœdia, *Christus patiens*, quæ jam bis Græce prelo exierat: Romæ, anno 1542, in-8°, per Antonium Bladum Asulanum; et Lovanii anno 1544, per Rutgerum Rescium: utriusque editionis hujus tragœdiæ non meminit Fabricius. Eodem anno editio Bladi Parisiis in officina Christiani Vechelii recusa est.

Sententias et regulas vitæ ex Gregorii Nazianzeni scriptis collectas, Græce; ejusdem iambos aliquot, Græce etiam, studio Joannis Sambuci, Antuerpiæ in lucem emisit Plantinus anno 1568. in-8°.

Nec vero prætermittenda *Selecta carmina ab Hieronymo Brunello S. J. edita*, cum Georgio Piside et Synesii ac Clementis Alexandri hymnis : Romæ anno 1590. in-8°.

. Addenda etiam poemata quædam a Davide Hœschelio, Lugduni Batavorum anno 1591, in 8°, ex officina Plantiniana, cum paraphrasi Græca, quam Hœschelius Nicetæ opus esse arbitratur.

Denique, geminæ Gregorii in Julianum imperatorem invectivæ, Græce, cum scholiis Græcis; ejusdem oratio in *Martyres et contra Arianos*; decem novæ epistolæ, testamentum Gregorii: omnia ex Bibliotheca Henrici Savilii edita sunt Etonæ, in-4°. anno 1610, cura et studio R. Montagu, typis Joannis Norton.

Editiones Latinae.

Gregorii Nazianzeni carmina, ad bene beateque vivendum utilissima, Latine, ex editione Aldi Manutii Romani et Petri Candidi monachi. Venetiis. Aldus Manutius. in-4. 1504.

Anno 1508, decem Gregorii orationes, ex earum numero quas a Rufino Latine redditas ferunt, vulgatæ sunt Argentorati, cum ipsius Præfatione ad Apronianum, per Joannem Knoblauch. Hæ sunt orationes, olim I. XII. XV. XVII. XXVIII. XXXIII. XXXVIII. XXXIX. XLIV. I.

Eodem anno, alias septem orationes, Latine a se redditas, Augustæ Vindelicorum OEcologianus vulgavit.

Anno 1522, alia quarumdam Gregorii orationum editio Lipsiae prodit in-8° : at illa non differit ab Argentoratensi.

Anno 1531, Bilibaldus Pirkheimerus, qui tribus ante annis Gregorii Apologeticum Latinitate donatum in lucem emiserat, triginta octo orationes, quas Latine verterat, Basileam prelo supposuit. Necdum inde exierant, cum mors abstulit interpretem; cuius « non mortem deplorandam, ait Erasmus, sed deslendam publicam studiorum jacturam. » Quippe, Pirkheimerus, ni festina mors obstitisset, « eximium Christianæ philosophiæ præconem

(a) Cat. Bibl. Reg., tom. I, pag. 340. n. 204.

Gregorium Nazianenum sic Latine loquentem nobis » daturus fuisset, ut Græci sermonis sonos nemo desideratus fuisset. Joannes Straub, Bilibaldi gener, translates a socero suo orationes edendas curavit Basileæ ex officina Frobeniana, anno 1531. Editioni, quæ plurima alia Gregorii opera complectitur, præfixa est elegantissima Erasmi epistola in qua laudes interpretis prosequitur.

Anno sequenti, Claudio Chevallon Parisiis vulgavit Gregorii Nazianeni cognomento Theologi orationes **xxxviii**, tractatus, sermones et libros aliquot Latine, Bilibaldo Pirkheimero, Rufino presbytero, et Petro Mosellano interpretibus, ex editione Joannis Straub et Desiderii Erasmi. Hujus Parisiensis editionis anni 1532 non videtur meminisse Fabricius.

Aliam anno 1550 Volsangus Musculus, Basileæ, apud Joannem Hervagium, præfixa epistola nuncupatoria Augustanæ reipublicæ præfectis consulibus, adornari curavit editionem, quæ Latine exhibet quidquid Græce complectitur editio ejusdem anni apud eumdem Hervagium; scilicet **xxxviii** orationes a Pirkheimero Latine redditas, orationes quinque de Theologia a Petro Mosellano, quatuor autem ab ipso Musculo, nempe **I**, **XLI**, **XLV** et **XLVII**; demum tragœdiam, *Christus patiens*, ex versione Sebastiani Guldebeccii Tigrini, et alia poemata cum interpretatione Aldi Manutii.

Anno 1550, orationem de pauperibus amandis et benignitate complectendis, cum duabus Gregorii Nysseni orationibus ejusdem argumenti, ex interpretatione Petri Francisci Zini edidit Parisiis Vascosanus, in-4°.

Anno 1569, prodiit Parisiis apud Claudium Fremy prima Operum Gregorii, adornata a Jacobo Billio Prunæo Sancti Michaelis in eremo abate, editio, sive interpretatio. Aliud enim est editio, aliud interpretatio. Id sensit ipse Billius, librumque suum inscripsit: *Gregorii Opera nova translatione donata*, etc., cum commentariis Nicetæ Serronii, etc. Non una novæ hujus interpretationis fuit editio. Vel ipso anno sequenti prodiit Coloniæ, pluresque deinceps recusa est. De hac versione, quæ ceteris longe præstat, mox plura dicemus.

Quo tempore Billius Gregorii Operibus Latine verlendis incumbebat, Leuvenklaius, hortantibus amicis, eumdem laborem susceperebat; cumque de Billii labore certior factus fuisset, manum de tabula tollere cogitabat. At eo deinceps editio sententiam mutavit, cum cerneret se quam multa non prius visa, quibus caruisset Billius, concessisse; maximo vero quod nactus esset Eliæ Cretensis archiepiscopi in Nazianenum commentarios, quibus ducibus ad eruendos abstrusos in plerisque locis Nazianeni sensus uti se posse magna cum utilitate conspexit. Præterea egregia scriptorum Nazianeni exemplaria, quibus usus est, celebrat, inter quæ duo summis effert laudibus; alterum Choniatæ Acuminati manu scriptum; alterum longe antiquius, litterarum elegantia præstans, et scriptio-
nis integritate; tanta scilicet diligentia exaratum, nullum ut in eo verbum perperam scriptum reperiatur. Is codex Basileam, ubi etiamnum magna veneratione asservatur, allatus tempore concilii Basileensis, plurimas exhibet picturas, hasque inter eleganter Gregorii imaginem. Horum exemplariorum ope depravata plurima se correxisse, et mutila integrati restituisse asserit Leuvenklaius. Prodiit illa editio Basileæ anno 1571 ex officina Hervagiana, eaque tam diuturnis vigiliis tantisque curis elaborata, ut in prima libri pagina hæc inscribere non dubitaverit: « Nec deinceps aliam exspectari locupletiorem posse de proœmio lector intelliget. » Num Germanus interpres plus æquo sibi indulgeat, ex dicendis declarabitur.

Leuvenklaius editionem in tres omnino distribuit tomos: quorum primus orationes **xx** cum Elianis commentariis continet, totusque ipsius debetur industriæ, qui eum de Græco in Latinum sermonem transtulit. Alter reliquas orationes **xxxii**, cum epistolis et poematiis hactenus editis complectitur; quæ quidem sumpsit ex Billiana editione. Huic tomo præfatiunculam Billio honorificam præfixit, hisque verbis eum alloquitur: « Quapropter mihi pollicor te virum sapientem ac doctum optimam in partem consilium nostrum interpre-
taturum. Debet enim abesse, cum omni ab hominum genere, tum a litteratis potissimum invidia; quibus esse nihil antiquius par est, quam ut et ipsi juvandæ totis viribus reipu-
blicæ studeant, » etc. Sua Leuvenklaium spes fecellit: nam male est a Billio habitus, et a

Billianæ interpretationis anni 1583 Parisiensibus editoribus, tum in præfatione, tum in notis, in quibus plerumque acrioribus verbis repulsus et increpitus est. In tertium et ultimum tomum, « qui lotus, » inquit Leuvenklaius, « itidem noster est, » ea resert Gregorii poemata, quæ hactenus non erant luce donata. Præterea Nicetæ commentarium in Gregorii sententias, tam quaternis quam singulis versibus inclusas, adjecit, et egregium Pselli Christiani philosophi de difficultum Nazianzeni locorum intellectu librum : demum dialogos, quos Cœsario falso ascriptos ne quidem suspicatur.

Julius Gabrielis Eugubinus tres Gregorii orationes, scilicet 1° *Apologeticum*, 2° *De amore erga pauperes*, 3° *In natalem diem Salvatoris nostri*, Latine redditas edidit anno 1573; Antuerpiæ, typis Plantinianis, in-8° : quas etiam scholiis, sive commentariis illustravit. Addidit præterea emendationes ex multis velustissimis ac probatissimis exemplaribus erutis in Græca omnia Gregorii opera, quæ editione Basileæ anni 1550 continentur. Præfixa est nuncupatoria Antonio Caræse cardinali epistola.

Billiana versio iterum Parisiis apud Nivellum et Nicolaum Chesneau, anno 1583, ex secunda Billii. recognitione, qui operi immortuus est : verum auctior illa atque emendatior recusa est cura et studio Genebrardi, qui eam Gregorio XIII Pontifici dicavit. In duos distincta est tomos, propter novam plurimorum librorum accessionem. Accessere si quidem Nicetæ Serronii, Pselli, Eliæ Cretensis commentarii, epistolæ plusquam centum quinquaginta, tam Græcae quam Latinæ

Anno 1753, Venetiis sumptibus Antonii Zalta Latine prodierunt omnia Gregorii Nazianzeni Opera ex eadem versione et cum iisdem commentariis et scholiis ; quibus accedere Latine tantum quæ a Jacobo Tollio et Muratorio utraque lingua jam edita fuerant, usque postea dicemus.

Editiones Græco-Latinæ.

Primum occurunt Gregorii Nazianzeni carmina ad bene beateque vivendum utilissima, e Græco in Latinum ad verbum conversa ab Aldo Manutio Romano, et ejusdem typis excusa Græce et Latine, Venetiis, anno 1504, in-4°. Laudandus Aldus, qui primus partem aliquam Gregorii carminum vertere tentavit ; quamvis enim crassa et ineleganti ea veste donaverit, donavit tamen, et aliis viam aperuit.

Gregorii quædam et sancta carmina cum Joannis Langi Silesii interpretatione, et ejusdem Langi poemata aliquot Christiana : Basileæ, 1561, in-8°, per Joannem Oporinum. Versus Græcos Latinis totidem versibus non inelegantibus reddit interpres.

Anno 1568, Henricus Stephanus in lucem emisit, cum Synesii hymnis, Gregorii Nazianzeni odas aliquot Græce et Latine, ex versione et cum notis Francisci Porti : Parisiis, in-2°(a).

Ibidem anno 1570, Joannes Benenatus vulgavit Gregorii Nazianzeni odas Græce, cum Latina versione, in-8° (b). Ibidem, Gregorii Nazianzeni odas aliquot Græce et Latine, ex versione et cum notis Francisci Porti, apud Claudium Morellum, 1618, in-2° (c).

Opuscula quædam tunc primum in lucem edita, aliaque item versibus redditæ, magna que ex parte Cyri Dadybreensis episcopi commentariis illustrata, cum prævia epistola ad cardinalem Sirletum, interprete Jacobo Billio, in-8°, 1575, Parisiis, apud Joannem Benenatum.

Anno 1582, Lipsiæ typis Joannis Steiman prodit in-8° (d), oratio Gregorii Nazianzeni *De Pentecoste* Græce et Latine, ex editione et cum scholiis Matthei Dresseri.

Anno 1591, S. Gregorii Nazianzeni definitiones rerum simplices incerti auctoris, et Maximi monachi definitiones, Græce et Latine ex versione Joannis Leuvenklaii, ex editione et cum notis Davidis Hœschelii : Heidelbergæ, ex officina Santandreana in-8° (e).

Anno 1596, Nonni Panopolitani... et S. Gregorii Nazianzeni tetrasticha, disticha, monastica carmina cum versione Latina e regione, ex interpretatione Erhardi Hedenecii : Basileæ ad Lecythum Valdkirchianum, in-8° (f.)

(a) Cat. Bib. Reg., tom. I, pag. 350, sub num.
302.

(b) Ibid., n. 303.

(c) Ibid., n. 394.

(d) Ibid., n. 208.
(e) Ibid., n. 208 et n. 258.

(f) Ibid., n. 230.

Anno 1608, Gregorii Nazianzeni *Threnodia*, seu poemation elegiacum de animi sui affectibus et miseriis, Græce et Latine : Ingolstadt, Adam Saturius, 1608, in-8°.

Anno 1619, Epistolæ Gregorii Nazianzeni : Ingolstadt. Elegantissima hæc est Epistolærum editio.

Anno 1658 prodiit liber, cui titulus Ἐμπύρευμα εὐσεβείας, varia ex Patribus Græcis collectione exhibens, atque inter ea « Gregorii Nazianzeni carmina quædam... » Omnia Græce cum interpretatione Latina et ex editione Joannis Gaspari Suiceri : Tiguri, Joan. Jacob. Bodmerus, in-12 (a).

Anno 1696, D. Gregorii Nazianzeni theologi *Carmina cygnea inedita*. Hæc continentur in libro, cui titulus : Jacobi Tollii insignia itineris Italici : Trajecti ad Rhenum, 1696, in-8°.

Anno 1709, carmina, sive epigrammata ccxxviii S. Gregorii Nazianzeni : Patavii, in-4°. inter *Anecdota Græca*, quæ Antonius Muratorius, ducis Mutinæ bibliothecarius, publici juris fecit.

Anno 1716, collecta D. Gregorii Nazianzeni plurima poemata in Latinum conversa, auctore Dionysio Gaulyer : Parisiis, in-12.

Editiones Vulgari sermone.

Quatrains sententieux de S. Grégoire de Nazianze, avec une briève exposition, tournés en vers français par Jucques de Billy : Paris, Guillaume Chaudières, 1576, in-8°.

1693. Orationes omnes Gallico idiomate versæ sunt per Nicolaum Fontaine, ut notatur in Catal. Reg. Bibl. Parisiis, 2 vol. in-8°; apud Joannem Pralard.

1735. Geminas orationes contra Julianum desertorem, a se Gallice redditas, cum notis edendas curavit ecclesiasticus Grationopolitanus : Lugduni, in-12, apud Duplain

1747. Oratio I, sive *Apologeticus*, Gallice cum notis : Parisiis, apud Ludovicum Lotter, in-12.

De editione Græco-Latina Parisiensi 1630.

Nunc ad Græco-Latinam editionem, quæ Græcum Gregorii, et Latinam Billii interpretationem complectitur, veniamus. Non una est hæc editio. Prodiit primum anno 1609, deinde anno 1630, Parisiis, denique Coloniæ, vel potius Lipsiæ; quæ editio ab aliis hoc solo discrepat, quod pluribus scuteat mendis. Hanc magnifice commendat Fredericus Morellus « ut a nunquam satis laudato Billio diligenter collatam cum Regiis mss., et cum Medicis Reginæ matris, neconon quos illustrissimus cardinalis Sirletus ex Italia miserat, denique cum codice quem ultro commodavit vir clarissimus Paulus Petavius, curiæ supremæ senator integerrimus; in cujus libri ora marginali variantes quidem lectiones, conjecturas et emendationes Billius operosa sedulitate adnotaverat, » etc. Hæc et alia mira prædicat. Rem tamen proprius considerantes, fidem habere detrectant. Imo Parisiensibus typographis, pro laudibus tam impense dilectæ editioni concessis, « eos nihil minus præstisset, quam quod polliciti erant (b), » a Montacutio objectum est, qui præclarum elogium irridet et depellit sic prosequendo : « Habebant fortasse, habere sane poterant, Regios, Regineos, Petavii libros, Sirleti, etc., sed, ut ille Epicteti lucernam, ad ostentationem, non ad usum ; quippe qui deformarunt magis Gregorium quam fuerat in editione prima. »

Quid tum Parisienses, et forlassis ipse Morellus ? ab ipsis audiamus : « Nec molestum, nec injucundum tibi, (lectori φιλαληθεῖ) inquiunt in præfatiuncula, si propositi consiliique nostri, ac non dubiæ destinationis in D. Gregorii Nazianzeni operibus Græce et Latine edendis te paucis admonemus. Sic igitur habeto, nos in animo habuisse hujus sanctissimi et eloquentissimi antistitis operum διγλωττον editionem aggredi ex codice Basiliensis εκδότεως anni 1550 apud Hervagium, quem clarissimus vir Jacobus Billius, ultriusque lingue peritissimus, cum Regiis codicibus Gallicis et cum Italicis accurate contulerat.... Verum enim quoniam non ubique cum ipsius Latina interpretatione conveniebat ejus emendationes et εἰκασμοί, multaque ab illo fuerant in textu delets, quæ idem rursus δευτέρων ἀμεινόνων reponenda ἀναπεισθεὶς censuerat, et contra sustulerat in Latina interpretatione, quæ in Græcis relicta erant ; tantum sibi assumere noluit præfectus διορθώσεσι, ut de tanii

(a) Cat. Lib. Reg. tom. I, n. 271.

(b) Greg. Naz., in Jul. invect. duæ.

viri opere et ἀγνοιᾳ sententiam ferret; maluitque de *hoc sibi tradito* exprimere, ac deinde in notis ac scholiis collectas varias lectiones repræsentare, quæque magis cum interpretum oratione consentirent, vel cum auctoris sensu convenienter, in locis ambiguis indicare.»

Quodnam autem « traditum illud, de quo bona fide correctioni præfectorus exprimere maluit? Si traditum illud, is erat emendatus a Billio codex probe collatus et castigatissimus effectus;» cur ad calcem rejectæ Billii lectiones? Hominem quippe credas, quod solet, quodque prorsus hic operis necessarium, præ manibus habuisse Billii quoddam autographum; si minus « castigatissimum,» at e quo diligens saltem et acutus typographus expeditæ se utcunque posset. Sed neutrum uspiam affirmat Genebrardus. Igitur « si traditum » illud nihil est nisi Hervagiana editio Basiliensis, unius, ut constat, Billii manu, liturisque tam confusa, tam perturbata, « ut quam λέξιν καὶ βῆσιν magis probaret, quam rejiceret, διαρρήθην nunquam exprimeret,» quod ipse saletur atque etiam scribit Morellus; cur inseritæ passim atque suspectæ Billii seu lectiones, seu conjecturæ; cum satente Morello, ne obscure quidem, nec ullo modo unquam expresserit, quid probaret, quid rejiceret? Denique quis Hercules ad hoc « Augiæ » plusquam « stabulum repurgandum? » Et tamen huic operi admovetur « præfectorus correctionibus typographicis; » qui forsitan vix, ut fere fit, Græce legere norat

Venia tamen digni videntur Parisienses editores. « Quid enim hic agas, » ut Morelli verbis utar, « ubi quam λέξιν καὶ βῆσιν magis probaret, quam rejiceret diserte nunquam (Billius) exprimeret? Ubi non ubique, » quod aiunt in altera præfatione, « cum Latina interpretatione conveniebant emendationes et conjecturæ: ubi multa in textu deleta, quæ idem Billius reponenda censuerat; et contra sustulerat in Latina interpretatione, quæ in Græcis relicta erant: » uno verbo, ubi nec Latina cum Græcis, nec Græca cum Latinis convenient. Quid agas, inquam, nisi, nec Basiliensia, quæ plerumque deleta aut perturbata, nec Billiana quæ dubia penitus et incerta, sed inconditum quoddam, informe et ambiguum opus edas?

Ecce jam, non « propositum, » non « consilium ac destinatio, » sed opera Parisiensium editorum. Hoc eorum opus, ipsis satentibus. Hinc mirari subit qui falso Græcis inscriptum doctissimi Billii nomen doctos pariter et indoctos in errorem induxit, ut in hac editione, Græca meliora quam in Basiliensi sibi persuaderent. Inde Gregorius sub falsi Billii nomen umbra neglectus inultusque jacet, quia summa cura collatus cum mss. et emendatus a Billio temere prædicatur.

De correctione seu codice Billii.

Præ manibus habemus famosum Billii volumen, de quo tam mira Genebrardus, Morellus, altiique prædicant. Chastardi primum, cui bibliothecam Billius legarat, tum Genebrardi, deinde in Petavii manus venit is codex. A Petavio senatore Parisiensi ad Richerios, Sorbonicum doctorem alterum, alterum medicum fratris ejus filium, demum ad bibliopolas transiit. Hunc emptum vir clarus, librorum et litterarum amans, D. Baron Senonensis metropolis canonicus et promotor, cum de nova Gregorii operum editione cogitare nostrum audisset Louvardum, ipsi statim ultro obtulit librum, atque etiam generosius misit.

Liber editus est Basileæ apud Hervagium anno 1550. « In ora, » non tantum, ut Morellus acomonebat, sed intra lineas longe frequentius; « nec emendationes, conjecturas, lectiones » duntur, verum glossemata etiam, synonyma, et id genus alia, manu sua adnotavit Billius. Sed intra lineas ita plerumque hæc inserta, tam male picta, tanta confusione ascripta sunt, ut nec aperte, nec obscure, nulloque prorsus modo pernoscas, non dicam, quæ spuria sit, quæ germana lectio, sed ut ne divinando quidem assequaris, an illa lectio sit e manuscriptis eruta, aut e quibusnam, an glossa, an conjectura, an emendatio. Credo equitem, ne Billius ipse redivivus, quid sibi tum vellet, modo posset explicare. Pura pula sunt adversaria, in quæ aliud agentes scriptores cursim ac festinanter ex tempore mentem exonerant, sine serie, sine ordine, sine distinctione, ut nisi cito, aut perendie digerant, quid sibi voluerint, ipsi postea non intelligent.

Versionem suam primo quidem magna, tum secundis curis summa sedulitate Billius ad-

ornavit; ad idque consilii lectiones, scholia, glossas, conjecturas, emendationes in edito suo promiscue congesit. Verum de Græcis edendis, seu desperarit omnino, quod insinuat Genebrardus; seu quod verius, serio nunquam cogitarit; iis certe neque studium, neque curam ullam impedit; imo sic perturbata reliquit, ut quid rejiciendum, quid retinendum, ipsi editores non potuerint agnoscere nec quisquam possit intelligere. Nunquam Græca Gregorii Opera edere destinatum illi animo fuit: et certe, si id serio cogitasset, si operi manum admovisset, si quid promovisset, cur eo statu saltem Græca Nazianzeni non reliquit, quo Isidori Pelusiotæ epistolas, quas e Billii schedis triennio post ejus obitum Græce et Latine Chatardus excudi curavit: imo quo statu reliquit centum viginti septem ejusdem Gregorii epistolas, quæ Græce pariter et Latine ipso pene quo mortuus est anno prodiere? Quid Chatardus, qui et in elogio Jacobi Billii, et in epistola ad Godesfridum Billium ejus fratrem, deposita apud se Billii inedita opera, « velut posthumos » quosdam « libros » pollicitus erat, hunc nobis unum, et natu majorem, et parenti chariorem, et merito præstantiorum invidit? Primo namque conceptus a Billio fetus hic fuit, vixque Græcæ linguae tyrocinia excesserat ille, « (a) Cum incessit ei cupiditas Latinitate hunc (Gregorium) donandi et a innumeris quibus scatebat mendis et salebris repurgandi. Totus erat (Billius) in Gregoriano illo opere, quod non immerito pistrinum suum, in quo diu ei molendum fuit, alicubi appellat. » Addit infra Chatardus: « Cupiebat et ipse (Billius) impense, dum superstes erat, ut Græcus sanctorum illorum Patrum quos transtulit, contextus ab ipso recognitus et ab innumeris mendis vindicatus recuderetur, maximeque D. Gregorii Nazianzeni... in quo castigando, convertendo et illustrando diu multumque se torsit... Sed hoc a bibliopolis nunquam consequi potuit, qui a Græcis et Hebræis edendis plane abhorrent. »

Id quidem impense Billius, et a primis fere Græcæ linguae tyrocinis cupiebat, nullus dilito: Operi par erat, et confusa licet parata materia, feliciter tamen perfecisset inceptum, si spes edendi aliqua tum affulisset. Verum cum nulla assulgeret, in Græcis operæ tantum collocavit, quantum interpretationi suæ conducere judicavit. Hoc fuit opus Billii circa Græcum Gregorii: hic unus labor, « in quo totus fuit, » cui etiam immortuus est. Cum autem Chatardus ait in elogio Billii: « Omnia D. Gregorii Nazianzeni Opera repurgata et multo auctiora facta, conquisis nimirum undeque veteribus Græcis exemplaribus, multisque ad eum missis... typis mandat, » etc.: ex his verbis discimus, quænam a Billio « repurgata, » et cui rei « conquisita, » missaque exemplaria Græca; nimirum « castigandis, recognoscendis, repurgandisque » pauculis Græcis, et Latinæ ipsius interpretationi editionique Gregorii perficiendæ, qualem extrema manu politam moriens anno 1582 Billius reliquit quæque anno sequenti e prelo egressa est: at Græcis orationibus, carminibus, et epistolis plus operæ prælerea nihil impedit.

Si Græcus contextus a Billio est « collatus, recognitus, repurgatus, castigatissimusque » effectus, ut narrant Genebrardus et Chatardus; cur, quæso, viri docti Billioque conjunctissimi opus « castigatissimum » præ cæteris mandari typis non curarunt? Ergone id a bibliopolis consequi non potuerunt; qui recalescentibus paulo post Græcarum Hebraicarumque litterarum studiis, ipsius Nazianzeni plurima, tum Isidori volumen integrum, omnia, Græce et Latine vulgarunt? Quin etiam haud ita multo post, ipsa Gregorii Nazianzeni omnia aliorumque bene multorum opera Græce et Latine typis elegantissimis edita sunt. Unum duntexat addam: textus ille « expurgatus et castigatissimus, » quem Chatardus et Genebrardus viderunt, ille ipse est, quem exhibet emptum a D. Baron Senonensis metropolis canonico, missumque D. Francisco Louvard exemplar; quod opportune servatum non excedit. Hinc certo discimus correctionem Billianam nusquam extare, nusquam extitisse, adeoque Parisiensem editionem non majori in honore, quam Basileensem habendam, de qua Billius: « Hervagianus codex, qui unus suppetebat, tot tamque scđis erroribus scatebat, ut ad hoc Augiæ stabulum repurgandum non uno Hercule opus esset. Nulla oratio, nulla propemodum pagina gravissimis mendis vacabat. Ολοσώματος, ut ita dicam, erat hæc plaga. » Chatardus etiam hæc de Billio scribit ad fratrem ejus Laudunensem abbatem, cui Bil-

(a) Elog. Billii, epist. ad Godesf. Billium, oper. Gregor. ed. an. 1583, p. 1530.

lianum Isidorum nuncupat. « Pudebat enim eum, quod Græcia... tam doctum, tam disertum, tamque facundum auctorem et oratorem suum haberet tam mutilum ac lacerum, totque plagiis confossum, ut semivivus relictus videretur. » Quæ cum vera sint, atque in Parisiensem editionem possint retorqueri, ut ex dictis constat, inde quoque constare debet necessariam esse novam Operum Gregorii Nazianzeni editionem; maxime cum nulla sit quæ omissa ejus Opera contineat, nulla quæ non innumeris mendis scateat. Ad novam igitur Operum Gregorii editionem adornandam nostri sunt aggressi. Primus operi manum admovit D. Jacobus Frischius; quo paulo post extincto, operi successit D. Franciscus Louvard; verum tot tempestatibus jactatus est ut rem infectam relinquere coactus sit. Tum partes illas suscepit D. Prudentius Maran, sed e transverso mors incurrens virum doctum abstulit, priusquam opus promovere, nedum perfidere potuerit. Demum nos, licet impares tanto oneri, « in eorum labores, » inviti sed jussi, intravimus. Quid singuli in hac editione præstiterint, nunc exponendum.

§ II. QUID NOSTRI IN HAC EDITIONE OPERUM GREGORII ADORNANDA PRÆSTITERINT EXPOSITUR.

Stadium istud qui prior ingressus fuerat, Jacobus Frischius morte statim est sublatus; quasdam tantum variantes lectiones reliquit.

D. Franciscus Louvard, qui successit operi, diu multumque insudavit, nulli peregit labori. Ardentis ingenii impetum seculus, undeque conquirebat quidquid propositum suum juvare posset. Quo factum est, ut immensam rerum ad Gregorii editionem necessiarum copiam congesserit. Omnes pene editiones comparavit, sive Græcas, sive Latinas, sive Græco-Latinas; ad quas, « omnia, si paucula quædam excipias, » a se exacta fuisse Gregorii Opera testatur. Has omnes longo ordine recenset, Basileenses, Billianas, etc., lectiones, quæ ad calcem editionum rejiciuntur: atque etiam si quas lectiones vel notas a viris doctis in ora librorum scriptas novit, tanta diligentia exquisivit, ut tandem reperebit. Famosissimum volumen Basileensis editionis, in quo lectiones et emendationes, quæ e manu Billii ad horas et intra lineas scriptæ sunt, sponte sua benigne obtulit, ut jam dictum est, vir clarissimus D. Baron. Aliud ejusdem editionis exemplar, « cum emendationibus et annotationibus scriptis manu viri docti » accepit a D. Naulin, viro cetera docto, atque imprimis Scripturarum studio clarissimo, in curia Parisiensi advocate. Exemplar istud Hervagianæ editionis, in Heinsii Bibliothecæ catalogo Lugduni Batavorum edito an. 1682, p. 7, n. 129 inscriptum est. Lectiones et emendationes sunt eleganter pictæ, sed Anglum, Calvini discipulum, sepiunt, ni fallor. Quasdam emendationes, quas in ora Parisiensis editionis anni 1630, olim apposuit doctissimus de Barcos abbas Sancygiranus, describi et ad se mitti, emendationes quoque ac notas a doctissimo Tillemontio ad oram Parisiensis editionis scriptas, et a domino Tronchai oblatas exscribi curavit.

Tandem copiosissimas lectiones, quas e Regiis, Colbertinis Mazarinæisque manuscriptis collectas, ad oram Græco-Latinæ editionis Parisiensis anni 1630 manu propria appinxit vir doctissimus, ac de litteris Græcis optime meritus R. P. Combesius, Dominicanus, ipse sua exscripsit noster Louvardus: cui præterea R. P. le Quien doctriua, eruditione, scriptis clarissimus, e Dominicana familia, Parisiis ad vicum Sancti Honorati, sui decus maximum ordinis, emendationes et notas censorias in Billianam omnem operum Gregorii interpretationem, ab eodem Patre Combesio elaboratas benigne tradidit; et quidem eo majori benignitate, quod ipse pene statuerat edere Gregorium, propter singularem theologi affinitatem cum Damasceno, cujus tum editionem adornabat.

Primum autem nostro Louardo studium fuit scrinia bibliothecarum revivere, et quidquid e re sua erat describere. Scriptorum manu codicum tantam reperit copiam, ut in his diligendis operæ plus insumptum, quam in inveniendis fatetur, atque ex iis immensam variarum lectionum copiam sive propria, sive aliena manu collegit.

His omnibus comparatis, præfationes, vitam auctoris, præfigendas singulis orationibus admonitiones, quidquid demum accuratam solet atque etiam debet editionem comitari, summa diligentia ac celeritate parabat, atque eo progressu, ut fastigium operi imposuis-

set, ni continuis molestiis et impedimentis conflictatus fuisset. Demum incepto desistere coactus, nihil absolvit. Tum pependit interrupta Gregorii operum editio, minæque ingentes operum. Minæ, inquam, ingentes operum; nam præter Grægorii Opera, Eliæ in novemdecim orationes, easque insigniores ac theologicas; Nicetæ item in sexdecim alias Orationes commentaria; Basilii, medio sæculo decimo Ecclesiæ Cæsariensis episcopi longe optimi scholiastæ, in duas supra quadraginta orationes scholia; demum simul cum operibus Gregorii, plus septem scriptorum, quorum ne quidem nota sunt nomina, fetus edere, imo præmittere statuerat. Pleraque parata erant, et quidem prelo maturiora quam ipsa Gregorii Opera.

Intermissum diu opus, tandem longo post tempore in nostri Prudentii manus pervenit, viri eruditione et laboribus Ecclesiæ utilitati impensis, nempe edendis sanctorum Patrum scriptis, clarissimi. Nemo certe e nostris ad Gregorii editionem concinnandam, et ad incepsum opus istud perficiendum magis idoneus. Verum suscepto operi serius manum admovit, nec multum acceleravit. Delectum quemdam variarum lectionum, quarum florem libaverat, ejus manu scriptum, et plurima carmina, quæ stricta oratione verterat Billius, et ipso solita oratione redditâ reperimus.

Multum adhuc operæ et laboris imperiendum supererat, ad perficiendam Operum Gregorii editionem. Collati quidem erant manu exarati codices orationum, epistolarum et carminum; sed variæ lectiones adhuc dissipatæ, in chartis tantum descriptæ, necdum ad oram exemplaris edendi appetitæ. Quemadmodum priusquam domus ædificetur, res ad ædificandum necessariæ, materia, calx, cémenta, ligna, et quæcunque ædificanti sunt necessaria, præparantur; sic quæ ad editionem Gregorii necessaria, præparata quidem, sed nondum tractata et elaborata: variæ lectiones sanandis Græci textus locis depravatis præsto erant, sed nondum adhibilæ; adeoque emendandus supererat textus, emendanda quoque Billii interpretatio. Concinuanda erat vita Gregorii; ad quod opus fragmenta Gallica Tillemontii commentariorum, quæ omnes vitæ ipsius annos minime complectuntur, præcipue suppetebant. Notæ sive observationes, aliaque plurima quæ requiruntur ad editionem, nondum elaborata: hæc omnia pro viribus præstare conati sumus.

Primum id nobis studium fuit varias lectiones cum edito Gregorii txtu Græco conferre, loca corrupta sanare, ut sua textui puritas restituereletur, suusque nitor redderetur. Ad interpretationem quod spectat, Billius vir utriusque lingue perissimus, Gregorii Opera tam felici successu Latine reduxit tantoque apud omnes in honore est ejus interpretatio, ut temerarius certe auditurus sit, quisquis novam adornare tentaverit. Nihil tamen eo de Billiana interpretatione judicio deterritus noster Louvardus, aliam sibi elaborandam putaverat, et in vertendis duabus orationibus, nempe prima et secunda, al. 1^a et 41^a, rei periculum fecerat: verum mutata sententia incepto destitit, et Billianam interpretationem servare decrevit. Idem fuit consilium nostro Prudentio. Utriusque vestigiis inhærentes, eam e regione Græci contextus sartam tectam servavimus; et si quando a mente Gregorii Billiana interpretatio aberrare aut eam non satis assequi visa est, aliam textui inserere non dubitavimus, vel in notis subjicere, lectorem monendo. Id autem de orationibus tantum et epistolis intelligendum; nam de carminibus aliud fuit consilium. Cum enim Latina Billii carmina Græcis Gregorii carminibus non satis respondeant, visum est Græca pedestri sermone reddere, Latinis Billii versibus ad marginem inferiorem rejectis.

Priusquam autem ulterius progrediamur, hic obiter exponendum quinam sint manu exarati codices, excusi a D. Louvardo, quibus usi sumus.

§ III. NOTITIA VETERUM CODICUM, AD QUOS GREGORII ORATIONES EMENDAVIMUS.

Plurimos et quidem probatissimæ notæ codices in consilium adhibuimus. Hos inter unus est Regius, olim num. 1809, nunc autem num. 510 tota republica litteraria famosissimus, qui solus e Gallicanis omnibus cunctas Gregorii orationes continet. De quo Billius: « Tuli, inquit, amplissimum codicem capitalibus litteris exaratum, tantum antiquitatis præ se ferentem, ut ipsius Gregorii propemodum ætate scriptus esse videretur, qui præter epistolas et versus, omnia ipsius Opera continebat. Quem cum paucissimis diebus incre-

dibili celeritate perlegisset, ex eoque innumera loca, quæ in impresso vitiōse legebantur integratati suæ restitussem, statim eum Athenas (quo enim alio nomine incomparabile illud bonarum omnium litterarum gazophylacium appellē?) referendum habui. » Quantum festinaret Billius, hic ex ipso discimus, ac de Græcis « integratati suæ restituendis » eum non cogitasse, nisi quoad versioni suæ satis haberet.

Famosi illius codicis, omnium quotquot in Regia bibliotheca Græci asservantur ornatissimi, formam ex catalogo bibliothecæ Regiæ expressam oculis subjicere, nec molestum nobis, nec forsitan ipsi ingratum fectori. Membranaceus codex est, totus a capite ad calcem uncialibus litteris oblongis et ad sinistram paululum deflexis elegantissime descriptus, cum accentibus prima manu. Columnis duabus paginæ distinctæ: tituli orationum in membrana aurea exarati: singulæ ferme distinctiones majores, aut periodi, litteris aureis, pictisve figuris incipiunt. Initio imagines quinque paginas singulas occupant: primæ, teretiæ et quartæ membrana cœrulea; secundæ vero et quintæ, aurea.

I^a Christus in cathedra sedens, et sinistra manu librum resignatum tenens. In libro hæc leguntur: Εἰρήνη τὴν ἐμὴν δίδωμι, id est, *Pacem meam do vobis*^a. Cætera deleta.

II^a Tres figuræ stantes cum diadematis et aliis imperii insignibus. In medio Eudocia Augustæ, dextra sceptrum, sinistra globum tenens. Juxta duo filii; hinc Leo Despota, inde Alexander. Uterque sinistra globum gestat. Imaginem ambit limbus quidam cœruleus, in quo hi versus alibi litteris sunt scripti.

Εὐχλητιματοῦσαν ἀμπελὸν σε τοῦ χράτους
Βότρυς φέρουσαν τοὺς γαλτηνοὺς δεσπότας
Βασιλεῖος περῆξε 'Ρομαίων ἄναξ
Μεθ' ὧν προλάμψεις, Εὔδοχία φωσφόρος.

Felicem te palmitibus vitem imperii
Racemos ferentem, serenos scilicet principes,
Basilii promovit Romanorum imperator
Cum quibus præfuges, Eudocia lucifera.

III^a et IV^a crucis duæ aureæ gemmatæ cum simbriis utrinque pendentibus et hac inscriptione IC XC Ιησοῦ. « Jesus Christus vincit. »

V^a. Tres figuræ stantes. In medio Basilii cum imperii insignibus. Dextra Elias propheta, rosei seu lucidi coloris veste indutus, labarum manu elatum tenens, et Basilio quasi porrigenus. Læva Gabriel archangelus, alatus et habitu imperatorio, diadema Basilii capiti imponens. Imaginem totam ambit inscriptio, seu tetraslachon, cuius versus primus deletus est: reliqui tres etiamnum legi possunt.

Νικήν κατ' ἔχθρῶν Ἡλίας ὑπογράφει·
Ο Γαρβῆλ ἐτὴν χάραν προμηνύων,
Βασιλεῖ, στέψει σε κόσμου προστάτην.

Victoriam de hostibus Elias designat,
Gabriel autem gaudium annuntians,
O Basili, coronat te orbis rectorem.

Ex his figuris apparet scriptum esse hunc codicem ante annum 886, quo anno obiit Basilius imperator, cognomento Macedo, maritus Eudociæ, Leonis Sapientis et Alexandri pater.

Præterea in eodem codice una et quadraginta imagines sunt amplissimæ; totque olim erant, quot orationes. Sed ex illis integræ novem desiderantur. Ex iis quæ supersunt novem decemve ad historiam ecclesiasticam, maxime Gregorii nostri, pertinent. Orationum ordo in hoc manuscripto ad chronologicum proxime accedit, initio maxime. Prima namque est, « in Pascha et tarditatem, » quæ male in editis XLII^a est.

Codicem hunc cum omnibus editis orationibus noster Louvardus contulit, quem his litteris designat b m, quia tempore Basilii Macedonis scriptus ipsique oblatus.

Longum esset ire per singula: sat erit codicum quibus usi sumus, quique a nostro Louardo collati sunt seriem texere, cum notis quibus indicantur.

^a Joan. xiv, 27.

Catalogus mss. codicum, quibus in emendandis Gregorii Operibus usi sumus.

NOTÆ INDICES.

REGH.

- Olim . . . nunc.
- a. 1914. . . 512. Membranaceus, Francisci I Parisiensibus editoribus l^{us}. Maximam partem manu antiquæ inuenire s^c. xi exaratus videtur.
- b. 1916. . . 517. Olim Medicæus, ante annos saltem 700 videtur scriptus; sed Oratio in pascha et tarditatem, nunc 1, recentiori manu.
- c. 2296. . . 550. Codex s^cculo xiii elegantii manu scriptus, litteris aureis initio orationum, et picturis ornatus. E Bibl. Petaviana in Regiam transiit.
- d. 2297. . . 542. Circa decimum s^cculum; præfert nomen Joan. Gaddi.
- e. 1915. . . 571. Olim Medicæus, xv s^cculi.
- f. 2311. . . 541. Codex optimæ notæ, olim Mazarinæus, ante annos 700 ad minus, scriptus elegantissime.
- g. 1820. . . 4173. Olim monasterii Cryptæ Ferratæ, anno 950 descriptus; inter multa sanctorum Patrum opuscula, septem Gregorii orationes continet.
- h. 2426. . . 858. Duas tantum Gregorii orationes, variorum opusculis permistas habet: xii s^c. exaratus videtur.
- i. 2886. . . 984. Chartaceus, xiv s^c.
- m. 1913. . . 573. Membran. Basili scholia in orationes Gregorii quadraginta quinque continens: xi, ut creditur, s^cculo exscriptus.
- n. 2315. . . 570. Chartaceus xiv s^c.
- o. 2885. . . 996. Anonymi scholia in Gregorii orationes quatuordecim continens, xii s^c.
- p.h. 1917.2. . . 523. x vel certe xi inuenire s^c. videtur exaratus. Longe optimæ notæ liber, qui passim ac ubique pene cum famosissimo cod. 510, olim 1809 consonat; vel eo etiam emendator. Paucissimis amanuensium sphalmatis dehonatur: xvi tantum orationes repræsentat. Ludovico magno, anno 1701, ab archiepiscopo Philippopolitano oblatus est h^c codex.
- q. 1917.1. . . 518. Membranaceus, Francisci I sub finem x s^c.
- r. 1918. . . 516. Item Francisci I. Parisiensibus l^{us}, x s^c.
- t. 2299. . . 554. Membranaceus, xiii s^c. orationes decem et septem continens, quarum initio leguntur carmina argumentum explicantia: editis in omnibus fere concors. Henrici IV nomen et insignia præfert.
- v. 2308. . . 524. Ante annos 500 exaratus, optimæ notæ, et optimis lectionibus resertus. Ideo hac nota, Cypr. quandoque designatus, quod Vanslebius hunc emit Nicosiæ in Cypro, et in bibliothecam Regiam detulit, anno 1671.
- w. 2310. . . 540. Membranaceus, olim Mazarinæus, xii s^c.
- x. 2312. . . 553. Olim Mazarinæus, novem tantum orationes habens, quibus Nicetæ commentarii accidunt, xiii s^c.
- y. 1921. . . 526. Membranaceus, xi s^c. ex Oriente in bibliothecam Regiam, anno 1669 illatus.
- z. 2300. . . 536. Membranacens, xiii s^c. Quibusdam orationibus addita sunt scholia.
- bm. 1809. . . 510. Celeberrimus codex, de quo supra dictum est.
- hu. 2302. . . 552. Membranaceus, xiii s^c. ex biblioteca Heraclii Boistalerii in Regiam illatus.
- Chrys. . . . . 543. xii s^c. exaratus, et Ludovico XV oblatus a Chrysanto patriarcha Hierosolymiano.

NOTÆ INDICES.

COLBERT.

Codices olim Colbertini dein Regii.

Vel.	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	Olim.	nunc.
a	3062.											2294.	576.
b	2. 2696.											3.3.	
c	3. 2695.											1917.	528.
d	4. 4241.											5.5.	
e	5. 2776.											1918.	545.
f	6. 2792.											3.3.	
g	g. 2194.											2891.	977.
h.k.	8. 4342.											5.5.	
i.	9. 642.											1918.	529.
l.	10. 929.											2308.	547.
m.	11. 4248.											2297.	575.
												2.	
												2301.	569.
												3.	
												1914.	532.
												5.	
												2348.	766.
												3.	
												2308.	515.
												5.	

Alii codices manuscripti.

Or. 1. 74us inter cod. mss. Oratori Domini Jesu in vico Sancti Honorati, Paris.
Jes. 65us inter mss. cod. collegii Ludovici Magui, via Jacobæa.

- Piso. Cod. mss. eminentissimi cardinalis Passionei.
 Vat. Cod. mss. ex bibliotheca Vaticana.
 Coisl. Cod. mss. D. de Coislin, nunc in bibl. S. Germani a Pratis.

Codices excusi.

Ald.	Aldi Manutii editio anni 1516.
Bas.	Basilii Scholiastæ lectiones.
Bil.	Billius, Billianæ editiones, ac lectiones mss.
Bod.	Bodleianus codex in Montacutio.
Comb.	Comhefisii lectiones.
El. Cret.	Elias Cretensis.
Gab.	Gabrielii lectiones.
Heins	Heinsiani codicis lectiones.
Herv.	Basileensis editio apud Hervagium, 1550.
Leuv.	Leuvenklaii editio.
Mont.	Montacutius.
Ox.	Oxoniensis codicis lectiones apud Montacutium.
Par.	Parisensium editio 1609 ac deinceps.
Sav.	Savilius.
Sancig.	Sancigyranensis emendationes.
Sch.	Andreas Schotti in Montacutio Schedæ.
Syr.	Syreti mss. in Bill. lect.
Tb.	Codex mss. D. Thomson in Montac.
Till.	DD. Tillemontius.
Tr.	Codex mss. S. Trinitatis apud Montac.
Vaq.	Vaquerii codex in notis Parisiensibus.

Hi sunt libri majoris momenti, tam manu scripti, quam excusi, quorum subsidio novam Gregorii Operum editionem adornare, inceptumque opus et diu interruptum prosequi et absolvere tentavimus. Multo plures codices manuscriptos evolvimus, quorum seriem integrum ibi texere longum fuisset: præcipios designare satis visum est; ceteros acervatim generali nuncupatione in notis appellavimus, maxime dum in eamdem lectio- nem convenienter. Optimas quasque ex omnibus variis lectionibus selegimus, easque vel textui inseruimus, ut corruptis mederemur, si eas in contextu referri vulnus postulauit, apposita ad marginem nota quæ lectorem emendationis commonefaceret, vel in margine inferiori subjecimus. Sunt aliquando longiores notæ, cum explananda difficultas occurrit, vel spinæ, quas sibi non recidi lector ægre ferret. Orationum, quæ ordine temporum collocantur, fronti præfixæ sunt admonitiones, in quibus tempus quo habita quæque est astruitur, et argumentum exponitur. Exspatiantur illæ nonnunquam fortassis longius, sed rei gravitas, vel difficultates, quæ intra notarum angustias concludi vel dissolvi non poterant, brevioribus esse non permisit. Orationes in capita, seu numeros divisæ, ac temporum ordine sunt collocatae. Minutus autem earum numerus, nedum auctus: quippe ex illarum numero resectas quatuor, inter spurios fetus amandarimus. Geminæ quoque ad Cledonium litteras, et unam ad Nectarium ex orationum classe remotas, ad propriam sedem inter epistolas revocavimus.

Tandem præfari desinam, postquam virorum doctorum, qui amicam porrexerunt manum, officia commemoravero. Primus sese offert vir e Regia numisinali, inscriptionum, humaniorumque litterarum Academia clarissimus, ejusdemque Γραμματεύς, D. Dupuy, in quovis scientiarum genere et linguarum, maxime Græcæ, versatissimus et peritissimus; qui non perfunctorie, sed diligenter censoris vices agens, singula prout subjecta prelo exhibant folia, nihil cunctatus, ea legere solitus et expendere; atque ut vir ille bonus et prudens, de quo Horatius, culpabat dura, mulanda notabat, ambigue dicta arguebat, parum claris addere lucem monebat, etc. Quantum ipsi debeamus vix dicere, nedum gratias, quantas debemus, possimus referre.

Vigilantissimi et doctissimi Regiae bibliothecæ curatores, D. Caperonier et D. Bejot, ditissimum hunc thesaurum peramanter pro more reserarunt; nec modo ulti permis- runt, sed et manu exaratos codices, quos vellem, ad nutum benigna manu suppeditarunt.

Vellem sic ego cunctis, qui suppetias contulerunt, imprimis bibliothecarum præfectis, non tantum Gallicanorum, sed etiam exterarum, grales pro suis in nos beneficiis dignas rependere.

Eminenissimus cardinalis Passionæus, qui dum viveret litteras amabat et fovebat, litteris ipse ornatus, his nostris favebat studiis, ut argumento sunt plures datæ ad nostrum Franciscum Louvardum et Prudentium Maranum litteræ, quibus propensa in nos nostraque studia, ac contestata humanitas, et amor litterarum, quas ipse non colere solum, sed ornare studebat. Per multas ex variis codicibus manu scriptis, non tantum suæ ipsius bibliothecæ, sed etiam Vaticanae, lectiones varias, tam orationum, quam epistolarum, atque etiam carminum describendos eleganter, ipsisque mittendas curavit. Ad opus strenue agendum cohortabatur, significans summum pontificem (is erat felicis memorie Benedictus XIV) in magno hujus editionis esse desiderio, et Sanctitatem Suam una secum de illo opere frequentem habere sermonem.

Insignis abbatæ S. Germani bibliothecarius, e charissimis nostris sodalibus unus, D. Patert, ex pluribus codicibus scriptis manu, non tantum S. Germani, sed etiam Regis, Claromontanæ, etc., varias lectiones, et quidem elegantissima manu et sagaciter descriptas liberaliter subministravit D. Prudentio Maran. Alias quoque alter e nostris, a se descriptas, D. Andreas Brion per amanter obtulit.

Nec tacitum relinquam dilectissimum sodalem D. Daniele Labbat, qui diligentè et multo labore indices locupletissimos adornavit, nec D. Dionysium d'Olive, qui menda typographicæ corrigendi libenter in se curam suscepit, et operam studiouse prosecutus est. Jam faxit Deus ut noster hic quantuluscunque labor in usus cedat Ecclesiæ catholicæ, cui quidquid fecerim totum consecro, quidquid scripserim totum submitto.

SECUNDA PARS.

DEFENSIO GREGORIANA.

§ I. DEFENSIO GREGORII ADVERSUS TOLLIUM.

Plures non tantum ex heterodoxis, quod mirum non est, sed etiam ex Catholicis, Gregorio parum æquos se præbuerunt, imo eum conviciis lacescere, calumniis atque etiam falsis criminibus insimulare ausi sunt, quorum petulantiam frangere et contumelias juvæ restundere. Singulorum tamen calumniis et dicterioris in Gregorium refellendis non immorabor. Missis igitur Dallæi, Clerici, Basnagii, etc., sat erit Tollium qui eos imitatus est, castigare, et diluere quæ adversus Gregorium falso et inverecunde scripsit. Is quidem in scriptis Theologi versatissimus, sed in auctorem iniquissimus, tam multa hue illuc, tamque injuriosa viro sancto sparsit in argumentis et notis quorundam carminum, quæ ipse vulgavit anno 1690, ut omnia proferre longum foret : præcipua tamen delibare, et falsa ostendere, animus est.

Primum quidem in argumendo, sive « causa scripti » carminis, quod Gregorius « de se ipso et adversus episcopos » condidit, quodque Tollius Graece primus vulgavit, sic amaris salibus poëtam carpit : « Cum vero omni vita, tum et cultu victuque monachum potius severissimæ integritatis, quam tantæ dignitatis ageret ac referret episcopum ; ad hæc et altiores ob eruditonem defensamque SS. Trinitatis doctrinam spiritus gerere videretur, Ciceronianæque imbecillitati affinis, ut ille consulatum suum et expulsum urbe Catilinam omnibus tantum non horis memorabat, ita et ipse contusos Arianos et suam Triadem assidue prædicaret, ingentem sibi quorundam suorum presbyterorum, aliorumque episcoporum conflavit invidiam ... Sero sapiunt Phryges. Gregorius, qui promptissimum hunc assensum non exspectarat; propria se captum videns ingenuitate animi, quanquam statim facti pœnitiebat, pudore tamen adductus, in sententia persistit ... Hinc statim natæ hæ querelæ, hinc illæ, ut ita dicam, lacrymæ et cæteri throni, in quibus et patientiam, et animi robur, ac moderationem in tam probo viro desideres ... Ciceronem sane nemo

melius expressit vita; moribus, eloquentia, fortuna, usque in exsilium; et in exilio, uter mollior vix quisquam dixerit. »

Neque vero his contentus Tollius, Gregorium adhuc gravius perstringit in notis ad carmina a se vulgata. Ad primum versum carminis adversus episcopos (p. 4) : « Est in hisce vir, inquit, sanctissimus aliquid humani passus; optimi quidem consilii atque voluntatis, sed in ferendis injuriis aliquanto quam oportebat mollior, minusque a conviciis et acerbitate, quæ Christianum dedecet, temperans. » Quin et hæc scripta esse dixerat Tollius, aucto ex pœnitentia et adversariorum ludibriis dolore, irritatique inde in hanc veluti vindictum ægri jam nimis animi perturbatione. Ad versum 18 ejusdem carminis, ubi ait Gregorius : « Neminem in iis quæ dicam indicabo; attamen », inquit Tollius (p. 5), « id carmine de vita sua impigre et peracerbe fecit; » id est, nominavit. Addit insuper Tollius (p. 6) : « Ita exacte iis designatis, quos perstringit, ut nominasse non opus fuerit; sed et alibi Maximum nominat . . . ejus comam adeo satyrice exagitat et adeo aspere, ut nihil supra. Quid? inquit, laqueum proponere inimico ad suspendium, ut nihil de conviciis istis dicam, hominisne est Christum sectantis? Non videtur. Denique » ad carminis 5, vers. 1, (p. 84) « Capistrum ori suo impositum, præreptamque docendi publice facultatem Gregorius gravissime tulit et . . . acerbis questibus deplorat; ergo nunc in adversarios suos, qui eum malis artibus ad episcopatus abdicationem compulerant, satyrice invehitur. »

Gregorio æquior non fuit Dupinius, qui de eo talia scribere non est veritus (a) : « Gregorius quidem piissimus fuit, sed homo paulo minus consideratus, et negotiis ineptus. Tanto solitudinis desiderio flagrabat, ut nullo, quod ab ea retrahebat, officio diu fungi posset. Aggregi res arduas, moxque susceptas relinquere pernix. Cum tres episcopatus habuerit, ne unum quidem legitime habuisse dici potest. Ingenio erat Gregorius moroso et satyrico, et ita ad jocandum proca ut nemini parceret, ac ne quidem episcopis, quibus erat apprime infensus. Ita, quem impense prius laudarat, Maximi famam atris admodum et ad stuporem infuscavit coloribus ac denigravit. »

Vellem ut eruditæ viri qui hæc de Gregorio sentiunt et dicunt, nomina eorum, quorum famam maligno dente prosciderit, in medium proferrent. Nam quod spectat Maximum, quem unum opponunt, nihil moror. Interea vero nobis fas est his conviciis et calumniis omnia Gregorii opera tam orationes, quam epistolas et carmina opponere. Legantur, inquam, orationes, maxime quas habuit de moderatione in disputationibus servanda, etc. Legantur epistolæ, in quibus, velut in filio, parentis imago resplendet. Ibi liberales joci, jucundissimus in jocando lepos, argutiæ meræ ac veneres, sed satyrae nullæ. Legantur epistolæ ad Theodorum et ad Theoctenum (b), quorum iram, desideriumque vindictæ suo ipsius exemplo comprimit. Legantur etiam carmina (c) : legantur, inquam, vel ea ipsa unde calumniandi ansam arripuit Tollius. Hanc sibi statim regulam statuit Gregorius : « Conviciis quidem exigitare fas non est quemquam; et ut homines cuncti ab eo abhorrent, ita peculiariter ipse vitium hoc odi. » Vel, ut ipse verit Tollius (p. 5) : « Neminem vero in his quæ dicam, indicabo, veritus no quemquam calumniari videar; quæ res et per se illicita est, et mihi præ primis exosa. Non enim quemquam designabo, ne proferre videar in lucem quæ occultanda erant. » Et paulo post (d) : « Et quinam sint mali patebit deinceps, ubi meam orationem oppugnans manifesto te tuimetipsius accusatorem declaraveris. » Nimirum, ut cum Tullio loquar (e), « ego neminem nomino. Quare irasci nemo mihi poterit; nisi qui ante de se voluerit consilieri. » Quæ verba Hieronymus ad Nepotianum (f) de clericorum vitiis et ipse disputans usurpat, ut ad Rusticum (g), ex prologo libri tertii, Phædriana : « Qui generalem de vitiis disputationem in suam referunt contumeliam . . . suam indicant conscientiam; » vel ipsissimis Phædri verbis elegantius, « stulto nudabunt animi conscientiam. » Unde Hieronymus contra Rufinum generaliter pronuntiat (h) : « Quando sine nomine contra vilia scribitur; qui irascitur, accusator sui est. »

(a) Bibl. eccles., t. II, p. 655

(e) *Pro lege Manil.*, c. 43.

(b) Epist. al. 81 et 198.

(f) Hier. ep. 35, t. IV, par. II, p. 206.

(c) Carm. de seipso et adversus episcopos, v. 10
et seqq.

(g) Id., ibid., epist. 95, p. 771.

(d) Vers. 29.

(h) *Adv. Ruf.*, lib. I, t. II, part. II, p. 361.

Conticescant igitur atque erubescant, qui Gregorio crimina inferunt, quæ oderat, et a quibus « peculiariter abhorrebat. » Neminem quemquam conviciis, vel satyris lacessivit, nec nisi generalis ejus de vitiis est disputatio. At nominavit Maximum, inquies. Quidni nominasset Proteum illum, lupum, Christiani orbis totius fabulam, notumque perturbatorem? Hoccine demum est denigrare hominem? Hoccine famam ejus atris admodum et ad stuprem coloribus infuscare? Imo vero, qui talia fatur, nivem aspergit nigredine, ut *Aethiopem* lavet; et viro sanctissimo infamiam inurit, ut perditam impio famam restituat. Quid quod longe graviora de Maximo reticet Gregorius?

Verum (a) « cæteros ita designat, ut nominasse non opus fuerit. » Fatemur id quidem. Qua vero cautione, quæso, attendas. Primo namque, ne in episcopalem ordinem dicenda derivarentur et redundarent admonet Gregorius: « Non omnium, inquit (b), mentionem faciam... Nam multos etiam novi, de quibus loquendum est honestius. Verum quisquis improbus est, et plusquam improbus, vinci se domarique patiatur (c). Mali quidquid est vulnerabit orationis gladius; imo sicarios et homicidas, qui falsis sermonibus atque fragmentis, » pastores ipsamque doctrinam infamantes, « innoxium animarum sanguinem effundebant. » Verbo dicam, lupos pastores insectatur, doctores spurios et adulterinos. Putasne vero nunquam licere, laudabile nunquam esse, ovinam pellem ac larvam lupis detrahere, ut detecti cognoscantur? « Si reipublicæ interest cognosci malos; » profecto interest Ecclesiæ, minus catholicos, falsosque pastores cognoscere. Et qui larvam detrahit, ut cognoscantur, ne mactent et furentur, is laudabilis est.

Id præstítit Gregorius, qui posthabito privato commodo, pericitantium saluti animarum Ecclesiæque totius consulens, in improbos et vitia calamum strinxit; nihil nisi claram, tem, nisi pacem spirans (d). Ista flens potius quam mordens scripsit; imo « ludens » non-nunquam, quia ridiculum acri res fortius ac melius plerumque secare noverat. Miror virum, alioqui ingenio perspicaci, lusum non intellexisse, ubi Gregorius, dubium de coma quid faciat ac propemodum desperantem cynicum singens, sermone jam tritum ei proverbium festive suggerit: « Reliqui tibi præter malam crucem jam video nihil. » Quis vanam Tollii (e) exclamationem risu non excipiat? Cui, inquam, risum non moveat hæc verborum Gregorii acceptio? « Quid? Laqueum proponere inimico ad suspendium, hominisne est Christum sectantis? » Quis enim mitior Gregorio? Eliamsi scripta lacerent facta, ipsa Maximi historia, acta concilii, sicarii, lapides quos exceptil, nec quemquam ulcisci passus est.

In his quæ objiciuntur Gregorii carminibus, nihil, aut fere nihil quod in *Apologetico* suo et alibi passim ad populum orationibus non reperiatur; imo nihil quod in suis *De sacerdotio* libris non scripserit paulo post Chrysostomus. Non igitur animi « imbecillitate, » non « ægritudine, » non « impositi capistri » dolore, non abdicati « pœnitentia » episcopatus, quæ nulla fuit, illa conscripsit Gregorius. Figmenta hæc sunt ab heterodoxis prolata, male a quibusdam Catholicis repetita. Apage ergo, Telli, lepidam hanc tuam, imo injuriosam in Gregorium comparationem, qua Theologum cum Cicerone componis; hoc est, « ita animo perculso et abjecto, ut sine sermone ullo, sine cogitatione ulla jaceret, » ut « (f) mentis errore teneri » vulgo crederetur (g). Quid confers violentum coactum Tullii exsiliū, cum voluntaria Gregorii, et expedita, atque etiam extorta ab imperatore, et omnium æstatum admiratione digna, Constantinopolitanae sedis abdicatione? (h) Quid puerum tantum non ejulantem, et fletibus, ne scriberet, « impeditum, » cum athleta et gloriose « confessore » componis(i)? Legesis omnes ad Alticum epistolas, quæ libro tertio continentur, Liviique Historiarum librum cxx, et tuæ te pudeat comparationis.

Denique quid ambitiosa illa Ciceronis et usquequaque fusa jactantia, cum assidua, cum modesta, cum necessaria et religiosa prædicatione Trinitatis? Quid Christi ad Belial?

(a) *Toll. not. ad v. 21 carm. 1, p. 6.*

(f) *Ad Attic., lib. iii, epist. 2.*

(b) *Vers. 23 et seqq.*

(g) *Ibid., ep. 12.*

(c) *Carm. al. 12, v. 42, 45-47.*

(h) *Ibid., ep. 14.*

(d) *Carm. al. 1, v. 6.*

(i) *Ibid., ep. 10.*

(e) *Vers. 939.*

Quid hic theologo sanctissimo cum oratore profano? Quid humilitatis Christi discipulo, cum turpi et abjecto gloriæ mancipio, quem gloriolam, veritatis dispendio, corrogare non pudet? *Ardeo*, inquit epistola ad Luceium (a), « cupiditate incredibili. . . . nomen ut nostrum illustretur, et celebretur tuis.... Itaque te plane etiam atque etiam rogo, ut et ornas ea vehementius etiam quam fortasse sentis. . . . amorique nostro plusculum etiam, quam concedit veritas, largiare. » Item ad Atticum epistola 58. « Epistolam, inquit, Luceio quam misi, quares meas ut scribat rogo, fac ut ab eo sumas; valde bella est; eumque ut approparet auctoriteris, et quod mihi ita se facturum rescripsit, gratias agas. » Quis tulerit cum homine tam gloriose Gregorium componi? Nequidem ratione eloquentiae comparari posse concederem. Argutum nanique, acutum, et plane laconicum scribendi genus, sectatus est Gregorius; Tullius vero, ut scribit auctor (pag. 78), « obstetricis animorum » Edm. Richerius, « Asianum et redundans » potius quam atticum et pressum affectavit. In *Dialogo de oratoribus*, « elumbem et enervatam Ciceronis eloquentiam » vocal Brutus. Diutius forsitan refellendis immoror, quæ ridenda potius et contemnenda, quam serio erant refellenda. Verumtamen cum lectores nonnulli sint, quibus plus religionis quam scientiæ inest, et quorum conscientia insirma ac timida lœdi posset carminibus adversus Maximum et episcopos scriptis; juval hos ex animis scrupulos evellere, quinam illi sint episcopi, quos exagitavit Gregorius, ostendendo; ut merito exagitatos, atque etiam dure increpitos, quilibet intelligat.

Primo quidem nemo nescit correctionis fraternæ præceptum esse tam in veteri quam in nova lege: « Non oderis fratrem tuum, » ait Moyses^b, « sed publice argue illum, ne habeas super illo peccatum; » Matth. xvii, 16, 17: « Si autem te non audierit (frater tuus), adhibe tecum adhuc unum, vel duos testes.... Quod si non audierit eos: dic Ecclesiæ. » Quin et ante legem scriptam, naturæ vi et charitatis, eo quisque officio tenebatur, imprimis præpositi, parentes, magistri, pastores. Ab ipsa enim natura et charitate, qua proximi salus nobis cordi esse debet, hujus præcepti necessitas fluit.

Potest itaque, atque etiam debet et tenetur, qui scientia, dignitate, et officio eminet, arguere peccantes, « dure » etiam interdum « increpare, » maxime « ut sani sint in fide^c; » ut videntur improbi^d, idque nominatim ut discipulus, quem diligebat Jesus^e; vel graphicè, ut apostolorum Princeps^f, ac Jud. ^g, perstringere, atque etiam publice traducere. « Manifesta enim peccata, » ut inquit Gregorius alter et ipse Magnus (b), « non occulta correctione purganda; sed palam sunt arguendi, qui palam nocent. » Apostolo præcipiente: « Peccantes coram omnibus argue^h: » quod Christus docuit et fecit, « acerbe et amare, » ut ait Augustinus (c); « sed amando, » quos arguebat Iudeos. Hoc a prophetis et apostolis egregie præstilum nemo nescit.

Ecclesiæ certe interest « hypocritas, falsos propnetas, » lupos sub ovina pele latentes dignosci, ut in odium adducantur et fugiantur a simplicioribus, ut nemini noceant (d). Hæc omnia charitatis erga proximum, erga Deum et Ecclesiam, officia fuere in Christo, in Joanne, in Stephano, cui « lingua ferox, lene cor; » qui « saeviebat et amabat. » Hæc etiam in Theologo aliisque viris sanctis, quos aliquando Dei gloria, zelus domus Dei, imminentia simplicibus mala, oppressa calumniis innocentia, religio, acrioribus verbis impios exagitare compulerunt, charitatis officia suis dubium non est.

Nunc qui et quales fuerint episcopi, quos Gregorius in carminibus exagitat, et quæ facies Ecclesiæ totius fuerit, dicamus (e). Theodosius magnus anno 380 sacro fonte ab Ascholio Thessalonicensi episcopo lustratus « aureum ad populum urbis Constantinopolitæ » edictum dedit, quo sancivit « judicandos plectendosque hereticos, » qui « quæ pontifex Damasus Petrusque Alexandriæ episcopus sequebantur, fidem non amplectentur. » Tunc itaque in palatium redeunte ac dominante catholica fide, ad eam quoque rediere

^a Levit. xix, 17. ^b Tit. i, 13. ^c II Tim. ii, 17; iii, 5. ^d III Joan. 9. ^e II Petr. ii, 1 sqq. ^f Jud. 4. ^g I Tim. v, 20.

(a) Cicer., *Ep. fam.*, lib. v, ep. 45.

(b) Greg. Mag., ep. 47, lib. xiv, tom. II, pag. 1280.

(c) Aug., *serm. 317*, tom. V, p. 1270.

(d) Aug. *serm. 315*, tom. V, p. 1202.

(e) Socr., lib. v, c. 6; Soz., lib. vii, c. 7; Ced.

Theodos., tit. 1, leg. 2. Gothof.

et aulici præsules, qui ex principum favore metuque penduli, omni facile vento doctrinæ circumlati, dubio animo et fide, momento huc illuc impellebantur : « Misera, inquit Gregorius (a), et abominanda vitæ ludibria : quod fidem attinet, parlem in utramque parati, non Dei legum, sed temporum observantes. Euripi doctrinæ, hinc inde reciproce fluctuantes, adulatores, dulcia mulierum venena, parvis leones, at rerum potentibus canes. » In carmine *De vita sua « aleatores »* vocat hos episcopos, κυβισταί, chamæleontes, χρυσαιλεόντων, καὶ τρόπον πολυπόδων.

Tales episcopi, qui inter Arianos et Catholicos medii, utriusque parti, pro temporum ratione, se venditabant, ab Ecclesia cum episcopatus dignitatisque, quam obtinuerant, honore et gradu suscepti, improborum jam episcoporum ita numerum auxerant, ut bonis episcopis, atque etiam in conciliis aliquando prævalerent. Hinc illæ Gregorii, qui zelum et indignationem continere non valebat, justæ querelæ. Hinc suam ipsius, vel suo potius nomine, collegarum in sacerdotio facilitatem in hujusmodi episcopis admittendis deplorat his verbis (b) : « Proposuimus voce præconis, pro foribus sanctuarii omnibus denuntiavimus : Ingrediatur qui volet, bis licet, aut etiam sæpius fidem, pro occasione, mutaverit. Adest tempus nondinarum, nemo abeat nihil operatus, » etc.

Quisquis hæc et alia similia in aliis Gregorii carminibus legerit, is profecto intelliget quinam fuerint episcopi, de quibus tacere non potuerit, nec debuerit. Excusandæ tam præposteras benignitati ac facilitati tales episcopos admittendi, Alexandrinæ synodi anno 362 habitæ, vel certe Athanasii de recipiendis hereticis decretum procul dubio prætendebant. Verum, ut observat Annalium eminentissimus parens, Alexandrinis Patribus « magna ratio, quod multiplex illorum, » qui recipi jubebantur, episcoporum « numerus esset, qui in concilio » Ariminensi, vel nescientes, vel coacti, Arianis consenserant ; ipsique, qui ab Arianis partibus tum redibant, sincero veritatis amore odioque perfidiæ, quippe qui sub Juliano Apostata ad id adduci videbantur. Præterea, ut ait Hieronymus (c), « huic assensu est Occidens ; et per tam necessarium concilium, Satanæ faucibus ereptus est mundus. »

Longe vero dispar ratio sub Theodosio, aliaque Ecclesiæ facies. Ex iis enim episcopis, qui spe vel metu redibant, plerique omnes ab Arianis, Constantio mortuo, desciverant, hisdemque iterum sese adjunxerant sub Valente, « bis ac sæpius, » ut ait Gregorius, « fidem mutantes, et alearum instar, » aut arundinis momento versati. Unde facilis illa episcopos lapsos recipiendi, quæ Hieronymo teste (d), laudi Athanasio quondam, vitio probroque tunc data est Petro Alexandrino præsuli. « Præsto » ei concilio, inquit Baronius (e) de concilio generali Constantinopolitano primo loquens, « fuerunt plures ex illis, qui antea, Valentis tempore, pulsis orthodoxis, Arianorum favore, vacantes sedes accepserant. Hi enim tempori inservientes, sub catholico imperatore æque catholicæ fidei defensores se præbuere, cum antea vel gratia ducum exercitus, vel favore aliorum magistratum, in episcopatum omnino licet indigni nihilominus irrepsissent. De quibus omnibus fusius ipse Gregorius Nazianzenus. » Hæc Baronius, qui, expressa horum episcoporum imagine, sic prosequitur (f) : « Intelligis, puto, quales, exceptis paucis, tunc esse solerent episcopi Orientalis Ecclesiæ ; quomodo fidem habere consueverint pro ratione temporis mobilem, et nonnisi ad privatum commodum accommodatam. Cujus quidem rei non Gregorius duntaxat, sed et Basilius suis scriptis locuples testis accedit, ut suo loco superius est demonstratum. » Alios bene multos adhibere testes, maxime Chrysostomum et Hieronymum, poterat Baronius ; qui, postquam narravit quam male atque indigne Gregorium habuerint : « Ex his, inquit (g), disce alia, nempe quam vera sint quæ in eodem Gregorius conscripsit. »

Id quidem optime et apposite auctor eminentissimus. Nam palam, vivis illis et audiens

(a) Carm. 4, Toll., v. 334-338.

(d) Chron. an. 374.

(b) Carm. 4 *De vita sua*, v. 17-27.

(e) An. 381, § 22.

(c) *Dial. adv. Lucif.*, tom. IV, part. II, pag.

(f) § 49.

362.

(g) § 82.

tibus, vates sanctissimus vera se dicere professus est nec quisquam ausus est contradicere : « Ος σφρόδρα χρώμεθ' ἀναξίοις τοῖς προτάταις ! Βοήσομ' οὐ ψευδή μὲν, οὐχ ἔδιστα δέ (a). » Quam indignos habemus antistites ! Elatiore quidem voce dicam, non falsa quidem, sed auditu non jucunda. » Si vera hæc sunt, ut vera esse constat ; quis tam gravia, tam aperta Ecclesiæ probra atque scandala, simpliciorum dispendio et periculo animarum, tacenda audeat asserere ? Quid ? quod multo peiores adhuc erant illi, de quibus loquitur Gregorius ? Nam de iis Gregorius pleraque tacet. Maximus, qui cane pejor et angue, ac vipera fabulosa, quæ se foventem in sinu enecavit, omnes facile sceleribus, iisque publicis, et impudenteria superabat. Ipsi non dissidentur adversarii. Unde mirari subit, cur Tollius, qui huic monstro parcitum vellet, Juliani Apostatae non etiam contra Gregorium defensionem ausus sit suscipere. Verum, quod ausus non est Tollius, audet clericus, quod mirum non est ; imo e Catholicis, quod luctuosum valde, sunt nonnulli, quorum nomini parco, qui Apostatae adversus Theologum patrocinantur, atque Juliani laudes prædicare non verentur.

Plures etiam ex orthodoxis episcopis vitiis gravibus laborantes, quorum minimum erat « ignorantia, quæ quidem ipsæ malum est » (b), ἄγνοια γὰρ κακὸν μὲν, ἀλλ' ἔσσον κακόν· qui vix baptismō expurgati, « priora vitia, » (c) τὰ πρὸν κακά, virtutes nullas ad episcopatum afferabant. De his sic habet Gregorius (d) : « Pudet me quidem dicere quo pacto res nostræ comparatæ sint, sed canam tamen. (e) Cum ordinati constitutique simus virtutis doctores, omnium malorum officina sumus. (f) Antistes facili momento reperitur, qui nihil antea præstiterit, et novitus ad dignitatem accedat. (g) Res divinæ modo sunt jactus alearum, cuborumque.... (h) Heri oratoris munere fungéns, jus fasque venale habebas.... (i) nunc autem subito judex et Daniel factus es.... (j) Ne vestimentum quidem tam facile mutare quis queat, ut tu mores mutas.... (k) Heri Simon Magus eras, hodie Simon Petrus. Heu nimiam celeritatem ! Heu ! pro vulpecula leo prodisti. » Ii sunt episcopi de quibus in carmine *De vita sua* scribit (l) : « Hoc brevissimum dari potest præceptum, et optimum ne salute excidas documentum, ut qua illi præeunt, ne sequaris : quorum thronus accusator est morum ; et cancelli atque supercilium potius quam vita hos a plebe secernunt. » Horrida sane hæc pastorum hujus temporis imago ; quos ea tantum ratione utiles dicit Ecclesiæ Gregorius, ut, quo non eundum sit, eorum exemplo fideles agnoscant.

Eligant jam nunc adversarii. Vel hæc falsa esse probent, vel contendant ea non esse hujusmodi, quæ acri et publica etiam reprehensione digna videantur ; vel, si vera esse fateantur, quod quidem fateantur necesse est, ostendant a nemine unquam, ne quidem a pastoribus, etiam episcopis, ita debere, aut posse, illæsa charitate, exagitari : quod sacris Scripturis adversatur, et fraternalæ correctionis præceptum evertit. Salutaris enim pudor nonnunquam incutiendus, et peccantes corripiendi sunt, tum propriæ ipsorum, tum salutis eorum causa, quos scandalis, prava doctrina, pravisque exemplis pessundant. « Quasi tuba, ait Scriptura¹⁰, exalta vocem tuam, et annuntia populo meo sclera eorum, et domui Jacob peccata eorum. » Reis ergo annuntianda sunt peccata ; justaque, necessaria et sancta indignatio et verborum acrimonia ; nec injuriosus et contumeliosus est habendus, qui duris et probrosis increpationibus peccatores coerget.

An vero Gregorius, Chrysostomus, et alii passim viri sancti, non neverant, quæ illa sit acerbitas, quam Christus damnat, quæ maledicentia ; quid sit alicui detrahere, quid denigrare ? Quam iniqui sanctorum nos sumus æstimatores ! Ab iis exercendi zeli et correctionis leges accipiendæ, non a nobis dampnandi, qui eodem spiritu non agimus et igno-

¹⁰ Isa. LVIII, 1.

(a) *Adv. episc.*, v. 357, 358.
(b) *Ibid.*, v. 331.
(c) *Ibid.*, v. 446, 448.
(d) *Ibid.*, v. 361 et seq.
(e) *Ibid.*, v. 393.
(f) *Ibid.*, v. 394.

(g) *Ibid.*, v. 396.
(h) *Ibid.*, v. 415.
(i) *Ibid.*, v. 419.
(j) *Ibid.*, v. 424.
(k) *Ibid.*, v. 430.
(l) *Carm.* 56, 57, 58.

Ramus quid sit « zelatum esse pro Domino Deo exercitum »¹¹, et quæ Christiana libertes esse debeat; ignoramus, inquam, licet et apostolos virosque apostolicos, imo Agnum ipsum mansuetum ita fuisse locutum legamus et audiamus.

Non ergo culpandus, sed laudandus Gregorius, qui Christiana libertate utens, apostolorum et Christi ipsius vestigia secutus, « zelo zelatus est pro Domino Deo exercitum », ac peccatores dure increpavit. Non « imprudenti nimium fervore », ut somniavit Tollius, « successorem sibi petivit ; » sed ardenti ac sincero vitæ privatæ et solitudinis desiderio. Non eum « statim », nec unquam pœnituit, quod sedem Constantinopolitanam abdicasset. Nullæ inde « querelæ », nullæ « lacrymæ », nulli « thrèni, in quibus patientiam et animi robur ac moderationem in tam probo viro desideres. » Id omne in viro sancto miramur : æquiorem tantum in Tollio rerum æstimatorem desideramus. Fabulæ et somnia hæc sunt : longe aliæ sunt querelarum Gregorii et lacrymarum causæ. Dolebat, si doluit, de relictas oves, quas unice diligebat, imo quos in Christo generat filios; hos alieno, qui nec amore patrem satis, nec sollicitudine pastorem referret traditos dolebat, fame, siti aarentes, hæresique prope dominanti expositos. Id quidem, et merito dolebat Gregorius. Hinc illæ lacrymæ fuere : non aliunde ; non, ut male sanus singit Tollius (p. 84 in not.) quod « capistrum ori suo impositum, præreplamque docendi publice facultatem », gravissime ferret. Nihil a veritate magis alienum singi potest ; si quidem adeo silentii tenax erat Gregorius, ut hoc ipso etiam tempore, ne verbum quidem per totam Quadragesimam sit proloculus ; et ad loquendum alias sic tardus, ut ad id vix ac ne vix quidem compelli posset.

Dolebat etiam tamen suavissimos sibi præreptos familiates et amicos ; non autem se verbo « caplum », et abdicationem proponenti citius quam vellet episcopos assensisse, sedeinque Constantinopolitanam deseruisse, quam gaudens reliquit ; ut argumento sunt plurimæ post redditum scriptæ a Gregorio epistolæ, maxime vero xxi ad Amazonium data. Si iis de rebus dolere, mœrere et indignari crimen est, Gregorii crimen esse, nec ab eo facile liberari posse lubenter fatemur. Cætera vero nihil dolebat, nec relictarum rerum ullo tenebatur desiderio.

Tantorum itaque Ecclesiæ, quam Deus « acquisivit sanguine suo », malorum dolore Gregorius, non secus ac Athenis Apostolus incitatus, pie sibi temperare non poterat, neque etiam debuit, ut teretibus ac teneris auribus consuleret, veritatis ac religionis dispensio, sermonem emollire. Habent enim moliores illæ eloquence nescio quid frigidi flaccidique, quo veritati semper nonnihil perit. Movent profecto aliter propria rerum nomina, propriisque inusta notis crimina : nec satis, si molliter innocentia, religio, fides defenditur ; pene deseritur, si non etiam proditur. Nihil veri nimium videri debet adversus innocentia et veritatis hostes : traducendi palam ii sunt, et nativis pingendi coloribus, ut agnoscantur, agnitiq[ue] vitentur ac fugiantur. Hac ratione simplicibus consulitur, mendacium revincitur, error repellitur, vincit et triumphat veritas. Non jam immoramus falsis criminationibus propulsandis quæ in Gregorium congressit D. Dupin., cum et satis ex modo dictis refellantur, et Dupinus ipse in sua ad DD. archiepiscopum Parisiensem declaratione, ut temere conflictas damnaverit et revocaverit.

§ II. PERPETUA GREGORII VIRGINITAS CONTRA BEVEREGIUM ET MURATORIUM ASSESTITUR.

« Post Nicænum concilium, inquit Beveregius (a), Spiridonem, Gregorium Nysserum ut Nazianzenum, tam patrem quam filium Theologum matrimonio copulatos fuisse, nemo in antiquitate versatus nescit. » Hæc confidenter scribere ausus est Beveregius, nulla ratione, nullaque nixus auctoritate. Tam inauditam et insanam opinionem dormitanti scriptori excidisse, dixerit quisquis in sola theologi lectione versatus fuerit; vel polius id a Beveregio scriptum in gratiam episcoporum suæ gentis, pto sua in matrimonium devotione.

Tale commentum notare sat esse, nec ullam huic refellendo operam impendendam arbitri-

¹¹ III Reg. xix, 10. ¹² Act. xx 28.

(a) In notis ad canonem v. apost.

trarer, nisi malum serpere longius, et virum clarissimum, e Catholicis unum, Muratorium (a), qui mirabatur olim confidentiam Beveregii, præter quem « nullus adhuc affirmavit Nazianzenum filium unquam sese matrimonio obstrinxisse, » ipsius postea errorem amplexum fuisse cernerem. Non tamen absolute amplexus est, sed suspicatus « Beveregii sententiam cum veritate consentire. » Qui etiam de Theosebia hæc ait : « Aut Nazianzeno nupsit, » quod « simillimum vero arbitror. » Itaque commentum Beveregii et pravæ Muratorii suspicionis fundamenta simul convellenda sunt.

Ut a Muratorio incipiamus, verba, quæ viro docto fucum fecerunt, hæc sunt in epigrammate Theosebiæ, quod ipse vulgavit : Γρηγορίου μεγάλου σύζυγε ἀτρεκέως · « Gregorii Magni vere conjux. » Ex his plurima colligit Muratorius : primo, Gregorii Nysseni uxorem non fuisse Theosebiam ; id quidem optime deinde ; Gregorium, qui « Magnus » ibi appellatur, Theologum esse, cuius uxor, eaque germana, Theosebia fuerit ; id vero pessime : denique hinc epigramma Theologi esse non posse. Quæ quidem ut penitus convellamus, primo statuendum, quod caput est, nullius unquam conjugii vinculis Theologum irretitum, nedum Theosebiæ copulatum ; 2º deinde nihil adeo impedire, quominus epigramma tribuatur Gregorio Nazianzeno, 3º neque ex epitaphio, neque ex epistola alias xcvi sequi Nysseno Theosebiæ nupsisse. Sic Gregorium utrumque a conjugio liberum, et cælibem vitam duxisse constabit.

Muratorius inter Theologum et Theosebiæ matrimonium fuisse suspicatus, Theosebiæ « cum viro Nazianzeno castitatem potius, quam thori conjunctionem servare voluisse » conjiciebat : mox idem « inter utrumque carnis communionem » admittit, sed ad breve tempus, et arbitratur « recenti huic opinioni suffragari posse versum illum Theologi, ita scribentis in carmine iv de animæ suæ calamitatibus : Αὐτῷ ἐπειτα γάμῳ βαρὺν ζυγὸν ἔχος έθηκα. Deinde vero grave jugum matrimonii a me seposui. » Nihilominus tamen hæc ita se habere assetere non ausus est Muratorius. Amamus virum doctum quod prævere cundia rem tam inauditam pro certe non affirmat.

Nos vero omne prorsus matrimonium a Gregorio propulsamus. Ipse Muratorius (b), argumenta suppeditabit : « Cur enim Gregorius, inquit, qui tam sœpe ac tot verbis, vel minuta vitiæ suæ monumenta versibus clausit, hoc unum non levis momenti præterisset, aut tam jejunus commemorasset ? » Neque vero id tantum silentio, et argumento, ut vocant, negante; quanquam id genus argumenti valere debet, ubi quid habet, quod facti vim et locum oblineat : hic autem habet, si unquam habuit; cum qui rerum suarum historiam, non uno, sed multiplici poemate, non obiter, sed dedita opera accurateque texere se proficeret, rem tamen unam e præcipuis, si non etiam ex omnibus præcipuum silet, quæ ad vitiæ varietates, quas litteris mandat quam maxime facit, quale profectio est vitiæ genus et cursus, quem Gregorius tenere decreverat. Ubi enim de genere vitiæ diligendo Nazianzenus agebat, ibi sane debuit agere de matrimonio, si posthabita cælibe vita ad nuptias convolvavit.

Neque vero eos, qui matrimonii vinculis astrictum fuisse Gregorium censem, istud matrimonium collocaturos esse arbitror postquam presbyter creatus est. Ad conflictas itaque Theologi nuptias tempus id unum superest, quod ante sacerdotium ejus effluxit. Consentit Muratorius et ait (c) : « Non diu constitisse carnis communionem inter Nazianzenum et Theosebiæ; sed utrumque castitatem jam pridem elegisse, ut sacerdotium ille iniret, ut inter diaconisas ista cooptaretur. » Verum tempus illud ipsum est, in quo accurata Gregorii narratio nullum ullo vitiæ ipsius momento consistere matrimonium patitur. Ut enim singas Theosebiæ, aliamve quamlibet Gregorium uxorem duxisse, quidquid et quoquo modo finxeris, id omne ruit et penitus subvertitur disertissimis Gregorii verbis, vitam suam describentis, ibique accuratissime ubi de vitiæ genere diligendo.

Gregorii parentes non ipsi auctores fuerunt ut animum ad uxorem appelleret; parentes, inquam, qui non modo filii votum castitatis ac propositum norant, sed eum ipsi, prius-

(a) Murat. notæ in epigr. 32 Theoseb. a se editum,
p. 131, 132, 134.

(b) Ibid.
(c) Ibid.

quam nasceretur, Deo dicaverant, et natum obtulerant, adeo ut « ab utero matris Deo sacer, ac puer oblatus » fuerit, et quidem ad altare, solemni ritu tactisque sacrae Scripturæ libris : quod ipse serabit Gregorius (a), qui « parentis votum ac desiderium ratum habuit, » et præstare quovis tempore studuit, atque etiam præstit. « (b) Devinxit me sibi amica castitas, inquit, et carni vincula injecit, simulque ardorem divinæ sapientiæ ac vite monasticæ amorem injecit ; vita, quæ dici potest futurae primitiæ; quippe quæ costa non indiget, quæ corpus circumpleteatur suum, verbisque deceptum blandis ad amara degustanda adducat : » hæc sunt conjugii vincula, quibus Gregorius a puero copulatus est. Conjugus ipsius, non Theosebia, sed perpetua castitas; conjux sapientia fuit, ac utriusque socia et adjutrix « monachi vita, cuius amorem ipsi » injecit castitas, quam in naufragii periculo vovit, et quam toto vita tempore, quantum licuit ac penes ipsum fuit, professus est.

Innumera ex Gregorii scriptis alia proferre testimonia facillimum esset, quibus illum nullo unquam matrimonio constrictum fuisse, sed ejus, quam amabat unice, « castitatis jugo colla perpetuo firmiterque submisso » manifestum fieret (c). Legatur narratio somnii quod sanctissimus doctor fuse describit (d), et in quo adhuc a puer, ucc tamen admidum puer, verum ea ætate qua boni et mali imaginibus animus informatur, « castitas et sapientia sibi visæ sunt humana specie, tantaque ex ipsarum afflatu et colloquio puritatis dilectio in cor emanavit ipsique semper inhæsit, ut recordes, ne quid dicam amplius, merito videantur, qui de Gregorii perpetuo cœlibatu vel tantisper dubitaverint (e). Unde vir factus Gregorius, et cum Athenis reversus deliberaret, non de vita cursu, verum de via, qua expeditus ad propositum finem certius perveniret, hoc primum ponit : « (f) Jam olim mihi certum erat, ac veluti lege sancitum, quæ carnis sunt in profundum ea projicerere; idque tum magis ac magis arridebat. »

Quid igitur sibi vult Gregorius his verbis (g), « grave jugum matrimonii a me seposui ? » Non impositum hoc onus abjecit, sed ab eo semper declinavit, a se amovit, ab eo abhorruit, amore castitatis et vita monasticæ. Sic grave onus matrimonii excussit, haud quidem impositum unquam; sed a se amovendo ne imponeretur. Non aliter Gregorius excusit onus matrimonii, quam caute fugiendo quidquid hoc vita genus spectat, utpote contrarium proposito servandæ virginitatis et voto monasticæ vita. Certe Gregorius, qui vitam monasticam iterato voto se amplexuim promiserat, uxorem sibi adjungere non poterat, quin datam Deo fidem falleret, scelusque maximum in se admitteret. Absit igitur ut virum tam sanctum, pietate insignem, tantum scelus perpetrasse; absit, inquam, ut Gregorium spreto servandæ virginitatis voto, quo obstrictus erat, qui « ab utero matris sacer erat, qui matris votum ac desiderium ratum habuerat, » uxorem duxisse arbitremur, aut suspicemur. Talis suspicio tam in Gregorium injuriosa, quam contraria veritati.

Constare debet ex dictis Gregorium nullis unquam nuptiis, nec cum Theosebia, nec cum alia qualibet femina alligatum fuisse. Quo disputationis capite posito, ac eorum, quæ sequuntur, fundamento, jam sponte sua sequitur Theologum non esse eum, qui in epitaphio Theosebiæ « Magnus » dicitur, et cujus Theosebia « vere conjux » comparve appellatur. Hinc efficitur, nihil obstare quominus hoc epitaphium a Gregorio elaborari potuisse credatur. Imo non tantum potuit, sed reipsa ab ipso elaboratum esse ex epistola al. xcvi manifestum est; quæ quidem epistola cum epitaphio rebus et verbis ita consonat, ut utriusque, vel neutrius, auctor agnoscendus sit Gregorius. Fatentur autem omnes epistolam, germanum esse Theologi fetum ad Gregorium Nyssenum scribentis. Pro certo itaque habendum, Theologum nec Theosebiæ, nec ulli alii unquam connubio junctum, eundemque esse auctorem epitaphii. Præterea Muratorii, qui epitaphio, ut et epistola ad Gregorium Nyssenum, perpetuam Theologi virginitatem labefactari suspicatus est, rationes evanescunt et funditus corruunt.

(a) Carm. al. 2, v. 426, 433, 448, 449.

(b) Ibid., v. 456, etc.

(c) Carm. 5, v. 110.

(d) Ibid., v. 205, 206, 207, 208 ad 313.

(e) Carm. al. 1, v. 280 et seq.

(f) Ibid., v. 284, 285.

(g) Carm. al. 5, v. 283.

Jam vero si quæras, quis ille sit Gregorius, qui in epitaphio « Magnus » dicitur, ultra respondebimus, nullum alium esse quam Nyssenum. Quod autem Theosebiam spectat: in epistola « sacerdotis conjux » comparve appellatur; in epitaphio sacerdotis illius nomen declaratur; rursusque cuius sacerdotis et cuius Gregorii fuerit « compar » Theosebia denuntiatur. Quisquis illas litteras legerit, non dubitabit quis ille sit Gregorius. Ejus enim ipsius sacerdotis, ut est in epistola, ejus Gregorii, ut disertius habet epitaphium, Theosebia « compar, » vel si mavis, « conjux, » a quo illam in epistola commendat laudatque Theologus; ejus iterum sacerdotis, cui et virtute « par » et honore Theosebia prædicatur, ejusque adeo sacerdotis, ejus Gregorii « compar, » ad quem pertinent illæ laudes, ad quem date sunt litteræ. Quæ cum sint ad Nyssenum scriptæ, ipsissimus ille Gregorius habendus est, cuius et « soror » et « conjux, » seu magis « compar, » ut in epitaphio Theosebia designatur. Et certe cum Nysseni, et non sacerdotis alterius σύζυγος Baronius, continuatores Bollandi, Rivetus et alii senserint Theosebiam in epistola diclam, eamdemque sororem; quid incommodi esse potest idem admittere in epitaphio, quod in epistola admittitur?

Superest, ut quo sensu Nysseni « soror et conjux, » σύζυγος, Theosebia dicatur, exponamus. Primo quidem, significatione propria utrumque dici non potuit; ab obvio igitur et proprio sensu vox deducenda, et querenda interpretatio. Theosebia in epitaphio τέκος Εγγελίου, Emmeliæ filia dicitur: quod si « nurum » interpreteris, ad Baronii, Henschenii et Papenbrochii, Riveti aliorumque, qui Nyssenum connubio juncutum cum Theosebia fuisse volunt, sententiam accedes; nec a consuetudine, qua nurus « filiæ » plerumque appellantur ab iis, quas socrus habent, penitus recesseris, a veritate autem prorsus abscesseris. Neque enim sinit epistola, de qua toties, illam epitaphii vocem ullo modo sollicitare, atque etiam hoc et quam maxime cum epitaphio epistola concurrit, ut « Basilii soror, » quod præ se ferit epitaphii titulus, et Emmeliæ filia, quo in ipso est epitaphio, germanaque adeo ac proprie Nysseni soror Theosebia astruatur. Epistolæ verba sunt: « Te admiror ob eam tolerantiam ac philosophiam, quam discessu beatæ sanctæque sororis vestræ præstare te audio: » quæ quidem verba illud epitaphium alio prohibet detorqueri. Et paulo inferius prædicat Theosebiam, « Ecclesiæ decus, Christi ornementum, ætatis illius bonum, feminarum fiduciam, Theosebiam in tanta fratrum pulchritudine formosissimam et clarissimam; » fratrum, inquam, quinque, et sororum totidem. Quibus egregie concinit in Emmeliæ epitaphium cxxx apud Muratorium. Mitto quæ ex iis laudibus pro Theosebiae perpetua virginitate colligi possint, quam quidem si professa non esset, digna profecto non esset quæ tot inter fratres ac sorores virgines « clarissima, et Christi ac Ecclesiæ decus et ornementum » diceretur.

In epistola Theologi ad Nyssenum hæc observanda maxime sunt verba: « Theosebiam meam; meam enim voco, quæ ut Dei legibus consentaneum erat vixit; quandoquidem spiritalis cognatio corpoream antecellit. » Tantam hæc verba vim habent ad probandum Theosebiam sororem esse germanam Nysseni, et ad arcendum penitus cum ab eo, tum a Nazianzeno conjugium, ut mirum valde sit viros doctos ex his verbis ansam arripuisse altertri Gregorio cum Theosebia matrimonium affingendi, ex quibus contrarium statuere debuerant.

Certe Gregorius, cum « cognitioni corporeæ, » qua Nyssenum Theosebia attingebat, « spiritalem » opponit qua ad se ipsum pertinebat; cum « spiritalis » hujus « cognitionis » causas ac rationes reddit, quod nimirum Theosebia « Dei legibus consentaneæ vixit, » omnem prorsus a se et a Nysseno matrimonii suspicionem propulsat. Theosebia soror erat Nysseni, cognitione corporali; soror vero Nazianzeni, « cognitione spirituali; » neutrarius autem uxor. Nec movere debet vox ista σύζυγος, qua usus est auctor epitaphii. Idem enim hac voce significare voluit Gregorius, quod in epitaphio XL apud Muratorium p. 40: Καρτέριον τῆς σῆς σύζυγον εὐσεβῆς. « Rapuisti, inquit, Nicomedes, Carterium tuæ pietatis socium. » Nazianzeno certe licuit quod cuique licet, vocibus iis abuti, quibus voluerit, modo dehinc, novamque quam iis affingit significationem exponat. Quod sane disertissime præstilis, Theosebiam sororem Nysseni germanam esse confirmans, ejus-

demque diaconissam his verbis astruens, quibus aptiora non sunt ad designanda diaconissæ merita et munia: « Theosebiam vere sacram, atque adeo sacerdoti comparem et parem honore et magnis mysteriis dignam. »

Præterea vox Graeca σύζυγος non proprio significat eos, quos Latine conjuges vocamus, maritum et uxorem; sed eos generatim, qui operis ejusdem socii, idem veluti jugum trahere censentur. Ita consilii participem vocat σύζυγον Aristophanes in Pluto: ita quoque Plato. Sic e nostris, Macarius Ægyptius monachus σύζυγους nominat discipulos, quos binos Dominus misit, tanquam conjugales. Eo etiam sensu Theosebia σύζυγος Gregorii Nysseni fuit et dici potuit, quod illi « par honore, » διδακτιμον, quod « magnis digna mysteriis, » τῶν μεγάλων μυστηρίων ἀξέταν, iisque ministrandis fratrem soror, sacerdotem diaconissa adjuvabat, et conjuncta opera collaborabat. Hæc autem de voce σύζυγος disputavimus, salvo Basiliī patris ejusdemque episcopi connubio cum Emmelia, et Gregorii patris cum Nonna. Emmelia enim et Nonna, sanctissimæ feminæ, vere conjuges, altera Basiliī patris, altera Gregorii patris fuere, quod aliis et plurimis argumentis constat. Neutra cum marito consanguinitatis ullo gradu erat conjuncta, ut vocem a nativa significatione deducere opus sit.

Nemo jam non intelligit quo ordine habenda sit vana Muratorii de matrimonio Theologi suspicio, et quanto in errore versatus sit Beveregius, qui confidenter asserit neminem in antiquitate versatum nescire Gregorium Theologum matrimonio copulatum suis. Imo nemo in antiquitate versatus id unquam cogitavit: unus Beveregius natum ex se tam inauditum commentum protulit. Certum igitur et inconcussum maneat nullis alligatum unquam nuptiis suis Theologum, qui, ut ait Theodulus monachus in Gregorii Theologi laudatione (p. 153), « nuptias non alligit, verum in perpetua virginitate vixit. » Certum quoque et inconcussum maneat Gregorium Nyssenum connubio junctum non fuisse cum Theosebia, quæ quidem soror ipsius erat, non autem conjux; adeoque et ipsum, si alio non fuerit conjugio implicatus, liberum et cælibem perpetuo vixisse. Sane qui eum nuptias attigisse voluerunt, non aliam quam Theosebiam eum uxorem habuisse statuerunt, nec alio nisi fundamento quam epistola al. xcv; quæ cum aliam præse ferat sententiam, ruit omnino nuptiarum Nysseni fundamentum, victrix est opinio Centuriatorum (*a*), qui eum perpetuo cælibem vixisse volunt, et laudant orationem Gregorii al. xx in Basilium Magnum,

Librum *De virginitate* scripsit Nyssenus (p. 117), in quo hæc sunt verba: « Veluti quodam terræ hiatu prohibemur, quominus ad hanc virginitatem accedamus; » quæ verba amissæ virginalis quamdam suspicionem videntur injicere. Verum hæc verba ipsa, et comparationes quas exhibet si perpendas, suspicio evanescet. Non enim virginitatem ipsam, sed illius vitæ commoda, utilitates, quietem deplorat. Non, inquam, pudam ac simplicem virginitatem in eo tractatu proponit Nyssenus; sed vitam Deo devotam, liberam curis ac cœlestem, cuius adjutrix in primis et socia virginitas. Negotiis autem sacerularibus distracta primum, dein episcopali sollicitudine Nysseni vita cum fuerit, nihil mirum ab eo, qui tantis bonis carebat, sortem suam deplorari. Qui vel prologum legerit, ubi accuratum totius libri argumentum, rem intelliget.

§ III. DE VITA MONASTICA QUAM PROFESSUS EST GREGORIUS.

Monasticæ vitæ professione astrictum suisse Gregorium, nec non Basilium, Chrysostomum constans est omnium retro sacerdorum sententia. Cum id negari absolute non possit, novam quamdam opinionem, apud antiquos inauditam prorsus, doctus Thomasinus invenit, ut monachum non suisse Gregorium, nec Basilium ostenderet. Hujusmodi segmentum arrisit celeberrimo abbati Trapensi, monachorum studia impugnanti (*b*); ne, si Gregorium, Basilium, Chrysostomum, etc., monachos suisse agnosceret, monachis fas esse studio incumbere, agnoscere cogeretur. Hæc Hieronymi epistolæ ad Principiam verba, hujus novæ opinionis fundamentum statuit Thomassinus (*c*): « Suburbanus vobis aeger pro monasterio fuit, et rus electum pro solitudine.... Quis hoc crederet, ut con-

(*a*) Cent. iv, c. 10, verbo *Greg. Nyss. centur.*
p. 522.

(*b*) Rép. aux étud. monast., p. 178.

(*c*) *Discip. ec., part. II, lib. I, cap. 46.*

sulum pronepos (Pammachius, quem Hieronymus appellat ἀρχιστράτηγον monachorum) « inter purpuras senatorum surva tunica pullatus incederet? » Hoc totum est, si fides Thomassino (a), mysterium monasticæ professionis Gregorii, Basilii, Chrysostomi, etc., nimirum surva tunica pullatum incedere, rure versari. Non aliam in his sanctis vitæ monasticæ professionem agnoscit Thomassinus, simulque negat « vere monachum esse, nisi qui se ad totum vitæ tempus astringat, seque omnibus professionibus spoliat ac nudet. » — « Verum difficile non erit, inquit noster Prudentius Maranus, Thomassinum refellens, utrumque de Basilio astruere; et quod eruditus Thomassinus statuit, ut eum monachum non fuisse probet, id convertere in argumentum veræ illius monasticæ professionis. » Quod de Basilio difficile non est, de Gregorio difficultius non erit, cujus scripta amplam segetem suppeditant.

Vereor ne actum agere videar, et supervacaneo incumbere labori, si de Gregorio id probare aggrediar, quod de Basilio probavit ejus epistolarum editor. Qui enim unius vitæ monasticæ professionem probat, utrumque monachum fuisse ostendit. Aggrediar tamen, si quidem hanc provinciam noster Prudentius « sodali operum Gregorii editionem elaboranti » reliquit, nihil ipse « in his quæ ad sanctum Gregorium Nazianzenum spectant immoratus. »

Ut quis vere et proprie monachus sit, requirit Thomassinus ut « se ad totum vitæ tempus astringat, seque omnibus possessionibus spoliat ac nudet. » Utrumque præstissee Gregorium, Gregorius presbyter, ejus Vitæ scriptor, disertis verbis testatur (p. 8 et 9). « Iose sibi consulebat ut, quemadmodum in vitæ discrimen adductus promiserat, Deo sese offerret, et a mundo sejunctus, cum eo qui solus purissimus est, vitæ consuetudine jungeretur, atque ex librorum sacrorum lectione veritatis splendorem hauireret. »

« Idque etiam per omnem vitam facere non destitit, monachus esse potius habens quam mundanus, et pauper quam quæstuariorum: μοναχὸς δὲ τὸ κοσμικόν. » Quidquid igitur Thomassinus requirit, ut quis proprie dicatur et vere sit monachus, id omne Gregorius præstitit; imo plura quam postulat.

Quidquid objicitur a Thomassino, adductum crederes ad probandum monasticam vitam professum fuisse Gregorium. Opponit tamen vir doctus, Gregorio fontem et hortum fuisse, adeoque ipsum suorum sibi reservasse partem bonorum et propterea vere et proprie monachum non fuisse. Hæc Gregorii verba sunt in carmine post abdicatam Constantinopolitanam sedem condito (quod quidem observare plurimum interest), in quo se monachum appellat, quod dissimulat Thomassinus (b): « Nuper quidam, inquit, stultus, deliciis perditus, dives atque insolens, delicias mihi vitæque mollitiem objectabat, cum alia multa dicens, tum etiam illud, me divitem et copiosum esse, ut qui et hortum, et otium, et mediocrem fontem habeam. » Hinc concludit Thomassinus, Gregorium non omnia bona abjecisse, adeoque non propria monachum fuisse. An serio, an jocose et ridere volens hoc dixerit vir doctus, dubitari posset: mirum enim virum doctum talibus momentis, si momenta licet appellare, rem tam apertam impugnare. Gregorius hortum habuit et parvum fontem; quæ quilibet, ut quotidie videmus, habet eremita: quis inde serio colligat, Gregorium suorum sibi partem bonorum reservasse? Idem etiam posset dicere cum « stulto deliciisque perditio, » Gregorium divitem et copiosum fuisse. Quem Gregorius sic refellit (c): « Si fontem, vel hortulum, vel umbrosum nemusculum... possideamus, id delicias interpretamini, » magnam nostrorum nobis partem honorum reservasse arbitramini. « Quid vero, inquam, o miser, lacrymosne laces, et ventris frenum, et genuum vulnera, noctesque insomnes, quibus monachi sua corpora confidentes enecant? » Hæc Gregorius: quem omnia abjecisse, seque omnibus possessionibus spoliasset ac nudasse, quod requirit Thomassinus ut quis vere monachus dici et esse possit, certum est ipsiusmet verbis. Omnia dimisit, nihil sibi servans, etiam facundiæ labores: « Omnia ei qui me in sortem accepit et servavit dono dedi, possessiones, κτῆσιν, » etc.: eadem passim repetit Gregorius in orationibus et in carminibus.

(a) N. 13, 14 et 15, p. 165.
(b) Carm. al. 59, v. 1-4.

(c) Ibid., v. 15 et seq.

Quod autem Gregorii testamentum spectat, nihil in eo reperias, quod nostræ aduersetur sententiæ, imo nihil quod non faveat. Ut enim omittam tunc temporis non tantum testari, sed etiam hæreditates adire monachis licitum fuisse, legibusque concessum : bonorum, de quibus in testamento statuit, non dominus, sed procurator tantum et minister fuit. Hæc enim omnia jam dudum abjecerat : « Omnenque meam substantiam catholicæ Nazianzi consecravi, inquit, ad pauperum, qui sub eadem sunt Ecclesia, ministerium ; » atque ita omnia abjectit, ut « ea de causa tres alendis pauperibus curatores instituerit. » Non de rebus suis, quæ nullæ erant, quippe omnia abjecerat, testamento suo statuit, sed confirmat, quod jampridem destinaverat, sanctorumque parentum voluntati obsequitur. Veniam sibi dari postulat, quod nihil possit dare Alypiæ dulcissimæ filiæ ; rationem hanc addit : « Quippe qui omnia jam pauperibus destinavi, aut potius beatissimis parentibus, qui ita polliciti erant, obsecutus sum, quorum voluntatem irritam reddere, nec sanctum, nec tutum arbitror. »

Hæredem suum hoc testamento instituit Gregorium monachum : « Hæres meus esto Gregorius monachus ; » additque postea : « ita quidem ut ipse meam omnem substantiam, mobilem et immobilem, sanctæ catholicæ Nazianzi Ecclesiæ restituat... sciehsque... in eam rem se institutum hæredem, ut per ipsum Ecclesiæ omnia sine fraude conserventur (a). » Poterat ergo Gregorius, quamvis monachus esset, et omnia abjecisset, fontem et exiguum hortum habere. Sic Gregorii testamentum confirmat eum vitæ monasticæ professioni ad dictum fuisse, difficultatesque omnes dissolvit, nedum imoedimento esse et difficultatem possit aliquam parere.

Achillæum Thomassini argumentum, ad expugnandam Gregorii monasticam professionem, sunt hæc Gregorii verba (b) :

Μέσην τιν' ἡλθον ἀζύγων καὶ μιγάδων,
Τῶν μὲν τὸ σύννουν, τῶν δὲ τὸ χρηστὸν φέρων.

Media inter illos hosque procedo via,
Meditans ut isti, cominodum illorum æmulans.

Quæ verba, si viro docto fides, significant Gregorium, cum deliberasset quodnam vitæ genus inter solitudinem monachorum et vitam in media civitatum turba sequeretur, medium iniisse viam, ut aliis prodesset, nec sibi perniciem inveniret, si ita Gregorii verba licet interpretari, fas sit dicere cum poeta :

Nil intra est oleam, nil extra est in nuce duri (c).

Quam longissime Thomassinus aberrat a mente Gregorii! quam si velimus assequi, paula superiora repelenda sunt verba (d) :

Πρῶτον δὲ τοῦτο φιλοσοφῆσαι προσυθέμην,
Τίψαι Θεῷ καὶ τάλλα, καὶ πόνους λόγων,
Ὦς οἱ παρέντες μηλοβότους τὰς οὐσίας,
Ἡ χρυσὸν ἀθροίσαντες εἰς ἄλμης βίθους.

Primum quidem philosophari statueram,
Ut Deo projicerem et alia omnia, et facundiæ labores,
Velut qui agros pecudibus pascendos reliquerunt,
Vel aurum congesserunt in maris profundum.

Gregorius his certe verbis declarat, se jamdudum omnia abjecisse in perpetuum, desiderio philosophiæ, id est, ut monachi vitam exerceret; quod ad vitam monasticam requirit et sufficere fatetur ipse Thomassinus : neque enim plura fas est requirere. Id autem decreverat Gregorius jamdudum, id fixum statutumque erat (e) :

Τὸ μὲν τα σαρκὸς ἐς βύθους βίψαι, πάλαι
Δεδογμένον τὸ δὲ, καὶ τότε ἡρεσκε πλέον.

Ea quidem quæ carnis sunt, in profundum projicere
Dudum statutum erat, tuncque placebat magis.

Hoc fixum animo Gregorii sedebat, votoque sanctissimus præsul astrictus tenebatur (f),

(a) Orat. 2, p. 50.

(b) Carm. *De vita sua*, v. 310, 311.

(c) Horat., Ep. lib. II, ep. 4.

(d) Carm. *De vita sua*, v. 270 et seq.

(e) Ibid., v. 282, 283.

(f) Orat. 2, al. 1.

quod « in maximis gravissimisque periculis, » cum Athenas mari peteret, « Deo voverat. » Nulla jam de eo deliberatio.

Quid igitur illud erat, de quo Gregorius intus amicos (*a*) ad consilium vocat?

Ἐνδον καθίζω τῶν φίλων χριτήριον,
Ἐμών λογισμῶν, γνησίων παραινετῶν.

Intus amicos in consilium voco,
Meas cogitationes, quæ sincera sunt horitores.

Scilicet Gregorius « (*b*) inter ea quæ præstantiora sunt, id quod præstantius est quærebat; nam quæ carnis sunt in profundum abhicere dudum statutum erat, tuncque placebat magis. Consideranti autem vias quæ ad Deum ducunt, quænam melior esset, invenire non facile erat. Aliud enim, aliorum habita ratione, bonum aut malum videbatur, ut sœpe fit, ubi quid agendum est. Longam veluti quamdam peregrinationem meditabatur. Navigationem quidem effugerat, et maris labores, sed investigabat quænam expeditior esset via. Magnificiebat Eliam Thesbiten, Carmelum, desertum Joannis præcursoris, filiorum Jonadab vitam sine apparatu : verum rursus eum tenebat sacrorum Librorum amor, res cum deserto et quiete non quadrans. In utramque partem sœpe delatus, tandem inter sua desideria sic litem diremit, mentisque agitationem cohibuit : videns enim eos, quos actuosa delectabat vita, aliis quidem utiles, sibi autem inutiles ac mali agitari; eos autem qui vale sacerulo dixerunt, stabiliores quidem esse, ac in Deum placida mente respicere, at sibi solis prodesse, angusta charitate, vitamque insolitam et asperam traducere : medium inter utrosque viam iniit, meditari ut hi, prodesse ut illi statuens. » Hinc Gregorio eremitarum atque etiam anachoretarum vivendi genus arridebat, hinc cœnobitarum. Sed in illis, quod sibi solis utiles essent, in iis vero quod aliis quidem utiles, sibi vero essent inutiles, displacebat. Itaque medium iniit viam inter eremitas et migades, id est inter eremitas et cœnobitas, illorum ad cœlestia conversionem, et istorum charitatem retineus, ut sibi et aliis utilis, maxime parentibus, esset.

Ea igitur fuit deliberatio Gregorii, utram ex duobus monachorum generibus, eremitarum ne an cœnobitarum vitam sequeretur. Ac veluti qui in aliquo periculo gravi constitutus, se vitam religiosam professurum Deo pollicitus, etiam voto se obstrinxisset ; deinde secum reputans, quomodo promissum faciat, varia hujus temporis virorum religiosorum instituta et leges, Trappistarum scilicet, Mendicantium, etc., perpendit; demum, habito secum consilio, vitam trappisticam ut asperiorem refugit, Mendicantium autem ut nimis actuosam et sibi minus utilem respuit, Deo militare sub regula sancti Benedicti mavult : isne monachus dicendus, et vitam monasticam amplexus videri posset? Credo equidem. Atqui hoc ipsum est quod præstitit Gregorius, cum habita secum deliberatione utrum vivendi genus, an eremitarum, an migadum sequeretur, unum ex utroque temperatum amplexus est cum Basilio ; qui vitam solitariam et cœnobiticam præclare inter se reconciliaverat et permiscuerat, exstructis monasteriis quæ sociata vitæ utriusque commoda, nulla autem permista habebant incommoda.

Hoc si non statim atque oplasset, certe quam primum licuit, vitæ genus secutus est Gregorius ; et secessit ad Basilium, unaque cum eo Ponticam solitudinem incoluit : « Degebant tamen singuli, » inquit *Annalium ecclesiasticorum* parens ex Rufino (*c*), « in singulis cellulis separatis, ita tamen inter se distantes, ut non incommoda sœpius conveniendi daretur facultas. Id etenim ex Gregorii epistola (*d*), quam tunc in eremo agens ad Amphiliocium, in eadem solitudine philosophantem, scripsit, facile potest intelligi.

« Qualis autem fuerit ejus habitatio et victus, pergit Baronius, ex his etiam assequimur, quæ idem ad Basilium, postquam inde recesserat, ludens scribit his verbis : « Quod niam quæ jocando' ad te scripsimus, &quo animo fers, ea quoque quæ deinceps sequuntur adjiciemus, ex Homero autem initium ducetur : Nunc age, progrediens interponam.

(*a*) Ibid., v. 278, 279.

p. 887.

(*b*) Ibid.

(*d*) Ep. al. 12.

(*c*) Apul. Bull., 9 Maii, in *Vita Gregorii*, c. 5,

« concine, quæso, ornatum; turgurum videlicet et tecto et januis carens, foem ignis et sumi expertem, paries igne exsiccatos, ne luti guttis impetamur, Tantalis-similes, eademque poena multati, nimirum in aquis sitientes, miserandas illas epulas et jejunas, ad quas e Cappadocia, non tanquam ad Lotophagorum paupertatem, sed veluti ad Alcinoi mensam, nos novi et serumnosi naufragi vocati sumus. Memini enim panes illos et juscula, sic enim nominabantur, semperque meminero, dentibus circa fragmenta collabescientibus, ac postea erectis, velutque e ceno retractis; quæ sublimius tu amplificabis, propriis cunctis orationis magnitudinem tibi suppeditantibus. Quibus nisi illa magna, et pauperum vere studiosa, mater tua nos quam celerrime liberasset, nobisque tempestate jactatis velut portus existisset; jampridem apud vivos esse desistimus, fidei Ponticæ nomine non majorem laudem consequentes, quam miserationem moventes (a). »

Hæc licet joco Gregorius, seria tamen describit. Quanta enim vitæ austерitate, cum ipse, tum cœleri monachi eamdem solitudinem incolentes vixerint, ex his, quæ de sibi subjectis monachis ad Hellenium scribit, satis apparet (b) : « Ipsi enim, inquit, partim in antris solitariisque, et ad terram stratis rudibusque cubilibus delectantur; a domibus abhorrent, cognatamque cœlestis sapientiae quietem amplectuntur: partim ferreis compendibus sese excruciant, ut vitium una cum corpore conscient. Alii rursum ferarum ritu parvis angustisque domibus inclusi, ne mortalis quidem cujuspam vultum aspiciunt, ac sœpe etiam totos viginti dies, totidemque noctes, a cibo abstinent, dimidiaque ex parte Christi jejunium imitantur; utque nonnihil ipse glorijs prædicem, quidam illorum mei gregis ovis erat, hinc parvo quodam oppido egressus. Sunt insuper qui garrulam linguam quasi vinculis quibusdam astringunt, labioque silentio comprimunt, summisque illi Menti laudis sacrificium sola mente offerunt. Est etiam qui annos integros in templo stans, puras ad Deum manus expanderit, nec, quod vix cuiquam fidem facturum est, vel tantillum obdormierit, sed vivi lapidis instar Christo desixus steterit, ac velut obrigerit. Huic porro exigui cibi reliquias vicinus corvus impertiebat, panemque integrum, si duo forte essent, afferebat. Quin etiam quo tempore Christus salutifero illo suppicio perfunctus mortales reliquit, inventus est quidam, qui hinc ad divinum montem ascenderet, ibique et sermone, et mente, et membris immotus stans, ventis nivibusque jactaretur; nec, quanquam aliqui plures viri pii eum circumstarent, et ab eodem obnixe contendenter, ut aliquam sui corporis rationem haberet, precibus tamen nullis moveretur; sed Christum regem fortissime conseruit, ut dici solet, manibus retineret. »

Alii de Ponticis monachis hæc habet Gregorius (c) : « Plerique sub ferreis vinculis ingeniuntur; alii rursus pro cibo cineres habent; sunt quibus potus lacrymis temperatur; alii hibernis nivibus impetiti, quadraginta dies, totidemque noctes, velut arbores quædam perstant, corde nempe e terra migrantes, Deumque solum in mente habentes... Quid deinde eos commemorem, qui oculos claudunt, et aures velut pessulo quodam obdunt, ne aculeus quispiam mortis furtim irrepat? At hæc medicamenta carni hosti meo propino. » Hæc Gregorius, qui hæc etiam alibi fusius (d) : « Carnem meam ætatis flore lascivientem et æstuante multis ac crebris laboribus attrivi, ventris satietatem vicinamque rabiem sustuli, oculos temperantiae adjumento palpebris infixi, iram abrupi, membra devixi, risum deploravi; omnia Christo cesserunt, priora omnia conciderunt. Terra mibi lectus fuit, asperrima vestis membra contexit; pervigilia etiam et lacrymarum imbræ adhibui: interdiu labori humeros subjunxi: hymnis tota nocte concinendis corpus instar statue desixi; nullam omnino humanam voluntatem nec in animum quidem et cogitationem admittens. Atque hoc quodam mihi vitæ institutum erat. »

Sic medium viam init Gregorius inter eremitarum et migadum vivendi rationem, cœnobiticam amplexus ex ultraque temperatam a Basilio. Is primus omnium cœnobitas in Oriente instituit, legesque condidit, quas etiam exemplo docuit una cum Gregorio, qui

(a) Ep. al. 8.

(b) Carm. al. 47.

(c) Carm. al. 4.

(d) Carm. al. 54.

Basilio in condendis cœnobitarum regulis atque etiam servandis socius fuit, ut constat. Itaque ambo jure ac merito cœnobitarum patriarchæ habendi sunt, qui leges monachis condidere, monasteria exstruxere, et vitam monachi exercuere, ut Benedictus in Occidente.

Præter privatas cujusque exercitationes, quas ex Rufino (*a*) describit Baronius (*b*), erant communia utriusque exercitia; a quibus cum aliquando abstractus fuisset Gregorius, hæc ingemiscens scripsit: « Quis mihi dabit ut pristinorum dierum afflictionem, in quibus tecum jucundissime vixi, vel mensem unum ferre liceat? quoniam res tristes, quæ sponte feruntur, coactis deliciis potiores habentur. Quis dabit mihi psalmodias illas, et vigilias, et ad precandum recessus, vitamque illam quasi spiritualem et incorpoream? Quis fratum, qui a te in pietate instituuntur et in sublime eriguntur, unanimitatem dabit et concordiam? Quis virtutis certamen et acumen, quod præscriptis modis et canonibus stabiliebamus? Quis divinorum oraculorum exercitium, inque illis cum spiritus moderatione inventam lucem? aut, ut minora ac leviora dicam, quis dabit quotidianas illas et manuarias operas? Quis lignorum findendorum, comportandorum, ac componendorum laborem et lapidicinas? Quis consitiones et irrigationes plantarum? Quis platanum illam auream, Xercis platano præstantiorem, in qua non rex mollis et enervatus, sed monachus afflictus et debilitatus? quam ego plantavi, Apollo rigavit, hoc est excellentia tua, Deus autem in honorem nostri provexit. »

Quo tempore Gregorius in solitudine versabatur, et monachi vitam cum Basilio exercebat, crebris suorum litteris cum Basilius Cæsaream revocaretur, respondit (*c*): « Nunc quoniam per gratiam Dei voti nostri pro viribus compotes facti sumus, organum benedictum puteumque profundum adepti, Gregorium, os illud dico Christi; parumper nobis, obsecro, parumper hanc morulam indulgete, quam non ad hoc petimus, ut urbium sectemur delicias, sed ut fruamur sanctorum convictu. » Gregorium quoque pietas erga parentes solitudinem relinquere et Nazianzum reverti compulit; nec tamen interea quod voverat, id est, monachi vitam, in paterna domo agere cessavit: « Adeo ut, inquit (*d*), philosophiam quoque ipsam, qua nec possessio ulla, nec nomen ullum mihi charius est, contempserim; vel, ut verius loquar, hoc primum studuerim, ut no philosophantis speciem præberem. » Quod externum est in vita monachi, vel, ut ipsius verbis ular, « philosophantis speciem, » amore parentum despexit, ὡς καὶ φιλοσοφίας ὑπερβεβητῆς· sed intus vere monachi vitam agebat: ut enim ait ipse Gregorius (*e*): « Morum est, non corporum, vita monastica: »

Τρόπων γαρ εἶναι τὴν μονὴν, οὐ σωμάτων.

Observare juvat Gregorium a solitudine abductum (*f*) metu ne « benedictionem paternam amitteret: » οὐκ ἤνεγκα... καταλυθῆναι τὴν εὐλογίαν· quo postea metu depulso, nempe post sanctorum mortem parentum et abdicatam sedem Constantinopolitanam, totam « philosophiam, qua nec possessio ulla, nec nomen ullum ipsi charius erat, » id est, ipsam « philosophantis speciem » et nomen amplexus est; et tam exterius quam interius, « ruri, » ut scribit Hieronymus, « vitam monachi exercuit. »

Priusquam hinc discedamus, et Gregorii locum, qui objicitur ex carmine primo, relinquamus; voces quædam explanandæ sunt, ut vitilitigatoribus occurratur. Αξύγων, ἀξυγός, « injugatus, cælebs, » vulgo redditur: verum apud Gregorium, qui hanc vocem huic voci μιγάδων opponit, accipi debet de eremita, anachoreta, vel quolibet monacho, qui omnino solus est, nec ullum habet socium. Ideo Bollandistæ interpretantur *Solitarios*: Leuvenklaius ad marg. γρ. καὶ ἐρημικῶν. Aliter interpretari vocem hanc non sinunt, quæ præcedunt et quæ sequuntur in Gregorio. Vereor, ne doctus Sirmundus in Vita sancti Theodori Studitæ, num. 5, p. 7, minus recte verterit hæc verba: Τοῦ κοινωνικοῦ βίου τὸν ἀξυγά προτομήσαντας, « cælibem vitam conjugio anteponentes: » Κοινωνικὸς βίος namque in Gregorio orat. 21, n 19, de vita cœnobitica sunt accipienda.

(*a*) Ruf. lib. II, c. 9.

(*b*) Bar., apud Boll., 9 Maii, p. 388. Epist. al. 9.

(*c*) Apud Boll., 9 Maii, p. 588.

(*d*) Or. 2, p. 59.

(*e*) Carm. *De vita sua*.

(*f*) Or. 2, p. 59.

Μηγάδων, alia vox exponenda est, si quidem viros doctos in errorem impulit. Μηγάδες accipit Gregorius pro cœnobitis; quo sensu vox illa a pluribus accipitur, in quorum numero sunt sanctus Chrysostomus, hom. in *falsos prophetas*; Theophylactus in *Marcum* c. iv. "Ἄλλοι μὲν εἰσι παρθένοι καὶ ἐρημικοί· ἀλλοι μηγάδες καὶ ἐν κονοβίῳ· ἔτεροι λαΐκοι καὶ τὸ γάμῳ· id est, « Alii quidem virgines sunt et solitarii : alii misti et in cœnobio; rursus alii laici et in conjugio viventes. » Verum a nullo alio certius ac melius discere possumus quam ab ipso Gregorio quid significare voluerit voce μηγάδων. Primum quidem in oratione secunda n. 29, conjugatos a continentibus secernit, hosque inter eremitas cœnobitis aut mistis opponit : « Quantum, inquit, intervallum inter conjugatos et cælibes... quantum ex his rursus inter eremitas et cœnobitas, qui permisisti communiter degunt, » id est, migades. In oratione xxi eadem utitur distinctione, sed mutatis verbis, ut magis illucescat oppositio : Οἱ τῆς ἐρημιας... οἱ τῆς ἐπιμέτριας. In eadem oratione eremitas eos esse ait, « qui vitam prorsus solitariam, et ab hominum societate remotam agunt, sui ipsorum tantum et Dei colloquio fruentes; » quibus opponit cœnobitas : « alii autem charitatis legem per communionem et societatem colentes, solitarii simul et cœnobitæ sunt, » etc.; ἐρημικοί τοι δομοῦ καὶ μηγάδες. Ecquis jam erit, qui cœnobitas fuisse μηγάδες, et Gregorium qui inter eremitas et migades medium init viam, vitam monasticam exercuisse negaverit? Nisi forte qui velit monachos non fuisse eremitas et cœnobitas, quos cum Athanasius exsul peragraret Ægyptum, consociavit; nec Basilii discipulos, quos, ex eremitis et migadibus præclare inter se reconciliatis, congregavit; quibus etiam leges condidit, asceteria et monastaria exstruxit.

§ IV. CUJUSNAM ECCLESIAE EPISCOPUS HABENDUS DICENDUSQUE SIT GREGORIUS, QUI VULGO NAZIANZENUS APPELLATUR, INVESTIGATUR.

Primo quidem Sasimensis Ecclesiæ, quæ recens a Basilio sedes erecta erat, episcopus consecratus fuit Gregorius ab ipso Basilio et patre Gregorio compellentibus. Huic ordinationi, si minus animum, saltem cervicem inflexit : sed cum ad capessendam sedem nullus paterat aditus, quam scilicet Arthimus armatis militibus occupatam tuebatur, abjectis Sasimis, in solitudinem se contulit; nec oblationem, nec ordinationem, nec quidquam eorum quæ apud episcopos in more et instituto sunt, Sasimis peregit, ut ipse testatur; sed simul atque consecratus est episcopus, fugam quam animo conceperat, arripuit.

Deinde revocatus e solitudine, regimen Ecclesiæ Nazianzenæ, jubente iterum patre, qui præ estate huic administrandæ impar erat, verum ea conditione, ut mortuo patre liber esset abiire quo vellet, suscepit. « Ad breve tempus, » inquit ipse Gregorius (a), « et quasi hospites, præfecturam suscepimus : » accepit quidem, sed mortuo patre eam abjecit.

Denique Constantinopolim accersitus ab episcopis Thraciæ et orthodoxis, ut causam fidei contra grassantes lateque dominantes in regia civitate Arianos, Macedonianos aliasque veritatis pestes tueretur, cum advenisset, fideique causam defendisset, hæreticos profli-gasset, errores fugasset, collapsam fidem restituisset, et omnium animos sibi conciliasset; totius populi clericu consensu, annuente Theodosio imperatore, in sede Constantino-politana, pulso Demophilo, pulso eliam Maximo, non tamen repugnans ut antea, collocatus est a sancto Meletio, concilii generalis, quod tum celebrabatur, præside. Ortis deinde querelis inter episcopos, arrepta occasione, Gregorius abdicat se episcopatu, effringit vin-cula, et gaudio gestiens patriam repetit, optata solitudine se fruiturum sperans.

Quo tempore, Constantinopoli relicta, in patriam reversus est Gregorius, adhuc pastore destituta erat Nazianzena Ecclesia, Apollinaristarum insidiis patens. Hujus periculo pertulit Gregorius, rogantibus episcopis et universo populo, illius curam, donec præficere-tur episcopus, se suscepturum promisit : quo præfecto, fugit iterum in solitudinem.

Esto nunc judicium lectoris, cuiusnam Ecclesiæ Gregorius habendus et appellandus sit episcopus, et an tres episcopatus habuerit. Nemo, opinor, dicturus est eum fuisse Sasimensis Ecclesiæ præsulem. Certe nuspianam scripsit Gregorius se hujus Ecclesiæ episcopatu renuntiatum fuisse, ut ipse loquitur, χηρυγθέντα, hoc est, ullo præconii genere declaratum.

(a) Ep. al. 42.

Designatum quidem, propositum, inauguratum etiam hujus Ecclesiæ episcopum se fateatur in oratione nona undecimaque passim et in epistola al. 44. « Non Nazianzi, inquit, sed Sasimorum (episcopus) designati, » seu mavis, « propositi sumus : » Σασίμων δὲ προσελήθημεν. Id enim hoc verbum eo loci sonat, sensu saepius a voce « prædicari et renuntiari » diverso ; quod vel ex Sozomeno patet, *Hist.* lib. v, cap. 8, et Socrate lib. v, c. 8, nec non et Cyro Prodomo, in titulo epigrammatum suorum in hanc ordinationem Gregorii :

Εἰς Γρηγόριον προσαλλόμενον εἰς Σάσιμον.

At neque hic, neque usquam alibi episcopum Sasimensem renuntiatum se Grægorius dixit ; imo attendenti certo negasse videtur. Quemadmodum enim Nazianzi « designatum, » propositumve episcopum hic se negat, ac Sasimorum faleatur ; sic ille Nazianzo se renuntiatum epistola al. 225 fatetur, ac de Sasimis negat, quorum « designatum propositumque » episcopum fuisse sese concesserat. « Ego certe, inquit, si corpore quidem ita me habetem, ut Ecclesiæ possem Nazianzenæ præesse, cuius ab initio præsul sum renuntiatus, minus autem Sasimorum, ut vobis haud recte nonnulli suadent. » Hæc sunt Gregorii verba, quæ non bene velut interpres reddidit.

Porro nihil obest, imo plurimum juvat, renuntiationem illam « ab initio, seu primam a Gregorio vocari, cum Sasimorum, ob quæ primum ad episcopatum assumptus, designatus ante fuisset quam Nazianzo renuntiatus : multo obsit minus de renuntiatione tacita tantum aut non publica ; id a Gregorio aliis in locis explicatum. Quin inde colligas, nullo Sasimis, nec taciti quidem, nedum solemnis genere præconii renuntiatum : quippe de Nazianzo concedit Gregorius, de Sasimis expresse negat ; de illis vicissim quod affirmit, negat de Nazianzo.

Erant itaque diversi generis renuntiationes episcoporum, publicæ et canonicæ aliae, alias non ita. Vulgata res est, maxime in Oriente, « populi totius suffragiis, » ψῆφῳ τοῦ λαοῦ παντός, tunc temporis electos esse episcopos, uti de Athanasio scribit Gregorius (a) ; vel ut habet concilium Chalcedonense, actione 16, « pascendorum omnium calculis. » Exempla longius petenda non sunt : Nectarius in sede Constantinopolitana Gregorio subrogatus est, « communibus, » inquit Sozomenus (b), « synodi suffragiis ; » ipsique Constantinopolitanæ Patres (c) « ad episcopos Rōmæ congregatos » eundem a se scribunt ordinatum « universi cleri totiusque suffragiis civitatis, » παντός τε τοῦ κλήρου, καὶ πάσῃς ἐπιφῆμομένης τῆς πόλεως. Moix de Flaviano Antiocheno : « Canonice, » vel, « uti canones jubent, tota illa Ecclesia suffragante, ordinarunt episcopi illius provinciæ et dioceseos Orientalis. » Οἱ τε τῆς ἐπαρχίας καὶ τῆς ἀνατολικῆς διοικήσεως.... κανονικῶς ἔχειροτόνησαν πάσης συμβήσου τῆς Ἐκκλησίας. In concilio Chalced. act. 11, Stephanus Ephesinus se canonice electum probat, his verbis quia, « et populus, inquit, et clerus, et episcopi, » episcopum me constituerunt. Idem concilium, act. 16, non elios agnoscit episcopos, præter eos, « qui decreto facto a clericis uniuscujusque metropolis et possessoribus, κτητόρων, et clarissimis viris, super hæc et a reverendissimis episcopis provinciæ omnibus aut pluribus » instituti sunt. S. Athanasius (d) Gregorium negat esse episcopum Alexandrinum, quia « neque plebi cognitus, neque postulatus a presbyteris fuerat. » Manifestius de Lucio Theodoreto ait (e) : « Non in orthodoxorum episcoporum synodo, non suffragio legitimorum clericorum, non postulatione plebis, ut Ecclesiæ leges præcipiunt, ordinatus est. »

Nunc vero de constituendis erigendis novis episcopatibus, veluti Sasimensi, ad quem potissimum collimat hæc oratio, quid Patres definierint ut constet, ecce concilii Sardicensis canon sextus : « Provinciæ episcopi debent in iis urbibus episcopos constituere, ubi etiam prius episcopi fuerunt. Si autem urbs aliqua inveniatur tam populosa, ut ipsa episcopatu digna judicetur, accipiat, » iisdem profecto legibus, et a provinciæ suffragantibus episcopis; quod vel conciliis definitum. In Carthaginensi secundo, can. 5, de novis sedibus erigendis præscribitur, ut « populus Dei multiplicatus sit ; » deinde « ut desideraverit, » seu postulaverit episcopum ; tum ut fiat « cum ejus voluntate in cuius potestate est

(a) *Orat.* 21, p. 590.

(d) *Apol.* 2.

(b) *Hist.* I. vii, c. 7.

(e) *Hist.* lib. iv, c. 22.

(c) *Conc. Const.* I., Ep. Syn., t. II. *Conc.* p. 966.

diœcesis.» Concilium vulgo dictum Africanum addit (a) : « Placuit ut plebes, quæ nunquam habuerunt proprios episcopos, nisi ex plenario concilio uniuscujusque provinciæ et primatis, atque consensu ejus ad cuius diœcesim eadem Ecclesia pertinebat, decretum fuerit, minime accipiant.» Ad confirmando hæc omnia vel sufficeret epistola Gregorii, alias 22, ubi de Basili Magni electione : sed ad astruendam Occidentalis Ecclesiæ hac in re cum Orientali consensionem, Sidonius Apollinaris, lib. iv, ep. 25, et lib. v, ep. 5, 8 et 9, hujus renuntiationis specimen exhibet : « In nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti, Simplicius est, quem provinciæ nostræ metropolitanum, civitati vestræ (Bituricis) summum sacerdotem fieri debere (Sidonius) pronuntio. Proclamationum formulas, quo nomine appellat Morinus, plurimas ipse suppeditat, *De sac. ordin. exerc. 1, c. 8.* Insignior autem illa est, quam ex *Euchologio Cryptæ Ferratae* idem profert : « Suffragio et approbatione Deo maxime amabilium episcoporum, et sanclissimorum presbyterorum et diaconorum, divina gratia... promovet hunc... in episcopum urbis,» etc., etc. E Vaticano exemplari aliam exhibet, in qua dicitur « suffragio et approbatione SS. metropolitanorum, archiepiscoporum, episcoporum, » etc., atque ex Cedreno relatam in translatione episcoporum formulam eamdem adducit. « Hæc est, inquit vir doctus, electionis legitimæ jam factæ denuntiatio publica, fieri solita cum episcopus ad ordinationem, » adde, et ad inthronizationem « accinctus est.»

Tales erant in Ecclesiis omnibus publicæ, legitimæ, canonice electiones, renuntiations, ordinationes episcoporum ; tacite vero, et ut ita dicam, interpretatiæ, quales irritas esse decrevit Antiochena synodus anno 341, can. 16, qui citatur in conc. Chalced. act. ii (b). « Si quis episcopus vacans in Ecclesiam vacantem prosiliat, sedemque pervadat, absque integro perfectoqæ concilio, hic abjiciatur, etsi cunctus populus quem diripuit, eum habere delegerit. » Et infra can. 21 (c) : « Nec vi coactus a populis, neque si etiam hoc ei ab episcopis suadeatur, » vacantis ecclesiæ, « qui propriam deseruit, » habetur episcopus. « Ubique integræ et plenariæ synodi decretum » requiritur, et ut « nullas ordinatio secus facta vires habeat » canone 19 decernitur. His expositis, facile dijudicare est an episcopus Sasimorum Gregorius habendus sit.

Magni Basili factum, quanquam a pluribus minime probatum, arguere non ausim : at certe, quod Sardicense concilium postulat ad novos episcopatus constituendos, Πληθύνουσα πόλις, « Populosa plebs, » nequaquam erant Sasima : « non multiplicatus Dei populus, » ut Carthaginense requirit ; episcopum nec postulaverat, nec desideraverat plebs Sasimorum ; ejusdem Ecclesiæ cleri ac populi nulla convocatio, coitio nulla ; nec episcoporum provinciæ plenaria synodus, ut Antiochenum et Africana sanciunt, ulia intervenerat ; nullus « consensus » ejus, « in cuius potestatem diœcesis, » tum dubii juris, postea tandem, ipso consentiente Basilio, cessit. Adeo primatis suffragium non accesserat, ut armata prope modum manu repugnaret Anthimus, quem « martium et pugnacem » virum festive Gregorius appellat (d). Itaque episcopum eumdem epistola, alias 33, adversus ordinationem suam, cum aliis quibusdam episcopis, multa causatum, sribentem, minitantem, postulantemque synodum inducit. Unde Baronius (e) : « Existimamus, inquit, quod Anthimus alium Sasimis, quæ sibi vindicasset, episcopum ordinaverit ; et Basilius, ad dirimendas Ecclesiæ controversias inter Catholicos periculooso illo tempore obortas, Anthimo pugnaci homini loco cesserit. »

Hinc fortasse referri possit illud epistolæ, alias 33, « epinicum » quod de Gregorii « quasi devicto (f) » concinebat Anthimus ; illique etiam versus (g), quibus Ægyptii præsules suggillantur : « Leges versantes jampridem mortuas, a quibus quam maxime et manifeste eramus liberi. » Et quidem liber, etiamsi vera fuissent quæ illi objiciebant, Sasimorum præsulem eum esse renuntiatum, unde ad Sasima revocabant ; sed frustra certe,

(a) Can. 65.

(b) Εἰ τις ἐπίσκοπος σχολάζων ἐπὶ σχολάζουσαν ἀκελλοταῖς ἔστιν ἐπιρρήψας ὑφάρπαξος τὸν θρόνον δίγα συνδόνου τελεῖας, τούτον ἀπόβλητον εἶναι, καὶ εἰ πᾶς δὲ λαός, δν ὑφάρπασεν, ξειστο αὐτὸν.

(c) Μήτε ἀπὸ λαῶν ἐκδιαζόμενον, μήτε ὑπὸ ἐπι-

σκότων ἀναγκαζόμενον.

(d) Ep. al. 31, ἀρχιτον. Ἀνθιμον.

(e) Baron. an. 371 n. 107.

(f) Ωσπερ ἐπινίκιον τινα... ὡς ἡττημένων.

(g) Carin. De vita sua, v. 1813, 1814.

bis etiam positis : quanto magis si falsa sint, ordinato in ejus locum suffectoque episcopo, vel novo certe episcopatu extincto ?

Constat enim alioqui cum Anthimo Basilium in concordiam postea rediisse. Et qua, quæso, conditione, pacato Anthimi bello, Gregorius per bellum istud ex Antiocheni concilii canone 18 hucusque liber, liber esse perseveravit, idque palam ac « manifesto, » nisi alterutra ex his conditionibus accepta ; vel ut Anthimi, cuius provinciæ Sasima cedebant, ordinatio valeret, vel sane locus episcopo careret ? Alioqui si ejus loci renuntiatus erat episcopus, quod objiebant adversarii, jam nec occultis nec cognitis rationibus liber, sed tunc Ecclesiæ Sasimensi manifesto Gregorius illigatus; imo et « communione privandus » ex ejusdem Antiocheni concilii canone 17, « si ad Ecclesiam sibi commissam, » remotis jam impedimentis, « ire non aequievisset. » Liber itaque a Sasimis Gregorius ac liberrimus semper fuit, tum ante, tum post factam cum Anthimo pacem ; etiamsi ad eam Ecclesiam fuisset publice et canonice renuntiatus. Superest igitur ut tacita et occulta, si dici liceat, renuntiatione, Sasimorum episcopus Gregorius fuerit : verum ne id quidem ulla ratione defendi potest. Neque enim conniventibus vel tacite probantibus episcopis, clero, populis, quæ tacita renuntiatio est, unquam hanc Ecclesiani administrasse ullo modo dici potest ; quam forte nec adivit unquam, nec a limine salutavit, in qua nec sedit, nec ut sederet ulla vi cogi potuit et adduci. « Certamen init pater, » inquit ipse (a), « ut jn Sasimensi sede me collocaret : ut autem non valuit, » etc. Paulo post : « Datam autem ne minimum quidem Ecclesiam attigi ; ita ut nec unum ibi sacrificium Deo obtulerim, vel preces una cum populo fuderim, nec clericorum cuiquam manus imposuerim. »

Ex his tum factis, tum dictis liquet, quis in Gregorio « renuntiationis et proclamationis » sensus : ille nimirum, qui hodieque initæ possessionis, et ut vocant, beneficij cujuspiam « investituræ ; » seu fuerit illa « tacita, » cum alicui sedem invadenti, aut eorum ad quos conferendi beneficij non omnino jus pertinet precibus, vel etiam vi quadam Ecclesiam administranti connivent, silentque veri patroni ac legitimi collatores beneficij ; seu fuerit « renuntiatio » ad juris apices formamque legibus sancitam, lectis et expositis patroni, regisve « diplomate » conferentis, seu, ut vocant, provisionibus, et « bullæ, » si qua sit, papæ, aut « visa, » atque a promovente, in sede ut plurimum eo qui promovetur collocato, aliisque de more peractis, quibus hodie quis vel episcopatus, vel alterius beneficij possessor firmatur, aut certe, si alias intercedat, « denuntiatur, et prædicatur, » quod Græca ipsa Χηρύσεται sonant ; quanquam non eo id in Oriente, quo in his partibus, modo fieret. Sensum hunc exhibent verba Gregorii, contraria et opposita de Nazianzo Sasimisque scribentis (b) : Sasimis « propositum, » designatum, ac si velis, nominatum antistitem, non autem Nazianzo; contra vero Ecclesiæ Nazianzenæ non propositum, non designatum, non ordinatum episcopum, sed renuntiatum tamen, idque « (c) primum et ab initio, » quanquam « non publico, » sed tacito tantum genere renuntiationis : quæ quidem specie tenus pugnantia, hac ratione conciliari et intelligi possunt.

Ecclesiæ alicujus pastor non is censetur, nec in pastorum numerum refertur, qui ad eam electus, promotus, vel etiam ordinatus, jure tandem cadit ; sed qui victa causa possessionem adit atque obtinet. Qua igitur ratione Sasimensis Ecclesiæ episcopus dici posset Gregorius, qui Sasima non altigit quidem, nec illuc episcopalis munieris vices ullas obiit ? Si Sasima dixit « sua, » id non nisi ironice : egregium illud Basiliæ amicitiae munus ridet et exprobrat. Vel etiam « sua » dicere potuit, quia sibi attributa, sibi oblata, sibi data, sed a dubio possessore.

Priusquam Sasima dimittamus, exemplo rem illustrabimus. Beneficium, ut vocant illud, cui animarum cura incumbit, vulgo curatum, uni clero patronus; alter pro patrono se gerens alteri præsentet conferatque ; aut certe in curia Romana quivis eius obtineat. Possessione jura sua firmet alter ; alter aut arceatur, aut segnius agat. Dum interim sub judice lis est, intra annum, ut fit, sacerdotio uterque initietur ea mente et consilio, ut officio suo fungi valeat. Ad Ecclesiam eamdem ordinati ambo vel interea paciscantur, vel senatus

(a) Carm. *De vita sua*, v. 497, et seq.
(b) Epist. al. 42.]

(c) Epist. al. 225.

consulto possidenti jus asseratur, vel alter denique, minime contentiosus, nec litium amens, solum ulti sinat possessorem, ipsique suo jure cedat. Sacerdos quidem is erit, propositus etiam, designatus, ordinatusque ad Ecclesiam illam, vel ad Sasimensem Gregorius. Num idcirco dicetur illius loci sacerdos, et in pastorum hujus Ecclesiæ catalogum unquam referetur? Minime sane; quia dubio semper aut controverso jure suo cecidit aut sponte cessit.

Quod aetate nostra « præsentationes, provisiones, collationes » vocant, hoc majores nostri ad hanc vel illam Ecclesiam ordinationes appellabant; quia tunc nemo sine titulo ordinabatur. Quæ si alicunde cassæ haberentur et irritæ, nullum, ut ita loquar, ad extra sortiebantur effectum: et qui nullius loci sacerdos aut episcopus manebat, « Vacans, » σχολάκων, dicebatur. Talis fuit, ut ex dictis patet, ordinatio Gregorii ad Sasima.

Fuerit ergo Gregorius ad Sasima propositus, designatus, inauguratusque episcopus, ordinationi suæ consenserit, Sasimensis tamen episcopus nec fuit, nec dici potest, nisi ab invidis et calumniatoribus; quippe qui nec aperte, nec tacite, non canonica, non alia quavis ratione loci illius episcopus fuerit renuntiatus, nedum unquam in Sasimensi sede collocatus et firmatus.

Quæ hactenus disputavimus, aperta, vera, certa, necessaria erant ad propulsandas a Gregorio nostro columnas; apta etiam et commoda ad abstergendam a textu Græco corruptionis notam, atque ad tollendam ab innumeris locis, qui pugnare inter se videntur, repugnantiam. Hac via nimirum iniquæ de translatione ad sedem Constantinopolitanam quæstiones; de tribus episcopatibus, simulque nullo, meræ veteris invidiæ ac recentioris cuiusdam scriptoris seu columnæ seu commenta (a); de corrupto epist. ccxxxv textu conjecturæ evanescunt; veraque sunt et expedita, quæ in epistola alias XLII et iterum in epistola alias ccxxv, et in aliis locis legenti negotia facessebant: quod amplius sequenti dissertatione de episcopatu Nazianzeno patebit. Hanc claudet testimonium Nicetæ Paphagonis tom. VI Bibl. Concionatoriæ parte prima sub finem, quo quidem testimonio tota propemodum cœptatio præsens ac proxima continetur.

Postquam narravit orator (b), quomodo episcoporum, Antiocheni in primis magni Meletii votis, Gregorius fuerit in sede Constantinopolitana collocatus, objectioni occurrit pergitque: « At nemo illegitime, contraque ac sacra Ecclesiæ regula statutum est, ad tertiam eum arbitretur transferri sedem. Nam neque ea res translatio est, sed electio, primaque ac unica in urbe Augusta pro episcopi dignitate, atque munere sedis collocatio. Nam quod primo Sasimis, ulti dicebam, præfectus est, id solum promotionis causa fuit, cum neque sedem receperit, nec omnino illic ordinaverit, ullamve mysticam initiationem pro anti-stitis partibus celebraverit; quod nempe viculus ad sustentandam episcopalem sedem esset omnino ineptus. Nazianzenam autem cathedram quondam curavisse, cum pater illius episcopus esset; at non ejus creatum esse episcopum, aut sedem illam unquam suscepisse. Solum autem patris hortatu ac jussu ut sacri ministerii defectum impleret, sic Ecclesiæ curam suscepisse, ut senectæ fulcrum ac paternæ imbecillitatis sustentaculum audiret. Ita vero se rem habere, etiam ex iis perspicuum est, quæ ipse ad Gregorium sibi cognominem scribit (c): « Inter omnes etenim constat me non Nazianzi, sed Sasimorum antistitem creatum, (propositum, προεσθήθημεν) suis, lametsi in patris reverentiam et eorum qui supplices hoc a me contenderunt, ad breve tempus, quasi hospites præfecturam suscepimus. » Quod igitur pater mortalem vitam divina commutaverat, vacantem jam inventum divina Spiritus gratia, vitæque ac doctrinæ humana majore præstantia postea clarissimum effectum, in urbis Augustæ solio quantum oculis conspicuum erat, constituit; quantum autem animo aspectabile, orbis terrarum bonum pastorem magnumque antistitem præficit. »

Rejecio Sasimensi episcopatu, rejiciendus quoque Nazianzenus, et Constantinopolitanus est asserendus: id quidem exsequimur. Abjectis Sasimis, Gregorius in solitudinem se constituit, e qua retractus, roganti, vel jubenti patri id tantum concessit (d) ut « collaborans cum

(a) Dupin. Bibl. eccl. tit. GREGORIUS.

(b) Tom. VI, p. 631, col. 2, ex orat. in Grego-

(c) Ep. al. 42.

(d) Carm. De vita sua, v. 500.

ecuram Ecclesiæ Nazianzenæ « susciperet; » ea lege ac conditione, ut ne huic astringeretur Ecclesiæ, et parente mortuo (a), « pennam spiritui quo vellet et quomodo vellet suam permitteret deferendam, nec quisquam foret, qui se cogere posset, aut alio traducere repugnantem. » Mirum est, Gregorium Nazianzenæ Ecclesiæ episcopum appellatum fuisse, cum tantopere precaverit, ut ne huic Ecclesiæ alligaretur: multi tamen scriptores, veteres et recentiores, Theologo reclamante, eum Nazianzenum appellant, Socrates, Sozomenus, Gregorius ejus Vitæ scriptor, Baronius, Bellarminus. Vetus et communis error est manuscriptis, qui nunc exstant, longe antiquior, ipsique Gregorio suppar. Rufinus in prologo ad orationes Gregorii Latine versas scribit: « Defuncto patre succedit in episcopatum apud Nazianzum; » et *Hist. lib. II, c. 9*, « in locum patris eundem subrogatum » asserit. Imo Hieronymus (b), qui familiariter cum eo Constantinopoli versatus est, et qui eo magistro Scripturas se didicisse gloriabatur: « Gregorius, inquit, primum Sasimorum, deinde Nazianzenus episcopus. »

Quin etiam, notante Baronio ad annum 371, et in Vita Gregorii apud Bollandum cap. 9, « ejus adversarii id ei dabant criminis, eumque ob contumeliam appellabant triepiscopum, cum jam sedis Constantinopolitanæ fuisse electus episcopus. » Sed tam diserte Gregorius negat se fuisse Nazianzi episcopum, ut ipsi fides adhibenda sit: « Manifestum est, inquit (c), omnibus me non Nazianzi designatum episcopum esse. » Non certum duntaxat et indubitatum, sed manifestum; non amicis solum et paucis, sed « omnibus » omnino debuit esse « manifestum. » In carmine autem *De vita sua* (d): « Postquam, inquit, parentes excessere vita, et hac ego calamitate liber sum relictus, datam equidem Sasimensem Ecclesiam nullatenus attigi.... Paternæ vero.... exiguo sane tempore, velut hospes alienæ, curam aliquam gessi, non diffitebor: id ipsum usque denuntians episcopis, poscen instar beneficii ex imo corde, ut arbi virum aliquem præsicerent episcopum. Hinc illud quidem vere affirmans, nondum ullam a me acceptam fuisse publica renuntiatione (Ecclesiæ).... Cum autem non persuaderem alium ut præsicerent, quia hi quidem præ magnō mei desiderio retinere volebant, illi vero forte despiciebant; nulli autem causabantur non esse liberum: primum Seleuciam fuga me contuli, atque ibi in Parthenone celebrimæ martyris Theclæ non exiguo tempore commoratus sum (e). »

« Nec dicas Gregorium fateri ac scribere, episcopum Nazianzi se renuntiatum: « Ego si certe corpore quidem ita me haberem, ut Ecclesiæ possem Nazianzenæ præesse, cuius ab initio sum præsul renuntiatus, minus autem Sasimorum, ut vobis haud recte nonnulli suadent, non adeo sum (f), » etc. Scripsit quidem Gregorius non semel se Nazianzi episcopum renuntiatum, sed de publica renuntiatione non est intelligendus: vere, inquit, post obitum patris, « affirmabam nondum ullam acceptam a me fuisse publica renuntiatione ecclesiæ: » scripsit iterum ep. alias ccxxiii, « ea se non teneri renuntiatione, » qua Nazianzi renuntiatum sese eo. alias ccxxxv scribit, « ea non astringi, » uti rursus carm. *De vita sua*, v. 523.

Postquam Constantinopoli in patriam reversus est Gregorius, Nazianzenam iterum admistrare Ecclesiam, anarchia laborantem, ab Apollinaristis misere laceratam, cleri populi que precibus et lacrymis coactus est; sese iterum administrationi « concessit (g), jugum subiit (h), vinci ac vinciri » se iterum passus est, ἦτεθνή, δέσμοις ἔρχομαι. Verum sicut prius a patre victus, ita tum, non « in plenario concilio renuntiatus » ab episcopis, sed a civibus tantum amicisque coactus, ob patris, (i) « cuius solvi labores dolebat, et eorum qui hoc a se precibus contendebant reverentiam, ad breve tempus præfecturam quasi hospes (j) accepit, ac veluti peregrinus. » Iterum (k), non « proprias, » proprius ut episcopus, « habendas, » sed « alienas, » ξένην ἤγλαν, suscepit; quippe qui eo ipso loco alterius gregis pedum,

(a) Or. 12, al. 8.

(b) Ad Pamph. et epist. 51, Lib. I *cont. Jov.* et *De script. eccl.*

(c) Epist. al. 42.

(d) Carm. *De vita sua*, v. 528 et seq.

(e) Ibid., v. 554.

(f) Ep. al. 225.

(g) Ἐπεδίωμι. Ep. al. 222.

(h) Αὔχεν' ἔχαμψα. Carm. 7, v. 80.

(i) Carm. 145, v. 191, et Ep. al. 42.

(j) Ος ξένος. Epist. al. 42.

(k) Carm. 145, v. 105 et 189.

διλλού ποιμήνου, scilicet Constantinopolitani, suscepisse se fateatur (a). Unde ne id quidem, nisi « quandiu valeret, » concessit; atque iterum discessit quasi liber, recrudescente paulo post ægritudine : « Constrictum, inquit (b), me morbus tenet, et ab Ecclesiæ gubernaculis celerius abduxit. »

Quod vero omnem tollit dubitationem, Eulalio tandem renuntiato publice et episcopo Nazianzi canonice ordinato, Nysseno præsuli et iis qui canones objiciebant, respondet Gregorius (c) : « Quod si quis est, qui putet episcopo vivente alium institui non debere, is sciāt se ne hac quidem in parte nobis causa superiorem esse. Apud omnes enim liquido constat, me non Nazianzi, sed Sasimorum antistitem propositum esse; » id est, ne Nazianzi quidem « propositum, » nedium publice ac canonice renuntiatum esse episcopum. Exspirantis tamen vitæ reliquias, si per valetudinem licuisset, ipse Ecclesiæ Nazianzenæ consecratum se epist. ccxxv profitetur, potius quam Sasimensi, cui nunquam, inquit Bollandenses, se credidit obligatum, cui nullo unquam præconii genere renuntiatus erat : quamquam id molestiæ facessendæ gratia quidam invidi per calumniam et « contentionem, » ut ibidem loquitur, objiciebant.

Innocuum quo ludebat Gregorius cum adversarios, tum amicos, artificium quis non miretur? Cum ad Nazianzenam Ecclesiam tacita saltem objectabatur renuntiatio, Sasimensem protinus designationem regerebat, ut epist. cxlii, eique Ecclesiæ, a qua, vel impleta vel abolita sede, nihil penitus timebat, plus illigatus quam Nazianzo videri volebat. Cum autem ad Sasima, ut epist. ccxxv, revocabatur, aut magis contemptus causa relegabatur; Nazianzenam illico « renuntiationem » objiciebat, « qua se teneri » nihilominus non timeret. Genuinum hunc esse epistolarum sensum, præter gravissima quæ jam attulimus momenta, probant eadem epistolæ xlvi, lxv, lxxxiii, ccxxv, in quibus omnibus eos salse rideat qui, ut Ecclesiæ probarent alterutri vere addictum, frustra canones opponebant.

Ad cumulum accedat jam palmaris locus, qui Sasimensem Nazianzenumque simul episcopatum Gregorii vel unus possit ad fabulas amandare. Locum illum exhibit carmen 1 editum a Tollo, vers. 93 : « Cæterum posteaquam accessissem » Constantinopolim, « relicta Cappadocia, quæ fidei propugnaculum esse plerisque videtur, nequaquam deserto populo, cui aliqua necessitudine obligatus essem : οὐ λιπῶν λαὸν, οὐδὲ τῶν ἀναγκαῖων ἔμοι· nam illa sunt hostium meorum figmenta, falsique sermones, invidiæ velamenta quædam ingeniose excogitata. »

At, inquires, Grægorius se fatetur propriam habuisse Ecclesiam, aliam a Constantinopolitanis, his verbis (d) : « In gratiam porro cum veritate redeant, qui nos alienam uxorem expetivisse aiunt, cum ne propriam quidem habere voluerimus. » Quæ Thomassinus (e) ad Sasima irahit, quæ amvis Nazianzum perinde spectare possint. Sed Basilius scholiastes hæc verba, « alienam uxorem a nobis expetitam esse, » sic interpretatur: ήτοι καὶ αὐτὸς τοῦτο, ὡς συχρονησάντων οἰητέον τῶν ἐναντίων· ή διὰ τὴν Ἐκκλησίαν Κωνσταντινούπολεως ἀκληπτέον· hoc est : « Vel id ipsum per inimicorum calumniam objectum fuisse putandum est, vel sane de Ecclesia Constantinopolitana accipiendum. » De Ecclesia itaque dicta hæc etiam intelligantur, Ecclesiæ tamen alteri mancipatum unquam Gregorium inde non magis sequitur, quam eumdem uxorem aliquando duxisse quam reliquerit postea, ex interpretatione priori sequatur. Sequitur tantum uxore ac Ecclesiæ cura liberam solutamque vitam et matrimonio anteposuisse et episcopatui, priusquam ad Constantinopolitanam sedem evehheretur. Sunt versus nonnulli carminis 1, qui cum hoc loco quamdam habent affinitatem (f): Ἀλλ' οὐδὲ γάρ τῇ βίᾳ κάμψαι γόνον, αὐδὲ δοκάσσεθαι τὴν ἀθεσμὸν θέρετν, δε εὐδὲ τὴν ἐνθασμὸν ἡναγκασμένος· quos versus Cardonus, apud Bollandum (g), paraphrasitice et soluta oratione felicius sic reddit, quam Billius stricta : « Sed non iis ego sum moribus, ut violentiæ ulli facile cedendum existimem, aut occupandam cathedram, non rite et sicut oportet colla-

(a) Ep. al. 222.

(b) Ep. al. 88.

(c) Ep. al. 42.

(d) Orat. al. 27, nunc 36, n. 6.

(e) Discip. eccl. part. 1, l. ii, c. 25, n. 9

(f) V. 4071 et sqq.

(g) ix Maii, p. 439.

tem, qui nulla ratione passus sum in ea me collocari, quam jure æquissimo obtinere poteram. »

Legitimam enim illam, ut ita loquar, « inthronizationem, » Ἐνθεσμον ἔργων, non factam, sed oblatam; non traditam, ut Billius reddit, sed tradendam uxorem Gregorius, si fas est dicere, dereliquit. Nec incerta res: illam probant versus carminis *De vita sua* 541 et seq. Et certe nemini dubium esse potest, quin universi, non tantum provinciæ, sed orbis totius, quam late patet, præsules ad evehendum Gregorium ad episcopatum, seu Sasimensem, seu Nazianzenum libenter conspirassent, si ipse consensisset. « Nec enim, inquit de se ipso (a), adeo episcopis contemptui sumus, ut alium manente me renuntiarent: » eo sensu ne « propriam quidem uxorem, » sedem legitimam, « habere » voluisse credendus est. Leviora sunt quæ objiciuntur, quod Gregorius « suos » appellat Nazianzenos (b): « sui » profecto erant, patria, habitatione, affectu, cura ac sollicitudine eorum, quam plures suscepit, sive dum pater senio confectus superstes esset, sive post mortem ipsius, sive post abdicatam sedem Constantinopolitanam, sed nunquam ut proprius eorum episcopus. Sat de Sasimensi et Nazianzeno episcopatibus dictum, atque etiam plura forsan quam necesse erat.

Amotis Sasimensi et Nazianzeno episcopatibus, quos nunquam a Gregorio occupatos fuisse demonstratum nobis videtur, superest ut vel nullius, vel sane urbis Constantinopolis, nec nisi Constantinopolis episcopus renuntiatus fuerit Gregorius. Constantinopolitanus episcopi titulum plerique manu exarati codices præferunt; Constantinopolitanum revera episcopum fuisse res ipsa loquitur, loquuntur acta scriptaque omnia. Tanta fuerunt « plebis, possessorum, » ut canones præscribunt, « clarissimorum, imperatoris, cleri, episcoporum, » virorum etiam ac mulierum, Gregorium præsulem postulantium studia et vota, ut nemo satis, nisi Gregorius ipse, verbis expresserit. Cum Theodosius urbis Constantinopolitanæ ecclesias Catholicis restituit, una cum eo majorem basilicam Theologus subiit, qui prius erat in nubilo sol refulsit. « Ibi, » inquit Gregorius (c), « cum hoc spectaculo subisset animos fiducia, » quæ aderat multitudo « clamare totis viribus ac despovere nos, in præsentiarum » haud aliter « ac si hoc unum defuisset; princepsque ac maximum a summo principe hoc civitati fore thronis ipsis anteponendum munus, si urbis solio » episcopali « ab ipso donaremur. Hoc viri dignitate præcipui, hoc infimum vulgus agitabat. Omnes ex æquo rem desiderabant, pari flagrabant desiderio: hoc alta voce mulieres inclamabant, pene amplius quam mulieres deceret. Incredibile quoddam, reperitus fragore, tonitu audiebatur. »

Tunc quidem vicit Theologi modestia (d), neque tum cogi potuit ut episcopale solium condescenderet: verum ad agendas uni Deo gratias populi studia vir divinus, θεότης, provida dexteritate convertit (e). Tam unanimi omnium ordinum postulationi, tam ardentibus votis et clamoribus, episcoporum, plenariisque concilii provinciæ non tantum, sed Orientis etiam pene totius et œcumenicæ synodi suffragia solemniter accesserunt. « Quidquid Oriens, inquit (f), habebat, excepta Ægypto, populi antistitum ad Romanum usque secundam, terræ marisque ex recessibus intimis concitatum coit. His præsidebat vir piatile maximus.... moribus mellitus (Meletius) et nomine. Hi me collocant firmantque, πήσοντες, in augusta sede clamantem gementemque, una tamen de causa non plane repugnante. »

Sed nec Ægyptiorum etiam defuisse videtur consensus, quos quidem maxime his verbis alloquitur Gregorius (g): « Heri, ut ita dicam, inthronistæ, hodie persecutores, ac e throno, in quo me collocasti, deturbantes. » Conjecturam astruunt carminis ejusdem versiculi 1810 et 1811, quibus testatur Ægyptios minime voluisse in throno Constantinopolitano alterum a se collocare: quin et contraria Gregorio ipsi omnino persuadere conabantur, adeo ut nullius in toto concilio generali consensus atque suffragium defuisse videatur.

(a) Ep. al. 42.

(b) Carm. *De suis calamit.*

(c) *De rebus suis*, v. 1374 et sqq.

(d) Carm. *De vita sua*, v. 1393.

(e) Theodoret. *Hist. lib. v.*, c. 8.

(f) Carm. *De vita sua*, v. 1507.

(g) Ibid., v. 1931

Gregorius autem, qui binos episcopatus fugerat, Constantinopolitanum suscepit spe pacis conciliandæ; eaque desperata deseruit, ut in solitudine, Deo contentus, expetita pace frueretur. Ita quod schismate laborantibus Corinthiis vir apostolicus Clemens epistola priori suadebat (*a*), ut « Si quis esset generosus, si quis misericors, si quis charitatis plenus, diceret: Si propter me seditio et discordia et schismata, discedo.... solum ovile Christi in pace degal, » etc.; ad quod paratum se esse post exemplum Theologi Chrysostomus profitebatur (*b*): id Gregorius Nazianzenus reipsa præstítit, qui ut seditioni obviam iret, postquam ad Constantinopolitanam sedem admotus esset, protinus Ecclesiæ repudiavit præfecturam, nec alias « vir generosus, » ut verbis S. Clementis utar, « vir misericors et plenus charitatis, » vita divina insignis, Christianæ in Ecclesia pacis martyr et hostia (*c*), discedens ab imperatore poposcit gratiam, nisi ut ad concordiam adduceret episcopos, contestatus se mundi gratia, quæ patiebatur pati facile, et ad conciliandam mundo pacem urbe thronoque excedere libenter, paci denique omnia litare: « Quin etiam scis, » inquit (*d*), alloqui pørgens imperatorem Theodosium, « quam reluctantem in throno me collocasti. »

Nunquam Sasimensem, nunquam Nazianzenum episcopum se dixit dicive passus est Gregorius, sed semper in carminibus et epistolis vebementer reclamat: Constantinopolitanam vero sedem se accepisse fatetur, in ea se collocatum fuisse testatur, seque ipse nominat illius urbis episcopum. Certe nec major nec apertior ulla potest esse auctoritas quam istud authenticæ testamenti principium et finis. Ac principium quidem: « Gregorius, inquit, episcopus catholicæ Constantinopolis Ecclesiæ, vivens ac prudens... » In fine vero subscriptio hæc est: « Gregorius episcopus catholicæ Constantinopolis Ecclesiæ relegi testamentum, et omnia approbans subserpsi manu mea, et vim obtinere volo et jubeo. »

Denique inter episcopos Constantinopolitanos in episcoporum hujus urbis serie sic recensetur: « Gregorius Theologus, Sasimorum primum episcopus (designatus), Constantinopolitanus sub Theodosio Magno renuntiatus est, eique hæc sedes, veluti qui multa laboresset, ac Ecclesiam ab injuria vindicasset in libertatem, est a synodo confirmata: » Ἐπικυρωθέντος αὐτῷ τοῦ θρόνου παρὰ τῆς συνόδου.

Nullum jam circa episcopatum Gregorii dubium videtur superesse, nec evellendus restat scrupulus. Siquidem ex dictis constare debet eum, nec Sasimorum, nec Nazianzi, sed solius Constantinopolis Ecclesiæ episcopum renuntiatione publica et canonica, communibus totius cleri ac populi votis et suffragiis, necnon plenarii concilii Patrum omnium consensu, fuisse renuntiatum. Non alius igitur huic nostræ Gregorii operum editioni titulum præfigere licebat, quam qui præfixus est: « Sancti Patris nostri Gregorii Theologi, archiepiscopi Constantinopolitani, opera. » Hunc sibi in manuscriptis penè omnibus Orationes omnes, hunc sibi Carmina, hunc sibi Epistolæ titulum præscribunt.

§ V. DE AMPHILOCHO, CUM PATRE, TUM FILIO, EPISCOPO ICONIENSI, TOTIQUE GREGORII MATERNA COGNATIONE, AD QUAM PERTINERE AMPHILOCHIUS DEMONSTRATUR.

Amphilochium illum, cuius uxor Livia fuit, ab Iconensi hujus nominis præsule diversum statuit quidem vir clarissimus Muratorius in notis ad epitaphium **xxxii**, pag. 31. At nibil ille præterea, nec ei de ultriusque Amphilochii cum Gregorio nostro consanguinitate aut suboluit quidquam, aut certe quid sentiret vir doctus non aperuit. Verum Amphilochium filium, de quo in epigrammatibus, Iconensem esse episcopum celeberrimum illum ac vulgo eo nomine cognitum, tametsi non ita fortasse constet; constat tamen certissime Amphilochios, de quibus hic agitur, Gregorio sanguine conjunctissimos fuisse: ac patrem quidem avunculum Gregorii, filium vero Amphilochium ex avunculo fratrem aut amitinum. Quod postremum ubi probaverimus, partem alteram attingemus.

Mitto Amphilochium, Amphilochii Euphemique parentem, et Liviam conjugem, natum

(a) Ep. 1 S. Clem., p. 176, ed. Cotel.
(b) Hom. xi, ad Eph.

(c) Vers. 1891 et 1898.
(d) Vers. 1899.

Dioecesarem, id est Nazianzi. Is Amphilochius dicitur « (a) magna Philtatii et Gorgoniam proles : » οὐέα Φιλτατίου Γοργονίας τε μέγαν. Porro Philtatii filia appellatur Nonna (b), quæ alia esse non potest, quam mater Theologi ; quippe quæ Nonna in testamento Gregorii vocatur, Alypium et Gorgoniam juniores parentes habuit, sororemque Alypiam.

Hoc vel uno momento constat Nonnæ, Theologi matris, Amphilochium fuisse ex Philtatio et Gorgonia parentibus germanum fratrem. Hinc ad Nonnæ filiam manavit Gorgoniam nomen, quemadmodum ab avia Basili magni soror dicta est Macrina, imo ipsius Gorgoniam junioris filia ab avia quoque, matre Theologi, Nonna vocata : et ab avo, aut proavo Philtatio, Philtatius, (c) de qua in quadam epitaphio, quem ex Gregorii familia fuisse nemo dubitaverit.

Jam vero quantum lucis hæc affundant singulis epigrammatibus, totique historiæ et genti Gregorii attendat lector. Hinc primo apparet cur vir se ipso adeo commendabilis Amphilochius, suis nobilitetur parentibus. Nimirum isti, Gregorio quoque avi erant, illaque « radix sancta, » unde orta Nonna « sanctior, » Gregorii mater, toties in carminibus atque orationibus hoc nomine a filio commendata.

Deinde planum est, quid hæc verba epitaphii xxix (d) significant : πηοῖς πάντα πέμπεσσι. Agitur enim de doctrina et scientiæ bonis, quæ consanguineis et affinibus, eos docendo, paraverat Amphilochius. Unde iterum in epitaphio xxx (e), doctrina idem ipse dicitur « auxilium et robur fuisse cognatis, piis, nobilibus, litteratis, verbique dator, » id est eloquentiæ, seu ut in alio (f) « Rhetorice » magister « eximius : » quod quidem Græca sonant.

Quippe ex discipulis Amphilochii patris et necessariis, Gregorius non unus solum erat, ἀταρψων σῶν ἐνός verum ex propinquis etiam, et sanguine conjugissimus. Hinc adeo sic epitaphium xxx claudit : « Gregorius hæc scripsi, orationem oratione, quam a te, Amphilochie, edidici, mutuam rependens. » Didicerat porro Gregorius, utique in patria, sub patre primum et avunculo, priusquam ad exteris, velut ad mercaturam bonarum artium profisceretur.

Antequam vero longius progrediamur, operæ pretium fuerit observare, quod Muratori (g) in epitaphii titulum xxxi conjiciebat, jam ut certissimum esse habendum, scribendumque, εἰς Ἀμφιλόχιον ἄλλο, « in Amphilochium aliud, » scilicet epitaphium : non autem, « in Amphilochium alium. » Idem enim est Amphilochius, Gregorii avunculus, de quo in epitaphiis 29, 30, 31, 32, 33, 34, etc., in quibus « (h) vim igneam dicendi habuisse, φήσεων πυρόεσσαν, omnesque Cappadocas superasse eloquentia » dicitur. Is, inquam, unus idemque Amphilochius : nec dubium cuiquam esse potest, quin ille Amphilochius, qui in posterioribus sub novo titulo epitaphiis ab eloquentia tantopere commendatur, ille ipse sit, qui « fons eloquentiæ omnibus, » Gregoriique magister prioribus in epitaphiis audire meruit.

Plana demum est et aperta totius Gregorianæ gentis ex matre series, hucusque proponendum ignota. Quam enim exhibet Baronius in Vita Gregorii, ea mendosa, et præterea ab aliis perturbata et adulterata fuit. Sic igitur, lector, habeto.

Ex Philtatio et Gorgonia ejus uxore orta est Nonna, Gregorii mater, ejusdemque avunculus Amphilochius, Nonnæ germanus frater. Natu majorem fuisse Nonnam id penè persundet, quod Gregorius (i) Amphilochii filios, nonnisi quia ætate minores erant, « filiorum » nomine compellere soleat, seque ipse « senem » appellare. De Amphilochii sobole primum dicamus.

Amphilochius, Gregorii avunculus, uxorem habuit Liviam, μάκαιρα δάμαρ Ἀμφιλόχου Λίβιη. « (j) Beata Amphilochii uxor Livia. » Tres ex ea liberos Amphilochius suscepit : σῶν τε τριάς τεχέων, « (k) tuorum filiorum trias. » Hi filii fuere « (l) Euphemius et Amphilochius : » οὐέας Ἀμφιλόχου Εύφημιος, Ἀμφιλόχος' τε. De tertii nomine postea dicemus.

(a) Apud Mur., ep. 35, p. 33.

(g) Ep. 30, p. 31.

(b) Ibid., ep. 445, p. 106.

(h) Ep. 39, p. 32. Ep. 35, p. 34.

(c) Epist. 136 lib. 11.

(i) Epist. 23, al. 106.

(d) Apud Mur., ep. 29, p. 29.

(j) Ep. 19, p. 20.

(e) Ibid., ep. 30, p. 29.

(k) Ep. 20, p. 20.

(f) Ep. 31, p. 30.

(l) Ep. 20, p. 20.

Livie matri hos tres liberos superstites fuisse probat epitaphium **xix** (*a*), in quo « liberorum trias maritusque tumulo Liviam illustrasse » dicuntur. Primus omnium mortuus est Euphemius, quem pluribus epitaphiis celebravit Gregorius (*b*), quibus epitaphiis belle consonat epistola Gregorii **ccxxx**, alias **cxiv**, ad Theodosium sive Theodorum, cuius filia Euphemio jam desponsata, nuptiis proxima, ibi (*c*) non describitur aliter ac in epitaphio **xxi**, conjux ejus Euphemius.

Si alia non suppeterent momenta, ea satis essent ad demonstrandam Euphemii, ejusque patris Amphilochii et Amphilochii fratris cum Gregorio cognationem. Sribit enim epistola mox laudata Gregorius Theodosio jamjam futuro Euphemii vitrico : « Nunc genera copulantur, » et inferius, cognationis gradum ut intelligas : « Et tu nos per suavissimum filium nostrum Euphemium habe, et nos item per suavissimam filiam vestram vos habemus. » Mox Theodosii filiam, suam quoque ob matrimonium ducens : « Patris (de se ipso loquitur) benevolentia par erga liberos. »

Utrum autem Euphemius iste, de quo in Epistola **cexxx**, al. **cxiv**, ille ipse sit, cuius fit mentio in Epistola **lxxxiii**, al. **cxlix**, an ille quoque de quo circa finem testamenti agitur, non ita perspicuum est. Si unum tantum admittas Euphemium, occurruunt difficultates, quæ solvi non possunt. Satius ergo arbitramur, imo necessarium, duos Euphemios distinguere; unum, de quo epitaphia et epistola **ccxxx**, alias **cxiv** ad Theodosium; alterum, de quo testamentum Gregorii loquitur, utrumque tamen affinitate Gregorio conjunctum.

Tres Amphilochio ex Livia fuisse liberos diximus, Euphemium et Amphilochium : quis sit tertius, quærendum. Epitaphium (*d*), in quo « trias liberorum » Amphilochio tribuitur, tertii nomen silet. In Epitaphio **xx** (*e*) duorum duntaxat filiorum Amphilochii fit mentio : Euphemii jam defuncti, et Amphilochii superstitis. Primo quidem Philitatum tertium eura esse filium suspicabamur; verum Gregorius nodum hunc ipse solvit in carmine ad Olympiadem, his verbis (*f*) : « Εστι τοι, ὁ χαρίσσα, θεόδοσις [Θεοῦ δόσις] · τι δὲ προκείσθω παντός τοι μύθῳ καὶ ἐργματος ἐμπνοος εἰκὼν.... αὐτοκατιγνήτη μέγ' ἀμύμονος ἀρχιερῆς Ἀμφιλόχου. » Est tibi, o elegantissima mulier, Theodosia, quæ tibi omnis sermonis et operis vivum exemplar proposita sit..... soror innocentissimi antistitis Amphilochii. » En tertia Amphilochii progenies. Amphilochius vero, cujus soror Theodosia dicitur, non aliis est quam Iconiensis episcopus; Amphilochius, inquam, Euphemii ex Amphilochio et Livia frater germanus. Omnia convenient; patria, genus, vita et morum sanctitas.

Patriam Amphilochii Iconiensis fuisse Cappadociam testatur Basilius epistola alias **cccxciv**, et maxime Hieronymus, qui epistola ad **Magnum lxxxiii**, alias **lxxxiv**, inter viros doctos Cappadociæ Basiliū, Gregorium et Amphilochium recenset. Amphilochio parenti, ejusque filiis, Diocæsarea, id est, Nazianzum, patria assignatur in epitaphio **xxx** (*g*).

De genere quoque sibi consentiunt omnia, epitaphia, epistolæ, poemata. In epitaphiis Amphilochius ille, qui Gregorii ex avunculo frater dicitur, parentem ejus nominis Amphilochium habuit : habuit et Iconiensis Amphilochius, ut ex epigraphe epistolæ **lxii**, alias **clxi** optime Tillemontius eruit et astruit nota priori in Vitam Amphilochii et erudit concedunt.

Gentem vero ac familiam Amphilochii eamdem atque Gregorii sapiunt epitaphia, ut videntur, propemodum omnia; sapiunt et epistolæ. Epistola namque **xiii**, alias **clx** ad Amphilochium, quem Iconiensem postea episcopum fuisse nemo negaverit, Gregorius ait : « Non multum una fuimus, quanquam illud omnino oportuit, cum propter nos ipsos, tum propter traductam ad nos a parentibus amicitiam. » Ac paulo post Nicobulus, ex Gregorii sorore Gorgia filius, non Gregorii solum, sed Amphilochii pariter, tametsi inferiori gradu, filius dicitur : « Filius noster, » ἡμῶν, amborum, « Nicobulus. » Epistola **lxii**, alias **clxi**, certissime ad Amphilochium Iconiensis episcopi patrem scripta, cognationem Amphilochii cum Gregoriq a capite ad calcem aut diserta exprimit, aut non obscure signi-

(*a*) Murat., ep. 19.
(*b*) Ep. 20 et seq.
(*c*) Murat., ep. 21.
(*d*) Murat., 19.

(*e*) Murat., 20.
(*f*) Carn., ad Olymp. v. 97 et sqq.
(*g*) Murat., ep. 31, p. 30.

ficat; maxime vero illa comparatione inter funus Gregorii patris, quem Theologus sibi morte sublatum dolet, et amissionem Amphilochii filii, quem Amphilochius pater ademptum sibi queritur; illaque etiam, jure utique propinquitatis, debita consolatione, quam Amphilochius pater, et Gregorius filius a se mutuo exspectare ac reposcere poterant. Clarius adhuc his ad Amphilochium verbis illud declarat Gregorius: « Nos accusas, inquit.... minime detrimentum agnoscere, quod amici omnes et cognati, συγγενεῖς, acceperunt; atque ego in primis, » etc. : disertissime porro exprimit, ubi Iconiensem episcopum æque vocat Amphilochii, ad quem scribit, « filium ac suum ipsius fratrem: filium tuum, fratrem autem nostrum, » etc. Τὸν δὲ τὸν ἡμέτερον δὲ ἀδελφόν. Has ob causas consolationem a Theologo exspectare debuerat Amphilochius pater de filio sibi adempto, nempe Amphilochio Iconiensi, cuius ex avunculo frater erat Gregorius.

Tam clara sunt isthæc et firma, ut jam pingeat epistolam ad Themistium **xxiv**, alias **cxl** adjicere, ubi hæc leguntur: Σοὶ φίλος πατρόθεν δὲ ἐμὸς Ἀμφιλόχιος. Hæc verba sive cum interprete sic reddideris: « A paterno latere tibi amicus est meus Amphilochius; » sive magis ad litteram, « tibi amicus est, meus a parentibus Amphilochius; » vim certe aut verborum horumce, aut sententiæ prioris haud effugeris. Dicere enim voluit seu interpres, seu Gregorius, minime degenerem ab eloquentia patris Amphilochium esse; qua Themistio « eloquentiae regi » charus pater cum esset, charus eidem et filius esse debebat. Quæ quidem avunculo Gregorii, ejusque filio, qui in epitaphiis tantopere ob eloquentiam celebrantur, egregie convenient. Unde in eadem epistola mox subjicit Gregorius: « Addam eliam, quod ejusmodi est, » nempe Amphilochius, « qui nec majorum generi, nec nostræ amicitiæ dedecori sit. » Sic enim reddenda Gregorii verba, πατέρων γένει non ut interpres, « paterno generi; » alioqui πατρός dirisset Gregorius, non πατέρων. Ita autem loquitur, ut genus Amphilochii, suum quoque fuisse, maioresque eosdem significet. Simili prorsus et sententia et ratione in carmine 57, vers. 103, « decus suum » Iconiensem episcopum Amphilochium Gregorius vocat (*a*). Decus autem esse poterat Gregorii Amphilochius, vel ut tanti magistri discipulus, vel ut communis stirpis et originis ornamentum. Præstat hæc vero sententia priori, cum Amphilochio epistola **xiii**, alias **clx**, scribentem Gregorium viderimus: « Non multum una fuimus, » etc., quæ a disciplina quam longissime remota sunt. Ita quoque epitaphio apud Muratorium **xxxvi**, Nicomedem « decus meum » ait; quia sanguinis pariceps ejusdem, gentem et ipse Gregorianam illustrabat.

Nec minus ad rem nostram faciunt testamentum Gregorii, et plures epistolæ; **xxii**, alias **cx**; **xxiii**, alias **cvi**; in quibus Amphilochium sive honore, sive amore dignissimum, vel reverendissimum, sane ob episcopatus dignitatem, filium suum appellat: Τὸν τιμύτατον τὸν αἰδεσμώτατον, etc. Euphemium quoque, Amphilochii, postea Iconiensis episcopi, germanum fratrem, filium suum appellat Gregorius. Si rationem quæras, cur amitinos Gregorius noster eo nomine donaverit, epistola **xxiii**, alias **cvi**, quæ pro Amphilochio ipso scripta est, docebit: « Ipse tibi, inquit Gregorius, charissimum filium nostrum Amphilochium offero, virum probitatis nomine usque adeo nobilem, etiam præter quam ætas ferat; ut ipse, qui et senex et sacerdos..... præclare mecum agi existimaturus sim, si eam hominum existimationem obtinerem. » Ætatis igitur dignitatisque prærogativa, hoc usus esse vocabulo Gregorius videtur, et amitinos appellavit, modo fratres, modo filios.

De Nonnæ, Gregorii matris, nepotibus nunc dicamus. Nonna tres liberos procreavit, Gregorium, Cæsarium, et filiam nomine Gorgoniam. Cælebs obiit Cæsarius; Gregorius virginitatem perpetuo coluit, vitamque monasticam exercuit. Sola posteros reliquit Gorgonia, quæ nupsit Alypio. Nullum jam conjecturis locum de marito Gorgoniæ, quem Baronius in Vita Gregorii Vitalianum suis conjiciebat, Tillemontius modestè suggerebat esse Meletium, relinquimus epitaphium **lxx** (*b*). In eo siquidem Alypius Gorgoniæ maritus appellatur:

(*a*) Carm. ad Olympiad.

(*b*) Murat., ep. 70, p. 65.

Κτῆσιν ἔην, σάρκας τε καὶ δαπέδα, πάντ' ἀναθεῖσα
Γοργόνιον Χριστῷ. μούνον ἀρῆκε πόσιν,
Οὐ μὴν οὐδὲ πόσιν δηρὸν χρόνον ἀλλ' ἄρα καὶ τὸν
Ἡρπασεν ἐξαπίνης κύδιμον Ἀλύπιον.

Censum suum, carnes et ossa, omnia cum sacrasset
Gorgonium Christo, solum reliquerat sponsum,
Verumtamen non diu sponsum. Sed profecto et ipsum
Illustrē Alypium ex improviso rapuit.

Ad Alypium sine controversia scriptæ sunt epistolæ, **LXXXII**, alias **CXLVIII**; **LXXXIII**, al. **CXLIX**; **LXXXVI**, al. **CL**, cum in postremo laudata sororis suæ mentionem sic faciat Gregorius, ut uxorem Alypii facile agnoscas. Ad eumdem datæ sunt epistolæ, **LXXXIV** et **LXXXV**, al. **CLI** et **CLII**: neque tamen Alypium illum Cappadocie præsidem constituere necesse est. Num ad Alypium eumdem epistola **LXI**, alias **LXXX**, verisimile non est. Repugnat omnino laudibus, queis in oratione funebri Gorgoniæ Alypius conjux ornatur, et epitaphio **LXX** (a), de eo Alypio scriptas esse epistolas **CCVII** et **CCVIII**, al. **CXLVI** et **CXLVII**. Alypius enim, de quo bis in litteris, Simpliciam uxorem habuerat, et viduam moriens reliquerat. Gorgoniæ vero conjux Alypius, et uxori superstes fuit, et ita ei superfuit baptizatus. ut ad secundas nuptias convolandi nec animum nec tempus habuerit.

Baronius Gorgoniæ, præter Alypianam filiam, filios quoque duos, Petrum et Phocam tribuit eodem errore, quo Vitalianum, cuius filii Petrus et Phocas fuere, ei sponsum assignavit. Filios itidem duos Gorgonia natos in orationem octavam, alias **XI**, num. 14, Elias Creteñsis affirmat; nomina autem retinet, et ambos tantum « ad episcopatus fastigium eieclos » asserit: quod vix credere sinit scriptorum omnium de his silentium. Veri longe similius est Gorgoniam, præter Alypianam, de qua constat vel ex epigraphè epistolæ **XII**, alias **CLV**, et maxime ex carmine **50** (b), ubi Alypianæ filius Nicobulus Gregorium vocal « matris avunculom », δέρχεο μητρὸς ἐμῆς μῆτρων μέγαν · verisimilius, inquam, præter Alypianam geminas alias Gorgoniam enixam **Elias**, Eugeniam et Nonnam.

Etenim Gregorius Alypianæ « filiæ suæ dulcissimæ », ut vocal, Eugeniam et Nonnam ita in testamento adjungit, ut eodem illæ atque Alypianam gradu fuisse dubitare non sinat hic loquendi modus: « Alypianam filiam meam dulcissimam (cœterarum enim Eugeniae et Nonnæ exigua ratio habenda est), etc. .... haec ad ipsius Alypianæ liberos pertinere volo ; » et « nulla in re ipsam, vel sorores ejus, » nempe Eugeniam et Nonnam, « molestas esse. » Quid clarius ut demonstretur Alypianam illam, non virginem eam esse de qua epistola **CLVII**, al. **CCXXXII**, sed quæ Nicobulo nupserat, et sorores ejus germanas fuisse Eugeniam et Nonnam ? Quas quidem virgines permansisse nihil necesse est credere. Quod enim de Gorgonia dictum est in oratione **VIII**, alias **XI**, « corporis fructum, hoc est liberos et nepotes spiritus fructum effecit, » de baptismō et consecratione quæ ex eo fluit, potest et debet accipi: alioqui virginitate consecrasso filias suas omnes Gorgonia dicenda esset, quod quidem absurdum et facto contrarium; siquidem Alypiana nupsit Nicobulo, Eugenia quoque, vel Nonna, Meletio. Is est Meletius, qui in testamento Gregorii γαμβρὸς dicitur, quod ejus sororis filiam uxorem duxisset.

Ex Nicobulo, ad quem plures Gregorii epistolæ, et Alypiana Nicobulus alter natus est, et Alypiana virgo, de qua epistola **CLXXXI**, al. **CCXXXII**. De Nicobulo certa res est, vel ex carmine quod Nicobuli nomen sibi præscripsit, et ex patris Nicobuli responsione, itemque ex epistola **CXCV**, alias **XLIV**; unde discimus alios Nicobulo juniori germanos fratres fuisse, quorum vel nomina penitus ignorantur.

Sunt alii bene multi Gregorio nostro affines et consanguinei; in quorum numero est Euphemius, alter ab Amphilochii filio. De eo in testamento, ubi res inter affines agitur.

Helladium Eulaliūmque fratres epistola **XV**, alias **CXCV**, Gregorius vocal « consobrinos » suos, aut patruelēs, ἀνεψιους, nisi mavis ex sorore aut propinquorum aliquo nepotes, pro varia vocis significatione.

Georgius et Basiliissa soror ejus germana epitaphio **L** (c), necnon Eusebius, qui ultrius-

(a) Murat., ep. 70, p. 65.

(b) Carm., ad Nicob. patr.

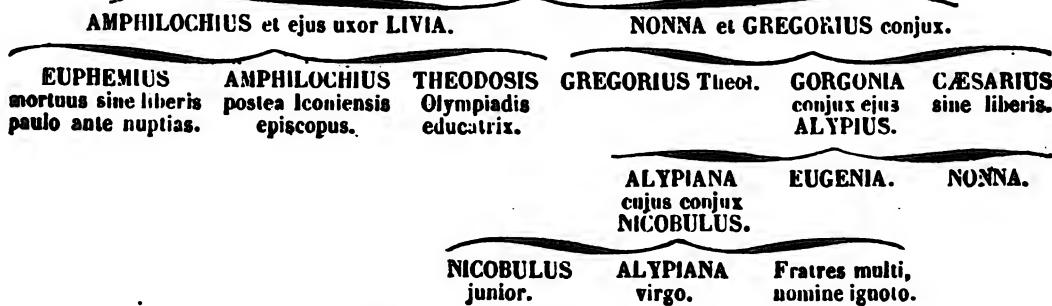
(c) Murat., ep. 50.

que frater omnino videtur (a), una cum Nonna matre Theologi ex variis epitaphiis ex tumulo conditi (b), qui Gregorii et Nonnæ sanguini paratus erat, εἰμι τὸ Γρηγορίου, Νόννης τε μεγαλέος, ab eodem alieni genere esse non possunt.

Nicomedes, in quem tria sunt epitaphia (c), cuius etiam laudes plenius celebrantur in carmine al. **XLVIII** (d), ex eodem cretus sanguine videtur.

Jam de Philitatii adolescentis cum Gregorio affinitate dubitare vix nomen sinit, quod ab avo Gregorii manasse videatur. Suadet etiam epitaphium **XLV**, Murat. p. 42, ac penitus persuaderent hæc voces « *sacra tellus* », si tumulum certo significarent. « *Verisimillimum*, inquit Muratorius, necessarios Nazianzeni fuisse Philitatios. » Huic adolescenti adolescentulus alter adjungendus, Gregorius nomine, Gregorii ex sorore nepos aut abnepos, de quo epitaphium **CXXXIII** apud Murat. Hos omnes præter stemmatis seriem recensemus, quia quo ordine illi ac loco statuendi sint ignoramus. Sit igitur a matre, Gregoriani stemmatis ista delineatio.

PHILATIUS ET GORGONIA.

PRÆTER ORDINIS SERIEM SUNT

Euphemius alter ab Amphiliochii filio, de quo in Testamento.

Meletius inarius Eugeniae, aut certe Nonnæ junioris.

Helladius et Eulalius Nazianzi episcopus, fratres.

Usebius, Georgius, Basilissa germani et ipsi.

Nicomedes ac filii duo.

Philitatius adolescens.

Gregorius juvenis.

(a) Ep. 46, p. 45.
(b) Murat., ep. 49, p. 45; ep. 50, p. 46; ep. 66, p. 61.

(c) Ep. 36, 37, 38.
(d) Carm. ad Hellen. vers. 143 et seq.

TERTIA PARS.

DE VARIIS GREGORIANÆ DOCTRINÆ CAPITIBUS.

Quamvis Gregorius diu multumque patuerit invidiæ, quamvis plurimos vitæ toto tempore acerbosque expertus sit adversarios, nunquam ex iis quisquam ausus est eum erroris insimulare et ipsius doctrinam carpere. « *Hujus, inquit Rufinus, neque vita aliiquid probabilius et sanctius, neque eloquentia clarius et illustrius, neque fide purius et rectius, neque scientia plenius et perfectius inveniri potest; utpote qui solus sit, de cuius fide ne dissidentes quidem inter se, ut fieri solet, partes et studia disputare potuerint; sed id obtinuerit apud Deum et Ecclesias Dei meriti, ut quiçunque ausus fuerit doctrinæ ejus in aliquo refragari, ex hoc ipso quia ipse magis sit hæreticus arguatur. Manifestum namque indicium est non esse rectæ fidei hominem, qui in fide cum Gregorio non concordat. » Adeo pura enim et sincera, et omni prorsus vitio carens ejus doctrina, ut inde Theologi nomen unus post apostolum Joannem sit adeptus.*

Plura tamen sive Clericus ad Sociniana commenta, de tribus naturis in Deo per antiquos orthodoxos excogitatis, fovenda, prave detorsit; sive Barbeiracus quædam moralis doctrinæ capita acriter et insulse reprehendit. Quid mirum in hominibus qui, auctoritatis jugo omni excusso, nihil non experiri sunt, nihil sacrum in fide reliquerunt? At inter ipsosmet Catholicos Petavius, vir eruditione præstans, Gregorium ut male de adversariis quos consulat triumphum agentem traducit: sed ipse in venerandos Patres nimium iniquus, et a Bullo Anglicano scriptore bene castigatus, censuræ acerbitate tantis viris non nocuit; immo potius propriæ gloriæ, jam inde simulationibus quibus usus est in causa pergravi obnubilatæ, labem æternam inussit. Hæc omnia exponere et exagitare si animus esset, ultra hujus voluminis fines protenderetur oratio: in sequens igitur diligens et exacta querelarum omnium consideratio, quæ in doctrinam sanctissimi doctoris congestæ sunt, extrahenda. Quidquid tunc occurrerit quod offendere infirmos, vel in deterius posset accipi, elucidabimus, et scrupulos si qui sint studiose evellemus. Satis nunc erit si præcipua doctrinæ Gregorii capita in unum collecta lectori exhibeamus; ut vel sic paleat quam accurate et alte de divinis disserat, ac recte Theologus nuncupari meruerit: hinc apparebit quanta ipsius *injuria*, quantaque veritatis offensa, erroris potuerit insimulari.

De Deo.

Quo tempore docendi munus Gregorie impositum est (*a*), tanta de divinis rebus disputandi prurigo animos incesserat, ut omnia loca, ne gynæceis quidem exceptis, hujusmodi contentionibus ac tumultu personarent. Cui malo medicam ut manum adhiberet, « Non cuiusvis est, inquit (*b*), o viri, de Deo disserere, non, inquam, cuiusvis; non adeo vilis ac protrita hæc res est, et eorum qui adhuc humi replant... His duntaxat hoc munera incumbit, qui exactissime explorati sunt, ac contemplando longe processerunt.... aut, ut parciassime loquar, jam hoc agunt, ut se a vitiiorum labe purgent. Sed nec cuiusvis temporis illud est; « nec apud quosvis, nec de quibusvis, sed certo tempore, et apud certos homines, et aliquouaque hoc faciendum. » De his omnibus, tum oratione vicesima septima, quæ theologicarum velut exordium est, tum aliis in locis, saluberrima præcepta dedit.

De Deo præclare et subtiliter disputat, nihilque magnificentius et ad persuadendum accommodatius quam argumenta quæ ex naturæ miranda structura ac eleganti forma deprompsit: « Etenim, inquit (*c*), quod Deus sit, ac princeps quædam causa, quæ res omnes procreavit atque conservet, tum oculi ipsi, tum lex naturalis docent; illi, dum rebus in aspectum cadentibus aciem affigunt, easque et pulchre fixas et stabiles esse, et progredi, atque immotu, ut ita dicam, moveri volvique perspiciunt: hæc autem, dum per res oculis subjectas, ac recto ordine collocatas, auctorem earum certa ratione colligit atque assequitur. Quonam enim modo universa hæc rerum moles vel producta unquam fuisset, vel consistereret, nisi Deus omnia in rerum natura protulisset, atque conservaret? ». Hoc omnes et singulæ creaturæ concludant (*d*), « nobisque ipsius numen declarant, non secus videlicet ac solis in aquis umbræ atque simulacra infirmis oculis solem representant. » Quis etiam instrumenti musici concinnitatem aspiciens, aut cantum audiens, conditorem ipsius, aut ciثارistam, facie licet ignolum, mente non reputet? Plurima ejusdem generis argumenta tractat, quibus mundi cursum et rerum aspectabilium ordinem casui vel fortunæ ascribere, nonnisi summa dementiæ dandum manifesto evincit. Sed si ex rerum natura divinitas animis tam perspicue eluet, num ipsa mens et mundo latior, et creaturis omnibus supereminenter, Deum auctorem suum sibi ipsi non melius indicabit et exhibebit? « (*e*) Sic igitur ratio quæ ex Deo est, et cunctis insita, et prima in pectoribus nostris condita lex, cunctisque mortalibus innexa, nos ab iis rebus, quæ oculis cernuntur, ad Deum subverxit. »

Interea quid ait Deus si petas, cave ne tibi ex cæteris creaturis visilibus, quæ Deum undique celebrant, aliquid verisimile singas. « (*f*) An corpus eum esse dices? Quonam ergo modo immensus, infinitus, figuræ expers est, ac denique ejusmodi, ut nec tangi nec

(*a*) Orat. 27, n. 3.

(*d*) Orat. 28, n. 3.

(*b*) Ibid.

(*e*) Ibid., n. 16.

(*c*) Orat. 28, n. 6.

(*f*) Ibid., n. 7.

oculis cerni queat? An hæc quoque in corpora cadunt? O licentiam! non enim næc corporum natura est. An vero corpus quidem esse statuē, immensum vero atque infinitum, cæteraque hujus generis esse negabis? O crassitatem! ut nulla re nobis Deus præstet. Quid enim afferri potest, cur colatur atque adoretur, si circumscriptus est? aut quid causæ esse dicemus, quin ex elementis conflatus sit, atque in eadem denuo redigatur, aut etiam prorsus intereat? Compositio quippe pugnæ initium est, pugna autem dissidii, dissidium solutio: solutio porro nullo modo in Deum ac primam illam naturam cadit. »

Transcendere itaque necesse est omnem naturam sensibilem et cogitare «(a) Deum omnium quæ sunt pulcherrimum et sublimissimum esse, nisi quis tamen eum malit supra omnem essentiam ponere, aut in ipso, quidquid est, collocare: utpote a quo alia quoque, ut sint, acceperint.» Et quantum de ineffabili loqui fas est, paucis totum complectitur dum vocal Deum «(b) Pelagus quoddam essentiæ immensum et interminatum.» Quid aliud enuntiat nomen quod Deo per excellenter tribuitur? Ens siquidem dicitur, quod et a se sit et in se ipso entis habeat fontem inexhaustum. «(c) Quantum nobis assequi concessum est, Ens et Deus magis quodammodo essentiæ nomina sunt: ex iisque etiam vox Ens, ad eam indicandam aptior est; non hoc solum nomine quod ipse, cum Moysi in monte oraculum ederet.... ita seipsum appellavit; sed etiam quia nomen illud magis proprium esse comperimus. .... Naturam ejusmodi exquirimus, quæ ipsum esse per se habeat, ac non cum alio quopiam copuletur. Ens vero, proprium sane est Dei, ac totum, nec priore aliqua re, nec posteriore (nec enim erat, aut erit) definitum ac circumcisum.»

At quantumlibet et rerum universitas et mens opificem suum profiteantur, inconsiderate et periculose quis, hoc uno fultus præsidio, ad eum sese certo erigere putaverit; nec mirum si tot docti et sapientes, solo lumine naturali ipsum querendo cogitationum suarum suco decepti, a Deo magis ac magis aberraverint: ut enim Deus recte a nobis percipiatur, neque orbis aspectus, neque ipsamet ratio satis nos erudiunt, «(d) sed nunc, et semper opus fuerit Spiritu, per quem solum Deus et intelligitur, et exponitur, et auditur.» Verumtamen quidquid de Deo sentiamus, licet altum quid et sublime excogitaverimus; quantumvis crescat in hæc vita cognitio, essentiam Dei nunquam assequemur. «(e) Quid tandem Deus natura sua et essentia sit, nec hominum quisquam unquam invenit, nec invenire potest.» Hinc Gregorius Eunomiano fatue se jactanti omnia scire, et arroganter ab orthodoxis, «quænam esset Dei essentia» quærenti: «Tuæ, inquit (f), dementiæ est hoc dicere, qui generationem quoque ipsam anxie perscrutari: nobis autem abunde magnum atque amplum fuerit, si in posterum quoque discamus, soluta videlicet hac caligine et crassitatem, ut pollicitus est is qui non mentitur.» Nunc vero Theologus ille merito censatur, «(g) non qui in totum, quid Deus sit, invenerit.... sed qui ampliorem ipsius speciem mente conceperit, ampliusque veritatis simulacrum, vel adumbrationem, vel quo-cunque tandem alio vocabulo uti quis malit, in seipso collegerit.» Et ne ab hac regula vel ipsos Pares antiquos excipias, vel prophetas qui Deum aliquando vidiisse in Scripturis narrantur. «(h) Si quis enim Deum cognovit, aut, Scriptura teste, cognovisse dicitur, eatenus cognovisse censendus est, quatenus auctoritatis splendoris particeps sit.... Ita exsuperantia hæc, perfecta cognitio existimata est, non ad ipsius rei veritatem, sed ad aliorum modulum et facultatem perpensa.»

Nec mirum si mortale, tam angustis circumscriptum terminis, divinum et immensum non capiat: quonam enim pacto totam illius naturam ratio humana apprehendere poterit, cum «(i) omne creatum, sive cœlestes, sive supercœlestes, licet sublimiori quam nos natura præditum, Deoque vicinus, longiori tamen intervallo a Deo, ac plena illa et absoluta cognitione distat, quam quo compositam hanc nostram, et abjectam atque humili vergentem massam superat?» Nihil interea expostulandum, si Deus, a nobis non (j) «plene perfecte-

(a) Orat. 6, n. 42.
(b) Orat. 45, n. 3.
(c) Or. 30, n. 48.
(d) Orat. 2, n. 39.
(e) Or. 28, n. 17.

(f) Or. 29, n. 11.
(g) Or. 30, n. 17.
(h) Or. 28, n. 17.
(i) Ibid., n. 3.
(j) Or. 45, n. 3.

que comprehendendi queat, » dum tam multa oculis etiam subjecta, manibus saepe contrita, rationis captum superare quotidiana experientia discamus, et varia naturae arcana post tantas inquisitiones abscondita et tectissima permaneant. Nonne prope infinita rerum crealarum mysteria, quæ mortales undique circumstant, monent, ne *altiora se querant*¹³⁻¹⁵, aut tot mirabilium auctorem scrutari præsumant, ne a *magnitudine gloriae ipsius opprimantur*¹⁶? Hæc sanctus doctor eximie et fuse prosecutus est (*a*), totus in sua oratione incumbens « ut ostendat, ne ipsam quidem secundarum rerum naturam hominis mente atque ingenio comprehendi posse, nedum primam illam ac solam, vereor enim dicere, omnibus rebus excelsiorem. » Sic et animi dotes, mentis et corporis in homine societatem, membrorum inter se concinnitatem, elementorum ordinem, animantium et germinantium species perlustrat, eos qui philosophiæ principatum sibi vindicant egregie compellans, ut vel singularum proprietatum, quæ elegantissime describit, recondita principia detegant, aut tandem divinis rebus, ob intelligentiæ difficultatem, detrabendi finem faciant.

De Trinitate.

Quoad vixit Gregorius, accurasieris doctrinæ circa Trinitatem prædicator indecessus fuit et defensor acerrimus contra Arianos et Macedonianos; ita ut omnia ejus scripta, sive orationes, sive epistolæ, sive carmina, Trinitatem resonent et suscepta pro Trinitatis defensione contra quoslibet adversarios certamina: unde ejus simul hoc ipsum vitie vertebant et objiciebant, prout etiamnum objicere Gregorio Clericum et Tollium non pudent, quod « assidue suam Trinitatem prædicaret et omnibus tantum non horis memoraret » obila pro Trinitate certamina, et exantatos labores. Si quæcumque ad exponendam et defendendam Ecclesiæ catholicæ fidem circa Trinitatis mysterium scripsit Gregorius, hic animus esset referre, maxima ejus scriptorum pars exscribenda esset, nequidem ullo prætermissio: verum pauciora excerpere et insigniora sat erit. Itaque Trinitatis mysterium his verbis exponit (*b*): « Unus Deus retinendus est, et tres hypostases, sive tres personæ, confitendas, et quidem unaquæque cum sua proprietate. » Et in alia oratione (*c*): « At unum Deum agnoscere oportebat principii expertum et ingenitum, et unum Filium ex Patre genitum, et unum Spiritum ex Deo substantiam habentem, concedentem Patri ingeniti proprietatem, Filio vero generationem; de cætero autem ejusdem omnino naturæ, dignitatis, honoris, gloriæ. Hæc, inquam, agnoscere oportebat, hæc consideri. » Trinitati accommodat hæc Joannis verba de Filio: « *Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum*¹⁷. Erat lux vera ... Pater. Erat lux vera ... Filius. Erat lux vera ... alias Paracletus. Erat, et erat, et erat: sed unum erat. Lux, et lux, et lux: sed lux una, Deus unus. » Quælibet persona est ab æterno (*d*): « Patrem vere dicimus, ac multo quidem verius, quam qui apud nos id nomen obtinent; tum quia proprio et singulari modo Pater est, non autem sicut corpora; tum quia solus, non enim ex conjugatione; tum quia solius, nempe unigeniti; tum quia solum, nec enim ipse priusquam Pater esset, Filius fuit; tum quia in totum et totius Pater, quod de nobis certo affirmari nequit; tum quia ab initio, nec enim posterius Pater esse cœpit. Filius vero Filius, quod et solus sit, et solius, ac singulari modo, et solum; non enim Pater quoque simul est, et in totum Filius, et totius, et a principio, hanc scilicet rationem habens, ut nunquam Filius esse cœperit; non enim ex pœnitentia est deitas, neque ex profectu deificatio, ut ille aliquando Pater, hic aliquando Filius esse desinat. Spiritum sanctum vere sanctum: neque enim aliis talis est, nec eodem modo, neque ex accessione sanctitatem habet, sed est ipsamet sanctitas, nec magis et minus, nec, quoad tempus, originem unquam habuit, nec finem habiturus est. Hoc enim Patri et Filio et Spiritui sancto commune est, quod minime creati sunt, atque ipsa divinitas. Hoc autem Filio et Spiritui sancto, quod uterque eorum ex Patre est. At vero Patris proprietas hæc est, quod ingenitus sit: Filii quod genitus: Spiritus sancti quod procedat. » Hæc generatio et processio, quæ nullis verbis potest explicari, scrutanda non est: « Hoc tantum sciamus Trinitatem in unitate, et unitatem

¹³⁻¹⁵ Eccl. iii, 22. ¹⁶ Prov. xxv, 27. ¹⁷ Joan. i, 9.

(a) Or. 28, n. 31, in fine.

(b) Or. 32, u. 5.

(c) Or. 31, n. 3.

(d) Or. 25, n. 16, 17.

in Trinitate adorandam. Colamus Deum Patrem, Deum Filium, Deum Spiritum sanctum, tres proprietates, unam divinitatem, nec gloria, nec honore, nec essentia, nec regno divisam (a). »

Tres vero personæ, licet reipsa distinctæ, ita sunt sibi invicem cohærentes ut quisquis vel unam excindere tentaverit, tres simul ac totam prorsus deitatem sustulerit; siquidem una sine altera esse nunquam potest (b). « Si fuit tempus, cum non esset Pater, fuit quoque, cum non esset Filius. Si fuit tempus, cum non esset Filius, fuit quoque, cum ne Spiritus quidem esset. Si unum illud a principio erat, utique et tria. Si unum dejicis, audax hoc dicam, ne duo quidem superiore loco colloces. Quæ enim imperfectæ deitatis utilitas? Imo quæ deitas, si imperfecta? Perfecta autem quomodo erit, in qua ad perfectionem aliquid desideretur? Desideratur enim, si sanctitate careat. Hanc porro quomodo habere queat, ni Spiritum habeat? Si enim alia quædam præter illum sanctitas est, quæ tandem illa intelligenda sit, dicat quispiam: aut, si quidem eadem hæc est, quid asserri potest, quamobrem non jam inde a principio fuerit? Quasi vero præstiterit Deo, aliquando imperfectum exstitisse, ac Spiritus expertum. »

Quis autem pergrande mysterium valeat vel saltem subolere? Nobis semper inaccessum fuisset, nisi Scripturæ divinitatis thesauros mortalibus expandissent. At Ecclesiæ doctores tantam majestatem, captui humano nimis præcellentem et cuius fulgore mens perstringitur, variis comparationibus delineare et adumbrare aggressi sunt, ut vel sic quædam Trinitatis notionem nobis suppeditarent. Hoc Gregorius exsequitur dum nomine ad se ipsum advocat, et in intimo animæ impressam mysterii imaginem ad contemplandum allicit. Mens siquidem, sermo et spiritus in una ejusdem hominis natura, licet ab invicem secernantur, non tamen tres essentias, sed unam numero substantiam constituant. « Nos autem, » ut loquitur sanctus doctor (c), « unam et eamdem deitatis naturam teneamus, quæ ex principii experie, et generatione, et processione agnoscitur; quemadmodum id quo nobis inest, mente, sermone, ac spiritu intelligitur (d). »

Multæ sunt aliæ comparationes, quarum ope infirmum animum sublevare scriptores nostri conati sunt: sed quam parum ad rei veritatem accidunt, ut Gregorius testatur (e) : « Cum mentis curiositate multum diuque mecum considerassem, rei tantæ imaginem quædam exquirens, cui tandem rerum inferarum divina illa natura comparanda sit, reperire non potui. Quamvis enim exiguum aliquam similitudinem invenerim, major tamen me pars fugit, humique retinquit. » Cavendum itaque ne terrenis cœlestia metiendo, dignitatem mysterii deprimamus; ideoque ex singulis similitudinibus apage quidquid vel nimis abjectum, vel dispar prorsus fuerit (f): « In summa nihil est in quo mens mea gradum figere queat, dum, quod imaginor, in exemplis considero; ni forte quispiam ex animi æquitate sit, ut, cum unum aliquid ex proposita imagine acceperit, reliqua projiciat. »

Tritheiæ crimen quod in Gregorium increpabant Ariani ita dñluit, ut mirum sit fuisse deinceps qui unam substantiam specie tenus admississe ipsum incusarent (g). « Si Deus, et Deus, et Deus, » sciscibantur Ariani, « quid causæ esse potest, quin tres sint Dii? » Ad hæc Gregorius (h): « Nobis inquit, Deus unus est, quoniam una deitas; atque ad unum, ea quæ ex eo sunt, referuntur, etiamsi tres personas credimus. Neque enim hoc magis, illud minus est Deus; nec hoc prius, illud posterius. Nec voluntate scinduntur, aut potentia dividuntur, aut denique quidquam eorum, quæ dividuis rebus contingunt, hic quoque reperitur. » Et quo veram et integrum in deitate unitatem asserat, non simulatam aut imperfectam, ab hac unitate amovere satagit quidquid vel in cœlestibus, vel in humanis, male ipsi exæquare contenderent (i). « Quid autem, dixerint fortasse, nonne apud ethnicos quoque deitas una est, ut docent qui plenius apud illos perfectiusque philosophantur, atque apud nos genus universum, humanitas una? Et tamen piures sunt dii, et non unus, sicut etiam multi homines. At illic communitas unitatem habet, quæ

(a) Or. 51, n. 28.

(f) Ibid., n. 33.

(b) Ibid., n. 4.

(g) Or. 31, n. 13.

(c) Or. 25, n. 1..

(h) N. 14.

(d) Ως νῦ τῷ ἐν ἡμῖν, καὶ λόγῳ καὶ πνεύματι.

(i) N. 15.

(e) Or. 31, n. 51.

cogitatione sola considerari possit. » Contra vero perfectam unitatem tribus &que personis absque ullo discrimine congruere statuit sanctus doctor, aureis hisce verbis præ sensu altitudine non satis perscrutandis (a) : « At nostræ doctrinæ non eadem est ratio; sed horum (nempe divinorum suppositorum) quodlibet unitatem habet, non minus ejus, cum quo conjungitur, quam sui ipsius respectu, propter essentiæ et potentiarum identitatem : τῷ ταυτῷ τῆς οὐσίας, καὶ τῆς δυνάμεως. Sed verbis quid opus est, ut Gregorium purgemos? cum Eunomium, qui divisionem in paternam substantiam inducere orthodoxos ut probaret, tanto studio laborabat, omnibus nervis propulsare intendat. Quia sane animis bene affectis plus &quo sufficient, ne quid vel levissimum de fide eximiendi doctoris suspicentur.

De Patre.

Deum Patrem divinitatis Filii et Spiritus sancti causam, quod idem valet ac principium apud Latinos, Gregorius edocet : « Parvorum certe, inquit (b), ipsoque indignorum principium fuerit Pater, nisi deitatis ejus, quæ in Filio et Spiritu sancto consideratur, causa sit. » Ut a Patre Filius et Spiritus sanctus émanant et perinde ad eum referuntur, sic unitatis in Trinitate origo et fons Pater est (c) : « Una his tribus natura Deus est : unio vero est Pater, ex quo, et ad quem ea, quæ deinceps sequuntur, referuntur, non ut confundantur ac permisceantur, sed ut cohærent. » Si quandoque Pater solus Deus nominatur, et Christus ipsum sic alloquitur (d) : « Ut cognoscant te solum verum Deum »; Gregorius hoc « ad eorum, qui, quanquam falso, dii tamen appellantur, sublationem dici existimat. Major utique Pater solus Filio dici potest », non ob aliquam in natura disparitatem, sed quatenus Pater Filii causa et principium esse dignoscitur. Majorem etiam asserere possumus, si Filii humanitatem attendamus : sed hæc interpretatio sancto doctori non multum arridet, ut minus honorifica : « Nonne perspicuum est, inquit (e), majoris vocem ad causam referendam esse?... Quod ratione humanitatis Pater Filio major intelligendus sit, vere quidem dici potest, sed non perinde honorifice. »

De Filio.

Nuñus unquam Filii divinitatem magis strenue propugnavit, sive argumenti firmando, sive objecta adversariorum convellendo, sive difficiliora explanando. Singulis quibusque proferendis non immorabitur, pauca ex tam multis delibare contenti. Primum unde acciperit Filii divinitatem ostendit, plurima Scripturarum loca congerendo quæ ipsam aperte declarant. « Nos, inquit (f), ex magnis et excelsis vocibus Filii divinitatem percipimus, ac prædicamus. Quibus tandem? His nimirum, Deus, Verbum, quod in principio erat, et cum principio, et principium; ut in his locis : *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum* ». Et, *Tecum principium* : et, *Qui vocat eam a generationibus principium* ». Ad hæc Filius unigenitus dicitur : *Unigenitus Filius*, inquit, *qui est in sinu Patris, ipse enarravit* ; *Via, Veritas, Vita, Lux : Ego sum via, veritas et vita*; et, *Ego sum lux mundi*. Sapientia, Potentia : *Christus Dei potentia et Dei sapientia*. Splendor, Character, Imago, Sigillum, ut in his verbis : *Qui cum sit splendor gloriae : et, Character substantiae ipsius* : et, *Imago bonitatis*... Et, *Qui erat, qui est, et qui venturus est, omnipotens ille*... Quæ perspicue de Filio dicuntur, sicut et alia plura, quæ eamdem vim habent, quorum nihil ascititum est, nec Filio, aut Spiritui sancto posterius accessit, quemadmodum nec Patri. Neque enim ex accessione perfectio ipsis comparata est. Non enim Pater Verbi unquam expers fuit; nec unquam fuit quin Pater esset; nec denique unquam veritate, sapientia, viribus, vita, splendore, aut bonitate caruit. »

Sed quid? Nonne qui divinitatem Filio abrogant, et ipsi plurima Scripturarum loca in sui erroris patrocinium afferunt? His sanctus doctor obviandum, regulam constituendo, cuius

¹⁰ Joan. xviii, 3. ¹⁰ Joan. iv, 28. ¹⁰ Joan. i, 1. ²¹ Psal. cix, 3. ²² Eccli. xxiv, 14. ²² Joan. i, 48. ²² Joan. xiv, 6. ²³ Joan. v, 10. ²⁶ 1 Cor. i, 26. ²⁷ Hebr. i, 3. ²⁸ Sap. vii, 26. ²⁹ Apoc. i, 44; iv, 8.

(a) Or. 31, n. 16.

(b) Or. 20, n. 6.

(c) Or. 42 n. 15.

(d) Or. 30, n. 13.

(e) Ibid., n. 7.

(f) Or. 29, n. 17.

ope intricata evadantur, cuius lumine obscura dilucidantur, et umbræ quibus veritatem error oblegere nitebatur, evanescunt. Ipsum audire juvat. « (a) Multa etiam alia congerere queas... Quanquam autem unumquodque horum sigillatim perseQUI, pioque sensu explicare minime difficile est, atque offendiculum illud, quod in Litleris exsistit, repurgare et eximere, si modo vere offendis, ac non potius de industria peccas; ut tamen rem summatis contraham, hoc tibi faciendum est, ut sublimiores voces divinitati, ac præstantiori illi et incorporeæ naturæ, passionibusque superiori attribuas: humiliores autem, composito, et tua causa inanito, atque incarnato... ut tu videlicet intelligas quæ prioris illius naturæ sit ratio, et quæ assumptæ humanitatis. »

At ne errorem minus intolerandum aut peccatum non tam immane censeas, negare Filio divinitatem, ex Gregorii sensu offensæ atrocitas est statuenda. « (b) Deitati fidem abrogas? hoc ne dæmones quidem ipsi fecerunt. O dæmonibus incredulior, et Judæis insipientior! Isti enim Filii nomen æqualitatis vocem esse censebant: hi autem eum, a quo fugabantur, Deum norant.

De Spiritu sancto.

Nec minori ardore ac zelo Spiritus sancti divinitatem astruit contra Macedonianos. Spiritum sanctum Deum aperte confitetur, quo tempore etiam inter Catholicos non pauc erant, qui quamvis Spiritus sancti divinitatem agnoscerent, eum tamen Deum aperte non dicebant, nec dici volebant. Tam aperta prædicatione non tantum Arianorum et Macedonianorum, sed etiam nonnullorum Catholicorum offensam incurrit, adeo ut ipsius adversarios ad eum e sede Constantinopolitana deturbandum, hoc etiam nonnihil moverit et adjuverit (c). « Fortasse Spiritus impetratur: » Ἰωάννης τὸ Πνεῦμα βάλλεται· hoc est, inquit Billius, fortasse hac de causa oppugnor et exagitor, quia Spiritus sancti, cui bellum isti indixerunt, divinitatem assero et prædicto. Pergit Gregorius: Τὸ Πνεῦμα (ἀκούσαθ) ὡς Θεός, πάλιν λέγω· ἐμοὶ Θεός εὑ· καὶ τρίτον βοῶ, Θεός· « Spiritus ut Deus, audite, iterum dicam: tu mihi Deus, et tertio clamabo, Deus est, » etc. Quod in defendenda Filii divinitate Athanasius præstitit, id Gregorius in defendenda Spiritus sancti divinitate. Si tot et tantas non est expertus persecutio, quot et quantas perpessus est Athanasius, non nisi id accidit, quia occasio defuit, non autem animus et voluntas. Est tamen aliquid in ejus scriptis, quod mirationem facit. Sibi, nomine hæreticorum, objicit, (d) « Spiritus sancti divinitatem nullo Scripturæ loco proditam haberi; » quod quidem refellit duplicitate; primo affirmans (e) « Scripturæ testimonio admodum confirmatam esse Spiritus divinitatem, iis quidem certe, qui non nimis stolidi et obtusi fuerint, atque a Spiritu aversi. » Deinde ipse innumera Scripturæ profert testimonia, quibus ostenditur Spiritus sancti divinitatem in Scripturis proditam haberi (f). « Spiritus Dei dicitur, Spiritus Christi, mens Christi, Spiritus Domini, ac Dominus ipse, Spiritus adoptionis... scientiæ, pietatis... omnia essentia sua implens, omnia continens, » etc.

Præterea, hoc etiam posito, quod Spiritus sancti divinitas nullo Scripturæ loco predita haberetur, illud impedimento esse non deberet quominus Spiritum Deum esse confitentemur, siquidem alia plurima credimus quæ in Scripturis non apparent. « Undenam, » inquit (g), alloquens adversarium, « tu arces illas tuas, Ingenitum aut Anarchum accepisti, aut nos etiam immortalis vocem? Hoc nominalim et expresse ostende, vel ea rejiciemus, quia in Scriptura non exstant, vel expungemus.... Nonne perspicuum est, hæc de iis sumpta esse, ex quibus colliguntur, tametsi minime dicantur? »

Hujus responsionis dilucidandæ causa, Gregorius comparationem instituit. « Dux, inquit (h), ex omni ævo illustres vitarum mutationes extiterunt, quæ etiam duo Testamenta, atque ob rei celebritatem, terræ motus appellantur; altera a simulacrorum cultu ad legem, altera a lege ad Evangelium. Ac tertium etiam terræ motum Scriptura nobis annuntiat, nempe migrationem ab hac vita ad alteram illam motus omnis et jactacionis

(a) Or. 20, n. 48.

(c) Ibid., n. 29.

(b) Or. 38, n. 15.

(f) Ibid.

(c) Carin. al. 123, v. 33

(g) Ibid., n. 23.

(d) Or. 31, n. 21.

(h) Ibid., n. 25.

expertem. Idem porro duobus Testamentis accidit. Quid illud? Non repente, nec ad primam aggressionis impulsionem commutata sunt. Quamobrem? Id enim scire operæ pretium est: ut ne vi pertraheremur, sed persuasione adduceremur. Quod enim voluntarium non est, ne diuturnum quidem est.... Ergo prima lex sublati simulacris sacrificia permisit. Secunda submotis sacrificiis, circumcisionem minime prohibuit. Ac postea, ut semel subtrahi sibi aliquid æquo animo tulerunt homines, rebus etiam sibi concessis, hoc est, illi sacrificiis, hi circumcisione abstinuerunt; atque ut ex ethnicis Judæi, ita ex Judæis Christiani facti sunt, per mutationes quasi furtim ad Evangelium affecti (a).... Huic exemplo divinitatis doctrina comparari potest, nisi quod contrario modo res procedit.... Sic enim se res habet: Vetus Testamentum Patrem aperte prædicabat, Filium obscurius. Novum autem nobis Filium perspicue ostendit, et Spiritus divinitatem subobscure quodammodo indicavit. Nunc vero Spiritus ipse nobiscum versatur, seseque nobis apertius declarat. Neque enim tulum erat, Patris divinitate nondum confessa, Filium aperte prædicari; nec, Filii divinitate nondum admissa, Spiritum sanctum, velut graviorem quamdam, si ita loqui fas est, sarcinam nobis ingeri.... Quin tacitis potius accessionibus, et, ut David loquitur, ascensionibus, atque ex gloria in gloriam progressionibus et incrementis, Trinitatis lumen splendidioribus illuceret.... Quin etiam ab ipso Jesu paulatim declaratur.... « Rogabo enim Patrem, inquit, et alium Paracletum mittet vobis, Spiritum veritatis ».... Habebat quædam Salvator, quæ a discipulis, licet aliqui multiplici doctrina implerentur, tunc tamen portari posse negabat, ob eas forsitan, quas attuli, causas, atque idcirco ea ipsis occultabat. Ac rorsus dicebat fore, ut ab adveniente Spiritu omnia edocerentur. Ergo unum ex eorum numero esse censeo, ipsam Spiritus sancti deitatem, in posterum apertius declarandam, tam videbitur, cum jam post Salvatoris in integrum restitutionem, matura et perceptibilis esset ipsis cognitio, utpote cui ob tam insigne miraculum fides non jam abrogaretur (b). »

Ex superioribus Gregorii verbis de Filii divinitate obscure in Veteri, perspicue in Novo Testamento cognita; item de Spiritu subobscure tantum in Novo Testamento significato: ex his, inquam, verbis, id sequitur tantum et colligendum, præter Scripturam, traditionem non scriptam fuisse necessariam, cuius ope Filii ac Spiritus sancti divinitas in Scripturarum testimentiis subobscure expressa, perspicue et aperte declararetur. Quod quidem alibi (c) Gregorius docet expressius: « Præclarum depositum, quod a patribus nostris accepimus, custodientes; Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum adorantes; in Filio Patrem, in Spiritu Filium cognoscentes, in quorum nomine baptismi aqua tincti sumus. » Et or. xxxi (n. 21): « Identidem saepiusque inculcas Spiritus sancti divinitatem nullo Scripturæ loco proditam haberi. Enimvero quod nec novus ac peregrinus, nec introductius ipse sit, verum et a priscis, et hujus ætatis hominibus agnitus et palefactus, quanquam a pluribus jam ostensum est, qui de hac re disseruerunt, atque in divinis Scripturis nec ignave, nec perfunctorie versati sunt, sed litteram penetrantes, atque intro prospicientes, reconditam pulchritudinem divino beneficio viderunt, scientiæque luce collustrati sunt, » etc. Quæ certe confirmant necessariam esse traditionem ut Scripturæ intelligentur, fideique dogmata definitantur ab Ecclesia, penes quam est depositum istud, quod acceptum ab apostolis servat et semper servabit.

Si quædam sunt, quæ mira videri possint, dicta a Gregorio ad defendendam Spiritus sancti divinitatem; mirum adhuc magis quod ait, tunc temporis nonnullos fuisse, etiam ex Catholicis, qui quamvis Spiritum sanctum æqualem Patri et Filio, consubstantialeque crederent, ipsum tamen Deum appellare nollent: quod quam absurdum sit, nemo non intelligit; nec tamen in dubium revocari potest, cum tam diserte asserat ac dicat, se libere prædicante Spiritum sanctum Deum esse, commotam fuisse terram.

^(a) Joan. xiv, 16.

(b) Or. 31, n. 26.
(b) Ibid., n. 27.

(c) Or. 6, n. 22.

Οὐδὲν γάρ οὕτως οὔποτε
Ὦλὴν ἔσεισε γῆν
Ως Πνεύματος παρθέσια
Θεοῦ βοωμένου.
Οὐ καὶ προσάντη τοις φίλοις
Τέθεικεν, οἰδαμεν.

(a) Nihil enim sic unquam
Totam commovit terram,
Ut libertas, qua Spiritus
Palam Deus prædicatur :
Quod et invisum me amicis
Efficit, id scimus.

Quæ tamen verba sic accipienda esse arbitror, ut iis significare voluerit mirabilem Constantinopoli mutationem factam, cum in ea urbe, quæ metropolis et propugnaeulum erat Macedonianorum, Spiritus sancti divinitas ipsius Gregorii opera singularique animi fortitudine prædicata est

Inanis autem ille scrupulus, de prædicatione Spiritus sancti divinitatis, non nisi in quibusdam Orientis partibus grassatus est, maxime Cæsareæ; ita ut etiam Basilius, cum firmissimis argumentis Spiritus sancti divinitatem demonstraret, eum esse Deum non aperte prædicaret, ne animos effareret, ne novis dissidiis, novisque vexationibus ansam præboret, quod fuse prosequitur Gregorius oratione quam habuit in laudem Basilii (b): in Occidente vero nunquam; nemo enim illic Spiritum sanctum Deum dicere et prædicare dubitavit.

Quamvis de processione Spiritus non agat Gregorius, piura tamen in ejus scriptis sunt loca, ex quibus conjicere licet, eum a Patre et a Filio Spiritum sanctum procedere arbitratum fuisse, ut ista (c): Προσκυνοῦντες Πατέρα ἐν Υἱῷ, καὶ Υἱὸν ἐν ἀγίῳ Πνεύματι. « Adorantes Patrem in Filio, et Filium in sancto Spiritu. » Quibus verbis id supponitur quemadmodum Filius substantiam suam a Patre trahit, sic suam a Filio Spiritus sanctus.

De Incarnatione.

Incarnationis non minus accurate quam Trinitatis mysterium explicat Gregorius. Tam enim diligens et accuratus in eo exponendo, ut ex immensa illa hæresum circa Incarnationem cohorte, quæ terris incubuit, nulla sit quam calamo non confixerit, natas pariter et nasciturae. Nestorianorum enim, Eutychianorum et Monothelitarum impia dogmata, quæ neendum eruperant, convellit, oppositas his dogmatibus veritates prædicans. Ac primo quidem non aliam agnoscit Incarnationis causam (d), quam humani generis restaurationem: Τις δὲ τῆς ἀνθρωπότητος, ἦν δὲ ἡμᾶς ὑπέστη Θεός, αἰτίᾳ; Τὸ σωθῆναι πάντως ἡμᾶς· τι γάρ ἔτερον; Docet Verbum animæ proxime unitum fuisse (e), mediaque anima corpori: Διὰ τοῦτο Θεός αρχὴ διὰ μέσης ψυχῆς ἀνεχράθη, καὶ συνεδέθη τὰ διεστῶτα τῇ πρὸς ἀμφῷ τοῦ μεσοτεύοντος οἰκεῖότητι. Divinitas et corpus, res discrepantes ita conjunctæ sunt, animæ interventu (f). Apollinaristæ Jesum Christum Dominicum hominem appellabant; quo nomine e sanctis Patribus usi sunt Athanasius, Epiphanius, Cassianus, etc.; verum longe alio sensu, hominem scilicet perfectum intelligentes. Apollinaristæ autem hominem in Christo admittebant, modo anima carentem, modo intelligentia, cuius scilicet vices divinitatem supplere volebant; quos sic refellit Gregorius (g): « Neque hominem a divinitate separamus, inquit, sed unum et eundem profitemur, » etc. Duæ exscribendæ essent ad Cledonium epistolæ, quæ olim inter orationes numerabantur, quas inter L¹ et LII occupabant sedem, et orat. LXXXVIII (n. 13). « Qui est, fit: qui creatus non est, creator; qui nullo loco contineri potest, per interventum animæ intellectualis, inter divinitatem et carnis crassitiem, continetur. Qui locupletes alios dilit, paupertate afficitur: carnis enim meæ paupertatem subit, ut ego divinitatis ipsius opes consequar. Qui plenus est, exinanitur: sua enim gloria non nihil exinanitur, ut ego plenitudinis ipsius particeps efficiar... Christus humana omnia, excepto peccato suscipit, conceptus quidem ex Virgine, animo et corpore a Spiritu præpurgata; nam et generationem honore affici, et virginitatem præferri oportebat. » Virginem Mariam, quæ Dominum concepit et peperit, non semel θεοτόκον παρθένον appellans (h), anathema dixit Nestorio priusquam nasceretur, iisque omnibus qui hanc honorificam appellationem beatæ Virgini adimunt.

(a) Carm. al. 145, v. 13 et seq.

(e) Or. 2, n. 23.

(b) Orat. 43, n. 68, 69.

(f) Socrat., l. II, c. 46, p. 161.

(c) Or. 24, n. 19.

(g) Epist. 1 ad Cledonium, olim or. 51.

(d) Or. 30, n. 2.

(h) Or. 35, n. 4.

De angelis.

Quod angelos spectat, hærere videtur Gregorius circa eorum creationem, naturam, statum, et varios eorum ordines: in ea tamen cum antiquis Patribus Græcis fuisse sententia videtur, ut crederet ante mundum creatos esse angelos. « (a) Quoniam autem bonitati divinæ « nequaquam satis erat sua ipsius solum contemplatione moveri, sed bonum diffundi ac propagari oportebat, ut plura essent, quæ beneficio afficerentur, id enim summæ bonitatis erat, primum angelicas et cœlestes virtutes cogitavit: atque illa cogitatio opus erat, quod Verbo conficiebatur, ac Spiritu explebatur. Atque ita secundi splendores procreati sunt, primi splendoris administri; sive intelligentes spiritus, sive ignem velut materię expertem et incorporeum, sive aliam quamdam naturam eos existimare oportet. » Verumtamen angelos « (b) simplici quadam natura » præditos, et « puras naturas » sanxit. « Igne » vero ipsos nuncupat (c), non quod corpoream substantiam vel tenuissimam eis affingat, sed ob munera quibus erga nos funguntur. Sic Deus « ignis » etiam in Scripturis vocatur, vel ob nimiam puritatem, vel ob flagrantissimum justitiæ studium quo peccata exurit, pravos mores sive immutando, sive plectendo. His annuit sanctus doctor, et interpretationi suffragatur. « Spiritus, inquit (d), atque ignis angelus appellatur; illud, quia intellectili natura est præditus, hoc, quia purgandis animis nostris adhibetur; quandoquidem primaria quoque illa essentia (Deus) iisdem nominibus in Scriptura nuncupatur. » Videtur alicubi (e) angelos natura sua omni peccato prorsus immunes opinari. « Quoniam omni peccati labo carere, Dei est, primæque et incompositæ naturæ (simplicitas enim pacata est, atque ab omni dissidio remota); audacter etiam addam, et angelicæ, quæ aut prorsus extra peccandi aleam est, aut ad id certe ob eam propinquitatem, quam ad Deum habet, proxime accedit. » Verum sententiam aut temperare, aut saltem explanare sequentibus dicere nihil vela. « (f) Gestit quidem animus dicere ad malum immobiles » angelos, « atque ad bonum duntaxat agitationem habentes, utpote Deum circumstantes, ac primario Dei fulgore colluentes; verum ut non omnino immobiles, sed ægre mobiles existimem ac dicam, mihi persuadet ille ob splendorem Lucifer, qui propter superbiam caligo, et effectus est, et nominatur, ac subjectæ ipsi rebelles potestates, quæ per boni fugam vitium effecerunt, illudque nobis contraxerunt. » Angelos hic attendit quales erant, dum de futura forte adhuc inscii, et nondum in sanctitate constabiliti, libero poterant arbitrio a prima sententia in aliam deflectere, licet ad justitiam mentis affectu tunc orocives, promptiores ad bonum quam ad malum essent.

« (g) Angelicæ potestates divinæ voluntatis ministræ sunt, roboreque non modo natiali, sed etiam adventitio pollut, loca omnia peragunt, tum ob ministerii promptitudinem, tum ob naturæ levitatem. Aliæ etiam quamdam orbis partem complectuntur, aut certe alijs quædam pars commissa est, ut novit qui haec ordinavit ac distinxit. Ad unum rerum omnium Conditoris nutum omnia in unum jungunt. Divinas laudes canunt, ac semperternam illam gloriam sempiterne intuentur, etc. (h) Nobis » etiam « ad optimæ quæque adjuvamento sunt. »

De anima ejusque immortalitate et origine.

Animam ex Deo et immortalem esse docet (i): « Anima ex Deo est, atque divina, supernæque nobilitatis particeps, ad eamque properans; tametsi viliori interim ac deteriori sit astricta.... (j) De animæ salute periclitamus, quæ beata et immortalis est, atque immortibus, vel suppliciis, vel laudibus, ob vitium aut virtutem afficietur. » Patres, carnis tantum sunt patres:

Οὐχ ἔλου ἀνθρώπου πατήρ βροτὸς, ὡς ἐνέπουσιν,
Ἄλλ' ὅσσον σαρκός τε καὶ αἷματος· ἀμφοτέρων μὲν
Ὀλυμένων, ψυχὴ δὲ Θεοῦ κρατέοντος ἄημα,
Ἐκτοθεν εἰσπίπουσα χοδὸς πλάσει. Οἶδεν δὲ μῆχας,
Τῶς τὸ ποῶτον ἐπνευσε, καὶ εἰκόνα μῆχατο γαῖῃ.

- (a) Or. 38, n. 9.
- (b) Or. 31, n. 15.
- (c) Or. 28, n. 31.
- (d) Ibid.
- (e) Or. 40, n. 7.

- (f) Or. 58, n. 9.
- (g) Or. 28, n. 51.
- (h) Or. 40, n. 56.
- (i) Or. 2, n. 17.
- (j) Ibid., n. 28.

(a) Non totius hominis homo pater est, ut dici solet,
Sed tantum carnis et sanguinis, quorum utrumque
Peribit. Anima autem Dei omnipotentis spiraculum est,
Extrinsicus incidens in terrestre ligamentum. Novit qui miscuit
Quomodo primum afflavit, ac imaginem terræ miscuit.

Peccatum origine.

Originale peccatum apertissime confitetur : « Totus cecidi, inquit (b), atque ob primi hominis inobedientiam et diaboli fraudem condemnatus sum . . . . (c) Quemadmodum in veteri Adamo mortui sumus, ita in Christo vivamus²¹; dum nimirum cum Christo et nascimur, et cruci affligimur, et sepelimur, et resurgimus. Pulchra enim in contrarium mutatio mihi subeunda est, ut quemadmodum ex secundis rebus molestæ venerunt, sic etiam ex molestis lætæ et jucundæ redeant. « Ubi enim abundavit peccatum, superabundavit et gratia²²: et si gustus condemnavit, quanto magis Christi passio justificavit? » Locum hunc exscriptis Angustinus I. i cont. Jul. c. 5, p. 505, tom. X. Triplicem nativitatem Gregorius, Scripturarum auctoritate, numerat et decernit, quarum duæ priores vitium originis nostræ declarant; cum una quæ sit per corpus, servilis sit et libidinosa; altera quæ per baptismum nobis confertur, malum primum nativitatis depellere, et damnum resarcire monstratur. « (d) Triplex nativitatis genus agnoscit Scriptura, primum ex corporibus, alterum ex baptismo, tertium ex resurrectione. Horum primum nocturnum et serum est, ac cum libidine conjunctum: alterum diurnum et liberum, ac depellendrum vitiosarum affectionum vim habens, omne id, quod a nativitate contractum est, velamen amputans, et ad supernam vitam nos revocans, » πρὸς τὴν ἀνω ζωὴν ἐκπανάγουσα. Radix tamen peccati extincta penitus non est. « Utinam, inquit (e), funditus pereat vitium, et primum illius semen, ac pravus ille, qui dormientibus nobis zizania superseminavit²³ . . . Hæc nobis lignum illud inverxit, et amarus esus, et invidus serpens, et lex violata, quæ nobis hanc pœnam irrogavit, ut in ructus sudore nobis victus sit parandus²⁴ . . . E paradiſo dejectus sum, atque ad terram, ex qua assumptus fueram, aversus sum, illi unum deliciarum loco habens, quod calamitates meas cognitas habeam: et pro exigua voluptate, perpetuo morore damnatus sum; eamque pœnam pendo, ut mihi cum eo qui male in meam amicitiam irrepsit, ac per arboris gustum in fraudem me induxit, bellum gerere sit necesse. Hinc factum est ut in labore et ærumpa nascar, et vivam, ac moriar. Hinc indigentia nata est; ex indigentia cupiditas habendi, ex cupiditate bella, ex bellis porro tributa, quibus in divina condemnatione nihil gravius est et acerbius. » S. Augustinus, pluribus ad confirmandam fidem catholicam prolatis Gregorii testimoniis, sic Julianum alloquitur (f): « Sed non tibi deerit magni nominis et fama celeberrima illustris episcopus etiam de partibus Orientis, cuius eloquia ingentis merito gratiae, etiam in linguam Latinam translata usquequaque claruerunt. Sedeat ergo cum istis patribus etiam sanctus Gregorius, et cum eis tuæ criminacionis inanem patiatur invidiam: dum tamen cum eis contra novitiam pestem vestram, medicinalem proferat et ipse sententiam . . . An tibi parva in uno Gregorio episcoporum orientalium videtur auctoritas? Est qui tem tanta persona, ut neque ille hoc nisi ex fide Christiana omnibus notissima diceret, nec illi eum tam clarum haberent alique venerandum, nisi hæc ab illo dicta ex regula notissimæ veritatis agnoscerent. »

De baptismo et confirmatione.

Baptismum appellat « omnium Dei beneficiorum præclarissimum et præstantissimum (g). Donum, inquit (h), vocamus, gratiam, baptismum, unctionem, illuminationem, incorruptionis indumentum, regenerationis lavaerum, sigillum, ac denique excellentissimum quovis nomine appellamus. Donum dicitur, quia iis, qui prius nihil contulerunt, datur. Gratia, quia etiam debentibus. Baptismus, quia peccatum in aqua seplitur.

²¹ I Cor. xv, 22. ²² Rom. v, 20. ²³ Matth. xiii, 25. ²⁴ Gen. iii, 19.

(a) Carm. in laud. Virg., v. 592 et seq.

(b) Or. 22, n. 15.

(c) Or. 38, n. 4.

(d) Or. 40, n. 2.

(e) Or. 19, n. 14.

(f) S. August., I. i cont. Jul., pag. 504 et 505, t. X.

(g) Or. 40, n. 3.

(h) Ibid., n. 3, 4.

Unctio, quia sacer et regius.... Illuminatio, quia splendor et claritas. Indumentum, quia ignominiae nostræ velamen est, » etc. Tandem quodlibet peccatum purgat et abstergit. « (a) Hæc baptismi gratia et facultas est, non orbem terrarum ut olim obruens, sed uniuscujusque hominis peccatum purgans, easaque obstructiones vel maculas, quæ vitio contrahuntur, prorsus abstergens. »

Collatum a laicis baptisma irritum videtur existimasse. Gregorius : saltem colligi ex eo potest quod narrat de se, cum Cæsarea navigaret Athenas. « Orta gravi tempestate, in periculum miser veneram, inquit (b), ne non initialiter e vita discederem, spiritualem aquam inter exitiosas et mortiferas undas desiderans ; ac proinde clamabam, obsecrabam, breve quoddam temporis spatium exspectabam : clamabant etiam in communi licet vita discriminé, qui simul navigabant. » Verebatur Gregorius, ne baptismi gratia privaretur : remedium tamen erat ipsi perfacile, si existimasset manu laici baptismum posse conferri. Non enim dubium quin plures tunc adfuerint, eadem fide informati : « (c) Quippe omnes ad unum fletibus genas rigabant; junctique Christum voce gemebunda vocabant. » Hæc tamen apud eum legere est, quæ primam sententiam infirmare viderentur : « (d) Quivis tibi initiator sit, qui modo eadem fide informatus est. »

Existimat sanctus doctor (e) eos qui, non quidem per contemplum, ad baptismi gratiam non pervenerint, sed moras producentes ante susceptum baptisma morte correpti fuerint, « leviores pœnas daturos, utpote qui non tam animi pravitatem, quam stultitia, a baptismo aberrarint. » De adultis et infantibus, propter inopinatum et violentum casum, non suscepta baptismi gratia, mortuis hæc habet : « (f) Postremi denique, nec cœlesti gloria, nec suppliciis a justo Judice afficiuntur, utpote qui licet signati non fuerint, improbitate tamen careant, atque hanc jacturam passi potius fuerint, quam fecerint. » Hæc vero non sic accipienda, quasi censuerit Gregorius originalis peccati pœnas infantes non luere. Revera infantes suppliciis non afficiuntur quod baptismo caruerint, sicut nec adulti, si desidia vel contemptu ad baptismum non accesserint : siquidem defectus ille baptismalis non eis criminis verti posset. Interea licet adulti non puniantur ob omissum baptismum, pœnas tamen exsolvent de peccatis quæ in vita perpetrarunt; sic et infantes natura filii iræ et peccato originali obnoxii, merito plectentur, misere a Deo in æternum repulsi, ut Gregorius docet : « (g) Hominem invidia diaboli, atque acerbo peccati gustu, a Deo conditore misere separatum despicer, a Deo alienum est. »

Hortatur parentes, ut infantibus suis baptismum conferri current, et eos ab infantia sanctificari. « (h) Infans tibi est? Ne occasionem improbitas arripial: ab infantia sanctificetur, ab ipsis unguiculis Spiritui consecretur. At propter naturæ imbecillitatem sigillum metuis? Quam imbecillis animi mater es, pusillaque fidei! Anna vero Samuelem, prius etiam quam procreatus esset, Deo vovit, atque in lucem editus statim consecravit²⁰. » Non vult pueros prima aetate baptizari, nisi quod urgeat periculum. « (i) De reliquis ita censeo, ut triennio exspectato, aut aliquanto breviori vel longiori temporis spatio (nam tum, et mystici quiddam audire, et respondere possunt, ac si minus plene et exacte intelligunt, imbuuntur tamen et informantur), ita demum, magno perfectionis sacramento et animas et corpora sanctificant. .... (j) Propter inopinatos et repentinatos periculorum impetus, qui que nulla ope atque auxilio propulsari queant, lavacro communiri omnino conducibilis est. » Objurgat eos qui baptismum differunt, subvertitque inanes, quas obtrudunt causas. « (k) Omne tibi tempus ad ablutionem idoneum est, quandoquidem nullum tempus mortis periculo vacat. » Verum solemne baptisma, in Cappadocia, non nisi diebus Paschæ, Pentecostes et Epiphaniæ conferebatur. Primus Gregorius disi Epiphaniæ meminit : sed in Oriente mos iste vigebat. (l) Imperante Justiniano, rex Herulorum, Gethes nomine, Con-

²⁰ I Reg. i, 11, 28.

(a) Or. 40, n. 7.

(b) Or. 18, n. 31.

(c) Carm. *De vita sua*.

(d) Or. 40, n. 26.

(e) Ibid., n. 25.

(f) Ibid.

(g) Or. 39, n. 13.

(h) Or. 40, n. 17

(i) Ibid., n. 28.

(j) Ibid., n. 16 et seqq.

(k) Ibid., n. 13.

(l) Paul. Diac., *Hist.*, l. xvi, pag. 272, tom. XIII

Bibl. Patr.

stantinopolim venit, et die Epiphaniæ baptisma suscepit, ac pro sacro fonte sponsor illius ipse fuit imperator.

Fœdus cum Deo in baptismate contractum fideliter servandum docet Gregorius his verbis (a) : « Nihil aliud esse vim et facultatem baptismi existimare debemus, quam secundæ vitæ ac purioris vivendi rationis pactum cum Deo initum. Ac proinde vel maximo in metu omnes esse, atque omni custodia nostras animas servare debemus, ne mendacio fidem pacatumque violasse comperiamur. Nam cum ad mutua hominum pacta firmando Deus medius adhiberi soleat, quantum, quæso, periculum est, ne fœdera cum Deo ipso contracta perfregisse reperiamur ; ac, præter alia peccata, ipsius quoque mendacii apud Veritatis tribunal rei peragamur? »

De confirmationis sacramento hoc unum in scriptis Gregorii reperimus : necessarium (b) esse, ut perfecti simus Christiani, ἐπιζητεῖται πρὸς τὴν τελείωσιν. (c) atque sacramentum istud in nomine Spiritus sancti conferri

De Eucharistia.

Quod Eucharistiæ sacramentum spectat, realem Christi in Eucharistia præsentiam tam multis et tam perspicuis testimoniosis agnoscit Gregorius, ut nullum de ejus fide circa mysterium istud dubium esse possit. « O Dei cultor sanctissime, » inquit (d), Amphilochio scribens, « ne cuncteris orare et intercedere pro nobis, quando dicto alicis Verbum Dei; quando incruenta sectione corpus et sanguinem Dominicum secas, vocem adhibens pro gladio. » Et oratione XLV (n. 19) : « Lex, inquit, fulcientem baculum tibi præscribit, nec ubi animo titubes, dum sanguinem Dei, et passionem, ac mortem audis, ac dum Dei patronus ac defensor videri cupis, impie corruas. Quin potius sine pudore ac dubitatione corpus ede, sanguinem bibe, si modo vite desiderio teneris, nec sermonibus de carne fidem abrogans, nec ad eos, qui de passione habentur, impingens. Innixus sta, firmus et stabilis, atque ita comparatus, ut nulla in re quatiaris ab adversariis, nec verborum lepore atque illecebribus abripiaris. »

In Eucharistiæ consecratione verum agnoscit sacrificium, cum ait episcopos et presbyteros incruentias hostias offerre, atque altaria nostra ita appellari, quod super ea incruenta sacrificia offerantur : « (e) O sacerdotes, qui hostias incruentias offertis... (f) O genua, o palmæ, purissimis Deum quæ placabatis hostiis, Carterii, quomodo cessasti? » Magnas virtutes in eo requirit, qui sacrificium istud ad altare supernum transmittit, qui externum sacrificium, illud magnorum mysteriorum antitypum, offert. « (g) Quo tandem modo externum illud sacrificium... Deo offerre auderem, aut quo modo sacerdotis habitum et nomen subire, priusquam sanctis operibus manus purificarem? » — « Per externum autem sacrificium, illud, quod per panem et vinum peragitur, intelligit Gregorius, quæ quidem in sacra mensa proposita, per ineffabilem quamdam omnipotentis Dei vim et facultatem, in Christi corpus et sanguinem vere commulantur... Nec vero, quin hoc verum sit, ullo pacto ambige, cum ipse aperte dicat, « Hoc est corpus meum, » et « Hic est sanguis meus ». Quin potius Salvatoris sermonem fide accipe. Nam cum verus sit, minime mentitur. » Hæc Elias Cret. in Orat. al. 1, nunc 2, tom. II, apud Bill. p. 200, 201.

Per incruentum hoc sacrificium, nos Christi participes effici docet Gregorius (h) : « Per quod (incruentum sacrificium) nos Christo ipsiusque passionibus et divinitati communicamus. » Sunt alia Gregorii verba, ex quibus, ut observat Muratorius (i), probari potest, apud veteres sacrificia et preces pro iis qui decesserunt in signo fidei, et dormiunt in somno pacis, viguisse; sic enim in epitaphio CXVIII inducit mortuos Gregorium et Nonnam loquentes : « Nos pii parentes Gregorii, qui et senectutem reddidit suis laboribus levem nostram, et nunc prosequitur nos sacrificiis ; » καὶ νῦν ἀμφέπει θυσίας. Nec minus oblatione sacrificii ægros ex morbo recreatos asserit et repræsentat sanctus doctor. In exemplum profert patrem suum Gregorium, nec non Gorgoniam sororem suam, quorum alter : « (j) Illud

(a) Matth. xxvi, 26, 28, et alibi

(f) Apud Murat. epist. 40.

(b) Or. 40, n. 8.

(g) Or. 2, n. 95.

(c) Or. 34, n. 14.

(h) Or. 4, n. 52.

(d) Or. 53, n. 17.

(i) Anecd. Græc., p. 112.

(e) Epist. al. 240

(j) Or. 18, n. 35.

(f) Carm. al. 11, v. 1.

quidem cum aliis hominibus commune habuit, quod ægrotaret; hoc autem non item commune, sed admodum peculiare, aliisque miraculis consentaneum. Nam cum nunquam dolore non premeretur, et quidem persepe singulis diebus, atque interdum etiam horis, ex sola liturgia robur concipiebat, ac morbus, tanquam ex edicto et imperio fugatus, se subducebat... (a) Illa vero (Gorgonia) cum caput suum pari cum clamore, lacrymisque, quibus abundabat, mulierculæ illius instar, quæ olim Christi pedes rigavit, altari admovisset, nec se prius illud diuinissuram esse denuntiasset, quam sanitatem obtinuisse; ac deinde hoc suo pharmaco corpus totum perfudisset, et si quid uspiam antityporum pretiosi corporis aut sanguinis manus recondiderat, id lacrymis admiscuisse (o rem admirandam), statim liberata se morbo sentit, atque et corpore, et animo, et mente levis discedit. »

Nec vero quemquam movere debet, quod Gregorius, de Eucharistia loquens, figuræ et antitypa appellat. Movit tamen id, aut certe movere visum est nonnullos. Neque enim, inquietunt ministri Claudius et Albertinus, his nominibus fuisse usus Gregorius si vere et realiter Christi corpus et sanguinem in Eucharistia contineri existimasset. Elias Cretensis (b) hæc nomina de Eucharistia interpretatur, ac de vero Christi corpore et sanguine exponit. Sed et inanes Claudi et Albertini objectiones refellit, ac funditus evertit auctor operis *De perpetuitate fidei*, lib. I, c. 5, p. 49, tom. III.

De pœnitentia.

Justitiam amitti posse et recuperari, satis tot lapsorum experientia didicerat sanctus doctor; attamen ne qui innocentia baptismi exciderent, nova contrahendo peccata, sibi de venia nimis blandirentur, aliud eis non superesse remedium præter lacrymas denuntiat Gregorius, « nunc aliud remedium extra lacrymas nullum prorsus scio. » Quin ut homines a peccato magis deterreat et in justitia stabilius confirmet, monet eos pœnitentiam laboriosum esse pharmacum, difficulterem et molestiorem disciplinam: « (c) Grave est facilioris medicinæ loco difficulterem et molestiorem adhibere, ac, projecta misericordia gratia, suppliciis seipsum obnoxium reddere, atque ex delicti ratione emendationem æquare. Quantam enim lacrymarum vim impendemus, ut ea cum baptismi fonte exæquari possit? Quis autem sponsor erit, fore, ut vitæ finis curationem exspectet, ac non potius adhuc ære alieno pressos, atque illius ignis ardore opus habentes, tribunal illud suscipiat? Tu quidem fortasse, bone et humane agricola, dominum supplex rogabis, ut sicutne adhuc parcat, nec eam sterilitatis accusatam adhuc succidat, verum tibi permittat ut stercora undique in eam injicias²⁷; hoc est lacrymas, gemitus, preces, chameunias, vigilias, animæ et corporis macerationem, ac denique correctionem eam, quæ ex peccati confessione, contemptiorque vitæ genere existit; at incertum est, an Dominus illi parcat, utpote quæ etiam locum otiose occupet, cum interim alius misericordia egeat, atque ob longanitatem, quæ ipsi exhibetur, deterior fiat. »

Licet Gregorius (d) purgationem animæ ac instaurationem in pristinum statum rarissimam esse agnoscat, et ægre tandem post assiduos gemitus, longosque labores vulneribus cicatricem obduci, acriter tamen Novatianorum sœviliam coarguit. « Tu vero quid aist? inquit; quam legem statuis, o nove Pharisæe, ac nomine, non autem animi proposito, pure, ac Novati dogmata cum eadem infirmitate nobis efflans? Pœnitentiam non admittis? luctibus locum negas? lacrymas lacrymis non prosequeris? Utinam talem tibi judicem experiri non contingat! Benignitate Jesu non moveris, qui infirmitates nostras suscepit, et morbos nostros portavit²⁸, qui non venit vocare justos, sed peccatores ad pœnitentiam²⁹, qui misericordiam mavult quam sacrificium³⁰, qui sepluagies septies peccato condonat³¹? Quam beata esset sublimitas tua, si puritas ea esset, non autem fastus, leges supra hominis captum instituens, ac morum correctionem per desperationem tollens! In eodem enim vitio sunt, indulgentia omnino animadversionis expers, et condemnatio omni venia erens; illa omnes habenas laxat, hæc ob vehementiam strangulat. »

²⁷ Luc. xii, 6-9. ²⁸ Isa. i, iii, 4. ²⁹ Marc. ii, 17. ³⁰ Matth. ix, 43; xii, 7. ³¹ Matth. xviii, 22.

(a) Or. 8, n. 18.

(b) In or. al. I, num. 2 apud Bill., tom. II, pag. 201.

(c) Or. 40, n. 9.

(d) Or. 39, n. 18.

Prosequitur Gregorius (*a*) urgens Novatianos : « Quid ? ne pœnitentem quidem Davidem admittis , cui propheticam quoque gratiam pœnitentia conservavit ? Nec magnum illum Petrum , qui circa Salvatoris passionem humani aliquid perpessus est ? At Jesus eum suscepit , ac per triplicem interrogationem et confessionem ^(b), triplicem abjurationem ^(c) salvavit . Quid.... nec eum (admittis) qui scelere sese in Corinthe devinxit ? At Paulus charitatem etiam erga eum firmavit , simul atque eum ad meliorem vitæ frugem rediisse perspexit , istamque causam assert : ne « abundantiori tristitia absorbeatur » , etc. Quod ait Gregorius de Novatianis (*b*) : « In altero ævo igni fortasse baptizabuntur , qui postremus est baptismus , nec solum acerbior , sed et diuturnior , qui crassam materiam instar feni depascitur , vitique omnis levitatem absunt ; » forte sperabat Gregorius Novatianos errorum suum agnitos , quapropter verba de igne purgatorio , non de æterno igne , ut putat Nicetas (*c*) , videntur intelligenda .

De ordinis sacramento.

De ordinis sacramento non multa dogmatice tractata in Gregorii scriptis reperias , nisi quod episcopis in ordinatione Spiritum sanctum conferri testatur . « Num tu , inquit (*d*) , Spiritus sancti non es particeps ? atqui maxime te hoc ipso effers . » Jure divino pastores a populo secerni et præses docet (*e*) . « Quemadmodum in corpore aliud principatum tenet , ac veluti præsedit , aliud subest et regitur : ad eumdem quoque modum Deus , vel æquitatis lege , quæ meritum cujusque pérpendit , vel etiam providentiæ , per quam omnia inter se velut devinxit , hoc in Ecclesiis constituit , ut alii pascantur et pareant , quibus videlicet id utilius est , ac tum sermone , tum opere , ad officium dirigantur : alii autem ad Ecclesiæ perfectionem pastores ac magistri sint , nimirum qui virtute , conjunctioneque et familiaritate apud Deum , vulgo sublimiores sunt , rationem animæ ad corpus , aut mentis ad animam obtinentes , ut hæc duo , hoc est et id quod deficit , et id quod redundat , inter se , velut in membris , composita et compacta , spiritusque compage connexa et colligata , unum corpus , omni ex parte perfectum , atque ipso Christo , qui caput nostrum est , omnino dignum existant . » Ritus tandem quibus inaugurabatur pontifex , sic describit , eum a quo consecratus fuerat alloquens (*f*) . « Me pontificem ungis , ac podere cingis , capitique cídarim imponis , atque holocausti spiritualis altari admoveas , et initiationis vitulum mactas , manusque spiritui consecras , et Sancta sanctorum speciatum introducis , verique illius tabernaculi , quod non homo , sed Deus fixit ^(g) , ministrum efficis . »

Meminit lectoris officii Gregorius , ubi narrat (*g*) Gallum et Julianum , qui postea fuit apostata , in clerum seipso ascripsisse : « Adeo ut divinos quoque libros lectarent plebi , non minus amplum id sibi et honorificum esse existimantes , quam aliud quidvis , imo omnium ornamentorum maximum præstantissimumque pietatem esse censes . »

Agnoscit disertissime primatum Petri , quem discipulorum omniū charissimum appellat (*h*) . « Non modo suo Christus , sed etiam Petri , discipulorum omnium charissimi , nomine didrachmum pendit ⁽ⁱ⁾ . (*i*) Petrus apostolorum princeps , sed Ecclesiæ petra , non ut piscator , sed ut servoris scatens . (*j*) Vides quemadmodum ex Christi discipulis , magnis utique omnibus et excelsis , atque electione dignis , hic petra vocetur , atque Ecclesiæ fundamenta in suam fidem accipiat ^(k) . » Hinc a Gregorio (*k*) , « Petrus Ecclesiæ columen dicitur . »

Hunc primatum ad Petri successores manasse declarat sanctus doctor , Romanum pontificem orbis Christiani præsidem , et unitalis catholicæ vinculum designans :

Τούτων δὲ πίστις , ἡ μὲν ἡνὸς πλεῖστονος
Καὶ νῦν ἐτέλεσται εὐδρόμος , τὴν Ἐσπέραν

^(a) Joan. xxi, 15-17. ^(b) Matth. xxvi, 69-75. ^(c) II Cor. ii, 7. ^(d) Hebr. viii, 2. ^(e) Matth. xvii, 25.
^(f) Matth. xvi, 18.

(*a*) Or. 39, n. 1

(*g*) Or. 4, n. 23.

(*b*) Ibid., n. 49.

(*h*) Or. 49, n. 13.

(*c*) Apud Bill., t. II, p. 1057.

(*i*) Carm. adv. episc., apud Toll., p. 25.

(*d*) Carm. adv. episc., apud Toll., p. 27.

(*j*) Or. 32, n. 18.

(*e*) Or. 2, n. 3.

(*k*) Or. 9, n. 1..

(*f*) Or. 10, n. 4.

Πάσαν δέουσα τῶν σωτηρίων λόγῳ,
Καθὼς δίκαιον τὴν πρόσθετον τῶν δλων
Οὐλη σέβουσαν τὴν Θεόν συμφωνίᾳ.

(a) *Quod spectat ad illarum fidem; veteris quidem (Roma) jamdudum*
Alique etiam nunc recte currit, Occidentem
Totum devincens salutari doctrina,
Quenadmodum par est, ut quæ universis præsidet,
Totam colat Dei concordiam.

De sacramento matrimonii.

Bonum esse matrimonium, sed tamen virginitati posthabendum censem Gregorius (b). « Bonum est matrimonium, inquit; sed quod virginitate præstantius sit, dicere non possum. Neque enim magnum aliquid esset virginitas, nisi re aliqua bona melior et præclarior esset. Nolite hoc moleste ferre, quæ matrimonii jugo subjectæ estis: « *Obedire Deo oportet magis quam hominibus* » ». Cæterum facite, ut inter vos quasi vinculo constringamini, et virgines et uxores, atque unum sitis in Domino, mutuumque aliæ aliarum ornamentum. Non esset cælebs, nisi matrimonium esset. Unde enim in hanc vitam virgo prodiiisset? Nec esset honorificum et venerandum matrimonium, nisi virginem proferret, tum Deo, tum vita. »

Secundas nuptias non videtur probare. « Si enim duo Christi sunt, inquit (c), duo quoque viri sint, et duæ uxores. Si autem unus Christus, unum Ecclesiæ caput, una etiam caro sit, secunda autem respuatur. Quod si secundam prohibeat, de tertia quid dicendum est? Primum lex est, secundum venia et indulgentia, tertium iniquitas. Qui autem hunc numerum excedit, porinus plane est, utpote ne multa quidem vitii exempla habens. » Ex his verbis critici nonnulli minus recte existimarunt Gregorium damnasse secundas nuptias: sed immerito, si quidem Novatum ita sentientem impugnat et refellit (d). « Anne juvenibus quidem viduis, propter ætatis lubricum, ineundi matrimonii potestatem facis? At Paulus hoc facere minime dubitavit ».... (e) At hæc minime post baptismum, inquis. Quo argumento id confirmas? Aut rem ita se habere proba, aut si id nequis, ne condemnes. Quod si res dubia est, vincat humanitas et facilitas. »

Impudicam quidem mulierem expellendam censem Gregorius (f), cum id Christus permiserit; reliquis autem omnibus in rebus animi æquitate et patientia uti jubet. Si fucos illitos et cerussa colores et pigmenta perspexerit vir, hoc ornatu mulierem spoliet, ceteraque in honesta coerceat et reprimat.

Adulterii causa uxorem dimittere viro permittitur; mulieri autem virum dimittendi non eadem datur facultas: hanc legem non probat Gregorius, eamque impugnat: « Quid enim causæ fuit, inquit (g), cur mulierem coercent, marito contra indulgerent?.... Et mulier quidem, quæ improbum consilium adversus viri sui cubile suscepit, adulterii piaculo constringatur, acerbissimisque legum pénis excrucietur; vir autem qui fidem uxori datam per adulterium violaverit, nulli supplicio obnoxius sit? Hanc legem haudquaquam probo.... Viri erant, qui hanc legem sanxerunt, ac propterea adversus mulieres lata est. »

Episcopos præcipuos matrimonii suis ministros, sœpiusque interfuisse dum celebratur, sequentibus confirmari potest. Cum Gregorio non licet adesse Olympiadis nuptiis, scribit Procopio (h): « Quantum ad voluntatem attinet, et adsum, et simul festum celebro; juvenilesque dextras inter se jungo, atque utrasque Dei manui. »

De invocatione sanctorum.

Invocationis sanctorum, atque imprimis beatæ Virginis, testis locupletissimus est Gregorius, ubi hæc narrat (i) de beata Justina martyre, quæ « desperatis omnibus aliis remediiis ad Deum confugit, atque adversus detestabilem amorem sponsum suum patronum ac defensorem assumit.... Christum.... Virginemque Mariam supplex obsecrans, ut pericli-

^(a) Act. v, 29. ^(b) 1 Tim. v, 18.

(c) Carm. *De vita sua*, v. 571 et seqq.
 (d) Or. 37, n. 10.
 (e) Ibid., n. 8.
 (f) Or. 39, n. 18.
 (g) N. 49.

(h) Or. 57, n. 8.
 (i) Ibid., n. 6.
 (j) Epist. al. 57.
 (k) Or. 24, n. 10, 11.

tanti virginis suppetias ferret, jejunii et chameuniæ pharmaco sese communxit; partim ut formæ venustatem tanquam insidiosam obscuraret, sicque flammæ materiam subtraheret, ac libidinis somitem absumeret; partim ut per fidem et humilitatem propitium sibi Deum et exorabilem redderet. Neque enim Deus ulla re perinde, atque voluntaria corporis afflictione, conciliatur, lacrymisque misericordia vicissim rependi solet. » Dubium Gregorio non erat quin sanctis in cœlo nota essent et vota nostra, et plurima quæ hic agimus; sic enim de Athanasio jam vita functo loquitur (a) : « Nos autem utinam ipse benignus desuper et placidus aspicias, atque hunc populum gubernes, perfectum perfectæ Trinitatis, quæ in Patre et Filio et Spiritu sancto intelligitur et colitur, adoratorem; meque, siquidem res pacatae futurae sint, in vita teneas, gregemque tecumque et cum tui similibus colloces, tametsi magnum sit quod postulo. » Non tantum Athanasium, sed et Basilium invocat et Cyprianum (b); sanctique martyris cineribus morbos et dæmones depelli scribit (c). Sanctorum reliquiarum cultum, invocationem, intercessionem, tam sæpe tamque aperte profitetur Gregorius, ut id negare cum hæretici non possint, piam hanc consuetudinem cœcam in divos superstitionem appellare ausi sint. Ita Dallæus (d) : « Cœca in divos supersticio, quam hic ipse Gregorius non parum promovisse suis et verbis et exemplis videtur, »

De gratia.

Quam optime Augustino et Latinis Græci Patres in causa gratiæ assentiant, satis confirmatum est, maxime a doctissimo Meldensi episcopo; et vel unus Gregorius, in tanto apud Græcos habitus honore, hoc suo suffragio evinceret. Plura jam ab Augustino adversus Pelagianos nostri Theologi testimonia prolata sunt, quedam ex deperditis libris, et singula tam perspicua, tam ad controversiam expediendam apta, ut Augustinus ipse in Gregorio loqui, et Gregorius Pelagianos tot ante annos consulare voluisse crederetur. Hæc lectori mox constabunt, si ad doctrinæ capita quæ exhibentur paulisper animo attendat.

Nihil sane magis auxilii divini necessitatem arguit, quam ignorantiae quotidianæ difficultates, et libidinis, vel in ipsis justificatis, miserandæ commotiones, quas Gregorius et palam confessus est, et amare ingemuit. « Invidia diaboli, inquit (e), persecutio adversus Dei segmentum excitata est: idcirco Dei imago probro ac dedecore affecta, et quemadmodum mandato parere recusavimus, ita licentiæ erroris traditi sumus. » Bellum hoc intestinum, quod ex variis et militantibus invicem contrariis desideriis intra nos frequenter exsurgit, tam vividis coloribus depinxit, tam nervose expressit, ut Augustinus, adversus Pelagianos de hac re agens (f), Gregorium testem adhibere non dubitaverit, cuius verba (g) sic Billius reddidit: « Nondum de interno bello, atque in nobismetipsis et in affectibus sito, verba facio, quo nocte ac die, partim occulte, partim aperte, ab humilitatis corpore divexamur; et ab ea quæ nos per sensus, atque alia hujus vitæ oblectamenta, sursum deorsumque versat, jactatione, atque a luto fæcis, cui infixi sumus, et a peccati lege spiritus legi repugnante, regiamque in nobis imaginem, et quidquid divinæ defluxionis nobis inspersum est, corrumpere conante. Vix porro quisquam, nec nisi diuturna philosophia seipsum domuerit, atque animæ nobilitatem et claritatem ab eo quod humile est et cum tenebris conjunctum, paulatim abripuerit, vel Deum propitium nactus sit, aut etiam ambo hæc habuerit, atque ad oculos sursum erigendos quam maxime sese exercuerit, deprimentem materiam superere queat. » Si congerere omnia quæ sanctus doctor de hoc arguento disseruit suscipieremus, volumen pene integrum exscribendum esset: siquidem, ad intimos pietatis sensus cordibus instillandos, nihil aptius in humanis judicavit quam frequentem, quæ nos undique premunt, miseriarum enumerationem; cum et superbia in retundere et ad humilitatem orationemque accendere tam salubriter valeant. Legendum maxime carmen flebile quod *De unimæ suæ calamitatibus* inscriptum est, cuius hæc pauca promamus.

(a) Or. 21, n. 37.

(e) Or. 39, n. 7.

(b) Or. 43, n. 81.

(f) Lib. II cont. Jul., n. 7.

(c) Or. 24, n. 19 et 18.

(g) Or. 2, n. 91.

(d) *Adv. Lat. trad. De rel. cultu*, p. 55

(a) Inest quippe mihi, inest lex duplex, quarum altera quidem bona Bonum sectatur; altera autem deterior sectatur quæ mala sunt.
 Ac ea quidem, quæ mentis est, parata est
 Ad obediendum Christo, gradiens ad lucem:
 Altera autem, quæ carnis est et sanguinis, prompta est
 Ad excipiendum Belial, dum ad tenebras trahitur...
 His autem pugnantibus inspector venit celitus,
 Spiritus magni Dei, et menti manum dedit;
 Corporis perniciosi solvens tumultum, atque atrorum
 Compescens vitiorum fluctum assurgentem.
 Sed tamen rabidum retinet furem, nec bello
 Desistit caro, inclinatque huc et illuc pugna.
 Interdum quidem mente caro dominatur. Rursus alias
 Fortem carnem mens sequitur, non volens;
 Sed illud quidem concupiscit quod melius est. Quod autem odit,
 Id dum facit, perniciosa deplorat servitatem,
 Et patris primigenii deceptionem, et matris nefandam
 Transgressionem, nostræ matrem stultitiae⁴⁰.

Tantas ærumnas vite humanæ mira varietate et intimis gemitibus lamentari non defatigatur, tot malis et fletibus et querelis solamen aliquantum ac medelam conferre satagens. At unde levamen speraret nisi a spiritu gratiæ, quem tam altis suspiriis, ac votis ferventibus sollicitat, et ad se allicere nititur? Sicut igitur innumeras animæ infirmitates non neglexit, sed satis deflevit; sic medicum bonitatem et potentiam solum morbis tam acutis et tenacibus curandis idoneum non desinit appellare: et quemadmodum voluntatis languorem et inertiam ad bonum ubique expertus et confessus est; ita quidquid boni sit in nobis et a nobis, ad Deum cordis humani motorem efficacem referre et ipsi ascribere non hæsit. Bonum omne a Deo initium sumere et ad finem perduci, paucis sed decretoriis testatur: « Deus, inquit (b), a quo bonum omne initium dicit, atque ad finem perducitur, orationi opitulator accedat. »

Principium boni operis, justitiæ et bonitatis in homines sons et origo, haud dubie sincera fides, cuius initium et profectum absque ulla cunctatione Gregorius Deo assignat: « Trinitatem, inquit (c), o viri, unius Deitatis esse fateamini, aut, si magis placet, unius naturæ; atque hanc vocem (Deus) a Spiritu vobis postulabimus. Dabit enim profecto secundum, qui primum dedit. » Jam enim Spiritum sanctum Patri et Filio consubstantialem crediderant, sed Deum profiteri insiciabantur. Hoc testimonio usus est Augustinus, lib. *De dono perseverantia*, sed interpretis oscitantia non nihil depravatum, ut bene notarunt ejus editores novissimi.

Quid mirum inde si sanctus doctor errantes a Deo illuminari et iminutari postulet, cum fides, quam a Deo nobis donari declaravit, sola infidelitatis tenebras discutiat? « Qui autem, inquit (d), ligata exponit, et nexus dissolvit, ac nobis in mentem induxit, ut violentorum dogmatum obliquitates solveremus, maxime quidem optarim ut hos (Arianos) immutet, ac pro argutioribus pios, et pro iis, qui nunc appellantur, Christianos efficiat. »

Nec qui fidem acceperint, sibi jam satis esse arbitrentur ut deinceps quoslibet pietatis actus exerant; sed adhuc et semper ipsis auxilio divino opus esse, ut recte velint recteque agant, sanctus doctor, ne fallaci confidentia crecent et cadant, eos potenter commonefacit, explanando hoc Salvatoris effatum: « Non omnes capiunt verbum hoc, sed quibus datum est ». Postquam (e) a voluntatibus humanis omnem fatalem necessitatem repulit, libertatem asserendo; jam ut eorum qui sibi de propriis viribus nimium blandiuntur frangat superbiam, verba Pauli magnis intonat vocibus: « Non est volentis, neque currentis, sed miseren̄is Dei »; ex quibus sic insert: « Quoniam enim nonnulli sunt, qui ob recte facta ita animis efferuntur, ut id totum sibi ipsis ascrivant, nec quidquam Creatori, et sapientiæ eorum auctori, ac bonorum omnium suppeditatori acceptum ferant, his verbis eos docet Paulus, quod ipsum etiam recte velle divino indigeat auxilio; imo, ut rectius loquar, voluntas quoque ipsa, et electio eorum, quæ recta et cum officio conjuncta sunt, divinum,

⁴⁰ Rom. vii, 15-25. ⁴¹ Matth. xix, 11. ⁴² Rom. ix, 16.

(a) Carm. 4, v. 71 et seqq.

(d) Or. 29, n. 21.

(b) Or. 6, n. 19.

(e) Or. 37, n. 13.

(c) Or. 41, n. 8.

quoddam beneficium est, atque a Dei benignitate manans..... Idcirco ait: « non **volentis**, » id est, non solum **volentis**, « nec **currentis** » solum, « sed » etiam « **miserentis Dei**. » Ita quoniā velle quoque ipsum a Deo est, optimo jure totum Deo assignavit. **Quantumlibet curras, quantumlibet certes, opus habes eo qui dat coronam.** « Nisi Dominus ædificaverit domum, in **vānum** laboraverunt qui ædificant eam. Nisi Dominus custodierit civitatem, frustra vigilat qui custodit eam ¹². » Scio, inquit, quod nec **velocium** cursus est, nec **bellum fortium**, nec pugnantium victoris, nec prospere navigantium portus; sed Dei est, et **victoriā afferre, et incolumem scapham in portum perducere.**»

Quid plura? et quid sibi arrogare humana voluntas præsumat, cum et ipsa bona voluntas, et electio ad recte agendum, et labor et cursus et **victoria et incolumitas**, et quidquid cogitari potest usque ad triumphum et plenam post pericula securitatem, to tum Deo sit optimo jure tribuendum? Hinc si Deo munera, grati animi obsequia, offerre studeamus, non a nobis tanquam ex nobis hæc promamus, sed tanquam dona ipsius munificentiae, prout sunt, dicemus ei et voveamus; quod et pietatis officium Deo gratissimum est nobisque saluberrimum. « Alius, inquit (a), minus quidem, alias majus, onines tamen citra exceptionem offeramus, in opus perfectum, in habitaculum Christi, in templum sanctum, architectonica Spiritus arte constructi et coagmentati. Illud quidem minime dubium est, quin, etiamsi omnia contulerimus, minus tamen collaturi simus, quam accepi mus. Quandoquidem divini beneficii est quod sumus, quod Deum cognoscimus, quodque etiam, quod offeramus, habemus. » Tandem quemlibet profectum in virtute fecerimus, quantumvis immutemur in melius, non nobis gratulemur, sed Deo gratias referamus, cuius dextera fit hæc quotidiana morum emendatio, ut Gregorius confirmat hæc verba Scripturæ interpretando: « *Non apparebis in conspectu meo vacuus* ¹³ »: « Verum si quid pulchri habes, tecum feres. At nunc, inquit (b), diverso modo novus appare, sic nempe, ut totus immuteris..... Huic festo, muneris loco, præclaram mutationem offer, ac ne sic quidem magnifice de te sentias, verum dic cum Davide: « *Hæc mutatio dexteræ Excelsi* ¹⁴ », a quo promanat quidquid ab hominibus recte et cum laude geritur. »

Quis autem inter tot pericula, tot tentationum prælia firmus et securus gradietur, si solus contra hostes tam formidандos pugnare cogatur? Nunc ergo sollicitationes mundi, impulsus diaboli, carnis titillationes, cupidinum æstus, et quidquid animum a virtute de jicere potest, superare, comprimere et extinguere, nullus sane potest nisi ope divina munitus et adjutus, ut Gregorius docet (c):

Si tremis, quia stipulam scintilla levis accendit:
Confide. Imber e caelo refrigerabit ingentem flammam.

Quibus addenda quæ Augustinus (d) ex desperito opere Gregorii decerpit et protulit: « **Anima** namque, cum in laboribus fuerit et in angustiis, cum hostiliter urgetur a carne, tunc ad Deum refugit, et cognoscit unde debeat auxilium poscere. »

Jam vero ut sibi supernam virtutem conciliet, quid sapientius, quid salubrius languens et invalidus excogitaret, quam totum divinæ gratiæ se committere, suis conatibus nullo modo subnixum? Nec minus probandum si, quidquid potest, quidquid valet, Christo libenter omnia concedat.

(e) In te, Christe, plus habeo fiduciae quam in conatibus meis...
(f) Ex te, in te, Beate, rursus intueor robur meum...
(g) Rex Christe, tu mihi patria, robur, divitiae, omnia.

Et quanta sit gratiæ virtus, quanta ejus in corde movendo efficacites, nobis graviter inculcat, dum toties profert miracula quæ Christus corporibus sanandis edidit, ut ejus potentiam illustrius demonstret. « **Jesum videbis, inquit (h), angelorum ministerio uti, et morbos omnes ac languores curare, et mortuos ad vitam revocare, quemadmodum ultimam te quoque fidei pravitate mortuum.** » Tantam divinæ gratiæ fiduciæ, tantam de sua effi-

¹² Psal. cxxvi, 1. ¹³ Exod. xxxiv, 20. ¹⁴ Psal. lxxvi, 11.

(a) Or. 19, n. 8.

(b) Or. 44, n. 8.

(c) Carm. al. 3, v. 66, 67.

(d) Aug., l. xi cont. Jul., n. 7.

(e) Carm. 97.

(f) Carm. 8, v. penult.

(g) Carm. De reb. suis, circa finem.

(h) Or. 38, n. 16.

cacitate opinionem et existimationem in mente habuit, ut carmine *De rebus suis* ea virtute qua olim Christus morbos depulit, dæmones exturbavit, mortuos ab inferis excitavit, simili operatione vim gratiæ in suam animam exercere ardentissime exoptet.

(a) Fortem tuam manum

Mitte, et dolorum ser remedium, ac in me omnia
Miracula, et prodigiorum virtutem, ut olim, ostende.
Dic, et celerrime fluxus sanguineus desinat.
Dic, et pororum gregem in furorem agat legionis
Spiritus, et in mare cadat, et a me recedat.
Lepram tristem remove, lumen accedat
Oculis cæcis, et aures sonum audiant.
Aridam manum ineam extende. Vincula linguae
Rumpe, et pedum firma gressum debilem.
Ex modico pane satia. Sterne mare
Terribile. Splendidius sole corusca.
Fige membra ingravescientia, et ex mortuis
Rursus suscita fœtenteam; nec me infructuosum,
Postquam veluti sicum videris, arescas.

Igitur miracula quæ Christus edidit corporibus sanitatem restituendo, non nisi umbra ei figuræ miraculorum quæ quotidie operatur, dum homines ad salutem reducit; nec minori virtute ac potentia in animas agit quam in corpora, quinimo majori, cum et voluntatis repugnantiam compellere necesse sit, et ejus libertatem permulcere ac tractare, ut pravos cordis affectus non cogendo, sed mira suavitate immutando, animum ad se efficaciter convertat.

Si gratiæ necessitatem et vim tantis attollat studiis, æqualiter saluberrima quæ exinde orientur pietatis monita prodere ipsi cura est, ut sic sincera gratiæ animi reverentia ac cordis humilitate gratiam ad nos pelliciamus, et assidua oratione summaque vigilantia eam in nobis foveamus et adaugeamus.

(b) Gradior, non sine præmii spe, inter currendum membra protendens,
Christum habens pro afflatu, Christum pro robore, pro opibus amplissimis:
Qui mihi et perspicaces oculos, et prosperos cursus præstat.
Sine ipso omnes vana ludibria sunt mortales,
Et mortui viventes, fœtidi peccatis
Neque enim sine aere vidisti volantem avem;
Neque sine aqua maris cursor natavit delphinus.
Sic nec sine Christo mortalis pedem attollit.
Quamobrem ne nimium glorieris, nec tue
Viribus mentis confidas, et si magnopere sapiens fueris:
Neque aliquem videns abjectiorem, in altum attollaris,
Quasi omnibus superior sis, et ad metam propius accedas.

Hæc procul dubio satis evincunt Græcos Patres, et maxime Gregorium, de gratia tam docte et luculenter quam Latinos disserere, nec minus ipsam prædicare et commendare sollicitos fuisse.

De fide.

Per fidem via salutis capescitur, salusque comparatur. Doctorum pariter et indoctorum est fides; « (c) Nam si in eruditos tantum viros caderet fides, nihil Deo minus dives foret: » El δὲ εἰς τοφοὺς ἐπιπτεν ἡ πίστις μόνον, Θεοῦ παρ' ἡμῖν οὐδὲν ἦν πενέστερον. Sermonem simplicis fidei sufficere docet Gregorius: Λόγος γὰρ ἀρχεὶ καὶ ψιλῆς τῆς πίστεως, μεθ' ἡς ἀτέχνως τὸ πλέον σώζει θεός; « (d) Nam sermo simplicis fidei sufficit, cum qua pars hominum maxima salutem comparat. » Mysteria autem, maxime vero Trinitatis, penitus cognoscere non præsumendum, et perscrutari nefas. « Ne Patris naturam inquiras, inquit (e), Unigeniti ortum, Spiritus sancti gloriam et potentiam; unam, inquam, et eamdem in tribus personis deitatem et claritatem, individuam illam naturam, ac confessionem, et gloriam, spemque hominum fide præditorum. Verba illa, quibus simul cum lacte imbutus es, mordicus reline: sermonis autem et disputationis curam eruditioribus manda. Satis superque tibi est fundamentum habere: superstruat architectus. » Non cujusvis esse ait de Deo disserere; sed his duntaxat hoc muneris incumbit, qui exactissime sunt explorati. « Non cujusvis est, inquit (f) de Deo disserere, non, inquam, cujusvis.... Addam etiam non cujusvis

(a) Carm. *De reb. suis*, circa finem.

(d) Ib., v. 1928.

(b) Carin. 59, v. 98 et seqq.

(e) Or. 32, n. 21.

(c) Carm. *De vita sua*, v. 1250.

(f) Or. 27, n. 3.

temporis, nec apud quosvis, nec de quibusvis, sed certo tempore et apud certos homines.... Non eujuslibet quidem, quoniam his duntaxat hoc muneris incumbit, qui exactissime explorati sunt, ac contemplando longe processerunt, priusque etiam et corpus, et animam a vitiorum sordibus purgarunt; aut, ut parcissime loquar, jam hoc agunt, ut se a vitiorum labe purgent.... Quando autem? tum videlicet, cum ab externo luto et tumultu quietem agimus, nec princeps nostri pars improbis vagisque simulacris confunditur.... Apud quos porro? Nempe apud eos, qui rem hujusmodi studiose ac serio amplectuntur, quique non ut quidpiam aliud, sic hoc quoque inepta nūgacitate prosequuntur, post circenses ludos et spectacula, post cantiones, post denique quam ventri et iis quæ sunt sub ventre induiserint. Qui quidem ita perdite affecti sunt, ut hoc quoque in oblectamentorum parte numerent, nimirum de divinis rebus nugari, atque arguta disputatione concertare. Jam de quibus, et quousque disputandum? De his solum, quæ ingenii nostri modulum, atque auditoris captum non excedunt.... (a) Neque vero hæc quisquam ita accipiat, quasi Deum perpetua memoria colendum esse negem.... Nec enim tam sœpe spiritum ducere, quam Dei meminisse debemus; imo, si dici potest, aliud nihil quam hoc faciendum.... Quocirca, ne quis perpetuo Deum memoria teneat, haud veto, sed ne de Deo disputet; imo de hoc prohibeo, id enim pium est, sed ne intempestive. »

Quod autem maxime prohibet Gregorius illud est, ne de mysteriis nostris immoderato dicenαι vel scribendi studio irreverenter dispudemus. «(b) Illud saltem inter nos conveniat, ut mystica mystice, et sancta sancte proloquamus, nec in profanas aures, quæ in vulgus efferriri nefas est, projiciamus; nec patiamur religiosiores quam nos videri eos, qui dæmones adorant et turpium fabularum ac rerum cultum profitentur. »

De lectione librorum ethnicorum.

Juveni ethnicorum librorum lectioni incumbenti hæc consilia dat Gregorius: «(c) Diligenter optimis disciplinis incumbe, et in libris poetarum, historicorum commentariis, fluente oratorum facundia, subtilibus philosophorum meditationibus temet exerce; sic tamen, ut prudenter in omnibus hisce verseris. Debes enim sapienter ex eis colligere quæcumque sunt utilia; contraque solerti judicio vitare quidquid in singulis est noxiū, adeoque spis' argutæ industriam imitari. Nam ea quibuslibet floribus insideret cum consueverit, de singulis utilia tantum decerpit, singulari quadam sapientia naturam ipsam magistrum secuta. Tu vero rationem sequens alia quidem largiter decerpe, si quæ prodesse possunt: si autem aliquid ejusmodi sit ut detrimentum afferat, celeriter intellecta rei pravitate avola. Quippe mens hominibus data est ejus celeritatis, ut velociter admodum avelare possit. Quapropter quidquid ab iis perscriptum est, vel ad virtutis laudem atque prædicationem, vel e diverso ad vitiorum reprehensionem; ea tu velim singulari studio cognoscas, ac tum mentem et sēnsum eorum refineas, tum dictiōnis elegantiam. Quæ autem de diis scripserunt, insignes nugas continentia, verbi gratia, fabulas in honestas ac fœdas, malorum geniorum doctrinas, fabulas, inquam, tum risu tum lacrymis dignas; hæc omnia tanquam laqueos et decipulas aversare. Cumque simul ultraque legeris, deos ipsorum et orationes, deos ridiculos, et orationes amabiles; deos quidem illos voluptuarios respue, verum orationes maximi facito: quasi scilicet de eodem frutice spinas caveto, et rosas decerpito. Atque hæc quidem optima de doctrinis extraneis lex fuerit. » Eadem præscribit Basilius Magnus libros ethnicorum legentibus.

De potestate temporali et ecclesiastica.

Quid de potestate temporali cogitare debeamus, atque etiam quid cogitare debeant ii ipsi, qui ea insigniti sunt, his verbis significat Gregorius: «(d) Imperatores, purpuram revereamini.... Cognoscite quantum id sit, quod vestræ fiduci commissum est, quantumque circa vos mysterium. Orbis universus manui vestræ subjectus est, diadematè parvo atque exiguo panno retentus. Supera quidem solius Dei sunt; infera autem vestra etiam sunt. Subditis vestris deos vos præbete; liceat enim audacius aliquid dicere: «Cor regis in manu Dei est⁴⁶», ut ex Scriptura audimus ac credimus. Hic imverium vestrum sit, non autem

⁴⁶ Prov. xxi, 1.

(a) Or. 27, n. 4.

(b) Ibid., n. 5.

(c) Carm. ad Seleucum, v. 35 et seqq.

(d) Or. 36, n. 11.

in auro et in exercitibus. Aulici, proceres, ac sublimibus thronis et dignitatibus insignes, ne ob potentiam magnopere animos efferatis, nec de mortalibus rebus tanquam immortalibus cogitetis. Fidem imperatoribus servate, sed prius Deo, propter quem his etiam quibus commissi et traditi estis. »

Ecclesiasticam potestatem agnoscit, hisque verbis coram præfecto provinciæ prædicat et tuetur : « (a) Vos quoque imperio meo ac throno lex Christi subjicit. Imperium enim nos quoque gerimus; addo etiam præstantius ac perfectius : nisi vero æquum sit spiritum carni, et cœlestia terrenis cedere. » Nec minus tamen principibus parendum esse docet (b) : « Submittamus nos, tum Deo, tum alii aliis, tum iis qui in terris imperium gerunt : Deo quidem omnibus de causis, alii autem aliis propter charitatis fædus : principibus denique, propter ordinem publicæque disciplinæ rationem ; idque tanto etiam magis, quanto facilitoribus illis ac benignioribus utimur. »

De hierarchia et cælibatu presbyterorum.

Quo attinet hierarchiam, ubi Gregorius de clero Constantinopolitano verba facit, episcoporum, presbyterorum, diaconorum et lectorum tantum meminit (c). « Vide presbyterorum concilium, canitie et prudentia ornatorum, diaconorum modestiam..... lectorum concinnitatem. » Primos in hierarchia ecclesiastica gradus episcopi, secundos occupant sacerdotes : ad episcopatum non nisi per inferiores gradus ascendeatur. Quandiu Ecclesia floruit, et vigor disciplinæ stelit incolumis, quisquis ad supremum sacerdotii honorem promovendus erat, ob sanctitatis meritum assumebatur, ac diligenter de ejus vita, moribus et doctrina exquirebatur. Verum quo tempore nefanda Arianorum hæresis omnia miscuit, hic ordo perturbatus, conculcatæ leges. Hinc illæ Gregorii querelæ (d) : « Nos vero cunctos, facile collocamus in antistitum solia, modo ipsi velint : nequaquam recentium, aut priscorum, vel actiones considerantes, vel doctrinam, vel conversationem..... Non eos antistites facimus, qui aliquo temporis spatio fuerint examinati ; sed qui suomet judicio digni videntur. » Hinc tam tristes, tam luctuosæ hujus temporis episcoporum imagines, tam nigris coloribus ab ipso in carminibus efformatae. Sic in oratione de hoc argumento (e) : « Aliorum me puduit, qui cum plerisque nihil meliores sint, atque utinam non etiam multo peiores, illotis, ut dici solet, manibus, profanisque animis in sanctissima mysteria sese inferunt, ac priusquam digni sint, qui ad res sacras accedant, sacrarium ipsum ambiunt, et circum sacrosanctam mensam sese invicem premunt ac protrudunt, tanquam non virtutis exemplum, sed virtus parandi occasionem et subsidium hunc ordinem esse judicantes, ac non munus referendis rationibus obnoxium, sed imperium ab omni censura immune. »

In Oriente presbyteri non tam stricte cælibis vitæ legem observasse videntur, quin ab ea aliqui recederent, quod ipse significat Gregorius, ubi scribit esse quosdam qui baptismum ab eo presbytero velint suscipere, (f) « qui cælebs sit, qui continentia laude atque angelica vivendi ratione floreat. »

De causis ecclesiasticis.

Causarum ecclesiasticarum judices erant episcopi ; et si quando res ecclesiasticae publicis prætoriis traducebantur, id ægre cerebant, et exinde querimonias apud judices habebant, ut epistola Gregorii de episcopo Bosphorio argumento est. « Hanc tibi, » inquit scribens Nectario (g), « precationem ausus sum offerre pro reverendissimo episcopo Bosphorio..... Controversiam certe de circummanentibus exortam ipse nimirum dissolves juxta Spiritus gratiam, quæ in te est, et canonum tenorem. Illud autem minime ferendum tuæ reverentiæ videatur, quod nostra publicis prætoriis traducantur. Nam tametsi sint Christiani, ut certe Dei benignitate sunt, ejusmodi negotiorum judices ; quid commune gladio et spiritui? Quod si etiam concesserimus, quomodo aut ubinam justum, disputationem de fide cum aliis controversiis implicari? » Quod hac epistola postulabat Gregorius, conse-

(a) Or. 47, n. 8.

(e) Or. 2, n. 8.

(b) Ibid., n. 6.

(f) Or. 40, n. 26.

(c) Or. 42, n. 1.

(g) Ep. al. 227.

(d) Carm. adv. episc., anud Toll., p. 39.

• culus videtur, occasionemque dedisse rescripto Theodosii, dato 4 Febr. an. 384 vel 385, ad Optatum Ægypti præfectum, quo sancitur, « (a) ne nomen episcoporum, vel eorum qui Ecclesiæ necessitatibus serviunt, ad judicia sive ordiniorum sive extraordinariorum pertrahatur. Habent illi judices suos, nec quidquam his publicis commune cum legibus : quantum ad causes tamen ecclesiasticas pertinet, quas decet episcopali auctoritate decidi. Quibuscumque igitur mota fuerit quæstio quæ ad Christianam pertineat sanctitatem, eos decebit sub eo judice litigare, qui præsul est in suis partibus omnium sacerdotum, » etc.

De virginibus et monachis.

Notatione dignum maxime quod ait Gregorius de virginibus Deo consecratis, deque iis omnibus, qui post nuncupata Deo vota, promissa non curant persolvere, aut graviter officium deserant :

(b) Qui virginitatem Christo regi obtulit, :
 Rationale sacrificium, victimam incurvant,
 Nuptias si deinceps quæsierit, non jactura tantum illi, verum gravissimus
 Est casus, morti proximus, ac præterea opprobrium indeleibile...
 Quis vero audiens Sapphiram infelicem et Ananiam
 Lucro qui suo malam mortem commutaran^t,
 Non vereatur vel leviter promissa violare?
 Regulam etiam quis auream cum furtim subripuisse
 E populi primoribus, inscio duce,
 Vestem et pecunia modicum; toti nocuit populo.
 Talis est, qui virginitatem amplexus, retro graditur; aut etiam deterior.

Nazianzi monachorum exercitia sic describit Gregorius (c) : « Vigiliæ, jejunia, preces, lacrymæ, callosa genua, pectoris converberationes, suspirium ex imo manans, pernox statio, mentis ad Deum peregrinatio, tenuis inter orandum fletus, audientium animos ad compunctionem incitans, psallentes, Dei gloria celebrantes, legem Domini diu noctuque meditantes, exaltationes Dei in gutturibus⁴⁸ ferentes; atque hæc etiam vita Deo grata pulchra indicia et argumenta, tacitique præcones, sordida nimis et squalida coma, pedes nudi, et apostolicos imitantes, nihil mortuum ferentes, apta et moderata tonsura, amictus fastum coercens, zona ob ornatus neglectum culta et ornata..... oculus minime vagus, subrisus blandus..... silentium sermone præstantius, laudatio sale condita, non ad blandicias comparata, sed ad meliora dirigens, objurgatio laudatione optabilior..... modus tum in commune prodeundi, tum secedendi, hoc ut ipsi Spiritus mysteriis imbuantur; atque illa utrumque, ut et in communi solitudinem servent, et in solitudine fraternalm benevolentiam et charitatem; et, quæ his adhuc majora et sublimiora sunt, opes in paupertate, possessio in peregrinatione, gloria in contemplu, potentia in infirmitate, secunditas in cœlibatu, siquidem præstantiores fetus illi sunt, qui secundum Deum existunt, quam qui a carne ortum ducunt : qui deliciis minime studere pro deliciis habent; qui regni cœlestis causa humiles sunt, qui nihil in mundo habent et supra mundum existunt, qui etiam in carne extra carnem vivunt, qui pro portione Deum habent, qui propter regnum inopia laborant, et propter inopiam regnant. »

De monachis et virginibus Deo sacris sic iterum in carmine iambico (d) :

Sed quod semper ac omnibus notissimum est,
 Cernis insomnes virginum psalmодias,
 Virorum ac mulierum naturæ oblitorum,
 Quot et qualium! quam ad Divinitatem accendentium
 Concenitem et angelis respondentem chorum
 Duplicem, in celo et in terra ordinatum,
 Divinæ laudatorem majestatis et naturæ.

Non una omnium virginum vita, eademque vivendi instituta :

(e) Αἱ μὲν ὀμηγερέες ἔνδον πόθον ἀμφέπουσαι
 Οὐρανίου ζωῆς, τοια τε μέτρα βίου.

Aliæ quidem simul congregatæ, sub uno conclavi commune vivendi institutum servabant commune desiderium soventes cœlestis vitæ, similesque vivendi modos secutæ.

Αἱ δ' ἄρ' ἑοῖς τοκέσσαι παρήμεναι αδρανέουσιν,
 Ἡὲ καστηνήτοις μάρτυσι σωφροσύνης.

⁴⁷ Act. v, 4-11. ⁴⁸ Psal. cxlix, 6.

(a) Lege 3, apud Sirmundum, in appendice Codicis Theod., tom. I oper. variorum, p. 720.

(b) Carm. 4, *De præc. ad virgines.*

(c) Or. 6, n. 2.

(d) Carm. *De virtute.*

(e) Carm. 48, ad Hellenium..

Aliæ vero intra paternas domos infirmis assidebant parentibus, quorum curam suscipebant, atque etiam affinium, quos suæ continentiae testes habebant. Sic Marcellina, sancti Ambrosii soror, sacra Deo fuit virgo in paternis dominibus; sic Eustochium, sic Principia, aliæque non paucæ, Hieronymiano calamo celebratæ, quæ nullis se monasteriis addixerant, et sub una parentum cura degebant. Progrediente tempore, abusus irrepsero: nonnullæ ex his virginibus interdum, aut parentibus fratribusque orbatæ, aut infirmitate, aut pauperitate, aut aliis incitatæ rationibus, clericos vagosque monachos in contubernium asciverunt; atque ita factum est ut parentum ac fratrum loco succederent clerici sive monachi, cœvæsæxtæ, introductitii, qui etiam honestis nominibus talem et tam noxiæ consuetudinem obtegebant. Hinc agapetorum et agapetarum origo, quibus nominibus tam periculosam vivendi normam decorabant. Hinc sanctorum Patrum, maxime Hieronymi querelæ deplorantis inflictum virginitati vulnus; in epist. *De custodia virginitatis* ad Eustochium: « Pudet dicere, inquit, proh nefas! triste, sed verum est. Unde in Ecclesiæ agapetarum pestis introiit? Unde sine nuptiis aliud nomen uxorum? Imo unde novum concubinarum genus? » etc. Tantis malis sancti Patres querelis suis, admonitionibus et scriptis, nec non concilia severis ediclis obviam ire non cessarunt; quæ quidem si singula commemorare animus esset, longa nobis texenda esset historia. Hæc dixisse sat est; qui plura volet, legat Antonii Muratorii Disquisitionem de *Synisactis et Agapetis* in *Anecdotis Græcis*, etc., Patavii in-4°, an. 1709, p. 218.

Observationes circa Ecclesiæ disciplinam ex Gregorii scriptis.

Plurima in Gregorii scriptis observatione digna occurunt, tam circa Ecclesiæ disciplinam, quam circa morum regulas. Ecclesiæ asylum iis erant, qui ad eas confugiebant; unde nemini eos extrahere licebat. Insigne profert exemplum Gregorius in oratione de Basilio (a). « Mulieri cuidam amplissimo loco natæ, cuius maritus haud pridem extremo vitæ die functus erat, judicis assessor vim afferebat, invitamque ad nuplias pertrahebat. Ista autem, cum nulla ratione hanc vim effugera posset... ad sacram mensam confugit, Deumque adversus hanc injuriam propugnatorem sibi adoptat. Quid igitur... faciendum fuit, non dico Magno Basilio, qui de his rebus leges quoque omnibus statuerat, sed alii cuiquam longe illo inferiori, dum tamen sacerdoti? Quid aliud, nisi ut eam assereret, retineret, omni cura tueretur, Dei clementiæ et legi, quæ altaribus honorem haberi jubet, manum porrigeret, omnia denique prius faceret et pateretur, quam ut inhumanius ullum adversus eam consilium iniret; siveque et mensam sacrosanctam, et fidem etiam illam cum qua supplex erat, contumelia afficeret? » Non passus est Basilius ullum piæ videtur injuriam inferri, sed eam adversus ejus persecutorem, quamvis Dominicæ Augustæ præsidio fretum, omni ope et opera tutatus est.

Priscis Ecclesiæ temporibus Christianorum mos erat, ut quilibet propriis manibus Eucharistiæ materiam efficeret, hique panes omnes in divina mensa offerrentur. Ne imperator quidem ab hoc usu liber erat, ut exemplo Valentis discimus: « Cum dona, quæ ipse mel, ut scribit Gregorius (b), efficerat, divinæ mensæ offerenda essent, » etc.

Omnes simul fideles, viri ac mulieres, psalmos in Ecclesia decantantes sedebant: « Nos cum vetulis sedemus et psallimus (c). » Signum crucis in quovis casu efficax remedium habebatur. Quanta sit hujus signi vis, manifestum est ex eo quod Juliano de rebus suis dæmones consulenti contigisse narrat his verbis Gregorius (d): « Ut autem egregium virum progredientem terrores adoriri cœperunt, ac subinde plures ac formidabiliores sonos quosdam insuetos, aiunt, letrosque odores atque ignea spectra, et nescio quas nugas et deliramenta, rei novitate percussus... ad crucem vetusque remedium confugit, hocque se adversus terrores consignat, eumque, quem persecutatur, opitulatorem asciensit... Valuit signaculum, cedunt dæmones, pelluntur tiuires. Quid deinde? Respirat malum; rursus audaciam concipit, rursus aggreditur, rursus iidem terrores urgent, rursus signaculum adhibetur, ac dæmones conquiescent. Hæret consilii inops discipulus. » Sacros ieiunii dies fideles observabant, quidam etiam ultra vires. « Christus, inquit Gre-

(a) Or. 43, n. 56.

(b) Ibid., n. 52.

(c) Or. 5, n. 23.

(d) Or. 4, n. 55, 56.

gorius (a), paulo ante tentationem jejunavit; nos ante Pascha... Ille totos quadraginta dies a cibo abstinuit, utpote Deus; nos autem ad virium nostrarum modulum ijejunium attemperavimus, etiamsi quidam, zelo impulsi, ultra virium facultatem in jejunando prosilient. » Qui sacra jejunia non celebrabant, arguebantur. Sic Gregorius acriter præfecit, ob violatam jejunii legem, increpat (b) : « Inique agis, o judex, qui non jejunes. Et quomodo leges humanas servabis, qui divinas contemnis, et pro nihilo ducis? »

Mortuorum corpora magno apparatu fideles tumulo componebant, ut, exemplo est Constantius imperator. « Ille igitur, ut narrat Gregorius (c), publicis pœconiis faustisque omnibus, ac celebri pompa deducitur, religiosisque etiam his nostris officiis, hoc est, nocturnis cantionibus, ac cereorum ignibus, quibus nos Christiani pluia vita discessum ornandum existimamus. » Sic etiam exsequias describit Gregorius (d). « Nobis magnus ille Cæsarius servatus est, cinis pretiosus, mortuus laudatus, hymnis sibi succendentibus deductus, ad martyrum sacraria cum pompa ductus, sanctis parentum manibus honoratus, matre candida veste induita pietatem inœrori subrogante, lacrymis a philosophia superstis, psalmodiis luctum sedantibus... (e) Atque alia quidem persolvimus, alia vero dabitinus, anniversarios honores et commemorationes offerentes, ii quidem certe, qui superstites erunt. » Hinc patet consuetudinem fuisse etiam, ut honores anniversarii et commemorationes ab iis, qui superstites erant, offerrentur.

Præter festa præcipua, nempe Natalis Domini, Epiphaniæ, Paschæ, Pentecostes, festa etiam apostolorum Constantinopoli celebrabantur, nec non martyrum, quos inter numerabantur Machabœi. Apostolorum namque festa ibi se celebrasse, etsi non sepe, inter valedicendum testatur Gregorius (f). « Valete, apostoli, præclara colonia, certaminis mei magistri, etsi minus sepe festa vestra celebravi. » In festum sancti Cypriani martyris orationem ad populum habuit Gregorius, nec non alias in festum Machabœorum, quorum dies festus Constantinopoli agebatur : « Qui quamvis (g), apud multos non hongrentur, quia non post Christum decertarunt, digni sunt tamen qui ab omnibus honore afficiantur, quoniam pro legibus institutisque patriis fortè animum præstiterunt. Qui porro ante Christi passionem martyrium subierunt, quid tandem facturi erant, si post Christum persecutionem passi fuissent, ejusque mortem salutis nostræ causa susceptam ad imitandum propositam habuissent? » Quibus virtutibus pietatisque operibus festa sanctorum, præcipue martyrum, cohonestentur, digno caractere exprimit, et exinde in hæc verba prosequitur (h) : « Si ita convenimus, aut concurrimus, revera festum hunc diem, ut Christo gratum est, celebramus, revera martyres honore affecimus, aut afficiemus, revera triumphalem choream agimus. Sin autem eo convenimus, ut ventris voluptatibus indulgeamus, et fluxis ac brevi perituriis deliciis fruamur, eaque, quæ mox evacuantur, inferamus; atque hæc loca, non temperantia, sed crapulæ, et hæc tempora, non spiritualis ascensus, ac (nisi hoc a me audacius dictum videatur) divinitatis consequendæ, cuius mediatores sunt martyres, sed rerum gerendarum et negotiationum tempora esse arbitremur: priuum quidem quod hoc tempori conveniat, haud agnosco. Quid enim paleæ cum trilico? quid carnis voluptati cum martyrum certaminibus? »

Hospitales erant Christianis excipiendis domus, quæ ut persugium adversus humanam infirmitatem atque adversus miserias paupertatis habebantur. Unam Basilius extra urbem Cæsaream ædificavit, cuius descriptionem a Gregorio factam huc referre juvabit, nec legere pigebit (i) : « Paululum extra civitatem pedem effer, ac novam civitatem conspice, illud pietatis promptuarium, commune locupletum ærarium, in quo, non modo redundantes ac superflue opes, sed jam necessariæ quoque facultates per illius cohortationes reconduuntur... in quo morbus æquo animo toleratur, et calamitas beata censetur, et misericordia exploratur... Minni vero nulla res perinde admirabilis videtur, atque compendiaria hæc ad salutem via, facilis in cœlum ascensus. »

(a) Or. 46, n. 30.
(b) Epist. al. 74.
(c) Or. 5, n. 46.
(d) Or. 7, n. 15.
(e) Ibid., n. 47.

(f) Or. 42, n. 26.
(g) Or. 15, n. 4.
(h) Or. 41, n. 5.
(i) Or. 43, n. 63.

Julianus fēm nullam Christianā religioni, quæ ipsi erat invisissima, tam honorificā esse, quam hospitales domos et pauperum curam animadvertis, nec ulla re tam crevisse, statuit hujusmodi domus construere, datusque litteris ad quemdam gentilem sacerdotem, Arsaciū nomine, jussit cerebra in singulis civitatibus xenodochia constitui. Apostamat audire juvat. «(a) Religio gentilium nondum ex animi nostri sententia viget, culpa eorum qui illam profidentur. Nam ea quidem quæ ad deos pertinent, præclara sunt atque magnifica, omnique voto ac spe majora.... Quid ergo ? putamusne nos ista sufficere ? Nec attendimus quid Christianorum religionem auxerit, humanitas scilicet in peregrinos, et in sepeliendis mortuis sollicita diligentia, et simulata morum gravitas. Quorum singula a nobis exercenda esse existimo. Nec sufficit quod tu hujusmodi sis, sed quotquot in Galatia sunt flamines tales esse decet... Singulos flamines hortare, ut nec ad theatrum accedant, nec in tabernis bibant, nec artem ullam, aut opificium turpe ac probrosum exerceant.... Crebra iu singulis civitatibus xenodochia constitue, ut peregrini non ex nostris solum, sed ex aliis etiam, si pecunia forte opus habuerint, humanitate nostra perfruantur. Porro unde sumptus tibi suppetant, a me jam provisum est....! Turpe enim ex Judis ne minorem mendicare, impios vero Galilaeos, præter suos pauperes, etiam nostros alere : nostros autem mendicos nostra ope ac subsidio destitutos videri. »

Circa morum regulas.

Bibliothecæ ecclesiasticorum scriptorum auctor scribit, Gregorium mōrum disciplinam docere ratione, quæ philosopho magis quam populo conveniat : quod quidem, si verum foret, non laudi sed vitio vertendum esset episcopō, qui, cum artem callere debeat docendi omnes, sic orationem suam auribus auditorum accommodet ; necesse est, ut tam rudes quam doctos cœlestibus imbuat disciplinis. Quisquis tamen legerit Gregorii sermones, si diligenter attendat quomodo varia circa mores doctrinæ capita proponat et explicit coram frequenti populo, facile noscet Gregorium, fidelem in domo Dei dispensatorem, provida manu frumenta patrisfamilias singulis ita erogasse, ut nullus, ne pauperculus quidem, fame laboraret ; et sapientiæ fontes tanta reserasse prudentia, ut omnes, sive parvi, sive magni, sitim possent restinguere. Paucis juvat exemplis rem demonstrare.

1° Si quæras a Gregorio, quomodo quis sermonem, vel rem aliquam auspicari debeat ? « Optimus hic ordo est, inquit (b), ut qui vel sermonem, vel rem aliquam auspicatur, a Deo initium ducat, et in Deo conquiescat. » Hæc omnium actionum nostrarum norma.

2° Quid Deo offerendum ? « (c) Unusquisque Deo, quod poterit, offerat, quovis tempore, quovis genere vitæ et fortunæ, pro præsentis facultatis modulo, pro gratia sibi concessa, ut per omnes virtutis modos, omnes cœlestis regni mansiones impleamus. »

3° Tam benignus, tam clemens est Deus, ut vel minima lubens accipiat, si voluntatem cupiditas non comprimat, et angustiis pectoris munera non coarctentur : « (d) Nihil eorum quæ Deo offeruntur, tam parvum est, quamvis etiam minimi momenti sit, quamvis longe infra illius dignitatem, quod non omnino accipiat, gratumque habeat.... Illud quidem minime dubium est, quin, etiamsi omnia contulerimus, minus tamen collaturi simus, quam accepimus. Quandoquidem divini beneficii est, quod sumus, quod Deum cognoscimus, quodque etiam, quod offeramus, habemus. Atque illud pulcherrimum humanissimumque censemus est, quod Deus largitionem, non oblatæ rei pretio et dignitate, sed offerentis affectu et facultate metitur. »

4° Quid maxime postulet a nobis, totum gravi sententia et memoratu digna inculcat. « (e) Dixit abbas Gregorius Theologus : Tria hæc exigit Deus ab omni homine baptizato, fidem rectam ex animo, veritatem in lingua et temperantiam de corpore. »

5° Quibus ex causis, quo sine præclarâ facinora quisquis aggrediatur optimè constituit, omnem aditum vanæ gloriæ obstruendo. «(f) Si gloriæ cupiditate, ac non veritatis studio et amore nos pericula adire existimabat (Julianus), hæc sane apud illos ludant Empedocles, et Aristæi,

(a) Sozom. l. 5, c. 16, p. 619.

(b) Or. 2, n. 1.

(c) Or. 19, n. 7.

(d) Ibid., n. 8.

(e) Apoph. Pat. apud Cotel., p. 410, t. II Mon. Eccl. Græc.

(f) Or. 4, n. 50.

et Empedotimi quidam, ac Trophonii, atque hujusmodi miserorum hominum chorus... (a) At Christianis jucundius est pietatis causa pati, etiamsi nemo id resciturus sit, quam aliis cum impietate horre, atque in gloria versari. Hominibus quippe placere, parum admodum curamus; id unum expertentes, ut honorem a Deo consequamur; imo sublimius etiam assurgimus. (De iis loquor, qui vere philosophi, veroque Dei amore praediti sunt). Quippe qui bono conjungi propter ipsum bonum exoptamus, non autem propter honores in altero mundo reconditos. Secundus enim hic honestorum et laudabilium virorum gradus est, pretio ac mercede aliquid facere; quemadmodum in tertia classe collocandi sunt, qui poenæ metu a sclere et maleficio deterrentur. »

6º Leges amicitiae ita describit, ut ad perpetuam hominum concordiam et societatis in columitatem nihil amplius desiderandum, si mores ad illud exemplar informarentur: « (b) Apud Christianos lex et norma amicitiae quisque ipse est, atque eadem proximis velle quæ et sibi ipsi. Crimen autem, non modo malum existisse, sed etiam a malo parum absuisse, cum cupiditas ipsa pene ut actio plectatur; apud quos tantum pudicitiae studium est, ut oculus quoque frenetur ac reprimatur; et manus sanguinaria et mortifera ita longe arcetur, ut ira etiam ipsa coercentur; perjurium autem adeo atrox et nefarium censemur, ut jusjurandum quoque ipsum nobis solis interdictum sit. »

7º Benignitatem erga pauperes non tantum suadet, sed maximis urget momentis. (c) « An tu benignitatem, non necessariam, sed tibi liberam esse putas? Ac non legem, sed consilium? Hoc quoque ipse magnopere vellem et existimarem. Sed me sinistra illa manus terret, et haedi, et probra, quæ ab eo, a quo illic collocati sunt, conjiciuntur; non quia manus alienis bonis attulerunt, nec quia tempora diripuerunt, aut abulterium perpetrarunt, aut aliud quiddam ex aliis quæ interdicta sunt, admiserunt, hoc ordine multati, sed quia Christum per pauperes minime curarunt. »

8º Tandem Christianum beneficiis divinis aut cumulatum, aut multum egentem seipsum intueri cogendo, egregie ad charitatis officia accedit. (d) Habes beneficium, quod te multorum mandatorum submoneat: ne contemptim prætereas. Pauper accessit? In mentem tibi veniat, ex quam gravi paupertate ad quantas divitias provectus es. Pane carens, aut potu, atque etiam fortasse Lazarus quispiam ad domus tuæ fores provocatus? Moveat te mystica mensa, ad quam accessisti; moveat te panis ille cuius particeps factus es, calix ille, quem accepisti, cum Christi passionibus iniciareris. Peregrinus ad genua tua procubuit, domo carens, advena? Per hunc eum excipe, qui propter te peregrinatus est, idque in propriis, quique per gratiam ad te immigravit, teque ad cœlestè domicilium pertraxit. Zachæum imitare¹¹, illum, inquam, heri publicanum, hodie animi magnitudine et liberalitate præditum. Facultates omnes tuas ingredienti Christo offer, ut, licet corporali statura pusillus, animo tamen eveharis, Christum egregie conspicatus. Agrotus prostat, ac saucius? Moveat te sanitas tua, et vulnera quibus te Christus liberavit. Si videris nudum, operi eum, tuum incorruptionis indumentum, hoc est, Christum honore prosequens: quotquot enim in Christum baptizati sumus, Christum induimus¹². Si debitorem nactus sis ad pedes tuos sese abjicientem, syngrapham omnem, tam justam, quam injustam rescinde. Decem illa talenrorum millia, quæ tibi Christus remisit, in memoriam revoca. Noli te acerbum minoris debiti exactorem præbere, et quidem conservis, cum tibi a Domino major summa condonata sit; ne humanitatis quoque illius, quam tibi in exemplum propositam haudquaquam imitatus es, poenæ a te expetantur¹³. »

Plurima sunt in operibus Gregorii historiam spectantia, quæ singula referre longum foret. Pauca e multis seligam. In oratione xxxiii (n° 11) scribit Petrum in Iudea Evangelium prædicasse, Lucam in Achæia, Andream in Epiro, Joannem Ephesi, Thomam in India, Marcum in Italia.

¹¹ Luc. xix, 2-9. ¹² Gal. iii, 27. ¹³ Matth. xviii, 24-35.

(a) Or. 4, n. 60.
(b) Or. 4, n. 123

(c) Or. 14, n. 39.
(d) Or. 40, n. 31.

Videtur inter victimas pro Christo cæsas recensere SS. Lucam et Joannem. « (a) Non victimas pro Christo cæsas veritus es ? nec magnos pugiles extimisti, Joannem illum, Petrum, Paulum, Jacobum, Stephanum, Lucam, Andream, Theclam, eos qui et post illos, pro veritate periculis se objecerunt. Qui cum igni, et ferro, et belluis, et tyrannis, et præsentibus malis, » etc. Joannes tamen et Lucas, quamvis crucis mortificationem jugiter in suis corporibus pertulerint, et per multas propter Christum et ejus Evangelium calamitates passi sint : « Haudquaquam, ut scribit Elias Cretensis (b), Comment. in orat. II, nunc IV, interempti sunt, verum in pace ad eum, qui pacis Deus est », reversi sunt. »

Scribit Gregorius Petrum lupinis unico asse emptis vitam tolerasse : « Pulchra res victus tenuitas, inquit (c) : documento mihi est.... Petrus qui lupinis unico asse emptis alebatur. » — « Hoc autem, ait Nicetas, Comm. in orat. al. XVI, p. 659, ex quodam libro desumptum est in ecclesiasticum canone minime recepto. » Gregorius hæc verba Petro ascribit in epistola al. XVI, p. 778 : « Ægra anima viciua est Deo, ut eximie alicubi loquitur Petrus. » Annotat Elias hunc locum sumplum esse ex eo libello, qui *Doctrina Petri* inscribitur : Commentario in orat. al. XVII, p. 684. Hæc autem verba : « (d) Petrum dicentem audiamus : Erubescite qui aliena detinetis, Deique æquitatem vobis imitandam proponite, et nemo erit pauper : » ex libro *Apostolicarum questionum*, quem postea sexta synodus improbavit, tanquam ab hereticis depravatum et adumbratum, sumpta esse scribit Nicetas, Comment. in orat. al. XVI, p. 672.

Scribit Gregorius (e) Theclam virginem necis flammeaque periculo primum ereptam, deinceps morsibus unguibusque leonum, qui generosos virginis artus dente premere et discerpere minime ausi sunt, e tyranno ipsius proco ope Christi servatam. (f) Quamvis eam pro Christo sanguinem suum fudisse non asserat, hanc tamen numeraliter cæsas et illustres pro Christo victimas : hanc alii martyrem appellant. Sacrum egregiæ huic virginis templum erat Seleucia, quo, abdicata sede Constantinopolitana, Gregorius sese recepit.

De Judæis hæc, digna quæ observentur, habet Gregorius (g) : « Una utique illis calamitatis columnæ totus terrarum orbis est, per quem varie fusi sparsique sunt, divinusque cultus compressus et extinctus, ipsumque adeo Jerosolymitanæ urbis solum, quod vix jam agnoscitur, atque hactenus duntaxat illis patet, idque duntaxat fructus ex veteri sua gloria et amplitudine capiunt, ut per diem conspicui facti solitudinem lugeant. » Eadem et plura etiam de Judæis plurimi narrant scriptores, maxime Hieronymus qui ait (h), usque ad sua tempora Judæos prohiberi Jerusalem ingredi; eosque, qui Christi sanguinem emerant, emere lacrymas suas, id est pecunia facultatem obtinuisse ut quo die a Românis capta dirutaque et eversa fuit Jerusalem, illi campis ubi Jerusalem fuerat, veniant, et eis ruinam civitatis flere liceat. Eusebius testatur lib. IV *Hist.*, cap. 6, universam gentem Judæorum in regionem circa Hierosolyma sitam pedem inferre prohibitam fuisse constitutione Adriani imperatoris; adeo ut ne prospicere quidem e longinquorum patrium solum ipsis liceret. Quod tamen postea concessum, vel potius pecunia emplum, ut notat Gregorius.

Ex ipso discimus Maximinum crudeliori adversus Christianos persecutione grassatum, quam Diocletianum, et ejus successorem Maximianum. (i) « Persecutio erat, et quidem persecutionum omnium atrocissima, maximeque horrenda. Iis loquor, quibus Maximini persecutio nota est ; qui, cum post multos, qui paulo ante extiterant, ingruisset, hoc effecit, ut omnes humani ac faciles fuisse viderentur. » Praeclaram hanc vocem dictam refert a Constantini Magni patre Constantio, principe optimo, qui cum

^(a) Philipp. IV, 9.

^(b) Or. 4, n. 49.

^(c) In edit. Bill., t. II, pag. 222, 223.

^(c) Or. 14, n. 4.

^(d) Or. 14, n. 24.

^(e) Carm. *De præc. ad virginēs.*

^(f) Or. 24, n. 10.

^(g) Or. 6, n. 48.

^(h) In cap. 1 *Sophon.*, t. III, p. 1655.

⁽ⁱ⁾ Or. 43, n. 5.

ad persecutionem Christianis movendam his verbis inter alia a malevolo impellere-
tur (a) :

Τί τῆς μελίσσης ἐστὶν ἡμερώτερον;
'Ἄλλ' οὐδὲ ἔκεινη τῶν τρυγώντων φείδεται.

Estne animal ape mitius?
Sed nec illa favos auferentibus parcit;

Constantius respondit :

Πῶς οὐχ οἰδας, ὃ βέλτιστε σὺ,
'Οζ οὐδὲ' ἔκεινη χεντρον ἐστὶν ἀσφαλές;
Πάτει μὲν, αὐτὴ δὲ εὐθέως ἀπόλλυται.

An te fugit, vir optime,
Quod ipsius aculeus periculo non vacat?
Ipse quidem pungit, sed illa statim moritur.

Plurima de Constantio honorifice prædicat; imperatorem piissimum, Christi amantissi-
mum, qui Deo adjunctus sit, qui cœlestis gloriæ hæreditatem acceperit, qui moriens
imperium cum meliore commutarit. Non hæc Hilarius, non hæc Athanasius, non Theo-
doretus, aliique scriptores ecclesiastici. Sed jam in Præloquio ad orationem quartam
hæc diligenter excussa sunt. Monitum, si velit, adeat lector; nobis semel dicta retrah-
etandi otium non est; quin etiam cum voluminis tum temporis angustiæ nos cogunt ut
præfandi terminum hic tandem habeamus.

(a) Carm. *adv. iram.*

VITA SANCTI GREGORII THEOLOGI EPISCOPI CONSTANTINOPOLITANI

EX IPSIUS POTISSIMUM SCRIPTIS ADORNATA.

Gregorius Nazianzenus, qui ab eximia rerum divinarum scientia *Theologi* nomen solus post apostolum Joannem invenit, quis, qualis et quantus fuerit, omnes uno ore Græci et Latini melioris notæ scriptores ecclesiastici honorificentissime testati sunt; pauciora tamen de ejus vita rebusque gestis litteris mandarunt. Verum ipse Gregorius proprio calamio supplevit, tum in prolixo et egregio carmine quod de suis rebus ipse scripsit, tum variis in locis, seu carminum cæterorum, seu orationum et epistolarum, in quibus plurima de seipso commemorat. Quare scripta Gregorii, Vitæ ipsius, ac eorum quæ de ipso scribimus, basis sunt ac fundamentum.

I. *Gregorii patria : an Nazianzum, an Arianzus pagus.*

Nazianzum Cappadociæ civitatem, haud procul a Cæsarea, in cuius diœcesi erat, Gregorii esse patriam, indeque Nazianzenum eum dictum suis plerique existimant. Sunt tamen qui eum, non Nazianzi, sed Arianzi natum arbitrantur. Arianzus autem pagus erat in regione Tiberina situs, quem doctissimi Tillemontius et Gothofredus Hermantius

A suburbanum Nazianzo censeri putant: idque inde colligunt, quod, cum ea regio grandine vastata fuisset, Nazianzenos ad pœnitentiam hortatus sit Gregorius, ut quos ea calamitas propius spectaret. Id haustum est ex collatione 5 Synodi v, ubi Eu-phrantas episcopus Thyanensis ait: « Arianzus quidem prædiūm est, unde ortus fuit Gregorius, sub Nazianzo constitutus (b). » Bollandistæ autem se non intelligere cur hæc debeant ad nativitatem referri, cum sufficiat, si ex illo suæ possessionis prædio Gregorii pater, aut avus, in ipsam Nazianzenam civitatem migravit, ibique Gregorium filium peperit mater. » Præterea inquiunt: « Arianzus non prædiūm fuisse videtur, sed pagus, in quo prædiūm habuit Gregorius a quodam Regino emptum. » Le-
viora hæc sunt quam ut iis immoremur diutius; ac parum interest, natusne sit Gregorius Nazianzi, an Arianzi; maxime cum constet Arianzum vicinum fuisse Nazianzo.

II. *Mala veterum de Cappadociæ incolis opinio.*
Patriam igitur, ut ait Gregorius presbyter in ejus Vita, secundam Cappadocum proviuciam habuit.

(b) ♫ Maii, p. 376.

urbem Nazianzum. Juvat observare Nazianzum, ut ex Hieronymo, libro *De scriptoribus ecclesiasticis*, et ex Gregorio discimus (a), appellata olim fuisse Diocæsaream. Parva quidem urbs et obscura, Nazianzum, nullo in honore, imo communis cum cæteris Cappadocibus infamia laborans. Ubique enim terrarum pessime audiebant Cappadoce: nec ullus est scriptor, sive e nostris, sive ex profanis, qui eos conviciis non lacescat; quæ etiam proverbio, melius dixerim, veteri σαρχάσμῳ, τρίᾳ ΚKK χάστα, increbuerunt. Unum inter multos audiamus Isidorum de Cappadocibus loquentem (b): « Subdola atque improba magna ex parte hæc natio est. Pace offenditur, contentionibus ac dissidiis alitur, eumdemque dulcis et amari fontem habet. In congressu blande ac benigne loquitur, in absentia obtrictrat. Fallax est, impudens, temeraria, meticulosa, cavillatrix, illiberalis, versuta, inhumana, superba et contumax, in secundis amicorum rebus modesta, in adversis læta et insatiabilis. Sub pietatis larva mulierculas in captivitatem redigit, atque insano auri amore Babylonium superat. Ad mentiendum proclivis est, ad pejerandum celer. Ac denique qualem habes improbissimum ac prorsus exosum gigantium, tales omnes Cappadoce esse existima, ac pro certo habe (c)... Quid tibi cum genere bellunis moribus prædicto? Quid tibi cum barbara natione? Quid te cum ignobilibus commisces? Quid cum Cappadocibus collideris?.... Quid tuam ipsius existimationem commaculas, cum illis te conferens, quibus nec ut mancipiis quisquam mente præditus uti velit? » Hæc erat antiquorum de Cappadociæ incolis opinio, adeoque de Nazianzi civibus, quippe quæ pars ejus erat, secundæ nimis Cappadociæ obscura civitas. Verum a Gregorio nostro (d) adeo nobilitata... est, verba sunt ejus biographi, ut apud extremos etiam orbis terrarum fines propter eum clara atque illustris extiterit. Neque enim Pella ob Alexandrum celebrior est, inquit, aut Persæ propter Cyrum ad tantam gloriæ splendorisque magnitudinem evecti sunt; quantum hæc propter magnum Gregorium assecuta est. Quocirca ipsi quoque ob educatum Gregorium abunde persolutam esse mercede existimo, quippe quæ et Indis et Britannis ex diometro inter se oppositis æque inclarerit. »

Quamvis autem Isidorus tam male de Cappadociis senserit et scriperit, in altera tamen epistola (e), postquam Priscum Cappadocem sic allocutus est: « Vereor ne tu illius Cappadocum partis sis, quæ omni vitiorum genere injusta est; » hæc addit: « Altera enim rursus Cappadocum pars est quam optima, πανάριτος, ex qua illi exstiterunt, qui vitæ suæ ac præceptorum luce orbis terrarum

(a) Hier., *De scrip. eccl. Greg.*, Ep. ad Hellen. ad Olymp.

(b) Isid. Pelus., lib. i, epist. 281, p. 101.

(c) Ibid., p. 125. ep. 351.

(d) Lib. 1, ep. 158, p. 64.

(e) Ibid., p. 124.

A finibus præluxerunt, δαδουχήσαντες. » Quibus verbis non alios certe quam Gregorium imaginunque Basiliū significare voluit Isidorus, ut et istis in epistola ccclii (f) : « Ego vero sanctos illos e Cappadocia exstisset assentior. Atque hoc potissimum istorum improbitatis argumentum est; » nempe Cappadocum, quorum mores indigni veterum sanctorum Patrum virtute tunc decantabantur.

Gregorius tamen Cappadociæ non illibenter meninuit, eamque, ut sese dat occasio, laudibus effert. De Georgio Cappadoce, qui Athanasio infensiissimum se præbuerat, verba faciens, sic ait (g): « Atque hic mihi charissimum solum, patriam, inquam, meam, omni criminè solutam velim: improbitas enim, non patriæ, sed iis, qui animi inductione ipsam elegerunt, assignanda est. Illa enim sacra, et apud omnes pietatis laude clara et illustris est. » Alibi (h) Cappadociam venerandam patriam suam vocat, nec minus juvenum, quam equorum bonam nutricem. Et in fine carminis ad Nemesium (i), « Cappadoces suos » dicit, et hoc nomine se gloriari profitetur.

III. Parentes Gregorii.

Parentibus ortum esse nobilibus Gregorium assortit ejus Vitæ scriptor; quod quidem incertum est de patre ipsius Gregorio; nisi quis inde illud colligere velit, quod Gregorius noster in oratione, qua defuncti patris laudes prosequitur, his verbis incipiat (j): « Ille igitur, ut patriam, genus, corporis dotes, externum splendorem, et alia, ob quæ homines magnifice de se sentiunt, ad encomiorum leges remittam, » etc. Dum enim ait Gregorius se genus patris, corporis dotes, externum splendorem ad encomiorum leges remittere, nonne indicare videtur sibi ista in laudibus parentis ponere licuisse; adeoque eum et genere, et corporis dotibus, et externo splendore, et aliis, ob quæ homines magnifice de se sentiunt, præstisset? Nisi enim iis præstisset, orator certe tali exordio risum movisset.

IV. Hæresis Hypsistariorum.

Hypsistariorum sectam profitebatur Gregorius pater; quæ secta (k) Ex gentili errore, inquit noster Gregorius (l), et legali vanitate confusa erat; quarum utriusque partes quasdam fugiens, ex quibusdam partibus confusa et constituta est. Etenim illius quidem simulacula et sacrificia rejicientes, ignem et lucernam colunt: hujus autem Sabbatum et jejunam quamdam a nonnullis cibis abstinentiam venerantes, circumcisionem aspernantur. » Ex his patet Gregorium non fuisse omnino idololatram, quamvis Gregorius, carmine *De rebus suis*, hunc « sub idolis » vixisse scripserit. Qua quidem voce non deorum aut animalium simulacula, ut Joanni

(f) Or. 21, n. 14.

(g) Or. 43, n. 3.

(h) Carm. 62.

(i) Or. 18, n. 5.

(j) Or. 18, n. 5

Clerico visum est, sed ignis aut lucernarum eleminta Gregorium intellexisse, in monito ad orationem xviii ostendimus (P. 529); idque ex relatis Gregorii verbis aperte declaratur. Quod autem Hypsistiorum nomen spectat, Græco fonte cadit, nempe voce Οὐψιστος, quæ altissimum sonat; sibique Hypsistiorum nomen vindicant, quod solum Altissimum adorent. De hac hæresi nihil legitur apud Epiphanium, Augustinum, cæterosque qui de hæresibus scripsere. Consimilia tamen fere de Euphemitis, seu Massalianis, narrat Epiphanius, hæresi lxxx; ait enim illos ex gentilibus, nec Judaismo, nec Christianismo attendentes, deos quidem dicere; nullum autem adorare, sed unum solum venerari, quem omnipotentem vocant. Quamdam etiam similitudinem habent Hypsistarii cum subortis postea Cœlicolis Africæ, de quibus Augustinus, epistola clxiii; *Codex Theodosianus*, lib. xlvi, *De hæreticis*, et lib. xix, *De Judæis Cœlicolis et Samaritanis*.

V. Mores Gregorii patris.

Longo Gregorius pater tempore in Hypsistiorum errore, nimirum ad quadragesimum quintum ferme ætatis suæ annum, versatus est. Verumtamen priusquam religionem Christianam profiteretur, moribus erat Christianus. « Ille enim, inquit Gregorius noster (a), ante etiam quam ad nostram caulan se contulisset, noster erat. Mores quippe ipsum nobis asciscabant. Ut enim multi ex nostris nobiscum non sunt, quos scilicet a communi corpore vita removet; sic contra multi exterorum ad nos spectant, quicunque nimirum fidem moribus anteverunt, ac solo nomine carent, cum rem ipsam teneant. Quo in numero meus quoque pater erat; namus quidem ille alienus, cæterum vita et moribus ad nos propendens. » Pudicitiae laude excellebat Gregorius; idem simul amabilissimus et castissimus, quæ duo haud facile in unum concurrunt. Justitiae tam tenax fuit, ut in magnis reipublicæ muneribus versatus, ne teruncio quidem facultates suas auxerit. Sed his omissis, ad annum, quo Christo nomen dedit, ac Christianam religionem professus verasque virtutes est assecutus, veniamus. Is fuit annus, quo habita est synodus Nicæna, post Virginis partum 325. Etenim ab episcopis, qui illuc contendebant ut Arii furoribus obsisterent, præcipue vero a Leontio, qui tuum metropolim gubernabat, cum sponte sua desiderium suum confessus fuisse, communisque salutis auxilium poposcisset, cæthesis sermonibus imbutus, baptismum suscepit.

VI. VII. *Gregorius pater baptismum suscepit ab episcopo Nazianzeno. — Putram fugere cogitur ab irata matre.*

Anno igitur 325 baptizatus est Gregorius, aut aliquanto post tempore; siquidem, teste Gregorio nostro (b), « Ad lavacrum accessit, cum se pro viribus suis prins purgasset; atque tum animo, tum

^a *I Cor. vii. 14.*

(a) *Or. 18. n. 6.*

(b) *Ibid., n. 15.*

A corpore, multo magis, quam qui olim a Moyse tabulas accepturi erant, purificasset. » Ex his patet Gregorium tempus aliquod impendisse, ut sordes elueret priusquam aquis baptismi purgaretur, quo purgatio prævia purgationis dono firmitatem asserret, seu gratiam in tuto poneret. Egressum ex aqua lumen circumfulsit: quo miraculo percussus episcopus, Gregorium sibi in episcopatu successorum palam ac publice clamavit. Id argumento est eum Nazianzi ab ejus Ecclesiæ episcopo baptisma suscepisse, non vero a Leontio Cæsariensi, ut putat Baronius, quem sequitur Papebrochius. Quod cum mater ejus, sictorum numinum cultui addicta, indigne ferret, patriam fugere coactus est (c), « Patris coelestis ac veræ hæreditatis causa, et matre, et facultatibus aliquandiu carere sustinens, atque hanc ignominiam æquius et facilius quam alii summos honores tulit. »

VIII. *Episcopus creatur.*

Quod de Gregorio e lavacro ascidente prænuntiatum fuerat, contigit. Creatus est episcopus anno 329, vel 328, ut placet Gothofrido Hermant, annos natus ferme quinquaginta; cumque Nazianzenam Ecclesiam per quadraginta quinque annos sapientissime adiunistrasset, exactis pene centum annis, plenus dierum, sanctissime obiit anno 373 exeunte, vel ineunte 374.

IX. *Nonna, mater Gregorii, e radice sancta prodit.*

Ipsi non diu superstes fuit piissima conjux Nonna: tali digna sponso erat, ut ipse tali dignus sponsa; atque, ut pii filii verbis utar (d), « Si quis ab ultimis terrarum finibus, atque ex universo hominum genere, præstantissimum conjugium conciliare studisset, nullum usquam hoc præstantius apliusque reperiri potuisset. Ita enim virorum ac mulierum optima et præclarissima quæque in unum confluxerant, ut hoc matrimonium, non minus virtutis, quam corporum nexus esset. » Habuit Nonna, quod ex editis a doctissimo Muratorio epigrammatibus discimus, patrem nomine Philitatium; matri nomen fuit Gorgia, fratri Amphilochius, ex quo ortus magnus ille Amphilochius Iconii episcopus. Nonna ex radice sancta prodit; acceptamque a parentibus virtutis hæreditatem tia pietate sua præclaris actionibus auxit, ut si singula percurrere animus esset, de illis volumen impleretur. Sed ea suavissimæ legel, et ex ipso fonte hauriet lector, versans Gregorii nostri scripta, in quibus saepius Nonna sit mentio. Legenda imprimis oratio xviii, quæ tota de Gregorio patre, et de Nonna; carmina i et ii, etc. Unum duntaxat referam, quod prætermittere nefas esset. Nonna ascribenda est sui ab Hypsistiorum secta sponsi ad Christianam religionem transitio, quao assiduis ad Deum precibus, dies ac noctes cum lacrymis et jejuniis obsecrando, impetravit: *Sanctificatus est vir infidelis per mulierem fidem* ^e. Non-

(c) *Or. 18. n. 5.*

(d) *Ibid., n. 7.*

nae ascribendi sunt abundantes ipsius in episcopatu fructus; Nonnae ascribenda est natorum pietas, quos enixa non minus spiritu quam carne, Deum unum timere et amare docuit; quos tam egregiis moribus ac praeceptis informavit atque imbuuit, ut singulos, aspirante gratia, ardens ad sidera virtus exerexit, atque inter sanctos ipsi numerentur cum sanctis parentibus; nimirum Gorgonia, quae fons natu maxima fuit; Gregorius, de cuius vita, rebus gestis, et scriptis dicti sunt, et Cæsarius.

X. *Quo anno natus sit Gregorius.*

Risce ergo parentibus natus est Gregorius (a), et atque ad Deum a vulva ipsa projectus, et ex materna pollicitatione ipsi donatus. » Etenim Nonna, cupiens masculam prolem, cum eam crebris precibus a Deo impetrasset, ut olim Anna Samuelem, voti compos facta pia mater, filium sibi dono Dei concessum illi a quo acceperat, Annam simulata, consecravit (b). Quo anno id contigerit gravis est difficultas, et certant inter se scriptores. Quamvis nostrum non sit tantas lites componere, quid tamen sentimus dissimulare lex operis non sinit: sed prius diversarum opinionum expendenda sunt momenta. Doctissimus ac piissimus Tillmontius, cum aliis pluribus, Gregorium nec citius nec serius anno ter centesimo vicesimo nono natum esse statuit ex pluribus Gregorii ipsius verbis, quo certe non est alius ætatis suæ testis locupletior. Palmaria imprimis videntur hæc Gregorii patris verba filium ad suscipiendum munus pastoritum impellentis (b):

Οὐπω τοσαῦτον ἐχμεμέτρηκας βλού,
Ὄσος διῆλθε θυσῶν ἔμοι χρόνος.

*Nondum tot annos vita percurrit tua,
Quot mī in sacris jam sunt peracti victimis.*

Illi duobus versiculis manifestum est Gregorium Nazianzenum natum esse, cum jam Deo ejus pater victimas offerret; sive victimas eas intellexeris quas quilibet Christianus ex corde puro offert, sive quas solius est sacerdotis aut episcopi, ut ministri, offerre. Cum autem Gregorius non ante annum 328 creatus sit sacerdos et episcopus, necesse est ut Gregorius filius ex patre episcopo sit procreatus, si victimas quas obtulit, priusquam nasceretur filius, eas esse credideris, quas soli sacerdoti offerre competit, adeoque non ante annum 328 aut 329, quo creatus est episcopus.

XI-XIII. Bollandi sententia de anno, quo natus est Gregorius. Quot annis Gregorius Athenis eloquentiae operam dedit. Resellitur opinio Bollandi.

Reclamant Bollandistæ (c), interpretes accusant, verba Græca ab ipsis male reddita Latine queruntur, et absurdissimum esse clamant, si Gregorius Nazianzenus dicatur patre sacerdote vel episcopo editus. Id quidem mirum et prorsus insolitum, nec

(a) *Reg. I, 41, 28.*

(b) *Or. 2, n. 77.*

(c) *Carm. De vita sua, v. 512.*

(d) *9 Maii, p. 370, 351.*

A cum legibus ecclesiasticis valde consonum. Sed verba Græca aliter intelligere, ne vel ipsimet Papebrochio possibile est (d); quippe qui aliter ea interpretari nequit, nisi mutando Gregorii verba Græca arbitrio suo, nullius scriptoris, nullius codicis manu exarati auctoritate. Quod mirum videri possit in viro, qui de versionibus expostulat, atque interpres minime curiosos fuisse, ubi eos maxime scrupulosos esse oportuisset, clamitat?

Legendum igitur ἑτησίων pro θυσῶν conjicit:

Ὄσος διῆλθε ἑτησίων ἔμοι χρόνος.

Quod etesiarum transit tempus mihi.

Quæ lectio nullo nititur fundamento, nec ulla ei subest notio. Quis enim credit Gregorium patrem significare voluisse, nondum tot annos vixisse Gregorium filium, quot ipse vixerit? Nam sic ipse interpretatur Papebrochius (e):

Eτιαὶ περατὰ ταῦτα νοῦνται σοι,

Ἐποιεῖται, εἰπειν.

Sed correctionis suæ et licentiam, » sic enim ipse appellat, agnouit postea; confessus est etiam vir candidus eam nullius manuscripti auctoritate fulciri, ac deum pollicitus banc se libenter dimisssum, cum vel aliam magis fundatam certamque invenerit quispiam, vel explicandæ phraseos istius rationem aptiorem. Aliam ipse Papebrochius lectio nem invenit (f), seu potius finxit; cuius non major quam prioris auctoritas esse potest, cum nullius ipsa codicis auctoritate fulciatur; et quæ suo, si admitteretur, plus noceret, quam saveret fabricatori: sic igitur legendum suggestit:

Ὄσος διῆλθε δις λών ἔμοι χρόνος.

Bis quantum eundo labitur tempus mihi.

Satus est, ut ait noster Prudentius Maran in *Vita sancti Basili* (p. 58), « cum Tillmontio fatueri, legem ecclesiasticam de continentia episcoporum nondum in omnibus omnino Ecclesiis viguisse, quam apertissimum locum ejusmodi conjecturis attentare. » Recete, si prius demonstrari posset legem illam in Cappadocia non viguisse, quod quidem probare non facile fuerit.

Est aliud Gregorii textus, qui ad confirmandam sententiam Tillmontii de anno quo vir sanctus natus est, non minus idoneus videtur: ait namque Gregorius, cum Athenis in patriam redditum parabat anno 355, se longum tempus studio eloquentiæ impendisse, ac se jam circiter tricinta annos natum. Ilæc sunt ejus verba:

Καὶ γὰρ πολὺς τέτριπτο τοῖς λόγοις χρόνος.

Ἄλητη τριάκοστον μοι σχέδδει τοῦτ' ἥπος (g).

Verum ex adverso occurunt Bollandistæ (h), atque in eo disputant. « Gratus, inquiunt, præsumunt si quari annus ætatis, ubi annus studii, acquirende eloquentiæ Athenis impensi, multo congruentius potest intelligi..... Alias enim quomodo tempus an-

(e) *Toni. II Maii, p. 845.*

(f) *Tom. VII Maii, p. 657.*

(g) *Carm. De vita sua, v. 258.*

(h) *9 Maii, p. 371.*

norum octo vel decem (nec enim plures tunc numerare posses, si solum erat tricenarius), longum dixisset ad eam exercitationem, cui plurimi totam dicabant vitam, neque vel extrema aetate orationis artis perfectionem se assecutos credebant? Ergo ne decem vel octo anni eloquentiae studio Athenis impensi, viro Christiano, qui jam antea per plures annos, tum Nazianzi a parentibus, tum Cæsareæ, aliisque in locis a doctissimis magistris in omni litterarum et scientiarum genere fuerat institutus, sat superque erant, ut ipsi dicere licet se longum tempus in eo curriculo trivisse? An vero necesse est, ut vitam quis totam dicaverit studio eloquentiae, quo vere possit dicere se longum tempus huic exercitationi impendisse? Potuit ergo dicere Gregorius, quod eum dixisse manifestum est. Imo miror Gregorium tot annos Athenis versatum; Gregorium, inquam, quem mater a Deo precibus impetrarat, pollicita se ei dicaturam, si votis annueret; quem a vulva ipsa ad Deum projecerat; qui se a matre Deo dicatum norat; cui, cum jam pueritia aetatem transisset, divinæ Scripturæ exempla instillarat, quibus significaret parentum vota. Abrahæ historiam et Isaæ, Annæ et Samuelis; quem, cum eum Deo puerulum obtulit, sic affata erat (n):

*Nate, ego te virum Christo, charissime, munus Offero, quo matris rotum promissaque firmes;
Quæ te concevi precibus, quaque optimus ut sis
Et vita eximius, flagranibus expeto rotis.
Hoc genitricis erat votum: cui protinus ipse
Cedendum, in tenera quamvis aetate, putavi.*

Equis, hæc serio perpendens, in annum induxit Gregorium, qui pietatem a parentibus cum lacte hauserat, ad annum usque aetatis LV acquirende eloquentiae operam dedisse: nec ipsi, post impensos huic studio Athenis octo vel decem annos dicere licuisse se longum tempus impendisse?

XIV. *Imberbis Gregorius rediit Athenis.*

Adeo autem annum LV non attigerat, cum Athenis rediit Gregorius, ut se tunc et Basiliūm ex imberbibus viros factos suisse dicat. Ως δ' οὐν ἐπανήκαμεν, μικρὸν τῷ κύρῳ καὶ τῇ σκηνῇ χαρούμενοι, καὶ δօν τὸν πολλὸν πόθον ἀφοσάσασθαι (οὐ γάρ αὐτὸν γε εἶχομεν θεστρικῶς, οὐδὲ ἐπιδεικτικῶς), τάχιστα ἐγένεμεθα ἡμῶν αὐτῶν, καὶ τελοῦμεν εἰς ἄνδρας ἔξι ἀγενέων, ἄνδρικώτερον τῇ φιλοσοφίᾳ προσβαλοντες. Auero imberbem se esse dicere potest vir LV annos natus? Ut igitur, inquit Gregorius (b), domum reversi sumus, cum aliquantulum mundo ac scenæ serviissemus, quantum scilicet satis erat, ut plurimorum obsequeremur cupiditati (neque enim ipsimet ad theatrum et ostentationem propendebamus), continuo facti sumus juris nostri, et ex imberbibus facti vii ad philosophandum nos contulimus generosius. Quid ad hæc Bollandistæ? Solentes sibi videntur, verba Gregorii in metaphoricum sensum detorquentes,

(a) Carm. *De rebus suis*, v. 445, et seqq.

(b) Or. 43, n. 25.

(c) 9 Maii, p. 571.

A quod etiam signant addita particula et tanquam ex imberbibus. Sic, inquiunt (c), nec quod ex imberbibus, dicat (Gregorius), factos viros, debet cum respectu ad aetatem accipi, sed referri ad animum; qui tunc primum viriliter erigi coepit ac roborari, cum seposito aliis placendi studio, quod imperfectorum est, ad veram solidamque virtutem, quæ est virorum perfectorum, conatum suum intenderunt. Hæc profecto a Bollandistis inconsidere dicta, fas sit dicere; nec injuriam se Basilio et Gregorio facere cogitarunt, cum aiunt, et tunc primum, scilicet cum annum aetatis quinquagesimum quintum attigissent, eorum animos et viriliter erigi coepisse ac roborari, et seposito aliis placendi studio, ad veram solidamque virtutem conatum intendisse. Egregia vero laus Basillii et Gregorii! Imo maxima contumelia. Tantorumne viorum animus, non nisi exactis LV annis, et viriliter erigi coepit et ad veram solidamque virtutem conatum intendere? Considerent Bollandistæ quid scripserint.

XV. *Objecta Bollandi.*

Plurima objicit Paperochius: 1º Qui fieri posuit ut Gregorius, qui vix quadragenario major erat secundum Tillemontii calculum, cum paulo post fratris Cæsarii et Gorgonæ sororis mortem carmen de rebus suis scripsit, queratur (d) et iam caput canis albescere, rugosaque membra ad tristis vite occasum prona ferri? 2º Quomodo Nonna quinquagenaria filium peperit? Eam enim Gregorius, non solum ὅμοιογον, et conjugem, et verum etiam ὅμοιορον, et cotaneam suisse asserit, τὴν πολὺ τε καὶ ἥθεσ, et moribus et canitie æqualem. 3º Quomodo id tacitum prætermisisset filius in oratione, qua parentum laudes prosequitur, multa longe minutiiora expendens? Suis quidem non caret difficultatibus Tillemontii opinio, sed quæ tamen solvi possint. Age ergo, 4º mirum esse non debet senectutis incommoda circumvenisse Gregorium priusquam ad eam aetatem, qua senectus appellatur, pervenisset. Id enim non tam illius annis, quam infirmitatibus, studiorum ac penitentiae laboribus, quibus jam fractum ipsius erat corpus, et senectutis incommoda supervenerant, tribuendum. Quod autem aiunt, Gregorium silentio non suisse prætermisserum, si ex matre tam proiectæ aetatis esset natus; ut id concedamus, certe silentio non prætermisit, si minus in oratione, qua parentes laudavit, saltem in carmine *De Vita sua*. Ibi enim narrans, quomodo sua eum mater statim ab utero obtulerit Deo; ac deinde iterum offerens, cum jam rationis esset particeps, consecratis sacrorum librorum tactu ipsius manibus, quibus verbis eum allocuta fuerit, sic prosequitur (e):

*Jam carum filium aliquis divinitus datum bonum,
[optimus,*

(d) V. 507 et 308

(e) Carm. *De rebus suis*, v. 442 et seq.

*Proferantem ut sacra victimam fieret, ad aram ad-
[duxit,
Saræ tardipara prolem. . . .
Nunc ego te vivum Deo munus, ut promisi.
Offero.*

Suam namque matrem conferens Gregorius cum tardipara Sara, eam quoque, ut ipsius verbis utar, δύτεον, tardiparam fuisse satis indicat.

XVI. In sententia Tillemontii gravissima est difficultas.

Verum ana longe gravior est in opinione Tillemontii difficultas, quæ maxime scrupulum movet Papebrochio, nec imerito, atque etiam nobis ipsis. Vix enim adduci possumus, ut patre episcopo, qui quinquagenario major erat cum episcopale munus suscepit, natum esse credamus Gregorium. Nihil tale apud omnes hujus saeculi scriptores, qui de Gregorio verba fecere, reperitur. Nihil apud Hieronymum, qui hujus doctoris consuetudine usus est, quo etiam magistro se Scripturas sacras deditisse gloriatur. Si patre episcopo natus esset Gregorius, quomodo Hieronymus, qui id profecto non ignorasset, his verbis Pammachio scripsisset : « Episcopi, presbyteri, diaconi, aut virgines eliguntur, aut vidui, aut certe post sacerdotium in æternum pudici? » Quomodo idem sanctus doctor Jovinianum sic alloqui ausus fuisset (a) : « Certe confiteris non posse esse episcopum, qui in episcopatu filios faciat; alioquin, si deprehensus fuerit, non quasi vir tenebitur, sed quasi adulter damnablebitur? » Nec vero Hieronymini de consuetudine tantum Occidentalis Ecclesiæ loqui respondere licet, si quidem contra Vigilantium disputans : « Quid faciunt, inquit, Orientis Ecclesiæ, quid Ægypti, et sedis apostolicæ, quæ aut virgines clericos accipiunt, aut continentes; aut si uxores habuerunt, mariti esse desierunt? » Innumeros conciliorum canones, veterumque Patrum testimonia fas hic esset subiecere, quibus sacerdotes quarto saeculo ab uxoribus abstinuisse manifestum est, quique non sinunt credere Gregorium patre episcopo natum esse. E medio si abasset is, qui est in Tillemontii opinione, scrupulus, hanc per obstantes difficultates sequeremur, quæ quidem leviores sunt quam quæ in aliorum opinionibus occurunt.

XVII. Contrariae opinionis incommoda.

Suidas scribit Gregorium nonagenario majorem obuisse, adeoque natum anno 299; ex quo sequetur Gregorium octogenarium fuisse, cum Constantinopolim ad defendendam catholicam fidem profectus est. Sed quis credit virum octogenarium illuc ea præstissem, quæ præstitit; paresque tantis laboribus subeundis hac aetate vires habuisse, tanta vi dicendi valuisse et efficacia, ut auditores omnes, non modo catholice fidei addictos, sed ipsos etiam haereticos sibi devinciret? Ex ipso enim Gregorio discimus,

« Eccl., x, 3.

(a) Lib. 1 adv. Jovin.
(b) N. 72.

A nullum fuisse, quamcumque religionem præsteretur, qui ejus sermonibus, ad quos concursu magno accedebant, non delectaretur. Quid si addiderimus Gregorium, postquam relicta Constantinopoli in otia tuta recessit, longum *De Vita sua* carmen, hujusque carminis veluti quamdam appendicem (sic enim nobis appellare licet conditum in episcopos eorum temporum), carmen acri ac vehementi stylo, immensam aliorum carminum, quæ « Carmina cygnæa » vocant, copiam condidisse? Deinde, ut cætera omittam, Gregorius, qui anno 562 ad sacerdotalem dignitatem electus est una cum Basilio, annos sexaginta tres habuisset ex Suidæ calculo, videlicet natus anno 299. Queritur tamen maturius se factum sacerdotem, in oratione secunda. « Ne extrema quidem senectus, inquit (b), hinc rei præstituta, longum tempus censeri debet. » Quibus verbis manifeste satis indicat se juniores fuisse quam oportuisset; posteaque hæc, ad confirmandum quod dicerat, asserta verba Salomonis : « Væ tibi civitas, cuius rex junior est! » Vir certe sexagenario major queri non potest, nec debet, se citius sacerdotale munus suscepisse.

Quod spectat Bollandistas, in sua *Chronologia Vitæ S. Gregorii expensa et innovata*, Suidæ opinionem amplectuntur; quam ut tueantur, omnibus nervis contendunt in vertendis explicandisque quibusdam Gregorii testimonii, quæ ipsis incommodant; nec tamen feliciter, si quidem vela dare retrorsum, novasque subinde interpretationes afferre coguntur, quæ vel ipsis non admodum placent. Quapropter sibi non constant, nisi in eo, quod Gregorium patre episcopo natum constanter negant. Candide satetur Papebrochius (cujus animi candoris alia laude digna habemus testimonia), cum eruditioribus quibusdam amicis nonnulla eorum, quæ proposuit innovandæ chronologicæ fundamenta, communicasset; se non omnes æque assentientes habuisse. « Erant, inquit (c), quibus videbatur superstitionis sollicitudo cavendi, ne ex patre jam episcopo natus crederetur Nazianzenus; metuebantque ne ex nostræ ac paulo superioris aetatis præjudicio procederet illa, haereticis nuptuariis risum motura, » etc. Demum postquam diu disputavit, modo hoc, modo illuc inclinans, ipsi alternanti fere potior videtur Baronii sententia « Interim, inquit (d), qui nihil mutatum volet, eo, quod 'Ethicas' ipsi non videantur pro « anni curriculo » posse per metaphoram accipi, sequatur « Baronii sententiam. »

XVIII. Baronii sententia.

Ea autem est Annalium parentis sententia; per hyperbolæ locutum fuisse Gregorium patrem, cum his verbis, « nondum tot annos, etc., » suadere filio conaretur, ut pastoritiam curam susciperet;

(c) App. ad l. VII Maii, p. 844.
(d) Ibid., 845, col. 1.

quomodo s^epē non multū grandiores natu lantillo se junioribus dicunt, se id de quo agitur sciisse priusquam nascerentur alii. Hac ratione scrupulum iis ex animo evelit, qui ut credant Gregorium patre episcopo natum esse adduci non possunt. Censet (a) namque eum etiam « patre nondum Christiano natum. » Verum Baronius scrupulū simul sua interpretatione donat et auferit. Illis quidem auferit, qui censem Gregorium patre episcopo natum non esse; donat autem aliis, atque imprimis Tillemontio, qui Gregorium absque mendacio sic loqui non potuisse, et tali hyperbole graviter offendit veritatem affirmat.

XIX. Quaelibet opinio suis laborat difficultatibus. Minoribus urgetur que statuit Gregorium patre christiano, sed nondum episcopo natum.

Nulla ex his omnibus est opinionibus, quae non multis gravibusque difficultatibus laborebat. Illa porro, nobis omnia meditantibus incommoda, minoribus urgeri visa est, quae Gregorium patre nondum episcopo, sed jam Christiano natum anno 325 aut ineunte 326 statuit ex ipsis Gregorii verbis. « Annus inibi, » inquit (b) « jam pene tricesimus erat, » cum Athenis, anno 335 vel 336, discedere cogitabat. Nasci ergo debuit anno 323 excunite, aut ineunte 326, ut trigesimus illi annus esset is quo Athenas reliquit. Ejus pater nondum erat episcopus; sed eum Christianum tunc fuisse, quamvis contra sential Baronins, colligimus ex carmine quinto ubi ait Gregorius se natum statim a Nonna Deo oblatum: deinde addit, « et a parentibus suscepit dominum : » καὶ ἐξ τοξέων ὑπέδεκτο δῶρον. Igitur ipse quoque Gregorius pater filium vero Deo obtulerat, proindeque eum tunc colebat. Carmine etiam alio (c), postquam narravit quomodo vix natus Deo dicatus fuerit et oblatus, instar vituli vel agni; « non enim dicere audeo, ut novus quidam Samuel, nisi ad eorum qui dederunt desiderium respiciam. »

XX. Alia verborum Gregorii patris interpretatio ex Memor. Trev. Apr. 1707, art. L, p. 711.

Jam vero si roges qua ratione Gregorii textum interpretemur, ex quo alii eum patre episcopo natum colligunt, accipe. Verba ipsa huc revocanda et oculis subjicienda.

Οὕπω τοσοῦτον ἔχμεμέτρηκας βίον,
“Ουσός παρῆλθε θυσιῶν ἐμόι χρόνος.

Nondum tot annos vita percurrit tua,
Quot mi in sacris jam sunt peracti victimis.

Gregorii verba sic reddunt qui eum patre episcopo natum esse contendunt: verum hi addunt in sua interpretatione, quod in Græco textu non apparet, nempe « peracti. » Porro textui nihil addatur nec detrahatur, sed ad verbum reddatur. Sic optime reddidit auctor epistolæ, in commentariis Trevolianis, ex qua hæc hauisimus :

(a) 9 Maii, p. 375, col. 1, n. 9.

(b) Carm. De anim. sue calam., v. 109.

(c) Carm. De vita sua, v. 88.

*Nondum tantam emensus es vitam,
Quantum præteriit mihi sacrificiorum tempus.*

Non ait Gregorius facta a se, sive ut sacerdote, sive ut episcopo, sacrificia; sed filium suum tantam nondum vitam esse emensum, quantum sibi ipsi sacrificiorum tempus « præteriisset. » Quid porro vetat quominus dicamus sacrificia ea esse sacra mysteria, quibus post susceptum baptisma interfuerat, quorum particeps fuerat, imo que etiam, si minus ut sacerdos, saltem ut Christianus suo modo per aliquot annos obtulerat, quemadmodum fidèles offerre solent, juxta hæc Missæ canonis verba : *Memento etiam, Domine... et omnium circumstantium, quorum tibi fides cognita est et nota devotio, pro quibus tibi offerimus, vel qui tibi offerunt hoc sacrificium laudis?* etc. Ex quo ergo suscepérat baptisma Gregorius, sacris mysteriis interfuerat, horum particeps fuerat, exinde « sacrificiorum » tempus ipsi fluere cœperat, ut ipsi dicere licuerit filium alloquendo : « Nondum tantam emensus es vitam, quantum præteriit mihi sacrificiorum tempus. » Quid quidem longe verissimum erat. Quin, Theologus ipse, carmine *De Vita sua* (d), sic Deum afflatus : « Precor, si quando te pater et veneranda mater aut victimis puris et sanctis inumeratis sunt ; » victimarum nomine pia opera ex charitatis affectu Deo oblata hand dubie intelligens; et carm.

x (e), « animæ victimas incruentas » ueniorat : quid igitur obstat, quominus eodem sensu Gregorius pater sacras victimas intellexerit; idque solum versibus illis declaraverit; videlicet non tot vitæ annos decurrisse filium, quod ipse in offerendis Deo Christianis operibus impenderat?

XXI. Gregorii verbis mendacii nota non debet inuri.

Præterea, cum Baronio licet dicere, per hyperboleū sic locutum fuisse Gregorium; quod illæsa veritate potuit poeta. Certe Gregorius pater his verbis nec fecellit filium, nec fallere intendit, aut potuit, nec aliud demum significare voluit quam quod filio notissimum erat. Mirum profecto est his Gregorii verbis mendacii notam inuri ab iis, qui fateuntur cum Bollandistis Gregorio licuisse dicere absque mendacio, matrem suam coartaneam fuisse patri, Ιούνιοι τε καὶ θεοί, quamvis annis decem atque etiam amplius eam juniores fuisse concedant.

XXII. Patre nondum episcopo natus est Gregorius.

His omnibus expensis, arbitramur Gregorium patre nondum episcopo natum, et Gregorium patrem per hyperboleū locutum fuisse, nec ejus verbis ulla-tenus veritatem attentari. An vero Gregorius Gorponia sorore junior, seniorve fuerit, dubitant nonnulli, nec facile est desinire, ut Papebrochio placet. « Potuit certe, » inquit, primo partu nata femina, in matre acuisse desiderium proliis masculæ. « Sed levissimam, imo nullam hanc esse difficultatem quis

(d) V. 416, 419.

(e) Carm. De dir. vitæ generib., v. 40.

non intelligat? An vero in Anna, quam cum matre sua conferre solet Gregorius, et illuc quidem potissimum, « primo partu nata semina acuit desiderium proliis masculæ? » Ut ergo stet comparatio Nonnæ cum Anna, rectius Gorgoniam juniorem fratre Gregorio fuisse inferretur; quod plures Scholiastæ (a) confirmant.

XXIII. *Gregorius nascitur. Prima educatio in domo paterna.*

Itaque natus videtur Gregorius (sive senior, sive junior Gorgonia fuerit) anno 525 vel 526, patre nondum episcopo, sed Christiano, ut iam diximus. Ab ipsis incunabulis pie a piis parentibus educatus est, qui regendæ ipsius pueritiae curam ipsi suscepere. Cum eam ætatem, quam dicunt rationis experientem, pertransisset, eum mater, quem jam statim ab ortu Deo obtulerat, atque etiam priusquam nasceretur dicaverat, iterum obtulit et dicavit; sacris litteris pueri manus lustravit, libros divinos teneris manibus tractandos exhibendo; quibus eum votis obstrinxisset significavit, atque hortata est ut matris promissa factis expleret. Ipse protinus annuit, quamvis in tenera ætate, rataque omnia habuit, ac persicere semper studuit (*b*). Optimis in domo paterna, ubi præclara virtutum exempla præ oculis habebat, præceptis informatus, gravitatis senum aliquid præferebat, ætate simul et ratione crescens. Crescebat et boni cupiditas, quemadmodum ex multis nubes coire solent. Librorum, qui de rebus divinis tractant, lectione oblectabatur. Cum viris probis frequens erat. Sic tenera mens optimis imbuiebatur moribus, formamque pietatis induebat, donec tempus adisset, quod eum sacro fonte ablendum esse Christus notum ficeret; qui singulari beneficio servum suum affecit, eumque verbis compellare dignatus est (*c*). Castitati alligavit, carnem frenavit, flagrantem sapientiæ divinæ amorem inspiravit, ac vitæ monastice, πονάγου βιότοι, quæ vitæ futurae prælendum est.

XXIV. *Ardor serrandæ pudicitiae.*

Divinus quidam incessit juvenis animum ardor
servandæ pudicitiæ, quem visum cœlestè ipsi in
sonnis ostensum magis imagisque firmavit. Hæc
sumt, ut ego quidem opinor, miracula, quies Deus,
qui sic pias mentes ad salutem trahit, ejus desiderio
calcar addidit, ut ipse scribit Gregorius (*d*), dubi-
tans an ea tegere debeat, quod animi parum grati-
est, an prædicare, quod fastum videtur sapere.
Rem tamen ipse totum aperit in carmine *De animæ
sua calamitatibus* (*e*), nocturnunque visum narrat,
quo Deus ipsi castioris vitæ amore inimisit,
et cum adhuc puer parvulus esset, nec tamen om-
nino parvulus, sed ea ætate qua boni et mali
imagines in animo inscribuntur, mensque nondum

Acertis cogitationibus formam accipit. His Gregorii verbis manifestum est, id contigisse cum adhuc in domo paterna, non autem cum jam Athenis versatur, ut Rusinus perperam scripsit.

XXV. Visum nocturnum quo castitatis amore accenditur.

Virgines duas videre sibi videbatur proprius stan-
tes, candidisque vestibus colluentes, ambas formo-
sas, ejusdemque ætatis, quibus ornamento erat in-
ornata forma. Quærenti Gregorio quænam essent,
et unde venissent, altera se castitatem esse dixit,
altera temperantiam : cumque ipsum hortata essent,
ut mentibus mentem et faciem facibus jungeret, quo
eum miro fulgore splendentem in cœlum ferrent,
protinus in cœlum evolarunt. Cum igitur viso no-
cturno incensus esset Gregorius, amor castitatis,
cujus fulgor intimis animi recessibus contineri non
poterat, in eo splenduit.

XXVI. *Piorum virorum consuetudinem expelit.*

Primum igitur congressum piorum virorum appetivit, qui matrimonii vincula fuderant, seque a terrenis hominibus sejunxerant, ut Christum regem animi penitus sequerentur (*f*). Hos unice amans et toto corde complectens, spei cœlestis duces habuit (*g*). Postea grave matrimonii jugum excussum, præclarum eorum, qui perpetua virginitate florent sortem exoptans. Non convivia, et quæcunque juvenibus curæ esse solent, ipsi placebant; non mollis vestis, non petulans risus, non scopuli et montes, non equi et canes venatici. Ea omnia missa fecit; projectaque omni vitæ hujus felicitate, austerae temperantiae collum submisit. Ex singulari illo, quem tunc hausit animo, castitatis amore, condita postmodum ab eo fuisse illa insignia poemata, quibus laudes virginitatis et præcepta ad virgines continentur, recte cum Papebrochio coligas.

XXVII. Gregorii studia extra limen proferuntur.

Postquam intra domum paternam sic primum instituta fuit Gregorii pueritia, sacrarumque litterarum studiis et omni virtutum genere informata, extra limen prolata sunt ejus studia (h). Quamvis enim nihil unquam antiquius sacris litteris habuerit, externas tamen investigare et comparare non est dignatus, eo nimurum consilio, ut veris litteris per nothas ferret opem; ne superbe jactitarent se, qui nihil praeter inanem eloquentiam in gutture et suavibus vocum sonis sitam norunt; neve sophismatum nexibus implicaretur. Itaque, « Cum aetate jam adolevisset, inquit ejus Vitæ scriptor (i), Cæsaream profectus, illicque cum præstantibus quibusdam magistris consuetudine habita, doctrinaque non exigua collecta, in Palæstinam navigavit. »

(a) Elias Cret., in edit. Bill., t. II, p. 761.

(b) Carin. *De vita sua*, v. 95 et seq.

(c) Carm. *De rebus*, v. 455.

(e) Carin. 5. v. 205.

E. CARLIS. 3, V. 203.

(1) Ib., v. 281.

(b) *ibid.*, v. 505.

(i) *Vita Crux*, p. 4.

XXVIII. Cæsaream Cappadociae proficiascitur.

Nullus certe ambigendi locus, utram Cæsaream petierit Gregorius. Etenim Cæsaream, quæ in Cappadocia sita est, non Palestinam ubi altera est Cæsarea, tunc navigavit. Viri tamen docti plures Cæsaream Palæstinæ intelligunt, imprimis Billius, Baronius, atque etiam ipse Tillemontius; quorum opinionem auctor *Vitæ Basiliæ* (p. 40, 41), novæ editioni operum sancti doctoris præviæ, validissimis momentis impugnat et refellit.

XXIX. In Cappadocia primum amicitiam cum Basilio junxit Gregorius.

Narrat Gregorius Nazianzenus (*a*) se et Basilium, « Ve uti fluxum quendam fluminis, ex eodem patriæ fonte in diversas regiones doctrinæ cupiditate dissectos, rursus, velut ex composito, Deo videlicet ita impellente, Athenis coivisse. » Uterque ergo in Cappadocia conjunctus fuerat, quod perperam negat Papebrochius (*b*), qui etiam asserit Gregorium et Basiliū primum Athenis mutuo se novisse: uterque inde in varias regiones profectus non alter e Ponto, alter e Cappadocia. Id confirmatur verbis Gregorii in eadem oratione (*c*), ubi Athenas sibi « vere aureas, dicit, ac si cuiquam alii, bonorum parentes. Nam illæ mihi hominem, non illum quidem ante ignotum, sed tamen plenius noscendum præbuerunt. » Ἐκεῖνας γάρ μοι τὸν ἄνδρα τοῦτον ἐγνώσαν τελεώτερον, οὐδὲ πρὶν ἀγνοούμενον.

Idem efficitur vel ex ipsis Gregorii verbis, quibus post Billium et Baronium Tillemontius Cæsaream in Palestina indicari arbitratur. Hæc sunt Gregorii verba in Oratione *De Basiliī laudibus* (*d*), habita Cæsarea: Ἐπὶ τὴν Καισαρέων πόλιν ἐπειγεται, τῶν τῆς μεθέξων παιδευτηρίων ταύτην δὲ λέγω τὴν περιφανῆ τε καὶ ἡμετέραν, ἐπεὶ καὶ τῶν ἔμῶν λόγων αὕτη καθηγεμῶν καὶ εἰδάσκαλος, τὴν οὐχ ἡττον λόγων μητρόπολιν ή τῶν πόλεων, ὃν ὑπέρκειται, καὶ καθ' ὃν ἔχει τὴν δυναστείαν· ἦν εἰ τε; τοῦ ἐν λόγοις χρήσους ἀποστερήσειν, ἀφηρηκάς ἔσται αὐτὸν τὸ κάλλιστόν τε καὶ ἴδικώταν. Ἀλλα μὲν γάρ τῶν πόλεων ἀλλοις ἀγάλλονται καλλιωπίσμασιν, η̄ παλαιοῖς η̄ νέοις, σπως ἀν., οἶμαι, τῶν διηγημάτων ἔχωσιν, η̄ τῶν ὄρωμένων· τῇ δὲ λόγῳ, τὸ γνώρισμα, ὅπερ ἐν τοῖς ὅπλοις η̄ τοῖς δράμασι τὰ ἐπίσημα. Cæsaream, ut scholarum illius civitatis particeps esset, contendit; hanc, inquam, illustrem civitatem, et nostram: nam meorum quoque studiorum dux et magistra exstitit; quæ non minus litterarum atque doctrinæ, quam urbium, quibus præcellit et dominatur, metropolis; quam si quis doctrinæ palma spoliaverit, rem omnium pulcherrimam ipsique maxime propriam eripuerit. Nam, cum aliæ civitates aliis ornamentis, vel antiquis, vel novis glorientur, prout, opinor, vel historiis, vel

A rebus quibusdam visendis ornatae sunt; hanc conira, ut arma vel tragedias notæ quædam atque insignia, sic litterarum gloria nobilitat illustrèmque reddit. »

XXX. Cæsarea Cappadociae litteris suit insignis.

Nihil est in his verbis, ut observat noster Prudentius Maran (*e*), quod non optime conveniat Cæsareæ Cappadocum. Apte quidem Gregorius urbem, in qua loquebatur, et voce et manu designans, dicebat: « Hanc, inquam, illustrem civitatem, et nostram; » Ταύτην δὲ λέγω τὴν περιφανῆ τε καὶ ἡμετέραν. Non putat Tillemontius hanc Cæsaream a studiis litterarum, ut a præcipuo urbis ornamento, laudari potuisse. Sed, ut omittam Eusebium, qui Cappadocie præsules doctrina inter alios eniuisse testatur (*f*), ipse Basilius Gregorii testimonio suum adjungit, et litteris inter patriæ ornamenti dat palam. Sic enim loquitur (*g*) de eo statu in quæ divisione Cappadociae redacta erat: « Spectaculum sœdisimum facta est, quæ prius tum de litteratis viris... gloriabatur. » Similiter in alia epistola (*h*), litterarum studia inter ea quæ civitati nomen et famam pepererant, præcipue commemorat. An vero Gregorius, pronuntiato nomine Cæsareæ, admonere poterat auditores, Cæsaream, de qua loquebatur, non eam esse in qua orationem habebat, sed illustrem illam in Palestina Cæsaream designari? Certe si de Cæsarea Palestina locutus fuisse Gregorius, auditorum animos offendisset, ne dum benevolentiam captasset, meritoque expostulandi ansam præbuisset Cappadocibus, qui litterarum et eloquentiæ laudem nec Cæsariensibus Palestinae, nec aliis civitatibus concedebarant. Quomodo etiam Cæsaream Palestinae « civitatem nostram » dicere licuisset, imo « patriam » appellare, ubi ait (*i*), « ex eodem patriæ fonte....dissectos....Athenis coivisse? »

Dudit (*j*) hæc verba Gregorius, quæ item dirimunt: « Jam quæ sequuntur, ii exponant, qui et eum apud se erudierunt, et fructum ex ipsius eruditione ceperunt; quantus videlicet magistris, quantus æqualibus esset. » Quis ambigendi locus, utris Cæsariensibus narranda Gregorius relinquat? Iisque, qui longe remoti erant, nec maiorem ex Basiliī eruditione utilitatem quam alie civitates percepérant; an iis quos alloquebatur, quique et Basiliī studiorum meminisse poterant, et qui ejus doctrinæ per tot annos imbuti fuerant? Cum igitur his verbis manifeste Cæsarea Cappadocum dignoscatur, immrito querit Tillemontius, quod pace tanti viri dixerim, cur Gregorius, qui Cæsareæ perorabat, Basiliū in hanc urbem venisse concepitis verbis nondicat; cur non eam designet, nisi ejusmodi notis, quæ saltem ei cum altera Cæsarea communes sint. Quod autem olicuit Tillemontius ex eo quod Gre-

(a) Or. 43, n. 45.

(b) 9 Maii, p. 379, col. 2, not.

(c) Or. 43, n. 14.

(d) Ibid., n. 45.

(e) Vita Basil., ibid.

(f) Vita Const. c. 43, p. 548.

(g) Epist. 76.

(h) Epist. 74.

(i) Or. 43, n. 45.

(j) Ibid., n. 13.

gorius Cæsaream, de qua loquitur, « civitatem nostram » appellat, quia « ipsius studiorum dux et magistra exstitit ; » quod, inquam, objicit vir doctus, ut probet hæc verba non esse accipienda de Cæsarea Cappadociae, quam Gregorio « suam » aliis de causis, atque imprimis quod suæ provinciæ metropolis esset, appellare licebat, in ipsum regeritur. Etenim, cum Cæsaream Gregorius ob disciplinas, quas ibi hauserat, non solum ob metropolitica jura, « suam » diceret; rationem addere debuit, cur eam singulari modo suam appellaret, alioquin nemo non existimasset eum ad jura metropolis respicere (a).

XXXI. *Litterarum amore in Palæstinam se confert.*

Idem litterarum amor, qui Basilium et Gregorium Cæsareæ Cappadocum conjunxerat, alterum ab altero distraxit. Basilius namque inde prosectorus est Constantinopolim, Gregorius vero in Palæstinam navigabit : « Ob artis oratoriæ amorem in Palæstina scholis, tum florentibus, moratus. (b) » Illustres enim erant scholæ ille ac florentissimæ, in quibus ex Christianis olim, Pamphilus martyr, Eusebius, aliqui doctissimi viri professi fuerant; his autem temporibus, Thesperium Gregorius, ut scribit Hieronymus, rhetorem, eloquentiæ præceptorem habuit; et inter socios Euzoium, qui postea, imperante Valente, patrocinio Arianorum creatus episcopus, Cæsariensem sedem occupavit.

XXXII. *Alexandriam peti.*

Aliquandiu commoratus in Palestina Gregorius Alexandriam se contulit, cuius urbis scholas olim illustrarunt Clemens, Origenes, aliqui viri pietate et scientia commendandi, et quas demum Didymus celebriores reddidit. Adhuc noster Gregorius, licet ex voto Deo oblatus, erat catechumenus, ex usu, seu potius abusu illorum temporum, antiquis Ecclesiæ moribus traditionibusque apostolicis adversante, quem ipse postmodum Gregorius, Basilius, Gregorius Nyssenus graviter insectati sunt.

XXXIII - XXXIV. *Athenas navigat et gravi tempestate jactatur. — Validitas baptismi per laicos collati non satis nota Græcis.*

Demum hæustis utriusque Cæsareæ et Alexandriæ scientiarum fontibus, majori animi ardore Athenarum flumina sitiens, moreque impatiens, consensu navi Æginea circa medium Novembrem, quo tempore periculosissimæ tempestates exoriri solent, in Græciam per mare Parthenicum navigat. Itaque vix iam paululum navis processerat, cum gravis exorta

A est tempestas, quam egregio metro cecinit (c). Omnia præsentem omnibus mortem intentabant : Gregorio autem mors anime longe majorem formidinem afferebat. « In periculuni enim miser veneram, inquit (d), ne non initiatus e vita discederem, spiritualem aquam inter exitiosas et mortiferas undas desiderans. » Clamat, obsecrabat, breve quoddam temporis spatium expetebat; tantos demum gemitus quebat, ut carteri, quod vix credibile est, omissis quisque propriis calamitatibus, suas Gregorii ejulatibus preces jungerent, ejus infortunio condolentes. Omnes, etiam qui Deum ante non norant, Denm invocabant, ut scribit Gregorius (e); quod certe argumento est plures in ea navi fuisse fideles Christianos, baptismo initiatos, a quibus et ipse Gregorius necessitate compulsus eum petere et suspicere poterat (f) : quod quidem licere docent Tertullianus, Hieronymus, Augustinus, aliqui doctores, atque etiam approbat Ecclesia. Quomodo ergo ipsi in mente non venit, ut a vectorum quopiam baptismum peteret ? Validitas baptismi per laicos collati non satis nota fuisse Græcis videtur. Sic Basilius, post Cyprianum et Firmilianum, in epistola canonica, canone 1º : « Quare eos, inquit (g), qui ab ipsorum partibus stabunt, tanquam a laicis baptizatos, jusserrunt veæ Ecclesie baptisimata ad Ecclesiam venientes exergari. » Quibus verbis liquet collatum a laicis baptismata irritum apud Græcos habitum fuisse.

XXXV-XXXVI. *Promittit Gregorius se Deo victurum si sospes erudit. — Parentum se precibus servatum agnoscit.*

Per viginti dies sœvit tempestas, totidemque diebus ge melundus supra puppim jacuit Gregorius, Deum supplic exorans, pollicitus si maris periculo liberaretur, atque expedito baptismu frueretur, ei, a quo salutem accepisset, sese consecraturum. « Tuus sum, » exclamabat (h) : antea jam eram, et nunc iterum. Tu me bis accipies, pretiosam tibi possessionem, terræ marisque munus, tibi consecratum voto parentis et metu gravissimo. Tibi vivam, si duplex periculum effugero. Si me perire siveris, cultor tibi peribit. Expercire mihi, aut gradere, ex metu compesce. » Vix hæc dixerat, cum statim sedata est et commutata in auram procella. Servatum se agnoscit Gregorius (i) precibus parentum, qui in somnis admoniti quem in casum adductus esset filius, orationibus ac lacrymis Deum obsecraverant ut periclitanti opem ferret. Quin et in ipsa periculi flamma, juveni cuidam ex vectori-

non Cappadocum est intelligenda, nisi dixerimus utrumque tunc versatum Cæsareæ Cappadocum, unde alter Palæstinam, alter Alexandriam petuit.

(b) Or. 10, p. 163, A.

(c) Carm. *De Vita sua*, v. 151 et seq.

(d) Or. 18, n. 131.

(e) Boll., 9 Maii, p. 379.

(f) Tillem., t. IX, p. 326.

(g) T. III novæ edit., p. 270.

(h) Carm. *De Vita sua*, v. 194 et seq.

(i) Or. 18, n. 31.

bus, qui Gregorio charissimus erat, visa est in somnis natus ejus Nonna mare concordare, arreplansque navim ad terram protrahere : qua visione perspecta et narrata, statim consecuta est tranquillitas (a). Tum vectores omnes, quoque infideles erant, se Dei, quem colebat Gregorius, benignitate servatos agnoscentes et confitentes, Christianam religionem ex animo amplexati, duplēcē p̄acti sunt salutem. « Hujus ipsi periculi, inquit Gregorius (b), donum exstitimus : ut enim nos Deo voveramus, si discrimen effugeremus ; ita periculo liberati, nos etiam ipsos obtulimus. » Quibus verbis Gregorius, si Baronio s̄ides (c), se et vectores sacro baptismate tum suis initios significat.

XXXVII. Athenas advenit circa annum 350.

Interim navis tranquillum per æquor Rhodum appolit, Rhodo Æginam, indeque solvens secundis fluctibus tandem expeditas Gregorius Athenas petivit. Quo autem anno pervenerit, certo definire difficile fuerit. Tantummodo ex ipso discinius, euia imberbem adhuc fuisse, cum litterarum amore in censu Athenas petuit. His enim verbis narrare incipit tempestatem, quæ in hanc urbem nave tenuenti supervenit :

(d) *Lanugo nondum genas texerat, tamen
Me litterarum ceperal servens amor, etc.*

In oratione quoque XLIII, n. 25, ait se ei Basiliūm Athenis in patriam reduces « ex imberibus viros factos, » καὶ τελοῦμεν εἰς ἄνδρας ἐξ ἀγενεῶν. Quod certe funditus evertit eorum opinionem, qui eum tragiuta annos Athenis studio eloquentiae impendisse sentiunt. Verba tamen Gregorii, ut verum fatear, sic accipi et quidem recte possunt, ut imberbem fuisse existimemus, cum priuum paternam donum reliquit ut plurimas urbes peragraret studiorum causa, Cæsaream utramque, Alexandriam, et tandem Athenas, quas potissimum adire cupiebat, tanquam litterarum sedem et domicilium. Has igitur, ut verisimile est, adiit circa annum 350 ; si quidem Athenis jam versabatur, cum co venit, anno 351, Basilius, cuius adventum jam fama nuntiabat, magnamque omnibus exspectationem moverat, præcipue autem Gregorio, qui Athenas Basiliūm adventu « aureas » sibi factas singulari amoris declaratione significabat : « Athenas mihi vere aureas, inquit, (e), ac, si cuiquam alii, bonorum parentes. Nam illæ mihi hominem, non illum quidem ante ignotum, sed tamen plenius noscendum præbuerunt. Ac doctrinam exquires, beatitudinem reperi ; mithique dispari modo idem quod Sauli accidit, qui patris asinas querens, regnum invenit..... Habant nos Athenæ, velut fluxum quemdam fluminis, ex eodem patræ fonte in diversas regiones doctrinæ cupiditate dissecos, rursumque velut ex composito, Deo videlicet ita impellente, coeuntes. »

(a) *Vit. Greg., p. 5.*

(b) *Or. 48, n. 31.*

(c) *9 Maii, p. 378.*

(d) *Caru. De Vita sua, v. 112.*

A XXXVIII-XL. Stolido ritui subducit Basilium Gregorius. — Opem fert contra Armenios. — Arcticissima Basilium inter et Gregorium necessitudo.

Omnibus humanitatis officiis Basilium suscepit Gregorius ; gratamque imprimis ei operam advenienti præbuit, virum gravem et modestum subduendo stolidæ Iudificationi Athenis usitatæ erga novos discipulos, qui in hanc urbem se conferebant. Insanum hunc ritum, in oratione *De Basiliis laudibus*, eleganter describit Gregorius ; qui mox adversus Armenios quosdam non minorem amico opem tulit. Hi nimurum Armenii Basiliūm olim sub ipsius patre condiscipuli, invidis oculis ejus laudes conspicientes, tanquam Athenis diutius commorati, temere lacescebant Basilium, a quo facile refellebantur. Gregorius quidem, Athenarum amans, ipsarum estimationem in Armeniis a Basilio superatis periclitari ægre serens; veritus ne civitas aliquid dederet, si novus accola antiquiores superaret, primo Armeniis opem ferebat ; at ubi perfidum eorum esse consilium perspexit, totum se ad Basilium vertit, eoque juvante Armenii penitus profligati. « (f) Hæc altera, Basilio et Gregorio, amicitiae non jam scintilla, sed fax clara et sublimis accenditur. » His namque amicitiae officiis Gregorius adeo sibi Basilium conciliavit, Basilius autem morum gravitate adeo Gregorium devinxit, ut unanimes simul effecti, sibi quisque felicissimus videbatur quod tam tantumque nactus esset amicum. Hæc sunt arctissimæ Basilium inter et Gregorium amicitiae fundamenta. Perfectissimum istud est amicitiae Christianæ exemplar, quo noti ac celebres fuere, tum hominibus suæ ætatis, tum omnibus retro sæculis.

XLI, XLII. Crescit amicitia inter Gregorium et Basiliūm. Una utrique anima esse videbatur. Unum utrique studium erat virtus.

Crevit adhuc progressu temporis tam sancta amicitia voluntatum ac studiorum consentione. Cum enim mutuum inter se confessi fuissent desiderium sectandæ philosophiæ, tum uterque alteri quidvis erat, contubernialis, convictor, concors, unus spectans, iisdem rebus gaudens. Quis digne scripserit præclaros tam eximiæ necessitudinis fructus ? Eccui D tanta dicendi copia, ut utriusque tum in litteris, tum in pietate progressus enarrare queat ? Unus id posset exsequi Gregorius. « Par spes doctrinæ, inquit (g), hoc est, rei omnium invidiosissimæ, nos ducebat : et tamen aberat invidia, emulatio autem in pretio babebatur. Hoc utrique certamen, non uter prius ferret, sed uter alteri eas concederet, uterque enim alterius gloriam pro sua ducebat. Una utrique anima videbatur, duo corpora serens... Unum utrique opus et studium virtus erat, et ad futuras spes vivere, nosque ita comparare, ut,

(e) *Or. 43, n. 14 et 15.*

(f) *Ibid., n. 15, 17.*

(g) *Ibid., n. 20.*

ante discessum ex hac vita, binc migraremus. Quod quidem nobis ob oculos ponentes, vitam actionesque omnes nostras dirigebamus, tum divini præcepti ductum sequentes, tum alter alteri virtutis studium exacuentes; atque, nisi hoc arrogantius dicere videar, uterque alteri norma et amissis eramus, quam rectum a pravo discernitur. Non enim cum sodalium nostrorum petulantissimis et impudicissimis, sed cum castissimis consuetudinem habebamus; nec cum pugnacissimis, sed cum pacatissimis, iisque, quorum consuetudo maximos fructus afferbat: illud nimurum exploratum habentes, facilius esse vitium contrahere, quam virtutem impetrari; quemadmodum etiam facilius esse morbo alieno infici, quam sanitatem largiri. Disciplinis porro, non tantum jucundissimis, quam optimis oblectabamur: nam hinc quoque, vel ad virtutem, vel ad vitium, juvenes informantur.

XLIIII-XLV. *In sacris domibus assidui. Christiani et esse et nominari volunt. Pestifere aliis Athenæ, nihil illis nocent, sed ad fidem confirmant.*

« Duæ nobis viæ notæ erant: altera prima et præstantior, altera secunda et inferioris pretiū: illa nempe, quæ ad sacras nostras domos, eosque qui illic erant doctores, ferebat; hæc autem, quæ ad externos præceptores. Caeteras omnes, quæ ad festa, spectacula, celebres conuentus, epulas ducebant, æquo ac libenti animo aliis reliqueramus.... Jam cum aliis alia quædam cognomenta sint, vel a parentibus accepta, vel ex seipsis, hoc est ex propriis vitæ studiis institutisque comparata: nobis contra magna res et magnum nomen erat, Christianos et esse et nominari... Atque, ut rem in pauca contraham, pestifere quidem aliis, quod ad animæ salutem attinet, Athenæ sunt... nobis autem nihil detrimenti ab iis allatum est, utpote qui animo communiti et obsepti eramus. Quin potius hinc ad fidem confirmati sumus. » Hinc contigit, ut egregium illud par amicorum, non in universa Græcia solum, sed extra Græciā celebraretur; et cum eorum magistri famam Athenarum adæquarent, ipsi quoque, ubicunque noti erant magistri, in hominum ore versarentur, et Oresti ac Piladi longe ab omnibus præferrentur.

Quidquid præterea de Basilio privatum Gregorius honorifice prædicat, de ipso quoque Gregorio intelligentium esse nemini dubitare licet, quamvis id silentio prætermittat vir tam modestus, ut (a) laudes suas ne ab alio quidem unquam prædicari patetur. » Dicere ergo liceat, cum Vitæ ipsius scriptore, de Gregorio, quod ipse Gregorius noster de Basilio scripsit; nempe Gregorium his prædictum fuisse moribus, qui etiam sine doctrina laudem habuissent; sed ad hos mores et egregiam indolem tantam accessiisse doctrinæ copiam, ut nemo cum eo comparandus esset, sive in rhetorica, quæ linguam ad Græcisimum format, historiam colligit, metris præ-

A est, et carminibus leges præscribit; sive in omnibus philosophiæ partibus: ne geometriam quidem ab eo neglectam fuisse, nec astronomiam, nec arithmeti-
cam; sed iis relictis, quæ ad pietatem prædasse non poterant, tantum ex iis disciplinis sibi sum-
psisse, quantum satis erat, ut ab iis, qui sese in
hoc genere venditabant, exagitari non posset.

XLVI. Præceptores quibus usus est Athenis.

Præceptores, quibus usus est Athenis Gregorius, apud tot homines celebres erant, apud quot Athenæ ipsæ. Hi fuere Himerius et Proæresius: primus gentilis erat, alter vero Christianus. Is, ob dicendi copiam, primum in Gallias, inde Romam a Constantio missus, illic ex senatusconsulto donatus est statua ejusmodi inscriptione nobilitata: REGINA RE-
RUM ROMA REGI ELOQUENTIÆ. Christianum hunc diximus, quidquid scripserit Eunapius, qui hunc ut gentilem sibi vindicat. Proæresius enim Christianæ religioni sic addictus fuit, ut cum Julianus, lege data ne Christiani liberalium artium doctores essent, ipsi Christianos docere permisisset, scholam sponte deseruerit: quod ex Hieronymo discimus. Quin ipse Eunapius scribit, Proæresium sententia Juliani a lectione remotum fuisse. Auero Julianus, ethnicorum philosophorum studiosissimus, senten-
tia sua a lectione renovisset Proæresium, nisi Christianam religionem fuisse professus?

XLVII. De Juliano Gregorii angurium.

Habuit Athenis Gregorius, inter studiorum socios, Julianum exæquatorem, quem in oratione decima nona (n. 12 et 16) alloquitur; alterum item Julianum longe famosorem. Is erat Julianus, Constantii Augusti successor, sua a religione Christiana de-
fectione notissimus, omnibusque retro sæculis execrandus. Cum Athenas venisset circa annum 555 medium, ubi primum cum eo congressus est Gregorius, hominem novit; et quidquid postea in-
felix comprobavit eventus, perspexit et prænuntiare non dubitavit his verbis (b): « Quale Romanorum regio malum alit! » Οὐοῦ χακὸν ἡ Πωμαῖῶν τρέψει πόλις.

XLVIII. Reditum in patriam meditatur.

Non diu post Juliani adventum, Gregorius et Basilius, plena doctrinæ mercibus nave, reditum in patriam, ut initum sanctioris instituti consilium perficiant, meditantur (c). « Aderat discessus dies, et quidquid ad discessum pertinebat, extremæ allocutiones, prosecutio-nes, revocationes, gemitus, complexus, lacrymae. » Tum eos circumstat sodalium (d), æqualium, ac magistrorum etiam non-nullorum chorus: negant se eis abeundi potestatem facturos; obsecrant, vim faciunt, hortantur, spon-
dent se calculis suis daturos eloquentiæ principatum Gregorio: nihil non efficiunt ut reditum intercludant. Omnia perrumpit Basilius; sed Gregorius, partim amicorum precibus emollitus, partim ab ipso Basilio proditus, sic enim ipse Basilius incu-

(a) Or. 43, n. 92.

(b) Or. 5, n. 24.

PATROL. GR. XXXV.

(c) Or. 43, n. 24.

(d) Carin. De vita sua, v. 243 et seq.

sat, victus est, et invitus Athenis remansit. Verum cum diu ab animæ suæ dimidio separari ægre ferret, et præterea patriæ parentumque desiderio tenetur, paulo post furtiū se subduxit et ad suos reverens est. « Nec tamen in longum, inquit (a), mihi producta est hæc calamitas... Sed non ita multo tempore Athenis postea commoratus, velut præ animi desiderio equum illum Homericum imitor, perfractisque eorum, a quibus retinebar, vinculis, campos pedibus pulso, atque ad sodalem meum impetu feror. » Id contigit anno 356, aut forsan ineunte 357.

XLIX. Ad parentes cum fratre Cæsario simul redit.

Digrēsus Athenis Gregorius Constantinopolim terra petuit; quam in urbem Cæsarius ejus frater Alexandria prefectus, eodem tempore appulit. Quod quidem Gregorius non temere ac fortuito, sed singulari Dei providentia, parentum votis favente, contingisse observat (b). « Pia namque mater, materno quodam voto, atque amoris erga filios pleno, hoc optabat, quemadmodum ambos eodem tempore emiserat, sic ambo quoque simul redeuntes cerneret. » Itaque Cæsarius, spretis honoribus quibus princeps civitas ipseque imperator eum retinere nitebantur, proposito nobili matrimonio oblataque senatoria dignitate, itineris socium ac comitem fratri se adjunxit, atque ita ad paternam domum, unde simul emissi fuerant, simul rediere.

L. Ll. Rogatus a parentibus et civibus, mundo aliquantulum temporis impendit. Pietas erga parentes domi retinet Gregorium, ibique monasticam vitam agit.

Redux in patriam Gregorius, ut Basilius in suam, mundo et scenæ aliquantulum temporis impendit, quamvis ab ambitione et theatrica ingenii ostentatione quam maxime abhorret; sed civibus et amicis roganibus, ut comportatas ab exteris regionibus opes promeret, ingenii sui specimina denegare non licuit; et, ut ipsius verbis utar (c), *amicis saltavit, τοῖς φίλοις ὠρχησάμην*. Propositum namque ipsi erat ab initio, projectis omnibus, etiam facundiae laboribus, uni philosophiæ operam dare, seu vitam monasticam amplecti. Si Rufino (d) credendum, rhetoricae munus magnifice Basilius exercuit, Gregorius vero magnificentius contemptus. Basilio etiam, cum Athenis versarentur, promiserat, se cum eo in eamdem solitudinem recessurum. Verum in ædes paternas reversum ætas senilis parentum domi manere compulit, ut eorum curam haberet, datamque amico fidem debite parentibus pietati posthabere coegit. « Promissis non steti, fateor, » inquit querelis Basilii respondens (e): « quippe jam inde ab Athenis illiusque loci amicitia et animorum connexione (nec enim aptius verbum occurrit) fa-

cturum me receperam ut tecum vitæ consuetudinem haberem, simulque philosopharer. Fidei autem fefelli, haud sponte ac libenter: verum quod lex legem superarit, ea nimirum, quæ parentes colere jubet, legem sodalitatis ac familiaritatis. » Interea tamen Gregorius, quantum ipsi licuit, quod Deo promiserat, vitæ genus est secutus; cumque ipsi in solitudinem sese recipiendi facultas non daretur, ab amici consortio abstractus sic vitam in paternis ædibus instituit, ut media quadam via incendens, cum actioni tum contemplationi vacaret. Quippe media hæc via, tametsi illud vitæ genus non esset, quod se in solitudine cum Basilio acturum promiserat, minime tameu a propositæ philosophiæ scopo aliena erat. Imo vita ipsa monastica erat, si minus corpore in deserto et solitudine acta, saltem mente et moribus. « Morum enim est vita monastica, non corporum, » ut ipse Gregorius his verbis testatur (f), ubi viam illam medium describit: Τρόπως γὰρ εἴναι τὴν μονήν, οὐ σωμάτων. Sic etiam Sozomenus, φιλοσοφοῦντας, monachos appellat non tantum eos « qui in solitudine delituerunt, » verum etiam eos, « qui, licet in media civitatum turba, vixerint viles et abjecti, nec a vulgo ulla tenus discrepantes (g). » Veram igitur monachi vitam in domo paterna, nondum in eremo, agebat Gregorius; vereque monachus, non corpore, sed vita et moribus fuit.

LII. Vitam monasticam se amplexurum, etiam voto se astrinxerat.

Quis enimvero piura, quam quæ præstitit Gregorius, requirat ut quis vitam monasticam egisse credatur, et monachus existimandus sit, eo maxime tempore quo nondum erat in usu soleninis votorum Deo nuncupatio? Sua eum mater Deo dicavit, a quo acceperat; quæcumque mater fuerat pollicita, Gregorius rata habuit. Ipse non semel se Deo obtulit et addixit; vitam monasticam amplexurum etiam voto se astrinxit, cum tempestate jactatus in periculo, quod precibus et voto propulsavit, versaretur. Promissa fideliter perfecit (h). Omnia, etiam facundiae labores, contemptis non secus ac illi duo philosophi, quorum alter predia sua dereliquit, alter collectum ex venditis agris argentum in mare projicit (i). Missum fuit matrimonium, castitatem vovit, quam amplecti fixum ipsi immotumque semper fuit: Πάλλας δεδογμένον τὸν; omnibus se penitus exuit: « Cætera quidem, inquit (j), mandato et Spiritui reliqui; ac pretiosam margaritam cum omnibus iis, quæ quandam habebam, commutavi; factusque sum, aut, ut rectius loquar, fieri opto magnus ille negotiator, qui exiguis rebus atque omnino peritius magna et æterna emit. »

(a) Or. 43, n. 24.

(b) Or. 7, n. 8.

(c) Carm. *De vita sua*, v. 274.

(d) Hist., lib. II, c. 9.

(e) Epist. al. 5.

(f) Carm. *De vita sua*, v. 329.

(g) Sozom., l. III, c. 47, l. 528.

(h) Carm. *De vita sua*, v. 273.

(i) Ibid., v. 283.

(j) Or. 6, n. 5.

LIII. Baptisma suscipit. Quo tempore non constat.
 Tam perfectum vitæ genus haud dubie aggressus est Gregorius post susceptum baptismum; quod quo tempore suscepit, inter scriptores non convenit. Arbitratur Baronius (*a*) id contigisse cum Athenas navi peteret, postquam e periculo liberatus fuit. « Quod autem ait (Gregorius) e periculo liberatum ex voto statim se Deo obtulisse, haud aliud putamus id esse, quam quod baptismum tantopere expeditum sit assecutus. » Gregorii Vitæ scriptor censet, eum distulisse baptismum usque ad tricesimum ætatis annum, cum Athenis est reversus in patriam. « Nos, inquit Papebrochius (*b*), neque ad finem commorationis Atheniensis baptismum dilatum fuisse putamus, neque statim susceptum post naufragii periculum, sed post alterum vitæ discriuen a terræ motu. » Idem Papebrochius (*c*), in appendice ad diem nonam Maii, fligit Gregorium Athenis excurrisse Antiochiam, ut Libanum audiret, eaque occasione Nazianzo iter habuisse ut susceptum patriæ episcopatum patri gratularetur, ejusque manibus baptismum suscepisse, atque iterum Athenas se contulisse. Sed figmenta hæc sunt, quæ nullo penitus nituntur fundamento. Præterea Libanius Antiochia non nisi post annum 351 docuit. Itaque standum est, ut nobis videtur, Gregorii presbyteri sententia, qui scribit (*d*) Gregorium nostrum patriæ restitutum, primum divino baptisme tinctum, vi et facultate jam ante collustratum.

LIV. Nunquam jurandi legem sibi indicit et servat.

Tum sibi legem nunquam jurandi, quandiu in hac vita versaretur, quam etiam usque ad extremum diem servavit, indixit. Tum sibi consulens, Deo se obtulit, ut a mundo sejunctus, cum eo qui solus purissimus est vitæ consuetudine jungeretur, atque ex sacrorum librorum familiari lectione veritatis splendorem hauriret. Quod etiam per omnem vitam facere non destitit. « monachus esse potius habens, » inquit ejus Vitæ scriptor, « quam mundanus, et pauper quam quæstiarius. » Tunc ei, qui eum in sortem accepit et servavit, omnia dono dedit, opes, splendorem, etc. « Nam cæteris in rebus, inquit (*e*), me quovis homine segniorum ac languidiorem esse non insificor, omnem enim cupiditatem abjeci, ex quo Christo nomen dedi, » ἀφ' οὗ Χριστὸς συνεταξάμην; « neque ex omnibus rebus, quæ aliis jucunda et expetenda videri solent, ulla teneor, non opibus, » etc. Plurima alias hic esset referre de vita gestisque Gregorii post susceptum baptismum, cuius gratia eo uberior fuit (*f*), quod simul se asceticæ vitæ consecrarit et

A omnibus se exuerit, quod dudum statuerat, προθέμην φίψαι, ut Christum totus indueret.

LV. Non affectu tantum, sed re ipsa se exuit Gregorius.

Nec vero affectu tantum, ut quibusdam visum est, sed re ipsa omnibus se bonis exxit Gregorius. Nihil contra ex ipsius testamento objici potest; si quidem, pro temporum illorum consuetudine, parentum hæreditatem ipsi adire licebat (*g*). Præterea non idcirco hæreditatem adiit, ut eam sibi servaret; sed ut piorum parentum, qui facultates suas pauperibus erogandas reliquerant, extremas voluntates exsequeretur. Quinius, ne in episcopatu quidem minus pauper exstitit. Factus Sasimorum episcopus, nec panem quidem habere se ait (*h*), quem hospiti offerat, μήδος ἀρτον ἔξων τῷ ξένῳ διακλάσαι. Neque diuīor fuit Constantinopoli. « Pecunias, » inquit (*i*), « eripiant? Si meas quidem, ipsi eadem opera penas etiam, quibus minime indutus sum, abscondant. » In carmine, quo Julianum exequatorum rogat, ut rem familiarem vectigalibus eximat, ait (*j*) suas se opes pauperibus, studio ferendæ crucis, erogasse, easque communem navigantibus portum esse, communem indigentibus auxilium. Alio in carmine (*k*) se ipse interrogans ubi sint opes, respondet: « Partem Deus habet, partem alteram sce leratus livor rapacibus manibus tradidit. » Scribens amico qui nonnullos ab eo libros poposcerat, his eum verbis alloquitur (*l*): « Quod si tibi videtur minime philosophicum esse librorum pretium postulare, tu mihi pecuniam solve, objectionem autem tuam solvent pauperes. » Que quidem omnia Gregorium omnibus se facultatibus exuisse liquido demonstrant.

LVI, LVII. Omnia, litteras quoque, Christo dimisit.
Alia vana, alia est utilis eloquentia, famula verbi. Hunc sibi et amicis exceptat Gregorius. Hanc solam complecitur: hac quam maxime delectatur.

Nihil eni sibi ex omnibus servavit præter eloquentiam, quam tanto labore, peragratibz pluribus Oriens atque Occidentis regionibus comparaverat: « Unum mibi in amoribus fuit, inquit (*m*), litterarum decus, quas mihi compararunt Oriens et Occidens, et Græciæ ornamentum, Athenæ. In his diu multumque laboravi; sed et illas pronas coram Christo demisi, humique affixi, cedentes magno Dei Verbo, quod omnem humanæ mentis varium et mutabilem sermonem longe superat. » Cætera quidem omnia volentibus reliquit, opes, generis nobilitatem, gloriam, etc.; at eloquentiam solam complexus est, nec suscepti, ut eam sibi compararet, laboris eum unquam poenituit. Ut enim vana et

(*a*) Boll., 9 Maii, p. 378, col. 1.

(*b*) 9 Maii, p. 379.

(*c*) Toni. VII Maii, p. 659, col. 4 et 2.

(*d*) Vit. p. 8.

(*e*) Or. 24, n. 3.

(*f*) Carm. *De vita sua*, v. 270.

(*g*) Till., t. IX, p. 337.

(*h*) Carm. *De Vita sua*, v. 470.

(*i*) Or. 26, n. 16.

(*j*) Carm. al. 49, ad Julian.

(*k*) Carm. al. 8, ad seipsum.

(*l*) Ep. al. 199.

(*m*) Carm. *De reb. suis*, v. 98 et seq.

Inutilis est eloquentia, quæ in verbis duntaxat sita est, quam aspernatur et damnat Gregorius; sic alia est cuius utilitatem agnoscit, et patrocinium adversus Julianum suscipit, quem in nulla re magis ini- quum et sceleratum se præbuuisse existimat, quam cum sermones eripere Christianis tentavit. « Unde igitur, » inquit Julianum alloquens (*a*), « homo omnium levissime, hoc tibi in mentem venit, ut sermones Christiani eriperet? » Sic Christianam eloquentiam iuetur contra Apostolam; hanc sibi et amicis exoptat: « (*b*) Atque utinam mihi, amicisque meis sermonum robur adsit! » Hanc solam se complecti, utpote verbi famulam, nec unquam libenter neglecturum hanc possessionem fatetur; quin potius eam et colere et exosculari, majoremque ex ea voluptatem capere, quam ex omnibus aliis rebus in unum collectis, quibus plerique delectantur: hanc sibi totius vitæ sociam, ut probum consiliarium, atque congerronem, et ducem vitæ in cœlum ferentis, ac promptum commilitonem adsciscere. Et quia jucunditatem omnem humi sitam aspernabatur, omnis illius amor post Deum in eloquentiam Christianam effusus est, vel potius in Deum quoque, quandoquidem ad Deum cum prudenter rapit, per quam etiam Deus sincere percipitur, et conservatur, atque in nobis adolescit.

LVIII. *Fidem datam Deo non sefelliit Gregorius: quo modo datam Basilio sefellerit.*

Sed quo nos rapit oratio, de Gregorii effuso in eloquentiam amore disserentes? Ad ipsum Gregorium revertamur, quem Athenis reducem in domo paterna reliquimus, media incidentem via quam inierat, ut simul voti sponsonem, qua Deo obligatus erat, impleret, et debitæ parentibus pietati ficeret satis, sic agendo, vitamque instituendo ut alterum alteri non postponeret, sed utrumque expleret. Basilius quidem querelis respondens Gregorius, fatetur se promissis non stetisse, et fidem sefelliisse. Verum promissa hæc et fidem datam Basilio intelligit, cui Athenis se cum ipso in solitudinem, ut vitam ageret solitariam, recessurum promiserat. His promissis, ut jam memoratum est, non stetit, hanc fidem sefelliit: « (*c*) Haud sponte ac libenter; sed quod lex legem superarit, ea nimirum, quæ parentes colere jubet, legem sodalitatis ac familiaritatis. » Sed fidem datam Deo nullatenus sefelliit, promissisque stetit, eam primum in ædibus paternis vitam agendo, quam in solitudine acturum se fuerat pollicitus; ac deinde in eremo, in quam ubi primum licuit se recepti.

LIX. *Vitam quoque solitariam egisse Gregorium in Tiberina, in qua situm erat Arianzum, credibile est.*

Quin etiam credibile est Gregorium, cum Athenis in ædes paternas rediisset, hinc in Tiberinam regionem se contulisse, ubi Arianzum rus, ejus natale solum, situm erat non longe a Nazianzo; ut simul

(*a*) *Or. 4, n. 101.*

(*b*) *Ibid., n. 400.*

(*c*) *Ep. al. 5.*

(*d*) *Vita Basil., p. 46.*

A et vitam solitariam ageret, et parentibus debitam charitatem posset exhibere; ac præterea datum fidem Basilio servaret, quem ut in hanc solitudinem se conferret litteris invitavit. Illuc venisse Basiliū verisimile est, quamvis longas non duxerit moras. Novæ editionis epistolarum Basiliī auctor agnoscit, primo Basiliū in Tiberinam recipere sese voluisse, quod his epist. 14 verbis confirmat (*d*): « Nunc igitur intelligis, quo ego periculi stultus venerim, qui locum ejusmodi cum Tiberina, orbis terrarum barathro, commutare contendem. »

LX-LXII. *Nihil minus esse videbatur Gregorius in domo paterna, quam quod re ipsa erat. Molestias parit Gregorio rei familiaris cura. Basilium invitat ut ad se veniat, ut omnia sint communia.*

B Quo ergo tempore Gregorius confectorum annis parentum curam gessit, nihil minus esse videbatur quam quod re ipsa erat. Pars namque ejus philosophiae hæc fuit, « (*e*) Non videri primariae vitæ labores exantlare, magisque esse quam videri Deo amicum. Sed major eum tenet et monachorum amor, quamvis videretur inter multos versari. » Nec minus interea parentibus omnem exhibebat sollicitudinem, eorum senectam sovens, nihil magis plu ratus quam primum post Deum parentibus honorem prestare. Verumtamen rei familiaris curam sibi maximas fatetur attulisse molestias. « (*f*) Parentes quidem observans et sovens laborantes, spebus animum deliniebam, inquit, ut optimum aliquid admipiens, et impositio fungens a natura officio. Certo constat barathris refertam esse improborum viam, quandoquidem nibi etiam ex bono malum evenit. Nam multæ me et molestæ sollicitudines, quæ mentem ac membra die ac nocte rodunt, e coelo animam in terras dejiciunt. Primum quidem servis imperare quale exitii rete? qui acerbos quidem dominos semper oderunt, pios autem impudenter conculcant; nec malis placidi, nec bonis dociles... Deinde vero rem familiarem administrare, et Cæsaris pondus humeris semper sustinere, ac duram audire exactoris vocem... Posthac autem circa frequentis fori tumultum, et sedes excelsas, miseris litibus sollicitos versari, et sermonum detigantium strepitu obtundi, ac legum volubilibus laqueis molestias pati; ubi pugnæ et labores, ac malis plus tribuitur quam bonis, ipsique legum arbitri utrisque venales; et improbus si ditior sit, is optimus est. » Licet tota hæc Gregorii ratio in vitæ instituto, laude atque admiratione digna videatur, dubitat tamen vir sanctus (*g*), an hinc sibi omnis vitæ difficultas asperitasque fluxerit, per quam incommodum ac salebrosum ad philosophiam iter habuerit, nec desiderio suo animique proposito satis dignum. Quare Basilio scribens objectanti, quod una secuin in solitudinem sese non recepisset, quemadmodum ab Athenis se facturos mutuo promiserant, da-

(*e*) *Carm. De vita sua, v. 323.*

(*f*) *Carm. De reb. suis, v. 137 et seq.*

(*g*) *Or. 43, n. 25.*

tumque fidem se fessellisset, id ultra fatetur, ac promittit deinceps se fidem servaturum. « Fidem fesselli, inquit (a) . . . non autem prorsus fallam, siquidem hoc gratum tibi futurum est. Partim enim nos tecum erimus, partim ipse nobiscum esse ne, quæso, graveris, ut omnia sint communia, et æqualis amicitia. Sic enim siet, ut nec parentes moerore afficiamus, et te fruamur. » Ita Gregorius amicum invitat ut ad se veniat, scilicet in solitudinem Tiberinæ regionis, quæ cum Nazianzo vicina esset, id molestie non ferrent parentes, quibus etiam posset sollicitudinem impendere, et simul cum amico solitariam vitam agere, ut pollicitus fuerat. Non igitur Basilius Gregorio, ut visum Bollandistis (b), sed Gregorius Basilio suadere conatus est ut in Tiberinam regionem secederet. Recte tamen aiunt se non dubitare, quin Arianum excurserit Basilius ad visendum amicum.

LXXXIII. Basilius, exstructo monasterio, Gregorium allicere conatur.

Interea Basilius, qui docendi munus apud Cæsarienses abjecerat, ad quod eum piissima soror Macrina, nec non Gregorius impulerant, varia in Oriente et Ægypto invisit monasteria, et circa annum 358 in patriam reversus, nulla interposita mora, in solitudinem sese recipit, ardens studio preclara virtutum exempla imitandi, quæ in monasteriis Ægypti, Palæstinæ, Cœlesyria et Mesopotamiae, non sine stupore conspicerat. Idoneum secessu locum ad ripam Iridis fluvii, qui ex Armenia ortus Pontum irrigat, ab omni prorsus hominum consuetudine remotum elegit et regione monasterii, quod ad alteram ejusdem fluvii ripam Macrina construxerat.

LXIV. In solitudinem ad Basilium se consert: ambo vitam asceticam agunt. Vitæ austerioritas, rerum inopia, manuum labor, etc.

Illi primus omnium in Cappadocia vitam cenobiticam, quam solitariæ longe præferendam existimat, instituit Basilius. Optaverat fratrem aliquem reperire, qui vitam asceticam profiteretur, ut una cum eo brevem hujus vitæ fluctum pertransiret. Speraverat se cum Gregorio victurum; sed imposita amico fovendæ parentum senectutis necessitas impedimento fuit, quo minus id quod inter se, cum Athenis versarentur, paci fuerant, exsequerentur. Quapropter eo destitutus præsidio, postquam varia lustravit monasteria, solus in solitudinem se recipit; cuius delicias ubi primum delibavit, datis ad Gregorium litteris, perfucienda loci descriptione eum allicere conatus est. Gregorius amici et solitudinis desiderio flagrans, quam primum licuit, in Pontum ad Basilium se contulit, anno 358 vel 359 (c). Illuc miratur et laudat eximiam fratrum, quos ad pietatem Basilius instituebat, concordiam; suavem psalmorum et hymnorum cantum, quo magnopere delectatus fuit; vitam pauperem, quæ illuc

A agebatur, et quam ipse traduxit, cum panis adeo durus apponetur, ut dentes frangeret; tantaque erat rerum omnium inopia, ut nisi mater Basili opportunity succurrisset, moriendum fuisset. Commemorat etiam Gregorius laborem manuum, Augæ sumum e doino exportatum ut horti fertiles redderentur, ac immane plaustrum sua et Basili cervice manibusque tractum. His addit lignorum comportationes et lapicidinas. arborum conditiones et irrigationes.

LXV. Studio sacrarum litterarum incumbit, eoque studio mirifice delectatur Gregorius.

Quod supererat otii ab asceticæ vitæ muniis, Scripturarum meditationi impendebant. Id longe gratissimum erat Gregorio, cui de vitæ instituto B consultanti ac fluctuanti virum eligeret, illud præ aliis eligendum visum fuerat, in quo frequentius ac liberius sacros libros versare ac meditari posset. Ambo igitur concordibus animis, pari studio parique successu sacræ huic lectioni incumbunt, atque eos fructus percipiunt, qui non modo in suam ipsum, verum etiam in Ecclesiæ totius utilitatem redundarunt. Nullus dubito quin hæc ad primum Gregorii secessum pertineant, nec dubitare sinunt hæc verba ipsius Gregorii Basilio sribentis, et post aliquot annos pristinas illas delicias, quas cum ipso in secessu degustaverat, desiderantis (d): « Quis me secundum pristinorum illorum dierum statum constituet, in quibus ego tecum afflictionem pro deliciis habebam?.... Quis psalmodias illas et vigilias dabit, atque ad Deum per orationem peregrinationes, illamque velut materia vacantem et incorpoream vitam? Quis fratrum eorum, qui a te dii efficiebant atque in altum evehebantur, concordiam animorumque conjunctionem? Quis virtutis certamen, et ad eam incitationem, quam scriptis legibus ac regulis obfirmavimus? Quis divinorum oraculorum studium, lucemque in ipsis ductu atque auspiciis Spiritus sancti inventam? » Cum autem in Scripturarum studio plus antiquis scriptoribus quam ingenio proprio tribuerent, plurima ex Origene collegerunt observatione digna, quæ in unum corpus redacta *Philocaliam* appellabantur.

LXVI. Philocalia et Regula monastica sunt fructus studiorum Basili et Gregorii.

In ediscendis Scripturis Basilius et Gregorius mutuam sibi operam præstabant, familiares etiam de his inter se sermones conferendo, cum in eremo, ubi testantur eas se didicisse, versarentur. Sed præcipuum in divinorum oraculorum studio magistrum habuere Spiritum sanctum, cuius ductu et auspiciis lucem in ipsis a se inventam declarant. Præter *Philocaliam*, alias exstat fructus commemorationis Gregorii in monasterio Basili, et commune ntriusque opus, ut ex ipso Gregorio discimus, nempe leges monasticae et regulæ. « Quis da-

(a) Ep. al. 5.

(b) 9 Maii p. 385, col. 4, not. B.

(c) Greg. ep. al. 9.

(d) Ep. al. 9.

bit virtutis certamen, et ad eam incitationem, quam scriptis legibus ac regulis obfirmavimus? » Quæ Gregorii verba dubitare non sinunt, quin ad has leges regulasque vitæ monasticæ scribendas suam cum Basilio operam contulerit. Quod ni fecisset, certe vir modestus de se non prædictaret.

LXVII. Voti compos fit Gregorius, medium carvens viam inter anachoretas et mygades.

Sic in Basili monasterio quiete ac solitudine fruebatur. Hanc ab initio adamarat, eam in maximis gravissimisque periculis Deo voverat. Voti compos factus, medium carpebat viam, quam dum animo conceperat, inter anachoretas, et mygades; cum illis meditari, cum istis Scripturas versare et aliis prodesse; cum illis contemplari, cum istis agere poterat. Psalmis, hymnis, orationibus, vigiliis, inediæ, meditationi Scripturarum die nocteque vacabat. Quid plura? Habebat quod tota mente ppterat, eoque vitæ genere, licet asperrimo, sic oblectabatur, ut peractis in eo annis duobus, se « nonnihil attigisse quod optaverat, ac velut in lumine esse » dicat (a), « atque ex ipso gusto maijore desiderio exarsisse. » His namque verbis uititur pro eo, quo solitudinis amore flagrabat; cuius desiderio ita tenebatur, ut plures etiam anni breve tempus visi fuissent.

LXVIII. Gregorium ab eremi deliciis in domum paternam revocat pietas erga parentes.

Haud tamen credimus tredecim annos, ut narrat Rasinus, Gregorium in Basili monasterio versatum fuisse, in quod se receperat anno 358 vel 359, et ex quo extractus est anno 360 aut 361, ut ad patrem se conferret, qui tali auxilio se destitui ægre patiebatur. Sic pietas erga parentes, quæ reversum Athenis Gregorium Nazianzi retinuerat, eum ab eremi deliciis ægre avulsum rursus Nazianzum revocavit. Primus hic Gregorii secessus ab altero, qui contigit postquam presbyter creatus fuit, secerneamus est, « ut recte observant Bollandistæ adversus Baronium, quem etiam resellunt.

LXIX. Gregorium revocare conatur Basilius.

Gregorium absentem, datis ad eum litteris, in solitudinem revocare conatus est Basilius, cui amicus rescripsit. Hinc jocose illæ utriusque litteræ ultro citroque datæ: Gregorii laudantis suam Tiberinam, et Ponticas silvas posthabentis; Basili vero cavillantis Tiberinam, et Ponticas solitudines celebrantis. Sed quamvis jocaretur Gregorius, quam maximo tamen relictæ solitudinis desiderio se teneri dissimulare non potuit, hisque verbis declaravit (b): « Quæ de Pontica commemoratione prius scribebam, joco, non serio scribebam: quæ autem nunc scribo, admodum serio scribo. Quis me secundum pristinorum illorum dierum statum constituet, in quibus ego tecum afflictionem pro deliciis habe-

(a) Or. 2, n. 6.

(b) Ep. al. 9.

(c) Caru. De vita sua, v. 351.

Abam?... Sed hæc optare quidem perfacile, consequi autem non perinde facile. At tu mihi adesto... Equidem ipse te magis quam aerem spiro, idque solum vivo, quod tecum sum, vel coram, vel absens per animi simulacrum. »

LXX, LXXI. Presbyter creatur, et fugit in Pontum. Revertitur ad diem festum Paschæ, primamque habet orationem. In longiori postea, fugæ et redditus rationem reddidit.

Citius tamen, quain spes erat, id consecutus est Gregorius. Cum enim suus eum pater invitum ac

reluctantem presbyterum creasset, hac tyrannide, sic enim appellat (c), offensus, ad Basilium recurrit, tum ut dolorem suum amici colloquiis leniret, tum etiam ut quid sibi agendum esset cum eo deliberaret. Eum vicesima quinta Decembribus, quæ Natalis erat Domini dies, ordinatum fuisse, atque in Pontum fugisse die festo Luminum, qui paucis post diebus celebratur, arbitramur cum Niceta et Tillemonio: sed brevissimo post tempore in patriam reversus est, nempe ad diem Paschæ. Unde in oratione quam habuit, « Mysterium, inquit (d), unxit me: mysterio paulisper cessi, ut me ipsum inspicarem et explorarem; cum mysterio etiam simul introeo. » Quibus verbis significat, se die festo, cum creatus fuisse presbyter, discessisse, et die etiam festo rediisse. Quod annum spectat, is erat 362; si quidem Julianus nondum in Cappadociam venerat, nec in Christianos adhibuerat eam crudelitatem, cujus horrenda reliquæ monumenta in regionibus, quas Constantinopoli profectus mense Maio anno 362, Antiochiam petens, peragravit, quibus postea cumulum in Oriente imposuit. Gregorius namque in *Apologetico*, quem scripsit, vel declamavit, exponens quas ob causas, postquam presbyter creatus fuerat, in Pontum fugisset, ac rursus Nazianzum rediisset, hæc de Juliano verba facit (e):

« Nec vero externum bellum metuo, nec feram illum, quæ nunc adversus Ecclesias impetum fecit, etiamsi ignem minetur, etiamsi gladios, » etc. His perspicue liquet, nondum Apostolam in Cappadociam venisse, et crudelitatem exercuisse, sed tantum minas intentasse, ex quibus Gregorius quid facturus esset suspicatus hæc scripsit. Gregorius igitur creatus est presbyter die 25 Decembribus anni 361: cumque fugisset in Pontum, inde ad suos reversus est ad diem Paschæ anni 362, eoque die brevem de festo habuit orationem; sed paulo post prolixam exaravit seu declamavit, in qua cur in Pontum fugerit ac inde redierit rationem reddit.

LXXII. Bis e solitudine avulsus Gregorius.

Itaque bis in Ponticam eremum sese contulit Gregorius; bis amata solitudine avulsus est, et Nazianzum e Ponto ad suos redire coactus. Primo quidem circa annum 361, secundo ad diem Paschæ anni 362, cum die xxv Decembribus anni proxime

(d) Or. 1, n. 2.

(e) Or. 2, n. 87.

elapsi creatus fuisset presbyter. Secundæ in Pontum profectionis et redditus causas ipse in oratione, quæ primum olim, nunc secundum occupat locum, prosequitur. Cur vero pater eum e Basili monastério extraxerit, et Nazianzum redire anno 361 compulerit, perinde non est perspicuum. Nihil moror quæ Baronius in sua Gregorii Vita scripsit. Is enim utramque Gregorii nostri in Pontica solitudine commemorationem confundens, et perturbans tempora, quod Bollandistæ non semel observant, ad Valentis usque imperium, « (a) Qui Arianæ perfidiae favens, adversus Catholicos concitatæ turbas, Gregorii redditum promovet. Fuit id in causa, inquit Baronius, ut pater Gregorii vehementius ageret, ut filium ab eremo revocaret. Erat enim jam longo senio hebetior, et ut subeundis laboribus impar eum precibus urgebat, ut pater jussis, ac denique ut episcopus cogebat imperio. Licet enim diutius surdo, ut aiunt, fabulam ingessisset, flexit tandem, coegit extorsitque ab invito, revocatque filium Nazianzum. Qui reversus in patriam, habuit egregiam illam orationem, quæ inscribitur *Apologeticus...* Dixit etiam tunc præclaram eam orationem, cuius est titulus, *In sancta lumina*, etc. Hæc Baronius. Egregia oratio, quæ inscribitur *Apologeticus*, habita est sub Juliano, non vero sub Valente; oratio autem *In sancta lumina*, non tunc, ut vult Baronius, sed anno pene claps.

Hanc negaverim turbas ab Arianis excitatas in causa suisse cur Gregorius Nazianzum redierit; sed, ut id concedam, certe non has esse turbas arbitror, quæ a Valente sunt excitatae, ut visum est Baronio. Vix etiam adduci possum ut credam cum doctissimo Tillemontio, Gregorium patrem formulæ Ariminensi tum subscripsisse, et jam ab ejus communione Nazianzenos monachos discessisse, cum ejus filius, relictis Ponticae solitudinis deliciis, Nazianzum rediit anno 361; idque causæ suisse cur rediret, ut opem ferret longævo patri, qui Ariminensi formulæ subscripsisset, quo e luto emergere.

LXXXIII-LXXV. Turbas Aiani excitant. Fraus Arianorum. Multos in fraudem impellunt.

Magnas quidem turbas anno 360 excitabant Arianii, qui post luctuosas synodos, Ariminensem in Occidente, Seleucianam in Oriente, habitas anno 359, item etiam Constantinopoli anno 360, Constantii Augusti præsidio freti, vi et arte rem agebant; omnesque episcopos, in tota quam late patebat Ecclesia, formulæ, quæ ipsorum impietatis totum virus artificiose tectum continebat, subscribere cogebant. Fuit enim ea fallacia et dolus Arianorum, ut ὁμοιούσιον subscribendum ac profitendum tradarent, unius litterulæ mutatione magnam sensus discrepantium adducentes; Filium nempe non ejusdem substantiæ cum Patre, quod ὁμοιούσιον signifi-

cat, sed similis dicerent, ὁμοιούσιον, hoc est consimilem Patri et non consubstantiale prædicarent. « Erat autem, inquit Gregorius (b), in promptu atramentum, et calumniator a tergo. Ea res permultos e nobis, invictos alioqui viros, in fraudem impulit; qui quamvis mente nequaquam prolapsi fuerint, tamen subscriptione transversi acti sunt, et cum illis, utroque nomine sceleratis, consenserunt; ac si non flammæ, sumi certe participes fuerunt. » Tanta inde secuta est Ecclesiæ catholicæ tempestas, ut qui videbantur esse templi columnæ, prostrati, vel saltem concussi sint, si quidem etiam nolentes seducti sunt; atque, ut Hieronymi verbis utar, ingemuerit orbis, et Arianum se esse miratus sit.

B LXXVI. Formulæ Ariminensi post medium annum 362 subscripsit Theologi pater.

In eorum tamen numero, qui Ariminensi formulæ tum subscriperunt, scilicet Constantii imperatoris tempore, non suisse Gregorium, nec eum nisi post medium annum 362 subscripsisse, ortamque esse inter episcopum et monachos Nazianzenos discordiam tam multis probatur momentis, ut nullum de ea re dubium esse possit. Primo quidem Gregorius noster non ait (c), jussa Constantii imperatoris, aut rerum perturbationem, quæ tunc summa fuit, subscribendi causam suo suisse patri, sed desiderium pacis et cum nonnullis ineundæ communioonis. Secundo ante istud dissidium, Ecclesiam Nazianzenam arcum Noe vocari solitam esse, ut quæ universi orbis diluvium sola effugisset, testatur Gregorius (d). Testis profecto mendax foret, si Nazianzenus episcopus dolis Arianorum deceptus fuit tempore Constantii; falsoque dixisset commune universi orbis diluvium effugisse Nazianzenam Ecclesiam, cuius Ecclesiæ episcopus ipse artificiosis verbis circumscripitus in oravam societatem pertractatus fuisset.

C LXXVII-LXXVIII. Schisma monachorum ob subscriptionem Gregorii patris, non contigit sub Constantio. Brevis fuit hæc discordia.

At longe graviora suppetunt momenta. Cum Gregorius e Ponto Nazianzum reversus est ad diem festum Paschæ anni 362, summa pace fruebatur Ecclesia Nazianzena, quam magnis effert laudibus: nec veretur dicere (e) se non concessurum, ut amplissimæ civitates, gregesque numerosissimi ulla in re Nazianzenæ Ecclesiæ præferantur. Nulla ergo Nazianzi discordia fuit anno 362, nec ulla etiam Gregorii patris tunc erat subscriptio, e qua dissidium erupit. Quinimo recens erat tumultus, cum Gregorius noster primam contra Julianum orationem scriberet, ut his verbis manifestum est (f): « Atque ultimam ille quoque cœtus ad chorum nostrorum se adjungeret, qui, cum prius cantionem haudquaquam adulterinam atque ignobilem nobis-

(a) 9 Maii, p. 388.

(b) Or. 21, n. 23.

(c) Or. 18, n. 18.

(d) Ibid., n. 47.

(e) Or. 3, n. 6.

(f) Or. 4, n. 10.

cum Deo accineret, ac dextro quondam ordine dignus haberetur, atque etiam brevi, ut confido, habebitur. haud scio qua re commotus, repente cantum in diversum mutat, alioque gradu atque ordine sese collocat; ac ne ob communem quidem letitiam, quod etiam magis miror, adduci potest ut nobiscum conjugatur. » Haec profecto verba, « cum prius cantionem ... nobiscum Deo accineret ... repente cantum in diversum mutat, » dissidium monachorum recens ortum suisse indicant satis; nec non spes illorum redditus, lenitas qua eos ut membra sua complectitur Gregorius (a); ac denum quod non semel ait (b) monachos omnium postremos discessisse. Ex his etiam pariter conficitur recentem quoque suisse Gregorii subscriptionem, vel certe eum non longe antea subscrispsisse. Etenim si sub Constantio, anno 360 vel 361, subscrisisset episcopus Nazianzenus, quomodo monachi indignationem suam ad annum usque 363 corde pressissent? Aut si tandem presserunt, cur discessionem subito et præcipiti consilio tribuit Gregorius? Quomodo, inquam, indignationem suam tam longo tempore pressissent monachi, quos ipse (c) « ferventiore Ecclesiæ partem appellat? Qui, » ut idem Gregorius ait in alia oratione (d), « tametsi aliqui pacati ac moderati sint, hac tamen in re lenes et faciles esse non sustinent, cum per silentium et quietem Dri causa proditur; verum hic admodum bellaces sunt, atque in confligendo acres et feroce, hujusmodi enim zeli æstus est, citiusque aliquid, quod non oporteat, tentaverint, quam quod ex officio sit pretermiserint. » Videant, qui Gregorium patrem, sub Constantio, Ariminensi formula subscrisisse arbitrantur, ex quo sequeretur monachos per duos aut etiam tres annos indignationem suam dissimulasse, quomodo hæc conciliare valeant; maxime vero cum ex Gregorio breve fuerit dissidium. « Eos enim, qui ob pietatis zelum dissidebant, inquit (e), et sibi et ceteris reconciliavit (Gregorius pater) postremos a nobis sejunctos, et primos reversos. » Brevissima, inquam, illa fuit divisio, teste Gregorio, qui « eam calamitatem hactenus durasse scribit (f), ut per hoc dissidium, quantum pacis bonum esset, qui divisi fuerant, intelligerent, statimque odium illud odio haberent ac detestationi. Qua pacis celeritate subreptum penie fuit et obscuratum, quod in medio contigit. » Equis autem resarcitum tam « celeriter » et redintegratum, vix ut exstissem credatur, atque etiam breve dissidium putet quod annis tribus ad minimum aut quatuor perseveraverit? Quis credit tot annis indignationem suam pressisse monachos, quos « admodum bellaces atque in confligendo acres et feroce » scribit Gregorius noster (g)?

Quid plura? Quandiu discissa fuit Nazianzena

- (a) Or. 6, n. 10.
- (b) Or. 18, n. 18.
- (c) Ibid.
- (d) Or. 21, n. 25.
- (e) Or. 18, n. 18.

A Ecclesia, Gregorius obmutuit, ut ipse testatur. Non dum ergo discissa erat, cum primos tres ad populum sermones habuit anno 362. Idque etiam inde patet, quod non modo nihil in his orationibus contra dissidium, nihil de pace dicit Gregorius, quod profecto non omisisset orator pacis amantissimus; verum etiam Nazianzenam Ecclesiam (h) « uno eodemque animo unum idemque sentientem » laudet.

LXXIX. Sub Juliani finem subscrisit impiae formulæ, sed illæsum cor servavit.

Non igitur sub Constantio, sed vergente ad finem Juliani imperio, formulæ minus orthodoxæ videtur subscrisisse Gregorius, deceptus Arianorum dolis, qui, absente filio, nacti opportunam senem circumveniendi occasionem, specie pacificationis eum in pravam societatem pertraxerunt. Duxi, absente filio, qui interdum paternæ domus sollicitudini se subtrahens, in amicam Ponti solitudinem ad Basilium evolare solebat; nunquam enim eo praesente patri insidias struere ausi fuissent. Magnas in Ecclesia Nazianzena turbas excitavit Gregorii subscriptione, et statim monachi ab ejus communione discesserunt; quod anno 363 contigit, si quidem nondum discesserant, cum anno 362 Nazianzenæ Ecclesiæ concordiam laudaret Gregorius; recens autem erat discessio, cum primam contra Julianum jam extinctum invectivam scribebat. Denique dissidio, quod diuturnum non fuerat, sedato, compagno, etc., instaurata est concordia anno 364. Monachos enim a se « ob pietatis zelum » dissidentes sibi et ceteris reconciliavit Gregorius, tum ob ipsius reverentiam, tum ob dogmati puritatem. « Solus namque, ut ait Gregorius noster (i), illæsam mentem, minime simul cum atramento infectam animam habere creditus est, tametsi per animi simplicitatem abreptus fuisset, columque ob animi sinceritatem ab omni dolo alienam minime cavisset. » Ita gravis Ecclesiæ Nazianzenæ tempestas sedata est Gregorii episcopi precibus et admonitionibus, nato interim pietatis et operæ socio; qui cum patri ad omne bonum comes et adjutor esset, ac velut a latere curreret, hic Dei beneficio multo maximam laboris studiique partem contulit.

LXXX. *Theologus loquitur perinde ac si reus ipse foret, quod pietati erga patrem tribuendum est.*

Miretur forsitan quispiam cur Gregorius, de seditione adversus patrem suum excitata a ferventiore Ecclesiæ parte verba faciens, perinde loquatur ac si ipse reus esset et cum patre in pravam societatem pertractus fuisset: « Nam cum, inquit (j), a ferventiore Ecclesiæ parte ob eam causam seditio in nos excitata esset; quod scriptio

- (f) Or. 6, n. 8 et 12.
- (g) Or. 21, n. 25.
- (h) Or. 3, n. 6.
- (i) Or. 18, n. 18.
- (j) Or. 18, n. 18.

quodam et artificiosis verbis circumscripti, in pravam societatem pertracti suissemus. » Verum absit ut arbitremur Gregorium nostrum, doctrinæ catholicae pugilem egregium, simul cum patre ab Arianis deceptum fuisse. Id enim pietati erga parentem et humanitati datum videri debet, quod de culpa velut communi loquatur. Cum autem non seipsum, sed solum patrem excuset, « (a) qui solus illæsum cor habere, nec simul animam cum atramento sedasse creditus est, » indicat seipsum non subscriptissime, adeoque nec externa actione errasse. Præterea observandum, culpam subscriptionis paternæ præcipue derivatam in filium, quod cum patre, ut videbatur, lapso communionem retineret, nec ab eo scire, uti ferventiores, separaret.

LXXXI. *Præclara Gregorii in hanc rem sententia.*

Huic nostræ de dissidio Nazianzenæ Ecclesiæ et instaurata pace disquisitioni finem imponamus præclara in hanc rem Gregorii sententia : « Nihil, » ut observat vir sanctus in oratione quam de pace habuit (b), « eos, qui sincero animi affectu Deum collunt, æque inter se conciliat, atque consentiens de Deo doctrina; quemadmodum contra nihil ad dissidium ita promptum ac paratum est, ut diversa in hac re animorum sententia. Hic enim, etiam qui aliis in rebus æquissimus et facillimus est, ferventissimus existit; ac mansuetus vere pugnax efficitur, cum se per lenitatem Dei jacturam facere, inno, ut rectius loquar, per prolapsionem suam, Deum, qui nos et pro divitiis habet et divites reddit, damno afflicere conspicit. Sic igitur, nos in ipsa quoque contentione moderatius nos ipsos gessimus; adeo ut concordia disjunctione ipsa clarius fuerit, ac per ea, quæ utrinque lœta et commoda extiterunt, id, quod in medio contigit, pene subreptum et obscuratum. »

LXXXII. *Nascenti in Ecclesia Cæsariensi discordie mederi satagit Gregorius, et orationes in Julianum elaborat*

Quo tempore discissa erat Nazianzena Ecclesia, aliud schisma non minus exitiale Cæsariensi Ecclesiæ impendebat, et jamjam erat oriturum ex similitibus, quas Eusebius Cæsariensis episcopus, præsul licet morum honestate clarus et pietate insignis, adversus Basilium exercetabat; cuius rei causa optimorum quorumque, præcipue vero monachorum, in se odium concitatavit. Hi namque, iniquo animo ferentes ducem suum Basilium ab Ecclesiæ administratione removeri atque injuria affici, statim audaci facinore ab episcopi communione recedere statuunt, secumque partem plebis et honoratorum non exiguum abstrahunt. At Basilus, filius pacis, non is erat, qui sua causa Ecclesiam lacerari pateretur; consiliario et hortatore Gregorio utens, una cum illo in Ponticam solitudinem secessit: « Nobis, in-

A quit, Gregorius (c), hac in re consultoribus ac sin-
ceris monitoribus usus, nobiscum in Pontum profun-
git. » Secessionem illam anno 364 exeunte, aut in-
eunte 365, collocandam esse probat auctor *Vite
sancti Basili*, cap. 9, n. 6: itaque jam extincto
schismate Nazianzeno contigit.

Basilium autem presbyterio nondum initiatum, et in solitudine agentem, anno 363, Gregorius conve-
nerat: sublato scilicet e vivis Juliano Apostata, et adhuc flagrante Nazianzeno schismate; ibique am-
bas in Apostatam orationes scripsérat, adjuvante
seu consiliante Basilio, ut ex his secundæ Stelenti-
cae (sic enim illæ nuncupantur) verbis colligunt eru-
diti: « Hæc tibi Basilius et Gregorius, » etc. Non
imprudenter, ut Petro Cuneo videtur, Julianum,

B « tanquam in scena, palam omnibus ludibrium fe-
cit; » sed multis et magni momenti rationibus Apo-
statam publice proscindere compulsus est. Præci-
puas tantum cæteris, brevitatis causa prætermis-
sis, exhibemus. (d) Primo igitur oportebat, hoc
exemplo eos in veritate confirmari, qui cum univer-
sarum quidem rerum Deum confiteantur, tamen ob
animæ suæ levitatem, superbiente impio, cogitatio-
nibus incenduntur, peccatorum pacem non ferunt,
nec Dei consilium exspectare sustinent. (e) Deinde
Juliani facinorum enarratione gentilibus ostenden-
dum erat, « quid illos dæmones doceant. » (f) Tan-
dem ipsi fideles, eorum quæ passi fuerant expositi-
one, commonendi fuerunt, ne tempestatis in tran-
quillitate obliviscerentur, « nec morbi in sanitate,
nec captivitatis, incolumes in Jerusalem reversi, nec
Ægypti post Ægyptum. » Ex his orationibus duo
præterea discimus, quorum prius ad historiam Gre-
gorii et Basilii pertinet; alterum fidelibus, qui sub
impio rege vivunt, erudiendis idoneum est. Itaque
Gregorius se et Basilium postremos ad persecutionem
a Juliano reservatos esse docet, sic eum compellans (g): « Hæc tibi Basilius et Gregorius... quos
cum et vita et sermone, et mutua concordia claros
et celebres jam inde a Græcia nosses... postremos
ad persecutionem reservabas. » Fortunæ templum a
Cæsariensibus Cappadociæ sub Juliano eversum, pœ-
nas factum ob illud ab eis sumptas memorat et pro-
priam eo de negotio sententiam in prima Stelutica
D Gregorius aperit hoc modo (h): « Quæ » Julianus
« in Cæsarienses nostros admisit, hos, inquam, ani-
ni magnitudine præditos, ac pietatis studio serven-
tes, ita ab eo exagitatos, ac per contumeliam vexa-
tos, fortasse ne objicere quidem æquum fuerit.
Etenim ob Fortunam, fortunatori tempore infortu-
nio affectam, justa indignatione commotus, ad hanc
ultionem progressus esse videbatur: quandoquidem
injustitiæ dominantis nonnihil concedendum est. »
Cæterum in proscindendo Apostata Gregorium nul-
latenus modum excessisse, et in Monitis jam depon-

(a) Boll., 9th Maii, p. 385.

(b) Or. 6, n. 12.

(c) Or. 43, n. 29.

(d) Or. 4, n. 8.

(e) Or. 5, n. 36.

(f) Ibid., n. 34.

(g) Or. 5, n. 39.

(h) Or. 4, n. 92.

stratum fuit; et si quid superest dicendum, in prole-
gomenis tomii secundi addetur.

Orationibus illis ad finem perductis, (a) cum Basilius Cæsaream venisset, atque ab Eusebio civitatis episcopo, mense Septembri anni 364, presbyter creatus esset, dolorem inde conceptum, datis ad Gregorium litteris, significavit; cui Gregorius ita re-spondit (b): « Epistolæ tuæ procœnum laudo. Quid autem tuorum non est laudandum? Ac tu captus es, quemadmodum nos quoque circumscripti: quandoquidem ad presbyteri gradum pertracti sumus... Hoc non fieri fortasse quidem præstisset... Quoniam autem factum est, ferre necesse est, ut mihi quidem videtur, ac præsertim ob tempus istud, quod multas nobis hæreticorum linguas invehit. » Hoc tempus ad Valentis imperatoris initia referendum esse, cum scilicet Ariani ejus patrocinio freti omnia ex arbitrio suo successura sperarent, auctor *Vitæ sancti Basillii* (c) certissimis argumentis comprobavit. Non multo post evenere Basiliū cum Eusebio episco-po suo simultates, antea memoratæ; quarum quidem componendarum hæc fuit occasio.

LXXXIII. Ad spiritualem conventum sire ad diem festum ab Eusebio invitatur Gregorius.

Gregorius ab Eusebio ad aliquem conventum spiritualem, sive diem festum, per honorifice vocatus rescripsit (d), et de illata Basilio injuria libere con-questus est. « Honore quidem me abs te affici lætor... Verum contumeliam charissimo fratri Basilio a tua pietate illatum esse, atque etiamnum inferri moleste fero... Tu dum eo contempto nos honore affi-cis, perinde mihi facere videris, ac si quis unius viri caput altera manu demulceat, altera malam se-riat; aut etiam convulsis domus fundamentis parie-tes pingat, atque externas partes exornet. Proinde si quid mibi obtemperandum putabis, hoc facies. Ut autem obtemperes, abs te pelo atque contendō: æquum est enim. Si illum, ut par est, colueris, ipse quoque ab eo vicissim observaberis. Nos autem se-quemur, quemadmodum umbræ corpora, utpote parvi et ad pacem propensiores. » In contumeliam acceptit Eusebius libertatem Gregorii, qui rescripsit (e), se non contumeliose, sed accommodate ad leges spiri-tus, scripsisse; æquum enim esse, ut sibi Eusebius, quamvis gradu superior sit, justam libertatem con-cedat. Mox in alia epistola (f) Eusebio significavit Gregorius, se nullam animo offensionem suscepisse; sed etiamsi suscepisset, libenter depositurum, cuim videat feras in Ecclesiam irruentes, et generose re-sistentem Eusebium; cui se venturum, si ita ipsi vi-deatur, promittit, ut cum eo adversus hæreticos pugnet.

LXXXIV. Inter Eusebium et Basiliū pacem compo-nit Gregorius.

Non ingrata fore operam suam Eusebio certior factus Gregorius, ad eum illico se contulit; cumque

(a) *Vita Basil.*, c. 9, n. 11.

(b) *Epist. al.* 11.

(c) *Cap. 4*, n. 1.

(d) *Epist. al.* 20.

A ipsum tempore mollitum, ut ferrum igne, et ad red-dendam Basilio benevolentiam propendere, imo ad scribendum ut eum placaret, haud dubiis testimo-niis intellexisset, id amico quantocius significavit, atque eum hortatus est Gregorius, ut episcopum occuparet, aut adveniendo aut scribendo, simulque itineris se comitem futurum pollicetur. Annuit Ba-silius, et confessim eum Gregorius (g) e Pontica solitudine in arenam certaminis educit. Tam prudenti consilio, de Basilio, de Eusebio, de Ecclesia Cæsa-riensi optime meritus est Gregorius; existentæ namque sunt simultates, instaurata concordia, profligati Ariani, qui cum alias jam Ecclesias vicissent, alias oppugnabant, alias victuros se sperabant; nec ulla re magis ad spem evertendæ Cæsareæ, cui Valens imperator agmine Arianorum episcoporum stipatus imminebat anno 365, erigebantur, quam Basilius absentia et ducis imperitia. Reportata ex Valente Arianisque episcopis Victoria, cuius pars magna fuit ipse Gregorius, Basiliū cum Eusebio tam arcta conjunxit, ut nec episcopo molestum esset ab eo, quem dignitate superabat, scientia et eloquentia et consilio et virtute superari; nec Basilius ideo epi-scopum minus coleret et observaret, quod eo tot esset partibus superior ac præstantior. Tillemontius, Hermantius, Pagius, Baronius, Bollandistæ, alii alii annis hæc contigisse arbitrantur. Nos vero cum no-vissimo Basiliū epistolarum editore, Basiliū anno 364, vel ineunte 365, secessisse, et eodem anno Gregorii operam et consilio Cæsaream redisse, ac de Valente Arianoque agmine victoriam reportasse existimamus.

LXXXV. Ætas et morbi parentum abesse Gregorium non sinunt.

Non diuturna fuit hæc postrema Gregorii in Pon-tica solitudine commoratio, cuius nequidem men-tionem facit in carmine *De vita sua*. Neque enim tam necessario filii auxilio proiecta parentum ætas longo tempore destitui patiebatur, atque etiam fre-quentes morbi, quibus eorum senectus patebat; quique Gregorium domo exire non sinebant; vel eum, si quando aberat, revocabant. Sic Basilio instanti ut in solitudinem se conferret, excusat se, morbum matris afferens. Assidemus enim, inquit (h), dominæ matri, gravi jampridem morbo laboranti. Quam si non dubio et anticipi statu relicturi sumus, tua præsentia mihi crede haudquaquam earebimus. » Gravem quoque patris morbum in oratione decima octava, qua laudes ejus prosequitur, narrat; quo singulari Dei beneficio repente liberatus est, adeo ut quo die moriturus putabatur, consurgens synaxiū cum populo celebraverit. In eadem oratione, matrem gravi morbo laborantem, insperato nec minori miraculo, ut quoddam visum ei divinitus ostensum docuit, ab ea ægritudine qua detinebatur, resert convaluisse.

(e) *Ep. al.* 169.

(f) *Al.* 170.

(g) *Ep. al.* 19.

(h) *Epist. al.* 4.

LXXXVI. *Ingentem Gregorio dolorem parit Cæsarii fratris mors; et post ejus obitum molestissimis est obrutus negotiis.*

Si parentibus senio confectis, atque graviter interdum ægrotantibus, curam sollicitudinemque frequenter impendere coactus est Gregorius; longe graviores curas, seu molestias ipsi Cæsarii fratris, thesaurorum præpositi in Bithynia, mors attulit. Cum Nicæa, terræ motu longe post hominum memoriā maximo, tota pene subversa est die undecima Octobris anni 568, solus ex viris insignibus, aut certe cum admodum paucis, mirabili divinæ providentiae beneficio Cæsarius incolumis evaserat. At non diu vitam produxit, quippe mortuus eodem anno de sinente, vel incipiente proximo, seu 25 Januarii 369, ut volunt Bollandistæ. Cæsarii obitu, Gregorius, cui rei familiaris cura incumbebat, invisis negotiis obrutus fuit. Cum enim munere publico fungeretur Cæsarius, quo tempore mortuus est, snaque omnia pauperibus eroganda reliquisset, mox ut extrellum halitum efflavit, « (a) Hostes, » nempe curiales illi harpagones, « impetum fecerunt, ejusque facultates liberrime et insolentissime diripuerunt. Erat thesaurorum custos, » ait Gregorius (b); « medio autem in munere moritur, canumque multitudo assilit in defuncti pecuniam; et quidquid reliquerat, omnia dilacerant famuli, extranei, amici. Quis enim collapsam non prædatur querum? » Basilius, qui res Gregorii suas esse ducebat, scribens Sophronio Constantinopolis præfecto (c), narrat mortui pretiosissima quæque servos aliosque homines servis non meliores diripuisse, et paucissima parentibus reservata, quæ statim pauperibus erogata fuerunt ex mortui voluntate, qui moriens dixerat: « Mea omnia volo esse pauperum. » Addit Basilius, plurimos prodiisse commentitios creditores, qui Cæsarium a se pecuniam accepisse dicerent; quibus numeratum fuerat quidquid petebant, unde nonnullos pœnituerat quod plus non petiissent: at crescente ejusmodi sycophantarum numero, negare quod petebant necesse fuisse; repulsam passos lites intulisse, ac Gregorium in maximas ærumnas conjectum, a quibus ut eximatur, Sophronium rogat Basilius. De Cæsarii pietate, rebus gestis, eruditione, etc., dicendi forsitan hic locus esset; sed de his satis Gregorius in oratione quam de eo habuit coram parentibus. Hanc legat lector, si velit. Gorgoniæ sororis, aliquanto post Cæsarium e vivis sublatæ, præstantissimas virtutes oratione funebri similiter ornavit.

LXXXVII. *Gregorius Basiliū minus caute electioni Cæsariensis episcopi providentem reprehendit.*

Anno 370, Gregorius singularem in re maximi momenti prudentiam animique fortitudinem ostendit, ac perruptis omnibus quæ obstabant, ad felicem exitum rem perdixit. Ipsius enim potissimum

A opera Basiliū Cæsareæ episcopum electum fuisse constat. Nemo quidem tanta sede dignior erat Basilio, cujus administrandæ jam plurimas partes ab Eusebio sibi commissas sustinuerat. Quanta ipsius pietas, quam eximia doctrina, quanta demum essent merita in Ecclesiam Cæsariensem, neminem latebat. Verumtamen plurima obstitere, quæ ni sua Gregorius prudentia removisset, in irritum recessisset. Basilius ipse, cum media jam morte Eusebius teneretur, ne suspicatus quidem in se oculos conjectum iri, amicum suum Gregorium accersivit, his verbis scribens, ac veluti ipse extremos spiritus ageret, atque supremum vale moriens amico dicere cuperet. Gregorius, acceptis litteris, vim lacrymarum profudit, ingemuit, et ad iter se accinxit. Verum cum postea episcopos ad urbem accurrere sensisset, Basiliū consilium intellexit, navigii proram convertit, ac proficisci detrectavit. Tum datis ad Basiliū litteris, quam incaute se gereret libere significavit. « Videris tu quidem mihi, inquit (d), viri constantis et solidi atque animi firmitate prædicti existimationem habere: multa tamen simpliciter magis quam caute et circumscripte consultare atque exsequi. Nam qui a vitio liber est, is quoque ad suspiciendum vitium segnior esse consuevit. Cujusmodi quiddam nunc quoque contigit. Ad metropolitanam urbem nos accivisti, cum de episcopo creando consultatio proposita esset. » Quibus præmissis, sic prosecutur carpens quod incaute a Basilio actum videbatur: « Demirari cœpi, prium si quid deceret atque honestum essem non perspiciebas, nec improborum linguis occurrendum putabas, quæ simplicissimis quibusque celerrime columnam struunt. Deinde, si non eadem tibi ac nobis convenire existimas, quibus et vita, et doctrina, et reliqua omnia communia sunt, nimirum a Deo ita jam inde a prima ætate consociatis. Tertio, liceat enim hoc quoque dicere, si piorum Deique metu præditorum hominum hujusmodi electiones esse judicasti, non autem potentium et apud vulgus gratiosorum. » His de causis Gregorius se navigii proram convertisse, et proficisci detrectasse significat Basilio, cui auctor est ut prudenti secessu tumultus et pravas suspiciones fugiat. Huic consilio paruisse Basiliū, ac latebras quæsiisse, dum electio perageretur, verisimile est.

LXXXVIII, LXXXIX. *Gregorius uterque operam naval, ut Basilius Ecclesie Cæsariensi præficiatur. Nihil ab iis prætermissum ut res prospere cederet.*

Nec minus interea Gregorius uterque nituntur, ut in Eusebii locum subrogetur Basilius. Gregorium episcopum Cæsaream invitarunt præsules, qui jam in urbem sese contulerant; sed adeo invenusti ac impolite, ut nec illum adesse oportere, nec quam ob causam, nec quo tempore significaverint. Rescri-

(a) Greg. ep. 18.

(b) Carm. *De vita sua*, v. 370 et seq.

(c) Ep. 52 nov. edit.

(d) Ep. Greg. al. 21.

bens (a) episcopis venerandus senex factam sibi in-juriam non dissimulavit, nec tamen adesse detrac-tavit. At cum varia fore hominum studia in eli-gendo episcopo non dubitaret, notum fecit episco-pis neminem se habere quem Basilio, ob ejus vitæ sanctitatem ac doctrinæ præstantiam, preferre pos-sit; nec vero illius corporis debilitatem impedimento esse debere, cum episcopus, non athleta quæratur. Promittit se adsuturum, si suffragium istud reci-piant, ac operam eis daturum vel spiritu vel corpo-re; sin autem certis conditionibus via capessenda sit, ac faciones contra æquitatem conflentur, gavi-surum se quod fuerit contemptus. Eadem episcopus Nazianzenus de Basilio, quem præ cæteris omnibus eligendam decernit, Ecclesiæ Cæsariensi scripsit (b), quæ honorifice eum invitarat. Nihil prætermissum ab optimo sene, ut prospere res cederet. « Litteras scribebat (quod argumento est plures ab eo fuisse scriptas, quam supersunt), monebat, conciliabat po-puluum, sacerdotes, et reliquos, quotquot erant cle-ri, obtestabatur, suffragium ferebat, ordinabat etiam adhuc absens, canitie suæ hoc dabat, ut apud alienos, tanquam apud suos, auctoritate ute-retur (c). » Hanc sollicitudinem a Gregorio postu-lare videbatur Ecclesiæ Cæsariensis status, in qua animorum magna erat dissensio. Omnibus præferebant Basilium, populi pars selectissima, universus clerus, ascetæ. Verum invidebant et ob-nitebantur magistratus, ac inqmæ plebis perditissimi quique cum magistratibus conjuncti, ino ipsi episcopi, quod iocandi materiam religionis hostibus præbebat.

XC. Eusebium Samosatensem accersunt ab Oriente.

Præterea cum ab Arianis periculum esset, ne la-borantem dissidiis Ecclesiam Cæsariensem occuparent atque everterent, Gregorius (d), qui nondum adesse poterat, magnum ex Oriente lumen accersit sanctum Eusebium Samosatensem, missis per Eu-stathium diaconum litteris, in quibus quanto ver-saretur in periculo Cæsariensis Ecclesia declarabat. Accurrit sanctus martyr in Cappadociam, quod asserit Basilius (e), et confirmat Gregorius (f), qui Spiritum sanctum ab exteris regionibus viros pie-tate insignes zeloque flagrantes ad ungendum Basi-lium excitasse testatur.

XCI. Basilius electus est Cæsariensis episcopus, Gre-gorii utriusque opera.

Quid plura? Cum eorum numero episcoporum, qui Basilium erant proclamaturi, unus deesset ad canonica electionem; Nazianzi episcopus, (g) non solum senectute, sed etiam morbo fractus, ac pene animam agens, iter aggredi non dubitavit, ut calculo suo electionem juvaret, Spiritus videlicet

(a) Greg. Ep. al. 23.

(b) Or. 18, n. 36.

(c) Or. 45, n. 37.

(d) Ep. 47, inter Basilianas, p. 140.

(e) Ep. 48.

(f) Or. 45, n. 37.

(g) Or. 18, n. 36; or. 43, n. 37.

A ope atque auxilio fretus. » Proficiscenti patri Gre-gorius noster litteras (h) ad sanctum Eusebium de-dit, cuius zelum, sudores, gratamque Deo libertatem laudat, atque ei acceptam refert renovatam patris senectutem, unde etiam rem ex sententia successu-ram sperat. « Senectus renovatur, morbus supera-tur, lecto affecti exilunt, infirmi potentia aecingun-tur. Quæ res nibi conjecturam afferunt, negotia nostra ex animi sententia successura esse. Ac pa-trem quidem, tum suo, tum nostro nomine habes, pulchrum universæ vitæ et venerandæ canitiei sine impositurum, nimirum præsentem hanc pro Eccle-sia dimicationem. At certum habeo fore, ut preci-bus vestris, quibus fretus nemo non sibi quidvis polliceri debet, firmiorem eum valentioremque re-cipiamus. » Spes Gregorii irrita non fuit. « Fieri aliter non poterat, ut ipse ait (i), quin Spiritus sanctus vinceret; atque adeo abunde vicit. » Basi-lius electus fuit Cæsariensis episcopus, ordinatus, et in throno collocatus. Quibus peractis, Gregorius qui profectus fuerat, (j) vehiculo non secus ac mor-tuus feretro impositus, juvenis reddit, firmus ac va-lens, oculos erectos babens, a manuum impositione et unctione, addo etiam, et ab illius, qui ungeba-tur, capite roboratus. Illo igitur ad priscas narra-tiones accedat, quod labor sanitatem affert, et ani-mi alacritas mortuos excitat, et exilit senectus Spi-ritu delibuta. » Sic Basilius, Gregorii utriusque et sancti Eusebii Samosatensis opera, Ecclesiæ Cæsa-riensis episcopatum suscepit anno 370, ut multis argumen-tis conformat noster Prudentius Maran (k) post Petavium et Tillemontium: nec audiendi sunt Bollandistæ et Baronius, qui Basilium anno 369 ordinatum scribunt; multo autem magis repellendus est Pagius, qui ejus ordinationem ad annum usque 371 differt.

XCII. Gregorius nec electioni Basilius interfuit, nec eum post electionem invisit; Basilio querenti se ne-glectum respondit.

Nemini dubium fuit, quin Gregorius, qui electioni Basilius non interfuerat, electo gratulaturus Cæsa-ream occurreret. Verum Christianæ modestiæ consulens, atque horum temporum invidiam fugiens, D represso amicum videndi desiderio, domi se conti-nuit, datis interea litteris, quibus se summa per-fusum lætitia fuisse fatetur (l), cum lucernam a Spiritu sancto victore supra candelabrum positam intellexit; simulque causas cur statim ad ipsum non advolaverit, exponit, ac ne id a se exposcat precatur. Gregorii orationes, seu excusationes non acceptit Basilius, seque ab eo parvipendi ac negligi conquestus est. Basilius querelis sic peracute respon-dit (m): « Si nobis propteræa succèsses, quod te

(h) Ep. al. 29.

(i) Or. 45, n. 37.

(j) Ibid.

(k) Vita Bas. c. 13, p. 83.

(l) Ep. al. 24.

(m) Ep. al. 10.

minus, quam tua virtus meretur, suspicimus et admiramur, omnibus quoque mortalibus succenseas oportet. Neque enim alius quisquam satis te laudavit, aut laudatus est, praeter te tuamque in diendo sublimitatem; si quidem fieri posset ut quispiam suas ipse laudes prædicaret, idque sermonum lex ferret. Quod si contemptum tui nobis objicis, quin prius insaniam? At quod philosophamur indignaris? Liceret mihi cum bona tua venia dicere, hoc unum doctrina quoque tua et eruditione sublimius est et præstantius. » Cessit tandem Basilius, et amici prudentiam judicio suo comprobavit; quemadmodum cum postea Cæsaream venisset Gregorius (a), atque oblatam sibi ab amico insigniorem inter presbyteros sedem repudiasset, hoc factum non accusavit, sed laudavit Basilius.

XCHI. *De Valente adversus Ecclesiam Nazianzenam impetum faciente, una cum patre victoriam reportat.*

Sub finem anni 371 videtur contigisse, quod de patris zelo narrat Gregorius (b), qui magna animi constantia « sese hæreticis opposuit, cum illi una cum imperatoria impietate expeditionem adversus Nazianzenam Ecclesiam suscepserunt, tanquam nos quoque, inquit Gregorius, in potestatem suam redacturi, aliquisque jam fere omnibus servitute oppres sis adjuncturi. »—« Imperatoriam impietatem » intelligit Valentem, qui, composita cum Gothis pace, ad impugnandam catholicam fidem imperii vires con verit, et heretico aginine cinctus in Cap padociam se contulit. Intentus potissimum erat Valentis arcus in Basilium; sed Cæsaream petens, exeunte anno 371, vel inde forsitan discedens anno sequenti, Nazianzo iter habuit, confectumque senio aggressus est episcopum, qui gloriosum de eo triumphum reportavit. Magnam præfatio in eo triumpho partem habuit Gregorius noster, quod quidem ipse, vir licet modestissimus, fateri coactus est, cum ait Gregorium patrem suum « magno adjumento » fuisse decertantibus Nazianzenis adversus imperatoriam impietatem, « tun per se ipse, tun per nos etiam fortasse, inquit Gregorius (c), de seipso loquens, quos, velut non ignavos ac degeneres catulos, in illos hæreticos velut in sævissimas feras immittiebat, ad pietatem nimirum hac ratione nos exercens. »

XCV. *Adversus eundem Valentem certanti Basilio socius est Gregorius.*

In egregio quoque Basili certamine adversus eundem imperatorem socius fuit Gregorius, ejusque consors in nobili triumpho quem de devictis et expugnatibus catholicæ fidei hostibus retulit exeunte anno 371 et ineunte anno 372. His certaminibus interfuisse Gregorium ex ipso discimus. Etenim se in ecclesiam una cum Basilio ingressum testatur (d),

A ejusque voces audisse quas « Dei voces » appellare non dubitat, cum alloqueretur imperatorem qui semel et iterum in eam se contulerat, ut Basili colloquio, quod jam pridem expetebat, frueretur. Nec vero tantum Basili colloquiis cum imperatore, verum etiam habitis antea cum præfecto et præposito coquorum, qui artis suæ gladios minabatur, « atque ad ignem sibi congruentem transmissus » est, ut festive jocatur Gregorius (e), concertationibus eum interfuisse certum nobis videtur. Eum invitaverat Basilius, ut sibi adasset ad propositum certamen, venturum se promiserat; itaque eum venisse pro certo habendum. Arbitratur Tillmontius matris Gregorii morbum attulisse moras, et causam fuisse cur a Basilio vocatus statim non venerit. Verum, B ut omittam chariorem fuisse Gregorio Ecclesiae utilitatem, quam ut, ea posthabita, ægrotanti matri assideret, atque ad defendendam Ecclesiam accurrere detrectaret; certe in his litteris, quibus mititur Tillmontius, nihil legitur de gravissimis veniendi causis, nihil de Gregorii promissis, qui cum pugnandi tempus adasset, ad futurum se pollicitus fuerat; sed tautum desiderio videndi Basiliū se teneri significat, cui satisfactum se ait (f), si sua mater Basili precibus sanetur. Quare hæc ad aliud tempus pertinet epistola; et quæcumque narrat Gregorius (g) de Basili prolixa et acri cum præfecto Modesto concertatione, suis ipse auribus credendus est hausisse.

C *XCV. In aliis Basili prælia partes suas agit Gregorius.*

Idem etiam dicendum de variis Basili prælia cum cæteris ab imperatore præmissis, sive « ex judicium classe », sive « ex militari ordine », sive « ex gynæco. » In his omnibus Basili socius fuit Gregorius, qui lætus et alacer victoris latus cingebat, strenue commissas sibi a Basilio partes agens. Hanc namque, propter temporis angustias, rationem inierat Basilius, ut ipse quidem sibi verbi dispensationem vindicaret; Gregorio autem, quem ob nominis obscuritatem [sic loquitur vir modestus (h)], nemo esset accusaturus et in exsilium ejecturus, loquendi libertatem committeret. Atque ita, inquit, Evangelium nostrum firmum validum D que erat, auxilio utriusque suffultum. Ex his intueri licet quantos labores, quam difficultia ac periculosa onera sustinuerit Gregorius, cum adversarios minus adortus manusque cum illis conserens, acrius illorum in se odium excitavit. Plura de his dicere supervacaneum fuerit, cum nullus pene sit scriptor antiquus, qui præclara haec Basili certamina, egregiamque ipsi a Gregorio præstitam in his certaminibus operam, non longius prosequatur. Verum lectorem monitum volumus, recentiores, in

(a) Or. 43, n. 45.

(b) Or. 18, n. 57.

(c) Ibid.

(d) Or. 43, n. 53.

(e) Ibid., n. 47.

(f) Ep. 4.

(g) Or. 43, n. 48 et seq.

(h) Ibid., n. 47.

disponenda harum rerum serie, nonnunquam aberrare. Ne Tillemontius quidem, quo non alter cautor ac diligentior, ab omni errore immunis est. Locus quidam Gregorii nostri minus recte intellectus in maximas angustias virum doctum conjecit. Postquam Gregorius retulit Valentem Basiliu admiratione perculsum, vetuisse ne vis ei inferretur, et dum dona offerret mirum in modum titubasse, cumque rursus in ecclesiam venisset, intra velum divinas Basiliu voces audivisse; postquam, inquam, haec narravit Gregorius, sic prosequitur (a) : Aucti γίνεται τῆς τοῦ βασιλέως περὶ ἡμάς φιλανθρωπίας ἀρχή, καὶ κατάστασις πρώτη, τούτῳ τὸ λῆμμα τῆς τότε διοχλούσης ἐπηρείας τὸ πλεῖστον, ὥσπερ τι φεῦμα διέλυσεν : « Hoc exstitit imperatoriae erga nos humanitatis et clementiae principium ; haec prima rerum sedatio, haec occasio maximam impressionis illius, qua tum vexabamur, partem, non secus ac fluctus quosdam, fregit ac dissolvit. » Haec ad secundum Valentis in ecclesiam ingressum referit Tillemontius, indeque colligit Basiliu ac omnes etiam Cappadocie Ecclesiæ reliquo Valentis imperatoris tempore, vel saltem diu satis post Valentis cum Basilio colloquium, pacem retinuisse. Verum pax illa nequaquam conciliari potest cum persecutione, quam post secundum Valentis in ecclesiam ingressum consecutam esse auctor est Gregorius. Conjecturis Tillemontius hanc difficultatem solvere nititur. Sed quid conjecturis opus est, cum res per se plana sit et expedita ? Haec enim verba Gregorii : « Hoc fuit imperatoris erga nos humanitatis initium, haec prima rerum sedatio, » non ad Valentis intra velum cum Basilio colloquium, sed ad illam Basiliu virtutis admirationem, qua percusus Valens vetuit ei vim afferri, referenda sunt : quod quidem ex tota rerum serie patet. Etenim Gregorius ait Valentem, auditus quæ gesserat Basilius, in tantam illius virtutis admirationem venisse, ut vim ei inferri vetuerit, eique satisfaciendi causa in ecclesiam venerit, ubi ad solum Basiliu conspectum contremuit, ac postea rediens longum videndi Basiliu desiderium explavit. Quod ergo statim addit Gregorius, hanc primam fuisse tempestatis sedationem, referri debet ad justum Valentis, qui miratus summam Basiliu constantiam in certamine adversus praefectum, quæ ipsi a praefecto narrata fuerat, ne vis illi inferretur vetuit, atque in ecclesiam se conferre et cum ipso colloqui statuit. Præterea idem probant haec verba Gregorii : καὶ κατάστασις πρώτη, « haec prima sedatio, » quæ Billius non reddidit. Certum namque est, tunc primum sedatam fuisse tempestatem, cum Valens vetuit ne vis Basilio inferretur, quod praefecto vetuit priusquam in ecclesiam se conferret. Haec monuisse sat est. Qui plura volet, legat *Vitam Basiliu* novæ operum sancti doctoris editioni præfixam, cap. 20, p. 104, n. 8.

(a) Or. 43, n. 55.

(b) Ep. al. 25.

A XCVI. Operam suam offert Basilio adversus Anthinum Tyanensem.

Ilic etiam legere licebit egregie tractata in capite 23, quæcunque spectant orta, post Valentis discessum, inter sanctum Basiliu et Anthinum Tyanensem episcopum dissidia, ex divisione Cappadocie in duas provincias; et quæ gessit Gregorius, ut amici partes tueretur, et jura defenderet contra Anthinum. Ubi primum Gregorius audiit Basilio molestias exhiberi, suam ei sponte operam obtulit (b), seque Cæsaream pollicitus est venturum, tum ut eum consilio juvaret, tum ut contumelias cum eo partiretur, quamvis pro certo haberet Basiliu nihil prorsus facturum quod philosophia sit indignum. Quæ verba satis indicant epistolam al. 25, scriptam suisse hujus dissensionis causa, in qua non de fide aut doctrina agebatur, sed de reditu et sedis amplitudine. Divisionem civilem Cappadocie, quæ sub initium biemis anni 372 instituta fuit, non statim secuta est ecclesiasticae provinciæ divisio, quæ non nisi post Valentis discessum, circa mensem Martium huius anni, videtur contigisse. Tum vero Anthimus, Tyanensem civitatem, quæ secundæ Cappadocie metropolis facta fuerat, eodem jure in rebus ecclesiasticis esse debere contendit, easque parœcias, quæ novæ provinciæ nuper adjunctæ fuerant, ut jam sibi attinentes et a Basilio distractas, vindicavit. contra Basiliu veteri consuetudini, atque huic divisioni, quæ olim a Patribus facta fuerat, inhærebant. Partes Anthiini sequebantur plerique Cappadocie episcopi : « Tres quidem erant causæ, inquit Gregorius (c), cur multi etiam ante parum leni et candido erga eum (Basilium) animo essent. Prima, quod in fidei negotio cum eo minime consentiebant, nisi quantum id ipsis, cogente multitudine, necessario faciendum erat. Altera, quod dolorem ex ipsis electione conceptum nondum omnino ex animis ejecerant. Postrema, quod se longe multumque ab eo gloria superari acerbissime ferrent; tametsi id confiteri turpissimum esset... Ex hac contentione permulta mala partim jam accidebant, partim impendebant. Subtrahebantur conventus a novo metropolita, proventus diripiebantur, » etc.

D XCVII. Gregorius Cæsaream venit, Basilio addit se socium, et interest pugnæ prope Sasima contra Anthimum.

His auditis, Gregorius debitum huic temporis officium non prætermittit, suamque protinus, ut iam dictum, Basilio operam proficitur; quod amico per gratum fuit. Nec mora, Basilius rogat Gregorium ut quantocius ad se veniat; qui cum venisset, ambo simul profecti sunt ad montem Taurum, ubi locus quidam erat, sive ecclesia sub sancti Orestis nomine, unde annuos reditus capiebat Cæsariensis episcopus. Dum redirent, Anthimus, quem Taurici reditus maxime in furorem agebant, quippe quos in trans-

(c) Or. 43, n. 58.

itu Cæsaream portari iniquo animo cernebat, cum prædatoria manu angustias occupat; transeuntis Basilii mulis, qui rebus ex Sancto Oreste perceptis onus erant, iter intercludit, ne ultra progrediantur. Comissa hæc pugna prope Sasima. Nam Gregorius (a) non sine stomacho jocatur in Basilium, quod se Sasimorum episcopum constituisse, ut cum Anthimo bellum gereret, si quando is Basilii mulos arriperet angustias tenens, et velut Amalec Israelem coercens. Datum se etiam Sasimis ait in carmine *De vita sua*, quia bellicam fortitudinem ad Basilii causæ defensionem ostenderat: quod argumento est eum pugnæ prope Sasima interfuisse.

XCVIII. Gregorius Sasimorum episcopus consecratur Nazianzi, non Cæsareæ, anno 372.

Istud tamen dissidium ad Ecclesiæ utilitatem convertit Basilius multiplicando episcopatus: « Ex quo, inquit Gregorius (b), tres præclarissimæ res secutæ sunt. Nam et animarum cura major suscepta est; et quælibet civitas proventus suos habuit; et bellum hac ratione compressum et extinctum est. » Harum in numero sedium episcopalium, quas erexit Basilius, fuere Sasima, ignobilis quidem locus, cui Gregorium nostrum præficere episcopum statuit; eumque reluctantem, atque episcopale onus reformidantem ac prorsus fugientem cedere, et, si minus animum, salem caput ordinationi submittere, adjevante Gregorii patre, compulit. Hæc ordinatio non Cæsareæ, ut vult doctissimus Tillemontius, sed Nazianzi peracta est, ut ipse testatur Gregorius (c), qui Basilium venisse Nazianzum manifeste asserit: « Sed venit ad nos amicorum charissimus Basilius, » etc. Ἀλλ᾽ ἔχει τὴν τῶν φίλων ὁ φίλτατος Βασιλέως. Tum narrat, quomodo, patre Basilium adjuvante, deceptus fuerit. Præterea, quo die ordinatus est, orationem coram patre et Basilio aliisque episcopis, qui eum ordinaverant, habuit. Quis credit Gregorium patrem senio confectum Cæsaream venisse hujus ordinationis causa; aut si venerit, id silentio prætermisserum suisse Gregorium, qui simile patris iter, Basilii causa suscepit, ut summae animi fortitudinis in effeto corpore specimen admiratur? Ordinatus est Gregorius Sasimorum episcopus ante Pascha, quod anno 372 incidit in diem viii Aprilis: siquidem sanctus Eusebius Samosatensis, litteris paulo post Pascha anni illius datis respondens, banc sibi ordinationem non placuisse significat.

XCIX. Invisitur a Gregorio Nysseno, quem misit Basilius.

Perpaucis post ordinationem diebus, Gregorium nostrum invisit Gregorius Nyssenus, ab amico missus, ut cognominem suum solaretur. Hunc amicum esse sanctum Eusebium Samosatum aut sanctum Meletium arbitratur Tillemontius: verum is amicus non aliud est quam ipse Basilius. Postquam enim Gregorius in orationis exordio, quam coram Nys-

A seno habuit, sibi amicum ab amico venire dixit, ab auditoribus postulat num rem clarius exponi velint, et statim Moysen et Aaron in medium profert; iisque peracute inter se comparatis, iterum postulat, annon perspicue cognominem suum, id est Gregorium, et unanimem, id est Basilium, oratio effinxerit: « Horum alter, inquit (d), nos unxit, et latentes in medium produxit.... non ut dignum erat, eo spiritu qui in ipso est.... Alter venit ut nos consoletur, ac confirmet, spirituque mansuescat. » Cum ergo missus sit a Basilio Gregorius Nyssenus, quod manifestum est ex dictis, advenire non potuit postridie ordinationis, ut Baronio visum est, atque perperam legitur apud Billium in interpretatione tituli orationis undecimæ: verum tamen paucioribus

B post ordinationem diebus advenit. In ista oratione, ut in ea quam ante coram Basilio habuerat, vim sibi illatam conqueritur, sed tamen obsequium suum proficitur. Dolet quod Nyssenus serius venerit, veluti post cladem auxilium, post tempestatem gubernator, post cicatricem medicina: verum se nunc cedere et fiduciam concipere declarat, quod argumento est hanc habitam orationem priusquam fuga elapsus in solitudinem se contulerit.

C. Querela Basilii contra Gregorium, et Gregorii contra Basilium.

Vix Nyssenus Nazianzo discesserat, cum Gregorius deceptum se esse sentiens, fugit iterum, solitudinisque deliciis perfruitur. Basilius consilia sua conspiciens Gregorii fuga penitus corrure, cum eo graviter expostulavit. At Gregorius jam altum gerens cordi inflictum vulnus, ex quo per vim ordinatus fuerat a Basilio, non minus acriter respondit. Hinc illæ litteræ, haud quidem jocosæ ut antea, sed stomachosæ ac vehementes, ulro citroque datæ, quibus, dum suam quisque causam tuerit, suas etiam animis coelestibus esse iras docent; quæ si longius processissent, non tam perfectum Christianæ amicitiae exemplar in Basilio et Gregorio haberemus.

Cl. Cl. Queritur Gregorius fraudem sibi factam. A pluribus culpatur Basilius.

Acceptis Basili litteris, rescripsit atque his verbis exorsus est Gregorius (e): « Desinesne tandem nos maledictis incessere, ut insolitos ac rusticos, et ab amicis inopes, et ne vita quidem dignos, quoniam ea, quæ passi sumus, intelligere ac persentire ausi sumus?.... Fraude in quam inducti suinus, serius quidem quam oportuit, sed tamen aliquando agnovimus. Atque hujus rei culpam in episcopalem thronum conferimus, utpote qui te repente supra nos evexerit... Hoc omnium, quæ patimur, maxime ridiculum est, vel potius miserandum, nimirum quod iidem et injuria afficiuntur, et accusantur. » Vituperationem non effugit Basilius, quod fidissimum amicum ac optime de se meritum in episco-

(a) Or. 43, n. 58.

(b) Ibid., n. 59.

(c) Carm. *De vita sua*, v. 389.

(d) Or. 44, n. 3.

(e) Ep. al. 31.

pales curas, præter ipsius voluntatem, conjectisset: et quod minus excusatione dignum erat, virum pietate et eloquentia insignem, qui Ecclesiæ egregiam dare operam poterat, in obscurissimum angulum ac omnibus vitæ commodis destitutum relegasset. Objiciebant alii aliud quidpiam, prout vel moribus comparati erant, vel Gregorii causa irascebantur: « benignissimi autem » quique neglectum et contemptum a Basilio fuisse Gregorium, et postquam ipsius opera usus fuerat, veluti vas quadam ignobile projectum. Declarat Gregorius (*a*) se arma ferre non posse, et « pro lactentibus et avibus tanquam pro animabus et canonibus digladiari. » Rogat ut ipse cum Anthimo bellum gerat, ac sibi omnium rerum loco quietem concedat. Demum his verbis, quæ ejus dolorem maxime indicant, epistolam claudit: « Quocirca tu quidem viriliter age, et confortare, omniaque ad tuam ipsius gloriam, quemadmodum fluvii torrentes, trahe; nec amicitiam, nec vitæ consuetudinem et familiaritatem virtute ac pietate potiorem habens, nec quæ ex his rebus hominum de te opinio futura sit, quidquam curans, seu unduntaxat te Spiritui addicens. Nos vero id duntaxat lucri ex amicitia tua capiemus, ut amicis posthac minime fidainus, nec Deo quidquam præferamus. » Haud equidem crediderim ea ingessisse Basilium maledicta, quæ prioribus epistolæ verbis continentur; sed ea ex ejus dictis consequi Gregorius præ nimio dolore existimavit. Scriptam hanc epistolam, non tantum post ordinationem, sed etiam post fugam inde pater, quod Gregorius fraudem sibi factam se sensisse dicat, atque omnium rerum loco quietem sibi a Basilio concedi postulet. Ipsa etiam maledicta, quibus se petitum a Basilio queritur, eum jam fugisse probant. Scripta quoque in secessu epistola tricesima secunda (*b*), in qua indignatur Gregorius se inertiae accusari quia Sasimia non accepit, otio et quiete unice se gloriari proficeret.

Inter hæc jurgia scriptam arbitratur Tillemontius epistolam Gregorii ad Nicobulum (*c*); sed immo-rito. Mittens Gregorius Nicobulo litteras Basilii cuius suis, his quæ Basilii erant priore loco positis, suas subjunxit, sese quidem cum Basilio ubique con-jungi volens, sed eum sibi anteponens. Minus vide-tur intellexisse Tillemontius (*d*) hæc verba: « Cum Basilium Magnum mibi semper prætulerim, tametsi illi contrarium videatur: tum nunc quoque præ-fero, » etc., id est, inquit Billius, « tametsi ille me sibi anteferat. » Non enim hæc verba ita accipienda sunt, quasi Basilium existimet Gregorius plus sibi tribuere quam ipsi.

^(a) Psal. xxxiii, 3. ^(b) Psal. lxxvi, 3.

(c) Epist. al. 31.
(d) Ep. al. 32.
(e) Ep. al. 2.
(f) In Bus., p. 179.

A CIII. *Gregorius de solitudine revocatus a patre, Basilio instante, coram utroque habet orationem.*

E solitudine, in quam se post ordinationem receperat Gregorius, cito retractus est jubente patre et instantie Basilio; quapropter in oratione (*e*), quam post redditum coram utroque habuit, eo utitur exordio: « Nihil senectute fortius, nihil amicitia venerabilius. Ab his ego ad vos ductus sum, vincitus in Christo, non ferreis catenis, sed tenacissimis Spiritus vinculis constrictus. » Alicunde se venire his verbis declarat Gregorius; proinde hæc oratio non statim post ordinationem, ut visum est Tillemontio, habita, sed post redditum ex fuga. Deinde addit se antea aliis omnia reliquisse, ut secum philosopharetur, et Eliæ Carmelum ac Joannis desertum cogitasse; quod ei dicere nou licuit quo die ordinatus fuit Sasimorum episcopus, si quidem hanc ordinationem non solitudo, sed impensus in juvando patre sacerdotii labor subsecutus est. Præterea disertis verbis solitudinem, in quam se receperat, indicat, cum ait (*f*) se, « ne his quidem sui amantissimis ac fratribus sermones impertire sustinuisse, ut ab omni negotio seriatim secum philosopharetur. » Quid plura? Recantat (*g*) quidquid post ordinationem præ dolore in Basiliū asperius dixerat: « Jam enim iram abjicio, audiant mansueti et lætentur »; manumque hanc, quæ mihi vim attulit, placido vultu conspicio, ac Spiritui arrideo, milique com-motum pectus sedatur, rediue ratio; atque amici-ctia, instar flammæ consopitæ et existinctæ, rursus ex parvo igniculo revivisit et excitatur. Renuerat consolari anima mea, et anxietate affliciebatur in me spiritus meus ». Dixi, nunquam in posterum amicitiae fidem habebo. » Nulla sane ante ordinationem jurgii causa Basilium inter et Gregorium exstitit; sola ordinatio rixas movit: hæc verba, quæ fatetur se dixisse Gregorius, « nunquam in posterum amicitiae fidem habebo, » leguntur ad cal-cem epistolæ trigesimæ primæ, quam post abjectum regendæ Sasimorum Ecclesiæ consilium scripsit. Quæ quidem omnia, orationem nunc decimam habi-tam non fuisse post ordinationem, sed postquam e fuga rediit Gregorius, manifeste demonstrant.

D CIV. *Gregorius in oratione sua mutantum se profi-tetur. Anthimus in suas partes Gregorium pertra-here frustra conatur.*

In ea oratione sinceram mutationem profitetur Gregorius, rataque omnia habet, ac tandem Ecclesiæ sibi commissæ gubernacula capescere in animum videtur induxisse. Itaque Sasimia ire constituit, sed priusquam ad iter se accingeret, Doaris, quæ novæ Cappadociæ civitas erat, Eulalium episcopum una

(e) Or. 10, n. 1.
(f) Ibid.
(g) Ibid., n. 2.

cum Gregorio patre aliquis nonnullus episcopis ordinavit, tumque orationem habuit quae nunc tertia decima est. Hæc vero cum fierent absente ac forte etiam ignorantie Basilio, qui se pro metropolita et capite utriusque Cappadociæ adversus Anthimum gerebat, neccum finita esset controversia, verendum erat ne ordinationem istam velut in contumeliam sui factam hand aquo ille animo interpretaretur. Occurrit amici querelis Gregorius his verbis (a) : « Non venimus in magni illius pastoris contemptum et ignominiam, qui splendidæ civitati præsidet. Honorabilem scimus, caput agnoscimus... Sacerdotes et presules augere studiuimus, non subtrahere; hæreticos evertere, non orthodoxos immixuere. » Cum Gregorius Sasima aut venisset, aut venire pararet, sua ejus consilium diligentia præripuerat Anthimus, et Sasimorum paludes ante occupaverat. Quinetiam prohibenti et comminanti Gregorio, conviciis probrisque referunt scripsit epistolam, velut triumphum in victum canens. « Fortissimus Anthimus ad nos, » inquit Gregorius (b), « cum episcopis quibusdam venit; sive ut patrem meum inviseret (nam id quoque p̄ se ferebat), sive ut quæ egit ageret. Cumque multis modis animum nostrum tentasset, parcerias commemorans, et Sasimenses paludes, et nostram ordinationem, nunc blande alloquens, nunc postulans, nunc minas intentans, nunc expostulans, nunc laudans, nunc vituperans, variis denique orationis circulis, strophis atque ambagibus utens, tanquam ipse solus nobis ob oculos propoundendus esset, novaque metropolis, utpote major ac præstantior. » Hæc Anthimus, qui, cum nulla in re cedere Gregoriūm conspexisset, rebus infectis iratus abscessit, Basiliūm ei veluti Philippīnum quemdam exprobrans. Non multo post, Gregorium ad synodum vocavit Anthimus; quod cum Gregorio permotestum esset, atque injuriam fieri clamaret, Anthimus eum rogavit, ut saltem ejus opera Basilius ad deliberandum ea de re secūm adduceretur. Id pollicitus est Gregorius, et scripsit Basilio, rem totam ejus iudicio permittens. Ille Gregorii litteræ ad nos non pervenerunt.

CV. Notas Basiliūi querelas aliis Gregorius auerelis repetit.

Quamvis Basiliūi causam strenue satis, ut videtur, defendisset Gregorius, illius tamē litteris offensus est Basilius, et cum eo jurgavit quasi Anthimo faveret. His verbis respondit Gregorius (c), jocando quidem, sed acriter carpendo Basiliūm : « Quam serociter, et equinorum pullorum more, exsilia in tuis litteris ! Nec mirum te ad gloriam nuper evectum ostentare nobis velle quam gloriam nactus sis, ut bac ratione te ipsum angustiorem reddas, quemadmodum pictores, qui eximiā formas depin-

A gunt. » Deinde breviter exponit quid ejus causa gesserit, æquumque non esse demonstrat, ut cum Basiliūi causa in offensionem Anthimo venerit, Basilio dispiceat velut in Anthimum propensior. Denique sic epistolam claudit : « Quod si ostentationis gloriæque nimio studio teneris, atque e loco superiore nos alloqueris, velut metropolitanus parva civitatis incolas, vel etiam nullius, nobis quoque supercilium est, quod opponamus. Hoc enim omnibus facilissimum est, ac fortasse æquius. »

CVI. Abjectis Sasimis Gregorius repetit soliditudinem.

Ceterum propositam ab Anthimo conditionem, ut de restituenda pace communis inioretur delibratio, non repudiavit Basilius, imo liberter accepit. Interca Gregorius, cum nullum sibi ad capessendam sedem, quam occupaverat atque armatis militibus tuebatur Anthimus, accessum patere cerneret, ac nollet obscura spe et caeca exspectatione exitus deliberationis de pace componenda pendere, amatam diuque optatam soliditudinem repetit. Gregorius presbyter in ipsius Vita scribit eum ad ægrotorum domiciliū confugisse, εἰς φροντιστήριον ἀσθενῶν καταφεύγει. Tum addit : « Ferunt antem eum, nec oblationem, nec ordinationem, nec quidquam aliud eorum, quæ apud episcopos in more et instituto posita sunt, Sasini peregrisse; verum simul atque episcopus ordinatus fuit, fugam animo concepisse. »

Sic tam grave onus excusset Gregorius, sic invisa abjecit Sasima, quæ tot ei molestias, et quas nulla unquam dies, quoad vixit, exhaustire potuit, pepererunt : Sasima, inquam, ex quibus Gregorio, ut ipsius verbis utar (d), « omnis vitæ inconstantia et perturbatio manavit. » Quis et qualis ille sit locus, Gregorii calamitatibus, quarum fons et origo fuit, atque etiam carminibus tam famosus, ex ipso Gregorio discimus.

CVII. Sasimorum descriptio.

*Statio quædam est in medio pervulgata rīa,
In terra Cappadocum, quæ scinditur in triplicem viam.
Sine aqua, sine virore, nihil habens liberale,
Horridus valde et angustus pagus.
Omnia hic pulvis, et strepitus, et currus,
Lamenta, ejulantia, exactores, tormenta, compedes;
Populus vero, quotquot peregrini et errores.
Hæc erat Sasimorum meorum Ecclesia.....
Quid igitur, per Deum, sacere me aquum fuit ?
Contentum esse ? malorum excipere incursus,
Euse feriri, suffocari luto ?
Nec habere ubi hoc senium collocem,
Dum semperecto per vim exturbor ?
Nec panem habitus eram, quem hospiti frangere.....]*
Rursus fugitivus quidam et cursor in montem,
Surripiens amicum vitæ genus, delicias meas.
Sed quid sum lucratus ? non enim constans fugitivus
Eram, ut appareat. Sed cum omnia perserre sciām,
In hoc uno ignavus sum : patris iram non fero (e), etc

(a) Or. 13, n. 2.

(b) Epist. al. 33.

(c) Epist. al. 33.

(d) Or. 43, n. 59.

(e) Carm. De Vita sua, v. 489 et seq.

CVIII. *Gregorius Nazianzenæ Ecclesiæ regimen suscipit, jubente patre, ea conditione ut eo mortuo liber sit abire quo velit.*

Itaque Gregorius, abjectis Sasimis, in solitudinem sese recepit; sed aliud ipsi subeundum fuit certamen cum patre, qui cum ab eo ut Sasima teneret obtinere nullatenus potuisset, saltem precibus jussisque est consecutus ut Nazianzum rediret, eamque Ecclesiam, cui regendæ per aetatem impar erat, administrandam susciperet. Ea autem lege vicariam præfecturam Nazianzenæ Ecclesiæ, cogente patre, suscepit ut tantummodo his nexibus tencetur obligatus, dum pater superstes esset; eo autem e vivis sublato, sibi liberum esset abire quo vellet. His ipse testatur verbis in oratione, quam ad populum Nazianzenum habuit (a) : « Nunc quidem cum præclaro parente curam hanc suscipere non recuso, velut magnæ aquilæ et altissime volant pullus non incommodus o propinquu advolans. Postea vero pennam meam Spiritui, quo volet, et quoquo modo volet, ferendam dabo; nec quisquam erit, qui me cogere, aut aliorum traducere possit, cum eo consultantem.... Hæc habui, viri Nazianzeni, quæ simplici animo benevolentiaque pleno ad vos dicerem, atque hoc est animi mei arcanum. » In carmine *De vita sua Nazianzenam Ecclesiam se suscepisse jussu parentis declarat, ita secum reputantem ac dicentem* (b) :

*Neque enim res ista invitum me constringet,
Qui nec ulla denuntiatione, nec ullo promissa teneor:*

*Oὐ γὰρ καθέξει τοῦτ', ἔφηρ, ἀκούτα με,
Ὄτι οὐτε κήρυγμα, οὐθὲ ὑπόσχεσις κρατεῖ.
Οὐτως διλήγατο με ρικήσας φόβος.*

Sic me victrix formido reduxit.

Ex hac Gregorii præfectura, qua, patre admittente, invitus administrandæ Ecclesiæ Nazianzenæ curam suscepit, non pauci eum hujus Ecclesiæ ordinatum fuisse episcopum arbitrati sunt. Sed quidquid ea de re scripserint veteres ac recentiores, locupletior non est alias testis quam Gregorius; nec alii ulli major quam ipsi fides habenda est. Hæc ipsius sunt ad Gregorium Nyssenum sribentis verba (c) : « Inter omnes etenim constat, me non Nazianzi, sed Sasimorum antistitem creatum fuisse, tametsi in patris reverentiam, et eorum qui suplices hoc a me contenderunt, ad breve tempus præfecturam quasi hospites suscepimus, » etc.

CIX. *Gregorius Basilio controversiam ejus causa susceptam significat, rogans ut ipse doceat quounque licet uti œconomia, ut contradicentes possit repellere. Epistolam Gregorii pejorem in partem accipit Basilius.*

Post susceptam a Gregorio Ecclesiæ Nazianzenæ administrationem, habitamque orationem duodecimam, contigisse videtur iurgium quod inter ipsum et quendam monachum exstitit de Basilio. Rem sic narrat Gregorius in epistola al. 26 : « Convivium quoddam erat, in quo plurimi clarissimi viri nobisque amicitia conjuncti accumbebant, atque inter eos vir

(a) *Or. 42, n. 5 et 6.* (b) *V. 523.* (c) *Epist. al. 42.*

A quidam pietatis nomen habitumque præ se ferens. Nondum ad pocula ventum erat, cum, ut in conviviis fieri solet, de nobis sermo excitatur. Omnibus porro virtutes tuas amplissimis laudibus effarentibus, nosque etiam, ut iisdem vita studiis dedicatos, adjungentibus... indigne tulit hic philosophus. Et quidnam hoc est, inquit, admodum Iuriose exclamans, o viri, quam valde mendaces et adulatores estis! Cætera quidem laudentur sane viri illi, si ita lubet, nihil repugno: verum quod maximum est, illis non concedam. Orthodoxæ nomine frustra laudatus Basilis, frustra Gregorius; ille, quia sermonibus suis veritatem prodit; hic, quia patientia sua eamdem simul prodit. Tum his Gregorius conviciatorem verbis redarguit: « Unde hoc, o homo vane, atque arrogantiæ nomine, nove Dathan et Abiron? Unde nobis dogmatum promulgator venis? Siccine tantarum rerum judicem te ipsum efficies? Tum ille: ex Eupsychii martyris synodo nunc venio, eamque dicti mei testem habeo (sic enim res se habebat), atque illic Basilius Magnum audivi, de Patre quidem et Filio optime et perfectissime, atque ut vix quisquam alias facile queat, disserentem: Spiritum sanctum autem convellentem ac distorquentem, » etc. Igitur philosophus ille Basilius vituperabat eo quod Spiritum sanctum Deum non appellasset concionando; ac veluti a veritate declinaret, eamque politice magis quam pie prædicaret. Basili parts strenue defendit Gregorius, causasque reddit cur Spiritum sanctum expresse et palam Deum non diceret; quamvis eum esse Deum, non secus ac Filium, crederet, ac verbis etiam ostenderet, nimirum in insidiis esse hæreticos, observantes si quam ex ejus ore nudam vocem possent arripare, ut eo ejecto Ecclesiam occuparent, cæterasque Ecclesiæ popularentur; itaque satius esse unam vocem, sententia in tuto posita, prætermittere, quam Ecclesiam in tantum discrimen adducere. Temperamentum istud, quod probavit postea Magnus Athanasius, iis qui aderant displicuit, ipsumque Gregorium clamoribus insectati sunt, ut ignaviae magis quam sanæ doctrinæ consulentem.

CX, CXI. *Gregorius Basilio controversiam ejus causa susceptam significat, rogans ut ipse doceat quounque licet uti œconomia, ut contradicentes possit repellere. Epistolam Gregorii pejorem in partem accipit Basilius.*

Datis ad Basiliū litteris, rem totam narravit Gregorius, rogans ut doceret quounque in disputatione de Spiritu sancti divinitate progredi, quasque voces usurpare, et quounque œconomia uti liceret; haud equidem sua causa, qui omnium esset miserinus et stolidissimus, si dubitaret de Basiliī sententia, sed ut contradicentibus responderet. Has Gregorii litteras, tametsi adhibita cautione quam maxima, omnibusque honoris atque amoris significationibus refertas, pejorem in partem accepit Ba-

silius; qui etiam Gregorio respondens, mirari se ait, non quod monachus hoc dixisset, sed quod germanissimos suos fratres, suos et amicos auditores habuisset ac discipulos. His respondere dignatur, et cum Gregorio expostulat, quod ad se non veniat; aditum enim non habituras calumnias, si magnam anni partem simul traducerent. Quanto in honore esset apud Basiliū Gregorius ex hac per honoris causa eum invitandi ratione liquet: « Si enim tantum appareas, inquit, suprimes ipsius impetum, eosque qui ad patriæ res evertendas conspirant dissipabis, ubi ipsis notum fuerit te Dei gratia nostri cœtus ducem esse, » etc.

CXII. Gregorius Basilio scribit eum immerito litteris suis offendit.

Basilio rescripsit Gregoriū; ipsum immerito offendit sūisse litteris suis, non malo et subdolo, sed simplici animo, et ea qua solebat benevolentia scriptis; enīque admonuit satius sūisse incommodis medicinam asserre, quam consilium danti succensere. Cæterum se venturum promittit, et Basilio duce libenter dimicaturum: « Quis enim, inquit (a), langueat, imo quis non magno et sidenti animo futurus sit, te duce ac socio de veritate disputans, atque contendens? »

CXIII. Quis ille sit hostis, contra quem rogat Gregorium Basilius, ut veniat auxilium latus.

Existimat vir clarissimus Tillemontius, quem sequitur noster Prudentius Maranus (b), contentionem Gregorium inter et monachum Basilio crimen proditæ veritatis inferentem, contigisse anno 371: suam viri docti opinionem confirmant his Basiliū verbis (c), quibus Gregorium rogat ut veniat auxilium latus contra hostem qui bellum inferebat: « Ipse vero exorari te sine, ut nobiscum ad propositum certamen allabores, ac nobiscum occurras ei, qui bellum nobis infert. Si enim tantum appareas, suprimes ipsius impetum, » etc. Hostem hunc non aliud esse quam Valentem contendunt. « Nullum enim aliud tempus occurrit, inquit noster Prudentius, in quo instantem hostem exspectaverit Basilius, et exsilium aut aliquid gravius ex prælio speraverit. Appropinquantein Valentis adventum designat Gregorius (d) cum ait in convivio, « ingens circa Basiliū esse bellum, vicinis omnibus captis et subjugatis. » Præterea, si jam Basilius cum Valente pugnasset, num ignaviae crimen futuri prælii promissione refellere (e)? Quibus enim illius fidem præterita certamina non approbassent, multo minus nondum commissa approbarent. Aliam rationem addit Tillemontius, scilicet Basiliū post Sasimenses molestias dicere non posuisse: se nullius sibi in Gregorium, « neque parvi, neque magni delicti esse conscientum. » Verum hanc rationem ipse noster Prudentius, quamvis idem sentiat ac Tillemontius, refellit ·

A « Sed non video, inquit, cur Basilius etiam post turbas Sasimenses hanc amicitiae nunquam violata laudem sibi vindicare non potuerit, cum præsertim Gregorius pluribus locis dicat amicitiam hac in re Basiliū spiritui posthabuisse. » Sic in oratione *De laudibus Basiliī* loquens de turbis Sasimensis, quas nondum pectore excusserat: « Nisi quis tamen, inquit (f), hoc a me pro illius apologia accipiat, quod sublimiora, quam pro hominis conditione, sentiens, atque hinc prius etiam quam vita excederet, digressus, omnia ad Spiritum referebat; atque amicitiae officia, quæ alioqui sancte colebat, hic selum aspernabatur, ubi Deum anteponi oportebat. » In altera oratione coram Basilio: « Quandoquidem, inquit Gregorius (g), ut nos pluris fortasse, quam B alios omnes ducis; ita rursum Spiritum nobis longe anteponis. Non passus es talentum in terra defossum atque obrutum latere, » etc. Potuit ergo Basilius, etiam post Sasimenses turbas, dicere se nullius sibi in Gregorium, « neque parvi, neque magni delicti esse conscientum. » Et certe id dicere licuit Gregorio, cui acerbiora in Basiliū verba excidere: quanto magis Basilio?

CXIV. Ille hostis, non Valens.

Nunc vero expendendum, an hostis qui bellum inferebat Basilio, is Valens imperator esset; an certamen, ad quod Basilius Gregorium accersebat, ut una secum pugnaret, illud fuerit certamen, quod imminere sibi ex adventuro Cæsaream Valentem arbitrabatur. Id quidem volunt doctissimus Tillemontius et noster Prudentius, quos, ob egregias virtutes et scientiam singularem, observantia quam maxima colimus. Hic tamen ab eorum opinione discedimus; neque enim Gregorii et Basiliū verba de Valente debere intelligi nobis videntur. Basilius ad certamen contra hostem advocans Gregorium, his eum verbis compellat. « Si enim tantum appareas, ipsius suprimes impetum, eosque qui ad patriæ res evertendas conspirant, dissipabis, ubi ipsis notum fuerit te Dei gratia nostri cœtus ducem esse. » Itane, amabo, scribere, et bæc de Valentis impetu dicere licuit Basilio? An vero Basilius unquam existimavit Gregorium, vel imperatori, vel præfecto, vel coquorum magistro, adeo aut terribilem aut acceptum esse, ut vel auctoritate vel gratia, imo sola sui præsentia, et cum Basilio societate, tantos confessim impetus retardare, ne dicam « dissipare » penitus posset? Quin his certaminibus cum præfectis ab imperatore præmissis, et cum ipso Valente adfuit Gregorius: quid porro tale præstitit, quale præstirum confidit Basilius?

CXV. Eustathius Sebastenus intelligendus est Basilio insensus.

Non ergo de Valente intelligenda sunt Basiliī verba, sed de ejus suffraganeis aliisque episcopis.

(a) Epist. al. 27.

(b) Vita Bas., p. 96.

(c) Bas. ep. 71, p. 164.

(d) Vita Bas., p. 96.

(e) Epist. al. 26.

(f) Or. 43, n. 59.

(g) Or. 10, n. 3.

In primis Eustathio Sebasteno, qui Sabellii et Apollinaris errores Basilio affingebat. Præterea ob eam, qua de Spiritu sancto verba faciens utebatur Basilius, oeconomiciam, alii timiditatis, alii proditæ aut etiam innovatae fidei notam inurebant; quam adventu suo Gregorius et communione cum Basilio abstergere penitus et eluere poterat, quippe quem divinitatis Spiritus sancti liberimum et præ cœteris omnes propugnatorem agnoscebant. Præterea Basilius Gregorium advocat, his verbis: « Si tantum appareas, ipsis suprimes impetum, eosque qui ad res patriæ evētendas conspirant, dissipabis, » etc.

Nec vero ex sequentibus colligas Valentis « impetum » significari. Exspectare namque Basilius etiam tum potuit, ut ab ecclesia paternisque ædibus ejiceretur, non tantum ab Arianis, qui id anno 372, iterumque anno 376 tentarunt; verum a Catholicis etiam pluribus, qui et ipsi cæco zelo abrepti Basilio adversabantur. Præterea Eustathius Sebastenus, homo versipellis, qui cum Ariani erat tum communione et in Basilium odio coniunctissimus, Eustathianique famosis libellis Cæsariensem episcopum lacerabant; adeo ut a multis male audiret, etiam orthodoxis, atque ejus in fide dubia esset integritas.

CXVI. Episcopam tunc suisse Gregorium constat.

Quin etiam Gregorium nostrum tunc episcopum suisse, ex his ejusdem epistolæ, quam ad eum scripsit Basilius (*a*), verbis certo colligi posse nobis videtur: « Εἰ γέρχεται τοῖς ἀρχαῖς συνθήκας, καὶ κατὰ τὴν ὁρειλόμενην νῦν, ταῖς ἔκχλησταις παρῆμῶν ἐπιμέλειαν, τὰ πολλὰ τοῦ ἐντάντου μετ' ἀλλήλων διῆγομεν. » Si enim ex veteri pacto, ac juxta eam, quam nunc debemus ecclesiis, curia et sollicitudinem, sæpius per annum convenissemus, » etc. Hæc certe verba Gregorium non secus ac Basilium suis episcopum denotant, novamque ac parem jam nunc incumbentem ambobus Ecclesiarum curam. Unde sequitur, τὰ πολλὰ τοῦ ἐντάντου μετ' ἀλλήλων διῆγομεν, quæ recte vetus interpres sic Latine redidit: « Sæpius per annum convenissemus, » quod episcopos maxime juvat, probantque frequentes synodi. Quapropter Basilius malorum causam inde repetit, quod non una convenient: τούτων δὲ αἰτίον ἔχειν. . . τὸ μὴ συντυχάνειν ἡμᾶς. Demum hæc ejusdem epistolæ verba, episcopum suisse tunc Gregorium confirmant: δτι αὐτὸς τῇ τοῦ Θεοῦ χάριτι τοῦ καθ' ἡμᾶς συλλόγου κατέρχεται, vel ut vetus editio κατέρχεται. « Conventui nostro, seu synodo, præsidebis; » vel ut Tillemontius, « Ecclesiæ nostræ caput te præbeas ac commoneres: » quod episcopis duntaxat proprie convenire nemo nescit.

(a) Epist. 71, p. 165.

(b) Or. 12, n. 6.

A CXVII. In epistola 26 Gregorii fit mentio orationis 12 quo constat post orationem scriptam esse epistolam.

His jam ad cumulum accedat (quod opinionem suæ incommodare non dissimulat Tillemontius), orationem Theologi habitam anno 372, posteaquam abjectis Sasimis Nazianzenæ Ecclesiæ administratiōnem, jubente patre, suscepit Gregorius, laudari in epistola 26, de qua agitur: « Similique, inquit (*b*), vocem quamdam meam commemoravit (monachus qui in Basilium atrociter invehebatur), cum ego, ut in frequentissimo cœtu, de divinitate verba faciens pervulgatum illuſt de Spiritu sancto interfatus essem: Quousque lucernam abscondeamus sub modio? » Quæ totidem verbis in oratione B habentur. Ex quo sequitur hæc contigisse post orationem, quæ habita est anno 372; proindeque epistolam 26 non anno 374, sed anno 372 scriptam esse, idque post Septembrem, quem in mensis incidit beati martyris Eupsychii sive memoria, sive conventus, unde calumniandi Basilium occasionem monachus arriperat. Neque etiam citius hoc anno Hellenius, qui Gregorii litteras Basilio reddidit, exæquandis Nazianzi tributis præpositus, Cæsaream profectus est

Cæterum quo tempore Gregorius una cum patre Nazianzenam Ecclesiæ administrabat, sive ante, sive post exortam cum monacho de Basilio controversiam, Cæsaream se contulit, ibique exiniens illam orationem (*c*) habuit quæ *De pauperum amore inscribitur*. Eorum causa potissimum habita est, quæ in hospitali domo, alendis pauperibus a Basilio Magno constructa, sacro morbo laborabant. Ad hoc etiam tempus pertinent orationes sequentes; vide-licet decima quinta in laudem Machabæorum, quorum passiones non ex libris sacris qui Machabæorum nomen habent, sed ex Josephi libro *De imperatrice ratione*, exponit et eloquentiae suæ floribus exornat. Decima sexta, in patrem tacentem propter plagam grandinis, qua Tiberina regio, Gregorii natale solum, anno circiter 373 afflita fuit. Decima septima, ad cives Nazianzenos gravi timore percusso, ob delictum alias incognitum, et ad præfectum irascentem.

CXVIII. Mors Gregorii senioris et Nonnae ejus conjugis.

Quomodo, abjectis Sasimis, Gregorius solitudinem iterato petierit, eaque retractus Ecclesiæ Nazianzenæ curam suscepit, rogante vel jubente patre, jam narravimus. Ea autem, ut dictum est conditione vicariam præfecturam suscepit, ut, morte sublato patre, discedere et quo vellet abire sibi niceret.

Non ita longo post tempore Gregorius noster, parentis utriusque obitu, Nazianzenæ Ecclesiæ regimen excusit seque sibi vindicavit. Anno siqui-

(c) Or. 14.

dem 574, circa vernum tempus, Gregorium patrem annos natum pene centum, cum ex iis quadraginta quinque Nazianzenæ Ecclesiæ presuisset, mors absulit. Nec multo post, Nonna Gregorii senioris conjux, ejusdem pene ætatis, morte sublata est. Licet enim quādiū superstes fuerit compertum non habetur, diu tamen eam superstitem non fuisse inde fas est conjicere, quod Theologus se cito post susceptam Nazianzenæ Ecclesiæ curam parentibus orbatum fuisse scribat (*a*). Forsan die Augusti quinto, quo ejus memoria tum apud Græcos, tum apud Latinos colitur, obiit. Eam certe anno sequenti iam mortuam constat, cum Seleuciam petit Gregorius.

CXIX. Parentibus orbatus Seleuciam se consert Gregorius.

Asserit Baronius « Gregorium parentibus orbatum nullatenus adduci potuisse, » ut vel diem unum in administratione Ecclesiæ Nazianzenæ perseveraret, » rogante licet Basilio, aliis simul episcopis, et civibus precibus importunis id ipsum efflagitantibus; a quibus omnibus, captata fuga, se alripuit profectus Seleuciam pietatis ergo ad memoriam sanctæ Theckæ, quo frequens fidelium peregrinatio esse solebat. » Recens vero, scribit Tillemontius (*b*), hujus Ecclesiæ regimè, Basilii aliquorumque episcoporum ac civium precibus victimum suscepisse Gregorium, et in eo aliquandiu perseverasse (*c*). Nec tamen interea cessabat rogare episcopos, ut huic Ecclesiæ pastorem præsicerent, quam ipse regen tam, non nisi quoadusque præpositus esset episcopus, suscepérat (*d*). Cum autem Gregorii precibus non moverentur, nec quod rogabat obtineret, fuga elapsus Seleuciam se contulit, cum Ecclesiam Nazianzenam tribus tantum circiter annis ante et post mortem patris rexisset.

Seleucia non exiguo tempore commoratus est Gregorius, ut ipse testatur (*e*); nimirum usque ad Valentis obitum, qui vicius a Gothis, sagitta percussus, incensa agresti casa, in quam delatus fuerat, ultricibus flammis absumpitus fuit die nona Augusti anni 378. Illic tamen optata pace et otio quod speraverat, frui non licuit: « Nihil boni, » ut ejus verbis utar (*f*), « prorsus reperit; imo negotia, quæ effugere in animo habuerat, velut ex composito incurserunt, vimque attulerunt. » Quænam illa furent negotia definire non licet: forsitan his verbis significat se ab hereticis vexatum fuisse. Gregorii vite scriptor Theologum scribit Nazianzum rediisse, nec ullis civium precibus flecti potuisse; quod ex iis verbis colligit, ut videtur, quibus Gregorius in se solitas recidisse calamitates, postquam fuga Seleuciam petiit, ipsemet fatetur.

(*a*) Carm. *De Vita sua*, v. 527.

(*b*) Ad an. 572, l. IV, p. 331.

(*c*) *Vita Greg.*, art. 39, p. 598; art. 42, p. 404.

(*d*) Carm. *De Vita sua*, v. 550.

(*e*) Καὶ μοι διῆλθεν οὐ βραχὺς τῆδε χρόνος.

A CXX. Basili morte cumulus accedit ad Gregorii calamitates.

Anno sequenti 379, Gregorius sibi Selenciam consedebat, et quidem gravi ac periculo morbo detenus, cum Basili morte ipsi nuntiata est. Quantum in defenda tam chari capitis morte dolorum conceperit Gregorius, ipse solus enarrare sufficit. Ex morte Basili cumulus ad suas calamitates ipsi accessisse visus est. « Hoc quoque, » exclamat in epistola, qua de Basili obitu fratrem ejus Gregorium Nyssenum consolatur (*g*), « hoc quoque ærumnosæ huic vitæ reliquum erat, ut Basili mortem andirem, » etc. In alia epistola: « Quæris, » inquit, Eudocium alloquens, « quo statu res nostræ sint? Admodum acerbo. Basilium non habeo; Cæsarium non habeo, fratrem meum secundum carnem et spiritum: pater meus et mater mea dereliquerunt me, ut cum Davide loquar. Corpus adversa valetudine laborat, senectus caput premit: curæ aliae alii intexuntur. Incursant negotia, infidi amici, Ecclesiæ res pastore et gubernatore carent. Pereunt bona, nuda et aperta sunt mala, navigatio in nocte, fax nusquam, Christus dormit. Quid faciam? Una mibi malorum depulsio, mors. At res etiam alterius vitæ mihi formidolosæ sunt, ex hujus vitæ rebus conjecturam ducenti (*h*). » Morbus, quo laborabat Gregorius, sicut impedimento quominus in hoc tristi evenitu communib[us] amicis adesset, et sanctos Basilii cineres exoscularetur. Cæsariensis Ecclesiæ, tanto ornamento spoliatae, solitudo, spectaculum erat Gregorio prorsus intolerabile. Ipse dimidia sui parte mortuus et dissecitus sibi videbatur, amissio tali socio; a quo etiam per nocturnas visiones, ut olim cum viveret, admonebatur et castigabatur, si quid fecisset minus decorc. Basili funus stricta et pedestri oratione prosecutus est Gregorius. Etenim carmen funebre, duodecim epigrammatiis constans, sui in Basiliū amoris et desiderii monumentum esse voluit; sed multo uberioris, cum Constantinopoli reversus eximiam de Basiliī laudibus habuit orationem, in qua omnes ingenii vires et eloquentiæ flores profudit. Si Baroniū (*i*) fides in *Vita Gregorii*, is « cum de insurmitate, qua delinebatur, aliquantulum elevatus esset, nobilissimam illam panegyrim in laudem Basiliī conscripsit, qua vitam ejus exacte monumentis perpetuis consignavit. »

CXXI. Gregorius proficiscitur Constantinopolim, abs Thracia episcopis et orthodoxis accersitus.

Quamvis præclara sint quæcumque hactenus de Gregorio narravimus, longe præclariora supererunt dicenda, ea scilicet quæ duobus vel tribus annis gessit Constantinopoli; sive illuc a synodo Antiochenæ, ut Baroniū videtur, missus fuerit, sive ro-

(*f*) Carm. *De Vita sua*, v. 553.

(*g*) Epist. al. 37.

(*h*) Epist. al. 39.

(*i*) Apud Boll., ad diem 9 Maii, p. 398.

gantibus Constantinopolitanis se contulerit. Credo equidem episcopos veritatis defensores, quibus, postquam fidei perduellis extinctus est Valens, ad suas ecclesias revertendi facultatem dedit Gratianus, consilia iniisse, ut illatas Ecclesiis plagas ab Arianis sanarent, tristesque ruinas repararent: credo etiam in eam rem habitas suis synodos. Haud tamen crediderim cum Baronio (a) Gregorium nostrum, Antiochenæ synodi decreto, eadem de causa jussum esse Constantinopolim profici; sed accessitum ab episcopis Thraciae et ab orthodoxis, qui in urbe regia versabantur. Id ipse testatur Gregorius, cuius verba non significant eum jussu Antiochenæ synodi Constantinopolim petuisse, ut Baroni placet.

*'Ἐπέμψει ἡμᾶς η̄ χάρις τοῦ Πνεύματος,
Πολλῶν καλούτων ποιέων καὶ θρημάτων,
Λαοῦ βοηθούν καὶ λόγου συλλήπτορας.*

*Ad hos gratia Spiritus, multis advocantibus
Et pastoribus et oīibus, nos misit,
Populi adjutores et doctrinæ defensores (b).*

Gregorii biographus eodem quo nos sensu verba illius interpretatur, quamvis erret in Basilio qui jam tum obierat, cum ait, nulla synodi Antiochenæ facta mentione, eum Constantinopolim statim adfuisse, « Basilio luminari magno, ipsius cupiditatî alacritatique quasi faces quasdam subdente, atque ad spiritualia certamina ipsuni inungente, aliisque compluribus episcopis, principisque urbis civibus, fidei pietate prædictis, ab eo obnoxie contendentibus, ut ipsis auxilio egentibus malorum se depulsorem præberet. » Id ipse Gregorius in carmine *De vita sua* (c) confirmat, ubi scribit Constantinopolitanorum in se civium amorem inde natum, quod ab ipsis accitus, et eorum opus esset:

Οἰ δὲ ὁῖς ἐκαντὸν ἔργον εἶχον ἀσφέρως.

In altero autem eamine, narrans quomodo a suis deliciis bonisque omnibus abreptus et longe abducens, Constantinopolim se conferre coactus sit, meminit quidem Gregorius « conventuum episcoporum:

*Τὸ δὲ οὖρον πρόθητον, σύλλογον τε ποιέων,
Καὶ λαὸς ἐρθόδοξος...*

Verum nihil opus est haec verba, ut recte observat Tillemontius (d), de synodo Antiochena, quæ non nisi exente anno 379 coacta est, interpretari, cum de Thraciae episcoporum conventibus commode et recte possint atque etiam debeant intelligi. Demum ab amicis etiam, inter quos, præter Basiliū, fuere Meletius, Bosphorus Coloniæ episcopus, et alii plures, Constantinopolitanis auxilium ferre compulsa fuit Gregorius. Sic profectus aliquanto post Basiliū mortem tempore, « non sua sponte, sed coactus, » ut ipse testatur (e):

Οὐτώ μὲν ἦλθον οὐχ ἐκών, etc.

Eadem passim repetit, maxime in oratione quam tum ad Arianos habuit: « Ego, inquit (f), parvu-

(a) Bar., ib., p. 399, col. 1.

(b) Carm. *De Vita sua*, v. 598.

(c) Ibid., v. 1131.

(d) Adv. episc.

(e) Carm. *De Vita sua*, v. 610.

A lus ille, obscura et ignobili patria natus, ad vos accessi, idque non ultro, nec me ipsum offerens, ut moris est hodie plerisque, qui ad Ecclesiæ gubernacula temere prosiliunt, sed acetus ac vi compulsa, et timori Spirituque obsecutus. Quod si falsa loquor, hoc mihi pro sceleris pena imprecor, ut diutius hic belli molestias incassum sustineam, nec quemquam errore liberem, sed voti sui compotes fiant, qui animæ meæ sterilitatem imprecantur. »

CXXII. *Deploratus Constantinopolitanæ Ecclesiæ status.*

Luctuosa tunc omnium Ecclesiarum facies, sed nullius luctuosior quam Constantinopolitanæ, in qua jam ab annis quadraginta grassata fuerat Ariana lues, sub pontificibus hæreticorum antesignanis, atque etiam ipsis novorum dogmatum conditoribus; sub principibus, quales fuere Constantius et Valens, qui hæreticorum partes tuebantur, Catholicos vexabant, et pro errore contra veritatem toto, ut ita dicam, imperii corpore certabant. Quam deploratus esset Ecclesiæ Constantinopolitanæ status, quivis facile colligit auditis tantum eorum nominibus, qui sedem illam tenuerunt ab anno 339, quo Arianis, cæso vindice fidei orthodoxæ pontifice Paulo, impune in ea grassari licitum est. Hanc, relicta sede Nicomediensi, Aiani dux agminis contestim eo anno invasit Eusebius, post quem in Macedonia manus infelix hæc Ecclesia devenit. Expulso ab ipsis Arianis, anno 360, ob inauditam crudelitatem doctrinæque inconstantiam Macedonia, Eudoxius sacerdos hæreticorum, idemque perditissimus hæresiarcha, Aetii Arianorum longe impissimi discipulus, suscepitus est. Is anno 370 impietatis cursum absolvit.

CXXIII. *Ariani late dominantur in urbe: templorum occupant: alia commutata in sepulcra.*

Tum vero respirare paululum visi sunt Catholici, sibique Evagrium episcopum jam cooptarant. Sed mox Valens imperator, Arianae tutela perfidiæ, pulso in exsilium Evagrio cum Eustathio presbytero, qui ipsis electionis auctor fuerat, Endoxio Demophilum æque impium ac nefandum substituit. Ita Aiani summa rerum Ecclesiæ potiti, vix pietatis reliquias, et excitandæ a Gregorio fidei semina reliquerant. Templorum alia ab hæreticis occupata, atque in primis amplissimum illud (g), « Sophia cognominatum, » tunc « diaboli propaginaculum » magis quam ecclesia, ubi « suos ille milites ac defensores collocarat; » ino ubi « dæmonum exercitus, furiarumque ac spirituum legiones aderant immundorum. » Alia (h), « ex templis in sepulcra commutata, alia cruore sanctorum aspersa profanataque: presbyteri exusti; » Catholici « contumeliis » vexati, « bonorum direptione, exsilio; ecclesiis, domibus, ipsis etiam pulsi solitudinibus... (i) grex exiguis ac ne grex quidem, sed par-

(f) Or. 33, n. 13.

(g) Or. 55, n. 3.

(h) Or. 42, n. 23.

(i) Ibid., n. 2.

vum quoddam et tenue gregis vestigium, aut reliquiae; præclare secum agi putabant, si salutem suam surripere liceret. »

CXXIV. Variæ hæreses Constantinopoli grassabantur præter Arianam.

(a) Neque solum Ariana iues Constantinopoli grassabatur, verum ibi quoque Novatiani, Macedoniani, Photiniani, Marcelliani, Sabelliani, Eunomiani, jamjamque Apollinaristaræ pullulantes, veritati ac fidei una cum Catholicis exsulanti bellum indixerant. His etenim, inquit Baronius (b), e portis inferi eductis legionibus, et Constantinopoli velut in stativis collocatis, antiquus hostis fidem catholicam oppugnabat.

Tam tristi, atque etiam tristiori statu, » si Gregorium ipsum audias (c), Constantinopolitanæ Ecclesiæ res erant, cum ab episcopis et a populis obcam, quæ mare transierat, scientiæ ac sanctitatis famam, qua precibus, qua obtestationibus vocatus accitusque, Constantinopolim antiquæ rursum fidei conditor Theologus venit.

CXXV. Quibus armis pugnatnus contra hæreticos instructus venit Gregorius.

Venit autem « cum potestate minime sane contemnenda, » cumque ipsius, ut quidam interpretantur, auctoritate imperatoris; quanquam Davidis nostri contra Goliath et Philistæos arma non carnalia sed potentia Deo ⁴⁷. Nec enim præsentia corporis quidquam infirmius (d): « Peregrinus præco et exterus; parva civitate ac ne civitate quidem, sed arido, inanico, infrequenti loco natus, obscurò terrarum angulo abditus hucusque; contractis senectute membris, et curvato humi corpore, vultu haud eleganti, rugis aratus, oculo tabidus et fame, agresti voce et aspera, viliori ueste; pauperrimus, nec pecunia quam alis instructior. » Sic se ipse in carminibus et orationibus depingit Gregorius. Corpore vir tantulus, sed Spiritu potens opere et sermone, principum hujus sæculi potestatumque munitiones, consilia, et quæ adversus scientiam Dei se extollebat, altitudinem omnem destructurus progeditur ⁴⁸, « Theologi triumphale noinen, » ut cum Baro-nio loquar, inde merito sibi comparaturus.

CXXVI. A cognatis hospitio exceptus. Pia erat domus, in quam conveniebant orthodoxi.

Constantinopolim igitur veniens Gregorius anno 379, a cognatis quibusdam suis hospitio exceptus est. Nulla enim tum Catholicis in ea urbe erat ecclesia, adeo Arianorum factio invaluerat. De domo, quæ Theologum exceptit, hæc scribit (e): « Domus quædam pia, amore Dei flagrans, non secus atque Elisenum Sunamitidis dominus ⁴⁹, nos resocillavit; dominus, inquam, hominum corporis spiritusque mecum cognatione conjunctorum; apud quos populus hic quoque compactus est, cum furtim orthodoxam si-

A dem persecutionibus vexatam atque afflictam hauriret; nequaquam libere nec sine periculo. »

CXXVII. Exiguus ille locus, ob restitutam fidem dictus postea Anastasia.

Exiguus erat ille locus, ubi tunc primum convenit populus, et in ecclesiam mutatus; idemque est qui laxatus, ob restitutam ac velut a mortuis excitatam in ea catholicam fidem, Anastasia subinde est appellatus.

*'Αραστατλα, ρωῶ δ τιμώτατος,
Ἡ πλοτήρ εἴηταις ἐν τῇ κειμένῃ.*

*Anastasia, templorum maxime venerabile,
Quæ jacentem humi fidem exsuscitasti (f).*

B Quam etiam appellationem confirmatam nonnulli volunt, apud Sozomenum, resurrectione seminæ ejusque fetus, quem utero gestabat; et sanctæ martyris Anastasie reliquiis postea depositis ad rostra Domini, sive, ut aliis placet, porticum, ubi Anastasiæ templum ab eruditis collocatur. Verum quidquid sit de resurrectione seminæ ejusque fetus, et de depositis a Gennadio patriarcha in hac æde reliquiis; constat Anastasiam inde dictam esse, quod collapsa fides illuc excitata est; quod iterum atque iterum testatur Gregorius, et tam diserte, ut nullum esse possit dubium. Jam nunc res ejus præclare gestas Constantinopoli prosequamur.

CXXVIII. Ita crescit Anastasia, ut brevi omnes Constantinopolitanas amplitudine et magnificentia superet ecclesias. In hac nova Bethlehem omnes hæreticos oppugnat fugatque Gregorius.

Exiguus, ut jam diximus, primum locus fuit Anastasia; sed mutatus in ecclesiam ita crevit brevi tempore, ut jam ab anno 398 marmora, quibus ornaretur, quæreret Nectarius, atque etiam sacras ædes Constantinopolitanas magnificentia et amplitudine, Socratis et Sozomeni tempore (g), superaret. In hac itaque « nova Bethlehem, » quo nomine eam appellat Gregorius, ob angustos loci ambitus, Christi antiqua fides revixit, et « intermortua » ad vitam rediit. Demum in hac « Silo, quadraginta annis circumacta in deserto, incertisque vagata sedibus, arca fixa est, ac requievit arca Noe altera, novi mundi et orthodoxorum seminarium ferens » et conservans. « Tam angusto foramine, ut optime Baroniūs (h), perinde ac si in latissimo campo, adversus fidei hostes certabat Theologus; uno rotatu gladii circumcirca positos hæreticos, Arianos, Macedoniaños, Photinianos, Sabellianos, Apollinaristas, ac Novatianos perurgebat profligabatque... Erant manus ejus contra omnes, ac manus omnium contra eum; sicut exaltata sunt opera Dei, ut unus non tantum mille fugaret, sed et decem millia ⁵⁰. Exstat adhuc, pergit eminentissimus scriptor, appensus in ecclesia pallio involutus post Ephod gladius ille, quo noster coryphaeus manu fortis Philistinorum turmas in fugam vertit. Exstant, inquam, sublimes

⁴⁷ II Cor. x, 4. ⁴⁸ ibid. 5. ⁴⁹ IV Reg. iv, 4, seqq.

(a) Socr. l. ii, c. 38. Sozom., p. 574.

(b) Boll., 9 Maii, p. 403.

(c) Carm. al. 1, v. 591.

(d) Or. 33, n. 15.

(e) Or. 26, n. 47.

(f) Carm. De Vita sua, v. 1083.

(g) Socr., l. v. c. 7, p. 263. Soz., l. vii, c. 5.

(h) Ap. Boll., 9 Maii, p. 400.

illæ Gregorii orationes, preciosissima Dei Ecclesiæ suppœlectilia, quibus prædictas hæreses oppugnauit; inter quas illæ celebriorcs habentur, quæ *De theologia sunt inscriptæ*, &c.

CXXIX. *Fidei causam egregie defendit Gregorius. Tali defensore tempus egebat.*

Hil eloquentissimis sermonibus egregie fidei causam defendit Gregorius, Catholicos docet, hæreticos refellit. Tali defensore tempus egebat; tam peritum oratorem, ad defensionem fidei catholicæ, lucidus Ecclesiæ Constantinopolitanae status requirebat; eaque causa fuerat, cur in hanc urbem se conferret, vel potius cur in eam mittetur. Civitas quæ, Arianis aliisque hæreticis plena, adveniente Gregorio effuberat, (a) commota ejus orationibus in eum exarsit. Quanam ex iis orationibus quæ supersunt, veram de Trinitate fidem nuntiandi exordium sumpsert, haud constat. Oratio quæ nunc vicesima est, olim vero vicesima nona, non immerito prima videri possit, aut saltem una ex prioribus quas Theologus Constantinopoli habuit.

CXXX, CXXXI. *Qua ratione res divinas tractat Gregorius. Gregorii ratio disputandi contra hæreticos: placido animo disputat, mira urbanitate demulcit. Nihil de veritate deterit, leniter disputando.*

Res divinas suis in sermonibus leniter, moderate, prudenter tractabat orator Christianus; non disputando, sed docendo; non ut philosophus, verum ut apostolorum discipulus; non ut profanus, sed ut sacer orator atque Evangelii pœaco. Perniciosa hæreticorum dogmata refellebat, non cœnviciis lassendo, neque enim quemquam vel sermone Jesit unquam, sed invictis rationibus et argumentis pugnando, ita ut aut suaderet, aut clingues redderet. Bellum indixit erroribus, non hominibus; perversa dogmata insectabatur, non ipsos homines; quorum salutis tanto desiderio tenebatur, & ut anathema etiam a Christo esse, ac nonnihil, ut damnatus, perpeti non recusasset; modo secum adjungerebant (b), communibusque animis Trinitatem celebrarent (c). Ex ipso discimus Gregorio, quam in defendenda veritate, refellendisque hæreticorum dogmatibus, viam secutus fucrit. Vultis, & inquit Patres concilii Constantinopolitani alloquens (d), & aliquid juvenilius adjiciam? Videtisne adversarias linguas mitescentes, et eos qui divinitati bellicum indixerunt, nihil jam nobis turbarum facessentes? Id quoque Spiritus, id quoque agricultura nostræ est. Non enim ineruditæ docemus, neque adversarios conviciis et contumeliis incessimus, quemadmodum plerique faciunt, non cum dogmate sed cum dogmati assertoribus consilientes, ac rationum et argumentorum infirmitatem maledictis interdum contegentes; non aliter ac seprias ante se stramentum vomere aiunt, ut piscatores effugiant.

(a) *Carm. De Vita, v. 656.*

Πολλοῖς συντρέχουσιν ἐλθυτες κακοῖς.
Πρῶτον μὲν ἔξεστε καθ' ἡμῶν τὸ πόλις,

Ὄς εἰσαγόντων ἀνθ' ἔνος πλείους θεούς.

(b) Οὐτέ καὶ ἄνθεμα εἶναι ἀπὸ Χριστοῦ, καὶ πα-

A Verum nos pro Christo bellum gerere hoc argu-
mento declaramus, quod secundum illum pacificum
et clementem Christum, ac nostras infirmitates por-
tantem, dicamus. Ilæc fuit Gregorii de rebus fidei disputandi ratio: id placido animo, a jurgiis temperans, mira quadam eos urbanitate et lepore demulcens, agere solebat. Insignem in eo genere
orationem, De moderatione in disputatione serranda.
Constantinopo'i pronuntiavit. At non is erat qui, ut moderationis famam sibi colligeret, aliquid de
veritate, mollius contendendo, detereret. Neque enim, & inquit (e), & cum veræ atque orthodoxæ fidei
pernicie paci studemus, nonnihil de animorum con-
tentione remittentes, ut moderationis et aequitatis
colligamus (non enim quod bonum est male accu-
pamur), atque interim tamen pacem colimus, legiti-
time nimirum pugnantes, atque intra limites nostri &
Spiritusque regulam nosmet continentest. Ac de his
quidem ita sentio, cunctisque animarum dispensa-
toribus rectaque doctrinae arbitris statuo: ut nec
asperitate sua adversariorum animos exul-
cerent, nec submissione insolentiores efficiant; sed
prudenter et consulte in fidei causa se gerant, nec
in alterutro horum mediocritatis lineas transiliant.»

CXXXII. *Accurritur ab universis Catholicis, hæreti-
cis, infidelibus, ad ejus sermones.*

Omnes concursu magno ad talēm oratorem audiendum accedebant, non modo Catholici, verum etiam hæretici, cuiusvis sectæ, imo exteri et a fide alieni; alii ejus doctrina, alii ipsius eloquentia ille-
cti. Exultabant gaudiis sanctæ fidei sectatores, cum
concerrent veritatem, quæ tot annis urbe exsularat,
et extincta videbatur, reducem et redivivam libere
predicari; hæreticos autem, qui tandem grassatis
fuerant, tanta dicendi copia, tam firmis expugnari
argumentis et obrui, ut ne mutire quidem auderent,
et ad Theologi verba aures suas vel perpicacissimi
inflecterent.

CXXXIII. *Non tantum fidei dogmata confirmat, et
errores refelicit Gregorius, sed morum quoque præ-
cepta tradit.*

Nec vero tantum errores refellere, perversa
dogmata convellere, qui quidem præcipuis fuit
Gregorii scopus, verum etiam morum præcepta
tradere satagebat. In quo dicendi genere sic com-
positus erat, ut quæ prædissent audientibus, illorum
auribus ingereret. Commonesfaciebat ut se in Dei
lege exercerent, alendo pauperes et hospites, morbo
laborantibus opem ferentes, in hymnis Deum cele-
brando, in precibus, gemisibus, lacrymis; humi-
cubando, sensus cohibendo; gulam, risum, iram,
carnem frenando; linguæ temperando, ut nec
omnia, nec ubique, nec apud quosvis, sed quantum,
quando et ad quos loqui esset opportunum, loque-
rentur. Ilæc et alia plurima, non ad ingenii et do-
cēin τι ὡς κατάχριτος δέχομαι· μόνον εἰ σταῆτε
μεθ' ἡμῶν καὶ κοινῇ τὴν Τριάδα διξάσαμεν.'

(c) *Or. 41, n. 8.*

(d) *Or. 42, n. 13.*

(e) *Or. 42, n. 13.*

ctrinæ ostentationem, sed ad pietatem excitandam plebemque permovendam traxabat minime fucatae eloquentiae vi. Hæc erat Gregorii circa institutionem morum ratio dicendi et docendi : ex quo colligi potest permulta hujus generis orationes Constantinopoli habitas periisse.

CXXXIV. CXXXV. *Ad verba oratoris accedente exemplo, et ad orationes vitae sanctitatem, miros habet fructus. Hos se fructus habiturum speraverunt, ipsaque Deus forsitan ostenderat.*

Cum autem ad verba exemplum, ad orationes vitæ sanctitas accederet, dictisque facta congruerent, mirum quantos successus haberet Gregorius ; quam multos e Catholicis ad meliorem vitam et hereticos ab errore ad sanam doctrinam reduxerit ; quot oves perditas ad ovile reportaverit, quot lupos deposita sævitie inter oves recensuerit, quam immensum denique gregem ex exiguo conspexerit. Id quidem, priusquam accideret, speraverat, cum Arianos Constantinopoli late dominari cerneret : serum enim cogitans, his se verbis et spe melioris temporis solabatur (a) : « Domos Ariani habent, nos hospitem ; hi templa, nos Deum, idque præterea quod viva Dei vivi templo sumus, victimæ vivæ... Ili populos habent, nos angelos ; hi temeritatem et audaciam, nos fidem ; hi nimis, nos preces et orationes ; hi feriendi insolentiam, nos patientiam ; hi aurum et argentum, nos purgatam fideli doctrinam... At mihi grex exigens ? Sed ad præcipitia non fertur. At angusta mibi castra ? Sed lupis inaccessa... Nec dubito quin eam quoque aliquando latiorem prospecturus sim. Multi enim ex iis qui nunc in luporum numero sunt, a me inter oves recensebuntur, ac fortasse etiam inter pastores. » Adit Gregorius : « Hoc mihi annuntiat feliciter bonus ille Pastor, propter quem ego animam meam pro omnibus ponos. » Quibus significare videtur se Dei beneficio, quorumdam quae futura essent bonorum visione ac promissione recreatam suisce.

CXXXVI. *Hi fructus non eloquentiae, quæ tamen maxima erat, sed oratoris pietatis et patientiae tribuendi. Tales fructus unius justi persecutione rexatis precibus aliquando Deus concedit.*

Tam felices exitus non tam eloquentiae Gregorii, quæ maxima erat, quam ipsius pietatis et patientiae ascribendi sunt. Hos uberrimos prædicationis fructus percepit, illo dante incrementum ⁷¹, « (b) qui pauperem facit et ditat, qui mortificat et vivifical ⁷², qui sola voluntate omnia facit et immutat... idque plerumque unius justi diurna persecutione vexatus precibus permotus. » Vir ille ipso fuit Theologus, qui diurna Arianorum persecutione vexatus ; qui non modo dictieris, scismaticis, calumniis, injuriis

A laccessus, verum etiam ad judicium tribunal raptus, ac veluti cædis reus, demum saxis impetus, patienter tulit, dicens cum Stephano : *Domine, ne statuas illis hoc peccatum ⁷³, uberes benedictiones pro misericordiis rependit, pro persecutoribus preces fudit. Tanta patientia complurium perditerum animos sibi conciliavit, idque consecutus est ut victos hostes ad catholicam fidem amplectendam provocaret. Quia profecto res hominibus nostris documento esse debet, licet ad convertendas ad Christum animas ingenii ac doctrinæ præsidia requirantur, tamen conspecta vitæ morumque innocentia et patientia plus multo quam litteris aut concertationibus profici.*

B CXXXVII. *Permotus Gregorii fama Hieronymus, e Syria Constantinopolim tenit, ut ejus fuit discipulus.*

Tot et tam præclare pieque rebus gestis Gregorii fama longe lateque diffusa est, adeo ut Hieronymus e Syria, tam longinquo terrarum spatio, Constantinopolim se contulerit. Res plane admiratione digna est, » ut cum Baronio loquar (c), « hominem, quem ob insignem eruditionem consularent Occidentales episcopi, qui orbem doceret, tam longa et difficultia itinera peragrassæ, ut Gregorii mereretur esse auditor, ac sub tanto magistro posset profleri discipulorum ; inde sibi summum gloriae decus conciliaturum existimans cum accessione doctrinæ. In eo nomine, ut regalibus quibusdam insignibus ac prælarissimo quadam ornamento, gloriari consuevit. » Ego eo magistro gloriore et exsulto, » inquit. Et ad Pamphacium scribens (d), se eo explicante sacras didicisse Scripturas affirmat, eunque præceptorum suum appellat. Præceptor quondam meus, Gregorius Nazianzenus, inquit, rogans a me ut exponeret quid sibi vellet in Luca (e) δευτέρωτος eleganter lusit : « Doebo te, » inquiens, « super hac re in ecclesia, in qua mili omni populo acclamante, cogeris invitum scire quod nescis ; aut certe si solus tacueris, solus ab omnibus stolidis condemnaberis. » Quo tempore adiuxerat Gregorio Hieronymus, tanto duce ac magistro obscurissimam visionem illam Isaiae de Seraphim exponere, tentavit, ut is ipse verbis testatur (f) : « De hac visione ante annos circiter triginta, cum essem Constantinopoli, et apud virum eloquentissimum Gregorium Nazianzenum, tunc ejus urbis episcopum sanctum, Scripturarum studiis eruditum, scio me brevem diuinam subitumque tractatum, ut experimentum caparem ingeniali mei, et amicis jubentibus obliarem. » Episcopus ergo tunc erat Gregorius Constantinopolis, cum eo magistro usus est Hieronymus, ut ipse asserit ; qui si in hanc urbem se contulerit anno 379, ut putat Baronius, necesse est

⁷¹ I Cor. v, 6. ⁷² I Reg. ii, 7. ⁷³ Act. viii, 59.

(a) Or. 33, n. 15.

(b) Or. 42, n. 5.

(c) Apud Boll., 9 Maii, p. 402.

(d) Epist. ad Pamphac.

(e) Primum a die secundo azymorum ; ab hoc enim die septem Sabbata, sive sept. hebdomadæ numeranda erant.

(f) Comm. in Isa., c. 6.

ut tribus fere annis in hac urbe versatum fuisse **A** M^{er}onymum concedamus : anno siquidem 381 Gregorius hujus urbis Ecclesiae p^raefectus est episcopus. Id non ægre Baronio concederemus, si suæ opinionis firmas afferret rationes ; verum nullus assert.

CXXXVIII. *Orti inter orthodoxos dissidii occasione, haeretici ipsis insultandi ansam arripiunt, quos Gregorius resellit.*

Interea dissidium inter orthodoxos Constantino-poli exortum est, unde ipsis insultandi ansam arri-piebant haeretici, quos gemina oratione *De pace* resellit Theologus. Dissidium illud non aliud nobis videtur fuisse, quam Meletii et Paulini de Antio-cheno episcopatu contentio, cuius causa non urbs modo Constantinopolitana, verum etiam orbis uni-versus contraria in studia scindebatur. De his dæ-**B** etum satis in monito ad utramque orationem; amba enim sunt de eodem argumento. Altera Theologus ad pacem dissentientes bortatur, altera compositam pacem gratulatur. Alias orationes habuit eodem anno 379 Gregorius, sed de his commodius in mo-nitis cuique præviis.

CXXXIX. — *Maximus philosophus Constantinopolim renit. Quis et qualis Maximus. Benignissime ex-cipitur a Gregorio, quem dolis et mendaciis ita decipit, ut in ejus laudem hubuerit orationem.*

Acto tot tempestatibus Gregorio alia adhuc gra-vior et molestior supervenit : de turbamentis Ec-clesiae Constantinopolitane a Maximo excitatis anno 380 loquimur. Lætissima quidem hujus anni fuerant initia. (a) Theodosius imperator, jam de-bellatis hostibus firmatoque solio, baptizatus ab Ascholio Thessalonicensi episcopo catholico, lego data 28 Februarii, sitem quam Damasus Romæ, Petrus Alexandriæ profliterentur, tenendam sanxerat. Mutatis in melius Catholicorum rebus, aliqua Gregorio spes erat se tandem pace fruiturum, cum Maximus novam et periculosiorem excitat tem-pe-statem. Patria is Alexandrinus erat, philosophus, secta cynicus, professione, habitu et moribus. Constantinopolim venerat, habitu corporis, baculo, pallio, barba et prolixa coma ostentans philoso-phum, verbis autem Christianum ; martyrum filium, sequi martyrem jactitans ; catholicæ fidei causa verberibus caesum, atque in oasis vastam illam solitudinem se relegatum fuisse mentitus, cum revera ob fodiissima sclera in exsilium missus esset, ut Gregorius testatur. Quid plura ? Gregorius dolis et mendaciis deceptus hunc hu-manissime exceperat, mensa et tecto dignatus, veneratus ut martyrem, et demum pro concione laudarat : dixit enim in laudem ejus orationem illam, cui titulus *in laudem Heronis*, quæ forsitan exente anno 379 habita est. Hunc alio profectu-**D** rum rogavit Gregorius, ut Constantinopolim rever-

teretur. Redux ex itinere, benignissime iterum a Gregorio suscipitur, inter amicos numeratur, et beneficiis cumulatur. Fallitur tamen *Gregorii ritæ* scriptor, cum ait Maximum ab eo in clerum ascriptum fuisse. Tunc enim primum prolixam comam depo-suit, cum episcopus a suis fuit ordinatus.

CXL, CXLI. *Gregorium e sua seæ deturbare eamque invadere tentat Maximus. Cum suum scelus perficeat Maximus, operique incumbet, reprehensus, ejectus est civitate.*

Quibus dolis et fraudibus nefarium istud consi-lium, quod jam diu mente conceperat, perficere conatus sit homo nequissimus, longe lateque pro-sequitur Gregorius in carmine *De vita sua* : nobis sat erit summa rerum sequi fastigia. Postquam Maximus, (b) « peritus scelerum artifex et machi-nator, » suis mendaciis circumvenit Theologum, virum candidum, minime suspicacem, aliisque longe artibus occupatum et assuctum, sua eum sede deturbare, et eam invadere aggreditur. Huic se facinori apt^{er}verat, avertendo paulatim non-nullos a Gregorio, quos ab ipso alienos noverat ; asciscendo sibi sceleris consortem e Gregorii sa-cerdotibus unum, natione barbarum et moribus, qui licet beneficiis a Gregorio cumulatus, veteri in eum odio et invidia urebat. Hi ambo ingratí contra Gregorium una conjurant ; viros seditiones et ad quodlibet scelus paratos, nautasque emptos pecuniam ad se convocant. Pecuniam suppeditavit **C** quidam presbyter, qui ex Naxo insula Constanti-nopolim venerat ad emendas pro ecclesiæ suæ usu marmoris Proconessi tabulas. Petrum Alexandri-num a Gregorio divellunt, et in suam sententiam pertrahunt ; Petrum, inquam, abducent, suisque fraudibus perficiunt, ut qui per litteras nuper Gregorium Ecclesiæ Constantinopolitanæ episcopum, praefecerat, huic Ecclesiæ Maximum, abjecto Gre-gorio, perficere laboret, mittatque episcopos Ægyptios, qui episcopatum illi decernant. His ita pa-ratis, jam facto opus erat, et extrema sceleri, seu iniquæ molitioni, manus admovenda. Rem aggre-diuntur per amicas noctis tenebras, opportunam nacti occasionem, cum Gregorius in morbum inci-disset. Ecclesiam invadunt, Maximum consecrare et in solium collocare festinant. Prius tamen quam absolvissent, res tam nefaria immotuit, omnesque, non modo orthodoxos, verum ipsos etiam Arianos horrore affectit. Concurrere omnes ad ecclesiam, reprehendunt in eum peregrinos incubentes episcopos, in eos conclamant. Quibus conclamantibus, Maximus cum suis effugit Ægyptiis : tum in sordidam Choraule domunculam ingressi, clanculum scelus inchoatum absolvunt. Hæc fuit Maximi ordinatio, qui furente plebe, totaque in eum plau-sira conviciorum effundente, ejectus est civitate. Repulsam quoque a Theodosio passus est, quem

(a) *Cod. Theod.* xvi, c. 1, l. 2, p. 45.

(b) *Carm. De Vita sua*, v. 1000.

cum suis episcopis Maximus, opem imploratus, adiit Thessalonice circa mensem Augustum anni 580. Tum Alexandriam peti, ipsumque Petrum hujus urbis episcopum aggreditur, et ab eo postulat, ut vel sedem Constantinopolitanam adipisci faciat, vel suum ipsi solium tradat; sed praetor cum manu militari superveniens Maximum expulit.

CXLII. Perculsus dolore Gregorius, solabatur spe discendi copiam se consecuturum

Interea Gregorius, quam maximo percusso dolore, id tamen solatii habebat, quod spes aliqua affigebat id se consecuturum, ut sibi ab urbe discendi copia daretur. Cujus consilium cum populus cognovisset ex quibusdam verbis, queis ut suorum memores essent laborum hortahatur; (a) tum facto agmine, viri, mulieres, juvenes, virgines, senes, nobiles, ignobiles, circumstantes queruntur, vim pene inferunt, suum ejulando praesulem a sententia demovere nituntur. Quod cum constanter recusaret, precibus exorant ut saltem maneat, nec trucibus lupis gregem addicat: sicque ipsi concessum est urbe egredi, ut corporis animique vires ea tempestate nonnihil laesas in villa aliquantulum restauraret. Non ita multo post redux orationem, olim xxviii, nunc xxvi, habuit, quae miram pastoris erga oves charitatem spirat.

CXLIII-CXLV. Theodosius Constantinopolim venit. Honorifice Gregorium excipit: Demophilum ejicit: ecclesias Catholicis restituit. Majorem basilicam ingreditur Gregorius una cum Theodosio: cælum, quod ante nubilum erat, serenatur ad ingressum Gregorii in templum.

Hic erat rerum status, cum Theodosius Thessalonica Constantinopolim venit die Novembri 24, anni 580. Ab ipso imperii sui initio nihil antiquius habuerat quam de fide catholica bene mereri: « Justissimi et misericordissimi legibus, » ut Augustini verbis utar (b), « adversus impios laboranti Ecclesiæ subvenire » nou cessaverat, quam Valens haeticus, impense favens Arianis, vehementer affixerat; cuius Ecclesiæ et membrum esse, magis quam in terris regnare gaudebat. » Gregorium quam honoriscentissime Theodosius excipit, amplexatur, benigne alloquitur, precipuam urbis ecclesiam, nimirum Sanctæ Sophiæ, quam annis quadraginta occupaverant Arianii, tradit his verbis eum compellans (c): « Dat tibi Deus et tuis labribus per nos templum istud, » etc. Demophilum, qui Eudoxio Aiano Arianus ipse successerat in Constantinopolitanæ sede, accersit imperator, monet ut abdicata haeresi fidem catholicam cum suis profiteatur; quod eo negante, jussit Theodosius haeticos ecclesiis excedere, quas orthodoxis restituit. Ille 26 Novembri contigisse auctor est Socrates; mense vero Decembri Marcellinus in

(a) Καὶ τῶν ἔμων μέμνησθε, φιλάτοι, πόνων. Carm. *De Vita sua*, v. 1068.

(b) Lib. v *De civit.*, c. 26.

A Chronico. Mox imperator una cum Gregorio majorem basilicam ingreditur: quo simul ut ingressi fuere, sol, qui prius erat in nubilo, resulxit. » Ibi, » inquit Gregorius, « cum hoc spectaculo subiisset animos fiducia, quæ aderat multitudo infinita, clamare totis viribus ac deposcere nos impræsentiarum hand aliter ac si hoc unum desuisset; princepsque ac maximum a summo principe hoc civitati iheronis ipsis anteponendum munus, si urbis solio (episcopalii) ab ipso donaremur. Hoc viri dignitate præcipui, hoc insimum vulgus agitatbat. Omnes ex arquo rem desiderabant. Ille alta voce mulieres inclamabant, pene amplius quam mulieres deceret. Incredibile quoddam repercusso fragore tonitru audiebatur. »

B CXLVI. CXLVII. Episcopale solium ut concenderet, quamvis omnes peterent, cogi non potest. In sede Constantinopolitanæ Gr̄gorius collocatur.

Tunc quidem victrix fuit Theologi modestia, nec cogi potuit ut episcopale solium concenderet: verum ad agendas Deo gratias populi studia « vir divinus, » Theodorei verba sunt (d), provida dexteritate convertit. Frendebar Ariani, sed circumstantes milites hos in officio continuere: « Unus tantum ensis nudatus fuit et postea reconditus, fractaque plebis audacia. » Aliquanto post tempore, cum unanimi omnium ordinum postulationi, votis et clamoribus, suffragia episcoporum plenariisque, non provincie solum, sed Orientis etiam pene totius et ecumenici concilii quod Theodosius convocarat, renuntiatio solemniter accessisset, in sede Constantinopolitanæ clamans et gemens collocatus est Gregorius. « Quidquid Oriens, » inquit (e), « habebat, excepta Ægypto, populi antisitum ad Romanum usque secundam, terræ marisque ex intimis recessibus concitatum coit. His præsidebat vir pietate maximus... moribus melius et nomine (Meletiam significat). Illi me collocant firmaque in augusta sede clamantem et gementem, una tamen de causa non plane repugnantem.

CXLVIII. Summo consensu Gregorius in sede Constantinopolitanæ collocatus, nullius pene suffragium defuit.

Ne quidem Ægyptiorum consensus videtur defuisse; quos scilicet, maxime his verbis, alloquitur D Gregorius: « Heri inthronistæ, hodie persecutores; » et throno nimirum, in quo vos ipsi me collocastis heri, hodie dejicientes. Itaque nullius preponendum in toto concilio generali consensus suffragiumve defuit. Denun non defuit ipsius Gregorii consensus, « una tamen de causa non repugnantis. » Hinc apparet quam legitime et canonibus convenienter Constantinopolitanæ Ecclesiæ episcopus creatus sit Gregorius, atque habendus.

CXLIX. Gemens et clamans, non tamen plane repugnans collocatur Gregorius.

Quænam autem illa una fuit causa, cur vir tago

(c) Carm. 4, v. 1515.

(d) Theod., l. x *Hist.*, c. 5 et 6.

(e) Carm. *De Vit.*, v. 1517.

modestus regendæ Ecclesiæ curam, quod toties detrectaverat, suscipere non recusaverit? Pacis studiū. Quo enim Sasimensem primum fugit episcopatum, deinde Nazianzenum, hoc eodem pacis amore Constantinopolitatum suscepit. Spes erat illi quippe conciliandorum regia in urbe animorum, et extingnendæ discordiæ, que exorta erat occasione schismatis Antiochenæ Ecclesiæ. Quid gesserit Gregorius, quid præstiterit Cons. antinopoli, ex ipso juvat aufile (a) : « Laboravi, populum in medio loporum collegi, gregi aqua carenti de meæ doctrina fonte potum præbui, feci sementem ejus fidei, que est in Deo fundata. Trinitatis lumen illis patesci, qui prius in tenebris versabantur. Adeoque quasi coagulum quod tam eram in luce persuasionis vi cogentis pharmacum. Et alios quidem jam constrictos tenebam, alii prope aberant, alii statim idem facturi erant: in omnibus autem iracundia flectebatur, que prius in eis seruebat. et doctrina mea jam benevolentia quadam erat tempora a. Idem de toto populo sperandum videbatur, » etc. Hic fuere Gregorii successus Constantinopoli; hæc felix rerum mutatio ipsius eoris et laboribus parta; hæc nova et splendida fidei et religionis facies, que horrida erat cum in urbem se contulit, cujus omnes ecclesias per quadrangula annos occupaverant Arianorum antesignani, imperatorum freti potentia. Hic vero cum certa similitudine ex historicis Græcis, etiam tesimonia suo Ambrosius in libro *De Spiritu sancto* confirmat.

CL. *Gregoriana gesta in urbe Constantinopolitana.*

Quæ Gregorio in urbe regia vivendi ratio fuerit, quæ in eum paratae insidie, quæ adversariorum ejus de re querimone, quæ denuncias defensiones, Gregorius ipse tum in carnisibus, tum in orationibus enarrare compulsa est:

Haud scio, inquit, quibus verbis enarrem quæ secuta sunt.

Cum ingentem rerum ac negotiorum molestiam secum trahant...

Dicam tamen quam potera moderatissime (b).

Primo apud se statuit (c) non eos imitari, qui regnum et magnatum jannis assiduebant; et accusando, vel pietatis quæstum ambiendo indecora se gererant; desiderari potius quam odio haberi maluit; ex raritate venerationem sibi mercatus est. Quos auxios vidit ob ea in se commissa, quorum sibi consciæ erant, alias beneficentia prosecutus est, alias pecunias juvit; omnes uetus liberavit. Sicarium in cubiculum ejus ingressum, et consilii sui atrocitate permotum, in genna provolutum et lacrymantem, his verbis coram omnibus affatus est:

Seret te Deus; me autem qui serratus sum,

Lenen videri in sicarium non magua res est.

Menim te fecit audacia: vide

Quomodo et me, et Deo dignus sis (d).

(a) Carm. *De episc.*

(b) Carm. *De Vit.*, v. 1400 et seq.

(c) Ibid.

(d) Ibid., v. 1406.

(e) Ibid.

A Hoc auditio civitas omnis quæ, ob tracta orthodoxis templo et ejectos Arianos, (e) cingemiscebat, et ut gigas ille fertur qui fulmine ictus in monte Ætna fumum et ignem e profundo emittebat, statim emollita est, ut ferrum ignis violentia. »

Tanta porro Ecclesiæ præsul institutus, provenitusque et infinitam omnis generis eximiamque supellecitem consecutus, ne unica quidem drachma hinc facultates suas auxit; cum tamen maximum talentorum copiam, si ita ipsius voluntas tubisset, colligere potuisse. Ne redditum quidem et administrationis rationem ab iis, qui Ecclesiæ negotia procurassent, repetivit; haud tamen ignarus id ab iis improbatumiri qui pecunias inferiores sunt, et quam indecora sit in Ecclesiæ ministris avaritiae suspicio, non intelligunt. Ipsi etiam exprobratum est quod nec mensa lauta et opipara, nec magnifica veste uteatur, nec splendide in publicum prodiret, nec eos qui eum adibant graviter et cum fastu exciperet. Quam quidem accusationem in oratione valedictoria coram universalis concilio ita diluit (f): « Nesciebam scilicet nobis cum consulibus, et prefectis, clarissimisque belli ducibus, qui tot opibus copiisque circumfluunt, ut, quo sua projiciant, non habeant, æmulationem et certamen esse; illudque oportere, ut et nobis, pauperum bonis ad luxum et delicias abundantibus, venter undique comprimiratur, et necessaria in res superfluas effundantur, atque altaria ipsa ructibus nostris contaminentur. Nesciebam nos equis insignibus et la-

C scivis ferri, sellisque et curribus magnifice attolliri, ac cum fastu et pompa deduci, velutique blanda manu demulceri oportere, atque omnes nobis, perinde ac bellis, de via decedere, et non utramque via parati scindi et distrahi, aut etiam tantum præemissioni turbam esse, ut procul incessus noster conspicuus appareat. » Cum autem multi essent quos hæc apologia perstringeret, inde est quod Gregorius se a multorum moribus alienum esse profliteatur, nec se miraturum, si quando vinculis ut incommodus et morosus astringatur, aut etiam muso plenus conseatur, ut Christi discipuli cum linguis longe querentur: (g) « Ignorante scilicet multitudine id Spiritus vi et facultate fieri, non mentis aberratione. » Aliunde locivis quibusnam oblectamentis labores suos levare solitus esset: « Inambulabam, inquit (h), ego solus, vergente iam ad occasum sole. Locus porro in quo spatiabar, maris ripa erat Semper enim soleo ejusmodi oblectamentis labores dissolvere ac relaxare; quandoquidem nec perpetuam contentionem nervus ferre potest. »

Quo pacto se adhiberet erga eos qui persecutionis tempore lapsi erant, ipse Gregorius docet his verbis (i): « Ne ipse quidem eos recipio, qui vel nullo modo, vel non satis deprimitur, nec patrato cri-

(f) Or. 42, n. 24.

(g) Ibid., n. 22.

(h) Or. 26, n. 8.

(i) Or. 59, n. 19.

mini parem vitæ emendationem afferunt; cumque A præsul moriens episcopis commendaverat, Gregorio

recipio, convenientem ipsis locum assigno. »

CLI. Concilium generale convocat Theodosius an. 381.

Proposita quasi universa Gregorii in urbe Constantinopolitana episcopatus summa, nunc singula recenseamus. Post restitutas orthodoxis ecclesias, convocatum a Theodosio concilium diximus. Ex toto Oriente Constantinopolin episcopi convenere numero CL, ut fidem Nicenam confirmarent, et regiae urbi episcopum prelicerent. Nullum forte celebratum unquam est concilium, ad quod tot presules sanctitate insignes converserint. Ilos inter eminebant sanctus Meletius Antiochenus, sanctus Gregorius Nyssenus ejusque frater sanctus Petrus Sebastaeus, sanctus Amphilius, etc. Alii vero non pauci ade- B rent longe dissimiles, et valde moribus dispare, quos Gregorius noster asperius tractat. Ex his erant nounulli, qui Valentis tempore, pulsis in exsilium præstibus orthodoxis, Arianorum favore vacantes sedes occupaverant. Hujusmodi pontifices, temporis servientes, sub Arianis principibus Ariani erant, sub orthodoxis fidem orthodoxam prostrebantur.

CLII. In eo concilio Maximi irrita ordinatio declaratur, Maximus ab Ecclesia ejectus. Electio Gregorii confirmata. Proximitate concilii, sultem post Meletii mortem. Mors Meletii.

In hoc concilio, quod secundum generale est, et primum Constantinopoli habitum, causa Maximi Cynici, qui in sedem Constantinopolitanam irrepererat, tantisque turbas excitarat, agitata est. Communi omnium consensu irrita Cynici ordinatio habita fuit, sancitum est Maximum nec fuisse nec esse episcopum; et qui ab ipso ordinati essent in quocunque Ecclesiæ gradu, clericos non esse habendos. Uno verbo quæcumque circa ipsum, vel ab ipso acta fuerant, a concilio improbata ac rescissa sunt, ejectusque Maximus ab Ecclesia, et a fidelium consortio remotus. Quibus peractis, Theologi electio communi Patrum calculo probata et confirmata, ipse in sede Constantinopolitana multum quidem gemens, non tamen ut antea repugnans, collocatus est a sancto Meletio concilii præside, qui jam vel ante concilium in urbem venisse creditur, ut Gregorii electionem confirmaret, et sponsum sponsæ daret, » ut loquuntur Nyssenus, qui hic die orationem habuit. Gregorius noster concilii præses fuisse videtur, si minus statim atque in solio episcopali constitutus fuit, saltem postquam mors abstulit Meletium, bonis omnibus fribilem, nulli vero fribilorem quam Gregorio. Insignis hoc saeculo moribus, pietate, scientia præsul fuit Meletius, maxime vero certaminibus pro defendenda veritate adversus haereticos susceptis, sub imperatoribus Constantio, Juliano, Valente, a quibus sepe in exsilium pulsus fuit. Ecclesiæ pacem sanctus

testis; qui et ipse pacis studiosissimus, hac una causa in sede Constantinopolitana locri se passus fuerat, ut Orientales et Occidentales, quorum alij pro Meletio, alij pro Paulino stabant, ad concordiam revocaret, et luctuosum schisma, quo catholicus orbis scindebatur, extingueret.

CLIII-CLV. Gregorius in hac erat sententia, ut Meletio successor non ordinaretur. Se i ad o non persuasit, ut omnium pene odia in se concitaverit. Vincit juniorum factio episcoporum, qui etiam seniores in suam pertrahunt sententiam: et Flavianus presbyter Antiochenus Meletii successor electus est. Orientales et Occidentales episco i, roris de causis, Gregorio sedem suam reliquere volenti, non aduersantur.

Sublato igitur e vivis Meletio, Gregorii sententia fuit, pacta esse servanda, nec Meletio ordinandum esse successorem; siquidem antea convenerat, ut illi qui prius moreretur, sive Paulinus, sive Meletius foret, nullus subrogaretur, et superstes alter Antiochenam sedem occuparet. Haec, inquam, fuit Gregorii sententia, cui quidem si ceteri paruisserint, magna illa lis composita fuisset. Siadere conatus est, ut saceretur Paulinus, jam senio consecutus, paucis diebus quibus vita superstes foret, solus Antiochenam sedem occupare; qui defuncto, in ejus tunc locum subrogarent Orientales quem vellent. Haec ejus fuere verba ad concilii Constantinopoli Patres (a): « Thronum retineat qui tenuit ad hunc diem (nempe Paulinus): quid hoc nocebit, » etc. Nihil tam prudenti sententia proficit Gregorius, adeoque non persuasit quod volebat, nec dissidentes ad concordiam revocavit, ut etiam omnium in se odia incenderet. In sua tamen sententia, vir justi rectique tenax, constanter perseveravit, contestatus se throno episcopali potius cesserum, quam ut eos, si prava decernerent, sequebatur. Quæ Gregorii contestatio indecoris excepta est clamoribus (b): « Clamitant illi undique, ut graciliorum turba, » etc. Itaque vici juniorum episcoporum factio, qui seniores in suam pertraxere sententiam; atque etiam, haud quidem per se, sed per Gregorii familiares, ipsius constantiū tentare ausi sunt, ut siaderent id quod de Flaviano in Meletii locum substituendo cogitabant. Sed repulsam passi sunt. « Quid necesse est dicere, quibus vocibus ab his amicis nostra canities fuit tentata? » Haec et alia plura Gregorius, qui indignabundus et medio pedem cepit eximere; » imo et a domo sua in aliam migravit, extrahens scipsum et a profundo ecclesiæ, » ubi domus erat episcopalis, ut procul esset et a malis sermonibus et conventibus. » Ut audivit populus dominum a Gregorio commutatum esse, pene incredibile est quibus gemitibus, quot et quantis lacrymis pastorem suum omnes Catholicos deferentes, quibus orationibus, ut a proposito desisteret, cum eo conteudereat. His quidem

(a) Carm. De Vita sua, vers. 1627, etc.

(b) Ibid., vers. 1683.

movebatur Gregorius, sed tamen nondum a prima sententia desistere potuit. Cum autem a concilio discessisset, tum Flavianus presbyter Antiochenus, Meletii successor electus est communibus eorum omnium qui remanserant votis; sicque discordia Orientales inter et Occidentales perseveravit: quod tantum Gregorio mōrorem incussit, ut sedem Constantinopolitanam deserere firmus statuerit. Assensi sunt omnes concilii Patres; tum Orientales, Gregorio insensi ob denegatum Flaviano suffragium; tum Occidentales, Aegyptii nempe et Macedones, recens Constantinopolim adverti, qui pro sua in Orientales emulazione, Gregorium, licet Paulini causam tueretur, ipsisque adeo faveret, non ob aliud eum throno episcopali cedere passi sunt, quam quod ab Orientalibus in eo fuisset collocatus, ac quidquid ab ipsis actum fuerat cassum irritumque esse velarent.

Hinc illorum querere adversus Gregorii promotionem, « non tam ipsius odio, vel ut alium in throno collocarent, quam ut molestiam aliquam his, qui eum in illo collocaverant, parerent, » negotiumque facesserent. Saltem remotis arbitris, inquit Gregorius (*a*), « hoc mihi interdum asserebant. » Certe Aegyptii ac Macedones, qui Occidentalium partes tuebantur, non poterant nisi bene velle Gregorio, qui tam strenue pro componenda pace adversus Orientales decertans, episcoporum Occidentalium patrocinium suscepérat. Itaque Orientalibus episcopis odio erat Gregorius, eo quod causam Occidentalium defendisset; Occidentales vero, in odium Orientalium, de sede in qua ab Orientalibus collocatus fuerat, ac veluti non legitime occupata, Gregorio negotium conflabant.

CLVI-CLVIII. *Gregorius abdicat se episcopatu.* *Fa-*
cultatem discedendi a Theodosio facilis obtinet
Gregorius. Non sine lacrymis quisquam legerit
extremum rite, quod gregi suo lacrymis perfuso
dixit Gregorius in orat. coram episcopis, nunc 42.

Hæc ubi moveri intellexit Gregorius, arrepta occasione effringit vincula. In medium progressus, episcopos alloquitur, ad pacem et concordiam hortatur. Tum subjungit (*b*): « Quæ quidem ad me spectant parvi pendite... Ego Jonas propheta ero. Trado me ipse ad salutem navis, quamvis procellæ nulla in me causa resideat. Sublatum me sortis exitu projicie. Hospitale me ex profundo cete excipiet. » Sic mirando inauditoque honorum ac sui ipsius contemptu, nec non raro et singulari pacis concordiaeque studio, Gregorius episcopatu Constantinopolano sese abdicat. Protinus e conventu egressus adit Thendosium, a quo enixis impetrat precibus ut abdicationi acquiescat. Pius quidem imperator, qui Gregorium ob singularem eloquentiam maximi faciebat, et ob eximiam pietatem impense venerabatur, (*c*) « haud libenter, ut ferunt,

A ejus votis cessit, cessit tamen. » Non solum autem pacis amor et concordiae, sed alia bene multa in causa fuere, cur episcopatum deponeret Gregorius. Id cernere est in variis Theologi carminibus et epistolis, sed potissimum in egregia illa oratione, quam, accepta a Patribus concilii et ab imperatore discedendi facultate, in priuarii urbis templo coram centum quinquaginta episcopis populoque Constantinopolano habuit, priusquam discederet. Hanc qui legerit, vix temperet a lacrymis: nihil enim hæc oratione eloquentius, nihil ad pernovenandum aptius; maxime vero cum extremum vale gementi lacrymisque perfuso gregi dicit et dilectissima Anastasie, quæ in medullis ipsi hærebatur, et hæsit semper; adeo ut semper in ejus mente esset, in ore versaretur, atque etiam dormienti per somnia re-presentaretur. Tanta vi omnes adversariuin quærelas diluit, tam diserte et manifesto suam ipsius innocentiam, charitatem, pastoralem sollicitudinem oculis omnium exhibuit, ut mirum si ejus detractores pudore non sussunderentur, et singuli, ejus discessum lamentantes, eum a proposito deterrero non conarentur.

CLIX-CLX. *Anno 381, labente mense Julio, Constan-*
tinopolim reliquit. Fuere episcopi qui id ægre tu-
lerunt, auresque obstruxerunt, et effugerunt ne
alium in throno Gregori sedentem cernerent.

Sic Gregorius Constantinopolim reliquit anno 381, labente Julio, post triennii in urbe commemorationem; cuius sedem non nisi per aliquot hebdomadas tenuerat, ex quo scilicet in ea a concilio generali, ab imperatore, toto spectante et plaudente populo, fuerat collocatus. Hinc Gregorius sic episcopos alloquitur (*d*): « Heli locastis in throno, hodie dejicitis. » Quanvis autem nimium faciles episcopi ejus votis annuerint, nonnullos tamen id ægre tulisse, auresque obstruxisse, atque etiam effugisse ne alium in ipsius throno sedentem conspicerent, ex Gregorio discimus: quorum nomina, licet taceat, hos episcopos fuisse credimus Amphilochium, Gregorium Nyssemum, Petrum Sebastenum ejus germanum, Helladium, ceterosque præsules singulari pietate et scientia commendandos, qui cum Gregorio familiaritate iamduum conjuncti erant, ejusque

D virtutem norant.

CLXI. *Testamentum condit Gregorius.*

Nostri non est instituti cætera, quæ in concilio Constantinopolano gesta sunt post Gregorii discessum, prosequi; quæ licet magni sint momenti, a proposito nostro, ad quod etiam non videntur pertinere, nos longius abducerent. Gregorium urbe discedentem et patriam repetentem sequamur. Quo tempore Constantinopoli digressus sit non patet; at credibile est eum, quam primum potuit, profectum esse, nec expectassæ donec alter in ejus locum sub-

(*a*) Carm. *De Vit.*, v. 1810.

(*b*) Ibid., v. 1827 et 1841.

(*c*) Carm. *De Vita sua*, v. 1901.

(*d*) Ibid., v. 1836.

rogaretur. Priusquam discederet, testamentum A condidit, quod etiamnum exstat, appositis plurim episcoporum nominibus, qui tunc Constantinopoli versabantur. « Sane testamentum hoc, » inquit Possevinus (*a*), « dignissimum est, in quod episcopi, quique sacerdotia pinguia tenent, serio inspiciant, eumque imitentur, si velint procul a carne et sanguine sibi et animarum saluti serio consulere. »

CLXII. Nazianzum revertitur Gregorius.

Gregorius, tot gloriis adversus hereticos defunctus præliis, tot exantlatis laboribus ad reparandum fidem antiquam, que pene collapsa erat Constantinopoli, denique tot rebus præclare gestis, gaudio gestiens patriam repetit, in qua se otio ac quiete optataque solitudine fructuum sperabat. Gaudio tamen permistus erat dolor: non enim sic quis oculis dulces natos, quos in catholica fide generat, et charam liquit Anastasiam. In natale soli reger advenit, nec idcirco suam abdicationem pluribus tunc approbat, licet præclarum facinus tanta sui oblivione decretum, tanta animi elatione consummatum, omnes posthac mirati sint. Amicorum variae de hac re opiniones Gregorium non latuerunt. Philagrio, viro spectabili, semetipsum per litteras excusanti quod eum non iuviseret, ac timere se significanti ne nimis inconsiderate suam ipse Gregorius Ecclesiam deseruisset, ita respondit (*b*): « Et me scito admodum afflita esse valitudine... Nobis haudquaque parva levisque invenienti sunt ea, de quibus scripsisti: proinde nec ipsi perfuntorie et negligenter, sed perquam accurate, considerata re atque persensa, ad hoc iudicium venimus. Fessi ac fracti sumus, cum invidia, et cum sacris episcopis communem concordiam dirimiribus, fideique causam privatis contentioneibus posteriorem habentibus, concertantes. Quocirca navigii proram, ut dici solet, convertere, nosque... in nos ipsos colligere decrevimus: atque alios quidem minus spectare mutuo se impelentes. »

CLXIII. Episcopum Nazianzi constituere frustra conatur.

Attamen in patriam reverso ea frui requie, cui tantopere studebat, nec domestico statim licuit otiori. Vacabat per id temporis Ecclesie Nazianzenæ sedes, nequiequam Sozomeno contrarium scribente. Hanc enim sibi charissimam Ecclesiam, navis instar ductore parentis, mediis in fluctibus errantem, procellis actam et Apollinaristarum incuribus patentem, a se inventam Gregorius ipse testatur iambico carmine olim *xxiii*, nunc *clx* (*c*):

*Cum enim venisset, peregrinæ
Linquens sedem terræ,
Dulcemque plebem
Ut vidi, statim menti occurrit
Arca, quæ sola
Effugit inundationem...*

(*a*) *Appar. sac.*, p. 674.

(*b*) *Epist. al.* 63.

*Hanc enim, cum defecisset
Pene vera doctrina,
Servavit ligno
Magnus pater mens,
Totius totam Trinitatis
Cultricem reddens.
Hanc afflictam absque præsule,
Velut nave in alto,
Carentem gubernatore
Jactatam tempestate
Maximorum malorum,
Extrahere e gurgite volebam.*

Cum vero navis pene contractæ clavum nec tenere ipsi animus esset, nec per valetudinem liceret; memor tamen pii parentis in hac gubernanda et instauranda laborum, eam penitus naufragio perire non ferebat. Itaque virum frangendis astuantium undarum incuribus idoneum ei præflicere curavit, virum quidem adhuc laicum atque ærarii ecclesiæ custodem recens constitutum, cœtera virtutibus, quales in episcopo requiras, insigniter ornatum et abunde instructum. Verum spem mentitus est existens, flagrante invidia presbyterorum Ecclesie; quarum pars a Gregorio Sarcolatrarum appellata (Tillemontius Apollinaristas interpretatur) palam aperente repugnabat; pars obsecundantis specie clamulum adversabatur: quodque magis mirere, anti-stites qui se Gregorii amicos profitebantur, qui suam illi hac in re opem erant professi, fidem datam sesellerunt. Quain porro graviter id tulerit, his atque aliis verbis in eodem carmine significat:

*Verumtamen deceptus sum, o Trinitas
A me predicata!
Periit fides in Deum,
Periit ex hominibus.
Quo quis se confert? et quibus
Jungat se socium?*

CLXIV. Arianzum se recipit, et inde Cæsaream se confert.

Tum vero Gregorius, commissa Cledonio presbytero Nazianzenæ Ecclesiæ cura, Arianzum, in domum paternam, valetudinis causa et solitudinis amore se recepit, nec ante medium circiter annum 382 Nazianzum reversus est. Cæsaream interea se contulit, ut Basilio Magno, tribus abhinc prope annis ad superos evocato, justi persolveret: quod quidem in oratione nunc *xlii* sic exsecutus est, ut in præclaris amici facinoribus enarrandis omnes eloquentiae Christianæ opes profunderet, atque obrectatoribus qui Basillii indolem accusare, aut ejus de Spiritu sancto doctrinam, et in ea prædicanda morem carpere ausi fuerant, os in perpetuum occluderet.

CLXV. Quid in solitudine ageret.

In solitudine quo pacto se haberet Gregorius, quibus rebus vacaret, quo sensu amicos, quo etiam inimicos prosequeretur, scribens ad Amazonium ipsem declarat his verbis (*d*): « Si quis communium amicorum, quos permultos esse confido, exte perconteatur, ubi nunc Gregorius, et quid rerum

(*c*) *Lib. vii, cap. 7.*

(*d*) *Epist. al.* 73.

sgat, dicere ne dubites eum quiete ac tranquille philosophari, non magis eos, a quibus injuria ipsa lata est, curantem, quam eos, de quibus, in lucerne et vitam prodierint, ignotum atque obscurum est: adeo invicto est animi robore. Quod si te rursus idem roget, quomodo amicorum disjunctionem ferat, non jam fiderent respondeas eum philosophari, verum animo esse perquam humili et abjectio. Alii enim in aliis rebus molliores sunt, ego autem in amicitia et amicis. »

CLXVI. Calamitates quibus tunc temporis afflictabatur Ecclesia.

Hæc dum ageret ille, optatoque frueretur otio, vehementibus Ecclesiæ procellis agitabatur, hinc Antiocheno schismate dilacerata, illuc Apollinaristarum turbata conatiis; qui licet ab Oriente et Occidente rejecti, disseminandis nomine palam, nunc occulte suis erroribus nihil segnus allaborabant. Ad hæc cynicus ille, qui turpiter e sede Constantiopolitana depulsus, in Ægyptum primo se receperat, eamque calumniando sus deque verterat, Italiæ concitatbat iisdem artibus. Quibus malis quantocius occurrentium ratus pontifex Damasus, generale concilium Romæ haberi decrevit. Ast imperator rem in Oriente peragi satius dicens, Constantiopolis synodum indixit, cui Gregorium præsentim interesse summopere cupiebat. Cujus voti per Procopium certior factus Gregorius, infelici omnium quibus adfuerat synodorum exitu ad memoriam revocato, suas quominus Augusto pareret insignitates obtendit. « Ego, inquit (a), si vera scribere oportet, hoc animo sum, ut omnem episcoporum conventum fugiam: quoniam nullus concilii suum lacum et faustum vidi, nec quod depulsionem malorum potius, quam accessionem et incrementum habuerit... Huius quoque meo judicio patronus morbus accedit, quippe qui me ita distorqueat, ut quotidie sere extremos spiritus efflem, nec ulla re meipso uti queam. » Excusationem, quam sicut arbitrabatur, adeo non admisit imperator, ut novis per Icarium virum illustrem et Olympium Cappadocie rectorem Gregorio iustiterit mandatis: quibus accepitis Olympio sic rescrispsit vir mentiri nescius (b): « Hoc mihi morbo ipso gravius est, quod cum ager sim, ægrotare tamen non credar, verum peregrinationem ita longam inire, atque in medios tumultus me ipsum impellere jubar: a quibus secessisse tam mihi gratum fuit, ut hoc nomine gratiam quoque corporis affectioni propinquum habeam... Hoc et illustrissimo quoque Icario non ita pridem scripsi, cum idem ab eo jussum accepisset; et nunc a tua animi magnitudine peto, ut pro nobis quoque id scribere non gravetur. » Vicit tandem Gregorii modesta recusatio, qui jam antea statuerat nunquam interesse episcoporum conciliis. ut ipse fatetur, ad

- (a) Epist. al. 53.
- (b) Epist. al. 76.
- (c) Epist. al. 84.
- (d) Epist. al. 72

Theodorum episcopum Tyanensem scribens. « Vocas? inquit (c). Nos vero properamus. Properamus autem, ut soli cum solo congregiamur. Synodos enim atque colloquia procul salutamus; ex quo scilicet tempore multa eorum, ut parce loquar, improba et flagitiosa esse compéri. »

Quamvis synodos vitaret Gregorius, eum tamen, non secus ac orbi prægeset, omnium Ecclesiarum tenebat sollicitudo, semper intentus iis qua ad heresim extinctionem aut propagationem fidei spectare consiperet. « Omnia, inquit (d), apud nos Dei beneficio recte se habent, hoc uno excepto, quod de Ecclesiis auxii et solliciti sumus tam fidei perturbatis. » Sua eum in primis angelus Nazianzena, quam non modo corrumperet, sed et invadere tentabant Apollinaristar. Dum enim ad Xauxaridas thermas longius Gregorium morbus abduxisset, sue factionis hominibus, quos Nazianzi habebant, contra ius fasque episcopum constituere præsumperunt. Hos lenitatem sua mansuetos placido que reddere voluerat et paulatim emollire; at pejores eos effecit: « Non enim, inquit (e), pravos homines lenitas inflicit. » Cum autem absens male mederi non valeret, litteras sibi vicarias substituit, scribens Olympio prefecto his verbis (f): « Mali homines, episcopos quosdam, quibus dignitas ab universali concilio abrogata fuerat, accersentes, aut transeuntes atutentes, imperialibus omnibus constitutionibus atque omnibus vestris edictis violatis, cvidam impi et adulterini sui gregis episcopi nomine imposuerunt, nulla re, ut opinor, perinde freti, atque summa mea imbecillitate. » Deinde sceleris hujus ultiōne petit, mitiore tamen quam tanta audacia mereretur.

CLXVII. Ecclesiæ Nazianzenæ curam gerit.

Anno 382 circiter excunte, rogantibus episcopis et universo populo, pusillis ac magnis vociferantibus et obsecrantibus, ut assumpto Ecclesiæ Nazianzenæ clavo eam ab imminentibus naufragio, cessit. « Tuæ pietati, » inquit Gregorius (g), datis ad Bosphorinum Coloniensem litteris, « hoc denuntio, nos manus dare et cedere, atqne Ecclesiæ curam, Deo dante, suscepturos esse, quandoquidem hoc contenditis, ac præsentim urgente hac tempestate, propter imminentem, ut ipse scribis, adversariorum incursionem, humileque hoc corpus Deo commodauros esse, quandiu durabit, viresque nostræ ferent, » etc. Hæc verba, et quandiu durabit, viresque ferent, » satis evincent epistolam non ad annum 374, ut vult Tillemontius, esse referendam, quo Gregorius defuncto patre Ecclesiæ Nazianzenæ « curam aliquam gessit; » siquidem tunc temporis non pollicitus fuerat Nazianzi se mansurum quandiu vires ferrent, sed tantum donec episcopus alter eligeretur.

- (e) Epist. al. 77.
- (f) Ibid.
- (g) Epist. 138, al. 14, Bosporio.

**CLXVIII. Patriam ab ingenti periculo liberat
Gregorius.**

Circa idem tempus Nazianzenos cives ab ingenti periculo, atque urbem ipsam ab excidio liberavit, quam solo se ægnaturum minabatur Cappadocia præfectus in ultionem gravissimi facinoris. « Audax facinus, satetur Gregorius (a), verum nequaquam a communni consilio, sed a temerario quoruundam adolescentum impetu præfectum. » Ob irrogatum forsan gravius quoddam tributum, ventum erat ad seditionem; protervi quidam juvenes, violato Cæsaris decreto, etiam hominem occiderant. Interea Gregorius morbo laborans, cum adire præfectum non posset, litteras scripsit, ut eum ad misericordiam flechteret. His litteris atque precibus Gregorii liberata est civitas. Ea occasione habitam fuisse orationem xvii coram præfecto (is erat Olympius), quæ inscribitur, *Ad cives Nazianzenos trepidantes et præsidem iratum, existimavit Baronius (b); sed falli videtur. Hæc enim oratio, cum adhuc Gregorii pater superstes esset, habita est: præterea culpa Nazianzenorum, de qua in oratione agitur, non perinde gravis est ac illa, de qua in epistola ad Olympium.*

CLXIX. Eulalium Nazianzi episcopum præfici curat.

Gregorium landiu Nazianzi in urbe permanisse, donec illi firma securitas redderetur, et optimus illic præsiceretur antistes, scribit Baronius (c); simulque egisse apud Helladium Cæsareæ Cappadocia episcopum metropolitanum, ut Eulalium virum probatissimum præsiceret Ecclesiæ Nazianzenæ, dum ipse iterum secessum in solitudinem meditabatur. Rem paulo aliter contigisse ab ipso Gregorio discimus. Ecclesiam quidem Nazianzenam regendam suscepérat, quandiu vires ferrent; et eam aliquandiu rexit. Cum autem gravi morbo laboraret, datis litteris ad Theodorum Tyanensem significavit se morbo ab Ecclesiæ gubernaculis abductum fuisse, ipsique Theodoro hanc curam incumbere: quod si non audiatur, addit se omnibus publice prædicatum, Ecclesiam hanc pastore indigere (d). « Testificor coram Deo et electis angelis, Dei gregem indigna pati, ut qui ob perditam valetudinem meam nec passatur, nec visitetur... Cum autem pietas tua superiore loco sita sit, ad te oculos conjectos habere necesse est. Ecclesiam tuam, quo pacto tibi videbiter, cura... Quod si hæc dicens ac scribens minime audiatur... perspicuum reddam quod Ecclesia episcopo indigeat. » Quod minabatur se facturum præstulit Gregorius, gubernacula Ecclesiæ Nazianzenæ abdiebat, nec cogi ultra potuit ut ea susciperet. Nequidquam Bosporius Coloniensis, cui primum cesserat, iterum hortatus est ut remaneret tantisper, donec ejus loco episcopum constituerent: repulsam passus

A est. Quare coacti sunt episcopi Ecclesiæ Nazianzenæ pastorem dare, et Eulalius, vir insignis pietate, episcopus creatus est. Quo ordinato, falsus rumor increbuit Gregorium Nazianzena sede privatum fuisse ab Helladio Cæsariensi; qua calumnia Helladium, cæterosque episcopos qui Eulalium ordinaverant, liberavit, eos in epistola ad Gregorium Nyssenum excusans (e), simulque denuntiando se nunquam Ecclesiæ Nazianzenæ creatum fuisse episcopum.

CLXX. Vita Gregorii in solitudine.

Ex eo tempore Gregorius in rure paterno, voti compos factus, latuit abditus, totosque, quotquot superfluerunt vita dies, traduxit; atque, ut cum Hieronymo loquar, « monachi vitam exercuit. » A mulierum consuetudine sic alienus, ut cum propinquus ejus quidam, Valentinianus nomine, sedem in vicinia cum mulieribus posuisset, locum ipse mutaverit, scripta subinde ad eum epistola conquestus his verbis (f): « Per summum scelus ejicimur... Multo melius erat, tabula publice proposita, nobis secessionem indicere, quam per mulieres, quas e regione nostra collocasti... Nisi hoc dictu audax est, nos quoque per Evam paradiso expulisti. » Sic sibi fuga consulebat Gregorius, non tantum ut ab oculis removeret scandalum; verum etiam ne stimulus carnis, angelus Satanæ qui ipsi datus fuerat (g), letale vulnus infligeret. Mirum sane quod homo gravissimis fatigatus angustiis et ærumnis, senio confessus, morbo laborans, in eremo consistens, carnem continuis domans jejunis ac vigiliis, cum spiritu fornicationis manus consecrare fuerit coactus; ipsi tamen fides habenda, cum hoc iterum atque iterum lugens prosteatur. « Furibundo robre ævit caro, inquit (g), nec unquam a bello quiescit... Quamobrem in luctu et squalore versor, cœlestemque illum Regem, qui omnia imperio tenet, supplex obtestor, ut corporis animæque controversiam disceptet, bellumque compriuat. » Dum belli hujus exitum semper timeret, non solis gemitis amoris Christum, ut sedaret tempestatem hostemque depelleret, urgebat: « Perniciosos, inquit, fluctus extimescens, ventri claustra impono, animum mœrore conficio, lacrymarum vim effundo, semipiterno Regi debilitata genua flecto, et sordidatus incedo. » Eodem animi ardore beatus senex, nihil sciens nisi Christum, et hunc crucifixum (h), novum sibi mortificationis genus invenit. Estate gravis fractusque morbo, aliquid de vita austerritate remiserat licet invitus: ut autem mysticum semper cum Christo sacrificium ageret et huic mundo jugiter moreretur; ut eris delicta senumque peculiare vitium, qui quandoque nimium loquuntur, purgaret, continuum silentium toto Quadragesimæ tempore sibi imperavit. « Sic ego, inquit (h), præcipitis sermonis impetu consciens excedere

(a) II Cor. XII, 7. (b) I Cor. II, 2.

(c) Ep. al. 49.
(d) Apud Boll. II Maii, p. 421.
(e) Ibid. p. 422.
(f) Epist. al. 88.

(g) Ep. al. 42.

(h) Ep. al. 196.

(i) Carm. De calamitatibus suis.

(ii) Carm. 55.

modum et regulam... inveni optimum remedium; scilicet comprimens totum sermonem excuso pectore, ut discat lingua quæ dicenda et quæ non dicenda sint discernere. »

CLXXI. Nectario sribit adversus Apollinaristas.

Hoc temporis tractu, hæretici caput extulerunt in urbe regia, adeo ut libere conventus agerent, et degmata sua prædicarent. Alii quidem sola episcoporum aut præfectorum tolerantia id agebant; Apollinaristæ vero, tacita vel expressa licentia, se ipsos orthodoxis equiparare, et eadem cum ipsis libertate frui sinebantur. Quibus auditis Gregorius, Nectario, quem in se benevolum jam expertus erat, epistolam scripsit, quæ inter orationes numero XLVI censebatur, et de concessa Apollinaristis licentia vehementissime conquestus est: « Quod autem, inquit, ex omnibus ecclesiasticis calamitatibus acerbissimum, Apollinaristarum licentia est, quod haud scio quomodo pietas tua conventuum æque ac nos habendorum auctoritatem sibi arrogasse atque usurpare passa fuerit. » Hæreticos illos, errorem suum occultando, Nectario fucum fecisse conjicimus ex eo quod Gregorius claram dogmatum illorum expositionem epistolæ sue inscrēdam crediderit; cui expositioni ista subjunxit: « Si illis, ut et pie sentientibus (nimirum, utpote qui pie sentiant), ea quæ sentiunt docere libereque promulgare permittitur, quis non videt Ecclesiæ doctrinam condemnari, perinde ac veritate ab illorum partibus stante? Neque enim rerum natura fert duas de eadem re contrarias doctrinas veras esse. » Non ex eo tantum quod tolerentur, sed ex eo quod pie sentientes judicentur Apollinaristæ, concludit Gregorius Ecclesiæ doctrinam condemnari. Qua quidem observatione falsi convincitur, quod Barbeiracus in hoc sancti doctoris ratiocinium protulit.

Alias ad Nectarium litteras dedit Gregorius pro Bosporio episcopo Coloniensi, de erroribus circa fidem, ac de infractis canonibus insimulato. Verendum erat, ne hujusmodi causa in publico prætorio ageretur; quod ne fieret, obnoxie rogavit Gregorius: « Illud autem, inquit (a), minime ferendum tuæ reverentiæ videatur, quod nostra publicis prætoriis traducantur. Nam tametsi sunt Christiani, ut certe Dei benignitate sunt, ejusmodi negotiorum judices: quid commune gladio et spiritui? Quod si etiam concesserimus, quomodo aut ubinam justum, disputationem de fide cum aliis controversiis implicari? »

CLXXII. Scribendis epistolis et condendis versibus occupatur.

Sic Gregorius, post abdicatam Ecclesiæ Nazianzenæ curam, nil minus decoris domus Dei flagrans desiderio, catholicis utilitatibus totus incumbebat; nec inertem in solitudine vitam illius fulsse satis testantur tot carmina, quorum pars maxima ab eo tunc condita sunt; tot epistole, quibus innocentiae adversus oppressores patrocinium suscipit; quibus

A fidem adversus næreticos aut defendit ipse, aut alios, ut defendant, hortatur. Quæ quidem omnes epistolæ argumento sunt, quantum in eo fidei studium fuerit, quanta sollicitudo circa res Ecclesiæ, quantum amor proximi, quantum pacis studium, etc.

Longum esset hæc per singula enarrare; sed silentio pretermittere nefas quod sanctius pontifex egit, saluti animarum semper intentus, ut Nemesium ad Christum alliceret. Vir erat omni liberali doctrina politissimus, summæ eloquentiæ, et in foro celeberrimi nominis. Mox illustris factus, Cappadociæ præfecturam primum obtinuit, et integra mente magna reverentia res proviuciarum administravit; sed quantumvis et eruditus et prudens, adhuc idolorum cultui addictus erat. Interea, vir litterarum amans, doctorem maximum singulare honore prosequi non destitit, ipsique necessaria levanda se necuti et infirmitati juvandæ subsidia generose suppeditavit. Gregorius, ut episcopum decebat, non laudes amplificando, sed monita salutis tribuendo, beneficiorum memorem se digne comprobavit. Ingenio hominis exquisitæ litteraturæ obsequens ipsi egregium poema dedicavit, quo ei simulacrum vanitatem et mendacium exprobaret, et ad unius Dei cultum præsidem tot præclaris dotibus ornatum traduceret. Nemesius tanti magistri præcepta æquo animo exceptit, ad sanctum doctorem se contulit, cum eo de religione disseruit; satisque verisimile est, pontificis sermonibus edoctum et sanctitate perculsum, idola ejurasse, ipsumque philosophum hunc esse Christianum, Nemesii nomine, qui *De anima* opus edidit, quod inter opera Gregorii Nysseini vultum est.

Talibus negotiis in solitudine distentus erat Gregorius et condendis carminibus, quæ nihil nisi Christum pietatemque spirant, tulissimaque dogmata et morum præcepta complectuntur. Pia ubique argumenta, vel animæ et corporis purgatio, vel theologia, vel precationes ad implorandam opem divinam adversus carnem et malum dæmonem ad scelus sollicitantem; vel gemitus viri pii, ærumnas suas lugentis Christumque orantis, ut vitæ suæ afferat. Cantare non cessavit vates piissimus ad extremum usque vitæ spiritum, morbi quærensis solatia; quo quidem in dies ingravescente, et appropinquante morte, ludere versibus, et carmina quæ cycnea vocant, componere pergebat.

CLXXXIII. Moritur Gregorius.

Quamvis autem asperam semper, victuque horridam duxisset vitam, sæviens in corpus, carnem vigiliis, jejuniis aliisque poenitentiæ laboribus afflictans, extremæ vitæ certamen imminere sentiens, jamjam *tartarum caligine horrendum*, videre sibi videbatur, et *ignis flammam, altissimamque noctem*. » Tum supplex ad sidera palmas tendebat, inclamans beatorum choris ut opem sibi ferrent, lotoque corde ad Deum aspirans, Christum

enixe rogabat ut se exciperet, et imaginem suam non desereret. Ita beatissimus senex « (a) proxime moriturus, cycneo cantu Domino cantans, purissimum Deo spiritum reddidit, ac optatam quietem cum agminibus beatorum adeptus est. Mortuum hunc esse anno undecimo Theodosii imperatoris, sive anno 389, ex Hieronymo discimus, qui in libro *De scriptoribus ecclesiasticis* de Gregorio scribit : « Decessit ante hoc ferme triennium sub Theodosio imperatore. » Porro Hieronymus testatur se hoc opus scripsisse anno ejusdem imperatoris decimo quarto, ex quo sequitur Gregorium, qui triennio ante decesserat, obiisse anno undecimo Theodosii, adeoque anno 389.

CLXXIV, CLXXV. Qua statura corporis fuerit Gregorius. Dies festus Gregorii.

Corpo robusto fuit Gregorius, sed assiduis morbis vitaque molestiis, praeterea que jejunis, vigiliis, chameuniis ita fracto ac debilitato, ut sibi senectutem, quod ipsem testatur, acceleraverit. *Anonymous Graecus*, a Baronio laudatus (b), qua statura fuerit his verbis exprimit in codice 540 Bibl. Vat. : « Statura mediocri erat, pallidus aliquantulum, non tamen citra venustatem : depresso nase, superciliis in rectum protensis, aspectu blando et suavi, altero oculo nempe dextro subtristis, quem cicatrix quedam contrahebat, barba non promissa, sed densa tamen. Qua parte calvus non erat, nam subcalvus erat, albos crines habebat, summas item barbare partes velut sumo obsitas ostendebat. » Gregorii autem animi effigies ex rebus gestis, quas enarravimus, necnon ex ipsis scriptis, in quibus ipse sese depingit, satis perspicitur. Suum ipse sibi epitaphium paraverat, quod praecipuus vita ipsius eventus duodecim versibus elegiacis complectitur. Dies festus Gregorii agitur nono Maii apud Latinos; apud Graecos autem Januarii tricesimo, una cum sancto Basilio et sancto Chrysostomo. Sed peculiaris Gregorio soli sacer et solemnis apud eosdem Graecos est mensis Januarii vicesimus quintus dies.

CLXXVI. Quanta apud omnes Gregorii existimatio.

Quanta fuerit olim apud veteres, hodieque etiamnum sit apud recentiores, Gregorii ejusque operum existimatio, inde constat, quod Patres omnes non tantum Graeci, verum etiam Latini, ac theologi, necnon Scripturarum interpretes, in astruendis fidei dogmatibus, oppugnandis erroribus et exponendis Scripturis, ipsius auctoritatem passim adhibeant. Exemplo esse potest, et instar omnium sit Augustinus, qui lib. 1 *Contra Julianum* (c), peccatum originale adversus Pelagianos Gregorii auctoritate astruit : « Sed non tibi deerit magni nominis et fama celeberrima illustris episcopus etiam de partibus Orientis, cuius eloquia ingentis merito gratiae, etiam in lingua Latinam translata usqueque clarue-

A runt : sedeat ergo cum istis Patribus etiam sanctus Gregorius, et cum eis tuæ criminacionis inanem patiatur invidiam : dum tamen cum eis contra novitiam pestem vestram, medicinalem proferat et ipse sententiam. » Hæc de Gregorio nostro Augustinus; qui, prolatis pluribus Gregorii testimoniosis, ita prosequitur (d) : « An tibi parva in uno Gregorio episcoporum Orientalium videtur auctoritas? Est quidem tanta persona, ut neque ille hoc nisi ex fide Christiana omnibus notissima diceret; nec illi eum tam clarum haberent atque venerandum, nisi hæc ab illo dicta ex regula notissimæ veritatis agnoscerent. »

CLXXVII. Translatio.

Sacrae Gregorii reliquiae e Cappadocia Constantinopolim translatæ sunt, imperante Constantino Porphyrogenito, qui epistolam a se Gregorio Nazianzeno scriptam iis tradidit, quibus sacri thesaurei Constantinopolim devehendi cura fuerat commendata. Hac autem epistola Gregorium rogabat, ut ne Constantinopolim venire gravaretur. « Tu ad nos acredere ne dubita, a quibus spiritu ac favore tuu nunquam absis, qui plane orphani ut essemus non es passus... Votis igitur piis annue, ad nos te inclina, revertere ad eum qui tanto tui desiderio tenetur gregem, populum tuum benignus revise, in urbem eam ingredere, in qua periclitantem religionis orthodoxæ causam egregie quandam confirmasti. » Existat hæc epistola in oratione habita de translatione, quam orationem ex ms. Graeco regis Sardinia Latine vulgarunt Bollandistæ, p. 448, etc., Graeco quoque, p. 769, etc. Ii vero qui missi fuerant, Gregorii ossa plane integra repererunt, insolitam et inexplicabilem edoris fragrantiam spirantia, eaque loculo ad id parato imposita læti detulerunt. Imperator cum sacerdotibus, omnibusque magnæ urbis incolis, honorifice obviam profecti sunt sacris reliquiis, quæ primum intra regias ædes, in palati ecclesia, seu oratorio, depositæ, posteaque in Apostolorum templo juxta sancti Chrysostomi corpus repositæ sunt.

CLXXVIII. Altera translatio corporis Gregorii CP. Romam.

Alteram corporis sancti Gregorii translationem Constantinopoli Romam factam, firma certaque traditione didicimus, inquit Baronius (e), eam ob causam, quod grassantibus barbaris in eas regiones, sanctimoniales feminæ, in quarum ecclesia tantus thesaurus erat conditus, fuga suæ pudicitiae consulentes, acceptum venerandum corpus, impositumque navigio, ad tutum pietatis asylum Romanum confugientes, detulerunt; atque in templo Sanctæ Mariæ in Campo Martio, sibi ab apostolica sede concessa, condiderunt; ibique in adjacente domo, in qua habitabant, more patrio divinas laudes per dies singulos persolvebant. Quibus jam vita

(a) Apud Boll., 9 Maii, p. 427.

(b) Ibid., p. 428.

(c) Cap. 5, n. 15, tom. X, p. 504.

(d) Ibid., n. 16.

(e) Boll., 9 Maii, p. 454.

functis, censit locus Romanis virginibus, quæ ibidem non sub Regula sancti Basillii, ut illæ olim, sed sub institutio sancti Benedicti hactenus perseverant. » Hæc Baronius, qui addit hanc translationem subobscuram fuisse. Subobscura sane; nam tam densis tenebris involuta, tam gravibus intricata difficultatibus, ut eas depellere et solvere difficultimum sit.

CLXXIX. Translatio corporis Gregorii facta a Gregor. XIII summo pontifice.

Denique alia est, et celeberrima quidem illa, translatio corporis Gregorii, quod Gregorius XIII, summus pontifex, ex ecclesia Dei Genitricis ad Campum Martium, in capellam a se in basilica Sancti Petri magnificentissime exornatam, summa celebritate transtulit ix mensis Junii anni 1578. Hujus translationis historiam ex ms. libro bibliothecæ Vaticanae vulgarunt Bollandistæ ad diem nonam Maii, p. 457. Veneti tamen corpus Gregorii Nazianzeni integrum Constantinopoli devectum Venetias apud se in ecclesia Sancti Zachariæ asservari gloriantur. Alterutrum ex his corporibus forsitan esse Gregorii patris corpus cum Bollandistis dicere fas est.

CLXXX. Sanctorum Basillii et Gregorii characteres adambrantur.

Ad hujus historiæ coronidem consentaneum forte quibusdam videbitur, ut cum in ea frequens adeo Basillii mentio injecta fuerit, arctissimoque doctor eximus societatis vinculo, veritatis amore ac virtutum digna æmulatione Gregorio conglutinatus fuerit, diversos utriusque, comparatione quadam inter eos instituta, characteres adumbremus; ut sic singulis eorum velut collectis lineamentis, amborum perfectam imaginem, quantum tenui penicillo fas est, exprimamus.

Illiud quidem patiatur scriptorum profanorum conditio, ut quorum virtutes nihil excedunt humanae naturæ vires, eos ratio inter se mutuo conferre utrumque possit. Sed longe major est mea erga sanctissimos illos præsules veneratio et observantia, quam ut id oneris in me suscipiam. Quibus enim inter se convenient quibusve differant dotibus, solus hic novit qui eos, quibus voluit, pro summa sua sapientia distinxit donis, ve! pares fecit.

Nemo tamen non mirabitur quæ spiret in eorum libris solidum eloquentiae robur, quæ ingeniose politeque scribendi copia, quæ acuta sententiarum venustas, eam ut solitudo non obscuraverit, non extinxerit austerioris vitæ asperitas. Quanquam hoc quidem inter utrumque discrimen reperiatur, quod plus admodum seria sit Basillii oratio, Gregorii vero plus habeat vividi salis, plus gratiae.

Iu sibi magis sumebat ille, ut animos moveret flecteretque; hic vero magis etiam ut delectaret. Orationem ille magis copiosam, uberibusque sententiis pleniorem effundebat; hic vero plus abundabat lepore, plus argutiis. Suavis quidem et fortis, sed nativa plane, et nihil ab arte mutuata præsidii, sese ultra Basillii prodebat eloquentia. Huc vero

A etiam adjiciebat animum, et quasi in parte officii ponebat Gregorius, ut suam alioqui splendidissimam exereret.

Ille in exigendis ad Christianæ disciplinæ rigorem moribus adeo religiosus fuit, ut vel severior videretur. Hic vero summam vitæ austoritatem divino delibutus gaudio adeo colebat, eam ut omnibus esse vel maxime amabilem insinuaret.

B Majestatem spirabat moderata lenisque Basillii iudeoles: contra micabat in Gregorio ignea quedam ingenii vis, et vivax perspicacia. Gravitas alter et modestia adeo diligens fuit, ut quamvis ipsi suppetret argutissimus in jocando lepos, ab iis tamen prorsus abhoruerit quæ vel levissimam joci speciem præ se ferrent. Jocos alter eo pietatis succo respersit, ut sales inter et facetias virtutem animis instillaret. Basilius denique hominum observantiam sibi magis conciliabat, ac pene cultum; Gregorius vero suavi morum amoenitate omnium amorem sibi et studia magis promerebatur.

C Elucet divina quedam in Gregorii orationibus majestas, nihil ut videam aut ornatus aut sublimius quod fieri unquam potuerit, quo sua mysteriis nostris vindicetur auctoritas, sua servetur reverentia, sinum decus asseratur. Quarum vis et robur quanta sint, vel ex hoc intelligi maxime potest, quod inde Theologus, quasi omnium exceptione major, fuerit appellatus. Atque adeo male quis ex Gregorii litteris nativum ejus characterem duxerit.

Secus vero Basilium suæ totum referunt litteræ, quæ tam suaves illecebras habent, eas ut omnes vincta quas Graeca retro omnis antiquitas ad nos usque transmisit.

Nihil hic stricta oratione condidit, sed quidquid politioris humanitatis hocce scribendi genere veteres consignarunt, sagaci cum judicio et exquisito delectu lustravit, pluraque disseruit saluberrimis præceptis reserta, quibus tutam in legendis hujusmodi libris juvenibus viam sterneret; ne vel, ut saepe fit, latentibus undeque scopolis impingerent, vel nihil inde perciperent utilitatis. Neque hoc satis.

D Longe etiam majora nobis Gregorius adjumenta contulit. Utile enim dulci miscuit, ut sanctissimas virtutis præceptiones, dulci quodam voluptatis sapore conditas libentius degustaremus; atque adeo varia ipse eaque excutissimas scripsit poemata, quorum si ad argumentum spectas, omnia prorsus serria, nil nisi Christum pietatemque spirant: si ad stylum, nihil concinnius faciliusve, ut Homerum possis agnoscere. Carmina vero Gregorii cum appello, ea non appello, quæ micant fictio poetarum fuco, mendacibusque fabularum pigmentis illita, sed quæ sincera veritatis luce splendescunt; quæ mirant, simplice sub cultu, prouunt artificis inventionem cum singulari sermonis elegantia coniunctam; quæ demum nativam sapiunt felicis cujusdam ingenii amoenitatem, nemini facile parabilem.

quæ tamen in Gregorio non labore quæsita, sed innata atque insita videatur.

Hinc adeo doctissimos illos Ecclesiæ Patres quo
morum sanctimonia atque integritas vitæ, solitudi-
nis litterarumque amor, veritatis studium, eloqua-
tæ laus eximia, sudati pro Christo in episcopali
munere labores, haustæ pro religione tutanda at-

A que amplificanda ærumnæ, spectata denique orbi
Christianæ sanctitatis fama felicissime consocia-
runt; in id etiam quasi mutuo inter se animo dice-
res conspirasse, ut ne quid in studiis peccemus, le-
ges alter nobis statueret quas tuto sequeremur;
nobis alter pietatis plenam studendi materiem sub-
ministraret.

MONITUM IN VITAM SEQUENTEM

A Gregorio presbytero scriptam.

Quis sit ille Gregorius, plures exquisierunt et disputarunt; sed nihil certi aut de per-
sona aut de ejus æstate proditum est. Bollandus (a), Vossius et alii Vitam hanc ascribunt
Georgio Cæsareæ Cappadociæ presbytero, qui in laudem Patrum Nicænorum orationem ha-
buit. At quo tempore vixerit Georgius iste, auctores inter se non consentiunt. Bollan-
dus quidecum, ineunte septimo vixisse putat; Vossius vero (b), cui favent Henschenius et
Papebrochius (c), medio circiter sæculo decimo floruisse probare nititur, sed frustra; nec ad
nos spectat hæc disceptatio, cum nulla saltem probabili ratione concludi possit Georgium
hunc nostrum esse Gregorium Theologi biographum. Interea licet quo tempore scripta
fuerit ejus vita non pateat, constat tamen sæculo decimo eruditis optime notam fuisse, ut
satis enuncliat oratio, sub initium bujus sæculi, in prima sancti doctoris translatione reci-
tata, quæ hanc ipsius vitam sic commendat: « Hic igitur (de Theologo loquitur [d]), ut
conscripta de ipso Vita discere cupientibus manifestum facit, natale solum nactus Cappa-
dociam. » Liquebat hinc jamdudum editam fuisse hanc Vitam, lateque diffusam tunc tempo-
ris. In magno Ecclesiæ consessu, encomii vice, jubente episcopo lecta est, quod exordii
verba referunt. Male suspicatur Adrianus Baillet in translationis gratiam decimo sæculo
peractæ adornatam fuisse, cum ne minimis quidem momentis hoc colligi possit. Mox ut
vulgata, cito e Græco in Latinum versa est; sed ad nos usque non pervenit ejus interpre-
tatio, de qua Billius hæc edidit: « Hanc Gregorii Vitam sexaginta plus minus annis post
nongentesimum a Christo nato annum primus, quanquam prorsus barbare, transtulit Ana-
stasius quidam, ut annotatum vidi in libro quodam manuscripto Dionysianæ bibliothecæ. »
Potuit tamen advertere Billius, ut observat Combesius, Anastasium hunc Bibliotheca-
riam esse, qui multa alia Latine reddidit Græca monumenta, nec prorsus ita barbare, ut
ipsius labor non desideretur aut sit inutilis. Vixit Anastasius ille sæculo nono; hinc recte
conjectur, cum interpretationis sit auctor, Gregorii Vitam saltem sæculo octavo fuisse con-
scriptam.

(a) 13 Januar., p. 781.

(b) *De historic. Græc. et Latin.*

(c) 9 Maii, p. 369.

(d) Bolland., 9 Maii, p. 450.

ΒΙΟΣ ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ

(1) ΤΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ, ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΝΑΖΙΑΝΖΗΝΟΥ,

Σιγηφαζεὶς ὑπὸ Γρηγορίου πρεσβυτέρου.

VITA S. PATRIS NOSTRI GREGORII

THEOLOGI, EPISCOPI NAZIANZENI,

A Gregorio presbytero Graece conscripta.

Ad spirituale sermonum convivium, o viri auditores, praeclarus ille Gregorius, cognomentum a theologia consecutus, nos invitat. Ipse nimurum proponitur nobis velut exquisita confessio quæ extra materiam est, deliciisque corruptione omni superiores. Nec vero mirum vobis videatur, me eo scandacis progressum esse, ut et meæ imbecillitatis, et excellentis illius ingenii atque indolis memoriam abjecerim, qui propter incomparabilem virtutis præstantiam ad hunc fernie diem silentii honore apud omnes ornatus est; nec quisquam adhuc extitit, qui vitam ipsius exposuerit, ac serie quadam et ordine res ejus præclare gestas et virtutes ad nos ipsius posteros transmiserit; quemadmodum ipse, et in Basilio Magno, et in aliis beatis episcopis et martyribus, vita ipsorum argumento integrum prosecutus præstidit. Primum quidem nulla ratione venerando Patri, huic nimurum nobiscum considenti, adversari poteram, qui orationem, velut aliud quoddam debitum, exigebat, et ad sancti Gregorii laudes celebrandas paterna et herili auctoritate etiam atque etiam excitabat, sibiique, ut morem gererem, imperabat, seque aliqui nullum

A Συγχαλεῖ μὲν ἡμᾶς (2), ὃ δυδρες, Γρηγόριος δ πάνυ, δ τῆς θεολογίας ἐπώνυμος (3), εἰς τὴν πνευματικὴν πανδιστίαν (4) τῶν λόγων πρόσχειται δὲ αὐτὸς ἀδύλος καρυκεῖα (5), καὶ τρυφή φθορᾶς ἀπάστης ὑψηλοτέρα. Μή θαυμάστε δὲ, εἰ πρὸς τοσοῦτον (6) θράσους ἔξηλθον, ὡς καὶ τῆς οἰκείας ἀσθενείας, καὶ τῆς ἔξεινου μεγαλοφυΐας ἐπιλεῖθσθαι, δεὶς διὰ τὸ τῆς ἀρετῆς ἀπρόσιτον μέχρι τῆς σήμερον διέγου δεῖν σιωπῇ παρ' ἀπασι (7) τετίμηται· καὶ οὐδεὶς ἀποδέεικται τῆς αὐτοῦ πολιτείας ὑφηγητῆς καὶ διδάσκαλος, ἀκολουθίᾳ τινὶ καὶ τάξει τὰ τῷ ἀνδρὶ κατωρθωμένα παραπέμψας ἡμῖν τοῖς μετέπειτα, ὥσπερ αὐτὸς πεποίηκεν, ἐπὶ τε Βασιλείῳ τῷ Μεγάλῳ καὶ ἐπέροις μακαρίοις ἐπισκόποις, καὶ μάρτυσιν, δῆλην ὑπόθεσιν τὸν βίον αὐτῶν (8) ἐνστησάμενος. Ἀλλὰ πρώτα (9) μὲν αὐχ οἴδη τε ἡγι ἀντιλέγειν τιμίῳ γεννήτορι, τούτῳ δὴ τῷ σὺν ἡμῖν (10) ἐνθάδε καθιδρυμένῳ, ὥσπερ διλο τι χρέος ἀπαιτοῦντι τοὺς λόγους, καὶ πρὸς τὴν τοῦ θείου Γρηγορίου εὐφημίαν, λίαν παρορμῶντι πατρικῶς τε καὶ δεσποτικῶς, τὴν ὑπακοὴν ἐγχελευομένῳ, καὶ οὐ μεθήσειν ἐπαπειλοῦντι, καὶ τῆς εἰς ἐμὲ γεννήσεώς τε καὶ τροφῆς ταύτην ἀντίδοσιν εἰσπραττομένῳ. Ἐπειτα οὐδὲ σισιν (11) δοκεῖ μοι τοσαύτης

(1) Libri manuscr̄pti habent Ναζιανζοῦ · sed Gregorius nunquam fuit episcopus Nazianzenus, ut demonstravimus in Dissertatione prævia. Sasimis fuit designatus episcopus; Nazianzeno episcopo patri suo factus est coadjutor: at Constantinopolis tantum publico præconio proclamatus episcopus; errore tamen antiquo vocatur Nazianzenus episcopus. Vide Baronium ad annum 374.

(2) Sic Colb. 1, 2, et Comb. Sic et cod. DD. du Poirier Turonensis, Ambæsiani, doct. med. Montisp. qui varias codicis, quem præ manibus habuit, lectiones transmisit domino Louvardo: hunc deinceps codicem designabimus littera P. In edit. ὡμᾶς.

(3) Γρηγόριος δ πάνυ, δ τῆς θεολογίας ἐπώνυμος, hoc est, κατ' ἔξοχην δ θεολόγος, seu, ut explicat Sophronius Hierosolymorum patriarcha, epistol. 1 apud Photium in Biblioth. : 'Ο τῆς θεολογίας μυσταγωγός.

(4) Cod. P. in nota marg. τράπεζαν, mensam.

(5) Cod. P. in not. marg. ἀρτυμα, διφοραγία, ή ἡδύτης τῶν ζωμῶν · pulmentum, deliciosum opsonium, juscum jucundi saporis. Quid sit καρυκεῖα, docent vulgares lexicographi, imo et Favorinus, a quo et doctiss. Ducangius; at quid revera sit καρυκεῖα ἀδύλος, ut non docuere, sic et doctissimus Billius in versione sua non attigit. Non R. P. Combeffisi interpretationem versioni inseruimus. Aliam proponunt veteres edit. nempe: Ipse in cibum materiæ experitem offert, epulumque corruptione omni subtilius.

(6) Cod. Or. habet τοσούτῳ.

(7) Colb. et Comb. legunt παρὰ πᾶσι.

(8) Αὐτῶν deest in cod. Colb. 2 et Comb.

(9) Cod. Colb. 1 et Or. πρώτον. Cod. P. πρώτον μὲν οὐ δύνατον.

(10) Ita Colb. 1, 2, Or. et Comb. In edit. ὡμῖν.

(11) Colb. 2 et Comb. habent σισιν. Colb. 1, 2, et Comb. δοκεῖ in edit. τῶν δισιν ἐδόκει.

ἡμᾶς ἀρετῆς ἀλογῆσαι, ἡ, τῷ βίῳ προτιθεμένη, πολ- Α τριητὸς ἀντὶ τῶν μίμησιν, καὶ οὐκ ἔσται τὸ καλὸν ἐξίτηλον (12) γενέσθαι, λόγοις τοῖς καθ' ἡμέραν καινοποιούμενον.

re, quæ, si vitæ humanæ proponeretur, multos fortasse ad æmulationem provocaret, nec virtutem ipsam dilabi atque evanescere sineret, quotidianis nimirum sermonibus subinde efflorescentein.

Φέρε δὴ σὺν, τὴν ἀναβολὴν ἀποθέμενος, ἀπαρχῇ τῶν ἐμῶν λόγων, οὗτοι τις νεοδρέποτοις γεννήμασι στεφανώσω τὸν Θεολόγον, εἰ καὶ τῆς ἀξίας καταδέστερον (13), ἀλλὰ τῆς προθυμίας οὐδὲν ἐλλείπον. Οἱ μαὶ δὲ, ὡς ἐν πᾶσι τέλειος ὁ ἀνήρ, καὶ τοῦτο μετριάσει τὸν παρ' ἐμοῦ ἐπαινον· ἐπειδὴ καὶ φίλα πατράσι τὰ τῶν νηπίων φελλίσματα, ἐξ ἀτέχνου μάλιστα προϊόντα τῆς διανοίας, ἡ τῶν τελείων οἱ ἐμβριθέστεροι (14) λόγοι καὶ τὰ σοβαρὰ λαρυγγίσματα. "Εσται δὲ αὐτῷ καὶ οἰκειοτάτῃ (15) ἡ διὰ τῶν λόγων τιμὴ (16). Οἱς γάρ ἔκαστος ἥδεται, τούτοις δήπου καὶ τιμώμενος γάννυται (17). Καὶ εἰ ξῶν ἔτι (18) σωματικῶν πάντων κτημάτων τοὺς λόγους ἡλλάξατο, καὶ τὴν σοφιαν περιλαβὼν καὶ ἐρασθεὶς αὐτῆς, καὶ τηρηθεὶς ὑπὸ αὐτῆς, παροιμιακῶς εἰπεῖν πῶς οὐχί, καὶ τῶν τῆς ἀπολειψίες, καὶ πρὸς τὴν καθαρὰν καὶ φρονήσει πλητιάζουσαν ζωὴν μεταθέμενος τὰ παρόντα, τούτοις γαυροῦται τε πλέον (19) καὶ ἀγάλλεται; Ὅμδες δὲ αἰτοῦμαι, ω̄ ιερὰ πανήγυρις. μή πρὸς ἀκριβειαν τὸ πλήθος τῶν ἔκεινων κατωρθωμένων διερευνᾶσθαι πρῶτον μὲν, ὅτι μή κατ' ἐμὴν δύναμιν ἢ ὑποσχέσθαι τοῦτο, ἡ ἀπαιτεῖσθαι· ἐπειτα, ὅτι μηδὲ τις τὰ κατ' αὐτὸν ἡμῖν γεγραφὼς καταλέοιπεν ἀλλὰ σποράδην ἐκ τῶν αὐτοῦ συλλέξας λόγων τὰ κατ' αὐτὸν, μιμοῦμαι τὸν λιθολόγους, οἱ, κατασμικρὸν τὰς ψηφίδας συνηθροικότες, εἰς μίαν οἶκον συμπλήρωσιν διπαντας (20) συναρμόζουσιν.

Cex meæ vires sunt, ut vel hoc ipse polliceri queam, vel vos a me exigere debeatis. Deinde, quia nec illius vitam quisquam litteris consignatam nobis reliquit; verum ipsius vita ex ejus scriptis sparsim collecta, latomos inuitor, qui posteaquam lapides paulatim aggesserunt, ita demum ad unam eamdemque domum construendam et absolvendam eas omnes accommodant.

Ἄρχῃ δὲ τῷ λόγῳ (21), οὗθεν ἀρχεσθαι πρεπωδέστατον (22). Πατέρες μὲν αὐτῷ ἡ δευτέρα τῶν Καππαδοκῶν, πόλις δὲ Ναζιανζός (23). Ἡτις τοσούτῳ περιφανεστέρᾳ γέγονεν ἐξ ἔκεινου, ὡς μέχρι τερμάτων τῆς οἰκουμένης δι' ἔκεινον γνωρίζεσθαι. Οὐ γάρ μᾶλλον δι' Ἀλέξανδρον εὐχλεεστάτῃ Πέλλῃ, ἡ Πέρσαι διὰ Κύρου πρὸς δόξαν τοσούτον ἡρθησαν, δοσον αὖτη διὰ τὸν μέγαν Γρηγόριον. "Ωστε μοι δοχεῖν (24) καὶ ἀπέχειν αὐτὴν τὰ τροφεῖα διὰ τὴν ἀρετὴν τοῦ δσίου

A urgendi finem facturum minabatur, atque hanc indulgēti mihi originis educationisque mercedem efflagitabat. Deinde, ne piū quidem et fas mihi esse videtur, nullam tantæ virtutis rationem habere, quæ si vitæ humanæ proponeretur, multos fortasse ad æmulationem provocaret, nec virtutem ipsam dilabi atque evanescere sineret, quotidianis nimirum sermonibus subinde efflorescentein.

Age igitur, cunctatione omni posita, sermonum meorum primitiis, quasi fructibus quibusdam recens decerpitis, coronam Theologo nectam, si quidem illius merito ac dignitati imparem, at certe viribus nostris, animique alacritate, haudquaquam inferiorem. Ac futurum opinor, ut vir ille, quemadmodum in omnibus perfectus est, ita quoque laudationem hanc nostram æquo animo accipiat: quandoquidem et balbutientium infantium sermunculi, a simplici maxime animo prodeentes, parentibus jucundiores esse solent, quam robustiores adulorum sermones, et graves ac phalerata orationes. Quin et ipse sermonum honor illi quam pulcherrime congruet. Quibus enim rebus quisque delectatur, iisdem quoque profecto honorari mirifice gaudet. Cumque, corpoream adhuc vitam agens, doctrinæ et eloquentiæ studia omnibus opibus facultatibusque prætulerit, sapientiamque complexus atque amore prosecutus, ab eaque, ut est in Proverbii¹⁶, conservatus fuerit: eccui tandem dubium esse possit, quin nunc quoque, cum res humanas reliquerit, ac præsentem vitam cum pura illa ac intelligentiæ propinquâ commutarit, orationibus et impensis gestiat et exsultet? A vobis autem peto, sacrosancte cœtus, ne virtutum illius multitudinein accuratius exaciussque perscrutandam atque indagandam putetis. Primum, quia non

Cecum est, ut vel hoc ipse polliceri queam, vel vos a me exigere debeatis. Deinde, quia nec illius vitam quisquam litteris consignatam nobis reliquit; verum ipsius vita ex ejus scriptis sparsim collecta, latomos inuitor, qui posteaquam lapides paulatim aggesserunt, ita demum ad unam eamdemque domum construendam et absolvendam eas omnes accommodant.

Orationis porro initium hinc ducemus, unde eam auspicari maxime deceret. Patriam igitur ipse secundam Cappadociam habuit, urbem Nazianzum (25): quia quidem ab eo adeo nobilitata est, ut propter eum ad extemos usque orbis terrarum fines claritatem suam protulerit. Neque enim Pella ob Alexandrum celebrior est, aut Persæ propter Cyrum ad tantam gloriæ splendorisque magnitudinem evecti sunt, quantum hæc propter magnum Gregorium assecuta

¹⁶ Prov. iv. 6.

(12) Cod. P. in not. marg. τὸ ἐγγὺς ἀφανισμοῦ.

(13) Cod. Or. ὑποδεέστερον.

(14) Cod. P. in not. marg. στερεώτερον. Mox ad hanc vocem σοβαρά, ill. cod. etiam in not. marg. τὰ ὑψηλὰ καὶ ἐπαιρόμενα λόγια.

(15) Cod. P. τιμωτάτη.

(16) In edit. mox sequentur hæc verba: Εἰ γάρ τὸ οἰκεῖον πέτει πᾶν, κατὰ Πτηνάρον. Hæc verba quæ reperiuntur orat. iv. p. 132, conjicit Billius ex glossmate in textum irrepsisse: cum autem illa nec legerit in variis codi. nec in versione sua admiserit, delenda judicavimus, siquidem desunt in ipsis quos

vidimus codicibus manuscriptis.

(17) Cod. P. in not. marg. λαμπρύνεται.

(18) "Ετι δεετ in cod. Or.

(19) Ita Combel. Cod. P. τούτοις γάρ εἰ τὶ πλέον in edit. τέ δεετ.

(20) Ita cod. P. In edit. ἀπαντα.

(21) Cod. P. Ἄρχῃ δὲ τῷ λόγῳ.

(22) Sic legunt codil. Or. et P. Colb. I et 2. In edit. πρεπωδέστερον. Colb. I mox habet τοῦτῳ πατρὶς μὲν.

(23) Cod. P. πόλις δὲ αὐτῷ.

(24) Colb. I et cod. P. "Ωστε μοι δοχεῖ.

(25) Vide oration. De vita Basili.

est. Quocirca ipsi quoque propter sancti virtutem A Ἰνδοῖς τε καὶ Βρεττανοῖς τοῖς ἐκ διαμέτρου ἀφεστη-
educationis illius mercedem abunde persolutam esse
existimō : quippe quæ et Indis et Britannis, ex diāmetro inter se oppositis, æque illustris redditia
sit.

Parentibus ortus est nobilibus, justitiaque præditis, animorumque puritate, quam corporum nexu arctius inter se conjunctis (26). Ac pater quidem, Abrabæ cujuspam instar, solo patrio idolisque relictis ad pietatis cultum migravit, excussaque Hypsistiorum superstitione ac impostura, sincerus divinæ gratiæ discipulus eluxit; ovis quidem pri-
mum, postea vero peritus quoque Ecclesie Nazianzenæ pastor institutus. Mater autem et ipsa sa-
cra, et a progenitoribus sacris originem traxit, at-
que, ut aliorum honorum, ita pietatis quoque pa-
trimonium hæreditate accepit. Quæ cum masculæ
prolis cupiditate flagraret, supplex Deum hujus-
modi beneficiorum auctorem precata est, ut se
desiderii compotem ficeret: eique ante conceptio-
nem (o fidem incredibilem! o prædicandum animi
servorem!) se filium, qui exoriretur, oblaturam
spondet, quemadmodum Anna Samuelem ¹¹. Quid
igitur ille, qui voluntatem timentium se facit ¹²?
Per nocturnum visum ei filium nondum procreatum
præmonstrat, puerique vultum et nomen indicat.
Hæc vero ipsum haud ita multo postquam in lu-
cem editus fuerat, Deo consecravit, maternos partus
lægiendi magnificientia superans.

At puer, cum parentum moribus imbueretur, C
egregia naturæ indole ingenioque dexteritate æqua-
les omnes adeo præcedebat, ut immatura ætas
nullo ipso ad eorum, qui adulta ætate erant, mores
disciplinasque percipiendas impedimento esset. Ac
ludos quidem, et pueriles lascivias, cursusque et
saltationes, ut inutiles, meliorumque rerum studio
moram afferentes, prorsus contempsit. Ut enim
præsens fœtor unguenti suavitatem inficit: ita vi-
tium quoque virtutis adeptionem interscindit. Cum
autem ætate jam adolevisset, litterarum amore suc-
cessus, Cæsaream profectus est, illicque cum præ-
stantissimis quibusque magistris congressus, do-
ctrinaque haud exigua collecta, in Palaestinam na-
vigavit, non ille quidem ut rhetorum mores, sed ut
verborum elegantiam dicendique artem addisceret.
Hinc Alexandriam, quæ ad Pharam sita est, per-
rexit, ut multas urbes multorumque hominum pru-
dentiam, sapientiæ doctrinæque coacervandas causa,
ut eruditus quidam dixit, cognosceret. Qua etiam
ex urbe cum plurimum utilitatis percepisset, Athe-
nas tandem, litterarum parentem, petiit, uavi Äginæ
vectus.

¹¹ I Reg. 1, 11. ¹² Psal. cxlv, 19.

(26) Vide orat. quam habuit in funere patris.

(27) Cod. P. in not. marg. τὰ γυμνάσια τῶν παι-
δῶν, τὰ πτῦχματα, καὶ τοὺς δρόμους.

(28) Cod. P. πάντι.

(29) Cod. P. in not. marg. παις, νέος ἐν αὐτῇ τῇ
ἀκμῇ. Juvenis, in ipso flore juventutis.

(30) Addit Colb. 1, Ταῦτα δὲ λέγω τὴν τιμε-

Πατέρες δὲ αὐτῷ εὐπατρίδαι τε καὶ δίκαιοι, καὶ
πλεια τῶν σωμάτων καθαρότες φυχῶν ἀδιαίρετοι.
Ὄν δ μὲν πατήρ οὖν τις Ἀβραὰμ, καταλιπὼν τὴν
τε πατρών καὶ εἰδωλα, γίνεται μετανάστης πρὸ^B
θεοσέβειαν· καὶ τὴν τῶν Ὑψισταρίων ἀποστολάμενος
δεισιδαιμονίαν καὶ πλάνην, γνήσιος μύστης ἀνεφάνη
τῆς χάριτος, πρόδοτον μὲν ἐν πρώτοις, ἐπειτα δὲ
καὶ ποιητὴν ἐπιστήμων τῆς Ναζιανζοῦ καταστάς Ἐξ-
ακηλοίας. Ἡ δὲ μήτηρ Ἱερά τε καὶ ἐξ Ἱερῶν τῶν προ-
γόνων. Καὶ τοῦτο μετὰ τῶν λοιπῶν κληρονομήσασ
τὴν εὐσέβειαν, αὕτη παιδὸς δέρβενος ὀρεγομένη, ἵκε-
σίαν προσάγει τῷ δοτῆρι τῶν τηλικούτων θεῷ τυχεῖν
τῆς ἔφεσεως. ¹³ Ή τῆς πίστεως· ὥ τῆς θερμότητος·
πρὸ συλλήψεως ὑποσχομένη αὐτῷ τὸν ἀσόμενον
προσοίσειν, καθάπερ Ἀννα τὸν Σαμουὴλ. Τί οὖν δ
τὸ θέλημα τῶν φοβουμένων αὐτὸν ποῶν; Διὰ
νυκτερινῆς δύσεως προδείκνυσιν αὐτῇ παῖδα τὸν ἔτι
μέλλοντα, εἶδός τε καὶ κλήσιν τοῦ παιδὸς ἐμφανίσας.
Ἡ δὲ τεχθέντα μετ' οὐ πολὺ τῷ θεῷ καθιέρωσε,
προθυμίᾳ πίστεως, μητρικάς τε ὀδίνας καὶ γυναι-
κῶν δλιγυρίαν τῇ τῆς ἐπιδόσεως μεγαλοψυχίᾳ νική-
σασα.

dolores fidei alacritate, mulieremque socordiam

‘Ο δὲ παῖς, ἐν τοῖς ήθεσι τῶν πατέρων τρεφόμε-
νος, εὐκληρίᾳ φύσεως ἐκράτει τῶν δημητίκων ἐπι-
τοσοῦτον, ὧστε τὴν ἀρρένα τῆς ἡλικίας ἐμποδὼν εὐ-
τῷ μὴ γενέσθαι πρὸς τὰ τῶν τελείων ἡθη τε καὶ μα-
θήματα. Παιδίας (27) μὲν οὖν καὶ τιθασμούς μειρα-
κώδεις, ἀττειν τε καὶ φέρεσθαι δρόμοις, πάντη (28)
διέπτυσεν, ὡς ἀχρηστά τε καὶ ἀσχολίαν ἐμποιοῦντα
τῇ σπουδῇ τῶν ἀμεινόνων. Ἀρετῆς γάρ κτησιν ἐπι-
κόπτει κακία· ἐπει τε καὶ μύρον τῆμαύρωσε δυσωδία
παροῦσα. Ἐφηδος (29) δὲ ἡδη γενόμενος, καὶ λόγων
κατασχετεῖς ἔρωτι, εἰς τὴν Καισαρέων ἡκα (30).
κάνταυθα τοῖς ἀρίστοις τῶν παιδευτῶν (31) διμλήσας,
καὶ παιδείας οὐ βραχὺ συναθροίσας, ἐπὶ τὴν Παλαι-
στίνην ἐπλεις (32), ρήγορικῆς ἐφιέμενος, κάλλος φρά-
σεως, οὐκ ἡθος ταύτης ἐκπαιδευθῆναι. Κάκεθεν ἐπὶ
τὴν Ἀλεξανδρου ἀφιχνεῖται, τὴν πρὸς τῇ Φάρῳ,
πολλάς τε πόλεις καὶ πολλῶν ἀνδρῶν καταμαθεῖν
φρόνησιν, εἰς συναγυρμὸν σοφίας, ὡς τις ἔφη σοφός.
Πλείστην δὲ κάντεῦθεν καρπωσάμενος τὴν ὡφέλειαν,
τὴν μητέρα τῶν λόγων τὰς Ἀθήνας μεταδιώκει, ἐπὶ
νηδὸς ἀναγκεῖται Αἰγινατας (33).

ραν, quibus verbis discernitur Cæsarea Cappadocia
ab urbe ejusdem nominis quæ sita erat in Pa-
laestina.

(31) Plures mss. παιδευμάτων.

(32) Cod. P. Παλαιστηνὴν ἐπαλη.

(33) Cod. P. Αἰγινατας.

Πλέοντι δ' οὖν (34) τὸ Παρθένιον πέλαγος ἐν καιρῷ Α ταραχώδει τε καὶ οὐκ ἔχοντι εὐπλοιαν, ὑξαφνῆς ὑπελθόν πνεῦμα ἔξαισιον, τὸν περὶ ψυχῆς ἕφερε κίνδυνον. Σκότος δὲ πόντον αἰθέρα τε καὶ οὐρανὸν συνεκάλυπτεν, οὐδὲν τῆς ἐννάτης τῶν Αἰγυπτίων πληγῶν (35) ἀνεκτέσθεν. Πάντων οὖν τὸν σωματικὸν δύωρομένων θάνατον, αὐτὸς τὴν τῆς ψυχῆς ἔδεισι πανολεθρίαν. Οὐδέπου γάρ ἦν σφραγισθεὶς τῷ βαπτισματί· καὶ οὐθανε τὴν ἐξ ὑδατος σωτηρίαν δὲν θάνατος. Τί οὖν ποιεῖ δέ μέγας ἐκεῖνος, καὶ πρὸ τῆς ἀναγεννήσεως ἐαυτὸν μορφώσας τῇ ἀλλοίᾳ; Τὴν ἐσθῆτα περιβρέχαμενος, καταπλήσσει (36) βοᾶς τε καὶ ὄδυρμοι; τοὺς συμπλέοντας, ὡς πάντας τῶν (37) καθ' ἐαυτούς ἀλογήσαντας, τὸν τούτου θρῆνον συνεργάζεσθαι. 'Ο δέ, ὑπομνήσας θεόν τῶν αὐτοῦ θαυμασίων, δσα τε ἐν Αἰγύπτῳ καὶ δσα κατὰ τὴν Ἐρημὸν (38) τὴν πολλαχοῦ γῆς τῇ θαλάσσῃς ἔδρασεν· (οἷον, Ἐρυθρᾶς (39) διάστασιν, καὶ αὐτὶς ἐπίκλυσιν ὅπως τε ἐκ πέτρας ὑδωρ ἐπήγασε (40), καὶ Μερέβαν ἐγλύκανεν· Ἀμαλῆκ ἐθανάτωσε χεροῖς ἀσποῖς τὸν σταυρὸν μηνυούσαις· τελὴν καθεῖλεν Ἱεριχούντια καὶ ὅνειρον μηχανημάτων προφήτην ἐσωσεν ἐκ σπλάγχνων κήτους· καὶ τάλλα δσα περὶ ιεραὶ βίδοι φέρουσιν.) ὑποσχόμενος δμα, εἰ περισωθείη τοῦ πελάγους, καὶ τύχοι τῆς ἐφέστεως τοῦ βαπτισμάτος, τῷ σώσαντι (41) αὐτὸν ἀναθίσειν· κάμπτει ταῖς Ικεσίαις αὐτὸν, θεών τε δντα, καὶ τὰς αἰτήσεις φθάνοντα τῷ μειλιχῷ τῆς φύσεως. Καὶ δέ μὲν κλύδων αὐτίκα ἐλώφησεν· τῇ δὲ καταγῆς εἰς αὔραν μετεποιήθη (42), καὶ τῇ τέως ἀγρίᾳ κατεστορέσθη θάλασσα. Ό μὲν ἐν τούτοις ἦν (43). preces antevertit. Ita tempestas statim sedata est, ac rum et truculentum consopitur. Atque hic eo rerum

Ul δὲ αὐτοῦ γονεῖς δι' ὀνείρου κατεμηνύοντο τὰ συμ- C δαλνοντα τῷ παιδὶ· καὶ οἴα πατέρες (τι γάρ δεῖ πλέον εἰπεῖν;) εὑχαὶς τε καὶ δάκρυσι τὸν θεόν ἐλεπάρουν βοηθῆσαι τῷ κατὰ θάλασσαν κινδυνεύοντι. Εὐθὺς οὖν μετὰ τὴν Ικεσίαν καθ' ὑπὸν ἐώρων τὸν οὐδὲν ἐριγένεται (44) δαίμονα κολαστήριον χειρωσάμενον, δστις αὐτῷ (45) ἐπανετείνετο δλεθρον. Ταῦτα δὲ μετὰ τὴν πρὸς αὐτὸὺς ὑποστροφὴν αὐτῷ διηγουμένων τῶν γονέων ἀκούσας, ζνθωμολογεῖτο τῷ σώσαντι. Καὶ ταῦτα μὲν διτερον. Τῶν δὲ συμπλεόντων τις νεανίας, δς ἦν αὐτῷ θυμηρέστατος, ἐώρα νυκτὸς ἐν ἀκμῇ τοῦ κινδυνοῦ τὴν μητέρα τοῦ μακαρίου τῆς θαλάσσης ἐπιδάσσεν, καὶ τῆς νηὸς λαδομένην (46), ἐξέλκειν ἐπὶ τὴν ἥπερν. Ταῦτης δὲ δειχθείσης καὶ ἐξηγηθείσης τῆς δψεως, εὐθὺς γαλήνην τε ἀκολουθῆσαι, καὶ πάντας τὸν

³⁴ Exod. x, 21. ³⁵ Exod. xiv, 16. ³⁶ Exod. xvii, 6. ³⁷ Exod. xv, 23. ³⁸ Exod. xvii, 11. ³⁹ Jos. vi, 5 seq. ⁴⁰ Jon. ii, 11. ⁴¹ Psal. cxi, 25.

(34) Colb. 1. Πλέοντι δ' οὖν αὐτῷ.

(35) Colb. 1, 2, nec non Or. et P. πληγῆς.

(36) Colb. 2 et Comb. καταπτήσει.

(37) Colb. 1, et Or. τοῦ καθ' ἐαυτούς. Colb. 2. ὡς πάντων τῶν καθ' ἐαυτούς. Colb. P. τοῦ καθ' ἐαυτῶν.

(38) Colb. 1, et Or. Ερημον πολλαχοῦ γῆς. Colb. 2, et Combef. ἡ ἀλλαχοῦ γῆς.

(39) Addit. colb. P. τῆς θαλάσσης.

(40) Colb. 1, coll. P. et Or. πέτραν ἐπήγασε.

(41) Ita Colb. 2 coll. P. et Or. I. eīl. σώσυται.

Itaque Parthenium mare turbulentō atque incommodo tempore naviganti, coortus repente gravissimus ventus summum vitæ periculum intulit: atque et mare, et aethera, et cœlum obducere cœperunt noua illa Ἀgyptiorum plaga nibilis leniores tembrae⁴². Omnibus igitur corporis mortem defensibus, ipse animæ exitium eximescebat. Non dum enim baptismo obsignatus erat: ac mors in aquis salutem ex aquis antevertebat. Quid igitur facit magnus ille vir, qui, etiam ante regenerationem, sese ad veritatem informarat? Vestem lacerans clamoribus querelisque vectores omnes exterrit, adeo ut nemo esset, qui non, omni sui ipsius cura posthabita, illius luctui socium sese adjungeret. Ipse autem Deo miracula ea omnia com- R memorans, quæ, tam in Ἀgypto quam in deserto, ac plerisque aliis terra marique locis ediderat (velut Rubri maris divisionem⁴³, ejusdemque rursus eluviem; quo item modo aquam ex petra velut ex fonte duxisset⁴⁴, et Maram edulcasset⁴⁵; Amanicitas inermibus manibus, crucem indicantibus, oppressisset⁴⁶; muros Jericho, nullis etiam admotis tormentis, evertisset⁴⁷; prophetam ex celi visceribus salvum et incolumem extraxisset⁴⁸; cataraque omnia quæ sacrosanctis libris continentur), simulque se facturum recipiens, ut, si maris pericolo liberaretur, atque expedito baptismō fruere- tur, ei a quo salutein accepisset, seipsum conse- craret: precibus ipsum flectit, qui ipse placidus ac propitius est, et naturæ suæ suavitate nostras ipse procella in auram mutata⁴⁹; mareque prius fe- statu erat.

Parentes autem ipsius, quem in casum adductus esset filius, per sonnum didicerunt: atque, ut parentes (quid enim pluribus verbis opus est?), votis et lacrymis Deum obsecrabant, ut filio in mari periclitanti opeū ferret. Confestim itaque post orationem filium in sonnis vident, furiam quamdam ac suppliciis præpositum dæmonem, qui ipsi perniciem intentabat, subactum tenentem. Quæ cum ipse domum reversus ex eorum narratione accepisset, laudes et gratias Servatori agebat. Sed hæc posterius. Ex iis autem qui eadem navi vehebantur, adolescens quidam, ipsi charissimus, in ipsa pericilli flamma, beati viri matrem conspiciebat, consenso mari, arreptam navem in terram peritra- D hentem. Qua visione perspecta et narrata, tranquill-

(42) Cod. P. in not. marg. ἐπαυσεν εἰς λεπῆν πνοήν. Mox idem cod. ad hoc verbum κατεστορέσθη, in not. marg. κατεστορέσθη, ἡ ὑπεστρώθη.

(43) Colb. 1, 2, et P. legunt: 'Ο μὲν οὖν ἦν τούτοις.

(44) Cod. P. in not. marg. καταχθονίων τιμωρητικῶν.

(45) 'Οστις αὐτῷ. Colb. 2, coll. P. et Or. habent ἦτις αὐτῷ. Vrterat Billius: Eriuym quumdam ac dæmonem pestiferum. Combef. interpretationem se- cuius summis.

(46) Λαδομένην. Colb. 1, επιλαθομένην;

litas statim consecuta est, vectoresque omnes ad Deum Gregorii fide accurrerunt, periculi tanti depulsorem eum agnoscentes atque confitentes. Hoc vero quid magni illius Eliæ miraculo cedit? qui Sidoniac reginæ, vesanæ idolorum cultrici, obssistens, sacrificio insolita et cœlesti flamma consumptio, Israelitas ad veri Dei fidem induxit: ita ut admiratione corruptus populus diceret: *Vere Dominus Deus, hic est Deus*⁵⁷. Talis fere Gregorius erat, per insperatam ex tempestate salute, eos qui variis et multifidis erroribus tenebantur, ad unam fidei semitam ducens.

Posteaquam autem in Græciam, ac nobilem florarentemque Athenarum urbem se contulit, quid reffere necesse est qua hominum laetitia exceptus fuerit, præstantissimus statim in litteris et a præceptoribus et a discipulis judicatus? Non multum tempus fluxerat, cum magnus ille Basilius Byzantio, ejusdem eruditiois gratia, Athenas appulit. Itaque et vitæ consuetudinem, et contubernii necessitudinem inter se contraxerunt. Ex mutua porro eorum conjunctione, animorumque concordia, ne exprimi quidem oratione facile potest, quantum emolumenti ad utrumque redierit. Is namque qui solus est, quamvis mentis acumine quidpiam inplexus, sibi tamen ipsi minime fudit, ac proinde circumiens aliquem querit, cum quo fulciatur et confirmetur. At cum duo, una animi conspiratione, ad unum eruptionis cupiditatem velut coauerint, mutuo adminiculo nituntur, duas nimis personas in se complexi, nempe et ejus qui veritatem invenit, et ejus qui eamdem confirmat.

Atquæ, ut multa incidam, præclarum quoddam amicorum par efficitur. Nam et una eademque fide collustrati erant, et pari virtutis amore flagrabant, concordi motu currentes; et quemadmodum aratores aut agricultoræ, pari animi promptitudine sapientiae arvum proscindentes et seminantes, multiplicemque messem colligentes. Fortitudine quidem, et in adversis rebus preferendis constantia, omnes ferme æquales suos anteibant. Ipsi contra ea similitate erant, ut ea, quæ repente plerumque ac præter morem accidebant, tranquillis atque immotis animis exciperent: adeo ut etiam terræ motu Græciam invadente, fortis animique magnitudine præstantes apud omnes inventi sint, dignique qui propheticis verbis uterentur: *Propterea non timebitus, dum turbabitur terra*⁵⁸.

⁵⁷ III Reg. xviii, 59. ⁵⁸ Psal. xlvi, 5.

(47) 'Εαντῷ restituendum putant Montac. et Combel. in notis suis.

(48) Combef. legit: 'Ο Θεὸς τοιοῦτος ἐστιν. Colb. 1, 2. et Or.: 'Ο Θεὸς οὗτος ἐστι Θεός.

(49) Ἐκτριχυμίας. Comb. legendum censet ἐκ τριχυμίας.

(50) In edit. et in codd. quibusdam poliuscédéti, sed Montac. et Combef. melius judicant poliuscédéti. nam apud Theodoretum: ἀπλῆ γὰρ ἀλήθεια, πολυσχίδει τὸ φεύδος καὶ πολύτροπον· *simplēx enim et candida veritas, mendacium multifidum et versutum.*

A τοὺς συμπλωτῆρας τῇ πίστει προσδραμεῖν τῷ τοῦ Γρηγορίου Θεῷ, καὶ ξαυτὸν (47) εἶναι ὁμολογοῦντας ἐπίκουρον. Τί τοῦτο τοῦ κατὰ τὸν μέγαν Ἡλίαν θαύματος ἀτιμότερον; δις, τῇ εἰδωλομάνᾳ τῆς Σιδωνίας ἀντιτασσόμενος, ξένῳ πυρὶ καὶ οὐρανίῳ τὴν θυσίαν ἔκδαπανήσας, εἰς πίστιν τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ ἐνῆγε τὸν Ἱεραρχό· ὡστε θαυμάσαντα τὸν λαὸν εἰπεῖν· Ἀληθῶς Κίριος ὁ Θεός (48), οὐτός ἐστιν ὁ Θεός. Τοιοῦτος τις ἦν ὁ Γρηγόριος, τῇ ἐκτριχυμίᾳς (49) ἀδοκήτῳ πωτηρίᾳ τοὺς πολυσχίδει (50) πλάνη κατεχομένους εἰς μίαν ἄγνων τρίβον καὶ δόηγιαν τῆς πίστεως.

'Ἐπει δὲ αὐτὸν τὴν Ἑλλὰς εἶχε καὶ τὸ εὐκλεῖς Ἀθηνῶν δνομα, τὶ δει λέγειν μεδ' σῆσης προσδέχην τῆς θυμηδίας; κράτιστος εὐθὺς ἐν λόγοις, παιδευταῖς τε B καὶ φοιτηταῖς ἀμα κρινόμενος. Χρόνου δὲ οὐ πολλοῦ παρφηκότος, ἐκ τοῦ Βυζαντίου Βασιλείος ὁ μέγας Ἀθήνας παρεγένετο, τῆς Ἰσης χάριν παιδεύσεως, σύστιοι τε ὅμοῦ καὶ ὁμορόφιοι καθίστανται ἀλλήλοις. 'Η γ' οὖν ἀμφοτέρων συζυγίᾳ καὶ συμφυτα οὐδὲ παραστῆσαι φύδιον ὅσον ἐκάτερον ὕνησεν. 'Ο μὲν γάρ μόνος, καὶ τι νοήσῃ, μὴ καταπιστεύων ἑαυτῷ, περιέρχεται (51) ζητῶν μεθ' οὐ βεβαιώσηται· διτὸν δὲ συγχραθῶσιν ἀμφω πρὸς μίαν ἐπιθυμίαν ται- D δεύσεως, ἀλλήλων ἀποδείξνυνται στήριγμα, τὸν τε εύρισκοντα ἐν μέρει (52) καὶ τὸν βεβαιοῦντα τὴν ἀλήθειαν συνειληφότες ἐν ξαυτοῖς.

At cum duo, una animi conspiratione, ad unum eruptionis cupiditatem velut coauerint, mutuo adminiculo nituntur, duas nimis personas in se complexi, nempe et ejus qui veritatem invenit, et ejus qui eamdem confirmat.

C Καὶ ίνα συντέμω τὰ πλείονα, ζηλωτὴ γίνεται ξυνωρίς (53). Πίστει τε γάρ ήσαν μιᾶς πεφωτισμένας, καὶ ἀρετῆς ὁμότιμοι ἐρασταὶ, σύνδρομα θέοντες, καὶ καθάπερ ἀροτῆρες ἡ γεωπόνοι, ισοσθενεῖ τῇ προθυμίᾳ τὴν ἀρουρὰν τῆς σφράστερος τέμνοντές τε καὶ σπείροντες, καὶ πολύχουν ἀμώμενοι τὸν καρπόν. Ἀνδρεῖς μὲν οὖν καὶ τῇ πρὸς τὰ δεινὰ καρτερίᾳ μικροῦ πάντων ὁμηλίκων (54) ἐκράτησαν. Φιλεῖ γάρ τη νεότης, ὥστε (55) οἱ πῶλοι τῶν ἵππων πρὸς τὸν φύφους καὶ τὰς σκιάς, οὕτω τοῖς ἐπιγινομένοις αὐτῇ δυσχεράντειν καὶ ἀνιδοσθαι. Αὐτοὶ (56) τούναντίον ήσαν πάγιοι καὶ δυσκίνητοι πρὸς τὰ ἀθρώας πολλάκις καινοτομούμενα· ὡς καὶ σεισμοῦ τὴν Ἑλλάδα κατειληφότος μεγαλούχους αὐτοὺς παρὰ πᾶσιν ἀποδειχθῆναι, καὶ τῶν προφητικῶν ἀξίους φωνῶν· Διὰ τοῦτο οὐ φοβηθησόμεθα ἐτ τῷ ταράσσεσθαι τὴν γῆν.

Dιὰ τοῦτο οὐ φοβηθησόμεθα ἐτ τῷ ταράσσεσθαι τὴν γῆν.

Cod. P. similiter habet πολυσχίδει, et in not. marg. πολυμερῆ, εἰς πολλὰ ἐσχισμένον.

(51) Legendū existimat Combef. βεβαιώσηται.

(52) Post Montac. legit Combef. ἐν μέρει, ita cod. P. In quibusdam edit. ἐν deest.

(53) Colb. 1, et cod. P. γίνονται ξυνωρίς.

(54) Πάρτων ὀμηλίκων, sic in edit.; al cod. P. Colb. 1, 2, et Or. ὀμηλίκων.

(55) Ita Colb. 1. In edit. ὡς. Mox cod. P. οἱ πολλοί.

(56) Sic Colb. 1. In edit. autem, Aὐτοὶ δέ.

Ἐγχράτειαν δὲ ἐκ νέου τοῦ σώματος ἡσκήσαν τοῖς
ἀναγκαῖοις (57) ἀρκούμενοι, κατὰ Ἡλίαν τε καὶ
Ἴωάνην τὸν ἐξ ἀρροδρώνων βιοῦντα (58) · τὰ δὲ ὅσα
πρὸς τρυφὴν τε καὶ κολακείαν γαστρὸς, πάντα δια-
πτύνοντες καὶ χαίρειν ταῖς ἡδοναῖς φράζοντες. Τί δ'
ἀν λέγοιμι σωφροσύνην, ή μέχρι παντὸς αὐτοὺς τοῦ
βίου ἀγνοίους καὶ καθαροὺς τῷ Θεῷ συνετήρησεν; ὡς
μικροῦ τούτων ἡττᾶσθαι τὸν Σενοχράτην ἔκεινον καὶ
τὸν Πολέμινα (59). “Ων δὲ μὲν, ἑταῖρός συγκαθευ-
δούστης, ἀκίνητος ἦν· δὲ μικροῦ καὶ ἀπρόσιτος ταῖς
ἐκ τῶν χαμαιτυπείων ὑπῆρχε, λίσταν δεδοικυίας τὴν
αὐστηρίαν τοῦ φιλοσόφου. Ἀρα οὖν ταῦτα μὲν οἱ
ἀνδρες ἐπιτοσύντον κατώρθωσαν, δικαιοσύνης δὲ καὶ
ἀκτησίας ἥττον ἐφρόντισαν (60); Οὐ μὲν οὖν ἀλλὰ
κάνταυθα τὸν Ἀριστείδην (61) μιμούμενοι, οὐκ
ἀρετῆς ἔξανούμενοι χρήματα, οὐδὲ μισθωρίαν τὴν
φιλοσοφίαν ποιούμενοι, προΐκα χρηστοὶ τοῖς πάσιν
ἥσαν ἔξισον (62), μειονεξίαν τε καὶ πλεονεξίαν ἀπο-
διδράσκοντες, καὶ ἐν ὅροις τοῦ καλοῦ μένοντες.
Ἀκτησίας δὲ τοσοῦτον αὐτοῖς τὸ περιόδιον (63), καὶ

A **Frugalitatem** porro jam inde ab ineunte sætate conluerunt, necessario victu contenti, Eliæ instar⁹⁰, et Joannis⁹¹ arboris baccis vicitantibus; ea autem omnia, quæ ad luxum ventrisque lenocinium spectabant, respuentes, voluptatesque longum valere jubentes. Nam quid de castitate dicam, quæ per omnem vitæ cursum eos puros et sanctos Deo conservavit? ut pene hac parte Xenocrates ille et Polemon ipsi cedere cogantur: quorum alter, scorto ad latus ipsius cubante, nullis libidinis stimulis ad venerem incitatus est: alter vitæ asperitate ita meretrices perterrefaciebat, ut vix etiam ad eum propius accedere auderent. Verum his quidem fortasse virtutibus illi tantopere floruerunt: cæterum justitiae ac inopiae curam non perinde habuerunt? Profecto minime. Nam hic quoque, quod de Aristide memoria proditum est, non virtutem pecunia commutabant, nec philosophia ad quæstum abutebantur: sed cunctis ex æquo a se sponte humani officiosique erant, defectum et excessum fugientes, ac intra

⁸⁹ III Reg. xvii, 3, 4.   ⁹⁰ Matth. iii, 4.

(57) Montac. addit. μόνοις, quemadmodum cod. et Colb. t.

(58) Colb. 1, τοὺς ἐξ ἀχροδρών βιοῦντας. Olim
nonnulli legebant ἀχρέδων, et ea voce significari
blebant summas olerum partes, ut Isidorus Pelus.
b. 1, epist. 132: Al ἀχρέδες οὐ ζῶα εἰσιν, ἀλλ' ἔρεμονς βοτάνων ή φυτῶν. Ἀχρέδες non animantis
int, verum herbarum aut plantarum summatae.
Cicephorus lib. 1 Hist., cap. 4, tenuerioribus arborum
conditumque summitatibus vesci solitum Joannem
tribit, id est, ut annoitat interpres, ἀχρός δρυῶν,
qui in Evangelio dicuntur ἀχρέδες. Ita placuit qui-
usdam: alii aliam sententiam sequuntur, et ne vel
ita unum a sacro textu, quod nefarium ipsis vide-
tur, discedendum putant. Hi volunt locustas Joann-
is suisse cibum, proferuntque S. Clementis Alexan-
dri testimonium, qui constanter asserit, Pædag. lib.
1, quod Joannes in deserto locustis victoriarit: Κατὰ
έποις κατὰ τὰς ἀχρέδας. Præterea constat ex Le-
viti xi, 22, locustam secundum speciem suam
mundorum animalium census in usum escamque
populo Dei concessam: Κατὰ τὰς φάγετος, κατὰ τὴν
ἀχρέδα· sic interpretes LXX. Sed et versiones tun-
cieres, tum novæ, locum Matthæi ubi Ὡ δὲ ἤροφη
τοῦ ἥψη ἀχρέδες, per locustas reddiderunt. Suus
aque sacris oraculis utrinque Testamenti sensus
tolleratur asseratur, et lis doctos inter mota diri-
gitur.

(Ε9) In cod. P. addit nota marg. "Ἐλληνες οὗτοι δὲ τὴν ἀρετὴν ἀσκήσαντες, Græci illi virtutem coluerunt. Tenerandam Polemonis philosophi, et ad philosophiam compositam imaginem, infame scortum gasse Gregorius noster, ut inauditum præclarumque facinus, memoriae prodidit carm. iamb. De virtute:

*Meretrice m accersivit juvenis intemperans :
Illa autem ubi ad atrium, ut narrant, prope accessit,
Prominentem Polemonis imaginem,
Quae venerabilis erat, conspicata,
Statim ipso visu superata, ubiit,
Ut vivum reverita cum qui pictus erat.*

In eodem carm. refert Gregorius factum Xenocra-s his verbis :

Xenocratem ferunt, cum meretrix quædam
Ei noctu dormienti immissa esset
Quorundam tentamento; ubi id persensit,
Neque territum suisce novitate injuria.

*Nec surrexisse aut fugere dignatum fuisse .
Utrumque enim esse indignum Xenocrate.
Sic autem invictus et invulnerabilis fuit,
Ut illa fugiens festive clamaret :
Mortuo me copulantes deceperitis.*

Venerabilis effigies Polemonis meretrices arceat,
per me licet; haud secus ac umbra fraxini serpen-
tes sugare dicitur. At mirandam Xenocratis conti-
nentiam pluris esse faciendam nullus non dixerit,
quanquam virtutem hanc ethnicam, falsam prorsus
futiltemque, utpote justitiae ac charitatis exsortem,
Christianus quivis asserat.

(61) Aristides tanta justitiae laude floruit, ut hinc etiam cognomentum invenerit. De cuius paupertate vide Plintarchum in ejus Vita. Haec Billius in notis ad carmen iambicum *De virtute*, in quo Gregorius meminist Aristidis his verbis :

*Is qui tributa Græcis aliquando exæquavit,
Lysimachi filius (Aristides) aliasque inter principes
[enituit,
In rebus publicis agendis ac militaribus expedi-
(Ac illum quidem nomen ex agendi ratione ha-
[tionibus
Ut qui justus fuerit, et justus hactenus vocatur,
Libens omitto) ita pecunia visus est altior,
Ut civitas ære publico et illius filius
Collocaverit, præclaræ paupertati honorem ha-
[bene.*

Et ipsum sepelierit non habentem unde sepeliatur.
(62) Cod. P. ἔξισου βίον ἀξίαν τε καὶ πλεονεξίαν
ἀποδιδράσκοντες.
(63) Cod. 1, τοσαῦτον ἦν αὐτοῖς τὸ περιόν, καὶ

οὐτες Ἀντισθένους. Hanc lectionem secutus est Billius, aliquin vertere debnisset : *Adeoque inopiam superubant Antisthenis, etc.* Inter philosophos quos ethnici plurimi faciebant, numeralis Gregorius in oratione iv Antisthenem, Diogenem et Cratelem ; sed et duos posteriores, necnon illorum inopiam Gregorius ipse versibus suis sic celebravit in carmine iambico *De virtute* :

*Quis ignorat Sinopensem illum canem?
Is . . . . . ita erat
Paucis contentus et in victu moderatus,
Ut rem unam possideret, nempe baculum
Ac domum sub dio in medio cirtitulus.*

virtus fines consistentes. Inopia autem ita excellevabant, tantoque Antisthenem, et Diogenem, et Cratetem, intervallo praecedebant, ut eorum laudes magnisclique tituli pro meritis nugis haberentur. Neque enim minus quam illi opes aspernabantur: et ostentationem interim, inanisque gloriae studium procul ablegabant: quo virtus admirandi illi canes tenebantur, publicis praeconiis, reliquorumque hominum contemplatione, philosophiae gravitatem labefacientes et obtinentes.

Jam de prudentia et sapientia quid attinet dicere? Cum omnis vita, una illis meditatio esset, ac cupiditas noctu diuine ejus adipiscendae desiderio intenta, non secus atque iis, qui thesaurum effodiunt⁶¹, ut verbi Job utar. Probe etenim neverant egregii viri laborem in meditatione prius impensum, in perseverantia scientiaeque ubertate et copia, vim suam proferre. Ex quo assequebantur, ut non modo aequales suos, sed et plurimos natu maiores nominis splendore superarent, tum propter laborem et industriam naturaeque bonitatem, tum etiam quia in honestarum tantum laudabiliumque rerum studium incumbebant. Atque in tota quidem grammatica nihil omnino eos fugit, non metrorum scientia, non poetici scopi et tropi, non historiae copia, non forensis dictionis puritas. In rhetorica autem eam rationem habuerunt, ut verborum elegantia decerpita atque collecta, falsitatem ipsius mentiendique libidinem vitarent. Philosophiam porro, tam eam quae in moribus, quam quae in placitis et doctrina, medicæque iudicatione et ratiocinatione versatur, non liberali tantum eruditione tenus percepérunt, ne indoctis duntaxat superiores essent: verum quemadmodum præceptores quidam, præstantissimi que doctores. Jam in musica ita se compararunt, ut quidquid in ea antiqui et concinni est addiscentes, eam animæ parte, in qua irarum existit ardor effrenisque impetus, enollirent: quidquid autem ad voluptatem impellit, ad theatra relegarent. Quinetiam numerorum suppurationes, et geometriæ aequitatem, siderumque situm ac motum, velut novi Moyses et Daniel, edocti sunt: ita tamen ut non tam ab illis ducerentur, quam, quod ait Scriptura, intellectum omnem in captivitatem redigerent in ob-

⁶¹ Job iii, 21.

*Dolium versatile, ventorum vi expositum;
Quod quidem ei domibus auro lectis erat
Prætorius.....
Crates similiter, cum divitiis altiore
Se præberet, ac opes suas pecori pascendas reli-
[quisset,
Ut nequitias administras ac corporum;
Aram ascendens, magno præconio
Se ipsum ut in media Olympia renuntiavit,
Mirabile illud dictum proclamans:
Crates Crateiem Thebaeum libertale donat;
Servitutem esse ducens amorem pecuniae.*

At quis virtutes philosophorum illorum veras esse virtutes; quis illos rem bonam bene secutos dixerit? Non certe Gregorius qui paulo infra sic loquitur:

*Πρῶτοι μὲν οὐ καλῶς τὸ καλὸν μετήσονται.
Πλεῖον γάρ ἐνδειξίς η καλοῦ πέθος.*

A oīta τῆς Ἀντισθένους καὶ Διογένους καὶ Κράτητος (64) ὑπερῆρθησαν, ὡς παύδαν ἀποφῆναι τὰ ἔκεινων σεμνολογήματα. Ἡσαν γάρ ἔξισον μὲν ἔκεινοις κτημάτων ὑπερφρονοῦντες, ἀλαζονείαν δὲ καὶ κενοδέξιαν (65) ἀποσειώμενοι· αἵς (66) οἱ θευμαστοὶ κύνες ἐάλωσαν, δημοσίοις κηρύγμασι καὶ τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων ὑπεροψίᾳ τὸ τῆς φιλοσοφίας σεμνὸν λυμηνάμενοι (67).

Φρονήσεως δὲ ἔνεκεν τῇ χρή καὶ λέγειν; οἵς μίλι μελέτη ἄπας δ βίος (68), καὶ ἔφεσις ἀληχτος περὶ τὴν αὐτῆς κτῆσιν ἐτέτατο καὶ νύκτωρ καὶ καθ' ἥμέραν. Ὅσπερ θησαυρόν ἀνορύττουσι, καθά φησιν ἕκατον δ μακάριος. Εὖ γάρ ἔδεισαν οἱ γεννάδαι, διετοῦ δὲ τῇ μελέτῃ προδανεισθεῖς πόνος ἐν τῇ διαιρονῇ καὶ τῷ πλήθει τῆς γνώσεως τὴν Ισχὺν ἀποδίδωσιν. Οὕτω μὲν οὖν ὑπῆρχεν αὐτοῖς τῶν τε καθ' ἔαυτοὺς καὶ πλείστων ἀρχαιοτέρων εὐκλεεστέρους γενέσθαι πόνῳ τε καὶ εὐκληρίᾳ φύσεως, καὶ τῷ περὶ τὰ καλὰ μάνα ἐσπουδαχέναι. Γραμματικῆς μὲν οὖν αὐτοῖς οὐδοτιοῦν παρεῖτο λαθὸν, οὐ μέτρων ἐπιστήμη, οὐ ποιητικὸν σκοποὶ καὶ τρόποι, οὐχ ιστορίας πλήθος, οὐ πολιτικῆς λέξεως καθαρότης· ῥητορικῆς δὲ τὸ τῆς φράσεως κάλλος ἀπανθησάμενοι, τὸ ψεῦδος ἔξεχινεν· φιλοσοφίας δὲ τήτικῆς καὶ δῆτη ἐν δόγμασι καὶ λατρικῆς ἔνδειξιν, καὶ ἀναλογισμῶν, οὐ μέχρις ἐλευθέρου μετέσχον παιδεύσεως, ὡς ἀν μή ίδιωτῶν μόνον τὸ πλέον ἔχοντες, ἀλλὰ καθάπερ τινὲς παιδευταὶ καὶ διδάσκαλοι ἀριστοί (69). Τῆς δ' αὖ μουσικῆς δοσον μὲν ἀρχαῖον καὶ ἐναρμόνιον ἐκμαθόντες, τὸ τῆς ψυχῆς θυμοειδές τε καὶ δυσκάθευτον ἐξεμάλασσον· τὸ δ' δοσον πρὸς τὴν ἡδονὴν φέρει ταῖς σκηναῖς ἀπεπέμψαντο. Ἀριθμῶν δὲ λογισμούς, καὶ γεωμετρίας Ισότητα, καὶ ἀστρων θέσιν καὶ κίνησιν, καθάπερ νέοι Μωυσῆς τε καὶ Δανιήλ, ἐκπαιδεύονται, οὐ πρὸς ἔκεινων μᾶλλον ἀγόμενοι, ἀλλ' αἰγματωτίσοντες κατὰ τὸ γεγραμμένον πᾶν νόημα εἰς τὴν ὑπακοὴν τοῦ Χριστοῦ· κάλλος τε καὶ σκέπτην τῆς πρώτης σοφίας ταύτην τιθέμενοι. Καὶ διὰ πάντων, ὡς Ἐπος εἰπεῖν, ἐθάδισαν, βελτιώνων τε καὶ χειρόνων· ὅποτε τὰ μὲν ἔχειν φυγεῖν, τὰ δὲ ἐλέσθαι μετὰ συνέσεως. Ἐπανῶ γάρ τὸν εἰπόντα, καὶ θύραθεν ἐστηκε τῆς ἡμετέρας αὐλῆς· Οὐ γάρ τὸ γε (70) γνῶναι τι τῶν μη; καλῶν ἀτιμον·

D *Primo quidem non recte rectum seculi sunt;
Magis enim erat ostentatio, quam studium virtutis.*

(64) Pro Κράτητος, cod. P. habet Σωχράτους.

(65) Cod. P. κανοδέξιαν.

(66) Ita Colb. 2. In edit. oīc.

(67) Cod. P. λοιμευόμενοι, contagione inficentes.

(68) Οīc μλα, etc. Billius sic reddiderat: *Cum ipsi toto viā spatio nihil aliud meditati sint, cupiditatēque omnem suam in ejus adeptione noctu atque interdiu defixam habuerint.*

(69) Codd. Or. et P. καὶ διδάσκαλων οἱ ἀριστοί.

(70) Cod. Or. τότε. Sic verterat Billius: *Minime turpe atque ignominiosum esse, aliquid eorum quae minus honesta sunt, cognitum habere. Brevior Comœdii interretatio, quam adoptavimus.*

ἀλλ᾽ οἱσιν ἐξ αὐτοῦ συμβαίνεσθαις (71) τοῖς μὴ φθόνῳ **A sequium Christi**²¹, τῷque hanc primarię sapientię τὰ λεγόμενα, ἀλλ᾽ εὔνοιᾳ δεχομένοις. οmnia, ut ita loquar, tam meliora quam deteriora, grassati sunt, ut cum judicio ea partim fugere, partim ampli-xari possent. Mihi enim magnopere probatur, quod quidam, licet a nostra caula extraneus, dixit : Haud enim turpe ea nosse quae minus honesta sunt : quin potius curationem ex eo continere, iis utique qui non invido, sed candido ac benevolo animo ea quae dicuntur, accipiunt.

Ἄλλὰ τὶ ἔπαθον, ὃ φίλοι; Μεταξὺ γάρ προτὸν ὁ λόγος, συναρκάσας τὸν λέγοντα, καθάπερ ἵππος τὸν ἐπιβάτην, εἰς τοὺς ἑπαίνους κατέστησε Βασιλεὺον τοῦ μακαρίου. Μικρὸν οὖν ἐπισχὼν, οἶλον τισι ρυτῆρσιν (72) ἀναστέλω τὸν λόγον, καὶ τὴν τὸλμαν ἐφέξω, μὴ πρόσω φέρεσθαι. Οἱ γάρ τῶν ὑπὲρ δύναμιν ἐφιέμενοι καὶ τῶν μετρίων ἀποτυγχάνουσιν. Ἄλλὰ Βασιλεῖος μὲν (73) τὴν καλήν πραγματείαν ἐμπορεύσαμενος, οἷκαδε ἱκετοῦ Γρηγόριος δὲ ἀπρίξ (74) κατείχετο τοῖς Ἀθηναίων φιληταῖς, μήτε τὴν ἔξοδον αὐτῷ συγχωροῦσι, καὶ παιδεύειν αὐτοὺς ἐκλιπαροῦσι, τὸν τε σφιστικὸν θρόνον παρακαλοῦσι δέχεσθαι. Οἱ δὲ πρὸς μὲν ὅλην, τὴν πρὸς αὐτοὺς χάριν ἀφοστύμενος (75), ἔμεινε μικρὸν δὲ ὑστερον, ἄπαντας τοὺς ἐκεῖσε φίλους ἀντιβολήσας, καὶ πείσας, ὡς ἀναγκαῖα εἴη αὐτῷ ἡ πρὸς τοὺς τεκόντας ἀριξίς, τριακοστὸν ἥδη πληρώσας ἔτος ἐν τοῖς μαθήμασιν, οὕτω τῇ πατρὶδί διευτὸν ἀποδίδωσι.

Καὶ πρῶτον μὲν τὸ θεῖον λαμβάνει βάπτισμα, διὰ πρώην τῇ δυνάμει πεφωτισμένος· καὶ τῇθσιν δρον ἐστι τῷ μήποτε δόμσειν, μέχρις δὲ τῷ βίῳ τούτῳ ἐμπολιτεύνται· διὰ τοῦτος ἐφύλαξεν· ἐπειτα πέθθον γονέων καὶ φίλων ἀποπληροῦ, τῶν αὐτοῦ λητῶν ἐψιεμένων ἀκοῦσαις· οὐ γάρ αὐτὸς εἰχει περὶ τοῦτο φιλοτιμίαν. Συμβουλευόντων δὲ ὁμηροῦτοις τε καὶ οἰκεῖοις ἐγκαλινέσθαι κακοῖς (οὕτω γάρ δονομένω τὴν ἐν τοῖς ὄλικοῖς περιφάνειαν), αὐτὸς ἐστι συνεδούλευε δοῦναι ἐστὸν, καθάπερ ὑπέσχετο κινδυνεύων θεῷ, κάρμαστε χωρισθῆναι, καὶ μόνη τῷ καθαρωτάτῳ συνείναι· καὶ ταῖς ἱεραῖς βίστοις καθομιλοῦντα, ἐκεῖθεν ἐλκειν τῆς ἀληθείας τὴν Ἑλλασμόν. Οἱ δὴ καὶ ποιῶν διετέλει, μοναστής ἀντὶ κοσμικοῦ, καὶ ἀκτήμιν ἀντὶ χρηματιστοῦ εἶναι ἐλόμενος.

τὸν σαροτρινούν familiari lectione veritatis splendorem destitit, monachus esse potius habens quam mundanus, et pauper quam quæstarius.

Πολλάκις γοῦν καὶ Χριστὸν ἐώρα ἐναργῶς ἐν D θνητοῖς (76) καὶ ἐν μολέτῃ νυκτερινῇ καθὼς φησι τῇ βίστοις τῇ ἱερά, ταῦτην τῆς καθαρότητος λαμβάνων ἀντίδοσιν. Μαζάριοι γάρ, φησιν, οἱ καθαροὶ τῇ καρδίᾳ· διὰ αὐτὸν τὸν Θεὸν δύοται. Καθαρὸν γάρ τοῦτὸν φησιν ὁ Κύριος, διποῖς ἦν ὁ μέγας Γρηγόριος, καταλιπών πάλεις, ἀγοράς, θέατρα, σοφιστῶν τύφον·

Sed quid mihi accidit, o amici? Interea enim progrediens oratio, velut equus sessorem, sic me hæc dicentem abripuit, atque in beati Basilii laudibus collocavit. Parum igitur insistens, velut quibusdam habenit orationem reprimam, temeritatemque compescam, ne ulterius præceps feratur. Etenim qui viribus majora concupiscunt, ne mediocria quidem assequuntur. Ergo Basilius præclare negotiatus, domum se recepit: Gregorius autem a studiosa Atheniensium juventute, omni studio detinebatur, ut nec discedendi facerent facultatem, ac docendi provinciam subire, sophisticamque cathedram accipere, obnixe rogarent et obsecrarent. Ille vero, ne in ipsorum gratiam nihil facere velle videretur, aliquantis per mansit. Verum haud multo interjecto tempore, cum omnes amicos, quos in ea urbe habebat, exorasset, suæque ad parentes profectionis necessitatem ipsis probasset, ita demuin, tricesimo jam anno in artium studiis exactio, patriæ sese restituit.

C Ac priuum divino baptismate tingitur, qui jam ante potentia viisque illuminatus esset: legemque sibi indicit nunquam jurandi, quandiu in hac vita versaretur: quam etiam ad extreum usque diem servavit. Deinde, ut parentum et amicorum, qui ipsum verba facientem audire gestiebant, cupiditati satisfaceret (neque enim id ipse ambitiose affectabat), hoc quoque munere defungitur. Verum cum fidem autores ipsi essent, ut publicis domesticisque malis (sic enim rerum terrenarum splendorem amplitudinemque voco) seipsum involveret: ipse contra sibi consulebat, ut, quemadmodum in vita discrimen adductus promiserat, Deo sese offerret, et a mundo sejunctus, cum eo, qui solus purissimus est, vita consuetudine jungeretur, atque ex librorum sacrorum familiari lectione veritatis splendorem hauriret. Id quod per omnem vitam facere non destitit, monachus esse potius habens quam mundanus, et pauper quam quæstarius.

Ac sæpenumero ipsis accidit, ut Christum quoque perspicue in somnis, nocturnaque ut Scriptura loquitur,²² meditatione conspicere, eamque puritatis mercedem ferret. Beati enim, inquit, mundo corde: quoniam ipsis Deum videbunt²³. Mundum enim eum dicit Dominus, qualis erat magnus Gregorius, qui urbes, fora, theatra, sophistarum fa-

²¹ II Cor. x, 5. ²² Job xxviii, 15. ²³ Malth. v, 8.

(71) Colb. 1, 2, P. et Or. codd. συμβαίνει γίνεσθαι.

(72) Ila Colb. 1 et 2; in edit. φητῆριν. Cod. P. pariter habet ρυτῆριν, et in not. marg. [μάστιν].

(73) Mér deest in cod. Or. qui mox habet οἰκαδείτε. Sic et cod. P. domum cupiebat. In edit. vero οἰκαδείτε.

(74) Cod. P. in not. marg. ισχυρῶς, ἀσφαλῶς, βίᾳ.

(75) Cod. P. in not. marg. προσποιεύμενος δῆθεν, videlicet dissimilans.

(76) Quia sequuntur deessunt in Colb. 1, qui sic habet: Ἐν θνητοῖς τὴν καθαρότητος.

stum, principum et magistratum contumaciam, iudicium iniq[ue]as causarum inflexiones, litigantium rixas, rhetorum mendacia, furum insidias, inexplicabilem negotiatorum avaritiam, cauponum juramenta, divitum arrogantium, pauperum fraudes et facinora, ingluviem, temulentiam, gloriam fluxam et fragilem, vestes magnificas, egregiam supellectilem auro et argento confectam, domos pictura et marmoreis tabulis insignes, ac calculis exornatas, aliaque omnia reliquerat, quae animi puritatem turbant, purissimaque luci aditum intercludunt. Alique in juvenali æstate hujusmodi nobis erat Gregorius.

Posteaquam autem pater Billium, quem, invitum et repugnantem ægreque cedenteum, presbyterum creaverat, præsulem quoque instituere aggressus est, quid facit? Ab Ecclesia clam se proripit, ut curas, mentem humi detorquentes ac deprimentes, effugiat, atque in Pontum profectus, cum egregio illo Basilio philosophatur. Nam cum simul in litteris instituti, atque ad breve tempus alter ab altero distracti fuissent, ad se invicem rursus accurrerunt, nempe et morum concordia, et mutua pollicitatione impulsi ac incitati: adeo ut in ipsis dictum illud impleretur: *Ubi duo vel tres in nomine meo congregati fuerint, illic sum in medio eorum*⁸⁵.

Hic porro commorantes, et mutua extimulatione virtutem augebant, et vitæ monasticae leges piis Deoque devotis hominibus, atque a mundi societate disjunctis, ferebant, Lycurgi legibus pacatores, Solonis graviores, Minois æquiores. Imo vero, ut de his viris sublimius aliquid dicam, Mosem imitanter, nubeque obiecti, atque, ut a tumultuaria et turbulentia hac vita procul se removerent, in montem secedentes, legislatoris officio fungebantur. At vero pater, et canitie, et curis gravis, ac præterea Cæsarii filii luctu molestus et afflictus, solitudinem non ferens, gravibus nec mutire in contrarium sicut in litteris Gregorio suadet redditum. Ipse igitur formidolosum esse ratus patri non obsequi, præsertim sacerdoti, et natu grandi, ad redditum se accingit, partim invitus, partim æquo animo ac lubenti. Ut enim tranquillæ vitæ amor eum, ut in Ponto maneret, hortabatur: ita eundem altera ex parte pietas trahebat, inserviendum patri esse præscribens.

Cum autem Cæsarius, cui provincia maxima

⁸⁵ Matth. xviii, 20.

(77) Ita cod. Or. et Combes. et Colb. 2. In edit. metaxalhiseis.

(78) Cod. P., φητόρων δύεις, κλεπτῶν ἐπιβολαῖς.

(79) Sic cod. Or. et melius forte quam in edit., ubi τύφον, siquidem jam paulo ante legitur σφιστῶν τύφον.

(80) Πεποιημέτρα. Quibusdam edit. placere magis πεποικιλμένα, supellectilem variegatam: paulo post pro γραφῇ Montac. legendum pulat γραφαῖς.

(81) Cod. P. προύδαλλετο.

(82) Cod. P. ἤζαντα.

(83) Cod. P. φλοσόφου.

A ἀρχόντων ἀπονοίας, δικαστῶν μεταχλίσεις (77), δικαζομένων Ἑριδας, φητόρων φεύδη (78), κλεπτῶν ἐπιβολαῖς, ἐμπόρων ἀπληστίαν, καπήλων δρουκούς, πλουσίων Ἐπαρσιν (79), ἐνδεῶν κακουργίας, κόρον, μεθην, δόξαν τὴν ἀπανθοῦσαν, ἐσθῆτα πολυτελή, κειμήλια ἐκ χρυσοῦ τε καὶ ἀργύρου πεποιημένα (80), οἶκους γραφῇ τε καὶ πλαστὶ μαρμάρων διαπρεπεῖς, καὶ ψηφίσι διηγθισμένους· ἀλλὰ τε δύο, τὸ τῆς διανοίας καθαρὸν ἐπιθολοῦντα, τῷ καθαρωτάτῳ φωτὶ οὐκ ἐπιτρέπει τὴν εἰσοδον. Ταῦτα ἡμῖν δ Γρηγόριος ἐν νέᾳ τῇ ἡλικίᾳ.

B 'Ἐπειδὴ δὲ ὁ πατὴρ εἰς ιερέα προβάλλεται (81) τὸν υἱὸν, χειροτονήσας πρεσβύτερον βίᾳ τε καὶ μόλις εἰζαντα (82), τί ποιεῖ; Τῆς Ἐκκλησίας ὑπέκειστι, τὰς κατασπώσας τὸν νοῦν μερίμνας ἀποιδράσκων· καὶ γεννόμενος ἐν Πόντῳ μετὰ Βασιλείου τοῦ πάνυ φιλοσοφεῖ (83). "Αμα γάρ παιδευθέντες, καὶ πρὸς δίλγον διαιρέθεντες, πάλιν ἀλλήλοις προσέδραμον (84), τρόπων τε κοινωνίᾳ καὶ τῇ πρὸς ἑαυτοὺς ὑποσχέσει συνελαύνμενοι· ὡς ἐν αὐτοῖς πληρωθῆναι τὸ εἰρημένον· "Οπου δ' ἄν δοι (85) δύο ή τρεῖς συνηγμένοι εἰς τὸ ἔμπρος δρομα, ἐκεῖ εἰμι δι' μέσω αὐτῶν.

Διέτριβον οὖν τὴν (86) τε ἀρετὴν τῇ παραθήξει συναψάνοντες (87), καὶ θεσμοὺς ἀσκήσεως τοῖς φιλοθείοις ἀσκηταῖς καὶ (88) κέσμου χωρισθεῖσι τιθέμενοι, τῶν Λυκούργου μὲν εἰρηνικωτέρους, τῶν δὲ Σδέλωνος σεμνοτέρους, καὶ δικαιοτέρους τῶν Μίνωος· μᾶλλον δὲ, ἵνα τι λέξω περὶ τῶν ἀνδρῶν ὑψηλότερον, Μωϋσέα μιμούνται, νέφει τε καλυπτόμενοι καὶ δρους ἀναχωρήσει τοῦ ταραχώδους βίου πόρρω ἑαυτοὺς καθιστῶντες, ἐνομοθέτουν. Ο δὲ πατὴρ, πολιτικής βαρυνόμενος καὶ φροντίσιν, ἕτι δὲ καὶ πένθει τοῦ υἱοῦ Καισαρίου πιεσθεὶς, οὐ φέρων τὴν μόνωσιν, ἐπιστολαῖς δυσωπητικαῖς (89) τὸν Γρηγόριον πειθεῖ πρὸς τὴν ἐπάνοδον. Ο δὲ, φοβερὸν χρίνας παρακοήν πατρὸς, καὶ ιερέως, καὶ πρεσβύτου, ἐπάνεισι, πή μὲν ἄκων, πή δὲ καὶ βουλόμενος. 'Ησυχίας μὲν γάρ πόθος ἐν τῷ Πόντῳ μένειν ἀνέπειθεν· ἀλλ' ἀνθείλυσε σκοπὸς εὐσέδης πατρικῆς θεραπείας.

'Ἐπειδὲ οὖν Καισάριος, δοχὴν μεγίστην πεπιστεύ-

(84) Πάλιν ἀλλήλοις προσέδραμον. Billius interpretatur, inter se rursus mira celeritate juncti sunt. Textui consono magis videtur versio Combesii.

(85) Colb. 4, "Οπου δ' ἄν δοι, ἔφη, δύο, ubi cunque fuerint, inquit, duo. Cod. P. δύο ή τρεῖς εἴη ὑμῶν.

(86) Cod. Or. διέτριβον δὲ τὴν.

(87) In codd. Or. et P. συναψάνοντες, ita etiam Montac. et alii.

(88) Kal deest in Colb. 2.

(89) Cod. P. δωσωπῶν. Hunc locum reddimus cum Combes. Billius verierat: *Eas ad Gregorium epistolam scripsit, quibus ipsum pudore quodam et reverentia ad redditum impelleret.*

μένος, ἐπιμελητής τῶν θησαυρῶν (90) καταστάς, καὶ ταμίας τῶν δημοσίων χρημάτων (91), ἐν τῷ κατρῷ τῆς ἀρχῆς ἐτελεύτα τὸν βίον· ἔδει δὲ κατὰ νόμους τῆς τε οὐσίας τοῦ παιδὸς τὸν πατέρα κληρονόμον ἀναδειχθῆναι (92), καὶ τὰς ἐναγωγὰς τῶν κινούντων κατὰ τοῦ οἰχομένου ἐφ' ἑαυτὸν μετατήσασθαι συνένη πολλῷ ταράχῳ τὸν μέγαν ἐνειλθῆναι Γρηγόριον, πολλῶν κομιδῇ, οἷα κυνῶν ἐπιδραμόντων τῇ θήρᾳ, ἐρήμην οἰομένων λήψεσθαι τὴν οὐσίαν τοῦ τελευτήσαντος. Καὶ δὲ μὲν πατήρ, γῆρας τε καὶ νόσῳ καμψθεῖς, ἐννενήκοντα ἥδη διηνυκός ἦτη, τὴν ἐκ τῶν δικαστηρίων συντριβήν φέρειν οὐκ ἔσθενεν· εἰς τοῦτον δὴ οὖν πᾶσα ἡ φροντὶς περιίστατο. Πλήγη γε δὴ ἡ πρὸς γονεῖς θεραπεία καὶ τὰ δυσχερῆ κατεμέριζεν ἐλπίδι τῶν ἐναποκειμένων μισθῶν (93), οἱ τοῖς εἰς γονέας εὐσεβήσασιν ἐπηγγέλθησαν.

Ἐγένετο δὲ καὶ τι τοιούτον τῆς Ἀρειανικῆς (94) αἰρέσεως διὰ τῶν πνευμάτων τῆς πονηρίας ἐπικλυζούσης τὴν Ἐκκλησίαν. Πολλοὶ τῶν ἀρχιερέων τῶν πόλεων ὑπερωρίζθησαν, αἰκίας τε πολυτρόποις καὶ συκοφαντίαις ἐκδεδομένοι· λεπεῖς τε καὶ λαοῦ παμπληθῆ συστήματα ἐν ὑπαίθρῳ ἐταλαιπωροῦντο, οὗτε οἰκους προσευχῆς ἔχοντες, οὗτε τῆς ἐκ τῶν νόμων δικαιοσύνης τοῖς ἀσεβέσιν ἐξ Ἰου μεταλαμβάνοντες, πάντα σχεδὸν τῆς αἰρέσεως ἐπιλαβούστης τὰ πέρατα, βασιλικῆς τε χειρὸς καὶ ἀσεβεῖς θρασυνομένης. Ἐδόθη δὲ οὖν παρῆρστα τοῖς ὀλεθρίοις ποιμέσι, καὶ τῷ ἡμέρῳ καθδίψη (95) τὸν λόχον περικαλύπτουσι, ἔξωθεν τοὺς πιστοὺς ἀρχιερέας, καὶ τοῦ πρώτου ποιμένος ἀξιούς Χριστοῦ. Ταύτη γοῦν ἔνιοι μὲν φόδῳ (96) καταπλαγέντες, οἱ δὲ κολακεῖαις μαλακισθέντες, ἡ χρήμασιν ἡττηθέντες, ἔτεροι δὲ ἀπλάτητη τρόπων φενακισθέντες, τὸ δέλεαρ τῆς αἰρέσεως καταδέχονται, γραφῇ τε χειρὸς καὶ κοινωνίᾳ συναφθέντες; τοῖς ὑπεναντίοις (97). Όν εἰς ἣν καὶ δὲ τοῦ μακαρίου πατήρ, ἀκεραιότητη γνώμης τῷ ἀγκιστρῷ περιπέσων (98). Τούτον (99) οἱ τῆς χώρας μονασταὶ μὴ ἀνασχέμενοι, τῆς κοινωνίας αὐτοῦ ἀποτέμνονται, συναπέστη δὲ αὐτοῖς καὶ τοῦ λαοῦ μέρος οὐ τὸ βραχύτατον, τῇ ἀξιοπιστίᾳ τῶν ἀσκητῶν ἀτεγνῶς ἐξακολουθήσαντες (1).

Τί οὖν δὲ τοῦ Θεοῦ θεράπων; Τὰ μὲν πρῶτα λιταῖς τε καὶ παννυχίσι τὸν Θεὸν ἐξευμενίζετο, δοῦναι λύσιν τοῦ κακοῦ, καὶ τῆς διαιρέσεως (2) γενέσθαι συνούλωσιν, σωπῆν τε τοῦ λέγειν ἑαυτῷ ἐπιτάξας, καὶ οὕτω τὸ σκυθρωπὸν ἐνδεικνύμενος· εἴτα νοοθετήσας τὸν πατέρα συγγνώμην αἰτήσαι τοῦ πταίσμα-

(90) Cod. Or. habet τῶν βασιλικῶν θησαυρῶν, *Imperatoris thesaurorum cura*.

(91) Cod. P. πραγμάτων.

(92) Montac. et alii edit. volunt ἀποδειχθῆναι, ita etiam cod. Or. scilicet *demonstrari*.

(93) Sic Colb. 1 et 2. In edit. ἐλπίδι καὶ τῶν ἐναποκειμένων. Cod. Or. ἀποκειμένων.

(94) Cod. Or. Ἀρειανῆς.

(95) Καὶ τῷ ἡμέρῳ καθδίψῃ, et sub mansueta pelle, velut alludens ad Evangelium, sub ovina pelle: Billius vertit sub nostra pelle; sancit quenadmodum nonnullis placuit edit. legit ἡμετέρῳ.

A commissa, ac thesaurorum cura, publicarumque pecuniarum quæstura mandata fuerat, dum magistratum gereret vitam cum morte commutasset; ac patrem, ut leges forebant, simul et filii hæredem declarari, et actiones eorum, qui litem defuncto movebant, excipere atque in se transferre necesse esset: magnis gravibusque tumultibus Gregorio involvi contigit, permultis videlicet instar canum ad prædam currentibus, ac mortui facultates nullo obstante se arrepturos existimantibus. Nam pater, et senectute et morbo fractus (nonaginta enim jam viæ annos expleverat) iudiciorum turbas molestiasque perferre minime valebat: ob idque ad hunc tota curarum moles devolvebatur. Cæterum parentum cultus molestias levabat, spem eorum præmiorum afferens, quæ filiis, parentes officiose pieque coletibus, promissa sunt.

B Illic quoque hujusmodi quiddam ab Ariana hæresi, quæ per nequitiæ spiritus Ecclesiam obruebat, accidit. Plerique antistites in exsilium acti sunt, multiplicibusque tormentis calumniisque vexati: sacerdotes, ac numerosissimi populi cœtus sub dio afflictabantur, ne domos quidem orationis habentes, nec legum æquitate cum impiis ex æquo fruentes, hæresi nimirum omnes fere orbis fines occupante, impiisque imperatoris ope atque auxilio subnitente ac ferociente. Concessa est itaque licentia perniciiosis pastoribus, et sub mansueta pelle lupum tegentibus, fideles episcopos, et Christo primo passore dignos, exturbandi. Quo factum est, ut alii verborum illecebris delimiti, aut pecuniis subacti, alii morum simplicitate decepti, hæresis escam suscepérint, chiographo suo et communione cum adversariis conjuncti. Quo in numero beati quoque hujus viri pater erat, aniini simplicitate in hamum prolapsus. Quod illius factum cum provinciales monachi ferre non possent, ab ipsius se communione abscondunt; simulque abscessit pars populi haud exigua, monachorum auctoritatem aperte secuta.

D Quid igitur hic consilii capit Dei servus? Primum orationibus et vigiliis Deum placare studet, ab eoque impetrare ut hoc malum aboleat, dissidiumque exortum cicatrice obducat: silentiumque sibi indicit, ut animi necessitudinem hac ratione declaret. Postea patrem ad veniam culpæ petendam,

(96) Colb. 1, et Or. codd. Ταύτης γοῦν ἔνιοι μὲν φόδῳ. Illius igitur licentiæ alii quidem meū.

(97) In edit. quidusdam sicut et in Colb. 2, ἐναποκειμένων.

(98) Cod. Or. τῷ ἀγκιστρῷ περιπατεῖ, hamo transfixus.

(99) Cod. Or. τούτῳ.

(1) Colb. 1 et cod. P. ἀτεγνῶς ἐξακολουθῆσαν.

(2) Cod. Or. διαστάσεως.

(3) Ita codd. Or. et P. ita et Montac. In edit. συμβιβάσαι.

veritatemque pure et sincere proficiendam, horiatur: atque eos qui secesserant, ad consensum et concordiam adducit: sicutque suum Ecclesiæ ornatum reddit, veneratione nimirum sui utrosque permovens, patrem nemipe, ac pium gregeum. Quin etiam orationibus de pace habitis celebritatem exhilarat, distracta ac divisa membra conglutinans, et medendi celeritate oblivionem morbi afferens. Crates quidam Thebanus solitus esse fertur dissidentes domos adire, controversiasque lenibus et pacificis verbis disceptare. At hic noster longe superior; non enim privatim quibusdam, ut ille, sed universæ patriæ concordiam reduxit: quodque maximum est, non de pecuniis aut injuris contendentibus arbitrum se præbuit (ubi persæpe vel levis cohortatio facile prodest), sed de lide pugnantibus, ubi rixandi studium rei magnitudinem æquare solet, ac proinde quantumvis prudens et eruditioratio ad componenda dissidia parum ægreque proficit.

Enimvero postquam Christianorum perversitas ac dissoluta ignavia, Dei mandatorumque ipsius contemptu, quasi morbo quodam laborans, eoque grassans, imperatorem Christo infensum nobis suscitavit (Julianum tyrannum dico, qui avitam Constantini Magni fidem ac virtutem contrariis viis superare studuit, eamque ob causam Christianos omnibus juris præsidiis spoliare, non quidem publico edicto Christianorum persecutionem promulgans, sed voluntate, iisque rebus, quas tacitus adversus eos perpetrabat, profana eruditione atque doctrina ipsis interdicens). Dei itaque æquanimitas, quæ nefarium et execrandum hominem dimitius effterri atque insolescere permisera, postquam ipsius improbitatem nulla omnino pœnitentia frangi perspexit, gladium vibrans^{**}, quas ipsis impietas merebatur, pœnas exegit, in barbarorum finibus barbaram ipsius et belluinam vitam abrumpens. Mox magnus Gregorius ipsius scelus et impietatem invectiva oratione prosciudit, ac Sybariticæ Graecorum obscenitates, veteresque fabulas, ac multiplicis divinitatis errorem detegens, atque omnibus ob oculos ponens, commune ludibrium cordatis viris proposuit. Sed quid magnas et excelsas hujus viri laudes orationis brevitate immiuere ac dedecore afflictere aggredior, planeque in contrarium ire, quam orationis institutum ferat, idque laudationis tempore (quo potissimum in hoc elaborandum est,

A τος, καὶ δόμοιογῆσαι καθαρῶς τε καὶ εἰλεκτρινές τὴν ἀλήθειαν, τούς τε ἀποστάντας συμβιδάσας (3) πρὸς συγχατάντας καὶ δύνοντας, ἀπέδωκε τὸν κόσμον τῇ Ἐκκλησίᾳ, αἰδέντιμος ἀμφοτέροις φανεῖς, πατρὶ τε καὶ ποιμνιῷ θεοτεῖν. Φαιδρύνει δὲ λόγος εἰρηνικὸς τὴν πανήγυριν, συνάψας τὰ διεστῶτα, καὶ τῷ τάχει τοῦ ἴδιατος λήθην ἐμποιήσας τοῦ ἀρβωστήματος (4). Κράτης μὲν οὖν λέγεται ὁ Θηβαῖος, τοῖς στασιάζουσιν οἵκοις ἐπιφοτιών, λόγοις εἰρήνης διακρίνειν τὰς ἔριδας· ἀλλ' ἐνταῦθα τὸ μεῖζον πρόσεστιν· οὐ γάρ ιδιὰ τιον, ὥσπερ ἐκεῖνος, ἀλλὰ κοινῇ τῇ πατρὶ τὸν δύμνονταν ἐπινήγαγε· καὶ τό γε μέγιστον, διτι οὐ περὶ χρημάτων ἢ ὑδρευσὸν ἀμφισβητοῦσιν ἐβράβευσεν (ὅπου γε (5) πολλάκις καὶ ἡ τυχοῦσα παραίνεσις ῥάδιως ὄντην), ἀλλὰ περὶ πίστεως στασιάζουσιν. B Ἔνθα φιλεῖ τῷ μερχθεῖ τοῦ πράγματος συνεξιστοῦσιν καὶ τὸ φιλόνεικον, ὡς καὶ τοὺς δύον σοφοὺς λόγους μικρὸν καὶ μόλις ἀνύειν (6) δύνασθαι πρὸς τὸ συνάψαι τὰ διεστῶτα.

C 'Ἐπειδὴ δὲ (7) ἡ Χριστιανῶν κακία καὶ ἔκλυσις, καταφρόνησιν Θεοῦ καὶ τῶν αὐτοῦ ἐντολῶν νοσήσασά (8) τε καὶ μελετήσασα, ἐπήγειρεν ἡμῖν τὸν μισθριστὸν αὐτοκράτορα (Ἰουλιανὸν δὲ (9) λέγω τὸν τύραννον, δις τὴν προτονικὴν πίστιν καὶ ἀρετὴν Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου τοῖς ἐναντίοις ὑπεριυκῆσαις ἐφιλονείκησε, καὶ διὰ τοῦτο πάντων δικαίων ἀπεστρεψεις Χριστιανούς, εἰ καὶ μὴ δημοσίων προστάγματι (10) τὸν τῶν Χριστιανῶν διωγμὸν προκηρύξας, ἀλλ' οὖν τῷ βουλήματι, καὶ οἵ τε σωτῶν κατ' αὐτῶν ἔδρασε, καὶ οἵ τε ἐνομοθέτησεν Ἑλληνικῶν λόγων καὶ παιδευμάτων ἀμοιρούς εἶναι Χριστιανούς. Ή οὖν ἀνοχὴ τοῦ Θεοῦ, ἐπὶ πολὺ τὸν ἀλιτήριον (11) ὑψωθῆναι παραχερήσασα, ὡς ἐνρά παντελῶς αὐτοῦ τὴν πονηρίαν ἀμεταμέλητον (12), στιλῶσασ τὴν δομομεγάλων, ἀξίαν τῆς ἀσεβείας δίκην εἰπράττεται, ἐν δροις βαρδάρων τὴν βάρδαρον αὐτοῦ καὶ θηριώδη ζωὴν διαρρήξασα (13). Αὐτίκα δέ μέγας Γρηγόριος στηλιτεύει μὲν αὐτοῦ τὴν κακίαν καὶ τὴν δισέβειαν, τὰς δὲ Συνδαρτικάς (14) Ἑλλήνων αἰσχρολογίας, καὶ τοὺς παλαιοὺς μύθους, καὶ τὴν πολύθεον πλάνην ἐν ταῖς ἀπάντων ἀπογυμνώσας δύεσι, κοινὸν τοῖς σωφρονοῦσι προοῦθηκε γέλωτα. 'Αλλὰ τί δῆτα μεγάλα τοῦ ἀνδρὸς καὶ ὑπέροχα βραχεῖ λόγῳ ἐγχειρῶ καθυστρίζειν, καὶ εἰς τὸ ἐναντίον ιέναι τοῦ ἐνεστῶτος σκοποῦ, καὶ ἐν καιρῷ ἐγκωμιῶν (15), ὅτε δεῖ μάλιστα τὸν ἐπαινούμενον, τῇ διεξόδῳ (16) τῶν πεπραγμένων ἐπιδοξύτερον γίνεσθαι, ἐξδην ἐντυχόντα τοῖς στηλιτευτικοῖς λόγοις θευμάσαι τὸ τε

^{**} Psal. vii, 13.

(4) Codd. Or. P. et Colb. 1, τῆς ἀρβωστίας.

(5) Τε deest in codd. Colb. 1, 2, et Or.

(6) Ita codd. P. Colb. 1, 2, et Or. Combes. In edit. ἔντετ.

(7) Δε deest in codd. Colb. 1, 2, et Or. Paulo post iidem codd. Θεοῦ τε καὶ.

(8) Cod. P. νοῆσασα.

(9) Δε deest in codd. Colb. 1, et Or.

(10) Colb. 1, δημοσίων πράγματι.

(11) Cod. Or., ἀλητήριον.

(12) Cod. Or., ἀμετανόητον. Cod. P., ἀμεταμεῖτον.

τως.

(13) Cod. Or., ἀπορρήξασα.

(14) Συνδαρτικάς. Μύθοι, voluptuosas. Colb. 1, τὰς δὲ υδρευτικὰς Ἑλλήνων, flagitiosas, in luxuriam protractentes. Col. habet Συνδαρτικάς, et ad marginem legitur: τρυφηλούς, φιληδόνους, deliciis, libidini servientes.

(15) Cod. P. ἐγκωμιού.

(16) Ita Colb. 1, 2, Or. P. et Combes. nec non antiqui edit. Billius ἔξοδῳ.

παλῆθος τῆς λατορίας καὶ τὴν ἀρμονίαν, θερη τε εἰγε A ut is, cuius laudes prædicantur, terum gestarum του λέγειν δύναμιν ; commemoratione clarior sit), eum cuivis liceat, ex invectivarum orationum lectione, tum historiarum copiam, tum orationis concinnitatem, ejusque in dicendo vim et facultatem admirari ?

Πρόδε δὲ τὴν θαυμάσιαν τοῦ τυράννου νομοθεσίαν τὴν προστάτουςαν μῆδεν Χριστιανούς τὰ Ἑλλήνων μυεῖσθαι μαθήματα, δράτε τοῦ μακαρίου τὴν σύνεσιν. Χρησάμενος ἡρωίνοις τε καὶ ιαμδικοῖς (17), καὶ ἐλεγεῖοις, καὶ τριμέτροις, καὶ ἑτέροις πολλοῖς, χρακτήριζε τα τρχωδῆ; καὶ κωμῳδίας, καὶ ἀπάσης συγγραφικῆς ίδεας (18), ὀλίγου δεῖν πᾶν εἶδος παιδεύσεως τοῖς ίδιοις λόγοις ἀπετιπώσατο, ὑπὸθεσίες θεοσεβεῖς (19) πανταχοῦ ἐνστησάμενος, ἢ ἀρετῆς ἔπαινον, ἢ ψυχῆς τε καὶ σώματος κάθαρσιν, ἢ θεολογίαν, ἢ προσευχάς (20), ἢ τὰ τοιεῦτα ἄττα (21) λογογραφήσις ἐμμέτωπως· φυγὸν μὲν παντάπασιν ἀσελγείας τε καὶ λήρους μύθων, καὶ θεῶν τερατείας, ὕσπερ εἰκός, πάντοφον δὲ διδασκαλίαν Χριστιανούς ἐνστησάμενος (22)· ὥστε μηδὲν διφελος δεχθῆναι (23) τῆς τοῦ ἀσεβεῦς ἀδέσπου νομοθεσίας, Χριστιανοῖς ἐπὶ τῇ παιδείᾳ βασκαίνοντος (24), ἀλλὰ καὶ τούναντίον ἀλλῶναι καὶ προσηγημιωθῆναι. Τοιούτον γάρ ὁ φθόνος (25) μικρῷ ἢ οὐδὲν ἀδικήσας τοὺς φθονηθέντας, μεγάλως τοὺς αὐτὸν γεννήσαντας ἐλωθῆσατο (26).

"Ηδη δὲ καὶ ἐν Ἀθηναῖς αὐτός τε διατρίβων, συνέβαλε τῷ Ἰουλιανῷ κομιδῇ (27) νέψῃ διπτή, καὶ οὕτω τῆς βασιλείας ἐπειλημμένῳ, ἀλλ' εἰς διδαχάλους φοιτῶντι, καὶ τοῖς φίλοις προκατεμήνυεν, ὑπουλόν τε καὶ δπιστον, καὶ ἀσεθές (28), καὶ πρὸς κακίαν πᾶσαν εὐχολὸν, προλέγων ἔσεσθαι τὸ μειράκιον· τεκμήρια λαμβάνων χαρακτῆρος μὲν (29) ταραχῶδες κατάστημα, καὶ γέλωτα προπετῆ, βλέμμα τε θηρῶδες, καὶ ἂπαν τὸ σῶμα ἄσπτον (30) τε καὶ φερόμενον καὶ πλήρη ἀνοίας ὅρμηματα (31), διαλέξεις τε ἀσεβείας μετατάς, καὶ σχῆματι γυμνασίας δῆθεν παρεκαλύπτοντο, καὶ ὅτι ἡσαν αὐτῷ πόνηροί τε στεργόμενοι (32), καὶ οἱ τῆς ἀρετῆς ἐπαινέται καταφρονούμενοι. Ταῦτα ἐνορῶν, προσέλεγεν ἄπασι τὴν ἐκείνου κακίστην ἐσόμενην ἐκρηξίν καὶ φανέρωσιν. Δειναλλὰ γάρ αἱ καθαραὶ φύσεις τεκμηριώσαι τὸ μέλλον, καὶ τοῖς ἀμυδρῶς δεικνυμένοις εὐστοχῇ καὶ συνέσει τοῦ ἐσομένου καταστοχάσσεθαι. Ἀλλ' ἐ μὲν κακὸς ἀπηλέγχθη (33), ἀνομήσας διακενής, καὶ οὐδὲν ἔτερον τῇ ὑλην καλέστεως διαυτῷ θησαυρίσας.

ratus quidem ille deprehensus est , frustraque
cit , quam ut poenarum materiam sibi ipse congereret

Γρηγόριος δὲ μετ' οὐ πολὺν χρόνον στέφους αἱρετή. D Gregorius autem haud multo post tempore hære-

Jam egregiam illam tyranni legem, qua Christianos Græcorum disciplinis imbui vetuerat, videte, quæso, quam scite et prudenter vir beatus eluserit. Heroicis, et iambicis, et elegiacis, et trimetris, aliisque multis versibus, et tragœdīæ et comœdīæ caractere, atque omni conscriptionis genere usus est, in eoque labore ita se gessit, ut vix ullum doctrinæ sit genus, quod non libris suis expresserit, pia argumenta ubique instituens, vel laudem virtutis, vel animæ et corporis purgationem, vel theologiā, vel precatio[n]es, vel alia ejusmodi versibus complexus, obscenitates, et fabularum deliramenta, deorumque præstigias omnino, ut par erat, fugiens, ac sapientissinam doctrinam Christianis proponens. Ita impius homo, Christianis doctrinæ nomine invidens, ex scelerata lege nihil utilitatis est consecutus: quin potius ipse superatus est, graviorique damno affectus. Hujusmodi enim est invidia: parva aut nihil eos lædit, quos lacessit, gravem autem noxiam parentibus affert.

Gregorius porro, Athenis adhuc agens, cum Juliano admodum adolescente, neicum ad imperium enecto, sed iudicantis operam dante congressus, qualis aliquando futurus esset, amicis tanto ante significavit, subdolum videlicet, et insidium atque impium, et ad omne scelus proclivem eum fore prædicens; conjecturam hujus rei faciens ex perturbatis oris lineamentis, et risu petulantia, et ferino aspectu, et toto corpore vago temereque subsultante, recordiæ plenis animi agitationibus et conatibus, plenis impietate colloquiis et disputationibus, etiam si illa exercitatio prætextu legerentur; ex eo denique, quod improbos complectetur, et virtutis laudatores cultoresque contemneret. Hæc ille perspiciens, omnibus fore prædicebat, ut in gravissimum scelus tandem erumperet, atque in aportum prodiret. Puræ enim naturæ mira futuri conjiciendi facultate valent, ingenique sagacitate atque solertia ex obscuris etiam indicis, id quod eventurum est, conjectura assequuntur. Ac scelle-

D Gregorius autem haud multo post tempore hære-

(17) Codd. Colb. 2, et Or. Ἀρωτικοὶς μετροῖς τε
καὶ ιαυτικοῖς· deest in Or. καὶ ἐλεγετοῖς.

(18) Cod. Or. ειδέας. Mox Colb. 2, δάλγου δεῖ.

(19) Col. P. Θεοσεβείας.

(20) Codd. P. Coll.

(21) Εοδ. Π. τινά.

(22) Cod. P. αναστήθαι μενος.
(23) Cod. Or. et P. nec non antiqui edit. το-
λμητι δειγμάτης.

(24) Cod. P. in not. marg. φθονήσαντος.

(25) Colb. 1, Τοιοῦτο γάρ ὁ φθόνος.

{26} Cod. P. in not. marg. Εβλαψεν.

PATROL. GR. XXXV.

(27) Ita codd. P. Colb. 2, et Or. In edit., κομιδῆν.

(28) Καθ. Ορ. ἀσθενές.

(29) *Mέν* erat in edit. sed delet Montac. nec non
et cod. Or. cod. P. in not. marg. σημεῖα, στοχά-
σματα.

(30) Cod. P. in not. marg. πηδῶντα.

(31) Ηλιόη aroiaς ορμηματα, vertit Billius,
progressibus recordiae plenis.

(55) Colb. 2, κακῶς ἀπολέγχθη.

1970-1971, NAME, ADDRESS

ticorum agmine Cæsaream populante, Eusebio quidem, pio viro, adhuc metropolis clavum gubernante, cæterum cum magno Basilio, qui presbyter erat, atque in Ponto philosophabatur, inimicitias gerente, hæreticorum conjurata arma impetuque reformidans, quod antistes aciem contra educere non posset (quoniam enim ille vita integrata prestat, theologia tamen rudis erat et imperitus), ad Basilium, illustre illud sidus, scribit, eumque obtestatur, ne ullam inimicitiarum rationem habeat, sed animarum periculum mente reputans, metropolitanæ Ecclesiæ sine ulla mora supprias ferat: simul etiam se affuturum, bellique societatem cum eo coituru[m] pollicetur. Qua oratione eximium ducem ad bellum suscipiendum impellit. Profectus igitur ipse quoque, susceptaque cum eo expeditione, in hæreticorum præsidium et arcem irrumpit, concisisque iniçiorum hominum ac profligatis dogmatibus tropæum simul cum Basilio erigit, hostibus signaviae suæ imbecillatisque conscientia in fugam versis. Ac talia Deus per servos efficit: qui cum immodice excrescentem atque exundantem hominum iniqnitatem cernit, præstantissimi atque charissimi signenti miseratione permotus, viros omnibus virtutis numeris absolutos excitat, auxilium quoddam disciplinamque iis, quorum salus periclitatur, procurans; ne fulturæ atque adminiculi pepuria humanum genus noxam contrahat et labefactetur: quemadmodum tum quoque fecit, hos viros excitans, ac velut coaguluin quoddam larii injectum in medium ponens; atque ita eos qui se dissiti erant, in uam amicitiam concordiamque

Non multum temporis intercesserat, cum prædictus ejus Ecclesiæ antistes ad meliorem vitam migravit. Magnus porro labor Gregorio subeundus suit, tum privatim quibusdam, tum publice universis urbis civibus scribenti, atque, et patris, et suo nomine suadenti ut Basiliu[m] in archiepiscopatus throno collocarent. Præclare id quoque atque perfecte. Neque enim ut amici commodis inserviret, hanc operam suscepiebat, sed ut publicas utilitati prospiceret. Norat enim perspicue, norat opitulatorem Spiritu sancto dignum: ob eamque causam non ante impetum remisit, quam, quod recte proposuerat, ad exitum perduxisset, quemadmodum etiam perduxit. Ac Basilius quidem Cæsariensem gubernacula tenebat. Invidia autem, dominandi que cupiditate gliscentibus, Cappadocia, quæ ante id tempus una agnoscebatur, in duas divisa est, ac

(34) Ita cod. P. et sic legendum monet Montac. nec non et Combef. In edit. quibusdam, σπαράτεσθαι.

(35) M[ea]r deest in codd. Colb. 2, et Or., moxque Colbert. 1, et Or. legunt, ἀλογῆσαι, καὶ τὸν τεῦνον.

(36) Cod. Or., ταχεῖα ἐπικουρίᾳ.

(37) Colb. 2, et Or. ἄμα δὲ καὶ τὴν.

(38) Colb. 1, et Or. Ἐλθὼν οὖν καὶ συνεκτρα-τεύσας.

(39) Colb. 1, ἀποδύεται.

A κῶν καταδραμόντος τῆς Καισαρέων, Εὐσέβιου μὲν τοῦ διστοῦ ἔτι πηδαλιουχοῦντος τὴν μητρόπολιν, πρὸς δὲ τὸν μέγαν Βασιλείον πρεσβύτερον δυτα, καὶ ἐν τῷ Πόντῳ φιλοσοφοῦντα, ἔχθραν ἀνηρημένου, δείσας τῶν αἱρετικῶν τὸν συναπεισμὸν, καὶ τὴν ἔφοδον τοῦ προστώτος μή σθένοντος παρατάττεσθαι (34), (ἥν δὲ οὔτος, εἰ καὶ τὸν βίον σεμνός, ἀλλ' οὖν πρὸς θεολογίαν ἀγύμναστος), ἐπιστέλλει Βασιλεὺ, τῷ φωτιστῇ, τῆς ἔχθρας μὲν (35) ἀντιβολῶν ἀλογῆσαι, τὸν κίνδυνον δὲ τῶν ψυχῶν ἐνοιχεῖστα ταχεῖα ἐπικουρίᾳ (36) ἐστὸν κομίσαι τῇ Ἐκκλησίᾳ τῆς μητροπόλεως: ἅμα καὶ τὴν (37) ἑαυτοῦ παρουσίαν καὶ συμμαχίαν ὑποσχόμενος. Ταῦτα εἰτὸν, πειθεὶς τὸν ἀριστον τοποτηγὸν ἀνελέσθαι τὸν πόλεμον. Ἐλθὼν οὖν καὶ αὐτὸς, καὶ συνεκτρατεύσας (38) αὐτῷ, εἰς τὸ δύχυρωμα τῶν αἱρετικῶν παραδύεται (39), καὶ τὰ τῶν ἀσεβῶν δόγματα κατατέμνων καὶ διαλύων, συνεγείρει τὸ τρόπαιον, φυγάδας ἀπελέγχας τοὺς πολεμίους, τῆς αὐτῶν ἀνανδρίας λαβόντας συναίσθησιν. Τοιαῦτα διὰ τῶν ἑαυτοῦ θεραπόντων Θεὸς κατεργάζεται· δε, δια τὸν ἰδεῖ πολλὴν ἐπιπολάζουσαν τῶν ἀνθρώπων παρανομίαν, οἰκτῷ τοῦ τιμιωτάτου πλάσματος ἐξεγείρει τελείους ἀνδρας ἐπικουρίᾳ τινὰ καὶ παιδαγωγίᾳ τοῖς κινδυνεύσουσι προμηδούμενος, ἵνα μή τον στηρίζοντος ἡ ἀπορία τὸ γένος λυμήνηται· καθά καὶ τότε πεποίκη, τούτους διαναστήσας, καὶ οἴδιν τινὰ διὸν τὸν ἐμβαλλέμενον γάλακτι τούτους εἰς μέσον τιθεῖς (40) τοὺς τῇ πολυσχιδεῖ πονηρίᾳ καὶ ἀσεβείᾳ πλείστον ἀλλήλων ἀφεστηκότας (41) εἰς μίαν συνδεῖ φίλιαν καὶ ἀσμονίαν.

multifida improbitate et impietate plurimum inter constringens.

C Οὐ πολὺ τὸ ἐν μέσῳ, καὶ δὲ μὲν εἰρημένος πρόσδρος τῆσδε Ἐκκλησίας (42) πρὸς τὴν ἀμείνων μετανίστη ζωὴν (43)· πολὺς δὲ πόνος τῷ Γρηγορίῳ καθίσταται γράφοντι πρὸς τὴν πόλιν, καὶ ίδιᾳ τοῖ, καὶ κοινῇ πᾶσι, καὶ πείθοντι τὰ μὲν διὰ τοῦ πατρὸς, τὰ δὲ διὰ ἑαυτοῦ τῷ θρόνῳ τῆς ἀρχιερωσύνης ἐγκαθιδρύσας Βασιλείον· λίαν καὶ τούτο τελείως. Οὐ γάρ ὡς φίλῳ χαριζόμενος ἐπρατεῖν, ἀλλὰ τοῦ κοινοῦ προνῶν. Ήδει γάρ, φίλει ταφῶς τὸν τοῦ Πνεύματος ἀξιον παραστάτην· διὰ τούτο οὐκ ἀνῆκε, πρὶν εἰς τέλος ἀγάγῃ (44) τὸ προστηκόντως βεδουλευμένον· καὶ μέντοι καὶ ἥγανεν. Οὐ μὲν οὖν Βασιλεῖος εἶχε τῆς Καισαρέων τοὺς οἰκακας. Φθόνοι δὲ καὶ φιλαρχίας ἐπαυξήθεντων, διαιρεῖται εἰς δύο ἡ Καππαδοκῶν, μέχρι τότε μία τέως (45) γνωριζομένη· καὶ ἀντιδιαιρεῖται τῆς Καισαρέων τὰ Τύνα, ὡς λοιπὸν ἐκδικεῖσθαι παρ' ἀμφοτέρων (46), καὶ τὰς πολίχνας ἀμφισβητούντων,

(40) Colb. 2, et Or., εἰς μέσον θεῖς.

(41) Colb. P., πλείστων ἀλλήλων ἐφεστάτων.

(42) Colb. 1, 2, et Or. colb., τῆσδε τῆς Ἐκκλησίας.

(43) Colb. 1, μετέστη ζωὴν, αἱ meliorem translatis est vitam.

(44) Col. P., ἀγάγει. Col. Or., ἀγαγεῖν.

(45) Τέως deest in Colb. 2.

(46) Ita legendum monent antiqui editi; ita etiam cod. P. et Or. Colb. 2 habet ἐκδικεῖσθαι τῶν παρ' ἀμφοτέρων. Billius ἐκδημεῖσθαι.

δοιαν ἑκατέρας εἶναι χρεών. Πολλὴ γοῦν ἐντεῦθεν ἔξηχθη (47) φιλονεικία, πρόφασιν μὲν ἔχουσα πίστιν (48) καὶ τὴν ψυχῶν δῆθεν κτηδεμοίαν, σπουδὴν δὲ πλεονεξίαν καὶ φιλαρχίαν, σεμναῖς κλήσεσι πειρωμένων κατακρύπτειν τὰ αἰσχῆ.

dem obtentu ac prætextu, quasi fidei negotio atque animarum cura moverentur: re autem ipsa, propter avaritiam dominandi que libidinem; hominibus nimis res turpes et fœdias honestis nominibus obvelare conantibus.

Καινοτομούμενος δὲ, καὶ τῶν οἰκείων ἀποστερούμενος (49) δὲ μέγας Βασίλειος, ἐννοεῖ καταστῆσαι τοῖς Σασίμοις ἐπίσκοπον, ἵνα, κοινοποιήσας (50) τὸ σχίσμα, τὴν ἀλλοθεν αὐτῷ παραγενομένην ζημιάν ἐντεῦθεν λάσπηται· καὶ ἄμα τὴν χώραν ἐπισκόπους καταπυκνώσας, ἐπιμέλειαν ταῖς Ἐκκλησίαις μᾶλλον χαρίσηται. Οὐδέτες οὖν ἐδόκει Βασιλεὺι χρησιμώτερος τοῦ Γρηγορίου, καὶ ισχυρότερος ἐπίσκοπῆς καινουργηθείσης ἀντιλαβέσθαι (51). Τούτῳ βουλευσάμενος μετὰ τοῦ πατρὸς Γρηγορίου τοῦ θυμασίου, προσάγεις βιασάμενος τῇ χειροτονίᾳ (52) τὸν διάδοτον καὶ τὸ μὲν ἔργον εἶχε τέλος. Ὁ δὲ, καθὼς πολλάκις εἰρήκαμεν, σκοπὸν ἔχων ἡσυχίας τε καὶ πραγμάτων διευθερίας, ἥνειτο, ἐδυσφόρει, ἐστῶτι προσέχειν καὶ ιδιάζειν ἀναγκαῖον εἶναι οἴλομένος. Πρὸς δὲ καὶ τὸ χωρίον, τὰ Σάσιμα λέγω, ἦν αὐτῷ ἀνεπιτήδειον, οἷα ζάλης τε καὶ ἀστικῶν θορύβων πεπληρωμένον. Λεωφόρου (53) γάρ βασιλικῆς μέσον κείμενον, καὶ τοῦ δημοσίου δρόμου ἔχον τὰ ἱπποστάσια, δονεῖται τοῖς παροῦσι (54), πολλήν μὲν ἀνίαν φέρον τοῖς ἡσυχίοις, ἀπόλαυσιν δὲ ἢ ὠφέλειαν οὐδὲ τὴν τυχοῦσαν σχεδὸν παρεχόμενον. Ταῦτα ἐνιδὼν (55), εἰς φροντιστήριον ἀσθενῶν καταφεύγει, διακονίᾳ τε καὶ λόγοις πατρικοὺς τὸ δυσαλλότες (56) τῆς νόσου καταπραῦνων, καὶ φιλοσοφίας τῶν καιρῶν (57) ἐγγυμναστήριον τίθεται. Λέγεται οὖν (58) μηδὲ προσφοράν ἢ χειροτονίαν (59), ἢ ἕτερόν τι: τῶν συνήθων τοῖς ἐπισκόποις, ἐν τοῖς Σασίμοις (60) ἐπιτελέσαι, ἀλλ' ἄμα τῇ χειροτονίᾳ τὸν δρασμὸν (61) ἐννοῆσαι.

constituit. Ferunt autem eum, nec oblationem, nec consueli munii sunt, Sasimis peregrisse: verum simul atque episcopus ordinalus est, fugam animo concepisse.

'Ο δέ: πατήρ πολὺ μὲν ἦν ἀντιδολῶν αὐτὸν (62) οὐδὲ Σάσιμα δέχεται· ἀλλ' ἐπειδὴ τοῦ σκοποῦ ἀπετύγχανε, δεύτερον ποιεῖται ἀνθ' ἐαυτοῦ ἐκείνον τῆς Ἐκκλησίας (63) Ναζιανζού ἀνελέσθαι τὴν ἐπιμέλειαν. Καὶ τοῦτο ἐπραττεν οὐ νοθεσίᾳ μόνον, ἀλλ' ἡδη

A Tyanensis civitas a Cæsarea distrahitur, eique opponitur: adeo ut deinceps de oppidis quoque inter utrosque controversia moveretur, inter se contendentes, utri potius metropoli ea asserenda essent. Atque hinc contentio exorta est: hoc qui dem obtentu ac prætextu, quasi fidei negotio atque animarum cura moverentur: re autem ipsa, propter avaritiam dominandi que libidinem; hominibus nimis res turpes et fœdias honestis nominibus obvelare conantibus.

At vero magnus Basilius, novo atque inusitato exemplo suis oppidis spoliatus, episcopum Sasimis constituere proponit, ut, quod abscissum erat, commune faciens, detrimentum aliunde acceptum hac ratione sarciret; simulque regione episcopis obfirmata, Ecclesiarum administrationi melius B consuleret. Nemo porro ei ad moderandas episcopatus recens creati habens Gregorio commodior firmiorisque animi videbatur. Ac proinde consilio cum viri admirandi patre habito, invitum hominem ac repugnantem pontificali gratia consecratum, ejus Ecclesiæ clavo admovet; ac res quidem opere perflitur. Cæterum ille, ut sœpe diximus, tranquillitatem, negoliorumque immunitatem sibi propositam habens, angebat animo, per molesteque rem bujusmodi ferebat, sibi ipsi animum attentum babere, ac privatam vitam colere necessarium esse existimans. Huc accedebat loci incommoditas, utpote procellis urbicisque tumultibus pleni. Sasimorum enim oppidum in regiæ et militaris viæ medio situm, ac veredariorum equorum stationes habens, præter-euntium tumultibus undique perstrepit et agitatur; atque ingentem quidem molestiam hominibus tranquillæ viæ studiosis gignit, fructum autem atque utilitatem ne minimam quidem proponendum afferit. Quod cum ille perspiceret, ad ægrotorum domicilium confudit, ministerio verbisque paternis morbi difficultatem gravitatemque leniens: ac philosophiae exercitamentum tempus illud sibi

C Hic vero pater multum quidem diuque eum, ut Sasima teneret, obsecravit. Cum autem quod proponebat minime assequi posset, hoc secundo egit, ut pro se ille Ecclesiæ Nazianenæ curam administrationemque susciperet. Ad eamque rem, nom

(47) Cod. Or. P. et Colb. 1, ἐντεῦθεν ἔξηχθη, hinc accensa est.

(48) Πίστιν deerat, sed in versione sua Billius restituit; sic volunt alii edit. nec non et Codd. P. et Colb. 1.

(49) In cod. P. desunt hæc verba: καὶ τῶν οἰκείων ἀποστερούμενος.

(50) Cod. Or. habere videtur καίνοποιήσας, reficiens. Cod. P. τὸ σχῆμα.

(51) Cod. P. addit. πλὴν τοῦ Γρηγορίου.

(52) Προσδέτει χειροτονίᾳ reddit Billius, electio-ni admetet, quod nihil ecclesiasticum sonat. Sic pas-sim per χειροτονías electionem intelligit; Combes-i-sius vero, quem sequitur, manum impositionem, consecrationem.

(53) Cod. P., λανθόρου.

D (54) Δορεῖται τοῖς παροῦσι, hæc verba restitni-mus ex cod. Colb. 2 quæ reddidit in versione sua Billius.

(55) Colb. 1, et cod. Or. Taῦτ' ίδων. Combes, ταῦτ' οὖν ίδων.

(56) Colb. 1, τὸ δυσανθέτ. Cod. Or., τὸ δυσ-αχέτ.

(57) Colb. P., φιλοσοφίαν τῶν καιρῶν.

(58) Colb. 1 et 2, Λέγεται γοῦν. Cod. Or., Λέγεται δ' οὖν.

(59) Sie cod. Or. in edit. χειρονοτονίαν.

(60) Colb. 2 habet tantum τῶν συνήθων τοῖς Σασ-μοῖς.

(61) Codd. Or. et P. τὸ δράσειν.

(62) Αὐτὸν deest in cod. Or.

(63) Ἐκκλησίας deest in cod. Or.

admonitionem tantum et cobortationem afferebat, sed jam etiam imprecationem quamdam admiscebatur, ex senectutis contemptu profliciscentem. Hie autem simul quidem et vitam nullis occupationibus interpellatam sibi procurans, et magni momenti rem esse censens morem patri gerere, his verbis eum alloquitur : « Pater, tametsi mibi molestia sunt quae imperas, in gratiam tamen tui handquaquam recuso. Nazianzi curam suscipio. Hoc tamen velim sancta tua religiosissimaque prudentia cognoscat, nulla ratione fieri posse, ut te ex hac vita subtracto Ecclesiam retineam. » Præveniens igitur pater : « Ita sane, inquit, o fili, mibi viventi scipionis vice esto, senectutem meam suffulciens, paternisque precibus animi arbitratu res tuas constitue. »

His auditis, assiduus ipsi adlærebatur, præclaris-sime curans tum ipsius canitiem, jam ad centesimum annum accendentis, tum matris senectutem, non multum ab ea ætate distantis; quorum ultius, ut probabile est, magna cura et a labore requie opus habebat, præsertim jam defuncto Cæsario, et Gorgonia sorore sanctissima femina, atque ambobus ad vitam senii expertem eternamque beatitudinem translatis, quos etiam funebris orationibus decoravit, solus relictus senectutis solarium, insirmitatis medicina, piorum parentum, si ita loqui fas est, melior successio, abundeque ampla majoribus suis gloria ad propagandam eorum memoriam, et cum orbis incolimi statu porrigidam. Ecquis autem majori pietatis laude domesticis præfuit, scientia et pietate domum moderans, velut optimus quispiam procurator, quæ cuique commoda erant, distribuens, cognatis, amicis, famulis, hospitibus : atque ita rursus Ecclesiæ negotia administrans, ut ejus pascendi gregis ratio omnibus velut recta amussis proposita esset? Commodo autem a Paulo dictum est : *Si quis domesticis præsse nescit, quomodo Ecclesiæ Dei curam habebit?*⁷⁷ Etenim qui unum prudenter rexerit, hic utique et domum servare queat : qui autem domum, idem et Ecclesiæ : qui rursus Ecclesiæ, is et civitatem. Nam et domus, contracta quædam res publica est : et civitas, perfectior quædam domus descriptio. Ejusdem enim scientia est, et multis, et paucos, aut unum servare : nec in totum et universum, sed sola quantitatæ ratione hujusmodi res inter se differunt.

Enimvero cum Gregorius pater (sic enim ipse

⁷⁷ I Tim. iii, 5.

(64) Codd. Or. P. et Colb. 1, διατίθεται.

(65) Combef. γηρωκομῶν.

(66) Cod. Or. P. et Colb. 1, μετηλλαχτός, cum defunctus fuerit Cæsarius, vel r̄itam mutaverit.

(67) Ita codd. Or. et P.; in edit. ἀποληφθεῖται.

(68) Cod. P. in not. marg. κυκλεύειν, διὰ μαχρόθεν γυρεύεται.

(69) Cod. P. συμπαρατείνεσθαι.

(70) Cod. Or. τῶν οἰκουν.

(71) Cod. P. προσεικόντως, et in not. marg. ἐφ' διμοίως ή πρέπον.

A καὶ ἀράν τινα προσμιγνὺς ἐκ πρεδηντικῆς δρμωμενῆς διλγωρίας. Οὐ δὲ, τὸ τε ἀπερίσπατον διατῷ διοικούμενος, καὶ τῷ πατρὶ πειθαρχαῖν μέγα χρέων, φησὶ πρὸς αὐτὸν· « Ω πάτερ, καν δι: δυσχερῆ μαι τὰ προστατόμενα, δύμας δὲ σὴν χάριν οὐκ ἀναγεών. Δέχομαι τὴν φρονιδαΝαζιανοῦ. Γινωσκέτω δέ σου ἡ λέπτη καὶ θεοφιλής σύνεσις, ὡς οὐχ οἶδν τέ με, σοῦ τοῦ τῆδε βίου χωριζόμενου, τῆς Ἐκκλησίας ἀντέχεται. » Υποφθάσας οὖν ὁ πατήρ, « Ἐμοὶ μὲν, ἔφη, ὡς πατέρι τοις τοῖς πατρικαῖς εὐχαῖς στηριζόμενος. Τελευτήσαντος δὲ, ὡς ἂν ή σοι φίλον, διατίθεστο (64) τὰ πράγματα. »

vicissim fultus. Cum autem e vita excessero, pro

B Τούτων ἀκούσας, προσέμενες γηροκομῶν (65) ἀρισταὶ αὐτῶν τε ἡδη ἔκαπον ἔτεσι πλησιάσαντα, καὶ τὴν μητέρα τούτων βραχὺ τι ἀποδέουσαν, πολλῆς, ὡς εἰκός, θεραπείας καὶ ἀναπαύσεως χρήζοντας, καὶ μάλιστα ἡδη Καισαρίου τὸν βίον μετειληφθός (66), καὶ Γοργονίας τῆς δισιωτάτης ἐν γυναιξὶν ἀδελφῆς, ἀμφοτέρων μετατεθέντων πρὸς τὴν ἀγήρων ζωὴν καὶ διληκτὸν εύδαιμονίαν, οὓς καὶ λόγοις ἐπιταφίοις ἔτιμησε, μόνος ἀπολειφθεὶς (67) γήρως παραμυθία, ἀσθενείας λατρεία, γονέων εὐσεβῶν, εἰ μὴ μέγα εἰπεῖν, ἀμείνων ὄιαδοχή, καὶ ἀρχοῦσα τοῖς προγόνοις ενκλεια, ὥστε αὐτῶν δολιχέυειν (68) τὴν μνήμην, καὶ τῇ συστάσει τοῦ κόσμου συμπαρεκτείνεσθαι (69). Τίς μὲν οὖν θεοσεβέστερον οἰκείων προέστη, ἐπιστήμη οἰκονομῶν, καὶ φιλοθείᾳ τὸν οἶκον (70), ὕσπερ τις ἀριστος οἰκονόμος, ἐκάστῳ νέμων τὰ πρόσφορα, συγγενέσι, φιλοις, οἰκίταις, ξένοις· τὰ δὲ τῆς Ἐκκλησίας οὐτως, ὡς κανόνα προκείθαι δίκαιον ἀπασι τὴν ἐκείνου ποιμαντικήν; Προσηκόντως (71) δὲ εἱρηται τῷ θειῷ Παύλῳ· Εἰ δέ τις τῶν οἰκείων (72) προστήραι οὐκ οἰσθε, πῶς Ἐκκλησίας θεοῦ ἐπιμελήσεται; Ογάρηνα (73) παιδαγωγίσας μετὰ συνέσεως, οὗτος δήπου καὶ οἶκον σώσειεν (74)· δὲ οἶκον, καὶ Ἐκκλησίαν δὲ Ἐκκλησίαν, καὶ πόλιν. Οίκος τε γάρ ἔστι πολιτεία συνεσταλμένη· καὶ πόλις ἀν εἴη οἶκου τελεωτέρα (75) περιγραφή. Τίς δὲ αὐτῆς ἐπιστήμης πολλούς τε σώζειν καὶ διλγούς, ή οὐ, καὶ οὐ τῷ διώφ καὶ παντε, ἀλλὰ τῷ ποσῷ μόνῳ (76) διαφέρει τὰ τοιαῦτα.

D

Τοῦ δὲ πατρὸς αὐτῷ (77) ἡ ρηγοφίου ιούτως ἀρ-

(72) Cod. Or. τῶν ιδίων, private res. Cod. P. εἰ δὲ τι, τὸν ιδίον οἶκον.

(73) Cod. Or. Οὐ δέ ξνα.

(74) Σώσειεν δὲ οἶκον καὶ Ἐκκλησίαν δὲ Ἐκκλησίαν καὶ πόλιν. Ήσε reddiderat Billius, et restituimus ex consensu antiquorum edit. et omnium codd. manusc.

(75) Cod. P. τελειοτέρα.

(76) In edit. πόνῳ, sed cod. omnes volunt μόνῳ.

(77) Cod. Or. habet αὐτοῦ.

καὶ αὐτὸς φνομάζετο) τὸν βίον μεταλλέξαντος, τι-
μῆσας τὸν πατέρα λόγοις ἐπιταφίοις, τὴν τε θεοφύλη
μητέρα Νόνναν ἔγκαμπιδας ἔτι ζῶσαν· δισά γε
ποιῶν καὶ οἵσεις τὸν φιλοπάτορά τε καὶ φιλομή-
τορα, καὶ φιλόχριστον, καὶ ἀντιλαμβανθμένος αὐτῆς
ἐν χηρείᾳ καὶ πολιῷ βαθεῖᾳ δεομένης ἐπικουρίας τε
καὶ αὖσας, μετὰ τὴν αὐτῆς τελευτὴν τῆς Ἐκκλη-
σίας ὑπανεχώρησε· καὶ καταλαβόν τὴν Σελεύκειαν,
τῷ παρθενῶντι τῆς πανάγιου Θέκλης ἐνδιαιτᾶται (78),
καιρὸν ἐνδιδούς (79) ἐπίσκοπόν τινα καταστῆναι
Ναζιανζοῦ. Ή; δὲ ὁ ποστρέψας ἐν τοῖς δρόμοις ἦν,
μήτης ποιμένος προβληθέντος, καὶ τοῦ λαοῦ μετὰ δα-
κρύων αὐτὸν ἱκετεύντων, οὐ κάμπτεται πρὸς τὴν
αἰτησιν, ἀλλ' ἔμενεν ἀκλινής, οὐχ ἡττον ἢ δρῦς (80)
πρὸς ἐμβολάς ἀνέμων ἀτίνακτος.

"Ο δὲ αὖ μικροῦ (81) παρέδρομε (82) τὴν ἐμὴν
μνήμην, μέγιστον δν, τοῦτο ὑμίν διηγήσομαι, ἐκεί-
νῳ γε εἰς εὐφημίαν οὐκ ἔλαττον ἢ ὑμῖν εἰς εὐεργε-
σίαν. Πάντα γάρ καλὸν καὶ ζηλωτὸν δίπον· τὸ δὲ ζη-
λωτὸν καὶ ποριστικὸν ἀρετῆς· ἡ δὲ πρὸς Θεὸν φέρει
τοὺς ἐπομένους. Ὁρῶν δὲ μέγας Βασίλειος τοὺς λω-
βουμένους (83) ἀδελφοὺς λίαν μὲν ἐλεεινοὺς καὶ συμ-
παθείας ἀξίους, ήκιστα (84) δὲ οἰκτειρομένους, καὶ
ῶς ἄγος (85) τι, καὶ μιλασμα, καὶ ἀποτρόπαιον τοῖς
παλλοὶς ὅντας δι' ἀμάβειαν καὶ μιτανθρωπίαν, καὶ εἰς
ἔννοιαν τῆς φύσεως ἀλλών, βουλὴν προτίθεται εὔσε-
βῃ, καὶ τῆς ἑκείνου φιλαδελφίας ἀξίαν. Οἶκους παμ-
μαγέθεις ἀναδειμάμενος, καὶ προσάσθους ἐτησίας (86)
τάξας, ἃς δικ τῶν εὐπόρων περιεποιήσατο, προτρέ-
ψας συνέσεως λόγοις πρὸς τὴν ἐπίδοσιν, πάντας τοὺς
διδοῦντες εἰς ταύτην ἥθροισε, φροντιστήρια ταῦτα κα-
λέσας πτωχῶν. Τούτων συνεργὸς καὶ συναγωνιστῆς
ὑπῆρχε Γρηγόριος, καθὼς δηλοὶ δικτερὸν φιλοπτωχίας
λόγος, διηγημένος περὶ τὸ πρᾶγμα σπουδὴν Βασιλεὺς τῷ
μεγάλῳ συγκατεβάλετο, μεγίστην δεῖξας τῶν ἐντο-
λῶν πτωχοτοφίαν, καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ μεγαλειότητος
καὶ φιλανθρωπίας ἀξίαν. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν εἰς τοσοῦ-
τον, δισον τοῦ μὴ δόξαι παραλελεῖθαι τοσοῦτον κατ-
έρθωμα.

ητ, maximum omnium mandatorum esse ostendens, alendorum pauperum studium, Deique magnificen-
tia et benignitate dignum. Atque hanc quidem hactenus: ne adeo præclarum facinus prætermissee vi-
deamur.

Τῆς δὲ Ἀρειανικῆς (87) αἱρέσεως ἐκ πολλῶν χρό-
νῶν πιεζούσης τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ βασιλικῇ χειρὶ
καταστρεψομένης τὰ τοῦ Θεοῦ ὁχυρώματα, τῷ πρὸς
ἀσέβειαν ὑποτιπάσσοντα τοὺς ἀπλουστέρους, μέγιστα
τὸ θάγιον Πνεῦμα δογματιζούσης, ἐπεφύη, οἷον ἐξ
ῦδρας τινὸς νεοθαλῆς κεφαλῆς, τῶν πνευματομάγων τῇ
μίτρεσι, περὶ μὲν τὸν Υἱὸν εὐγνωμονοῦσα, καὶ τον

A vocabatur) ex hac vita migrasset, funebris orationis
eum honore affectit, Deoque dilectam matrem Non-
nam adhuc viventem laudibus prosecutus est; pie
id quidem faciens, atque ut hominem decebat, et
patris, et matris, et Dei amantem, ipsiusque curam
amplectens, in viduitate et profunda canitie summa
ope et quiete opus habentis. Post cujus excessum
ex Ecclesia se proripuit, Seleuciamque profectus,
in castissimam virginis Theclæ parthenone commo-
ratus est: ut videlicet, interim dum ipse abesset,
episcopus quidam Nazianzenæ urbi praeficeretur. Ut
autem Nazianzum reversus est, eodem statu omnia
reperit, nec pastorem ullum institutum: ac quam-
vis plebs cum lacrymis ipsum obsecraret, precibus
tamen minime flectebatur, sed firmus et iuimobilis
B manebat, non secus ac querens quæ nullo ventorum
impetu concuti potest.

Quod autem mihi pene memoria effluxit, hoc jam
commemorabo, utpote maximum momentum habens,
tam illi ad laudem, quam vobis ad utilitatem. Quid-
quid enim honestum et præclarum est, id quoque
æmulationem gignit: quod autem æmulationis stu-
dium gignit, idem etiam ad comparandam virtutem
conserit: virtus porro sui studiosos ad Deum dicit.
Magnus itaque Basilius fratres lepræ lue infectos,
licet admodum calamitosos et commiseratione di-
gnos, minima tamen miseratione animos hominum
permovere, imo etiam plerisque, qua erant stolidi-
tate et immanitate, velut nefas quoddam et piacu-
lum, horrendumque spectaculum haberri perspiciens,
naturæque humanæ conditionem animo reputans,
pium consilium dignumque ipsius charitate destinat
et proponit. Amplissimis enim audibus extremitis,
annuisque preventibus constitutis, quos a divitibus
et copiosis hominibus solerti oratione ad largitionem
impulsis collegerat, ægrotos omnes in unum
coegit, pauperum gymnasia ac sacras domus haec
loca appellans. Huic ea in re adjutor laborisque
particeps fuit Gregorius. Ex ea quippe, quan de
pauperum amore habuit, oratione (88), liquido con-
stat quanto studio in eam rem cum Basilio incubue-
t, alendorum pauperum studium, Deique magnificen-
tia et benignitate dignum.

D Ariana vero hæresi jampridem Ecclesiam oppri-
mente, imperatoriaque manu ac potentia, Dei præ-
sidia subvertente (ea scilicet ratione, quod simili-
ores ad impietatem furtim abstraheret), magna-
que Deum Patrem, et parvum Filium, et Spiritum
sanctum creaturam affirmante; exortum est, velut
ex hydra quadam, novum caput, hostium Spiritus
sancti hæresis, de Filio quidem candide sentiens, ac

(78) Cod. P. ἐνδιαιτεται.

(79) Cod. Colb. I. P. ei Or. καιρὸν διδούς.

(80) Cod. Or. ἢ δρῦς τις.

(81) Cod. P. μικρόν.

(82) Cod. Or. προσέδομε ποιο in cod. cod. ei cod.

P. deest μέγιστον δν.

(83) Ita cod. Colb. I, 2, ei Or. In edit. λεωδου-

μένους. Cod. P. λωβευμένους καὶ βλαπτομένους.

(84) Cod. P. οὐδαμῶς.

(85) Cod. P. βδέλυγμα.

(86) Cod. Or. αἰτησίας.

(87) Cod. Or. et P. Ἀρειανῆς.

(88) Orat. xiv, p. 257.

Verbum Patri coquale statuens, ceterum Spiritum sanctum blasphemis verbis impetens, idque bifariam. Alii enim creaturam aperie ipsum asserebant: alii nec creaturam, nec Deum, sed liberum, quos proinde Semiarianos ille vocabat, nomen scilicet eorum opinioni congruum et appositum ipsis imponens; quippe qui ita Filium in honore baberent, ut interim Spiritum sanctum aspernarentur.

Igitur hujusmodi contentione per totam Romanum imperium ditionem gliscente, magisque etiam Byzantii vigente ac obtinente, Dens eos, qui pestifera hac doctrina extinguebantur, miseratus, *sancutum Gregorii Theologi spiritum excitat*⁸⁹, ac velut ad Moysem ait⁹⁰: *Videns vidi afflictionem populi mei, qui in Aegypto est (Aegyptus autem Hebraeorum quidem lingua tenebras sonat, nunc vero ossus ac delinentem haeresum caliginem significat), et gemitum eorum audiri, atque ad eos liberandos descendit. Quocirca nunc veni; in Aegyptum te mittam.* Atque hac cobortatione permotum, Spiritusque sancti numine impletum, Byzantium mittit, ut pro Spiritu dimicaret. Protinus igitur ille, magno illo luminari Basilio ipsius cupiditatibus alacritatique quasi faces quasdam subdente, atque ad spiritualia certamina ipsum inungente, aliisque compluribus episopis, principisque urbis civibus, fidei pietate praeditis, ab eo obnoxie contendebus, ut ipsis auxilio egentibus malorum se depulsorem praeberet, Constantiopolim venit, terrena quidem omni substantia et luxu ac divitiis carens, ceterum Spiritu plenus. Exceptus autem a quibusdam, et generis et pietatis affinitate cum eo conjunctis, Ecclesiam offendit, *quasi maius navis in monte, cui quasi signum in colle, ut prophetæ*⁹¹ *verbis utar, hoc est, numero peregrinam atque obscuram (quod videlicet piis viris libertas omnis ab eo qui imperium tenebat, sublata esset), sacras etiam omnes ereptas ædes, ac per vim occupates.* Una sanctæ Anastasiae ædicula orthodoxis patet, fortasse etiam quia propter ambitus et circumscriptiois angustiam contemplui habebar: atque hic

A τῷ Πατρὶ τιθεμένη τὸν Λόγον, τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἄγιον βλασφημοῦσα, καὶ τοῦτο διχῶς. Οἱ μὲν γὰρ κτίσμας φανερῶς ἐδογμάτικον, οἱ δὲ οὔτε κτίσμα οὔτε Θεὸν, ἀλλ' ἐλεύθερον· οὓς Ἡμιαρείους (89) ἔκεινος ὡνόμαζε, πρέπουσαν τῇ δόξῃ αὐτῶν τὴν προστηγορίαν ἐπειπόν· ὡς τιμῶσι μὲν (90) τὸν Υἱὸν τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ δγιον διτιμᾶσσον.

B Τῆς οὖν τοιεύτης ἑριδος πᾶσαν ὑπολαβούσης τὴν ὑπὸ Ψωμαίους (91) ἀρχὴν, πλέον δὲ τοῦ Βυζαντίου κατακρατούσης, ἀξεγέρει ὁ Θεὸς τὸ κτεῖνα τὸ ἀγιον Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, ἐλεήσας τοὺς ἀπολυμένους ὑπὸ τῆς φθοροποιοῦ τῆσδε διδασκαλίας· καὶ οἷον πρὸς Μωάσσα φησίν· Ἰδὼν εἰδον τὴν κάκωσιν τοῦ λαοῦ μου τοῦ ἐτ Αἰγύπτῳ (σκότος δὲ ἡ Αἴγυπτος λέγεται τῇ φωνῇ τῶν Ἑβραιών· δηλοὶ δὲ νῦν τῶν αἱρέσεων τὸν κατασχόντα ζόφον), καὶ τοῦ στεραγμοῦ αὐτῶν ἤκουσα· καὶ κατέβη τοῦ (92) ἀξελέσθαι αὐτούς. Καὶ τούτη παρακελεύσει κινήσας τὸν δανδρα, εἰς τὸ Βυζάντιον ἀποστέλλει πληρώσας Πνεύματι, ἵνα ὑπερμαχήσῃ τὸν Πνεύματος. Ὁ δὲ αὐτίκα, Βασιλεὺον τοῦ μεγάλου φωστῆρος τὴν ὅρμην αὐτῷ συνεπιτείνοντας, καὶ πρὸς τοὺς πνευματικοὺς ἀγνῶνας ἀλείφοντος, ἀλλων τε πλειστον ἀρχιερέων, καὶ τῶν πιστῶν τῆς βασιλίδος ἀντιδολούντων αὐτοῖς ἀλεξίκακον (93) γενέσθαι χρῆσοντι ἐπικινδυνατος τῇ βασιλοὶ παρῆν· ἔλης μὲν ἀπάσης, καὶ τρυφῆς καὶ πλουτου ἀπορος, ἀλλὰ Πνεύματος πλήρης. Ὅπερέχθη δὲ παρὰ συγγενῶν καὶ τὸ σῶμα καὶ τὴν εὐσέβειαν, εὑρε δὲ τὴν Ἐκκλησίαν, ὡς ἰστὸν ἐπ' δρους, ἢ ὡς σημιαλαὶ ἐπὶ βουνοῦ, προφητικῶς εἰπεῖν, βραχεῖαν, καὶ εὐαριθμητον, καὶ λανθάνουσαν, διὰ τὸ πάσης παρθήσας ὑπὸ τοῦ κράτους ἀποστερεῖσθαι· οἶκους δὲ ιεροὺς ἀπαντας διηρπασμένους, καὶ βίᾳ κατεγομένους. Μόνη δὲ ἡ ἀγία Ἀναστασία τοῖς ὅρθοδόξοις ἀνείτο· τάχα μὲν καὶ εἰτη καταφρονθεῖσα διὰ σμικρότητα περιγραφῆς, ὡς εἰδεῖν ἀν οἱ θεασάμενοι τὸ παλαιὸν αὐτῆς τέμενος.

C quemadmodum πορνοῦν, qui velut hoc sanum conspexere.

Confestim itaque ipse, Davidis cuiusdam more, ad prælium se comparat, firmisque ac solidis argumentis, quasi funda rotato lapide, Philistæa dogmata petens, piis hominibus pie libertatem reducit, quotidie novam aliquam copiarum suarum accessionem faciens, Deoque eos, qui adversus veritatem male insurrexerant, captivos adducens. Per exiguo itaque temporis exacto curriculo tantum multitudini incrementum attulit, ut nulla jam cum priori regum statu comparatio relinqueretur: atque hic

D Εὔθης οὖν αὐτὸς, ὥπερ τις Δαβὶδ, παρατάττεται· καὶ σφενδονῷ τὰ ἀλλόφυλα δόγματα λόγων στερβότητι, καὶ τοῖς πιστοῖς πιστῶς ἐπανάγει τὴν παρθησίαν, καθ' ἡμέραν προσλαμβάνων, καὶ αἰχμαλωτίζων τῷ Θεῷ τοὺς κακῶς ἐπαναστάντας τῇ ἀληθείᾳ. Ὁλίγου τοίνυν χρόνου διαδραμόντος (94), τοσαύτην τοῦ πλήθους τὴν ἐπίδοσιν ἐποιήσατο, ὡς μὴ εἶναι ταῦτα (95) συγχρίνειν τοῖς πρότερον· κανταῦθα (96) τὸ ιερὸν τελειοῦσθαι γράμμα· Ὁ οἶκος Δαβὶδ ἐπορύετο, καὶ ἐμεγαλύνετο· ὃ δὲ οἶκος Σαούλ ἐπο-

⁸⁹ Dan. xiii., 45. ⁹⁰ Exod. III., 7 et seq. ⁹¹ Isa. xxx., 17.

(89) Codd. Or. et P. ἐτοίμως· Colb. 1, et Cœnb. Ἡμιαρείους ἐτοίμως ὡνόμαζε· Colb. 2, ἐτύμως ὡνόμαζε.

(90) Cod. P. εἰπών. Μοι ᾧς deest in cod. Or.

(91) Ita codd. P. Or. et Colb. 1 et 2. In edit. τὴν Ψωμαίων.

(92) Τοῦ. Deest in Colb. 1; μοι idem et cod. Or.

ἀποστελλω σε.

(93) Cod. P. in not. marg. ἀποκαλυπτικῶν τῶν κακῶν, ipsos a malis prohibet. Billius vertit ἀλεξίκακον, quasi Herculem quemdam Alexiacum se præberet.

(94) Cod. P. παραδραμόντος.

(95) Colb. 2, ὥπερ μὴ εἶναι ταῦτα.

(96) Colb. 1, ἀλλὰ καν ταῦτα.

ρεύστο, καὶ ησθέτει. Ἡν δρῦγν οὖν ποικίλην τινὰ τῶν σωζόμενων τὴν εὐταξίαν (97). Οἱ μὲν γάρ ήδη ἐσαγηνεύθησαν, οἱ δὲ ἔμελλον· οἱ δὲ, ήδη τελειωθέντες, ἄλλων ἡσταν θηρευταὶ καὶ διδάσκαλοι. Ἐπὶ τούτοις τίς ἀν ἑτερος ἡμεγκε τῶν μὲν Ἀρειανῶν τὴν δργήν, τῶν δὲ πέλας τὴν βασκανίαν; Οἰτινες, δέοντες πικουρεῖν, καὶ ἀγωνίζομενων συναγωνίεσθαι, τοὺς κατορθώμασιν αὐτοῦ ἐδυσχέραινον (98), ἔξαμα τοῦ φθόνου τῆς Ἐκκλησίας ποιούμενοι τὴν ἐπίδοσιν, καὶ τοῖς ισοις χρατεῖν οὐκ ισχύοντες, ή οὐ βουλόμενοι (99) κακίᾳ τὴν ἀρετὴν ὑπερβαλεῖν ἡμιλάβηθαν.

Facem ei incentiūnum facientes : ei cum iisdem rebus superiores ipso esse vel nequirent, vel nolent, virtutem scelere superare contendeant.

Οὐπω δὲ τούτου λωφήσαντος τοῦ κακοῦ, ἐπιφύεται ἐ Σύρος Ἀπολλινάριος, ιδίαν τινὰ καινίζων κακοδηξίαν. Τὴν γάρ ἐνανθρώπησιν ἀληθῆ μή δοξάων, παρκὸς προσληψίν καὶ ψυχῆς ἀλόγου μόνην ἐδίδασκε, ψυχῆς νοερᾶς τὴν οἰκονομίαν ἀποτεμνόμενος. Ἐλλάγμος δὲ ὃν τὴν τῶν Ἐλλήνων ταίδευσιν, κλέπτει παλλοὺς τῇ ποικιλίᾳ τῶν λόγων. Παρῆσαν οὖν ἀπανταχοῦ γῆς μαθηταὶ τῆς αἱρέσεως, Ἐλκοντες τοὺς ἀκαθετές, ὕσπερ ἀγχίστροις εἰς τὴν ἀπύλειαν. Αὕθις οὖν ἀγῶνι δυσμάχῳ συνείχετο, ἐλέγχων, ἐπιτεμῶν, παρακαλῶν, τοὺς μὲν ἐν τῇ πλοτεῖ διασυλάττων, τοὺς δὲ ἐπανάγων, διθεούς ἐξέπτεσον. Οὐα δ' οὖν πέφυκε συμπίπτειν ἐν τοῖς τοιούτοις, ἡ τῆς τελείας ὅμολογια σαρκώσεως εἰς δύο οὐλὸν ἐνομίσθη τοῖς ἀπαδεύτοις διαιρεσίες. Ἄει οὖν τῷ δῆμῳ προσκαθεζομένων τῶν φυτητῶν Ἀπολλιναρίου, καὶ ταῦτα τοῦ ὁσίου κατηγορούντων, ἐσχυσεν ἡ ἐπήρεια. Πανὶς γάρ ἐνδελέχοντα κοιλαίνει πέτραν. Καὶ ἐπειδὴ τὰ τοιαῦτα τῆς τῶν πολλῶν ἀκοῆς ὑψηλότερα, μή δυναμένων συνιέναι τῆς οἰκονομίας τὸ βάθος, λύκοι μὲν ἐπιστέοντο· δὲ ποιμὴν ὑπῆρχεν ἐν ὑποψίᾳ, τὴν ἀλήθειαν ἐκπαιδεύων. Οἱ οὖν τῆς Ἀρειού δόξης ὑπέρμαχοι, ὕσπερ σύνες (1) δγριοι κατὰ τοῦ ὁσίου πάλαι τὴν δργήν παραθήγοντες (2), προσλαβόντες δὲ καὶ τὴν ἐπαναστάσιν αὐτῷ παραχήν καὶ συκοφαντίαν ἐκ τῶν δοξαζόντων τὰ Ἀπολλιναρίου, ἐξάφαντες τὸν δῆμον ψευδέσαι λόγοις, λίθοις μὲν τὸν ἄνδρα κατέλευσαν, ὡς ποτε Ίουδαιοι τὸν Σεπτανόν· πλήγη γε δεστοχοὶ αὐτῶν γεγόνασι αἱ βολαὶ (3), Θεοῦ σκέπτοντος τὸν ἐαυτοῦ πρόμαχον.

nem, quemadmodum olim Judæi Stephanum⁴, insectantur, defensore legente, frustra in eum sasha conjecerunt.

Συλλαβόμενοι δὲ αὐτὸν, τῷ τοῦ ὑπατικοῦ παρέστη-
σαν βῆματι, ὡς τινα ταραχῶν καὶ στάσεων αἴτιον. Ω τῆς ἀναληγσίας! ὡς ισχύος (4) τοῦ φεύδους, εἰ Γρηγόριος περὶ τοιούτων ἐκρίνετο, δὲ καὶ τῆς τῶν ἄλλων δργῆς τε καὶ ἀταξίας ἡ πιώτατος Ιατρὸς, δ τῆς εἰρήνης βραβευτής, δ Χριστοῦ μαθητής, τοῦ πράκτου καὶ ταπεινοῦ καὶ νομοθετοῦντος τὴν ἐπιείκειαν! Αὐτὸς δὲ, καὶ περ-

A illud Scripturæ impletetur : *Domus David ibat et increbescet ; domus autem Saul ibat et decreasebat*⁵. Ac varium quendam eorum, qui salutem consequerantur, lepidum ordinem cernere erat. Atii, enim jam sagena inclusi tenebantur, alii janjam capiendi erant : alii etiam jam perfectionem adepi, aliorum venatores ac magistri erant. Verum enimvero quis alius hinc Arianorum iram, hinc propinquorum invidiam ferre potuisse? Qui quidem, cum ipsi opem ferre ac decertantem adjuvare deberent, ipsius recte factis offendebantur, Ecclesiae incrementum liveris superiores ipso esse vel nequirent, vel nolent, virtutem scelere superare contendeant.

Nondum hoc malum sedatum erat, cum exortus B Apollinarius Syrus peculiarem quamdam et novam heresim in lucem effert. Christum enim haudquam vere factum hominem sentiens, carnem tantum animamque rationis expertem ab eo assumptam esse docebat, animam intelligentia praeditam ab ipsius humanitate abscondens. Cumque profana eruditio excelleret, multos verborum lenocinio infraudem inducebat. Aderant igitur ubique terrarum haeresis discipuli, inductos homines quasi hamis quibusdam in exitium trahentes. Rursus igitur difficulti certamine constrictus tenebatur Gregorius, arguens, increpans, obsecrans⁶, alios in fide relinens, alios eo unde exciderant reducens. Ut autem in hujusmodi rebus accidere solet, perfectæ incarnationis confessio ab imperitis ita accepta est, quasi Christus in duos filios divideretur. Ac proinde Apollinarii discipulis nunquam non plebi assidentibus, pliisque viri accusantibus, vim habuit calumnia. Gutta enim continenter decidens cavat lapidem. Et quoniā hujusmodi disputationes vulgi captu sublimiores erant, quippe quod incarnationis divinæ profunditatem assequi non posset : idcirco lupi fide et auctoritate apud multitudinem valebant : pastor contra, veritatem docens suspicione laborabat. Quocirca Arianæ sententiæ propugnatores, qui velut apri truculenti iram suam janpridem adversus sanctum acuerant, accedente iam eo tumultu et calumnia, quæ ipsi ab Apollinarii asseclis conflata erat, falsis sermonibus inflammata plebe, lapidibus hominem,

D Tuin vero correptum ipsum ad consolare tribunast sistent, velut quemdam tumultuum et seditionum auctorem. O stuporem admirandum! o vim mendacitatis insignem, si Gregorius de his rebus causam dicendum habebat; ille, inquam, etiam alienæ iræ et perturbationis lenissimus medicus, ille pacis arbiter, ille Christi, mansueti et humilis, mansuetudinem

¹ II Reg. III, ² II Tim. IV, 2. ³ Act. VII, 58.

(97) Colb. I, τὴν ἀταξίαν.

(98) Cod. Or. ἐδυσχέρανον.

(99) Cod. P. οἷον βουλόμενοι, superiores ipso esse nequirent quomodo vellent.

(1) Cod. P. δεις, et in noi. marg. χοιροί.

(2) Cod. P. παροξύνοντες.

(3) Combel. αἱ βολαὶ, irrita fuerint eorum consilia.

(4) Cod. Or. ὡς τῆς ισχύος?

que nobis lata lege promulgantis, discipulus! At vero ipse, tametsi tot tantisque rerum acerbitatibus premeretur, haec tamen sentiebat ac proloquebatur propter nomen tuum, Christe: *Etiiamsi ambulare in medio umbræ mortis, non timebo mala, quoniam tu tecum es*⁵. Hinc igitur a judice sine verbribus et tormentis dimissus est, martyr sine periculis, et sine vibicibus laureatus, cum hoc unum præstisset, ut ea animo et voluntate perficeret, que ipsum pati Christus minime perinisi.

Hujusmodi itaque certaminibus clarissime persuetus, iam apud omnes clarus erat, beatusque, tum ob liboram veræ doctrinæ promulgationem, tum ob virtutem, totque exantatos labores censehat: illustris etiam et conspicuus ob Ecclesie multitudinem. Quo factum est ut Petrus, magnæ urbis Alexandrinæ episcopus, egregiique illius Athanasii in pastorali munere successor, ad Gregorium Magnum scriperit, Constantinopolitanæ Ecclesiæ imperium ei confirmans. Et quidem recissime et aquissime, eum episcopum esse, qui labores ante impenderat, quam ad dignitatem perveniret, thronumque, non humano favore, sed pro sudorum præmio et mercede acceperat. Quanquam autem rerum ab eo gestarum copia repente in annum subiens orationis seriem perturbat, ac velut in reciproca fluctuum agitatione, sequentium impetus priora obruit: quoniam tamen ad dicendum semel aggressus sum, non prius abscedam quam ad finem pervenero, Gregorii Deum insirmatis meæ opulatorem assumens, vsstramque humanitatem et facilitatem intuens.

Erat in regia civitate Maximus quidam, genere *Ægyptius*, moribus barbarus, novus quispiam Jan-nes⁶, adversus Gregorium, velut adversus Moysem, aciem instruens. Hic, cum cynicam philosophiam amplexus esset, baculoque et coma et pallio gravitatis speciem præ se ferret, haclenusque philosophetur; cæterum ingluvie et cupiditate atque im- pudentia canis potius quam cynicus esset, Anti-sthenis sectatoribus contrarius, talisque, qualem Scriptura Nabal describit⁷: ad sacrum pastorem accedit, atque ab eo filii Christianæ rudimentis imbutus, impietatem dedicens, pars Ecclesiæ efficitur sacro baptismate renatus; sicutaque pictatis specie ita episcopum cepit, ut eadem cum eo domo eademque mensa uiceretur, atque ipsi quidvis esse oenseretur, sincerus minister, doctrinæ sermonum-

A τηλικούτοις χαλεποῖς συνεχόμενος, ἐκεῖνα ἀφέσθει τα καὶ ἐφέγγετο (5) ἔνεκεν τοῦ ὄντος σου, Χριστόν· Ἐάρ καὶ πορευθῶ ἐτ μέσῳ σκάλαις θαράτου, οὐθενὸθήσομαι κακά, δτι σὺ μετ' ἐμοῦ εί. Κάντευθεν γοῦν (6) μαστίγων καὶ αἰχλας χωρὶς ἀπελύετο, μάρτυρις δινει κινδύνων (7), καὶ δίχα μωλώπων στεφανηφόρος, τοσοῦτον μόνον εἰσενεγκών, δον ύπομεναι τῇ προαιρέσει, & μὴ παθεῖν Χριστός συνεχώρησε.

B Τοιούτοις οὖν (8) διαλάμψας ἀγῶσιν, ήδη πᾶσσιν ὑπῆρχε καταφανής· ζηλωτὸς μὲν τῇ παρθησατη τῆς ἀληθείας, ζηλωτὸς δὲ τῇ ἀρετῇ καὶ τοῖς τοσούτοις (9) πόνοις· ἀπόδελπος δὲ τῷ πλήθει τῆς Ἐκκλησίας. Μότε καὶ Πέτρον, ἐπίσκοπον δυτα τῆς Ἀλεξανδρείαν μεγαλούπολεως, Ἀθανασίου τοῦ πάντων τὴν ποιμαντικὴν ἐκδεξάμενον (10), ἐπειτεῖαι Γρηγορίῳ τῷ μεγάλῳ τὴν Κωνσταντίνου πόλεως ἀρχὴν βεβαιοῦντα (11). Καὶ λαν γε ὁρῶς καὶ δικαίως, τοῦτον ἐπίσκοπον (12) εἶναι, τὸν τοὺς πόνους προεισενεγκόντα τοῦ ἀξιώματος, καὶ μισθὸν ἰδρώτων τὸν θρόνον, ἀλλὰ μὴ χάριν ἀνθρωπίνην ἀπενεγκάμενον. Τὸ μὲν οὖν πλήθος τῶν πεπραγμένων αὐτῷ ὁρώσως, ἐπεισὸν μου τῇ διανοίᾳ, συγχει τὴν ἀκολουθίαν, καὶ καθάπερ ἐν κυμάτων ἐπαναπάσει τῶν δευτέρων ἡ φορὰ καλύπτει τὰ φθάσαντα. Ἀλλ' οὖν ἀπακ καταστάς εἰς τὸν λόγον, οὐ προαποστήσομαι τοῦ τέλους, τὸν Γρηγορίου Θεὸν λαμβάνων τῆς ἀσθενείας (13) ἐπίκυρον, καὶ εἰς τὸ σύγγκραμμα ἀσφορῶν τῆς ὑμετέρας ἐπιεικείας.

C Τοιούτοις οὖν τῇ βασιλείᾳ Μάξιμος, τὸ γένος Αἰγύπτιος, τὸν τρόπον βάρβαρος, Ἱανῆς τις νέος, οίον κατὰ τοῦ Μωϋσέως Γρηγορίῳ παρατατόμενος· οὗτος φιλόσοφος ὃν κυνικὸς τῇ βακτηρίᾳ, καὶ τῇ κόμῃ, καὶ τῷ τριβωνι σεμνυνόμενος, καὶ μέχρι τούτου (14) ἔχων τὸ φιλοσοφεῖν· τὴν δὲ γαστριμαργίαν, καὶ τὴν πλεονεξίαν, καὶ τὴν ἀναιδειαν κώνων μᾶλλον ἢ κυνικὸς, καὶ τὸν Ἀντιστένους γκωρίμων ἀντιθετος· καὶ οἴον τὸν Νάβαλ, ἀκούομεν προσελθὼν τῷ ιερῷ ποιμένι, καὶ παρ' αὐτῷ κατηγθεὶς, μεταμόθων τὴν ἀθεταν, μέρος τῆς Ἐκκλησίας καθίσταται, ἀναγεννηθεὶς τῷ βαπτίσματι. Εὐλάβειαν δὲ ὑποχρινόμενος, διμορφίος (15) καὶ διμοτράπεζος τοῦ ἀρχιερέως καθίσταται, πάντα αὐτῷ εἶναι (16) νομιζόμενος, γνήσιος ὑπηρέτης, λόγων ἐπανέτης. εὐνους Χριστιανοῖς (17), οὐ φαυλότατος. Ός δὲ πελραν

⁵ Psal. xxii, 4. ⁶ Exod ii, 11; II Tim. iii, 8. ⁷ I Reg. xxv, 3 σημ.

(5) Cod. P. Colb. 4 et 2, ἀρχιερωούνην αὐτῷ

βεβαιοῦντα, *summum sacerdotium ei confirmans*

(6) Cod. Or. et Colb. 2, Teryapōn, Colb. 1. Τοτ-

γοῦν. Μοξ cod. P. καὶ αἰτιας, *sine culpa*.

(7) Cod. P. ἀνευ μαστίγων.

(8) Colb. 1, τοσούτοις οὖν, *tantis igitur*.

(9) Ita cod. Colb. 1, 2, Or. et Combef. lu edit. τοιού-

τοις.

(10) Sic Colb. 2, et Combef. cum antiquis edit. Cod. Or. εἰσδεξάμενον. In edit. ἐκδεξάμενον, sed perperam; nam Petrum, de quo Gregorius loquitur, certum est post Athanasium Alexandrinam Ecclesiæ rexisse.

(11) Cod. P. Colb. 4 et 2, ἀρχιερωούνην αὐτῷ

βεβαιοῦντα, *summum sacerdotium ei confirmans*

(12) Cod. Or. P. et Colb. 1, τούτον ἐπισκοπεῖν.

(13) Col. Or. τῆς ἀληθείας.

(14) Colb. 1, μέχρι τούτων.

(15) Colb. 2, διμορφίος τε, cod. Or. διμόρφος.

(16) Εἶναι deest in col. Or. et P.

(17) Cod. Or. Χριστιανός, cum qua lectione verendum esset, *sermonum laudator benevolus, Christianus non vulgaris*. Ita et cod. P. οπονει τοιούτης διστολατη, δυν in eo legitur οὐ φαυλότατος Χριστιανός.

τῷ χρόνῳ διδούς, οἵτις ἐνομίσθη τοῦ βήματος, τη-
νικαῦτα τῷ κλήρῳ ἄγκαταλέγεται· καὶ τὸν ἰούδαν
ζηλώσας, ἀπέστασιν ἐννοεῖ κατὰ τοῦ διδασκάλου
ἐπιστρατεύων, συνεργῷ χρώμενός τινι πρεσβυτέρῳ
τῆς Ἐκκλησίας, δεῖ, μηδὲ ἐπιτιμηθεὶς πάποτε, ἀλλὰ
καὶ λίαν ἐν τοῖς τιμίοις ὑπάρχων, τῷ Μάξιμῳ τὸ
δρᾶμα συνεπαιώρει (18). Τὸ δὲ ἦν ἐπίσκοπον κα-
ταστῆσαι τὸν Βυζαντίου τὸν Μάξιμον. Ἐπειὶ δὲ καὶ
χρυσίου ἔδει πρὸς τὰ τοιαῦτα, πόθεν ὁ πόρος, ἀκού-
στε. Πρεσβύτερός τις νησιώτης ἐκ Θάσου, τῷ
Βυζαντίῳ προσορμισθεὶς, ἔκδικες χρήματα, πλάκας
μαρράρου (19) Προκονησίας ἐμπορευόμενος. Τοῦ-
τον ἐλόντες, καὶ ὑποσχέσει (20) δελεάσαντες (εἴ-
πιστον γάρ ἡ κουφότης πρὸς ἀπάτην καθίσταται),
λαμβάνουσι τὸ χρυσὸν τῆς κακουργίας συνέμπορον,
καὶ πέμψαντες εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν, πείθουσι
τὸν Πέτρον ἀποστεῖλαι ἀνδρας χειροτονῆσαι τὸν
Μάξιμον.

Sicile in fraudem impelluntur), aurum sceleris ad miniculum Petrum eo adducunt, ut certos mittat homines ad Maximum creandum episcopum.

Καὶ δὴ θάττον λόγου ταῦτα ἐπράττετο. Παρῆσαν
ἀπ' Αἴγυπτον οἱ τὴν ἐπίσκοπην δώσοντες (21). Οὐτος
ὁ Ηέτρος ἐκεῖνος, ὁ πρὶν μὲν Γρηγόριον ἐνθρονίσας,
νῦν δὲ χειροτονῶν Μάξιμον, καὶ οὔδε τὸ ἐκατοῦ
γράμμα δυσωπηθεὶς, εἰ μή τι τὴν ἀρετὴν τοῦ ἀν-
δρὸς καὶ τὸ κλέος. 'Ως δὲ οὖν ἥκον οἱ παρ' αὐτοῦ
σταλέντες, δρθός ἦν, καὶ αὐτοὶ παρῆσαν εἰσω τῆς
ἐκκλησίας, οὐ τῷ ποιμένι (22) ταῦτα γνωρίσαντες,
οὐ πρεσβυτέρις, οὐ κλήρῳ, οὐ τῶν ἐν τέλει τινὶ,
οὐ λαῷ πιστῷ, ἀλλ' αὐτίκα τῆς χειροτονίας ἔχοντο.
Ἀκοής δὲ γενομένης ἀδρόως, παρῆσαν λεπεῖς, κλῆ-
ρος, λαὸς ἐκκριτος, αἱρετικῶν σμήνος. Πάντες γάρ
ἔχθροι τε διοιώς καὶ φύλοι ὑπὸ μανίᾳ ἀνήθησαν
τὴν ἀταξίαν αὐτῶν καὶ τὴν μοχθηρίαν (23) καταπλα-
γέντες. Κακία γάρ διμαχος καὶ τοὺς ἔχθρους
παλλάκις τοῦ πάσχοντος πρὸς διμυναν διενίστησιν.
'Ως δὲ πάντες ἀνάγκης ἀνήνυτα ἦν αὐτῶν (24) τὰ βου-
λεύματα (ἥ γάρ προπέτεια τὸν δῆμον αὐτοῖς ὑπ-
ετείχισε [25]), τὶ δρῶσιν; Ἐξελθόντες τῆς ἐκκλη-
σίας, εἰς οἶκον ἀφικοῦνται χοραύλου (26) τινὸς,
κάκει χειροτονοῦσι τὸν Μάξιμον, συνεργοὺς ἔχοντάς
τινας τοῦ λαοῦ καὶ συλλήπτρας, ἐπ' αἰτίαις ἀτα-
ξίας τῆς Ἐκκλησίας ἐκβεβλημένους. Χάριουσι γάρ
οἱ τοιοῦτοι ταῖς αἰφνιδίοις μεταβολαῖς, πρὸς μὲν τὰ
καθεστηκάτα τῶν πραγμάτων ἀπεγθανόμενοι, ἀεὶ δὲ
καινοτομίας ἐρῶντες. Ή δὲ οὖν πόλις θυμῷ ζέουσα,
τὶ διὰ τις λέγοι, ὅποστης λοιδορίας τοῦ Μάξιμου κατ-
έχειν (27), μεμφόμενοι καὶ αὐτῷ Γρηγορίῳ, δό-
σης εἴνοις (28) τὸν Μάξιμον καὶ περῆρησας

(18) Cod. Or. συνεσκεψέται, cod. P. συνεσκευάσται, machinabatur. Μοξ ἴδειν codd. καταστῆναι.

(19) Cod. Or. μαρμάρων · Colb. 1, μαρμάρου Προ-
κονησίας. Antiqui edii. legendum putant Προκον-
ηνησίας εἰς αιντ: Insula hæc Propontidis, unde
Cyzicum marmor, Ptolemaeo est Προκόνησος.
Προκόνησος; Leuvenclaius idcirco verit tamen
Præconesii marmoris; at Straboni est Προκόνησος,
lib. xiii, et Plinio, Proconnesus, lib. v, c. 32.

(20) Cod. Or. ὑποσχέσει.

(21) Cod. Or. ἀπεδωσόντες.

(22) Cod. P. οὕτω ποιμένι.

A que laudator, nec vulgari benevolentia erga Christianos affectus. Ut autem progressu temporis, experimentum sui præbens, dignus jam judicatus est qui in ecclesiasticum ordinem cooptaretur, tum vero in clerum ascribitur, ac Judam simulatus, a præceptore suo perfide deficere, atque adversus eum expeditionem suscipere, in animum inducit; cuiusdam Ecclesiæ presbyteri opera usus, qui cum, non modo nunquam a Gregorio objurgatus duriusve appellatus, sed et inter singulares amicos habitus fuisset, fabulam hanc cum Maximo cudebat, hoc videlicet agens, ut Maximus Byzantii episcopus constitueretur. Ac quoniam ad ejusmodi res auro opus erat, unde id suppeditatum fuerit, audite. Presbyter quidam insulanus Thasso Byzantium appulus, pecunias serebat, ut marmoreas tabulas Proconesias emeret. Hoc arrepto, ac pollicitationum illecebris delinito (leves enī homines nimia credulitate sceleris in fraudem impelluntur), aurum sceleris adminiculum accipiunt, atque Alexandriam mittentes, Petrūm eo adducunt, ut certos mittat homines ad Maximum creandum episcopum.

B Et quidem haec dicto citius gerebantur. Aderant ab Aegypto, qui episcopatum Maximo darent. Talis Petrus ille erat, qui, cum prius Gregorium in throno collocasset, postea Maximum episcopum institueret, ne litteras quidem eas, quas ad Gregorium scripserat, veritus; nedum ipsius virtutem, nominisque splendorem. Postquam igitur advenere qui ab eo missi fuerant, sub exortum diei ecclesiām ingrediuntur; reque nec pastori, nec presbyteri, nec clero, nec cuiquam ex magistratibus, nec deinde pīse plebe patescant, statim in ordinationem incunibunt. Verum hujus rei fama per urbem sparsa, repente adsuere sacerdotes, clerūs, plebs selecta et orthodoxa, hereticorum etiam examen. Omnes enim, amici juxta et inimici, præ animi furore exarserant, temeritate eorum perversitateque obstupescant. Perdita enim et profligata nequitia hostes etiam persæpe ejus, qui injuria afficitur, ad ultionem excitat. Ut autem consilia sua infecta relinquere coacti sunt (petulantia enim sua populi favorem sibi præcluserant), quid faciunt? Ecclesia egressi, in choraulæ cuiusdam domum se conseruant, illaque Maximum episcopum ordinant, plebeii ordinis quosdain, qui ob perturbatum ordinem ab Ecclesia proscripti fuerant, socios habentes, facinorisque participes. Hujus enim generis homines repentinis mutationibus delectantur, tranquillum compositumque rerum statum ægre serentes, perpetuoque novarum rerum studio flagrantibus.

(23) Αὐτῶν καὶ τὴν μοχθηρίαν textui reddidimus ex consensu liri veterum edit. tum omnium manus.

(24) Cod. Or. et Colb. 2, αὐτῷ.

(25) Colb. 2, ἐπετείχισε.

(26) Cod. P. in not. marg. καθαρισταῖ, ἢ πραγμάτου, ἢ τῶν ἀλλων σκῶς τὴν ἀοδήγη.

(27) Sic volunt antiqui edit. et codd. P. Colb. 1 et 2, sic etiam legit Billius. In edit. κατεῖστον.

(28) Ila codd. P. Colb. 1, 2, et Combeb. necnon antiqui edit. In edit. διτάσας ἐννοιας.

Urbs porro ira extuans, dici non potest quot con-victorum plastra in Maximum effuderit, ipsi quo-que Gregorio succensens, qui tanta benevolentia et familiaritate nefarium hominem complexus suis-sel. Itaque jam eo res ipsi reciderat, ut et ipse sui

purgandi laborem subire cogeretur. Ac proinde, ut exulceratos plebis animos orationis medicamento leniret, ita eos affatus est :

« Nolite, o viri, mihi patri vestro succensere. Si enim ego, quod me benignum illi ac liberalem præbuerim, culpæ obnoxius sum, quia malitiam non præscivi : quid tandem ille fuerit, qui benignitate mea et beneficio usus, hanc mihi gratiam rependit, ut vita meæ insidias strueret? Neque enim fraudeum non prævidisse, criminis dari debet : hoc enim solius Dei est. Ac præterea legis præscripto viscera omnibus aperire jubemur, paternoque affectu et benevolentia eos, qui sile prædicti sunt, amplecti ac tueri. Eum enim, qui venit ad me, ait Christus, non ejiciam foras^a. Magnum quiddam mihi erat, Maximus a Græcorum superstitione ad baptismum accedens, et Trinitatem Herculis loco adorans. Amplum ac præclarum videbatur, homo virtuti studens, etiamsi in postremis rebus prioris vita hypocrisim luculenter ostendit. Sed nostrum non est hæc explorare. Non enim in hominum cogitationes penetramus, nec futuros eventus perspectos habemus, nisi sapientissimo Dei consilio atque

munere id nobis tribuatur. Nos enim videmus in faciem : Deus autem cor ipsum intuetur^b, quemadmodum audistis. » Hac oratione multitudinis iracundia sedata atque repressa est, majorique benevolentia pontifici adjuncta.

Item vero imperatore Theodosio, qui genus ex Hispania ducebatur, in Macedoniam cum exercitu profecto, bellumque cum Occidentalibus quibusdam barbaris gerente, Maximus, Ægyptiorum præsulum, a quibus episcopus designatus fuerat, agmen accipiens, ac Thessalonicam profectus Imperatorem adit, atque augustæ urbis episcopatum ab eo petiit. Quoniام enim in legibus sanctionibusque ecclesiasticis nihil habebat quo niteretur, imperatorio edicto sacerdotium vindicare cogitabat, ut qui non sacerdotem, sed tyrannum agere in animum induisset. Verum illinc ejiciuntur, imperatore eos ira minisque vehementibus insectante. Quid igitur Maximus (vix enim frangit et expugnari potest ambitione)? Alexandriam navi petit, cumque iisdem technis quosdam Petri familiarium auro pellexisset, ipsum quoque pari improbitate aggreditur. « Aut enim mibi, inquit, augustæ civitatis episcopatum assere, aut a tuo non abstinebo. » Et quidem in apertum malum audax hominis facinus desiisset,

A ἡξου; Περιέστη γοῦν αὐτῷ κάνταῦθα, εἰς ἀπολογίας (29) ἀγώνα τὸ δρᾶμα. Ταγαροῦν τοῦ δῆμου τὸ φλεγμαῖνον τῇ φαρμακείᾳ τῶν λόγων (30) καταπραῦνων, φησὶ πρὸς αὐτούς.

purgandi laborem subire cogeretur. Ac proinde, ut exulceratos plebis animos orationis medicamento leniret, ita eos affatus est :

« Μή μοι, ὁ ἀνδρες, τῷ πατρὶ χαλεπαίνητε. Εἴ γάρ ἔγω, χρηστὸς ἔκεινῳ φανεῖς, αἰτίας ἐνοχος, μὴ προγονὸς τὴν κακίαν, τί ποτ' ἀν εἴη δὲ τῆς χρηστητος ἀπολαύσας, καὶ ἐπιβουλαῖς ἀμειψάμενος; Οὐ γάρ τὸ μὴ προδέσθαι τὴν κακίαν ὑπεύθυνον· τοῦτο γάρ μόνον Θεοῦ. Πρὸς δὲ καὶ νόμος ἡμῖν ἐστιν ἀπασιν ἀνοίγειν τὰ σπλάγχνα, καὶ στοργῇ πατρικῇ τῶν πιστευόντων ἀντιλαμβάνεσθαι. Τὸν γάρ ἔρχομεν πρὸς μὲν Χριστός φησιν, οὐ μὴ ἐκδάλωξεν. Μέγα μοι δὴ ἔλεος Ἐλλήνων Μάξιμος βαπτιζόμενος, καὶ Τριάδα λατρεύων ἀνθ' Ἡρακλέους. Μέγα μοι δὴ ἀνὴρ μεταποιούμενος ἀρετῆς, εἰ καὶ ἐν τοῖς τελευταῖς ἔδειξε τὴν ἐν τοῖς πρώτοις ὑπόκρισιν. Ἀλλ' οὐκ ἡμῶν δοκιμάζειν ταῦτα. Οὐ γάρ ἐνθυμήμασιν ἐμβατεύομεν, οὐδὲ τὸ μέλλον Ισμεν πλὴν ἐπιφροσύνης (31) Θεοῦ τοῦτο χαρίσαιτο. Ήμεῖς μάτιον δρῶμεν εἰς πρόσωπον· Θεός δὲ δρᾶς εἰς καρδιαν, διπερ τὴν πόρειαν. » Τούτοις ταγαροῦν κατεστάλη τὸ πλήθος, καὶ τῇ εὐνοίᾳ μᾶλλον τῷ ἀρχιερεῖ προσετέθησαν.

B Τοῦ δὲ βασιλέως Θεοδοσίου, δὲ ὑπῆρχεν εκ τῆς Ἰστανίας τὸ γένος, ἐν τῇ Μακεδονίᾳ στρατοπεδεύσαντος, καὶ τοις τῶν ἐσπερίων πολεμοῦντος βαρβάρων, λεσβὸν Μάξιμος τὸ στήριος τῶν Αιγαίων ἐπιτάχπων, τῶν προχειρισαμένων αὐτὸν εἰς Ιερά, ἐλθὼν εἰς Θεσσαλονίκην, τῷ αὐτοκράτορι πρόστειν, αἵτινας τῆς βασιλίδος τὴν ἐπισκοπήν. Έκ γάρ θεσμῶν ἐκκλησιαστικῶν τὸ Ισχύειν οὐκ ἔχων, προστάγματι βασιλικῷ Ιερατεύειν διενοήθη, ὥστερον οὐχ Ιερατεύειν, διλλὰ τυραννεῖν ἡρημένος (32). Ἀπελαύνονται δὲ ἔκειθεν, τοῦ βασιλέως αὐτοὺς δρῆγῇ τε καὶ ἀπειλαῖς σφοδραῖς ἐκδιώκαντος. Τί οὖν ὁ Μάξιμος (δύσμαχον γάρ ἡ φιλαρχία); Ἐπὶ τὴν Ἀλεξανδρειαν ἐπλει, καὶ τοῖς αὐτοῖς ἐγχειρίμασι τινας τῶν οἰκείων τοῦ Πέτρου ὑποκλέψας χρυσίῳ, κάκεινῳ δὲ τῆς Ιστησιούρας προσφέρεται. « Ή γάρ μοι, φησὶ, τῆς βασιλίδος τὴν ἐπισκοπὴν περιποίησαι, η τῆς σῆς οὐκ ἀφέξομαι. » Καὶ δὴ ἐν εἰς προύπτουν κακὸν ἐτέλευτησεν τὸ τόλμα, εἰ μὴ δὲ τῆς Ἀλεξανδρείας ὑπαρχος δέει στάσεως καὶ φόνων (33) τὸν

^a Joan. vi, 37. ^b I Reg. xvi, 7.

(29) Codd. P. et Colb. 1, εἰς ἀπολογίαν καὶ ἄγων, ita antiqui edit... Vertit Billius: *ut facti sui purgationem quaerendam haberent.*

(30) Cod. Or. τοῦ λόγου.

(31) Sic legunt antiqui edit. et cod. Colb. 2. Alii alio modo, Combef. ἐπενφροσύνη, cod. Or. ἐπεφροσύνη. Colb. 1, πλὴν εἰ μοι Θεοῦ σωφροσύνη τούτῳ.

Cod. P. πλὴν Θεοῦ ἐπεφροσύνη. Billius vertit: *Nisi Dei prudenter et beneficio hoc nobis concessum fuerit. In edit. ἐπὶ σωφροσύνῃ.*

(32) Ila cod. omnes nec non edit. ant. olim προρημένος. Cod. P. οἰδέμενος.

(33) Cod. Or. δέει στάσεως καὶ φόνων.

Μάζιμον τῆς πόλεως ἤλασεν. Ὁ μὲν οὖν (34) ἀξια A nisi Alexandriæ præfectus seditionis et cædium metu Maximum urbe exturbasset. Atque ille quidem præmia temeritate digna tulit.

Γρηγόριος δε, τῷ πλήθει τῶν πόνων πιεσθεὶς (35), καὶ ἀπειρηκώς πρὸς τὰς ποικίλας φροντίδας, οὐκαδέ λετο, τὰ ἔκτηρια τῷ λαῷ προσφεγξάμενος, νουθετήσας αὐτοὺς τηρεῖν τὴν πίστιν, ἦν παρειλήφασιν, ἐργάσεσθαι τὴν ἀρετὴν, ἦν αὐτοῖς (36) ἔργῳ τε καὶ λόγῳ ὑπέδειξεν. Ἐπειδὴ τούτων ἤκουσαν κλῆρός τε καὶ λαός, μία βοὴ (37) παρὰ πάντων ἡρθη, τὴν ἐκδημίαν τοῦ ποιμένος ὀδυρομένων· ἦν τε ίδειν ἐλεεινὸν θέαμα, ἀνδρας, γυναικας, (38) νέους, γέροντας, ἐλλογίμονας καὶ ἀμαθεῖς, ἀρχοντας, ἰδιώτας, ἀπαντας οἰμωγῇ συμφώνῳ κατεχομένους, καὶ τὴν δραφανίαν οὐ φέροντας· ὥστε τινὰ, τὴν φωνὴν ἄραντα, τολμῆται εἰπεῖν· «Ω Πάτερ, συνεκβάλλεις σε αυτῷ (39) τὴν Τριάδα.» Ταῦτης ἀκούσας τῆς φωνῆς ὁ γεννάδας, ἐλώφησε τῆς ὀρμῆς, καὶ ὑπέσχετο συμπαρχόμενον αὐτοῖς, μέχρις ἂν ἐπισκόπων παρουσίᾳ (καὶ τάρ ἦν ἐλπίζομένη) προβάλληται (40) τινα τῆς ἐπισκοπῆς ἀξιον, δει τὸν φροντίδων ἐλευθερώσει, ἐπιτρέψει τε δῆμα τὴν ἔξοδον. Οὖτως οὖν διελύθησαν τῇ ὑποσχέσει θαρρήσαντες, ὅρκῳ μὲν οὐ (41) βεβαιωθέντες, τῷ δὲ παγίῳ τοῦ τρόπου καταπιστεύσαντες.

Τῶν οὖν δεινῶν εἰξάντων, καὶ σχολῆς ἐνδοθείσης τοῖς πράγμασιν, αὕθις ἀνέλαμπε τῆς Τριάδος τὸ δόγμα, διδασκαλίῃ καὶ πόνοις τοῦ μακαρίου πλατυνομένης εἰς πάντας τῆς πίστεως, ἦν ἐγεώργεις κάλλιστά τε καὶ τῆς Νῦν γεωργίας τιμιωτέραν. Γεπονῶν γάρ τῆς Ἑκκλησίας τὴν ἀρουραν, τὰς μὲν (42) ψυχὰς οἴον τροτρία τῶν ἀκανθῶν ἀπαλλάττων τῆς ἀσεβείας, τὰς δὲ ὀμάλιες, προφητειῶν εἰπεῖν. Ἀλλαὶς έστειρε τὸν θεῖον λόγον· αἱ δὲ ἀρτίως ἐφύοντο τε καὶ ἐρήξουντο· αἱ δὲ ἡδη ἐπασάζοντε καὶ οἴον γόνατις διεζώννυντο· ἀλλαι πρὸς στάχυν ἀπετυπούντο· ἔτεραι δὲ ἐπεπαίνοντο, καὶ πρὸς ἀμητὸν ἵσσαν ἐτοιμάτεραι· τὰς δὲ ἄλλως εἶχε, τὰς δὲ θημῶν τις· ἀλλαι τῇ λικμήσει τὸ ἀχυρώδες καὶ ἀλογίας ἀξιον τῶν δογμάτων ἀπέβαλλον (43), Χριστῷ καθαιρόμεναι· ἔτεραι δὲ ἱσσαν ἔνδον τῶν ἀποθηκῶν ἀξια· αἱ δὲ ἀρτος ἡδη κατειργασμένος. Τοῦτο γάρ πέρας τῆς γεωργίας, σκοπὸν ἐχούσης τῆς τροφῆς (44) τὴν μετάληψιν, καὶ διὰ τοῦτο πονούσης τε καὶ τὸν ἀμητὸν εὐθύμως κομιζομένης.

‘Ἀλλ’ ὁ μὲν ιδρώς τῷ ἀνθρώπῳ (45) τοῦ Θεοῦ

¹⁰ Gen. ix, 20. ¹¹ Isa. xl, 4.

(31) Colb. 1. Ὁ μὲν οὖν οὗτος, εοι. Or. Ὁ μὲν οὖν οὗτος.

(32) Ita Montac. et Combeb. in edit. πιεσθεὶς.

(33) Cod. Or. ἦν αὐτός.

(34) Cod. Or. μία φωνή.

(35) Hæc volunt edit. antiqui, hæc cod. omnes, hæc etiam ipse Billius; licet in edit. verba ἀνδρας, γυναικας deessent.

(36) Ita Montac. et alii, nec non cod. Colb. 1 et 2. In edit. ξανθῷ.

(37) Montac. et alii volunt προβαλλομένη, et huic lectioni consentiunt omnes cod. manuscripti; at

Gregorius autem laborum multitudine oppressus, variisque curis confectus ac debilitatus, in patriam redditum parabat, plebem extremum allocutus, atque horitalus ut fidem, quam acceperant, conservarent, et ut virtutem, quam ipsis opere pariter ac sermone ostenderat, colerent. Quæ cum et clerus et populus audiissent, unus omnium clamor sublatus est pastoris discessum lugentium: ac triste spectaculum cernere erat, viros et mulieres, juvenes et senes, eruditos et indoctos, principes et privatos, omnes concordi detentos sletu nec orbitatem ferentes, adeo ut quispiam sublata voce dieere non dubitaret: «O Pater, Trinitatem tecum ejicis.» Qua voce audita vir egregius discedendi cupiditatem repressit, tantisperque se ερπεδος eos mansurum recepit, quoad episcopi, quorum adventus in spe et expectatione erat, aliquem episcopatu dignum elegissent, sibique curis liberato facultatem abeundi fecissent. Atque ita dimissi sunt, nihil omnino dubiantes, quin ille pro sua gravitate, morumque constantia, promissi sui fidei, licet nullo jure iurando firmataim, expleret.

Depulsis itaque periculis, et quiete rebus restituta, Trinitatis dogma rursus esulgebat, ac beati viri doctrina et laboribus fides ad omnes porrigebatur: quam pulcherrime excolebat, præstantiusque, quam ut agricultura Noe ¹⁰ cum ea comparari possit. Ecclesiæ enim arvum excolens, animas quasdam velut aratro proscindebat, impietatis spinis eas liberans, alias, ut prophetæ verbo utar, complanabat ¹¹, aliis divinum verbum inserebat, aliæ recens enascebantur, radicesque agebant, aliæ jam herbescebant, ac velut geniculis præcingebantur, aliæ ad culmum informabantur, aliæ maturarescebant, atque ad messem paratiores erant, aliæ in area erant, aliæ in acervo quodam, aliæ, quæ Christo purgarentur, viles et contumendas dogmatum paleas per ventilationem executiebant, aliæ jam domi horreis dignæ erant, aliæ denique panis jam consecutus erant. Illic enim agriculturæ finis est, quippe quæ cibi sumptionem pro scopo habeat, ob idque labores suscipiat, messemque alaci animo congerat.

D Ac labor quidem hominis Dei tantus erat, tan-

Colb. 1 sic habet: προβαλλομένη τινὰ τῆς ἐπισκοπῆς ἀξιον, αὐτὸν φροντίδων ἐλευθερώσῃ, ἐπιτρέψῃ τε. Mux. cod. P. pro ἔξοδον habet εἰς οδὸν.

(41) Cod. P. Ὁρκῳ μὲν οὖν.

(42) Colb. 1, τὰς μὲν τῶν ψυχῶν.

(43) Ita Colb. 2 et cod. Or. In edit. ἀπέβαλον.

(44) Cod. Or. τῆς τροφῆς.

(45) Sic legendum proponit Montac. licet repugnent cod. manuscripti præter cod. P.: hanc tamen lectionem secutus est Billius. In edit. τῶν ἀνθρώπων.

Tæque multitudinis salutem sibi proponebat : cæterum fructus nequaquam labori respondebat. Non enim instar agricultoræ fructus percipiebat, sed gratitudo benignus erat. labores quidem serens, verum sine sumptu Evangelium sibi constituens⁴⁶. Ex quo hoc assequebatur, ut ardentius amaretur, atque ex ardenter amore libentius audiretur, pluresque ad Deum adduceret, non ex ira percutiens, sed lenitate ignorantiam et rusticitatem ebellens, animabusque bonam ex sermone et doctrina habitudinem afferens. Alii enim orationis lenocinio capiebantur ; alii accuratam et exactam dogmatum tractationem amplectebantur; alii, viri laboribus ac tolerantia cedebant ; alii mansuetudinem venerationi habebant ; alii ob simplicem et inexquisitam philosophicamque vitæ rationem arctius ipsi conjungebantur ; alii, quod ipsum accivissent, velut prædam tenentes, confovebant, suum in eo calculum tuentes ac sententiam. In hoc porro clarius lucebat ipsius solertia animique perspicacia, quod non omnibus omnia committiebat, verum uniuscujusque vires, non secus ac præstuntissimus medicus ægrotantium habitudinem, explorabat, congruentem cuiusque morbo medicinam distribuens, eamque rationem tenens, ut nec profanis aut infirmis auribus perfectissima mysteria concrederet, nec perfectis quidquam occultum haberet, quasi ipsorum utilitati invidens. Alios publice arguebat, quos nimis probro ad pœnitentiam cogi opus erat : aliis rursus privatim errata communisrabat. Alios objurgabat, cum id e re ipsorum esse arbitrabatur : alias contra, quos officio fungi videbat, paternæ consultaque laudabat. Nec enim hoc agebat, ut eos adulacione permulceret, sed ut viam virtuti strueret, et ad majora recte factorum approbatione proveheret. Hoc quippe nomine rhetorica a philosophia differt. Illa enim sordida et cauponaria assentatione ac laudum voluptatem ad virtutem auditores trahit.

Dogmatum porro sublimitate ac theologia usque adeo excellebat, ut quamvis permulti viri doctrinæ laude celebres variis sæculis theologicæ rei operam dederint, hic tamen solus post Joannem evangeliastam Theologi nomine insignitus sit, atque hoc cognomentum velut proprium et peculiare sit consecutus. Et quemadmodum omnem aliam virtutem ac laudem animi sinu complexus erat, ita nec in futurum vaticinandi ei gratia deerat. Nec vero du-

⁴⁶ I Cor. ix, 18.

(46) Sic legit Billius, sic volunt antiqui edit. et codil. manusc. P. Colb. 1, et Or. Colb. 2, εις τοσούτων σωτηρίας. In edit. εις τοσούτων σωτηρίας.

(47) Καὶ κατέχοντες, εἰτ. Clarior nobis videatur Combelssij interpretatio, quam sequimur; vertit Billius, velut prædam suam conservatis manibus retinebat, coquæ tuendo judicium suum srovebant.

(48) Cod. P. μετάνοιαν.

(49) Hileost in cod. Or.

(50) Ως deest in cod. Or.; sed Montac., Combel. e. Colb. 2, ως καὶ ποικιλὴ ἐφ' ἑαυτὴν. Cod. P. Η

A τοσούτος, καὶ εἰς τοσούτων σωτηρίας (46) ἐσπουδασμένος· ἡ δὲ ἀπόδαυσις οὐδὲ δόμισα. Οὐ γάρ ὁ γεωργὸς μετεῖχε τῶν γεννημάτων, ἀλλὰ προῖκα χρηστὸς ἦν, τοὺς μὲν πόνους καταβαλλόμενος, ἀδάπανον δὲ τὸ Εὐαγγέλιον ἔσωτῷ τιθείς. Όθεν συνέδαινεν αὐτῷ πλέον στέργεσθαι, πλέον δὲ στεργομένῳ μᾶλλον ἀκούεσθαι, καὶ τῷ Θεῷ προσάγει τιλείονας, οὐ θυμῷ πλήσσοντα, ἀλλ' ἐπιεικέζ τὴν ἀμάθειαν ἐκμοχλεύοντι, καὶ εὐεξίᾳ ταῖς ψυχαῖς ἐμποιοῦντι διὰ τοῦ λόγου. Οἱ μὲν γάρ τῇ γλυκύτητι τοῦ λόγου ἤλισκοντο, οἱ δὲ ἡσπάζοντο τῶν δογμάτων τὸ ἀκριβές· ἀλλοὶ τοῖς πόνοῖς τοῦ ἀνδρὸς καὶ τῇ καρτερίᾳ ὑπέκυπτον· ἔτεροι δὲ τὸ πρᾶόν αὐτοῦ δι' αἰδοῦς εἶχον· τοὺς δὲ τὰ ἀνεπιτῆδευτον τοῦ ἀνδρὸς καὶ φιλότοφον συνῆππε πλέον· οἱ δὲ, ως καλέσαντες, καὶ κατέχοντες (47) τὸ θήραμα ἔθαλπον, τὴν ἔσωτῷ περιέποντες ψῆφον. Καὶ τὸ δὴ μεῖζον αὐτοῦ τῆς ἀγχινοίας, οὐ πᾶσιν ἄπαντα κατεπίστευεν· ἀλλὰ τῆς δυνάμεως ἐκάστου κατεστοχάζετο, ὃς τις ἀριστος ἱερὸς τῆς τῶν καμνώντων ἔξεως, κατάλληλον τὴν φαρμακείαν διενέμων ἐκάστῳ, καὶ μήτε βεβήλως ἢ ἀσθενεῖσιν ἀκοαῖς καταπιστεύων τοῦ μυστηρίου τὰ τέλεια, μήτε τῶν τελείων ἀνδρῶν ἀποκρύπτων τι, οἷον βασκαίνων αὐτοῖς τῆς ὥφελείας, τοὺς μὲν ἅλεγχε δημοσίᾳ, δσους αἰσχύνῃ πρὸς μετάμελον (48) ἥγε· τοῖς δὲ ἰδίᾳ τὰ πταίσματα ἀνεφάνει· τοῖς δὲ ἐπετίμα, οἷς τοῦτο λυσιτελές είναι φέτο· τοὺς δὲ, κατορθοῦντας ἐπήνει πατρικῶς τε καὶ κηρεμονικῶς. Οὐ γάρ πρὸς θιωπεῖαν ἐσκόπει, ἀλλ' ὧδοισει τῇ ἀρετῇ διὰ τῆς ἀποδοχῆς διῶν εἰς προκοπήν. Ταῦτη γάρ ἡ (49) ῥήτορικὴ διαφέρει φιλοσοφίας. Ἡ μὲν γάρ κολακείᾳ ὡς (50) καπηλικῇ ἐφ' ἑαυτὴν τοῖς ἐγκωμίοις κλέπτει τῶν πέλας τὴν ενοίαν· ἡ δὲ, τὴν ὥφελειαν τῶν ἀνθρώπων περισκοπεῖα, οἷον μελιτει τοῖς ἐπαίνοις τῶν λόγων (51). καταγλυκαίνουσα, τῇ ἡδονῇ τῶν ἐπαίνων πρὸς ἀρέτην ἔλκει τοὺς ἐντυγχάνοντας.

C laudatione ad hominum benevolentiam irrepe laudibus quæsi melle sermonem edulcat, ac per

D ταῦτην ἀποκληρωθῆναι προστηρίσαν. "Ἄπαν (54) τε καλὸν ἐν τῇ ἑαυτοῦ καρδίᾳ συνειληφώς, οὐδὲ τοῦ (55) προφητεύειν ἀπελιμπάνετο. Καὶ τὸν λόγον, εὗ οἴδα, πιστοῦσθε, δσος τοῦ ἀνδρὸς τῆς σοφίας κατατρυφάτε.

μὲν γάρ κολακία καπηλική.

(51) Antiqui edit. volunt τὸν λόγον, et sic reddidi Billius.

(52) Cod. Colb. 2, et Or. κατὰ πολλοὺς τοὺς χρόνους (53) Iu Montac. et alii edit. Sie legit Billius ei volunt codd. P. Colb. 1, 2, et Or. Iu edit. ἀναφα νγατ.

(54) Combes. Ἐπάν τε καλὸν · Colb. 2, "Ἄπαν δι καλὸν · mox cod. Or. ἐν τῇ αὐτοῦ.

(55) Οὐδὲ τοῦ προφητεύειν, εἰτ. Verit. Billius, Ιωαννα τυροφεια αὐδεῖν grata deseretatur.

Καλὸν δὲ τοῖς αὐτοῦ ἥρησις καὶ τὴν συγγραφὴν (56) τῶν αὐτῷ πεπραγμένων τῆνδε κατακομείσθαι. Τέχει δὲ ἡ λέξις οὐτῶς ἐκ τοῦ λόγου τοῦ εἰς τὴν παρουσίαν τῶν ἔκατὸν πεντήκοντα (57) ἐπισκόπων· «Τοιοῦτο ποτε τοῦτο τὸ ποίμνιον, καὶ τοιοῦτο νῦν, οὐτῶς εὔεκτον τε καὶ πλατυνόμενον· εἰ δὲ μήπω τελέως, ἀλλ' εἰς τοῦτο γε ταῖς (58) κατὰ μέρος δύενον προσθήκαις· προρητεύω δὲ, διτὶ καὶ δύενον. Τάδε μοι προλέγει τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον, εἴ τι προφητικὸς ἔγων, καὶ βλέπων τὰ ἔμπροσθεν. » Οὐχ εἰς μακρὸν δὲ καὶ τὸ προφητευόμενον ἐπληροῦτο, μηκροῦ θαλάσσης φάμμον (59) τῷ πλήθει τῆς Ἐκκλησίας μιμησαμένης καὶ τὸ παράδοξον τῆς προφητίας τὸ θαύμα τῆς ἔκβασεως ἐπιστούτο.

Ια: πατρὶς multitudinem propemodum æquante; eventus miraculum comprobabat.

'Ἐπειδὲ, βασιλέως εὐσεβοῦς ἀνακηρυχθέντος τοῦ ἡδη εἰρημένου Θεοδοσίου, φῶς ἐλεύθερον τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐπέλαμψε, τί δεῖ λέγειν, δισας πανηγύρεις λόγοις ἐφαλδύνεν, δσων (60) δρθοδόξων θυμὸν κατεπάρανεν, ἀντιμετρῆσαι τοῖς αἱρετικοῖς τὴν ποτε κακίαν ἀμελλαμένων, καὶ τοὺς ἐν καιρῷ δυνατεστέλλας διώξαντάς τε καὶ αἰκισαμένους ἐν καιρῷ μεταβολῆς τοῖς ἴσοις ἀντιλυπῆσαι; Τί οὖν δι μακάριος ἐλέγειν; « Οὐ ταῦτα, ὡς ποίμνιον ἔμπον, Χριστὸς ἀπαίτει· οὐδὲ οὐτῶς ἡμᾶς διδάσκει τὸ Εὐαγγέλιον. Καὶ ρήσεις ἐπιστρέψαι πεπλανημένους. Γνώτωσαν διδαχθέντες τὰ ἀμαρτήματα· προσπεσάτωσαν τῷ Κυρίῳ· ἔξαγγειλάτωσαν τὴν ἀσθετιαν, καὶ τῇ ποίμνῃ μιχθήτωσαν. Τοῦτο ἐμοὶ ἐκδικησις, σωθῆναι τοὺς ἀδικήσαντας (61), καὶ δομολογῆσαι καλὰ εἶναι & πρώτην ἐδίκων. Μακροθυμήσατε, τέκνα. Ἀνήρ μακρόθυμος· πολὺς ἐν φρονήσει. Καλῶς· ποιήσατε τεῖς μισθῶσιν ὑμᾶς, καὶ ἀφετε αὐτοῖς τελέως τὰ παραπτώματα. Εἰ δὲ λαν δι θυμὸς περιέτ (62), καὶ δυσκάθετος ἡ δργή, γενέσθω παρ' ὑμῶν καὶ τὸ δεύτερον (63). Ἐάσατε τεῦτα Χριστῷ, καὶ τῷ ἐκεῖτος δικαιοτηρίῳ παραπέμψατε. Ἐμοὶ γάρ ἐκδίκησις, ἔγων ἀνταποδώσω (64), λέγει Κύριος. » Τοιούτοις δή λόγοις ἄγειν πείθει τὴν ἡσυχίαν (65).

ad futurum tribunal transmittite. Miliū enim vindictam, ego retribuam, dicit Dominus ¹⁰. » Quibus verbis iras sedare persuasit.

Τοῦ δὲ πολέμου λαφῆσαντος, δε πρὸς τοὺς ἐσπερίους βαρδάρους συνέστη, καὶ κατὰ νοῦν ἐκβεηχό τος τῷ αὐτοκράτορι, δίκην τα αὐτοὺς εἰσπραξαμένων τοῦ θράσους ἀξίαν, αἰχμαλώτους τε λαβόντι καὶ φρουρούς τάξαντι τοῖς ἡττημένοις, συνέδη παρεῖναι τῇ βασιλίδι, τοῖς θράσουσις ἐπηρμένῳ καὶ γαυρουμένῳ.

¹⁰ Prov. xiv, 29. ¹¹ Matth. v, 44. ¹² Deut. xxxii,

(56) Ita corrigendum volunt Montac. et alii; sic habet Colb. 4. In edit. τῇ συγγραφῇ.

(57) Ἐκατὸν πεντήκοντα δευτερινον in cod. P. Or. et in Colb. 4.

(58) Ταῖς deest in cod. Or.

(59) Cod. P. φάμμῳ· mox idem cod. μιμησάμων.

(60) Codd. P. Or. Colb. 4 et 2, δσων.

(61) Hanc lectionem ex variis codd. proponunt Montac. et alii edit.; hanc in versione admisit Billius, et exhibent nobis codd. Or. et P. In edit. ἐκδικησαντας.

Abito quin apud vos, qui ipsius sapientia majorum in modum oblectamini, sidem haec oratio inveniat. Sed tamen operæ prelum fuerit hanc de rebus ab eo gestis historiam ipsius net verbis ornari. Sic autem ad verbum habetur in ea oratione, quam habuit in præsentia centum quinquaginta episcoporum: «Talis ante hic nos noster erat, talisque in præsentia, tamque succulentus, lateque porrectus, ac si nondum perfectionem assecutus, ad eam tamen quotidianis incrementis progrediens, atque etiam, ut auguror, progressurus. Ille mihi vaticinatur Spiritus sanctus, si quid vaticinandi arte valeo, futuraque prospicio. » Nec vero longo post tempore, quod prædixerat explebatur, Ecclesia nimis rem are prophetiamque ab hominum opinione remotam,

Cum autem pio Theodosio, cuius jam a nobis mentio facta est, imperatore creto, liberum Ecclesiæ lumien affulsisset, quid commemorem quot publicos conventus orationibus suis exhilararit, quot orthodoxorum iracundiam mitigarit, qui hereticis eam, qua quondam usi erant, perversitatem injuriamque rependere, atque eos, a quibus, cum rerum potirentur, afflicti et excruciali fuerant, conversis jam temporis vicibus, iisdem molestiis afflictere contendebant? Qua igitur oratione vir beatus uteratur? « Non haec, o grex, Christus postulat: non ita nos Evangelium docet. Hoc tempore aberantes in viam reducere convenit. Curaudum ut peccata sua intelligent, Domini pedibus advolvantur, impietatem emuntur, gregique admisceantur.

C) Illo ego pro ultione habeo, ut ii, a quibus injuria lassitii sumus, salutem consequantur, præclaraque ea esse consitituntur, quae non ita pridem inseclabantur. Animi æquitatem habete, Filii. Vir animi æquitatem præditus afflitus prudentia ¹³. Beneficis afflicte eos qui vos oderunt ¹⁴, iisque delicta perficie condonante. Quod si nimium ira infervescit, ejusque ægre impetus coerceri potest: quod secundum est, præstate. Christo haec relinquite, atque

Cum autem bellum illud, quod cum occidentali bus barbaris gestum fuerat, sotipum esset atque imperatori ex animi sententia cessisset, ab iisque ille, quas eornm audacia morebatur, poenas expetiisset, captivosque cepisset, et victimis tributa imposuisset, ad urbem augustam venit, triumphis elati.

35; Rom. xii, 19.

(62) Cod. Or. περιέτ.

(63) Colb. 4, καν τὸ δεύτερον.

(64) Cod. P. Combef. et in edit. quousdam ἀνταποδότων.

(65) Hunc locum varie variis edit. legerunt. Montac. ἡσυχίαν διεῖν πείθει τὴν Ἐκκλησιαν. Persuasit Ecclesiæ ut conquiesceret. Lenvenclaius: Ecclesiæ mirifice in suam sententiam peritraxit. Quam resitutiuus videtur Billius lectionem admisisse: hanc nobis exhibent codd. P. Or. et Colb. 4. Colb. 2. ἄγαν πείθει τὴν ἡσυχίαν: ita oratione mirifice persuadet ut quiescant. In edit. ἄγαν πείθει τὴν Ἐκκλησιαν.

tus et gestiens. Ac tum pontificem Gregorium, pro eo ac laboribus illius dignum erat, honorifice accepit, prolixiorique allocatio suam erga eum benevolentiam animique alacritatem declaravit; ac postremo haec ad eum verba habuit: « O Pater, Deus tibi, tuisque sudoribus, per me Ecclesiam committit. En sacram ædem et thronum tibi trado. » Beatus porro Gregorius, mirifica lætitia persus, cum imperatorem salutasset, ac votis precibusque remuneratus esset, pedem aula extulit. Ariani autem, qui ad hoc usque tempus sacrosanctam ædem tenerant, sicariorum manum parabant, pro ea cum beato viro armis decernere constituentes. Itaque ab imperatore quidem precibus contendebant, ne templum sibi auferri sineret, quod videlicet ipsius imperio resistere vererentur: ceterum pio viro, iisque qui partibus ipsius studebant, mortis metum intentabant, tum publice armis instructi, tum privatum subornato quodam, qui ad pontificem accederet, ejusque pecus ense irajiceret. Atque hæc erat hostium conspiratio.

Mane itaque, cum populus Dei simul cum pastore ad sacram ædem recipiendam perrexisse, non minus gravis, quam si civitas hostili impetu expugnaretur, tumultus excitatus est, multis hominibus in vicis et distegis ac tristegis cum armis stantibus, mulieribusque et pueris gravem ejulatum permisimus edentibus. Ipse quoque imperator templum una cum beato Gregorio ingressus est. Ut autem multa in rebus humanis casu evenire solent, nubibus solidis orbem sub auroram subeuntibus, tenebrae repente coortæ sunt. Quæ res, ut a festo hujusmodi que hilaritate aliena, Arianos majorem in modum recrebat, perinde ac si Deus sacrae ædis translationem minus gratiam haberet: fidelium contra animas intolerabilis dolor cruciabat. Verum simul atque episcopus et imperator sacras valvas ingressi sunt, atque omnes unam eamdemque laudationis vocem sustulerunt, manusque cum lacrymis extenderunt, confessim, Dei providentia, subducta nube, fulgentes solis radii sacram domum splendore perfuderunt; aereque collistrato homines animi mox in lætitiam commiatarunt, atque imperatorem, ut episcopum in throno collocaret, obsecrare atque obtestari cœperunt. At Gregorius, cum ab illa sede abborreret, nec praे vitæ continentia, et corporis infirmitate, vocem in tanto hominum numero efferre posset, per quemdam bis verbis multitudinem afflatur: « O filii, nunc tempus est ut beneficii memores, ob ea quæ largita Trinitas est,

(66) Montac. et alii edit. volunt πληθείς.

(67) Cod. Or. τέξει.

(68) Sic volunt antiqui edit. et codd. nostri. In edit. ἀφεθῆναι.

(69) Cod. Or. Ιεσαν· mox Colb. 2, ἀπολειψόμενοι. Col. P. χατερχόμενοι, ad sacram domum descendissent. In quibusdam edit. ἀποκληψόμενοι.

(70) Cod. Or. et P. εἰσεῖται.

(71) 'Ερ deest in cod. Or.

(72) Ita montac. et alii edit. nec non omnes codd. nostri. In edit. περιδραμούσται.

A καὶ τηνικαῦτα προσδέξασθαι τὸν ἀρχιερεα Γρηγόριον ἐντίμως τε καὶ τῶν αὐτοῦ πόνων ἐπαξίως, καὶ διαλέξει πλατυτέρᾳ τὸ περὶ αὐτὸν ἐνδεῖξασθαι πρόθυμον, καὶ τέλος εἰπεῖν· « Ω πάτερ, σοι τε καὶ τοῖς ἰδρώσι τοῖς σοὶς δι' ἡμῶν ὁ Θεὸς ἐγχειρίζει τὴν Ἐκκλησίαν. Ἰδοὺ δὲώμαλι σοι τὸν οἶκον τὸν ἱερὸν καὶ τὸν θρόνον. » Ό δὲ μακάριος, περιχαρέως πληρωθεὶς (66), ἀσπασάμενος τὸν αὐτοκράτορα, καὶ εὐχαῖς ἀμερψάμενος, ἔκβει (67) τῶν βασιλεῶν. Οἱ δὲ Ἀρειανοὶ (μέχρι γὰρ τοῦ χρόνου τοῦδε τὸν ἱερὸν κατεῖχον οἶκον) παρετάπτοντο ἕιφήρεις, ὑπὲρ αὐτοῦ πολεμεῖν ἥρημένοι πρὸς τὸν μακάριον. Καὶ τὸν μὲν βασιλέα ἵκετενον μὴ ἀταιρεθῆναι (68) τὸν οἶκον, δεδοικτές ἀντιβαίνειν τῷ χράτει· τῷ δὲ δσιῷ καὶ τοῖς μετ' αὐτοῦ θάνατον ἐπηπελούν, δημοσίᾳ τε ὄπλισθέντες, καὶ ἴδιᾳ τινὶ ύποθέμενοι, λάθρᾳ προσελθόντες διὰ τῶν σπλάγχνων τοῦ ἀρχιερέως ὥθεν τὸ ἔιφος. Καὶ ἡ μὲν σύστασις τῶν πολεμίων τοσαύτη

B πρώτας δὲ γενομένης, ὁ λαὸς τοῦ Θεοῦ ἅμα τῷ ποιεμένῳ ἔισαν (69) τὸν ἱερὸν οἶκον ἀποληψόμενοι· ἦν οὖν θροῦς τε πολὺς καὶ τάραχος, οὐχ ἥτετον ἢ πλέως πορθουμένης ἐκ πολεμίων ἐφόδου, πολλῶν ὀπλοφόρων ἐν πλατείαις τε καὶ διωρόφοις καὶ τριωρόφοις δυτιών, πολλῆς τε οἰμωγῆς γυναικῶν καὶ πατέων συμμιγνυμένης. Εἰσήγει (70) δὲ οὖν καὶ ὁ βασιλέὺς ἅμα τῷ μακαριῷ εἰς τὸν νεών. Οἴα δὲ πολλὰ συμβαίνει ἐν (71) ἀνθρωπίνοις πράγμασι, πρώτας οὖσις γίνεται σκότος, νεφέλης τὸν ἡλιακὸν κύκλον ὑποδραμούστης (72). Καὶ τὸ συμβάν, ἔορτῆς τε καὶ φαιδρότητος τοιεύτης ὑπάρχον ἀλλότριον, τοὺς μὲν Ἀρειανοὺς ἐποίει φαιδροτέρους, ὡς τοῦ Θεοῦ μὴ εὐδοκοῦντος τῇ μεταθέσει τοῦ οἴκου· ψυχάς δὲ πιστῶν ἀντὶ ἐπίειν ύποσμύχουσα (73). Ήσ δὲ τῆς ἱερᾶς κιγκλίδως δ τε ποιμήν καὶ δ βασιλέὺς εἰσω παρέδυσαν (74), ἥρθη τε φωνὴ μία πάντων αἰνέσεως, δάκρυά τε καὶ κειρῶν ἔκτασις. Ἀθρώς τοῦ νέφους ὑπεξελθόντος προνοὶ Θεοῦ, ἐκλάμψαν (75) ἡλιακὸν σέλας τὸν ἱερὸν οἶκον κατηγάσε· καὶ τῷ ἀέρι φωτισθέντι αἱ τῶν ἀνθρώπων διάνοιαι τὴν δυσθυμίαν (76) εἰς φαιδρότητα συμμετέβαλον, τὸν τε βασιλέα ἵκετενον ἐγκαθιδρύσαι (77) τὸν ἀρχιερέα τῷ θρόνῳ. Ό δὲ μακάριος, μὴ βουλόμενος ἔκειται καθιδρυθῆναι, αὐτὸς ἐν τοσούτοις

C ἐκφωνεῖν ὑπὸ τῆς ἐγκρατείας καὶ τῆς ἀσθενείας οὐγοὶ οἵτε ἀν, προσφωνεὶ τῷ πλήθει διά τινος λέγων αὐτοῖς· « Ω τέκνα, νῦν καιρὸς εὐγνωμονόυντας τῇ χάριν ὅμολογειν ἐφ' οἷς ἔχαριστο τὴν Τριάδα. Περ δὲ τοῦ θρόνου εἰσαῦθις ἀναλαβώμεθα (78). » Ταῦτα ε

(73) Hanc lectionem exhibent codd. Or. Colb. 1 et 2, nec non Combeb. In edit. ἀντιτάσθαι ἐπίειν ύποσμύχον.

(74) Sic omnes codd. nostri. In edit. παρέδυσαν.

(75) Ita Montac. et omnes codd. nostri ac Combeb. In edit. ἐκλάμψαν.

(76) Cod. Or. δυσθυμίαν.

(77) Cod. Or. καθιδρύσαται.

(78) Codd. Colb. 1 et 2, εἰσαῦθις ἀγναταλλώμεθα, in posterum differamus.

μὲν λαὸς δεξάμενος, ἐπραῦνετο· ὁ αὐτοκράτωρ δὲ τῆς μετριότητος (79) τοῦ ἀνδρὸς κατεπλήττετο. Καὶ οὗτος μὲν ἡ πανήγυρις διελύθη, εὐφροσύνη τε πλείστην παρασχομένου Χριστοῦ καὶ ἀσφάλειαν, ὥστε κατευνασθῆναι τῶν τε ὅπλων τὴν παρασκευὴν καὶ τῆς μανίας τὸ ζέον· ἐν δὲ μόνον γυμνωθὲν ἔπιος ἀναιμωτὶ πάλιν ἐμβληθῆναι τῇ ἑιροθήκῃ.

Πλὴν γε οὐκ εἰς τέλος συνεχωρῆθη μὴ ἐνιδρυνθῆναι τῷ θρόνῳ. Καίπερ γάρ οὐκ ἐθέλοντα, καὶ ἰσχυρῶς ἀναινέμενον, δῆμος ἐνίδρυσε τῆς ἀρχιερώσυνης τοῖς θώκοις ἀρχιερέων πληθύς. Ταῦτα δὲ μικρὸν ὑπερέργα. Ὁ μὲν οὖν βασιλεὺς τῷ ἀνδρὶ ἐγεγήθει, πατέρος αὐτῷ τιμήν καὶ αἰδῶ ἀπονέμαν. Καὶ γάρ ήν, εἰ καὶ παιδεύσεως δικαιορός, ἀλλ' οὖν εὐσεβῆς ὁ ἀνὴρ καὶ πρόδος, εἰ πέρ (80) τις δόλος. Αὕτης δὲ Θεῷ σχολάζειν μᾶλλον ἦ διατίλει τῶν καλῶν εἶναι οἱόμενος, οὐ συχνῶς ὡμοίει τοῖς βασιλείοις. Φιλαργυρίαν δὲ τοὺς παρισταμένους τῷ βασιλεῖ νοσοῦντας δρῶν, καὶ τοὺς δῶρα χαριζομένους ἀποδεχομένους, τῶν δὲ, οἷς ἦν αὐτὸς (81), μάλα καταφρονοῦντας· διὰ τοις ταῦτα ταῖς προσευχαῖς καὶ ἀγρυπνίαις καὶ διδασκαλίαις προσείχε, καὶ ἀσθενῶν θεραπείαις καὶ ἐπισκέψει, Θεῷ τούτοις καθαίρων ἐαυτὸν καὶ τὸ ποιμανικόν τοτὲ δὲ καὶ πρὸς ἄγρούς ὑπανεχώρει, τὴν ἡσυχίαν ποθῶν, καὶ τὸ συνεχές τῶν πόνων ταύτη ἱμένος, ὡς ἀν αὐτῷ τὸ σῶμα πρὸς τοὺς ἐφεξῆς πόνους μὴ ἀποκάμοι. Αὐλαῖς δὲ βασιλείων χρονίως ἐνέβαλλε (82), τὸ τῆς Παροιμίας εὖ καὶ πρεπόντως ἐκμελετήσας· Σπάριον εἰσαγεῖ σὸν πόδιν πρὸς σὸν φίλον, Ιτα μὴ ἀληθῆσί σου (83) μισθήσῃ σε.

Τοσαύτης δὲ ποιμὴν Ἐκκλησίας ἀποδειχθεὶς, καὶ παραλαβὼν προσόδους τε καὶ παντοδαπῶν κειμηλίων πλῆθος, μίλαν δραχμὴν ἐντεῦθεν οὐ προσεκτήσατο· καίτοι γε βουλομένῳ καὶ ταλάντων ἀφθονίᾳν αὐτῷ περιποιεῖσθαι ἀν ἔξεγένετο, οὐ λογισμοὺς προσδῶν καὶ διοικήσεως (84) παρὰ τῶν οἰκονομησάντων τὰ τῆς Ἐκκλησίας ἐπεξήγησεν, οὐκ ἀναγραφήν σκευῶν λερῶν, καπηλικῶν μᾶλλον ἢ ἐκκλησιαστικῶν ἀνδρῶν τὸ ἔργον (85) τούτο οὐπολεσθῶν, καὶ ἀρχόντων οὐκ ἐπισκόπων· τούτοις ἀπαντας ἐκπαιδεύνων Θεῷ (86) καθαρότητα προσφέρειν τῆς συνειδήσεως, καὶ μὴ ἀνθρώπους πειρᾶσθαι λοιθευοῦντας πειθεῖν.

Συνεχεῖς δὲ πόνων, γῆρᾳς τε καὶ ἀσθενεῖς ἥδη καμπτόμενος, ἀρρώστησας δὲ τοῦ σκίμποδος ἦν. Καὶ οὐδὲ τὸ δῆμος πλῆθος ἀθρόως ἐπιεισθλε τῷ δωματίῳ, ἔνθα κατέκειτο. Ὁ δὲ, οἴα φιλεῖ συμβαίνειν τοῖς πτοευμένοις (87), ἐπιστρέψας ἐπὶ τοῦ σκίμποδος τοὺς πόδας, εἰς τοῦδε φορος οὐτωστὸς ἐκαθέζετο, τί βού-

¹⁰ Prov. xxv, 17.

(79) Colb. 1, τὴν μετριότητα.

(80) Cod. P. εἰ καὶ τις.

(81) Codd. Colb. 2, εἰ Or. οὗτος.

(82) Ita codd. Colb. 2, εἰ Or. In edit. ἐνέβαλε.

(83) Σοῦ deest in Colb. 2, ἵνα in cod. Or. qui habet φίλον, μήτως πληθεῖς.

(84) Codd. Or. εἰ P. διοικήσεων, mox cod. P. ἐξή-

A gratias referamus. De throno autem alias agemus. Hæc verba audiens populus mitecebat; imperator vero hominis modestiam ad stuporem usque mirabatur. Sic concio soluta est, Christo lætitiam summam securitatemque afferente; ita ut et armorum apparatus consopitus fuerit, et furor ardor extinctus, atque unus dumtaxat ensis exeretus sine ulla crux effusione rursus vagina conditus.

Cæterum ei ad extremum usque obsertere non licuit, quominus in throno collocaretur. Pontificum enim multitudine eum, quamvis nolentem vehementerque recusantem, in archiepiscopali sede constituit. Sed hæc aliquanto posterius. Interea imperator hominis consuetudine delectabatur, cumque parente colebat. Quamvis enim doctrinæ expers esset, pius tamen vir erat, morumque lenitate prædius, ut si quispiam alias. Verum Gregorius Deo, quam imperatori, operam dare præclarus existimans, haud frequenter in aula versabatur, eos qui imperatoris latus cingebant, avaritiæ morbo teneri, atque ut eos qui munera afferbant, caros habere, ita sui similes admodum aspernari perspiciens. Quocirca precatiōibus et p̄vigiiliis, atque doctrinā, agrotisque curandis et invisendis incumbebat, Deo sese his rebus gregemque purgans: interdum etiam ruri secedebat, solitudinem expetens, eaque perpetuis laboribus afflictum corpus recreans, ne ad sequentes labores saticeret. Ad aulam autem raro commeabat, illud Proverbiorum recte congrue permeditatus: Raro pedem tuum infer ad amicum, ne forte satiatus oderit te ¹⁰.

Tantæ porro Ecclesiæ præsul institutus, provenitusque et infinitam omnis generis eximiamque supellectilem consecutus, ne unica quidem drachma hinc facultates suas auxit: cum tamen maximam talentorum copiam, si ita ipsius voluntas tulisset, colligere potuisset. Ne redditum quidem et administrationis rationem ab iis, qui Ecclesiæ negotia procurassent, repetivit, nec supellectilis sacræ descriptionem cauponum verius, quam ecclesiasticorum virorum, id esse statuens, ac præsectorum, non episcoporum: atque his rebus omnes erudiens, ut conscientias puritatem potius Deo offerrent, quam

D ut rationibus referendis muneris sui administracionem hominibus probare niterentur.

Tandem assiduis laboribus, et senio, corporisque imbecillitate fractus, urgente vi morbi, grabato se tenebat. Ac multitudine populi ingens, cubiculum in quo jacebat repente ingressa est. Ipse igitur, ut solent qui strepitu aliquo, commoventur, ad se collectis in sella pedibus, in eum modum in pavimento

τησεν.

(85) Τὸ ἔργον deest in cod. Or.

(86) Ita Montac. Cod. P. et Combef. In edit. Θεοῦ.

(87) Sic volunt Montac. codd. Or. P. et Combef. hanc lectionem secutus est Billius. In edit. quibusd. πτοευμένοις. Mox Colb. 1, ἐπιτρέψας ἐπὶ τοῦ σκίμποδος; Billius vertit, conversis in sella pedibus.

sedebat, quid sibi eorum adventus vellet percum-
ctans. Illi autem cum et ob ea quæ acciderant gra-
tias Deo egissent, ac pro imperatoris salute, ob
receptum templum, aliasque sacras ædes, ortho-
doxorumque ecclesiam, vota fecissent, ipsiusque
horum omnium auctorem et architectum professi
fuerint, lati cubiculo excesserunt. Adolescens vero
quidam relictus, manibusque suis beati viri pedes
comprimens, ab eo cum lacrymis et lamentationi-
bus sceleris veniam supplex postulabat. Gregorio
autem sciocitanto quid sibi hoc sermone vellet,
nihil responsi dabant: sed tantum lugebat, ac ve-
niā petiebat. Tum quidam ex iis qui astabant, ita
locutus est: « Ilic est ille carnifex tuus, o pater,
qui a nonnullis subornatus ferrum tibi in praecordia
defixurus erat, nisi Christus perspicue tibi auxilio
fuisse. Quod autem ad eorum voluntatem attine-
bat, facinus perpetratum est. Proinde nunc ad pedes
tibi procumbens clamat, suscepti sceleris paenit-
tine affectus. » Confestim autem Pater, ut patrem
sequum erat, adolescentem ita alloquitur: « Pro-
pitius tibi Christus sit, o charissime, tibiique ipse
ignoscat, qui me quoque servavit. Hoc solum ad
facinoris excusationem et purgationem a te peto,
ut meus sis, haeresim execratus, atque ad Deum
accedas, ipsique sinceram et voluntariam servitatem
facta esset civitas, ardentiore erga eum amore incepsa est.

Sob id vero tempus ex omni Romanorum imperio,
præterquam ex Aegypto et occiduis partibus, sancta
episcoporum centum et quinquaginta synodus co-
acta est, tum ut pium præsulem augustæ urbi præ-
ficerent, tum ut haereses quæ interiun, dum Ariani
rerum posirentur, exortæ fuerant, ecumenici con-
ciliī decreto ab Ecclesia extiruperentur. Enimvero,
quæ ad haereses profligandas pertinebant, multo
ante magnus Gregorius præstruxerat, velut insidio-
gas bestias ab Ecclesia ovili arcens: atque in ipsa
etiam sacrosancta synodo pari animi contentione
eum aliis deceravit. Sancta autem synodus eum
episcopum constituit, antesignanum ei ducem ha-
bens magnum illum Antiochenium pastorem Mel-
tiū, virum pia fide preditionis, quique florentibus
Arianorum rebus Ecclesia pulsus fuerat, multisque
calamitatibus exhaustis diuturno mulctatus exsilio.
Quibus autem moribus præditus esset, quid reserre
necessere est? Idem enim et mansuetus erat et rebus
gerendis solers et efficax, temperans, justus, fortis,
sapiens, atque omni virtutum genere perpolitus.
Hujus consilio atque hortatu Gregorio augustæ ur-
bis episcopatus concilii decreto confirmatus est.
Ipse autem, quamvis alioquin ab episcopatu alien-

A letat, πυνθανόμενος, ἢ αὐτῶν παρουσίᾳ. Ω δέ, χά-
ριν διολογήσαντες (88) τῷ Θεῷ ἐπὶ τοῖς γεγενημέ-
νοις, καὶ ὑπὲρ τοῦ βασιλέως ὑπερευξάμενοι (89),
ἴνεκεν τοῦ νεώ, καὶ τῶν ἀλλων ἱερῶν οἰκιών, καὶ τῆς
Ἐκκλησίας τῶν ὅρθοδόξων, πάντων δὲ τούτων εἰτιού
προσειπόντες τὸν ποιμένα, γεγηθότες ἀπῆσαν (90).
Νεανίας δέ τις ὑπολεγθεὶς, καὶ ταῖς ἁυτοῦ χερὶς
συμπιέσας αὐτοῦ τοὺς πόδας, δδυρμοῖς καὶ δάκρυσιν
ἰκέτευε τὸν μαχάριον συγγρῶναι αὐτῷ τὸ πλήμμε-
λημα. Τοῦ δὲ πυνθανομένου τί τὸ λεγόμενον εἴη, οὐ-
δὲν ἀπέκρινατο, πλὴν τοῦ θρηνεῖν, καὶ συγγρώμην
αἰτεῖν. Τῶν δὲ περισταμένων τις ἔφη· « Οὐτός δέ
ο διὸ φονεὺς, ὡς (91) πάτερ, δεὶς ἐμελλεν ἐκ σκαιωρίας
τινῶν κατὰ τῶν σῶν ἄγκάτων ἐλαύνειν ξίφος (92),
καὶ διὸ Χριστός σου σαφῶς ἀντελάβετο. Γνώμης δὲ τῆς
αὐτῶν ἴνεκεν τὸ δρῦμα ἐκετελέσθη. Ταύτη τοι προ-
πίτων βοὴ ἐπὶ τῇ τόλμῃ μεταμελόμενος. » Αὐτίκα
δέ δι πατήρ, οὐα πατήρ (93), τάδε φησι· « Γένοιτο σοι
Χριστὸς (94) εὐμενῆς, ὡς φιλατεῖ, καὶ δῷῃ σοι συγ-
γρώμην αὐτὸς, δι κάμε περισώσας. Μόνον εἰς ἀπολο-
γίαν τῆς τόλμης ἐμδεῖς γένου, τὴν αἱρεσιν βιβελοῦμε-
νος, Θεῷ τε πρόσελθε, καὶ δούλευε αὐτῷ δουλειαν
εἰλικρινῆ καὶ (95) ἐκούσιον. » Ή σοῦ πόλεις, ἀκού-
σασα τῆς ἀποκρίσεως τὸ μαχρόμυμον, πλέον ἐπ' αὐ-
τῷ ἐξήφθη φιλοστοργίᾳ.

« Σιγεὶς γαρ ιενὶς responsi cum certior

C facta est.

Τὸ δὲ τὸν καιρὸν τοῦτον ἐκ πάστης τῆς ὑπὸ Πω-
μαίων (96) ἀρχῆς, πλὴν Αἰγύπτου καὶ τῆς ἐπερίας,
συνῆθεν ἡ τῶν ἐκατὸν πεντήκοντα ἀγία σύνοδος, ἀρ-
χιερέα καταστῆσαι τῇ βασιλίδι πιστὸν, καὶ τὰς αἱ-
ρέσεις τὰς ἐν τῷ μεταξὺ τῶν Ἀρειανικῶν (97) χρόνων
ἀναφεύσας ἐξαθῆσαι τῆς Ἐκκλησίας ψήφῳ οἰκουμε-
νικῆς συνελεύσεως. Τὰ μὲν οὖν κατὰ τῶν αἱρέσεων
πρωδοτοπίησεν δι μέγας Γρηγόριος ἐκ πολλῶν τῶν
χρόνων, ὥστε περ θῆρας ἐπιβούλους τοῦ ποιμνίου τῆς
Ἐκκλησίας ἀποδιώκων καὶ αὐτῆς δὲ παρούσης τῆς
ἀγίας συνόδου, δομίως συνηγανθετο. Ή δὲ ἀγία σύν-
οδος αὐτὸν ἐνεθρόνισεν, τιγεμόνα ἔχουσα τὸν μέγαν
ποιμένα τῆς Ἀντιοχέων, Μελέτιου, ἄνδρα εὐσεβῆ μὲν
τῇ πίστει καὶ ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ Ἀρειανικοῦ κρά-
τους ἐξελαθέντα (98) τῆς Ἐκκλησίας, πλεῖστά τε
κακοπαθήσαντα, συνέθη ἐξορίᾳ πολυχρονίᾳ παραδο-
θῆναι τὸν δὲ τρόπον τι δεῖ λέγειν, διοῖς τις ὑπῆρ-
χεν; Ό γάρ αὐτὸς πρᾶξις τε ἦν καὶ δραστήριος, σώ-
φρων (99), δίκαιος, ἀνδρείος, σοφός, καὶ πρὸς πᾶν τῆς
ἀρετῆς (10) κάλλος ἀπεξεσμένος. Τούτου δὲ εἰσηγήσει
καὶ συμβουλίᾳ συνοδικῇ ψήφῳς ἐκύρωσε τὴν προε-
δρίαν τῆς βασιλίδος τῷ Γρηγορίῳ. Ή δέ, καίπερ τὰ
δόλα δυσχεραίνων πρὸς τὴν ἐπισκοπήν, πόθῳ μέντοι
τῆς ποίμνης, καὶ τῷ νομίζειν, εἰ τῆς βασιλίδος κρα-

D judicavit.

(96) Edit. quidam volunt Πωμαίοις, Montac. Πω-
μαίους, et sic habet Colb. 1.

(97) Cod. Or. Ἀρειανῶν.

(98) Cod. P. ἐξελθόντα.

(99) Σώφρων deest in cod. Or.

(10) Ita codd. Or. Colb. 1 et 2. In edi'. ταντυν πᾶν
ἀρετῆς.

(88) Codd. Colb. 1, 2 et Or. διολογήσαντες.

(89) Codd. Or. et Colb. 1 et 2, ὑπερευξάμενοι.

(90) Codd. Or. et P. ἀπέσαν.

(91) Οὐ deest in cod. Or. Mox codd. P. et Colb.

1, στενωράς.

(92) Cod. Or. τὸ ξίφος.

(93) Οὐα πατήρ desunt in cod. P.

(94) Cod. Or. σοῦ Χριστός.

(95) Καὶ deerat in edit., sed restituendum Montac.

Τήσεις, δυνατὸς ἔσεσθαι τὰς ἐν κύκλῳ τῆς οἰκουμένης ἑρίδας, ὡσπερ ἀπὸ σκοπιᾶς τινος κατεμανθάνων, διαλύειν, καὶ πρὸς ἔνωσιν διμφοῖν ταῖν χεροῖν ἄγειν διεστῶσας τὰς Ἐκκλησίας, εἶλετο δέξασθαι τὴν ἐπισκοπήν.

Τοῦ δὲ ὁσίου Μελετίου τελευτῆσαντος τὸν βίον ἐν τῇ βασιλίδι, γίνεται αὐτῷ τιμὴ προπεμπτήριος, ὡστε πᾶσαν ἐπ' αὐτῷ ἐκχυθῆναι τὴν βασιλίδα, πολλὰ δὲ καταγαγεῖν δάκρυα, καὶ τηνικαῦτα ἐν πρώτοις, δύο εἴη πλῆθος ἐπιγνωσθῆναι τοῦ δαστεως. Αὕθις φιλονεικία περὶ τοῦ θρόνου, καὶ πρὸς ἀλλήλους ἔχυγομάχουν ἐπισκοποι. Καὶ οἱ μὲν τὰ ψῆφισθέντα δίκαια εἶναι κρίνοντες, βέβαια μεῖναι ταῦτα ἐδούλοντο· οἱ δὲ ἀντεπιπτον πρὸς τὰ ἡδη δεδογμένα καλῶς. Ὁ δὲ Γρηγόριος, ὃς (2) ἀπαξ τὴν καθέδραν δεξάμενος, μετεποιεῖτο αὐτῆς, πρὸς αὐτοὺς χρώμενος τοιοῦτο λόγιος· «Ἐγὼ, ποιμένες ἵεροι καὶ τίμοι, τὴν ἀρχὴν οὐκ ἔθελον τῆς βασιλίδος ἡγῆσασθαι ἀλλὰ καὶ εἰ πόνοις τε καὶ ἴδρωσιν ἐμοῖς ἐπάγη τε καὶ ηὔξηθη τῶν τῆδε ἡ Ἐκκλησία, ἥρκει μοι ταῦτα τῷ Θεῷ θησαυρίζειν παρ' αὐτοῦ τὴν ἀντίστοιν ἀναμένοντι. Ἐτελὲ δὲ πέθος τε ποίμνης καὶ ὑμῶν κοινὴ ψῆφος δέξασθαι με τὴν (3) καθέδραν ἐξειδάστο, οὐ μοι δοκεῖτε τοῦτο ὅρθως νῦν πράττειν, ἀνατρέποντες τὰ οἰκεῖα πρὸς τῷ (4) μηδὲ ἀπαντας συμφωνεῖν· ἀλλὰ τοῖς μὲν δοκεῖν κρατῆσαι τὰ ἡδη δέξαντα, τοῖς δὲ οὐ δοκεῖν. Ἐγὼ δὲ οὐ πλούτου, οὐδὲ ὑψηλῆς ἐφιέμενος καθέδρας, τάδε φημί, οὐδὲ βασιλίδος χρηματίζειν ἐπισκοπος· ἀλλὰ πρῶτον μὲν ὄρφανίαν τέκνων φέρειν ἀπαθῶς δυσχερέστατον, καὶ τὴν τὸ πάθος ἐπειτα μὴ δέξητε υἱεῖς φύδνων τινὶ ἡ κουφήτητη ἔτερα πράττειν τῶν πρώτην ἐγνωσμένων. Εἰ δὲ νικᾶτε παρ' ὑμῖν τὰ νῦν, καὶ τὰ πρώην ὡς ἔωλα καταφρονεῖται (5), ἀλύπως τῆς ἐπισκοπῆς ἐξίσταμαι. Βουλεύεσθε, πράττετε τὰ καθ' ἔσυτον, τὰ παριστάμενα. Ἐμοὶ δὲ ἀγαπητὸν ἡ ἐρημία καὶ πάλαι καὶ νῦν. Οὐ γάρ καὶ Θεοῦ εἰρξουσιν οἱ τὸν θρόνον ἀποστερήσοντες. »

sunt, ac res hand pridem constitutas velut obsoletas scopulu me abdico. Consilium inite, res vestras quidem solitudo et olim chara fuit, et nunc est. Non enim a Deo quoque nos arcebunt, qui thronum ablaturi sunt. »

Ταῦτα εἰπεῖν, καὶ αἰσθόμενος τοὺς πολλοὺς προβολὴν διλλου σπουδάζοντας, αὐτὸς ἀποιτύων τὸν οἶκον, ἔνθα κατέμενεν, διλλον περισκοπεῖ πόρῳ τῆς Ἐκκλησίας, τούς τε θορύβους ἀποδιδράσκων καὶ τὰς ὀγκήσεις τῶν συνελεύσεων. Πολλοὶ γοῦν τοῦ λαοῦ (6) ἐκεῖσες συνέρχεον, δακρύοντες, ἰκετεύοντες, ἀντιθολοῦντες ἐλέησον τὸ ποίμνιον, δύνοις τε καὶ ἴδρωσι τοσούτοις ἐξέθρεψέ τε καὶ ηὔξησε. «Δός τὴν χάριν, Ελεγον, τοῖς οις φιλάττασι, καὶ οἷς τὸ ἀκμαῖόν σου τῆς ζωῆς προσανάλωσας ἡμῖν, δύρησαι καὶ τὸ λειπόμενον· οὐδὲν ἔχοιμεν (7) λείψαντον τὸ σὸν σώμα, οἱ τῇ σῇ διδασκαλίᾳ πεφωτισμένοι. » Τούτοις, οἵα φιλότεκνος

A num animum haberet, gregis tamen amore, et quia futurū existimabat, ut si urbem augustam tenere, contentiones per orbem terrarum oborientes, velut e specula quadam perspectas, extingueret, dissidentesque Ecclesias ambabus, ut dicitur, manibus ad unionem concordiamque adduceret, episcopatum accipere non recusavit.

At vero Meletius extremo vitæ die Constantino-poli persuactus, adeo celebri atque honorifico funere effertur, ut ad ipsum urbs tota sese effundere, maximamque lacrymarum vim emitteret, ac tum imprimis, quanta civium multitudo esset, agnosceretur. Rursus itaque de throno contentio excita est, atque inter se altercabantur episcopi. Alii enim, quæ suffragiis statuta fuerant, justa esse judicantes, firma ea manere volebant. Alii iis, quæ jam recte decreta fuerant, adversabantur. At Gregorius, ut qui semel cathedram admisisset, eam vindicabat, hujusmodi ad eos oratione intens: «Ego, pastores sacri et venerabiles, primum augustæ urbis praefecturam accipere recusabam: ac licet haec Ecclesia laboribus sudoribusque meis coquimentata atque amplificata fuisset, mihi tamen satis superque erat haec Deo thesaurezare, atque ab eo mercedem expectare. Positquam autem et gregis amore, et communibus vestris calculis, cathedram accipere coactus sum: mihi handquaquam recte agere videmini, qui, quod ipsi fecistis, convellitis atque abrogatis: ut interim taceam, quod ne inter omnes quidem satis convenit; verum alii ea quæ jam constituta sunt, rata esse debere censem; aliis secus videtur. Nec vero haec a me eo dicuntur, quod vel opes, vel sublimem cathedram expetam, vel augustæ urbis episcopus nominari concupiscam. Sed primum li-lorum orbitatem tranquillo animo ferre difficillimum est, nec nisi recordis cujuspiam hominis planeque stupidi. Deinde illud metuendum, ne invidia quadam aut levitate res nuper decretas immutare videamini. Quod si vobis præsentia magis cord et frivolas contemnitis, haud moesto animo epi-agite, et quidquid vobis in mentein venerit. Mibi

Hac oratione habita, cum plerosque in alterius episcopi creationem studiose incumbere sensisset, ipse domo ea, in qua manebat, relicta, aliam ab Ecclesia procul dissitam circumspectat, ut tumultus, molestosque et importunos hominum congressus effugeret. Per multa quippe ex plebeio ordine illuc confluerebant, cum lacrymis eum orantes atque obtestantes, ut gregis, quem tot tantisque laboribus ac sudoribus aluerat atque provexerat, misericorditer. «Da hoc charissimis tibi hominibus, inquietabat, et quibus vitæ tuæ vigorem prius impediisti, iisdem quoque, quod vitæ superest, largire:

(2) Ός deest in cod. Or.

(3) Ita cod. Or. et P. In edit. tantum δέξασθαι τῆν.

(4) Cod. Or. πρὸς τὸ

PATROL. GR. XXXV.

(5) Codd. Or. et P. καταφρονεῖτε.

(6) Codd. Or. et P. ἐκ τοῦ λαοῦ.

(7) Codd. Or. et Colb. I, ἔχωμεν.

ut qui doctrina tua collustrati sumus, cui etiam corporis reliquias habeamus. » His verbis molliebatur quidem indulgentissimus Pater; ceterum anticipitis erat animi quid ageret, Deumque supplex orabat ut, quod sibi maxime conveniret, disponearet. Quae cum ita se haberent, assuere episcopi, tum ex Aegypto, tum ex Macedonia, Byzantium vocati, cum adhuc supradicta synodus in urbe consideret. Et quidem illi, quoniam Gregorius citra eorum sententiam throno impositus fuerat, humano affectu obsecuti, decreto repugnabant: non quod eum odio haberent (quemadmodum occultis ei significationibus confirmabant), sed ut eos, qui ipsum praefecerant, ulciscerentur: ut qui sine eorum sententia archiepiscopali sede Gregorium donassent. At vir beatus, omnibus episcopis in unum coactis, in medio concilio stans, ad hunc modum verba facit:

« Viri collegae, et compastores sacrosancti gregis Christi, turpe fuerit, prorsusque a vobis alienum, si, qui ad pacem alios eruditis, intestinum ipsi bellum inter vos excitatis. Quoniam enim modo alios ad concordiam adduxeritis, ipsi circa sententias vestras et decreta discrepantes? Ac vos per Trinitatem ipsam obsecro, ut vestra negotia praecclare et pacifice inter vos transigatis. Quod si vobis ullo modo dissidii causa sum, Jonam prophetam vitæ integritate non supero. Misi me in mare, et cessabit a vobis tumultum procella¹⁷. Quidquid vobis visum fuerit, tametsi a culpa immunis, vestræ concordiae causa, libenter perpetiar. Throno exturbate, urbe ejicite. Tantum veritatem et pacem, ut cum Zacharia loquar, diligite¹⁸. Valete, sacri pastores, meorum laborum memoriam perpetuam conservate. » Hæc eo prolocuto, pudore quodam ipsi tenebantur, ejus oratione compuncti. Tum ipse in Cappadociam perrecturus e concilio excessit, voluptate simul et mœrore affectus: illud, quod laborum requiem invenerisset: hoc, propter gregem, quoniam mode ipsum relinqueret.

In aulam autem profectus, beneficium ab Imperatore postulabat, his verbis prius eum afflatus: « Tibi quidem, o Imperator, pro luis erga Ecclesiam meritis retribuat Christus in die retributionis. Beneficium autem, quod nunc a te peto, potentissime princeps, dare ne graveris. Non pro pecuniis tibi sum supplex; non pretiosa altarium legumenta concupisco; non cognatis dignitates ambo; sed, ut laboribus liberer, obsecro. Cesset etiam invidia; pacem colant episcopi; tu maxime in eam rem admittere; sacerdotum bellum comprime, qui barbaro-

A patήρ, ἐμαλάσσετο μὲν, τιπόρει δὲ διὰ δράσεις (8), καὶ τὸν Θεὸν ἔξελιπάρει τὸ αὐτῷ πρέπον οἰκονομῆσαι. Τούτων ἔχοντων τὸν τρόπον τοῦτον, παρῆσαν ἐπίσκοπο: κεκλημένοις ἔχ τε Αἰγύπτου καὶ Μακεδονίας εἰς τὸ Βυζάντιον, ἔτι τῆς εἰρημένης ἐνδημούστης συνόδου. Καὶ δὴ οὗτοι, ὡς χωρὶς τῆς αὐτῶν γνώμης καθιδρυθέντος τοῦ μακαρίου Γρηγορίου, πάθει ἀνθρωπίνῳ κατασχεθέντες, ἀντέλεγον τῇ ψήφῳ οὐχὶ Γρηγορίου μισουντες (ώς αὐτὸν συνέπειθον (9) κρυφοῖς δηλώμασιν), ἀλλὰ τοὺς καθιδρύσαντας διμυνόμενοι, ὡς δίχα γνώμης (10) αὐτῶν δεδωκότας τὸν θρόνον. Οὐ δὲ μακάριος ἐπὶ τὸ αὐτὸν πάντων (11) συναθροισθέντων τῶν ἐπισκόπων, καταστάς ἐν μέσῳ τῷ συλλόγῳ (12), τάδε φησι:

beatus, omnibus episcopis in unum coactis, in medio

B « Ἄνδρες συμποιμένες τῆς Ιερᾶς ποίμνης Χριστοῦ, αἰσχρὸν μὲν εἶη (13) καὶ παντελῶς οὐχ ὑμῶν, εἰ, τοὺς ἄλλους εἰρήνην παιδεύοντες, αὐτὸι πρὸς ἄλληλους πόλεμον ἤρασθε. Πῶς δ' ἀν δικονοεῖν ἐτέρους πείστητε (14), αὐτὸι δυτες περὶ τὰ δοκοῦντα ἀσύμφωνοι; Ἀλλ' ἵκετεύω ὑμᾶς πρὸς τῆς Τριάδος αὐτῆς καλῶς τε καὶ εἰρηνικῶς διατέσθαι τὰ πρὸς ἄλληλους. Εἰ δέ τι ὑμὸν ἐγὼ τῆς διαστάσεως αἴτιος, οὐκ εἰμὶ σεμνότερος Ἰωνᾶ τοῦ προφήτου. Βάλετέ με εἰς τὴν θάλασσαν, καὶ παύσεται ἀρέψας τὸν ὄχλον τῶν ταραχῶν (15). Αἰροῦμαι παθεῖν διὰ τὸν βούλησθε, καίπερ ἀδύος ὅν, τῆς ὑμῶν ἔνεκεν διμονοίας. Θρόνου δέξωσατε, πόλεως ἀπέλασατε. Μόρον τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν εἰρήνην, ὡς δὲ Ζαχαρίας φησίν, ἀγυπήσατε. » Ερήμωσθε, ιεροὶ ποιμένες, καὶ τῶν ἐμῶν πόνων μηρούνοντες, μὴ ἀπολιήσητε. » Ταῦτα εἰπόντος, αἰδώς τις αὐτοὺς εἰλέγε τοῖς εἰρημένοις κατανυγέντας (16). Οὐ μέν οὖν ἐπὶ τὴν Καππαδοκῶν βαδιούμενος ἔξεις (17) τοῦ συλλόγου, συμμιγῆς χαρῇ τε καὶ κατηφέισῃ τὸ μὲν, διὰ τῶν πόνων ἀνάπτωλαν ηὔρατο (18), τὸ δὲ τοῦ ποιμνίου χάριν, διὰ τοῦτο καταλείψειν.

C D « Ἐλθὼν δὲ εἰς τὰ βασίλεια, ήτει χάριν τὸν αὐτοκράτορα, τοιάδε εἰπὼν πρότερον « Σὺ μὲν, ὁ βασιλεὺς, ὃν τὴν Ἐκκλησίαν εὐτργέτησας, ἀντιμετρήσαι σος Χριστὸς ἐν ἡμέρᾳ ἀνταποδοσεως»· ἦν δὲ νῦν αἰτῶ χάριν, ὁ κράτιστε, δοῦναι μὴ ἀπαρνήσῃ. Οὐ περὶ χρημάτων ἵκετεύω· οὐδὲ ποθῶ πολυτελῆ θυσιαστηρίων σκεπάσματα, οὐ συγγενῶν ἀρχάς· ἀλλ' ἵκετεύω τῶν πόνων ἀνεθῆναι. Ληγέτω δὲ καὶ (19) φύδονος, εἰρηνεύτωσαν οἱ ἐπίσκοποι, σοῦ μάλιστα τοῦτο σπουδάζοντος. Παύσον τῶν ιερέων τὸν πόλεμον, διατήσας βαρδάρων θράσος· τὰ μέγιστα τρόπαια τοῦ σοῦ κράτους ἐνικά-

¹⁷ Jon. i. 12. ¹⁸ Zach. viii, 19.

(8) Cod. Or. δράστι.

(9) Cod. Or. ἔπειθον.

(10) Ita cod. Or. Colb. 1, et 2. In edit. γνώμων· mox in eisdem δεδωκότες, sed lectionem cod. Or. amplectimur.

(11) Ηὔρων deest in cod. Or.

(12) Cod. P. τῶν συλλόγων.

(13) Cod. Or. αἰσχρὸν μὲν ἀν εἶη.

(14) Colb. 1, πείσσοντες.

(15) Codd. Or. P. Colb. 1 ει 2, τῶν συμφορῶν.

(16) Cod. Or. κατανυγέντες. Col. P. κατανογέντας.

(17) Cod. Or. ἔξεις.

(18) Cod. Or. εὑράτο, Colb. 1. εὑρετο. Col. P. ηὔρατο.

(19) Δὲ καὶ desunt in cod. Or.

σμησον, τῇ συμφωνίᾳ (20) τῶν ἐπισκόπων. Ταύτην ἐγὼ διωρεάν αἰτοῦμαι· ταύτην τελευταῖν μοι (21) παρέχεις χάριν. » Θαυμάσας δὲ τὰ εἰρημένα ὁ τε (22) αὐτοκράτωρ καὶ οἱ τῆς συγκάλητου βουλῆς, οἷα (23) σφρόβῳ τῷ περὶ αὐτὸν πόθῳ συντετήκοτες, μόλις ἀπέλυσαν αὐτὸν (24), τὴν ἔξοδον ἐπιτρέψαντες.

Ἐνδημοῦντος δὲ αὐτοῦ ἔτι τῇ βασιλείᾳ, καθίσταται εἰς τὴν αὐτοῦ Ἐκκλησίαν ὑπὸ τῆς συνόδου Νεκτάριος τις ἐπίσκοπος, Ταρσεὺς ὑπάρχων τῆς Κιλικίας. Άγρες δὲ προσκαλεσάμενος (25) τὸν κλήρον καὶ τοῦ λαοῦ τοὺς ἐκκρίτους (26), νουθετήσας τε αὐτοὺς φυλάκτειν τὴν παρακαταθήκην τῆς πίστεως, καὶ τὰς θυτολάς τοῦ Θεοῦ κατεργάζεσθαι, ἀσπασάμενος, πολλά τε κινήσας ἄπασι δάκρυα, τῆς ὀδοιπορίας εἰχετο. Ἐρχεται δὲ εἰς Ἀριανὸν, χωρὸν Καππαδοκίας, ὅπερ ἐκέκτητο (27) ἐκ πατρικοῦ κλήρου, κατελθόν εἰς αὐτόν. Πολλοῦ δὲ χρόνου παρωχηκότος, ἀφ' οὗ Βασίλειος ὁ μέγας πρὸς τὸν Θεὸν ἐνεδήμησεν ἐκ τοῦ βίου τούτου, πρὸς ὃν ὑψηλοτέραν ζωὴν μεταθέμενος τὰ παρόντα, γράψας τὸν ἐπ' αὐτῷ ἐπιτάφιον, εἰς τὴν Καισαρέων ἡκε τὴν ιερὰν μητρόπολιν· καὶ προσφωνήσας τὸν λόγον τῇ Ἐκκλησίᾳ, ἐνδάιζει οἰκαδε.

Χρόνον δὲ πλείστον τῆς πατρίδος αὐτοῦ ἀπολειφθέντος διὰ τὴν ἐν τῇ βασιλείᾳ διατριβὴν (δύο γάρ καὶ δέκα ἑτη λόγος αὐτὸν ἐν τῷ Βυζαντίῳ πεποιηκέναι), συνέδη τῶν Ἀπολλιναρίου μαθητῶν τινας εἰς τὴν δευτέραν ἐπαρχίαν τῶν Καππαδοκῶν (28) πολλοὺς μὲν ἐξαπατῆσαι τοῖς λόγοις τῆς ἀσεβείας, τολμῆσαι δὲ μέχρι καὶ τοῦδε (29) προσελθεῖν, ὥστε καὶ ἐπισκόπους ἐν τῇ χώρᾳ χειροτονῆσαι, καὶ αὐτῆς δὲ τῆς Ναζιανῆς. Καθάρει μὲν οὖν (30) τὴν Ναζιανῆν τοῦ τοιούτου ἀγρους ὡς τάχιστα· λίαν δὲ ἵκετευμένος προστῆναι τῆς πατρίδος, οὐ δέχεται τὴν ἐπισκοπήν (μάλα γάρ τὸν ἡσύχιον μετεδίωκε βίον). καὶ τινα Εὐλάλιον τῆς Ναζιανῆς ποιμένα κατέστησεν, ὃν ξέχεν ἀγαν ἐν τοῖς τιμίοις, θεραπεύοντά τε αὐτὸν, καὶ μέτριον τὸ ἡθος τυγχάνοντα (31). Αὕτης δὲ ἐν ἀσθενεἴᾳ κρατούμενος, ἐν Ἀριανζοῖς ἀνέψυχεν (32).

Οδοιπορείν οὐκ ἔτι οἶδε τε ἄν, ἐπέστελλε Κληδονίῳ τῷ πρεσβυτέρῳ, ἀνδρὶ θεοσεβεῖ καὶ θεράποντι τηνήσιῳ Θεῷ, καὶ ἐτέροις τισίν, ὥστε μὴ παραδέχεσθαι τὸν λοιμὸν τῆς αἰρέσεως, τάς τε χειροτονίας

(20) *Ita volunt Montac. et alii edit. Ita codd. nostri. Or., Colb. 1, 2., P., Necnon et Comb. In edit. κόσμισσον τὴν συμφωνίαν.*

(21) *Sic Colb. 1, et cod. Or. In edit. μοὶ δεεστ : μοὶ P. et Colb. 1, παρέχοις, quam lectionem indicat Montac.*

(22) *Ita Colb. 1 et 2, ὅτε deest in edit.*

(23) *Cod. Or. οἵω σφρόβῳ, μοὶ idem cod. συνεστικότες.*

(24) *Μόλις ἀπέλυσαν αὐτὸν, etc. Nohis Combrisii interpretatio magis arridet quain versio Billii qui sic reddit : « vix discedendi potestatem ipsi fecerunt. »*

(25) *Sic Montac. et alii volunt edit. : sic codd. Or., P., Colb. 1, 2, et Combef. In edit. Αὕτης δὲ προσκαλεσάμενος.*

(26) *Cod. Or. ἐγκρίτους, νουθετήσας αὐτοὺς φυ-*

A rum audaciam compescuisti : maxima imperii trophya una re exorna, nimurum episcoporum concordia. Hoc ego donum a te peto : hoc mihi beneficium ultimum porrige. » Hac oratione Imperator, et qui senatorii ordinis erant, in admirationem rapti, ut pote acerrimo ipsius amore contabescentes, abundi facta facultate vix a se dimiserunt.

Cæterum illo adhuc in augusta urbe agente, Nestarius quidam, Tarso Ciliciæ civitate ortus, Ecclesiæ ipsius a synodo episcopus constituitur. Ipse autem cum clerum ac præstantissimum quemque ex populi multitudine accivisset, eosque, ut fideli depositum servarent, Deique præcepta exsequerentur, admonuisset, complexusque fuisset, multasque omnibus lacrymas movisset, itineri se dedit, tandem Arianzum pervenit. Cappadociæ autem is locus est, quem ex paterna hæreditate ad se devolutum possidebat. Cum autem multum temporis fluuisse, ex quo Basilius magnus ex hac vita ad Deum evolarat, ac præsentia cum sublimiore vita commutarat, funebri oratione in ipsius laudem conscripta sacram Cæsariensium metropolim adiit, Ecclesiæ que nuncupata ac dicata ea oratione domum se recipit.

Sed cum perdiu ipse a patria, propterea quod in imperatoria urbe commoraretur, absuisset (duodecim namque ipsum Byzantii annos egisse ferunt), accidit ut quidam Apollinarii discipuli in secunda Cappadocum præfectura suis impietatis sermonibus multos in fraudem inducerent, eoque audacie progrederentur, ut ad hunc quoque accederent, atque episcopos in ea regione crearent, ne ipsi quidem Nazianzo parcentes. Ipse vero Nazianzum quidem hoc piaculo quam celerrime purgavit. Cum autem obnixis precibus rogaretur, ut patriæ antistes esse vellent, adduci non potuit ut episcopatum acciperet (tranquillam enim vitam mirifice consectabatur); verum Eulalium quemdam, quem, ut sui cultorem, moderatumque hominem, imprimis charum habebat, Nazianzi episcopum constituit. Ipse autem infirmitate pressus Arianzi corpus resocillabat.

Cum autem Iau iter facere non valeret, Cledonium presbyterum, virum piūm, verumque Dei cultorem, aliosque nonnullos per litteras admonuit, ne hæresis pestem susciperent, sed Apollinarista-

D λάττειν τὴν παραθήκην.

*(27) *Ita Montac. et alii edit. volunt : ita codd. P., Or., Colb. 1 et 2. In edit. ἐκέκτησεν.**

*(28) *Montac. cui non repugnat alii edit. : Forte, inquit, deest ἐπεισθόντας, aut ἐπεισελθόντας· nam de iis in prima ad Cledonium epistola Gregorius ait ol yū ἐπεισθόντες, vel ut est in scriptis, ἐπεισελθόντες.**

*(29) *Sic Montac. et alii edit. quorumi lectionem confirmant codd. P., Or., Colb. 1 et 2, in quibusdāi προελθεῖν.**

*(30) *Ita Montac. et alii edit. Ita codd. Colb. 1 et 2. In edit. οὐν deest.**

*(31) *Montac. et alii edit. ὑπάρχοντα, ita εἰᾱm codd. P., Colb. 1, 2. Mor duo posteriores habent;**

*(32) *Cod. P. ἀνέψυξεν.**

rum ordinationes, ut nefarias et ab Ecclesia Catholica alienas, pro irritis haberent. Nec vero satis habebat nuda et simplici contestatione ad eos uti: verum plenius uberiorusque scribebat, singula abortivae Apollinarii haeresis impietatisque capita revertens atque opprimens, quemadmodum liquido ostendunt tum duæ illæ ad Cledonium epistola, tum præcipue tractatus poetici, quos reliquit. Porro in poeticis lucubrationibus, quarum etiam ante memini, duplex illi scopus propositus erat: alter, ut inpiam tyranni Juliani legem, qua Christiani a profanis disciplinis arcebantur, puerilem atque infirmam et ridiculam esse ostenderet: alter, quoniam Apollinarium multos libros variis carminum generibus texuisse, iisque, utpote eruditum hominem, dicendique facultate praestantem, multos ad haeressim suam illexisse perspiciebat, necessario sibi sciendum putavit, ut Arianzi post redditum suum quiescens, atque ab omnibus negotiis occupationibusque seriatu, cunctis versibus animum adjiceret. Atque hinc uberrima mibi hujus orationis materia collecta est.

Cuni autem nonnihil temporis illic solitarius egisset, vitamque philosophia purgasset, ac majori contemplationi animum addixisset, in extrema tandem senectute caducam hanc vitam cum meliori et sublimiori rerum statu, cuius hic pertenuerat etiam species vix reperi queant, permutavit. Atque ornandi quidem Gregorii munere pro virili mea perfunctus sum, quantum ad id attinebat, ut et boni Patris et eorum, qui vitam illius audire gestiebant, votis satisfacerem, atque ut exiguum quamdam vitæ descriptionem breviter comprehensam habermus. Nam omnes illius laudes vitæque ornamenta exponere, aut pro rei dignitate tractare, adeo difficile atque arduum fuerit, ut haud scio an quisquam, eorum etiam qui summam eruditionis laudem consecuti sunt, hoc prestare possit. Tu vero, Pater beate, terique illius tabernaculi¹⁰ inspector et conscie, ubi exultationis et salutis vox¹¹ laudantium Deum angelorum pariter ac sanctorum, Gregorii tui, qui exiguum hanc oratiunculam elaboravit, memor esto. Quamvis enim ob virium imbecillitatem virtutibus tuis parem orationem non nem tamè animi haudquaquam accusabis. Tua enim vox illa sacra est, Deo id gratum esse, quod viribus respondet.

¹⁰ Hebr. viii, 2. ¹¹ Psal. cxvii, 15.

(33) Montac. et alii edit. sic volunt, nec non codd. P. et Colb. 2. In edit. καταλέπιπε.

(34) Cod. P. πρῶτον μὲν.

(35) Cod. P. δεύτερον δέ.

(36) Montac. et alii edit. ac codd. Colb. 2, et P. γράψαντα.

(37) Ita Montac. et alii edit., nec non codd. P., Colb. 1, 2, ac Combef. In edit. ἄγων deest.

(38) Codd. Colb. 1 et 2. μόγις.

A ἀθετεῖν τῶν Ἀπολλιναριστῶν, ὡς ἀθέσμους καὶ ἀλοτρίας τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας. Ἡδή δὲ οὐ μέχρι τοῦ φιληγορίας πρὸς αὐτοὺς χρήσασθαι, ἀλλὰ καὶ διεξοικώτερον ἔγραψε, καθ' ἐν ἀνάτρεπτων τὰ τῆς ἀσεβείας Ἀπολλιναρίου ἀμβλώματα. Τοῦτο δὲ δειχνύουσα σαφῶς αἱ τε πρὸς Κληδόνιον δύο ἐπιστολαὶ, οὐχ ἥκιστα δὲ καὶ οἱ ἔμμετροι λόγοι, οὓς καταλέποιπε (33). Περὶ δὲ τῶν ἔμμετρων, ὃν ἐμνήσθην καὶ πρῶην, διττὸς αὐτῷ γέγονεν δικαιοπότερος πρῶτος μὲν (34), ὅπως τὴν ἀθεσμὸν Ἰουλιανοῦ τοῦ τυράννου νομοθεσίαν μειρακιώδη καὶ ἀνίσχυρον ἀπελέγῃ, κελεύουσαν μή μετέναι τοις τῆς Ἑλλήνων παιδείας δεύτερος δὲ (35), ἐπει ἐώρα Ἀπολλινάριον ἔργαντα (36) πολυστίχους βίβλους ἐκ διαφρόνων μέτρων, καὶ τούτοις κλέψαντα τοὺς πολλοὺς εἰς τὴν αἵρεσιν, ὡς ἐλλόγιμον δῆθεν, ἀναγκαῖον ὥριθη, ἐν Ἀριανᾶς ἡσυχάζων μετὰ τὴν ὑποστροφὴν καὶ σχολὴν ἄγων (37), οἷα πραγμάτων ἀπτλαγμένος, τηνικαῦτα γράψαι τὰ ἔμμετρα, δθεν μοι εὑρηται τὴν πλείστη ὅλη τῆσδε τῆς ὑποθέσεως-

Ἐνταῦθα ἡρεμήσας χρόνον, καὶ καθάρας τὸν βίον φιλοσοφίᾳ, γενόμενός τε ἐν θεωρίᾳ μείζονι, μετατίθεται τὴν ἐπίκηρον τὴνδε ζωὴν ἐν βαθείᾳ τῇ πολιᾷ πρὸς τὴν ἀμέλινα καὶ ὑψηλοτέραν κατάστασιν, ἣς ἐνταῦθα μόλις (38) δὲν εὑρεθεῖ καὶ τὰ ἴνδαλματα Ἐμοὶ μὲν οὖν (39) τῆς εἰς αὐτὸν τιμῆς εἰς δύναμιν ἀφωσίωται δόσον τὸν πόθον ἀποπληρῶσαι Πάτερός τε ἀγαθοῦ καὶ τῶν τὰ ἐκείνου ποθούντων, καὶ ὧστε, ἐν δλήγῳ συνειληφότας, ἔχειν βραχεῖάν τινα τοῦ βίου ἀναγραφήν. Τὸ γάρ ἀπαντα ἐκδιηγείσθαι, ἢ πρὸς ἀξίαν, οὐκ οἶδα εἰ τις καὶ τῶν ἄγαν ἐπὶ σοφίᾳ θαυμαζομένων ποιῆσαι ἰσχύσειν· σὺ δέ μοι, ὁ μακάριος Πάτερ, καὶ τῆς σκηνῆς τῆς ἀληθινῆς ἐπόπται καὶ μύστα, Ἐνθα δωρὴ ἀγαλλιάσσεως καὶ σωτηρίας, ὑμνούντων Θεὸν ἀγγέλων τε καὶ ἀγίων (40), μέμνησο Γρηγορίου τοῦ σοῦ, βραχέα σοι τάδε φιλοσοφήσαντος. Εἰ γάρ καὶ τῆς δυνάμεως ἐνδέων (41) τῆς ἀξίας ἀπολιμπάνομαι, καὶ (42) ταῦτα περὶ σοῦ (43) λέγων, ἀλλ' οὐ μέμψῃ τῇ προθυμίᾳ. Σῇ γάρ ἐστιν ἐκείνη η ἱερὰ φωνὴ, καὶ Θεῷ λέγουσα φίλον εἶναι τὸ κατὰ δύναμιν (44).

attulerim, idque de te verba faciens; promptitudinem tamē animi haudquaquam accusabis. Tua enim vox illa sacra est, Deo id gratum esse, quod viribus respondet.

D

(39) Colb. 1 et 2. ac Combef. habent τὰ τῆς εἰς. Μοχ. cod. P. κατὰ δύναμιν.

(40) Cod. P. καὶ ἀνθρώπων.

(41) Ἐρδὼν deest in cod. P.

(42) Orat. in Basilium.

(43) Colb. 2, ὑπὲρ σοῦ. Μοχ. cod. P. αλλ' οὖν οὐ μέμψῃ.

(44) Cod. P. addit. δτι αὐτῷ ἡ δόξα εἰς τὸν αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

SELECTA VETERUM TESTIMONIA.

IN LAUDEM SANCTI GREGORII.

Ex Basilio (epist. 8).

Σεκύος ἐκλογῆς καὶ φρέαρ βαθύ· λέγω δὲ τὸ τοῦ Αὐτοῦ electionis, et puteus profundus, os dico Christi Gregorium:

Ex Hieronymo, Catalogo script. eccles., n. cxvii, tom. IV, part. II, pag. 126.

Gregorius, primum Sasimorum, deinde Nazianzenus episcopus, vir eloquentissimus, praeceptor in eis, a quo Scripturas explanante didici, ad triginta millia versuum omnia opera sua compositus, e quibus illa sunt: *De morte fratris Cæsarii*; *Peri γιλοπτεωχαῖς Laudes Machabœorum*; *Laudes Athanasii*; *Laudes Maximi philosophi*, post exsilium reversi, quem falso nomine quidam Heronis superscripserunt: quia est et alius liber vituperationem ejusdem Maximi continens; quasi non licuerit eum-

dem et laudare et vituperare pro tempore. Et liber hexametro versu, virginatis et nuptiarum contra se disserentium. *Adversum Eunomium* liber unus; *De Spiritu sancto* liber unus; *contra Julianum imperatorem* libri duo. Secutus est autem Polemonem dicendi caractere: vivoque se episcopum in loco suo ordinans, ruri vitam monachi exercuit. Decessitque ante hoc ferme triennium, sub Theodosio principe.

Ex Rufino. Prologo in orat. Gregorii, quas Latine reddidit.

Gregorius, vir per omnia incomparabilis, qui vero et operibus clarus, splendidissimum lumen scientiarum Christi Ecclesiis præbuit, dum ea docuit quae fecit, nec seipsum condemnavit agendo contraria quam docebat. *Et multis interjectis*: Hujus neque vita aliquid probabilius et sanctius, neque eloquentia clarius et illustrius, neque fide purius et rectius, neque scientia plenius et perfectius in-

B veniri potest, utpote qui solus sit de cuius fide nondissidentes quidem inter se (ut fieri solet) partes et studia disputare potuerint: sed id obtinuerit apud Dominum et Ecclesias Dei meriti, ut quicunque ausus fuerit doctrinæ ejus in aliquo refragari, ex ipso quia ipse magis sit hæreticus arguatur. Manifestum namque indicium est, non esse rectæ fidei hominem, qui in fide Gregorio non concordat.

Ex Theodoro Studita. Iamb. lxvii, pag. 766, edit. Sirmondi.

Βροτῶν τὰ θεῖα τῇ βοῇ τῶν δογμάτων,
"Ηγησας δυτῶς τὴν ὑπουράνιον, μάκαρ·
Καὶ πάσας ἀπρίξ μωράντις τὰς αἰρέσεις.
Τὺν κόσμον ἔστιριξας ἐτοῖς σοὶς λόγοις.

*Quæ tu potenti voce sudisti tonans
Oracula, omnis, dive, mundus audiit:
Perimeneque cunctas hæreses radicitus,
Orbem universum sermo firmavit tuus.*

Idem ibid. Antirrheto II adversus Iconomachos, pag. 123.

Καὶ δὴ ἀκουσμέθα τῶν κορυφαιοτάτων Πατέρων, οἱ Γρηγορίου μὲν τοῦ Θεολόγου. . . . Βασιλεὺον δὲ τοῦ Μεγάλου.

Audiemus certe ipsos Patrum coryphaeos, Gregorium Theologum. . . . Basilium quoque Magnum.

Ἐκ τῶν Σούιδα.

Γρηγόριος, Ναζιανζοῦ ἐπίσκοπος (σταθμὸς δὲ εστιν οὗτος Καππαδοκίας), ἀνήρ ἐλλογιμώτατος, ἀναγκαῖος φίλος Βασιλείου τοῦ τῆς Καισαρείας ἐπισκόπου, τῆς ἐν Καππαδοκίᾳ. Οὗτος οὐ μόνον γραμματικὸς καὶ τὰ ἐς τὴν ποίησιν δεξιὸς, ἀλλὰ πολλῷ πλειόν καὶ εἰς φιλοσοφίαν ἐξῆσχτο, καὶ φήτωρ ἢν ἀμφιδέξιος. Οὗτος ἔγραψε καταλογάδην πολλά. Εἰς γάρ τρεῖς μυριάδας στίχων τὰ συντάγματα αὐτοῦ συνέθηκεν· ἀρ' ὅν εἰσι τάδε· *Περὶ τῆς τελευτῆς τοῦ ἀδελφοῦ Καισαρείου*, ἐπιτάφιος εἰς τὸν ἁυτοῦ πατέρα, ἔτερος εἰς τὴν ἀδελφὴν Γοργονίαν, *Περὶ φιλοπτεωχαῖς*, *"Ἐπαιροι τῶν Μακκαβαίων*, *"Ἐπαιροι Κυπριανοῦ*, *"Ἐπαιροι Αλαραστοῦ*, *"Ἐπαιροι Ἡρωνος φιλοσόφου*. Κατὰ Ιουλιαροῦ τοῦ Βασιλέως λόγοι δύο, *Περὶ τοῦ ἀτίου Πτεύματος λόγος* εἰς, πανηγυρικὸν λόγοι δέκα, καὶ ἔτεροι πλειστοι, καὶ πᾶσι γνώριμοι. Ἐκαλούθησε δὲ τῷ Ποιέωνος γα-

Ex Suidā, Lexic. tom. I, pag. 496.

Gregorius, episcopus Nazianzenus (est autem Nazianzus statio Cappadociae), vir eloquentissimus, summi amicus Basilii Cæsareæ Cappadociæ urbis episcopi. Hic non modo grammaticæ poeticesque laude florebat, sed multo magis philosophiam excoluerat, atque in oratoria facultate insignis erat. Prosa oratione permulta conscripsit. Ad triginta enim versuum millia opera sua contexuit, ex quibus sunt hæc: *De morte Cæsarii fratris*, funebris oratio in obitu patris, altera in funere Gorgoniae sororis, *De pauperum amore*, *Laudes Machabœorum*, *Cypriani*, *Athanasii*, *Heronis philosophi*, *adversus Julianum* orationes duæ, *De Spiritu sancto* liber unus, panegyricæ orationes decem, aliæque complures ac cuivis notæ. Secutus est in scribendi genere Polemonem Laodicensem, qui Smyrnæ rhetorican docuit, atque Aristidi oratoris præceptor existit. Aliem-

quoque tractatum heroico carmine scripsit, in quo virginitatem et vitam conjugatam per se dissenserentes inducit, aliaque etiam argumenta omni carminum genere complexus est, quæ quidem ad summam subducta, triginta versuum millia consistunt. Hujus porro Gregorii Arianus quoque Philostorgius in sui temporis historia mentioneuit facit his verbis: « Ea tempestate Gregorius in urbe Nazianzena florebat (est autem Nazianzus statio Cappadociae), Basilius in Cæsarea Cappadociae urbe, et Apollinaris in Laodicea Syriæ. Hi tres viri pro homoousio, id est consubstantiali, adversus eos qui Filii essentiam a Patris essentia diversam esse prolitabantur, decertabant, longeque omnes eos antecellebant, qui vel prius vel post, ad meam usque ætatem hujuscæ sectæ patrocinium suscepserunt: adeo ut præ ipsis Athanasius puer censeretur. Namque et in suminam illi externæ doctrinæ magnitudinem evaserant, et in sacris Scripturis, quantum ad lectionem et expeditam memoriam conducebat, non vulgarem experientiam habebant, ac potissimum Gregorius. Jam vero in suo quisque scribendi genere maxima facultate præditus erat. Apollinaris quippe in commentariis dicendi genere præcellebat. Basilius autem in panegyrico insigniter eminebat. At vero Gregorio in utroque licet exercitato, ad conscriptioñem tamen magis tendebat oratio. Atque ut Apollinaris in dicendo grandior a plenior, ita rursus Basilio firmior erat. Cumque tanta eorum esset tum in dicendo tum in scribendo facultas, tum vero ita moribus comparati erant, ut vel solo aspectu plerosque ad se alicere facilime possent. Itaque partim ipso intuitu, partim sermonibus, partim editis lucubrationibus ad suas partes familiaritatemque suam eos pertrahebant, qui aliqua harum rerum facilius capi poterant. Hæc de illis obiter Philostorgius, isque Arianus, litteris mandavit. Adhuc porro superstes Gregorius, subrogato sibi in Ecclesia Nazianzena episcopo, ruri vitam monasticam egit. Atque ad nonaginta annos et ultra ætate proiectus, Theodosio decimum tertium imperii annum agente, vitam cum morte commutavit, hoc unum indignum virtute sua passus, quod principis urbis cathedra expulsus est, improbique potius electi sunt, quam qui virtute ac vilæ splendore omnes anteibant.

Aραχτῆρι τοῦ Λαοδικέως, τοῦ σοφιστεύσαντος ἐν Σμύρνῃ, ὃς ἐγεγόνει διδάσκαλος Ἀριστείδου τοῦ ῥήτορος. Ἐγράψῃ δὲ αὐτῷ καὶ ἐτέρᾳ βίβλῳ δι' ἔξαμετρων, παρθενίας καὶ γάμου καθ' ἑαυτοὺς διαλεγομένων καὶ εἰς ἐτέρας ὑποβέσεις ἐν παντοῖος καὶ διαφόροις μέτροις, διτίνα συνάγονται εἰς ἑπτὸν μυρτάδας τρεῖς. Τοῦ δὲ Γρηγορίου τούτου καὶ Φιλοστόργιος δὲ Ἀρειανὸς ἐν τῇ κατὰ αὐτὸν ιστορίᾳ μνήμην πεποίηται, καὶ φησι· « Γρηγόριος γάρ ἡκμαζε κατ' ἀκείνους τοὺς χρόνους ἐν τῇ Ναζιανζῷ (σταθμὸς δὲ οὗτος ὁ τόπος Καππαδοκίας), καὶ Βασιλείου ἐν Καισαρείᾳ τῆς Καππαδοκίας, καὶ Ἀπολλινάριος ἐν τῇ Λαοδικείᾳ τῆς Συρίας. Τρεῖς δὴ οὗτοι τότε ἄνδρες τοῦ ὀμοουσίου προύμαχον κατὰ τοῦ ἐπερουσίου, μακρῷ πάντας παρενεγκόντες τοὺς πρότερον καὶ **B**υστερὸν ἀχρίς ἐμοῦ τῆς αὐτῆς αἰρέσεως προστάτες· ὡς παῖδα παρ' αὐτοῖς κριθῆναι τὸν Ἀθανάσιον. Τῆς τε γάρ ἔξωθεν καλομένης παιδεύσεως ἐπιπλείστον οὗτοι προεληύθεισαν, καὶ τῶν ἱερῶν Γραφῶν, ὅποσα εἰς ἀνάγνωσιν καὶ τὴν πράξειρον μνήμην ἔτελει, πολλὴν εἶχον τὴν ἐμπειρίαν, καὶ μάλιστά γε αὐτῶν ὁ Γρηγόριος. Καὶ μήν καὶ συγγράφειν ἔκαστος αὐτῶν εἰς τὸν αὐτοῦ τρόπον ἡν ἰκανώτατος. Τῷ μὲν γε Ἀπολλιναρίῳ τὸ ὑπομηματικὸν εἶδος τῆς λέξεως μακρῷ δριστα εἶχε· Βασιλείου δὲ πανηγυρίσαι λαμπρότατος ἡν· τῷ δὲ γε Γρηγορίῳ, καὶ παρ' ἀμφοτέροις ἔκειται οὐεντόν, μείζω βάσιν εἰς συγγραφὴν εἶχεν ὁ λόγος. Καὶ ἡν εἰπεῖν Ἀπολλιναρίου μὲν ἀδόρτερος, Βασιλείου δὲ σταθερώτερος. Τοσαῦτης δὲ αὐτοῖς ἐν τῷ λέγειν καὶ γράφειν δυνάμεως οὔσης, καὶ τὸ ἡθος οὐδὲν ἡττον οἱ ἄνδρες παρείχοντο πρὸς τὴν τῶν πολλῶν θέαν ἐπαγωγάταν. «Ωστε καὶ οἵ ἀωρῶντο, καὶ οἵ Ἑλεγον καὶ ὅποσα γράφοντες διεδίδοσαν, διὸ πάντων ἡρουν εἰς τὴν ἑαυτῶν κοινωνίαν τοὺς καθ' ὅτιοῦν αὐτῶν εὐμαρέστερον ἀλίσκεσθαι δυναμένους. Τοσαῦτα περὶ αὐτῶν ὡς ἐν παραδρομῇ Φιλοστόργιος, καὶ ταῦτα Ἀρειανὸς δὲν, Ἐγραψεν. «Ἐνι γοῦν περιών εἰς τὸν οἰκεῖον τόπον δὲ Γρηγόριος, ἐπίσκοπον καταστήσας ἐν τῇ λαχούσῃ αὐτὸν Ἐκκλησίᾳ, αὐτὸς ἐν ἀγρῷ τινι βίον μοναδικὸν ἀπηγέγκατο. Ἐλάσσας δὲ περὶ τὰ ἐννενήκοντα ἔτη καὶ ἐπέκεινα, Θεοδοσίου τρίτον καὶ δέκατον ἕτος ἀγοντος, καταλύει τὸν βίον, ἀνάξιον τοῦτο τῆς αὐτοῦ παθῶν ἀρετῆς, καὶ τῆς καθέδρας ἀποκρουσθῆναι τῆς βασιλευούσης τῶν πόλεων, καὶ προκριθῆναι μᾶλλον τοὺς φαυλοτέρους, ἢ τὸν ἐπ' ἀρετῇ καὶ λαμπρότητι βίον. πάντων μᾶλλον ὑπερέχοντα.

Ex Simeone Metaphraste.

Magnus hic Gregorius Theologus vitam ipse suam exposuit in iis funebris orationibus, quibus Basilium Magnum, Gregorium patrem, Cæsarium fratrem, et Gorgoniam sororem ornauit. Ac proinde qui vitam illius conscripserunt, non aliunde quam ex ipsis operibus dicendi argumentum acceperunt. Hoc unum necessario dicendum, quod siquidem apud homines existere necesse erat effigiem quandam et columnam ex omnibus virtutibus constanter, hoc erat Gregorius. Nam cum vilæ splendore

eos qui actionis laude florebant, superasset, eo rurus contemplationis progressus est, ut omnes illi sapientiæ doctrinæque laude cederent, tam ejus quæ in verbis quam quæ in fidei dogmatibus versatur. Unde etiam Theologi cognomentum adeptus est. Quantum autem ad corporis formam auinet, statura mediocri erat, pallidus aliquantulum, non tamē citra venustatem, depresso naso, superciliis in rectum protensis, aspectu blando et suavi, altero oculo, nempe dextro, substristis, quem etiam cito-

trix quædam contrahebat, barba non promissa, A calvus erat) albos crines habebat, summas item densa tamen. Qua parte calvus non erat (nam sub- barbae partes velut fumo obsitas ostendebat.

Canon de sancto Basilio, apud Bolland. Append. ad tom. II Junii, ode vii.

Ω σύμπνωια νοῦ ἐρά τε ξυωρίς, ἡ ὁσπέρ μία ψυχὴ ἐν δυσὶ σώμασιν ἀδιαιρέτος, ἐν Γρηγορίῳ Βασίλειος, πόθῳ θεῖκῷ συνημένοι, ἐν Βασίλειῳ Γρηγόριος· νῦν ἰκετεύσατε Χριστὸν ὑπὲρ τῆς ποίμνης ἡμῶν.

O consensio animorum et sancta societas! qua velut unus et individuus in gemino corpore spiritus, in Gregorio Basilius divino amore unitus, in Basilio Gregorius fuit. Orate nunc pro grege nostro Christum.

His subiectere potuisse testimonia Haimonis Halberstatensis, cap. 4, lib. x. Histor. Eccles.; Adonis Viennensis episcopi in Chronic. ætate sexta; Goffredi Viterb. Chronic. parte sexta, ubi de Julianō verba facit; Petri de Natalibus in catalogo sanctorum, lib. ii, cap. 69; Petri Criniti, lib. vii, cap. 4, De honest. discipli.; Trithemii De scriptor. ecclesiast.; Mantuani, lib. i, Fast. Sabellici Enneade 7, lib. ix. Sed quia hi omnes non aliunde haurire potuerunt, quam ex his quo supra citavimus, nulla mihi causa visa est, quamobrem eamdem cramber toties tibi obtruderem. Quare hic finem imponam, non tamen ante quam Pselli Cyri Graci scriptoris epigramma de Nazianzeno nostro Latine utcunque reddidero, ac coronidis vice, magni illius Erasmi de eodem judicium apposuero.

PSELLI EPIGRAMMA.

Divinæ sophiæ decus immortale canamus
Gregorium, viguit quo nova Roma duce.
Viribus eloquii valuit, linguaeque disertæ:
Mellifluos dulci protulit ore sonos.
Maxima laus in eo doctrinæ utriusque refusit,
Sive profana velis dogmata, sive sacra.
O salve conjunx charissime virginitatis,
Quæ prius in summo numine, deinde choris
Angelicis, purisque hominum complexibus hæret:
Assidueque tuum læta cubile fovel.

B Christicolæ columen defensor maxime gentis;
Stentoreo Triadis numen in ore serens.
Hæreticæ salve manjæ certissima pestis,
Qua simul oppressi Lybs Macedoque cadunt.
Quæque Arium perimis, cuius sanctissima primum est.
Horribili ac stygio secta furore Trias.
Salve doctrinæ Antistes, atque unica cura
Pieridum, eloquii rhetoricesque decus.
Saltator lugens, Triadis qui numine plenus
Hanc quoque terrigenis omnibus eloqueris.

ERASMI DE GREGORIO NAZIANZENO JUDICIUM.

Epist. præfixa edit. Claudii Chevallontii, an. 1532.

In Gregorio Nazianzeno pietas propemodum ex quo certat cum facundia; sed amat significantes argutias, quas eo difficilius est Latine reddere, quod plerique sunt in verbis sitæ. Tota vero phrasis nonnihil accedit ad structuram Isocraticam. Adde quod de rebus divinis, quæ vix ullis verbis humanis explicari possunt, libenter ac frequenter philosophatur. Frater hujus Basilius suavi quadam et in affectato dictionis fluxu, et pietatem, et eruditatem, et acumen, sicuti res postulat, et perspicuitatem, et jucunditatem, et si quain aliam virtutem in oratore Christiano quisquam desiderare possit, complectitur. Joannes Chrysostomus Basili quendam in litteris, sic etiam in professione sincerioris vitae socius, atque (ut ita loquar) Achates, quidquid sere scripsit, ad popularem captiuum accom-

C modavit, eoque fusior est, ac simplicior; et in locis communibus spatiari maluit, quam in difficultissimis versari quæstionibus. Hos triumviro una tulit atas apud Græcos, pietate pares, nec dispares eruditio, sed dictionis caractere dissimiles. Quos si cum nostris conferre valis, Chrysostomus non dissimilis est Augustino, Gregorius Ambrosio, qui si Græce scripsisset, plurimum negotii fuisset exhibitus interpres. Quem Basilio conferam nondum invenio, nisi si quis Scripturarum cognitionem, quam habuit Hieronymus, cum Lactantii felici facilitate copulet. Me certe a vertendo Gregorio semper deterruit dictionis argutia, et rerum sublimitas, et allusiones subobscuræ. Eam provinciam eximio quodam pietatis ardore sibi sumpsit Bilibaldus noster, cui et immortuus est.

Qui apud veteres auctores Nazianzeni meminerint ex illiusque scriptis testimonium protulerint.

Vix ullus in tota Græcia scriptor extitit, de ecclesiasticis loquor, qui non per honorificam Gregorii mentionem fecerit, ex ipsiusque operibus testimonia produxerit. Damascenus certe non contentus scripta sua ipsius auctoritate sæpenumero confirmare, sexcentis locis ita eum compila-

vit, ut bonam partem librorum suorum de sive Orthodoxa ex ejus libris consuerit, totas plerumque periodos nullis verbis immutatis in volumina sua transferens. Id quod productis quibusdam locis planum facere constitueram, ni id ipsi tam frequens esse comperissem, ut prima fronte furtum depre-

hendi posset. Quid de Theodoreto dicam, qui ipsam quoque theologi phrasim affectavit? Quemadmodum ex unico capite libri quarti *Hæret. fabularum* apertissime liquet, ubi ex variis Gregorii scriptis orationem suam concinnavit. De Nestorio enim loquens (45), "Αλλην έξ άλλης ἀμείδων χύραν, καθάπερ Αἰγυπτιακή τις μάστιξ, τῇ μεγάλῃ τῶν Ἀντιοχέων ἐνέσκηψ πόλεις ἐν ταύτῃ λόγων ἐλευθερίων μετρίων μετεσχώκως..., τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ προῖκων εἰσεφθάρη. Εἰ paulo iusterius: Ἐνταῦθα μοι λοιπὸν καὶ τὰ δράματα, ὃν μικροῦ πλήρης πᾶσα γῆ τε καὶ θάλαττα. Annon hæc duo loca ad verbum transcripta sunt ex Athanasiana Gregorii oratione? Rursus hæc verba, Τῆς κατὰ Κωνσταντινούπολιν τῶν ὁρθοδόξων καθολικῆς Ἐκκλησίας τὴν προεδρίαν πίστεύεται, οὐδὲν δὲ ἡτον καὶ τῆς οἰκουμένης ἀπάσον. Ipsissima sunt verba Gregorii, etsi locum nunc non satis memini. Quod et aliis verbis ita effert in Basiliana, Διὰ μᾶς τῆς Καισαρέως πόλεως τῇ οἰκουμένῃ πάσῃ πυρσένειν. Jam cum idem Theod. eodem loco ait, Ός γάρ τὸν μέγιστον ἐκεῖνον κατέλαβε θρόνον, καθάπερ τινὰ τυραννίδα τῆς ἀρχιερωσύνης τὴν προστασίαν ἀρκάσας· proculdubio hæc a Gregorio accepit, enjus in Athanasiana hæc verba sunt, Οὐ γάρ δικοῦ τε καταλαμβάνει τὸν θρόνον, ὥσπερ οἱ τυραννίδα τινὰ ή κληρονομίαν παράδοξον ἀρκάσαντες. Rursus illa, οἷκοι τὸ πολλὰ βιβλίον προσανέχων, καὶ καθ' ήσυχίαν ἔντερον συγγνόμενος, ex oratione ad Arianios sumpta sunt. Sed de hoc satis. Quantæ autem famæ atque auctoritatis in universa Ecclesia ipsius monumēta fuerint, nullo arguento aperius demonstrari potest, quam quod Latini ne punctum quidem temporis iis carere sustinuerint, sed statim in Latinum transferenda curarint, eorumque testimoniis libros nos illustrarint. Nos cæteris omissis ipsa tantum lumiina profereimus.

Hieronymus (46) eum præceptorem suum facit in Catalogo scriptorum ecclesiast. et in Apologia priore adversus Rufinum: « An injuria, inquit, tibi facta est, quod pro te Apollinarium, Didymumque sectatus sum? Nunquid in illa epistola Gregorium virum eloquentissimum non potui nominare? Quis apud Latinos par sui est? Quo ego magistro glorior et exulto. » Sui autem imparem apud Latinos Gregorium videtur dicere, ut notet Rufinum: qui cum ipso apud suos esset eloquentissimus, Rufinus in interpretatione aliquot illius orationum parum gnaverit se gesserat, neque satis feliciter tantæ eloquentiae responderat.

Idem Hieronymus (47), explicans illud Ephes. v. 32, *Sacramentum hoc magnum est*: ego autem, etc. « Gregorius Nazianzenus, inquit, vir valde eloquens, et in Scripturis apprime eruditus, cum de hoc mecum tractaret loco, solebat dicere: Vide quantum istius capituli sacramentum sit, ut Apostolus in-

A Christo illud, et in Ecclesia interpretans, non se ita asserat, ut testimonii postulabat dignitas, expressisse, sed quodammodo dixerit: Scio quia locus iste ineffabilibus plenus sit sacramentis, et dividum corquerat interpretis. »

Augustinus (48) epistola cxlviii ad Fortunatum, citatis quibusdam ex Athanasio, « Gregorius etiam, inquit, sanctus episcopus Orientalis apertissime dicit, Deum natura invisibilem, quando patribus visus est, sicut Moysi, cum quo facie ad faciem loquebatur, alicuius conspicibilis materie dispositione assumpta, salva sua invisibilitate videri potuisse. » Citat postea Ambrosium.

Idem (49) lib. i *Contra Julianum Pelagianum*, de peccato originali, post citatos Occidentis episcopos, B sic de Gregorio Nazianzeno, quem primum inter Orientis episcopos nominat: « Sed non tibi deerit magni nominis et fama celeberrima illustris episcopus etiam de partibus Orientis, cuius eloquia ingenitis merito gratiae, etiam in linguam Latinam translata usqueque claruerunt. Sedeat ergo cum istis Patribus (Latinis scilicet) etiam sanctus Gregorius, et cum eis tuæ criminationis inanem patiatur invidiā: dum tamen cum eis contra novitiam pestem vestram, medicinali et ipse proferat sententiam. Audi ergo quid dicat: Inago, inquit, Dei labem corporeæ inundationis expurget, et conjunctam sibi carnem Verbi Dei sublevet pennis. Et quamvis, » etc. Citat et postea ex oratione *De baptismo*. « An tibi parva in uno Gregorio episcoporum Orientalium videtur auctoritas? Est quidem tanta persona, ut neque ille hoc nisi ex fide Christiana omnibus notissima diceret: nec illi cum tam clarum haberent atque venerandum, nisi hæc ab illo dicta ex regula notissimæ veritatis agnoscerent. »

Idem lib. ii aduersus eundem pag. 530 citat et explicat Nazianzenum ex lib. *Apologeticō*. Et lib. *De dono perseverantiae* cap. 19, ex oratione in *Pentecosten* testimonium profert: ubi tamen pro « deprecabatur, » vertendum fuerat, « deprecabimur. »

Gregorius Papa (50), in prologo tertiae partis *Pastoralis curæ*, Theologum nostrum ita citat: « Ut longe ante nos reverendæ memoriae Gregorius Nazianzenus edocuit. Non una eademque cunctis exhortatio congruit, quia non cunctos par morum qualitas astringit. » Hæc porro verba sunt Gregorii nostri *Apologet.*

Leo Papa (51), Magni cognomento honoratus, qui pontificatum suscepit circa annum Domini 441, epistola cxxxiv ad Leonem Augustum contra blasphemias Nestorii et Eutychetis, sancti Gregorii episcopi Nazianzeni in homilia *De Epiphania* hæc verba citat: « Cum ergo processisset ex Virgine Deus, in ea, quam assumpserat humana natura, unum e duobus sibi invicem contrariis existens, carne et

(45) Tom. IV, pag. 244.

(46) Tom. IV, part. II, p. 363.

(47) Tom. IV, part. I, p. 593.

(48) Tom. II, p. 500.

(49) Tom. X, p. 504.

(50) Tom. II, p. 33.

(51) S. Leo, edit. in-fol. p. 353.

spiritu, aliud in Deum assumitur, aliud deitatis gratia præstat. Idem infra : Missus est quidem, sed ut homo. Duplex enim erat in eo natura. Inde denique et laboravit ex itinere, inde et esurit, et sitivit, et contristatus est, et flevit, humani corporis lege. Citat postea Basiliū episcopum Cappadocum.

Vincentius Lirinensis fere ad finem libri, quem docebat adversus profanas novitates conscripsit, in Ephesina synodo suo tempore contra Nestorium celebrata, scripta Nazianzeni recitata scribit. « Adhibita sunt etiam, inquit, illa Cappadocie lumina, sanctus Gregorius episcopus et confessor de Naziano vel Nazianzo : sanctus Basilius Cæsareæ Cappadocie episcopus et confessor. »

Quæ autem in ea synodo ex Nazianzeno recitata sint, sic Rusticus diaconus contra Acephalos commemorat, ubi de differentia inter Unus et Unum, Alius et Aliud. « Sua, inquit (52), dogmata confirmavit (Ephesina scilicet synodus) inter beati Nazianzeni Gregorii lectiones, dicens ita : Alius quidem et Aliud ex quibus Salvator : siquidem non idem invisible visibili, et id quod intempore illi quod subtempore. Quæ verba ex priore ad Cledonium epistola sumpta sunt, quam in eodem libro pluribus locis citat; atque etiam hæreticos (ut illi nihil intentatum et incorruptum relinquunt) et maxime Nestorianos Nazianzeni sententias quasdam ad sui erroris confirmationem detorquere tentasse. Sic enim ibi hæreticus, qui loquens indincitur, objicit : « Hominem quem Apostolus velut in duo partitus est, sanctæ memorie Gregorius unum modis omnibus nominat, ne Christo eum conferens, duos videatur Christos asserere, » etc. Et post : « Dixit alicubi Apostolus : *Quia quanto iis qui foris*⁵³, » etc. Subjicitur inde explicatio locorum Pauli et Nazianzeni. Ibi enim contra hæreticos pluribus explicatur ista Theologi sententia : Sic ex duabus naturis Christus, sicut ex anima et corpore homo. Illam enim hæreticus ut a suis partibus stantem in medium proponebat, ut et nonnullas alias, quas Rusticus ipse eodem libro pluribus explicat.

De operibus et scriptis Nazianzeni.

Omnia quæ Nazianzeni nomine inscribuntur, ^Dicitur controversiam ipsius sunt præter metaphrasin in *Ecclesiasten*, quæ ipsi falso tribuitur, ut in argumento ex Hieronymo docuimus : et significationem in *Ezechielem*, quæ aut illius non est, aut certe ab eo non edita.

Duc exstant orationes illius a Rustico Latinæ factæ, quæ non sunt in Græco exemplari. (Perpetram Gregorio orationes istas tribuit Billius, ut in præloquio notavimus.)

Ex docta illius in dictum Evangelii homilia videtur multas alias ejus generis composuisse : ut quem certum sit et Nazianzi et Constantinopoli et alibi

⁵² *I Cor. v, 13.*

(52) *Bibl. Patr. tom. IV.*

(53) *Id. ibid.*

A Gelasius de duabus in Christo naturis adversus Eutychem et Nestorium, multa veterum theologorum, ut Ignatii, Eustathii, Hippolyti, Athanasii, Eusebii Pamphili citans testimonia, et hæc Gregorii Nazianzeni in Natali Domini laudat (53) : « Duplex erat Christus, homo quidem quod videbatur, Deus vero quod non videbatur, comedens quidem ut homo vere et sicuti nos. Habuit enim carnis similem passibilitatem sicuti nos. » Ibidem etiam ex ejusdem priori ad Cledonium epistola permulta profert, quemadmodum et ex epistola ad Nectarium.

Joannes episcopus Romanus, tribus Justiniani imperatoris quæstionibus respondens, ut probet Christum unam esse ex personis Trinitatis, post Augustinum hæc Gregorii Nazianzeni ex sermone de Epiphania citat (54) : « Deum cum dico, omnino uno lumine illuminatur simul et tribus, uno quidem secundum uniuscujusque proprietates sive substantias, sicut placet aliquibus dicere, sive personas (nihil enim pro vocabulorum diversitate dissidendum est, cum ad eundem sensum nominum diversitas provocet et intellectum) unum autem secundum substantiam, vel deitatis ratione. Dividitur ergo, ut ita dicam indivisibiliter, conjungitur divisibiliter, una est in tribus deitas. »

B Justinianus I Imperator, Edict. anversus tria Capitula, ut duas naturas et unitatem personæ assertat in Christo, sanctum Gregorium Theologum semel et iterum nominat. *Concil. tom. V*, p. 695, 698.

C Sanctus Theodorus Studita pluribus in locis (55) Gregorii profert testimonia, vel in quæ sententiae patrocinium, vel ut verba sancti doctoris a pravis hæreticorum interpretationibus vindicet. Sic Antirrheticus II adversus *Iconomachos*, tom. V Oper. Sirmundi, p. 107. Item, *ibid.* pag. 125, 126, 127. Item *Refutatione impiorum poematum*, pag. 193. Rursus *Adversus Iconomachos*, cap. VI et VII, pag. 213 et seq. Iterum epist. lib. II, epist. xxxvi, pag. 445. Ac deum epist. CLIV, p. 623.

D sèpius e suggestu ad populum concionatum. Ac fortasse in sacros libros commentarios edidit, Epistolamque Pauli ad Philippenses videtur scriptis suis illustrasse. In fine enim Anathematis morum Cyrilli sic legitur, D. Gregorii episcopi in *Epistolam ad Philippenses*. Atque hoc fragmentum hic ascribitur : *Hoc sapiatur, inquit, quod et in Christo Jesu, qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse aequali Deo : sed semel ipsum extinxerit, formam servi suscipiens*⁵⁶. « Quid pauperius in Deo, quam forma servi? Quid humilius in Rege cunctorum, quam ad communionem pauperis nostræ naturæ sponte venire? Rex regum et Domi-

⁵⁴ *Philipp. II, 5-7.*

(54) *Epist. 3 ad Sen., t. IV Conc., p. 1751.*
(55) *Edit. Sirm.*

nus dominantium induitur forma servi : index omnium fit subditus postestatibus creaturæ : Dominus in spelunca deponitur : qui omnia continet, in diversorio non invenit locum, sed in præsepe projectetur iumentorum ; mundus et immaculatus sordes suscepit humanæ naturæ, et per omnia paupertatem nostram transiens, usque ad mortis venit experimentum. Considerate paupertatis spontaneæ mensuram : vita mortem gustat : Judex deducitur ad iudicium ; vitæ omnium existentium Dominus subditur sententiae judicantis ; rex omnium virtutum, quæ ultra mundum sunt, spiculatorum non respuit manus. » Hec ibi ex Gregorio episcopo, qui videri B

A possit Nazianenus noster, quando statim aliud subjicitur ex Basilio Magno, de fructu passionis Christi testimonium. Nyssenus autem et Neocæsariensis, quod sciam, nihil in hanc Pauli Epistolam scripserunt.

Baptista Guarinus Guarini viri doctissimi filius in Latinum vertisse dicitur Gregorii Nazianzeni ad Christum et Mariam orationes in appendice : Catalogi scriptorum ecclesiasticorum Trithemii et Bibliotheca Lycosthenis, ut et beatus Rhenanus duas epistolæ ejusdem ad Themistium. At illæ neque Graece neque Latine in manus meas adhuc incidere posuerunt.

Hæc sunt quæ Billius colligit et aornavit in laudem et illustrationem eximii Doctoris. Paucæ adjecimus, Billio vel ignota, vel nondum in lucem edita. Jam superest ut Billii, Leuvenklaii, Genebrardi, et aliorum qui Gregorii operibus manum adhibuerunt præfationes hic subjiciamus. Billii epistolam Carolo Lotharingo cardinali nuncupatam, priorique editioni præfixam, forsitan detrahere licuisset. At tanti viri reverentia, libellum in quo calamitosas tempestates sui ævi tam eleganter describit, tam amare luget, cæteris ejus ingenio monumentis connectere decrevimus, maxime ut ne minimum quid vel ex antiquis editionibus desiderare lectorem sinamus.

REVERENDISSIMO IN CHRISTO PATRI AC DOMINO D. CAROLO LOTHARINGO
CARDINALI, AC PRINCIPI ILLUSTRISSIMO,
JACOBUS BILLIUS ABBAS S. MICHAELIS IN EREMO, S. D.

Quod ait ille totius philosophiæ antistes Plato (56), summæ atque effrenatae libertatis extremam plerumque servitutem asseciam esse, quod etiam Hippocrates (57), corporum habitudines ad extremum bonitatis perductas, periculosas esse : hoc in Christiana nostra republica non sine maximo piorum omnium dolore hac misera tempestate unusquisque nostrum experitur. Nam si quis florentissimum illum statum, quo Patrum memoria religio erat, cum eo quem bis perditissimis temporibus videmus, composuerit, profecto quantum distat *Ortus ab Occidente*²³, tantum inter utrumque statum interesse comperiet. Nec vero in re adeo manifesta longa oratione opus esse puto. Illud potius dolendum atque ingemiscendum, nos tam præclaram hæreditatem a majoribus acceptam tenere non potuisse. Sed scilicet verum est quod dici solet, sarietatem contumeliam atque insolentiam matrem esse.

Nos prosperarum rerum velut nectare quodam obruti, bona nostra ignoravimus, nec μέγαν δλον, ut de Tantalo ait Pindarus (58), καταπέψαι (59) potuimus : idenique nobis accidit quod Judæis olim sæpe usu venisse legimus, qui simulatque *incrassati, impinguati, dilatati* sunt, protinus *recalcitranti*²⁴, ut quod Appius ille de Romanis dicebat, negotium illis melius, quam otium committi posse, in nos non immerito torqueri possit, Ecclesiaque his Ezechiae verbis commode uti queat : *Ecce in*

*C pace amaritudo mea amarissima*²⁵. In tanta tranquillitate somnus illos obrepit, qui ad Ecclesiæ gubernacula sedebant. Non litterarum sacrarum studiis incumbere, non plebem sibi commissam salutifera doctrina pascere, non vitæ integritate ac sanctimonia cæteris prælucere; sed vel dormire, vel sibi ipsis tantum vigilare, et quidem ita vigilare, ut altum dormire præstiterit. Qualis porro gubernator, tales proretæ, tales nautæ, tales vectores ; et, ut ait Scriptura, *qualis sacerdos, talis et populus*²⁶, maliæ sementis mala seges, malorum magistrorum mali discipuli, mali exempli mala expressio. Omnes declinavimus, et inutilis sumus²⁷. Pastores inertia languerunt : populus quales merebatur, tales pastores habuit.

D Interim versipellis noster inimicus, « (59') qui inferioris hujus mundi scabiem ac languentium ulceræ scalpit atque ablingit, qui ubi quid vitii et corruptiæ est, cadaveribus assidet putredinesque contrectat, » pastoribus in officio cessantibus, in agrum Domini furtim ingressus zizania supersemnavit²⁸, tantamque justissimo Dei iudicio tempestatem rerumque omnium perturbationem excitavit, ut a jactis religionis nostræ fundamentis, vix illa gravior acerbiorque extiterit : quoque maiorem stragam in Dei castris ederet, angeli lucis personam sibi induendam putavit, ut quo tectius, hoc quoque nocentius perniciosiusque virus suum sim-

²³ Psal. cx, 12.   ²⁴ Deut. xxxii, 15.   ²⁵ Isa. xxxviii, 17.   ²⁶ Ose. iv, 9.   ²⁷ Psal. lxi, 4.   ²⁸ Matthei xiii, 25.

(56) Lib. *De rep.*, 6.
(57) Lib. i, aph. 3.
(58) *Olymp.*, od. 1.

(59) Id est *ingentem felicitatem concoquere*.
(59') Ap. Cyprian., in App., p. civl.

plicioribus animis instillaret. Sub hac larva ita omnia confudit ac sursum deorsumque jactavit, ut in antiquum chaos pene reciderint, facti que simus quasi in principio cum Deus nostri non dominaretur, nec invocaretur nomen ejus super nos²⁹. Terris salutem longam dixisse videtur charitas; improbitati atque impudentiae babenæ omnes remissæ sunt. Plena omnia odii, rixarum et maledicentiarum, plena Irroris et virulentæ contentionis. Amicorum et hostium nullum discriminem. Nemo seipsum propius inspicit, sed salutem suam in tuto versari existimat, dum alios omni animi acerbitate atque amarulentia insectetur. «Pereunt bona, ut ait noster Gregorius (60), nuda et aperta sunt mala, navigatione in nocte, fax nusquam, Christus dormit.» *Refrigescente vel potius extincta charitate abundat in orbe iniquitas*³⁰. Exundante porro atque in immensum excrescente iniquitate, vindicem Dei gladium ardentesque illas sagittas³¹ in nos cadere non est mirum.

Itaque haud scio an non multo commodius de hoc nostro tempore dicere nobis liceat, quod Epiphanius (61) olim de sua tempestate ob eamdem causam dicebat. «Mirandum est hoc tempore, et non mirandum. Mirandum, quod nostro saeculo omnia implentur: non autem mirandum, quia impietate ea necesse est.» Et paucis verbis interjectis: «Quo progressa est mens hominis prona ad malum ab adolescentia sua? Quas fidei partes non perdidit? In quibus disputationibus utilitatem non perturbavit consilii perversitas?» Quid enim? An non deploratissimam hanc ætatem velut digito indicare videtur vir ille sanctissimus, in qua vel nova quotidie dogmata feruntur, vel jam olim oppressa et sepulta in lucem revocantur? Neque enim satis habuit Satan inferioribus telis adversus nos uti, nisi etiam venena, ut ait ille, coelo peteret, atque ex saluberrimis vitæ fontibus a se vitiatis, mortem nobis propinaret, sagittaque illa per diem volante³², hoc est, ut per hæreticos, in sanctorum intelligentia Scripturarum, Ecclesiam convulnaret.

Hinc illæ tot tamque dissectæ sectæ, quas per suos satellites toto orbe Christiano spargit, qui utinam ipsi tum suæ tum aliorum salutis minus prodigi essent! Utinam fastum illum suum atque arrogantiæ comprimerent, nec antiquitatem universam cœcitas atque ignorantiæ damnum malleant, quam errorem suum confiteri! Sed habet hoc imprimis φλαυτα, hæresum omnium parens certissima, quod iis, qui hoc vitio infecti sunt, oculos prorsus morbiæ sensum omnem eripit, planeque eodem modo eos afficit, quo Harpastem satuam Seneca (62) laborasse scribit, quæ cum vi-

dere desiisset, se tamen cœcam esse nesciebat, sed in domum tenebrosam id rejiciebat, alioque migrare velle dicebat. Ex quo efficitur ut nemini prorsus cedere sustineant, verum cerebri sui figuramenta ita perdite ament atque amplexentur, ut a visceribus suis potius avelli, quam a concepta semel opinione abstrahi patientur. (63) Ita perditi perdunt, et depravati errorem pravitatis infundunt, ac virus suum quæquaversum spargere moluntur: ut non abs re Cyprius ille episcopus (64) ens ἐκθαμβητὰς τῶν προβάτων καὶ πτύστας τῶν περιστερῶν, καὶ σοθητὰς τῶν τοῦ Χριστοῦ ἀργύρων καὶ θρεμμάτων vocet. Sic impurus hostis fructum omnem memorabilis illius supplicii, quod Christus in cruce pertulit, ut filios Dei, qui erant dispersi, congregaret in unum³³, funditus tollere atque eveltere modis omnibus conatur. Nihil enim eum gravius angit et excruciat, quam pax aliorum et concordia, cuius se suo scelere expertem videt. Nihil est quod avidius expetat, atque in quo vehementius elaboret, quam ut nobile illud amoris ac benevolentiae legatum, quod Christus Ecclesiæ suæ testamento reliquit, nobis extorqueat. Ac proinde quæ potest contentiones in domo Dei serit, et quod de morte Hieronymus aiebat (65), «fratres dividit, et charissima inter se nomina crudelis et durus dissociat.»

Hæc prob dolor! non jam auribus, sed oculis ipsis haurimus: non jam legimus, sed sentimus, quamque χαχίστη δαιμόνων, ut Euripidis verbo utar, sit hæresis, non tam ex annalium memoria, quam ex nostris metu ipsi calamitatibus cognoscimus. Multas quidem gravesque hæresum procellas in veterum monumentis descriptas videmus: sed multo gravius nos afficiunt, quæ ipsi cernimus ac sentimus. Ut enim res procul ab oculis dissitæ multo minores videntur, quam quæ propiori intervallo spectantur, eodem modo fieri non potest, quin præsens calamitas multo gravioreum nobis dolorum inurat, quam quæ in historicorum libris velut in tabula quadam pictas intuemur. Et sane æquum erat, ut qui vicinorum nostrorum tristissimis exemplis erudiri negleximus, ipsi tandem aliis in exemplum proponeremur, ceterique ex nobis documentum caperent, quid sibi esset in eadem causa pertimescendum. Atque utinam verbibus saltem, ut Phryges, et quidem iterum ac tertio repetitis, meliores efficeremur, ac non potius ad tam duras plagas obstupesceremus. Sed, quod vix sine lacrimis dici potest, ad doloris sensum obdurusse videmur. *Dissipati enim sumus*, ut inquit Propheta, et non compuncti³⁴. *Percussit nos Dominus, et non dolimus*; attrivit nos, et renuiimus ac-

²⁹ Isa. LXIII, 19. ³⁰ Matth. XXIX, 12. ³¹ Psal. VII, 47. ³² Psal. XC, 6. ³³ Joan. XI, 52. ³⁴ Psal. XXXIV, 16.

(60) *Epist. ad Eudoxium*. al. XXXIX.

(61) *Lib. III, tom. II, Adversus Antidic.*, p. 1054.

(62) *Senec. in Hercul. Oeclav.*

(63) Cyprian. lib. *De idol. van.*, p. 226.

(64) Epiph. lib. III, tom. II, p. 1009.

(65) *Epist. 35, t. IV, part. II*, p. 267.

*cipere disciplinam*²⁸. Bellum si quando e laqueis evaserint, ea omnia loca, in quibus laqueos esse suspicantur, sedulo fugiunt; nos bardi et vecordes ad eundem quotidie lapidem impingimus, et pyrastrum in morem, ambusta jam toties ac fere jam adusta corpora flammis adhuc admovemus.

Quotusquisque est enim, qui in tam denso calamitatum agmine meliorem mentem induat, et concipiatur, ac quasi parturiat spiritum salutis²⁹? Omnes pene iisdem vestigiis insistimus, vitiis nostris indulgemus, ea mordicus retinemus, novisque quotidie flagitiis cumulamus, nec, ut cum lyrico loquar (66), per nostrum patimur scelus iracunda Jovem ponere fulmina. Hanc rerum acerbitatem deploramus, hanc temporis infelicitatem accusamus, cuius ipsi unici fabri atque artifices sumus. Ad flagra murinuramus, qui scorponum³⁰ ictus meremur. Dolemus omnia plus quam feralibus odiis ardere, et cum Deo in gratiam redire non curamus. Quasi vero certa pax inter eos coalescere queat, qui a Deo pacis sese averterunt; atque ii membra tenere queant, qui *caput*, ut est apud Apostolum³¹, non *tenent*. Ut enim in circulo quo longius a centro linea protrahuntur, hoc quoque longioribus intervallis inter se distant: ad eundem modum quo quisque longius a Deo discedit, eo etiam magis a fraterna charitate, imo etiam a se ipso removetur.

Nam quid de iis dicam, qui ab Ecclesiæ corpore nefarie se præciderunt, qui *inconsutilem*³² illam Christi vestem, cui immanissimi etiam carnifices pepercerunt, in infinitas partes sciderunt, tantaque amentia precipites feruntur, ut quemadmodum salamandra in igne, sic ipsi in dissidiis funestisque conflictionibus vivant, atque adversus publicam orbis concordiam conjurasse videantur? (67) Nisi enim pacem odissent, in unitate certe permanissent. I. summa miseria summam felicitatem, in maxima perturbatione jucundissimam quamdam quietem vel simulant, vel opinionis errore sibi confingunt. Extra arcum esse gaudent, ac velut de certa salute sibi gratulantur. Sic nimirum ægroti quidam nusquam non quietiores se fore, quam in suratis suis arbitrantur. Perire miseris non recusant, dum alios in eandem secum perniciem trahant. Idemque si non ore, reipsa tamen clamant, quod ille apud tragicum (68), « Hæc ipsa pollens incliti Pellenis domus ruat vel in me, dummodo in fratrem ruat. »

Itaque qui non ita pridem (tantum in eis simulationis artificium erat) nil nisi pacem concordiamque spirare plerisque videbantur, iidem nunc aperi fronte, et regno Parides, et optimo cuique Phalarides, sacri etiam ordinis hominibus plus quam

²⁸ Jer. v, 3. ²⁹ Isa. xxvi, 18. ³⁰ III Reg. xii, 14.
³¹ Matth. iii, 7. ³² Psalm. lxxix, 44. ³³ I Petr. v, 8.

(66) Horat., lib. i Carm., od. 3.

(67) August. in psal. cxix, l. IV, p. 1371.

A tigrides se præbent. Cbristū, cuius admirabilem quendam zelum præ se ferebant, templo distabant, patrimonium diripiunt, ministros obruncant. Regis, cuius auctoritatem imperiumque sibi sacro-sanctum esse alternis prope verbis affirmabant, urbes vi atque armis expugnant, tributa legunt, sceptrum etiam, si possint, extorquere contendunt. Populi, cuius causa, populares videlicet homines, anno superiori ad arma se invitatos trahi testabantur, fortunas omnes per crudelissimum latrociniū eripiunt, cique pro libertate promissa gravissimam tyrannidem invexerunt, pro ligneo jugo serrenū imposuerunt? Unde autem fures agnoscemus, nisi furarentur, et mactarent, et perderent³⁴? Unde lupos, nisi sanguinem sūrent? Unde viperarum progeniem³⁵, nisi matrem arroderent? Unde apes solitarios³⁶, nisi pulcherrimam illam vineam pervastarent? Unde leonis rugientis³⁷ catulos, nisi obvium quemque devorarent? Unde denique ejus, qui jam inde a prima rerum origine homicida fuit³⁸, liberos, nisi cruento atque omni feritatis genere pascerentur?

Quis interpretari potest iniquiusne bellum suscep- perint, an crudelius et rapacius gerant? Quibus opibus haec barathra, quo sanguine haec birudines, ante quas, ut Scripturæ verbis utar, *quasi nihilum est sanguis*³⁹, expleri queant? Habent certe unde in confusione sua gloriantur. Vicerunt omnes omnium statum hæreticos. Vicerunt impudentia, sce- lere, impunitate, rapinis, crudelitate. Non ex- struendo, ut Babylonici adficiatores⁴⁰, sed vastando, evertendo, exurendo nomen suum celebrare, immortalemque sui memoriam posteris relinquere moluntur. Quanquam credentes unquam posteritas tantum furoris in Francis hominibus, iisque defacatae religionis titulo sese venditantibus, exstis- se? Non credit, imposturam sibi factam clamabit, nisi expressa tanta amentiae monimenta in templorum ruinis viderit. Mihi quidem non in publica modo, sed etiam in privata calamitate, quam nihil in illis, non dicam Christiani, sed ne hominis quidem esset, abunde experiri contigit. Nam, ut Regiensis insulæ vastitatem præterea (in qua, quandiu superiores fuimus, licuit illis suo ritu vi- vere, facultatibus suis libere tranquilleque frui: simulatque autem vicinæ Rupellæ perfidia basili- scum illum, quem tot annis parturierat, peperit, illico templis flammæ injectæ, fortunis nostris, domesticisque omnibus, quos quidem arripere potuerunt, manus allatae sunt), quis Michaelini nostri cœnobii cladem ulla quamlibet tragica oratione pro rei atrocitate deplorare queat?

Domus ea antiquissima et illustrissima erat, atque ipsa quoque structuræ specie religionem quam-

³⁴ Coloss. ii, 49. ³⁵ Joan. xix, 23. ³⁶ Joan. x, 10.
³⁷ Matth. iii, 7. ³⁸ Psalm. lxxix, 44. ³⁹ Eccl. viii, 19. ⁴⁰ Genes. xi, 4.

(68) Senec. in *Thyest.*

dam spectatoribus incutiebat. Ea multis calamitatis solatio, pietatis causa exsultantibus perfugio ac præsidio, et ut cum Job ⁴⁷ dicam, *oculus cæco, pes claudio, mater pauperi* plerumque fuerat. Præcipuum autem ipsius decus erat, quod in hoc animarum diluvio sola pene, velut arca Noe, diluvii vim minime senserat. Bis obsessa, bis de hostibus triumpharat.

Felix heu! nimium, felix si littora tantum Anglorum nunquam tetigissent nostra carinæ. Quamprimum enim Rupellani pro vino et sale aliisque rebus ad vitæ usum necessariis, æneas machinas ingentis magnitudinis ab Anglis acceperunt, statim tertia expeditio adversus domum nostram suscipitur. Accurrunt undique hostes ex oppidis et pagis, ex insulis, Deus bone, quam truci vultu, quam impotenti furore, quam inaudita animorum rabie! Nostris quidem primo nec animus ad resistendum, nec vires deerant. Sed, posteaquam immanes illæ bombardæ dirutis omnibus propugnaculis muros jam ipsos dejicere cœperunt: quemcunque Deus voluisse eventum expectare maluerunt, quam ullum deditonis verbum apud eos habere, quos quidquid promisissent noui alia quam Punica sile præstituros esse certissimum habebant. Idibus ergo Januarii, quem diem Rupellæ defectio superiore anno toti Galliae nefastum reddidit, hostis per disjectas muri partes irrumpens, promiscuam cœnobitarum, domesticorum meorum, ac rusticorum stragem edidit. Optato tamen nox adveniens suæm cædibus attulisset, si cum iis hostibus res nostris fuisset, qui non nisi in primis expugnationis tumultibus, animi ferociam adhibere consueverunt. Sed cum monstris, cum furiis, cum tèrrimis omnis humanitatis hostibus res erat.

Itaque postero die, cum jam per noctis quietem ira deferuisse debuerat, inchoatas cædes prosequuntur, ac fusos per templum, passimque tota domo, nequidquam eorum misericordiam, quæ nulla in ferreis pectoribus erat, implorantes necant. Multi, quibuscum de vita pretio redimenda transactum fuerat, statim jnssu ducum contra jus belli, fasque omne, trucidati. Multis etiam ad importunam victoris libidinem laqueo fractæ cervices. Direpta mox, atque incensa domus: direptus etiam pagus, et quidem tam inhumane, ut viduis et orphannis, quibus nunc solis propemodum constat, nihil præter acerbissimam famem lacrymasque relictum sit. Sed, o beatos, qui propter Christum (nam is quoque, ut veris et sempiternis opibus nos cumularet, in egestate vixit ⁴⁸) facultum suarum naufragium æquo animo ferunt! Longe vero beatiores, qui stolas suas in agni sanguine laverunt, quibusque non alia mortis causa fuit, quam quod nec adulteram pro sponsa, nec semen Chanaan pro semine Juda, nec Absalonem aut Jeroboam aut Ta-

A belehem pro legitimo principe agnoscere voluerunt. At tu, filia Babylonis misera, tu vesana carnifex, tu mortis filia, atque in medio umbræ mortis habitans, quid egisti? Ubi est victoria tua? Druendo ruisti, perdendo periisti. Cœlum habent, quibus terram; patriam habent, quibus exsiliunt invidisti. O beatæ animæ, quam pretiosus in conspectu Domini transitus vester, a luto fæcis ad locum pascue, a terra deserta invia et inaquosa ad terram fluentem lacte et melle, a torrente amaritudinis ad torrentem voluptatis, ab igne et aqua ad refrigerium! Quam dulce est vobis in Agni comitatu esse, Christo frui, sub magnæ illius gallinæ alis requiescere, nulla jam scandala, nullam gladiorum aciem, nullos venantium laqueos, nullam vim bombardarum extimescere! Quam præclarum negotiationis genus, pro exiguis sanguinis guttis regnum cœlorum, pro carbonibus thesaurum, pro stercorebus margaritam accipere!

B Sed profecto (ne diutius extra curriculum feratur epistola) nec nostra domus, nec tot templorum millia in hoc regno conflagrassent, nisi vulpibus istis, quæ vineas demoliuntur ⁴⁹, soveas habere ⁵⁰, vespis istis favos (69), id est, hæreticis Ecclesias facere nimium diu licnisset. Hinc gravissima illa apud Basilium Magnum querela: Baptizant, inquit (70), illi, mortuos effundunt, ægrotos invisunt, etc. Quis hic non ingemiscat? Quis non lacrymarum fontem cum Jeremias ⁵¹ requirat, ut tantam calamitatem pari fletu prosequatur? Hic enim tota vis mali versatur: Nam cum altare adversus altare erigitur, ac veræ sponsæ loco pellex inducitur, infirmi quique addubitate incipiunt, utram tandem pro vera conjugé agnoscant: si demque propemodum aiunt, quod Tullius ex tragœdia, Ποῦ σχάφος τὸ τῶν Ἀτρετῶν; Ex quo efficitur, ut velut duabus sellis sedeant, quodque de Diocuris antiquitas finxit, nunc apud superos sint, nunc apud inferos: ac desultoria quadam levitate nunc ad hos nunc ad illos se conserant. Nunc Deum Israel sequuntur, nunc Baal; nunc de mensa Domini comedunt, nunc de mensa Jezabel, imo dæmoniorum; nunc filiorum vel potius angelorum pane vescuntur, nunc porcorum siliquis herbisque illis amaris, quæ in mortis olla coquuntur; nunc de Jordane bibunt, nunc de Mara, de Amana et Pharpar fluviis Damasci; nunc de fontibus Salvatoris aquas hauriunt, nunc de cisternis dissipatis. Et quemadmodum animalia quædam sunt, quæ in utroque elemento degunt, ob eamque causam a Græcis ἀμφίτια nominantur, et monstra quædam interdum existunt, altera corporis parte humana, altera belluinan formam præsentia; eodem modo ipsi nec plane orthodoxi, nec aperte hæretici sunt, sed medium quandam inter utrosque conditionem tenent. Ita vel cum Zacharia obmutescunt, vel cum dubitante Petro mergi incipiunt,

⁴⁷ Job xxix, 15. ⁴⁸ II Cor. viii, 9. ⁴⁹ Cant. ii 45. ⁵⁰ Luc. ix, 58. ⁵¹ Jerem. ix, 4.

(69) Tertul., I. iv adv. Marc.

(70) Basil. 1 epist.

jam jamque naud dubie pessum ituri, nisi Christus eos manu arreptos in naviculam retraxerit.

Sunt alii, qui tametsi ab omni hæresi abhorrent, periunde tamen atque eos orthodoxæ pudeat, veritatis patrocinium deserunt, ac ne quid odii sibi apud homines conflent, impias adversus Deum blasphemias surdis auribus transmittunt : quasi vero non ut *cōrde ad justitiam creditur, sic ore quoque confessio ad salutem fieri*⁵¹ debeat. Ad quos accedunt, qui ad adversariorum gratiam aditum sibi muniunt, ac velut amicos parant, qui, si forte *defecerint, recipiant eos in sua tabernacula*⁵². His non paulo sceleratores habendi sunt, qui sub ovium pelle lupos celant; quorum vox quidem vox Jacob est, sed et manus et animus Esau sunt; qui in Ecclesiæ corpore ita sunt, ut Sinon in urbe Trojana, vel ut Judas in cœna. Nemo est qui oratione asse qui possit, quantam isti versutis suis *consilia perniciem reipublice Christianæ quotidie afferant*. Plus artibus suis efficiunt, quam ferrum omne, quam vis omnis armorum. Ac propterea illis cum totius mundi scandalio a suis coryphæis permittitur, religionem, quam morte pejus oderunt, simulare, orthodoxorum templo adire, rei sacrae interesse, aliaque omnia, quæ secta exsecratur, facere; dummodo hac simulatione factionem provehant. *Nic profecto mihi succurrerit illud Augusti, qui ex tota ea suppellectile quam moriens quidam Romanus immenso ære alieno obrutus reliquerat, lectum soli emendum curavit, quod fieri non posse dicceret, quin longe optimus esset, in quo homo tanta æris alieni mole oppressus sonno frueretur.* Consimili enim modo firmissimas ac robore triplicique ære, ut ille ait (71), obseptas esse hujusmodi conscientias necesse est, quæ in tanto scelere securæ conquiescant.

Est aliud hominum genus quorum salus spe exigua extremaque pendet, ac prope deplorata est, ut non tam medico, quam Christo, qui mortuos suscitat, opus habere videantur. De his loquor quos aptissimo nomine ἀπολγηστας Apostolus vocat⁵³, qui ut in Nili catacupis ad ruentis fluminis fragorem incolæ obsurdescunt : ita illi perpetuarum disputationum tædio fracti atque electi, omnes in universum religiones peræque aversantur, atque in pestilenti derisorum cathedra sibi sedem figunt⁵⁴. Hi tantum abest ut hac rerum omnium perturbatione commoveantur, ut etiam ex publicis calamitatibus uberrimam risus messem faciant. Omnes, quos Ecclesiæ causa serio afficit, pro stultis et insanis habent, ac de lana caprina contendere atque inter se altercari aiunt. Compediariam viam ad tranquillitatem esse censem *ἀθετῶν*, ejusque beneficio se ex gravissima servitute in li-

⁵¹ Rom. x, 40. ⁵² Luc. xvi, 9. ⁵³ Ephes. iv, 19.
⁵⁴ I Cor. xi, 19. ⁵⁵ Matth. xxvi, 56.

(71) Horat. Jl. 1 Carm., od. 5.
(72) Lib. iii, 1, pag. 990.

A bertatem vindicatos esse glorianter, eum qui emit eos negantes, ac superducentes sibi celerem perditio nem⁵⁶. Ridendo pereunt, jocando serum exitum sibi accersunt. Hi sunt veri gigantes, qui blasphemam linguam in cœlum mittunt, ac Deum omnipotentem impio bello lassent : quos in Satanæ peculio jam esse quispiam non immerito dixerit, quippe qui æternas inimicitiæ cum eo suscep- rent, qui solus ipsis mederi poterat. Hos non minus quam Epiphanius Anomœos (72), et virgini corruptæ, cæcæ, surdæ, et mutæ comparare possumus, quam nemo corruptam esse nescit : rogata autem a quo corrupta sit, non audit, quia surda, nec eum vidit, quia cæca, nec dicere potest, quia muta.

B Quanquam quid mutos eos appello, qui non janu, ut olim, impietatem pectore clausam tenent, non in angulis, ut nuper, effundunt, sed in omnium plenæque oculis atque conspectu ex ore teterrimo evomunt, portæque aperiunt non justitiae⁵⁷, sed atheismi. Hi si superis placet, Scripturas quoque proferunt, quas rident, nec serio se agere, sed la- tum disputare velle prouidentur : ac Christum osculantur, ut prodant; hoc est, doctrinam sacram allegant, ut evertant. Quorum hac tempestate tantus proventus est, ut non sine causa apud nostrates in proverbium abierit, Noxias herbas cito excrescere. « (73) Sic inane paleæ tempestate jactantur, et invalide arbores turbinis incursione evertuntur. » Sed quanquam nulla capitalior pestis ab infestissimo generis nostri hoste excogitari potest, quam hæresis : ex ea tamen hoc commodi percipitur, quod hinc eluet, qui probi, qui fucati atque adulterini Christiani sint. *Necesse est*, inquit Apostolus⁵⁸, *hæreses esse, ut qui probati sunt, manifestè fiant*. Rebus tranquillis et pacatis, fortis et generosus miles ab ignavo et timido internosci non potest. At exerto bello quid inter utrumque descriminis sit facile perspicitur. Alter statim abjecto scuto turpi- ter se in fugam conjicit : alter periculis omnibus magno atque intrepido animo sese offert. Quot homines superioribus hisce annis vidimus, qui cum orthodoxiæ speciem omni vita præ se tulissent, ad primas noctis tenebras in Christo scandalizati sunt, *eoque relicto fugerunt*⁵⁹, imo transfugerunt? Et qui plus quam trabali, ut aiunt, clavo in Ecclesiæ fixi esse videbantur, seque Israeli pro muro futuros ostendebant, ipsi primi fœdissime corruerunt?

D Hoc ergo bonum attulit hæresis, quod et horum simulationem prodidit, et bonorum constantiam animique magnitudinem declaravit. Fuit ergo illa quasi lapis quidam heraclius verum aurum a falso discernens, quasi ignis contrarias materias distin-

⁵⁶ Psal. i, 4. ⁵⁷ II Petr. ii, 4. ⁵⁸ Psal. cxviii, 19.

(73) Cypr., *De unit. Eccl.*, p. 197.

guens, quasi ventilabrum paleam a tritico separans⁶⁰, denique quasi ventus et pluvia quibus perspicuum fieret, qui in levì arena, qui in firma petra fidei suæ fundamenta jecissent⁶¹. Rebus lœtis in adulotorum turba sinceri amici latent: æstate qui parietes, quæ tecti partes viliosæ sint, quæ contra vitio careant non facile dignoscitur: tranquillo mari vix discerni potest, quæ pars navis integra sit, quæ naufragium minutetur. Rebus autem afflictis, et orta hieme, atque urgente tempestate statim discrimen elucescit, tolliturque omnis dubitatio. Certus Christianus in re incerta cernitur: hieme non ruit, sed firmiore etiam quam antea gradu consistit, periculisque ipsis robatur, atque ut eleganter ait poeta (74), Ab ipso dicit opes animumque ferro. Et quemadmodum egregiæ gemmæ in noctis tenebris clarius quam in media luce nican: sic ille in persecutionum caligine illustriora pietatis suæ documenta præbet. Etiamsi in Ecclesia zizania videat: non ideo tamen Ecclesiam deserit. Exspectandam esse messem non ignorat: alioqui periculum impendere, ne simul cum zizaniis triticum etiam ebellatur. Delet quidem ipsi noxias herbas in optimo agro pullulare: sed non hoc sibi temere superbeque arrogat, quod soli Dei Filio reservatur, nimur zizania a tritico separare, areamque perporcere. Scit quidem ea in area esse posse, in horre non posse. Quoties hæreses enatas videt, toties declarandæ virtutis constantiæque suæ occasionem sibi oblatam sentit.

Cur autem ob hæreses nutet illius fides, quæ nisi existerent, verbis Christi fides non constaret, veritasque ipsa falsi convinceretur? Nonne Christus ne nos inopinata mala perturbarent, exsurrecturos pseudochristos et pseudoprophetas prædictit, tanquam etiam miracula edituros, ut si fieri possit, electi quoque in errorem impellantur⁶²? Ut quisquis miretur hæreses esse, idem nihil aliud mirari videatur, quam rem a Christo tanto ante prædictam repræsentari. Quid quod expedit plerumque hæreses exoriri, ut intermortuum pietatis studium removetur, collapsa ac prope deleta morum disciplina erigatur et instauretur, ac denique, quod ait Augustinus, pigritia hominum excutiatur. Certe cum Themistocle nobis optimo jure dicere licet, Perieramus, nisi periissimus. Tanto veterno oppressi tenebamur, ut non nisi durissimo hoc baculo experges fieri possemus, atque ab inertia ad laborem doctrinæque studium revocari. Hæc itaque tempestas nobis innumerabiles heroas procreavit, qui partim optimæ ac probatissimæ vitae exemplo, partim eruditissimis suis lucubrationibus Ecclesiam adversus furiosos hæreticorum impetus acerrime defendebunt. Quos equidem ipse pro eo ac meretur singulare eorum pietas et virtus, unice admiror ac su-

A spicio, immortalique laude dignos existimo: quippe qui omnes ingenii doctrinæque opes ad ornatum templi Dei, hoc est Ecclesiæ conferant, nulla hominum odia, nullam invidiam extimescant, nullas hostium minas insidiasque reformident, modo rempublicam Christianam ab omni errore puram atque integrum tueantur. O quantam illis laboris opera que mercedem propheta pollicetur: Fulgebunt, inquit, quasi splendor firmamenti, et quasi stellæ in perpetuas æternitates⁶³.

Quid igitur de iis dicemus qui in summa juvante Ecclesiæ facultate, dum præsenti otio consulunt, aut, quod sceleratus est, horminibus displicere timent, sacri bujus belli otiosos se spectatores præbent, nec ad bujusmodi incendiū restinguendum guttulam unam aquæ afferre curant? Sed ut his omissis ad institutum sermonem redeam, eximum iudicium ac singulare erga nos Christi beneficium fuit, quod hæreses fore prænuntiauit, ut adversus eas, tanquam adversus infestissimum atque immanissimum hostem animi nostri arcem multo ante muniremus. Accedit etiam illa, et quidem maxima consolatio, cum cogitamus ab Ecclesiæ incunabulis usque ad hanc ætatem vix ullum tempus exstisset, quo non ei adversus fideli hostes decertandum fuerit: ut non sine causa militans Ecclesia appelletur. Ne aurea quidem ætas ab bujusmodi fluctibus immunis fuit. Ipsa quoque suos habuit Hymenæos et Alexandros, suos Nicolaos et Cerinthos, qui vix in lucem editam adhucque lactentem opprimere ac de medio tollere conati sunt. Vix ex his fluctibus emerserat, cum aliis aliisque subinde procellis jactari cœpit. Sæpe, inquit, expugnaverunt me a juventute mea, sed quid? non potuerunt mihi⁶⁴. Adversum me ne ipsæ quidem inferi portæ præevaluerunt, nec unquam prævalebunt⁶⁵.

Quanto ergo solatio perfundi debet Christiani peccatus, cum tristissimam hujusce tempestatis imaginem in veterum monumentis ita ad vivum depictam videt, ut sub eorum persona res nostra geri videatur? Nam si ægrotu ea demum consolatio gratissima esse solet, quæ ab eo assertur, qui eodem morbi genere aliquando conflictatus est: quid tandem causæ esse potest, quin in gravissima hac calamitate D magno solatio Christiani hominis dolor mitigetur, cum mentis oculos ad prisca sæcula convertit, ac cum sanctissimis viris, qui in iisdem rerum acerbitatibus versati sunt, velut colloquitur? Nam cum illos ex tot tantisque afflictionibus Dei benignitate tandem aliquando extractos fuisse legit, tamne impie vel de summi numinis potentia, vel de ipsis erga nos amore cogitabit, ut aut manum ejus abbreviatam esse⁶⁶, nec jam salvare posse, aut ejus ergo nos charitatem refixisse arbitretur? Quid in bujusmodi librorum lectione aliis accidat, pronun-

⁶⁰ Matth. iii, 12. ⁶¹ Matth. vii, 25-27. ⁶² Matth. xxiv, 11-24. ⁶³ Dan. xii, 3. ⁶⁴ Psal. cxxviii, 2.
⁶⁵ Matth. xvi, 18. ⁶⁶ Isai. L, 2.

(74) Hor., lib. iv Carm., od. 4.

tior nequeo. De me certe affirmare possum, eam mihi plerumque magno solatio atque utilitati fuisse. Ex quo factum est, ut Græcos Latinis conjungens, in nobile illud amicorum par tandem incidere, Basiliū Magnum et Gregorium Nazianzenum dico: in quorum scriptis tantum veræ pietatis, tanum doctrinæ atque eloquentiæ lucet, ut nescio an apud Græcos Latinosque inveniri possint, qui plus eruditioñis cum majori dicendi facultate copulantur.

Me certe Nazianzenus gravi illo ac sublimi scribendi genere ita affecit, ut incredibilem quādām oblectationem ex ejus lectione semper ceperim. Quocirca mihi jampridem haud mediocriter dolebat, tantum virum unius frequenter hominum magnibus ieri, quām singularis ipsius facundia atque doctrina merebatur. Cujus rei cum eam causam esse intellexisset, quod ita Latinitate donatus esset, ut theologorum studia minimum juvare posset, operam suscepit, quam rei theologicæ utilem nescio, mihi certe admodum arduam ac difficilem, ut quantum labore ac diligentia consequi possem, bunc auctorem ita verterem, ut si non elegantior, minus saltem obscurus in lucem prodiret. Potui certe in antenoribus, mihiq[ue] longe gravioribus scribendi argumentis versari, sed vicit publicæ utilitatis studiū, cui pro virili parte optimus quisque inservire debet. Nec vero eorum labores, qui in hoc pistrino ante me desudarunt, elevabo ac suggillabo, ad quorum eloquentiam doctrinæque laudem me iniuste aspirare posse sentio, ingenuaque fateor. Hoc tantum dicam eos gravioribus studiis addictos, nec fortasse nisi recreandi animi causa in hac translatione versatos, tot locis ab auctoris sententia recessisse, ut mihi neminem fore persuadeam, qui inutilem ac supervacaneam banc secundam versionem fuisse dicat. Hunc porro laborem cum, cuius potissimum nomini consecrarem, mecum ipse dispicerem, statim unus occurristi, cui pluribus de causis merito nuncupandus videretur.

Primum enim, si personas ipsas spectemus, cuiusnam quæso congruentius offerri potuit hoc optimi, eruditissimi, atque imprimis eloquentis episcopi volumen, quām archiepiscopo et cardinali, singulari virtute, doctrina ac rara quadam et eximia dicendi facultate prædicto? Deinde cum eos omnes, qui de re litteraria bene mereri student, benevolentia tua et comitate semper complexus fueris, quacunque potueris ratione juveris, evixeris; profecto litteræ ipsæ in tuum, tanquam in optimi parentis et patroni sinum confugere gestiunt: non tamen ut te illustrant (nec enim aquis Oceanus eget) quam ut ex illustrissimo tuo nomine splendorem ipsæ trahant. Huc accedunt multa tua et præclaræ in quosdam meorum beneficia, quos cum æque ac vita ipsam amem, non minus certe me magnitudini tuæ debere censeo, quam si in meipsum ea contulisses. Sed nullo

A nomine me tibi obstrictiorem agnosco, quam quod in Ecclesiæ, Christianissimi regis, totiusque hujus afflictissimi regni causam tanta animi sollicitudine incumbis, tot curas, tot ærumnas suscipis, eo denique omnia tua studia refers, ut truncatis (quandoquidem nec sanari volunt, nec sine certa corporis pernicie ultra retineri queunt) putridis membris, reliquæ partes conserventur. Quis autem non videt, quantum tibi laboris perferendum sit, quantum dimicationis subeundum, ut tot Achitophelium sub vulpe latentium consilia dissipes; et dum alii in aperto bello egregiam reipublicæ operam navant, provideas interim, ne quid ab occultis hostibus ea detrimenti patiatur? Est quidem omnino grave ac molestum ei, qui ex publicorum negotiorum tumultibus ad studiorum vitæque tranquillitatem (cujus dulcedinem nemo scit, nisi qui gustavit) sese asseruerit, ex hoc quietis velut paradiso quodam exturbari, atque ad publicarum rerum administrationem, tot molestiis refertam, tot hominum odiis, invidiæque expositam, trahi.

Verum hominis est vere Christiani, cum Paulo querere, non quod sibi, sed quod multis utile est⁴⁷, seque totum reipublicæ Christianæ commodis devovere. Atque illud satis animadvertis insignis tua prudentia, multiplices illas omnis generis dotes, quibus te Dominus exornavit, non in hoc tibi creditas fuisse, ut eas vel sudario obvolutas ac reconditas habeas, vel terræ infidias; sed ut magno fœnore augeas et amplifices, atque ut fabulosus illæ Atlas cœlum, sic tu Ecclesiam, quæ regnum cœlorum a Christo appellatur⁴⁸ quæque te in cardinum suorum numerum ascivit, pro virili tua parte fulcire ac sustinere cures. Id quod sane summo studio facis: et quia facis, idcirco improborum omnium onus in te concitasti. Quotusquisque enim est hodie patriæ fideique hostis, qui non simul quoque te acerbissimo odio insectet? Quis famosus libellus his novem annis in lucem prodidit, in quo nominis tui fama perpetuis fœdissimisque convicis non sit lacerata? Quanquam quid mirum te virulentis linguis peti, cum et Elias Israelis perturbator, et apostoli temulent, et Paulus insanus, et paterfamilias ipse Beelzebub, appellati sint? Quid autem, per Deum immortalem, tibi ad laudem illustrius accidere queat, quam quod eosdem hostes habes, quos Christus, quos religio, quos patria, quos omnes boni? Quod ab iis displices, quibus placere nemo sine perfidia possit? Quod ab iis omni conviciorum genere proscinderis, qui Ecclesiam prius, vel potius seipso ab Ecclesia sciderunt? Quos tu optima hercle ratione ulcisceris, cum impurissima eorum maledicta contemnis, teterimasque linguas, quæ bene loqui non didicerunt, male loqui sinis. Disrumpunt enim miseri, cum te nihil magis eorum calumniis, quam elephantos Indicos pulicū morsibus, commoveri vident. Satis graves iniquissimi in te

⁴⁷ I Cor. x, 33. ⁴⁸ Matth. xiii, 41, 33, 45.

odii poenas pendunt, cum te, quem de summæ auctoritatis gradu dejicere, atque omnibus hominibus invisum reddere conati sunt, et stare et florere, quodque Palladium Trojæ, id te Franciæ nostræ esse conspicunt.

Quocirca noctuis istis, quæ, quoniam male agunt, merito lucem oderunt, nec nisi in tenebris mordent, forti animo contemptis, in pulcherrimo eo munere, quod tibi, tanquam pœni, languens patria imposuit, constanter persevera. Medicis illis obsiste, qui non tam imperitia, quam malitia, vulnus nostrum nondum suppuratum ac percuratum, cicatrice obducere nituntur, ac cinere doloso ignem obtegere, quo mox tota Gallia rursus exardescat. Chananaeos in medio Israëlis habitantes observa. Bonum certamen certa⁶⁰: pugna consilio, auctoritate, opibus omnibus, adversus eos, qui tot jam cladibus patriam affecerunt, ut stultitiae sit sperare, iis salvis rempublicam salvam esse posse. Maneant qui volent in Siceleg, subsistant etiam ignavi ad sarcinas: tu nec oculis tuis somnum, nec palpebris dormitionem prius dato⁷⁰, quam cum Davide Amalecitas, regni spoliis exsultantes, assecutus fueris⁷¹, atque ita fregeris, ut non levem tantum pacis umbram et inane simulacrum, sed veram ac solidam pacem videamus.

Sed quid ego hæc ad te? Quasi vero aut mea, aut cuiusquam cohortatione opus habeas, qui tua sponte curris, et ut vaccæ illæ Palæstinæ, arcam Dei gestantes, in directum graderis, nec ad dextram aut sinistram declinas⁷²: in hoc certe cum alios omnes fratres tuos clarissimos principes, tum præsertim incomparabilem illum beroem, illud belli fulmen, illum Israëlis currum et aurigam⁷³, domusque Dei murum haud dubie abhenum⁷⁴ referens, Martium, inquam, illum Franciscum, qui simul et Domini et regis sui prælia præliabatur, aquila velocior, leone fortior, rupe firmior, plenus victoriis ac triumphis. Cujus nisi singularis quædam ac prope divina virtus incredibilem hostibus terrorem attulisset, nunquam sane tam nefario parricidio sese devinxissent, nec toties salutare

A Galliæ sidus extinxissent. Qui si cothurnus, si Eurius, si Proteus quispiam, aut arundo vento agitata⁷⁵ exstisset, viveret quidem adhuc fortasse in hoc fæcis luto, sed turpis et inglorius, et ut illi qui vitam suam in mundo diligere malunt, quam in vitam æternam custodire⁷⁶. Quod quia non fuit, per sumnum scelus nobis eruptus est: ita tamen, ut quemadmodum Elias melotem⁷⁷, vel, ut aptiori exemplo utar, Judas Machabæus Jonathan⁷⁸, sic ipse nobis Aumalæum fratrem, præstantissimum belli ducem reliquerit, qui per eadem vestigia ad eamdem immortalitatem grassatur, nuncque adversus Germanicas Harpyas (quæ Franciæ vulneribus feros ungues infligunt, acetum pro oleo infundunt, eique pene jam exsangui, quidquid reliquit erat sanguinis, detrahunt) cum militum robore procedit, ita animo comparatus, ut etiamsi in hoc belli discrimine vita ipsi pouenda sit, præclare secum actum iri putet, dum bujusmodi pestes a patriæ cervicibus avertat.

B Perge itaque, amplissime cardinalis, cum fortissimo tuo germano, senescentem Galliam sovere, atque, ut Græci dicunt, ἀντιπελαργεῖν. Quod autem ad Nazianzenam nostram translationem attinet, tametsi non eram nescius, eam haud admidum dignam esse, quæ in tuo nomine appareret, ob idque, ne ad te cum tantillo munere accederem, pudore nonnullo deterrebar: fecit tamen perpetua tua humanitas, propensa erga studiosos omnes voluntas, ut hunc metum abstergerem, cum mecum cogitassem, magnorum principum esse, non minus libenter parva accipere, quam magna dare, diisque, ut quidam in simili causa dicebat (75), non solum thure, sed etiam mola salsa litari. Accipe ergo grato ac libenti animo hoc quidquid est muneris, illustrissime cardinalis, mibique, si importuna quadam tui interpellatione publicis commodiis moram attuli, velim ignoscas. Dominus Jesus te quam diutissime Ecclesiæ suæ incolumem servet. Nannetibus 15 Kalend. Januar. anno a salutifero partu quingentesimo sexagesimo nono supra millesimum.

Πρὸς τὸν αὐτὸν ἐπιφαρέστατο τῆς κατὰ τὴν Φραγκιῶν Ἐκκλησίας προστάτην καὶ εὐγενέστατον ἀρχορτα, τοῦ αὐτοῦ.

*Ἐργα Θεοῦ κομέεις, κομέεις δέ τε καὶ βασιλῆς,
· Οὔτε ρόος ποταμῷ ἀνδιχα τεμνόμενος.*

*Πιστὸν ἔχει θεράποντα θεός, καὶ πιστὸν ἀνάκτωρ,
Πιστὸν ἔχει πρόδμαχον πίστις, ἔρεισμα πατρὶς.*

*· Η δ' ἀρετὴ μελέτημα τεὸν, Χριστοῦ τε σῶμα
Σχῖζοντας βαλέειν, αἰμοχαρεῖς τε λύκους.*

*Τοῦνεκεν, εἰ πάντεσσιν ἀπήγθεο τοῖσι κακίστοις,
Οὐδὲν θαῦμα· κύνας γὰρ στυγέουσι λύκοι.*

C *D Idem ad eumdem illustrissimum Ecclesiæ Gallicanæ antistitem et nobilissimum principem.*

*Res cœli tractas, tractasque negotia regni,
Ambas in partes dividitur ut fluvius.
Fidum te præbes regisque Deique ministrum,
Tu vallum siedi, tu columnæ patriæ.
Hæc tua cura, decus virtutis, sternere Christi
Corpus scindentes, mortiferosque lupos.
At te non moveant odii turbata veneno
Corda : lupum jungunt sœdera nulla cani.*

⁶⁰ I Tim. vi, 42. ⁷⁰ Psal. cxxxi, 4. ⁷¹ I Reg. xxx, 1 sqq. ⁷² I Reg. vi, 42. ⁷³ IV Reg. ii, 42. ⁷⁴ Jer. i, 18. ⁷⁵ Matth. xi, 7. ⁷⁶ Joan. xii, 25. ⁷⁷ IV Reg. ii, 43. ⁷⁸ I Machab. ix, 30, 31.

(75) Plin. in epist. nuncup.

In te non mirum livor si torqueat arma :
Virtuti semper tristia bella ciet.
Invida tabescant vis agmina; turba dolore
Angatur rabido dogmata prava serens?
Certamen certa fidei; virtutis, ut olim,
Perge viam; fer opem consiliumque throno.
Igne suos uret livor : disrupta, furoris
Occidet esca sui, gens inimica Deo.

A Οὐδὲ, τετὴν ἀρετὴν ὅτι βάσκων δύμα τιταίνει,
Θαῦμά μ' ἔχει· καλοὶς ὁ φθόνος ἐχθρὸς ἀεί.
Τήκεσθαι φθονεροὺς ἐθέλεις, καὶ ἀνάρσια φῦλα
Αἰρετικῶν χρατεροῖς ἀλγεσιν ἐμπελάνην;
Εὔσεβεῖ προμάχιζε λόγῳ· χραίσμασον ἀνακτεῖ.
Παντοίης ἀρετῆς, ὡς τοπάροιθεν, ἔχου.
Δὴ τότε καὶ φθονεροὺς τῇξει φθόνος· ἀντιθέους τε
Οὐκεῖς αὐτοφόνω βοσκομένους μανήη.

Eiusdem alia.

Pandoram divum donavit copia mundo :
Pandorum nobis te dedit Omnipotens.
Illi in perniciem nostram (nam perniciosos
Perniciosa decet mittere dona deos).
Hic vero ad generis certissima commoda nostri :
Commoda quippe bonus dat sua dona Deus.

Toῦ αὐτοῦ ἔτερον.

Πανδώρην ποτὲ δῶκε θεῶν χορὸς ἡμερίοισι·
Πάνδωρόν σε μέγας ἡμῖν ἔδωκε Θεός.
Οἱ μὲν ἐπὶ ἀργαλέῳ μερόπων κακῷ· ὡς γάρ ἐψκει,
Οὐλομένους πέμπειν οὐλία δῶρα θεούς·
B Οὓς δὲ ἐπὶ τῷ πάντων ἀγαθῷ· καὶ γάρ παναρίστου
Πάντα Θεοῦ χθονίοις χρήσιμα δῶρα πέλει.

*In Nazianzenam D. Jacobi Billii abbatis Michaelini translationem God. Billius frater,
abbas Vincentius.*

Gregorius quondam patria tellure fugatus,
Appulerat sedes exsul ad Occiduas.
Excepere virum quidam : sed balba loquentes
Hunc etiam balbe condocuere loqui.

Condoluit frater profugo, docuitque rogantem
Mollius Ausoniis verba sonare modis.
Miratur jam Gregorius, dubitatque Pelasgum
Dicere se posthac debeat, an Latium.

*G Genebrardus Theologus Parisiensis, ad D. Jacobum Billium cœnobiaracham, trium
linguarum periliſſimum, Gregorii Nazianzeni interpretem.*

Gregorium ob versum nostra te voce salutat
Pieris et Charitum nuda corona trium.
Quin et Gregorius tanto pro munere summas
Cum superum grates agmine gratus agit.
Nam cum barbaricis olim graderetur in arvis,
Arte tua jam nunc regna Latina tenet.

Διάν σου κεφαλὴν ἀσπάζοντ' ἐννέ' ἀδελφαῖ,
C Ταυτὶ τε γυμνοχρόων δρῶσι γένη Χαρίτων.
Γρηγόριος δ' αὐτὸς ζαθέαν δι' ἔμοῦ χάριν οἴδεν,
"Οττι μὲν ὡς Ἐρμῆν ἔσχε σε Αὔσονιον.
Ἐν χώραις πρόπλαται γάρ ἐνψκει βαρβαροφώνοις,
Νῦν δὲ ἔχει διὰ σοῦ σκήνεα Ῥωμαϊκά.

*Joannis Chatardi Aquipersani ad Mecænatem suum D. Jacobum Billium, Sancti Michaelis in
Eremo Abbatem ornatissimum, et D. Gregorii episcopi Nazianzeni interpretem fidelissimum,
epigramma.*

Ut Tobiae lucem soboles perchara parenti
Restituit ¹⁰, sic tu lumina Gregorio.
Ille quidem patris ex oculis caligine pulsa,
Tu vero a toto corpore Gregorii.
Illum nam veluti fœde cæcarat hirundo,
Hunc ita mendorum versio plena prior.

Sed tu præterea vocem cum lumine reddis,
Ut modo cum Græcis verba Latina sonet.
Sic per te (præclara duo miracula) nuper
Cæcus et elinguis nunc videt, et loquitur.
Vis referam majus? Toto jam fulget in orbe,
Qui velut in tenebris ante sepultus erat.

Eiusdem Chatardi ad lectorem.

Squallidus in cæco ¹⁰osephus carcere, dignus
Vix erat aspestu regis, et atloquio.
Inde sed eductus, foedo squallore remoto,
Principis et populi dignus amore fuit.
Sic quoque Gregorius dum sordidus ante jaceret
Obsitus, indignus qui legeretur, erat.
Nulla etenim gravibus vitiis pagella carebat
Et sine mente sonum singula verba dabant.
Ast tibi purus adest, et quovis purior auro,
Ut primum accessit Biblica docta manus.
Nunc oculis regum, nunc summo dignus honore,

D Dignus qui volitet cuncta per ora virum.
Billius, idque libens magno sudore peregit
Unus, quod multi non potuere simul.
Præstitis hic labor est, quo non præstantior alter,
Pluresque ingenii qui tibi servet opes :
Ex his quas facile fulvum velut ungue leonem
Primitis, lector candide, nosse potes.
Noscit et extinctus (dictu mirabile) præsul,
Præsulis alterius jam redivivus ope.
Atque ita qui clara florebat in Hellade tantum,
Nunc etiam tota floret in Ausonia.

¹⁰ Tob. xi, 13-15.

JACOBUS BILLIUS, ABBAS S. MICHAELIS IN EREMO,
PIO LECTORI S

En habes, pie Lector, eximium illum Orientalis Ecclesiæ doctorem Gregorium a nobis Latinitate donatum : ex cuius lectione utinam tantum fructus tibi capere contingat, quantum laboris ac molestiae fuit nobis in eo vertendo subeundum. Vix enim cuiquam credibile futurum est, quam invitus hic auctor apud nos peregrinetur, nisi qui hujus rei periculum fecerit. Hoc vero te exorandum habeo, ne me aut nimis supini cuiusdam otii notandum censeas, qui velut rem actam, ut dici solet, non sine magno temporis dispendio rursus egerim ; aut parum candidi animi esse judices, qui in labores aliorum introierim, ipsisque meritæ laudis argumentum eripere sim conatus. Quorum utrumque facile, a te, ut opinor, obtinebo, si modo tantum tibi a gravioribus tuis studiis olli fuerit, ut eorum, qui ante me in hoc negotio versati sunt, translationem cum hac nostra, et utramque ad exemplar Græcum, tanquam ad Lydium lapidem, explorare vacet. Quod si feceris, non equidem dubito, quin ita sis existimatrus, laborem hunc nostrum non modo non inanem ac supervacaneum, sed etiam prope necessarium fuisse. Neminem insector, nullius errata traduco. Barbarum est sugillandis aliorum laboribus ingenii doctrinæque laudem aucupari. Monstrum, non hominem esse statuo, qui piis aliorum conatibus studiisque non favere, sed obrectare cupit, eorumque lapsus crudeliter potius detegere atque omnium oculis exponere conatur, quam fraterne obvelare, vel saltem excusare. Sed ut nefarium in primis habendum est, ex alienarum lucubrationum insectatione ac depressione crescere, aditumque sibi ad hominum famam munire velle : ita cum publici commodi causa id postulat, nemini vitio verti debet, rem ab aliis tractatain retractare, ac velut sub incudem revocare. Nimis enim profecto sibi arrogat qui contumelia se affici censem, si quis vel quæ ipse scripserit, emendare ac perpolire, vel etiam eidem materiæ, si id e re litteraria fore videatur, secundam manum admoliri audeat : modo duæ illæ teterrimæ pestes procul arceantur, livor et obtrectandi studium. Quod cum in omni scriptorum genere hactenus licuerit (nec enim sine causa Græcorum proverbio dicitur, δευτέρας φροντίδας τοφερέας είναι), tum vero in traductionibus multo justius concedendum est ; quarum copia atque diversitas, ut nihil aliud utilitatis pariat, hoc certe commodi assert, quod ex plurium interpretum collatione auctoris sententia clarius elucescit. Sic videmus a priscis illis Ecclesiæ doctoribus libenter facilitatum esse, ut præter nobilem illam septuaginta

A Interpretum translationem, cujus tum toto orbe sacrosancta erat auctoritas, Aquilam etiam et Symmachum et Theodotionem plerumque consulerent : ut si quid ipsis caliginis oboriretur, hujusmodi collatione discuti posset.

Quod quidem ad me attinet, potui hoc tempus, quod Gregorianæ versioni datum est, longe amœnioribus mihique jucundioribus studiis impendere : sed quorundam consilio atque auctoritatí cedendum putavi, qui doctissimo quidem viro, cæterum apud Latinos nimis, ut siebant, obscurò, suique, ut Hieronymus loquitur, dispari, lucis aliquid ex hac nostra traductione accessurum mibi certo pollicebantur. Hanc itaque provinciam suscepi, quam utilē nescio, mihi certe ita gravem ac molestam, ut

B inchoatum opus abrumpere ac perpetuis tenebris damnare non semel cogitarim. Quod si vires meas probe exploratas habuisse, atque ut Dominus in Evangelio admonet, sumptus ad rem hujusmodi necessarios computassem²⁸; si summam operis difficultatem, corporis plusquam vitream valetudinem, doctrinæque tenuitatem animo perpendissem, nunquam, ita me Deus amet, huic traductioni manum adjecisset. Sed vera est Thucydidis sententia, Ἀμαθία θράσος, δ λογισμὸς δ ὀνκον φέρει. Nec abs re τῷ Γνῶθι σεαυτόν, tanti ab erudita antiquitate factum est, ut id non mortali cuiquam, sed Deo, et deorum sapientissimo attribuendum existimari. Ac mihi idem prorsus accidisse sentio, quod navigandi insolentibus usu venire solet ; qui allubescente

C e terra maris aspectu mira cum animi voluptate navim ingrediuntur, læti etiam et alacres littora legunt, quoad in altum pervecti, subducta jam omni illa amoenitatis specie, in gravissimos capitis dolores incident, nauaeque misere divexantur. Ad eundem enim ipse quoque modum in hac traductione, cum primi aditus facilitate illectus et inescatus, juvenili quodam animi ardore ac præcipiti impetu stadium unum atque alterum emensus fuisse : ita repente lubrica omnia gressumque fallentia, ita aspera et salebrosa reperi, ut nec regredi jam præ pudore, nec progredi sine periculo possem. Tantum in me temeritas valuit, quæ non minus quam ebrietas, spes jubet esse ratas, in prælia trudit inermem ! Inermem enim plane me esse fateor, quod quidem ad id attinet, ut cum tanto Milone quantus est noster Gregorius facundiae certamine dimicare queam, eximiasque ipsius dotes Latina oratione repræsentare.

D Atque baud scio an quisquam sit tanta dicendi facultate ac verborum copia prædictus, qui tam uberes et profusas eloquentiæ opes ita e Græcia in Latium

²⁸ Luc. xiv, 28.

asportare possit, ut non multum illis gratiæ pretiis que ex hujusmodi transvectione decedat, cogaturque tandem hoc Homeri versu uti,

Δυστήγων δέ τε παῖδες ἐψ μένει ἀντιώσει.

Nam cum nulla lingua tam inops atque jejuna sit, quin permultas voces habeat, quæ in aliam linguam sine molesto verborum circuitu atque elegantia dispendio transferri nequeant, quid hic cum eo auctore interpres faciet, qui in copiosissima ac sine dubio omnium locupletissima lingua verborum argutias undecunque captat: ut quot ejusmodi voces orationi asperserit, tot pene crucis interpreti fixisse videatur.

Quid de prolixis illis periodis dicam, quæ ut Græco sermoni ob connectendi facilitatem non parum gratiæ atque ornamenti afferunt, ita cum Latine efferruntur, nimium diu suspensum lectoris animum tenent, nec sine quodam fastidio transmittuntur. Jam vero brevissimæ illæ allusiones quæ toto opere unidique sparsæ sunt, quam attentum ac diligenter, quam non modo multæ lectionis, sed etiam felicis eujusdam memoriae interpretari requirunt, utpote quæ vel ignoratae vel neglectum transcursæ, tantas nonnunquam interpreti tenebras offundunt, ut psittaci more quid loquatur nesciat, atque ut Jobi verbis utar, Ἀλλοις νῆχηται λόγοις, seque velut in alieno cœlo esse arbitretur? Ex quo satis appetet quibus præsidii instructum eum esse oporteat, qui in hujusmodi scriptis transferendis specimen sui præbere cupit. Huc accedit, quod peculiarem quamdam phrasim habet Gregorius, disertissimam quidem illam atque in primis eruditam, sed quæ vel perspicacissimos interpretis oculos sæpen numero perstringat, ut nisi summam curam animadversionemque adhibuerit, quemadmodum Ixion ille pro adamata Junone nubem, sic ipse pro vera auctoris sententia non nisi levem quamdam et inanem verborum umbram amplectatur. Ut enim Dædali status, nisi firmissimis vinculis astringerentur, fugam corripere solitas esse scribit Plato: ita germanus Theologi sensus nisi arctissima attentione ac diligentia vinclatur, interpreti quasi de manibus elabitur. Quæ omnia cum me miris modis torserint, tum illud longe vehementius animum excruciat, quod Herwigianus codex, qui unus suppetebat, tot tamque foedis erroribus scatebat, ut ad hoc Augiæ stabulum repurgandum non uno Hercule opus esset. Nulla oratio, nulla propemodum pagina gravissimis mendis vacabat; ὅλος μάτος, ut ita dicam, erat hæc plaga. Quocirca cum deploratis morbis medicam manum adnovere medici vetent, ne ipse quidem causam ullam esse putavi, cur in tam corrupto atque insanabili codice diutius me inani labore conficerem.

Tantis per itaque mihi ab incepta versione quietem imperavi, quo ad ab amico quodam certior fa-

A clus sum, permulta eaque castigatissima exemplaria in illustrissimæ reginæ bibliotheca esse, quorum ope atque adjumento insanabilibus alioqui vulneribus medicinam afferre possem. Quo nuntio supra quam dici queat oblectatus, per doctissimum atque humanissimum virum Ludovicum Rusæum, regium confessorem, haud magno negotio a regina impetravi, ut mihi liceret codicem unum (nec enim plures simul passa est) ex ipsius bibliotheca mecum efferre. Tuli igitur amplissimum codicem capitalibus litteris exaratum, tantum antiquitatis præ se ferentem, ut ipsius propemodum Gregorii ætate scriptus esse videretur: qui, præter epistolæ et versus, omnia ipsius opera continebat. Quem cum paucis simis diebus incredibili celeritate perlegisse, ex eoque innumera loca quæ in impresso vitiōse legabantur, integrati suæ restituisset, statim eum Athenas (quo enim alio nomine incomparabile illud bonarum omnium litterarum gazophylacium appellem?) referendum habui, ut alterum exemplar inde rursus auferrem. In hoc sexdecim duntaxat orationes erant, doctissimis Nicetæ Serronii commentariis illustrate, intextis etiam quibusdam Pselli enarrationibus in obscuriora loca secundæ orationis *De Paschate*. Quo quidem volumine cum mihi pro animi arbitratu uti liceret, non modo ad ea quæ inchoaveram ac velut pro derelictis babebam, prosequenda, sed ad ea etiam quæ Nicetas commentatus fuerat Romano sermone donanda me accinxī. Nec enim a publicis commodis alienum fore putavi, si commentator Latine loqueretur, qui Græcum hominem Græcus ipse interpretandum duxisset. Quod autem non omnes ejus commentarios, sed eos solum, quos in panegyricas orationes ediderat, in totum converti, hoc non tam laboris fugiendi causa feci, quam quod vererer, ne nimia hæc nostra sedulitas plus tibi lædii quam utilitatis afferret. Sic itaque negotium temperavi, ut eas quidem enarrationes, quæ ad rerum potius quam verborum explicationem facere videbantur, totas Latinas facerem: ex iis autem quæ non tam res ipsas exponebant, quam orationis verba aliis verbis exprimebant, utilissima tantum excerptem, atque in scholiorum formam redigerem. Ubi etiam si quid mihi occurrit, quod Nicetæ expositioni non incommode adjici posse videretur, id quoque inserere non dubitavi: affixo tamen fere semper asterisco, ut nostra a Nicetanis facilius internoscantur. Quod quidem consilium nostrum tibi facile probatum iri confido. Atque hic quoque verum esse compéri quod proverbio Græco dicitur (76), Πόνος πόνῳ πόνον φέρει. Ut enim primus ille Gregorianæ versionis labor alterum laborem suscipere, hoc est, Nicetam Latinis auribus exhibere me coagit: ita secundus hic labor, quasi quidam Eurysteus, mihi novi laboris suscipiendo necessitatem imposuit. Venit enim in mentem subverendum esse, ne parum sibi constaret hic noster labor, si quibusdam orationibus, partim

contractiore expositione, partim integro commentario explanatis, reliquæ velut nothæ sine ullo annotationum comitatu prodirent, cum tamen ipsæ quoque compluribus locis lumen aliquod explicationis haud dubie flagitarent.

Ergo in has etiam scholia elucubravi, prolixitatem ubique quantum licuit vitans: ut si forte Nicetæ interpretatio prolixitate aliqua animum tuum interdum suboffendat, hæc molestia scholiorum nostrorum brevitate diluatur. De quibus nihil aliud dicam, nisi me summa cura diligentiaque contendisse, ut hic auctor aliquanto clarior et apertior in manus tuas perveniret. Adjeci præterea Nonni opusculum, quo profanas historias et fabulas exponit, de quibus in *Invectivis* adversus Julianum Apostamat mentionem facit Gregorius: quod etiam ipsum de Graeco in Latinum convertimus. Illud autem verum, mihi fraudi ne sit, quod multa loca Veteris Testamenti aliter verti, quam in Vulgata traductione habeantur. Nam cum mihi cum eo homine res esset, qui non alia quam LXX Interpretum translatione uteretur, decuit me profecto, imo omnino oportuit, ipsius vestigiis in versione mea insistere, atque eamdem translationem sequi. Alioqui innumeris prope locis nec Gregorii explicatio cum Scripturæ textu, nec Nicetæ expositio cum Gregorii, Scripturæque verbis ullo modo quadrasset; verum aliud tibi, ut vulgo dici solet, cecinisset, aliud pes saltasset.

Hæc sunt, Lector, quæ ad D. Gregorii, imo ad templi Dei, cuius ille lapis vivus fuit, exornationem a nobis collata sunt: quæ si ad virium nostrarum modulum exigantur, non parva fortasse; si autem ad excellentem auctoris dignitatem perpendantur, minus quam pili caprarum, pellesque arietum ru-

ΙΑΚΩΒΟΣ Ο ΒΙΔΛΙΟΣ ΤΟΙΣ ΕΝΤΕΥΞΟΜΕΝΟΙΣ ΕΥ ΗΡΑΤΤΕΙΝ.

Κάλλιστα μὲν καὶ φιλοσοφώτατα τῷ Σιράχ εἰρηται, Μή βιδέσθαι δεῖν φοῦν ποταμοῦ· ἐγὼ δὲ προσθείην ἀν οὐκ ἀπεικότως, ὅτι μηδὲ τὴν φύσιν. Τοῦτο δὲ λέγω οὐχ ἀπλῶς εἰλέξαν, οὐδὲ τοῖς ἀλλών ὑποδείγμασι πεισθεὶς, ἀλλ' αὐτῇ τῇ πείρᾳ μαθὼν, ὅστις ἔστιν εὐηθεῖας καὶ ματαιώτητος τὴν πρᾶξι ἐπιτήδευμά τι προσφέρως καὶ οἰκείως ἔχουσαν ψυχὴν ἐφ' ἐπέραν τινὰ τοῦ βίου ιδέαν ἀποτρέπειν, καὶ βίᾳ μεθ- ἔλκειν.

Ἐπειδὴ γάρ τρίτον ἡδη ἔτος εἰς τὰ οἶκοι διδασκαλεῖται φοιτήσας ἄλις ἔχειν ἐδοξα τῆς ἐγχωρίου στοιχειώσεως, ἐπὶ τὴν Λουτηκίαν ἐπέμφθην, ὡς δὴ μεθέξων τελεωτέρας παιδεύσεως, καὶ μείζονα τὴν ἀπὸ τῶν λόγων ὀφέλειαν καρπωσθμενος. Ἐγωγε οὖν αὐτίκα μὲν τοῖς τὴν Ἄρωματιν, δλγω δ' ὑπερερον καὶ τοῖς τὴν Ἑλλήνων διδάσκουσιν ἐμαυτὸν φέρων παρέδωκα. Καὶ δὴ καὶ ἐντὸς οὐ πολλοῦ χρόνου, εἰ μὴ περιττὴν τινὰ καὶ θαυμασίαν, ἀλλὰ τοσαῦτην γε ἐν

A bricatae futura sunt, atque ut Graeci aiunt: Οὐδὲν δὲ βωμὸς πρὸς τὸ ἱερόν. Ingenue enim et sine ullo verborum suco fateor, tantum inter Graecum Nazianzenum et nostram versionem interesse, ut si res in contentionem veniat, non magis hæc ad illius splendorem, quam noctua ad meridianos solis radios consistere possit. Sed cum Christus duo illa pauperis viduæ minuta, amplissimis etiam dixit munieribus, quæ opum nonnisi περισσεύματα, et, ut Plauti verbo utar, præsegmina quædam erant, pluris æstimari: debet profecto tibi quoque gratum esse τὸ κατὰ δύναμιν libet enim hoc loco Gregorii nostri verba usurpare. Iniqua enim prorsus mihi abs te gratia rependetur, si pro tanto labore utilitatis tuæ causa suscepto, nihil aliud quam obrectationem laborisque nostri suggillationem referas. Longe enim æquius ac Christiano homine dignius est ob multa bene dicta ad quædam errata connovere, quam ob quædam errata totum opus lacerare, ac scarabæos imitari, qui unguentis minus delectati putida consequantur. Quanquam non tam peto ut ad errores lapsusque nostros conniveas, quam ut ab obrectatione et maledicentia temperes. Admonendo ve etiam corrigendo ea in quibus errasse videbimur, rem et mihi non ingratam, et aliis utilem facies: oblatrando et calumniando uec aliis præderis, et gravi criminis te ipsum obstringes. Nam cum Christus iis etiam a quibus injuria nobis orta est, vicem re ferre prohibeat: quanto tandem atrocior eos poena manet, qui bene de se merentes, aut certe mereri studentes rabido dente insectantur? A quo vitio utinam te Deus semper incolument servet. Bene vale, optime Lector, et laborem hunc nostrum boni consule.

JACOBUS BILLIUS LECTORIBUS FELICITATEM (77).

Rectissime et sapientissime Sirach dicit: *Ne coneris contra ictum fluvii*⁸¹. subjunxitsem, non absurde, neque contra naturam et indolem. Illud autem non ex conjectura temere profero, non aliorum edocitus exemplis; ipsa namque experientia didici quam inane sit et iniustum retrahere mentem ab utilibus amicisque studiis, et invitam ad aliud D viæ genus convertere.

Jam domi per tres annos scholas frequentaveram, cum patriis rudimentis, aliorum judicio, satis instructus, Lutetiam missus sum, ut perfectioris institutionis socius et particeps majorem ex studiis fructum utilitatemque perciperem. Protinus igitur Latine et paulo post Graece doceatibus libenter memetipsum tradidi. Et quidem intra breve tempus, si non supra modum admirationemque, at certe tantum in utraque lingua oroseci, ut, absit a me

⁸¹ Eccli. iv, 32.

arrogantia; nec Tempensi mei causa pretii parentes, nec suscepti ut me informarent laboris institutores ac Iudicagistros preniteret. Integros sex annos postquam illis in scholis perseverassem, accesserit me pater, et apud se haud diu detentum Pictavium misit, urbem his diebus in omni Gallia præstantissimam florentissimamque jurisprudentiæ scientia.

Ecquis exprimeret verbo quæ mihi voluptas et quæ fuerit lœtitia in societatem jus legesque colentium ascribi? Hoc enim sere juvenum vitium est, ut assuetis satiati nova semper captent et totis insequeantur viribus. Sed evanuere cito voluptatis illecebræ. Primitus legum elementis imbutus (nam sua Themis non aperit mysteria nisi prius initialis) intus quasi transgresso limine admissus sum: verum in interiora penetranti sic aspera omnia, sic ardua et inaccessa præter spem apparuere, ut quod venerim Pictavium, mihi nequaquam ignoscerem, urbemque illam vocarem vanæ sedem felicitatis. Ipsi tamen ingenio vim inferens, ultra progreedi omni ope tentabam, et juxta illud Apostoli, *ad ea quæ anteriora erant meipsum extendere*¹¹. At illa quid mihi prosuit animi contentio? Ad expetiam non perveni juris scientiam; quin et ipsa prior institutio plurimum detinenti pertulit. Spem enim meam hon modo fecellit jurisprudentia, pene totum etiam effluxit quod in magna urbe comparaveram. Et idem sere mihi contigit quod iis quibus vitiatum est palatum: cibum aliquem illis offeras, ægre ferunt; quemlibet deinde apposueris, pariter respuant aspernantes: sic et nos spe sublata jurisprudentiæ, et erga eam male affecti, omnes ex æquo litteras aversati sumus et horruimus, cujuslibet eruditonis fastidiosi.

Longum igitur valere studio cum dixisset litterarum, meipsum deliciis et comensationibus totum addixi, mollitiei voluptatique serviens omnino, pro musæs frequentans sphæristeria, donec prava et immoderata vivendi consuetudine in gravem obstinatumque morbum incidi, qui me per quatuor menses in lecto retinuit jacentem et pene consecit. Morbo quiescente et fugata febri, vehiculo, nec enim equitare præ nimia infirmitate poteram, impensis sum et domum paternam relatus. Illic et multo tempore, et cura non minima, necnon arte medicorum opus habui ut desperita valetudo resusciteretur. Vix autem e morbo recreatum, corporis viribus reparatis, ad studium litterarum continua sermonibus excitavit me pater: etsi enim illitteratus, at certe litteratorum amantissimus et servens laudator, ut si quispiam alias. Cui inter alia reponebam ad excolendas, altiores scientias me paratum

A ἐκατέρῳ τῶν γλωττῶν προκοπήν ἐποιησάμην, ὡστε, ἵνα μηδὲν φορτικὸν εἴπω, μηδὲ τοῖς γονεῦσι μεταμέλειν τῆς ἐπ' ἐμῷ διαπάνης, μηδὲ τοῖς καθηγηταῖς καὶ διδασκάλοις; ὃν ἐπὶ τῇ ἡμετέρᾳ παιδεύσει ἐμόχθησαν. Ἐξ δὲ ἔτεσιν δύοις ἐναπομείναντά με τοῖς ἑκεῖς παιδευτηρίοις μεταπεμψάμενος δι πατήρ, καὶ βραχὺν τινα χρόνον παρ' ἑαυτῷ κατασχών, ἐπὶ τὸ Πικτάδιον ἀπέστειλεν, πόλιν τῆς κατὰ τὴν νομικήν ἐπιστήμην εὐκλείας τότε τὰ πρωτεῖα φερομένην ἐν ἀπάσῃ τῇ Γαλλίᾳ.

B Καὶ τίς ἀν τῷ λόγῳ παρατήσειν ὡς ἥδες καὶ μεθ' ὅστες τῆς περιχαρείας τοῖς τὴν τέχνην τήνδες μετιοῦσιν ἐμαυτὸν ἐγκατέλεξα; Φιλεῖ γάρ τι νετές, τοῖς εἰθισμένοις ἀπαρεσκομένη, τὸ καινὸν δεῖ θηράσθαι καὶ κατὰ κράτος διώκειν. 'Ἄλλ' οὐκ ἐπὶ πολὺ παρετάθη μοι τὸ τῆς ἡδονῆς. Ός γάρ, τὰ προτελεῖα τῆς τέχνης κατηγηθεῖς (οὐ γάρ θέμις κοινωνεῖν τῶν μυστηρίων τοῖς μὴ πρότερον μυηθεῖσι), καὶ οἰοντεὶ τὰ πρόσθυρα διαβάς, ἔνδον ἐγενόμην, τοῖς βαθέσιν αὐτοῖς ἐμβατεύων, οὕτω δύσκολα πάντα, οὕτω τραχέα καὶ δυσέφικτα παρὰ τὴν ἐμήν ἐλπίδα κατέλαβον, ὡστε πολλὰ ἐμαυτὸν μέμφεσθαι τῆς ἐπὶ τὸ Πικτάδιον ἐπιδημίας, καὶ κενήν μακαρίαν τὴν πόλιν ἔκεινην ἀποκαλεῖν. Οὐ μήν ἀλλὰ καὶ τὴν φύσιν αὐτὴν βιαζόμενος ἔκ τὸ πρόσω χωρεῖν, καὶ, τὸ τοῦ Ἀποστόλου, εἰς τὰ ἐμπροσθέτην ἐπεκτείνεσθαι, κατὰ πάντα τρόπον ἐπεχείρουν. Τί δὲ τῆς βιασμένης ταύτης σπουδῆς ὡνάμην; Πρὸς τῷ τῆς διωχθείσης τέχνης ἀποτυχεῖν, ἐπικαλεῖται τὴν ἀρχαίαν παίδευσιν ἐζημιώθην· οὐ μόνον γάρ τῆς ἐλπισθείστης ἐπιστήμης διήμαρτον, ἀλλὰ καὶ σχεδόν τι διερήνυτο πᾶν τοῦτο, διπέρ μοι συνειλεγμένον ἦν ἐν τῇ μεγαλοπόλει. Καὶ παρατήσιόν τι πέπονθα τοῖς τὴν γεῦσιν διεφθαρμένοις, οἱ, ἐπειδάν πρός τι τῶν ἐδωδίμων εἶδος δυσχεράκωτι, καὶ πρὸς διοινδόμοις τῶν προσφερομένων ἀηδῶς ἔχουσι· τούτον γάρ καὶ ἡμεῖς τρόπον ἡς τὴν πειρατείαν ἀποτεφαλέντες, καὶ πρὸς ταύτην δυσαρεστήσαντες, πάντας ἐπίστης τοὺς λόγους ἐμισήσαμεν, καὶ ἀπεστρεψάμεθα, καὶ πρὸς πᾶν παιδείας γένος κακοσίτως διετέθημεν.

D Πολλὰ τὸνυν καίρειν φρόσας τῇ φιλολογίᾳ, ὅλον ἐμαυτὸν τρυφῇ καὶ κώμοις ἔκδοτον ἐποίησα, τὸ ἀδρὸν καὶ ἐφῆδον ἐξ ἀπαντοῖς θεραπεύων, καὶ τὰ σφαιριστήρια ἀντὶ τῶν μουσείων ἐλέμενος, ἀχρὶς οὐκ ἐκ μοχθηρᾶς καὶ πλημμελοῦς διαίτης εἰς χαλεπήν τινα καὶ δύσμαχον ἀρρώστιαν ἐνέπεσον, ἐξ ἡς τέτεταρας μῆνας ἐπὶ κλίνης κατακείσθαι μοι συνέδη καὶ παρὰ μικρὸν ἀποθανεῖν. Λωφῆσαντος δὲ τοῦ ἀρρώστηματος, καὶ τοῦ πυρετοῦ ἐκ ποδῶν γενομένου, φορεὺς τινὶ ἐντεθεῖς· οὐ γάρ ἴπτεύειν οἵτις εἰς ἣν ὑπὸ τῆς ἄγαν ἀσθενείας· ἐξ τὸν πατρῴον οίκον ἀπηγέθην. Ἔνθα μοι καὶ πολλοῦ χρόνου, καὶ πολλῆς ἐπιμελείας, καὶ παρὰ τῶν λατρῶν ἐπικουρίας ἐδέησε πρὸς τὸ τὴν Ἱγίειαν ἀπελθοῦσαν ἀνακαλέσασθαι. Μόλις δὲ ἐκ τῆς νόσου ἀνενεγκών, καὶ τὴν τοῦ σώματος δύναμιν ἀναλεξάμενος, συνεχέστι λόγους παρορῶντός με τοῦ γεννήσαντος πρὸς τὴν φιλολογίαν (ἥν γάρ, εἰ καὶ λόγων διμοιρος, ἀλλ' οὖν τῶν περὶ λόγους ἐσπουδακτεῶν

¹¹ Philipp. III, 15.

δραστής καὶ θερμὸς ἐπαινετής, εἰ καὶ τις δόλος), τὰ μὲν δόλα ἔτοιμος εἶναι ἔφασκον τοῖς καλλίστοις τῶν μαθημάτων ἐμφίλοπονεῖν, τὴν δὲ νομικήν μόνην παρηγούμην, ἵτε πρὸς αὐτήν ἀλλοτρίως καὶ παντελῶς ἀνεπιτηδείως ἔχων, καὶ μάτην αὐτῇ δύο ἔτη προσαναλώσας. Ἀντιτείνοντος δέ τενος τῶν κατὰ γένος προστέκνων, εἴκειν ἡγαγάσθην, καὶ τὴν ἐπαχθεστάτην μοι τέχνην αὐδίς ἀσπάζεσθαι καὶ περιέπειν, ὡς μῆποτε ὄφελον.

Ἄπο γάρ τῶν προσφυεστέρων ἐπὶ τὰ οὐκ οἰκεῖα μεθελκυσθεῖς, ἐπὶτὰ καὶ δέκα μῆνας ἐν τῇ Ἀὐρηλίᾳ εἰς οὐδὲν χρήσιμον ἀνήλωκα, τοῖς ἡλικιώτας συμμανύμενος, καὶ, ἵνα συνελῶν εἴπω, τὸ παῖζεν ἀντὶ σπουδῆς ἔχων, καὶ ταῖς τοῦ σώματος ἡδοναῖς ἔγκαλινδούμενος. Ὁ δὲ πατήρ, τὰ κατ' ἐμὲ πυθόμενος, καὶ πάνυ μετανοῶν ἐφ' οὓς ἀκοντά με τῇ νομικῇ πάλιν συγκατείρξας ἔτυχεν, αὐτίκα δῆ μάλα πρὸς ἑαυτὸν ἐπανελθεῖν ἐκέλευσεν, ἵνα τὸ δυσκάθετόν μου τῶν δρμῶν καὶ πρὸς τὸν εἰδός φυσαρίας κεχυμένον οὗτως ἀναστείλῃ, καὶ οἰοντες δεσμοὺς τισιν ἐπισφύγῃ.

Τότε δὴ ὥστερ ἐξ βαθέος ὕπου διαναστάς, καὶ τοῦ ἀθλίως ἀπολαβότος χρόνου εἰς συναίσθησιν ἀλιθῶν, καὶ τῆς νεότητος πάσης ἐν τοῖς ματαίοις διατριψθεῖσης ἔννοιαν λαμβάνων, μεγάλῳ πένθει συνεγχέθην, καὶ τῇ φιλολογίᾳ καταλλάττεσθαι καὶ ταύτης περιέχεσθαι διέγνων. Τοιγαροῦν ταῖς βιβλίοις νῦντωρ καὶ μεθημέραν συγγινόμενος, καὶ πρὸς τοδὶ τὸ ἔργον συνεχῶς ἐμαυτὸν κατεπέίγων, ἐν βραχεῖ μετρίαιν τινὰ τὴν ἐν τοῖς λόγοις δύναμιν συνέλεξα. Τό γε μήν τῆς παροιμίας, τῆς ἀλωτὰ πάντα πόνων καὶ ἐπιμελεῖας εἶναι λεγούσης, ἀληθῶς ἔχειν, ἐν τε τῇ τῶν Ἰταλῶν καὶ πολλῷ μᾶλλον ἐν τῇ τῶν Ἑλλήνων γλώττῃ κατέμαθον· ἦν, παντάπασιν ἀπορθεῖσαν, καὶ τῷ τῆς λήθης βυθῷ καταποθεῖσαν, μεγίστοις πόνοις σὺν Θεῷ μόνῳ πάλιν ἐκτησάμην, δօν γε πρὸς τὸ τῶν Ἑλληνιστὶ φεγγομένων συγγραμμάτων ὀπωστιοῦν ἐπατείν, καὶ οὐ πάντι τοῦ ἐρμηνέως δεῖσθαι.

Τοῦ δὲ πατρὸς ἐν λιπαρῷ τῷ γήρᾳ τὸν βίον καταστρέψαντος, καὶ τὴν ἀναγκαῖαν εἰσφορὰν τῇ φύσει λειτουργήσαντος, ἐπειδὴ πολλὰ ἡνὶ τὰ τὸν ἡμέτερον νοῦν θορυβοῦντα, καὶ τῆς ἐρωμένης μοι φιλομαθείας πρὸς βίαν ἀποσπῶντα, οὐκ ἡνεγκα τυραννούμενος, καὶ τῶν κοσμικῶν πραγμάτων ἐν μέσῳ στρεψόμενος. Διὰ τούτο πάντας τοὺς ἀπὸ γένους μοι δντας λαθόν, ὡς εἴχον τάχους, εἰς τὴν Ἀδενιῶνα φυγάς φύδην. Ἐκεῖ δὲ μακρῷ τινι νόσῳ προσπαλαίσας, καὶ τέλος αὐτήν καταπαλαίσας, τοῖς βιβλίοις προσεκείμην, καὶ ἐπὶ μαθήσει λόγων ἐμαυτὸν τοῖς πόνοις κατέτρυχον.

Ἐν τούτοις δὲ δντι μοι, καὶ τῶν λόγων φιλοτίμως ἀντιποιούμενῳ, ἀγαθῇ τινι τύχῃ ἐγνωρίσθη Πέτρος ὁ Γαλισαρδός, τῶν ἐκεῖ θεολογούντων ὁ κορυφαῖος, οὐ τὴν φιλίαν ἐν τῆς ἐμῆς εὐδαιμονίας μέρει τιθεὶς οὐ παύσομαι. Μή γάρ πώποτε γένοιτο με οὕτω μαίνεσθαι, ὥστε τῆς τιμίας ἐκείνης κεφαλῆς ἀμνημονεῖν, καὶ ἐπιλανθάνεσθαι ὃν πρὸς αὐτὸν εὐ πέπονθα. Οὕτος γάρ πλανωμένην μου τὴν φιλοπονίαν, καὶ ἀτάκτως φερομένην εἰς εὔθειαν δόδην καὶ ἀνήγαγε, καὶ, εἰ μή μέγα μοι τὸ τοῦ Αἰσχύλου εἰπεῖν, νήπιον δντά

A expeditumque, una tantum excepta legum disciplina, cum ad eam ineptus ab eaque alienus essem omnino, ipsique frustra duorum annorum labores impendissem. Sed repugnavit ex parentibus quidam : ideo cedere, mihique molestissimas leges iterum salutare coactus sum et amplecti; quod utiliam non fecisset

B Etenim remotis studiis in quæ propensior indoles, ut ipsi contrariis attenderem, Aurelia septem et decem menses incassum perdidi, cum coætaneis simul insaniens, et, ut paucis dicam, ludi tantum flagrans amore, voluptatibusque corporis involutus. Hæc audit pater : statim qua decreverat ut invitum me rursus ad jurisprudentiam compelleret damnat sententiam, jubetque quam primum ad se reverti, ut effrenatas effusasque in omne petulantia genus tandem meas coercat cupiditates, et velut quibusdam vinculis constringat.

C His permotus excutor velut e gravi somno : mox infeliciter tritum tempus animo volvens, omnemque reputans nugis deditam juventutem, alto premor dolore, in gratiam redire cum litteris instituo easque colere. Nec mora : diu noctuque cum libris conversatus, et ad laborem sine intermissione memet ipsum exacuens, brevi nonnullos litterarum fructus collegi. Quod autem dicit proverbium : Studio et opera facile omnia comparari possunt, illud verum esse cognovi ex Italica et maxime ex Græca lingua. Hanc quippe mortuam prorsus mersamque oblicationis profundo plurimis laboribus, Dco solo juvante, revocavi scivique quantum sane mihi opes erat ut Græcos auctores quonmodocunque intelligerem et sine interpretis auxilio.

D Porro cum pater in bona senectute vitæ finem implevisset, necessariumque solvisset naturæ tributum, eorum quæ mihi sæpius obstrepebant, et per vim avellebant mentem a familiari discendi cupiditate, non tuli tyraunidem, nec temporalium negotiorum quæ latus mihi cingebant molestiam. Ea propter, insciis omnibus cognatis, ut potui celerriime, Avenionem profectus sum. Illic diuturno quodam cum morbo decertavi; quo tandem superato, impallui libris assiduus, iuvictusque vires exhaustis labor.

Eo res devenerant : litteras autem appetens enixe, benigna quadam fortuna consuetudinem junxi cum civitatis illius theologorum principe Petro Galisardo, cuius amicitiam in numerum eorum quæ felicitatem mihi pepererunt referre non desinam. Ea enim procul a me semper insipientia, ut honoriandi illius viri obliviscar, et ex animo meo beneficiorum quibus me cumulavisse excidat memoria. Nam in studiis ipse me vagantem inordinate reduxit in viam rectam ; et, si mihi fas est illud Aeschylī

usurpare, ex stulto et imprudente prudentem reddidit et mentis compotem. Tanta erat illius in me humanitas, ut saepe, depositis quæ habebat in manibus, mihi daret operam, et quæ utilitati meæ conducerent suis ipsius studiis præponeret. Invisebam igitur eum quantum et quotiescumque mihi libebat, majoremque diei partem cum eo ducebam, plurimis variisque ditior semper eruditioibus.

Ille quidem, vir omni doctrina propemodum excultus, multa libenter, libertius vero rhetorice doctus rhetoricae me docelbat. Ut autem a theologia, cuius erat arbitrus, omnino non recederet, artis oratoriae præcepta, de quibus inter nos colloquium, inspicienda monstrabat in interpretibus sacrae Scripturæ et iis qui pia orationis argumenta institerunt. Hæc eadem laudabant indicabatque in aliis omnibus qui sermonis virtute et elegantia nomen sibi compararunt, at præcipue in Gregorio Nazianzeno cuius in dicendo eloquentiam et sublimitatem maxime mirabatur. Ipsi tamen operum *Gregorii lectio molestia*: nonnihil crebat. Eum enim dolore multum afficiebat obscuritate referta interpretatio, quæ pluribus in locis vitiosa, instar nubis cuiusdam, offundebat viro doctissimo tenebras, et non solum facundiam ejus, sed scriptorum etiam sensum obnubilabat. Quandoque igitur librum indignabundus projiciebat in pavimentum; quandoque etiam a me postulabat ut quæ obscura videbantur accuratius dilucidiusque reddiderem et explanarem. Denique cum omnis ei stomachum moveret versio, me rogabat ut secundam manum adjicerem *Gregorio*, et illud onus humeris impunerem, publicæ prospiciens utilitati. Ast ego meæ partim conscientis imbecillitatis, quam ipse pro nimia in me benevolentia non persenserat, partim operis arduum metuens fugiensque, mente cæterum rebus alius tunc intentus, nequaquam potui precibus flecti; sed quæ semel proposueram consertisque tenebam manibus, in his perstitti tenax. Illic igitur non modico tempore transacto domum me recepi.

Multis postea diversisque percussus vulneribus, simul ut remissionem quamdam et otium impetravi a Dei clementia, dimisi quæ mihi amoeniora erant et arridebant magis, ad opus memet admovi deficiente meliori interprete, et in illud summa cum alacritate et diligentia incubui. Sed non multo post cognovi me miserum viribus impar onus suscepisse: hinc mihi succensebam quod illud tractare non reformidasse. Etenim mihi primum, velut e portu solventi, serena omnia tranquillaque videbantur, ita ut et mihi de incepto gratularer: at longius abductum tanta me tempestas tamque gravis jactavit procella, ut vicinum imminaret naufragium. Et certe periisset submersus, nisi emendati quidam augustissima reginæ libri jam fluctibus abreptum reduxissent. Ubi adjutores mihi venere, tum secare undas, multis quidem cum sudoribus, et pelagus interpretationis trajicere.

A τὸ πρὶν, ἐννουν ἔθηκε, καὶ φρενῶν ἐπίβολον. Τοσοῦτον γάρ ἡν αὐτῷ τὸ περιὸν τῆς εἰς ἐμὲ φιλανθρωπίας, ὥστε καὶ τῶν ἐν χερσὶ πολλάκις ἀφέμενον, ἐμοὶ σχολάζειν, καὶ πλείσια τῆς ἐμῆς ὠφελείας ἢ τῆς ἑαυτοῦ πραγματείας λόγον ποιήσασθαι. Χρώμενος οὖν τάνδρος δσα καὶ δσάκις βιουλομένῳ μοι ἦν, τὸ πολὺ τῆς ἡμέρας μετ' αὐτοῦ ἤμην, ἀεὶ τι κατὰ παιδεῖαν ἐμπορευθεντος.

'Ο δὲ καὶ πολλὰ μὲν δλλα ἀσμένως ἐμοὶ παρεδίδου (πάσης γάρ παιδεύσεως εἰς αὐτὴν σχεδὸν ἐψήάκει τὴν ἀκρότητα) ἀσμενέστερον δὲ τὴν ῥητορικὴν ἐδίδασκεν, ἣς πλείστην εἶχε τὴν ἐμπειρίαν. 'Ινα δὲ μὴ πάμπαν, ἣς ἐπρέπειν, ἀποσταίη τῆς θεολογίας, τὰ τῆς τέχνης παραγγέλματα κινούμενα θεωρεῖν παρεῖχεν ἐν τοῖς τῆς Ἱερᾶς Γραφῆς ἐξηγηταῖς, καὶ εὔσεβεις τῶν λόγων ὑποθέσεις ἐνστησαμένοις. 'Ἐποιεὶ δὲ τοῦτο καὶ ἐν πᾶσι μὲν ἄλλοις τοῖς ἐπὶ λόγων δυνάμεις καὶ καλλιφωνίᾳ εὑδοκιμοῦσιν, ἔξαιρέτως δὲ ἐν τῷ Ναζιανζηνῷ Γρηγορίῳ, οὐ τὴν περὶ τὸ λέγειν δεινότητα καὶ ὑψηγορίαν διαφερόντως ἐθαύμαζεν. Οὐ μὴν ἀμειγῆς ἀηδίας παντελῶς ἦν αὐτῷ τῶν τούτου συνταγμάτων ἡ ἀνάγνωσις. 'Εάνπει γάρ αὐτὸν οὐ μετρίως ἢ μετέφρασις ἀστερίας ἀνάπλεως οὖσα, καὶ ἐν πολλοῖς ἐσφαλμένῃ, νεφέλης τινὸς δίκην ἐλλογιμωτάτῳ ἀνδρὶ ἐπιπροσθύσα, καὶ οὐχὶ τὴν εὐέπειαν αὐτοῦ μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸν νοῦν τῶν γεγραμμένων συγχαλύπουσα. Διὸ καὶ ἀγανακτῶν, ποτὲ μὲν καὶ αὐτὴν τὴν βίβλον εἰς τοῦδε φορέσθετον, ποτὲ δέ με τὰ σκοτεινῶς ἔχειν δοκοῦντα τρανύτερον ἐνγείσθαι καὶ διασφηνίζειν ἔχειν· τέλος δὲ καὶ πρὸς ὅλην τὴν μετέφρασιν δυσχεράνας, παρεκάλει με χεῖρα δευτέραν ἐπάγειν τῷ Γρηγορίῳ, καὶ τῷ κοινῇ συμφέροντος χάριν τόδε τὸ ἄχθος ἐπὶ ὕμψι δρασθαι. 'Ἐγὼ δὲ, πὴ μὲν πρὸς τὴν ἐμὴν ἀσθένειαν ἀφορῶν, ἦν αὐτὸς διὰ τὸ πρὸς μὲ φίλτρον οὐκ ἐσεῖδε, πὴ δὲ τὸ τοῦ ἔργου δυσχερές εὐλαβούμενος, καὶ ἄμα πρὸς ἄλλοις ἔχων τότε τὸν νοῦν, πρὸς τὴν αἰτησιν οὐκ ἐκάμψθην· ἀλλ' οἵς & παῖς προειλόμην ἐνεκαρτέρησα, τῶν ἐν χερσὶν ἀπρὶς ἔχόμενος· συχνοῦ δὲ χρόνου ἐκεῖ διεληλυθότος ἐπανών οἴκαδε.

Πολλαῖς τε καὶ ποικιλαῖς παρὰ τοῦ καιροῦ προσδολαῖς πληγεὶς, ἐπειδὴ ἀνέσεως τινος καὶ σχολῆς παρὰ τοῦ φιλανθρώπου θεοῦ τυχῶν, τῶν προύργιατέρων ἀπηλάγγην, τρηνικαῦτα δὴ κατὰ βελτίστους ἔρμηνέως ἔρημιαν τὸ ἔργον ἐπενσαλόμην, καὶ μετὰ πάσης προθυμίας ἐπὶ τούτῳ ἐπέκυψα. Μετ' οὐ πολὺ δὲ ἡσθόμην ἀθλίος, μελῖον ἢ κατὰ μὲ φορτίον ἀράμενος, καὶ πολλὰ ἐμαυτὸν τῆς τολμηρᾶς ταύτης ἐγχειρήσεως κατεμεμψάμην· καὶ γάρ τοι τι μὲν πρώτον ὠσπερ ἐκ λιμένος ἀνάγοντε μοι εἴδια πάντα καὶ γαλήνης μεστὰ ἐφαίνετο, ὥστε καὶ τοῦ ἐγχειρήματος ἐμαυτῷ συνήδεσθαι· πορθωτέρω δὲ προΐόντα με τοσοῦτος χειμῶν καὶ οὕτω δεινὴ ἡδλη κατέλασεν, ὥστε καὶ μικρὸν ἀπέλιπον τοῦ μὴ καταδύεσθαι. Καὶ πάντως ἀν καταδρύχιος ἐδυν, εἰ μὴ ἐπηνωρθωμένα τινὰ τῆς πάνυ βασιλίσσης βιθλία καθ' ὑδάτων ἥδη φερόμενον ἐπεκούφισαν· ὑψ' ὁν βοηθούμενος, τοῦ κλέδωνος μάργις ὑπερῆρα, καὶ τὸ τῆσδε τῆς μεταφράσεως πέλαρος διεπέραστα.

Πολλοῦ δ' ἀν ἐτιμησάμην εὐρεῖν τινα τῶν τυπογραφούντων, διτις δῆμα τῷ Πρωμαίῳ καὶ τὸν Ἐληνικὸν Γρηγόριου ἔκτυπτον ἔδούλετο, ἵνα τῶν ἐπανορθώσεων ἑκείνων, δις ἐκ τῶν τῆς βασιλίσσης ἀντιγράφων ἐλασσον, αὐτῷ μεταδοίην. Ἐπειδὴ δὲ τοιούτῳ τινὶ ἐντυχεῖν οὐκ ἔξεγένετο μοι, δι λοιπόν ἔστι, τὸν Πρωμαίον ἔκδιδωμι, εἰ μὲν πρὸς τὴν τοῦ Γρηγορίου λογιστήτα καὶ μεγαλοφωνίαν παραμετροῖτο, παραρθριφθησόμενον, εὗ οἶδα, ὡς οὐδενὸς ἀξιού εἰ δὲ πρὸς τὴν ἡμετέρχν δύναμιν, οὐ μικρὸν ἰσως φανησόμενον. Ἐπειτακὸν δὲ ἀνθρώπων ἔστι τὸ κατὰ δύναμιν ἀπαιτεῖν, καὶ μηδὲν πόρρω ἐπιζητεῖν. Ἐρδωσθε, ὅ φίλας κεφαλαῖ, καὶ πρὸς τὴν ὄποιαν δηποτοῦν ἐργασίαν ἥμῶν εὐγνωμονεῖτε.

A Mirum porro me tenuit desiderium typographi qui una cum versione prelo suhjicere vellet textum Gregorii Græcum, ut illas ipsi traderem quas erueram e reginæ exempliaribus emendationes. At voti minime compos, diligenter quæsitum non offendit: quod igitur superest, interpretationem Latinam emitto. Si perpendatur ad facundiam Gregorii et eloquentis dignitatem, nullus dubito quin reputetur, ut nullius pretii; si vero exigatur ad virium nostrarum modulum, non contemnenda fortasse videbitur. Vir bonus id exigit quod viribus respondet, nihil ultra. Valete, amici, et qualiscunque nostri laboris memores vos graiosque præbete.

JOANNIS LEUVENKLAII

Ad reverendissimum et illustrissimum Principem D. Joannem, Monasteriensium, Osnabrugiorum et Paderboniorum antistitem, nobilissima comitum Hoianorum gente natum, dominum suum clementissimum, in Gregorii Nazianzeni editionem suam.

PROCÉMIUM.

Inter alia, quæ primis ab annis supra res ceteras animo meo fuerunt in deliciis et amoriis, reverendissime ac illustrissime Princeps, semper occulta quadam et incredibili naturæ propensione tam litterarum, quam antiquitatis Græcæ studiosum me fuisse fateor: qua quidem lingua omnis generis doctrinarum, et sapientiæ thesauros amplissimos contineri animadverterem. Hac usos tum priscos illos philosophos, tum recentiores eorum interpres, qui se scholæ Platonicæ successores Athenis appellabant, quidquid de arte disserendi, de oratoria, de civili prudentia, de moribus, de natura rerum, de geometricis astronomicisque disciplinis tradi potest, litterarum monumentis complexos esse videbam: hac maximarum per orbem gestarum rerum historias comprehendendi: hac artis medicinæ arcana memoriae prodi: hac illustrium Ecclesiæ veteris hominum de sacris rebus accuratissimas disputationes esse expositas: in hanc denique juris etiam civilis, quo utimur, libros ita transcripts esse, ut multa loca, ceteroquin obscurissima, singulare quoddam ex interpretatione Græcorum lumen accipient. Quod sane postremum, tametsi de libris quibusdam hactenus editis perspici satis possit; tamen longe planius apparebit, ubi LX librorum Basiliæw̄ epitome locupletissima, quam a clarissimo viro, Joanne Sambuco, Cæsarea familiæ domesticæ, homine mihi amicissimo nactus sum, in lucem opera nostra prodierit.

Hæc ego posteaquam Græcis contineri litteris per ætatem intelligere cœpi, sic ejus me linguae studio dedi, nullum ut tempus abire sinearem, quo non aliquos in ea percipienda progressus facerem. Ista qualquali diligentia mea cum tandem usum ejus

B aliquem, aliorum quoque judicio, consecutus videbat: liberali quodam animi desiderio, et ambitione honesta (fatebor enim quod res est) excitatus, in hoc totis viribus incumbendum duxi, ut si qui veterum Græcorum libri vel Latinam in linguam hactenus conversi non essent, vel in bibliothecarum tenebris delitescentes needum lucis usuram accipissent, meo studio tum Latinam vestem induerent, tum ea exornati publice hominum oculis sese spectando exhiberent. Hoc modo consecuturum me sperabam, ut non ignavæ pecudis in morem vitam hanc transirem, sed emolumenti aliquid afferrem rei litterariæ, quam a puero meorum auctoritate jussuque coluissem; et apud bonos optabilem mihi nominis existimationem pararem.

C Itaque meum hoc institutum ut eo felicius urgebam, in hanc clarissimam urbem me contuli, quæ ob insignium typographorum officinas, non in Germania modo nostra, sed omni etiam Europa longe lateque merito celebratur. Illic dum publicandis egregiis quibusdam priscorum monumentis invigilo, annus jam mihi quintus agitur (quo publicæ rei fructu nescio), nou sine meis certe laboribus ærumnisque maximis, quæ hactenus mihi cum aliquo nonnunquam valetudinis detimento sunt exantatae. Inter alios autem scriptores, quos certo iudicio delectos librorum non editorum accessione amplificandos, et in sermonem Latinum transcribendos existimavi, facile principem sibi locum Gregorius hic noster vindicat, cui ob summam rerum divinarum peritiam, secundum Joannem apostolum ex priscis doctoribus soli, Theologi cognomentum peculiariter est concessum. Ejus præclarissima ingenii monumenta, quæ quidem typis expressa prodie-

rant, quia miserum in modum ab interprete sic tractata videbam, ut exiguo cum hominum fructu (ne quid gravius dicam), cæteroqui longe utilissima, lecilitarentur: cœpi tandem hortantibus amicis, qui tanti viri tam barbare garrientis apud nos vicem dolerent, ad ejus interpretationem animum adjicere. Factum hoc est ante totos quatuor annos, id quod et Guillelmi Canteri, et Martini Crusii, clarissimorum virorum, ac plerorumque hujus academiæ doctorum testimoniis ostendere possum.

Cum autem id omnino facere cum animo meo constituisse, ita mihi elaborandum hoc opus existimabam, ut et legentum exspectationi satisficeret, et sui auctoris libros illos quoque secum in medium proferret, qui alicubi bibliothecarum adhuc carceribus clausi continerentur. Ad hanc rem perficiendam temporis aliquod spatium fuisse necessarium, perspicie facile abs quovis potest. Intervim in Galliis vir doctissimus, Jacobus Billius, archimandrita Michaelinus, itidem uti nos, Gregorii sortem acerbam miseratus, eumdem exornandi ejus scripta labore, et quidem eodem mecum tempore suscipit. De hoc cum ex Canteri nostri litteris certior factus essem, etsi jam complures orationes Latine descripsisset, tamen de tabula (quod aiunt) manum tollere cogitabam, quod gauderem alterius labore scriptorem illum, qui aliam in linguam traduci se perinvite pateretur, in hominum manus pervenire. Nec deerant alia quædam scripta, de quibus certam mihi laureolam polliceri possem, præsertim antehac prorsus ignotis, et tamen apprime utilibus.

Verum ubi deinceps edito labore Billii, satis cernerem, quam multa prius non visa, quibus ipse caruisset, hinc inde concessisse; minime committendum putavi, ut viri boni ac Nazianzeni amantes egregio thesauro fraudarentur. Feci hoc eo quoque lubentius, quod Eliæ Cretensis archiepiscopi commentariorum in Nazianzenum libros **xix** nactus, illis ipsis ducibus ad eruendos abstrusos in plerisque locis Nazianzeni sensus uti me posse magna cum utilitate viderem. Nec præterea parum erat, habere tot egregia Nazianzeni scriptorum exemplaria, pluribus ante sæculis manu exarata. Nam ut dem Billium etiam de bibliotheca reginæ suæ libros vetustissimos accepisse, quemadmodum res ipsa docet: tamen longe nos integroribus usos esse, vel inde perspicias licet, quod non solum ea, quæ Billius notat, in nostris reperiantur; verum etiam bene longæ periodi passim in versione Billiana desiderentur, quas exemplaria nostra suppeditant. Patebit hoc de Annotationibus nostris in Nazianzenum, quas sub tertii tomis finem lectori daturi sumus.

Inter alia vero exemplaria, quibus sumus usi, duo præcipue celebrari inerentur. Eorum alterum scriptum est manu Choniatae Acominati ante aliquot sæcula, ejus qui imperatorum Byzantinorum res gestas compluribus libris est complexus, quos

A Hieronymus Wolfius, vir clarissimus, Græce et Latine ex interpretatione sua publicavit. In eo me minime falli, duobus argumentis docere possum. Primum ipse Choniatas quodam loco versiculum hunc ascripsit:

Θεοῦ τὸ δῶρον, καὶ πόνος Χωνιάτου.

Quo versu indicari, rem quidem ipsam Dei donum esse, verum scriptionis laborem Choniatae deberi, quivis animadvertere potest. Deinde sparsim more suo quædam epigrammata, senariis iambicis facta, Nazianzeni orationibus præfixit: quod ipsum in sua quoque fecit historia, sicut editio Wolfiana demonstrat. Ea nos Latine exposita suis locis inseruimus, in annotationibus Græca daturi, de quibus agnoscit Choniatas plane poterit. In eodem libro B extremitate fragmentum publicarum litterarum cernitur, quibus manu sua Joannes Cantacuzenus imperator rubrica, pro more, subscrispsit, sequentibus etiam longa serie subscriptionibus antistitutum: Callisti, patriarchæ Byzantini; Philothei Heracliensis, qui se πρεδρον τῶν ὑπερτίμων appellat, et πάσης Θράκης καὶ Μαχεδονίας ἔξαρχον Gregorii Thessalonicensis, ἔξαρχου πάσης Θετταλίας. Macarii Philadelphensis, ἔξαρχου πάσης Λυδίας, qui se etiam καθολικὸν κριτὴν τῶν Ρωμαίων nuncupat: multorum denique aliorum, quorum nomina titulosque referre prolixum fuerit.

C Alterum autem exemplar longe hoc etiam videtur antiquius. Litterarum quidem elegantia multis modis præstat, cui plane respondet scriptionis integritas: etenim tanta exaratum est diligentia, nullum ut verbum in eo perperam scriptum reperiatur. Ejus utendi potestas a Basiliensis academiæ doctoribus, viris et eruditione summa, et humanitate eximia præstantibus, quorum exstat in biblioteca publica, benigne mihi facta est. Constat ante annos cl, tempore concilii Basiliensis hoc allatum esse, ac deinceps magna veneratione asservatum. Interspersæ sunt passim picturæ quædam, quibus Græcorum vestitus et habitus eleganter exprimitur. Eodem imago Gregorii continetur, ita prorsus efficta, quemadmodum ejus tum faciei lineamenta, tum aliorum membrorum formam Simeon ille Metaphrastes descriptis, cuius verba Vitæ Nazianzeni subjecta sequentur. His ergo nos exemplaribus freti, et depravata plurima corremus, et mutila integratæ suæ restituimus.

D De Eliæ commentariis aliud nihil dicam, nisi opus ipsum bonitatem suam abunde monstraturum. Fuit certe vir ille, quandocunque tandem vixit (nihil enim de hoc nobis constat), maximus et philosophus et theologus, qui omnium philosophorum, poetarum, oratorum, historicorum, aliorumque libros diligentissime lectitaret, tam veteres quam novos, præsertim Platonicos, Porphyrium, Iamblichum, Proclum, cæteros: id quod facile de thesaurus communium, quam multis locis pulcherrias et præclara doctrina refertas inseruit, tractatione deprehendi potest. Nihil commentario in ora-

tionem *De recta disserendi de Deo ratione*, quam nos in ordine secundam fecimus, legi perfectius eruditiusve potest. Et scripsit omnia phrasim sane pereleganti, munda, minime barbara, cuiusmodi est Græcorum, qui proximis sæculis vixerunt, oratio : de quo licet aestimare, non usque adeo recentem Eliam hunc nostrum esse, sed ante pluscula sane sæcula vixisse.

Faciet ipsius commentariorum lectionem id quoque jucundiores, quod eis fragmenta quædam scriptorum veterum contineantur, quorum nos hodie libros integros non habemus. Inter alios est summus ille Maximus, cuius Lutetiae publicatus est in Dionysii scripta commentarius. Exstat ejusdem apud Græcos adhuc τῆς θεᾶς λειτουργίας ἔρμηνεια. Liber ad Thalassium, ab eodem scriptus, a Micaelo Glyca citatur, cuius Annales necdum editos hoc tempore interpretamur : itemque χαρ-
χήσις, et θεῶν δογμάτων χερδάτα, cuius libri noster Elias quoque meminit. Multis etiam in locis Elias indicat, se alias quoque Nazianzeni orationes perpetuis commentariis enarrasse. Quapropter et Nicetas Serronus, et Gregorius Palamas, et alii bucula hujus arasse videri possunt ; sicut quidem esse facta, multis locis deprehendi potest. Citat passim de Nazianzeni poematis versus quosdam, qui cum in editis prorsum non exstant, nos ad manuscriptos poematum libros nostros recurrentes, universos reperimus : id quod divino beneficio factum crediderim, ut quo tempore Nazianzeni opera illa nactus essem, ne quis ea ipsius esse insciaretur, hominum certi testimonio commode uti possem. Consimile quiddam in Cæsario, Nazianzeni germano fratre, mihi usuvenit. Eum ante quatuor annos divina mihi largitas obtulit; cumque de scripto nonnihil dubitarem, propterea quod Cæsarium aulicis negotiis et quæstorio munere occupatum, matureque rebus humanis exemptum fuisse, de Gregorii fratris oratione funebri accepissem : ecce superiori anno testem Glycam invenio, qui de illis ipsis Cæsarii dialogis, quos nunc primum Gregorii nostri monumentis tomo tertio subjicimus, ad verbum nonnulla citat.

Quod si hoc quoque addendum est de Elia, equidem existimo vixisse id temporis hominem, cum D Creta per Saracenos occupata, et Byzantinis imperatoribus esset adempta, nimirum annis ab ævo nostro plus minus sexcentis. Scribit enim in proœmio commentaris præmisso, ab se in exilio scriptum hoc elaboratum fuisse, quod exsilium sane in hos ipsos annos sævitiae Saracenicæ incidere videtur.

Tot talibusque scriptis cum sic et expoliri et augeri posse Nazianzeni libros videremus, parum ut ab illa perfectione, quam in editionibus priscorum monumentorum requirimus, abessent : Billiano labore non contenti, pristinum ad institutum de integrō animū adjecimus. Ne vero quispiam id, quod de operum Nazianzeni perfectione pollicemur,

A temere vaneque dici, more nunc pervulgato, quo emporibus imponatur, existimet : libet hoc loco pauca quædam subiecere, de quibus et vere nos id prædicare lector intelligat, et editionis nostræ rationem perspiciat.

Statim ab initio proœmii sui tradit Elias, ab Nazianzeno tantum orationes sive commentationes (nam vox λόγος generatim a veteribus usurpatur, de quovis scripto atque tractatu) numero LII esse publicatas, quas inter et epistolæ certæ referri debent, cuius generis illæ sunt, quas ad Nectarium, Evagrium, Cledonium perscripsit. Hoc Eliæ dictum cum animo meo insedisset altius, primum ea me liberari opinione animadvertisi, quam Billium secutum fuisse video. Putat enim Gregorium haud dubie B plures ad populum ejus generis orationes habitas edidisse, cuius est illa, qua dictum Christi ex Evangelio Matthæi explanat. Quod si verum esset, perquirendæ nobis essent bibliothecæ, ut eas orationes, si non omnes, saltem plerasque publici usus causa proferremus. At hoc toto labore molestiaque me verbum hoc unicum Eliae levat, cui qui fidem detrahatur, arbitror fore neminem.

Hoc primum considerato, coepi deinceps aciem animi mei dirigere ad faciendum de orationibus iis, quoquot exstant, Judicium : quo viderem, essentne germani fetus hujus auctoris omnes, an sub ejus nomine suppositi quidpiam lataret. In hac censura deprehendo, duobus in scriptis ante me Billium id animadvertisse, quod res est, nimirum ea Nazianzeno tribui nequaquam debere; in tertio tam ipsum, quam cæteros omnes hactenus allucinatos fuisse. Priora duo sunt, metaphrasis in Ecclesiastem, quæ Hieronymi testimonio Gregorii Neocæsariensis est; et annotatio in Ezechielum vatem, quæ tantum abest, ut Nazianzeni sit, vix ut homini mediocriter docto tribui debeat. Metaphrasin retinendam propterea putabamus, quod Eliam crederemus communī fortassis errore ductum, inter Gregorii libros eam numerasse: quod si maxime verum sit, mirum nemini videri debet, quando vix mortuo Gregorio titulus orationis in Heronem mutatus fuit, ut Hieronymus, Gregorii coætaneus, monet. Quod si hac ratione lectori non satisfaciens, restat ut pollicemur, omni nos studio genuinum Gregorii scriptum pervestigaturos, quod hujus loco substituatur. Annotationem in Ezechielum prorsus ex editione nostra, seu spuriam, ejicendam statuebamus: cuius locum ut germanum aliquod Gregorii scriptum occuparet, libros veteres diligenter evolvendo, tandem id quod optabamus, adepti sumus. Nam in libro Choniata manu exarato panegyricam Gregorii orationem, habitam in honorem testimoniū veritatis, Arianorumque fuorem graphicè describentem, reperimus : quam extra dubitationem omnem hujus auctoris esse, tum dicendi character, tum rerum ipsarum facies ostendit.

Tertium denique scriptum illud, cuius modo mentionem feci, est *Exhortatio ad virginem*. Hoc

inter orationes hactenus relatum est, et Nazianzeno attributum : quorum alteri parum repugnans, alterum plane perperam factum aio. Nam si quidem est aliqua rhythmorum ratio, quam Aurelius Augustinus in libro *De musica* tradit, et vero consentaneum est priscis in usu suis, facientibus ejus mentionem tum Aristotele, tum Athenaeo, et aliis, dabo equidem Nazianzeni hoc scriptum esse, quemadmodum et Choniatas credidit, et exemplaria velutissima testantur : verum haudquaquam inter orationes, sed poemata referri debere volo. Nam totum meritis rhythmis constat, ut res ipsa declarat :

Παρθένε νύμφη Χριστοῦ,
Δόξας ἐσου τὸν νυμφὸν·
'Αει κάθαιρε σαυτήν
Ἐν λόγῳ χαλ σοφίᾳ, etc.

Quod quidem apud nos a nemine deprehensum hactenus, in antiquissimo libro poematum Nazianzeni meo notatum paucis verbis inveni, quæ Latine proferam : « In hoc scripto Syrracusium Gregorius imitatur, qui solus poetarum rhythmis atque colis usus est, omni alia scribendorum versuum poetica ratione neglecta. » Error ex ambiguitate vocis λόγος, quæ passim in librorum lemmatis reperitur, ortus est. Nam ea non orationem tantum significat, uti jam antea quoque monuimus : sed in genere quamvis commentarym atque scriptum. Quo ipso sit, ut Elias noster Gregorii poemata λόγους ἐμμέτρους vocet. Hoc modo quibusdam resectis, et oratione *De martyribus* restituta, quinquaginta et duos Nazianzeni tractatus habemus, quem illorum esse numerum integrum, Elias memoriae prodidit. Quapropter hic quidem quod amplius desideremus, nihil est.

Sequuntur epistolæ, quas una tantum adjecta de libris manu scriptis auximus : addituri aliquando plures, quas hoc tempore nancisci non potuimus, tametsi non ignoremus, ubi locorum supersint. Poemata vero tantopere nunc studio nostro excrescent, ut jam prodeuntia prius editorum magnitudinem numero versuum æquent, bonitate pietateque longe superent. Unus restat adversus Apolinarium liber, versibus a Gregorio scriptus, quem adhuc Romæ in Vaticana bibliotheca existantem ut describi curaremus, jampridem operam dedimus, sumptum etiam aliquem impensuri, sed frustra. Quapropter hoc scriptum alio tempore perquiretur a nobis, in Italiam (si Deo visum fuerit) iter suscipientibus. Nam in eadem Vaticana tractatus Gregorii duos extremos, quorum alter est de fide, alter de fide Nicæna, superesse Græce accepimus : quos modo Latine tantum a Rusino conversos legimus.

De hac commemoratione nostra lector intelligere potest, non esse abs re, quod hanc editionem quam proxime ad operum Gregorii perfectionem accedere diximus. Ea vero tres omnino in tomos distribuere certis de causis visum est, quorum primus orationes xx cum Elianis commentariis continet, totusque nostræ debetur industriæ, qui eum do-

A Græco in Latinum sermonem transcripsimus. Alter reliquias xxxii orationes cum epistolis et poematis hactenus editis complectitur : quæ quidem omnia de editione Billiana sumpsimus, ne prius versa retexendo, actum agere videremur. In tertium et ultimum tomum, qui totus itidem noster est, ea Gregorii poemata referimus, quæ nunc primu[m] a nobis luce donantur : præterea Nicæna commentarium in Gregorii sententias tam quaternis quam singulis versibus inclusas adjicimus, et egregium Pselli, Christiani philosophi, de difficultum Nazianzeni locorum intellectu librum. Accedit ad hos Cæsarius quoque, germanus Nazianzeni frater, cuius antehac nihil omnino scriptorum prodiit. Ejus Dialogos propterea potissimum Gregorii scriptis addendos putavi, quod in eis Cæsarius Gregorium fratrem a seipso, Leontio, Gregorio Nysseno, Domno, et aliis familiaribus interrogatum, de questionibus gravissimis toto quatriduo respondentem introduxit. Hoc et Annotationes in Gregorii scripta, quibus lectionum varietas continetur, et Indicem necessarium subjicimus.

Cur autem in orationibus collocandis ordinem a Billio præscriptum secuti non simus, causæ multæ sunt, eaque graves. Nam duum omnino generuni sunt Nazianzeni orationes. Aliarum tempus, quo vel scriptæ sint, vel pronuntiatæ, sciri potest : aliarum non potest. Primi generis sunt, orationes *De pace*, *contra Maximum*, ad Basiliū et patrem aliquot, purgatio fugæ in Pontum, pleræque laudationes funebres, et aliæ : secundi, orationes *ad Eunomianos*, *de recta disserendi de Deo ratione*, *De recta doctrinæ sententia*, *De Filio duæ*, *De Spiritu sancto*, *De moderata disserendi ratione*, *De Machabæis*, et alia complures. Quod cum ita sit, in collocationis serie temporis haberi ratio certa nequit : uti profecto ne a Billio quidem accurate habita est, si recte rem consideremus.

D Nam ratione temporis (si quidem Eliæ Cretensi et Nicæna Serronio credimus) esse prima debebat, non ea qua fugam in Pontum suam prolixe purgat, sed altera, cujus inscriptio notat, habitam fuisse ad illos qui ipsum initio acciverant, nec postquam senioris munus ei commissum fuisse, venient. Et enim ea pronuntiata fuit id temporis, quo primum sacerdos factus est ; ac secundum hanc actionem in Pontum ausugit, a qua fuga reversus, in Pascha et tarditatem orationem habuit (quæ hoc nomine secundum sibi locum vindicabit), illaque dicta, per otium fugæ Ponticæ purgationem conscripsit. Jam Billius et illam orationem, quæ pronuntiata est in electione Doarensium antistitis Eulalii, post eam collocavit, quæ in concilio cl. episcoporum est habita. Atqui prior dicta est vivo etiamnum Basilio, posterior eo jamdudum rebus humanis exempto. Funebra in Basiliū oratio postrema fuit omnium, sive scriptionem, sive recitationem species, pronuntiata Cæsareæ Cappadocum in extrema senecta, cum relicta Constantiopoli Gregorius in

patriam reverteretur. Atqui haec locum inter priores A invenit. E contrario duæ in Julianum Augustum inventivæ loco postremo ponuntur, quæ prius fuere scriptæ, quam vel Gregorius, vel Basilius antistitum munere fungi coepissent.

Hæc mihi mecum expendenti visum fuit, primum iis orationibus in editione nostra locum tribuere, quas egregie noster Elias hactenus incognitus enarrasset: atque illis deinceps alias subjecere, Billii labore Latina veste donatas. Hanc autem spatio non exigui temporis absolutam, et magno quidem cum labore lucubrationem, cur ad reverendissimam excelsitatem tuam potissimum mittam, illustrissime Princeps, variis ac gravibus sane rationibus mover. Primum tam clari antistitis opera nemini rectius, quam claro itidem antistiti putabam offerri debere. Deinde patronum mihi censoremque litteris excutum deligere volui, contra plerorumque morum, qui lucubrationes suas hominibus plane literarum imperitis inscribere non verentur.

Hoc vero consideranti, non occurrebat in toto nostræ nationis imperio quisquam virorum principum, quem illustri præstantiæ tuæ præferrein. Etenim non eximia tantum doctrinæ laus omnium consensu tibi tribuitur: sed etiam plerisque per omnem Europam admirationem merentibus linguis sane quam eleganter uteris. Accedit ad hæc, quod ei regioni cum imperio potestateque præsis, e qua mihi avita patritaque origo dicitur. Summam enim tum potentiam, tum auctoritatem obtines in occidentia Saxonia, quæ recenti appellatione Vestualia dicitur, cum vera sit ac vetus Saxonia, quemadmodum Cranius Saxonoties in historiis suis inculcat. Habet episcopatum Monasteriensem, a majoribus nostris Mimingrodensem appellatum, qui tertio loco in Saxonia imperatoris Cæsaris Caroli Magni Augusti studio constitutus est. Ejus semper magna fuit dignitas, que vel inde potest aestimari, quod cum aliquando Bremonensis archiepiscopus hunc peteret, non prius impetrarit, quam archiepiscopatum illi postponeret, et in commendam (uti superioribus annis barbare loquebantur) acciperet. Es autem huic optimo jure præfectus, vel ob insignem sapientiam tuam, vel prisca nobilissimæ familiae tuæ merita. Nam Otto Mimingrodensis antistes numero **XLI**, comes Hoianus, agnatus tuus, Tekeneburgensi comite, aliisque domitis, qui Ecclesiæ possessiones contra jus fasque invaserant, immortale nomen (ut ipsius historici verbis utar) apud suos reliquit, propter additas diœcesi diliones,

A et auctoritatem ejus revocatam, quæ jam apud multos in contemptum pene venerat. Habet et dictinem Paderbornensem, in qua idem Carolus Magnus episcopatum, Saxonum gente devicta, constituit. Habet Osnabrugam denique, primam omnium in Saxonia sedem antistitum Christianorum, ejusdem imperatoris auctoritate munitam: in cuius immunitatibus, quæ privilegia vocant, quiddam merito memorandum ad omnem posteritatem continetur.

B Labet autem ipsa Carolinæ constitutionis verba certis de causis hoc loco ponere, quæ hodieque publicis diplomatis inscripta supersunt. « Eidera episcopo, inquit Carolus ille Magnus imperator, ejusque successoribus libertatem perpetuam concedimus, et ab omni regali imperio absolutionem: nisi forte contingat, ut imperator Romanorum, et rex Græcorum, conjugalia fœdera inter filios eorum contrahere disponant. Tunc enim Ecclesiæ illius episcopus cum sumptu a rege vel imperatore adhibito laborem simul et honorem illius legationis assumet. Et ea de causa statuimus, ut in eodem loco Græcae Latinæque scholæ in perpetuum ordinatione nostra maneant: nec unquam clericos utriusque linguae gnares desuturos confidimus. »

C Hoc majorum instituto motus haud dubie superiori anno dominus noster, imperator Cæsar Maximilianus II Aug. siliam suam regum Christianorum maximo despontam per te potissimum deduci voluit: quo quidem in munere obeundo magnam industriæ prudentiæque laudem invenisti. Quod si recte rem estimare velimus, majorem in iis locis potestatem a multis annis habuit nemo: quam quidem felicitatem boni omnes eximia virtuti tuae debitam factentur, ac tibi gratulantur. Quorum in numero ut me quoque arbitris esse, ac meam hanc velut acclamationem benigne accipias, etiam atque etiam rogo. Fortassis offeretur aliquando mihi occasio mei erga tuam excelsitatem animi venerationem illustriori quodam argumento declarandi. Interea summopere peto, ut studium in hoc genere publicis commodis serviendi, quod animo meo pluribus ab annis insidet, non modo gratum habeas atque probes, uti sane facturum te confido: sed etiam favore tuo benignitateque magis excites, quam exhaustis gravibus molestiis experiri jucundum est. Vale, clarissime Princeps, meque per hanc lucubrationem reverendissimæ excelsitati tuæ se tradentem, in eorum numerum, quos gratia benevolentia tua dignata, recipito.

EΙΣ ΓΡΗΓΟΡΙΟΝ ΤΟΝ ΝΑΖΙΑΝΖΗΝΟΝ

IΩ. Ο ΛΕΩΓΚΛΑΙΟΣ.

DE GREGORIO NAZIANZENO JOANNES LEUVENKLAJUS.

Γρηγορίοι λόγους, μέγα χρῆμα καὶ Ἀττικοεργὲς
Ἄτρεκένως, ἐν ἐμῆς ἡγίκα χερσὸν ἔχω·

Gregorii quoties Hyblæ redolentia nectar
In manibus verso scripta diserta meis:

Non me oratores fraude amplius illice prisci,
Quos tullit argutus Attica terra, movent.
Rursum Gregorii cum dia poemata vatis
Pellego, Mæonidæ mox abit omnis amor.
Vilius æs auro velut est; ut cedere plumbeum
Argento, ut superis inferiora, patet:
Gregorius priscos palma sic vicit adempta
Carmenibus vates, rhetoras eloquio.

Aliud.

Tellus Cappadocum, quondam semibarbara,
Superavit ipsas inde Athenas Atticas,
Ubi Basilius et Gregorius doctissimi
Suavissimam Cecropidarum eloquentiam,
Et cuncta totius ornamenta Græciae,
Suæ intulere, seu victores, patriæ.
Quis te ergo non ob hos beatam prædicet,
Tellus Cappadocum, talium virum parens

De Cæsario, ejusdem.

Nicænam terræ cum motæ succuteret vis,
Cæsarius jacuit pondere pressus humili.
Sed Deus e latebris salvum produxit, eique
Vivendi spatum longius inde dedit.
Consimilis casus monumenta exceperit, obisset
Postquam immaturo funere Cæsarius.
Et tamen hæc etiam divino munere profert
Cura Leontonychi, semisepulta prius.
Salve iterum atque iterum, terræ bis operte cavernis,
Et dono in lucem bis revocate Dei.

*De Elia Cretensi antistite.**Ejusdem.*

Gregorii obscuros scriptorum inquirere sensus
Antea res magni plena laboris erat,
Donec ab Elia lux illis est data, summa
Gregorii explicuit qui monumenta sive.
Hactenus ignotum toti quem scilicet orbis,
Nunc iterum donat luce Leontonychus.
Doctrinæ egregium thesaurum sumite grati,
Quos bona, quos pariter plurima nosse juvat.
Scipionis Carteromachi, interprete Leuvenklaio.
Inspirare animis divina poemata Musas,
Vate magis Chio Gregorius docuit.
Imo slabat huic potius divinior aura,
Deberet Musis cum sua Mæonides.

A Οὐ μάλα θαυμάζω τοὺς ἡγετοράς, οὓς ποτ' Ἀθηνῶν
Ἐσχε πόλις, δολερῆς ἔδμονας εὐεπίης·
Ὦς δ' ἀναγινώσκοντα ποίηματα Γρηγορίου
Οὐκ ἐπέων τις ἔχει Μηνούδαιο πόθος.
Χρυσὸς δασον χαλκοῖ, μολύβδου τ' ἄργυρος αὖθις·
Κρείττων, οὐρανίων χειρονα τὰ χθόνια·
Ῥήτορες ἀρχαῖοι τόσον ἡττῶνται καὶ δοιδοὶ¹
Γρηγορίου τ' ἔπεις, Γρηγορίου τε λόγοις.

"Alio.

Γῇ Καππάδοσσα τοπὶν ἡμιβάρβαρος,
Ἄντας ὑπερέθη τάς Ἀθῆνας Ἀττικάς,
Ἐξ οὐ Βασιλείος Γρηγόριος τε τῷ σφῷ
Τὴν ἡδύφορογχον Κεκροπιδῶν εὐγλωττίαν
Πάσσης μετήνεγκάν τε κόσμον Ἑλλάδος
Εἰς Καππάδοσσαν γαῖαν, ὡς νικηφόροι.
Τίς δὲ μακαρίστει σε γάρ εὐτεκνίας,
Γῇ Καππάδοσσα, μῆτερ ἀνδρῶν κυδίμων;

Ἐτις τὸν Καισέριον;² τοῦ αὐτοῦ.
Ἡνίκα Νικαίης μεγάλῳ σεισμῷ πτολεθρον
Κάππεσε, Καισάριος ζῶν ὑπὸ γῆν ἐκρύθη.
Ἄνλλα Θεός νιν σῶν ἔης ἐξήγαγε χεροὶ,
Καὶ λυκάδαντας ἔτι δῶκε βίου πλέονας.
Ωσαύτως δὲ Καισάριος τέθνηκε πρώρος,
Αἴψι ἐγένοντ' ἀφανεῖς Καισαρίοι λόγοι.
Δημοσιοῖ δὲ Λεοντόνυχος θείᾳ πάλι μοίρα
Κρυπτοὺς Καισαρίου τούτῳ πάροιθε λόγους.
Χαῖρε, μάκαρ, δις ἐνι ; αἴης κευθὺντι καλυφθεὶς,
Καὶ δις ἀναστρέψας θειόθεν εἰς τὸ φάος.
Καισαρίω καὶ Γρηγορίῳ, μακάρεσσιν ἀδελφοῖς,
Ταῦτα Λεοντόνυχος θῆκε ἐπὶ γραμμάτια.

C *Eἰς Ἡλλαρ τὸν Κρήτης μητροπολίτην.*
Τοῦ αὐτοῦ.

Θείων Γρηγορίου δυσέριχτα νοήματα βίθιλων
Τοπὶν ἀνιχνεύειν ἦν δρα παγχάλεπον,
Ἀμμιν ἔντις ἐφάνη περιδέξιος ἐρμηνευτῆς
Ο Κρήτης Ἡλίας Γρηγορίου λόγων.
Ον περ ἐόντα τέως θνητοῖς ἀγνωστον ἀπασιν,
Εἰς φῶς αὖθις δίχει νυνὶ Λεοντόνυχος.
Θησαυρὸν σοφίης ἐριούνια δόγματ' ἔχοντο
Δέξασθ', οἵς γνῶναι πολλὰ καὶ ἐσθλὰ φίλον.

Σκιπιωτὸς τοῦ Καρτερομάχου.
Γρηγόριος Μούσας πολλῷ πλέον ἤπερ Ὁμηρος
Θειεστάτων ἐπέων δεῖξεν ὑπηρετίδας
Η μᾶλλον τόγε πᾶν Μουσῶν ὑπὸ λέξεν Ὁμηρος,
Γρηγορίῳ δ' ἔπειτι πνεῦμ' ἅρα θειότερον.

Joannes Leuvenklaius S. D. Jacobo Billio V. C.

Annus hic quartus est, Jacobi Billi, ex quo pri-
mum ad interpretationem præstantissimorum Gre-
gorii Nazianzeni scriptorum hortantibus amicis
animum adjeci, de causis hisdem fere, quas eodem
tempore (nisi fallor) impulisse te idem ad institutum
scribis. Cum autem numero non paucas orationes
cum Eliæ Cretensis antistitis, eximii tum philosophi

D tum theologi, commentariis absolvisset, visum est
relaxandi, quod ex continua mensium aliquot scrip-
tione obrepserat, iædii causa quiddam laboris alterius suscipere: quo posteaquam defunctus essem,
ita deinde pristinum illud opus velut interpolatum,
majore cum aliorum fructu, voluptateque mea per-
ficeretur. Et faeta nobis præterea de quibusdam No-

zianeni libris non editis spes erat , quos dum apisceremur, in alio versari malebamus interpretationis genere, quo paratores ad Nazianenū rediremus : itaque Xenophonteam interea lucubrationem pubblicavi, et Gregorii Nysseni xv orationes in *Canicum canicorum*, Constantini Manassis Chronicon interpretatus sum. Quibus omnibus expoliendis dum occupatus est animus meus, seque totum alacriter ad elaborationem institutæ Gregorii conversionis parat; commodum Theologus noster Latina veste vigiliis tuis ornatus prodit. Quæ res non tantum non molesta (quod usuvenire plerisque solet, ægre ferentibus officere quasi luminibus suis alias) accidit animo meo ; sed etiam voluptati fuit, præsertim posteaquam inspecto libro, et eleganter abs te versa, nec sine judicio pleraque vidarem. Verum ubi deinceps ad tua collatis iis, quæ ipse Latinam in linguam transcripsisset, in orationibus xix præclare ab Elia Cretensi enarratis multa cum obvarias nostrorum codicum antiquissimorum lectiones, tum acutas admodum Eliæ declarationes, longe aliter a me traducta, quam tuis in libris reperirentur, animadverterem : minime tibi molestum fore putabam, si hac quidem in parte pro tuis nostra cum Elianis commentariis conjuncta reponerem : cætera vero, quæ partim Nicetæ adjutus opera, partim per te feliciter ac studiose transtulisses, in editione Nazianenii nostra prorsus uti abs te facta fuissent, retinerem. Atque hoc quidem citra omnem invidiam eo fieri a me posse confidentius existimabam, quod nonnulla jam Nazianenii scripta nactus essem, quibus nunquam hactenus nostra sane me-

A moria publice visis rectius impendi laborem interpretationis amici judicabant, quam si abs re prius elaborata quasi retexerentur. Accessere deinceps et alia quædam, hinc inde congesta partim industria nostra, partim amicorum ope, quæ ipsa quoque cum Nazianzeno in lucem proferenda necessario viderentur. In quo genere Nicetæ commentarium in sententias tam singulis quam quaternis inclusas versibus, Pselli de difficultum Nazianenii locoruin intellectu librum, Cæsarii germani Nazianenii fratris dialogos iv, tomo tertio exhibebimus : ut luceam de multorum locorum restitutionibus, quæ libris aliquot venerandæ vetustatis studio nostro collectis et collatis debentur. Quapropter equidem mihi policeor, te virum sapientem ac doctum, optimam in partem consilium nostrum interpretaturum. Debet enim abesse cum omni ab hominum genere, tum literatæ potissimum invidia : quibus esse nihil antiquius par est, quam ut et ipsi juvandæ totis viribus reipublicæ studeant, et alias idem institutum urgentes non modo non livore quodam impediant ; sed etiam ultro benevolis cohortationibus excident. Qua de re pluribus agerem, nisi te probaturum editionem hanc plane considerem, et lubenter etiam agnitorum, conjunctam hanc esse non tam meæ cum famæ propagatione (nam illam ego minime spectavi, sed utilitatem publicam potius), quam honore dignitateque tua : quem de tot orationum poematumque conversione merito boni omnes et Nazianenii monumentorum studiosi amabunt. Vale.

Basilea. a. d. 3 Non. Jan. anno Domini 1571

Orthodoxo lectori Jacobus Billius salutem.

Cum in Basiliensi Gregorii nostri editione Joannem Leuenklaium orationes aliquot, Elianis Commentariis explanatas, transtulisse vidi sem, atque insuper ad operis calcem annotationes quasdam adjecisse, in quibus, laureolam scilicet in mustaceo quærens, si quid, in quo auctoris mentem non satis ei assecutus esse videar, animadvertisit, idque non tam ex suo ingenio, quam ex Eliæ aliasque cuiusdam Græci scholiastæ vestigiis vix dici potest, quam libenter ac læto animo id proferat. Evidem aliter existimare non poteram, quin, qui in erratis aliorum notandis ac publicandis tam sedulum et diligenter se præbuisse, in iis, quæ ipse transtulisset, non summam quamdam doctrinam atque industriam, καὶ πάντων τῶν μῶμοι βελῶν ἀνυπέραν, præstisset. Sed tamen cuin ita fere natura comparatum esse scirem, ut qui in aliorum scriptis censendis et carpendifus lubenter versantur, interdum in suis cæcutiant, in mentem mibi venit experiri, an ipse hoc in genere αὐτῷ τῷ μέτρῳ, ut Ilesiodi verbo utar, gratiam ei remetiri possem. Neque enim arbitrabar, non dico quicquam alium, sed ne ipsum

quidem Leuenklaium, iniquo animo laturum, si, quod ille juris in me sumisset, idem quoque in eum usurparem. Hujus porro rei, nou ex omnibus, quæ ex hoc auctore transtulit (nimis enim hoc longum fuisse, nec animus erat bonas horas tam male collocare), sed ex unico opusculo periculum facere placuit, et quidem ex eo, quod totius voluminis frons erat : ut proinde mihi parum verisimile esset, multa illic offendii posse, quæ quantumvis moroso lectori minus satisfacerent : quandoquidem, si quid est in ulla homine ingenii, si quid industriæ, ac diligentiae, id in operis principio potissimum elucere solet : nec fere quisquam, nisi plane stupidus, tam cito dormitare, nedum stertere incipit. Hanc igitur Vitam cum attentissime perlegisset, cum eaque ipsius translationem contulisset, magna sane admiratione repente sum affectus. Plane etenim, ut cum Gregorio nostro loquar, εὗρον ἄποτα. Et enim, ut versus ipsos non καλῶς (ut de Platone Gorgias dicebat), sed κάκιστα prorsus λαμβίζοντας, atque ubique παραμούντας, omittam, inveni eum, qui aliorum offendicula tam sedulo explorat, in ipso limine plusquam

centies, non leviter offendentem, sed turpissime corruentem eum, qui me, si quid forte in Græcis suis codicibus invenerit, quod a meis dissentiat, id, nullo adhibito judicio, tanquam ἔρωτον arripiens, pelulanter in me insultat; ita hebetem atque obtusum, ut non modo nullum mendosum vocabulum per se animadvertere, nedum emendare possit, sed etiam in levissimis quibusque interpunctionum Græcarum vitiis misere hæreat, atque in sensum ab auctoris mente alienissimum præceps feratur: eum denique, qui etiam celeberrimos quosque historiæ ecclesiastice scriptores exagit, in historia ita rudem et hospitem, ut ne quidem in quo Arii error constat, perspectum habeat, verum eum velut διψυῆ quemdam Cecropem, simul et teterimum hæresiarcham, et orthodoxum nobis per summum inscitiam pingat. Quanquam illud postremum minus mirum videri debet, in boniæ præsertim ita cauchectico, ut ei magis placeat Zosimus ethnicus, in optimos imperatores, ac de Christiana religione præclare meritos, caninam suam rabiem evomens, quam pii scriptores, a quibus eorum laudes litterarum monumentis commendatae sunt. Testis est vesana illa planeque sacrilega, et ex Christiani orbis finibus cum perpetua parentis sui ignominia exterminanda Apologia, in qua ita se gerit, ut quemadmodum de Milesiis olim quidam dicebat, eos stultos non esse, sed eadem, quæ stultos facere, ita de eo non minus commode dici possit, Leuvenklaio gentilem non esse, sed eadem quæ gentiles facere.

A Quid enim ethnicus, quantumlibet Christiano nomini infestus et insensus hostis, acris pro gentili scribers, ac furiosus contra Christianos debacchari potuisset, quam is facit, qui se Christianum, et quidem defecatum, profiteatur? Sed ut ad rem redeam, cum in iis Annotationibus quas huic Vitæ subjecimus, quam sæpe δοχγστοφος iste interpres, et in vertendis Græcis erraverit, et in corrigendis cæsus fuerit et in iis, quæ ad historiam pertinent, inscitiam suam prodiderit, meridiana luce clarius demonstrato, tum vero lectori conjiciendum relinquam, cum in une quaternione, et quidem primo toties peccari, quanta, si omnia quæ ipse transtulit, ad eundem modum examinare atque colligere voluisse, errorum llias et colluvies exstitisset. Hæc si Leuvenklaio molesta lectu sunt, discat μετριοφορεῖν, et cum se ἀπὸ τοῦ ἀναμαρτήτου tam longe remotum esse perspiciat, necessariam potius in suis recognoscendis, quam in aliorum, qui, dum vivunt, sibiipsis fortasse mederi possunt, erratis, iisque plerumque per quam levibus, traducendis atque insectandis operam ponat, seque deinceps ex eorum numero eximere studeat, qui, ut de Arianis dicebat Nazianzenus, lenes sibi sunt judices, aliis autem severi censores; vulnera habent, et aliis vibices objiciunt; turpiter cadunt, et aliorum offensiunculas exagitant; in cæno voluntur, et ex aliorum maculis voluptatem sibi flingunt; denique oppressos trabibus oculos habent, et festucas aliis probro vertunt.

SANCTISSIMO AC BEATISSIMO PAULO V, PONTIFICI MAXIMO,

S. ET HUMILLIMA PEDUM OSCULA.

(Ex Edit. 1609.)

De Sanctorum Patrum tam Græcorum, quam Romanorum scriptis, beatissime Pater, jure ac merito dici potest, quod de Historia sua scribit Thucydides, Κτῆμα ἐς ἀεὶ μᾶλλον ἡ ἀγώνισμα ἐς τὸ παραχρῆμα ἀκούειν ἔγκειται, perpetuum monimentum potius extare, quam quod animi causa in præsentia audiatur. Enimvero ejusmodi sacrarum musarum fetus ab ingeniosis maximis et mentibus purissimis Deoque afflatis exprompti, genio optimo comitati: Canescens seculis innumerabilibus: et cum iis auctores illorum ac parentes parte sui meliore, ut cœlis ævo sempiterno fruuntur, sic in terris fama veri conscientia vivent, quandiu piorum studiosorumque genus consistet, et quæ μάχαρηται illi memoriae prodidere, diurna nocturnaque manu versabit: si quidem hos thesauros (ut aiebat Domitius Piso) censere oportet, non libros. Idcirco D. Hieronymus Ecclesiæ Romanæ doctorum celeberrimus, ecclesiasticos scriptores in ordinem digerere, corumque catalogum texere, Dextri prætorio præfecti cohorta-

C tione, non est dedignatus: cuius vestigiis Gennadius Massiliensis insistens, in reliquis scriptoribus enumerandis elaboravit. Hæc tantorum virorum opera, omnis generis doctrinæ, ac cœlestis et divinæ potissimum, gazis referta, et linenda cedro, et tenui servanda cupresso, arculis, κατηγόροις, bibliothecis, a pontificibus ac principibus litteras literatosque amantibus et pietate insignibus, magnifice structis, magna ex parte sarta tecta sunt conservata: et typographicæ demum artis librorum promæ condæ beneficio ab injuria temporis hominumque vindicata quotidie reviviscunt.

D Nec minus bodie in Galliis quam in ullis aliis Christiani imperii oris, hæc litterariæ reipublicæ cura et gloria viget; sub Henrico IV, rege Christianissimo clementissimoque, ut armis invicto, ita pacis artium amantissimo, cuius felicibus auspiciis reverendissimi Galliæ episcopi, antistites, et clerus Franciæ regni, uno consensu, summo studio, singulari benignitate ac liberalitate, optimam operam

In hac optima re collocarunt, ut pii probatique A utriusque linguae scriptorum auctores sedulo, nitide, culte, castigateque typis elegantioribus ederentur; atque hoc praeclarissimum cœptum et institutum usque adeo processit, ut ex typographica radice imbre aureo irrigata optimorum codicum διγλώτων, densissima silva pullulare incipiat.

In his vero fere principem locum tenent absolutissima scripta beati Gregorii Nazianzeni theologorum Orientalis Ecclesiæ χορυφαιοτάτου, quem D. Hieronymus præceptorem sum virum eloquentissimum prædicat, eoque scripturas explanante se didicisse constetur. Hæc utraque lingua Regis typis Græcis nunc accurate quoad ejus fieri potuit edita, et quodam etiam epistolarum hactenus non editarum corollario a nobis cumulata, cuiusnam augustioris B nominis tuiore præsidio munita prodirent in publicum, quam tuo, Pater sanctissime, quo uno Ecclesiæ militantis acies recreatur?

Nonne reverendissimus Sancti Michaelis cœnobiarcha Jacobus Billius, a quo pereruditio ac fideli interprete ejusdem Gregorii Nazianzeni scripta, primum Latinitate donata, et Gregorio XIII, pontifici Maximo dedicata fuerant, si hodie, volente Deo, ad hanc vitam revocaretur, ultra libentissimeque versionem editionemque Gregorianam Græco-Latinam eidem felicissimo Nomihi tuo consecraret, cum

in Sanctitate Tua tot clarissima virtutum omnium sidera conspiceret? Hoc certe in votis suis constat nobilissimis illius μαχαρίτου consanguineis, inter quos pietate atque eruditione non vulgari eminet reverendissimus episcopus et dux Laudunensis, patr Franciæ, Jacobi frater αὐτοκαστίγνητος.

Equidem ita feci ac lubens, ut tot doctrina ac probitate insignium virorum consensu, antistitem hunc et Orientis theologorum solem radiis nativis Attici leporis et ascitiis Romani tui pontificatus tempora illustrare gaudentem, Sanctitati Tuæ tot heroicarum cœlestiumque gratiarum luminibus undique fulgenti dicatum producerem. Nec vero dubitare fas est, beatissime Pater, quin placido vultu, quo Christianum orbem, tempestates Ecclesiæ, cœlumque serenas, hunc mystagogorum Hyperionem in augustissima D. Petri cathedræ sacraria benigne intromittas, acceptissimumque habeas. Hoc prout nolis persuasissimum est, sic nos Deus bene amet, ut Sanctitas Tua votis suis divinis, cunctus autem piorum cœtus te optimo maximo suo pontifice perdiu potiatur. Lutetiæ Parisiorum XII Kal. April. MDCIX.

Tuæ Beatitudinis

Humillimus servus FED. MORELLUS,
profess. et interpres regius.

AD LECTOREM.

(Ex Edit. Morel. 1609 et 1630.)

Scio quo tendas et properes, suavissime rerum; quia cras serum est sapere et discere, discere et sapere vis hodie. Quominus certe id facias, in me mora non erit ulla. Vacuis et religiosis auribus tuis dare nihil constitui, quo offendantur. Si patientiam paulisper accommodare non piguerit, forte an brevis hujus proloquii meminisse juvabit. Ad tui similes φιλογρῆγορίους, « Quique sui memores alios fecere merendo, » te voco. Sic igitur habeto.

Cum novam Gregorii Nazianzeni operum editionem utraque lingua aggredi constitutum fuisset, e re fuit, immo operæ pretium Græcos codices velutost comparare. Hos nobis augustissima regis Christianissimi Bibliotheca suppeditavit; et amplissimus vir Jacobus Augustinus Thuanus, curiæ supremæ præses, velutissimum optimaque notæ manuscriputum e librario penu suo perbenigne, quo in litteras est animo, exhibuit. Alium codicem cum variis manuscriptis in Belgio eruditissimorum virorum cura studioque collatum, nobis vir doctissimus Antonius Vaquerius Noviodunensis comunicavit. Ex iis codicibus quos reverendissimus Jacobus Billius Sancti Michaelis abbas, Latinæ versionis hujus scriptoris auctor, legisse, aut certe contulisse non

C videtur, collectæ sunt variae lectiones quædam, non infrugiferæ.

Jam vero editionem Græcam Germanicam ab eodem nunquam satis laudato Billio diligenter cum Regiis manuscriptis collatam, et cum Medicæis reginæ matris; iisque quos illustrissimus cardinalis Sirletus ex Italia miserat, ἵερᾳ παραχαταθήκῃ, ultra nobis commodavit V. C. Paulus Petavius, Parisiensis curiæ supremæ senator integerrimus. In ejus autem libri ora marginali, variantes quidem lectiones, conjecturas et emendationes Billius opera sedulitate adnotaverat: verumtamen academiam ἐποχήν, atque assensionis retentionem tam caute constanterque adhibuerat, ut quam λέξιν καὶ βῆσιν magis probaret, quam rejiceret, διαρρήδην nunquam D exprimeret. Quid hic agas? An, ut olim factum, a Philippo tacito et sopito ad Philippum excitatum attentumque provokes? Nimirum ab interpretatione ejusdem Latina omnium ferme eruditorum theologorum calculo jamdudum approbata receptaque, ut Mercuriali quadam virga, dijudicandum solerter fuisse potissimum lectio, ut germana, sequenda esset. At hic opus, hic labor erat. Έν οἷς μάλιστα μεγάλοι τὰ Ἰδιαζέροντα, ἢν τι πταισωσιν οἱ κρίναντες.

præsertim ubi πρωτ. μάζη δεῖ τὴν ἀλήθειαν.

Occurrit divina quasi virgula qui te, qui φιλαλήθεις omnes, hoc fasce levaret, reverendissimus Pater Fronto Ducæus, Societatis Jesu theologus, tanto nomine dignus, et utriusque linguae peritissimus: hic indefesso labore in republica Christiana et litteraria juvanda, in hoc opere palmario assiduum optimamque operam optime collocavit; tametsi eodem tempore in Χρυσοστομεῖων Latina versione et editione bilingui distineretur; sed utrumque ἀσχολίας ὑπέρτερον πρᾶγμα existimavit. Quid autem præstiterit, magna cum animi tui voluptate, si mentem adhibueris, facile perspicies.

Quid tu, Morelle, inquies, nullamne hoc symbolam contulisti? Evidem operam denegare meam in ejus auctoris scriptis edendis, qui mihi ab adolescentia in deliciis fuit, religioni habuissem. Spicilegium saltem aliquod seu racemationem contulimus: est ubi in Ἀγρεῖς maxime mendi suspectis qua ab interpunctione, qua a literarum trajectione, medicas adhibere manus conjectura vel ope mss.

A tentavimus: et corollarium epistolarum ἀνεκδότων adjecimus cum versione nostra cuiucimodo sit, extemporanea certe, et unico nostro manuscripto antiquo magnam partem fulta, ταχυγράφου potius cuiusdam quam καλλιγράφου manu exarato: ut bene agatur cum eo qui veritatem, si « intra spem veniebat cautus, vitavit culpam, non laudem meruit; ex opera nimium celeri curaque carente. » Nisi ejus animum perpendas, qui nihil tam suum esse duxit, quam quod esset publicum.

Ceterum, si hoc quoque scire aves, ως οὐδὲν γλυκύτερον ἢ πάντα εἰδέναι, consulto sejunctæ sunt perdoctæ Billii adnotationes, et cum Nicetæ aliorumque scholiastarum commentariis in secundum tomum coenmodius rejectæ; qui sacra Gregorii B nostri poemata, et scholia quæ exstant in ejus opera Græce pariter et Latine continebit. Vive, vale, et quæ dantur, æqui bonique consule, et muueris atque operis hujus auctores, adjutores, συνεργούς ama: memor illius Pythagoræ dicti, |

Mή ξύθαιρε φίλον σὸν ἀμαρτάδος εἶνεκα μικρῆς.

LECTORI ΦΙΛΑΛΗΘΕΙ MORELLUS:

(Ex Edit. 1509, tom. II, ad calcem.)

Non fugit nos pectoris tui candor, qui facit ut omnia æqui bonique consulas, et calculo tuo compubes quæ bono publico suscipi ac perfici vides. Idcirco nec molestum nec injucundum tibi foreduximus, si propositi consiliique nostri ac non dubiæ destinationis in D. Gregorii Nazianzeni operibus Græce et Latine in lucem edendis te paucis admoneremus. Sic igitur habeto, nos in animo habuisse hujus sanctissimi et eloquentissimi antistitiū operum διγλωττον editionem aggredi ex codice Basiliensis ἐκδόσεως, an. 1550, apud Hervagium, quem clarissimus vir Jacobus Billius S. Michaelis in Eremo quondam abbas meritissimus, utriusque linguæ peritissimus, cum regiis codicibus Gallicis, et cum Italicis, ab illustrissimis cardinalibus Carolo Lotharingo, et Guil. Sirleto secum communicatis, accurate contulerat, ut doctissimus Gilb. Genebrardus in præfatione sua resert, dum a summo pontifice obnixis precibus contendit, ut sumptibus suis auctorem illum excudi curaret. Verum enim quoniam non ubique cum ipsius Latina interpretatione conveniebant ejus emendationes et εἰκασμοί, multaque fuerant ab illo in textu deleta, quæ idem rursus, δευτέρων ἀμετόνων, reponenda ἀναπεισθεῖς censuerat: et contra sustulerat in Latina interpretatione, quæ in Græcis relicta erant; tantum sibi assumere noluit præfectus διωρθώσας typographicis, ut de tanti viri opere et ἀγγινοῦσι sententiam ferret; maluitque bona fide de hoc sibi tradito exprimere, ac deinde in notis ac scholiis collectas varias lectiones representare, quæque magis cum interpretum oratione consentirent, vel cum auctoris sensu convenienter, in locis ambiguis indicare. Ilas porro notas, ut in more positum

est, in tomum secundum rejiciendas censuerat: quippe qui cæteras Nicetæ, Pselli, Nonni, Eliæ Cretensis annotationes et commentarios complexurus erat, una cum Gregorii poenitatis: ex quibus quoniam mille circiter ac ducenti versus iambici desiderabantur in regiae Bibliothecæ codicibus, quos Joannes Lewenclaius in Germania Latine tantum, et soluta oratione, ante multos annos ediderat; proinde danda opera fuit, ut ne hanc quidem partem operum ejus, ως οὐχ ἐλάχιστον μέρος τῶν ἱερῶν, editio Gallica prætermitteret. Cum igitur diligenter per omnes Europæ bibliothecas ea metra κείμενα conquisita essent, nusquam reperiri potuerunt illi codices ex quibus illa quondam Lewenclaius exscripterat, et Latine verterat. Verum Roma tandem nobis missa sunt (ut τὸ ζητούμενον ἀλωτόν fleret) illustrissimi card. Maffei Barberini studio, cura et impensa, Vaticanicis et libris, aliisque Bibliothecis Romanis exscripta: deinde alterum eorumdem ἀπόγραφον ab humanissimo doctissimo viro Davide Hoeschelio missum accepimus; quod a Judæo Francofurti feliciter pretio redemptum fuerat. Interim tamen dum secundi tomī editionem hæc perquisitio moratur, ecce tibi novum ex Anglia monitorem, qui ut in alio opere curiosus, ἀλλοτριοεπίσκοπος, tantæ dilationis impatiens, duas orationes στηλιτευτικὰς contra Julianum, cum scholio Græco edere voluit, et notas attexuit, quibus varias lectiones complexus est variis et libris collectas, simulque typographicos errores, σφάλματα, nævos, editionis Parisiensis observavit et indicavit. Fuerunt quippe olim ab Anglis amanuensibus eruditissimi viri Henrici Savilii iustrati codi. manuscripti; et ille

ipse Billii manu emendatus, qui nunc est penes clarissimum senatorem Parisiensem Paulum Petavium : perinde ac si de nostri alterius tomī editionē spem omnem deposuissent, non tulerunt tantam correctionum segetem sibi δεινοπαθούσι perire ; quasi in iis fortunā Græciācā consisterent. Inventus tandem est κοινὸς Ἐρμῆς, Richardus Montacutius, qui suū illis obsequium deferret, et laureolam in mustaceo quærens diceris ac lepidis salibus illorum observationes condiret, quibus editionem Parisiensem exagitaret : ac pauculis mensibus notas nostras antevertit. Verum accidit ut dum nimis σοδαρῶς, προπτεῶς, et iracunde in nos fertur, hominem quoque se fuisse proderet, ut errare posset ; adeoque cæco præceps impetu rueret, ut in illos ipsos quos nobis objiciebat errores incurreret. Exempli gratia : exciderat operis nostris error pag. 349, ὁ οὗτος, spiritu denso nimirum pro leni : ergo legendum monet Montacutius eodem plane modo, non ὁ οὗτος, ut ratio recta postulat : p. 350, αἴρουντες, cum spiritu item aspero. Sæpen numero etiam vetores errores Aldinæ aut Basiliensis editionis a Billio prætermisso novis erroribus corrigit ; ut cum pag. 342, ξθνους τε πλήρεις, emendat, ξθνους τε πλήρης quasi πλήρης, cum voce seq. λένθητας possit congruere. Pag. 370, λογισθέν, legit pro ζηλωθέν. Pag. 354, νικήσαντος, corrigit κινήσαντες, pro κινήσαντος, atque absurditatem sanare vult absurditate. Pag. 379, ως οὖν νεκρῶν, pro ως οὐ· pag. 346, legi vult τῷ Ἰωνῷ, prorsus inepte ; quois enim sensus esset, ἐπασχε τῷ Ἰωνῷ. Etiam τὰ τῆς γραμματικῆς ignorare se ostendit, cum pag. 751, emendat ἐδύνατο, quasi mendosum esset τὸ ἐδύνατο, duplice augmēto, per Atticismum. Tίς ἐμφάξει τούτῳ τὸ στόμα ; Emendationes porro et varias lectiones ex lib. Billii falso perperamque profert : ut pag. 397, ἐπανάγοις legi asserit, ubi scriptum est διεξάγοις · atqui illa correctio Billiana, ἐπανάγοις est referenda ad lin. d. c. 2, ubi legebatur in Basil. ἀπάγοις, et correxit Billius ἐ-

A ανάγοις. Nonnunquam vero, quia multa exscripterat ex scholiis Græcorum Billius, et in libri sui margine adjunxerat, eo factum est, ut non modo corrigeret, sed etiam augere se posse Gregorii libros autumarit Montacutius, ac ejusmodi glossemata in textum inseruerit, ut ostendimus in pag. 152 ; et contra ex genuino textu quædam temere expunxit, tanquam glossemata, quæ plane sunt necessaria, ὃν δέντε οὐ τὸ εὖ, ceu liquet ex notis in pag. 212. Fateretur sæpe quamplorimos typographiæ errores ex collatione cum Billii Latino textu corrigi posse : attamen notandis λεπτομερέστατα ex accentuum ac spirituum, incisorumque omissione seu παροπάσται paginae impendit totas ; cum ipsius interim notæ Augiæ stabulo similes, ita mendis scateant, B ut vix una sit, in qua decem vel duodecim pueriles lapsus non occurrant. Sexcenta possemus loca proferre falso ex Gabriele, Billioque et Regiis codicibus prolatæ, vel etiam ex Basiliensi editione, quæ nusquam in illis possunt inveniri, denique ἄλλων λατρὸς αὐτὸς ἔλαχεστρος βρύων. Jam columnas ejus quis enuineret ? cum ea quæ fuerant a Billio deleta finxit a nobis erosa, ut pag. 359, p. 212, Τίς ἐκκόψει τὸ κέντρον τῆςδε διαβολῆς ;

Hoc duntaxat agit, ut nostram hanc Parisiensem editionem falso tanquam mendosam accuset : tametsi nihil tale in ea reperiatur, quale ipse somniat : « Nec mente innocens, » ut D. Ambrosius scribit, « et manu feralis. » Interim cymba nostra κύματα συκοφαντικός agitata fluctuat. Sed hæc sigillatim, lector æquissime, ex notarum nostrarum lectione penitus cognoscet. Uuum illud addam, cum ille nobis Epicteti lucernam exprobret, jure nos posse Diogenis potius lucernam assumere, ut hominem in ejus scriptis quæramus : nihil enim in his humanitatis, nihil ἐπιτειχεῖα occurrit ; cum vel levissima σφάλματα, tanquam monstra quædam obstupescendo detestetur, et ex musca gignat elephantum.

EJUSDEM FED. MORELLI

PHALEUCHII.

Paulum Christigeni gregis supremum
Pastorem in cathedra Petri sedente,
Ingens Gregorius, decus Pelasgum,
Antistes pius ille Nazianzi,
Romanum Parisiis petens relictis,
Et Graio decoratus et Latino
Cultu lætus adit, salutat, orat
Ut Roma incolumi stet ipse utraque,
Casta ut scripta legantur orbe toto.

REVERENDISSIMO IN CHRISTO PATRI AC DOMINO, DOMINO RICHARDO, CANTUARIENSI ARCHIEPISCOPO,
TOTIUS ANGLIÆ PRIMATI ET METROPOLITANO.

(Ex Edit. Montacut. Etonæ 1610.)

Antiquorum Ecclesiæ Patrum scripta (quod tu minime ignoras, reverendissime Pater) multum intererit rei Christianæ, quam emendatissima circumferri. Nam, et oī ἐναντίας Patres crepant, ut juratos in causam suam testes, et ad Patres, ut ad supremum tribunal, semper in oīni quæstione solent provocare: et nos libenter in controversis dogmatibus, eos facile admittimus diribitores. Nam sunt religionis Christianæ proceres, doctrinæ revelatae promi-condi, quam ab apostolis derivatam, perpetua praxi confirmatam ad nostra usque tempora transmiserunt. Quocirca, rem ipsis gloriosam, Deo procurant perplacentem, reipublicæ utilem et communī cause, qui in evolvendis Patrum scriptis, atque illis emaculandis, et nunc et oīm desudarūnt. Quo quidem in genere prima laus debetur illustrissimo et doctissimo D. Savilio, qui summa fide et diligentia, labore etiam indefesso, Chrysostomi scripta, quoquot haberi possunt Græce, innumeris in locis corredit, supplevit, elucidavit. Conlidenter dico, reverendissime Domine, post inventam typographiam, nemo veterum aut recentium scriptorum, tanta fide et religione, tam emaculate, in manus hominum prodiit, quam prohibit apud nos ὁ χρυσόβρυμων. Interim vero, dum urgetur opus, quod ad tertium jam processit tomum, καὶ σὺν Θεῷ εἰπεῖν, ad septimum procedet aut octavum, præludit illi Nazianzenus, mellitissimo scriptori orator vehe-mens, et Græcorum Patrum μεγαλοφωνάτος. Sic enim solent οἱ ἑστιάτορες, convivās bellaris invitare, dum lautiores epulæ apparantur. Præludit quidem, nec injuria: fuerat in episcopatu antecessor qui est ad vulgus anteambulo. Nec id ferendum videri possit, ut e duobus episcopis Constantino-politanis, alter ornatus sic et excultus abeat, alter

A in squalore despectus jaceat. Anno ediderunt Nazianzenum Parisienses Latino-Græcum, sed nec integrum, et plurimis mendis per summam negligenter deformatum. Actum, quod dicitur, nolumus agere, at castigationes valde necessarias, ex multis membranis collectas in omnes orationes edimus et epistolas, quibus Augiæ stabulum purgavimus, et Gregorio nitorem restituimus. Prætermissa nonnulla supplicemus, adhuc publice non visa: et illas in Julianum invectivas, inter omnes orationes χορυφατάτας, qua a Nonno, qua a scholiaste vetere et erudito ornatiōres, qua a mendis innumeris correctiores multo quam ante fuerant, emittimus. Hoc quidquid est opelle, reverendissime Pater, sub tuo nomine, sub tuis auspiciis in lucem prodit. Nam si quid in hoc genere elaboratur, videris tibi jure vindicare, cui nos, qui suinus τερατοῦ βῆματος (cum ipso loquor Nazianzeno) nos et nostra comprobare κατὰ μεγάλην ἐντολὴν obligamur. Deinde, videbatur consentaneum ut ad archipræsulem festinet archiepiscopus, Gregorius, dicam libere, ad Gregorium. Quod si et locum in illo tuo φροντιστηριῳ, instructissima quam adornas bibliotheca, Nazianzenus hic noster sortiatur, nec illum pudebit ab homine novo transisse, nec hunc in posterum pœnitentib[us] se suosque labores in hac parte Ecclesiæ consecrare. Quod superest, ὁ μάγας μητροπολίτης, et magnus totius orbis patriarcha, unigenitus Dei Jesus Christus vestram, Reverendissime, paternitatem, diutissime Ecclesiæ, et bonis omnibus conseruet et tueatur.

Reverendissimæ Vestræ Paternitati
humiliter deditissimu

RICHARDUS MONTACU.

AD LECTOREM.

(Ex Edit. Montacutii Etonæ 1610.)

Invectivas hasce duas orationes, τὴν τοῦ Ἰουλίανοῦ πολιτείαν στήλειαν διατελέσας, tibi, mi lector, se-junctim Græce, cum scholiis Græcis, et nonnullis ejusdem Gregorij ἀνεκδότοις exhibemus. Nam cum Nazianzeni opera revocari sub prelo correctiora, et studiosis conduceret et auctori, quod et illa editio Basileensis depravatissime prodiisset, atque etiam distractis exemplaribus apud officinas non prostaret

D amplius: D. [Savilius, ὁ πάνυ, ut est de litteris optime meritus, de editione cœperat cogitare. Et quidem post Chrysostomum τὸν πολυγραφώτατον, quem magnis impensis per omnes bibliothecas perquisitum, ad tertium jam tomum subjicit prelo, ad banc provinciam exornandam undiqueaque acciverat adjumenta: sed intervenit haec cogitanti editio nupera Latino-Græca, a Parisiensibus typographis

specioso frontispicio lemniscata; qui nihil minus præstant quam pollicentur. Habant fortasse, habere saue poterant, Regios, Regineos, Petavii libros, Syrleti, Thuani, Vaquerii codices; sed, ut ille Epicteti lucernam, ad ostentationem non ad usum, quippe qui magis deformarunt Gregorium, quam fuerat in editione prima. Hinc tibi, mi lector, intercicum, de edendo Gregorio, consilium prius, ne tamen possis carere penitus quibus nequit carere Nazianzenus, visum est clarissimo illi viro, hac quæ nunc damus communicare; qui, quo me solet amore prosequi, ad hanc vicariam ipsi locandam operam imparem oneri, et imparatum protraxit. Quocirca ut scias quid prestitum sit a nobis in hac istorum ἀποστασιματῶν ἐκδόσει, textum Nazianzeni Græcum, cum variis collatum manuscriptis, quam possumus emendatissimum exhibemus, scholia adjunxius non inutilia, de cod. descripta perverto collegii beatae Mariæ Magdalenæ in Acad. Oxon. Nonnum huic scholiastæ quem adjunxitius, τὸν ἔγγρητὴν, καὶ τῶν ἱστοριῶν συναγωγέα suppedavit Cæsarea Viennensis bibliotheca, ex scriptore diligentissimo Samuele Slado. Aberrant interdum uterque, fateor, alicubi sunt manifeste corrupti, sed de iis solliciti noluimus esse, tantum contenti τὰ ἀπόγραφα fideliter ubique expressisse, cætera eruditio lectori permittimus. De epistolis et oratione ἀνεκδότοις, et de testamento correctius edito, in loco diximus ad notas. Jam vero quas damus castigationes in orat. epist. et ipsius Vitam, de variis συνηραντίσμεν manuscript. quas per litteras initiales in singulis pag. designamus; R. notat cod. Reginæ matris Mediceum e bibliotheca illa περιβοήτῳ. P. varietatem lectionum, quas olim doctissimus Jaco-

A bus Billius, ad sui libri marginem adnotaverat, ex Italicis et Gallicis exemplaribus, qui liber nunc est Pauli Petavii senatoris Parisiensis. Syrl. optimæ notæ M. S. a G. Syreto cardinale apud Petavium in libro Billii. Tr. denotat cod. satis vetustum collegii Sanctæ Trinitatis in Oxon. Academia, quem ad librum, ipse D. Savilius, xvi illas orationes exegerat, in quas scripsit Nicetas Commentator. Porro vir doctissimus Richardus Thomson, et Augustinus Linsel amicissimus, suas hoc symbolas contulerunt. Hic enim castigationes Julii Gabrielii, ad omnes ep. et orat. e Vaticanis membranis ad me misit, editas illas apud Plantinum, sed Parisiensibus non visas: atque is est liber quem vocamus G; ille autem suum cod. communicavit, cum scriptis collatum in Italia: atque is est quem per Th. intelligimus. Ox. notat membranas Magdalenses, xxxi orat. et scholia perpetua continentis. Pal. illum Palatinæ bibliothecæ cod. quem vir eruditus P. Felckmannus citat ad illam Gregorii εἰς Ἀθανάτον. Bas. est editio Basileensis: Bill. interpres Jacobus Billius: El. interpres Elias Cretensis. Sch. notat schedas ab Andrea Schotto: et Bod. codicem, sane memorabilem, bibliothecæ Bodleianæ Oxon.; nam et omnes Nazianzeni epistolæ habet, prius editas, et quas primi dainus: et præterea Basilii aliquot decades, omnes adhuc ἀνεκδότους, quas hinc descriptas habemus nos. Has autem lectiones et castigationes concinnavi ad Parisiensem editionem, illius methodum in orationibus, orationum paginis, C paginarum numeris sic secutus, ut utrosque libros comparanti non sit difficile, κατὰ πόδα sequi. Tu autem his, lector, utere, fruere ad tuam utilitatem comparatis. Vale.

GREGORIO XIII PONTIFICI MAXIMO TOTIUSQUE ECCLESIE PATRI SANCTISSIMO,

GILBERTUS GENEBRARDUS ET JOANNES

CHATARDUS, T. DD.

(Ex Edit. Nivel. 1583, Morel. 1609 et 1650.)

Multis gravibusque causis adducti sumus, sanctissime Pontifex, ut in tuo sanctissimo nomine hauc novam, plenam, perfectam D. Gregorii Nazianzeni conversionem apparere saceremos. Primum hæc perpetua fuit et constans doctissimi et uobilissimi interpretis Billii voluntas, cuius supremis votis minime parentare nefas esse duximus, præsentim cum neque æquiorem suæ eruditiois patronum, neque potentiores suorum laborum propugnatores, neque vehementiores sui Nazianzeni cultorem, neque similiorem suæ virtuti antiæitem nancisci posset. Deinde quoniam te mirifice recreat ac reficit bujus Gregorii nomen, ut Romæ Gregorianum sacellum a te augustissime et munificentissime excitatum declarat, ut sanctissima pulvinaria huic divo splendidissime a te consecrata

D ostendunt, ut sancti monumenta undique tuis ingentibus sumptibus conquisita testantur; quidquid reliquiarum ejus adipisci potuimus, in tuum sacram æarium ipsi etiam comportamus, ac apud te, tanquam fidissimum custodem, religiose depositimus. Godofredus Billius Jacobi interpretis frater, sancti Vincentii Laudunensis abbas, a nobis expedit: cæteri ejus consanguinei non modo generis stemmate et præcipuis regni honoribus insignes, verum etiam catholica professione, tota Gallia conspicui, hanc sui vulneris e tanti propinquai obitu accepti levationem et solatium esse interpretantur, si se apostolica benedictione perfusos, si sui sanguinis exuvias ab apostolico throno, cuius sunt studiosissimi, bene habitas, si sui Billii pientissimi ac doctissimi cœnobiarachæ recordationem aliquanti

factam a doctissimo doctissimorumque amantissimo pontifice intellexerint.

Accipe igitur communibus omnium nostrum optatis Billii Gregorium, imo vero tuum, qui eum tam magnificis ædibus, tam augustis honoribus, tam pretiosis donariis prosequeris : quorum etiam causa addidimus, consilio venerabilis Sanctitatis Vestræ nuntii Joannis Castellii Ariminensis episcopi, Gregorianum Laurentii Frizolii sacellum, ut posteri illius dedicationem tibi omnino fuisse debitam norint, ad cuius perpetuandam exornandamque venerationem tot tantaque insumpsisti, et cum tot seminariis toto orbe Christiano sumptuosissime excitatis, cum tot tamque variarum linguarum typis Romæ cisis theologiam ab ipso traditam tabulis signisque instruxisti. Gratulaberis, sat scimus, interpreti, qui eo præsertim tempore auctoris elegantissimam editionem fidelissimamque orbi Latino exhibuit, quo erat utilissima ac prope necessaria. Isto videlicet, quo Calviniana pestis totum terrarum nostrarum orbem depasci conata, cuncta illa monstra, quæ theologus olim labore plusquam Herculeo domuerat, et in orcum transmiserat, ex inferorum antro eduxit. Profudit enim nobis Valleum et ejusmodi atheos, quibus omnis religio est fabula. Peperit Natalem Jornetum ludimagistellum hoc anno Metis in vincula conjectum, et fortassis suorum commilitonum ope evasurum, qui librum contra patriarchas, prophetas, apostolos condidit, eosque ut imposteros ac falsarum religionum autores præconesque traducit. Genuit Bezzam Nestoriane duas hypostaticas uniones in Christo constituentem : Langum, Eutychis rūtu, carnem Christi vere et essentialiter deificatam asserentem : Brochardum Manichæa musica Calvinistarum furores demulcentem. Protulit scholam Genevensem Ariane et Macedoniane sanctissimam saluberrimamque precatiunculam, « Sancta Trinitas unus Deus, miserere nostri, » damnantem, ut inconsulte a Patribus dictam, ut periculosam, ut barbaram, ut impropiam.

Quis posteriorum tantam copiam in blasphemando credit : cui deinceps ad istam impie fundimentaliam non horrebunt pili ? Procreavit Calvinianus vomicas, hanc enuntiationem a Patribus Nicænis contra inferorum portas dulcissime personatam, « Deum de Deo, lumen de lumine, Deum verum de Deo vero, » ut duram, ut impropiam, ut maxime periculosam abhorrentes. Induxit per Leumanicam colluviem, novam personam sive hypostaseos distinctionem, qua non jam persona divina subsistat per se, sed per essentiam et in essentia; non jam per seco cohæreat, sed de communi quadam substantia pendeat, eique more accidentium inhæreat. Quid addam Autotheanos temere pronuntiantes Filium et Spiritum sanctum nihil substantiae a Patre conseculos, sed a se deos esse ?

A Quid Trinitarios, Deitas, Tredeitas, (tot enim prodigiosa vocabula propter prodigiosam impietatem sunt sortiti) quibus tres dii existunt, nunc æqui et pares, nunc inæquales et impares ? Quid Antitrinitarios his contraria sentientes, atque ita unum Deum conflantes, ut inter istos et Sabellium vix quidquam discriminis percipiatur ? Quid Valentinum, Paulum Alciatum, Blandratum, Mahometanum beluanum in suam communionem recipientes ac mysteria divinissimæ fidei e diabolico Alcorano dedentes, atque Alcoranum, Evangelium et prophetam Scripturam, tanquam tria θεόπνευστα portentosissime jungentes ? Quid reliqua humani generis, nedum Christiani, dedecora, quæ theologiae omnis sensum pene ex hominum conscientiis extirparunt. B Nam non jam inter ipsos de rebus ad Deum pertinentibus impure queritur, verum de Deo ipso summo rerum parente sceleratissima ardet lis atque contentio.

Quibus omnibus cum vel unus efficacissime et fortissime occurrat theologus, suscepti a Billio labores ad illum nobis contra istas furias pugnaturis fide ac pure exhibendum, apud te potissimum, cui provincia divinitus commissa est videndi, ne quid detrimenti religio capiat, iniibunt, opinamur, gratiam quam maximam. Accedit ad istos labefactandos et universa Ecclesia penitus exturbandos, nullum videri remedium præsentius, quam ut cognominem hunc tuum patriarcham æmuleris, ac quo pacto

C se ille adversus sui temporis sectarios gessit, endem adversum istos enitare. Verbo Dei illos repulit, litteras coluit et promovit, eas præcipue, quibus istorum audacia et temeritas frangitur. Euclium et alios probos doctosque episcopos constituit, qui verbo, exemplo, scriptis istorum blasphemis, improbitati, imperitiæ resisterent. Basilium magnum magna contentione juvit ad Cæsariensem archiepiscopatum consequendum, ut in Cappadocia serpens Pneumatomachorum et amentium Apollinaristarum cancer restinguatur. Theodosii Christianissimi imperatoris opem imploravit ad retundendam Arianorum, Macedonianorum, Apollinariorum impudentiam, qui verbo Dei se persuadendos non præbebant. Olympium, Sophronium, Asterium, Victoreni, Modarium, Eutropium, Amphilochium, Julianum, Candianum, principes præfectosque ad perdendos istos, ac ea quæ sunt pacis ecclesiasticæ præstanta impulit. Pacem fovit inter principes et pastores catholicos, ut Christiana acies contra impios esset firmior. Gladium spiritus et ferri miscuit, atque cum Apostolo modo in virga venit, modo in charitate et spiritu mansuetudinis ²³, ut Ecclesiam hæresibus corruptam suæ puritati restitueret. Charitatem coluit cum omnibus, sui etiam nominis et throni dispendio. Projicie me, inquit, in mare, si propter me orta est tempestas : indeque, et quidem Cæsare aliisque piis gementibus.

²³ 1 Cor. iv, 21.

Nectario, summo ac ditissimo patriarchatu, nempe Constantinopolitano, post apostolicum amplissimo cessit, ne vel minimum schismatis inter episcopos cerneret.

Cætera scriptorum ejus lectio copiosissime docebit, quæ eo futura est gratior ac probatior, quo meliorem nacta est interpretem: nempe eum, in quo tantum videtur eloquentiæ, ut per alium Gregorius tuus eloquentius Latine dicere vix possit; tantum doctrinæ, ut per alium doctius et eruditius representari vix queat; tantum sanctitatis ac virtutis, ut Spiritum sanctum sui organi sensa libenter ei inspirasse consentaneum sit; tantum diligentiae et studii, ut ipse neque vitæ, ad volvendos libros suo instituto comodos, neque fortunis ad parandos indulserit. Et sane, ut prima editione recte ab ipso est annotatum, eum qui in hoc auctore transferendo, specimen sui præbère vult, multis magnisque præsidiis instructum esse oportet. In eo enim verborum argutæ undecunque capitatae, ubique pene crucis figuræ interpreti. Prolixæ periodi, ut Græcæ locutioni ob connectendi facilitatem non parum gratiæ atque ornamenti afferunt, ita ad Latinas aures non sine animi suspensione et fastidio transfunduntur. Brevisimæ allusiones crebris locis sparsæ non modo plurimæ lectionis, verum etiam felicissimæ memoriaræ interpretem exigunt, quibus vel ignoratis vel neglectis decursis, necesse sit peregrinari, velutque in alieno solo versari, ac quemadmodum habet Job, Ἀλλοις γνήσθαι λόγοις. Peculiaris quedam phrasis, et quidem Polemonica Hieronymo, Isocratica Suidæ, disertissima omnibus Græce scientibus, in primisque eruditæ vel perspicacissimos oculos sepius perstrinquit, ut nisi summa cura animadversioque adhibeat, vera scriptoris mens, in levem quandam et ianam umbram, ut ab Ixione adamata Juno innumere migret. Ut enim Dædali statuas, nisi firmissimis vinculis astringerentur, fugam corripere solitas retulit Plato, ita genuina hujus sententia, nisi arctissima attentione et diligentia viuciatur, vertenti quasi de manibus elabitur.

Difficultatem auxit Græcus codex impressus, qui cum unicus suppetat, tot tantique momenti mendis scatet, ut ad hoc Augiæ stabulum repurgandum uno Hercule opus fuerit. Nulla prope pagina gravissimis vulneribus vacat, quibus sanandis aliter succurri non potuit, quam vel nanciscendo doctissimos Nicetæ, Pselli, Nonni, Eliæ Creensis commentarios hactenus in tenebris abditos, vel evocando codices castigatores manuscriptos, id est, Regios, a rege Christianissimo exquisitos; Regineos, a regina matre impetratos; Italicos, ab aliquot illustrissimis cardinalibus et aliis summis viris sponte oblatos. Inter quos illustrissimus ille cardinalis Sirletus primas

A tenet partes. Nam interpretem, dum vivet, non modo amicissime coluit, verum etiam consilio, sententia, recondita sua eruditione, omni denique quæ potuit re ac studio juvit, missis etiam ex Urbe exemplaribus Græcis penes nos adhuc depositis, quibus vel corrupti loci emendantur, vel obscuri illuminantur, vel opus ipsum novorum commentarium, orationum, epistolarum, carminum nunquam antea editorum accessione valde locupletaretur. Ex quibus omnibus cum suum jam unum probe collatum et castigatissimum effectum absolverit, optime mereris, Pater sanctissime, de re Christiana, atque adeo de ipso Gregorio, quem pie colis et ad pie colendum omnes excitas, si eum de integro ex ipsius emendato codice excudi imperares, ac illum typis suis elegantissimis, quibus concilium Florentinum et pleraque alia emitenda curasti, traderes. Alioqui nostri typographi torpent, nec Græcas primæ nostra editiones facile suscipiunt, sive quod privatim minutantis sumptibus sufficiant, sive quod lucrum e Latinis et vernaculis præsens publicæ utilitati anteponant. Græcorum enim venditionem lentiorem esse causantur, baud dubie propter bella et hæreses, quorum causa linguæ et solidiores disciplinæ ubique nisi a te foveantur, languere incipiunt; ut taceamus avaritiam, quæ non sinit homines his litteris incumbere, quæ opes neque magnas, neque faciles conciliant. Tibi erit maximo ornamento, tibi cedet immortali gloriæ, si eas conserves, ac, ut cœpisti, eruditos libros suis primis linguis characteribusque restituas, atque ad posteros transmittas.

B Habes domesticum exemplum Nicolai quinti nonquam satis celebrati pontificis, cuius opibus, largitionibus, potentia, auctoritate Græcæ litteræ, quæ in Italia atque adeo universo Latino orbe septin gentis prope annis occiderant, spiritum et sanguinem resumperunt; Hebraicas tanti factæ sunt, ut quinque aurorum millia Evangelium D. Matthæi Hebraicum ad ipsum deferentis sint promissa. In quo se vere catholicæ Ecclesiæ antistitem præstitit. Ecclesia enī proprie catholicæ dicitur ab universitate gentium, quas ipsa suo gremio complectitur, et cum quibus per linguas, præsertim eruditas, grammaticas, titulo crucis Dominicæ consecratas longe latèque communicat et loquitur: non ut Judaica, quæ uno fere populo circumscribatur, vel hæretica, quæ angustis paucarum gentium finibus concluditur. Verum, ne videamur de tua in eas propensione dubitare, ad institutum revertimus, teque obsecramus, ut memorie tam præstantis interpretis faveas, ac nos, qui ejus monumenta a labe vindicamus, et ad tuos postes, fratrum ipsius nobilissimorum et reliquissimorum jussu, affigimus, apostolica benedictione proseguare. Lutetiae Kalendis Julii an 1583.

ELOGIUM REVERENDI PATRIS D. JACOBI BILLII PRUNÆ, ABBATIS SANCTI MICHAELIS
IN EREMO PIENTISSIMI ET ERUDITISSIMI CUM TUMULO.

Joanne Chatardo, priore Tossiniaco, auctore.

Ad nobiles defuncti propinquos et amicos.

LECTORI.

(Ex Edit. Nivel. 1583, tom. II, pag. 1548 et seq.)

OPERAZ preium me facturum putavi, si hic insereretur Elogium istud, quale editum est in ipsius Billii morte, quam obiit dum hoc Gregorianum opus pro secunda editione typis mandaret, exornaret et amplificaret; ut hinc paucis ac velut compendio quodam vitæ mortisque ipsius (nam ex ejus variis doctissimis et piissimis scriptis plura nosse poteris) intelligeres, quis, qualisve et quantus fuerit fidus ille D. Gregorii interpres. Cujus non modo doctrina, sed et morum vitaque sanctissimæ verus discipulus ac imitator fuit: haud dubium quin et qui similem vitam in terris egerunt, et totam per Dei Ecclesiam profuderunt, in coelis quoque simul fruantur ejus gloria, quem ad extremum vitæ spiritum sincere coluerunt, et cuius ampla talenta tam diligenter et alacriter, tam pie et sancte atque feliciter impenderunt ac multiplicarunt. Vale et fruere.

POSTERITATI.

JACOBO BILLIO PRUNÆ, NOBILISSIMA ET CLARISSIMA BILLIORUM FAMILIA ORTO, ABBATI SANCTI MICHAELIS IN EREMO PIENTISS. SACRÆ ET POLITIORIS LITERATURÆ CALLENTIS S. LINGUARUM HEBRAICÆ, GRÆCÆ, ET LATINÆ PERITISS. SANCTORUM GRÆCORUM PATRUM INTERPRETI FIDISS. CATHOLICÆ FIDEI PROPUGNATORI ACERR. PAUPERUM PATRI CHARISS. IN CUNCTIS RELIGIONIS ET PIETATIS OPERIBUS EXERCITATISS. OMNI DENIQUE VIRTUTUM GENERE CUMULATISS. MULTIS LIBRIS GRÆCIS, LATINIS, ET GALLICIS SUMMA PIETATE ET DOCTRINA REFERTIS, PROSAQUE ET METRO EDITIS CELEBERR. JOANNES CHATARDUS MULTAS OB CAUSAS MÆRENS POSUIT.

Librorum quos scripsit Elenchus.

COLLECTIONES consolationum, et salutaria fidelis A animæ documenta, ex volumine D. Augustini *in Psalmos* excerpta, Gallice conscripta.

De secundo Domini adventu libri sex, Gallicis versibus editi, cum tractatu D. Basilii *De Dei iudicio.*

D. Gregorii Nazianzeni tetrasticha, cum brevi et familiari expositione Gallica.

Anthologiæ sacræ ex probatissimis utriusque linguae Patribus collectæ, atque octastichis comprehensæ, ac brevi commentario illustratae libri duo, adjectis ad calcem aliquot octastichis Græcis.

Quos duos libros aliis duobus odis Gallicis spiritualibus summa ingenii dexteritate reddidit: adjectis etiam Gallicis commentariis ex solis fere antiquis theologiae collectis, cum aliquot aliis poeticis tractatibus ejusdem argumenti.

D. Gregorii Nazianzeni cognomento Theologi opuscula quædam nunc primum in lucem edita, aliaque item versibus reddita, magnaue ex parte Cypri Dadrybrensis commentariis illustrata.

Locutionum Græcarum in communes locos per alphabeti ordinem digestarum volumen.

D. Joannis Damasceni opera multo quam antehac auctiora, magnaue ex parte nunc de integro conversa.

Ex D. Joanne Chrysostomo translata multa, ejusque variis scriptis inserta, ut explanatio in psal. L, desumpta ex bibliotheca illustriss. Catharinæ Medicæ reginæ Matris. De pœnitentia commentarius. Item, explicatio psal. LII, et enarratio in psal. C, et septem sequentes, et in psal. cxviii et proœmium. Liber epistolarum e bibliotheca Cujacii jurisconsulti. Nova denique interpretatio narrationis ipsius Chrysostomi in II Pauli Epistolam ad Corinthios.

D. Gregorii Nazianzeni cognomento Theologi opera omnia, quæ quidem exstant, nova translatione donata; una cum doctissimis Nicetæ Serronii commentariis in sexdecim panegyricas orationes; Eliæ Cretensis in aliquot alias; Pselli in secundam orationem *De Paschate*; Nonni *De historiis et fabulis* quæ in invectivis *adversus Julianum Apostatum* reperiuntur, adjectis etiam ubique brevibus scholiis.

Multa alia reliquit opera eadem pietate et erudi-

tione, quæ veut postbumi liberi, Deo auspice, magno Christianæ reipublicæ commodo brevi prodibunt. Ex his vero omnibus qualis, quantusve fuerit, sive eximiam ejus doctrinam, et multiplicem rerum et linguarum cognitionem, Tullianamque eloquentiam, sive singularem ejus pietatem, vitæque et morum integratatem, sive quidquid aliud oratores, poetæ, historici, philosophi ac theologi desiderare et commendare solent, spectemus, facile perspici potest. Ipsi quippe muti magistri (qualis enim vir, talis oratio) quos condidit et ad posteros transmisit, de his loquuntur fusius et elegantius veriusque testificantur, quam ullus quamlibet facundus orator possit: ita ut supervacancum putarim de his longiorrem texere narrationem. Quis vero fuerit, et quis vitæ ejus cursus, quoave progressus fecerit, si quis scire desideret, ex hac narratiuncula paucis intellegit.

Anno 1535, nobilissimis et clarissimis parentibus Ludovico Billio et Maria Brichantæ Guisiæ natus est, quo tempore generosissimus ipsius pater Ludovicus Billius Corvillæus (sic enim a paterno et insigni pago Corvillæo, ut postea a nobili sua Prunæ domo et vico ad Carnutum sito, Prunæus nuncupabatur) ibi proregis officio fungebatur. Admodum puer, ut a teneris annis bonis litteris ac disciplinis informaretur, et velut cum lacte nutritricis innubueretur, Lutetiam Parisiorum venit. Unde, jactis Latinarum litterarum (nam Græcas tantum attigerat) fundamentis, a parentibus revocatus, vix annos natus XVIII, Aureliam et Pictavum initititur, ut jurisprudentiæ navaret operam. Sed hanc lusisse, in illaque nihil, aut parum promovisse, sive reluctantate et invita ejus minerva, sive obstante juniore illa ætate ad juveniles lusus propensiore, sive etiam Deo ad sublimiora eum studia destinante, ingenue fateri solebat, eamque temporis (quo nihil tandem habuit charius) jacturam sæpiuscule lugebat.

Postmodum parentibus orbatus Lugdunum et Avignonem (ea querens loca in quibus a nemine agnosceretur, quo liberius et familiarius mansuetioribus musis frueretur) prosciscitur, ubi increibili litterarum Græcarum amore flagrare cœpit. In quibus nullo pene preceptorе usus, sua industria (ut sagacis erat ingenii, memoriae tenacis, et peracris judicii) indefessoque labore ita brevi profecit, ut coævos suos omnes anteverterit, longoque post se intervallo reliquerit, inno et paucos suo sæculo pares habuerit: super senes nimirum (ut Scripturæ verbis utar⁸⁴) intellexisse videtur, maxime in sacris et antiquis intelligentis, enucleandis, interpretandis et traducendis Græcis auctoribus. Inter quos summopere delectatus est D. Gregorio Nazianzeno Theologo, cum propter summam ejus eloquentiam, tum ob singularem ejus pietatem et doctrinam: unde tunc temporis incessit ei cu-

A piditas Latinitate bunc donandi, et ab innumeris, quibus scatebat, mendis et salebris repurgandi atque illustrandi. Quod nullus unquam alius aggredi ausus est, vel ea sane elegancia et nitore sermonis, eaque felicitate et Æde, et oratoria et metrika qua ipse, præstare potuit.

Ibi ergo dum delitescit, et mirabilem Græcarum litterarum sitim die nocteque explet, et linguae Hebraicæ sub Judæo quodam rudimenta ponit, ecce, vix exacto Avinioni biennio a reverendo et pientiss. fratre Joanne Billio abbate Sancti Michaelis in Eremo, et divæ Mariæ in Regiensi insula accersitur et revocatur. Tum enim de abbatis illis, deque amplio et nobili patrimonio (quippe qui fratrum natu erat maximus) et de ipso relinquendo sæculo, deque novo vitæ genere instituendo et diligendo, nempe Chartusiano (ut via arctiore quidem, sed etiam ad vitam cœlestem compendiosiore) meditabatur, ac vehementer cupiebat in suum locum Jacobum fratrem sufficere, ac sibi successorem relinquere, non tam ratione fraternali necessitudinis, aut carnis et sanguinis (quæ jam illi viluerant), quam illius singularis pietatis et eruditio-
næ, quæ in ipso omnibus assulgebat, concepta de eo, velut de segete in herbis spe (haud sane inani) eum tantum aliquando fore, qui Dei Ecclesiam magnopere juvaret et exornaret. Sed vix adduci potuit adolescens nondum annos natus quinque et viginti, ut hæc sacerdotia susciperet, sua contentus Ferrariensi abbatiuncula, quoque (quo me tandem magna sua erga me benevolentia ornavit et locupletavit) prioratu Tossiniaco, quod existimaret his oneribus sustinendis impares se habere humeros, ipsosque amplos proventus sæpius esse impedimento litterarum studiis (quorum solo desiderio tenebatur) quam adjumento. Verum precibus fratris et amicorum victus ea suscipit, non sine frequenti postea lædio ac mœrore. Ita autem in ipsis se gessit, atque in omni pietatis genere excelluit, ut non modo cœnobitis suis, sed et omnibus viciniis, illucque adventantibus velut juvenis alter Daniel admirationi et exemplo esset.

Sed hanc nobis et Dei Ecclesiae invidens felicitatem ille qui sua invidia mortem invexit in munitione, secundis bellis civilibus ad defectionem a rege et Ecclesia Rupellanos (eos excipio quibus intereat scintilla quædam pietatis et amoris erga littoratos) velut ex orco suo et tanquam alacres et peraccommodos nefarii sui instituti administratos suscit, quorum ministerio id erga novum abbatem effecit, quod olim erga Jobum servum Dei eximium. Nam duo ejus monasteria illi exusserunt, diruerunt et solo adæquarunt. Arbores etiam (nam illic erat in littore maris lucus arboribus perpetuo virescentibus consitus, et peramoenus, musisque aptissimus) partim succiderunt, partim radieitus avulserunt: et quoiquot in Sanmichaelina arce et

⁸⁴ Psal. cxviii, 400.

templo viros religiosos, milites ac subditos (quos A ibi velut praesidiarios privatis sumptibus alebat) admotis bellicis tormentis expugnato repererunt, crudeliter trucidarunt, alias gladiis conscientes, alias laqueo præfocantes, alias præcipito collidentes, alias semineces ac vivos in putoes projicientes. Hanc enim suam primo rabiem in vicinos evomuerunt, eoque crudelius sævierunt, quo sanctior erat locus et sanctiores ipsi incole (cibus enim ipsius Satanæ, ut ait propheta⁶⁶, electus); invisus nimis illis erat tam pius abbas, quippe qui splendore virtutis suæ noctuas istas perstringeret. Ipse tamen tunc aberat.

Nam paulo ante (ægre quidem, sed utiliter, ac cœnobitarum et amicorum suorum consilio et impulso, ut sibi magis ad litterarum studia et pacem, quam ad arma nato consuleret, seque Dei Ecclesie ad meliora servaret) Nannetas se receperat. Ubi aliquanto post tempore hac tam truculenta ac barbara strage ab illustriss. Martignio Britanniæ pro rege, qui tum ibi aderat, et cui in via forte fortuna occurrerat, primum audita, domum rediit, et in lacrymas prorupit. Ad quem dum accedo ei pro virili aliquid solatii impertiturus, voce fauibus præ angore bærente in lacrymas simul etiam erumpo, quibus uterque tam miserabilem cædem afflatim prosecutus est, fuitque utriusque tum quædam flere voluptas. Sed tandem arescentibus illis, et pene exhaustis, collectisque animis, Deus (inquietabat ille), venerunt gentes in hæreditatem tuam, posuerunt templum sanctum tuum in pomorum cætodiæ, posuerunt morticinia servorum tuorum escas velatilibus cæthi, carnes sanctorum tuorum bestiis terræ, effuderunt sanguinem ipsorum tanquam aquam, et non erut qui sepeliret⁶⁷. Altaria tua, Domine, suffoderunt, et servos tuos occiderunt gladio, et ego ex Michaelini nostris relictus sum solus⁶⁸. Et quemadmodum David, audita tam misera clade Saulis jussu et manu Doeg Idumæi perpetrata occisorum octoginta quinque virorum ephod lineo vestitorum, dicebat ad Abiathar filium Achimelis, qui solus ad ipsum ex ea effugerat: *Ego sum reus omnium animalium domus patris tui*⁶⁹: ita et ipse, Ego, inquit, reus sum omnium animalium istarum. Sed luctuosis illis etiam verbis ego eum solabar, quod ei idem quod Davidi viro innocentii et secundum cor Domini contigisset, eodemque pene telo cum eo confusus fuisset.

Post hanc ruinam et cædem Nannetibus menses aliquot commoratur, non procul (quia propius accedere non licebat) a cœnobia suo, similis avibus illis quæ nidis etiam in terram excussis circumvolvitare solent, nec longe abscedere. Nihil unquam ei funestius ac tristius contigisse, nulloque graviori casu et dolore in vita perculsum fuisse memini: quanquam multa ei tristia et luctuosa maxime sæuentibus bellis civilibus acciderint. Nam

A præter innumerorum consanguineorum et amicorum, quam in ipsis fecit, jacturam, amisit primis tumultibus in Drocensi pugna avunculos duos viros illustrissimos, Brichanteum Bellovacum et Givrium, fratres, qui in prima acie cum magistro equitum fortiter pugnantes ceciderunt: hic quidem in ipso conflictu, ille ex vulnere ibi accepto aliquanto post tempore; Prunæum etiam fratrem Claudium Billium in prælio ad Jarnacum commisso, dum fractos ac fugientes hostes longius et acris persecutus; Ludovicum Billium Vertronæum alterum fratrem in obsidione Pictavensi urbe regi et civibus protegentem; alios etiam duos fratres in Drocensi prælio: quorum tres priores fuere equites Torquati, et Cataphractorum equitum duces incliti ac fortissimi; alii strenui et generosi adolescentes peditibus imperabant. Horum, inquam, (quorum ipse etiam in *Anthologia* sua sacra meminit) et aliorum propinquorum et amicorum quamplurimorum interitus eum magno perculit dolore, summaque affecit tristitia: sed quæ mox in lætitiam vertebarunt, dum cogitaret eos velut alijs Machabæos pro aris et focis, pro Ecclesia, pro rege et republica fortiter dimicando occupuisse, et ex sua familia et cognatione velut ex equo Trojano tot viros fortes et de republica bene meritos exsiliisse.

B Sed tristitia illa de crudeli et cruenta Michaelitana cæde et ruina (de qua ipse in nuncupatoria illa epistola ad Carolum Lotharingum cardinalem amplissimum, quam operi Nazianzen præfixit, verba faciens: *Quis, inquit, Michaelini nostri cœnolii cladem ulla quamlibet tragica oratione pro rei atrocitate deplorare queat?*) ut major erat, ita cordi ejus et animo penitus ac diutius inhaesit. Postea regione illa exturbatus, hoc et illuc vagari cœpit, et peregrinorum more cupidius expectare et inquirere civitatem illam futuram statam et nulli bellorum ac temporum vi et injuriæ perviam. Secessit primo Laodunum ad charissimum fratrem et reverendum cœnobii Sancti Vincentii abbatem, in quo, et Sandionysiaco (ubi etiam summi prioris munere fungebatur), aliquot annos transegit propriis cœnobiosis pulsus, et redditibus spoliatus. Verum semper cupidus revisendi Michaelini soli, inita pace et sedatis uterque tumultibus, modo Lutetiam, modo Oysonvillam, modo Nannetas, modo ad Turonicum Tossiniacum nostrum perrexit, spe ulterius progrediendi, et illuc pervenienti. Sed renascentibus civilibus bellis, vel potius illic perseverantibus: vel morbis, quibus profligabantur, obstantibus, ac reflantibus procellosæ nostræ reipublicæ ventis, illuc nunquam appellere potuit ante postremam æstatem, aliquot ante mensibus quam tributum nature penderet.

C Interea vero valetudinarius licet, et miserrimi nostri sæculi fluctibus buc et illuc jactatus, nus-

⁶⁶ Habac. i, 16. ⁶⁷ Psal. lxxviii, 1-3. ⁶⁸ III Reg. viii, 10. ⁶⁹ I Reg. xxii, 22. 7

quam fuit otiosus (otium enim et desidiam tanquam lethale quoddam venenum, ipsosque desides, ut reipublicæ inutiles ac perniciosos summopere oderat) ; quin plura, et doctiora, utilioraque edidit opera, quam ullus suæ fortasse ætatis alius : ut cum Paulo dicere potuerit : *Tunc potens sum, cum infirmor : virtus enim in infirmitate perficitur*⁸⁸. Nihil enim ei excidebat, ne momentum quidem temporis, nec diem ullam labi sinebat sine linea, imo nec sine exarata saltem pagina aliqua. Nam morbo etiam laborans (ut frequentibus erat obnoxius, maxime articulari, et fluxionibus) relaxato vel intermissio dolore versus aliquos vel Græcos, vel Latinos, vel etiam Gallicos, aut aliud Iquidpiam semper condebat. Etenim silvam etiam quandam sibi paraverat sententiarum et argumentorum, quæ in lecto, ubi non licebat multos libros volvere, versaret animo, et amanuensi dictaret. Quin etiam cum aliquando equitaret, a comitatu sæpe secedebat ut meditationi vacaret, et ea quæ in animo habebat, apud se agitaret, quorum capita pugiliaribus inscribere solebat, idque raptim et furtim.

A me namque potissimum sese subducebat, quod ei sæpius objicerem, ac velut bellum inferrem, quod se non respiceret, et animum litterarum studiis velut arcum semper intensum nunquam relaxaret. Non enim ob aliud inter nos obortum est dissidium, et quod nimia inedia et crebrioribus jejuniis (nullum enim, præter alia spontanea, ex his quæ indixit Ecclesia, intermittebat) labescens corpus, tenue ac macilentum, atque ῥχελετῷ pene simile consliceret. In vase euim sictili et admodum fragili magnus erat repositus thesaurus, eratque ejus animus velut pretiosus lapillus annulo vitro inclusus, ac sub villosis Esau integumentis verus latitabat Jacob. Eninvero ut pacis erat amantissimus, et ipsa litterarum studia otia et secessum querunt, magnopere cupiebat locum aliquem quietum et tranquillum nancisci, in quo bibliothecam statueret et instrueret, et mansuetiores musas liberius amplexaretur, soveretque tutius.

Quod plerique intelligentes et spe quæstus (nam de anno suo reditu multum ille remittere volebat) electi ad eum adventarunt, et crebro cum eo sermonem instituerunt de permutandis illis suis abbatiis. Sed quia alii, vel suspecti erant hæreseos, vel arma profitebantur, vel non carebant suspicione Simoniae (quam velut malorum nostrorum lernam imprimis detestabatur) maloit cum periculo suæ valetudinis, et studiorum suorum dispendio huc et illuc perpetuo ferri, quam nomini suo vel minimam maculam inurere, et quam conscientiam (in qua pura servanda erat vigilissimus) vel tantillum lædere. Quin et sæpe illi fuit animus relinquendæ alterius suæ abbatiæ, quod ei bigamia illa non placaret : sed id commode fieri non potuit ob adversa tempora et loca quæ nullum ibi abbatem vel

A monachum tolerare poterant. Ad episcopatu frequenter sibi oblato tanquam a letali scopulo semper profugit, se tanto munere indignum ratus, multis fretus sanctorum et doctissimorum antiquorum Patrum exemplis, et magno animæ imminentे periculo deterritus. Animo autem sæpe angebatur, serebatque indignissime quod episcopi, abbates, reges, ac pontifices sacerdotia tam male locarent, et Christi oves tanto pretio redemptas lupis sæpe ac leonibus (addo etiam) et lenonibus committerent.

Ex cuius Christi schola ut omnis generis virtutes, maxime vero ipsius propriam perdidicerat, tantoque cupidius, quanto magis oderat vitium illi contrarium, quod angelos ipsos de cœlo deturbavit. Cum humilibus repebat humi, cum superbis et elatis male cohærebat. Generis sui nobilitatem, quæ clarissima erat, nusquam ostentavit (quod vani passim solent, et ea intumescere), nullam veram aliam existimans quam quæ virtute pararetur aut fulciretur. Doctrinam pariter suam et multiplicem rerum ac linguarum cognitionem, quæ multis cristas erigeret, et supercilium attollere consuevit, nunquam extulit, quin eam depressit potius. Erat enim ei velut innata illa charitas, quæ non inflat, sed ædificat⁸⁹, ut ex ejus scriptis, nihil certe aliud spirantibus, liquet : sicut et ex ipsis quotidianis sermonibus et colloquiis cuivis etiam nostrum ac perspicuum erat. In quibus familiaris, comis, ac facetus, oreber sententiis, et pietate et eruditione semper insignis fuit.

D De republica Christiana et Gallica vir publici amantior quam sui, frequenter et ex animo verba faciebat, juxta vulgatum proverbium, ubi vulnus, ibi manus : ubi plaga, ibi lingua. Deplorabat enim quotidie miserrimum ejus hodiernum statum, nec aliud sperandum dicebat, quam brevem quandam ipsius eversionem, ac eam pene (quod Deus opt. max. avertat) quæ sub Phaethonte accidit, conflagrationem. Tanta autem erat prudentia, tamque acri et perspicaci ingenio et judicio, ut ex antegressis futura etiam conjectaret, ac sæpe divinaret, ea que velut ex alta quadam specula prævideret. Ut litterarum, ita et litteratorum erat amantissimus ; sed eorum præsertim qui rempublicam litterariam, et Dei Ecclesiam juvarent. Nam eorum, qui ei infesti erant, consortium diligenter vitabat, et ab eorum libris abstinebat. Oderat vir castissimus poetas et scriptores spurcos et obscenos, eosque omnes qui Dei talentis abuterent, et ea impenderent in celebrandis potius Bacchi et Veneris, vel etiam immitiorum hominum laudibus, quam Christi.

Lectissima ejus domus velut sanctum quoddam cœnobium et xenodochium, scholaque virtutis erat, quod ex bene moratis et pacificis ejus domesticis innotescet, adeo ut ex ipsis agnosceretur patris-familias prudentia : qualis videlicet rector civitatis, tales habitantes in ea. Viris piis, doctis et religiosis

⁸⁸ II Cor. xii, 10, 9. ⁸⁹ I Cor. viii, 1.

(nempe sui similibus) patens et pervia, atque Christi pauperibus, quorum perpetuo fuit amantissimus, et pater locupletissimus. Ideo eum gregatim et passim sequebantur, juxta illud Evangelicum : *Ubiunque fuerit corpus, illuc congregabuntur et aquilæ*⁹⁰. Dignus qui cum Joanne Eleemosynario conserretur, et cum Jobo jure diceret : *Oculus sui cæco, pes claudio, pater pauperum*⁹¹. Quos etiam moriens testamento hæredes suarum facultatum reliquit, maxime earum quæ ex Christi patrimonio ei supererant, sacrilegium quoddam arbitratus si alio transferrentur. Ejus mensa læta et lauta : sed eo lætior ac lautior quo spiritualibus epulis, animum magis quam corpus resistentibus ac saginantibus erat instrinctior. Symposia ejus Platonicis tanto præstantiora, quanto theologia, et Christiana philosophia (qua dapes suas condire et aspergere solebat) Platonica in antecellit. Quod si quid in eis a virtute aversum aliquibus, ut nobilibus et arma proflentibus (quibus sæpe minus est curæ pietas et Christiana religio, et a quibus, ut nobilissimis et clarissimis parentibus ortus, invisebatur) excideret, mox eos ita amice corrripebat, tantaque cum venustate et sale, ut ipsos statim dicti aut facili pœniteret. Norat enim ille alter evangelicus Samarites oleum lenitatis, et vinum austerioris ita miscere et temperare, ac vulneribus peccatorum infundere, ut illis facile ac sine dolore mederetur. Quare ad eum postea meliores redibant, et ab ejusmodi abstinebant.

Amicis fuit amicissimus et officiosissimus. Ad conciliandos inter se dissidentes paratissimus, nulli inimicus, pacem cum omnibus, quantum fieri potuit, colens. Quod si quid dissidiū sive disputando, sive quid aliud faciendo, forte suboriretur, mox illud componere studebat, ac diligenter cavebat, ne sol occideret super iracundiam. Longius excurreret narratio si singula (de quibus alias fortasse fuisse, nam pro viri dignitate et merito nihil mihi hactenus dictum videtur satis. Tanto enim ampliora meretur laudum suarum præconia vita functus, quanto magis ea superstes, ac modestus aversabatur) in quibus vir tantus excelluit, ac se laudabilem et admirabilem præbuit, commemorare vellem. Hoc unum tantum adjiciam, non sibi, sed Ecclesie natum fuisse, totumque ei addictum et consecratum. Quare cum nihil ardentius cuperet, quam quidquid haberet ingenii, doctrinæ, opum, et virium in ejus utilitatem et obsequium profundere, timeretque no morte quam illi frequentes morbi minitabantur, præceptus labores suos et studia posteritati relinquere non posset, e Turonensi Tossiniaco nostro nondum bene obsfirmata valetudine, ex alvi profluvio debilitata, mira animi alacritate in hanc urbem se contulit.

Ubi cum iterum omnia divi Gregorii Nazianzeni opera repurgata et multo auctiora facta (conquisitis nimisrum undecimque veteribus Græcis exemplari-

A bus, multisque ad eum Roma missis ab illustrissimis cardinalibus Pelvæo, Sirleto, Caraffa, Baro subdatario, Gerardo Ursio, Morino, aliisque ei nomine pietatis et litterarum conjunctissimis, quos et ipse scriptis suis celebravit) typis mandat, et hoc opus ob grassantem pestem pridem intermissum urget, renascitur alvi proluvium, quod mox comitantur parotis et catarrhus ubertim in pulmones defluens : phthisi quippe interiit. Sentiens autem ingravescere morbum aliquot ante dies quam extremum clauderet, quasi cum Ezechia audisset ab Isaia : *Dispone domui tuæ, cras enim morieris*⁹², sacris primo postulatis, et pie sumptis, atque postea repetitis, (nam dum bona valetudine frueretur in celebrandis tremendis mysteriis creberimus et religiosissimus erat) de singulis sive quæ ad animam, sive quæ ad corpus, sive quæ ad rem domesticam, et temporaria pertinerent, ita disposuit, ut nihil penne intactum reliquerit, eique sere omnia ad animi voluntatem fluxisse viderentur. Quanta vero fide, quam ardentî charitate, quam profunda et abjecta (sed spe meliorum erecta) humilitate hoc sacrum viaticum, in quo sumnum semper præsidium collocaverat, et quo se in cœlestem montem invitit omnibus hostibus ascensurum sperabat, sumpserit, vix sermone explicari potest.

Duo autem, dum alia multa prætero, tum maxime præstit. Alterum, quod, viso Domino, ei de tot tantisque ab eo acceptis beneficiis⁹³ gratias ex animo, et quantas potuit, egerit, ac potissimum quod peropportune et ad vitæ extremum (quasi videret in se adimpletum, quod summis votis David poscebat his verbis : *Ne projicias me in tempore senectutis, cum defecerit virtus mea, ne derelinquas me*⁹⁴) Dominus servum, Deus creaturam, rex subditum, summus medicus ægrotum, vita morientem invisere, et sub tectum suum intrare dignatus sit, ac cum eo velut in lecto decumbere, qui cum Josepho fuerat in carcere, et cum Jona in piscis ventre : Amicus quippe certus in re incerta cernitur. Alterum, quod commissa sua gravissime detestatus, eorum veniam summa cum pœnitidine et cordis contritione petierit. In quibus tam piis et elegantibus verbis, aut velut cygneo quodam cantu usus est, ut astantes in sui admirationem raperet, ac eis lacrymas excutere

Pridie vero quam piam efflaret animam sacro etiam oleo inungi voluit strenuus Christi athleta, qui bonum certamen certaverat, cursum consummaverat, fidem servaverat, ne qua parte comprehendendi posset ab inimicis illis, qui toto quidem vitæ tempore, sed maxime calcaneo nostro insidiari solent. In qua sacra et extrema unctione cum a Sanseveriano curione suo Jacobo Prevotio theologo eximio de more sanctissimæ Triadis misericordia, et cœlitum imploraret patrocinium, in singulis ea spe et fiducia respondebat, ut eorum paratam

⁹⁰ Matth. xxiv, 28. ⁹¹ Job xxix, 15. ⁹² Isa. xxxviii, 1. ⁹³ Psal. lxx, 9.

sibi opem, et cum Jacob castra Dei ¹¹, vel, cum Eli-
seo igneos et auxiliares circa se equos et currus
videre videretur ¹²: Angelii enim Domini in circuitu
timentium eum ¹³. Unde nullo unquam metu mortis
consternatus apparuit, quin eo vegetior et alacrior,
quo se majori et potentiori comitatu stipatum, et
portui, post trajectum hujus saeculi procellosum et
periculis plenum fretum, propinquorem sentiebat.

In hoc autem postremo suo morbo patientissimus
ut alia in omnibus semper fuit, nihilque aliud quam
de Deo, deque summa ejus erga peccatores miseri-
cordia, velut vastum quoddam mare omnia peccata
obruente, audire volebat. Cumque de ea saepius
verba saceret, et de saeculi hujus miseriis, deque
eis oppositis gaudiis coelestibus qua hinc emigratu-
ros solari et exhilarare solent, jubebat ut de pec-
cati etiam gravitate et scotore dicerem, quo magis
suorum (qua certe vel nulla, vel paucissima, eaque
qua humanitus admitti solent, et a quibus vix optimus
quisque se vindicare potest, in eo unquam anim-
aderti: sed justus est prior accusator sui ¹⁴) eum tæ-
deret, majorique dolore et horrore concuteretur.
Gaudebat et Psalmographi hemistichiis ad excitan-
dam suam et mentem, et memoriam eorum qua
ipse sanus ad mortis (quam laetus et pervigil exspe-
ciabat: quippe cui vivere Christus, et mori lucrum
esset ¹⁵) viaticum sibi paraverat. Nam paucis audi-
tis (siquidem plura ejus cerebrum ferre non poterat)
ipse postea sublatis semper in altum oculis haec apud
se meditans, et more mundorum animalium rumi-
nans velut in cœlum rapiebatur. Cumque illi perpe-
tuo assiderem, et quid ageret tacitus aliquando con-
templarer, ipse meditando vel precando fessus: Age
vero, inquietebat, dic aliquid. Tum ego de thesauro
biblico proferebam modo nova quedam, modo ve-
tera ¹⁶, eosque animi cibos, quibus eum libenter
vesci, palatoque ejus arridere ad Rebeccæ imita-
tionem neveram. Dicebam et de salutiferæ crucis
mysterio, cuius imaginem, ut verum serpentem
zeum ab omnibus venenatis antiqui serpentis mor-
sibus curantem, fixis oculis intuebatur ¹⁷, osculabat-
tur, amplexabatur: haecque, velut scala Jacob, ad
Dominum ipsi innixum et suffixum, ac sibi quasi
manum inde porrigitem rapi, et in cœlum ascen-
dere videbatur ¹⁸. Accersi et ipse jussit amicos, ali-
quos theologos viros doctos et pios, quorum con-
solationes libentissime excipiebat.

Ita prorogata est illi vita (nam toto pene Adven-
tus tempore in lecto decumbens, eo, velut suggesto
in prædicandis Dei laudibus usus est) in sanctam

A Natalem Domini diem. De cnjus mysterio postquam
multa me dicentem audiisset, et plura ipse medita-
tus fuisset (nam vox illi impidente fluxione libera
non erat) hora nona serotina, pulsante Sorbonæ
campana, velut se ad somnum compositurus: Sub-
vehite me, ait astantibus. Mox ego, qui et ejus
verbis aliquam dicendi occasionem semper captava-
bam, et vultum ejus jam immutari videbam: En-,
aio, subiectus es: sed altius, et in cœlum ipsum
subvehendus. Ecce chorus angelorum, et ille coele-
stis militiae exercitus, qui hodie de cœlis in mun-
dum descendit ad personandas Dei laudes, et ad
pios omnes exhilarandos, ad te etiam accessit, te-
que circumstat, illi adjuncto fratre tuo a Gallione.
(Erat enim ei frater ille prior novæ Chartusianæ
Gallionensis charissimus et desideratissimus, cum
propter naturæ et magnæ necessitudinis, quæ illis
ab infanthia intercesserat, vinculum, tum propter
singularem animi ejus candorem, et summan vitæ
integritatem.) En, ecce, aio, hi te omnes apertos in-
su et obviis ulnis excepturi exspectant, eo erga te, quo
erga Lazarum, functuri officio, utque hinc cum illis
in cœlum migres. Tum, Amen inquiens (præsente
et audiente communi amico Genebrardo) obdormivit
in Domino inter meos amplexus, postquam annos
plus viginti continuos simul amicissime et in ultra-
que fortuna versati sumus,

Dicere enim aliquando solebat cum de me aliis
sermones sereret, nos dextras societatis (sic enim
de alumno suo amice loqui solebat) dedisse, nulla vi
ni nisi mortis die jungendas. Quod summo Dei beneficio
inter alia multa mihi contigit. Nec enim ullo alio
unquam diutius et familiarius usus est, nec alteri
cuiquam (ni fallor) sua libentius ac fidelius arcana
commisit. Quas ob res, et in grati animi testifica-
tionem hoc ejus elogium scripsi, eique luctuosissime
parentavi. Obiit autem servus Domini, et litterarum
decus anno ætatis suæ quadragesimo septimo, Lu-
tetiae Parisiorum, in ædibus amici Gilberti Gene-
brardi theologi Parisiensis, divinarum Hebraicarum
litterarum professoris, anno salutis MDLXXXI hora
nona serotina diei illius quo Christus Dominus in
mundum venit, ut eum, ceterosque pios ejus simi-
les in cœlum assumeret. Ejus corpus multis studiis,
D vigilis, ac laboribus pro Dei Ecclesia dum viveret
protritum et exhaustum, in choro ædis Sancto Se-
verino sacrae ad magni altaris dextram dormit in
pulvere, donec a Domino excitetur, ac beatæ animæ
sanctorum laborum suorum sociæ et consorti ite-
ruin uniatur.

¹¹ Gen. xxxii, 2. ¹² IV Reg. ii, 11. ¹³ Psal. xxxiii, 8. ¹⁴ Prov. xviii, 47. ¹⁵ Philipp. i, 21. ¹⁶ Matth. xiii, 52. ¹⁷ Num. xxi, 8. ¹⁸ Gen. xxviii, 12, 13.

SIMILIA QUIBUS D. GREGORIUS NAZIANZENUS IN SUIS IPSIUS SCRIPTIS EST USUS

ORDINE LITTERARIO DIGESTA

A

Equalitas rerum omnium apud Deum : et in cor-
poribus eminentes ac demissae partes ex quibus pul-
chritudo nascitur, seu etiam quæ se in terra esse-
runt, et quæ subsidunt, 280.

Amicitia, et flamma ignis, 259.

Amicorum disjunctorum redintegratio ; et plan-
tarum per vim in diversum tractarum reunio, 183.

Amicus post afflictionem, et post hostilem impe-
tum suppetiae, seu etiam post tempestatem gubern-
nator, post cicatricem medicina, 243.

Amores corporum, et flores veris, seu etiam
flamma, 785.

Anima versuta ac fide dubia prædicta, et vulpes,

497.

Anima multiplici virtutis et disciplinae genere
ornata, et navis omnis generis mercibus onerata,

202.

Animarum curandarum ratio, et corporum medi-
cina, 25.

Animi nobilis et egregia indoles, vanis studiis
occupata, et imperiti athletæ aerem plus quam cor-
pora serientes, 389.

Animus, et via, 33.

Antistes, et qui multiplicem ac variam belluam
cicurare ac ducere aggreditur, 33.

Athanasius, et adamas, sive magnes, 406.

Avarus, et facultates raptu collectæ, 881.

Avarus, et infernus, ignis. mare, et si qualia im-
pleri nequeunt 314.

B

Baptismi ministri probi vel mali; et annuli di-
versæ materiæ, 712.

Ad baptismum accedentes, et febricitantes, 699.

Basilius, et aquila, 251.

Basilius adhuc juvenis, et pullus equinus vel C
vultur, 779.

Basilius officio probe functis benignus, peccanti-
bus autem severus, et leo, seu etiam bistris, 819.

820.

Basilius, et sol, 821.

Bellum civile ac domesticum soventes, et qui
proprias carnes morsibus appetunt, 138.

C

Calamitates, et ignis, 320.

Charitas, et plantæ, per vim in diversum tractæ,
et deinde laxatæ, 425.

Christiani in virtute quotidie non proficientes, et
trochi scuticæ vi in orbem rotati, 147.

Christiani Catholici, et milites ejusdem exercitus
invicem se ex armorum signis agnoscentes, 623.

Christiani Catholici inter se dissidentes, et furen-
tes qui in proprias carnes sæviunt, 138.

Christiani mortui qui loco male atque improbe
distrahuntur, cum doctrinæ vinculo constricti sunt :
et oculi distorti unam eamdemque rem cernentes ;
ac non obtutu, sed situ duntaxat inter se dissiden-
tes, 738.

Christianorum linguae, et Nili cataractæ, vel etiam
solis radius, 174.

A Christus aliorum salus, et aliorum ruina ; et re-
gula recto parcens, et superfluum resecans ; item-
que sol sanis oculis splendorem afferens, et imbe-
cilles obscurans, 322.

Christus Judæis quædam permittens ; et medici
ægrotis, 572.

Concio gravidam mentem feriens, et ferrum sili-
cem, 32.

Constantes in adversis, et petra, 478.

Contentio et flamma per stipulam currens, 417.

D

De Dei natura disputantes : et qui aerem totum
haurire tentant, 552.

Deum cognoscere cupientes, sine corporearum
ac sensibilium rerum adminicculo ; et qui umbram
suam anteverttere, vel etiam oculos rebus in aspe-
ctum cadentibus citra intermedium lucem et aereni
conjugere, aut pisces extra undas volvere conan-
tur, 505.

Deus, et sol, 235. 497. 693.

Deus animæ morbum adventu suo indicans, et
sol oculorum imbecillitatem prodens, 235.

Deus, hujus universi conditor : et citharœdus,
seu citharæ confector, 499.

Deus muneribus nostris vinciri nequit : et umbram
suam nemo præterire, ut nec corporis magnitudo
supra caput sese efferre potest, 272. 273.

Deus Pater essentia trinus, et fons quinam bisulcus
ac bisuldi, Vide infra Trihitas.

Disputantes acris pro verbo quam par sit : et
insani, 492.

Ex disputationis unius tædio, ad cæteras omnes
nauseantes, et qui ex unius cibi fastidio cibos
omnes aversantur, 557.

Disputationibus stringendis vel solvendis dediti,
et qui in theatris certamina proponunt, 488.

Dissidiis compositio, et membrorum corporis con-
sensus, 184.

Dissidium Christianorum, et nocturna pugna,

51.

Doctrina, et cibus, 317.

Doctrina jejuna ac minuta, et aranearum tela,

468.

Doctrinam adulterantes, et qui vinum aquæ mi-

scendi,

E

Ecclesia, et corpus humanum, 586.

Ecclesia Dei, et Mosis tabernaculum, 568.

Ecclesia recte composita, et hortus, cœlum, et
corpus, 250.

Ecclesiæ pastores, et membra corporis, 12.

Episcopatum ambientes lucri causa, et navigan-
tes quæstus gratia, 641.

Episcopi, et in pendulo et sublimi fone gradien-

tes, 28.

Episcopi, et pastores, 16.

Episcopus vel concionator evangelicus : et belluæ

multorum capitum moderator, 34.

Ethnici a divino afflato constitutionis suæ robur
non habentes, et radices quæ quod stabili loco mi-
nime fixæ sint undis feruntur, 440.

F

A

J

- Felicitatis presentis conservatio , et ægrotum corporum curatio , 170.
 Fidei desertores , et semen supra petram siccum seminatum , 82.
 Fidem nostram irridentes ut incertam , et qui oculorum vel aurium vitio laborant , 33.
 Filius Dei , et solis splendor , 382.
 Filius Dei homo factus , et sol nube tectus , 903.
 Filius Dei iniuriantes nostras in se suscipiens , et ignis ceram conficiens , aut etiam solis radius terre vaporem absumentes , 543.
 Filius Dei , et Spiritus sanctus , et lumen ex sole , 467.
 Fortunarum omnium suarum periculo dimicantes , et malus pugili seu etiam gubernator navis , 152.

G

B

- Gregorius acerbitate et mœstitia impletus , et puerorum ad fulgetra affectio , 236.
 Gregorius et silex ex quo latens ferro excutitur ignis , 365.
 Gregorius cum amicis in gratiam rediens , et plantæ per vim in diversum tractæ , ac deinde laxatæ , 183.
 Gregorius maledictis impeditus , et arbor excelsa onam auræ circumfluunt , 420.
 Gregorius Basilii laudes celebrans : et athletæ currentes , 777.
 Gregorius de disciplinis et litteris locuturus , et qui quod in aere et terra est aut utile aut gratum decerpunt : aut etiam qui igne , cibo vel ferro utuntur , 778.
 Gregorius , et polypus , 785.
 Gregorius Ecclesiam Constantinopolitanam suscipientes , et navi periclitanti , vel urbi obsidione cinctæ opem ferentes , vel etiam ædibus flammis conflagrantibus aquain injicientes , 639.
 Gregorius ad suum rediens episcopatum : et fluvius , qui non nisi coactus per accliavia fertur , sed per declivias celerrime labitur , 472.
 Gregorius oblectamentis labores dissolvens , et cornuum arcus laxatio , 477.

H

C

- Hæresis , et letale poculum , 898.
 Hæresis contrita paululum adhuc et languide patitans , et serpentis intercisi cauda , 620.
 Hæretici Ecclesie gloriari detondentes , et qui Sampsoni crinem abstulerunt , vel etiam arcem quamdam expugnantes , 402.
 Hæretici Catholicorum erratis imminentes , et muscae vulneribus , 491.
 Homines sub imperio , et membra corporis , 113.
 Hominis passiones , et anni partes , 840. D
 Homo prudens ac cordatus , et aurum , 17.
 Homo sapiens in sermone , peritus aulem animo , et sepulcra , 301.
 Homo erectus incedens , et qui navigat , 277.
 Homo fortis et generosus , et equus 581.

I

D

- Improbitas , et flamma , 426.
 Impuri de Deo disputantes , et qui ægris oculis solis radios intuentur , 489.
 Inconstantes , et polypi , 641.
 Inimicitias exercentes , et eadem terra , quæ sanis immota , et vertigine laborantibus videatur instabilis , 447. Seu etiam idem columnarum intervallum , quod his qui proprius majus , qui longius remoti sunt , minus videtur , ibid.
 Irratus , et Ætna , 129.

- Julianus , et Rapsaces , 138 , et simia , 139.
 Julianus , et qui sementem facit , aut qui ignem excitat , 157.
 Julianus , et Ætnens ignis , 120.
 Julianus , et Chamæleon , 105 , vel etiam Proteus . ibid. et 118.
 Julianus adversus Christianos , et venator , 106.
 Julianus , et ii qui cibis toxicum immiscent , 117.
 Julianus multiplices Christianis persecutiones parans , et draco , atque etiam fulmen , 128.
 Julianus suam occultans impietatem , et ignis in obscura et crassa materia latens , vel fontes per specus quosdam fluentes , 90.
 Juventus imperita , et temeritas inconsulta , 48.

L

B

- Lex vetus , et rheonicus , vel etiam pruens equorum domitor , 854.
 Lex vetus , et maceria , 854.

M

- Machabæi septem martyrium patientes , et flumina jactatio , 296.
 Machabæorum septem fratrum mater suos filios cernens in tormentis , et avicula pullos suos ab angue arripi contuens , 294.
 Martyres , et nodi , 366.
 Martyrum gloria ex mysteriis istis migrantium , et sol ex nube qua obducebatur prius liberatus , et ver post hiemem , atque etiam sedatis ventis æquor , 440.
 Mens quæ id quod sentit verbis exprimere nequit , et incessus hominum torpore laborantium , 780.
 Mæror , et zizania , 236.
 Mors , et portus , 352.
 Mortui , et peregrini qui in patriam redierunt , 332.
 Multitudo populi , et instrumentum musicum multis Ildibus constans , 31.
 Multitudo cupiditates suas coercens , et ignis in materia latens , aut amnis repressus , 122.

N

- Nomæ Gregorii matris pietas , et sol , 357.

O

- Officium suum deserentes , et athletæ leges palæstræ non servantes , item et ægroti medico male dicentes , 322.

P

- Pastores imperite docentes , et sepiae , 757.
 Pastoris functio , et cibus , 250.
 Peccator , et aspis surda obturans aures suas , 22.
 Peccatores scipios gravissimis malis afficientes , et qui carnes proprias commordent , 22.
 Philosophantes extra tempus , et athletæ extra arenam præstantissimos se jactantes , vel etiam gubernatores artem suam in tranquillitate magni facientes , 478.
 Philosophi in speciem sciti et elegantes , et mulierculæ nativa pulchritudine destitutæ , ad colores confugientes , 345.
 Piætatis cultores ab orthodoxis non in parvis dogmatiæ præcisi , et aqua quæ manu comprehensa per digitos effluit , 409.
 Præcepta sapientum , et stimulus , 894.

Præfecti ecclesiastici, et subterraneæ aquæ , A	757.
Prælectorum ac subditorum conditio, et variæ variorum animalium motus atque impetus, sicut et statum ac qualitatum inter homines discrimen,	401.
Prosperitas, et venti, aut etiam litteræ in arena scriptæ,	270.

S

Salutis viæ, et vitæ humanæ instituta ,	601.
Sapientiae defectus et excessus, et regulæ additio ant subtractio ,	584.
Seminis germina, et venti naufragia ,	125.
Senectus prudens, et considerata tarditas ,	48.
Sermo, et musicus concentus ,	135.
Sermon, et cibus ,	317.
Sermo de rebus suavissimis, et oculi spectacula cernentes ,	781. B
Sophistarum contentionibus qui oblectantur, et qui equestribus certaminibus lætantur ,	781.
Iudicium præceps, et semina quæ in petras ce- ciderunt, et fundamentum in arena jactum .	48.

Trinitas, et margarita undique fūgens ,	637.
Trinitas, et sol, radius, atque lux ,	576.

V

Verba stulta, quibus nugacitas conjuncta es., et variæ animæ curæ quas multiplex insomniorum species subsequitur ,	881.
Verba vana, et magna insomniorum ars ,	881.
Via impura iter facientes, ac sese leviter inquiantes, et qui compeditibus vinciti non nihil progrediuntur ,	705.
Violentia ac necessitate expressum , et planta per vim manibus inflexa ,	19.
Vir parvus onus aliquod subiens, et qui turrim ædificat ,	59.
Virgo tota Deo amore conjuncta, et aquarum pro- fluvia plumbeis canalibus inclusa ,	653.
Virtutem amplectentes , et qui clarissimæ lucis tempore iter faciunt ,	876.
Virtutum præstantissima, et prati florum fragran- tissimus, et pulcherrimus ,	258.
Vita, et carcer, seu etiam stadium ,	323.
Vita hominum, et torrentium transitus ,	874.
Vita activa et contemplativa, et mare ac terra ,	817.
Vita humana, et mare ,	477.
Vitæ humanæ vanitas, et avis volatus, navis in mari, pulvis, vapor, ros matutinus, flos ,	211.
Vitiose implicantes, et qui in obscura caligine oberrant ,	43.
Vitium, et aqua, sive etiam festuca ,	425.
Vitium, et absinthium ,	18.

PROVERBIA QUÆ SCITE ET APPPOSITE CITAVIT D. GREGORIUS NAZIANZENUS.

A		C	Luto lutum purgare , Luto margaritam committere ,	468. 736.
Absalonis manus ,	394.			
In abyssi vestigis deambulantes ,	504.			
Auri imbecillæ tonitrui sonum committere ,	736.	M	Manibus vincitis linguam armare ,	492.
B		N		
Bilis etiam aliqua utilitas ,	426.	Nudo capite in magnum prorumpere ,		22.
Briarei manus ,	334.	O		
		Obolo nihil præstantius ,		445.
C		P		
Crates Cratetum Thebanum libertate donat ,	815.	Pedites ad Lydum currum ,		787.
F		Phœbus sine ære non divinat ,		445.
Ferrum quandiu calet, frigida obduretur ,	711.	S		
Figulinam in dolio discere ,	35.	Saul num inter prophetas ?		16. 235.
In fonte medio siti cruciari ,	709.	Solem infirmis oculis committere ,		736.
Frontem perficare ,	22.	Sus in cœno provoluta ,		101.
G		U		
Culta cavat lapidem sæpe cadendo ,	337. D	Ultra Gades transmeare non omnibus concessum ,		789.
H		V		
Hirundo una non facit ver ,	687.	Vestem hanc Histiaus consult , induit autem Aristagoras; de Samiorum tyrranide ,		157.
		Vulneribus scatens, aliis mederi temptat .		18.
L				
Lacte adhuc utentibus solidum cibum commit- tere ,	736.			
Leonem ab unguibus laudare, et statuam ab ambra ,	225.			

MONITUM IN SEQUENTEM ORATIONEM⁽⁷⁸⁾.

I. Inter orationes Gregorii primam illa sibi sedem vindicat, quæ quadragesimo primo loco ab editoribus Parisiensibus numeratur; quamvis in omnibus pene codicibus cæteris præmissa sit orationibus. Regii namque plusquam quadraginta sunt codices, in quibus ordine prima est *Oratio in Pascha et tarditatem*. Primum quoque locum tenet in Anglicanis, imperatoriis, etc., ut vel ex editis catalogis notum. Quin ipsa orationis verba eam omniū primam esse ostendunt satis. Ἀναστάσεως ἡμέρα, καὶ ἡ ἀρχὴ δεξιά. « Resurrectionis, inquit, dies faustissimumque principium. » — « Principium, inquam, sermonum et initiū pastoralis officii. » Ἀρχὴ τῶν λόγων μου, καὶ ἡ ἀρχὴ τοῦ διδάσκειν καὶ τοῦ προστασθαι. Ita post veterem scholiastam Nicetas. Ἐντεῦθεν γάρ, ait apud Lambecium (79) ille, οὐετατος οὗτος Πατήρ τῶν διαντοῦ λόγων ἀπήρξατο. Id est: « Illic enim divinissimus ille Pater sermonum suorum initium duxit. »

II. Idem astruit Basilius insigni scholio, quod in commentario exhibetur: imo ineditus alter scholiasta, qui in Colb. cod. 3063, in orationem secundam in Pascha, hæc verba: « Ο λόγε Θεοῦ, « O verbum Dei, » etc., sic commentatur (80): « Habes itaque nunc orationem hanc nostram, non quidem primitias, neque primam, ut illa (quæ sic incipit) Resurrectionis dies. » In eam denique sententiam cum veteres tum recentiores iverunt. Nec enim moror quod Leuvenklaius in sua Luncupatoria epistola ait: « Ratione temporis, si quidem Eliæ Cretensi et Nicetæ Serronio credimus, esse prima debeat oratio, » quæ in Parisiensi Græco-Latina editione ordine secunda est. Etenim longe aliam esse Nicetæ mentem modo vidimus. Eliæ vero sententiam alibi refellamus, quam interim expludit satis ultriusque orationis principium, et finis istius: ubi Theologus: « Jam sermones, inquit (81), habetis, quorum desiderio tantopere flagrabatis; » sermones hucusque denegatos, quorum studio eo amplius ardebat, quo diutius illi differebantur. Quæ quidem interpretatio non nostra, sed ipsius est Gregorii, ut tota oratio tertia, alias secunda, probat, atque in eam admonitio demonstrabit.

III. Hæc igitur prima omnium scripta dictaque fuit oratio anno Christi 362, pridie Kalendas Aprilis, qua die, juxta Bucherium, hoc anno festum Paschæ incidit. Qua vero occasione quibusve de causis, infra commodius admonitio in *Apologeticum magnum* declarabit. Brevis illa quidem oratio: verum certe, rerum habita ratione, amplissima; lametsi temere fluens et dissipata forsitan prima fronte videatur. In ea resurgentis Christi mysteria, cum defensione tarditatis suæ, et ultrumque cum præceptis morum ita conjungit, ita singulis singula miscet, ut oratio panegyrica tota, tota moralis, apologetica tota pene possit appellari. In ea se idem accusat et defendit, demittit et extollit, paret et imperat, benevolentiam captiat et objurgat. Denique dum esse pastor bonus exoptat, ipsum quem esse exoptabat, se demonstrat, & et Christo alacriter commorientem et una simul resurgentem, novum hominem, quem pastorem oves sequi debeant et audire. Munerum autem injecta mentio, quam artificiosa, quam apta festo, præceptis morum, laudibus patris, sibi ipsi tam magnifice quam modeste ac necessario, novo sub patre pastori vicario, commendando! Atque hæc est prima Gregorii, et, si Basilio credimus extemporalis oratio.

(78) In omnibus pene mss. hæc oratio primam sedem occupat.

(79) Lambec. in catal. ad cod. 97.

(80) Νῦν μὲν ἔχεις τὸν λόγον τούτον, οὐκ ἀπαρχήν, οὐδὲ πρώτον, ὡς τὸ, ἀναστάσεως ἡμέρα.

(81) In *Monito* ad orat. 3.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ
ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΤΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ⁽⁸²⁾
ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ
ΛΟΓΟΙ.

S. P. N. GREGORII THEOLOGI
ARCHIEPISCOPI CONSTANTINOPOLITANI
ORATIONES.

ORATIO I^o.

3 In sanctum Pascha et in tarditatem.

I. Resurrectionis dies, faustumque principium. Hac celebritate exsplendescamus, ac mutuo nos complectamur. Dicamus, fratres, his etiam qui nos oderunt⁴, nedum his qui per charitatem aliquid fecerunt, vel passi sunt. Resurrectioni omnia condonemus; veniam alii aliis demus, tum ego qui laudabilem vim perpessus sum, hoc enim nunc adjicio, tum **4** vos qui laudabiliter vim attulistis, si quid est quod mibi tarditatis causa succenseatis. Quandoquidem ea fortassis apud Deum melior est atque præstantior quam aliorum celeritas. Bonum enim est, et Deo parumper sese subducere, ut Moyses ille olim⁵, ac postea Hieremias⁶, et rursus ad vocantem prompte atque impigre accurrere, quemadmodum Aaron⁷ et Isaías⁸, modo utrumque pio animo fiat, alterum ob propriam infirmitatem, alterum ob vocantis potentiam.

II. Mysterium unxit me; mysterio paululum secessi, quoad ipse me explorassem; cum mysterio etiam simul introeo, præclarum timiditatis infirmitatisque meæ adjutorem, diem hunc asciscens, ut, qui hodierno die a mortuis surrexit, idem me quo-

A

ΛΟΓΟΣ Α^o.

Εἰς τὸ ἄγιον Πάσχα (83) καὶ εἰς τὴν βραδυτήτα.

A'. Ἀναστάσεως ἡμέρα, καὶ ἡ ἀρχὴ δεξιά, καὶ λαμπρυνθῶμεν τῇ πανηγύρει, καὶ ἀλλήλους περιπτεξώμεθα· εἴπωμεν, ἀδελφοί, καὶ τοῖς μισθίσιν ἡμᾶς, μὴ δι τοῖς δι' ἀγάπην (84) τι πεποιηκόσιν, ἢ πεπονθόσι· συγχωρήσωμεν πάντα τῇ ἀναστάσει· δῶμεν συγγνώμην ἀλλήλοις, ἐγώ τε ὁ τυραννηθεὶς τὴν καλὴν τυραννίδα, τοῦτο γάρ νῦν προστίθημι, καὶ ὑμεῖς οἱ καλῶς τυραννήσαντες, εἰ τέ μοι μέμφοισθε (85) τῆς βραδυτήτος, ὡς τάχα γε κρείττων (86) αὕτη καὶ τιμιωτέρα θεῷ τῆς ἑτέρων ταχυτήτος· ἀγαθὸν γάρ καὶ δι ποχωρῆσαι θεῷ τι μικρὸν, ὡς Μωυσῆς ἐκείνος τὸ παλαιὸν, καὶ Ἱερεμίας ὑπτερον, καὶ προσδραμεῖν ἐτοίμως καλοῦντι, ὡς Ἄαριόν τε καὶ Ἡσαΐας, μόνον εὐσεβῖος ἀμφιτερα, τὸ μὲν διὰ τὴν οἰκεῖαν ἀσθενεῖαν (87), τὸ δὲ διὰ τὴν τοῦ καλοῦντος δύναμιν.

B'. Μυστήριον ἔχρισέ με, μυστηρίῳ μικρὸν ὑπεχώρησα (88), δοσον ἐμαυτὸν ἐπισκέψασθαι· μυστηρίῳ καὶ συνεισέρχομαι (89), καλὴν ἐπαγόμενος τῆς ἡμῆς δειλίας καὶ ἀσθενείας ἐπίκουρον τὴν ἡμέραν, ἵν' δι σήμερον ἐκ νεκρῶν ἀναστάς κάμε καινοποιήσῃ τῷ

³ Isa. LXVI, 5. ⁴ Exod. IV, 13. ⁵ Jerem. I, 6. ⁶ Exod. IV, 27. ⁷ Isa. VI, 8.

^a Alias XLII, quæ autem I erat, nunc 2.—Habita anno 562.

(82) Θεολόγου. Gregorio nobile Theologi cognomen ascribunt ducenti saltem manu exarati codices. Vide in Præf.

(83) Τὸ ἄγιον Πάσχα. Sic Par.; deest in pluribus.

(84) Δι' ἀγάπην. Billius, « propter charitatem et benevolentiam. »

(85) Μέμφοισθε. Par. cod. μέμφεσθε.

(86) Οὓς τάχα γε κρείττων. « Quandoquidem. » Sic Bas., rectius quam Nicetas, quem seculitus est Bil. qui verlit « quanquam. »

(87) Ἀσθενεῖαν. Bil. « imbecillitatem. »

(88) Ὑπεχώρησα. Bil. « cessi ut meipsum inspirarem et explorarem. »

(89) Συνεισέρχομαι. Par. συνέρχομαι.

πνεύματι, καὶ τὸν καινὸν (90) ἐνδύσας ἄνθρωπον, δῷ τῇ καινῇ κτίσει (91), τοῖς κατὰ Θεὸν γενναμένοις, πλάστην ἀγαθὸν καὶ διδάσκαλον Χριστῷ καὶ συννεκρούμενον προθύμως καὶ συναντάμενον.

G. Χθὲς ὁ ἀμύνδος ἐσφάζετο, καὶ ἔχροντο αἱ φλιαὶ, καὶ ἐθρήνησεν Ἀγυπτός τὰ πρωτότοκα, καὶ ἡμᾶς παρῆλθεν ὁ ὀλιθρεύων, καὶ ἡ σφραγὶς φοβερὰ καὶ αἰδέσιμος, καὶ τῷ τιμών αἴματι ἐτείχισθημεν (92). σήμερον καθαρῶς ἐψύχομεν Ἀγυπτόν, καὶ Φαραὼ τὸν πικρὸν δεσπότην, καὶ τοὺς βαρεῖς ἐπιστάτας, καὶ τοῦ πτηλοῦ καὶ τῆς πλινθείας (93) τὴν θεράπημεν (94). καὶ οὐδεὶς ὁ κωλύσων ἡμᾶς ἐρπάζειν Κυρίῳ τῷ Θεῷ ἡμῶν ἐρπήν τὴν ἔδυνον, καὶ ἐρπάζειν, οὐκ ἐν ζύμῃ παλιὰ πακταὶ καὶ πονηραὶ, ἀλλ' ἐν ἀξύμοις εἰλικρινεῖας καὶ ἀληθείας, μηδὲν ἐπιφερομένους (95) Αἰγυπτιακοῦ καὶ ἀθέου φυράματος.

A. Χθὲς συνεσταυρούμην Χριστῷ, σήμερον συνδοξάζομαι· χθὲς συνενεκρούμην, συζωποιούμαι σήμερον· χθὲς συνεθαπτόμην. σήμερον συνεγέρμομαι. Ἀλλὰ καρποφορήσωμεν (96) τῷ ὑπὲρ ἡμῶν παύλοντι (97) καὶ ἀναστάντι. Χρυσὸν με ἵσως οἰεσθε λέγειν, ή δέργυρον, ή ὑψάσματα, ή λίθους τῶν διαφανῶν καὶ τιμῶν, γῆς φέουσαν ὅλην, καὶ κάτω μένουσαν, ἢς ἀεὶ τὸ πλεῖον ἔχουσιν οἱ κακοὶ καὶ δοῦλοι τῶν κάτω καὶ τοῦ κοσμοκράτορος (98). Καρποφορήσωμεν ἡμᾶς αὐτοὺς, τὸ τιμώτατον Θεῷ κτῆμα καὶ οἰκείωτατον (99). ἀπόδωμεν τῇ εἰκόνι (1) τὸ κατ' εἰκόνα, γνωρίσωμεν ἡμῶν τὸ ἄξιωμα, τιμήσωμεν τὸ ἀρχέτυπον, γνῶμεν τοῦ μυστηρίου τὴν δύναμιν, καὶ ὑπὲρ τίνος (2) Χριστὸς ἀπέθανε.

E. Γενώμεθα ὡς Χριστὸς, ἐπεὶ καὶ Χριστὸς ὡς ἡμεῖς· γενώμεθα θεοὶ δι' αὐτὸν, ἐπειδὴ κάκεινος δι' ἡμᾶς ἄνθρωπος. Προσέλαβε τὸ χείρον, ἵνα δῷ τὸ βέλτιον· ἐπτώχευσεν (3), ἵνα ἡμεῖς τῇ ἐκείνου πτωχείᾳ πλευτήσωμεν· δούλου μυροῦτην ἔλαβεν, ἵνα τὴν ἐλευ-

A que spiritu innovet, novoque indutum homine⁸, novae creaturæ, hoc est iis qui secundum Deum nascuntur⁹, fictorem bonum et magistrum donet cum Christo alaci animo et morientem et resurgentem¹⁰.

III. Heri agnus mactabatur, et postes ungebantur, luxitque primogenita *Ægyptus*, ac nos exterminator præterit, signaculum quippe terrori ipsi ac venerationi suit, pretiosoque sanguine protecti sumus. Hodie *Ægyptum omnino fugimus*, et amarulentum illum dominum Pharaonem, et acerbos præfectos; ac luto et laterito opere liberati sumus, nec quisquam est, qui nos Domino Deo nostro exitus festum celebrare prohibeat; et quidem celebrare, non in sermendo veteri malitia et nequitia, sed in azymis sinceritatis et veritatis¹¹, nihil *Ægyptiaci* atque impii sermenti nobiscum ferentes.

IV. Heri cuin Christo in crucem agebar, hodie simul glorificor; heri commorierabam, hodie simul vivificor; heri consepteliebar, hodie simul resurgo. Itaque ei, qui pro nobis passus est ac resurrexit, offeramus. Aurum fortasse dicere me putatis, aut argentum, aut texturas, aut pellucidos et ingentis pretii lapides, luxam fragilemque terræ materiam, humique maumentem, cuius majorem partem improbi fere et servi rerum **5** terrenarum ac mundi principis possident. Imo vero nosmetipsos offeramus, hoc est possessionem Deo pretiosissimam, maximeque propriam. Imagini reddamus quod imaginis congruit, dignitatem nostram agnoscamus, exemplar honore prosequamur, mysterii vim intelligamus, et cuius rei gratia Christus morte sanctus est.

V. Simus ut Christus, quoniam Christus quoque sicut nos. Efficiamur dii propter ipsum, quoniam ipse quoque propter nos homo. Assumpsit quod deterius erat, ut daret quod præstantius est. Egenus factus est, ut illius nos inopia divites esse.

⁸ Ephes. iv, 23, 24. ⁹ Joan. i, 13. ¹⁰ Rom. vi, 8.

¹¹ I Cor. v, 8.

(90) Τὸν καιρὸν. Coisl. I, τὸν νέον.

(91) Κτίσει. In edit. Par. xfr̄σει, mēnōse.

(92) Ἐτείχισθημεν. «Quasi muro vallati sumus,

(93) Καὶ τῆς πλινθείας. Bil. « et laterum confectione. »

(94) Ἄλεινθεράθημεν. Par. cod. τὴν θεράπημα.

(95) Ἐπιφερομένους. Ἐπιφέροντες. « Nihil inferentes *Ægyptiaci* atque impii fermenti. » Impium Arii dogma intelligit, ut observat Nicetas.

(96) Ἀλλὰ καρποφορήσωμεν. « Jam vero offeramus. » Mos olim fuit, ut in celebritatibus, tum sacris, tum profanis, dona offerrentur Deo, imperatori, victori. Quam quidecum in Ecclesia consuetudinem viguisse canones passim et historiæ loquuntur. Deus ipse sibi dona offerri præcepit populo suo his verbis, ubi de celebrandis tribus præcipuis festis leges statuit: « Non apparebis in conspectu meo vacuus. » (Exod. xxiii, 15; xxxiv, 20; Deut. xvi, 16.) Eadem non semel repetit. Credo quidecum Gregorii sermonem ad haec Moysis verba spectare. Sic etiam Dorotheo Archimandrita visum est. « Quandoquidem, » inquit, doctrina 22, Bibl. PP. Græco-Lat. ed. Par. 1624, t. II, p. 858, « in festis et panegyricis cœtibus Domino dona filii Israel ex lege quondam offe-

D rebant, hortatur S. Gregorius, ut quemadmodum illi, ita et nos festum agamus. » Ἐπειδὴ τὸ παλαιὸν οἱ νοῦτοι ἱερατὴλ ἐόρταις ἡ ταῖς πανηγύρεσι προσέφερον δῶρα τῷ Κυρίῳ κατὰ τὸν νόμον... παραινεῖ ἡμῖν δ ἄγιος Γρηγόριος ἐόρτασι ὕσπερ ἐκεῖνοι.

(97) Παθότι. Coisl. I, ἀποθάνοντι. Sic Apost. II Cor. v, 15.

(98) Κοσμοκράτορος. Diabolus « mundi princeps » appellatur, non quod mundi rerumque terrenarum illi sit imperium; sed quod eos, qui scelerate vivunt, in sua potestate habeat. Nicetas.

(99) Τὸ τιμώτατον Θεῷ κτῆμα καὶ οἰκείωτατον. Possessionem Deo pretiosissimam. » Sic Billius in prima editione, melius quam in postrema. Sic etiam Nicetas: « qui possessio sumus Deo longe pretiosissima maximeque propria. »

(1) Τῇ εἰκόνῃ. « Imagini quod imaginis est, » vel, « quod secundum imaginem est, reddamus. » Billius autem, « imagini decus imagini reddamus. »

(2) Υπὲρ τίνος. Billius, « pro quo. »

(3) Ἐπτώχευσεν. « Egenus factus est, » sic II Cor. viii, 9, « ut illius inopia divites essetis. » Billius vero, « mendicus factus est, ut illius mendicitate dicitur. »

mus¹⁹. Servi formam accepit²⁰, ut libertatem recipemus. Descendit, ut evehemur. Tentatus est, ut vinceremus. Contemptus est, ut nos gloria donaret. Mortuus est, ut salutem nobis afferret. Ascendit, ut peccati lapsu humi jacentes ad seipsum traheret. Omnia quispiam donet: omnia ei, qui seipsum redemptionis premium pro nolis²¹, ac commutationem dedit²², offerat: nihil autem datus est tantum, quantum si se ipse obtulerit hujus mysterii rationem probe intelligentem, ac propter illum

A θερίαν τήμεις ἀπολάθωμεν (4)· κατῆλθεν, ἵνα ὅμιλοθώ· μεν· ἐπειράσθη, ἵνα νικήσωμεν· τὰτιμάσθη, ἵνα δοξάσῃ· ἀπέθανεν, ἵνα σώσῃ· ἀνῆλθεν, ἵνα ἐλκύσῃ πρὸς ἔκυτὸν κάτω κειμένους ἐν τῷ τῆς ἀμαρτίας πτώματι. Πάντα διδότω τις, πάντα καρποφορεῖτω τῷ δόντι ἔκυτὸν λυτρὸν ὑπὲρ ἡμῶν καὶ ἀντάλλαγμα (5). δώσει δὲ οὐδὲν τοιοῦτον οἶον ἔκυτὸν τοῦ μυστηρίου συνιέντα, καὶ δι' ἐκείνον πάντα δσα ἐκείνος δι' ἡμᾶς γενόμενον (6).

omnia faciunt, quæcumque ipse propter nos faciunt

VI. Ac vobis quidem, ut cernitis, pastor hic bonus, qui animam posuit pro ovibus²³, pastorem offert; hoc enim sperat, et in votis habet, et a vobis, qui subestis, postulat, duplēcūque pro simplici seipsum vobis tradit, ac baculum senectutis²⁴ baculum spiritus facit; atque inanimato templo animatum adjungit; huic, inquam, peregregio et cœlesti, alterū qualecūque tandem illud et quantulumcūque, cœterum ipsi charissimum, multis etiam sudoribus ac laboribus absolutum: atque utiliam laboribus dignum adjicere liceat! suaque omnia vobis proponit. O miram animi magnitudinem, vel, ut verius loquar, paternum amorem! Cœtiem, juventute, templum, pontificem, testatorem, hæredem, sermones, quorum desiderio flagrabit; ac sermones quidem, non temere et in aerem fluentes, nec ultra aures audientium sese porrigentes, sed quæ spiritus describit, tabulisque lapideis sive carneis imprimet²⁵, non leviter ac supersicie[n]tis insculptos, et qui facile deleri queant, sed altissime consignatos, non atramento, sed gratia.

VII. Atque hæc omnia vobis offert venerabilis hic Abram, patriarcha ille, illud charum et augustum caput, illud virtutum omnium domicilium, virtutis norma, sacerdotii perfectio: qui voluntarium hodie Domino sacrificium offert, unigenitum illum ex promissione²⁶. Vos autem et Deo et nobis id muneric loco offerte, ut recte pascamini, in loco paſcuæ collocati, et super aquam refectionis educati²⁷, ut recte pastorem cognoscatis, et ab eo cognoscamini, et pastoris in modum ac libere vocantem per ostium sequainini; alienum autem non sequamini²⁸, qui, latronum et insidiatorum more, caulam

B. Καρποφορεῖ μὲν ὑμῖν, ὡς ὀράτε, ποιμένα· τοῦτο γάρ ἐλπίζει καὶ εὔχεται, καὶ παρ' ὑμῶν αἰτεῖ τῶν ὑπὸ χειρα δομὴν ὁ καλὸς, διτίεις τὴν ψυχὴν ὑπὲρ τῶν προβάτων· καὶ διπλοῦν (7) ἄνθρ. ἀπλοῦ δίδωσιν ὑμὶν ἔκαυθν· καὶ ποιεῖται τὴν βακτηρίαν (8) τοῦ γῆρας βακτηρίαν τοῦ πνεύματος· καὶ προστίθησι τῷ ἀψύχῳ ναῷ τὸν ἔμψυχον, τῷ περικαλλεῖ, τῷ δὲ καὶ οὐρανῷ, τὸν δοπιοῦν καὶ ἡλίκον, ἀλλ' οὖν τὸν ἔκαυτῷ τιμιώτατον, καὶ αὐτὸν ἰδρῶσι πολλοῖς συντελεσθέντα, καὶ πόνοις, εἴη δὲ εἰπεῖν, διτι καὶ τῶν πόνων ἔξιον· καὶ πάντα προστίθησιν (9) ὑμὶν τὰ ἔκαυτοῦ. Οἱ τῆς μεγαλοψυχίας, ἦ, τὸ γε ἀληθέστερον εἰπεῖν, τῆς φιλοτεχνίας· τὴν πολιάν, τὴν νεότητα, τὸν ναὸν, τὸν ἀρχιερέα, τὸν κληροδότην, τὸν κληρονόμον, τοὺς λόγους, οὓς ἐποθεῖται· καὶ τούτων οὐ τοὺς εἰκῆ, καὶ εἰς ἀέρα φέοντας, καὶ μέχρι τῆς ἀκοῆς ἴσταμένους, ἀλλ' οὓς γράφει τὸ πνεῦμα, καὶ πλαξῖν ἐντυποῖ λιθίναις, εἴσιον σαρκίναις, οὐκ ἐξ ἐπιπλῆς χαρασσομένους, οὐδὲ φρδίως ἀπαλειφομένους, ἀλλ' εἰς βάθος ἐνσημανομένους, οὐ μέλανι, ἀλλὰ χάριτι (10).

C. Ταῦτα μὲν οὖν (11) ὑμῖν δὲ σεμνὸς Ἀβραὰμ οὗτος, δὲ πατριάρχης, ἡ τιμία κεφαλὴ καὶ αἰδέστιος, τὸ πάντων τὸν καλῶν (12) καταγάγιον, δὲ τῆς ἀρετῆς κακῶν, ἢ τῆς ἱερωσύνης τελείωσις, δὲ τὴν ἔκουσιον θυσίαν προσάγων τῷ Κυρίῳ (13) σήμερον, τὸν μονογενῆ, τὸν ἐκ τῆς ἐπαγγελίας. Τμεῖς δὲ καρποφορεῖται καὶ Θεῷ καὶ τῷμιν τὸ καλῶν ποιμανεσθαι, εἰς τόπον ἔλασης κατασκηνούμενοι, καὶ ἐπὶ ὑδατος (14) ἀναπαύσεως ἐκτρεφόμενοι, γινώσκοντες καλῶς τὸν ποιμένα, καὶ γινώσκομενοι, καὶ ἐπόμενοι καλοῦντες ποιμενικῶς καὶ ἐλευθερίως διὰ τῆς θύρας· ἀλλοτρίῳ δὲ μὴ ἀκολουθοῦντας ὑπερβαίνοντες διὰ τῆς αὐλῆς, ληστρικῶς τε καὶ

¹⁹ II Cor. viii, 9. ²⁰ Philipp. ii, 7. ²¹ Matth. xx, 28. ²² Matth. xvi, 26. ²³ Joan. x, 15. ²⁴ Tob. x, 4. ²⁵ Ezech. xxxvi, 26; II Cor. iii, 2, 3. ²⁶ Gen. xxii, 2; Gal. iii, 16. ²⁷ Psal. xxii, 1. ²⁸ Joan. x, 14, 5.

(4) Τὴν ἐλευθερίαν ἡμεῖς ἀπολάθωμεν, « ut libertatem recipemus. » Ita Billius in 1 edit. qui non raro feliciter reddit, quam secundis curis. Vox est Apostoli, Rom. viii, 21, non minus Latina, teste Tullio.

(5) Ἀντάλλαγμα. « Culpæ nostræ succidaneum. » Ita Billius.

(6) Γερόμενος. Sic Regii plerique.

(7) Διπλοῦν. « Duo tempila, inquit, Pater vobis dono dedit, alterum inanum, quod Nazianzi extruxit, alterum animatum; » sic seipsum appellat. Ita Nicetas.

(8) Βακτηρία. « Baculum. » Billius, « subsidiūm. »

(9) Προτίθησιν. Sic plures mss.: sed Reg. in optimæ notæ, et Colb. in qui omnium instar esse possit. Billius in scholiis: προτίθησι. Comb. servat προτίθησι, et sic vertit: « sua omnia vobis proponit utendia et fruenda: suorum omnium vobis copiam facit, sui ipsius, templi, filii. »

(10) Χάριτι, « gratia. » Billius, « spiritu. »

(11) Οὐρ deest in pluribus mss., verum in codicibus melioris notæ legitur.

(12) Καλῶν, « virtutum. » Bill. « bonorum. »

(13) Τῷ Κυρίῳ. Comb. τῷ Θεῷ.

(14) Ἐπὶ ὑδατος. Coisl. 1, ἐφ' ὑδατος. Billius sic vertit: « Quod quidem futurum est, si in loco pascuæ habitetis, et in aqua refectionis educemini. »

ἐπιβούλως, μηδὲ ξένης φωνῆς ἀκούοντες, ὑποκλιπτοῦ· οὐκέτι τῆς ἀληθείας εἰς δρη, καὶ ἐρημίας, καὶ βάραθρα, καὶ τόπους, οὓς οὐκ ἐπισκοπεῖ Κύριος, καὶ ἀπὸ μὲν τῆς ὑγιοῦς πίστεως ἀπαγούστης, τῆς εἰς Πατέρα, καὶ Γλòν, καὶ ἀγίου Πνεύματος, τὴν μίαν θεότητά τε καὶ δύναμιν, ἡς ἤκουεν ἀεὶ φωνῆς (15), καὶ ἀκούοι τὰ ἐμὰ πρόσωπα, λόγοις δὲ κινδήλοις καὶ κατεφθαρμένοις συλαγωγούστης καὶ διασπώσης ἀπὸ τοῦ ἀληθινοῦ καὶ πρώτου ποιμένος· ὃν εἶναι πάντας ἡμᾶς, καὶ ποιμένας καὶ ποιμνίον, ὡς νοσερᾶς (16) πότες· καὶ θανασίου πόλρω, καὶ νεμορέντους καὶ νέμοντας, ἐν εἶναι πάντας ἐν Χριστῷ Ἰησοῦν τὸν τε καὶ εἰς τὴν ἐκεῖθεν ἀνάπτωσιν ψήφη δέξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰώνας (17). Ἀμήν.

A transcendit; nec peregrinam vocem audiat, suffusantem et a veritate in montes, et solitudines, et voragini, et loca, quæ non visitat Dominus, dispergentem²², atque a sana quidem fide abducens (quæ est in Patrem et Filium et Spiritum sanctum, unam et divinitatem et potentiam, quam vocem semper audierunt, audiantique utinam oves meæ), adulterinis autem sermonibus et corruptis deprædantem, atque a vero et primo pastore distrahit, a quibus opto, ut nos omnes, tam pastores quam ovile, velut a morbida et pestilenti herba, procul pascamus atque pascamus, unumque omnes simus²³ in Christo Jesu, nunc et in alterius vita requie: cui gloria et imperium in sæcula.
B Amen.

²² Ezech. xxxiv, 5, 6. ²³ Joan. xvii, 21.

(15) Ἡς ἤκουεν δει φωνῆς, « quam vocem semper audierunt. » Bil. vero, « quam vocem semper audivi. » Minus recte.

(16) Νοσερᾶς. Sic omnes pene mss. :ed. Par.

νοσερᾶς.
(17) Αλῶρας. Add. plures cod. τῶν αἰώνων, et ita legit Bill.

7 MONITUM IN ORATIONEM II.

I. (18) « Post priorem in Pascha, » inquit Basilius, « scripta hæc oratio videtur. Ex tempore siquidem ac breviter fusa post impositas sibi manus in presbyterum, postque fugam illa pronuntialia est. Hæc autem per otium subinde maturius fusiusque digesta. » Consentient melioris nocte scripti codices, cujusmodi est Regius 1809, aliqui permulti, in quibus proximum oratio ista post primam occupat locum.

II. Concinit Elias Cretensis in hujus orationis argumento, quod Billius sic vertit: « Post autem (priorem in Pascha), ingentem hunc apologeticum per otium conscripsit. » Id rursus Elias, in argumento secundæ in vectigal contra Julianum præfixo, his verbis confirmat: « Nam et illic, inquit, cum amplissimum argumentum esset, nec in oratione, quæ: In Pascha et tarditatem, inscribitur, comprehendi posset, in duas orationes eam divisit; nimirum et in hanc, quam modo diximus, et in eum apologeticum, qui magnus appellatur; et hic rursus, cum Juliani perversitatem infamia notandam suscepisset, in duas item orationes ob malignitatis illius magnitudinem rem totam divisit. » Qua ratione traditam ab Hermogene artis rhetorica legem, ut ob accusationis aut defensionis magnitudinem causa dividatur, « secutum Gregorium Elias astruit. Hinc non male colligas, ad utramque orationem, sive ad geminas defensionis partes paratum e Ponto accessisse Gregorium; verum de industria aut ex necessitate alteram ab altera suis divisam, quod in orationibus, » In lumina et In baptisma « factum constat, ac Elias videtur affirmare. Hæc fusius idcirco prosequimur, quod clarissimus vir Tillemontius (19) has orationes, seu potius binas unius ejusdemque orationis partes divellit, quamvis separari nec debeant nec possint. Jam vero dicendum, qua occasione quibusve de causis habita sit hæc oratio. »

III. Cum « vi » quadam ac « tyrannide » presbyter creatus fuisset Gregorius, velut cestro percitus, inopinatoque perculsus fulmine, in Pontum ad amicum Basilium fuga se contulit. Hæc ipse in eleganti carmine prosequitur (20). (21) « Ordinatus namque presbyter, » ut legitur in celeberrimi codicis Regii 1809, scholio (22), « religioso quodam metu secessit in Pontum, ubi non ita pridem vitam solitariam egerat. Tum inde redux apoligiam edidit; » hanc nimire orationem habuit, qua, cum rediisset, se de fuga ac recusato presbyteri munere purgavit; vel, ut cum scholiasta loquar (23), « quod presbyteri munus non suscepisset. » Itaque Gregorius in solitudinem se recepit, non ut sacerdotii dignitatem fugeret, quam invitus licet ac reluctans suscepserat; neque & etiam ut, ne ad episcopatum cogetur; quorum alterum nonnulli scholiastæ significare videntur, alterum a Billio confitum. Verum fuga elapsus Ponti solitudinem petiit, ut formidandum angelicis humeris

(18) Εοικεν οὗτος δ μετὰ τὸν εἰς τὸ Πάσχα πρῶτον γεγράψαντος μὲν γὰρ αὐτοσχεδίως ἐκθέδοται, καὶ συντόμως μετὰ τὴν τοῦ πρεσβύτερου χειροτονίαν καὶ τὴν φυγὴν ἐκπεφύνηται· οὗτος δὲ ἐν ὑστέρῳ τετέτακται, καὶ μετὰ πελεονός τῆς σχολῆς καὶ ἐπιτάσσως.

(19) Vita Greg. § 21.

C (20) Carm. 1, vers. 346, et or. xi, n. 6.

(21) Χειροτονηθεὶς γὰρ πρεσβύτερος ἀνεχώρησεν ὑπὸ εὐλαβεῖας ἐπὶ τὸν Πόντον, ἐνθα τὸ πρώτην ἐμβασίσαντος εἴτε ἐπανελθὼν ἀπελογήσατο.

(22) Idem scholiuni exhibent duo Colb. 2695 et 4248.

(23) Διά τὸ μὴ καταδέξασθαι τὸν πρεσβύτερον.

onus declinaret, Ecclesiæ regimen et animarum, verbo dicam, sacerdotis pastorisque munus; quod, ut cum viro docto (24) loquar, « veluti vicario summo et generali, » hac ordinatione sibi a patre imponi sentiebat.

IV. Hoc et Elias Cretensis vidit optime: « Divinus ille vir, inquit (25), quoniam haud lubenti animo suscepto presbyteri gradu.... Ecclesiæ illius (Nazianzenæ) curam suscipere, ac eas partes, quas ille (pater) obire non poterat, explorare cogebatur: ipse quidem religioso metu ductus hinc abscedit atque in Pontum migrat, ubi prius, etc.... Hic itaque cum tempus aliquod exegisset.... atque illud statuisse, grave esse in inobedientiæ periculum incidere, e Ponto in patriam revertitur die ipso Paschæ (26). » Religioso igitur motu Theologus solitudinem petierat, rursusque eum metus e Ponto in patriam revocavit, metus, inquam, ne inobedientiæ crimen incurreret.

V. Cum autem plurimos offendisset Gregorii fuga, qui jam « apud Christianos aliquid esse » cooperat, in sui defensionem hanc orationem scripsit (27). « Ostendit, » verba sunt jam laudati scholiastæ, « se freni tam impatientem contumacemque fuisse, ut etiam offensioni fuerit nonnullis, quibus adificationi quondam ipse fuerat; ob eosque illi apologia opus fuit, qua inobedientiæ timiditatisque causas declararet (28). » Itaque, « ne suspicione quidem peccati » hujusmodi laborare tulum ratus, seu fuga, seu reditu « vulneratos » hac apologia « sanare » necessarium habuit. Ex illis enim, « alii levitatem et imprudentiam, » alii « contemptum ordinis; » nonnulli etiam, perinde ac Augustino paulo post, « altioris gradus cupiditatem » objiciebant, aut suspicabantur.

VI. Quapropter longiorem hanc apologeticam orationem scripsit, in qua, ut ait Elias (29), « illud ostendit, nec melum et cessionem suam, nec rursum animi promptitudinem et reversionem reprehendendam esse; » seu quod priori oratione proposuit, « utrumque bonum esse, et Deo subducere se nonnunquam, et vocanti rursus interdum occurrere (30). » Primam partem spectant ea, quibus describit sacerdotum, sive pastorum munera, virtutes, officia, difficultates, pericula, Dei in eos minas, prophetarum et apostolorum oracula, exempla, quæ de suo solitudinis amore tradit, quæ de tempestate qua sub Juliano tunc temporis Ecclesia jactabatur: non quod (31) « feram illum, ignes, gladios, præcætitia, voragines, ab exteris denique bellum ullatenus formidaret (32). Sed bellum hæreticorum, Christianorum vitia, sacerdotum pugnas, episcoporum dissidia, » jure metuebat (33). Huic bello « imparem se sentiebat ac ultro fatebatur. Hæc metu carnes conficiebant, mentem contrahebant, linguae vinculum injiciebant, et terga dare » merito persuadebant.

(34) Ad alteram partem, qua reditus causas breviter exponit, pertinent, in cives amor, parentum cura, inobedientiæ timor ac periculum, Jonæ exemplum; quibus omnibus « victus, » tandem, onus subire se profitetur, haud quidem episcopatus, sed sacerdotii, seu pastoris.

¶ VII. Etenim « de episcopatu, » ut recte observat doctus Combefisius, « nullus hic ex instituto est sermo, ad quem necdum assumptus Gregorius. » Addere liceat, nec assumendum se tunc cogitabat. Quamvis Billius in arguendo hujus orationis, uti et in summaris ac notis passim, affirmet, hic « exponi causas cur episcopatu repudiatio in Pontum Gregorius fuderit; » et ideo fugisse quod « præter opinionem ad episcopatum postulabatur. » In eamdem opinionem inductus, forsitan ab interprete, videtur Augustinus (34), qui postquam iterum verba Gregorii ex *Apologetico* descriptis, subjungit: « Hæc dicebat beatus Gregorius, non inter principia emendationis suæ, sed jam episcopus. » Quin et ipse Petavius (35), contra *Salmasium*, adductis ex *apologetico* testimoniis, conatur ostendere « episcopatum » a Gregorio vocalum ibidem « principatum, magistratum, præfecturam, imperium, » etc., adeoque « curationem solam, simplex munus » non esse. Errat vir doctus, dum putat Gregorium de episcopatu verba facere; at nihilominus firmum stat ejus argumentum adversus *Salmasium*, imo firmius evadit. Etenim si sacerdotium generatim a Gregorio dictum est « principatus, magistratus, præfectura, » etc., quanto magis id de episcopatu dici potest ac debet!

Alii plures in eundem scopulum impegerunt, ut crederent cum Billio, in *Gregorii Apologetico* de episcopatu ex instituto sermonem esse, quorum errorem sic breviter refellimus. Gregorius initio et in fine orationis profitetur se suscipere quod fuderat: igitur necesse est, ut episcopatum tunc suscepere, si, « episcopatu repudiatio, » ut vult Billius, in Pontum fuderit. Deinde hinc etiam sequitur, quod non minus absurdum est, Gregorium, priusquam Sazimorum episcopus crearetur, Nazianzi episcopum fuisse consecratum; vel denique concedendum est, hanc dictam non esse orationem, nec impleta quæ in

(24) Thomass. *De disc. eccl.* pag. 2, lib. II, c. 7, n. 5.

(25) Elias, arg. in *hanc orat.*

(26) Orat. II, n. 111 et 112.

(27) Or. II, n. 11.

(28) Εμφανεῖ ὅτι τοσοῦτον ἀφγνίασεν, ὥστε καὶ τανας πληγῆσαι τῶν πάλαι οἰκοδομουμένων εἰς αὐτὸν, δι' οὓς καὶ τῆς ἀπολογίας ἐδέσσεν αὐτῷ, δηλούσης τὰς αἵτιας τῆς ἀπεθέτας καὶ τῆς δειλίας.

(29) Prolog.

(30) Or. I, n. 4.

(31) Or. II, n. 87.

(32) Ib. n. 79 ad 88.

(33) N. 90.

(34) N. 101 ad 109.

(34*) Lib. Op. imp. cont. Jul. n. 69, p. 912.

(35) Petav. *De eccl. hier. cont. Salmas.* lib. III, c. 9, n. 11 et 12.

ea narrantur, nisi postquam Sazimorum episcopatu repudiato, Nazianzeni episcopi munia loco patris obeunda suscepit. Quæ quam sint absurdæ et ab historiæ veritate aliena nemo non intelligit.

VIII. Alia via aggreditur Gabrielius, ut statuat de episcopatu sermonem esse : « Non-niam, inquit (35*), sacerdotium commune est sacerdotis ac presbyteri munus, estque fundamentum episcopalnis consecrationis....congruenter factum est, ut simul in eadem oratione declararetur, quæ, quantaque sit sacerdotii professio, et qualem oporteat esse episcopum. » Insinuat præterea Gabrielius, « consuevit veteres, eosdem episcopos, » et « presbyteros vocare. » Verum etsi viro docto concederemus, quod ex qualibet communione eruditæ scriptores fatentur, ab initio « communem et promiscuam (36), synonymam (36*), indistinctam (37), initio (37*) ac primis Ecclesiæ temporibus (38), seu apostolorum « diebus (38*), vel etiam « primo et secundo ineunte sæculo (39), communem episcopi et presbyteri appellationem fuisse; « post primum attamen sæculum, » fatentibus ipsis Salmasio et Blondello, « distingui cœperunt (39*), secundo inclinato et ad finem vergente sæculo (40), ne Dallæo quidem negante, vel « secundo creunto (41), » 10 tertioque ineunte, ac maxime ab Acrii damnatione medio sæculo quarto, de qua hæresi Epiphanius et Augustinus (42), ita distincta sunt ea nomina, ut ea promiscue deinceps sumere nemini licet. Hinc orationis titulum Gabrieliæ explicatione non indigere, eaque gravari nedum juvari, constare debet.

IX. Verum rejecta inscriptionis illa parte : Καὶ ὁποῖον εἶναι δεῖ τὸν ἐπίσκοπον, « et qualem esse oporteat episcopum, » quæ profecto Gregorii non est, aperta ac certa res est, et cum eruditæ Combefisio fas est asserere, « de episcopatu nullum hic ex instituto sermonem esse. » Quid ergo? Creatus presbyter Gregorius pastoris munus refugerat, nunc illud suscepit. Sua erat ordinatione pastor, ut cæteri sacerdotes; qui, ut Chrysostomi (43) verbis utar, « docendi potestatem acceperunt, atque ut Ecclesiæ præsint. » Suscepito igitur Gregorius munere, quod refugerat, pastorum omnium munia hac in oratione prosequitur. Ad omnes igitur sacerdotes pertinet egregium istud opus; et quamvis ex instituto de episcopatu sermo non sit, quæcunque orator de pastorum sive sacerdotum muniis tam eloquenter quam vere prædicat, ad se pertinere præ cæteris existimare possunt atque etiam debent episcopi, qui sacerdotii arcem occupant. Merito proinde codices optimæ notæ hanc Gregorii orationem, librum *De sacerdotio* Περὶ ἱερωτῶν, generatim inscrivent, quo vocationis ecclesiasticæ ac sacerdotii regulæ sanctiores legesque, « pauca » vero dogmatica continentur, ut omnium accuratissimus Colb. ms. 4248 annotavit.

X. Ex tam eximio opere, sex itidem libros *De sacerdotio* Chrysostomus, quatuor etiam *Curæ pastoralis* Gregorius magnus, ita hauserunt ac velut ex archetypo expresserunt, ut propemodum nihil aliud præstisset videantur, quam dilatasse et amplificasse quæ a Theologo acutius, brevius nervosiusque dicta fuerant. Et certe, quod ante nos observavit vir nomine et ingenii monumentis, atque imprimis edito Gregorio clarus, non eodem solum argumento, verum etiam simili occasione, opera de sacerdotio in suo quæque genere egregia, trias illa Patrum elaboravit. Expostulantibus amicis respondent omnes; et cur sacerdotium fugerint redditæ ratione, fugæ apologeticæ condunt. Omnes regimen Ecclesiæ captantium insaniam, officii difficultatem et pericula ostendunt. Qua scientia, qua sapientia, qua prudentia, qua perfectione, qua sanctitate et arte opus sit, ut animæ currentur, regantur, et ad cœlum usque evehantur, exponunt. Quin et Gregorium nostrum habere se ac sequi Gregorius magnus ab initio statim libri tertii declarat his verbis: « ut enim longe ante nos reverendæ memoriæ Gregorius Nazianzenus edocuit, non una eademque cunctis exhortatio congruit, » etc. Idem sanctus pontifex, lib. I, c. 1, celeberrimam illam sententiam, « Ars artium et scientia scientiarum » est « hominem regere, » ab hoc Theologi opere, num. 16, mutualius est. Nec vero quisquam existimet Gregorii magni laudem idcirco minui. Ista enim apologetica oratio tam eximium opus est, ut dignum sit ex quo Gregorius magnus multa excerptisse videatur. Ipse Augustinus ex eodem libro arma contra Pelagianos depromposuit. Denique Facundus Hermianensis, Eulogius Alexandrinus, aliquique bene multi Ecclesiæ Patres et doctores ex eodem fonte bene multa hauserunt.

(35*) Schol. in or. II, n. 1.

(36) Petavius, Append. *De eccles. hierar.*, l. II, c. 4, n. 2.

(36*) Blondel. *Apol.*, p. 52.

(37) Bever., *Cod. Can. Eccl. prim. vind.*, l. II, c. 3, n. 3.

(37*) Petav., *Ibid.*, c. 6, n. 3.

(38) *Ibid.*, c. 4, n. 2.

(38*) Bever., *Ibid.*, l. II, c. 9, n. 2 et 4

(39) *Ibid.*, n. 4.

(39*) Petav., *Ibid.*, l. II, c. 2, n. 5.

(40) Bever., l. II, c. 2, n. 3.

(41) *Ibid.*, c. 9, n. 4.

(42) Epiph., *hær. LXXV*; Aug., *hær. LIII*.

(43) Hom. 2 in I ad Tim.: Καὶ γὰρ καὶ αἱ τοιὲ διδασκαλίαι εἰσὶν ἀναδεδεγμένοι καὶ προστασίαι τῆς Ἐκκλησίας.

ORATIO II^a.

A

11 *Eiusdem apologetica, in qua causas exponit, ob
quas, post sibi impositam sacerdotii dignitatem, in
Pontium sugerit, ac rursum Nazianzum redierit,
et quæ sit sacerdotis professio.*

I. *Victus sum, et me victum fateor; subditus sum
Domino, et orati eum*^{at}. Libet enim a beatissimo
Davide sermonis initium sumere, vel ab eo potius,
qui in Davide locutus est, ac per eum etiamnum
loquitur. Quoniam etiam optimus hic ordo est, ut
qui vel sermonem, vel rem aliquam auspicatur, a
Deo initium ducat, et in Deo conquiescat. Causam
vero vel prioris contentionis, ac pusillanimatis,
ob quam *elongari fugiens*^{at}, peregreque a vobis
haud exiguo fortasse tempore, iis quidem certe,
qui mei desiderio tenebantur, absui; vel præsentis
lenitatis ac mutationis, ob quam me rursum vobis
tradidi, alii quidem aliam quampiam^{at}, pro suo in
nos, vel odio vel amore, suspicentur, atque in me-
dium afferant; illi nimirum me culpa minime libe-
raentes, hi contra laudibus etiam efferentes. Nihil
enim hominibus adeo suave ac jucundum est, ut
de rebus alienis sermonem babere: idque præser-
tim, si vel benevolentia quadam vel odio trahantur,
a quibus veritas plerumque subripi solet. Ego vero
nihil veritus, rem, ut se-habet, in medium profé-
ram, atque utriusque parti æquum me arbitrum præ-
bebo, nempe et iis qui me accusant, et iis qui
prompto et alaci animo causæ meæ patrocinium
partim meipsum accusem, partim etiam porgem a

²⁴ Psal. xxxvi. 7. ²⁵ Psal. lxxv. 8.

^a Alias prima: quæ autem 2 erat, nunc 3. Habitac.

(44) *Metá. Jes. habet διά, sic etiam Reg. a, qui C pro ἐπάγγελμα legit μέγεθος.*

(45) Addunt nonnulli codd. et editi: *Kat ōov ē-
vai δει τὸν ἐπίσκοπον, ε̄t qualem esse episcopum
oporteat.*

(46) Καὶ τὴν ἡτταν δύολογῶν. Bill. « idque agnoscō, et fateor. »
(47) Ἰχετένσα. « Obsecravi, obtestatus sum. » Alludit hic Greg. ad verba Psalmistæ : « Subditus

(48) *Mu. Domini B.*

(48) *Moi. Deest* in Reg. a.
 (49) Ἀρχομένῳ. Ita Reg. r, sed a habet ἀρχομέ-

(50) Ἀρατάνεσθαι. Combef. legit ἐπαγόγεσθαι.
Sic etiam legisse videtur Rusinus. Gabrielius sic
vertit hunc locum : « ut a Deo incipias, et in Deum
pariter desinas. » Observat hujus rei insitam et quasi
consignatam in animis notionem ita habuisse om-
nes, ut externi quoque sapientes idem ferme suis
monumentis testatum reliquerint. Sic Theocr., idyll.
47. vers. 4.

Ἐξ Αἰδούς ἀρχώμενοθια, καὶ εἰς Αἴα λήγετε. Μοῖσα,

Ab Iove incipiamus, et in Jovem desinamus. Musæ.

Sic etia Demosthenes, epist. 1, Παντὸς ἀρχομέν

ποιουδανού λόγου καὶ ἔργου ἀπὸ τῶν θεῶν ὑπολαμβάνων προσήχειν πρώτον δρεχεθαι. « Quicunque velit ad gratiam suorum aliquam orationem aut actionem aggredi, eum decere existimo a diis primum exordiri. » Id cum illis de fictis suis plane persuasum esset, quid nobis tandem faciendum est, quibus veri Dei cognitio, eo ipso menti nostrae in tantis tenebris clarissimum lumen præferente, illuxit?

ΛΟΓΟΣ Β.

Τοῦ αὐτοῦ ἀπολογητικὸς τῆς εἰς τὸν Πόντον φυγῆς ἔρεκεν, καὶ αὐτὸς ἐπαρόδου ἐκεῖθεν, μετὰ (44) τὴν τοῦ πρεσβυτέρου χειροτονίαν, ἐν τῷ τὸ τῆς λεπωσύνης ἐπάγγελμα (45).

Α'· Ἡττημαι, καὶ τὴν ἡτταν ὁδολογῶ (46)· ύπε-
ετάγητ τῷ Κυρίῳ, καὶ ίκέτευσα αὐτόν (47)· ὁ γάρ
μοι (48) μακαρώτατος Δαβὶδ ἀρχέτω τοῦ λόγου·
μᾶλλον δὲ ὁ ἐν τῷ Δαβὶδ φθεγξάμενος, καὶ εἰσέπι
καὶ νῦν δι' αὐτοῦ φθεγγόμενος. Ἐπειδὴ καὶ τάξις
ἀρίστη παντὸς ἀρχομένων (49) καὶ λόγου καὶ πράγμα-
τος, ἐκ Θεοῦ τε ἀρχεσθαι, καὶ εἰς Θεὸν ἀναπαύε-
σθαι (50). Τὸ δὲ αἴτιον ἡ τῆς πρωτοῦ στάσεως (51)
καὶ διλογούμενχίας, δι' ἣν ἐμάκρυνα φυγαδεύων, καὶ
ἡγάπεται οὐδὲν τοῖς τοῖς γε πο-
θοῦσιν, ἡ τῆς νῦν ἡμερότητος καὶ μεταβολῆς, δι' ἣν
αὕτις ἐμαυτὸν ἔδωκα φέρων ὑμῖν (52), ἄλλος μὲν ἀλ-
λο τι οἰεσθω τε καὶ λεγέτω τῶν ἡ μισούντων ἡ ἀγα-
πώντων ἡμᾶς· ὁ μὲν οὐκέτι ἀφιεὶς αἰτίας (53), ὁ δὲ καὶ
πρυταποδεχόμενος (54)· οὐδὲν γάρ οὔτως ἡδὺ τοῖς
ἀνθρώποις ὡς τὸ λαλέν τὰ ἀλλότρια, καὶ μάλιστα
ἐὰν τύχωσιν υἱός εὐνοίας τινὸς ἢ μίσους ἐλκόμενοι,
ὑφ' ὧν καὶ φιλεῖ κλέπτεσθαι ὡς τὰ πολλὰ ἡ ἀλήθεια.
Ἐγὼ δὲ τάληθές (55) εἰς μέσον θῆσσα, μηδὲν αἰσχυν-
θεὶς, καὶ διαιτήσω δικαίων ἀμφοτέροις τοῖς μέρεσιν,
ὅσοι τε κατηγοροῦσιν ἡμῶν, καὶ δοσοὶ ὑπεραπολογοῦν-
ται προθύμως· τὸ μέν τι κατηγορήσας ἐμαυτοῦ, τὸ

suscipiunt : *eam videlicet rationem tenens, ut defendam.*

(E1) 7

(51) Σταύρως. Billius in prima edit. c quietis
verterat. Gabr. reddit, « seeessionis. » Constantius
Sebastianus Olivetanus interpretatur, dissensio-
nis. » Comib. « repentitiae. » non absurde forsitan
« inobedientiae. » Sed nihil horum satis. Observat
Tillemontius adversariorum sensum et verba, in eo et
scelus esse, cuius culpam in se transfert Theologus.
Vertendum igitur, « seditionis, » et addendum, « ut
aiunt. » Lucem his afferit non modicam Philæ epi-
gramma in margine operum Gregorii, Lambecio et
Tollio testimoniis.

Τὸν διτικὸν θόρυβον οὐ στέργων, πάτερ,
Εἰς Πόντον ἐκπλεῖς· ἀλλ' ὑποτιρέψεις πάλιν,
Ἐκεῖθεν ἡμῖν ὅλον οὐ φαῦλον φέρων.

*Urbis tumulum non ferens, o pater,
In Pontum navigas; at remeas rursus,
Hinc nobis opes non contennendas advehens.*

His patet « tumultum » ex seditione ortum.

(52) *Ymir*. Coisl. 2 et alii edd. *þmir*, men-
slose.

(53) Ἀγιεις αὐτας. Gregorio usitata eloquio; sic in eadem oratione: Οὐκ ἀφήσετ τοῦ τῆς ἀπελθειας ἐγχήματος. « Inobedientia culpa minime liberabit. »

(54) *Προσαποδεχόμενος.* « Alii vero benigne etiam excipientes, defensionem etiam suscipientes. »

(55) Ἐγώ δὲ τὰληθές. Sic Reg. r, sed Jes. et Pass. ἐγώ δὲ τὸ ἀληθές.

B'. Καὶ ἴνα γε καθ' ὅδον δὲ λόγος ἡμῖν πρετή, περὶ Α τῆς δειλίας προτέρας οὖσης καὶ διαιλέξομαι· οὐδὲ γάρ ἀνέχομαι πλήγτεσθαι τινας ἐν ἐμοὶ τῶν πάντα τηρούντων ἐπιμελῶς τὰ ἡμέτερα, εἴ τε καὶ ὡς ἔτερως ἔχοντα· ἐπειδὴ τι τὸ καθ' ἡμᾶς εἶναι Χριστιανοῖς εὐδόκησεν (56) δὲ Θεός, καὶ τοὺς ἥδη πεπληγότας, εἰπερ τινὲς εἰσὶ, διὰ τῆς ἀπολογίας ἴσσομαι· καλὸν γάρ μήτε ἀμαρτάνοντα, μήτε ὑπονοούμενον, ἔως ἂν οἴδω τις, καὶ δὲ λόγος αἱρῆ (57), τιθένται πρόσκομμα τοῖς ποιλοῖς τῇ σκανδαλον· εἰπερ καὶ τοῦτο; Ἑγα τῶν μικρῶν σκανδαλίσασι θεμεν δπως ἀπαρατήτος καὶ βαρυτάτη παρὰ τοῦ ἀκευδοῦς τῇ τιμωρίᾳ.

G'. Ἔγω γάρ ἔπαθον τοῦτο, ὡς ἀνδρες, οὗτε ὡς Β ἀπαλένετος καὶ ἀσύνετος (58), ἀλλὰ μᾶλλον, ἴνα καὶ μικρόν τι καυχήσωμαι (59), οὗτε ὡς ὑπερόπτης τῶν θείων νόμων καὶ διατάξεων. "Οτι καθάπερ ἐν σώματι τὸ μὲν τι (60) δρυχὸν ἔστι καὶ οἷον προκαθεζόμενον, τὸ δὲ ἀρχόμενον καὶ ἀγόμενον οὗτω κάν τοις Ἐκκλησίαις διέταξεν δὲ θεός Ιστήτος νόμῳ τῆς ἐκκύσης τὸ κατ' ἄξιαν (61), τῇ καὶ προνοίας, τῇ (62) τὰ πάντα συνέδησε (63), τοὺς μὲν ποιμανεοθατε ταὶ καὶ ἀρχεσθαι (64), δοσις τοῦτο λυσιτελέστερον, καὶ λόγῳ καὶ ἔργῳ πρὸς τὸ δέον θυνομένους (65). τοὺς δὲ εἰναι ποιμένας καὶ διδασκάλους, πρὸς τὸν καταρτισμὸν τῆς Ἐκκλησίας, δοσις τῶν πολλῶν εἰσιν ἀνωτέρω κατ' ἀρετὴν καὶ τὴν πρὸς τὸν θεόν οἰκείωσιν (66), λόγῳ ψυχῆς πρὸς σῶμα, τῇ νοῦ πρὸς ψυχὴν ἐπέχοντας (67). ἵνα διμφότερα συντεθέντα ἀλλήλοις καὶ συγκραβέντα, τὸ τε ὑστεροῦν καὶ τὸ πλεονάζον, ὕστερον ἐν μέλεσι, καὶ τῇ ἀρμονίᾳ τοῦ πνεύματος συμβιβασθέντα καὶ συνδεθέντα ἐν ἀρτιοῖς ἀποδειχθῇ (68) σῶμα, καὶ αὐτοῦ Χριστοῦ τῆς κεφαλῆς ἡμῶν δυτικῶν δξιον.

A'. Οὗτε οὖν τοῖς δόλοις ἀναρχίαν καὶ ἀταξίαν λυσιτελεστέραν οἴδα τάξεως καὶ ἀρχῆς, οὗτε ἀνθρώποις· ἀλλὰ τούτοις καὶ πάντων οὐχ ἡκιστα (69), δοψι καὶ

¹⁶ Mattb. xviii, 6. ¹⁷ I Cor. xi, 12. ¹⁸ Ephes. iv, 11. ¹⁹ ibid. 16. ²⁰ I Cor. xi, 20. ²¹ Ephes. iv, 13.

(56) Εὐδίκησεν. Comb. τὸν δόκησεν.

(57) Αἱρῆ. Codices nonnulli αἱρῆ, sed meliores ut addidimus: « ac ratio sinit. » Sic Billius in prima edit.

(58) Καὶ ἀσύνετος. Desunt in Jes. et in sex Colb., sed in aliis pluribus optimae note, tum Regius tum Colb. leguntur; et, quod est maximus momentum, in Basilio. Πρὸς τὸ [οὗτε ὡς ἀπαλένετος καὶ ἀσύνετος] ἐξει δικολούθως εἰπεῖν, ἀλλὰ μᾶλλον, ὡς πεπαιδευμένος καὶ συνετός. « Post illud, » non ut imperito et insipient « consequens erat ut diceret, imo ut admodum perito ac sapiens. » Quapropter sic vertendum, ut Gregorii reticentia intelligatur; « imo vero, ut et ego modicum quid glorier, contra magis; » ἀλλὰ μᾶλλον, quod Billius præterinquit.

(59) Καυχήσωμαι. Jes., Pass. in ed. Kauχήσωμαι.

(60) Τὸ μέρ τι. « Aliud quoddam. » Rusin., Bill., Gabr. « aliud membrum » interpretantur, non recte. Siquidem Gregorius his verbis, τὸ μέρ τι, « aliud quoddam principatum tenet, » animam intelligit, ut ex sequentibus manifestum est: « vulgo sublimiores sunt, rationem animalē ad corpus, aut mentis ad ani-

12 II. Atque ut recta via oratio nostra progradientur, de timideitate, quæ prior exstitit, priore quoque loco disseram. Neque enim ferre possum nonnullos ex iis, qui res nostras, tam recte, quam secus se habentes, sedulo explorant, in me offendit, quandoquidem nobis benigna Dei voluntate aliquid apud Christianos esse contigit; et iis, qui jam vulnus acceperunt, si qui sunt, facti mei defensione medebor. Pulchrum est enim, nec peccando, nec suspicionem subeundo, quandiu fieri potest, ac ratio sinit, offendiculum aut scandalum multis ponere: quippe cum iis etiam, qui unum ex pusillis offendierint ²², quam certa, quamque atrox et acerba, ab eo qui mentiri nescit, pœna constituta sit, non ignoramus.

III. Mihi siquidem, o viri, non ut imperito et insipienti, imo ut nonnihil glorie, contra magis, nec ut divinarnm legum et constitutionum contemporari hoc accedit. Nam quenadmodum in corpore aliud principatum tenet, ac velut præsident, aliud subest et regitur ²³: ad eumdem quoque modum Deus, vel æquitatis lege, quæ meritum cuiusque perpendit, vel etiam providentia, per quam omnia inter se velut devinxit, hoc in Ecclesiis constituit (26), ut alii pascantur et pareant (quibus videlicet id utilius est), ac tum sermone, tum opere, ad officium dirigantur: alii autem ad Ecclesiæ perfectionem pastores ac magistri sint ²⁴, nimirum qui virtute, conjunctioneque et familiaritate apud Deum, vulgo sublimiores sunt, rationem animalē ad corpus, aut mentis ad animam obtinentes; ut hæc duo, hoc est et id, quod deficit, et id quod redundat, inter se, velut in membris, composita et compacta, spiritusque compage connexa et colligata ²⁵, unum corpus ²⁶, omni ex parte perfectum, atque ipso Christo, qui caput nostrum est ²⁷, omnino dignum existant.

IV. Quamobrem nec aliis solutam atque effrenatam licentiam et confusionem ordine ac principatu conducibiliorem esse censeo, nec ipsis hominibus,

11. ²⁸ ibid. 16. ²⁹ I Cor. xi, 20. ³⁰ Ephes. iv, 13.

mam obtinentes, » etc.

(61) Τῆς ἐκκύσης τὸ κατ' ἀξιαν, « ημε τοις οὐνισ- cujusque dignitatis rationem habet. »

(62) Ἡ. Comb. ἡ. Bas. τις.

(63) Συνέδησε. Jes. et Pass. συνέδησεν.

(64) Ἀρχεσθαι. Reg. 1, ἀγεσθαι.

(65) θυνομένους. Colb. m, in margine εὐθυνου- μένους.

(66) οἰκείωσιν. Combef. οἰκείστητα, et veritatis necessitudine. »

(67) Ἐπέχοντας. Sic Pass. et quinque Colbert., aliis ἐπέχοντες. Prave in editis ἐπεχόντας.

(68) ἀποδειχθῇ. Reg. r, ἀποδειχθῆναι.

(69) οὐχ ἡκιστα. Id est, interprete Basilio, μάλιστα δὲ ἐν ἀνθρώποις, « imo, quam maxime hominibus. » Τούτο γάρ τὸ οὐχ ἡκιστα βούλεται. « Hoc enim sibi vult, non minus. » Videntur hæc a Theologo scripta ad imitationem Platonis, lib. xii De leibibus: Μελετητέον εὐθὺς ἐν τῶν παίδων ἀρχετον ταῖς παντὸς τοῦ βίου ἀπάντων, τῶν ἀνθρώπων τε καὶ τῶν ὑπ' ἀνθρώπους θηρίων. Curandum est statim a pueris, ut et impereat aliis, et aliorum in-

in eo etiam **13** bis tanto minus id conductit, quod gravioribus in rebus periclitantur: quibus magnum illud atque amplum est, si minus id, quod rationis primum est, servent, hoc est ut nihil peccent; at certe id, quod posterius est, cum peccant, emendari atque in viam reduci. Quod quoq[ue]m p[re]clarum ac justum esse visum est, par meo quidem iudicio malum est, ac per se inordinatum, et omnes p[re]esse atque imperare velle, et neminem id suscipere. Nam profecto, si omnes hoc, sive ministerium dicere oportet, sive imperium defugiant, maxima ex parte claudicabit, nec jam pulchritudinem suam retinebit pulchrum illud Ecclesiæ complementum. Ubinam porro, et a quibusnam Deus mysticis illis ac sursum ferentibus sacris coleretur, quibus nec majus quidquam, nec p[re]stantius apud nos est, si nec rex, nec p[re]fectus esset, nec sacerdotium, nec sacrificium, nec alia omnia, quibus olim inobedientes homines et contumaces ingentia multati sunt?

V. Nec velo alienum ac p[re]postorum est, nultos ex iis, qui divinarum rerum studio dediti sunt, e subditorum classe atque ordine ad imperium evehiri, nec ab usitatis philosophiae legibus remotum, ac cum probro et dedecore conjunctum: quemadmodum nec probo nautæ proretam esse, nec proretæ, qui ventos recte et cum laude observarit, clavum regendum suscipere, aut, si lubet, forti ac strenuo militi cohorti p[re]esse, et ei, qui cohorti recte præfuerit, exercitum ducere, totiusque belli principatum suscipere. Sed neque id, quod homines quidam plane improbi et absurdii, quique aliorum res propriis affectibus perpendunt, existimare fortasse queant, hujusc honoris gradus ob altioris cupidi-

perata faciant. Eliminanda est anarchia ex omni vita omnium, tum hominum, tum pecudum quæ hominum imperio subjacent.

(70) *Oīc μέτρα, καὶ εἰ τὸ πρῶτον, etc.* « Nam etsi minus, quod primum est rationis, servaverint, ut nihil omnino peccent; at iis tamen præterea magnum, quod ab illo proximum est, ut a peccatis revocentur. » Obscuru huic loco parum affert lucis Billiana interpretatio. Particula ei hic redundant, teste Elia.

(71) *Ἐμοι. Deest in Reg. r, Jes. et quinque Colb.*

(72) *Δέχεσθαι.* Billius ita scripserat ad oram Bas. ed., sed ἀρχεσθαι integrum in textu reliquerat: δέχεσθαι optimum est, n[on] ait Combelsius; in tribus Vaticanis codicibus alisque paucioribus legitur, sed et in Basilio plenius: Καὶ μηδένα δέχεσθαι τὴν ἀρχήν. Verum, ut hoc fateamur, certe plerique manus exarati codices, Vaticanani, si tres excipias, Regii sere omnes, Pass., Coisl. 2, Or. 1, etc., habent ἀρχεσθαι: quæ vox si tollatur, perit in verbis lusus Gregorio familiaris. Præterea quid prohibet quominus active sumatur, ut apud Homerum *Iliad.* β, v. 345: « Ἀρχευ Ἀργεστοι, et impera Argivis. » Sic evanescit quidquid a Gabriele objicitur.

(73) *Πλήρωμα.* « Complementum, » vox illa diu-
rior videtur Combelsio, qui vertit, « cœtus. » Mallem, « plenitude. »

(74) *Ποῦ δ' ἄρ εἴτε.* Depravatum hunc fuisse locum queritur novus interpres Gallicus hujus orationis, et male intellectum ab iis, qui Gregorium sive in Latinum, sive in Gallicum sermonem vertere studierunt. Vetus interpres Gallicus Graeca male intellecta male reddidit: Latinus vero non satis perspicue est

A περὶ μειζόνων αὐτοῖς δὲ κίνδυνος· οἵς μέγα, καὶ εἰ τὸ πρῶτον (70) τοῦ λόγου μὴ σώζοιεν, τὸ μηδὲν ἀμαρτάνειν, ἀλλὰ τὸ γε δεύτερον ἔκεινον, τὸ ἀμαρτάνοντας ἐπανάγεσθαι. Ἐπειδὴ τοῦτο καλὸν ἐφάνη καὶ δίκαιον, οἷον ἐμὸν (71) κακὸν καὶ δομοῖς ἀτακτον, πάντας τε ἀρχεῖν ἐθέλειν, καὶ μηδένα δέχεσθαι (72). ὡς, εἰ γε πάντες φύγοιεν ταῦτη τὴν εἴτε λειτουργίαν χρή λέγειν, εἴτε ἡγεμονίαν, χωλεύοις ἀν τῷ μεγίστῳ μέρει, καὶ οὐδὲ ἀν καλὸν ἔτι μένοι τὸ καλὸν τῆς Ἐκκλησίας πλήρωμα (73). Ποῦ δὲ ἔτι (74) καὶ παρ τίνον θρησκεύοντο ἡμῖν ὁ Θεός τὰ μυστικὰ καὶ ἀνω φέροντα, δὴ μέγιστόν ἐστι τῶν ἡμετέρων καὶ τεμιώτατον, οὐκ δύτος βασιλέως, οὐδὲ δύτος ἄρχοντος, οὐδὲ ἴερατεῖας, οὐδὲ θυσίας, οὐδὲ ὅσα ὡς μέγιστα ἐπὶ μεγάλοις τοῖς πταίσμασιν, οἱ πάλαι (75) B ἀπειθεῖς κατεχριθησαν:

E'. 'Αλλ' οὐδὲ ἔνον τι καὶ ἀπὸ τρόπου τοῖς πολλοῖς τὰ θεῖα φιλοσοφοῦσιν (76) ἐπὶ τὸ ἀρχεῖν ἀναβαίνειν ἀπὸ τοῦ ἀρχεσθαι, οὐδὲ ἔξω τῶν νενομισμένων τῆς φιλοσοφίας (77) ὥρων, καὶ φέρον εἰς δύνειδος· ὥσπερ οὐδὲ ναύτῃ τῶν εὐδοκίμων τὸ πρωρατεῦσαι, καὶ πρωρεῖ καλῶς τοὺς ἀνέμους τηρήσαντι τὸ πιστευθῆναι τοὺς οἰκακας· εἰ δὲ βούλει, στρατιώτῃ γενναίῳ τὸ ταξιαρχῆσαι, καὶ ταξιάρχῃ καλῷ τὸ στρατηγῆσαι τε καὶ πολέμῳ παντὸς ἡγεμονίᾳν ἐγχειρισθῆναι. Οὐ μήν οὐδ', διπερ ἐν ὑπολάβοι τις ίσως τῶν πάντα ἀτέπων καὶ μοχθηρῶν, οἱ κρίνουσι τὰ τῶν ἀλλων τοῖς οἰκείοις πάθεσιν, ἥτινον τοῦ βαθμοῦ τὴν τάξιν ἐπιθυμιὰ τῆς μείζονος (78). οὐχ οὕτως ἔγω η τοῦ θεοῦ μεγέθους, η τῆς ἀνθρωπίνης ταπεινώσεως ἀπειρος,

C interpretatus. Is autem est Gregorii sensus: *Si desinet ministri, sacra atque augusta mysteria, quibus nihil in Christiana religione p[re]stantius, interibunt. Sicque coniungit ut, cum simus absque rege, absque sacerdotio, itidem involvamus malis, quibus olim contumices Iudei ob ingentia sceleri multati sunt, juxta Osee prophetiam iii, 4: « Sine rege, sine principe, sine sacerdotio, sine sacrificio. »*

(75) *Οἱ πάλαι.* Ita Regii; in edit. oī, male.

(76) *Πολλοῖς τὰ θεῖα φιλοσοφοῦσιν.* Sav. τῶν τὰ θεῖα φιλοσοφόντων.

(77) *Φιλοσοφίας.* Nec a constitutis philosophiae finibus. Externam profanamque philosophiam intelligent Elias et Basilios. Annon potius eam significat Gregorius, de qua inox loquitur adversus monachorum amullos, qui forsitan iam tum Christianam philosophiam, seu professionem monasticam sacerdotio repugnare causarentur?

(78) *Ἐπιθυμίᾳ τοῦ μείζονος.* Nempe βαθμοῦ. Ita natura comparati sunt homines, ut credere nequeant quemquam honores ac dignitates vere et humilitatis causa rejicere, sed statim suspicentur cum simulate id facere. Itaque cum Gregorius creatus fuisset presbyter, atque in Pontum fugisset, nonnulli id eum pinguiorius dignitatis cupiditate fecisse suspicuntur. Quam suspicioneν vir sanctus a se removet. In eamdem aliquot post annos suspicionem venit Augustinus. Possid., cap. 4. Nam cum eum Valerius presbyterum creasset, ilque ipse pernocte ferret, atque etiam ubertim ferret, nonnulli lacrymas eis ex inanis gloria cupiditate promanare suspicantur, et tanquam eum consolabuntur ac dicebant, quia locus presbyterii, licet ipse majori dignus esset, apopinquaret tameū episcopatu, eum contra longe

ώς μὴ μέγα νομίζειν πάσῃ γενητῇ φύσει, καὶ δπωσ- οῦν (79) πλησιάζειν Θεῷ τῷ μόνῳ φανοτάτῳ καὶ λαμ- προτάτῳ, καὶ ὑπερέχοντι πάσῃς ὑλικῆς τε (80) καὶ ἀνθρου φύσεως καθαρότητι. πονος εστιν, πανταμική οὐνεμ, τυποι materia constantem, τυποι a materia secretam, puritate superat, vel quoquo modo approquinare.

Γ'. Τί οὖν ἔστιν δὲ πέπονθα; καὶ τίς δὲ λόγος τῆς ἐμῆς ἀπειθείας; Οὐδὲ γάρ ἔδοξα τοῖς πολλοῖς ἐν ἐμαυτῷ τότε μένειν, οὐδὲ εἶναι ὕσπερ (81) ἐγινωσκόμην, ἀλλὰ ἔτερος ἐξ ἔτέρου τις γεγονέναι, καὶ πλέον ἦ καλῶς εἶχεν ἀντιτείνειν καὶ αὐθαδίζεσθαι (82). Τούτου δὴ τὰς αἰτίας ἀκούοιτε ἀν δη πάλαι ποθοῦντες. Μάλιστα μὲν τῷ ἀδοκήτῳ πληγεῖς, ὕσπερ οἱ τοῖς αἰφνιδίοις τῶν φύσων καταπλαγέντες, οὐ κατέτρον τοὺς λογισμούς· καὶ διὰ τοῦτο ἐλύσα τὴν αἰδῶν (83), πάντα τὸν χρόνον ταύτη συνειθμένος. Ἐπειτά μέ τις ὑπεισῆιε Ἐρως (84) τοῦ καλοῦ τῆς ἡσυχίας καὶ τῆς ἀναγκωρήσεως· ἣς ἐραστῆς γενόμενος ἐξ ἀρχῆς, οὐκ οὐδὲ εἴ τις ἀλλος τῶν περὶ λόγους (85) ἐσπουδακότων (86), καὶ ἦν ἐν τοῖς μεγίστοις καὶ χαλεπωτάτοις κινδύνοις καθυποσχόμενος τῷ Θεῷ, καὶ τι (87) καὶ προσταχάμενος ταύτης, ὅσον ἐν προθύραις γενέσθαι, καὶ πλειόνα μοι τὸν πόθον ἐξαρθῆναι διὰ τῆς περίας, οὐκ ἡγεμονα τυραννούμενος καὶ εἰς μέσους τοὺς θερόβους ὥθουμενος, καὶ οἷον ἀπὸ τεροῦ τίνος ἀσύλου τοῦ βίου τούτου πρὸς βλαντάποστά- μενος.

Ζ'. Οὐδὲν γάρ ἔδόκει μοι τοιοῦτον οἶον μύσαντα τὰς αἰσθήσεις, ἔξω σαρκὸς καὶ κόσμου γενόμενον (88), εἰς ἔκυπτον συστραφέντα, μηδὲν τῶν ἀνθρωπίνων προσ- απόβομενον, διὰ μὴ πᾶσα ἀνάγκη, ἔκυπτον προσλαλοῦντα καὶ τῷ Θεῷ. ζῆν ὑπὲρ τὰ δρώμενα καὶ τὰς θείας ἐμφάσεις ἀεὶ καθαρὰς ἐν ἔαυτῷ φέρειν ἀμιγεῖς τῶν κάτω χαρακτήρων καὶ πλανωμένων, δντως ἐσοπτρὸν ἀκηλίδωτον Θεοῦ καὶ τῶν θεῶν καὶ δύν (89) καὶ ἀεὶ

¹¹ I Cor. xiv, 28.

alia de causa fieret. Hinc Augustinus, ep. al. 148, nunc 21. « Multis sermonibus, qui ad vulnus meum non pertinerent, dolorem meum bono animo consolati sunt. » Oneris videlicet magnitudinem vir optimus ac summa humilitate prædilatus extimescebat; at illi ut ambitionis morbo laboranti medicinam adhibebant.

(79) Οπωσοῦν. Scripti codices vulgo δηπως οῦν divisim.

(80) Υλικῆς τε. Ita Reg. cum quinque Colb.

(81) Μσπερ. Coisl. 1, δπερ. Sic Colb. 5. Jes. δσ- περ.

(82) Ανθροιάζεσθαι. Coisl. 1 et 2, Colb. 3.

(83) Αἰδὼ. Codices nonnulli sic acuumunt, αἰδὼ.

(84) Ἐρως. Sic legendum ex aliis Gregorii verbis forsitan quis inferat. Mox namque, quasi repetita voce quia usus fuerat, numero proxime sequenti ait: Εἴ τις ὄμδων τούτων τῷ Ἐρωτι. Verumtamen omnes manu exarati codices, si paucissimos excipias, pro Ἐρως habent, Ελεος. Ipse Billius agnoscit, qui in margine e.l. Basili. scripsit: Ελεος in antiquis; et infra Ελεος τοῦ καλοῦ καὶ τῆς ἡσυχίας. Si roges quo sensu Gregorius dixerit Ελεος: en scilicet, quem. Basilius exponit: Τίνος Ελεος; Εμπαντοῦ, φηστ, οὐκον καλοῦ, τῆς ἡσυχίας ἀναγκεῖν ἐμέλλον. Il est: « Cuiusnam misericordia? Mei ipsius, inquit, quanto bono, quiete, caritatus esse attendens. » Sic Basilius, qui non

A latem 14 me puduit. Non enim ita vel divinæ sublimitatis, vel humanæ pusillitatis ignarus sum, quin magnum esse existimem omnī procreare naturā, ad Deum, qui solus clarissimus et splendidissimus est, naturamque omnem, tum materia constantem, tum a materia secretam, puritate superat, vel quoquo modo appropinquare.

VI. Quid igitur illud est, quod mihi accidit? quæque inobedientiae meæ causa fuit? Per multis enim tunc a me quoque ipso descivisse visus sum, nec id, quod existimabar, esse, verum ex alio in alium quempiam migrasse, ac plus æquo reluctari, nimisque pertinacem me præbere. Hujus itaque rei causas, Jainpridem avide expeditas, accipite. Maxime quidem inopinato rei eventu percussum, quem-

B admodum qui ad repentinōs sonitus metu perceluntur, rationem tenere non potui: ac propterea pudorem, cui per omne vitæ tempus assueveram, solvi ac propuli. Deinde animum subibat amor quidam illius boni, quod in quiete ac solitudine inest: quam cum jam inde ab initio adamasset, sicut vix quispiam alius eorum, qui litteris operam dederunt, eamque in maximis gravissimisque periculis Deo vovissem, immo jam eam quoque nonnullū attigissem, hactenus scilicet, ut velut in limine essem, atque ex ipso gusto majore desiderio exarxissem, non tuli me velut tyrannide quadam premi, atque in medios tumultus impelli, ab hacque vita, perinde atque ab asylo quodam per vim avelli.

C VII. Nihil enim mihi tam optandum cuiquam esse videbatur, quam ut occlusis sensibus, atque extra carnem mundumque positus, et in seipsum collectus, nec, nisi quantum necessitas exigit, quidquam humanarum rerum attingens, atque secum ipse, et cum Deo colloquens ²¹, superiorē iis rebus, quæ in aspectum cadunt, vitam agat, divinasque species puras semper, nec terrenis ullis et errantibus formis

secus ac Rūstus, τὴν ἀναγκώστιν, « a bono quietis, » seu a monastica vita recessum, impedimentum videtur interpretari. Eamdem vocis Ελεος interpretationem suppeditat Gregorius Nyssenus episcopus oral. 5 *De beatit.* : « Ελεός ἔστιν ἐπίτετας τῆς ἀπτητικῆς διαθέσεως τῷ κατὰ τὴν λύπην πάθει συμπεμψμένη. » Misericordia est intentio et vehementia affectionis diligendi, cum affectu tristitia com- mista. » Talis profecto erat tum affectus Theologi erga solitudinem, a qua abstrahit se per vim atque avelui miserabiliter dolebat. Porro « misericordiam in se ipsum quisque » facere potest, ut Augustini, lib. x *De civ.*, cap. 6, verbis utar, quod sanctus doctor his Scripturæ verbis confirmat: « Miserere animæ tuæ placens Deo (*Ecccl. xxx., 24.*) »

D (85) Τοὺς Λέρους. Litteras intellige sacerulares, et eloquentiam, ut in orat. vii, al. x, num. 16 et 20; item orat. xlvi, al. xx.

(86) Εσπουδακότων. Deest in septem Regg. et quinque Colb., item in orat. 4.

(87) Καὶ τι. Ita Reg. r, Jes. et Pass: ed. xai τοι.

(88) Post γενόμενον, habent editi καὶ, quam voca- lam televimus auctoritate sex codd. Regg.

(89) Καλύτ. Ita omnes Regi, Or. 4, Jes., Colb. se- ptem. Billius in ora Herv. scripsit δύτα, quod secuti sunt Parisienses editores.

admistas, in seipso circumferat, Deique ac rerum divinarum **15** purum omnino speculum sit, in diesque efficiatur, ac lucem per lucem excipiat, clariorem per obscuriorum: jamque futuri ævi bonum spe percipiat, et cum angelis versetur, ac licet adhuc in terris sit, terram deserat, atque a spiritu sursum collocetur. Si quis vestrum hoc amore correptus tenetur, quid dicam, intelligit, atque affectui ei, in quem tum incidi, facile ignoscet. Nam apud plerosque ne fidem quidem fortasse, hæc dicens, nanciscar, qui risui etiam et ludibrio rem eam habere videntur, male utique ac perniciose affecti; sive propriæ eorum amentia tribendum sit, sive iis ascribendum, qui eo vitæ genere, quod proflentur, indigni sunt: qui rei honestæ ac præclaræ malum nomen imposuerunt, pñlñdosephiañ nimirum cenodoxiam, hoc est inanem gloriam, opitulatrice assumpta inuidia, vulgique improbitate, semper in pejus procliviore, ut de duobus peccatis in alterutrum omnino incident, ut vel malum perent, vel bono fidem abrogent.

VIII. Ad hæc, totum enim animi arcum apud nos efforam, mihi res accidit, rustico, aut ingenuo viro digna haud scio, sed accidit tamen. Aliorum me puduit, qui cum plerisque nihil meliores sint, atque utinam non etiam multo peiores, illotis, ut dici solet, manibus, profanisque animis in sanctissima mysteria sese inferunt, ac priusquam digni sunt, qui ad res sacras accedant, sacrarium ipsum ambiunt, et circum sacrosanctam mensam sese invicem premunt ac protrudunt, tanquam non virtutis exemplum, sed virtus parandi occasionem et subsidium hunc ordinem esse judicantes, ac non munus referendis rationibus obnoxium, sed imperium ab omni censura immune. Qui etiam eos quibus presenti, numero jam sere superant; ob pietatem utique miseri, ob splendorem infelices. Ilaque **16**

(90) *Taiç ἀπίστοι. Deest in sex Colb. et sept. Reg., Or. 1.*

(91) *Kataklipόnta. Non pauci habent xataleipontia.*

(92) *Et τις ὑμῶν. Si qui vestrum, etc., ita Ang., trac. xxvi in Joan., c. 6, n. 4: Da amantem... et sentit quod dico, etc.*

(93) *Prárgma doxæ. Sic Reg., Colb., Or. 1, Jes.; ed. vero prægma élvat doxæ.*

(94) *Elte ὑπὸ τῆς ἴδιας. Elias, sive per se, ob stoliditatem suam et dementiam, sive ab aliis depravati et decepti. Malorum enim magistrorum makre sunt d. scipline.*

(95) *Prárgmati καλῷ. Elias, honestæ rei, hoc est, monasticæ vitæ accessus a mundo.*

(96) *Ir' ἔρ τι πάρτως αὐτοῖς ἀμαρτάγ-ται. Billius: quo sit, etc. Gabr. ita ut, etc. Melius Elias: hoc porro eo faciunt, qui ejusmodi professione indigni sunt, ut ex his duobus peccatis alterutrum omnino admittant. Jam si roges qui sint quos peccare assent Gregorius: vel ipsa multitudo improba; vel invidi et irrisores, quod præ se ferre videtur textus; vel indigni professione sua monachi, ut Eliæ placet; deinde ipsi sæculares cum Tillemontio possunt intelligi. Quid vero peccant? Nimirum vulgus et invidi irrisores a vita monastica deterrent, et sese aliosque mundo adducunt, aut secessionis bono fidem detrahunt. Deinde pravi monachi, si illos intelligas, hoc multi perpetrant, ut impune sibi licere putent mundo ac rebus humanis adhærent, etc. Haud absimilis loquendi modus occurrit*

γινόμενον, φωτὶ προσλαμβάνοντα φῶς, καὶ ἀμαυρότερψ τραγύτερον, ἥδη τὸ τοῦ μέλλοντος αἰώνος ἀγαθὸν ταῖς ἐλπίσι (90) καρπούμενον, καὶ συμπεριπολεῖν ἄγγελοις. Εἴ τοι γῆς δυτὰ καταλιπόντα (91) τὴν γῆν, καὶ ὑπὸ τοῦ πνεύματος δινω τιθέμενον. Εἰ τις ὑμῶν (92) τούτῳ τῷ ἔρωτι κάτοχος, οἶδεν δὲ λέγω, καὶ τῷ τότε πάθει συγγνώσεται: τοὺς γὰρ πολλοὺς οὐδὲ δι πεῖσαι μέντος ἰσως, δοσις καὶ ἐν γέλωτι περιπτερίκασιν δοκεῖ (93), κακῶς διατεθεῖσιν εἴτε ὑπὸ τῆς ἴδιας (94) αὐτῶν ἀνοίας, εἴτε ὑπὸ τῶν ἀναξίων τοῦ ἐπαγγέλματος: οἱ πράγματι καλῷ (95) κακὸν περιπτερίκασιν δοκεῖ, τῇ φιλοσοφίᾳ τὴν κενοδοξίαν, συνεργὸν λαδόντες τὸν φθόνον καὶ τὴν τῶν πολλῶν κακίαν πρὸς τὸ χεῖρον οὖσαν ἐποιητέραν. Ιν' ἐν γέ τι πάντως αὐτοῖς ἀμαρτάνηται (96), ή τὸ κακὸν ἐνεργούμενον, ή τὸ κακὸν ἀπιστούμενον.

B γούμενον, ή τὸ κακὸν ἀπιστούμενον.

H'. Πρὸς δὲ τούτοις πρᾶγμα ἐπαθον, ἐκλαλήσω γὰρ πρὸς ὑμᾶς πᾶν τὸ ἀπόρρητον, οὐδὲ οὐδὲ εἴτε (97) ἀγροικον εἴτε ἐλεύθερον, ἐπαθον δὲ αὖν ἡ σχύλην ὑπὲρ τῶν ἀλλῶν, δοσι, μηδὲν τῶν πολλῶν δυτες βελτίους, μέχι μὲν οὖν (98), εἰ καὶ μὴ πολλῷ χείρους, ἀνίπτοις χερσὶν, δὴ λέγεται, καὶ ἀμυντοῖς φυχαῖς τοῖς ἀγιωτάτοις ἐαυτοὺς ἐπεισάγουσι· καὶ πρὶν διεισθαί (99) προσένειν τοῖς Ἱεροῖς, μεταποιοῦνται τοῦ βηματος (1), θλίβονται τε καὶ ὀθοῦνται περὶ τὴν ἀγίαν τράπεζαν, ὥσπερ οὐκ ἀρετῆς τύπον, ἀλλ' ἀφορμὴν βίου τὴν τάξιν ταύτην εἶναι νομίζοντες, οὐδὲ λειτουργίαν ὑπεύθυνον, ἀλλ' ἀρχὴν ἀνεξέταστον. Καὶ εἰσὶ σχέδιον τι πλείους κατ' ἀριθμὸν ή δόπσων ἀρχουσι· δειλιαι τῆς εὐσεβείας, καὶ ἀθλοις τῆς λαμπρότητος (2): ὅστε ἔμοιγε δοκοῦσι, προϊδύοντος τοῦ χρόνου καὶ τοῦ κακοῦ, μηδὲ ἔχειν λοιπὸν ὄν-

in *Admonitione Agapeti ad Justinianum imperatorem*, num. 12: "Ινα διανήθατερον αὐτοῖς ἀμαρτάνηται, ή τὸ κακὸν ἐπιταινούμενον, ή τὸ κακὸν ὑδρεύεται. Quod interpres sic reddit: « Ut de diobus alterum ab ipsis committatur, vel pravorum laus, vel contumeliosus bonorum contemptus. »

(97) *Old.* Reg. et Jes.: in ed. oīda.

(98) *Mέτρα μὲν οὐν. Imo satis superque fuerit.*

(99) *Γερέσθαι. Deest in sex Reg. et quinque Colb.*

(1) *Μεταποιοῦνται τοῦ βηματος. Sacrarium ambiunt. P̄cclare Combellisius ait hæc verba scribit: « De presbyteris accipit (Gregorius), quos iam plures dicit quānū sint subditi. Nec bene in Billio ubique margini ascriptum de episcopis, ac si unos hic tangat Gregorius, non ipsos simplices sacerdotes, quorum ipsorum ἀρχὴ et προεδρία tum maxime cum non ordinabantur sine titulo, ac, quam regenter, plebe. »*

(2) *Δειλαιοι τῆς εὐσεβείας, καὶ ἀθλοι τῆς λαμπρότητος. Locus is a nullus nobis videtur, ne quidem a novissimo interprete Gallico, intellectus aut explicatus. Non male primis curis Billius vertisse, si nota mente suam aperuisset, videri possit: « Pictate miseris, dignitatis splendore infelices. » Sed minus recte, posterioribus curis reddidit, « ob pietatem miseris. » Latine certe non hebraizat Billius, ut pictatis defectum, qui hujus loci sensus est, his verbis exprimat; quonodo in psal. cixii, n. 24: « Caro mea immutata est propter oleum, id est, « propter inopiam olei. » D. de Barcos*

έρχουσι, πάντων διδασκόντων ἀντὶ τοῦ διδαχούς εἰ-
ναι θεοῦ, ὡς φησιν ἡ ἐπαγγελία (3), καὶ πάντων
προφήτησθν, ὧστε εἶναι καὶ Σαοὺλ ἐπροφήτας,
κατὰ τὴν παλαιὰν ἱστορίαν καὶ παροιμίαν. Οὐδὲν γέρ-
οντα πολὺ κατ' οὐδένα καίρον οὐτ' ἔστιν, οὐτ' ἐγέ-
νετο, ἀλλοτε δὲ πάντων ἀκμασάντων τε καὶ ληξάντων, ὡς
νῦν Χριστιανοῖς τὰ τοιαῦτα καὶ δνεῖδη καὶ ἀμαρτή-
ματα. Ὡν εἰ καὶ στῆσαι τὴν φορὰν κρείτσον ἢ καθ'
ἡμᾶς, ἀλλὰ τὸ γε μιστὸν καὶ αἰσχύνεσθαι μέρος εὐσε-
βείας οὐ τὸ σμικρότατον.

peccata. Quorum eti impetum comprimere, majus est, quam pro viriū nostrarū facultate; ac certe ollisse, ac pudore affici, pietatis pars est non minima.

Θ. "Ο δὲ τελευταῖον καὶ μεζον τῶν εἰρημένων, εἰμι γέρεπ' αὐτὸν ἡδη τὸν καλοφῶνα (4) τοῦ λόγου, καὶ οὐ φεύσομαι· οὐδὲ γέρθεμις τοῖς περὶ τηλικού-
των (5) ποικιμένοις τὸν λόγον· οὐκ ὅμην έσον εἶναι, οὐδὲ νῦν οἴομαι, ποιμῆνης ἀρχειν ἢ βουκόλου, καὶ ἀνθρώπων ἐπιστατεῖν ψυχᾶς. Ἐκεῖ μὲν γέρεπ' ἔκαρ-
κεῖν, διε παχύτατον καὶ πιότατον (6) ἀποδεῖξαι τὸ
βουκόλιον ἢ τὸ ποιμνιον· καὶ πρὸς τοῦτο ὅτι τε
βουκόλος καὶ δι ποιμῆν τῶν τε χωρίων ἐπισκέψεται
τὰ ἔνδρα (7) καὶ ἐπίνομα, εἰσελάσει τε καὶ
ἔξελάσει ἀπό τε νομῶν καὶ ἐπὶ νομάς, ἀναπαύ-
σει τε καὶ ἀποκινήσει καὶ ἀνακαλέσει, ὀλίγα μὲν
τῇ βακτηρίᾳ (8), τὰ πολλὰ δὲ τῇ σύριγῃ. "Αλλο δὲ
οὐδὲν ἔργον εἶναι τῷ ποιμένι ἢ τῷ βουκόλῳ πλήγ
δον βραχέα προσπολεμῆσαι τοῖς λύκοις, καὶ ποὺ
τι (9) καὶ ἀρβωστοῦν ἐπισκέψασθαι· τὰ πολλὰ δὲ αὐτῷ
μελήσει δρῦς, καὶ σκιά, καὶ δόνακες, καὶ ἐν καλῷ
τῆς πόνας κατακλιθῆναι, καὶ παρὰ ψυχρὸν ὄντωρ, καὶ

A malo hoc una cum tempore progressum ac vires
capiente, ne habituri quidem mihi videntur, quibus
præsint, omnibus videlicet, pro eo ut a Deo, quem
admodum divina promissio ferebat, edoceantur ²³,
docentibus et vaticinantibus ²⁴, adeo ut, juxta veterem
historiam et parœnium, *Saxi* quoque *in*er
prophetas sit ²⁵. Neque enim tanta ullius rei uber-
tas aut nunc est, aut unquam fuit, cum alia alias
vigerint, ac tandem finem acceperint, quam nunc
apud Christianos crebra sunt hujusmodi probra et
peccata.

IX. Postrema causa, et quidem omnibus, quas
B supra commemoravimus, major graviorque hæc
fuit; ad ipsum quippe orationis colophonem jam me
confero, nec mentiar; non enim fas est, eum qui de
lantis mysteriis verba faciat, mentiri. Haudqua-
quam idem esse existimabam, ac ne nunc quidem
existimo, gregi aut armento præesse, et hominum
animas gubernare. Illic enim quam pinguissimas et
obesissimas oves ac boves reddere sufficit: idque
sibi, et pastor, et bubulus, ob oculos ponens, irri-
guia et compascua loca explorabit, gregemque et ad
pascua ducet, et a pascuis educet, fessumque recrea-
bit, et alio movebit, ac revocabit, aliquoties quidem
pedo, ut plurimum autem fistula. Nihil porro aliud
negotii pastor aut armentarius habet, quam ut cum
lupis nonnunquam pugnet, atque interdum etiam
ægram ovem aut bovem visitet. Magna autem tem-
poris parte quercus ipsi, et umbra, et fistula curæ

C ²³ Isa. liv, 13; Joan. vi, 45. ²⁴ I Cor. xiv, 24; Num. xi, 29. ²⁵ I Reg. x, 11; xix, 24.

Sancigiranus abbas : « Miseri ob ipsam pietatis speciem, quam habent, qua se ipsos decipiunt, et ad tantum munus aspirare audent; et infelices ob claritatem et famam talibus pietatis ostentationibus partam, qua aliis tantis innumeribus digni videntur et ad ea assumuntur. » Ut intelligatur hic locus, observandum est id quod antea dixit Gregorius. Itaque ait esse homines, qui cum aliis nihil meliores, immo peiores sint, sacerdotium velut principatum ambiant; deinde dixit ipsos tam multos esse, ut jam numero superent eos, quibus imperant, atque etiam brevi futurum, ut neminem habeant cui præsint. Tum denique Theologus exclaimat: « Miseri pietate, quam aut vulgarem vix, aut forte nullam habent: et « dignitate infelices, » seu imperio, seu splendore, quem jam sere nullum, ac brevi omnino nullum habituri sunt. » Diaconos, inquit Hieronymus, ep. 101, al. 85, « paucitas venerabilis, presbyteros turba contemptibiles facit. » Ilac interpretatione plana sunt omnia; omnia coherenter, superiora cum mediis, media cum et proxime sequentibus.

(3) Οὓς γηστον ἡ ἐπαγγελία. Deest in pluribus Regg., Jes. et Or. 1.

(4) Τὸν καλοφῶνα. « Colophonem, ait Gabrielius, pro extrema cujusque rei parte ponit, nemo est qui uestiat. » Tum refert σχδίον, quod reperit in vetustissimo codice: Κολοφῶνα λέγουσι τὸ ἀκρότατον καὶ τὸ κεφαλαιον ἀπὸ ταῦτης ἱστορίας, etc. (Scho- lium istud non in uno tantum vetustissimo codice, sed in plurib. Regiis et Colb.) « Colophonem vo- cant extremam ac sumnam cujusque rei partem. » Hinc veteres proverbia loco dixerunt καλοφῶνα ἐπιτίθενται, « fastigium imponere. » Sic Demosthenes, ep. 3 ad Dionysium. Alia addi possent exemplia. Verum

hic gravis occurrit difficultas, quomodo Theologo dicere licuerit, se ad « summan extremanque par- tem » orationis pervenisse, cum ne quidem sit pars decima? vix enim initium istud est, medum apex et fastigium. Quapropter malum cum Billio vertere: « Colophona vocant quod velut arx et caput est. » Sin autem vocem λόγου non « sermonem » vel « orationem » interpretaris, sed « rationem », quam reddit lugē sine Gregorius, intellegas, favel τὸ τελευταῖον Gregorii, et Basilii verba. « Ο δὲ τελευταῖον καὶ μεζον αἵτιον δηλονται τῆς ἀπειθείας ἐπ' αὐτὸν, φησι, τὸ καλοφῶν τοῦ λόγου παραγένοντα ἐκ παρ- αστάτων καὶ τοῦτο εἰρηται δὲ επὶ τῶν μεγάλων καὶ ἀνατιρθέτων, καὶ μεγάλην ἰσχὺν ἔχοντων. » Postrema, et quidem cæteris major, causa nimis inobedientie. Ad ipsum jam, inquit, Colophonem orationis jam deveni. Proverbium istud est, diciturque de gravissimis minime dubiis ac sine controversia, et quæ vim longe maximam ha- bent. » — Proverbii καλοφῶνa ἐπιτίθενται, colophonem addere, origine ininde Strabo deducit (14 ante med.) quod Colophonii in bellis aede equitatū pre- stabant cæteris nationibus, ut quocunque accessis- sent in auxiliū, victoriam parerent et bello finem imponerent. FORCELLINI ad vocem.

(5) Τηλικούτων. Ita Coisl. I et sex Colb.: ed. τηλικούτων.

(6) Καὶ πιστατορ. Glossa videri possit addita a Parisiensibus ex Billio. Hanc tamen duo codices exhibent.

(7) Ἔρυθρα. Coisl. 2, ενυδρα, sic Or. 1 et Elias.

(8) Βακτηρίᾳ. « Pedo, » minus proprie de ar-
mentario. Ruf. « virga. » Gab. « bacillo. »

(9) Καὶ ποὺ τι. Cum unico accentu plures ha-
beant codi.

erunt, et in pulchra herba corpus sternere, atque prope gelidam aquam et sub lenissima aura lectulum ex tempore compingere, amatorium etiam quiddam cum **17** cissybio cantillare, ac oves vel boves alloqui, et ex his etiam pinguissimas quasque comedere, aut pretio addicere. Virtutis vero gregum aut armentorum ne levissima quidem ullum unquam cura tetigit. Quæ enim virtus eorum esse queat? aut quis eorum comitandum potius quam voluptatem suam spectavit?

X. At vero homini cum difficile sit scire parere, tum multo difficultius esse videtur, scire hominibus imperare, ac præsertim in hoc nostro imperio, quod in lege divina situm est, et ad Deum dicit: cuius quo majus est fastigium, majorque dignitas, eo etiam majus periculum est, prudenti utique homini et cordato. Quippe cui primum illud curandum erit, ut argenti atque auri instar, omni ex parte versatus, atque in omnibus temporibus et rebus, tuisquam adulterinum aut subteratum quiddam timiat, nihilque deterioris materiae, namque acrior dignæ, in seipso gestet^{**}: nam aliqui tanto gravius malum fuerit, quanto pluribus imperari. Si quidem major est ea improbitas, quæ ad multos serpit, quam ea quæ in uno desixa hæret.

XI. Neque enim vel indeleibilem tincuram panus, vel fœtidum aut suavem odorem res admotæ ita facile contrahunt, vel exitialis quidam vapor tam facile in aerem diffunditur, ac per aerem animantia occupat, quod quidem pestis et est et appellatur, quam subdit, antistitis improbitate celerrime impleri solent, et quidem multo facilius quam virtute. Hoc enim est, in quo improbitas probitatem maxime superat, et quod ipse mecum reputans, indignissime atque acerbissime sero; quod cum res quædam ad initandum prona et expedita sit improbitas, nec quidquam tam facile sit, quam malum fieri, etiamsi nemo ducem se nobis ad vitium præbeat, rara tamen et ardua est virtutis adeptio, quamlibet etiam multa sint, quæ nos ad eam trahant et invitent. Quod etiam ipsum a beatissimo

• ** I Cor. iii, 12 et seq.

(10) Μετὰ τοῦ κισσυνίου. Deest in octo Reg., quatuor Colb., Jes., Or. 1, etc. « Cumi cissybio, » haud quidem ut organo musico, sed eo ad latus pendente; nam cissybum est poculi genus pastorum proprium, ἀπὸ τοῦ κισσοῦ, quod ab hedera fieri vel circumdari soleret.

(11) Θοινῆσασθαι. Exponunt Colb. m et Or. 1, τροφὴν προσενέγκασθαι, id est, « cibos et pabula præbere. »

(12) Οὐδεῖς πως ποιούλων. « Virtutis vero gregum, » etc. Sic Elias, Rufin. Oliv. et Gab. Gregorii verba interpretantur. Billius vero curam ad gregem refert, et sic vertit: « Virtutis porro ne levissima quidem cura gregem ullum aut armentum unquam tetigit. »

(13) Τις τὸ ἔκεινοις. Deest τις in sex Reg. plerisque Colb.: Jes., Or. 1, habent tamen alii non pauci. Pro ἔκεινοις, Reg. 1 habet ἔκεινης, nempe tolμης.

(14) Κιρδυνεύει. Coisl. 1, κινδυνεύεται.

(15) Ἀρχὴν ταύτην. Petav. t. III, lib. Eccles. hier., n. 11, p. 857, « præsertim tali imperii ge-

A ὑπὸ ταῖς αὔραις σχεδιάσαι στιβάδα, καὶ ποῦ τι καὶ ἐρωτικὸν ἔσαι μετὰ τοῦ κισσυνίου (10), καὶ προσλᾱ λῆσαι ταῖς βουσὶν ἢ τῇ ποιμνῇ καὶ τούτων αὐτῶν θοινῆσασθαι (11) ἢ ἀποδόσθαι τὸ πιότατον. Ἀρετῆς δὲ οὐδεὶς πω ποιμνίων (12) ἢ βουκολίων ἐφρόντισε. Τις γάρ καὶ ἀρετὴ τούτων; ἢ τις τὸ ἔκεινοις (13) καλὸν πρὸ τῆς ἴδιας ἡδονῆς ἐσκέψατο;

B Ι'. Ἀνθρώπῳ δὲ χαλεποῦ ὅντος τοῦ εἰδέναι ἄρχεσθαι, κινδυνεύει (14) πολλῷ χαλεπώτερον εἶναι τὸ εἰδέναι ἄρχειν ἀνθρώπων, καὶ μάλιστα δὴ ἀρχὴν ταύτην (15) τὴν ἡμετέραν, τὴν ἐν νόμῳ θείᾳ, καὶ πρὸς θεὸν ἀγουσαν, ἃς δύον τὸ ὄφος καὶ τὸ ἀξιωμα, τοσοῦτος καὶ δὲ κινδυνὸς τῷ γε νοῦν ἔχοντι. Ὄν γε πρῶτον μὲν δεήσει, καθάπερ ἄρχυρον ἢ χρυσὸν, πανταχόθεν στρεφόμενον, καὶ ἐν παντοῖοις (16) κατροῖς καὶ πράγμασι, μηδαμοῦ κιβδηλὸν ἡγεῖν ἢ ὑπόχαλκον, μηδὲ τι φέρειν ἐν ἕαυτῷ ὑλῆς τῆς χειρόνος, καὶ θερμοτέρου πυρὸς ἀξίας ἢ τοσούτῳ μείζον ἔσται κακὸν, δισὶ περ ἀν ἄρχῃ πλειόνων (17)· εἰπερ καὶ μείζων τῆς περ ἔνα ισταμένης πονηρίας ἢ εἰς πολλοὺς δύενουσα.

C ΙΑ'. Οὐ γάρ οὕτως οὕτε δευτοποιοῦ βαφῆς μεταλλαμβάνει ῥάξιας ὑφασμα, οὕτε δυσωδίας ἢ τοῦ ἐναντίου τὸ πλησίαν, οὕτε νοσερά τις οὕτως εὐκόλως ἀναχειται εἰς τὸν ἀέρα, καὶ διὰ τοῦ ἀέρος δύμιλετοις ζώοις ἀτμίς, δὴ λοιμός ἔστι τε (18) καὶ ὀνομάζεται, ὡς φιλεῖ τάχιστα τῆς τοῦ προεστῶτος (19) κακίας ἀναπτύμπλασθαι τὸ ὑπήκοον, καὶ πολλῷ γε ῥῖον ἢ τοῦ ἐναντίου, τῆς ἀρετῆς. Τοῦτο γάρ ἔστιν δ μάλιστα (20) πλεονεκτεῖ τὴν καλοκαγαθίαν ἢ πονηρία, καὶ δὲ μάλιστα ἐγὼ δυσχεραίνω κατανοῶν, ὅτε εὐζήλωτον μέν τι καὶ πρόχειρον (21) πρᾶγμα ἢ μοχθηρία, καὶ οὐδὲν οὕτω ῥάξιον, ὡς τὸ γενέσθαι κακὸν, καν (22) εἰ μὴ τύχοι πρὸς ταύτην (23) ἡμᾶς δίγων μηδείς· σπάνιον δὲ ἡ τοῦ ἀγαθοῦ κτήσις καὶ πρόσαντες, καν εἰ πολὺ τὸ μεθέλκον εἶη καὶ προκαλούμενον. Καὶ τοῦτο ἔστιν ὁ μοι δοκεῖ καὶ δ μαχα-

D nere, cuiusmodi est nostrum, quod in lege divina positum est, et ad Deum perducit. Cuius imperii quanta est sublimitas, » etc. Quibus verbis sacerdotii potestatem contra Salmasium demonstrat.

(16) Παρτολοῖς. « In cuiusvis generis temporibus et negotiis, » Combef.

(17) Ἀρχη. Reg. r, ἄρχει, non male.

(18) Λοιμός ἔστι τε. Alii codices, λοιμὸς ἔστι τε.

(19) Ηγοστῶτος. « Antistitis, » quæ vox de omnibus qui præsumunt, sive episcopis, sive sacerdotibus est intelligenda. Hinc Gabrielius magis adhuc generatim: « Principum vitiis infici solet tota civitas. »

(20) Ο μάλιστα. Sic sept. Regg., Colb. quatuor, Or. 1, Jes. Bas. Chrys., hom. 2, *De statu*: « Εν ἐστιν, δὲ δοκεῖ τῆς πενίας πλεονεκτεῖν δὲ πλοῦτος. Alii habent ω μάλιστα. Sed perinde est.

(21) Πρόσχειρον. Similia habes in Or. al. 23, nunc 14, n. 6.

(22) Κάρ. Alii codices καὶ εἰ.

(23) Πρὸς ταύτην. Coisl. 1, πρὸς τοῦτο.

ριωτατος Ἀγγαῖος κατανοήσας ἐπὶ τὴν θαυμασίαν ἔκεινην ἐλθεῖν καὶ ἀληθεστάτην εἰκόνα· Ἐρωτήσατε, λέγω· Εἰ χρέας ἄγιος ἐριματιψ βρωτοῦ τινος, η̄ ποτοῦ, η̄ σκεύους ἀγάμενον εἰνθὺς ἄγιάσει τὸ πλησίστα· τῶν δὲ ἀποφῆσαντων· Ἐρωτήσατε πάλιν εἰ καὶ ἀκαθαρσίᾳ τούτων τι προσομιλῆσαν, μη̄ παραχρῆμα μετέλαβε τοῦ μάσματος; ὡς ἔρωντων γε μεταλαμβάνειν, καὶ μη̄ καθαρὸν μένειν τῇ κοινωνίᾳ.

munditia particeps esse, alique ob hujusmodi contactum puritatem suam amittere, haud dubie affirmati sint.

ΙΒ'. Τῇ τοῦτο λέγων (25)· ὅπερ δὲ ἐμδὸς λόγος· ὅτι δύσληπτον μὲν τὸ ἀγαθὸν τῇ ἀνθρωπίῃ φύει, ὁσπερ καὶ πῦρ ὥῃ τῇ ὑγροτέρᾳ· ἔτοιμοι δὲ πρὸς τὴν τοῦ κακοῦ μετουσίαν οἱ πλεῖστοι καὶ ἐπιτίθεσι, καλάμη τις (26) πρὸς σπινθῆρα, οἵματι, καὶ ἔνεμον ῥῷδίων ἔξαπτομένη καὶ δαπανωμένη διὰ ἔηρότητα· θᾶττον γὰρ διὰ τις ὀλίγης κακίας μεταλάβοι πλουσίων ή̄ ἀρετῆς βαθείας κατὰ μικρὸν. Ἐπεὶ καὶ μέλιται μὲν μικρὸν ἀψινθίου ὡς τάχιστα (27) μεταδῶσι τοῦ πικροῦ· μέλι δὲ οὐδὲ τὸ διπλάσιον ἀψινθίῳ τῆς ἑαυτοῦ γλυκύτητος· καὶ μικρὸν μὲν ὑποστασθεῖσα φηφὶς ποταμὸν ὅλον ἐλκύσειν ἀν (28) ἐπὶ τὸ πρανές· ἐπισχεῖν δὲ ή̄ ἀνακόψαι μόλις ἀν δυνηθεῖ καὶ τὸ καρπερώτατον ἐρυμα.

infundat; ac parvo quidem lapide suhmoto flumen totum in pronum trahitur: ejusdem autem impetus firmissimo etiam aggere cohiberi reprimique vix potest.

ΙΓ'. Πρῶτον μὲν δὴ τοῦτο (29), ὡς εἴπομεν (50), εὐλαβεῖσθαι ἀξιον, μη̄ φαινόμεθα (31) τῆς θαυμασίας ἀρετῆς κακοὶ ζωγράφοι, μᾶλλον δὲ ζωγράφων οὐ φαιῶν Ισας, τῶν δὲ πολλῶν φαιῶν ἀρχέτυπον (32)·

²⁶ Agg. II, 12, 13. ²⁷ ibid. 14.

(24) Ἐρωτήσατε λερεῖς, etc. LXX habent ἐπερύτησον τοὺς λερεῖς, νόμον, λέγων, etc. Legem ex arbitrio interpretari non licet, sed adeundi sacerdotes. « Labia enim sacerdotis custodient scientiam, et legem requirent ex ore ejus (Malach. II, 7). »

(25) Τῇ τοῦτο λέγω; « Quorsum hæc illius spectat oratio? nempe eodem quo mea. »

(26) Καλάμη τις. Non immerito Gabrielius Gregorium ad hæc psal. LXXXII, 12, verba, « sicut stipulam ante faciem venti, » alludere arbitratur.

(27) Ὡς τάχιστα. Sic Reg. I, I, Colb. I, m, etc.: ὡς deest in Bas. et Par.

(28) Ἐλκύσειεν ἄν. Reg. I, ἐλκύσει ἐπι· abest δὲ a Reg. I et Colb. I, m.

(29) Πρῶτον μὲν δὴ τοῦτο, etc., locus quidem ille intellectu difficultis, et multum interpretes torsit. Sic illum virtutis Gabrielius: « Primum igitur eo unum, quæ diximus, id opere pretium est cavere, ne virtutis quæ summa est admiratione digna, mali videamus esse pictores, vel potius pictorum non malorum fortasse, multorum certe quidem, inalium exemplar, neve illud in nos cadat proverbium: Qui alios curare profitentur, ipsi scalent ulceribus. » Legendum ὡς εἴπομεν conjiciebat vir doctus. Sic « sensus apertus, » ipsi videbatur, et « commodus. » Quod ille optavit, reperimus in Reg. I, δ εἴπομεν, istud δ, certe eundem, vel etiam meliorem sensum efficit. Cæterum hæc verba: « primum illud quod diximus, » etc., manifeste referuntur ad illa p. 10, « primum illud curandum, » etc.

Albus Sancygiranensis Billii versionem sic enendat: « Pictores fortasse non mali, totius autem

A Aggæo animadversum mihi suis videtur, cum admiranda illa et verissima imagine uteretur: Interrogate legem, sacerdotes: Si tulerit homo carnem sanctificatam in vestimento suo, et tetigerit cibum aliquem ¹⁸ aut potionem, aut vas denique aliquod, nunquid sanctificabit id quod admotum fuerit ²⁸? Quod cum pernegassent: Interrogate rursus, inquit, si quid horum rei pollutæ admotum fuerit, nunquid non contaminabitur ²⁷? tanquam videlicet id im-

XII. Quibus verbis, mea quidem sententia, hoc significat, hanc virtutis naturam esse, ut eam homines non faciliter negotio consequi possint: quemadmodum nec humida materia ignem facile concipere solet; contra ad vitium contrahendum homines maxima ex parte promptos et idoneos esse, non secus, ut opinor, ac stipula quadam ad scintillam et ventum ob naturæ siccitudinem facile accenditur atque consumitur. Citius enim exiguum vitium uberrime largissimeque quispiam perceperit, quam ingentem et copiosam virtutem parce ac tenuiter. Nam et parum absinthii amaritudinem suam mellis celerrime imperit: cum contra mel, ne dupla quidem parte copiosius, dulcedinem suam absinthio infundat; ac parvo quidem lapide suhmoto flumen totum in pronum trahitur: ejusdem autem impetus

XIII. Hoc igitur primum ex his quæ diximus cavendum est, ne admirandæ virtutis mali pictores existamus, aut, ut rectius loquar, pictorum non fortasse malorum, multorum quidem certe, malum

populi malum exemplar. » Planior interpretatio, sed mutandus esset textus.

Basilius eodein pene sensu sic exponit: « Ut prælati pictores, imo pictoribus non malis exemplaria virtutis sermone quidem existant; at opere multis iidem sint archetypum pravitatis. » Eo fere reddit optimum codicis Or. I allium margini scholium: « Ότι δ ζωγράφος τὴν εἰκόνα πρὸς τὸ παράδειγμα, ἥγουν ἀρχέτυπον, ἐργάζεται. » Οὐμεὶς δὲ οὐκ εἰκόνες ἔστε, ἀλλὰ αὐτὰ τὰ παραδείγματα, ἥγουν ἀρχέτυπα εἰς τὸ κακόν. « Ad exemplar namque, sive archetypum imaginem pictor exprimit. Vos autem non imagines, verum ipsa quoque exemplaria, seu pravitatis archetypa estis. »

Combellsius vero, in Gregorii recensiti superstitionis schedis nondum editis, sic verit: « Hoc igitur primum ex his quæ diximus, cavendum est, ne admirandæ virtutis mali pictores existamus; aut, ut rectius loquar, pictorum non fortasse malorum, multorum certe malum exemplar, » etc.

Denum sic recte intelligi potest hic locus repetendo ἀρχέτυπον, « ut prælati sermone quidem sint probis hominibus, seu pictoribus, exemplar virtutis, adeoque bonum; opere vero multititudini, quæ non verbis, sed exemplis movetur, archetypum pravitatis existant. »

(30) Οὐ εἴπομεν. Sic omnes fere codices. Unus tamen Reg. I habet δ εἴπομεν, quæ lectio melior videtur.

(31) Φαινόμεθα. Duo Colb. φαινόμεθα.

(32) Φαιῶν ἀρχέτυπον. Reg. I et Colb. m habent, φαιῶν δυτες ἀρχέτυπον.

exemplar : aut a parœmia non longe recedamus, A alii mederi tentantes, cum ipsi ulceribus scaleatus.

XIV. Deinde, ut etiam sese aliquis ab omni peccati labe purum conservet, aut quam ¹⁹ maxime; haud tamen scio idne ei sufficiat, qui alios ad virtutem erudire parat. Neque enim ab eo qui hanc curam suscepit, hoc solum requiritur, ut malus non sit; malum enim esse, plerique etiam e vulgo turpissimum censem: verum etiam ut virtute præstet, juxta illud Scripturæ præceptum, quo declinare a malo, et bonum facere ²⁰ jubemur. Nec ut vitiosas animæ notas duntaxat expungat, verum ut meliores etiam inscribat, ita ut magis virtute antecellat, quam honore ac dignitate superet; nec modum sibi ullum honeste vivendi, atque altius ascendendi constitutus; nec lucro potius, id quod arripuit, quam danno ²¹, id quod effugit, deputet: verum quod præ pedibus est, gradum ad id quod deinceps sequitur, esse arbitretur; nec virtute vulgus anteire, magnopere amplius atque illustre judicet; verum detrimento ducat, si a suscepti muneris dignitate absit; sicque se comparet, ut, quod ex virtute gerit, ad legis divinæ normam ²², non autem ad alios, sive mali illi sint, sive nonnihil in virtute optimo maximo, a quo omnia, et in quem omnia ²³, debetur, exigua lance ponderet.

XV. Nec eadem omnibus convenire putet, quemadmodum nec staturæ omnibus eadem sunt, nec oris linea menta, nec animantium naturæ, nec terra qualitates, nec eadem siderum omnium pulchritudo et magnitudo ²⁴; verum privati quidem hominis vitium esse existinet, turpia supplicio que digna, et quorum lex dura et gravis domina est, perpetrare: præfecti autem vel antistitis, non quam optimum esse, nec novas subinde virtutum accessiones facere; si quidem virtutis suæ præstantia multitodinem ad mediocritatem tracturus sit, ac non per vim imperaturus, sed persuasione allucturus. Nam quod vi ac necessitate exprimitur, præ-

II'. Δεύτερον δὲ, εἰ καὶ τις ἀγνὸν (34) ἔσυντο ἀπὸ πάσης ἀμαρτίας τηρήσειν, ή ὡς μάλιστα (35), οὐκ οἶδα μὲν, εἰ καὶ τοῦτο αὐταρχες τῷ μέλλοντι τοὺς δόλους παιδεύειν πρὸς ἀρετὴν (36). οὐ γάρ μὴ κακὸν εἶναι δεῖ μόνον τὸν τοῦτο πεπιστευμένον, τοῦτο μὲν γάρ καὶ τῶν ὑπὸ χειρα τοῖς πολλοῖς αἰσχυστον, ἀλλὰ καὶ τῷ ἀγαθῷ διαφέροντα, κατὰ τὴν ἀκκλίνειν ἀπὸ κακοῦ, καὶ ποιεῖν ἀγαθὸν, κελεύουσαν ἐντολὴν· οὐδὲ τοὺς φαῦλους ἔξαλεῖψαι τῆς ψυχῆς τύπους μόνον, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἀμείνους ἐγγράψασθαι, ὡς πλέον κατ' ἀρετὴν προέχειν, ή ὅπόσον περίεστιν ἀξιώματι· καὶ μηδὲν μέτρον εἰδέναι τοῦ καλοῦ καὶ τῆς ἀναβί-
B σεως, μηδὲ κέρδος μᾶλλον τὸ κρατηθὲν ή ζημίαν τὸ διαφεύγον· ἀλλ' ἐπίβασιν ἀεὶ ποιεῖσθαι τὸ ποστ τοῦ ἔξης (37). καὶ μὴ μέγα νομίζειν ὃν τῶν πολλῶν διαφέρωμεν, ἀλλὰ ζημίαν ὃν τῆς ἀξίας λειπόμενα (38). καὶ τῇ ἐντολῇ παραμετρεῖν, ἀλλὰ μὴ τοῖς πέλας, τὸ κατορθόμενον, ὃν τε ὡς κακοῦ, ὃν τε ἀρετῆς ἐπὶ ποσὸν ἤκοντες· καὶ μὴ μικροῖς σταθμοῖς (39); ταλαντεύειν τὴν ἀρετὴν, τῷ μεγίστῳ (40), καὶ παρ' οὐ τὰ πάντα, καὶ εἰς ὃν τὰ πάντα χρεωστουμένην.

C processerint, expendat: nec virtutem, quæ Deo debetur, exigua lance ponderet.

IE'. Μηδὲ τὰ αὐτὰ πάσιν ἀρμόδειν οἰσθαι, ὥσπερ οὐδὲ ἡλικιαὶ πάσιν (41) αἱ αὐταὶ, οὐδὲ προσώπων χαρακτῆρες, οὐδὲ ζώων φύσεις (42), οὐδὲ τῆς ποιότητος, οὐδὲ κάλλη τε καὶ μεγέθη λαμπτήρων· ἀλλ' ἡγείσθαι ίδιωτου μὲν εἶναι κακίαν τὸ φαῦλα πράσειν, καὶ ὅσα κολάζεως ἔξια (43), ὃν καὶ ὁ νόμος (44) βιρὺς δεσπότης· ἀρχοντο; δὲ ή προστάτως τὸ μήτηριστον εἶναι, καὶ ἀεὶ τῷ καλῷ προσβαίνοντα (45), εἴπερ μέλλοι τῷ περιόντι τῆς ἀρετῆς ἔλειν τοὺς πολλοὺς εἰς τὸ μέτρον, καὶ μὴ βίᾳ κατάρκειν (46), ἀλλὰ πειθοῖ προσάξεσθαι. Τὸ μὲν γάρ ἀκούσιον, πρὸς τὸ (47) τυραννικὸν εἶναι, καὶ οὐκ ἐπαινετὸν, οὐδὲ μάνιμον (48). φιλεῖ γάρ τὸ βιασθὲν, ὥσπερ φυτὸν βίᾳ

²² Psal. xxxvi, 27. ²³ Phil. iii, 7. ²⁴ II Cor. x, 12, 13. ²⁵ I Cor. viii, 6. ²⁶ I Cor. xv, 4.

(33) Ἀλλοντι λατρεύειν. Alludit ad hæc verba cuiusdam poetæ apud Plut. *De dignoscendo assentatore ab amico*: "Ἀλλων λατρὸς, αὐτὸς Ἐλκεστρόν. Ειρηνικός, ipse ulceribus sca-

tenus."

(34) Εἰ καὶ τις ἀγνὸν. Ille Or. 1 ad marginem:

Τὰ τοῦ ἀληθῶς ἐπισκόπου ἰδιώματα.

«Eius qui reipsa (non nomine tantum) est episcopus, pro-

priates.»

(35) Ή ὡς μάλιστα. «Aut quam maxime; » id est iuxta Eliam, « et quam maxime. »

(36) Πρὸς ἀρετὴν. Ita Reg. 1, Comb. vero εἰς

ἀρετὴν, in Reg. r utraque deest præpositio, sicut

et paulo post, δεῖ.

(37) Ἐξῆς. Plures codices habent ἐφεξῆς.

(38) Λειπόμεθα. Sic septem Reg. quatuor Colb.

Or. 1. Sic Billius emendaverat in Bas. in quo sicut

et in Par. legitur ἀπολειπόμεθα, quod nec a Monia-

catione, nec a Parisiensibus observatum.

(39) Σταθμοῖς. Colb. 1, μέτροις.

(40) Τῷ μεγίστῳ. Reg. a, καὶ τῷ.

(41) Ἡλικιαὶ καστιν. Reg. n habet πᾶσας, « κατα-

τες omnes. »

(42) Φύσεις. « Nature. » Comb. « indoles. »

(43) Ἀξια. Deest in sex Regg., in Colb. septem, D Jes., Or. 1. Præclarum hanc sententiam ad verbum pene descripsit in sua *Ad imperatorem admonitione* Agapetus: « Privati quidem, ait, hominis vitium habendum esse, mala et supplicio digna facere, priu- cipis autem et præsentis non vel optimum esse. »

(44) Κατάρκειν. Alludit ad hæc verba Apost. ad Gal. v, 23, adversus hujusmodi non est lex. »

(45) Προσβαίνειν. Duo Regii, Comb. διαφέροντα, quæ vox significantior: « ut non solum pro- ficiat, sed ut proficiendo etiam excellat. »

(46) Κατάρκειν. Sic quatuor Regii, duo Colb., Coisl., Pas. Billius ad oram Bas. scripserat καθείρ- ξειν, « per vim cohibitus, » quod nimium faciles admiserunt Parisienses.

(47) Πρὸς τὸ. Sic plures cod. Coisl. 1. Edit. πρὸς τῷ.

(48) Μόνιμον. Reg. r νόμιμον, non male for- san, si ἐννομώτατον εὐκαιρίαν attendas. Unde Gabr. « maxime legitiūm. »

τὸν(49) βίᾳ χεροῦ μετασπώμενον, εἰς ἐκατὸν πάλιν ἀφε- Τὸν δὲ ἔκ προαιρέσεως ἐννομώτατὸν τε θέντοντος τὸν ἀσφαλέστατον, εὐνοίας δεσμῷ τηρούμενον. “Οὐθεν δὴ καὶ μάλιστα ποιμαίνειν τὸ ποίμνιον ἔκουσίως, ἀλλὰ μὴ ἀναγκαστῶς, δὲ ἡμέτερος διακελεύεται νόμος καὶ νομοθέτης.

Ιε., αἱροῦτε benevolentias vinculis astrictum atque ei legislator noster sanxit, ut grex non coacte, sed sponte ac libenti animo pascatur⁵⁰.

IΓ'. Ἀλλ' ἔστω τις μήτε κακὸς, καὶ ἀρετῆς ἥκων εἰς τὸ ἀκρότατον· οὐχ ὅρῳ, τίνα λαβὼν ἐπιστήμην, η̄ ποιῶ δύναμις πιστεύσας, ταῦτην ἀνθερψίη τὴν προστασίαν· τῷ δντι γάρ αὐτῇ μοι φαίνεται τέχνη τις εἶναι τεχνῶν, καὶ ἐπιστήμη ἐπιστῆμῶν, ἀνθρώπον διεγειν, τὸ πολυτροπούτατον (50) ζῶν καὶ ποικιλάτατον. Γνοίτη δὲ ἂν τις τῇ τῶν σωμάτων θεραπείᾳ, τὴν τῶν ψυχῶν λατρείαν ἀντεξετάσας· καὶ ὅσῳ (51) μὲν ἐργωδῆς ἐκείνη καταμαθὼν, ὅσῳ δὲ η̄ καθ' ἡμᾶς ἐργωδεστέρα προσεξετάσας, καὶ τῇ φύσει τῆς ὕλης, καὶ τῇ δύναμει τῆς ἐπιστήμης, καὶ τῷ τέλει τῆς ἐνεργείας τιμιωτέρα. Ή μὲν γάρ περὶ σώματα (52) πονεῖται, καὶ τὴν ἐπίκηρον ὄλην καὶ κάτω ρέουσαν, πάντας λυθησομένην καὶ πεισομένην τὸ ἑαυτῆς (53), κανὸν τὴν τῇ συμμαχίᾳ τῆς τέχνης καταχρατήσῃ τῆς ἐν αὐτῇ (54) στάσεως· η̄ γάρ νόσος η̄ χρόνος Ἐλυσεν, εἴξασαν τῇ φύσει, καὶ τοὺς ἴδιους ὄρους οὐχ ὑπερβαλνουσαν.

IΖ'. Τῇ δὲ περὶ ψυχῆν η̄ σπουδὴ, τὴν ἐκ Θεοῦ καὶ θείαν, καὶ τῆς ἀνθενεν εὐγενείας μετέχουσαν, καὶ πρὸς ἐκείνην (55) ἐπειγομένην, εἰ καὶ τῷ χείρονι συνεδέθη· τάχα μὲν καὶ δι' ἀλλας αἰτίας, ἀς μόνος οἶδεν δὲ συνδήσας Θεὸς, καὶ εἰ τις ἐκ Θεοῦ τὰ τοιαῦτα ἀσφαλή μαστήρια· ὅσων δὲ οὖν ἐμὲ γινώσκειν καὶ τοὺς κατ' ἐμὲ, δυσὶν ἐνεκεν· ἐνδὲ μὲν, ἵνα δι' ἀγῶνος καὶ πάλης, τῆς πρὸς τὰ κάτω, τῆς δινῶν δόξης κατηρονομήσειν, ὧσπερ χρυσὸς πυρὶ (56), τοῖς τῇδες βασανισθεῖσα, καὶ ἀρετῆς ἀθλον, ἀλλὰ μὴ Θεοῦ θύμον χρή τὰ ἐλπιζόμενα· καὶ τοῦτο δὲ η̄ (57) ἀρετῆς ἄκρας ἀγαθότητος, ποιησαὶ τὸ ἀγαθὸν

⁵⁰ I Petr. v. 2. ⁵¹ Ephes. vi. 12.

(49) Ποσκερ γρυπός. Elegans hic plantae similitudo, qua non semel usus est Greg. Vide orat. vi, al. xii, num. 8, et orat. xxiii, al. xiii, num. 1. D Ut enim, orat. xii. al. viii, num. 5, βουλομένων, οὐ τυραννομένων ἔστι τὸ τῆς σωτηρίας μυστήριον, εὐλεπτιαν, non coacervatum est salutis mysterium; ita et or. xxxi, al. xxxvii, num. 25, εἰ nihil enim est tam voluntarium quam religio.

(50) Πολυτροπότατος ζωος. Vera et plana lectio, quamvis altera, τῶν ζῶν in pluribus legatur codicibus.

(51) Οὐσιος. Reg. b, m, utrobiisque ζωον. Post alterum δον, Reg. l, et Colb. m, δ' habent.

⁵² Σώματα. Comb. τὰ σώματα. Ita Reg. l.

(53) Τὸ ἑαυτῆς. Sapienter et caute observat Elias, dictum illud esse propter τὸν περιεργὸν πρῶτον πονητῶν παρεντὸν transgressionem, unde fluxit illa sententia: « terra es, et in terram revertaris. » Nam aliqui τὸν Deus creavit hominem in exterrimā hūmānam (Sap. ii, 23).

⁵⁴ Εἰς αὐτὴν. Reg. b, m, ἐν ἑαυτῇ.

A terquam quod tyrannicum est, minimeque laudandum, ne firmum quidem ac stabile est. Solet enim id cui vis adhibita est, non secus ac planta per vim manib⁹ inflexa, simul ut dimissum fuerit, ad se rursum redire: quod autem a libera voluntate **20** proficit, exquissimum ac firmissimum esse so- conservatum. Ac proinde vel maxime id lex nostra sit legi voluntate sanxit, ut grex non coacte, sed sponte ac libenti animo pascatur⁵⁵.

XVI. Sed sit sane aliquis, non modo a vitiorum contagione purus, verum ad summum etiam virtutis fastigium evectus; haud equidem video quanam scientia instructus, aut quibus viribus fretus, hujusmodi praefecturam intrepide suscipere queat. Nam profecto ars quædam artium, et scientia scientiarum mihi esse videtur, hominem regere, animal omnium maxime varium et multiplex. Id porro hac demum ratione quispiam perspexerit, si animarum curandarum rationem cum corporum medicina con- tulerit, quantoque hæc nostra laboriosior quam illa sit, expenderit, ac, tum materiæ natura, tum artis facultate, tum actus sine, præstantior. Illius enim labor circa corpora versatur, fragilemque hanc et humi labentem materiam, omnino tandem interitram, eaque, quæ fert ipsius conditio, perpressuram, etiam si artis subsidio dissidium illud, quo laborant, nunc superet. Eam enim, aut morbi vis, aut tempus extinguet naturæ legi cedentem, nec fines suos excedentem.

XVII. At hujus studium atque opera in anima ponitur, quæ ex Deo est, atque divina, supernaque nobilitatis particeps, ad eamque properans; tametsi viliori interim ac deteriori astricta sit. Cujus rei multæ quoque aliæ fortasse causæ sunt, quas solus Deus, qui hæc astrinxit, cognitas et exploratas habet, aut si quis hujusmodi mysteriorum scientiam divinitus est consecutus: quantum autem ego, meique similes, cognitione assequimur, duplice causa id factum est; altera ut per concertationem et collationem⁵⁶ cum rebus inferioribus ad supernæ gloriæ hæreditatem perveniat, rebus scilicet fluxis

⁵⁵ Καὶ πρὸς ἑκατοντάρητρ. Citat hæc Justinianus Augustinus ad Menam. Conc. ed. Lab. tom. IV, pag. 320.

⁵⁶ Πηγα. Delevimus τῷ auctoritate quinquo Regg. collid., sex Colb., Or. 4.

(57) Τοῦτο δὲ ήν. Comb. τοῦτο γάρ ήν. Sic Bililius hunc locum verterat, Gregorii mentem non assecutus: « Quod etiam ipsum summae ac singularis Dei bonitatis argumentum est, nimis facere, ut virtus nostra quoque aliqua ex parte sit, » etc. Quasi vero Deus boni partem faciat, nos alteram faciat. Hanc ita Gregorius. Sed et sumnia bonitas, et quæ Deus est, omnia opera nostra in nobis operatur, et efficit ut bonum suum etiam sit nostrum, præbendo vires libero arbitrio, ut bonum operetur, et nostrum sit: « summa bonitas », ita volente, non tantum « aliqua ex parte ». Nam ut Bernardi verbis utar, « non partim gratia, partim liberum arbitrium, sed totum singula opere individuo peragunt. Totum quidem hoc, et totum illa; sed ut totum in illo, sic totum ex illa. » De grat. et lib. arb., n. 47.

et fragilibus, non secus alique aurum igne, probata et explorata, eaque, quæ in spe posita sunt, non solum ut Dei beneficium, sed etiam ut virtutis præmium obtineat. Atque hoc ipsum erat summæ bonitatis, efficere ut bonum esset 21 quoque nostrum, non natura tantum insertum, sed etiam per voluntatem, liberique arbitrii in utramque partem motiones, exultum: altera rursum, ut deteriorem quoque partem crassitie sua paulatim solutam, ad se est animæ, hoc anima sit corpori, postequam scilicet materiam, qua ministra utilitur, domuerit, conservumque suum Deo adiunxit.

XVIII. Eninvero medicus, loca, et tempora, et zelates, et tempestates, cæleraque hujus generis inspiciet, medicamenta etiam exhibebit, victusque rationem prescribet, ac noxia observabit, ut ne ægroti cupiditates arti obsstant. Ignem etiam interdum, et ferrum, atque asperiora remedia nonnullis adhibebit: quæ tametsi perquam laboriosa et molesta esse videantur, nibil tamen eorum perinde arduum ac difficile est ut mores, et affectus, et vitas, et studia atque instituta, et si quid aliud eorum, quæ in nobis sunt, his simile est, conspicere ac medicari, atque quidquid agreste ac ferinum est, a conjunctione nostra expellere, quidquid autem mansuetum, ac Deo charum est, inducere et confirmare, atque animæ et corporis causam justè disceptare: sic nempe, ut id, quod præstantius est, deterioris imperio premi, que injustitia omnium maxima est, minime patiamur; verum ut ei, quod imperium, ac principatum tenet, id, quod natura inserviis est, subjiciamus: quæ quidem lex Dei est, in omnibusque rebus ab ipso conditis, iam quæ aspectu sensuntur, quam quæ oculorum sensum fugiunt præclarissime constituta.

XIX. Quin etiam illud mecum considero, quod ea omnia, quæ modo enumeravi, ut quæ a medico obseruentur, ut natura se habent, sic manent, nec contra quidquam versute moluntur, atque iis, quæ ab arte admoventur, subdole sese opponunt: quin potius materiam ipsam medicina colligit: nisi forte ægroti culpa aliqua et temeritas incidat, quam etiam ipsam cavere ac reprimere haud magni negotii fuerit. At nobis sagacitas et præposterior nostri amor, et, quod facile cuiquam credere, nec sciimus, nec sustinemus, plurimum ad virtutem impedimenti

A καὶ ἡμέτερον, οὐ φύσει φόνον καταπειρόμενον, ἀλλὰ καὶ προαιρέσει γεωργεύμενον, καὶ τοῖς ἐπί ἀμφω τοῦ αὐτεξούσιου κινήμασιν· ἐτέρου δὲ ὡς (58) ἀν καὶ τὸ χείρον ἐλκύσει πρὸς ἑαυτὴν καὶ ἄνω θεῖη, λύσισα κατὰ μικρὸν τῆς παχύτητος· ἵν, διπερ ἐστὶ Θεὸς ψυχῇ, τούτῳ ψυχῇ σώματι γένηται παιδαγωγήσας δὲ ἑαυτῆς τὴν ὑπηρέτιν (59) ὅλην, καὶ οἰκείωσας θεῷ τὸ δύμάσιον.

B perirahiat, atque in sublimi collocet: ut, quod Deus est animæ, hoc anima sit corpori, postequam scilicet materiam, qua ministra utilitur, domuerit, conservumque suum Deo adiunxit.

ΙΗ'. Χώρας, καὶ καιροὺς, καὶ ἡλικίας, καὶ ὥρας, καὶ τὰ τοιάτια ὃ λατρὸς ἐπισκέψεται· φαρμακεύσει τε καὶ διαιτήσει, καὶ τηρήσει τὰ βλαβερά, ὡς ἀν μὴ ἀντιθέναι τὴν τέχνην τῆς ἀρρωστίας ἐπιθυμίας· καὶ Β που καὶ καύσει, καὶ τομαῖς, καὶ τοῖς αὐστηροτέροις τῆς θεραπείας, Εστιν δέ ταῦτα καὶ ἐφ' ὧν χρήσεται· ὧν οὖπο τοσοῦτον οὐδὲν, καὶ ἐπίπονα σφόδρα (60) καὶ χαλεπὰ φαίνηται, ὅσον ἤθη, καὶ πάθη, καὶ βίους, καὶ προαιρέσεις, καὶ εἰ τι δόλο τοκοῦτο (61) τις ἐν ἡμῖν, κατοπτεῦσαί τε καὶ λατρεῦσαι, καὶ πάντας θηριῶδες καὶ δρυός (62) ἐξορίσαντας τῆς συνυγίας τῆς ἡμετέρας, πάντας ἡμερον καὶ θεῷ φίλον ἀντεισαγαγεῖν τε καὶ βεβαιώσασθαι, καὶ βραβεῦσαι δικαίως ψυχῇ τε καὶ σώματι· μὴ τῷ χειρονὶ τὸ χρεῖτον δυναστεύεσθαι συγχωρήσαντας, τίπερ ἀδικιῶν ἡ μεγίστη· τῷ δὲ ἀρχοντί καὶ ἡγεμονικῷ τὸ φύσει δεύτερον ὑποτάξαντας· ὕσπερ δὴ νόμος θεῖος, καὶ κάλιστα ἔχων ἐπὶ πάσῃς αὐτοῦ τῆς κτίσεως, δῆτα δρατὴ, καὶ δῆτα ὑπέρ (63) τὴν αἰσθησιν.

C ΙΘ'. Σκοπῶ δὲ κάκεῖνο, δτι ἔκείνων μὲν ἔκαστον ὧν (64) ἀπηριθμησάμην ὡς τῷ θεραπευτῇ τηρουμένων (65) δπως ἔχει (66) φύσεως, οὕτω μένει καὶ οὐδὲν ἀντιτεχνᾶται παρ' ἑαυτοῦ πανούργως, οὐδὲ ἀντισφρίζεται (67) τοῖς παρὰ τῆς τέχνης προσαγομένοις (68) ἀλλὰ καὶ περιστησι μᾶλλον τὴν ὅλην (69) ἡ λατρεία· πλὴν εἰ που βραχεῖλά τις παρεμπέσοι τοῦ κάμηντος ἀταξία, ἢν καὶ φυλάξῃ καὶ ἀνακόψῃ οὐ χαλεπόν. Ἡμὲν δὲ ἡ σύνεσις (70) καὶ τὸ φίλαυτον, καὶ τὸ νικᾶσθαι φάδίως μήτ' εἰδέναι, μήτ' ἀνέχεσθαι (71), μέγιστον πρὸς ἀρετὴν ἔστιν ἐμπόδιον, καὶ οἶδόν τις παρά-

(58) Ἐτέρου δὲ ὡς. Ila Regii omnes, quinque Colb., Or. 1, Jes. Sed Par. et Bas. δὲ πάλιν.

(59) Ὑπηρέτης. Reg. 2, ὑπηρέτην.

(60) Ἔπικορα σφόδρα. Reg. hu, πάνυ. Colb. 5, utrumque πάνυ σφόδρα καὶ.

(61) Τοιοῦτο. Sic septem Regg., plures Colb., Bill. Alii τοιοῦτον.

(62) Ἀγριων. Reg. 1, ἀγριων.

(63) Καὶ δῆτα ὑπέρ. Regg. καὶ δῆτα τὴν αἰσθησιν σκοτῶμεν.

(64) Μέρ ἔκαστον ὥρ. Sic duo Regg. bm, t.

(65) Τηρουμένων. Modeste Billius in margine, « forte τηρούμενον. » Audaciū editores Billii conjecturam, quam ipse transverso calamo eraserat, in textum inserere non dubitauint. Plures tamen Regg. et Colb. codd., Or. 1, Coisl. 1, habent τηρουμένων.

(66) Ὁχως ἔχει. Sic sex Regii, totidem Colb.

(67) Οὐδ. Sic Regg. bm, optinat notæ, et I,

D Colb. 3.

(68) Προσαγομένοις. Reg. 1, εἰσαγομένοις.

(69) Περιστησι μᾶλλον τὴν ὅλην. « Materiam quasi circumstans medicina coeret. » Oliv. « vincit et superat. » Gabr. « subigit. » Comb. « Quin etiam medicina in contrarium corpus affectionem mutat et qualitatem. » Deinde subiicit: « hic verus sensus. Quid enim illud Billii: Materiam colligit? » Et alio loco, « vis ipsa vocis est: velut obsidet expugnatque et cogit. » Denique τὴν ὅλην, inquit, « ipsum corpus humanum dicit, ut in superioribus. »

(70) Σύνεσις. Nicetas ironice dictum censet, pro « stoliditate: » et φίλαυτον pro « irrationali erga corpus amore. » Quis hoc credit?

(71) Ἀρέχεσθαι. Olivetanus videtur legisse, ἀπέχεσθαι, et vertit: « a quibus abstinentum sit non abstinere. »

ταξίς κατά τῶν συμμαχούντων γίνεται: καὶ δοσην εἰσφέρειν ἔδει σπουδὴν γυμνοῦν τὴν νόσον τοῖς θεραπεύουσι, τοσάύτην (72) ὥστε τὴν λατρείαν φεύγειν εἰσφερόμεθα, καὶ ἐσμεν ἀνδρεῖοι καθ' ἐκυρών, καὶ κατὰ τῆς ὑγείας (73) ἡμῶν ἐπιστήμονες.

K'. "Η γάρ δουλοπρεπῶς τὴν ἀμαρτίαν ἐκλέψαμεν, ὥσπερ τι πάθος ὑπουργὸν καὶ (74) κακόθεος ἐν τῷ βάθει τῆς ψυχῆς συγκαλύπτοντες, ὡς καὶ τὸν μέγαν λήσοντες ὄφαλον τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς δίκης, ἀν τοὺς ἀνθρώπους λάθωμεν· ἢ προφασιζόμεθα (75) προφάσεις ἐν ἀμαρτίαις, λόγους συνηγρόρους (76) τοῖς πάθεσιν ἀνευρίσκοντες· ἢ τὰς ἀκοὰς ἀποφράξαντες ἀσπίδος κωφῆς καὶ τὰ ὄντα βιούστης τρόπον, μὴ ἀκοῦσαι φωνῆς ἐπικόπτων φύλονεικοῦμεν, μηδὲ φαρμακευθῆναι (77) σοφίας φαρμάκοις, οἵς ἀρέβωστίς ψυχῆς θεραπεύεται· ἢ τὸ τελευταῖον, οἷς γε τολμηρότεροι ἡμῶν καὶ γενναιότεροι (78), καὶ φανερῶς ἀναισχυντοῦμεν (79) πρός τε τὴν ἀμαρτίαν καὶ τοὺς ταῦτης θεραπευτάς, γυμνῇ τῇ κεφαλῇ, τῷ δῆλεγόμενῳ, χωροῦντες πρὸς πᾶσαν παρανομίαν ὃ τῆς παραπληξίας, ἢ εἰ τις ἀλλο τῷ τοιούτῳ πάθει κυριάτερον δύομι καὶ καὶ οὐς ἀγαπᾷν ὡς εὐεργέτας ἔχρην, τούτους ὡς ἔχθρους ἀμυνόμεθα, μισοῦντες ἐν πύλαις ἐλέγχοντας, καὶ λόγον διοῖν βδέλυσσόμενοι· καὶ εἰόμεθα μᾶλλον πολεμησειν τοὺς ἡμῖν εἴνους, ἢν δὲτι μάλιστα (80) ἡμᾶς αὐτοὺς κακῶς δράσωμεν, ὥσπερ οἱ τῶν ἴδιων σερκῶν ἀπόδεμοι (81) τὰς τῶν πέλας δαπανῆν νομίζοντες.

ΚΑ'. Ταῦτα ἔστιν, οἵς ἔγω τὴν καθ' ἡμᾶς λατρικήν (82) τῆς περὶ τὰ σώματα ἐργαδεστέραν τίθεμαι μακρῷ, καὶ διὰ τοῦτο τιμιωτέραν· καὶ διὰ ἑκείνη μὲν, δὲίγα τῶν ἐν τῷ βάθει κατοπτευόσῃ περὶ τὸ φαινόμενον ἢ πλείων (83) τῆς πραγματείας· ἡμῖν δὲ περὶ τῶν κρυπτῶν τῆς καρδίας ἀνθρώπον ἢ πᾶσα θεραπεία τε καὶ σπουδὴ, καὶ πρὸς τὸν Ἑνδοθέν (84) ἡμῖν ἀντιπολεμοῦντα καὶ ἀντιπαλαίστα ἡ μάχη, διὰ τοῦτος αὐτοῖς ὅπλοις καθ' ἡμῶν χρώμανος, τὸ δεινότατον, τῷ τῆς ἀμαρτίας θανάτῳ διδώσι. Πρὸς οὖν ταῦτα πολλῆς μὲν καὶ παντελοῦς τῆς πίστεως (85), μείζονες δὲ τῆς παρὰ Θεοῦ συνεργίας, οὐκ ὀλίγης δὲ τῆς τιμέρας ἀντιτεχνήσεως (86) (ῶς γε ἐμαυτὸν πε-

⁴⁸ Psal. CXL, 4. ⁴⁹ Psal. LVII, 6. ⁵⁰ Amos v, 10.

(72) *Toscautην.* Ita Regii, Colbertique omnes, D Coisl., Pass., etc.

(73) *Τριτιαγ.* Alii codices ύγειας.

(74) *Kai.* Sic Regg. et Colb. omnes, Pass., etc. Deest in ed. Par.

(75) *Προφασιζόμεθα.* Sic legendum. Male ed. Par. προφασιζόμεθα.

(76) *Ἄσθον συνηγρόρους.* Rationes quae vitiis nostris suffragentur. ¹ Gabr.

(77) *Φαρμακευθῆναι.* Μηδὲ θεραπευθῆναι σοφίας. Coisl. I. Jes. Luctio vulgaris ad marginem.

(78) *Γερραιόρεοι.* Novus interpres Gallicus redit, *les grands du siècle;* qui majore supercilium, da nobilitate gloriantes, flagitiis et voluptatibus, quod certe non est magni animi, sed abjecti, se tradunt.

A assert, ac velut instructa quædam acies adversus eos, qui ²² nobis open serunt, existit: quantumque studium a nobis alibi conveniebat, ut morbum medicis detegremus, tantum ad medicinam fugiendam adhibemus, atque in nostram periclitem fortes sumus, et adversus sanitatem nostram periti.

XX. Aut enim servilem in modum peccatum suffuramur, non secus ac malignum quemdam et subputridum morbum in intimis animæ recessibus occultantes, perinde ac magnum quoque Dei, visque illius ultricis, oculum fugituri, si homines sellerimus: aut excusationes in peccatis excusamus ⁵¹, verborum patrocinium vitiis nostris exquirentes: aut etiam obstructis auribus, instar aspidis surdæ, et obturantis aures suas, obstinato studio in hoc incumbimus, ut ne incantantium vocem audiamus ⁵², ac sapientiae remediis, quibus animæ morbus depelli solet, curaremur. Aut postremo, qui majore inter nos animo atque audacia sunt, ad peccatum hujusque medicos frontem aperte perficimus, nudo capite, ut est in proverbio, in flagitium omne prorumpimus. O insigni stuporem, aut si quo alio aptiori nomine hujusmodi affectus appellari potest! Quosque, ut præclaræ de nobis merentes, amore prosequi decebat, eos ut hostes ulciscimur, odio eos, qui nos in portis corripiunt, habentes, ac verbum sanctum abominamur ⁵³, caque demum ratione futurum existimamus, ut homines nobis amicos et benevolos magis oppugnemus, si nosmetipsos plurimis gravissimisque malis affecterimus, iis profecto non dissimiles, qui carnes ipsimet suas comimordenti, cum alienas absunmere sibi videantur.

XXI. Atque hæ causæ sunt, quæ me, ut nostram medicinam corporea medendi ratione longe difficultiore, ac proinde præstantiore, existimem, impulerunt. Huc accedit, quod illa pauca omnino ex iis, quæ in iplimis corporis partibus sunt, inspectat, magna ex parte circa ea, quæ in aspectum cadunt, occupatur. At nobis circa occultum et internum hominem curatio omnis et studium versatur; atque cum eo hoste dimicandum habemus, qui nos interne oppugnat, et certamino lassessit, ac nobismetipsis, quo nihil miserius est, tanquam armis in perniciem nostram utens, peccati morte nos afficit. Ergo adversus ²³ ista, tum ma-

(79) *Ἀραισχυντοῦμεν.* Comb. αἰσχυντοῦμεν.

(80) *Μάλιστα.* Ita Regg. I, I, Colb. m. At plures alii codices, et ed. πλεῖστα.

(81) *Ἀποδιστοι.* Alii cum leni spiritu ἀποτελεοντι.

(82) *Τὴν καθ' ἡμᾶς λατρικήν.* ¹ Nostra hanc medendi artem, quæ circa corpora versatur, ² etc.

(83) *Ἡ πλείων.* Tillem. ¹ Forte ἢ πλείων. ²

(84) *Τὸν Ἑρδοθέρ.* Sic omnes codices; Billius ipso scripsit.

(85) *Πίστεως.* Duo Regg. νήψεως. Comb. πάντας πίστεως: ¹ Quod Paulus, ² inquit, *« I Cor. xiii, 2, πάσαν πίστιν. »*

(86) *Ἀντιτεχνήσεως.* Comb. ¹ Nostra in contrarium molitione et opera. ²

gna perfectaque fide opus est, tum majori Dei A θω), χρέα, τῆς καὶ λόγῳ καὶ ἔργῳ θεωρουμένης auxilio, nec parva, ut mihi quidem persuadeo, contentionē nostra quae partim sermone, partim (87), εἰ δεῖ καλῶς ἡμῖν (88) θεραπεύσθαι καὶ ἀποκατατάσθαι, καὶ ὡς πλείστου ἀξίας είναι, τὰ τιμιώτατον ὧν ἔχομεν, τὰς φυχάς. contentione nostra quae partim sermone, partim (87), εἰ δεῖ καλῶς ἡμῖν (88) θεραπεύσθαι καὶ ἀποκατατάσθαι, καὶ ὡς πλείστου ἀξίας είναι, τὰ τιμιώτατον ὧν ἔχομεν, τὰς φυχάς.

est, ut animæ, quibus nihil præstantius habemus, probe currentur aīque purgentur, maximiq[ue] siq[ue] pretii.

XXII. Jam quod utriusque medicinæ fines attinet, id enim nobis conferendum adhuc superest : illa nihil aliud spectat, quam ut sanitatem, aut bonam carnis habitudinem, vel præsentem conservet, vel absētem revocet : quorum nondum certum est an aliquid iis profuturum sit, qui ea consecuti fuerint; quippe cum res contrariæ majorem plerumque dominis suis utilitatem afferant, quemadmodum opes et paupertas, gloria et ignominia, splendor et humilitas, cæleraque alia, quæ suapte natura in medio posita, nihiloque magis in hanc, quam in illam partem propendentia, ex dominorum usu, animique instituto, vel virtutis, vel virtutis nomen accipiunt. Huic contra scopus est, animæ pennas addere, ac mundo eam eripere, Deoque dare, divinamque imaginem⁸⁰, aut manentem conservare, aut periclitantem fulcire, aut dilapsam in pristinum statum revocare, Christumque per Spiritum sanctum in pectoris domicilium admittere⁸¹; atque, ut summatum dicam, eum, qui superni agminis sit, Deum esſicere, ac supernam beatitudinem ipsi comparare.

XXIII. Huc magistra lex⁸² tendit : *huc inter Christum et legem interjecti prophetæ : *huc spiritualis legis consummator et finis Christus⁸³.** Huc exinanita deitas. Huc assumpta caro : *huc nova illa misio, Deus, inquam, et homo : unum ex utroque, et utrumque per unum.* Ob hanc causam Deus animæ interventu carni junctus est, ac res inter se

⁸⁰ Gen. i, 26. ⁸¹ Ephes. iii, 17. ⁸² Gal. iii, 24.

(87) Θεωρουμένης. Addunt Par, etc. καὶ προσαγομένης, quamvis Billius scriperit in ora Bas. « non habentur in antiquo, nec in Card. » Quin etiam densus in novem Regg., quinque Colb. et in Or. 4, prorsusque addititia videntur. Ea tamen agnoscit Gabrielius; atque ea sic reddit Sancigyraneus alib[as] : « quæ in verbis et operibus nostris palam cernatur, alias admoveatur a vobis. »

(88) Ἡμᾶς. Reg. I, ἡμᾶς, non incommodo, sed alieno sensu : ita etiam Coisl. I.

(89) Ὑγίεια. Ita Reg. r, Jes., etc. Ed. vero, ὑγείαν.

(90) Ὅτι οὐκῶ, etc. Totum hunc locum mallem sig. reidere : « quæ an iis, qui ea fuerint adepti, profutura sint, necne, nondum sane constat; cum eorum contraria sæpe his qui habuere, plus utilitatis attulerint... ex habentium usu animo quo boni vel mali nomen accipiunt. » Or. 4, in margine scholiūm hujusmodi exhibet : « Οτι πεντα καὶ πλούτος, δόξα τε καὶ ἀδόξα, καὶ ὅτα τοικῦνα μέσα ἦντα παρά τὴν χρήσιν γίνεται ἀγαθὰ ή κακά. Μέσα δὲ λέγεται τῷ δροὶών διεστηκέναι τοῦ φύγον γε καὶ ἐπαίνου. » Quod paupertas aīque divitiae, gloria pariter atque ignominia, ac id genus carera, quæ media sunt, usu bona vel mala evadunt. Media porro dicta sunt idcirco quod tum a laude tum a vilupерio ex æquo remota sint. »

⁸³ Τὰ ἐκτατία. Reg. hu, τάνατία.

(92) Πτερῶσαι. « Pennas aptare. » Gregorius, or. al. xx, nunc autem xlvi, n. 81, Basilium τὸν τῆς ἐρημίτας πτερωτὸν appellat, quasi qui solitudinis studiosis ad pennas aptandas idoneus esset. Apud Plat., Polit., lib. v, πτερωτός significat : « equites e

KB. Τά γε μὴν ἀμφοτέρων τῶν θεραπεῶν τέλη, ταῦτο γάρ ἡμῖν εἰς τὴν ἐξέτασιν ἔστι λείπεται, τῇ μὲν ὑγίειαν (89), ή εὐεξίαν σαρκός, ή οὖσαν φυλάξας, ή ἀπελθοῦσαν ἀνακαλέσασθαι, ὃν οὖπω (90) δῆλον, εἰ τι συνοւσι τοῖς κεκτημένοις· ἐπει καὶ τὰ ἔναντια (91) πολλάκις πλείω τοὺς ἔχοντας ὄντης, ὥσπερ πεντατε καὶ πλοῦτοι, διξιαί τε καὶ ἀδοξιαί, ταπεινότητες καὶ λαχιπρότητες, καὶ ὅσα ἐν μέσῳ κείμενα κατὰ τὴν φύσιν, καὶ οὐδὲν μᾶλλον τῆρε η τῆρε νεύοντα, τῇ χρήσει καὶ τῇ προαιρέσει τῶν κεκτημένων τὸ βέλτιον ή τὸ κείρον λαμβάνει· τῇ δὲ τὸ προκείμενον πτερωτός (92) φυχὴν, ἀρπάσαι (93) κόδσου, καὶ δοῦναι (94) Θεῷ, καὶ τὸ κατ' εἰκόνα η μένον τηρῆσαι, η κινδυνεῦον χειραγωγῆσαι, η διαρρήσεν ἀνασώσασθαι, εἰσοικίσαι (95) τε τὸν Χριστὸν ἐν ταῖς καρδίαις διὰ τοῦ Πνεύματος· καὶ τὸ κεφάλαιον, Θεὸν ποιῆσαι, καὶ τῆς ἁνω μακαριότητος, τὸν τῆς ἁνω συντάξεως (96).

C pectoris domicilium admittere⁸⁴; atque, ut summatum dicam, eum, qui superni agminis sit, Deum esſicere, ac supernam beatitudinem ipsi comparare.

ΚΓ'. Τούτο ημῖν δ παιδαγωγὸς βούλεται νόμος· τούτο οἱ μέσοι Χριστοῦ καὶ νόμου προφῆται· τούτο δ τοῦ πνευματικοῦ νόμου τελειωτής καὶ τὸ τέλος Χριστός (97)· τούτο η κενωθεῖσα (98) θεότης· τούτο η προσληψεῖσα σάρξ· τούτο η καὶ μέση, Θεὸς καὶ δυνθρωπος, ἐν ἐξ ἀμφοῖν, καὶ δι' ἐνδις ἀμφότερα (99). Διὰ τούτο Θεὸς σαρκὶ διὰ μέσης φυχῆς ἀνεχρ-

⁸⁴ Hebr. xi, 2.

peditibus constituere. »

(93) Ἀρπάσαι. Ed. Reg. l, et Colb. m, habent καὶ ἀρπάσαται. Verum istud καὶ abest a septem Regg., tritibus Colb. et Or. 4.

(94) Δοῦναι. Bas. δοῦναι.

(95) Εἰσοικίσαι. Jes. εἰσοικίσασαν. Reg. r, εἰσοικίσαται, sed melius ed. Gregorius enim videatur adumbrare locum Apostoli, Eph. iii, 16, 17, « *vires corroborari per Spiritum ejus in interiorum hominem Christum inhabitare*, nisi quod pro κατοχῇ quo usus est Apostolus, dicit εἰσοικίσαι, quod significat, « *habitate facere, facere ut inhabitaret*. »

(96) Τὸ τῆς ἀνω συντάξεως. « Qui et ipse superni ordinis est. » Ad hoc enim a Deo creatus fit homo, quod recte observat Elias, « *ut supernis ordinibus animumeraretur*. »

(97) Χριστός. Sic maxima pars codicum, qui nec δ, nec το habent.

(98) Κερύκεισα. « Id ostendit, » inquit Elias, « totam divinam naturam in una suarum hypostasi sum toti nature humanæ copulatam suisse. »

(99) Ήρ ἐξ ἀμφοῖν, καὶ δι' ἐνδις ἀμφότερα. « Unum ex utrisque, et per unum utraque. » Hic verba sunt « vere gladius ex utraque parte acutus. » ut loquitur Gabrielius, « *adversus haereticos, una enim percudit letaliter Nestorium divina ab homine dividentem, altera Eutychetem in divinis humanæ vacuantem.* » Eadem dixerit Elias, cuius propositio haec sunt verba in margine Regg. collid. a et l: « *Rompsata διστομος κατὰ τῶν αἵρετικων. Τὸ γάρ, ἐν ἐξ ἀμφοῖν, πλήσσει κατίριας τοὺς ἀπὸ Νεστορίου δύο ὑποτάσσεις λέγοντας τὸ δέ, δι' ἐνδις ἀμφότερα, ἀντιπλήσσει τοὺς ἀπὸ Σεβήρου τὰς δύο φυσει, ἐν τῷ διν*

θτ. (4), καὶ συνεδέθη τὰ θίεστῶτα τῇ πρὸς ἡμέραν τοῦ μεστιεύοντος οἰκειότητι· καὶ πάντα (2) ὑπὲρ πάντων ἤλθεν εἰς ἐνν., καὶ ὑπὲρ ἑνὸς τοῦ προπάτορος· ἡ ψυχὴ διὰ τὴν παρακούσασαν, ἡ σάρξ διὰ τὴν ὑπουργήσασαν καὶ συγκαταχριθεῖσαν· ἡ μὲν ψυχὴν, ἡ δὲ σάρκα· διὰ τὸν Ἀδάμ τὸν γενόμενον ὑπὸ τὴν ἀμαρτίαν, ὁ κρέττων (3) ἀμαρτίας καὶ ὑψηλότερος. ανινιαμ, ista propter carnem; Christus denique peccato factus est, is, qui peccato sublimior ac præstantior erat.

ΚΔ'. Διὰ τοῦτο ἀντεισῆχθη τῷ παλαιῷ τὸ νέον· καὶ διὰ πάθους ὁ παθὼν ἀνεκλήθη, καὶ ὑπὲρ ἔκστου τῶν ἡμετέρων ἔκαστον τοῦ ὑπὲρ ἡμᾶς ἀντεδόθη (4). καὶ γέγονε καὶ νῦν μυστήριον ἡ περὶ τὸν πεσόντα διὰ ἀπελθειαν ἐκ σιλανθρωπίας οἰκονομία. Διὰ τοῦτο γέννησις (5) καὶ Παρθένος· διὰ τοῦτο φάτνη καὶ Βηθλεέμ· ἡ γέννησις ὑπὲρ τῆς πλάσεως· ἡ Παρθένος ὑπὲρ τῆς γνωστικός· ἡ Βηθλεέμ διὰ τὴν Ἐδέμ· ἡ φάτνη διὰ τὸν παράδεισον· τὰ μικρὰ καὶ φαινόμενα ὑπὲρ τῶν μεγάλων καὶ κρυπτομένων (6). Διὰ τοῦτο ἀγγελοι· δοξάζοντες τὸν οὐράνιον, εἴτα ἐπίγειον· καὶ ποιμένες δόξαν (7) ὄρῶντες ἐπὶ τῷ ἀμνῷ καὶ ποιμένι· καὶ ἀστὴρ ἥγουμενος, καὶ μάγοι προστίπτοντες καὶ δωρῳδοροῦντες, ἵνα εἰδωλολατρεία καταλυθῇ. Διὰ τοῦτο Ἰησοῦς βαπτιζόμενος, καὶ δινῶν μαρτυρούμενος, καὶ νηστεύων, καὶ πειραζόμενος, καὶ νικῶν τὸν νικήσαντα (8). Διὰ τοῦτο δαίμονες ἐλαυνόμενοι, καὶ νόσοι θεραπευόμενοι, καὶ τὸ μέγα κήρυγμα μικροῖς ἐγχειρίζομενος καὶ κατορθούμενον.

vicerat, devincit ⁸³. Idcirco dæmones ejiciuntur ⁸⁴, et cum laude administratur.

ΚΕ'. Διὰ τοῦτο θενητὴ φυασάσθμενα, καὶ λαὸς μελε- C τῶντες κενά· διὰ τοῦτο ξύλον κατὰ τοῦ ξύλου (9), καὶ κατὰ τῆς χειρὸς χειρές, τῆς ἀκρατῶς ἐκταθείσης αἱ γενναῖας ταθεῖσαι· τῆς ἀνειμένης αἱ τοῖς ἥλοις δεθεῖσαι· τῆς ἐκβαλούσης (10) Ἀδάμ αἱ τὰ πέρατα οἰκειούμεναι (11). Διὰ τοῦτο ὕψος κατὰ τοῦ πτώματος· καὶ χολὴ (12) κατὰ τῆς γεύσεως, καὶ στέφανος ἀκάνθινος κατὰ τοῦ πονηροῦ κράτους (13), καὶ θάνατος κατὰ τοῦ θανάτου, καὶ σχότος ὑπὲρ τοῦ φωτὸς,

⁸³ Gen. ii. 7. ⁸⁴ I Cor. xv. 49. ⁸⁵ Luc. ii. 14. ⁸⁶ Matth. ix. 2. ⁸⁷ ibid. 3 sqq. ⁸⁸ Luc. viii. 50. ⁸⁹ Matth. ix. 35. ⁹⁰ Psal. ii. 1. ⁹¹ Gen. iii. 24.

Χριστῶν δρονομένους. Hæc adversus hæreticos · gladiis sunt utraque parte acutus; · hæc enim verba, · unum ex amboibus, · Nestorianis, qui unum Christum in duas hypostases dividunt, letiferam plagam infligunt. Illa autem, · per unum ambo, · Severianos rursus qui duas in Christo naturas negant, eisque in unam naturam contrahunt, aliosque non panis ferunt.

(1) *Ἄρεκραθη. Κράσις, ἀράκρασις, vox catholica in Gregorio est frequens. Ea tamen abusi postea hæretici. Idcirco rejecta est in concil. Chalced. Act. v, ed. Lab. i. IV, p. 565. Vide Petav., Dog. theol., t. IV, lib. iii, n. 8.*

(2) *Kαὶ πάγτα, etc. Sic omnes sere codices: · atque in unum omnia pro omnibus et pro uno protoparente coierunt.*

(3) *Kρείτων. Ita codices. · Fortior peccato, · ut Billius vertit in Elia.*

(4) *Ἀντεδόθη. · Repensum, · quasi · compensatione, pretio et permutatione. · Petav. De Incarn. l. iv, cap. 45, n. 2.*

(5) *Γέννησις. Ita quinque Regg., septem Colb., Or. 1, Jes., etc. · Γένεσις quidem, ea est fictio, · ut*

A disjunctæ ac dissidentes per interpositæ ⁹² rei cum utraque earum affinitatem et cognitionem copulatae sunt: atque omnia propter omnia, et pro uno illo generis nostri principe in unum coierunt; anima nimis propter eam, quæ præcepto divino minime paruit; caro, propter eam, quæ animæ cupiditatibus obsecuta est, simulque condemnata, illa propter propter Adamum, hoc est propter eum, qui sub præstantior erat.

XXIV. Ob hanc etiam causam veteri novum substitutum est, et per passionem, is, qui passus fuerat, in pristinum statum revocatus, ac pro unaquaque rerum nostrarum, unaquaque res ejus, qui nobis sublimior est, repensa: novumque mysterium factum est illa, quæ circa eum, qui per inobedientiam cecidit, per benignitatem contigit dispensatio. Idcirco generatio et virgo: idcirco præsepium et Bethlehem: generatio propter afflictionem ⁹³, virgo propter mulierem, Bethlehem propter Eden, præsepium propter paradisum, res parvæ et conspicute propter magnas et ab oculis remotas. Idcirco angeli, coelectis primis, ac deinde terreni ⁹⁴, gloriam prædicantes, et pastores ob agni et pastoris ortum gloriam cernentes ⁹⁵, et stella præiens, et Magi sese prosternentes, ac munera offerentes ⁹⁶, ut scilicet idolorum cultus everteretur. Idcirco Jesus baptismi aqua tingitur, et superno testimonio coornatur ⁹⁷, et jejunat ⁹⁸, et tentatur, et eum, qui morbi depelluntur ⁹⁹, et magnæ prædicationis munus parvis hominibus committitur, et cum laude administratur.

XXV. Idcirco gentes frementes, et populi inania meditantes ¹⁰⁰. Idcirco lignum adversus ligniti, et manus adversus manum; illæ, inquam, fortiter extensæ, adversus incontinenter extensam; illæ clavis confixa, atque constrictæ, adversus remissam et solutam; illæ orbis lunes conjugentes, adversus eam, quæ Adamum et paradiso exturbavit ¹⁰¹. Idcirco sublimitas adversus lapsum, ²⁵ et fel adversus gustum, et spinea co-

⁸³ Matth. ii. 9 et 11. ⁸⁴ Matth. xi. 13-17. ⁸⁵ Matth. ix. 35. ⁸⁶ Psal. ii. 1. ⁸⁷ Gen. iii. 24.

ait Elias, « quæ ex Deo primum fluit; γέννησις vero, nostra est generatio, qua per mortis condemnationem aliis ex aliis gigantunt. »

D (6) Υπὲρ τῶν μετάλων καὶ κρυπτομένων. His verbis, si Elias fides, suam de paradyso sententiam Gregorius indicat.

(7) Δόξαν. · Gloriam. · Malim cum Erasmo, « claritatem. »

(8) Νικήσατα. Πειραζότα habent quinque Regg. codd., Coisl. 1, Pass. Colb. 8, tres alii, et Or. 1, ad marginem.

(9) Τοῦ ξύλου. Τοῦ deest in Reg. a, Or. 1, sicut et τῆς ante χειρός.

(10) Ἐκβαλούσης. Reg. 1, ἐκβαλλούσης.

(11) Πέρατοι οἰκειούμεναι. Extrema quæque ciliant. · Neque enim ea solum, « quæ in terris, » sed et « quæ in caelis sunt » Christus in se velut in capite adunavit (Ephes. 1, 10).

(12) Καὶ χολὴ. Sic novem Regg., Col. tres, Or. 1, Pass.

(13) Τοῦ πονηροῦ κράτους. · Contra maligui, · ne mero « diaboli imperium. »

Sona adversus pravum imperium, et mors adversus mortem, et tenebrae propter lumen, et sepultura adversus illam in terram reversionem, et resurrectio propter resurrectionem. Hæc omnia divinæ cujusdam erga nos disciplinæ loco erant, infirmitatisque nostræ velut medicina quedam, veterem Adamum eo, unde exciderat, reducens, et ad illud vitæ lignum adducens, a quo scientiæ lignum intempestive atque incommodo perceptum nos removerat.

XXVI. Ac nos hujus medicinæ ministri et adiutores sumus¹³, quicunque alii præsidemus : quibus, cum magnum atque amplum sit propria vitia morbosque perspicere, iisque mederi, quanquam nondum id magnum censeri debet; verum multorum hujus ordinis hominum improbitas, ut ita loqueremur, effecit; multo tamen majus et præclarius est aliorum morbos curare, ac scite repurgare posse, atque ut utrisque utile sit, nempe et iis, qui curatione indigent, et iis, qui medendi scientiam profertur.

XXVII. Itane autem corporum medici labores, et vigilias, et curas, quas nemo ignorat, subibunt, atque ex alienis calamitatibus, ut quidam ex iis, qui apud illos sapientes habiti sunt, pronuntiavit, proprios nüerores carpent ; atque alia quidem ipsi suo labore investigantes et indagantes, alia autem ab aliis corrogantes et colligentes, ægrotis porrigenit; nec quidquam tam parvum ab ipsis vel excogitatum vel prætermissum est, etiam si minimum illud sit, quod non magnum, vel ad salutem, vel ad periculum momentum babere censeatur : idque quam tandem ob causam? ut homo pluribus in terra diebus vivat, atque hic ne probus quidein fortasse, sed pessimus et sceleratissimus, cui, utpote malo, jampridem e vivis excessisse fortasse utilius fuerat, ut vitio, morbo omnium maximo, liberaretur. Atque ut probum honestumque esse demus, quan- diu **26** tandem victuro? semperne? aut quid ex

¹³ I Cor. iv, 4; I Cor. iii, 9.

(14) Υπὲρ τῆς ἀναστάσεως. Sancig. « Resurrec-
tio propter insurrectionem, » quasi id pertineat
ad Adamum contra Deum insurgentem. Quæ se-
quuntur, ita extulit Augustinus *De vera religione*,
num. 52 : « Tota vita ejus in terris per horum, quem suscipere dignatus est, disciplina morum
fuit. »

(15) Ως ἀν δικαιοτέροις λυσιτελοη. « Ut utrisque utile sit. » Præclarus Elitz in hanc rem verba juvat referre. « Quin ne his quidem, qui non totos se ipsos Deo conservarunt, nec carnis affectum extinxerunt, ac divini amoris igne desflagrant, utilis est aliorum curatio. Periculum enim est, ne cum fe-
num sint, per vitiorum ejus, cui medicinam faciunt, recordationem, concupiscentiæ carbones in se ipsis accendant, atque in flammæ eorum igne comburantur. Hæc sunt, quæ significavit, cum dixit: « ut utrisque utile fuerit. »

(16) Πεπιστευμένοις. « Quibus alios curandi onus
commissum. »

(17) Eliza. « Deinde. »

(18) Ως ἔχη τ. c. Is est auctor libri qui inseri-

καὶ ταφὴ κατὰ τῆς εἰς γῆν ἀποστροφῆς, καὶ ἀνάστασις
ὑπὲρ τῆς ἀναστάσεως (14). Ταῦτα πάντα παιδαγωγία
τις ἤν περ ἡμᾶς τοῦ Θεοῦ, καὶ τῆς ἀσθενείας ιατρεῖ
τῆς ἡμετέρας, τὸν παλαιὸν Ἀδὰμ ὅθεν ἐξέπεσεν ἐπ-
ανάγουσα, καὶ τῷ ἔνδιψῳ τῆς ζωῆς προσάγουσα, οὐδὲ
ἔνδιλον ἡμᾶς τῆς γνώσεως, οὐ κατὰ καιρὸν, οὐδὲ ἐπι-
τρέπεις μεταληφθὲν, ἡλλοτρίωσε.

KG'. Ταύτης ἡμεῖς τῆς θεραπείας ὑπηρέται καὶ συνεργοί, δοσοὶ τῶν ἀλλων προκαθεζόμεθα· οἵς μέγα μὲν τὸ τὰ ίδια πάθη καὶ ἀρέβωστήματα καὶ γινώσκειν καὶ θεραπεύειν· μᾶλλον δὲ οὖπα μέγα, πλὴν τοῦτο λέγειν ἡμᾶς ἡ τῶν πολλῶν κακία πεποίηκε, τῶν ἐπὶ ταύτης ὄντων τῆς τάξεως· πολλῷ δὲ μεῖζον τὸ τὰ τῶν ἀλλων ίσθια: δύνασθαι καὶ ἀνακαθαίρειν ἐπιστημόνας, καὶ ὡς ἀν ἀμφοτέροις λυσιτελοή (15), τοῖς τε τῆς θεραπείας χρῆσονται καὶ τοῖς ιατρεύειν πεπιστευ-
μένοις (16).

KZ'. Εἶτα (17) οἱ μὲν τῶν σωμάτων θεραπευοῦσι πόνους τε καὶ ἀγρυπνίας καὶ φροντίδας, ἀς Ισμεν,
Ξεουσι· καὶ τὸ ἐπ' ἀλλοτρίας συμφοραῖς ίδιας καρ-
πούσθαι λύπας, ὡς ἔφη τις (18) τῶν παρ' ἔκεινοις
σοφῶν· καὶ τὰ μὲν αὐτοὶ μοχθοῦντες (19) καὶ ἀνευ-
ρίσκοντες, τὰ δὲ παρ' ἄλλων ἐρανιζόμενοι καὶ συν-
εισφέροντες (20) προσισουσι τοῖς δεομένοις· καὶ οὐ-
δὲν οὐτῷ μικρὸν αὐτοῖς ἡ εὐρεθὲν ἡ διαφυγὴν, οὐδὲ
τῶν ἀλαχίστων, ὡς μὴ μέγα πρὸς τὴν τῆς ὑγιείας (21)
ρυπήν, ἡ τοῦ κινδύνου τούναντίον ὑποληφθῆναι (22)·
καὶ ταῦτα ὑπὲρ τίνος; ἐν' ἀνθρωπος ζῆσῃ πλείους
τὰς ἐπὶ γῆν (23) ἡμέρας, καὶ οὗτος οὐδὲ τῶν ἐπιει-
κῶν ἦνται, ἀλλὰ καὶ τῶν μοχθηροτάτων, ὡς πάλαι (24)
τεθνάναι ξωσι ἀμεινον τὴν, δοντι κακῶ, ἵνα τοῦ μεγί-
στου τῶν ἀρέβωστημάτων, τῆς κακίας (25), ἀπαλλαγῇ·
εἰ δὲ καὶ τῶν καλῶν θείμεν, ἐπὶ πόσον (26) βιωσ-
μένην; τὸν ἀπαντα χρόνον; ἡ τέ τῆς ἐνταῦθα κερδα-
νοῦνται ζωῆς, ἡς τὸ λυθῆναι ζητεῖν (27), τῶν καλῶν

bitur : *Περὶ φυσῶν, De flatibus*, quisquis ille sit,
sive Hippocrates, cui tribuitur, sive aliis; nam
medici certant quis hunc librum emiserit.

(19) *Μοχθοῦντες*. Reg. I, et Comb. πονοῦν-
τες.

(20) *Συνεισφέροντες*. Regg. a, b, m, Colb. 7
J.s. συμφέροντες.

(21) *Τῆς ύγιείας*. In Reg. r, deest τῆς. Reg. I, ac
Jes. habent ύγιεια.

(22) *Υποληφθῆναι*. Regg. I, u, r, et Jes. ὑπο-
λειφθῆναι. Idem hu, in quo is ordo verborum : « Η
τούναντίον τοῦ κινδύνου ὑπόλειφθῆναι. »

(23) *Ἐπι κῆνη*. Sic Regg. iu, I, x, Colb.
m, etc. Bas. vero, Par. et non pauci codi. ὑπὲρ
γῆς.

(24) *Τὸ πάλαι*. Ad didimus τὸ ex Reg. I.

(25) *Τῆς κακίας*. Ita Regg. a, I, et Colbert.
I.

(26) *Ἐπι σόσον*. Sic Regg. I, I, Colb. m.

(27) *Ζητεῖν*. Pro ποθεῖν καὶ ἐφεσθαι. « Optare. »
Elias et Basil.

τὸν περῶτον καὶ ἀσφαλέστατον (28), καὶ ἀνδρὸς δυνας; τὸν δικαιοῦ; καὶ νοῦν ἔχοντος;

KΗ'. Ἡμῖν δὲ, οἵς τὸ κινδυνεύμενόν ἐστι σωτηρία ψυχῆς, τῆς μακαρίας τε καὶ ἀμανάτου, καὶ ἀθάνατα κολασμούμενής, ή ἐπαινεθησούμενής, διὰ κακίαν ή ἀρετὴν, πόσον χρή δοκεῖν εἶναι τὸν ἄγνωτα, ή δῆσης δεῖν τῆς ἐπιστήμης λατρεῦσαι καλῶς, ή λατρευθῆναι (29), καὶ τὴν ζωὴν μεταθέσθαι, καὶ δοῦναι τὸν χοῦν τῷ πνεύματι; Οὐ γάρ τῶν αὐτῶν οὔτε λόγων (30) οὔτε δρμῶν, οὔτε τὸ θῆλυ τῷ ἀρρενὶ, οὔτε γῆρας νεδῆς, οὔτε πενίᾳ πλοῦτος (31), οὔτε εὐθυμῶν ὁθυμοῦντι, οὔτε δικάμνων τῷ ὑγιαίνοντι, ἀρχοντές τε καὶ ἀρχόμενοι, τοφοὶ τε καὶ ἀμαθεῖς, δειλοὶ τε καὶ θρασεῖς, δργῖδοι καὶ πρᾶοι (32), κατορθοῦντες καὶ πίπτοντες (33).

KΘ'. Κανὸν ἔτι ἀκριβῶς (34) ἔξετάσῃς, δοσον τὸ μέσον τῶν ἐν συζυγίαις πρὸς τοὺς ἀγάμους, καὶ τούτοις πάλιν τῶν τῆς ἐρημίας πρὸς τοὺς κοινωνικοὺς καὶ μιγάδας (35)· τῶν ἐξητασμένων (36) καὶ διαβεβηκότων ἐν θεωρίᾳ πρὸς τοὺς ἀπλῶς κατευθύνοντας, ἀστικῶν τε αὖ καὶ τῶν ἐκ τῆς ἀγροικίας, ἀκεραιοτέρων τε καὶ πανουργοτέρων, τῶν ἐν πράγμασι πρὸς τοὺς ἡσυχάζοντας, τῶν μεταδολῆς (37) πληγέντων πρὸς τοὺς εὐδρομοῦντας καὶ ἀμαθεῖς τοῦ χειρόνος· τούτων γάρ ἔκαστοι πλειον ἀλλήλων ἔστιν δὲ ταῖς ἐπιθυμίαις καὶ ταῖς ὄρμασι ή κατὰ τὰς τῶν σωμάτων ίδεας διαφέροντες· εἰ δὲ βούλει, τὰς τῶν στοιχίων μίξεις καὶ κράσεις, ἐξ ὧν συνεστήκαμεν, οὐ φέστην ἔχουσι τὴν οἰκονομίαν.

corporum figuris et lineamentis; aut, si mavis, elementorum, et ex quibus constamus, missionibus et temperamentis: ac proinde nec facile regi gubernarique possunt.

Λ'. Ἀλλ' ὥσπερ τοῖς σώμασιν οὐ τὴν αὐτὴν φαρμακείαν τε καὶ τροφὴν προσφέρονται, ἀλλοι δὲ δλλῆν (38), ή εὐεκτοῦντες ή κάμηντες, οὕτω καὶ τὰς ψυχὰς διαφόρῳ λόγῳ καὶ ἀγωγῇ θεραπεύονται. Μάρτυρες δὲ τῆς θεραπείας, ὣν καὶ τὰ πάθη (39)· τοὺς

(28) Ἀσφαλέστατον. Addunt Bas. ed. et Par. ὡς ἐμοὶ δοκεῖν, quae desunt in omnibus tum Regg. tum Coll. præter unum, et in Or. 4.

(29) Λατρευθῆται. Rectius videtur interpretari Coimbellius quam ceteri: « Aut ipsi eurentur, viamque in melius commutent, ac terram spiritui addicant. » Illic enim non agitur de ipsis medici propria curatione, sed ovium quæ, ut supra dixit Gregorius, « curari nec scient, nec sustinent. » Quæ præcedunt, et quæ sequuntur, hanc interpretationem confirmant.

(30) Οὔτε λόγων. Billius, « eadem rationes, » quod eo sensu Latine non dicitur. Malleum: « nec enim mens eadem et ratio. » Favel Tullius *Offic.* lib. 1, cap. 38: « Duplex est enim vis animalium... una pars in appetitu posita est, quæ est ὄρμη Γρæce... altera in ratione, » etc.

(31) Περὶ πλοῦτος. Bill. « Divitiarum et pauperatatis. »

(32) Πρᾶοι. Reg. I. πραεῖς.

(33) Κατορθοῦντες καὶ πιπτοτες. Gab. « felicis et infelices. » Sed hic de his qui recte vitam instituunt, agitur; proindeque melius verteretur « stantis et cadentia. »

A hujus vita usura lucri facturo, cuius finem exoptare, primarium, ac tulissimum bonum est, virique, haud dubie, sani, et mente prædicti.

B XXVIII. Nobis autem, qui de animæ salute periclitamur, quæ beata et immortalis est, atque immortalibus, vel suppliciis, vel laudibus, ob virtutem aut virtutem afficietur; quantum tandem certamen propositum esse, quantoque arte opus esse existimandum est, ut recte curemus, aut ipsi curemur, et vitam in melius commutemus, ac terram spiritui addicamus? Non enim eadem rationes, nec iidem animorum impetus sunt maris et feminæ, senectutis et adolescentiæ, divitiae et pauperis, hilaris et mœrentis, sani et ægrotantis, principum et subditorum, eruditorum et indoctorum, audacium et timidorum, mansuetorum et iracundorum, munere suo præclare fungentium, et cadentium.

C XXIX. Quod si accuratius rem expendas, quantum intervallum inter conjugatos et cælibes interjectum reperies? Ex his rursus, quantum inter eremitas et cœnobitas, qui permisti communiter degunt, discriminis erit? quantum inter eos, qui in contemplatione longe processerunt, et eos qui duntaxat rectum vitæ iter tenent? quantum rursus inter urbanos et rusticos, inter simplices et callidos, inter eos, qui in rebus publicis gerendis versantur, et quietis studiosos, inter eos quorum res in deterioris mutatae sunt, et eos qui prospero cursu seruntur, nec duriore unquam fortuna conflicti sunt? Horum enim singuli cupiditatibus nonnulli quam et affectibus magis inter se differunt, quam

XXX. Quin potius, quemadmodum non eadem medicamenta, nec eadem alimenta corporibus quibusvis adhibentur, sed alia 27 aliis, habita vide licet vel sanitatis eorum vel adversæ valetudinis ratione: eodem quoque modo animæ diversa ratione

(34) Εἴτι ἀκριβῶς. Quatinor Regg. Et ἀκριβῶς. Billius hæc omnia reddit interrogando, quæcumq; nulla sit interrogatio nota in Græcis. Nec opus est quidquam supplere. Sed vertendum: « Quin id etiam diligenter expendas, velim, quantum, » etc.

D (35) Τῶν τῆς ἐρημίας πρὸς τοὺς κοινωνικοὺς καὶ μιγάδας. Communis est omnium interpretum lapsus in his vertendis. Nullum excipimus, nec Latinum, nec Gallicum. Billius: « Inter solitudinis amantes, et eos qui sodalito vitæque societate gaudent. » Nihil hac in interpretatione, et ceteris, quæ referre nihil est necesse, quod sacerularibus solitudinis amantibus non conveniat. Manifestum tamen est Gregorii verbis significari monachos, quorum duo genera agnoscat, eremitarum scilicet et cœnobitarum.

(36) Εξητασμενων. « Qui versati, » vel, « exercitati sunt et longe processerunt. »

(37) Τῶν μεταδολῆς. Reg. hu. τῶν ἐν μεταδολῇ.

(38) Δέ ἀλλῆς. Quidam, ut Regg. I, I, δ' ἀλλῆς. Hic plerique codd. ad marg. Διάφοροι τρόποι τῶν φυχῶν φαρμάκων. « Remediorum animi varia genera. »

(39) Πάθη. Male πάθει in Par.

ac disciplina curantur. Si porro curationis testes sunt, qui morbis hujusmodi vexantur. Alios sermo dicit; alii exemplo componuntur. Alii calcaribus opus habent, alii freno. Nam qui segnes sunt atque ad bonum ægre impellantur, hi verborum stimulus excitandi sunt, qui vero spiritu, quam par sit, ferventes sunt; atque effrenato quodam animorum impetu seruntur, velut equulei generosi procul a meta currentes, hos utique orationis freno coercere ac cohibere præstiterit.

XXXI. Aliis laudatio utilitati fuit, aliis reprehensione, utraque videlicet tempestive adhibita: aut contra detrimentum, non tempestive et cum ratione adhibita. Alios cohortatio ad officium dirigit, alios o'jurgatio: atque hæc rursus alios, si palam arguantur; alios, si remotis arbitris admoneantur. Sunt enim qui privatas admonitiones contemnunt, publica autem reprehensione ad officium revocentur: sunt rursus, qui liberius reprehensi, pudorem omnem abstergant, contraque occulta objurgatione meliores reddantur, iisque, quos vicem suam dolere perspiciunt, hoc muneric viciissim repandunt, ut eorum admonitionibus pareant.

XXXII. Quidam etiam ad minima usque ac levissima observandunt sunt; nimirum qui eo quod peccata sua obscura et incognita esse putant (quando quidem id moliuntur), tanquam sapientiores animis inflantur; in quibusdam rursum ad nonnulla connovere satius fuerit, ita ut videntes non videamus, et audientes non audiamus, quemadmodum dici solet, ne aliqui eos nimis crebris objurgationibus tanquam fluctibus obruentes, ad desperationem incitemus, ac dissoluto tandem pudore, quod persuasionis pharmacum est, ad quodvis facinus audacieores reddamus. Quin etiam cum nonnullis ita agendum est, ut non irascentes irascamur, non contemnentes contemnamus. **¶** non desperantes desperemus: quatenus videlicet eorum natura id

(40) Διεγερτέον. Reg. I, θεραπευτον. Comb. « Sermonis iecu curandi. »

(41) Οὗς βελτίους ἀν ποιήσειν. « Quos sermo, quasi habenis coercens ac reprimens, meliores efficerit. »

(42) Διελεγχομένους. Sic Elias increpationem ab objurgatione distinguit: « increpatio, » ut inquit Chrysostomus, « ad peccatoris correctionem adhibetur: exprobatio autem ad ejus, qui deliquit, confusione et ignominiam. »

(43) Κρύδην ρονθετον μέρους. « E regione horum verborum, codices Regini plures et Colb. appingunt: Πῶς δεῖ ἐπιτρέψαι καὶ διορθῶσθαι τὸν ἰερέα. « Qua ratione increpari corrigeque sacerdotes debant. »

(44) Συμπαθείας. « Commiserationi obedientiam rependentes. »

(45) Λανθάνειν. Male in Par. λανθάνειν.

(46) Τώρ δέ ἔστιν. Sic melioris note codices. Alii, τῶν δέ ἔστιν. « Hi porro sunt, » ut interpretatur Elias, « qui servilem quemdam in modum peccatum subripunt metuuntque evulgari. Dissimulanda porro quæ gravissima non sunt, ne increpatio, & assiduitate, ea extimulari desinat. »

(47) Ἀκόροιας. « Contumaciam » interpretatur.

A μὲν ὅπει λόγος, οἱ δὲ βιθμίζονται παραδείγματα: οἱ μὲν δέονται κέντρων, οἱ δὲ χαλινοῦ. Οἱ μὲν γάρ εἰσι νωθεῖς, καὶ δυσκίνητοι πρὸς τὸ καλὸν, οὓς τῇ πληγῇ τοῦ λόγου διεγερτέον (40). οἱ δὲ θερμότεροι τοῦ μετρίου τῷ πνεύματι, καὶ δυσκάθεκτοι ταῖς ὁρμαῖς, καθάπερ πῶλοι γενναῖαι πόρχω τῆς νύστης θέοντες, οὓς βελτίους δὲ ποιήσειν (41) ἄγχων καὶ ἀνακόπτων δέονται.

ΑΔ'. Τοὺς μὲν ἔπαινος ὄντες, τοὺς δὲ φόνος, ἀκρότερα μετὰ τοῦ καιροῦ· ή τούναντίον ἔβλαψεν ἔξω τοῦ καιροῦ καὶ τοῦ λόγου. Τοὺς μὲν παράκλησις καταρθοῖ, τοὺς δὲ ἐπιτίμησις· καὶ αὐτῇ, τοὺς μὲν ἐν τῷ κοινῷ διελεγχομένους (42), τοὺς δὲ κρύβην νουθετουμένους (43). Φιλοῦσι γάρ οἱ μὲν καταφρονεῖν τῶν ιδίᾳ νουθετημάτων, πλήθους καταγάγειν σωφρονιζόμενοι· οἱ δὲ πρὸς τὴν ἐλευθερίαν τῶν ἐλέγχων ἀναίσχυντεν, τῷ τῆς ἐπιτιμήσεως μυστηρίῳ παιδαγωγούμενοι, καὶ ἀντιδιδόντες τῆς συμπαθείας (44) τὴν εὔπειθειαν.

ΑΒ'. Τῶν μὲν πάντα τηρεῖν ἐπιμελῶς ἀναγκαῖον μέχρι καὶ τῶν μικροτάτων, δσους τὸ μέσθια: λανθάνειν (45) (ἐπειδὴ τοῦτο τεχνάουσιν) ὡς σοφωτέρους ἐφύσησε· τῶν δὲ ἔστιν (46) & καὶ παρορῶν ἀμεινον, ὥστε ὄρῶντας μὴ ὀρφν, καὶ ἀκούοντας μὴ ἀκούειν, κατὰ τὴν παροιμίαν, ἵνα μὴ πρὸς ἀπόνοιαν (47) αὐτοὺς ἐρεθίζωμεν, τῷ φιλοπόνῳ τῶν ἐλέγχων καταβαπτίζοντες (48), καὶ τέλος πρὸς πάντα ποιήσωμεν τολμηροὺς, τὸ τῆς πειθοῦς φάρμακον τὴν αἰδῶ διαλύσαντες. Καὶ μέντοι καὶ ὄργιστέον τισίν, οὐκ ὄργισμένους· καὶ ὑπεροπτέον, οὐκ ὑπερορίντας· καὶ ἀπογνωστέον, οὐκ ἀπογνωσκοντας, δσων (49) τοῦτο ή φύσις ἐπιζητεῖ. Καὶ ὅλους ἐπιεικέα (50) θεραπευτέον καὶ ταπεινήτητι, καὶ τῷ συμπραθυμέσθαι δή περὶ τὰς χρηστοτέρας ἐλπίδας. Καὶ τοὺς μὲν νι-

Gabriellus juxta Augustini et Gregorii magni sententiam, ac contendit nusquam apud Theologum ἀποντίᾳ « desperationem » significari, sed « contumaciā, » aut « arrogantiam, » aut « dementiam. »

D (48) Καταβαπτίζοντες. Sic editi libri, sed frustra quasquieris in scriptis. Alii habent καταπίέσοντες, quæ verior lectio videtur, « deprimentes, concubantes. » Sic duo Coisl., tres Reg. i., tres Colb. Alii, καταπίέσοντες. Ita tres Colb., Or. 1, etc. Vulgatum tamen lectionem retinere visum est, quod ipsi sicut iste Gregorii Magni locus: « Cum vero, inquit, pravus quisque impudenter innotescit, quo liberius omne facinus perpetrat, eo etiam licitum dubit, et quod licitus suspicatur, in hoc procul dubio multiplicius mergitur. » in parte *Cura seu Regul. past.*, cap. 31, admon. 32, ed. Par. 1705.

(49) Όσων. Alii codices habent, οἵσον. Hinc Elias: « quoniā autem in nonnullis, inquit, exemplaribus, per oī hæc vox οἵσων scripta reperitur, sic sensus hic fuerit: ob nonnullos tantum irascendum ac desperandum esse, quantum licet, ac vera rei natura exigit. »

(50) Ἐπιεικέα. « Jus infractum, » inquit Elias, id est, quid de severitate aliquid remittitur; ut enim Tullius, « sumnum jus, summa injuria. »

καὶ, τῶν δὲ ἡπεδοθαι πολλάκις λυσιτελέστερον· καὶ τὸν μὲν εὐπροσίαν καὶ δυναστείαν, τῶν δὲ πενίαν ἥ δυστραγίαν, ἥ ἐπαινεῖν ἥ ἀπεύχεσθαι (51).
τριμῆνος οὐδὲν διαφέρει: αἰτοῦντες δὲ τὴν πόλιν περιπλανηθεῖσαν, τοῦτον τὸν πόλεις τοῖς αὐτοῖς ἀποδέεισται (52)· οὗτον τὸν πόλεις τοῖς αὐτοῖς ἀποδέεισται (53), ἥ ἐπισφαλέστατον ἀποδέεισται (54)· οὗτον τὸν πόλεις τοῖς αὐτοῖς ἀποδέεισται (55), ἥ τὸν δὲ πόλεις τοῖς αὐτοῖς ἀποδέεισται (56)· οὗτον τὸν πόλεις τοῖς αὐτοῖς ἀποδέεισται (57)· οὗτον τὸν πόλεις τοῖς αὐτοῖς ἀποδέεισται (58), ἥ τὸν πόλεις τοῖς αὐτοῖς ἀποδέεισται (59)· οὗτον τὸν πόλεις τοῖς αὐτοῖς ἀποδέεισται (60).

ΑΓ'. Οὐ γέρω πόλεις ἐπὶ τῆς ἀρετῆς ἔχει καὶ τῆς χακίας, τὴν μὲν καλλίστην εἶναι καὶ ὥφελιμωτάτην ἀεὶ καὶ πᾶσι, τὴν δὲ χειρίστην τε καὶ βιαζερωτάτην οὐταν καὶ (52) τῆς φαρμακείας τῆς ἡμετέρας, ἵνα τοις τοῖς αὐτοῖς ἀποδέεισται (53), ἥ ἐπισφαλέστατον ἀποδέεισται (54)· οὗτον τὸν πόλεις τοῖς αὐτοῖς ἀποδέεισται (55), ἥ τὸν δὲ πόλεις τοῖς αὐτοῖς ἀποδέεισται (56)· οὗτον τὸν πόλεις τοῖς αὐτοῖς ἀποδέεισται (57), ἥ τὸν πόλεις τοῖς αὐτοῖς ἀποδέεισται (58), ἥ τὸν πόλεις τοῖς αὐτοῖς ἀποδέεισται (59)· οὗτον τὸν πόλεις τοῖς αὐτοῖς ἀποδέεισται (60).

ΑΔ'. Καθόλου δὲ ἡμῖν ἐκεῖνο γνώριμον, διτι, καθάπερ τοῖς ἐπὶ κάλου (61) μετεώρου καὶ ὑψηλοῦ βαίνουσι τῇδε ἥ τῇδε ἀποκλίναις οὐκ ἀσφαλές, οὐδὲ εἰς μικρὸν φέρουσα ἥ ροπή, καὶ μικρὰ φαίνεται, ἀσφάλεια (62) δὲ αὐτοῖς ἥ ισορροπία καθίσταται· οὕτω καὶ τούτοις ὑποτέρωσε νεύση (63) τις, εἴτε διὰ κακίαν, εἴτε διὰ ἀμάθειαν, ικνηνος οὐχ ὁ τυχὸν αὐτῷ τε καὶ τοῖς ἀγομένοις τοῦ τῆς ἀμαρτίας πτώματος· Ἀλλ' ὅδῷ βιττιλικῇ πορευτέον δυτικας, καὶ περισκεπτέον, μήτε εἰς δεξιὰ μήτε εἰς ἀριστερά, καθὼς αἱ Παροιμίαι φαστον, ἔκκλινοντας. Οὕτω μὲν δὴ τὸ (64) τῶν παθῶν ἔχει τῶν ἡμετέρων, καὶ τοσοῦτον ἐνταῦθα τὸ ἔργον τῷ ἀγαθῷ ποιμένι, τῷ γνωστῶς (65) γνωσμένῳ ψυχῆς ποιμνίου, καὶ ἀφηγησομένῳ κατὰ λόγον ποιμαντικῆς, τῆς γε δρθῆς καὶ δικαίας, καὶ τοῦ ἀληθινοῦ ποιμένος θημῶν ἀξίας.

ΑΕ'. Αὐτὴν δὲ τὴν τοῦ λόγου διανομὴν, ίνα τελευ-

^a Prov. iv, 27. ^b Prov. xxvii, 25.

(51) Ἀπεύχεσθαι. Bill. in 1 ed. « Exsecrari, » Gabr. « detestari, » Oliv. « Culpare. »

(52) Οὕτω καὶ. Tres Colb. οὐτως οὐκ ἔχει καὶ τῆς.

(53) Υγιεινότατος. Sic Regii omnes et Colb. i, Coisl. 1. Or. 1, Jes. In ed. ὑγιαινότατον.

(54) Ἀποδέεισται. Reg. hui, ἀποδέεισται.

(55) Η τὸ πρᾶον. Reg. i, καὶ τὸ, Comb. « austepitas » vel « lenitas. »

(56) Τούτωντος. Alli nonnulli τὸ ἐναντίον.

(57) Συμπληρωσιν. Sic omnes codices. In ed. συμπληρουσιν.

(58) Εἰτε τὸ ἀκριβέστατον. Regg. bm, hu, Coisl. 1. melioris nota, εἰς τὸ. Reg. i, et Coisl. 1, ἀκρι-

(59) Καὶ περισταλω. Regg. cod. l, x, z, Colb. 7, Pass. habent εἰς καὶ περισταλω.

A requirit. Alii rursus lenitate et humilitate curaudi sunt, atque alacri animo una cum illis meliorem spem induendo. Alios vincere, ab aliis vinci plerumque utilius fuerit: atque aliorum opes et potentiam, aliorum inopiam et calamitatem, vel laudare, vel deprecari.

XXXIII. Neque enim, quemadmodum in virtute ac viilio res se habet, ut illa quidem semper pulcherrima et omnibus utilissima sit, hoc autem turpissimum et perniciosissimum sit; eodem modo medicinæ quoque nostræ ratio ea est, ut unum idemque medicamentum iisdem semper vel salverrimum sit, vel periculosissimum: verbi gratia, acerbitas aut clementia, aut unum quodque aliorum, quæ modo a nobis enumerata sunt. Verum aliis hoc medicinæ genus bonum atque utile fuerit, aliis autem rursum contrarium medendi genus; prout, opinor, vel res vel occasio tulerit, vel agrotantum denique mores admiserint. Quae quidem omnia sermone distingueret, atque ita exakte perspicere, ut tota medendi ratio in summam colligatur, impossibile est, quantacunque cura et diligentia ingeniique sagacitatem quispiam polleat: in rebus tamen ipsis et experimentis curatrici rationi et medico perspicua fiunt.

XXXIV. In universum autem illud apud nos constat, quod quemadmodum in subliimi et pendulo fune gradientibus, in banc vel illam partem deflectere, minime tutum est, nec etiam parva inclinatio parvum periculum assert, verum eorum salus in æquilibrio posita est: ad eundem quoque modum ultramvis in partem quispiam, sive ob vitæ improbitatem, sive ob imperitiam propenderit, haud leve periculum, tum ipsi tum iis quibus prætest, iniuniet, ne in peccatum prolabantur. Quocirea via procul dubio regia ipsis incedendum est, ac circumspiciendum, ne vel ad dexteram, vel sinistram, velut in Proverbiosis est, declinet ^c. Ac talis morborum nostrorum natura est, tantusque bono pastori labore incumbit, qui gregis animas scite cognituras est, perspectasque habituras, eisque Juxta pastoralis artis leges prætituras, duntaxat rectæ et justæ, ac vero pastore nostro dignæ ^d.

29 XXXV. Jam ipsam verbi distributionem, ut

(60) Θεραπευτὴ λόγῳ καὶ ἀρδῷ. Billius in Elia virtut, « e medico sermone et viro. » Viro pro exemplo positum videtur.

(61) Εἰτε καλόν. Regg. cod. u optimæ nota et x, et Gabr. ἐπὶ κάλον. Item Coisl. 1.

(62) Ασφάλεια. Bill. in prima ed., « salus et securitas. »

(63) Νεύση. Ita Regg. bm, l, z, Colb. 3, m, et Jes. Lectio melior, quamvis rarer. In ed. veūset.

(64) Μέν δὴ τά. Colb. i, μὲν οὖν. Reg. a, μὲν δὴ καὶ τά. Emphatica lectio.

(65) Γνωστός. « Non leviter et perfunctorie, verum sedulo et diligenter. » Sic exponit Elias; Gabr. vero, « non modo exteriorius, verum etiam interiorius plane cognitas oves habere, ut vocet eas nominatim. »

quod nostrorum omnium primum est, postremo loco dicam, divini, inquam, verbi et excelsi distributionem, quam omnes hac astate proficiuntur, si quis est alius, qui praesidenti animo suscipiat, aut eiusvis ingenii esse censeat, hunc ego soleritatem nomine admiror, ne dicam stultitiae. Mibi quidem res minime vulgaris, parvique spiritus esse videtur, verbi, perinde ac tritici⁶⁶, mensuram tempestive cuique dare, et dogmatum nostrorum veritatem cum iudicio dispensare. Hoc est, ea omnia, quae sacra philosophia, de mundis, vel de mundo disseruit, de materia, de anima, de mente, et intelligentibus naturis, tam melioribus quam deterioribus, de providentia omnia constringente atque gubernante, tum quae modo ratione consentaneo evenire videntur, repugnante accidere videntur.

XXXVI. Quae de prima nostra constitutione et postrema refactione, de typis et veritate, ac testamento, de Christi adventu tam primo quam secundo, de incarnatione et cruciatis et reversione, de resurrectione, de fine, de iudicio, ac retributione, tam tristiore quam splendidiore: et quod caput est, quaeunque de principe ac beata Trinitate credenda sunt. Qua quidem in re, iis quibus alias illuminandi munus conimissum est, periculum omnium maximum objicitur, ne vel in unam personam contrarius sermo, dum multos deos inducere veremur, nuda et inania nobis nomina relinquat, eumdem videlicet Patrem et Filium et Spiritum sanctum esse sentientibus: vel in tres alienas et exteris, aut inordinatas et principii expertes, atque, ut sic loquar, adversarias divisus, in idem malum per contraria C prolabatur: non secus ac distorta planta, cum in alteram partem nimis inflectitur.

XXXVII. Nam cum tres sint hoc tempore circa theologiam morbi, atheia nempe, Judaismus, et multorum deorum cultus, quorum primi Libycus Sabellius propugnator **30** fuit; alterius, Alexan-

⁶⁶ *Luc. xii, 42.*

(66) Τύγητον καὶ δρῦν. Ita quinq. Regg. Colb. I, Or. 1. Alii nonnulli δύν. Comb. ὑψηλοῦ καὶ δύν. In ed. ὑψηλοῦ καὶ δύν.

(67) Τῷρ γαντοτάτωρ. « Hominum non vulgarium. »

(68) Περὶ κόσμου. « De mundis, » etc. Immateriali uno et invisibili, materiali altero et visibili; quorum ille primum, iste deinde creatus est. Hunc esse sensum Gregorii ex aliis orationibus liquet: orat. xviii, al. xix, in Patrem, n. 3: or. xxvii, al. xxxiii, adversus Eunomianos, n. 10; or. xxviii, al. xxxiv, secunda De theologia, n. 31; or. xxxviii, in Christi nativitatem, n. 10, ubi aperit quid per invisibilem mundum intelligat; orat xl, De baptimate, n. 45.

(69) Δευτέρας. Quae sequuntur usque ad δσα, de sunt in Reg. I.

(70) Καὶ ἀνατίστασις. Comb. « de profecione, morte, transitu, migratione. » Sed Elias, Gabrielius aliqui de reversione Christi ad Patrem cum carne intelligent, et consequenter, id quod sequitur, περὶ ἀναστάσις, non ad Christum, sed ad universum genus humanum referunt.

(71) Οὐας τε. Deest τε in pluribus codicibus; at

A ταῖον εἴπω τὸ πρῶτον τῶν ἡμετέρων, τοῦ θείου λόγῳ καὶ ὑψηλοῦ, καὶ δν νῦν (66) πάντες φιλοσοφοῦσιν, εἰ μέν τις ἐλλος θαρβεῖ, καὶ πάσης διανοίας ὑπολαμβάνει, θαυμάζω τούτον ἐγὼ τῆς συνέσεως, ἵνα μὴ λέγω τῆς εὐηθείας· ἐμοὶ δ' οὖν πρᾶγμα φαίνεται οὐ τῶν φαυλοτάτων (67), οὐδὲ δλίγου τοῦ πνεύματος, διδύναι κατὰ καρδὸν ἔκαστω τοῦ λόγου τὸ σιτομέτριον, καὶ οἰκονομεῖν ἐν χρίσει τὴν ἀλήθειαν τῶν ἡμετέρων δογμάτων· δσα περὶ κόσμων (68) ἡ κόσμου περιφερόφηται, περὶ ὑλῆς, περὶ ψυχῆς, περὶ νοῦ, καὶ τῶν νοερῶν φύσεων, βελτιόνων τε καὶ χειρόνων, περὶ τῆς τὰ πάντα συνδεόστης τε καὶ διεξαγούστης προνοίας. δσα τε κατὰ λόγον ἀπαντᾷν δοκεῖ, καὶ δσα παρὰ λόγον τὸν κάτω καὶ τὸν ἀνθρώπινον.

tum quae modo terrenæ atque humanæ rationi

AΓ. "Ετι τε δσα περὶ τῆς πρώτης ἡμέρας συστάσεως, καὶ τῆς τελευταίας ἀναπλάσεως, τύπων τε καὶ ἀληθείας, καὶ διαθήκων, καὶ Χριστοῦ παρουσίας πρώτης τε καὶ δευτέρας (69), σαρκώσεώς τε καὶ παθημάτων, καὶ ἀναλύσεως (70), δσα τε (71) περὶ ἀναστάσεως, περὶ τέλους, περὶ χρίσεως καὶ ἀνταπόδσεως (72), σκυθρωποτέρας τε καὶ ἐνδοξοτέρας (73)· καὶ τὸ κεφάλαιον (74) δσα περὶ τῆς ἀρχικῆς (75) καὶ μακαρίας Τριάδος ὑποληπτέον· δσπερ (76) δη καὶ κινδύνου μέγιστος τοῖς φωτίζειν (77) πεπιστευμένοις, ὡς μήτε εἰς μίαν ὑπόστασιν συναιρεθέντα τὸν λόγον (78) δέει πολυθεῖας, ψιλὰ καταλαπεῖν τμῖν τὰ δύνατα, τὸν αὐτὸν Πατέρα καὶ Γίδην καὶ ἄγιον Πνεῦμα ὑπολαμβάνουσι· μήτε εἰς τρεῖς, ἡ ἐκφύλους καὶ ἀλλοτρίας διαιρεθέντα, ἡ ἀτάκτους καὶ ἀνάρχους, καὶ οὸν εἰπεῖν, ἀντιθέους (79), πρὸς κακὸν ἴσον ἐκ τῶν ἐγαντίων μεταπεζεῖν· ὕσπερ φυτοῦ διαστροφῆς ἐπὶ θάτερα πολὺ μετακλινομένης.

ΑΖ'. Τριῶν γάρ δυτῶν τῶν νῦν περὶ τὴν θεολογίαν ἀρχωστημάτων, ἀθείας, καὶ ιουδαϊσμοῦ, καὶ πολυθείας, ὃν τῆς μὲν Σαβέλλιος προστάτης δ Λίβυς ἐγένετο, τῆς δὲ "Ἀρειος δ Ἀλεξανδρεὺς, τῆς δὲ τινες

non pauci, nec inutiliter, retinēt.

(72) Αρτυποδόσεως. Tres Regii, totidem Colb., Or. 1, Pass. ἀνταπόδσεων.

(73) Σκυθρωποτέρας τε καὶ ἐνδοξοτέρας. Regg. II, optimæ nota et x, Colb. 3, et li, Pass. σκυθρωποτέρων καὶ ἐνδοξοτέρων. Ruf. « de retributione vel tristis vel bonorum. » Gal. « pœnitentia vel gloria. »

(74) Καὶ τὸ κεφάλαιον. Sic Regg. hu, I, I, et Or. 1, καὶ deest in pluribus codd. et in edit.

(75) Ἀρχικῆς. Addunt editores Paris. καὶ τῆς βασιλικῆς, quae non agnoscunt Regii codd. nec Colb.

(76) Οὐσπερ. Reg. z, ὕσπερ.

(77) Φωτίζειν. Baptismum hic significari censet Comb. Aliter Elias, qui vocem hanc a pseudo-Dionysio mutuata asserit, quamvis isto scriptore antiquiore esse Theologum hodie constet abud cruditos.

(78) Συναιρεθέντα τὸν λόγον, etc. Illic locus magnam assert lucem iis quae in variis orationibus iisdem pene verbis tradit Gregorius; or. in Bas. n. 39; or. 1 *De theol.* n. 5, *In nat.* n. 45, etc.

(79) Ἀριθμέους. Oliv. « pugnantes inter se deos. »

τῶν διαν παρ' ἡμῖν δρθιδέων (80). Τίς δὲ ἐμὸς λόγος; τῶν τριῶν δοσον ἔστι βλαβερὸν διαφυγόντας, ἐν δροις μένειν τῆς εὐσεβίας, καὶ μήτε πρὸς τὴν Σαβελλίου (81) ἀθετῶν ἐκ τῆς καινῆς (82) ταύτης ἀγαλάσσεως ή συνθέσεως ὑπαχθῆναι, μὴ μᾶλλον (83) ἐν τὰ πάντα ή μηδὲν ἕκαστον εἶναι ὄριζομένους (84). φεύγει γάρ εἶναι ὅπερ ἔστιν εἰς ἄλληλα μεταχωροῦντα καὶ μισθανόντα· ή σύνθετόν τινα καὶ ἀποτὸν ἡμῖν Θεὸν, ὥσπερ τὰ μυθώδη τῶν ζώων σκιαγραφοῦντας καὶ ἀναπλάττοντας· μήτε τὰς φύσεις τέμνοντας κατὰ τὴν Ἀρείου (85) καλῶς ὄνομαθείσαν μανίαν, εἰς Ἰουδαϊκὴν πενίαν (86) κατακλεισθῆναι, καὶ φθόνον ἐπεισάγειν τῇ θείᾳ φύσει, μόνῳ τῷ ἀγεννήτῳ τὴν θεότητα περιγράφοντας, ὥσπερ δεδουκότας μὴ διαφθείρωτο (87) ἡμῖν ὁ Θεός, Θεοῦ Πατήρ ὃν ἀληθινοῦ καὶ ὁμοτίμου τὴν φύσιν· μήτε τρεῖς ἀρχές ἀλλήλαις ἀντεπεξάγοντας (88) ή συντάσσοντας πολυαρχίαν εἰσάγειν (89) Ἑλληνικήν, ἥν πεφεύγαμεν (90).

ΑΗ'. Δέον μήτε οὕτως εἶναι τινας φιλοπάτορας, ὡς καὶ τὸ εἶναι Πατέρα περιαιρεῖν (91). τίνος γάρ ἀν καὶ εἴη Πατήρ, τοῦ Υἱοῦ τὴν φύσιν κεχωρισμένου καὶ ἀπεξενωμένου μετὰ τῆς κτίσεως; οὐ γάρ τοῦτο Υἱὸς τὸ ἄλλοτριον ή συναλειφομένου πρὸς τὸν Πατέρα, καὶ συγχεομένου, ξενὸν δὲ εἰσεῖν, καὶ συγχέοντος· μήτε τοτούτον φιλοχρήστους, ὡς μήτε τούτῳ φυλάττειν τὸ εἶναι: Υἱῷ (92) (τίνος γάρ ἀν καὶ εἴη (93), μὴ πρὸς ἀρχήν ἀναφερόμενος τὸν πατέρα;) μήτε τῷ Ηατρὶ τὸ τῆς ἀρχῆς ἀξίωμα, τῆς ὡς πατρὸς καὶ γεννήτορος· μικρῶν γάρ ἀν εἴη καὶ ἀναξίων ἀρχῆς, μᾶλλον δὲ μικρῶς τε καὶ (94) ἀναξίως, μὴ θεότητος ὃν ἀρχή καὶ ἀγαθότητος, τῆς ἐν Υἱῷ καὶ Πνεύματι θεωρουμένης· τῷ μὲν ὡς Υἱῷ καὶ Λόγῳ, τῷ δὲ ὡς προδόψῃ καὶ οὐ διαλύτῳ (95) Πνεύματι· ἐπειδὴ γε ἀναγκαῖον καὶ τὸν ἔνα Θεὸν τηρεῖν, καὶ τὰς τρεῖς ὑποστάσεις ὅμολογεῖν, καὶ ἔκαστην μετὰ τῆς ιδίτοτος.

A drinus Arius; tertii, quidam e nostris nimis orthodoxyi: quaeam mea ratio est? nimirum, ut quidquid in his tribus noxi est, fugientes, intra pietatis metas consistamus, ac neque in Sabellii atheiam ex hac nova resolutione aut compositione devolvamus, non magis omnia hæc unum, quam unumquodque horum nihil esse constituentes; id enim, quod sunt, esse desierint, mutuo inter se commenantia et transcurrentia; aut mistum quemdam et absurdum nobis Deum, quemadmodum fabulosa quædam animalia, confluentes et adumbrantes: nec rursus iuxta Arii pulchre nominatum furorem, naturas secantes, in Judaicam inopiam redigamus, atque in divinam naturam invidiam inducamus, solo ingenito deitatem circumscribentes; perinde ac vereamur, ne Deus nobis corrumpatur, si Dei veri et natura æqualis Pater esse credatur; nec denique tria principia inter se opponentes, vel construentes, gentile multorum imperium quod fugimus, invehamus.

XXXVIII. Cum contra oporteat, nec quosdam Patris amore ita affici, ut etiam ab eo quod Pater sit auferant: cuius enim Pater fuerit, si Filius natura disjungatur, atque una cum rebus creatis semoveatur? non enim Filius est, quod externum atque alienum est: aut cum Patre permisceatur, alique confundatur, cumque pariter confundat: nec rursus ita Christi amantes esse, ut nec ei filii nomen servent, (cuius enim Filius fuerit, si ad Patrem tanquam ad causam non referatur?) nec Patri principii servetur dignitas, quæ ei ut Patri et genitori competit. Parvorum enim sane et indignorum principium fuerit, vel, ut rectius loquar, parve et indigne, nisi divinitatis et bonitatis illius causa sit, quæ in Filio et Spiritu sancto consideratur; in illo, inquit, ut Filio et Verbo, in hoc autem ut procedente, ac minime solubili Spiritu. Quandoquidem et Deum unum retinere necesse est, et tres **31** personas consideri, atque cum sua quamque proprietate.

(80) Ὁρθοδέξων. *Ironice dictum putat Elias.*

(81) Σαβελλίου. Sic quidem Colb. 3, 7, aliquo nonnulli. Verum tamen melior videtur lectio, Σαβελλετον, quam exhibent Regg. codd. a, et e, et quam ipse Billius in ora Bas. ascripsit. Porro, ut observat Gab., Gregorius Sabellii hæresim atheiam non ideo nuncupat, quod Deum nullum esse omnino pintaret ... sed quod ita divinas hypostases resolveret, vel componeret, ut non magis unum omnes, quam nihil singulas esse definiret. « Niam id quod sunt, » ut ait Billius, « esse desinunt, cum in sese mutuo confluentes, proprietates amittunt suas. »

(82) Καρνῆς. Sic Reg. hu, aliquique permulti, et sic legendum ex Or. in Athan. colligitur, ubi Gregorius ait, Σαβελλίου καινοτομίας. Habet nonnulli, κανῆς.

(83) Μὴ μᾶλλον, etc. « Non magis unum omnia, quam nihil esse singula desinentes. » Ita verit Petav. I. II. c. 6, n. 3, p. 54.

(84) ὄριζομένους. Reg. n, ὄριζομένης, non male.

(85) Ἀριόν. « Arius, » inquit Elias, « a bello cupido et furoioso demone Marte nomen duxit. Quia, » pergit Gabrielius, « die festo Ἀρεος, id est, Martis, natus esse fertur. »

(86) Πετιάρ. Sic omnes pene ad unum codices.

Reg. μανίαν, non recte.

(87) Διαρθρόποιο, etc. « Ne perceat nobis Deus, si sit Pater Dei veri et natura sibi æqualis. »

(88) ἀντεπεξάρτοτας. Sumpta, ni fallor, inquit Gabrielius, « metaphor a bello; ἀντεπεξάρτοτας enim proprie de copiis dici videtur. »

(89) Εἰσάγεται. Sic plerique codd. Male Par. εἰσαγαγεῖται.

(90) Περιεύραμεν. In panecis codicibus, quos inter Pass. sequuntur: μήτε εἰς τρεῖς ἑκτόνους καὶ ἄλλοτρις διατεθέντα ἀτάκτους καὶ ἀνάρχους καὶ οὐσιῶν ἀντιθέους. Verum haec adjективia sunt nec in melioris note codicibus leguntur.

(91) Ος καὶ τὸ εἶραι Πατέρα περιαιρεῖται. Ut ab eo id etiam quod Pater sit, auferant. Quod ait Billius: « Patris nomen ipsi admittit, » non satis est contra Sabellium, qui Patris nomen non detrahebat. Oliv. « ut ei esse Patrem, » etc.

(92) Τὸ εἶραι Υἱῷ. « Quod sit Filius, esse Filium, conservetur. »

(93) Εἴη. Addit Coisl. 1, viōς.

(94) Μικρῶς τε καὶ. Habet permuli Regg., Colb., Or. 1, Jes., Pass., Bill., μικρῶς ἄτε καὶ.

(95) Ος προδόψῃ καὶ οὐ διαλύτῳ. Processione, seu processionalis termino. Gab. « ut in eo, quæ indissolubiliter procedit, Spiritu. »

XXXIX. Sed ad hæc intelligenda, et satis com-mode ac pro dignitate declaranda, longiori oratione opus fuerit, quam præsens institutum, atque adeo vita hæc serat. Quin ad id potius, et nunc, et semper, opus fuerit Spiritu, per quem solum Deus, et intelligitur, et exponitur, et auditur. Puri enim dimitaxat est, id attingere quod purum est, siue semper simile. Hæc autem idecirco in præsentia paucis commemoravimus, ut istud planum fiat, ei, qui de tantis rebus disputationem baheat, præser-tim apud multitudinem, quæ ex variis ætatis animique affectionibus confusa est, ac musici cujus-dam instrumenti multis fidibus constantis in modum, variis pulsibus opus habet, difficile ejusmodi orationem invenire, quæ omnes concinnare ac scientie lumine collustrare possit: non modo quod, cum in tribus his rebus periculum versetur, hoc est in mente, et sermone, atque auditu, si non ad omnia, ad unum certe aliquod horum offendere necesse est; aut enim mens minime illuminata est, aut sermo elanguit, aut denique auris haud satis purgata minime exceptit: atque ex horum uno persequitur atque ex omnibus veritas claudicet necesse est. Verum etiam quia id quod his, qui aliud quoddam sermonem reddit, hoc est auditorum religio, in detrimentum et periculum hic cedit.

XL. Ut enim de Deo, ac re omnium maxima, atque ipsa salute, et prima omnibus spe, certamen habentes, quo servidiore fidei prædicti sunt, eo etiam acris orationi adversantur, ac veritatis proditio-nem, non autem pietatem, obedientiam esse interpretantes, prius omnia projecerint, quam opiniones eas quas domo secum afferunt, et dogmatum, quibus innutriti sunt, consuetudinem: atque hic affectus, de quo adhuc **32** loquor, moderatorum hominum est, nec prorsus malorum, qui etiam si a

(96) *Katharoph. rāp.*, etc. Comb. sic vertit: «Puri enim est dimitaxat eum attingere qui purus est, et eodem se modo habet,» nempe Thos.

(97) *Oὐ δὲ εἶνεκα.* Edit. oὐ δὲ εἶνεκα.

(98) *Kρουμάτων.* Ita novem Regg., sex Colb., Or. I, Pass. et Comb. Ed. habent, *κρουσμάτων.*

(99) *Αληφώναται.* Reg. hu, Jes., Colb. 3, 1, λαμ-πρύναται.

(1) *Διαρολα.* «Mente,» malim, «intelligentia.»

(2) *Πάρτα.* Colb. b, πάρτα πάντα.

(3) *Ἐνελλάμψθη.* Reg. hu, ἐνελλάμψθη. Sic scri-pterat Billius in Hierv.

(4) *Ομοιώς.* Monet Gabrielius hac voce, «aqua-litatem usquequamque non significari; quemadmo-dum nec in orat de amore erga pauperes:» Πάντες πτωχοὶ δρῶνται ἐλεεῖτον. Alii enim alii sunt misera-biliores, sed eorum nullus est, qui non aliquis mi-sericordia dignus sit. Licet ergo plus claudicet ve-ritas, si in duobus aut etiam si in tribus offendas, quam si in uno: neque tamen ad efficiendum ut claudicet, satisque est, si vel uni tantum e tribus im-pingas.

(5) *Οὐτι καὶ δ.* Deest δ in dnob. Colb.

(6) *Ἡ τῷρ ἀκονότωρ εὐλάβεια.* Pietas religiosa demissos, obsequentes, et citra curiositatem audi-en tes homines reddit, cum de moribus, de iudicio, ceterisque hujusmodi sermo est; verum eadem pietas eos efficit suspiciosos, curiosos, cantos, re-luctantes, si quis de rebus fidei disputet. «Hoc au-tem ea ratione fit,» inquit Elias, qui hæc observat, «quod illuc quidem ex morali disciplina utilitatem

A Λθ. Ταῦτ' οὖν μαρτυρέου μὲν ή κατὰ τὸν παρ-όντα καὶ πρὸν, οἷμαι δὲ καὶ βίον, τοῦ λόγου καὶ νοῆσαι καὶ παραστῆσαι ἵκανως τε καὶ δυον δέκαν· μᾶλλον δὲ καὶ νῦν καὶ δεῖ τοῦ Πνεύματος, φρ μόνῳ Θεός καὶ νοεῖται καὶ ἐρμηνεύεται καὶ ἀκούεται. Κα-θαρῷ γάρ (96) μόνον ἀπέτον τοῦ καθαροῦ καὶ ὠσαύ-τως ἔχοντος· οὐ δὲ εἶνεκα (97) νῦν ἐν δλίγῳ διελήλυ-θαμεν, ίν' ἐκεῖνο δηλώσωμεν, ὅτι χαλεπὸν ἐν πλήθει μάλιστα, περὶ τηλικούτων διαλεγόμενον, ἐκ παντο-δαπῆς συγχειμένῳ καὶ ἡλικίας καὶ ἔξεως, οἷον δρ-γάνῳ τινὶ πολυχόρδῳ διαφόρων δεομένῳ καὶ τῶν κρουμάτων (J8), εὐρέν τινα τὸν πάντας καταρτίσαις δυνάμενον λόγον, καὶ λαμπρῦναι (99) τῷ φωτὶ τῆς γνώσεως· οὐ μόνον διτοι τούτοις τοῦ κινδύνου σαλεύοντος, διανοῖ (1) καὶ λόγῳ καὶ ἀκοῇ, ἀναγκαῖον περὶ ἐν γέ τι τούτων, εἰ καὶ μὴ πάντα (2), προσπτα-σαι· ή γάρ οὐκ ἐνελάμψθη (3) νοῦς, ή λόγος θαύμη-σεν, ή οὐκ ἐχώρησεν ἀκοή μὴ κεκαθαρμένη· καὶ δύοις (4) ἐξ ἑνὸς τούτων καὶ πάντων χωλεύειν ἀνάγκη τὴν ἀλήθειαν· δλλ' διτοι καὶ δ (5) τοῖς δλλο τι δέδασκεν ὑπισχνουμένοις φίστον ποιεῖ τὸν λόγον καὶ εὔπιράδεκτον, ή τῶν ἀκουντῶν εὐλάβεια (6), τοῦτο ἐνταῦθα ή ζημία καθίσταται καὶ δ κίνδυνος (7). doctrinæ genus proflentur, facilem et plausibilem sermonem reddit, hoc est auditorum religio, in detrimentum et periculum hic cedit.

B Μ'. Ής γάρ περὶ Θεοῦ καὶ τοῦ μεγίστου τῶν θυ-τῶν ἔχοντες τὸν ἄγωνα, καὶ τῆς σωτηρίας αὐτῆς, καὶ τῆς πρώτης πάστον ἐλπίδος (8), διψή τὴν πίστιν εἰσὶ θερμότεροι, τοσούτῳ προσαντέστεροι τῷ λόγῳ, καὶ προδοσίαν τῆς ἀληθείας, οὐκ εὐσέβειαν τὴν εὐ-πειθείαν ὑπολαμβάνοντες, πάντα πρόσιντ' (9) ἐν πρότερον ή τοὺς οἰκοθεν λογισμοὺς, (10), μεθ' ὧν ἐρ-γονται, καὶ τῶν δογμάτων οἵσι συνανεστράψησαν (11) τὴν συνήθειαν· καὶ τοῦτο ἔτι λέγω (12) τῶν μετριωτέ-ρων καὶ οὐ πάντη κακῶν τὸ πάθος, οἱ καὶ τῆς ἀληθείας

omni periculo vacuam ad se manare conspiciunt; istic vero, de spe ipsaque salute certantes, suam ipsorum obedientiam, fidei proditionem existimant; unde sit ut citius quidvis prodiderint contempna-rentque, quam eas sentientias, quas domo secum afferunt, ac dogmatum eorum, in quibus educati sunt, consuetudinem. In his Elike, atque etiam Gregorii verbis, traditæ semel sanctis fidei mutandæ impossibilitas, ut ita dicam, mirabiliter elucet; atque etiam ab erroribus, quibus mens semel imbuta est, emergendi quanta sit difficultas.

C (7) *Οὐτινδυνος.* Deest in Jes.

D (8) *Πρώτης πάστον ἐλπίδος.* Coisl. πρώτης πάν-των ἐλπίδος. «Prima spes,» inquit Elias, «est spes in Deum; secunda, est saluti, expectatio.» Sed rectius Gabr. qui ad hæc eadem verba ait: «Ia appellare convevit Theologus excelsum illam Tri-umpatem, Patrem, Filium et Spiritum sanctum.» Et est vere hic Gregorii sensus, ut ipse exponit or. xxiii, al. xxv, *De moderatione servanda:* Τὸ μέγι-στον, ή Πατρίς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἀγίου Πνεύματος ἐπ-γνωστές, καὶ διδογία τῆς πρώτης ἡμῶν ἐλπίδος. «Il quod maximum est, Patris, et Filii, et Spiritus sau-cti cognitione, confessioque primæ nostræ fidei.»

(9) *Πρόσιντ.* Reg. z, πρόσιντο.

(10) *Ἐρχονται.* Reg. 1, ἐρχονται.

(11) *Συνανεστράψησαν.* Reg. 1, Comb. συνα-ετράψησαν, quæ forsitan est germana lectio.

(12) *Καὶ τοῦτο ἔτι λέγω.* Comb. «Addo præter-ea.»

ἴαμπαρτάνωσιν, ἀλλὰ τῷ γε (13) δι' εὐλάβειαν τοῦτο πάσχειν, καὶ ζῆλον μὲν ἔχειν, ἀλλ' οὐ κατ' ἐπίγνωσιν. τυχὸν ἔσονται τῶν οὐ σφόδρα (14) κατακρινομένων, ὡδὲ πολλὰς δερομένων (15), ὡς οἱ θάλασσαί καὶ (16) πονηρίαν τοῦ δεσποτικοῦ θελήματος ἀποπίποντες. Καὶ (17) τάχα ἀν οὖτοι μεταπειθεῖν ποτε, καὶ μεταθληθείεν ὑπὸ τῆς αὐτῆς εὐλαβείας, υἱὸς ἡς καὶ ἀντέθετον, εἰ τις αὐτῶν δύψαιτο (18) λόγος, ή οἰκοδεν ή ἕξωθεν κρούσας καιρίως (19), ὥσπερ σίδηρος πυρίτιν (20), λίθον, τὴν ἄγκυμονα καὶ ἀξίαν (21) φωτεὶς διάνοιαν ἐν ἥ καὶ τάχιστα ἀν ἐκ μικροῦ σπινθήρος ὁ τῆς ἀληθείας πυρὸς ἐκλάμψει (22).

fortasse ex parva scintilla veritatis flamma explendescat.

ΜΑ'. Τί δ' ἀν εἰποι τις (23) περὶ τῶν διὰ κενοδόξιαν ἡ φιλαρχίαν, ἀδικίαν εἰς τὸ ὑψός (24) λαλούντων, Ἱανού (25) τινος ἡ Ἱαμβροῦ μεγαλήγορίας, οὐ κατὰ Μωϋσέως (26), τῆς δ' ἀληθείας ὀπίζομένων, καὶ τῆς ὑγιαινούστης κατεξινισταμένων διδασκαλίας; ή τῆς τρίτης μοίρας τῶν δι' ἀπαίδευσίαν καὶ τὴν ἐπομένην ταύτη θρασύτητα (27) δύρσε (28) παντὶ λόγῳ χωρούντων συώδει πάθει, καὶ καταπατούντων τοὺς καλούς μαργαρίτας τῆς ἀληθείας;

ΜΒ'. Η δοῖοι μηδεμίαν μὲν οἶκοθεν ὑπόδηψιν φέροντες, μηδὲ τινα τύπον τῶν περὶ Θεοῦ λόγων ἡ χείρονα ἡ βελτίνα, πάσι δὲ ὑποτιθέντες ἑαυτοὺς λόγοις καὶ διδασκάλοις, ὡς ἔξι ἀπάντων ἐχλεῦδενοι τὸ κρείττον καὶ δισφαλέστερον, καὶ κριταῖς οὐ καὶ οἱ τῆς ἀληθείας σφίσιν αὐτοῖς (29) πιστεύσαντες (30). Επειτα ὑπὸ τῆς πιθανότητος (31) ἀλλοτε ἀλλοὶ; (32) περιφερόμενοι καὶ στρεψόμενοι, καὶ παντὶ λόγῳ καταπλυνθέντες καὶ πατηθέντες (33), πολλοὺς ἀμείβαντες διδασκάλους καὶ πολλὰ γράμματα, ὥστερ χοῦν ἀνέμοις φαδίως ἀποβαλόντες, τέλος ἀποκαμάντες καὶ ἀκόην καὶ διάνοιαν, (34) (ὡς τῆς ἀλογίας!) πρὸς πάντα λόγον δύοις δυσχεραίνουσι, καὶ μοχθηρὸν τύπον ἑαυτοῖς ἐγγράφουσιν, αὐτῆς καταγελᾶν ἡμῶν καὶ καταφρονεῖν ὡς ἀστάτου καὶ οὐδὲν ὑγιὲς ἔχούστης τῆς πίστεως, μεταβαίνοντες ἀπαίδευτας ἀπὸ τῶν λεγόντων ἐπὶ τὸν λόγον· ὥσπερ ἀν εἰ τις τοὺς ὄφθαλ-

“ Rom. x, 2. “ Luc. xii, 47. “ Psal. lxxii, 8.

(13) Τῷ γε. Reg. r, Jes., Coisl. 1, τὸ γε.

(14) Οὐ σφόδρα. Reg. hu, οὐ πάντα τι.

(15) Δερομένων. Regg. a, et l, διαιρομένων. Quod ad evangelistæ verbum magis accedit.

(16) Κακῶν κατ. Reg. l, κακίαν ἥ.

(17) Καὶ. Addidimus ex octo Regg., totidem Colb., Or. 1.

(18) Ἀγνωτο. Reg. z, Colb. 3, 4, m, Jes. Billius ad oram Herv., ἀψήται.

(19) Καιρίως. Reg. l, καιρίαν.

(20) Πυρίτιν. Sex Regg. Coisl. 1, Or. 1, prima manu, πυρέτην.

(21) Καὶ δέλταν. Hec desunt in sex Regg., quinque Colb., Or. 1, Jes.

(22) Ἐκλάμψεις. Colb. 6, ἀνάψεις.

(23) Εἰποι τις. Regg. a, et l, εἴποις.

(24) Εἰς τὸ ὑψός. Gabr. et ad excelsa. Trinitatem, εἰς Dei maiestatem.

(25) Ἰανοῦ, etc. Orig., in Matth., tract. xxxv, n. 117, sic loquuntur: « Quod ait Apostolus, » II Tim. cap. iii, 8, « Sicut Janes et Mambræ restiterunt Moysi, non inventur in publicis Scripturis, sed in

A veritate aberrent, tamen quia ob religionis studium, et quod z-lun quidem habent, sed non secundum scientiam ^{et}, hoc patiuntur, ex eorum fortasse numero erunt, qui non tam graviter condemnabuntur, nec multis vapulabunt ^{et}, quemadmodum qui ob improbitatem et pravitatem, a Domini voluntate exciderunt. Atque hi quoque fortasse de sententia quandoque deduci, et ab eadem illa religione, ob quam prius repugnabant, immutari queant, si quis sermo eos attingat, qui, aut interne, aut externe, ut ferrum silicem, sic gravidam mentem ac luce dignam opportune seriat: in qua etiam celerrime fortasse ex parva scintilla veritatis flamma explendescat.

B ΜΑ'. Tί δ' ἀν εἰποι τις (23) περὶ τῶν διὰ κενοδόξιαν ἡ φιλαρχίαν, ἀδικίαν εἰς τὸ ὑψός (24) λαλούντων, Ἱανού (25) τινος ἡ Ἱαμβροῦ μεγαλήγορίας, οὐ κατὰ Μωϋσέως (26), τῆς δ' ἀληθείας ὀπίζομένων, καὶ τῆς ὑγιαινούστης κατεξινισταμένων διδασκαλίας; ή τῆς τρίτης μοίρας τῶν δι' ἀπαίδευσίαν καὶ τὴν ἐπομένην ταύτη θρασύτητα (27) δύρσε (28) παντὶ λόγῳ χωρούντων συώδει πάθει, καὶ καταπατούντων τοὺς καλούς μαργαρίτας τῆς ἀληθείας;

XLI. Quid autem de illis dixeris, qui ob inanis gloriae cupiditatem aut dominandi studium iniquitatem in Excelsum loquuntur ^{et}, de Jannis, inquam, et Janibris arrogantia ^{et}, non adversus Mosem, sed adversus veritatem arma induentium, atque adversus saudam doctrinam insurgentium? Quid etiam de tertia classe, hoc est, corum qui ob imperitiam, ejusque comitem temeritatem, adversus omnem sermonem, porcorum in modum, ruunt, ac pulchras veritatis margaritas conculeant ^{et}?
XLII. Quid postremo de iis qui nullam quidem opinionem, nec ullam de divinis sermonibus vel deteriorem vel meliorem formam secum afferentes, verum quibuslibet sermonibus et magistris sese subjacentes, tanquam ex omnibus id quod melius certiusque sit, electuri, ac sibi ipsis, hoc est, malis veritatis judicibus, confidentes; deinde alia atque alia sermonis probabilitate circumacti, et undique versati, atque omni sermonum genere obruti et prostrati ^{et}, postquam multos magistros commutaverunt, ac multas litteras, pulveris instar, in ventos facile abiecērunt, auribus tandem et animo deficiunti, (o ingentem rationis penuriam!) 33 sermones omnes ex æquo fastidiunt, ac pravam formam sibi ipsis insculpunt, ipsam videlicet fidem nostram, ut incertam, nihilque sani habentem, irridentes et aspernantes, stulteque ab his qui ser-

⁷⁰ II Tim. iii, 8. ⁷¹ Matth. vii, 6. ⁷² Ephes. iv, 14.

libro apocrypho, qui inscribitur: *Jannes et Mambræ liber*; unde ausi sunt quidam epistolam ad Tim. repelleret, etc. Non omittendum Jannis et D Mambris portenta, ab Elia pro prestigio haberet

(26) Μωϋσέως. Plerique Regg. Μωϋσέως.

(27) Θρασύτητα. Videatur alludere Gregorius ad illud quod est apud Thuc. Αράθετα θράσος, ὁ λοχισμός δ' ὄντων φέρει. « Inscita impudentiam patit, prudentia metum et cunctationem. » Bill. in 1 ed.

(28) Ομόσει. « Accipitur αριθμοὶ veteres, » inquit Elias, « pro ὁμῷ, σιμῷ, et rursus pro ἀναδόῳ, impudenter atque aperta fronte. »

(29) Αὐτοῖς. Pass., Colb. m, Herv. ἑαυτοῖς.

(30) Πιστεύσατε. Reg. l, Comb. πιστεύουστε.

(31) Πισταρότητος. Reg., bnu, et Bill., πισταρότητος.

(32) Αληγος. Reg. l, et l, ἀλλας, σιςρα: omnia dandum coniendit Comb.

(33) Πατηθέτες. Duo Colb., καταπειθέτες.

(34) Ω τῆς ἀλογίας! « Proli stoliditatem! »

monem habent, ad doctrinam transeuntes: non secus videlicet, ac si quis, vel oculorum, vel aurium vitio laborans, solem aut voces accuset, illum ut obscurum ac minus fulgentem, bas ut absonas et imbecilles.

XLIII. Ac proinde minoris est negotii rudi adhuc animae veritatem primum, instar certe nondum signatae, imprimere, quam super litteras, hoc est pravas doctrinas et dogmata, pium sermonem scribere, ita ut posteriora cum prioribus confundantur et perturbentur. Ut enim prestat planam et tritam viam calcare, quam asperam nullisque pedum vestigiis impressam, arvumque colere aratro jam sepe proscissum et emollitum, ita commodius quoque fuerit animumi pingere, cui nondum vitiiosa jam aliqua doctrina impressa sit, improbreque litterae altissime consignatae. Alioqui pio scriptori duplex hic labor suscipiens erit, ut et priores formas deleat, et probatiores dignioresque quae maneant, ipsis substituat. At tot quidem sunt, tum quantum ad reliquas affectiones, tum quantum ad sermonem ipsum, pravi, et pravi illius typi et characteres: tantumque ei negotium incumbit, cui haec animarum institutio et praefectura commissa est, ac plura etiam oratio, ne modum excederet, praetermisit.

XLIV. Quemadmodum igitur, si quis variam quamdam et multiplicem bellum, ex multis belluis, magnis juxta parvisque, ferisque ac mitibus, conflatum cicurare et ducere aggrediatur, huic in natura adeo praeponera et prodigiosa gubernanda maximus procul dubio labor subeundus sit, maximaque dimicatio; quippe cum nec vocibus iisdem, nec alimentis, nec manuum blanditiis, ac sibilis, nec reliquis denique institutionis modis, bellum omnes delectentur, sed aliae aliis, pro sua quaque natura et consuetudine, vel gaudent, vel offenduntur: ut qui ejusmodi bellum curam suscepere, eum varia omnino et multiplici scientia ornatum instructumque esse oporteat, **34** et eam, quae cuique apta sit, curationem adhibere, si quidem bellum cum laude ducere atque conservare cupit. Eodem modo cum commune hoc Ecclesiae corpus instar composite cujusdam et inaequalis bellum, ex pluribus variisque moribus et rationibus consti-

(33) Διδαγμάτων. « Moralem disciplinam » intel-

ligit Elias: et δογμάτων « fidei doctrinam. »

(36) Ὁδὸς μὲν γάρ. « Viam enim planam, tri-

tanique prestat calcare, quam asperam, etc.; ani-

mai vero, quae nondum pravis imbuta est doctrinis,

bonis informare est facilius. »

(37) Γλύπτο. Sic Billius, sex Regg., duo Colb., Or. 1, Jes. Nonnulli γλύποτο. Reg. 2, γλύπτο. In editis, γένοτο.

(38) Πονηροῦ. « Malignum vocat ipsum dæmo-

neum, » inquit Gab. alluditque Gregorius, opinor, ad Matth. vi, 13.

(39) Τὴν τῶν. Sic Regg. bm, hu, melioris notæ

codices. Combef. τῶν ταύτην πεπιστευμένων. Dcest

τῶν in ed.

(40) Πολυειδές. Reg. hu, πολυειδές το.

(41) Χειρός. Jes. χειρῶν.

A μόνς κακῶς διακείμενος. ἢ τὰ ὅτα διεφθαρμένος, κατηγοροί τοῦ ἡλίου ἢ τῶν φωνῶν, τοῦ μὲν ὥς ἀμαυροῦ καὶ οὐ στιλθοντος, τῶν δὲ ὡς ἐκμελῶν καὶ ἀτόνων.

ΜΓ. Καὶ διὸ τοῦτο ἔξον δρπὶ καινοτομεῖν ἀλήθειαν φυχῆ, ὃσπερ κηρὸν οὖπα κεχαραγμένον, ἢ γράφειν κατὰ γραμμάτων, πονηρῶν λέγω διδαγμάτων (35) τε καὶ δογμάτων, εὐεσθῆ λόγουν. ὡς συγχεῖσθαι καὶ ἀτακτεῖν τοῖς προτέροις τὰ δεύτερα. Ὅδον μὲν γάρ (36) πατεῖν ἀμεινον τὴν λεῖαν καὶ τετριμμένην ἢ τὴν ἀτριβῆ καὶ τραχεῖαν, καὶ γῆν ἀροῦν ἢ πολλάκις ἄροτρον ἔτεμεν καὶ ἡμέρωσεν. Ψυχὴν δὲ γράψειν, ἢν οὖπα λόγος ἐγάραξε μοχθῆρις, οὐδὲ εἰς βίθος τὰ τῆς κακίας ἐνεσημάνθη γράμματα· δύο γάρ ἀν οὗτω τὰ ἔργα γίνοντα (37), τῷ θεοτεῖν καλλιγράφῳ, ἐξαλεῖφεν τε τοὺς προτέρους τύπους, καὶ μετεγγράψειν τοὺς δοκιμωτέρους τε καὶ τοὺς μένειν ἀξιωτέρους. Τοσοῦτοι μὲν δὴ καὶ κατὰ τὰ λοιπὰ πάθη, καὶ κατὰ τὸν λόγον αὐτῶν, οἱ πονηροὶ καὶ τοὺς πονηρούς (38) τύποι καὶ χαρακτῆρες· τοσοῦτον δὲ τὸ ἔργον τῷ ταύτην πεπιστευμένῳ τὴν τῶν ψυχῶν (39) παιδαγωγίαν καὶ προστασίαν· καὶ τὰ πλείω παρῆκεν διάλογος, ἵνα μὴ περιπέτερος ἢ τοῦ δέοντος.

ΜΔ'. Οσπερ οὖν εἴ τις θηρίον ἐκ πολλῶν θηρίων συγχείμενον πολυειδές (40) καὶ πολύμορφον, μειζόνων τε καὶ μικροτέρων, ἡμερωτέρων τε καὶ ἀγριωτέρων, ἔγειν ἐπιχειροί καὶ τιθασεύειν, πάντως ἀν τὸν ἔργον αὐτῷ, καὶ οὐ μικρὸν τὸ ἀγώνισμα, οὗτως ἀνωμάλου καὶ ἀλλοκότου πρόστατεῖν φύσεως, οὗτε φωναῖς ταῖς αὐταῖς, οὗτε τροφαῖς, οὗτε χειρόδησις (41) ἐπαγαπαῖς (42), οὗτε συρίγμασιν (43), οὗτε τοῖς τῆς ἀλλης ἀγωγῆς τρόποις ἑκάστου τῶν θηρίων χαίροντος, ἄλλων δὲ ἀλλοις ἡδομένων, ἢ ἀγθομένων, ὡς ἡ φύσις ἔκβασιον καὶ ἡ συνήθεια· καὶ τί ἀν ἔσει (44) ποιεῖν τὸν τοιούτου (45) θηρὸν ἐπιστάτην; τι δὲ ἄλλο γε ἢ πολυειδῆ τε είναι καὶ ποικίλον τὴν ἐπιστήμην; καὶ κατάλληλον ἑκάστω προσάγειν τὴν θεραπείαν, ὡς ἀν διοίτο καλῶς αὐτῷ τὸ θηρίον καὶ διατάσσειτο; οὕτως ἐκ πολλῶν καὶ διαφόρων καὶ ἡθῶν καὶ λόγων, καθάπερ ἐνδεικόντων συνέθετο καὶ ἀνομοίου, τοῦ κοινοῦ τούτου τῆς Ἐκκλησίας συγχειμένου σώματος, πάσας ἀνάγκη καὶ τὸν προστάτην ἀπλοῦν τε είναι (46)

(42) Ξαραῖς. Significat, inquit Gabr., gestum illum quo solemus pecudibus aut etiam hominibus blandiri, dorsum eorum aut caput contrectantes.

(43) Συρίγμασιν. Reg. I, συρίγμασιν. Montac. σφίγμασιν.

(44) Καὶ τι ἀρ ἔσει, etc. « Et quid oporteat face-

re hujusmodi bestiæ praefectum? Quid aliud profectio-

quam curare ut multiplex sit ac varius sci-

entia, » etc.

(45) Τὸν τοιούτου. Reg. I, τοῦ τοιούτου.

(46) Ἄξιον τε εἶναι. « Simplicem, » inquit Elias, « quantum ad dogmata et actionis rectitudinem. » Brevis orat. in Athan. Gregorius se ipse exponit: ἀπλοῦς τὸν τρόπον, πολυειδῆς τὴν κυβέρνησιν. « Moribus simplex, gubernandi arte multiplex. » Vide Chrys., lib. vi De sacerd.. c. 5.

τὸν αὐτὸν κατὰ τὴν ἐν πᾶσιν (47) ὀρθότητα· καὶ δις τὸν μάλιστα παντοδαπὸν καὶ ποικίλον κατὰ τὴν πρὸς ἔκαστον οἰκεῖωσιν, καὶ τὸ τῆς ὁμιλίας πρὸς πάντας διαιτήσειν τε καὶ πρόσφορον.

ΜΕ'. Οἱ μὲν γάρ δέονται γάλακτι τρέφεσθαι, τοῖς ἀπλουστέροις καὶ στοιχειωδεστέροις τῶν διδαγμάτων, δισοις τὴν ἔξιν (48) νήπιοι καὶ ἀρτιπαγεῖς, ὡς ἀν εἴποι τις, τὴν ἀνδρείαν τοῦ λόγου τροφὴν οὐ φέροντες· ἦν εἰ προσάγοι τις παρὰ δύναμιν, τάχα ἀν καταπιεσθέντες (49) καὶ βαρηθέντες (50), οὐκ ἔξαρχούστης τῆς διανοίας, ὥσπερ ἔχει τῆς ὅλης (51) τὸ ἐπιεισθένθυν ἐλκύσαι καὶ οἰκεῖωσθαι. Ζημιώθειν ἀν καὶ εἰς τὴν ἀρχαὶαν δύναμιν· οἱ δὲ τῆς ἐν τοῖς τελείοις λαλουμένης σοφίας χρήζοντες καὶ τροφῆς τῆς ὑψηλοτέρας καὶ στερβότερας (52), τῷ πρὸς διάκρισιν ἀληθεῖς τε καὶ φευδοῦς ἰκανῶς (53) γεγομένας τὰ ισθητήρια, εἰ γάλα ποτίζοντο καὶ τρέφοντο λαχανίς, ἀσθενῶν βρύματι, δυσχεραίνοντες διν· καὶ μάλιστα εἰκότως, οὐ δυναμούμενοι (54) κατὰ Χριστὸν, οὐδὲ αὔξοντες τὴν ἐπιανετὴν αὔξησιν, ἦν ἐργάζεται λόγος τελειῶν εἰς ἄγδρα, καὶ εἰς μέτρον ἡλικίας ἄγων πνευματικῆς, τὸν καλῶς τρεφόμενον. **C** εἱριέντες, quod sermo divinus assert⁷³, eum, qui iialis atlati mensuram dicens⁷⁴.

ΜΓ'. Καὶ πρὸς ταῦτα τις ἰκανός; Οὐ γάρ ἐτιμεν ὡς οἱ πολλοὶ καπηλεύειν δυνάμενοι (55) τὸν λόγον τῆς ἀληθείας, καὶ ἀναμιγνύειν οἰνον ὕδατα· τὸν εὐφραίνοντα καρδίαν ἀνθρώπου λόγον τῷ πολλῷ καὶ εὐώνῳ καὶ χαμαὶ συρομένῳ καὶ ἔξιτήλῳ καὶ εἰκῇ δέοντι, ὥστε αὐτοὶ τὸ παρακερδαῖνεν (56) ἐκ τῆς καπηλείας, ἀλλοὶ τε ἀλλως ὁμιλοῦντες τοῖς πλησιάζουσι καὶ πᾶσι πρὸς χάριν· ἐγγαστρίμυθοι (57) τινες δυντες καὶ κενολόγοι, τὰς ἑαυτῶν ἤδονάς θεραπεύοντες (58) λόγοις ἐκ τῆς φωνούμενοις καὶ δυομέ-

⁷³ Hebr. v, 12; I Cor. iii, 1, 2. ⁷⁴ I Cor. ii, 6.
⁷⁵ Ephes. iv, 13. ⁷⁶ II Cor. ii, 16. ⁷⁷ ibid. 17. ⁷⁸ Isa. i, 22. ⁷⁹ Psal. cii, 15.

(47) Ἐρ πᾶσιν. Deest in Reg. r.

(48) Ἐξιρ. Reg. hū, addit, etc.

(49) Καταπιεσθέντες. Reg. r, n, Colb. 3, 4, Or. 4, prima manu, καταπιεσθέντες.. Colb. 6, 5, κατα-
σιασθέντες.

(50) Βαρηθέντες. Ita novem Regg., octo Colb., Or. 4, Jes., Par. vero βαρυθέντες.

(51) Υλης. Observat Comb. hac voce, « corpus » a Gregorio passim significari.

(52) Στεφροτέρας. Reg. bū, Bill. in marg. στε-
ρωτέρας, « solidiori. »

(53) Ἰκανῶς. « Sufficienter, abunde. »

(54) Δυναμούμενοι. Reg. hū, δυνάμενοι.

(55) Καπηλεύειν δυνάμενοι. « Qui possimus adulterare verbum veritatis. » Billius non reddit δυ-
νάμενοι, nec Gabrielius; quam tamen vocem magni
esse momenti, et sic vertendam censem novus inter-
pres Gallicus : « qui potentes sunt avare atque frau-
duleter tractare verbum veritatis, illudque corrumpere,
ac vinum aqua miscere. » Deinde Gregorius 1°
alludit ad hanc Iosaiā verba, c. 1, 22, Οἱ καπηλοὶ οὐκ
μίσγουσι τὸν οἶνον ὕδατα. « Caupones τοι μίσcent vi-
num aqua ; » et ad hanc Apost. II Cor. ii, 17, χαπ-
λεύοντες τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, « adulterantes verbum
Dei ; » 2° voce δυνάμενοι significare videtur pravos
pastores, qui sua utuntur potestate ad verita-

A iutum sit, summopere quoque necesse est, antistiti-
tem simul et simplicem esse, quantum ad eam,
quam ad res omnes adhibere debet, rectitudinem;
et rursus quam maxime varium ac multiplicem,
quantum ad id attinet, ut uniuscujusque animum
sibi adjunga, aptaque et apposite omnes alloquatur.

XLV. Quidam enim lactis alimonia opus habent,
hoc est, simplicioribus et elementariis doctrinis,
nimis inuisi qui puerili animi habitudine sunt, recens-
que, ut sic dicam, compacti, nec virilem sermonis
cibum ferunt⁷⁵ : quem si quis ipsis præter vires
admoveat, ejus pondere oppressi fortasse atque
obruti, animo ad id quod transmissum est, attrahendum sibi accommodandum haud satis virium
habente, quemadmodum nec corpore in cibis ma-
teria constantibus, pristinas etiam eorum vires
labefactabit. Alii, quod sensus ad verum a falso in-
ternoscendum ac secernendum exercitatos habeant,
ac proinde sapientia ea quæ inter perfectos expo-
nitur⁷⁶, sublimiorique et firmiori cibo indigeant⁷⁷.
si quis lac illis propinet, oleribusque, hoc est, ia-
firmiorum cibo, eos alat⁷⁸, molesto animo id latruri
sunt : ac merito sane, utpote nihil Christiani ro-
boris colligentes, nec laudabile illud augmentum
pulchre alitur, in virum persiciens, atque ad spic-
tus

XLVI. Et ad hæc quis idoneus⁷⁹? Non enim pli-
risque similes sumus, qui veritatis doctrinam adul-
terant⁸⁰, ac vinum aquæ miscent⁸¹; hoc est, doctri-
nam cor hominis exhilarantem⁸², cum vili et vul-
gari, humique serpente, et evanida, frustraque et
temere flente, ut ipsi ex hac cauponandi ratione
obiter aliquid elucrarent, aliaque alio modo cum
iis qui ad ipsos accedunt, verba 35 faciunt, omnibus
que assentantur, ventriloqui sane quidam et vani-
loqui, voluptatibus suis servientes, verbis e terra

⁷⁵ Hebr. v, 14. ⁷⁶ Rom. xiv, 2. ⁷⁷ Coloss. ii, 19.
⁷⁸ Isa. i, 22. ⁷⁹ Psal. cii, 15.

tem corrumpendam, et alludere simul ad hæc ver-
ba ps. li, 3, Τί ἐγχωριδ ἐν χαρτί, δυνατὸς ἀνο-
ματαν ; « Quid gloriariſ in malitia qui potens es in
iniquitate ? »

(56) Παρακερδαῖντες. De his Apostolus I Tim. vi.
5, « Qui existimant quæstum esse pietatem. » Eo-
dem sensu ac Greg. S. Hieronymus in II Cor. ii ait :
« omnem doctorem, qui auctoritatem Scripturarum,
per quin potest audientes corrigeret, vertit ad gra-
tiam... vinum sanciarum Scripturarum violare at-
que corrumperet sensu suo. »

(57) Ἐγγαστρίμυθοι. Vox illa, quam Vulgata
« pythones » interpretatur, sepe occurrit in Séri-
pturis. Illic autem Gregorius alludit ad hanc ls. cap.
viii, 19, verba : Ζητήσατε τοὺς ἐγγαστρίμυθους
καὶ τοὺς ἀπὸ τῆς γῆς φωνοῦντας, τοὺς κενολογοῦντας,
οἱ ἐν τῆς κοιλίας φωνοῦσι. Quos ventriloquos appelle-
lat Iosaiā, cosdem Vulgata « pythones, magos, divi-
nos, » etc. Antiquos gentiles e terra fundi oracula
credidisse patet, inquit Gab. ex illo Ciceronis loco,
De div., in lib. i, ubi ait : « Credo etiam anhelitus
quosdam suis terrarum; quibus inflatae mentes
oracula funderent. »

(58) Θεραπεύοντες. Oliv. « venantes, » Bill. pri-
ma edit. « auctupantes. » Uterque videtur legisse θη-
ρῶντες.

proatis et in terram pessimum tibus; ut maximam apud vulgus gloriam et nominis celebritatem consequantur, maximis ipsis damnis sufficientes, aut etiam omnino perentes, atque innoxium simili- ciorum animalium cruentem effundentes, de mani- bus nostris aliquando requirendum.⁵³

XLVI. Quin potius illud scimus, melius esse aliis qui artis peritia praestent, salutis nostrae habendas concedere, quam imperitos aliorum aurigas esse, atque autrem potius aequam submittere, quam imperitam linguam movere. Hac cum nobiscum ipsi, non pessimis fortasse consiliarii, benevolis quidecum certe, collocuti, praestabilius esse duximus, cum quae dicenda et facienda essent, nesciremus, ea ad- discere, quam nescientes docere. Praecclare enim cum eo agitur, cui vel in profundam senectutem canus sermo veniat, eamque vim habens, ut recenti adhuc in pietate animae adjumento esse possit. Nam certe alios docere aggredi, priusquam ipsi satis edocuimus, ac sigilluum, ut dici solet, in dolio discere, hoc est in aliorum animalibus pietatem me- ditari et exercere, valde stultorum aut temerario- rum hominum esse mihi videtur: stultorum si ne inscitiam quidem suam agnoscunt: temerariorum, si cum eam cognitam habeant, hoc tamen negotium aggredi non verentur.

XLVIII. Eunivero Hebræorum sapientes hanc olim Hebreis legem suisse narrant, in primis rectam ei laude dignam, qua non cuivis etati quivis Scrip- turæ liber concelebatur, nam ne hoc quidem utilius esse, quandoquidem nec tota statim a quolibet percipi possit, ac, quod in ea reconditus est, ob externam speciem imperitoribus plurimi detri- menti afferre possit; verum **30** alii libri ab initio cunctis patebant, et communis erant, hoc est quo-

⁵³ Ezech. iii, 20; xxxiii, 8.

(59) *Εὐδοκιμοῖμεν.* Sic octo Regg., Pas., Or. 4, quinq. Colb. et Jes., Coisl. 1, εὐδόκιμοι ἡμεν. Non nulli εὐδοκιμοί τρεψ. Par. et Bas. εὐδοκιμοῦσι. Sic legit Billius et viri et celebritatem consequantur pro consequantrum; et fortasse omnia quae praecedunt prima persona rectius verterentur.

(60) *Αὐτούς.* Sic Billius emendaverat in Bas. et Tillem. quod plurimi codices confirmant. Billius tamen, ut et Gabrielius, vertit et seipso. In ed. Εὐνι- νούς.

(61) *Ἐκζητηθῆσθαι.* Ita Jes. In edit. Εὐνινούς.

(62) *Ἐδροις.* Sequitur in ed. Bas. διὰ τοῦτο, quae a Billio deleta sunt, et quia, inquit, de- erant in Card. Addimus, et in cæteris codi- cibus.

(63) *Εἰδότες.* Coisl. 1, εἰδότας; ut postea ἀγνο- σύντας.

(64) *Πολιός.* Elias, et canitie dignus. In Bas. præ- terea πεποιημένω ἀνδρί· τοῦτ' Εστι, συνετός. *« Ho- mine cano dignus,* hoc est, sapiens et intelligens.

(65) *Αὐτούς.* Reg. hu, πρὸν ἀν αὐτούς. Coisl. 1; et Colb. iii, πρὸν αὐτός.

(66) *Κεραυνοί.* Sic septem Reg., Or. 4, Jes. Ke- rauṇa vero habent non pauci, Basilius et editi libri. Proverbium istud, et juxta Basilium et Eliam, et in eos est, qui majora, priusquam minora, docen- tur aut addiscunt. Nec enim in dolio, verum

A νοὶ εἰς γῆν· ὡς ἂν μάλιστα εὐδοκιμοῖμεν (59) παρὰ τοὺς πολλοὺς, ὅτι μάλιστα ζημιοῦντες αὐτοὺς (60). Η̄ ἀπολλύντες, καὶ αἴμα ἀθῶν ἀπλουστέρων ψυχῶν ἐκχέοντες ἐκ τῶν χειρῶν ἡμῶν ἐκζητηθησόμενον (61).

MZ'. 'Ἄλλ' εἰδότες ἑτέροις βέλτιον εἶναι τὰς ἔκα- τῶν ἦντας ἐνδόδοντα τεχνικωτέροις, ἢ ἄλλων ἤνιό- χους εἶναι ἀνεπιστήμονας, καὶ ἀκοὴν ὑποτίθέντες μᾶλλον εὐγνώμονα, ἢ γλώσσαν κινεῖν ἀπαλλευτον· ταῦτα διαλεχθέντες ἡμῖν αὐτοῖς, καὶ ίως οὐ φαύλοις συμβούλους, εἰ δὲ μή γε, ἀλλ' οὖν εὗνοις (62), καὶ τὰ δητέα καὶ τὰ πρακτέα μαθεῖν οὐκ εἰδότες (63), μᾶλλον ἢ διδάσκειν ἀγνοοῦντες, ἐδοκιμάσαμεν. Ἀγα- πητὸν γάρ ὅτι τοῦτο εἰς βαθὺ γῆρας λόγος ἀφίκοιτο πολὺς (64), καὶ ὥφελησι νέαν ἐν εὔσεβεις ψυχὴν δυνάμενος. Οὓς τό γε παιδεύειν ἀλλους ἐπιχειρεῖν, πρὶν αὐτοὺς (65) ἴκανως παιδευθῆναι, καὶ ἐν πιθε- τὴν κεραμείαν (66) μανθάνειν, τὸ δὴ λεγόμενον, ἐν ταῖς τῶν ἄλλων ψυχαῖς ἐκμελετῶν τὴν εὔσεβειαν, λίαν εἶναι μοι φαίνεται ἀνοήτων ἢ τολμηρῶν· ἀσυνέτων μὲν, εἰ μηδὲ αἰσθάνοντα (67) τῆς ἑαυτῶν ἀμαθείας· θρασέων δὲ, εἰ καὶ (68) συνιέντες, κατα- τολμῶσι (69) τοῦ πράγματος

MH'. Εἴρασιν μὲν οὖν οἱ σοφώτεροι λέγουσιν, ὡς ἄρα ἡ τις πάλαι νόμος (70) Εἴρασις, ἐν τοῖς μάλιστα εὑρέχων καὶ ἐπαινούμενος, μὴ πᾶσαν ἡλι- κίαν πάσῃ Γραφῇ ἐνδίδοσθαι· μηδὲ γάρ (71) εἶναι τοῦτο λυσιτελέστερον, ὅτι μηδὲ πᾶσαν εὐθέως εἶναι παντὶ ληπτήν, καὶ τὰ μέγιστα ἀν τοὺς πολλοὺς κα- κῶσαι τῷ φαινομένῳ, τὴν βαθυτέραν· ἀλλὰ τὰς με- ἀπ' ἀρχῆς ἀνείσθαι πᾶσι καὶ εἶναι κοινάς, ὃν καὶ τὸ σωματικὸν (72) οὐκ ἀδόκιμον· τὰς δὲ μὴ ἄλλους

in minoribus vasculis, veluti ollis aut cyathis, in quibus tanti non est peccare, sigulinam siguli de- cen.

(67) *Αἰσθάνοντα.* Alii, αἰσθάνωνται.

(68) *Εἰ καὶ.* Kal-deet in omnibus pene codicibus.

(69) *Κατατολμῶσι.* Male in ed. κατατολμάσι.

(70) *Νόμος.* *« Consuetudinem* interpretat̄ Elias, recte quidem. Nam in iata lege prohibitum non reperias. Eas autem tantum Scripturae partes, quorum profundior erat sensus, ut prima Ezechielis capita de cherubim, postrema de instaurazione tem- pli, Canticum cantorum, legere usus non erat; alias autem partes canticis fas erat versari. Quapropter non satis accurate totonc hunc locum vertisse Billius videtur; imprimis, cum hæc usurpat verba, et tota, alia libri, et etc., cum de libris totis non sit sermo, sed de librorum partibus, quoniam sensus re- conditior erat, quam ut a nonnullis capi posset, atque etiam nonnullis posset nocere.

(71) *Μηδὲ γάρ.* Reg. a, et Col. 1, Μή γάρ. Μή Reg. 1, εἶναι omittit; et paulo post Reg. 1, τὰ με- γιστα ἄν.

(72) *Τὸ σωματικόν.* *Quod corporeum est;* Un- de, inquit Orig., lom. 5 in Lom., et corpus inesse scripturæ et animam ac spiritum intelleximus. Et idem Orig., Philoc., c. 1, τῆς οἰοῦστος τερπεῖς γραφῆς, et ut simplicior sedilectus ab ipsa volu- carne scripturæ.

ἢ τοῖς ὅπερ εἰκοστὸν καὶ πέμπτον γεγονόσιν ἕτοις πιστεύεσθαι, δοτοί δὲ ἔντελοῦς τοῦ ἐνδύματος τὸ μυστικὸν κάλλος περικαλύπτουσιν, ἀθλον φιλοπονίας καὶ λαμπροῦ βίου, μόνοις τοῖς κεκενθαρμένοις (73) τὸν νοῦν ὑπαστράπτον καὶ φανταζόμενον, ὡς μόνης (74) δυναμένης τῆς ἡλικίας ταύτης ὅπερ τὸ σῶμα γενέσθαι, καὶ ἀναβῆναι καλῶς ἐπὶ τὸ πνεῦμα ἀπὸ τοῦ γράμματος.

ΜΘ. Ἡμῖν δὲ (75) οὐδὲς ὅρος τοῦ παιδεύειν καὶ τοῦ παιδεύεσθαι, ὥσπερ οἱ λίθοι (76) πάλαι ταῖς ὑπὲρ τὸν Ἱορδάνην καὶ ταῖς ἐντὸς Ἱορδάνου φυλαῖς· οὐδὲ τις μὲν ἔκεινο, τις δὲ τούτῳ ἐπιτρεπτέον· οὐδὲ τις κανῶν (77) τὸν ἔξεων ἀλλ' οὕτω τὸ πρᾶγμα ἔρχεται καὶ συγχένται, καὶ οὕτω κακῶς διακείμεθα, ὥστε οἱ πλείους ἡμῶν, ἵνα μὴ λέγω πάντες, πρὶν ἀποθέσθαι (78) σχεδὸν τὴν πρώτην τρίχα καὶ τὸ τὰ παιδικὰ φελλήζεσθαι, πρὶν παρελθεῖν εἰς τὰς θειας αὐλὰς, πρὶν τῶν Ιερῶν βίβλων γνῶναι καὶ (79) τὰ δύνατα, πρὶν Καινῆς καὶ Παλαιᾶς χαρακτῆρα (80) γνωρίσαι καὶ τοὺς προστάτας (81)· οὐπω γάρ λέγω πρὶν ἢ τὸν βόρδορον ἀποπλύνασθαι, καὶ τὰ τῆς ψυχῆς αἰσχη ὅστις ἡ κακία ἡμῖν προσεμάχετο, ἀν δύο ἢ τρία ὥματα τῶν εὐσεβῶν ἐξασκήσωμεν, καὶ ταῦτα ἐξ ἀκοῆς, οὐχ ἐντεύξεως, ἢ τῷ Δαβὶδ βραχέα καθομιλήσωμεν, ἢ τὸ τριῶνιν εὖ περιστελλόμεθα (82), ἢ μέχρι τῆς δύνης φιλοτροφήσωμεν, εὐτεβείας τι πλάσμα καὶ δύνιν ἡμῖν αὐτοῖς περιχρώσαντες (83)· βαβαλ (84) τῆς προεδρίας καὶ τοῦ φρονήματος! Τερδες καὶ ἐκ σπαργάνων ὁ Σαμουὴλ (85)· εὐθύς ἐσμεν σοφοὶ καὶ διδάσκαλοι, καὶ ὑψηλοὶ τὰ θεῖα, καὶ γραμματέων τὰ πρώτα καὶ νομικῶν, καὶ χειροτονοῦμεν ἡμᾶς αὐτοὺς οὐρανίους, καὶ καλεῖσθαι ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων ραβδοῖς ζητοῦμεν, καὶ οὐδαμοῦ τὸ γράμμα, καὶ πάντα δεῖ νοηθῆναι πνευματικῶς, καὶ λῆρος (86) πλατὺς τὰ

α...⁹⁰ I Reg. u, 41. ⁹¹ Matth. xxiii, 7.

(73) Τοῖς κεκενθαρμένοις. Omissum in Reg. I.

(74) Μόρης. Regii quatuor, totidem Colb., Or. 4, Jes., Pass. habent μόλις, « vix ; » et quidem ea vox optime sensum exhibet.

(75) Ἡμῖν δέ. Pass. ἡμῶν. Μεχ οὐδὲ εἶς, Jes. dīvisim.

(76) Λίθοι. « Limitanei lapides. » Nulla hic difficultas. Gregorius his verbis significat, singulis tribus defisis in terram lapidibus distinctas fuisse, quod Elias et Basilius ipsi etiam testantur. Certe in lib. Jos. capp. xv, xvi, xvii, uniuscujusque tribus limites definuntur.

(77) Οὐδὲ τις καρώ. In prima ed. Billius, melius quam secundis curis, « nec ad ullam normam hominum pretia qualitatesque perpendimus. » In Gregorio subtilius quid latet. Spectat namque ἡ ult. cap. v Hebr.

(78) Πρὶν ἀκοθέσθαι, etc. Elias : « antequam infantiam et puerilem aetatem excesserimus. »

(79) Καρ. Sic plerique scripti et editi libri. Par. xal.

(80) Χαρακτῆρα, Reg. I, tres Colb. Coisl. 4, χαρακτῆρας.

(81) Προστάτας. Gab. « propugnatores et quasi patronos » Colb. « duces et auctores. » Basilius optime τῆς παλαιᾶς Γραφῆς τεῦς συγγραφεῖς λέγει, « instrumenti veteris (utriusque, « Elias) « scriptores dicit. »

A rum ne id quidem, quod corporeum est, laude caret: alii autem bis duntaxat qui vicesimum quintum aetatis annum excessissent, committebantur, hoc est qui sub vili indumento mysticam pulchritudinem obtiegunt, laboris et industriæ, ac luculentæ vitae præmium, solis iis, qui mente purgati sint, fulgentem et conspicuam, quod scilicet sola hæc aetas supra corpus assurgere, atque a littera ad spiritum recte ascendere queat.

XLIX. At nobis nullus docendi ac discendi terminus est constitutus, velut olim lapides tribubus, quæ ultra Jordanem et intra Jordanem erant; nec quibusnam illud, quibusnam rursus hoc committendum sit; nec norma ulla, ad quem habitus exigamus: verum ita projecta et confusa hæc res est, tamquam male afflicimus, ut quam plurimi ex nobis, ne omnes dicam, prius sere quam priuam comam abiecimus, puerilique more balbutire desierimus, priusquam in divina atria introierimus, priusquam sacrorum librorum vel nomina ipsa noverimus, priusquam novi veterisque Testamenti characterem et auctores cognitos habuerimus; nondum enim dico priusquam cœnūm, et anime labes, quas peccatum nobis impressit, cluerimus; si duo aut tria pia verba edidicerimus, eaque non ex lectione, sed auditione sola hausta, aut Davidi paullum operæ dederimus, aut pallium scite contraxerimus, aut zona tenuis philosophati fuerimus, pietatis speciem quamdam et larvam nobis illinentes: o præfecturam! o elatum animum! Sacer etiam ab incunabulis Samuel ^{84.92}: statim sapientes et magistri sumus, et in divinis rebus sublimes, et scribarum ac legisperitorum primi, ac cœlestes nos ipsos designamus, et vocari ab hominibus Rabbi expetimus ⁹³, nec usquam littera, sed omnia spirituali modo intelligentur oportet, ac meræ nugæ somnia sunt, at-

(82) Περιστελλόμεθα. « Est vere contrahere. Studiose venustieque circumponere : » τὸ ἐπιμέλως καὶ κοσμιῶς περιβελῆσθαι. Sic Basil. interpretatur.

(83) Περιχρώσατες. Reg. u, et Col. I, ἐπιχρώσατες.

(84) Βαβαλ, etc. « Papæ! quam egregii præsides! » Ambitiosorum objectio est cum indignatione relata, et ironice refutata. Εἴτα θαυμαστικῶς, et βούλει, καὶ συγτιλαστικῶς ἀνεφόνησεν. Ως θαυμαστοὶ πρόεδροι οἰησμέθα εἶναι καὶ τὴν φρόνησιν υψηλοῖ. « Deinde cum admiratione, vel indignatione, si mavis, exclamavit : Quam admirandi præsides, quam sapientissimes sublimes esse videbimus! » Quem verborum sensum non satis reddit Billii interpretatio.

(85) Σαμουὴλ. Tillem. « Quasi Samuels quida in essemus universi. » Billius, prima edit. « Prolinus Samuelem... in ore habemus. »

(86) Καὶ λῆρος, etc. Alii arbitrantur hæc esse hominum illorum verba, quibus objecta sibi Samuels charismata rejiciant. Alii, ut Elias, ea ut Gregorii verbis judicium suum interponentes agnoscent: « Sed nugas et somnia crepamus. » Noster Louvardus sic sibi videtur assequi : Et quæ somnianus verae nugæ sunt, quæque divendimus, somnia; cum ipsi tamen, nisi laudibus efferaur, indigne- mur. »

que, nisi magnis laudibus efferantrur **37** indignatione afficimur. Atque hæc, qui benigniores inter nos et simpliciores sunt : quid porro ii qui magis spirituales sunt, ac generosiores ? Multum nos, si ita visum fuerit, condemnantes et vexantes, ac misericordis modis exagitantes, nec loco ullo ac numero ponentes, abscedunt, societatem nostram, velut haud piorum hominum aspernantes.

L. Quod si cuiquam eorum dicamus leniter ad hunc modum, ac disserendo, eum provehentes : Dic mihi, vir admirande, vocasne aliquid saltare, et tibia canere ? Maxime vero, inquiet. Quid sapientiam, et sapientem esse, quod nos divinarum humarumque rerum scientiam deflrimus ? Id quoque concedet. Age vero censesno artes illas sapientia meliores et sublimiores esse, an hanc potius illis ? Mihi quidem non est dubium, quin hanc omnibus etiam præstantiore esse dicturi sint, atque hactenus æqui et candidi judices sint. Utrum igitur, salutationis quidem et cantus tibiarum doctrina quadam et disciplina est, ad idque, et diuturno tempore, et plurimis laboribus ac sudoribus opus est, atque interdum etiam mercedem persolvere oportet, et perductores adhibere, longasque peregrinationes suscipere, cæteraque omnia facere et pati, quibus artis peritia comparatur : sapientiam autem, quæ omnibus præstet, ac bona omnia complexu suo tenet, adeo ut ipse quoque Deus, quamvis permultis nominibus vocetur, hoc tamen nomine impensis quam ullis aliis delectetur, rem usque adeo levem et protractam esse existimabimus, ut ad hoc, ut quispiam sapiens sit, voluntas sola requiratur ? Magnæ profecto stultitiae hoc fuerit. Si hæc ad eos dicamus, erroremque paulatim repurgemus, aut alias quispiam doctiorum et prudentiorum, hoc nimis illud fuerit supra petras seminare⁹⁴, atque in aures non audientium loqui⁹⁵. Ita ne hactenus quidem sapientes sunt, ut inscitiam suam cognitam habeant. Ac mihi cominodum esse videtur illud Salomonis de ipsis **38** usurpare : *Est m̄lum quod vidi sub sole, virum qui sibi sapiens esse videtur⁹⁶* : et quod pejus est, alios erudiendos suscepit, qui ne inscitiam quidem suam persentit.

⁹⁴ Luc. viii, 6. ⁹⁵ Eccli. xxv, 12. ⁹⁶ Eccle. x, 5; Prov. xxvi, 12.

(87) *Pnevmatikoi*. In margine Colb. καθ' ὑπόχριστον, « per hypocrisim ac fictio. »

(88) *Μᾶλλον*. Deest in septem Regg. aliquique nonnullis. Legitur tamen in pluribus optimæ notæ codicibus.

(89) *Προσβάζοτες*. Sic Regg. b, l, m, Colb. m, etc., cuius vocis vis hæc est, et ratiocinando gradatim urgentes. Alii codices habent συμβιδάζοντες. Ed. Bas. ποστενδάζοντες.

(90) *Ti δαλ*. Plerique Regg. Jes. et plures Colb. τι δέ.

(91) *Εῦ οἰδεῖ*. Eū deest in quatuor Regg., septem Colb. et Or. 1.

(92) *Καὶ αὐλῆσεως*. etc. Sic Horat. Arte poet. v. 413 et seq.

*Qui Pythia cantat
Tibicen, didicit prius, extimuitque magistrum.
Nec salis est dixisse, ego mira poemata pango.*

(93) *Καταβαλεῖται*. Comb. καταβάλλειν.

(94) *Προσαγωγῶν*. Comb. « qui aditum præsent,

Α δνείραται καὶ ἀγανακτούμεν δν, εἰ μὴ σφόδρα ἐπαινούμεθα. Τοῦτο ἡμῶν οἱ χρηστότεροι καὶ ἀπλούστεροι· τί δὲ οἱ πνευματικοὶ (87) μᾶλλον (88) καὶ γενναιότεροι ; Πολλὰ κατακρίναντες ἡμᾶς, ἃν οὕτω δόξῃ, καὶ βασανίσαντες, καὶ οὐδαμοῦ θέντες, ἀπῆλθον, καὶ τὴν κοινωνίαν ὡς οὐκ εὔσεβῶν διαπτύσσαντες.

N. "Αν δέ τινι αὐτῶν λέγωμεν οὐτωσι πράως καὶ λογικῶς προβιδάζοντες (89). Εἰπέ μοι, ὁ θαυμάσιος, καλεῖς τι τὸ δρχεῖσθαι, τό τε αὐλεῖν; Πάνυ γε εποιειν δν. Τί δαὶ (90) σοφίαν τε καὶ σοφὸν εἶναι, τοῦθι δὴ θείων τε καὶ ἀνθρωπίνων ἐπιστήμην τιθέμεθα ; Καὶ τοῦτο δώσουσι. Πότερον δὲ κρείττον εἶναι καὶ ὑψηλότερον, ταῦτα σοφίας, ή τούτων μακρῷ τὴν σοφίαν; Καὶ πάντων εὗ οἰδ' ὅτι (91) φτουσι· καὶ μέχρι τούτων εἰσὶν εὐγνώμονες. Ἀρ' οὖν δρχήσεως μὲν καὶ αὐλήσεως (92) ἔστι διδασκαλία καὶ μάθησις, καὶ χρόνου πρὸς τοῦτο δεῖ, καὶ ἴδρυτων συχῆν καὶ πόνων, καὶ μισθῶς καταβαλεῖν (93) ἔστιν δὲ, καὶ προσαγωγῶν (94) δειθῆναι, καὶ ἀποδημῆσαι μακρότερα, καὶ τἄλλα (95) τὰ μὲν ποιῆσαι πάντα, τὰ δὲ παθεῖν, οἵς ἐμπειρία συλλέγεται· τὴν δὲ σοφίαν, ή πᾶσιν ἐπιστατεῖ (96), καὶ πάντα ἐν ξαυτῇ τὰ καλὰ συλλαβοῦσα (97) ἔχει, ὡς καὶ τὸν Θεὸν αὐτὸν τοῦτο μᾶλλον ἢ τι ἔλλο χαίρειν ἀκούοντα, ἐπειδὴ καλεῖται πολλοῖς ὄνδραις, οὕτω κοῦφον τι καὶ πεπατημένον πρᾶγμα ὑποληφόμεθα, ὥστε θελῆσαι δεῖν (98) μόνον καὶ εἶναι σοφὸν; Πολλῆς (99) τοῦτο τῆς ἀμαθείας. "Αν ταῦτα λέγωμεν αὐτοῖς, καὶ κατὰ μικρὸν τὴν πλάνην ἀγανακταίρωμεν (1), ή τις δὲλλος τῶν εὐμαθεστέρων καὶ συνετωτέρων, τοῦτο ἐκεῖνο κατὰ πετρῶν σπείρειν, καὶ λαλεῖν εἰς ὡτα μὴ ἀκουόντων. Οὕτως οὐδὲ αὐτὸς τοῦτο εἰσὶ σοφοί, τὴν ξαυτῶν γινώσκειν ἀπαιδεύσαν. Καὶ μοι δοκεῖ καλῶς ἔχειν τὸ τοῦ Σολομῶντος περὶ αὐτῶν εἰπεῖν (2). "Εστι πονηρία, ήτο εἰδος ὑπὸ τὸν ἡλιον, ἀρδρα δόξαρτα παρ' ἔσωτῷ σοφὺν εἶναι· καὶ δι τούτου πονηρότερον, παιδεύειν ἀλλους πεπιστευμένον τὸν μηδὲ τῆς οἰκείας ἀμαθείας ἐπαισθανθείν.

coniliatores. » Bill. prima editione, « commendatores. »

(95) *Τάλλα*. In Reg. I, desideratur : in Reg. I, et Colb. m, legitur : Καὶ τὰ μὲν ποιῆσαι, τὰ δὲ παθεῖται.

(96) *Ἐπιστατεῖ*. « Καὶ in omnibus primatum tenet (Eccl. xxiv, 10). »

(97) *Συλλαβοῦσα*. Ita Regg. hu, l, et Colb. 3, in.

(98) *Δεῖται*. Sic Reg. I. In ed. δεῖται.

(99) *Πολλῆς*. Addit. Mont. δυτῶς. Verit. Billius, « magnæ Hercle, » quam vocem non satis piam expunximus. Quid enim Christiano cum jurato Hercule?

(1) *Ἀρακαθαίρωμεν*. « Expurgare tentaverimus. »

(2) *Περὶ αὐτῶν εἰπεῖται*. Is ordo verborum est in melioris notæ codicibus. In ed. εἰπεῖται περὶ αὐτῶν.

ΝΑ'. Τοῦτο δαχρύων μὲν καὶ στεναγμῶν, εἴπερ Α τι ἔλλο, τὸ πάθος ἄξιον· δὲ καὶ πολλάκις ἐγὼ κατηλέγοσα, εὗ εἰδώς, ὅτι τὸ οἰεσθαι τοῦ εἶναι τὸ πλεῖστον ἀφαιρεῖται, καὶ μέγα τοῖς ἀνθρώποις ἡ κενοδοξία (3) πρὸς ἀστήν ἐμπόδιον· λάσασθαι δὲ καὶ στῆσαι τὴν νόσον Πέτρου ἀν (4) εἰη τινὸς ἢ Παύλου, τῶν μεγάλων Χριστοῦ μαθητῶν, καὶ μετὰ τῆς ἐν λόγῳ καὶ Ἑργῷ κυνεργήσεως εἰληφότων τὸ χάρισμα (5), καὶ πᾶσι πάντα γινομένων, ἵνα τοὺς πάντας (6) κερδήσωσιν· ἡμῖν δὲ τοῖς ἀλλοις μέγα, καὶν εἰ καλῶς κυνεργούμεθα καὶ ἀγούμεθα πρὸς τῶν ἐπανορθοῦν τὰ τοιαῦτα καὶ διευθύνειν πεπιστευμένων.

ΝΒ'. 'Ἄλλ' ἐπειδὴ γε Παύλου καὶ τῶν κατ' ἐκείνον ἐμνήσθημεν, ἀφέντες, εἰ δοκεῖ, τοὺς ἀλλοὺς διπάντας, ὅσοι κατὰ νομοθεσίαν, ἢ προφητείαν, ἢ στρατηγίαν, ἢ τινα τοιαύτην ἀλλην οἰκονομίαν τοῦ λαοῦ προεδρήθησαν, οἷον τὸν Μωσῆν, τὸν Ἀαρὼν ἐκεῖνον, τὸν Ἰησοῦν, τὸν Ἡλίαν, τὸν Ἐλισσαίον, τοὺς κριτάς, τὸν Σαμουὴλ, τὸν Δαβὶδ, τῶν προφητῶν τὸ πλῆθος, τὸν Ἰωάννην, τοὺς δώδεκα μαθητὰς τοὺς ἐπ' ἐκείνοις ὑστερον (7), οἱ πολλοὶ ἰδρῶσται καὶ πόνοις διεγῆλθον τὴν προστασίαν κατὰ τοὺς ἑαυτῶν χρόνους ἔκαστοι· τούτους ὑπερβάντες διπάντας, Παύλον προστησμέθαι μόνον τοῦ λόγου συνίστορα (8), καὶν τούτῳ θεωρήσωμεν, ὅσον ἔστι καὶ ψυχῶν (9) ἐπιμέλεια, καὶ εἰ βραχεῖς τῆς πραγματείας, ἢ μικρᾶς τῆς συνέσεως· Ὅς ἀν δὲ ἥρξτα τοῦτο γνοίμεν καὶ κατίδομεν, τί Παύλος αὐτὸς περὶ Παύλου φησι, ἀκούσωμεν.

ΝΓ'. 'Εῶ λέγειν (10) τὸν πόνους, τὰς ἀγρυπνίας, τὸν φόδους, τὰς ἐν λιμῷ καὶ δίψῃ κακοπαθείας, τὰς ἐν ψύχῃ καὶ (11) ἐν γυμνότητι, τοὺς ἔξωθεν ἐπιδυλεύοντας, τοὺς ἔνδοθεν ἀντιπράττοντας. Ἀφίημι τοὺς διωγμοὺς, τὰ συνέδρια, τὰ δεσμωτήρια, τὰ δεσμὶα, τοὺς κατηγόρους, τὰ δικαστήρια, τοὺς καθ' ἡμέραν καὶ ὡραν θανάτους, τὴν σαργάνην, τοὺς λιθαζμοὺς, τοὺς φαδισμοὺς, τὴν περίσοδον, τοὺς κατὰ γῆν κινδύνους, τοὺς κατὰ θάλασσαν, τὸν βυθὸν, τὰ ναυάγια, κινδύνους ποταμῶν, κινδύνους ληστῶν, κινδύνους ἐκ γένους, κινδύνους ἐν Φευδαδέλφοις, τὸν ἐκ χειρῶν βίον, τὸ ἀδάπανον Εὐαγγέλιον, ὃς (12) θέατρον ἦν καὶ ἀγγέλοις καὶ ἀνθρώποις, μέσος Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων ιστάμενος· ὑπὲρ μὲν τῶν (13) ἀγωνῶνδρενος, τῷ δὲ προσάγων καὶ οἰκεῖων

^{οὐ} I Cor. ix, 22. ^{οὐ} II Cor. xi, 27. ^{οὐ} ibid. 23-26, 33; I Cor. iv, 12; ix, 18. ^{οὐ} I Cor. iv, 9.

(3) *Kεροδοξία.* Colb. m. κενὴ δόξα.

(4) *Πέτρου ἀν.* Sic novem Regg., octo Colb., Jes. Or. I, Pass. Deest ἀν in ed.

(5) *Ἐλημφότων τὸ χάρισμα.* De gratia curationum exponit Elias. Tillem. de gratia miraculorum.

(6) *Πλάτως.* In prima ad Cor ix, γ 22, legitur πάντως. Quod Vulgata reddit « omnes. »

(7) *Τοὺς ἐκ' ἐκείνους ὑστερο.* « Hos qui postea subsecuti sunt. »

(8) *Συρτορα.* Deest in melioris notæ codicibus; in septem Regg., totidem Colb., Or. I, Jes. et certe sine dispندio sententiæ posset exsulare. Nonnulli tamen retinēnt. Comb. verit., « testem et assertorem præficiamus. »

(9) *Οσον ἐστι καὶ ψυχῶν.* Sic septem Regg., totidem Colb. Jes. vero δον τι. Or. I, δον τι.

LL. Hoc malum lacrymis quidem et luctibus, si quod aliud, dignum est; quod etiam ipse sæpe miseratus sum, non ignorans opinionem plurimum de re ipsa auferre, inanisque gloriæ studium hominibus magno ad virtutem impedimento esse. Morbum autem sanare ac reprimere, Petri cuiusdam, aut Pauli fuerit, magnorum, inquam, illorum Christi discipulorum, qui una cum gubernatione, tam in sermone quam in opere, gratiani accepérunt, omnibusque omnia facti sunt, ut omnes lucrisfacerent^{οὐ}. Nobis autem aliis magnum atque amplum fuerit, si ab iis, quibus emendandarum et dirigendarum hujusmodi rerum cura commissa est, recte gubernatur atque ducamur.

B LIII. Ac quoniam Pauli, ejusque similiūm mentionem fecimus, relictis, si ita videtur, omnibus aliis, qui ob leges ferendas, vel ob prophetæ munus, vel ob rei militaris imperium, vel ob aliam quamdam ejusmodi administrationem, populi antistites fuerunt, velut Moses, Aaron, Josue, Elias, Eliseus, Judices, Samuel, David, prophetarum multitudo, Joannes duodecim apostoli, eorumque posteri, qui non sine multis laboribus et sudoribus præfecturæ munus suis quisque temporibus obierunt; his, inquam, omnibus prætermissis, Paulum unum sermonis nostri conscient proferamus, atque in eo, quanta et qualis res sit animarum cura, et an parum negotii parumque solertia requirat, consideremus. Quod quo facilius intelligi perspicue possit, quid Paulus ipse de Paulo dicat, audiamus.

C LIII. Mitto labores, vigilias, timores, vexationes in fame et siti, in frigore et nuditate^{οὐ}; eos qui vel externe insidiabantur, vel interne obsistebant. Mitto persecutiones, concilia, carceres, vincula, accusatores, tribunalia, mortes in dies atque horas incurantes, sportam, lapidationes, virgarum ictus, circuitum, pericula in terra, pericula in mari, profundum, naufragia, pericula fluminum, pericula latronum, pericula ex genere, pericula in falsis fratribus, victimum mānum labore quæsitum, Evangelium sumptu^{οὐ} 39 expers^{οὐ}; quemadmodum etiam spectaculum esset et angelis et hominibus^{οὐ}, medius inter homines ac Deum constitutus; pro illis videlicet dimicans, huic autem peculiarem populum coucilians D et adjungens: præter hæc, quæ extrinsecus ipsi

idem Colb. Jes. vero δον τι. Or. I, δον τι.

(10) 'Εῶ λέγειν. Reg. e., Colb. m. ἐῶ γάρ.

(11) Τὰς ἐν ψύχῃ καὶ. Perinulti codices, eleganti repetitione: Τὰς ἐν ψύχῃ, τὰς ἐν γυμνότητι.

(12) Οὐ. Reg. I, δι.

(13) Υπὲρ μὲν τῶν, etc. Combefisius ex Reg. Medic. singulariter legit: « Υπὲρ μὲν τῶν ἀγωνῶνδρεν, τοὺς δὲ προσάγων, et verit.: « Pro illo de certans, hos vero, populum peculiarem adjungens ac concilians. » Quæ quidem lectio melior est. Certe Reg. I, habet τοὺς δέ. An vero idem sit, quem Combefisius Regium Medicæum appellat, nobis non liquet. « Omnes tamen, » inquit noster Louvardus, « vidisse possumus affirmare. »

accidabant. Quis enim satis digne quotidianam ipsius animadversionem commemoret? quis singulorum curam? quis Ecclesiarum omnium sollicitudinem⁹, commiserationem erga omnes, et fraternalm charitatem? Offendebat aliquis; et Paulus infirmitate laborabat: alius scandalizabatur, et Paulus urebat¹⁰.

LIV. Jam quid de dicendi labore atque industria dicam? quid de multipli medendi ratione? quid de benignitate? quid rursum de asperitate? quid de utriusque iustitione et temperamento? ut nec per benignitatem homines molles ac languidos redderet, nec per acerbitudinem exasperaret. Heris ac servis leges statuit, praefectis¹¹ et subditis, viris et mulieribus¹², parentibus et liberis, matrimonio et coelibatui, delicis et continentiae, sapientiae et insciitiae, circumcisioni et praeputio, Christo et mundo, carni et spiritui¹³. Pro his gratias agit: illos perstringit. Hos gaudium suum et coronam nominat¹⁴: illos dementiae accusat¹⁵. His, rectum iter tenentibus, comitem se adjungit, atque alacritatis socium se praebet: alios male incidentes reprimit. Nunc a piorum coetu proscriptibit¹⁶: nunc charitatem firmat¹⁷: nunc luget, nunc laetitia afficitur: nunc lac propinat: nunc mysteria attingit; nunc ad alios se demittit: nunc eos secum erigit: nunc virginem minatur¹⁸; nunc lenitatis spiritum offert¹⁹; nunc sublimibus elatum, nunc humilibus humilem se praebet; nunc apostolorum minimus est²⁰; nunc experimentum pollicetur Christi in se loquentis²¹; nunc ex hac vita discessum exoptat, ac delibatur²² nunc propter suos magis necessarium esse censem in carne permanere²³. Non enim, quod eaum

λαὸν περιούσιον, χωρὶς τῶν παρεκτός (14). Τούτων τίς ἀν δέσμως (15) διδύθοι τὴν καθ' ἡμέραν ἐπιστάσιν (16), τὴν τῶν καθ' ἔκαστον κηδεμονίαν, τὴν μέριμναν τασῶν τῶν Εκκλησῶν, τὸ πρὸς πάντας συμπαθές καὶ φιλάδελφον; Προσέκοπτε τις, καὶ Παῦλος ἥσθνει· καὶ ἄλλος (17) ἐσκενδαλίζετο, καὶ Παῦλος ἦν δὲ φλεγόμενος (18).

ΝΔ. Τὸ δὲ τῆς διδασκαλίας φιλόπονον; τὸ δὲ ποικίλον τῆς θεραπείας; ἡ φιλανθρωπία δέ; τὸ δὲ αὐστηρὸν πάλιν; ἡ δὲ ἐξ (19) ἀμφοτέρων μήτις καὶ κράσις; ὡς μήτε τῇ χρηστότητι μαλακίζειν (20), μήτε τραχύνειν τῇ χαλεπότητι. Νομοθετεῖ δύο λοις καὶ δεσπόταις, ἀρχουσι καὶ ἀρχομένοις, ἀνδράσι καὶ γυναιξὶ, γονεῦσι καὶ τέκνοις, γάμῳ καὶ ἀγαμίᾳ, ἐγχρατεῖ καὶ τρυφῇ, σοφίᾳ καὶ ἀμαθείᾳ, περιτομῇ καὶ ἀκροβυστᾷ, Χριστῷ καὶ κόσμῳ (21), σαρκὶ καὶ πνεύματι. Ὑπὲρ μὲν τῶν εὐχαριστεῖ, τῶν δὲ καθάπτεται. Τοὺς μὲν χαράν καὶ στέφανον δνομάζει, τοὺς δὲ δινοιαν ἐγκαλεῖ· τοὺς μὲν συνοδεύει καὶ συμπροθυμεῖται δρθοτομοῦσι, τοὺς δὲ ἀνακόπτει κακῶς ἀδεύοντας. Νῦν ἀφορίζει, νῦν ἀγάπην χυροῦ· νῦν θρηνεῖ· νῦν εὐφραίνεται· νῦν γάλα ποτίζει, νῦν μυστηρίων διπετεῖ· νῦν συγκατέρχεται, νῦν ἑαυτῷ συνυφίται· νῦν βάδιον ἀπειλεῖ, νῦν προτείνεται· πνεῦμα πραδητοῦ· νῦν ἐπιάρεται τοὺς ὑψηλοὺς, νῦν ταπεινούται (22) τοὺς ταπεινούς· ἀρτὶ τῶν ἀποστόλων ἐστὶν ἀλάχιστος, ἀρτὶ δοκιμὴ ὑπισχεῖται τοῦ ἐν αὐτῷ λαλοῦντος Χριστοῦ· ἀρτὶ τὴν ἐκδημίαν ποθεῖ καὶ στένθεται· ἀρτὶ παραμεῖναι τῇ σαρκὶ δὲ· αὐτοὺς ἀναγκαιώτερον δοκιμάζει (23)· οὐ γάρ ζητεῖ τὸ ἑαυτοῦ, ζητεῖ δὲ τὸ τέκνων, οὓς ἐν Χριστῷ διὰ τοῦ Εὐαγγελίου διγέννησεν. Οὗτος δρός πάσης πνευματικῆς προστασίας, πανταχοῦ τὸ καθ' εαυτὸν (24) παρορᾶν πρὸς τὸ τῶν ἄλλων συμφέρον.

⁹ II Cor. xi, 28. ¹⁰ ibid. 29. ¹¹ Ephes. vi, 9; Col. iii, 22. ¹² Col. iii, 19, 18. ¹³ Rom. ii, 23 et seq. · Philipp. iv, 4. ¹⁴ Gal. iii, 1. ¹⁵ I Cor. v, 5. ¹⁶ II Cor. ii, 8. ¹⁷ I Cor. iv, 21. ¹⁸ ibid. ¹⁹ I Cor. xv, 9. ²⁰ II Cor. xiii, 3. ²¹ Philipp. i, 23, 24.

(14) *Παρεκτός*. Vocem banc accidunt, et majori distinctione claudunt sex Regg. codd. octo, Colb., Or. i, Jes. Sicque τούτων, quod sequitur ad periodum sequentem pertinet, atque ita vertendum: « et vel cursim recensere pro dignitate quis possit, » etc. Sin autem, sublata interpunctione, legas: *Παρεκτός τούτων, optimè cum Rufino reducderis: « Præter ergo hæc omnia, quis, » etc.*

(15) *Ἄξιως*. Plures codd. melioris notæ habent: πρὸς δέξιαν.

(16) *Τὴν καθ' ἡμέραν ἐπιστάσιν*. « Instantiam quotidianam. » Hic aperte alludit Gregorius ad hæc Apost. verba, II Cor. c. xi, 28, ἡ ἐπιστάσις μου ἡ καθ' ἡμέραν, quæ Vulgata reddit, « instantia mea quotidiana. » Quamvis hæc vox Apost. ἐπιστάσις, non proprie significet « instantiam », sed potius « incursum », quemadmodum interpretati sunt, non modo Græci, sed et ipse August. *De doctr. Christ.* lib. iv, c. 7, ubi ait, « In cursu eius quotidianus; » attamen nullatenus dubitamus quin Gregorius legerit ut vulgatus interpres; adeoque vertendum cum ipso « instantiam », seu « attentiam considerationem, sollicitudinem et assiduitatem; » quod maxime etiam convenienti Apostoli proposito. Ipsi siquidem, cum plurima perstrinxisset, quæ corpus exterior vexabant, propositum erat transire ad ea, quæ animum interior cruciabant, quod præ-

clare exprimitur verbo, ἐπιστάσια, non autem illo, ἐπιστάσις, cuius loco, ἡ ἐπιστάσις mo: se in duobus codicibus leguisse testatur Gabrielius.

(17) *Kαὶ ἄλλος*. Deest καὶ in Regg. a et b.

(18) *Φιλερόμερος*. In Reg. r, πυρούμενος, quod est Apost. verbum.

(19) *'Η δὲ ἐξ*. In pluribus deest ἐξ. In aliis, ἡ δὲ ἐξ, in aliis vero, ἡ δὲ ἀμφοτέρων legitur.

(20) *Μαλακίζειν*. Ruf., Oliv., Elias, ut Billius, ad homines referunt. Gabrielius ad Paulum: « Ne esset aut lenitatem mollior, aut acerbitate durior. » Seu tentiam utramque Græca et Latina sic exhiberent; « ut esset siue mollitie lenitas, et sine acerbitate se veritas. »

(21) *Χριστῷ καὶ κόσμῳ*. Hoc est, inquit optime Elias, « qui Christi sunt, et his qui mundi. »

(22) *Ταπεινούται*. Comb. συνταπεινούται.

(23) *Δοκιμάζει*. Reg. l, et Coisl. l, δογματίζεται.

(24) *Τὸ καθ' εαυτὸν*. Reg. Or. r, τὸ ἑαυτοῦ. Imo cuiuscunq; administrationis publicæ is esse debet finis, ut Plato præcipit, et post Platonem Tullius et Offic. c. xxv, n. 120. « Omnino qui reip. prefecturi sunt duo Platonis præcepta teneant: unum ut utilitatem civium sic tueantur, ut quæcumque agunt ad eam referant obliiti commodorum suorum, » etc.

est, quærit, sed quod filiorum, quos in Christo per Evangelium genuit ¹⁶. Hic enim spiritualis omnis imperii filius est, ubique, privata utilitate neglecta, commodis aliorum consulere.

ΝΕ'. Έγκαυχδται ταῖς ἀσθενείαις καὶ ταῖς (25) θλι- A φεσιν ὡς διληφ (26) τὸν κόσμον, τῇ Ἱησοῦ νεκρώσει ἐγκαλλιωπίζεται· ὑφηλός ἐστι τὰ σάρκικά, καὶ τοῖς πνευματικοῖς ἀγάλλεται· οὐκ ἰδιώτης τὴν γνῶσιν, καὶ βλέπειν φησι δὲ ἔσδπτρου καὶ ἐν αἰνίγματι. Θαρρεῖ τῷ πνεύματι (27), καὶ ὑποπιάζει (28) τὸ σῶμα καθαιρῶν (29) ὡς ἀντίπαλον· τὸ διδάσκων ἡμᾶς ἐν τούτοις, καὶ τὸ παιδεύων; μή φρονεῖν τοὺς κάτω, μή φυσιοῦσθαι τῇ γνώσει, μή τὴν σάρκα ἐπεγέρειν τῷ πνεύματι. Πάντων ὑπερμαχεῖ, πάντων ὑπερέχεται, ζῆλος πάντας, ἀνάπτεται ὑπὲρ πάντων, τῶν ἔξω νόμου, τῶν ὑπὸ νόμουν κήρυξ ἐθνῶν, Ἰουδαίων πρωταρτῆς. Ἐτόλμησέ τι· καὶ μείζον ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ τῶν κατὰ σάρκα, ἵνα τολμήσω τι· καὶ αὐτὸς οὕτω λέγων ἀντειπασθῆναι (30) τούτους ἐστοῦ Χριστῷ διὰ τὴν ἀγάπην εὑχεται. Ω τῆς μεγαλονοίας (31)! ω τῆς τοῦ πνεύματος ζέσεως! Μιμεῖται Χριστὸν, τὸν γενόμενον ὑπὲρ ἡμῶν κατάραν, τὸν τὰς ἀσθενείας ἡμῶν ἀναλαβόντα (32), καὶ τὰς νόσους βαστάσαντα· ή, τὸ γε μετριώτερον εἰπεῖν, παθεῖν τις ὑπὲρ αὐτῶν, καὶ ὡς ἀσεβῆς, δέχεται, πρῶτος ἀπὸ Χριστοῦ, μόνον εἰ οὗτοι σώζοιντο.

ΝΓ'. Καὶ τὶ λέγω καθ' ἔκαστον; ζῶν γάρ οὐχ ἔστι, Χριστῷ δὲ καὶ τῷ κηρύγματι, καὶ κόσμον ἔστι τῷ σταυρώσας, καὶ σταυρωθεὶς (33) κόσμῳ καὶ τοῖς δρωμένοις, πάντα ἡγεῖται μικρὰ καὶ τῆς ἐπιθυμίας ἐλάττονα· καὶ ἀπὸ Ἱερουσαλήμ καὶ κύκλῳ μέχρι τοῦ Ἰλλυρικοῦ πληρώσῃ τὸ Εὐαγγέλιον, καὶ ἐπὶ τὸν τρίτον οὐρανὸν φθάσῃ δὲ ἀρπαγῆς (34), καὶ τοῦ (35) παραδέσου γένηται θεατής, καὶ τῶν ἀρρήτων ἡμῖν (36) δημάτων ἀκροατής. Ταῦτα Παῦλος, καὶ εἰ τις κατ' ἔκεινον τῷ πνεύματι. Ήμεῖς δὲ δεδοτκαμεν

¹⁶ I Cor. iv, 15. ¹⁷ II Cor. xi, 21. ¹⁸ Rom. ix, 3.
as Philipp. iii, 8. ¹⁹ Rom. xv, 19. ²⁰ II Cor. xii, 23.

(25) Καὶ ταῖς. Deest καὶ in novem Regg., etc.

(26) Βρ. Διλ. Gabr. legi, ὡς καλῶ, et verit, et tanquam pulchro quadam ornamento. » Sic etiam videtur legisse Ruf. velut pretioso quadam monili. »

(27) Θαρρεῖ τῷ πνεύματι. Comb. « sicut spiritui, securus spiritu est, » id est, « mentis sensu. »

(28) Καὶ ὑποκιάζει. Sic Reg. a, r, bm, t, tres Colb., etc. Regii tamē hu, n, u, Or. 4. optimæ notæ. ὑπωπιάζει. Alii duo Regii, duoque Colb., Cois. 1, habent, ὑποπιέζει.

(29) Καθαιρῶν. Billius melius primis curis vertit, et velut adversarium profligat. »

(30) Ἀρτεισαχθῆναι. Rusinus hic plura de suo addit: « Audet aliquid ultra quam fas est... ultra mandatum Dei nititur; nam proximos suos non sicut se, sed plus quam se diligit. Denique, se etiam abiecit, illos pro se introduci orati ad Christum... et eligit extra pietatem fieri pro pietate. » Gabr. « optat... sicut in locum suffectos Christo exhiberi. » Nihil aliud his verbis significat Gregorius, nisi Paulum optasse pro Christo interfici, vel devoveri, ut Judæos lucrificaret et ad Christum introduceret. Anathema a Christo esse, id est, pro Christo; quo sensu particula « ab » a Cicerone ipso sumitur: « ab reo dicere, » id est, « pro reo, in rei gratiam dicere. » Potuit etiam optare Apostolus, in

LV. In infirmitatibus et afflictionibus gloriatur. In mortificatione Jesu, tanquam in alio quodam ornamento sibi placeat. In carnalibus sublimis est, et ob spiritualia exultat. Imperitus non est scientia: et tamen se per speculum duntaxat et in semi-gmate videre ait. Spiritui confidit: et tamen corpus castigat, tanquam adversarium ejiciens. Quid autem in his rebus nos docet atque admonet? nempe, ne ob terrena efferramur, ne ob scientiam inflamerim, ne carnem adversus spiritum excitemus. Pro omnibus dimicat, pro omnibus precatur, zelo omnes prosequitur, pro omnibus inflammatur, tam a lege alienis, quam legi subjectis, gentium concionator, Iudeorum patronus. Quin etiam magis aliquid ¹⁷ pro suis secundum carnem ¹⁸ fratribus ausus est, ut B ipse quoque aliquid audeam hoc dicens, eos ad Christum loco suo introduci, pro sua charitate optat. O ingentem animi præstantiam! o ingentem spiritus fervorem! Christum, qui nostra causa maledictum factus est ¹⁹, qui infirmitates nostras suscepit, et morbos portavit ²⁰, imitatur; aut, ut moderatius dicam, primus post Christum, eoram causa, etiam tanquam impius, aliquid perpeti non recusat, modo ipsi salutem consequantur.

LVII. Quid singula commemoro? ipse enim, non sibi, sed Christo et prædicationi vivens, mundumque sibi ipsi crucifigens, ac mundo ²¹, et rebus ille quæ in aspectum cadunt, crucifixus, parva omnia et cupiditate sua inferiora existimat ²²: quamvis ²³ etiam ab Hierusalem, et per circuitum, usque ad Illyricum, Evangelium impleverit, quamvis ad tertium cœlum per raptum pervenerit ²⁴, quamvis paradisi spectator fuerit, quamvis arcanorum verborum auditor ²⁵. Haec Paulus, et si quis eodem spi-

¹⁶ Gal. iii, 13. ¹⁷ Isa. LIII, 4. ¹⁸ Gal. vi, 16.

C

Ecclesia Christi contemplissimus haberi, modo Iudax ad veram justitiam perducere. Demum, si quid difficultatis hic esset, verbis quæ sequuntur penitus tollitur: « imitatur Christum qui factus est pro nobis maledictum. » Optavit Paulus pro fratribus suis, id esse, et pati, quod sicut et passus est Christus pro nobis. Optavit. Frustra in erroris sui patrocinium hæc Gregorii verba trahere conantur novi Hesychiastæ, quos egregie refellit illustrissimus et doctissimus Meldensis episcopus in libro qui Gallice est inscriptus: « Divers écrits ou mémoires sur le livre, qui a pour titre : *Explication des Maximes des Saints*, » etc.

(31) Μεγαλονοίας. Habent pauci, μεγαλοψύχας.

(32) Ἀγαλασσάτα. Regg. novem, plures Colb., Jes., Or. 4, λαβόντα.

(33) Σταυρωθεὶς. Reg. l, Colb. m, Comb. συσταυρωθεὶς, « una crucifixus. »

(34) Δι' ἀρπαγῆς. Colb. 5, uno verbo, διαρπαγεῖς, et in margine δι' ἀρπαγῆς.

(35) Καὶ τοῦ. Habet Reg. hu, καὶ, et paulo post idem. Regg. a, t, x, Colb. 4, 7, m. Or. 4, Gabr. καὶ τῶν.

(36) ἀρρήτων ἡμῖν. Regg. a et u, ἀπορρήτων, « arcanorum verborum, quæ nobis loqui non licet (II Cor. xii, 4). »

ritu præditus est. Nos autem veremur, ne, si cum illis comparemur, stulti quidam principes Taneos simus ¹⁶, aut exactores spicas legentes, aut populum falso beatum dicentes ¹⁷; addam etiam beati dicti, et pedum uestrorum viam turbantes: aut illusores dominantes ¹⁸, aut juvenes antistites ¹⁹ ac prudentia minime adulti, ne panem quidem et vestimentum ²⁰, ad hoc ut quibusdam regendis præsimus, habentes; aut prophetæ iniqua docentes ²¹, aut principes inobedientes, et digni qui cum patris ob famis duritiam ²² male audiamus. Aut sacerdotes longe ab eo remoti, ut ad cor Hierusalem loquamur ²³, quæ omnia Isaías, per Seraphim et carbonem purgatus ²⁴, pulchre exprobrat, et contestatur.

LVII. Sed fortasse tantum quidem est hoc opus, tamque molestum et laboriosum cordi sensu prædicto, et incoerenti, ac vere tinea ossium ²⁵ viro prudenti. Verum parvum est periculum, aut casus levis et contemnendum? At enim vero magnum mihi terorem injiciunt, hinc beatus Oseas, adversus nos sacerdotes et præfectos judicium esse dicens, quia laqueus speculæ facti sumus, et quasi rete extensum super Itabyrium ²⁶, quod ab iis fixum est, qui humanas animas venantur, minitansque se facturum, ut malos prophetas demetat ²⁷, ac judices eorum igne absumat ²⁸, seque paulisper contineat, ne reges et principes ungat, quoniam sibi ipsis ac non per ipsum regnarunt ²⁹.

LVIII. Hinc autem divinus Micheas, Sion in sanguinibus ædificari non ferens, utrumvis sanguinem intellexeris, et Hierusalem in injustiis, præfectis nimis ejus ³⁰ in muneribus judicantibus, et sacerdotibus ejus mercede respondentibus, et prophetis in pecunia divinantibus; pro quibus rebus quid futurum? nempe ut Sion quasi ager aretur, et Hierusalem ut pomorum custodia sit, et mons

¹⁶ Isa. xix, 18. ¹⁷ Isa. ix, 16. ¹⁸ Isa. iii, 12. ¹⁹ ibid. 4. ²⁰ ibid. 7. ²¹ Isa. ix, 15. ²² Isa. viii, 21. ²³ Isa. xl, 2. ²⁴ Isa. vi, 6. ²⁵ Prov. xiv, 30. ²⁶ Ose. v, 1, 2. ²⁷ Ose. vi, 5. ²⁸ Ose. vii, 7. ²⁹ Ose. viii, 4.

(37) Καλαμώμενοι. « Exactores ad spicam usque spoliates. » ut in Is. iii, 12.

(38) Ἡ rearίσκοι προστάται. « Aut pueri principes. »

(39) Μηδ' ὅσοι, etc. « Ne quidem tantum habentes, quantum sat sít. »

(40) Παρθίων. « Cum paternis, familiis, scilicet aut capitibus. » Vulgata et Hebr. « Diis aut judicibus. »

(41) Καθαρθεὶς. Regg. bm, r, u, tres Colb., Or. 1, καθαρισθεὶς.

(42) Ἀρ' οὐν τό. Sic omnes codd.; τό deest in ed.

(43) Τῇ σκοπιᾷ. Delevimus præpositionem, ēv, quam in nullis reperimus codicibus. Non legitur etiam in ipso Scripturæ textu, nec in edit. Romana, Veneta, etc.

(44) Ιταβύριον. Tbabor, ut habent Hebræa, Aquila, Symmachus. Codex Barberinus in margine: ἐπὶ Θαδὼν. Joseph. Antiq. l. v. c. 1, habet Ιταβύριον. Porro « mons in Galilee, » ut scribit Hier. lib. 1, Comm. in Osee c. v, et libro De nom. Hebr. « nemorosus ille, in quo aucupes exercebantur, » festibus Grotio et Kimkhi; quibus Scholium ad

A παρὰ τούτους, μὴ μωροὶ τινες ὅμεν ἀρχοντες Τάνεως, ή πράκτορες καλαμώμενοι (37), ή μακαρίζομενοι, καὶ τὴν τρίδον τῶν ποδῶν ὑμῶν ταράσσοντες³¹ ή ἐμπαῖκται κυριεύοντες, ή νεανίσκοι προστάται (38) καὶ ἀτελεῖς τὴν φρόνησιν, μηδ' ὅσον (39) δέρτου καὶ ἴματίου πρὸς τὸ καθηγεῖσθαι τινῶν εὐποροῦντες³² ή προφῆται διδάσκοντες ἀνομα, ή ἀρχοντες ἀπειθοῦντες, καὶ κακῶς ἀκούειν μετὰ τῶν πατρίων (40) δέξιοι διὰ λιμοῦ σκληρότητα. ή ἵερεις τοῦ λαλεῖν εἰς τὴν καρδίαν Ιερουσαλήμ πλείστον ἀπέχοντες, ή δὴ πάντα ὁ τῷ Σεραφὶμ καὶ τῷ ἀνθρακὶ καθαρθεὶς (41) Ἡσαΐας ὄνειδίει καλῶς καὶ μαρτύρεται.

B NZ'. « Αρ' οὖν τὸ (42) μὲν ἔργον τοσοῦτον, καὶ οὕτως ἐπίπονον τῇ αἰσθητικῇ καρδίᾳ καὶ λυπηρῷ, καὶ δυντας σῆς διστέων τῷ γε νοῦν ἔχοντες. Μικρὸς δὲ δικίνδυνος, ή τὸ πτῶμα εὔκαταφρόνητον; Ἀλλά μοι πολὺν ἐπανατείνεται φόνον ἔνθεν μὲν ὁ μακάριος Πατὴρ, πρὸς δὲ τὸν ἡμέραν τὸ κρίμα λέγων τοὺς ἱερεῖς καὶ τοὺς ἀρχοντας, διτι παγίς ἐγενήθημεν τῇ σκοπιᾳ (43), καὶ ως δίκτυον ἐκτεταμένον ἐπὶ τὸ Ιταβύριον (44), δικαστεπῆχθας (45) ὑπὸ τῶν ἀνθρωπίνας ἀγρεύοντων ψυχάς, ἀποθερίζειν (46) τε τοὺς φαύλους ἀπειλῶν προφήτας, καὶ πυρὶ (47) καταναλίσκειν τοὺς κριτὰς αὐτῶν, ἐφέξειν (48) τε μικρὸν τοῦ χρίσιν βασιλέα καὶ ἀρχοντας³³ διτι ἕαυτοῖς ἔβασισλευσαν, ἀλλ' οὐ δι' αὐτοῦ.

C NH'. « Ἐνθεν δὲ ὁ θεῖος Μιχαίας οὐ φέρων οικόδομου μενηνη Σιών ἐν αἴμασιν, ὑποτέροις βούλει, καὶ Ιερουσαλήμ ἐν ἀδικίαις, τῶν ἡγουμένων αὐτῆς μετὰ δύρων κρινόντων, καὶ τῶν ἱερέων μισθοῦ (49) ἀποκρινομένων, καὶ τῶν προφητῶν μετὰ ἀργυρίου μαντευομένων ἀνθ' ὧν τί γενήσεσθαι (50); Σιών ως ἄγρὸν ἀροτριαθήσεσθαι (51), καὶ Ιερουσαλήμ ως ὁ πωροφυλάκιον ἔσεσθαι, καὶ τὸ δρός τοῦ οἴκου εἰς

D oram cod. Or. 1, ascriptum mirifice faveit. «Ορος ὑψηλὸν, οὗτῳ καλούμενον, μέλαν ἔχον πηγήν, ἐν ή τὰ θηρία συνέργεται πίνειν ὕδωρ. Ἐστι δὲ ἐν τῇ Γαλιλαΐᾳ, ἐνθα ἐθήρευον τὰ δρεα καὶ τὰ κτήνη. « Mons altus ita dictus; fontem habens, in quo aquam bibitur eos aut feræ. Est autem in Galilaea, ubi volucres ac pecora venabantur. » (Silvestria nimirum, ut indicat Bas. per vocem ἀγρίων), quod non nisi locis nemorosis convenit.

(45) Κατακεκῆχθαι. Sic Regii omnes et Colb. Savilius vero apud Montac. καταπέπηκται.

(46) Ἀποθερίζειν τε. Reg. z, pro τέ, habet δέ.

(47) Καὶ πυρί. Hæc quidem vox non est in propheta; verum cum « Cibani » verbo utatur hic, appellat etiam urbibus quæ igne perierunt, potuit Gregorius hac voce uti, et illam proposito suo accommodare.

(48) Ἐφέξειν. Reg. r, ἐφέξειν.

(49) Μισθοῦ. Coisl. 1, μισθῷ.

(50) Τὶ γενήσεσθαι. Quid futurum? Bill. « Quid fore? »

(51) Αροτριαθήσεσθαι. Reg. r, ἀροτριαθήσεσθαι. Colb. 5, ἀροτριαθήσεσθαι.

ἀλσοῦς δρυμοῦ λογισθῆσεσθαι· θρηνῶν τε τὴν ἐρημίαν τῶν κατορθούντων (52), ὡς μδίς που καλάμην ὑπολείπεσθαι τῇ ἐπιφυλλίδᾳ (53)· δόπτε καὶ τὸν δρχοντα αἰτεῖν, καὶ τὸν κριτὴν λόγους πρὸς χάριν λαλεῖν, καὶ σχέδον τὰ αὐτὰ τῷ μεγάλῳ Δαΐδῃ φθεγγόμενος· Σώσον με, Κύριε, λέγοντι, διτὶ ἐκλέλοιπεν δσιος· ἔξ οὖ καὶ τὰ ἀγαθὰ ἐπιειλέψειν αὐτοὺς, ὡς (54) ὑπὸ σητὸς δαπανώμενα.

ΝΘ. Ἰωὴλ δὲ ἡμῖν καὶ θρῆνον (55) διαχελεύεται, καὶ κόπτεσθαι βούλεται τοὺς λειτουργοῦντας τῷ θυσιαστηρίῳ, λιμοῦ πιέζοντος τοσοῦτον ἀπέχει τρυφῆν ἐπιτρέπειν ἐν τοῖς τῶν ἄλλων κακοῖς· καὶ πρὸς τῷ ἀγιάσειν (56) νηστεῖαν, καὶ κηρύσσειν θεραπείαν, συναγαγεῖν πρεσβυτέρους, νήπια, τῇλικας ἐλεεινάς, ἔτι καὶ αὐτοὺς τὸ ἱερὸν καταλαβόντας ἐν σποδῷ καὶ σάκκοις (57), καὶ λίαν ταπεινῶς κατὰ γῆς ἐρριμένους, διότι τεταλαιπωρήκει πεδία τῇ ἀκαρπῇ, καὶ ἐκῆρτο ἔξ οἶκου Κυρίου σπονδῇ καὶ θυσίᾳ, ἔλκειν τῇ ταπεινώσει τὸν Ελεον.

Ξ. Τί δαὶ δ' Ἀμβακούμ (58); Οὗτος μὲν καὶ θερμοτέρων ἀπτεται λόγων, καὶ πρὸς αὐτὸν ἀπόδυσπετεῖ τὸν Θεον, καὶ οἶον καταβοᾷ τοῦ χρηστοῦ (59) δεσπότου διὰ τὴν κριτῶν ἀδικίαν· Ἔως τίνος, Κύριε, κεκράξομαι, λέγων, καὶ οὐ μὴ εἰσακούσεις (60); Φονσομαι πρὸς σὲ ἀδικούμενος, καὶ οὐ σώσεις; Ἰρα τὶ μοι ἔδειξας κόπους καὶ πόνους, ἐπιβλέπειν ἐπὶ (61) ταλαιπωριῶν καὶ ἀσέβειαν; Ἐξερτίας μον γέροντος (62) υἱούς, καὶ δὲ κριτῆς λαμβάνει. Διὰ τοῦτο διεσκέδασται τόμος, καὶ οὐ λιειχάρεται εἰς τέλος υἱόμα. Είτα ἡ ἀπειλὴ, καὶ νὰ ἐπὶ τούτοις· Ἰδετε, οἱ καταρροηταί, καὶ ἐπιβλέψατε, καὶ θαυμάσατε θαυμάσια (63), καὶ ἀγαρισθήτε. Διότι ἔργον ἐτῶ ἔργαζομαι. Καὶ τὶ χρὴ πάντα ἐπιφέρειν τὰ τῆς ἀπειλῆς; Ἀλλὰ μικρὸν ἐμπροσθεν (64) τοῦτο γάρ μοι δοκεῖ βέλτιον εἶναι προσθεῖναι (65) τοῖς εἰρημένοις· πολλοὺς ἀνακαλεσάμενος καὶ ἀποκλαυσάμενος τῶν περὶ τι ἀδίκων καὶ πονηρῶν, τέλος ἀνακαλεῖται (66) καὶ τοὺς τῆς μοχυθρίας ἥγεμόνας καὶ διδασκάλους, ἀνατροπὴν μὲν

⁵⁹ Mich. iii, 10 seqq. ⁶⁰ Mich. vii, 3. ⁶¹ Psal. xi, 1. ⁶² Joel 1, 13. ⁶³ ibid. 14. ⁶⁴ Isa. lviii, 5.

⁶⁵ Habac. i, 2-4. ⁶⁶ ibid. 5, 6.

(52) *Katōrthoúntωr.* « Qui corrigan, » ut in LXX Nobilius. Nempe « qui corrigan se, » vel « vitam suam. » Non enim propheta et theologus, de prælatis tantum, quorum est alios corriger; sed de omnibus omnino loquuntur.

(53) *'Epiçvñllidæ.* Ita Scripturæ textus, et omnes mss. Male in Par. ἐκφυλλίδα.

(54) *Oç.* « Tanguam, quasi. » Bill. « nimirum. »

(55) *θρῆνοr.* Duo Regg. θρηνεῖν. Comb. θρῆνων.

(56) *Καὶ πρὸς τῷ ἀγιάσειν.* Tres Regii, quatuor Colb., duo Coisl. πρὸς τὸ. At pro ἀγιάσειν, iudei Regg. habent, ἀγεν.

(57) *Σάκκοις.* Coisl. 1, σάκκω.

(58) *Ἀμβακούμ.* Reg. 1, Ἀβδακούμ.

(59) *Χρηστοῦ.* Sic decem Regg., septém Colb., duo Coisl. In Par. vero Χριστοῦ.

(60) *Εἰσακούσεις.* Quatuor Regii, tres Colb. Ies. habent εἰσακούσῃ. Alii pene totidem εἰσακούσῃ.

A domus in nemus silvæ reputetur ⁶⁷. Simul etiam eorum qui officio recte funguntur, paucitatem deplorans, quæ tanta sit ut vix alicubi stipula aut rācemulus supersit: quippe cum princeps etiam postulet et judex ad gratiam loquatur ⁶⁸, atque iisdem ipropemodum verbis cum magno Davide utens: *Sākūm me fac, Domine, quoniam defecit sanctus* ⁶⁹; hincque fore denuantians, ut bona eos deserent, tanquam a tinea consumpta.

LIX. Joel porro luctum etiam nobis indicit, atque altaris ministros, premente fame, in planctu versari jubet ⁷⁰; tantum abest ut in aliorum calamitatibus eos deliciis indulgere permittat; ac præter quam quod jejuniū sanctificat, et curationem prædicat ⁷¹, ac seniores et parvulos, miserandas, inquam, ^B statas congregat, insuper ipsos quoque sacerdotes horlatur, ut templum ingressi, atque in cinere et saccis, ac perquam demisse et abjecte in terram prostrati ⁷², quoniam agri sterilitate afflicti fuerint, ac sublatum de domo Domini libamen et sacrificium, humilitate misericordiam attrahant.

LX. Quid autem Habacuc? Illic quidem acriori etiam oratione utitur, atque adversus Deum ipsum stomachatur, ac benignum Dominum propter Iudicium iniquitatem velut clamoribus insequitur, dicens: *Usquequo, Domine, clamabo, et non exaudiens?* vociferabor injuriam patiens, et non salvabis? Quare ostendisti mihi labores et ærumnas? videre afflictionem et impietatem? In conspectu meo factum est iudicium, et judex capit. Propter hoc dissipata est lex, et non pervenit usque ad finem iudicium ⁷³. Deinde comminatio; ac deinceps, *Videte contemplores, et respicite, admiramini mirabilia, et disperdimini, quia opus ego operor* ⁷⁴. Sed quid totam illam comminationem subjungere necesse est? Verum paulo ulterius; hoc enim mihi satius esse videtur ad ea quæ dicta sunt adjungere: cum multos eorum qui in re ⁷⁵ aliquia improbi et iniqui erant, appellasset ac deslevisset, ad extreum ipsos quoque improbitatis duces et magistros appellat, subversionem quidem turbidam ac mentis ebrietatem et

D (61) *Ἐπιλ.* Præpositio hæc deest in tribus Regg., sept. Colb., Coisl. 1, et Or. 1.

(62) *Γέγορε.* Unus Reg. ἐγένετο.

(63) *Καὶ θαυμάσατε θαυμάσια.* Sic LXX, decem Regg., sex Colb., Coisl. 1, et Pass. In Par. vero ed. θαυμάσατε, καὶ θετε θαυμάσια.

(64) *Αλλὰ μικρὸν ἐμπροσθεν.* Verum paulo ulterius; id est, « paulo post; » et hic est vere sensus hujus vocis, ἐμπροσθεν, ut patet ex orationis serie. Quæ enim adjungit ex propheta Gregorius, non præcedunt, sed subsequuntur ea quæ prius posuerant, cum desumantur ex c. ii. Habac. priora vero in c. 1, reperiuntur. Eodem sensu hac voce utitur Apost. Philipp. iii, 14. Non bene igitur Billius, qui vertit, « Verum enim vero aliquanto ante. »

(65) *Προσθεῖται.* Sic plures Regg. Alii, προσθῆται.

(66) *Ἀρακαλεῖται.* Comb. « inclamat, quadam vocis contentione appellat. »

errorem vitium vocans : his autem proximos ab ipsis potari dicens, ut respiciant ad tenebras animae ipsorum, et speluncas serpentum ac bestiarum, hoc est, improbarum cogitationum uomicia. Atque hi quidem tales sunt, et cum talibus doctrinis ad nos sermonem habent.

LXI. Malachiam autem quonam modo dignum fuerit praeterire, nunc quidem et graviter et acerbe sacerdotes accusantem ac probris incessentem, ut Domini nomen despicientes, quibusque in rebus, adjungentem, in eo nempe, quod pollutos panes ad altare afferant, cibos non primitias, et quae ne dum quidem ulli offerrent, aut, si offerrent, infamia afficerentur⁴⁷, ea tamen factis votis omnium regi offerant, hoc est, clauda, et ægra, et corrupta, prorsusque profana et despuenta. Nunc autem divini cum Levitis paci eos submonenter (erat autem illud vitæ et pacis), ac timore timere Dominum, et a facie nominis ejus pavere⁴⁸. *Lex veritatis*, inquit, erat in ore ejus, et iniqitas non est inventa in labiis ejus. *In pace rectum iter tenens ambularit mecum, et multos convertit ab iniuitate, quoniam labia sacerdotis custodient scientiam, et legem requirent ex ore ejus*⁴⁹. Causa autem quam præclara simul et formidanda ! *quiu Angelus Domini omnipotentis est*⁵⁰. Atque maledictiones quidem eas quae deinceps sequuntur, vitandi mali omnis causa, praetereo : veritatem autem pertimesco. Quod vero dictu moderatus simul et utilius est, *An dignum est, inquit, ut respiciam ultra ad sacrificium vestrum, aut suscipiam acceptabile de manibus vestris*⁵¹? tanquam scilicet maxime stomachans, ac sacrificium ipsorum ob ipsorum improbitatem repudians.

LXII. Nam Zachariæ quidem quoties 44 memini, falcem porhorresco, atque item ea quæ ipse adversus sacerdotes contestatur; atque ea quidem quæ de insigni illo Jesu, magno sacerdote, subindicit; quem cum sermone suo sordida et indigna ueste exiisset, splendidam et sacerdotalem postea ipsi imponit : et quæ etiam angelum ad Jesum di-

⁴⁷ Malach. I, 6-8. ⁴⁸ Malach. II, 5. ⁴⁹ ibid. 6, 7.

(67) Μέθηρ καὶ πλάνηρ. Reg. II, optimæ notæ. πλάνην καὶ μέθην. Forte Habac. II, 16, sed verbis mutatis.

(68) Λέτωρ. Deest in plerisque codicibus.

(69) Θηριώτ. « Hæresum auctores, » non male interpretantur Elias et Gabrieliens.

(70) Παιδευμάτων. Ita Colb. 3, et Coisl. 3.

(71) Ἐρ τίσιν. In Reg. I, et Colb. m, deest. In quibusdam interrogative legitur, ut in sacro textu.

(72) Νῦν δὲ τῆς τοῦ Θεοῦ. Reg. a, νῦν δὲ πρὸς τοὺς Λευΐτας τῆς τοῦ Θεοῦ. Reg. alter, τῆς τοῦ Χριστοῦ.

(73) Στέλλεσθαι. « Contrahere se, » præ timore.

(74) Νόμος... ἦρ ἀληθείας. In LXX νόμος ἀληθείας ἦν.

(75) Γρῖῶσιν. Duo Regg. et Coisl. I, habent, χρῖσιν.

(76) Βλάσφημος. « Quod posset offendere; quod

A θολερὰν τὴν κακιαν ἀποκαλῶν καὶ τοῦ νοῦ μέθην καὶ πλάνην (67). ποτίζεσθαι δὲ λέγων (68) τούτοις ὑπ' αὐτῶν τοὺς πληστὸν, δπως ἐπιθέλεπωσιν ἐπὶ τὸ σκότος αὐτῶν τῆς φυχῆς, καὶ τὰ σπῆλαια ἐρκετῶν καὶ θηρίων (69), λογισμῶν πονηρῶν οἰκητήρια. Οὗτοι μὲν δὴ τοιούτοις, καὶ μετὰ τοιούτων ἡμῖν διαλεγόμενοι τῶν παιδευμάτων (70).

B ΕἍ' Μαλαχίᾳν δὲ πῶς παριδεῖν δξιον; νῦν μὲν ἔγκαλοῦντα πικρῶς τοὺς ιερεῦσι, καὶ δνειδίζοντα ὡς τὸ δνομα Κυρίου φαυλίζουσι· καὶ προστιθέντα ἐν τίσιν (71), ἐν τῷ προσάγειν πρὸς τὸ θυσιαστήριον δρτούς ἡλισγημένους, βρώματα οὐκ ἀπάργματα, καὶ ἀ μηδ' ἀν τῶν ἥγουμένων τινὶ προσενέγκοιεν, ἢ ἀτιμασθεῖεν ἀν προσενεγκόντες, ταῦτα προσφέρειν τῷ βασιλεῖ τῶν ὅλων εὐχήν εὐξαμένους, χωλὰ, καὶ δρῆρωστα, καὶ διεφθαρμένα, καὶ βένηλα παντελῶς, καὶ ἀπόπτυστα· νῦν δὲ τῆς (72) πρὸς τοὺς Λευΐτας τοῦ Θεοῦ διατήκης ὑπομιμήσκοντα, (ἢ δὲ ἦν τῆς ζωῆς καὶ τῆς ειρήνης), καὶ φόδιψ φοβεῖσθαι τὸν Κύριον, καὶ ἀπὸ προσώπου τοῦ δνόματος αὐτοῦ στέλλεσθαι (73). Νόμος (74), φησὶν, ἦρ ἀληθείας ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ, καὶ ἀδικία οὐχ εὑρέθη ἐν τοῖς χειλίσιοις αὐτοῦ. Ἐρειρήη κατευθύνων ἐπορεύθη μετ' ἔμοι, καὶ πολλοὺς ἐπέστρεψεν ἐξ ἀδικίας, διτι χειλὶ ιερέως φυλάξεται γρῖσιν (75), καὶ ρόμορ ἐκητήσουσιν ἐκ στόματος αὐτοῦ. Καὶ ἡ αἰτία ὡς τιμὰ τε δῆμα καὶ φονείᾳ! διότι ἀγγελος Κυρίου παντοκράτορός ἐστι. Καὶ παραπομαὶ μὲν τῶν ἐπὶ τούτοις ἀρῶν τὸ βλάσφημον (76). φονοῦμαὶ δὲ (77) τὴν ἀληθείαν· ἀλλ' ὃ μέτριον τε δῆμα (78) εἰπεῖν καὶ συμφέρον. *El* ἐτι ἀξιον, φησὶν, ἐπιθέγγει εἰς θυστοὺς ὑμῶν (79), ἢ λαβεῖρ δεκτὸν ἐκ τῶν χειρῶν ὑμῶν; ὡς ἀν μάλιστα δυσχεραίνων, καὶ τὴν ιερουργίαν αὐτῶν διὰ τὴν κακιαν ἀποπεμπόμενος.

C ΕΒ' Ζαχαρίου μὲν γάρ ὅτι ἀν μηνηθῶ, φείσω τὸ δρέπανον, δμοις καὶ ἀ κατὰ τῶν ιερέων μαρτύρετοι οὖτος (80). ἀ μὲν περὶ Ἰησοῦ τοῦ πάνυ, ιερέως τοῦ μεγάλου, παραδηλοί, δν περιδύσας (81) τῷ λόγῳ τὴν ρυπαρὰν ἐσθῆτα καὶ ἀναξίαν, τὴν ιερατικὴν καὶ λαμπρὰν περιτίθησιν· δσα τε ὁ ἀγγελος αὐτῷ λέγων πρὸς τὸν Ἰησοῦν καὶ ἐπισκήπτιων πεποίηται (82).

⁵⁰ ibid. 7. ⁵¹ ibid. 43.

D durum et contumeliosum esset praetereo. »

(77) Φοβοῦμας δέ. Ita Regg. omnes, Pass., Jes. et Or. I. Deest δὲ in ed.

(78) Μέτριον τε δῆμα. Ita Regg. decem, aliquique plures.

(79) Θυστοὺς ὑμῶν. Deest ὑμῶν in octo Regiis, Colb. quatuor, et Or. I.

(80) Οὐρος. In plerisque codicibus vocem hanc antecedit major distinctio; in aliis sequitur, quod commodius est. Clarius in Reg. I, αὐτὸς μαρτύρεται.

(81) Ὁρ περιδύσας. « Quem cum exiisset, » nempe jubendo, ut auferretur, quemadmodum habet sacer textus Zach. III, 4, Ἀφέστε τὰ ἱμάτια τὰ ὑπαρά ἀπ' αὐτοῦ. « Auferite vestimenta sordida. » Eadem est vis vocis περιδύσω, ac ἔκδω, uti etiam περιαρέω aufero, detraho. Bill. « īnduisset. »

(82) Πεποίηται. Reg. I, et Comb. πεποίηται.

ταῦτα μὲν, εἰς μεῖζονα (83) καὶ ὑψηλότερα ἵσται οὐ πατὰ τοὺς πολλοὺς ἱεράς ἀναφέρομενα, τὸν αὐτὴν τιμάσθων πλὴν διτὶ καὶ τούτου ἐκ δεξιῶν ὁ διάδολος εἰστήκει καὶ τοῦ ἀντικείσθαι αὐτῷ πρᾶγμα ἔμει ποῦν σὺ μέτριον, οὐδὲ ἀλίγου φόρου καὶ φυλακῆς δέξιον.

ἘΓ'. "Αἱ δὲ τῶν λοιπῶν κατηγορεῖ ποιμένων ἐπιψεῖς καὶ καθάπτεται, τίς οὕτω τολμηρὸς καὶ τὴν ψυχὴν (84) ἀδαμάντινος, ὅστε μὴ τρέμειν ἀκούων, καὶ αὐτὸς ἕαυτοῦ γίνεσθαι μετριώτερος; Φωνὴ, φωνὴ, θρηνούντων ποιμένων, διτὶ τεταλαιπώρηκεν η μετριαστὸντην αὐτῶν· φωνὴ ὥρυμέτων λεόντων, διτὶ τὰς πεπόνθασι. Μονονού κάκούει (85) τῶν θρήνων ὡς ἡδη παρόντων, καὶ συνθρηνεῖ τοὺς πάσχουσιν. Ἐτι δὲ μικρὸν ἐμπροσθεν (86) πληκτικώτερον καὶ σφοδρότερον· Ποιμαντεῖτε, φωνὴ, τὰ πρόβατα τῆς σφαγῆς, οὐαὶ οὐαὶ μετριότερος (87), καὶ οὐ μετεμελούντο (88)· καὶ οὐ πωλοῦντες αὐτὰ ἔλεγον. Εὐλογητὸς Κύριος, καὶ πεπλουτηκαμένος· καὶ οὐ ποιμένες αὐτῶν οὐκ ἔπασχον οὐδέτερον (89) ἐκ' αὐτοῖς. Διὰ τοῦτο οὐ φείσομαι οὐκ ἔτι (90) ἐπὶ τοὺς κατοικοῦντας τὴν γῆν, λέγει Κύριος κατοικάτωρ· καὶ πάλιν· Πορφαλα, ἔξετέρθη ἐπὶ τοὺς ποιμένας, καὶ πατάξατε τοὺς ποιμένας, καὶ ἐκσπάσατε τὰ πρόβατα· καὶ, ἐπάξω τὴν χεῖρά μου ἐπὶ τοὺς ποιμένας, καὶ ὥργισθη ὁ θυμός μου ἐπὶ τοὺς ποιμένας (91), καὶ ἐπὶ τοὺς ἀμυνόντας ἐπισκέψομαι· προστιθεὶς (92) ἡδη τῇ ἀπειλῇ καὶ τοῦ λαοῦ τοὺς προέχοντας. Οὕτω φιλοπόνως προσκαθέεται τῷ λόγῳ καὶ οὐδὲ ἀπαλλαγῆναι δύναται· φάδιος τῶν πεπιλῶν· ὅστε δέδοικα μῆτη καὶ αὐτὸς ἀπευκόδες ὡς οὗτως.

ΕΔ'. "Ἔνα δὲ τοὺς ἐν τῷ Δανιὴλ παραδράμωμεν πρεσβυτέρους· καὶ γάρ παραδράμοιμεν, καὶ τὸ τῷ δεσπότῃ περὶ αὐτῶν καλῶς (93) εἰρημένον καὶ προηγορευμένον (94), διτὶ ἐξῆλθεν ἀροματὰ ἐν Βαβυλῶντος ἐκ πρεσβυτέρων κριτῶν (95), οὐ ἐδάκουν κυνεργῷ τὸν λαόν· πῶς οἶσομεν (96) Τεχεκιήλ, τὸν τῶν μεγάλων ἐπόπτην καὶ ἐξηγητὴν μυστη-

⁸³ Zach. iii, 1 sqq.

⁸⁴ Zach. xi, 3. ⁸⁵ ibid. 4-6.

(83) Εἰς μεῖζονα. Sic decem Regg., septem Colb. et Or. 1. Paris. vero, et Gabr. ὡς μεῖζονα. Colb. 3, utrumque, ὡς εἰς μεῖζονα. Ille autem Gregorii verba non sic accipienda, ac si contemptu « multorum sacerdotum, » dicta sint. Elias idcirco locutum sic fuisse theologum censet, quia « soli » Christo, non autem iis « qui plures facti sunt sacerdotes » (Hebr. vii, 23), id convenire existimavit. Unde vox « multos » quasi « soli » opposita accipi debet. Favet Rusinus, vertendo : « ad homines pertinere, » etc. et mox : « humani sacerdotii, » etc., qui genuinius est sensus.

(84) Τολμηρὸς καὶ τὴν ψυχὴν. Deest καὶ in Regg. I, t, Colb. m. Sed ejus loco, post ψυχὴν, η̄ ponitur. Comb. legit, τολμηρὸς τὴν ψυχὴν καὶ ἀδαμάντινος, et veritatis : « ταῦτα audax αἴποι et adαιμαντίνους. »

(85) Μονονού κάκούει. Sic plerique codices. Nonnulli, οὐκ ἀκούει. Reg. hū, μονονούχι καὶ ἀκούει.

(86) Ἐτι καὶ μιαρὸν ἐμπροσθεν. Solus Billius reddit; et paulo ante. Gabrielius : « atque etiam

A centem ac mandantem inducit; ea, inquam, ut ad majora fortasse et sublimiora quam multorum sacerdotum captus ferat, tendentia, silentio commendentur; nisi quod a dextris etiam ipsius diabolus stabant, ut ei obsisteret ⁸⁶ : res, meo quidem iudicio, non parva, nec parvo metu et cautione digna.

XLIII. Quae autem, reliquos pastores studiose accusando et insectando ait, ecquis iam audax est, tamque adamantino animo, qui ea audiens non contremiscat, et seipso moderatior reddatur? Vox, inquit, lugentium Pastorum, quia afflictæ est magnificèntia eorum. Vox rugentium leonum, quia haec passi sunt⁸⁷. Ipsos quoque propemodum luctus, velut iam præsentes, audit, atque una cum iis qui cruciantur, luget. Ac paulo post acrius adhuc et vehementius : B Pascito, inquit, oves occisionis, quas qui posidebant, jugulabant, nec pœnitentia ducebantur : et qui vendebant eas, dicebant, Benedictus Dominus, quia divites facti sumus : et pastores earum nihil doloris ob eas cupiebant. Propterea non parcam ultra super habitantes terram, dicit Dominus omnipotens⁸⁸; ac rursus, Framea, suscitare super pastores⁸⁹; et, Percutite pastores, oves extrahite, et inducam manum meam super pastores; et rursus, Iratus est furor meus super pastores, et super agnos visitabo⁹⁰ : jam scilicet ipsos quoque populi præsides in comminatione adiungens. Tanto studio in hac oratione insidet, nec a minis facile abduci potest. Itaque vereor, ne ipse quoque in odium incurram, omnia ordine commemorans. Verum Zacharias quidem ad hunc modum. πάντων ἔχῆς μεμνημένος. 'Ἄλλ' δὲ μὲν Ζαχαρίας

C

45 LXIV. Ut autem illos apud Danielem senes prætereamus; etenim prætereamus, et quod pulchre de iis a Domino dictum ac prædictum est, nempo quod egressa est iniquitas ex Babylone a senioribus iudicibus, qui populum regere videbantur⁹¹; quod tandem modo Ezechielem feremus, illum, inquam, magnorum mysteriorum et visionum conspectoreum

⁸⁶ Zach. xiii, 7. ⁸⁷ Zach. x, 3. ⁸⁸ Dan. xiii, 5.

paulo post. » Comb. « adhucque paulo ulterius. » (87) Κατέσφαζον. Reg. I, κατέσφαζαν.

(88) Μετεμελούντο. Octo Regij, tres Colb., Or. 1. D Jes. habent, μετεμελόντο.

(89) Οὐκ ἔπασχον οὐδέτερον. Reg. I, t, u, Colb. m, οὐδὲν ἔπασχον ἐπ' αὐτοῖς.

(90) Οὐκ ἔτι. In Reg. r, οὐκέτι.

(91) Ὡργισθη ὁ θυμός μου ἐπὶ τοὺς ποιμένας. Hæc desunt in omnibus pene codicibus, in octo regiis, sex Colb., Or. 1, et Jes. Habent tamen nonnulli. Pro ὥργισθη, legitur in sacro textu, παραξύνθη.

(92) Προστιθεὶς. Coll. 3, in marg. προστιθησι. Billius in not. προστιθησι δὲ ἡδη. Elias, et Reg. I, ita etiam habent, omisso tamen ἡδη.

(93) Περὶ αὐτῶν καλῶς. Reg. I, καλῶς περὶ αὐτῶν.

(94) Καὶ προηγορευμένος. Abest a pluribus Regg., Colb., etc.

(95) Κριτῶν. In permultis codicibus deest.

(96) Οἰσομεν. Duo Regg. et Jes. οἰσομεν.

et interpretem? Quomodo quae pastoribus præcipit, hoc est ne vitium gladiumque ipsi supervenientem silentio dissimulent? quod nimurum hoc nec ipsis, nec iis qui peccant, utile futurum sit; contra autem, prævidere ac prænuntiare, utrisque utilitatem allaturum sit⁵⁸; si illi quidem dixerint, hi autem audierint: sin minus, at iis certe qui denuntiarint.

LXV. Quo item modo alium eum impetum, quem in pastores facit, nunc in his verbis, *Væ super vœ erit, et nuntius super nuntium, et visio a propheta requiretur, et lex a sacerdote peribit, et consilium a senioribus⁵⁹; nunc rursum in his, Fili hominis, dic ipsi. Tu es terra non compluta, nec pluvia venit super te in die iræ: cuius præfecti in medio ejus velut leones rugientes, rapientes rapinas, devorantes animas in potentia⁶⁰.* Et nonnullis interjectis: *Sacerdotes ejus contemnebant legem meam, et polluebant Sancta mea: inter profana et sancta, inquit, nihil discriminis statuebant, sed omnia unum eis erant, et a Sabbatis meis oculos suos operiebant, et in medio eorum coquinabat⁶¹.* Consumpturumque se, et parietem, et eos qui eum linunt, minatur⁶², hoc est, eos qui peccant, et eos qui peccantium delicta obtegunt: quod malorum principum et sacerdotum est, ac domum Israelis in transversum agentium, secundum corda sua, abalienata in cupiditatibus suis.

LXVI. Mitto quæ de iis disserit, qui seipsos paſcunt, et lac comedunt, et lanis teguntur, et quod crassum est, jugulant, gregem autem non paſcunt, nec, quod infirmum est, corroborant, nec, quod conſtractum, alligant, nec, quod errat, reducunt, nec, quod periit, requirunt, nec, quod firmum est, conservant⁶³, sed labore conficiunt, ac de industria enecant: sic, ut oves ob pastorum **46** inopiam, per omnem campum et montem dispersæ sint, atque omnibus avibus et bestiis præda fuerint, quod non esse, qui requireret ac reduceret⁶⁴. Quid postea? Vivo ego, dicit Dominus, pro eo quod hæc ita se habent, atque oves meæ in prædam fuerunt, ecce ego super pastores, et requiram oves meas de manibus eorum⁶⁵, atque eas quidem colligam mihi que asseram; illi Dñeſt̄αι τὰ πρόδατα μου εἰς προσομήν, idon ἐγώ

⁵⁸ Ezech. xxxiii, 2-6. ⁵⁹ Ezech. vii, 26. ⁶⁰ Ezech. xxii, 24, 25. ⁶¹ ibid. 26. ⁶² Ezech. xiii, 15.
⁶³ Ezech. xxxiv, 2-4. ⁶⁴ ibid. 8. ⁶⁵ ibid. 10, 11.

(97) Θεαμάτων. « Visionum, » malim, pro more Scripturæ, quam « spectaculorum, » ut Billius.

(98) Μέρι δὲ τοῖς σκοποῖς. Ad oram Reg. u. scriptum: Ἐνταῦθα τοὺς ἀρχιερεῖς λέγει. Imo, inquit, Comb. « Speculatores, qua voce nihil communius in Ezechiele. »

(99) Ἐπερχομένην. Regg. I et t, ἐρχομένην ἐπὶ ταῦτη.

(1) Προκηρῦξαι. Duo Regg. et Comb. addunt ἦ.

(2) Γῆ οὐ. Omnes pene codices et LXX habent, γῆ η οὐ.

(3) Αὐτῆς. In Reg. y, ad oram scribitur, aū-

ρίων καὶ θεαμάτων⁶⁶; Πῶς μὲν ἡ τοῖς σκοποῖς⁶⁷ διακελεύεται, μὴ κατασιωπᾶν τὴν κακίαν, καὶ τῇ ἐπερχομένην⁶⁸ ταύτῃ βομβαῖαν; ὡς οὖτε αὐτοῦ, τοῦτο λυστελοῦν, οὗτε τοῖς ἀμαρτάνουσι· τοῦ δὲ προδέσθαι καὶ προκηρῦξαι⁶⁹ (1) ἀμφοτέρους δημόσιος, εἰ οἱ μὲν εἴποιεν, οἱ δὲ ἀκούσατεν, ἢ πάντως γε τοὺς μηνύσαντας.

ΕΕ'. Πῶς δὲ τὴν δλλην καταδρομήν, ἢν ποιεῖται κατὰ τῶν ποιμαινόντων, νῦν μὲν ἐν τούτοις τοῖς ρήμασιν. Οὐαὶ ἐπὶ οὐαὶ ἔσται, καὶ ἀγγελίᾳ ἐπὶ ἀγγελλαρ, καὶ ἐκζητηθήσεται ὅρσασις ἐκ προσήγου, καὶ ρόμος ἀπολεῖται ἐξ ἱερέως, καὶ βουλὴ ἐκ πρεσβυτέρων· νῦν δὲ ἐν ἑκείνοις πάλιν· Υἱὲ ἀνθρώπου, εἰκόν αὐτῆς· Σὺ εἰ τὴν οὐ⁷⁰ βρεχομένην, οὐδὲ νετὸς ἐγένετο ἐπὶ σὲ ἐν ἡμέρᾳ ὁργῆς· ηἱς οἱ ἀργηρύμενοι ἐν μέσῳ αὐτῆς, ὡς λέοντες ὠρυόμενοι, ἀρπάζοντες ἀρπάγματα, ψυχὰς κατεσθίοντες ἐν δυραστελ· καὶ μετ' ὀλίγα· Οἱ ἱερεῖς αὐτῆς⁷¹ (3) ηθέτοντες ρόμον μου, καὶ ἐβεβήλωνται τὰ ἄγια μου· βεβήλωις τε καὶ ἀρποις, φησιν, οὐ διέστελλον, ἀλλὰ πάρτα ἦν αὐτοῖς ἐν, καὶ ἀπὸ τῶν σαββάτων μου παρεκάλυπτο τοὺς ὁφθαλμοὺς αὐτῶν, καὶ ἐβεβήλωμην ἐν μέσῳ αὐτῶν· συντελεῖν τε τὸν τοῖχον, καὶ τοὺς ἀλειφόντας αὐτὸν ἀπειλῶν· τὸ δὲ ἔστι, τοὺς ἀμαρτάνοντας⁷² (4) καὶ τοὺς συγκαλύπτοντας· ὅπερ εἶναι κακῶν ἀρχόντων καὶ ἱερέων, καὶ πλαγιαζόντων⁷³ (5) τὸν οἶκον τοῦ Ἱερατῆλ κατὰ τὰς καρδίας αὐτῶν τὰς ἀπτῆλοτριωμένας ἐν τοῖς ἐπιθυμήμασιν⁷⁴ (6) αὐτῶν.

ΞΓ'. Καὶ σιωπῶ λέγειν δσα περὶ τῶν βοσκόντων ἐκτοὺς διαλέγεται, τὸ γάλα κατεσθίοντων, καὶ τὰ ἔρια περιβαλλομένων, καὶ τὸ παχὺ σφαζόντων⁷⁵ (7), ἀλλὰ μὴ ποιμαινόντων τὰ πρόδατα, τὸ θομενῆκος οὐκ ἐνισχύοντων, καὶ τὸ συντετριμένον οὐ καταδεσμούντων, καὶ τὸ πλανώμενον οὐκ ἐπιστρεφόντων, καὶ τὸ ἀπολαόδες οὐκ ἐκζητούντων, καὶ τὸ ἴσχυρὸν οὐ φυλαττόντων, ἀλλὰ μόχθω κατεργαζόμενων, καὶ κατὰ σπουδὴν ἀπολύντων· ὡς διεσπάρθαι τὰ πρόδατα κατὰ παντὸς πεδίου καὶ δρους, παρὰ τὸ μὴ εἶναι ποιμένας, καὶ γενέσθαι κατάβρωμα πᾶσι πετεινοῖς καὶ θηροῖς⁷⁶ (8), οὐκ δυτος τοῦ ἐκζητούντος καὶ ἐπιστρέφοντος. Εἴτα τι; Ζῶ ἐγώ, φησι⁷⁷ (9), λαγητὶ Κύριος, ἀντὶ τοῦ ταῦτα οὐτως ἔχειν, καὶ γε-

τῶν.

(4) Τοὺς ἀμαρτάνοντας. Sic mss. omnes. Decest τούς in Paris. edit.

(5) Πλαγιαζόντων. In obliquum flectunt.

(6) Ἐπιθυμήμασιν. Vulgata, « in cogitationibus. »

(7) Σφαζόντων. Comb. κατασφαζόντων.

(8) Πάσοι πετεινοῖς καὶ θηροῖς. Verba sunt ex Is. xviii, 6, aut Jer. xxix, 20, aut Ezech. xxxviii, 4 et xxxix, 17. Duo Regg. posse πετεινοῖς addunt θεού οὐρανοῦ.

(9) Φησι. Decest in duobus Regg.

ἐπὶ τὸν ποιμένας, καὶ ἐκζητήσω τὰ πρόβατά μου ἐκ τῶν κειρῶν αὐτῶν, καὶ τὰ μὲν συνάξω καὶ περιποίησομαι (10)· οἱ δὲ τὰ καὶ τὰ πείσονται, διὸς κακοὺς ποιμένας εἰκός.

EZ'. Ἀλλ' ἵνα μὴ, τὰ πάντων καὶ πάντας ἀπαριθμούμενος τὸν προφῆτας, μακρὸν ἀποτελεῖν λόγον (11), ἐνδιαπομπῇ ἔτι τοῦ πρὸ τῆς πλάσεως ἐγνωσμένου, καὶ ἐκ μητρᾶς ἡγιασμένου (Ἱερεμίας δὴ οὗτος), τὸν λοιπὸν ὑπερβήσομαι. Ζητεῖ μὲν οὗτος ὑπὲρ κεφαλῆς ὑδωρ, καὶ τοὺς ὄφθαλμοὺς πηγὴν δακρύων, ἵνα κλαύσῃ πρὸς ἀξίαν τὸν Ἰσραὴλ· ὅδύρεται δὲ οὐχ ἥττον καὶ τῶν προεστώτων τὴν μοχθηρίαν.

EH'. Λέγει μὲν αὐτῷ διελεγχόμενος (12) πρὸς τοὺς Ἱερεῖς δὲ Θεός· Οἱ λεβαῖς οὐκ εἴλαν, καὶ ἐστι τοῦ Κύριος; καὶ οἱ ἀτεχχόμενοι τοῦ νόμου μου οὐκ ἡπλοτάτο με, καὶ οἱ ποιμένες ἡσέδονται εἰς ἐμό. Λέγει δὲ αὐτὸς πάλιν· Ποιμένες τε, φησί, πολλοὶ διέρθευραν τὸν ἀμπελῶνα μου· ἐμόλυνται τὴν μερίδα μου τὴν ὄνσαν ἐπιθυμητὴν, δεδόσθαι εἰς τὴν ἔρημον (13) ἀδαντον. Εἶτα πρὸς αὐτοὺς (14) πάλιν ἀποτελεῖται τὸν ποιμένας· Ω, οἱ ποιμένες οἱ ἀπολλύντες καὶ διασκορπίζοντες τὰ πρόβατα τῆς ρομῆς μου· διὰ τοῦτο τὰδε λέγει Κύριος ἐπὶ τὸν ποιμανταράς τὸν λαόν μου· Ὑμεῖς διεσκορπίσατε τὰ πρόβατα μου, καὶ διεώσατε αὐτά, καὶ οὐκ ἐπεστέψαθε αὐτά· ἰδού ἦτορ ἐκδικῶ ἐφ' ὑμᾶς, κατὰ τὰ πονηρὰ ἐπιτηδεύματα ὑμῶν. Ἀλαλάξειν τε βούλεται τὸν ποιμένα (15), καὶ κόπτεσθαι τὸν κριοὺς τῶν προβάτων, διὰτελεῖ ἐπληρώθησαν αἱ ἡμέραι αὐτῶν εἰς σφαγὴν.

Θθ', Καὶ τί μοι τὰ παλαιὰ (16) λέγειν; Τίς δὲ, τοῖς Παύλῳ κανόσι καὶ δροὶς ἔσαντὸν παρεκτείνων, οὓς περὶ ἐπισκόπων καὶ πρεσβυτέρων ἔταξε, νηφαλίους (19), σώφρονας εἶναι, μὴ παροίνους, μὴ πλήκτας, διδακτικούς, ἀλήπτους ἐν πᾶσι καὶ ἀνεπάφους (20) τοῖς πονηροῖς, οὐ πολὺ τὸ διαφεῦγον εὑρήσει τὴν τῶν κανόνων εὐθύτητα; Τί δαλ (21) δι τοῖς μαθηταῖς Ἰησοῦς ἐπὶ τὸ κήρυγμα πέμπων νομιθετεῖ; ὃν τὸ κεφάλαιον, ἵνα μὴ τὰ καθ' ἔκαστον λέγω, τοιούτους εἶναι τὴν ἀρετὴν, καὶ οὖτας εὐστατεῖς (22) καὶ μετρίους, καὶ ἔτι (23) συντόμως εἰπειν, οὐρανίους, ὥστε οὐχ ἥττον διὰ τὸν τρόπον αὐτῶν, ἢ διὰ τὸν λόγον τρέχειν τὸ Εὐαγγέλιον.

quam ob sermonem atque doctrinam Evangelium currat?

¹⁶ Jerem. i, 5. ¹⁷ Jerem. ix, 1. ¹⁸ Jerem. ii, 8. ¹⁹ Jerem. x, 21. ²⁰ Jerem. xii, 10. ²¹ Jerem. xxiii, 1, 2. ²² Jerem. xxv, 54. ²³ 1 Tim. iii, 2, 3; Tit. i, 7, 9. ²⁴ Matth. x, 9; Luc. ix, 3.

(10) Περιποίησομαι. « Acquiram, » quod Scripituræ est verbum; vel forte ex Isaia, « redimam; » vel, « servabo, tutabor. »

(11) Λόγον. Reg. r, τὸν λόγον.

(12) Διελεγχόμενος. Budæus: « disceptans cum sacerdotibus. »

(13) Ἐξεζήτησαρ. Comb. « exquisierunt. »

(14) Οὐκ ἐνόησε. Comb. legit οὐκ ἐνόησαν, καὶ πᾶσα νομή, etc. « Non intellexerunt, et omnis grex dissipatus est. » Sic Vulgata et Nobil.

(15) Εἰς τὴν ἔρημον. Deest τὴν in omnibus pene codicibus.

(16) Πρὸς αὐτούς. « In ipsos pastores. » Græcum non habet κακούς, « malos, » ut reddit Bill.

A autem, hæc et illa patientur, quæ videlicet malos pastores dati consentaneum est.

LXVII. Sed ne omnium voces, atque omnes prophetas enumerans, sermonem in longum protraham, postquam unius adhuc Jeremiæ, antequam formaretur, cogniti, et ab ipsa vulva sanctissimati ¹⁶, mentionem fecero, reliquos omnes præteribo. Quærit qui dem hic capiti aquam, et oculis fontem lacrymarum, ut Israelem pro dignitate lugeat ¹⁷: non minus autem antistitutum etiam improbitatem deplorat.

LXVIII. Ac Deus quidem sacerdotes coarguens, his ad eum verbis utitur: Sacerdotes non dixerunt, Ubi est Dominus? et qui legem meam complectebantur, nesciebant me: et pastores impie agebant adversum me ¹⁸. Ipse autem rursum ait: Pastores stulte egérunt, et Dominum non quiescierunt: ac propterea grec universus non intellexit, et dispersi sunt ¹⁹. Atque alio loco: Multi pastores demoliti sunt vineam meam; contaminaverunt partem meam desiderabilem; adeo ut in inviam solitudinem redacta sit ²⁰. Mox in malos pastores rursum invehitur: Vae pastoribus, qui disperdunt et dispersunt gregem pascuae meæ. Ideo hæc dicit Dominus ad eos qui pascunt populum meum: Vos dispersistis gregem meum, et ejecistis eos, et non visitastis. Ecce ego ulciscar super vos, secundum malitiam studiorum vestrorum ²¹. Quin etiam pastores ululare, atque arietes ovium plangere jubet, quoniam impleti sunt dies eorum, ut interficiantur ²².

LXIX. Verum quia antiqua colligo? Quotusquisque est, qui si ad canones eos et regulas seipsum exigat, quas Paulus de episcopis et presbyteris constituit, nempe ²³ ut sobrii et pudici sint, non violenti, non percussores, ad docendum idonei, irreprehensibiles in omnibus rebus ²⁴, atque hujusmodi, ut ab improbis attungi nequeant, non sese a canorum rectitudine permultum abesse comperiet? Quid ea referam, quæ Jesus discipulis suis, ad prædicacionem eos mittens, præscribit ²⁵? quorum ne singula explicem, hæc summa est, ut virtute tales sint, atque ita expediti ac modesti, et, ut uno verbo dicam, ecclæstes, ut non minus ob eorum vitam et mores,

(17) Τοὺς ποιμένας. Reg. t, καὶ τοὺς ποιμένας.

(18) Τὰ παλαιὰ. « Quid antiqua commemoro? » Nonnulli habent: Tί πολλά; « Quid multa? »

(19) Νηφαλίους. Reg. l, νηφαλέους.

(20) Ἀρενάρχους. Non male Comb. « extra omnem improborum calumniam. »

(21) Τί δαλ. Alii, τί δέ.

(22) Εὐστατεῖς. Comb. « frugi homines ac modesti. Nec bene Billius, » inquit, expediti; « melius Budæus, quem sequor. »

(23) Καὶ ἔτι. Ita decem Regg. sex Colb., Jes., Or., et Pass. Par. ed. καὶ εἰ δεῖ.

LXX. Mibi vero timorem inquietunt etiam Phari-
aci probris onerati, et scribae redarguti: quibus cum
nos virtute longe superiores esse debeamus, quem-
admodum nobis praeceptum est, si modo cælorum
regnum consequi cupimus, turpe profecto fierit, si
ipsis etiam pejores inveniamur; adeo ut ipsi quo-
que, serpentes appellemur, et genimina viperarum,
et duces carci, culicem colantes, et camelum deglu-
tientes, et sepulcra externe quidem pulchra, in-
terne autem sordida, et paropsides in speciem mun-
dæ¹⁸, aliaque omnia, quæ illi et sunt et nominan-
tur.

LXXI. In his ego cogitationibus dies noctesque
versor: Hæc medullas etiam meas eliquant, et car-
nes considunt, nec me audacem esse sinunt, ac sub-
lata facie incedere. Hæc animum meum dejiciunt,
et mentem contrahunt, et linguae vinculum injiciunt,
faciuntque, ut non de præfectura, nec de corrigen-
dis et gubernandis aliis cogitem, id quod exubo-
rantis cuiusdam facultatis est; sed quomodo ipse
venientem iram effugere, atque a vitiis rubigine
nonnihil meipsum abradere queam. Purgari prius
oportet, deinde purgare; sapientia instrui, atque
ita demum alias sapientia instruere; lux fieri, et
alias illuminare; ad Deum appropinquare, et ita
alias adducere; sanctificari, et postea sanctificare;
cum manibus ducere, cum prudentia consilium
dare.

LXXII. Quando igitur hæc erunt, inquiet homi-
nes ad omnia celeres, nec satis cauti, facile ædifi-
cantes, et diruentes? Quando lucerna supra cande-
labrum¹⁹? Ubi talentum²⁰? sic enim gratiam vo-
cant. Hæc ii, qui amicitia quam religione fervidores
sunt. Quando hæc erunt, et quæ mea est ratio,
quæritis, viri fortissimi? Ne extrema quidem seno-
ctus huic rei prestituta, longum tempus censeri
debet. Senectus enim cum prudentia conjuncta im-
peritæ juventuli præstat, et considerata tarditas
inconsultæ temeritati, et breve regnum, diuturnæ
tyrannidi; quemadmodum et exigua portio maximi
pretii, multis vilibus et periculis opibus, et parum
auri multis plumbi libris, et parva lux densissimis
tenebris.

LXXIII. Alioqui verendum est, ne lubrica hæc
celeritas, præcepseque studium, seminibus illis non
D estopusadatemnon (36), μή τῶν σπερμάτων ἔκεινοις (37);

¹⁸ Matth. xxiii, 23-25. ¹⁹ Matth. v, 15. ²⁰ Matth. xxv, 15.

(24) Φαιροίμεθα. Sic Regii undecim, quatuor
Colb., Jes. Or. 1, Pass. et Comb. Ed. φαινό-
μεθα.

(25) Εἰκότως δρ. Ita Reg. et Colb. In ed. ἀν
εἰκότως.

(26) Καὶ νύκτωρ. Ita octo Regg. sex Colb., Or. 1,
etc. Debet καὶ in ed.

(27) Ταῦτα μοι. Alii, μου.

(28) Εἴραι καὶ ἄρω βλέποντα. Sic legitur in octo
Reg., septem Colb., Jes., Or. 1, etc., omissio, οὐδὲ πο-
ρεῖσθαι. Habent tamen Reg. I, I, et Colb. m, καὶ
πορεύεσθαι ἀνω.

(29) Ἐκτίθησι. Reg. y, ἐκτίθησι.

(30) Κατορθοῦν. Comb. « ad virtutem componere
et dirigere. »

A. Έμὲ δὲ φοβοῦσι καὶ ὀνειδιζόμενοι Φαρισαῖοι
καὶ γραμματεῖς ἐλεγχόμενοι· ὃν αἰσχρὸν, εἰ ποὺ
περιεῖναι δύνῃ τὴν ἀρετὴν, ὡς διατετάγμεθα, εἰ τι
δεούμεθα τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας, καὶ τὴν κα-
κίαν φαινόμεθα (24) χείρους· ὥστε καὶ δρακις εἰκό-
τως ἀν (25) ἀκοῦσαι, καὶ γεννήματα ἔχιδνῶν, καὶ
δῆμοι τυφλοί, τὸν κώνωπα διυλίζοντες, καὶ τὴν
κάμηλον καταπίνοντες, καὶ τάφοις ρυπαροὶ τὰ ἔνδον,
μετ' εὐπρεπείας τῆς ἔξωθεν καὶ παροψίδες καθαραὶ
τὸ φαινόμενον, καὶ τὰλλα δσα ἔκεινοι καὶ εἰσὶ καὶ
ἀκούσαι.

B. ΟΑ. Τούτωις ἐγὼ σύνειμι καὶ νύκτωρ (26) καὶ
μεθ' ἡμέραν τοῖς λογισμοῖς· ταῦτα μοι (27) τὸν
μεσέλον ἐκτήκει, καὶ δαπανᾷ τὰς σάρκας, καὶ οὐκ
ἔξι θρασὺν εἶναι καὶ δικαίων βλέποντα (28)· ταῦτα μοι
ταπεινοὶ τὴν ψυχὴν, καὶ τὸν νοῦν συστέλλει, καὶ τῇ
γλώσσῃ δεσμὸν ἐπιτίθεσι (29), καὶ οὐ περὶ προστα-
σίας εἶναι ποιεῖ τὸν λόγον, οὐδὲ τοῦ κατορθοῦν (30)
δόλους καὶ διευθύνειν, δι πολλῆς ἐστὶ τῆς περιου-
σίας· ἀλλ᾽ ὅπως ἀν αὐτὸς τὴν ἐρχομένην ὁργὴν (31).
διαφύγοιμι, καὶ μικρὸν τι τοῦ λοῦ τῆς κακίας ἐμαυ-
τὸν ἀποκέσαιμι. Καθαρθῆναι (32) δεῖ πρῶτον, εἰτα
καθάρας· σοφισθῆναι, καὶ οὕτω σοφίσαι· γενέσθαι
φῶς, καὶ φωτίσαι· ἐγγίσαι Θεῷ, καὶ προσαγαγεῖν
δόλους· ἀγιασθῆναι, καὶ ἀγιάσαι· χειραγωγῆσαι (33)
μετὰ χειρῶν, συμβουλεῦσαι μετὰ συνέσεως.

C. ΟΒ. Πότε οὖν εσται ταῦτα, φασὶν οἱ ταχεῖς τὰ
πάντα, καὶ οὐκ ἀσφαλεῖς, οἱ ἴραδίων οἰκοδομοῦντες,
καὶ καταλύοντες; Καὶ πηνίκα δ λύχνος ἐπὶ τὴν λυ-
χνίαν; Καὶ ποῦ τὸ τάλαντον; οὗτω τὸ χάρισμα
λέγοντες. Ταῦτα οἱ θερμότεροι τὴν φιλίαν ἢ τὴν εὐ-
λάβειαν. Πότε ταῦτα, καὶ τις δ ἐμὸς λόγος, ὡς γεν-
νηνιάτας; Ή μακρὰ προθεσμία, οὐδὲ γῆρας τὸ
ἔσχατον. Κρείσων γάρ πολιά μετὰ φροντίσεως
ἀπαιδεύτου νεότερος, καὶ λελογισμένη βραδύτης.
τάχους ἀπερισκέπτου· καὶ διλιγοχρόνιος βασιλεία
μακρᾶς τυραννίδος· ὡς καὶ δλίγη μερὶς τιμία πολλῆς
κτήσεως (34) ἀτίμου καὶ σφαλερᾶς (35), καὶ χρυσὸς
δλίγος μολύbdου πολυταλάντου, καὶ πολλοῦ σκότους.
δλίγον φῶς.

ΟΓ. Τὸ δὲ ταχὺ τοῦτο καὶ σφαλερὸν, καὶ λίαν κατ-

D εσπουδασμένον (36), μή τῶν σπερμάτων ἔκεινοις (37);

(24) Όργήν. Reg. I, δομφαίσιν.

(32) Καθαρθῆναι. Reg. I, addit γάρ. Additio ne-
cessaria, si post καθαρθῆναι legas δεῖ, cum Billio,
Par., Gab. et mss. Regiis bm, I, I, x, Colb. 7, m.
Alioquin hiulca foret oratio. Sin autem legeris κα-
θαρθῆναι δεῖ cum Bas. mss., Reg. a, hu, n, r, u, z,
Colb. 3, 4, h, i, et Pass., constabit sensus.

(33) Χειραγωγῆσαι. Gab. « manibus deducere,
prudentia consulere. »

(34) Κτήσεως. In ed. κτίσεως, prave.

(35) Σφαλερᾶς. « Fallacibus. »

(36) Κατεσπουδασμένορ. Comb. κατεσπευσμέ-
νον.

(37) Μή τῶν σπερμάτων ἔκεινοις. Sic novem Regg..
sex Colb., Or. 1, Jes. et Pass. In ed. Par. μή τοῖς

ἐστικός ἦν, καὶ κατὰ τῶν πετρῶν πεσόντα, καὶ διὰ τὸ μῆτραν βάθος γῆς, εὐθὺς ἀνακύψαντα, οὐδὲ τὴν πρώτην ἥγεγκε τοῦ ἡλίου θερμότητα· ἢ τῷ κατὰ τῆς φάμμου τεθέντι θεμελίῳ, μηδὲ ὀλίγον ἀντισχόντι πρὸς τὴν βροχήν καὶ τὰ πνεύματα. *Oīai* σοι, πόλις, ἡς δὲ βασιλεὺς σου τεώτερος ἐστι, φησὶ Σολομῶν (38)· καὶ, *Mή* ἰσθι ταχὺς ἐτὸς ἀδερφούς, τοῦ αὐτοῦ Σολομῶντος φωνῇ, πρᾶγμά τι Ελαττον (39), λέγοντος, τὸ περὶ λόγον τάχος τῆς περὶ πρᾶξιν θερμότητος. Καὶ τίς ἐστι παρὰ ταῦτα (40) ὃ τὸ τάχος ἀπαιτεῖν πρὸ τῆς ἀσφαλείας καὶ τοῦ συμφέροντος; Τίς δὲ πλάττων, καθάπερ αὐθήμερον τοὺς πηλίνους, τὸν τῆς ἀληθείας προστάτην, τὸν μετὰ ἀγγέλων στησόμενον, καὶ μετὰ ἀρχαγγέλων δοξάσοντα, καὶ ἐπὶ τὸ ἄνω θυσιαστήριον ἀναπέμψοντα τὰς θυσίας, καὶ Χριστῷ συνιερεύσοντα (41), τὸν ἀναπλάσοντα τὸ πλάτσα, καὶ παραστήσοντα τὴν εἰκόνα, καὶ τῷ ἄνω κόσμῳ δημιουργήσοντα (42), καὶ τὸ μείζον εἰπεῖν, Θεὸν ἐσόμενον, καὶ θεοποιήσοντα;

ΟΔ'. Οἶδα τίνος ἐσμὲν λειτουργού, καὶ ποῦ κείμενοι, καὶ ποῦ πέμποντες· οἶδα τοῦ Θεοῦ τὸ ὑψός, καὶ τὴν ἀνθρωπίνην ἀσθέτειαν, καὶ τὴν δύναμιν πάλιν· Οὐρανὸς ὑψηλὸς, γῆ δὲ βαθεῖα. Καὶ τίς ἀναβήσεται τῶν ἔρημένων τῇ ἀμαρτίᾳ; Τίς περικείμενος ἔτι τὸν κάτω ὅρφον καὶ τῆς σαρκὸς τὴν παχύτητα δῶλον νοὶ καθαρῶς ἐποπτεύσει νοῦν δόλον, καὶ μιγήσεται τοῖς ἐστῶσι καὶ ἀστάτοις ἐν τοῖς ἀστέτοις καὶ ὄρωμένοις; Μόλις γάρ ἡς τις ἐνταῦθα τῶν σφόδρα κεκαθαρμένων καὶ εἴδωλον (43) τοῦ καλοῦ θεωρήσειν, ὅπερ εἰ τὸν ἡλιον ἐν τοῖς ὑδασι. Τίς δὲ μετρήσας τῇ χειρὶ τὸ ὄδωρο, καὶ τὸν οὐρανὸν σκιθαμῆ, καὶ κάσταν τὴν τὴν ὅραν δραπεῖ; Τίς ἐστησε τὰ δρη σταθμῷ, καὶ τὰς ῥάκες ἵνηψ; Τίς τόκος τῆς καταπλασεώς αὐτοῦ, καὶ τίτι τῷ πάντων διμοιωθήσεται;

ΟΕ'. Τίς δὲ ποιήσας τὰ πάντα ἐν λόγῳ, καὶ τῇ σοφῇ κατασκευάσας ἀνθρώπον, καὶ εἰς ἐν ἀγαγῶν τὰ διεστῶτα, καὶ μίξας τὸν χοῦν τῷ πνεύματι, καὶ συνθεὶς ζῶντα δρατὸν καὶ ἀδρατὸν, πρόσκαιρον καὶ ἀδέντον, ἐπίγειον καὶ οὐράνιον, ἀπτόμενον Θεοῦ καὶ οὐ περιδρασσόμενον, ἐγγίζον καὶ μακρύνθενον; Εἴπα, σοφισθήσομαι, φησὶν δὲ Σολομῶν, καὶ αὐτὴν ἁμαρτύρηθ ἀπ' ἔμοιν μακρότερον δὲ γῆ, τὴν σοφίαν λέγων (44). Καὶ δητῶς δὲ προστιθεὶς γράσσει προστείθησιν ἀληγημα· οὐ μᾶλλον εὑφρατοντος τοῦ

A absimile sit, quæ in petras ceciderunt; et quia terra altitudinem non habebant, statim exorta, ne primuni quidem solis calorem ferre potuerunt⁷⁸: aut etiam fundamento in arena jacto, quod pluviae ac ventis ne tantillum quidem restitit⁷⁹. *Vix, tibi civitas*, ait Salomon, *cujus rex junior est*⁸⁰: idemque, *Ne sis celer in verbis*⁸¹: minorem scilicet rem esse asserens celeritatem in verbis, quam ferventem in actione festinationem. Et quis est, qui contra hæc omnia celeritatem potius quam securitatem et utilitatem exposcat? Quis est qui veritatis propugnatorem, unius dieculæ spatio, velut e luto statuam singit: illum, inquam, qui cum angelis stabit, cum archangelis glorificabit, ad supernum altare sacrificia transmittet, cum Christo sacerdotio fungetur, B segmentum instaurabit, imaginem exhibebit, superno mundo opificem aget, et, ut, quod majus est, dicam, deus erit, aliosque deos efficiet?

LXXIV. Scio, cuius ministri sumus, et ubi jacentes, et quo mittentes. Scio, quæ Dei sublimitas, quæ humana inūrinitas, ac rursum potentia sit. *Celum excelsum, terra autem profunda*⁸². Et quisnam eorum ascendet, qui peccato prostrati sunt? Quis infernum caliginem et carnis crassitiem adbuc gerens, tota mente totam illam mentem pure spectabit, rebusque stabilibus et ab oculorum aspectu remotis inter instabiles oculisque subjectas miscebitur? Vix enim quisquam hic eorum qui majorem in modum 49 purgati sunt, etiam ipsum summi illius boni simulacrum cernere queat, non secus atque ii qui solem in aquis intuentur. *Quis mensus est aquam manu, et celum palmo, et universam terram pugillo?* Quis statuit montes in pondere, et silvas in statera⁸³? *Quis locus quietis ejus*⁸⁴, et cui ex omnibus rebus assimilabitur⁸⁵?

LXXV. Quis est qui omnia in verbo efficit⁸⁶, et sapientia hominem condidit, ac res inter se dissitas copulavit, terramque spiritui miscuit, animalique visibile et invisible composuit, eaducum et immortale, terrestre et cœlestis, Deum attingens nec comprehendens, appropinquans et procul recedens? Dixi: *Sapiens efficiar*, ait Salomon: *at ipsa multo quam ante longius a me recessit*⁸⁷, nempe sapientiam dicens. Ac sane qui addit scientiam, addit dolore⁸⁸. Quippe cum non plus lætitiae afferat id quod

⁷⁸ Matth. xiii, 5; Luc. viii, 6. ⁷⁹ Luc. vi, 48; Matth. vii, 26. ⁸⁰ Eccl. i, 16. ⁸¹ Prov. xxix, 20. ⁸² Prov. xv, 34. ⁸³ Isa. xl, 12. ⁸⁴ Isa. lxvi, 1. ⁸⁵ Isa. xl, 18, 25. ⁸⁶ Psal. xxxii, 6. ⁸⁷ Eccl. vii, 24. ⁸⁸ Eccl. i, 18.

σπέρμασιν. Cæterum iste Gregorii locus, qui difficultate non caret, sic reddi potest: « verum hæc celeritas parum etiam tutæ, ac periculum est, ne quod sit præcipiti studio, vel iis illorum seminum simile sit, » etc. Posset etiam quis, καὶ κατεπουδασμένον, sic interpretari: « licet maxima cura adiubetur. »

(38) Σολομῶν. Deest in quinque Regg., septem Colb., Or. 4.

(39) Ελαττον. « Minus aliquid. » His verbis significat Gregorius, celeritate loquendi, minus quam

agenai, peccari.

(40) Παρὰ ταῦτα. Gab. « his neglectis. »

(41) Συνιερεύσοντα. Quinque Regg., et Coisal. I, συνερατεύσοντα.

(42) Δημιουργήσοντα. « Qui superiori mundo operam suam præstabit. »

(43) Καὶ εἴδωλον. Sic octo Regg., Colb. quirque, Jes., Or. 4, « Vel ipsum simulacrum. » Ed. καὶ εἴδωλον.

(44) Τὴν σοφίαν λέγων. Ήæc omisit in versione Billius.

inventum est, quam molestiae, id quod effigit: qeo modo, his, ut opinor, usu venire solet, qui, cum adhuc sibi laborent, ab aquis abstrabuntur; aut qui id quod se habere existimant, manibus tenere nequeunt; aut quos fulgetri splendore perstrictos lux statim deseruit.

LXXVI. Hoc me inferiori loco tenebat, humilemque reddebat, in eamque mentem impellebat, ut melius esse censere laudis vocem audire⁴⁹, quam earum rerum, quae vires meas superarent, explanatorem me profiteri: nempe majestas, et altitudo, et dignitas, et puræ naturæ, vix Dei splendorum capientes, quem abyssus operit⁵⁰, cuius tenebrae latibulum sunt⁵¹, utpote luminis purissimi ac plerisque inaccessi; qui et in universo, et extra universum est; qui et pulchritudo omnis est, et supra omnem pulchritudinem; qui mentem illuminat, et mentis celeritatem ac sublimitatem effugit; quantumque percipitur, tantumdem semper se subducit, amantesque sui, ex eo quod fugit, ac velut jam comprehensus se proripit, ad superna illicet.

LXXVII. Ac tantum quidem et tale est id quod expetimus, et quod consequi studemus; talemque esse oportet animarum nymphagogum ac pronubum. Mihi vero periculum est, ne etiam manibus et pedibus vincitis a thalamo extrudar, ut qui nuptiali veste haudquaquam indatus sim⁵², verum impudenter me ipsum iis qui illic recumbunt, immiscuerim. Quanquam ab ipsa juventute accitus sum; libet enim aliquid multis incognitum efferre, atque ad Deum 50 a vulva ipsa projectus⁵³, et ex materna pollicitatione donatus, ac postea periculis confirmatus; simulque desiderium crevit, et ratio concurrit, omniaque ei, qui me in sortem accepit, et servavit, dono dedi, opes, splendorem, valetudinem, sermones ipsos, ex quibus hunc duntaxat fructum cepi, quod eas contempsi, ac quædam habui quibus Christum anteponerem. Ac dulcia mihi facta sunt eloquia Dei, ut favus mellis⁵⁴: et prudentiam advocavi, ac sapientiam dedi vocem meam⁵⁵. Aliaque etiam hæc adjungi, nempe iræ moderari, linguam frenare, oculum coercere, ventrem regere, gloriamque humi manentem calcare. Inspighter hoc quidem, sed tam dicam; his rebus plerisque fortasse haud determinatus sum.

LXXVIII. At vero hoc philosophari, majus est

⁴⁹ Psal. xxv, 7. ⁵⁰ Psal. ciii, 6. ⁵¹ Psal. xvii, 12. ⁵² Psal. 403; xviii, 11; Prov. xvi, 24. ⁵³ Prov. ii, 3.

(45) Εὐρεθέντος. Sic Reg. I, t, et Colb. m. Cæteri αἰρεθέντος.

(46) Ταπεινὸν ἐποιεῖ. Ita Reg. I, t, x, Colb. m. In aliis desunt.

(47) Οὓς καλότερον ἔσται ἄταρ. « Qui est omne bonum. » Ut Exod. xxxiii, 19.

(48) Κλέπτεοθαι. Ita codicum pars maxima. Reg. I, χρύπτεοθαι. Bas. ed. βλέπεοθαι.

(49) Δέος. Additur apud Montac. Ἐπεισι.

(50) Ἐμαντόν. Reg. hu, ii, et Jes. ἑαυτόν.

(51) Δοτός. Apud Montac. additur τῷ θεῷ.

(52) Οὐ πόθος. « Desiderium, amor. » Non apte

A εὑρεθέντος (45) ή ἀνιώντος τοῦ διαφεύγοντος· διπερ, οἵματι, φιλεῖ συμβαίνεν τοῖς ἔτι διψῶσιν ἀποστωμάνοις ὑδατοῖς· ή κρατεῖν τι οὐδὲν μακένοις, ἔχειν νομίζουσιν· ή οὐδὲ ἀπῆλθεν εὐθὺς ἀστραπῇ περιλάμψασα.

OZ'. Τοῦτο με. στη κάτω, καὶ ταπεινὸν ἐποίει (46), καὶ εἶναι βέλτιον ἔπειθεν ἀκούειν φωνὴν αἰνέσεως, ή Ἑγγητὴν εἶναι τῶν ὑπὲρ δύναμιν· ή μεγαλειότης, καὶ τὸ ὑψός, καὶ τὸ ἀξίωμα, καὶ αἱ καθαρὰ φύσεις μόλις χωρούσαι. Θεοῦ λαμπρότητα, διν ἀδυσσος καλύπτει, οὐ σκότος ἀποκρυφή, φωτὸς δύντος τοῦ καθαρωτάτου καὶ ἀπροσίτου τοῖς πλείσιν· δις ἐν τῷ παντὶ τῷδε, καὶ τοῦ παντός ἐστιν ἔξω· δις καλόν ἐστιν ἄπαν (47), καὶ ἄνω παντὸς καλοῦ· δις νοῦν φωτίζει, καὶ διαφεύγει νοῦ τάχος καὶ ὑψός, ὑποχωρῶν ἀεὶ τοσοῦτον, δον καταλαμβάνεται, καὶ ὑπάγων πρὸς τὰ ἄνω τὸν ἐραστὴν τῷ φεύγειν, καὶ τῷ οἴνον κρατούμενος κλέπτεσθαι (48).

OZ'. Τοποῦτον μὲν δὴ καὶ τοιοῦτον ἡμῖν τὸ ποθούμενον καὶ σπουδάζομενον· τοιοῦτον δὲ εἶναι χρὴ τὸν νυμφαγῶδν τῶν ψυχῶν καὶ προμνήστορα. Ἐμοιγε μὴν δέος (49), μὴ καὶ τοῦ νυμφῶνος ἔξω ριψῶ δεθεὶς χειρας καὶ πόδας, ὡς οὐκ ἐνδεδυμένος ἐνδυμα γάμου, ἀλλὰ τολμηρῶς παρενέφρας ἐμαυτὸν (50) τοῖς ἐκεῖσε ἀνακειμένοις· καίτοι προσεκλήθη γ μὲν ἔκ νεότητος, ἵν' εἴπω τι τῶν τοῖς πολλοῖς ἀγνοουμένων, καὶ ἐπ' αὐτὸν ἐπερθέφην ἐκ μήτρας, καὶ ἐδόθη δοτός (51) ἐκ μητρεικῆς ὑποσχέσεως, καὶ μετὰ τοῦτο τοῖς κινδύνοις ἐδεσπιώθην· καὶ ὁ πόθος (52) συνηγήθη, καὶ ὁ λογισμὸς συνέδραμε, καὶ πάντα ἐδωκα φέρων τῷ λαχόντι καὶ σώσαντι, κτῆσιν, περιφάνειαν, εὐεξίαν (53), τοὺς λόγους αὐτοὺς, ἣν τοῦτο ἀπῆλαυσα (54) μόνον, τὸ παριδεῖν καὶ ἐσχηκέναι ὃν Χριστὸν προετίμησα. Καὶ ἡδύνθη μοι τὰ τοῦ Θεοῦ λόγια, ὡς κηρύκου μέλιτος· καὶ τὴν σύνετιν ἐπεκαλεσάμην, καὶ τῇ σοφίᾳ ἔδωκα φωσήγ μον. Καὶ τέλλα δὴ ταῦτα (55), οἷον θυμὸν μετρῆσαι, καὶ γλώσσαν χαλινῶσαι, καὶ ὀφθαλμὸν σωφρονίσαι, καὶ γαστέρα παιδαγωγῆσαι, καὶ δόξαν πατῆσαι τὴν κάτω μένουσαν. Παραφρονῶν λέγω (56), ἀλλ' οὖν εἰρήσται· ταῦτα μὲν οὐ τῶν πολλῶν ισως ἐγενέμηγ φανλέτερος.

OH'. Τοῦτο δὲ (57) φιλοσοφῆσαι κρείττον ή καθ'.

⁵² Matth. xxii, 13. ⁵³ Psal. xxi, 11. ⁵⁴ Psal. cxviii,

Billius, « cupiditas. »

(53) Εὐεξίαν. Reg. g, ἀξίαν.

(54) Ἀχήλανσα. Ita Reg. bm, Colb. m, 4, 5, Gab. Billius. Alii vero ἀπέλαυσα.

(55) Καὶ τέλλα δὴ ταῦτα. « Atque hæc etiam alia, nempe hunc fructum cepi, ut iræ moderarer, » etc.

(56) Παραφρονῶ λέγω. « Ut minus sapiens dico. » II Cor. xi, 23.

(57) Τοῦτο δέ, etc. « At vero majus, quam pro viribus nostris, est alterum istud philosophic genus. »

ἥμας, δέξασθαι ψυχῶν ἡγεμονίαν καὶ προστασίαν, καὶ μήπω μηδὲ ποιμανεσθαι καλῶς μαθόντας ἥμας, μηδὲ καθαρότερας τὴν ψυχὴν δον ἀξιον. Επειτα ποιμνῆς ἐπιστατεῖν πιστευθῆναι· καὶ ταῦτα ἐν κατοῖς τοιούτοις, ἐν οἷς ἀγαπητὸν ὄρῳντα τῷν δόλους δινῶ καὶ κάτω στρεφομένους (58) τε καὶ ταρασσομένους, φυγόντα φυγῇ ἐκ τοῦ μέσου (59), ὑπὸ σκέπην ἀναχωρήσαντα, λαθεῖν (60) τοῦ πονηροῦ τὴν ζάλην καὶ τὴν σκοτόμαιναν· ἤντα πολεμεῖ μὲν ἀλλήλοις τὰ μέλη, οἰχεται δὲ τῆς ἀγάπης, εἰ καὶ τι ἦν λεψανόν, δνομα δὲ κενὸν δόλως ὁ λερέν, ἐκχυθείσης ἐπ' ἔρχοντας ἔξουδενώσεως, ὅσπερ εἰρηται.

Θ'. Καὶ εἴθε κενόν (61)· νυνὶ δὲ τρέποιτο (62) εἰς κεφαλὰς ἀθέων ἡ βλασφημία. Φόδος δὲ ἀπας ἐξώρισται τῶν ψυχῶν· ἀντεσῆκται δὲ ἀνάδεια· τοῦ βουλομένου (63) δὲ ἡ γνώσις, καὶ τὰ βάθη τοῦ Πνεύματος· πάντες δὲ ἐσμεν (64) εὐσεβεῖς ἐξ ἑνὸς μόνου τοῦ καταγινώσκειν δόλων (65) ἀσέβειαν. Χρώμεθα δὲ δικασταὶς τοῖς ἀθέοις (66), καὶ ριπτοῦμεν τὰ ἄγια τοῖς κυνοῖς, καὶ βάλλομεν τοὺς μαργαρίτας ἐμπροσθεν τῶν χοίρων, βεβήλοις ἀκοάτις καὶ ψυχαῖς τὸ θεῖα δημοσιεύοντες· καὶ τὰς τῶν ἔχθρῶν εὐχάριτας ἐπιμελῶς ἐκπληροῦμεν οἱ δεῖλαιοι, καὶ πορνεύοντες ἐν τοῖς ἐπιτηδεύμασιν ἡμῶν οὐκ αἰσχυνθεῖα. Μωαδίται δὲ καὶ Ἄμμανται, οἵς οὐδὲ ἐξῆν παριέναι (67) εἰς Ἐκκλησίαν Κυρίου (68), τοῖς ἀριστάτοις ἡμῶν ἐμβατεύουσιν. Ἡνοίξαμεν δὲ πᾶσιν οὐ πύλας δικαιοσύνης, ἀλλὰ θύρας λοιδορίας τε καὶ τῆς κατ' ἀλλήλων θρασύτητος· καὶ οὗτος ἀριστος ἡμῖν, οὐχ δὲ ἀν (69) μηδὲ ῥῆμα πρότας ἀργὸν φόδωφ Θεοῦ, ἀλλ' δὲ ἀν τύχῃ πλείστα τῶν πλησίον εἰπὼν κακῶς, ἢ διαρρήδην, ἢ ἐν αἰνίγμασι· καὶ ὑπὸ τὴν γλώσσαν αὐτοῦ στρέψων κόπον καὶ πόνον, ἢ Ἰων ἀπίδινον, εἰπεῖν οἰκειότερον.

Π'. Τηροῦμεν δὲ τὰς ἀλλήλων ἀμαρτίας, οὐχ ἵνα θρηνήσωμεν, ἀλλ' ἵνα δνειδίσωμεν· οὐδὲ ἵνα θεραπεύσωμεν, ἀλλ' ἵνα προσπλήξωμεν (70), καὶ ἀπολογίαν ἔχωμεν (71) τῶν ἡμετέρων κακῶν τὰ τῶν πλησίον τραύματα. Κακοὺς δὲ καὶ ἀγαθοὺς οὐχ δ τρόπος, ἀλλ' ἡ διάστασις καὶ ἡ φιλία (72) χαρακτηρίζει· καὶ σή-

⁶⁶ Psal. cvi, 40. ⁶⁷ I Cor. ii, 10. ⁶⁸ I Cor. vi, 1. 7. ⁶⁹ Matth. vir, 6. ⁷⁰ Psal. cv, 39. ⁷¹ Deut. xxiii, 5.

⁷² Psal. cxvi, 19. ⁷³ Psal. x, 7 seqq. ⁷⁴ Psal. xiii, 3, et LXXXIX, 4.

(58) Στρεφομένους. Ita Reg. undecim, octo Colb., Or. 1, Jes. Coisl. 1, etc. Edit. vero Bas. et Par. φερομένους.

(59) Ἐκ τοῦ μέσου. Reg. a, ἐκ μέσου.

(60) Λαθεῖν. In ora Reg. bm, appingitur φυγεῖν. In Cclb. 7, intra lineas veteri manu, ἡ φυγεῖν.

(61) Καὶ εἴθε κερόν. Gregorius sic loquitur, Juxta Eliam, eo quod principes ac pontifices, quos inse-
ctatur, non modo omni virtute destituti, sed vitiis
omnibus referti essent.

(62) Τρέποιτο, etc. Comb. « Vertat Deus omen in capita impiorum. »

(63) Βουλομένου. « Volentis cuiuslibet est scien-
tia. » Ila supra num. 50, « nobis satis est voluisse,
ad sapientiam. »

(64) Πάρτες δὲ ἐσμεν. Alii scribunt δὲ ἐτμέν. Alii δὲ τεμέν.

A quam ut ipsi præstare possimus, nimirum animarum imperium ac præfecturam accipere, cumque ne recte quidem pasci adhuc sciamus, nec animo, quantum par est, purgati simus, gregi gubernando præfici: idque hujusmodi temporibus, in quibus præclare cum eo agitur, qui alios sursum deorsumque jactari ac perturbari conspiciens, effuso cursu de medio fugiat, ac sub locum aliquem a periculo lutum secedens, pravi illius tempestatem et caliginem vitet. Hoc, inquam, tempore, quo membra inter se pugnant, et si quid charitatis supererat, abscedit, atque inane jam nomen est sacerdos, effusa videlicet, ut Scripturæ verbis utar, in ipsis quoque principes contemplione ⁶⁶.

LXXIX. Atque ultimam inane esset; nunc vero B veritatur in impiorum capita blasphemia. Cæterum metus omnis ex animis pulsus est, in ejusque locum subrogata impudentia: estque cuiusvis scientia, et profunda Spiritus ⁶⁷: atque omnes ex hoc uno pii sumus, quod alias impietatis damnamus. Judicibus porro iis ultimur ⁶⁸, qui Deo bellum indixerunt, canibusque sancta projicimus, atque ad porcorum pedes margaritas mittimus ⁶⁹, profanis auribus et animis divinam doctrinam evulgantes: atque hostium vota miseri sedulo explemus, et in adinventionibus nostris sine ullo pudore ⁷⁰ fornicamur ¹. Moabitæ vero et Ammonitæ, quibus ne Domini quidem Ecclesiam ingredi licebat ², in ea quæ apud nos sanctissima sunt, irrumptunt. Ac nos omnibus, non justitiae portas ³, sed maledicentia, mutuæque in nos ipsis audacia januas aperuimus. Atque hic apud nos optimus habetur, non qui, Dei metu præditus, ne verbum quidem otiosum plurimis maledictis, vel aperie, vel occule fixerit; ac sub lingua laborem et dolorem ⁴, aut, ut aptius loquar, venenum aspidum ⁵ versaverit.

LXXX. Huc accedit, quod alii aliorum peccata obseruamus, non ut lugemus, sed ut exprobremus; neque ut medicinam afferamus, sed ut novum vulnerum infligamus, atque a proximorum vulneribus excusationem vitiis nostris petamus. Jam vero malos et bonos, non vita, sed dissensio, vel amicitia,

D (65) Αλλων. Pass. ad marg. ἀλλήλων. Sic Bas. ed. et Gabrielius: « alter alterius damnamus. »

(66) Αθέος. « Impiis, quibus nec Deus sit. » Comb. « infidelibus, impiis, Græcis, ut bene Elias, « provinciarum rectoribus. »

(67) Παρέται. Ita septem Regg., Colb. omnes, Jes., Herv. Alii vero quatuor Regg. Coisl. Coisl. 1, παρέται.

(68) Κυρλον. Pass. ad marg. Θεοῦ.

(69) Ος ἀν. Deest in ed. &v.

(70) Προσπλήξωμεν. Gabrielius vertit, « exulceremus. »

(71) Εχωμεν. Sic omnes pene codices. Pauci, ξχομεν.

(72) Φιλα. Septem Regg., octo Colb., Coisl. habent δμοδξια, « consensio opinionum. » Ipse Billius expunxit φιλα in ed. Bas., et scripsit δμοδξια.

Ianquam notis quibusdam insigniant : et quæ hodie laudamus, eadem crastino die vituperamus : et quæ apud alios infamia notantur, eadem apud nos admirationi sunt : omniaque flagitia impietatem amplectentibus facile condonantur. Usque adeo in vicio magnanimi sumus !

LXXI. Facta denique omnia sunt, ut ab initio, cum nondum mundus erat, nec pulchra ea constitutio et formatio, quam nunc cernimus : sed omnia confusa et incondita, formatricem manum et potentiam requirebant. Aut, si mavis, non secus atque in nocturna pugna, obscurisque luna radiis hostium et amicorum vultus non internoscentes ; vel sicut in navalii conflictu et tempestate, ac ventorum impressionibus, et stridentis unde fervore, ac fluctuum incursionibus, et navium collisionibus, et contorum impulsibus, et celestiarum vocibus, et cadeumum gemitibus undique personantes, atque consilii inopia oppressi, nec virtutis declaranda tempus habentes (heu gravem calamitatem !), inter nos incedimus, atque a nobis ipsis mutuo conficimur.

LXXXII. Nec vero populus quidom ita se habet, verum aliter sacerdos. Quin potius illud nunc mihi prorsus expleri videtur, quod in maledictione olim dicebatur : **52 Factus est sacerdos sicut populus**⁴. Nec rursum vulgus quidem ita se gerit, populi autem optimates, ac præsides contrario modo : quin potius hi aperte quoque bellum sacerdotibus inferunt, subsidium ad persuadendum habentes pietatem. Quamquam ii quidem qui de fide ac supremis et primariis quæstionibus pugnant, ita sane afficiantur : nec ego reprehendo, imo, si vere loquendum est, insuper etiam laudo, iisque gratulor. Atque utinam ex eorum numero sim, qui pro veritate decent, atque in offensionem et odium incurruunt, imo etiam in hoc numero esse gloriabor. Melius enim est laudabile bellum, pace a Deo disjungente : ob eamque causam lenem et mansuetum hominem spiritus ad pugnam armat, ut qui bellum recte gerere queat.

⁴ Isa. xxiv, 2; Ose. iv, 9.

(73) Ημίν. Septem Regg. ἡμῶν.

(74) Τῷ ἀσεβεῖ. Sic omnes ferme codices. Reg. t, τῷ ἀσεβεῖ.

(75) Τὴν κακλαρ. Sic Reg. plerique et Colb. Coisl. 1 et Pass. Ed. Par. δῇ κακλαρ.

(76) Γέτορε ἐδὲ πάντα. Non pauci, τὰ πάντα. In duobus Colb. et Or. 1, existat scholium in quo queritur : « Quomodo ante conditum mundum, cum nihil esset, potuerit esse confusio rerum, de qua hic Theologus ; et hi verbi respondetur : Τάχα κόσμον ἐνταῦθα λέγει τὴν τελεστῶν τῶν κατ' εἶδος γεγονότων. » Hic fortasse dicit perfectionem eam quam juxta speciem suam creatæ res consecuta sunt. »

(77) Φέργεσιν. Sic omnes codices. Par. σφάγεστιν.

(78) Καὶ κτενυμάτων. Deest καὶ in plerisque. Habent tamen nonnulli.

(79) Υκερηγούμενοι. Reg. r, ὑπηχοῦμενοι.

(80) Περιπλέστομεν. « Irruimus alter in alterum. »

(81) Ἐρ κατάρα. Verba prophetarum inverso ordine refert Gregorius ; minusque verba, quam natum profert proverbium.

Α μερον ἐπαινοῦμεν, αὐτιον ἔκακισμαν · καὶ δὲ παρ' ἄλλοις στηλιτεύεται, παρ' ἡμῖν (73) θαυμάζεται · καὶ πάντα συγχωρεῖται προθύμως τῷ ἀσεβεῖ (74). Οὐτω τὴν κακλαν (75) ἐσμὲν μεγαλόβυχοι !

ΠΑ'. Γέγονε δὲ πάντα (76) ὡς τὸ ἀπαρχῆς, δτε οὖτο κόσμος ἦν, οὐδὲς ἢ νῦν εὐταξία καὶ μόρφωσις · ἀλλὰ συγχειμένον τὸ πᾶν καὶ ἀνώμαλον ἐδεῖτο τῆς εἰδοποιοῦ χειρὸς καὶ δυνάμεως. Εἰ βούλει δὲ, ὡς ἐν νυκτομαχίᾳ καὶ σελήνῃ ἀκμόροις φέγγεσιν (77), ἐχθρῶν ἢ φίλων δψεις οὐ διαγινώσκοντες · ἢ ὡς ἐν ναυμαχίᾳ καὶ ζάλῃ, καὶ πνευμάτων (78) ἐμβολαῖς, καὶ φθοίᾳ ζέοντι, καὶ κυμάτων ἐπιδρομαῖς, καὶ νηῶν ἀράγμοις, καὶ κοντῶν ὀθισμοῖς, καὶ κελευστῶν φωναῖς, καὶ πιπτόντων οίμωγαῖς ὑπερηχούμενοι (79) τε καὶ ἀπορούμενοι, καὶ τῆς ἀνδρείας καιρὸν οὐκ ἔχοντες, φεῦ τοῦ πάθους ! ἀλλήλοις περιπίπτομεν (80), καὶ ὑπ' ἀλλήλων ἀναλισκόμεθα.

ΠΒ'. Καὶ οὐχ δὲ λαὸς μὲν οὗτως, δὲ δειρεὺς ἀλλά μοι νῦν ἔκενο πληροῦσθαι δοκεῖ καθαρῶς, τὸ Γέτορε σὲ ιερεὺς καθὼς δὲ λαὸς, ἐν κατάρῃ (81) πάλαι λεγόμενον. Καὶ οὐχ οἱ πολλοὶ μὲν οὗτως, οἱ δὲ ἀδροὶ τοῦ λαοῦ (82) καὶ προέχοντες ἐναντίως · ἀλλ οὗτοι γε καὶ φανερῶς πολεμοῦσι τοῖς ιερεῦσιν, ἐφδοιούχοντες εἰς πειθώ τὴν εὐσένειαν (83) · καὶ δοσι μὲν περὶ πίστεως τοῦτο πασχόντων (84), καὶ τῶν ἀνωτάτων (85) ζητημάτων καὶ πρώτων οὐδὲ ἐγώ (86) μέμ φομαι, ἀλλ' εἰ δεῖ τάληθες εἰπεῖν, καὶ προσεπαιωθεῖσιν. Καὶ τούτων εἰς εἶην τῶν ὑπὲρ ἀληθείας ἀγωνιζομένων (87) καὶ τῶν ἀπεχθανομένων (88) μᾶλλον δὲ καὶ εἶναι καυχήσομαι. Κρείτινον γάρ ἐπιανεῖτος πόλεμος εἰρήνης χωριζούσης Θεοῦ · καὶ διὰ τοῦτο τὸν πραΐν μαχητὴν ὅπλιτες τὸ Πνεῦμα, ὡς καλῶς πολεμεῖν δυνάμενον.

C Σπίριτος ad pugnam armat, ut qui bellum recte gerere queat.

(82) Λαοῦ. Αδέδυτης οὐκοντικοὶ codices, et editi libri, καθὼς εἰρηται, quæ cum desunt in novem Regiis, Colb. septem, Jes. Or., 4, resecanda esse judicavimus.

D (83) Εἰς κτείθω τὴν εὐσένειαν. Multa hic addit Rufinus in monachos, de quibus nihil, aperte saltem, Gregorius. Iino cum monachi, fidei causa, a Patre dissiderint, hos non potuit vituperare Theologus, ubi laicos pro fide pugnantes laudat, et unus ex ipsis esse cupit.

(84) Παυχότων. In ora Reg. r, scriptum, πάσχοντες. Sed vulgatam lectionem confirmat codicum consensus ; et in marg. Reg. u, Glossa sequens : « Αὐτὸν παυχέτωσαν Ἀττικῶν, id est, ἡ αττική, παυχέτωσαν. Till. 4 forte πάσχουσι. »

(85) Ανωτάτω. Sic omnes codices. Par. ἀνωτάτων.

(86) Οὐδὲ ἐγώ. Sic meliores notæ exemplaria.

(87) Ἀγωνιζομένων. « Periclitantur. » Vocem hanc passive hic accipiendam, quod Demostheni familiare est, contendit Combellensis.

(88) Καὶ τῷ ἀπεχθανούσεων. Non habet Reg. L. Deest τῶν in ed.

ΠΓ' Νῦν δέ εἰσι τινες οἱ καὶ περὶ μικρῶν πολεμοῦντες, καὶ εἰς οὐδὲν δρέποις, καὶ κοινωνούς, δουσιν δύνανται, τοῦ κακοῦ προσλαμβάνοντες, λίαν ἀμαθῶς καὶ θρασέως. Εἶτα (89) ἐπὶ πᾶσιν ἡ πίστις, καὶ τοῦτο τὸ σεμνὸν δνομα (90) ταῖς ίδιαις αὐτῶν φιλονεικίαις παρασυρόμενον. Ἐκ δὲ τούτων, ὡς τὸ εἰκός, μισούμεθα μὲν ἐν τοῖς Ιθνεσι, καὶ διαβεβλήμεθα δὲ καὶ τῶν ἡμετέρων τοῖς ἐπιεικεστέροις· οὐδὲν γάρ θαυμαστὸν εἰ τοῖς πλεοσιν, οἱ μόλις διὰ τοῦτον καὶ τῶν καλῶν ἀποδέχοντο (91).

ΠΔ' Τεκταίνουσι δὲ ἐπὶ τῶν νώτων (92) ἡμῶν οἱ ἀμαρτωλοί· καὶ διὰ κατὰ ἀλλήλων ἐπινοούμεν, κατὰ πάντων θησουσι· καὶ γεγνάμεν θέατρον καινὸν (93), οὐκ ἄγγέλοις καὶ ἀνθρώποις, οἷον δὲ γενναιότατος τῶν ἀθλητῶν (94) Παῦλος, πρὸς τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἑξουσίας ἀγωνιζόμενος, ἀλλὰ πᾶσι μικροῦ τοῖς πονηροῖς, καὶ ἐπὶ παντὸς καιροῦ καὶ τόπου, ἐν ἀγοραῖς, ἐν πότοις (95), ἐν εὑφροσύναις, ἐν πένθεσιν. "Ηδη δὲ προήλθομεν καὶ μέχρι τῆς σκηνῆς, δ μικροῦ καὶ δακρύω λέγων (96), καὶ μετὰ τῶν ἀσελγεστάτων γελώμεθα· καὶ οὐδὲν οὕτω τερπτὸν τῶν ἀκούσμάτων καὶ θεαμάτων, ὡς Χριστιανὸς χωμφδούμενος.

ΠΕ' Ταῦτα (97) ἡμῖν δὲ πρὸς ἀλλήλους πόλεμος· ταῦτα (98) οἱ λίαν ὑπὲρ τοῦ ἀγαθοῦ καὶ πράου μαχόμενοι· ταῦτα οἱ πλέον (99) ἀγαπῶντες τὸν Θεὸν ἡ δοσον συμφέρει· καὶ παλαίσιν μὲν οὐκ ἔξεστιν ἔξω τῶν νενομισμάτων, οὐδὲ ἀλλο τι ἀγωνίζεσθαι· διὰ καταδοσεῖται (1) καὶ ἀτίμασθεσται, καὶ ἀπολεῖ τὴν νίκην δὲ ἐκπαλαίων (2), διὰλλο τι μή καλῶς ἀγωνιζόμενος, μηδὲ κατὰ (3) τοὺς κειμένους δρους τῆς ἀγωνίας, καὶ (4) διὰ γενναῖος ἥδη καὶ τεχνικώτατος· ὑπὲρ Χριστοῦ (5) δὲ ἀγωνιεῖται τις οὐ κατὰ Χριστὸν, ἔπειτα χαριεῖται (6) τῇ εἰρήνῃ, πολεμῶν ὑπὲρ αὐτῆς ὡς οὐκ ἔξεστι;

ΠΓ' Καὶ οἱ μὲν δαίμονες φρίττουσιν εἰς ἔτι καὶ νῦν Χριστοῦ καλουμένου, καὶ οὐδὲ ὑπὲρ τῆς κακίας ἡμῶν ἔξιτηλος γέγονεν ἡ τοῦ δύναμας τούτου δύνα-

Psal. cxxviii, 3. * I Cor. iv, 9. * Ephes. vi, 12. ** Jac. ii, 19.

(89) *Eita.* Bill. in prima ed. « hisque omnibus postmodum. » Et in *Eita*, « et post haec omnia. »
(90) *Oropha.* Nomen, « tīdei, » vel, ut vult Elias, « Christiani, » dum se quisque Catholicum jactat, vel etiam « Christi, » ut diserte n. 86. Vel potius « sacerdotis, » juxta num. 78, idque forsitan sequentia postulant, cum iis moderatores laicos opponant.
« Istud ergo nomen distorquetur ac præpostere trahitur, » ait Comb., « dum illud quisque sibi vindicat, nominis probro, καθυβριζόμενος, ut ipse postmodum Gregorius explicat. »

(91) *Αποδέχοντο.* Colb. m, ἀποδέχωνται.

(92) *Ἐξι τῶν νώτων.* Coisl. 1, τὸν νῶτον.

(93) *Kaiwōr.* Regg. plures, κοινόν « commune, » quod præfert Comb.

(94) *Tῶν ἀθλητῶν.* Deest in Reg. 1.

(95) *Ἐρ κότοις.* Habent nonnulli τόποις. Sed præve.

(96) *Δακρύω.* Alii δακρύων. Sic Apostolus ad Philipp. iii, 18, κλαίων λέγω, « Iens dico. »

PATROL. Gr. XXXV.

A LXXXIII. Nunc autem nonnulli sunt, qui de partibus etiā rebus, nec quidquam utilitatis afferentibus, digladiantur, sociosque malū, quoscunque possint, admodum imperite ac temere asciscant. Posteaque his omnibus fides præexistit, atque sanctum et venerandum hoc nomen privatis eorum contentionibus distrahitur. Ac proinde, ut consentaneum est, odio quidem apud gentes flagramus, quodque gravius est, causam nullam afferre possumus, quin jure ac merito. Apud nostros autem, etiam probiores et faciliores, infamia laboramus. Non enim mirum, si apud multitudinem, quæ vix aliquid boni probarit.

LXXXIV. Supra dora nostra fabricant peccatores⁷, et quæ alii in alios excoxitamus, ea adversus omnes habent: ac spectaculum novum facti sumus, non angelis et hominibus⁸, ut ille athletarum fortissimus Paulus, adversus principatus et potestates⁹ certans; sed omnibus propemodum improbis, et omni tempore ac loco, in foris, in conviviis, in voluptatibus, in luctibus. Jam autem etiam ad scenam usque prodiimus, quod pene lacrymans dico, et cum impudicissimis ridemur: nec ullum tam jucundum acroama, et spectaculum est, quam cum Christianus coniunctis cavillis incessit.

53 LXXXV. Hæc nobis intestinum bellum attulit: hæc ii qui pro bono illo et mansueto immodece pugnant: hæc ii qui Deum plus amant, quam utile sit. Et quidem præter ea quæ legibus statuta sunt, luctari, vel aliud quoddam certaminis genus obire non licet; aut aliqui omnium clamoribus exagitabitur, ignominiaque afficietur, ac victoriæ jacturam faciet, qui perperam luctatus fuerit, aut aliud quoddam certaminis genus non recte obierit, nec juxta constitutas certaminis regulas, quantumvis aliqui fortis sit, artisque peritissimus: pro Christo autem, non ut Christo gratum est, quispiam pugnabit, ac deinde gratum paci faciet, pro ea, non ut licet, bellum gerens?

LXXXVI. Ac dæmones quidem etiamnum vocato Christo contremiscunt¹⁰, nec ob nostram improbitatem hujus nominis vis imminuta et exstincta est:

(97) *Taῦτα ἡμῖν.* Comb. *Taῦθ'* ἡμῖν.

(98) *Taῦτα οἱ.* Alii *ταῦθ'* οἱ.

(99) *Πλέον.* Reg. bm, *πλέον.*

(1) *Ἡ καταδοσθεσται.* Regg. g, 1, et Colb. m, δὲ γάρ καταδηθεσται. Sic etiam videtur legisse Gab. qui vertit, « explodetur. » Item Coisl. 1, et Pass. in marg.

(2) *Ἐκκαταλωρ.* Comb. « qui aliter luctatur ac gymnaisticæ leges permitunt. » Ita Heins., Elias, et Gab.

(3) *Μηδὲ κατά.* Male Par. ed. contra omnium codicium fidem, metá.

(4) *Κάρ ὅτι γενναῖος.* Regg. quinque, Colb. quantuor, δὲ γενναῖος.

(5) *Ὑπέρ Χριστοῦ.* Regg. n, et Jes. ὑπέρ θεου.

(6) *Χαριεῖται τῇ εἰρήνῃ.* Gratum faciet paci. Hoc est, « inquit Elias, « ipsi Christo, qui est Pax nostra. »

nos vero rem nomenque adeo venerandum contumelia afficere non veremur: idque, cum aperte promodem ac singulis diebus clamantem eum audiamus: Nomen meum propter vos inter gentes blasphematur ¹⁰.

LXXXVII. Nec vero externum bellum metuo, nec seram illam, quae nunc adversus Ecclesias impetum fecit, ac diaboli complementum, licet ignem minetur, licet gladios, licet feras, licet præcipitia et voragine, licet omnes, qui unquam furore præcipites acti sunt, saevitia et crudelitate supererit, licet jam inventis suppliciis acerbiora alia comminiscatur. Unum adversus haec omnia remedium habeo, unum ad victoriam iter: *In Christo gloriabor* ¹¹, nimirum ut pro Christo mortem oppetam.

LXXXVIII. Quod autem ad meum bellum attinet, quo me vertam, nescio, quod subsidium excogitem, quam sapiente orationem, quam gratiam, qua armatura adversus pravi illius astus instruar ¹². Quis Moses hunc devincet, manus in monte extendens, ut crux efformata, et ante indicata, palmae obtineat ¹³? Quis Josue post eum, cum divini exercitus imperatore simul in aciem prodiens ¹⁴? Quis David, vel psallens ¹⁵, vel funda pugnans ¹⁶, potentiaque ad bellum a Deo accinctus digitisque ad **54** prælium exercitatus ¹⁷? Quis Samuel, pro populo orans et sacrificans, eumque, qui victoriam adipisci poterat, in regem ungens ¹⁸? Quis Jeremias haec pro dignitate deplorabit, lamentationes pro Israel litteris mandans ¹⁹?

LXXXIX. Quis clamabit: *Parce, Domine, populo tuo, et ne des hereditatem tuam in opprobrium, ut dominentur eis nationes* ²⁰? Quis Noe pro nobis orabit, et Job, et Daniel, illi, inquam, qui simul orant ac numerantur ²¹: ut bellum nobis paulum conquiescat, ut ad nosipso redeamus, ut alii alias tandem agnoscamus, ut pro uno Israele, non amplius Judas et Israel simus, non amplius Roboam et Hieroboam, non amplius Hierusalem et Samaria, quæ vicissim propter peccata hostibus traduntur, ac vi-cissim deplorantur?

¹⁰ Isa. iii, 5; Rom. ii, 24. ¹¹ Philipp. iii, 3. ¹² Exod. xvii, 11. ¹³ Psal. cxliii, 1. ¹⁴ Jos. v, 14. ¹⁵ I Reg. xvi, 16. ¹⁶ I Reg. xviii, 49. ¹⁷ Ezech. xiv, 14, 20.

(7) Καὶ καθ' ἐκάστην ἡμέραν. Haec desunt in D. Reg. I. In Colb. 5 deest tantum καί.

(8) Βλασφημεῖται. In Regg. I, i, præcedunt δι' ὑπόδεις.

(9) Θῆρα. Codices pene omnes ad marg. habent « Julianum. »

(10) Τοῦ πονηροῦ. Coisl. I, τοῦ δακτόλου.

(11) Οπλισμωμα. Sic Reg. r, et Jes. Ed. διάλογος.

(12) Τίς νικήσει τούτον Μωϋσῆς. Bas. ed. Tīs νικήσει τούτον; Μωϋσῆς, etc. « Quis vincet hunc? Moyses, » etc. Reg. a. hu. Tīs νικήσει τούτον Μωϋσῆς. Cæteri melius ad finem usque periodi interrogationalis nota in differunt. Non displicet tamen Comb. si legatur: Tīs νικήσει τούτον; « Quis eum vincet? Moyses, » etc., Ruf. non male, « quis bella ista cohibeat, » referens τούτον ad πόλεμον, non ad πονηρόν.

(13) Σφενδύταις. Reg. z, prima manu σφενδόνῃ,

Α μις· τήμετις δὲ οὐκ αἰσχυνθεία τὸ σεμνὸν οὕτω καὶ πρᾶγμα καὶ δνομα καθιερίζοντες· καὶ μονονόν φαερῶς αὐτοῦ βοῶντος ἀκούοντες καὶ καθ' ἐκάστην (7) ἡμέραν· Τὸ γὰρ δρομά μον βλασφημεῖται (8) δι' ὑπάρξης ἐτοῖς ἔθνεσι.

PZ' Καὶ τὸν μὲν ἔχωθεν οὐ δέδοικα πόλεμον, οὐδὲ τὸν νῦν ἐπαναστάντα θῆρα (9) ταῖς ἐκκλησίαις, καὶ τοῦ πονηροῦ τὸ πλήρωμα, καὶ πῦρ ἀπελῆ, καὶ ξίφη, καὶ θῆρας, καὶ χρηματοὺς, καὶ βάραθρα, καὶ πάντων γένηται τῶν πώποτε μανέντων ἀπανθρωπήτας, καὶ ταῖς οὖσαις τιμωρίαις προσεξέντη χαλεπωτέρας. Ἐν ἔχω πρὸς πάντα φάρμακον, μίαν ὅδον εἰς νίκην· Ἐν Χριστῷ καυχήσομαι, τὸν ὑπὲρ Χριστοῦ θάνατον.

B ΠΗ' Πρὸς δὲ τὸν ἔμδον πόλεμον οὐκ ἔχω τίς γένωμαι, τίνα συμμαχίαν ἔξειρω, τίνα λόγον τοφίας, τί χάρισμα, ποιὰ πανοπλίζ πρὸς τὰς τοῦ πονηροῦ (10) μεθοδίεις ὀπλίσομαι (11). Τίς νικήσει (12) τούτον Μωϋσῆς ἐκτείνας τὰς χεῖρας ἐπὶ τοῦ δρους, ἵν' ὁ σταυρὸς ἴσχυσῃ τυπούμενος καὶ προμηνύμενος; Τίς Ἰησοῦς μετὰ τούτον, τῷ ἀρχιστρατήγῳ τῶν θειῶν παρατάξεων συμπαρατάσθμενος; Τίς Δαβὶδ, ἦ φάλλων, ἦ πολεμῶν ἐν σφενδόναις (13), καὶ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ περιεξωσμένος δύναμιν εἰς πόλεμον, καὶ τοὺς (14) δακτύλους εἰς παράταξην γυμναζόμενος; Τίς Σαμουὴλ, καὶ προσευχόμενος (15) τοῦ λαοῦ καὶ προθύμενος (16), καὶ χρίων εἰς βασιλέα τὸν νικῶν δυνάμενον; Τίς θρηνήσει ταῦτα πρὸς ἀξίαν Ἱερεμίας, θρήνους γράφων ὑπὲρ τοῦ Ἰσραὴλ;

C ΠΘ' Τίς βοήσεται (17), Φεῖσαι, Κύριε, τοῦ λαοῦ σου, καὶ μὴ δῆς τὴν κληρονομίαν σου εἰς δρειδοῖς, τοῦ κατάρχαι αὐτῶν (18) θῆρη; Τίς περὶ τῆμῶν προτεύεται Νῶε, καὶ Ἰών, καὶ Δανιὴλ, οἱ συνευχόμενοι καὶ συναριθμούμενοι, ἵνα κοπάσῃ μικρὸν ἡμένος πόλεμος. Ἰνα γενώμεθα ἡμῶν αὐτῶν, ἵνα δὲλλῆλους (19) ποτὲ γνωρίσωμεν, ἵνα μηκέτι ὅμεν ἀνθ' ἐνδὲ τοῦ Ἰσραὴλ (20) Ιούδας καὶ Ἰερατὴλ, μηκέτι Ἄροδόμ καὶ Ἰεροδόμ, μηκέτι Τερουσαλήμ καὶ Σαμάρεια, αἱ ἐν μέρει (21) διὰ τὰς ἀμαρτίας παραδιδόμεναι, καὶ ἐν μέρει θρηνούμεναι;

¹⁰ Ephes. vi, 11. ¹¹ Exod. xvii, 11. ¹² Jos. v, 14.

¹³ I Reg. vii, 5. ¹⁴ Thren. i-v. ¹⁵ Joel ii, 17.

(7) Καὶ τούς. Sic codices. Male in Par. ἦ τούς.

(15) Προσευχόμενος. Regg. bin, x, Jes., Colb. b, m, ed. Bas. etc. προευχόμενος.

(16) Προθύμομενος. Comb. legit, προθυμούμενος, ei verbit, « eique (populo) studens. »

(17) Βοήσεται. Conjectit Gab. addendum Ἰωῆλ.

« Quis Joel clamabit? »

(18) Αὐτῶν. Νουνιλι, αὐτῆς.

(19) Ιν' ἀλλήλους. Reg. a, i, x, Pass. ad marg. Ed. Bas. καὶ ἀλλήλους.

(20) Ἰσραὴλ. Addit editio Par. καί, quod expunximus novem Regg. aliorumque miss. auctoritate. Porro quis sit horum verborum sensus, ex aliis Gregorii locis discimus. Orat. vi, num. 7, orat. xxxii, num. 4.

(21) Εγ μέρει. Comb. « per vices. » Gab. « separatum. » Nonne rectius, « partim. » Vult enim, nisi fallor, Gregorius non omnes, sed aliquos, et eorum

Λ' Ἐγώ μὲν γάρ ἀσθενέστερος είναι τοῦ πολέμου Α τούτου δύμοιογῶ, καὶ διὰ τοῦτο ἔδωκα τὰ νῦντα (22), καλύψας (23) τὸ πρόσωπον ἐν τροπῇ, καὶ καταμόνας καθεσθήναι, διὰ πικρίας ἐνεπλήσθην, ἐξήτησα καὶ σιωπῆσαι, συνιὼν (24), διὰ ὁ καρπός πονηρός ἐστιν· διὰ ἀπελάχτισαν οἱ ἡγαπημένοι, διὰ γεγόναμεν νιὸν ἀφεστηκότες, ἡ ἀμπελός ἡ εὐκληματοῦσα, ἡ δρυπεῖσας ἡ ἀληθινὴ, πᾶσα καρποφόρος, ὥραια πᾶσα, καὶ λόγος ταῖς σταγόσι ταῖς ἀνωθεν ἀνατέλλουσα (25)· διὰ ἐστράφη (26) εἰς ἀτιμίαν ἐμοὶ τὸ διάδημα τοῦ κάλλους (27), τὸ ἀποσφράγισμα τῆς ἐμῆς δόξης, ὁ τῆς καυχήσεως στέφανος· εἰ δὲ τις πρὸς ταῦτα τολμηρός καὶ γενναῖος, μακάριος οὗτος ἐκοινούσι τοῦ θάρσους καὶ τῆς γενναϊστος.

ΚΑ' Καὶ οὕτω λέγω ἂν δὲν (28) καὶ ἐν ἡμῖν αὐτοῖς, τὸν ἐν τοῖς πάθεσι πόλεμον, ὃν πόλεμούμεθα νυκτὸς καὶ ἡμέρας ὑπὸ τοῦ τῆς ταπειγώσεως σώματος, τὰ μὲν κρύδην, τὰ δὲ φανερώς· καὶ τῆς ἀνω καὶ κάτω κυματινούσης ἡμᾶς καὶ στροβούσης, διά τε αἰσθήσεως (29) καὶ τῶν ἄλλων τερπνῶν τοῦ βίου τούτου περιφορᾶς (30), τοῦ τε πηλοῦ τῆς θύσεως, ὃ ἐμπεπήγμεθα, καὶ τοῦ νόμου τῆς ἀμαρτίας ἀντιστρατευομένου τῷ νόμῳ τοῦ πνεύματος, καὶ διαφθείρειν ἐπιχειροῦντος (31) τὴν βασιλικήν ἐν ἡμῖν εἰκόνα, καὶ διὸν τῆς θείας (32) ἀποκρίσιας ἡμῖν συγκαταβέβηται· ὡς μᾶλις ἀν τις ἔσυντος ἦν μακρῷ φύλοισσι πατεραγάγοσας, καὶ ἀποδηγνύντες κατὰ μικρὸν τὸ τῆς ψυχῆς (33) εὐγενὲς καὶ φωτεινὲς τοῦ ταπεινοῦ καὶ τῷ σκότει (34) συνεζεγμένου, ἢ θεοῦ τυχῶν θύσεως, ἢ καὶ δύμφω ταῦτα, καὶ μελέτην ὅτι μάλιστα ποιούμενος ἀνω βλέπειν τῆς κατασπώσης ὅλης (35) ἐπικρατήσετε. Πρὶν δὲ ταῦτην ὑπερσχεῖν δῆτα δύναμις καὶ ἀνακαθίσται Ιχανῶς τὴν δάνοιαν, ὑπέρ τε τοὺς δίλους μακρῷ γενέσθαι τῇ πρὸς θεὸν ἐγγύτητι, ἢ ψυχῶν προστασίαν δέξασθαι (36), ἢ μεσιτείαν θεοῦ καὶ ἀνθρώπων (τούτῳ γάρ ισως ὁ ἱερεὺς), οὐκ ἀσφαλές εἶναι γινώσκω.

ΚΒ' Καὶ δόθεν εἰς τοῦτο ὑπῆκθην τὸ δέος; ἵνα μὴ με τοῦ (37) δέοντος δειλότερον ὑπολαμβάνητε, ἀλλὰ

²¹ Thren. III, 28. ²² Thren. I, 20. ²³ Mich. II, 5. ²⁴ I. regm. II, 21. ²⁵ Jerem. XI, 16. ²⁶ Psal. LXIV, 10; Gen. XXVII, 39. ²⁷ Ose. IV, 7; Sap. V, 17. ²⁸ I Cor. IX, 2. ²⁹ I Thess. II, 19. ³⁰ Philipp. III, 21. ³¹ Psal. XXXIX, 5. ³² Psal. LXVIII, 5. ³³ Rom. VII, 23.

partem tradendam deplorandumque, aut sane traditam; quippe qui num. 83 dixit: « nonnullos tantum illa affectos esse. »

(22) Τὰ νῦντα. Abest τὰ πληρίως.

(23) Καλύψας. « Operiens confusione faciem meam. » Psal. LXXXVIII, 8.

(24) Συριωτ. Deest in Reg. a. In aliis plerisque circumflectitur.

(25) Αρατέλλοντα. « Pullulans, germinans. » Oliv. efflorescens.

(26) Εστράφη. Ita mss. omnes. In ed. εἰστράφη.

(27) Τοῦ καλλίους. Ita plerique codices, exceptis duobus Regii et uno Colb. Par. ed. τοῦ ἐμοῦ κάλλους.

(28) Ἔρδον. Regii u, x; or. 1, Pass. Εὐδοθεύ.

(29) Αἰσθήσεως. Regg. I, t, et Comb. αἰσθήσεων.

(30) Τούτου περιφορᾶς. In Coi-l. I, et in uno Regio legitur, καὶ τῆς κάτω περιφορᾶς.

XC. Etenim ego huic bello imparem me esse fateor, ac propterea terga dedi, obiectoque præ pudore vultu me in fugam converti, et solitarius sedere ²¹, quia amaritudine impletus sum ²², ac silere quæsivi, tempus malum esse cognoscens ²³: quoniam calcitrarunt dilecti ²⁴, quoniam filii desertores facti sumus ²⁵, nos, inquam, vinea illa pulchris palmitibus prædita ²⁶, vinea vera ²⁷, tota fructifera, tota speciosa ²⁸, et supernis imbribus pulchre exoriens ²⁹: quoniam in ignominiam mihi conversum est diadema decoris ³⁰, signaculum gloriae meæ ³¹, gloriationis corona ³². Quod si quis ad hæc audax et fortis est, hunc ego præsidentiae ac fortitudinis nomine beatum esse censeo.

B XCI. Nondum de interno bello, atque in nobis ipsis et in affectibus sito, verba facio, quo nocte ac die, partim occulte partim aperte ab humilitatis corpore ³³ divexamus; et ab ea quæ nos per sensus, atque alia hujus vitæ oblectamenta, sursum deorsumque versat, jactatione, atque a luto fæcis ³⁴, cui infixi sumus ³⁵, et a peccati lege spiritus legi repugnante ³⁶, regiamque in nobis imaginem, et quidquid divinæ defluxionis nobis inspersum est, corrumpere conante. **55** Vix porro quisquam, nec nisi diurna philosophia seipsum domuerit, atque animæ nobilitatem et claritatem ab eo quod humile est et cum tenebris conjunctum, paulatim abruperit, vel Deum propitium nactus sit, aut etiam ambo hæc habuerit, atque ad oculos sursum erigendos quam maxime sese exercuerit, deprimentem materiam superare queat. Prius autem quam eam pro virili sua quispiam superarit, mentemque, quantum sat sit, repurgari, longeque supra alios ad Deum appropinquari, animarum curam et imperium suscipere, ac mediatorem inter Deum et homines agere (hoc enim fortasse sacerdos est) minime tutum esse censeo.

C XCII. Unde autem in hunc metum inductus sum? ne me timidiorem quam par sit, existimetis, sed

²¹ Deut. XXIII, 15. ²² Jerem. III, 14. ²³ Ose. x, 1. ²⁴ Psal. LXIV, 10; Gen. XXVII, 39. ²⁵ Ose. IV, 7; Sap. V, 17. ²⁶ Psal. XXXIX, 5. ²⁷ Psal. LXVIII, 5. ²⁸ Rom. VII, 23.

(31) Ἐπιχειροῦντος. Reg. y, in ora, ἐπιθυμούντος.

D (32) Τῆς θελας. Sic omnes pene codices. Ita etiam ed. Bas. et Comb. Deest τῆς in Par. ed.

(33) Τὸ τῆς ψυχῆς. Ita Regii et Colb. codices, paucissimis exceptis, or. 1, Jes. Sic Tillem. legendum conjicit, et Comb. reddit, « animæ nobilem partem ac lucidam paulatim, » etc. Abest τὸ a Par. ed.

(34) Τῷ σκότει. In quibusdam deest τῷ. In aliis, τοῦ, legitur.

(35) Υλῆς. Terrenum et crassum corpus est. Juvat hic observare, ab initio hujus numeri, ad hæc usque, omnia Augustinum, ex Rufini interpretatione, intexere lib. contra Julian. cap. 3, n. 7, p. 530 et 531. Iterumque lib. I Op. imp., n. 69, p. 911; ac tertio, l. vi, n. 14, p. 1310, ubi Gregorium his a se laudatum commemorat Augustinus.

(36) Δέξασθαι. Quatuor Regg., Colb. m, Coisl. I, Comb. ἀναδέξασθαι.

(37) Μή με τοῦ. Reg. u.., μήτε τοῦ.

consilium potius meum et prudenteriam magnopere probetis. Audio quidem ex ipso Mose, quo tempore Deus ipsi oracula edebat, quod cum plures ad montem accisi fuissent, inter quos Aaron etiam erat, duobus filiis, iisque sacerdotibus, comitatus, et septuaginta seniores senatus³⁸, cæteri quidem omnes et longinquo adorare jussi sunt. Moses autem solus appropinquavit, plebs vero simul non ascendit: tanquam videlicet non omnium esset ad Deum appropinquare, sed eorum duntaxat, qui Dei gloriam, Mosis instar, capere possent. Atque etiam ante hæc, cum primum lex ferretur, alios quidem buccinæ, et fulgura, et tonitrua, et caligo ac mons totus sumo circumfusus, et horrendæ minæ³⁹, etiam si bestia montem tetigerit, lapidibus opprimetur⁴⁰, atque alii hujusmodi terrores inferiori loco sistebant, abunde que amplum ipsis erat vel solam Dei vocem audire, idque cum appriue seipso purificassent: Moses autem et ascendit, et nubem ingreditur⁴¹, et leges ac tabulas accipit; vulgo quidem, litteræ; iis autem, qui supra vulgus assurgunt, spiritus⁴².

XCV. Audio item de Nadab et Abiud, quod cum solum alieno igne thura adolevissent, alieno quoque igne assumpti fuerint⁴³, per id nimirum, quo impium facinus **56** perpetraran, puniti, atque idem exitii quod et impietatis, tempus ac locum nacti. Ac ne pater quidem Aaron, qui secundum Moseum primas apud Deum obtinebat, saluti ipsis esse potuit. Quin illud compertum habeo, et Heli sacerdotem, et aliquando postea Ozam; illum quidem sceleris filiorum, quod adversus sacrificia committebant, ollas ante tempus delibantes, poenas pependisse, idque cum eorum impietatem non modo non probaret, sed etiam persæpe ipsos objurgasset⁴⁴: hunc autem, quod arcum a bove distractam tantummodo contigisset, eam quidem servasse, ipsum autem periisse, Deo nimirum hac ratione areæ suæ venerationi consulente⁴⁵.

XCVI. Illud insuper scio, ne corporum quidem labes in sacerdotibus, aut sacrificiis, a censura immunes extitisse, verum legibus ita sanctum fuisse, ut perfecti perfecta offerrent⁴⁶, ad significandam, ut opinor, animæ integritatem. Nec sacerdotalem stolam, aut vas aliquod sacrum cuivis attingere licuisse. Nec sacrificia ipsa a quibus, et quo tem-

³⁸ Exod. xxiv, 1-9. ³⁹ Exod. xix, 16; Hebr. xii, 22; xxiv, 15-18. ⁴⁰ II Cor. iii, 6-8. ⁴¹ Lev. x, 1, 2. ⁴² Levit. xxi, 17; xxii, 18 et seq.; Deut. xviii, 13.

(38) Ἐκανῆτε. Jes., Colb. m. ἐπανείτε.

(39) Προμηθεας. Or. 1, et duo Reg. προσθυμίας. In Coisl. 1, aliisque nonnullis, sequitur, φράσω καὶ πρὸς ὑμᾶς, εἰ indicare vobis δέο. Agnoscit Rutilius, recipit Comb., respuit Gabriellus.

(40) Μωσέως. MSS. Μωυσῆς, et Μωύσέως.

(41) Πρεσβυτέρων τῆς γερουσίας. LXX, εἱ Senes de senioribus; Oliv. εἱ Senatu.

(42) Οὐ πάτερων ὄντος. Reg. a, οὐ πάντων οἴων ὄντων Θεοῦ. Reg. 1, πάντας οἴων τε Θεοῦ. Reg. t, pariter prima manu, et in margine οἴων τε. Secunda vero manu οἴων τε. Reg. z, δύτως Θεοῦ.

(43) Μόνης. Tres Colb. μόνοις.

(44) Εἶρο. Reg. a, ξένως.

(45) Καὶ Ἡλετ. In pluribus deest καὶ. Reg. bm,

A καὶ σφόδρα ἐπαινῆτε (38) τῆς προμηθείας (39). Ἀκούω μὲν αὐτοῦ Μωσέως (40), ἡνίκα ἔχρημάτιζεν αὐτῷ δὲ Θεός, δτι, πλειόνων εἰς τὸ δρός προσκεκλημένων, ὃν εἰς ἥν καὶ Ἀαρὼν σὺν τοῖς παισὶ τοῖς δύο τοῖς λερεῦσται, καὶ ἔδομήκοντα πρεσβυτέρων τῆς γερουσίας (41), οἱ μὲν λοιποὶ προσκυνήσαι πόρρωθεν ἐκελεύσθησαν, ἐγγίται δὲ Μωσῆς μόνος, οὐ συνανθῆναι δὲ δὲ λαδὲς, ὡς οὐ πάντων δυτῶς (42) Θεοῦ γενέσθαι πλησίον, πλὴν εἰ τις κατὰ Μωσέα Θεοῦ χωρῆσαι δέξαν δυνάμενος· καὶ εἴτι πρὸ τούτων ἐν ἀρχῇ τῆς νομοθεσίας, τοὺς μὲν ἄλλους σάλπιγγες, καὶ ἀστραπαῖ, καὶ βρονταῖ, καὶ γνόφος, καὶ ὅλον καπνόζμενον τὸ δρός, καὶ ἀπειλαὶ φρικώδεις, καὶ θηροὶ θήγη τοῦ ὄρους, λιθοβοληθήσεται, καὶ ἄλλα τοιαῦτα δείματα ἵστη κάτω, καὶ μέγα ἥν αὐτοῖς, μόνης (43) B ἀκοῦσαι τῆς τοῦ Θεοῦ φωνῆς, εὖ μάλα ἀγνισταμένοις· Μωσῆς δὲ καὶ δινεῖσι, καὶ τῆς νεφέλης εἰσω χωρεῖ, καὶ νομοθετεῖται, καὶ δέχεται πλάκας· τοῖς μὲν πολλοῖς τὰς τοῦ γράμματος, τοῖς δὲ ὑπὲρ τοὺς πολλοὺς τὰς τοῦ πνεύματος.

C Κ.Γ. Ἀκούω δὲ Ναδᾶδ καὶ Ἀδιούδ, δτι, ξένῳ πυρὶ θυμιάσαντες μόνον, ξένῳ (44) καὶ ἀνηλώθησαν κολασθέντες δι' ὧν τησένθησαν, καὶ τὸν αὐτὸν εὐρόντες τῆς ἀπωλείας, δν καὶ τῆς ἀσεβείας καιρὸν καὶ τίπον· καὶ οὐδὲ Ἀαρὼν ἦρχεσ πρὸς σωτηρίαν αὐτοῖς δ πτητὴρ, δ Μωσέως παρὰ Θεῷ δεύτερος. Γινώσκω δὲ καὶ Ἡλετ (45) τὸν λερέα, καὶ μικρὸν ὕστερον Οὐδὲν, τὸν μὲν ὑπὲρ τῆς τῶν πατῶν παρανομίας ἀπαιτηθέντα δίκην, ἥν ἐτόλμων κατὰ τῶν θυσιῶν πρὸς καιρού τῶν λειτήτων ἀπαρχόμενοι (46), καὶ ταῦτα οὐκ ἀπογεγραμένον αὐτῶν τὴν ἀσέβειαν, ἀλλὰ πολλὰ (47) πολλάκις ἐπιτιμήσαντα· τὸν δὲ, δτι, Φαύσας τῆς κιβωτοῦ μόνον περισπασθείσης (48) ὑπὸ τοῦ μόσχου, τὴν μὲν περιεσώσατο, αὐτὸς δὲ ἀπώλετο, φυλάσσοντος τοῦ Θεοῦ τῇ κιβωτῷ τὸ σεβάσμιον.

D Δ. Οἶδα δ ἔγωγε μηδὲ τοὺς ἐν τοῖς σώμασι μώμους τῶν λερέων, ή τῶν θυμάτων ἀνεξετάστους μένοντας, ἀλλὰ τελείους τέλεια προσάγειν (49) νενομισμένον (50), σύμβολον, οἷμαι, τούτο τῆς κατὰ φυχὴν ἀρτιότητος· μηδὲ στολῆς τῆς λερατικῆς, ή σκεύους τινὸς τῶν ἀγίων φαύειν παντὶ θεμιτὸν δν· μηδὲ τὰς θυσίας αὐτὰς, ὡφ' ὧν, καὶ δτε, καὶ οὐ μη (51) καθῆκον ἥν,

18. ⁴⁰ Exod. xix, 12, 13; Hebr. xi, 20. ⁴¹ Exod. ⁴² I Reg. ii, 12, 14, 23. ⁴³ II Reg. vi, 6-8.

D r, δ. Ἡλ. Gabr. Ἡλ.

(46) Ἀπαρχόμενοι. Reg. r, ἀπόβομενοι. ε Carnium primitias præcipientes.

(47) Πολλά. Deest in Regg. r, t, Jes. et ed. Bas. Reg. vero l, et Comb. πολλὰ καὶ πολλάκις.

(48) Περισπασθείσης. Reg. l, et Comb. περιτραπέσθησης.

(49) Προσάγειν. Sic Regii undecim, cæterique pene omnes codd. Ita etiam Pass. etc. In ed. Par. προσαγαγεῖν.

(50) Νερομισμένοι. ε Sanctum. ε Billius, ε comparatum.

(51) Καὶ οὐ μη. Sic mss. omnes, ipaque Billii versio postulat. Par. ed. καὶ οὐ μη.

ἀναλίσκεσθαι· μηδὲ τὸ ἔλαιον ἀπομιμεῖσθαι τῆς χρι-
σεως, μηδὲ τὸ θυμίαμα τῆς συνθέσεως· μηδὲ (52) εἰς
τὸ ἱερόν εἰσιέναι, ὅτις η̄ ψυχὴν η̄ σῶμα οὐ καθαρὸς,
μέχρι καὶ τῶν μικροτάτων· τοσούτου δεῖ (53) εἰς τὰ
ἄγια τῶν ἀγίων προσφοιτᾶν θαρροῦντα, ὃν ἐνὶ καὶ
ἄπαξ τοῦ ἐνιαυτοῦ μόνον ἐπιβατὸν ἦν· τοσούτου δεῖ·
τὸ καταπέτασμα, η̄ τὸ ἵλαστήριον, η̄ τὴν κιβωτὸν, η̄
τὰ χερουβῖμ, η̄ προσβλέπειν (54) εἶναι παντὸς, η̄
προσάπτεσθαι.

ΛΕ' Ταῦτα οὖν εἰδὼς ἐγώ, καὶ οτι μηδεὶς ἀξιος
τοῦ μεγάλου καὶ Θεοῦ (55), καὶ θύματος, καὶ ἀρχιε-
ρέως, ὅτις μὴ πρότερον ἐσαυτὸν παρέστησε τῷ Θεῷ
θυσίαν ζῶσαν, ἀγίαν (56), μηδὲ τὴν λογικὴν λατρείαν
εὐάρεστον ἐπεδείξατο, μηδὲ ἔθυσε τῷ Θεῷ θυσίαν
αἰνέσσεως καὶ πνεύμα συντετριμένον, ἢν μόνον δὲ
πάντα δοὺς ἀπαιτεῖ παρ' ἡμῶν θυσίαν, πᾶς ἔμελλον
θαρρῆσαι προσφέρειν αὐτῷ τὴν ἔξωθεν, τὴν τῶν
μεγάλων μυστηρίων ἀντίτυπον (57)· η̄ πᾶς Ἱερέως
σχῆμα (58) καὶ δνομα ὑποδύεσθαι, πρὶν δύσις ἔργοις
τελειώσας τὰς χειράς; πρὶν τὸν δφθαλμὸν ἔθισαι βλέ-
πειν ὑγιῶς (59) τὴν κτίσιν, καὶ εἰς θαῦμα μόνον τοῦ
κτίσαντος, ἀλλὰ μὴ ζημίαν τοῦ πλάσαντος (60); πρὶν
τῇ παιδείᾳ Κυρίου ἴκανῶς ἀνοιγῆναι τὰ ὄτα, καὶ
προστεθῆναι μοι (61) ὥτιον μὴ βιρέως ἀκούειν δυ-
νάμενον, ἀλλὰ ἐνώπιον χρυσοῦν (62) σαρδίῳ πολυτε-
λεῖ δεθῆναι, λόγον σοφοῦ (63) εἰς οὓς εὐήχουν; πρὶν
τὸ στόμα, τὰ χειλῆ, τὴν γλώσσαν, τὸ μὲν ἀνο:γῆναι
καὶ ἐλκῦσαι πνεῦμα, η̄ πλατυνθῆναι καὶ πληρωθῆναι
τῷ πνεύματι λαλούμενων μυστηρίων τε καὶ δογμά-
των· τὰ δὲ αἰσθήσεις (64) θείζ, κατὰ τὴν σοφίαν
εἰπεῖν, δεθῆναι, προσθείην δὲ ὅν δι τι καὶ ἐν καιρῷ
λυθῆναι· τὴν δὲ πλησθῆναι ἀγαλλιάσσεως, καὶ θείας
μελψίας γενέσθαι πλήκτρον, ἔξεγειρομένην τῇ δόξῃ,
συνεξεγειρομένην δρμοῖον, καὶ μέχρι τοῦ κολληθῆναι
τῷ λάρυγγι κάμνουσαν; πρὶν ἐπὶ πέτραν στήναι τοὺς
πόδας μου, καταπτισθέντας ὡς ἐλάφων, καὶ κατευ-
θυνθῆναι μοι τὰ κατὰ Θεὸν διαβήματα (65), μὴ παρ'
δλίγον μηδὲ δλως ἐκχεδμενα; πρὶν ἄπαν μέλος δπλον
γενέσθαι δικαιοισήνες, καὶ ἀποθέσθαι πᾶσαν νεκρό-
τητα, καταποθεῖσαν ὑπὸ τῆς ζωῆς, καὶ ὑποχωρήσα-
σαν τῷ πνεύματι;

⁵⁷ Lev. viii, 31. ⁵⁸ Exod. xxx, 9, 25. ⁵⁹ ibid. 10.
XLIX, 14. ⁶⁰ Isa. L, 5. ⁶¹ Isa. vi, 10. ⁶² Prov. xxv, 12.
xix, 2. ⁶³ Prov. xv, 7. ⁶⁴ Psal. cxxv, 2. ⁶⁵ Psal. lvi, 9.
3. ⁶⁶ Psal. xvii, 34.

(52) Μηδὲ εἰς. Plures sic scribunt. μηδὲ εἰς.
(53) Δεῖ. Nonnulli δεῖν. Ad Sancta sanctorum
frequentius auderet accedere.

(54) Προσβλέπειν. Sic plerique codices. Par. ed.
προσβλέπειν.

(55) Μεγάλου καὶ Θεοῦ. Deest καὶ in Regg. a et
bu.

(56) Αγίαν. Reg. lu, καὶ ἄγιαν.

(57) Μεγάλων μυστηρίων ἀντίτυπον. Nempe,

Christi in cruce immolationis.

(58) Ἱερέως σχῆμα. Personam, dignitatem,

nomen. Non itaque, hic ait Tillem., «jam antea

sacerdos Gregorius.»

(59) Υγιῶς. Salubriter. Alludit forte ad hæc

verba Prov. iv, 25, «Oculi tui recta videant.»

(60) Πλάσαντος. Fictoris. Regii quinque, Coisl.

A pore ac loco minime conveniebat, consumere⁶⁷: nec
unctionis oleum imitari, nec compositionis thymia-
ma⁶⁸: nec denique templum ingredi cuiquam libe-
rum fuisse, nisi et animo et corpore, vel ad minima
usque purus esset: tantum aberat, ut ad Sancta
sanctorum audacter accederet, quæ uni duntaxat,
ac semel quotannis adire licebat⁶⁹; tantum aberat,
ut cuivis jus esset, velum, aut propitiatorium, aut
arcam, aut cherubim, vel prospicere, vel attin-
gere.

XCV. Hæc igitur cum ego nossem, illudque insuper, neminem magno, et Deo, et sacrificio, et
Pontifice, dignum esse, nisi qui prius seipsum Deo
hostiam vivente, sanctam exhibuerit, rationabile
obsequium⁷⁰ gratum atque acceptum ostenderit,
Deoque sacrificium laudis⁷¹, ac spiritum contritum
obtulerit, quod solum sacrificium, is qui omnia de-
dit, a nobis exposcit; quo tandem modo externum
illud sacrificium, illud magnorum mysteriorum anti-
typum ipsi offerre auderem, aut quo modo sacerdotis
habitum et nomen subire, priusquam sanctis operibus
manus purificassem? priusquam rebus creatis, sane,
atque ad Creatoris solum admirationem, non autem
ad figmentum damnum aspiciendis, oculos 57 assue-
fecisset? priusquam per Domini disciplinam aures
meæ satis aperæ fuisse⁷², ac mihi adjuncta esset
auricula, quæ non graviter audire posset⁷³, atque
aurea inauris pretioso Sardio alligata⁷⁴, hoc est sa-
pientis sermo, auri recte audienti? priusquam os,
labia, et lingua, illud quidem apertum fuisse, ac
Spiritum attraxisse⁷⁵, aut dilatatum et impletum
Spiritu⁷⁶ expouendis mysteriis et dogmatibus⁷⁷:
hæc autem divino sensu, ut Sapientiae verbis utar,
ligata fuisse⁷⁸, addam etiam tempestive soluta:
ac denique lingua exultatione impleta fuisse⁷⁹, di-
vinæque melodiæ plectrum effecta, a gloria excitata,
diluculo exsurgens⁸⁰, atque eosque laborans, ut
faucibus ipsis adhæreret⁸¹? priusquam statuti es-
sent ad petram pedes mei⁸², perfecti tanquam cer-
vorum⁸³, meique secundum Deum gressus direcli-
esserent, ita ut nec pene, nec ullo omnino modo ef-
funderentur? prius denique quam omnia membra

D et alii habent, πλάσματος. Sic etiam legendum prou-
nuntiat Gabrielius. Billius quoque scripsit, πλάσμα-
τος in margine ed. Basil. et vertit «figmenti», quam-
vis in Elia reddit: «Creatorem damno afficiunt,»
Basilius vero legit πλάσαντος.

(61) Mol. Deest in octo Regiis, sex Colb., Jes., or.
4. Billius ipse delevit in Basil. ed.

(62) Χρυσοῦν. Deest in sex Regiis, tribus Colb.,
or. 1, Jes. Habetur tamen Prov. xxv, 12.

(63) Αδητον σοφοῦ. Alii legunt, λόγον σοφον, ut
in Prov. xxv, 12, juxta LXX, «Sermo sapiens in
aurem bene audientem.» Sic Comb.

(64) Αἰσθῆσει. Sancyg. rerum divinarum sen-
sationis alligata.

(65) Διαβήματα. Sequitur in editis, καὶ, quod
auctoritate omnium pene niss. deleimus.

justitiae arma effecta fuissent, omnemque mortalitatem abjecissent, a vita scilicet absorptam⁶⁶, ac spiritui cedentem?

XCVI. Ecquis porro, cum nondum castis et igne A examinatis Dei eloquiis⁶⁷ corde incensus sit, dum Scripturæ ipsi aperiuntur⁶⁸, nec ea super latitudinem cordis tripliciter descripserit, ut Christi mentem habeat⁶⁹, nec in thesauros multitudini absconditos, et invisibles ac tenebrosos ingressus sit⁷⁰, ut opes in ipsis conditas spectet, aliosque ditare queat, spiritualia spiritualibus comparans⁷¹.

XCVII. Ecquis, cum Domini voluptatem nondum, ut videre dignum est, viderit, templumque ipsius visitaverit⁷², vel potius vivum Dei vivi templo factus sit⁷³, Christique in spiritu habitaculum⁷⁴. Ecquis, cum figurarum et veritatis cognationem et discrimen nondum agnoverit, atque ab illis quidem secesserit, huic autem sese adjunxit, ut litteræ vetustatem fugiens spiritus novitati serviat⁷⁵, pureque ad gratiam a lege transeat, spiritualiter impleta in corporis evacuatione.

XCVIII. Ecquis, cum nondum, et opere **58** et contemplatione, per omnes Christi appellations et virtutes perrexerit, tam sublimiores illas ac primas, quam humiliores propter nos et ultimas: nimirum Dei, Filii, Imaginis, Verbi, Sapientie, Veritatis, Lucis, Vitæ, Virtutis, Vaporis, Deffusionis, Splendoris, Factoris, Regis, Capitis, Legis, Vitæ, Ostii, Fundamenti, Petriæ, Margaritæ, Pacis, Justitiae, Sanctificationis, Redemptionis, Hominis, Servi, Pastoris, Agni, Pontificis, Hostiæ, Primogeniti ante res conditas, Primogeniti ex mortuis, Resurrectionis: ecquis, inquam, hæc nomina et res ineassum audiens, neandum ullam cum Verbo nactus communicationem, nec ipsius quatenus unumquodque horum, et est, et appellatur, particeps factus.

XCIX. Ecquis, cum nondum vacaverit, ac Dei sapientiam in mysterio absconditam, loqui didicerit⁷⁶, sed parvulus adhuc sit, adhuc lacte alatur⁷⁷, adhuc ex iis sit qui inter Israelitas non numeran-

⁶⁶ Rom. vi, 13. ⁶⁷ II Cor. v, 4. ⁶⁸ Psal. xi, 7. ⁶⁹ I Cor. xxi, 32. ⁷⁰ I Cor. ii, 13. ⁷¹ Psal. xxvi, 4. ⁷² II Cor. vi, 16. ⁷³ Ephes. ii, 22. ⁷⁴ Rom. vii, 6. ⁷⁵ I Cor. iii, 7. ⁷⁶ I Cor. iii, 2.

(66) Λογίους. Nonnulli, λόγους.

(67) Τρισσώς. Advertere juvat a Gregorio dictum τρισσῶς, quia his in tabulis lex scripta est, semel autem in corde per Spiritum.

(68) Τὸν ῥαόν. Duo codices addunt, τὸν ἄγιον.

(69) Χριστοῦ. Quatuor Regii, or. 1, Colb. m, Thes. Jes. Χριστοῦ Θεοῦ.

(70) Συγγένειαν. Cognitionem. Ed. cognitionem.

(71) Σύματος. Regii quinque, duo Colb., ed. Bas. Γράμματος.

(72) Οδεύσας. Gab. peragraverit. Porro hominum Christi nominum pene omnium rationem et commentarium, ipso Theologo interprete, habes,

καὶ Τίς μήπω τοῖς ἀγνοῖς καὶ πεπυρωμένοις τοῦ Θεοῦ λογίοις (66) καὶ τὴν καρδίαν ἐν τῷ διανοιῆνται αὐτῷ τὰς Γραφάς· μηδὲ ἀπογραψάμενος αὐτὰ τρισσῶς (67) ἐπὶ πλάτος τῆς καρδίας, ὥστε νοῦν ἔχειν Χριστοῦ· μηδὲ τῶν τοῖς πολλοῖς ἀποκρύψων καὶ ἀστράπων καὶ σκοτεινῶν θηταρῶν εἰσῶ γενόμενος, ὥστε τὸν ἐν αὐτοῖς κατοπτεῦσαι πλοῦτον, καὶ ἀλλούς πλουτίζειν δύνασθαι, πνευματικὰ συγκρίνων πνευματικοῖς;

LΖ' Τίς μήπω θεωρήσας, ὡς θεωρεῖν ἄξιον, τὴν τερπνότητα Κυρίου, καὶ ἐπισκεψάμενος τὸν ναὸν (68) αὐτοῦ, μᾶλλον δὲ ναὸς γενόμενος Θεοῦ ζῶντος καὶ ζῶν κατοικητήριον Χριστοῦ (69) ἐν πνεύματι; τίς μήπω τύπων καὶ ἀληθείας ἐπιγνοὺς συγγένειαν (70) καὶ διάκρισιν, καὶ τῶν μὲν ἀναχωρήσας, τῇ δὲ προσθέμενος, ἵνα τὴν τοῦ γράμματος φυγὴν παλαιότητα, τῇ κατινότητι δουλεύῃ τὸν πνεύματος, καὶ μεταβῆ καθαρῶς ἐπὶ τὴν χάριν ἀπὸ τοῦ νόμου πληρουμένου πνευματικῶς ἐν τῇ καταργήσει τοῦ σώματος (71);

LΗ' Τίς μήπω διὰ πασῶν ὁδεύσας (72) τῶν τοῦ Χριστοῦ προστηγοριῶν καὶ δυνάμεων, καὶ ἔργων καὶ θεωρίᾳ, τῶν τε ὑψηλοτέρων καὶ πρώτων, καὶ τῶν δι' ἡμᾶς ταπεινοτέρων καὶ τελευταίων, τοῦ Θεοῦ, τοῦ Υἱοῦ, τῆς Εἰκόνος, τοῦ Λόγου, τῆς Σοφίας, τῆς Ἀληθείας, τοῦ Φωτὸς (73), τῆς Ζωῆς, τῆς Δυνάμεως, τῆς Ἀτμίδος, τῆς Ἀπορρόσιας, τοῦ Ἀπαυγάσματος, τοῦ Ποιητοῦ, τοῦ Βασιλέως, τῆς Κεφαλῆς, τοῦ Νόμου, τῆς Ὁδοῦ, τῆς Θύρας, τοῦ Θεμελίου, τῆς Πλέτρας, τοῦ Μαργαρίτου, τῆς Ειρήνης, τῆς Δικαιοσύνης, τοῦ Ἀγιασμοῦ (74), τῆς Ἀπολυτρώσεως, τοῦ Ἀνθρώπου, τοῦ Δούλου, τοῦ Ποιμένος, τοῦ Ἀμνοῦ, τοῦ Ἀρχερέως, τοῦ Θύματος, τοῦ Πρωτοτόκου πρὸ κτίσεως (75). Πρωτοτόκου ἐκ τῶν νεκρῶν, τῆς Ἀναστάσεως· τίς τούτων τῶν δινομάτων τε καὶ πραγμάτων ἐπακούων (76) εἰκῇ, καὶ μήπω κοινωνήσας (77) τῷ Λόγῳ, μηδὲ μεταλαβὼν αὐτοῦ, καθ' ὅ τούτων ἔκαστον ἐστί τε καὶ κέκληται;

LΘ' Τίς, μήπω σχολάσας, μηδὲ μαθὼν λαλεῖν (78) Θεοῦ σοφίαν ἐν μυστηρίῳ τὴν ἀποκεχρυμμένην, ἔτι νηπίος ὅν, ἔτι τρεφόμενος γάλακτι, ἔτι τῶν οὐκ ἀριθμούμενων ἐν τῷ (79) Ἱερατῇ, οὐδὲ καταλεγομένων εἰς

D orat. xxx, quæ est secunda de Filio, num. 21 et 22.

(73) Τοῦ φωτός. Sequitur in Reg. r, τῆς Δόξης.

(74) Ἀγιασμοῦ. Colb. i, Ἀγιάσματος.

(75) Πρὸ κτίσεως. Reg. a, ἐκ κτίσεως.

(76) Ἐπακούων. Reg. hu, et Colb. 5, ambo optimæ nota, ἔτι ἀκούων εἰκῇ, « adhuc incassum audiens. »

(77) Μήπω κοινωνήσας, etc. « Needum ullam cum Verbo nactus communicationem. » Billius,

« needum commercio ullo cum Verbo habito. »

(78) Λαλεῖν. Sic omnes codices. Male, λαλεῖν in ed. Paris. et Bas., in qua lamen Billius emendaverat.

(79) Ἐρ τῷ. Deest δὲ in Reg. hu.

Θεοῦ παράταξιν, μήπω τὸν Χριστού σταυρὸν ὡς ἀνὴρ αἵρειν δυνάμενος, μήπω μηδὲ (80) ἄλλοι τι μέλος ὅντας τῶν τιμιώτερων, ἐπειτα εἰς κεφαλὴν καταστῆναι Χριστοῦ πληρώματος δέξεται χαίρων καὶ προθυμούμενος; Οὐκ ἔμοιγε χριτῇ καὶ συμβούλῳ (81) ἀλλ' οὗτος ὁ φύδων μέγιστος, οὗτος ὁ κινδύνων ἔσχατος παντὶ τῷ συνιέντι καὶ τοῦ κατορθουμένου τὸ μέγεθος, καὶ τῆς διαμαρτίας τὸν βλεθρὸν.

P'. Ἀλλος μὲν οὖν πλείτω κατ' ἐμπορίαν, ἐλεγον, καὶ (82) τὸ μακρὰ διαπεραιώσθω πελάγη, καὶ συμφερόσθω τοῖς ἀνέμοις δέν καὶ τοῖς κύμασσι μεγάλα καὶ κερδήσων, ἀν οὕτω τύχῃ, καὶ κινδυνεύσων, διτις πλευστικώτατος ἢ ἐμπορικώτατος (83). ἐμοὶ δ' οὖν αἱρετώτερον ἐπὶ γῆς ἀνέχοντι (84), βραχείαν αὐλακατέμοντι: καὶ γλυκεῖαν, πόδρῳθεν ἀσπαζομένῳ κέρδη καὶ θάλασσαν, ὅπους ὅπως ἀν δύναμαι σὺν δλίγῃ καὶ μικρῷ τῇ μάζῃ, καὶ βίον ἐλκειν ἀσφαλῆ καὶ ἀκύμαντον (85), ἢ μακρὸν ἀναφίπτειν (86) καὶ μέγαν ἐπὶ μεγάλοις κέρδεσι κινδυνον.

PA'. Υψηλῷ μὲν γάρ ζημίᾳ τὸ μὴ ἐγχειρεῖν μείζοις. μηδὲ (87) εἰς πλείους διατείνειν τὴν ἀρετὴν, ἀλλ' ἐπὶ μικρῶν ἴτασθαι, οἷον μεγάλῳ φωτὶ μικρὸν οἰκοναύγαζοντα, ἢ πανοπλίᾳ νεανικῇ σῶμα παιδικὸν περιστέποντα· μικρῷ δὲ (88) ἀσφάλεια μικρῷ φορτίοις θεσθαι, ἀλλὰ μὴ, τοῖς ὑπὲρ δύναμιν ἔσυντὸν ὑποτιθέντα (89). γέλωτά τε ὁρλισκάνειν ὅμοι, καὶ προστιθέναι τὸν κινδυνον· ὕσπερ γε καὶ πύργον οἰκοδομεῖν οὐκ ἄλλω τινὶ προσῆκεν (90) ἢ ὃς ἔχει τὰ πρὸς ἀπαρτισμὸν, ὡς ἤκουσαμεν.

AB'. Ἐχετε τὴν ἀπολογίαν τὴν ὑπὲρ τῆς φυγῆς, καὶ ἵσως οὐ μετρίαν. "Α μὲν οὖν με ἀφ' ὑμῶν ἀπῆγγεν, ὡς φύλοι καὶ ἀδελφοί, λυπηρῶς μὲν ἐμοὶ καὶ ὑμὶν ἵσως, ἀναγκαῖως δ' οὖν, ὡς γοῦν ἐμαυτῷ τότε ἐδόκουν, ταῦτά ἔστιν· ἐπανήγαγε δέ με (91) μάλιστα μὲν δὲ πρὸς ὑμᾶς πόθος, καὶ τὸ ἀντιποθούντων αἰσθάνεσθαι· οὐδὲν γάρ οὕτως ισχυρὸν πρὸς ἀγάπην, ὡς ἀντιδιδομένη διάθεσις.

PG'. Δεύτερον δὲ ἡ ἐμὴ φροντὶς, τὸ ἐμὸν ἔργον, ἢ D τῶν τέρων γονέων πολιά καὶ ἀσθένεια, ἐπ' ἐμοὶ πλέον ἢ τῷ χρόνῳ καμνόντων, Ἀβραὰμ τοῦδε τοῦ πατριάρχου, τῆς τειμίας ἐμοὶ κεφαλῆς καὶ μετ' ἀγγέλων (92)

" Num. 1, 3. " Luc. xiv, 28.

(80) Μηδέ. Alii μηδέ.

(81) Συμβούλῳ. Regg. r. Addit χρώμενος, sed recentiori manu.

(82) Kal. Deest in Regg. t, z, et Colb. 3, m.

(83) Πλευστικώτατος καὶ ἐμπορικώτατος. Mallem sic reddere: « Navigandi et facienda mercatura desiderio flagrans. » Non enim de peritis, ut videtur, sed de temerariis loquitur Theologus.

(84) Ἀρέχοντι. Colb. h, ἀν ἔχοντι, divisim.

(85) ἀκύμαντον. Colb. h, καὶ ἀκίνδυνον. Forsan glossema.

(86) ἀναφίπτειν. Colb. m, in margine, ἀν-

A tur " ; nec in Dei castris recensentur, nondam deinde Christi crucem tanquam vir ferre queat, ac ne aliud quoddam fortasse præstantius membrum sit, leto tamen alacrius animo se Christiano creui caput constitui patietur? Non profecto, si quidem consilio meo ac Judicio standum putabit. Est quippe hic metus omnium maximus, hoc periculum omnium gravissimum, huic quidem certe, qui et opera præclare navatae magnitudinem, et rei insiciliter gestæ perniciem intelligit.

C. Alius igitur, mecum ipse dicebam, mercaturæ causa naviget, ei longa maria trajiciat, et cum ventis ac fluctibus perpetuo confligat, magna vel lucra faetur, si ita casus tulerit, vel pericula subiturus, quisquis nimirum vel navigandi peritia, vel negotiandi arte excellit: mihi vero potius atque optabilius est, in terra degenti, atque exiguum arvum et dulce sultanti, ac lucra et mare procul salutanti, vivere ut potero cum pauca et exigua maza, vita mea tutam et tranquillam ducere, quam ob ingentes quæstus grave ac diuturnum periculum suscipere.

Cl. Etenim sublimi quidem viro detrimentum est, 59 res magnas non aggredi, nec virtutem ad multos propagare, sed in parvis consistere, non secus ac si magno lumine parvam domum illustret, aut virilibus armis puerile corpus obtegat. Parvo autem salus in eo consistit, ut parvum onus subeat, nec iis rebus quæ vires ipsius excedunt, seipsum subjiciens, simul et risum moveat, et periculum adjungat. Quemadmodum scilicet nec alii cuiquam turrim sedificare convenit⁷⁸, quam ei qui ea habeat quæ ad perficiendum requiruntur, ut ex Scriptura audiimus.

CII. Habetis nostram de fuga purgationem, ac fortasse plus æquo prolixam. Hæc sunt, o amici et fratres, quæ me, mihi quidem moleste, ac vobis etiam fortasse, sed tamen necessario, ut saltem mibi tum temporis videbatur, a vobis abduxerunt. Ali vero me ad redditum impulerunt, maxime quidem vestri desiderium, et quia vos mutuo mei desiderio teneri sentiebam: neque enim quidquam ad amorem ita firmum ac robustum est, ut mutuuus affectus.

CIII. Deinde mea hæc cura, meus hic labor, hoc est, sanctorum parentum canities et infirmitas, mea causa magis quam senectute, laborantium, hujus, inquam, patriarchæ Abrahæ, venerandi mihi

λαμβάνειν. Sed prima vox retinenda et verienda, « me in periculis coniicare. »

(87) Μηδέ. Comb. μηδέ.

(88) Μικρῷ δέ. Comb. μικρῷ δ'

(89) Ὑποτιθέντα. Comb. legit, « sese obnoxium faciat ac subjiciat. »

(90) Προστήκειν. Reg. bm, et Comb. προστήκειν. Non male.

(91) Ἐπανήγαγε δέ με. « Me autem reduxerunt. » Sic plures Reg. codd. In ed. pe deest.

(92) Μετ' ἀγγέλων. Ruf. « Angeli instar aspectus. »

capitis, atque cum angelis mimerandi, et Sarræ, nos in fidei doctrina spiritualiter parturientis: quorum senectuti baculus esse, atque infirmitatem ope fulcire, cum inter prima vovissem, idque etiam pro virili mea præstissem, adro ut philosophiam quoque ipsam, qua nec possessio ulla, nec nomen ullum mihi charius est, contempserim, vel, ut verius loquar, id imprimis philosophatus, ne philosophari viderer, non tuli, ob unum vitæ propositum laboris mei fructum mihi intercidere, ac benedictionem exsinguiri, quam etiam sanctus quidam olim subripuisse dicitur, patre per cibum ac pilorum ligamentum circumvento, ac re bona, non bene, per insidias capitata⁷⁹. Ac duas quidem has causas habui, cur manus tandem darem, lenemque et placidum me præberem. Nec fortasse absurdum fuit, rationem ipsam duabus his causis cedere, quandoquidem cedendi quoque tempus est, ut et alias cuiusvis rei: præstatque **60** honeste vinci, quam periculose et nefarie vincere.

CIV. Accessit et alia causa, eaque maximi momenti, quam cum adhuc exposuero, reliquas omnes silentio præteribo. *Memoi sui dierum antiquorum*⁸⁰, atque ad veterem quamdam historiam ascendi, illincque mihi ipsi consilium ad res præsentes traxi. Neque enim nobis in mentem veniat, existimare, ea temere litterarum monumentis commendata fuisse, atque inanem quamdam rerum et verborum turbam esse, ad oblectandos audientium animos compositam, ac velut quamdam aurum illecebram, ultra voluptatem haud sese porrigentem. Hæc sane ludant fabule, et gentiles; qui de veritate parum solliciti, figurorum venustate, ac verborum lenocinio quasi præstigias quasdam auribus atque animis offendunt.

CV. At nos, qui spiritus diligentiam vel usque ad levem spicem et lineam trahimus, nunquam, nec enim fas est, ne minimas quidem actiones ab iis a quibus memorias proditæ sunt, temere prescriptas et elaboratas, memoriaque ad hæc usque tempora conservatas esse concedemus: verum ut nos submonitiones et documenta in promptu habeas.

⁷⁹ Gen. xxvii, 21 seqq. ⁸⁰ Psal. cxlii, 5.

(93) *Tῆς καὶ. Sic Regg. quinque et totidem Colb. aliisque. Bis ex matre, carne scilicet et spiritu, genitum se significat Gregorius. Deest καὶ in Par.*

(94) *Tautην. Reg. I, αὐτήν.*

(95) *Tὸ μὴ φιλοσοφεῖν, etc. Ostendit hic Gregorius, » inquit Gabr., « se quidem nunquam litterarum studiis operam dare destitisse, sed ita id egisse, ut aliud agere videretur. » Colb. 7, in margine sic exponit: Tuōto πρότον ἐφιλοσόφησα, τὸ μὴ δοκεῖν εἶναι φιλόσοφος.*

(96) *Tῶν πάλαι. Reg. I, τῶν παλαιῶν.*

(97) *Οὐ καλῶς. In Reg. u, et Colb. 3, et m, istud scholium legitur: Κατὰ τὸ φαινόμενον δηλοντεῖ τοῦ γράμματος, οὐ κατὰ τὸ νοούμενον καὶ χρυπτόμενον τοῦ πνεύματος. Quo significatur de Jacobii facto statuendum ita esse, « specie nimirum ac secundum litterarum, non autem secundum spiritum, illudque quod intelligitur ac latet. » Ut ut sit, « patet, » inquit Combeb., « Gregorio minime probatam esse patri factam a Jacobo fraudem, quam isti scholastæ Augustini vestigiis inhærentes, excusare volunt. »*

A δριθμουμένης, καὶ Σάρδας, τῆς καὶ (93) πνεύματος καὶ ὀδινώσῃς ἡμᾶς ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῆς πίστεως, ὡν γενέσθα: βαστηρά τῷ γῆρᾳ, καὶ ὑπερβείν τὴν ἀσθένειαν, τῶν πρώτων εὐχήν εὐξάμενος, καὶ μέντοι καὶ πληρώσας ταύτην (94), ὅπστη δύναμις ὡς καὶ φιλοσοφίας ὑπεριδεῖν αὐτῆς, τοῦ πάντων ἐμοὶ τιμωτάτου κτήματος καὶ ὄντος, ἢ τὸ γε ἀληθέστερον εἰπεῖν, τὸ μὴ φιλοσοφεῖν (95) δύξαι πρῶτον φιλοσοφίας, οὐκ ἡγεγκα διαπεσεῖν μοι τὸ μόχθον ἐκ μιᾶς ὑποθέσεως, οὐδὲ καταλυθῆναι τὴν εὐλογίαν, ἢν καὶ κλέψαι τις ἡδη τῶν πάλαι (96) δσιν λέγεται, βρύωματι τὸν πατέρα καὶ τριχῶν πλάσματι σοφισάμενος, καὶ τὸ καλὸν οὐ καλῶς (97) δι' ἐπιδουλῆς θηρασάμενος. Δύο μὲν δὴ ταῦτα τῆς ἡμῆς ἡττῆς καὶ ἡμερότητος αἴτια. Καὶ ίσως οὐκ ἀτοπον, ἀμφοτέροις ἔκεινοις (98) εἰξαι καὶ ὑποχωρῆσαι τοὺς λογισμοὺς, ἐπει καὶ τοῦ νικᾶσθαι καιρὸς (99), ὥσπερ οἵμαι καὶ παντὸς πράγματος (1) καὶ κρείττον τὴν ἡττᾶσθαι καλῶς ἢ νικᾶν ἐπισφαλῶς καὶ ἀθέσμως.

ΠΔ' Τρίτον δὲ δὴ καὶ μέγιστον, καὶ δὴ τοῦτο εἰπὼν έτι, τὰ λοιπὰ σωτηρίομαι. *Ἐμρήσθηρ τὴμερῶν ἀρχαίων*, καὶ πρός τινα τῶν παλαιῶν ιστοριῶν ἀναδραμῶν, ἔκειθεν εἰλκυσα συμβουλήν (2) ἐμαυτῷ πρὸς τὰ παρόντα· μὴ γάρ εἰκῇ ταῦτα συγγεγράφθαι (3) νομίζωμεν, μηδὲ δηλον ἀλλως εἶναι ἥματων τε καὶ πραγμάτων, ψυχαγωγίας ἔνεκα τῶν ἀκούντων συγκείμενα, καὶ οἷον ἀκοής τι δέλεαρ μέχρι τῆς ἡδονῆς ιστάμενον. Ταῦτα μὲν παιζόντων (4) μύθοι: καὶ Ἐλληνες, οἱ, τῆς ἀληθείας δλίγα φροντίζοντες. Τῷ κομψῷ τῶν πλασμάτων καὶ τῷ λίχνῳ τῶν λέξεων καὶ ἀκοήν καὶ ψυχήν γοητεύουσιν.

PE' Ήμεῖς δὲ, οἱ καὶ μέχρι (5) τῆς τυχούστης κεραίς καὶ γραμμῆς (6) τοῦ πνεύματος τὴν ἀκριβείαν (7) ἔλκοντες, οὐ ποτε δεξόμεθα, οὐ γάρ (8) δσιον, οὐδὲ τὰς ἐλαχίστας πράξεις εἰκῇ σπουδασθῆναι τοῖς ἀναγράψασι, καὶ μέχρι τοῦ παρόντος μνήμῃ διασωθῆναι· ἀλλ' ἵν' ἡμεῖς (9) ἔχωμεν ὑπομνήματα καὶ παιδεύματα τῆς τῶν ὁμοίων, εἰ ποτε συμπέσου και-

D *(98) Ἐκείτοις. Sic Reg. I, Coisl. 2, et Colb. m, qui in modum glossæ ascribit: ὑποχωρῆσαι καὶ κύψαι.*

(99) Νικᾶσθαι καιρός. Reg. I, νικᾶσθαι καλῶς.

(1) Πατέρος πράγματος. Coisl. I, παντὶ πράγματι.

(2) Συμβουλήν. Reg. y, συμπλοκήν.

(3) Συγγεγράψασι. Reg. a, et Colb. 1, συγγραφεσθαι.

(4) Παιζόντων. Attice, προ παιζέτωσαν. Sic Billius, ac certe Basilius; παιζόντων ἀντὶ τοῦ παιζέτωσαν.

(5) Οἱ καὶ μέχρι. Reg. I, Colb. m, οἱ μέχρι καὶ τῆς.

(6) Γραμμῆς. Malim reddere « litterulam, » vel cum Gabrielio, « minimam litteram. »

(7) Ἀκριβειαν. Bill. « sinceritatem. »

(8) Οὐ γάρ. Reg. I, Colb. m, Comb. οὐδὲ γάρ.

(9) Άιτι ἵν' ἡμίσις. Sic Regg. septem, etc.

ρδος, διασκέψεως· ὡστε τὰ μὲν φεύγειν, τὰ δὲ αἱρεῖ-
σθαι, οἷον κανόνι τιστὶ καὶ τύποις, τοῖς προλαβοῦσιν
δόμενοι παραδείγμασι.

KG' Τις οὖν ἡ ἱστορία καὶ πόθεν ἡ συμβουλή;
οὐδὲ γάρ χείρον ἵσως ἀσφαλείας (10) ἔνεκεν τῶν
πολλῶν διελθεῖν. Ἐφευγε καὶ Ἰωνᾶς ἀπὸ προσώπου
τοῦ Θεοῦ, μᾶλλον δὲ φεύγειν φέτο· ἀλλὰ κατε-
λήξθη (11) πελάγει, καὶ χειμῶνι, καὶ κλήρῳ, καὶ
γαστρὶ κήτους, καὶ τριημέρῳ ταφῇ, τύπον ἔχούσῃ
μυστηρίου μείζονος. Ἀλλ' ἐκεῖνος μὲν, ἵνα μὴ τὴν
σκυθρωπήν καὶ ἀποτὸν ἀγγελίαν ἀγγελή (12) τοῖς
Νινευίταις, καὶ μετὰ τοῦτο φεύστης ἀλῷ, πωθείσης
τῇ μετανοϊᾳ τῆς πόλεως· οὐ γάρ τῇ σωτηρίᾳ (13)
τῶν πονηρῶν ἐδυσχέραινεν, ἀλλὰ τὴν διακονίαν τοῦ
φεύδους ἥσχύνετο, καὶ οἶον ἐξηλοτύπει τῆς προφη-
τείας τὸ ἀξιόπιστον, διπερ ἐν αὐτῷ καταλυθῆναι (14)
κίνδυνος ἦν, οὐ δυναμένων τῶν πολλῶν συνιδεῖν τῆς
τοῦ Θεοῦ περὶ ταῦτα οἰκονομίας τὸ βάθος.
quaε quidem, ne in ipso extingueretur, periculum erat, nimirum imperita multitudine quaε divini in
huiusmodi rebus consilii altitudinem perspicere non valeat.

PZ' Ως δὲ ἔγώ (15) τινος ἡκουσα σοφοῦ περὶ^C
ταῦτα ἀνδρὸς, οὐκ ἀτόπως βοηθοῦντος τῷ φαινομένῳ
τῆς ἱστορίας ἀτόπῳ, καὶ ἴκανον καταλαβεῖν ἀνδρὸς
προφήτου βαθύτητα, οὐδὲ ταῦτα ἦν δὲ τὸν μακάριον
Ἰωνᾶν ἐποιει φυγάδα, καὶ εἰς Ἰόππην ἤγαγε, καὶ
ἔξ Ἰόππης ἀνήγαγεν ἐπὶ Θαρσεῖς, πελάγει πιστεύ-
σαντα τὴν ἑαυτοῦ κλοπὴν (16)· οὔτε γάρ ἀγνοεῖν τοῦ
Θεοῦ τὴν ἐπίνοιαν, προφήτην γε δυτα, εἰκὸς αὐτὸν
ἦν· διὰ τῆς ἀπειλῆς, τὸ μὴ ταθεῖν τὰ τῆς ἀπει-
λῆς Νινευίταις ἐπραγματεύετο κατὰ τὴν μεγάλην
ἀυτοῦ σοφίαν (17), καὶ κατὰ τὰ ἀνεξερεύνητα αὐτοῦ
κρίματα, καὶ τῶν δῶν αὐτοῦ τὸ ἀνεξιχνίαστον τε καὶ
ἀκατάληπτον· οὔτε, εἰπερ ἡπιστατο, μὴ ἀκολου-
θῆσαι Θεῷ, δι' οὗ περ ἐδούλετο τρόπου τὴν σωτηρίαν
ἐκεῖνοις μηχανωμένη (18). Τὸ δὲ δῆτα καὶ οἰεσθαι, ὡς
ἀποκρύψειν (19) ἑαυτὸν τῷ πελάγει ἥλπισεν Ἰωνᾶς,
καὶ τὸν μέγαν ὄφθαλμὸν τοῦ Θεοῦ διαλήσεσθαι τῇ
φυγῇ, μὴ καὶ παντελῶς ἀποτὸν ἦ καὶ ἀπαίδευτον,
καὶ οὐκ ὅπως περὶ προφήτου πιστεύεσθαι (20) δι-
καιον, ἀλλ' οὐδὲ περὶ δόλου τινὸς τῶν νοῦν ἔχόντων,

^{οἱ} Jon. 1, 3 et seqq. ^{οἱ} Rom. 11, 33.

(10) Ἀσφαλείας. Exponit Elias: « Ne plerique
erent, fugae meæ, vel redditus causam ignorantes. »

(11) Κατελήξθη. In hac vocem majorem est codicum
et interpretatum consensus, quam ut retineamus κα-
τελήξθη, quod habent editi.

(12) Ἀγγειλη. Tres Regii, duo Colb. ἀναγ-
γεῖται.

(13) Τῇ σωτηρίᾳ. Reg. n, in ora, τὴν σω-
τηρίαν.

(14) Καταλυθῆται. « Quæ ne labefactaretur, peri-
culum erat. »

(15) Ως δὲ ἔγώ, εἰς. In quodam Graeco scho-
liastra legitur: « Οριγένην σαφῶς αἰνίστεται, οὐ καὶ
ἴκηγηστιν ἐπιφέρει, εὐρισκομένην σαφῶς ἐν τοῖς κατὰ
τὸν Ἰωνᾶν ἐξηγημένοις. » Palam Origenem signifi-
cat, cuius etiam expositionem adjungit, quaε aperie-
t illius in Jonam commentario occurrit. » Hæc ea-
dem habent alii plures scholia in codd. Regiis,

A mus, quibus de iisdem rebus, si ita tempus
tulerit, consultemus; atque alia fugiamus, alia
amplectamur, priora videlicet exempla, non
secus ac canones quosdam et regulas, sequen-
tes

CVI. Quæ igitur hæc historia est, et unde hoc
consilium? neque enim incommodum fortasse fue-
rit, hoc, ut complurium securitati consulatur, ora-
tione complecti. Fugiebat quoque Jonas a facie
Domini, vel potius fugere putabat; verum a mari,
et tempestate, ac sorte, cetique ventre, atque tri-
duana sepulchra, majoris mysterii figuram gerente,
comprehensus est ^{οἱ}. Ilaec porro ineundæ fugæ causa
ipsi erat, quod vereretur, ne cum tristem et præ-
postera Ninivitis nuntium tulisset, periculo post-
ea per poenitentiam liberata civitate, mendax in-
veniretur. Non enim improborum hominum salutem
ægre serebat, sed mendacii ministerium obire præ
pudore non sustinebat, ac prophetæ fidem et au-
toritatem velut zelotypia quadam prosequebatur,
quaε quidem, ne in ipso extingueretur, periculum erat, nimirum imperita multitudine quaε divini in
huiusmodi rebus consilii altitudinem perspicere non valeat.

61 CVII. Ut autem a viro quodam in his rebus
eruditio accepi, absurditati ei, quam historia præ se
serebat, non absurde succurrente, atque ad intimos
prophetæ sensus percipiendos idoneo, ne hæc qui-
dem causa beatum Jonam in fugam conjiciebat,
atque in Joppe, et ex Joppe rursum in Tharscis
ducebat, sui ipsius furtum mari committenteu. Ne-
que enim verisimile est, eum, cum propheta esset,
Dei consilium ignorasse; pro ingenti nimirum sua
sapientia, et inscrutabilibus judiciis viisque imper-
vestigabilibus atque incomprehensibilibus ^{οἱ}, id per
minas agentis, ut ne ea, quaε minæ serebant, Ni-
nivitæ paterentur: nec, si quidem hoc perspectum
habebat, Deo obsequi recusasse, quo volebat modo,
salutem illis procuranti. Illud porro existimare, Jo-
nam in spem inductum fuisse, fore, ut mari sese
absconderet, magnumque Dei oculum falleret, an
non ineptum prorsus et absurdum fuerit, atque
indignum, quod non dicam de propheta, creditur,
sed ne de alio quidem ullo inente prædicto, ac divi-

Colb., etc. Basilius vero et Elias hunc virum sa-
pientem esse Methodium Tyri episcopum diserte
affirmant. Ex quibus manifestum est, quo tempore
scribebat Elias, exstitisse Methodii commentarium
in Jonam, siquidem hanc interpretationem se in
Methodii commentario legisse testatur. Combeſius
nec Origenem, nec Methodium a Gregorio intelligi
putat, sed alium ipsius temporis virum doctum, a
quo id audierat, sive is vir doctus in Origenem lege-
rat, sive ipse invenerat.

(16) Κλοπὴν. Reg. γ σωτηρίαν, et ad oram κλο-
πήν.

(17) Κατὰ τὴν μεγάλην αὐτοῦ σοφίαν. Hæc
desunt in Regg. novem et sex Colb.

(18) Μηχανωμένω. Colb. 1, μηχανωμένου.

(19) Ἀποκρύψειν. Regg. 1, ἀποκρύπτειν.

(20) Πιστεύεσθαι. Reg. 1, et Colb. πιστεύθη-
ται.

nam super omnia potentiam mediocriter agnoscerent A καὶ μετρίως αἰσθανομένων Θεοῦ (21) καὶ τῆς ἡπερ πάντα δυνάμεως.

CVIII. Norat profecto Jonas, et quidem magis quam quisvis alius, aiebat vir ille, qui hoc dicebat, mibique sūdem faciebat, quo prædicatio hæc Nini-vitis tenderet; quodq[ue] consilium fugæ iniens, locum quidem mutaret, Deum autem haudquaquam effugeret, nam nec mortalium ullus aliud id potest, sive in terræ finibus, aut maris profundo se occultet; sive pennis, si qua arte id consequi possit, subleveatur, atque in cœlum evolet, sive ad imas inferni partes se conferat, sive crassa nube se contegat, sive denique quidvis aliud ad fugam in luto collocandam animo agitat ²². Solus quippe ex omnibus rebus Deus est, qui nec fuga vitari, nec superari potest, cum aliquem arripere, ac sub manum et potestatem redigere voluerit. Celeres antevertit, prudentes decipit, fortes subvertit, sublimes contrahit, audaciam mitigationem premit.

62 CIX. Non ergo potentem Dei manum, quam aliis comminabatur, Jonas ignorabat, nec hoc in animum inducebat, fore, ut divinum numen prorsus effugeret; absit a nobis hæc persuasio: verum quia Israelis prolapsione perspiciebat, gratiamque propheticam ad gentes migrare sentiebat, idecirco prædicationem defugit, atque imperata facere cunctatur; ac gaudii specula relicta, nam Jeppe apud Hebreos hoc significat, id est veteri fastigio et dignitate, in meioris pelagus se projicit. Ac propriea tempestate jactatur, et dormit, et naufragium patitur, e somno excitatur, et sorte capitur, et fugam fatetur, et in mare demergitur, atque a ceto absorbetur quidem, sed non absumitur; verum Dei opem illuc implorat, simulque cum Christo, res mira! die tertio educitur. Verum hæc de Jona oratio hoc loco exspectet, accuratius brevi, si Deus donet, a nobis expolienda et pertractanda.

CX. Nunc autem, ut ad institutum sermonem redeam, subibat animum hæc cogitatio; quod illi quidem non nihil fortasse veniebat tribuendum erat, ob eam, quam attuli, causam, prophetiam detracienti: mihi vero quænam tandem oratio, aut quis defensionis locus reliquus foret, si diutius ad frenum contumax essem, atque hoc ministerii jugum, leve an grave dicere oporteat, nescio, mihi quidem certe impositum recusarem?

²² Psal. cxxxviii, 8 et seq.

(21) Μετρίως αἰσθανομέρων Θεοῦ. « Qui sapiat, ac vel modice Deum ejusque super omnia potentiam sentiat. » Comb. « tantillum Dei sensum habente. »

(22) Τὸν λόγον εἰπών. Hæc verba argumento sunt, audivisse Gregorium in colloquio quæ narrat, ac proinde virum doctum non esse Origenem, nec Methodium.

(23) Καὶ ἐγὼ πειθομαι. « Et persuasum babeo. » Hæc verba videntur esse ipsius viri docti, non vero Gregorii, ut Basilius interpretatur.

(24) Ἐφερε. Coisl. I, φέρεται.

(25) Κατωτάτῳ. Regg. n. et i. κατωτάτοις. Ita in marg. Colb. m.

(26) Περιβαλλόμενος. Tres Regg. Colb. quinque, περιβαλλόμενος.

PH' Ἀλλ' οὐδεὶς μὲν τοῦτο παντὸς μᾶλλον δὲ Ἰωνᾶς, φησὶν δὲ τὸν λόγον εἰπών (22), καὶ ἐγὼ πειθομαι (23), εἰς δὲ τὶς ἔφερε (24) τοῖς Νινεύταις τὸ κτήρυγμα, καὶ δὲ τὸν δρασμὸν βουλεύων, τόπον μὲν ἡμειβε, Θεὸν δὲ οὐκ ἔφευγεν· οὐδὲ γάρ δῆλος τις ἀνθρώπων, οὐ γῆς ἐσυτὸν κατακρύψας κόλποις, οὐ θαλάσσης βάθεστιν, οὐ πτεροῖς κυνισθεὶς, εἰ τις ἐπινοια, καὶ ἀναδραμῶν εἰς ἀέρα, οὐχ ὅδου τοῖς κατωτάτῳ (25) προσομιλήσας, οὐ νέφους παχύτητα περιβαλλόμενος (26), οὐκ ἀλλο τῶν ἀπάντων οὐδὲν εἰς ἀσφάλειαν τοῦ δρασμοῦ βουλευσάμενος· ἀλλὰ τοῦτο μόνον τῶν πάντων ἀφευκτότατόν τε (27) καὶ ἀμαγώτατον Θεός, κατασχεῖν καὶ ὑπὸ χειρα λαβεῖν θελήσας, φθάνει (28) τοὺς B ταχεῖς, σφάλλει τοὺς συνετούς, περιτρέπει τοὺς Ισχυρούς, συστέλλει τοὺς ὑψηλούς, τὴμεροὶ θράσος, πιέζει δύναμιν.

ΡΘ Οὐ τοινυν ἡγνόει τοῦ Θεοῦ τὴν κραταὶν χεῖρα δ τοῖς δῆλοις (29) ταύτην ἀπειλῶν Ἰωνᾶς, οὐδὲ ὡς φευξόμενος εἰς διπάν διενοεῖτο τὸ θεῖον, μὴ τοῦτο πιστεύσωμεν (30)· ἀλλ' ἐπειδὴ τὴν ἔκπτωτιν ἐώρα τοῦ Ἱερατὴλ, καὶ μεταβαλνουσαν εἰς τὰ Ἐθνη τὴν προφητικὴν χάριν ἥσθαντο, διὰ τοῦτο ὑποχωρεῖ τῷ κτήρυγματι, καὶ ἀναβάλλεται τὸ ἐπίταγμα· καὶ τὴν κατασκοπὴν τῆς χαρᾶς ἀφεὶς, τοῦτο γάρ Ἐβραῖοις ἡ Ἰόππη δύναται, τὸ παλαιὸν ὕψος λέγω (31) καὶ τὸ ἀξιωμα, εἰς τὸ τῆς λύπης ἐσυτὸν ἔρδυψη πέλαγος· καὶ διὰ τοῦτο χειμάζεται, καὶ καθεύδεται, καὶ ναυαγεῖ, καὶ ἔχυπνίζεται, καὶ κληροῦται, καὶ δύοιογει τὴν φυγὴν, καὶ καταποντίζεται, καὶ ὑπὸ τοῦ κήτους καταπίνεται μὲν, οὐκ ἀναλίσκεται· δέ· ἀλλ' ἐκεὶ τὸν Θεὸν ἐπικαλεῖται, καὶ, τὸ θαύμα, Χριστὸν τριήμερος συγεκδίδοται. Ἀλλ' οὐ μὲν περὶ τούτου λόγος ἀναμεινάτω, μικρὸν ὑστερον (32), ἀν διδῷ Θεός, φιλοπονώτερον ἔξεργασθησόμενος.

ΡΙ Νῦν δέ (33) δὲ μοι λέγειν δὲ λόγος ὥρμηθι, σκοπεῖν ἐπεισὶ μοι καὶ ὑπολαμβάνεται, διεί τοι ἐκείνῳ μὲν τάχα τι καὶ συγγράμμης ἦν, δι' ἣν εἴπον αἰτίαν ὀλγοῦντις τὴν προφητείαν· ἐμοὶ δέ τις δρα λόγος, τῇ τις ἀπόλογίας ὑπελείπετο (34) τόπος ἐπὶ πλέον ἀργινιάζοντι, καὶ τὸν οὐκ οἶδεν (35) εἰτ' ἐλαφρὸν εἴτε βαρύν εἰπεῖν χρή, ἀλλὰ τὸν γε τεθέντα ζυγὸν τῆς λειτουργίας ἀναινομένῳ (36);

(27) Ἀγενυκτότατό τε. Decem Regg., sex Colb., or. I, Jes. Comb. Billius, ἀφευκτό τε, habent.

(28) Φθάνει. Duo Regg. δεῖ φθάνει.

(29) Αἴλοι. Reg. I. πολλοῖς.

(30) Πιστεύσωμεν. Reg. z, νομίσω. Regii itidem x. y. Itemque Reg. u, in marg. cum solito γρ. νομίσωμεν.

(31) Λέγω. Abest a Reg. I. et Colb. m.

(32) Μικρὸν ὑστερον. Id Gregorium præstisissime, ait Elias, « in Ezechielis prophetæ historia, » sed nobis non exstat.

(33) Νῦν δέ. Reg. a, νυν δέ.

(34) Ὑπελείπετο. Tres Regg. et unus Colb. ὑπελείπεται.

(35) Οὐκ οἶδεν. Plures Regg. οὐκ οἶδα εἴτε.

(36) Ἀγαναγόμενος. Reg. a ἀπαναγινομένῳ.

ΠΙΑ' Εἰ γάρ, δοκόν εἶναι τούτοις ἰσχυρόν ἐστιν αἰπεῖν τοῦτο δοίη τις, διτὶ πολλῷ κατωτέρω κείμεθα τοῦ ἵερατεύειν (37) Θεῷ, καὶ διτὶ τῆς Ἐκκλησίας δξιον εἶναι χρή πρῶτον, εἴτα τοῦ βήματος, καὶ τούτου πρῶτον, εἴτα (38) τῆς προεδρίας· τάχα ἔτερος ἡμᾶς οὐκ ἀπέχει τοῦ τῆς ἀπειθείας ἐγχήματος. Δεινὴ δὲ ἀπειθείας ἀπειλὴ (39), καὶ δεινὰ ταῦτα τὰ ἐπιτίμια, ὡσπερ γε καὶ τῆς ἔτερας μερίδος, μηδὲν ὅνειν, μηδὲν ἀναδύεσθαι, μηδὲ, ὡσπερ ὁ Σαοὺλ ἐκεῖνος, τοῖς σκεύεσιν ὑποκρύπτεσθαι τοῖς πατρικοῖς (40), καν πρὸς ὅλην καλούμενον (41) ἐπὶ προστασίᾳν, ἀλλ' ὡς ἐπὶ τι πρᾶγμα κοῦφον καὶ ḥραστον χωρεῖν ἐτομας, οὐ μηδὲ μεταθέσθαι ἀσφαλές (42), μηδὲ βουλῇ δευτέρῃ θεραπεύσαι τὴν προλαβούσαν.

ΠΙΒ' Διὸ τοῦτο ἔκαμψον ἐγὼ τοῖς λογισμοῖς τὸ δέον ἀνερευνώμενος, καὶ μέσος δύο φύδων ἴσταμενος, τοῦ τε κατασπῶντος καὶ τοῦ ἀνάγοντος. Καὶ ἐπὶ πλειστον τούτοις ἐναπορήσας, καὶ ἀμφοτέρωθεν ἐμαυτὸν ταλαντεύας, ἢ ὡσπερ φέυμα ἀστάτοις πνεύμασι (43), τῆς κάκεστες μετακλιθὲς, τέλος ἐγενόμην τοῦ σφροτέρου, καὶ με νικήσας, ἔχει παρασύρας δὲ φύδος τῆς ἀπειθείας. Καὶ σχοπεύει ὡς ὀρθῶς καὶ δικαίως δαιτῶ (44) τοῖς φύδοις, μήτε τῆς οὐ διδομένης (45) ἄφιεσθαι προστασίας, μήτε ἀπωθεῖναι τὴν διδομένην. Τὸ μὲν γάρ εἶναι θρασέων, τὸ δὲ ἀπειθῶν, καὶ ἀπαιδεύτων ἀμφότερα. Καὶ μέσος εἰμὶ τις τῶν τε ἀγαν τολμηρῶν καὶ τῶν λιαν δειλῶν· τῶν μὲν πάσας ἐπιπηδώντων δειλότερος, τῶν δὲ φευγόντων πάσας θεραπεύτερος. Οὗτως ἐγὼ περὶ τούτων γινώσκω. Interjectus sum; nempe et his qui ad præfecturas ingrediuntur, audaciior. Hæc de his rebus mea est sententia

ΠΙΓ' Καὶ, εἴτε δειλέσθαι σαφέστερον τῷ μὲν φύδῳ τῆς προστασίας, τάχα ἀν βοηθήσεις καὶ δύναμις τῆς εὐπειθείας, τοῦ Θεοῦ τὴν πίστιν (46) ἀμειδομένου διὰ τῆς ἑαυτοῦ χρηστότητος, καὶ εἰς προστάτην τέ-

^a I Reg. x, 22.

(37) Τοῦ ἱερατεύειν. «Quām ut Deo sacerdotio fungamur.»

(38) Εἴτα, etc. Sic plures Regii. Alii non pauciores: Εἴτα τοῦ βήματος τούτου· εἴτα τῆς προεδρίας· «Prius ecclesia, tunc sacerdario, ac postea sedis principatu.» Quæ quidem simul presbyterum et episcopum spectant. Ecclesia et sacerdarium etiam ministrorum sunt. Hancque unam προεδρίαν καὶ προστασίαν Gregorius tota hac oratione intendit. Adeoque ab ipsis mente aberrant, qui eam de episcopatu interpretantur. In sacerdote requirit primo, ut «Ecclesia» dignus sit, id est ut iis omnibus pastori necessariis dotibus ac virtutibus sit prædictus: deinde dignus «Sacerdario», seu, ut Elias exponit, instar angeli in corpore mortali: »deinde «sedis principatu», id est ut eos quibus præest, summa et singulari virtute superet. «Ut enim,» inquit Elias, «Armentarius, aut pastor, nec ovis, nec bos est, sed sublimioris ac præstantioris natura; eodem modo, qui hominibus præest, quantum ad virtutem et conjunctionem cum Deo, supra hominem esse debet.»

(39) Άπειλή. Regin. a, l, m, hu, ἢ ἀπειλή. Antea Colb. m, διτὶ ἀπειθείας.

(40) Πατρικοῖς. Male ed. Bas. πνευματικοῖς.

(41) Πρὸς ὅλην καλούμενον. Reg. l, ἐπικαλούμενον. Billius hæc ver-

A CXI. Si enim, quod unum in his rebus firmum est validum proferri potest, hoc quispiam concesserit, nos multo inferius sitos esse, quam ut sacerdotio apud Deum fungamur; ac prius oportere ut quispiam Ecclesia dignus sit, ac deinde sacerdrio; priusque hoc, ac postea sedis principatu: alter fortasse nos inobedientiae criminis minime liberabit. Graves porro mihiæ gravesque poenæ adversus inobedientiam intenduntur; quemadmodum scilicet in alteram quoque partem, hoc est eorum qui nihil refugunt, ac recusant, nec ut Saul ille, sub paternis vasis paulum saltem se occultant ^a, cum ad præfecturam vocantur; verum **63** tanquam ad levem quamdam rem et perfacilem, prompto animo se conserunt, quam ne deponere quidem tutum est, B nec posteriore consilio priori medicinam asserre.

CXII. Ac proinde ipse variis cogitationibus laborabam, quid facta opus esset exquirens, mediusque inter duos timores hærens, quorum alter me deprendebat, alter erigebat. Cumque diu in his dubio et absipiti animo suissem, atque in utramque partem meipsum librassem, aut fluminis in modum dubiis ventis hic atque illuc inclinatus suissem, tandem vehementiō cessi, meque victum et abstractum tenet inobedientiae metus. Ac videte, quam recte quamque juste inter utramque timorem negotium transigam, nimirum ut nec minime oblatam præfecturam appetam, nec oblatam repudiem. Illud enim temerariorum hominum est, hoc inobedientium, utrumque autem imperitorum. Atque ipse C inter nimis audaces, et nimis timidos quodammodo omnes prosiliunt, timidior, et iis rursus qui omnes fugiunt, audaciior. Hæc de his rebus mea est sententia

CXIII. Atque, ut dilucidius adhuc hæc distinguam, timori quidem suscipienda præfecturæ lex quoque inobedientiae fortasse opem ferre queat, Deo videlet pro sua benignitate fidem remunerante, eum-

tendo, non animadvertisit Græca verba, πρὸς ὅλιγον, ad breve Saulis imperium pertinere. Itaque sic reddenda, etiam si ad modici temporis præfecturam postulerentur. Non enim ad tempus quod latuit Saul, sed quod regnavit, alludit Gregorius.

D (42) Οὐ μηδὲ μεταθέσθαι ἀσφαλές. Hæc desunt in Colb. 5. At vero non sic intelligenda, ac si iustum non sit prælaturæ onus deponere; noui ea est mens Gregorii. Sed Theologus id vult, eos, ne deposita quidem prælatura, in tuto esse. «Una enim,» ait Elias, «medicina est iis, qui ad hujusmodi dignitatem indigne prosiliunt, ab ea abscedere, ac per diuturnam pœnitentiam Deum placare.» De iis etiam loquitur Gregorius, «qui nihil refugunt ac recusant, cum ad præfecturam vocantur, sed prompto animo se conserunt.»

(43) Πνεύμαστ. Colb. h, κύματ.

(44) Διαιτῶ. «Arbitrum agam, causam decidiām.»

(45) Διδομένης. Reg. hu, διδομένης. «Qui minime oblatam noui appetierim, et nunc delatam non repudiem præfecturam.» Billius, «appetam,» quasi de episcopato sermo sit.

(46) Τὴν πίστιν. Deest in Reg. l, «Deo remunerante,» nempe «obedientiam.»

que in perfectum ac numeris omnibus absolutum Antistitem eoinponente, qui fiduciam in ipso ac spes suas omnes positas habuerit: at inobedientiae periculo haud scio quisnam opitulari aut quatenus ratio ad fiduciam hortari possit. Verendum enim est, ne de iis qui fidei nostrae commissi sunt, hoc audiamus: *Animas eorum de manibus vestris requiram*⁵⁵. Et: *Quemadmodum repulisti me, ne populi mei duces et principes essetis, ita et ego repellam vos, ne sim vobis in regem*⁵⁶. Ac rursus: *Quemadmodum non audiistis vocem meam, sed dedistis tergum durum, et inobedientes fuistis: sic erit, cum invocaveritis me, ego autem non respiciam ad orationem vestram nec exaudiam. Absit ut haec voces nobis a justo Judge veniant, cui quamvis misericordiam cantemus, tamen judicium quoque procul dubio sibi canimus*⁵⁷!

CXIV. At enim rursus ad historiam feror, 64 ac veterum probatissimos quosque considerans, eos omnes, quos divina gratia, vel ad gubernandam plehem, vel ad prophetiae munus unquam elegit, partim alacri animo vocationi paruisse, partim oblatæ gratiæ moram injecisse reperio: nec, vel eorum, qui pedem subduxerunt, culpam timiditatem, vel eorum, qui ad impositum sibi munus obeundum impigre se accinxerunt, reprehendenda alacritatem. Illi quippe ministerii magnitudinem extimuerunt, hi contra vocantis ope consisi paruerunt. Aaron promptus erat, Moses autem repugnabat. Isaías impigre obedivit; at Jeremias juvenilem ætatem metuebat, nec prophetiae munus prius subire ausus est, quam et pollicitationem, et pisset.

CXV. His rationibus meipsum incanto, ac mili animus ferri instar paulatim cedit et emollitur: ac tempus rationum socium assumo, et consilium Dei justificationes⁵⁸, quibus universam meam vitam commisi. Propterea non renuo neque contradico⁵⁹, ut ait Dominus meus, cum non ad prefecturam vocaretur, sed tanquam ovis ad occisionem ducetur⁶⁰; verum et procido et sub potenti Dei manu humilior⁶¹, ac pristinæ socordiæ et inobedientiæ, si quid hac in re criminis admisi, veniam peto. Tacui, sed non semper tacebo. Subduxi me aliquantis per, ut ipsum inspicarem, ac moriori solatum afferrem, sed nunc in Ecclesia plebis ipsum

⁵⁵ Ezech. iii, 18. ⁵⁶ Ose. iv, 6. ⁵⁷ Psal. c, 4.
⁵⁸ 1 Petr. v, 6.

(47) Οὐ θαρρεῖν διαχεινόμενος ἀδέος. Gab. Quænam ratio succurrere, quidne fiduciam et alacritatem afferre possit.

(48) Τὸν γε ἀκούσωμεν. Deest γε in pluribus eold. qui etiam habeut ἀκούμεν pro ἀκούσωμεν.

(49) Τὰς ψυχὰς. «Animas.» In Ezech. c. iii, 18, juxta LXX legitur: τὸ αἷμα, «sanguinem.» Sed hic semel observandum, sèpissime non tam verba Scripturarum, quam sensum a Gregorio proferri, ut hic appareat.

(50) Ὡ. Coib. m, Comb. et Coisl. 1, o. 6.

(51) Προέβαλτο. Reg. r, προύνάλλετο. «Præfecit.»

A λειον καταρτίζοντος, τὸν αὐτῷ θαρρήσαντα, καὶ πάσας θέμενον ἐπ' αὐτὸν τὰς ἐλπίδας· τῷ δὲ κινδύνῳ τῆς ἀπειθείας, οὐκ οὔδε τίς ἔσται δι βοηθῶν, ή τίς δι θαρρεῖν διαχεινόμενος λόγος (47). Φύδος γάρ μη τοῦτο γε ἀκούσωμεν (48) περὶ ὧν ἐπιστεύθημεν, δι τὰς ψυχὰς (49) αὐτῶν ἐκ τῶν χειρῶν ὑμῶν ἐκλητήσων· καὶ Καθὼς ἀπώσασθε με τοῦ εἰραι εἰς ήγουμένους τοῦ λαοῦ μον καὶ ἀρχοντας, οὗτως κατὰς ἀπώσομαι ὑμᾶς τοῦ εἰραι ὑμῖν εἰς βασιλέας· καὶ, Καθὼς οὐκ εἰσηκούσατε τῆς φωνῆς μον, ἀλλ' ἐδώκατε ρώτορος σκληρόν, καὶ ηπειθήσατε· οὕτως διστα, διατρέπεικαλέσησθε με· ἐγὼ δὲ οὐκ ἐπιβλέψω ἐπὶ τὴν προσευχὴν ὑμῶν, οὐδὲ εἰσακούσομαι. Ταύτας μη γένοιτο θλεῖν τὴν παρὰ τοῦ δικαίου κριτοῦ τὰς φωνὰς, φ (50) καν τὸν Ἑλεον B διδωμεν, ἀλλὰ καὶ τὴν κρίσιν γε πάντως συνέδομεν.

PID' Ἀλλὰ γάρ πάλιν ἐπὶ τὴν ιστορίαν φέρομαι, καὶ τῶν παλαιῶν τοὺς εὐδοκιμωτάτους ἀνασκοπῶν, εὐρίσκω διστας πώποτε εἰς ἐπιστασίαν ἢ προφητείαν ἢ χάρις προύνάλλετο (51), τοὺς μὲν εἰξαντας προθύμως τῇ κλήσι (52), τοὺς δὲ ἀναβαλομένους (53) τὸ χάριτσα· καὶ οὐδετέρων (54) μεμπτήν, οὗτε τῶν ὑποχωρησάντων τὴν δειλίαν, οὗτε τῶν δρμησάντων τὴν προθυμίαν. Οἱ μὲν γάρ (55) τῆς διακονίας τὸ μέγεθος τὴλαβήθησαν· οἱ δὲ τῷ καλοῦντι πιστεύσαντες τὸ καλούθησαν. Πρόδυμος δην Ἀαρὼν ἀλλὰ Μωυσῆς ἀπέμαχετο· ὑπῆκουσεν Ἡσαΐας ἐτοίμως· ἀλλ' ἐδεδοκίτει τὸ νέον Ἱερεμίας, καὶ οὐ πρότερον τὴν προφητείαν ἐθάρρησεν, ἢ παρὰ Θεοῦ λαβεῖν καὶ ὑπόσχεσιν καὶ δύναμιν C τῆς ἡλικίας κρείττονα.

viii ac facultatem κατετοπινορετο a Deo acceptisset.

PIE' Τούτοις ἐμαυτὸν ἔγω κατεπάδω τοῖς λογισμοῖς, καὶ μοι κατὰ μικρὸν εἶκει τε καὶ μαλάσσεται, ὥσπερ οἰδηρος, ἡ ψυχὴ· καὶ συνεργὸν λαμβάνω τῶν λογισμῶν τὸν χρόνον, καὶ συμβουλῶν τὰ τοῦ Θεοῦ (56) δικιαύματα, οἵς πᾶσαν τὴν ἐμαυτοῦ ζωὴν κατεπίστευσα. Διὰ τοῦτο οὐκ ἀπειθῶ, οὐδὲ ἀντιλέγω, φησὶν δὲ ἐμὸς Δεσπότης (57), οὐκ ἐπὶ προστασίαν καλούμενος, ἀλλ' ὡς πρόδατον ἐπὶ σφαγὴν ἀγόμενος· ἀλλὰ καὶ προσπίπτω καὶ ταπεινοῦμαι ὑπὸ τὴν κραταιὰν τοῦ Θεοῦ (58) χείρα, καὶ συγγνώμην αἰτοῦμαι τῆς πρὸν ἀργίας καὶ ἀπειθείας, εἴ τι μοι τοῦτο ἔγκλημα. Ἐσιώπησα μὲν, ἀλλ' οὐκ ἀεὶ σιωπήσομαι. Ὕπεχώρησα μὲν τι μικρὸν, διστον ἐπισκέψασθαι, καὶ

(56) Psal. cxviii, 24. ⁵⁷ Isa. L, 5. ⁵⁸ Isa. liii, 7.

(52) Κλήσις. Male ed. Par. κλήσει.

(53) Ἀαραβαλομένους. Tres Regg. ἀναβαλομένους.

(54) Οὐδετέρων. Duo Regg. οὐδὲ τέρέων.

(55) Οἱ μὲν γάρ Δεσπότης. Nam illi quidem ministerio magnitudinem pie sunt reveri, isti autem vocanti confidentes obsecuti sunt.

(56) Τὰ τοῦ Θεοῦ. In Coisl. I, τὰ τοιαῦτα.

(57) Φησὶ δὲ ἐμὸς Δεσπότης. Ait Dominus meus, non ad prefecturam vocatus, sed sicut ovis ad occisionem ductus. Non ea protulit, sed perfecit, quando ad mortem ductus est Christus.

(58) Τοῦ Θεοῦ. In paucis desideratur.

τῇ λύπῃ δοῦναι παράκλησιν· ἀλλὰ νῦν ὑψοῦν αὐτὸν Ἐκκλησίᾳ λαοῦ, καὶ ἐν καθέδρᾳ πρεσβυτέρων (59) αἰνεῖν ἐδεξάμην. Εἰ ἔκεινα κατηγορίας, ταῦτα συγγνώμης ἄξια.

PIC' Τί δεῖ μαχροτέρων ἡμῖν τῶν λόγων; Ἐχετε ἡμᾶς, ὡς ποιμένες καὶ συμποιμένες· Ἐχετε, ὡς ποιμνιοντερόν καὶ Χριστοῦ τοῦ ἀρχιποιμένος ἄξιον· ἔχετε, ὡς πάπερ, εἰς πάντα νενικημένον, καὶ κατὰ τοὺς τοῦ Χριστοῦ (60) ὑδόμους πλέον ἢ τοὺς ἔξωθεν (61) ὑπεξούσιον. Ἐχετε τὴν εὐπειθειαν, ἀπόδος τὴν εὐλογίαν. Χειραγώγησον καὶ σὺ ταῖς εὐχαῖς, δόξηγησον τῷ λόγῳ, τῷ πνεύματι στήρισον (62). Εὐλογία πατρὸς στηρίζει οἶκους τέκνων· καὶ στηριχθεῖμεν ἐγὼ τε καὶ ὁ πνευματικὸς οἶκος οὗτος (63), δὸν ἥρετισάμην, ὃν μοι καὶ γενέσθαι κατάπαυσιν εἰς αἰώνα αἰώνος εὐχομαί (64), ἀπὸ τῆς ἐντεύθεν Ἐκκλησίας, ἐπὶ τὴν ἐκεῖθεν (65) παραπεμφθέντι, καὶ πανήγυριν πρωτοτόκων ἀπογεγραμμένων ἐν οὐρανοῖς.

PIZ' Ἡ μὲν δὴ (66) πρεσβεία τοσαῦτη, καὶ οὕτως εὐλογὸς (67)· ὁ δὲ Θεὸς τῆς εἰρήνης, ὁ ποιήσας τὰ ἀδιψότερα ἐν, καὶ ἀποδοὺς ἡμᾶς ἀλλήλοις, ὁ καθίζων βασιλεῖς (68) ἐπὶ θρόνων, καὶ ἀπὸ γῆς ἀγείρων πτωχὸν, καὶ ἀπὸ κοπρίας ἀνυψῶν πένητα· ὁ ἐκλεξάμενος Δασδίδ τὸν δοῦλον αὐτοῦ, καὶ ἀναλαβὼν ἐκ τῶν ποιμνίων τῶν προβάτων, ἐλάχιστον ὅντα ἐν τοῖς οὐραῖς Ιεσσαὶ καὶ νεώτατον· ὁ διδοὺς ρῆμα τοῖς εὐαγγελιζόμενοις δυνάμετ πολλῇ πρὸς τὴν τοῦ Εὐαγγελίου τελείωσιν, αὐτὸς κρατήσει τῆς χειρὸς (69) ἡμῶν τῆς δεξιᾶς, καὶ ἐν τῇ βουλῇ αὐτοῦ ὀδηγήσει, καὶ μετὰ δόξης προσδάσθωτο, ποιμαίνων ποιμαίνοντας (70), καὶ ὁδηγῶν ὀδηγοῦντας· ὡς ἀν ποιμαίνομεν τὸ ποιμνιον αὐτοῦ μετ' ἐπιστήμης, ἀλλὰ μὴ ἐν σκεύεσι ποιμένος ἀπέιρου, τὸ μὲν ἐν εὐλογίᾳ (71), τὸ δὲ ἐν κατάρῃ τοῖς πάλαι κείμενον· αὐτὸς δοίη (72) δύναμιν καὶ κραταίωσιν τῷ λαῷ αὐτοῦ· καὶ παραστήσειν αὐτὸς (73) ἑαυτῷ λαμπρὰν τὴν ποιμνην καὶ ἀσπίδον, καὶ τῆς δινα μάνδρας ἄξιαν, ἐν τῇ κατοικίᾳ τῶν εὐφραινομένων, ἐν τῇ τῶν ἀγίων λαμπρότητι· ὡς ἀν ἐν τῷ ναῷ αὐτοῦ πάντες λέγωμεν δόξαν, ποιμνη τε διοῦ καὶ ποιμένες, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν (74). φ τάσσα δόξα εἰς τοὺς αἰώνας τῶν αἰώνων. Αμήν.

⁶² Psal. cxi, 32. ⁶³ I Petr. v, 4. ⁶⁴ Eccli. iii, 41. ⁶⁵ I Petr. ii, 5. ⁶⁶ Psal. cxxxii, 14. ⁶⁷ Hebr. xi, 22, 23. ⁶⁸ Rom. xv, 33. ⁶⁹ Ephes. ii, 14. ⁷⁰ I Reg. ii, 8; Psal. cxii, 7. ⁷¹ Psal. lxxvii, 70. ⁷² I Reg. xvii, 14. ⁷³ Psal. lxxvi, 12. ⁷⁴ Psal. lxxxi, 24. ⁷⁵ Zach. xi, 15. ⁷⁶ Psal. lxvii, 36. ⁷⁷ Ephes. v, 27. ⁷⁸ Psal. lxxvi, 7. ⁷⁹ Psal. cix, 3. ⁸⁰ Psal. xxviii, 9

(59) Ἐγ καθέδρᾳ πρεσβυτέρων. « In cathedra D seniorum, quorum est, » inquit Combes, « σύνθρονος εἰμι επίσκοπος suo. »

(60) Τοῦ Χριστοῦ. Deest τοῦ in plerisque codicibus.

(61) Τοὺς ἔξωθεν. « Externas leges. » Observat hic Gabr. Gregorium sic vocare leges civiles, « quae et ipsæ, ex Romanorum instituto, decernunt illios ex justis nuptiis susceptos in patris esse potestate. »

(62) Στήρισον. Sic Regg. bm, hu, melioris notæ codices, et sex Colb. Nonnulli tamen cum Par. habent στήριξον.

(63) Οὐκος οὗτος. Nazianzenum presbyterium intelligit Gregorius.

(64) Εὔχομαι. Reg. hu, απεύχομαι.

A exaltare, et in cathedra seniorum laudare ⁶², animum induxi. Si illa reprobationem, hæc certe veniam promerentur.

CXVI. Quid longiori oratione nobis opus est? Habetis nos, o pastores et collegæ: habes nos, o grex sancte, ac Christo principe pastorum ⁶³ digne: habes, o Pater, ad omnia victum, magisque secundum Christi leges quam externas, tuæ potestati subjectum. Obedientiam habes; benedictionem reddere. Dic tu quoque precibus tuis, præi sermone, fulci spiritu. Benedictio enim Patris firmat domos filiorum ⁶⁴. Atque utinam firmemur, tam ego quam spiritualis hæc domus ⁶⁵, quam elegi, quinque mihi requiem ⁶⁶ in sæculum sæculi ⁶⁷ fieri opto, ab hac Ecclesia ad cœlestem transmisso, atque ad celebrem illam primitivorum frequentiam, qui in celis descripti sunt ⁶⁸.

CXVII. Talis quidem deprecatio nostra est, tamquam æqua et honesta; Deus autem pacis ⁶⁹, qui fecit utraque unum ⁷⁰, nosque nobis invicem reddidit, qui reges in thronis collocat, et pauperes a terra excitat, atque inopes e stercore erigit ⁷¹; qui elegit David servum suum, et de gregibus ovium sustulit ⁷², cum inter filios Jesse minimus natu esset ⁷³; qui ad Evangelii perfectionem dat verbum evangelizantibus virtute multa ⁷⁴, ipse dexteram nostram manum tenet, et voluntate sua deducat, et cum gloria suscipiat ⁷⁵, pastores pascens, et ductores ducens; ut ipsius gregem scite pascamus; non autem in vasis imperii pastoris ⁷⁶, quorum alterum in benedictione, alterum in maledictione apud veteres positum erat: ipse det virtutem et fortitudinem plebi suæ ⁷⁷, et exhibeat sibi splendidum gregem, et immaculatum ⁷⁸, ac coelesti cœla dignum, in lætantium habitacione ⁷⁹, in sanctorum splendore ⁸⁰: ut in templo ejus omnes dicamus gloriam ⁸¹, grex simul ac pastores, in Christo Iesu Domino nostro, cui omnis gloria in sæcula sæculorum. Amen

(65) Ἐκεῖθεν. Sic plerique coddi. Ed. ἐκεῖσε.

(66) ᩩ μὲν δὴ. Reg. i, ᩩ μὲν οὖν.

(67) Εὐλογὸς. « Rationi consentanea. »

(68) Βασιλεῖς. Tres Regg. δυνάστας. Ruf. verbit: « potentes. »

(69) Τῆς χειρὸς, etc. Reg. i et Colb. m, τῆς δεξιᾶς ἡμῶν χειρός.

(70) Ποιμαλορτας. Reg. r, τοὺς ποιμαίνοντας, non male.

(71) Εὐλογίᾳ. Regg. i, i, Colb. m, et Comb. addunt, τοῖς πάλαι.

(72) Δοίη. Reg. y, in marg. habet, δώσει.

(73) Αὐτός. Reg. i, αὐτούς.

(74) Κυρίῳ ἡμῶν. Reg. i, addit: Μεθ' οὖν πρέπει τῷ Πατρὶ τιμῇ καὶ χράτος ἔμα τῷ ἀγίῳ Πνεύματι εἰς τοὺς αἰώνας, etc.

66 MONITUM IN ORATIONEM III.

I. De hac oratione Leuvenklaus in epistola nuncupatoria, seu proœmio, ut vocat, in Gregorii opera, hæc habet : « Ratione temporis, si quidem Eliæ Cretensi et Nicetæ Seronio credimus, esse prima debebat oratio, non ea, qua fugam in Pontum prolige purgat; sed altera cuius inscriptio notat habitam fuisse ad illos, qui ipsum initio acciverant, nec postquam (75) senioris munus ei commissum fuisse, venerant. »

II. Licet ea sit Leuvenklaui mens, nihil tamen necesse est ordinem, quem in monitis 1° et 2° statuimus, immutare. Longe enim aliam esse Nicetæ mentem, in monito priori vidimus. Quod Eliam spectat, fatemur, favel Leuvenklaio. In eamdem etiam sententiam ipse concedit Billius ultimis argumenti verbis in *Apologeticum magnum*. Sed quem iste citat testem, nullus est; nec enim hujusmodi quidquam apud Gregorium presbyterum reperias. Eliam forsitan dicere cum Leuvenklaio voluit Billius. Verum, quid ex Eliâ contra Gregorium confici possit? Nimirum Gregorius, ut in monito nostro primo legere est, orationem, quam primam posuimus, « faustum principium » appellat, ἀρχὴ δεξιῶν, exhibetque tandem Nazianzeus πρᾶτος « sermones, quorum desiderio tantopere flagabant. » Quin et in hac ipsa oratione tertia, priorem a se jam antea dictam aperte significat. (76) « Ecquid causæ est, inquit, cur, quod accipere cupiebatis, id jam acceptum negligitis? » Sermones nimirum, de quibus, in oratione prima iisdem omnino verbis. Moxque : (77) « Nec ut novum negotium aggredientibus manum porrexitis. (78) Hoc est, » inquit Basilius paraphrasi explicando, « sive dignitatis ac magisterii, sive ministerii nostri initia cum poneremus. »

III. Clarius adhuc circa medium, jam pronuntiatam a se orationem his verbis declarat Gregorius : (79) « Nihilque proprius factum est, quam ut sermonem, quem loco munera nuptialis offerre constitueram apud me continerem. » Qui sic loquitur, testatur se non continuuisse, sed orationem habuisse, quam parum absit quin contineret. His adie quæ carmine *De Vita sua*, vers. 345 ad 360, cecinit Gregorius, ordinatione, seu « tyrannide », ut vocat, adeo periclit et perturbatum animo se fuisse, ut « velut asili spiculo ineitus, mox sine mora parentes, propinquos, sodales, patrem deseruerit ; » de sermone habendo; de « festivitate, » de « nuptiis celebrandis, » quemadmodum hic ille loquitur nihil procul dubio cogitans.

IV. Quid quod in ipso Paschate et dictam esse orationem, et eos, qui hic objurgantur, non occurrisse, manu exarati codices passim, ut modo videbimus, affirmant; expressiusque scholium vetus ad oram Regii codicis 2308 confirmat. (80) « Orationem hanc dixit, postquam presbyter factus est. Adhuc enim monachum induitus, Nazianzi primum, cuius episcopus tum pater erat, manuum impositione (presbyter) consecratur. Ille vero in Arianzi pago, unde et ortus erat, solitario degebat. Rogatus autem a Nazianzenis clericis, ut Paschatis die festum una secum ageret, adiut illi quidem, illi vero defuerunt. » Unde præter cœlera discimus, nequum ulla presbyteri officio functum Gregorium, nedum ante Paschatis diem, quo primam orationem habuit, publicè docuerit: deinde sermonem hunc ipsum, ex paschalibus diebus uno aliquo die, ἐν τῷ Πάσχᾳ, paulo post alterum, eodem anno, habitum esse. Qui quidem, si prior foret, dictus necessario fuisse, vel in Natali Domini, quo die Nicetas ordinatum Gregorium censem, et quidem merito; vel certe ante Luwinum festum, quo juxta eumdem Nicetam, recessit Gregorius, Paschatis die redditurus. Neque tum abesse potuissent, qui eum ad sacerdotii gradum « tyrannice » promoverant.

V. Duo scholiastæ, unus in codice Colb. 2693, et alter cuius fragmentum exhibit Lambecius ad codicem 97, affirmant Gregorium in Natali Domini diaconum duntaxat ordinatum, in Luminum festo fugisse; ac non nisi Paschatis die, quo certo certius habita est oratio prima « in Pascha et tarditatem » sacerdotem consecratum. Quæ si vera sint, orationem *De Paschate et tarditate*, non modo nulla alia antecessit, sed nec potuit antecedere.

VI. Singularis est doctissimi viri de hac oratione tertia conjectura. « Putein, » inquit Combescius, « hanc primam a Gregorio habitam orationem, ubi primum rediisset, quam secula sit oratio quadragesima prima (id est oratio nunc prima), ultraque in Pascha, paulo latius accepta ea voce, non pro uno Dominicæ resurrectionis die. » Verum hæc conjectura nec cum iis quæ jam dicta sunt, nec cum oratione in « Pascha et tarditatem, » quam ipso die

(75) Senioris. Id est, « presbyteri. » Vox « Senioris », usitata apud recentiores hæreticos.

(76) Πῶς δ λαβεῖν ἐποδέεται, περιφρονεῖται λα-

βοντες;

(77) Οὐδὲ ὡς ἀρχομένους ἔχειραγωγήσατε.

(78) Τοῦτο εστιν, ἀρχὴν ἔχοντος τῆς προστασίας, ἢ λειτουργίας.

(79) Καὶ μηχόν μὲν ἀνέσχον τὸν λόγον δν δωρο-

φορῆσαι διενοσύμην τῷ γάμῳ.

(80) Μετὰ τὸ γενέσθαι πρεσβύτερος λέγει τὸν λόγον. « Ετί γάρ τὸ μοναδικὸν σχῆμα περιβελτιμένος, χειροτονεῖται ὑπὸ τοῦ ἰδίου πατέρος πρεσβύτερος πρωτὸν ἐν Ναζιανζῷ, ἣς καὶ ἐπίσκοπος ὁ πατὴρ ἐτύγχανεν. Ὁ δὲ τὴν ἡσυχίαν φιλοσοφῶν ὅπει ἐν κώμῳ λεγομένῃ Ἀριανζῷ, ἀφ' ἣς καὶ ὥρμητο. Τῇ δὲ ἡμέρᾳ τοῦ Πάσχᾳ παρεκάλεσαν αὐτὸν οἱ κληρικοὶ Ναζιανζοῦ συνεορτάσαι αὐτοῖς. Καὶ ὁ μὲν παρεγένετο, οἱ δὲ ἀπελειφθησαν.

Paschæ dictam legenti patet, conciliari potest. Singula quippe orationis verba præsentem ipsum Resurrectionis diem, hesternam Dominicæ passionis celebritatemque sapient. Præterea vir doctus his movetur verbis Gregorii, « veteri et novo pastori », ac se nescire profitetur, an hæc in presbyterum simplicem quadrent, an in episcopum, qui jam communibus curis cum patre Ecclesiam Nazianzenam regeret. Levior hæc difficultas, quam ut virum perinde doctum morari debuerit. Quippe qui cum ecclesiastice antiquitatis esset perillissimus, apriime norat nomen « pastoris », imo « præsulis, prælati, præsidis, antistitis » nomina, non ita, iis maxime temporibus, episcopo fuisse propria, ut secundi ordinis sacerdotibus non convenirent. Ipse Combæsius, in suis ad *Apologeticum magnum* notis, Billium reprehendit frequenter, quod ea episcopis singulariter tribuat, quæ a Gregorio tam sacerdotibus quam episcopis ascribuntur. Nec vero tantum in hac oratione tertia iis ultir verbis Gregorius, quæ Combæsio scrupulum injiciunt, sed et in oratione prima, n. 6 et 7, et in orat. 11, n. 116 et 117, eadem a Gregorio de se ipso dicta reperias. Has autem orationes ante ejus episcopatum scriptas nemo est qui 68 non fateatur. In his non de se duntaxat hæc ait, qui parentis episcopi quasi vicarius et adjutor, verum etiam de cæteris sacerdotibus, quos « æque pastores et compastores » vocal. Denique in hac oratione tertia de Nazianzenis ubique et ad Nazianzenos est sermo, quibus nunquam Gregorius noster episcopus fuit ordinatus. Juliani etiam Apostolæ persecutionem circa finem non obscure designat, qui tamen imperator pœnas impiæ desertionis ante luerat, quam Gregorius ad episcopatum proveheretur.

VII. Si quis inde sequi contendat, non nisi post orationem istam *Apologeticum magnum* politius elaboratum esse, non multum repugnabit; modo is concedat, eum commode satis post priorem in Pascha, velut orationis ejusdem, ut ait Elias, partem alteram, collocatum. Quin et si temporis, quo *Apologeticum extrema manus admota est*, habenda sit ratio, post orationes plerasque, atque etiam fortassis omnes, statuendus videri possit. Quivis namque facile sibi persuadeat, ex iis orationibus eam unam esse, quam majori cura et limatus expolivit Gregorius. Denique orationis argumentum, tempus et occasio ex titulo et scholio superiori satis agnoscentur. Expostulatoria primum est oratio, deinde laudatoria, demum hortatoria. Mira Gregorius arte, ingeniose et perampliter conqueritur, laudat, hortatur; veteri, seu longævo parenti, ac sibi novo pastori, Nazianzenorum benevolentiam, suam ipsis exhibendo, conciliat, animisque simul ad virtutem stimulos addit.

ΑΟΓΟΣ Γ^ω.

Πρὸς (80^ο) τοὺς καλέσαντας, καὶ μὴ ἀπαντήσαντας.

Α' Πῶς βραδεῖς ἐπὶ τὸν ἡμέτερον λόγον, ὃ φίλοι καὶ ἀδελφοί, καίτοι γε ταχεῖς εἰς τὸ τυραννῆσαι, καὶ τῆς ἡμετέρας ἀκροπλέως ἀποσπᾶσαι τῆς (81) ἐρημίας, ἢ ἐγὼ πάντων μάλιστα ἡσπασάμην, καὶ ὡς συνεργὸν καὶ μητέρα τῆς θείας αναβάσας, καὶ θεοποίὸν, διαφερόντως ἡγάσθη τε καὶ παντὸς τοῦ βίου προεστησάμην (81'); Πῶς δλαβεῖν ἐποθεῖτε περιφρονεῖτε λαδόντες, καὶ βελτίους ἐψάντες ποθεῖν ἀπόντας, ἢ ἀπολαύειν παρόντων, ὕστερον χρατῆσαι μᾶλλον (82) τῆς ἡμετέρας φιλοσοφίας ἢ δνασθαι ταῦτης θελήσαντες; "Η καλὸν μοι καὶ τοῦτο εἰπεῖν· ἔγειρήθημεν ὑμῖν εἰς κλησμονήγη, πρὶν γενοσθῆναι, καὶ πεῖραν δοῦναι· τὸ παραδοξότατον.

σοφιᾳ nostrᾳ compotes essetis, quam ut ullum ex ea fructum caperetis.

• Al. secunda, quæ autem 3 erat, nunc 4.— Habiens anno 362, circa festum Pasche.

(80') *Πρὸς τοὺς καλέσαντας, etc.* Sic Colb. 1. In Reg. a, ad orationis calcem scribitur: *Πρὸς τοὺς καλέσαντας ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ πρεσβυτέρου, καὶ μὴ ἀπαντήσαντας ἐν τῷ Πάσχα.* Billius vero huic orationi hunc præfixit titulum: *Πρὸς τοὺς καλέσαντας ἐν τῇ ἀρχῇ, καὶ μὴ ἀπαντήσαντας μετὰ τὸ γενέσθαι πρεσβύτερον.* *« Titulum, » inquit Combæsius, « ex Elia Billius supplevit, ni magis corruptit. Quid enim sibi vult, μετὰ τὸ γενέσθαι πρεσβύτερον, ac si de Gregorii ordinatione serino esset. non de revocatione e solitudine, quo se receperat, mox ut fuerat ordinatus.* Censet ergo vir doctissimus, delenda u

Α

ORATIO III

Ad eos qui ipsum acciverant, nec occurrarent.

I. Quidnam hoc rei est, o amici et fratres, quem iam lente et segniter ad sermonem nostrum acceditis: cum præsertim ad vim afferendam, nosque ab arce nostra extrahendos, hoc est a solitudine (quam ex omnibus rebus maxime complexus eram, ac velut sociam et administram, divinæque ascensionis matrem, ac Deum ex homine efficientem, mirifice suspexeram, totiusque vitæ ducem et moderatricem mili statueram), ita prompti celeresque fueritis? Equis causæ est, cur, quod accipere cupiebatis, id jam acceptum negligitis, melioresque visi estis absentis desiderio teneri, quam præsente B fui, tanquam id vobis propositum fuisset, ut philosophiæ nostræ compotes essetis, quam ut illum ex ea frui, tanquam id vobis propositum fuisset, ut philosophiæ nostræ compotes essetis, quam ut illum ex ea fructum caperetis? Ac mihi sane hoc quoque di-

esse præpositionem metà, vel scribendum πραγμάτων, qui non occurrerant cum advenisset. » Bysilii legit: μὴ ἀπαντήσαντας ἐν ἀρχῇ μετὰ τὸν πρεσβύτερον. Plures Regg. et Colb. necnon or. 1, et Pass. addunt: ἐν τῷ Πάσχα. Cæterum lectionem Colb. 1, ut simpliciorem, prætulimus.

(81) *Ἀποστάσαι. « Abstrahendos. »*

(81') *Παρὸς τοῦ βίου προεστησάμην.* « Omnis vitæ generi anteposueram. » Agitur enim de monasticis instituto.

(82) *Κρατῆσαι μᾶλλον.* « ut meam potius philosophiam expugnaretis, quam, » etc. Id rectius, quandoquidem « eos victores suos » appellat.

cere licet : *Facti sumus vobis in saturitatem*¹⁰, antequam gustum ullum nostri specimenque præbuissemus; quod valde mirandum est.

69 II. Nec vero nos ut hospites collegistis¹¹, aut A nobiscum, ut aliquid, quod majorem commiserationem præ se ferat, dicam, collecti estis, si nulla alia re, ac certe præcepto divino commoti: nec ut novum negotium aggredientibus manum porrexisisti, nec ut timidis animum addidisti, nec ut vim perpessis solatium attulisti: sed infestivam, vereor dicere, sed dicendum est tamen, nobis festivitatem reddidisti, præludiisque minime faustis nos exceptisti, ac celebritatem mœstitia diluisti, utpote vobis, quod ad cumulandum gaudium maximi momenti erat, victoribus meis, non enim vere dixerim amatoribus carentem. Adeo facile in contemptum venit, quidquid facile superatur: atque ut coli et facile contemnitur, qui Deo se humilem ac submissum

III. Quid vultis? Judicione ut vobiscum contendam, an ut vester ipse sim judex? sententiam ut feram, an ut accipiam? Nam utrumque futurum spero, ut sive de me judicium feratur, victor discendam: sive de causa pronuntiem, juste ac merito vos condemnem. Crimen autem vestrum illud est, quod nequam in amore nobis respondetis; nec pro eo quod vobis morem gessimus, nobis vicissim honorem rependitis; nec eam nunc animorum alacritatem assertis, quæ mihi ad bene de vobis in posterum sperandum pignoris loco sit: idque cum eliam si ipsa accesserit, vix tamen satis locuples sponsor esse queat officii in futurum præstandi: aliquid auspicatur. Quin potius alii alia habetis, quæ et veteri et novo pastori præferatis, nec canitiem honore prosequentes, nec juvenilem ætatem excitantes.

IV. Enimvero in Evangelii lanta et magnifica cœna est¹², et bonus ac festivus convivator, et amici, et convivium, ut in filii nuptiis¹³, jucundissimum. Convocantur illi, nec tamen veniunt: quam rem ipse acerbe ferens, ut iis quæ intermedia sunt, malii omnis vitandi causa, prætermisis, minus aspere loquar, aliis hominibus convivium suum implendum curat¹⁴. Hoc quidem utinam Deus a vobis avertat: sed tamen, quomodo id leniter proloquar¹⁵? sublimius aut insolentius in eum egistis, quam illi qui, **70** cum invitati essent, cœnam insultando repudiarunt, atque invitantem contumelia affecerunt: vos namque, cum nec extranei, nec ex eorum, qui ad nuptias invitantur, numero sitis, qui me potius ipsi

B'. Kal oûδὲ ὡς ξένους ἡμᾶς συνηράγητε, ή συνήθητε μεθ' ἡμῶν, λύ' εἴπω τι συμπαθέστερον, ταῦτην, εἰ μή τι ἄλλο, τὴν ἐντολὴν αἰδεσθέντες (82¹⁶). οὐδὲ ὡς ἀρχομένους ἔχειραγωγῆσατε, οὐδὲ ὡς δειλοὺς ἐθαρσύνατε, οὐδὲ ὡς βιασθέντας παρεκαλέσατε· ἀλλ' ἀνέροτον ἡμῖν, ὅκνῳ μὲν εἰπεῖν, εἰρήσθω δὲ δμως, πεποιήκατε τὴν ἑορτὴν, καὶ προσιμοίοις οὐκ ἀγαθοῖς ἡμᾶς ἐδεξιώσασθε (83). καὶ τῇ πανηγύρει κατέφειαν κατεμίκατε, τὸ μέγιστον εἰς ἡδονὴν οὐκ ἔχούση τοὺς ἁμοὺς νικήτας ὑμᾶς, οὐ γάρ ἐραστὰς εἰπεῖν ἀληθές. Οὐτως εὐκαταφρόνητον ἄπαν τὸ ῥῷδιως νικώμενον· καὶ θεραπεύεται μὲν τὸ ὑψηλὸν, ἀτιμάζεται δὲ τὸ θεῷ ταπεινούμενον.

observari solet, qui altos spiritus gerit; ita contra præbat.

G'. Tί βούλεσθε; Κριθῶ (83¹⁷) πρὸς ὑμᾶς, ή κριτής γένωμαι; ἐνέγκω ψῆφον, ή δέξωμαι; Καὶ γάρ νικήσειν ἐλπίζω, κρινόμενος, καὶ καταψήφιεῖσθαι δικαίως ἀποφανόμενος. Τὸ δὲ ἔγκλημα, ὅτι μὴ τοῖς ίσοις μέτροις (84) ἀμείβεσθε τῆς ἀγάπης ἡμᾶς, μηδὲ τῆς εὐπειθείας τὴν τιμὴν ἀντιδίδοτε, μηδὲ τὸ μέλλον (84¹⁸) ἐγγυᾶσθε τῇ νῦν προθυμίᾳ, μόγις καὶ μετά ταῦτης πιστευθῆναι δυνάμενον· ἐπειδὴ θερμότερος ἄπας ἀρχόμενος. Ἀλλος δὲ ἄλλο τι προτιμότερον τίθεσθε καὶ τοῦ παλαιοῦ καὶ τοῦ νέου ποιεύμενος (85), μήτε τὴν πολικὸν αἰδούμενοι, μήτε τὴν νεότητα προσκαλούμενοι.

quoniam acrior ac serventior quivis esse solet, cum aliquid auspicatur. Quin potius alii alia habetis, quæ et veteri et novo pastori præferatis, nec canitiem honore prosequentes, nec juvenilem ætatem excitantes.

C. Δεῖπνόν ἔστιν ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις λαμπρὸν, καὶ δεῖπλος ἔστιάτωρ, καὶ φλοι, καὶ τὸ συμπόσιον ἥδιστον· οὐσὶ γάρ γάμος. Καὶ δὲ μὲν συγκαλεῖ (85¹⁹), οἱ δὲ οὐ συνέρχονται· ὁ δὲ ἀγανακτεῖ· καὶ παρίτημ τὰ ἐν μέσῳ διετὸν δύσφημον· ἀλλ' ὁ μέτριον εἰπεῖν (86), δι' ἀλλων πληροῦ τὸ συμπόσιον. Τοῦτο μὲν οὖν ἀπευχόμεθα· ὑμεῖς δὲ τοσοῦτον ἐκείνων γερόνατε μοι (πῶς εἴπω πράως;) ὑψηλότεροι (87) ή θρασύτεροι, δοσον οἱ μὲν κεκλημένοι τοῦ δείπνου κατεξαντανται, καὶ κατὰ τοῦ κεκληκότος ὑβρίζουσιν· ὑμεῖς δὲ, οὐ τῶν ἔκθεν διντες, οὐδὲ τῶν κεκλημένων ἐπὶ τοὺς γάμους, ἀλλ' αὐτοὶ συγκαλέσαντες ἡμᾶς, καὶ τῇ λερῷ (88) ταῦτη τραπέζῃ προσδήσαντες, καὶ τοῦ νυμφῶνος τὴν λαμπρότητα παραδεξαντες, Ἐπειτα

¹⁰ Isa. I, 14. ¹¹ Matth. xxv, 35. ¹² Luc. xiv, 16.

¹³ (82²⁰) Αἰδεσθέντες. « Divinum præceptum reve-
riti. »

¹⁴ (83²¹) Έδεξιώσασθε. Gabr. ἐδεξιώσατε.

¹⁵ (83²²) Κριθῶ. « Judicer. »

¹⁶ (84²³) Μὴ τοῖς ίσοις μέτροις. « Quod non parem nobis amorem rependitis. Non pari mensura. »

¹⁷ (84²⁴) Μηδὲ τὸ μέλλον, etc. « Aique de futuro ne ea nunc quidem alacritate spondetis, quæ futuri sūdēm vel ipsa præsens præstare vix posset. »

¹⁸ (85²⁵) Καὶ τοῦ νέου λοιμέρος. Hic hæret Combe-
fisius, et ignorare se fatetur, an hæc simplici pre-
shytero conveniat, an potius episcopo, qui jam coin-
munitibus curis cum patre Ecclesiam Nazianzenam

D regeret, postquam Sazimorum episcopus ordinatus fuerat. « Forsitan Gregorius, » inquit vir doctus, « relictis Sazimis, in solitudinem se contulit, e qua a patre et amicis revocatus, sic in frequenti conventu apud suos copiis verba facere. »

¹⁹ (85²⁶) Καὶ δὲ μέτριον συγκαλεῖ. « Ac ille quidem in-
vitat, ipsi autem non veniunt, ille autem indigna-
tur, » etc.

²⁰ (86) Αλλ' ὁ μέτριον εἰπεῖν. Comb. τὸ μέτριον,
« quod dictu militus est. »

²¹ (87) Υψηλότεροι, etc. « Majori factu et auda-
cia. »

²² (88) Τῇ λερῷ. « Sacræ huic mensæ. »

επαταίποντες ἡμᾶς τοῦτο γάρ ὑμῶν τὸ γενναότα τον (89) · δὲ μὲν ἐπὶ τὸν έδιον ἀγρόν, δὲ ἐπὶ τὸ ζεῦ-ρις τῶν βοῶν τὸ νεώνητον (90), δὲ ἐπὶ τὴν γυναικὰ εῆν νεόνυμφον, δὲ ἐπὶ ἄλλος ἐπ' ἄλλο τι τῶν μικρῶν διεσπάρτε καὶ ἀπεπήδησατε, μικρὰ τοῦ νυμφῶνος (91) καὶ τοῦ νυμφίου φροντίσαντες.

ponderis negotium prospiliistis, ac dispersi estis, parva sūsius etiam sponsi.

Ε'. Διὰ τοῦτο ἀθυμίας ἐνεπλήσθην (92) καὶ ἀπορίας· οὐ γάρ δὲ πέπονθα, σωπήσομαι· καὶ μικροῦ μὲν ἀνέσχον τὸν λόγον, θνωροφορῆσαι διενοούμην τῷ γάμῳ, τὸ κάλλιστον ὧν εἶχον καὶ τιμιώτατον· μικροῦ δὲ ὑμῖν ἐπαρῆκα τοῖς ποθουμένοις (93), ἐπειδὴ γε ἅπαξ ἔξειδισθην (94). Άπτε δὴ λαμπρᾶς οὕτω λαδόμενος ὑποθέσεως, καὶ τοῦ φίλτρου τὴν γλώσσαν θήγοντος, δὴ θερμότατον εἰς κατηγορίαν καὶ εὐπορώτατον, διαν γένηται ἔτιλος, λύπην ἐκ τῆς ὑπεροφίας προσλαβὼν (95) ἀπροσδόκητον. Εἰ τις ὑμῶν οἰστρῳ πληγεὶς ὑπερώφθῃ, γνωρίζει τὸ πάθος, καὶ συγγνώσεται τοῦτο παθοῦσι, καὶ ταύτης ἐγγὺς γενομένοις (96) τῆς ἀπονοίας.

cestro percitus se neglectum sensit, is nimirum vim passis, atque in hac amentiam sere prolapsis ignorat.

Γ'. Ἀλλ' ἐμοὶ μὲν οὔτε νῦν θεμιτὸν ἔστιν ὑμῶν τι καθάρισθαι, μήτ' ἄλλοτε γένοιτο. Καὶ ταῦτα ισωγόντερά τοῦ μέτρον (97) καθηψάμην, τῆς ἱερᾶς ποιμνῆς (98), τῶν ἐπινετῶν Χριστοῦ θρημμάτων, τῆς θελας κληρονομίας, δι' ἣν (99) πλούσιος σὺ (1), καν ής πένης. Κάκενά σοι πρέπειν ἤγουμαι τὰ ρήματα· Σχοινία ἐπέπεσέ (2) σοι ἐτοῖς χρατίστοις· καὶ γάρ η κληρορογία σου χρατίστη σοι ἔστι· καὶ οὐ παρήσατε ταῖς ἀριθμούμενας τῶν πόλεων, οὐδὲ τῶν ποιμνίων τοῖς πλατυτάτοις ἔχειν τι πλέον ἥμαν τῶν ὀλίγων τῆς ἐλαχίστης φυλῆς ἐν υἱοῖς Ἰσραὴλ, τῶν ὀλιγοστῶν ἐν χιλιάσιν Ἰουδα, τῆς μικρᾶς Βηθολέδου δὲν τολεσιν, ἐν ἦ Χριστοῦ γεννάται, νῦν τε καὶ ἀπ' ἀρχῆς καλῶς καὶ γινωσκόμενος καὶ σεδόμενος· παρ' οὓς Πατὴρ ὑψοῦται, καὶ Υἱὸς ισάζεται, καὶ Πνεῦμα ἄγιον συνδοξάζεται· συμψύχοις, τὸ ἐν φρονοῦσι, μηδὲν τῆς Τριάδος ζημιούμενοις, ἢ ὑπερτιθεῖσιν, ἢ ἀποτέμνουσιν· ὡς οἱ κακοὶ διαιτηταὶ καὶ μετρηταὶ (3) τῆς θεότητος, δι' ὧν ἐν τι πλέον, ἢ καλῶς ἔχει, σεμνύνουσι, τὸ πᾶν ἐλαττούντες καὶ καθυδρίζοντες.

¹⁷ Luc. xiv, 18 seqq. ¹⁸ Psal. xv, 6. ¹⁹ I Reg. ix, 21. ²⁰ Mich. v, 2; Matth. ii, 1 seqq. ²¹ Philipy. ii, 2.

(89) *Γερραιόσατος.* « Summæ ingenuitatis facinus. » Dicunt ironice, velut fraude potius quam simplici animo invitaverint.

(90) *Tὸν τερώντος.* Sic melioris notæ codices, quinque Regii, Colb. quatuor, etc. Pauciores cum Par. τῶν νεωνήτων. « Non ergo, » inquit Sanctus Gregorius, tam quod se deseruerint, quam quod ad res fluxas abierint cupiditatibus suis abstracti, arguit. »

(91) *Toῦ νυμφῶνος.* Deest in septem Regg. et Pass.

(92) *Ἐρεχθίσθην.* Reg. 1, Col. 1, m, et Comb. ἀπλήσθην.

(93) *Τοῖς ποθουμένοις.* « Quibus præ amore cupiebam adesse. » Non satis expressit Billius per amicos. »

(94) *Ἐξειδισθην.* Colb. 3. εἴδασθην.

PATROL. GR. XXXV.

A convocaveritis, ac sacrosanctæ mensæ astrinxeritis thalamique nuptialis splendorem ostenderitis nobis subito relictis (hoc enim facinus vestrum est præclarissimum): alius ad agrum suum, alius ad par bouin recens emptum, alius ad uxorem nuperrime in matrimonium accepitam¹⁷, alius ad aliud quodpiam levis ratione habita, cum thalamī connubialis, tum ipsius etiam sponsi.

V. Propterea mōrōre atque animi anxietate impeditus sum; nec enim quid mihi acciderit, silentio tegam; nihilque proprius factum est, quam ut sermonem, quem loco muneric nuptialis offerre constitueram, quoque nec pulchrius nec præstantius quidquam habeo, apud me continerem: nihil rursus

B propius, quam ut ejusdem aculeum in vos amicos meos, quando mihi semel vis allata est, stringerem: tam luculentum scilicet orationis argumentum natius, ac simul amore linguam acuente, qui quidem ad accusandum acerrimus copiosissimusque est, cum ob mōrōrem ex inopinato contemptu suscepimus in zelotypiam exarserit. Si quis vestrum amoris hujus affectus intelligit, ac proinde nobis hoc pas-

VI. Verum nec me hoc tempore quidquam asperius in vos dicere fas est, nec alias unquam accidat velim. Atque etiam plus æquo fortasse vos hac oratione perstrinximus, vos, inquam, sacrum gregem, præclaras Christi oves, divinam hæreditatem, propter quam copiosus es et locuples, o Pater, tametsi alioqui opibus careas. Ac verba illa Scripturarē tibi convenire arbitror: *Funes cediderunt tibi in præclaris: etenim hæreditas tua præclara est tibi*¹⁸.

C Nec vero concedam, ut amplissimæ civitates, gregesque latissimi, nobis ulla in re præferantur, qui exiguo numero sumus, qui minimæ tribus inter filios Israel, qui paucissimi in millibus Juda¹⁹, qui Bethlehein parvæ civitatis, in qua Christus nascitur²⁰, recteque, et nunc, et a principio cognoscitur et colitur: **71** apud quos Pater extollitur, et Filius æqualis prædicatur, et Spiritus sanctus congloriscatur: qui uno eodemque animo sumus, unum idemque sentimus²¹, nec ullam, vel præponendo, vel abescendo, Trinitatis iacturam facimus: quemadmodum malis divinitatis arbitris ac dimensoribus

(95) *Προσλαβών.* Pass. λαβών.

(96) *Ἐγγὺς γερομένοις.* « Proprius delatis. »

(97) *Μετριον.* Quatuor Colb. μέτρον.

(98) *Ποιμηνς.* Subdunt Gab. et Comb. quod etiam pluribus miss. confirmatur: δον ἐπὶ τῷ πόθῳ τοῦ κοινοῦ πατρός. « Gregem (ad communis patris amo-rem quod attinet) laudatas Christi oves..»

(99) *Δι' ἡρ.* Reg. 4, Colb. m, δι' ἡρ.

(100) *Πλούσιος σύ,* etc. Reg. n, in marg. τοῦτο πρὸς τὸν πατέρα φησί, etc. « His patrem alloquitor. »

(101) *Ἐπέπεσε.* Regg. quinque, Colb. duo, Or. 1, Pass. ἐπέπεσον. Reg. 1, ἐπέπεσόν σοι ἐν τοῖς χρετίστοις σου. Tillem. mot.

(102) *Μετρηται.* Reg. r μερισται.

usu venit, qui dum unum quoddam, plusquam par sit, attollunt, universum imminuunt, injuriaque afficiunt.

VII. Vos vero si quid mihi gratificari est animus, A vos inquam agricultura mea²¹, vinea mea²², viscera mea²³, aut communis potius Parentis hujus nostri, & quo per Evangelium in Christo geniti sumus²⁴, nos quidem etiam ipsos colite atque observate; & quoniam est enim, cum vos omnibus rebus prætulerimus: vos testes estis, et qui hoc sive imperium sive ministerium fidei nostræ commiserunt. Et, si ei qui plus amavit, plus debetur²⁵, quanam mensura charitatem eam metiar, qua vos mihi charitas mea tanquam ære alieno devinxit? Imo vobismetipsis magis, commissæque imagini, et ei qui commisit, et Christi passionibus, et spei vite futuræ honorem habeatis. Id porro assequemini, si eam quidem fidem teneatis, quam accepistis, et in qua educati estis, et cum qua non modo ipsi servari, sed aliis etiam salutem afferre credimini; quæ quidem vestra laus hujusmodi est, ut non multi eam sibi vindicare possint. At vero pietatem non in multum et saepe de Deo loquendo, sed ut plurimum tacendo, positam esse judicetis; lingua enim, nisi ratione gubernetur, in lapsu facile homines impellit, semperque minus periculorum esse audire, quam loqui existimetis, ac proinde lubentius de Deo quidpiam discatis, quam doceatis: vosque ita compareatis, ut exactiore barum rerum examinatione dispensatoriis Verbi relicta, sermone minimum, operibus majori ex parte Deum colatis, magisque legis observatione, quam legislatoris laude et prædicatione vestrum erga eum amorem declareatis, nimirum vitia fugientes, virtutem consecstantes, spiritu viventes²⁶, spiritus vestigiis ingredientes, eoque cognitionem attrahentes²⁷, fundamento fidei superstruentes, non lignum, non serum, non stipulam²⁸, levem materiam facileque consumendam, cum actiones nostræ igne judicabuntur, aut purgabuntur; sed aurum, argentum, lapides pretiosos, res firmas et stabiles.

72 VIII. Hæc velim faciatis, atque hujusmodi nos honoris genere complectamini, sive sermonibus nostris adsitis, sive abesse malitis, sive orationum nostrarum cupiditate ducamini, sive quid aliud hujus rei studio antiquius habeatis: ac filii Dei puri, et sine reprehensione, in medio pravæ ac perversæ

²¹ I Cor. iii, 9. ²² Isa. v, 4. ²³ Philem. 12.
²⁴ Psal. cxviii, 131. ²⁵ I Cor. iii, 11, 12.

(4) Χαρίζεσθε. Tres Regg. χαρίζοισθε. Colb. m, Χαρίζεσθαι.

(5) Οὖν... ἐτέρησεν. « A quo... geniti sumus. » Sic profecto verendum, non vero, ut Billius, « geniti estis; » alioquin « communis parens » non esset.

(6) Αἰδεῖσθε. Reveremini.

(7) Πλεῖστον. Nonnulli πλέον. Ed. Bas. πλεῖστον.

(8) Οὐσεῖστε. Duo Regii, διεστείστε.

(9) Ὑποχρέουσι. Qua vos obstrictos mea charitate accepi.

(10) Αἰδεῖσθε. « Honorem habeatis. » Billius, « habebitis. »

(11) Πλοτιτον. « Fidem. » Billius addit: « minime dubiam, » quæ cum a Græco absint, deleverimus.

(12) Ὡστε τι. Sic quatuor Regii, et totidem Colb. Comb. Ής ἔστι μανθάνειν. Reg. y, ὥστε τό.

(13) Ολίγα. Reg. g, διλγφ. Sic verit Comib.

Z. Ύμεις δὲ, εἰ τι χαρίζεσθε (4) μοι, τὸ ἡμδὸν γεώργιον, ἢ διμπελὸς τῇ ἡμῇ, τὰ ἐμὰ στελάγχα, μᾶλλον δὲ τοῦ κοινοῦ Πατρὸς ἡμῶν, οὓς (5) οὐτος ἐν Χριστῷ διὸ τοῦ Εὐαγγελίου ἐγένησεν, αἰδεῖσθε (6) μὲν καὶ ἡμᾶς· δίκαιον γάρ, οἱ πάντων ὑμᾶς προετιμήσαμεν· ὑμεῖς μάρτυρες, καὶ οἱ ταῦτην ἡμῖν ἐγχειρίσαντες τὴν εἴτε ἡγεμονίαν, εἴτε διακονίαν· καὶ εἰ τῷ πλείον (7) ἀγαπήσαντες πλέον φεύγεταις (8), πῶς μετρήσω τὴν ἀγάπην, ἣς ὑποχρέους (9) ὑμᾶς διὰ τῆς ἡμῆς ἔλασθον; αἰδεῖσθε (10) δὲ πλέον ὑμᾶς αὐτοὺς, καὶ τὴν πιστεύσαν εἰκόνα, καὶ τὸν πιστεύσαντα, καὶ τὰ Χριστοῦ πάθη, καὶ τὰ ἐκεῖθεν ἐλπίδας, πλοτιν (11) μὲν ἔχοντες ἦν παρειληφατε, καὶ ἢ συνετράφητε, μεθ' ἡς καὶ σώζεσθε, καὶ σώζειν διλούς πιστεύεσθε· οὐ γάρ πολλῶν, εὗ ἴστε. τὸ ὑμέτερον καύχημα. Τὸ δὲ εὔσεβες μὴ ἐν τῷ πολλάκις περὶ Θεοῦ λαλεῖν, ἀλλ' ἐν τῷ τὰ πλείω σιγῆν είναι τιθέμενοι· γλῶσσα γάρ διλισθος ἀνθρώποις μὴ λόγῳ κυνηρωμένῃ· καὶ ἀκινδυνοτέραν ἀκοήν ἀεὶ λόγου νομίζοντες, ὥστε (12) τι μανθάνειν ἡδιον, ἢ διδάσκειν περὶ Θεοῦ· τὴν μὲν ἀκριβεστέραν τούτων ἔξτασιν τοῖς οἰκονόμοις τοῦ λόγου παραχωροῦντες· αὐτοὶ δὲ λόγῳ μὲν εὔσεβούντες διλίγα (13), ἔργω δὲ πλείονα, καὶ τῇ τηρήσει τῶν νόμων μᾶλλον ἢ τῷ θαυμάζειν τὸν νομοθέτην (14) τὸ περὶ αὐτὸν (15) φιλτρον ἐπιδεικνύμενοι, φεύγοντες κακίαν, διώκοντες ἀρετὴν, πνεύματι ζῶντες (16), πνεύματι (17) στοιχοῦντες (18), τούτῳ τὴν γνῶσιν ἔλκοντες, ἐποικοδομοῦντες τῷ θεμελίῳ τῆς πίστεως, μὴ ξύλον (19), μηδὲ χόρτον, μηδὲ καλάμην, ὅλην ἀσθενῆ καὶ βασίως δαπανωμένην, ἤντα δὲ πυρὶ κρίνονται τὰ ἡμέτερα, ἢ καθαίρηται (20)· ἀλλὰ χρυσὸν, ἄργυρον, λίθους τιμίους, τὰ μένοντα καὶ ιστάμενα.

H. Ταῦτα πράσσοντε, καὶ τούτοις ἡμᾶς (21) δοξάζοντε εἴτε παρόντες εἴτε ἀπόντες, εἴτε μεταποιούμενοι τῶν ἡμετέρων λόγων, εἴτε ἀλλο (22) τι προτιμότερον διγοντες· καὶ γίνοισθε (23) τέχνα θεοῦ καθαρὰ καὶ ἀμώμητα, ἐν μέσῳ γενεᾶς σκολιῶς καὶ διεστραμμένης· καὶ μὴ περιπλέκοιτο ὑμῖν τὰ τῶν κύκλων πε-

²¹ I Cor. iv, 15. ²² Luc. vii, 43. ²³ Rom. xii, 11.

D. « Paucis sermone pietatem jactantes, majori ex parte opere præferentes. »

(14) Νομοθέτης. Reg. 1, νόμον.

(15) Αὐτόρ. Reg. y, αὐτῶν.

(16) Ζώντες. Billius in marg. forte ζῶντες, « spiritu ferventes. »

(17) Στοιχοῦντες. « Incidentes, » seu « ambulantes. » Galat. v, 25.

(18) Τεύτω. Reg. a, τούτων.

(19) Σύλλογοι. Septem Regg., quatuor Colb., Jes. ξύλα. Μοι μὴ χόρτον pro μηδὲ χόρτον.

(20) Καθαίρηται. Abest a Reg. l.

(21) Ἡμᾶς δοξάζοντε. Duo Colb. ὑμᾶς δοξάζοντε.

(22) Ἄλλο τι. Sic quatuor Regii, etc.

(23) Γίνοισθε. Reg. a, Colb. w, γένοισθε. Billius ex Elia γινώσκητος.

ριπατούντων ἀσεβῶν σχοινία, μηδὲ σειραῖς τῶν οἰκείων (24) ἀμαρτιῶν περισφύγοισθε, μηδὲ ταῖς βιωτικαῖς μερίμναις συμπνίγοιτο ὑμῖν δ λόγος (25), καὶ ἔκαρποι γίνοισθε· ἀλλ' ὅδῷ πορεύοισθε (26) βασιλεῖχῇ, μή ἐκκλίνοντες (27) εἰς δεξιά, μηδὲ εἰς ἀριστερά, καὶ διὰ τῆς στενῆς ὡς πλατείας ὑπὸ τοῦ Πνεύματος ὁδηγούμενοι· καὶ τὸ ἡμέτερον εὖ ἔξει νῦν τε καὶ εἰς τὴν ἐκεῖθεν ἐξέτασιν, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν· ὃ δέξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

⁽²⁴⁾ Philipp. ii, 15. ⁽²⁵⁾ Psal. xi, 9. ⁽²⁶⁾ Prov. v, 22. ⁽²⁷⁾ Matth. xiii, 22. ⁽²⁸⁾ Num. xxi, 22. ⁽²⁹⁾ Matth. vii, 13.

(24) Οἰκείων. Reg. I, Ιδίων.

(25) Ὑμῖν δ λόγος. Reg. I, ὑμῶν δ λογισμός. Colb. m, ὑμῖν δ λογισμός.

(26) Πορεύοισθε. Reg. u, πορεύεσθε.

A generationis efficiamini ⁽³⁰⁾; neque unquam impiorum in circuitu ambulantium ⁽³¹⁾ funibus impliciti, aut peccatorum vestrorum catenis constricti ⁽³²⁾ teneamini, nec denique committatis, ut hujus vitæ curis divinus sermo suffocetur, vosque fructu careatis ⁽³³⁾ quin potius, via regia incedatis, nec ad dextram nec ad sinistram deflectentes ⁽³⁴⁾, ac per angustula tra mitem quasi per latam viam ⁽³⁵⁾, duce Spiritu gradia mini. Hoc si feceritis, præclaro statu res vestræ erunt, cum in hac vita, tum in alterius sæculi censura, in Christo Jesu Domino nostro: cui gloria in sæcula. Amen.

(27) Μὴ ἐκκλίνοτε. In Reg. u, in marg. γρ. μή ἐκκλίνοντες δεξιά, μηδὲ ἀριστερά. Colb. m sic habet in textu. Reg. I, ἢ ἀριστερά.

MONITUM IN ORATIONES IV ET V.

73 I. « Non obscurus est, » ut cum Basilio loquar (28), « oratoris scopus : quippe qui Apostatæ impietatem publice, quasi in columna sculptam, infamia notat. Nec designatis tantummodo ab eo sceleribus hunc petit, sed ipsis etiam ferit, quibus ille veluti quibusdam alis ad cœlum usque efferrī sibi videbatur, fabulis, historiis dolosisque sophismatibus, præstigiis, sacrificiis, fraudibusque dæmonum et oraculis, quæ, per summam adversum nos et Christum injuriam, eructabat. Abundans autem et varia illa tota materia cum sit, varium quoque ac multiplex dicendi genus et artificium Pater adhibet. Panegyrico modo, modo judiciali, tum deliberativo dicendi genere procedens, in omnem, quam ars patitur, formam sese vertit, ut varietur oratio. »

II. Geminas contra Julianum » invectivas primis pueritiæ suæ temporibus a Gregorio scriptas Camerarius existimavit; quod quidem, ut optime observat Billius, respuit orationis gravitas pondusque sententiarum, atque etiam certissime narrata ibidem Apostatæ funes mors et exequiæ (29). Ac certe jam Athenis Gregorius anno circiter suæ ætatis tricesimo, de Juliano, quem ibi versantem norat, tam male quam vere ominatus, excesserat. Mox illa, ut loquitur (30), grassante « bellua », eximium « De Sacerdotio » librum elaborabat; nec ergo potuit has ultrasque orationes conscribere, nisi postquam ejus religionis impietatisque pœnas Apostata luit. Mortuus est scilicet ea nocte, quæ anno 363, diem Junii vicesimam sextam cum vicesima septima committebat. Nec ita multo post, adeoque ut videtur, labente anno 363, quod ostendit satis Steleutice prioris exordium ac posterioris clausula, Gregorius in Ponti solitudinem tertio secedens, (31) non jam « Augie stabulum » una cum Basilio, non « plaustrum » curavit aut « platanum » (32); » non « lapides quoslibet », sed « herculeis sublimiore insignioremque columnam » duplice scopo excidit et ornavit, quam non uni fixam, sed omni mobilem loco ac tempore, et Apostatæ sceleribus, et posterorum admonitioni statuere cogitabat. Id namque Gregorius de Orationibus suis consecutus est, ut explosis laudibus, quas in Julianum Eunapius, Libanius, Callistus, cæterique adulatores perverse congesserant, æternam novini ejus notam inureret. In hujus laboris ac gloriæ societatem aliquam vocare Basilium, eo cum Baronio (33) veremur minus, quod, animo atque etiam loco tum conjuncti, ambo in iis Orationibus loqui videantur: « hæc tibi, » inquit (34), « Basilius et Gregorius conatus tui adversarii, etc. » Utroque certe sunt dignæ « Orationes, quarum excellentiam, » inquit Baronius (35), « haud satis digne 74 laudare queant clarissimi oratores; easque prudens quisque dixerit duo fulmina magno cum fragore tonitru, veritatis luce corusca, in horrendum monstrum valido impetu cœlitus missa. »

III. Faceant igitur, et si quis pudor, latebris sese occultent temerarii scriptores, ne

(28) Οὐχ ἀδόλος δ σκοτός. Τὴν τοῦ παραδάτου Β τικῶς πρόσιστ, κατὰ πᾶν εἶδος τῆς τέχνης στρεψόμεστητιεύων κακίαν, καὶ πολλοῖς αὐτὸν βάλλων τοῖς ἔγχειρήμασιν· οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ τοῖς αὐτοῦ πτεροῖς κατατοξεύων, οἷς δ ἐκεῖνος ἐπέρθη, καὶ μύθοις, καὶ λεπτοίαις, καὶ σοργίσμασι δολεροῖς, γοντεῖαις τε καὶ θυσίαις, καὶ δαιμονιῶν ἀπάταις τε καὶ χρησμοῖς, καὶ δικαιώμασιν τε καὶ Χριστοῦ ἐξυβρίσασι, ἐπετρύκατο. Φειστης δὲ δοσης τῆς ὑλῆς ὑποκειμένης, πολὺς ἐστι τοῦ πατρὸς καὶ δ τῆς τέχνης σχηματισμός. Πηλ μὲν γάρ κανηγυρικῶς, πή δε δικαινικῶς, πή δε καὶ συμβούλευ-

(29) Vita Greg. et carm. I, v. 241.

(30) Or. v, n. 24; orat. II, II, 87.

(31) Ep. v.

(32) Ep. vi.

(33) Bar. ad annum 363, t. IV, p. 146.

(34) Or. v, n. 40.

(35) Ann. 363, p. 144.

quid acerbiss dicam, qui Eunapii, Zozimi, Libanii vostigiis inhærentes, miserum Apostolam non modo maximis laudibus efferunt, verum etiam eam laudationem cum sanctorum Patrum vituperatione ac Christiani nominis injuria, conjungunt. Quis tulerit Petrum Cunæum (36) asserentem « viros pietate insignes, studio partium obsecratos et perquam acerbos fuisse; » indeque accidisse, « ut cum de iis, qui olim vixere, principibus judicium fertur, multum nos decipiat veterum quorumdam, quos in Ecclesia Dei claros atque illustres fuisse scimus, auctoritas. » Me pudet cætera prosequi quæ in sanctos Patres per calumniam evomit, ac quæ gloriose prædicta de Juliano, quem Constantino longe præstantiorem non veretur asserere, et eo usque progradientur impietatis, imo amentiæ, ut dicat, « subiisse animum suum Juliani venerationem; » viri nimirum cuius exsecranda omnibus retro sæculis fuit, eritque semper memoria. Clericus (37) eodem ac Cunæus delirio vexatus, Theologo « acerbitatem animi et impotentiam. » affingit. Vox Libanio et Zozimo digna, atque iis, qui a catholica religione defecerunt. Iis sanctissimos Ecclesiæ Patres aspernari, et Apostolam laudare concessum est. At unde, quæso, illis de Juliani virtutibus constat? Non aliunde profecto, si vera fateri velint, quam ex ipsius de se Juliani testimonio (38), vel Libanii, Zozimi, Ammiani Marcellini, ethnicorum nempe scriptorum, qui pro suo in religionis Christianæ desertoem amore atque in Christianos odio ac livore, plurima de eo sunt mentiti. Quo jure? qua æquitate, ethnicis scriptoribus sanctissimi ac doctissimi Ecclesiæ Patres posthabentur? An vero graviores ac luculentiores sunt veritatis testes Libanii et Zozimus, gentiles, quam Gregorius noster et Cyrillus Alexandrinus? Hæc serio pependant illi e nostris, qui inconsiderate de Juliano plura nimium gloriose, nec sat recunde de SS. Patribus, maxime Gregorio, scripserunt. Legant Apostolæ laudatores, quid scripserit Augustinus (39) aduersus Donatistas, qui, oblatu huic imperatori supplici libello, ejus justitiam laudaverant, ne quidem passus S. Doctor vel unius justitiae laudem Juliano tribui, nec id Christianos decere ratus, acriter objurgat atque exagitat Donatistas. Hæc a nobis nostra in sanctos Patres observantia, et debitum religioni studium elicuit.

IV. Posthabito igitur adulatorio ethnicorum de Apostolata testimonio, vera esse quæ de ipso scripsere sancti Patres, atque in primis Theologus, agnoscamus. Hæc firma, hæc inconcussa manent; et jam cum clarissimo « Annalium ecclesiasticorum » parente (40) mirari subit, quam graphicæ sub adumbrata hominis apostolata forma, ipsius Juliani singula quæque lineamenta Scriptor sacer expresserit hisce verbis: « Homo apostata, vir inutilis, graditur ore perverso, annuit oculis, terit pede, dígito loquitur, pravo corde machinatur malum, et omni tempore jurgia seminat. Huic exemplo veniet perditio sua, et subito conferetur, nec habebit ultra medicinam ». *

V. In prima Stœlætica, « hominis », ut ipse ait Gregorius, seu Juliani « improbitas ac peruersitas abunde ostenditur, tam per ea quæ aduersus Catholicos 75 perpetrat, quam per ea quæ facere parabat. » In altera autem Invictiva, seu oratione quinta (41), quæ est pars altera et appendix hujus operis, alium sibi orator scopum proponit, eumque, « tum apud Deum sanctiorem, tum auditoribus jucundiorum, atque adeo posteris utiliorem; nimirum ut ad ea quæ superius dicta sunt, justas Dei lances adjungat, easque pœnas quibus improbitas compensatur et exercetur » describat. Is est scopus alterius invictivæ, in qua Juliani mortem prosequitur. Duo igitur nobis expendenda supersunt. Primum quidem, de Orationibus, an scriptæ tantum, an dictæ quoque fuerint: alterum de Constantii laudibus, quæ non paucorum animos offendunt olim, hodieque etiam offendunt.

VI. Has Orationes factas scriptasque, ut coram populo declamarentur, exordium prioris, aliaque passim verba videntur demonstrare; at re ipsa pronuntias non fuisse, ex ipso Gregorio credere cogimur: quippe qui, divisus « a Patre » dissiscisque monachis, sermonem se abjecisse, neminique concessisse, iterum atque iterum profiteretur (42). Illa autem divisio perseverabat, et de Naziazenæ Ecclesiæ schismate dolor, qui (43) « veluti nubes aliqua cor Gregorii subiens sermonis radios obtegebatur, » cum Invictivas scriberet. Quod quidem manifestum est his verbis Gregorii, quibus non alios quam monachos fidei zelo ferventes, et a Gregorio patre idcirco dissidentes notat (44). « Atque ultimam ille quoque cœtus ad chorum nostrum se adjungat, qui cum prius cantionem haudquaquam adulterinam et ignobillem (atque ideo non Arianam) Deo accineret, ac dextro quondam ordine (quo statuebatur honoris causa monachi) dignus haberetur, atque etiam, ut consido, brevi habebitur, haud scio qua re commotus, repente cantum in diversum mutat, aliquo gradu atque ordine se collocat; ac ne ob communem quidem lætitiam adduci potest, ut nobiscum conjugatur, » etc. Hæc nullatenus Arianis, sed monachis optime convenient, ut permulta alia. Istorum « se retineri fide, » ne zelum in eos exerceat, eosdem, « ut membra sua sovare se adhuc atque complecti, » ait Theologus (45). Itane de Arianis locutus fuisset? De monachis igitur a patre Gregorio dissidentibus hæc sunt intelligenda; diss-

* Prov. vi, 12-15.

(36) Petr. Cunæus, Pref. in Juliani Cæsares.

(37) Clericus Bibl. univ. t. XVIII, ann. 1690, art.

1, p. 34.

(38) Pref. edit. Oper. Juliani ann. 1630.

(39) Aug. contr. Epist. Parmen. lib. 1, c. 12, n. 49, p. 23, t. IX.

(40) Bar. ad an. 363, t. IV, p. 148.

(41) Or. v, n. 1.

(42) Or. vi, n. 3.

(43) Ib. n. 2.

(44) Or. iv, n. 10.

(45) Ib.

dium autem istud tantum Theologo molestiam attulit, ut, quandiu perseveraverit, sermonem omnem abjecerit, ac nemini concesserit. Inde sequitur geminas « contra Julianum » Invectivas quas scripsit Gregorius quo tempore monachi Nazianzeni ab episcopo suo dissidebant, scriptas tantummodo, non autem coram frequenti populo habitas.

VII. Jam vero quod ad Constantii laudes attinet, Gregorii de eo præconiis plures olim, ut jam dictum, offensi sunt, atque etiam hodie offenduntur; eoque progressi sunt complices, teste Baronio (46), « ut Gregorium invercunde atque admodum temere in crimen vocarent proditæ veritatis. » Iniquorem certè Catholicis, et Arianæ hæreseos defensoribus faciliorem se præbuit Constantius, quam ut excusari, nedum absolvî possit: excusari tamen et defendi potest Gregorius, qui eum laudavit. Primo quidem observandum est, non tanto apud veteres odio flagrasse Constantium, quanto apud nos flagrat. Hodie namque Constantii nomen vix ac ne vix quidem aliud sonat, præter Christi ac veritatis hostem, Ecclesiæ persecutorem, 76 ac pene Antichristum. Indulgentiores fuere veteres, qui nondillas hujus imperatoris egregias dotes, ac præclara quædam facinora conspicentes, mitiorem de eo sententiam tulerunt, atque etiam laudibus ornarunt. Cujus rei ut unum e multis, gravissimi testem proferam. Ambrosius de eo sic honorifice loquitur scribens Valentiniiano (47). « Constantius Augustæ memorie nondum sacris initialius mysteriis, contaminari se putavit, si aram illam videret; jussit auferri; non jussit reponi. » Id quidem Romæ accidit, cum Constantius ascendens Capitolium, aram Victoriae inde tolli præcepit.

VIII. Præconia Gregorii de Constantio in iis occurrint Orationibus, quas contra Julianum ejus successorem scripsit. Quis porro adeo severum ac rigidum oratoris censorem se exhibebit, ut nihil ei concedendum putet, si comparans cum Juliano Constantium, illum deprimat, hunc extollat? Hac igitur ratione, licuit Gregorio comparatione Juliani laudare Constantium, et in laudando excusationem mereri potest, si nimius fuerit. Comparatione pessimi interdum laudari malum usu venit.

IX. Commendari etiam potuit Constantius, citra adulacionem et mendacium, ex pietate, seu ex cultu erga religionem exhibito. Luculentissima certe testimonia sunt illius in Christianam religionem cultus, promulgatae Constantio ea de causa leges, et sancita adversus idololatras, superstitiones, incantatores, magosque edicta; quibus patri suo Constantino, aliisque compluribus orthodoxæ fidei principibus minime impar videri possit. Si in crimen vocatur Gregorius, en quod laudat Constantium, vocandus etiam erit S. Hilarius Pictaviensis; ille ipse præsul, quo non alter ferventior catholicæ fidei defensor contra Arianos. Laudat namque Hilarius (48) Constantium, « a singulari et admirabili sapientia, a beata et religiosa voluntate. » — « Vere te, Domine Constanti imperator, » inquit, « admiror fidem tantum secundum ea quæ scripta sunt desiderantem; et merito plane ad illa ipsa Unigeniti Dei eloquia festinans, ut imperatoriæ sollicitudinis capax pectus etiam divinorum eloquiorum conscientia plenum sit. » Si laudasse Constantium crimen est, magnus Athanasius in crimen vocabitur, invictus ille orthodoxæ fidei propugnator, in quo annis pluribus catholicæ fides inclinata recumbere visa est: quippe qui « humanum et pium imperatorem » appellat Constantium. « Illi, » inquit, de Arianis episopis loquens (49), « præter mentem Constantii imperatoris humani et pii pro libidine quæ volunt promulgant, » etc. Cujusmodi plurima alia in Apologiis Athanasii reperias (50); quanquam ab eo, ut ab Hilario, patronus impietatis, hæreseos imperator et Antichristus non semel audierit. Hinc colligere est, quam vere Gregorius hæc de infelici principe scripserit (51). « Qui quidem (Constantius), si quid molestiæ nobis exhibuit, non nostri contemptu id fecit, nec ut nos contumelia afficeret, nec ut aliis quibusdam potius quam nobis indulgeret; sed ut omnes in unum coiremus animorumque consensione conjungeremur, nec perschismata internos dirempti atque dissecuti essemus. » Et in Steleutica secunda (52): Nam etsi a recta fide non nihil declinare visus est, hoc tamen crimen importunitati procerum fideique parvitati tribuendum est, » etc.

77 X. Deceptus nimis, tametsi, teste Hilario (53), cupidissimus audiendæ veritatis, bonus princeps Catholicos nesciens urgetabat, atque in eos sævire compellebatur. Quia ii non erant, qui, prodita veritate atque conscientia, falsam pacem emerent. Eoque credibilis istud evadit, quod Theodoreetus scribit (54): « Etsi Constantius deceptus ab iis, quibus se regendum permiserat, consubstantialis vocabulum non admisit, sensum tamen ejus sincere confessus est. » Quæ profecto, si vera sunt, minuenda est Constantii culpa, quanquam absolvî penitus non possit.

XI. Hunc tamen videtur absolvere Gregorius, atque etiam in cœlis collocare. Sed error ignorandus, cum ignorans facti Constantium putaverit poenitentem; quippe quem audierat morientem doluisse, quod novis studiisset dogmatibus. Pro certo habebat Gregorius, cum invectivas scriberet (55), « Constantium pio fine vitam clausisse. Quod si vere, prout ipse pulavit, inquit Baronius (56), accidisse contigerit; haud abhorret a fide, quod relatione multorum fuerat diffamatum de auditio cœlitus cantu, cum gaudium fiat in cœlo. super uno peccatore poenitentiam agente. »

(46) Bar. ad ann. 361, l. III, p. 838.

(51) Or. iv, n. 37.

(47) Epist. xviii, n. 32.

(52) Or. v, n. 17.

(48) Lib. 1, ad Const. n. 2, pag. 4219; lib. II, n. 8.

(53) Lib. II ad Const. n. 4 et 5.

(49) Hist. Arian. n. 45.

(54) Hist. I. III, c. 4, p. 120.

(50) Ibid. n. 74 et 75.

(55) Or. v, n. 18.

(56) Bar., ad ann. 361, § 31.

XII. Mirum nemini profecto videri debet, si Gregorius, quo tempore *Invectivas* scripsit, minus noverit quæcunque Constantius in gratiam Arianorum, contra catholicam fidem ejusque défensores gesserat. In tenerrima adhuc ætate erat, cum Constantius imperium est adeptus, atque toto ejus imperii tempore, laicus et a mundi hujuscce rebus propemodum alienus, studiisque litterarum deditus, aut etiam in eremo, et in domo paterna, non secus atque in solitudine, abditus vixit. Quin forte ignoravit ab Euzoio Constantium in extremis baptismis suscepisse, et demum credidit imperatorem jam jam moriturum pœnituisse quod novis dogmalibus studiisset. Id vero credidisse Gregorium necesse est, qui pro cerlo habuit, ut scribit Baronius, « pio fine vitam clausisse Constantium. » Verum posteaquam is illi notior fuit imperator, aliter de eo sensit et scripsit. Quod quidem constat ex *Oratione xxv*, ubi de Constantio hæc habet. (57) « Rursus malum imperium, et rursus malum reviviscit... gravesque lupi, alii aliunde nos intercipentes, Ecclesiam discerpunt. Armantur sacerdotes adversus sacerdotes, plebs adversus plebem furibundo impetu fertur. Imperator ipse impietati auctoritatem præbet, atque adversus orthodoxam doctrinam leges instituit; iique præterea, qui nec in virorum, nec in mulierum numero censendi sunt, quorum magna apud eum erat potentia. Quis vero temporis illius mala pro dignitate deplorare queat? Exsilia, bonorum proscriptiones, et cætera quibus gravissimani illorum temporum tempestatem, miserandumque Ecclesiæ statum, imperante Constantio, perfecte exprimit. Hic « malum » vocat « imperium », quod olim rerum ignarus « justum » appellaverat. Exsilia, proscriptiones bonorum, ipsumque « imperatorem, qui impietati auctoritatem » præbuerit, sic insectetur, ut laudes, quibus ante Constantium cumulaverat Gregorius, postmodum recantasse merito videri possit.

(57) *Or. xxv*, n. 9.

ORATIO IV^a.

A

ΛΟΓΟΣ Δ'.

78 *Adversus Julianum imperatorem prior Invectiva.*

Katà Ιουλιανοῦ (58) *Βασιλέως* (59) *Στηλιτευτικὸς* (60) *πρῶτος*.

i. *Audit: hæc, omnes gentes, auribus percipite omnes qui habitatis orbem*⁵⁷. Omnes enim, quasi ex edita quadam et mediterranea specula, magno ac sublimi præconio appello. *Audite, populi, tribus, linguae*⁵⁸, *homines omnes, cuiusvis generis et atlantis, tam qui nunc estis, quam qui postea eritis;* atque quo latius præconium pateat, *omnis cœlorum virtus, omnes angeli, quorum opera tyrannus extinctus ac deletus est, non Seon ille rex Amorrhæorum, neque Og, rex Basan*⁵⁹, *exigu principes, atque Israelem, hoc est, parvam orbis partem, vexantes; verum draco ille*⁶⁰, *apostata ille, magna illa mens, Assyrius ille, ille communis omnium inimicus atque hostis*⁶¹, *qui et multum furorem, multasque minas in terra profudit, et multam iniquitatem in excelsum locutus ac molitus est*⁶².

ii. *Audi cœlum, et auribus percipe, terra*⁶³. Jam enim mibi tempus est, ut iisdem verbis utar, qui-

⁵⁷ Psal. xlviij, 1. ⁵⁸ Dan. v, 19. ⁵⁹ Num. xxi, 26, 33. ⁶⁰ Ezech. xxix, 3. ⁶¹ Isa. xxxvii, 36 seq.

⁶² Psal. lxxii, 8. ⁶³ Isa. 1, 2.

a. Al. tertia, quæ autem erat, nunc 5.— *Scripta C* circa finem anni 363 vel initium ann. 364.
(58) *Katà Ιουλιανοῦ*. Regg. b. hu, Oxon. Pass., etc., *κατὰ Ἑλλήνων καὶ κατὰ Τουλιανοῦ*. Id quidem recte; nam Greg. non tantum Julianum, sed etiam gentilium superstitiones exagitat. Colb. 6, *κατὰ Τουλιανοῦ καὶ κατὰ Ἑλλήνων*. Socrates *Hist.* iii, c. 23, vocat λόγον πρὸς Ἑλλήνας, id est, « contra Gentiles. »

(59) *Βασιλέως*. Deest in pluribus Regg. et Colb.

(60) *Στηλιτευτικός*. Vox in nonnullis præmissa, in aliis postposita. *Ἄργος subauditur; sed a plerisque exprimitur. Reddi potest: « Sermo in columna inscriptus. » Id est, « Oratio infamatrix, seu invectiva, in qua, velut in cippo, flagitia alicujus inscripta omnium oculis exponuntur. »*

(61) *Περιωπῆς*. Reg. I, περιωπῆς.

(62) *Tot.* Deest in duob. Regg. et Or. 1.

(63) *Πᾶρ γέρος*, etc. « *Omnis genus hominum et zetas omnis.* »

(64) *Οὐ τὸν Σηών*, etc. « *Qui non Sebon sustulerint,* » etc.

(65) *Kai μικρὸν... Ἰσραὴλ. Exiguam... Israelem* ἀνεχαντες, sustulerint, sed, » etc.

(66) *Tὸν Ἀσσύριον*. Reg. bm, tres Colb. τὸν Ἀσσύριον. Alludit ad hæc Isaiae verba c. x, 12, juxta LXX, Ἐπισκέψομαι, vel, ut in aliis libris legitur: « *Ἐπάξει ἐπὶ τὸν νοῦ τὸν μέγαν, ἐπὶ τὸν ἄρχοντα τὸν Ἀσσύριον.* » Visitabo, vel, inducit super sensum magnum, super principem Assyriorum. »

Ιεσαία συμφθεγξασθαι. Πλήγη δοσεν δ (67) μὲν ἐπὶ τῷ Ιερατὴ ἀδετήσαντι ταῦτα καλεῖ καὶ μαρτύρεται· ἔγὼ δὲ ἐπὶ τυράννῳ, καὶ ἀδετήσαντι καὶ πεσόντι πτῶμα τῆς ἀσεβείας ἄξιον.

Γ' Ἀκουε, καὶ τὸ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίου ψυχὴ, εἰ τις αἰσθησις (68), δοσει τε (69) πρὸς αὐτοῦ βασιλέων φιλόχριστοι· τοῦ δὲ (70) καὶ πάντων μάλιστα, δοψ τῇ Χριστοῦ κληρονομίᾳ συναυξηθεῖς, καὶ αὐξήσας ταῦτην εἰς δύναμιν, καὶ χρόνῳ βεβαιωσάμενος, ὅντες καὶ πάντων διὰ τοῦτο γενέσθαι τῶν πάποτε βασιλέων δύναστότας, (ῶ τῆς ἐπηρείας (71)!) ἀγνόημα ἡγνόησε σφόδρα τῆς οἰκείας εὐσεβείας ἀνάξιον. Ἐλαθεν ἐπιτρέψων Χριστιανοῖς τὸν Χριστοῦ πολέμιον, καὶ τοῦτο μόνον τῶν ἀπάντων οὐ καλῶς ἐφιλανθρωπεύσατο, καὶ σῶσαι καὶ βασιλεῦσαι (72) τὸν κακῶς καὶ σωθέντα καὶ βασιλεύσαντα· καὶ διὰ τοῦτο μάλιστα ἀνήθει, ὥσπερ τῇ καταλύσει τῆς ἀσεβείας, καὶ τοῖς Χριστιανῶν πράγμασιν εἰς τὸ ἀρχαῖον ἐπανελθοῦσιν, οὕτω δὴ καὶ τῷ λόγῳ. Λόγον γάρ ἀναθήσω τῷ Θεῷ χαριστήριον, πάστης ἀλλγον θυσίας λεπτώτερον τε καὶ καθαρώτερον, οὐ κατὰ τοὺς ἑναγεῖς ἐκείνου λόγους καὶ λήρους, καὶ τὰς ἑναγεστέρας θυσίας, ὃν τὴν περιουσία (73) καὶ τὸ δυνατὸν ἀσεβείας ἥν δύναμις, καὶ δισοφος, ἵν' οὕτως ἐνομάσω, σοφίᾳ ἐπει καὶ (74) πᾶσας τὴν αἰώνιην τούτου δύναμις τε καὶ παίδευσις ἐν σκότει διαπορευομένη, καὶ τοῦ τῆς ἀληθείας φωτὸς πόρρω πίστουσα· ἐκείνῃ μὲν δὴ τοιάντη καὶ παρὰ τοιούτοις, καὶ τοιάντας ἔχουσα τὰς ἐπικαρπίας, ὡσεὶ χόρτος ταχὺ ἀπογηραιομένη, καὶ ὡσεὶ λάχανα χλόης ταχὺ ἀποπτουσα, καὶ συναπιούσα τοῖς πατράσιν ἀπόλλυμένοις μετ' ἥχου, καὶ περιφανεστέροις τὴν πτῶσιν τὴν ἀσεβείαν.

decidens ⁴⁴, ac simul cum parentibus suis abcedens, cum sonitu percuntibus⁴⁵, atque ob impietatem.

Δ' Ἐμοὶ δὲ θύοντι θυσίαν αἰνέσσως σῆμερον, καὶ τὴν ἀναίματον τῶν λόγων τιμὴν (75) ἀνάπτοντι, τις θέατρον περιστήσει (76) τῇ χάριτι παρισύμενον; τῇ τις συνηγήσει γλώσσα τεσσοῦτον, δόπσον καὶ βούλουμα; Τις ἀκοή τῷ λόγῳ συμπροθυμηθήσεται (77); Καὶ γάρ οὐ τῷ Λόγῳ μόνον τὴν λόγου (78) χάρις εἰκειοτάτη μετὰ τῶν ἀλλών ὃν δύναμέται, καὶ ταῦτη χαρούντι τῇ προστηροφρά διαφερόντως καὶ τῇ δυνάμει τῆς καλοσεως· ἀλλὰ κάκεινῳ πρέπουσα δίκη, λόγῳ

A bus Isaias vocis sublimitate prophetas omnes antecellens. Hoc unum interest, quod ille ob Israelem, qui Dei legem rejecerat, ea vocal atque contestatur: ego autem ob tyrannum, qui et eam rejicit, et misere, ut ipsius impietas merebatur, occidit.

III. Audi haec etiam Constantii magni anima, si quis mortuis sensus est, omnesque eorum, qui imperium ante ipsum tenuerunt, piæ Christique amantes animæ: verum ille præ ceteris, qui cum simul eum Christi hæreditate crevisset, eamque pro viribus auxisset, temporisque diurnitate confirmasset, adeo ut eo nomine omnes, qui unquam imperio potiti fuerant, splendore gloriaque superasset (o injuriam ac nefas!), ignoratione lapsus est, ipsius pietate admodum indigna: Christianis Christi 79 hostem insciens aluit, in eoque uno haud recte humanitate ac benignitate usus est, quod eum et servavit et ad imperium evexit, qui male ac funeste et servatus est et imperium administravit. Atque hac potissimum de causa eum crudeliterim, ut ex impietatis oppressione rerumque Christianarum ad pristinum splendorem rediu, sic etiam ex hac oratione maximam voluptatem capturum. Sermonem enim Deo in grati animi significacionem dicabo, omni rationis experie victimam priorem et sanctiorem, non juxta nefarias illius orationes ac nugas, magisque nefaria sacrificia, quorum praestantia et potentia impietatis potentia erat, et insipiens, ut sic loquar, sapientia; siquidem omnis hujus sæculi potentia et eruditio in tenebris ambulat ⁴⁶, atque a veritatis luce procul excidit. Atque illa quidem talis est et apud tales, taliaque operæ pretia habet, quasi fenum velociter arescens, et quemadmodum olera berbarum cito C cum sonitu percuntibus⁴⁷, atque ob ruinam clarioribus quam ob impietatem.

IV. Mihi autem hodierno die sacrificium laudis sacrificanti ⁴⁸, atque incursum sermonum honorem Deo consecranti, quis ejusmodi theatrum exhibebit, quod accepti beneficij magnitudinem adsequet? aut quæ lingua, pro eo ac capio, simul insonabit? Quæ auris parem sermoni alacritatem allatura est? Neque enim duntaxat Verbo, ea grati animi significatio, quæ per verba rependitur, aptissima et congruentissima est, utpote præter alia vocabula,

⁴⁴ Psal. lxxxi, 5. ⁴⁵ Psal. xxxvi, 2. ⁴⁶ Psal. ix, 7. ⁴⁷ Psal. xlvi, 23.

(67) Οσοι δ. Ita quatuor Regg., tres Colb. et edit. Dlor! Aldi Man. Deesi δ in Par.

(68) Εἰ τις αἰσθησις. « Si quid defuncti sentiant. » Sic Iosocrates iisdem verbis, sed paulo suis: Εἰ τις έστιν αἰσθησις τοῖς τετελευτήσοις περὶ τῶν ἐνθάδε γιγνομένων. « Si quid eorum quæ hic sunt defuncti sentiant. » Or. funebri in laudem Evagoræ.

(69) Οσαι τις. Combef. δοσει τε.

(70) Τοῦ δέ, etc. Combef. τοῦ δέ γε. « Illius enim vero maxime omnium, quanto una cum Christi hæreditate adaucias, eaque pro viribus adaucias, ac temporis diuturnitate confirmatas. »

(71) Ω τῆς ἐπηρείας! Bill. « o gravem impressionem! » Comb. « onoxam! » Edit. Bas. « prou do-

(72) Βασιλεῦσαι. Schol. Βασιλεῦσαι παῖσσαι, Recte quidem ad Gregorii mentem et ad Scripturæ sensum. I Reg. viii, 22.

(73) Οὐ η περιουσία. « Quorum copia et vis, impietatis vis erat. »

(74) ἐπει καὶ. « Siquidem. » Bill. « velut etiam. »

(75) Λόγων τιμὴν. « Sermonum holocaustum. »

(76) Περιστηρεῖ. Schol. κύκλῳ στήσει, « auditorum coronam exhibebit. » Reg. bm, Colb. 3, παραστῆσετ.

(77) Συμπροθυμηθήσεται. Regg. a, b, Or. 1, συμπροθυμήσεται.

(78) Ή διὰ λόγου. Reg. bm. τῇ λόγῳ. Bill. ex Card. τοῦ λόγου.

quibus appellatur, hoc quoque nomine, ac nominis vi et facultate singulariter gaudenti : verum etiam poena haec illi pulchre convenit, ut pro eo scelere, quod in sermones admisit, sermone crucietur. Nam cum illi omnium ratione præditorum communes sint, eos tamen ipse tanquam sibi peculiares Christianis invidebat, stolidissime sane de sermonibus cogitans, homo, judicio suo, mortalium omnium facundissimus.

V. Primum quia subdole ac improbe nomen ad opinionem traduxit, quasi sermo Græcus, non lingue, sed religionis sit : atque ob eam causam, velut alieni boni fures, a sermonibus nos abegit : perinde ac si nos quoque artibus illis, quæ apud **80** Græcos inventæ sunt, uti prohibuisset, idque sua interesse, propter vocis homonymiam, judicasset. Tum, quia nobis obscurum esse putavit, id se minime eo consilio facere, ut insigne quoddam et primarium bonum nobis eriperet, quippe qui hos sermones majorem etiam in modum aspernemur ; verum quia impietatis confutationes extimescebat, velut in dictionis elegantia verborumque lenocinio robur habentes, ac non potius in veritatis cognitione atque argumentis, a quibus minus compesci ac reprimi possumus, quam inhiberi, ne Deum confiteamur, cum linguam habeamus ; quandoquidem una cum aliis rebus sermonem etiam immolamus, quemadmodum et corpora, quoties res ita nata fuerit, ut his quoque pro veritatis defensione dimicare necesse sit. Quare, qui hoc edixit, Attice quidem et eleganter loqui prohibuit : at, ne vera loqueremur, auam prodidit, nec confutationes effugit : imo vero

VI. Neque enim hominis erat, vel religionis sue causæ, vel ipsis etiam sermonibus confidentis, sermones nostros comprimere : perinde ac si quis athletarum omnium fortissimus sibi videatur, ac publico præconio omnibus præferri postuleat, qui edixerit, ne fortium ac strenuorum virorum ullus certamen ineat, atque in arenam descendat, vel qui membrum aliquod amputariet, id quod timidiatis potius, quam fortitudinis argumentum est. Corona

(79) Μετέθηκεν ἐπὶ τὸ δοκοῦν. Ad opinionem traduxit. Id est, de cognato vocabulo, «Ελλην, «Græcus, » non lingue, sed religionis vocabulum duxit, ut «Græcam, » religionem sic subdole a «Christianam » religionem secereret.

(80) Τῷρ ἀδύωρ ημᾶς ἀπῆλασεν. Lege lata Julianus Christianis interdixit sive docendis, sive discendendis humanioribus litteris. Baronius, spreta veterum omnium auctoritate, existinavit, aliis tantum docendi interdictum fuisse Christianis, non vero discendis. Dixi, «spreta veterum omnium auctoritate ; » nam Baronius ipse contra se citat Rutilium, Socratem, Sozomenum, Augustinum. «Et quis, » inquit Montacutius, «talibus et tantis viris non credit? Qui non credit Gregorio Nazianzeno? » (quem etiam contra se potuerat Baronius citare) qui litteras, λόγους, disciplinas, scholas prohibitos Christianis omnibus proficitur; adeoque tam discere quam docere litteras Christianos prohibuit Julianus. Et certe si litteras discere ipsis permisisset, et docere tantum prohibuisset, immrito Gregorius tam acerbis Julianum verbis exagittaret, et tanquam litterarum hostem exsecraretur. Iniquus in Julianum vel ipse fuisset ejus admirator Ammianus Marcellinus, qui bis lib. xxii, p. 222; lib. xxv, p. 294, «inclemens et perenni silentio

A καλάζεσθαι ὑπὲρ τῆς εἰς λόγους παρανομίας· ὃν κοινῶν δυτικῶν λογικοῖς ἄπασιν, ὡς ἴδιων αὐτοῦ, Χριστιανοῖς ἐφθόνησεν, ἀλογώτατα περὶ λόγων διανοηθεῖς, διά πάντων, ὡς φετο, λογιώτατος.

B Ε'. Πρῶτον μὲν, διτι κακούργως τὴν προσηγορίαν μετέθηκεν ἐπὶ τὸ δοκοῦν (79), ὥσπερ τῆς θρησκείας ἔντα τὸν «Ελληνα λόγον, ἀλλ' οὐ τῆς γλώσσης» καὶ διὰ τοῦτο, ὡς ἀλλοτρίου καλοῦ φῶρας, τῶν λόγων ήμᾶς ἀπῆλασεν (80). ὥσπερ ἀν εἰ καὶ τεχνῶν εἰρῆνη τῆς ήμᾶς, διτι παρ τῆς Ελλησιν εὑρηνται, καὶ τοῦτο (81) διαφέρειν αὐτῷ διὰ τὴν δύμωνυμίαν ἐνόμισεν. Ἐπειτα, διτι λανθάνειν ήμᾶς ὑπὲλασεν, οὐκ ἀγαθοῦ τινος τῶν πρώτων (82) ἀποστερήσειν μέλλων, οἵ γε καὶ σφόδρα τούτους περιφρανοῦμεν τοὺς λόγους· ἀλλὰ τοὺς ἐλέγχους τῆς ἀσεβείας (83) φοδούμενος, ὥσπερ ἐν τῇ κομψείᾳ τῆς λέξεως τὴν ισχὺν ἔχοντας, ἀλλ' οὐκ ἐν τῇ γνώσει τῆς ἀληθείας καὶ τοῖς ἐνθυμήμασιν, ὃν ἐπισχεῖν ήμᾶς ἀδυνατώτερον (84) ἢ τὸν Θεὸν διμολογεῖν (85) γλωσσαν ἔχοντας· ἐπειτα καὶ τοῦτο μετὰ τῶν διλλων ἱερουργοῦμεν τὸν λόγον, ὥσπερ τὰ αὐτόματα, ἡγίκα ἀν καὶ τούτοις ἀγνοίζεσθαι δέῃ περὶ τῆς ἀληθείας· ὥστε δι τοῦτο προστάξας Ἀττικίζειν μὲν ἐκώλυσε, τὸ δὲ ἀληθεύειν οὐκ ἔπαυσε· καὶ τὸ μὲν ἐστοῦ σαθρὸν ἠλεγχεῖ, τοὺς ἐλέγχους δὲ οὐ διέφυγεν· διτι μὴ καὶ μᾶλλον τούτοις ἐσυτὸν ὑποθεῖς ἡγιάσεν. handquaquam impedivit: simulque et imbecillitatem imprudens sese his magis subjicit atque implicuit

C Ζ'. Οὐ γάρ θαρροῦντος ἦν οὗτος ὑπὲρ τῆς θρησκείας δικαίους, οὗτε τοῖς λόγοις αὐτοῖς τὸ τοὺς ἡμετέρους ἐπίσχειν λόγους· ὥσπερ ἀν εἰ τις κράτιστον ἐσαυτὸν νομίζοι τῶν ἀθλητῶν, καὶ ἀξιοῦ κατὰ πάντων κηρύττεσθαι, μηδένα τῶν γενναίων ἀγωνίζεσθαι, μηδὲ καταβαλεῖν εἰς τὸ στάδιον ἐπιτάξας, ἢ τι τῶν μελῶν περικόψας (86), διπερ ἀνανδρίας μᾶλλον ἢ ρώμης τεκμήριον. Κατὰ γάρ τῶν (87) ἀγωνιζομένων, οὐ τῶν δινα καθεξομένων (88) οἱ οἰορουεῖν, appellat Juliani «decretem», de quo tamen Apostole gratulari debuerat, si Christianis tantum docendi munus interdixisset.

(81) Καὶ τοῦτο, etc. Regg. a, b, Colb. 6, τοῦτῳ διερέπειν. Billius: «Easque propter ejusdem nominis appellationem suas esse duxisset.» Verum ut stet ipsius versio, legendum pro τοῦτο, ταῦτα, ei αὐτῷ πρ. αὐτῷ, vel subiect. cum Comb. post τοῦτο, λόγων καλόν. Vide n. 101.

(82) Τῷρ τρώτων. In pluribus Regg. et Colb. desunt.

(83) Ἀσεβείας. Edit. Ald. et Herv. εἰσεβείας. Non spernenda lectio, quam tamen in nullo codice reperimus.

(84) Ἀδυνατώτερον. Sancyg. οὐ δυνατώτερον.

(85) Τῷρ θεόρ δύολογεῖν. Schol. μὴ δύολογεῖν.

(86) Η τι τὼρ μελῶρ περικόψας. Ita Coisl. 4, Pass., Elias et Savil. Hæc omiserat Billius.

(87) Κατὰ γάρ τῷρ, etc. «De iis enim qui prougnant, coronæ reportant, non autem de illis qui in superiori gradu sedent.» Deridet Gregorius Julianum, qui, sublato Christianis litterarum studio, inepte eos se victurum sperabat.

(88) Καθεξομένων. Hic Ἀγωνοθέτας, id est. «Certiānum judices ac præsides» intelligit Gregorius

στραφανοί· καὶ τῶν πάσῃ τῇ· ῥώμῃ χρωμένων, οὐ τῶν περιηρημένων τὸ πολὺν τῆς δυνάμεως. Εἰ δὲ ἐλώς συμμίξει καὶ εἰς χείρας ἔλθειν ἀφοβήθης, αὐτῷ τότε τὴν ἡταν ἔδειξας, καὶ νικᾶν ὑπῆρξε μοι (89) μηδὲ ἡγωνισμένῳ, δν (90) ἡγωνίσω μὴ ἀγωνίσασθαι. Ταῦτα μὲν ὁ σοφὸς ἡμῖν βασιλεύεις τε καὶ νομοθέτης, ὡς περ (91) ἵνα μηδὲν αὐτοῦ τῆς τυραννίδος δμορφοῦ, καὶ προκορυφή τὴν ἀλογίαν ἐν ἀρχῇ (92) τῆς ἑαυτοῦ βασιλείας, τυραννίσας πρὸ τῶν ἀλλων τοὺς λόγους· ἡμῖν δὲ καλὸν καὶ ὑπὲρ τῶν λόγων αὐτῶν δμαλογεῖν τῷ θεῷ χάριν, τὴν ἐλευθερίαν ἀπαλεύντων· καὶ μάλιστα μὲν καὶ τοῖς ἀλλοις τιμὴν αὐτὸν ἀναθήμασι φειδομένους (93) μηδενὸς, μήτε χρημάτων μήτε κτημάτων, ἀ, τοῦ καιροῦ γενόμενα καὶ τῆς τυραννίδος, ἡ φιλανθρωπία τοῦ θεοῦ διεσώσατο, τιμὴν δὲ πρὸ τῶν ἀλλων τοῖς λόγοις, τῇ δικαιᾳ καρποφορίᾳ καὶ κοινῇ πάντων, δσοι τῆς χάριτος μετελήφασιν. Ἀλλ' ὁ μὲν (94) ὑπὲρ τῶν λόγων λόγος τοσύτος· ἵνα μὴ, μαρτύρεον ἀποτελοντες, ἔξω τοῦ καιροῦ (95) πίπτωμεν, καὶ ἄλλο τι μᾶλλον σπουδάζειν δοκῶμεν ἢ οὐ χάριν συνεληλύθαμεν (96).

pro sermonibus institutus sermo nūnus habeat, ne eum longius producentes, mediocritatis fines exce-
dāmus, atque aliud quiddam potius agere videamur,

Z. Ἡδη δέ μοι πηδεῖ καὶ ἔσται πρὸς πανηγυρισμὸν δέλγος, καὶ τοῖς ὀρωμένοις συμφαιδρύνεται, καὶ καλεῖ πάντας εἰς χορείαν πνευματικήν, δσοι τε νηστείας καὶ κλαυθμῷ, καὶ δεήσεις (97) προσάκειντο, νυκτὸς καὶ ἡμέρας αἰτούμενοι (98) λύτρωσιν τῶν κατεχόντων ἀνιαρῶν, καὶ δεξιὸν ἐν τοῖς κακοῖς φάρμακον, τὴν οὐ καταισχύνονταν ἐλπίδα ποιούμενοι· δσοι τε, μεγάλους ἀνατάλαντες ἀγῶνας καὶ ἀθλούς, καὶ πολλαῖς πληγέντες καὶ χαλεπαῖς τοῦ καιροῦ προσβολαῖς, θέατρον ἐγενήθησαν τῷ κόσμῳ, καὶ ἀγγέλοις, καὶ ἀνθρώποις, κατὰ τὴν τοῦ Ἀποστόλου φωνὴν· καὶ τὰ μὲν σώματα κάμνοντες, τὰς δὲ ψυχὰς ἀήττητοι διαμελάντες, καὶ πάντα λαχύνοντες ἐν τῷ δυναμοῦντι (99) αὐτοὺς Χριστῷ· δσοι τε (!), κοσμικὴν ἀποθέμενοι κακίας ὅλην καὶ δυναστείαν, ἢ τὴν ἀρπαγὴν τῶν ὑπαρχόντων μετὰ χαρᾶς προσδεξάμενοι, ἢ τῆς ἑαυτῶν, δὴ λέγεται, φυγαδεύθητες ἀδίκως, ἢ ἀνθρῶν, ἢ γυναικῶν, ἢ γονέων, ἢ τέκνων, ἢ δσοις ἀλλοις ὄνθμασι τῆς μικρᾶς οἰκειότητος κατεχόμεθα, τούτων πρὸς δλίγον διαίευχθέντες, καὶ τῷ Χριστοῦ

A quippe adversus pugnantes, non autem supra sed
tēnū comparantur: et adversus eos, qui robur
omne suum ad certamen adhibent, non qui magna
virium parte truncati sunt. Quod si omnino signa
conferre, manusque conserere veritus es, hoc ipso
te victum esse declarasti, mihiq; etiam sine ulla
dimicazione palmam adipisci licuit, dum tantopero
abs te dimicatum est, ne dimicacionem subires.
Atque hæc quidem sapiens noster imperator et le-
gislator; qui, ne tyrannidis suæ quidquam expers
esset, verum bruta stoliditatis edictum proponere,
81 in imperii sui auspiciis, ante omnia alia, ser-
mones tyrannie oppressit. Nobis autem honestum
et præclarum fuerit pro ipsis quoque sermonibus,
quibus libertas restituta est, Deo gratias agere,
eumque tuin volvis muneribus honorare, nec pec-
cuniis parcendo, nec opibus et fortunis, quas sub
temporis et tyrannidis potestate constitutas, Dei
misericordia conservavit; tum præsertim sermoni-
bus, hoc est justa oblatione, omnibusque, qui grati-
tiaz participes fuerint, communi. Atque hic sane
longius producentes, mediocritatis fines exce-
dāmus, quād id cujus causa convenimus.

VII. Enimvero mihi jam exsilit atque ad pan-
gyrismum gestit oratio, simulque cum his, quæ
cerrimus, hilarescit, atque ad spiritualem chorem
omnes vocat, tum qui jejuniis, et lacrymis, et
orationi addicti erant, prementium molestiarum
depulsionem finemque noctu diuque postulant,
ac commodum in malis pharmacum efficients
nimirum spem non confundentem ⁴⁸, tum qui mag-
nis certaminibus et ærumnis exantlatis, multisque
et gravibus temporis insultibus percussi atque
vexati, mundo et angelis, et hominibus, ut Apostoli
verbis utar, spectaculum extiterunt ⁴⁹: ac corpori-
bus licet fracti et debilitati, animis tamen invicti
permanerunt, omniaque in Christo ipsos confor-
tante potuerunt ⁵⁰: tum qui mundana vitii materia
et auctoritate ac potentia deposita, vel bonorum
rapina cum gandio suscepta ⁵¹, vel (patria) sua, ut
quidem dicitur, per injuriam pulsi, vel a viris, aut
uxoribus, aut parentibus, aut liberis, aut quibus-
cumque tandem aliis parvæ necessitudinis nominibus

⁴⁸ Rōm. v, 5. ⁴⁹ 1 Cor. iv, 9. ⁵⁰ Philipp. iv, 13.

⁵¹ Hebr. x, 34 et seqq.

(89) Τχῆρέ μοι. Ita Comb. Deest μοι. in edit.

(90) Or. Sic Reg. I, et Sav. Bill. vero δι' öv. Gabr. φ. Comb. sic reddit: « In quem sic tibi dimicatum est, ut a dimicacione renoveres. »

(91) Πσχερ. Prætermisso a Billio. Sic reddit optime Comb. « Velut hoc consilio, ne, » etc.

(92) Ερ ἀρχῇ. Non igitur cum Antiochiae ver-
saretur, Persis bellum illaturus.

(93) Φειδομένους. Savil. φειδομένοις.

(94) Αλλ' ὁ μέρ. Bas. edit. adiuit γάρ, quod Bill.
et Savil. alijiciunt.

(95) Εξω τοῦ καιροῦ. « Ab eo quod temporis
ratio postulat, excidamus: » aliud nimirum agen-
tes, quād quod temporis, præsentisque est insti-

tuti.

(96) Συνεληλύθαμεν, etc. Sancyg. ad hæc verba
in marg. scripsit: « Ergo habita est in publico
caetu. » Scripta quidem a Gregorio, ut haberetur;
dicta tamen non videtur.

(97) Δεήσει. Nonnulli, δεήσει.

(98) Αἰτούμενοι. Comb. καὶ ἀπεκεχόμενοι, « al-
ique exspectantes. »

(99) Ερδυραμοῦτι. Sic quatuor Regg., duo
Cuih., Comb., edit. Ald. et Herv. In Par. δυνα-
μοῦντι.

(10) Οσοι τε. Reg. I, addit ἢ τινα. Reg. bm.
omissis voribus, δσοι τε, habet, ἢ τινα.

retinemur, ad breve tempus disjuncti, Christi sanguini passiones pro Christo obtulerunt, ob idque nunc commode illud dicere et cantare queant: *Imposuisti homines super capita nostra: transivimus per ignem et aquam: et eduxisti nos in frigescium*⁵².

VIII. Quin alteram quoque partem ad festum diem agitandum voco, eos nimirum qui cum universarum quidem rerum Deum consteantur, atque hactenus animo sani sint, ceterum ad providentiae rationes minime ~~53~~ penetrant; quæ plerumque ex contrariis meliora procurat, ac per benignitatem ad resipiscientiam invitat⁵⁴; verum ob animæ paupertatem et levitatem, dum superbit impius in cogitationibus, incenduntur⁵⁵ atque inflammatur, ac peccatorum pacem, ut cum Davide loquar, non ferunt⁵⁶, nec Dei consilium exspectare sustinent⁵⁷, nec ad extremum usque animi æquitatem præstant; verum cum præsentibus rebus et in aspectum carentibus perpetuo serviant, hujusmodi miraculis in veritate confirmantur.

IX. Jam eas quoque animas voco, quæ hujusmodi scenam, et magnum hoc theatrum ad stuporem usque mirantur, et quidem his Isaiae verbis: *Mulieres a spectaculo venientes, huc adeste, animique oculo ab externa oberratione reducto atque collecto, vacate et cognoscite, quoniam ipse est Deus, qui exaltatur in gentibus, et exaltatur in terra*⁵⁸, semper ille quidem in omnibus miraculis et prodigiis, quæ fecit, at in præsentibus clarius et expressius.

X. Atque utinam ille quoque cœtus ad chorum nostrum se adjungeret, qui, cum prius cantionem haudquam adulterinam atque ignobilem nobiscum Deo accineret, ac dextro quondam ordine dignus haberetur, atque etiam, ut consido, brevi habebitur, aut scio qua re commotus, repente cantum in diversum mutat, alioque gradu atque ordine rere collocat: ac ne ob communem quidem lætitiam, quod etiam magis miror, adduci potest ut nobiscum conjungatur: quin potius privatim choream quamdam parum modulatam ac numerosam et concinnam instituit: hoc enim mihi bona eorum venia fortasse dicere licebit: quamnam autem, et qualem? zelus quidem, ut dicam, me incitat, fides autem retinet: ac sermonis molestiam ob spem, qua moveor, comprimam. Adhuc membra mea soveo atque complector: adhuc majorem pristinæ charitatis atque idcirco leuiorem me præbeo, ut acrius postea et ferventius objurgem.

⁵² Psal. LXV, 12. ⁵³ Rom. II, 4. ⁵⁴ Psal. IX, 23.

(2) *Almati*. Combef., et in ora Reg. I, ὄνδρατι.

(3) "Ἄδοιεν. Regg. a, b, et Or. I, habent, ἄδοιεν καὶ λέγοιεν. Edit. λέγοιεν καὶ ἄδοιεν.

(4) *Toὺς λογισμούς*. Colb. 6 et Combefisius τοὺς λογισμοὺς.

(5) *Ἐμβατεύοντες*. Reg. bm, Colb. 5 et Comb. ἐμβατεύσαντες.

(6) *Προκαλουμένης*. Videtur interpres legisse, προκαλουμένης, ut habeat Reg. codex.

(7) *Γυναικες*. *·* Mulieres opulentæ, surgite, et

A καρποφορήσαντες αἷματι (2) τὰ ὑπὲρ Χριστοῦ πάθη, νῦν δὲ ἐκείνῳ λέγοιεν καὶ ἄδοιεν (3) ἐν καιρῷ, τὸ, Ἐπειδίσασας ἀνθρώπους ἐπὶ τὰς πεφαλὰς ἡμῶν· διῆλθομεν διὰ πυρὸς καὶ ὄντας· καὶ ἔξηγαρες ἡμᾶς εἰς ἀραγύχητο.

B Η'. Καλῶ καὶ τὴν ἐτέραν μοῖραν εἰς τὴν πανήγυριν, δοσο, τὸν μὲν τῶν ὅλων ὁμοιοῦντες θεὸν, καὶ μέχρι τούτου τοὺς λογισμούς (4) ὑγιαίνοντες τοὺς δὲ τῆς προνοίας λόγοις οὐκ ἐμβατεύοντες (5), ἐκ τῶν ἐναντίων πολλάκις τὰ βελτίων διοικουμένης, καὶ τῇ χρηστότητι προκαλουμένης (6) τὴν ἐπανόρθωσιν, ἀλλὰ διὰ πτωχείαν ψυχῆς καὶ κουφότητα, ἐν τῷ ὑπερηφανεύεσθαι τὸν ἀσεβῆ τοὺς λογισμούς, ἐμπυριζόμενοί τε καὶ ἀναπόδεμοι, καὶ εἰρήνην ἀμαρτωλῶν οὐ φέροντες, δὴ φησὶν ὁ φαλμὸς, οὐδὲ ὑπομένοντες τοῦ θεοῦ τὴν βουλήν, καὶ πρὸς τὸ πέρας μαχροθυμοῦντες· δοῦλοι· δὲ δύντες ἀεὶ τῶν παρόντων καὶ τῶν ὀρωμένων, τοῖς τοιούτοις θαύμασι βεβαιοῦνται πρὸς τὴν ἀλήθειαν.

C Θ'. Καλῶ καὶ τὰς ἐπιτομένας ψυχὰς περὶ τὴν τοῦ κόσμου τοῦδε σκηνὴν καὶ τὸ μέγα θέατρον· καὶ καλῶ γε τοῖς Ἡσαΐου ῥήμασι. Γυναικες (7) ἐρχόμεναι ἀπὸ θέας, δεῦτε, καὶ τὸ τῆς ψυχῆς δύμα ἐκ τῆς ἔξω περιπλανήσεως ἐπιστρέψασαι, σχολάσατε καὶ γνῶτε, ζτε αὐτός ἐστιν ὁ θεός, ὑψούμενος ἐν τοῖς ἔθνεσιν, ὑψούμενος ἐν τῇ γῇ, ἀεὶ ποτε ἐν πᾶσιν οἷς ἐποίησε. Θαυμασίοις (8) καὶ τέρασι, καὶ τοῖς νῦν ἐναργέστερον.

D Ε'. Εἴθε μοι (9) τοῦ χοροῦ μέρος ἦν κάκεινο τὸ σύστημα, δ, σὺν τῷ τέως τῷ θεῷ προσῆδον οὐ κιδόηλον ὠδὴν, οὐδὲ ἀδόκιμον, ἀλλὰ καὶ τῆς δεξιᾶς ποτε στάσεως ἀξιούμενον, πιστεύω δὲ, ὅτι καὶ μετ' ὀλίγον ἀξιωθησόμενον, οὐδὲ οἶδ' ὅ τι παθόν, ἐξαίφνης μεθαρμόζεται τε καὶ μετατάττεται· καὶ οὐδὲ ὑπὸ τῆς κυνῆς (10) εὐφροσύνης, δ καὶ θαυμάζω μᾶλλον. εἰς ταῦτην ἔρχεται· ἀλλ' ἵδειν ἰστησιν οὐκ εὑρυθμόν τινα ταύτην χορείαν, οὐδὲ ἐναρμόνιον· τοσοῦτον γάρ ισως εἰπεῖν καὶ αὐτοὶ δώσουσιν· ἀλλ' ὅποιαν καὶ τίνα· εἰ καὶ κινεῖται λέγειν ὁ ζῆλος, ἀλλ' ἡ πίστις κρατεῖ· καὶ καθέξω τοῦ λόγου τὸ ἀηδές αἰδοῖ τῆς ἐπίδοσις. "Ετι μου περιέπω τὰ μέλη· Ετι δίδωμι πλέον τῇ πρὶν ἀγάπῃ τῆς παρούσης ὑπεροφθαλ· καὶ διὰ τοῦτο γίνομαι μαχροθυμότερος, ἵν' διειδίσω θερμότερον.

E quam præsentis contemptus rationem habeo; atque idcirco leniorem me præbeo, ut acrius postea et ferventius objurgem.

⁵² Psal. LXXII, 3. ⁵³ Psal. CV, 13. ⁵⁴ Psal. XLV, 11.

audite vocem meam; filii confidentes, percipito auribus eloquium meum. » Sic in Isa. XXXII, 9

(8) Θαυμασίοις. Sic tres Regg., Pass., edit. Bas. et Comb. Ed. Par. θαύμαστ.

(9) Εἴθε μοι, etc. Monachi Nazianzeni tum a Patre Gregorio divisi; non vero Ariani, qui nulli erant Nazianzeni, uti gloriatur Theologus, hic sunt intelligendi.

(10) Κουρῆς. *·* a Regg. b, 1, Colb. 3, 6, Pass. Deest in edit. Par.

IA'. Μίαν μοῖραν, ἐν ψυχῶν γένεος ἀποκηρύττω τῆς πανγύρεως, στένων μὲν καὶ ἀλγῶν, καὶ οὐδὲ ἐπαἰτοῦταις (11) ἵσως πενθῶν, οὐδὲ αἰσθανομένους τῆς ἑαυτῶν ἀπωλείας ἀποδυρμένος· τούτο γάρ τῆς πληγῆς χωτῶν τὸ ἐλειεινότατον· ἀποκηρύττω δὲ ὅμως, οἱ, επαρέντες οὐκ ἐπὶ τὴν στερεὰν πέτραν καὶ ἀσειστον, ἀλλ᾽ ἐπὶ τὴν ἡράν τε καὶ ἄγονον· εἰσὶ δὲ οἱ τῷ λόγῳ προσελθόντες ἐπιπολαῖς καὶ διλγόπιστοι, καὶ διὰ τὸ μή ἔχειν. βάθος γῆς, εὐθέως ἔξαντεῖλαντες, καὶ προκύψαντες (12), ἵνα τοῖς πλησίον ἀρέσωσιν (13), επειτα ὑπὸ βραχέας τοῦ πονηροῦ προσθόλιῆς καὶ διλγού πειρασμῶν καύσωνος (14), ἐξηράνθησαν καὶ ἀπέθανον. Καὶ τούτων ἔτι χειρούς, καὶ μᾶλλον ἀποκηρυκτέοις τῆς πανηγύρεως, ὅσοι μηδὲ πρὸς διλγον ἀντέβησαν τῷ καιρῷ, καὶ τοῖς τὴν κακὴν αἰχμαλωσίαιν ἥμας αἰχμαλωτίζουσιν ἀπὸ τοῦ ἀναβάντος εἰς ὑψός, καὶ καλῶς ἥμας αἰχμαλωτίσαντος· ἀλλ᾽ ἐκ περιουσίας ἐφάνησαν πονηροί τε καὶ εἴωνοι (15), οὐδὲ πρὸς διλγον ἀντισχόντες, οὐδὲ γενομένης τινὸς αὐτοῖς θλίψεως, ή πειρασμοῦ, διὰ τὸν Λόγον (16) σκανδαλισθέντες, ἀλλὰ προσκαΐρου κέρδους, ή θερπείας, ή δυναστείας μικρᾶς, οἱ δεῖλαιοι τὴν ἑαυτῶν σωτηρίαν ἀπεμπολήσαντες.

cum brevi quodam et caduco quæstiū, aut obsequio, aut exigua potentia salutem suam miseri communianti.

16'. Ἐπειδὲ ἀνεκαθήραμεν τῷ λόγῳ τοῦ χοροῦ τὸ τελήρωμα, φέρε, ὅση δύναμις, ἀγνοισάμενοι καὶ σώματα, καὶ ψυχές, καὶ μίαν ἀναλαβόντες φωνὴν, ἐνὶ συναρμοσθέντες Πνεύματι, τὴν ἐπινίκιον ἔδωμεν ἐκείνην φόβῳ, ἢν ποτε ἤσεν δὲ Ἱερατὴλ ἐπὶ τοῖς Αἰτυπτίοις, τῇ Ἐρυθρᾷ καλυψθεῖσι θαλάσσῃ (17), ἔξαρχούστης Μαρίας, καὶ ἀγανακρουμένης τὸ τύμπανον· Ἀσωμετ τῷ Κυρίῳ ἐνδόξως γάρ δεδόξασται· Ιππον καὶ ἀναβάτηρ ἔργιμεν, οὐκ εἰς θάλασσαν, τούτῳ γάρ μεθαρμόζω τῆς ὥδης, ἀλλ᾽ ὅποι (18) φίλον ἦν αὐτῷ, καὶ ὅπως αὐτὸς ἐδικαίωσεν· Οἱ ποιῶν πάντα καὶ μετασκευάζων, εἰπέ που τῆς ἑαυτοῦ προφῆτας Ἄμως τιλοσοφῶν ἐνθεώτατα· δὲ ἐκτέρπων εἰς τὸ πρῶτη σκιάν θανάτου (19), καὶ ἡμέραν εἰς νύκτα συσκοτάζων, καὶ οἰοντεὶ διὰ κύκλου τινὸς εὐθύνων (20) καὶ διεξάγων τὸν ἄπαντα κόσμον, καὶ τὰ ἡμέτερα, σαλευόμενά τε δόμοι καὶ μὴ σαλεύμενα, ταῖς μεταβολαῖς κινούμενα καὶ περιτρεπόμενα, καὶ ἀλλοτε δὲ πάντα· τῇ τάξει δὲ τῆς προνοίας πάγια καὶ ἀκίνητα, καθὼν διὰ τῶν ἐναντίων ὁδούς, τῷ Λόγῳ μὲν δῆλων, ἡμῖν δὲ ἀγνοούμενων δικαθαίρων (21) δυνάστας ἀπὸ θρόνων, καὶ ἀνυπονόητον κοσμῶν δια-

A XI. Unam classem, unum animarum genus ab hac laeta celebritate abdico atque propello, gemens quidem et dolens, nec gemitum forte (meum) audientes, nec exitium suum sentientes deslens. Hoc enim totius eorum plagæ maxime miserabile est; sed tamen abdico, eos nempe, qui non supra firmam et stabilem petram, sed supra sicciam et sterilem seminati ²². Hi autem sunt **23** qui leviter ac defunctione ad pietatis doctrinam accesserunt, atque exiguæ fide prædicti sunt, quia altas in terra radices non egerant, confessim exorti sunt, ac prospicentes, ut aliis placerent, postea ad brevem et exiguum diaboli assultum, parvumque tentationum æstum exaruerunt et emortui sunt. Atque his etiam adhuc pejores, magisque ab hoc fausto et leto conventu prescribendi sunt, qui tempori, atque iis qui nos ab eo qui in altum ascenderat, pulchreque captivos nos duxerat, in malam et funestam capitatem abducebant ²⁴, ne tantillum quidem obstiterunt, verum ultro ac sponte improbos ac venales se præbuerunt, ut qui ne paulisper quidem repugnari, aut oborta ipsis ob Verbum aliqua calamitate aut tentatione scandalum passi sint, verum aut exigua potentia salutem suam miseri communianti.

B XII. Postquam autem chorum universum sermonē repurgavimus, age, corporibus atque animis, quoad ejus fieri poterit, purificatis, voceque una assumpta, atque uno eodemque Spiritu concordes redditi, triumphale illud carmen canamus. quod olim Israelitæ propter Αἴγυπτος mari Rubro cooperitos atque obrutos, auspicante Maria, tympanumque pulsante, cecinerunt: *Cantemus Domino: gloriose enim magnificatus est: equum et ascensem proiecit, non in mare* ²⁵, hoc enim ex carmine illo immuto, verum ubi ipsi gratum fuit, et quemadmodum ipse justum censuit; qui, ut quodam prophetiae suæ loco Amos divinissime philosophans, ait: *Omnia facit atque immutat: qui mortis umbram in diluculum vertit, et diem in nocturnas tenebras mutat* ²⁶, ac velut per circulum quemdam mundum hunc universum gubernat ac moderatur, resque omnes nostras, fluctuantes simul minimeque fluctuantes, ut quæ per mutationes quidem moveantur, ac sursum deorsumque agitantur, aliasque aliter se habeant; at quantum ad divinæ providentiæ ordinem et constitutionem fixæ et stabiles sint, etiam si

²² Matth. vii, 24. ²³ Psal. lxvii, 19; Ephes. iv, 8. ²⁴ Exod. xv, 1. ²⁵ Ainos v, 8.

(11) *Kai οὐδὲ ἐπαῖτος,* etc. Billius: « ac ne audiētates quidem fortasse lugens. »

(12) *Προκύπτατες* « Erumpentes, » velut ἔμβρυον vulva προκύπτειν, ait Plutarchus.

(13) *Ἄρεσωσιν.* Sic Reg. quinque, Pass., etc. Edit. ἀρέσκωστ.

(14) *Πειρασμῶν καύσωρος.* Sic Reg. bm et Colb. 5. Edit. πειρασμοῦ καὶ καύσωνος.

(15) *Ἐδωροι.* « Venales. » Billius, « viles. »

(16) *Διὰ τὸν Λόγον.* « Ob fidem doctrinam. »

(17) *Καλυψθεῖσι θαλάσσῃ.* Sic Coist. 1, et dua

Colb. Deest θαλάσσῃ in pluribus mss. et in Par. edit. quæ habet, κατακαλυψθεῖσιν. Bas. edit. καταληφθεῖσιν.

(18) *Οποι.* Regg. bm, 1, ὅπῃ. Ald. et Herv. ὅπερ.

(19) *Θαράτον.* Hæc vox a Graeco textu vulgate abest; in omnibus tamen Gregorii mss. et in bibliorum codicibus non paucis legitur.

(20) *Ἐνθύρων.* Reg. 1, Colb. 6, διευθύνων. Οxon. θύνων.

(21) *Καθαίρων.* Colb. 3, καθελών.

per contraria gradiantur, Verbo quidem clara et perspicua, nobis autem incognita et obscura: qui potentes de sedibus depositi⁴⁸, et insuspiciabilem diademate ornati⁴⁹; nam id quoque a divina Scriptura accipio: qui infirmis et invalidis genibus fortitudinem imponit⁵⁰, ac peccatoris et maligni brachia confringit⁵¹: **¶** Etenim haec quoque ex alio sumo cantico, prout quodque memoriarum occurrit: multis videlicet locis cantionem mihi consilientibus, atque ad contextendam gratiarum actionem aliquid erogantibus. Qui dat ut impius nunc supra cedros habilitum redactus: si quidem ipsius impietatem caelo ac celeri pede praeterire possimus.

XIII. Ecquis eorum, qui res divinas narrant, haec pro dignitate decantabit, atque narrabit? **Quis loquatur potentias Domini, auditas faciet omnes laudes ejus?**⁵²? Qua voce, aut qua dicendi facultate hoc miraculum adsequabit? **Quis arma, et gladium, et bellum confregit?**⁵³? **Quis capita draconum in aqua contrivit?**⁵⁴? **Quis eum populis illis, quibus traditus est, in escam dedit?**⁵⁵ **Quis procellam in avaram statuit?**⁵⁶? **Quis dixit mari, Tace, obmutesce?**⁵⁷? et, **In te confringentur fluctus tui?**⁵⁸: atque adeo confregit, cum haud diu intumuiscent atque infernubissent? **Quis hoc nobis dedit, ut calcemus supra serpentes et scorpiones?**⁵⁹, non jam calcaneum occulte observantes⁶⁰, quemadmodum fert condemnatio, verum perspicue insurgentes, caputque, cuius proculatione damnati sunt, attollentes? **Quis judicium et justitiam inopinato fecit?**⁶¹? **Quis virginem peccatorum non pro rursus emisit, audeundum est dicere, in sortem justorum?**⁶²? an, quod eo moderatus est, i.e. sortem eum cognoscentium?

XIV. Non enim ut justi traditi atque afflicti sumus: hoc enim paucis et rara contigit; ut, velut fortes athletæ, tentatorem ignominia perfundant: verum ut peccantes condemnati, ac postea misericordiam consequuti sumus, provide nimis et paternæ hactenus percussi, ut prudentiores efficerimur, atque hactenus castigati, ut ad eum nos ipsos convertamus. Arguit enim, sed non in furore: et corripuit, sed non in ira⁶³: per utrumque videlicet benignitatem suam ostendens, hoc est, et per submitionem, et per indulgentiam. **Quis ille est, qui vindictam fecit in nationibus, increpationes in populis?**⁶⁴? Dominus fortis et potens, Dominus potens in bello⁶⁵.

⁴⁸ Luc. i. 52. ⁴⁹ Eccli. xi. 5. ⁵⁰ Job iv. 4. ⁵¹ Psal. ix. 36. ⁵² Psal. xxxvi. 35. ⁵³ Psal. cv. 2. ⁵⁴ Psal. lxxv. 4. ⁵⁵ Psal. lxxiii. 13, 14. ⁵⁶ Psal. cxi. 29. ⁵⁷ Marc. iv. 39. ⁵⁸ Job xxxviii. 11. ⁵⁹ Luc. x. 19. ⁶⁰ Gen. iii. 45. ⁶¹ Psal. cxviii. 421. ⁶² Psal. cxxiv. 3. ⁶³ Psal. vi. 2; xxxviii. 2. ⁶⁴ Psal. cxlix. 7. ⁶⁵ Psal. xxiii. 8.

(22) Περιτιθετ. « Circumponit, praestat. »
(23) ὥδης. Sic Regg. bm, I, tres Colb. Deest in edit. Billius, « scripturæ loco. » Combesius qui varias lectiones colligit, hauc sibi vocem, ὥδης, non placere testatur, nec congruere putat cum his quæ ex Isaia, ut ipsi videtur, præcedunt; sed fallitur. Nihil hic descriptum ex Isaia, sed ex Job iv, 4, vel ex psal. xxxvi, 17, atque haec ex alio cantico petita scribit Gregorius, respiciens ad verba cantici Moysis et Mariæ. Sicque ex diversis canticis et Scripturæ locis, prout occurribant, suum se ait confidere χαροπήριον.

Α δῆμαν: παρὰ γάρ τῆς θελας καὶ τοῦτο λαμβάνω Γραφῆς· ὁ γόνασιν ἀθυνατοῦσι θάρσος περιτιθετ. (22), καὶ συντρίβων ἀμαρτωλοῦ καὶ πονηροῦ βραχίονας καὶ ταῦτα παρ' ἄλλης ὥδης (23), δικῶς ἐν ἔκαστον ἐπὶ τῇ μνήμῃ, πολλῶν συμπληρουόντων μοι τὴν ὥδην, καὶ συνεργαζόντων (24) τὸν χαριστήριον (25). διδύνος δρόσοις τοῦ ἀσένους καὶ τὴν ὑπὲρ τὰς κέδρους ἐπαρσιν, καὶ τὴν εἰς τὸ μηχέτι εἰναι καθαίρεσιν· δταν αὐτοῦ παρελθεν δυνηθῶμεν τάχει· καὶ ἀσφαλείᾳ ποδὸς τὴν ἀσένειαν.

elatus conspicialur⁶⁶, πινες δεξεῖς, αἱρεις in πι-

B γαστερὶς τοῦ Κυρίου, ἀκοντεῖς ποιήσεις πάσας τὰς αἰνέστεις αὐτοῦ; τίνα φωνὴν, ή τίνα λόγου δύναμιν ἔκσωσει τῷ θαύματι; Τίς συνέτριψεν δπλον (26), καὶ φομφαίνειν, καὶ πόλεμον; Τίς συνέθλασε τὰς κεφαλὰς τῶν δρακόντων ἐπὶ τοῦ ὄντας; Τίς ἔδωκεν αὐτὸν δρῶμα λαοῖς, οἵς καὶ παρέδωκε; Τίς ἐστησεν εἰς αὐραν καταγίδα; Τίς εἶπε τῇ θαλάσσῃ, Σιώπα, περγίωσο; καὶ, Ἐν σοὶ συντρίψεται σοι τὰ κύματα· καὶ μέντοι καὶ συντρίψας, οὐκ ἐπὶ πολὺ μετεωρισθέντα καὶ ἀναζέσαντα; Τίς ἐπάνω δρεων καὶ σκορπίων πατεῖν ἐδωρήσατο, οὐκ ἐπὶ λάθρᾳ τὴν πτέρναν τηρούντων, ᾧς ἡ κατάκρισις, ἀλλὰ φανερῶς (27) ἐπανισταμένων καὶ διειρόντων τὴν κεφαλὴν, ἢν πτελεῖσθαι κατεδικάσθησαν; Τίς δὲ ποιήσας κρίμα καὶ δικαιοσύνην ἀδόκητον; Τίς δὲ μὴ παντελῶς ἐπαφεῖς τὴν ράβδον τῶν ἀμαρτωλῶν, ἅρα θαρρήσας χρῆ τῷ κλήρῳ τῶν δικαίων εἰπεῖν; ή, δ τούτου μετριώτερον, τῷ κλήρῳ αὐτὸν (28) γινωσκόντων;

ΙΔ'. Οὐ γάρ ᾧς δίκαιοι παρεδόθημεν, τοῦτο γάρ ὄλιγοι καὶ διηγάκις (29). ἵν, ᾧς ἀθληταὶ γενναῖοι, τὸν πειραστὴν κατασχύνωσιν (30). ἀλλ' ᾧς ἀμαρτάνοντες κατεκρίθημεν, εἴτα τὸν ἀγένθημεν κτήδεμονικῶς (31) τε καὶ πατρικῶς, δοσον σωφρονισθῆναι, πληγέντες, καὶ δοσον πρὸς αὐτὸν ἐπιστρέψαι νουθετηθέντες. Ἄλεγξε μὲν γάρ, οὐ τῷ θυμῷ δέ· καὶ πεπιλέυσκε μὲν, οὐ τῇ δργῇ δέ· δι' ἀμφοτέρων δεικνύει τὸ φιλάνθρωπον καὶ τῆς ὑπομνήσεως, καὶ τῆς ἀνέσεως. Τίς δὲ ποιήσας ἐκδίκησιν ἐν τοῖς Εθνεσιν, ἐλεγμούς ἐν τοῖς λαοῖς, Κύριος κρατεῖς καὶ δυνατός.

D Κύριος δυνατός ἐν πολέμῳ.

(24) Συνεργαζόντων. « Simul conferentibus. »
(25) Χαριστήριον. Subaud. λόγον.
(26) Όπλον. « Scutum. » Billius, « arma. »
(27) Φαρερώς. « Palam, aperte. »
(28) Αἰτόν. Vitoise τὸν αὐτὸν, in Herv. et Par. edit.
(29) Οἰλιγάκις. Par. in notis ex Oxon. et aliis duobus auidunt, πάσχουσι.
(30) Κατασχύνωσιν. Reg. b, κατασχύνωμεν. melius.
(31) Κηδεμονικῶς. « Provide, benigne, salubrēter. »

I^E. Μιαν εὐρίσκων φωτήν, δὲν μέλος, των παρόν· των πας δέξιον, ἢν Ἡσαῖας πρὸ τὴν διαφέγγετο, σφόδρα τῷ νῦν καιρῷ πρέπουσαν, καὶ τῷ μεγέθει τῆς εὐεργεσίας ἀμιλλωμένην· Εὐφραινέσθω (32) ὁ οὐρανὸς ἀναθεν, καὶ αἱ νεφέλαι ρινάτωσαν δικαιοσύνην· ἥρξατο (33) τὰ δρη εὐφροσύνην, καὶ οἱ βουνοὶ ἀγαλλίασαν· ἐπεὶ καὶ κτίσις πᾶσα, καὶ δυνάμεις οὐράνιοι, καὶ τῶν ταιούτων, ὡς γε δῆ δὲ ἐμὸς λόγος, συνεπαισθάνονται· οὐ γάρ συστενάζει μόνον καὶ συνῳδίεις δουλεύουσα τῇ φθορᾷ, τοῖς κάτω λέγω γινομένοις τε καὶ ἀπογινομένοις, ἀποκαραδοκοῦσα τὸ τέλος τούτων καὶ τὴν ἀποκάλυψιν, ἵνα καὶ αὐτὴ τότε τύχῃ τῆς ἐπικομένης ἐλευθερίας, ὡς νῦν ἀκούσα τούτοις προσδεδεμένη διὰ τὴν τοῦ δημιουργῆσαντος δύναμιν, ἀλλὰ καὶ συνδοξάζει καὶ συναγάλλεται τοῖς τοῦ Θεοῦ τέκνοις εὐφραινομένοις.

I^C. Τοιγαροῦν, οὐ γάρ ἀφέξομει θείων φωνῶν θείαν δέξιγονμένος δύναμιν, ἀγαλλιάσθω Ἑρμος, καὶ ἀνθεῖται ὡς κρένον, ἡ χήρα χθὲς καὶ πρώην, ὡς γε ἔδοκει, καὶ ἀνανδρός Ἐκκλησία, καὶ πᾶς δὲ τῷ φθενῷ καὶ ἀτερπεῖ κειμένη τῆς ἀσεβείας τέως συνεσταλμένος· διὰ τὸ λέγεται Κύριος τὸν λαὸν αὐτοῦ, καὶ τὴν κληρονομίαν αὐτοῦ οὐκ ἔγκαταλέλοιπεν· διὰ ἐποίησε θαυμαστὰ πράγματα, βουλήν ἀρχαίαν ἀληθινήν· ἡ δὲ ἡν, εὐδοκεῖν ἐπὶ τοὺς φοδουμένους αὐτὸν, καὶ τοὺς ἐλπίζοντας ἐπὶ τὸ ἔλεος αὐτοῦ· διὰ συνέτριψε πύλας χαλκᾶς, καὶ μοχλούς σιδηροῦς συνέθλασεν· διὰ διὰ τὰς ἀνομίας ἡμῶν ἐπαπειώθημεν, ἀλλ' ἀνεκλήθημεν (34), καὶ, τῆς παγίδος συντριβήσης, ἐρύσθημεν ἐν χρέοις τοῦ καλέσαντος ἡμᾶς, καὶ τοὺς ταπεινούς τῇ καρδίᾳ παρακαλοῦντος Θεοῦ.

I^Z. Όρθιτε δικαίως πλέκω τὴν ψήδην θείοις καὶ φήμασι καὶ διανοήμασι· καὶ οὐκ οἴδε δικαίως ἀλλοτρίοις ἐπαλρομαὶ τε καὶ καλλωπίζομαι, καὶ ὑπερπέρ εὐθους ὑφ' ἥδονής γινομαι· ἀτιμάζω δὲ διπαν ταπεινὸν καὶ ἀνθρώπινον, ἀλλα ἀλλοις συμβιθάζω καὶ συναρμόζων, καὶ εἰς ἐν ὅγων τὰ τοῦ αὐτοῦ Πνεύματος;

I^E. Πρότερον μὲν οὖν ἀδείκνυ τοῦ Θεοῦ τὰ θαυμάτα· Ἐνώχ μετατιθέμενος, Ἡλίας ἀναλαμβανόμενος, Νῶε διασώζομενος, καὶ διασώζων τὰ σπέρματα τῶν γενῶν (35), ἐν μικρῷ ἕστι τὸν κόσμον, πυργότων οἰκουμένης ἐπίκλασιν, ἦν τῇ γῇ κοσμηθῇ πάλιν εὐσεβοτέροις οἰκήτοροιν· Ἀβραὰμ καλούμενος, καὶ παῖδες παῖρ τῇ λικίαν τιμώμενος, εἰς πίστιν ἐτέρου τοῦ ἐπηγγελμένου σπέρματος, καὶ τὸν μονογενῆ προσφέρων θυσίαν πρόθυμον, καὶ λερεῖον ἔνον (36) ἀντὶ (37) τοῦ παιδὸς κομιζόμενος· παράδοξος (38) ἀσεβῶν ἀπώλεια,

³⁰ Isa. xlvi, 8; xlii, 13; Psal. lxiv, 13. ³¹ Rom. xcmi, 14. ³² Isa. xxv, 1. ³³ Psal. cxlvi, 11. ³⁴ Galat. i, 15; II Cor. vii, 6. ³⁵ Gen. v, 24. ³⁶ et seq. ³⁷ Gen. xviii, 10. ³⁸ Galat. iii, 16.

(32) Εὐφραινέσθω. In Isaia legitur, Εὐφρανθήσω.

(33) Ρηξέω. Billins: « effundant. »

(34) ἀνεκλήθημεν. « Revocati sumus. » A Billio omissemus.

(35) Γερῶν. Alli: έθνων.

(36) Τερεῖον ξένοις, etc. « Alienam victimam, »

A XV. Unam vocem, unum carmen, præsentibus beneclis quadammodo dignum reperio, illud scilicet, quod Isaia ante nos pronuntiavit, huic temporis mirifice congruens, et cum beneficii magnitudine 35 contendens. Lætitetur cœlum desuper, et nubes stillent justitiam. Erumpant montes lætitiam, et colles exultationem ³⁹; quandoquidem etiam res omnes conditæ, et coelestes virtutes, mea quidem sententia, hujusmodi rerum sensu afficiuntur: neque enim creatura simul tantum ingemiscit, et parturit, corruptioni serviens ⁴⁰, hoc est, iis qui in terra nascentur, et intreant, flum eorum et revelationem exspectans, ut ipsa quoque tunc sperata liberitate poliatur, velut nunc his invita propter Creatoris potentiam alligata: sed simul etiam cum Dei B filiis lætantibus gloriam ipsius prædicat, et exsultat.

C XVI. Quocirca, neque enim a divinis vocibus abstinebo, divinam potentiam commemorans, exultet deserta, et floreat sicut lily ⁴¹, hoc est, Ecclesia, heri et nudius tertius, ut quidem videbatur, vidua, et viro carens, atque omnes, quos invida et inamicata inimicitatis hiems antea contraxerat: quoniam Deus plebem suam miseratus est ⁴², et hæreditatem suam non dereliquit ⁴³: quoniam res mirabiles fecit, consilium antiquum verum ⁴⁴; hoc est, ut beneplacitum esset ipsi super timentes eum, et in iis qui sperant in misericordiis ejus ⁴⁵: quoniam contrivit portas aereas, et vectes ferreos confregit ⁴⁶: quoniam propter iniurias nostras humiliati sumus ⁴⁷, sed revocati sumus, ac laqueo contrito ⁴⁸, per gratiam Dei qui nos vocavit, et humiles corde consolatur, liberati sumus ⁴⁹.

XVII. Videtisne quo pacto divinis verbis ac sententiis canticum texam? atque haud scio quoniam modo alienis me esseram et ostentem, ac præ voluptate velut nuninie corripiar; quidquid vero humile atque humanum est, contemnam, alia cum aliis compingens atque concinnans, eaque, quæ ejusdem sunt Spiritus, in unum colligens?

D XVIII. Ac prius quidem Dei miracula testabaruntur: Enoch, dum transferretur ⁵⁰; Elias, dum in sublime assumeretur ⁵¹: Noe, dum conservaretur, ac generum semina conservaret, in exiguo ligno mundum, orbis universi diluvium fugientium, ut terra rursus sanctioribus incolis ornaretur ⁵²: Abraham, dum vocaretur ⁵³, ac filio præter ætatem donaretur ⁵⁴, ad confirmationem nempe alterius seminis promissi ⁵⁵, atque unigenitum offerret, sacrificium promptum et alacre, alienamque victimam

viii, 92. ³² Isa. xxxv, 1. ³³ Psal. cii, 13. ³⁴ Psal. Psal. cvi, 16. ³⁵ Psal. cv, 43. ³⁶ Psal. cxxiii, 7. IV Reg. ii, 11. ³⁷ Gen. vii, 1 sqq. ³⁸ Gen. xii, 1

in comparatione filii, « inexpectatam; » nulla enim erat usitator victimæ quam aries. Non ergo beue Bill. « inusitatam. »

(37) Άρτι. Aldi, Herv., Par. καὶ ἄρτι. Sed abest καὶ ab omnibus codd.

(38) Παράδοξος. « Stupendus, novus, ac mirabilis. »

filii *neō accipiens*¹⁷: mirabilis impiorum interitus, **36** igne et sulphure obrutorum, mirabilis etiam piorum furtum, et salis columna, conversionem ad vitium traducens, de eaque velut triumphum agens: Joseph item, dum venderetur, et amaretur, et pudicitiam coleret, sapientiaque a Deo donaretur, et liberaretur, et potentiam obvineret¹⁸, majorisque dispensationis causa, dispensatoris munere fungeretur¹⁹: Moses, dum Dei conspectu dignus haberetur²⁰, legesque acciperet, et ferret²¹, et Pharaonis Deus efficeretur, et Israelitis ad promissionis terram dux esset: numerosa *Ægyptiorum* flagra, atque eorum, qui laboribus premebantur, inter medios *Ægyptos* conservatio²². Mare item, tum ad virgæ ictum cedens, tum ad sermonem rursum coiens; atque illos terræ in modum transmittens, hos autem, ut ipsius natura serebat, inundans obruens.²³

XIX. Aliaque omnia quæ hæc secuta sunt; nimur nubis columnæ interdiu obumbrans, ignis columnæ noctu splendorem afferens, atque ambæ iter præmonstrantes²⁴: panis in deserto pluviae instar fusus, obsonium e coelo missum; ille necessitati correspondens, hoc, etiam supra necessitatem impertitum²⁵: aqua e petra, partim emanans, partim edulcata²⁶: Amalec per orationem atque arcam et mysticam manuum figuram victus et profligatus²⁷. Sol stans, et luna retenta²⁸, et Jordanis cursus intercessus²⁹; muri sacerdotum circuitu, ac tubarum clangore, numerique viribus concussi atque subversi³⁰. Terra et vellus, vicissim computa, et secca remanentia³¹: in crinibus situm rebur, integro exercitu par³²: pauci delecti milites lambentes, qui victores fore creduntur, ac justa spem de se conceptam vincunt, exiguis, inquam, munerus multa hominum millia³³. Quid autem me omnia sigillatim enumerare necesse est, quæ per Christum ipsum, salutiferæ præsentiae suæ atque incarnationis tempore; quæ etiam post illum ac per illum a sacrosanctis ipsius Apostolis verbique ministris mirifice gesta sunt? Quot ea libri et memoriae circumserunt?

XX. At, quæ nunc acciderunt, *venite, audite, et narrabo, omnes qui timetis Deum*³⁴. ut divinæ po-

¹⁷ Gen. xxii, 10-13. ¹⁸ Gen. xix, 24, 26. ¹⁹ Gen. xxxvii, 28; xxxix, 8; xl, 41 sqq. ²⁰ Exod. iii, 2. ²¹ Exod. xx, 2 seqq. ²² Exod. vii, 1 et seqq. ²³ Exod. xiv, 21, 27. ²⁴ Exod. xiii, 21. ²⁵ Gen. xvi, 14. ²⁶ Exod. xvii, 6; xv, 25. ²⁷ Exod. xvii, 11. ²⁸ Josue x, 12. ²⁹ Josue iii, 13. ³⁰ Josue vi, 6. ³¹ Jud. vi, 37. ³² Jud. xvi, 17. ³³ Jud. vii, 5. ³⁴ Psal. lxv, 16.

(39) Πυρὶ καὶ θεῖῳ. « Igne et sulphure. » Billius: « sulphureo igne. » Verum cum Gregorius Scripturæ verba religiose servaverit, hæc itidem servare debuissest interpres.

(40) Κατακλυσθέτωρ. « Quasi diluvio obrutorum. »

(41) Κλοπὴ. Clarius in Elia Billius, « subductio. » Lothi nempe ac ejus familiæ, qui per angelos quasi Iurium educti sunt.

(42) Καὶ σιτοδοτῶρ. « Frumenta annonamque distribueret. »

(43) Ἀριθμούμεναι μάστιγες. « Celebria Ægyptiorum flagella. » Sic orat. iii, n. 6, suam parvam Bethlehem opponit ταῦς ἀριθμουμέναις τῶν πόλεων, « claris urbibus. »

(44) Υποχωροῦσα ράβδω. « Virgæ cedens. » Non legitur a Moyse virga mare percussum.

A πυρὶ καὶ θεῖῳ (39) κατακλυσθέντων (40), εὐσεβῶν κλοπῇ (41) παραδοξότερα, στήλη ἀλὸς τὴν πρὸς τὸ κακὸν ἐπιστροφὴν θριαμβεύουσα· Ἱωσῆφ τε πι- πρασκόμενος, καὶ ἑρώμενος, καὶ σωφρονῶν, καὶ παρὰ Θεοῦ σοφίζόμενος, καὶ ἐλευθερούμενος, καὶ δυνα- στεύων, καὶ σιτοδοτῶν (42) ἐπ' οἰκονομίᾳ μείζονι· Μαῦρης θεοφανείας ἀξιούμενος, καὶ νομοθετούμενος καὶ νομοθετῶν, καὶ θεὸς Φαραὼ γινόμενος, καὶ πρὸς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας τῷ Ἰσραὴλ ἤηγούμενος· Αιγυπτίων τε ἀριθμούμεναι μάστιγες (43), καὶ σω- τηρία τῶν πονούμενῶν ἐν μέσοις τοῖς Αιγυπτίοις· Θάλασσά τε ὑποχωροῦσα ράβδω (44), καὶ συνιοῦσα λόγῳ, καὶ τοὺς μὲν ὡς ἔηρζ παραπέμπουσα, τοὺς δὲ (45) κατὰ τὴν φύσιν ἐστῆς ἐπιρέουσα.

rursum coiens; atque illos terræ in modum trans-
mittens, hos autem, ut ipsius natura serebat, inundans obruens.⁴

B 10°. Τάλλα τε, ὅσα (46) τούτοις ἐπηκολούθησε, στύ-
λος νεφέλης ἐπισκιάζων ἡμέρας, στύλος πυρὸς φωτί-
ζων νυκτὸς, καὶ δόηγουντες ἀμφότεροι· δρός οὐρανοῦ
ἐν ἑρήμῳ, ὃντος ἐξ οὐρανοῦ πεμπόμενον· ὁ μὲν
τῇ χρείᾳ σύμμετρος, τὸ δὲ καὶ ὑπὲρ τὴν χρείαν·
ὑδωρ ἐκ πέτρας, τὸ μὲν ἐκδιδόμενον, τὸ δὲ γλυκανθά-
μενον· Ἀμαλὴχ εὐχῇ καταπολεμούμενος, καὶ χειρῶν
ἀπορθῆτω καὶ μυστικῷ σχῆματι (47)· Ἡλίος τε (48)
ἰστάμενος, καὶ σελήνη κατεχομένη, καὶ Ἱορδάνης
ἀνακοπτόμενος· τείχη κατασείμενα ἱερέων περιόδῳ,
καὶ σαλπίγγων ἤχῳ, καὶ ἀριθμῷ δύναμιν ἔχοντι (49);
γῆ καὶ πόκος, ἐναλλάξ οὐρανού τε καὶ δέροχα διαμέ-
νοντα· δύναμις ἐν θριξι, στρατιᾶς δῆλης ἀντίρροπος·
λογάδες δίλιγοι λάπποντες, καὶ νικᾶν πιστεύμενοι,
καὶ νικῶντες, κατὰ τὰς ἐλπίδας, δραπάνες ἀριθμὸς (50)
τὰς πλεονας χιλιάδας. Τί με δὲ καταριθμεῖν ἔκαστα,
ὅσα δι' αὐτοῦ Χριστοῦ (51) κατὰ τὴν σωτήριον αὐτοῦ
παρουσίαν καὶ σάρκωσιν, ὅσα μετ' ἐκείνον τε καὶ
δι' ἐκείνου τοῖς ἱεροῖς ἀποστόλοις αὐτοῦ, καὶ οὐ πρέ-
ται τοῦ λόγου τεθαυματούργηται; Πόσαι ταῦτα καὶ
βίβλοι καὶ μνῆμαι φέρουσι;

C K' Τὰ δὲ δὴ νῦν (52), δεῦτε, ἀκούσατε, καὶ δι-
ηγήσομαι (53), πάρτες οἱ φοβούμενοι τὸν Θεόν,

D (45) Τοὺς δέ. Reg. b et Montac. τοὺς δέ.

(46) Τάλλα τε ὅσα. Plerique codd. et Reg. I., τάλλα δὲ ὅσα.

(47) Μυστικῷ σχῆματi. Par. et Montac. in no-
tis de crucis signo interpretantur.

(48) Ἡλίος τε. Sic scripti libri. Deest τε in
Par.

(49) Ἀριθμῷ δύραμιν ἔχοντι. Combeſ. « Septe-
nario nimirum ac mysticæ significationis, ex qua
illi vis inerat. »

(50) Οἱ δραπάνες ἀριθμός. Colb. k, οὐ πολὺς ἀρι-
θμός.

(51) Δι' αὐτοῦ Χριστοῦ. Montac. διὰ τοῦ Χρ-
ιστοῦ.

(52) Τὰ δὲ δὴ. Regg. a, d, Taῦτα δὲ δὴ.

(53) Διηγήσομαι. Addunt editi omnes, θμῆν.
Deest tameū in omnibus pene codicibus.

δοπις ἀν γῳ γενεὰ ἔτέρα, καὶ διαδοχαὶ γενεῶν, τῆς τοῦ Θεοῦ δυναστείας τὰ θαύματα. Ἐπεὶ δὲ οὐχ οἶδόν τε ταῦτα δηλώσαι, μή τὸ τοῦ κινδύνου παραστήσαντας μέγεθος· τοῦτο δὲ οὐχ οἶδόν τε, μή τὸ τοῦ τρόπου κακόθεος διελέγξαντας, καὶ ἐξ οἰων ἀρχῶν καὶ τῆς κακίας σπερμάτων ἐπὶ τὴν κακοδαιμονίαν τοσαύτην ἔξεπεσε, κατὰ μικρὸν (54) τὴν ἀσέβειαν συναξῆσας, ὥσπερ τὸν ἴων τῶν ἑρπετῶν καὶ τῶν θηρίων ὅσα πικρότατα, πάντα μὲν οὖν (55) ἐκτραγῳδεῖν τὰ ἐκείνου βίθοις καὶ Ιστορίαις παρήσομεν· οὐ γάρ ἡμῖν γε σχολὴ μακρότερα τῆς παρούσης ὑποθέσεως ρᾴψειν· αὐτὸς δὲ ὀλίγα ἐκ πολλῶν διελθόντες, στηλογραφίαν ὥσπερ τινὰ τοῖς μεθ' ἡμᾶς καταλείψομεν ἐπὶ τὰ κυριώτατα καὶ περιφανέστατα (56) τῶν κατ' ἐκείνον τῷ λόγῳ χωρῆσαντες.

ΚΑ'. Ἐκείνος ἐν μὲν καὶ πρῶτον (57), ὑπὸ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίου σωθεὶς, ἀρτὶ παρὰ τοῦ πατρὸς διαδεξαμένου τὸ κράτος (ἥνικα τὸ στρατιωτικὸν ἔξωπλοισθή κατὰ τῶν ἐν τέλει, καινοτομοῦν φόνῳ καινοτομίας, καὶ διὰ νέων προστατῶν καθίστατο τὰ βασιλεῖα)· καὶ σωθεὶς γε (58) σὺν τῷ ἀδελφῷ σωτηρίᾳ ἀπιστον καὶ παράδοξον, οὗτε τῷ Θεῷ χάριν ἔσχε τῆς σωτηρίας, οὗτε τῷ βασιλεῖ, δι' οὐ σέσωστο· ἀλλ' ἀμφοτέροις ὄφθη κακὸς, τῷ μὲν ἀποστασίᾳν ὀδίνων, τῷ δὲ ἐπινάστασιν.

ΚΒ'. Ὁ δέ μοι πρὸ τούτων (59) εἰπεῖν ἀναγκαῖον, διείτης μὲν καὶ θεραπείας ἐν τινὶ τῶν βασιλικῶν (60) χωρίων τῇσιντο βασιλικῆς παρὰ τοῦ φιλανθρωποτάτου βασιλέως, ὡς τοῦ γένους λειψανα τῇ βασιλείᾳ τηρούμενοι· ὅμοιος μὲν ἀπολογίαν ἐπινοοῦντος τῶν νεωτερισθέντων ἐν ἀρχῇ τῆς βασιλείας, ὡς οὐ κατ' ἐκείνου γνώμην τετολμημένων· ὅμοιος δὲ καὶ τὸ μεγαλόφυχον ἐπιδείξασθαι ζητοῦντος τῇ κοινωνίᾳ τῆς βασιλείας· καὶ τρίτον, τὴν ἀρχὴν καταστήσασθαι ταῖς προσθήκαις βεβαιοτέραν, ὅπερ ἦν (61) διανοούμενον, ρηστότερα ἢ σοφώτερα.

ΚΓ'. Ἐπεὶ δὲ ἡγον ἀπὸ πάντων (62) σχολὴν, τῆς

⁶⁰ Psal. LXXVII, 6.

(54) *Katὰ μικρόν.* Reg. bm., κα. κατὰ μικρόν.
(55) *Πάρτα μὲν οὖρ.* Ita Cob. k. Deest οὖν, in Par.

(56) *Περιφανέστατα.* « Notissima, famosissima, atrocissima. » Billins, « nobilissima. » Minns recte, cum hic agatur de flagitiis viri, qui nihil dignum laude gessit.

(57) *Ἐκεῖνος ἐν μὲν καὶ πρῶτον.* Sic magno consensu codices: « Ille, quod quidem unum primumque est, a magno Constantio servatus. » Sasil. legit ἐκεῖνο.

(58) *Kαὶ σωθεὶς τε.* Quo tempore, anno vide-licet 338, cædes principum Constantinianæ familias contigit, Julianum tnm septennis servatus est, vel annuente, vel dissimilante Constantio. Nec euin jubente eo servatum Julianum, dicere sinunt scrip-tores, qui cædem principum in Constantium re-jiciunt; non modo Zozimus, et Julianus ipse *Ad Athenienses*, p. 497, verum etiam Athanasius *Ad monachos*, Hieronymus in *Chronico*, etc. Servatus

A tentiæ miracula cognoscat generatio altera ⁶¹, et generationum successiones. Quoniam autem ea, nisi periculi magnitudine velut ob oculos posita, declarari ⁶² nequeunt; hoc vero fieri non potest, nisi morum istius pravitatem ostenderimus, quibus que ex principiis, vitiisque seminibus, in perditam hanc et profligataam amentiam prolapsus fuerit, impietatem suam, non secus ac sævissimi quique ser-pentes et feræ venenum, paulatim augens, omnia quidem illius scelera tragicis verbis exaggeranda ad libros historiasque remittimus; neque enim nobis vacat longius quam præsentis instituti ratio ferat, sermonem producere; ipsi autem pauca e multis com-memorantes, quasi in columna insculptam ipsius ignominiam posteris relinquemus, ad præcipua il-B lius notissimaque flagitia sermonem conferentes.

ΧΙΙ. Unum igitur et princeps illius facinus hoc est, quod a magno Constantio, qui patri nuper in imperio successerat, salutem consecutus (iūm sci-lacet, cum exercitus, rerum novarum metu res no-vas inoliens, adversus proceres arma cepit, ac per novos præfectos aulicæ res constituebantur); ei quidem salutem inopinatam et incredibilem cum fra-tre consecutus, nec Deo ob salutem, nec imperatori, per quem salutem acceperat, gratiam habuit: ve run utriusque nequam et improbum se præbuit, illi nimirum defectionem, huic rebellionem partu-riens.

ΧΙΙΙ. Quod autem necessario mibi prius expo-nendum est, splendidissimo quidem victu cultaque in imperatoria quadam domo ab humanissimo im-peratore digni habebantur, ac velut generis reliquiae ad imperium servabantur. Id antem ea mente faciebat, primum ut se de iis rebus quæ in imperii sui auspiciis designatae fuerant, purgaret, tanquam de ipsius consilio ac voluntate haudquaquam per-pe-tratis; deinde ut eos ad imperii societatem ascen-dendo magnitudinis animi argumentum præberet; postremo, ut principatum his incrementis firmior-rem redderet: quod quidem hominis erat benigne magis quam sapienter cogitantis.

ΧΙΙΙΙ. Cum autem omni negotio vacarent, tum

D porro Julianus in primis cura Marci Arethusi, de quo Gregorius postea n. 94; cui consentiunt acta Basilii presbyteri Ancyranī, quæ Bollandus refert in diem Martii 22, ubi S. martyr his verbis Aposto-lam increpat: « Non es reveritus altare, quo sal-vatus fuisti. » Deinde Frumentino comiti Scuta-riorum, de Juliano: « Non est recordatus, quomodo (Deus) eruerit eum a morte per sanctos suos sa-credotes, abscondens eum sub sancto et admirabili ecclesia altari. »

(59) *Πρὸ τούτων.* Reg. bm., περὶ τούτων.

(60) *Ἐν τινὶ... βασιλικῆς.* Deest βασιλικῆς in Reg. bm. Vocem hanc legit Socrat., Hist., lib. v, c. 2, additique « donum illam suisse palatum in macello ad Argæum montem haud procul ab urbe Cæsarea. »

(61) *Οὔτε ηγον.* Sic codd. Mallet Montac. ἐπερ ἦν.

(62) *Ηγον ἀπὸ κάρτων,* etc. « Cum vitam pri-vatam procul ab omni publico munere agerent, tum quod imperium abesset, etc.

quod imperium eos adhuc moraretur, atque in cogitatione duntaxat et meditatione esset, tum quod etias et spes nondum eos secundis dignitatibus admoveret, ⁽⁶³⁾ utebant illi quidem aliarum quoque artium praceptoribus, nempe patruo imperatore ornii orbicularis disciplinæ genere ipsos erudiente. Verum nostræ philosophiaæ impensis operam dabant, non huic solum, quæ in verbis et doctrina versatur, sed illi etiam quæ pietatem in moribus positam habet. Atque et cum optimis quibusque viris consuetudinem habebant, et elegantissimis actionibus, ac luculentum virtutis specimen præ se ferentibus, incunbebant. Quinetiam in clerum se ipsos ascripserunt, adeo ut divinos quoque libros plebi lectiarent, non minus id sibi amplum et honorificum esse existimantes, quam aliud quidvis.

XXIV. Jam sumptuosissimis quoque martyrum B monumentis et votivorum donorum munificentiis, omnibusque aliis rebus, quibus divinus timor insingitur, sapientiae studium Christique amorem declarabant: alter quidem vere et serio pietatem prostrans; quamvis enim natura ferocior ac servidior esset, vere tamen ac sincere pietatem colebat; alter autem tempus redimens, ac sub mansuetudinis specie atque obtenu morum pravitatem occultans. Quod quidem ex eo conjicere licebit, neque enim miraculum, quod tum accidit, silentio præterire queam, utpote memoria imprimitum dignum, atque possit.

XXV. Martyribus, ut diximus, ambo laborabant, C munificientiaque et liberalitate præclare inter se contendebant, tum multarum manuum opera, tum multis impensis ædem sacram extruentes. Verum quoniam non pari voluntate animique instituto in hoc opus incumbebant, idcirco nec in eundem quoque finem labor utriusque progrediebatur. Etenim alterius, hoc est, fratris natu majoris, opus perficiebatur, atque ex ratione procedebat, Deo videlicet munus illud libenter admittente, velut Abelis sacrificium, recte et oblatum et divisum ¹⁷: atque hæc oblatio veluti quedam primogeniti consecratio

A μὲν βασιλείας μελλούσης ἔτι καὶ μελετωμένης, τῆς δὲ ἡλικίας ἄμπει καὶ τῆς ἐλπίδος ταῖς δευτέραις τῶν ἀρχῶν (63) οὐ προσαγούσης, ἐχρῶντο μὲν καὶ τῶν ἀλλων παιδευταῖς (64) μαθημάτων, πᾶσαν τὴν ἐγκύκλιον παιθευσιν (65) ἐκπαιδεύοντος αὐτοὺς τοῦ θεοῦ (66) καὶ βασιλέως· ἐχρῶντο δὲ καὶ τῇ καθ' ἡμέας φιλοσοφίᾳ πλέον, οὐ τῇ περὶ λόγους μόνον, ἀλλ' ὅση καὶ διὰ τῶν τὴν ἔχει τὸ εὐσεβές· ἀνδρῶν τε τοῖς σπουδαιοτάτοις (67) προσομιλούντες, καὶ πράξεων ταῖς χαριεστάταις (68), καὶ πολλὴν ἔχουσας τῆς ἀρετῆς τὴν ἐπίδεξιν· τῷ μὲν γε κατήρῳ φέροντες ἑκατόντας ἑγκατέλεξαν, ὧστε καὶ τὰς θείας ὑπαναγινώσκειν τῷ λαῷ βίθους, οὐδενὸς Ἑλαστον εἰς δόξαν αὐτοῖς τοῦτο εἶναι νομίζοντες, ἀλλὰ καὶ πάντων μείζονα καλλώπισμα τὴν εὐσέβειαν.

imo omnium ornamentorum maximum præstantissimumque pietatem esse censentes.

KΔ'. Μαρτυρων τε μνήμασι (69) πολυτελεστάτοις, καὶ ἀναθημάτων φιλοτιμίαις, καὶ πᾶσιν οἷς δὲ θεοῖς φόδος χαρακτηρίζεται, τὸ φιλόσοφον καὶ φιλόχριστον κατεμήνυνον· δὲ μὲν, καὶ κατ' ἀλήθειαν εὐσεβῶν· καὶ γὰρ ἦν, εἰ καὶ τὴν φύσιν θερμότερος, ἀλλ' οὖν γνήσιος εἰς εὐσέβειαν· δὲ, τὸν καιρὸν ἑξανούμενος, καὶ χρύπτων ἐν ἐπιεικείᾳ πλάσματι (70) τὸ κακόθεος. Τεκμήριον δέ· καὶ γάρ οὐκ ἂν δυνατόν περαδραμεῖν τὸ συμβάνθυμα, σφόδρα τε δι (71) μνήμης ἀξιον, καὶ πολλοὺς παιδεῦται τῶν ἀσεβῶν δυνάμενον.

eiusmodi, ut impiorum multis documento esse

ΚΕ'. Ἐκαμνον μὲν τοῖς μάρτυσιν, ὅπερ εἶπον, ἀμφότεροι, καὶ ἀντεψιλοτιμοῦντο λαμπρῶς ἀλλήλοις, καὶ χειρὶ πολλῇ (72) καὶ δαπάνῃ τὸν οἰκον ἐγέρονταις· ἐπειδὴ δὲ οὐκ ἐκ τῆς αὐτῆς προαιρέσεως, οὐδὲ εἰς δυοις πέρας προέβανεν ἀμφοτέροις δὲ πόνος· τοῦ μὲν γὰρ τὸ ἕργον ἡνύετο, καὶ κατὰ λόγον ἔχωρει, τοῦ πρεσβυτέρου λέγω τῶν ἀδελφῶν, οἵα τοῦ Θεοῦ τὴν ἐπίδοσιν ἐποίμας προσιεμένου, κατὰ τὴν "Ἄβελ θυσίαν, ὅρθως καὶ προσενεχθεῖσαν καὶ διαιρεθεῖσαν· καὶ ἦν ὥσπερ πρωτοτόκου (73) τις καθιέρωσις ἡ ἐπίδοσις· τοῦ δὲ, φεῦ τῆς ἐντεῦθεν ἡδη τῶν ἀσεβῶν ἀτιμίας (74) τὰ ἐκεῖνεν μαρτυρομένης (75),

¹⁷ Gen. iv, 4.

(63) Δευτέραις τῶν ἀρχῶν. Cæsar's dignitatem, vel militaria imperia significal, quibus ob teneram seletam impares erant.

(64) Παιδευταῖς. Nicole in *Grammatica*, Ecdesis in *Rhetorica*, juxta Socrat., lib. iii, c. 4.

(65) Ἐτρυπάλιον παιδευσιν. Disciplinarum ordinem, « Encyclopædia in appellavit.

(66) Τοῦ θεοῦ. « Patruo, » non « avunculo, » cum Bill. Siquidem non materna, sed paterna erat cognatio. Utriusque enim parentes germani fratres erant; nempe Constantinus pater Constantii, et Julius Constantius pater Juliani; sicque fratres patrueles erant Julianus et Constantius.

(67) Σπουδαιοτάτοις. « Cum optimis, » atque etiam « doctissimis. » Utrumque Græca significant.

(68) Χαριεστάτοις. Tres Colb. χρηστοτάτοις, id que etiam scribitur in ora Reg. biii.

(69) Μαρτύρων τε μνήμασι. In ora Reg. y,

D μνήμασι. Theod., Hist., lib. iii, c. 2, σηκδνδομήσατο, « Basilicam exstruxit. » Sozom., lib. v, c. 2, τάφον Μάρτιου τοῦ μάρτυρος, « sepulcrum Mamæ, » vel, « Mamantis martyris, » etc.

(70) Πλάσματι. Juliani hypocrism non tantum Gregorius, Socrates, Sozomenus, verum etiam ipsi Juliani laudatores testantur, ut Ammianus lib. xxii, p. 208, et Libanius Or. 12.

(71) Σφόδρα τε δι. Sic Regg. hu, I, Colb. 3. Deest in nonnullis δι, in aliis τε, in paucis utrumque.

(72) Χειρὶ πολλῇ. Comb. « Operarum copia et sumptus. »

(73) Πρωτοτόκου. Reg. I, Colb. 3, Coisl. 1, πρωτοτόκου.

(74) Ἀτιμίας. Colb. 3, τιμωρίας.

(75) Μαρτυρομένης. Sic Regg. I, bm, etc. Editi vero omnes, et codices pauci, μαρτυρουμένης.

καὶ μικροῖς μηνύμασι τὰ μεγάλα προκηρυττούστης, οὐ πεπέμπετο.

K7. Καὶ ὁ μὲν ἐπόνει, ἢ δὲ γῆ (76) τὸ πονηθὲν ἀπεσείστο. Καὶ ὁ μὲν ἐφιλονεῖται μᾶλλον, ἢ δὲ ἀπῆξιον δέχεσθαι θεμελίους τοῦ σαθροῦ (77) πρὸς εὐσέβειαν, οὐαὶ βοῶσα τὸν ἐσδμενον ἔξι ἐκεῖνους σεισμὸν (78), καὶ τιμῶσα τοὺς μάρτυρας τῇ περὶ τὸν ἀσεβέστατον ἀτιμίᾳ. Τοῦτο τὸ ἔργον προρχητεία τις ἦν τῆς ὑστεροῦ (79) τοῦ ἀνδρὸς αὐθαδείας καὶ ἀπονίας, καὶ τῆς εἰς μάρτυρας ἀτιμίας, καὶ περὶ τοὺς ἄγιους οἵκους παρανομίας· τοὺς μὲν δὲ λαοὺς λανθάνουσα, τὸν δὲ διώκτην πόρρωθεν προδιώκουσα, καὶ τὰ τῆς ἀσεβείας ἐπίχειρα προστηματίουσα (80).

KZ. "Ω ψυχῆς σοφῆς εἰς τὸ κακοποιῆσαι, τὴν δὲ Ιδίαν οὐ φευγούστης βάσανον! "Ω Θεοῦ τὸ μέλλον κηρύγγετον, ἵνα ἡ ἀνακόψῃ (81) τὴν ἀσέβειαν, ἢ δεῖξῃ τὴν πρόγνωσιν! "Ω περαδόξου μὲν, δὲλθοῦς δὲ (82) πίειν ἡ παραδόξου θαύματος! "Ω τῆς τῶν μαρτύρων φιλαδελφίας (83)! Οὐκ ἐδέξαντο τιμήν τοῦ πολλοὺς μάρτυρας ἀτιμάσσοντος· οὐ προσῆκαντο (84) δῶρον τοῦ πολλούς ἀθλητὰς ἀποδέξαντος, μᾶλλον δὲ φύοντος (85) καὶ αὐτῆς (86) τῆς ἀθλήσεως· ἢ, τὸ γε ἀληθέστερον εἰπεῖν, οὐκ ἤνεγκαν μόνοι μαρτύρων ὑδρίεσθαι, τῶν δὲ λαῶν (87) δσίαις χερσὶ τεθησομένων τε καὶ θεραπευθησομένων, οὐδὲ δύναι τῷ σοφιστῇ τῆς κακίας ταῖς ὑδρεσίν ἐγκαυχήσασθαι· ἵνα μὴ παρ τῆς αὐτῆς χειρὸς τὰ μὲν ἀνιστῆται μαρτύρων μνήματα, τὰ δὲ καταλύνηται· καὶ οἱ μὲν τιμῶνται μάρτυρες, οἱ δὲ ἀτιμάζωνται (88), μικρὸν φθα νοῦστης τῆς ἐν σχήματι τιμῆς τὴν ἀληθίνην ἀτιμίαν· μηδὲ πρὸς τῷ μεγέθει τῆς ὑδρεως καὶ σοφὸς εἶναι νομίζῃ παρ' ἐκατῷ, λανθάνων, ὥσπερ ἀνθρώπους, οὗτοι καὶ Θεῖν τὸν πάντων ὁρίζαντον καὶ σοφώτατον, καὶ δραστήμενον τοὺς σοφῶντας ἐν τῇ πανούργῃ αὐτῶν, διὰ τοῦ φαινομένου προδηλήματος· ἀλλὰ γινώσκῃ νοούμενος, καὶ μὴ ὑπεραίρηται καταλαμβανόμενος.

Ita Deum, qui omnium acutissimus et sapientissimus est, ac sapientes in astutia sua comprehensit¹⁸, per externam speciem fallens: verum consilia sua patere intelligeret, minimusque animo efferretur. fraude suam teneri sentiens.

¹⁸ Job v, 13.

(76) Ή δὲ γῆ. Sic melioris notæ codices. Par. ἡ γῆ δέ.

(77) Συθροῦ. Billius, « ægra pietate prædicti. » Comb. « exulcerati in pietatem. » Mallem, « pietate carentes. »

(78) Σεισμόρ. Non video, ait Comb., quid velit Billius qui vertit, « terra motum. » Ecclesiæ potius, quam terra motus fuit ingens illa tempestas, quam Julianus excitavit. Melius ergo sic redidieris: « Quasi futurum illo auctore motum clausamus. »

(79) Τῆς ὑστερον. Colb. 6, τῆς εἰς ὑστερον.

(80) Προστηματονσα. « Indicio prodens. »

(81) Ηρα ἡ δραχεῖρη. Sic melioris notæ codices. Regg. a, b, qualius Colb., Pass., ἵνα Reg. bau, ἵνα πανορθη, pro ἀνακόψῃ. Par. ed. ἵνα ἀνακόψῃ.

(82) ἀληθοῦς δέ, etc. « Verius, quam ut sua no-

A erat. Alterius autem munus, proh implorum in hac quoque vita ignominiam, futuris rebus testimonium 89 præbentem, ac per parva iudicia res magnas prænuntiantem, non secus ac Caini sacrificium, Deus martyrum repudiabat.

XXVI. Itaque ille quidem laborabat, sed terra, quod elaboratum fuerat, excusiebat. Ille vehementius adhuc obnubebatur; hæc hominis in pietate corrupti fundamenta capere detrectabat, tanquam motum eum, quem ipsius scelus allaturum erat, proclamans, ac per impiissimi hominis dedecus martyres honore afficiens. Hoc opus insequentis ipsius arrogantiæ et contumaciæ, ignominieque in martyres, scelerisque in ædes sanctas vaticinium quoddam erat: aliis quidem incognitum, ceterum B persecutorem eminus persecuens, atque impietatis pœnas ante significans.

XXVII. O sapientem animam ad malificiendum, suum autem cruciatum minime fugientem! O singularem Dei providentiam futura proclamantem, ut vel impietatem compesceret, vel præscientiam suam demonstraret! O miraculum, novum illud quidem et mirandum, sed tamen verius quam mirabilius! O insignem martyrum inter se charitatem! Homo rem illius, qui multos martyres ignominia et dedecore affecturus erat, recusarunt: donum illius, qui multos athletas effecturus erat, vel potius ipsos quoque palestra et decretatione per invidiam prohibitus erat, non admiserunt: imo, ut verius loquar, non tulerunt sibi solis ex omni martyrū numero contumeliam inferri, cum aliae ædes sacræ piis manibus construendæ atque colendæ essent, nec pravitatis artifici ansam præbere de contumeliis sibi inustis gloriandi: ne ab eadem manu martyrū monumenta partim erigerentur, partim everterentur; ac martyrū alii quidem honore, alii autem contemptu et dedecore afficerentur, fictio nimurum ac simulato honore veram ignominiam paulum anteverente; neve preter contumeliam magnitudinem sibi quoque ipsi sapiens videretur, ut homines,

D vitate existimationem haemque hominum excedat. » Comb.

(83) Φιλαδελφίας. « O fraternal martyrum charitatem! »

(84) Προσῆκαντο. Reg. u, προσῆκαν τὸ δῶρον.

(85) Φθονήσαντος. Ita Regg. b, bau, hu, l, duo Colb. Nonnulli vero cum ed. φθονήσαντος.

(86) Καὶ αὐτῆς. Alii legunt αὐτοῖς. Idem sensus, utro modo legas. Billius legit αὐτοῖς. Si legas αὐτῆς, vertendum: « Ipsius quoque palestræ gloriam invidet. »

(87) Τῶρ αλλω, etc. « Cum alii (martyre) piis manibus deponendi et colendi essent, extructis scilicet illorum monumentis, illatisque in ea sacris signoribus. » Ita Comb. Recte quidem, ex tota ratione serie, constat.

(88) ἀτιμάζονται. Alii, ἀτιμάζονται.

XXVIII. *Etsi enim ille martyrum Deus 90 impietatem non repressit, nec scelus, quod meditabatur atque animo premebat, velut malum quoddam profluvium statim exsiccavit, aut inhibuit, ob eas causas quas ipse pro ineffabili sua potentia gubernandique ratione cognitas et exploratas habet, per quam Amorrhæorum quoque iniuriam cumulari atque expleri certo consilio permisit;* ²⁰ *tamen ut plerisque consuleretur, pravitatem illam odio et detestationi esse conveniebat, honoremque hunc rejici, ac Dei erga omnia quae ipsi offeruntur, æquitatem et puritatem demonstrari.*

XXIX. *Nam qui Israeli impie se gerenti dixit, Si obtuleris silinginem, vanum est; suffimentum abominatio mihi est;* ²¹ *quippe etiam eorum Neomenias et Sabbathæ et diem magnum repudiat: neque enim se, cum plenus sit, ulla re humana et parva opus habere, ut indigne etiam oblatis muneribus delectetur: et iniqui hominis sacrificium, quamvis etiam vitulum mactet, quasi canem exsecuratur;* ²² *et thus quasi blasphemiam, ac meretricis mercedem a templo exterminat atque excutit, uniusque illud sacrificium in pretio habet, quod puræ manus, et mens excelsa et ab omni vitorum latre expiaata, purissimo numini offerunt; quid mirum, si idem ne honorem quidem eum, quem iste scelerate ac sacerdata mente offerebat, suscepit; ille, inquam, qui non humano more conspicit, nec speciem externam spectat, verum occultum hominem;* ²³ *atque internam vitii vel virtutis officinam intuetur? Atque hoc quidem tale est. Quod si quis mihi minus fidei habendum putat, eos ipsos, qui spectaculo interfuerent, testes producam: nam multos habeo, qui et ad nos hoc miraculum transmiserunt, et ad posteros transmitten.*

XXX. Posteaquam autem ad virilem ætatem jam progressi, philosophiae placita degustarunt (quod utinam nunquam fecissent!) dicendique facultatem, quæ ut probis et honestis virtutis instrumentum ac subsidium est, ita improbis et flagitiosis vitii stimulus efficitur, insuper assumpserunt, minime jam omni ex parte morbum animo clausum tenere, nec impietatis fraudem prorsus secum ipse solus mediari poterat. Quin potius, quemadmodum ignem in materia latentem, etiamsi nondum in luculentam flammatum attollatur, emicantes tamen scintillæ quædam, aut sumus e profundo subindicant; aut, si mavis, quemadmodum fontes Illi, qui per specus 91 quosdam cum flatu volvuntur, ac deinde arctissime compressi, nec liberum exitum habentes, multis terræ locis vaporem in sublime mittunt, tac-

²⁰ Gen. xv, 16. ²¹ Isa. i, 13. ²² Deut. xxiii, 18.

(89) Ρεῦμα. Montac. legit ρεῦματι.

(90) Τήν τε. Bill. in Orat. Bas. τὴν γε.

(91) Τῷρ πολλῶν. *« Ut vulgo consuleretur ac multiitudini. »*

(92) Προσφέρητε. Reg. a, b, προσφέρῃς. Montac. προσφέρετε. Iu Isa. φέρητε.

(93) Οὓς κυρός. Ieç. I, et Comb. ὡς κύνα.

(94) Οὓς ἀνθρωπος. Reg. bm, Comb. aliique non-

A KH'. Ei γάρ καὶ τὴν ἀσέβειαν οὐκ ἐπέσχεν δὲ τῶν μαρτύρων Θεός, οὐδὲ τὴν μελετωμένην καὶ κρυπτομένην κακίαν ὥσπερ ρεῦμα (89) πονηρὸν εἰδίνεις ἀνεξήρανεν, ή ἀνέκοψεν, οἵς αὐτὸς τὸ πίστατο λόγοις, κατὰ τὴν ἀρρήτην αὐτοῦ σοφίαν τε καὶ κυβερνησιν, καθ' ἣν καὶ τὰς Ἀμορραῖαν ἀνομίας ἀναπληρωθῆναι φέκοντει· ἀλλ' ἔδει τὴν τε (90) κακοήθειαν μητρίθηναι, καὶ τὴν τιμῆν ἀπωσθῆναι τῶν πολλῶν (91) ἔνεκεν, καὶ δειχθῆναι τοῦ Θεοῦ τὴν περὶ πάντα τὰ προσφέρομενα ἴσσθητά τε καὶ καθαρότητα.

B KΘ'. Ο γάρ εἰπὼν ἀσεβοῦντι τῷ Ἰσραὴλ· Ἐὰν προσφέρητε (92) σεμίδαινον, μάταιον· θυματαὶ βδελυγμάτῳ ἔστε· τὰς τε Νουμηγίας αὐτῶν καὶ τὰ Σάββατα, καὶ ἡμέραν μεγάλην οὐ προσιέμενος· μηδὲ γάρ δεῖσθαι, πλήρης ὁν, μηδενὸς τῶν ἀνθρωπίνων τε καὶ μικρῶν, ἵνα γαίρη καὶ τοῖς ἀναξίως προσφερομένοις· τὴν τε τοῦ ἀνθρώπου θυσίαν, καὶ ἡ μόσχος, ὡς κυνὸς (93) βδελυττόμενος, καὶ ὡς βλασφημίαν τὸν λίθον, καὶ δίλαγμα πόρνης ἔξηριζαν τοῦ ἱεροῦ καὶ ἀποστέιλμενος, μόνην δὲ θυσίαν τιμῶν, ἣν καθαραὶ τῷ καθαρωτάτῳ προσφέρουσι χεῖρες, καὶ νοῦς ὑψηλὸς τε καὶ ἡγνισμένος· τι! θαυμαστὸν, εἰ μηδὲ τὴν ἔκεινου τιμὴν προσεδέξατο πονηρῶς τε καὶ μετὰ πονηρᾶς τῆς διανοίας προσταγμένην, δημητρίους τοῦ ἀνθρωπος (94), μηδὲ εἰς τὸ φαινόμενον βλέπων, ἀλλ' εἰς τὸν κρυπτὸν δινήρωπον, καὶ εἰς τὸ ἔνδον τῆς κακίας ἢ τῆς ἀρετῆς ἐργαστήριον; Τοῦτο μὲν δῆ τοιοῦτο· καὶ εἰ τις ἀπιστεῖ, τοὺς τεθεαμένους αὐτούς ἐπιμαρτυρόμεθα· πολλοὶ δὲ εἰσιν, οἵ τις δηλῶν καὶ τοῖς ἐπειτα τὸ θαῦμα τοῦτο παρέπεμψάν τε καὶ παραπέμψουσιν

C D Λ'. Έπειτα δὲ εἰς ἄνδρας προβούντες ἡδη τῶν ἐν φιλοσοφίᾳ δογμάτων ἡψαντο (ὧς μήποτε ὀνφελον!) καὶ τὴν ἐκ τοῦ λόγου προσελάμβανον δύναμιν, ἢ τοῖς δὲ ἐπιεικέστιν ἀρετῆς ὅπλον, τοῖς δὲ μοχθηροτέροις κέντρον κακίας γίνεται, οὐκέτι κατέχειν ὅλην τὴν νόσον οἵς τε ἦν, οὐδὲ παντελῶς τὸν τῆς ἀσεβείας δόλον ἐν ἐκαυτῷ μόνῳ φιλοσοφεῖν· ἀλλ' ὥσπερ πῦρ ἐμφωλεῦν ὅλη, καὶ μήπω πρὸς φύγα λαμπρὰ ἀρροθῆ, σπινθῆρές τινες ἔξαπτοντες (95) ἢ καπνὸν· ἐκ βάθους ὑποσημαίνουσιν· εἰ βούλει δὲ, τῶν τηγῶν αἱ σήραγγάς τινας ὑποτρέχουσαι μετὰ πνεύματος, εἰτ' εὑρυχωρίαν οὐκ ἔχουσαι, οὐδὲ διεξόδον ἀλευθέραν, πολλαχοῦ τῆς γῆς ἀναψυστὶς καὶ ὑπηχοῦσι κάτωθεν, ὑπὸ δὲ τῆς ἀνωθεν βίας κατεχόμεναι τε καὶ ἀνακοπόμεναι· οὕτω καὶ αὐτὸς τὸ μὲν πολὺ τῆς ἀσεβείας κατ-

²² I Petr. iii, 4.

nulli addunt κατέδοι. « Qui non ita videt, ut homo pviderit. »

(95) Ξέπλοτος. Ita quinque Regii aliique plures. Reg. bin ei Colb. k habent ξέπλοτονται.

(96) Τῆς. Non inelegans hic articulus qui ad βίας referri potest; hunc tamen in nullo codice reperimus.

έκρυπτεν ὑπὸ τοῦ καιροῦ (97) καὶ τῆς τοῦ χρατούντος παιδαγωγίας· οὕτω γάρ τὸ φανερῶς ἀσεβεῖν ἦν ἀσφαλές· ἐστι δὲ ὅποι (98) καὶ παρεγύμνου τὸ τῆς γνώμης ἀπόρθητον τοῖς ὁδυτέροις τὴν ἀτενίσιαν ἢ τὴν σύνεσιν· ἐν τε τοῖς (99) πρὸς τὸν ἀδελφὸν λόγοις πλέον ἡ καλῶς εἶχεν, ὑπὲρ Ἑλλήνων διατεινόμενος (προφάσει δῆθεν ὡς τὸν ἥττα γυμνάζων λόγον, τὸ δὲ ἦν δυντας γυμνασία κατὰ τῆς ἀληθείας), καὶ πᾶσι χαλέψιν οἵ ἀσεβῆς τρόπος χαρακτηρίζεται.

disputationibus quas cum fratre habebat, plus quidem prælexxi quasi inferiorem doctrinam ex exercitatem seipsum exercens); tum omnibus iis tissimis quibusdam notis exprimitur.

ΛΑ'. Έπει τὸν μὲν ἀδελφὸν ἡ φιλανθρωπία τοῦ αὐτοκράτορος ἀποδείκνυσι (1) βασιλέα, καὶ μέρος οὐκ ὀλίγον ἐγχειρίζεται (2) τῆς οἰκουμένης, τῷ δὲ ὑπῆρχε κατὰ πολλὴν ἔξουσίαν καὶ ἀδειαν, καὶ λόγων καὶ διδασκαλῶν τοῖς ὀλεθριώτατοις (3) προσομιλεῖν (‘Ασια δὲ ἦν αὐτῷ τὸ τῆς ἀσεβείας διδασκαλεῖν, ὅση τε περὶ ἀστρογονίαν καὶ τὰς γενέσεις, καὶ φαντασίαν προγνώσεως τερατεύεται, καὶ τὴν ἄπομένην τούτοις γοητικήν)· ἐν ἐτί τὸ λεῖπον ἦν (4), προστεθῆναι τῇ ἀσεβείᾳ καὶ δύναμιν. Οὐ πολὺ τὸ ἐν μίσῳ, καὶ ταύτην δίδωσιν αὐτῷ καθ' ἡμῶν ἡ πληθυνθείσα τῶν πολλῶν (5) ἀνομία, καὶ τὴν ἀκρον (6), ὡς ἂν εἴποι τις, Χριστιανῶν εὐεξία, τὴν ἐναντίαν ζητοῦσα μεταβολὴν (7), καὶ τὴν ἔξουσία καὶ τὴν τιμὴν (8), καὶ δόκιμος δι' ὅν (9) ὑβρίσαμεν.

ΑΒ'. Τῷ δυντι γάρ κινδυνεύει χαλεπώτερον (10) εἶναι τὸ κατασχέν τὰ ἀγαθὰ τοῦ μή παρδύτα κτῆσασθαι· καὶ ὅδον ἀπελθοῦσαν εὐπιερίαν ἀνακαλέσασθαι δι-

(97) Υπὸ τοῦ καιροῦ. Billius: « ob temporis in-
commoditatem. » Combes, pressius ac melius, « per
temporis rationem et imperatoris disciplinam. »

(98) *Oxoi.* Sic Reg. bm. Alii autem non pauci
cœdices. et Herv. *ōtēn*.

(99) *Toic. Illa scripsi et editi libri, praeter Par-*

(45) *Tοιχ.* Its script et eum nobis preter pat.
(4) *Αποδεκτηρι.* Pas. ἀνάδεκτων. Quod hic
benignitati imperatoris tribuit Gregorius, id malitiaē
ascribit Zoëinus: εἴτα (ὅπερ ἀληθές ήν) πρόφασιν
τῆς αὐτοῦ ἀνταρέσεως· « sive, quod quidem verum
erat, in eo mortis causam inventare voluerit. »

(2) *'Eγχειρίτατα*. Pluribus codicibus habent *'Eγχειρίτατα*. Non tactum Orien-
tis, sed etiam Thracia, adeo-
que Constantinopolis ipsa, commissa est Gallo. Quod
invenimus anno 351 contigit.

(3) Διδασκαλῶν τοῖς ὀλεθρωτάτοις. • Pernicio-
si hi magistri suere (ut Libanium omittam,
quem mirifice coluit, licet enim non andierit). Maximus
Ephesinus, qui Valentiniani jussu, ob magicas
aries, interfectus est, ut ex Socrate, lib. iii. c. 1;
Sozom. lib. v. c. 2; Liban. orat. 12, discimus;
Edesius ejusque discipulus Eusebius, ipse quoque
Jamblichus, qui sub Valente obiit, ad quem plures
Apostola scriptis epistolas; denique Priscus et Chrysanthius.
(His imperii cupiditate, ait Theodore-
tus, Hist. lib. iii. c. 3, « Julianus addictus, pieta-
tatem exxit. » Et Augustinus lib. v De civit. Dei, c.
21, « Ejus egregiam inдолем decepit amore domi-
nandi sacrilegia et detestanda curiositas. »

(4) Λειποντικό. Reg. II, λειπόμενη.

(5) Πληθυνθεῖσα τῷ πολλῷ. Comb. « accumulata usq*ue* horūm iniquitas. »

A tumque ab ima parte strepitum edunt; a flatu
quidem sursum impulsi, cæterum a superna vi
reterti et coerciti: eodem quoque modo ipse,
tametsi ob temporis necessitatem, ejusque, qui
rerum potiebatur, auctoritatem atque disciplinam,
majorem impietatis partem occularet; nondum
enim impietatem aperte profliteri tutum erat; inter-
dum tamen iis qui impietate quam prudential acu-
tiores erant, mentis arcanum aperiebat; tum in
quam æquum erat, pro ethnicis contendens (hoc
recitationis causa tueretur, cæterum revera adversus
rebus gaudens, quibus morum impietas quasi cer-

B XXXI. At postquam imperatoris benignitas fratre
Cesarem creavit, partemque orbis terrarum
haud exiguum ei commisit; huic autem pro animi
libidine ac sine ullo metu perniciosissimi et studiis
et praeceptoribus operam dare licebat (ipsi porro
Asia impietatis schola erat, tam quæ circa siderum
scientiam et genituras, inanemque præscientiae
speciem vanissime occupatur, quam quæ circa præ-
stigiarum artem, earum asseciam, versatur); unum
hoc jam scilicet restabat, ut ad impietatem vis ac
potestas accederet. Non multum porro temporis in-
terressit, cum hanc quoque illi aduersus nos conce-
dit exundans multorum iniquitas. Christianorum-
que, ut sic loquar, ad sumimum bonitatis proiecta
valetudo, contrariamque mutationem quærens, li-
centiaque et honor, et saturitas, ob quam in insol-
entiam ac petulantiam prolapsi sumus.

XXXII. Vere enim difficultius esse viuelur **93** presentia bona tueri ac retinere , quam absentia adipisci : faciliusque est sublatam ex oculis felici-

(6) "Ακρον. Sic tres Regii codd. Non pauci cum editis, ἀκρων.

(7) Τηρ ἑρατεῖς ηγετοῦσα μεταβολὴν. Basil. in
haec verba : « Bonas ad summum corporis habitudi-
nes, periculosas medici pronuntiant. Motis enim,
sive in bonum, sive in malum omnibus , motuque et
corpora et negotia moveri mutarique necesse est,
hincque petulantiae parentem saturatatem vocant...
ad summuim itaque bona, ut ita dicam, valetudinis
proiecta res Christiana; nec enim ad meliora prosi-
cere poterat, in pejora atque contraria ruit ac muta-
ta est : » Τάς εἰς ἄκρων εὐεξίας σφραγέρξεις ιατρῶν πει-
δεῖ λέγουσαι, etc.

D (8) *Kal η τιμή.* Hæc desunt in tribus Reg., nec agnoscit Combus.

(9) *Δι' ὅν.* Sic plerique codd. Nonnulli tamen cum Par. habent, *δι' ὥν.*

(10) Χαλεπώτερον. In or. 4C *De baptismate*, num. 31, sic habet Gregorius: Τῆς αὐτῆς ἔστι δυσχερεῖας καὶ κτησασθαι τι τῶν ἀγαθῶν οὐκ ὑπέρχον, καὶ κτηθὲν διαστασθαι. «Eiusdem est difficultatis, et bonum aliquod, quo prius careras, adipisci, et, cum adeptus fueris, conservare.» Sententia Demosthenis hæc est, iuxta Eliam et Heinustum, qui laudant *Olynthiacam* secundam, ubi tamen contraria sententia legitur circa finem: Πολὺ γάρ ρέον ἔχοντας φυλάττεται η κτησασθαι πάντα πέρυσι. «Multi enim Facilius, quæ habeas, defendi solent omnia, quam parari.» Ad Gregorii sententiam propius accedit Q. Curtius lib. iv. c. 11: «Facilius est quedam vincere quam trieri.. Expeditus manus nostræ rapiunt, quam continent.»

talem studio et cura recuperare , quam præsentem A conservare. Atque contritionem quidem præcedit contumelia¹³ , ut præclare habetur in Proverbis , gloriā autem humilitas¹⁴ : aut, ut dilucidius loquar, quemadmodum calamitas insolentiam , ita splendor et gloria humilitatem comitatur. Dominus enim superbis resistit , humiliis autem dat gratiam¹⁵ , atque contrariis contraria vicissim inducit, qui omnia juste admittitur. Quod ipse quoque David perspectum et exploratum habens, hoc in bonorum numero collocait , quod animo contractus et depresso fuerit : gratiamque habet ei, a quo depresso est, tanquam hinc divinarum justificationum cognitio ipsi accesserit. *Priusquam*, inquit, *humilior, ego deliqui* : *propere eloquium tuum custodiui*¹⁶ : dejectionem scilicet inter delictum et resipiscientiam interponens , ut pote ab illo quidem genitam, hanc autem parientem. Peccatum enim dejectionis parens est; dejectio autem, resipiscientia. Nos quippe, cum probi et moderati essemus, in altum sublati, coque paulatim proveci ut in hanc rerum speciem hominumque multitudinem Dei opacitate favore perverserimus, posteaquam incrassati sumus, recalcitravimus : et posteaquam dilatati sumus¹⁷ , in arctum redacti sumus : quamque collegamus, eam in secundis rebus dissipavimus , quemadmodum deinceps oratio declarat.

XXXIII. Ac Cæsari quidem, et imperium, et vita finem accipit ; quæ enim interea acciderunt, silentio precinam, tam ejus gratia qui fecit, quam ejus qui passus est : quorum utriusque pietatem venerans, temeritatem haudquaquam laudo. Quoniam euim oportebat, ut cum homines essent, peccati aliquid admitterent, hoc illud est quod fortasse quispiam in utroque reprehenderit : nisi tamen hic quoque, dum alterum accusamus, alterum criminem liberemus. Julianus autem statim fratri in imperio, sed non in pietate ; paulo autem post ei quoque, a quo imperator creatus fuerat, succedit ; partim volunti, partim a communi sine coacto , atque ita superato, ut ea clades orbis universo funesta et exitiosa fuerit.

XXXIV. Quid tibi accidit , o. imperatorum D divinissime; Christique amantissime? (eo enim provehor, ut tecum velut cum præsente atque audiente expositulem, et si multo præstantiorem te esse scio,

¹³ Prov. xvi, 18. ¹⁴ Prov. xv, 33. ¹⁵ Jac. iv, 6.

¹⁶ "Yερις. Vulgata minus æquivoce vertit, «superbia. »

(12) Ἐπιμετρῶν. Reg. I., ἀντιμετρῶν.

(15) Πλημμελεῖας τε. Deest τε in plerisque codd. Ilunc locum sic reddit Comb.: « Inter delictum et emendationem medianam interponens resipiscientiam. »

(14) Γερρωμένης. Comb. « quæ ex illo orta sit, nūquæ parens. »

(15) Ως εἰς τόδε τὸ σχῆμα. « Ut in hanc dignitatem. »

(16) Τὰ γὰρ ἐν μέσῳ σιωπήσομαι. « Gregorius, » ut cum Basilio loquerar, « ait se silentio preterire πατέρων interim contigerunt, reveritus amborum, ut propter Christianorum, pietatem. Alludit ad facinus, quo

ἐπιμελεῖας, ή τὴν ὑπάρχουσαν διατάσσει. καὶ πρὸ μὲν συντριβῆς ἡγεται ὑδρεις (11), αἱ Παροιμίαι καλῶς φασι, πρὸ δὲ δόξης ταπείνωσις· ή, ἵνα σφύτερον εἴπω, ὑδρεις μὲν ἔπειται συντριβή, ταπείνωσις δὲ εὐδόξια· Κύριος γάρ ὑπερηφάνοις ἀριτάσσεται, ταπεινοῖς δὲ δίδωσι χάρις, καὶ ἀντεισάγει τὰ ἔναντια τοῖς ἔναντιοις δὲ πάντα δικαίως ἐπιμετρῶν (12). Ταῦτα εἰδὼς καὶ δὲ θεῖος Δεῖδι, ἐν τι τῶν ἀγαθῶν καὶ τὸ συνεστάθαι τιθεται· καὶ χάριν δημολογεῖ τῷ συστελλαντι, ὡς τοῦ τὰ δικαιώματα μαθεῖν ἐνεπύθεν προσγενομένου· καὶ, Πρὸ τοῦ με ταπεινωθῆναι, φησὶν, ἐγὼ ἐπιλημμέλησα· διὰ τοῦτο τὸ λόγιόν σου ἐψύλαξα· μέστην πλημμελεῖας τε (13), καὶ διορθώσεως τιθεὶς τὴν ταπείνωσιν, ὡς ἐκ μὲν ταύτης γεννωμένην (14), τὴν δὲ γεννήσασαν ἀμαρτία μὲν γάρ ταπείνωσεως μήτηρ, ἐπιστροφῆς δὲ ταπείνωσις. Ἡμέλις γοῦν, ὑψωθέντες, δὲς ἡμεγένεις τε καὶ κατὰ μικρὸν αὐξηθέντες, ὡς εἰς τόδε τὸ σχῆμα (15) καὶ πλήθος σὺν χειραγωγίᾳ Θεοῦ προελθεῖν, ἥκια ἐλεπάνθημεν, ἐσκιρήσαμεν· καὶ ἡνίκα ἐπιλατύνθημεν, ἐστενοχωρήθημεν· καὶ ἦν ἐν τοῖς διωγμοῖς καὶ ταῖς θλίψεσι συνελεξάμεθα δῖξαν καὶ δύναμιν, ταῦτην εὖ πράττοντες κατελύσαμεν· δηλώστε δὲ τὰ ἔξης τοῦ λόγου.

B in persecutionibus et adversis gloriam potentiamque collegamus, eam in secundis rebus dissipavimus , quemadmodum deinceps oratio declarabit.

ΑΓ. "Ορον μὲν ή βασιλεία τῷ Καίσαρι καὶ δὲ βίος λαμδάνει· τὰ γάρ ἐν μέσῳ σιωπήσομαι (16) φειδοί καὶ τοῦ πεποικότος καὶ τοῦ πεπονθότος· ὁν ἀμφοτέρων αἰδούμενος τὴν εὐσέβειαν, οὐκ ἐπαινῶ τὴν θρασύτητα. Ἐπειδὴ γάρ ἔδει τι καὶ ἀμαρτεῖν, δυνατὰς ἀνθρώπους, τοῦτο ἔστιν δ τάχα ἂν τις ἀμφοτέρων οὐκ ἐπαινέσσειν· εἰ μὴ κάνταῦθα δι' ὧν τοῦ ἐτέρου κατηγορήσομεν, τὸν ἔτερον αἰτίας ἀφήσομεν (17). Ο δὲ εὐθὺς μὲν κληρονόμος τῆς τοῦ ἀδελφοῦ βασιλείας, ἀλλ' οὐκ εὐσέβειας· μικρὸν δὲ ὑπερον καὶ τοῦ βασιλεύσαντος αὐτὸν γίνεται, τὸ μὲν ἔκδυτος (18), τὸ δὲ βιασθέντος τῷ κοινῷ τέλει, καὶ ἡτηθέντος ἥτταν παντὶ τῷ κόσμῳ κακὴν καὶ ὀλεθρίου.

ΔΔ' Τί τοῦτο, δὲ θειότατε βασιλέων (19) καὶ φιλοχριστότατε (προδόγομαι (20) γάρ ὡς παρόντε καὶ ἀκούοντε μέμψασθαι, καὶ εἰ πολὺ κρίτονα γινώσκει τῆς ἡμετέρας μέμψεως, μετὰ Θεοῦ (21) τεταγμένον.

¹⁸ Psal. cxviii, 67. ¹⁹ Deut. xxii, 15.

Gallus res novas est molitus, et ad mortem quam huic intulit Constantinus. Si enim alterum accusasset Gregorius, alterum culpa liberari necessa erat. Quapropter, missō utriusque facinore, quæ in medio dicens erant, silentio se premere proficeret.

(17) Ἀσφόδουρ. Viv unum reperias codicem, qui aliter habeat. Ed. ἀφῆσωμεν.

(18) Τὸ μὲν ἐκόντος, etc. « Constantio volente, fratris suo successit Julianus; ipsi vero Constantio morte coacto et superrato. »

(19) Βασιλεών. Reg. p. Βασιλεῦ.

(20) Προάργομαι. Reg. i., προσάγομαι.

(21) Μετὰ Θεοῦ. Sic omnes codicēs. Ed. μετὰ τοῦ Θεοῦ.

καὶ τῆς ἑκεὶ δόξης κληρονομήσαντα, καὶ τοσοῦτον μεταχωρήσαντα, οὓς μεταβέσθαι τὴν βασιλείαν^ο τίνα ταύτην ἐδουλεύσων βουλήν, πάντων συνέστι καὶ ἄγγινοις κατὰ πολὺ διαφέρων, οὐ τῶν ἐπὶ σοῦ (22) βασιλέων μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν Ἐμπροσθεν; δ τὸ βαρ-
θρικὸν ἀνακαθαίρων κύκλῳ, καὶ τοὺς ὅκιοι τυράν-
νους χειρούμενος, τοὺς μὲν τοῖς λόγοις, τοὺς δὲ τοῖς
δπλοῖς, καὶ τούτων ἐκάτερον ὡς μηδὲν ὑπὸ τοῦ ἐπέ-
ρου διοχλούμενος· οὐ μεγάλα μὲν τρόπαια τὰ μεδ'
δπλων καὶ μάχης, μείζω δὲ καὶ περιπατέστερα τὰ
ἀναίμακτα· πρὸς δὲ καὶ αἱ πανταχθέν πρεσβείαι
καὶ ἰκεσίαι· ὥ.τὰ μὲν (23) ὑπήκουε, τὰ δὲ ἔμελλε (24)-
πᾶν δὲ ἦν τὸ ἐλπισθὲν ἵστον τῷ γειρωθέντι· ὁ χειρὶ
Θεοῦ πρὸς πᾶσαν καὶ βουλὴν καὶ πρᾶξιν διδηγούμε-
νος· οὐ μᾶλλον μὲν τῆς χειρὸς ἢ σύνεσις, μᾶλλον δὲ
τῆς συνέσεως ἡ χειρ ἐθαυμάζεται· πλέον δὲ τῆς ἐν
διμοστέροις εὐδοκιμίσεως ἡ εὔσεβεια.

quorum expugnatio in spe posita erat, ac si jam de manu ad omnia consilia resque omnes gerendas uter mirationem movebat, quam manuum vires; et rursus via: atque utroque præclarior illustriorque erat

ΑΕ'. Πώς οὖν ἐνταῦθα μόνον ἀμάθης ἐφάνης (25) καὶ ἀπερίσκεπτος; Τί τὸ τάχος τῆς ἀπανθρώπου φιλανθρωπίας; Τίς συνεισῆθε δαιμόνων (26) τῷ σκέμματι; Πώς τὸν μέγαν καὶ ἡρὸν καὶ τὸ πατρόνον καλλιώπιςμα, τοὺς ἐπωνύμους λέγων Χριστοῦ, τὸ πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης ἐκλάζει μάκαριν θύνος, τὸ βασιλεῖον λεράτευμα, τὸ πολλῷ πόνῳ καὶ πολλαῖς ιδρώσις συναγῆθεν, οὗτος ἐν δίλιγον καὶ ἀκμῇ βραχείᾳ καιροῦ τῷ κοινῷ παλαμναίων φέρων παρέδωκας;

ΑΓ^τ. Τοις; τι καὶ ἀτεβεῖν ὑμῖν, ἀδελφοί, φαίνομαι, καὶ ἀγνωμονεῖν ἐν τοῖς λόγοις τούτοις, καὶ διὶ μὴ ταχὺ τοῖς τῆς κατηγορίας ῥήμασιν ἐπάγω τὰ τῆς ἀληθείας. Καίτοι γε ἵκανως ἀπολελόγημαι, καὶ δι’ αὐτῶν ὡν ἔγκεκληκα, εἰ τι τῇ κατηγορίᾳ τὸν νοῦν προσέχετε· κάνταυθα μάνον (27) ἡ κατηγορία τῆς ἄφεσιν ἔχει· γρητοτέτητα γάρ εἰπών, τὴν ἀπολογίαν ἐδήλωσα. Τίς γάρ οὐκ οἶδε καὶ τῶν μετρίως ἔκεινον διπισταμένων, ὅτι ἔνεκα μὲν εὔσεβεις καὶ τοῦ περὶ ἡμᾶς φιλτρου, καὶ τοῦ βούλεσθαι πᾶν ἡμῖν ἀγαθὸν, μὴ διὶ ἔκεινον (28) παρεῖδεν ἀν., ἢ γένους ὅλου τιμὴν, ἢ προσθήκην τῆς βασιλείας, ἀλλὰ καὶ αὐτῆς τῆς βασιλείας (29), καὶ πάντων τῶν δικτιών, καὶ τῆς ψυχῆς αὐτῆς, ἃς οὐδὲν οὐδὲν τιμιώτερον, τὴν ἡμετέρων ἀσφάλειάν τε καὶ σωτηρίαν οὐκ ἀν. χαλεπῶς ἀλλάξατο;

28 I Petr. II, 9.

(22) Tōr ἐπὶ σοῦ. • Tuæ ætatis, tibi æquationem.

(23) *O tā μέν*, etc. Ita plerique codd. Paucissimi enim ed. Wv. Bill.: « Cui nationes omnes partim jam dictio audientes erant, partim jamjam futuræ erant. »

(24) *Tā dē ἐμελλεις*, etc. Comb. sic locum hunc
veritū : « Mox futurum erat, ut in eadem causa es-
sent, tum quorū expugnatio in spe posita erat, tum
qui iam in votestatem redacti erant. »

quam ut a me reprobandi debebas, utpote qui Deo
adjunctus sis, cœlestisque gloriæ hereditatem ac-
ceperis, atque in tantum a nobis migraris, ut impe-
riuum cum meliore commutares.) Quodnam hoc con-
silium suscepisti, qui omnes, non tuæ solum, sed
etiam superioris memoriae imperatores animi so-
lertia et acumine longe antecellebas? qui barbaras
nationes per gyrum repurgabas, tyrannosque inten-
stinos ditioni tuæ, partim sermonibus, partim ar-
mis subjiciebas, et quidem utrumque ita dextre et
egregie, quasi ab altero nihil molestiae tibi exhibe-
retur: cuius cum magna et eximia tropicae armis
et prælio quæsita, tum majora et illustriora sine
ulla cruxis profusione parta; ad quem legationes
et supplicationes undecunque confluerebant: cui na-
tiones partim jam subditæ, partim jamjam subjic-
tiæ erant; ut in eadem causa essent omnes ii-
comiti atque in potestatem redacti essent: qui Del-
paris: cuius denique et prudentia majorem sui ad-
vis vires majori admirationi erant, quam pruden-
tietatis gloria.

XXXV. Quoniam igitur in modo hic solum imperitus minimeque circumspectus exstistiſti? Quæ hæc inhumanæ humanitatis celeritas? Quis dæmonum ad hanc deliberationem simul irrepit? Quomodo magnam illam hæreditatem, ac patrium decus et ornatum, eos dico, qui a Christo cognomentum habent, gentem illam toto passim orbe lucentem, regale sacerdotium¹⁸, multo labore multisque sudoribus auctum, tam brevi atque exiguo temporis puncto communī huic pesti et suriæ tradidisti?

C XXXVI. Sed fortasse vobis, fratres, impic facere videor, atque in hoc sermone iniqui et ingrati animi specimen exhibere, quod non statim accusationis verbis veritatis verba subiectam. Quanquam per ea quoque quæ objeci, satis ipsius causam egi, cumque purgavi, si modo accusationi nostræ attentum animum præbuijis; atque hic duntaxat accusationi absolutio conjuncta est. Nam cum benignitatem dixi, id aperie **94** dixi quod eum crimine omni ac culpa liberet. Cui enim, vel ex iis quibus non perinde cognitus erat, dubium est, quin ipse ob pietatem amoremque erga nos, ac propensissimam bene de nobis merendi voluntatem, non modo illum, aut totius generis honorem, imperique incrementum neglexisset, verum imperio quoque ipsi D omnibusque fortunis, atque ipsi denique vitæ, nostram ac salutem haud illidenti animo prætu-

(25) 'Eγαρης. Deest in plerisque non insimæ notæ codicibus.

(26). Δαιμόνων. Colb. 2, δαίμων.

(27) *Kartaūtha pōror*, etc. Atque hic accusatiōnē, etiamsi sola esset, absolūtiō conjuncta est. Nam cum lenitatem dixi, etc.

(28) Ἐκεῖνος. εἴ λιμον., σειλικετ εἰ Julianum. ε.

(29) Ἀλλὰ καὶ αὐτῆς τῆς βασιλείας. Ήσαء̄ δε-
συντ in diuobus Regiis optime ποτε. In aliis deest
laetum τῆς αὐτῆς βασιλείας.

XXXVII. Neque enim quisquam aliquando ullius A rei tam acri amore atque cupiditate corruptus est, quam ille Christianos crescere, atque in summam gloriae potentiaque amplitudinem pervenire cupiebat. Ac neque domitae et subactae gentes, nec res publica praeciaris legibus constituta et gubernata, nec pecuniarum copia, nec gloriae magnitudo, nec quod rex regum et esset, et appellaretur, nec omnia alia, quibus hominum felicitas declaratur; nec denique quidquam ex omnibus rebus tantum ipsi voluntatis afferebat, quantum, ut et nos per ipsum, et per nos ipse, tum apud Deum, tum apud homines tolereremus, ac firma semper et stabilis nobis potentia permaneret. Illud enim probe perspiciebat, altius videlicet magisque regie quam plerique soleant, de his cogitans, cum Christianorum rebus Romanorum quoque res incrementum simul ceppisse, atque cum adventu Christi imperium simul ingressum fuisse, cum nondum prius hoc evicisset, ut in unius principatum plane deveniret. Ob idque, et merito quidem, res nostras magis amplecti mihi videbatur. Qui quidem, etsi quid nobis molestiae exhibuit, non nostri contemptu id fecit, nec ut nos contumelia afficeret, nec ut aliis quibusdam potius quam nobis indulgeret; sed ut omnes in unum congreximus, animorumque consensione jungeremur, nec per schismata inter nos diremuli alique disseci essentus.

XXXVIII. Sed, ut dicebam, parum cauta est simplicitas, ac benignitati adjuncta est imbecillitas; minimeque is improbitatem suspicatur, cuius animus ab improbitate liber ac purus est. Propterea, quod futurum erat, ignoratum est, nec fucus et simulatio reprehensa, sensimque obrepigit impietas, ac duae benignitates inter se occurserunt, altera erga piuum genus, altera erga omnium hominum impiissimum, maximumque divini 95 numinis contemptorem. Quid ille, qui cum nihil haberet, quod de Christianis quereretur, nihil quod doctrinam nostram improbaret, nihil rursus quod ex gentiliis dogmatibus eximium et excellens existimaret, atque ejusmodi, ut sermone vix convelli posset, nec denique ullius majorum suorum exemplum hac in re sequeretur, nobilissimum sese ex impietate reddidit, novoque modo cum eo, a quo Caesar designatus fuerat, certavit? Nam cum eum virtute rebusque praeclaris superare non posset, contrario

B AZ'. Ούδεν γάρ ούδενδ' οὕτω πῶποτε πράγματος έρως θερμὸς ἐνέστηψεν, ως ἔκεινη Χριστιανοὺς αὐξῆθῆναι, καὶ εἰς πλεῖστον (30) καὶ δόξης προελθεῖν καὶ δυνάμεως· καὶ οὔτε ἔνη χειρούμενα, οὔτε τὸ κοινὸν εὐνομούμενον, οὐ πλήθος χρημάτων, οὐ δόξης περιουσία (31), οὐ τὸ βασιλέα βασιλέων καὶ εἶναι καὶ δινομάζεσθαι, οὐχ δοῖς ἀλλοις ἀνθρώπων εὐδαιμονία γνωρίζεται· οὐδὲν οὕτω τῶν πάντων ἔκεινον ήνφερειν, ως τὸ δι' ἑαυτοῦ μὲν ἡμᾶς, διὰ δὲ ἡμῶν ἔκεινον, καὶ παρὰ Θεῷ καὶ ἀνθρώποις (32) εὐδοκιμεῖν, καὶ ἀκατάλυτον ἡμῖν εἰς τὸν διπάντα χρόνον παραμεῖναι τὴν δυναστείαν· καὶ γάρ πρὸς τοὺς ἀλλοις ἔκεινον ήδεις σαφῶς, ὑψηλότερον τε (33) καὶ βασιλικώτερον ἥ κατὰ τοὺς πολιοὺς περὶ τούτων διενοούμενος, διὰ τοὺς Χριστιανῶν πράγματα· τὰ Ἀρματῶν συνηγένεσε, καὶ συνεισῆλθε τῇ ἐπιδημίᾳ Χριστοῦ τὸ κράτος, οὐπω πρότερον τελείως (34) εἰς μοναρχίαν νενικηχός (35)· καὶ διὰ τοῦτο πλέον ἐδόκει μοι περιέπειν εὖ ποιῶν τὰ ἡμέτερα· δις γε, καὶ εἰ τι παρελύπτησεν ἡμᾶς, οὐ περιφρωνῶν, οὐδὲ ὑβρίζων, οὐδὲ ἀλλοις τισὶ πρὸς ἡμῶν χαριζόμενος (36). ἄλλ' ὥστε πάντας ἐν εἴναι, καὶ συμφρονεῖν παρελύπτησε, καὶ μηδεὶς διακεκρίθαι, μηδὲ διεστάναι τοῖς σχίσμασιν.

AH'. 'Αλλ' ὅπερ εἴπον, ἀφύλακτον ἥ ἀπλότης, καὶ μετὰ τοῦ σαθροῦ (37) τὸ φιλάνθρωπον, καὶ ἤκιστα κακίαν ὑφορᾶται τὸ κακίας ἐλεύθερον· διὰ τοῦτο ἡγοῦμη τὸ μέλλον, καὶ τὸ πλάσμα σύν ἐφωράθη, καὶ παρεισῆλθε κατὰ μικρὸν ἥ ἀσέβεια, καὶ δύο χρηστήτης συνεισῆλθον ἀλλήλαις, ἥ τε περὶ τὸ εὐεσθὲς γένος καὶ τὸν ἀσεβέστατον πάντων καὶ ἀθεώτατον. 'Ος, τι (38) μεμφόμενος Χριστιανοῖς, τι δὲ οὐκ ἐπαινεῖν ἔχων τῶν ἡμετέρων, τι δὲ τῶν παρ'. 'Ελλησι δογμάτων ὑπερφυὲς νομίσας, καὶ δυσκίνητον λόγῳ, ποιῷ δὲ καὶ ἀκολουθῶν ὑποδείγματι, γνωριμώτατον (39) ἑαυτὸν ἐξ ἀσεβείας κατέστησε, καὶ καινότερον τρόπον ἡμιλλήθη τῷ ἀναδείξαντι; 'Ἐπειδὴ γε ὑπερβάλλειν οὐκ (40) ἦν ἀρετῇ καὶ τοῖς κρείττον, διὰ τοῦ ἐναντίου φανῆναι φιλονεκήσας (41) τῆς εἰς δυσσέβειαν ἀμετρίας, καὶ τῆς περὶ τὸ χεῖρον φιλοτιμίας. 'Η μὲν οὖν ὑπὲρ Χριστιανῶν τοῦ ἀνδρὸς, καὶ πρὸς Χριστιανοὺς ἀπολογία τοιαύτη, καὶ οὕτω δικαία τοῖς γε νῦν ἔχουσιν.

(30) Εἰς πλεῖστον. Sic plerique codices. Ed. ἐπὶ Δι. 1. εἰς πλεῖστον.

(31) Οὐ πλῆθος χρημάτων, οὐ δόξης περιουσία. Illeg. excider. Par. editoribus.

(32) Καὶ ἀνθρώποις. Comb. καταστάτα.

(33) Τε. Deest in codicibus non paucis.

(34) Τελείως. Codices communiter τελέως.

(35) Νενικηχός. Comb. καταστάτα.

(36) Χαριζόμενος. Billius, primis curis, et gratificari, et rectius quam in edit. Paris. quae habet, et commendare.

(37) Μετὰ τοῦ σαθροῦ. Hic optime convenit quod ait Tullius, in Tusc. n. 21, 47: «In animis omnium est sere natura molle quiddam, demissum, humile, enervatum quodammodo et languidum, seni-

(38) 'Ος, τι. Hic, et in sequenti membro, τι δὲ οὐκ, habent nonnulli codices, ut alibi non raro, τι δαλ. Graeca hæc per interrogationem videntur redenda: «Qui, quid in Christianis caugatus? Quid in nostris non laudandum inveniens? Quid in Graecorum dogmatibus eximiū et non facilii negotio sermone convellendū arbitratus? Quid porro exemplum secutus, famosissimum sese ex impietate constituit?»

(39) Γραμμώτατος. Superscriptum, δυνομαστάτας, et celeberrimum.

(40) Υπερβάλλειν οὐκ ἦν. In mes. non paucis et in Basil. legiūn, οὐκ ἦν ὑπερβαλεῖν.

(41) Φιλοτεκήσας. Reg. I. Εφιλονεκήσες.

modo, hoc est, per immodicam quamdam et effrenatam impietatem, pervicaxque viti studium, non minis splendorem sibi conciliare obnixus est. Ac de Christianis, et ad Christianos, talis est Constantii purgatio, tamque æqua et justa, his quidem certe qui mente prædicti sunt.

ΛΘ. Ἐπει δέ (42) εἰσὶ τινες, οἱ, καὶ ταύτης ἡμᾶς ἀπολύσωσι τῆς αἰτίας, ἐπέρας οὐκ ἀφίεντες, ἀλλὰ κατηγοροῦντες εὑήθειαν, ὅτι τῷ δυσμενεστάτῳ καὶ πολεμιωτάτῳ τὴν ἀρχὴν ἔνεγχειρίσε, καὶ τὸν αὐτὸν ἔχθρὸν πρότερον, εἴτα ἰσχυρὸν κατεσκεύασε, τὴν μὲν Ἑρθρὸν διὰ τῆς τοῦ ἀδελφοῦ σφαγῆς προκαταβαλόμεν·, τὴν δὲ δύναμιν διὰ τῆς βασιλείας προσθείς· ἀναγκαῖον καὶ περὶ τούτου βραχέα διεξέλθειν (43) καὶ δεῖξαι μὴ παντάπασιν ἄλογον τὸ φιλάνθρωπον, μηδὲ ἔξω τῆς βασιλικῆς μεγαλονίας καὶ προμηθείας· καὶ γάρ ἀναίσχυνοιμην, εἰ, ταύτης παρ' αὐτοῦ τυχόντες τιμῆς, καὶ τοσοῦτον αὐτὸν εὐσεβεῖα διαφέρειν πεπιστευκότες, μὴ τά (44) δίκαια συνηγορήσαι- μεν· διὰ τοὺς μηδὲν εὑεργετηκόδιν (45) ὀφελεῖται παρ' ἡμῶν, τῶν Λόγου καὶ Ἀληθείας θεραπευτῶν· καὶ ταῦτα μετὰ τὴν ἐντεῦθεν ἀπαλλαγὴν, ἥνικα καὶ τὸ κολακεύειν δοκεῖν ἐκπεφεύγαμεν, καὶ πονηρᾶς ἐλεύθερος ὑπονοίας δ λόγος.

Veritatis cultum profiteinur, prestari debet; idque verendum non est, ne in assentationis opinionem oratio.

Μ'. Τίς γάρ οὐκ ἀν ἡλπισεν, εἰ μή τι ἀλλο, ταῖς
τιμαῖς ποιήσειν αὐτὸν ἡμερώτερον; Τίς δὲ οὐκ ἐκ
τῆς πίστεως, ἣν ἐπιστεύθη (46) καὶ παρὰ τὸ εἰκός,
δικαιάστερον; ὡς ἀμφοῖν δικαίη καὶ βασιλικῇ χρίσει,
τοῦ μὲν ἐπιτιμθέντος, τοῦ δὲ προβληθέντος· δὸ γάρ
τὸν δεύτερον τιμῆσας, οἷς οὐκ ἄν. τις ἡλπισεν, οὐδὲ
εἰτὸς δ τυχῶν τῆς τιμῆς, δηλον, ὡς οὐδὲ τὸν πρότε-
ρον ἀνευ δικαίας ὅργης ἐκολάσσατο· καὶ τὸ μὲν τῆς
ἐκείνου προπετείας ἦν, τὸ δὲ τῆς τοῦ τετιμηκότος
φιλανθρωπίας.

affectus est, temeritati assignandum esse; alterum
nitati.

ΜΑ'. Καὶ ἄμα τὸ θαρρεῖν εἶχεν, εἰ δεῖ τὸ μεῖζον εἰπεῖν, οὐ τοσοῦτῷ ἐκ τῆς ἔκεινου πίστεως, ὃιν τὴς ίδιας δυνάμεως· ἢ μοι δοκεῖ καὶ Ἀλέξανδρος θαρρήσας ὁ πάνυ δοῦναι μὴ μόνον τὸ ζῆν ἡττημένῳ Πύρῳ, καὶ ταῦτα νεανικῶς οὕτως ἥγαντισμένῳ περὶ τῆς βασιλείας, ἀλλὰ καὶ τὴν βασιλείαν αὐθις Ἱνδῶν· ὡς τὸ μεγαλόβυχον. (47) οὐκ ἀλλως ἢ οὕτως ἐπιδει-
έμενος, ϕ̄ χρατηθῆναι (48) χείρον ἐνόμιζεν Ἀλέ-
ξανδρος ὧν ἡ τοῖς ὅπλοις· τοῦ δὲ, εἰ κακὸν λάθοι,
χειρίσσασθαι πάλιγ ς ἐπ' αὐτῷ τυγχάνοντος. Καὶ ἦν
αὐτῷ ἡ περιουσία τοῦ θαρρεῖν τὸ φιλάνθρωπον.

ΜΒ'. Καίτοι τί τοῦτο ἀγωνίζομαι, σφόδρα ἐνὸν
χρατεῖν καὶ ἡττημένον; Εἰ γὰρ ὁ πιστεύσας κακὸς,

(42) *'Ezel* δέ. Ita plerique codd. Ed. ἐπει-
δή δέ.

(43) Διεξελθεῖν. Tres Colb. διελθεῖν.

(44) *Mή τά.* Combef. legit μηδὲ τά.

(45) Εὐεργετηκόσιν. Reg. I, Or. I, Combef. etc.
εὐεργετηκόσιν.

(46) Ἡρ ἐπιστεύθη. Reg. bm, Culb. b, ἡς ἐπι-
στεύθη

XXXIX. Quoniam autem nonnulli sunt, qui, quamvis nos hoc crimine liberent, altera stamen culpa minime solvunt, verum stultitiae propterea insimulant, quod ipse inimicissimo homini hostique acerrimo imperium commiserit, atque eudem primum hostem efficerit, deinde robur ipsi comparabit, nimirum per fratris cædem inimicitias fundatum jacens, post autem per imperium eidem vires addens; de hac quoque re pauca necessario mibi dicenda sunt, illudque ostendendum, nequaquam omnino inconsultam alque a ratione alienam hanc clementiam exstitisse, nec ab imperatoria animi præstantia providentiaque remotam. Etenim pudore suffunderer, si, cum tantum ab eo honorem acceperimus, eumque tanta pietatis laude excelluisse persuasum habeamus, justum illi patrocinium nequaquam afferremus; quod iis quoque, qui nihil beneficii in nos contulerunt, a nobis, qui Verbi et ræservit post illius e vita discessum, cum jam incidamus, ac jam vinni mala suspicione vacat

XL. *Quis enim non spem habuisset, fore ut, si
nihil aliud, honoribus certe ipsum mitiorem effi-
ceret? Quis non ex fide, quæ illi etiam præter æquum
habita est, justiorem? tanquam justo et imperato-
rio judicio alter poenam luisset, alter electus suis-
set. Nam qui natu minorem iis honoribus affecterat,
quos nemo sperasset, ne ipse quidem qui honorem
acceperat; perspicuum utique est, eum, ne in
priorem quidem, nisi justa ira commotum, animad-
vertisse: alterumque **96** ejus, qui supplicio
autem, illius, a quo honore affectus fuerat, huma-*

XLI. Ad hæc, ut, quod majoris momenti est, dicam, non tam istius fide quam suis opibus et potentia nitebatur : quibus etiam, ut opinor, fretus magnus ille Alexander, victo Poro non modo vitam dedit, idque cum de imperio adeo strenue dimicasset, sed Indorum etiam regnum ipsi restituit : perinde atque non alia ratione magnanimitatis specimen editurus, qua vinci, cum Alexander esset, turpius existimabat, quam armis superari : præsertim cum in sua potestate esset, eum, si malum beneficiique immemorem comperiret, rursum subditionis sue jugum mittere. Ita benignitas hæc ab ingenti quadam animi præsidentia manabat.

XLII. Sed quid in hac re tantopere labore atque contendo, cum mihi causam facile obtinere liceat,

(47) *Megalóψυχος*. Edit. et mss. nonnulli addunt μέγ. Sed deest in melioris notæ codicibus.

(48) Ο χρατηγην. Ad hæc verba Reg. u. appingit : αὐτῷ μεγαλούχῳ χρατῆσαι γὰρ τούτῳ, ἀλλ' οὐ χρατηγηναί ἔδουλετο. *¶* Ipsa magnanimitate, qua vincere magis quam vinci volebat. » Rem narrat Plutarch, in *Vita Alex.*

etiam superato? Etenim si is malus est, qui credit, quid tandem prae eo ille, cui fides habita est? Et, si mores illius non prævidisse, in crimine pernendum est, vitium ipsum ubi tandem collocabimus? Sed profecto res quædam considerationis expers est improbitas: nec ulla ratio iniiri potest, qua homines nequam et improbos quisquam meliores efficiat. Quippe cum iste, quibus ex rebus maiorem benevolentiam concipere, ac si quos improbitatis igniculos habebat, eos extinguere debebat, ex hinc ad maius odium incensus sit, idque spectarit, ut bene de se meritum ulcisceretur.

XLIII. Hæc ipsum Platones, et Chrysippi, et clarus Peripatus, et veneranda Stoæ, et scita illa venusta sonoro gulture fundentes edocuerunt. Hæc geometria æqualitas et de justitia sermones, illudque, eligendum potius esse injuriam accipere, quam inferre. Hæc egregii magistri, et imperii defensores et legislatores, quos ex trivis et barathris sibi collegerat; quorum non vitam ac mores laudaverat, sed facundiam suspererat: ac ne hanc quidem fortasse, sed impietatem solam, ut sat idoneam 97 consiliariam, rerumque gerendarum vel omittendarum magistrum.

XLIV. Quijndi autem hos admirari par est, qui civitates etiam, quæ re ipsa consistere non possunt, sermone singunt, quique splendidas tyrannides modo non adorant, et cum superba gravitate supra deos obolum efferrunt; quorum alii, ne Deum quidem omnino esse, alii rerum humanarum cura non tangi, sed temere et fortuito omissa ferri consent; alii autem sideribus duci, necessariisque et fatalibus figuris, haud scio unde et a quo ductis; alii vero omnia voluptatem appetere, idque vita humanæ finem arbitrantur? Virtus porro ipsis speciosum duntaxat nomen est, nec ultra hanc vitam porrigitur, nec ulla postea rerum in hac vita gesta-

(49) Ασυλλόγιστος, etc. « Gregorius, » juxta Eliam, « dixit improbitatem esse ἀσυλλόγιστον, vel quia non facile animadverteri ac reprehendi potest... vel quia ratiocinatio non assequitur id quod justum est. » Ex Phocylidis scriptis desumpta hæc sententia: dicit enim:

Ασυλλόγιστρος τὸ πονηρόν,

« inconsiderata est improbitas, » id est, « nec ius, nec æquum perspicit vir improbus. » Hæc sententia utitur Theologus ad significandum quod prius insinuat Elias: id nimis impietatis esse, ut ratiocinationes fallat omnes, nihilque ab ea expeditandum, quod in aliis necessario consequitur. Unde nihil mirum expectatione sua frustratum fuisse Constantium.

(50) Δίκαιος. Reg. I., δίκαιον.

(51) Έκ τῶν των. Savilius, δὲ ἐξ τῶν, quæ priora verba censem retinenda, quamvis desint in melioris notæ codicibus.

(52) Ἀμύνηται. Regg. a, b, etc. ἀμύνατο.

(53) Λαμπρὸς Περίπατος. Sic quinque Regg. alii que plures. In edit. σεμνός.

(54) Σεμνὴ Στοά. Ita plerique codd. Deest αὐτῇ in ed.

(55) Χρῆματα ἀδικεῖσθαι, etc. « Eligendum... injuriam pati. » Billius: « Optandum... injuriam ferre. » Paulus aliter Plato in fine Gorgia: Εὐλαθτέον ἔστι τὸ ἀδικεῖν μᾶλλον ή ἀδικεῖσθαι. » Ma-

A τι ποτ' ἀν εἴη παρ' ἔκεινον δι ποτευθεὶς; Καὶ εἰ τὸ μή προδέσθαι τὸν τρόπον ὑπάλιτον, αὐτὴν γε τὴν κακίαν ποῦ θήσομεν; 'Ἄλλ' ὅντως ἀσυλλόγιστόν (δι) τι πρᾶγμα ἡ πονηρία· καὶ οὐκ ἔστιν ὃ τοὺς μοχθηροὺς ἄν τις βελτίους ποιήσειν· ὅπότε κάκεινος ἔξ ὧν εὐνούστερος φανῆναι δίκαιος (50) ἦν, καὶ εἰ τι κακίας εἶχεν ἐμπύρευμα τοῦτο ἀνελεῖν, ἐκ τούτων (51) εἰς μεῖζον ἀνήφθη μῖσος, καὶ ὅπως ἄν ἀμύνηται (52) τὸν εὐεργέτην ἔσκοπει.

ΜΓ'. Ταῦτα Πλάτωνες αὐτὸν, καὶ Χρύσιπποι, καὶ δι λαμπρὸς Περίπατος (53) καὶ ἡ σεμνὴ Στοὰ (54), καὶ οἱ τὰ κομψὰ λαρυγγίζοντες ἔξεπαίδευσαν· ταῦτα ἡ τῆς γεωμετρίας Ιστέτης, καὶ οἱ περὶ δικαιοσύνης λόγοι, καὶ τὸ χρῆναι ἀδικεῖσθαι (55) μᾶλλον αἱρεῖσθαι ή ἀδικεῖν· ταῦτα οἱ γενναῖοι διδάσκαλοι, καὶ τῆς βασιλείας συναγωνισταὶ τε καὶ νομοθέται·, οὓς ἐκ τῶν (56) τριών καὶ τῶν βαράδρων ἐσαγῷ συνελέξατο· ὃν οἱ τὸν τρόπον ἐπήνεσεν, ἀλλὰ τὴν εὐγλωττίαν ἔθαύμασε· καὶ οὐδὲ ταῦτην ἰσως, ἀλλὰ ἀσέβειαν μόνην, ὡς σύμβουλον ικανὴν καὶ τῶν πρακτέων καὶ μή διδάσκαλον (57).

ΜΔ'. Πῶς δὲ οὐ θαυμάζειν ἀξιον τουτους, οἱ καὶ λόγῳ πλάτωνες πόλεις, τὰς Ἔργα συστήναι μή δυναμένας, καὶ τὰς σεμνὰς τυραννίδας (58) μονογονού προσκυνοῦσι, καὶ τὸν δόσολὸν ὑπὲρ τοὺς Θεοὺς δ.γουσι μετὰ τῆς δύρωσ (59)· καὶ οἱ μὲν οὐδὲ εἶναι Θεοί τὸ περάπαν, οἱ δὲ (60) οὐ προνοεῖν τῶν τῆς δικαιίουσιν, ἀλλ' εἰκῇ καὶ ὡς ἔτυχε τὸ πᾶν φέρεσθαι, εἰ δὲ ἀστέρας ἀγεσθαι καὶ σχηματισμοῖς ἀνάγκης (61), οὐκ οἶδ' ὅποι τίνος ἀγομένοις καὶ δθεν· οἱ δὲ εἰς ἡδονὴν τὸ πᾶν φέρειν (62), καὶ τούτο εἶναι πέρας ζωῆς ἀνθρωπίνης ὑπολαμβάνουσιν; 'Η ἀρετὴ δὲ αὐτοῖς δλλως δνομα εύπεπτες, καὶ οὐδὲν τοῦ παρόντος θίου μαχρότερον, οὐδέ τις ἔξετας τῶν ἐνταῦθα βε-

gis cavendum est injuriam facere quam pati. » Ratione superius attulerat: Δυσίν οὖν δυτῶν, τοῦ ἀδικεῖν καὶ ἀδικεῖσθαι, μεῖζον μὲν κακόν φαμεν τὸ ἀδικεῖν, ἔλατον δὲ ἀδικεῖσθαι. « Cum ducere igitur sint hæc res, injuriam facere et pati, maius quidem malum esse dicimus facere quam pati injuriam. »

(56) Οὐδὲ ἐκ τῶν, etc. Porphyrium et Lbanium intelligi Elias; quibus recte addideris impietatis magistros.

(57) Καὶ μὴ διδάσκαλοι. Non is est horum verborum sensus, quem reddit Billius, ut videatur Tillemontio, sed iste, « impietatem operis tantum sonat; » non vero magistrum fuisse Julianum, quippe qui per se satis sciret. In Regg. tamen codd. optimam not. v. bm, hu, etc., cum hæc distinctione, quæ Billio faret, legitur, καὶ μὴ διδάσκαλοι.

(58) Καὶ τὰς σεμνὰς τυραννίδας. Hic Platonicum carpit, qui pecuniae cupiditate ductus ad Dionysium navigasse fertur, atque ad ejus pedes se provolvisse, ipsique assentari consuevit, ut hinc lucri aliquid referret, atque obolū pluris quam gentilium deos fecisse. Deinde Epicureos cavillis petit, qui Providentiam negabant, etc.

(59) Μετὰ τῆς δύρωσ. Billius, « cum supereclio. »

(60) Οἱ δὲ. Reg. I. et Billius, et οὐδέ.

(61) Ἀνάγκης. Colb. k., ἀναγκαῖος. Eadem in Theologore de providentia repertias.

(62) Φέρειν. Montac. mavult pēterai.

διωμένων διτερον τὴν ἀδικίαν συστέλλουσα. Ή γάρ οὐ συνεῖδε τις ταῦτα τῶν παρ' ἔκσινοις σοφῶν, ἀλλὰ βαθεὶς βορδόρῳ, τὸ δὴ λεγόμενον, καὶ ἀφεγγεῖς ζόψῳ πλάνης καὶ ἄγνοιας (63) συνεκαλύφθη, μηδὲ δισην προσθέψαι ταῖς τῆς ἀληθείας αὐγαῖς καθαρότεις τὴν διάνοιαν, ἀλλὰ περὶ τὰ κάτω (64) καὶ τὴν αἰσθήσιν ὑπσηλώμενος, καὶ μηδὲν ὑπὲρ τοὺς δαιμόνας φαντασθῆναι δυνηθεῖς, καὶ διερθῆναι (65) τοῦ πεπιτηχθεῖος ἀξίως· ἢ εἰ τις διέδιεψε καὶ μικρὸν, ὡς δόδηγῷ λόγῳ, καὶ μὴ θεῷ χρώμενος, ὑπὸ τοῦ πιθανωτέρου περεούρη, καὶ τοῦ μᾶλλον τοὺς πολλοὺς ἔλκοντος δὲ ἐγγύτητα.

MΕ. Τὶ οὖν θαυμαστὸν τὸν ἐκ τοιούτων μὲν ὅρμωμενον δογμάτων, ὑπὸ τοιούτων δὲ κυβερνητῶν εὐθυνόμενον, οὗτον καὶ τῷ πεπιτευκότι φανῆναι κακῶν τὸν πιστευθέντα (66), καὶ τῷ τιμῆσαντι τὸν τιμηθέντα; Εἰ γάρ δεῖ τι καὶ διὰ τῆς κατηγορίας ἀπολογήσασθαι, οὐ μοι δοκεῖ τοσοῦτον ὑπεραλγῶν τοῦ ἀδελφοῦ, ἵν γε καὶ πολέμιον ἐκ τῆς θρησκείας ἐγκωμιεῖν, ὃν τὰ Χριστιανῶν οὐ φέρουν αὐξανόμενα, καὶ λυστῶν κατὰ τῆς εὐτεβείας, τοῖς καθεστηκόσιν ἐπιτολμᾶν, καὶ ζητεῖν ἐλευθερίαν τῇ ἀπονοίᾳ· χρῆναι γάρ φιλοσοφίαν καὶ βασιλείαν, ὡς δὲ ἐκείνων ἡδύος, εἰς ταῦτα (67) συνελθεῖν· οὐχ ἵνα παύσωνται κακῶν αἱ πόλεις, ἀλλ' ἵνα πλησθῶσι.

MΓ. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον αὐτῷ τῆς αὐθαδείας καὶ ἀπονοίας ἔσαντον ἀναδῆσαι (68), καὶ τῇ μεγάλῃ προσηγορίᾳ τιμῆσαι (ἥν οὐχ ἄρπαγμα τύχης, ἀλλ' ἀρετῆς ἀθλοῦ ἢ χρόνος ἢ φήψις βασιλέως χαρίζεται, ἢ τῆς συγκλήτου βουλῆς, ὡς τὸ παλαιὸν, κρίσις), καὶ οὐ ποιεῖται τοῦ μέτρου τῆς τιμῆς κύριον τὸν τῆς βασιλείας· δεύτερον δὲ (καὶ γάρ ἀναγκαῖαν ἔσαντῷ τῇ) (69) ἀπόνοιαν ἐκ τῶν ἥδη τεταλμημένων ἔδει πεποιηκώς, τοῦ διανοεῖται; καὶ τοῖς πρόσεισιν ἀσεβείας τε καὶ θραυστητος; Ω τῆς μανιώδους ἐκείνης ψυχῆς! Ἐπ' αὐτὸν ἐκστρατεύει, καὶ τῆς δύσεως ἀπαν-

(65) Καὶ ἀγνοίας. Deest in tribus Regg. et Or. 1.

(66) Περὶ τὰ κάτω, etc. Billius, « circa terrena atque in sensum cadentia provolutus. »

(67) Διαρρήγη. Heins. δεαθρήσας.

(68) Τὸν πιστευθέτα. Haec desunt in septem Regg., tribus Colb. et Or. 4.

(69) Εἰς ταῦτα. Elc. ταῦτα. Ille advertendum discriminem, quod inter Socraiem et Julianum reperitur. Volebat Socrates reges philosophari, vel philosophos regnare, et ut bene esset civitatis; et contra Julianus, et ut malis replerentur. »

(70) Ξαντὸς δραδῆσαι. Acrius verbis hic in Montacutium inveniuntur Parisienses, eo quod scripserit ab Ammiano negari id quod affirmat Gregorius, et diadema sibi Julianum arrogasse. Major certe fides habenda scriptori pio pariter et docto, quam ethnico, qui Apostolae impense faverit. Verum utrumque conciliare facile est; nec enim multum dissentiant. Ammianus ipse scribit lib. xx, Julianum coactum suisce, ut Augusti nonqu et diadema acci-

rum censura injustitiam reprimens. Aut enim quispiam eorum qui apud illos in sapientum numero habentur, hoc non intellexit, sed in alto cœno, ut dici solet, atque obecura erroris et ignorantiae caligine obrutus hæsit, ne eatrus quidem purgatus, ut veritatis radios intueri posset, verum in terrestrium et sensibilium cœno provolutus, nec superdamones quidquam animo concipere valens, sublimisque, ut Creatore dignum est, ferri: aut si quis vel leviter prospexit, quia non Denū, sed humanam rationem ducem sequeretur, ab eo quod probabilius erat, pertractus est, quodque promiscuam multitudinem ob propinquitatem magis alliebat.

XLV. Quid mirum igitur, si is, qui ab hujusmodi placitis prodibat, atque ab hujusmodi gubernatoribus regebat, erga eum qui fidem ipsi habuerat, honoreque ipsum afficerat, malum ac sceleratum se præbuit? Nam si per accusationem quoque ipsius causa nonnulli defendenda est, non tam quod fratris interitum dolerer, quippe quem hostem quoque propriæ religionem duceret, quam quod Christianorum res augeri permoleste ferret, atque adversus pietatem sureret, rerum statum convellere aggressus esse, ac contumaciæ suæ libertatem quæsivisse videatur. Oportere enim philosophiam et imperium, juxta illorum sententiam, in unum coire; non ut civitates miseræ esse desinant, sed ut malis potius implentur.

XLVI. Ac primum quidem illius arrogantia atque audaciæ facinus fuit, quod sibi ipse diadema imposuit, magnoque nomine seipsum ornavit (quod non fortunæ prædam, sed virtutis præmium, vel tempus, vel imperatoris calculus largitur, vel, ut moris prisci fuit, senatus judicium), nec honoris modum ad imperatoris arbitrium revocavit. Deinde (siquidem ob ea, quæ jam ausus fuerat, in omnem audaciæ providendi necessitatem se sibi impo-suisse norat), quid cogitat? et quo, tum impietatis, tum temeritatis progreditur? O furiosam mentem!

peret. Igitur sibi arrogavit licet coactus; deinde si coactus accepit, cogi se curavit, et corruptis largitione, ut sit Zonaras, et humanitate tribunis et

D centurionibus; qui, ut auctor est Zosimus, gentilis scriptor, lib. in, sparsis libellis animos militum conmoverant. Itaque Julianus specie tenus coactus fuit, et cum diadema sibi arrogasse recte vereque scripsit Gregorius. Id etiam confirmant et objurgatione et mordaces litteræ Juliani ad Constantium secreto datae, non apologeticæ facti, et responsa Constantii quæ coram armata multitudine, quam de industria convocarat, legi curavit Julianus. Denique, si invitus diadema accepit, quare iubenti Constantio, ut illud deponeret, parere derectavit? Haec omnia ipse Ammianus memoria mandavit lib. xx et xxi, et disertis verbis scripsit, et sibi ipsi Julianum imposuisse diadema. Ergone Gregorio scribere non licuit, nulla habita ratione seu vera, seu ficta coactionis, et Julianum diadema sibi arrogasse?

(71) Τὴν, etc. In ora edit. Montacutii scribitur, τὴν τοιούτην ὄπόνοιαν ἔδει πεποιηκώς. Abest δέ a Reg. huic, ac ita legit Comb.

Adversus eum expeditionem suscipit, atque ab Occidente pedem movet: in speciem quidem, quasi se de arrepto diademat purgare vellet, adhuc enim audaciam suam occultare videbatur, revera autem, ut totum imperium ad se traduceret, ac per improbitatem et ingratitudinem suam in hominum admirationem veniret. In eoque spe sua minime falsus est.

XLVII. Nec tamen hoc mirentur, qui Dei rationum, quibus omnia reguntur, altitudinem omnī conjectura sublimiorem non assequuntur, nec opifici gubernatione cedere sustinent, nobis quidem certe sapientiori, snaque, et quo, et qua vult, ratione ducenti, non dubium autem quin ad id quod melius est, atque ad morborum sanationem, quantumvis ii quibus medicina sit, indignantur. A quibus rationibus non ille quidem ad malum excitatus est: Deus enim nullo modo mali causa est, quippe natura bonus, viuumque ejus est qui elegit; hanc tamen ab impetu suo repressus est. Verum cum ingenti celeritate, tum regionem suam, tum nonnullam barbaricæ ore partem peragrasset, transiunque, fallendo potius quam vincendo, rapuisse, aulæ imminere incipit: ut quidem narrant qui partes ejus tueruntur, futuri prænotione ad hanc expeditionem ineundam elatus, dæmonumque impulsu atque hortatu, prosperum eventum pollicentium, rebusque mutationem decernentium: ut autem aiunt, qui vera loquuntur, **¶¶** ad tempus areano atque occulto facinori præstitutum adveniens, atque ad mortem, cuius ipse architectus erat, prope rans, conatum interim suum per domesticorum quendam celans. Ita facinus illud, non præscientia, sed scientia erat, scelerisque opus, non dæmonum beneficium: qui quidem, quam in his rebus sciti ac solertes sint, Persia luculenter ostendit. Ac finem tandem faciant, qui illius celeritatem ratum esse, his adjungamus.

XLVIII. Quod nisi tyranni adventum et impressione in mors imperatoris antevertisset, plusque obscurum bellum, quam aperta manus potuisset, intellexisset fortasse conseleratus ille ac nefarius

A ισταται· προφάσει⁽⁷⁰⁾ μὲν, ὡς (71) ἀπολογησόμανος ὑπὲρ τοῦ διαδήματος· εἳς γάρ ἐδύκει χρύπτειν ἐαυτοῦ τὴν ἀπόνοιαν· τὸ δὲ ἀληθές, ὡς μετασήσαν εἰς ἐαυτὸν ἀπαν τὸ κράτος, καὶ διὰ τῆς ἀγνωμοσύνης θαυμασθησόμενος· καὶ οὐκ ἐψύσθη γε τῆς ἐλπίδος.

B MZ'. Μή θαυμαζέτωσαν οἱ τῶν τοῦ Θεοῦ λόγων, ὃν τὸ πᾶν φέρεται, τὸ ἀτέκμαρτον μὴ ἐπιστάμενοι βάθος, καὶ μὴ (72) παραχωροῦντες τῷ τεχνίῃ τῆς κυβερνήσεως, ἡμῶν γε πάντις συνετωτέρωφ, καὶ ἀγοντι τὸ οἰκεῖον ὅπη καὶ ὅπως βούλεται· πάντως δὲ πρὸς τὸ κρέπτον καὶ τὴν Ιατρείαν, καὶ οἱ θεραπευδομενοὶ δυσχεράνωσιν· ὥρ' ὧν λόγων κάκεντος οὐκ ἐπήρθη μὲν εἰς τὴν κακίαν· ἀναίτιον γάρ παντάπασι κακῶν τὸ Θεῖον, ἀγαθὸν τῇ φύσει τυγχάνου, καὶ τοῦ προελομένου τὰ τῆς (73) κακίας· οὐ μὴν ἐπεοχέθη γε τῆς ὄρμῆς· ἀλλὰ τάχει πολλῷ τὴν τε οἰκείαν, καὶ τῆς βαρβαρικῆς δύθης ἔστιν (74) ἣν διαδραμών, καὶ τῷ λαθεῖν (75) μᾶλλον ἢ τῷ κρατῆσαι τὴν πάροδον ἀρπάσας, πλησίον τῶν βασιλείων γίνεται· ὡς μὲν οἱ τὰ ἔκεινου φρονοῦντες, κατὰ πρόγνωσιν ἐπὶ τὴν ἐκστρατείαν (76) ἀρθεῖς, καὶ δαιμόνων κίνησιν τὸ μέλλον ὑπισχνουμένων, καὶ μεταβολὴν πρυτανεύοντων τοῖς πράγμασιν· ὡς δὲ δι τῶν ἀλτηευδυτῶν λόγος, κατὰ προθεσμίαν παρὼν, ἀλλ' (77) ἀπορθητότεραν τε καὶ βαθυτέραν, καὶ σπεύδων ἐπὶ θάνατον, οὐ δημιουργὸς αὐτὸς ἦν, κλέψας τινὶ τῶν ἔνδον τὴν ἐπιχείρησιν (78)· ὥστε εἶναι μὴ (79) πρόγνωσιν, ἀλλὰ γνῶσιν, καὶ πονηρίας ἔργον, ἀλλὰ μὴ δαιμόνων εὐεργέτημα τὸ γινόμενον· οἵ γε πῶς εἴστοχοι τὰ τοιαῦτα, Περοὶς σαφῶς ἐδεῖξε (80). Καὶ πανάσθωσαν οἱ τὸ ἔκεινου τάχος τοῖς δαίμοσιν ἐπιφῆμιζοντες· εἰ μὴ γε (81) καὶ αὐτὸς τὸ κακὸν εἶναι τούτοις προσθήσομεν.

dæmonibus ascribunt: nisi hoc quoque īosum, sceleratum esse, his adjungamus.

MH'. Εἰ μὲν οὖν μὴ προβλαθε (82) τὴν ἔφοδον τοῦ τυράννου τὸ τέλος τοῦ βασιλέως, μιδὲ δὲ ἀγανής πόλεμος τῆς φανερᾶς χειρὸς πλείον ἰσχυσε, τάχα δὲ ἔγνω καθ' ἐαυτοῦ ταχύνας δὲ ἀλιτήριος· καὶ πρὶν ὑπὸ

(70) *Προφάσει.* Plures codd. πρόφασιν.

(71) Ως. Colb. 3, ὡς ἀν.

(72) Καὶ μὴ. Ita Reg. hu, Colb. 3, Or. 1, Pass. Deest μὴ in ed.

(73) Τὰ τῆς. Plures codd. τὰ τῆς. Calvinum his scripsi vel ipse Montacutius notat.

(74) Ὁχθης ἔστιν. Reg. u, et Pass. δύθης δοσ ζτοι.

(75) Τῷ λαθεῖν. Regg. nonnulli et Colb. Or. 1, τῷ λαθεῖν μὲν ἢ τὸ κρατῆσαι. P: ss. τὸ κρατεῖν. Sic iter Juliani describunt Mamertinus, Lillianus orat. 2, Zosimus et Ammianus lib. xxi, p. 188.

(76) *Ἐκστρατεία.* Regg. a, b, bm, ἐκστρατεία.

(77) Παρὼν, ἀλλ'. Ita Reg. bm. Colb. quaior. et Or. 1. Alii tres Regii ἀλλά. In pluribus deest sicut in ed.

(78) *Κλέψας τινὶ τῷ δύδορ τὴν ἐπιχείρησιν.* Domesticorum unius opera rem furtim aggressus, πεμπει per illum Ienito Constantiuū ve-

D neno extincturus, ut ad præstitutum diem ipse adveniens, in demortui locum, imperium adiret. Ita locum hunc intelligit Comb. De veneno tamen nihil Gregorius, nihil Elias, nihil scholiasta. Iste proditoris tantum meminit Juliano indicantis, quo tempore rem aggredi opportuum esset. Elias vero stratas Constantii vita insidias commemorat; quænam autem illæ fuerint, silet. Non aliud forsitan vult Gregorius, quam Juliano certum fuisse, Constantio necem consiscere, dolo, prædictione, veneno, aliisve modis occultioribus, et jam ad facinus diem condictum.

(79) *Ὤστε εἰραι μὴ.* Sic Regg. melioris notæ codd. a, b, u, hm. In ed. μὴ εἴναι.

(80) *Ἐδεῖξε.* Colb. k, ἐδεῖσκε.

(81) Εἰ μὴ γε, etc. Η Nam si hoc dæmonibus concedamus, ειπιαν hoc ipsum quod Julianus nequam et improbus sit, ascribemus.

(82) *Προβλαθε.* MSS. nonnulli, προβλαθε.

Περοῦν τὴν ἐμπληξίαν (83) σιωφρονισθῆναις τῆς ἀπονοτίας, ἔδωκεν ἀν δίκην ἐν σπορισ Ῥωμαίων, ὃν κακῶς κατετόλμησε· τεκμήριον δέ· καὶ γάρ ἔτι προῖνων καὶ ἀγνοούμενος, ὃς ἐνδικεῖν, ὑπὸ τοῦ γενναιοτάτου βασιλέως (84) στρατιῷ περιλαμβάνεται προῦποτεμνούσῃ καὶ τὴν φυγὴν, ὃς δῆλον γέγονεν ἐκ τῶν ὄντερον· καὶ γάρ ἡδη τὸ χράτος ἔχοντι, τὸ χρατῆσαι ταύτης οὐ μικρὸν ἔργον ἐγένετο· νῦν δὲ ὁ μὲν θυμῷ ζέων κατὰ τῆς ἀπονοτίας ὅμοι καὶ τῆς ἀσεβείας, καὶ τὸν σοφώτατον ἔχων ἐν δρκυσιν, ὡς τῆς ἡμετέρας κακίας (85)! ἐν ἀκμῇ τῆς ὕδου καταλύει τὸν βίον, πολλὰ (86) καὶ θεῷ καὶ ἀνθρώποις ὑπὲρ τῆς ἔσυτοῦ φιλανθρωπίας ἀπολογησάμενος, καὶ διὰ τῆς ὀρμῆς (87) δεῖξας Χριστιανὸς τὴν ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας κίνησιν.

mumi hominem laqueis irrelitum tenens, Iproh diem vitæ extremum claudit, cum de benignitate excusasset, ac per coepita sua et conatus testatum studio incitaretur.

ΜΘ'. Ὡδε δέ τι (88) δάκρυον ἐπέρχεται μοι χαρῷ συμμιγές διὰ τὰ ἔξης τοῦ λόγου· καὶ οἶον ποταμοῦ καὶ πελάγους μάχη, καὶ μέζις, καὶ στάσις, ἀλλήλοις ἀντιστατούντων, καὶ συνιόντων· ἐκ μὲν γάρ τῶν τελευταίων πάσχω τὰ (89) τῆς ἡδονῆς, ἐκ δὲ τῶν προλαβόντων τὸ δάκρυον· οὐχ ὑπὲρ Χριστιανῶν μόνον καὶ τῆς συμπεσούστης αὐτοῖς ἐπηρείας, ή παρὰ τοῦ πονηροῦ προσπεσθούστης, καὶ (90) παρὰ Θεοῦ συγχωρηθείσης δι' ἡς οἰδεν αἰτίας, καὶ τυχὸν διὰ τὴν ἐπαρσιν τῆς ἡμέραν καθάρσεως (91)· ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ αὐτῆς τῆς ἐκείνου ψυχῆς, καὶ τῶν ὑπὲρ αὐτοῦ συναρπασθέντων πρὸς τὴν αὐτὴν ἀπώλειαν.

Ν'. Οἱ μὲν γαρ τὰς τελευταίας αὐτῶν πληγὰς καὶ τὰς ἐντεῦθεν βασάνους δύδρονται· οἵς τὸ ζῆν τοῦτο νομίζεται (92) μόνον, καὶ οὐκ ἔκινονται τῇ διανοίᾳ πρὸς τὰ ἐκείθεν, οὐδὲ εἴναι τίνα νομίζουσι τῶν τῆς βεβιωμένων λογίσμῳ (93) καὶ ἀντίδοσιν· ἀλλὰ ζῶσι βίον ἀλδγῶν, τὸ πρὸς ἡμέραν καὶ τὸ παρὸν δεῖ βιοτεύοντες, ἐν τούτῳ, τῇ ἐντεῦθεν φρεστώνη μετροῦντες τὸ εὐδαιμονεῖν, καὶ τῷ ἐναντίῳ τὸ κακοδαιμονεῖν τοῖς ἀντιποτούσιν· ἔμοι δὲ πλέον θρηνεῖν αὐτῶνς ἐπεισι τῶν ἐκείθεν βασάνων, καὶ τῆς ἀποκειμένης τοῖς πονηροῖς κολάσεως. Καὶ οὖπω λέγω τὸ μέγιστον, αὐτὸν τὸ ἔξωσθῆναι Θεοῦ, πηλίκον αὐτοῦ; εἰς κόλασιν.

(83) *Tὴν ἐμπληξίαν.* Sic octo Reg., quatuor C. ill., Or. 1, etc. Ed. τῆς ἐμπληξίας.

(84) *Βασιλέως.* Sex Regg. aliisque nonnulli, βασιλέων, quod maiorem emphasis habet.

(85) *Ὄ της ἡμετέρας κακίας!* Proh malum nostrum! id est: *« Nostrā vitio effectum est, ut Constantius ante moreretur, quam Julianum vincere et repellere. »*

(86) *Πολλά,* etc. Vult hic Gregorius Constantium morientem suam in Julianum benignitatis pœnituisse. Ammianus vero scribit eum statuisse « voce suprema et integro sensu, ut suus esset successor Julianus. » Uterque forsitan est verax. Pronoui Juliani pœnitentie potuit Constantium, eumque re ipsa pœnituisse argumento est suscepta contra eum expeditum.

A se in capitib⁹ sui perniciem bac celeritate usum fuisse; ac priusquam Persæ de ipsius vesania supplicium sumpsisseut, amentiæ pœnas in Romanorum finibus, in quos impetum facere non dubitarat, persolvisset; quod vel hinc conjectura colligi potest. Nam cum adhuc progrederetur, atque obscuram et incognitam expeditionem suam esse existimaret, præstantissimus imperator ita eum toto exercitu circumfudit, atque undequaque cinxit, ut fugam quoque omnem ipsi præcideret, quemadmodum ex his que postea secuta sunt, liquido demonstratum est. Nam cuni jam etiam imperio potiretur, ad hunc tamen exercitum superandum non parum negotii habuit. At nunc ille adversus sudaciam simul et impietatem furore ardens, ac sapientissimum et peccatum nostrum! in medio itinere sua, tum Deo tum hominibus, multis verbis se Christianis reliquisset, quanto pietatis luendæ

B XLIX. Atque hic mihi ob ea quæ deinceps sequuntur, lacrymæ gaudio permistæ subeunt; ac velut fluminis et maris pugna, commissioque et dissidium, inter se contenduntum, ac coenitium. Quemadmodum 100 enim ex postremis volvptas, ita ex iis quæ præcesserunt, mihi lacrymæ oriuntur; non ob Christianos tantum, eamque, quæ ipsis accidit, vexationem, aut a diabolo inventa est, et a Deo propter judicia, quæ ipse novit, permissa, ac fortasse propter elationem nostram, purgationes indigentem; verum etiam ob ipsam illius animam, eorumque qui ad eamdem perniciem ab eo simili abrepti sunt.

C L. Quidam enim extremas duntaxat eorum plagas, pœnasque in hoc sæculo persolutas deplorant; nimirum ii qui hujus tantum vitæ rationem habent, nec ad futura supplicia mente penetrant, nec ullam rerum in hac vita gestarum reddendam rationem atque mercedem fore arbitrantur; sed brutorum animantium ritu in diem atque in præsens semper vivunt, ac sola hujus vitæ tranquillitato beatitudinem metiuntur, contraque adversis rerum casibus infelicitatem definiunt. Mihi vero gravius eos lugere subit ob sequentis vitæ cruciatus, eaque quæ improbos et sceleratos manent, supplicia. Nondum enim quod maximum est dico, nempe hoc ipsum, a Deo ejici, quam dura et acerba illis pœna sit.

D II. Idem potuit nihilominus imperium Julianum assere, quod iam auferre non volebat, idque ut tum publicæ tranquillitatæ, tum imperatri Faustinæ et fructui, quo gravida erat, consideret.

(87) *Διὰ τῆς ὀρμῆς,* etc. Ex ipsa aggressione, suscepta pietatis causa expeditione, » etc.

(88) *Ωδε δέ.* Deest δέ iū multis codi.

(89) *Τελευταῖς πάσχω τὰ.* Sic plures mss. Regg.; sic Coisl. et Pass.; sic etiam legunt Sav. et Combef. Deest πάσχω in ed.

(90) *Kal.* Sic Regg. septem pro ἥ, quod præ habeat editi.

(91) *Καθάρσεως.* Plerique codi. καθαρίσεως.

(92) *Νομίζεται.* Mont. scribit, λογίζεται.

(93) *Λογισμός.* Billius, « censuram. »

L. Quis potero miserum illum non lacrymis prosequi? qui potero non et eos amplius lugere, qui sua sponte accurrerunt, quam quos ille persecutus est? et rursus eum amplius destere, qui alios secum in exitium traxit, quam eos qui sua sponte ad malum eucurrerunt? Quin potius, Christianis quidem handquaquam triste et calamitosum est, quod pro Christi nomine passi sint, immo omnium beatissimum, non propter futura tantum praemii, sed propter hujus etiam vita gloriam et libertatem, quam ipsi per pericula sibi pepererunt. His contra repositorum ac impudentium suppliciorum quasi praeludium quoddam sunt ea quae jam percussi sunt: satiusque ipsis fuisse diuturnioribus in hac vita doloribus exercuciari, quam ad alterius vita tribunalia reservari. Atque haec mihi propter eam legem dicta sunt, quae de inimici casu letari nos velat¹⁰, atque ab iis qui stant commiserationem exposcit.

LII. Quodnam hoc tam pertinax mali studium? quis tam effusus ad exitium cursus? Unde tam infestus Christi hostis, qui Christi discipulus fuerat, qui tot tantisque veritatis sermonibus assueverat, multaque ad salutem spectantia, partim dixerat, partim audiverat? **XII.** Vix enim imperii haereditatem adire coepérat, cum impietatem palam libereque proflitur, perinde atque hoc quoque nomine erubescens, quod Christianus aliquando fuisse, aut ea de causa Christianis succens, quibus nominis societate junctus fuerat. Atque hinc quidem facinora sua auspicatur, quemadmodum narrant, qui ipsius arcuus gloriantur (prob. in quos sermones incurvare cogor!) impuro et nefario sanguine lavacrum abstergit, initiationi nostrae execrabilem initiationem opponens, sus videlicet in caeno provoluta, sicut est in proverbio: manusque suas profanat, ut nimis ruit ab incruento sacrificio, per quod nos Christo ipsisque passionibus et divinitati communicamus, elueret ac repurgaret. Per incisiones autem et sacrificia imperiale aulam constituit, malis mali imperii consiliariis utens.

LIII. Ac quoniam incisionum, superstitionisque, aut, ut apius loquar, diabolicæ vesaniae qua ad res hujusmodi ferebatur, mentionem feci, nondum satis constitutum habeo, litterisne hoc miraculum, quod

¹⁰ Prov. xxiv. 17.

(94) Ἐκεὶ δικαιωτηρίοις. Aliibi δικαστηρίοις. In Heins. et Montac. γρ. ἐντεῦθεν δικαστηρίοις.

(95) Νόμοι, τὸν τῷ. In plerisque codicibus, νόμον τῷ.

(96) Αὐτόρ. Billius, ἔκυτόν.

(97) Τοσαύτην. Sic tres Regg., duo Colb., Or. I., Pass. etc. In ed. totaūtē.

(98) Ἀγαριζεται. Sanctitatem exuit, abstergit. Infandus hic Apostata Christianismi professionem sic est execratus, ut quidquid in ea sanctitatis contraxeral, tum per baptismum quem suscepserat, tum per Eucharistiam quam acceperat, eluere et eradere modis omnibus conatus sit.

(99) Δι' ἡς, etc. Insignis ille locus ad sacramenti simul et sacrificii eucharisticæ veritatem aspiciendum. Non tantum enim ait nos per Eucharistiam et communicare Christi passionibus, seu Christo in cruce passo, cruentoque ejus sacrificio; verum id

NA'. Πῶς μή δακρύσω τὸν διθλιον; πῶς μή πλέον μὲν τῶν ἐδιωγμένων τοὺς προσδραμντας; πλέον δὲ τῶν αὐτοκολησάντων εἰς τὴν κακίαν θρηνήσω τὸν συνερπάσαντα; Μᾶλλον δὲ τοῖς μὲν οὐδὲν δεινὸν τὸ ὑπὲρ Χριστοῦ παθεῖν, ἀλλὰ καὶ πάντων μακριπότατον, οὐ διὰ τὰ ἐκεῖθεν μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ἐντεῦθεν εὑδοξίαν καὶ παρῆσται, ήν διὰ τῶν κινδύνων ἕαυτοῖς ἐχαρέσαντο· τοῖς δὲ προσίμιον τῶν ἀποκειμένων καὶ ἀπειλουμένων, ἀπερ ἥδη πεπόνθασ: καὶ βέλτιον ἦν αὐτοῖς, εἰ ἐντεῦθεν μακρότερον ἐκολάσθησαν ἢ τοῖς ἐκεῖ δικαιωτηρίοις (94); ἐπαμύθησαν. Ταῦτα μὲν οὖν διὰ τὸν ήμον, τὸν τῷ (95) πτώματι τοῦ ἔχθροῦ μή ἐπιχαίρειν καλεύοντα, καὶ τὸ συμπαθὲς ἀπαιτοῦντα παρὰ τῶν ἁστηκότων· ἐμοὶ δὲ πάλιν πρὸς αὐτὸν (96) ἐπαναχτέον τὸν λόγον. Nunc ad ipsum rursus oratio referenda est.

B NB'. Τίς ἡ τοσαύτη (97) τοῦ κακοῦ φιλονεκτία; Τίς ὁ τῆς ἀσεβείας ἔρως; τίς ὁ δρόμος τῆς ἀπωλείας; Πόθεν οὕτω μισόχριστος ὁ Χριστοῦ μαθητής, ὁ τοσούτοις λόγοις τῆς ἀληθείας προσομιλήσας, καὶ τὰ μὲν εἰπὼν, τὰ δὲ ἀκούσας τῶν φερόντων εἰς σωτηρίαν; Οὐ γάρ ἐφθι κληρονομήσας τὴν βασιλείαν, καὶ περήπολάς τε τὴν ἀσεβείαν, ὥσπερ καὶ τὸ γενέσθαι ποτὲ Χριστιανὸς αἰσχυνόμενος, ἢ μνησικῶν ὑπὲρ τούτου Χριστιανοῖς, οἵς τοῦ δύναμας ἐκοινώνησε. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον αὐτῷ τῶν τολμημάτων, ὃς οἱ τοῖς ἀπορήσατοις ἐκείνου καλλωπιζόμενοι (εἰς οἶους ἐμπίπτειν ἀναγκάζομαι λόγους!), αἴματι μὲν οὐχ διά τὸ λουτρὸν ἀπορθύπεται, τῇ καθ' ἡμέας τελεώσει τὴν τελείωσιν τοῦ μύσους ἀντιτίθεται, ὃς ἐν βορδόρῳ κυλισθεῖς, κατὰ τὴν παροιμίαν· καὶ τὰς χεῖρας ἀγαγνίζεται (98) τῇς ἀναιμάτου θυσίας ἀποκαθαίρων δι' ἣς τοιεὶς Χριστῷ κονιούμεν (99). καὶ τῶν πτώματων καὶ τῆς θεότητος· ἐνόμοις (1); δὲ καὶ θυσίας καθιστᾷ (2) τὰ βασιλεῖα, κακοῖς συμβούλοις κακῆς ἀρχῆς χρώμενος.

C ΝΓ'. Άλλ' ἐπειδὴ γε ἐντόμων (3) ἐμνήσθην, καὶ τῆς περὶ τὰ τοιαῦτα τοῦ ἀνδρὸς δεισιδαιμονίας, ἢ κακεδαιμονίας, εἰπεῖν οἰκειότερον, οὐκ οἶδα πότερον γραψῆ (4) παραδῶ τὸ θρυλλούμενον θαῦμα, ἢ ἀπι-

D etiam quod in liturgia peragitur, esse «sacrificium», illudque «incursum», per quod eiumento ejus sacrificio communicatur. Igitur tam in altari sacrificium est, quam in cruce, et in utroque Christi. Quod autem de Juliano ait, cum «manus suas ab incurso sacrificio repurgasse»: non aliud quidquam intelligit, quam quod Cyrillus, atque alii passim veteres, de recipiendo nuda manu sacro Christi corpore, tradunt.

(1) Ἐτέρων. *Causis victimis et sacrificiis.*

(2) Καθιστᾶ. Colb. I, Pass. καθισταται. Recte Sozomenus, lib. v, c. 2, videtur interpretari, ubi ait Julianum tam publice et palam aruspicina ei victimis usum fuisse.

(3) Ἐτέρων. Colb. *Cresarum memini hostiarum, extorunque inspectionis, ac viri superstitionis; vel, ut apius loquar, miseriae et infortiū.*

(4) Οὐκ οἶδα πότερον γραψῆ, etc. Ex his inferri

στήσω τοῖς λίγουσι. Καὶ γάρ αὐτὸς (5) ταλαντεύομαι τὴν γνώμην, καὶ οὐκ ἔχω δικτύωσε (6) νεύσω, μεμιγμένων τῶν δικαῖων· διὰ πιστευθέντων τοῖς οὐκ ἀξίοις πίστεως· τὸ μὲν γάρ ἐπισημῆναι τι τῇ τοσαύτῃ τοῦ κακοῦ καινοτομίᾳ καὶ διστοσεῖται τῶν οὐκ ἀπίστων (7), ἀλλὰ καὶ πολλάκις ἥδη συμβεντοκάτων περὶ τὰς μεγίστας μεταθολίας· τὸ δὲ καὶ (8) τὸν τρόπον τούτον σφόδρα ἐμοὶ γοῦν θαύματος δίξιον, καὶ πᾶσι τοῖς καθαρῶς δηλουσθαι τὰ καθαρὰ βουλομένοις τε καὶ νομίζουσι.

quidem admiratione cum primis dignum videtur, ac declarandas existimant.

ΝΑ'. Τὸ δ' οὖν λεγόμενον, διτι θυομένω τὰ σπλάγχνα τὸν σταυρὸν ἀναδέκνυσται στεψανούμενον, δι τοῖς μὲν ἄλλοις φρίκην παρέσχε, καὶ ἀγνωσταν, καὶ τοῦ ἡμετέρου χράτους συντίθησιν (9). τῷ δὲ διδασκάλῳ τῆς ἀσθείας καὶ θάρρους δῆθεν, ὡς περιγεγραμμένων ἕμῶν καὶ συνειργμένων (10). οὕτω γάρ τὸν σταυρὸν καὶ τὸν κύκλον παρεσχεδίασε. Τοῦτο μὲν δῆ τὸ ἐμὸν θαῦμα· καὶ εἰ μὲν ψεύδεις, αὔραι φέροιεν· εἰ δὲ ἀληθὲς, πάλιν Βαλάδην προφητεύει, καὶ Σχμουὴλ ἔλεγεται, ἦ δοκεῖ (11), δι' ἐγγαστριμύθου, καὶ δικιμονες δικολογοῦσι τὸν Ἰησοῦν ἀκοντες, καὶ διὰ τῶν ἐναντικαν, ἵνα καὶ (12) πιστευθῇ μᾶλιστον, ἡ ἀληθεία δείχνυται· τυχὸν (13) κάκενον ἐπισχεθῆναι τῆς ἀσθείας διὰ τούτων ἐπρυτανεύετο· πολλάκις γάρ καὶ παραδίσους ὁδοὺς σωτηρίες οἴδε τὸ θεῖον καινοτομεῖν, νεύον πρὸς τὸ φύλανθρωπον· δ δὲ λέγεται ὑπὸ πλειστων, καὶ πιστεύειν οὐκ ἀπὸ τρόπου (14).

ΝΕ'. Κατήσει μὲν εἰς τι τῶν ἀδύτων τῶν τοῖς πολλοῖς ἀδάτων καὶ φοβερῶν (ῶς ὥρελδον γε (15) καὶ τὴν εἰς ἃδου φέρουσαν, πρὸν εἰς τοιαῦτα κακὰ προελθεῖν), συμπαρόντος αὐτῷ καὶ τοῦ πολλῶν ἀδύτων ἀξίου, τοῦ σοφοῦ τὰ τοιαῦτα, εἴσουν (16) σοφιστοί· ἔστι γάρ δὴ καὶ τοῦτο εἶδος μαντείας αὐτοῖς, ζόρφῳ τινὶ καὶ ὑποχθονίοις δαίμονις περὶ τῶν μελλόντων συγγίνεσθαι· εἴτε ὡς στότῳ χαίρουσι μᾶλιστον, διπλὲ καὶ εἰσὶ σκότος, καὶ σκότους δημιουργοὶ τῆς κακίας· εἴτε ὡς φεύγουσι τὰς ἐπιμέζιας τῶν εὐεσθῶν ὑπὲρ γῆς (17), καὶ διὰ ταύτας ἀσθενεστέροις· ὡς δὲ προΐντα (18) τὸν γεννάδαν προσθάλλει τὰ δείματα (19), καὶ ἀεὶ πλείω καὶ φοβερώτερα, ἥχους τινάς φασιν ἀθεοῖς (20), καὶ δδικάς τῶν ἀηδῶν, καὶ πυραγή φάσματα, καὶ οὐκ οἶδ' οἵστινας ὅθους καὶ

²⁰ Num. xxii, 7. ²¹ Reg. xxviii, 42. ²² Marc. i, 34; Luc. iv, 41.

potest, hanc orationem coram populo habitam non D fuisse. Illic etiam cernere est, quam caute Gregorius se gereret, rebusque miris sūdem adhiberet.

(5) Καὶ γάρ αὐτὸς. Sic melioris notae codices Reg. bni, l, u, etc. Par. ed., Καὶ γάρ αὐτὸς καὶ.

(6) Ὁστερώσε. Regg. bni, l, u. ποτέρουσε.

(7) Ἀπίστωτος. Reg. l, et Paes. addunt, ἐστίν.

(8) Τὸ δὲ καὶ. Deest καὶ in pluribus.

(9) Τοῦ ἡμετέρου χράτους συντίθηστο. Com. hef. e. nostre sensum potentia ac victorie inje. it. Ἑ hoc est, omnium scrit, fore ut res Christianorum crescerent Graecisque ritibus superiores evadereunt. Quod quidem narrat Sozoni, lib. v, c. 2.

(10) Συνειργμένων. Colb. 3, συνηργμένων.

(11) Ἡ δοκεῖ. « Vere autem appareanter evocatur. »

A omnium sermonis celebratur, mandare, an narrantibus sūdem abrogare debeant. Etenim ipse dubil atque ancipitis sum animi, nec utram in partem propendeam, haben, utpote mistis iis qua sūde mereri queant, cum iis qua sūde carere videntur. Nam quod tam novo atque inusitato sceleri et impietati signum aliquod et portentum accesserit, hoc non modo a vero non abhorret, sed perspice jam in maximis mutationibus accidit. Quod autem ad hunc modum id contigerit, id vero est quod mihi atque omnibus, qui res puras pure declarari volunt,

LIV. Ferunt igitur, cum ipse sacrificaret, victimarum exta coronatam crucem ostendisse. Quae res B alios quidem horrore atque auxiliante perfudit, esse citoque ut potentiam nostram agnoscerent: at impietatis magistro animum videlicet addidit, tanquam circumscripti atque undique conclusi essemus.

102 Sic enim crucem et circulum ex tempore interpretatus est. At quo hoc sancit, quod miraculi instar habeo. Quod si falsum est, in auras abeat: si autem verum, rursus Balasam vaticinatur ²⁰, et Samuel per ventriloquam trahitur, aut trahi videatur ²¹, et dæmones Iesum inviti constentur ²², ac per contraria, quo plus sūde atque auctoritatis habeat, veritas demonstratur. Ac fortasse his rebus id agebat providentia, ut illius impietatem compesceret. Multas enim et mirabiles salutis vias Deus inusitato modo aperire novit, ad humilitatem ei misericordiam propendens. Quod autem a pluribus commemorator, nec a sūde alienum est, orationē persequar.

C LV. Descendebat in quoddam adytum vulgo inaccessum et horrendum (quemadmodum utinam in infernum quoque, priusquam in hujusmodi scelera prorumpere!) comitem cum habens, qui multis adytis dignus erat, hoc est, hominem in hujusmodi rebus sapientem aut sophum, vel potius sophistam et impostorem. Nam hoc quoque apud ipsos divinationis genus est, ut in caliginoso quodam specu cum subterraneis dæmonibus ob res futuras congregantur: sive quia tenebris magis oblectantur, ut qui ipsi tenebrae quoque sint, ac tenebrarum vitii artifices; sive quia piorum hominum, qui in terra sunt, societatem et congressum fugiunt, ex eisque insirmiores redduntur. Ut autem egregium virum progredientem terrores adoriri cooperunt, ac subinde

34; Luc. iv, 41.

(12) Τίνα καὶ. Deest καὶ in nonnullis.

(13) Τυχόντος. Reg. f, Colb. r, Pass., Comb., καὶ τυχόντος.

(14) Τρόπου. Pass. et Reg. l, addunt δεῖξασθε διηγούμενον. « Accipite rem ut audivis. »

(15) Οἱ δεῖξασθε γε. « Atque utinam ducentem in oreum viam capessivisset prius, » etc.

(16) Εἰτοντος. Plures coll. εἰτ' οὖν.

(17) Υπέρ της. Sav. ξπι της.

(18) Προσώπου. Reg. bni, προσώπου, « virum formem ac strenuum in malo, » ut ait Elias, vel ironice.

(19) Δεῖξασθε. Reg. a, δεῖξασθε.

(20) Αἴθεις. Deest in Colb. r.

plures et formidabiliores evaserunt (sonos quos-
dām insuetos audiri aiunt, tetrosque esse odores,
alique ignea spectra, et nescio quas nugas et deli-
ramenta), rei novitate percusus, harum enim
rerum studium sero amplexus fuerat, ad crucem
vetusque repedium consugit, hocque se adversus terrores
opūlatorem asciscit. Ac quae sequuntur, magis tremenda.

LVI. Valnit signaculum, sedunt dæmones, pel-
luntur timores. Quid deinde? Respirat malum; rursus audaciam concipit, rursus aggreditur, rursus
iidem terrores urgent: rursus signaculum adhibe-
tur, ac dæmones conquiescunt. Ille et consilii inops
discipulus: ac sacrorum antistes, ipsius lateri ha-
rens, veritatem sinistre interpretatur: Abomina-
tioni illis suimus, inquit, non terrori: vincit quod
pejus est. Haec enim loquitur, et locutus personadet,
persuasumque **103** discipulum ad exitii vorag-
nem dicit. Nec mirum videri hoc dehet. Improbus
enim promptius ac libentius malum sequitur, quam
a bono cohabetur. Quæ porro dixerit aut fecerit,
aut quibus imposturis elusus sit, priusquam sur-
sum remitteretur, norint ii, qui mysteriis hisce
partim alios initiant, partim ipsi initiantur. Ceter-
rum ascendit, tum animo arreptius, tum rebus
ipsis, ac furioso oculorum obtutu satis significans,
quos coluisse: nisi tamen ab eo quidem die, quo
tam nefaria in animum induxit, dæmonibus opple-
tus est. Verum id apertius tunc patuit; ut ne sci-
licet incassum descendisse, ac dæmonum particeps
factus fuisse videretur, quem illi enthusiasmum
commutantes. Ille et prima ipsius facinora exstiterunt.

LVII. Cum autem jam, quod parturiebat, conti-
nere non posset, persecutioque erumperet, quiddam
animadverte cœpit, sapienti in vitio atque in im-
pietate excellenti viro dignum; aut certe ab iis qui
ipsum ad eam acuebant, ac velut inungebant, edo-
cius est. Sic enim secum reputavit, si bellum aperie
suscriperet, sequo impietatis ducem proficeret,
præterquam quod id nimis temerarium atque impe-
ritum futurum esset, huius insuper scopo, ad quem
collimabat, omnino contrarium fore. Nos enim, si
vis inferretur, acriori contentione in victoriani in-
cubituros, ac tyrannidi obnoxium pietatis tuendæ
studium objecturos cogitavimus. Solent enim fortis

A λήρους, τῷ ἀδοκητῷ πληγεῖς, καὶ γάρ οὐ διψασθεῖς
τὰ τοιαῦτα, ἐπὶ τὸν σταυρὸν καταφεύγει, καὶ τὸ πα-
λαιὸν φόρμακον, καὶ τούτῳ (21) σημειοῦται κατὰ
τῶν φόνων, καὶ βιηθὸν ποιεῖται τὸν διωκμενὸν· καὶ
τὰ ἔχῆς φρικωδέστερα.

N^o. 'Ισχυσεν ἡ σφραγὶς, ἡττῶνται οἱ δαίμονες,
λύονται οἱ φόβοι. Εἴτα τι; 'Αναπνεῖ τὸ κακὸν. Θρα-
σύνεται πάλιν, αἵθις ὁρμῇ (22), καὶ οἱ αὔτοὶ φόβοι,
καὶ ἡ σφραγὶς πάλιν, καὶ ἡρεμοῦντες οἱ δαίμονες·
καὶ ὁ μύστης ἐν ἀπορίᾳ· καὶ ὁ μυσταγώγης ἐγγύθεν
παρεξηγούμενος τὴν ἀλήθειαν. 'Εθδελύχθημεν,
λέγων, οὐκ ἐφοβήσαμεν (23). τικῷ τὸ χεῖρον·
λέγει γάρ ταῦτα, καὶ εἰπὼν πεῖθει, καὶ πείσας ἀγει
τὸν μαθητὴν ἐπὶ τὸ τῆς ἀπωλείας βάραθρον. Κατ
θαυμαστὸν οὐδέν πρόχειρος (24) γάρ ή πονηρία τῷ
κακῷ μᾶλλον ἀκόλουθεν ή ὑπὸ τοῦ κρείττονος ἀν-
κόπτεσθαι. 'Α μὲν οὖν εἰπὼν, ή ποιήσας. ή ἔξαπα-
τηθεὶς ἀναπέμπεται, εἰδεῖται δὲν οἱ τὰ τοιαῦτα τελοῦν-
τές τε καὶ τελούμενοι· ἀνείσται δ' οὖν καὶ τῇ ψυχῇ
δαιμονῶν καὶ τοῖς πράγμασι, καὶ τῷ μανιώδει τῶν
διφθαλμῶν ἐπιστημαίνων οὓς ἔθεράπευσεν· εἰ μή γε
καὶ ἀπ' ἔκεινης τῆς θμέρας ἐπλήσθη δαιμόνων, ἀφ'
ἥς οὐτε πονηρὸν προμύθετο· ἀλλὰ τότε καὶ περιφα-
νέστερον· ίντα μή μάτην ή κατεληλυθώς, καὶ τῶν
δαιμόνων μετειληφώς (25), δν ἐνθουσιασμὸν ἔκεινοι
καλοῦσι, μεταποιοῦντες σεμνῶς τὰ δόνόματα. Τὰ μὲν
δὴ πρώτα τοιαῦτα.

appellant, honeste nempe ac speciose vocabula

N^o. 'Επει δὲ ή ὥδις ἔκρατει, καὶ διωγμὸς ἔξερ-
βήγυντο, εἶδε τι (26), εἰτ' οὖν ἀνδρὸς σοφοῦ τὴν
κακίαν καὶ περιττοῦ τὴν ἀσέβειαν, εἰτ' οὖν ἐδιδάχθη
παρὰ τῶν εἰς ταύτην αὐτὸν ἀλειφόντων. 'Ως τὸ μὲν
φανερῶς ἀνελέσθαι τὸν πόλεμον, καὶ προκαθεσθῆ-
ναι (27) τῆς ἀσέβειας αὐτόχειρα, πρὸς τῷ (28) λίπι
εἰναι θρασὺ καὶ ἀπαίδευτον, ἔτι καὶ ἐναντιώτατον τῷ
σκοπῷ παντελῶς φιλονεικοτέρους γάρ δὲν ἡμᾶς γε-
νέσθαι φιλοζομένους, καὶ ἀντιθῆσεν τῇ τυραννίδι τῇ
ὑπὲρ οὐτειδείας φιλοτιμίαν. Φιλεῖ γάρ τὰ γενναῖα
φρονήματα πρὸς τὸ βίᾳ κρατοῦν αὐθαδιάζεσθαι (29).
καὶ καθάπερ φλέξ ὑπὸ ἀνέμου φιππομένη, τοσούτη
μᾶλλον ἀνάπτεσθαι, ὅσῳ περ ἀν σφροβότερον κατα-

(21) Τούτῳ. Regg. bm, b, Or. 1, τοῦτο.

(22) Ὁρμη. Coisl. 2, ὁρμή, quod magis arridet
Parisiensibus.

(23) Εθδελύχθημεν. Sic Magus Juliani magister
discipulum delusus. Quantam autem ad fugandos
dæmones vim habeat signum crucis, duplex porten-
tum, quod hic narrat Gregorius, probat satis, ut
dicere licet cum Augustino, « Magna res est si-
gnum, et crux Christi. » Vim illam crucis signi uno
ore prædixit Graeci Latinique Patres. Nec id un-
quam negatum nisi ab etiñicis et hereticis.

(24) Πρόχειρος, etc. Id est: « Facilius namque
vir improbus scleratum hominem, a quo ad malum
impellitur, quam virum bonum, qui eum a male
retrahit, sequitur. »

(25) Δαιμόνων μετειληφώς. Comb. « dæmonum
commercialis donatus, quod illi divinum afflatum,

D seu enthusiasmum vocant. »

(26) Εἰδέ τι. Reg. bm, εἰδέν τι. Reg. x, ίδε τι
« Porro hujus loci sensus est, » inquit Basilius. «
sive hoc a se ipse invenierit, nec ab aliis acciperit
qui ipsius quoniammodo ad impietatem inungebant. »
Εἰτ' οὖν ἐδιδάχθη, τοτέστιν ἀφ' ἔσωτοῦ συνεῖδεν.
ἀλλ' οὐ παρὰ τῶν εἰς ἀσέβειαν ἀλειφόντων ἐδιδά-
χθη.

(27) Προκαθεσθῆναι ... αὐτόχειρα. Reg. II
Colb. k, Or. 1, illi in textu, iste in ora, προκαθῆ
σθαι ... αὐτόχειρ, « præcessit et quasi præsidere sun-
tis ipse manibus rugians. » Regg., a, b, l, y, προκαθῆ-
σθαι αὐτόχειρα. Reg. bm, αὐτόχειρον.

(28) Πρὸς τῷ. Sic sex Regg. Or., 1, etc. Alii ειπ
Par., πρὸς τῷ.

(29) Αὐθαδιάζεσθαι. Regg. I, u. Herv., Ald., Oxon
αὐθαδιάζεσθαι.

πνέται. Καὶ τοῦτο οὐκ ἔκ τῶν λογισμῶν εὑρίσκε (30) μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς προλαβοῦσι διωγμοῖς εἶχε γινώσκειν, οἱ τιμιώτερον τὸν Χριστιανισμὸν πεποίηκασι θάτον ἥ ἀσθενέστερον, φύσαντες τὰς ψυχὰς εἰς εὔσεβειαν, καὶ ὡσπερ σόδηρον θερμὸν ὑδατί, τοῖς κινδύνοις στομάσαντες. Εἰ δὲ μετὰ τῆς τέχνης στρατεύεται, καὶ τῷ πείθειν τὸ (31) βιάζεσθαι χρώσεται, ἥ καθάπέρ χαλκῷ περιθάλλοι (32) δέλεαρ τῇ τυραννίδι τὸ προστηνές, σφόδρα τε οὕτως ἀν (33) ἄμα καὶ δυνατὸν γενέσθαι αὐτῷ τὸ ἀγώνισμα.

τομήque blanditiis illineret, aut tyrannidi clementiam demum non solum prudentem, sed validam quoque sibi concertationem fore.

ΝΗ'. Καὶ γάρ πρὸς τοῖς ἀλλοῖς καὶ τῆς τῶν μαρτύρων τιμῆς ἐφθέντει τοῖς ἀληθεῖς· καὶ διὰ τοῦτο μηχανᾶται αὐτὸς μὲν καὶ βιάζεσθαι, καὶ μὴ δοκεῖν, ἡμᾶς δὲ καὶ πάσχειν, καὶ μὴ τιμὴν ἔχειν (34) ὡς ὑπὲρ Χριστοῦ πάσχοντας. Οὐ τῆς εὐνθετίας! Πρῶτον μὲν εἰ λανθάνειν ἐννόμισεν ὑπὲρ τίνος οἱ κινδύνοι, καὶ συγχαλύψειν τὴν ἀλήθειαν τοῖς σοφίσμασιν, ἀλλ' οὐχ ὅσῳ κατὰ τῶν τιμῶν ἐπενέσει, τοσούτῳ μείζους αὐτὰς ποιήσειν καὶ λαμπροτέρας.

bus suis callidissimisque consilii veritatem obtegeret, hoc eos maiores clarioresque redderet.

ΝΘ'. Δεύτερον δὲ, εἰ δόξῃς ἐπιθυμίᾳ κινδυνεύειν ἡμᾶς, ἀλλὰ μὴ τῆς ἀληθείας, ὑπέκαθε· ταῦτα μὲν παιζέτωσαν (35) παρ' ἔκεινοις Ἐμπεδοκλεῖς (36), καὶ Ἀρισταῖοι, καὶ Ἐμπεδότιμοι τινες, καὶ Τροφώνιοι, καὶ τοιούτων δυστυχῶν ἀριθμός· ὃν δὲ μὲν τοῖς Σικελικοῖς χρατῆριν ἔαυτὸν θεώσας, ὡς ἦτο, καὶ εἰς τὴν χρείττονα λῆξιν ἀφ' ἡμῶν (37) ἀναπέμψας, τῷ φιλάττῳ σανδάλῳ κατεμηνύθη παρὰ τοῦ πυρὸς ἐκβρασθέντι· καὶ οὐ θεδες ἐδείχθη (38) μετ' ἀνθρώπον (39), ἀλλ' ἀνθρώποις κενδόδοξος, καὶ ἀφιλόσφορος μετὰ θάνατον, καὶ οὐδὲ τὰ κοινὰ συνετός· οἱ δὲ ἀδύτοις τοισιν ἔαυτοὺς ἐγχρύψαντες ὑπὸ τῆς αὐτῆς νόσου καὶ φιλαυτίας (40), εἰτ' ἐλεγχθέντες, οὐ μᾶλλον ἐκ τῆς κλοπῆς ἐτιμήθησαν ἥ ἔκ τοῦ μὴ λαθεῖν καθυβρισθησαν

Ξ'. Χριστιανοῖς δὲ ἥδιον (41) ὑπὲρ εὔσεβειας τὸ πάσχειν, καὶν πάντας λανθάνωσιν, ἥ ἀλλοις τὸ εὔδοξεῖν μετὰ τῆς ἀσθετίας· τοῦ μὲν γάρ ἀνθρώπους ἀρέσκειν βραχὺς ἡμίν ὁ λόγος· τῆς δὲ παρὰ θεοῦ τιμῆς ἥ πᾶσα ἔφεσις· μᾶλλον δὲ καὶ ὑπὲρ ταύτην (42), οὐ γέ ἀληθῶς φιλόσοφοι καὶ φιλόθεοι, τὴν πρὸς τὸ κα-

A et generosi animi, ei, qui vim afferre parat, contumaciter obsistere; non secus ac flamma, quae a vento excitatur, quo amplius perflatur, eo vehementius accenditur. Idque non cogitatione solum reperiebat, sed ex pristinis quoque persecutionibus cognoscere poterat, quae Christianam religionem potius illustrarant, quam debilitarunt, animas nimis ad pietatem roborantes, ac periculis, ut aqua candens ferrum, obdurantes. At si callide et artificiosè bellum gereret, ac vim persuasione verborum tanquam hamo escam circumponeret, ita deum non solum prudentem, sed validam quoque sibi concertationem fore.

LVIII. Etenim, ut alia, ita eum quoque, quo martyres affici solent, honorem athletis 104 invidebat. Ac proinde id molitur, ut ipse quidem et vim afferat, et interim afferre non videatur; nos contra et supplicia perferamus, et eo interim honore, qui pro Christi nomine patientibus haberi solet, careamus. O singularem hominis stultitiam! Primum si cuius causa pericula a nobis adirentur latere existimabat, facturumque se putabat, ut artibus suis callidissimisque consilii veritatem obtegeret, hoc eos maiores clarioresque redderet.

LIX. Deinde, si gloriæ cupiditate, ac non veritatis studio et amore nos pericula adire existimatbat: haec sane apud illos iudant Empedocles, et Aristæi, et Empedotimi quidam, ac Trophonii, atque hujusmodi miserorum hominum chorus. Ex quibus ille, cum per Sicula foramina divinitatem, ut sibi opinione fingebat, comparasset, seque ad meliorem sedem transmisisset, charissimo calceo ignis astu ejecto, prodius est: atque ita non deus post hominem ostensus est, verum homo inanis gloriæ studiosus, philosophique post mortem expersus, ac ne communi quidem sensu praeditus. Hi autem, cum eodem morbo gloriæque amore affecti, in penitissimos quosdam terræ recessus sese abdiderunt, deprehensa postea fraude, non plus honoris ex hujusmodi furtivo secessu adepti sunt, quam contumeliam ob compertam fraudem.

LX. At Christianis jucundius est pietatis causa pati, etiam si nemo id resciturus sit, quamvis aliis, cum impietate florere, atque in gloria versari. Hominibus quippe placere, parum admodum curamus: id unum expentes, ut honorem a Deo consequamur: inno sublimius etiam assurgimus (de iis

(30) Εὑρίσκε. Plures codi. ηδρισκε.

(31) Τό. Reg. bin, τῷ.

(32) Περιθάλλοι. Regg. bin et I, περιθάλλοι.

(33) Αγ. Ορεστ in Reg. bin.

(34) Καὶ μὴ τιμὴν ἔχειν. Comhēs. sic reddit: nec, velut qui pro Christo patemur, honorem habememus.

(35) Παιζέτωσαν. Bill. «velut animi causa faciant.»

(36) Εμπεδοκλεῖς, etc. Empedocles inanis gloriæ studi, ut sibi divinitatis opinionem, quasi in cœlum raptus, colligeret, in ardente Aetnam se præcipitem dedit. Sic enim Horat. Arte poet.:

...Deus immortalis haberi

Dum cupit Empedocles, ardenter frigidus Aetnam Insilit, etc.

Trophonius, Empedotimus et Aristaeus Thebani vates, in subterraneos quosdam specus se abdiderunt, ut in cœlum rapi existimarentur, ac dii haberentur; verum illis fame extincti sunt.

(37) Αφ' ημῶν. «A nobis, » sive, « a mortali bus.»

(38) Εδείχθη. Reg. I. et Mont. in ora γρ. Δροθη, apparuit.»

(39) Μετ' ἀνθρώπον. «Cum hominem exuisset.»

(40) Φιλαυτίας. «Cæco sui amore.»

(41) Ήδιον. Nonnulli codi. Εδιον. «proprium»

(42) Υπὲρ ταύτην. Ald. et Herv., ὑπὲρ ταύτης.

Inquit, qui vere philosophi, veroque Dei amore praediti sunt: quippe qui bono conjungi propter ipsum bonum exceptamus, non autem propter honores in altero ævo reconditos. Secundus enim hic honestorum et laudabilium virorum gradus est, pretio ac mercede aliquid facere; quemadmodum in tertia classe collocandi sunt, qui poena metu a scelere et maleficio deterrentur. Ac nostræ quidem res ad hunc modum se habent; idque promptum ei proclive est pluribus argumentis demonstrare, si cui

LXI. Hic vero perinde ac si Christianos **105** insigni quodam honore spoliatus esset (plerique enim homines alios affectibus suis metuntur), ante alia gloriam nostram nominisque celebritatem insecatatur. Nec vero strenuo ac generoso animo, ut alii persecutoribus moris erat, impietatem edictio profiteatur; nec, si non imperatore, tyrannice saltem omnino de nobis consilium init: ut insigne atque honorificum ipsius scelus sit, orbis populo vim intulisse, doctrinamque omnibus doctrinis superiorem tyrannde oppressisse: verum turpiter admodum et ignave pietatem vexat, animique fraudes et versuas persecutioni, quam adversus nos excitabat, induxit. Quocire cum potentia in persuasionem et coactio- nem divisa sit, ita se comparavit, ut quod inhuma- nus erat, hoc est, vim et tyrannidem, populari turbæ civitatisque permitteret, ut quarum vesana audacia propter temerarios animorum motus præcipitesque ad omnia impetus effrenatior esse vide- retur: idque haud publico edicto, verum ex eo quod impetum audaciamque minime reprimebat, promulgans.

LXII. Quod autem lenius atque humanius erat, magisque imperatorem decebat, id sibi videlicet assunxit, ne tempe suadendi atque illicendi partes. Nec tamen id quidem usquequaque retinuit. Non enim natura ferebat ut vel pardus distinctas macularum

Aλδν (43) οἰκείωσιν ἀγαπῶντες δι' αὐτὸν τὸ καλὸν, οὐ τὰς ἀποκειμένας ἐντεῦθεν τιμάς· δευτέρᾳ γάρ αὐτῇ τάξις; τῶν ἑπαινετῶν, τὸ μ:σθοῦ τι πράττειν (44) καὶ δι' ἀντίδοσιν ὥσπερ τρίτη τῷ φόβῳ κολάσεως φεύγειν τὴν μοχθηρίαν. Τὰ μὲν οὖν ἡμέτερα τοιαῦτα καὶ οὕτως ἔχοντα· καὶ διάδοιν τοῦτο ἐκ πλειστῶν ἐπιδεῖξι τοῖς βουλομένοις.

ΕΑ. Οὐ δὲ, ὡς μεγάλτες τιμῆς ἀποτερήσειν μέλλων Χριστιανοὺς (χρίνουσι γάρ οἱ πολλοὶ τὰ τῶν ἄλλων τοῖς ἴδιοις πάθεσι), τοῦτο δώκει πρὸ τῶν ἀλλων τὴν εὐδοκίμησιν. Καὶ οὐδὲ μεγαλούχως, τοῖς ἄλλοις διώκταις ὅμοιας (45). ἀπογράφεται: (46) τὴν ἀσέ-
Bεισιν· οὐδὲ, εἰ μὴ βασιλικῶς, τυραννικῶς γε παντάπασι διανοῖται περὶ ἡμῶν. ἵν' ἦ (47) μεγαλοπρεπὲς αὐτῷ τὸ ἀσέβημα βιάζεσθαι (48) λαδὸν οἰκουμένης, καὶ τυραννῆσαι (49) δόγματα πάντων δογμάτων ὑπερανεστήκεις· δουλοπρεπῶς; (50) δὲ λίσιν καὶ ἀγεννῶς κακουργεῖ τὴν εὐσέβειαν, καὶ τὰς περὶ τοὺς λογισμοὺς πλοκάς (51) καὶ διπλόσ την καθ' ἡμῶν διωγμῷ φέρων ἐπεισήγαγε. Τοιγαροῦν εἰς δύο ταῦτα διηρημένου τοῦ κρατείν (52), τὸ πειθεῖν καὶ τὸ βιάζεσθαι, δὲ μὲν ἦν ἀπανθρωπότερον, δῆμοις ἐργάτης (53) καὶ πέλεσι τὸ τῆς τυραννίδος, ὃν καὶ μᾶλλον ἀληπτός (54) ἢ ἀπόνεια διὰ τὴν ἀλογίαν, καὶ τὴν ἀπερίσκεπτον ἐπὶ πάντα φοράν· καὶ τοῦτο οὐ προστάγματα: (55) δημοσίῳ, τῷ δὲ μὴ ἀνακόπτειν τὰς ὅρμας ἀγραφων προθεῖς νόμον τὸ βούλεσθαι (56).

C **ΕΒ.** Οὐ δὲ ἡμερώτερον καὶ βασιλικώτερον, εἰς ἁυτὸν δῆθεν φέρει, τὸ τῆς πειθοῦς· οὐδὲ γάρ εἰχε (57) φύσιν ἢ πάρδαλιν ἀποθέσθαι τὸ κατάστικτον, ἢ Αἰθίοπα τὸ μέλαν, ἢ πῦρ τὸ καίσιν, ἢ τὸν πονηρὸν (58) τὴν

(43) *Tὸ καλόν.* «Bono,» non ut vertit Billius, «summo bono.»

(44) *Πράττειν.* Sic codices communius. Ed., πράσσειν.

(45) *Ομολόγως.* In Montac., γρ. δμοος.

(46) *Ἄσοργάρεται.* «Edicto prolittere.» Addidimus «edicto,» quod quidem Graeca videntur postulare.

(47) *Ἔτι.* Ἰ. Reg. bm, ἵνα ἦ.

(48) *Βιάζεσθαι.* Quinque Regg., tres Colb., βιάζεσθαι.

(49) *Τυραρρήσαι.* Sic omnes, quos vidimus, codices. Ed., τυραννεύσαι.

(50) *Δουλοπρεπῶς.* «Servili admodum atque ignavo animo.»

(51) *Πλοκάς.* Sic Reg. 1. et Coisl. 2. Quæ lectio ceteris preferenda, tum ob sequens διπλός, tum ob similia Gregorii loca in aliis orationibus, maxime orat. xxv, n. 1, ἐπειδὴ ἐκ τῶν λογισμῶν στροφὲς καὶ πλοκὲς ἰχνῶν, διεστέψαν, οὐδὲ πλοκάς Billius recit. «nexus» interpetatur. Nam Latine nihil ex quo respondet. Locum, de quo agitur, recius in Elia quam in oratione reddit Billius. Graeca sic reddi possint: «Fraude et malitia rem agit contra pietatem; et que in rationib[us] intricatae ac implicita esse possunt, aut dupli sensu argutia, eas persecutioni quam adversus nos exci-

tabat, superinduxit.» Par. e.l., χλοπάς.

(52) *Tοῦ κρατεῖν.* «Cum victoria, qua quis alium superat, in duobus sita sit, suassione et vi.»

(53) *Ἐργάτης.* Reg. b. et Pass., ἀργάτης.

(54) *Ἀληπτός.* Sic plerique codices. «Inexpugnabilis, effrenata,» vel «inculpabilis,» seu «minus culpabilis,» ut apud Thucydidem, ἀληπτότερος, «minus culpabiles:» ἀληπτως apud Suidam ἀκαταγνώστως. Sic Combebisius, cui Billius hic non plazet, locum hunc reddit: «quarum vesana audacia minus nocens;» seu magis a culpa immunitis, «quod ratione careat et cæco impetu abripatur.» Ille arte Julianus a se persecutionis invidiam removere satagebat: nullo adversus Christianos proposito edicto, sed sacerdtes in eos populi furorem non collibendo, atque adeo quasi legi non scripta prohibendo.

(55) *Προστάγματα.* Addunt tres Regg., Pass., Sav., Colb. κατόρθωτο, «id præstat;» que vox necessaria nobis non videtur. Legint tamen qui velint.

(56) *Προθεῖς νόμον τὸ βούλεσθαι.* «Veluti legem, agendi pro libidine ac voluntate licentiam denuntians.»

(57) *Ἐλίχε.* Duo codices έχει. «Forte, ait Ileinius, ἐξ φύσεi.»

(58) *Τὸν πονηρόν.* Reg. bm, τῶν πονηρῶν.

μισανθρωπίαν ἀπερχῆς ἀνθρωποτόνον τυγχάνοντα, ἢ ἔκεινον τὴν πονηρίαν, ἀφ' ἣς καθ' ἡμῶν ὠρμησεν· ἀλλ' ὥσπερ τὸν χαμαιλέοντα λόγος παντοῖον γίνεσθαι φύδιώς, καὶ πάσας μὲν ἀναλαμβάνειν (59) χρόας, πλὴν μιᾶς τῆς λευκότητος, τὸν γάρ Πρωτέα παρίημι τὸν τοῦ μύθου τὸν Αἰγύπτιον σοφιστήν, οὐτω κάκεινος πάντας ἦν καὶ ἐγίνετο Χριστιανός, πλὴν ἡμερότητος, καὶ ἦν λίαν ἀπάνθρωπον αὐτῷ τὸ φιλάνθρωπον, καὶ τὸ πιθανὸν βίαιον, καὶ ἀπολογία τῆς ἀγριότητος ἡ χρηστότης· ἵν' εἰκότας δοκῇ βιάζεσθαι, τοῦ πείθειν ἀποτυγχάνων.

Item acerbitati crudelitatisque suae excusationem quærebatur: ut non sine causa vim afferre videtur, cum blandiendo et allicioendo nihil profecisset.

ΞΓ'. Καὶ τοῦτο δῆλον ἔξ ὧν βραχὺ μὲν παρ' αὐτῷ τὸ τῆς πειθοῦς, πλεῖον (60) δὲ τὸ τῆς βίας εὐθὺς ἀπόδεινον ἦν· ἕν ταῖς θήραις, ἢ ταῖς πάγαις ἀλώμεν, ἢ τοῖς διώγμασι, καὶ εἰς γε τρόπος πάντας ἡμᾶς χειρώσηται. Οὕτω δὲ διανοηθεῖς τε καὶ διελόμενος, δεύτερον ἔκεινο στρατηγεῖ, καὶ μόνον ἀσφαλῶς, εἰ καὶ ἀειδῶς λίαν, ἐκ τῶν ἐγγυτάτων (61) καὶ τῆς περὶ αὐτὸν χειρὸς, διπλαῖς διώκταις σύνηθες, τῆς κακίας δρχεται· καὶ γάρ οὐδὲ οἶδον τε (62) τοῖς ἔκτος ἐγχειρῆσαι; (63), μή τούτων οἰκειωθέντων, ὥσπερ οὐδὲ στρατὸν ἐπάγειν (64) ἐχθροῖς, πρὸς τὸν στρατηγὸν στασιάζοντα.

nisi his sibi conciliatis atque adjunctis; quemadmodum nec imperatore contendente et dissidentem.

ΞΔ'. Καὶ διὰ τοῦτο μεταποιεῖ μὲν τὰ βασιλεῖα, τοὺς μὲν θανάτῳ προῦπεξαγαγὼν πρότερον, τοὺς δὲ παρ-
ασάμενος· οὐχ ὡς εἰνούς τῷ μεγάλῳ βασιλεῖ (65) μόνον, ἀλλὰ καὶ ὡς εὐνουστέρους (66) τῷ μεῖζον, καὶ ἀλιστελεῖς αὐτῷ κατ' ἀμφότερα· ὑποποιεῖται (67) δὲ τὸ στρατιωτικὸν, τὸ μὲν δὲ ἐαυτοῦ, τὸ δὲ διὰ τῶν ἐν τέλει (68), δ καὶ μᾶλλον εὐπιστον ὑπελάμβανε, τὸ μὲν τῶν τιμῶν ἡττώμενον, τὸ δὲ ἀπλότητι παρασυρμένον, καὶ νόμον ἵνα γινώσκον μόνον, τὴν τοῦ βασιλέως βούλησεν.

partim per animi simplicitatem abriperentur, nullamque aliam legem quam principis voluntatem agnoscerent.

ΞΕ'. Μᾶλλον δὲ τοῦ στρατιωτικοῦ μέρος (69) οὐκ ἔλαχιστον, καὶ ὅσον εἴρεται διόρθων καὶ νοσύδες, τοῦ κειροῦ δούλον καὶ τότε καὶ πρότερον· οὐ τὸ μὲν δεδούλωτο, τὸ δὲ ἡλπίζειν. Οὐ γάρ δὴ τὸ πᾶν ὑφείλειν, οὐδὲ τοσοῦτον ἐδωκεν ἀυτῷ καθ' ἡμῶν ὁ δι' ἔκεινου διώκτης (70)· ἀλλ' ἔμειναν ὑπὲρ τοὺς ἐπτακισχιλίους, οἱ μή κάμψαντες γόνου τῇ Βασιλείᾳ, μηδὲ τῇ εἰκόνι τῇ χρυσῇ προσκυνήσαντες, μηδὲ ὑπὸ τῶν δφεων τραχέν-

⁶² Jer. xiii., 23. ⁶⁴ Joan. viii., 44.

(59) Ἀναλαμβάνειν. Septem Regg. Or. 1, tres Colb., πάσας μεταβάλλειν χρόας. Alii duo Colb., μεταλαμβάνειν.

(60) Πλεῖον. Sic pene omnes codices. Pass. πλέον. Par. πλεῖον.

(61) Ἐγγυτάτω. Pass. ἐγγυτάτων.

(62) Οἰόν τε. Regg. bni. I, addunt ἦν. Pass. οὐχ οἶον τε ἦν.

(63) Ἐγχειρῆσαι. Reg. bni., ἐγχειρίσαι.

(64) Ἐπάγειν. Pass., ἐπαγαγεῖν.

(65) Μεγάλῳ βασιλεῖ. Constantium, hic intelligit Theologos, ei paulo post, τῷ μεῖζον, «Christianum.»

(66) Εὐνουστέρους. Tres Colb., εὐνουστοτ-

PATROL. GR. XXXV.

A notas, vel Aethiops atrum colorem ⁶³, vel ignis ardorem, vel diabolus qui homicida est ab initio ⁶⁴, hominis odium, vel iste improbitatem, qua adversum nos impellebatur, abjiceret. Verum quemadmodum chamæleonem aīnt in quidvis facile mutari, atque omnes subinde colores, candore uno excepto, suscipere, fabulosum enim illum Proteum Aegyptium sophistam prætereo, sic etiam ille Christianus, præter clementiam, in quidvis se vertebat ac perquam crudelis erat ipsius lenitas, et violentia persuasio, atque per hujusmodi 106 benignitas.

LXIII. Idque ex eo perspicuum est, quod nos multum suasione utebatur, sed plus violentias confessum sequebatur: ut, quemadmodum in venatione, aut laqueis aut persecutionibus caperemur, atque alterutro omnino modo in ipsius potestatem veniremus. Quod cum in animum induxisset, negotiumque ita partitus esset, alterum ipsius stratagēia hoc fuit, solumque ex omnibus cautum et circumspicuum, tametsi aliqui valde impium, ut a domesticis et satellitum manu, quod omnibus persecutionibus familiare est, sceleris exordium duceret. Neque enim fieri posse, ut externos aggredieretur,

LXIV. Atque ob hanc causam aulam totam commutat, aliis morte prius subductis ac de medio sublati, aliis submotis et expulsis; non tam quia benevolo erga magnum imperatorem animo fuerant, quam quod majori erga majorem imperatorem benevolentia afficerentur, ac proinde utroque nomine ipsi incommodi essent. Milites etiam, et per se ipse, et per eos qui magistratus gerebant, allicit, quos etiam ad persuadendum faciliores esse arbitrabatur, quod partim honoribus dediti essent, nullamque aliam legem quam principis voluntatem agnoscerent.

LXV. Imo, si rectius loquendum est, militum partem non minimam ad se portraxit, et quoniam ex iis ægros et imbecilles invenit, temporisque, et tum, et jam antea servos; quos vel jam in potestatem redegerat, vel redacturum se sperabat. Non enim omnes pertraxit, nec tantum illi adversarios nos dedit, qui per eum persecutionem excitabat: verum plus quam septem hominum millia reliqui

rouς. Ammianus ipse, lib. xxii, p. 206 et 207, longo ordine recenset quos Julianus submovit; ubi narrat Julianum, quamvis a pueritia in numinum cultum esset inclinatio, animi tamen arcana, nonnisi abolitis quia verebatur, palefecisse.

(67) Υποκοινίσαι. Σibi subjicit, vel, ut Elias, eius efficit.

(68) Τῶν ἐν τέλει. Praefectus, duces exercitus.

(69) Μέρος. Regg. bni. I, Colb. 3, μέρους. Nergatio οὐχ, quæ sequitur, deest in nonnullis codicibus.

(70) Διώκτης. Diabolum intelligit.

fuerunt, qui non flexerunt genu coram Baal⁵⁵, nec auseam imaginem adorarunt⁵⁶, nec a serpentibus vulnerati sunt⁵⁷; quod serpentem illum suspensum Christique passionibus oppressum atque consecutum intuerentur; multi scilicet proceres, altissimisque dignitatibus praediti, quos minus etiam mirum fuisse, tum 107 periculorum metu, tum honorum spe, cedere ac manus dare; multi etiam plebeii ordinis, ac numero solo cogniti, quos cum adortus esset, non aliter repulsus est, quin levis quædam machina a firmissimo muro. Cæterum eo animo erat, ut non magis ob eos qui ipsi effugiebant, angeretur, quam, ut pote furore percitus, ob eos qui capiebantur, præsideret: voluntasque ipsa, id quod spe conceptum erat, quasi jam manibus teneretur.

LXVI. Qui jam etiam adversus magnum illud vexillum audacia effertur, quod cum cruce magnifice praecedit, in altumque elatum, exercitum ducit, laborum solvendorum vim habens, hincque apud Latinos nomen trahens, principatumque, ut ita dicam, in reliqua omnia vexilla tenens; tam quæ imperatorum imaginibus, atque expassis texturis, in variis tincturis ac litterarum picturis, decorantur, velutque exsultant, quam quæ horrendis draconum hiaticibus super summas lanceas elatis inflata, et per tractus contextis squamis distinctos agitata, jucundissimum simul et horrendum spectaculum oculis praebent. Posteaquam autem res domesticas ex animi sententia consecit, ac periculum illud, quod in manibus erat, ut existimabat, depulit, datur.

LXVII. Homo stultissime, et impiissime, et in magnis rebus imperitissime! Tunc adversus tantam sortem, ac per totum orbem susam Ecclesiam, quæ per sermonis vilitatem, prædicationisque, ut Ipsi fortasse dixeritis, stultitiam⁵⁸, omnes terræ fines complexa est, quæ sapientes vicit, et demones oppressit, et tempus superavit; eadem vetus simul, et nova, ut vos deorum quemadmodum portentose conflingitis; illa paucis, hæc promiscuæ multitudini; illa adumbratione, hæc perfectione mysterii ad sua tempora reservati? Tunc (quis autem, et quantus, et unde?) adversus magnam Christi hereditatem? magnam, inquam, illam, nec, etiam si quidam majori quam tu furore atque insania præ-

⁵⁵ III Reg. xix, 18; Rom. xi, 4. ⁵⁶ Dan. iii, 18.

(71) Οφρ. «Serpentem suspensum.» De «dia-
bolo» interpretatur Elias.

(72) Πολλοὶ μὲν τῶν ἐν δυναστείαις. Hos inter generosos confessores, Jovianus et Valentianus pumerantur.

(73) Οὐκ ἡρια μᾶλλον, etc. «Non plus moeroris ac molestiae ob eos, qui ejus manus effugerant, capiebat, quam fiducia perfundebatur ob eos quos jam cœperat; ex quibus hoc assequebatur, ut ne de illis quidem desperaret; verum voluntas ipsi quod spe conceperat, iam acceptum repræsentaret.»

(74) Καρδῶν. «Laborum.» Sic Bill. in prima edit. melius quam, «ærumnarum.»

(75) Πεπτασμένοις. Plures regii codices, Or. 1, Pass. πεπταμένοις.

(76) Εμχρέδμενα. Sic legunt Elias, Mont. et Gab. Codices tamen pene omnes habent ἐμπετό-

τα, καὶ καταλυθέντα τοῖς Χριστοῦ πάθεις· πολλοὶ μὲν τῶν ἐν δυναστείαις (72) καὶ ὑψεστιν, οὓς καὶ μᾶλλον εἰκὸς ἦν ἡτηθῆναι καὶ διὰ φόνου, καὶ δι’ ἐλπίδας· πολλοὶ δὲ τῶν κάτω καὶ ἀριθμῷ μόνῳ γνωριζομένων, οἵς προσδαλῶν ἀπεκρούσθη, καθάπερ ὑπὸ γενναιού τεχούς μηχάνημά τι τῶν οὐ καιρίων. Πλήτερον δὲ τὸ διαφεῦγον ἦ ζεύρουσεν, ὡς ἀν λυσῶντα, τὸ διλισχόμενον· καὶ τὸ βούλεσθαι παρίστη τὸ ἐλπισθὲν ὡς χρατούμενον.

ετα, ut non magis ob eos qui ipsi effugiebant, angeretur, quam, ut pote furore percitus, ob eos qui capiebantur, præsideret: voluntasque ipsa, id quod

repræsentabat.

ΕΓ'. Τολμᾶς δὲ ἡδη καὶ κατὰ τοῦ μεγάλου συνθήματος, διὰ τοῦ σταυροῦ πομπέος, καὶ ἔγει τὸν στρατὸν εἰς ὄψος αἰρόμενον, καμάτων (74) λυτήριον δινεῖ τε καὶ κατὰ Ψωματούς δυνομαζόμενον καὶ βασιλεύον, ὡς ἀν εἰποι τις, τῶν λοιπῶν συνθημάτων· ὅσα τε βασιλέων προσώποις ἀγάλλεται, καὶ πεπετασμένοις (75) ὑφάσμασιν ἐν διαφόροις βαφαῖς καὶ γράμμασιν, ὅσα τε δραχόντων φονεροῖς χάσμασιν ἐμπνεύμενα (76) ἐπ’ ἄκρων δοράτων αἰωρουμένοις, καὶ διὰ τῶν δλῶν διπιζόμενα φολίσιν ὑφανταῖς καταστίκτων, ἡδιστόν τε διοῦ καὶ φρίκτον θέαμα προσπίπτει ταῖς ὅψεσιν. Ός δὲ εἶχεν αὐτῷ κατὰ νοῦν τὰ πλησίον, καὶ τοῦ ἐν χερσὶν, ὡς ὥστε, καὶ διαδύνου κρείττων ἐγένετο, οὕτως ἡδη πειρᾶται (77) καὶ τῶν ἔξης.

ita demum ea quæ deinceps sequentur, aggredit.

ΕΖ'. Εὐηθέστατε, καὶ ἀσεβέστατε, καὶ ἀπαιδευτάτε τὰ μεγάλα! σὺ κατὰ τοσούτου κλήρου καὶ τῆς οἰκουμενικῆς καρποφορίας (78), τῆς πάντα διαλαβούσης τὰ πέρατα, διὰ τῆς εὐτελείας τοῦ λόγου καὶ τῆς μωρίας, ὡς ἀν αὐτοῖς φαίητε, τοῦ κηρύγματος, δισφορὸς ἐνίκησε, καὶ διάλιμονας ἔπαιστε (79), καὶ χρόνον ὑπερηκόντεις, τὸ αὐτὸν παλαιόν τε διοῦ τυγχάνον καὶ νέον, ὡς ὅμεις τῶν θεῶν τινα (80) τερατεύεσθε· τὸ μὲν τοῖς δλίγοις, τὸ δὲ τοῖς πολλοῖς· καὶ τὸ μὲν τῇ σκιαγραφίᾳ, τὸ δὲ τῇ τελειώσει τοῦ μυστηρίου καιροῖς ἰδίοις ταμιευθέντος; Σὺ κατὰ τῆς μεγάλης τοῦ Χριστοῦ (81) κληρονομίας; (διτις, καὶ πόσος, καὶ πόθεν;) τῆς μεγάλης καὶ οὐ παυσομένης, οὐδὲ ἀν πλέον τὸ σὺ μανῶσι τινες, ἀλλ’ ἐπὶ πλεῖον (82) δεῖ

⁵⁷ Num. xxi, 9. ⁵⁸ I Cor. i, 21.

D μεν. «Volitantia.»

(77) Πειρᾶται. «Aggreditur, » nempe religionem Christianam evertere.

(78) Καρποφορίας. Billius, post Eliam, «de Christi oblatione» interpretatur hanc vocem, quæ nihil aliud sonat quam «orbis totius messem» frugumque ubertatem, ut bene Comb.: «Vitis illa est, quæ orbem impletivit, cuius umbra operuit montes.» Christi profectio hereditas est Ecclesia, quæ per prædicationis stultitiam omnia pervasisit, quæ quidem prædictio «sapientes vicit, » etc.

(79) Δαλμορας ἔχαντε. «Dæmonibus silentium indixit.»

(80) Τῶν θεῶν τινα. MSS. non pauci in. marg. Διόγουσον, «Bacchum.»

(81) Τοῦ Χριστοῦ. Reg. bm., τοῦ Θεοῦ

(82) Επὶ πλεῖον ... δρωμένοις. Bill. «longius

βαδισμένης τε καὶ ἀρθησομένης· πιστεύω γάρ ταῖς προφήσεσι καὶ τοῖς δρώμενοις· ἣν ὡς Θεός ἐποίησε, καὶ ὡς ἄνθρωπος ἐκληρονόμησεν· ἣν νόμος ἐπύπασε, καὶ χάρις ἐπλήρωσε, καὶ Χριστὸς ἐνεκάλυψεν (83)· ἣν προφῆται συνέπηξαν, καὶ ἀπόστολοι συνέδησαν, καὶ εὐαγγελισταὶ κατηρτίσαντο (84); διδασκαλίαν; πναματεῖς συγμενταροῦντι, et apostoli

ΕΗ'. Σὺ κατὰ τῆς Χριστοῦ θυσίας τοῖς σοῖς μιάσμασι; Σὺ κατὰ τοῦ ἐν κόσμῳ καθήραντος (85) αἰματος τοῖς σοῖς αἴμασι; Σὺ πόλεμον (86) κατὰ τῆς εἰρήνης; Σὺ χείρα κατὰ τῆς ὑπὲρ σου τὴν τηλαθείσης τε καὶ διὰ σέ; Σὺ κατὰ τῆς χολῆς την σὴν γεῦσιν; κατὰ τοῦ σταυροῦ τρόπαιον; κατὰ τοῦ θανάτου κατάλυσιν (87); κατὰ τῆς ἀναστάσεως ἐπανάστασιν; κατὰ τοῦ μάρτυρος οὐδὲ μάρτυρας (88); μετὰ Ἡρώδην διώκτης (89). καὶ μετὰ Ἰούδαν προδότης; πλήγη δοσοὶ οὐκ ἀγχόνη τὴν μετάνοιαν ἔδειξας ὥσπερ ἐκεῖνος· καὶ Χριστοκτόνος μετὰ Πιλάτου, καὶ μετὰ Ἰουδαίους μισθεος;

ΞΘ'. Οὐδὲ ἥδεσθης τὰ ὑπὲρ Χριστοῦ (90) σφάγια; οὐδὲ ἐφοβήθης τοὺς μεγάλους ἀγωνιστάς, τὸν Ἰωάννην ἐκείνον, τὸν Πέτρον, τὸν Παύλον, τὸν Ἰάκωβον, τὸν Στέφανον, τὸν Λουκᾶν, τὸν Ἀνδρέαν, τὴν Θέκλαν, τοὺς ἐπ' ἐκείνοις τε καὶ πρὸ ἐκείνων τῆς ἀληθείας προκινδυνεύσαντας; οἱ πυρὶ, καὶ σιδήρῳ, καὶ θηρῷ, καὶ τυράννοις προβύμας ἀντηγωνίσαντο, καὶ παρεῖσι κακοῖς καὶ ἀπειλούμενοις, ὥσπερ ἐν ἀλλοτροίοις τῶμασιν ἢ διώματοι; τίνος ἐνεκεν; Ινα μὴ (91) προθῶς μηδὲ μέχρι φρήματος τὴν εὐσέβειαν. Ὁν αἱ μεγάλαι τιμαι καὶ πανηγύρεις· παρ' ὃν διάμονες ἐλαύνονται, καὶ νόσοι θεραπεύονται· ὃν αἱ ἐπιφάνειαι, καὶ ὃν αἱ προφήσεις· ὃν καὶ τὰ σώματα μόνον Ισα δύνανται (92) ταῖς ἀγίαις ψυχαῖς, ἢ ἐπιφώμενα, τῇ τιμώμενα· ὃν καὶ ρανίδες αἴματος μόνον, καὶ μικρὰ σύμβολα πάθους Ισα δρῶσι (93) τοῖς σώμασι.

ΟΥ'. Ταῦτα οὐ σέβεις, ἀλλ' ἀτιμάζεις· δ τὴν Ἡρακλέους θαυμάζων πυρὸν (94) τὴν ἐξ ἀτυχήματος, καὶ

progressuram, aliisque assurrecturam, inibi enim et prophetarum oracula, et ea quae cernimus, sicut faciunt.

(83) *Χριστὸς ἐνεκάλυψεν.* Hæc interpreti, vel typographo exciderant. Desunt in Reg. hu, in Ald. et Bas. sed mss. fere omnes agnoscunt.

(84) *Κατηρτίσαντο.* Mont. Ald. et Bas., κατηρτίσαντο. Quamvis hic theologus non nihil immutet scripturæ verba, præ oculis tamen habet quæ Apostolus de Ecclesia scribit. Eph. iv, 16; Col. ii, 49; I Cor. xii, 12 et seq.

(85) *Καθήραντος.* Reg. I, Colb. k, καθάρισαντο.

(86) *Πόλεμον.* Reg. q, Pass. Sav. addunt, ἡγετας.

(87) *Κατάλυσιν.* Locus iste intellectu difficultis; putamus tamen Gregorium hic agere de Christi morte, cuius pretium et merita dissolvere ac evertente excogitabat Julianus. Comb. « adversus mortem mortis interitum. »

(88) *Οὐδὲ μάρτυρας.* « Habuit Julianus, etsi impium ac nefarium, » ait Billius, « quod Christo opponeret, ut sanguinem adversus sanguinem, sacrificia adversus sacrificium; at quos martyres oppo-

A cipites ferantur, finem habituram, verum magis semper ac magis progressuram, altiusque assurrecturam: sicut enim habeo et iis quæ praedicta sunt, et iis quæ cernimus; quam ut Deus creavit, et ut homo hæreditate consecutus est; quam 108 lex adumbravit, et gratia explevit, et Christus de quasi vinculis constrinxerunt, et evangelistæ numeris omnibus absoluerunt?

LXVIII. Tūne adversus Christi sacrificium cum tuis piaculis? Tūne adversus eum cruentum, quo mundus purgatus est, cum tuis cruentibus? Tūne bellum adversus pacem? Tūne manum adversus eam quæ, et pro te, et propter te, clavis transfixa est? Tūne adversus fel, gustum tuum? adversus cruceum, trophæum? adversus mortem, dissolusionem? adversus resurrectionem, insurrectionem et rebellionem? adversus martyrem, ne martyres quidem? post Herodem persecutor, et post Judam proditor? nisi quod non laqueo ut ille, pœnitentis animi significationem dediti; post Pilatum Christida, post Iudeos Dei hostis?

LXIX. Non victimas pro Christo cæsas veritus es? nec magnos pugiles extimisti, Joannem illum, Petrum, Paulum, Jacobum, Stephanum, Lucam, Andream, Theclam, eos qui, et post illos, et ante illos, pro veritate periculis se objecerunt? qui cuni igni, et ferro, et beluis, et tyrannis, et præsentibus malis et denuntiatis, alaci animo, velut in alienis corporibus, imo quasi corporum expertes, dimicarunt? Cur ita? ne pietatem vel verbotenus proderent. Quibus præclarri honores et festa constituta sunt: a quibus dæmones propelluntur, et morbi curantur; quorum apparitiones et prædictiones; quorum vel sola corpora idem, possunt quod animalia sanctæ, sive tangantur, sive honorentur: quorum vel sola sanguinis guttae, atque exigua passionis signa idem possunt quod corpora.

LXX. Hæc non collis, sed contemnis; qui Herculis rogum, ex calamitate injuriisque mulieribus il-

neret, nullos omnino habuit.

(89) *Μετὰ Ἡρώδην διώκτης.* Elias putat per Herodem, non tetrarcham, sed ipsius patrem, ouemorum carnislicem, esse intelligendum.

(90) *Υπέρ Χριστοῦ.* Deest ὑπέρ in quinque Regg. Colb. et Or. I, Reg. u; in ora, « Η οὐκ ἥδεσθης. »

(91) *Μῆ.* Deest in quinque Regg. alisque pluribus.

(92) *Δύναται.* Non pauci codd. et Sav. δύναται.

(93) *Δρῶσι.* « Idem præstant. » Deest in pluribus codd.

(94) *Ἡρακλέους ... πυρά.* Hercules ex Jove et Alcmena natus, matrimonioque cuin Dejanira conjunctus, in maximas calamitates ob eam incidit. Cum enim Nessus centaurus vim ei inferre parare, sagitta hydry sanguine infecta ab Hercule confossum est. Nessus autem se morientem sentiens, Dejaniræ vestem proprio sanguine perfusam dono dedit, quæm ipsa postea ad Herculem misit. Eam cum induisset Hercules, veneno exandescens, et in furorem versus, congesta ingenti lignorum strue, ac magno rogo excitato, in eum insiliit, et scipsum combussit.

latis excitatum admiraris; et Pelopis lassationem, A illam, inquam, vel hospitalem, vel a deorum **109** amore profectam, ex qua Pelopidæ ab humeris et ebore nobilitati sunt: qui etiam Phrygum, qui tibiæ suavitatem mulcentur, et post tibiæ cantum contumelia afficiuntur, execrations; et in Mithræ sacris adhibitos cruciatus, justasque aut etiam mysticas unctiones; et hospitum apud Tauros cædem, illudque apud Trojam puellæ regiæ sacrificium, et Menœci pro Thebanis fusum sanguinem, posteaque filiarum Scedasi in Leuctris: qui Spartanos adolescentes virgis sese lacerantes laudas, et aram cruento respersam, deum castam et virginem oblectantem: qui Socratis cicutam extollis, et Epicteti crus, et Anaxarchi utrem; quorum patientia coacta potius ac necessaria, quam libera et voluntaria erat: qui Cleombroti Ambraciotæ saltum, ad quem ex libelli *De anima* lectione. impulsus est: qui Pythagoricam illam pro fabis contentionem, et Theanus, aut nescio cuius alias ex iis qui Pythagoricis mysteriis initiati erant ejusque dogmata sequentur, mortis contemplationem.

Hunc Julianus rogum, tanquam animi magnitudine factum admirabatur. Gregorius vero demonstrat id Herculi ex infortunio et calamitate contigisse.

(95) *Πέλοπος*. Reg. bm. Πέλοπος. Tantulus Pelopem filium coctum diis hospitibus in mensa apposuit. Illi vero ab esu abstinuerunt, et Pelopem ad vitam revocarunt junctis partibus, præter humerum a Cerere voratum, cujus loco additus est ciburneus.

(96) *Τὰς Φρυγῶν ἐκτομάς*. « Phrygum execratores. » In Phrygia Rhee templum erat, in quo, cum dies festi agebantur, nefanda in pueros crudelitas adhibebatur, ac tibiis canebant, ut eorum dolores lenirent.

(97) *Μετὰ τὸν αὐλόν*. Permulti codices, Ald. et Bas. ed. metà tōn aūlōn.

(98) *Ἐρ Μίθρου βασάροντς καὶ καύσεις ἐρδίκους*. Reg. I et Pass. τὰς ἐνδίχους, ή καὶ μυστικάς. Hanc lectionem sequitur Bill. Melius vero Combe. videtur reddere Græca ut nunc sunt: « justasque unctiones, mysticas illas et ex sacroruim ritu, » etc. Porro, Μίθρου, « solem, » teste Elia, plurimi interpretantur. Qui Mithræ sacris initiandi erant, per duodecim cruciatus ducebantur, nimirum per ignem, per frigus, per fænum, per situm, per flagra, per itineris molestiam, aliaque id genus.

(99) *Ἐρ Ταύροις*. In Taurica Chersoneso, ad Pontum Euxinum, erat insigne templum Dianæ consecratum, in quo ipsi homines immolabantur, præsertim si qui naufragio ad istas oras ejecti fuissent.

(1) *Ἐπὶ Τροίᾳ ... τῆς βασιλικῆς κόρης*. Sunt nonnulli qui, per « regiam puellam, » intelligent Iphigeniam Agamemnonis filiam, quam pater, ut Dianam Græcis iratam placaret, in Aulide immolavit. Verum notandum est, quod si ea esset Gregorii mens, non ἐπὶ Τροίᾳ, « epud Trojam, » sed ἐπὶ Τροίᾳ, « adversus Trojam, » scripsisset. Unde plerique reperiuntur interpres, qui hic intelligent Polyxenam Priaini filiam, quam Pyrrhus Achillis manibus immolando consecravit. Ita censem Elias, qui hanc historiam veriorem esse judicat, et magis Gregorii sermonibus congruentem.

(2) *Μενοκέως*. Menœceus Creontis Thebanorum regis filius erat. « Cum autem, » inquit Elias, « ipsius patria bello premeretur, atque oraculum datum esset, fore ut bellum extingueretur, et hostes in su-

τῶν περι γυναικας ἀδικημάτων καὶ τὴν Πέλοπος (95) χρεουργίαν, τὴν φιλόξενον, η φιλόθεον, ἐξ ἡς ἐπιστήμοις Πέλοπίδαι παρὰ τῶν διων καὶ τοῦ ἐλέφαντος καὶ τὰς Φρυγῶν ἐκτομάς (96), τῶν ὑπ' αὐλοῦ κηλουμένων, καὶ μετὰ τὸν αὐλόν (97) ὑδριζομένων καὶ τὰς ἐν Μίθρου βασάνους καὶ καύσεις ἐνδίχους (98) τὰς μυστικάς καὶ τὴν ἐν Ταύροις (99) ἔνοχοτονίαν, καὶ τὴν ἐπὶ Τροίᾳ θυσίαν τῆς βασιλικῆς κόρης (1) καὶ τὸ Μενοκέως (2) ὑπὲρ Θηδῶν αἴμα, καὶ τῶν Σκεδάσου, θυγατέρων (3) ἐν Λεύκτροις ὑπερον. ὁ τοὺς Λακωνικῶν ἐπιτῶν ἐψήδους ἔινομένους (4) ταῖς μάστιξι, καὶ τὸ ἐπιβώμιον αἴμα τέρπον θεὸν ἀγνήν καὶ παρθένον ὁ τὸ Σωκράτους ἐπαΐρων (5) κώνειον, καὶ τὸ Ἐπικήτητον σκέλος (6), καὶ τὸν Ἀναξέρχου θύλακον (7), ὅνδαναγκαία μᾶλλον ἢ ἐκούσιος ἡ φιλοσοφία καὶ τὸ Κλεομέρτου πήδημα τοῦ Ἀμφρακίου (8), τῷ Περὶ γυνχῆς λόγῳ φιλοσοφθέν. καὶ τὴν ὑπὲρ τῶν κυάμων Πυθαγορικὴν (9) ἔνστασιν, καὶ θανάτου περιφρόνησιν Θεανοῦς (10), η οὐκ οἰδ' οὐτινος τῶν τὰ ἐκείνου τετελεσμένων ἡ φιλοσοφησάντων.

gam verterentur, si quis e regia familia necaretur, re cognita ille, inscio patre, se in mortem dedit. »

(3) *Τῶν Σκεδάσου θυγατέρων*. « Scedasi filiarum, » quæ a quibusdam Lacedæmoniis vi fuerunt corruptæ, atque etiam ferro occisiæ. Hanc historiam narrat Plutarchus.

(4) *Τοὺς Λακωνικοὺς ... ξαιρομέροντας*, etc. « Spartaneos ... quorum corpora flagris dilaniantur; » non quidem ipsi seipso, aut aliis alios, ut reddit Billius, caderent, sed ab eis qui huic Ephorum carnificinæ præterant dilaniarentur. Ita fere Combe. Apud Lacedæmonios in honorem Dianæ quoddam celebrabatur festum, in quo adolescentes, fortitudinis nimiriū speciem præferentes, flagris proscindebantur, et aram sanguine respergebant.

(5) *Σωκράτους ἐπαΐρων*. Ita Regg. u, x, y, Colb. 3, et Or. 1. Quæ lectio orationis scopo convenientior quam ἐπαΐρων, quod tamen cum editis, codices non pauci exhibent. Socrates morte damnatus, quod nova quædam dæmonia induceret ac prædicaret, epola cicuta interiit.

(6) *Ἐπικήτητον σκέλος*. « Epicteti crus. » Cum a tyranno quodam vincitus fuisset Epictetus, diurno post tempore interrogatus, utrum solvi vellet? « quid? » inquit, « an vincitus sum? »

(7) *Αράξαρχον θύλακον*. « Anaxarchi utrem. » Anaxarchus philosophus ab Archelao tyrranno comprehensus, cum in inortario injectus tunderetur ut hordeuni: « Tundite, » inquit, « Anaxarchi utrem; neque enim Anaxarchum tunditis. »

(8) *Κλεομέρτον πήδημα τοῦ Ἀμφρακίου*. Cleombrotus, lecto Platoni libro *De animorum immortalitate*, tanto ejus amore exarsit, ut statim præcipito vitam finierit. Aug., *De civ. Dei*, l. I, c. 22.

(9) *Τὴν ... Πυθαγορικὴν*, etc. « Pythagoricam illam pro fabis contentionem. » Pythagoras a fabis abstinere sectatores suos jubebat, cuius rei alii alias afferunt rationes. Sunt qui existiment Pythagoram nihil aliud voluisse, quam ut suos dehortaretur, ne judicium inuincere fungerentur. Veteres namque in iudiciis ferendis fabis utebantur.

(10) *Θεανοῦς*. Theano a tyrranno comprehensa, ne cruciatibus patriæ arcana enuntiare cogeretur, contemptu mortis commorsam linguam, ac dentibus excisam in tyrrannum expuit.

ΟΑ. Σὺ δὲ, εἰ μὴ ἔκεινα, τά γε παρόντα θαύμασον, ὡς φησιν ὁ σὸς "Οὐμῆρος, Ιλιάδ., βιβλ. xvi, ἕτη 236." Σοὶ ραίσονται ὑποφῆται ἀντέποδες, χαμαιεῦσιν. **Tui habitant vates, illotis pedibus, humi dormienti.**

(12) **Τῷ πλάσματι.** Nonnulli codices, τοῖς πλάσμασι.

(13) **Τοὺς κάτω,** etc. Billius, « hos humiles et supra infera. »

(14) **Διὰ λύσιν.** « Per dissolutionem, » nempe « corporis. »

(15) **Τοὺς ἔξω πόθου,** etc. Billius, « hos ab amore alienos, et divino atque omni vitiosa affectione vacuo amore flagrantess. »

(16) **Καὶ ὡς τὸ καθαρεσθαι.** Billius : « et quorum purgari; » malum, « qui purgati sunt et pur-

A LXXI. Quod si tu superiora illa nostra non miraris, at certe præsentia mirare, o omnium sapientissime et fortissime, qui Epaminondas illos et Scipiones tolerantiae ratione intuearis; qui simul cum exercitu iter carpis, et victimum tenuem ac obvium amplecteris, et eam gerendi belli rationem laudibus effers, in qua dux omnia per se administrat. Est quippe generosi et sapientis 110 animi, ne hostium quidem virtutem contemnere, verum hostium fortitudini plus tribuere quam suorum, etiam familiarissimorum, ignaviae atque languori. Videsne hos vitæ facultatibus carentes, et laris expertes, ac carne ferme et sanguine destitutos, eoque ipso ad Deum propius accedentes? hos, inquam, pedibus illatos, et humili cubantes, quod ait tuus Homerus, **B** ut hoc segmento dæmonum quemadam ornet; hos in terra positos et terrenis celsiores? hos inter homines et supra humana? astrictos simul ac liberos? qui teneantur, et retineri nescios? quorum nihil in mundo, et omnia sunt, quæ supra mundum sunt? quorum duplex vita est, altera contempta, altera studiose culta et expedita? hos, inquam, per mortificationem immortales, per dissolutionem Deo conjunctos? hos a cupiditate alienos, amore vero qui divinus est, et animi perturbatione vacuus, accensos? quorum fons lucis, et quorum jam illius radii? quorum angelici psalmi cantus, et pernox statio, et mentis jam raptæ in cœlum, ad Deum excessio? quorum purgatio, et quorum studium ut purgantur, quippe qui nullum ascensus et deificationis agnoscent modum? quorum rupes, et quorum cœli? quorum abjici et consternari, et quorum throni? quorum nuditas, et quorum incorruptibilitatis inducentum? quorum solitudo, et quorum sæculi alterius celebritas? quorum compressæ atque sermonis facultatem excedens animiorum oblectatio?

C **LXXII.** Quonam modo ne hæc quidem pertimescis, homo audacissime, atque, ut si quis alius, ad mortem præceps? Quonam modo non veneraris? Hæc jam sane et sapientis illius ac legislatoris So-

» Hebr. xi, 33 seqq.

(11) "Ο ρησιν, etc. Pass., ὡς φησιν ὁ σὸς "Οὐμῆρος, Iliad., lib. xvi, vers. 236.

Σοὶ ραίσονται ὑποφῆται ἀντέποδες, χαμαιεῦ-

D gantur. »

(17) **Ἡ ἀπόλαυσις.** Deest ἡ in plerisque codicibus.

(18) **Ἡ ἀλυτος.** Sic plures codi. In pluribus tamen Regg., Colb., Pass.. etc. legitur, ἡ ἀναλλοίωτος, « nulli obnoxia mutationi. »

(19) **Ἐπιστομίσει,** etc. « Τοιχεῖ ipsius impietatis os obturabunt. » Ex his liquet nondum morte sublatum Apostolam, cum hæc scripsit Gregorius.

(20) **Θαραύων.** Heinsius, « forte, ἀνασχυντῶν, « impudentissime. »

(21) **Τῆς Σέλλωρος,** etc. « Solonis inexpleibili cupiditate. » Non legimus Solonem a quoquam avaritiae insimulatum fuisse, immo potius narratur ipsum Croeso opes sprevisse, hancque ob causam a Croeso turpiter expulsum fuisse.

Ionis inexplebili cupiditate, quam Cræsus auro Lydio coarguit, multo præstantiora sunt, et Socrateo pulchri amore; vereor enim pueroruin **¶¶¶** amorem dicere, etiamsi honestiore vocabulo callide obtegatur; et Sicula Platonis liguritione, ob quam etiam ipse venditur, ac ne ab ullo quidem discipulorum, imo nec ab aliquo Græcorum redimitur; et Xenocratis voracitate; et Diogenis illius dolium Incolentis dicaritate, per quam tragicis tyrannis hospites, hoc est placentis viles panes, loco cedere jubet; et Epicuri philosophia, quæ nullum voluptate superius bonum constituit. Magnus apud vos est Crates: vere enim philosophicum est, pecudibus depascenda prædia sua reliquisse, nostrisque philosophis consimile. At publico præconio libertatem ostentat, perinde ac quispiam, non sapientiae magis quam gloria studiosus. Magnus ille, qui, cum navis tempestate jactaretur, atque omnia in mare projicerentur, gratias Fortunæ agebat, tanquam ad philosophie pallii angustias eum redigenti. Magnus Antisthenes, quod a petulanti quodam atque audaci homine toto ore contusus, in fronte duntaxat, quasi in statua artifex, percussoris nomen inscripsit; fortasse ut acerbius accusaret. Laudas etiam quendam eorum qui non longe ante nos fuerant, quod toto die stans soli preces adhibuerit: fortasse id tempus captarai, quo propinquior terris esse solet, ut orationem contraheret, eamque simul

(22) *Tῆς Σωκράτους, etc.* « Socratico pucori amore. » Socrateum hoc nomine persæpe insectatur Lucianus.

(23) *Tῆς Πλάτωνος, etc.* « Platonis liguritione. » Lucianus in Dial. *De parasito* scribit nullam aliam Platoni causam suis in Siciliam navigandi, quam ut Dionysio parasitaretur, eumque ob hujus artis imperitiem in maximis calamitatibus incidisse.

(24) *Tῆς Ξενοκράτους, etc.* « Xenocratis voracitate. » Xenocriti objecta non legitur voracitas; immo frugalitatis laude donatur a scriptoribus.

(25) *Tῆς Διογένους... ἐκ τῆς τραγῳδίας.* Hæc ultima verba desunt in Reg. u. et Or. 1. Combelius sic vertit: « Dicacitate qua salse usurpata ex tragedia voce tyrannis hospites cedere, » etc. Cum Diogenes aliquando apud quendam cœnaret, eique simul et placentis et hordeaceis panes apponenterent, submotis panibus, in placentis manus injecit, non infestive illud tragicum proferens:

Ὥξενε, τυράννοις ἔκποδῶν μεθίστασο.

O hospes, tyrannis cede locum.

id est, « melioribus et præstantioribus cede. » Sic Diogenes per tyrannos et placentas, et per hospites significans « viles panes, » quos melioribus cedere jubebat.

(26) *Tῆς σηραμοῦσι.* « Placentis ex sesamo, mella et oleo. »

(27) *Tῆς Ἐπικούρου, etc.* « Epicuri philosophia. » Deum et Providentiam ejiciens Epicurus, omnisi boni finem voluptatem statuebat.

(28) *Ὀριζομένης.* Reg. I., δρισμένου. Pass. ἀρισταῖς.

(29) *Κράτης.* Crates Thebanus, pecunias populo projectit, ac prædia μηλόβοτα, id est « ovium pabula, » fieri permisit. Deinde consenso sublimi loco, publico præconio hæc verba pronuntiavit: « Crates Thebanum Cratem libertate donat. »

(30) *Φιλόδοξος.* Gloriat studiosus. Ex his pa-

A ἦν Κροῖσος ἡλιγχε τῷ Λυδίῳ χρυσῷ· καὶ τῆς Σωκράτους (22) φιλοκαλίας· αἰδοῦμαι γάρ εἰπεν παδεραστίας, καὶ σεμνοποιήται ταῖς ἐπινοίαις· καὶ τῆς Ηλάτωνος (23) λιχνεᾶς τῆς Σικελικῆς, δι' ἣν καὶ πιπράσκεται, καὶ οὐδὲν πότε τινος ἔξωνεται τῶν αὐτοῦ μαθητῶν, ἢ δῶς, « Ἐλλήνος· καὶ τῆς Σενοκράτους (24) διφοραγίας· καὶ τῆς Διογένους (25) στωματίας, τοῦτον πίθον οἰκοῦντος, ὃς τοὺς ἔνοντος ὑπεξίστησε τοῖς τυράννοις ἐκ τῆς τραγῳδίας, τοὺς εὔτελεῖς ἀρτους τοῖς σησαμοῦσι (26)· καὶ τῆς Ἐπικούρου (27) φιλοσοφίας, οὐδὲν πάπερ τὴν ἡδονὴν ἀγαθὸν δριζομένης (28). Μέγας δὲ οὗτος οὐτε τοῖς πίθοις οἰκοῦντος, ὃς τοὺς ἔνοντος ὑπεξίστησε τοῖς παρ' ἡμῖν φιλοσοφοῖς δρμοῖν. Ἀλλὰ πομπεύει τὴν ἐλευθερίαν τῷ κηρύγματι, ὡς διὰ τις οὐ φιλόσοφος μᾶλλον ἢ φιλόδοξος (30). Μέγας δὲ, τῆς (31) νηὸς χειμαζομένης, καὶ πάντων ἐκριπτούμενων, χάριν δρμολογῶν τῇ τύχῃ συστελλούσῃ εἰς τὸ τριβάνιον. Μέγας δὲ Ἀντισθένης (32), διτι, τὸ πρόσωπον συντριβεῖς ὑπὸ τινος τῶν ὑδριστῶν κατθρασέων, ἐπιγράψει τῷ μετώπῳ (33) μόνον, ὕστερον ἀνδριάντι δημιουργῶν (34), τὸν πάλιαντα, Ιωνὶς ἵνα κατηγορήσῃ θερμότερον. Ἐπαινεῖς τινα καὶ τῶν οὐ πολὺ (35) πρόδημῶν, διτι πανημέριος ἐστὼς τῷ ἡλιῳ προστήσατο· Ιωνὶς αὐτὸν τηρήσας καὶ προστείστερον, ἵνα καὶ συνέλῃ τὴν εὐχήν, δυομένῳ (36) συγκαταλύσας· καὶ τὴν ἐν Ποτιδαίᾳ (37) στάσιν, τὴν ἐν χειμερίῳ τῇ ὥρᾳ, πάννυχον τῇ θεωρίᾳ προσφιλοπονήσαντος (38), ὧστε

tet, quam vere Tertullianus philosophos « gloria animalia » appellari. Ipse Lucianus frequenter philosophorum virtus irridet.

(31) *Μέγας δὲ τῆς, etc.* Ad Zenonem hic alludit Gregorius. Ille enim philosophus, cum navis tempestate jactaretur, atque merces in mare projicerentur, Fortune gratias agebat, ut quæ eum ad pallium compulisset.

(32) *Ο Αντισθένης.* Antisthenes a petulanti quodam homine toto ore contusus, ut injuriam ulcisceretur, percussoris nomen in fronte inscripsit.

(33) *Μετώπῳ.* Pass. προσωπῳ.

(34) *Δημιουργῶν.* Ita ed. Alii, δημιουργῶν. Optima lectio, quæ sic redi potest, « fronti inscripsit percussorem, ut statuæ artilicem; » id est « percussoris et opificis nomen. » Elias sic exponit, « accepta charta, in eaque inscripto percussoris nomine, eamfrunti agglutinavit, hac videlicet ratione ipsum per spicuum reddens, non secus ac si quis in statuæ sculptoris nomen inscriberet. »

(35) *Πολύ.* Sic omnes cod. Par. ed. addit τό.

(36) *Δυομένῳ συγκαταλύσας.* « Utpote quam una cum sole occidente lñiret. » Is est Eliæ sensus, qui sic de isto philosopho historiam refert, « Cum Roma, inquit, quondam a barbaris bello vexaretur, Romanus quidam philosophus sub solis ortum stans, per totum diem in oratione versatus est; ac delapsio de celo igne una cum barbaris ipse quoque crematus est. »

(37) *Ἐν Ποτιδαίᾳ.* « Potidaea. » Id exciderat interpreti. Combel. Potidæa. In Elia legitur, « Potidæa urbs est ad Thraciam sita. Philosophus quidam Potidæates, cum precandi causa stetisset, ac deinde in contemplatione extra se raptus fuisset, tota nocte ita in oratione persistit, ut vim frigoris nullo modo persentiret. »

(38) *Προσφιλοπονήσαντος.* « Addito ad stu-

μηδὲ ἐπαισθάνεσθαι (39) τοῦ κρύους διὰ τὴν ἔκστα-
σιν· ἢ καὶ τὴν Ὁμήρου φιλομάθειαν περὶ τὸ Ἀρ-
καδικὸν (40) ζήτημα, καὶ τὴν Ἀριστοτέλους (41)
φιλοσοφίαν καὶ προσεδρίαν ἐπὶ ταῖς τοῦ Εὐρίπου
μεταβολαῖς, ὡφ' ὧν (42) τεθνήκασι· καὶ τὸ Κλεάν-
θους (43) φρέαρ, καὶ τὸν Ἀναζαγόρου (44) Ιμάντα,
καὶ τὴν Ἡρακλείτον (45) κατήφειαν.

moram ad reciprocos Euripi zestus, quibus uerque
guræ cingulauit, et Heracliti mœstitudiam.

ΟΓ'. Πόσοι ταῦτα, καὶ μέχρι τίνος; Τὰς δὲ παρ'
ἡμῖν οὐ θαυμάζεις χιλιάδας καὶ μυριάδας· καὶ ταῦτα
καὶ τούτων ἔτι θαυμασιώτερα φιλοσοφούντων ἐν
παντὶ τῷ βίῳ (46) καὶ κατὰ (47) πᾶσαν, ὡς εἰπεῖν,
τὴν οἰκουμένην, ἀνδρῶν τε ὅμιλων (48) καὶ γυναι-
κῶν, εἰς ἀνδρείαν (49) ἀμιλλωμένων, κάνταῦθα μό-
νον ἐπιλανθανομένων τῆς φύσεως, οὐ δεῖ Θεὸν
οἰκειοῦσθαι δι' ἀγνείας καὶ καρτερίας· οὐ τῶν ἀγεν-
νῶν (50) μόνον, καὶ τῷ πονεῖν συνειθισμένων διὰ τὴν
ἀπ' ἀρχῆς εὐτέλειαν, ἀλλὰ καὶ τῶν λιτῶν ὑψηλῶν
ποτε καὶ λαμπρῶν, καὶ περιουσίᾳ, καὶ γένει, καὶ
δυναστείᾳ, καινοτομούντων τὸ δυσπάθειν (51) διὰ τὴν
Χριστοῦ μίμησιν· ὧν, κανὸν λόγος μὴ ἥ (52) (διὰ
τὸ μηδὲ ἐν λόγῳ τίθεσθαι τὴν εὐσέβειαν, καὶ τῆς ἀπὸ
τοῦ στόματος σοφίας βραχὺν εἶναι τὸν καρπὸν, ὡς
καὶ τῶν παρ' ὑμῖν τινι ποιητῶν ἐδοξεν), ἀλλὰ τὸ
εὐλογὸν πλείον, καὶ τὸν τοῖς πράγμασι παίδευσις.

ΟΔ'. 'Ἄλλ' ὅμιλος, διπαντα παριδόν ταῦτα, καὶ πρὸς
ἴν τοῦτο μόνον ίδων, ὅπως ἀν̄ χαρίσαιτο τοῖς κατ-
ενεγκοῦσι πολλάκις αὐτὸν ἀξίως (53) δαίμονι, πρὶν
ἄλλο τι καταστήσασθαι τῶν κοινῶν, ἐπὶ Χριστιανοὺς
φέρεται. Καὶ δύο μὲν ταῦτα ἦν αὐτῷ τὰ σπουδαζό-

dium labore. » Montac. præferi, προσφιλοπονήσαν-
τα, sed male tuerit. Hanc vocem non reddidit Billius.

(39) Ἐπαισθάνεσθαι. Ita Sav. Combef. Ald.
Bas. et Codices. In Par. ed. ἐπαισθέσθαι.

(40) Τὴν Ὁμήρου... περὶ τὸ Ἀρκαδικό, etc.
Arcades piscatores cum aliquando obvios habuisset
Homerus, his verbis interrogavit :

"Ανδρες ἀπ' Ἀρκαδίας ἀλιτηροες, ἢ β' ἔχομέν τι;
Viri Arcades piscatores nunquid piscati sumus?"

Qui respondentes hunc versum illi regesserunt :

"Οὐδὲ έλομεν λιπόμεσθ", οὐδὲ δ' οὐχ έλομεν, φερόμε-
[σθα].

Quoscunque cepimus, reliquimus, quos vero non ce-
[pimus nobiscum portamus.

nimurum, cum nihil piscium capere possent, in littore desidentes, pediculis querendis operam dede-
rant. Horum quotquot ceperant, abjecerant; quos autem non invenerant, domum retulerant. Quod ienigma solvere cum non potuisset Homerus, præ-
micerore obiit, ut scribit Plutarchus; sunt tamen qui
d' negant.

(41) Τὴν Ἀριστοτέλους, etc. Aristoteles cum
Euripi Chalcidici naturam investigare non posset,
maximo ex dedecore et ignominia dolore percussus,
vitam reliquit. » Οὐδὲ τοῦ Εὐρίπου φύσιν τοῦ δυτοῦ
ἐν Χαλκίδι γνῶναι δυνθεῖς, τὴν πολλὴν ἀδεξίαν καὶ
αἰσχύνην λυπηθεῖς, μετέστη τὸ βίου. Sic Justinius
Martyr cohort. ad Graecos, p. 33.

(42) 'Υψ' ὥρ. Regg. I addit, καὶ.

A cum ipsius occasu finiret. Quin illum etiam laudi-
bus afflitis, qui Potidaea hiberno tempore, addito ad
studium labore, pernox in speculatione quadam
stetit, ita ut ne vim quidem frigoris propter men-
tis abstractionem sentiret. Laudas insuper in Homero
descendi amorem circa Arcadicam quæstiō-
nem, et in Aristotele 112 philosophiam et diuinam
occubuit. Effers etiam Cleanthis puteum, et Anaxa-
goræ cingulum.

LXXXIII. Quot vero homines his virtutibus excel-
luerunt, et quandiu? Infinitam autem illam apud
nos hominum multitudinem non miraris ac suspi-
cis, qui et hæc et his sublimiora philosophantur,
in omni vitæ genere et instituto, atque in omnibus,
ut sic loquar, terrarum oris, viri juxta ac mulie-
res, virtutis æmulatione certantes, atque hic selua
sexus oblivious, ubi Deus per castitatem et to-
lerantiam conciliandus est: nec obscuri solum et
ignobiles, et propter pristinæ conditionis tenuita-
tem laboribus assueti, sed etiam valde quondam
sublimes et splendidi, tum opibus, tum nobilitate,
tum potentia, Christi imitandi studio sese præter
morem afflictantes: qui, etsi sermonis elegantia
careant (quod ne in sermone quidem pietatem
constituant, parvusque, ut cuidam etiam poetarum
vestrorum placuit, sapientiæ ab ore manantis fru-
ctus sit), præstantiores tamen sunt prudentia atque
doctrina in actione.

LXXXIV. Sed tamen his omnibus contemptis ac
pro nihilo habitis, unumque id spectans, ut a dæ-
monibus, a quibus sæpe, ut æquum erat, prostra-
tus fuerat, gratiam iniret, priusquam negotiorum
publicorum aliud quidquam constituisse, in Chri-

(43) Τὸ Κλεάνθους, etc. « Cleanthis puteum. »
Tanto philosophiæ amore flagrasse dicitur « Clean-
thes, » ut nocti aquam in hortis hauriret, indeque
non nihil pecunia colligeret, qua diurna tempora
litterarum studiis daret.

(44) Τὸν Ἀραξαρόπον, etc. « Anaxagoræ cingulum. » Anaxagoras librum de difficultibus quæstiō-
bus edidit, quem « lorum » nuncupavit, putans fore
ut ii qui huic librum legerent, difficultatibus illiga-
rentur.

(45) Καὶ τὴν Ἡρακλείτον. Heraclitus philoso-
phus Ephesinus, qui, quoties domo egrediebā-
tur, flere solitus erat, humanam miseriam prospic-
iens.

(46) 'Ερ παντὶ τῷ βίῳ. « Per omnem vitam, »
quod opponitur, μέχρι τίνος; « quandiu? » De ino-
nachis hic præcipue est sermo.

(47) Καὶ κατά. Pass. aliique plures, καὶ τῶν
κατά.

(48) Ὁμοιῶς. Reg. bm, et Montac. δικοῦ.

(49) Εἰς ἀρδεσλαρ. Heinsius, « forte, » τοῖς ἀγ-
δραστιν. Bill. interpretatur « cum viris. » Combef.
« virilis animi laude. »

(50) Οὐ τῶν ἀπερρώ. Ita Reg. bm, et Sav. Edd.
οὐδὲ ἀγεννῶν. Tres Regg., οὐδὲ ἀγεννῶν.

(51) Τὸ δυσπάθειν. Sic omnes codices. Deest
τὸ in editis Combef. « novo sibi vitæ genere durau-
corpis tracitionem atque labores indicendo. »

(52) Καὶ ὁ λότος μὴ ἥ. Pass. κανὸν λόγος ἀπῆ. Alii, κανὸν λόγος ἥ. « Quibus eius dicendi facultas
desit et eruditio. »

(53) ἀξίως. Deest in quatuor Regg. Or. I, etc.

stianos impetu fertur. Ac duo quidem ista eum A sollicitum habebant, Galilæi nempe, sic enim ipse contumelie causa nos appellabat, et Persæ, magna tolerantia in gerendo bello persistantes: verum usque adeo majori cura animique studio et contentio in perniciem nostram incumbendum esse ducebat, ut Persicum bellum instar nugarum et ludi **III** cujusdam haberet. Quod licet non aperte declararet, non tamen obscure serebat. Tanta enim in eo furoris magnitudo erat, ut apud quosvis id confiteri nunquam desineret. Ac ne hoc quidem perspiciebat vir omnium sagacissimus, optimusque reipublicæ antistes, quod prioribus quidem persecutionibus idcirco parva perturbatio et convulsio sequebatur, quia nondum dogma nostrum ad multos propagatum erat, sed in paucis adhuc hominibus B veritas hærebat, splendoremque desiderabat: nunc autem salutati doctrina longe lateque fusa, et apud nos præsertim dominante, religionem Christianam immittare, atque in diversum movere conari, nihil aliud erat quam Romanorum imperium convellere, ac de rerum summa periclitari, eaque, quibus ne hostes quidem gravius quidquam nobis imprecari possint, a nobis metipsis perpeti, atque ab hac nova et admiranda philosophia, et principatu, propter quem nos scilicet beati sumus, atque ad auroram illam ætatem gerendæque reipublicæ rationem rediimus, illam, inquit, seditionis ei pugna oportuo expertem.

LXXV. An vero tolerabilis cursus gubernationis, et tributorum relaxatio, et magistratum delectus, et furtorum castigatio, aliaque omnia, quæ brevis et momentaneæ felicitatis ac pompæ sunt, magnam quamdam reipublicæ utilitatem allatura erant, atque hæram rerum laudibus aures nostras personare oportebat: populorum autem atque urbium dissidia, et concertationes, et familiarum divisio, et domorum dissensio, et matrimoniorum diremptio, quæ omnia hoc malum secutura esse verisimile erat, atque etiam secuta sunt, vel illi insignem quamdam gloriam, vel reipublicæ securitatem afferebant? Quis tam vel ad impietatem proclivis, vel communi sensu captus est, ut hoc assentiat? Quemadmodum enim in corporibus, cum unum aut alterum membrum ægrum est,

(54) Οὗτος αὐτός. Reg. bu, Colb. 3, et Pass., οὓς αὐτός.

(55) Οὗτως. Heliusius, « sorte, τούτων. »

(56) Μεῖζον. Reg. bin, μεῖζω.

(57) Περισπουδαστέρερον. Pass. περισπουδάστερον.

(58) Οὐκ ἀγαλλεῖ, etc. Sic Schol. « ex hoc nec divulgat, nec dissimulat. » Montac. οὓς κρύπτει, ἔχειν δέ. « Non relat, imo declarat. »

(59) Ἐπὶ πολλοῦ. Colb. 3, ἐπὶ πολύ.

(60) Χεθέντος καὶ, etc. In ora Montac. γρ. Χεθέντος περὶ ήμας καὶ.

(61) Τῷ κοινῷ. Ita editi et mss. In Par. ed. τῷ κοινῷ.

(62) Εἴξαιτο. Pass. ηὔξαντο.

(63) Υψ· ής, etc. « Cuius nos auspiciis beati. » Savil. υψ· ὄν.

(64) Ἐκαρεληλύθαμεν. Reg. bni. συνεληλύθαμεν.

(65) Η δρόμος. Sic fere omnes codices. Combef. « an publici cursus tolerabilis æquitate gubernatio. »

μενα, Γαλιλαῖοι τε, ὡς αὐτὸς (54) ἐφυδρίζων ἐκάλει, καὶ Πέρσαι τῷ πολέμῳ καρτερῶς παραμένοντες· οὗτω (55) δὲ τὸ ἡμέτερον μεῖζον (56) καὶ περισπουδαστέρερον (57), ὡστε λῆρον καὶ παιδιὰν αὐτῷ τὸ κατὰ Πέρσας νομίζεσθαι. Καὶ τοῦτο οὐκ ἐκραίνει (58) μὲν, οὐ κρύπτει δέ· ἀλλὰ τοσοῦτον ἦν αὐτῷ τὸ περιὸν τῆς μανίας, ὡστε διὸ καὶ πρὸς πάντας ὁμολογῶν οὐκ ἐπάνετο. Καὶ οὐδὲ τοῦτο συνεῖδεν ὁ πάντων συνετώτας καὶ ἀριστος τοῦ κοινοῦ προστάτης, διτοῖς μὲν προτέροις διωγμοῖς ὀλίγον ἦν τὸ συγχεδμένον καὶ παρακινούμενον, οὐπω τοῦ καὶ τὴν ἡμᾶς δῆματος ἐπὶ πολλοὺς (59) φθάσαντος, ἀλλ' ἐτ' ἐν ὀλίγοις ἵσταμένης τῆς ἀλήθειας, καὶ δεομένης ἐκλάμψεως· νῦν δὲ ἡδη τοῦ σωτηρίου λόγου χεθέντος (60), καὶ περὶ τὴν μάζαν μάλιστα δυναστεύσαντος, τὸ πειρᾶσθαι τὰ Χριστιανῶν μετατίθενται καὶ παρακινεῖν, οὐδὲν ἔτερον ἦν τῇ Ψωμαίων παρασπαλεύειν ἀρχὴν, καὶ τῷ κοινῷ (61) παντὶ κινδυνεύειν, καὶ ὅν οὐδὲ ἀν αἰχθορὶ κατέρρειν τι καθ' ἡμῶν εἰδαντο (62), ταῦτα πάσχειν ὑφ' ἡμῶν αὐτῶν, καὶ τῆς νέας ταύτης καὶ θαυμαστῆς φιλοσοφίας καὶ βασιλείας, ὑφ' ἡς (63) ἡμεῖς εὑδαίμονες, καὶ πρὸς τὴν χρυσῶν ἐκείνην γενέαν τε καὶ πολιτειαν ἐπανεληλύθαμεν (64), τὴν ἀστασίαστόν τε καὶ ἄμαχον.

ΟΕ. Η δρόμος (65) μὲν ἀνεκτῶς διοικούμενος, καὶ φύρων ἀνεστις, καὶ ἀρχόντων ἐκλογὴ (66), καὶ κλοπῶν (67) ἐπιτίμησις, καὶ ταλλα ὅσα τῆς προσκαρπου καὶ ἀκαριαίας μακαρωτῆτος καὶ φαντασίας, μεγάλην ἔμελε τῷ κοινῷ παρέξειν τὴν ὥρελειαν, καὶ περιθυριλλεῖσθαι ἡμῶν ἔδει τὰ ὧτα τούτων ἐπανομένων (68)· δῆμοι δὲ στασιάσοντες καὶ πόλεις, καὶ γένη φῆγνυμενα, καὶ οἰκισταὶ διοικεῖσθαι, καὶ συζυγίαι σχιζόμεναι, & τῷ κακῷ πάντα ἦν εἰκός ἀκολουθεῖν ἐκείνῳ, καὶ μέντοι καὶ ἡκολούθησε σφόδρα, ἢ πρὸς εὐδοξίαν ἐκείνῳ καλλιστα εἶχεν, τῇ τῷ κοινῷ πρὸς ἀτφάλειαν (69); Καίτοι τίς οὕτως ἢ πρὸς ἀσθενειαν εὐκολός, τῇ τῶν κοινῶν ἔξω λογισμῶν, δοτις ἀν ταῦτα συμφέσειν; Ήσπερ γάρ ἐν τοῖς σώμασιν, ἐνδὲ μὲν ἡ δυσὶν (70) μελῶν ἀσθενέστερον διακειμένων, οὐ

D Pass. Η δῆμος. Αλι, ή δῆμος, « populi, » aut « plebis gubernatio. »

(66) Ἀρχόντων ἐκλογὴ. Pass. ἐκλογαῖ. Crude-
lissimi et impiissimi erant hi magistratus, ut ex
scriptoribus discimus.

(67) Κλοπῶν, etc. Montac. ex Gabr. γρ. κλε-
πτῶν. Ceterum rerum publicarum administratos in-
telligit Montacutius, qui Julianum laudat. Verum
monere debuerat, illam judiciorum curiam Juliani-
que justitiam, ipsius etiam adoratoribus lacrymis
dignam aliquando visam fuisse, quam « ipsa ficeret
justitia. » Neque enim in magistratibus diligendis,
sed « ne in amicis quidem, » teste Eutropio, tam
solers ac diligens erat Julianus, qui, ut Ipse faciet
Ammianus, lib. xxii, « suo, non legum arbitrio age-
ret. »

(68) Εἴπαιουμένων. Λοιλ. 2, aliisque nonnulli
addunt, καὶ τῷ κανῷ τιμωμένων.

(69) Ἀσφάλεια. « Securitatem. » Billius :
« tranquillitatem. »

(70) Δεῖστ. Alii cum editis legunt δυεῖν.

χαλεπώς ἀναφέρει τὰ λοιπά, καὶ συντηρεῖται τὸ τῆς πρόδης τὸ βέλτιον ἐπανέλθοι· τοῦ δὲ πλείονος στασιάζοντος καὶ πικρῶς ἔχοντος, οὐδὲ μία μηχανὴ μὴ τὸ πᾶν ἔχειν κακῶς, καὶ κίνδυνος ἡδη τὸ τοιοῦτο (72) σαρῆς· οὕτω κάν τοις ἀρχομένοις τὰς μὲν καθ' ἔκαστον ἀρρωστίας συμβαίνει τῷ κοινῷ κρύπτεσθαι κρείσσον ἔχοντι· τῶν πλειόνων δὲ σαθρῶς (73) ἔχοντων, τῷ παντὶ κίνδυνος. "Ο μοι δοκεῖ ἄλλον μὲν ἀντεῖν, καὶ τῶν σφόδρα μισουντῶν ἡμᾶς ἐν τῷ νῦν καιρῷ, καὶ τῇ τοσάντῃ τῶν Χριστιανῶν ἐπιδόσει. Τοῦ δὲ ἡ πονηρία τοις λογισμοῖς ἐπεσκότισε (74)· καὶ διὰ τοῦτο μικροῖς τε δομικαῖς καὶ μείζοις πλέκει τὸν διωγμόν.

rum istius improbitas rationi et consilio tenebras officavit: ob eamque causam parvis juxta ac magnis persecutionem molitur.

OΓ'. Ἐκεῖνο μὲν οὖν καὶ σφόδρα μειρακιῶδες καὶ κοῦφον, καὶ οὐχ ὅπως βασιλέως ἀνδρὸς, ἀλλ' οὐδὲ ἀλλού τινὸς τῶν καὶ μετρίων στιβαρῶν τὴν διάνοιαν, διτι, τῇ μεταβέσει τῆς κλήσεως ἔψεσθαι νομίσας τὴν ἡμετέραν διάθεσιν, ἢ αἰσχυνεῖν γε ἡμᾶς ὥσπερ τι τῶν αἰσχύστων (75) ἔγκαλουμένους, εὐθὺς καινοτομεῖ περὶ τὴν προσηγορίαν, Γαλιλαίους ἀντὶ Χριστιανῶν δινομάσας τε καὶ καλεῖσθαι (76) νομοθετήσας (77)· ἔργῳ δηλῶν, διτι (78) μέγιστον εἰς δόξαν καὶ τιμωτατον ἡ τοῦ Χριστοῦ (79) κλῆσις, ἐξ ὧν ἀποστερῆσαι ταύτης ἡμᾶς ἐπενόησεν· ἢ φοβούμενός γε τὴν δύναμιν τῆς προσηγορίας, ὥσπερ οἱ ἑαίμονες, καὶ διὰ τοῦτο μεταβαίνων ἐφ' ἔτερον δνομα τῶν οὐκ εἰωθότων οὐδὲ γνωρίμων.

OΖ'. Ἡμεῖς δὲ οὐ παρακινήσομεν αὐτοῖς τὰ δύναματα· οὐδὲ γάρ ἔστιν εἰς δι τι μεταβείημεν ἀντὶ γελοιότερον, ταύς φαλλούς (80), καὶ τοὺς θυφάλλους, καὶ τοὺς μελαμπύγους, καὶ τοὺς ἀπύγους (81), καὶ τὸν τραγόπουν, καὶ τὸν σεμγὸν Πᾶνα (82), τὸν ἐκ πάντων μνηστήρων ἔνα θεὸν, καὶ δνομα λαβόντα τὴν θερινήν, ὥσπερ ἡν ἄξιον. Δεῖ γάρ ἡ ἀδικεῖν (83) παρ' ἐκείνοις εἰς πολλάς (84) ἔνα καὶ τὸν κράτιστον, ἢ ἐκ πολλῶν γίνεσθαι (85) καὶ τὸν αἰσχύστον· οὐκοῦν φθονήσομεν αὐτοῖς οὔτε τῶν πραγμάτων οὔτε τῶν

(71) Τγειας. Pass. συζυγίας, « concordiae. » Non spernenda l. clio quia optimum sensum efficit.

(72) Κίνδυνος ἡδη τὸ τοιοῦτο. Pass. κίνδυνος ἡδη ἔχει τὸ τοιοῦτον. Coisl. 2, κίνδυνος ἡδη ἔχει τὸ τοιοῦτο. Bill. τῷ τοιούτῳ.

(73) Σαθρῶς. Plerique codices, σαθρόν.

(74) ἐπεσκότισε. Sic pars codicūm maxjnia. Ed. ἐπεσκότησε.

(75) Αἰσχύστων. Pass. Coisl. 2, aliisque non pauci χειρότων. Comb. verit: « ac si turpissimum inde criminum rei teneremur. » De his Juliani ineptiis legendus Theodoreus, Hist., lib. iii. c. 21.

(76) Καλεῖσθαι. Deest in edit. Ald. et Herv.

(77) Νομοθετήσας. Addunt Pass. Reg. I, et Coisl. 1, ὡς αἰσχρὸν τι καὶ ἀπρεπέστερον, « tanquam aliquid turpe ac indecorum. »

(78) Δηλῶν, διτι. Alii δηλώσας. Par. ed. δηλον-δτι.

(79) Τοῦ Χριστοῦ. Reg. I et q, Comb. et Pass. Χριστιανοῦ.

A reliqua membra haud magno negotio emergunt, parlique majori sanitatis bonum conservatur, cuius etiam ope interdum ægræ partes in meliore statum redunt: at cum pleraque membra inter se 114 dissident, et graviter afflictantur, fieri jam non potest, quin totum corpus ægrotet, atque in perspicuo periculo sit: ad hunc modum in iis quoque, qui sub imperio sunt, singulorum morbos commodiori totius reipublicæ valetudine occultari contingit; pluribus autem exulceratis et morbo affectis, tota jam res publica in periculo versatur. Quod meo quidem judicio alius, etiam nobis infensissimus et infestissimus, animadvertisset, præsentim hoc tempore, atque in tanta Christianorum amplitudine et incremento. Verum istius improbitas rationi et consilio tenebras officavit: ob eamque causam parvis juxta ac magnis persecutionem molitur.

B LXXVI. Atque illud sane per quam juvenile ac leve, atque ne ullo quidem alio homine, vel mediocri animi gravitate praedito, nedum imperatore dignum, quod, simul cum nominis mutatione, animorum quoque nostrorum mutationem secularam esse arbitratus, aut certe nobis id pudori fore, quasi turpissimi cujusdam criminis accusatis, novandum nobis cognomentum statim censuit, Galilæos pro Christianis nominans, atque, ut ita vocareinur, publica lege decernens. Ex quo perspicue ostendit Christi appellationem per honorificam esse, maximique ad gloriam momenti, quoniam eam nobis eripere cogitavit. Nisi fortasse hoc ea ratione fecit, quod hujus nominis viam et potestalem, instar diemonum, reformidaret, ac proinde ad alterum nomen minus notum et vulgare transierit.

LXXVII. Nos vero nomina ipsis haudquaquam invertimus; nec enim quidquam magis ridiculum ex cogitari potest, in quod ea communare queamus; phallos et ithyphallos, et melampygos, et apygos, et hircopedem, et venerandum Pana, illum ex omnibus procis unum deum, atque a contumelia nomen, ut par erat, consecutum. Apud illos enim vel unum et potentissimum multas injuria afficeret, vel ex multis unum eumque deformissimum procreari. Quocirca nec res iosis, nec nomina invide-

D (80) Τοὺς φαλλούς, etc. « Phallos, ithyphallos, melampygos, apygos, » etc. Turpia hæc nomina quid significent, exponere pudor non sinit; quæ quidem Gregorius Juliano, non nisi ut ruborem ipsi eliciat, objicit.

(81) Καὶ τοὺς ἀτύχους. « Et apygos. » Sic duo Regg. Pass. etc.; desunt in pluribus codd. et in editis.

(82) Πᾶνα. Pan, contumelia nomen est. Significat « ex omnibus esse generalum. » Unde, apud poetas, ipsi aliquid ex tota rerum natura tribueretur.

(83) Ἀδικεῖν. Regg. novem, tres Colb., Pass., Coisl. 1, Or. 1, etc. ἀτυχεῖν, quæ vera lectio videatur, quamvis non satis perspicue appareat hic Gregorii mens.

(84) Πολλάς. Heins. « forte πολλούς, multos. » Alii πολλά.

(85) Γίνεσθαι. Heinsius addit ἔνα. Ita Billius in versione; idque ad Gregorii mentem.

bitus. Per nos sane sua illis stultitia frui liceat, et ob resturissimas magnifice gloriari. Quin etiam ipsis, si velint, Butheanam prætermittimus, et **115** Trivesperum, ut majorem apud eos gratiam ineamus; eum, inquam, et ita progenitum, et adeo magnifice progignentem, ac pro decimo tertio certamine, unius noctis spatio, quinquaginta Thesii filias comprehendem, ut ex iis rebus dei nomen adipiscatur. Etenim, si hujusmodi nominibus innovandis animum adjicere liberet, multa profecto nomina etiam adversus eum, ab ejus vita petita, Christianis supereterent, tum turpiora, tum magis apposita et congruentia. Quid enim prohiberet, quominus nos quoque, Romanorum, atque adeo orbis universi, quemadmodum ipse dæmonum fraude circumventus existimabat, imperatorem, eodem ludo ulciscentes, Idolianum, et Pisæum, et Adousum, et Tauricrenium vocaremus, ut jam nonnulli quoque nostrum, lepidi et festivi homines, appellarunt, quandoquidem mira est hujus rei facilitas, et alia quælibet ipsi objicienda nobis historia porrigit?

LXXVIII. Hoc vero omnium absurdissimum, quod cum Salvator ipse, omniumque rerum Dominus, et mundi hujus opifex atque gubernator, ille magni Patris Filius, et Verbum, et conciliator, et pontifex, et throni consors; qui pro nobis, qui ipsis imaginem ignominia afficeramus, atque in terram projecti eramus, eoque redacti, ut magnum hujusce conjunctionis mysterium ignoraremus, non solum ad servilem usque formam se dejecerit⁴⁹, sed etiam crucem concenderit, peccatumque meum secum, ut illic interiret, duxerit: cum hic, inquam, Iudæis eum Samaritanum vocantibus⁵⁰, et quod multo sceleratus est, quasi dæmonis intemperiis agitatum accusantibus⁵¹, nec erubescat, nec de convicatoribus suis queratur; idque, cum ipsi per angelorum exercitum⁵², vel sermone solo, pravos homines ulcisci promptum esset; verum leniter admodum et placide contumeliosos homines amandet, ac pro eorum, a quibus in crucem agebatur, salute lacrymas fundat⁵³; cum hæc, inquam, ita se habeant, nonne absurdissimum est, existimare, nobis Galilæoru[m] noinen, vel dolori, vel pudori fore, nosve ob eam causam ab obnixo virtutis stu-

⁴⁹ Philipp. II, 7. ⁵⁰ Joan. VIII, 48. ⁵¹ ibid.

(86) *Bovboirar.* « Butheanam. » Buphagus dictus est Hercules, quod aratori Lindio boves duos, qui huius tota ipsis spes terra colende nitebatur, susulisset atque in una cœna devorasset.

(87) *Trivesperor.* Herculis epitheton, quod tribus vesperis in unam conjectis, Jupiter cum Alcimena concubuerit, unde, juxta poetas, natus est Hercules.

(88) *Kai polllal.* Addidimus καὶ ex pluribus codic.

(89) *Pisæum.* Regg. b et bm, Colb. 3 et 6, Pet. et. Pisæus a Jove Pisæo forsitan dictus Julianus. Etenim celebre fuit præ ceteris Pisæ templum Jovis Olympii.

(90) *Kai τὸν Καυσίταυρον.* Amm. I. xxii, p. 227, « victimarium » reponit, ubi Antiochenium di-

A δονομάτων· ἀλλ᾽ ἀπολαυτωσαν τῆς ἑαυτῶν εὐηθείας, καὶ τοῖς αἰσχύστοις ἐγκαλλωπιζέσθωσαν· εἰ βουλοιντο δὲ, καὶ τὸν Βουθοῖναν (86) παρήσουεν αὐτοῖς, καὶ τὸν Τριέσπερον (87), ἵνα καὶ μᾶλλον αὐτοῖς χαρισώμεθα· τὸν καὶ γεννώμενον οὖτω, καὶ γεννῶντα μεγαλοπρεπῶς, καὶ ἄλλον ποτησάμενον τρισκαιδέκατον, ἐν μιᾷ νυκτὶ, τὰς Θεστίου πεντήκοντα θυγατέρας, ἣν ἐκ τούτων δινομασθῇ θεᾶς· ἐπει λιονόμενοις γε τὰς τοιαῦτα κανιοτομεῖν, καὶ πολλαῖ (88) κατ᾽ ἔκεινου ἀλήσεις ἐκ τῶν ἐκείνου Χριστιανοῖς αἰσχίους τε ἄμα καὶ οἰκειότερα. Τί γάρ ἀν κωλύσει καὶ ἡμᾶς τῷ βασιλεῖ κατὰ τὸ Ισον ἀντιπαλόντας Φωκαίων, ὡς δὲ φέτο, καὶ τῆς οἰκουμένης, ἡπατημένος τοῖς δαλμασί, τὸν Εἰδωλιανδρὸν καλεῖν, καὶ τὸν Πισατὸν (89), καὶ τὸν Ἀδωναῖον, καὶ τὸν Καυσίταυρον (90), διπειρ καὶ ἡδη τινὲς αὐτὸν τῶν παρ' ἡμῖν κομψῶν ὀνομάτασιν, ἐπειδὴ φραστῶν πολλή τοῦ πράγματος, διστε ἄλλα παραποιεῖν ἢ ποιεῖν ἐκ τῆς ἀληθείας ἢ ιστορία διδωσι;

B vel inflecteremus nomina vel euderemus, quæ vere

C ΟΗ'. Πάντων δὲ ἀτοπώτατον, τὸν μὲν Σωτῆρα καὶ Δεσπότην ἀπάντων, τὸν τοῦδε τοῦ παντὸς δημιουργὸν τε καὶ κυβερνήτην, τὸν τοῦ μεγάλου Πατρὸς καὶ Γίδην (91), καὶ Λόργον, καὶ προσαγωγέα (92), καὶ ἀρχιερέα, καὶ σύνθρονον· τὸν ὑπὲρ ἡμῶν τῶν ἀπενηγμένων, καὶ ἀγνοησάντων τὸ μέγα τῆς συζυγίας (93) μυστήριον, μὴ μόνον εἰς δούλου καταβάντα μορφὴν, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τὸν σταυρὸν ἀναβάντα, καὶ συναγαγόντα τὴν ἐμὴν ἀμαρτίαν τεθνηξομένην· ταῦτον μὲν Σαμαρείτην ἀκούοντα, καὶ δὲ πολλῷ χειρον, δαιμονῷ ἐγκαλούμενον, μῆτε αἰσχύνεσθαι, μῆτε ἐγκαλεῖν τοῖς ὑδρίζουσιν· ὃ καὶ ταῖς ἀγγελικαῖς παρατάξεις, καὶ λόγῳ μόνῳ (94) ἀμύνεσθαι τοὺς πονηροὺς φάριν ἥν· ἀλλ᾽ ἡμέρας πάντα καὶ πράσις τοὺς ὑδρίζοντας ἀποκέμπεσθαι, καὶ ὑπὲρ τῶν σταυρούντων αὐτὸν ἀφίένας δάκρυν, ἡμᾶς δὲ οἰεσθαι ἀλγήσειν οὖτω καλούμενους, ἢ αἰσχυνεῖσθαι, ἢ τῆς ὑπὲρ τοῦ καλοῦ φιλοτιμίας διὰ τοῦτο ἀποστησεσθαι, καὶ πλείω ποιήσεσθαι (95) λόγον τῶν ὑδρεων τούτων. Ἡ τῶν ψυχῶν καὶ σωμάτων, ὃν καταφρονεῖν θεμεῖ ὑπὲρ τῆς ἀληθείας (96); Ἀλλὰ τοῦτο μὲν, διπειρ εἴπον, γελοῖον μᾶλλον ἢ λυπηρὸν, καὶ εἰς τὴν σκη-

⁵² Matth. xxvi, 53. ⁵³ Luc. xxiii, 34.

D eteria in Julianum recenset. Basilius « Tauricrenium » a Gregorio ideo vocari Julianum scribit, « quod assidue taurorum holocausta offerret: » ὅτι πολλάκις ταύρους ὁλοκαύτου.

(91) *Kai Υἱόν.* Ita mss. Deest καὶ in editis

(92) *Προσαγωγέα.* « Qui adiutum præbet. Περιπομένος accessum (Rom. v, 2). »

(93) *Συζυγίας.* « Conjunctionis mysterium, » scilicet « corporis cum anima. »

(94) *Μόρφ.* Plerique codices Regg. bm, I, Or. I, Pss. μόνον.

(95) *Ποιήσεσθαι.* Ita Reg. I, et Or. I. Edit. ποιήσασθαι.

(96) Ἀληθείας. Reg. a, εὔσεβείας, « pietatis. »

(97) Ὁπερ. Sav. ὥσπερ.

νήν (98) ἀποπεμπόμεθα πάντως οὐ ποτ' ἀν υπερ-
βαλοίμεθα (99) τὸς φρδίων ἔχει κατὰ τῆς κόρ-
φης (1) τὰ γε τοιαῦτα παιζομένους, καὶ παιζον-
τας.

ut dixi, *ridiculum potius, quam grave et molestum, atque ad scenam et theatra id remittimus. Neque enim profecto iis unquam superiores fuerimus, qui facile illic in maxillam res hujusmodi ludunt, si-
mulque luduntur.*

Θθ. Ἐξείνο δὲ ἥδη καὶ λίαν πονηρὸν καὶ κακόθεος,
ὅτι, τὸ μὲν φανερῶς πεῖθεν οὐκ ἔχων, τὸ δὲ βιάζεσθαι
τυραννικῶς αἰτχυνόμενος, τῇ λεοντῇ τὴν κερδα-
λήν (2) ἐγκρύπτων, εἰ βούλει δὲ, τῷ Μίνωος προσ-
ωπεῖν τὸν ἀδικώτατον (πῶς ἀν εἴποιμι κυρίως (3);)
ἐπιεικῶς (4) ἐδιάζετο. Τὰ μὲν οὖν ἄλλα τοῖς βουλο-
μένοις ιστορεῖν τε καὶ γράψειν παρήσα, τοῦ λόγου
σπεύδοντος πολλοῖς δὲ οἷμαι σπουδασθήσεσθαι τοῦ
τότε καιροῦ τὴν εἰτε τραγῳδίαν χρή λέγειν. εἰτε
χωμαδίαν, οἷς μέρος εὐσεβείας δικει λόγῳ βάλλειν
τὸν ἀλιτήριον· ὡς καὶ τοῖς ἐπειτα παραδοῦνται
πρᾶγμα τοσοῦτον, καὶ ἥκιστα τοῦ λαθεῖν ἄξιον· αὐ-
τὸς δὲ ἀντὶ πάντων ἐν ἦ δύο δεῖγματος ἐρῶ χάριν
τοῖς σφόδρα τὰ ἐκείνου θαυμάζουσιν, ήν' εἰδὼς τοῦ-
τον (5) ἐπιτανεῖν ἀξιούντες, οὐ μηδὲ φύγον ἔστιν εύ-
ρειν ἄξιον.

*tantopere admirantur, et ponam, ut se eum virum
vituperatio excogitari potest.*

Π'. Νόμος ἐστὶ βασιλικός, οὐκ οἶδα μὲν εἰ καὶ πᾶσιν
ἀνθρώποις παρ' ὅσοις (6) τὸ βασιλεύεσθαι, Ὡραίοις
δὲ καὶ τῶν λίαν σπουδαζομένων εἰκόσι δημοσίαις
τιμάσθαι τοὺς βασιλεύοντας· οὐ γάρ ἔξαρκούσιν οἱ
στέφανοι καὶ τὰ διαδήματα, καὶ τὸ τῆς ἀλουργίδος
ἄνθος, οἱ τε ἀριθμούμεναι λογχοφόροι (7) καὶ τὸ τῶν
ἀρχομένων πλῆθος, συγκροτεῖν τούτοις τὴν βασι-
λείαν· ἂλλα δεῖ καὶ προσκυνήσεως αὐτοῖς, ὡφ'-
ῆς (8) σεμνότεροι δόξασιν (9). οὐχ ἦν (10) αὐταὶ
προσκυνοῦνται μάνον, ἂλλα καὶ τῆς ἐν πλάσμασι τε
καὶ χρωμασιν, ήν' ἦ τὸ σένας αὐτοῖς ἀπληστότερόν τε
καὶ τελεώτερον. Ταῦτας ταῖς εἰκόσιν ἄλλοι μὲν ἄλλοι
τι τῶν βασιλέων προσπραγράφεσθαι χαίρουσιν· οἱ
μὲν τῶν πόλεων (11) τὰς λαμπρότερας δωροφορού-
σας, οἱ δὲ νίκας ὑπὲρ κεφαλῆς στεφανούσας· οἱ δὲ
τοὺς ἐν τέλει προσκυνοῦντας, καὶ τοῖς τῶν ἀρχῶν
τιμωμένους συνθήμασιν· οἱ δὲ θηροφονίας καὶ εὐστο-
χίας· οἱ δὲ βαρδάρων ἡττημένων, καὶ ὑπὸ τοῖς πο-

A dio abscessuros, majoremque harum contumeliarum
quam animarum et corporum 116, quae pro ve-
ritatis defensione contemnere ac pro nihil putare
consuevimus, rationem habituros? Ceterum hoc,

ut dixi, *ridiculum potius, quam grave et molestum, atque ad scenam et theatra id remittimus. Neque enim profecto iis unquam superiores fuerimus, qui facile illic in maxillam res hujusmodi ludunt, si-
mulque luduntur.*

B LXXIX. Jam vero illud admodum pravum ac
malignum, quod cum nec aperie posse, nec tyrannice cogere præ pudore sustineret, leoninæ pelli vulpinam, aut, si mavis, Mirois lar-
vam summæ injustitiae prætexens (quibus verbis
proprie id exprimam?) leniter vim afferebat. Atque
alia quidem memorias prodeunda litterisque man-
danda volentibus relinquemus, festinante jam vide-
licet nostra oratione. Multos autem summo studio
elaboraturos existimo in cuncta illius temporis,
sive tragœdia illa dicenda est, sive comœdia, qui-
bus pietatis pars esse videbitur, impium illum et
sacrilegum oratione insectari, ut ad posteros quo-
que res tanta minime digna quæ in obscure-
jaceat, transmittatur. Ego autem pro omnibus unum
aut alterum, exempli causa, iis qui vitam illius
laudare velle intelligent, cujus nulla satis digna

LXXX. Est hoc in regio more positum, haud
quidem scio an apud omnes quoque alias homines,
qui imperio subsunt, ceterum apud Romanos stu-
diosissime observantur, ut publicis statuis impe-
ratores ornentur. Nec enim coronæ ac diadema, et
purpura nitor, et numerosi satellites, et subdi-
tiorum multitudo, ad constitendum ipsis imperium
sufficiunt: verum adorationem quoque accedere
oportet, per quam augustiores appareant: non eam
solum qua adorantur ipsi, sed eam etiam quæ in
imaginibus picturisque præstetur, quo cumulation
ipsis perfectiorque veneratio reddatur. His porro
imaginibus alii imperatores aliud quiddam præterea
appingi gaudent; quidam clarissimas quasque urbes
dona offerentes; alii victorias, caput eorum
corona cingentes; nonnulli magistratus adorantes, et
dignitatum notis exornatos; alii ferarum cædes et
scitas jaculationes; alii barbarorum 117 domito-

(98) *Σκηνήν.* Heinsius legit: ἀποπεμπόμεθα πάν-
τως. Οὐ γάρ ποτ' ἀν, etc.

(99) *Υπερβαλλοίμεθα.* Regg. bm, I, Or. 4,
ὑπερβαλλοίμεθα.

(1) *Κατὰ τῆς κόρφης.* Alii μετὰ τῆς κόρης. Sch.
Κόρφην δὲ λέγει τὴν κεφαλήν, ἣν εἰώθασι πατάσσειν
οἱ μόνοι παιζοντες· « Caput appellat, quod initii in
scenicis ludi solent percutiere. »

(2) *Κερδαλῆν.* Heinr. ἀλιπεκῆν, « vulpem. »

(3) *Κυρλως.* Pass. quatuor Regg. totidemque Colb.
Or. 1, etc. κατρως, « opportune. »

(4) *Ἐπιεικῶς ἐδιάζετο.* « Ea leni specie vim cru-
deliter afferebat. »

(5) *Εἰδῶσι τοῦτον.* « Ut intelligent se velle lan-
care, quem ne vituperare quidem pro ineritis satis
quis potest. » Reg. bm, et Pass. εἰδῶσιν οἱ τοῦ-
τον.

(6) *Παρ' ὅσοις.* Sic Regg. I, y, et Or. 1. In Reg.

D y. a scriptum in ora, παρ' ὅσον, et in textu θουλεύ-
σθαι pro βασιλεύεσθαι.

(7) *Λογχοφόροι.* In Regg. a et b, in textu ponitur,
pro νύμοι καὶ φόροι, quod habent editi. Or. 1, et
Reg. y, uterque ad oram γρ. λογχοφόροι. Quæ pro-
fecto vera nobis videtur lectio. Quid enim sibi vo-
lunt hic « numerosæ leges? » ut vertit Billius. Ne-
que enim tanta legum copia initio statim imperii
principem decet.

(8) Υψ. ηγ. Codd. nonnulli υψ. οἰς.

(9) *Δόξαστρ.* Ita Regg. bm, I, u, etc. Alii δό-
ξουσι.

(10) *Οὐγγῆρ.* Ita sex Regg. Or. 1, et Mont. Billius
legit οὐχ τὸν, et sic reddit: « parunque habent ipsi
adorari, nisi idem quoque sibi in imaginibus præ-
stetur. »

(11) *Τῶν πόλεων.* Deest τῶν in pluribus mss.

rum, atque ad pedes jacentium, aut cæsorum variæ multiplicesque figuræ. Neque enim rerum eorum, ob quas magnifice de se sentiunt, veritatem solum amant, sed earum quoque simulacra.

LXXXI. Quid autem iste comminiscitur? et quam firmioribus Christianis fraudem nescit? Nimirum quemadmodum qui cibis toxicum miscent, ita hic usitatis imperatorum honoribus impietatem admiscere instituit, ritusque Romanorum cum idolorum adoratione constare. Proinde cum dæmones, velut alias quasdam consuetas picturas, imaginibus adjunxit, tum denum populis et civitatibus, ac præsertim provinciarum præfectis, imagines illas proponebat, ut nulla omnino ratione malum vitari posset: verum aut cum imperatorum honore dæmonum honor conjungeretur, aut horum fuga imperatores contumelia afficerentur, mista scilicet adoratione. Hanc fraudem, atque hunc ita callide ex cogitatim impietatis laqueum, pauci quidem ex iis, qui majori pietate et sagacitate prædicti erant, effugerunt, qui etiam sagacitatis rœnas luerunt: hoc quidem prætextu, quasi adversus imperatoris honorem deliquerint: at revera pro vero imperatore ac pro pietate in periculum adducti. Per multa autem ex simplicioribus et imperitioribus capti sunt; quibus etiam fortasse ob ignorantem ventia tribui queat, utpote arte et fraude ad impietatem abreptis. Atque hoc sane tale est, ut vel unum ad perpetua infamia notandum imperatoris istius volantatem animique inductionem abunde sufficiat. Neque enim res easdem principibus ac privatis convenire existimo: quandoquidem nec ejusdem utrique sunt dignitatis. Privato enim homini astute quoque aliquid facere fortasse concedemus; nam qui vim aperte adhibere nequit, hic si vase et callide aliquid faciat, veniam aliquam meretur. Imperatori autem, cum vi et potentia superari admodum turpe sit, tum vero turpius, ut opinor, et indignius est, conatus suos et propositum arte occultare.

LXXXII. Alterum jam superioribus adjiciam; quod ut ejusdem animi ac propositi est, ita magnitudine longe atrocius, magisque impium, nimirum malo ad plures permeante. Imperatoria largitionis dies aderat, sive anniversarius, sive tunc ab 118 imperatore pro sua improbitate ac versutia ex tempore ita institutus: atque adesse militares ordinis oportebat, ut pro suo quisque gradu et dignitate donativum acciperent. Rursus illiberalitatis sceua: rursus impietatis fabula. Etenim benignitate quadam crudelitatem condire studet, militum-

(12) Ἐρδιμμέτων η κτεινομέτων. Ita plures Reg. tres Colb. Pass. Coisl. 2. In paucis vero et editiis dresi, η κτεινομένων.

(13) Mόρον. In quibusdam deest.

(14) Προύτιθει. In Or. 4 fuit olim, προτίθεται.

(15) Κακοῦ γέ τον πάντας. Sic mss. In ora Reg. b, τοῦ ἀντί τινος. Ald. et Herv. πάντας.

(16) Δίκην. Plerique codices, δίκας.

(17) Παρανομήσαντες. Reg. I, υἱόσαντες, εἰ iniuria afficientes.

A σὺν ἐξριμμένων η κτεινομένων (12) πολυειδῆ σχῆματα φίλουσι γὰρ οὐ τὰς ἀληθείας τῶν πραγμάτων μόνον (13) ἐφ' οἷς μέγα φρονοῦσιν, ἀλλὰ καὶ τὰ τούτων ἴνδαλματα.

ΠΑ'. Ό δὲ τί μηχανᾶται; καὶ τίνα τῶν Χριστιανῶν τοῖς στερβότεροις Ιστησι δόλον; "Ωσπερ οἱ τοῖς βρώματι καταμιγνύντες τὰ δηλητήρια, μίξαι ταῖς ἐξ θεούς τῶν βασιλέων τιμαῖς τὴν ἀσέβειαν, καὶ εἰς ἐν ἀγαγεῖν νόμους Ὦρωμάλων καὶ εἰδώλων προσκύνησιν καὶ διὰ τοῦτο ταῖς εἰκόσι συμπαραγράφων τοὺς δαιμονας, ὡς δὴ τίνας ἀλλας τῶν ἐξ θεούς γραφάς προβοτίθει: (14) δῆμοις καὶ πόλεσι, καὶ μάλιστα τοῖς τῶν θυνῶν ἄρχουσι τὰς εἰκόνας, ὡς κακοῦ γέ του πάντως; (15) μὴ εἶναι διαμαρτεῖν ἀλλ' ή τῇ τούτων βασιλέων τιμῇ τὴν τῶν εἰδώλων συμφέρεσθαι, ή τῇ τούτων φυγῇ τοὺς βασιλέας υἱρίζεσθαι, μικτῆς οὔσης τῆς προσκυνήσεως. Τούτον τὸν δόλον καὶ ταύτην τὴν οὐτω τοσφιτικῶς ἐπινοθεῖσαν πάγην τῆς ἀσέβειας ὑλίγοι μὲν διέψυγον τῶν εὐλαβεστέρων καὶ συνετωτέρων, οἱ καὶ δίκην (16) ἔδοσαν τῆς συνέσεως πρόσχημα μὲν ὡς εἰς τιμὴν βασιλέως παρανομήσαντες (17), τὸ δὲ ἀληθὲς ὑπὲρ τοῦ ἀληθινοῦ βασιλέως καὶ τοῦ εὐεσθοῦς (18) κινδυνεύσαντες. Πολλοὶ δὲ θλωσαν τῶν εὐηθεστέρων καὶ ἀπλουστέρων οἵς καὶ συγγνόμη τυχὸν τῆς ἀγνοίας, τέχνη συναρπασθεῖσιν εἰς τὴν ἀσέβειαν. Τούτο μὲν δὴ τοιοῦτον, δὲ καὶ μόνον ἔξτροχει στηλιτεῦσας βασιλέως προαιρεσιν· οὐ γὰρ τὰ αὐτὰ βασιλεῦσι τε· καὶ λειώτας πρέπειν ὑπολαμβάνομεν: διτὶ μηδὲ τῆς αὐτῆς ἀξίας ἀμφότερα (19). Ἰδιώτῃ μὲν γὰρ καὶ τεχνικῶς πράττειν τι συγχωρήσατεν (20). Ὡς γὰρ τὸ φανερῶς βιάζεσθαι μὴ δυνατὸν, τούτῳ συγγνωστὸν τὸ τῆς περινοίας βασιλεῖ δὲ, τοῦ δυνάμει κρατεῖσθαι (21) λαὸν αἰσχροῦ τυγχάνοντος, Εἴ τοι σχισιον, οἶμαι, καὶ ἀπρεπέστερον τὸ τέχνη κλέπτειν τὰς ἐγχειρήσεις καὶ τὰ προκείμενα.

ΠΒ'. Ἔτερον δὲ διανοίας μέν ἔστιν καὶ προαιρέσεως τῆς αὐτῆς, τῷ μέτρῳ δὲ πολὺ χειρὸν καὶ ἀσέβεστερον, εἰς πλείους (22) τοῦ κακοῦ φθάνοντος, τούτῳ προσθήσω τοῖς εἰρημένοις. Δωρεᾶς βασιλεῖκης ἦν ἡμέρα, εἰτ' οὖν ἐτήσιος, εἴτε τηνικαῦτα τῷ βασιλεῖ σχεδιασθεῖσα διὰ τὴν κακουργίαν, καὶ παρεῖναι τὸ στρατιωτικὸν ἔδει τιμηθησομένους, ὡς ἔκαστος ἀξίας είχεν ή τάξεως. Πάλιν τῇ τῆς ἀνελευθερίας σκηνῇ πάλιν τὸ δρᾶμα τῆς ἀσέβειας· φαρμακθῆναι φιλανθρωπίᾳ τινὶ τὸ ἀπάνθρωπον, καὶ χρήμασι δελεασθῆναι στρατιωτικὴν ἀλογίαν σὺν ἀπληστίᾳ, μεθ' ὧν τὰ

(18) Τοῦ εὐεσθοῦς. In Or. 4, ad marg. δόγματος. Comh. εἰ πρὸ τοῦ ac pietatis doctrina.

(19) Ἀμφότερα. Sav. ἀμφότεροι.

(20) Συγχωρήσαμεν. Reg. b, I, aliisque nonnulli, συγχωρήσομεν.

(21) Κρατεῖσθαι. ε Superare; ε active scilicet. ut Elias; ε sibi subiungere, opprimere.

(22) Ηλεον. Reg. bii, πολλοῖς. De historia, quam hic adumbral Gregorius, legendus Theod. Hist. lib. iii, cap. 15 et 16; et Sozom. lib. v, cap. 16.

πολλὰ βιοτεύουσιν. Ο μὲν ουν προύχαθητο, (23) λαμπρῶς πανηγυρίζων κατὰ τῆς εὐσεβείας, καὶ μέγα φρονῶν τοῖς τεχνάσμασι· Μελάμπους (24), οἰμαι, τίς, ἡ Πρωτεὺς, πάντα καὶ ὅν καὶ γινόμενος, καὶ ρῦδις ἐκαυτὸν ὑπαλλάττων τοῖς εἰδέσι· τὰ δὲ περὶ αὐτὸν οἵα, καὶ δῶν (25) δδυρμῶν τοῖς εὖ φρονοῦσιν ἀξια, οὐ τοῖς τότε παροῦσι μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς νῦν ἀκοῦ δεχομένοις ἔκεινο τὸ θέαμα;

erant, qualia tandem quantisque luctibus et querelis illud auribus usurparunt?

ΠΓ'. Προύκειτο χρυσός, προύκειτο λίθανος, ἐγγύθεν τὸ πῦρ, οἱ κελευσταὶ πλησίον καὶ τὸ σχῆμα ὡς πιθανὸν, βασιλικῆς δωρεᾶς τοῦτον εἶναι δοκεῖν (26) τὸν νόμον, τῆς γε ἀρχαιοτέρας τε καὶ τιμωτέρας. Εἴτα τί; Θυμιᾶτις ἔδει κατὰ τοῦ πυρὸς, καὶ δέχεσθαι περὶ τοῦ βασιλέως τὸν τῆς ἀπωλείας μισθὸν, οὗτως ὀλίγον τοσούτου πράγματος, ψυχῶν δὲν καὶ τῆς εἰς Θεὸν ἀσεβείας. Φεῦ τῆς πραγματείας! φεῦ τῆς ἀντιδόσεως! Στρατὸς δῆλος (27) ἐνὸς τεχνάσματος ὄντος ἡγεμονοὶ οἱ τὴν οἰκουμένην παραστησάμενοι μικρῷ πυρὶ καὶ χρυσῷ, καὶ διὰ κνίσης (28) διήγης ἐπιπτον, οὐδὲ τὴν ἐκαυτῶν σφαγὴν εἰδότες οἱ πλείους τοῦτο γάρ την τὸ βαρύτατον. Παρῇτε τις ὡς κερδανῶν, καὶ οὐδὲ ἐκαυτὸν εἶχε μετὰ τὸ κέρδος προσεκύνει δεξιὰν βασιλέως καὶ τὸν αὐτόχειρα προσκυνῶν οὐκ ἡπιστατο. Τοῖς δὲ καὶ γινώσκουσιν οὐδὲν ἦν πλέον, ἀπαξ τῷ ταχῷ προκατειλημμένοις, καὶ νόμον ἀλιτων ἡγουμένοις τὴν πρώτην ἀνοιαν. Πολιταὶ ταῦτα (29) Περσῶν μυριάδες, τίνες τοξόται, τίνες σφενδονῆται (30) κατώρθωσαν, ποιος σιδηροῦς στρατιώτης (31) καὶ πανταχόθεν δτρωτος, τίνα κατὰ τῶν τειχῶν μηχανήματα, οἷα χείρ μία, καὶ καρδὸς εἰς, καὶ βουλὴ μιαρὰ κατηπράξατο;

a vulneribus tutus, quæ tormenta diruendis muris admota, et tempus unam, et nefarium consilium perfecit?

ΠΔ'. Μίξω τούτοις τι (32) διήγημα τῶν εἰρημένων γεγενέστερον. Λέγονται τοι τῶν ἀλόντων τίνες ἔξι ἀγνοιας, ἐπειδὴ τούτο ἐπαθοῦχαλ ἀνεχόρτσεν (33) οἰκαδε, τοῖς συστοις κοινωνεῖν τραπέζῃς· εἴτα τοῦ πότου προελθόντος (34) εἰς τὴν συνήθη ψυχροποσταν (35), ὡς

(23) *Προύκαθητο. Duo Reg. Or. 1, προύκαθητο.*

(24) *Μελάμπους, etc. « Melampum. » Melampus et Proteus iuxta Eliam, prestigiatores vales fuerunt, in quinvis forinam facile se immutantes.*

(25) *"Οστων. Reg. bni, δσον.*

(26) *Δοκεῖτ. Deest in duobus Reg. duobus Colb. et in Or. 1. Heinsius expungendum censet.*

(27) *"Ολος. Male in editis δῶς.*

(28) *Κτίσσοντς. Plerique codū saltem melioris notis, κνίσης.*

(29) *Tauτα. Heins. τοιαῦτα.*

(30) *Σφενδονῆται. Sic acuunt quidam. Alii σφενδονῆται. Alii σφενδονῆται.*

(31) *Σιδηροῦς στρατιώτης. « Cataphractus miles. » Billius : ferreus exercitus. »*

(32) *Μίξω τούτοις τι. Alii μίξω τι τούτοις.*

(33) *"Εχαδον καὶ ἀνεχόρτσαν. Quatuor Reg. Or. 1. Ed. Ald. et Herv. etc., παθεῖν καὶ ἀναχωρήσαντες.*

(34) *Προελθόντος. Reg. hu, I, Or. 1. Ald. Herv. προελθόντος. Alii vero Regii quinque, duo Colb. Mont. Pass. Comb. προελθόντος, quæ vox videtur amplior, ac sic vertitur a Comb.: « In orbem recur-*

A que recordiam et avaritiam, quas magna ex parte viæ comites habent, pecuniis allicere atque inescare. Ille igitur splendidus præsidebat, splendide aduersus pietatem festum diem agens, atque ob astuta sua consilia magnopere animo elatus. Melampum quemdam aut Proteum suspicari posses: ita in omnia vertebarat, facileque seipsum in diversas formas immutabat. Quæ autem circa ipsum apud cordatos homines digna, non iis solum qui tum affuerere, sed iis etiam qui nunc spectaculum illud auribus usurparunt?

LXXXIII. Proponebatur aurum, proponebatur thus, in propinquo erat ignis, hortatores ad latus. Porro quam plausibilis species, ut imperatoriae largitionis hic mos esse videretur, antiquioris utique et præstantioris. Quid deinde? Thus incendere oportebat, atque ita exitii mercedem ab imperatore accipere, tantillam tantæ rei, hoc est, ipsarum animarum impietatisque aduersus Deum. O miserum quartum! o miseram mercede! Exercitus totus unica techna et fraude venalis proslabat; et qui universum orbem terrarum armis subegerant, parvo igne atque auro, ac per exiguum suffitum corruebant, magna ex parte ne suam quidem necem, quod omnium gravissimum erat, agnoscentes. Aderat quispiam, ut lucrum facturus, ac post lucrum ne seipsum quidem habebat: dextram imperatoris adorabat, nec se carnificem suum adorabat. Quod si qui etiam id agnoserent, nihil tamē propterea hinc ipsis accedebat: quippe malo semel occupatis, ac primam stoliditatem pro ejusmodi lege, quam infringi nefas esset, ducentibus. Quæ Persarum myriades, qui sagittarii, qui fundibularii, quis cataphractus miles atque undequaque

C rente frigida hac compotatione, » militari utique sobrietate.

LXXXIV. Hic narrationem quamdam admiscebo, superioribus tristiorum et miserabiliorum. Ferunt, quosdam eorum qui per ignorationem capti ac circumventi fuerant, 119 postquam contracta hac calamitate domum se recepissent, una cum

rente frigida hac compotatione, » militari utique sobrietate.

(35) *Ψυχροποστα... ψυγροφέρῳ κύλικι. Billius non videtur intellectisse, nec recte has reddidisse voces, dum vertit, « frigidæ potionem, et aquæ poculum. » Certe Basilius de « meraco, » seu « vino. » quod Billius de « aqua, » interpretatur. Nec sunt Basiliī verba: Μετὰ τὴν πολλὴν κεχραμένην οἰνοποσταν τῇ συνήθει ἐκέχρητο ἀκρατοτοσίᾳ ψυχροῦ ονου· είτα εἰς ὄνδρατα τίνες ἀναπλέψαντες Χριστὸν εὐφημίας ἀνείποντο. Επειτά τις τῶν συμποταρχῶντων Μετὰ τὴν ἀρνηστήν, ἔση, Χριστὸν ἐπικαλεῖθε; etc. « Post longam misti vini et temperati compotationem, meracum de more frigidumque adhibuerunt. Deinde ad invocationes conversi, quidam Christum pie cuperunt appellare. Tum combibonum aliquis: Quid, inquit, postquam negasti Christum, eumidem invocatis? etc. Quantum distet a sententia Basiliī, interpretatione Billii, nemo non intelligit. Reversa voce ἀκρατον apud antiquos aquam significari novimus; at inquinam nisi addito θεῷ, ut anceps tollatur sensus. Qui nosse cupit quæ veterum sit sententia de calidis frigidisque potionibus, legat Jul. Poll., lib. ix; Plin., lib. xxix, c. 3; Athen., Dipnosoph., lib. iii,*

contubernalibus suis in mensam accubuisse: Audeinde, cum convivium ad consuetam frigidū vini potationem processisset, non secus ac si nihil gravius ipsis accidisset, ad meraci vini poculum, sublatis in altum oculis, Christum cum crucis signo appellasse. Cumque contubernialum quidam id miratus fuisset, dixissetque: *Quidnam hoc est?* Christum post abjurationem invocatis? illos statim, his verbis examinatos, dixisse: *Quo tandem modo abjuravimus? et quinam hic novus sermo est?* hunc vero respondisse, *Quoniam ad ignem thus adolevistis: quod idem est, docebat ille, ac Christum abnegasse.* Tunc vero illos nulla interposita mora e convivio exsilientes, velut furiosos et mente capitos, ac zelo et iracundia testantes, per forum currere, clamare et dicere: *Christiani, Christiani animo sumus: andiant omnes mortales, et ante omnes Deus, cui et vivimus, et moriemur. Fidem tibi datum, Christe Salvator, non fregimus: beatam confessionem non abjuravimus. Si quid manus peccavit, mens certe minime secuta est. Imperatoris fraude circumventi, non auro sauciati sumus. Impietatem eximus, jam-jam cruento purgatur. Posteaque ad imperatorem celeriter profectos, atque aurum fortis et strenuo animo projicientes, ad hunc modum vociferari: Non dona accepimus, imperator: sed morte damnati sumus. Non honoris causa vocati, sed ignominia notati sumus. Da hoc beneficium militibus tuis; Christo nos immola, cuius unius imperio subjicimur. Ignem igni repende; pro cinere illo in cinerem nos redige. Manus ampula quas scelerate porrexiimus: pedes, quibus male 120 cucurrimus. Alios auro dona, quos accepisse postea non pauiteat. Nobis satis superque est Christus, quem instar omnium habemus. Quam cum orationem habuissent, simulque alios horarentur, ut fraudem intelligerent, atque ab hac temulentia se colligerent et evigilarent, Christoque sanguine suo satisfacerent; tum vero imperatorem ira incensum, aperte quidem*

c. 34, 35. Sed maxime lib. xv, c. 5, ubi ocus occurrit, qui ad illustrandum Gregorium, et Basilius scholiastē confundandū interpretatiōne scriptus videri possit: *Oi Ἑλληνες τῷ μὲν παρὰ δεῖπνον ἀχράτῳ προσδιδομένῳ τὸν ἀγαθὸν ἐπιφωνοῦσται δαμόνα, τιμῶντες τὸν εὑρόντα δαμόνα· ήν δὲ οὗτος διάνυσσος· τῷ δὲ μετὰ δεῖπνον κεχραμένῳ πρώτῳ προσδιδομένῳ ποτηρίῳ Δια Σωτῆρα ἐπιλέγουσι. « Graci cum tenetum inter coenandum mensa infert, elato clamore bonum deum invocant, illum venerantes qui reperit. Is autem fuit Bacchus. Cum vero post coenam primum aqua temperatum poculum ministratur, Jovem Servatorem exultantes acclamant. » Et lib. x, c. 6, ait: *Toις οὖν θεοῖς, κατὰ τὸν Πλάτωνα, ὡς ἐν Φιλίῳ φρίσιν, εὐχόμενοι κερανύνωμεν, εἴτε Διάνυσσος, εἴτε Ἡφαίστος, εἴτε διάτην τὴν τιμὴν εἰλταχεν τῆς συγχράσεως. » Deos igitur precati, quod ait Plato in *Philebo*, vinum misceamus, seu Bacchus, seu Vulcanus, seu quisvis alius deorum hunc sortitus est honorem, cum vinum miscetur; seu, ut ex altero Athenaei loco liquet, atque ex historia qua hic narratur, inventae missione honorem sortitus est. » Hic observare juvat, in conviviis primum meraco et temeto potatum, procedente vero potatione, ac post coe-**

nam, pocula fuisse vulgo temperata.
 (36) Μετὰ τῆς σφραγίδος. « Juxta mandatum, ἐν πᾶσιν εὐχαριστοῦντες, « in omnibus gratias agentes. » Haec Montacutius, a quo veritas extorquet, ut plurima, de salutiferᾳ crucis signo, catholicę illi conseulanea candidē fateatur. Utinam parem in celeris confessionem a Montacutio extorisset, atque ab ejus popularibus etiamiam extorqueret veritatis anor et candida titles!
 (37) Ἡρήμεθα. Reg. hu, Ἡρησάμεθα.
 (38) Τι τὸ καιρὸν τοῦτο τὸ κατινόν.
 (39) Ἀραχηδησατες. Pass. ἀποτηδησαντες.
 (40) Ἀπεκδυθμεθα. etc. « Impietateim exuli, cruento purgab mur. »
 (41) Ἐκλήθημεν. Colb. k, κεκλήμεθα.
 (42) Σφαγασον. In Ald. et Herv. prave σφραγίσον.
 (43) Προύτετραμεν. Pass. προετέναμεν.
 (44) Ἐχομεν. Pass. έχωμεν.
 (45) Λέγειν τε. Pass. λέγειν θ.
 (46) Στήσεσθαι. Tres Reg. Or. 1, στήσατ. Alii, στήνατ.
 (47) Μιασμάτων. Reg. b, duo Colb. Or. 1, addant, te.

Digitized by Google

allos interficere noluisse, ne martyres efficerentur, qui, quantum in ipsis erat, martyres erant, exilio tamen multasse ac pœna ea vindictam sumpsisse, maximoque eos beneficio affecisse, quos a piaculis suis versutisque consiliis procul removisset.

ΠΕ'. Καίπερ δὴ (48) οὗτως ἔχων ὄρμῆς, καὶ πρὸς Α πολλὰ τῇ κακονοίᾳ χρησάμενος· δῶμας, οὐ γάρ εἶχε σῆξιν τοῦ ἀνδρὸς τὴν διάνοιαν, οὐδὲ τῶν οἰκείων λογισμῶν μᾶλλον ἦν τῇ τῆς φορᾶς τοῦ δαίμονος, οὐ διεφύλαξεν τεῖς τέλος τὴν γνώμην, οὐδὲ τὸ τῆς πονηρίας ἀπόρθητον διεσώσατο· ἀλλ' ὥστερ τὸ Αἰτναλον πῦρ λόγος τοὺς πυθμέσι τῆς Αἴτνης (49) ἐγκρύπτεσθαι, κάτωθεν πλημμυροῦν καὶ βίᾳ κρατούμενον, εἴτε τι ἀλλο τούτο ἔστιν, εἴτε ἀσθμα κολαζομένου γίγαντος, τέως μὲν φοβερὸν ὑπηχεῖν, καὶ καπνὸν τοῦ κακοῦ μήνυμα τῆς κορυφῆς ἀπερεύγεσθαι· εἰ δέ που πλεονάσσαν τύχοι καὶ δυσκάθετον γένοιτο, τῶν οἰκείων κόλπων ἀποδρασθὲν, ἀνω φερόμενον καὶ ὑπὲρ τοὺς κρατῆρας χερμένον, ἔστιν δὲ καὶ τῆς ὑποκειμένης γῆς φθειρειν ἀπότιφ (50) καὶ φοβερῷ φεύματι· οὕτω κάκεινον ἔστιν εὑρεῖν, ἅρι μέν τινος ἑαυτοῦ (51) κρατοῦντα καὶ τοῦ σφιστικοῦ δόγματος, ἀπάτῃ τε διατίθεντα (52) κακῶς τὰ ἡμέτερα· εἰ δέ που τὸ ἀκρατὲς τῆς ὄργης ὑπερβολέσειε, μηδὲ κρύπτειν δύνασθαι τὸ κακόθεος, ἀλλὰ γυμνῷ χρῆσθαι τῷ διωγμῷ κατὰ τοῦ Θεοῦ καὶ εὐσεβοῦς ἡμῶν συντάγματος.

res nostras incommodis afficiemus: cælerum, si quando iræ impotentia redundantior esset, tum vero ne animi quidem perversitatem premere ac dissimulare posse, verum adversus pium divinumque nostrum agmen nuda ei aperita persecutione grassari.

ΠΓ'. Ινα γάρ ἔστι τὰ κατὰ τῶν ἀγίων οἰκῶν προστάγματα, δημοσίᾳ τε προτιθέμενα καὶ ίδιῃ πληρούμενα, καὶ σύλησιν ἀναθημάτων τε καὶ χρημάτων, οὐ μᾶλλον ἐξ ἀσεβείας (53) τὴν ἀπλησίας, καὶ σκευῶν λεπῶν ἀρπαγήν, χεροὶ βεβήλωις ὑδριζομένων, τούς τε ὑπὲρ τούτων ἀγομένους (54) καὶ στρεβλουμένους, λεπτεῖς τε καὶ ἀρχομένους, καὶ τοὺς πλήρεις αἰμάτων κίνας ταῖς τούτων χεροὶ κυκλουμένους, καὶ ζωνυμένους, ξαινομένων ταῖς μάστιξι, τούς τε διαθέοντας τοῦτος κατὰ πόλεις καὶ χώρας ὠμοτέρους (55), καὶ θερμοτέρους τοῦ ταῦτα ἐπιτάττοντος, ὡς δὴ ἀντὶ Περσῶν καὶ Σκυθῶν καὶ τῶν ἄλλων βαρβάρων παραστήσωνται· Ινα μὴ ταῦτα λέγω, τίς οὐκ οἴδε τὴν Ἀλεξανδρέων ἀπανθρωπίαν; οὐ πρὸς πολλοῖς ἀλλοι, οἰς ἐνεανεύσαντο (56) καθ' ἡμῶν ἀμέτρως τῷ καιρῷ χρησάμενοι, δῆμος δυντες στασιώδης φύσει καὶ μανικοῖς, ἔτι καὶ τοῦτο λέγονται προσθεῖναι (57) τοῖς ἀσεβῆμασιν, αἵματος διπλοῦ τὸν λεπὸν οἰκον ἡμῶν ἐμπλῆσαι, δօσις τε θυσιῶν καὶ δօσις ἀγνθρώπων.

C 121 D B
vasorum, quæ profanis manibus petulanter et contumeliose tractabantur, direptionem, sacerdotes etiam subjectamque plebem, qui pro his rebus abstrahebantur, acerbissime torquebantur, columnas quoque cruoris plenas, horum manibus atque complexu, dum virgis considerentur, per orbem cinctas, denique sagittarios per urbes et regiones discurrentes, atque ipso etiam, qui hac imperabat, aciores et crudeliores, quo nos videbant pro Persis et Scybis aliisque barbaris in ditionem suam atque imperium redigerent; ut haec, inquam, omnia prætermittam, eccui tandem Alexandrinorum credulitas ignota est? qui præter multa alia, quæ adversus nos designarunt, temporis licen-

(48) Καίπερ δὴ. Pass. Καίπερ δ'.

(49) Τοῖς κυνθέσι τῆς Αἴτνης. « Αἴτνας radicibus. » Virg. Αἴτναι. ill:

Fama est, Enceladi semiustum fulmine corpus Urgeri mole hac, ingentemque insuper Αἴτνα Impositam, ruptis flammam exspirare caminis. Ovidius vero, lib. v Metamorph. non Enceladum, sed Typhoeum hunc: vocat gigantem.

Degravat Αἴτνα caput, sub qua resupinus arenas Ejectat, flammamque sero vomit ore Typhoeus. Hæc interposuit Gregorius, inquit Elias, ut Graeco- rum futilis nugas sugillevit.

(50) Αἴτιστρο. In Insido. Or. 1, in ora γρ. ἀπλέτῳ, quod seculitus videtur Billius.

(51) Εαυτοῦ, etc. Comb. sic reddit: sui com-

potem ac decreti sophistici tenacem. »

(52) Διατιθέτα. Sic quinque Regii, Or. 4, et Colb. 8, διατεθέντα. Ed. διατιθένται. Heinsius sic legit, ἀπάτῃ χρούμενον διατιθένται.

(53) Ἀσεβείας. Duo Reg. ἀπιστίας.

(54) Ἀρομέτρον. Comb. « qui ducebantur et torquebantur; diris modis habitus idcirco quod his rebus obstarent. »

(55) Κατὰ πόλεις καὶ χώρας. « Per urbes et regiones. » Sic melioris nostre codices. Ed. κατὰ χώρας καὶ πόλεις.

(56) Ερεαρεύσαρτο. « Quæ adversum nos ausi sunt: » vel, « petulantí licentia; » vel, « rerum novarum studio adversum nos designarunt. »

(57) Προσθεῖται. Reg. bm, προσθῆναι.

tia immoderate abtentis, plehs etiam aliquo*seditiosa et furiosa, hunc quoque impietibus suis cumuluum addidisse referuntur, ut sacrosanctum templum nostrum duplice cruore, hoc est, victimarum et hominum, implereant, idque imperatorii cuiusdam philosophi ductu atque auspiciis perpetrasse, ab his tantum rebus nominis famam consecuti?* Eccei Heliopolitarum concursio incognita est? eccei Gazaeorum, qui apud eum in admiratione et honore erant, propterea quod ipsius magnificenter probe persentabant, effrenis audacia? Eccei ignobiles essent, ab eo tempore perquam etiam noli actione celebritatem parit, sed etiam improbitas,

LXXXVII. Illi enim, ut unum ex multis commorem, quod etiam atheis horrorem incutere queat, virgines castas et mundo sublimiores, quaque vix etiam unquam viris in conspectum venerant, in medium productas, vestibusque nudatas, ut per aspectum contumeliam ipsis prius inferrent, ac postea proscissas atque disseclas, o Christe, quomodo tuam illius temporis patientiam feram! partim propriis etiam dentibus communitas edisse, atque, ut eorum execrandum suorem decebat, crudis hepatis sese ingurgitasse feruntur, ac cibo illo perfunctos, communem et usitatum admisisse: partim palpitantibus adhuc visceribus suillum pavulum inspersisse, ferociissimisque porcis immisissis hoc spectaculum 122 obiecisse, ut simul cum hordeo carnes lanari atque exedi perspicerent, mistum alimentum, ac tum primum conspectum et auditum: quo sane is soluū dæmones suos alere merebatur, qui horum scelerum architectus erat; quemadmodum etiam, ut par erat, et sanguine illo et vulnere aluit, quod in praecordiis accepit: etiamsi miseri homines ad res hujusmodi sensu careant, ac præ impietate ne mentis quidem sint compotes.

LXXXVIII. Jam vero, illud eximii viri, Marci, et

(58) *Tiros ἐνός. Sic plures codd. Mont. ἐνός τούς preferi, atque in eo disputat. Pass. ἐνός, demipato τύρος. Alii τύρος subtlate ἐνός, quod perinde est; nam unum sufficit. Reg. bm addit. Πιθιώδωρος οὗτος ἦν: Pythiodorus is era, quod non agnosciunt mss., sed Billius approbat.*

(59) *Συστροφή. Factiosa coitio. Nam furiosa fuerit, litteris mandavit Sozom., lib. v, c. 9, Theod., Hist., lib. iii, c. 6. De Gazaeis vide etiam Sozom. ibid.*

(60) *Kai τιμωμένων. Deest in Reg. bm.*

(61) *Ησθόρτο. Reg. I, ἡσθάνοντο.*

(62) *Ἐκείνου δέ. Sic codices insigniores. Deest δὲ in editis.*

(63) *Ἐπιγνωσκομένων. Ita habent melioris notæ codd. In editis γνωσκομένων.*

(64) *Ἄλλα καὶ κακά, etc. Comb. et sed improbitas, quæ ipsa prævorum hominum gloria in majori immanitate exsuperat.*

(65) *Προσαγρότες. Non pauci, ἀγαγόντες.*

(66) *Κακώς. Scelerate, infando criminis. Deest in quinque Reg. et aliis plerisque codicibus.*

(67) *Θερμοτέρονς. Colb. k, θερμοτάτους.*

(68) *Olor ἀγραίνει, etc. Heinsius legit, οἷον ἀρά γρῦν ἔχεν τὸ θέατρον; conjicit doctissimus ceutor legendum cum parenthesi (ἀπαγγέλλει τὸ*

A καὶ ταῦτα ἐργάσασθαι, στρατηγοῦντος τινος ἐνδεξαμένος; Τις ἄγνοει τὴν Ἡλιουπολιτῶν συστροφὴν (59); τις τὴν Γαζαίων ἀπόνοιαν, τῶν ὅπ' ἐκείνους θαυμαζομένων καὶ τιμωμένων (60), διτι καλῶς αὐτοῦ τῆς μεγαλοπρεπεῖας ἥσθοντο (61); τις τὴν Ἀρεθουσίων μανίαν, τῶν τέως ἀγνοούμενων, ἐξ ἐκείνου δὲ (62) τοῦ κατιροῦ καὶ λαντεπιγνωσκομένων (63); Ποιεὶ γάρ περιβοήτους οὐδεὶς πρᾶξις μόνον, ἀλλὰ καὶ κακά (64), νικῶσα πονηρῶν εὔδοξίμησιν.

B Arethousiorum furor, qui cum prius obscuri atque celebres fuerunt? Nec enim præclara duntaxat actio celebritatem parit, sed etiam improbitas, quæ prævorum hominum gloriam superat.

C ΗΖ'. Οἱ μὲν γάρ λέγονται, δει γάρ ἐν ἑκαὶ πολλῶν εἰτεν, φρίχης καὶ τοῖς ἀθέοις δέξιον, παρθένους ἀγνάς καὶ ὑπερκοσμίους, ἀψάυστους μικροῦ καὶ ὀφθαλμοὺς ἀρρένων, εἰς μέσον προαγαγόντες (65), καὶ τῆς ἐσθῆτος γυμνώσαντες, ἵνα τῇ θέᾳ πρήτερον ἐνυπρίωσιν, εἰτ' ἀνακείραντες, καὶ διγάσσαντες (ῶπως ἐνέγκωσι, Χριστὲ, τὴν τότε μαχροθυμιαν!) οἱ μὲν καὶ Ιδίοις δόδυσι κακῶς (66) ἐστιαθῆναι, καὶ τῆς ἐσαῦτων κακοδαιμονίας ἀξίως, ὡμῶν τῶν ἡπάτων ἐμφορηθῆναι, καὶ μετ' ἐκείνην τὴν τροφὴν δλλην προσενέγκασθαι, τὴν κοινήν τε καὶ νεονιστέμηντον οἱ δὲ σπαῖρουσιν ἐτι τοῖς σπλάγχνοις συώδῃ τροφὴν ἐπισπείραντες, καὶ σῶν ἐπαφέντες τοὺς θερμοτέρους (67), οἵον ἀγαγεῖν (68) ἔχεν τὸ θέατρον σάρκας ἰδεῖν κριθαῖς συνεσθιομένας, καὶ σπαραττομένας, τροφὴν ἀνάμεικτον, καὶ τότε πρώτον διθείσαν καὶ ἀκουσθείσαν ἣν θρέψαι μόνον τοὺς ἐσαῦτον δαίμονας, δ τούτων δημιουργὸς ἀξίος ἦν· ὡς μὲν οὖν (69) καὶ καλῶς ξύρεψεν ἐκ τοῦ αἴματος ἐκείνου καὶ τῆς πληγῆς, ἣν κατέ τῶν (70) σπλάγχνων ἐδέξατο· καν ἀναισθήτως ἔχωσι πρὸς τὰ τοιαῦτα οἱ δεῖλαιοι, καὶ μηδὲ τὸ φρονεῖν ἐκ τῆς δυσσεβείας ἔχοντες.

ΗΗ'. Τὸ δέ γε Μάρκου τοῦ θαυμασίου (71) καὶ

θέατρον) ειτι видерент (apage inmane hoc spectaculum) una cum hordeis discrictas carnes et comesas.

(69) Ής μὲν οὖν Mont. γρ. δυτινῶν μὲν οὖν καλῶς ξύρεψεν. Ita habuisse quædam exemplaria Elias testatur. Pass. ἀξίος ἦν, εἰ μὴ καλῶς ξύρεψεν. De Juliano hic loquitur, qui eorum scelerum architectus, dæmones humani sanguinis cupidus colebat, et diligens erat, qui eos suo pascere sanguine, ut revera aluit, arcepto in praecordiis vulnere.

(70) Ή κατά. Reg. hu, ή κατά. Reg. bm, ἡνίκα τά.

(71) Τοῦ θαυμασίου. Ita Reg. quatuor, Or. 4, Pass. etc. In errorem facti lapsus videatur Gregorius, qui ει virum eximium appellat Marcum Arethousium, quem Arianis partibus suis adductum certis monumentis constat. Elenim Marcus, ut discimus ex Athanasio, t. II, part. II, De Syn., initio, num. 25, p. 737, «unus ex iis fuit, qui, » anno 341, vel 342, «legati, cum quarta fidei formula, ad Constantem Augustum missi sunt.» Idem Marcus, iuxta Hilarius, fragm. 3, p. 1524, «Arianorum decreto, quod Sardicæ conditum mentiti sunt, subscrivit.» Et fragm. 6, p. 1538, ipse etiam «apud Sirmium et peridiæ consignatoribus, qui omnes haeretici erant, » unus fuit. Tertiam Sirmii formulam, teste codem Hilario, fragm. 15, p. 1563, eamdem prope-

*Ἀρεθουσίων, τίς οὐτως ἔξω τῆς καθ' ἡμάς οἰκουμένης, ὥστε ἀγνοεῖν, καὶ μὴ φθάνειν τῇ διηγήσει τὸν μηνημονεύοντα; Οὗτος ἐπὶ Κωνσταντίου τοῦ πάνυ, κατὰ τὴν τότε δεδομένην ἔξουσίαν Χριστιανοῖς, διαιμόνων τι καθελώνοικητήριον, καὶ πολλοὺς Χριστιανῶν ἀπὸ τῆς Ἑλληνικῆς πλάνης μεταστήσας εἰς σωτηρίαν οὐχ ἤττον διὰ τὴν τοῦ βίου λαμπρότητα ἢ τὴν τοῦ λόγου δύναμιν, ἣν μὲν ἐκ πλείονος ἐν δργῇ τοῖς Ἀρεθουσίοις, μᾶλλον δὲ Ἀρεθουσίων (72) τοῖς φιλοδαιμοσιν. Ἐπειδὴ τὰ πράγματα ἐκινήθη Χριστιανοῖς, καὶ τὰ τῶν Ἑλλήνων φιλεγματίνειν ἡρέπετο, τὴν τοῦ καιροῦ δυναστείαν οὐχ ἐφυγεῖ. Φιλοῦσι γάρ οἱ δῆμοι, καὶ πρὸς τὸ παρὸν κατάσχωσι τὰς δργάς (73), ὥστε πῦρ ἐμφωλεύοντος ὑλαῖς, ἢ φεῦμα βίᾳ κρατούμενον, εἰς καιροῦ λάθοιντο, ἀνάπτεσθαι τε καὶ ἀναρρήγνυσθαι. Ὁρῶν οὖν τὴν τοῦ δήμου κληνήσιν ἐπ' αὐτὸν (74), οὐδὲν μέτριον ἢ ἐννοούμενον, ἢ ἀπειλούντων, τὰ μὲν πρῶτα δραστήρων βουλεύεται, οὐ δι' ἀνανδρίαν μᾶλλον ἢ τὴν φεύγειν ἐκ πόλεως εἰς πόλιν κελεύουσαν ἐντολὴν, καὶ ὑποχωρεῖν τοῖς διώκταις· χρῆναι γάρ μη τὰ ἑαυτῶν τυκτεῖν μόνον (75) Χριστιανὸς δύτας, μῆδε εἰ λίταν εἰεν ἔνδρειτατος (76) τε καὶ καρτερικώτατοι, ἀλλὰ καὶ τῶν διωκόντων φείδεοθαι, ὡς, τό γε εἰς αὐτοὺς ἤκον μέρος, μη τῷ κινδύνῳ τι συνεισφέρειν (77) τῶν πολεμίων. Ἐπειδὴ δὲ ἥσθετο πολλῶν μὲν δι' αὐτὸν ἐλκομένων καὶ ἀγορεύεν, πολλῶν δὲ τῶν περὶ Φυχῆς τρεχόντων διὰ τὴν τῶν διωκόντων ἀσφαλεῖ (78) τοὺς δὲλλούς περιορίζειν κινδυνεύοντας· καὶ διὰ τοῦτο βουλεύεται βουλὴν ἀρίστην τε καὶ φιλοσοφωτάτην ἐκ τῆς φυγῆς ἐπάνεισι, καὶ τῷ δῆμῳ φέρων ἑαυτὸν ἐκδίδωσι χρῆσθαι ὅπει βούλοιντο (79), καὶ πρὸς τὴν τοῦ καιροῦ παρατάσσεται δυσκολίαν. Ἐνταῦθα τι μὲν ἀπῆν τῶν δεινῶν; τι δὲ οὐκ ἐπενοεῖτο βιρύτερον; δὲλλων δὲλλο τι (80) συνεισφέροντων πρὸς ἐνδές κακοῦ συμφωνίαν, οὐδὲ τὸ διφλόσοφον τοῦ ἀνδρὸς αἰδούμενων, εἰ μή τι δέλλο, τῶν ἔγκειμένων (81). διὰ τοῦτο μὲν οὖν καὶ πλέον ἀγανακτούντων, ὅτι περιφρόνησιν αὐτῶν μᾶλλον ἢ ἀνδρείαν πρὸς τοὺς κινδύνους τὴν τοῦ ἀνδρὸς παρουσίαν (82) ἐνόμιζον.

imminebant: quin potius hoc quoque nomine vehementius adversus pericula, quam ipsorum contemptum interpretarentur.

⁴³ Matth. x, 23.

modum ac famosam Ariminensem, ipse Marcus Arethusius dictavit anno 358. Hæc profecto Gregorius si novisset de Marco Arethusio, nunquam eum, « virum exinium » appellasset, nec tam multa de eo honorifice prædicasset. In Marco Arethusio igitur Gregorius, perinde atque in Constantio Augusto, ignoratione facti erravit. Vel postmodum audierat, Marcum ante finem vitæ impietatem abjurasse, et ad Ecclesiæ fideliumque communionem rediisse, quod arbitratur Baronius.

(72) Μᾶλλον δὲ Ἀρεθουσίων. Bill. εἰ vel potius Arethousiorum impiissimum cuique, dæmonumque amantissimo.

(73) Τὰς δργάς. « Ιras. » Montac. τὰς δρμάς, « ἵμπετος », et in ora γρ. δργάς. MSS. nostri nihil præter edita exhibent.

(74) Ἐξ αὐτῶν. Duo Reg., Colb. 3, duo Coisl., Pass. Combes addunt, iōusas.

(75) Σκοπεῖτε μόρον. Ita Reg. I, tres Colb., etc.

In ed. μόρον προσθέτα;

(76) Ανδρεύστατο. Reg. bm, I, Colb. k, Pass. ἀνδρικώτατο.

(77) Συνεισφέρετο. Eamdem ob causam Chrysostomus fugiendam esse persecutionem docet exemplo Davidis, qui fugit, ne, innoxium Saulis sanguinem fundendo, reus fieret.

(78) Καθ' ἑαυτὸν δισφαλεῖ. Billius; « ob cautiōnem suam. »

(79) Βούλοντο. Tres Regg. Colb. 8, βούλωνται. Reg. bm, βούλονται.

(80) Άλλων δέλλο τι, etc. Billius, « ex iis, qui illi imminebant, alii aliud quidpia in ad unius mali concentum afferrent. »

(81) Τῶν ἔργων μετρων. Sic plerique codd. Duo autem Regg., Pass., duo Coisl. τῶν ἔκεινου... Duo Colb. τῶν ἐν ἔκεινω pro τῶν ἔγκειμένων.

(82) Παρουσίαν. Mont. γρ. παρρήσιαν.

LXXXIX. Ducebatur senex sacerdos, athleta A voluntarius, per medium civitatem, omnibus, praeter persecutores et carnifices, tum ob ætatem venerabilis, tum ob virtutem probitatem venerabilius. Ducebatur porro ab omnibus, cuiuslibet ætatis, et conditionis ac fortunæ, omnibus æque urgentibus, viris, feminis, adolescentibus, senibus, tam qui publica negotia administrabant, quam qui honoribus ac dignitatibus prædicti erant. Atque hoc unum certamen cunctis propositum erat ut furoris adversus senem immanitatem sese mutuo superarent; omnibusque pietatis pars esse censebatur, quam plurimis eum malis afficere, pugilemque senem adversus totam civitatem decertantem superare. Raptabatur per plateas, protrudebatur per cloacas: crinibus, et quavis alia corporis parte, admista nempe tormento contumelia, ab iis trahebatur, qui in Mithræ sacræ hujusmodi suppliciis justè cruciantur. A pueris ad pueros pendulus remittebatur, qui sūlis generosum illud corpus excipiebant, atque hanc tragœdiam instar ludi habebant. Tormentis etiam tibiæ illius ad ipsa usque ossa compimebantur: lineis filis aures amputabantur, et quidem tenuissimis et firmissimis. Ipse interim **124** sporta in altum sublatus, melle et gato undique persusus, apibus et vespis meridianæ tempore pungebatur, ardentiissimo sole lucente, atque huic quidem carnes colliquante, illis autem beatarum illarum carnium, non enim dixerim miserarum, morsum acriorem efficiente. Hic enimvero, ut hoc quoque litteris mandem, senex ille, idemque ad certamina juvenis (nam ne in tormentis quidem animi hilaritatem reliquerat, verum ex ipsis etiam cruciatibus delicias capiebat) celebratum illud et memorabile dixisse fertur: nimirum signum illud sibi placere, quod sublimem se persiceret, illos contra abjectos atque humi sitos. Usque adeo superior

iis erat, a quibus tenebatur, adenque a do-

(83) Πολιτειαν. Pass., Colb. 3, πολιάν.
 (84) Πάσῃ καὶ τύχῃ. Codices nonnulli τύχῃ πάσῃ. Alii omittunt πάσῃ, et ad oram ascribunt scholiūm istud: ἀντὶ τοῦ πλουσίου καὶ πένητος, καὶ ἀρχοντής καὶ ἀρχομένως, καὶ δούλως καὶ ἐλευθέρω, « pro, divite et inope, principe et subditio, servo et libero. » Mox, οὐ τῷ μὲν, τῷ δὲ οὐ. « Ducebatur porro... non ab illo quidem, ab illo vero minime, sed omnibus æque, » etc.

(85) Ἀξίας. Reg. bu, duo Colb. ἀξίας.

(86) Υπερβαλλέσθαι. Sic quinque Regg., Or. 1, Pass. Editi vero et miss. non pauci ὑπερβάλλεσθαι.

(87) Οὐ. Pass., Coisl. 2, aliique nonnulli ὅστις.

(88) Δράσατ. Idem codices δράσατ... νικήσει ἀθλητὴν νικῆναι αἰσχύστην. « turpissimo victorie genere superaret. » Sic etiam legunt Sav. et Comb.

(89) Μίθρου. Per « Mithram, » solem quidam intelligunt, in cuius honorem festa celebabantur; et qui ipsius sacræ initiandi erant, per duodecim tormentorum genera ducebantur, hoc est per fænum, per unctionem, per flagra, etc.

(90) Γραφτούν. « Stilis, » quibus scribebant in pugniliis; nec bene Billius, ex hujus temporis usu, « cultris pennariis. » Neque enim Gregorii tempore pennarum usus erat ad scribendum.

(91) Γάρφ. « Garo. » Bill. « juscule; » sic « ga-

πο. » Ήγετο γέρων λεπεὺς, ἀθλητής ἐθελοντής διὰ μέσης τῆς πόλεως, αἰδέσιμος τὴν ἡλικίαν, τὴν πολιτείαν (83) αἰδεσιμώτερος, πᾶσι πλήν τῶν διωκόντων καὶ τυραννούντων· ἤγετο δὲ ἡλικίᾳ πάσῃ καὶ τύχῃ (84), οὐ τῷ μὲν, τῷ δὲ οὐ· πᾶσι δὲ ὁμοίως, ἀνδράσι, γυναιξὶ, νέοις, πρεσβύταις, δισὶ τε τὰ πολιτεικὰ διώκουν, καὶ δισὶ τῶν ἐπ’ ἀξίας (85). Ἀγῶν δὲ ἦν ἀπασιν εἰς ἀλήθευτοὺς ὑπερβαλλέσθαι (86) τῇ περὶ τὸν πρεσβύτηρην θρασύτητι· καὶ μέρος εὔσεβειας ἀπασιν ἐνομίζετο, διτὶ (87) πλεῖστα ἐκείνον δρᾶσαι (88) κακά, καὶ γέροντα νικῆσαι ἀθλητὴν κατὰ πάστις ἀγωνίζεμον τῆς πόλεως· εἰλικετο διὰ πλατειῶν, ὥθετο καθ’ ὑπονόμων· τῶν τριχῶν εἰλικετο, οὐκέτι διτὶ μηρούς τοῦ σώματος, μιγνυμένης τῇ αἰκίᾳ τῆς ὑδρεως, παρὰ τῶν ἀξίων ἐν Μίθρου (89) ταῦτα κολαζομένων πασὶν ἐκ παιδίων μετέωρος ἀντεπέμπετο, γραφίσιν (90) ὑποδεχομένων τὸ γενναῖον σῶμα, καὶ παίγνιον ποιουμένων τὴν τραγῳδίαν· πιέσμασι τὰς κνήμας ἀθλίστεο μέχρις διστέων αὐτῶν λίνοις τὰ ὄντα διετέμνετο, καὶ τούτων τοῖς στερβοτάτοις καὶ λεπτοτάτοις· σαργάνῃ πρὸς ὑψός αἱρόμενος, μέλιτι καὶ γάρῳ (91) διάβροχος (92), σφῆι καὶ μελίσσαις ἔξαινετο (93) μεσούστης ἡμέρας, ἡλίου τὸ φλογῶδες ἐλλάμποντος· καὶ τοῦ μὲν (94) τὰς σάρκας ἐκτήκοντος, τοῖς δὲ θερμοτέραν ποιοῦντος τὴν βρῶσιν τῶν μακαρίων ἐκείνων σαρκῶν, οὐ γάρ ἀθλῶν διεποιεῖται. Ἐνταῦθα δὴ λέγεται, ὡς διν καὶ τοῦτο ἀξιωθείη γραφῆς. δι πρεσβύτης ἐκείνος καὶ νέος πρὸς τοὺς ἀγῶνας, (μηδὲ γάρ ἐν τοῖς δεινοῖς τὸ φαιδρὸν ἀπολιπεῖν, ἀλλὰ καὶ ἐντρυφᾶν ταῖς βασάνοις (95), τὸ μηνημονεύμενον ἐκείνο καὶ ἀδόμενον ἐπειπεῖν ὡς ἐπαίνοις (96) τὸ σύμβολον, ἐαυτὸν μὲν ὑψηλὸν ὄρῳ, ἐκείνους δὲ ταπεινοὺς καὶ κάτω κειμένους· τοσοῦτον περιῆν τῶν χρατούντων, καὶ οὕτως ἦν πόρφω τῶν λυπηρῶν (97), ὡς ἀλλιψ παρὼν κινδυνεύοντι, καὶ πουπτὸν ἀλλ’ οὐ συμφορὴν τὸ πεῖσμα ποιούμενος.

C **C** **B** **D** C **E** **F** **G** **H** **I** **J** **K** **L** **M** **N** **O** **P** **Q** **R** **S** **T** **U** **V** **W** **X** **Y** **Z**

rum » reperimus a Valerio interpretatum in Theodoreto: et ipse Billius in Elia verterat. Est autem « garum » liquamen muscis ac vespis aptissimum.

(92) Διάβροχος. Coisl. 1, διαβρεχόμενος.

(93) Ἐξαίρετο. Theod. ἔστιώμενος, quasi « disceperatur, erodebatur, punctione lacerasbatur. »

(94) Τοῦ μέρη, etc. Tres Regg., totidem Colb. et Or. 1, ad oram, καὶ τῷ μὲν. Billius etiam τῷ, sed subjecto τοῦ. Ego malin, » ait Heinsius, τοῖς μὲν priori loco, et posteriori τῷ δέ, id est, μέλιτι καὶ γάρῳ, vel τῷ μὲν, id est, φλογῶδει, τοῖς δέ, id est, μέλιτι καὶ γάρῳ, » sive potius, ut nobis videtur, σφῆι καὶ μελίσσαις. Elias autem videtur legisse, τοῦ, ut ex versione patet. Quo nimirum viri sancti carnes colliquefierent, et animalia ad eas edendas excitarentur.

(95) Ταῖς βασάνοις. Pass. ἐν ταῖς βασάνοις.

(96) Ής ἐπαίνοι. In hunc locum Heinsius: « Primum lego, inquit, ὡς ἐπάνω ἦν τὸ σύμβολον, et subjicio verba Christi: « Οὐτὶς ὑψώσει ἐαυτὸν, ταπεινωθήσεται· καὶ δισὶ ταπεινώσει ἐαυτὸν, ὑψώθεσται. Quicunque se exaltaverit, humiliabitur; et quicunque se humiliaverit, exaltabitur. » (Malth. xxiij, 42.)

(97) Τῷρις λυπηρῶν. Ita melioris notæ codices. Deest τῶν in editis.

loribus et molestiis remotus, non aliter ac si alienis periculis interesset, suppliciumque suum ponam, non calamitatem, esse diceret.

¶. Καίτοι ταῦτα τίς οὐκ ἀν ήδεσθι τῶν καὶ μετρίως ἐπιεικῶν τε καὶ φιλανθρώπων; Ἀλλ' οὐκ ἐξείνους γε εἰσασεν δὲ καὶ ρόδος, οὐδὲ τὸν βασιλέως ὄρμη, τὸ ἀπάνθρωπον ἀπαιτούσα καὶ δήμους, καὶ πόλεις, καὶ ἀρχοντας, εἰ καὶ μή τοῖς πολλοῖς ἐδόκει τῶν ἀγνοούντων τὸ βάθος τῆς ἐκείνου κακογηθείας. Τοιαῦτα τὴν τὰ τοῦ στερβοῦ γέροντος. Καὶ ταῦτα ὑπὲρ τίνος; Ἰνα χρυσοῦν (98) ἔνα μή πρότεται τοῖς βασανισταῖς· φασι δῆλον, ὡς ὑπὲρ εὔσεβες διεκαρτέρει (99). Ἔως μὲν γάρ, βαρυτάτην ποιησάμενοι τοῦ ναοῦ τὴν ἀποτίμησιν, τὸ πᾶν ἥπουν χρυσὸν, ἢ αὐτὸν γε ἀναβείμασθαι τὸν νεών (1) ἐκέλευν, ἐδόκει τὸ ἀδύνατον τοῦ ἐπιτάγματος μᾶλλον ἢ τὸ εὐεσθές τῆς ψυχῆς ποιεῖν ἐκείνῳ τὴν Ἑνστασιν· ἐπειδὴ δὲ νικῶν αὐτοὺς κατὰ μικρὸν (2) τῇ καρφερίᾳ, καὶ ὑφαίρων ἀει τὶς ἀποτίμησεως, τελευταῖον εἰς τοῦτο κατέτησεν, ὡς κομιδῇ μικρὸν εἶναι τὸ αἰτούμενον, καὶ δοσον βρέστον καταβαλεῖν· καὶ τοσοὶ ἀγῶνες ἦν τοῖς μὲν νικῆσαι τῷ καὶ δτιοῦν (3) λαβεῖν, τῷ δὲ μή κρατηθῆναι τῷ μηδὲ δλως καταβαλεῖν, καίτοι πολλῶν δνῶν τῶν καὶ πλείον συνεισφέρειν προθυμουμένων οὐ μόνον διὰ τὴν εὔσεβειαν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ τοῦ ἀνδρὸς ἀνάλωτον καὶ ἀήτητον τηνικαῦτα ἐδεῖχθη σαφῶς (4) οὐ περὶ χρημάτων, ἀλλὰ περὶ τοῦ εὔσεβοῦς τὸν ἄγωνα τιθέμενος.

expugnabili ejus fortitudine commoti, ampliorem etiam declaratum est, eum non pro pecuniis, sed pro pietate

¶. ΛΑ'. Ἀρ' οὖν ἐπιεικεῖς ταῦτα καὶ τμερότητος, ἢ τοιναντίον θράσους καὶ ἀπανθρωπίας ἐστὶ γνωρίσματα, λεγέτωσαν τὴν οἱ τὸν φιλόσοφον βασιλέα θαυμάζοντες. Ἐγὼ μὲν οὐδένα τῶν πάντων ἀπορεύομαι τῆς (5) δικαιίας καὶ ἀληθοῦς ἀποκρίσεως (6). Καὶ οὐπω προστέθεικα, ὅτι τῶν σεσωκότων (7) τὸν ἔχαγιστον, ἤντια τὸ γένος αὐτῷ πᾶν ἔχινδύνευε, καὶ διὰ κλοπῆς ὑπέχαγαγόντων, εἰς οὗτος ἦν ὑπὲρ οὐ τάχα μόνου δικαίως ταῦτα ἔπασχε, καὶ πλειω προσπαθεῖν ἔξιος ἦν, ὅτι κακὸν τοσοῦτο τῇ οἰκουμένῃ πάσῃ σώζων ἐλάνθανε. Φασὶ τοι διὰ ταῦτα καὶ τὸν τηνικαῦτα ὑπαρχον (8) (γενέσθαι γάρ ἄνδρα "Ἐλληνα μὲν τὴν θρησκείαν, τὸν τρόπον δὲ ὑπὲρ "Ἐλληνα, καὶ κατὰ τοὺς ἀρίστους τῶν πάλαις καὶ νῦν ἐπιεινούμενων), ἔκεινο πρὸς τὸν βασιλέα μετὰ παρθησίας εἰπεῖν, οὐ φέροντα τὸ πολυειδὲς τῆς τοῦ ἀνδρὸς αἰχίκας καὶ καρφερίας· Οὐκ αἰσχυνόμεθα, βασιλεῦ, καὶ τοσοῦτοι τητώμενοι (9) πάντων Χριστιανῶν, ὡς μηδὲ (10)

(98) *"Ira χρυσοῦν.* Plures codices, et Herv. Ἰνα μη χρυσοῦν.

(99) Διεκαρτέρει. Alii, ἔκαρτέρει.

(1) Νεώρ. Regg. bīn, l, et Bill. ναύν.

(2) Κατὰ μικρὸν. Reg. bu, Colb. a, 2, et Pass. κατὰ μέρος.

(3) Τῷ καὶ δτιοῦν. Sav. τῷ δτιοῦν.

(4) Ἐδεῖχθη σαφῶς. Sav. γρ. δεῖχθη.

(5) Ολμαὶ τῆς. Subauditur περὶ, vel, ἐνεκα τῆς, αὐτὸν οἰστρατιν ad oram Reg. cod. u.

(6) Ἀποκρίσεως. Sav. addit in marg. μηδὲν μετεῖναι φιλανθρωπίας, « omnis expertus humanitatis esse. » Quid agnoscent nonnulli codices, Pass., Coisl. 2, etc.

(7) Ότι τῶν σεσωκότων, etc. Auctor animi

A XC. Et quidem quem tandem hæc reverentia non novissent, etiam exigua lenitate atque humanitate præditorum? Sed hoc illis per tempus, et imperatoris cupiditatem, tum a populis, tum ab urbibus et præfectis crudelitatem exposcentis, etiamsi plerisque improbitatis ipsius arcunum ignorantibus secus videretur, minime licuit. Hæc firmus senex et constans pertulit. Si causam quæris, ut ne numinum unum aureum tortoribus projiceret. Ex quo perspicue intelligi potest, eum pietatis causa cruciatu tolerasse. Nam quandiu Arethusii gravissima templi aestimatione facta, totam auri summam poscebant, aut ipsum certe templum resuscere jubebant, videri poterat ille idcirco potius obsistere, quod jussa exsequi non posset, quam B quod pietatis studio duceretur. Posteaquam autem tolerantia sua eos paulatim vincens, atque ex aestimatione aliquid semper detrahens, eo tandem rem adduxit, ut per quam exiguum id esset, quod ab eo postulabatur, ac persolvere facillime posset; parique certamine inter se contenderent, illi, ut vincerent, hic, ne vinceretur; hoc est, illi, ut vel tantillum pecunia acciperent, hic ne quid omnino numerare, quanvis aliqui multi essent, qui, partim pietate adducti, 125 partim invicta et inexcusabile certamen iniisse.

XCI. Au vero hæc lenitatis et mansuetudinis, aut contra furoris et crudelitatis argumenta sint, nobis velim exponant, qui philosophum imperatorem admirantur. Ego quidem certe neminem foras existimo, cui justa et vera responsio defutura sit. Necdum illud adjeci, hunc ex iis unum suis, qui sceleratum illum et execrandum, tuni, cum genus ipsius totum periclitaretur, servarant, furtimque subduxerant: quo etiam solo nomine merito fortasse hæc perpetiebatur, ac plura perpeti merebatur, quod tantum malum universo terrarum orbis imprudens servarat. Ob id enimvero, qui tum præfecti munere fungebatur (quoniam enim religione gentilis, moribus tamen gentili sublimior erat, ac præclarissimis quibusque et laudatissimis, tam veteris quam nostræ memoriarum viris comparandus), multiplicem hominis hujuscem cruciatum ac tolerantiam non serens, illud ad imperatorem

D versionum quæ ad oram Heinsiani codicis leguntur, hic se Anglium prodit, et reformatæ, ut aiunt, religioni nomine dedisse; qui Marco Julianum servanti, Cramnerum suum Mariam reginam servantem, his verbis comparat: Sic Cramnerus noster Maria, reginam postea Auglie, magno et suo et aliorum malo, ab imminente capituli periculo servavit.

(8) *"Ὑπαρχον.* Bill. « Hyparchum » vertit, Combeffus non placet. In Sozoni redditur, « Praefectus prætorii. »

(9) *"Ηττώμενοι.* Pass. ἡττημένοι.

(10) Οὓς μηδέ. Sic quatuor Regg. et Sav.; Par. ὡστε μηδέ.

siderenter ac libere dixisse memoratur : *Non nos pudicet, imperator, usque adeo Christianis omnibus inferiores esse, ut ne seneum quidem unum superare potuerimus, per omnia tormentorum genera grassatum?* Et quem vincere haud magnum et honorificum, an non extremæ calamitatis est ab eo vicos discessisse? Ita iisdem rebus, ut appareat, hinc praefecti erubescabant, hinc imperatores gloriabantur. His porro quidnam miserius, non tam iis qui patiebantur, quam qui faciebant, contingere potuit? Atque Arethusiorum quidem facinus ad hunc modum se habuit, ut jam parva sit Echeti et Phalaridis crudelitas, si cum illorum saevitia et immanitate conseratur, vel ejus potius quo auctore et impulsore hæc committebantur : siquidem seminis sunt germina, et venti naufragia.

XII. Alia autem qualia, quæso, quamque **126** *gravia!* Quis mihi Herodoti ac Thucydidis otium linguamque suppeditabit, ut istius improbitatem futuro quoque tempori tradam, atque hujus temporis historiam quasi in columna insculpta in posteris relinquam? Tacebo Orontem, et nocturnas cædes quas hic socia ixoratoris opera occultabat cadaverum acervis compressus, atque obscure necem afferens. Illoc enim loco poetæ verba usurpare aptius fuerit. Prætermittam etiam concavas et semolissimas aulæ partes, quæque etiam in lacubus, et puteis et fossis, malis thesanis mysteriisque scatebant; non modo dissectorum puerorum et virginum, ad animarum evocationem et divinationem, sacrificiaque minime legitima, sed eorum etiam qui pietatis causa in peri-

(11) Ἀκελθεῖν. Ita editi et mss. Male omissum in Par. ed.

(12) Μιχράν. Nonnulli, μιχρόν.

(13) Ἐχέτον καὶ Φαλάριδος. Echetus et Phalaris ambo tyranni, ille Epirotarum, hic Agrigentinorum, crudelitatis nomine celebres. De Echeto autem apud Hom. *Odyss.* σ., vers. 82 legimus; Άλ κέν σ' ούτος νικήσῃ, κρείσσων τε γένηται, Πέμψε σ' Ἡπειρόνδε, βαλών ἐν νῆστι μελαίνη· Εἰς· Ἐχετον βασιλῆα, βροτῶν δηλήμονα πάντων, "Ος κ' ἀπὸ ρίνα τάμησι, καὶ οὐατα νηλέι χαλκῷ, etc.

*Si te hic ricerit, superiorque fuerit,
Mitam te in Epirum, conjectum in navem nigrum,
Ad Echetum regem, omnium hominum nequissimum,
Qui narem et aures saevo are absindet, etc.*

De Phalaride vero apud Ovid. in *Ibin.* vers. 439.

*Ære Perillæo veros imitere juvencos,
Ad formam lauri conveniente sono;
Utique serox Phalaris, lingua prius ense reseca,
More bovis, Paphio clausus in are gemas.*

(14) Τὰ ravâgia. Sic melioris notæ codices. In Par. ed. τὰ ναυάγια.

(15) Τᾶλλα δέ. Tres Regg. et Or. 4, τὰ δ' ἄλλα.

(16) Ὁρέντην. Alii, Ὁρένταν, alii, Ὁρέντα. Est autem Oronites Antiochiae fluvius.

(17) Νυκτεριοὺς νεκρούς. Billius, « nocturnos mortuos. » Nonnulli codices habent, νυκτεριοὺς τοὺς κατ' ἔκεινου νεκρούς. « Nocturna ex ipso profecta cadavera, » vel « per ipsius devoluta. »

(18) Στειρόμερος. Quatuor Reg. et Or. 4. στενούμενος.

(19) Ἀδήλως. Duo Regg. ἀριδήλως, « perspicue, » quod a Gregorii scopo est alienum. In *Iiad.* φ., ut videre est in sequenti nota, legitur, ἀδήλως, quod Suidas exponit, ἀφανιστικῶς, « evanide, obscure, » etc. Ita etiam, ἀδηλον πῦρ, « ignis edax, »

A γέροτος ἔρδες κρατεῖν δινηθῆραι πάσας διεξειδόντος βασάρους; Καὶ οὐ κρατήσαι μὴ μέτη, τοιτού τῶς οὐ τῆς ἑσχάτης συμφορᾶς ἀπελθεῖν (11) ηττημένους; Καὶ, ὡς ξοκε, τοῖς αὐτοῖς ὑπαρχοὶ μὲν ἥσχύνοντο, βασιλεῖς δὲ ἔκαλλωπίζοντο. Τούτων τὶ ἀν γένοιτο τοῖς δρῶσι μᾶλλον ἀθλιώτερον ἢ τοῖς πάσχουσι; Τὰ μὲν δὴ τῶν Ἀρεθουσίων ταῖτα καὶ οὗτως ἔχοντα, ὡς μικρὸν (12) εἶναι τὴν Ἐγέτου καὶ Φαλάριδος (13) ἀπανθρωπίαν πρὸς τὴν ἔκεινων ὥμεττα, μᾶλλον δὲ τοῦ ταῖτα πεθόντος καὶ κατατκενάζοντος εἴπερ τοῦ σπέρματος τὰ βλαστήματα, καὶ τοῦ πνεύματος τὰ ναυάγια (14).

B Λ.Β'. Τᾶλλα δέ (15) οἵα καὶ δσα; Τίς δν μοι δοῖη τὴν Ἡρόδουτον καὶ θουκυδίδου σχολήν τε καὶ γλῶτταν, ίνα καὶ τῷ μέλλοντι χρόνῳ παραδῶ τὴν τοῦ ἀνδρὸς πονηρίαν, καὶ στηλευθῆ τοῖς μετέπειτα τὰ τοῦ καιροῦ διηγῆματα; Σιωπήσομαι τὸν Ὁρόντην (16) καὶ τοὺς νυκτεριοὺς νεκρούς (17), οὓς τῷ βασιλεῖ συνέκρυπτεν οὔτος στεινόμενος (18) νεκύεσσι, καὶ κτενιῶν ἀδήλως (19) ἐνταῦθα γάρ τὰ τοῦ ἔπους (20) εἰπεῖν οἰκειότερον. Παραδραμοῦμαι καὶ τῶν βασιλείων τὰ κολλα καὶ ἀπωτάτω, δσα τε ἐν λάκκοις (21) καὶ φρέσι, καὶ διώρυξι κακῶν γέμοντα θησαυρῶν τε καὶ μυστρίων οὐ μόνον τῶν ἀνατεμνόνων παίδων τε καὶ παρθένων ἐπὶ ψυχαγωγίᾳ καὶ μαντείᾳ, καὶ θυσίαις οὐ νενομισμέναις, ἀλλὰ καὶ τῶν ὑπὲρ εὐσεβείας κινδυνεύοντιν. Συγχωρήσωμεν (22), εἰ δοκεῖ, ταῖτα, οἵς κάκείνος ἥσχύνετο,

quod res quas absumit, ex oculis et conspectu tollat.

(20) Τὰ τοῦ ἔπους, etc. Hic alludit Gregorius ad hunc Hom. locum, *Iiad.* φ., vers. 214, in quo Scamander Phrygiæ fluvius, Achilli iratus, ob fluenta ingentibus Trojanorum cadaverum acervis abrupta, eum his verbis increpat:

Ω Αγιλεῦ.
Εἰ τοι Τρῶας ἔδωκε Κρόνου παῖς πάντας διέσσαι,
Ἐξ ἐμέθεν γ' ἐλάσας, πεδίον κάτα μέρμερα φέζειν.
Πλήσεις γάρ δὴ μοι νεκύων ἐρατεῖνα φένθρα.
Οὐδέ τι πῆ δύναμαι προχέειν φόνον εἰς ἄλλα διαν,
Στεινόμενος νεκύεσσι· σὺ δὲ κτενεῖς ἀδήλως.
Ἄλλ' ἄγε δὴ καὶ ἔσσον· ἄγη μ' ἔχει, etc.
Ο Achilles.

D Si tibi concessit Saturni filius Trojanos omnes pertondere,
Ex me saltem cum exegeris, per campum ardua patrato:
Reserta enim jam sunt mihi cadaveribus amena
Neque prorsus aliquo possum effundere undas in fluente,
Angustatus cadaveribus; tu autem penitus interfici
Quin agedum et desiste, stupor me occupat, etc.

Nemo est qui hic ingeniose obvolvam Orontis cum Scamandro similitudinem a Gregorio exhibitan non videat.

(21) Λάκκοις. Duo Regg. totidemque Coisl. τοιχοῖς. Pass. τύχοις. Quae hic attingit Gregorius, Iustius narrantur a Theod., Hist., l. iii, c. 22.

(22) Συγχωρήσωμεν. Combes. συγχωρήσομεν

τοῦτο γε ποιῶν μέτριον· δῆλον (23) δὲ τῷ κρύπτειν οὐχιερεῖν, ὡς οὐκ εὐπρεπές δν τὸ δίγος δημοσιεύεσθαι· τὰ μὲν γάρ Καισαρέων (24) τῶν ἡμετέρων, τούτων δὲ τῶν μεγαλοφυῶν καὶ θερμῶν εἰς εὐσέβειαν, οὕτως ὑπ’ αὐτοῦ περιεληλαμένων καὶ ὑβρισμένων, οὓς οὐδὲν (25) διειδίζειν ἄξιον· ἐδόκει γάρ ὑπὲρ τῆς τύχης ἐνδικάς ἀγανακτῶν ἐν καιρῷ τῆς εὐτυχίας (26) ἀτυχησάστης, ἐπὶ ταύτην προεληλυθέντας τὴν ἀντίδοσιν ἐπειδὴ δεῖ τι καὶ συγχωρεῖν καὶ ἀδικίᾳ καταχρατούσῃ.

Uori tempore insortum affectam, justa indignatione commotus, ad hanc ultionem progressus esse videbatur : quandoquidem injustitiae dominantis nonnihil concedendum est.

ἴ.Γ. Ἀλλὰ τίς οὐκ οἶδεν, ὡς, δῆμοι τινὸς ἐπιμανέντος Χριστιανοῖς, καὶ πολὺν μὲν ἔργασμάν τοῦ θεοῦ διαπολούντων, ἐπειδὴ μέσην φαίδην τοῦ θεοῦ διατηρεῖν, τοὺς δὲ μετρίως ἤταξεντο, καὶ διὰ τοῦτο πολλοὺς μὲν ἀπαγαγών (27) Χριστιανῶν, δλίγοις δὲ τῶν Ἑλλήνων ἐπιτιμήσας, εἰτ’ ἀναγθεὶς (28) τῷ βασιλεῖ, κατηγορίας γενομένης, διτιμος καὶ ἀνάρπαστος (29) περὶ τούτων ἐκρίνετο· καὶ τοὺς νόμους προνόδιαλετο, καθ’ οὓς ἐπιστεύθη δικάζειν, μικροῦ μὲν ἀπήκοντην ἐπὶ θανάτῳ τέλος δὲ, φιλανθρωπίας τυχὸν, ἔξορίαν καταχρίνεται; Καὶ τῇ ἀπόφασις ὡς θαυμασία τε καὶ φιλάνθρωπος! Τί γάρ μέγα, φησίν δὲ δικαιος δικαστής, καὶ μὴ διώκων Χριστιανούς, εἰ Γαλιλαίους δέκα μιλα χειρὶ Ἑλληνικῇ κατειργάσατο; Ταῦτα οὐκ ὡμότητες περιφανής; ταῦτα οὐ πρόγραμμα διωγμοῦ, καὶ πολὺ γε τῶν δημοσίῃ προτιθεμένων ἐναργέστερον καὶ (50) φοβερότερον; Τί γάρ διαφέρει τοῦ κλίνδυνον προγράψαι Χριστιανοῖς τὸ τοῖς διώκταις Χριστιανῶν ἡδόμενον φαίνεσθαι, καὶ μέγα ἔγκλημα ποιεῖσθαι τὸ μετριάζειν; τὸ γάρ βούλεσθαι βασιλέως ἀγραφός ἐστι νόμος, τῷ χράτει συνηγορούμενος, καὶ πολὺ γε τῶν γραπτῶν ἰσχυρότερος, τῶν οὐ δυναστείᾳ βοηθουμένων.

uti? Velle etenim imperatoris, lex est non scripta, scriptis legibus, quae potentia non fulciuntur, longe firmior atque valentior.

ἴ.Δ. Οὐ, φαστὸν οἱ τὰ ἔκεινον σέβοντες, καὶ τὸν νέον τῆμὲν θεὸν ἀναπλάττοντες, τὸν ἥδυν καὶ φιλάνθρωπον· ἀλλ’ οὐτὶ μὴ δημοσίᾳ, διώκεσθαισαν Χριστιανοὺς, προθῆκε, καὶ πάντα πασχέτωσαν, ὅσα δοκεῖ τοῖς διώκουσιν, ἀφίεντες αὐτὸν τῆς τοῦ διώκειν αἰτίας. Τὴν δύδραν (31) δὲ οὐδὲν πάντοτε εἰπεν θύμερον, οὐτὶ ἐννέα κεφαλὰς ἀντὶ μιᾶς προνόδιαλετο, εἰ τι τῷ μύθῳ

(23) Δῆλος. Pass. δῆλων.

(24) Καισαρέως, etc. « In urbe Cæsariensi, » inquit Elias, « erat templum quoddam, et statua Fortunæ, quoniam majorem in modum colebant gentiles, atque imprimis Julianus, omnium mortaliūm superstitionissimus. Hoc autem templum simul cum statua, Cæsariensis quispiam, acriori pietate præditus, incendit atque in cinerem redegit. Iratus Cæsariensis Julianus, eos contumelii affectos diuturnis mulctavit exsiliis, ipsamque urbem, Cappadociæ metropolim, e civitatum catalogo expulxit. »

(25) Οὐδέτερος. Tres Regg., unus Colb. et Or. I., οὐδὲ. Pass. omittit.

(26) Εν καιρῷ τῆς εὐτυχίας. Billius, « melioris fortunæ tempore. »

(27) Ἀπαγαγώρ. Billius, « abductis; » Elias,

A culum vocabantur. Condonemus ista, si placet, utpote quorum ipsum etiam pudebat, in hoc certe moderatum. Id enim hinc liquido constat, quod hoc scilicet, ut in honestum ac turpe, omninoque indignum quod evulgaretur, premere atque occultare satagebat. Nam quæ in Cæsarienses nostros admisit, hos, inquam, animi magnitudine præditos, ac pietatis studio ferventes, ita ab eo exagitatos, ac per contumeliam vexatos, fortasse ne obijcere quidem æquum fuerit. Etenim ob Fortunam, fortuniori tempore insortum affectam, justa indignatione commotus, ad hanc ultionem progressus esse videbatur : quandoquidem injustitiae dominantis nonnihil concedendum est.

ἴ.Γ. At vero quis est nescius, cum promiscua plebs furenter in Christianos impetuū fecisset, atque ingenti cæde perpetrata, plura etiam comminaretur, gentis præfectum, quoniam media via inter tempus et leges incendens (ut enim temporis serviendum putabat, ita etiam leges quoque 127 mediocriter verebatur), multis Christianorum in judicium raptis, in nonnullos etiam gentilium animadvertisset, orta postea accusatione, ad imperatorem ductum esse, ac suinma cuin ignominia judicium subiisse: cumque se legibus, ex quatum præscripto sibi judicandi provincia commissa fuerat, tueretur, nihil proprius factum esse quam ut ad mortem raperetur: ad extreum autem imperatoris clementia exilio duntaxat mulctatum esse? Porro quam præclara et humana sententia! Quid enim grave, inquit justus judex, minimusque Christianos persecutus, si manus una gentilis decem Galilæos interfecit? Haec vero annon perspicua crudelitas? annon persecutionis edictum, et quidcumque quæ publice proponuntur, multo expressius et formidabilius? Quid enim interest, periculum Christianis edicas atque promulges, an te Christianorum persecutoribus delectari præteeras, iniquique criminis loco ducas, moderatione quadam erga eos utrumque.

ἴ.Δ. Non ita est, inquiunt, qui res illius venerantur, novumque deum illum nobis effingunt, suavem, inquam, illum et benignum: verum quia nequaquam aperte promulgavit, ut Christiani vexarentur, atque ea omnia paterentur, quæ persecutoribus collibitum esset, idcirco eum a persecutionis crimine vindicant. Atque hydram nemo unquam

« procul a solo patrio pulsis. »

(28) Ἀράχθες. « Delatus ad imperatorem, » sive, « ad imperatoris tribunal tractus. »

(29) Ἀράρατος. Prætermisso a Billio; agnoscent tamen mss. et excusi omnes. Non male hunc locum sic reddideris: « cuius rei causa, iudicio abrogata ei dignitate, officio motus est. »

(30) Ἐραράτερος καὶ. Plerique codd. ἐναργεστερὸν τε καὶ.

(31) Τίγρης. « Hydra, » juxta poetas, erat serpens immensus in Lerna palude, prope Argos. Huic septem capita sic uni collo inservabantur, ut cum unum excinderetur, alia multa repullarentur. Omnia simul eodem ictu Hercules abscidit, aut igne, ut alii tradunt, exussit.

lenem et mansuetam dixit, quod novem capita pro uno proferret, si quid fidei fabulæ habendum est: nec Pataricam chimæram, quod tria ac diversa, ut terrorem majorem afferret: aut illum apud inferos Cerberum, quod totidem et similia: aut Scyllam, æquoream pesterem, quod sex in orbem maximeque horrenia: et tamen superiores ipsius partes suaves et humanas suisse narrant, nec aspectu injucundas; virgo enim erat, cognitionis cuiusdam necessitudine nobiscum devincta: at reliqua capita canina erant, et belluina, atque omnino perniciosa, classes 128 totas corripientia, nec, quantum ad periculum, ab opposita Charybdi quidquam differentia. An tu etiam sagittariorum et funditorum sagittas ac lapides, non autem funditores ipsos et sagittarios accusabis? An venatorum canes, et veneficorum toxicæ, et cornupetarum boum, et dilaniantium separum cornua et unguis: qui autem illi utuntur, extra culpam ponentur, nec criminis earum rerum, quas perpetrant, participes erunt? Magnæ prosector hæc stultitiae fuerint, ac sophista procul dubio opus haberint, qui vitiiorum suorum patrociniū suscipiat, viribusque eloquentiæ veritatem obtegat. Sed nulla unquam ratione seipsum occultabit, ne si in omnem quidem partem se verset, ac per vasitiam suam in omnes formas immutet; atque Orci galeam, ut dici solet, induat, aut Gygis annulo et palæ conversione sese suffuretur. Ino contra, quo magis elabi atque effugere tentat, hoc magis comprehenditur et convincitur apud veritatis tribunal, ac prudenter faciens atque committens, quæ ne ipse quidem, ut justa defendere queat. Adeo expugnatu facilis pugnat.

XCV. Nec putandum est, ea quidem, quæ faciebat, talia suisse, tamque ab imperatoria nobilitate et magnificientia remota; ea vero quæ facere instiuebat, humaniora, et imperatore digniora. Magno prosector æstimandum esset, si non illi quæ commen-

(32) Πειστέον. Tres Regg. πιστέον. Reg. u. πιστεύεον.

(33) Τὴρ Παταρικὴν Χίμαιραν. « Patara » Lyciæ urbs, cui mons quidam ignivorus imminet; in cuius eacumne leones, in medio capræ, in radicibus autem serpentes habitant. Unde factus est locus fabula, « Chimæram » monstrum esse quod flammas evoniat, caput leonis habens, ventrem capræ et caudam draconis, aut, ut alii, tria capita, unum leonis, alterum capræ, et tertium serpentis.

(34) Ἀρομοῖον. Addit Pass. χεφαλάς, et pro ὃτε sequente legit, ὡς.

(35) Κέρβερος. Inferorum canis est « Cerberus », qui tria habere capita s fingitur.

(36) Τὴρ Σκύλλας. « Scylla » est scopulus in mari Siculo naufragis famosus, ad quem illisi fluitus latratus canum imitantur. In hunc mutata est Scylla Phorci filia, quæ, ut fabulantur poetæ, mulier formosa superne, in pisces vel in horrendum serpentem desinebat.

(37) Οὐδερός, etc. Septem Regg., duo Colb. ovdèn ήσαν ἀγαθοῦ. « nihil habebant boni: omnis boni expertia. »

(38) Τῆς ἀντιθέτου Χαρύβδεως. Par. ed. τοῖς, etc. « Charybdis » erat gorges verticosus in freto Siculo.

A πειστέον (32)- οὐδὲ τὴν Παταρικὴν Χίμαιραν (33), δτ τρεῖς καὶ ἀνομοίους (34), ὥστε εἶναι φοβερωτέραν: τὸν ἐν δρῦ Κέρβερον (35), δτι τοσαύτας τε καὶ δύοις: ή τὸ θαλάττιον κακὸν τὴν Σκύλλαν (36), δτ ἔξι ἐν κύκλῳ καὶ φευκτοτάτας: καίτοι γε τὰ ἀνωφαῖν, αὐτῆς χρηστὰ καὶ φιλάνθρωπα, καὶ εἰς δύνια οὐχ ἀπῆ: κόρη γάρ ἦν πρὸς ἡμᾶς τι συγγενὲς ἔχουσα: αἱ δὲ ἀπὸ τούτου κυνῶντες κεφαλαὶ καὶ θηρῶντες οὐδενὸς (37) ήσαν ἀγαθοῦ, στόλους δλοὺς ἀρπάζουσαι καὶ μηδὲν εἰς κίνδυνον διαφέρουσαι: τῆς ἀντιθέτου Χαρύβδεως (38). Ή καὶ τῶν τοξιῶν σὺ καὶ τῶν σφενδονιτῶν (39) τὰ βέλη καὶ τοὺς λίθους καταιτιάσῃ ἀλλ’ οὐ τοὺς σφενδονῶντας καὶ τοὺς τοξεύοντας; Ετ δὲ τῶν κυνηγετῶν (40) τοὺς κύνας, καὶ τῶν φαρμακέων τὰ δηλητήρια, καὶ τῶν κερατόντων (41) βοῶν καὶ σπαραττόντων θηρίων τὰ κέρατα καὶ τοὺς δυνυχας: οἱ δὲ χρώμενοι τούτοις ἔκτεις στήσονται (42) καὶ οὐ μεθέξουσι τῆς ὅν τολμῶσιν αἰτίας: Πολλῆς ταῦτα τῆς ἀλογίας, καὶ δύντως σοφιστοῦ (43) δεδμενα, τοις ἑαυτοῦ συνηγοροῦντος κακοῖς, καὶ τῇ τοῦ λόγου δυνάμει τὸ ἀλήθες συγκαλύπτοντος. 'Αλλ' οὐκ ἔστι ὅπως ἔστιν ἀποκρύψει (44), οὐδὲ ἀν πολλὰ στραφῆ: καὶ παντοῖος γένηται ταῖς ἐπινοίαις, οὐδὲ εἰ τῇ "Αἴδος κυνέν (45), δηλαδέ γεται, περιθέμενος, ή τῷ δακτυλίῳ Γύγου (46), καὶ τῇ στροφῇ τῆς σφενδόνης χρησμένος, ἔστιν ἀποκλέψεις (47): τούναντίον μὲν οὖν, δσ φεύγειν ἐπιχειρεῖ καὶ διαδιδράσκειν, τοσούτῳ πλέον ἀλίσκεται παρὰ ἀλήθειᾳ δικαζούσῃ, καὶ τοῖς συνετωτέροις τούτων κριταῖς, ὡς ταῦτα πράττων τε καὶ τολμῶν, οἵς οὐδὲ ἀν αὐτὸς ὡς δικαίως πραττομένοις ἔχῃ συνηγορεῖν: οὗτως εὐάλωτόν ἔστιν ἡ πονηρία, καὶ πανταχθέν ἔστι τῇ περιπέπτουσα.

C res est improbitas, atque undecimque secum ipsa

καὶ οὐχ ἀ μὲν ἐπραττεν ήδη, τοιαῦτα καὶ οὕτις πόρῳ βασιλικῆς εὐγενείας καὶ μεγαλοπρεπείας: οὐ δὲ διενοεῖτο πράξειν, ήμερώτερά τε καὶ βασιλικώτερα. Πολλοῦ μέντοι ἀν δξιον ήν, ει μὴ πολὺ τῶν εἰρημένων ἀπανθρωπότερα. Μετερ γάρ δράκοντος κρινούμενου

Scyllæ oppositus.

(39) Σφενδονιτώρ. Quatuor Regg., duo Colb. σφενδονῆτῶν.

(40) Δε τῶν κυνηγετῶν. Quatuor Regg., Colb. 8, Or. 1, ex quibus alii δε, alii δαι τῶν κυνηγῶν.

D (41) Κερατότρωτα. Sex Regg., or. 1, κυριττόντων. Sic etiam putat legendum Budæus, vel, κερατόζντων. Reg. y, κηριττόντων. Bill. et Colb. d, κεριττόντων. Pass. σκηττόντων.

(42) Ἐκτὸς στήσονται. Colb. 3, ἐκστήσονται.

(43) Σοφιστοῦ. Libanum hic carpit Gregorius.

(44) Ἀποκρύψει. Reg. bm, et Savil. ἀποκρύψῃ. Combef. ἀποκρύψει.

(45) Τὴρ Αἴδος κυνέν. « Orci galeam. » Iloc de iis dici solet, inquit Erasmus, Prov. 74, qui se arte quapartim, quasi caliginosæ gales, occultant.

(46) Τῷ δακτυλίῳ Γύγου. « Gygis annulo. » A poetis narratur Gygen Lydæ pastorem, cum in speluncam descendisset, illæque æneum equum, in qua hominis cadaver, et annulum, cuius pala flexibilis erat, inventisset, secum aunculum abstulisse, cuius virtute, occultata pala, ipse quoque occultabatur.

(47) Ἀποκλέψει. Savil. ἀποκλέψῃ. Bil. et Mon tac. ἀποκρύψῃ, « furtim sese oculis subducat. »

φολίδες, αἱ μὲν ἡδη φρίσσουσιν, αἱ δὲ επιφρίσσουσιν, αἱ δὲ μέλλουσι, τὰς δὲ οὐκ ἔστι μὴ κυνθῆναι, καὶ ἡρμοῦσαι τέως τυγχάνωτιν· εἰ βούλει δὲ, ὥστερ κεραυνῷ, τὰς μὲν ἡδη κατέχεται (48), τὰ δὲ προμελαίνεται, μέχρις δὲν καὶ ταῦτα ἐπέλθῃ τοῦ κακοῦ δύναστεύοντος, οὗτα κάκείνῳ τὰς μὲν ἡδη παρηνομεῖτο, τὰς δὲ ὑπεργάρφετο ταῖς ἀπίσταις καὶ ταῖς καθ' ἡμῶν ἀπειλαῖς· καὶ ταῦτα οὗτας ἔκτοτε, καὶ πόρρω τῶν εἰθισμένων, ᾧ τῆς ἐκείνου διανοίας εἶναι μόνης, ταῦτα καὶ βουλεύσασθαι, καὶ εἰς Ἐργον ἀγαγεῖν ἐθελῆσαι, καίτοι πολλῶν πρὸ αὐτοῦ γεγενημένων (49) διωκτῶν καὶ πολεμίων Χριστιανοῖς.

πεντεμερίαν hoc cadere posset, ut hanc cogitaret, et efficere persecutores et hostes exsisterent.

Ι. Κ. Ἀ γάρ μήτε Διοκλητιανός, δὲ πρώτος (50) ἐνυπέρβιστας Χριστιανός, μήτε δὲ τούτον ἐκδεξάμενος (51) καὶ ὑπερβαλὼν Μαξιμιανὸς ἐνεθυμήθη πώποτε, μήτε Μαξιμίνος, ὁ μετ' ἐκείνους, καὶ ὑπὲρ ἐκείνους διώκτης (οὗ τὰ σύμβολα (52) τῆς ἐπὶ τούτῳ πληγῆς αἱ εἰκόνες φέρουσιν ἔτι δημοσίᾳ προχείμεναι, καὶ στηλίτεύσαι τὴν λώδην τοῦ σώματος), ταῦτα ἐκείνος διενοείτο μὲν, ὡς οἱ τῶν ἀπορρήτων ἐκείνου κοινωνοὶ καὶ μάρτυρες· ἐπεσχέθη (53) δὲ τῇ τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίᾳ, καὶ τοῖς Χριστιανῶν (54) δάκρυσιν, ἀπολλὰ δὴ καὶ παρὰ πολλῶν ἐχέθη (55), τούτῳ μόνον ἔχοντων κατὰ τοῦ διώκτου φάρμακον ταῦτα δὲ ἦν πάσσος μὲν παρθησίας ἀποστερεῖσθαι· Χριστιανοὺς, πάντων δὲ αὐτοὺς εἰργεσθαι· συλλόγων, ἀγορῶν, πανηγύρεων, τῶν δικαστηρίων αὐτῶν μὴ γάρ ἐξελναι κεχρήσθαι τούτοις, διτις μὴ κατὰ τῶν βιωμῶν θυμιάσειν ἐμπροσθεν κειμένων (56), καὶ μεσθῶν δοῃ μέγαν οὕτω καὶ τοσούτου πράγματος. Ὡ νόμοι, καὶ νομοθέται, καὶ βασιλεῖς, οἱ καθάπερ οὐρανοῦ κάλλος, καὶ ἡλίου φῶς, καὶ ἀέρος χύσις, ἀπασι πρόκεινται φιλανθρωπία κοινή τε καὶ ἀφθονος, οὗτα δὲ καὶ τὴν τῶν νόμων μετουσίαν προθέντες ἀπασιν ἐλευθέρους, Ιστὶ τε καὶ ὅμπτιμον! ἡς ἐκείνος ἀποστερήσειν (57) διενοείτο Χριστιανούς· ὃς μήτε τυραννουμένοις δίκας ἔξειναι λαβεῖν, μήτε ζημιουμένοις εἰς χρήματα, μήτε ἄλλο τι πάσχουσι μικρὸν ἢ μεῖζον τῶν ἀπηγορευμένων (58) ἀποκουρεῖσθαι (59) τοῖς νόμοις ἀλλ' ἐξορθοστούς εἶναι, καὶ ἀναιρεῖσθαι, καὶ μικροῦ τῶν ἀνα-

A moravimus, multo inhumaniora et crudeliora suis- sent. Quemadmodum enim cum draco moveri incipit, squamæ ejus partim jam horrescant, partim superhorrescant, partim mox horrescent, partim denique non possunt non tandem moveri, etiam si in præsens quietæ ac tranquillæ sint: aut, si mavis, quemadmodum fulmine aliae partes jam occupantur, aliae nigrore prius insciuntur, quoad eas malo quoque dominantे pervaserit: sic etiam ab eo alia jam inique et scelerate patrabantur, alia spe et mis- nis, quas nobis intendebat, velut adumbrabantur, eaque ita absurdæ et inusitata, ut in illius duntaxat velle, tametsi alioqui multi ante eum Christianorum persecutores et hostes exsisterent.

B 129 XCVI. Nam quæ nunquam in animum induerunt, nec Diocletianus, qui primus Christianos contumeliis affecit, nec Maximianus, qui ei succep- sit, eumque superavit; nec denique Maximinus, qui, ut tempore illis posterior, ita persecutionis atrocitate superior fuit (cujus signa plaga ob eam rem acceptæ, imagines et statuæ ferunt publice adhuc prostantes, sedamque corporis mutilationem semipaterna infamia notantes), hac ille quidem cogita- bat, ut narrant qui arcanorum illius participes ac testes erant: verum Dei benignitate inhibitus atque repressus est, Christianorumque lacrymis, quas multas multi profuderunt, hoc unum adversus per-secutorem medicamentum habentes. Christianos enim omni libertate et fiducia spoliare, eosque ab omnibus conventibus, foris, publicis cœtibus, ipsisque adeo tribunalibus arcere constituebat. Neque enim fas esse quemquam his uti, qui ad aras ante propositas thura non adolevisset, tantamque tan- tulae rei mercedem hac ratione peperisset. O leges, et legislatores, et principes; qui, quemadmodum coeli pulchritudo, et solis lumen, et aeris fusio, communi et perenni beneficentia omnibus patent, sic legum quoque usum liberis omnibus hominibus ex æquo proposuisti! quem tamen ille Christianis eri- pere in animo habebat: ut nec per vim oppressis injurias suas iudicio persecuti liceret, nec ii, qui pecuniarum atque opum detramento, aut alio quo-

(48) *Κατέχεται.* Coisl. 2, et Pass. καίεται, « aliae partes jam ardentes. »

(49) *Γεγενημένων.* Combef. γενομένων.

(50) Ὁ πρώτος. Schol. πρώτος τῶν ἐκείνων διωγμῶν, τοῦτ' ἔστι, τῷ ἐσχάτῳ. « Primus in illa persecutione, id est, posteriori, » seu, decima, quam movit Diocletianus; vel, « cuius principiū fuerat, » ut cum Lactantio loquar cap. 10. *De morte persec.* Tres namque atrocissimæ Diocletiani, Maximiani et Maximini persecutions sine ulla intermissione Christians affixerunt. Primus autem dicitur Diocletianus, « non quod temporis ratione, » aī Elias, « persecutorum omnium primus extiterit; multi enim ante ipsum Christians persecuti sunt, sed quia primus illam persecutionem excitavit, quæ sub ejus successoribus Maximiano et Maximino protracta est. »

(51) Ἐκδεξάμενος. Coisl. 2, et Pass. δαδεξά- μενος.

(52) Οὐ τὰ σύμβολα. « Divina ira, » inquit Elias, « eum (Maximinum) persecuta est, virgamque suam

in eum immisit..... ac plagæ divinitus ipsi ob libidinem et impietatem inflictæ signa et notæ, tum statuæ ferunt, publiceque prostantes infamiam ei inimunt, tum historiarum volvunt de eo tanquam triumphum agunt. »

(53) Ἐπεσχέθη. Duo Regg. ἐσχέθη.

(54) Τοῖς Χριστιανῶν. Reg. 1, τοῖς τῶν Χριστιανῶν.

(55) Ἐχέθη. Ita sex Regg., tres Colb. et Pass.

Paris. eil. ἐχέθη.

(56) Θυμιάσειν... κειμένων. Duo Regg. et Pass., θυσιάσειν... προκειμένων. « sacrificasset. »

(57) Ἀποστερήσειν. Tres Regg. et Or. 1, ἀπο- στερεῖν.

(58) Τῶν ἀπηγορευμένων. « Ex his quæ interdicta sunt. »

(59) Ἀποκουρεῖσθαι. Restitutimus vocem hanc, quam præferunt quatuor Regii codices, Colb. 3, Pass. etc. adeoque mutanda versio Billii, qui, sublato ἐπι- κουρεῖσθαι, duas in unam sententias compingens, sic redditit: « ut nec per vim oppressis, nec iis... »

piam malo sive parvo sive magno legibus prohibito, A πνοῶν εἰργεσθαι· ἀ τοῖς μὲν πάσχουσι πλεῖστοι— affecti fuissent, legum subsidio juvari possent, verum patriis ipsis filiis pellerentur et intersicerentur, respirationeque etiam ipsa pene prohiberentur. Quæ, ut iis qui patiebantur, majorem gloriam fiduciamque apud Deum afferebant, ita iis qui saepebant, iniquitatem et infamiam importabant.

XCVII. Porro quam scita et acuta ratio carnifis est illius et patroni, legum transgressoris et legislatoris, aut, ut aptius loquar, inimici et ulti⁶⁰, quem admodum noster sermo loquitur! Hoc enim lego nostra sanciri, ne injuriā acceptam ulciscamur, **130** nec litem intendamus, nec quidquam omnino possideamus, propriumque ducamus⁶¹: verum alibi vivamus⁶², ac præsentia, ut vana et inania, contemnamus et pro nibilo putemus. Nec vero cuiquam licere malum pro malo referre, nec, si quis colaphum in genam unam impigerit, alteri parcere, verum eam quoque percutienti porrigitur; ac præter pallium tunicam etiam exuere oportere⁶³. Adjicit autem fortasse, eam quoque illud præscribere, ut pro iis a quibus injuriā accipimus, preces ad Deum adhibeamus, iisque, qui nos persecuntur, optima quæque exoptemus⁶⁴. Quidni autem hæc apprime nosset, qui divinorum oraculorum auctus et ornatus, quique martyres templis et sanis

XCVIII. Cujus hoc primum demiror, quonam pacto, cum in his libris diligenter et accurate versatus esset, illud tamen non legerit, aut consulto præterierit: *Malus male perdetur*⁶⁵? hoc est, quisquis divinum Numen ejurari, quodque gravius est, eos, qui in ipsius confessione persistant, exagitet, atque in hujusmodi calamitates conjiciat, in quas ipse incidere merebatur. Enimvero, si, quemadmodum nobis hoc præscribit, ut tales simus, atque in constitutis legibus maneamus, sic illud etiam demonstrare potest, sibi, ut sceleratissimus sit, indictum et imperatum esse, aut diis suis id honestum et præclarum videri: et cum habitus in virtutem et vitium divisi sint, nobis quidem meliorem partem assignatam et attributam, deteriorem autem ipsis projectam fuisse: hoc dicat, et ita, testibus etiam nostris hostibus, iisque qui res nostras insectantur, causam obtinebimus. Sin autem ipsi quoque probitatis aliqd et lenitatis, si non rebus ipsis, verbo saltem, sibi vindicant; nec, tametsi aliqui per-

⁶⁰ Psal. viii, 3. ⁶¹ Act. iv, 32. ⁶² Philipp. iii, 20.

qui malo legibus interdicto affecti fuissent, injurias suo iudicio persequi licet.

(60) *Prost&tou. Ita septem Regg., Or. 4, etc. Haec siquidem lectio melior videtur quam si legatur, ut in ed. ἀποστάτου. Quin etiam hanc lectionem ipsa postulat antithesis.*

(61) *Ἐκδικητῶν.* Regg. a, bm, et Or. 1, ad marg. ἐκδικητοῦ καὶ, etc.

(62) *Μήτε κεκτῆσθαι τιτηρ ἀρχήν.* « Nec quidquam possideamus jure dominii. » Omne scilicet dominii jus, et iudicarii numeris genus Christianis interdictum fuisse volebat Julianus; quod quidem probant hæc num. sequentis verba: Τίνας ἀρχῶν ἀπηλάσαμεν, καὶ τῶν τιμῶν, etc.

(63) *Ίδιότι. Deest τι in quatuor Regg., duobus*

A πνοῶν εἰργεσθαι· ἀ τοῖς μὲν πάσχουσι πλεῖστοι— μίαν εἶχε καὶ τὴν πρὸς Θεὸν παρέρησαν, τοῖς δρῶσε δὲ μεῖζω τὴν παρανομίαν καὶ ἀδοξίαν.

KZ'. Καὶ δὸλος ὡς πανυφός τοῦ φονευτοῦ καὶ προστάτου (60), καὶ παρανόμου καὶ νομιμέτου, ἢ, ἵν' οἰκειότερον εἴπω, τοῦ ἔχθροῦ καὶ ἐκδικητοῦ (61), κατὰ τὸν ἡμετέρον λόγον εἶναι γάρ τοῦ ἡμετέρου νόμου μήτε ἀμύνεσθαι, μήτε δικάζεσθαι, μήτε κεκτῆσθαι τι τὴν ἀρχὴν (62), μήτε νομίζειν ἰδίων τι (63). ἀλλὰ ζῆν ἐτέρῳ, καὶ τῶν παρόντων καταφρονεῖν ὡς οὐκ δύντων κακοῦ δὲ μὴ ἀντιδιδύναν, μηδὲ ἔξειναι (64).

B κακόν μηδὲ (65) τὴν παρειὰν παιομένους φείδεσθαι τῆς ἐτέρας, ἀλλὰ καὶ ταῦτη (66) ἐμπαρέχειν τῷ παλοντι, καὶ τὸν χιτῶνα τῷ ἴματι λι προσαποδύσεσθαι. Προσθήσει δὲ ἵσως, ὅτι καὶ ὑπερεύχεσθαι τῶν ἀδικούντων, καὶ τὰ κάλλιστα βούλεσθαι τοῖς διώκουσι. Τί δὲ (67) οὐκ ἐμελλε ταῦτα γινώσκειν ἀκριβῶς δ τῶν θείων ὑπαναγώστης ποτὲ λογίων, καὶ τῆς τοῦ μεγάλου βῆματος ἥξιαμένος τιμῆς, καὶ τοὺς μάρτυρας τιμῶν στροκοῖς τε καὶ τεμένεσιν;

lector quondam fuerat, magnique sacrarii honore honorabat?

IH'. Οὐ τοῦτο πρῶτον θαυμάζω, πῶς τούτοις μὲν ἀκριβῶς καθωμίλησεν, ἐκεῖνο δὲ οὐκ ἀνέγνω, ἢ ἐκῶν παρέδραμεν ὅτι *Κακὸς κακῶς ἀπολεῖται*; πᾶς δ τὸ Θεῖον ἐξαρνησάμενος, καὶ δ τούτου μεῖζόν ἐστι, τοὺς ἐμμένοντας τῇ ὁμολογίᾳ περιωδῶν, καὶ τοιούτους κακοῖς περιδάλλων, οἵς αὐτὸς περιπεσεῖν ἦν ἀξιος. Εἰ μὲν ὅν γε ὁσπέρ ἡμᾶς τοιούτους εἶναι νομοθετεῖ, καὶ τοῖς ὡρισμένοις ἐμμένειν, οὗτω δύναται δεῖξαι, καὶ αὐτῷ (68) τὸ κάκιστον εἶναι προστεταγμένον, ἢ τοῖς αὐτοῦ θεοῖς ἐν καλῷ τοῦτο τυγχάνουν καὶ εἰς δύο ταῦτα διηρημένων τῶν ἔξεων, ἀρετὴν τε, φημί, καὶ κακίαν, ἡμῖν μὲν ἀποκεχρίσθαι τὴν κρείσσω μοιραν, αὐτοῖς δὲ ἀπερίφθαι τὴν χείρονα λεγέτω τοῦτο, καὶ οὕτω νικήσομεν ὑπὸ μάρτυσι τοῖς ἔχθροῖς (69), καὶ τοῖς διώκουσι τὰ ἡμέτερα εἰ δὲ καὶ αὐτοῖς τι μεταποιοῦνται καλοκάγαθίας καὶ ἡμερότητος, λόγῳ γοῦν, εἰ καὶ μὴ τοῖς ἔργοις αὐτοῖς, καὶ οὐχ οὕτως εἰστὶν ἀναίσχυντοι, καν σφόδρα δῶσι κακοῦ (70), καὶ πονηροῖς θεοῖς καρόντες, ὧστε φάσκειν ὡσπέρ άλλον τινὰ κλῆρον προστήκειν αὐτοῖς τὴν κακίαν δει-

⁶⁴ Matth. v, 39 sqq. ⁶⁵ ibid. 44. ⁶⁶ Matth. xxi, 41.

Colb. et Or. 4.

(64) *Μηδέ ἔξειναι. Tres Regg. optimæ notæ, Pass. μηδενί, quæ lectio est optimæ. Duas inter virgulas Ald. claudit, μηδέ ἔξειναι, et quidem recte. Sic autem reddideris: « nec in alium pro malo, neque ei. im licere, reddere. »*

(65) *Μηδέ. Ita miss. non pauci. Editi μήτε.*

(66) *Φείδεσθαι τῆς ἐτέρας, ἀλλὰ καὶ ταῦτη. Ita septem Regg., Colb. 8, Or. 4, et Montac. Edit. vero, φείδεσθαι ταῦτα, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐτέραν.*

(67) *Tl δέ. Miss. nonnulli et Mont. Tl δατ.*

(68) *Ἄντφ. Or. 4, αὐτῷ, et paulo post, τοῖς αὐτοῦ θεοῖς.*

(69) *Ἐχθροῖς. Pass. addit χρώμενοι.*

(70) *Κακοῖς. Pass. κακοῖς.*

ξέτωσαν πῶς ἡ ποῦ δίκαιον ἤμᾶς· μὲν καὶ πάσχοντας καρπεῖν, αὐτοὺς δὲ μηδὲ φειδομένων φείδεσθαι· σκόπει (71) γὰρ οὕτω. Τῶν μὲν ἡμῖν γεγονότων καιρῶν τοῦ δύνασθαι, τῶν δὲ ὑμῖν ἀλλοτε ἄλλας τούτων περιτρεχόντων τε (72) καὶ μεθισταμένων, τι τοιοῦτο παρὰ Χριστιανῶν ποτε (73) συνένη τοῖς ὑμετέροις, οἷα παρ' ὑμῶν πολλάκις Χριστιανοῖς; Ποιάς παρθησίας ὑμᾶς ἀπεστερήσαμεν; Τίσιν δῆμους ἐπανεστήσαμεν ζέοντας; τίσιν ἀρχοντας, πλείω τῶν ἐπιταπομένων ὑπηρετοῦντας; Τίσι τὸν περὶ ψυχῆς ἐπηγάγομεν κίνδυνον; Μᾶλλον δὲ τίνας ἀρχῶν ἀπηλάσαμεν, καὶ τῶν ἀλλων τιμῶν αἱ τοῖς ἀρίστοις ὁφείλονται; Καὶ συνελόντα (74) φάναι, τίνι τι τοιοῦτον ἐπενγνόχαμεν, οἵα πολλὰ παρ' ὑμῶν τὰ μὲν ἔτολμοθη, τὰ δὲ ἡπειρόθη; Ἄλλ οὐδὲ ἀν αὐτοὶ (75) φάνητε, οἱ εἰς ἡμερον ἡμῖν (76) ἐγκαλοῦντες καὶ τὸ φιλάνθρωπον.

quibusque viris debentur, submovimus? Atque, ut summa multa a vobis partim patrata, partim denuntiata et humanitatem criminis vertere soletis.

ΚΘ. Ἐπειτα πῶς ἔκεινο (77) οὐ λογίζῃ, ὡς σοφώτατε πάντων καὶ συνετώτατε, ὁ πρὸς τὸ τῆς ἀρετῆς ἀκρον συγκλείων Χριστιανούς, ὅτι τῆς ἡμετέρας νομοθεσίας τὰ μὲν ἀνάγκην ἔχει τοῖς ἐπιταπομένοις, ἀ καὶ μὴ φυλάττουσι κίνδυνος (78)· τὰ δὲ οὐκ ἀνάγκην, αἴρεσιν δέ· ἀ φυλάττουσι μὲν, τιμὴν καὶ ἀντίδοτον (79), μὴ φυλάττουσι δὲ, οὐδὲ ὅντιν' οὐν (80) κίνδυνον; Εἰ μὲν γὰρ οὖν τε ἦν (81) ἀπαντας ἀρίστους εἶναι, καὶ τοῦ ἀκρον τῆς ἀρετῆς ἐπιβαλνειν, τοῦτ' ἀν ἦν κράτιστον τε καὶ τελεώτατον· ἔπειτα δὲ γχρὶς τὰ θεῖα τῶν ἀνθρωπίνων, καὶ τοῖς μὲν οὐκ ἔστιν ὅτου (82) μὴ τῶν καλῶν μέτεστι, τοῖς δὲ μέγα, καὶ εἰ τοῦ μέσου τυγχάνοιεν, τί σοι βούλεται τὸ ταῦτα νομοθετεῖν, ἀ μὴ τῶν πάντων ἔστιν, ἡ καταχρίστους εἶναι τοὺς οὐ φυλάσσοντας; Ὡστέρ γὰρ ὅστις (83) οὐ κολάσεως ἄξιος, ἥδη καὶ ἀναρρήσεως· οὕτως ὅστις (84) οὐκ ἀναρρήσεως, ἥδη καὶ τιμωρίας· ἀλλ' ἐν ὅροις δεῖ μένοντας τῆς ἡμετέρας φιλοσοφίας, καὶ τῆς ἀνθρωπίνης δυνάμεως (85), οὕτως ἀπαιτεῖν καὶ τὸ κατορθούμενον.

statim laudem et prædicationem meretur; eodem non est, idem confessim pœnam quoque commeretur: sed philosophiæ nostræ virtutumque humanarum omnibus nos ipsos continere debemus, sive id, quod recte et ex virtute geritur, exigere.

Ρ' Ἄλλ ἀνακτέον μοι πάλιν τὸν λόγον ἐπὶ τοὺς

(71) Σκόπει. Reg. bm, Comb., Sav. σκοτεῖτε.

(72) Περιτρεχόντων τε. Sic duo Regg. et Pass. Deest τε in ed.

(73) Χριστιανῶν ποτε. Ita Regii quatuor, duo Colb., Or. 1. Gab., alii servato, alii rejecto accen- tu; Reg. I, Pass. et Savil. πώποτε. Deest ποτε in editis.

(74) Συνελότα. Alii, συνελόντι.

(75) Αὐτοί. Pass. addit ταῦτα.

(76) Ἐμῦρ. Deest in duobus Regg. et Or. 1.

(77) Πῶς ἔκειτο. Pass. et alii, πῶς οὐκ. Par. πῶς ἔκεινο.

(78) Κλεψυρος. Montac. legendum putat, κίνδυνον, ut referatur ad φέρετ, quod subaudiendum censet. Quidni vero ad ἔστι, quod subaudiiri solet? Fau-vent omnes codices.

(79) Τιμὴν καὶ ἀριθμούσιν. Subaudiendum, φέρετ,

A quam mali sint, pravieque diis gaudeant, ita tamē impudentes sunt, ut vilium perinde atque aliam quamdam hæreditatem, ad se attinere contendant: ostendant velim, quoniam pacto æquum sit, aut ubi hoc exstet, nos quidem, etiam injuriis affectos, constanter ferre debere, ipsos autem ne perceptibus quidem parcere. Sic enim rem expende. Cum non desuerint tempora quibus nos potentia floruerimus, quibus vos autem, his nimirum alias aliter rotantibus, atque in diversum labentibus, 131 quid tandem simile vestri a Christianis percepserunt? Quam libertatem vobis eripimus? In quos plebem furentem concitaviimus? In quos nostri præsides, plura etiam quam ipsis imperatum esset, exsequentes? Quibus vitæ periculum creavimus? Imo quosnam præturus aliquis honoribus, qui præstantissimis summatis dicam, ecce aliud simile intulimus, qua-
lia sunt? Sed ne ipsi quidem hoc dixeritis, qui nobis mansuetudinem et humanitatem criminis vertere soletis.

CXIX. Ad hæc quomodo illud non animadvertis, omnium sapientissime et ingeniosissime, qui ad virtutis arcen et verticem Christianos cogis, quod in legibus nostris, alia parendi necessitatem impo-
nunt, nec sine periculo prætermitti possunt; alia non necessitate constringunt, sed in arbitrio et vo-
luntate posita sunt: ac proinde hanc rationem ha-
bent, ut qui ea custodierint, honore et præmiis afficiantur; qui autem mihius ea expleverint, nihil periculi pertimescant? Etenim, si fieri posset ut quam optimi omnes essent, atque ad summum vir-
tutis fastigium pervenirent, hoc quidem præclarissimum et perfectissimum esset. Quoniam autem divina ab humanis dirempta sunt, atque alii quidem nullo non virtutis genere excellunt, alii autem bene secum agi putant, si vel mediocritatem assequan-
tur, quæ hæc tua ratio est, dum ea indicis et præ-
scribis, quæ non omnium sunt; aut eos pro dam-
natis habes, qui non custodiunt? Quemadmodum enim quisquis supplicio haud dignus est, non idein modo nec quisquis laude et prædicatione dignus

C. At mihi rursum faciendum est, ut orationem

D vel repetendum ἔχει.

(80) Οὐδὲ ὅντιν' οὐν. Reg. hu, Ald., Her. μηδ' ὅντιν' οὐν. Regg. bm, I, οὐδὲ ὅντινα οὐν. Basil., ὅντιν-
οῦν.

(81) Οἰλόρ τε ἦν. Ita plerique codices. In ed. oīον τ. ἦν.

(82) Οὐτού. Reg. b, ὅτω.

(83) Οὐτις. Paris., οὐχ ὅστις. Delevimus οὐχ, quod a codicibus fere omnibus abest.

(84) Οὐτις. Illic iterum expunximus οὐχ ante ὅστις.

(85) Ἀνθρωπίνης δυνάμεως. Reg. hu, Ald., Her. ἡμετέρας. Mallem hunc locum sic reddere: « Oportet igitur philosophiæ nostræ viriumque hu-
manarum omnibus continere se, ac ita deum quod recie et ex virtute geritur, exigere. »

A ad sermones revocem; neque enim mihi temperare possum, quin hoc identidem replicem, enitendumque, ut ipsis pro virili opem feram. Nam cum multa et gravia sint quæ odium illi merito conflare debeat, nihil tamen est in quo magis quam in hac re, iniquum ac sceleratum se præbuisse **132** videatur. Ac mecum, velim, indignetur, quisquis sermonibus doctrinæque studiis delectatur, huicque parti addictus est, quo in numero me quoque esse non insicior. Nam cetera quidem omnia volentibus reliqui, opes, generis nobilitatem, gloriam, potentiam ceteraque, quæ terrenæ hujus jactationis sunt, et vanæ somniisque similia oblectationis. At sermones solos complector: nec habeo, quod labores tuu terra tum mari susceptos incusem, qui eos mihi compararunt. Atque utinam mihi, amicisque meis, sermonum robur adsit: quod primum, post id quod primum est, amplexatus sum, atque etiamnum amplexor, hoc est, post divina, et spes ab oculorum sensibus remotas. Quare, si sua quemque premunt, ut est apud Pindarum, mibi quidem certe de his sermonem habere necesse est: maximeque, ut haud sciām an quidquam aliud, æquum est, instituta pro sermonibus oratione gratiam sermonibus referre.

C I. Unde igitur hoc tibi in mentem venit, homo omnium levissime et inexplebilissime, ut sermones Christianis eriperes? hoc enim ex eorum numero erat, quæ non in minis posita, sed jam decreta et lege sancta erant. Unde, et qua ex causa? Quis logicus Mercurius, ut ipse dixeris, hoc tibi in mentem immisit? Qui pravi Telchines, et invidi demones? Si placet, hujus quoque rei causam afferenus. Nimirum oportebat, ut cum multa et nefaria sclera tentares, luc tandem impellereris, atque in te ipsum perspicue incurres: ut qua re tibi maxime gloriandum existimabas, in eadem imprudens maxime ineptires, ac brutæ stoliditatis notam subires. Responde enim: Quid tibi hoc decretum vult? quæque te ratio movit, ut circa sermones aliquid novandum duceres? Quod si justi aliquid afferre visus fueris, dolebimus quidem, at minime te reprehendemus. Quemadmodum enim cum ratione videbere, sic etiam honeste ac laudabiliter vinci dicimus.

C II. Nostri sunt sermones, inquit, et nostrum est

λόγους: οὐ γάρ φέρω μή τουτο πολλάκις ἀνακυκλεῖν, καὶ περιπατέον συνηγορῆσαι τούτοις εἰς δύναμιν· πολλῶν γάρ καὶ δεινῶν δυτῶν, ἐφ' οὓς ἔκεινος μισεῖσθαι δίκαιος, οὐκ ἔστιν δὲ τι μᾶλλον ἢ τοῦτο παρανομήσας φαίνεται. Καὶ μοι συναγανακτεῖτω πᾶς δοτις λόγος: χαίρων, καὶ τῇ μοίρᾳ ταύτῃ προσκείμενος (86), ὃν εἶναι καὶ αὐτὸς οὐκ ἀρνήσομαι. Τὰ μὲν γάρ διὰ παρῆκα τοῖς βουλομένοις, πλοῦτον, εὐγένειαν, εὐχειαν, δυναστείαν, & τῆς κάτω περιφορᾶς ἔστι καὶ διειρύδους τέρψεως· τοῦ λόγου δὲ περιέχομαι μόνου· καὶ οὐ μέμφομαι χερσαίοις τε πόνοις καὶ θαλασσοῖς, οἷς τούτους μοι συνεπόρισαν (87). Ἐμοὶ γοῦν εἶη, καὶ δοτις ἐμοὶ φίλος, τὸ τῶν λόγων κράτος (88)· διπρῶτον μετὰ τὸ πρώτον ἡσπασάμην τε καὶ ἀστάζομαι, τὰ θεῖα λέγω, καὶ τὰς ἔξη (89) τῶν ὀρωμένων ἐπίδιας. Όστε εἰ τὸ οἰκεῖον (90) πιέζει πᾶν, κατὰ Πίνδαρον, ἀναγκαῖος δὲ περὶ τούτων ἔμοιγε λόγος· καὶ μάλιστα δίκαιον, ὡς οὐκ οἶδεν τι τῶν (91) ἀλλῶν, λόγω τὴν ὑπὲρ λόγων χάριν ἀποδίδονται τοῖς λόγοις.

B Βέπτιδας. Όστε εἰ τὸ οἰκεῖον (90) πιέζει πᾶν, κατὰ Πίνδαρον, ἀναγκαῖος δὲ περὶ τούτων ἔμοιγε λόγος· καὶ μάλιστα δίκαιον, ὡς οὐκ οἶδεν τι τῶν (91) ἀλλῶν, λόγω τὴν ὑπὲρ λόγων χάριν ἀποδίδονται τοῖς λόγοις.

C ΠΑ'. Πόθεν οὖν ἐπῆλθε σοι τοῦτο, ω κουφάτατε πάντων καὶ ἀπληστότατε, τὸ λόγων ἀποστερήσαι Χριστιανούς; τοῦτο γάρ οὐ τῶν ἀπειλουμένων (92) ἦν, ἀλλὰ τῶν ἥδη νεομοθετημένων. Πόθεν, κάκι τίνος; αἰτίας; Τίς Ἐρμῆς σοι λόγιος (93), ὡς ἀν αὐτὸς εἴποις, τοῦτ' ἐπὶ νοῦν ἤγαγε; Τίνες Τελχίνες (94) πονηροί, καὶ βάσκανοι δαίμονες; Εἰ βούλει (95), καὶ τούτου τὴν αἰτίαν ἡμεῖς παραστήσομεν. Εἴδει γάρ σε πολλοὺς ἐγχειροῦντα καὶ παρανόμοις κακοῖς, εἰς τοῦτο ὑπαχθῆναι. τελευτῶντα, καὶ σαυτῷ προδήλως περιπεσεῖν· ἵν' ϕ (96) μάλιστα φρονεῖν δύνειν, τούτῳ (97) μάλιστα λάθης ἐνασχημονῶν, καὶ ἀλογίαν καταχρινόμενος. Ἀπόκριναι (98) γάρ· τι σοι τὸ δόγμα βούλεται; καὶ τίς δὲ λόγος τῆς περὶ λόγους καινοτομίας; Καν τοι δίκαιον δόξῃς λέγειν, ἀνιασθμέθα μὲν, οὐ μεμφόμεθα δέ· καὶ γάρ ὑπέρ σὺν λόγῳ νικᾶν, οὗτα καὶ νικᾶσθαι καλῶς μεμαθήκαμεν.

PB'. Ήμέτεροι, φησίν, οἱ λόγοι, καὶ τὸ Ἑλλη-

(86) *Προσκείμενος.* Schol. τυγχάνει.

(87) *Συνεπόρισαν.* Reg. bm, συνεπόρησαν.

(88) *Λόγων κράτος.* « *Sermonum victoria, principatus, præcipuum decus.* »

(89) *Τὰς ἔξη.* Mont. mavult, τὰς ἄνω. Sed repugnant scripti codices. Utrumvis autem legeris, eadem est sententia. Vide II Cor. iv, 18, Τὰ δὲ μὴ βλεπόμενα αἰώνια, τὰ δὲ αὐτοὶ non videntur, alterna sunt.

(90) *Εἰ τὸ οἰκεῖον.* Hæc apud Pindar. *Nemeorum Ode 1.*, στροφ. γ', ἐπαθ., κώδ. η'.

Τὸ γάρ οἰκεῖον πιέζει
Πάνθ' ὅμως· εὐθὺς δὲ ἀπίκμωτ χαρδία
Κάδος ἀμφ' ἀλλότριον.

Mala enim propria premunt
Unumquemque puriter; verum cor statim mæroris
Cum de alieno luetu agitur. [expers,

D (91) *Εἰ τι τώρ,* etc. Reg. bm, ei Bill. εἰ τι τῶν διλλῶν λόγων τὴν ὑπὲρ λόγων. Postea vero Billius λόγων εἰ λόγων expunxit. Pass. εἰ τις τῶν διλλῶν λόγω τὴν, etc.

(92) *Απειλουμένων.* Montac., ἡπειλημένων.

(93) *Αλόγιος.* Ald. et Herv. λόγος. Combes. reddit: « quis eruditæ lingua Mercurius? » vel, « sermonum præses? »

(94) *Τελχίνες.* « *Præstigiatores.* » Vox derivata a θέλγω, « nūceo. »

(95) *Εἰ βούλει.* Ald., Herv., Montac. addunt δέ. Deut. εἰ, in Colbert. 3, Or. 1, etc. Regius I, ἢ βούλει.

(96) *Ἴν' ϕ.* Colb. 8, ἵν' δ.

(97) *Τούτων.* Reg. bm, τοῦτο.

(98) *Ἀπόκριναι.* Quatuor Colb. ἀπόκρινε. Ita etiam Pass. qui addit. pot.

τίζειν, ὡς καὶ τὸ σέβειν (99) *θεούς· ὑπάρχει δὲ ἡ ἀλητία καὶ ἡ ἀγρουκλα· καὶ οὐδὲν ὑπὲρ τὸν Πλίστευσον, τῆς ὑμετέρας ἐστὶ σοφίας.* Οὐκ ἀν μὲν, οἵμαι, τούτου καταγελάσαιεν οἱ παρ' ὑμῖν τὰ Πυθαγόρου φιλοσοφοῦντες, οἵς τὸ, Αὔτοῖς ἔφα (1), τὸ πρῶτον καὶ μέγιστόν ἐστι τῶν δογμάτων, καὶ τῶν Χρυσῶν ἐπών, εἰτ' οὖν μολιθῶν (2) αἰρετώτερον. Μετὰ γάρ τὴν πρώτην καὶ πολυύμνητον τοῖς τὰ ἔκείνου τελουμένοις φιλοσοφίαν τῆς σιωπῆς (3), ἵνα λόγου μέτρα τῷ σιωπῷ ἀσκηθῶσιν, ἔννομον, φησιν, ἢν διεύνω τῶν δογμάτων ἐρωτώμενοις, ἔπειτ' ἀποφανομένοις (4), ἀπαιτούμενοι καὶ λόγου, ἀλλο μὲν μηδὲν (5) ἀποκρίνεσθαι, διτε δὲ Πυθαγόρας τοῦτ' εἶη δεδογμένον· καὶ λόγον εἶναι τοῦ δόγματος, τὸ παραστάν ἔκεινα (6), ἀνεύθυνόν τε (7) καὶ ἀδιασάντον· εἰς ταυτὸν ἤκοντος τοῦ, Αὔτοῖς ἔφα, τῷ παρ' ἡμῖν, Β *Πλίστευσον*, ἐν δλαις συλλαβαῖς τε καὶ φήμασι, καὶ εἰ μὴ παύοισθε κωμῳδοῦντες (8) τοῦτο καὶ διασύροντες. Βούλεται: γάρ ἡμῖν δὲ λόγος μὴ ἔξειναι διαπιστεῖν τοῖς ὑπὸ τῶν θεοφόρων ἀνδρῶν εἰρημένοις, ἀλλ' ἀπλεῖται εἶναι τοῦ λόγου τὸ ἔκεινα ἀξιόπιστον, πάσης (9) δυνάμεως λογικῆς καὶ ἀντελογικῆς ἰσχυρότερον.

ΡΓ. Ἐστω δὲ καὶ τοῦτο τῶν ἡμετέρων εὐεπηρέατον· πῶς δὲ (10) σὺ δεῖξεις τοὺς λόγους τοις διαφέροντας; Εἰ δὲ καὶ σὺ, πῶς τούτων ἡμῖν οὐ μετὸν (11) κατὰ τὴν σήμην νομοθεσίαν καὶ ἀλογίαν; τίνος (12) γάρ τοῦ Ἑλληνίζειν εἰστιν οἱ λόγοι, καὶ τοῦ τῶν λεγομένου καὶ νοούμενου (13); "Ἔν" ἔγω σοι διέλω τὴν τοῦ δόγματος δύναμιν, ὡς περὶ τὰς ὅμωνυμίας ἔχων σὺ, καὶ τὰ δηλούμενα, ἢ μιᾶς προσηγορίᾳ διάφορα, ἢ διαφόροις ταυτά (14), ἢ ἔτεραις (15) ἔτεραι· ἥ γάρ τῆς θρησκείας εἶναι τοῦτο φῆσεις, ἢ τοῦ Φονους δηλαδή, καὶ τῶν πρῶτων (16) εὐρισκομένων τῆς διαλέκτου τὴν δύναμιν. Εἰ μὲν οὖν τῆς θρησκείας (17), δεῖξον ποῦ καὶ παρὰ τίσι τῶν ἱερέων (18) τὸ Ἑλληνίζειν ἔννομον, ὁσπερ καὶ τὸ (19) θύειν ἔστιν & καὶ

(99) *Σέβειν*. Heins.; σέβεσθαι.

(1) Αὔτοῖς ἔφα. « *Ipse dixit.* » Solemne ac usitatum apud Pythagoræ discipulos responsum. Cum enim de dogmate quodam, quod a magistro accepissent, interrogarentur, cumque ejus causa ac probatio ex eis requireretur, nihil aliud omnino respondere solitum, quam, Αὔτοῖς ἔφα, « *Ipse dixit, ita ipso visum est.* » Quod quidem apte et opportune Julianο objicit Gregorius, ut ipsius cavillationes aduersus istud Christianorum, Πλίστευσον, « *Crede,* » retundat. Christianam enim fidem impie irridens Apostata, religiosis fidei assecis « stoliditatis ac rusticitatis » nota inurende conabatur.

(2) *Μολιθῶν*. Heins. « *Id est,* » μολιθῶν.

(3) *Φιλοσοφίας τῆς σιωπῆς*. « *Silentiū philosophiam.* » Alludit hic Gregorius ad Pythagoram, qui discipulos suos per quinquennium tacere jubebat. Hic enim erat veluti primus ipsius philosophiae gradus.

(4) « *Ἐπειτ'* ἀποφανομένοις, etc. Duo Colb. et Pass. εἰτ' ἀποφανομένοις, « ac ubi respondissent, rationem enim rogarentur. »

(5) *Μηδέν*. Duo Regg., tres Colb., οὐδέν.

(6) *Παραστάτης* ἐκσίτωφ. Colb. 3, παραστάν. Pass. ἐκεῖνον.

(7) *Ἀρεύθυντος τε.* « Nullis rationibus obnoxium, censura liberum. »

A *Græcari, utpote quorum etiam sit deos venerari: vestra autem est stoliditas et rusticitas, nec quidquam aliud, quam, Crede, 133 sapientia vestra est.* Atqui hoc, ut opinor, non irriserint, qui apud vos Pythagoræ philosophiam colunt, quibus illud, *Ipse dixit*, dogmatum omnium primum est et maximum, aureisque, imo plumbeis carminibus præstantius. Etenim post primam illam, atque apud eos, qui illius placitis initiantur, celebratissimam silentii philosophiam, ut sermonis moderationem tacendo condiscerent, solemne et usitatum erat, de quo cumque dogmate interrogarentur, rationemque poscerentur, nihil aliud respondere, quam quod Pythagoræ ita placuissest: rationemque dogmatis esse, id quod illi in mente venisset, ab omni examine ac B censura liberum atque immune. Ita, licet in aliis syllabis et verbis, eodem tamen recidit illud, *Ipse dixit*, quo nostrum *Crede*, quamvis id sugillare ac morsibus appetere non desinatis. Hoc enim sermone id intelligimus, non licere iis quæ ab hominibus divino Numinine afflatis dicta sunt, fidem abrogare, verum pro sermonis et doctrinæ confirmatione, illorum auctoritatem esse, omni logica facultate atque contradictione validiore.

C III. Sed nostrum hoc sit sane tale, ut calumniae ac reprehensioni pateat. Illud autem quo tandem modo probabis, sermones ad te pertinere? Quo: si tuos quoque esse ostendes, quomodo nobis non licere corum esse participes, juxta tuam legem ac stoliditatem conficies? cuius enim sunt sermones, quibus Græcantur homines? et quo sensu Græcisimus intelligitur hic et usurpatur? Libet enim, o ambiguarum vocum captator, nominis vim tibi distinguere, atque ea, quæ vel uno vocabulo diversa significant, vel diversis eadem, vel diversis diversa. Aut enim ethnicæ religionis hoc esse dices, aut utique gentis, et eorum qui vim linguæ primi inveniuntur. Si (ethnicæ) religionis, ostende quonam loco

(8) *Κωμῳδοῦντες*. « *Comice sugillantes; vel etiam in theatris ac comedijis.* »

(9) *Πλάσης*, etc. Combef. « *omni dialectica arguta que disputandi ac contradicendi facultate validiorum.* »

(10) *Πῶς δέ*. Ita Pass. aliquie plures codices. Deest δέ in ed.

(11) *Μετόρ.* Pass. μεθεκτόν. Juxta Basiliū, μετόν usurpatur pro μέτεστι, sicut ἔξον pro ἔξεστι, id est participium pro indicat. presenti: Tὸ μετόρ, inquit, μέτεστι σημαίνει, ὡς τὸ ἔξδρ, ἔξεστι.

(12) *Τίνος*, etc. Billius: « *Cuius enim Græcissimi sermones sunt?* et quo pacto intellecti atque usurpati? »

(13) *Λεγομένου καὶ νοούμενου*. Codices γνίγονται, νοούμενον καὶ λεγομένον. In Reg. bm, deest λεγομένου.

(14) *Tarvá.* Pass. τὰ αὐτά.

(15) *Ἐτέραις*. Pass. ἔτεροις.

(16) *Τώρητρωτος*. Sic duo Reg. Or. 1. Non pauci, πρῶτων. Mox quinque Regi, tres Colb. εὑρομένων. Pass. εὑραμένων.

(17) *Θρησκείας*. Pass. addit τοῦτο εἶναι φῆσεις, et hoc esse dixeris.

(18) *Τὼρ λεπέων*. Tres Regg. et Or. 1, ἱερῶν.

(19) *Kai τὸ*. Deest καὶ in plerisque miss.

et apud quos sacerdotes, Græcari lege præscriptum sit, quemadmodum quasdam victimas et quibusdam dæmonibus mactare. Neque enim 134 omnibus easdem licet, neque uni oīnnes, neque eodem modo, qnemadmodum vestris sacrorum interpretibus videtur, iisque qui de sacrificiis pertractarunt. Ubinam autem, ut apud Lindios, Buthœnam execrari ac diris devovere piūm habetur, sicque deus ille optime colitur, si convicia in eum et maledicta conjiciantur? aut apud Tauros hospites necare, aut apud Lacedæmonios ad Diana aram virgis lacerari, aut apud Phryges castrari tibiarum cantu delinitos, ac saltando eviratos, aut apud alios, pueros ad amare, aut apud alios, scortari, aut, ne singula percenseant, omnia quæ in aliis mysteriis peragi solent, sic etiam Græcari deorum aut dæmonum cujuspiam proprium atque selectum est? Et certe quamvis hoc etiam ita se haberet, nondum tamen hius perspicue constaret hoc ad gentiles pertinere, aut dæmonum privatim attributum esset, quemadmodum pleraque etiam alia quæ communia sunt mactore legibus sancitum est.

CIV. Quod si hoc non dicas, verum linguam hanc tanquam vestram vindices, atque idecirco nos ab ea, quasi a paterna hæreditate, nihilque ad nos attinente, procul submoveas, primum non video, qua ratione id facero possis, aut quomodo hoc ad dæmones referre queas. Non enim, si eosdem et lingua et religione Græcari contigit, protinus sermones quoque religionis esse consequetur, eaque de causa ab ea jure depelleatur. Nam ne hoc quidem ita colligi posse ralent, qui apud vos de disserendi arte scripserunt. Non enim si duo circa idem versentur, ambo proinde eadem inter se sunt: pari enim alioqui ratione, si aurissem eundem et pictorem fingeremus, auri fusio in picturam, aut pictura in auri fusionem recideret, ac circumsticeret: quæ profecto nimium frivola et inepta sunt.

CV. Ad hæc sciscitabor ex te, o Græcismi et sermonum amans, ultrum ab omni Græcismo nos argebis, hoc est, a pervulgatis his et pedestribus verbis, atque in multitudinis usu positis, an ab eleganteribus duntaxat et sublimioribus, utpote ad quæ nemo, nisi excellenti doctrina præditus, aspirare queat? Si a posteriori hoc Græcismi 135 genere,

(20) Ἱεροφάνταις. Schol. Montac: Ἱεροφάντης, παρὰ τὸ τὰ Ιερὰ ἔκφαντεν. « Hierophantes, quasi qui sacra docet, patescit, » vel « interpretatur. »

(21) Τῷ Βουθόλῳ. Ilic « Hercules » intelligitur. Quæ vero apud « Tauros, Laced., » etc., perpetrabantur, vide in notis, p. 109.

(22) Τῷ κατατέμεσθαι. Ita Pass. et alii quam multi codices. Deest tō in editis. Tam impura silentio prætermittenda viderentur, nisi ad cœcę gentilitatis probrum ea referre compulsa fuisse Gregorius.

(23) Οὐσια ἀλλων. Colb. 3, δσα ἀλλα.

(24) Ἐκκριτος. Tres Regg., ἔγκριτον.

(25) Εἰ τοῦτ' ἡρ. Sic plerique codices. Pass. vero aliquæ nouissimi, eis tōto.

(26) Ἡ τινι. Sic magno consensu codices. præter Colb. 3, 6. Billius tamen et Comb. legunt εἰ τινι.

(27) Θήσεις ἡμᾶς. Pass. θήσεις Χριστιανούς ἡμᾶς. Reg. I, θήσεις Χριστιανούς, omisso ἡμᾶς.

A οἵς τῶν δαιμόνων· οὗτε γάρ πᾶσι τὰ αὐτὰ, οὗτε ἐν τὰ πάντα, οὗτε τὸν αὐτὸν τρόπον, ὡς τοῖς παρ' ὑμῖν Ιεροφάνταις (20) δοκεῖ, καὶ τοῖς τῶν θυσιῶν τεχνολόγοις. Ποὺ δὲ, ὥσπερ Λανδίοις, εὔσεβες τὸ καταρᾶσθαι τῷ Βουθόνᾳ (21), καὶ τοῦτο εἶναι θεοῦ τιμὴν, τὰς εἰς αὐτὸν λοιδορίας; ή Ταύροις τὸ ξενοχτονεῖν, ή Λάκωσι τὸ ἐπιβούμια ξαίνεσθαι, ή Φρυξὶ τὸ κατατέμενοςθαι (22) ὑπ' αὐλῶν κτηλουμένους, καὶ ἀναγρυπνεούς ύψος ἄλματος, ή τὸ παιδεραστεῖν ἄλλοις, ή τὸ πορνεύειν ἑτέροις, ή στα τῶν ἄλλων (23) μυστηρίων ἔστιν, ἵνα μὴ λέγω καθ' ἔκαστον, οὕτω δὲ καὶ τὸ Ἑλληνίζειν Ἐκκριτόν (24) τινος θεῶν ή δαιμόνων; Καίτοι κανεὶς εἰ τοῦτ' ἡν (25), οὕτω δῆλον, ὡς Ἑλληνικὸν ἡν, ή τινι (26) τῶν παρ' ὑμῖν θεῶν ή δαιμόνων τὸ κοινὸν ἀπεκρίθη, ὥσπερ καὶ ἄλλα πολλὰ τῶν κοινῶν θύειν νενομοθέτηται.

B cujuspiam proprium atque selectum est? Et certe quamvis hoc etiam ita se haberet, nondum tamen si quod commune est, cuiquam vestrorum deorum aut dæmonum privatim attributum esset, quemadmodum pleraque etiam alia quæ communia sunt mactore legibus sancitum est.

C IV. Εἰ δὲ οὐχὶ τοῦτο φήσεις, τῆς γλώσσης δὲ ὡς ὑμετέρας μεταποιήσῃ, καὶ διὰ τοῦτο πόρῳ θήσεις ἡμᾶς (27), ὥσπερ κλήρου πατρικοῦ, καὶ οὐδὲν ἡμῖν διαφέροντος, πρῶτον μὲν οὐχ ὅρῳ τίς ὁ λόγος, ή πῶς τοῦτο προσάξεις τοῖς δαίμοσιν. Οὐ γάρ, εἰ τοὺς αὐτοὺς τὴν τε γλώσσαν Ἑλληνίζοντας καὶ τὴν θρησκείαν εἴναι: (28) συμβέβηκεν, ήδη καὶ τῆς θρησκείας οἱ λόγοι, καὶ διὰ τοῦτ' ἀν εἰκότως ἔξι ταῦτας ἡμεῖς γραφείμεν· ἀλλὰ τοῦτο γε καὶ ἀσυλλόγιστον δοκεῖ τοῖς καθ' ἡμᾶς (29) τεχνολόγοις· οὐ γάρ, εἰ περὶ ταῦτων ἀμφω, καὶ ἀλλήλοις ἀμφω ταῦτα· ή οὕτω γε, εἰ χρυσοχόον τὸν αὐτὸν καὶ ζωγράφον θείημεν, τὸ χρυσοχόειν εἰς τὸ ζωγραφεῖν, ή τὸ ζωγραφεῖν εἰς τὸ χρυσοχόειν (30) περιστῆσεται· πολλῶν ταῦτα τῶν ληρημάτων.

D PE' Ἔπειτα (31) ἐρήσομαί σε, ὡς φιλέλληγ σὺ καὶ φιλόλογε, πότερον παντὸς εἰρῆσις ἡμᾶς τοῦ Ἑλληνίζειν, οἷον δὴ καὶ τῶν ἐν μέσῳ καὶ πεζῶν τούτων ἡμάτων, καὶ τῆς τῶν πολλῶν χρήσεως, ή τοῦ κομφοῦ τε καὶ ὑπεραίροντος, ὡς οὐκ ἄλλοις ἐφικτοῦ (32) ή τοῖς κατὰ παιδεύσιν διαφέρουσιν (33); εἰ μὲν γάρ τούτου, τίς ή ἀποκλήρωσις, τὸ μὲν σμερδαλέον (34),

(28) Θρησκειας ειραι, etc. Ita Pass. Quæ lectio certe melior videatur. Ei. θρησκείαν ήδη συμβέβηκεν εἴναι τῆς θρησκείας τοὺς λόγους.

(29) Καθ' ἡμᾶς. Quatuor Regg. καθ' ἡμᾶς.

(30) Εἰς τὸ χρυσοχοεῖται. Quatuor Regg., duo Colb., Pass. et Or. I, in ora, εἰς χρυσοχοεῖται.

(31) Ἔπειτα. Pass. Ετα.

(32) Οὓς οὐκ ἄλλοις ἐφικτοῦ. Sic Pass. Ita etiam legunt Sav. et Comb. Editi δὲ οὐκ ἄλλοις ἐφικτοῖς.

(33) Η τοῖς κατὰ παιδεύσιν διαφέρουσιν. Ita habent septem Regg., duo Colb., Pass., siveque legendum, ut plana et expedita sit syntaxis ac littera. Editi, ή τοῦ... διαφέροντος.

(34) Τὸ μὲν σμερδαλέον, etc. Hæc sunt verba poetica ex Homero collecta, quæ singula Elias sic exponit: σμερδαλέον, « horrendum; » κοναθίζειν, « strepere, timire; » μῶν, « νῦν? » δήπουθεν, « utique, profecto; » ἄττα, « cum aspiratur, » quæ quidem; « cum tenuatur, » alia quædam; « ἀμωμέ-

καὶ τὸ κοναθίξειν, καὶ τὸ μῶγ, καὶ τὸ δήπουθερ, καὶ τὸ ἄττα, καὶ τὸ ἀμωστέπως εἶναι τῆς διαλέκτου μόνης, τᾶλλα δὲ (35) ἀπερβίφθαι εἰς Κυνόσαργες (36), ὥσπερ τὸ πάλαι τοὺς νόθους; εἰ δὲ καὶ τὸ εὐτελές τοῦ λόγου καὶ ἀκαλλώπιστον ὅμοιῶς τοῦ Ἐλληνίζειν ἔστι, τί μὴ καὶ τούτων ἀποστερεῖτε ἡμᾶς, καὶ ἀπλῶς (37) πάστης Ἑλλάδος φωνῆς, ὅποια πότε ἀνήν, καὶ ὡς ἀν ἔχουσα τύχη (38); τοῦτ' ἀν ἦν ὑμῶν φιλανθρωπότερον καὶ τελείως (39) τῆς ἀμουσίας τῆς ὑμετέρας.

P.C'. Ἔχει γάρ οὕτως, ἵνα σοι φιλοσοφήσω περὶ τούτων, ὑψηλότερον τε καὶ τελεώτερον· Εἴ μὲν καὶ θεῖα! τινές εἰσι φωναὶ (40) φωνητικῆς ὀργάνως ἐκπορευόμεναι (41), καὶ διὰ τοῦ ἀέρος χερμεναὶ τε (42) καὶ ἀκοαῖς εἰσρέουσαι, τῶν ἡμετέρων χρείτους καὶ εὐημέτεραι (γελῶ γάρ ὑμῶν τῶν σεμιῶν τὸ Μῶλο, καὶ τὸν Ξάνθον, καὶ τὴν Χαλκίδα), ή διὰ (43) γυμνῶν ἀλλήλοις συγγίνονται τῶν ἐννοῶν καὶ τῶν τυπωμάτων, οὐχὶ ἡμέτερον λέγειν· τὸ δὲ οὐν ἡμέτερον τοιούτων ἔστιν· Οὗτε φωνὴ τῶν εὐρομένων μόνον (44) ἔστιν, ἀλλὰ πάντων τῶν μετεχόντων· οὔτε τέχνῃ τις ἡ ἐπιτείχευσις, ἢν ἀν ἐνθυμηθῆναι θελήσῃ· ἀλλ' ὥσπερ ἐν ἀρμονίᾳ τεχνικῇ τε καὶ μουσικῇ ἀλλος μὲν ἥχος ἀλλής τινὸς τῶν νευρῶν συντεταμένος, ἡ ἀνείμνεος (45), πάντα δὲ τοῦ ἐνὸς ἀρμοστοῦ καὶ τεχνίτου, πρὸς ἓν τι κάλλος ἀρμονίας συντείνοντα· οὕτω κάν τούτοις δ τεχνίτης καὶ δημιουργὸς Λόγος ἀλλον μὲν ἀλλής τινὸς ἐπιτιθεύσεως ἡ τέγχης εὑρετήν (46) προύστησατο, πάντα δὲ εἰς μέσον προβούθηκε πᾶσι τοῖς βούλομένοις, τῷ κοινωνικῷ καὶ φιλανθρώπῳ συνδέων τὸν βίον ἡμῶν, καὶ ποιῶν ἡμερώτερον. Cuiuspiam instituti vel artis inventorem elegerit, omnia tamen communicationem ac benignitatem assereret ac initio rem redderet.

P.Z'. Σὺν τῷ Ἐλληνίζειν; εἰπέ μοι· τί δέ; οὐ Φοινίκων τῷ γράμματα; ὡς δέ τινες, Αἰγυπτίων; ἡ τῶν ἔτι τούτων σοφιώτερων Ἐβραίων; οἱ καὶ πλαξὶ θεοχαράκτοις ἐγγραφῆναι (47) τὸν νόμον παρὰ

πως, «partim, quadamtenus.» Billius in hæc verba observat Gregorium hæc mutuatum videri a Luciano, ubi lib. *De conscrib. hist.* salissime irridet ineptissimum hominem sesquipedalium, exoletorum et Demosthenicorum verborum affectatorem, qui sibi facundia Demosthenem æquare videbatur, quod illius verbis uteretur.

(35) *Tâlla* δέ, etc. «Cæteræ vero dictiones rejiciantur et pro spurciis habeantur.»

(36) *Kυρσάρης*. Locus erat Athenis ignobilis, iu quem spurciis conjiciebantur.

(37) *Kai ἀπλῶς*. Quæ sequuntur usque ad hæc verba, «Εχει γάρ, desunt in Reg. hu, et in edit. Ald. et Hier.

(38) *Tύχη*. Colb. 3, et Comb. *tύχοι*.

(39) *Τελείως*. Savil. *τελείωσις*.

(40) *Ei μὲν καὶ θεῖα τιρές εἰτι γουραί*, etc. Hic poetæ ac præcipue Homierum, aliosque fabularum amatores, qui diis voces attribuebant, irridet Gregorius. In exemplum profert quasdam deorum voices, quas ipse Homerus fixxit, nempe «Moly, Xanthūn et Chalcidem, quarum prima,» inquit Elies, «radix stirpis cuiusdam est, altera Oliuus, tertia avis, his verbis utens : Moly hanc dii vocant : quem Xanthūm dii vocant, homines autem Seuanandrum :

A quæ tandem hæc partitio est, ut hæc verba, σμερδαλέον, κοναθίζειν, μῶν, δήπουθεν, ἄττα, ἀμωστέπως, solius linguae sint, reliqua autem in Cynosarges, ut olim spnrii, relegendur? Si autem viles etiam et inornatae atque inelegantes dictiones æque Græcismi sunt, quin has quoque nobis, atque omnes in universum Græcas voces, quæque tandem illæ et qualescumque sint, admitis? hoc enim majus in vobis humanitatis ac supremæ inscitiae argumentum esset.

CVI. Etenim, ut de his rebus altius ac perfectius tecum agam, sic se res habet : Si quædam etiam deorum voces sunt, e vocalibus organis exeunte, ac per aerem susæ, auribusque influentes, vocibus nostris præstantiores et significantiores (rideo enim B hominum gravium, quales haberi vultis, hæc verba, Moly, et Xanthūn, et Chalcidem), aut per nudas cogitationes et informationes commercium inter se habent, haudquaque nostrum est pronuntiare. Quod autem ad nos attinet, ita se, ut dicturus sum, res habet. Nam nec vox tantummodo eorum est qui eam invenerunt, sed omnium qui ejus sunt participes : nec ars ulla aut vitæ studium atque institutum, quodcumque cogitare volueris ; quin potius, quemadmodum in concerto artificioso et musico, alia quidem chorda aliud sonum edit, prout videlicet, vel contenditur, vel remittitur, cæterum omnia unius ejusdemque sunt concinnatoris et artificis, atque ad unam quamdam concentus elegantiam referuntur : ad eundem modum in his quoque rebus, C licet rerum artifex ac conditor Verbum, aliud aliud omnia tamen omnibus in medium proposuit, ut scilicet per societatem et communicationem ac benignitatem astringeret ac initio redderet.

136 CVII. Dic mihi : tuum est Græcari? Quid autem? Nonne Phœnicum sunt litteræ, vel, ut nonnullis placet, Ægyptiorum, aut his adhuc sapientiorum Hebræorum, qui etiam legem in tabulis a

Chalcidem dii vocant, homines autem Cymindin, etc. Hæc est ergo Gregorii sententia : si quæ sunt deorum voces, ut nugatur Homerus, meum non est pronuntiare. Quod autem ad homines pertinet, nec vox, nec ars ulla cuiusquam propria est, sed cuilibet volenti ad usum æque patet.

(41) *Ἐκπορεύμενατ*. Ita Reg. I., Colb. 5, Pass. et Comb. Editu vero et plures mss., ἐκπορεύεται.

(42) *Χειρένεται* τε. Sic Pass. Deest τε in edit.

(43) *Ἡ διά*. Sic Oxon. hancque lectionem verba proxime sequentia postulant, quamvis editi, et omnes quos vidimus eodi-tes habeant, οἱ διά.

(44) *Εὐρωμένωρ μόνων*. Regg. bm, q, y, εὐρωμένων. Alii duo Regg., μόνων. Utrumque Savilio placet.

(45) *Συντεταμένος*, ἡ ἀτειμένος. Ita omnes codices, fatente Mont. qui tamen mallei, συντεταμένης, etc., sed perinde dicitur, «sonus intensus» aut «reinissus», ut «chorda intensa» aut «remissa».

(46) *Εὐρετήν*. Mendose in Herv. ἀρετήν. Quæ lectio nullatenus defendi potest, quidquid dicat Montacutius.

(47) *Θεοχαράκτοις ἐγγραφῆναι*. Malim, «divinis characteribus exarataim.»

Deo inscriptam esse persuasum habent? Tuum At-
tice loqui? Quid? Calculis uti, et numerare, et di-
gitis supputare, mensuræ item et pondera, atque
ante hæc etiam aciei instructio et res militaris, cu-
jus sunt? nonne Eubœorum? si modo Eubœus erat
ille multarum rerum inventor Palamedes, invidia-
que ob id impeditus, atque adeo in judicium ob sa-
pientiam vocatus, ab iisque qui adversus illum ex-
peditionem suscepserant, morte multatus? Quid igit-
tur? Si Ægyptii, et Phœnices, et Hebræi, quibus
ad eruditionem nostram utimur, si qui Eubœam
insulam incolunt, hæc, tanquam sua, juxta tua principia,
vindicarint, quid faciemus? aut quid ad eos
causificari poterimus, nostrismet legibus capti at-
que constricti? Nonne nos omnino his rebus privari
necessere erit, nobisque idem quod graculo, evenire.
Hoc est, ut alienis plumis nobis detractis, nudi ipsi
ac turpes simus?

CVIII. Tua sunt poemata? Quid autem? An non
potius anus illius, quæ cum quidam concitatiori
gressu ex adverso incedens, ipsius humerum con-
cussisset, sic enim narrant, ipsaque postea eum
conviciis incesseret, impetus vehementia carmen
effudit; quod cum juveni valde arrisisset, atque ac-
curatius in numeros astrictum fuisse, admirabilem
tibi haec poesim creavit? Quid de cæteris? Si enim
ob arma gloriaris, a quibus tandem, o fortissime,
arma tibi venerunt? An non a Cycloibus, a quibus
ars ferraria nata est? Si autem magna quædam res,
imo omnium maxima, tibi purpura videtur, ex qua
tu sapiens evasisti, atque hujusmodi legum promul-
gator, quid? num eam Tyriis abjicies, a quibus
pastoralis ille canis prodiit, qui exeso murice, la-
biisque cruento perfusis, pastori florem indicavit, ac
per eos vobis imperatoribus pannum illum improbis
luctuosum et superbum porrexit? jam vero quid
dicturi sumus, si ab agricultura naviumque exstruc-
tione Athenienses nos arceant, Cereres, et Tripto-
lemos, et dracones **137** commemorantes, ac præ-
terecea Celeos, et Icarios, omnemque in istis mytho-
logiam, quæ etiam vobis res istas turpi et obsceno
mysterio, ac nocte sane digno, celebrandas dedit?

CIX. Atque, ut aliis prætermisis, ad ipsum
recordiz tuæ, seu potius impietatis, caput ascendam,

(48) Παρὰ Θεοῦ. Deest in Reg. hu, in Ald. et Herv.

(49) Πεπτεύειν. Ita vulgo mss. In ed. πεπτεύ-
ειν.

(50) Τύρος. Sic plerique codices. Edit. τύνων.

(51) Ἔχορτες. Septem Regg., Colb. 3, Coisl. 2
Pass. et Or. 1, ω.κοῦντες.

(52) Μεταποιῶνται. Quinque Regg., Herv., Comb., Sav., metapoiῶνται.

(53) Καὶ τὸν κολοιὸν πάσχειν. De cornicula
Horatius, lib. 1, epist. 3, ait:

*Ne, si forte suas repetitum venerit olim
Grex avium plumas, moveat cornicula risum
Furvis nudata coloribus.*

(54) Περιαρθέντας πτερών. Reg. a, περιαρ-
θέντων πτερών.

(55) Τῆς γραός. «Mulier quædam,» ait Elias,

A Θεοῦ (48) πιστεύουσι; Σὺν τῷ Ἀττικίζειν; Τὸ πε-
τεύειν (49) δὲ καὶ ἀριθμεῖν, καὶ λογίζεσθαι δακτύ-
λοις, μέτρα τε καὶ σταθμά, καὶ ἔτι πρὸ τούτων, τὰ
τακτικὰ καὶ πολεμικὰ, τίνος (50); οὐκ Εὔδοέων; εἰ-
περ Εὔδοέως δὲ Παλαμῆδης, δὲ πολλῶν εὑρετής, καὶ
διὰ τοῦτο ἐπίφθονος, καὶ μέντοι καὶ δίκας τῆς σο-
φίας ἀπαίτηθεις, καὶ καταχριθεὶς τοῖς ἐπὶ Ἰλίου
στρατεύσασται; Τί οὖν; ἀν Αἰγύπτιοι, καὶ Φοινικες,
Ἐβραιοὶ τε, οἵς ἡμεῖς συγχρώμεθα πρὸς τὴν ἡμετέ-
ραν παιδευσιν, τι δ' ἀν οἱ τὴν νῆσον ἔχοντες (51)
Εὔδοιαν μεταποιῶνται (52) τούτων ὡς αὐτοὶς διαφε-
ρόντων, κατὰ τὰς σὰς ὑπθέσεις, τι δράσομεν; ή τι
δικαιολογησμέθα πρὸς αὐτοὺς, τοῖς οἰκείοις ἐσαλ-
κότες νόμοις; Ἡ πᾶσα στέρεσθαι τούτων ἀνάγκη,
καὶ τὸ τοῦ κολοιοῦ πάσχειν (53), γυμνοὺς εἶναι τῶν
ἄλλοτρῶν περιαρθέντας πτερών (54) καὶ ἀσχήμο-
νας;

PH. Σὲ τὰ ποιήματα; τι δέ; οὐ τῆς γραδὸς (55)
μᾶλλον ἐκείνης, ἢ, τὸν ὄμον σεισθεῖσα παρά τίνος
συντόνως ἀντιταριώντος, ὡς λόγος, εἰτ' ἐνυδρίζουσα
τῷ σφυρῷ τῆς ὄρμῆς, ἐπος ἐφρέγξατο· καὶ τούτη
ἀρέσαν τῷ νεανίᾳ λαν (56), καὶ φιλοπονώτερον με-
τρηθὲν τὴν θαυμασίαν σου ταύτην ἐδημιούργησε
ποιήσιν; Τι τάλλα (57); Εἰ δὲ τοῖς ὅπλοις μέγα φρο-
νεῖς, παρὰ τίνων σοι τὰ ὅπλα, ὡς γενναιότες; Οὐ
τῶν Κυκλώπων, ἐξ ὧν τὸ χαλκεύειν; Εἰ δέ σοι μέγα
καὶ μέγιστον τῶν δυτῶν (58) ἡ ἀλουργίς, ἐξ ἡς σο-
φὸς σὺ, καὶ τῶν τοιούτων νομοθέτης· τι; οὐκ ἀπο-
θῆσῃ ταύτην Τυρίοις, παρ' ὧν ἡ ποιμενικὴ (59)
κύνων, ἡ τῇ κοχλῷ βραθείσῃ, καὶ τὰ χελικαθαϊμα-
ξάσῃ, τῷ ποιμένι τὸ δάνθος γνωρίσαστα, καὶ διὰ τού-
των (60) παραδούσα τοῖς βιτσιεῦσιν ὑμῖν τὸ πένθιμον
τοῖς κακοῖς φάρος καὶ ὑπερῆφανον; Γεωργίας δὲ καὶ
ναυπηγίας, τι φήσομεν, ἀν ἀπελαύνωσιν ἡμᾶς Ἀθη-
ναῖοι, τὰς Δῆμητρας καὶ τοὺς Τριπτολέμους διηγού-
μενοι, καὶ τοὺς δράκοντας, ἔτι δὲ Κελεόυς τε καὶ
Ἰκαρίους, καὶ πᾶσαν τὴν περὶ ταῦτα μυθολογίαν, ἢ
καὶ μυστήριον ὑμῖν αἰσχρὸν ταῦτα ἐποίησε, καὶ
νυκτὸς δυτῶν ἀξιον;

ΡΘ. Βούλει, τάλλα παρεῖς, ἐπ' αὐτῷ τὸ κεφάλαιον
ἀναδράμα τῆς σῆς ἐμπληξίας, εἰτ' οὖν θεοβλα-

L **L** e ab adolescenti quodam properanter transeunte in
humero successa est. Hæc autem petulantius adver-
sus adolescentem incitata, conviciis eum affecit,
pronuntiato quodam versu, quo vehementem illius
impetum perstringebat. Erat autem hoc dictum
versus numeris astrictus. Qui concentus cum ado-
lescenti, iisque, qui tum aderant, arrisisset, versus
hujuscemodis in artem redactus ad omnes dimisau-
vit.

(56) Άλαρ. Deest in tribus Regg., Colb. 3, Or. 1
et Herv.

(57) Τάλλα. Nonnulli nisi., τάλλα, et τ' ἄλλα.

(58) Τὼρ ὄτωρ. Pass. τῶν ἄλλων.

(59) Ποιμενικὴ. Colb. k, ποιμανικὴ.

(60) Διὰ τούτων. Colb. 3, διὰ τούτο. Colb. a, 4.
διὰ τούτου.

εέιας (61); αύτο οι ποθεν σοι τὸ μυεῖσθαι, καὶ τὸ μείζων (62), καὶ τὸ θρησκεύειν; Οὐ παρὰ Θρακῶν, καὶ ἡ κλῆσις πειθέτω σε; Τὸ θύειν δὲ οὐ παρὰ Χαλδαίων, εἰτ' οὖν Κυπρίων; Τὸ ἀστρονομεῖν δὲ οὐ Βαβυλώνιον (63); Τὸ δὲ γεωμετρεῖν (64) οὐκ Αἰγύπτιον; Τὸ δὲ μαχεύειν οὐ Περσικόν; Τὴν δὲ δι' ὄντερων μαντικήν τίνων ἡ Τελμητέων ἀκούεις; Τὴν οἰωνιστικήν δὲ τίνων (65); οὐκ ἄλλων ἡ Φρυγῶν, τῶν πρώτων (66) πειρεγασαμένων δρνίθων πτήσεν τε καὶ κινήματα; Καὶ, ἵνα μὴ μακρολογῶ, πόθεν σοι τὸ καθ' ἔκαστον; οὐχ ἐν ἐξ ἐκάστων; ὃν πάντων εἰς ταῦτα συνελθόντων, ἐν δεισιδαιμονίας συνέστη μυστήριον; Τί οὖν; δεξιμεθα, πάντων ἀποχωρησάντων εἰς τοὺς πρώτους τε καὶ τοὺς (67) εὑρομένους, μηδὲν ἔχειν ἡμέτερον (68) πλὴν τῆς κακίας, καὶ τῆς περὶ τὸ θεῖον ταύτης καινοτομίας; Πρῶτος γάρ (69) Χριστιανῶν ἐπανάστασιν τῷ Δεσπότῃ, καθάπερ οἱ δοῦλοι ποτε τοῖς Σκύθαις, ὡς φασιν, ἐπενόησας. Πολλοῦ μέντ' ἀν (70) ἀξιον ἥν, εἰ σοι διελύθη (71) τὸ πονηρὸν τοῦτο σύνταγμα, κατὰ τοὺς σοὺς δρους καὶ νόμους, ἵν τηλείς ἡμεν (72) πραγμάτων ἀπηλλαγμένοι, καὶ πάλιν ἐπὶ τῆς ἀρχαίας (73) εὐδαιμονίας τὴν Ῥωμαϊκὴν ἀρχὴν ὁρᾶν ὑπῆρχε, πάστης ἀπηλλαγμένην ἐμφυλίου στάσεως· δι τοῦ παρὰ τῶν ἔξωθεν πολέμου πολλῷ φευκτότερόν ἐστι καὶ φοβερώτερον, δισφά τάς οἰκείας δαπανᾷν σάρκας τῶν δλλοτρίων φευκτότερον (74). dissidio solutum: quod 138 quidem externo bello multo odiosius est magisque metuendum; non se-
cūs ac proprias carnes morsibus appetere horribilis est, quam alienas.

PI'. Εἰ δὲ ταῦτα σοι κακουργίας εἶναι δοκεῖ τὸ

A hoc ipsum initiari, atque initiare, et deos θρησκεύειν id est, colere, unde ad te promanavit? Nonne a Thracibus, ut ipsum quoque nomen ostendit? Sacrificare autem, nonne a Chaldaeis, sive Cypriis? Jam astronomia, nonne Babyloniorum inventum est? Nonne geometria, Ἀριστοτελεῖ? Nonne magia, Persarum? Porro divinatio ea quæ in somnis sita est, a quibus aliis, quam a Telmessibus orta est? Augurandi item disciplina a quibus aliis quam a Phrygibus, qui primi avium volatum ac motum curiosius observarunt? Ac, ne sim longior, unde singula habes? nonne unum ab unoquoque? quibus omnibus in unum coactis, unum superstitionis mysterium conflatum et constitutum est? Quid igitur? an illud admittimus, omnibus rebus ad primos et eos, qui auctores fuerunt, recedentibus, nos nihil omnino habere, præter vitium, atque hanc circa divinum Numen novationem? Primus enim Christianorum, ut aduersus Dominum rebellares, quemadmodum fierunt quondam Scytharum servi aduersus Scythas dominos suos, in animum induxisti. Magni vero hoc aestimandum fuisset, si pravum hoc, iuxta leges tuas ac regulas, et sceleratum agmen a te dissolutum fuisset, ut negotiorum molestiis liberaremur, prorsusque in prisca felicitate Romanum imperium cernere licet, omni civili et domestico dissidio solutum: quod 138 quidem externo bello multo odiosius est magisque metuendum; non se-

B auctores fuerunt, recedentibus, nos nihil omnino habere, præter vitium, atque hanc circa divinum Numen novationem? Primus enim Christianorum, ut aduersus Dominum rebellares, quemadmodum fierunt quondam Scytharum servi aduersus Scythas dominos suos, in animum induxisti. Magni vero hoc aestimandum fuisset, si pravum hoc, iuxta leges tuas ac regulas, et sceleratum agmen a te dissolutum fuisset, ut negotiorum molestiis liberaremur, prorsusque in prisca felicitate Romanum imperium cernere licet, omni civili et domestico dissidio solutum: quod 138 quidem externo bello multo odiosius est magisque metuendum; non se-

CX. Quod si ea vobis versutam improbatatem

(61) Ἐμπληξίας, εἰτ' οὖν θεοβλαβείας. Comb. τίνα mentis a Deo percussæ soliditas, quasi læsæ a Deo mentis stupor. Nimirum utraque vox, ἐμπληξία et θεοβλαβεία, idem sonat, nisi quod secunda auget et primam explicat.

(62) Καὶ τὸ μυεῖν. Sic duo Regg. et Pass. Deest τὸ in ed.

(63) Βαβυλώνιον... Αἰγύπτιον. Pass. cum aliis quibusdam, Βαβυλώνιον... Αἰγύπτιον.

(64) Γεωμετρεῖν. Comb. legit, γοητεύειν, et verit: « nonne incantatio Ἀριστοτελεῖ? Nullum profert codicem; sed has rationes edit, quod geometria ad impietatem non pertineat, ut cætera quæ hic a Gregorio recententur; deinde quod Elias geometriæ non opponat μαχεῖαν, ut in Billio legitur; deinde quod adversantes Moysi præstigiatores hic respiciat Gregorius.

(65) Τίτων. Pass. πόλων.

(66) Τὼν πρώτων. Duo Regg. τῶν πρῶτων.

(67) Πρώτους τε καὶ τοὺς. Ita Reg. hu, Sav., Alii. et Herv. Pass. πρώτους εὐραμένους. Alii, πρώτους καὶ, reiecto τε. Par. ed. cum quibusdam, πρώτους εὐρομένους.

(68) Ἡμέτερον. Heinsius mavult ὑμέτερον. Fauvent sequentia, sicutque videtur legisse Billius in prima versione: « Quid igitur, an fateberis... te nihil habere quod tuum sit? »

(69) Πρῶτος γάρ, etc. Difficilis est hic locus, quem idiceo corruptum aut mancum suspicatur Savilius. Binas tamen expositiones affert Elias. Neutram probat Billius; immo utramque refellit; et eam ipse affersens, censem hæc priora verba: Πολλὸν μέντ' ἀν ξινον ἥν, εἰ σοι διελύθη τὸ πονηρὸν τοῦτο σύνταγμα, ironice esse accipienda, et posteriora ista: ἵν τηλείς ἡμεν (72) εἰς τηλείς ἡμεν (73) εἰς τηλείς ἡμεν (74) φευκτότερον. Reg. I, et Sav. addun, eleva Elias in Billio.

C cerebas, et constituebas, deleturn et extinctum esset, ut jam negotio omnibus liberati, letam et beatam, ut olim florente paganismo, vitam ageretis, nec ullis, ob contrariam Christianorum religionem, dissidiis agitataam, etc. Quartam nobis liceat expositionem afferre. Primo quidem existimamus hæc verba: πρῶτος γάρ Χριστιανῶν, etc., et primus enim Christianorum, etc., esse expositionem vocis præcedentis, καινοτομίας, quod certe nemo negaverit. Deinde hac expositione, veluti clausa parenthesis, et ad sua orationis terminos revocata in sua comparatione pergit orator. Quod enim modo, ἐν ἀστρονομίας μυστήριον, et unum superstitionis mysterium appellabat, idem nunc, σύνταγμα, et agnus sceleratum dicit, Græcarumque illud superstitionis corpus et coagmentationem, vel ab ipso Juliano, vel ipsius Juliani legibus esse dissolvendum, si nimirum ille suis auctoribus et inventoribus unumquodque restituisse, aut si ipsi suo jure repetiuerint, quemadmodum linguam Græcam sibi vindicabat Julianus. Quibus ostendit Gregorius quam insulsa et inconsequens esset Juliani mens et ratiocinatio. Nec jam ambigua istius loci sententia, nec dubius esse potest horum verborum sensus: κατὰ τοὺς σοὺς δρους καὶ νόμους, « juxta leges ac regulas tuas, » id est, juxta Juliani rationationem et principia, quibus aduersus Christianos utebatur, ut litteras ipsius interdiceret. Ilac expositio plana sunt omnia. Porro diximus Juliano, vel ab aliis superstitionum agmen dissoluendum; idque suadet orationis series et argumentatio

D (70) Μέτρ' ἀν. Pass. μέτροι ἀν.
(71) Εἰ σοι διελύθη. Totum esset unaque dissipationem.
(72) Ἡμεν. Pass. ὑμεν.
(73) Ἐπὶ τῆς ἀρχαίας. Or. I, επὶ ταῖς ἀρχαίας.
(74) Φευκτότερον. Reg. I, et Sav. addun, eleva Elias in Billio.

lenitate tectam sapere, atque ab imperatoria magnificentia procul remota esse videntur, age, his adhuc astutiora proferemus. Nam cum doctrinam nostram, dogmatibus quidem et coelestibus testimoniis magnam et excelsam esse perspicere, eamdemque veterem simul et novam; veterem, inquam, quantum ad predictiones, ac subluentes deitatis motus; novam autem, ratione posterioris Dei adventus, ac miraculorum eorum quae tum ex ea, tum circa eam designata sunt; ceterum majorem et insigniorem ob Ecclesiae formas nobis traditas, atque in hunc usque diem conservatas: ut ne hoc quidem ipsius malignam versutiam effugeret, quid comminiscitur, et quid facit? Rapsacem illuin Assyrium, qui pro Sennacherib Assyriorum rege bellum administrabat⁷⁵, imitatur. Nam cum ille in Iudeam cum exercitu profectus, maximis copiis et viribus Hierosolynam obsideret, atque ante urbem castra haberet, nec vi atque armis eam expugnare posset, nec sibi quidquam rerum urbicularum per proditores patere vidisset, lenibus verbis ac vernacula lingua cives allicere ac sibi conciliare aggressus est. Quod cum obsessi intellexissent, hoc prius recusarunt, postulantes, ut Syriaca lingua, non Hebraica, verba ad ipsos ficeret, ne forte rentur.

CXI. Idem igitur hic quoque cogitans, scholas quidem in omnibus civitatibus, et sacraria, subselliaque, partim aliora, partim humiliora exstruere parabat, profanorum etiam dogmatum lectiones et explicationes instituere, tam quae mores comparent, quam quae in abstrusiorum rerum tractatione versarentur: tum precationum alternatum canendarum formam, ac pœnae in eos qui pecarent, pro delicti modo constituendæ: initiationum item et perfectionis, atque omnia, quae nostræ aucti dubie disciplinae sunt. Diversoria etiam et hospitales domos ædificare, monasteria item et virginum coenobia instituebat, simulque **139** humanitatem et benignitatem erga pauperes adjungere, cum in aliis rebus, tum in commendatitiis epistolis sitam, quibus eos, qui inopia premuntur, ex gente ad gentem transmittimus: quæ videlicet

CXII. Atque hæc quidem novus iste dogmatistes et sophista in animo habebat. Quod autem illius conatus inanis et irritus fuerit, minimeque in opus

IV Reg. xviii, 28.

(75) Παλαιών τε. Reg. I, addit, ὁμοῦ, «simul.»
(76) Κερῆμασι. Sic omnes ad unum codices. Ed. Paris. νοήμαστ. Porro «motus» appellat Gregorius transitioris Dei apparitiones, sive per miracula, sive per speciem oculis objectam, quas opponit posteriori in carne, seu Christi adventui.

(77) Σεναχηρέμ. Alii, Σενναχηρέν.

(78) Ἐπειδὴ μῆτε. MSS. communius, ἐπεὶ μῆτε.

(79) Συνέτας. Regg. hu, q, Ald. et Herv. συνέντας.

(80) Κελεύσατας. Ita libri omnes editi et scripti. Ed. Par. κινδυνεύσαντας. «Quod periculum esset.»

(81) Ἐπικούρεως. «Quæ sunt allegorici sensus

A λεῖον τιμφεσμένης, καὶ πόρρω βασιλικῆς μεγαλοπρεπείας, φέρε, σοι παραστήσω καὶ τὰ τούτων ἔτι κερδαλεύτερα. Ὁρῶν γάρ τὸν ἡμέτερον λόγον μέγαν μὲν δυντα τοῖς δόγμασι καὶ ταῖς δινθεν μαρτυρίαις, τὸν αὐτὸν παλαιὸν τε (75) καὶ νέον· παλαιὸν μὲν ταῖς προρθήσεσι, καὶ τοῖς ὑπαστράπτουσι κινήμασι (76) τῆς θεότητος· νέον δὲ τῇ τελευταῖς θεοφανείᾳ, καὶ τοῖς ἐκ ταύτης τοι περὶ ταύτην θαύμασιν. ἔτι δὲ μείζω καὶ γνωριμώτερον τοῖς παραδεδομένοις, καὶ εἰς τόδε τετηρημένοις τύποις τῆς Ἐκκλησίας· ἵνα μηδὲ τοῦτο ἀκαχούργητον μένῃ, τί μηχανᾶται, καὶ τι ποιεῖ; Μιμεῖται Ταψάκην τὸν Ἀσσύριον· ἐστρατήγης δὲ ἄρα τῷ βασιλεῖ τῶν Ἀσυρίων Σενναχηρέμ (77). Οὗτος, ἐπὶ τὴν Ἰουδαίαν στρατεύσας, καὶ δυνάμει πολλῆ καὶ χειρὶ τὰ Ιεροσόλυμα πολιορκῶν, καὶ τῇ πόλει προσκαθέζομενος· ἐπειδὴ μῆτε (78) δυνάμει παραστήσασθαι τὴν πόλιν οἵσι τε ἦν, μῆτε τι τῶν ἐνδόν αὐτῷ πάρ τῶν προδοτῶν ἐνεδίδοτο, λόγοις ἡμέροις καὶ διμογώσταις ὑποποιεῖσθαι τὴν πόλιν ἐπιχειρεῖ. «Ο δὴ συνέντας (79) λέγεται τοὺς πολιορκουμένους, τοῦτο παρατίσασθαι πρῶτον, Συριστὶ λαλεῖσθαι αὐτοῖς, ἀλλὰ μὴ Ἐβραῖοῖς κελεύσαντας (80), ὡς τάχα ἀν εἰς δουλείαν κλαπεῖσι τῷ ἡμέρῳ τῆς διαλέξεως.

orationis suavitate in servitatem sursum inducentur.

PIA. Τοῦτο δὴ καὶ οὗτος διανοθεῖς, διδασκαλεῖ μὲν ἰδρύσασθαι κατὰ πέταν πόλιν ἐποιος ἦν, βῆματά τε καὶ πρεσβρίτες, καὶ ὑφεδρίας, Ἐλληνικῶν τε δογμάτων ἀναγνόσεις καὶ ἀναπτύξεις, ὅσαι τε ἥθος ῥυθμίζουσι, καὶ ὅσαι τῆς ἐπικρύψεως (81)· εὐχῶν τε τύπον ἐν μέρει, καὶ τῆς τῶν ἀμαρτανόντων κατὰ μέτρον ἐπιτιμήσεως (82)· προτελείων τε (83) καὶ τελειώσεως, καὶ ὅσαι τῆς ἡμετέρας σαφῶν ἐστιν εύταξις· ἔτι δὲ καταγώγια πήξασθαι καὶ ἔνδυνας, ἀγνευτήριά τε (84) καὶ παρθενῶνας, καὶ φροντιστήρια, καὶ τὴν εἰς τοὺς δεομένους φιλανθρωπίαν, τὴν τε ἀλλην ὀπόση, καὶ τὴν ἐν τοῖς ἐπιστολιμαῖοις (85) συνήματιν, οἷς ἡμεῖς ἐξ ἔθνους εἰς ἔθνος τοὺς χρήζοντας παραπέμπομεν· ἀ δὴ καὶ μάλιστα τῶν ἡμετέρων εἴχε θαυμάσας.

PIB. Ταῦτα διενοεῖτο (86) μὲν δ κανδιδογματιστής τε καὶ σοφιστής· μὴ ἐπιτελῇ δὲ γενέσθαι, μηδὲ εἰς ἔργον ἀχθῆναι τοῦ ἀνδρὸς τὴν ἐγχείρησιν, οὐκ οὔδε,

A ac mystici.»

(82) Ἐπιτιμήσεως. Non bene Billius, «supplici», quæ vox durior, nec unquam usitata ubi de pœnis canonice agitur.

(83) Προτελείων τε. Sic omnes mss., «initiationum ritus et perfectionis.» Ed. προτελείων δέ.

(84) Ἀγρευτήριά τε, etc. Comb. «Religiosæ exercitationis extra scæculi turbas loca et gymnasia, castitatis puræque mentis palestra.»

(85) Ἐρ τοῖς ἐπιστολιμαῖοις. Vulgo, «litteræ formatae.»

(86) Διεροεῖτο. Hæc in animo habuisse Apostolam scribit probatque Sozomenus, lib. v, c. 15, prolatâ Juliani ipsius ad Arsacium epistola.

είτε τὸν κέρδος, τοῖς ἐκείνου τε (87) καὶ τῶν ἐκείνου θάττον ἀπτλαγμένοις, είτε τῷ προελθόντι μέχρι τῆς δινειρώσεως· ἐδεῖχθη γάρ ἂν τίνα μὲν ἀνθρώπων κινήματα, τίνα δὲ πιθήκων μιμήματα. Ἐπεὶ καὶ οὗτοι μιμεῖσθαι (88) μὲν λέγονται τῶν ἀνθρωπίνων τινὰ δειλασμάτων, κακοτέχνως προτιθεμένων· τούτοις μέντοι καὶ ἀλισκονται, μὴ δυναμένης ἐξικέσθαι (89) τοῦ ἡμετέρου σοφοῦ τῆς μιμήσεως. Οὐ γάρ μᾶλλον ἵππος Θεοσαλική (90), καὶ γυνὴ Λακεδαιμονία, καὶ ἄνδρες οἱ τῆς Ἀρεθούσης πίνοντες, οἷον δὴ λέγω Σικελιώτας, ὡς δὲ περὶ αὐτῶν χρησμός, τὸ ἔκκριτον (91) τῶν δύμογενῶν ἔχουσιν, ή Χριστιανοί τὰ τοιαῦτα θέτειν καὶ νομοθετήματα τῶν πρεπωδεστάτων (92) ἔστι· καὶ οἷα ὑπ' οὐδενὸς ἀν διλού ζηλωθέντα τὸν τὸν ἡμέν τε πεσθαι βουλομένων· ἐπειδὴ μὴ ἀνθρωπίναις ἐπινοίαις (93) μᾶλλον ηθείς δυνάμει κ.τ. πρόδου βεβαιώθητι τὰ τοιαῦτα (94) νενίκηκεν.

non magis humanis ingeniiis atque inventionibus, adepiet sunt

ΠΙΓ. Οὐδὲν δὲ οἶον καὶ τὴν θαυμασίαν (95) αὐτῶν ταύτην ἀνάπλασιν (96) ή μετάπλασιν ὡς ἐπὶ σκηνῆς θεωρῆσαι καὶ καταμαθεῖν (97), τίς μὲν ἀν ἦν (98) δὲ τῆς διδασκαλίας τρόπος αὐτοῖς, τί δὲ τὸ πέρα, τῶν συνελεύσεων· ἵν', ὅ φησι Πλάτων περὶ τῆς ἐν λόγῳ πόλεως, ἰδωμεν κινούμενην (99) αὐτῶν τὴν ἐπίνοιαν. Εἰς δύο γάρ ταῦτα διηρημένης πάσης φιλοσοφίας, θεωρίαν τε λέγω καὶ πρᾶξιν· καὶ τῆς μὲν ὑψηλοτέρας οὖσης, δυστεκμάρτου δέ· τῆς δὲ ταπεινοτέρας (1), χρησιμωτέρας δέ· ημῖν μὲν ἀμφότερα δι' ἀλλήλων εὐδοκιμεῖ· καὶ γάρ θεωρίαν συνέκδημον πρὸς τὰ ἐκείθεν (2) ποιούμεθα, καὶ πρᾶξιν θεωρίας

(87) Ἐκείνου τε. Sic plerique codices. Deest C in edit.

(88) Μιμεῖσθαι. Pass. aliquie nonnulli, σχηματίζεσθαι. Locus difficilis, inquit Montacutius, qui nec Eliae nec Billii probat interpretationem. Verum fallitur Montacutius, dum putat Gregorium allusisse ad Historiam, de qua Nyssenus in *Vita Moysis* de simiis regis Aegyptiorum. Historia namque de qua hic agitur, ea est de qua Nyssenus, non in *Vita Moysis*, sed in tractatu *De nomine et professione Christiana ad Harmonium*, t. III, p. 268 et 269, ubi non de simiis regis Aegyptiorum, sed de simia circulatoris cuiusdam et præstigiatoris Alexandrini. « Is circulator, » ut narrat Nyssenus, « exercuerat ac docuerat simiam, ut agilitate quadam in formam et habitum saltatricis sese componeret, eique saltatricis apposuerat personam, ac vestem circumdederat D exercitio convenientem... simia ad numerum sese flectebat et contorquebat, ac per omnia quæ et faciebat et facere videbatur, naturam occultabat. Cum autem capti essent rei novitiae spectatores, quidam cæteris astutior, simiam esse simiam ludo quodam ostendit. Acclamantibus enim eunctis et applaudentibus agilitati simiæ, ad cantum et modulatorem apte se moventis et circumagentis, projectis in orchestra et bellariis ea quæ talium bestiarum ingluvium attrahunt atque invitant; illa vero nihil cunctata, ut vidit ante chorū dispersa amygdala, obliter salutationis accurrit ad ea, et manuum palmis colligit; personam, ne impedimento esset, ori detraxit.... atque ita pro laudibus et admiratione risum abunde inovit spectatoribus. » Hæc est narrata a Nysseno historia, quam haud dubie oratoris nostri verba spectant; quæ idcirco sic vertenda, aut sic verti posse existinem: « Liquido enim patuisse, propositis vasebus illecebribus... Nam

PATROL. Gr. XXXV.

A prodierit, constituere nequeo, num id nobis lucro atque utilitati deputandum sit, quippe qui, et illi et illius sceleribus citius defuncti simus; an contra illi, qui non ultra cogitationis somnium processerit. Liquido enim patuisse quinam hominum motus, et quænam simiarum imitationes sint. Nam hæ quoque humana quædam, illecebribus vase propensis, imitari dicuntur; verum per hæc quoque ipsa produntur, quod solertia nostram imitatione assequi non possint. Neque enim magis equa Thessala, et mulier Lacæna, et viri Arethusa æquam habentes, hoc est, Siculi, ut fert editum de ipsis oraculum, principem inter eos, qui ejusdem generis sunt, laudem obtinent, quam hujusmodi ritus et sanctiones Christianis aptissime congruunt: tales B que sunt, ut nullus eorum qui vestigiis nostris insistere cupiunt, eas æmulari possit: quandoquidem quam vi divina temporisque firmitate vigorem

CXIII. Nec vero quidquam commodius fuerit, quam admirandam hanc eorum fictionem, vel potius transfigurationem, tanquam in scena spectare, alique cognoscere, tum quæ ipsorum in docendo ratio, tum quis conventuum finis esset: ut, quod de civitate illa in verbis sita Plato inquit, *motu 140 præditum* eorum consilium aspiciamus. Nam cum tota philosophia in duas partes, hoc est, in contemplationem et actionem, divisa sit; quarum altera ut sublimior, ita difficilior; altera humilior quidem atque abjectior, cæterum fructuosior; apud nos utraque alterius ope atque adjumento floret. Ut

hæc quoque (simiæ) humanas quædam actiones et motus æmulari dicuntur; verum per hæc, illis nimirum capte, produntur. »

(89) Ἐξικέσθαι. Colb. 3, et Pass. ἐξικνείσθαι.

(90) Ἰχτος Θεοσαλική, etc. Sensus est: quemadmodum equa Thessala cæteris omnibus antecellit, et mulier Lacæna omnibus aliis mulieribus, et viri Siculi omnibus viris; ita Christiani, in religiosis ritibus et sanctionibus, mortales omnes antecellunt, nec eos imitari possibile est.

(91) Ἐκκριτος. Pass. ἐκκριτον. Sav. ἐξαίρετον.

(92) Πρεπωδεστάτων. In Reg. bm, et Mont. γρ. πρεπωδεστέρων.

(93) Ἐκιολαις. In Bill. et Montac. γρ. ἐννοιαις.

(94) Τοιαῦτα. Reg. bm, in textu; Billius et Montac. in ora, ταῦτα.

(95) Θαυμασταρ. Colb. k, θαυμαστὴν.

(96) Ἀράχλαστρ. « Reformationem: » μετάπλωσιν, transformationem, æmularum alieni ritus a Christiani fictionem. »

(97) Ἐπὶ σκηνῆς, etc. « Socrates, » apud Platonem in Tim., « post fundatam instructamque legibus civitatem, cupere se ait eam motu incitatam videre, » hoc est, « iuxta legum suarum præscriptum regi ac gubernari. » Eodem modo Gregorius ait se optare, ut illa Christianorum rituum imitatione a Juliano excogitata, in opus tandem prodeat, quo magis ridicula appareat.

(98) Τις μὲν ἀρ ην. Colb. Ald. Herv. τίς μὲν ἀν δ τῆς.

(99) Κινούμενην. Mont. γρ. ἐνεργοῦσαν. Alli, ζνεργούμενην.

(1) Ταπεινοτέρας. Pass. addit, μέν.

(2) Πρὸς τὰ ἐκείθεν. Bill. « ad cœlestium rerum studium coniuncti. »

enim contemplationem ascensus ad cœlestia comitem asciscimus, ita vicissim actio nobis ad contemplationem gradus ac velut scala est. Neque enim fieri potest, ut sapientiae compotes sint, qui sapienter non vixerint. Apud illos autem, haud scio utrare magis ridicula atque infirma videbitur; ut qui a divino afflato coagmentationis et constitutionis suæ robur haudquaquam habeant, radicibus illis non absimiles, quæ, quod stabili loco minime fixæ sint, undis feruntur. Ergo in beatam eorum jacamus, ut cum ipsis ludentibus, et fabulantibus, quemadmodum in plerisque scenicis ludis fieri solet, nos quoque paulum ludamus: atque ad illud flentibus fere¹³ admonemur, hoc quoque adjungatur, ut poetæ risum in lacrymis persæpe agnoscunt.

CXIV. Sit igitur apte paratum theatrum: nam quo alio nomine templum suum vocari jussarent, nescio: præcones clament; populus confluat, præsideant, vel qui ætate, et canitie, ac vita integritye præstant, vel qui generis splendore ac gloria conspicui sunt, eaque sapientia quæ terrenis nectatur, et quæ jucunditatis plus habeat quam vera pietas. Id enim eorum arbitrio permittemus. Quid deinde agent? Ipsi præsides suos et antistites describant. Purpura eos ornabit, et villa, et florida ac pulchra coronæ: quandoquidem plerisque in rebus gravitatem et majestatem ab ipsis affectari comperi, idque eos studere, ut supra privatos ac plebeios emineant: tanquam videlicet id quod commune atque humile est, facile in contemptum veniat: quod autem elatum et tumidum, atque assecutu difficile, auctoritate afferat. An hic quoque ad nos usque se demittent, ac sublimitatem, non magis in gestu ac specie, quam in moribus sibi convenire, nostri instar, existimabunt? **141** Nos enim externam quidem speciem, ac velut picturam, parum admund curamus: in interno autem homine multo plus operæ studiique ponimus, idque potissimum studemus, ut spectatorem ad ea quæ animo cernuntur, retrahamus, qua etiam ratione vulgus magis eruditus.

CXV. Atque hæc ad hunc modum se habeant.

¹³ Rom. xii, 15.

(3) Ἀραστραφέντας. Reg. b, Colb. k, ἀναστρέψοντας.

(4) Τὸ δυνατόν. Lombef. « sui cœtus robur. »

(5) Βάλλωμεν εἰς τὴν μακαρίαν αὐτῶν. Ita plerique codices. Edit. βάλλωμεν. Pass. Καὶ δὲ καὶ εἰσβάλλωμεν, et post αὐτῶν addit. Ἐκκλησίαν. Quæ vox glossensis est, quod in textum irrepsit. Cæterum parœnæ hæc est ex Aristophane in *Equitibus*: Βάλλεις μακαρίαν, « aufer te in beatam, » id est, « in beatitudinem. » Hic sermo per antiphrasim, iuxta Eliam, est a Gregorio usurpatus, ita ut « beatitudinis » nomine, veram « miseriam » intelligat; « atque idem est, » ut cum Billio loquar, « ac si dicaret: sedissimam illorum religionem examinemus et insectemur, quam tamen pro beata et veneranda habent. »

(6) Συμπατέωμεν. Ita Pass. aliquæ omnes. Edit. συμπατίζωμεν.

(7) Ποιηταλ. Pass. addit. πολλάκις, « sæpe. »

(8) Θεατρον εὐτρεπές. « Apte paratum sit theatrum. » Sic Pass. cæterique codices. Editi, εὐτρε-

πέπιθασιν· οὐδὲ γὰρ οἶν τε εἶναι σοφίας μετέχειν μὴ σοφῶς ἀναστραφέντας (3). τοῖς δὲ οὐκ οἴδ' ὅπερεν δόξει γειούτερὸν τε καὶ ἀσθενέστερον, οὐκ ἔχουσιν ἐκ θείας ἐπιπνεύσεως τὸ δυνατὸν (4) τοῦ συστήματος. ὥσπερ τῶν φίξων, αἱ καθ' ὑδατος ὁχοῦνται, πῆγεν οὐκ ἔχουσαι. Καὶ δὴ βάλλωμεν εἰς τὴν μακαρίαν αὐτῶν (5), ἵν' ὀλίγα καὶ αὐτοὶ παῖδουσιν αὐτοῖς καὶ μυθολογοῦσιν, ὥσπερ ἐν πολλοῖς τῶν δραμάτων, συμπατέωμεν (6). καὶ προστεθεῖη τῷ χαρέσιν μετά χαιρότων, καὶ κλαιούσι συνδακρύειν, τὸ καὶ ληράνουσι συλληρεῖν ἀνέχεσθαι· καὶ γέλωτα ἐν δακρύοις ποιηταὶ (7) γινώσκουσιν.

Scripture, quo cum gaudentibus gaudere, et cum nugantibus nugari sustineamus. Nam et poetæ risum in lacrymis persæpe agnoscunt.

B **PIΔ'.** Τέστω τὸ θέατρον εὐτρεπές (8)· ή οὐκ οἴδ' οἱ τι καὶ καλεῖν τὸν οἰκον αὐτῶν κελεύσουσιν (9). οἱ κήρυκες βοάτωσαν· ὁ λαὸς συνίτω· τὴν προσδραν ἐχέτωσιν εἴτε οἱ πολιῖ, καὶ χρόνῳ, καὶ τῷ τῆς πελιτείας ἐκείνει γέμενῳ προέχοντες, εἴτε οἱ γένει καὶ δόξῃ περίβλεπτοι, καὶ σοφίᾳ τῇ κάτω πλεκομένῃ (10), καὶ πλειόνι ἔχούσῃ τὸ τερπνὸν τῆς ἀληθοῦς (11) εὔσεβειας· τοῦτο γὰρ ἐπ' αὐτοῖς ποιησόμεθα (12). Τί ποιήσουσι τὰ ἔχεις; Αὐτοὶ τοὺς ἐαυτῶν προέδρους γραφάτωσαν. Ἀλουργὶς αὐτοὺς κοσμήσει, καὶ ταινία, καὶ στεφάνων ἀνθος καὶ κάλλος· ἐπειδὴ πολλαχοῦ τὸ σεμνὸν ἔγρων αὐτοῖς στοιδαζόμενον, καὶ τὸ ὑπεράνω τοῦ ιδιώτου· ὡς τοῦ μὲν κοινοῦ καὶ πεζοῦ τὸ εὔκαταφρόντον ἔχοντος, τοῦ δὲ ὑπερβόγχου καὶ δυσεφίκτου τὸ ἀξιόπιστον. Ή κάνταῦθα μέχρις ἡμῶν καταβήσονται, μή τὸ ἐν τοῖς σχήμασιν ὑψηλὸν (13) μᾶλλον ή τὸ ἐν τῷ τρόπῳ πρέπειν αὐτοῖς, ὥσπερ ἡμεῖς, νομίζοντες; Ήμὲν γὰρ τοῦ μὲν φαινομένου καὶ γραφομένου (14) βραχὺς ὁ λόγος· ή πλειόνι δὲ πραγματεία περὶ τῶν ἐντὸς δινθρωπον, καὶ μεθέλκειν τὸν θεατὴν (15) ἐπὶ τὸ νοούμενον, ὃ καὶ μᾶλλον τοὺς πολλοὺς ἐκπαιδεύσομεν.

C **ΠΙΕ'.** Ταῦτα μὲν δὴ ταύτῃ τί δὲ τὸ ἐντεῦθεν; Παρ-

D πές, « speciosum, decore eximium. »

(9) Κελεύσοντο. Ita quatuor Regg. Or. 4, Ald. et Herv. In edit. Paris. κελεύσουσιν.

(10) Σορόια τῇ κάτω πλεκομένῃ. Bill. « humi contexta sapientia. » Reg. q, et Pass. πλεονεκτομένη, « superiori, præstantiori sapientia. »

(11) Τῆς ἀληθοῦς. Plerique codices, τῆς εὔσεβειας, « pietatis, » quod magis probat Comb.

(12) Ποιησόμεθα. Addunt Pass. aliisque nonnulli: Τί φέουσι τὸ ἔχεις; « quid postea dicent? »

(13) Μή τὸ ἐν τοῖς σχήμασιν ὑψηλόρ, etc. Melius in Elii Billius: « Magis sibi morum ac vita, quam externam et in specie dñataxat ac fuso positam sublimitatem judicantes. »

(14) Τὸν μὲν φυτομένον καὶ γραφομένον. Combef. « Parum curamus quod oculis subjectum est ac litteris deformatum; » id est, quod videtur, et in cortice est litteræ, cui opponitur, τὸ νοούμενον, « quod mente intelligitur. » Nihil hic de pictura.

(15) Τὸν θεατήρ. Reg. q, Colb. 3, et Pass. τὸν ἀκροτήν, « auditorem. »

ἔξεις (16) αὐτοῖς ὑποφήτας δηλαδὴ θεοφόρων λογίων, ως ἀνάυτοι φαίνετε (17), καὶ βίσιους ἀνελίξεις θεολογικάς τε καὶ θριχάς. Τίνας ταύτας, εἰπέ μοι, καὶ τίνων; Καλὸν πρωσάδεσθαι τὴν Ἡσιόδου Θεογοριαν αὐτοῖς καὶ τοὺς ἐκεῖ πολέμους καὶ κλόνους, τοὺς Τιτᾶνας, τοὺς Γίγαντας, μετὰ τῶν φοβερῶν ὄνομάτων τε καὶ πραγμάτων; Κότος (18), Βριάρεως, Γύγης, Ἐγκέλαδος, οἱ δρακοντόποδες ὄμῶν, οἱ κεραυνοφόροι θεοί, αἱ τούτοις ἐπαφιέμεναι νῆσοι, βέλη τε δόμου καὶ τάφοι τοῖς ἀπαντήσασι· τὰ πικρά τούτων γεννήματα καὶ προβλήματα, Ὑδραι, Χίμαιραι, Κέρberος, Γοργόνες (19), φιλοτειμία παντὸς κακοῦ. Ταῦτα ἔστω τῶν Ἡσιόδου καλῶν ταῖς ἀκοαῖς προτιθέμενα. Ὁρφεὺς παρίτω μετὰ τῆς κιθάρας καὶ τῆς πάντα ἐλκούσης φόντης, ἐπιδρεμέτω δὲ τὰ μεγάλα καὶ ὑπερψυῆ τῆς θεολογίας βῆματα καὶ νοήματα.

Ζεῦ κύδιστε, μέριστε θεῶν, εἰλιμένε (20) κόπρῳ,

δσῃ τε μηλεΐ (21), δσῃ τε ἵππων, δσῃ τε ἡμιόνων, δν' ἐντεῦθεν, οἴμαι (22), δειχθῇ τὸ ζωγόνον τοῦ θεοῦ καὶ φερέσθιον· οὐ γάρ διλως οἴδν τε ἦν· καὶ μηδὲ τῆς δλλῆς φείδεσθαι (23) μεγαληγορίας.

Ὦς εἰποῦσα θεά, δοιοὺς ἀρεσύριτο μῆρους, ἵνα τελέσῃ τοὺς ἔραστάς, δ καὶ νῦν ἔτι τελεῖ (24) τοῖς σχήμασιν. Ἐπὶ πάσιν δ Φάνης τε καὶ δ Ἡρικαπαῖος, καὶ δ πάντας καταπίνων τοὺς διλους, εἰτ' ἀναδιδοὺς θεοὺς, ἵνα γένηται πατήρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε. Ταῦτα ἐπιεισυκλείσθω τοῖς θαυμαστοῖς τῆς θεολογίας ἀκροαταῖς, εἰτ' ἐπινοεῖσθι τούτοις δλληγορήματα καὶ τερατεύματα· καὶ τῶν προκειμένων ἐκπίπτων δ λόγος εἰς βάραθρα χωρεῖτω, καὶ κρημνούς θεωρίας οὐκ ἔχουστης τὸ στάσιμον.

ΡΙΓ. "Ομηρον δὲ ποῦ θήσεις, τὸν μέγαν τῶν θεῶν σου (25) χαμψιογράφον, εἰ τ' οὖν τραγῳδοποιόν (26); Ἀμφότερα γάρ εύρθησεις ἐν τοῖς θαυμαστοῖς αὐτοῦ ποιήμασι· τὰ μὲν συμφορᾶς, τὰ δὲ γέλωτος δξια. Καὶ γχρ̄ντως οὐ μικρᾶς τῆς φρονιδὸς ἐκεῖνο ίδειν, πῶς μὲν Ὀκεανὸς Τηθύε καταλλαγήσεται δι' Ἡρας πορνικῶς κοσμουμένης· ἐπειδὴ κίνδυνος τῷ παντὶ χρόνον τενά σωφρονούντων αὐτῶν· εἰτ' οὖν τὴν Ἑγράν φύσιν καὶ τὴν ὑγράν καταλλάττεσθαι δέοι, μὴ τῷ πλεονασμῷ τοῦ ἔτερου τὸ πᾶν συγχθῇ (27)· εἰτε τι διλο τούτων (28) ἐπινοεῖς ἀτοπώτερον. Τίς δὲ ἡ θαυμαστὰ μίξις τοῦ νεφεληγερέτου (29) καὶ τῆς σεμνῆς Ἡρας, ἥντικα δσχημονεῖν αὐτὸν ἀναπειθεῖ μεσούσης ήμέρας,

(16) Παρέξεις. Reg. q., Pass. παράξεις.

(17) Ὦς δὲ αὐτοὶ φύλητε. Ηὲς in uno Reg. q., reperiuntur.

(18) Κότος. Alii, Κόττος.

(19) Γοργόνες. Reg. hu., Γοργόναι.

(20) Εἰλιμένε. Reg. bm., et alii, ίλιμένε. Edit. εἰλιμένε. Cæterum hic versus et sequens, ως εἰπούσα, etc. non reperiuntur in editis Orphei carminibus.

(21) Μηλεΐ. Tres Reg. et Colb. k, μηλεΐ.

(22) Οἴμαι. Deest in Pass.

(23) Φείδεσθαι. Tres Reg. Or. 1, et Montac.

A Quid postea? Præbebis ipsis scilicet divinorum, ut ipsi dicere soletis, oraculorum interpres; ac liberos, tum theologicos, tum morales evolves et explicabis. Quosnam tandem hos, dic, quæso, et quorum? Præclarum erit Hesiodi Theogoniam ipsis accini, et bella illic descripta, et tumultus, Titanes, Gigantes, nominibus simul ac rebus horrendos? Proferentur Coton, Briareus, Gyges, Enceladus, anguipedes vestri, diique fulmen gestantes, et insulæ in eos injectæ, quæ tela simul et sepulcra illis ad prælium occurrentibus exsisterunt: tum acerbi atque inumanes eorum fœtus ac soboles, Hydræ, Chimæræ, Cerberi, Gorgones, omnis denique mali colluvies. Hæc sint egregia illa, quæ auditoribus ex Hesiode proponentur. Orpheus jam cum cithara, et cantu omnia trahente prodeat, Jovique magna illa et eximia theologiae verba et cogitata infremat:

B Jupiter augustissime, deorum maxime cui te rovis in fino,
tum ovium, tum equorum, tum mulorum, ut vide-
licet hinc vitalis et secunda dei vis declaretur; ne-
que enim aliter poterat; quin nec alii quidem hu-
jusmodi grandiloquentiæ parcere:

C Ubi dea locuta est, utramque coxam detexit,
ut amasios suos initiatet, quæ quidem nunc quoque
adhuc per signa et gestus celebrantur. Ad hæc
omnia Phanes accedat, et Ericapæus, et qui omnes
alios deos devorat, ac postea egerit, ut deorum
atque hominum pater officiatur. Hæc eximiis et ad-
mirandis divinitatis auditoribus inculcentur, post-
eaque bis allegoriæ ac portentosæ interpretationes
excogitehantur; atque a propositis rebus aberrans
oratio, in prærupta contemplationis, quæ nihil slabile ac solidum habeat, feratur.

D CXVI. At vero Homerum quo tandem loco ponēs, magnum, inquam, illum deorum 142 tuorum comœdiarum dicam an tragœdiarum scriptorem? Utrumque enim in mirificis illius versibus repertus, alia nempe tristia et calamitosa, alia risu digna. Neque enim profecto levis illud curæ est videre quemadmodum Oceanus, Junonis meretricio more cultæ instructæque opera, in gratiam cum Thetide redditurus sit: quandoquidem reruin universitatē periculum imminuebat, si ipsi aliquantis per a rebus venereis abstinerent: sive his verbis hoc intelligas, naturam siccācum humida in concordiam reduci oportere, ne alterius redundantia mundus per-

φείδεσθε. Schol. φείδεσθε οἱ Ἑλληνες ὑμεῖς.

(24) Ἐτι τελεῖ. Reg. bm. Bill. Elias ἔτι τελεῖται. Tres Reg. Pass. καὶ νῦν ἐπιτελεῖ. Sav. Ald. ἐπιτελεῖται.

(25) Τὸν θεῶν σου. Billius: « Divinarum. »

(26) Τραγῳδοποιόν. Duo Regg. τραγῳδοποιόν.

(27) Συγχθῇ. Ita Regg. omnes, Or. 1; Pass., etc.

Mont. vero, Par. et Sav. συγχθῇ.

(28) Τούτων. Sic plerique codices. Pauci cum editis τοιούτοις.

(29) Τοῦ νεφεληγερέτου. « Nubium congregatoriis, » nempe, « Jovis. »

turbeatur : sive aliud quiddam his absurdius exco-
gites. Jam , quis admirandus Jovis illius , ac vene-
randæ Junonis congressus , cum hoc ipsa ei persua-
det , ut medio ipso die obsceneæ rei daret operam ,
ut cunque poetæ carminibus suis ipsi blandiantur ,
lotum roscidum substernentes , et crocum atque
hyacinthum e terra producentes ? Unde hæc , et
quæ horum est ratio ? Quo etiam pacto vestra Juno ,
illa magni Jovis soror et coniux , illa ulnarum can-
dore , roseisque digitis insignis , nunc in æthere et
nubibus pendet , ferreisque incudibus deprimitur ,
aureisque manicis vincitur , adeo ut ne diis quidem
veniam ei a Jove impetrare contendentibus , periculi
expers hujusmodi humanitas esset : nunc autem
universum amorum cestum assumit , lascivoque
ornatu Jovem ita allicit , ut ipse quoque omnes suos
omnium seminarum amores hoc uno multis partibus
inferiores esse constitueat ? Quis præterea hic metus ,
ne diis pro Laceno scorto incitatis , cœloque inton-
ante , terræ quidem sedes rumpatur , mare autem
invertatur , et Orci regia patesiat , atque ea , quæ
diurno tempore obiecta fuerant , in apertum ve-
niant ? Quis porro ille nigrorum superciliorum nu-
tus , et divinorum crinum conuictio olympum
totum concutiens ? Quis etiam Mars ille vulneratus ,
aut æneo carcere conclusus ? ille , inquam , aureæ
Veneris illepidus amator , adulterque minime circumspectus ,
deorumque theatrum ob turpitudinem suam et obscenitatem colligens , exiguoque pretio
dimissus ?

CXVII. Cum hæc omnia , atque his plura , ita C scite et varie composita atque prorsus inusitatæ se habeant , quis apud vos **143** ita magnus et sublimis est , ac vere Jovi consilio par , ut , supra nubes elatae contemplationis , mentisque nostræ captiuæ et modulum superantis rationibus , ea honesta et decora reddere possit ? Et quidem , si hæc vera sunt , non erubescant illi , sed potius gloriantur , aut ea turpitudine carere probent . Quid enim necesse est eos ad fabulam , tanquam ad turpitudinis integrumentum perfugere ? Neque enim præsidentium , sed metuentium ac terga vertentium est fabula . Si autem falsa , primum nudos theologos nobis ostendant , ut cum his disputationem ineamus . Deinde dicant , annon stultum sit , quibus ut fictis et fabulosis erubescunt , iidem , ut firmis , sese jactare ; et quæ multitudini obscura atque incognita esse potuissent , non enim omnium est eruditio , hæc tum per signa , tum

A xan̄oi ποιηται μετὰ τῶν μέτρων αὐτὸν κολακεύωσι , λατὸν ὑποστρωννύντες ἐρήσεντα , καὶ χρόνον ἀναφύοντες ἐκ τῆς γῆς καὶ ὑάκινθου ; Πόθεν ταῦτα , καὶ τίς τούτων ὁ λόγος ; Πῶς δὲ ἡ αὐτὴ καθ' ὑμᾶς Ἡρα , η τοῦ (30) μεγάλου Διὸς ἀδελφὴ καὶ διμόζυγος , νῦν μὲν ἐν αἰθέρι καὶ νεφέλαις κρεμαμένη , καὶ σιδηροῖς ἀκμοῖς καθελκομένη , καὶ χρυσαῖς τιμωμένη χειροπέδαις , ἡ λευκώλενδος τε καὶ φοδοδάκτυλος , ὡς μηδὲ τοῖς παραιτεῖσθαι βουλομένοις τῶν θεῶν ἀκίνδυνον εἶναι τὴν φιλανθρωπίαν . νῦν δὲ δλον τὸν ἔρωταν κεστὸν ἐφ' ἑαυτὴν (31) ἐλκουσα διὰ τὸν πρὸς τὸν Δία καλωπισμάτων , ὡς καὶ πάντας διμολογεῖσθαι αὐτῷ τοὺς ἐπὶ πάσας ἔρωτας ἐνδε τούτου παραπολὺ (32) λειπομένους ; Τίς δὲ δ φόδνης , μὴ τῶν θεῶν κινουμένων ὑπὲρ τῆς Λακανῆς μοιχάδος (33) , καὶ οὐρανοῦ σαλπίζοντος (34) , ἀναρραγῇ μὲν γῆς ἔδρᾳ , μεθαρμοσθῇ δὲ θάλασσα , δημοσιευθῇ δὲ ἄδου βασιλεία , καὶ εἰς τούμφαντες ἐλθῃ τὰ τῷ μακρῷ χρόνῳ κεκαλυμμένα (35) ; Τίς δὲ ἡ τῶν κυανέων διφρύων ἐπίνευσις , καὶ ἡ τῶν ἀμβροσίων τριχῶν συγκίνησις , διὸν "Οὐλυμπὸν κατασείουσα (36) ; Τίς δὲ δ τιτρωσκόμενος "Αρης , ἡ γαλκῷ κεράμῳ κατακλειμένος ; δ τῆς χρυσῆς Ἀφροδίτης ἀφιῆται ἐραστῆς , καὶ μοιχὸς ἀπερίσκεπτος καὶ τῷ Ἀμφιγύεντι (37) κρατούμενος , καὶ θέατρον τῶν θεῶν ἐφ' ἑαυτῷ συλλέγων ἀσχημονοῦντι , καὶ μικροῖς χρήμασιν ἀφιέμενος ;

B **PIZ'.** Ταῦτα πάντα καὶ πλεια τούτων οὖτω σοφῶς καὶ πολυτρόπως συγκείμενα , καὶ παντάπασιν ἔξω τῶν νενομισμένων , τίς οὕτως (38) ὑμῖν ὑψηλὸς τε καὶ μέγας , καὶ δητῶς Δίι μῆτιν ἀτάλαντος , ὡς εἰς τὸ εὐπρεπὲς ἀγαγεῖν (39) λόγοις θεωρίας ὑπερνεφοῦς , καὶ ὑπὲρ τὰ ἡμέτερα μέτρα τῆς καταλήψεως ; (40) ; Καίτοι ταῦτα εἰ μὲν ἀληθῆ μήτ' αἰσχυνέσθωσαν , καὶ φιλοτιμείσθωσαν , ή , οὐτὶ μὴ αἰσχρὸν , πειθέτωσαν καὶ τι δεῖ καταφεύγειν αὐτοὺς ἐπὶ τὸν μῦθον , ὡς τῆς αἰσχύνης (41) συγκάλυμμα ; οὐ γάρ θαρξούντων , δλλ' ὑποχωρούντων δῦθος (42) . εἰ δὲ ψευδῆ , πρῶτον μὲν ἐπιδεικνύτωσαν ἡμῖν τοὺς γυμνοὺς θεολόγους , ήν δὲ πρὸς ἐκείνους ἡμῖν ὁ λόγος . Ἐπειτα λεγέτωσαν πῶς οὐκ εἴηθες , οἵτις ὡς μυθικοῖς αἰσχύνονται (43) , τούτοις ὡς ἰσχυροῖς καλωπίζεσθαι : καὶ δ τοὺς πολλοὺς λανθάνειν δυνατὸν ἦν , οὐ γάρ πάντων ἡ παίδευσις , ταῦτα δημοσιεύειν ταῖς ἀπάντων θεσειν ἐν πλάσμασι (44) τε καὶ σχήμασι , καὶ τὸ δεινότατον , μεθ'

(30) Ἡρα η τοῦ . Sic Mont. Bill. Pass. et cæteri mss. θεεσι ἣ in Par. edit.

(31) Ἐφ' ἑαυτὴν . Herv. ἐφ' ἑαυτῆς .

(32) Παραπολύ . Πλεικούς codices , παρὰ πολὺ .

(33) Ὑπέρ τῆς Λακανῆς μοιχάδος . « Pro Laceno scorto . » De Argivæ Helenæ rapiū hic sermo est .

(34) Σαλπίζοντος . « Quasi tuba signum dante . »

(35) Κεκαλυμμένα . Reg. I. , συγκεκαλυμμένα .

(36) Κατασείουσα . Pass. κατασείουσα .

(37) Ἀμφιγύεντι . Pass. ἀμφιγύη . Reg. bm , ἀμφιγύη . Alii , ἀμφιγύει , ἀμφιγύη , ἀμφιγύη .

(38) Τίς οὕτως . Reg. bm , τίς οὕτος .

(39) Εἰς τὸ εὐπρεπὲς ἀγαγεῖν . Ut ea ad honesti ac decori speciem trahere possit .

(40) Μέτρα τῆς καταλήψεως . Pass. καταλήψεως μέτρων .

(41) Αἰσχύνης . Reg. hu , duo Colb. et Pass. δσχημάσιν .

(42) Ο μῦθος . Pass. ἔστιν δ μῦθος . Colb. k. δ μῦθος ἔστιν . In aliis omittuntur , ἔστιν , vel scribitur ante , aut post , δ μῦθος .

(43) Αἰσχύνονται ita melioris notæ codices . Edit. αἰσχύνονται .

(44) Πλάσμασι , etc. Comb. vertit : ερει . vulacra et ceremonias et gesticulationes .

δοσις τῆς εἰς χρήματα ζημίας, ἐν τε ναις καὶ βωμοῖς,
καὶ ίδρυμασι (45), καὶ ἀναθήμασι, καὶ θυσίαις πο-
λυταλάντοις, καὶ ἀζημίως (46) ἐνὸν εὐσεβεῖν, ἀξε-
βεῖν αἰρέσθας μετὰ ζημίας;

PHIH'. Εἰ δὲ ταῦτα μὲν ποιητῶν εἶναι φῆσουσ
πλάσματα καὶ ληρήματα, δύο τούτοις προσχρωμένων
εἰς τὸ τερπνὸν τῆς ποιήσεως, μέτρῳ καὶ μύθῳ, καὶ
οἷον καταγλυκαινόντων τούτοις τὴν ἀκοήν, αὐτοῖς δὲ
ἀπορρήτοτερον εἶναι καὶ βαθύτερον τὸν ἐναποκείμε-
νον τούτοις νοῦν, καὶ διαβατὸν δλίγοις τῶν σοφωτέ-
ρων, σκοπεῖτε, ὡς ἀπλῶς καὶ δικαίως περὶ τούτων
ἔγω διαλέξομαι. Πρῶτον μὲν τῶς ἐπαινοῦσι τοὺς ὅν
σέδουσιν ὑδριστὰς (47), καὶ μικροῦ τῶν Ισοθέων
ἀξιοῦσι τιμῶν, οἵ τοι μὴ δοῦναι δίκην τῆς ἀσεβείας
χέρδος αὐταρκεῖς ἦν; Εἰ γάρ τοι; εἰς ἔνα (48) θεὸν
αὐτῶν καὶ ίδιᾳ καὶ μικρῷ (49) βλασφημήσας θάνα-
τος ἡ ζημία (50) παρὰ τῶν νόμων, τῇ πάσχειν ἔδει
τοὺς πᾶσιν ὄμοιον καὶ δημοσίᾳ, καὶ ἐπὶ τοῖς αἰσχυτοῖς
ἐπαφιέντας τὴν ποίησιν, καὶ μακρῷ χρόνῳ παραδόντας
τὴν κωμῳδίαν; Ἐπειτα καὶ τοῦτο λογίζεσθαι δξιον.
εἰσὶ καὶ παρ' ἡμῖν κατ' ἐπίκρυψιν λόγοι τινὲς, οὐκ
δρογήσομαι, ἀλλὰ τις ὁ τρόπος (51) αὐτῶν τῆς δι-
πλόντι, καὶ τις ἡ δύναμις; Οὔτε τὸ φαινόμενον ἀπρε-
πὲς, καὶ τὸ χρυπτόμενον θαυμάσιον (52) καὶ ὑπέρ-
λαμπρὸν τοῖς εἰς τὸ βάθος εἰσαγομένοις, καὶ ὥσπερ τι
σῶμα καλὸν καὶ ἀπρόσιτον, οὐ φαῦλη τῇ ἐσθῆτῃ πε-
ρικαλύπτεται· δεῖ γάρ, ὡς γοῦν ἔμοιγε δοκεῖ, τὸν
θειῶν μηδὲ τὰς ἐνδεξεῖς (53), καὶ τὰς ἐμφάσεις
ἀπρεπεῖς εἶναι καὶ ἀναξίας τῶν δηλουμένων, μηδὲ C
οίλαις ἄν καὶ (54) ἀνθρώποι λεγομέναις περὶ αὐτῶν
δυσχερανούσεν· ἀλλ' ἡ τὸ κάλιστον πάντως ἔχειν, ἡ
μὴ τὸ αἰσχυτον, ἵνα τὸ μὲν τοὺς σοφωτέρους εὐ-
φρανγή, τὸ δὲ μὴ (55) βλάπτῃ τοὺς πλεονασ.
species in honestas esse convenit, rebusque significatis indignas, ac denique tales, ut homines quoque
ipse eas de se prædicari permoleste laturi sint;
bere, aut certe a summa turpitudine abesse, ut partim eruditiores oblectent, partim vulgi animos
minime labefacient.

PIOTH'. Ύμῖν δὲ οὔτε τὸ νοούμενον ἀξιόπιστον, καὶ
τὸ προβεβλημένον δλέθριον. Καὶ τις ἡ σύνεσις διὰ
βορδρούς (56) πρὸς πόλιν ἀγειν, ἡ διὰ προβόλων τε
καὶ ὑφάλων εἰς ὄρμον ἐπειγεσθαι; Τί γάρ ἔκ τού-
του (57) συμβιστεῖ; καὶ τι τῶν λόγων τὸ πέρας; D
Σὺ μὲν ληρήσεις, καὶ ἀλληγορήσεις τὰς σάς ἀτυχίας
ἡ φαντασίας· δὲ πεισόμενος οὐκ ἔσται· τὸ γάρ
δρώμενον πιθανώτερον. Οὔτε οὖν τὸν ἀκροατὴν ὑνη-
τας, καὶ τὸν θεατὴν ἀπώλεσας μετὰ τοῦ φαινομένου

A per figurās, ob omnium oculos ponere, quodque
gravissimum est, non sine maximo pecuniarum de-
trimento, in templis, aris, statuis, donariis, ac sum-
ptuosissimis sacrificiis, cumque citra rei familiaris
dispendium pietatem colere licet, impium esse
malle cūn detrimento?

CXVIII. Quod si dixerint hæc quidem esse fi-
gūmenta et nūgamenta poetarū, qui duo hæc, car-
men scilicet et fabulam, ad conciliandam poesi ju-
cunditatem, adhibere, atque iis aurem velut demul-
cere voluerint; ceterum vero altiore et abstru-
siōrem in iis sensum reconditum esse, aliquid ejus-
modi, ut sapientiorum pauci ad eum penetrare
possint: videite quam simpliciter et æque de his re-
bus disseram. Primum, cur eos qui suis numinibus
contumelias inferunt, laudant, divinisque pene ho-
noribus afficiunt, quibus impietatis pœnam non per-
solvere satis amplum lucrum erat? Nam si in eos,
qui unum quenipiam deorum suorum privatim etiam
ac levi maledictio efficerint, vel multa vel capitalis
pœna legibus constituta sit, quas tandem eos pen-
dere oportebat, qui in omnes simul et publice, et
ob fœdissima flagitia poesis suæ aculeos strinxerunt,
atque hanc comœdiā posteris in longum tempus
tradiderunt? Tum hoc quoque considerare operæ
preiūm fuerit: sunt etiam apud nos abditi quidam
et allegorici sermones, nec id negavero, verum
quænam duplicitis eorum sensus est ratio, et quæ
vis ac potestas? Nec externa species indecora et in-
honestata est, et quod 144 occultatur, admirandum
est, iisque, qui in penetralia ipsa inducuntur,
mire splendidum, ac pulcherrimi instar cuiusdam
corporis inaccessi, haud aspernanda veste conte-
gitur. Rerum enim divinarum, mea quidem sen-
tentia, ne indicationes quidem ipsas exterasque
verum aut maximam omnino pulchritudinem ha-
bitant, aut certe a summa turpitudine abesse, ut partim eruditiores oblectent, partim vulgi animos

CXIX. Apud vos contra, nec quod intelligendum
propontur, fidem meretur, et quod externe oculis
objicitur, funestum et exitiosum est. Quas porro
prudentia est per cœnum ad urbem ducere, aut per
saxa et scopulos ad stationem contendere? Quid
enim ex eo accidet, et quis verborum finis futurus
est? Tu quidem nūgaberis, tuosque errores aut
animi figmenta, sensu allegorico explicabis: qui
autem tibi fidem habeat, non erit. Nam quod oculis

(45) Ίδρυμασι. Pass. ίδρυσμασι.

(46) Αζημίως. Colb. k, Αζημίοις.

(47) Πῶς ἐπαινοῦσι τοὺς ὄντας σέδουσιν ὑδρι-
στάς; Bene Billius in prima edit. « cur numinum
suorum conviciatores laudant? » In Paris. præter-
missum. ὄντας σέδουσι.

(48) Εἰς ἔτρα. Deest εἰς in duobus Regg. Pass.

(49) Ίδια καὶ μικρό. Hic adverbialiter posita.

(50) Η ζημία. Sic Reg. y, codex optimæ note,
quem sequi non dubitamus. In edit. η ζημία.

(51) Τίς ὁ τρόπος. Reg. v, Colb. k, Sav. Comb.

τίς δ λόγος.

(52) Θαυμάσιον. Reg. f, Colb. k, et Pass. addunt,
καὶ ὑπηλόν. « et subline. »

(53) Ἐρδειξεις. Pass. ἐπειδεξεις

(54) Αρ κατ. Hec desunt in duobus Regg.

(55) Τὸ δὲ μή. Colb. k, τὸ δὲ ήνα μή.

(56) Διὰ βορδρούν, etc. « Per cœnum ad urbem
ducere. » Proverbialis locutio commode usurpata
adversus eos, qui per obscenas fabulas ad allego-
ricos sensus ducunt.

(57) Τούτου. Savil. τούτων.

cernitur, majorem ad persuadendum vim habet. A γενόμενον. 'Αλλ' δ μὲν θεωρητικὸς τόπος (58) αὐτοῖς τοιοῦτος, καὶ οὕτω πόρῳ τῶν ὑποθέσεων, ὡς πάντα πρότερον εἶναι συμβαλεῖν (59) ἀλλήλοις, καὶ εἰς ἐν ἀγαγεῖν τὰ μαχρῷ κεχωρισμένα, ή ταῦτα συνθεῖναι καὶ συναρμόσαι, καὶ τοῦ αὐτοῦ ἀνδρὸς εἶναι φῆσαι, τὰ μυθολογήματά τε λέγω (60) καὶ τὰ σκεπάσματα.

componat alique conciliet, ejusdemque viri esse affirmet, fligmenta nimirum et eorum involucra.

CXX. Quid autem dixeris de ea ipsorum disciplina parte, quae circa mores versatur? Unde, et a quibus rebus ordientes, quibusque rationibus utentes, ad virtutem eos informare, consiliisque suis et præceptis quam optimos efficere poterunt? Verbi gratia: optima res est concordia, optima res pari animorum consensu inter se civitates, et populos, et familias, et singulos homines jungi, legem vide-licet ordinemque naturæ sequentes, quae omnia divisit simul atque constrinxit, ac totam hanc rerum molem, mundum unum ex pluribus rebus effecit. Quibus autem exemplis hoc illi docebunt? An deorum bella narrantes, et dissidia, et rebelliones, malorumque multitudinem, quae privatim ipsi publiceque, partim aliis inferunt, partim ab aliis perpetiuntur, 145 quibus omnes fere historiæ et poemata plena sunt? Citius profecto ex pacatis hellaces, et ex sapientibus excordes ac dementes, quam contra ex audacibus et stolidis moderatos atque prudentes hujusmodi exemplis reddiderint. Etenim quos, remotis etiam vitiis illecebris, a malo avertere, atque a deteriori parte ad meliorem traducere difficile est, quis tandem his, ut placidi et moderati sint, persuaserit; cum deos vitiis-rum affectionum duces et patronos habeant: ubi vitiosum esse, non modo non turpe, sed honorisicum etiam existimat (utpote deorum aliquem desensem ac patronum assumens, qui vitiosa hac affectione laborebat), atque aris et sacrificiis ornatur, legitimamque libertatem nactum est? Hoc enim omnium indignissimum est, quod, quæ legibus vindicantur, ea illi, ut divina, venerentur: tanta est apud ipsos injustitia ubertas et amplitudo.

CXXI. Secundo, honor et reverentia erga parentes ipsis proponatur: illudque, primam ortus causam statim post primam colendam ac venerandam esse: hoc et ratio doceat, et theologia persuadeat. Quidni autem hoc Saturnus persuadeat, Cœlo gentiles partes amputans, ne deos gignat, verum hoc

PK'. Τι δ ἀν εἰποις περὶ τοῦ ἥθικου μέρους αὐτῶν; Πόθεν, καὶ ἐκ τίνων (61) ὀρμῶμενοι, καὶ τίσι χρώμενοι λόγοις, πλάτεταιν αὐτοὺς εἰς ἀρετὴν δυνήσονται, καὶ πλείστου ποιεῖν ἀξίους ταῖς παρανέσεσιν; "Αριστον δύνονται, καὶ τὸ συμφρονεῖν ἀλλήλοις πόλεις, B καὶ δῆμος, καὶ οἰκίας, καὶ τοὺς καθ' ἔκαστον, νόμῳ καὶ τάξις φύσεως ἐπομένους, ή πάγτα διεἴλε τε καὶ συνέδησε, καὶ τὸ πᾶν τοῦτο κόσμον ἔνα ἐκ πλειών πεποιηκε. Τίσι τοῦτο διδάξουσιν ὑποδείγμασιν; "Αρα τοὺς πολέμους λέγοντες τῶν θεῶν, καὶ τὰς στάσεις, καὶ τὰς ἐπαναστάσεις, καὶ τῶν κακῶν τὸ πλῆθος, ὃν αὐτοὶ τε ἔχουσι, καὶ ἀλλήλοις (62) παρέχουσιν, Ιεἴ τε καὶ δημοσίᾳ, ὃν μικροῦ πᾶσα πεπλήρωται συγγραφῇ τε καὶ ποιησίᾳ; Θάττον μὲν τ' ἀν ἐκ εἰρηνικῶν μαχίμους, καὶ παραπλῆγας ἀντὶ σοφῶν, ή τούναντίον μετρίους καὶ σώφρονας ἀντὶ θρασέων καὶ ἀπαιδεύτων τοῖς τοιούτοις ἀν ἐργάσαντο παραδείγμασιν. Οὓς γάρ καὶ δίχα τῶν εἰς τὸ χείρον ἐλκόντων χαλεπὸν μεταθεῖναι (63) κακίας, καὶ πρὸς τὴν κρείσσων μεταστῆσαι μοιραν ἀπὸ τῆς χειρονος, τούτους τις ἀπεισειν ἡμέρους εἶναι καὶ καθεκτοὺς, θεοῖς χρωμένους (64) δόηγοις τῶν παθῶν καὶ προστάταις. Ἐνθά τὸ κακὸν εἶναι καὶ τίμιον, ὡς θεῶν τινα προϊστάμενον, οὐ τὸ πάθος ἐστὶ βωμοῖς τε καὶ θυσίαις τιμώμενον, καὶ παρῆρσιν εἰληφός ἐννομον; Τοῦτο γάρ τὸ δεινότατον, δι τοῖς νόμοις κολάζεται, ταῦτα ὡς θεῖα σέβεται (65). τοσαύτη τις διμήν τῆς ἀδικίας ή περιουσία.

PKA'. Δεύτερον αὐτοῖς προχείσθω γονέων αἰδῶς καὶ τιμὴ, καὶ τὸ τὴν πρώτην (66) αἰτίαν τοῦ εἶναι σέβεται τὴν πρώτην· τοῦτο (67) καὶ λόγος εἰσηγησθω (68), καὶ θεολογία πειθέτω. Πῶς δὲ οὐ πέττει Κρόνος Οὐρανὸν ἐκτεμών, ή ἀγόνος ή θεῶν, καὶ δῶ κύμασιν ἀποτελέσαι θεὸν, ἀφροῦ γέννημα·

(58) Τόπος. Reg. u., Montac. et Savil. τρόπος, « modius. »

(59) Συμβαλεῖν. Colb. k, συμβάλλειν. Mont. γρ. συμβαίνειν. Ita Reg. l in textu.

(60) Μυθολογήματά τε λέγω. Deest, λέγω in Pass. qui inox pro, σκεπάσματα, halēt, σκέμματα, « excogitationes. »

(61) Καὶ ἐκ τίνων. Non pauci, κάκη τίνων.

(62) Ἀλλήλοις. « Puto, » ait Billius, ἔλλοις.

(63) Μεταβείραι. Reg. hu, Colb. 3, Ald., Hierag. μεταστῆσαι.

(64) Θεοῖς χρωμένους, etc. Augustinus lib. ii. c. 7, De civitat. Dei, eadem gentilibus objicit: « Omnes cultores talium deorum, inquit, mox ut eos libido pepulerit serventi, ut sit Persius, liucta veneno, ma-

Dgis intuentur, quid Jupiter fecerit, quam quod docuerit Plato, vel Cato censuerit. » Profert etiam, inter alia, illud Terentiani Chereæ, qui, cum in flagitiosa libidine versaretur, « deos se imitari jactabat. »

(65) Κολάζεται.. σέβεται. Reg. x, Mont. κολάζετε.. σέβετε.

(66) Πρώτην. Mallem, δευτέραν, « secundam. » Mox, μετὰ τὴν πρώτην. Par. ed. addit αἰτίαν, quam vocem deleviinus, utpote quæ in nullo codice legitur.

(67) Τοῦτο. Deest in duobus Reg. Ioliæmque Colb.

(68) Λόγος εἰσηγεῖσθω. Pass. δ λόγος ἄγεισθω.

καὶ Κρόνῳ Ζεὺς ἐπανιστάμενος, κατὰ μίμησιν τοῦ πατρὸς, δὲ γλυκὺς λίθος καὶ πικρὸς τυραννοκτόνος· εἰτε τι ἄλλο τοιούτον αὐτοῖς εἰς τιμὴν τῶν γεννησαμένων αἱ βίβλοι φέρουσι. Τρίτον αὐτοῖς ἔστω χρημάτων ὑπεροψίᾳ, καὶ τὸ μῆτ πανταχόθεν κερδαλνειν, μηδὲ τοῦ δυστυχείν ἀρραβώνα, τὸ κακῶς κτᾶσθαι λαμβάνειν. Πώς οὖν ὁ Κερδῷος (69) αὐτοῖς σταθήσεται, καὶ τὸ σακέλλιον (70) προβληθήσεται, καὶ ἡ κλεπτικὴ τοῦ θεοῦ δύναμις τιμηθήσεται, καὶ τὸ Ἀρεν (71) χαλκοῦ Φοῖβορ μὴ μαρτεύσθαι, μηδὲ εἶναι τι τοῦ ὅδοιοῦ τιμωτερον; Ταῦτα γάρ αὐτῶν τὰ σεμνὰ καὶ σεβάσμια.

ΡΚΒ. Τί ἔτι; Σωφροσύνην διδασκέτωσαν, ἐγχράτειαν εἰσηγείσθωσαν· καὶ δὲ πειθῶν ἑγγὺς, πάντα γινόμενος διὰ τὰς γυναικάς, δὲ Ζεὺς, καὶ Φρυξὶ μειρακίσκοις (72) ἀετὸς ἔραστῆς δὲ φίλατος (ἴν' ὡς ἔδιστα συμποιάσιον οἱ θεοὶ, τοῖς Διὸς οἰνοχοούμενοι παιδικοῖς)· καὶ ταῖς πεντήκοντα Θεστίου θυγατράσιν ἐναθλεύσων Ἡρακλῆς ἐν μιᾷ νυκτὶ δὲ Τριέστερος, καὶ τρισκαιδέκατον ἀθλὸν τοῦτον ἐπιτελέσας, οὐκ οἴδε δῆπος τοῖς ἄλλοις γε οὐ συναριθμούμενον. Ἐπικοπτέτω τὸν θυμὸν Ἀρης (73), μέθην Διόνυσος, μισθενίαν Ἀρτεμις, ἀπάτην δὲ λοξίας (74) αὐτῶν χρησμολόγος, γέλωτος ἀμετρίαν δὲ καταχωλεύων θεδος, τῶν θεῶν λυπουμένων, καὶ ἀραιαῖς ταῖς κνήμαις ἐπιφρωνύμενος· γχατριμαργίαν δὲ Ζεὺς ἐπὶ δαίτα λιπαρὰν τρέχων μετ' ἀμύμονας Αἰθιοπῆας σὺν τοῖς λοιποῖς δαίμονσιν· δὲ Βουθοίνας (75), τὸν γεωργὸν τυραννήσας, καὶ τὸν ἀρρέντην βοῦν λαζήας, καὶ τὴν κλῆσιν λαβὼν ἐκ τῆς πράξεως, καὶ πάντες ταῖς κνίσσαις καὶ ταῖς λοιπαῖς ἐπιτρέχοντες.

ΡΚΓ. Καστοι πῶς ταῦτα τῶν ἡμετέρων ἐγγὺς, οἵς δρός μὲν φίλας (76) αὐτὸς ἔκαστος, καὶ τὸ τὰ αὐτὰ βούλεσθαι τοῖς πλησίον δὲ καὶ σφίσιν αὔτες· ἔγκλημα δὲ οὐ μόνον τὸ γενέσθαι κακὸν, ἀλλὰ καὶ τὸ μελλῆσαι (77) μικροῦ, καὶ τῆς ὀργῆς (78) κολαζομένης, ὡς πράξεως· οἵς σωφροσύνη μὲν οὐτω σπουδάζεται, ὥστε καὶ δψθαλμὸς ἀναστέλλεται· χεὶρ δὲ φονικὴ τοσοῦτον πόρφωθεν εἰργεται διστε καὶ θυμὸς σωφρονίζεται· ἐπίορκον δὲ δμόσια (79) οὗτω δεινὸν καὶ ὑπέρογκον, ὥστε καὶ τὸν

(69) *Κερδῷος.* «Lucerius, » Mercurii epithetum, ad subindicandam ipsius in questu faciendo dexteritatem; quamobrem a priscis pingebatur accinctus pera, quam a sacco, sacculum appellabant. Habetur etiam ut lucri ac furtorum preses.

(70) *Σακέλλιον.* Mallei Montacutius, σακύλιον, sed displicet Combefisio, quia grammaticis inauditum.

(71) *Ἀρεν.* etc. Sic codd. et editi. Herv. vero in textu, et Montac. in ora, ἀνευθε. Erat id Apollinis oraculum.

(72) *Φρυξὶ μειρακίσκοις.* Ita pene omnes mss. Editi vero, Φρυξὶ μειρακοῖς. Alludit hic Gregorius ad Ganymedis raptum.

(73) *Θυμὸν Ἀρης.* Quinque Reg. Or. 4, et Com. legunt: θυμὸν μὲν Ἀρης.

(74) *Λοξίας.* Sic Apollo appellatus, quod obscura

A fluctibus det, ut deam, spumæ fetum, efficiant; et Jupiter adversus Saturnum, patris sui exemplo, insurgens, dulcis (inquam) ille lapis, et sacerdos tyrannicida: aut si quid aliud hujusmodi ad parentum honorem voluminibus eorum continetur? Tertium ipsis sit, pecunias despicere atque aspernari, nec undecimque lucrum captandum esse, nec facultatibus injusta ratione querendis, calamitatis arrabonem accipere. Quomodo igitur Lucrius ipsis constituetur, et sacculus proferetur, et furax dei vis alique facultas honorabilis: illudque etiam, Sine ære Phœbum minime vaticinari, nec obolo quidquam esse præstantius? Ilæc enim graves eorum ac venerandæ sunt sententiæ.

B CXXII. Quid præterea? Pudicitiam doceant, continentiam suadeant. In propinquo est qui persuadeat, Jupiter nimirum, ob seminarum amorem quamlibet formam subinde induens, et Phrygibus adolescentulis amatrix aquila factus (ut dii, Jovis cinædis vinum fundentibus, 146 quam suavissime compotarent): ac Trivesperus ille Hercules, in quinquaginta Thestii siliabus una nocte certans, ac decimum tertium hoc certamen conficiens, quod haud scio quare in certaminum ipsius numero fuerit prætermissum. Iram Mars reprimat, temulentiam Bacchus, hospitum odium Diana, fraudem obliquus ille ipsorum vates, risus petulantiam deus ille, mœrentibus aliis diis, claudicans, rarisque et tenuibus tibiis innitens: ingluviem Jupiter, pinguis convivii causa, simul cum reliquis dæmonibus ad inculpatos Aethiopes currens; Buthoenas etiam, qui agricolæ vim attulit, et bovem aratorem voravit, atque ex eo facinore nomen accepit; dii denique omnes, ad carnium nidores et libamina summa festinatione properantes.

C CXXIII. An vero hæc ad nostram religionem et doctrinam accedunt, apud quod lex et norma amicitiae quisque ipse est, atque eadem proximis velle quæ et sibi ipsis: crimen autem, non modo malum extitisse, sed etiam a malo parum absuisse, nimirum cupiditate quoque ipsa pene, ut actione, posnam luente; apud quos tantum pudicitia studium est, ut oculus quoque frenetur ac reprimatur; et manus sanguinaria et mortifera ita longe arctetur, ut ira etiam ipsa coercentur: perjurium autem adeo

D et ambigua oracula redderet, quæ plurimos in errorem et maximas calamitates induxerunt.

(75) *Βουθοίας.* Ita cognominatus Hercules. Vide col. 603, not. 86.

(76) *Φιλῆας.* Montacutius conjicit legendum φιλοσοφίας. Sed nullos favere codices asserit variarum lectionum collector; verum hallucinatur; Coisl. namque 2 habet, φιλοσοφίας.

(77) *Μελῆσαι.* Reg. y, μελῆσαι.

(78) *Καὶ τῆς ὄρμῆς,* etc. «Ipsa animi motu ac cupiditate pene, » etc.

(79) *Ἐπίορκον* δὲ δμόσια. Ita Reg. quatuor, et duo Collb. Edit. ἐπίορκον δὲ χωρῆσαι ή δμόσια. Alii vero plures ἐπὶ ὄρκον δὲ χωρῆσαι ή δμόσια, quæ lectio non spernenda, sed tamen posthabenda.

atrox et nefarium censetur, ut iusjurandum quoque ipsum nobis solis interdictum sit? Jam vero pecuniae, mukis ne unquam quidem ullae fuerunt: multi rursum hoc uno nomine multa libenter habuerunt, ut multa contemnerent, extremam inopiam instar omnium opum coientes. Ventre porro, tanquam aerbo quodam et detestabili domino, malorumque omnium parente, ad crassum vulgus abjecto; non sane magnum fuerit hoc de ipsis dicere, quod eam sibi vim addibeant, ut pene carnis quoque omissis expertes esse videantur, nimis id quod inmortale est, per id quod immortale, absumentes: ac virtutis ipsis haec una lex est, ne levissimis quidem vitiis, atque ab omnibus neglectis, succumbere. Nihil etiam præclarius ac præstantius, quam quod, aliis scelerum fines juxta leges vindicantibus, nos principia quoque ipsa pectimus, ac velut malum quoddam, quodque vix sisti ac reprimi queat, profluviu[m] muto ante cohibemus.

147 CXXIV. Ubinam autem, quæso, et apud B^C quos homines, sanctum est, ut qui maledicuntur, benedicant [“], qui blasphemantur, obsecrant [“], quod scilicet non tam objectum crimen, quam veritas ipsa nos lædat, qui persecutionem patiuntur, cedant, qui vestibus spoliantur, amplius adhuc se exuant, qui maledictis et execratione afficiuntur, pro maledicentibus orient: atque, ut uno verbo dicam, audaciam et importunitatem benignitate vincant, eosque, a quibus injuriam accipiunt, patientia sua meliores efficiant? Atque ut hoc deinus, eos fucatis suis præceptis vitium reprimere, quo tandem modo ad virtutis et doctrinæ nostræ gradum pervenerint, qui, non in virtute proficere, nec ex veteribus subinde novos effici, sed eodem statu bærere, in vitio ponimus? Ita enim nobis idem quod trochis, accideret, quos in orbem volvi, non sicutem progredi, videmus, atque immote, ut sic loquar, scuticæ vi impulsos rotari. Quocirca nos ita constitutam habere vitæ rationem oportet, ut virtutes, partim jam exsequamur, partim in eas incumbamus, partim cupide appetamus, quoisque ad finem ac deificationem illam pervenerimus, ob quam creati sumus, et ad quam properamus, si modo animo excuso et in altum penetrante sumus, atque aliquid Dei magnificentia dignum speramus.

[“] Matth. v, 44. [“] I Cor. iv, 13.

(80) Οὐδέ ἐγένετο. Quia nimis vel oblatas opes adire noluerunt, vel comparare neglexerunt. Alioqui coacta et ex necessitate paupertas a Gregorio minime commendatur.

(81) Τῷ ἀθανάτῳ. Mendose in Par. edit. τῷ ἀθανάτῳ.

(82) Κακηγορίας. Ita Reg. quinque et Or. 1. Non pauci tamen cum editis, κακηγορίας. Potest reddi: utpote quos male objectum crimen non magis quam veritas lædat. »

Α δρκον μόνοις ἡμῖν τυγχάνειν ἀπώμοτον; Χρήματα δὲ τοῖς μὲν πολλοῖς οὐδέ ἐγένετο (80). πολλοῖς δὲ διὰ τοῦτον ἦν ἡδέως πλειν καὶ μόνον, ἵνα πλεινων ὑπερβάσι, τὸ μηδὲν ἔχειν ἀντὶ παντὸς πλούτου φιλοσοφοῦντες· γαστέρα δὲ τοῖς πολλοῖς ἀπορρίφαντες ὡς πικρὸν δέσποιναν καὶ ἀπόπτυστον, καὶ πάντων κακῶν μητέρα· οὐ μέγα φῆσαι, ὅτι μηδὲ σάρκες εἶναι βιάζονται, τῷ ἀθανάτῳ (81) τὸ θνητὸν ἀναλίσκοντες· καὶ νόμος εἰς αὐτοὺς ἀρετῆς, τὸ μηδὲ τῶν μικρῶν ἥττασθαι, καὶ πᾶσι παρορωμένων. Τὸ γάρ καλλιστον, ὅτι, τῶν ἀλλων τὰ τέλη τιμωρουμένων κατὰ τοὺς νόμους, ἡμεῖς καὶ τὰς ἀρχὰς, κολάζομεν, ὡσπερ τι ρεύμα πονηρὸν καὶ δυσκάθετον πόρρωθεν ἀναστέλλοντες.

PKΔ. Ποῦ δὲ καὶ παρὰ τίσιν ἀνθρώπων, εἰπέ μοι, τὸ λοιδορουμένους εὐφῆμεν, βλασφημουμένους παρακαλεῖν, ὡς οὐ τῆς κακηγορίας (82) βλαπτούσης μᾶλλον τῇ τῆς ἀληθείας, διωκομένους ὑποχωρεῖν, γυμνομένους προσαπεκδύεσθαι (83), καταρωμένους ὑπερεύχεσθαι τῶν ἀρωμένων· ἐντὸς λόγω, χρηστοτητι τινὰς θρασύτητα, καὶ βελτίους ποιεῖν τοὺς ἀδικοῦντας, οἵς καρτεροῦμεν πάσχοντες; Καίτοι κανεὶς κακίαν δοίημεν αὐτοὺς (84) κολάζειν ταῖς τοῦ πλάσματος παραινέσσι, ποῦ τὸ φθάσαι πρὸς τὰ μέτρα τῆς ἡμετέρας ἀρετῆς καὶ παιδεύσεως, οἵς καὶ τὸ μὴ προβαίνειν (85) τῷ καλῷ, μηδὲ νέους ἀντὶ παλαιῶν ἀεὶ γίνεσθαι, ἀλλ’ ἐν ταυτῷ μένειν κακία δοκεῖ; Στρόμβων τὸ πάθος περιτρεχόντων, οὐ προϊόντων, καὶ στάσιμον κινουμένων, ἵνα οὔτως εἴπω, τῇ βίᾳ τῆς μάστιγος. Καὶ δεῖ τὸ μὲν (86) ἡμῖν ἔξηνεσθαι τῶν καλῶν, τοῦ δὲ ἔχεσθαι, τοῦ δὲ ἐφίεσθαι μέχρι τοῦ τέλους καὶ τῆς θεώσεως, ἐφ’ οὐ γεγόναμεν καὶ πρὸς ἦν ἐπειγόμεθα, οἷς γε οἰαστικοὶ τὴν διάνοιαν, καὶ τι τῆς τοῦ Θεοῦ μεγαλονοίας ἐλπίζοντες ἔχον.

(83) Προσαπεκδύεσθαι. Sic Reg. et Colb. plures, Pass. et Montac. Editi vero, προσαποδύεσθαι.

(84) Δολημερ αὐτούς. Plures Reg. et Or. 1, δοίημεν αὐτοὺς. Alii, δοίημεν κολάζειν αὐτοὺς.

(85) Προβαίνειν. Ita omnes nostri codices, præter Reg. q, qui cum edit. habet, προσβαίνειν.

(86) Καὶ δεῖ τὸ μέν, etc. « Oportet ut nos, cum quæ recta sunt alia opere compleverimus, in alia incumbamus. »

ORATIO V^a.

Secunda in Julianum imperatorem invectiva.

I. Ac primum quidem sermonum meorum certamen consecutum et absolutum est. Etenim hominis

• Alias iv, quæ autem 5 erat, nunc 10.—Scripta initio anni 364.

(87) Βασιλέως. Deest in octo Reg. tribus Colb.

ΛΟΓΟΣ Ε'.

Κατὰ Ιουλιαροῦ βασιλέως (87) στηλιτευτικὸς δεύτερος.

A'. Οὗτος μεν δὴ τῶν ἐμῶν λόγων δὲ πρῶτος δεύτηλος (88) ἐκτετέλεσται καὶ διήγυνεται· καὶ γάρ Or. 1, et Jes. 1.

(88) Ο πρώτος δεύτηλος. Ita mss. omnes. Editi πρῶτος δεύτηλος.

ἐπεδειξάμην ἴκανῶς τὴν τοῦ ἀνδρὸς κακοθείαν ἐν οἷς ἔδρασέ τε καθ' ἡμῶν, καὶ οἵς ἔμελλεν, ἀεὶ τι τῶν παρόντων ἐπινοῶν βαρύτερον. Νῦν αὐτε σχοτὸν ἄλλον, διν οὐκ οἴδε εἰ τις βέβληκεν, ἥδη τοῦ λόγου προστησόμεθα, θεῷ τε λερώτερον, καὶ ἡμῖν ἡδίω, καὶ τοῖς ἐπειτα χρησιμώτερον· τοῖς εἰρημένοις προσθεῖνας (89) τὰ δίκαια τοῦ θεοῦ σταθμία (90), καὶ οἵς ἀντιταλαντεύεται πονηρίᾳ (91), τοῖς μὲν αὐτόθεν (92) ἀπαντῶσα, τοῖς δὲ καὶ μικρὸν ὑστερον· δπως διν, οἷμα, τῷ τεχνήῃ Λόγῳ δοκῇ, καὶ ταμίᾳ τῶν ἡμετέρων (93). δις οἶδε συμφοράν μὲν ἐπικόπτειν ἐλέψ, θράσος δὲ ἀτιμίᾳ σωφρονίζειν καὶ μάστιξιν, οἵς αὐτὸς ἐπίσταται μέτροις (94) παιδεύσεως.

misericordia reprimit, ita etiam ignominia et flagris, temeritatem ac insolentiam coeret.

B'. Νόσους μὲν δὴ τῶν ἀσεδῶν ἐνδίκους, καὶ θρήνους οὐκ ἀφανεῖς, καὶ πολυτρόπους ἄλλας πληγὰς καὶ μάστιγας οἵς τετολμήκασι παραπλησίας (95), καὶ θανάτους οὖν κατὰ τὸ εἰωθός χωρῆσαντας, καὶ τὰς ἐν αὐτοῖς τοῖς δεινοῖς ἐξαγορεύεταις, καὶ ἀνυνήτους μεταμελείας, τὰς τε δι' ὄντειράτων (96) παιδεύσεις, καὶ τὰ καθ' ὄπαρ (97) φαντάσματα, τις δὲν ἀξίως ἐκτραγωδίσειν; δοσ τε ἡ περὶ τοὺς θείους οἶκους παρανομήσασιν, ἡ περὶ τὰς λεπρὰς τραπέζας ἐξυρίσασιν (98), ἡ περὶ τοὺς μυστικοὺς κρατῆρας (99) μανεῖσιν, ἡ τῶν σωμάτων ἡμῶν ἀνέδην (!) ἐμπορούμενοις, ἡ τέλλα πάντα δοσ τετολμήκασι, νεανιευσαμένοις αὐτοῖς ἀπήντησε, τῆς τοῦ θεοῦ κατὰ τῶν τοιούτων ὅργης ἐναργῆ καὶ φωνερά (2) γνωρίσματα; Ταῦτα μὲν οὖν ἔκών ὑπερβήσομαι, οὐκ ἀπιστῶν τοῖς ὀρωμένοις, καὶ λεγόμενοις, οὐδὲν αὐτομάτικ τινὶ φορῷ καὶ συντυχίᾳ διδούς τὰ συμβαίνοντα, κατὰ τοὺς εἰκῇ τὰ τοιαῦτα ὑπολαμβάνοντας, ἀλλ' ἵνα μὴ περὶ τὰ μικρὰ διατρίβειν δόξω, παρεῖ τὰ μείζω καὶ ὄνομαστέρα (3). τὸ δὲ οὖν περιβότον πᾶσι θαῦμα, καὶ οὐδὲν τοῖς ἀθέοις αὐτοῖς ἀπίστούμενον λέξων ἔρχομαι.

verò miraculum, quod oīnōium ore celebratur, ac caret, oratione prosequar.

G'. Εμανέντο καθ' ἡμῶν ἀεὶ τι πλέον, ὥσπερ κύμασιν ἐπεγέρων κύματα, δὲ καθ' ἔαυτοῦ πρώτην.

(89) *Προσθεῖται.* « *Lego,* » ait Heinrius, οὖν προσθεῖναι θέλω.

(90) *Σταθμία.* Tres Reg. Colb. k, Or. 1, σταθμά.

(91) *Περηφλά.* In Mont. γρ. πονηρίᾳ, quod habent Ald. et Herv. Hunc locum sic reddit Comb. « Et quibus iniurias rependitur pondera appendamus, ipsa nimis, » etc.

(92) *Αὐτόθιστος.* Reg. q, Colb. 3, αὐτίκα. Or. 1, ad marg. αὐτόθεν ἀπαντῶσα. Mont. censem legendum, ἀπαντῶντα.

(93) *Ημετέρων.* « *Subaudi λόγων,* » inquit Mont. « non πραγμάτων, ut Billius. »

(94) Οἵς αὐτὸς ἐπίσταται μέτροις. Oxon. καὶ οἵς Pass. μάστιξιν αἵς αὐτὸς ἐπίσταται, καὶ οἵς μετροῖς. Sic etiam Comb. qui verit: « Quibus ipse novit flagris et quibus animadversionis modis. »

(95) *Παραπλησίας.* « Flagella sceleribus ausisque affilia. »

(96) Δι' ὄντειράτων. « Per insomnia. » Sic casti-

A improbitatem ac perversitatem abunde ostendi, tam per ea quae adversus nos perpetravit, quam quae facere parbat, sic videlicet animo comparatus, ut ad præsentes acerbitates aliquid quotidie gravius excogitaret. Nunc vero aliud jam orationis scopum, ad quem haud scio an quisquam collimarit, tum apud Deum sanctiore, tum nobis jucundiorem, atque adeo posteris utiliorem, nobis proponemus: nimis ut ad ea quae superius a nobis dicta sunt, justas Dei lances adjungamus, easque poenas quibus improbitas compensatur, aliis nimis statim, aliis autem aliquanto 148 post occurrent; prout, opinor, artifici Verbo, rerumque nostrarum arbitrio et moderatori visum fuerit: qui, ut calamitatem pro eo animadversionis modo, quem ipse perspicuum et exploratum habet, temeritatem ac insolentiam coeret.

II. Enimvero quis justos impiorum morbos, minimeque obscuras corporum ruptiones, ac multiplices alias plagas et flagra, eorum sceleribus congruentia, mortesque haudquaquam usitato more obortas, eorumque inter ipsos cruciatu confessiones, et inuitiles penitentias, easque que tum per insomnia, tum per vera visa contigerunt, castigations, pro dignitate narrare atque exaggerare sufficiat? quæque, vel ob flagitia circa sacras ædes admissa, vel ob sacras mensas contumeliis affectas, vel ob mystica pocula furiose contaminata, vel ob ventrem corporibus nostris projecta quadam impudentia saturatum, vel ob omnia alia sclera perpetrata ipsis acciderunt, clara utique et perspicua divinæ adversus hujusmodi homines iræ signa et argumenta? Verum hæc consulto præteribo, non quod iis quæ in hominum oculis atque sermone posita sunt, sñdem abrogem, aut rerum eventus temerario cuidam motui fortunæque tribuam, quemadmodum illi, qui res hujusmodi temere sentiunt, sed ne, majoribus atque insignioribus rebus prætermisis, levioribus immorari videar. Illud ne apud eos quidem, qui Deum nullum putant, fide

III. surrebat ille in dies adversus nos vehementius, non secus ac fluctus super fluctus excitans,

D gatus est Abimelech rex Geraræ, cum Saram Abrahæ uxorem abstulisset. Gen. x.

(97) *Καθ' ὄπαρ.* « Verisque visis oblata spectra. » Editi, ὄπερ. Sic Balthasar impendens calamitas per verum visum præsignata est. Daniel. v.

(98) *Ἐξυρίσασιν.* Reg. 1, et Or. 1, ἐνυρίσασιν.

(99) *Μυστικὸν κρατῆρας.* « Mystica pocula. » Julianus præfector, Apostolæ avunculus, et Felix regalis ærarii quæstor, cum sacrata Deo vasa temerassent, exemplo horribili morbo correpti, miseris morte interierunt. Rem narrant Niceph. Hist. l. x, c. 29, t. II, pag. 67. Chrysostomus quoque hom. 4, in laudem populi, et Theodoret. l. III, c. 12.

(100) *Ἄρεδην.* MSS. non pauci, ἀναδην, « impudenter. »

(101) *Φανερά.* Pass. φανερά. « Horrenda. »

(102) *Οὐργιαστέτερα.* Reg. b, ὄνομαστέτετα.

qui in seipsum primum insanierat, et sancta protri-
verat, Spirituque gratiae contumeliam intulerat ⁴⁴.
Jeroboam apposite dixerimus, aut Israelim
Achab, homines iniquissimos, aut Ægyptium illum
Pharaonem, aut Assyrium Nabuchodonosor, vel
hæc omnia contrahentes, unum atque eundem nomi-
nabimus: quandoquidem eum omnium vitia in sese
collegisse constat, defectionem nempe ¹⁴⁹ Jero-
boam ⁴⁵, credulitatem Achab ⁴⁶, duritiem Pharaonis ⁴⁷,
sacrilegium Nabuchodonosoris ⁴⁸, omnium denique
in unum collectorum impietatem. Cum autem per
alia omnia fuisse grassatus, atque omne tyrannidis
in nos et crudelitatis genus, ut levc et abjectum,
contempsisset (nec enim ulla unquam natura ad
malorum inventionem illius natura secundior et
uberior fuit), ad extremum, Judæorum quoque
nationem in nos immisit, tum veteri eorum levitate,
tum inveterato nostri odio in ipsorum pectoribus
clam flagrante, ad id, quod moliebatur, perficien-
dum, adjutoribus usus; ipsis nimis in patriam
redire ac templum instaurare, priorumque rituum
vigorem renovare, ex ipsorum scilicet libris et
arcans fatale esse affirmans, ac benevolentia specie

commentum hoc occultans.

IV. Postquam autem hæc in animum induxit, ipsisque persuasit (facile enim imposturam facit, quidquid delectat), illi quidem ad templi extruc-
tionem se comparare, atque in id opus, et manu
multa, et animi alacritate ac labore incumbere.
Illud enim narrant, qui eorum res admirantur, uxores quoque ipsorum non modo matronalem C omnem mundum corporisque ornatum prompto
animo detraxisse, atque in operis structuram la-
borantiumque opem contulisse, verum eo quoque
animo fuisse, ut, terram sinu efferentes, ac nec
vestibus præclaris et exquisitis, nec teneris mem-
bris parcentes, pietatis officio sese fungi existima-
rent. omniaque hoc conatu inferiora ducerent. Ut
vero, sevo turbine ac repentina æstuantis terræ
agitatione simul una repulsi, ad propinquum quod-
dam templum perrexerunt, alii orationis causa,
alii, ut in hujusmodi rebus accidere solet, eo,
quod offerebatur, ad periculi propulsationem uten-
tes, alii cum tumultu una proruentes, ac cum cur-
rentibus simul illabentes; sunt qui eos ne a tem-

⁴⁴ Hebr. x, 29. ⁴⁵ III Reg. XII, 26. ⁴⁶ III Reg. XXII, 26. ⁴⁷ Exod. VII, 22. ⁴⁸ IV Reg. XXV, 9.

(4) Εαυτοῦ πρώτον. Ita tres Reg. Alii vero tres D Reg. et Or. I ad marg. πρώτου.

(5) Ἰσραὴλ τύραννος. Sic omnes codices, « quasi rex schismaticus et tyrannus. » Suspiciatur Mont. legen- dum, Ἰσραὴλ τύραννος, *Regum Israel sceleratissimos.* Quæ lectio non displicet, sed nulli savent codices.

(6) Η ταῦτα πάρτα. Colb. 3, η τὰ πάντα.

(7) Ὁρομάσοντες. Reg. bm, δνομάσωμεν. Notam interrogationis hic ponendam arbitratur Heiusius.

(8) Τὰλλα. MSS. communius, τὰ ἄλλα.

(9) Φύσις ἐκείνης. Ingenium, indoles. Savil. δικτυον.

(10) Ἐπιθειάων. « Per Deum obtestans, divino-
que ex eis afflatu, quem flingebat, monens, » etc.

(11) Συνελαθέντες. Colb. 3, συνελασθέντες.

(12) Οὐαρ. Reg. a, ὡς περ.

A τον. (4) μανεῖς καὶ πατήσας τὰ ἄγια, καὶ τὸ Πνεῦμα τῆς χάριτος ἐνυδρίσας. Ἱεροδόμῳ εἰπεῖν οἰκειότερον, η Ἀχαΐδ τὸν Ἰσραὴλίτην (5), τοὺς παρανομωτάτους, η Φαραὼ τὸν Αἰγύπτιον, η Ναβουχοδονόσορ τὸν Ἀσ-
σύριον, η ταῦτα πάντα (6) συνελόντες, ἔνα καὶ τὸν αὐτὸν ὀνομάσομεν (7). Ἐπει τὸ πάντα καὶ τὰς πάντων κακίας εἰς ἑαυτὸν συλλεξάμενος φαίνεται, Ἱεροδόμῳ τὴν ἀποστασίαν, Ἀχαΐδ τὴν μιαιφονίαν, Φαραὼ τὴν σκληρότητα, Ναβουχοδονόσορ τὴν ἵεροσυλίαν, πάντων δομοῦ τὴν ἀσέβειαν. Ἐπει δὲ πάντα διεξελθόν τὰλλα (8), καὶ πᾶν εἶδος τῆς καθ' ἡμῶν τυραννίδος, ὡς μικρὸν τι καὶ ἀγενὲς ἀτιμάσας (οὐ γάρ ἐγένετο πορειμωτέρα φύσις ἐκείνης (9) εἰς κακῶν εὑρεσιν καὶ ἐπίνοιαν), τέλος ἐπαφῆκε καὶ τὸ Ἰουδαϊκὸν φῦλον ἡμῖν τὴν παλαιάν τε αὐτῶν κουφότητα, καὶ τὸ καθ' Β ἡμῶν δινωθεν ὑποσυμχόμενον ἐν αὐτοῖς μίσος συνεργὸν λαδῶν τοῦ τεχνάσματος, ἐπιθειάζων (10) τε δῆθεν ἐκ τῶν παρ' αὐτοῖς βίβλων καὶ ἀπορρήτων, ὡς νῦν αὐτοῖς ἀποκείμενον εἴη κατελθεῖν εἰς τὴν ἁσυ-
τῶν, καὶ τὸν νεών ἀναδέιμασθαι, καὶ τῶν πατρίων τὸ χράτος ἀνανεώσασθαι, καὶ ἀποκρυπτόμενος εὐ νοίας πλάσματι τὴν ἐπίνοιαν.

D'. Ἐπει δὲ ταῦτα καὶ διενοήθη καὶ ἐπεισεν (εὔκο-
λον γάρ εἰς ἀπάτην τὸ πρὸς ἡδονὴν ἀπαν), οἱ μὲν ὡς
ἀναστήσοντες διενοῦντο τὸ ἱερόν, καὶ χειρὶ πολλῇ
καὶ προθυμίᾳ περὶ τὸ ἱερὸν ἐταλαιπώρουν· φασὶ γέ
τοι καὶ τὰς γυναικας αὐτῶν οἱ τὰξκείνων θαυμάζον-
τες, οὐ μόνον ἀπαντας τοὺς περὶ τὸ σῶμα κόσμους
περιελομένας ἐτοίμως συνεισφέρειν τῷ ἱερῷ καὶ τοῖς
πονουμένοις, ἀλλὰ καὶ τοῖς κολποις τὸν χῶν ἐκφε-
ρούσας, καὶ οὐτε πολυτελοῦς ἐσθῆτος, οὐτε μελῶν
ἀπαλότητος φειδομένας, εὐσεβεῖν οἰεσθαι καὶ πάντα
ἔλαττα νομίζειν τοῦ ἐγχειρῆματος. Ως δὲ ὑπὸ ἀγρίας
λαλίαπος καὶ βρασμοῦ τῆς ἀφνω συνελαθέντες (11),
ἐπὶ τι τῶν πλησίον ἱερῶν, οἱ μὲν ὡς ἰκετεύσοντες,
ῶρμησαν, οἱ δὲ, διπερ (12) ἐν τοῖς τοιούτοις φιλεῖ συμ-
βαλεῖν, τῷ παρόντι χρύμενοι πρὸς βοήθειαν, οἱ δὲ
ἄλλως τῇ ταραχῇ συμφερόμενοι, καὶ τοῖς θέουσι συν-
ειπτείτοντες. Εἰσὶ μὲν οἱ λέγουσιν, ὡς οὐδὲ τὸ ἱερὸν
αὐτοὺς προσεδέξατο, ἀλλ' ἀναπεπταμένας προσελ-
θόντες ταῖς πύλαις, ἐπικλεισθεῖσαις (13) ἐνέτυχον Ἐκ
τινος ἀδράτου καὶ (14) ἀφανοῦς δυνάμεως, η τὰ τοι-
αῦτα (15) τεραπουργεῖ πρὸς τὴν τῶν ἀσεῶν (16) κα-

(13) Ἐπικλεισθεῖσαις. Sic vulgo codd. Edit. vero, ἐπικλεθεῖσαις.

(14) Ἀοράτου κατ. Ita mss. et editi. In Par. deest, κατ.

(15) Η τὰ τοιαῦτα. Reg. bm, η ταῦτα.

(16) Τὸν ἀσεῶν. Reg. a, b, bm, et Or. I, τῶν ἀσεδούντων. Porro de his miraculis consentientes habemus, non tantum Theodoreum, Sozomenum, Rufinum, Chrysostomum, Ambrosium, Hieronymum, etc., sed etiam Juliani adoratorem Ammianum, immo Judæos ipsos. Unde Sozomenus, lib. v, c. 21, ait: « Judei ipsi ac gentiles fidem faciant, qui opus imperfectum dimiserunt, aut, ut verius dicant, ne inchoare quidem potuerunt. » Addamus, nisi quantum necesse fuit, ut « ne lapis super lapidem relinqueretur, » egesta scilicet etiam e fundamentis

τάπληξιν, καὶ τῶν εὐτεῖδων ἀσφαλειαν· δὲ ἀπαντεῖς ήδη καὶ λέγουσι καὶ πιστεύουσιν, ὅτι βιαζομένους αὐτοὺς καὶ φιλονεκοῦντας περὶ τὴν εἰσοδον, πῦρ ἔστησεν ἀπαντῆσαν ἐκ τοῦ λεποῦ, καὶ τοὺς μὲν κατέφλεξε καὶ ἀνήλιωσεν (ώς δημοιόν τι περὶ αὐτοὺς συμβῆναι τοῖς Σοδομιτῶν πάθεσιν, ἢ τῷ περὶ Νάδαβ καὶ Ἀβίονδ θαύματι ἔνως καὶ θυμιάσασι καὶ κινδυνεύσασι), τοὺς δὲ τῶν καιρίων ἀκρωτηριάσαν (17), στήλην ἀφῆκεν ἔμψυχον τῆς τοῦ Θεοῦ κατὰ τῶν ἀμαρτιῶν ἀπειλῆς καὶ κινήσεως. Τοῦτο μὲν δὴ τοιοῦτο, καὶ ἀπιστεῖτα μηδεὶς, ὅτι μηδὲ (18) ταῖς ἀλλαῖς τοῦ Θεοῦ δυνάμεσιν· δὲ ἔτι τούτου (19) παραδοξότερον καὶ περιφανέστερον. ἔστη φῶς ἐν τῷ οὐρανῷ (20) τὸν σταυρὸν περιγράφον (21), καὶ τὸ πρότερον ἐπὶ γῆς ἀτιμαζόμενον τοῖς ἀθέοις καὶ σχῆμα καὶ δνομανῦν ἐν οὐρανῷ δείκνυται πᾶσιν ἐπίσης, καὶ γίνεται τρόπαιον τῷ Θεῷ τῆς κατὰ τῶν ἀσεῖδῶν νίκης, τρόπαιον παντὸς ὑψηλότερον.

bendam putet. Quod autem hoc etiam mirabilius clariusque describens, ac nomen illud et figura, quae in terra prius impiis contemptui fuerat, in celo nunc omnibus ex æquo ostenditur, Deoque victoriæ adversus impios trophæum efficitur, trophæo omni sublimius et præstantius.

E'. Πρὸς ταῦτα τῇ φίσουσιν οἱ τοῦ αἰῶνος τούτου σοφοί, καὶ τὰ παρ' αὐτοῖς ἀποσεμνύνοντες, οἱ τὰς βαθείας ὑπῆρχας ἔχοντες, καὶ τὸ κομψὸν περισύροντες (22) ἡμῖν τριβώνιον; ἀντιθίηγσαὶ μοι καὶ σὺ τὰ σά, δὲ τοὺς μακροὺς λόγους γράφων, καὶ τὰς ἀπίστους συντιθίεις ἱστορίας, καὶ κεχηγνῶς πρὸς τὰ δινὰ (23), καὶ τῶν οὐρανῶν καταψευδόμενος, καὶ πλέκων ἐπὶ τῆς τῶν ἀστέρων (24) κινήσεως τὰς γενέσεις καὶ τὰ συμβαίνοντα; Λέγε μοι καὶ σὺ τοὺς σὺνδικούς ἀστέρας, τὸν Ἀριάδνης στέφανον, καὶ τὸν Βερενίκης πλόκαμον, καὶ τὸν ἀσελγῆ Κύκνον, καὶ τὸν ὄντριστὸν Ταῦρον· εἰ δὲ βούλει, τὸν Ὁφιοῦχόν (25) σου, καὶ τὸν Αἰγάκερω (26), καὶ τὸν Λέοντα, ἀλλους τε δσους ἐπὶ τῷ κακῷ (27) γνωρίσας, ἢ θεοὺς ἢ ἀστέρας ἐποίησας. Ποῦ σὺ τοῦτον (28) ἔχεις τὸν κύκλον ἐν τοῖς σοὶ μαθήμασι; Ποῦ δὲ τὸν ἐπὶ Βηθλεέμ δραμόντα πρότερον ἐκ τῆς ἐψάς ἀστέρα, τὸν ὄντηγδον τῶν σῶν Μάγων καὶ πρόξενον; Τέχω τι κάγὼ λέγειν ἐκ τῶν οὐρανῶν· ἔκεινος τὴν Χριστοῦ παρουσίαν ἀνεδήλωσεν (29) δὲ ἀστήρ· οὗτος τῆς Χριστοῦ νίκης δὲ στέφανος.

⁽¹⁾ Gen. xix, 24. ⁽²⁾ Levit. x, 2. ⁽³⁾ Matth. ii, 1 seqq.

humo. Ita impii Apostatae spes, qua, ut cum Theodooreto loquar, *Hist.*, lib. iii, c. 17, « sese falsi predicationem Domini convictorum esse sperabat, » impleta est, ut stultus ipse suis contra Deum consiliis. nescius, invitatusque adimplendæ servierit predicationi, quæ alioqui ad amissim necrum completa erat, cum decimauit quintam catechesim scriberet Cyrilus Hierosolymitanus.

(17) Ἀκρωτηριάσας. Ita mss. omnes. Edit. ἀκρωτηριάσας.

(18) Ὄτι μηδέ. Sic Pass. aliique plures codices; « Quandoquidem, » etc. Vel, « si modo aliis... fidem non abrogat. » Edit. Par. Ald. et Herv. Εἴ τι μηδέ.

(19) Ο δέ εἴτι τούτου. Sic miss. omnes. Deest in Par. edit. τούτου.

(20) Τῷ οὐρανῷ. Deest, τῷ, in pluribus.

(21) Περιγράψοι. « Crucem describens, » aut,

A plo quidem admissos fuisse commemorem, sed cum ad apertas fores accessissent, repente easdem clausas pessuloque obductas offendisse, potentia quadam invisiibili, quæ ad impiorum terrorem ac piorum incolumitatem hujusmodi prodigia efficit. Hoc autem uno jam ore omnes referunt, ac pro certo habent, 150 quod eos summa vi atque contentione ingressum sibi aperire conantes, ignis e templo occurrens inhibuit, et alios quidem exussit et absumpsit (ut simile quoddam ipsis, quod Sodomitis, acciderit ⁽¹⁾, aut ejusmodi quod Nadab et Abiud ⁽²⁾, qui inusitato more et thus adoleverunt, et oppressi sunt), alios vero præcipuis corporis partibus truncatos, vivam columnam divinæ aduersus peccatores comminationis et motionis reliquit. Atque hoc quidem ad hunc modum se habuit, nec fidem quisquam deroget, nisi qui eadem ratione aliis quoque Dei miraculis nullam fidem habendam putet. Quod autem hoc etiam mirabilius clariusque describens, ac nomen illud et figura, quæ in terra prius impiis contemptui fuerat, in celo nunc omnibus ex æquo ostenditur, Deoque victoriæ adversus impios trophæum efficitur, trophæo omni sublimius et præstantius.

V. Ad hæc porro quid dicturi sunt hujus sæculi sapientes, suaque magnificis verbis exornantes, qui profundas barbas gestant, ac scitum et venustrum pallium trahunt? Tu quoque tua mihi ex adverso narra, qui prolixas orationes conscribis, historiasque a fide abhorrentes conficis, atque ad supera inhibas, falsaque de coelestibus loqueris, atque nativitates et rerum eventus ex astrorum motu contexis? Sidera quoque tua mibi expone, Ariadnes coronam, et Berenices comam, et salacem Cygnum, et petulantem Taurum; atque etiam, si ita vis, Ophiuchum tuum, et Capricornum, et Leonem, aliasque omnes, quos, ob malum cognitos, vel in deorum, vel in siderum numerum ascripsiisti. Ubi tu hunc circulum in tua mathesi habes? Ubi etiam stellam illam, Magorum tuorum ducem et auspicem, quæ prius ab ortu in Bethlehem currit ⁽³⁾? Ipse quoque nonnihil habeo quod de coelestibus disseram: stella illa Christi præsentiam indicavit: hæc victoriæ Christi corona fuit.

Delineans. Quid sit crux in orbem descripta non video. Miraculum istud testimonio suo confirmant Chrysostomus, Rufinus, Theod., Sozom., Socrat., etc. (22) Περισύροτες. Circunferunt. (23) Πρὸς τὰ ἀρ. Reg. a, εἰς τὰ δινά. (24) Ἀστέρων. Duo Reg. Colb. k, ur. 1, διστρων. (25) Ὁφιοῦχόν σου. Serpentarium. Pass. τοι. Sunt qui Aesculapium intelligant, quod anguem manu tenens pingetur.

(26) Αἰγάκερω. Ita plerique codices. I.ar. edit. Αἰγάκερων.

(27) Ἐπὶ τῷ κακῷ. Ab insigni malo notos, celebres.

(28) Τοῦτον. Coisl. 2, τούτων.

(29) Ἀνεδήλωσεν. Codices communius, ἀνεδήλωσεν. Coisl. 2, ἐμήγυνσεν.

VI. Atque haec mihi de cœlestibus atque superis, quæ pro magna ea, quæ in universo elucet, concordia et necessitudine rebus nostris condolescant, dicta sint. Quæ vero sequuntur, Psalmistes jam mihi expleat: *Et 151 civitates destruxisti*⁴⁴ (ut veteres illas ob easdem impietas), inter ipsas, quibus in nos utebantur, iniquitatis, partim mari obrutas, partim terræ motu prostratas et eversas, ut proponendum id quod reliquum est, dicere possim: *Periit memoria earum cum sonitu*⁴⁵, et claro ac celebri exitio. Tanta enim ruina est tantaque confactio earum ac illarum quæ e vicino sunt, maximeque harum quæ impietate delectantur, ut si quis etiam earum instaurationem aggredi audeat, multo tempore ad eam rem opus futurum sit.

VII. Ac terræ quidem et cœli haec ostenta fuerunt: cœterum aer hujusmodi tempore nihilne insigne edidit, nec passionis Christi signis sanctificatus est? Proferant nunc quoque vestes suas, qui hujus miraculi spectatores et consciæ existierunt, illas, inquam, crucis notis tunc inustas et consignatas. Simul enim ac quispiam, sive nostrorum, sive exterorum haec narrabat, aut narrantes audiebat, statim hoc miraculum, vel in seipso, vel in vicino suo perspiciebat, stellatus nimis ipse notisque distinctus, vel illum talem in vestimentis intuens, omnem textorii artificii elegantiam, aut summa cura elaboratam picturam varietate superantem. Quæ res spectantium animos tanto stupore assecit, ut omnes ferme, quasi ex signo uno, atque una voce, Christianorum Deum invocarent, eumque multis laudibus precibusque placare studerent; multi etiam non in longius rem extrahentes, sed eodem ipso tempore, quo haec acciderunt, ad sacerdotes nostros properantes, adhibitis multis precibus in Ecclesiam admissi, ac sublimioribus mysteriis imbuti sint, sacro baptimate purificati, atque utilitatem extimore consecuti.

VIII. Ita quidem se res habebant. Julianus vero furoris sensim ingravescens cestro percitus et agitatus, ad ipsum calamitatum suarum caput tandem devenit. Ut enim Christianorum res ex animi sententia se habere existimavit, atque ex his, quæ jam

G. Taῦτα μὲν ἐκ τῶν οὐρανίων καὶ τῶν δικαίων συμπατεχόντων τοῖς ἡμετέροις, κατὰ τὴν μεγάλην τοῦ παντὸς ἀρμονίαν τε καὶ οἰκείωσιν· τὰ δὲ ἔξῆς ὁ φαλμὸς (30) συμπληρούτω μοι· διτὶ *Kai πόλεις καθεῖλες* (ώς τὰς παλαιάς ἔκεινας ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς ἀσθέμασιν), ἐν αὐταῖς ταῖς καθ' ἡμῶν παρανομίαις, τὰς μὲν πελάγεσσας, τὰς δὲ σεισμῷ κατενεγκείσας, ὡς μικροῦ καὶ τὸ λειπόμενον ἔχειν εἰπεῖν, διτὶ *Ἀπώλειστο τὸ μηημόσυνον αὐτῶν* (31) μετ' ἡχου καὶ περιβοήτου τῆς ἀπωλείας· τοσάντη γάρ αὐτῶν ἡ πτῶσις, καὶ τοιοῦτο (32) τὸ σύντριμμα, καὶ τῶν ἐκ γειτόνων (33), καὶ μάλιστα τῇ ἀσεβείᾳ (34) περιχαρόντων, ὡς (35) πολλοῦ χρόνου δεῖν αὐταῖς, εἰ τις ἀρα καὶ τολμήσειε τούτο πρὸς (36) ἐπανόρθωσιν.

B. Ζ'. Ἀρ' οὖν γῆ μὲν οὔτω καὶ οὐρανός· ἀτὴρ (37) δὲ οὐκ ἐπισημαίνει τοῖς τοιούτοις καιροῖς, οὐδὲ ἡγιάσθη τότε τοῖς σημείοις τοῦ πάθους; Ἐπιδειξάτωσαν δὲτι (38) καὶ νῦν τὰς ἑσθῆτας, οἱ τοῦ θαύματος ἔκεινον θεαταὶ καὶ μύσται, τὰς τότε κατασημανθείσας (39) τοῖς τοῦ σταυροῦ στίγμασιν. Ὁμοῦ τε γάρ ταῦτα δηγεῖτο τις, εἴτ' οὖν τῶν ἡμετέρων, εἴτ' οὖν τῶν ἔξωθεν (40), ή δηγηγυμένων ἡχουε, καὶ τὸ θαύμα ἔωρα παρ' ἕαυτῷ, ή τῷ τηλεσίον γινόμενον, κατάστηρος ὅν, ή ἔκεινον ὄρῶν τοιοῦτον ἐν τοῖς ἑσθῆμασι, πάσης ἱστοργικῆς φυγῆς ή περιέργου ζωγραφίας (41) ποικιλάτερον. Ἐκ τούτου τι γίνεται; Τοσάντη τῶν ὁρωμένων κατάπληξις, ὡς μικροῦ μὲν ἀπαντας ὄστεερ ἐνδε συνθήματος (42) καὶ μᾶς φωνῆς τὸν τῶν Χριστιανῶν ἀνακαλεῖσθαι θεὸν, εὐφημιαῖς τε πολλαῖς καὶ ἱκεσίαις αὐτὸν ἑξιλάσκεσθαι· πολλοὺς δὲ οὐκ εἰς ἀναδολάς, ἀλλὰ παρ' αὐτὰ τῶν συμβάντων προσδραμόντας τοῖς Ἱερεῦσιν ἡμῶν, καὶ πολλὰ καταδεῖθέντας τῆς τε Ἑκκλησίας γενέθαι μέρος, καὶ μυηθῆναι τὰ τελεώτερα (43), τῷ Ἱερῷ (44) καθαγνισθέντας βαπτισματι, καὶ διὰ τὸν φόδον (45) ὠφεληθέντας.

H. Εἶχε μὲν οὖν οὔτω ταῦτα· δὲ, ταῖς κατὰ μικρὸν μανίαις οἰστρηλατούμενος καὶ δονούμενος, ἐπὶ αὐτὸν τὸ κεφάλαιον ἀπαντᾷ τῶν ἕαυτοῦ συμφορῶν. Ως γάρ κατὰ νοῦν ἔχειν αὐτῷ τὰ Χριστιανῶν φέτο, καὶ οἵ δηδη κατεργαστο (46), τὸ καὶ πᾶν ἀλωτὸν εἶναι

⁴⁴ Psal. ix, 7. ⁴⁵ ibid.

(30) Φαλμὸς. Reg. hu, Ald. et Herv. φαλμὸς.

(31) Αὐτῶν. Duo Reg. αὐτοῦ.

(32) Τοιοῦτο. Sic mss. Edit. vero, τοιοῦτον.

(33) Τὼν ἐκ γειτόνων. Pass. et Schol. Montac. τῶν ἐν γειτόνων.

(34) Ἀσεβείᾳ. Ita Pass. aliique codices, et sensus postulat. Editi autem, εὐσεβείᾳ, « pieitate », quod tolerari poterat, si abesset, μάλιστα, quia in impiorum ruina, vel piissimo cuique vicino metuendum esse, probant, Sodomitarum et Abironis pereuntium exempla, et adhibitæ tum ab angelis, tum a Moyse cautions.

(35) Δὲ. Pass. ωστε.

(36) Πρὸς. Pass. aliique, εἰς.

(37) Ἀτρ. Male Ald. et Herv. ἀντρ., « vir. »

(38) Ετι. Mont. εἰς ἔτι.

(39) Κατοσμαρθείσας. Pass. ἐπιστημαγθείσας.

D. (40) Τὼν δξωθερ. Sic magno consensu mss. Edit. Par. ξένων.

(41) Ζωγραφίας. Reg. nu, Colb. 3, Ald. et Herv. addunt ἀμπελόμενον. Pass. Reg. I, ἀμπισχόμενον. Ita etiam Comb. qui vertit, « majori varietate amictum. »

(42) Εξ ἑτοῦ συνθήματος. Comb. « quasi ex una tessera, » vel, « quasi ex condicto. »

(43) Τελεώτερα. Ita mss. Editi, τελεώτερα.

(44) Ἱερῷ. Sic codices omnes. Edit. Par. θεῶν.

(45) Διὰ τὸν φόδον. Pass. διὰ τὸν φόδον τοῦ φοεσθεῖσα· « atque id utilitatis ex rebus tinendis consecuti ut nihil timerent. » Sed hanc non agnoscunt plerique codices, nec vertit Billius. Herv. διὰ τὸν φόδον.

(46) Κατεργαστο. Sic Pass. εἰσεργάσατο. Mont. vero et edit. Par. κατεργάσατο.

Θελήσαντις μόνον (47) ἐλπίσας, καὶ τίνα κατὰ τῶν θεσπέριων βαρβάρων εὐημερίων ἀρπάσας, μίαν βουλεύεται ταύτην βουλήν συνετωτάτην τε καὶ φιλανθρωποτάτην. Ἀρας διττὸν ἐνθένδε στρατὸν, τὸν μὲν (48) ὑπιτιῶν, τὸν δὲ τῶν ἄγροντων αὐτὸν δαιμόνων, ὃ καὶ μᾶλλον εἶχε θαρρέεν, ἐπὶ Πέρσας στρατεύει, θράσους ἀλογίκι μᾶλλον τῇ ρώμῃς ἀσφαλεῖ πιστεύεις· καὶ οὐδὲ ἔκεινο συνιεῖν δύνηθεις δ σφύτατος, διτι θάρσος καὶ θράσος (49), καὶν εἰ τοῖς δύνμασι πλησιάζοις, πλειστον ἀλλήλων τῇ δύναμει κεχώρισται, ἀνδρίκι τε ἦν φαμέν καὶ ἀνανδρίᾳ. Τὸ μὲν γάρ ἐν τοῖς τολμητέοις θαρρέει δύνδριας ἐστιν, ὥσπερ τὸ ὑψεσθαι δειλίας· οὐ δὲ πλειών δ κίνδυνος, δύμος χωρεῖν καὶ ὀθίζεσθαι, ἀλλὰ μὴ κατέχεσθαι, θράσους, ὥσπερ τὸ δυοχωρεῖν ἀσφαλείας. Καὶ οὐ τοῦ αὐτοῦ λόγου θετέον φυλάξαι τὰ δυτικά, καὶ τῶν οὐκ δυτικών τι προσλαβεῖν· τὸ μὲν γάρ μάλιστα καὶ πρῶτον τοῖς νοῦν ἔχουσι τιμητέον· τὸ δὲ, διτι μὲν ὑπάρχη μετὰ φραστών, δεκτέον· διτι δὲ ἀντιπίττη, περιοπτέον. Ὁ δὲ ὑπέρ τοῦ κτησασθαι τι τῶν ἐλπιζομένων πᾶσι τοῖς ὑπάρχουσι κινδυνεύων λίαν ἀνόρτος (50). Καὶ μοι προσεοικέναι δοκεῖ πόκτη κακῷ τὴν τέχνην, πρὸν τὴν στάσιν εὗ δέσθαι, προβαλλομένῳ· ἢ κυβερνήτη λελυμένης αὐτῷ τῆς νῆδος, καὶ οὐ πλοιώμως (51) ἔχούσης, ναῦν καταδύοντι (52) πολεμίαν, ἢ καταδύειν ἐσπουδακότι. Ὡν μοι δοκεῖ μηδὲν ἔκεινος ἐνθυμηθεῖς, ἐγχειρεῖν ἀπερισκέπτως τοῖς ἐγνωμένοις, ἐτι τῶν Ψωματικῶν ὡδινόντων αὐτῷ (53), καὶ κακῶς διακειμένων τῷ διωγμῷ μάλιστα, τὴν ἀλλοτρίαν περινούν· καὶ Σαλμωνεὺς (54) εἴναι τις ἐκ βύρσης βροντῶν, πρὸς τοὺς Τρατινοὺς βλέπων ἔκεινος καὶ τοὺς Ἀδριανούς (55), ὧν οὐκ ἔττον τῆς ἀνδρείας τὸ ἀσφαλὲς ἐθυμάζετο. Τὸν Κάρον δὲ οὐκ ἐνενόει ἔκεινον, οὐδὲ τὸν Οὐαλεριανὸν (56), οἱ δίκαιας ἔδοσαν ὅρμης ἀλογίστου, ἵν, δ φῆσιν ἡ τραγῳδία, μηδ ὀρειδίων τάξιν τύχας, ἐν Περσῶν δροις, ἐν ἀκμῇ τῆς εὐτυχίας καταλυθέντες.

aggrederit, rebus Romanis adhuc exulceratis, maleisque, alienam regionem cogitans; ac Salmoneum quemadmodum et Adrianos sibi oculos proponens, admirationi esse solebat. Ac ei, nec Cari illius in mentem veniebat sors, nec Valeriani, qui impetus inconsulti poenas dederunt (ne, quemadmodum ait tragicus (57), *fortunas exprem*), in Persarum finibus in medio felicitatis cursu oppressi.

Θ. Ἀλλ' οὖν ἐδοξει ταῦτα, καὶ τῆς ὅρμης ἦν πάσαν μαντείας καὶ γοητείας, βρητῆς τε καὶ ἀρρήτου

(47) Μόρον. Plures codices οὐ έχουσι, οὐ μόνον. D. Pass. οἱ, Reg. I. οἱ, forsitan pro, οὐ, vel, οἱ, οἱ. »

(48) Τὸν μέρ, etc. Or. I, Mont. τῶν μὲν... τῶν δέ.

(49) Θάρσος καὶ θράσος. « Fiducia et audacia sono parum different, at significacione multum. »

(50) Ἀνόρτος. Reg. quatuor, Colb. k, Bill. ἀνόρτος, τοσος μοι δοκῶν πόκτη κακῷ, etc. Βιδαένισια hunc locum legit: Καὶ μοι προσεοικέναι δοκεῖ πόκτη τε κακῷ τὴν τέχνην, καὶ, πρὸν τὴν στάσιν εὗ δέσθαι, προβαλλομένῳ. Φυοὶ sic reddit: « Mihique assimilis esse videtur pugili artis ignaro, qui priusquam statim stabilito pede composuit, pugnos in adversarium intendit. »

(51) Οὐ πλοιώμως. Reg. a, οὐκ εὐπλοιώμως.

(52) Καταδύοντι. Ita Pass. aliisque plures; alii vero καταδύοντι.

A confecrat, in eam spem adductus est, nihil esse, quod, modo vellet, **152** superare et expugnare non posset, ac præterea prosperi cujusdam adversus Occiduos barbaros bellici successus occasionem rapiens, hoc unum consilium, prudentissimum simul et huinanissimum capit. Duplicem enim inde exercitum movens, alterum militum, alterum dæmonum, a quibus ducebatur, et in cuius ope ipsius fiducia magis nitebatur, adversus Persas expeditionem suscipit, præcipiti temeritate potius quam virum firmitate fretus: ac ne illud quidem perspiciens vir sapientissimus, fiduciam et audaciam, licet nominis ratione inter se vicinæ sint, potentia tamen et facultate plurimum inter se distinctas esse, et distare plus quam fortitudo diat ab ignavia. Etenim B in rebus arduis præsidentem animum gerere, magnanimitatis est; quemadmodum contra, periculum detrectare, timiditatis et ignavie. At ubi plus periculi imminet, tum obviam procedere, seque in discrimen obtrudere, non autem reprimere ac retinere, temeritati duendum est; quemadmodum e contrario, cedere, cautioni et prudentiæ. Nec eodem loco ponendum est, ea quæ adsunt, tueri, et eorum quæ non habeas, aliquid adipisci. Illius enim præcipua et primaria ratio cordatis viris habenda est: hoc vero, siquidem tuto facileque liceat, amplectendum; sin autem in contrarium cedat, contemendum. Qui vero, ut aliquid eorum, quæ spe concepit, assequatur, fortunarum omnium suarum periculo dimicat, in magna stultitia versatur. Ac mihi malo pugili non dissimilis esse videtur, artem suam, priusquam gradum recte fixerit, proferenti: aut gubernatori, soluta nave sua, nec ad navigandum idonea, navem hostilem deprimenti, aut certe deprimere conanti. Quorum ille nihil, ut mihi quidem videtur, reputans, inconsulte ea quæ statuerat,

153 IX. Verum hæc ipsius animo insederant, totusque in eam expeditionem serebatur, omni di-

(53) Ωδινότων. Bud. « nondum pacatis rebus domi, » vel, « adhuc laborantibus, sibique velut parturientibus. »

(54) Σαλμωνεύς. Salmoneus, apud poetas, Elidis rex, qui ut deus haberetur, super ponte æreo currum agitans fulmine armatus, fulminantem Jovem imitari voluit. Sed eum Jupiter ad inferos fulmine detrusit. Vide Virg., *Aeneid.* vi, vers. 585.

(55) Τραταρούς... καὶ τοὺς Ἀδριαρούς. « Trajanus et Adrianus Romani imperatores, qui, ut loquitur Elias, « ad fortitudinem, animumque magnitudinem prudenter quoque laudem adjunxerunt. »

(56) Τὸν Κάρον... τὸν Οὐαλεριαρόν. Carus et Valerianus imperatores Romani, cum in summa felicitate versarentur, stolidi ac temerarii impetus poenas dederunt, in Persarum finibus oppressi ac deleti.

(57) Euripides in Oreste.

vinationis et præstigiarum, dicendorumque et lacen-dorum sacrificiorum portentosa vanitate in unum collecta, ut tota ea scilicet brevi deleretur. Porro votiva victimæ, quam magna quamque eximia, o Christe, et Verbum, et impatibilis passionis, totiusque orbis mysterium ! universam Christianorum gentem dæmonibus subjecere, si modo propositi compos exsisteret. Ac conatus quidem ipsius principia perquam strenua, et quæ plerisque eorum qui ipsius partibus student, maguis vocibus celebrantur, sunt hujusmodi. Nam cum totam eam Assyriæ partem, quam perlungens Euphrates ac Persidem præter-labens, illuc cum Tigride miscetur, cepisset et pervasisset, nonnullaque castella omni præsidio desituta diruisset; sive quod Persas incursionis celeritate secessisset, sive quod ab iis consulto ita duce retur, sensimque ad ulterius procedendum alliceretur (utrumque enim dicitur), ita demum progressus, atque exercitu a latere proficidente, navibusque frumentum et vasa per fluvium convehentibus, paucis interjectis diebus ad Ctesiphontem castra ponit; cuius urbis tanto desiderio tenebatur ut vel ad maret.

X. Hinc vero jam, velut arena pedibus subtracta, aut tempestate in navem illisa, res ipsi retro fluunt. Ctesiphon enim arx firma est, captiuque haud facilis, muris cocto latere conditis, et alta fossa, pa-lustrique ac limoso amne communica. Hanc porro arx quoque altera firmiore reddit, Cochen appellant, pari tam naturæ quam artis præsidio construc-ta, alteri arcii ita conjuncta, ut unius tantum civi-tatis speciem ambæ præbeant: quippe quæ fluminis tantum divortio inter se dividantur. Quas cum nec repentina incursu atque impetu expugnare, nec ob-sidione capere, atque in potestatem redigere posset, nec vero ulterius cum exercitu, ac præsertim cum navalibus copiis, procedere (periculum enim erat, ne e loco superiori telis utrinque pateretur, trans-iusteque prohiberetur), hoc demum modo eas a tergo relinquit. Nam cum Euphratis fluminis omnium maximi, partem haud minimam dirupisset, ac per fossam quandam (cuius vetera etiam vestigia exstare siunt), tantum ex eo circumduxisset, ut gestandis navibus par esse posset, atque hac paulo superius cum Tigride 154 conmisisset, ita demum naves conservat, e fluvio ad fluvium luto pervectas. Ita

(58) Πάθη. In Montac. γρ. πάθους
(59) Μυστήριον. Savil. καθέρσιον. « Piaculum, expiatio. »
(60) Κωλύσοντος. Ita mss. omnes. Edit. Par. κω-λύοντος.
(61) Οὐτω στρατηγούμενος. Heins. καταστρατη-γούμενος. « Sic imperatoria arte (Strategemate) cir-cumvenirentur. » Bud.

(62) Τοῦμπροσθερ. Reg. I, et Colb. 3, τὰ ἐμπρο-σθεν.

(63) Στηγούσας. Ita magno consensu mss. Par. vero σταγωγούσας.

(64) Οὐ μικρόν. « Non minimo intervallo. »

(65) Τείχει τε. In edit. τείχει δέ.

(66) Οχυροτέραν. Edit. Par. ισχυροτέραν.

A θυσίας τερατείαν εἰς ἐν ἀγαγών, ἵν' ἐν βραχεῖ πᾶσα καταλυθῇ. Καὶ τὸ καλλιέργημα ὡς μέγα καὶ ὑπερ-φυὲς, ὡς Χριστὲ, καὶ Λόγε, καὶ πάθη (58) τοῦ ἀπα-θοῦς, καὶ κόσμου παντὸς μυστῆριον (59) ! διὸν τὸ Χριστιανῶν γένος παραστῆναι τοῖς δαίμοσιν, εἰ τοῦ προκειμένου κρατήσειε. Τὰ μὲν οὖν πρῶτα τῆς ἐγ-χειρήσεως αὐτῷ, καὶ λίαν νεανικά, καὶ πολλοῖς τῶν τὰ ἔκεινον φρονούντων περιβούμενα τεῦτα. Τὴν γάρ τῶν Ἀσσυρίων διηγέρειν δὲ Εὐφράτης, καὶ τὴν Περσίδα παραμειδόμενος, ἔκειται τῷ Τίγριδι μίγνυ-ται, ταύτην ἐλών καὶ τεμών, καὶ τινα τῶν φρουρίων ἔξελὼν κατὰ πολλὴν τοῦ καλύσσοντος (60) ἐρημίαν, εἰτὲ οὖν λαθὼν διὰ τὸ τῆς ἐφόδου τάχος, εἰτὲ ὑπὸ Περσῶν οὔτω στρατηγούμενος (61), καὶ κατὰ μικρὸν ὑπαγόμενος εἰς τονμπροσθεν (62) (λέγεται γάρ ἀμφότερα), οὔτω γοῦν προῦν, καὶ τῷ στρατῷ παρ-πορευομένῳ, καὶ ταῖς ναυσὶ διὰ τοῦ ποταμοῦ σιτη-γούσαις (63) τε καὶ σκευαγωγούσαις, οὐ μικρὸν (64), τὸ ἐν μέσῳ, καὶ Κτησιφῶντι προσδάλει· ἥς καὶ τὸ πλησίον γενέσθαι νίκης μέρος αὐτῷ διὰ τὸν πόθον ἐνομίζετο.

B eam propius accessisse, victoria: partem existi-

C Ι'. Ἐντεῦθεν δὲ ἡδη, ὡσπερ ψάμμου ποδῶν ὑπο-σπασθείσης, ἢ νηὶ ζάλης ἀντιπεσούσης, εἰς τούπισω χωρεῖ τὰ πράγματα. Ή γάρ Κτησιφῶν φρούριόν ἐστι καρτερὸν καὶ δυσάλωτον, τείχει τε (65) ὀπῆς πλίνθου, καὶ τάφρῳ βαθείᾳ, καὶ τοῖς ἐκ τοῦ ποτα-μοῦ τενάγεσιν ὠχυρωμένη. Ηοιεὶ δὲ αὐτὴν ὁχυροτέ-ραν (66) καὶ φρούριον ἔτερον, ψηφιστηρία (67) Κωχή, μετά τῆς ἴστης ἀσφαλείας συγκείμενον, δῆτε φυσικὴ καὶ δσῃ χειροπόλητος, τοσοῦτον ἐνούμε-νον, ὡς (68) μίαν πόλιν δοκεῖν ἀμφοτέρας, τῷ πο-ταμῷ μέσῳ διεργομένας ταύτας· οὔτε γάρ ἔξελεν οἵδιν τε ἦν ἐπιδρομῆς ἀθρόας, ἢ πολιορκίας (69) παραστήσασθαι, οὔτε διεξελάσαι καὶ τῷ ναυτικῷ μάλιστα (κινδυνεῦσαι γάρ ἀν ἐξ ὑπερδεξίων, ἀμφο-τέρων βαλλόμενον, καὶ εἰργόμενον), κατόπιν ἐνα-τοῦ ποιεῖται, καὶ ποιεῖται (70) τὸν τρόπον τοῦτον. Τοῦ Εὐφράτου ποταμῶν δυτος (71) μεγίστου μέρος οὐκ ἐλάχιστον ἀπορρήξας (72), καὶ περιαγαγών, οσον ναυσὶν εἰναι πλεῖσμον ἐκ διώρυγος (73) (ἥς καὶ ἀρχαὶ φασιν ἔχην φαγεσθαι), καὶ ταύτη (74) τῷ Τίγριδι συμβαλὼν μικρὸν ἐμπροσθεν, οὔτω διασώζει τάς ναῦς ἐκ τοῦ ποταμοῦ τῷ ποταμῷ δοθείσας ἐν ἀσφαλείᾳ. Όδε μὲν οὖν τὸν ἐκ τῶν φρουρίων τού-

D (67) Προσηγορία. Male in Her. et Par. προ-ηγορίαν.

(68) Ως. Reg. bm. Pass. ὥστε.

(69) Πολιορκία. Duo Regg. πολιορκίας.

(70) Καὶ ποιεῖται. Sic plerique codices.

(71) Όρτος. Reg. bm. δυτως.

(72) Ἀπορρήξας. Reg. y, γρ. διαρρήξας.

(73) Διώρυγος. Regg. septem. Or. 1, διώρυ-χος.

(74) Καὶ ταύτη. Sic mss. omnes, et editi, præter Paris. et Mont. qui legunt, καὶ τούτο. Hos sequitur Comb. qui refert τοῦτο ad μέρος superius. et vertit: « atque hanc (scissam partem) cum paulo superius Tigridi conjunxit, commisissetque, » etc.

των διαδιδράσκει κίνδυνον. Ός δὲ προϊόντι Περσική δύναμις παραφανεῖσα, καὶ ἀεὶ τις τῇ οὖσῃ προσγενόμενη, κατὰ μετώπου (75) μὲν ἰστασθαι, καὶ διακινδυνεύειν οὐχ ὥστο δεῖν δῆτα μεγάλης ἀνάγκης, ἐνὸν ἐκ περιουσίας κρατεῖν· ἐκ δὲ τῶν λόφων καὶ τῶν στενῶν ἢ παρείκοι, βάλλουσα καὶ τοξεύουσα, καὶ τὰ καρία τῆς διάδου προκαλαμπτάνουσα, βρδίως εἰργε τοῦ πρόσωπον· τηνικαῦτα ἐν ἀπορίᾳ τε ἡνὶ ἡδη πολλῇ, καὶ οὐκ ἔχων διπη (76) τράπηται. λύσιν εὑρίσκει πονηρὰν τοῦ βουλεύματος.

verò in magna animi anxietate versabatur; nec, quo se verteret, habens, pravum tandem consilii sui exitum reperit.

IA'. Ἀνὴρ γάρ τις τῶν οὐκ ἀδοκίμων ἐν Πέρσαις, τὸν ἐπὶ Βαβυλῶνι πρὸς Κύρον (77) Ζώπυρον μιμησάμενος, ὃς δὴ τις τῷ Περσῶν (78) βασιλεῖ, μᾶλλον δὲ μέγιστα καὶ ἐπὶ μεγίστοις προσκεκρουκώς, καὶ δύσσους μὲν τοῖς ἑκείνου μάλιστα, ενυους δὲ τοῖς Ρωμαίων πράγμασι διὰ τοῦτο τυγχάνων, καὶ τὸ πιστεύεσθαι λαβὼν ἐκ τοῦ πλάσματος· Τί ταῦτα, φησίν, ὡς βασιλεῦ; Πῶς οὖτω συθρῶς περὶ τοσούτου θυντεύεσθε πράγματος; Τίς δὲ τηλεῖς οὗτός σοι σίτος καὶ διπειτός φόρτος, δὲ τῆς ἀναρδίας διδάσκαλος; Οὐδὲν τὰρ οὔτω δύσμαχον (79) καὶ φιλόνεικον, ὡς ταστήρ, καὶ τὸ ἐρ χεροὶ ἔχειν τὴν σωτηρίαν. Άλλ' εἰ τι ἔμοι κείθη, τὸ μὲν ταυτικὸν τούτο χαρεῖν δάσεις, καὶ τὴν ἐπομένην ἐκλυσιν τῷ γενναλῷ τούτῳ στρατῷ· αὐτὸς δὲ δι' ἀλλης δόδον εὐχορωτέας τε καὶ ἀσφαλεστέρας, ἣς ἡρώ σοι καθηγητής (ἔμπειρος δὲ εἰ τις ἀλλος φημι τῆς χώρας εἶραι τῆς Περσικῆς), ἐμβαλεῖς τε εἰς τὴν πολεμίαν, καὶ τῶν κατὰ γράμμην τυχῶν ἐπαρήξεις· ἡμᾶς δὲ τηγικαῦτα εὐ ποιήσεις, ἡρίκα δὲ ἔργω (80) πείραν λάβῃς τῆς ἡμετέρας εὐνολας καὶ παραινέσσεως.

IB'. Ός δὲ εἶπε ταῦτα, καὶ εἰπὼν ἐπεισεν, εὐπιστον γάρ ἡ κουρότης, καὶ τοῦ Θεοῦ μάλιστα συνελαύνοντος, ἄπαντα ἡνὶ δομοῦ τὰ δεινά· τὰς μὲν ναῦς εἶχε τὸ πῦρ, καὶ διστοσ οὐκ ἡν, καὶ προσῆν διγλώς· αὐτόχειρ γάρ ἡ σφαγὴ σχεδόν· τὰ δὲ τῶν ἐλπίδων (81) φροῦδα, καὶ διδηγός (82) συναπῆλθε ταῖς ὑποσχέσειν. Ἐν κύκλῳ δὲ οἱ πολέμιοι, καὶ περιρρέων δὲ πόλεμος· ἢ τε πρόσδος οὐ βρδίσια, ἢ τροφὴ δὲ οὐκ εὐπορος· ἐν ἀθυμίῃ δὲ διπειτός, καὶ δι' ὅργης εἶχον (83) τὸν βασιλέα· ἐλείπετο δὲ χρηστῆς ἐλπίδος οὐδέν· μία δὲ ὡς ἐν τοῖς παροῦσιν ἐδόκει μόνη, τῆς πονηρᾶς ἀπαλλαγῆναι βασιλείας καὶ στρατηγίας.

(75) Κατὰ μετώπου. Mont. γρ. κατὰ μέτωπον

(76) Ὁση. Plerique codices, διπη.

(77) Κύρος. Non Cyrus, sed Darius Hystaspis, ut ex Herodoto et Plutarcho discimus.

(78) Τὰ Περσῶν. Ita tres Rugg., duo Colb. et Or. 1. Parci cum editis, τῶν Περσῶν.

(79) Οὐτω δύσμαχον. Ita Pass. ac plerique codices. Par. edit. ἐπίμαχον. Nonnulli, οὐτως ἐπίμαχον, quos sequitur Comb. qui sic reddit hunc locum: « Nihil æque ad pugnam segne atque rixosum, ac ventus, suamque præ manibus salutem habere. » Eodem

A castrorum horum periculum effugit. Ut autem progressienti Persicæ copiae in conspectum venientes, quotidieque augentes, eam gerendi belli rationem tenere cœperunt, ut adversa quidem acie nequaquam sibi standum, nec, cum copiarum exuberantia vincere licet, nisi magna necessitate urgente, tentandam sibi pugnæ aleam judicarent; cœterum e tumulis et locorum angustiis, ubi facultas daretur, hostes sagittis impeterent, atque opportunissimis viæ transitibus occupatis, eos facilime, ne porro progrederentur, inhiberent: tum vero in magna animi anxieta versabatur; nec, quo se verteret, habens, pravum tandem consilii sui exitum reperit.

B XI. Vir enim quidam, inter Persas non ignobilis, Zopyri illius erga Cyrum, in Babylonis obsidione, facinus imitatus, quasi ob gravissimas quasdam causas in gravissimam offensionem Persarum regi venisset, ob idque in eum pessime animatus, contraque erga Romanos optime affectus esset, ac per hujusmodi fucum et simulationem fidem sibi conciliasset: Quid hæc, inquit, imperator? Quid tam ignavum atque imbecillum de tanti momenti negotio consilium initis? Quorsum hæc navale frumentum, ac superfluum onus, ignavie magistrum? Nihil enim ad expugnandum difficilis, nihil pervicacius est, quam venter, sitamque in manibus habere spem salutis. Quocirca, si quid me audies, nauticum huic apparatum valere jubebis, languoremque ex eo ad fortissimum hunc exercitum redeuntem: tu autem via faciliori et tueri, cuius tibi me ducem fore profiteor (nam Persicæ regionis tam peritus sum quam quisvis alius), in hostium terram impressionem facies, rebusque ex animi sententia consecatis ad redditum te accinges. Me autem tunc demum beneficio afficies, cum res ipsa benevolentia erga te meæ consiliique mei documentum cœperis.

C XII. Hac oratione cuin. id quod proponebat, Juliano persuasisset, credula enim est levitas, præcipueque etiam Deo impium exagitante, omnibus simul incommodis premi cœpit exercitus. Naves igni conflagabant, frumentum nullum erat, ac risus insuper accedebat; idem enim ferme erat, 155 ac si manus sibi ipsi necenque attulisset, spes omnes evanidæ, duxque itineris cum promissis suis abscesserat. In orbem porro hostes instabant, bellum circumfluebat: progressus non facilis, vietus ægre parabilis: languebat exercitus, animisque conciderat, in imperatorem accensus erat: nihil

sensu exponit δύσμαχον Budæus in Plutar. Symp. Voluit profecto impostor suadere Juliano, militare robur strangi, ac rixosum fieri, cum diffilit deliciis; et præsidentem atque incautum plerumque labefactari, cum in manibus salutis esse videtur.

D (80) Ἡρίκα δὲ ἔργω. Sic mss. et editi. Montac. et Par. ἐν ἔργῳ.

(81) Τῶρ ἐλπίδωρ. Pass. ἐλπισθέντων.

(82) Ο διδηγός. Ita Pass. et alii plerique coddi. Debet δι, in editis.

(83) Εἶχορ. Comb. εἶχε.

bonæ spei reliquam erat; hæc una, ut in præsenti reruni statu salutis ratio patere videbatur, nimirum scelerato imperio et militari præfectura defungi.

XIII. Quæ autem hucusque gesta sunt, ita se habent; quæ vero sequuntur, non uno modo ab omnibus exponuntur, sed alias alii sermoni assentitur, ac subscrubit, non minus eorum quibus certamini interesse, quam quibus abesse contigit. Nonnulli enim a Persis eum jaculo confixum fuisse aiunt, temere in hostes excursantem, atque huc et illuc versus præsultantem; idemque ipsi quod Cyro Parvatisidis filio accidisse, qui cum adversus Artaxerxem fratrem cum ingenti exercitu ascendisset, ac fortiter pugnaret, temeritate tandem sua victoriam amicit. Alii hujusmodi quemdam de eo sermonem commemorant: Cum in sublimem quemdam tumulum ascendisset, ut velut e specula exercitum oculis usurparet, quantusque bello supersuisset, cognosceret, magnasque copias, speque sua ampliores vidisset: *Quam grave et indignum fuerit, dixisse, si hos omnes ad Romanorum terram reduxerimus: quasi videlicet ipsis salute invidentem. Quibus verbis commotum militem quemdam, iraque præcipitem actum, nulla salutis suæ habita ratione, in ipsius viscera gladium adegit.* Alii rursus faculum et ridiculum quemdam Barbarum (quales in militum comitatu, tum ad leniendas animorum molestias, tum ad exhilaranda convivia esse solent), hoc facinus perpetrassæ ferunt. Nec desunt qui Saraceno cuiquam gloriam hanc ascribant. Ut cunque se res habeat, le-

(84) *Toútov.* Pass. et plerique codices, τούτων.

(85) *Katēkortlōsthai.* Hieronymus, Ep. ad Magnum oratorem ait: « Conto ilia perfossus. » Damascenus Or. 1, *De imaginibus*, Elladio auctore, δόρυ, « hastam » vocal. Ita Sozom. I, vi, c. 1, Ammianus, « equestrem hastam » appellat.

(86) *Άρατοις ἐκδρομαῖς.* Reg. v, ἐκδρόμοις. Reg. b, ταχτικοῖς ἐκδρόμοις.

(87) *Ἐμπληξίᾳ.* Quatuor Regg. Colb. k, Sav. Pass. ἐκπληξίᾳ. Cui sententiae faveat Eutrop., *Hist. Rom.*, I. x. Invo August., I. iv *De civit.* c. 29, et I. v, c. 21, ubi Julianus dicitur, « merito temeritatis et hostili vulnere existens. » Id etiam supponunt extrema morientis ad circumstantes verba.

(88) *Toῖς μυρτοῖς.* « Cum ingenti exercitu, » nec bene Billius, « cum decem hominum millibus. » Quis enim hic tantulus exercitus, qui potentissimo Persarum regi esset negotium facturus? Cyrus non solum « decem millia Graecorum, » sed alias etiam plures in auxilium copias habuit. Reg. b, Colb. 3, et Pass. δοτις τοῖς μυρτοῖς.

(89) *Ἐπειδὴ οἱ.* Ita melioris notæ codices, Regg. hū, hu, aliisque plures. Mont. ἐπειδὴ οἱ. Pass. ἐπειδὸς φάνηται.

(90) *Ὄσαι.* Schol. subaud. ξέφος, « ensis, gladius. »

(91) *Στρατώταις.* Reg. q, Combes. στρατοῖς, « exercitiis. »

(92) *Eἰσὶ δὲ οἱ καὶ Σαρακηνῶν τιτι, etc.* « Sunt autem qui Saraceno, » etc. Hic advertendum est, nihil certum de Juliani interfectori apud scriptores reperiri. Varii, ut Gregorius noster, varias opiniones recentent. Vide Chrysost., lib. *De S. Babyla.*; Damascenum orat. 1 *De imaginibus*; Theodorei., *Hist.*, lib. iii, c. 25; Socrat., lib. iii, c. 24; Sozom., lib. vi, c. 1, 2, etc. Libanius orat. funebri *in Julianum* sic loquitur: « Fortasse aliquis nosse cupit, quistum illum occiderit; ego vero nomen quidem

A II'. Τὰ μὲν δὴ μέχρι τούτου (84) τοιαῦτα· τὰ δὲ ἐντεῦθεν οὐχ εἰς λέγεται λόγος, ἀλλος δὲ ἀλλωφ συμφέρεται καὶ συντίθεται, τῶν τε παρόντων ὅμοιων τῇ μάχῃ· καὶ τῶν ἀπόντων. Οἱ μὲν γάρ ὑπὸ Περσῶν αὐτὸν κατηκόντισθαι (85) φασὶν ἀτάκτοις ἐκδρομαῖς (86) χρώμενον, καὶ ἀπετοντα τῆς κάκεσσε σὺν ἐμπληξίᾳ (87)· καὶ ὅμοιόν τι περὶ αὐτὸν συμβῆναι τῷ Κύρῳ τοῦ Παρουσάτιδος, δις, τοῖς μυρίοις (88) συνανελθόν ἐπὶ τὸν ἀδελφὸν Ἀρταξέρξην, καὶ νεανικῶς μαχόμενος, θράσει τὴν νίκην διέφειρεν· οἱ δὲ τοιοῦτον τινὰ ἐπ’ αὐτῷ διηγοῦνται λόγον. « Επὶ τινὰ λόφον τῶν ὑψηλῶν ἀνελθόν, ὡς ἔχει περιωπῆς τὸν στρατὸν ὑψεῖ λαβεῖν, καὶ ὅσος ὑπελείθηται τῷ πολέμῳ μαθεῖν, ἐπειδὴ οἱ (89) φανῆναι πολὺ τὸ πλῆθος, καὶ τῆς ἀλπίδος ἀφονάτερον. » Οἱ δειρὸν, εἰπεῖν, εἰ πάντας τῇ Ῥωμαϊκῇ τούτους ἐπαράδομεν· ὡς δια τις βασικῶν αὐτοῖς τῆς σωτηρίας. « Εἴρης δὲ τινὰ τῶν στρατιωτῶν χαλεπήναντα, καὶ οὐ κατασχόντα τὴν δρυγήν, ὥσαι (90) κατὰ τῶν σπλάγχνων, ἀλογήσαντα τῆς ἑαυτοῦ σωτηρίας. Οὓς δὲ ἄλλοι, τῶν γελοιαστῶν βαρδάρων τινὰ τούτο τολμήσαι (οἱ τοῖς στρατιώταις (91) ἐπονται, λύπης τε ψυχαγωγία καὶ πότοις ἡδυσμα). Εἰσὶ δὲ οἱ καὶ Σαρακηνῶν τινι (92) τὸ κλέος τοῦτο διδόσατι. Πλὴν δέχεται πληγὴν καιρίαν δυτικῶν, καὶ παντὶ τῷ κόσμῳ σωτηρίον, καὶ μιᾶς τομῆς σφαγέως (93), πολλῶν σπλάγχνων ἀπαιτεῖται δίκην κακῶς πιστευθέντων. » Οἱ καὶ θαυμάζω, πῶς, πάντα γινώσκειν διά μάταιος ἐντεῦθεν οἰδημένος,

C nescio. Ab hoste tamen interficiunt non fuisse, certissimum illud argumentum est, quod nemo ex hostibus ob vulnus illud honore affectus est, quamvis rex Persarum auctorem cædis, per praeconem ad præmium vocaverit. » Deinde innuit Julianum a quodam « milite Romano, » etiam « Christiano » percussum cecidisse. Id non veretur Libanio concedere Sozomenus, atque a culpa liberare videtur interfectorum, « qui propter Deum, et propter eam quam colebat religionem strenuum facinus edidit. » Absit ut in hac re Sozomeno assentiamur. A tali tamque inaudito sermone abhorrent aures vere Christianæ. Semper et ubique regibus ac etiam tyrannis fidele, constans ac perpetuum debetur obsequium. Dei hominumque odio premendus est, quisquis in regum aut etiam tyrannorum vitam, quacunque ex causa sacrilegas manus injicit. Nos euus gravissimi sceleris reum, ac acerbissimis suppliciis morteque turpissima plectendum judicamus. Absit etiam ut ex Theodoreto, qui, *Hist.*, lib. iii, c. 25, ait: « Sed sive homo, sive angelus gladio eum (Julianum) percussit, certum est, quicunque tandem id fecerit, eum divinæ voluntatis administrum fuisse; » absit, inquit, ut inde colligamus Juliani interfectorum quisquis ille fuerit, utpote « divinæ voluntatis administrum, » fuisse innoxium. Divinæ enim voluntatis administrari « fuere Herodes et Pontius Pilatus, qui, ut in Act. iv, 27, 28, « convenirent facere quæ manus et censilium Dei decreverunt fieri; » Quis tamen eos dixerit a crimine immunes? nullus certe qui verissima et inconcussa Christianæ fidei religionisque principia toto corde sovet ac tuetur.

(93) *Μη̄ τοιμῇ σφαγέως.* « Per unam interfectoris incisionem. » Pass. Combes. aliisque, μη̄ τόλμη, sublato, σφαγέως, « uno audaci facinore. » Utramque lectionem agnoscit Elias. Billius præfert τομῇ

Ἐν τοῦτο τὴν κατὰ τῶν ἑαυτοῦ σπλάγχνων πληγὴν A thale 156 certe orbique universo salutare vulnus accipit, ac per unicam incisionem, multorum viscerum,

quibus male crediderat pœnas exsolvit. Quod et ipsum miror, quo modo homo vanus, qui omnia hinc se scire existimabat, hoc unum ignoravit, nimirum vulnus visceribus suis infligendum.

ΙΔ'. Ἀξιον δὲ μηδὲ τοῦτο παραδραμεῖν τοῦ ἀνδρὸς, μεγίστην τῆς ἐκείνου κακοδαιμονίας (94) ἐπὶ πολλοῖς ἔχον ἀπόδειξιν. Ἐκείτο μὲν ἐπὶ τῇ δικῇ τοῦ ποταμοῦ, καὶ πονηρῶς εἶχε τοῦ τραύματος πολλοὺς δὲ εἰδὼς τῶν πρὸ αὐτοῦ δόξης ἡξιωμένων, ὡς ἀνύπερ ἀνθρώπων νομισθείεν, τέχναις τιστὸν ἐξ ἀνθρώπων ἀφανισθέντας, καὶ διὰ τοῦτο θεοὺς νομισθέντας ἔρωτι τῆς αὐτῆς δόξης ἐπαλωκώς, καὶ ὅμα τῷ τρόπῳ τῆς τελευτῆς διὰ τὸ τῆς ἀδουλίας ἀδοκὸν αἰσχυνό μενος, τῇ μηχανᾶται, καὶ τῇ ποιεῖ; οὐδὲ γάρ τῷ βίῳ συναναλίσκεται πονηρίᾳ· δίψας κατὰ τοῦ ποταμοῦ πειρᾶται τὸ σῶμα, καὶ πρὸς τοῦτο ἔχρηστο B τισι τῶν πιστῶν ἑαυτοῦ συνεργοῖς καὶ μύσταις τῶν ἀποφρήτων. Καὶ εἰ μὴ τῶν βασιλικῶν εὔνούχων τις, ὃ πρᾶγμα αἰσθόμενος, καὶ τοῖς ἄλλοις καταμηνύσας, μίσει τοῦ κακουργήματος τὴν δρμήν διεκώλυσε, καὶ ἐπάνη τις ἄλλος τοῖς ἀνοήτοις θεός νέος ἐξ ἀτυχήματος. Ἀλλ' ἐκείνος οὕτω μὲν βασιλεύεσται, οὕτω δὲ στρατηγήσας, οὕτω καὶ καταλύει τὸν βίον (95).

ΙΕ'. Διαδεξάμενος δὲ τὴν βασιλείαν εὐθὺς (96) μετ' ἐκείνον, ὁ μετ' ἐκείνον ἀναρρήθεις ἐν αὐτῷ τῷ στρατοπέδῳ (97), καὶ τῇ τῶν κινδύνων ἀκμῇ ἀναγκαῖως ἐπιζητούση τὸν ἡγησόμενον, ἀνὴρ ἐπιφανῆς τά τε ἄλλα καὶ τὴν εὐσέβειαν, καὶ τὸ εἶδος, ἀληθῶς τυρανίδος δξίος (98), τὸ μὲν εἰς χείρας ἴέναι Πέρσαις, ἢ προιέναι οὐδαμῶς οἴός τε ἦν, καίτοι γε ἀνδρεῖας καὶ προθυμίας οὐδὲν ἐλλείπων, τοῦ στρατοῦ παρεικότος (99) τὰς χείρας καὶ τὰς ἐπίδιας, ἐζήτει δὲ τὴν ἀνάγενξιν· καὶ ὅπως ἀν ἀφαλῶς τύχοι (1) ταύτης ἐσκόπει, ὥστερ οὐ βασιλείας, ἀλλ' ἡττης γεγονός κληρονόμος. Εἰ μὲν οὖν μὴ Πέρσαι τῇ νίκῃ μετριάζοντες (καὶ γάρ νόμος οὗτος αὐτοῖς εἰδέναι μετρεῖν εὐπραγίαν [2]), ἢ τι δείσαντες ἄλλο τῶν λεγομένων, εἰς συμβάσεις ἐτράποντο, καὶ ταύτας ἀδοκήτους οὕτως καὶ φιλανθρώπους, οὐδὲν ἐκώλυε μηδὲ πυρφόρον (3), δὴ διὰ φασιν, ὑπολειφθῆναι τῷ στρατῷ· τοσοῦτον εἶχον αὐτοὺς οἱ Πέρσαι διὰ χειρὸς, ἐν γῇ τε ίδιᾳ μαχόμενοι, καὶ προσεπτηρόμενοι τοῖς γεγονόστιν· ἵκανὸν γάρ τὸ τι προσλαβεῖν (4) εὐημερίας, καὶ πρὸς τὴν ἐπίδια τοῦ μέλ-

D *C* τοῦ μετριάζοντος εὐπραγίαν [2], ἢ τι δείσαντες ἄλλο τῶν λεγομένων, εἰς συμβάσεις ἐτράποντο, καὶ ταύτας ἀδοκήτους οὕτως καὶ φιλανθρώπους, οὐδὲν ἐκώλυε μηδὲ πυρφόρον (3), δὴ διὰ φασιν, ὑπολειφθῆναι τῷ στρατῷ· τοσοῦτον εἶχον αὐτοὺς οἱ Πέρσαι διὰ χειρὸς, ἐν γῇ τε ίδιᾳ μαχόμενοι, καὶ προσεπτηρόμενοι τοῖς γεγονόστιν· ἵκανὸν γάρ τὸ τι προσλαβεῖν (4) εὐημερίας, καὶ πρὸς τὴν ἐπίδια τοῦ μέλ-

XIV. Sed ne hoc quidem prætereundum est, quod præter alia multa, maximum perditæ illius amentiæ argumentum habet. In fluminis ripa jacebat, gravior ex vulnere ægrotans : cum autem permullos eorum, qui ante ipsius ætatem gloriam consecuti fuerant, ut humana conditione majores censerentur, artibus quibusdam ex hominum oculis sese subduxisse, eamque ob causam pro diis habitos fuisse sciret, ejusdem gloriæ cupiditate captus, simulque mortis suæ modum propter temeritatis infamiam erubescens, quid molitur? quid facit? neque enim simul cum vila improbitas extinguitur: in profluentem corpus suum projicere conatur, ad eamque rem nonnullorum, quos maxime fidos areanorumque conscientios habuerat, opera utebatur. Quod nisi quispiam ex aulicis eunuchis, hac re cognita, scelerisque odio et detestatione aliis patesfacta, huic conatu obstisset, novus utique alias ex calamitate deus stolidis hominibus extitisset. Atque ille quidem, cum sic et imperium gessisset et bellum administrasset, sic quoque e vita discedit.

XV. Statim autem post ipsius mortem imperium excipiens, qui post illum in ipsis castris, atque in ipsa periculorum flamma, ducem necessario requiri, renuntiatus fuerat, vir, ut aliis rebus, ita pietate clarus et insignis, atque oris majestate, regno profecto digna prædius, cum nec manus cum Persis conserere, nec progredi ullo modo posset; licet aliqui animi magnitudinis atque alacritatis nullæ partes deessent, quamvis milites manibus et spe fracti debilitatique essent, castra movere, copiasque reducere satagebat: idque, ut tuto sibi facere liceret, laborabat, perinde atque non imperii sed cladi hæres effectus. Quod nisi Persæ in victoria moderate se gerentes (hoc enim apud eos in more positum est, 157 ut animi moderationem in prosperitate adhibeant), aut aliud quiddam eorum, quæ fama ferebantur, metuentes, ad ineunda fædera, et quidem adeo inopinata et humana, sese convertissent, ne ignifer quidem, ut dici solet, exercitui supersuisset; usque adeo eos ad manum Persæ habebant, tum in terra sua dimicantes, tum etiam ob

(94) *Κακοδαιμοίας*. Combef. « fanatici illius animi. » Malini: « malo genio agitati. »

(95) *Καταλύει τὸν βίον*. Ammianus, lib. xxv, p. 294, « vita est absolutus medio noctis horrore, sexto Kal. Jul., anno ætatis 32 inchoato. »

(96) *Ἐνθύς*, etc. Reg. b, in textu, alii plerique in margine Ἰοβιανός, Ἰοβιανός. Pass. et Colb. k, prætermittunt, μετ' ἐκείνον.

(97) *Στρατοπέδῳ*. Duo Regg. addunt, πλανωμένῳ. Regg. u, y, Colb. k, habent tantum πλανωμένῳ, et in marg. Reg. u, γρ. τῷ πολέμῳ. In Reg. lu, γρ. καὶ τῷ πλάνῳ. Pass. ἐν αὐτῷ τῷ πλάνῳ, inioso, μετ' ἐκείνον.

(98) *Ἀξιος*. Duo Regg. et Pass. δξίον. Verba sunt Euripidis.

(99) *Παρεικότος*. Schol. παρειμένου.

(1) *Τύχοι*. Nonnulli, τύχη.

(2) *Εὐπραγίαν*. Pass. aliquique nonnulli, εὐπραγίαν.

(3) *Πυρφόρον*, etc. Igniferum, id est, iuxta Eliam, « sacerdotem, qui sacrum ignem ad sacrificia consumenda olim in bello gestabat. His igniferis necesse inferre nefas erat, atque ipsis victores maxime parcebant, quod deorum cultui et obsequio erant consecrati. Id autem in proverbi consuetudinem venit, et per hyperboleum dictum est de iis, qui in prælio ita ad internectionem cæsi ac deleti sunt, ut ne quisidem, qui apud eos hujusmodi ignem gestat, cladi superfuerit. »

(4) *Προσλαβεῖν*. Bill. et Savil. « forte, προλαβεῖν. »

ea quæ contigerant, animis altius elati. Felix enim quispiam successus eam vim habet, ut spem quoque lætam futuri afferat. At nunc, ut jam dixi, ille totus in eo erat, ut exercitum servaret, nervosque Romanis relinquere: nervi enim erant, etsi rem male gesserant, ob ducis potius temeritatem quam suam ignaviam. Persæ vero, conditionibus turpis sane, Romanorumque manu et potentia, ut brevissime dicam, indignis, fœdus pepigerunt; quarum nomine si quis, absoluto illo, hunc criminandum censeat, meo iudicio perquam iniquus est eorum quæ tum acciderunt, aestimator. Non enim ejus qui messuit, spica est, verum illius qui sementem fecit: nec ei incendium assignandum est, qui ignem extinguere non potuit, sed qui excitavit. Atque illud Herodoti^{**} de Samiorum tyrannide commode dixerim: *Calceum hunc Histæus quidem consuit, induit autem Aristagoras, qui antecessoris rebus successit.*

XVI. Quid reliquum erat, nisi ut impii cadaver ad Romanos referretur, etiamsi ita e vivis excessisset? Quoniam autem nos etiam exanime corpus habemus, hunc scilicet, qui ante ipsum e vita migravit; videamus hic quoque, quantum inter utrumque imperatorem discriminis fuerit: si quid hoc etiam ad defunctorum felicitatem et infelicitatem conserat. Ille igitur publicis præconiis, faustisque omnibus, ac celebri pompa deducitur, religiosisque etiam his nostris officiis, per totam scilicet noctem productis canticis, et accensis facibus, quibus nos Christiani pium e vita discessum ornandum existimamus. Atque **158** corporis elatio conjunctam cum mœrōre celebritatem habet. Quod si cui fidem narratio facit, id quoque in multorum auribus disseminatum est, quod cum corpus Tauri juga superaret, ut ad patriam civitatem, hanc, inquam, illis cognominem ac celeberrimam, referretur, vox quædam e summis locis a nonnullis exaudiebatur, velut psallentium et prosequentium (angelicarum odinor virtutum): quod

^{**} *Hist.*, lib. vi.

(5) *Kataμέμφοιτο. In Montac. γρ. καταμέμφατο.*

(6) *'Αγρώμων. « Rudis, imperitus rerum aestimator. »*

(7) *Λογιστής. Reg. a, Or. 1, Pass. λογιστῇ.*

(8) *Tὸν Ἡρόδοτον, etc. Quod de Samiorum tyrannide, de calceo, de Histæo qui illum consuit, et de Aristagora qui eum induit, scripsit Herodotus, sic exponit Elias: « Histæus, genere Samius, cum Dario Persarum rege versabatur. A quo cum patriam adeundi potestas ipsi facta esset, Aristagoram nepotem suum, qui Samios gubernabat, monet ut ipsis et Ionibus in animum inducat defectionem moliri. Posteaquam autem illi a Persarum imperio defecerunt, Histæus Dario persuaderet, ut sibi per eum licet ad eos, qui defecissent, se conferre; dicebat enim posse se eos rursus ad regis partes traducere. Cum igitur eo perrexisset, atque a satrapa Artapherne ipsis fraus agnita esset, hunc sermonem audivit, qui etiam in proverbii consuetudinem venit. Per calceum autem significabatur defectio, quæ ab Histæo, ob consilium datum, cinnata fuerat, induita vero ab Aristagora, qui eam executus fuerat. » Hec ad Julianum et Jovianum detorquet Gregorius. Julianus est, qui « seminavit, » qui « incendium excitavit, » qui « calceum » cladis*

A λοντος· νῦν δὲ ὁ μὲν, ὅπερ εἶπον, ἐνδεῖ ἡν τοῦ διασώσασθαι τὸν στρατὸν, καὶ τὰ νεῦρα Ρωμαίοις ὑπολιπεῖν· νεῦρα γάρ ἡσαν, καὶ εἰ κακῶς ἐπρᾶξαν ἀδουλίζ μᾶλλον τοῦ στρατηγῆσαντος ἢ σφῶν αὐτῶν ἀνανδρίᾳ. Οἱ δὲ ἐπὶ ταῖς συνθήκαις ταύταις συνέδησαν, ταῖς οὕτας αἰσχραῖς τε καὶ ἀναξίαις τῆς Ρωμαίων χειρὸς, ἵν εἴπω τὸ συντομώτατον· ὧν εἰ τις, ἔκεινον ἀφεῖς τῆς αἰτίας, τοῦτον καταμέμφοιτο (5), λίαν ἐστιν ἀγράμων (6) ἔμοιγε λογιστῆς (7) τῶν τότε συμβεβηκότων. Οὐ γάρ τοῦ ἀμήσαντος δ στάχυς, ἀλλὰ τοῦ σπείραντος· οὐδὲ τοῦ κατασθέσας· μὴ δυνηθέντος δ ἐμπρῆσμδς, τοῦ δὲ ἀνάφαντος· καὶ τὸ τοῦ Ἡροδότου (8) περὶ τῆς Σαμιών τυραννίδος καιρὸς εἰπεῖν, δτι Τοῦτο τὸ ὑπόδημα (9) ἔρβαγε μὲν Ἰστιαῖος (10), ὑπεδύσατο (11) δὲ Ἀρισταγόρας, δ τὰ τοῦ προειληφότος ὑποδεξάμενος

B **159** Τί λοιπὸν ἦν (12) ἢ τὸ σῶμα Ρωμαίοις ἐπαναχθῆναι τοῦ δυστεθοῦς, καίπερ οὕτω καταστρέψαντος; Ἐπει δὲ καὶ ἡμῖν ἐστιν νεκρὸς δ πρὸ αὐτοῦ καταλύσας τὸν βίον, ἕδωμεν κάνταῦθα τοῖν βασιλέοιν ἀμφοῖν τὸ διάφορον, εἴ τι καὶ τοῦτο φέρει πρὸς εὐδαιμονίαν ἢ κακοδαιμονίαν (13) τοῖς ἀπελθούσιν. Ο μέν γε (14) παραπέμπεται πανδήμοις εὐνημαῖς τε καὶ πομπαῖς, καὶ τούτοις δὴ τοῖς ἡμετέροις σεμνοῖς, ὕδαις παννύχοις (15) καὶ διδουλίαις, αἵς Χριστιανοὶ τιμῆν μετάστασιν εὔσεδῃ νομίζομεν· καὶ γίνεται πανήγυρις μετὰ πάθους ἢ ἐκκομιδὴ τοῦ σώματος. Εἰ δέ τῷ πιστὸς δ λόγος, καὶ τοῦτο διεδόθη ταῖς τῶν πολλῶν ἀκροῖς, δτι, ἐπειδὴ τὸν Ταῦρον ὑπερέλαλοι (16) τὸ σῶμα πρὸς τὴν πατρῷαν αὐτῷ πόλιν διασωζόμενον, ταύτην δὴ τὴν διδύνυμον ἔκεινοι, καὶ μεγαλώνυμον, φωνῇ τις ἐκ τῶν δικρων ἔστιν οἵς ἐξηκούετο, οἷον φαλλόντων τε καὶ παραπεμπόντων, ἀγγειοκόνιοις οἵμαι δινάμεων, γέρας τῆς εὐεσείας ἐκείνων, καὶ ἀντίδοσις ἐπιτάφιος. Καὶ γάρ εἰ τὴν ὄρθην δόξαν (17) παρακινεῖν ἔδοξεν, ἀλλὰ καὶ τοῦτο

acceptipæ « consuit; » Jovianus autem, « qui ieduit. »

(9) *Ὑπόδημα. Non bene Billius, qui reddidit: « vestem. » Debuisset enim cum Herodoti interprete vertere: « calceum. »*

(10) *Ιστιαῖος. Pass. Ἰστιαῖος.*

D (11) *Ὑπεδύσατο. In quinque Regg. Or. 1, Montac. et Comb. γρ. ὑπεδύσατο, « subligavit. » Ita etiam Herodotus.*

(12) *Ἡρ. Deest in pluribus.*

(13) *Ἡ κακοδαιμονια. Ita plerique coiaces. In nonnullis deest.*

(14) *Ο μὲν γε. Sic omnes sere codd. Ed. Ο μὲν γρ.*

(15) *Ὕδαις παννύχοις. Billius: « nocturnis cantionibus. » Hic juvat observare in exequiis fidelium, antiquo Christianorum more, producta finitam noctem cantica, et accensas faces.*

(16) *Ὑπερέλαλοι. Ita plerique codices. Pauci cum editis, ὑπερβάλλεται.*

(17) *Kai γάρ εἰ τὴν ὄρθην δόξαν, etc. Hæc, et quæ sequuntur ad ista usque verba, ὡς δὲ πλησίαζοι, etc., desunt in sex Regg. duobus Colb. et Or. 1. Leguntur tamen ad latus, aut in margine inferiori, præmissis interdum verbis, ἐν ἀλλῳ. Regg. hu, q, x, Colb. 3, optimæ notæ, neenon editi omnes*

τῆς τῶν ὑπόδυναστευόντων σκαιότητος καὶ κακο- Α δοξίας τὸ ἔγκλημα, οἱ, ἀπλῆν (18) καὶ ἀπαγῆ εἰς εὐσέβειαν παραλαβόντες ψυχὴν, οὐ προορωμένην τὰ βάραθρα, ἀπῆγαν τὸ πέρι ἐδουλόντο, καὶ προσχήματι ἀκριβεῖας (19) τὸν ζῆλον κακίαν (20) εἰργάσαντο.

I. 'Αλλ' οὖν ἡμεῖς, τὸ κοινότερον, τὸν τε πατέρα ἐννοοῦντες τὸν βαλδμενὸν τὴν κρηπῆδα (21) τῆς βασιλικῆς τῷ Χριστιανισμῷ (22) δυναστείας καὶ πίστεως, καὶ τὸν εἰς αὐτὸν κατελθόντα κλῆρον τοῦ δόγματος, ἐγεραίρομεν τὰ εἰκότα τὸ σκῆνος τοῦ δικαίου (23) βασιλείᾳ συζήσαντος, καὶ τὸν βίον καταλύσαντος τῷ δοτῷ (24) τέλει, καὶ τὸ κράτος ἡμῶν καταλείψαντος. 'Ιες δὲ πλησιάζοι τῇ μεγάλῃ καὶ βασιλίδι πόλει, τί δεῖ λέγειν δορυφορίας τε τοῦ στρατοῦ παντὸς, καὶ τάξιν ἐνόπλιον, ὡς ζῶντι τῷ βασιλεῖ γινομένην, η̄ τῆς λαμπρᾶς πόλεως Ἐχουσιν, ὁνομαστοτάτην τῶν πώποτε γενομένων η̄ ἐσομένων; 'Αλλ' δὲ θρασὺς καὶ γεννάδας ἔκεινος, καὶ νέφτη πορφυρίδι καλλωπιζόμενος, καὶ διὰ τοῦτο, ὡς τὸ εἰκότα, μέγα φρονῶν, μέρος γίνεται καὶ αὐτὸς ἔκεινος τῆς προπομπῆς τιμῆς, τὴν αὐτὴν καὶ ἀντιδιδούς (25) καὶ ἀντιλαμβάνων χάριν, τὸ μὲν τι βιασθεῖς, τὸ δὲ ἐκών, ὡς λέγουσιν. 'Ο γάρ στρατὸς ἀπας, εἰ καὶ τοῦ παρδόνος ήττητο κράτους, ἀλλ' οὖν πλεῖον (26) τῷ καταιχομένῳ νέμων αἰδοῦς (ἐπειδὴ καὶ πεψύκημεν εὐνούστεροι πῶς εἶναι τοῖς ἔτι προσφάτοις πάθεσι, τῷ φύλτρῳ προσπάσχοντες, C καὶ τὸν Ἐλεον τούτῳ (27) προσάπτοντες), καὶ διὰ τοῦτο οὐκ ἀνεχόμενοι τὸ μὴ οὐχ ὡς (28) βασιλέα τιμηθῆναι τοῦτον (29), καὶ προσδεχθῆναι πείθουσι τὸν ἀποτάτην, καὶ συναναγκάζουσιν ὑπαντῆσαι τῷ νεκρῷ μετὰ τοῦ προσήκοντος σχήματος· τὸ δὲ η̄, ἀποκοσμήσαντα τὴν κεφαλὴν τοῦ διαδήματος, καὶ ὑποκύψαντα τῷ βασιλεῖ τὰ εἰκότα, οὔτως ἐπὶ τὸν τάφον συμπαραπέμψαι τοῖς ἀγουσι, καὶ τὸν ἀοιδεῖμον (30) τῶν Ἀποστόλων στήχον, οἱ δὴ τὸ ιερὸν γένος καὶ ὑπεδέξαντο καὶ διαφυλάττουσι (31), μι-

sic locum integrum in textu habent. Hunc etiam agnoscit et exponit Basilius. Denique nihil sere hic de Constantio scribit Gregorius, quod in priori adversus Julianum Invectiva non dixerit. Billius putat glossema esse, quod temporis tractu in textum irreposit.

(18) Ἀπλῆρ. MSS. communius ἀπλῆρ, « tene- ram, mollem, » etc., quod Combesius sequitur.

(19) Ἀκριβεῖας. Reg. I, Montac. et Coind. εὐσέ- βείας.

(20) Τὸν ζῆλον κακίαν. Ita plerique codices. Editū, κακίας, unde Billius, « vitiū zelum effe- rent. » Observat Comb. his verbis Gregorii, « Con- stantium nonnihil a culpa liberari, etsi non omnino purgetur. »

(21) Κρηπίδα. Sic plerique codices. Nonnulli, κρηπίδα.

(22) Τὸν Χριστιανισμῷ. Deest in Or. I.

(23) Τὸν δικαῖα, etc. Comb. « qui justitia et æquitate imperium rexisset. » Crediderim Grego- rium nihil aliud significare, quam legitimum ac non usurpatum imperium.

(24) Τῷ δοτῷ. Ita plerique cod. Reg. I, διαιτά- τῳ. Deest τῷ in edit.

A pietatis illi præmium erat ac funebris remuneratio. Nam etsi rectam fidem nonnihil luxare visus est, hoc tamen crimen importunitati procerum fideique pravitati tribuendum est, qui simplicem, parumque in pietate firmam animam, minimeque barathra prospicientem, nacti, eam, qua libuit, abduxerunt, atque accurioris doctrinæ orætextu, zelum in vi- lium verterunt.

VII. At nos, id quod coīmuniūs est, tum patrem, a quo imperatoriae potentiae fideique funda- menta Christianismo jacta sunt, tum etiam fidei hereditatem ad filium devolutam cogitantes, ejus, qui juste semper in imperio vixerat, piisque fine vi- tam clauserat, ac principatum nobis reliquerat, ta- bernaculum, ut par erat, honore complectebamur.

B Ut autem ad magnam et imperatoriam urbem pro- prius accessit, quid totius exercitus satellitum, et armatorum ordines sese imperatori, tanquam vita usura fruenti, exhibentes commemorare attinet, aut splendidæ civitatis effusionem, omnium, quæ un- quam fuerunt, aut futuræ sunt, celeberrimam? At fortis ille et audax, novaque purpura ornatus, ea- que de causa, ut probabile est, elatus atque insolens, funeris ipse quoque honorem ei pro parte sua im- pendit, eamdem gratiam dans, vicissimque accipiens, partim vi et necessitate, partim sponte, ut fama est. Exercitus enim universus, tametsi presenti imperio sese submitteret, majori tamen honore defunctui prosequens (quandoquidem recentibus adhuc cala- mitibus majorem quamdam benevolentiam p̄tē nobis ferre solemus), ac pro ingenti suo amore mæ- stitia affectus, et misericordia commotus, ac proinde eum minime ut imperatorem honorari **159** ac suscipi non ferens, apostamat, ut exanimi corpori cum con- gruenti habitu obviam procedat, monent, atque adeo cogunt: hoc est, ut detracto a capite diademate, demissoque, ut decebat, ante imperatorem aspectu, ita deinde eum simul cum iis qui efferebant, ad sepulcrum nobileque illud Apostolorum fanum, qui sanctum genus, æquos propemodum hōores car-

(25) Ἀρτιδιδούς. Codices non pauci et Herv. διδούς.

(26) Πλειον. Reg. I, Colb. 3, πλειον. Pass. πλειω.

(27) Τούτῳ προσάπτοτες. Desunt in Reg. biii, et Colb. k.

(28) Τὸ μὴ οὐχ ὡς. Non pauci, μὴ ὡς.

D (29) Τουτον. Edīt. Par: addit δε, quod abest a co- didibus.

(30) Καὶ τὸν δοιδιμορ. De sepulcro Constantini Magni, sive imperatorum sepulcris, celeberrimoque Apostolorum templo, legas, si lubet, quid scripse- rit Euseb., lib. iv *De vita Const.*, cap. 59 et 60; Soz- crat., lib. I, c. ult.; Sozom., I. ii, c. ult.; et auctor anonymous *De Constantinopolitanis antiquitatibus*, editus notisque illustratus a D. Bandurio Benedicti- no. Porro sepultra non in ipso templo, sed in portico templi ac vestibulo, fuere, ἐν τοῖς προθύ- ποι, ut scribit Chrysost. *Adversus gentiles*, hom. 26.

« Locum hunc ipse sibi post mortem designaverat Constantinus, » inquit Eusebius, lib. iv, cap. 60, « incredibili fidei alacritate ... quo scilicet precatio- num, quæ in honorem apostolorum ibi celebrandæ erant, etiam mortuus particeps fieret. »

(31) Υπεδέξαντο καὶ διαψυλάττουσι. Pass. ὑπεδέξαντο καὶ διεψύλαξε.

pens, et suscepserunt et custodiunt, prosequeretur. A χροῦ τὰ Ισα γέρα καρπούμενον. Οὗτως ὁ ἡμέτερος (32).

XVIII. Huic contra, cum turpis et fœda expeditio (exagitabatur enim a populis et urbibus, publicisque et scurrilibus vocibus, quarum nunc quoque permulti meminerunt), tum vero turpior atque ignominiosior reditus contigit. Quæ porro hæc ignominia erat? Mimi et histriones eum ducebant, probrisque a scena petitis, ac ludibriis incessebant, eique fidei abjurationem, et cladem, vitæque finem exprobrantes. Quid enim ex iis non fecerunt ac dixerunt, quæ hujusmodi homines, qui petulantiam pro arte habent, perpetrare consueverunt, quoad eum tandem Tarsensis civitas excipit, haud scio quomodo, et quam ob causam, hac contumelia multata? Hic illi fanum ignobile, tumulusque impurus, templumque exsecrandum, ac ne piorum quidem oculis spectabile.

XIX. Atque hæc, ut maxima et gravissima illius crimina, sermone complexus sum, non alioqui nec scius, duobus aut tribus aulicis adulatoribus, eique impietate paribus (alios enim consulto prætereo), tantam impietatis mercedem persolutam esse, ut nulla res obstitura videretur quominus ipsi brevi terras omnes et maria Romanorum imperio subjecta essent expilaturi, nisi secundior rebus exitus maturius contigisset. Adeo latrociniis et avaritia veteres illos Centimanos vincebant. Provinciarum porro imperia non optimis et moderatissimis, sed crudelissimis hominibus mandabantur: 160 atque ad honorem et dignitatem aliquam obtinendam unum suffragium erat, a fide defectio; et ut ab eo dona consequerentur, qui sibi ipsis pessime consuluerint.

XX. Quid causarum immutationes inflexionesque comminemorem, quæ plerumque interjecta duntaxat una nocte commutabantur ac convertebantur, non secus ac fluctuum reciprocationes; quandoquidem et jus dicere solebat vir egregius, omnia videlicet ob gloriæ studium sibi arrogans? Parva fortasse et perquam exigua crimina colligere videar, ac maximis per exigua dedecus inferre. Cæterum illud fatendum est, hæc Elysiis campis minime digna esse,

(32) Οὗτως δ. Reg. bm, οὗτος δ.

(33) Οἱ πολλοὶ. Plerique, et potiores coices non agnoscunt, ol.

(34) Κατανούμενος, etc. Græca sonant: cum tibiarum cantu ac saltationum motibus ejus pompa turpiter deducatur, » etc.

(35) Χακῶν. Sic quatuor Regg. Editi, xachōn.

(36) Υποδέχεται. Pass., Herv. et Sav., ὑπεδέχετο.

(37) Άει οἱ. Ita plerique codices. Sav., δει οἱ.

(38) Ναός. Deest in Oxon. in sex Regg., Or. 4, etc. Agnoscunt tamen bonæ note codices. Redundare Combellisio non videtur. Omisit Billius.

(39) Δρ. Sav. δτι. Colb. k, ως μέγιστον.

(40) Ότι. δυστι. etc. Plerique codices, ως δυστι. Ita emendaverat Billius. Cæterum qui sint illi duo, vel tres aulici adulatores, non consentiunt scriptores. Noluis alii non videntur, quam Ecclesiarum expilatores, de quibus num. It imprimis Julianus Orientis comes, Felix et Elpidius. Vide Eutrop. Libaniūm, p. 307 et seq., Amm. l. xxii, p. 220.

ΙΗ'. Τῷ δὲ αἰσχρῷ μὲν τὰ τῆς ἐκστρατείας (ἡλαύνετο δῆμοις καὶ πόλεσι, καὶ φυναῖς δημοσίαις καὶ βιωμολόχοις, ὃν ἔτι καὶ νῦν οἱ πολλοὶ (33) μνημονεύουσιν), ἀδοξοτέρα δὲ ἡ ἐπάνοδος. Τίς δὲ ἡ ἀδοξία; Μήμοι γελοιῶν ἥγον αὐτὸν, καὶ τοῖς ἀπὸ τῆς σκηνῆς αἰσχεσιν ἐπομπεύετο καταυλούμενός τε καὶ κατορχούμενος (34), καὶ τὴν δρησιν, καὶ τὴν ἥτταν, καὶ τὸ τέλος ὀνειδίζομενος. Καὶ τί γάρ οὐ πάσχων κακῶν (35); τί δὲ οὐκ ἀκούων οἵτινες οἱ τοιοῦτοι νεανεύονται, τέχνην τὴν ὅντριν ἔχοντες, ἵως ἡ Ταρσέων αὐτὸν ὑποδέχεται (36) πόλις, οὐκ οἶδι ὅπως καὶ ἀνθ' ὅτου τὴν ὅντριν ταῦτην καταχριθεῖσα; "Ἐνθα δέ οἱ (37) τέμενος ἄτιμον, καὶ τάρος ἐξάγιστος, καὶ ναὸς (38) ἀπόπτυστος, καὶ οὐδὲ θεατὸς εὔσεβῶν βψεσι.

ΙΘ'. Καὶ ταῦτα διῆλθον ὡς (39) μέγιστα τῶν ἐκείνου κατηγορημάτων καὶ κυριώτατα, οὐκ ἀγνοῶν, διτὶ δυστι (40) μὲν καὶ τριστὶ τῶν περὶ τὰ βασιλεία κακῶν, καὶ τὴν ἀσέβειαν ὁμοτίμων (τοὺς γάρ ἄλλους ἔχιν παρήμι), τοσοῦτος ἐδόθη τῆς ἀσέβειας μισθὸς, ὥστε οὐδὲν ἐκώλυεν ἐντὸς διλίγου χρόνου, πᾶσαν αὐτοὺς ἀν ληισασθαι τὴν ὑπὸ Πρωμαίοις γῆν τε καὶ θάλασσαν (41), εἰ μὴ θᾶττον πέρας ἐδόθη τοῖς πράγμασι δεξιοῖς τοσοῦτον ὑπερέβαλλον ληστείς καὶ ἀπληστίᾳ (42) τοὺς πρὶν ἐκατοντάχειρας (43): αἱ δὲ τῶν ἔθνῶν ἀρχαὶ οὐ τοῖς ἐπιεικεστάτοις, ἀλλὰ τοῖς ἀπανθρωπωτάτοις ἐνεχειρίζοντο· καὶ μία ψῆφος ἡν. εἰς ἀρχὴν, ἡ παράδασις, καὶ τὸ τυχεῖν τῶν παρ' ἐκείνους δωρεῶν, τοὺς τὰ κάκιστα περὶ ἑαυτῶν (44) βουλευσαμένους.

Κ'. Τί δ' ἀν εἰ λέγοιμι (45) δικῶν μεταθέσεις καὶ μεταχλίσεις (46) διὰ μέσης (47) νυκτὸς πολλάκις μεταβαλλομένων καὶ περιτρεπομένων, ὕστερος ἀμπύτιδας (48). ἐπειὶ καὶ δικάζειν ὁ γεννάδας τῇσιν, πάντα ἑαυτοῦ διὰ φιλοτιμίαν ποιούμενος; Τάχα ἀν (49) μικρὰ λίαν ἐγκαλεῖν δόξαμει, καὶ τὰ μέγιστα τοῖς μικροῖς καθυδρίζειν. Πλήη γε ὁμολογείσθω (50), διτὶ οὐκ Ἡλυσίων πεδίων δῆμα ταῦτα, οὐδὲ τῆς Παδαμάνθου ἐκεῖσε δόξης, ἡς μοίρας ἀξιοῦσιν ἐκεῖνον οἱ

(41) Γῆρ τε καὶ θάλασσαν. Sic plerique codd. Desunt in Reg. bm.

D (42) Ἀπληστίᾳ. « Insatiabili habendi cupiditate. »

(43) Ἐκατοντάχειρας. Sic plerique codd. Ed. ἐκαπόγχειρας.

(44) Εαυτῶν. Savil. et Par. addunt, καὶ τῶν δλλων.

(45) Τὶ δ' ἀν εἰ λέγοιμι. Quidam, Τὶ δ' ἀν λέγοιμι. Alii, Τὶ δὲ εἰ, vel, Τὶ δι, vel, Τὶ δαλ λέγοιμι.

(46) Μεταχλίσεις. Reg. bm, Colb. k, μεταχλήσεις.

(47) Διὰ μέσης. Reg. bm, διὰ πάσης. In Montac. γρ. μεσούσης.

(48) Ήσπερ ἀμπύτιδας. Colb. 3, Pass. ὕσπερ φησίν. Reg. I, φασίν.

(49) Τάχα ἀρ., etc. Non pauci, Τάχα ἀν. « Objere videar. » Bill. prioribus curis, « maximaque parvis dedecorare et elevare. »

(50) Ὁμολογείσθω. Pass. ὁμολογεῖτωσαν.

τῆς αὐτῆς φατρίας τε καὶ τάξεως. "Ἐν τῶν ἐκείνου Α θαυμάζειν ἔχω· πολλοὺς γάρ τῶν αὐτῷ συνήθων τε καὶ γνωρίμων, ἐκ τῶν κατὰ τὴν Ἀσίαν διατριβῶν μάλιστα, ἐκάλει μὲν κατὰ πᾶσαν σπουδὴν, ὡς δράσων θαυμάσια, εἰς καὶ ταῖς ἐλπίσιν ἐπέτερον, μεμνημένους τῶν ὑποσχέσεων· ἐπει δὲ παρείν, τοῦτο ἐκεῖνο (51) αἱ τῶν φήφων κλοπαὶ, καὶ τῶν δύσεων (52) ἀπάται· τοὺς μὲν τοὺς δὲ τὸν (53) τρόπον, τοὺς δὲ τὸν διαπατῶν· ἔστι δὲ οὓς καὶ τραπέζῃ φιλοφρονούμενος, καὶ πολὺ τὸ Ἐταῖρε προπίνων, καὶ λαρυγγίζων (54) ἀντ' ἄλλου τινὸς δελεάσματος (55), ἀπράκτους ἀπέπεμπεν, οὐκ ἔχοντας διώκειν δέμφονται (56) πλέον, ἐκείνῳ τῆς ἀπάτης ἢ σφίσιν αὐτοῖς τῆς κουφότητος.

rebus dimisit, haud satis constitutum habentes, illiusne fraudem magis, an suam ipsorum levitatem accusarent.

ΚΑ'. Ἐκείνο δὲ πῶς οὐκ ἐπιανετὸν (57) τῆς τοῦ φιλοσόφου παιδεύσεως, διτι τοσοῦτον ἀδργητος ἦν, καὶ τῶν παθῶν ὑψηλότερος. κατὰ τοὺς πώποτε τῶν βασιλέων ἀτρέπτους καὶ ἀκινήτους, καὶ μηδ' ἀν. εἴ τι γένοιτο, τοῦ προσώπου τι παρατρέψαντας (58), ἢ πάθους ἔχοντας ἐπισημαίνοντας (59)· ὥσθ' διτι μὲν. θῶν καὶ σεισμῶν ἐπλήρου τὰ βασιλεῖα δικάζων, ὕπερ αὐτὸς ὁ τυραννούμενος καὶ ζημιούμενος, οὐκ ἄλλοις ταῦτα πάσχουσιν, ἐπαμύνων; Ταῦτα μὲν οὐδὲ λόγου τινὸς ἀξιώσομεν· τοῦτο δὲ τις ἀγνοεῖ τῶν ἀπάντων, διτι πολλοὺς προσιόντας οἱ (60) δημοσίῃ καὶ τῶν ἀγροικοτέρων, ὅστε τυχεῖν τινὸς ὁνθρώποι βασιλέων δέονται, παίων τινὲς δημοσίῃ καὶ λάξ ἐναλλόμενος οὗτω διετίθει κακῶς, ὥστε ἀγαπᾶν ἐκείνους τὸ μῆτι παθεῖν χαλεπώτερον;

ratoribus petere solent, aliquid consequerentur, ita tenses, ut præclare secum actum putarent, quod atrocius

ΚΒ'. Τὰς δὲ φυσήσεις τε καὶ ἀντιφυσήσεις, δις δ θαυμάτιος ἐκείνος, καὶ τὰ ἡμέτερα διασύρων, τοῖς γραῦδοις ἀντεπεδείκνυτο, τὸ ἐπινόμιον πύρ ἀνάπτων, ποὺ λόγου θήσομεν (61); "Ἡ καλὸν (62) γε τοῦ Ῥωμαίων βασιλέως τὰς γνάθους ὁρᾶν ἀσχημονούσας, καὶ γέλωτα πολὺν παρεχούσας, οὐ τοῖς ἔξωθεν μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτοῖς, οἵ ταῦτα ποιῶν ἀρέσκειν φέτο. Τὴν Ἀθηνῶν δὲ οὐκ ἤκουε, τὴν ἐαυτοῦ θεὸν (63), διτι καὶ τοῖς (64) αὐλοῖς κατηράσατο, οἵ τε ἐνασχημονοῦσαν ἐκυρήν κατεμάνθανεν (65), ἀντ' ἐσπότρου χρησαμένη (66) τῷ ὄντι. Τὰς δὲ προπόσεις τε καὶ φιλο-

"Virg., *Aeneid.*, vi.

(51) *Toῦτο ἐκεῖνο.* Colb. k, τοῦτο ἐκείνω.

(52) *Kαὶ τῶν.* Reg. I et Mont., καὶ αἱ τῶν.

(53) *Toῖς δὲ τόν.* Ita mss. et ed. Par. Ed. τὸν δὲ τὸν.

(54) *Λαρυγγίων.* Combes. vertit, «guttur ac clamans, snaviter e gutture fundens.»

(55) *Δελεάσματος.* Duo Regg. δελεάσματος.

(56) *Μέμφονται.* Sav. μέμφονται.

(57) *Ἐπαιρετόν.* Duo mss. et Pass. ἐπαινεῖ-

ται.

(58) *Παρατρέψαντας.* Sav. παρατρέποντας.

(59) *Ἐπισημαίροντας.* Duo codd. ἐπισημήναν-

ται. Hic observandum Regium codicem I omittere distinctionis notam, quia inter ἐπισημαίνοντα et ωτού subsequens reperitur.

(60) *Προσιόντας οἱ.* Par. edit. προσιόντας αὐτῷ οἱ. Alii, προσιόντας αὐτῷ, sed αὐτῷ utrobiique redun-

dat nec ea, qua illic Rhadamanthus fruatur, gloria : qua parte dignum eum censem, qui ejusdem sunt sodalitii atque ordinis⁴. Hoc unum ex illius re⁵ us habeo quod admirer : nam multos quidem eorum qui ipsi si noti ac familiares fuerant, ac præsertim ex Asiaticis scholis, summo studio, quasi mirificis quibusdam beneficiis eos ornatus, accersebat, ac spiritus animos eorum erigebat, vetera ipsius promissa in memoriam revocantes. At cum adessent, hoc illud videlicet, calculorum præstigia, et oculorum ludificationes ; hos enim hoc modo, illos alio eludens ; quosdam etiam mensa comiter accipiens ; ac multum illud, *Sodalis*, propinans, et pro alia quadam illecebra diducto gutture clamitans, infectis tandem

rebus dimisit, haud satis constitutum habentes, illiusne fraudem magis, an suam ipsorum levitatem accusarent.

B. ΧΑΙ. Illud vero an non in philosophi huius doctrina laudabile, quod adeo ab ira alienus erat, ac turbulentis animi permissionibus sublimior; instar nimirum eorum regum ac imperatorum qui tranquillitatis et constantiae laude quandam florebant, nec, etiam si quid molestiae ipsis accidisset, vultum tamquam ullo modo immutabant, aut perturbationis vestigium ostendebant; ut quod, dum judicis munere fungeretur, aulam clamoribus ac strepitu impleret, non aliter ac si ipse esset cui vis et damnum inferret, ac non aliis potius hæc patientibus succurreret? Hæc certe ne oratione quidem complecti velimus. Hoc autem eccui ex omnibus ignotum est, quod multos etiam e rusticoribus, qui ad eum 161 publice accedebant, ut eorum, quæ populi ab imperiis multabat, palam pugno seriens, calcibusque impetrabat, aliquid minime passi essent?

C. ΧΧΙI. Jam sufflationes et reflationes, quas admittandus ille vir, doctrinæque nostræ sugillator, vetustis mulierculis in contrarium ostentabat, altaris ignem accendens, quo tandem orationis loco poneamus? Praclarum enim profecto erat, cernere imperatoris Romani buccas indecore tumentes, ac excitantes ingentem risum, non externis tantum, sed iis etiam, quibus hac ratione placere se putabat. Minervam autem deam suam non audiebat, quæ tibias exsecrata dicitur, posteaquam aquis speculifice usa, eas dedecori sibi esse perspexit. Propina-

D. (61) *Θήσομεν.* Duo Regg. et Or. 4, in marg. Θήσεις.

(62) *Ἡ καλὸν.* Montac. «forte, » *Ἡ καλὸν.* Deinde observat hunc locum sic ab Elia accipi, quasi Julianus tantum, hac imitatione, Christianorum sufflationes in baptismatis ritibus irridere voluisse. Verum censem vir doctus, Julianum præcipue hic a Gregorio redargui, quod, cum esset imperator, non erubuerit se cum mulierculis de triviis et scortis, ad vilia et deridenda, circa sacra sua, ministeria demittere. Non male quidem; etenim Montacutii sententiæ favent Chrysost. in gent., Prudent. Liban., or. x; Ammian., lib. xxii, p. 225, etc.

(63) *Θεόρ.* Coisl. 2, et Pass., θεάν.

(64) *Kαὶ τοῖς.* Ita plerique codd. Deest καὶ in edit.

(65) *Κατεμάνθανεν.* Reg. bm, κατέμαθεν

(66) *Χρησαμένη.* Reg. b, χρησαμένην.

tones vero, et pocula, quibus meretrices palam publiceque provocabat, vicissimque provocabatur, mysterii obtentu petulantem libidinem obvelans, quis non laude et admiratione prosequatur?

XXIII. Hæc aliis quidem experientia ipsa, et dominatio licentiam adepta, declaravit; a me autem longe ante perspecta quodammodo fuerunt, ex quo Athenis cum eo versatus eram. Nam illuc quoque statim post ea quæ adversus fratrem designata fuerunt, profectus est, ab imperatore hoc ipsum deprecatus. Duplicem autem eo proficisciendi causam habebat: unam honestiorem, ut Græciam ejusque scholas viseret; alteram tectiorem, paucisque notam, ut regionis ipsius aruspices et impostores qui illic erant de rebus suis consulere, impietate vide-licet nondum libertatem ac fiduciam adepta. Tunc igitur me non malum de hoc viro conjectorem fuisse memini, quamquam aliquo non ex eorum numero sim, qui in hujusmodi rebus sciti atque ingeniosi sunt. Sed me morum ac gestus ipsius inæquabilitas, atque ingens quædam mentis emotio, vatem efficiebat; **162** si quidem vates ille optimus est, qui recte conjicere novit. Neque enim mihi boni quidquam significare videbantur, cervix minime firma, humeri quos subinde agitabat et attollebat, oculus vagus et oberrans, ac furiosus obtutus, pedes instabiles et titubantes, nasus contumeliam et contemptum spirans, vultus configurationes ridiculae idem significantes, risus immoderatus et exæstuans, natus et reputus omni ratione carentes, sermo hærens spirituque intercisis, interrogations inordinate et imperite, responsiones his nihilo meliores; aliae in alias insultantes, non sibi constantes, nec eruditiois ordine progredientes.

XXIV. Quid singula describere necesse est? Tamē ante opera conspicatus sum, qualem in operibus

(67) *'Αρτιπρονίτερο.* Reg. b., Colb. 4, ἀντεπρευ-
χέτο. Quidquid de Juliani castitate dicant ejus adulatores Ammianus, Liban., etc., ipse se prodiit *Misop.*, p. 69, et epist. 40. Nam etsi legitimos non haluerit liberos, illegitimos tamen non paucos præreavit.

(68) *Προλαβοῦσα.* Reg. I, Montac. Combef. προσλαβοῦσα.

(69) *'Ηλθε γάρ,* etc. Hæc a Billio male reddita contendit Combefisius, et sic ipse verit: «Nam illic quoque se contulit, statim atque frater ipsius, qui Cæsar creatus fuerat, rebellavit, hoc ipsum deprecatus, vel, ipsius petita facultate;» nempe ut paris rebellionis a se suspicionem amoveret. Vox enim illa, νεωτερίκειν, non videtur Combefisio significare, «rebellionem cohibere;» sed, «rebellis esse;» sicut nec ista, βασιλέα, ad Constantium, sed ad Gallum pertinere. Verum hæc interpretatio cum historia consentire nequit. Non enim Julianus, statim atque germanus frater res novas molitus est, seu rebellavit, Athenas se contulit; nec Gallus illic eundi facultatem dedit. Id constat ex ipso Juliano, Or. ad Athen., p. 501, etc.; ex Ammian., lib. xv, p. 34, ex Liban., or. xii; et Sozomen., l. v, c. 2, etc. Igitur Gallo Cæsare exauktorato, anno 354, mense Octobri, ut testantur Idacius, Socrates, Sozomenus, Eusebius, Scaligerus, Petavius, etc. Julianus, Eusebius imperatricis ope, crimine absolitus, ac liber, Athenas petuit medio circiter anno

A τησίας, δις δημοσίᾳ ταῖς πόρναις προδύπινέ τε καὶ ἀντιπρούπινετο (67), ὑποκλέπτων τὸ ἀσελγὲς μυστηρίου προσχήματι, πῶς οὐ θαυμάζειν ᾅξιον;

KΓ'. Ταῦτα τοῖς μὲν ἀλλοις ἡ πεῖρα παρέστησε, καὶ διναστεῖα προλαβοῦσα (68) τὴν ἔξουσίαν· ἐμοὶ δὲ καὶ πύρφωθεν τρόπον τινὰ ἐωρᾶτο, ἐξ οὗ τῷ ἀνδρὶ συνεγενόμην Ἀθῆνησιν. Ἡλθε γάρ (69) κάκεσε, ἀρτὶ τῶν κατὰ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ νεωτερισθέντων, τὸν βασιλέα τοῦτο αὐτὸν παραιτησάμενος. Διττὸς δὲ αὐτὸν τῆς ἐπιδημίας ὁ λόγος· ὁ μὲν εὐπρεπέστερος, καθ' ἴστοριαν τῆς Ἐλλάδος καὶ τῶν ἐκεῖσε παιδευτηρίων· ὁ δὲ ἀπορρήτερος, καὶ οὐ πολλοὶς γνώριμος, ὥστε τοῖς ἐκεῖ (70) θύταις καὶ ἀπατεῶσι περὶ τῶν καθ' ἑαυτὸν συγγενέσθαι, οὐπω παρθέσιαν ἔχούσης τῆς ἀσεβείας. Τότε τοίνυν οὐ φαῦλος ἔγω τοῦ ἀνδρὸς εἰκαστῆς οἶδα γενθμενος, κατοι γε οὐ τῶν εὑπεψυχῶν περὶ ταῦτα εἶς δν. Ἀλλ ἐποίει με μαντικὸν ἡ τοῦ ἥθους ἀνωμαλία, καὶ τὸ περιττὸν τῆς ἐκστάσεως (71)· εἰπερ μάντις ἀριστος, δυτὶς εἰκάζειν (72) οἶδε καλῶς. Οὐδενὸς γάρ ἐδόκει μοι σημεῖον, εἴναι χρηστὸν αὐλήν ἀπαγῆς, δῆμοι παλλόμενοι καὶ ἀναστοκύμενοι (73), δρθαλμὸς σοδούμενος καὶ περιφερόμενος, καὶ μανικὸν βλέπων, πόδες ἀστατοῦντες καὶ μετοκλάζοντες, μυκτήριον ὄντες καὶ περιφρόνησιν, προσύπου σχηματισμὸν καταγέλαστοι τὸ αὐτὸν φέροντες (74), γέλωτες ἀκρατεῖς τε καὶ βρασματώδεις, νεύσεις καὶ ἀνανεύσεις σὺν οὐδενὶ λόγῳ, λόγος ιστάμενος καὶ κοπτόμενος (75) πνεύματι, ἐρωτήσεις ἀτακτοι καὶ ἀσύνετοι, ἀποκρίσεις οὐδὲν τούτων ἀμένινοις, ἀλλήλαις ἐπεμβαλγούσαι καὶ οὐκ εὔσταθεῖς, οὐδὲ τάξει προϊοῦσαι παιδεύσεως.

ΚΔ'. Τί ἀν τα καθ' ἔκαστον γράφοιμι; Τοῦτον (76) πρὸ τῶν ἔργων ἐθεασάμην, δν καὶ ἐπὶ τῶν ἔργων

355, cum, mox a fratri cæde, coram Constantio imperatore, ad objecta sibi crimina Mediolani respondisset.

(70) *'Εκεῖ.* Reg. hu, I, aliique nonnulli, ἐκεῖσε.

(71) *Kαὶ τὸ περιττὸν τῆς ἐκστάσεως.* «Et incompositus corporis habitus.» Rectius quam, «incredibilis mensis excessus,» ut vertit Valesius; aut, «emotio,» ut reddit Billius. Etenim exteriora erant ea ex quibus de Juliano sic conjiciebat Gregorius juxta hæc Scripturæ verba: *Amictus corporis, et risus dentium, et ingressus hominis enuntiant de illo (Eccl. xix, 27).*

(72) *Ἐλκάζειν.* Duo Regg. Or. I, Mont. γρ. εἰκάζει.

(73) *'Αρασηρούμεροι.* Mont. γρ. ἀνακοπόδημοι. Sic Socrates. Valesius interpretatur, «humeros libratos.» Budæus, «vibrati ad modum libræ, cum lanceis vicissim subeunt et pessum eunt.» Mont. putat hoc esse quod ait Cicero, «gestum agere humeris, et quodammodo de linte loqui exerto humero, et rursum quasi ad æquilibrium depresso.»

(74) *Φέροντες.* Mont. γρ. φρονοῦντες, ac ita Socrates.

(75) *Κοπτόμεροι.* Mont. γρ. περικοπόμενος, et ita Socrates.

(76) *Τοῦτον.* Mont. γρ. τοιοῦτον, ac ita Socrates.

ἐγνώρισα. Καὶ εἴ μοι παρῆσάν τινες τῶν τηνικαῦτα συνδυτων καὶ ἀκουσάντων, οὐ χαλεπῶς ἀνέμαρτύρησαν· οἵτινες, ἐπειδὴ ταῦτα ἔθεασά μην, εἰδόντες ἐφθεγξάμην· *Olor κακὸν ή Ρωμαῖων* (77) τρέψει! καὶ προαγορεύσας (78), καὶ γενέσθαι φευδόμαντις ἐμαυτοῦ κατευξάμενος (79). Κρείστον γάρ η τούτων (80) πλησθῆναι τὴν οἰκουμένην κακῶν, καὶ τοιούτον ἀναφανῆναι τέρας, οἷον οὐ πω πρότερον (81)· πολλῶν μὲν ἐπικυλουμάνων θρυλουμένων, πολλῶν δὲ ἐμπρησμῶν, καὶ βρασμῶν (82) γῆς, καὶ χασμάτων, ἕτερος δὲ ἀνδρῶν ἀπανθρωποτάτων (83) καὶ θηρίων ἀλλοκότων τε καὶ συνθέτων, ὃν η φύσις ἔκαινοτέρης (84). Ταῦτη τοι καὶ τέλος ἀξιῶν τηνέγκατο τῆς ἀπονοίας· ἐνταῦθα μόνον οὐκ ἀνασχομένου τοῦ Θεοῦ τῆς συνήθους μακροθυμίας. Ἐνθα πολλοῖς κακῶν ἦν τὸ φιλάνθρωπον, καὶ πολλήν μὲν ἐμελλε παρέξειν ἀθυμίαν τοῖς κατορθοῦσι, πολλήν δὲ τοῖς ἀμαρτάνουσι καταφρόνησιν· ὡς οὐκ ἐφορῶντος (85) οὐδενὸς τὰ τήμετρα, οὐδὲ οὖσης τινὸς κυβερνήσεως η ἀντιδόσεως (86), ἀλλὰ τοῦ αὐτομάτου τὸ πᾶν φέροντός τε καὶ περιτρέποντος· διανοίας ἐστὶ πονηρᾶς καὶ λιαν ἐπισφαλῶς πεοί τῶν μεγίστων διακεμένης.

Tuitio mundus ferretur, et volveretur; quod pravæ mentis

ΚΕ'. Ταῦτα τῶν Γαλιλαίων ήμῶν, ταῦτα τῶν ἀτίμων τὰ διηγήματα· ταῦτα οἱ τὸν ἐσταυρωμένον προσκυνοῦντες ἡμεῖς, ταῦτα οἱ τῶν διλέων μαθηταὶ καὶ τῶν ἀπαἰδεύτων, ὡς αὐτοὶ λέγουσι· ταῦτα οἱ τοῖς γραῦδοις συγκαθεζόμενοι, καὶ συμψάλλοντες· ταῦτα οἱ ταῖς μαχαρίαις νηστείαις ἔκτετηγμένοι καὶ ἡμιθυτεῖς (87)· ταῦτα οἱ μάτην ἀγρυπνοῦντες ἡμεῖς, καὶ ταῖς παννύχοις στάσεσι παραληροῦντες, καὶ ὑμᾶς (88) καταβάλλοντες. Ποῦ εἰσιν οἱ γραμματικοί; ποῦ εἰσιν οἱ σύμβουλοι; Ἐκ τῶν παρ' ἡμῖν τινος ἀσδρῶν, ὡς γοῦν ὑμῖν δοκεῖ, λαμβάνω τὸν ἐπιγνήτον. Ποῦ αἱ θυσίαι, καὶ τελεταὶ, καὶ μυστήρια; ποῦ σφάγια φανερά τε καὶ ἀφανῆ; ποῦ τέχνη κατὰ τῶν ἐντόμων ἐπαινουμένη (89); ποῦ τερατεία προγνώσεως καὶ σημεῖα ἔγγαστριμύθων; ποῦ Βαθύλων τὸ ἔνδοξος θρυλουμένην, καὶ οἰκουμένην πᾶσα περινοσυμένην (90) δὲ δλήγου: καὶ ἐναγοῦς αἴματος; ποῦ δὲ οἱ ἐν τῇ χειρὶ κρατούμενοι Ηέροις καὶ Μῆδοις; ποῦ δὲ οἱ προπεμπόμενοι καὶ παραπέμποντες (91), καὶ προπολεμοῦντες καὶ συμ-

⁸⁸ Isa. xxix, 18; I Cor. i, 20. ⁸⁹ I Cor. x, 20.

(77) *Η Ρωμαῖων*. Nempe, πολιτείᾳ, vel, βασιλείᾳ. Billius, « Romanorum regio », quod Combeffisio non placet.

(78) *Προαγορεύσας*. Ita plerique codol. Edit. προσαγορεύσας.

(79) *Κατευξάμενος*. Mont. γρ. κατευξάμην. Unde Valesius: « Cumque id prædictissimum, Deum precatus sum ut falsus vates essem. »

(80) *Τούτων*. MSS. communius τοιούτων.

(81) *Πρότερον*. Plures MSS. addunt, ἥν.

(82) *Βρασμῶν*. Verit. Vales. « terræ motus, » moxque, « ad hæc hominum inhumanæ species ac bellumque, feræ denique, » etc.

(83) *Ἀπανθρωποτάτων*. Ita omnes codices. Lucas hic omnino corruptus in Socrate Par. ἀπανθρώπων.

(84) *Η φύσις ἔκαινοτέρης*. Quinque Regg. Or. t, φύσις καινοτομηθεῖσαι.

(85) *Ως οὐκ ἐφορῶντος*, etc. Claudianus eamdein fere sententiam habet :

A postea deprehendi. Quod si qui ex iis, qui tum siniul erant, atque audiebant, mihi nunc præsto es- sent, haud ægre testimonium exhiberent. Ad quos, ut hæc conspexi, statim his verbis usus sum: *Quantum malum sibi alit Romanum imperium!* præfatus licet, ac mihi, ut falsus vates essem, imprecatus. Præstabilius enim id fuerat, quam tantis malis or- bem terrarum impleri, taleque monstrum existere, quale nunquam antevisum fuerat; etiamsi alioqui diluvia multa, et incendia multa, terraque velut ebullitiones, et hiatus, ac multi insuper crudelissimi homines, belluæque prodigiosæ, et ex variis ge- neribus conflatae, quas natura novo more produxit, sermone jactantur. Ac proinde finem quoque amen- tia sua dignum tulit: Deo hic solum consueta sua B ac longa patientia uti non sustinente, ubi multis perniciosa futura erat prorogata benignitas, ac tum iis qui honeste et ex officio vivunt animi dejectionem multam, tum peccantibus contemptum et petulantiam non parvam allatura: tanquam videlicet nemo esset qui res nostras inspicret, præmiaque et pœnas cuique pro merito rependeret, sed temere ac for- tuato mundus ferretur, et volveretur; quod pravæ mentis est, valdeque periculose de maximis rebus sentientis.

C 163 XXV. Hæc nostræ, hoc est, Galilæorum, hæc contemplorum et abjectorum hominum narratio- nes. Hæc nos, qui Crucifixum adoramus: hæc pi- scatorum, et, ut ipsi aiunt, imperitorum discipuli. Hæc nos, qui cum vetulis sedemus et psallimus. Hæc nos longis jejuniis confecti, ac semianimes. Hæc nos, qui frustra vigilamus, atque in nocturnis stationibus nugamur, et tamen vos prosternimus. Ubi sunt grammatici? ubi consiliarii⁹⁰? Libet enim ab indoctorum nostratrum quodam, ut quidem vobis videtur, triumphalem hymnum mutuari. Ubi sacrificia, et sacra, et mysteria⁹¹? ubi victimæ, tam spartæ quam occultæ? ubi aruspiciæ ars, que laude ac predicatione effertur? ubi præscientiæ vanitas, et ventriloquorum signa? ubi clara illa Babylon sermone celebrata, et universus terrarum orbis per exiguum et exsecrandum sanguinem cogitatione perceptus? ubi Persæ illi et Medi, qui manibus tenebantur? ubi dii illi, qui præbant et qui.

*Sæpe mihi dubiam traxit sententia mentem.
Curareni Superi terras, an nullus inesset
Rector, ei incerto fluenter mortalia cursu.*

(86) *Ἄρτιδόσεως*. Reg. hu, Pass. ἀνταποδο- σεως.

(87) *Ιππιθῆτες*. Colb. k, ἡμιθῆτοι.

(88) *Υμᾶς*. Herv. ὑμᾶς.

(89) *Ἐπανομένη*. Sic Regg. septem, Colb. tres, Pass. etc. Pauci, ἐπινομένη. « Ars quæ de cæsis extis ac visceribus excogitata est. »

(90) *Περιρρομένη*. « Orbis universus animi de stimatione præceptus. » Sic Plut. in *Phocione*, μεγάλα ταῖς ἐπιτοί περινοῶν. « Spe magna anime complexus. »

(91) *Οι προπεμπόμενοι, καὶ παραπέμποντες*. Editi addunt: καὶ προπέμποντες, quod delebimus aucto- ritate sex Regg. Or. 1, etc. Agnoscit tamen Com- bief. et verit. « Dii illi honoris causa deducti, et deducentes ac comites. »

comites erant, qui et ante et una pugnabant? ubi illa aduersus Christianos oracula, et mince, nostrique ad præstitutum diem, etiam ad ipsum usque nomen, oppressio? Evanuerunt omnes, irritæ fuerunt, diffluxerunt, somnio similes exstiterunt impiorum jactationes.

XXVI. Ac quidem Ezechias rex Juda, cum aduersus eum barbarorum quidam rex cum ingenti-bus copiis venisset, atque exercitu Hierosolymam cinxisset, impiaque et contumeliosa verba, tum aduersus regem, tum aduersus Deum ipsum acerbe projecisset⁷⁰, perinde scilicet atque ille, quidquid moliretur, urbem tamen ex ipsius manibus ac potentia extrahere atque conservare minime posset, in templum se contulit, vesteque lacerata, magna-que lacrymarum vi profusa, manibusque in cœlum extensis, blasphemie Sennacherib Deum testem vocavit, atque, ut superbarum illius minarum vin-dex esset, his verbis rogavit: *Vidisti, Domine, quot probra in te Israelis Deum alienigena iste con-jecerit: vidisti, Domine, ne sileas?*⁷¹. Nec vero pe-titione sua falsus ac delusus est. Nam impius ille Dei hostis, suam ipse insaniam furoremque ipsa re-persensit, infestisque rebus cum suis minis disces-sit, invisibilis cujusdam virtutis repentina im-petu, maximaque exercitus parte inmultatus, atque ob tristem et acerbum nuntium **164** pedem referre coactus, obsidionem spesque suas inopinato solven-tem. Hæc Ezechias ille, magna alioqui potentia cinctus, ille, inquam, rex magnæ Hierusalem, qui suismet quoque fortasse viribus hostem propulsas-set ac propulisset. Nos autem, quibus arma, et inurus, et præsidium atque defensio una est spes in Deum, utpote omni humano subsidio prorsus destitutis et accisis, quem tandem alium aut pre-cum auditorem, aut minarum depulsorem habituri eramus, quam *Deum, qui jurat contra superbiam*

⁷⁰ IV Reg. xviii, 1 et seqq. ⁷¹ Isa. xxxvii, 17.

(92) 'Ο μὲν οὖν. Deest οὖν in nonnullis. Par. ed. 'Ο μὲν δὴ οὖν. Expunximus δῆ, quod abest a plerisque codd.

(93) Τὸν Θεόν τῆς, etc. Ita mss. Deest τῆς in editis.

(94) Οὐτος. In paucis deest.

(95) Τάχα δι. Sic Pass. aliquique codices, omisso τὸν δῆλον, quod in sola Par. ed. legitur. Quo ser-vato, sic reddideris: « hostiles copias erat fortasse propulsatoris suis ipse viribus. »

(96) Οἰς μόνον, etc. Billius: « quibus nulla alia arerna, nec muri, nec præsidia, præter spem in Deum, reliqua erant, utpote omni humano subsidio prorsus destitutis ac-truncatis. »

(97) Πᾶσαν ἀνθρωπίην περιηρημένοις καὶ πε-ρικομένοις ἐπικυρώλ. Pass. πάστης ἀνθρωπί-νης περιηρημένοις ἐπικυρώλ, rejecto, vel omisso, καὶ περικομένοι. Coisl. 2, περιηρημένοι καὶ πε-ρικομένοι, quæ lectio optimæ.

(98) Τίτλα. Deest in pluribus.

(99) Κατὰ τῆς ὑπερηφανίας Ἰακὼβ Θεόν; Ita plurimi codd. juxta Amos viii, 7: 'Ομνύει Κύριος κατὰ τῆς ὑπερηφανίας Ἰακὼβ, « jurat Dominus contra superbiam Jacob. » Reg. hu. Colb. 3, Pass. κατὰ τῆς ὑπερηφανίας Θεόν Ἰακὼβ; Par. edii. κατὰ τῆς Ἰακὼβ Θεόν ὑπερηφανίας; Basil. ἡ τὸν ὅμνυοντα κατὰ τῆς Ἰακὼβ ὑπερηφανίας Θεόν; « quia in eum

A πολεμοῦντες θεοί; ποῦ αἱ κατὰ Χριστιανῶν μαν-teῖαι, καὶ ἀπειλοῦ, καὶ ἡ κατὰ προθεσμίαν κατάλυ-sις ἡμῶν μέχρις δύνματος; Οἶχεται πάντα, διέψευ-stαι, διερρύθηκεν, δναρ ἐφάνη τῶν ἀσεδῶν τὰ κομ-pάσματα.

B ΚΓ'. Ο μὲν οὖν (92) τοῦ Ἱούδα βασιλεὺς Ἐξεχίας, ἐλθόντος ἐπ' αὐτὸν δυνάμει πολλῇ τῶν ἀλιοφύλων τι-nός βασιλέως, καὶ στρατοπέδῳ κυκλώσαντος τὴν Ἱε-ρουσαλήμ, λόγους τε βλασφήμους καὶ ἀσεβεῖς κατά τε τοῦ βασιλέως καὶ αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ πικρῶς ἀποβ-ρίψαντος, ὡς οὐδὲ ἀν διοιν γένηται, περισώ-σοντος ἐκ τῆς αὐτοῦ δυναστείας τὴν πόλιν, ἐπὶ τὸ Ιερόν ἐλθόν, καὶ τὴν ἐσθῆτα περιβρέχαμενος, δα-χρύων τε προχέων πηγάς, καὶ τὰς χεῖρας εἰς οὐρανὸν ἀνατείνας, τὸν Θεὸν τῆς (93) Σεναχηρεὶμ βλασφημίας ἐπιμαρτύρεται, κάκενον ἔκδικον γενέσθαι τῆς τῶν ἀπειλουμένων ὑπερηφανίας ἐπιζητεῖ· Ἐλδες, Κύριε, λέγων, ἔστα ὠρείδισκε σε δαλλόψυλος οὐτος (94) τὸν Θεόν τοῦ Ἰσραὴλ· εἰλδες, Κύριε, μὴ παρασιωπή-σῃς· καὶ οὐκ ἐψεύσθη γε τῆς αἰτήσεως· ἀλλ᾽ ἥσθετο ἔργῳ τῆς ἐαυτοῦ μανίας ὁ θεομάχος, καὶ ἀπῆλθεν ἀπράκτος μετὰ τῶν ἀπειλῶν ὑπὸ τινος ἀράτου δυ-νάμεως ἐπιπεσούστης ἄφων, καὶ τὸ πολὺ τῆς στρατιᾶς ἀποβαλὼν, καὶ ἄγγελα πικρὰ μεταναστάς, ἀδοκή-τως λυούσῃ καὶ τὴν πολιορκίαν, καὶ τὰς ἐλπίδας. Ταῦτα Ἐξεχίας, δὲ τὴν πολλήν περιβελημένων δύνα-μιν, δὲ τῆς μεγάλης βασιλεὺς Ἱερουσαλήμ; δὲ τάχα ἀν (95) ἀποκρουσόμενος καὶ δι' ἐαυτοῦ τὸν πολέμιον. Ἡμεῖς δὲ, οἵς μόνον (96) καὶ ὅπλον, καὶ τελχος, καὶ ἀλλο πᾶν ἀμυντήριον, τι πρὸς τὸν Θεόν ἐπλήπετο, πᾶσαν ἀνθρωπίνην περιηρημένοις καὶ πε-ρικομμένοις ἐπικυρίαν (97) παντάπασι, τίνα (98) δρα ἔτερον ἢ τῆς εὐχῆς ἀκροατὴν, ἢ κωλυτὴν τῶν ἀπειλουμένων ἔξειν ἐμέλλομεν, ἢ τὸν δύμενοντα κατὰ τῆς ὑπερηφανίας Ἰακὼβ Θεόν (99); Ο τῶν ἀπίστων διηγημάτων! Ή τῆς τῶν ἐλπιζομέ-

C qui jurat per superbiam Jacob Deum? » id est, « sive eum qui jurat per Jacob. In quem porro? in illum, qui supereminet omnibus, ac super omnia vi-detur, Deum; sive Deum qui jurat per Jacob fidem et magnitudinem, ut ipse Jacob ait, non per dæmo-nes jurabat, sed per Deum, etc. « Ήτοι τὸν δύμνοντα κατὰ τὸν Ἰακὼβ· εἰς τίνα; Εἰς τὸν τῆς ὑπεροχῆς καὶ ὑπεράνω πάντων φαινόμενον Θεόν· ἡτούν δύμνοντα Θεόν κατὰ τῆς Ἰακὼβ καὶ πίστεως καὶ μεγαλοφροσύνης, ὀπτὸν φησὶν δὲ Ἰακὼβ, οὐ κατὰ δαιμόνων δύμνεν, ἀλλὰ κατὰ Θεόν. Quia Basili interpretatio, si minus forte ad Gregorii mentem, certe ad sensum Scripturæ accedit. Siquidem « su-perbia Jacob » plerumque significatur « excelle-ntia, celitudo, gloria, magnificētia, » ut videre est in plurimis Scripturæ locis, ac præcipue in hoc Amos viii, 7, in quo voce Hebraica γῆλα qua utitur Propheta, intelligitur Israelitarum gloria singularis, qua Dei hæreditas et peculium erant, iuxta illud Psalmi xlvi, 4, *Elegū nobis hæreditatem suam, speciem Jacob quam dilexit.* Alii Deum ipsum aut tenplum interpretantur. Gregorius vero id velle videtur, quod Deus impiorum superbiam aduersus Jacob detestetur. Quid autem, si pro, δύμνοντα, le-geretur ἀμύνοντα, « qui opīlūlatur, qui ulciscitur? »

vnu (1) θρασύτητος! Ἐπηγγέλθημεν ἀντ' ἀλλου τινὸς Ιερέου τοῖς δαίμοστοις καὶ τῇ μεγάλῃ τοῦ Θεοῦ κληρονομίᾳ, τὸ ἄγιον ἔθρος, τὸ βασιλείων ἱεράτευμα, μιᾶς ἀθλον ἐκπίδος, καὶ ἐνδεικόν πολέμου (2) νικητήριον ἐγενόμεθα.

KZ. Ταῦτα Χριστιανοῖς παρὰ σοῦ ἀνθ' ὧν ἐσώθης δὲ αὐτῶν κακῶς τὰ ἐπίγειρα (3); Ταῦτα Κυρίῳ τῷ Θεῷ σου ἀνταπέδωκας; Πρότερον μὲν οὖν (4), ἦνίκα ἔτι ἀντίχειρα καὶ ἀνεβάλλετο τὴν ὑπὲρ ἡμῶν ὁργὴν ὁ Θεός, καὶ οὐπω πάντα τὸν ἑαυτοῦ ζῆλον ἐξέκαυσεν (5), ἀλλ' ὑψηλὴν ἔτι κατὰ τῶν ἀσεβῶν εἶχε τὴν χειρα, καὶ τὸ τόξον ἐνέτεινε μὲν καὶ ἡτοίμασε (6), κατεῖχε δὲ βίζ, καὶ ὥσπερ τι νόσημα ὑπουλον καὶ κακόθεος ἐκραγῆναι πρότερον (7) δῆλην αὐτοῦ τὴν πονηρίαν ἀνέμενεν, ὥσπερ δὴ (8) Θεοῦ κρίσεως νόμος, ἵν' ἡ σώση τῇ μετανοϊᾳ ἡ κολάστηται δικαιότερον· τότε μὲν, δυσανασχετοῦντες τοῖς γινομένοις, καὶ πρὸς τὸ μέλλον κάμνοντες (οὐ γάρ ἐφέρομεν τὴν ἀποκρυπτομένην αὐτοῦ τοῖς οἰκείοις χρηστότητα), ἐκείνας τῷρεμεν (9) πρὸς τὸν Θεὸν τὰς φωνάς, τὰ μὲν (10) ὡς δεσπότην ἐπικαλούμενοι, τὰ δὲ ὡς πρὸς πατέρα χρηστὸν ποτνιώμενοι, τὰ δὲ οἴον ὀνειδίζοντες καὶ δικαιολογούμενοι πρὸς αὐτὸν, οἵα τὰ τῶν ἀλγούντων· *Ira tu ἀπώσω, σ Θεός, εἰς τέλος; ὥρισθη ὁ θυμός σου ἐπὶ πρόδατα ρομῆς σου; Καὶ μηδέθητι τῆς συναργωῆς σου, ἡς ἐκτήσω ἀπ' ἀρχῆς, ἣν περιεποίησα τοῖς τοῦ μονογενοῦς Λόγου σου πάλεσιν, ἵν τῆς μεγάλης σου διαθήκης ἡξίωσας, ἢν καὶ εἰλκυσας εἰς οὐρανοὺς (11) τῷ κανψῳ μυστηρίῳ, καὶ τῷ ἀρρέσιον τοῦ Πνεύματος· καὶ, Ἐπαροφ τὰς κειράς σου ἐπὶ τὰς ὑπερηφανίας αὐτῶν εἰς τέλος, ὑπομιμησκοντες (12) ὅσα ἐποτρεύσατο κατὰ τῶν ἀγίων σου οἱ ἔχθροι, καὶ κατὰ τῶν ἐρπτῶν σου ἐκαυχήσατο· τὴν δομφαλαν τε προεκαλούμεθα (13), καὶ τὰς Αἰγυπτιακὰς μάστιγας, καὶ δικάσαι τὴν ἑαυτοῦ δίκην ἥξιούμεν, καὶ διαναστῆναι (14) ποτε διεκελευόμεθα κατὰ τῶν ἀσεβῶν· Ἔως πότε ἀμαρτωλοί, Κύριε, λέγοντες, ἔως πότε ἀμαρτωλοί κανχήσονται, τότε τε λαύρ σου ταπειρώσουσι, καὶ τὴν κληρονομίαν σου κακώσουσι, φθεγξοτα τε δύοις ἀρροματαν καὶ δράσουσι; καὶ μήν κάκείνας ἔτι τὰς γοεράς καὶ τούτων οἰκειοτέρας (15) φωνάς· Ἔσου ημᾶς εἰς ἀρτιλο-*

⁷¹ Amos viii, 7. ⁷² I Petr. ii, 9. ⁷³ Psal. lxxiii, 1, 2. ⁷⁴ ibid. 3, 4. ⁷⁵ Psal. xciii, 3-5.

(1) Ἐπιτίζομέτωρ. In Montac. et Combes. γρ. D edit. ἐφέμεν. O votorum temeritatem! voto enim devoti eramus, etc.

(2) Καὶ ἔρδος πολέμου. Unius belli ac prælii piacularis hostia atque victimæ facti eramus. »

(3) Τὰ ἐπίχειρα; Sic in miss. scribitur cum interrogacionis nota.

(4) Οὐρ. Deest in plerisque codicibus.

(5) Ἐξέκανσεν. Sic Pass. aliquique plures. Par. ἐξέκανεν.

(6) Ἡτοίμασε. Ita Regg. quatuor, Colb. 3. Pass. etc. Ed. Par. ὑπέρτεται.

(7) Πρότερον. Sic restituimus auctoritate codicis. Par. πρώτων.

(8) Μοσχερ δῆ. Reg. b. Mont. "Οὐσπερ δῆ.

(9) Ἡφίεμεν. Sic evadentes. Pass. Ἡφίημεν. Par.

A Jacob ⁷⁶? O incredibiles narrationes! O rerum spe conceptuarum temeritatem! Dæmonibus, instar cuiusdam alius victimæ, promissi fueramus: ac magna illa Dei hereditas, gens illa sancta, regale sacerdotium ⁷⁷, unius spei præmium, atque unius belli palma facti eramus.

B XXVII. Hæc tu scilicet Christianis ob salutem per eos male acceptam præmia retulisti? Hæc tu Domino Deo tuo rependiasti? Ac prius quidem cum Deus suam pro nobis iram adhuc sustineret, atque differret, nequid zelum omnem suum inflamasset, verum sublimem adhuc adversus impios manum haberet, atque arcum, tametsi jam adductum et paratum, per vim retineret, tantisperque exspectaret, dum tota illius improbitas, quasi supputridus et malignus quidam morbus, erupisset; hic enim divini judicii mos est, ut vel per penitentiam salutem afferat, vel justiori titulo puniat; tum nos ea, quæ siebant, ægre et acerbe ferentes, atque ad futurum animis fatiscentes (nec enim ipsius benignitatem suis absconditam cerebamus); has ad Deum voces emittebamus, partim ut dominum invocantes, partim ut apud benignum et facilem patrem conquerentes, partim **165** velut exprobrantes, et cum eo expostulantes, ut solent qui in dolore versantur: *Ut quid, Deus, repulisti in finem? iratus est furor tuus super oves pascuae tue? Memor esto congregationis tue, quam possedisti ab initio⁷⁸, quam unigeniti Verbi tui passionibus tibi compastasti, quam magno tuo fædere dignatus es, quam per novum misterium et Spiritus arrham in cœlum traxisti; et: Lera manus tuas in superbias eorum in finem, in memoriam revocantes, quanta essent malignati adversus sanctos tuos inimici, et adversus solemnitates tuas gloriari⁷⁹; gladium etiam, et Ägyptiacas plagas provocabamus, atque, ut causam suam ipse judicaret, tandemque aliquando adversus impios exsurgeret, rogabamus, Usquequo, Domine, dicentes, usquequo peccatores gloriabantur, populumque tuum humiliabunt, et hereditatem tuam vexabunt, iniquitatemque et loquentur et perpetrabunt⁸⁰? Quin has quoque luctuosas et superioribus aptiores voces adjungebamus: Posuisti nos in contradictionem et probrum vicinis nostris, in similitu-*

(10) Τὰ μέν. Sic emendavimus, et deinceps, ubi ed. Par. habet, τάς.

(11) Ηγε... εἰς οὐρανός. Pass. ήν καλ... εἰς οὐρανόν. Par. καὶ ήν, etc.

(12) Ὑπομιμησκοτες. Ita Regg. septem, Colb. quatuor, Pass., etc., quæ vox referuntur ad Ἡφίεμεν, « voces emittebamus... in memoriam revocantes. » Mont. ὑπομιμησκων. Ed. Par. ὑπέμεινες, « susciniuiti. »

(13) Προσκαλούμεθα. Pass. προσκαλούμεθα.

(14) Διαραστῆται, etc. Billius: « excitaretur, horribilis. »

(15) Οἰκειοτέρας. Comb. legit, οἰκτροτέρας. Luctuosas voces, majoremque iubilationem invenientes. »

dinem gentibus, in risum omnibus hominibus⁷⁷: vi- neam etiam quondam commemorabamus, ex Aegypto, hoc est, ex tenebrosa impietate, translata⁷⁸, atque in fidei pulchritudinem magnitudinemque auctam, ac deinde maceria, id est, Dei inspectione, qua prius muniebamur, privatam et nudatam, viatoribus omnibus, hoc est, sceleratis principibus in prædam objectam, atque devastatam a fero et agresti apro, qui propriam sibi fecit malitiam, bujusque coeno singulariter est refertus⁷⁹.

XXVIII. Hæc quidem ipse prius et cogitabam et ad Deum clamabam. Nunc autem quam diversas voces assumo! impiorum exitium deinceps lugeo, iisque, qui nos odio habent, benignum me præbeo, atque hujusmodi verbis utor: *Quomodo facti sunt in desolationem? subito defecerunt, perierunt propter iniquitatem suam⁸⁰, tanquam pulvis quem turbo abstraxit⁸¹, tanquam lanugo quæ a vento disjicitur⁸², tanquam ros matutinus⁸³, tanquam emissæ sagittæ stridor, tanquam tonitri impetus, tanquam fulgur emicans. Quod si nunc saltem sententiam mutent, et ad meliorem mentem traducantur, atque ingenti errori ac temulentiae **166** finem imponentes, veritatem conscientur, fortasse ex ipsa quoque calamitate nonnihil fructus ad eos redierit: quandoquidem ipsa castigatio, iis qui malo aliquo afficiuntur, commodo sœpe atque utilitati est, sin autem in eadem sententia manserint, atque idolorum cultum adhuc amplexentur, ne ipsa quidem calamitate, quæ vel stolidos crudire solet, meliores sient. Hierosolymam quidem Jeremias usque adeo luget, ut rebus quoque inanimis luctum imperet, ac muros ad lacrymas invitet⁸⁴. His vero quis satis dignus luctus invenietur? Aut quis præsentes eorum pœnas desfleat, ac non potius futurum cruciatum deploret, pro eo quod stulte egerunt, et procul recesserunt⁸⁵, ac creaturam præ Creatore coluerunt⁸⁶: nec eo contenti, adversus etiam Dei cultores impetum fecerunt, manumque impianæ atque hujusmodi malis dignam, intentarunt?*

XXIX. Verum hoc, quemadmodum Deo gratum erit, ita se habeat. Ecquis novit num Deus, qui solvit compeditos⁸⁷, gravemque et humi vergentem a portis mortis in altum subvehit⁸⁸, qui peccatoris mortem non vult⁸⁹, sed redditum, qui nos etiam ipsos in tenebris et umbra mortis sedentes, illuminavit⁹⁰, ac sapientia instruxit, hos quoque tandem

Aγιαν καὶ ὑδριν τοῖς γείτοσιν ἡμῖν, πυραβολήν τε τοῖς ἔθνεσι, καὶ γέλωτα πάσιν ἀνθράκοις· διπελὸν τέ τινα ἐλέγομεν, καὶ ἐξ Αἰγύπτου μετενηγμένην τῆς σκοτεινῆς ἀθετίας, καὶ εἰς κάλλος πίστεως αὐξήθεισαν καὶ μέγεθος, εἴτα τὸν φραγμὸν περιηρμένην, τὴν φρουροῦσαν ἡμᾶς τέως ἐπισκοπὴν τοῦ Θεοῦ, καὶ πᾶσι τοῖς διαδεύουσιν ἐκκειμένην πονηροῖς δυνάσταις, καὶ λελυμασμένην (16) ἄγριων τῷ τὴν κακίαν ἴδιάζοντι πονηρῷ, καὶ κακίας βορδόρου γέμοντι.

BK'. Ταῦτα μὲν οὖν πρότερον καὶ διενοούμην καὶ ἀνεβόν πρὸς τὸν Θεόν· νῦν δὲ οἰας ἀνθ' οἰων μεταλαμβάνω φωνάς! θρηνῶ λοιπὸν τῶν ἀσεδῶν τὴν ἀπώλειαν, καὶ γίνομαι φιλάνθρωπος τοῖς μισοῦσι, καὶ τοιαῦτα φθέγγομαι· πῶς ἐτέροτο εἰς ἔργωμασιν; ἐξάπιτα ἐξέδιπτο, ἀπώλοτο διὰ τὴν ἀροματαρίαν αὐτῶν, ὡς κοινοράδος διὰ ὑφελετο (17) λαλαῖς, ὡς χροῦς ὑπὸ ἀνέμου διαρριπτούμενος, ὡς ἀνθρήτη δρόσος, ὡς ροῖς πεμφθέντος βέλους, ὡς προσοδοὴ βροντῆς, ὡς ἀστραπὴ διάφτουσα. Εἰ μὲν οὖν νῦν (18) μεταπεισθεῖεν, καὶ, τῆς πολλῆς παυσάμενοι (19) πλάνης καὶ μέθης, μεταδιώξαιεν τὴν ἀληθειαν, τάχα, διὰ τοῦ γένοιτο κέρδος αὐτοῖς καὶ τοῦ πτώματος· ἐπειδὴ καὶ τὸ παιδευθῆναι (20) πολλάκις εἰς καλὸν τοῖς πάσχοντιν· εἰ δὲ ἐπὶ τῆς αὐτῆς μένοιεν γνώμης, καὶ περιέχοντο τῶν εἰδώλων ἔτι, μηδὲ, δικαὶος τὴν τοῦ θεοῦ παρέσχεται (21), σωφρονισθείεν τῇ συμφορᾷ. Τὴν μὲν Ἱερουσαλήμ θρηνεῖ τοσοῦτον Ἱερεμίας, ὥστε καὶ τοῖς ἀψύχοις διακελεύεται θρηνον, καὶ τῶν τειχῶν προκαλεῖται δάκρυον. Τούτοις δὲ τίς εὑρεθῆσται θρῆνος ἐπάξιος; Ἡ τίς ἀν δόδύραιτο τὰ παρόντα (22), ἀφεὶς τὰ τῆς μελλούσης δακρύειν κολασεως, ἀνθ' ὧν τὸ φρονεύσαντο, καὶ ἐμαρκύνθεσαν, καὶ ἐλάτρευσαν τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα· οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ τοῖς λατρεύουσι τῷ Θεῷ ἐπανέστησαν, καὶ χειραὶ ἐπανετείναντο δύσσεδη καὶ τοιούτων κακῶν ἀξίαν;

CK'. Τοῦτο μὲν οὖν, ὅπῃ τῷ Θεῷ φιλον, οὕτως ἔχεται. Τίς οἶδεν εἰ διάλυντον τοὺς πεπεδημένους Θεός, καὶ ἀνάγρων ἐκ τῶν πυλῶν τοῦ θανάτου τὸν βαρύν τε καὶ κάτω νεύοντα, δημητριόν τοῦ ἀμαρτωλοῦ τὸν θάνατον, ἀλλὰ τὴν ἐπάνοδον, δικαὶος τῆς καθημένους (23) ἐν σκότει καὶ σκιᾷ θανάτου φωτίσας καὶ συνετίσας (24), καὶ τούτους ποτὲ ἀναλήψεται, καὶ ποιμανεῖ

⁷⁷ Psal. LXXXIX, 7; Psal. XLIII, 15. ⁷⁸ Psal. LXXXIX, 9. ⁷⁹ ibid. 14. ⁸⁰ Psal. LXXII, 19. ⁸¹ Joh. XXI, 18. ⁸² Sap. v, 15. ⁸³ Osee vi, 4. ⁸⁴ Thren. II, 8. ⁸⁵ Jerem. x, 21. ⁸⁶ Rom. I, 25. ⁸⁷ Psal. CXLV, 7. ⁸⁸ Sap. XVI, 13. ⁸⁹ Ezech. XXXIII, 41. ⁹⁰ Luc. I, 79.

(16) Λελυμασμένηρ. Sav. in marg. et Pass. λυ- μανομένην.

(17) Υψειλετο. Sic Pass. aliique codices communius. Editi, ὑφελάτο.

(18) Εἰ μὴ οὐν τοῦ. Pass. aliique plures, γοῦν. Mox Pass. Regg. et Colb. plures, μεταβληθείεν καὶ μεταπεισθείεν. Alii non pauci habent tantum, μεταβληθείεν, pro μεταπεισθείεν. Et certe alterutrum sufficit.

(19) Πλαυσάμενοι. Regg. qualuor, Colb. k, Or. I, etc., ἀναγνωτες, « ad se se redeunte, ad sanam mente». Vaquerii codex, ἀναχύψαντες, « emer- gentes. » Ceteri ut editi.

D (20) Παιδευθῆται. Sic omnes mss. Ea. vero, παι- δεύεσθαι.

(21) Μηδὲ δ καὶ τοὺς ἡλιθίους παιδεύει. Omnes codices nostri, et Pass. καὶ διηδέ τοὺς ἡλιθίους παιδεύει. Dcest in omnibus μή, quod sequitur in editis, ac videtur redundare.

(22) Τὰ παρόντα. Pass. et alii plerique, τῶν παρόντων, ἀφεὶς τὰ τῆς μελλούσης, etc., « omissa fu- turī suppliciū deplorationē. »

(23) Καθημέρονς. In Reg. bm et Montac. γρα- καθεζομένους.

(24) Συνετίσας. Dcest in Reg. I.

τῇ ποιμαντικῇ δάδει, τὴν βαρεῖαν καὶ σιδηρᾶν κα-
ταθέμενος; Ἐμοὶ δὲ πάλιν πρὸς τὸν αὐτὸν ἐπινίκιον
ἀναδραμεῖται δὲ λόγος· Ἔκεστος Βηλ, συνετρίβη Δα-
ῦτων, ἐλη ἀτένετο δὲ Σαρὼν, κατησχύνθη δὲ Λιβα-
νος. Οὐκ ἔτι (25) εἰπώστι τῷ μωρῷ ἀρχειν, τῷ ἀκι-
νήτῳ καὶ ἀνασθήτῳ τῶν εἰδώλων συντάγματι· οὐδὲ
ζητήσουσι μυίαν θεύν 'Ακκαρῶν, ή εἰ τι ταῦτης
ἔστι γελοιότερον· οὐκ ἔτι τὰ ἀλση περινοῆσουσι καὶ
τὰ ὑψηλά, καὶ πάν δρος εὔκομον καὶ κατάσκιον· οὐκ
ἔτι θύσουσι τοὺς υἱοὺς αὐτῶν καὶ τὰς θυγατέρας τοῖς
δαιμονίοις, διπερ πάλαι δὲ Ισραὴλ ὑπὸ τῶν προφητῶν
ἀνειδίζετο. Ἀλλὰ τι τούτων ἔμοι; Πρὸς τὰ παρόντα
καὶ ἡμέτερα τρέψομαι. Οὐκ ἔτι τοῖς λεπτοῖς οἰκοις
ἡμῶν πονηρὸν (26) ἐμβλέψουσιν· οὐκ ἔτι μιανοῦσιν
αἴματι μιαρῷ (27) τὰ τῆς καθαρυτάτης καὶ ἀναι-
μάκτου θυσίας ἐπώνυμα θυσιαστήρια· οὐδὲ βω-
μοῖς (28) ἀθέοις τὰ ἄκατα καταισχυνοῦσιν· οὐκ ἔτι
συλήσουσι καὶ βεβηλώσουσιν ἀναθήματα, πλεονεξίαν
ἀσεβείᾳ μιξαντες· οὐκ ἔτι καθυστρίσουσι πολιάν
ιερέων (29), σεμνότητα διακόνων, αἰδὼ παρθένων·
οὐκ ἔτι σπλάγχνοις (30) ἀγίων ἀνατμηθέντων ἐπ-
αφέσουσι σωῦν μιαρίαν, ἵν' δομοῦ τε τῆς τροφῆς καὶ
τῶν σπλάγχνων ἐμφορθῶσιν· οὐκ ἔτι προσάξουσι
πῦρ μαρτύρων μνήμασιν, ὡς ἀλλων (31) ἐφέξοντες
ἄθλησιν ταῖς καθ' αὐτῶν ἀτιμίαις· οὐκ ἔτι πυρὶ κατ-
αναλώσουσιν ἀγίων λείψανα, διστοῖς ἀτιμοτάτοις
συνατιμάσαντες, καὶ τοῖς ἀνέμοις δώσουσιν, ἵνα καὶ
τῆς ὀφειλομένης τιμῆς τοῖς τοιωτοῖς ἀποστερήσω-
σιν (32)· οὐκ ἔτι καθέδραν λοιπῶν συγχροτήσαν-
τες (33), ταῖς καθ' ἐπισκόπων, καὶ πρεσβυτέρων,
ἔτι δὲ καὶ προφητῶν, καὶ ἀποστόλων, καὶ αὐτοῦ τοῦ
Χριστοῦ βλασφημίαις ἐντρυφήσουσιν· οὐκ ἔτι πανη-
γυρίσουσι καθ' ἡμῶν, νόμῳ τῆς κιβδήλου παιδεύσεως
ἀποκλείσαντες, ὡς δομοῦ τούτῳ καὶ τὰς γλώσσας
ἡμῶν ἐμφράξοντες.

agent, legis interdicto ab adulterina doctrina nos
quaque nostras obstructuri.

Α'. Δόξ μοι τοὺς λόγους σου τοὺς βασιλικούς τε καὶ
σορτιστικούς, τοὺς ἀφύκτους συλλογισμούς σου καὶ τὰ
ἐνθυμήματα· ἰδωμεν οἵα καὶ παρ' ἡμῖν οἱ ἀλιεῖς καὶ
ἄγροικοι φθέγγονται: (34). *Μετάστησον ἡχον φῶτον*

A recipiet, depositaque gravi illa et ferrea virga³¹,
pastorali virga pascet? Mihi vero rursus ad trium-
phale canticum sese referet oratio: *Cecidit Bel,*
contritus est Iagon, palus factus est Saron, pude-
*sfactus est Libanus*³². Nec ultra dicent stulto, ut
princeps sit, hoc est, idolorum agmini motus et
sensus experti: nec muscam quærent, deum Ac-
caron³³, aut si quid ea magis est ridiculum. Non
jam lucos et excelsa loca mente concipient, mon-
temque omnem frondosum et umbrosum³⁴. Non
jam filios suos et filias dæmoniis immolabunt³⁵,
quod olim Israeli a prophetis objiciebatur. Sed
quid hæc colligo? Ad præsentia et nostra me con-
vertam. Non jam in sacras nostras ædes pravos
oculos injicient. Non jam aras a purissimo et in-
B cruento sacrificio nomen habentes scelesto san-
guine contaminabunt: nec loca sacra, per impia
altaria, probro ac dedecore afflent. Non jam sa-
cerilega manu votiva dona diripient et profanabunt,
impietatem avaritia cumulantes. Non jam sacerdo-
tum canitiem, diaconorum sanctitatem, virginum
pudorem contumelia perfundent. Non jam in san-
ctorum incisorum viscera fœdos et impuros **167**
porcos immittent, ut simul et pabulo et visceribus
saturentur. Non jam martyrum sepulcris ignem
a lmovebunt, ut per eorum ignominiam alios a cer-
tamine deterreant. Non jam sanctorum reliquias
cum vilissimis ossibus per contemptum permistas,
flammis absument, et in ventos spargeant, ut eo
honore, qui ejusmodi hominibus debetur, ipsos pri-
vent. Non jam cathedram pestilentiae³⁶ construentes,
maledicta et convicia adversus episcopos, et pre-
sbyters, atque etiam prophetas, et apostolos,
Christumque adeo ipsum, conjecta, pro deliciis habe-
bunt. Non jam adversum nos festos ac letos dies
excludent, perinde atque eadem opera linguis

XXX. Age, imperatorias tuas et sophisticas ora-
tiones, atque inevitabiles tuos syllagismos et en-
thymemata deprome: videamus, qualia etiam pi-
scatores et rustici apud nos loquantur. Transfer

³¹ Psal. ii, 9. ³² Isa. xlvi, 1; xxviii, 9. ³³ IV Reg. i, 2. ³⁴ Jer. ii, 20. ³⁵ Psal. cv, 57. ³⁶ Psal. i, 1.

(25) Οὐκ ἔτι. Nonnulli codd. ³⁷ Par. ed. addunt, τοῦ μη.

(26) Πορηρόν. Ita plerique codd. Nonnulli vero et Par. ed. ποντρῶς.

(27) Αἴματι μιαρῷ. Quatuor Regg. Or. 1, etc., ἀκαθάρτῳ, « immundu. »

(28) Οὐδὲ βωμοῖς, etc. Combes, « neque græca-
nicae superstitionis aris sacra penetralia dedecore
afflent. »

(29) Ιερέων. Reg. bm, Bill., Montac. πρεσβυτέ-
ρων, « presbyterorum. »

(30) Οὐκ ἔτι σχλάγχνοις, etc. « Apud Ascalonem
et Gazam, inquit Elias, virorum et seminarum, quæ
perpetuae virginitatis voto se obstrinxerant, ventres
lacerarunt, hordeoque impletos porcis vorandos
objecserunt; quorum etiam viscera et cruorem sce-
leratissimi illi degustarunt. Eodem modo in Seba-
stia urbe præcursoris loculum aperientes, ipsius
reliquias igni tradiderunt, earumque cineres dissipar-
runt, aliaque plurima contumeliarum genera, tum

D in sanctorum templo, tum in ipsa divina adyta de-
signarunt. Hæc confirmantur testimonio Sozom.,
I. iii, c. 6; Ruf., I. xi, c. 28; Philost., I. vii, c. 4.
Quid autem esset dicturus Gregorius, si eo tem-
pore vixisset, quo viri Christiani eadem ac majora
etiam facinora quam gentiles perpetrarunt, sub-
versis ædibus sacris, reseratis ac profanatis sancti-
monialium monasteriis, martyrum reliquiis igno-
absumptis, etc. Etenim eo usque furoris et amentiæ
tum proruperunt Calvinistæ, maxime in Gallia.

(31) Οἱ ἀλλοι, etc. Heins. codex, « ut illorum
contumelias, aliorum ad martyrium subeundum
impetu retulerent. »

(32) Ηρα καὶ τῆς ὀφειλομένης, etc., « ut eo
etiam honore privent, qui vel hujusmodi homini-
bus, » nempe vilissimis, « debetur. »

(33) Συγχροτήσατε. « Cathedram, » seu « con-
ciliūm condūnantes, cogentes. »

(34) Καὶ ἀρροκος φθέγγονται. Non pauci, φθέγ-
γονται. Deest καὶ in Par. edit.

dinem gentibus, in risum omnibus hominibus⁷⁷: vi- neam etiam quamdam commemorabamus, ex Ägypto, hoc est, ex tenebrosa impietate, translata⁷⁸, atque in fidei pulchritudinem magnitudinemque auctam, ac deinde maceria, id est, Dei inspectione, qua prius muniebamur, privatam et nudatam, viatoribus omnibus, hoc est, sceleratis principibus in prædam objectam, atque devastatam a fero et agresti apro, qui propriam sibi fecit malitiam, bujusque coeno singulariter est resertus⁷⁹.

XXVIII. Hæc quidem ipse prius et cogitabam et ad Deum clamabam. Nunc autem quam diversas voces assumo! impiorum exitium deinceps lugeo, iisque, qui nos odio habent, benignum me præbeo, atque hujusmodi verbis utor: *Quomodo faci sunt in desolationem? subito defecerunt, perierunt propter iniuriam suam⁸⁰, tanquam pulvis quem turbo abstraxit⁸¹, tanquam lanugo quæ a vento disjicitur⁸², tanquam ros matutinus⁸³, tanquam emissæ sagittæ stridor, tanquam tonitri impetus, tanquam fulgor emicans. Quod si nunc saltem sententiam mutent, et ad meliorem mentem traducantur, atque ingenti errori ac temulentia⁸⁴ finem imponentes, veritatem conscientur, fortasse ex ipsa quoque calamitate nonnihil fructus ad eos redierit: quandoquidem ipsa castigatio, iis qui malo aliquo afficiuntur, commodo sæpe atque utilitati est, sin autem in eadem sententia manserint, atque idolorum cultum adhuc amplexentur, ne ipsa quidem calamitate, quæ vel stolidos erudire solet, meliores sient. Hierosolymam quidem Jeremias usque adeo luget, ut rebus quoque inanimis luctum imperet, ac muros ad lacrymas invitet⁸⁵. His vero quis satis dignus luctus invenietur? Aut quis præsentes eorum pœnas defleat, ac non potius futurum cruciatum deploret, pro eo quod stulte egerunt, et procul recesserunt⁸⁶, ac creaturam præ Creatore coluerunt⁸⁷: nec eo contenti, adversus etiam Dei cultores impetum fecerunt, manumque impiam atque hujusmodi malis dignam, intentarunt?*

XXIX. Verum hoc, quemadmodum Deo gratum erit, ita se habeat. Ecquis novit num Deus, qui solvit compeditos⁸⁸, gravemque et humi vergentem a portis mortis in altum subvehit⁸⁹, qui peccatoris mortem non vult⁹⁰, sed redditum, qui nos etiam ipsos in tenebris et umbra mortis sedentes, illuminavit⁹¹, ac sapientia instruxit, hos quoque tandem

Aγιαρ καὶ ὑδρια τοῖς γείτονις ήπιων, πυραβολήτε τοῖς έθνεσι, καὶ γέλωτα πάσιν ἀνθρώποις· ἀμπελὸν τέ τινα ἐλέγομεν, καὶ ἐξ Αἰγύπτου μετενηγμένην τῆς σκοτεινῆς ἀθείας, καὶ εἰς κάλλος πίστεως αὐξηθεῖσαν καὶ μέγεθος, εἴτα τὸν φραγμὸν περιηρημένην, τὴν φρουροῦσαν ἡμᾶς τέως ἐπισκοπὴν τοῦ Θεοῦ, καὶ πᾶσι τοῖς διοδεύσουσιν ἐκκειμένην πονηροῖς δυνάσταις, καὶ λελυμασμένην (16) ἄγρια σὺν τῷ τὴν κακίαν ιδιάζοντι πονηρῷ, καὶ κακίας βορδόρου γέμοντι.

BK'. Ταῦτα μὲν οὖν πρότερον καὶ διενοούμην καὶ ἀγενόν πρὸς τὸν Θεόν· νῦν δὲ οἰας ἀνθ' οἰων μεταλαμβάνω φωνάς! θρηνῶ λοιπὸν τῶν ἀσεδῶν τὴν ἀπώλειαν, καὶ γίνομαι φιλάνθρωπος τοῖς μισοῦσι, καὶ τοιαῦτα φθέγγομαι· Πῶς ἐτέροτο εἰς ἔριμωστο; ἔξαπτα ἔξελπτο, ἀπώλοτο διὰ τὴν ἀρούλαν αὐτῶν, ὡς κοιορθός διὰ ψειλετο (17) λαλαῖς, ὡς χροῦς ὑπὲρ ἀνέμου διαμόκτονος, ὡς ἐῳδινὴ δρόσος, ὡς φοῖος πεμφθεῖτος βέλους, ὡς προσδοκὴ βροτῆς, ὡς ἀστραπὴ διάττουσα. Εἰ μὲν οὖν νῦν (18) μεταπεισθεῖν, καὶ, τῆς πολλῆς παυσάμενοι; (19) πλάνης καὶ μέθης, μεταδιώξαντες τὴν ἀλήθειαν, τάχα, ἢ τι γένοιτο κέρδος αὐτοῖς καὶ τοῦ πτώματος· ἐπειδὴ καὶ τὸ παιδευθῆναι (20) πολλάκις εἰς καλὸν τοῖς πάσχοντις· εἰ δὲ ἐπὶ τῆς αὐτῆς μένοιεν γνώμης, καὶ περιέχοντο τῶν εἰδώλων ἔτι, μηδὲ, διὰ τοὺς ἡλιθίους παιδεύει (21), αὐφρονισθεῖν τῇ συμφορᾷ. Τὴν μὲν Ἱερουσαλήμ θρηνεῖ τοσοῦτον Ἱερεμίας, ὃντες καὶ τοῖς ἀψύχοις διακελεύεται θρηνον, καὶ τῶν τειχῶν προκαλεῖται δάκρυον. Τούτοις δὲ τίς εὑρεθῆσται θρῆνος ἐπάξιος; Ἡ τίς ἀν δδύραιτο τὰ παρόντα (22), ἀφεὶς τὰ τῆς μελλούσης δακρύειν κολάσσεως, ἀνθ' ὧν τὸ φρονεύσαντο, καὶ ἐμακρύνθησαν, καὶ ἐλάττευσαν τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα· οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ τοῖς λατρεύουσι τῷ Θεῷ ἐπανέστησαν, καὶ χείρα ἐπανετείναντο δυσεδῆ καὶ τοιούτων κακῶν ἀξίαν;

CK''. Τοῦτο μὲν οὖν, ὅπῃ τῷ Θεῷ φιλον, οὕτως ἔχεται. Τίς οἶδεν εἰ διάλυν τοὺς πεποδημένους θεός, καὶ ἀνάγων ἐκ τῶν πυλῶν τοῦ θανάτου τὸν βαρύν τε καὶ κάτω νεύοντα, διηγήσαντος τοῦ ἀμαρτιῶλοῦ τὸν θάνατον, ἀλλὰ τὴν ἐπάνοδον, διὰ τοῦ ἡμᾶς καθημένους (23) ἐν σκότει καὶ σκιᾷ θανάτου φωτίσας καὶ συνετίσας (24), καὶ τούτους ποτὲ ἀναλήψεται, καὶ ποιμανεῖ

⁷⁷ Psal. LXXXIX, 7; Psal. XLIII, 15. ⁷⁸ Psal. LXXXIX, 9. ⁷⁹ ibid. 14. ⁸⁰ Psal. LXXXII, 19. ⁸¹ Job. XXI, 18. ⁸² Sap. V, 15. ⁸³ Osee VI, 4. ⁸⁴ Thren. II, 8. ⁸⁵ Jerem. X, 21. ⁸⁶ Rom. I, 25. ⁸⁷ Psal. CXLV, 7. ⁸⁸ Sap. XVI, 13. ⁸⁹ Ezech. XXXIII, 11. ⁹⁰ Luc. I, 79.

(16) Λελυμασμένη. Sav. in marg. et Pass. λυ- μανομένην.

(17) Υψελετο. Sic Pass. aliique codices com- munius. Editi, ὄφελατο.

(18) Εἰμέν οὐντιν. Pass. aliique plures, γοῦν. Mox Pass. Regg. et Colb. plures, μεταβληθεῖν καὶ μετα- πεισθεῖν. Alii non pauci habent tantum, μεταβληθεῖν, pro μεταπεισθεῖν. Et certe alterutrum sufficit.

(19) Πανσάμενοι. Regg. qualuor, Colb. k, Or. I, etc., ἀνανθίσαντες, « ad sese redeentes, ad sanam mentem. » Vaquerii codex, ἀνανθίσαντες, « emer- gentes. » Cæteri ut editi.

(20) Παιδευθῆται. Sic omnes mss. Ea. vero, παι- δεύεσθαι.

(21) Μηδὲ δ καὶ τὸν ἡλιθίους παιδεύει. Omnes codices nostri, et Pass. καὶ διηγήσαντος τοῦ ἡλιθίους παιδεύει. Deest in omnibus μή, quod sequitur in editis, ac videtur redundant.

(22) Τὰ παρόντα. Pass. et alii plerique, τῶν παρόντων, ἀφεὶς τὰ τῆς μελλούσης, etc., « omissa fu- turī supplicii deplorationē. »

(23) Καθημένους. In Reg. bm et Montac. γρ καθημένους.

(24) Σινετίσας. Deest in Reg. I.

τῇ ποιμαντικῇ ῥάβδῳ, τῇ βαρεῖᾳ καὶ σιδηρᾶν κα-
ταθέμενος; Ἐμοὶ δὲ πάλιν πρὸς τὸν αὐτὸν ἐπινίκιον
ἀναδραμέται δὲ λόγος· Ἔπεισε Βηλ, συνετρόδη Δα-
γὼν, ἐλη ἀτένετο δ Σαρὼν, κατησχύνθη δ Λιθα-
ρος. Οὐκ ἔτι (25) εἴπωσι τῷ μωρῷ ὅρχειν, τῷ ἀκι-
νήτῳ καὶ ἀναισθῆτῳ τῶν εἰδώλων συντάγματα· οὐδὲ
ζητήσουσι μυλαν θένν 'Ακκαρών, ή εἰ τι ταῦτης
ἔστι γελοιότερον· οὐκ ἔτι τὰ ἄλση περινοήσουσι καὶ
τὰ ὑψηλά, καὶ πᾶν ὅρος εὐκομον καὶ κατάσκιον· οὐκ
ἔτι θύσουσι τοὺς υἱοὺς αὐτῶν καὶ τὰς θυγατέρας τοὺς
δαιμονίους, διπερ πάλαι δ Ιεραθὴλ ὑπὸ τῶν προφητῶν
ἀνειδίζετο. Ἀλλὰ τι τούτων ἔμοι; Πρὸς τὰ παρόντα
καὶ ἡμέτερα τρέφομαι. Οὐκ ἔτι τοῖς ἵεροις οἵκοις
ἡμῶν πονηρὸν (26) ἐμδέλφουσιν· οὐκ ἔτι μιανοῦσιν
αἴματι μιαρῷ (27) τὰ τῆς καθαρωτάτης καὶ ἀναι-
μάκτου θυσίας ἐπώνυμα θυσιαστήρια· οὐδὲ βω-
μοῖς (28) ἀθέοις τὰ ἄκατα καταισχυνοῦσιν· οὐκ ἔτι
συνήσουσι καὶ βενηλώσουσιν ἀναθήματα, πλεονεξίαν
ἀσεβείᾳ μίξαντες· οὐκ ἔτι καθυδρίσουσι ποιάν
ιερέων (29), σεμνότητα διακόνων, αἰδὼ παρθένων·
οὐκ ἔτι σπλάγχνοις (30) ἀγίων ἀνατμηθέντων ἐπ-
αφήσουσι συῶν μιαρίαν, ἵν' ὅμοι τε τῆς τροφῆς καὶ
τῶν σπλάγχνων ἐμφορθῶσιν· οὐκ ἔτι προσάξουσι
πῦρ μαρτύρων μνήμασιν, ὡς ἄλλων (31) ἐφέζοντες
θύλησιν ταῖς κατ' αὐτῶν ἀτιμαῖς· οὐκ ἔτι πυρὶ κατ-
αναλώσουσιν ἀγίων λείψανα, δοτοῖς ἀτιμοτάτοις
συνατιμάσαντες, καὶ τοῖς ἀνέμοις δύσουσιν, ἵνα καὶ
τῆς ὀφειλομένης τιμῆς τοῖς τοινότοις ἀποστερήσω-
σιν (32)· οὐκ ἔτι καθέδραν λοιμῶν συγχροτήσαν-
τες (33), ταῖς κατ' ἐπισκόπων, καὶ πρεσβυτέρων,
ἔτι δὲ καὶ προφητῶν, καὶ ἀποστόλων, καὶ αὐτοῦ τοῦ
Χριστοῦ βλασφημίαις ἐντρυφήσουσιν· οὐκ ἔτι πανη-
γυρίσουσι καθ' ἡμῶν, νόμῳ τῆς κιεδήλου παιδεύσεως
ἀποκλείσαντες, ὡς ὅμοι τούτῳ καὶ τὰς γλώσσας
ἡμῶν ἐμφράζοντες.

agent, legis interdictio ab adulterina doctrina nos
quaque nostras obstructuri.

Λ'. Δέδο μοι τοὺς λόγους σου τοὺς βασιλικούς τε καὶ
σοφιστικούς, τοὺς ἀφύκτους συλλογισμούς σου καὶ τὰ
ἐνθυμήματα· ἰδωμεν οἷα καὶ παρ' ἡμῖν οἱ ἀιτεῖς καὶ
ἄγροικοι φθέγγονται: (34). Μετάστησον ἡχον φῶν

²¹ Psal. II, 9. ²² Isa. XLVI, 1; XXXIII, 9. ²³ IV Reg. I, 2. ²⁴ Jer. II, 20. ²⁵ Psal. CV, 57. ²⁶ Psal. I, 1.

(25) Οὐκ ἔτι. Nonnulli codd. et Par. ed. addunt, οὐ μή.

(26) Πονηρόν. Ita plerique codd. Nonnulli vero et Par. ed. πονηρῶς.

(27) Αἴματι μιαρῷ. Quatuor Regg. Or. I, etc., ἀκαθάρτῳ, « immissio. »

(28) Οὐδὲ βωμοῖς, etc. Combes, « neque græca-
nicæ superstitionis aris sacra penetralia dedecore
afficiunt. »

(29) Ιερέων. Reg. bin, Bill., Montac. πρεσβυτέ-
ρων, « presbyterorum. »

(30) Οὐκ ἔτι σπλάγχνοις, etc. « Apud Ascalonem
et Gazam, inquit Elias, virorum et seminarum, quæ
perpetuae virginitatis volo se obstrinxerant, ventres
lacerarunt, hordeoque impletos porcī vorandos
objecerunt; quorum etiam viscera et cruentum sce-
leratissimi illi degustarunt. Eodem modo in Seba-
stia urbe præcursoris loculum aperientes, ipsius
reliquias igni tradiderunt, earumque cineres dissipar-
runt, aliaque plurima contumeliarum genera, tum

A recipiet, depositaque gravi illa et ferrea virga²¹,
pastorali virga pascat? Mihi vero rursus ad trium-
phale canticum sese referet oratio: Cecidit Bel,
contritus est Dagon, palus factus est Saron, pude-
factus est Libanus²². Nec ultra dicent stulto, ut
princeps sit, hoc est, idolorum agmini motus et
sensus experti: nec muscam querent, deum Ac-
caron²³, aut si quid ea magis est ridiculum. Non
jam lucos et excelsa loca mente concipient, mon-
temque omnem frondosum et umbrosum²⁴. Non
jam filios suos et filias dæmonis immolabunt²⁵,
quod olim Israeli a prophetis objiciebatur. Sed
quid hæc colligo? Ad præsentia et nostra me con-
vertam. Non jam in sacras nostras ædes pravos
oculos injicient. Non jam aras a purissimo et ia-
B cruento sacrificio nomen habentes scelesto san-
guine contaminabunt: nec loca sacra, per impia
altaria, probro ac dedecore afficiunt. Non jam sa-
cilega manu votiva dona diripient et profanabunt,
impietatem avaritia cumulantes. Non jam sacerdo-
tum canitium, diaconorum sanctitatem, virginum
pudorem contumelia persundent. Non jam in san-
ctorum incisorum viscera foedos et impuros
porcos immittent, ut sinuū et pabulo et visceribus
saturentur. Non jam martyrum sepulcris ignem
a lmovebunt, ut per eorum ignominiam alios a cer-
tamidine deterrent. Non jam sanctorum reliquias
cum vilissimis ossibus per contemptum permistas,
flammis absument, et in ventos spargunt, ut eo
bonore, qui ejusmodi hominibus debetur, ipsos pri-
vent. Non jam cathedram pestilentiae²⁶ construentes,
maledicta et convicia adversus episcopos, et pre-
sbyters, atque etiam prophetas, et apostolos,
Christumque adeo ipsum, conjecta, pro deliciis habe-
bunt. Non jam adversum nos festos ac lætos dies
excludentes, perinde atque eadem opera linguis

XXX. Age, imperatorias tuas et sophisticas ora-
tiones, atque inevitabiles tuos syllogismos et en-
thymemata deprome: videamus, qualia etiam pi-
scatores et rustici apud nos loquantur. Transfer-

D in sanctorum templā, tum in ipsa divina adyta de-
signarunt. » Hæc confirmantur testimonio Sozom.,
I. vii, c. 6; Ruf., I. xi, c. 28; Philost., I. vii, c. 4.
Quid autem esset dicturus Gregorius, si eo tem-
pore vixisset, quo viri Christiani eadem ac majora
etiam faciūra quam gentiles perpetrarunt, sub-
versis ædibus sacrīs, reseratis ac profanatis sancti-
monialium monasteriis, martyrum reliquiis igne
absuūptis, etc. Etenim eo usque furoris et amentiæ
tum prouperunt Calvinistæ, maxime in Gallia.

(31) Οἱ ἄλλοι, etc. Heins. codex, « ut illorum
contumelias, aliorum ad martyrium subeundum
impetum restenderunt. »

(32) Ιτα καὶ τῆς ὀφειλομενῆς, etc., « ut eo
etiam honore privent, qui vel hujusmodi homini-
bus, » nempe vilissimis, « debetur. »

(33) Συγχροτήσατες. « Cathedram, » seu « con-
cilium constantes, cogentes. »

(34) Καὶ ἄγροικοι φθέγγονται. Non pauci, φθέγ-
γονται. Deest καὶ in Par. edit.

*sonum cantionum tuarum et psalmum organorum tuo-
rum*³⁷, quemadmodum te propheta meus hortatur. David autem rursus libere cantet, ille, inquam, qui sublimem illum et arrogantem Goliath mysticis la-
pidibus prostravit³⁸, qui per mansuetudinem multos superavit, et per spiritualem concentum Sauli, cum a pravo dæmone strangularetur, medicinam fecit³⁹. Ignem faciser tuus extinguat; prudentes et sacre virgines lampades suas sponso accendant⁴⁰. Meretricia stolam hierophantes exuat; sacerdotes, pro acedie spiritu, justitiam glorique stolam induite, ac magnam illam immaculatam Christi tunicam, decus nostrum et ornamentum.

XXXI. Præco tuus turpia et obscena taceat; di-
vina meus præco loquatur. Præstigiosos tuos et
satidicos libros preme; propheticu autem soli et
apostolici evolvantur. Fœdas tuas et tenebris ple-
nas noctes cohipe; ego contra sacra et luculenta
168 pervigilia excitabo. Adyta tua et vias in Tar-
tarum ferentes obstrue: ego perspicuas et in cœ-
lum ducentes praibo. Quot tandem armorum ap-
paratus, ac machinarum inventiones; quot viro-
rum myriades et instructæ acies, ea perficere pot-
tuissent, quæ nos precibus solis, et Deus voluntate
sua perfecit? Verbo tenebras depulit, verbo lucem
produxit, terram firmavit, cœlum tornavit, stellas
ordine constituit, aerem sparsit, mari limites impo-
suit, fluvios traxit, animantes vita atque anima
donavit, hominem ad formam suam effinxit, ornatu-
res circumcinxit omnes: verbo etiam, soluta præ-
senti caligine, omnia in lucem atque ordine eum-
demque concentum reduxit. Non jam liguritores et
fraudulenti dæmones rerum potiuntur: non jam sub
honoris obtentu contumelia creaturæ insertur, dum
pro Deo adoratur. Dejice jam Triptolemos tuos, et
Celeos, et mysticos dracones. Pudeat te tandem li-
brorum Orphei, theologi tui; temporis beneficio
utere, turpitudinem tibi contegentis. Quid si hæc
fabulæ et figmenta sunt, ego tua noctis mysteria
patescam.

XXXII. Non jam querens loquitur; non jam lebes
vaticinatur; non jam Pythia impletur, haud scio
quibus, fabulis certe et deliramentis. Rursus Ca-
stalia siletur, ac silet, atque unda est, non vatici-
nia edens, sed risum excitans. Rursus m̄ta statua
Apollo; rursus Daphne arbor est fabulis deplorata.

³⁷ Amos v, 23. ³⁸ I Reg. xvii, 49. ³⁹ I Reg. xvi,

(35) *Mυστικοῖς.* Colb. 3, et Pass. μυστικῶς.

(36) *Προθῆτος.* Pass. aliquie non pauci, πραῦτη-
τος.

(37) Ἀποθέσθω τὴν πορειὴν λεροφάρτης.
Meretricia stolam hierophantes exuat, id est,
Jullani morte, jam mutata est rerum facies; ethni-
cus sacrorum antistes, deposita meretricia veste,
vestem lugubrem induat. Non jam festa celebra-
bunt ethnici, nec in lætitia versabuntur miseriis
nostris insultantes.

(38) *Χριστόν.* Christum. Sic mss. omnes.

(39) *Προφητικαλ.* Mss. non pauci, προφητικαὶ τε
zai.

(40) *Σκοτους.* Ita plerique codd. Reg. vero ιη,

Α σου, καὶ γναλμὸν δργάρων σου, διαχελεύεται σοι προφῆτης ἐμός· φέτω δὲ αὐθίς σὺν ἐλευθερίᾳ Δαβὶδ, δὲ τὸν ὑψηλὸν Γολιάθ λίθοις μυστικοῖς (35) καταβα-
λῶν, δὲ διὰ τῆς πραστητος (36) νικήσας πολλοὺς, καὶ διὰ τῆς πνευματικῆς ἀρμονίας θεραπεύσας Σαοὺλ τὸν τῷ πονηρῷ δαίμονι συμπνιγόμενον. Σθεσάτω τὸ πῦρ δὲ δοῦλος· ἀπτέωσαν τῷ νυμφίῳ αἱ φρονίμοι καὶ Ιεραὶ παρθένοι τὰς ἑαυτῶν λαμπάδας· ἀποθέσθω τὴν πορνικὴν λεροφάρτης (37) στολὴν· Ιερεῖς ἐνδύσασθε δικαιοσύνην, καὶ καταστολὴν δόξης ἀντὶ πνεύματος ἀκηδίας, καὶ τὸν μέγαν καὶ ἀσπιλὸν χιτῶνα Χρι-
στὸν (38), τὸ ἡμέτερον κόσμημα.

ΑΑ'. Σιγάτω σὸς κῆρυξ τὰ ἀτιμα· φθεγγέσθω κῆρυξ
ἐμὸς τὰ ἔνθεα. Παῦσόν σου τὰς γοητικὰς καὶ μαντι-
κὰς βίθιους· αἱ προφητικαὶ (39) δὲ καὶ ἀποστολικαὶ
μόνοι ἀνελιττέσθωσαν. Ἐπίσχες σου τὰς αἰσχρὰς καὶ
σκότους (40) γεμούσας νύκτας· ἀντεγερῷ τὰς λερᾶς
ἔγώ καὶ λαμπρὰς παννυχίδας. Φράξον τὰ ἄδυτά σου
καὶ τὰς εἰς ἄδου φερούσας ὁδούς· ἔγώ τὰς φανερὰς
καὶ φερούσας πρὸς οὐρανὸν (41) ἐξηγήσομαι. Πόσαι
ταῦτα (42) κατέπραξαν δὲν ὅπλων παρασκευανταί καὶ
μηχανημάτων ἐπίνοιαν; πόσαι μυριάδες ἀνδρῶν καὶ
φάλαγγες, δοσαὶ ἱκετεύοντες μόνον ἡμεῖς, καὶ θεὸς
βουληθεὶς κατειργάσατο; Λόγῳ τὸ σκότος Ελυσε,
λόγῳ τὸ φῶς ὑπέστησατο (43), ἤδρας γῆν, ἐγύρωσεν
οὐρανὸν, ἀστέρας ἔταξεν, ἐσπειρεν δέρα, θάλασσαν
ῶρισε, ποταμὸς ἐλκυσε, ζῶα ἐψύχωσεν, ἄνθρωπον
πρὸς ἑαυτὸν ἐμδρψώσε, κόδιμον τοῖς ἄπασι περιέθηκε-
λόγιον καὶ τὴν νῦν σκοτόμηναν (44) λύσας, εἰς φῶς
ἀπαντα καὶ τάξιν καὶ ἀρμονίαν τὴν αὐτὴν ἐπανήγα-
γεν. Οὐκ ἔτι μὲν λίχνοι καὶ ἀπατηλοὶ δαίμονες δυ-
ναστεύουσιν· οὐκ ἔτι δὲ καθυδρίζεται κτῖσις ἐν σχή-
ματι τιμῆς ἀντὶ θεοῦ προσκυνουμένη. Κατάβαλε τὸν
Τριπτολέμους σου, καὶ τοὺς Κελεοὺς, καὶ τοὺς μυ-
στικοὺς δράκοντας· αἰσχύνθητι ποτε ταῖς τοῦ θεολό-
γου σου βίθιοις Ὁρφέως· δέξαι τοῦ καιροῦ τὸ
δῶρον, τὴν ἀσχημοσύνην σοι συγκαλύπτοντος. Εἰ δὲ
ταῦτα μῆθοι καὶ πλάσματα, ἔγώ σου τὰ τῆς νυκτὸς
ἀποκαλύψω μυστήρια (45).

ΑΒ'. Οὐκ ἔτι φθέγγεται δρῦς (46)· οὐκ ἔτι λένης.
μαντεύεται· οὐκ ἔτι Πυθία πληροῦται, οὐκ οὖδὲ ὄντινων,
πλὴν μύθων καὶ ληρημάτων. Πάλιν ἡ Κασταλία
σεστήγηται, καὶ σιγῇ, καὶ ὄνδωρ ἐστίν οὐδὲ μαντεύομε-
νον, ἀλλὰ γελώμενον· πάλιν ἀνδριάς (47) ἀφωνος ὁ
Ἀπόλλων, πάλιν ἡ Δάφνη φυτόν ἐστιν μύθῳ θρηνού-
μενον.

23. ¹ Malth. xxv, 7.

Or. 1, et Par. σκότου. Μοξ πλερique etiam, φράξον,
pro, φράζον.

(41) Πρὸς οὐρανόν. Reg. bm, Or. 1, εἰς. Pass. ἀεὶ¹
πρὸς οὐρανόν.

(42) Πόσαι ταῦτα. Alii, πόσαι δὲ ταῦτα.

(43) Υπεστήσατο. Nonnulli, ὑπέστησεν.

(44) Σκοτόμηταν. Plerique codd. σκοτόμαιναν.

(45) Ἐγώ σου τὰ... μυστήρια. Reg. bm, Pass.
ἔγώ σοι. Reg. bm, aliquie tres Regg. τὸ... μυστή-
ριον.

(46) Οὐκ ἔτι, etc. Eadem legere est apud Theodo-
reolum, *De curatione Græcarum affectionum*,
orat. x.

(47) Ἀνδριάς. Pass. ἀδριάς.

μενον· πάλιν ἀνδρόγυνος διδινοσος, καὶ χορὸν (48) μεθύσοντων ἐξηρτημένος, καὶ τὸ μέγα σου μυστήριον διφαλλός, καὶ Προσύμνῳ (49) τῷ καλῷ θεὸς παθαινόμενος· πάλιν Σεμέλῃ κεραυνῷ βάλλεται· πάλιν διμοιχυήεις "Ηφαιστος, ἀλλὰ ταχὺς εἰς μοιχῶν εὑρεσιν, καὶ θεὸς κατηθαλαμένος, εἰ καὶ κλυτοτέχνης, καὶ, Θερσίτης Ὀλύμπιος· πάλιν δεσμώτης "Ἄρης διὰ μοιχείαν μετὰ τοῦ δείμου (50), καὶ τοῦ φόδου, καὶ τῶν κυδοιμῶν, καὶ τραυματίας διὰ θρασύτητα· πάλιν Ἀφροδίτη πόρνη γενημένη τε αἰσχρῶς, καὶ γάμων αἰσχρῶν ὑπηρέτις· πάλιν Ἀθηνᾶ παρθένος τέ ἔστι, καὶ τίκτει δράκοντα· πάλιν Ἡρακλῆς μανεῖται, μᾶλλον δὲ μαινόμενος πέπαυται· πάλιν τὰ πάντα γίνεται δι' ἀσέλγειαν καὶ ἀκαθαρσίαν δὲ Ζεὺς, δὲ τῶν θεῶν μῆστωρ (51) καὶ ὑπατος, καὶ μόνος μὲν πάντας σὺν πᾶσι τοῖς οὖσιν ἀνέλκων θεοὺς, αὐτὸς δὲ ὑπὸ πάντων οὐ καθελκόμενος. Πάλιν τοῦ Διὸς τάφος ἐν τῇ Κρήτῃ δείκνυται. Ἄν ίδω σου τὸν Κερδῶν, καὶ τὸν Λόγιον, καὶ τὸν Ἐναγάντιον (52), συγχρύπτω (53) τοὺς ὁφθαλμοὺς, καὶ παρατρέψω σου τὸν θεὸν αἰδοῖ τοῦ θεάματος· σὺ δέ μοι προσκύνει τὸ σύντονον τοῦ λόγου καὶ τὸ σακέλλιον· ἐν σου μόνον αἰδέσιμον, αἱ παρ' Αἴγυπτοις δι' ἀνδρόγυνων τιμαὶ τοῦ Νείλου, αἱ τε Ἰσιδες, καὶ οἱ Μενδήσιοι θεοὶ (54), καὶ οἱ Ἀπιδες, ταῦλλα τε ὅσα πλάτεις, ἢ γράφεις, θηρία σύνθετα καὶ ἀλλοκοτα. Γελῶ σου τὸν Πλάνα, καὶ τὸν Πρίαπον (55), καὶ τὸν Ἐρμαρόδιτον, καὶ τοὺς ὑπὸ μανίας περικεκομένους ἢ διεσπασμένους (56) θεούς. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν τῇ σκηνῇ (57) παρήσω, καὶ τοῖς κοσμοῦσιν αὐτοὺς ποιηταῖς· ἐγὼ δὲ εἰς παραλνεῖν τίνα καταλύσω τὸν λόγον.

ΑΓ. Ἀνδρες διμοῦ καὶ γυναῖκες, νέοι τε καὶ πρεσβύται, δοι τε εἰς τὸ βῆμα τοῦτο τελεῖτε, καὶ δοι τὴν κάτω τέσαχθε χώραν, πάντες δοσου, (58) ἐλυτρώσατο Κύριος, πρότερον μὲν ἐκ τῆς πλάνης καὶ τῆς ἀθελας, νυνὶ δὲ τῆς ἐπαναστάσεως τῶν ἐθνῶν, καὶ τῶν ἡδη γε παρόντων κακῶν καὶ προσδοκωμένων, ἀκούσατε λόγον ἀνδρὸς οὐ μετρίως τὰ τοιαῦτα πεπαιδευμένου, ἐκ τῶν δισμέραι συμβαινόντων, καὶ τῶν παλαιῶν ἱστοριῶν, καὶ βίβλων (59), καὶ πράξεων. Μέγα μὲν τὸ μηδενὸς πειραθῆναι τῶν δυσχερῶν· τοις δὲ οὐδὲ μέγα, εἰπερ ἀληθής δὲ λόγος, δτι· "Οὐ ἀταρῷ Κύριος παιδεύει, μαστιγοῖ δὲ πάντα uλὸν δὲ παραδέχεται, καὶ οὐ κήδεται. Ἀλλὰ μέγα μὲν τὸ μηδὲ τὴν ἄρχην τυχεῖν διαμαρτόντας (60), ἢ μὴ τὰ μέ-

* Prov. iii, 12; Hebr. xii, 6.

(48) Χορός. Ita Regg. quatuor, Colb. 2, Sav., Alb. et Herv. Par. ed. cum paucis codil. γορδός.

(49) Προσύμνῳ. « Prosumnum » vocat Clemens Alex. Pausanias vero et Nonnus, « Polymnum. »

(50) Αἴλιμον. Regg. bm, lu, Colb. k, ipse Billius, Εῆμου, « cum populo, » id est, « exercitu. »

(51) Μῆστωρ. Sex Regg. et Pass. μνήστωρ.

(52) Ἐραρωτος. Billius reddit, « ac veluti Logii, seu Mercurii, noinen esset. » Comb. Mentis anxiūm, non solum sermonis contentionē, sed etiam iurorum disciplina. » Mont. Ἐναγώνιος, « Palæstrites; » nam Mercurius palæstris præserat. Quare in ipso ingressu stadii Olympiai ara fuit Mercurio Ἐναγώνιο dicata, ut scribit Pausanias.

(53) Συγχρύπτω. Reg. bm, et Sav. συγχαλύπτω.

A rursus androgynus Bacchus, atque ebriorum chorū secum trabens, et magnum tuum illud mysterium Phallus, deus in pulchri Proshymni amorem propensus. Rursus Semele fulmine seritur. Rursus utroque pede claudus Vulcanus, verum in reprehendendis adulteris idem celer, et deus fuligine obsitus, tametsi clarus artifex, ac Thersites Olympius. Rursus Mars cum suo timore et terrore ac tumultibus ob adulterium vinctus, et ob temeritatem sauciis. Rursus meretrix Venus, tum turpiter progenita, tum turpium nuptiarum administratrix. Rursus Minerva virgo est, et draconem parit. Rursus Hercules furit, imo furere desiit. Rursus Jupiter ob libidinem et spurcitiem quidvis efficitur, ille, inquam, deorum consiliarius et princeps, eamque vim habens, ut solus deos omnes cum omnibus 169 rebus sursum altrahat, ipse autem ab omnibus detrahi nequeat. Rursus Jovis sepulcrum in Creta ostenditur. Quoties Lucrum tuum, et Logium, et Enagonium intueor, oculos obtego, ac spectaculi pudore deum tuum praetereo. Tibi vero per me sane liceat sermonis contentionem et sacculum adorare. Unum solum in tuis rebus est, quod venerationem mereatur, nimiriū honores ii, qui apud Aegyptios Nilo per androgynos habentur, et Isides, et Mendesii dīi, et apides, cæteræque omnes bestiæ ex diversis generibus conflatae et prodigiosæ, quas confingis et pingis. Pana tuum, et Priapum, et Hermaphroditum rideo, deosque illos, qui præ furore membris truncati aut discepti sunt. Verum hæc quidem scenæ, ac poetis eos exornantibus, relinquam: ego autem admonitione quadam orationem concludam.

C XXXIII. Viri simul et seminæ, juvenes item et senes, tam qui ad hoc sacrarium asciti estis, quam qui inferiorem locum tenetis, omnes denique, quos Dominus, ut prius ab errore et impietate, ita nunc a gentium insultu et impressione, malisque, partim jam urgentibus, partim imminentibus liberavit, audite orationem viri quem tum quotidiani rerum eventus, tum veteres historiæ et libri, et res gestæ, non mediocriter in hujusmodi rebus eruditur. Magnum quidem est, nihil molesti degustasse, imo nec magnum fortasse, si modo verus hic sermo est: *Quem Deus amat, castigat; et flagellat omnem filium quem recipit, et cuius curam habet*. Illud vero magnum, ne omnino

(54) Μενδήσιοι θεοι. « Mendesii dīi. » Hircum adorabant Aegyptii, et eorum lingua hircus « mendin » vocabul: unde vox, Μενδήσιος, derivata videtur; vel forsitan loci nomen est. Cæterum hic ironice loquitur Gregorius.

(55) Πραταρος. MSS. non pauci scribunt, Πρίτητον.

(56) Περικεκομένους ἢ διεσπασμένους. « Legebatur olim, » inquit Combel. περιπλεκομένους, « complicatos. » In Pass. deest, ἢ διεσπασμένους.

(57) Τῇ σκηνῇ. Deest in duobus Regii codd.

(58) Οσους. Reg. bm, οὓς.

(59) Kai βίβλων. Deest in quinque Regg., Or. 1, Pass., etc.

(60) Τῇρι ἀρχῇ τυχεῖν διαμαρτότεας. « Magnum

quidem peccasse, aut certe non gravissime; quandoquidem eum vitæ statum qui omni prorsus peccato vacet, Deus supra humanæ naturæ modum constituit. Proximum autem, ut mihi videtur, illud est, ut cum admisso aliquo peccato castigati fuerimus, ac postea soluti et indulgentius habiti, in disciplinæ saltem sensu permaneamus, ac secunda ob secundum peccatum verbera caveamus.

XXXIV. Quocirca nos quoque divinam **170** animadversionem serio agnoscamus. Dignos nos ostendamus, non iis quæ prius perpassi, sed quæ postea consecuti sumus. De calamitate ea quæ nos invasit, non nihil nos purgemuſ, nempe quod, non ut facinorosi et scelerati gentibus traditi, sed ut filii castigati sumus. Ne tempestatis in tranquillitate obliviscainur; nec morbi, in sanitate; nec captivitatis, incolumes in Hierusalem reversi; nec *Ægypti*, post *Ægyptum*. Ne afflictionis tempus tranquillitatis tempore melius faciamus: faciemus autem, si tum quidem demissi et moderati eramus, omnesque spes nostras in cœlum erectas habebamus, nunc vero in sublime attollamus et emolliamus, atque ad eadem peccata recurramus, ob quæ in eas calamitates quæ nobis eveniunt, inducti sumus. *Ne ita, filii, ne ita*², velut quodam loco ait Heli sacerdos, filios suos in Deum peccantes increpans; verum hoc exploratum habentes, minoris esse negotii, sublatam ex oculis felicitatem revocare, quæ quæ Dei beneficio obvenit, incolumem conservare (illam enim prudentia et moderationis reducit, hanc socordia dissipat): illudque insuper, ægra corpora remediis quidem et inedia relevari, ac sanitati restitui, restituta autem, per incuriam et ingluviem paulatim rursum defluere, atque in eosdem morbos relabi. Hæc, inquam, comperta et explorata habentes, aliique alios docentes, ad nos ipsi redeamus, atque hoc tempus prudenter ac moderate constituamus.

XXXV. Ac primum quidem, fratres, festum celebrémus, non corporis nitore, non vestitus mutatione ac magnificientia, non comedationibus et ebrietatibus, quarum fructum cubilia et impudicitias esse didicistis, nec floribus vicos cingamus, nec unguentorum turpitudine mensas et vestibula or-

¹ I Reg. II, 24

est ne peccati quidem initia vel leviter attigisse, etc.

(61) Ἐμοιγε. Deest γε in plerisque codd.

(62) Ἐπανεθέντας. Or. I, et Pass. ἐπανελθόντας. « Quasi reparato statu, » inquit Comb. « solu- tione castigatione. »

(63) Ἐρ αἰσθήσει. Reg. bm, ἐν συναίσθησει.

(64) Φεύγειν. Nonnulli, φυγεῖν. Billius, « fugia- mus. »

(65) Τοιγάρτοι . . . ἐπαισθάμεθα. Malim sic reddere: « Quocirca divinam nos sensisse audiadversionem operibus comprobemus. »

(66) Ἀπολογησώμεθα. Ita miss. Billius etiam et Comb. sic emendarunt. Par. ed. ἀπολογησό- μεθα.

(67) Τοῦ τῆς ἀνέσεως. Comb. « remissionis, in-

γιστα· ἐπειδὴ τὸ παντελῶς ἀναμάρτητον ὑπὲρ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν ἔταξεν ὁ Θεός· δεύτερον δὲ, ὡς ἔμοιγε (61) δοκεῖ, τὸ πταίσαντάς τι καὶ παιδεύθεντας, εἴτα ἐπανεθέντας (62), ἐν αἰσθήσει (63) γοῦν διαμεῖναι τῆς παιδαγωγίας, καὶ φεύγειν (64) δευτέραν ἐκ δευτέρας κακίας μάστιγα.

ΑΔ'. Τοιγάρτοι (65) καὶ ἡμεῖς ἔργψ τῆς θείας παιδεύσεως ἐπαισθάμεθα. Δεῖξωμεν ἡμᾶς αὐτοὺς ἀξίους οὐχ ὅν πρώτον πεπόνθαμεν, ἀλλὰ ὅν ὑστερον τετυχράμεν. Ἀπολογησώμεθα (66) τι περὶ τῆς κατασχούσης ἡμᾶς συμφορᾶς, διτι οὐχ ὡς κακοῦργοι τοῖς ἔθνεσι παρεδόθημεν, ἀλλ’ ὡς παιδεῖς ἐσωφρονίσθημεν. Μή ἐπιλαθώμεθα τῆς ζάλης ἐν τῇ γαλήνῃ, μηδὲ τῆς ἀρρώστιας ἐν τῷ καιρῷ τῆς ὑγρείας, μηδὲ τῆς αἰχμαλωσίας, ἀνασωθέντες εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ, μηδὲ τῆς Αιγύπτου μετὰ τὴν Αιγύπτου· μὴ ποιήσωμεν ἀμείνων τὸν τῆς κακοποθείας καιρὸν τοῦ τῆς ἀνέσεως (67). ποιήσομεν δὲ (68), εἰ φαινούμεθα τότε μὲν συνεσταλμένοι καὶ μετριάζοντες, καὶ πάσας εἰς οὐρανὸν ἀνατείνοντες (69) τὰς ἐλπίδας, νυνὶ δὲ ἐπαιρόμενοι (70) καὶ χαυνούμενοι, καὶ πάλιν εἰς τὰς αὐτὰς ἀνατρέχοντες ἀμαρτίας, ἐξ ὅν εἰς τὰς συμφεύγουσας ἡμῖν συμφορᾶς ὑπῆχθημεν. Μή οὖτε, τέκνα, μὴ, λέγει που νουθετῶν διερεὺς Ἡλεί (71) τοὺς ἔμαυτον παιδας εἰς θεὸν ἀμαρτάνοντας· ἀλλ’ εἰδότες, διτι φάσνεται εἰς τὰ σώματα κάμνοντα μὲν ταῖς θεραπείαις ἀναφέρει καὶ ταῖς ἐνδείαις, ἀνενεγκόντα δὲ ταῖς κατὰ μικρὸν ἀμελεῖαις καὶ ταῖς πλησμοναῖς, πάλιν ὑπορθεῖ, καὶ πρὸς τὰς αὐτὰς ἀρρώστιας ἐπάνεισται. Ταῦτα εἰδότες, καὶ ἀλλήλους διδάσκοντες, γενώμεθα ἡμῶν αὐτῶν, καὶ σωφρόνως τὸν καιρὸν διαθῶμεθα.

ΛΕ'. Πρωτον μὲν, ἀδελφοί, πανηγυρίσωμεν, μὴ φαιδρότερι σώματος, μηδὲ ἐσθῆτος ἐξαλλαγαῖς καὶ πολυτελείαις (73), μηδὲ κώμοις καὶ μέθαις, ὅν κοίτας καὶ ἀσελγείας τὸν καρπὸν ἐμάθετε (74). μηδὲ δινεστ στέψωμεν ἀγυιάς, μηδὲ μύρων αἰσχύναις τραπέζας, μηδὲ ποδόνυσα καλλωπίσωμεν (75). μὴ τῷ αἰσθητῷ

dulgentiæ, prosperioris successus tempore. »

(68) Ποιήσομεν δέ. Sic plerique codd. Edit. ποιη- σομεν.

(69) Ἀνατείνοντες. Plerique, ἀνατείναντες.

(70) Εκαρόμενοι. Non pauci ἐπηρέμενοι, « nunc autem ανημισ ελατι, mollesque, » etc.

(71) Ἡλεί. Reg. bm, Ἡλί.

(72) Εὐχαρισταρ. Ita plerique codd. Edit. Par. ευ- χαριστίαν. Paulus post, monet Comb. vocen, παραγ- νούμενην, « motum à sonare. »

(73) Πολυτελείαις. Mss. non pauci, ποικιλίαις, « varietate. »

(74) Ἐμάθετε. Regg. tres, Ἐμάθετς.

(75) Καλλωπίσωμεν. Pass. καλλωπίζετε, μηδὲ τῷ. Sic miss. plerique. Reg. bm, καλλωπίζεσθαι, προ, καλλωπίζεσθε.

φωτὶ καταλαμπέσθωσαν αἱ οἰκίαις (76), μηδὲ συγαυλίαις καὶ κρότοις περιηξέσθωσαν (77)· οὗτος μὲν γάρ Ἐλληνικῆς ἱερομηνίας ὁ νόμος (78)· ἡμεῖς δὲ μὴ τούτοις τὸν θεὸν γεραίρωμεν, μηδὲ τὸν παρόντα καιρὸν ἐπαλρωμεν, οἵς οὐκ ἄξιον, ἀλλὰ ψυχῆς καθαρότητι, καὶ διανοίᾳ φαιδρότητι, καὶ λύχνοις τοῖς δόλον τὸ σῶμα φωτίζουσι τῆς Ἐκκλησίας, θείοις λέγω θεωρήμασι καὶ νοήμασιν, ἐπὶ τε τὴν Ἱεράν λυχνίαν ἐγειρομένοις, καὶ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην (79) καταλάμπουσα. Μικρόν μοι πρὸς τοῦτο τὸ φῶς, πάντα δέστια τε καὶ δημοσίᾳ πανηγυρίζοντες ἀνάπτουσιν ἀνθρώποι. "Ἐχω τι καὶ μύρον, ἀλλ' ᾧ χρίονται μόνον (80) Ἱερεῖς τε καὶ βασιλεῖς, δοντι ποικιλῷ τε καὶ πολυτελεῖ, καὶ δι' ἡμᾶς κενωθέντει, ἀλλὰ (81) μεγάλου μυρεψοῦ τέχνῃ συγχειμένον. Εἴθε μοι γένοιτο τούτου τοῦ μύρου τὴν εὐώδιαν (82) προσβαλεῖν τῷ Θεῷ! "Ἐχω καὶ τράπεζαν τὴν πνευματικὴν ταύτην καὶ ἔνθεον, ἥν ἡτομασέ μοι Κύριος ἐξεναντίας (83) τῶν θλιβόντων με, ἥ προσαναπαύομαι καὶ τρυφῶ, καὶ οὐδὲν ἐξυθρίζω (84) διὰ τὸν κόρον, ἀλλὰ καὶ καιμίζω πᾶσαν πάθων ἀπανάστασιν. "Ἐχω καὶ ἀνθη, πάντων ἑαριῶν εὐανθέστερά τε καὶ μονιμώτερα (85), τοῦ ἀγροῦ τοῦ πλήρους, δν εὐλόγησε Κύριος, τοὺς Ἱεροὺς (86) καὶ εὐάδεις ποιμένας καὶ διδασκάλους, καὶ τοῦ λαοῦ δσον καθαρὸν τε καὶ ἔκκριτον. Τούτοις στεφανωθῆναι βούλομαι καὶ πομπεύειν, τὸν ἀγῶνα τὸν καλὸν ἀγωνισάμενος, καὶ τὸν δρόμον τελέσας, καὶ τὴν πίστιν τηρήσας, κατὰ τὸν Ἱερὸν Ἀπόστολον. 'Αναλάβωμεν ὑμνους ἀντὶ τυμπάνων, φαλμῳδίαν ἀντὶ τῶν αἰσχρῶν λυγισμάτων τε (87) καὶ ἀσμάτων, κρότον εὐχαριστήριον ἀντὶ κρότων θεατρικῶν, καὶ χειρῶν πρᾶξιν εῆχον, σύννοιαν (88) ἀντὶ γέλωτος, ἀντὶ μέθης ἐμφρονα λόγον (89), ἀντὶ θρύψεως σεμνοπρέπειαν. Εἰ καὶ δρχήσασθαι δεῖ σε, ὡς πανηγυριστὴν καὶ φιλέορτον, δρχησαι μὲν, ἀλλὰ μὴ τὴν Ἡρωδίαδος δρχησιν τῆς ἀσχήμονος, ἡς ἔργον Βαπτιστοῦ θάνατος· ἀλλὰ τὴν Δαβὶδ ἐπὶ τῇ καταπαύσει (90) τῆς κιβωτοῦ,

* Cant. i, 2. * Psal. xxii, 5. * Gen. xxvii, 27.

(76) *Al oīklai. Ita Pass. aliique plures. Deest at in edit.*

(77) *Περιηξέσθωσαν. Ita sex Regg., tres Colb., Or. 1. Regius unus aut alter, Mont. et ed. Par. ἀσχημονεύτωσαν, indecoro perseptstant.*

(78) *Ἱερομηνίας. Reg. b, Mont. γρ. ἱερομηνίας. Quod pene pratulerimus. Illic enim de iudorum festorumque omnium profanorum, non Neomeniarum tantum celebritate sermo est. Hic porro refellendum Suiceri somnium, qui, pro suo in ritus Catholicorum odio, scripsit cereorū in ecclesiis lumine gestationem, Gregorio tanquam a gentilibus mutuatam, reprehendi. Non vidit vir bonus, quod vidit hic ipse Montacutius, et approbabit superius ad num. 16. Deinde plura hic recenseri, quorum alia prohibita, quia mala sunt, alia non item, tum, quod palmarē est, de cereis in ecclesiis templisque non loqui Theologum; sed de cereis in domibus, ubi profano gaudio, quasi in ethniconum triumphis compotationes inter et comedessiones noctem funalia vincebant. Locus per se patet, nec ullatenus adversatur sibi Gregorius.*

(79) *Τὴν οἰκουμένην. Tres Colb. et Pass. τὴν οἰκίαν, « domum, » quæ lectio nobis arridet. Matth. v, 15.*

(80) *Μόρον. Pass. μόνον.*

(81) *Ἄλιδ. Ita omnes mss. Deest in edit.*

A nemus, nec visibili lumine splendescant domus, nec tibicinum cantu plausibusque personent; hoc enim more gentiles novæ lunæ festum celebrant. At nos ne committamus, ut ad hunc modum Deum 171 bonoremus, ac præsens tempus iis rebus quæ minime decent, extollamus; verum animi puritate et mentis hilaritate, et lucernis totum Ecclesiæ corpus illustrantibus, hoc est, divinis contemplationibus et cogitationibus, supra sanctum candelabrum excitatis, quæ universum terrarum orbem luce perfundant. Parva, meo quidem judicio, si cum hoc lumine cōparentur, ea omnia lumina sunt, quæ homines, qui festos dies agunt, privatim publiceque accendunt. Unguentum quoque ipse quoddam habeo⁴, sed quo sacerdotes solum ac reges unguntur, utpote vario et exquisito, ac nostra causa effuso, sed magni unguentarii arte confectionum. Atque utiham mihi suavem hujus unguenti odorem Deo offerre contingat! Mensam etiam habeo, spiritualem hanc scilicet ac divinam, quam Dominus paravit mihi, adversus eos qui tribulant me⁵, in qua reficior, et deliciar, nec propter saturitatem quidquam petulantius ago: quin potius quidquid insurgit turbidarum animi permissionum consopio. Habeo etiam flores, vernis omnibus virentiores magisque durabiles, agri nempe illius pleni, cui Dominus benedixit⁶, sacros scilicet et suaviter olentes⁷ pastores ac magistros, et quidquid in plebeio ordine purum est atque exinium. His redimi, ac pompam agere cupio, posteaquam bonum certamen certavero, et cursum consummavero, fidemque, instar sacri Apostoli, servavero⁸. Hymnos pro tympanis assumamus, psalmodiam pro fœdis modulationibus et cantibus, plausum grati animi iudicem et canoram inanum actionem pro theatricis plausibus, modestiam pro risu, prudentem rationem pro ebrietate, gravitatem pro lascivia. Quod si te etiam, ut letæ celebritatis et festo-

^C II Cor. ii, 15. * II Tim. iv, 7.

(82) *Εἴωδιαρ. « Fragrantiam. »*

(83) *Ἐξεραρταὶς. Sic communius mss., non divisi, ἐν ἐναρτίᾳς, ut in Par. ed.*

(84) *Ἐξυθρίζω. Ed. Par. addit αἰσχρῶν, quoa non exhibunt codd. Billius vertit, ἐξυθρίζω, « peccatulanta effor; » et paulo post, ἀπανάστασιν, « impetum. »*

(85) *Ἐναρθέστερά τε καὶ μονιμώτερα. « Virentiores magisque durabiles. » Sic tres Regg. et editi. Alii, ἀνθηρότερά τε καὶ, etc. Alii denuo, quos sequitur Billius, et Elias, ἀνθηρότερά τε καὶ εὐωδέστερα, « virentiores et fragrantiores. »*

(86) *Τοὺς Ἱερούς. Ita septem Regg., Pass., Or. 1, Sav., Comb. et ipse Billius in ora libri sui, quamvis reddiderit, ac veluti legisset, λεπτές, « sacerdotes, » ut in edit. Par.*

(87) *Ἀντρομάτω τε. Ita mss. Quod vertit Comb. « cum fœdis gestibus et cantionibus; utrisque, inquit, sic ad libidinem compositis, ut non solum verborum lenocinio, sed et fractis illis motibus ac gesticulationibus castitatem evertant; forte etiam, fracta vocis inflexionibus. »*

(88) *Σύρροιαρ. « Modestiam, gravitatem. » Comb. « Serii animi ac secum cogitabundi disciplinam. »*

(89) *Λόγοι. Ita mss. Sav. γρ. λογισμόν.*

(90) *Ἐπὶ τῇ καταπαύσει, etc. « In deductione arca ad requiem. »*

rum amantem saltare oportet, salta tu quidem, sed non in honestæ illius Herodiadis saltationem, quæ Baptista necem attulit⁹: verum Davidis ob arcæ requiem¹⁰, quæ quidem Deo grata incessionem, agilitate præditam et versatilis mystice designari existim. Atque hæc quidem prima et maxima nostræ admonitionis pars est.

XXXVI. Quod autem ad secundam attinet, non equidem dubito, quin plerique, **172** quod dicturus sum, non libenter accipiunt (etenim ita moribus comparatum videamus, ut qui referendæ injuriaæ potestatem nactus sit, præsertim si ob ea quæ perspissus est justam irascendi causam habeat, sermonis, iram reprimens, freno minime pareat), dignum tamen est, quod audiatur et admittatur. Ne immodice atque insolenter tempore abutamur; ne in potestate licentia luxuriemus; ne iis, a quibus læsi sumus, acerbos et amarulentos nos præbeamus; ne, quæ prius reprehendebamus, ea ipsi faciamus. Verum hoc uno fructu ex rerum mutatione percepto, quod molestias et acerbitates effugimus, quidquid ad referendam vicem spectat, detestemur. Satis enim magna poena censi debet, hominibus utique probis ac moderatis, cum ii qui molestiam intulerunt, metu concutiuntur, meritasque poenas exspectant, propriæque conscientiae cruciatu afficiuntur. Nam quæ quisque, ut iamjam perpessurus, timet, hæc passus est, etiam si non patitur; graviusque a se ipso fortasse, quam ab iis qui supplicium illatuli sunt, torquetur. Proinde ne iram metiri in animam inducamus, nec leviores, quam pro criminum atrocitate, poenas inferre videamus: verum quoniam poenas omnes exigere non possumus, omnes condonemus: hac ratione iis, a quibus injurias accepimus, meliores ac sublimiores doceant, quid rursum Christus nos erudit, qui habeat, non minus tamen per id superavit, quod ea, quæ poterat, non fecit. Unum hoc Deo, in grati animi significationem referamus. mysterium benignitate augeamus, ad eam rem temporis cormmoditate utamur.

XXXVII. Eos, a quibus tyrannie oppresi sumus, mansuetudine vincamus; ac maximè quidem nos benignitas ad ignoscendum adducat, visque mandati, eamdem benignitatem nobis in iis rebus, in quibus ea opus habemus, remetiens. Quaenam inensura metiemur, eadem quoque nobis remensum Diri perspectum habemus¹¹. Quod si quis animo admodum acerbo atque importuno est, Deo, ac futuro tribunali eos qui nos læserunt, relinquamus: nihil de futura poena per nostram manum detrahamus. Ne bonorum proscriptionem cogitemus, ne ad judicium subsellia trahamus, ne patriis sedibus pella-

⁹ Matth. xiv, 1 et seq.; Marc. vi, 14 et seq. ¹⁰ II Reg. vi, 14. ¹¹ Matth. vii, 2; Marc. iv, 24.

(91) Τῆς εὐκινήτου καὶ πολυστρόφου κατὰ Θεόν, εἰς. « Qua quidem ex Dei rationibus institutam incessionem agilitate celerem significari puto. »

(92) Χαλεπὸν μέν. Ita quatuor Regg., Or. 1, Pass. etc. Deest mén, in ed.

(93) Αἱλῶς τε κἀρ δικαῖας ἔχων. Ita Regg. plur. Or. 1, et Pass. Editi vero, δὲλως τε δὲ, καὶ δικαῖας ἔχη.

A ἡν ἡγοῦμαι τῆς εὐκινήτου καὶ πολυστρόφου κατὰ Θεόν (91) πορείας εἶναι μυστήριον. Πρῶτον μὲν δὴ τοῦτο καὶ μέγιστον τῆς ἐμῆς παρανέσεως

B ΛΓ'. Δεύτερον δὲ χαλεπὸν μὲν (92) οἶδα λόγον ἐρῶν καὶ δυσπαράδεκτον τοῖς πολλοῖς· φιλεῖ γάρ ἐν ἔξουσίᾳ τοῦ ἀντιδρᾶν κακῶς γενόμενης διθρωπος, δὲλως τε καὶ δικαίαν ἔχων (93) τὴν ὄργην ἐξ ὧν πέπονθεν, ἕκιστα λόγου πειθεῖται χαλινοῖς τὸν θυμὸν ἀνακόπτοντος· ἀκούσθηται δὲ δύμας καὶ προσδεχθῆναι δῖκον. Μή ἀπλήστως χρησώμεθα τῷ καιρῷ, μὴ κατατρυφήσωμεν τῆς ἔξουσίας, μὴ πικρὸν γενώμεθα τοῖς; διεικήστε, μή ὡν κατέγνωμεν (94), ταῦτα πράξαμεν· ἀλλ' ὅσον φυγεῖν τὰ δεινὰ τῆς μετοδολῆς ἀπολαύσαντες (95), ὅσον εἰς ἀντίδοσιν ἥξει, μισήσωμεν. Αὐτάρκης δέκη τοῖς γε μετρίοις τὸ τῶν λεπτηκότων δέος, καὶ τὸ προσδοκῆσαι ταῦτα πειθεῖν, ὃν εἰσιν δῖκοι, καὶ οἰκείως συνειδέτι βασανισθῆναι· ἀλλ' γάρ τις ὡς πεισμένος δέδοικε, ταῦτα πέπονθε, καὶ μὴ πάθῃ, καὶ πλείω παρ' ἐκυτοῦ τυχὸν τῇ τῶν δραστῶν κολάζεται. Μή τοινυν θελήσωμεν τὴν ὄργην μετρηθῆναι, μηδὲ φανῶμεν ἐλάττους κολασταῖς δῖκοις· ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ πᾶν εἰσπράξασθαι μὴ δυνάμεθα, τὸ πᾶν συγχωρήσωμεν· γενώμεθα τούτῳ κρείττους τῶν διεικήστων καὶ ὑψηλότεροι· δεξιῶμεν τοῖς μὲν διδάσκουσιν ἐκείνους; οἱ δάιμονες, τοῖς δαῖταις (96) ἡμᾶς ἐκπαιδεύει Χριστὸς, δοῦ, οἵς πέπονθε τὸ εὐδόκιμον (97) ἔχον, οὐχ ἡττον νενίκηκεν οἵς δυνάμενος οὐ πεποίηκεν. «Ἐν ἀντιδώμεν τῷ Θεῷ χαριστήριον· αὐξήσωμεν χρηστότητα τῷ μυστήριον»· εἰς τοῦτο τῷ καιρῷ χρησώμεθα (98).

C Β οἱ πρεστεμις. Ostendamus, quid illos dæmones nos πρεστεμις. Ostendamus, quid illos dæmones

D Ζ'. Νικήσωμεν ἐπεισείδη τοὺς τυραννήσαντας, καὶ μάλιστα μὲν φιλανθρωπία ἔστω τὸ συγχωροῦν, καὶ τὴς ἀντολῆς δύναμις, τὴν ἰσην ἀντιδοῦσα φιλανθρωπίαν ἡμῖν, ἐν οἷς αὐτοὶ χρήσομεν· φίγαρον μέτροῦμεν, ἀντιμετρεῖσθαι γινώσκομεν· εἰ δὲ καὶ λίαν τις πικρῶς ἔχει, ἀφῶμεν Θεῷ τούς λεπτηκότας, καὶ τῷ ἐκείθεν δικαστηρίῳ· μηδὲν τῆς μελλούσης ὄργῆς διὰ τῆς ἡμετέρας χειρὸς ἐλαττώσωμεν. Μή δημευσιν ἐννοήσωμεν, μὴ βήμαστ παραστήσωμεν, μὴ πατρίδος ὑπερορίσωμεν, μὴ μάστιξιν αἰκισώμεθα, μηδέ τι τῶν δσα πεπόνθαμεν, ἵν' εἴπω συτόμως, δράσωμεν. Ποιήσωμεν κάκείνους ἐπιει-

(94) Κατέγνωμεν. Colb. k, κατέγνωμεν

(95) Ἀπολαύσαντες. Colb. k, ἀπο-

(96) Τι δαι. Alii, τι δέ.

(97) Τὸ εὐδόκιμον. Tres Regg. et δοκιμεῖν, « Qui quibus ulcisci liebat »

(98) Χρησώμεθα. Duo Regg., Pass. γρ. καταχρησώμεθα. Is addit., « su-

ρους. Άν δέ πα δυνατόν (θ), τῷ καθ' ἡμᾶς ὑποδείγματι. Εἰ τῷ (1), πέπονθεν υἱός, εἰ τῷ πατήρ, εἰ τῷ γυνή, συγγενῆς; (2), φίλος, ή δόλος τις τῶν τιμίων, πᾶσι τῷ παθεῖν ἐμμισθον καταστήσωμεν (3), διά τοῦ πείσαι φέρειν καρτερῶς δι πεπόνθασι· τούτο μετέζον αὐτοῖς ή δόλο τι χαριούμεθα (4). Εἴπιον καὶ τὸ μέγιστον ὃν εὐ πάτσχομεν; δῆμοις καταβοῶνται καὶ πόλεσιν οἱ θιώξαντες, ἐν θεάτροις, ἐν ἀγοραῖς, ἐν συλλόγοις· τὰ παλαιὰ μακαρίζεται, τὰ νέα στηλιτεύεται, καὶ παρ' αὐτῶν τῶν συνδιωκάντων, δι καὶ παράδιξον, αύτοὶ καθέλκονται παρ' αὐτῶν μετὰ πάστης καταβοήσεως (5) οἱ θεοί, ὡς ποὺν αὐτοὺς ἀπάτησαντες (6) χρόνον, καὶ δύέ ποτε (7) τῆς ἀπάτης ἐλῆγεμένης· καὶ ὁ χθὲς προσκυνητῆς σῆμερον ὑβριστής. Τούτων τι μετέζον ἐπιειδούμεν; Νῦν ταῦτα καὶ έσως μικρὰ τοῖς ἀθλίοις. Ἐσται καὶ ρδος, ἡνίκα ὄψομαι τοὺς Β ἔμοιος ὑβριστάς, καὶ τὸν μέγαν τούτων (8) καθηγητὴν, τὴν ἑαυτὸν ἀποκλαιομένους κακίαν, ἡνίκα ἂν πάτσα κρίνηται καὶ βασανίζηται πονηρα.

Cipiles deturbantur: isque, qui hesterna luce adorator erat, hodierna est convicator. His quid majus, quid gravius exposcimus? Ac nunc quidem ista, et, ut fortasse miseri homines arbitrantur, exigua. Erit tempus, cum eos, a quibus contumelia affectus sum, ac magnum eorum ducem, improbitatem suam deplorantes videbo; tum nimis, cum omnis iniquitas expendetur et examinabitur.

AH. Έδοι τὰ θεῖα καὶ τὰ ἡμέτερα, καὶ τὰς καθ' ἡμᾶς (9) ἐκεῖθεν ἀποκειμένας μάτιγας· ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τοὺς σοὺς ἔλοις (10) λόγους καὶ φθίους οὐ ποιηταῖς μόνον (11), ίδιοι καὶ ἀνδράσι φιλοσοφοῖς ἀρέσκοντας, τοὺς Πυριφλεγόντας (12) σου, καὶ τοὺς Κωκυτούς, καὶ τοὺς Ἀχέροντας, οἵς ἀδικιαῖς (13) κολάζουσι, Τάνταλος, Τιτύος, Ήξών. Ιουλιανὸς ταῦτης ἐ βασιλεὺς ὅμιλον τῆς φρατρίας, μετ' ἐκείνων ἀριθμηθεσται, καὶ πρὸ ἐκείνων, κατά γε τὸν ἐμὸν λόγον καὶ δρον (14)· οὐ διψή κολαζόμενος ἐν λίμναις ἐπιγενεῖσις, ή κορυφῆς ὑπερτέλλοντα δειμαίνων πέτρον (15), οὐς τῇ τραγῳδίᾳ δοκεῖ, ἀλλὰ μὲν ἀνωθούμενον, ἀλλὰ δὲ κατασυρμένον· οὐδὲ δοξουμένη (16) τροχῷ συγκυκλούμενος, οὐδὲ δρυις· τὸ ηπαρ κειρόμενος, οὐποτε λεῖπον, ἀλλὰ δὲ πληρούμενον· εἶτε ἀλήθεια ταῦτα ἔστιν, εἴτε μῆθος, παραδεικνὺς τὴν ἀλήθειαν ἐν τοῖς πλάσμασιν· ἀλλ' ὅψημεθα τίσι καὶ οἷος;

(99) Δυνατόρ. Qui
δυνατῶσι.

- (1) Τῷ. Sine accen-
- (2) Συγγενής, ei-
- φίλος, ή, etc.
- (3) Τῷ παθεῖν /
μις operam ut c-
injuriæ, nec mer-
- (4) Χαριούμε-
- (5) Καταδοή-
- etio videtur op-
- (6) Απατή-
- etc. In nomi-
ne, c injuria-
- (7) Οὐέται-
- ποτε in edit.
- (8) Τούς,
μηδους, c
defringit
in tri-

5. Or. 1, Pass.

A mus, ne flagris crucieimus, ne denique, ut brevi complectar, quidquam eorum quæ perpassi sumus, faciamus. Eos quoque, si modo id possint, exemplo nostro faciliores ac benigniores **173** reddamus. Si cui filius passus est, si cui pater, si cui uxor, aut cognatus, aut amicus, aut alius quispiam nobis charus, denius operam, ut cuique eorum mercedem cruciatu asserat, ipsis ministrum persuadentes, ut forti animo ferant quæ passi sunt. Hoc beneficio nullum majus ipsis dare possumus. Vultis beneficium omnium, quæ accepimus, maximum commorem? Vulgi et civitatum clamoribus exagitantur, qui nos persecuti sunt, in theatris, in foro, in conventibus. Vetera beata prædicantur, nova maledictis omnibus ad infamiam sempiternam configuntur; quodque mirandum est, ab iis etiam qui persecutionis socii fuerunt, ipsimet illi, ut qui eos longo tempore deceperint, sero tandem **deprehensa** fraude atque impostura, ab ipsis cum omni clamore præcipites deturbantur: isque, qui hesterna luce adorator erat, hodierna est convicator. His quid majus, quid gravius exposcimus? Ac nunc quidem ista, et, ut fortasse miseri homines arbitrantur, exigua. Erit tempus, cum eos, a quibus contumelia affectus sum, ac magnum eorum ducem, improbitatem suam deplorantes videbo; tum nimis, cum omnis iniquitas expendetur et examinabitur.

XXXVIII. Mitto divina et nostra, eaque flagra, quæ juxta doctrinam nostram impios illic maneunt. Sed ad tuos tu sermones et terrores te confer, non poetis modo, sed philosophis quoque placentes; Pyriphlegethontes, inquam, tuos, et Cocytes, et Acherontes, per quos injustitiam puniunt, Tantalus, C Tityus, Ixion. Julianus imperator vester hujus sodalitii est, ac cum illis, imo, ut quidem ipse statuo, ante illos recensebitur: non ille quidem sitis cruciatum in stagnis ad barbam usque prominentibus perpetiens, aut, ut tragedie videtur, saxum expavescens grande cervici immensus, quod ut sursum semper impellitur, ita etiam semper deorsum labitur: aut hanc ponam luens, ut magno impetu cum rota stridente volvatur, vel ipsius jecur ab avibus depascatur, nec tamen unquam deficiat, sed semper impleatur; sive veritas haec sint, sive fabula,

sunt sunt. Correxit Billius. Reg. I, Colb. 3, Coisl. 2, Oxon., καὶ ἡμῶν ἐπαναστάσεις, καὶ καθ' ἡμᾶς ἐκεῖθεν ἀποκειμένας μάτιγας.

D (10) Επὶ τοὺς σοὺς ἔλοις. In Pass. aliisque non nullis, deest ἐπὶ, et pro ἔλοις legitur διελόες. In qui- busdam, ἐπὶ et διελόε simul occurunt; sed vacat ἐπὶ, servato διελόε.

(11) Μόνον. Sic plerique codd. Editi vero, μόνον.

τοῖς Πυριφλεγέθορτας. Sic rectius mss. sit. pro τοῖς ponitur κατ. Pyriphlegethontes et Acheron inferorum fluvii, juxta

tar, etc. c Quibus injustitiam com-
mit, pœnae sua exempli, Tanta-
lē interpretatur Elias. De Tantali,
cruciatiis, vide Ovid. Metamorph.

etc. Tres Regg., Colb. k, Or. 1, κα-
δν δρον καὶ λόγον· οὐ διψή, etc.
οὐ πέτρον. Verba sunt Euripidis in

μέτρῳ. Colb. k, δοκιμένῳ.

rum amantem saltare oportet, salta tu quidem, sed A ἡγούματι τῆς εὐκινήτου καὶ πολυστρόφου κατὰ non inhonestæ illius Herodias saltationem, quæ Baptista necem attulit⁹: verum Davidis ob arcæ requiem¹⁰, qua quidem Deo gratam incessione, agilitate prædilectam et versatiliter mystice designari existimo. Atque hæc quidem prima et maxima nostræ admonitionis pars est.

XXXVI. Quod autem ad secundam attinet, non equidem dubito, quin plerique, 172 quod dicturus sum, non libenter accipiant (etenim ita moribus comparatum videmus, ut qui referendæ injuriae potestatem nactus sit, præsertim si ob ea quæ percessus est justam irascendi causam habeat, sermonis, iram reprimitis, freno minime pareat), dignum tamen est, quod audiatur et admittatur. Ne immodice atque insolenter tempore abutamur; ne in potestate licentia luxuriemus; ne iis, a quibus læsi sumus, acerbos et amarulentos nos præbeamus; ne, quæ prius reprehendebamus, ea ipsi faciamus. Verum hoc uno fructu ex rerum mutatione percepto, quod molestias et acerbitates effugimus, quidquid ad referendam vicem spectat, detestemur. Satis enim magna poena censeri debet, hominibus utique probis ac moderatis, cum ii qui molestiam intulerunt, in eum concutiuntur, meritasque poenas exspectant, propriæque conscientiae cruciatu afficiuntur. Nam quæ quisque, ut iamjam percessurus, timet, hæc passus est, etiam non patitur; graviusque a se ipso fortasse, quam ab iis qui supplicium illatuli sunt, torquetur. Proinde ne iram metiri in animam inducamus, nec leviores, quam pro criminum atrocitate, poenas inferre videamur: verum quoniam poenas omnes exigere non possumus, omnes condonemus: hac ratione iis, a quibus injurias accepimus, meliores ac sublimiores doceant, quid rursus Christus nos erudit, qui habeat, non minus tamen per id superavit, quod ea, quæ poterat, non fecit. Unum hoc Deo, in gratiæ animi significationem referamus: mysterium benignitate augeamus, ad eam rem temporis communitate utamur.

XXXVII. Eos, a quibus tyranniae oppressi sumus, mansuetudine vincamus; ac maximè quidem nos benignitas ad ignoscendum adducat, visque mandati, eamdem benignitatem nobis in iis rebus, in quibus ea opus habemus, remetiens. Quaenam inensura metiemur, eadem quoque nobis remensum D iri perspectum habemus¹¹. Quod si quis animo admodum acerbo atque importuno est, Deo, ac futuro tribunali eos qui nos læserunt, relinquamus: nihil de futura poena per nostram manum detrahamus. Ne bonorum proscriptionem cogitemus, ne ad judicium subsellia trahamus, ne patriis sedibus pella-

AΓ'. Δεύτερον δὲ χαλεπὸν μὲν (92) οίδα λόγον ἐρῶν καὶ δυσπαράδεκτον τοῖς πολλοῖς· φιλεῖ γάρ ἐν ἔξουσίᾳ τοῦ ἀντιδράντου κακῶς γεννήμενος θυμρωπός, ἀλλως τε καὶ δικαίαν ἔχων (93) τὴν ὀργὴν ἐξ ὧν πέπονθεν, ἤκιστα λόγου πειθεσθαι χαλινός τὸν θυμὸν ἀνακόπτοντος· ἀκουσθηγαί δὲ ὅμως καὶ προσδεχθηγαί δξιον. Μή ἀπλήστως χρησώμεθα τῷ καιρῷ, μή κατατροφήσωμεν τῆς ἔξουσίας, μή πικροὶ γενώμεθα τοὺς τιδικηκόσι, μή ὧν κατέγνωμεν (94), ταῦτα πράξωμεν· ἀλλ' ὅσον φυγεῖν τὰ δεινὰ τῆς μετεσβολῆς B ἀπολαύσαντες (95), σօσον εἰς ἀντίδοσιν ἥκει, μισήσωμεν. Αὐτάρκης δίκη τοῖς γε μετρίοις τὸ τῶν λελυπηκότων δέος, καὶ τὸ προσδοκῆσαι ταῦτα παθεῖν, ὧν εἰσιν ἄξιοι, καὶ οἰκείῳ συνειδέντε βασανισθῆναι· ἂν γάρ τις ᾧς πεισθενος δέδοικε, ταῦτα πέπονθε, καὶ μή πάθῃ, καὶ πλειά παρ' ἔκαυτοῦ τυχὸν ἢ τῶν δραστῶντων κολάζεται. Μή τοίνυν θελήσωμεν τὴν ὀργὴν μετρηθῆναι, μηδὲ φανῶμεν ἐλάττους κολασταὶ τῆς ἄξιας· ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ πᾶν εἰσπράξασθαι μή δυνάμεθα, τὸ πᾶν συγχωρήσωμεν· γενώμεθα τούτῳ κρείττους τῶν τιδικηκότων καὶ ὑψηλότεροι· δεῖξωμεν τοὺς μὲν διδάσκουσιν ἐκείνους οἱ δαιμόνες, τοὺς δατάλ (96) ήμᾶς ἐκπαιδεύει Χριστὸς, δε, οἵτις πέπονθε τὸ εὐδόκιμον (97) ἔχων, οὐχ ἥττον νενίκηκεν οἵτις δυνάμενος οὐ πεποίηκεν. “Ἐν ἀντιδόμεν τῷ Θεῷ χαριστήριον· αὐξήσωμεν χρηστότητι τὸ μυστήριον” εἰς τοῦτο τῷ καιρῷ χρησώμεθα (98).

nos præstemus. Ostendamus, quid illos dæmones cum per ea quæ passus est, gloriam ac splendorem habeat, non minus tamen per id superavit, quod ea, quæ poterat, non fecit. Unum hoc Deo, in gratiæ animi significacionem referamus: mysterium benignitate augeamus, ad eam rem temporis communitate utamur.

ΔΖ'. Νικήσωμεν ἐπιεικεῖ τοὺς τυραννοὺς καὶ μάλιστα μὲν φιλανθρωπία ἔστω τὸ συγχωροῦν, καὶ ἡ τῆς ἀντολῆς δύναμις, τὴν ἵσην ἀντιδόσους φιλανθρωπίαν τὴν, ἐν οἷς αὐτοὶ χρήσομεν· φίγαρος μέτρων μετροῦμεν, ἀντιμετρεῖσθαι γινώσκομεν· εἰ δὲ καὶ λίαν τις πικρῶς ἔχει, ἀφῶμεν Θεῷ τοὺς λελυπηκότας, καὶ τῷ ἐκείνου δικαιστηρίῳ· μηδὲν τῆς μελλούσης ὀργῆς διὰ τῆς ἡμετέρας χειρὸς ἐλαττώσωμεν. Μή δημευσιν ἐννοήσωμεν, μή βήμασι παραστήσωμεν, μή πατρίδος ὑπερορίσωμεν, μή μάστιξιν αἰκισώμεθα, μηδὲ τις τῶν δσα πεπόνθαμεν, ἵν' εἴπω συντόμως, δράσωμεν. Ποιήσωμεν κάκείνους ἐπιεικεστέ-

⁹ Matth. xiv, 4 et seq.; Marc. vi, 14 et seq. ¹⁰ II Reg. vi, 14. ¹¹ Matth. vii, 2; Marc. iv, 24.

(91) Τῆς εὐκινήτου καὶ πολυστρόφου κατὰ Θεόν, etc. « Qua quidem ex Dei rationibus institutam incessione agilitate celerem significari puto. »

(92) Χαλεπὸν μέν. Ita quatuor Regg., Or. 1, Pass. etc. Deest μὲν, in ed.

(93) Ἀλλως τε καὶ δικαῖοι ἔχων. Ita Regg. plures, Or. 1, et Pass. Editi vero, ἀλλως τε δὲ, καὶ δικαῖοι ἔχη.

(94) Κατέγνωμεν. Colb. k, κατεγνώκαμεν.

(95) Ἀπολαύσαντες. Colb. k, ἀπολαύσωμεν.

(96) Τι δοῦ. Alii, τι δέ.

(97) Τὸ εὐδόκιμον. Tres Regg. et Mont. γρ. τὸ εὐδοκιμεῖν, οἱ qui quibus ulcisci libeant, οἱ εἰς.

(98) Χρησώμεθα. Duo Regg., Pass., Colb., Mont. γρ. καταχρησώμεθα. Is addit., « forte etiam, χρησώμενος. »

ρους, ἂν ἄρα δυνατὸν (θ9), τῷ καθ' ἡμᾶς ὑποδείγματι. Εἰ τῷ (1, πέπονθεν υἱός, εἰ τῷ πατήρ, εἰ τῷ γυνή, συγγενῆς; (2, φίλος, ἢ δὲλλος τις τῶν τιμῶν, πᾶσι τῷ πανεῖν ἔμμισθον καταστήσωμεν (3, διὰ τοῦ πεῖσαι φέρειν καρτερῶς δι πεπόνθασι· τοῦτο μεῖζον αὐτοῖς ἢ δὲλλο τι χαριούμεθα (4). Εἴπιοι καὶ τὸ μέγιστον ὃν εὑ πάτηχομεν; δῆμοις καταδοώνται καὶ πόλεσιν οἱ διώξαντες, ἐν θεάτροις, ἐν ἀγροῖς, ἐν συλλόγοις· τὰ παλαιὰ μακερίζεται, τὰ νέα στηλιτεύεται, καὶ παρ' αὐτῶν τῶν συνδιωχάντων, δι καὶ παράδοξον, αὐτοὶ καθέλκονται παρ' αὐτῶν μετὰ πάσης καταδοήσεως (5) οἱ θεοί, ὡς πολὺν αὐτοὺς ἀπατήσαντες (6) χρόνον, καὶ δύέ ποτε (7) τῆς ἀπάτης ἐληλεγμένης· καὶ ὁ χθὲς προσκυνητὴς σῆμερον ὑδριστής. Τούτων τι μεῖζον ἐπιζητοῦμεν; Νῦν ταῦτα καὶ τοῖς μικρά τοῖς ἀθλίοις. Ἐσται καιρὸς, ἥντικα δύοματι τοὺς ἔμοὺς ὑδριστάς, καὶ τὸν μέγινον τούτων (8) καθηγητὴν, τὴν ἑαυτῶν ἀποκλαιομένους κακίαν, ἥντικα ἀν πᾶσα κρίνηται καὶ βασανίζηται πονηρίᾳ.

cipites delubrantur: isque, qui hesterna luce adorator erat, hodierna est conviciator. His quid majus, quid gravius exposcimus? Ac nunc quidem ista, et, ut fortasse miseri homines arbitrantur, exigua. Erit tenipus, cum eos, a quibus contumelia affectus sum, ac magnum eorum ducem, improbatatem suam deplorantes videbo; tum nūnīrum, cum omnis iniquitas expendetur et examinabitur.

ΛΗ'. Ἔώ τὰ θεῖα καὶ τὰ ἡμέτερα, καὶ τὰς καθ' ἡμᾶς (9) ἐκεῖθεν ἀποκειμένας μάστιγας· ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τοὺς σοὺς ἐλθὲ (10) λόγους καὶ φίδους οὐ ποιηταῖς μόνον (11), βάλλα καὶ ἀνδράσι φιλοσόφοις ἀρέσκοντας, τοὺς Πυριφλεγέθοντας (12) σου, καὶ τοὺς Κωκυτούς, καὶ τοὺς Ἀχέροντας, οἵς ἀδικίαν (13) κολάζουσι, Τάνταλος, Τίτος, Ιέκων. Ιούλιανὸς ταύτης δι βασιλεὺς ὑμῶν τῆς φρατρίας, μετ' ἐκείνων ἀριθμηθῆσται, καὶ πρὸ ἐκείνων, κατά γε τὸν ἔμδον λόγον καὶ δρον (14)· οὐ διψή κολαζόμενος ἐν λίμναις ἐπιγενείοις, ἢ κορυφῆς ὑπερτέλλοντα δειμαλίνων πέτρον (15), ὡς τῇ τραγῳδίᾳ δοκεῖ, δεὶ μὲν ἀνωθούμενον, δεὶ δὲ κατασυρόμενον· οὐδὲ διοιζουμένῳ (16) τροχῷ συγκυκλούμενος, οὐδὲ δρνιστὶ τὸ ἥπατ κειρόμενος, οὐποτε λείπον, δεὶ δὲ πληρούμενον· εἴτε ἀλήθεια ταῦτα ἔστιν, εἴτε μῦθος, παραδεικνύεις τὴν ἀλήθειαν ἐν τοῖς πλάσμασιν· ἀλλ' ὅφειμεθα τίσι καὶ οἰοῖς

(99) Δυρατόρ. Quinque Reg., Colb. 3, Or. 1, Pass. δυνθῶστι.

(1) Τῷ. Sine accentu, pro τινί, « cui, alieni. »

(2) Συγγενῆς, etc. Colb. 3, Pass. ἢ συγγενῆς, ἢ φίλος, ἢ, etc.

(3) Τῷ παθεῖται δύμασθορ καταστήσωμεν. « Deimus operam ut cūique eorum bene cedant acceptis iniuriis, nec mercede careant. »

(4) Χαριούμεθα. Mont. γρ. χαρισμέθα.

(5) Καταδοήσως. Pass. καταδοήσεως. Quæ lectio videtur optimæ.

(6) Ἀκατήσατες. Ita Reg. hu, Coisl. 2, Pass., etc. In nonnullis tamen, ut in editis, ἀδικήσατες, « injuria afflentes. »

(7) Οὐδέ ποτε. Sic Pass., Sav., Combef., etc. Deest ποτὲ in edit.

(8) Τούτων. Herv. τοῦτον. Paulo post ἀποκλαιομένους, « deplorantes, » duo Regg. ἀποκλαιομένους, « defringentes. » Et mox, ἥντικα ἀν πᾶσα. Deest δι in tribus Regg. et Pass.

(9) Καθ' ἡμᾶς. Sic Pass. et alii plures. Tres vero Regg. καθ' ἡμῶν. « Sed falsa, » inquit Montac., « non enim nobis ista, sed Juliano et similibus repro-

A mus, ne flagris cruciebus, ne denique, ut brevi complectar, quidquam eorum quæ perpessi sumus, faciamus. Eos quoque, si modo id possint, exemplo nostro faciliores ac benigniores **173** reddamus. Si cui filius passus est, si cui pater, si cui uxor, aut cognatus, aut amicus, aut aliis quispiam nobis charus, denius operam, ut cuique eorum mercedem cruciatu asserat, ipsis nimis sumus persuadentes, ut forti animo ferant quæ passi sunt. Illo beneficiio nullum majus ipsis dare possumus. Vultis beneficium omnium, quæ accepimus, maximum commorem? Vulgi et civitatum clamoribus exagitantur, qui nos persecuti sunt, in theatris, in foro, in conventibus. Vetera beata prædicantur, nova maledictis omnibus ad infamiam sempiternam configuntur; quodque mirandum est, ab iis etiam qui persecutionis socii fuerunt, ipsimet dii, ut qui eos longo tempore deceperint, sero tandem deprehensa fraude atque impostura, ab ipsis cum omni clamore præcipites delubrantur: isque, qui hesterna luce adorator erat, hodierna est conviciator. His quid majus, quid gravius exposcimus? Ac nunc quidem ista, et, ut fortasse miseri homines arbitrantur, exigua. Erit tenipus, cum eos, a quibus contumelia affectus sum, ac magnum eorum ducem, improbatatem

B suam iniquitas expendetur et examinabitur.

XXXVIII. Mitto divina et nostra, eaque flagra, quæ juxta doctrinam nostram impios illic maneat. Sed ad tuos tu sermones et terrores te confer, non poetis modo, sed philosophis quoque placentes; Pyriphlegethontes, inquam, tuos, et Cocytos, et Acheronites, per quos injustitiam puniunt, Tantalus, Tityus, Ixion. Julianus imperator vester hujus sodalitii est, ac cum illis, imo, ut quidem ipse statuo, ante illos recensebitur: non ille quidem sitis cruciatum in stagnis ad barbam usque prominentibus perpetiens, aut, ut tragœdia videtur, saxum expavescens grande cervici imminens, quod ut sursum semper impellitur, ita etiam semper deorsum labitur: aut hanc poenam lucens, ut magno impetu cum rota stridente volvatur, vel ipsis jecur ab avibus depascatur, nec tamen unquam deficiat, sed semper impletatur; sive veritas hæc sint, sive fabula,

sita sunt. » Correxit Billius. Reg. I, Colb. 3, Coisl. 2, Οχον., καθ' ἡμῶν ἐπαναστάσεις, καὶ καθ' ἡμᾶς ἐκεῖθεν ἀποκειμένας μάστιγας.

(10) Έπι τοὺς σοὺς ἐλθέ. In Pass. a*l*iisque nonnullis, deest ἐπί, et pro ἐλθέ legitur διελθε. In quibusdam, ἐπί ei διελθε simul occurruunt; sed vacat ἐπί, servatu διελθε.

(11) Μόνον. Sic plerique codd. Editi vero, μόνον.

(12) Τοὺς Πυριφλεγέθοντας. Sic rectius mss. codices. In edit. pro τοὺς ponitur κατ. Pyriphlegethon, Cocytus et Acheron inferorum fluvii, juxta poetas.

(13) Οἵς διδικτα, etc. « Quibus injustitiam comprehendunt, coercent, poenæ sua exempli, Tantalus, » etc., ut bene interpretatur Elias. De Tantali, Tityi et Ixionis cruciatibus, vide Ovid. Metamorph. IV, 5.

(14) Κατά γε, etc. Tres Regg., Colb. k, Or. 1, κατά γε οὖν τὸν ἔμδον δρον καὶ λόγον· οὐ διψή, etc.

(15) Δειμαλίτων κέτροι. Verba sunt Euripidis in Orestē.

(16) Ροιζουμέρω. Colb. k, ροιζομένῳ.

veritatem in segmentis indicans: **174** verum, quibus
et quantis pœnis afficiatur, videamus, quamque
his gravioribus et acerbioribus, siquidem scelerum
magnitudini ultiōnes et supplicia respondent.

XXXIX. Hoc tibi pro pede sit hospitale munus,
vir optime, et sagacissime, ut te tuis verbis alloquar.
Hæc nos, qui per magnam et admirandam legem
tuam a sermonibus atque litteris exclusi fuimus.
Videsne jam quod non futurum erat ut perpetuo
taceremus, nec per decreta tua sermonibus ac litteris
multaremur, sed liberam tandem vocem mille-
remus, quæ stoliditatem tuam refutaret? Ut enim
nec cataractæ Nili ab *Ethiopia* in *Egyptum* ca-
dentes, ulla arte inhiberi possunt, nec solis radius,
tametsi nube aliquantis per obducatur; sic nec Christianorum lingua præpediri, ne res vestras insectetur
atque traducat. Hæc tibi Basilius et Gregorius,
conatus tui adversarii artisque armuli, quemadmodum et ipse arbitrabaris, et alius persuadebas, per
ea quæ minabar, nos ornans, acriusque ad pieta-
tem acuens, quos cum et vita, et sermone, et mu-
tua concordia claros et celebres jam inde a Gracia
esse nosses, Cyclopico honore afficibas, pos-
mosque ad persecutionem reservabas, ac fortasse
tanquam triumphale quoddam ingens et magnitum
munus dæmonibus excogitas, si te a Perside re-
deuntem excepissent, aut etiam ad barathrum tuum
una abripere sperabas, improbe hoc tibi opinione
angens.

XL. Neque enim adolescentibus illis ignaviores
sumus, qui in flammis rore perfusi sunt, et belluas
per fidem vicerunt, et cum forti matre, et fortiori
sacerdote alæri animo periculis sese objecerunt;
illudque planum ac perspicuum fecerunt, sidem
unam ex omnibus rebus esse, quæ nulla vi expu-
gnari queat: aut his, te imperante, juvenibus, **175**
quorum alter, cum deorum tuorum matri contu-

(17) Τῷρ δμαρταρούμενοι αἱ τίσεις καὶ ἀντιδό-
σεις. Ila magno consensu codices. Ed. Par. τῶν
δμαρτανόντων. Pass. αἰτήσεις. Reg. h, ἀνταποδό-
σεις.

(18) Ἀρτὶ ποδὸς ξειρῆσσον. *Hoc tibi pro pede sit hospitale munus,* id est, ut interpretatur Elias: « Hic tibi a nobis sermo, atque haec pœna, pro ea, quæ in Christianos usus es, crudelitate ac saevitia, te excipient. » Quod autem addit Gregorius: « ut te tuis verbis alloquar, » idcirco dixit, quod hæc verba ex Hunero, *Odyss.* xxii, vers. 290, sint de-
sumpta. Unus enim e procis Penelopes, Ctesippus nomine, Ulyssem paupertatem simulante bovis
pede percusserat; cum vero proci caderentur, Ulyssis bubulus hunc Ctesippum hastæ ictu inter-
emis, his eum verbis compellans:

Τοῦτοι δὲ τοι ἀρτὶ ποδὸς ξειρῆσσον, δι' ωτὸς ἐδωκας
Ἀρτιθέῳ οὐδυσσῆη δύον κατ' ἀλητεύοντι.

Hoc tibi pro pede hospitale manus, quem muper
[dedisti]

Divino Ulyssi domi suæ mendicanti.

quæ verba videntur a Gregorio usurpata, instar
proverbii, pro « malum malo rependere. »

(19) Οὐδὲ ἀλογάρ. Billius: « silentio. »

(20) Ρήξειν. Οχον. βῆξαι.

(21) Ἐλευθέρων. Sic mss. non pauci. Herv. et
Par. ἐλευθέρουν.

A τηνικαῦτα κολαζόμενος, καὶ ὡς πολὺ τούτων χαλε-
πτώτεροις, εἴπερ πρὸς μέτρον τῶν ἀμαρτανομένων αἱ
τίσεις καὶ ἀντιδόσεις (17).

Αθ. Τοῦτο τοι ἀντὶ ποδὸς ξεινῆσσον (18), δὲ λῶστε
καὶ συνετωτάτε, ἵνα σε προσείπω τοῖς σοὶς ταῦτα οἱ
τῶν λόγων ἀποκλεισθέντες ἡμεῖς, κατὰ τὴν μεγάλην
καὶ θαυμαστὴν σου νομοθεσίαν. Ορέξ, ὡς οὐκ εἰς
τέλος ἐμέλλομεν σιωπήσεσθαι, οὐδὲ ἀλογάραν (19) κα-
τακριθήσεσθαι τοῖς σοὶς δόγμασιν, ἀλλὰ βῆξεν (20)
φωνὴν ἐλευθέραν (21), καὶ τῆς σῆς ἐλεγχτικῆν ἀλο-
γάρας; Οὗτε τοὺς Νειλώνους (22) καταρράκτας ἐπισχεῖν
μηχανὴ τις, τοὺς ἀπ' Αἰθιοπίας ὑπὲρ Αἰγύπτου (23)
πίπτοντας, οὗτε ἡλιακὴν ἀκτῖνα, καὶ πρὸς δίλιγον νέ-
φεις καλύπτεται· οὗτε Χριστιανῶν γλώσσαν πεδῆσαι;
B τὰ ὑμέτερα στηλίτευσαν. Ταῦτα σοι Βασιλεῖος καὶ
Γρηγόριος, οἱ τῆς σῆς ἐγχειρήσεως ἀντίθετοι καὶ ἀν-
τίτεχνοι, ὡς αὐτὸς τε ἡρου, καὶ τοὺς δόλους ἔπειθες,
ἀποσεμγύνων ἡμᾶς οἵς τηπέλεις, καὶ θήγων πλέον
πρὸς τὴν εὐτέσσειαν, οὓς καὶ βίψ, καὶ λόγψ, καὶ τῇ
πρὸς δάλλήλους δρμονιᾳ περιφανεῖς, καὶ γνωρίμους ἐπ'
ἀπὸ τῆς Ἐλλάδος εἰδὼς, τὴν Κυκλώπειον ἐτίμας τι-
μὴν (24), καὶ τελευταίους ἐταμιεύοντας διῶγμῷ (25),
καὶ δῶρον ἐπινίκιον ἴσως ἐπενθεῖς (26) τοῖς δαίμοσι
μέγα τι καὶ μεγαλοπρεπές, εἰς σε ἀπὸ τῆς Περσίδος
ὑποδεξάμεθα (27) ἐπανήκοντα, ή καὶ συναρπάσειν
πρὸς τὸ σὸν βάραθρον ἡλπίσας, κακῶς οἰόμενος.

C M'. Οὐ γάρ ἀγεννέστεροι τῶν νεανίσκων ἐκείνων
ἡμεῖς, τῶν ἐν πυρὶ δροσισθέντων καὶ θῆρας νικη-
σάντων ἐκ πίστεως, καὶ μητρὶ γενναὶ, καὶ λεπῆ
γενναιοτέρῳ προθύμως συγκινδυνευσάντων (28), καὶ
δειξάντων, διτὶ μόνον τῶν διπάντων πίστεις ἀνάλω-
τον (29). ή τούτων δὴ τῶν ἐπὶ σοῦ νεανίσκων (30),
ῶν δὲ μὲν τὴν μητέρα τῶν σῶν θεῶν καθυδρίσας, καὶ
βιωδὸν διατείρας, προστήθη μὲν ὡς κατάκριτος.

(22) Νειλώνους. Pass., Νειλώνυς. Heins., Νει-
λον.

(23) Αἰγύπτου. Reg. a, Αἰγύπτῳ.

(24) Τὴν Κυκλώπειον, etc. « Cyclopico honore
afficibas. » Cyclops Polyphemus, ut videre est
Odyss. ix, vers. 366, Ulyssis ho-pitale manus po-
scendi, quod promiserat pro dulci vino, respondit
se ei hoc hospitale manus daturum, quod eum
postremum omnium comedere.

Οὕτως ἐτὸν πύματος δόσαι μετὰ οἰς ἐτάρουσι,
Τοὺς δὲ ἄλλους πρόσθετον δὲ τοι ξειρῆσσον ἐσται.

Neminem (id est Ulyssem) ego exterrimum edam
[post suos socios,

Alios vero prius : hoc tibi hospitale manus erit.

(25) Διωρῷ. Vocem hanc restituimus codicum
omnium auctoritate. Billius legit, κινδύνῳ, εἰ ver-
tit : « ad periculum. »

(26) Ἐπενθεῖς. Alter codex, ἐνενόεις.

(27) Υποδεξάμεθα. Duo Regg. et Or. f, ὑπο-
δεξάμεθα. Quidam, ὑποδεξάμεθα. Alii, ὑποδέξων-
ται, « δæmones » nimirum. Quæ lection, quamvis se-
quitur interpres, satis cominoda.

(28) Συγκινδυνευσάρτωρ. Reg. a, συγκινδυνε-
υστῶν.

(29) Ἀράλωτος. Reg. a, ἀνάλωτος.

(30) Νεανίσκωρ. Sic quinque Reg.. Colb. k, Or.
f, et Sav. in Reg. b, γρ. νεανικευσαμένων, quoū se-

εἰσῆλθε (31) δὲ ὡς νικηφόρος, καὶ πολλά σου τῆς ἀλουργίδος καὶ τῶν λόγων καταγέλασας, ὡς ψήφολογικῶν καὶ γελοίων, μετὰ πλείονος ἐξῆλθε τῆς παρθησίας, ὡς εἰ τις (32) ἀπὸ δεῖπνου ἐπαναστρέψων καὶ λαμπρᾶς ἐστιάσεως· δὲ πᾶν (33) τὸ σῶμα δορκαλίσι καταξανθεῖς εἰς βάθος, καὶ μιρρὸν πνέων ἔτι τοῖς τραύμασι, τοσοῦτον ἀπειχεν ἐνδιδόνται πρὸς τὰς φασάνους, ἢ δεινόν τι τῶν παράντων νομίζειν, ὥστε, ἐπειδὴ τι τοῦ σώματος εἴδεν ἀνεπιρρέαστον ταῖς πληγαῖς, καὶ προστητάτῳ τούς βασανιστάς, ὡς ὑδριστάς, καὶ οὐ πᾶν τὸ σῶμα τιμῆσαντας, ἀλλά τι παρέντας ἔξαντον καὶ ἀνέρεον παραδεικνύς ἅμα τὴν κυνήμην, ὡς μόνην διαφυγοῦσαν τοὺς δυνχας, καὶ μηδὲ ταύτης φειδεσθαι διαχελευθερεούσαν.

nime affectis, verum aliquid non laceratum nec monstrans, ut quae sola ungulas effugisset, eosque, ut

— MA'. Οὗτος δὲ λόγος (34) τοι τῶν Πορφυρίου φευσμάτων καὶ ληρημάτων, οἵτις διείταις φωναῖς ἀγάλλεσθε, ή τοῦ σοῦ Μίσοπογάνωος, εἰτ' οὖν Ἀντιοχικού (ἀμφότερα γάρ ἐπιγράφεις τῷ λόγῳ), θύ τι (35). Χριστιανοί ἀτιμάτερον· δν τότε μὲν ἡ πορφυρὶς μέγαν ἐποίει, καὶ οἱ πάντα τὰ σὰ θαυμάζοντες καλακεῖ: νῦν δὲ πώγων ἐστὶ περιφερόμενος (36) καὶ περισυρόμενος, καὶ τοῖς συμπεπονηκόσιν (37) διοῦ γελώμενος, ἐν ᾧ σὺ μὲν ἀπερίττω τοῦ σώματος, καὶ τῷ μηδεπώποτε (38) τυχεν ἀπεπτήσας ἐξ ἀπλησίας, μέγα φυσῆς (39), ὡς δῆ τι θαυμάσιον λέγων· ὅτι δὲ Χριστιανοὺς ἡλασας οὔτω πικρῶς, καὶ τοσοῦτον ἔθνος καὶ οὔτες λεπρὸν παραλλασσας, ἐκῶν παρατρέχεις. Κατοι γε ἔνδε μὲν ἀνδρὸς ἀπεπτήσαντος, ή ἐρυγκὸς φυσικὰς ἀφέντος, τι παρὰ τοῦτο τῷ κοινῷ βλάβος; τοσούτου δὲ διαγωμοῦ C κινηθέντος, καὶ τοσαύτῃσι καινοτομηθείσης συγχύσεως, πῶς οὐκ ἀνάγκη (40) πέπτα τὰ Ψωμάτων ἔχειν κακῶς, ὕσπερ οὖν καὶ ἐσχηκότα φαίνεται;

quitur Billius, et verit, et aut his scilicet, qui te imperante strenuum animum præstiterunt. Quinam autem suerint illi duo juvenes Christiani, ignoratur. Putat Elias hic mentionem fieri de Marco Arethusio, et de Eusebio Samosateuse. Verum, ut cætera omnia, quæ huic opinioni adversantur, omittamus, nunquam Gregorius eos, νεανίσκους, « juvenes », appellasset. Probabilis est forsitan unum ex his fuisse Theodorum, quem anno 362 Antiochiae Julianus Salustio præfector cruciandum tradidit. Favet Augustinus, qui lib. xviii *De civ. Dei*, c. 52, hunc martyrem juvenem appellat.

(31) *Εἰσῆλθε*. Lectionem hanc invenimus mss. non pauci. Tres tamen Regg. habent ἥλθε. In Savil. γρ. προσῆλθε.

(32) Οὐ εἰ τις. Ita melioris notæ codices. Non nulli et Par. ed. ή εἰ τις.

(33) Πᾶν. Sic tres Regg. et Or. I, Ilerv. et Par., ἀπα.

(34) Οὗτος δὲ λόγος, etc. « Epilogus hæc sunt, » inquit Elias, « ac brevis quædam et summaria eorum, quæ dicta sunt, collectio. » Juliani ac Porphyrii libros hic insectatur Gregorius. Porphyrius enim, de quo sæpe Augustinus lib. *De civ. Dei*, Christianæ fidei, ut Julianus, desertor et hostis intensus, libros quindecim adversus Christianam doctrinam, mendacis et deliriis plenos, ita ore pestifero evocauerat, ut præstantissimi pietatis laude imperatores eos igni concremari jusserint. Julianus vero,

A meliam intulisset, atque ipsius aram diruisset, adductus quidem est ut nocens ac facinorosus, ingressus est autem ut laureatus, ac purpuram tuam, et sermones, ut inanes et fuitiles, ingenti risu prosecutus, cum majori libertate ac fiducia exiit, non secus ac si quis a cœna et splendido epulo rediret: alter, loris toto corpore ad intimas usque partes laceratus, ac præ vulneribus exiguum quidam spirans, tantum tamen ab eo absuit ut tormentis succumberet, aut præsentium quidquam gravè atque acerbum existimaret, ut, cum quamdam corporis partem a plagiis intactam et inoffensam vidiisset, tortores etiam ipsos, tamenquam contumeliosos, accusaret, ut qui totum ipsius corpus honore mihi sanctitate affectum reliquissent: tibiam simul de ne huic quoque parcerent, inhortans.

XLI. Hæc oratio, Porphyrii mendaciis et deliramentis, quibus vos tanquam diuinis vocibus exultatis, aut etiam pro Misopogone tuo, seu Antiochico (nam utroque modo orationem inscribis), apud Christianos haudquaquam vilior est et contemptior. Quam tuam orationem purpurā tum magnam reddebat, et adulatores illi, qui tua omnia laudibus in cœlum vehebant: nunc autem ea mera barba est, quæ corrumpitur et raptatur, ac simul cum iis a quibus elaborata est, irridetur, in qua tu quidem ob frugalem minimeque supervacaneum corporis victum cultumque, et quod nunquam ex nimia saturitate cruditatem contraxeris, magnopere te inflas, tanquam scilicet admirandum quiddam narrans: quod autem Christianos tam acerbe vexaveris, tantumque gentem tamque sacram obtriveris ac pene consecseris, consulto præteris. Verum cum vir unus cruditate laboravit, aut naturales ructus emisit, quid inde res publica detrimenti accipit? cum autem 176 tanta persecutio commota est, tantaque rerum

cum adversus Persas profectus Antioeniam venisset, orationem una cum magistro suo Libanio scripsit contra Antiochenes, qui hircinam ipsius barbam cavillis incessanter. Hanc orationem duplicito titulo, *Misopogon* et *Antiochicum* inscripsit. Ad hæc igitur scripta alludit Gregorius, quasi diceret, ut cum Elia loquar: « Oratio, nuper a me edita, tuaque flagitia traducens, Porphyrii mendaciis et deliriis, aut Misopogone, Christianorum quidam iudicio, neutiquam inferior est, et contemptior. » Hunc locum non male reddit Pirchimerus: « Sit tibi hic sermo pro Porphyrii mendaciis... pro sermone tuo quem Osorem barbare... quo nihil Christianis est contemptibilis, » etc. Videatur legisse, aut Πορφυρίου φευσμάτων, quæ lectione commoda, et acrius Julianum ferit, ut observat Billius.

(35) Οὐ τι. Elias legit, ob τι, quod Billius sequitur.

(36) Περιφερόμενος. Sic Elias, Pass., etc., quam lectionem exhibet Par. ed. Billius tamen, ea posthabita, legit, περιφερόμενος, « quæ corrumpitur. »

(37) Συμπεπορησθεῖν. Pass. πεπονηκόσιν.

(38) Μηδεπώποτε. Regg. a, bm, μηδέποτε.

(39) Φυσῆς. Sic Reg. bm, Pass., Sav. et Comlef. Par. ed. φυσῆσας.

(40) Πῶς οὐκ ἀράχη, etc. « Nonne erat necesse, ut res omnes Romanorum male se habeant. » Bill.: « Quidnam afferri potest, quin Romanorum res omnes male atque incommodè se habeant. »

perturbatio inducta, qui fieri potest, ut Romanorum res omnes non male se habeant, quemadmodum etiam se habuisse cernuntur

XLI. Hæc tibi a nobis columna, Herculeis contummodo loco fixæ sunt, ab iisque duntaxat qui eos se conferunt, conspici possunt; hæc autem fieri non potest quin motu prædicta ubique atque omnibus nota et clara sit: quam etiam futurum tempus, mihi crede, suscipiet, te tuaque scelera proscindenter, cæterosque omnes, ne hujusmodi quamdam adversus Deum rebellionen aggrediantur, erudientem et admonentem, ne aliqui eadem perpetrantes, eadem quoque recipiant.

(41) *Πατραχοῦ καὶ Reg. bm, Savil., Pass. πάντη τε καὶ*

AMB. Αὕτη σοι παρ' ἡμῶν στήλη, τῶν Ἡρακλείων στηλῶν ὑψηλοτέρα τε καὶ περιφανεστέρα· αἱ μὲν γάρ ἐφ' ἔνδι τόπου πεπήγασι, καὶ μόνοις εἰσὶ θεαταὶ τοῖς ἐκεῖτε ἀφικνουμένοις· τὴν δὲ οὐκ ἔστι μὴ πανταχοῦ καὶ (41) πᾶσι γνωρίζεσθαι κινουμένην, ἣν καὶ δι μέλλων ὑπολήψεται (42) χρόνος, εὖ οἶδα, σέ τε καὶ τὰ σὰ στηλιτεύουσαν, καὶ τοὺς λοιποὺς πάντας παιδεύουσαν, μὴ τίνα τοιαύτην κατὰ θεοῦ τολμῆν ἐπανάστασιν, ἵνα μὴ, τὰ ὅμοια δράσαντες, τῶν ἴσων καὶ ἀντιτύχωσιν.

(42) *Ὑπολήψεται. Reg. bm, ὑπολειψεται.*

177 MONITUM IN ORATIONEM VI.

I. Gregorius, Theologi nostri pater, vir alioqui optimus, et veræ catholicæque religionis defensor studiosissimus, Arianorum fraudes, qua erat simplicitate, minus ostensiose advertens, quosdam hoc veneno afflatis benigne suscepit, et cuidam impiæ eorum sententiæ subscriperat. Quæ res tanta indignatione monachorum animos permovit, ut confessim ab ipsis communione sese removerint, suoque exemplo magnam populi partem ad se pertraxerint. Hinc latissima Arianis ad oppugnandos Catholicos aperta est via; malumque multo longius serpsisset, nisi Theologi nostri cura restitisset, fidemque suam ipsius pater Gregorius aperte professus esset, petiissetque sibi condonari quidquid in ea re per imprudentiam deliquerat. Tum monachi cum episcopo suo facile in gratiam redierunt. Pace igitur composita, hanc Gregorius noster orationem habuit, qua primum officii sui causas reddit, ac, occasione data, vitæ monasticæ formam elegantissime describit; deinde pro accepto beneficio gratias Deo agit; et, ad inflammandos majori concordiae studio Nazianzenos, pacis laudes atque utilitates exponit, easque cum discordiæ incommodis conferendo, mirum in modum amplificat. Postea eos horatur, ne deinceps tam facile ab errantium fratrum societate se separent, sed eos potius humana fraternaque charitate corrigan. Demum patri suo de monachorum redditu gratulatus, orationem catholica Trinitatis confessione concludit.

II. Hanc autem orationem sic auspicatur Gregorius: « Lingua meam solvit alacritas, legemque humanam propter Spiritus legem contemno; ac sermonem, quem nondum ulli concessi, paci dono offero. » Postrema hæc verba: « quem nondum ulli concessi, » in errorem induxere virum alioqui non ineruditum (43), ut hanc esse omnium Gregorii orationum priam crederet, quamvis certum sit geninas *Adversus Julianum* invectivas fuisse Nazianzeni schismatis tempore scriptas (44). Præterea orationem *De Pascha et tarditate*, et alteram *De fuga in Pontum*, iam tum habitas fuisse, invictis, ni fallimur, argumentis demonstravimus, idque ipsæ per se orationes loquuntur. Itaque cum Gregorius ait se « nondum ulli sermonem concessisse, » non nisi de eo loquitur tempore, quo « discissa Christi tunica, » ut ejus verbis utar, imo « lacerato corpore, sermonis ipsius radios, veluti nubes quædam, dolor obtegebatur; » unde, reddita pacis serenitate, silentium exuit, atque orationem coram populo habuit.

III. Paulo alter censem doctissimus Tillenmuntius, qui tamen ipse hoc etiam ordine orationem, de qua agitur, collocat. Etenim veritus Nazianzenum schisma rejicere post Gregorii sacerdotium, hic pene inclinat, ut « sermonem nondum ulli » priorem isto « concessum » a Gregorio fuisse credat. Nobis vero nullam hic esse difficultatem videtur, cum, in *Sita Gregorii*, non nisi postquam ordinatus est presbyter Theologus, ortum esse Nazianzenæ Ecclesiæ schisma, validissimis argumentis probaverimus. Quo vero 178 tempore fuerit istius luctuosi schismatis exordium, definire non facile est. Constat tamen nullum in Nazianzena Ecclesia fuisse dissidium, cum tres primas orationes habuit Gregorius. Felix namque et amantissimum pacis concordiaque donum vigebat adhuc anno 362, omnesque mutuae charitatis vinculo jungebantur. Prodiit igitur monachorum schisma intra fines anni 363 (45). Etenim exente hoc eodem anno, jam tum eruperat, eum in Pontica solitudine priam invectivam scriberet Gregorius, et ad sequentis anni 364 primordia perseverasse videtur. Duravit per breve et exiguum tempus, vel, ut cum Gregorio loquar, « quatenus per dissidium, pacis bonum dissidentes intelligerent. » Hi

(43) Bibl. univ., tom. XVIII, an. 1690, art. 4.

(44) Vid. Mon. in Orat. I et III.

(45) Vid. Or. IV, n. 10.

sunt limites intra quos Nazianzenum schisma concludi debet. Ceterum in illo compescendo, singularem uterque Gregorius prudentiam adhibuit, admirabilem charitatem exhibuit, eamque mansuetudinem et moderationem, quam omnibus retro saeculis exemplo esse pastoribus ad componendas controversias, animosque flectendos, optandum esset.

ΛΟΓΟΣ Γ'.

A

ORATIO VI*.

Εἰρηνικὸς Α' (46), ἐπὶ τῇ ἐνώσει τῶν μοραζότων, μετὰ τὴν σωσήν (47), ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ κατρόδου αὐτοῦ (48).

Α'. Λύει μου (49) τὴν γλώσσαν ἡ προθυμία, καὶ περιφρονῶ τὸν ἀνθρώπινον νόμον διὰ τὸν νόμον τοῦ Πνεύματος· καὶ διδωμι τῇ εἰρήνῃ τὸν λόγον, οὗπω πρότερον οὐδενὶ συγχωρήσας. Πρότερον μὲν γάρ τινά καταστάξει πρὸς ἡμᾶς τὰ μέλη, καὶ τὸ μέγα καὶ τέλιον θῶμα τοῦ Χριστοῦ διηρεῖτο (50) καὶ διεκόπετο, ὡς μικροῦ καὶ διασκορπίζεσθαι τὰ δυτικά ἡμῶν πάρα τὸν φόνον, οἷον γῆς βάθος ἀρότρῳ φηγγύμενον (51), καὶ κατὰ γῆς σκεδανούμενον, καὶ τὸν ἀτμητον, καὶ ἀμέριστον, καὶ ὑφαντὸν δι' ὅλου χιτῶνα κατατεμών δι πονηρὸς ὄλον ἔσατον πεποίητο. τούτῳ δι' ἡμῶν δυνηθεὶς, διὰ τῶν τὸν Χριστὸν (52) σταυρωσάντων οὐκ ἰσχυσεν· τότε μὲν δὴ φυλακὴν ἐθέμην (53) τοὺς χειλεστιν, οὐδὲ ἄλλας (54) προθύμοις οὕτι περὶ τὸν λόγον, διὰ τῇ δι' ἔργων φιλοσοφίᾳ καθάραι πρῶτον ἐμαυτὸν (55), εἴτα τὸ σύμμα τῆς διανοίας ἀνοίξας ἐλκύσαι πνεῦμα, εἴτα ἐξερεύνασθαι λόγον ἀγαθὸν, καὶ λαλεῖν Θεοῦ σοφιῶν τελετῶν ἐτροῖς τελεοῖς, ἀκολουθίας εἶναι πνευματικῆς ὑπελάμβανον· καὶ ὕστερον καιρὸς ἐπὶ (56) πάντι πράγματι καὶ μικρῷ καὶ μείζονι (τὸ γάρ τοῦ Σολομῶντος εὐ ἔχει καὶ διὰν ἐπεσκεμμένων), οὕτω καὶ λόγου καὶ σιωπῆς, εἰ καὶ τις ἄλλος, καιρὸν ἐγένωσκον.

ac perquam considerate hoc a Salomone dictum est, aliis, cognitum et exploratum haberem.

Β'. Διὰ τοῦτο ἐκφύσθην καὶ ἐταπεινόθην, πόρρω C παντὸς ἀγαθοῦ γενόμενος· καὶ οὖν τι νέφος τὴν ἐμὴν καρδίαν ὑποδραμὸν συνεκάλυψε τὴν ἀκτίνα τοῦ λόγου, καὶ τὸ ἀλγημά μου νυκτὸς καὶ ἡμέρας ἀνεκαίνετο. Καὶ πάντα μοι: ἦν ὑπεκκαύματα καὶ ὑπομήματα τῆς τῶν ἀδελφῶν διαζεύξεως (57), ἀγρυπνίας, νηστείας, προσευχῆς, δάκρυα, τύλοι γονάτων, στήθων,

¹¹ Psal. cxi. 7. ¹² Ioan. xix. 24. ¹³ Psal. xxxviii. 2. ¹⁴ Eccle. iii. 1. ¹⁵ Psal. xxxviii. 5.

(46) *Εἰρηνικὸς α'*. « Prima de pace oratio. » Reg. hu, πρῶτος. Colb. maximus in marg. Ἐρθέθη οὗτος ἐπὶ τῇ ἐνώσει τῶν μοραζόντων. Reg. Medic. εἰς τὴν σύμβασιν, ἥν μετὰ τὴν σάζαν πεποιήκαμεν οἱ δύοδοι. « De pace, quam post dissidium iniunis, qui ejusdem tιdei eramus. » Ceterum inter Gregorii orationes, sunt et aliae duae, neunte vicesima secunda et vicesima tertia in hoc nostro ordine, quae itidem « de pace » inscribuntur. Idecirco haec oratio sexta εἰρηνικὸς α', id est « prima de pace », inscribitur, quia nimis prior respectu temporis habita est.

(47) *Μετὰ τὴν σωσήν*. Desunt in Jes.

(48) *Αὔτοῦ*. Deest in Reg. a.

(49) *Μον.* Regg. a, bm, hu, Or. 1, Jes., etc. mot.

(50) *Τοῦ Χριστοῦ διηρεῖτο*. Deest τοῦ, in Regg. hu, hu, Or. 1, et Jes. In aliis, pro διηρεῖτο, legitur.

Prima de pace, ob monachorum reconciliationem, post silentium, praesente patre.

I. Linguam meam solvit alacritas, legemque humanaam propter Spiritus legem contemno; ac sermonem, quem nondum ulli prius concessi, pacido offero. Nam cum prius a nobis menbra dissident, ac magnum illud et pretiosum Christi corpus ita divideretur, et discinderetur, ut pene etiam securis infernum ossa nostra dissiparentur ¹⁶, non secus ac terrae profunditas aratro discissa, et in terram fusa; cumque insectam illam et divisionis expertem tunicam, ac per totum contextam ¹⁷, in multis jam partes consciassam, pravus ille prorsus sibi vindicasset, hoc scilicet per nos assecutus, quod per eos, qui Christum in crucem sustulerunt, haudquam potuit; tum quidem labii meis custodiam posui ¹⁸, alioqui nec ad sermonem admodum promptis, quod scilicet hoc spiritalem rerum seriem postulare existimarem, ut per eam philosophiam, quae in actione posita est, me primum ipse purgarem, deinde aperto animi ore spiritum traherem ¹⁹, atque ita demum eructarem verbum bonum ²⁰, ac perfectam Dei sapientiam apud perfectos loquerer ²¹: et quenadmodum **179** cuivis alii rei, tam parvæ quam magnæ suum tempus est (recte enim), sic sermonis et silentii tempus esse ²², ut si quis

B. B vindicasset, hoc scilicet per nos assecutus, quod per eos, qui Christum in crucem sustulerunt, haudquam potuit; tum quidem labii meis custodiam posui ¹⁴, alioqui nec ad sermonem admodum promptis, quod scilicet hoc spiritalem rerum seriem postulare existimarem, ut per eam philosophiam, quae in actione posita est, me primum ipse purgarem, deinde aperto animi ore spiritum traherem ¹⁹, atque ita demum eructarem verbum bonum ²⁰, ac perfectam Dei sapientiam apud perfectos loquerer ²¹: et quenadmodum **179** cuivis alii rei, tam parvæ quam magnæ suum tempus est (recte enim), sic sermonis et silentii tempus esse ²², ut si quis

II. Ob hanc causam obmutui, et humiliatus sum, procul ab omni bono remotus; ac velut nubes quædam cor meum subiens, sermonis radios obtegit, dolorque meus die ac nocte renovabatur ²³. Omnia enim, somites quidam mihi erant, dissidiique fraternali monumenta, vigiliæ nempe, jejunia, preces, lacrymæ, callosa genua, pectoris converberationes,

¹⁶ Psal. cxviii. 131. ¹⁷ Psal. xliv. 1. ¹⁸ 1 Cor. ii. 6.

διεσκάδαστο, « dissipatum erat. »

(51) *Πηγηρύμενος*. Sic plerique codices. Par. ed. ἀγνύμενον, « fracta. »

(52) *Τὸν Χριστὸν*. Regg. bm, hu, Or. 1, Jes. omittunt τὸν.

(53) *Φυλακὴν ἐθέμην*. Sic Reg. hu, et Or. 1. Par. ed. ἐθέμην φυλακὴν.

(54) *Οὐδὲ ἄλλας*. Regg. bm, hu, et Jes. οὐδὲ ἄλλως.

(55) *Πρώτον ἐμαυτόν*. Reg. hu, duo Colb., Or. 1, πρότερον. Reg. a, et Jes. πρότερον ἔσατον.

(56) *Καιρὸς ἐπι*. Mallei, καιρὸς ἐστι, uti in pluribus miss. legitur.

(57) *Διαζεύξεως*. Sequitur in Reg. hu, et Coisl. 1, ἐν ἀλλοτρίοις ὄρώμενα. Billius sic legit et vertit, « quæ in aliis cernebant. »

* Alias 42, quæ autem 6 erat, nunc 11. — Habita ineunte anno 364.

suspirium ex imo manans, pernox statio, mentis ad Deum peregrinatio, fenuis inter orandum fletus, audientium animos ad compunctionem incitans, psallentes, Dei gloriam celebrantes, legem Domini diu noctuque meditantes²⁰, exaltationes Dei in guttibus²¹ serentes: atque haec etiam vita Deo grata pulchra indicia et argumenta, tacitique praecones, sordida nimirum et equalida coma, pedes nudi, et apostolicos imitantes, nihil mortuum ferentes, apta et moderata tonsura, amictus fastum castigans, zona ob inelegantiam elegans, tunicam nonnihil restringens, ita ut restringere minime videatur, gressus constans, oculus minime vagus, subrisus blandus, vel potius subrisio motus quidam risus petulantiam castigans, sermo a ratione profectus, silentium sermone praestantius, laudatio sale condita, non ad blanditias comparata, sed ad meliora dirigens, objurgatio laudatione optabilior, modus tristitia et animorum relaxationis, atque utriusque permisio et temperamentum; mollities fortitudine, austeriora verecundia temperata sic ut neutra ab altera laedatur, sed utraque alterius opera laudem consequatur; nodus tum in commune prod-eundi, tum secedendi, illud ad alios instituendos, hoc ut ipsi Spiritus mysteriis imbuantur; atque ita utrumque, ut, et in communi solitudinem, et in soliditudine fraternalm benevolentiam et charitatem servent; et, quae his adhuc majora et sublimiora sunt, opes in paupertate, possessio in peregrinatione, gloria in contemptu, potentia in infirmitate, secunditas in calibatu (siquidem praestantiores fetus illi sunt, qui secundum Deum existunt, quam qui a carne ortum ducunt): qui deliciis minime studere pro 180 deliciis habent, qui regni coelestis causa humiles sunt, qui in mundo nihil habent, et supra mundum existunt, qui etiam in carne extra carnem vivunt, qui pro portione Dominum habent, qui propter regnum inopia laborant, et propter inopiam regunt.

III. Illi me, opes, inquam, ac praeclaræ deliciae meæ, et præsentes splendidum atque illustrem reddebat, et absentes in cœro contrahebat. Haec mihi animum premebat, et conturbabat. Hinc ego lugens et contristatus ingrediebar²². Ob eam causam cum aliis jucundis rebus sermonem quoque abjeci: quoniam dilecti recalcitrarunt²³, et verterunt ad me terga et non facies²⁴, factique sunt

²⁰ Psal. 1, 2. ²¹ Psal. cxlix, 6. ²² Psal. xxix, 14.

(58) Έπιτιμήσεις. Reg. a, ἐπιτίμησις.

(59) Τοῦ κατὰ Θεόν βίου. Leuvenkl. « vita ex Dei prescrip'to instituta. »

(60) Ἀκόσμῳ κοσμῷ, etc. Billius, « ob ornatus neglectum culta et ornata. »

(61) Χιτώνος. « Tunicam. » Nec bene Billius « pallium; » siquidem brevia palliola humeros tegentia. Quæ cingulo astringi nihil opus erat, gestabant monachi.

(62) Οὐ πρὸς θωκεῖαν, etc. « Non ad assentationem comparata, sed ad virtutem dirigens. »

(63) Τῷ γενναῖῳ. Tres Colb., Oxon., Or. 1, Jes. σὺν τῷ γενναῖῳ.

(64) Παραβιάπτεσθαι. Reg. a, tres Colb. Or. 1,

A ἐπιτιμήσεις (58), στέναγμαδς ἐκ βάθους ἀναπεμπόμενος, στάσις πάννυχος, νοῦ πρὸς Θεόν ἐκδημίᾳ, θρῆνος ἐν δεήσει λεπτὸς, φάρμακον τοῖς ἀκούοντις κατανύξεως οἱ ψάλλοντες, οἱ δοξάζοντες, οἱ μελετῶντες τὸν νόμον Κυρίου ἡμέρας καὶ νυκτὸς, οἱ τὰς ὑψώσεις τοῦ Θεοῦ ἐν τοῖς λάρυγξι φέροντες²⁵ καὶ ταῦτα δὴ τὰ καλὰ τοῦ κατὰ Θεόν βίου (59) προγράμματα καὶ μηρύματα, οἱ σιωπῶντες κήρυκες, αὐχμῶσα καὶ πιναρχὶ κόμη, πόδες γυμνοὶ καὶ τοῖς ἀποστολικοὶς ἐπόμενοι, μηδὲν νεκρὸν φέροντες, κουρὰ σύμμετρος, περιβολὴ τύφον κολάζουσα, ζώνη τῷ ἀκόσμῳ κοσμίᾳ (60); μικρὸν τι τοῦ χιτῶνος (61) ἀναστέλλουσα, καὶ ὅσον μὴ ἀναστέλλειν, βάδισμα εὔσταθες, ὁφθαλμὸς οὐ πλανώμενος, μειδίαμα προσηνές, μᾶλλον δὲ ὄρμῃ μειδάματος, ἀκρασίαν γέλωτος σωφρονίζουσα, λόγος τῷ λόγῳ κινούμενος, σιωπὴ λόγου τιμιωτέρα. Ἔπαινος ἄλλατι ἡρτυμένος, οὐ πρὸς θωπείαν (62), ἀλλ᾽ ὀδηγίαν τοῦ κρείττονος, ἐπίπληξις εὐφημίας ποθεινοτέρα, μέτρα κατηφείας καὶ ἀνέσεως, καὶ ἡ δὲ ἀμφοτέρων μέτριας καὶ κρᾶσις, τὸ ἀπαλὸν τῷ γενναῖῳ (63), τὸ αὐστηρὸν αἰδοῖ σύγχρατον, ὡς μηδὲ ἔτερον ὑπὸ τοῦ ἐτέρου παραβιάπτεσθαι (64), ἀλλ᾽ ἀμφότερα δι' ἀλλήλων εὐδοκιμεῖν· μέτρα τῆς εἰς τὸ κοινὸν ἐπιμιξίας (65) καὶ ὑποχωρήσεως, τῆς μὲν τοὺς ἄλλους παταγωγύσης, τῆς δὲ τῷ Πνεύματι μισταγωγύσης, καὶ τῆς μὲν ἐν τῷ κοινῷ τῷ ἀκοίνον φυλαττούσης, τῆς δὲ ἐν τῷ ἀμβικτῷ τῷ φιλάνθρωπον καὶ μείζῳ τούτων ἔτι καὶ διῆλότερα, δὲν πενίᾳ πλούτος, ἢ ἐν παροικίᾳ κατάσχεσις, ἢ ἐν ἀτιμίᾳ δῆσα, ἢ ἐν ἀσθενείᾳ δύναμις, ἢ ἐν ἀγαμῇ καλλιτεχνίᾳ (εἶτε κρείττονα τῶν ἀπὸ σαρκὸς ἀρχομένων (66) τὰ κατὰ Θεόν γεννήματα) οἱ τρυφῶντες τῷ μηδὲ (67) τρυφᾷν, οἱ ταπεινοὶ ὑπὲρ τῶν (68) οὐρανῶν οἱ μηδὲν ἐν κόσμῳ, καὶ ὑπὲρ τὸν κόσμον οἱ σαρκὸς ἔξω καὶ ἐν σαρκὶ, ὡς μερὶς Κύριος, οἱ πτωχοὶ διὰ βασιλείαν, καὶ διὰ πτωχείαν βασιλεύοντες.

Γ'. Οὗτοι με καὶ παρόντες λαμπρὸν ἐποίουν, ἡ ἐμὴ περιουσία, τὸ ἐμὸν ἀγαθὸν (69) ἐντρύφημα, καὶ ἀπόντες συνέστελλον. Ταῦτα μοι συνεῖχε τὴν ψυχὴν ταῦτα ἐτάρασσεν. Ἐκ τούτων ἦν πενθῶν καὶ σκυθρωπάζων ἐπορευόμην διὰ ταῦτα μετὰ τῶν ἀλλῶν τερπνῶν καὶ τὸν λόγον ἀπεσεισάμην (70): διὰ ἀπελάχτισαν οἱ τιγαπημένοι, καὶ ἐστρεψαν ἐπ' ἐμὲ νῦν ταῦτα καὶ οὐ πρόσωπον, καὶ γεγόνασι ποιμνιον ἐλευ-

²² Deut. xxxii, 15. ²³ Jer. ii, 27.

καταβιάπτεσθαι.

(65) Εἰς τὸ κοινὸν ἐπιμιξίας. Leuvenkl. « modulus conversationis in publico, et secessionis. »

(66) Ἀρχομέρων. Reg. hu, Coisl. 1, duu Colb., Jes., Or. 1, ερχομένων.

(67) Τῷ μη. Reg. hu, Coisl. 3, Or. 1, τὸ μη.

(68) Υπὲρ τῶν... οἱ. Sic Regg. bm, hu, Or. 1, Jes. « humiles qui supra cœlos, qui nihil sunt, » etc. Editi vero, ὑπὲρ τῶν... οἱ.

(69) Ἀγαθόν. « Præclaræ deliciae. » Deest in Regg. bm, hu, tribus Colb., Or. 1, Jes. et Oxon. Praetermissum etiam a Billio.

(70) Ἀπεσεισάμην, etc. « Abjeceram, quoniam dilecti recalcitraverant et verterant, » etc.

θεριωτερον τοῦ ποιμαίνοντος (71), ἵνα μὴ εἴπων νεανικώτερον (72)· ὅτι ἐστράφη εἰς πικρὰν ἐμοῦ τῇ ἀμπελοῖς ἡ ἀληθινή, καὶ τῷ καλῷ γεωργῷ κάλλιστα κεκαθημένη, καὶ ταῖς θελαις ληνοῖς (73) γεωργοῦσα τὸ καλὸν γεώργιον· ὅτι οἱ φίλοι μου καὶ οἱ πλησιοὶ μου ἔξ ἐραρτλας μου (74) ἡγγισαν καὶ στησαν, καὶ οἱ Ἑγγιστά μουν ἀπὸ μακρόθεν ἐστησαν· ὅτι διειλόμεθα (75) τὸν Χριστὸν, οἱ λίτιν φιλόθεοι καὶ φιλόχριστοι, καὶ ὑπὲρ τῆς ἀληθείας ἀλλήλων κατεψευσάμεθα, καὶ διὰ τὴν ἁγάπην μίσος ἐμελετήσαμεν, καὶ ὑπὲρ τοῦ ἀχρογαιαίου διείθημεν, καὶ ὑπὲρ τῆς πέτρας ἐσείσθημεν ὅτι πλέον τῇ καλῶς εἰχεν ὑπὲρ τῆς εἰρήνης ἐπολεμήσαμεν, καὶ ὑπὲρ τοῦ ὑψωθέντος ἐπὶ τὸ ἔχοντα κατενηγέμεθα (76), καὶ ὑπὲρ τοῦ ταφέντος καὶ ἀναστάντος ἔθαντωθημεν.

Δ'. Πρότερον μὲν ταῦτα κατέτι ἀν τις (77) ἐν καιρῷ φαιδρότητος ἀναβάνοι τὴν ἀγδίαν, ἐνδιατρίβων τοὺς λυπηροὺς, ὃν ἀπευκταῖα (78) μὲν τῇ πειρᾳ, φευκτῇ δὲ τῇ μνήμῃ; Κρείττων δὲ σιωπῇ λόγου, τῷ συμπεσόν τῷ μνημόνῳ λαβήσαι συγκαλύπτουσα πλήν εἰς τις διὰ (79) τοῦτο καὶ μόνον ἀνακινοίτη τὴν μνήμην τῶν λυπηρῶν, ἵνα τῷ ὑποδείγματι παιδεύωμεθα, καὶ ὥσπερ ἐν τοῖς νοσήμασι φεύγωμεν τὰς αἰτίας, ἔξ ὧν εἰς ταῦτα ὑπῆχθημεν. Νῦν δὲ ἡνίκα ἀπέδρα δόδυνη, καὶ λύπη, καὶ στεναγμός· ἡνίκα γεγόναμεν οἱ τοῦ δινὸς ἐν, καὶ οἱ τῆς Τριάδος (80) συμφυεῖς, καὶ δόμψυχοι, καὶ δόμπτειμοι· οἱ τοῦ Λόγου (81) τῆς ἀλογίας ἐκτός· οἱ τοῦ Πνεύματος οὐ κατ' ἀλλήλων, ἀλλὰ σὺν ἀλλήλοις ζέσοντες· οἱ τῆς Ἀληθείας τὸ αὐτὸν φρονούντες καὶ λέγοντες· οἱ τῆς Σοφίας εὐσύνετοι· οἱ τοῦ Φωτὸς ὡς ἐν ἡμέρᾳ εὐσχημονούντες· οἱ τῆς Ὁδοῦ πάντας εὐθυπορούντες· οἱ τῆς Θύρας πάντες ἐντός· οἱ τοῦ Προβάτου καὶ τοῦ Ποιμένος πρόδοι, καὶ τῆς αὐτῆς μάνδρας, καὶ ποιμένος ἐνός· οὐκ ἐν σκεύεσι ποιμένος ἀπείρου ποιμαίνοντος, οὐδὲ καταψθείροντος τὰ πρόβατα τῆς νομῆς, οὐδὲ προειμένου τοῖς λύκοις καὶ τοῖς κρημνοῖς, ἀλλὰ καὶ λίτιν περιεσκεμμένου καὶ ἐπιστήμονος· ἡνίκα γεγόναμεν οἱ τοῦ παθόντος (82) ὑπὲρ τὴν μνημόνην συμπαθεῖς, καὶ ἀλλήλοις τὰ βάρη συνεπικουφίζοντες· οἱ τῆς Κεφαλῆς, σῶμα ἐν συναρμολογούμενο: (83) καὶ συμβιδάζόμενοι κατὰ πᾶσαν συνάστειαν τὴν ἐν Πνεύματι ἡνίκα δὲ ποιῶν πάντα καὶ μετασκευάζων πρόδος τὸ λυσιτελέστερον ἐστρέψει τὸν κοπετὸν εἰς χαράν τὴν, καὶ τοῦ σάκκου τὴν εὐφροσύνην ἀντέδωκε, τηνικαῦτα συναπδόμαι τοῖς παρελθοῦσι.

⁷⁷ Psal. xxviii, 42. ⁷⁸ Isa. xxv, 10. ⁷⁹ Rom. xii, 11. ⁸⁰ ibid. 16. ⁸¹ Rom. xii, 13. ⁸² Zach. xi, 45. ⁸³ Colos. ii, 19.

(71) Ποιμαίροτος. Mont. ποιμένος.

(72) Νεαρικάπερ. Mont. et Schol. ὑπερηφανώτερον, « petulantius, majori superbia. »

(73) Ληροῦς. « Torcularia, » mīnus recte Billius, « horrea. »

(74) Ἔξ ἐραρτλας μου. Sic Regg. a, hu, Or. t, Jes.

(75) Διειλόμεθα. Reg. bm, et Jes. διειλάμεθα.

(76) Κατερηγέμεθα. Billius addit: πτῶμα δαχρύων ἀξιον, « casu lacrymis digno. » Id glossemav. videtur; non enim appetit in miss. nec agnoscit Rūsinus.

(77) Τί ἄρ τις, etc. Billius: « quid tandem hilariatis tempore molestiam quispiam reduceret, acerbis rebus immorans, » etc.

A ovile pastore Hibernis, ne dicam audacius : quoniam vinea illa vera, atque a bono agricola optime purgata, et quae pulchram vindemiam in divina torcularia inferre solebat, in amaritudinem mihi versa est: quoniam amici mihi et proximi mei adversum me appropinquaverunt et steterunt, et qui juxta me erant, a longe steterunt⁸⁰: quoniam, qui Deum et Christum majorem in modum amabamus, Christum divisimus, ob veritatem mendaciis nosipsos mutuo incessivimus, ob charitatem odium exercuimus, ob angularem lapidem soluti, ob petram concussi sumus; quoniam ob pacem amplius quam æquum pugnavimus, ob eum, qui in lignum elatus est, dejecti sumus, atque ob eum, qui sepultus est, ac resurrexit, morte affecti sumus.

B IV. Ac prius quidem ista; et quid attinet bilari-tatis tempore res molestas restringere immorando, quarum non modo detestanda est experientia, sed memoria etiam ipsa fugienda? Præstat enim sermoni silentium, obortam nobis calamitatem profunda oblivione contegens atque obruiens; nisi quis tamen banc unam ob causam acerbarum rerum memoriam renovandam putet, ut exemplo erudiamur, ac, velut in morbis, causas, ex quibus in hæc mala incidimus, fugiamus. Nunc vero postquam effugit dolor, et moeror, et gemitus⁸¹; postquam, qui unius sumus, uniuersi effecti sumus; **181** qui Trinitatis, concordes, unanimes, et honore pares; qui Verbi, a temeritate alieni: qui Spiritus, non jam alii adversus alios, sed simul ferventes⁸²; qui Veritatis, idem sentientes⁸³ et loquentes; qui Sapientiæ, solertes; qui Lucis, ut in die honeste⁸⁴ nos gerentes; qui Via, omnes rectum iter tenentes; qui Ostii, omnes intus; qui Ovis et Pastoris, mansueti et ejusdem caulae, ac pastoris unius, non in pastoris imperiti vasis⁸⁵ gregem pascentis, aut pascuae oves interimentis, aut lupis et præcipitiis objicientis, sed magnopere circumspecti, ac perit: postquam ejus, qui pro nobis passus est, facili sumus, miserationis affectu, alii aliorum onera sublevantes; qui Capitis, unum corpus constructum et coagmentatum juxta omnem, quæ in Spiritu est, connexionem atque compaginem⁸⁶: postquam is, qui omnia facit, atque in id quod utilius est immutat, D planetum nostrum in gaudium convertit, ac pro-

(78) Ἀπευκταῖα. Alii, ἀπευκτέα.

(79) Εἰ τις διά. Mont. καὶ διά.

(80) Οἱ τοῦ παθόντος. Billius: « Postquam, qui Christi pro nobis passi, misericordes facili sumus, alique aliis onera, » etc. Mox Reg. hu, σῶμα συναρμολογούμενο.

(81) Οἱ τοῦ Λόγου. « Qui rationis rationabiles. »

(82) Οἱ τοῦ καθόρτος. Billius: « Postquam, qui Christi pro nobis passi, misericordes facili sumus, alique aliis onera, » etc. Mox Reg. hu, σῶμα συναρμολογούμενο.

(83) Σῶμα ἐτ συναρμολογούμενοι. Sic Reg. bm, hu, Cnisl. 1 et 2, Or. 1, et Jes. Par. ed. σῶμα συναρμολογούμενοι.

sacco lætitiam nobis retribuit ²¹, nunc demum ipse A quoque una cum iis, quæ preterierunt, silentium exuo, atque huic temporis, ubisque, imo Deo potius sermonem grati animi testem offero, maxime proprium sacrificium, donum auro purius, eximius gemmis præstantius, texturis magnificientius, legali sacrificio sanctius, primogenitorum priuiliis sacra-tius, placens Deo super vitulum novellum ²², cornibus adhuc et ungulis imperfectum et sensu carentem, super incensum, super holocaustum, super multa pinguium arletum millia, quibus lex ruditis infantem Israelem tenebat, per cruenta sacrificia futurum adumbrans.

V. Hoc Deo offero, hoc appendo ac consecro, quod unum mibi superest, quo uno dives sum. Nam cætera quidem mandato et Spiritui reliqui; ac pretiosam margaritam cum omnibus iis, quæ quondam habebam, commutavi, factusque sum, aut, ut rectius loquar, fieri opto magnus ille negotiator, qui exiguis rebus, atque omnino perituriis, magna et æterna emit ²³. Solum autem sermonem complector, ut ipse Verbi minister, neque unquam libens hanc possessionem neglexerim: quin potius eam, et in pretio habeo, et exosculor, ex eaque majorem voluptatem, capio, quam ex omnibus aliis rebus in unum coactis, quibus plerique delectantur. 182 Atque hunc mihi totius ritæ socium, et probum consiliarium, atque congerronem, ducemque viæ in cœlum ferentis, ac promptum commilitonem ascisco. Et quia jucunditatem omnem huius sitam aspernor, in eum omnis meus auror post Deum effusus est; vel potius in hunc quoque, quoniam ad Deum cum prudentia evexit, per quem scilicet etiam solum, Deus sincere percipitur, et conservatur, atque in nobis adolescit. Dixi Sapientiæ: Soror mea es ²⁴: eamque colui, et, quantum potui, complexus sum: ac quero capiti meo coronam gratiarum et deliciarum, hoc est, sapientiæ dona, et rationis nobis insitæ, partem eam, quæ principatum in nobis tenet, collustrantis, noscensque secundum Deum gressus illuminantis.

VI. Hoc iræ impetum freno, hoc tabem afferenti invidiā consopio, hoc mœrorem, cordis vinculum, sedo, hoc profusam voluptatem coerco, hoc hæmicitiam metior, non aminiciam; illi enim modum præscribere oportet, hujus autem nullum terminum agnoscere. Hic me, et opibus abundantem modestum reddit, et pauperem fortē ac magnau-

A τὴν σωτήριην, καὶ προσάγω τῷ παράντι καιρῷ καὶ ὑπὲν τὸν λόγον, μᾶλλον δὲ τῷ Θεῷ (84) χαριστήριον θυσίαν οἰκειοτάτην, δῶρον χρυσοῦ καθαρώτερον, λίθων πολυτελέστερον, θυσίας νομικῆς ἀγιώτερον, πρωτοτόκων ἀπαρχῆς ἱερώτερον, ἀρέσκον Θεῷ ὑπὲρ μόσχον νέον, κέρας καὶ ὄντας ἀτελῆ καὶ ἀναισθητον ὑπὲρ θυματιμα, ὑπὲρ δὲ ὀλοκαύτωμα (86) ὑπὲρ μυριάδας ἀρνῶν πιόνων, εἰς δὲ στοιχειόδης (87) νόμος ἔχρατει τὸν ἐτεῖνηπιον ἵστραχλ, ταῖς ἐναιμίοις θυσίαις σκιαγραφῶν τὴν μέλλουσαν.

E'. Τοῦτο προσφέρω Θεῷ, τοῦτο ἀνατίθημι δὲ μόνον ἐμαυτῷ κατεῖπον, φὲ πλουτῶν μόνῳ. Τὰ μὲν γάρ B ἀλλὰ παρῆκα τῇ ἐντολῇ καὶ τῷ Πνεύματι· καὶ τὸν πολύτιμον μαργαρίτην πάντων ὡν εἶχόν ποτε ἀντηλαξάμην (88), καὶ γέγονα μεγαλέμπορος, μᾶλλον δὲ γενέσθαι δὲ: εὐχῆς ἔχω τῶν μικρῶν, καὶ πάντως φιλαρησομένων ὧνησάμενος τὸ μεγάλα καὶ μὴ λυθμενα· τοῦ Λόγου δὲ περιέχομαι μόνου, ὡς Λόγου θεραπευτῆς, καὶ οὐκ ἄν ποτε ἐκῶν τούτου τοῦ κτήματος ἀμελήσωμι· ἀλλὰ καὶ τιμῶ, καὶ ἀσπάζομαι, καὶ χαίρω μᾶλλον ἢ πᾶσιν διμού τοῖς ἀλλοις, οἷς οἱ πολλοὶ χαίρουσιν· καὶ ποιῶμαι παντὸς τοῦ βίου κοινωνὸν, καὶ σύμβουλον ἀγαθὸν καὶ συνδύμιον, καὶ ἡγεμόνα τῆς ἐπὶ τὰ δινὰ ὅδον, καὶ συναγωνιστὴν πρόθυμον· καὶ ἐπειδὴ πᾶν ἀτιμάζω τερπνὸν κάτω μένον, εἰς τοῦτο (89) μοι πᾶν ἐκενώθη τὸ φίλτρον μετὰ Θεόν· μᾶλλον δὲ καὶ εἰς τοῦτο· διτὶ πρὸς Θεὸν φέρει μετὰ συνέσεως φὴ δὴ καὶ μόνῳ (90) Θεὸς καταλαμβάνεται γησιώς, καὶ τηρεῖται, καὶ ἐν τῷ μεν αἴξεται (91). Εἶπο τὴν Σοφίαν ἐμήρι ἀδελφήν εἰλαι· καὶ ἐπιμησα ταύτην, καὶ περιέλαθον, ὡς ἦν ἐφικτὸν ἐμοὶ· καὶ ζητῶ τῇ ἐμῇ κεφαλῇ τὸν στέφανον τῶν χαρίτων καὶ τῆς τρυφῆς, ἢ δὴ σοφίας χαρίσματα, καὶ λόγου τοῦ ἐν τῷ μεν (92) τὸ ἡγεμονικὸν καταλάμποντας, καὶ φωτίζωντος τῷ μεν (93) τὰ κατὰ Θεὸν διαβήματα.

C τοῦτο καλινῶ θυμὸν ἐκφερόμενον, τούτῳ κοι-
ρίζω φθόνον τὴκοντα, τούτῳ προσαναπαύω λύπην,

δεσμὸν καρδίας, τούτῳ σωφρονίζω διάχυσιν τὸν ἡδονῆς, τούτῳ μετρῶ μίσος, ἀλλὰ οὐ φιλαν· τὸ μὲν γάρ μετρεῖσθαι δεῖ, τῆς δὲ μηδένα γινώσκειν ὅρον. Οὗτος εὐποροῦντά με ποιεῖ μέτριον, καὶ πένητα μεγαλόψυχον· οὗτος εὐδρομοῦντί με πειθεὶ συντρέχειν, καὶ

²¹ Psal. xix, 12. ²² Psal. lxviii, 32. ²³ Matth. xii, 45, 46. ²⁴ Prov. vii, 4.

(84) Τῷ Θεῷ. Νεεστ τῷ, in Regg. bm, hu, Or. 2, et Jes.

(85) Πολυτελῶν. Deest in Regg. bm, hu, tribus Colb., Or. 2, et Jes.

(86) Ὀλοκαύτωμα. Montan. δλοκαυτώματα.

(87) Στοιχειόδης. Regg. bm, hu, Or. 2, Jes. στοιχειώδης.

(88) Ἀντηλαξάμην. Regg. bm, hu, tres Colb., Or. 2, Jes. ἡλαξάμην.

(89) Εἰς τοῦτο. « In illud. » Sic verendum suadet repetitio, seu correctio quæ sequitur, μᾶλλον δὲ καὶ εἰς τοῦτο. Reg. bm, tres Colb., Or. 2, pro εἰς

τοῦτο, habent εἰς τοῦτο. Leuvenkl. refert ad κτῆμα. Rectius forte ad φίλτρον.

(90) Ω δὴ καὶ μόνω. Subaud. λόγω. Ita Regg. bm, hu, tres Colb., Or. 2, Jes., etc. Edili vero, η δὴ καὶ μόνη.

(91) Αἴξεται. Sic Regg. a, bm, et Jes. Prave in Par. δίξεται.

(92) Καὶ λόγου τοῦ ἐν τῷ μεν. « Et rationis quæ est in nobis, ut Verbum Dei intelligatur; » vel, « et Verbi quod in nobis est; » de « Verbo » enim exprimit Elias.

(93) Ἡμῖν. Coisl. I, τμῶν.

πίπτοντες χείρα δρέγειν, καὶ δοθεοῦντι συνασθενεῖν (94), καὶ ισχύοντι συνευφράνεσθαι. Μετὰ τούτου πατέρις καὶ ἔνη τὸ Ισον ἐμόι, καὶ τόπων μετάστασις ἀλλοτρίων ὁμοίως, ἀλλ' οὐκ ἐμῶν (95). Οὗτός μοι διαιρεῖ κόσμους, καὶ τοῦ μὲν ἀπάγει, τῷ δὲ προστίθησιν· οὗτός με καὶ διὰ τῶν δεξιῶν ὅπλων διεξάγει τῆς δικαιούντης οὐκ ἑταπλόμενον, καὶ τοὺς ἀριστεροὺς καὶ τραχυτέρους (96) συμψιλοσοφεῖ, τὴν οὐ κατασχύνουσαν ἐλπίδα παραζευγνύντας καὶ τὸ παρὸν κουφίζων τῷ μέλλοντι (97). Τούτῳ καὶ νῦν δεξιοῦμαι τοὺς ἐμοὺς φίλους καὶ ἀδελφούς, καὶ προτίθημι (98) τράπεζαν λογικήν, καὶ κρατῆρα πνευματικὸν καὶ ἀνεναον (99)· οὐχ οἵς ἡ κάτω (1) τράπεζα κολακεύει τὴν καταργούμενην γαστέρα, καὶ ἀθεράπευτον.

A nimum. Ille mihi, ut et cum eo, qui secundo cursu fertur, curram, et labenti manum porrigam, et cum infirmo infirmitate afficiar, et cum firmo et valente gaudeam, persuadet. Cum hoc idem mihi patria et externa regio est, ac locorum mutatio, alienorum æque, non autem in eorum. Hic mihi mundos distinguit, atque ab altero abductum alteri adjungit. Hic me et per dextrae justitiae arma ¹⁰ dirigit minime me efferentem, et in sinistris et asperis rebus mecum philosophatur, spem quæ non confundit ¹¹, adnectens, ac præsens per futurum levans. Hoc nunc etiam amicos meos et fratres excipo, ac rationalem mensam propono ¹², et spirituale ac perenne poculum statuo; non ea quibus terrena hæc mensa ventri, qui destruitur ¹³, nec curari potest, blanditur.

Z'. Ἐσιώπησα, μὴ καὶ δεὶ σιωπήσομαι; Ἐκαρτέρησα ὥστε τίκτουσα (2), μὴ καρτερήσω διαπαντός; Τῷ μὲν γάρ Ζαχαρίᾳ λύει τὴν σιωπὴν γεννηθεὶς ὁ Ἰωάννης· καὶ γάρ οὐκ ἔπειτε τὸν πατέρα τῆς φωνῆς σιωπῶν, ταύτης προελθούσης· ἀλλ' ὕσπερ ἀπιστηθεῖσα τὴν γλώσσαν ἔδησαν, οὕτω φανερωθεῖσα δοῦναι τῷ πατρὶ τὴν ἐλευθερίαν, φ καὶ εὐηγγελίσθη, καὶ ἐγεννήθη φωνὴ καὶ λύχνος. Λόγου (3) καὶ φωτὸς πρόδρομος· ἐμοὶ δὲ λύει τὴν γλώσσαν, καὶ ὑψοῖ τὴν φωνὴν, ὡς σάλπιγγος, ἡ παροῦσα εὐεργεσία, καὶ τὸ κάλλιστον τοῦτο θέατρον, τὰ τέκνα τοῦ Θεοῦ διεσκορπισμένα (4), συνηγμένα εἰς ἔν, καὶ ὑπὸ τὰς αὐτὰς ἀναπαυόμενα πτέρυγας, καὶ εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ πορευόμενα ἐν ὁμονοίᾳ, καὶ μίαν ἀρμονίαν ἡρμοσμένα τὴν τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος· ὅτε οὐκ ἔτι φέρομεν ἀλλήλους καὶ διγομεν, τοσοῦτον ὑπὸ τοῦ πονηροῦ κλαπέντες, ἡ βιασθέντες, καὶ κατατοξευθέντες (5) ἐν σκοτομήῃ τὸν νοῦν, ἢν αὐτὸς ἡμῖν ἐπήγειρεν· καὶ οὐκ οἴδε διτε χρή λέγειν, ὅστε καὶ τοῖς ἀλλήλων κακοῖς ἐπευφρανεθεῖ, καὶ μὴ νομίζειν τοῦ παντὸς εἶναι ζημίαν τὴν ἀλλήλων κατάλυσιν· ὅτε Ἰούδας καὶ Ἰσραὴλ τίθενται ἑαυτοῖς ἀρχήν μίαν, καὶ Ἱερουσαλήμ καὶ Σαμάρεια πρὸς μίαν τὴν ἄνω Ἱερουσαλήμ συνάγονται, καὶ οὐκ ἔτι Παύλου, καὶ Ἀπολλώ, καὶ Κηφᾶ, ὑπὲρ ὧν, καὶ καθ' ὧν ἡ φυσιώσις (6), πάντες δὲ Χοιστοῦ γεγόναμεν.

VII. Tacui, num etiam semper iacebo? Sustinui sicut pariens ¹⁴, num in perpetuum sustinebo? Etenim Zachariae quidem silentium editus in lucem Joannes solvit ¹⁵, nec enim Voci patrem, ea prodidente, silere conveniebat; verum ut non credita linguam constrinxerat, ita etiam æquum erat, **183** ut declarata libertatem patri daret, cui annuntiata fuerat, nataque est vox et lucerna, Verbi Lucisque prævia. Mihi vero linguae vinculum solvit, ac vocem, tubæ instar, attollit præsens beneficium, et pulcherrimum hoc theatrum, Dei filii, qui prius dispersi erant, nunc in unum congregati ¹⁶, et sub iisdem alis requiescentes, atque in domum Dei consentientibus animis ambulantes ¹⁷, unoque virtutis ac Spiritus concentu inter se concordes: quando non jam alii adversus alios dictis factisve pugnauis, a pravo illo usque adeo decepti, vel coacti, atque in ea caligine, quam ipse nobis excitavit, mente tanquam sagittis quibusdam confixi; atque quo verbo utendum sit, nescio, ut etiam ex inutuis natalis voluptatem caperemus, neque illud existimaremus, mutuam eversionem, totius corporis detimentum ac perniciem esse: quando Judæs et Israel principatum unum sibi ponunt ¹⁸, ac Hierusalem et Samaria ad unam supernam Hierusalem colliguntur, nec jam Pauli, et Apollo, et Cephæ ¹⁹ propter quos, et de quibus inflabantur animi, verum Christi omnes facti sumus.

D

¹⁰ II Cor. vi, 7. ¹¹ Rom. v, 5. ¹² Prov. ix, 2. ¹³ I Cor. vi, 13. ¹⁴ Isa. xlvi, 14. ¹⁵ Luc. i, 20.
¹⁶ Joan. xi, 52. ¹⁷ Psal. liiv, 15. ¹⁸ Ose. i, 11. ¹⁹ I Cor. iii, 4.

(94) Συνασθενεῖν. « Cum infirmo infirmus sim infirmum me extibeam. »

(95) Ἀλλ' οὐκ ἐμών. Reg. hu, καὶ οὐκ.

(96) Καὶ τραχυτέρους. Deest in Coisl. 1.

(97) Τῷ μέλλοντι. « Futuri spe et exspectatione. »

(98) Προτίθημι, etc. « Sermonum spirituali mensam appono. » Sic Nobilius ex Symmacho, Prov. ix, 2, ubi semel et iterum προσέθηκε, pro προέθηκε. In Reg. a, deest λογικήν.

(99) Ἀέτταρον. Reg. bm, et Coisl. 1, dēnaov.

(1) Ἡ κάτω. « Terrena. » Billius, « inferior. »

(2) Όσει τίκτουσα. Reg. hu, Coisl. 1, Oxon. Or. ὡς ἡ.

(3) Λόγου. Regg. a, et hu, τοῦ Λόγου.

(4) Διεσκορπισμένα. Tres Colb., Or. etc. τὰ διεσκορπισμένα.

(5) Καὶ κατατοξευθέντες. Hæc et sequentia nqua ad ὕστε, etc., desunt in Reg. bm, tribus Colb. et Or.

(6) Ὑπέρ ὧν, καὶ καθ' ὧν, etc. « De quibus inflatione, et cujus inflationis illi occasio. » Hoc enim sensu Aeschines et Demosthenes usi sunt, et passim utuntur dialectici. Non igitur bene Billius, « adversus quos, » nec Leuvenklaius, « contra quos. » — « Nam, » ut ait Elias, « pars quælibet pro suo doctore inveniatur. »

VIII. Quoniam autem, et me, et sermonem habetis, ac propter charitatem haud invito ac repugnanti viam attulitis, loquar, etsi aegre, quando ita jubetis: et quidem ea loquar, quae ad grati animi significationem et admonitionem spectent. Ac gratiarum quidem actio erit hujusmodi. *Quis loquetur potentias Domini*⁴⁴? Quis laudem omnibus communem, in omnium auribus desiget? quoniam facta sunt utraque unum, et medius paries maceriae dissolutus est⁴⁵. Quoniam fecisti, ut jam non simus parabola in gentibus, commotio capitii in populis⁴⁶: quoniam hactenus nos affixisti, ut per dissidium, quantum pacis bonum esset intelligeremus; atque illato dolore, in pristinum statum nos restituisti: o novam et mirandam medendi rationem! utpote quiper odium, quod statim detestationi habuimus, ad pacem nos erudiveris, ac contrarium procuraveris, perinde atque hac de causa disjungi nos passus, ut serventioribus animis ad nosipsos accurreremus: non secus ac plantae, quae si manibus per vim in diversum trahantur ac deinde laxentur, rursum **184** ad sese et primam suam naturam recurrent, idque sibi proprium esse ostendunt, ut vi quidem inflectantur, sponte autem erigantur, quoniam non jam manus oculum, nec oculus manum contemnit; quoniam caput non jam adversus pedes insurgit, nec pedes a capite abalienantur, non tam detrimentum inferentes, quam accipientes ex ordinis atque imperii perturbatione, quae corpus universum confundit et evertit; verum naturae ordine ac lege, quae mutuo nexus omnia inter se devinxit, atque conservat, id ipsum pro invicem sollicita sunt membra⁴⁷, admodum et in una spe vocationis vocati sumus⁴⁸.

IX. Propterea laudabit te populus pauper, ex inope jam dives effectus⁴⁹: quoniam misericordia super nos misericordias tuas⁵⁰, atque ad veteres narrationes aliquid accessit. *Ubi enim abundavit iniquitas, superabundavit gratia*⁵¹, quoniam, cum granum seminassem, spicas recepi; cum oves lugrem, pastores insuper fideplus sum: nec dubito, quin pastorum præstantissimum assumpturus sim,

⁴⁴ Psal. cv, 2. ⁴⁵ Ephes. ii, 14. ⁴⁶ Psal. xliii, 15. ⁴⁷ Psal. lxxxiii, 21. ⁴⁸ Psal. xvi, 7. ⁴⁹ Rom. v, 20

(7) *Kai διά.* Omittitur κατ, in Reg. bm, tribus Colb., Or. 1 et 2.

(8) *Touaútη.* Deest in Regg. a, bm, tribus Colb. et Coisl. 3.

(9) *Ἐπὶ πᾶσιν.* *Omnibus communem;* eo quod omnes ac singulis placide convenerint. Non bene Billius: *et omnibus de causis debitam.*

(10) *Μισθέτως.* Sic Regg. a, bm, hu, Coisl. 1, Or. 2, etc. Quae lectio melior videtur. Hanc lectio nem Billius in prima editione secutus, reddiderat: *et per odium nos statim tibi ob eam rem exosos ad pacem instruens,* etc. Editi, miserentur.

(11) *Ἄροφούμερα.* Or. 1 et 2, *ἀποσπώμενα,* *et abstrahantur.*

(12) *Μηδ' ὄφθαλμός.* Reg. bm, μηδὲ ὄφθαλμός.

(13) *Οὐ μᾶλλον,* etc. Billius: *et* hac perturbatione imperiique repudiatione, quae corpus universum confundit et evertit, non plus detimenti afferentes, quam accipientes, etc.

A H'. 'Αλλ' ἐπειδὴ κάμε, καὶ τὸν λογον ἔχετε, καὶ διὰ (7) τῆς ἀγάπης οὐκ; ἀκοντα τυραννίσαντες, φθέγξομαι μὲν, εἰ καὶ μόλις, ἐπειδὴ τοῦτο κελεύεται· φθέγξομαι δὲ εὐχαριστίας καὶ νουθεσίας ρήματα. 'Η μὲν οὖν εὐχαριστία τοιαύτη (8). Τίς λαλήσει τὰς δυναστείας τοῦ Κυρίου; Τίς δὲ πάσαις ἀκοαῖς παραστήσει τὴν ἐπὶ πᾶσιν (9) αἰνεσιν; διὶ γέγονε τὰ ἀμφότερα ἐν, καὶ τὸ μεστοιχον τοῦ φραγμοῦ διαλέλυται· διὶ Ἐπαυσας ἡμᾶς δυτας παραδολήν ἐν τοῖς θεντασι, κίνησιν κεφαλῆς ἐν τοῖς λαοῖς· διὶ τοσοῦτον ἡμᾶς ἐκάκωσας, ὅσον τὸ τῆς εἰρήνης ἀγαθὸν τῇ διαστάσει γνωρίσαι, καὶ ἀλγεῖν ποιήσας. πάλιν ἀποκατέστησας· ἦ τοῦ παραδόξου τῆς λατρείας! παιδεύσας εἰς εἰρήνην διὰ τοῦ μίσους μισθέντος (10) ὧς τάχιστα, καὶ τῷ ἐναντίῳ τὸ ἐναντίον οἰκονομήσας, καὶ τοσοῦτον τὴς διατεύξας, ὅσον θερμότερους προσδραμεῖν ἀλλήλοις· καθάπερ τῶν φυτῶν ἢ βίζ χερσὶ μεταπώμενα, εἴτα ἀφίεμενα, πρὸς ἑαυτὰ πάλιν ἀνατρέχει, καὶ τὴν πρώτην ἐσυτῶν φύσιν, καὶ δείκνυται τὸ οἰκεῖον, βίζ μὲν ἀποκλινόμενα, οὐ βίζ δὲ ἀνορθούμενα (11). διὶ μηκέτι χείρ τὸν ὄφθαλμὸν περιφρονεῖ, μηδὲ ὄφθαλμὸς (12) κείρα· διὶ μηκέτι ποδῶν κατεξανταται κεφαλῆ, μηδὲ κεφαλῆς ἀλλοτριούνται πόδες, οὐ μᾶλλον (13) βλάπτοντες ἢ βλαπτόμενοι τῇ ἀταξίᾳ καὶ ἀναρχίᾳ, ἢ καὶ (14) τοῦ παντός ἐστι σύγχυσις καὶ διάλυσις· ἀλλὰ τὸ αὐτὸν ὑπὲρ ἀλλήλων μεριμνῶσι τὰ μέλη τάξεις καὶ θεσμῷ φύσεως, τῷ (15) διὰ ἀλλήλων τὰ πάντα συνδῆσαντε καὶ φυλάξαντε· καὶ πεφήναμεν ἐν σῶμα καὶ πνεῦμα ἐν, καθὼς καὶ κεκλήμεθα ἐν μιᾷ ἐλπίδι τῆς κλήσεως.

corpusque υπου, et spiritus υπου existimius, quen-

B Θ'. Διὰ τοῦτο ὁ λαὸς δ πτωχὸς αἰνέσει σε, πλούσιος ἐξ ἀπόρου γενόμενος (16). διὶ ἐθαυμάστωσας τὰ ἐφ' ἡμᾶς ἐλέη σου, καὶ προστέθειται τι (17) τοῖς παλαιοῖς διηγήμασιν. Οὐ γάρ ἐπλεόρασεν ἡ ἀμαρτία, ὑπερεπερίσσευσεν ἡ χάρος· διὶ, κόκκον καταβαλὼν (18), στάχυν ἐκομισάμην· διὶ, πρόβατα πενθῶν, ποιμένας (19) προσεκτησάμην· καὶ προστύμομαι γε, εὗ οἶδα, τῶν ποιμένων τὸν τιμώτα-

⁴⁹ I Cor. xii, 25. ⁵⁰ Ephes. viii, 4. ⁵¹ Isa. xxv, 3;

(14) *Ἀραρχίᾳ,* ἢ κατ. Sic Or. 2, Ed. ἀναρχίᾳ ἢ κατ.

(15) *Τῷ.* Θεεστ in Reg. bm.

(16) *Γερόμενος.* Sic Regg. a, bm, hu. Par. edit. γνωμένος.

(17) *Τι.* Deest in Reg. a, et Or. 1 et 2.

(18) *Καταβαλὼν.* *Cum sevissem, seminassem,* Sic constanter legunt codices, idque *grani ac spicas*, metaphora videtur postulare. Billius tamen Eliam sevis legit, ἀποβαλών, et vertit, *cum grano arsissem.*

(19) *Ποιμένας.* Intelligit hic Gregorius quosdam ex iis monachis, qui a Gregorio patre secesserant, quique schismatis tempore in *sacerdotum* ordinem evecti fuerant, *sacerdotum*, *inquit*, non vero *episcoporum*, ut Billius ex Elia minus recte tradit; nisi secum pugnet Elias, qui infra num. 41 hos monachos *in sacerdotum ordinem cooptatos*, diserte scribit.

τὸν (20); εἰ καὶ λόγοις τισὶ πνευματικοῖς τὴν ποιμαντικὴν ἀναβάλλεται (21), πιστεύθεντα μὲν τὸ Πνεῦμα καὶ τῶν ταλάντων τὴν ἔργασίαν, καὶ τοῦ ποιμνίου τὴν ἐπιμέλειαν, καὶ χρισθέντα τῷ χρισματὶ τῆς Ἱερωσύνης καὶ τελειώσεως, ἕτι δὲ ἀναβαλλόμενον τὴν ἐπιστασίαν ὑπὸ σοφίας, καὶ τὸν λύχνον ὑπὸ τῷ μοδίῳ κατέχοντα (διὸ θήσει μετ' ὅλῃσιν ἐπὶ τὴν λυχνίαν, πᾶσαν τὴν (22) τῆς Ἐκκλησίας ψυχὴν περιλάμψοντα, καὶ φῶς ταῖς τρίσιοις ἡμῶν ἑσδύμενον), ἕτι περισκοποῦντα νάπας, καὶ δρη, καὶ νάματα, καὶ τοὺς ἄρπαξ· τῶν ψυχῶν λύκοις ἐπινοῦντα θήρατρα, ἵν' ἐν καὶ ρῦψιν εὐθέτῳ καὶ τὴν βικτηρίαν δέξηται, καὶ συμποιμανῇ τῷ ἀληθινῷ πομένι (23) τὸ λογικὸν τοῦτο ποίμνιον, ἐν τόπῳ χλόης κατασκηνῶν τοῖς ἀειθαλέστας τοῦ Θεοῦ λόγοις (24) καὶ ἐκτρέψων ὑδατὶ ἀναπαύσεως, εἰτουν Πνεύματι. Τοῦτο μὲν οὖν καὶ ἐπίξιομεν καὶ εὐχάριστα· ἐμοὶ δὲ ἡδη καιρὸς προσθεῖναι τῇ εὐχαριστίᾳ καὶ τὴν παραίνεσιν· ποιήσομαι δὲ καὶ ταύτην, ὡς οἶόν τε, βραχυτάτην, ἐπειδὴ τὸ πλεῖστον τῆς νουθεσίας διὰ τῶν ἔργων αὐτῶν προειλήφατε (25) καὶ οὐ μακροτέρων δεῖ λόγων τοῖς πείρᾳ πεπαιδευμένοις.

I. Ἐδει μὲν, ἀδελφοί, μήτε διαιτεθῆναι τὸ πρῶτον, μήτε τὸ παλαιὸν ἡμῖν καταλυθῆναι ἀξιωματικαὶ καλλώπισμα· ὦ, καίτοι μικρὸν (26) οὕσαν ἡμῶν τὴν ποιμνήν, καὶ μηδ' ὀνομάζεσθαι ἀξίαν (27) ἐν ποιμνίοις ἀριθμουμένοις, τοῖς μεγίστοις ἐξ οὐρανοῦ εἰχον καὶ πλατυτάτοις· ἔτι δὲ ὡν καὶ προετθουν (28) ἐν τῇ δυνάμει τοῦ Πνεύματος. Καὶ γάρ εὗτας εἴχεν (29), ἄλλο μὲν ἀλλο τὸ καλλώπισμα ἢ μικρὸν, ἢ μεῖζον, τῆς δὲ ἡμετέρας ποιμνῆς ἰδώτατον ἦν (30) τὸ ἀρρένητον τε καὶ ἀστασιαστενῶτε (31) καὶ τὴν Νῷα κιβωτὸν πολλάκις (32) ὀνομασθῆναι, μόνην διαφυγοῦσαν τὴν τοῦ κόσμου παντὸς ἐπίκλισιν, καὶ τὰ σπέρματα τῆς εὐσεβείας ἐν αὐτῇ (33) διατάξουσαν. Ἐπειδὴ δὲ (34) τὴν ἀγέγονην δύνατον τὸν γένον, οὐδὲ τῆς πάντα κατεχούστης νόσου κρείττους πεφήγαμεν· ἀλλὰ τῆς κοινῆς συμφορᾶς μέρος, καὶ αὐτὸι μετειλήφαμεν, καὶ τὴν καλὴν καὶ πατρῷαν κληρονομίαν, τὸ τῆς ὀμονοίας ἀγαθὸν, οὐκ εἰς τέλος διεφυλάξαμεν, οὐ μικρὸν μὲν κάνταῦθα τοὺς ἄλλους ἐπλεονεκτήσαμεν (εἴ τι δεῖ καὶ καυχήσασθαι κατὰ τῆς ἡμετέρας ἔχθρας Χριστοῦ θαρρήσαντας), τὸ καὶ τελευταῖοι ταῦτα παθεῖν, καὶ πρῶτοι διορθωθῆναι. Τὸ μὲν γάρ ἀρρένητης τῆς

²⁶ Matth. v., 15. ²⁷ Psal. xxi., 2.

(20) Τῶν ποιμένων τὸν τιμωτατόν. Juxta Scholiam et Eliam, Basilius hic intelligendus, qui adhuc « sacerdos », et nondum « episcopus », ut vult Elias, in Ponti solitudinem se repererat, ut multorum et invidiæ cederet.

(21) Εἰ καὶ λόγοις... ἀναβάλλεται. Hæc desunt in Reg. bm, tribus Colb., Or. 1, etc.

(22) Πάστων τὴν. Deest tñy, in Regg. a, bm.

(23) Ἀληθινῷ ποιμένῳ. Illic Gregorium patrem, Nazian. Ecclesiæ episcopum, significat; vel potius, Christum.

(24) Λόρτοις. Reg. a, Coisl. 3, Or. 1, Montac. λογίοις. « oraculis. »

(25) Προειλήφαμεν. Gadr. προειλήφαμεν. Billius,

A tametsi spiritualibus quibusdam rationibus 'pastoris munus adhuc suscipere detrectet, et cum creditum sibi Spiritum ac talentorum negotiationem atque oīilis curam commissam habeat, ;oleoque sacerdotii et perfectionis delibutus sit, adhuc tamen pro sua sapientia regendo gregi præesse cunctetur, lucernamque sub modio retineat (brevi illam quidem super candelabrum collocandam ²⁸, quo omnes Ecclesiæ animas splendore afficiat, semitasque nostras illuminet), ac montes adhuc, et saltus, et fluenta circumspectet, lupisque animalium raptoribus laqueos excogitet, quo tempestive pedum quoque ipsuim accipiat, et cum vero Pastore gregein hunc ratione præditum pascat, in loco ²⁹ pascua, hoc est, perpetuo virentibus Dei sermonibus eum p̄collocans, ac refectionis aqua, id est Spiritu sancto educans. Atque hoc quidem, et speramus, et optamus. Mihi vero jam tempus est, ut gratiarum actioni admonitionem adjungam; banc autem quam potero brevissime perstringam, quandoquidem vos jam maxima ex parte admonitionem ipsis operibus **185** prævertistis; nec longiore illi oratione opus habent, quos experientia ipsa eruditiv.

X. Providendum quidem primum nobis erat, fratres, ne divideremur, ac vetus illud nostrum decus et ornamentum deleretur; ob quod gregem hunc, cæteroqui parvum, vixque dignum, qui inter celebres greges numeretur, cum maximis et amplissimis adæquabam; imo etiam quibusdam in Spiritus virtute præferebam. Sic namque se res habebat, ut cum alii quodam ornamento, vel minori, vel minori prediti sint, nostri oīilis hoc maxime primum esset, quod separari ac dividi non posset, atque ab omni dissidio abhorret: ita ut persæpe area Noe vocati simus, ut quæ sola orbis universi diluvium effugisset, ac pietatis semina in nobis conservasset. Quoniam autem homines esse comperti sumus, nec pravi illi invidiam omnino effugimus, nec morbo eo, qui omnia occupabat, superiores existimus; verum publicæ calamitatis partem ipsi quoque accepimus, nec præclarum et paternam hereditatem, hoc est, concordiae bonum, ad extremum usque relinuimus, non parum tamen hic quoque alios superavimus (si quid etiam adversus inimicitiam nostram gloriari oportet, Christo fretos), quod in hac fraudem ultimi prolapsi, primi erecti sunus. Nam quod in morbum incidentiinus, communis na-

²⁸ maxima jam ex parte vos opera ipsa monuerunt.

²⁹ Μικρόν, etc. Reg. a, μικρὸν ἡμῶν οὕσαν

(27) Άξιαν, etc. Duo Or. ἐν ποιμνίοις ἀξίαν.

(28) Δ' ὡν καὶ προετθουν. Regg. bm, hu, Or. 1, δὲ ὡν. Coisl. 1, προειθήν.

(29) Ελύχεν. Coisl. 1, εἰχον.

(30) Ὑδιώτατον ὥν. Deest in pluribus codicibus.

(31) Δε. Deest in Regg. bm, hu.

(32) Πολλάκις. Reg. a, et Or. 1 addunt, ἡμᾶς, quod secutus est Billius.

(33) Ἐρ αὐτῇ. Reg. hu, Or. 1, ἐν ἐαυτῇ, « in seipsa. »

(34) Επειδὴ δέ. Reg. hu, Or. 1, 'Επει δέ,

ture est et humanæ infirmitatis, quæ omnes, etiam animo et corpore valentissimos, attigit; quod autem morbum depulerimus, atque ad concordiam inter nos redierimus, id rationis munus est, gratiaque divinæ, quæ pulchre et æque, ac melius quam oportebamus aut alii futurum sperabant, causam nostram disceptavit.

XI. Nam et nos data præcisæ parti capita, velut pro pietate, atque ad rectæ doctrinæ laborantis subsidium designata, cum gaudio suscepimus, nec ut hostes defugimus, verum ut fratres, qui fraterne quidem, non vero malitiose pro paterna hæreditate paululum contendissent, amplexi sumus: atque ut illorum dissensionem hauquaquam laudavimus, ita rursum eorum zelum comprobavimus; melior enim est contentio pietatis causa suscepta, quam vitiosa concordia. Ac proinde subductionem **186** accessionem nostram fecimus, consilium adversum nos initum charitate dissimulantes, atque ordinem ea-tenus immutantes, ut non electionem gratia, sed gratiam electio sequeretur, eamque ad rem alienis manibus uteremur, paululum quiddam a Spiritu præventi. **Ei** vos, rursum, abjecta sinistra ea suspicione, quam scriptum illud afferre potuit, ad spiritum accurritis; atque ut simplicitatem nostram ob eum sensum, quem verba præ se ferebant, minime probastis, ita impietatem nobis nunquam objecistis: verum perspectum habuistis, Trinitatem apud nos firmam et immotam, non minus quam in sua natura manere, ac nobis idem plane esse, Trium horum aliquid præcidere, aut abalienare, quod totum submovere, ac de medio tollere, nudoque capite adversus divinitatem grassari. Atque hæc, vi gente etiam ipso dissidio mutuo de nobis, quandoque et apud quosdam homines, prædicabamus, quod scilicet maximum etiam veritatis argumentum erat; quippe cum ipsa ne a tempore quidem vinceretur, nec inimicitia, charitatis ejus, quæ in nobis erat, igniculum prorsus extingueret: propterea quod nobis, etiam dissidentibus, id, quod maximum erat, nimis eadem de fide sententia suberat; illiusque nobis consciæ eramus, nos in veritatis negotio mi-

A κοινῆς φύσεως, καὶ τῆς ἀσθενείας τῆς ἀνθρωπινῆς, ἢ (35) πάντων ἄπειται, καὶ τῶν λαὸν ἴσχυρῶν τὸ σῶμα καὶ τὴν διάνοιαν· τὸ δὲ θεραπευθῆναι, καὶ πρὸς ἀλλήλους ἐπανελθεῖν (36), τοῦ λογισμοῦ καὶ τῆς χάριτος, ἢ καλῶς ἡμῖν (37) καὶ δικαιῶς ἐδράσεισε, καὶ κρείττον ἢ κατὰ τὰς ἡμετέρας εὐχὰς, καὶ τὰς τῶν ἄλλων ἐλπίδας.

IA'. Ἡμεῖς τε γάρ τὰς διθείσας τῷ τμήματι κεφαλὰς, ὡς ὑπὲρ εὐσεβείας καινοτομηθείσας, καὶ εἰς βοῇθειαν τοῦ ὁρθοῦ λόγου κάμνοντος, ἐν χάριτι προστημέθα, καὶ οὐχ ὡς ἔχθροὺς ἀπεστράψημεν, ἀλλ' ὡς ἀδελφοὺς περιεπτυξάμεθα μικρὸν ὑπὲρ κλήρου πατρικοῦ στασιάσαντας; ἀδελφικῶς, ἀλλ' οὐ πονηρῶς· καὶ τῆς μὲν ἔχθρας οὐκ ἐπηνέσαμεν, τοῦ ζῆτος δὲ ἀπεδεξάμεθα· κρείσσων γάρ ἔμπαθοῦ διμονοίταις ἢ ὑπὲρ (38) εὐσεβείας διάστασις· καὶ δις τοῦτο προσθήκην ἔστωτῶν (39) τὴν ὑφαίρεσιν πε ποιήσθα, κλέψαντες ἀγάπη τὴν καθ' ἡμῶν ἐπὶ νοιαν (40), καὶ τοσοῦτον τῆς τάξεως ἐναλλάξαντες, δύον μὴ τῇ ψήφῳ τὴν χάριν ἀκολουθήσαις, τὴν δὲ ψήφον τῇ χάριτι, καὶ χερσὸν ἀλλοτρίας εἰς ταύτην προσχρήσασθαι, μικρὸν τι προληφθέντες ὑπὸ τοῦ Πνεύματος· ὑμεῖς τε, τὴν κατὰ τοῦ γράμματος (41) ἀφέντες ὑπόνοιαν, τῷ πνεύματι προσεδράμετε· τῆς μὲν ἀπλότητος οὐκ ἐπαινέσαντες ἐπὶ τῷ φαινομένῳ τῶν ἥματων, ἀσέβειαν δὲ οὐκ ἐνοήσαντες (42)· ἀλλ' εἰδότες, διτὶ ἀπτωτος παρ' ἡμῖν ἢ Τριάς καὶ ἀσάλευτος, οὐδέν γε ἔττον ἢ (43) ἐν αὐτῇ τῇ φύσει, καὶ τὸ περικόλαι τι τῶν τριῶν ἢ ἀποκενώσαι ίσουν ἡμῖν καὶ τὸ πᾶν ἀνελεῖν, καὶ κατὰ πάσης χωρῆσαι γυμνῆ τε (44) κεφαλῇ τῆς θεότητος. Καὶ ταῦτα παρ' αὐτὴν ἀλλήλων ὑπεραπολογύμεθα (45) τὴν διάστασιν, ἔστιν δὲ καὶ παρ' οἷς ἀνθρώπων, διπέρ (46) δὴ καὶ μέγιστος τῆς ἀληθείας Ἑλεγχος, οὐδὲ ὑπὸ τοῦ καιροῦ νικωμένης, οὐδὲ τῆς ἔχθρας παντελῶς τὸν σπινθῆρα τῆς ἐν ἡμῖν ἀγάπης καταλυούσης· διτὶ τὸ μέγιστον ὑπῆν ἡμῖν καὶ στασιάζουσιν ἢ διμοδοδία, καὶ τὸ συνειδέναι μὴ ἐτερογυνοῦσι περὶ (47) τὴν ἀληθείαν, μηδὲ (48) ἐναντίως διακειμένοις, ἀλλὰ τῷ αὐτῷ χρακτῆρι μεμορφωμένοις τῆς πίστεως, καὶ τῆς πρώτης ἡμῶν ἐλπίδος.

(35) Ἀνθρωπίης, ἢ. Sic Regg. a, bm, et Or. 1. Edit. vero, ἀνθρωπίης, ἢ.

(36) Καὶ πρὸς ἀλλήλους ἐπανελθεῖτε. Hac non vertit Bill.

(37) Η καλῶς ἡμῖν, etc. Sic Regg. a, bm, Or. In edit. ἢ καλῶς καὶ δικαιῶς ἡμῖν.

(38) ὘μορολας, ἢ ὑπέρ. Sic Reg. hu, et Or. 1. In editis, διμονοίταις ἢ ὑπέρ.

(39) Προσθήητε διαντών, etc. Accessionem suam fecit Gregorius senior, cum dissidentes monachos, et eos ex ipsis, qui, præter ipsius voluntatem, et contra ecclesiastici canonis præscriptionem, alterius episcopi suffragio sacerdotes ordinati fuerant, benignè lubenterque post redditum in concordiam recipit, atque etiam in sacerdotes agnoscit. Quamobrem « non electionem gratia, sed gratiam electio secuta est »; quia nimis eum, non proprii episcopi suffragio delecti fuerant, licet postea, redditâ pace per indulgentiam probatai.

(40) Εκτροχαρ. « Sinistram suspicionem. »

(41) Κατὰ τὸν γράμματος. Intelligit scriptum cui

D Gregorius senior subscripsert: verum subtiliori sensu alludit ad hæc verba: *Littera occidit*, etc. (II Cor. iii, 6), adeoque vertendum, « vos vero, missa littera, quæ pravam suspicionem injecit, ad spiritum confugistis; » id est, « ad latentem sub litte pietatem. »

(42) Ἔρροισαντες. « Cogitasti. » Coisl. 4, ἐν καλέσαντες. Reg. hu, ad marg. γρ. καὶ ἐγκαλέσαντες.

(43) Ἦττον ἢ. Sic Regg. a, bm, hu, Or. In editis, ἢ.

(44) Γυμνῆτε. Reg. hu, tres Colb., Or., γυμνῇ τῇ.

(45) Υπεραπολογύμεθα. Or. ὑπεραπελογύμεθα.

(46) Οὔτε. Or. ὡςπερ. Herv. δισπερ. « Quod maximum jam tum argumentum erat, nec a tempore quidem viciam esse veritatem, nec ab inimicitia existinctos penitus esse illius, quæ in nobis erat, charitatis igniculos. »

(47) Περὶ. Reg. hu, Or., Oxon. πρός.

(48) Μηδ'. Regg. a, hu, Or. μηδέ.

nime inter nos dissentire, ac contrario modo affici, verum eodem fidei et primæ nostræ spei charactere formatos ei consignatos esse.

IB'. Οὐδὲν γάρ οὕτως ἴσχυρὸν εἰς δμόνοιαν τοῖς γηγείσις (49) τὰ πρὸς τὸν Θεὸν, ὡς ἡ περὶ Θεοῦ συμφωνία· καὶ οὐδὲν οὕτως ἔτοιμον εἰς διάστασιν, ὡς ἡ περὶ τοῦτο (50) διαφωνία. Καὶ γάρ ὁ τὰ ἄλλα (51) ἐπιεικέστατος περὶ τοῦτο θερμότατος, καὶ ὁ πρᾶμς (52) δυντως γίνεται μαχητής, ὅταν ἕδη μαχροθυμίᾳθεον ζημιούμενος (53), μᾶλλον δὲ Θεὸν ἔτημῶν τῷ ἑαυτοῦ πτώματι, τὸν ἡμᾶς πλουτοῦντά τε καὶ πλουτίζοντα. Οὕτω μὲν οὖν, διπερ εἶπον, ἥμεῖς καὶ τὴν διάστασιν μετριώτεροι· ὡς περιφανεστέραν γενέσθαι καὶ τὴν δμόνοιαν τῆς διαζεύξεως, καὶ μικροῦ τὸ μέσον κλαπῆναι τοῖς ἀμφοτέρωθεν δεξιῶντις· ἐπεὶ δὲ οὐκ ἔξαρκεῖ τὸ τάχος τῆς εἰρήνης πρὸς τὴν ἀσφάλειαν, εἰ μὴ τις καὶ λόγος ὁ ταύτην κρατῶν φανεῖται (54), καὶ Θεὸς ἔλθοι τῷ λόγῳ σύμμαχος, παρ' οὐ καλὸν ἀπαντάντος καὶ δρχεται, καὶ εἰς τέλος ἔρχεται· φέρε καὶ δι' εὑχῶν, καὶ διὰ λογισμῶν βεβαιωσάμεθα ταύτην εἰς δύναμιν· ἔκεινο πρῶτον ἐνθυμηθέντες, ὅτι καλλιστον μὲν τῶν δυντων καὶ υψηλότατον Θεός, εἰ μὴ τῷ φίλον καὶ ὑπὲρ τὴν οὔσταν ἀγειν αὐτὸν, ἢ δλον ἐν αὐτῷ τιθέναι τὸ εἶναι, παρ' οὐ καὶ τοῖς ἄλλοις· δεύτερον δὲ οὗτα ἐκ Θεοῦ πρῶτα καὶ περὶ Θεὸν, τὰς ἀγγελικὰς λέγων δυνάμεις καὶ οὐρανίους, ἀλλ, πρῶται σπῶσαι τοὺς πρώτους φωτὸς, καὶ τῷ τῆς ἀληθείας λόγῳ τρανούμεναι, φῶς εἰσι καὶ αὐταὶ τελείου φωτὸς ἀπανγόσματα· τούτων δὲ οὐδὲν (55) οὕτως ἕδον, ὡς τὸ ἄκμαχόν τε καὶ ἀστασίαστον. Οὕτε γάρ ἐν θεότητι στάσις, ὅτι μηδὲ λύσις (56)· λύσις γάρ στάσεως ἔχοντον· ἀλλὰ τοσοῦτον τὸ τῆς δμονίας καὶ πρὸς ἑαυτὴν, καὶ πρὸς τὰ δεύτερα, ὧστε καὶ προστηρίαν τῷ Θεῷ γενέσθαι μετὰ τῶν ἄλλων, καὶ πρὸ τῶν ἄλλων, οἵ τις καλούμενος, τοῦτο τὸ πλεονέκτημα. Εἰρήνη γάρ καὶ ἀγάπη, καὶ τὰ τοιαῦτα δυναμέσται, ἥμεν παρέχων διὰ τῶν ὀνομάτων ὡς Θεοῦ τούτων (57) μεταποιεῖσθαι τῶν ἀρετῶν.

præter alia, imo ante alia nomina, quibus Deus appellari gaudet, hac quoque prærogativa nuncupetur. Pax ⁵⁸ enim et charitas ⁵⁹, atque id genus nominibus appellatur, quo videlicet per ipsa quoque vocabula nos admoneat, ut hasce virtutes, quæ propriæ Dei sunt, comparare studeamus.

II'. Ἀγγέλων δὲ δὲ μὲν στασίασι: τολμῆσας, καὶ ὑπὲρ τὴν ἀξίαν ἀρθῆναι κατέναντι Κυρίου παντοκράτορος τραχηλίασας, καὶ τὴν ὑπὲρ τὰ νέφη καθέδραν ἐπινοῶν, ὡς δὲ τοῦ προφήτου (58) λόγος, ξίνην ^D > ἔδωκε τῆς ἀπονοίας ἀξίαν, σκότος ἀντὶ φωτὸς εἶναι καταχριθεὶς (59), ἢ τὸ γε ἀληθέστερον εἰπεῖν, ὑψ'

⁵⁸ Ephes. ii, 14. ⁵⁹ I. Joan. iv, 8, 16. ⁵⁵ Isa. xiv, 14.

(49) Τοῖς γηγείσις. Coisl. I, γηγείσις.

(50) Τούτῳ. Colb. τούτῳ.

(51) Τὰ ἄλλα. Regg. b, et Mont. τ' ἄλλα.

(52) Ὁ πρᾶμς, etc. Alludit ad hanc Joel. iii, 14, δὲ πρᾶμς ἔστω μαχητής. « Qui mansuetus est, sit pugnator. »

(53) Ἐδὴ μαχροθυμίᾳ Θεὸν ζημιούμενος τῇ μαχροθυμίᾳ.

(54) Εἰ μὴ τις καὶ λόγος δ ταύτην κρατῶν φανεῖται. « Nisi aliqua, quæ ipsam confirmet, ratio appareat. »

(55) Δὲ οὐδέτερος. Sic Reg. bm, et Or. Par. edit., δ

A XII. Nihil enim eos, qui sincero animi affectu Deum colunt, æque inter se conciliat, atque consentiens de Deo doctrina; quemadmodum contra nihil ad dissidium ita promptum ac paratum est, ut diversa in hac re animorum sententia. Hic enim, etiam qui aliis in rebus æquissimus et facillimus est, ferventissimus existit; ac mansuetus vere pugnat, cum sc̄ per lenitatem Dei jacturam facere, imo, ut rectius loquar, per prolapsionem suam, Deum, qui nos, et pro divitiis habet, et divites reddit, damno afflicere conspicit. Sic igitur, ut a me dictum est, nos in ipsa quoque contentione moderatius nosipsos gessimus; adeo ut concordia ipsa disjunctio ¹⁸⁷ clarius fuerit, ac per ea, quæ utrinque laeta et commoda extiterunt, id, quod in medio contigit, pene subreptum et obscuratum. At quoniam pacis celeritas ad firmitatem haud sufficit, nisi oratio etiam aliqua, quæ hanc tenet, existat, ac Deus, a quo bonum omne initium dicit, atque ad finem perducitur, orationi opitulator accedat, age, et votis, et rationibus, eam pro virili nostra confirmemus: illud primum cum animis nostris reputantes Deum, omnium, quæ sunt, pulcherrimum et sublimissimum esse, nisi quis tamē eum malit supra omnem essentiam ponere, aut in ipso, quidquid id est, collocare, ut pole a quo alia quoque, ut sint, acceperint; deinde autem quæcunque ex Deo prima, et circa Deum, hoc est angelicas et celestes virtutes, quæ primæ primum lumen haurientes, ac veritatis verbo illustrata, lumen quoque ipsæ sunt, ac perfecti illius luminis radii. His porro nihil tam proprium est, quam pugnas et dissidia nescire. Nam nec in deitate dissidium est, quemadmodum nec solutio: dissidiū quippe filia est solutio; verum adeo et secum ipsa, et cum interioribus rebus concors et pacata est, ut C

XIII. Ex angelis autem, is, qui seditionem concitare, ac supra dignitatem suam sese efferre, cervicemque adversus Dominum omnipotentem attollere, atque, ut Scriptura testatur ⁶⁰, supra nubes sedem sibi ipsi excogitare ausus est, dignas arrogantia sua proprias dedit, lucis loco tenebris multatus, aut ut

οὐδέν.

(56) « Οτι μηδὲ λύσις. « Quandoquidem nec dissolutio. »

(57) Ως Θεον τούτων. Billius, « ut has virtutes tanquam Deum consequi stuleamus. » Leuvenkl. referit ad nomina: « quibus vorabilis, ut quæ Dei sunt, nos admonet, ut virtutes hasce comparemus. »

(58) Τοῦ προφήτου. Deest in Regg. a, b, c, hu, tribus Colb., Oxou. et Or.

(59) Συδός διτὶ φωτὸς εἰραι καταχριθεὶς. « Ut lucis loco caligo sit, dampnatus. »

verius loquar, a seipso catigo effectus. Reliqui vero in sua dignitate persistant, cujus primum illud est, quod pacati sunt ac dissidii expertes, quippe qui a sancta et laudanda Trinitate hoc acceperint, ut unum sint, quemadmodum et ab eadem illuminatum acceperunt. Nam et illa Deus unus est, et esse creditur, non minus propter concordiam, quam propter eaundem essentiam. Itaque omnes ii, qui pacis bonum amplectuantur, cique contrariam discordiam et seditionem infense oderunt, ad Deum et divinas mentes accedunt: qui vero bellicosis sunt moribus, et famam dovitatem captiant, atque ignominia **188** sua gloriantur, adversari partem aplexantur. Nam ille quoque et secum ipse pugnat, et hoc ipsum in aliis, tum multiplici specie, tum vitiosis perturbationibus (utpote ab initio et homicida, et boni inimicus), operatur, ut commune Ecclesiae corpus in occulto sagittet, sub seditionis caligine sese occultans; quemadmodum, ni fallor, ad unumquemque nostrum captiose ut plurimum ac subdole accedit, ac velut. locum sibiipai furtum aperiens, ut totus, non secus ac strenuus quispiam et fortis bellator in exercitum, per disiectam muri partem aut hostilem aciem, irrumpat.

XIV. Atque hoc unum est, et quidem tale, ut nos ad benevolentiae concordiaque studium necessario adducere debeat, nimirum Dei ac superorum imitationem, in qua sola anima ad Dei imaginem creatum, imberi tutum est, ut per propensionem ad ea, quantum ipsi assequi datur, atque eorum imitationem, nobilitatem ipsa suam sartam tectamque tueatur. Alterum est, ut divinæ voci obtemperantes, in cœlum sursum, et in terram deorsum aspiciamus⁹, atque conditarum rerum leges animadvertamus: quemadmodum videlicet cœlum, et terra, et mare, ac denique universus hic mundos, magnum, inquam, hoc et celebre Dei elementum, quo etiam Deus declaratur, facilisque voce prædicatur, quan- diu, secum pacatus et tranquillus est, seque naturæ suæ simibus continet, nec quidquam adversus alterum insurgit, atque ex iis benevolentiae vinculis, quibus ab artifice Verbo rerum universitas constricta est, excedit, mundus vere est, ut appellatur, et incomparabilis pulchritudo, nec aliquid unquam opus, quod quidem materia constet, illustrius aut

⁹ Prov. xxv, 3.

(60) *Tautōtēta.* « Identitatem substantiæ. »

(61) *Tῆς δ'*. Reg. bm, τῆς δὲ.

(62) *'Eπει,* etc. Billius, « Nam ille quoque, tum multiplici specie, tum vitiosis permotionibus, et secum ipse pugnat, et, ut ab initio homicida, bonique olio percius, hoc ipsum in aliis operatur. » In hac versione, inverso verborum ordine, invertitur etiam sensus.

(63) *Tautō.* Sic quidam codd. et ed. Alii, ταῦτὸν.

(64) *Iu'.* Regg. bm, hu, Ἰω.

(65) *Oλως.* Or. δόλος. Sic legit Billius.

(66) *Ἄριστεινς στρατῷ.* Ita Reg. hu, qui omisso κατά, sic prosequitur, τῷ παραδρηγνυμένῳ, « ut fortis bellator in exercitum, per disiectam muri partem, irrumpat. » Billius legit, ἀριστεῖνς στρα-

ταῦτον γενόμενος· οἱ δὲ λοιποὶ μένουσιν ἐπὶ τῆς ἑαυτῶν ἀξίας, ἡς πρῶτον τὸ εἰρηναῖον καὶ ἀσταστον, τὸ ἐν εἰναι λαβόντες παρὰ τῆς ἐπαινετῆς καὶ ἀγίας Τριάδος, παρ' ἡς καὶ τὴν Ἑλλαμψιν. Ἐπει κάκεινη εἰς Θεός ἔστι τε καὶ εἰναι πιστεύεται, οὐχ ἥττον διὰ τὴν ὅμονοιαν ἢ τὴν τῆς οὐσίας ταυτότητα (60). Ὅπει Θεοῦ μὲν καὶ τῶν θείων ἐγγὺς, δοὺς τὸ τῆς εἰρήνης ἀγαθὸν ἀσπαζόμενοι φαίνονται, καὶ τῷ ἐναντικῷ τῇ στάσει ἀπεχθανόμενοι τε καὶ δυσχερανούντες· τῆς δ' (61) ἀντικειμένης μερίδος δοὺς πολεμικοὶ τὸν τρόπον, καὶ τὸ εὐδόκιμον τῷ κατινθί θηρώμενοι, καὶ τῇ ἑαυτῶν αἰσχύνῃ καλωπιζόμενοι· ἐπει (62) κάκεινος αὐτὸς τε στασιάζει πρὸς ἑαυτὸν, καὶ τῷ πολυειδεῖ, καὶ τοῖς πάθεσι, κανὸν τοῖς διλόις. ταῦτα (63) τοῦτο ἐνεργεῖ, ὡς ἀνθρωποκτόνος ἀπὸ ἀρχῆς καὶ μισάκαλος, ἵν' (64) ἐν σκοτομήνη κατατεξεύνῃ τὸ κοινὸν σῶμα τῆς Ἐκκλησίας, τῷ ζόφῳ τῆς στάσεως ἑαυτὸν ἐγκρύπτων, ὕσπερ οἵμαι, καὶ τοῖς καθ' ἔκαστον πρόσεται σφιστικῶς τὰ πολλὰ καὶ πανούργως, καὶ οἷον χύρων ἐν ἡμίν ὑπανοίγει· ἑαυτῷ διὰ τῆς τέχνης, ἵν' ὅλως (65) εἰσπέσῃ, καθά περ ἀριστεῖνς στρατῷ (66) κατὰ τὸ παραδρηγνυμένον τοῦ τειχίου ἢ τῆς παρατάξεως.

XV. Ἔν μὲν δὴ τοῦτο, καὶ τοσοῦτον εἰς εὑ- νοίας (67) τε καὶ συμφωνίας ἀνάγκην, τὴν Θεοῦ καὶ τῶν θείων (68) μίμησις· πρὸς δὲ βλέπειν ἀσφαλές μόνα τὴν κατ' εἰκόνα Θεοῦ γενομένην ψυχὴν, ἵν' ὡς μάλιστα τὸ εὐγενὲς αὐτῇ διατάχηται διὰ τῆς πρὸς αὐτὰ νεύσεως, καὶ ὡς ἐφικτὸν ὁμοιώσεως (69). Δεύτερον δὲ (70) ἀναβλέψωμεν εἰς τὸν οὐρανὸν δινα, καὶ εἰς τὴν γῆν κάτω, θείας φωνῆς ἀκούσαντες (71), καὶ καταμάθωμεν νόμους κτίσεως· οἵτις οὐρανὸς, καὶ γῆ, καὶ θάλασσα, καὶ δὲ σύμπας ὅντος κόσμος, τὸ μέγα τοῦ Θεοῦ στοιχεῖον καὶ περιβότον, φαῖ καὶ δη- λοῦται Θεὸς οιωπῇ κηρυττόμενος, ἔως μὲν εὔστα- θει (72) καὶ εἰρηνεύει πρὸς ἑαυτὸν, ἐν τοῖς ιδίαις δροῖς μένων τῆς φύσεως, καὶ οὐδὲν τοῦ ἐτέρου κατ- εξανταται, οὐδὲ τῶν τῆς εὐνοίας ἐκβαλεῖ (73) δεσμῶν, οἵτις δὲ τεχνίτης Λόγος τὸ πᾶν συνέδησε, κό- σμος τέ ἐστιν, ὕσπερ λέγεται, καὶ κάλλος ἀπρόσιτον, καὶ οὐδὲν μή ποτε τούτου τις ἐπινοήσει (74) λαμπρό- τερον (75) ἢ μεγαλοπρεπέστερον. Ὁμοῦ δὲ τοῦ εἰρη- νεύειν πέπαυται, καὶ τοῦ εἰναι κόσμος. Ἡ γὰρ οὐ δοξεῖ σοι οὐρανὸς μὲν εὐτάκτως ἀέρι καὶ γῇ κοινω-

τός, « strenuus exercitus. » Quæ lectio nobis non placet. Neque enim Gregorius diabolum cum « ex- exercitu, » sed cum « forti bellatore » consert.

(67) *Elēs εὐνοίας.* Sic Regg. a, bm, hu, Or. Deest εἰς in Par. edit.

(68) *Tῶν θείων.* *Rerum divinarum.*

(69) *Ομοιώσεως.* *Similitudinem.*

(70) *Δέ.* Deest in Reg. bm, et Or.

(71) *Ακούσαντες.* Coisl. I, ἀκούσαντες. Or. ἀκού- σοντες.

(72) *Εὐσταθεῖ.* Coisl. I, εὐσταθῇ καὶ εἰρηνεύῃ.

(73) *Ἐκβαλεῖ.* Reg. bm, ἐκβαλνῃ.

(74) *Ἐπινοήσει.* Reg. hu, ἐπινοήσῃ.

(75) *Λαμπρότερον.* Addit Coisl. I, ὅλης Ἑργον. Sic legit Billius. Favent scholiastæ aliquique nouissimij codices.

νῦν, τῷ μὲν φωτὸς, τῇ δὲ ὑετῶν, εὐνοίᾳς χρατεῖσθαι νόμῳ; γῆ δὲ καὶ ἄτρο, ἢ μὲν τροφάς, δὲ τὸ ἀναπνεῖν χαριζόμενοι ζώοις ἀπασι, καὶ διὰ τοῦτο (76) τὸ ζῆν συνέχοντος, γονέων ἀπομιμεῖσθαι φιλοστοργίαν; cultatem cunctis animalibus largiuntur, siue per hæc vitam conservant, videntur parentum erga filios aniores imitari?

IE'. Ὄραι δὲ ἡμέρως χιρνάμεναι, καὶ κατὰ μικρὸν ἀλλήλαις ὑπέξιούσαι, καὶ τὸ τῶν ἄκρων (77) αὐτηρὸν τῇ μεσότητῃ τιθασεύουσαι, πρός τε ἡδονὴν ἄμα καὶ χρείαν ἐπιτηδείως εἰρήνη βραβεύεσθαι; Τί δαὶ (78) ἡμέρα καὶ νῦν, Ισομοιρίαν πρὸς ἀλλήλας λαχοῦσαι καὶ περιτροπὴν ἔμμετρον, καὶ τὸ μὲν εἰς ἔργον ἡμᾶς ἔγειρουσα, δὲ ἀναπαύουσα; Τί δαὶ ἥλιος, καὶ σελήνη, καὶ κάλλος ἀστέρων καὶ πτήσεων, ἐν τάξει φαινομένων τε καὶ ὑπανιόντων; Θάλασσα ἐὰν καὶ γῆ πράσις ἀλλήλαις ἐπιμιγνύμενα, καὶ διανδόντα χρηστῶς, καὶ ἀντιλαμβάνοντα (79) φιλανθρώπων τὸν ἀνθρώπων τρέψει, καὶ ἀνθρώπῳ τῷ παρ' ἑαυτῶν χορηγοῦντα πλουσίως καὶ φιλοτίμως; Ποταμὸς δὲ δι' ὁρέων καὶ πεδίων ἐλκρύμενοι, καὶ οὐχ ὑπερβαίνοντες, δτὶ μὴ πρὸς τὸ χρήσιμον, οὐδὲ ἐπιστρέφοντες καλύψαι τὴν γῆν; Στοιχεῖων δὲ (80) μίξεις καὶ χρεῖαις (81), καὶ μελῶν συμμετρίαις καὶ συμφωνίαις; ζῶα δὲ τροφαὶ, καὶ γενέσεις καὶ οικήσεις μεμερισμέναι; καὶ τὰ χρατοῦντα καὶ τὰ χρατούμενα, καὶ τὰ ὑπεζευγμένα ἡμῖν, καὶ τὰ ἐλεύθερα; Ταῦτα πάντα οὗτας ἔχοντα, καὶ κατὰ τὰς πρώτας αἰτίας τῆς ἀρμονίας, εἰτ' οὖν (82) συρρόας τε καὶ συμπνοίας, εἴθισμόντες τε καὶ διεξαγόρμενα, τί ποτ' ἔχρην (83) δοκεῖν ἔτερον ἢ φιλίας τε (84) καὶ δύμονίας εἶναι χηρούγματα, καὶ νομοθετεῖν ἀνθρώπους δὲ ἑαυτῶν τὸ δύσκυχον (85);

existimandum est, quam quod ea amicitiam concordia inque proclamant, suoque exemplo mortali bus animorum consensum quasi lata legē indicant?

IC'. Ὄταν δὲ στασιάσῃ πρὸς ἑαυτὴν ἡ ὥλη, ναὶ δυσκάθετος γένηται, μελετῶσα τὴν λύσιν διὰ τῆς στάσεως, ἢ θεός τι παρασταλέσῃ τῆς ἀρμονίας (86) εἰς φόδον τῶν ἀμαρτανόντων καὶ κόλασιν, ἢ θαλάσσης ὑπέξιούστης (87), ἢ γῆς βρασσομένης (88), ἢ ξένων ὑετῶν φερομένων, ἢ συγκαλυφθέντος ἥλιου, ἢ πλεοναζούσης ὥρας, ἢ πυρὸς ὑπερβλύζοντος (89), ἀκοσμία (90) κατὰ τοῦτο, καὶ φόδος περὶ τὸ πᾶν, καὶ τὸ τῆς εἰρήνης ἀγαθὸν τῇ στάσει δέκτυνται. Καὶ ίνα πάρο δῆμους, καὶ πόλεις, καὶ βασιλεῖας, ἔτι

(76) Διὰ τοῦτο. Regg. bm, hu, Or. τούτων.

(77) Τῶν ἄκρων. Minus recte Billius: « utriusque extremi. » Sunt enim quatuor anni partes.

(78) Τί δαὶ... τί δαὶ. Regg. a, hm, τί δέ.

(79) Καὶ ἀντιλαμβάροτα... τρέψει... χορηγοῦντα. Ille verba deerant in editiis. Leguntur tamen in Coisl. 1, cuius auctoritate depravatum hunc locum emendavimus. Combef. pro χορηγοῦντα, legit χορηγεῖ τῷ ἀνθρώπων φύτῳ, etc. « Et copiose ac magnifice humanæ vitæ quæ penes se habent, suppetant. » Billius, qui pleraque verba quæ restituimus, in suo libro deleverat, Latine tamen reddidit.

(80) Στοιχεῖων δέ. Reg. a, et Or. στοιχείων τε.

(81) Μίξεις καὶ χράσεις. Reg. bm. μίξεις καὶ χράσεις.

(82) Εἰτ' οὐρ. Or. εἰτ' οὖν. Par. εἴτουν.

A magnificentius excoxitari potest. At simul atque pacatus et quietus esse desiit, mundus quoque esse desinit. Quid enim? Cum cœlum rato ordine, aeri lucem, terræ pluvias imperit, nonne tibi benevolentiae legibus teneri videtur? Nonne terra et aer, cum, illa quidem cibos, iste autem respirandi saeuitatem cunctis animalibus largiuntur, siue per hæc vitam conservant, videntur parentum erga filios aniores imitari?

XV. Nonne manifestum est, anni partes, 189 cum placide inter se miscentur, sensimaque sibi invicem succedunt, et extrenorum asperitatem mediocritate mitigant, ad hominum utilitatem simul et voluptatem, convenienter et pacifice gubernari? Quid autem de die ac nocte, quibus quasi sorte obtigit æquales inter se babere partes, et moderatam conversionem, ut ille quidem nos ad opus faciendum exciteat, ista vero quiete recreet ac relaxiat? Quid de sole et luna, siderumque ordine lucentium sesequre subducentium, multiudine et pulchritudine? Quid de terra et mari, quæ leniter inter se juncta, benignaque sese multis muneribus sufficientia, liberaliter hominem alunt, cique copiose et magnifice, quæ habent, suppeditant? Quid de amnibus, per montes et campos fluentibus, nec, nisi quatenus id expedit, redundantibus, nec se ad operiendam terram convertentibus? Quid de elementorum permistione ac temperatione, membrumque proportione et concinnitate? Quid de animalium alimonia, et ortu, distinctaque habitatione? Quid quod alia imperant, alia imperio tenentur: quedam nobis subiecta sunt, quedam libera? Quæ cum ita se habeant, ac secundum prius concordiae, sive confluxionis et conspirationis causas regantur et gubernentur, quid tandem aliud existimandum est, quam quod ea amicitiam concordia inque proclamant?

XVI. At cum materia secum ipsa dissidet, nec cohiberi potest, dissolutionem scilicet per seditionem meditans; aut Deus ad metu percellendos, vel etiam puniendos peccatores aliquid hujuscemodi concinnitatis luxaverit, nimirum vel exundante mari, vel terra dehiscente, vel obducto nubibus sole, vel quadam anni parte modum excedente, vel effundentibus se ignibus; tum vero perturbatio, et de hoc universo terror oritur, et quantum sit pacis bonum dissidio

D (83) Τί ποτ' ἔχρην. Reg. bm, Or. τί ποτε χρῆν.

(84) Φιλίας τε. Deest τέ in Regg. bm, hu.

(85) Ὁμοίωσον. Coisl. 1, δύματιμον.

(86) Ἀρμονίας. Montac. δύμονίας.

(87) Υπεξιούσης. Reg. a, έξιούσης, Reg. hu, et Or. έπεξιούστης.

(88) Βρασσομένης. « Concussa. succussa; æstus vi subsumtante. »

(89) Υπερβλύζοντος. Sic Regg. hm, hu, tres Colb. et Coisl. 3. Coisl. vero 1, ὑπερβλύσαντος. Par. edit. ὑπερβλύζοντος.

(90) Ἀκοσμία, etc. Billius, « Tum vero in hac rerum perturbatione et confusione orbi universo terror injicitur, quantumque in pace boni iusit, ex ipsa seditione perspicitur. »

ostenditur. Atque, ut populos, et urbes, et imperia præteream, ut cœtus, exercitus, familias, naves, vectoribus plenas, conjugia, sodalitia, quæ omnia, ut pace conservantur, ita dissidio **I90** funditus evertuntur, ad Israelitas orationem convertant, ac posteaquam vobis eorum calamitates, et dispersiōnem, qua nunc sedibus suis pulsi vagam et miserrimam vitam persequuntur, diutissimeque, ut mihi edita de illis vaticinia fidem faciunt persequentur, exposuero, tum deinde ex vobis, qui perfecte nostis quænam sit harum calamitatum causa, sciscitabor, ut aliorum mal's ad concordiam erudiamur.

XVII. Quandiu igitur illi pacem, et inter se, et cum Deo haberunt, Ægyptiaca videlicet tyrannie, hoc est, ferrea fornace oppressi, ac per communem afflictionem conjuncti atque collecti (non nunquam enim afflictio quoque ipsa commodum est ad salutem pharmacum), plebs sancta vocabantur, et portio Domini, ac regale sacerdotium⁶⁰. Nec vero hoc dici potest, nomina quidem ampla et magnifica fuisse, cæterum nominibus res ipsas hancquaquam respondisse. Nam et ducibus a Deo ductis utebantur, et per columnam ignis et nubis diu noctuque deducebantur⁶¹; et fugientibus mare dividebatur⁶², et fame laborantibus cœlum cibos subministrabat⁶³, et sicutibus petra usum fontis præbebat⁶⁴, et pugnantibus manuum extensio innumerabilium copiarum instar, erat orationis opera tropæa erigens, viamque ulterius aperiens⁶⁵; fluvii etiam, cognatum mare imitantes, cedebant, et elementa consistebant, ac muri tubis qualiebantur⁶⁶. Quid enim Ægyptiorum plagas in eorum gratiam inflictas commemorare attinet⁶⁷? Quid Dei voces e monte auditas⁶⁸? Quid duplice legem, alteram litteralem, spiritualem alteram? Quid cæteros honores, quos Israel meritis suis longe ampliores olim consecutus est? At postquam ægrotare, et in seipso mutuo furere, alique in multas partes dividi cœperunt (cruce nimirum, et dementia, qua adversus Deum et Salvatorem nostrum, ejus divinitatem in humanitate minime agnoscentes, insaniabantur, eos ad extremum exitium adigente), virgamque ferream, hoc est, principatum et imperium, quod nunc rerum summam tenet, multo ante illis denuntiata, in seipsostraxerunt, quid accidit? quidque perpessi sunt?

XVIII. Jeremias quidem eos ob priores calamitates luget, atque captivitatem Babylonicam deplorat; erant enim revera hæc lacrymis et gemitibus digna; qui vero non maximis digna lamentis, excisa membra, urbs solo æquata, sacrarium eversum, votiva dona compilata, profani pedes et manus pedes quidem in loca non adeunda irruentes;

⁶⁰ Exod. xix, 6; I Petr. ii, 9. ⁶¹ Exod. xiii, 21, seqq. ⁶² Exod. xv, 12 seqq.
⁶³ Exod. xvi, 6. ⁶⁴ ibid. 13. ⁶⁵ Jos. iii, 17; vi, 20.

(91) *Πλεῖστον.* Bas. πλείον, id est ἀντὶ τοῦ alii, quasi dicaret « semper. »

(92) *Οὐχ.* Vel legendum, οὐχοῦν, vel per interrogationem verendum: « nonne? annon? »

(93) *Κοινῆς.* Elias, πολλῆς, « multam afflictio-

A δὲ χροὺς, καὶ στρατὸς, καὶ οἰκους, καὶ νηῶν πληρώματα, γαὶ συζυγίας, καὶ ἑταιρείας, ὑπὸ μὲν εἰρήνης συνεχομένας, ὑπὸ δὲ στάσεως καταλυμένας, ἐπὶ τὸν Ἰσραὴλ εἶμι τῷ λόγῳ, καὶ τῶν ἐκείνου παθῶν ὑπομνήσας ὑμᾶς, καὶ τῇδε διασπορᾶς, καὶ τῆς θλῆς, ἃν τε νῦν ἔχουσι, καὶ ἣν ἐπὶ πλεῖστον (91) ἔξωσι, πειθομαὶ γὰρ ταῖς περὶ αὐτῶν προρήσεσιν, ἔπειτα ἐρήσομαι ἀκριβῶς εἰδότας ὑμᾶς, τι τὸ τῶν συμφορῶν τούτων αἴτιον, ἵνα παιδευθῶμεν τοῖς τῶν δλλων κατοῖς τὴν δμόνοιαν.

B **IZ'. Οὐχ** οὐαὶ μεν ειρηνην ε.χον καὶ πρὸς ἀλλήλους καὶ πρὸς Θεὸν, Αἰγύπτιῷ τῇ καμίνῳ τῇ σιδηρῷ πιεζόμενοι, καὶ ὑπὸ τῆς κοινῆς (93) θλίψεως συναγόμενοι (ἔστι γὰρ δῆτε καὶ τοῦτο φάρμακον ἀγαθὸν εἰς σωτηρίαν τῇ θλίψις), λαὸς τε ἄγιος ἔχουσον, καὶ μερὶς Κυρίου, καὶ βασιλείου ιεράτευμα. Καὶ οὐ τοῖς μὲν ὄντας οὖστα (94), τοῖς δὲ ἔργοις ἐτέρως· ἀλλὰ καὶ στρατηγοῖς ἥγοντο ἀγομένοις ὑπὸ Θεοῦ, καὶ σύλληψι πυρὸς καὶ νεφέλης ὠδηγοῦντο νυκτὸς καὶ ἡμέρας· καὶ θάλασσα μὲν αὐτοῖς διέστατο φεύγουσι, πενῶσι δὲ οὐρανὸς ἔχορήγει τροφὴν, πέτρα δὲ δικύῶσιν ἐπήγαζε, πολεμοῦσι δὲ χειρῶν ἕκτασις ἀντὶ μυριάδων ἦν, δι' εὐχῆς ἐγείρουσα τρόπαια, καὶ δόπιοιούσα τὰ Εμπροσθεν· ποταμοὶ δὲ ὑπεχώρουν τὴν συγγενῆ μιμούμενοι θάλασσαν, καὶ στοιχεῖα ἴστατο, καὶ τείχη σάλπιγξι κατεσείτο. Καὶ τι δει λέγειν Αἰγύπτιων πληγάς (95) τούτοις χαριζομένας, καὶ Θεοῦ φωνάς ἔξ ορους ἀκονομένας, καὶ νομοθεσίαν διπλῆν, τὴν μὲν ἐν γράμματι, τὴν δὲ ἐν πνεύματι, καὶ ταῦτα οἵς ἐτιμῶντο πάλαι παρὰ τὴν ἑαυτῶν ἀξίαν δὲ Ισραὴλ. «Ἐπει δὲ νοσεῖν ἥρξαντο, καὶ κατ' ἀλλήλων ἐμάνησαν καὶ διέστησαν εἰς μέρη πολλὰ (τοῦ σταυροῦ πρὸς τὴν ἐσχάτην ἀπώλειαν (96) αὐτοὺς συνελαύνοντος, καὶ τῆς ἀπονοτας ἦν κατὰ τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν ἀπενοθῆσαν, τὸν ἐν ἀνθρώπῳ Θεὸν ἀγνοήσαντες), καὶ τὴν ράδον τὴν σδηραν πόρφρων ἀπειλουμένην αὐτοῖς ἐφ' ἑαυτούς εἰλκυσαν, τὴν νῦν ἐπικρατοῦσαν ἀρχὴν λέγω καὶ βασιλείαν, τι γίνεται; καὶ τι πεπόνθασι;

D **IR'. Θρηνεῖ** μὲν αὐτοὺς Ιερεμίας ἐπὶ τοῖς προτέροις πάθεσι, καὶ τὴν ἐπὶ Βασιλῶν αἰχμαλωσίαν δόδύρεται· καὶ γάρ ἦν δυτικῶς κάκεῖνα θρήνων καὶ θύδρων ἀξία· πῶς δὲ οὐ τῶν μεγίστων τείχη κατεσκαμένα, πόλις τὸ δαφνισμένη, ἀχλασμα καθηρημένην, ἀναθήματα σεσυλημένα, πόδες βέηθλοι καὶ χεῖρες· οἱ μὲν τοῖς ἀδάτοις ἐμβατεύοντες, αἱ δὲ κα-

⁶⁷ Exod. xiv, 22. ⁶⁸ Exod. xv, 12 seqq.
⁶⁹ Exod. vii-xi. ⁷⁰ Exod. xix, 16 seqq.

nem. ,

(94) *Oὐτω.* Rugg. a, bm, οὐτως.

(95) *Πληγάς.* Nonnulli coiid. τρήχας, « νερας erabones. »

(96) *Ἀκάλεισα.* Deest in Par editione.

τῶν (97) ἀκαύστων κατατρυφῶσαι, προφῆται σιγῶν- τες, λεπίς ἀγόμενοι, πρεσβῦται μὴ ἐλεούμενοι, παρ- θένοι καθυδριζόμενοι, νεότης πίπτουσα, πῦρ ἀλάδ- τριον (98) καὶ πολέμιον, αἴματος ποτεμοὶ ἀντὶ τοῦ ὁσίου πυρὸς καὶ αἵματος, Ναζαραῖοι κατασυρόμενοι, Θρήνοι τοῖς ὅμνοις ἀντεγειρόμενοι· καὶ ἵν' ἔξι αὐτῶν εἰπεῖ τι τῶν Ἱερεμίου Θρήνων, οἱ υἱοὶ (99) Σιών, οἱ τίμιοι καὶ ἀντιτιθέμενοι χρυσίψ, οἱ τρυφεροὶ καὶ κα- κῶν ἀπαθεῖς, ἔνην δόδον ὀδεύοντες· καὶ ὁδὸς Σιών πενθοῦσαι (10) παρὰ τὸ μὴ εἶναι τοὺς ἑορτάζοντας· καὶ μικρὸν πρὸ τούτων· χειρες γυναικῶν οἰκτιρμό- νων, οὐ τροφὴν ὀρέγουσαι τέκνοις, τῆς πολιορκίας ἐπικρατούσης, ἀλλ' ἐπὶ τροφὴν ταῦτα σταράτουσαι, καὶ λίμου φάρμακον τὰ ἔαυτῶν ποιούμεναι φίλετα, Ταῦτα πῶς οὐ δεινὰ καὶ πέρα δεινῶν, οὐ τοῖς πά- σχουσι τότε μόνον, ἀλλὰ καὶ νῦν τοῖς ἀκούουσιν; Ἐγώ γοῦν δσάκις διν ταύτην ἀναλάβω τὴν βίβλον, καὶ τοῖς Θρήνοις συγγένωματι, συγγίνομαι δ' (12) δσάκις διν εὐ- ημερίαν σωφρονίσας· ἐθελήσω τῷ ἀναγνώσματι, ἐγ- κόπτομαι τὴν φωνὴν, καὶ συγχέομαι δάκρυσι, καὶ οὖν ὑπὲρ δύνι μοι τὸ πάθος Ἐρχεται, καὶ συνθρηγῶ τῷ θρηνήσαντι. Τὴν δὲ τελευταίαν αὐτῶν πληγὴν τε καὶ μετανάστασιν (3), καὶ τὸν νῦν ἐπικείμενον αὐ- τοῖς τῆς δουλείας ζυγὸν, καὶ τὴν περιθέτον ὑπὸ Ἀρματοῖς ταπείνωσιν, ἡς οὐδὲν οὔτως ὡς ἡ στάσις αἰτίου, τίς θρηγήσει πρὸς δέξιαν τῶν θρήνους γρά- φειν (4) εἰδότων, καὶ λόγον ἔκισον (5) πάθεις; Ποτεὶ βίβλοι ταῦτα χιωρήσουσι; Μίλια στήλῃ (6) τούτοις τῆς συμφορῆς ἡ οἰκουμένη πᾶσα καθ' ἡς ἐπορησαν, καὶ ἡ λατρεία πεπαυμένη, καὶ αὐτῆς τῆς Ἱερουσαλήμ τὸ ἔδαφος μόρις (7) γινωσκόμενον, ἡς τοσοῦτον ἐπιθα- τὸν αὐτοῖς ἔστι μόνον, καὶ τοσοῦτον ἀπολαύσουσι τῆς ποτε αὐτῶν δόξης, δισον ἐν ἡμέρᾳ φανέντες (8) θρηνή- σαι τὴν ἐρημίαν.

ad eo Hierosolymitanæ urbis solum, quod vix jam agnoscitur et duntaxat fructus ex vetere sua gloria et amplitudine capiunt, id- que duntaxat illis patet, id- dinem lugeant.

18'. Δεινοῦ δὲ δότος οὕτως τοῦ στασιάζειν, καὶ τοσούτων αἰτίου κακῶν, ὡς τὰ τε εἰρημένα δείχνυσι, καὶ διὰ πλειστῶν ὑποδειγμάτων ἔστι μαθεῖν, ἔτι πολ- λῷ δεινότερον τὸ, καταλύσαντας μικρούχλαν (9), καὶ τῶν τῆς εἰρήνης γευσαμένους καλῶν, πρὸς τὴν αὐτὴν νόσον πάλιν ὑπενεχθῆναι, καὶ πρὸς τὴν δύον Ἐμετον ἐπιστρέψαι, τὸ δὴ λεγόμενον (10), μηδὲ δ τοὺς ἀνεψιους παιδεύει τῇ πέρι φωνονισθέντας. Καὶ γάρ ὅρῳ κούφους καὶ ἀνοήτους οὐ τούτους ὑπολαμβάνο-

⁽¹⁾ Thren. iv. 2. ⁽²⁾ Thren. i. 4. ⁽³⁾ Thren. iv. 10.

(97) Καὶ τῶρ. Deest καὶ, in Reg. a et Or.
(98) Πῦρ ἀλάδτριον. Illicum intelligit igneum, quo Nabuzardian Jerosolymam inflammavit.

(99) Οἱ υἱοὶ, etc. Sic Reg. hu et Or. Deest οἱ, in Par. edit. Billius vertit « pretiosi illi filii », etc.

(1) Περθοῦσαι. Codices nonnulli, πενθοῦσαι.

(2) Δ'. Regg. bin, hu, Or. δέ.

(3) Μεταρράτασιν. Colb. 3 et Monac. ἀνάστατην. Non male, quidquid dicat variarum lectionum col- lector. Nam ἀνάστατης, « desolatio » est et « ever- sis », ut recite obseruat Budaeus, notumque est, nisi quis valde in Græcis sit peregrinus.

(4) Γράψειν. Comb. legit συγγράψειν.

(5) ἔξισον. Oxon. ἔξισοντα τῷ πάθει.

(6) Στήλῃ. « Columna ». Quemadmodum, inquit

PATROL. GR. XXXV.

A manus vero 191 circa res eas, quas tangere nefas erat, luxuriantes, prophetæ silentes, sacerdotes abducti, senes absque misericordia habiti, constu- pratae virginis, juventus cadens, flamma aliena et hostilis, sanguinis fluvii pro sancto igne ac cruento, Nazarei raptati, luctus canticis subrogati : atque, ut ex ipsis Jeremiæ Threnis aliquid producam, in- elyti illi filii Sion ⁽⁴⁾, et auro æquandi, illi inquam delicati atque a malis immunes, insuetam viam obeuntes : et viæ Sion lugentes, eo quod nulli sint qui festos dies celebrent ⁽⁵⁾; ac paulo ante : manus mulierum misericordium ⁽⁶⁾, invalescente obsidione, non victimum filiis porrigentes, sed potius ad cibum sibi parandum eos lacerantes, atque ex clarissimis suis pignoribus medicinam aduersus grassantem famam quarentes? An non hæc gravia et plusquam gravia, non iis solum, qui tum ea pertulerunt, sed iis quoque qui nunc audiunt? Evidem, ut de me loquar, quoties hunc libellum in manus sumo, Threnosque lectito (id autem facio quoties secundarum rerum insolentiam coercere hujusmodi le- citione studeo), vocem mili intercludi sentio, laery- misque obruor, eamque calamitatem velut ob oculos positam videre videor, ac Jeremiæ collamentor. At vero postremam eorum plagam, et e sedibus suis migrationem, ac servitutis jugum eorum capitū nunc incumbens, celebremque illam sub Romanis depressionem, quam nulla res æque ac seditio pe- perit, ecquis eorum, qui lamentationes conscribere, atque oratione calamitatem adæquare norunt, satis digne deplorabit? Quinam libri eam cōpient? Una utique illis calamitatis columnā totus terrarum orbis est, per quem varie fusi sparsique sunt, di- nusque cultus compressus et extinctus, ipsumque

C C ⁽⁷⁾ XIX. Porro autem, cum dissidiis laborare, tam grave sit, ac tot mala conflent, quemadmodum, et ex iis quæ diximus, liquet, et pluribus exemplis discere licet, tum vero multo gravius est, depositis inimicitiis, pacisque bonis degustatis, 192 in eum- dem rursus morbum provolvi, atque ad suum, ut dici solet, vomitum redire, ac ne ipsa quidem exper- ientia, quæ sinistrorum magistra est, emendari. Etenim eos levitatis ac stultitiae opinionem subire

Elias, ære, aut ex lapide excitatae columnæ, aut aliquorum ærumnas, aut vituperationes prætereu- tibus exhibent, sic totus terrarum orbis, per quem dispersi sunt Judæi, instar columnæ, quæcumque horrenda ipsis acciderint, prædicat.

(7) Μόρις. Regg. a, bin, μᾶλις.

(8) Φαρέττες. « Apparentes. » Romani imperato- ris, Adriani, ni fallor, lege, Judæis campos ubi urbs Jerosolymitanæ fuerat, per unum diem ex certo spa- tio videndi licentia dabatur. Comb. legendum pu- lat, φανέντος.

(9) Καταλύσαστας μικρούχλαρ. « Deposita pu- biliam unitate. »

(10) Τὸ δὴ λεγόμενον. Deest in Regg. a, hu, Or. Mox Or. et tres Colb. μηδὲ δ, pro μηδὲ δ.

comperio, non qui in vitio aliquo permanent, sed qui, instar auræ subinde se immutant, aut reciprocantium Euriporum, aut instabilium maris fluviuum, facili momento in contrarias sententias feruntur ac revolvuntur. Atque illud insuper mecum considero, iis, qui dissidiis conflictantur, spem saltem concordiae solatum afferre, calamitatesque ipsorum maxima ex parte levare. Spes enim mutationis, ac melior rerum status ante oculos positus, maximam opem afflictis hominibus afferre solet. Qui vero sæpe quidem in concordiam redierunt, semper autem ad vitium relapsi sunt, his una cum aliis rebus, melior quoque spes adempia est; ut qui non minus pacem ipsam, quam dissensionem, semper metuant, neutrique earum propter fidant.

XX. Nec vero hæc eo a me dici quisquam suscipietur, quod pacem omnem amandam et complectendam esse existimem; nam ut optimam quamdam dissensionem, ita perniciosissimam quamdam concordiam esse perspectum habeo; sed eam demum, quæ bona est, et boni causa initur, ac Deo copulat. Atque, ut hæc brevi distinctione explicentur, ita sentio; haud bonum esse, ut quis segnior sit, aut servidior quam par est, ita ut vel omnibus ob levitatem acquiescat, vel ob temeritatem et insolentiam ab omnibus se removeat. Æque enim et inefficax segnities est, et mobilitas atque inconstantia a societate et communione aliena. Verum ubi aperte se prodit impietas, tum vero, nobis faciendum esse, ut adversus ignem et ferrum, et tempora, et principes, ac denique prius adversus cætera simul omnia feramur, quam ut mali fermenti participes efficiamur, ac male affectis assentiamur: nec quidquam perinde metuendum est, ut ne quid magis quam Deum metuamus, ac propterea, cum veritati serviamus, fidei et veritatis doctrinam perinde deseramus. At cum suspicio sola animum nostrum male habet, metusque non satis exploratus, tum vero lenitatem potius quam celeritatem, et indulgentiam **193** potius quam arrogantiam et consumaciam adhibere convenit; multoque melius et conducibilius est, ut in communi corpore manentes, mutuo nos ipsos, tanquam alii aliorum membra, corrigamus atque corrigamur, quam ut præjudicio per secessionem factio, et auctoritate per separationem amissa, ex edicto postea, velut tyranni ac non fratres, correctionem imperemus.

XXI. Quæ cum cognita et explorata habeamus, fratres, complectamur nos mutuo, et exosculemur, unum vere efficiamur, et eum, qui medium maceriaz parietem solvit¹¹, ac per sanguinem suum omnia

¹¹ Ephes. 11, 14.

(11) Οὐτω γινώσκω.... πασι συμφέρεσθαι. Billius, «sic statio; nec segniorein quenquam esse debere, quam par sit, nec serventiores, ita ut, vel ob levitatem ad omnes se aggreget, » etc.

(12) Εὐχίρητον. In editis sequitur, καὶ, quod, auctoritate melioris notæ codicum, delevimus.

(13) Πρόδηλα. Regg. a, bm, et tres Colb. πρόδηλον.

(14) Ἀπάντωρ φοβητέον. Or., Coisl. 1, πάντων. Idem Coisl. 1, Hervag., Combef. εὐλαβητέον, «cavendum, fugiendum. »

A μένους, οἱ δὲ κακῶ τινι παραμένωσιν, ἀλλα τοὺς ἔφ- δινος ἐπ' ἀμφότερα φερομένους καὶ μεταρρέοντας, καθάπερ αἵρας μεταπιπτούσας, ή μεταβολὰς καὶ παλιρροίας Εὔριπων, ή θαλάσσης δυταῖς κύματα. Σκοπῶ δὲ κάκεινο, ὅτι τοὺς μὲν ἐπὶ τῆς στάσεως μένοντας ἡ γοῦν ἐλπὶς τῆς ὁμονίας ῥάσις ποιεῖ, καὶ τὸ πλεῖστον αὐτοῖς ἐπικουφίζει τῆς συμφορᾶς· μεγίστη γάρ ἐπικουρία τοῖς ἀτυχοῦσι μεταβολῆς ἐλπὶς, καὶ τὸ κρείττον ἐν ὀφθαλμοῖς κείμενον· οἱ δὲ πολλάκις μὲν ὁμονοήσαντες, ἀεὶ δὲ πρὸς τὴν κακίαν παλινδρομήσαντες, ἀφήρηνται μετὰ τῶν ἀλλων καὶ τοῦ κρείττονος τὴν ἐλπίδα· οὐχ ἡττον τῆς στάσεως δεδοκτεῖται ἀεὶ τὴν ὁμόνοιαν, καὶ μηδὲ ἐτέρῳ θαρροῦντες, διὰ τὸ ἐμφοτέροις εὐκίνητον καὶ ἀστάθμητον utriusque levitatem et inconstantiam magnopere fidant.

B K'. Καὶ μηδεὶς οἰσθω με λέγειν, ὅτι πᾶσαν εἰρήνην ἀγαπητέον· οἴδα γάρ ὥσπερ στάσιν τινὰ βελτίστην, οὕτω καὶ βιασερωτάτην ὁμόνοιαν· ἀλλὰ τὴν γε καλὴν καὶ ἐπὶ καλῷ καὶ θεῷ συνάπτουσαν. Εἰ δὲ δεῖ συντόμως διελέσθαι περὶ αὐτῶν, οὕτω γινώσκω (11), οὗτε νωθέστερον εἶναι τοῦ μετρίου καλὸν, οὗτε θερμότερον, ως ἡ δὲ εὐχοίλιαν πᾶσι συμφέρεσθαι, ἡ δὲ ἀταξίαν πάντων ἀποστατεῖν· ὁμοίως γάρ καὶ τὸ νωθὲς ἀπρακτον, καὶ τὸ εὐκίνητον (12) ἀκοινώητον. Αλλ' οὐ μὲν ἀνὴρ πρόδηλα (13) τὰ τῆς ἀσεβείας, καὶ πυρὶ, καὶ σιδήρῳ, καὶ καιροῖς, καὶ δύνασταις, καὶ πᾶσι πρότερον ὄμοις χωρητέον, ή τῆς ζύμης μεθεκτέον τῆς πονηρᾶς, καὶ συγκαταθετέον τοῖς κακῶς ἔχουσι, καὶ οὐδὲν οὕτω τῶν ἀπάντων φοβητέον (14), ώς δόλο τι πρὸ θεοῦ φοβηθῆναι, καὶ διὰ τοῦτο προδύναι περὶ τῆς πίστεως λόγους (15) καὶ τῆς ἀληθείας, ἀληθείᾳ δουλεύοντας· οὐ δέ τὸ λυποῦν ὑπόνοια καὶ φόβος ἀνεξέταστος (16). βελτίων τοῦ τάχους ἡ μακροθυμία, καὶ τῆς αὐθαδείας ἡ συγκατάβασις (17), καὶ πολλῷ κρείττον καὶ λυσιτελέστερον, ἐν τῷ κοινῷ σώματι μένοντας, καταρτίζειν ἀλλήλους ως ἀλλήλων μέλη, καὶ κατατάξεις, ή προκαταγόντας διὰ τῆς ἀποστάσεως, καὶ τὸ ἀξιόπιστον τῷ χωρισμῷ λύσαντας, ἐπειτα ἐξ ἐπιτάγματος, ὥσπερ τυράννους, ἀλλ' οὐκ ἀδελφοὺς, νομοθετεῖν τὴν διόρθωσιν.

D KA'. Ταῦτα εἰδότες, ἀδελφοί, περιλάβωμεν ἀλλήλους, περιπτυξίμεθα, γενώμεθα γνησίως ἐν, μιμησώμεθα τὸν τὸ μεστοτοχὸν τοῦ φραγμοῦ λύσαντα, καὶ διὰ τοῦ αἷματος αὐτοῦ πάντα συναγαγόντα, καὶ εἰ-

(15) Περὶ τῆς πίστεως λόγους. Reg. hu. Or., etc. τοὺς περὶ πίστεως λόγους.

(16) Φόβος ἀνεξέταστος. Metus non satis exploratus, qui, » ut ait optime Basil. Schol., « instituta inquisitione, est depellendus : » δν διὰ τῆς ἐμμελοῦς ἀπειλήσεως ἀκόλητον. Billius : « timor que nullis certis argumentis innixus. »

(17) Συγκατάβασις. Billius, « indulgens demissio. » Leuvenklaius : « in concordiam redditio. »

φηγεύσαντα· εἰπωμέν τῷ κοινῷ Πατρὶ τούτῳ, τῇ σεμνῇ πολιά, τῷ πράψ καὶ τὴν ποιμένι· Ὁρᾶς τὰ ἐπίχειρα τῆς ἐπιεικείας; Ἀρον κύκλῳ τοὺς δύθαλ- μούς σου, καὶ ἵδε ἐπισυνηγένενα τὰ τέκνα σου, δν τρόπον ἐπόθεις, καὶ δ (18) προστεθῆναι σοι μόνον ἥτοι νυκτὸς καὶ ἡμέρας, ἵν’ ἐν γῆρᾳ καλῷ καταλύ- σῃς τὴν παροικίαν· ἴδον πάντες ἤκατι πρὸς σὲ, καὶ ὑπὸ τές σίξ ἀναπαύονται πτέρυγας, καὶ τὸ ἔσωτῶν κυκλοῦσι θυσιαστήριο, μετὰ δακρύων ἀποφοιτήσαν- τες, καὶ μετ’ ἐνφροσύνης προστρέχοντες (19). Χαῖρε καὶ κατατέρπου, πατέρων ἄριστε καὶ φιλοτεκνότατες, διτι πάντας αὐτοὺς ἐνδέδουσαι καὶ περιβέβλησαι, ὡς κόσμον νύμφη. Φθέγξας καὶ σὺ πρὸς ἡμᾶς· Ἰδού δὲ τὸ παιδία ἡ μοι ἐδώκεν (20) ὁ Θεός. Πρόσθες καὶ ἀλληγ φωνὴν δεσποτικὴν καὶ μάλα οἰκεῖαν· Οὖς ἐδώκας μοι ἐψύλαξα, καὶ οὐκ ἀπώλεσα ἐξ αὐτῶν οὐδέτερα.

ΚΒ'. Μηδέ γε ἀπόλοιτο μηδεὶς (21), ἀλλὰ πάντες μένωμεν ἐν ἐνὶ πνεύματι, μιᾶς ψυχῆς συναθλοῦντες τῇ πίστει τοῦ Εὐαγγελίου, σύμψυχοι, τὸ ἐν φρονοῦντες, ὠπλισμένοι τῷ θυρεῷ τῆς πίστεως, περιεζω- σμένοι τὴν δοφίνην ἐν δληθείᾳ, ἵνα μόνον εἰδότες τὸν κατὰ τοῦ πονηροῦ (22) πόλεμον, καὶ τῶν ὑπὲκεινου στρατηγούμενων, μὴ τοιούμενοι τοὺς δυναμένους ἀποκτεῖναι τὸ σῶμα, τῆς δὲ ψυχῆς λαβέσθαι μὴ δυ- ναμένους, φοβούμενοι δὲ τὸν καὶ ψυχῆς καὶ σώματος Κύρον· φυλάτσοντες τὴν καλὴν παρακαταθήκην, ἵν παρὰ τῶν Πατέρων εἰλήφαμεν, προσκυνοῦντες Πατέ- ρα, καὶ Γίδην, καὶ ἄγιον Πνεύμα· ἐν Γιῷ τὸν Πατέ- ρα, ἐν Πνεύματι τὸν Γίδην γινώσκοντες, εἰς δὲ βεβα- πίσμεθ, εἰς δὲ πεπιστεύκαμεν, οἵσις συντετάγμεθα, πρὶν συνάψαι διαιροῦντες (23), καὶ πρὶν διαιρεῖν (24) συνάπτοντες, οὗτε τὰ τρία ὡς ἔνα (25) (οὐ γάρ ἀνυπόστατα (26), ἢ κατὰ μιᾶς ὑποστάσεως (27), ὡς εἶναι τὸν πλοῦτον ἡμῖν ἐν ὀνόμασιν, ἀλλ’ οὐ πρά- γμασι), καὶ τὰ τρία ἔν. Ἐν γάρ οὐχ ὑποστάσει (28), ἀλλὰ θεότητι· μονάς ἐν Τριάδι προσκυνοῦμένη, καὶ Τριάς εἰς μονάδα ἀνακεφαλαιούμένη (29), πᾶσα προσκυνητή, βασιλικὴ πᾶσα, διμήτρονος, διμόδοξος, ὑπερχρυσος, ἄκτιστος, ἀρρατος, ἀν- αφῆς, ἀπερίληπτος, πρὸς μὲν ἔαντην ὅπως ἔχει (30) τάξεως, αὐτῇ μόνῃ (31) γινώσκομένη (32), σεπτὴ δ’ ἡμῖν ὄμοιως καὶ λατρευτή, καὶ μόνη τοῖς Ἅγιοις τῶν ἀγίων ἐμβατεύουσα. τὴν δὲ κτίσιν πᾶσαν ἔτος ἐώ-

A conciliavit, et pacavit²¹, imilemur. Dicamus com- muni huic Patri, venerabili canitiei, mansueto et placido Pastori: Vides moderationis tuæ præmia? Tolle per circuitum oculos tuos, et collectos filios tuos vide²², quemadmodum cupiebas, quodque unum ut tibi contingere, noctes diesque postulabas, ut in senectute bona peregrinationis tuæ dies con- cluderes. En omnes ad te venerunt, ac sub pennis tuis requiescunt, suumque altare cingunt, cum la- crymis illi quidem egressi, cum gaudio autem re- currentes. Gaude et oblectare, patrum optime ac filiorum amantissime, quoniam his omnibus, non secus ac sponsa mundo suo, indutus et amictus es. Loquere tu quoque ad nos: Ecce ego, et pueri mei, quos dedit mihi Dominus²³. Adde aliam B quoque Domini vocem valde congruentem: Quos dedisti mihi custodiri, et non perdidi ex eis quem- quam²⁴.

XXII. Atque ultimam nemo pereat, sed omnes in uno spiritu maneamus, una mente collaborantes fidei Evangelii, unanimis, unum idemque sentientes²⁵, fidei clypeo armati, succincti lumbos in veritate²⁶, solum unum istud bellum scientes, quod adversus pravum illum, et eos, qui ipsius ductu et auspiciis pugnant, geritur: Non eos timentes, qui corporis quidem necandi potestatem habent, cæterum animam arripere nequeunt; sed eum, cui in corpora animasque nostras jus et imperium est, fornidanter²⁷: præclarum depositum, quod a Par- tribus nostris accepimus, custodientes²⁸; adoran- tes Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum; in Fi- lio Patrem, in Spiritu Filium cognoscentes, in quorum nomine baptismi aqua tincti sumus, in quos credimus, quibus nomen dedimus, prius eos dividentes, quam conjunxerimus, priusque conju- gentes, 194 quam distinxerimus, nec tria tanquam unum accipientes (neque enim ejusmodi sunt hæc nomina, ut per se non subsistant, aut de una tan- tum persona prædicentur, quasi opes nostræ in no- minibus, non autem in rebus sicut sint), et tria unum esse credentes. Unum enim sunt, non perso- nae, sed divinitatis ratione. Unitas in Trinitate adorata, et Trinitas in unitatem collecta, tota ado- randa, tota regia, ejusdem throni et gloriæ, mundo D sublimior, tempore superior, increata, invisibilis,

²¹ Coloss. i, 49. ²² Isa. lx, 4. ²³ Isa. viii, 18. ²⁴ Joan. xvii, 12. ²⁵ Philipp. i, 27; ii, 2. ²⁶ Ephes. vi, 14. ²⁷ Matih. x, 28. ²⁸ II Tim. i, 14.

(18) Καὶ δ. Combeſ. καὶ ἡ. nempe, τέκνα, « filios.»
(19) Προστρέχοντες. Sic Or. Editi vero, προτρέ- χοντες.

(20) Ἐδώκεν. Reg. hu, Or. ἐδέωκεν.

(21) Μηδεὶς. Regg. a, bm, hu, Or., etc. μηδὲ εἰς.

(22) Τοῦ πονηροῦ. « Diaboli. »

(23) Διαιροῦντες. His verbis, Sabellium, qui per- sonas divinas confundebat, carpit Gregorius.

(24) Διαιρεῖν. Reg. bm, tres Colbert., Or. δι- ελεῖν.

(25) Οὗτε τὰ τρία ὡς ἔτρα. Coisl. I οὗτε τὰ τρία εἰς ἔν.

(26) Ἀρυνόστατα. Coisl. I addit, τὰ δύνατα, « nomina; » quæ vox ita subaudienda; vel, si mavis, πρότων. « personæ. »

D (27) Ἡ κατὰ μιᾶς ὑποστάσεως. « Aut de una substantia, » sen, « subsistentia. » Billius reddit hanc vocem, Ὑποστάσεως, hic et alibi, per, « Personam; » quod non satis nobis Gregorii ac Orientalium menti congruum videtur.

(28) Οὐχ ὑποστάσει, etc. « Non ratione subsi- stendi, sed divinitate. »

(29) Ἀνακεφαλαιούμενη. « Recapitulata, com- prehensa. »

(30) Ἐχει. Regg. bm, hu, ἔχῃ.

(31) Αὐτῇ μόνῃ. Sic Regg. bm, hu, et Or. In Par. edit. αὐτῇ μόνῃ, etc., quod verit̄ Billius: « sola quidem, quo erga se ordine sit, intelligens. »

(32) Γινώσκομένη. Combeſ. legit, γινώσκουσα, Sic etiam Hervag. et Reg. bm, sed recentiori manu.

tactus et comprehensionis expers, secundum vero ordinem qui in se est, sibi soli cognita, nobis tamen ex aequo veneranda et adoranda, sola etiam in Sancta sanctorum penetrans, res autem omnes conditas foris relinques, alias primo velo, alias secundo interclusas atque diremptas: primo nimirum, cœlestes et angelicas a deitate, altero vero, natum nostram a cœlestibus. Hæc, fratres, agamus, hoc animo simus; eosque, qui aliter sentiunt, ut veritatis labem et corruptelam, quoad quidem licet, assumamus atque curemus; incurabili autem morbo laborantes aversemur: ne aliqui morbum eorum ante contrahamus, quam illis sanitatem nostram impertiamus. Ac Deus pacis ³⁰, illius inquam pacis quæ intellectum omnem exsuperat ³¹, nobiscum erit, in Christo Jesu Domino nostro. Amen.

³⁰ II Cor. xiii, 11. ³¹ Philipp. iv, .

(33) Αύμην. Reg. bm, λοιμῷν.

(34) Δέ ἔχοντας. Regg. bm, hu, Or. δὲ Εχοντας.

(35) Μεθ' ὑμῶν. Sic tres Regg. ac tres Colb. Par. μεθ' ὑμῶν.

A σα, τὴν μὲν τῷ πρώτῳ, τὴν δὲ τῷ δευτέρῳ διετρομένην καταπετάσματι πρώτῳ μὲν τὴν οὐράνιον καὶ ἀγγελικὴν ἀπὸ τῆς θεότητος, δευτέρῳ δὲ τὴν ἡμετέραν ἀπὸ τῶν οὐρανίων. Ταῦτα πράσσωμεν, καὶ οὕτως ἔχωμεν, ἀδελφοί, καὶ τοὺς ἐτέρως φρονοῦντας, ὃς λύμην (33) τῆς ἀληθείας, ἐκαὶ μὲν ἀν δυνατὸν, προσλαμβανόμεθα καὶ θεραπεύωμεν· ἀνάτας δέ έχοντας (34) ἀποστρεψόμεθα, μή τῆς νόσου μεταλάβωμεν, πρὶν μεταδοῦναι τῆς ἑαυτῶν ὑγιείας· καὶ δὲ θεός τῆς εἰρήνης ἔσται μεθ' ἡμῶν (35), τῆς πάντας νοῦν ὑπερεχούστης ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν. Ἀμήν (36).

(36) Ἡμῶν. Ἀμήν. Sic desinunt plerique codices, his omissis que in Par. edit. leguntur: φὶ δέξα εἰς τοὺς αἰώνας τῶν αἰώνων, « cui gloria in sæcula sæculorum. »

195 MONITUM IN ORATIONEM VII.

I. Cæsarius, cuius immatura mors est præcipuus istius orationis scopus, erat Gregorii Theologi frater natu minimus. Is paterna domo una cum Gregorio, studiorum causa, profectus, relicto in Palæstinæ scholis fratre, Alexandriam petiit (n. 6). Illic brevi tempore eam mathematicarum artium ac medicæ peritiam est adeptus (n. 8), quam postea « urbs princeps » Constantinopolis admirata, publicis dignitatum ornamenti, ipsoque senatorio gradu honorare voluit. Verum Cæsarius, spretis his omnibus honorum titulis, Gregorio fratri suo, qui Athenis digressus, iu hanc urbem venerat, itineris socium se adjungens, in patriam reversus est.

II. Cum autem ibi aliquandiu moratus esset, inde iterum Constantinopolim repetens, « statim primum inter medicos gradum obtinuit, atque in amicorum numero apud Constantium imperatorem habitus, amplissimis honoribus est cumulatus (n. 10). » Nec minori in pretio fuit apud Julianum, qui, licet plerosque successoris sui Constantii ministros valere jussisset, Cæsarium tamen libere ac publice coram Apostola Christi fidem profitentem nullatenus ejecit. Clarior adhuc, Joviano, ac subinde Valentiniano et Valente imperantibus, existit. Majorum etiam dignitatum quasi præludium erat præfectura, qua in Bithynia fungebatur, cum urbs Nicæna terræ motu subversa est. In hac calamitate ipse pene oppressus fuit Cæsarius. At « ipsa ruina, » rectius dixerim, divina virtute « proteclus, solus propemodum incolumis evasit (n. 15). »

III. Interca parentes et amici, qui moleste ferebant tam illustrem animam in sæculi negotiis versari, arrepta hujus terræ motus occasione, eum, ut aulæ ac dignitatibus valediceret, vehementius hortari cœperunt. Eorum votis annuit Cæsarius, seque aulam derelictum, per litteras Gregorio fratri significavit. Sed, heu! nimium cita mors ex adverso occurrit, et qui « terræ motu superior fuerat, morbo non item, » ut scribit Gregorius (ibid.); ex quibus colligunt eruditii (Bar. ad an. 368; Bolland. ad diem 25 Febr.; Tillemonius), non nisi brevissimum temporis spatium, inter terræ motum et Cæsarii mortem, intercessisse.

IV. Hæc sunt, quibus Gregorius oratione amplificatis, suum ipsius et piorum parentum dolorem lenit ac sublevat. Inter Gregorianas orationes hanc specialiter accenset Hieronymus (37). Verisimile est habitam fuisse statim post Cæsarii obitum, id est, cum ejus exiūtia Nazianzum devectæ, in sepulcro, quod sibi ipsis parentes longævi opportune paraverant, conditæ fuerunt. Non enim in patria sua mortuus est Cæsarius, ut contendit Baroniūs. Id autem nusquam legitur. Idecirco hæc funebris oratio in anno 368 exēsente, vel potius ineunte 369, collocanda videtur. Nam terræ motus, post quem Cæsarium obiisse diximus, idem ipse est, quem v Idus Octobris, Valentiniano et Valente consulibus, in Bithynia contigisse narrat Socrates (38); quod in annum vulgarem 368 reedit.

(37) De script. eccl. edit. Basil. 1529, p. 149.

(38) Hist. I. iv, c. 11.

196 V. Sunt in hac eratione nonnulla a Theologo relata, quæ eruditis nonnihil negotii facessunt. Etenim de Cæsario loquens Gregorius, ait : « In Bithynia degebat, præfecturam ab imperatore haud postremam administrans. Ea autem erat exigere pro imperatore pecunias, ac thesaurorum curam gerere (ibid). » Hærent hic eruditii, et dubitant quamnam hæc verba præfecturam significant; num « quæstoris munus, » ut Billius interpretatur; num « comitivam sacrarum largitionum, » aut « rerum privatuarum » alteram, ut contendit Gothofredus (39); num denique « simplicem » in ea provincia « præfectum, » vel « comitem thesaurorum, » qui sub illustri viro comite sacrarum largitionum esset, ut volunt Bollandistæ (40) ac Tillemontius.

VI. Nihil certe immorabimur, ut hanc Billii interpretationem : « Quæstoris munere fungebatur, » refellamus. Etenim, ut observat Gothofredus, « quæstoris appellatione Græca vox, ταπενεψι, perperam hoc ævo exprimitur, quo quæstor non, ut olim, erat qui pecuniae publicæ præserat; verum quem hodie ferme cancellarium dicimus, penes quem legum dicendarum pro principe, et rescriptorum ad preces supplicum jus erat, ut patet ex Claudiano et notitia imperii. » Nihil etiam fere de Gothofredi, Bollandistarum ac Tillemontii opinione dicemus. Suam quisque sententiam variis momentis confirmare nititur. Verum non magnum est ultrinque rationum pondus ac firmitas. Ipse clarissimus vir Tillemontius fatetur, harum quamlibet dignitatum, Gregorii verbis, significari posse; atque etiam cum Gothofredi opinione mirum in modum consentire, quod ait Gregorius : « Provinciam scilicet Cæsario creditam, non postremum inter imperii dignitates locum obtinere. » Dubitat autem vir doctus, num comitiva lanta « præludium » ad ampliores gradus dici possit. Deinde, num Cæsarius in ea dignitate ab anno 364 ad annum 369 hærere debuerit, nec ad majora interima promoveri. At, pace doctissimi viri, dicere liceat, nullum de primo enasci posse dubium. Hanc enim præfecturam ipse Gregorius « quasi præludium » vocat. Quod autem ad secundum attinet, posito, quod contendit Tillemontius, « Cæsarium ad majora nunquam promotum, » si quid inde sequitur, nihil aliud sane, nisi quod Cæsarii dignitas non e tantulis, sed ex insignioribus aliqua fuerit, in qua pluribus annis eum hærere permiserit, cuius promovendi cupidissimus erat imperator. Neque vero id concedit Gothofredus, qui deinceps Cæsarium a Valente præfectura urbis Constantinopolitanæ auctum suis affirmat, ejusque meminisse Ammianum Marcellinum in gestis anni 365, et Zosimum lib. iv, quod et Leuvenklaius ad Zosimum annotavit.

VII. In tanta opinionum varietate, non facile, quæ tenenda sit via, dignoscitur. Tuius igitur erit Gregorii vestigiis adhærere; et cum ipse non meminerit ullius præfecturæ illa amplioris, quam in Bithynia administravit Cæsarius, atque etiam administrabat, cum morte sublatus est, commissam ipsi suis Constantinopolitanæ urbis præfecturam asserere nobis non licet; imo vix concedere possumus eum « rei privatæ comitem » fuisse. Diu namque habitavit in provincia, in quibus singulis, ut notat Pancirolus, erant thesaurorum præfecti. Præterea, comitiva rei privatæ, una erat e primariis tribus imperii dignitatibus, ac proinde gradus ad **197** majora, aut « præludium » dici non debuit, nec reipsa fuit. Repugnat enim Gregorii verbis, Cæsarium fratrem primo « comitem rei privatæ ac thesaurorum, » deinde « præfectum, » aut etiam « quæstorem » suis designatum. Si ita esset, longe profecto a majoribus ad minora descendisset, nedum prælusisset amplioribus. Id autem forte doctissimos viros in errorem induxit, quod non satis attenderint, non unum his temporibus exsitusse Cæsarium. Fuit namque Cæsarius, alter a Cæsario Gregorii fratre, vir potens, cui duas epistolæ, quæ inter Gregorianas reperiuntur, inscripsit Gregorius. Is forte fuit anno 364 « rei privatæ comes, » ac deinceps « magister officiorum, prætorii præfector, » atque etiam « consul. » nisi mavis hæc munera duos inter Cæsarios partiri.

VIII. Observare juvat Gregorium, in hac funebri Cæsarii laudatione, ne verbum quidem facere de scriptis, quæ ejus nomine circumferuntur. Quod silentium satis esse videtur, ut quatuor dialogos, qui sibi Cæsarii nomen præscribunt, ipsi falso ascriptos esse existemus. Auctor siquidem dialogorum laudat Maximum, qui longo post Cæsarium tempore floruit, nempe saeculo septimo, adeoque recentior. Ridendus sane potius quam refellendus serio Leuvenklaius, qui mavult credere testimonia, quæ passim de Maximo in dialogis occurrint, temere a quopiam assuta esse, quam Cæsario abjudicare dialogos.

IX. Deinde, dialogi præ se ferunt epigraphen, quæ ipsa dialogos Cæsarii fetum esse non posse prædicat; quippe quæ hujusmodi est, tum apud Leuvenklaium, tum in Bibliothecis Patrum, ut quæstiones tum propositas significet, cum Cæsarius « a secretis erat, » et Constantinopoli docens viginti totos annos commorabatur. » Quæ de Cæsario dici nequaquam possunt. Nec enim aut « docens, » aut « a secretis » unquam legitur, multoque minus « viginti totos annos Constantinopoli docere » potuit, qui in ea urbe, ne quidem decem, aut etiam octo annis versatus est. Et certe Theologus aperte satis indicat nihil a fratre Cæsario, de arte oratoria, de medica, de mathesi, de philosophia, etc., in publicam lucem editum. Potuisset sane de his artibus cum laude disserere; non vero de theologia, quæ in palestra non desudarat homo catechumenus. Unde dubitari merito potest, ulrum hos dia-

(39) Cod. Theod. tit. 4, l. viii, tom. III, p. 385 et 386.

(40) Febr. p. 496.

logos legerint, qui eos Cæsario ascribunt. Etenim cuilibet legenti patet dialogorum auctorem fuisse virum theologicis in rebus maxime versatum, et fama notissimum. Nam qui interrogant, profitentur (41) « se absurdarum fluctibus opinionum exhaustos, ad magistri benignitatem, velut ad portum quemdam, se conferre, quo de adoranda Trinitate, aliisque sacrarum litterarum capitibus vera doceantur; Patrisque filiorum studiosissimi » nomine « doctorem » compellant. Quæ quidem appellatio sacerdotem, eumque theologarum rerum peritia insignem, significat. Ac re quidem ipsa doctor disputationem altera die abrum-pens ait: « (42) Quia nos modo ratio temporis ad peragenda mysteria, sancto coetu nos expectante, compellit, » etc. Quisquis ergo hos dialogos Cæsario velit ascribere, necesse est ut idem medicum in theologum, catechumenum in sacerdotem, nova et plane admiranda metamorphosi, transmutet.

198 X. Demuin auctor dialogorum Origenem appellat (43) « vanum nugatorem, scriptorum impiissimum, » et ejus dogmata « venenata et pestifera, quæ simpliciores decipient. » Itane, amabo, ex Origeni locutus fuisset Gregorii frater, nedum Gregorius ipse, qui longo post tempore Origenis excerpta, « velut Basili ac sui ipsius monumentum, » ad Theodorum mittebat (44)? Quo penitus subvertitur inepta scriptoris cujusdam (45) opinio, qui dialogos ab ipso Theologo, Cæsario fuisse suppositos voluit; idque ex perturbato quodam et obscurato Photii (46), qui, ne id quidem somniando, cogitavit, textu astruere conatur. Unum duntaxat ex Photii dictis colligitur, dialogorum auctorem, cuius meminit, Photio, qui saeculo nono vixit, esse antiquiorem.

(41) Lib. i Bibl. PP. 1624, t. XI, p. 545.

(44) Epist. 87.

(42) Quæst. 114.

(45) Labb. Script. eccles., t. I, p. 217.

(43) Quæst. 140 et 147.

(46) Phot., c. 210, p. 540.

ORATIO VII^a.

Funebris in laudem Cæsarii fratris oratio, super-

ΛΟΓΟΣ Ζ

A Els Καισάριον τὸν ἑαυτοῦ (47) ἀδελφὸν ἐπιτάφιος, περιέτερως ἔτι τῷ γονέων.

I. Existimatis fortasse, o amici, et fratres, et patres, non re duntaxat, sed nomine quoque ipso dulces, me cupide ad dicendum prodire, ut eum qui discessit, lacrymis ac luctibus prosequear, aut longam et elegantem orationem, qua plerique gaudent, habeam. Et quidein vos, tanquam mihi mortoris ac luctus socii futuri, comparasti, ut in meo casu vestros casus deploretis, si quibus hujusmodi quidpiam accidit, et in amici calamitatibus dolere condiscatis; alii vero ut aures pascatis, animosque oblectetis. Oportere si quidem nos ex calamitate quoque ipsa ostentationis ansam arripere, cuiusmodi quandam erat nostra ratio, cum et in cæteris perquam redundantes, ac terrenis rebus addicti essemus, et in sermonibus ambitiosi; priusquam scilicet ad verum et supremum sermonem oculos sustulissetis, Deoque, a quo omnia, rebus omnibus donatis, Deum pro omnibus rebus accepissemus. Ne, quæso, id de nobis existimetis, si quid dextri existimare vultis. Nam nec eum qui discessit, amplius quam par sit, lugebimus, ut qui ne in aliis quidem talia probare soleamus; nec in eo laudando modum ac decorum excedemus, quanquam gratum, ac, si quod aliud, maxime congruum munus est eloquenti viro oratio, et ei qui sermones

B A'. Οἰεσθὲ με λωρί, ω φίλοι, καὶ ἀδελφοί, καὶ πατέρες, τὸ γλυκὺ καὶ πρᾶγμα καὶ δυναριά, θρήνους ἐπιβαλοῦντα τῷ ἀπειθόντι καὶ δηυρμοὺς. ὑπόδέχεσθαι προθύμως τὸν λόγον, ή μακροὺς ἀποτενοῦντα καὶ κομψοὺς λόγους, οἵς οἱ πολλοὶ χαίρουσιν. Καὶ οἱ μὲν ὡς συμπενθήσοντες, καὶ συνθρηγήσοντες παρεσκεύασθε, ἵν' ἐν (48) τῷ ἐμῷ πάθει τὰ οἰκεῖα δακρύσητε, δοσίς τι τοιοῦτον ἔστι, καὶ σοφίστησθε τὸ ἀλγοῦν ἐν φιλοικίᾳ πάθεσιν· οἱ δὲ ὡς τὴν ἀκοήν ἔστιάσοντες, καὶ ἡδίους ἐσόμενοι. Χρῆναι γάρ τιμᾶς ἐπιδειξιν ποιήσασθαι καὶ τὴν συμφορὰν, οἴλα ποτε ἦν τὰ τιμέτερα, τηνίκα τὰλλα ἤμεν ἰκανῶς περιττοὶ καὶ τῆς ὅλης (49), καὶ τὰ περὶ λόγους φιλότιμοι· πρὶν ἀναβλέψαι πρὸς τὸν ἀληθῆ λόγον καὶ ἀνωτάτω, καὶ πάντα δόντες (50) Θεῷ, παρ' οὐ τὰ πάντα, Θεὸν ἀντὶ πάντων λαβεῖν. Μηδαμῶς, μὴ τοῦτο περὶ τιμῶν ὑπολάρητε, εἰ τι ὑπολαμβάνειν βούλεσθε δεξιῶν. Οὗτε γάρ (51) θρηνήσομεν τὸν ἀπειθόντα πάλιν ή καλῶς ἔχει, οἵ τι μηδὲ τῶν ἀλλων τὰ τοιαῦτα ἀποδεχμεθα, οὔτε ἐπαινεσόμεθα πέρα τοῦ μέτρου καὶ πρέποντος (52), καίτοι γε δῶρον φίλον καὶ οἰκείστατον, εἰπερ τι ἄλλο τῷ λογικῷ λόγῳ, καὶ τῷ διαφερόντως ἀγαπήσαντι τοὺς ἐμοὺς λόγους ή εὐφημία· καὶ οὐ δῶρον μόνον, ἀλλὰ καὶ χρέος ἀπάντων χρεῶν δικαιάσταν. 'Αλλ' ὅσον ἀφοιτώσασθαι τὸν περὶ ταῦτα νόμον καὶ

a Alias X; quæ autem 7 erat, nunc 9. — Habita C exente anno 568 vel ineunte 569.

(47) Εαυτοῦ. Deest in Regg. 2, ph, duobus Colb., Or. 1, Jes, etc. In aliis desunt, περιόντων ἔτι τῷ γονέων.

(48) Ἰν' ἐτ. Reg. bm, Coisl. 1, Or. 1, ἵνα ἐν.

(49) Καὶ τῆς ὅλης. Billius: « Ac rebus ex materia concretis. » Scholiastes antiquus observat hyperbatum hic esse, et sic legendum: 'Ηγίκα καὶ τὰλ-

λα τῆς ὅλης ἤμεν περιττοί, etc. « Cum cæteris rebus terrenis, atque illis maxime quæ corporis sunt, excelleremus, dicendiisque copia et sermonibus ambitiosi essemus, » etc.

(50) Δόγτες. In Or. 1, γρ. δόντας.

(51) Γάρ. Deest in Reg. ph, Or. 1 et Jes.

(52) Καὶ πρέποντος. Desunt in Regg. bm, ph, tribus Colb., Or. 1 et Jes.

δακρύσαντες καὶ θαυμάσαντες (οὐδὲ γάρ τοῦτο ἔξω Α
τῆς καθ' ἡμᾶς φιλοσοφίας· Μνήμη τε γάρ δικαίων
μετ' ἐγκωμίων· καὶ, Ἐπὶ τεκρῷ, φησί, κατάγεται
δάκρυνα, καὶ ὡς δεινὰ πάσχων ἐγρέει ωρίγρου·
Ισον (53) ἀναλγησίας χωρίων ἡμᾶς καὶ ἀμετρίας),
τὸ μετά τοῦτο ἤδη τῆς τε ἀνθρωπίνης φύσεως τὴν
ἀσθένειαν ἐπιδεῖξομεν, καὶ τοῦ τῆς ψυχῆς ἀξιώματος
ὑπομνήσομεν, καὶ τὴν ὀφειλομένην τοῖς ἀλγοῦσι
παράκλησιν ἐπιθήσομεν (54), καὶ μεταθήσομεν τὴν
λύπην ἀπὸ τῆς σαρκὸς καὶ τῶν προσκαίρων ἐπὶ τὰ
πνευματικὰ καὶ ἀδίαι.

animæ dignitatem vobis in mentem revocabimus, tamen in memoriæ pietate et in rationem imponemus, et mœrorem a carne ac rebus carnali.

**Β'. Καισαρίψ πατέρες μὲν, ἦν ἐντεῦθεν ἄρξωμαι Β
ὅθεν ἡμῖν πρεπωδέστατον (55), οὓς πάντες γινώσκε-
τε, καὶ ὧν τὴν ἀρετὴν καὶ ὁρῶντες καὶ ἀκούοντες
ζηλοῦτε (56), χολὴν θαυμάζετε, καὶ διηγεῖσθε τοῖς ἀγνο-
οῦσιν, εἴπερ τινές εἰσιν ἀνθρώπων, ἀλλος ἀλλο τι μέ-
ρος ἀπολαβόντες· ἐπει μή πάντα τὸν αὐτὸν οἶν τε,
μηδὲ μιᾶς γλώσσης τὸ ἔργον, καν σφόδρα τις ἢ τῶν
φιλοπονωτάτων καὶ φιλοτίμων· οἵς πολλῶν καὶ με-
γάλων ὑπαρχόντων εἰς εὐφῆμιαν (εἰ μή τῷ περιτ-
ῆς (57) εἰναι δοκῶ τὰ οἰκεῖα θαυμάζων), ἐν μέριστον
ἀπάντων, καὶ ὥσπερ ἀλλο τι ἐπίσημον ἔστιν ἡ εὐσέ-
βεια· τοὺς σεμνοὺς τούσδε λέγω καὶ πολιοὺς, καὶ οὐχ
ἡττον δι' ἀρετὴν αἰδεσίμους (58) ἢ διὰ γῆρας· ὧν τὰ
μὲν οώματα χρόνῳ κέχμηκεν, αἱ ψυχαὶ δὲ Θεῷ νεά-
ζουσιν.**

**virtutis quain senectutis nomine venerandos
lata sunt, animæ autem Deo florent ac pubescunt.**

Γ'. Πατήσ μὲν ἔκ τῆς ἀγριελαῖου καλῶς ἐγκεντρίσθεις εἰς τὴν καλλιέλαιον, καὶ τοσοῦτον κοινωνῆσας τῆς πιστήτος, ὥστε καὶ ἄλλους ἐγκεντρίζειν πιστευθῆναι, (59) καὶ θεραπείαν ἑγχειρισθῆναι φυχῶν, ὑψηλὸς ὑψηλῶς τοῦ λαοῦ τοῦδε προκαθέζόμενος, «Αράρών τιεδεύτερος, ή Μωϋσῆς, θεῷ πλησιάζειν τῇ αιώνεις, καὶ θείαν φωνὴν χορηγεῖν, τοῖς ἄλλοις ισταμένοις πόρθιωνεν, πρᾶσος, ἀόργητος, γαληνὸς τὸ ἔδος;» (60), θερμὸς τὸ πνεῦμα, πολὺς τὸ φαινόμενον (61), πλουσιώτερος τὸ κρυπτόμενον. Τί ἀν ὑμῖν ἀνάξωγραφοίην τὸν γινωσκόμενον; Οὐδὲ γάρ εἰ μακρὸν ἀποτελούμεν λόγον, εἴποιμεν ἀν τι τοσοῦτον ὅσον ἔξιον, καὶ ὅσον ἔχαστος συνεπίσταται (62) τε καὶ ἀπαίτει τὸν λόγον· καὶ βέλτιον ταῖς ὑπονοίαις παραχωρεῖν (63) ή τῷ λόγῳ τὸ πολὺ περικόπτειν τοῦ θαύματος.

Lationibus relinquere, quam 200 sermone meo
Α' Μάτρα δε Αγωνίσαι μὲν καὶ ἐκ προφύλων καθι-

Δ'. Μήτηρ δὲ ἀνωθεν μὲν καὶ ἔκ προγόνων καθιε-

⁸² Prov. x, 7. ⁸³ Eccli. xxxviii, 16.

(53) Ἰσον. Reg. 2, Coisl. 1, Ισως, a fortasse. 1
 (54) Ἐπιθήσομεν. Sic Reg. ph, tres Colb., Coisl.
 et 2 Dr. 1 et Herzag. Par. edit. ἐπιθέσομεν

(55) *Препωδέστατος*. Reg. ph., πρεπωδέστερον.

(56) Ζηλούτε. Reg. ph., Ur. 1, el Jes. ζηλού-
έ τε.

(57) Περιπτός. *e Nīmīus, immoderatus.* »
 (58) Αλεστίμονς. Reg. ph. tres Colb., Or. 1, et
 ας ἀνεγένεται.

meos unice amavit, laudatio; nec munus duntaxat, sed etiam debitum omnium debitorum justissimum. Verum cum hactenus ipsum lacrymis et laudibus prosecuti fuerimus, ut ne legem **199** eam, quæ in hujusmodi rebus viget, neglexisse videamur (neque enim hoc a nostra philosophia est alienum: *Memoria* quippe *justorum*, inquit ille, *cum laudibus*¹²; et, *Super mortuum plora, et quasi dira passus incipe plorare*¹³; æque scilicet nos et ab indolentia, et ab immodico luctu disjungens), postea et humanæ naturæ imbecillitatem ostendemus, et et debitam iis, qui in dolore versantur, consoladucis ad spiritualia et æterna transferemus.

II. Cæsarius igitur, ut hinc incipiam unde me maxime deceat, parentes eos habuit, quos omnes nosis, quorumque virtutem oculis atque auribus usurpantes æmulamini, mirificis laudibus in cœlum effertis, aliisque, quibus ea ignota est, si qui tamen sint, narratis, alius aliam quamdam partem accipientes. Neque enim fieri potest ut unus omnia exponat, nec unius linguae hoc opus est, quantumvis aliquis labore ac diligentia valeat, ac summum animi studium et contentionem adhibeat. Quibus cum multa et magna laudum argumenta suspetant (nisi fortasse cuiquam inepte facere videor, qui domesticas laudes prædicem), una tamen eos res potissimum nobilitat, et insignes reddit, nempe pietas. Hos graves et canos dico, nec minus uorum corpora quidem tempore fracta et d'li-

III. Pater quidem ex oleastro in fructiferam olim
viam pulchre insitus, pinguedinisque usque adeo
particeps factus, ut alios quoque inserendi cura
ipsi commissa, et apimarum cultura mandata sit,
excelsus excelse huic populo præsidens, alter
Aaron, aut Moses, hanc dignitatem consecutus, ut
ad Deum appropinquet, ac vocem divinam aliis
procul stantibus subministret, mansuetus, ab
ira alienus, vultu tranquillus, spiritu servidus, di-
ves his rebus quæ oculis cernuntur, ditior iis quæ
tectæ et absconditæ sunt. Quid autem vobis eum,
qui notus est, describere aggredior? Neque enim,
etiam si sermonem in longum protraherem, paren-
tamen illius virtuti orationem afferrem, quantum-
que unusquisque vestrum novit ac postulat, dice-

Drem. Ac præstat id in opinionibus vestris et cognoscendis miraculi partem amavisse.

IV. Natus autem antiquitus quidam atque ab

(59) *Ωστε... πιστευθῆται.* Billius : « Ut aliorum quoque insitio ipsi commissa. »

(60) *Tὸ εἰδος.* Reg. ph, τὸ ηθος, « moribus. »

(61) Πολὺς τὸ χαρίσματος, etc. • Dives externis
dotibus ac virtutibus, quæ oculis conspicuntur;
aditor iis quæ latent. • Sic intelligenda hæc Grego-
rii verba monet Elias.

(62) *Συνεπίσταται*. Cuisl. I, συνεπίσταται.
 (63) *Παραχωρεῖ*. Reg. ph., tres Colb., Or. I, et

ipsis proavis Deo consecrata, pietatem, instar necessarie cujusdam hereditatis, non ad scipsam tantummodo, sed ad liberos quoque deducens, ex sanctis primitiis vere sancta conspersio. Quam etiam tantum auxit et amplificavit, ut ne mariti quidem perfectionem (dicam enim, etiam si hic sermo temeritate non careat), alii ulli, quam ipsi, ascribendam esse nonnulli credant, ac praedicent; eamque, o rem miram! pro pietatis preARIO majorum ac perfectiorem pietatem accepisse. Ambo filiorum simul et Christi amantes, id quod summa admiratione dignum est, imo Christi amantiores quam liberorum; quippe qui unum hunc ex liberis fructum caperent, ut a Christo agnoscerentur, nomenque ducerent, solaque virtute, atque cum eo, quod praestantius est, velut conjunctione ac necessitudine se prole felices desinirent: ambo humani, misericordes, multa tineis, et latronibus, & mundi principi eripientes, ab incolatu ad habitationem eos transferentes, maximamque hereditatem, hoc est, futuræ vitæ splendorem, filiis coacervantes. Sic illi ad altam senectutem pervenerunt, virtute atque annis inter se pares, ac pleni dierun, tam qui manent quam qui fluunt ac dilabuntur: uterque primas inter mortales habiturus, nisi mutuo ipsi sese principatu prohiberent. Denique omnes felicitatis numeros expleverunt, excepta hac postrema, ut quispiam existinare queat, sive probatione, sive dispensatione: hoc est, meo quidem iudicio, ut premisso eo filio, cui propter zelatis lubricum magis timendum erat, ita iam ipsi domo ad superna transferantur.

V. Atque haec exposui, non ut illorum laudes praedicarem, aut quod essem nescius vix quemquam etiam tota oratione de eorum laudibus instituta, materiae dignitatem assequi posse: verum ut illud ostenderem a patribus debitam Cæsario virtutem suis, nec mirum vobis aut incredibile videri debere, si tales parentes nactus talibus laudibus se dignum præbuit; sed illud potius, si, neglectis domesticis et propinquis exemplis, alias sibi spectandos proposuisset. Atque initia quidem ejusmodi fuerunt, et qualia esse vere ingenuis **201** conveniebat, ac recte et honeste victuris. Ut autem media incidam, hoc est, pulchritudinem, magnitudinem, atque illius in omnibus rebus gratiam, et velut in sonis concentum (quandoquidem nec nostrum est res hujusmodi mirari, tametsi aliis non parvæ esse videantur), ad ea quæ deinceps sequuntur, et quæ, ne si cupiam quidem, facile prætermittentur.

(64) *Méror.* Coisl. 1, μόντρι.

(65) Αὐτὸς αὐξήσασα. Reg. 8m, αὐτὴν. Reg. ph, tres Colb., Or. 1, et Jes. φύραμα, ἡ τὸν αὐτὸν (νεώπε, κλῆρον) αὐξήσασα.

(66) *Τελειωτέραν.* Or. 1, τελεωτέραν.

(67) *Κρείττον.* Hac voce « Deum » intelligere videtur Gregorius, ac proinde vertendum, « cum Deo conjunctione et necessitudine. » Billius in prima editione sic varterat: « sola virtute conjunctioneque cum Deo atque consortio, felicem liberorum procreationem desinirent. »

A ρωμένη Θεῷ, καὶ κλῆρον ἀναγκαῖον οὐκ εἰς έαυτῇ μόνον (64), ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐξ αὐτῆς κατάγουσα τὴ εὐσέβειαν, ἐξ ἀγίας ἀπαρχῆς δυτικῶν ἄγιων φύραμα τοσοῦτον δὲ αὐτὸς αὐξήσασά (65) τε καὶ πλεονάσασα ὥστε ἡδη τισὶ (φθέγξομαι γάρ, εἰ καὶ τολμηρὸς δ λόγος), μηδὲ τὴν τοῦ ἀνδρὸς τελειότητα ἔτερου τι νός ἢ ταύτης ἔργον γενεσθαι, πιστευθῆναι τε καὶ φῆ θῆναι· καὶ, ὡς τοῦ θαύματος! ἀθλὸν εὐσέβειας δοῦληναι μείζονα καὶ τελειοτέραν (66) εὐσέβειαν. Φιλόπαιδες δέ μηδών καὶ φιλόχριστοι, τὸ παραδοξίτατον, μᾶλλον δὲ φιλόγριστοι πλέον ἢ φιλόπαιδες· οἵς γε καὶ τῶν τάκηνων μίλα τις ἀπόλαυσις ἦν, τὸ ἀπὸ Χριστοῦ καὶ γνωρίζεσθαι, καὶ δυνομάζεσθαι, καὶ εἰς εὐπαιδίας ὅρος ἢ ἀρετή, καὶ ἡ πρὸς τὸ κρείττον (67) οἰκείωσις· εὐσπλαγχνοί, συμπαθεῖς, ἀρπάζοντες τὰ πολλὰ σητῶν, καὶ ληστῶν, καὶ τοῦ κοσμοκράτορος. ἐκ τῆς παροκτίας εἰς τὴν κατοικίαν μετασκευαζόμενοι, καὶ κλῆρον μέγιστον τοῖς παισὶ τὴν ἐκεῖθεν λαμπρότητα θησαυρίζοντες. Οὕτω τοι καὶ εἰς λιπαρὸν (68) ἔρθασαν γῆρας, δρότιμοι καὶ τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν ἡλικίαν, καὶ πλήρεις ἡμερῶν, τῶν τε μενουσῶν ὅμοίως καὶ τῶν λυσομένων· παρὰ τοσοῦτον ἐκάτερος οὐκέτιν τὰ πρώτα τῶν ἐπὶ γῆς, παρ' οσον ὑπὲρ ἀλλήλων εἰς τὸ πρωτεῖον ἐκωλύοντο, καὶ πάσσος εὐδαιμονίας μέτρον ἐπιλήρωσαν, πλὴν τῆς τελευταίας ταύτης, ὡς ἂν οἰηθείη τις, εἴτε δοκιμασίας χρή λέγειν, εἴτε οἰκονομίας· ἢ δέ ἐστιν, ὡς ὁ ἐμὸς λόγος, τὸν σφαλερώτερον τῶν παλῶν δι' ἡλικίαν προπέμψαντες, οὕτως ἡδη καταλῦσαι τὸν βίον ἐν ἀσφαλείᾳ (69), καὶ πρὸς τὰ ἀναπονικεῖσι μετατεθῆναι (70).

securo animo vitam claudant, et cum universa

C E. Καὶ ταῦτα διηλθον, οὐ τούτους ἐγκωμιάσαι βουλόμενος, οὐδὲ ἀγνῶν, διτι μόλις διν τις τῆς ἀξίας ἐφίκοιτο, καὶ δῆλην ὑπόθεσιν λόγου τὸν τούτων ἔπαινον ἐνστησάμενος (71), ἀλλὰ ἐν ἐπιδεξαμενοῖς ἐκ πατέρων διεπιλομένην Καστρίῳ τὴν ἀρετὴν, καὶ φῆ θυμαζήτε, μηδὲ ἀπιστήτε, εἰ, τοιούτων τυχῶν γεννητόρων, τοιούτων ἑαυτὸν παρέσχεν ἐπαίνων ἄξιον· ἀλλὰ τούναντίον, εἰ πρὸς ἐτέρους εἰδεῖς, τῶν οἰκείων καὶ τῶν ἐγγύθεν ἀμελήσας ὑπόδειγμάτων. Τὰ μὲν δὴ πρώτα τοιαῦτα, οἷα προστήκεν εἶναι τοῖς δυτικῶς (72) εὐ γεγονότι, καὶ καλῶς βιώσεσθαι μέλλουσιν. “Ινα δὲ τὰ ἐν μέσῳ συντέμω, κάλλος, καὶ μέγεθος, καὶ τὴν ἐπὶ πάσι τοῦ ἀνδρὸς χάριν, καὶ ὕπερ ἐν φύργοις εὐαρμοστίαν (ὅτι μηδὲ πρὸς ἡμῶν (73) τὰ τοιαῦτα θαυμάζειν, εἰ καὶ τοῖς ἄλλοις οὐ μικρὰ φαίνεται), πρὸς τὰ ἐφεξῆς (74) βαδιοῦμαι τοῦ λόγου, καὶ ἀ μηδὲ βουλομένη παραλίπειν βάδιον.

D peccatum, orationem conferam.

(68) *Εἰς λιπαρόν.* « Ad uberem beatamque necessitatem. »

(69) *Ἐγν ἀσφαλείᾳ.* Tres Regg., totidem Colb. et Or. 1, σὺν ἀσφαλείᾳ, « cum securitate. »

(70) *Μετατεθῆραι.* Sic Reg. hu. Par. μετατεθῆναι.

(71) *Ἐνστησάμενος.* Coisl. 1, συστησάμενος.

(72) *Οὐτως.* Deest in pluribus codi. nec rediit Billius.

(73) *Πρὸς ἡμῶν.* Sic tres Regg., tres Colb., Or. 1, et Jes. Ediū vero, ὑμῶν.

(74) *Τὰ ἐφεξῆς.* Reg. 2, τὰ ἐξῆς.

Γ'. Υπὸ δὴ τοιούτοις ἡθεσὶ τραφέντες καὶ παι-^A δευθέντες (75), καὶ τοῖς ἐνταῦθα μαθῆμασιν ἵκανῷς ἐνασκηθέντες, ἐν οἷς ἔκεινος (76) τάχει τε καὶ μεγέθει φύσεως οὐδὲν ἀν εἶποι τις δσον ὑπὲρ τοὺς πολλοὺς ἡν̄ ὁ πῶς ἀδικηρύτι τὴν τούτων παρέλθω μνήμην, καὶ μή με ἀφιλόσοφον ἐλέγξῃ τὸ πάθος παρὰ τὴν ὑπόσχεσιν! ἀλλ᾽ ἐπειδὴ γε ἀποδημίας κατρός ἐδόκει, καὶ τότε πρῶτον ἀπὸ ἀλλήλων ἐσχίσθημεν ἐγὼ μὲν τοῖς κατὰ Παιανιστίνην ἐγχαταμένας (77) παιδευτηρίοις, ἀνθοῦσι τότε κατὰ ῥητορικῆς ἔρωτα, ὃ δὲ τὴν Ἀλεξάνδρου πόλιν καταλαβών, παντοίας παιδεύσεως καὶ τότε καὶ νῦν οὔσάν τε καὶ δοκοῦσαν ἐργαστηρίον. Τί πρῶτον, ή τί μέγιστον εἴπω τῶν ἔκεινου καλῶν; Τί δὲ (78) παρεῖς, μή τῷ μεγίστῳ ζημιώσω τὸν λόγον; Τίς μὲν ἔκεινου διδασκάλοις πιστότερος; Τίς δὲ ἢλιξι προσφιλέστερος; Τίς μὲν μᾶλλον ἀπέφυγε (79) τὴν τῶν μοχθηρῶν ἐταιρίαν καὶ δμαλίαν; Τίς δὲ τῇ τῶν βελτίστων ἑαυτὸν προσέθηκε πλεῖον (80), ἀλλοις τε καὶ τῶν ἐκ τῆς πατρόδοσος τοῖς εὐδοκιμιώτατοις καὶ γνωριμώτατοις, εἰδὼς ωδὲ τοῦτο φέρειν μικρὸν εἰς ἀρετὴν ἢ κακίαν τὰς συνουσίας; Ἐξ ὧν τις μὲν δρχουσιν ἔκεινου τιμιώτερος; τίς δὲ τῇ πόλει πάσῃ, καίτοι γε (81) διὰ τὸ μέγεθος πάντων ἐγχρυπτομένων, ἢ ἐπὶ σωφροσύνῃ γνωριμότερος (82), ἢ ἐπὶ συνέσει περιφανέστερος;

ιερὶ (quālius sublimior prorsus ac abstrusior ipsius ob ingeniū sagacitatem illustrior?

Ζ'. Πολὺν μὲν εἶδος οὐκ ἐπῆλθε παιδεύσεως; μᾶλλον δὲ πωλὸν, ὡς ωδὲ μόνον ἔτερος; Τίνι δὲ παρῆκεν ἐγγὺς αὐτοῦ γενέσθαι, καὶ κατὰ μικρὸν (83), μή δτι τῶν καθ' ἑαυτὸν καὶ τῆς αὐτῆς ἡλικίας, ἀλλὰ καὶ τῶν πρεσβυτέρων, καὶ παλαιοτέρων ἐν τοῖς μαθήμασι; καὶ πάντα ὡς ἐν ἔξαστήσας, καὶ ἀντὶ πάντων ἔκαστον τοὺς μὲν πτηνοὺς τὴν φύσιν φιλοπονίᾳ νικήσας, τοὺς δὲ γενναίους τὴν ἀσκησιν διανοίας ὁξύτητι μᾶλλον δὲ τάχει μὲν τοὺς ταχεῖς, στουδῆ δὲ τοὺς φιλοπόνους ὑπερβαλλόν, καὶ τοὺς κατ' ἀμφορίους δεξιούς ἀμφοτέροις. Ἰεωμετρίας μὲν γε καὶ ἀστρονομίας, καὶ τῆς ἐπικινδύνου τοῖς ἀλλοις παιδεύσεως, δσον χρήσιμον ἐκλεξάμενος, τοῦτο δὲ ἡν̄ ἐκ τῆς τῶν οὐρανῶν εὐαρμοστίας καὶ τάξεως τῶν δημιουργὸν θαυμάσαι, δσον βλασερὸν ταύτης διέφυγεν οὐ τῇ φορῷ τῶν ἀστρων ὀδιδύν τὰ δυτικά καὶ τὰ γινόμενα, ὡς οἱ τὴν ὅμδούλον ἑαυτοῖς (84) κτίσιν ἐπανιστάντες τῷ κτίσαντι, θεῦ δὲ καὶ τέλλα πάντα, ὡσπερ εἰκός, ἀνατιθεῖς, καὶ τὴν τούτων κίνησιν ἀριθμῶν δὲ καὶ λογισμῶν, καὶ τῆς θαυμασίας λατρικῆς, ὅτι τὰ περὶ φύσεις, καὶ κράσεις, καὶ τὰς ἀρχὰς τῶν νοσημάτων φιλοσοφεῖ, ὕστε ταῖς ἕξαις ἀναιρούμέναις συνεχκόπτειν καὶ τὰ βλαστήματα, τις οὐτως ἀμαθῆς ἢ φιλόνεικος, ὡς ἔκεινως δύναι τὰ δεύτερα, καὶ γένεται, εἰ μετ' ἔκεινον εὑθὺς ἀρι-

^B VI. Nos igitur sub hujusmodi moribus educati et instituti, atque in hujusce loci disciplinis, satis exercitati et exulti, in quibus ille ingenii celeritate ac magnitudine dici non potest quam longo intervallo plerosque post se relinquere; o quoniam patro harum rerum men orientem sine lacrymis preterito, nec me, contra quam pollicitus sum, parum fortis animi esse dolor ostendet! cum jami peregrinationis tempus esse videretur, ac tum primum alter ab altero distracti sumus: ego nimis ob artis oratoriae amorem, in Palæstinæ scholis, tum florentibus, moratus; ille autem Alexandriam profectus, urbem, et tunc et nunc quoque, tum vere tum hominum existimatione, doctrinæ omnis officinam. Quid primum, aut quid maximum ex illius laudibus commemorem? Aut quid sine gravissimo orationis damno prætermittam? Quis illo præceptoribus fidelior? Quis æqualibus jucundior? Quis improborum societatem et consuetudinem magis vivit? Quis optimorum virorum, cum aliorum, tum celeberrimi cujusque ex patria et nobilissimi familiaritatib; sese magis adjunxit? Non ignorabat sane, ad virtutem aut vitium permagni referre, eum quibus quispiam consuecit. Atque ideo, quis apud præsides honoratior? Imo quis universæ ob temperantiam clarior, aut

^C VII. Quodnam doctrinæ genus non peragravit? imo quodnam est, quod non ut ne unum quidem aliis? Cuiam autem concessit, ut ad ipsum, vel tantillum appropinquaret, nou sodalium tantum et æqualium, sed etiam majorum natu, et qui plus temporis in litterarum studiis consumperant? Nam et omnia ut unum excoluerat, et singula rursum ut omnia. Ac ut volueri ingenio præditos, studio et diligentia, ita studiosos et industrios ingenii celeritate superabat: vel, ut rectius loquer, **202** ingeniosos ingenio, et laboriosos studio, et eos qui ultraque re pollebant, ultraque præcellebat. Atque ex geometria quidem, et astronomia, et doctrina aliis periculosa, cum, quidquid utile erat, collegisset, hoc est, ut ex corporum cœlestium concentu atque ordine Creatorem admiraretur, quidquid noxiū et exitiosum erat, effugit; nempe ea quæ sunt, ac sunt, ad siderum motum haudquam referens, quemadmodum ii qui conservant suam creaturam adversus Creatorem concitant; verum, ut alia omnia, sic eorum quoque motum, ut par est, divinæ providentiae attribuens. In numeris autem et supputationibus, atque ea eximie artis medicæ parte, quæ in naturis ac tempera-

(75) Καὶ παιδευθέντες. Deest in Reg. a.

(76) Ἐρ οἵς ἔκεινος. Ita Reg. hu, Coisl. 1 et 2, Or. 1, aliisque plures. Edit. ἐν οἷς ἔκεινοις.

(77) Ἐτραταυσίτρας. Tres Regg., tres Colb., etc. εμμενίας.

(78) Τί δέ. Or. 1, τι δαί. In edit. deest δέ.

(79) Μαλλον ἀπέψυγε. Reg. bm, Jes. ἀπέψυγε μᾶλλον.

(80) Προσέθηκε πλεῖον. Jes. προσέθηκε πλέον.

(81) Κατοι γε, etc. Billius, ει quālius alioqui ab ipsius magnitudinem omnes obscuri atque incogniti essent.

(82) Γνωριμότερος. Or. 4, γνωριμώτερος.

(83) Κατὰ μ.χρόν. Combe. παρὰ μιγρόν.

(84) Εαντοῖς. Sic Regg. a, bm, Or. 1, et Jes. Editi, ἑαυτῆς.

mentis, causisque morborum inquirendis versatur, A θμοῖτο, τὸ πρεσβεῖον ἐν τοῖς δευτέροις φερόμενος ut succisis radicibus rami quoque simul amputentur, quis ita ineptus et pervicax erat, ut secundas ipsi daret, ac non bene secum agi duceret, si proximum illi numerum obtineret, ac primas inter secundos ferret? Neque vero hæc sermo quidam sunt, nullo testimonio suffultus, verum et orientalis, et occidentalis ora, et denique omnes eæ regiones, quas postea perlustravit, insignes 'ipsius doctrinæ columnæ sunt.

VIII. Cum autem, ut omnis generis mercibus in ingentem navium onerariam, sic ipse omni virtutis ac disciplinæ genere in animam suam collecto, in propriam urbem navigaret, ut pulchras doctrinæ sue merces aliis etiam impertiret, hic quoque admirabilis quædam res accidit, quam, quia ejus recordatio me omnium maxime delectat, vobisque etiam voluptatem afferre queat, non alienum fuerit paucis exponere. Mater nostra, materno quodam voto, atque amoris erga filios pleno, hoc optabat, quemadmodum ambos eodem tempore emiserat, sic ambo quoque simul redeuntes videret. Eramus enim, si non aliis, matri quidem certe, cum simul conspiceremur, par quoddam votis exceptandum, atque visendum, licet nunc ab invidia male dissolutum. Et ecce Dei impulsu, qui justas preces audit, et parentum erga probos filios amerem in pretio habet, nec ex consilio ullo, nec ex compacto, ille Alexandria, ego ex Græcia, alter a terra, alter mari, eodem tempore in eamdem civitatem appulimus. Hæc autem erat Byzantium, urbs totius Europæ principatum nunc tenens; in qua Ctantani brevi gloriam Cæsarius adeptus est, ut publici honores, nobileque matrimonium, ac senatoria dignitas ei oblata fuerit, communique decreto a magno imperatore per legatos 203 petitum sit, ut principem urbem viro eruditorum principe ornari atque honestari vellet (siquidem hoc ipsi curæ esset, ut vere primaria, nomineque suo digna exsistere), atque ad cæteras ipsius laudes hanc accedere, ut Cæsario, et medico, et cive ornaretur: quamvis aliqui præter cæterum splendorem, viris, tam in philosophia quam in aliis artiū generibus, eximiis abundet. Sed de hac resatis. Illud autem, quod tum contigit, licet aliis temere ac fortuito contingisse videretur, cuiusmodi multa fert casus in rebus humanis, apud prios tamen perquam manifestum erat, non alia de causa rem evenisse, quam piorum parentum, ad unius voti summam explendam, filios, tum terra, tum mari in unum colligentium.

(85) Όμου λῆξις. Reg. bm, Or. 1, Jes. λῆξις δομοῦ.

(86) Πόλις. Reg. bm, et Jes. πάλιν, « rursus. » Sic etiam Billius legerat.

(87) Καὶ γάρ ἐμέ γε. Sic Reg. hu, duo Colb. et Or. 1. Deest γάρ in edit.

(88) Ἐδοκούμεν. « Videbamur. »

(89) Δὲ ἡγ. Reg. bm, δὲ ἡγ. Deest ἡγ in Reg. hu, et Or. 1.

(90) Σταλῆται. Deest in Regg. bm, hu, tribus Colb., Or. 1, et jes.

(91) Μέλειν. Reg. hu, μέλον. Tres Colb. et Jes. μέλλειν. Heinsius, « sorte, » εἴ τι μέλει.

(92) Τῷ. Reg. hu, tres Colb. et Or. 1, τῷ.

Καὶ ταῦτα οὐ λόγος ἐστὸν ἀμάρτυρος, ἀλλ' ἔώς τε δομοῦ λῆξις (85) καὶ ἐσπέριος, καὶ δοσην ἑκεῖνος ἐπῆλθεν ὅτεν ὑστερον, ἐπίστημοι στήλαι τῆς ἑκείνου παιδεύσεως.

Καὶ ταῦτα οὐ λόγος ἐστὸν ἀμάρτυρος, ἀλλ' ἔώς τε δοσην ἑκεῖνος ἐπῆλθεν ὅτεν ὑστερον, ἐπίστημοι στήλαι τῆς ἑκείνου παιδεύσεως, ἐνταῦθα τις καὶ συνηγόρηται πρᾶγμα θαυμάσιον, οὐδὲν δὲ οἶον, καὶ γάρ ἐμέ γε (87) μάλιστα πάντων εὐφράτειν τούτῳ μνημονεύθεν, καὶ ύμᾶς δὲν ἡδίους ποιήσειεν, ἐν βραχεῖ διηγήσασθαι. Ήνχετο μὲν ἡ μήτηρ εὔχηται μητρικὴν τινα καὶ φιλόπαιδα, ὥσπερ ἔξεπεμψεν ἀμφοτέρους, οὕτω καὶ σὺν ἀλλήλοις ἐπανελθόντας ίδειν. Συνωρίς γάρ ἐδοκούμεν (88) τις, καὶ εἰ μὴ τοῖς ἀλλοις, μητρὶ γ' οὖν, εὐχῆς καὶ θεας ἀξία, σὺν ἀλλήλοις ὀρώμενοι, ή νῦν κακῶς ὑπὸ τοῦ φθόνου διαλυθεῖσα· Θεοῦ δὲ οὕτω κινήσαντος, δες ἀκούει δικαίας εὐχῆς, καὶ φιλτρον τιμῆς γονέων εἰς παῖδας εὐγνώμονας, ἐξ οὐδεμειᾶς ἐπινοίας, οὐδὲ συνθήματος, δὲ μὲν ἀπὸ τῆς Ἀλεξανδρείας, δὲ δὲ ἀπὸ τῆς Ἐλλάδος κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον εἰς τὴν αὐτὴν πόλιν δὲ μὲν ἀπὸ γῆς, δὲ δὲ ἀπὸ θαλάσσης κατήραμεν. Η πόλις δὲ ἡγ. (89) τὸ Βυζάντιον, ή νῦν προκαθεξομένη τῆς Εὐρώπης πόλις, ἐν ἦ τοσούτον Καισάριος κλέος οὐ πολλοῦ χρόνου διελθόντος τὴν γέγκατο, ὥστε δημοσίας τιμᾶς αὐτῷ, καὶ γάμον τῶν εὐδοκίμων, καὶ τῆς συγκλήτους βουλῆς μετουσίαν προτεθῆναι, καὶ πρὸς βασιλέα πρεσβειαν σταλήναι (90), τὸν μέγαν ἀπὸ κοινοῦ δύγματος, τὴν πρώτην πόλιν τῷ πρώτῳ λογίῳ κοσμηθῆναι τε καὶ τιμῆθῆναι (εἰ τι μέλειν (91) αὐτῷ τοῦ πρώτην ἀληθῶς είναι, καὶ τῆς ἐπωνυμίας ἀξίαν), καὶ τοῦτο προστεθῆναι πᾶσι τοῖς ὑπὲρ αὐτῆς διηγήμασι, τῷ (92) Καισαρίῳ καλλωπίζεσθαι, καὶ ιατρῷ, καὶ οἰκήτορι· καίτοι γε μετὰ τῆς ἀλλῆς λαμπρότητος πολλοῖς καὶ μεγάλοις εὐθυνουμένην (93) ἀνδράσι κατά τε φιλοσοφίαν κατά τε τὴν διληπην παιδεύσιν. Άλλα τοῦτο μὲν ἴκανως. Τότε δὲ οὐν τὸ γενόμενον τοῖς μὲν ἀλλοις συντυχίᾳ τις ἔδοξεν διλογος καὶ ἀνατίκοι, οἵα φέρει πολλά τὸ αὐτόματον (94) ἐν τοῖς ἡμετέροις, τοῖς δὲ φιλοθέοις καὶ λίαν εἰδότηλον ἡγ. μὴ ἀλλο τι συμβάνει εἰναι ή γονέων θεοφιλῶν ἔργων ἐκ γῆς καὶ θαλάττης τοὺς παῖδας συναγόντων (95) εἰς μίαν εὐχῆς ἐκπλήρωσιν.

(93) Εὐθυνουμένην. Reg. hu, Or. 1, et Jes. εὐθυνουμένην.

(94) Τὸ αὐτόματον. Schol. Τὸ αὐτόματον ἐκάλεσεν δὲ Πατήρ, δι, συγχωρούντος Θεού, ἐξ αὐτῆς τῆς φυσικῆς ἀκολουθίας πραγμάτων, οὐκ ἐξ τινος ἐπιτηδεύσεως συμβαίνειν εἰωθεν· οὐ γάρ ὡς τινῶν ἀπρονήτως γινομένων, μὴ γένοιτο· πῶς γάρ δὲ οὕτω φιλόθεος τούτο διεπειν; « Casum appellavit Pater, quod ex naturali rerum ordine, Deo permittente, non vero cujusquam industria et consilio contingere solet; non enim quod temere contingat quidquam, absit. Qui vir bonus hoc dixisset? »

(95) Συναγόντων. Reg. hu, συναγαγόντων.

Θ'. Φέρεις μηδὲ τοῦτο τῶν Καισαρίου καλῶν παρέλθωμεν, δι τοῖς μὲν ἀλλοις τῶν μικρὸν, καὶ οὐδὲ μνήμης ἀξιον, ἐμοὶ δὲ καὶ τότε καὶ νῦν μέγιστον ἔδοξεν, εἰπερ τὸν ἐπαινετῶν ἡ φιλαδελφία, καὶ οὐ παύσομαι τιθεὶς ἐν πρώτοις, δσάκις ἂν τὸ ἐκείνου ἔκδιηγῶμαι. Κατεῖχε μὲν αὐτὸν αἱς εἰπον τιμαῖς ἡ πόλις, καὶ οὐδὲ ἄν εἰ τι (96) γένοιτο μεθῆσεν ἑφασκεν ἐγὼ δὲ ἀνθέλκων ἰσχυσα, δι πάντα Καισαρίψ πολὺς καὶ τίμιος, καὶ τοῖς γονεῦσι τὴν εὐχήν πληρώσαι, καὶ τῇ πατρόπολι τὸ χρέος, καὶ ἐμαυτῷ τὸν πόλον λαβὼν τῆς δόδου κοινωνὸν καὶ συνέμπορον, καὶ προτιμηθεὶς οὐ πόλεων καὶ δῆμων μόνον, οὐδὲ τιμῶν καὶ πόρων, οὐ πολλοὶ καὶ πολλαχθεῖν οἱ μὲν συνέρχεον ἐκείνῳ, οἱ δὲ τὴν πίζοντο, ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ βασιλέων σχεδὸν, καὶ τῶν ἐκεῖθεν ἐπιταγμάτων (97). Ἐντεῦθεν ἐγὼ μὲν φιλοσοφεῖν διέγων, καὶ πρὸς τὸν δινῶ βίον μεθαρμοσθῆναι, ὥσπερ τινὰ βαρύν δεσπότην καὶ ἀρρώστημα χαλεπὸν, πᾶσαν φιλοτιμίαν ἀποσεισάμενος· μᾶλλον δὲ δι μὲν πόλος πρεσβύτερος, δὲ βίος ὕστερος· τὸν δὲ τὰ πρώτα τῆς παιδεύσεως ἀναθέντα τῇ ἑαυτοῦ πατρίδι, καὶ θαυμασθέντα τῶν πόνων ἀξίως, μετὰ τοῦτο δόξης ἐπιθυμίᾳ καὶ τοῦ προστατεύειν (98) τῆς πόλεως, ὃς ἐμέ γε συνέπειθε, τοῖς βασιλείοις δίδωσιν, οὐ πάντα μὲν ἡμῖν φίλα ποιοῦντα, καὶ κατὰ γνώμην (99)· καὶ γάρ ἀπολογήσομαι πρὸς ὑμᾶς, δι τοῦ πολλοστὸν τετάχθαι παρὰ Θεῷ κρίστον εἶναι δοκεῖ τε (τι) καὶ ὑψηλότερον ἡ παρὰ τῷ κάτω βασιλεῖ τὰ πρώτα φέρεσθαι, οὐ μὴν ἀξίος (2) γε μέμφεως Φιλοσοφεῖν μὲν γάρ δισι μέγιστον, τοσούτῳ καὶ χαλεπώτατον, καὶ οὐ πολλῷ τὸ ἐγχείρημα, οὐδὲ ἀλλων ἡ τῶν ὑπὸ τῆς θείας προσκελήμένων (3) μεγαλονοίας, ἡ τοῖς προτηρημένοις (4) καλῶς χείρα δίδωσιν· οὐ μικρὸν δὲ εἰ τις, τὸν δεύτερον προστησάμενος βίον, καλοκάγαθίας μεταποιοῦτο, καὶ πλείω λόγον ἔχοι Θεοῦ καὶ τῆς ἑαυτοῦ σωτηρίας ἡ τῆς κάτω λαμπρότητος· καὶ τὴν μὲν (5) ὡς στργήν προσδόλλοιο, ἡ τι προσωπεῖον τῶν πολλῶν καὶ προστάλρων, τὸ τοῦ κόσμου τούτου δρῆμα ὑποκρινόμενος, αὐτὸς δὲ ζῶν Θεῷ μετὰ τῆς εἰκόνος, ἣν οἶδε παρ' ἐκείνου λαβὼν καὶ δρεῖλων τῷ δεδωσκότι· ὅπερ ἀμέλει καὶ Καισαρίου διανοηθέντα γινώσκομεν.

rem Dei salutisque suæ, quam terreni splendoris scenam, aut personam quendam et multis et caducis praferat, hujus mundi fabulam agens, ipse autem Deo cum imagine, quam se ab eo accepisse, cique debere novit, vitam ducat. Quem quidem sicut animum Cæsario suis compertum habemus.

I'. Τάττεται μὲν γάρ τὴν πρώτην ἐν λατροῖς τάξιν, οὐδὲ πολλοῦ πόνου προσδεθεῖς, ἀλλ' ἐπιδέξας μόνον τὴν παιδεύσιν, μᾶλλον δὲ βραχὺν τινὰ τῆς παιδεύσεως οὖν πρόλογον (6), καν τοῖς φίλοις τοῦ βασι-

(96) Οὐδὲ ἄρ εἰ τι. Reg. hu, Or. 1, οὐδὲ εἰ τι.

(97) Ἐπιταγμάτων. Billius, « ejusque elictis. »

(98) Προστατεύειν. Reg. bm, tres Colb., Coisl. 3, et Jes. προστάττειν.

(99) Φίλα ποιοῦτα, καὶ κατὰ γνώμην. Comēt. ποτῶν. Prætermisit Billius, καὶ κατὰ γνώμην. Elias verit, « et ex animi mei sententia. »

(1) Elrai δοκεῖ τε. Hæc desunt in Reg. bm, tribus Colb., et Or. 1.

(2) Ἀξιος. Or. 3, et Jes. ἀξίως, « dignus, merito. »

A IX. Age, ne hanc quidem Cæsarii laudem prætereamus, quæ, quamvis aliorum judicio exigua fortasse, ac ne commemoratione quidem digna sit, mibi tamen maxima, et tunc visa est, et nunc item videtur, si modo fraternus amor laudem meretur, neque unquam eam inter primas collocare desinam, quoties mihi de illius rebus narratio instituta fuerit. Nam cum civitas, iis, quos diximus, honoribus eum retineret, negaretque se illi ulla ratione protestarem discedendi facturam, ego tamen, cuius auctoritatem Cæsarius in omnibus rebus plurimi faciebat, in contrarium nitens, hoc sum consecutus, ut nec parentes volo suo, nec patria debito sibi officio, nec denique ego desiderio meo frustrarer. Itineris enim socium comitemque se mihi adjunxit; B meque non urbibus solum et populis, non honoribus et proventibus, qui multi ad eum undique partim confluabant, partim in spe atque exspectatione erant, verum propemodum ipsi quoque imperatori ejusque jussis anteposuit. Hinc ego, excussa omni ambitione, non secus ac gravi quodam domino, et molesto morbo, philosophari, atque ad supernæ vitæ studium meipsum transferre constitui; vel potius antiquior quidem cupiditas fuit, vita autem posterior. At vero Cæsarius, cum doctrinæ suæ primitias patriæ consecrasset, dignamque laboribus admirationem sui commovisset, postea gloriae cupiditate ductus, 204 atque, ut mihi quidem fidem faciebat, quo urbi præsidio esset, in au lam se contulit, non ille sane, meo quidem judicio, C rem admodum gratiam nobis faciens (non enim apud vos dissilebor), inter postremos apud Deum censeri, satius et sublimius esse, quam apud terrenum imperatorem primas ferre), non tamen reprehensione dignam. Philosophari enim, ut maximum, ita etiam difficultissimum est, nec id aggredi multorum est; nec aliorum, quam quos divina mentis magnitudo, quæ probat hominum voluntati nianum porrigit solet, advocavit. Non parvum autem hoc quoque aestimandum est, si quis secundum vitæ genus complexus, probitati studeat, ac majorationem habeat; atque hunc quidem tanquam rationem præferat, hujus mundi fabulam agens, ipse autem hoc quoque estimandum est, si quis secundum probitati studeat, ac majorationem habeat;

D X. Nam cum non magno negotio ac labore opus habuisset, verum doctrinam duntaxat suam, vel potius breve quoddam doctrinæ specimen ostendisset, primum statim inter medicos dignitatis gra

(3) Προσκελήμένων. Jes. προσκελήμένων. Sic etiam legit Comb. et verit, « quos divina providentia magnos aspiraus animos provocaverit. »

(4) Προπρημένοις. Non male Percheimerus, « prædeterminatis. » Jes. προετρημένοις.

(5) Καὶ τὴν μέρ. etc. Hæc usque ad ὅπερ ἀμέλει, etc., desunt in Reg. bm, in tribus Colb., Or. 1, Elias et Jes.

(6) Ολος πρόλογος. Sic Regg. bm, hu, tres Colb., Coisl. 3, Or. 1, et Jes. Deest olov in editis.

dum obtinuit, atque in amicorum numero apud imperatorem habitus, amplissimis honoribus affectus est. Gratuitam porro artis humanitatem proceribus proposuit, illud minorum exploratum habens, nihil esse, quod hominem ad altiora proveheret, quam virtutem, et famam honestis rationibus collectiam. Et quibus gradu inferior erat, eosdem gloria longe superabat. Qui cum ob pudicitiam et temperantiam omnibus charus esset, eaque de causa pretiosarum rerum curam susciperet, nec adjuratore Hippocrate ullo modo opus haberet, adeo ut nihil prorsus esset Cratetis simplicitas, si cum illius simplicitate conferretur: omnibus rursum magis quam pro dignitatis ipsius gradu venerabilis erat. Cumque magnis quotidie dignitatibus ornaretur, majoribus tamen, ac jam in spe positis, dignus habebatur, tum ab ipsis imperatoribus, tum ab omnibus iis qui primas secundum eos tenebant. Quodque maximum censendum est, non commisit, ut a gloria, aut ab iis, inter quas versabatur, deliciis, animae suae nobilitas corrumperetur. Quin potius **205** cum multa et magna ipsi suppeterent, ad dignitatem tamen hoc primum erat, quod Christianus et esset et nominaretur; sic ut alia omnia cum hoc uno collata, ludus quidam ac nuga ipsi essent. Alia enim ab aliis etiam iuduntur, non seruus atque in scena, quæ celerrime, et sigtur, et dissolvitur, imo facilius fortasse deletur, quam constituitur; ut ex multis hujus vitæ mutationibus, perspicere licet: pietatem vero bonum unum proprium esse, quodque luto permaneat.

XI. Hec Cæsarii, et in chlamyde, philosophia C erat; in his cogitationibus, et vixit, et vita cessit, majorem, quantum ad absconditum hominem, Deo pietatem ostendens et exhibens, quæ in publico spectabatur. Atque ut alia omnia pretermittam, propinquorum nempe, qui in calamitate aliquam inciderant, curam et præsidium, fastus contemptum, æquabilitatem inter amicos, auctoritatem apud præsides, certamina, quæ pro veritate suscepit, sermones, quos multos et cum multis habuit, non argutos solum, sed etiam admodum pios et ardentes, rem unam pro omnibus dicam, qua nihil in ipsis vita celebrius est, magisque per vulgatum. Furebat adversus nos infandus imperator, et cum in seipsum primum, Christianæ fidri ejuratione, insanisset, jam aliis quoque intolerabilis erat; ne cæterorum quideam Christi hostium in modum magno animo inpietatem proficiens, verum humanitatis obtentu persecutionem celans; atque instar flexuosi illius serpentis, qui ipsius animum

λέως εὐθὺς ἀριθμούμενος, τὰς μεγίστας καρποῦται τιμάς· ἅμισθον δὲ τὴν τῆς τέχνης φιλανθρωπίαν τοῖς ἐν τέλει προτίθεται (7), εἰδὼς οὐδὲν οὔτως (8) ὡς ἀρετὴν καὶ τὸ ἐπὶ τοῖς καλλίστοις (9) γινώσκεσθαι προάγειν εἰς τὸ ἔμπροσθεν. Καὶ ὅν τῇ τάξει διάτερος ἦν, τούτων κατὰ πολὺ περιήν τῇ δόξῃ· πᾶσι μὲν ὅν διὰ σωφροσύνην ἐπέραστος, καὶ διὰ τοῦτο τὰ τίμα πιστευόμενος (10), καὶ μηδὲν Ἰπποκράτους ὄρκιστοῦ προσδέμενος, ὡς μηδὲν εἶναι καὶ τὴν Κράτην ἀπλότητα (11) πρὸς τὴν ἑκείνου θεωρουμένην· πᾶσι δὲ πλέον ἥ κατὰ τὴν ἀξίαν αἰδεστίμος, μεγάλων μὲν δὲ τῶν παρόντων ἀξιούμενος, μειζόνων δὲ ἀξιούς εἶναι τῶν ἐλπιζομένων χρινόμενος τοῖς τε βασιλεῦσιν αὐτοῖς, καὶ δοσι τὰ πρῶτα μετ' ἑκείνους ἔχουσιν· τὸ δὲ μέγιστον, ὅτι μήτε ὑπὸ τῆς δόξης μήτε ὑπὸ τῆς ἐν μέσῳ τρυφῆς τὴν τῆς ψυχῆς εὐγένειαν διεψήφαρη· ἀλλὰ πολλῶν καὶ μεγάλων ὑπαρχόντων αὐτῷ, πρῶτον ἦν εἰς ἀξίωμα Χριστιανὸν καὶ εἶναι καὶ ὀνομάζεσθαι· καὶ πάντα ὅμοι παιδία τις ἑκείνῳ καὶ λῆρος πρὸς ἐν τούτῳ χρινόμενα. Τὰ μὲν γάρ ἀλλα ὡς ἐπὶ σκηνῆς καὶ ἀλλοις παῖςεσθαι τάχιστα πηγνυμένης τε καὶ καταλυμένης, τάχα δὲ φθειρομένης ῥῖστον ἥ συνισταμένης, ὡς εἶναι ἰδεῖν ἐκ τῶν πολλῶν τοῦ βίου μεταβολῶν, καὶ τῆς ἁνω καὶ κάτω μεταπιπτούσης εὐετηρίας· μόνον δὲ ἕστιον ἀγαθὸν εἶναι καὶ παραμένον ἀσφαλῶς τὴν εὐσέβειαν.

IA'. Ταῦτα Καισαρὶ ἐφιλοσοφεῖτο (12) καὶ τῇ χλανίδι· ταύταις καὶ συνέζησε ταῖς ἐννοίαις, καὶ συναπῆλθε (13), μειζῷ τῆς φαινομένης εἰς τὸ κοινὸν εὐσέβειας. Θεῷ γνωρίζων καὶ παριστὰς τὴν κατὰ τὸν χρυσὸν ἀνθρωπὸν. Καὶ εἴ με δεῖ, πάντα παρέντα, τὴν προστασίαν τῶν ἐκ γένους ἀτυχησάντων, τὴν ὑπεροφίαν τοῦ τύφου, τὴν πρὸς τοὺς φύλους ισοτιμίαν, τὴν πρὸς τοὺς δρχοντας παρθησίαν, τοὺς ὑπὲρ ἀληθείας ἀγῶνας καὶ λύγους, οὓς πολλοὺς (14) καὶ πρὸς πολλοὺς συνεστήσατο, οὐ λογικῶς μόνον, ἀλλὰ καὶ λίαν εὐσεβῶς τε καὶ διαπύρως, ἐν ἀντὶ πάντων εἰπεῖν τῶν ἑκείνου τὸ γνωριμώτατον. 'Ἐλύσσεται καθ' ἡμῶν βασιλεὺς δ δυσάνωμος, καὶ καθ' (15) ἑαυτοῦ πρῶτον μανεῖ ἐκ τῆς εἰς Χριστὸν ἀθετήσεως, ἀφόρητος ἡδη καὶ τοῖς ἀλλοις ἦν, οὐδὲ ἐν Ιστὶ (16) τοῖς λοιποῖς Χριστομάχοις μεγαλοφύχως (17) ἀπογραφόμενος εἰς τὴν ἀσέβειαν, ἀλλὰ κλέπτων τὸν διωγμὸν ἐν ἐπιεικείᾳ πλάσματι· καὶ κατὰ τὸν σκολιὸν δριν, διὰ τὴν ἑκείνου κατέσχε ψυχήν, παντοῖας μηχαναῖς ὑποσπῶν τοὺς ἀθλίους εἰς τὸ ἑαυτοῦ βά-

(7) *Προτίθησιν.* Sic Regg. a, hu, tres Colb., Coisl. I, et Jes. Editi προτίθησιν.

(8) Οὖτως. Or. I, ταῖς, « αὐτε, fortasse. »

(9) *Καλλίστοις.* Reg. hu, καλοῖς.

(10) *Τὰ τίμα πιστευόμενος.* « Cum ejus fidei chara pignora, πιστευόμενος. »

(11) *Ἀπλότητα.* Coisl. I, ἀπλότητα. « mollietas. »

(12) *Ἐφιλοσοφεῖτο.* etc. Billius, « in his studiis

Cæsarius, etiam in chlamyde, versatus est. »

(13) *Συναπῆλθε.* Or. I, ἀπῆλθε.

(14) Οὖς πολλοὺς. Sic Regg. a, hu, tres Colb. et Or. I, sic etiam Billius. Editi, οὓς πολλάκις, « quos sapere. »

(15) *Kai καθ'.* Ita Regg. hu, hu, tres Colb. et Or. I. In edit. deest καθ.

(16) Οὖδ' ἐτ Ισφ. Reg. a, οὐδὲ ἐν Ισφ. Jes. οὐδὲν ἐτ Ισφ.

(17) *Μεγαλοφύχως.* Coisl. I, μεγαλοφύχως.

ραθρον. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον αὐτῷ (18) τέχνασμά τε α καὶ σόφισμα (19), ἵνα μηδὲ τῆς ἐπὶ τοῖς ἀδλοῖς τιμῆς τυγχάνωμεν (ἐξθύνει γάρ καὶ ταύτης Χριστιανοῖς ὁ γεννάδας). πάσχοντας ὡς Χριστιανούς, ὡς κακούργους καλάζεσθαι· τὸ δὲ δεύτερον πειθοῦς θνομα προσείναις τῷ γνωμένῳ, μή τυραννόδος, ὡς δὲ μεῖζον ἢ τοῦ κινδύνου τὸ τῆς αἰσχύνης, αὐθαρέτως χωροῦσι πρὸς τὴν ἀσέβειαν. Καὶ τοὺς μὲν χρήμασι, τοὺς δὲ ἀξιώμασι, τοὺς δὲ ὑποσχέσεις, τοὺς δὲ παντοῖαις τιμαῖς ὑφελκόμενος (20), ἀς οὐδὲ βασιλικῶς προσῆγεν, ἀλλὰ καὶ λίαν δουλοπρεπῶς ἐν ταῖς ἀπάντων ὅψεσι, πάντας δὲ τῇ γοητείᾳ τῶν λόγων (21) καὶ τῷ καθ' ἕαυτὸν ὑποδείγματι, ἐπὶ πολλοῖς πειράται καὶ Καισαρίου. Φέυ τῆς παραπληξίας καὶ τῆς ἀνοίας, εἰ Καισάριν τε ἦντα, καὶ ἀδελφὸν ἔμδον, καὶ τῶν γονέων τούτων συλήσειν ἥπιστεν!

amentiam, 206 si spem habuit fore, ut et Cæsarium, et fratrem meum, et his parentibus natum prædaretur!

ΙΒ'. Ἀλλ', ἵνα μικρὸν προσδικτρίψω τῷ λόγῳ, καὶ κατατρυφήσω τοῦ διηγήματος, ὡς οἱ παρόντες τοῦ Θαύματος (22), εἰπήσι μὲν ὁ γεννάδας ἔκεινος, τῷ τοῦ Χριστοῦ σημείῳ φραξάμενος, καὶ τὸν μέγαν λόγον ἔστου προβαλλόμενος, πρὸς τὸν πολὺν ἐν ὄπλοις, καὶ μέγαν ἐν λόγων δεινότητι· οὐδὲν δὲ καταπλαγεῖς πρὸς τὴν δύσιν, οὐδὲ θωπείᾳ τι καταβαλὼν τοῦ φρονήματος, ἀδηλητής ἔστιμος ἦν, καὶ λόγῳ καὶ ἔργῳ, πρὸς τὸν ἐν ἀμφοτέροις δυνατὸν ἀγωνίζεσθαι. Τὸ μὲν οὖν στάδιον τοιούτον, καὶ ὁ τῆς εὐσεβείας ἀγωνιστής τοσοῦτος· καὶ ἀγωνοθέτης (23). Ἔνθεν μὲν Χριστὸς τοῖς ἔστου πάθεσι τὸν ἀδηλητὴν ἔξοπλίζων, ἔκειθεν δὲ δεινὸς τύραννος τῇ τῶν λόγων οἰκειότητι προστασίνων, καὶ τῷ τῆς ἔξουσίας δγκψ δεδιττόμενος· θέατρον δὲ ἀμφοτέρωθεν, τῶν τε τῇ εὐσεβείᾳ λειπομένων ἔτι, καὶ τῶν ὑπὲρ ἔκεινου συνηρπασμένων, ὅπῃ νεύσῃ (24) τὰ κατ' αὐτοὺς ἀποσκοπούντων, δστις νικήσεις πλείω τὴν ἀγωνίαν (25) ἔχόντων ἢ περὶ οὓς τὸ θέατρον.

πτυμ in partem eorum certamen inclinaret, spectantium, atque, uter vinceret, magis laborantium, quam illi ipsi, quos spectabant.

ΙΓ'. Ἀρ' οὐκ ἔδεισται περὶ Καισαρίου, μήτι πάθῃ τῆς προθυμίας ἀνάξιον; Ἀλλὰ θαρσεῖτε· μετὰ Χριστοῦ γάρ ἡ νίκη τοῦ τὸν κόσμον νικήσαντος. Τὰ μὲν οὖν καθ' ἔκστον τῶν τότε φρέθροντων ἢ προτεθέντων ἔκδηγείσθαι τὰ νῦν ἐγώ μὲν, εὗ ἔστε, τοῦ παντὸς δὲ ἐπιμησάμην· καὶ γάρ καὶ λογικάς τινας (26) ἔστιν ἀς ἔχει στροφὰς καὶ κομψεῖς δ λίτος (27), ἐμοὶ γοῦν οὐκ ἀδεῖς εἰς μνήμην· ἔξω δ

οbsidebat, omni machinarum genere in voraginem suam miseros callide pertrahens. Ac, ne eos honores, qui martyribus haberi solent, consequerentur (hos enim Christianis vir egregius invidebat), primum illius artificium hoc fuit, ut qui Christi causa patiebantur, tanquam santes et facinorosi cruciali afficerentur; alterum, quod huic rei, non tyrannidis, sed persuasionis nomen imponebat: quod scilicet major eorum infamia, quam periculum esset, qui sponte ad impietatem se conferebant. Cumque alio; pecuniis, alios dignitatibus, alios promissis, alios variis honorum generibus, quos ne regie quidem, sed per quam serviliter in omnium aspectu deferebat, omnes denique verborum præstigiis ac suo exemplo ad se alicere!, post multos Cæsarium quoque aggreditur. Proli stuporem et

XII. Verum (ut in hoc sermone paululum immo-
rer, atque ex hac narratione delicias capiam, quem-
admodum e re mira ii qui tum assuerunt), ingre-
diebatur vir ille fortis, Christi signo munitus, cly-
peique vice magnum verbum obtendens, ad homi-
nem multum in armis, et magnum in dicendi facili-
tate. Nec vero ad illius aspectum ullo metu percus-
sus est, nec ob verborum blanditias de animi magni-
tudine quidquam abjecit; verum promptus et para-
tus athleta erat ad decertandum, tum sermone,
tum opere, adversus eum, qui in utroque genere
viribus pollebat. Ac tale quidem erat stadium, lan-
lusque pietatis propugnator. Atque certaminis præ-
ses, hinc quidem Christus, per passiones suas pug-
ilem armans, illinc autem gravis tyrannus, tum
verborum illecebris athletam mulcens, tum poten-
tiae mole territans. Quin etiam utrinque theatrum
erat, hoc est, ei eorum qui in fidei pietate adhuc
remanserant, et eorum qui ab illo abrepti fuerant,

XIII. Μη non timuisti, ne quid Cæsario animi
alacritate parum dignum accidat? At bono esto
animo. Victoria enim cum Christo, qui vicit mun-
dum (28). Ac nihil quidem mallem quam ut ea que
tum dicta et proposita sunt, sigillatim nunc expon-
em; nam et logicas aliquot argutias leporaque,
meo quidem judicio, memoratu non injucundos ea
disputatio continet: verum intempestivum prorsus

• Joan. xvi, 33.

(18) Αὐτῷ. Sic Reg. bm Editi, αὐτοῦ.

(19) Σόφισμα, εἰτ. Locis iste in Reg. hu, sic legiū: Σόφισμα, πάσχοντας ὡς Χριστιανούς, ὡς κακούργους καλάζεσθαι, ἵνα μηδὲ τῆς ἐπὶ τοῖς ἀδλοῖς τιμῆς τυγχάνομεν ἐφθύνει γάρ καὶ ταύτης Χριστιανοῖς ὁ γεννάδας· τὸ δὲ δεύτερον, εἰτ. Eodem modo legiū Savilius, nisi quod delei, πάσχοντας ὡς Χριστιανούς, εἰ pro τυγχάνομεν, habet, τυγχάνοιεν.

(20) Ὑφελκόμενος. Id est, ὑποσύρμενος. Reg. bm, ὑφελκόμενος, « subtrahens, subducentis. »

(21) Τῷρ λόγων. Unus Regius addit, παρασύρων, « abstrahens, pervertens. »

(22) Θαύματος. Comb. et Billius legunt, θεάματος, « ex spectaculo. » Quæ lectio placet, si codicilli auctoritate niteretur.

(23) Ἀγωνοθέτης. Nicætas et Julianum, » Billius « diabolum » intelligit; Julianus ϕρίπη erat antagonista, non vero certaminis præses.

(24) Νεύσῃ. Colb. 6, νεύσετ.

(25) Πλείω τὴν ἀγωνίαν. « Magis animi anxiis ac sollicitis. »

(26) Τίτας. Deest in Reg. hu, Or. 1, et Jes.

(27) Ο_λόγος. Deest in Regg. bm, hu, Or. 4, et Jes.

hoc foret, et ab orationis instituto alienum. Ut autem Cæsarius, cunctis verborum illius dissolutis nexibus, et conatibus omnibus, tam apertis quam obscuris, ludi cuiuspiam instar propulsatis, magna et clara voce Christianum se et esse et semper fore pronuntiavit, ne sic quidem prorsus ejicitur: mire etenim imperator Cæsarii doctrina frui atque exornari gestiebat: quo etiam tempore celebrissimum illud cunctis audientibus prolocutus est: *O felicem patrem, o infelices liberos!* Nam nos quoque ignominiae societate ornando duxit, quorum et eruditio et pietatem Athenis cognoverat, verum ad secundum adventum 207 reservatus (communum enim illum Deus justitiae praeses adversus Persas armabat), ad nos redit, exsul beatus, et victor incurvus, atque ob ignominiam clarior, quam ob splendorem et gloriam.

XIV. Hanc ego victoriam magna illius manu, et sublimi purpura, et ingentis pretii diademe longe sublimiore et excellentiorem esse censeo. Hac narratione magis effector, quam si universum imperium cum eo partitus esset. Malis igitur temporibus cedit, in eoque legi nostræ obtemperat, quæ hoc sancit, ut urgente quidem tempore pro veritate periculum adeamus, nec pietatem per ignaviam prodamus: quandiu autem licet, pericula ipsa ne provocemus⁴⁴, sive animarum nostrarum metu, sive ut iis consulatur, qui periculum nobis inferunt. Posteaquam autem hæc caligo discussa est, externa regio causam recte disceptavit, ac vibratus gladius impium prostravit, resque ad Christianos redierunt, quid dicere necesse est, quanto cum bonore et gloria, aut cum quot et quantis testimoniis ac velut ipse beneficium potius dans, quam accipiens, in aulam rursum receptus sit, prioremque honorem secundus excepit? Ac tempus quidem imperatores subinde commutavit, Cæsario autem gloria, et auctoritatis apud eos principatus haudquam convulsus ac dissolutus est: quin potius de eo inter imperatores certamen erat, quisnam Cæsarium magis sibi adjungeret, et cuiusnam ille magis amicus et familiaris diceretur. Talis Cæsarii pietas, talia pietatis præmia. Audiant juvenes, audiant viri, ac per eamdem virtutem ad eumdem splendorem contendant (*Bonorum enim laborum glriosus est fructus*⁴⁵), quicunque hoc etiam ambiunt, atque in felicitatis parte collocant.

XV. Jam vero quale hoc quoque ipsius miraeu-

⁴⁴ Matth. x, 23. ⁴⁵ Sap. iii, 15.

(28) Πάστας αὐτοῦ, etc. Or. 1, αὐτοῖς. Jes. πάσας αὐτοῖς, οὐ τὰς ἐν τοῖς.

(29) Τοῦτο. Or. 1, ad marg. ἀκείνῳ.

(30) Τῶρ. Deest in reg. bni, Or. 1, et Jes.

(31) Ἡξιώσε. In Or. 1, ad marg. γρ. ἀξίως ἀτέμησε.

(32) Δευτέρᾳ δὲ εἰσόδῳ ταμευθεὶς. « Ad secundum adventum reservatus; » haud quidem a Juliano, sed a divina providentia, ut iterum aulam adiret, regiamque ingredieretur. Quod post Juliani mortem contigit.

A Αν δὲ πάσας αὐτοῦ (28) τὰς ἐν τοῖς λόγοις πλοκάς διαιλύσας, καὶ πείραν ἀπασαγ ἀφανῆ τε καὶ φανεράν, ὡσπερ τινὰ παιδίαν περιστάμενος, μεγάλῃ καὶ λαμπρῷ τῇ φωνῇ τὸ Χριστιανὸς εἶναι τε καὶ μένειν ἀνεκήρυξεν, οὐδὲ οὕτω μὲν παντελῶς ἀποπέμπεται· καὶ γάρ δεινὸς ἔρως εἶχε τὸν βασιλέα τῇ Καισαρίου παιδεύεις συνείναι καὶ καλλωπίζεσθαι· ἥνικα καὶ τὸ περιβόητον τοῦτο (29) ἐν ταῖς τῶν (30) πάντων ἀκοαῖς ἐψήγετο. Οὐ πατρὸς εὐτυχοῦς, ὁ παῖδων δυστυχῶν! Ἐπειδὴ καὶ ἡμᾶς τῇσι τιμῆσαι τῇ κοινωνίᾳ τῆς ἀτιμίας, ὃν καὶ τὴν παῖδευσιν Ἀθήνησιν ἔγνω καὶ τὴν εὐσέβειαν, δευτέρᾳ δὲ εἰσόδῳ ταμευθεὶς (32) (ἐπειδὴ γε κατὰ Περσῶν ἐκεῖνον ἡ δίκη καλῶς ἐξώπλισεν [33]), ἐπάνεισι πρὸς ἡμᾶς φυγὰς μαχάριος, καὶ τροπαιοῦχος ἀναίμαχτος, καὶ περιφένεστερος τὴν ἀτιμίαν ἢ τὴν λαμπρότητα.

B ΙV. Ταῦτην ἔγώ τὴν νίκην τῆς πολλῆς ἐκείνου χειρὸς, καὶ τῆς ὑψηλῆς ἀλουργίδος, καὶ τοῦ πολυτελοῦς διαδήματος ὑψηλοτέραν κρίνω μαχρῷ καὶ τιμιωτέραν· τούτῳ τῷ διηγήματι πλέον ἐπιάρομαι, ή εἰ πᾶσαν ἐκείνῳ τὴν βασιλείαν ἀπεμερίσατο. Τοῖς μὲν οὖν πονηροῖς ὑποχωρεῖ χρόνοις, καὶ τοῦτο κατὰ τὴν ἡμετέραν νομοθεσίαν· ἐνστάντος μὲν καιροῦ διακινδυνεύειν ὑπὲρ τῆς ἀληθείας, καὶ μὴ προδιδόναι δειλίᾳ τὴν εὐσέβειαν· ἔως δ' ὃν ἐξῆ, μὴ προκαλεῖσθαι (34) τοὺς κινδύνους κελεύουσαν, εἴτε δέει τῶν ἡμετέρων ψυχῶν, εἴτε φειδοῦ τῶν ἐπαγόντων τὸν κινδύνον. Ἐπει δὲ δὲξιος ἐλύθη, καὶ ἡ ὑπερορία καλῶς ἐδίκασε, καὶ ἡ στιλβωθεῖσα ρομφαία τὸν ἀσεβῆ κατέβαλε, καὶ Χριστιανὸς ἐπανῆλθε τὰ πράγματα, τί δει λέγειν μεθ' οἵας δόξης τε καὶ τιμῆς, ἢ τῶν μαρτυρίων οίων καὶ δσων, καὶ ὡς διδόντων χάριν μᾶλλον ἢ κομιζόμενος, τοῖς βασιλείοις αὐθίς αναλαμβάνεται, καὶ διαδέχεται τὴν προτέραν τιμὴν ἢ δευτέραν· Καὶ βασιλεῖς μὲν ὁ χρόνος παρήμειψε (35), Καισαρίω δὲ τὸ τῆς εὐδοξίας διλυτον (36), καὶ τῶν παρ' αὐτοῖς πρωτείων· καὶ ἀγάν βασιλεύσιν, διτις μᾶλλον Καισάριον οἰκειώσηται (37), καὶ οὐ μᾶλλον ἐκείνος ὄνομασθῇ φίλος καὶ γνώριμος. Τοιαῦτα Καισαρίῳ τὰ τῆς εὐσέβειας, καὶ παρὰ (38) τῆς εὐσέβειας· Ἀκουέτωσαν καὶ νέοι (39), καὶ ἄνδρες, καὶ διὰ τῆς κύτης ἀρετῆς πρὸς τὴν αὐτὴν ἐπιφάνειαν (40) ἐπειγόσθωσαν (Ἄγαθῶν γάρ πάντων καρπὸς εὑδατείης), δοσις καὶ τοῦτο διὰ σπουδῆς καὶ μέρος εὐδαιμονίας ὑπόλαμβάνεται.

C ΙΕ'. 'Αλλ' οἶον δὴ καὶ τοῦτο τῶν περὶ αὐτὸν θεού.

(33) Ἐξώπλισερ. « Ut in Persas arma verteret impunit. » Hesych. ἐξοπλίζειν κελεύσατ.

(34) Προκαλεῖσθαι. Regg. bni, προτακαλεῖσθαι.

(35) Παρήμειψε. Reg. bni, ἀντήμειψε.

(36) Τὸ τῆς εὐδοξίας διλυτον. Sic Regg. bni, hu, etc. Editi. δὲ διλυτος.

(37) Οἰκειώσηται. Or. 1, οἰκειώσατ.

(38) Καὶ παρά. Comib. καὶ γέρα, « et præmia. »

(39) Καὶ νέοι. Deest καὶ, in pluribus.

(40) Ἐπιφάνεια. Reg. bni, Coisl. 1, et Jes. περιφάνειαν.

μάτων, ὁμοῦ τε τῆς τινα γονέων θεοσεβείας καὶ τῆς ἐκείνου μεγίστην ἀπόδειξιν ἔχον; Διέτριβε μὲν ἐν τῇ Βιθυνῶν, τὴν οὐ πολλοστὴν ἀπὸ βασιλέως διέπων ἀρχήν· ἡ δὴ ἡ ταμείευν φασὶ λέγειν τὰ χρήματα, καὶ τῶν θησαυρῶν ἔχειν τὴν ἐπιμέλειαν. Ἐντεῦθεν γάρ αὐτῷ τὰς μείζους ἀρχὰς φασὶ εἰναις; προοιμιάζεται· τοῦ δὲ πρώην συνενεγχέντος ἐν Νικαίᾳ σεισμοῦ (41), δεῖ δὴ χαλεπώτατος τῶν πώποτε μνημονευομένων γεγονέναι λέγεται, μικροῦ τοὺς πάντας ἐγκαταλαβόντος, καὶ τῷ τῆς πόλεως κάλλει συναφανίζαντος, μόνος τῶν ἐπιφανῶν, ἢ κομιδὴ σὺν ὅλῃσι, ἐκ τοῦ κινδύνου περισσέεται, καὶ σωτηρίαν ἀπιστουμένην αὐτῷ σκεπασθεῖς τῷ συμπτώματι, καὶ μικρὰ σημεῖα τοῦ κινδύνου φερόμενος, δισον τὸν φόδον παιδαγώγον λαβεῖν τῆς μείζονος σωτηρίας, καὶ ὀλως τῆς δικαίου γενέσθαι μοίρας, μεταβέμενος τὴν στρατείαν ἐκ τῶν κινουμένων (42), καὶ ἀμείψας ἐστι τὰ βασιλεία. Τοῦτο μὲν οὖν καὶ διενοείτο, καὶ κατὰ σπουδὴν ἐστι τὸ συνηγένετο, ὡς πρὸς ἑκάτην ἑπτεῖν, ἀρπάσαντα τὸν καιρὸν εἰς νοούμενον· ὅπερ οὐδὲ ἀλλοτε (43) ποιῶν ἐπαυσάμην, ζηλοτυπῶν τὸ ἐκείνου μεγαλοφύες στρεφόμενον ἐν τοῖς χειροῖς, καὶ τὴν φιλόσοφον οὕτω φυχὴν ἐν τοῖς δημοσίοις καλύπτουμένην, καὶ ὥστε ἡλιον νέφει συγκαλυπτόμενον. Ἀλλὰ τοῦ μὲν σεισμοῦ χρείττων ἐγένετο, τῆς νόσου δὲ οὐκ ἔτι (44)· καὶ γάρ ἡνὶ δινθρωπος. Καὶ τὸ μὲν ἐκείνου, τὸ δὲ κοινὸν πρὸς τοὺς ἄλλους. Καὶ τὸ μὲν ἡγεμονίας, τὸ δὲ τῆς φύσεως. Καὶ προβλαβεν ἡ παραμυθία τὸ πάθος, ἵνα τῷ θανάτῳ σεισθέντες, τῷ παραδίῃ τῆς τότε σωτηρίας ἐγκαυχησώμεθα. Καὶ νῦν ἡμῖν δὲ πολὺς Καισάριος ἀποσέωσται: (45), κόνις τιμία, νεκρὸς ἐπαινούμενος, ὕμνοις (46) ἐξ ὅμνων παραπεμπόμενος, μαρτύρων βῆμαστος πομπεύδομενος, γονέων χεροῖν δοταῖς τιμώμενος, μητρὸς λαμπροφορίᾳ (47) τῷ πάθει τὴν εὐσέβειαν ἀντεισαγούσης, δάκρυσιν ἡττωμένοις φιλοσοφίᾳ, φαλμῳδίαις κοιμάζουσαις ιτοὺς θρήνους, καὶ τῆς νευκτίστου (48) φυχῆς, ἣν τὸ Πνεῦμα δι' ὃντος ἀνεμόρφωσεν, δξια τὰ γέρα καρπούμενος.

I⁷. Τοῦτο σοι, Καισάριε, παρ' ἐμοῦ τὸ ἐντάφιον· αὗται τῶν ἐμῶν λόγων αἱ ἀπαρχαὶ, οὓς χρυπτομένους πολλάκις πειψάμενος, ἐπὶ σεαυτὸν γυμνώσειν (49) Ἐμελλεις. Οὗτος δὲ παρ' ἐμοῦ κόσμος· σοὶ δὲ κάισμον παντὸς, εὖ οἶδα, φιλτατος (50), οὐ σηρῶν περιρρέοντα, καὶ μαλακὰ νήματα, οἵς οὐδὲ περιών ἔχαιρες κατὰ τὸν πόλλον, ἀρετῇ μόνῃ κοσμούμενος, οὐδὲ λίνοι διαφανοῦς ὑφάσματα, οὐδὲ μύρων πολυ-

A lum est, quod simul, et parentum, et ipsius pietatis maximum argumentum habet? In Bithynia degebat, praefecturam ab imperatore haud postremam admistrans. Ea autem erat exigere pro imperatore pecunias, ac thesaurorum curam gerere. Hoc enim illi majorum dignitatum velut præludium esse imperator voluit. Cum autem Nicæse terræ motus, post hominum memoriam maximus, exortus, 208 omnes pene invasisset, atque una cum urbis pulchritudine delevisset, solus ipse ex illustribus viris, aut certe cum admodum paucis e periculo salvus et incolumis evadit, idque modo quodam incredibili, hoc est ipsa ruina protectus, ac parvas quasdam periculi notas referens: hactenus videlicet, ut timorem majoris salutis magistrum caperet, totumque sese supernæ parti adjungeret, translata militia rebus motui obnoxii, ac commutata sibi ipsi aula. Atque hoc quidem et in animo habebat, et summo studio exoptabat, quemadmodum mihi per litteras persuadebat, cum hanc ad eum monendum occasionem arripuisse (epist. 20): quod nec unquam facere destiti, moleste ferens illius indolis magnitudinem in deterioribus rebus versari, animamque adeo philosophicam in publicis negotiis voluntari, ac velut solem nubibus obduci. Verum terræ motu quidem superior fuit, morbo vero non item: homo enim erat. Atque illud proprium illi fuit, hoc cum aliis commune. Illud pietatis, hoc naturæ. Atque consolatio calamitatem antevertit, ut ipsius morte concussi, ob admirandum tunc salutis genus glorierimur. Ac nunc nobis magnus ille Cæsarius servatus est, cuius pretiosus, mortuus laudatus, hymnis sibi succendentibus deductus, ad martyrum sacraria eum pompa ductus, sanctis parentum manibus honoratus, matre candida veste induita pietatem mœrori subrogante, lacrymis a philosophia superatis, psalmodiis luctum sedantibus, ac denique dignos anima recens creata, quam Spiritus per baptismum reformavit, honores percipiens.

XVI. Illoc tibi a me, Cæsari, funebre munus: hæ meorum primitiæ sermonum, quos occultari persæpe quiesces, in te ipsum detecturus eras. Hoc tibi a me ornamentum; tibi quidem, sat scio, omni ornamento Cæsarius, non sericea ac molles et circumfluentes telæ, quibus nec, dum adhuc superstes es, multorum more delectabar, utpote virtute sola ornatus, nec lini pellucidi texturas, nec prelio-

(41) Σεισμοῦ, etc. Locus iste, in Reg. hu et Coisl. I sic legitur: Σεισμοῦ, καὶ πᾶσαν μικροῦ τὴν πόλιν κατενέγκαντος, δεῖ δὴ χαλεπώτατος τῶν πώποτε μνημονευομένων γεγονέναι λέγεται. Μικροῦ, etc.

(42) Κιτρουμένων. Or. 1, κινδύνων, « periculis. »

(43) Οὐδὲ ἄλλοτε. Regg. bin, hu, Or. 1, Jes. οὐδὲ ἄλλοτε.

(44) Οὐκ ἔτι. Reg. hu, οὐκέτι.

(45) Ἀποσέωσται. Hic, de Cæsari exuviosis in patriam delatis, sermo est. Itaque, ἀποσέωσται idem est ac si δισcretetur: « a nobis receptus est Cæsarius. »

(46) Υμνοῖς, etc. Billius: « ex hymnis ad hymnūs transmissus. »

(47) Μητρὸς λαμπροφορίᾳ, etc. Billius vertendo: « materna cereorum gestatione, pietatem mœrori subrogante, » videatur leguisse, λαμπαδηφορίᾳ. Verum « vestium candor, » ob spem resurrectionis, hic certe potius debet intelligi, quam unius « cerei tamæque gestatio; » idque vox ipsa sonat.

(48) Τῆς reoxrtorōtov, etc. « Ob recens suscepitum baptismū, hujus ætatis ritū. »

(49) Γυμνώσειν. Mallet Combeſius, γυμνάσειν.

(50) Φιλτατος. Coisl. I, τιμιώτερος, « pretiosus. »

sorum unguentorum infusiones, quas prius etiam ad gynaecia remittebas, et quarum fragrantiam dies unus solvit, nec 209 denique aliud quidquam parvorum, et quae apud parvos in pretio sunt, quae quidem omnia hodierno die amarus hic lapis una cum pulchro corpore contexisset. Valeant gentilium certamina, et signenta, per quae miseri juvenes ornati sunt, exigua exiguorum certaminum proposita habentes praemia; et quibuscumque rebus per libamina, et primicias, et coronas, ac recens decerpitos flores, hominibus vita functis parentant, patriæ legi potius, et stolido mœrori, quam rationi servientes. Meum munus est oratio, quod etiam fortasse futurum tempus excepturum est, perpetuo motu præditum, nec eum, qui hinc migravit, prorsus abscedere sinens: verum auribus animisque hominem, quem ornandum suscepit, semper conservans, ac desiderati simulacrum expressius quam

A τίμων ἐπιχύσεις, & ταῖς γυναικωνίτεσιν (51) ἀπέπεμπον καὶ πρότερον, καὶ ὡν ἡμέρα μία λύει τὴν εὐώδιαν, οὐδὲ ἀλλο τι (52) τῶν μικρῶν καὶ τοῖς μικροῖς τιμῶν, διάντα κατέκρυψεν ἄν σήμερον διπικρὸς λίθος οὗτος μετὰ τοῦ καλοῦ σώματος. Ἐρέτωσάν μοι καὶ ἀγῶνες Ἑλληνικοὶ καὶ μῆθοι, δι' ὧν ἔφροι δυστυχεῖς ἐτιμήσαν, μικρὰ μικρῶν ἀγωνισμάτων προτιθέντες (53) τὰ ἔπαθλα· καὶ ὅσα διὰ χοῶν τε καὶ ἀπαργάτων, ἢ στεμμάτων τε καὶ ἀνθέων νεοδρέπτων, ἀφωσιοῦνται (54) τοὺς ἀπελθόντας ἀνθρώπους, νόμῳ πατρίῳ μᾶλλον καὶ ἀλογίᾳ πάθους (55) ἢ λόγῳ δουλεύοντες. Τὸ δὲ ἐμὸν δῶρον λόγος, διάτα καὶ διὰ μέλλων ὑπολήψεται χρόνος, διεὶς κινούμενον καὶ οὐκ ἐδόν εἰς τὸ παντελές ἀπελθεῖν τὸν ἐνθένδε μεταχωρήσαντα, φυλάσσον (56) δὲ διεὶς καὶ ἀκοαῖς καὶ ψυχαῖς τὸν τιμώμενον, καὶ πινάκων ἐναργεστέραν προτιθεὶς τὴν εἰκόνα τοῦ ποθουμένου.

B in tabula spectandum proponens.

I^oZ'. Τὰ μὲν οὖν παρ' ἡμῶν τοιαῦτα· εἰ δὲ μικρὰ, καὶ τῆς ἀξίας ἐλάττω, καὶ θεῷ φίλον τὸ κατὰ δύναμιν. Καὶ τὰ μὲν ἀποδεδόκαμεν (57), τὰ δὲ δώσομεν, τὰς δὲ ἔτους προσφέροντες τιμάς τε καὶ μνήμας, οἵ γε τῷ βίῳ περιειπόμενοι. Σὺ δὲ ἡμῖν οὐρανοὺς ἐκβατεύοις, ὥστε καὶ ἵερά κεφαλή, καὶ ἐν κολποῖς Ἀβραὰμ, οἵτινες δὴ οὗτοι εἰσιν, ἀναπάυσιο (58), καὶ ἀγγέλων ἐποπτεύοντος χορεάν, καὶ μακαρίων ἀνδρῶν δόξας τε καὶ λαμπρότητας· μᾶλλον δὲ συγχρεύοντος καὶ συνχάλλοιο, πάντα διαγελῶν τὰ τῆδε ἀφ' Νύφους, τούς τε καλουμένους πλούτους, καὶ τὰς ἐρήμιμένας ἀξίας, καὶ τὰς ψευδομένας τιμάς (59), καὶ τὴν διά τῶν αἰσθήσεων πλάνην, καὶ τὴν τοῦ βίου τούτου περιφορὰν, καὶ τὴν ὕσπερ ἐν νυκτομαχίᾳ σύγχυσίν τε καὶ ἀγνοίαν, βασιλεῖ τῷ μεγάλῳ περιστάμενος, καὶ τοῦ ἐκεῖθεν φωτὸς πληρούμενος· οὐ μικρὰν ἀπορρίθηντενεῦθεν δεξάμενοι, δισον ἐν ἐσόπτροις φαντάζεσθαι (60) καὶ αἰνίγμασιν, αὐτῇ τῇ πηγῇ τοῦ καλοῦ μετὰ ταῦτα ἐντυχοίμεν, καθαρῷ νῷ καθαρὰν τὴν ἀλήθειαν ἐποπτεύοντες, καὶ τοῦτον μισθὸν εὐρισκόμενοι (61) τῆς περὶ τὸ καλὸν ἐνταῦθα φιλοπονίας, τὴν τελεωτέραν ἐκεῖσε τοῦ· καλοῦ μετουσίαν καὶ θεωρίαν· ὅπερ δὴ τῆς ἡμετέρας τέλος μυσταγωγίας βίσθοι τε καὶ ψυχαὶ θεολόγοι θεοπίζουσιν.

D

I^oH' Τὶ λοιπὸν ἔτι (62); τὴν ἐκ λόγου θεραπείαν τοῖς ἀλγοῦσι προσενεγκεῖν. Μέγα δὲ ταῦτα πενθοῦσι (63)

μενος... ἐπιν... φυλάσσων.

(57). Ἀποδεδόκαμεν. Reg. hu, ἐπεδώκαμεν. Coisl. 1, et Jes. δεδώκαμεν.

(58). Ἀναπάυσιο. Regg. bm, hu, tres Colb., Jes. ἀναπάυσι.

(59). Καὶ τὰς ψευδομένας τιμάς. Ήσεν desunt in Reg. hu.

(60). Φαντάζεσθαι. Reg. bm, Coisl. 2, Or. 1, φαντάζεται· « haciens ut in speculis et ἀνγειατίbus informemus, cogitemus. »

(61). Εὐρισκόμενοι. Reg. a, hu, et Or. 1, εὐρισκούμενοι. Quae lectio melior videtur.

(62). Τι λοιπὸν ἔτι; Comb. Τι οὖν ἔτι; « Quid ergo superest? nempe, » etc.

(63). Τοῖς πενθοῦσι. Deest in duobus Regg., tribus Colb., Or. 1, et Jes.

(51) *Furnuaritior.* « Mulierum conclave, soliditium. »

(52) Οὐδὲ ἀλλο τι. Regg. bm, hu, Or. 1, οὐδὲ ἀλλο τι.

(53) *Protiθέρτες.* Non recte Billius, « praemia proponentes. » Siquidem vox ista, προτιθέντες, non ad ἔφηδοι « juvenes, » sed ad ἀγῶνες « certamina, » referri debet. Non enim juvenes praemia in certaminibus proponebant, sed proposita consequerentur.

(54) *Ἀγωσιοῦνται.* Reg. hu, Or. 1, Jes. ἀφ ουσιοῦνται.

(55) *Ἄλογά πάθους.* Coisl. 1, ἀλογίᾳ πάθους. Reg. col. ἀλογίᾳ πάτηθους, « stolidæ plebi. »

(56) *Kuroύμεροι...* ἔστι... φυλάσσον. Sic Regg. bm, hu, tres Colb., Coisl. 1, Or. 1, et Jes. Edit. xivou-

τὸ παρὸ τῶν συναλγούντων φάρμακον· καὶ οἱ τὸ
ἴσουν τοῦ πάθους ἔχοντες πλέον εἰσὶν εἰς παταγαμούσιαν
τοῖς πάσχουσιν. Μᾶλιστα μὲν οὖν πρὸς τοικύτους
ἔστιν ἡμῖν δ λόγος· ὑπὲρ δὲ αἰσχυνούμην διν, εἰ μὴ
καθάπερ ἄλλου παντὸς τῶν καλῶν, οὕτω καὶ καρτε-
ρίας τὰ πρῶτα φέροντο. Καὶ γάρ εἰ φιλόπαιδες
πάντων μᾶλλον, ἀλλὰ καὶ πάντων μᾶλλον φιλόσο-
φοι (64) καὶ φιλόχριστοι, καὶ τὴν ἐντεῦθεν μετάβα-
σιν ἐκ πλείονος αὐτοῖς τε μελετήσαντες, καὶ τοὺς ἐξ
αὐτῶν δεδάξαντες· μᾶλλον δὲ τὸν βίου δόλον μελέτην
λύσεως ἐνστησάμενοι. Εἰ δὲ ἔτι τὸ πάθος ἐπισκοτεῖ
τοῖς λογισμοῖς, καὶ καθάπερ λήμη τις τὸν ὄφιναλμὸν
ὑπελθοῦσα, καθαρῶς συνιδεῖν οὐκ ἐστὶ τὸ δέον· φέρε,
δέξασθε παράκλησιν, οὐ πρεσβύτεροι τοῦ νέου, καὶ
τοῦ παιδὸς οἱ πατέρες, καὶ τοῦ νουθετεῖσθαι παρὰ
τῶν τηλικούτων ὀφελούντος, οἱ πολλοὺς νουθετήσαν-
τες, καὶ τῷ πολλῷ χρόνῳ τὴν ἐμπειρίαν συλλέξαντες.
Θαυμάστητε δὲ μηδὲν, εἰ νέος νουθετῶ γέροντας· καὶ
τοῦτο ὑμέτερον, εἰ τι πολιάς ἀμεινον συνοράψῃ ἔχω.
Πόσον ἔτι βιωσάμεθα (65) χρόνον, ὡς τίμιαι πολιαί,
καὶ Θεῷ πλησιάζουσαι; Πόσον ἐνταῦθα κακοπαθή-
σωμεν (66); Οὐδέ δὲ πᾶς ἀνθρώπων βίος μακρὸς, ὡς
τῇ θεῖᾳ φύσει καὶ ἀτελευτῆφ παραβαλεῖν (67), μὴ
ὅτι τὸ τῆς ζωῆς λείψανον, καὶ τὴν λύσιν, ὡς ἀν εἰπο-
μεν, τῆς ἀνθρωπίνης πνοῆς, καὶ τοῦ προτακτίου
βίου τὰ τελευταῖα. Πόσον ἡμᾶς ἔφθη Καισάριος;
Πόσον ἔτι τὸν ἀπελθόντα πενθήσομεν; Οὐ πρὸς τὴν
αὐτὴν ἐπειγόμεθα μονῆν; Οὐ τὸν αὐτὸν ὑποδυσμέθα
λίθον αὐτίκα; Οὐχ η αὐτή κύνις μετά μικρὸν ἐσ-
μεθα; Οὐ τοσοῦτον κερδανούμεν ἐν ταῖς μικραῖς
ταύταις ἡμέραις, δισην πλείω κακά, τὰ μὲν ἰδόντες,
τὰ δὲ παθόντες, τὰ δὲ καὶ πράξαντες ίσως, λειτουρ-
γῆσαι τῷ τῆς φύσεως νόμῳ τὴν κοινὴν εἰσφοράν καὶ
ἀσάλευτον, καὶ τοῖς μὲν ἐπαπελθεῖν, τῶν δὲ προαπελ-
θεῖν, καὶ τοὺς μὲν κλαύσαι, διπλὸν δὲ τὸν θρηγοῦθη-
ναι, καὶ παρ' ἄλλων ἀντιλαβεῖν δν (68) προεισ-
τηνέγκαμεν ἀλλοις τῶν δακρύων ἔρανον;
ιωνι εἰ στεβίοι τριβυτινοι πενδαμιν, ατque αιοι sequazamur, ab aliis lugeamit, ioupiusque lacrymarum, quod aliis contulimus, ab aliis recipiamus?

I^o. Τοιοῦτος δὲ βίος ἡμῶν, ἀδελφοί, τῶν ζώντων
πρόσκαιρα· τοιοῦτο τὸ ἐπὶ γῆς πατέγνιον· οὐκ δυτας
γενέσθαι, καὶ γενομένους ἀναλυῆναι. "Οναρ ἐσμὲν
οὐχ ιστάμενον, φάσμα τι μὴ κρατούμενον, πτῆσις
δρνέου παρερχομένου, ναῦς ἐπὶ θαλάσσης ἱχνος οὐκ
ἔχουσα, κόνις, ἀτμὶς, ἐθωινὴ δρόσος, δνθος καιρῷ
φύδμενον (69), καὶ καιρῷ λυόμενον. "Ανθρωπος,
ώσει χόρτος οἱ ἡμέραι αὐτοῦ, ώσει ἀνθος τοῦ
ἄγρου, οὐτως ἔξαρθίσει· καλῶς δὲ θεῖος Δαβὶδ περὶ
τῆς ἀσθενείας ἡμῶν ἐφιλοτρόφησεν καὶ ἐν ἐκείνοις
πάλιν τοῖς δρῆμασι· Τὴν διλητότητα τῶν ἡμερῶν
μου ἀνάτητελόν μοι· καὶ πολαιστῶν μέτρον τὰς
ἀνθρωπίνας ἡμέρας δρῖεται. Τί δὲ ἀν εἰποῖς πρὸς

⁶⁷ Job xx, 8. ⁶⁸ Sap. v, 10, 12; Osc. xiii, 3.

(64) Ηὔτων μᾶλλον φιλόσοφοι. « Qui præ omniis philosophari in malis norunt. »

(65) Βιωσάμεθα. Reg. hu, Or. 1, Jes. βιωσά-
μεθα.

(66) Κακοπαθήσωμεν. Tres Regg., Jes. κακο-
παθήσομεν.

(67) Ως τῇ θείᾳ. . παραστατεῖν. Reg. hm, Or. 1,

PATROL. GR. XXXV.

A versantur, adhibeamus. Magnum porro lugentibus
pharmacum illud est, quod ab iis, qui eodem dolore
affecti sunt, porrigitur, et qui pari calamitate
prenuntur, majorem apud eos, qui cruciantur, ad
consolandum auctoritatem habent. Ad eos ergo
potissimum oratio nobis erat: quorum causa pudore
profectio suffunderer, si non, ut aliarum omnium
virtutum, sic etiam patientiae primos ferrent. Nam
etsi amore erga filios mortales omnes superant, at
etiam sapientia et Christi amore cunctos antece-
dunt, ac migrationem ex hac vita jaunpridem et
ipsi meditati sunt, et liberos docuerunt, vel, ut
rectius loquar, totam vitam ita instituerunt. ut
nihil aliud, quam mortis meditatio sit. Quod si quid
tenebrarum rationi dolor offundit, ac lippitudinis
B cujusdam instar oculos subiens, clare videre non
sinit id quod est officii; agedum, juvenis exhorta-
tionem senes accipite, et filii parentes, et ejus, qui
a talibus admonendus est, vos, qui multos admo-
nuistis, ac longo tempore rerum usum collegistis.
Nec vero mirum vobis videatur, si juvenis senes
moneam: nam hoc quoque vestrum est, si quid
canitie rectius prospicere possum. Quantum adhuc
temporis vivemus, venerandi senes atque ad Deum
appropinantes? Quandiu hic afflictabimur? Ne
tota quidem hominum vita longa est, si cum divina
et sempiterna natura comparetur, nedum ha vita
reliquiae, atque, ut ita dicam, spirationis humanae
solutio, ac fluxus et caducæ vita finis. Quantum
nos anteverit Cæsarius? Quandiu adhuc ejus dis-
cessu angemur? Nonne ad eamdem sedein prope-
ramus? Nonne eudem lapidem statim subibimus?
Nonne idem pulvis paulo post erimus? Nonne ex
paucis his diebus, qui restant, hoc lucri faciemus,
ut plura mala partim videamus, partim patia-
mur, partim etiam fortasse faciamus, atque ita
tandem ipsi quoque naturæ legi commune ac fir-
mum ei stabile tributum pendamus, atque aliquos sequamur,
aliros præcedamus, atque alios quidem
lugeamus, ab aliis lugeamur, ioupiusque lacrymarum, quod aliis contulimus, ab aliis recipiamus?

XIX. Ejusmodi vita nostra est, fratres, qui
fluxam vitam ducimus: ejusmodi in terra ludus :
ut cum non simus, nascamur, cum nati sumus,
rursus dissolvamur. **21** Insomnium sumus mi-
nime consistens ⁷⁰, spectrum quoddam, quod te-
nēri non potest, avis prætereuntis volatus, na-
vis in inari vestigium non habens, pulvis, va-
por, ros matutinus, flos momento nascens, et
momento marcescens ⁷¹. *Homo, sicut fenum dies*
D *eius, tanquam flos agri, sic effloredit* ⁷². Pulchre
divus David bis verbis de nostra imbecillitate
philosophatus est, quemadmodum et in illis:
Paucitatem dierum meorum nuntia mihi ⁷³. Quin
⁷⁰ Psal. ci, 15. ⁷¹ Psal. ci, 24.

Jes. παραβάλλειν. « Ut cum divina illa et sempiterna
natura conjungamur: ut ad divinam hanc naturam
accedamus. »

(68) "Or. Coisl. 2, ὥν.

(69) Καιρῷ φυδμερον, etc. Billius: « suo tem-
pore nascentis, et suo tempore marcescens. »

etiam dies numanos palmi mensuram esse delinit⁶¹. Quid autem de Jeremia dixeris, qui etiam matri succenset, se in lucem editum dolens, idque propter aliena peccata⁶²? *Omnia vidi*, ait Ecclesiastes⁶³, humana omnia cogitatione peragredi, opes, delicias, potentiam, instabilem gloriam, sapientiam quae magis suffugit, quam teneatur; delicias iterum, sapientiam iterum, eadem saepius revolvens, ventris voluptates, hortos, famulorum greges, possessionum copiam, pincernas utriusque sexus, cantores et cantatrices, arma, satellites, gentes ad genua procumbentes, collecta tributa, regni supercilium, omnia denique, tam ad vitæ usum necessaria, quam superflua, quibus reges omnes, qui ante me fuerunt, superavi. Et quid post hæc omnia? *Omnia vanitas vanitatum, omnia vanitas, et presumptio spiritus*⁶⁴; hoc est, inconsideratus quidam animi impetus, et distractio hominis, ob veterem fortasse lapsum hac poena mulctati. Verum *Sermonis finis*, inquit, *omnia audi: Dēum time*⁶⁵: hic enim dubitationi finem imponit; atque ex hac vita hoc duntaxat commodi cape, ut per rerum, quæ videntur et fluctuant, perturbationem, ad res fixas et stabiles deducaris.

XX. Non igitur Cæsarium lugeamus, quibus malis eruptus sit, non ignorantes, sed nos ipsos, ob ea mala quibus relictæ sumus, et quæ nobis aggremus, nisi sinceris animis nos Deo addicamus, ac præteritis iis⁶⁶, quæ ipsa nos prætereunt, ad supernam vitam properemus, terramque, etiam adhuc in terra versantes, relinquamus, ac Spiritum in cœlum ferentem bona fide seqnamur. Hæc, ut ignavis gravia, ita forti animo præditis levia sunt. Quin ad hunc quoque modum considereimus: Non imperabit Cæsarius? At nec sub aliorum imperio erit. Non terorem quibusdam incutiet? At nec gravem dominum 212 pertimescat, ne dignum quidem pleruinque, cui imperetur. Non opes cumulabit? At nec invidiam metuet, aut animis detimento afflicetur, male colligens; atque eo plura quotidie assumere studens, quo plura jam adeptus sit. Hujusmodi quippe divitiarum morbus est, ut plura appetere non desinat, sed sitis medicinam in perpetuo potu sitam esse arbitretur. Non sermones ostentabit? At a sermonibus admiratione afflicetur. Non Hippocratis, et Galeni, et eorum, qui ipsis adversantur, placita pertractabit? At ne-

A Ἱερεμίαν, δις καὶ τῇ μητρὶ (70) μέμφεται τῆς γενήσεως ἀλγῶν, καὶ ταῦτα ἐπ' ἀλλοτρίοις πταίσμασι (71); Πάντα εἰδότ, φησὶ δὲ Ἐκκλησιαστὴς, πάντες ἐπῆθεν λογισμῷ τὰ ἀνθρώπινα, πλοῦτον, τρυφὴν, δυναστείαν, δόξαν τὴν ἀστατον, σοφίαν τὴν ὑποφεύγουσαν πλέον ἢ κρατουμένην· πάλιν τρυφὴν, σοφίαν πάλιν, ἐπὶ τὰ αὐτὰ πολλάκις ἀγαχυκλούμενος, γαστρὸς ἡδωνᾶς, παραδεῖσους, πλῆθος οἰκετῶν, πλῆθος κτημάτων, οἰνοχόδους καὶ οἰνοχας, ἄδοντας καὶ ἀδούσας, δηλα, δορυφόρους, ἔθνη προσπίποντα, φόρους συλλεγομένους, δφρὺν βασιλείας, ὅσα περιττὰ τοῦ βίου (72), ὅσα τῶν ἀναγκαίων, οἵς ὑπὲρ πάντας ἥλθον βασιλεῖς τοὺς ἐμπροσθεν· καὶ τὶ ἐπὶ πάσι τούτοις; Πάντα ματαιότης ματαιοτήτων, τὰ πάντα ματαιότης (73), καὶ προαιρετις πτεύματος, εἰτ' οὖν (74) ὁρμή τις ψυχῆς ἀλόγιστος, καὶ περιπτασμὸς ἀνθρώπου τοῦτο καταχριθέντος, ἵσις ἐκ τοῦ παλαιοῦ πτώματος. Ἀλλὰ τέλος λόγου, φησι, τὸ πᾶν ἀκονε· τὸν θεόν γοῦν· ἐνταῦθη τῆς ἀπορίας ἴσταται· καὶ τοῦτο σοι μόνον τῆς ἐνταῦθα ζωῆς τὸ κέρδος, δῆληγηθῆναι διὰ τῆς ταραχῆς (75) τῶν ὀρωμένων καὶ σαλευομένων ἐπ! τὰ ἐστώτα καὶ μὴ κινούμενα.

C K'. Μή τοινυ πενθῶμεν Καισάριον, οἵων ἀπηλάγη κακῶν εἰδότες, ἀλλ' ἡμᾶς αὐτοὺς, οἷοις ὑπελειψθημεν, καὶ οἴα θησαυρίσομεν, εἰ μή, γνησίως Θεῷ προσθέμενοι, καὶ παραδραμόντες τὰ παρατρέχοντα, ἥρδες τὴν ἀνω ζωὴν ἐπειγούμεθα· ἔτι ὑπὲρ γῆς δντες, καταλιπόντες τὴν γῆν, καὶ τῷ Πνεύματι φέροντι πρὸς τὰ ἀνω γνησίως ἀκολουθήσαντες. Ταῦτα καὶ ἀλγεινὰ τοῖς δλιγούμχοις, καὶ κοῦφα τοῖς ἀνδρικοῖς τὴν διάνοιαν. Σκοπῶμεν δὲ οὕτως· Οὐκ ἄρξει Καισάριος; Ἀλλ' οὐδὲ ἀρχήσεται πρὸς ἀλλων. Οὐ φοῆσει τινάς; Ἀλλ' οὐδὲ δεῖσει βαρὺν δεσπότην, πολλάκις τὸν οὐδὲ δρχεσθαι δέξον. Οὐ συνάξει πλοῦτον; Ἀλλ' οὐδὲ ὑπόβεται φύδον, ἢ ψυχὴν ζημιωθήσεται (76) κακῶς συνάγων· καὶ τοσοῦτον ἀεὶ προσλαμβάνειν ζητῶν, δοσον ἐκτήσατο. Τοιαύτη γάρ ἡ τοῦ πλούτεν νόσος, ὅρον τοῦ δεῖσθαι (77) πλείονος οὐκ ἔχουσα, ἀλλὰ τὸ ποτὸν ἀεὶ δίψους ἔτι ποιουμένη (78) φάρμακον. Οὐκ ἐπιδείξεται λόγους; Ἀλλ' ὑπὸ λόγων γε (79) θαυμασθήσεται. Οὐ φιλοσοφήσει τὰ Ἰπποκράτους (80) καὶ Γαληγοῦ, καὶ τῶν ἀντιθέτων ἐκείνοις; Ἀλλ' οὐδὲ κακοπαθήσει νόσοις, ιδίας ἐπ' ἀλλοτρίαις συμφοραῖς λύπας καρπούμενος. Οὐκ ἀποδείξει τὰ Εὔκλειδου, καὶ Πτολεμαίου, καὶ Ἡρωνος; Ἀλλ'

⁶¹ Psal. xxxviii, 6. ⁶² Jer. xv, 10. ⁶³ Eccle. 1,

(70) *Kai τῇ μητρὶ*. Ita Regg. bm, hu, Coisl. 1, Or. et Jes. In ed. deest τῇ.

(71) *Πταίσμασι*. Colb. 3, πτώμασι.

(72) *Toῦ βίου*. Sic Reg. bm, Coisl. 2, et Jes. In ed. deest τοῦ.

(73) *Tὰ πάντα ματαιότης*. Hæc desunt in Regg. bm, hu, tribus Colb., Coisl. 2, et Jes.

(74) *Eἰτ' οὖν*. Coisl. 1, ἥτ' οὖν.

(75) *Τῆς ταραχῆς*, etc. Billius, « per earum rerum quæ sub oculorum aspectum cadunt, perpetuaque motu agitantur, confusionem. »

(76) *Ζημιωθήσεται*. Coisl. 1, duo Colb., Or. 1,

14. ⁶⁴ ibid. ⁶⁵ Eccle. xii, 13.

Jes. ζημιωσεται.

(77) *Ορος τὸν δεῖσθαι*, etc. Billius, « ut finem appetendi plura nesciat. » In Reg. bm, Coisl. 1, ετ^ε Jes. legitur, δοσον τοῦ πλείονος οὐκ εἰδὼς, ἀλλά, etc.

(78) *Διλγούς* ἔτι ποιουμένη. Addidimus ἔτι, ex Regg. bm, hu, duobus Colb. et Jes. Idem codices pro ποιουμένη habent ποιούμενος. Coisl. 1, δίψους αἴτιον, « situs causa. »

(79) *Λόγων γε*. Deest γε in pluribus.

(80) *Τὰ Ἰπποκράτους*. Billius, « Hippocratis dogmata. »

οὐδὲ ἀλγησει τοῖς ἀπαδεύτοις φυσῶσι μείζονα (81). Οὐ καλλωποεῖται (82) τοῖς Πλάτωνος, καὶ Ἀριστοτέλους, καὶ Πύρρωνος, καὶ Δημοκρίτος δῆ τισι, καὶ Ἡρακλείσις, καὶ Ἀναξαγόρας, Κλεάνθεις τε (83) καὶ Ἐπικούροις, καὶ οὐκ οἰδ' οἵστισι (84) τῶν ἐκ τῆς σεμνῆς στοᾶς καὶ ἀκαδημίας; Ἀλλ' οὐδὲ φροντίσει δπως διαλύσῃ (85) τούτων τὰς πιθανότητας. Τί με δεῖ μνημονεύειν τῶν δλλων; Ἀλλὰ ταῦτα δῆ τὰ τίμια πᾶσι καὶ περισπούδαστα· οὐ παραστήσεται γαμετήν; οὐ παῖδας (86); Ἀλλ' οὐδὲ θρηνήσει τούτους, ηθρηνθήσεται ὑπὸ τούτων, η καταλιπών ἄλλοις, η καταλειφθεῖς συμφορᾶς ὑπόμνημα. Οὐ κληρονομήσει χρημάτων; Ἀλλὰ κληρονομηθήσεται ὑφ' ὧν χρησιμώτατον, καὶ ὧν αὐτὸς ἡθέλησεν, ἵνα πλούσιος ἐνθένδε μεταναστῇ, πάντα μεθ' ἔαυτοῦ φερόμενος. Ή τῆς φιλοτιμίας! ὥ τῆς καινῆς παρακλήσεως! ὥ τῆς μεγαλοψυχίας τῶν ἐπιβαλλομένων (87)! Ἦκούσθη κήρυγμα πάσης ἀκοῆς ἅξιον, καὶ μητρὸς πάλος κενοῦται δι' ὑποσχέσεως καλῆς καὶ ὁσίας, δοῦναι τὰ πάντα τῷ παιδὶ τὸν ἔκεινον πλοῦτον ὑπὲρ ἔκεινου δῶρον ἐντάφιον (88), καὶ μηδὲν ὑπολειφθῆναι τοῖς προσδοκήσασιν.

et sanctam pollicitationem exhaustur, qua omnes filii opes pro eo se in sepulcrum munus daturam receperit, ut nihil iis, qui exspectabant, reliquum sit.

ΚΑ'. Οὕτω ταῦτα ἰκανὰ πρὸς παραμυθίαν; Προσοίσω τὸ μεῖζον φάρμακον. Πειθομαι σοφῶν λόγοις, διτι ψυχὴ πᾶσα (89) καλὴ τε καὶ θεοφιλής, ἐπιειδὸν, τοῦ συνδεδεμένου λυθεῖσα σώματος, ἐνθένδε ἀπαλλαγῆ, εὐθὺς μὲν ἐν συναισθήσει καὶ θεωρίᾳ τοῦ μένοντος αὐτὴν καλοῦ γενομένη (90), (ἀτε τοῦ ἐπισκοποῦντος ἀνακαθαρθέντος, η ἀποτεθέντος, η οὐκ οἶδ' δι τι καὶ λέγειν χρή·) θαυματίαν τινὰ ἡδονὴν ἡδεταί, καὶ ἀγάλλεται, καὶ Ἰλεως (91) χωρεῖ πρὸς τὸν ἔαυτης Δεσπότην, ὡσπερ τι δεσμωτήριον χαλεπὸν τὸν ἐνταῖθα βίον ἀποψυγοῦσα, καὶ τὰς περικειμένας ἀποεισαμένη πέδας, ὑφ' ὧν τὸ τῆς διανοίας πτερὸν καθεῖλκετο, καὶ οἰον (92) ἡδη τῇ φαντασίᾳ καρποῦται τὴν ἀποκειμένην μακαριότητα μικρὸν δ' ὑστερον, καὶ τὸ συγγενές σαρκίον ἀπολαβοῦσα, φ' τὰ ἔκειθεν (93) συνεψιλοσάρφησε, παρὰ τῆς καὶ δούσης καὶ πιστευ-

A que morbis vexabitur, ex aliorum calamitatibus proprias molestias capiens. Non Euclidis, Ptolemæi, et Heronis scripta demonstrationibus explicabit? At neque, ob imperitos homines tumidiores animos gerentes, dolorem concipiet. Non Platonis, et Aristotelis, et Pyrrhonis, et Democriti cuiusdam, et Heraclitii, et Anaxagoræ, et Cleanthis, et Epicuri, et nescio quorum Stoicorum et Academicorum placitis sese venditabit? At neque, quoniam pacto illoruī argutias dissolvat, laborabit. Quid alia commemorare necesse est? At hæc, quæ præclaræ omnibus et expertanda censemuntur: non uxorem habebit? non filios? At, nec eos lugebit, aut ab illis lugebitur, aliis relinquens, vel ipse calamitatis monumentum relictus. Non opes hæreditate B accipiet? At hæredes ipse habebit, quos habere commodissimum est, et quos voluit, ut dives hinc migraret, omnia secum ferens. O ingentem muniſcentiam! o novam consolationem! o singularem eorum, quibus testamenti exsequendi cura commissa est, liberalitatem! Auditum est præconium omni auditione dignum, ac matris luctus ob præclaram

XXI. An hæc ad consolationem nondum sufficiunt? Majus pharisaicum adhibeo. Sapientum verbis adducor ut credam, pulchram omnem animam et Deo 213 charam, posteaquam corporis vinculis soluta, hinc excesserit, protinus bonum, quod eam manet, persentientem et contemplantem, (ut ipote eo, quod tenebras offundebat, vel purgato, vel deposito, vel, quo verbo ea res appellanda sit, nescio;) mirabili quadam voluptate affici, et exultare, atque hac vita, tanquam gravi quodam ergastulo liberalam, compedibusque illis, quibus mentis alæ deprimebantur, solutam, placide ad Dominum suum tendere, ac recondita frui beatitudine, quam jam per imaginem perceperat; post etiam aliquanto, cum cognata carnem a terra, quæ et dederat, et in fidem acceperat, reperit (quod

(81) Φυσῶσι μείζονα. « Majora crepantes, ouccis crepantibus venditantes. » His Augustini verbis Græca Gregorii verba apte reddi posse videntur.

(82) Καλλωποεῖται. Reg. bni, duo Coisl. et Jes. καλλωπιεῖται.

(83) Κλεάνθεις τε. Coisl. I, Κλεάνθεις τε.

(84) Οἰδ' οἴστισι, etc. Reg. bni, or. I, οἴδαοίςεκ τῆς σεμνῆς στοᾶς. « Nescio quorum venerabilium. » Id per ironiam dictum.

(85) Διαλύσῃ. Reg. hu, διαλύσετ.

(86) Οὐ παιδας. Reg. hu, η παιδας.

(87) Τὼν ἐπιστελλομέρων. Combef. « Suppedantium; » nimisrum δαπανήματα, « sumptus. Nam Cæsarii parentes, » ut cum Elia loquar, « ne exiguae quidem ulli rei pepercerunt; verum præconium, dignum quod ab omnibus audiatur, proposuerunt, neimpe quod nihil sibi reliqui fecerunt, sed omnia pauperibus distribuerunt. » Ceterum præclatum Cæsarii testamentum exstat in Basilii epist. 52, novæ ed. ad Sophronium. « Volo, inquit, omnia mea ad pauperes devenire. » Cui ipsius extreme voluntati optimi parentes lubentissimo animo paruerunt. Billius, « qui hanc rem aggressi sunt. »

(88) Δῶρον ἐρτάπιον. Mallem, bas distinguendo voces, sic vertere: « pro eo sepulcralis muneris instar, dono daturam. »

(89) Οτι ψυχὴ πᾶσα. Vetus schol. « Οτι δ ἐντεῦθεν ἀπαλλαγὴς εὐθὺς ἐν θεωρίᾳ γίνεται τοῦ μένοντος αὐτὸν καλοῦ. » Is, qui e vivis excessit, statim inuius, quod eum manet, boni contemplatione fruiatur. Hanc sententiam, inter alios, Dionysio Elias ascribit.

(90) Γερομένη. Ies. γινομένη.

(91) Καὶ Ἰλεως. Billius, « summa cum hilaritate. »

(92) Καὶ οἰον, etc. Deest xai, in Regg. bni, hu, Or. I, et Jes. Combef. vertit, « velut jam certa repræsentatione ac imagine, reposita frui beatitudine. » Quod per emphasis dictum, atque, teste Elia, eam mentis impressionem significat, quam anima, Deo in ipsam illabente, experitur. Bill. « reconditam beatitudinem jam velut per imaginem et simulacrum percipere. »

(93) Τὰ ἔκειθεν, etc. « Quam, cum hic philosopharetur, sociam habuit. » Quæ quidem ratio est, cur in ipsam quoque carnem beatitudinis præmiūtur refundatur.

quo modo fiet, Deus novit, qui ea inter se conjunxit atque dissolvit), tum demum eam quoque ad gloriam coelestis hereditatem secum admissuram; et quemadmodum ob naturam conjunctionem serumnarum ipsius particeps fuerat, sic etiam jucunditates suas cum ipsa communicaturam, totum videlicet corpus in se ipsam absumentem, et cum eo unum effectam, et spiritum, et mentem, et deum, absorpto nimis a vita eo, quod mortale et caducum erat. Audi quid de ossium et nervorum compactione divinus Ezechiel disserat¹⁶; quid post illum Apostolus de tabernaculo terrestri, et domo non manu facta, illo, inquam, fluxo ac dissolvendo, hac vero in crelis recondita; qui etiam discessum a corpore presentiam apud Deum esse affirmat, vitam autem corpoream ut peregrinationem deplorat¹⁷, alique adeo quamprimum dissolvi cupit¹⁸. Quid ad res in spe positas clanguesco? Quid temporarius flo? Expectaboh archangeli vocem¹⁹, extremam tubam, coeli transformationem, terrae immutationem²⁰, elementorum libertatem, totius mundi renovationem²¹. Tunc Cæsarium video, non jam peregrinantem, nec qui jam ab aliis feratur, et lugeatur ac miserationi sit, sed clarum, illustrem, excelsum; qualis saepe mihi in somnis visus es, o fraterum charissime et fratum amantissime, sive voluntate mea, sive ipsa veritate hoc informant.

214 *XXII.* Nunc autem, omissis luctibus, me ipsum inspiciam, ne quid luctu dignum necum insciens feram, ac meas ipse res explorabo. *Fili hominum*, ad vos enim transit oratio, quoque gravi corde, et crasso animo eritis? utquid diligitis vanitatem, et queritis mendacium⁸? magnum aliquid hanc vitam, et paucos hos dies multos esse judicantes, ac suavem hanc et amplectendam separationem, ut grave quidpiam et horrendum aversantes? Non nos ipsos noscemos? Non ea, quæ oculis cernuntur, abjiciemus? Non ad ea, quæ mente et intelligentia comprehenduntur, oculos convertemus? Non, si quid etiam mœroris concipiendum est, idcirco potius mœrorem suscipiemus, quod incolatus noster prolongetur⁹ (Davidis illius instar, qui res hujus vitæ, tenebrarum tabernacula, et afflictionis locum, et profundi limbum, et mortis umbram, appellat⁸), quod in sepulcris iis, quæ circumserimus, diutius hæreamus, quod, ut homines, peccati

²⁶ Ezech. xxxvii, 5, et sqq. ²⁷ II Cor. v, 1, 6.
² II Petr. iii, 10. ³ Psal. iv, 5. ⁴ Psal. cxix, 5.

(94) Ὁλοὶ εἰς ἑαυτὴν ἀράλωσαν. Colb. et
schol. οὐχ ἀναιρεῖσθαι ἡ συγχεισθαντὸς ὁμοία λέγει·
μή γένοιτο! ἀλλὰ διὰ τὴν ἀτρεψίαν καὶ ἀπάθετός του
σώματος. « Non ait tolli et consumidi corpus : absit ;
sed iam mutationi et æruminis non esse obnoxium. »
Corpus enim, excussa mortali crassitie, incorru-
plum et quasi spirituale, animæque affine erit, salva
tamen atque integra ipsius substantia.

(95) *Έρδηματα.* Sic Regg. bni, hu, tres Coll., Co sl. 1, Or. 1, et Jes. Editi, ἐκδημίαν, « disces-
sum. »

(96) Ἀρακαλίσιον. Τόπ. Regg. bm, hu, Or. I, ἀρακαλίνωσιν. Reg. a, Coisl. I, τόπε και.

Α θείσης γῆς, τρύπων δι' οίδεν διατάσσει συνδήσας καὶ διαλύσας Θεός, τούτῳ συγχληρονομεῖ τῆς ἐκείθεν δόξης· καὶ καθάπερ τῶν μοχθηρῶν κύτου μετέσχε διὰ τὴν συμφυίαν, σύντοι καὶ τῶν τερπνῶν ἔστησε μεταδίδωσιν, ὅλον εἰς ἑαυτὴν ἀναλώσασα (94), καὶ γενομένη σὺν τούτῳ ἐν καὶ πνεῦμα, καὶ νοῦ, καὶ θεός, καταποθέντος ὑπὸ τῆς ζωῆς τοῦ θνητοῦ τε καὶ βρέοντος. Ἀκουεις γανὸν οὐαὶ περὶ συμπήξεως δοτῶν τε καὶ νεύρων φιλοσοφεῖται τῷ θείῳ Ιεζεκιήλ· ὅσα μετ' ἐκείνον τῷ θείῳ Παύλῳ περὶ σκηνώματος ἐπιγείου, καὶ οἰκίας ἀχειροποιήσου, τοῦ μὲν καταλυθητούμενου, τῆς δὲ ἀποκειμένης ἐν οὐρανοῖς· καὶ τὴν μὲν ἄπο τοῦ σώματος ἐκδημίαν ἐνδημίαν (95) πρὸς τὸν Κύριον εἰναι φάσκοντος, τὴν δὲ σὺν τούτῳ ζωὴν ὡς ἐκδημίαν ὁδυρομένου, καὶ διὰ τοῦτο ποθουντος· B καὶ σπεύδοντος τὴν ἀνάλυσιν. Τί μικροψύχῳ περὶ τὰς ἐλπίδας; Τί γίνομαι πρόσκαιρος; Ἄναμένω τὴν τοῦ ἀρχαγγέλου φωνὴν, τὴν ἐσχάτην σάλπιγγα, τὸν οὐρανοῦ μετασχηματισμὸν, τὴν γῆς μεταποίησιν, τὴν τῶν στοιχείων ἐλευθερίαν, τὴν κόσμου παντὸς ἀνακαλίσιν. Τότε (96) Καιτάριον αὐτὸν δύομαι, μηκέτι ἐκδημοῦντα, μηκέτι φερόμενον (97), μηκέτι πενθούμενον, μηκέτι ἐλεούμενον, λαμπρὸν, Ἐνδοξόν, ὑψηλὸν· οἶδες μοι καὶ κατ' δυαρά ὥφθης πολλάκις, ὥφτατες ἀδελφῶν ἐμοὶ, καὶ φιλαδελφότατε, εἴτε τοῦ βούλεσθαι τοῦτο ἀνατυποῦντος, εἴτε τῆς ἀληθείας.

ΚΒ. Νυν δὲ, ἀφεὶς τοὺς θρήνους, εἰς ἐμαυτὸν
βλέψω, μή τι θρήνων ἀξιον λάθω φέρων, καὶ τὰ
ἐμαυτοῦ περιστέψομαι. Ήιοι ἀνθρώπωτων, μέτεισι
γάρ πρὸς ὑμᾶς δὲ λόγης, ἔως πότε βαρυκόρδιοι, καὶ
παχεῖς τὴν διάροιαν; ἵνα τι ἀγαπᾶτε μαραύητηα,
καὶ ζητεῖτε ψεῦδος; μέγα τι τὸν ἐνταῦθα βίον, καὶ
τὰς δλίγας ταύτας ἡμέρας πολλάς (98) ὑπολαμβά-
νοντες, καὶ τὴν διάκευσιν ταύτην, τὴν ἀσπαστὴν
καὶ ἡδεῖαν, ὡς δῆ τι βαρὺ καὶ φρικιδες ἀποστρεφό-
μενοι; Οὐ γνωστῶμεθα (99) ἡμᾶς αὐτούς; Οὐ τὰ
φανόμενα ῥίψαμεν; Οὐ πρὸς τὰ νοούμενα βλέψαμεν;
Οὐκ, εἴ τι: καὶ λυπεῖσθαι: χρή, τούναντον ἀνιάσωμεθα
τῇ παροικίᾳ μηκυνομένῃ (1), κατὰ τὸν θεόν Δασιδ,
σκηνώματα σκοτασμοῦ, καὶ τόπον κακώσεως, καὶ λίν-
βυθοῦ, καὶ σκιάν θανάτου τὰ τῆδες ἀποκαλοῦντα (2).
ὅτι βραδύνομεν ἐν τοῖς τάφοις οἵτις περιφέρομεν,
ὅτι ὡς ἀνθρωποι ἀποθνήσκομεν τὸν τῆς ἀμαρτίας
Δ θάνατον, θεοὶ γεγονότες; Τούτον ἐγώ φοδοῦμαι
τὸν ὄδον, τούτῳ καὶ νύκτῳ καὶ μεθ' ἡμέραν σύν-

⁹⁸ Philipp. i, 25. ⁹⁹ II Thess. iv, 15. ¹⁰⁰ I Cor. xv, 52.
⁵ Psal. lxxviii, 3 : xlvi, 20.

(97) **Φερόμενος.** « Cujus funus deducatur, effatur. »

(98) **Πολλάς.** Deest in Regg. bū bū tribus

(98) Πολλας. Deest in Regg. Bii, iii, tribus Colb., Or. 1, etc.

(99) Γηωσάμεθα... φίψωμετ... βλέψωμετ... αιρα-
σώμεθα. Reg. iii, et Or. 1, γηωσάμεθα... φίψομεν...
βλέψουμε... ἀνιασάμεθα.

(1) Τῇ παροικᾳ μηχνυομένῃ. Coisl. 1, τῆς παροικιας μηχνυομένης.

(2) Ἀποκαλοῦται. Sic optime Reg' h. Prave in ei. ἀποκαλοῦντος. Billius tamen cwendaverat. Coist. 2. et Or. 1. ἀποκαλοῦτες.

ειμι· καὶ οὐκ ἔστι με ἀναπνεῖν τὸ ἐκεῖθεν δόξα, καὶ τὰ ἐκεῖσε δικαιωτήρια· ὃν τῆς μὲν ἐφίεμα· μέχρι καὶ τοῦ (3) δύνασθαι λέγειν· Ἐκλεπει εἰς τὸ σωτήριον σου η̄ γύνη μου, τὰ δὲ φρίττω καὶ ἀποστρέφομαι. Ἐκεῖνο δὲ οὐ δέδοικα, μή μοι τὸ σῶμα τοῦτο, διαρρέει καὶ διαφθαρεῖν, παντελῶς οἰχησται (4). ἀλλὰ μή τὸ τοῦ Θεοῦ πλάσμα τὸ ἐνδόξον (ἔνδοξον γάρ κατορθοῦν, ὥσπερ ἀτίμον ἀμαρτάνον), ἐν ψλόγος, νόμος, ἐλπίς, τὴν αὐτὴν τοῖς ἀλόγοις ἀτίμιαν κατακριθῆ, καὶ μηδὲν πλέον η̄ μετὰ τὴν διάζευξιν· ως δψελὸν νε τοῖς πονηροῖς, καὶ τοῦ ἐκεῖθεν πυρὸς δέξιοις.

τία, quæ rationis expertia sunt, Ignominia multetetur, quænamadmodum improbis hominibus, atque igne illo dignis, optandum esset.

KΓ'. Εἴθε νεκρώσαιμι τὰ μέλη τὰ ἐπὶ τῆς γῆς! Εἴθε πάντα τῷ πνεύματι δαπανήσαιμι, τὴν στενὴν καὶ δλίγοις βαθήν δεύσας, μή τὴν πλατείαν καὶ ἀνετον! Οὓς τά γε μετὰ τοῦτο λαμπρὰ καὶ μεγάλα, καὶ μεῖζων η̄ κατὰ (5) τὴν ἀξίαν ἐλπίς. Τί ἐστιν ἀνθρώπος, διτι μιμησκη (6) αὐτὸν; Τί τὸ καινὸν τοῦτο περὶ ἐμὲ μυστήριον; Μικρός εἰμι καὶ μέγας, ταπεινὸς καὶ ὑψηλὸς, θνητὸς καὶ ἀθάνατος, ἐπίγειος καὶ οὐρανίος. Ἐκεῖνα μετὰ τοῦ κάτω κόσμου, ταῦτα μετὰ τοῦ Θεοῦ· ἐκεῖνα μετὰ τῆς σαρκὸς, ταῦτα μετὰ τοῦ πνεύματος. Χριστῷ συνταφῆναι με δεῖ, Χριστῷ συναναστῆναι, συγχληρονομῆσαι Χριστῷ, οὐδὲν γενέσθαι Θεοῦ, Θεὸν αὐτὸν (7). Ὅρατε ποι προῖων (8) ἀνήγαγεν ἡμᾶς δὲ λόγος. Μικροῦ καὶ χάριν ὁμολογῶ τῷ πάθει, ψ τοιαῦτα ἐφιλοσοφεῖσα, καὶ δὲ δὲ μᾶλλον ἐραστῆς ἐγενόμην τῆς ἐνθένδε ἀπαναστάσεως. Τοῦτο ἡμῖν τὸ μέγα μυστήριον βούλεται· τοῦτο ἡμῖν δὲ ἐνανθρωπήσας δι' ἡμᾶς καὶ πτωχεύσας Θεός, ἵνα ἀναστῇση τὴν σάρκα, καὶ ἀναστήσῃ τὴν εἰκόνα (9), καὶ ἀναπλάσῃ τὸν ἀνθρώπον, ἵνα γενώμεθα οἱ πάντες ἐν ἐν Χριστῷ γενομένῳ τὰ πάντα ἐν πᾶσιν ἡμῖν τελείως, ὅσα πέρ ἐστιν αὐτὸς (10), ἵνα μηκέτι ὅμεν δρόβεν καὶ θῆλον, βάρβαρος, Σκύθης, δούλος, ἐλεύθερος, τὰ τῆς σαρκὸς γνωρίσματα, μόνον δὲ φέρωμεν ἐν ἡμῖν αὐτοῖς τὸν Θεόν (11) χαρακτήρα, παρ' οὐ καὶ εἰς δὲ γεγόναμεν, τοσοῦτον ἀπ' αὐτοῦ μορφωθέντες καὶ τυπωθέντες, ὥστε καὶ ἀπὸ μόνου γινώσκεσθαι.

ΚΔ'. Καὶ εἴη μὲν γε ὅπερ ἐλπίζομεν, κατὰ τὴν μεγάλην Θεοῦ τοῦ μεγαλοδώρου φιλανθρωπίαν· δι, μικρὰ αἰτῶν, μεγάλα χαρίζεται νῦν τε καὶ εἰς τὸν ἔπειτα χρόνον τοῖς γνησίως αὐτὸν ἀγαπῶν· πάντα

⁶ Psal. cxviii, 81. ⁷ Coloss. iii, 5. ⁸ Matth. viii.

(3) Μέχρι καὶ τοῦ. Reg. hu, Or. 4, μέχρι τοῦ καὶ. (4) Οἰχησηται. Reg. hu, tres Colb., Or. 4, οἰχησεται.

(5) Μεῖζων η̄ κατά. Reg. hu, et Or. 4, μεῖζων η̄ κατά.

(6) Μιμησκη. Sic Regg. bm, hu, tres Colb. et Or. 4. Editi, μιμησκεται.

(7) Θεὸν αὐτὸν. Coisl. 4 addit. χληθῆναι, ε νοεῖται.

(8) Ποι προῖων. Reg. hu, tres Colb. Or. 4, οι προῖων.

A morte moriamur, cum dii facti simus? Illic me timor exagitat, hic dies noctesque mecum versatur; nec me liberum spiritum ducere sinunt, hinc futura gloria, hinc futurum tribunal: ex quibus illam quidem adeo appeto, ut dicere possim: Deficit in salutare tuum anima mea⁹, hoc autem horreo et aversor. Nec vero illud timeo, ne mibi corpus hoc, cum semel defluxerit ac corruptum fuerit, prorsus extinguitur, sed ne nobilo illud Dei segmentum (nobile enim est, cum officii sui numeros probe explet, quemadmodum contra infame, cum peccati), in quo est ratio, lex, spes, eadem, qua ea animantur, nihiloque meliore post mortem condizione sit: dignis, optandum esset.

B XXIII. Utinam membra, quæ super terram sunt, mortisficiem¹⁰! Utinam omnia per spiritum absuam, arcta via, et qua pauci gradiuntur⁸, non autem lata et facili incedens⁹! Magna enim prolecto et luculentia sunt ea, quæ postea sequuntur, ac spes meritorum nostrorum et dignitatem excedit. Quid est homo, quod memor es ejus¹⁰? Quodnam hoc novum circum me mysterium? Parvus sum et magnus, humili et excelsus, mortalis et immortalis, terrenus et celestis. Illa cum inferiori hoc mundo, hæc cum Deo; illa cum carne, hæc cum spiritu. Oportet me cum Christo sepeliri, **215** cum Christo resurgere, Christi cohaeredem esse, filium Dei fieri, siue adeo Deum ipsum. Videle quo nos oratio progredivs tandem evexerit. Parum abest, quin calamitati gratias etiam habeam, in cuius gratiam hæc disserui, et quæ mihi majus ex hac vita magnandi desiderium injecit. Hoc nobis magnum illud mysterium designat: hoc nobis Deus, qui nostra causa humanitatem suscepit, ac pauper factus est, ut jacente carnem erigeret, et incolumitatem imaginis afficeret, hominemque instauraret, ut omnes unum efficiamus in Christo, qui perfecte factus est in omnibus nobis omnia quæcunque ipse est; ut jam non simus masculus et femina, barbarus et Scytha, servus et liber¹¹, quæ sunt carnis insignia et discrimina, sed solam Dei, a quo et ob quem creati sumus, notam in nobis geramus, tantum ab eo informati et impressi, ut ex ipso solo agnoscamur.

D

XXIV. Atque utinam quidem simus quod speramus, secundum magnam munifici Dei benicitatem: qui parva petens, maxima iis, qui sincero animi affectu eum amant, et nunc et in futuro ævo largi-

14. ⁹ ibid. 13. ¹⁰ Psal. viii, 5. ¹¹ Gal. iii, 28.

(9) Αρασώσηται τὴν εἰκόνα. Imaginem salvare.

(10) Οσα πέρ ἐστιν αὐτός. Quæcunque ipse est. Id omissum a Billio, Coisl. 4: πάρεστιν.

(11) Τὸν θεῖον, etc. Comb. et divinam figuram, per quam et in cuius linem conditi sumus; tantum inde formati atque impressi, ut ex ipsa sola cognoscamur. Ut hæc omnia ipsum referant characterem, qui sit divina in nobis impressio et nota, ex qua cognoscamur.

tur; pro nostra erga ipsum charitate et spe, omnia serentes, omnia sustinentes¹¹; propter omnia, tam dextra, quam sinistra, hoc est, tam leva, quam tristia, gratias agentes (quandoquidem hæc quoque persæpe salutis arma esse verbum novit), nostras et eorum, qui, tanquam in communione via, paratores, ad hospitium prius pervenerunt, animas ipsi commendantes. Quo quidem officio nos etiam functi, finem dicendi, ut et vos quoque lacrymandi, faciemus, jam ad sepulcrum vestrum properantes, quod solum ac triste donum Cæsarius a vobis habet, parentibus quidem et senectuti opportune paratum, filio autem ac juvenili ætati donatum, præpostore quidem, at non absurde apud eum, qui res nostras administrat. O omnium Domine, et effector, ac præcipue hujus segmenti! O Deus tuorum hominum, et pater, ac gubernator! O vita et mortis arbiter! O nostrarum animarum custos et benefactor! O qui omnia facis, et tempestive, atque, ut ipse pro sapientia tua et administrationis altitudine nosti, artifice Verbo transmutas¹², 216 nunc quidem Cæsarium, discessus nostri primordiæ, quæso, susci-pe. Quod si postremum natu, primum, tuis rationibus, quibus omnia reguntur, cedimus: nos vero post quoque opportuno tempore susci-pe, tandiu in carne vitam nostram moderatus, quandiu conducibile fuerit: et quidem susci-pe, ob metum tuum paratos, et non turbatos¹³, neque in extremo die terga vertentes, atque invito animo, quemadmodum solent qui mundo et carni addicti sunt, hinc abstractos et avulsos, sed prompte et alacriter ad beatam illam et longævam vitam proficiscentes, quæ est in Christo Iesu Domino nostro, cui gloria in sæcula sæculorum. Amen.

¹¹ I Cor. xiii, 7. ¹² Amos v, 8. ¹³ Psal. cxviii, 60.

(12) Αὔγος. Billius, « sermo. » Combef., « scriptura. » Forte rectius, « ratio. »

(13) Παρακαταθέμενοι. Eodem sensu vox illa intelligenda est, ac ista, I Petr. iv, 19, παρατίθεσθωσαν, « commendent. » Hoc enim vult Gregorius, ut dum resurrectionem exspectamus, animas nostras, veluti quoddam depositum, Deo committamus.

(14) Ο δὴ καὶ αὐτὸς ποιήσατες. Hæc desunt in Reg. bm, tribus Colb. et Or. 4.

A στέγοντες, πάντα ὑπομένοντες διὰ τὴν εἰς αὐτὸν ἀγάπην τε καὶ ἐλπίδα· ἐπὶ πᾶσιν εὐχαριστοῦντες δεξιοῖς τε δροίσι καὶ ἀριστεροῖς, ἡδεῖσι λέγω καὶ ἀνιαροῖς, ἐπειδὴ καὶ ταῦτα σωτηρίας ὅπλα πολλάκις οἴδεν ὁ λόγος (12), αὐτῷ παρακαταθέμενοι (13) τὰς ἡμετέρας φυχὰς, τὰς τῶν προκαταλύντων, ὥσπερ ἐν δόψι κοινῇ τῶν ἐτοιμοτέρων. Ὁ δὴ καὶ αὐτὸς ποιήσαντες (14), ἐνταῦθα τοῦ λόγου λήξωμεν (15), ἀλλὰ καὶ ὑμεῖς τῶν δακρύων, ἐπὶ τὸν τάφον ἥδη σπεύδοντες τὸν ὑμέτερον, διὰ δῶρον παρὸν ὑμῶν ἔχει Καισάριος, λυπηρὸν τε καὶ μόνιμον (16), γονεῦσι μὲν ἐτοιμασθέντα καὶ γῆρᾳς κατὰ καιρὸν, παῖδες δὲ καὶ νεότητι δωρηθέντα παρὸν τὸ εἰκός, καὶ οὐκ ἀπεικός τῷ διέποντι τὰ ἡμετέρα. Οἱ Δέσποτα πάντων καὶ ποιητὴ, καὶ διαφερόντως τοῦδε τοῦ πλάσματος! Ω Θεὲ τῶν σῶν ἀνθρώπων, καὶ πάτερ, καὶ κυρερῆτα! Ω ζωῆς καὶ θανάτου Κύριε! Ω ψυχῶν ἡμετέρων ταμία καὶ εὐεργέτα! Ω ποιῶν τὰ πάντα, καὶ μετασκευάζων τῷ τεχνίτῃ (17) Λόγῳ κατὰ καιρὸν, καὶ ὡς αὐτὸς ἐπίστασαι τῷ βάθει τῆς σῆς (18) σοφίας καὶ διοικήσεως, νῦν μὲν δέχοιο Καισάριον, ἀπαρχὴν τῆς ἡμετέρας ἀποδημίας· εἰ δὲ τὸν τελευταῖον πρῶτον συγχωροῦμεν τοῖς σοὶς λόγοις οἵς τὸ πᾶν φέρεται· δέχοιο δὲ καὶ ἡμᾶς ὑπεροφέντας, καὶ δέχοιο γέ διὰ τὸν σὸν φόβον ἐτοιμασθέντας, καὶ οὐ ταρασσομένους, οὐδὲ ὑποχωροῦντας ἐν ἡμέρᾳ τῇ τελευταῖ, καὶ βιᾳ τῶν ἐντεῦθεν ἀποσπαμένους, δ τῶν φιλοκόδιμων ψυχῶν πάθος καὶ φιλοσάρκων, ἀλλὰ προθύμως (19) πρὸς τὴν αὐτὸν (20) ζωὴν τὴν μακραίων τε καὶ μακαριαν, τὴν ἐν Χριστῷ Ιησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, φ τῇ δέξῃ εἰς τὰς αἰώνας τῶν αἰώνων (21). Αμήν.

C

(15) Λήξωμεν. Reg. hu, λήξομεν.

(16) Μόνιμος. Stabile, » Billius legit, μόνον, solum, » quod habent Regg. bm, hu, tres Colb. et Or. 4.

(17) Τῷ τεχνίτῃ. Artifice Verbo. » Sic Aug. Billius, « artifice sermone. »

(18) Τῆς σῆς. Sic Reg. hu, tres Colb., Or. 4.

(19) Προθύμως. Reg. hu, προθύμως.

(20) Αὐτόθιστ. Coisl. 4, αὐτόθι.

(21) Αἰώνων. Deest in Regg. hu.

D

217 MONITUM IN ORATIONEM VIII.

I. Sicut Cæsario fratri, ita et Gorgonia sorori funebre munus persolvit Gregorius. Quo autem anno Gorgonia terrestrem hanc vitam cum æterna commutari, certo definire non possumus. Constat tamen ex ipsius Theologi verbis, eam Cæsario fuisse superstitem. Sic enim loquitur (n. 23): « Nostram quoque orationem, pro multis ac præ multis funebris funibus accipias velim, quam Cæsario ante te, et tibi post illum persolvimus. » Quandiu autem superfuerit Gorgonia, id etiam incertum. Unum affirmare licet, eam utrique parenti, qui anno 374 vel anno proxime elapo e vivis excesserunt, prævisisse. Gregorius certe « in carmine primò » (v. 108 et seq.) germanum utrumque morte sublatum luget, seque « solum e liberis relictum » parentibus testatur. Ex codem Gregorio liquet (22), Cæsarium et

(22) Or. xviii, n. 43.

Gorgoniam « florente ætate » decessisse ; Gorgonia tamen non sine liberis, imo non sine nepotibus, quos omnes, una cum conjugé, per baptismum purgatos, Deo ante mortem obtulit (n. 8) ; ipsa vero recens, nec multo ante, hoc initia sacramento (n. 20). Id autem non sic intelligendum, ut in ipso eredatur baptizata morbo, qui eam sustulit. Etenim cum jam antea gravi quadam corporis ægritudine laboraret (n. 18), « desperatis aliis omnibus auxiliis, ad mortalium omnium medicum confugit, atque intempesta nocte ceptata, ad altare cum fide proeumbit; et cum, quidquid antityporum pretiosi corporis et sanguinis manus ejus recondiderat » (quaenam nondum baptizatis ne quidem oculis licebat, nedum manibus attingere), « lacrymis admiscuisse, hoc statim pharmaco morbo liberata discessit. »

II. Maritum habuit Gorgonia, si Eliæ fides, Iconii natum, dignumque « conjugi virum (n. 20). » Sic uno verbo ejus elogium absolvit Gregorius, qui eumdem superius (n. 8), « non importunum uxoris dominum, sed bonum conservum » appellarat. Illius nomen penitus ignotum, nisi hunc esse velis Meletium, qui eo nomine in Gregorii testamento vocatur. Baronio (23) namque assentiri nequaquam possumus, cui Gorgoniæ conjux is dicitur Vitalianus, de quo tam dissimilia in Gregorii epistolis et carminibus leguntur. Quisquis tamen ille fuerit, geminos ex eo filios ac tres filias suscepit Gorgonia. « Par filiorum Deo consecratum (n. 11), » sc. Elia teste, ambo ad episcopatus fastigium evecti. Horum quoque nomina ignorantur. Eos Petrum et Phocam Baronius nominat. Fuere etiam Gorgoniæ filiae tres, Alypiana, Eugenia, et Nonna, quarum omnium mentio fit in Gregorii testamento. Alypiana Nicobulo nupsit; ex quibus nati sunt Nicobulus junior, et Alypiana virgo.

III. Iconii in patria mariti degebat Gorgonia, quaenam ibi « plena dierum in Domino obdormivit [n. 21]. » Non enim Nazianzi mortuam ex ipso Gregorio discimus, qui Gorgoniæ « pastorem » seu episcopum, « spiritualem patrem, » imo « pietatis commilitonem » vocat ac « magistrum » (n. 11). Arbitratur Elias haec Gregorii verba, « o sacra illius ovis pastor (n. 16)! » ad Gregorium patrem dirigi. Verum idem Elias postea per « patrem spiritualem » Iconii præsulem intelligi satetur. 218 At manifeste falsum est quod subiicit, illum Iconii præsulem fuisse Amphilochium : quandoquidem is Amphilochius non nisi anno 373 ad sedem Iconieensem proventus est; ac proinde Gorgonia, non Amphilochii, sed Faustini, qui Iconii episcopus erat, cum ibi mortua est, « ovis » ac « filia » nuncupanda est.

IV. Quo tempore, et quo loco habita sit haec oratio, incertum. Scholiasta quidam scribit « dictam esse Arianzi Cappadociæ oppido, unde oriundi erant, et ubi jacent : Ἐρρέθη τῆς Αριανῶν τῆς Καππαδόκων ἐπαρχίας, ἀφ' οὗ ὁρμῶντο δῆλον καὶ κείνται. » Verum id nullibi reperitur. Ut ut sit, egregias piissimæ sororis doles, virtutemque supra feminam, sic piissimus ipse frater hac eloquentissima oratione prosequitur, ut ad imitationem simul et admirationem inoveat. Digna plane fewina, quaenam fidilibus et honori esset et exemplo. Ac reipsa in Martyrologio Romano, Gorgoniæ festus dies, V Idus Decembris assignatus legitur. Laudat ibidem Baronius Græcos, qui idem astruunt. In Menœis tamen ad hunc diem nihil hujusmodi comparet, sicut nec in Ughello, neque in Canisio. At Nicephorus in Historia sua (24) haec scribit : « Πάντες δὲ οὗτοι τῷ τῇ πολιτεῖας σεμνῷ τῆς ἀγωσύνης κατηξώθησαν, ὡςπερ δῆλον καὶ Γρηγορίου Καισάρειον, καὶ τὴν Γοργονίαν. Omnes autem illi, » Basilius nempe et ejus fratres, « propter vitæ integritatem in sanctorum numerum sunt relati; quemadmodum sancit et Gregorii frater Cæsarius, et Gorgonia soror. »

(23) Bar. ad an. 389, p. 598.

(24) Hist. eccl. I. xi. c. 19.

ΛΟΓΟΣ Η.

ORATIO VIII°.

Ἐις τὴν ἀδελφήν ἔαντοῦ Γοργοριανοῦ (25) ἐπιτάξιος. A Funebris oratio in laudem sororis suæ Gorgoniæ.

A'. Ἀδελφὴν ἐπαινῶν, τὰ οἰκεῖα θαυμάσομαι· οὐ μήν δι τοιούτην, διὰ τοῦτο ψευδῶς· ἀλλ' δι τοιούτην ἐπαινετῶς· ἀληθῆ δὲ, οὐχ δι τοιούτην (26) μόνον, ἀλλ' δι τοιούτην γινωσκόμενα. Καὶ τὸ πρός χάριν οὐ συγχωρεῖται, κανὸν ἐθελήσωμεν· ἀλλὰ μέσος ζεσταται, οἴοντος τοις βραβευτῆς ἔντεχνος (27), τοῦ λόγου καὶ τῆς ἀληθείας ὁ ἀκροατής, οὗτος τὸ παρ' ἀξίαν ἐπαινῶν, καὶ τὸ κατ' ἀξίαν ἀπαιτῶν, δι γέ δίκαιος. « Ήστε οὐ τούτον ἐγώ φοδούμαι τὸν φόδον, μή τι τὴν ἀλή-

(25) Εαντοῦ Γοργοριανοῦ. Ille desunt in Reg. bin., verum Reg. a addit., ἀδελφὴν τὴν ιδίαν.

(26) Δίκαια. Reg. a, δίκαιαν.

(27) Ἔντεχνος. Sic Reg. hu, Coisl. 1, etc. Ed.

I. Sororem laudans, domestica prædicabo : non tamen quia domestica, ideo falso, sed quia vera, ideo laudabiliter : vera autem, non modo quia justa, verum etiam quia nota. Nec vero ad gratiam, etiam si cupiamus, loqui conceditur : quippe cum auditor, tanquam peritus quidam arbiter, inter orationem et veritatem stet, ut immeritas laudes improbus, ita meritas efflagitans, si modo probus et æquus sit. Quocirca non hoc vereor, ne ultra

ἐντέχνως.

« Alias 11, quae autem 8 erat, nunc 12. — Habitabit circiter anno 370.

veritatis metas prosiliam, sed illud contra, ne infra veritatem subsistam, ac procul a rei dignitate remotus, laudatione mea gloria ipsius imminuam; quandoquidem difficile est, tum actionem, tum sermonem, ipsius recte factis adaequare; nec igitur, quidquid alienum est, laudetur, quod incongruum foret: nec quidquid proprium et domesticum est, contemnatur, si honestum et eximium; ne illi quidem lucro sit, alienum esse, huic vero **219** propinquitas detrimento cedat. Utrinque enim aequitatis ratio laederetur, si et illi laude afficerentur, et hi silentio premerentur; veritate autem, tanquam regula et canone, utentes, atque ipsam solam spectantes, nec quidquam aliud considerantes ex iis, quae vulgus hominum et venales animae solent, ita inus, quae laudem aut silentium promerentur.

II. Illud autem omnium absurdissimum fuerit, si, cum propinquos aliqua re fraudare, vel conviciae incessere, vel accusare, vel quoquo modo sive in magnis, sive in minimis laedere, minime pius esse censeamus: immo, et in homines genere conjunctissimos delinquere, scelus omnium maximum esse judicemus; nos tamen eos oratione fraudantes (quae bonis viris maxime debetur, et per quam immortaliter eorum memoriam reddere queamus), tum aequi aliquid facere arbitremur, majoremque improborum, qui nos ad gratiam loqui criminantur, quam bonorum, qui meritas laudes exposcent, rationem habeamus. Et certe, cum nos ab exterorum laudibus praedicandis ea causa non deterreat, quod eorum virtus nobis haudquaquam perspecta et testata sit (quoniam id multo aequius foret), amicitia etiam, ac subeundae multorum invidiae metus, non impedit, quominus notos laudemus, eosque potissimum, qui gratiam inire studere nūnis jam serum sit; quippe qui, ut alia omnia, ita laudatores etiam et vituperatores reliquerunt.

III. Quoniam autem de his rebus purgandi nostri causa satis multa diximus, nobisque orationem hanc necessario institutam esse demonstravimus, age, ad ipsas jam laudes accedamus, dictionis quidem venustatem et elegantiam contemnentes (nam haec quoque, quam laudamus, minime compita et expolita erat, atque ornatus neglectum pulchritudinem esse statuebat), debitum pietatis munus, quasi et quoddam alienum perquam necessarium exsolventes, simulque multos ad ejusdem virtutis zelum et imitationem erudientes, quoniam hoc nobis in omni sermone atque actione propositum est, ut eos, qui fidei nostrae commissi sunt, perfectos reddamus. Igitur alias quidem defuncte patriam ac genus laudet, encomiorum videlicet leges religiose

(28) Ἐλλείπωμεν. Reg. hu, Or. 1, ἐλλείπωμεν.

(29) Τι. Reg. hu, τό.

(30) Ο μὴ δικαιορ. Billius, « si iniquum sit. »

(31) Μῆτε. Sic Reg. hu. Editii, μῆτε.

(32) Όντι πολλοι, etc. Billius, « quæ plerique et viles homines, » etc.

(33) Πάντωρ δ. Reg. hu, et Or. 1, Πάντων δέ.

(34) Ετ. Coisl. 1, ή.

(35) Λόγου. Reg. bm., duo Colb., λόγον.

A θειαν ὑπερδράμωμεν· ἀλλὰ τούναντεον, μή τι τῆς ἀληθείας ἔλειπωμεν (28), καὶ παρὰ πολὺ τῆς ἀξίας ἐλθόντες, ἐλαττώσωμεν τὴν δόξαν τοῖς ἐγκωμίοις· ἐπειδὴ χαλεπὸν καὶ πρᾶξιν ἔξισται καὶ λόγον τοῖς ἔκεινης καλοῖς· μήτε οὖν τι (29) ἀλλότριον ἐπαινεῖσθω πᾶν, δημήτριον (30)· μήτε (31) ἀτιμαζέσθω τὸ οἰκεῖον, εἰ τίμιον· ἵνα μὴ τῷ μὲν κέρδος τὸ ἀλλοτριός ἡ, τῷ δὲ εἰς ζημίαν περιστῇ τὸ τῆς οἰκείητος· Ἀμφοτέρως γάρ ἀν δοῦ τοῦ δικαίου βλάπτοιτο λόγος, κάκεινων ἐπαινουμένων, καὶ τούτων σιωπωμένων· δρψ δὲ καὶ κανόν: τῇ ἀληθείᾳ χρώμενοι, καὶ πρὸς ταύτην βλέποντες μόνον, ἄλλο δὲ οὐδὲν σκόπουντες, ὃν οἱ πολλοὶ (32) τε καὶ εὑνοι, οὐτω καὶ ἐπαινεσθεῖσα καὶ σωπησύμεθα τὰ ἐπαίνων ή σιωπῆς δέξια. δεινού ει ει laudabilis, ει silentiu pretermittit.

B. Πάντων δ (33) ἀποπώταν, ει (34) ἀποστερεῖν μέν τι τοὺς ίδίους, ή λοιδορεῖσθαι, ή κατηγορεῖν, ή ἄλλο τι δάκιεν ή μικρὸν ή μεῖζον, οὐν εὐαγές εἶναι θῆσομεν, ἀλλὰ καὶ πάντων κάκιστου τὴν κατὰ τῶν οἰκειοτάτων παρανομίαν· λόγου (35) δὲ ἀποστερούντες, δ πάντων μάλιστα τοῖς ἀγαθοῖς ἔστιν ὀφειλόμενον, καὶ ὃ τὴν μνήμην ἀν αὐτοῖς ἀθάνατον καταστήσαιμεν. Ἐπειτα δίκαιόν τι ποιεῖν οἰησόμεθα, καὶ πλειώ λόγον ἔχομεν τῶν πονηρῶν τὸ πρὸς χάριν αἰτιωμένων ή τῶν ἐπιεικῶν ἀπαιτούντων τὸ πρὸς ἀξίαν. Καὶ τοὺς μὲν ἔξωθεν ἐπαινεῖν οὐ καλύει τὸ ἄγνωστον καὶ ἀμάρτυρον (καὶ τοι γε πολλῷ δικαιότερον ἦν), τοὺς γινωσκομένους (36) δὲ ή φιλία καλύνει, καὶ ὁ παρὰ τῶν πολλῶν φθόνος, καὶ τούτων μάλιστα τοὺς ἐνθύεδε ἀπτυλαγμένους, καὶ οἵ (37) δώρον τὸ χαρίζεσθαι, καταλιποῦσι μετὰ τῶν ἄλλων καὶ τοὺς ἐπαινοῦντας ή ψέγοντας.

extremum viis diem clauserunt, et a quibus gratiam inire studere nūnis jam serum sit; quippe qui, ut alia omnia, ita laudatores etiam et vituperatores reliquerunt.

G. Ἐπει δὲ ίσχνῶς ὑπὲρ τούτων ἀπολεογήμεθα, καὶ ἀναγκαῖον ἡμῖν αὐτοῖς ἀπεδείξαμεν δυτα τὸν λόγον, φέρε, προσθῶμεν ἡδη τοῖς ἐγκωμίοις, τὸ μὲν περὶ τὴν λέξιν γλαφυρὸν καὶ κομψὸν διαπτύσσαντες (38) (ἐπειδὴ καὶ ἀκαλλώπιστος ή ἐπαινουμένη, καὶ τοῦτο κάλλος αὐτῇ τὸ δικοσμον), τὴν δὲ ὀφειλομένην δισταν ὡς δίλλο τι χρέος τῶν ἀναγκαιοτάτων ἀποπληρούντες, καὶ δῆμα τοὺς πολλοὺς εἰς ζῆλον καὶ μίμησιν τῆς αὐτῆς ἀρετῆς ἐκπαιδεύοντες, ἐπειδὴ τούτο ἡμῖν ἐν παντὶ καὶ λόγῳ καὶ ἔργῳ σπουδάζεται καταρτίζειν οὖς ἐπισθεύθημεν. “Αλλος μὲν οὖν πατρίδα τῆς ἀπελθούσης ἐπαινεῖτω καὶ γένος, νόμους ἐγκωμίων αἰδούμενος (39)· πάντως δὲ οὐκ ἀπορήσει πολλῶν καὶ καλῶν λόγων, εἰ βούλοιτο ταύτην κασμεῖν καὶ τοῖς ἔξωθεν, ὥσπερ μορφὴν τιμίαν τε καὶ

(36) Γινωσκομένους. Hic « domesticos, » seu « parentes, » de quibus quæstio est, intelligit Gregorius.

(37) Καὶ οἵ. Ita Regg. bm, hu, tres Colb., Coisl. 3, Or. 1, et Jes. Editii, καὶ εἰς.

(38) Διαπτύσσαντες. Reg. hu, et Or. 1, διαπτύντες.

(39) Αἰδούμενος. Billius, « honore prosequens. »

καλὴν χρυσῆν, καὶ λίθους, καὶ τοῖς ἐκ τέχνης, καὶ τῇ παραβολῇσει, τῇ καλῇ δὲ οὐ προσθήκῃ κάλλους ἔστιν ἡ τάχιμενα. Ἐγὼ δὲ τοσοῦτον τῷ περὶ ταῦτα προσχρησάμενος νόμῳ, διὸν τῶν κοινῶν γονέων ἐπιμνησθῆναι (καὶ γάρ οὐδὲ δισιον παραδραμεῖν ἀγαθοῦ τοσούτου γεννήτοράς τε καὶ διδασκάλους), ἐπ' αὐτήν ὡς τάχιστα τρέψω τὸν λόγον, καὶ οὐ ζημιώσω τῶν τὰ ἑκείνης ἐπιζητούντων τὸν πόθον.

solet, hactenus paruerit, ut communium parentum parentes ac magistros præterire), ad ipsam confessim orationem convertam, nec eorum, qui rerum illius narrationem a me requirunt, desiderium frustrabor.

A'. Tίς οὖν οὐδεὶς τὸν νέον ἡμῶν Ἀβραὰμ, καὶ τὴν ἑφ' ἡμῶν Σάρραν; Γρηγόριον λέγω καὶ Νόνναν, τὴν τοῦδε σύζυγον (καλὸν γάρ μηδὲ τὰ δύναματα παρελθεῖν, ὡς ἀρετῆς παράκλησιν), τὸν πίστει δικαιωθέντα, καὶ τὴν τῷ πιστῷ συνοικήσασαν τὸν πατέρα πολλῶν ἔθνῶν πατ' ἐλπίδα, καὶ τὴν πνευματικῶν δύναμεσσαν· τὸν φυγόντα πατρέων θεῶν δουλεῖαν, καὶ τὴν θυγατέρα καὶ μητέρα τῶν ἐλευθέρων· τὸν ἐξειλόντα συγγενεῖας καὶ οἰκουνδίας τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας (40), καὶ τὴν αἰτίαν τῆς ἐκδημίας (τοῦτο γάρ ἑκείνη (41) μόνον, ἵνα τι τολμήσω, καὶ ὑπὲρ τὴν Σάρραν)· τὸν παροικήσαντα καλῶς, καὶ τὴν προθύμως συμπαροικήσασαν· τὸν τῷ Κυρίῳ προσθέμενον, καὶ τὴν κύριον τὸν ἑστῆς ἄνδρα καὶ προσαγορεύουσαν καὶ νομίζουσαν, καὶ μέρος τι διὰ τοῦτο δικαιωθείσαν· ὃν ἡ ἐπαγγελία, καὶ ὃν ὁ Ἰσαάκ, διὸν τὸ ἐπ' αὐτοῖς, καὶ ὃν τὸ (42) δώρημα.

propterea justitiæ laudem quadam ex parte consecuta est; quorum quantum quidem in ipsis fuit, et quorum donatio.

E'. Ης δὲ ποιμὴν (43) δὲ καλὸς εὑναπένης τε καὶ δηδηγησάτεσσι, καὶ παρ' ἡς δὲ τύπος τοῦ καλῶς ποιμανεῖσθαι· οὐ τὸ φυγεῖν τὰ εἰδώλα γνησίως, εἴτα καὶ φυγαδεύειν δαίμονας· καὶ ἡς τὸ μὴ ἀλῶν (44) ποτε κοινωνῆσαι τοῖς ἐξ εἰδώλων· τὴν δύστιμον, καὶ ὅμορφονα, καὶ ὅμοψυχον, καὶ οὐχ ἥττον ἀρετῆς καὶ τῆς πρὸς θεὸν οἰκείωσεως ἡ σαρκὸς σύζυγον· ίσον μὲν μήκει βίου καὶ πολαιάς (45), ίσον δὲ φρονήσει καὶ λάμψει, καὶ τὸν ἀλλήλους (46) ἀμιλλωμένους, καὶ τὸν λοιπὸν ὑπεράριστας· σαρκὶ μὲν δὲ λίγα κατεχομένους, πνεύματι δὲ μετενηγμένους, καὶ πρὸ τῆς διαζεύξεως· ὃν οὐχ δέδομος, καὶ ὃν δέ δέδομος· δὲ μὲν ὑπερορθώμενος, δὲ προτιμώμενος· ὃν τὸ ἀποπλουτεῖν (47), καὶ ὃν τὸ πλούτεον διὰ τὴν καλὴν πραγματείαν· τὰ μὲν τῇδε διαπιστώντων, τὰ δὲ ἑκεῖθεν ἀντωνουμένων· ὃν βραχὺ μὲν τὸ τῆς ζωῆς ταῦτης

observans; multis autem pulchrisque sermonibus minime prorsus destituetur; si eam quoque ex iis quæ sunt exterioris exornare voluerit, non sicut aliisque præstantem quamdam 220 et eximiam forniam auro et geminis, atque ab arte et manu profectis ornamenti: quæ deformem quidem admotu ipso produnt, pulchrae autem nullum pulchritudinis incrementum afferendo, ab ea vinci deprehenduntur.

Ego vero, cum huic legi, quæ in iis rebus observari mentionem faciam (neque enim fas est tanti boni

IV. Equis est igitur, qui novum nostrum Abramam, ac nostræ aetatis Saram ignoret? Gregorium B dico, et hujus uxorem Nonnauam (nam ne nomina quidem ipsa prætereunda sunt, ut que ad virtutem exhortentur), illum per fidem justificatum, et hanc matrimonio cum fideli viro copulatum; illum multarum gentium patrem insperato effectum, hanc spiritualiter parturientem: illum ex paternorum deorum servitute sua elapsum, hanc ingenuorum filiam et parentem: illum ex cognatione et domo sua ob promissionis terram egressum¹⁸, hanc discessionis hujus auctoreni (hoc enim uno nomine, si ita loqui fas est, Saram quoque ipsam superavit): illum, qui pulchre peregrinatus est, hanc, quæ prompto animo peregrinationis sociam se ipsi præbuit: illum, qui Dominio sese adjunxit, hanc, quæ virum suum dominum et appellat, et existimat, ac

V. Atque uxor quidem bonus ille pastor (cum scilicet vota fecisset, eumque deduxisset), et ab ea recte pascendi exemplum; viri autem, idola sincero animo fugisse, ac postea etiam dæmones fugare: uxor rursum, quod ne salem quidem cum idolorum cultoribus commune habuerit: hoc honore par et concors, atque unanime, nec minus virtutis conjunctionisque cum Deo, quam carnis conjugium: hos quidem, tum vitæ longitudine et canitie, tum prudentia et splendore pares, inter se certantes, ac reliquos omnes superantes; carne quidem paululum detentos, spiritu autem, etiam ante disjunctionem, inde translatos: quorum non est mundus, et quorum est mundus, ille nimírum contemptus, hic antepositus: quorum est opibus labi, et quorum per honestam 221 negotiandi rationem opibus

¹⁸ Gen. xi, 1.

(40) Τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας. Schol. "Οτι γῆ τῆς ἐπαγγελίας ἡ εἰς Χριστὸν πίστις, « quod promissio[n]is terra, Christi fides est. »

(41) Ἐκείνη. Nonnulli, αὐτῇ.

(42) Καὶ ὃν τὸ. Sic Reg. bm, tres Colb. et Or. I. Deest ὃν in editis. Mox, post δώρημα, Regg. a, hi. Coisl. I, et Jes. addunt, Αὐτολογικὸν σφάγιον, καὶ δὲ ἀντεισαχθεὶς ἀμύνες, καὶ δὲ τύπος τοῦ χρείστονος· ἡς δὲ, etc.: « et per se rationalis victimæ, et suppositus agnus, et figura præstantioris, » etc. Ille de Gregorio nostro sunt intelligenda, qui, ut Isaac, ex promissione procreatus est, et « Deo donatori consecratus. » Coisl. I, ἀντιθωρηθὲν δώρημα.

(43) Ης δὲ ποιμὴν, etc. « Atque uxor quidem et orantis et dedicantis, » id est, « viam demonstrantis » bonus ille Pastor, tum recte pasci forma et exemplum, » vel, « ab uxore consecutus est, ut recte pasci forma et exemplum esset. »

(44) Μὴ ἀλῶν. Reg. hi, μηδὲ ἀλῶν.

(45) Πολαιάς. Jes. πολαιάς.

(46) Καὶ ἀλλήλους. Regg. bm, hi, tres Col., Or. I, καὶ ἀλλήλους. In quibusdam, καὶ ἀλλήλους, omissa κατά.

(47) Ἀποτλούτειν. « Divitias abficere, profundere. »

affluere; nempe bona hujus vita despicientium, eo-
rumque loco cœlestia ementum: quorum breves
quidem hujusce vita reliquæ, et quantum illud
est, quod pietas reliquum fecit, multa vero et lon-
gæva illa vita, ob quam laboribus confecti sunt.
Unum adhuc ad ea, quæ de ipsis dixi, adjungam;
nempe quod hi utriusque sexui pulchre ac juste divisi
ornamentum esset, nec ornamentum solum, verum

VI. Ab his Gorgia et vitam et gloriam accep-
pit: ab his pietatis semina; ab his, et quod honeste
vixit, et quod hilaris, ac eum meliore spe abscessit.
Præclara quidem hæc quoque sunt, atque ejusmodi,
ut plerisque eorum, qui nobilitatis nomine magnopere
gloriantur, atque ob majorum splendorem tu-
midos animos gerunt, non facile suppetant. At si
de ipsa sapientius et sublimius disserrendum est,
Gorgoniae patria quidem fuit superna Hierusalem,
civitas, inquam, illa, quæ oculis minime cernitur,
verum animo et mente intelligitur: in quam cives
ascripti sumus, et ad quam properamus; cuius
civis Christus est, et concives, frequens ille cœtus,
et Ecclesia primitiorum, qui in cœlis descripti
sunt¹⁶, et circum magnum urbis conditorem per
gloriæ contemplationem festos dies celebrant, ac
sempiternam choream agitant: nobilitas autem,
divinæ imaginis conservatio, atque archetypi imita-
tio, quam ratio et virtus efficiunt, purumque desi-
derium, eos, qui supernarum rerum vere studiosi
sunt, quotidie magis ac magis, quantum ad Deum attinet, insurmans, ac denique cognitum habere, a
quo, et quinam, et quam ob causam facti sumus.

VII. Ac mea quidem de his rebus hæc est sententia. Ob eamque causam omnibus, quæ ab ortu solis sunt¹⁷, nobiliorem illius animam esse, et scio, et prædicto, sublimiori utique, quam pro vulgi more,
nobilitatis et ignobilis canone ac regula utens,
nec genere, sed moribus utramque designans, nec
per tribus ac familias eos, qui laudantur aut vituperantur, expendens, verum sejunctim et sigillatim. Et quia mihi apud eos est oratio, quibus
illius virtutes cognitæ ac perspectæ sunt; alias
proinde aliud quidpiam conferat, ac sermoni opitiuletur. Neque enim fieri potest, ut unus, quantum-
vis 222 auribus et mente pollens, omnia comple-
ctatur.

¹⁶ Hebr. xii, 22, 23. ¹⁷ Job 1, 3.

(48) Εὐδόκιμος. Coisl. 1, εὐδοκιμεῖν.

(49) Μλεως. Regg. bm, hu, Μλεων. Or. 1, et Jes. Μλεω.

(50) Υπάρχει. Deest in Regg. bm, hu, et Orat. 4.

(51) Αρωθει. Regg. a, hu, Coisl. 1, κάτωθεν, et ab imo, .

(52) Φιλοσοφώτερος. Religiosus.

(53) Πολιτευόμεθα. Billius, et in qua civium munere fungimur, .

(54) Εξομολωσις. Cum archetypo similitudo, .

(55) Τὰ κατὰ Θεόν, etc. Combet. In divinis rationibus ac dotibus informans, . In Reg. hu, deest τὰ.

(56) Γηγοστούς. Or. 1, γηγοσίως.

(57) Τῷρ ἀρχῆς ήλιον, etc. Quæ ab ortu sois sunt, . Alludit forte Gregorius ad hæc verba Job

λεψανον, καὶ ὅσον ὑπελείψθη τῇ εὐσεβείᾳ, πολλὴ δὲ ἡ ζωὴ καὶ μακραίων ἡ προκεκμήκασιν. "Ἐν ἔτι προσθήσω τοῖς περὶ αὐτῶν λόγοις· οἱ καλῶς καὶ δικαῖως ἀμφοτέροις τοῖς γένεσιν ἐμερίσθησαν· ὁ μὲν ἀνδρῶν εἶναι κόσμος, ἡ δὲ γυναικῶν, καὶ οὐ κόσμος μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀρετῆς ὑπόδειγμα.

sint; ille quidein, ut virorum, hæc vero seminatum

etiam virtutis exemplar.

Σ'. Παρὰ τούτων Γοργονίας καὶ τὸ εἶναι, καὶ τὸ εὐδόκιμον (48)· ἐντεῦθεν αὐτῇ τὰ τῆς εὐσεβείας σπέρματα· παρὰ τούτων καὶ τὸ ζῆσαι καλῶς, καὶ τὸ ἀπελθεῖν Μλεως (49) μετὰ τῶν χρηστοτέρων ἐλπίδων. Καλὰ μὲν δὴ καὶ ταῦτα, καὶ οἵα μὴ πολλοῖς βρέδισις ὑπάρχει (50) τῶν ἐπ' εὐγενείᾳ μέγα κομώντων, καὶ φυσικέντων τοῖς δικαίοντις (51). εἰ δὲ φιλοσοφώτερον (52) καὶ ὑψηλότερον περὶ αὐτῆς διελθεῖν, Γοργονία πατέρες μὲν ἡ δικαίωσις αὐτῶν, ἡ μὴ βλεπομένη, νοούμενη δὲ πόλεις, ἐν ἣ πολιτεύμεθα (53), καὶ πρὸς ἣν ἐπειγόμεθα· ἡς πολίτης Χριστὸς, καὶ συμπολίταις πανήγυρις καὶ Ἐκκλησία πρωτοτόκων ἀπογεγραμμένων ἐν οὐρανοῖς, καὶ περὶ τὸν μέγαν πολιστὴν ἐορταζόντων τῇ θεωρίᾳ τῆς δόξης, καὶ χορεύοντων χορείαν τὴν ἀκατάλυτον· εὐγένεια δὲ ἡ τῆς εἰκόνος τήρησις, καὶ ἡ πρὸς τὸ ἀρχέτυπον ἔξομοίωσις (54), ἢν ἐργάζεται λόγος καὶ ἀρετὴ, καὶ καθαρὸς πόθος, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον μορφῶν τὰ κατὰ Θεόν (55), τοὺς γηγοσίους (56) τῶν δικαίων μύστας, καὶ τὸ γιγνώσκειν ὅθεν, καὶ τίνες, καὶ εἰς διεγόναμεν.

C Z'. Οὕτως ἐγὼ περὶ τούτων γινώσκω· καὶ διὰ τοῦτο εὐγενεστέρων τῶν ἀρχῆς ήλιον (57) δικαίων τὴν ἐκείνης φυσήν καὶ οἴδα καὶ ὄνομάζω, κρείττονι ἡ κατὰ τοὺς πολλοὺς εὐγενείας καὶ διστρεπταὶς κανόνι καὶ στάθμῃ χρώμενος· καὶ οὐχ αἷμασιν, ἀλλὰ τρόπῳ τινὶ ταῦτα χαρακτηρίζων· οὐδὲ κατὰ φρατρίας κρίνων τοὺς ἐπινομένους ἢ φεγομένους, ἀλλὰ καθ' ἔκαστον. Ἐν εἰδόσι δὲ ὁ λόγος (58) ὑπὲρ τῶν ἐκείνης καλῶν, καὶ ἀλλος ἀλλος τι συνεισφερέτω, καὶ βοηθεία τῷ λόγῳ. Ἐπειδὴ (59) μὴ πάντα περιλαβεῖν ἐν δι-
νοντὸν, μηδὲ τῷ (60) λίαν δυνατῷ καὶ ἀκοὴν καὶ διά-
νοιαν.

D e. 1, v. 3, et erat vir ille (Job) magnus inter Orientales, .

(58) Καθ' ἔκαστον. Εἰ εἰδόσι δὲ ὁ λόγος. Sic Regg. bm, hu, Comb. vero καθ' ἔκαστον. Εἰ δὲ ἐν εἰδόσιν ὁ λόγος. Quod eodem recidit, ac eumdem sensum efficit; qui quidem melior videtur, quod præcedentia cum sequentibus magis cohærent. Postquam enim Gregorius dixit, « se ad eos, qui Gorgoniae virtutes norunt, verba facere, » addit, et auditores alium aliud collatueros, et sermoni opitulaturos, . Or. 1, tres Colb., Coisl. 2, habent καθ' ἔκαστον ἐν εἰδόσι. Εἰ δὲ ὁ λόγος. Ita etiam legunt Coisl. 1 et 3, nisi quod εἰδόσι habent pro El δὲ ὁ. Par. ei. καθ' ἔκαστον εἰδόσι ὁ λόγος, etc. Mox βοηθεῖτο. Par. συνεισθέτω.

(59) Επειδὴ. Regg. a, ἡμιν, Or. 1, et Jes. Επειδὴ.

(60) Μηδὲ τῷ. Reg. a et Jes. καὶ τῷ.

Η'. Σωφροσύνη μέν· γε τοσοῦτον διήνεγκε, καὶ το· A σοῦτον ὑπερῆρε τὰς κατ' αὐτὴν⁽⁶¹⁾ ἀπάσας, ἵνα μὴ λέγω τὰς παλαιάς, ὡν δὲ πολὺς ἐπὶ σωφροσύνῃ λόγος, ὅτε εἰς δύο ταῦτα διηρημένου πᾶσι τοῦ βίου, γάμου λέγω καὶ ἄγαμίας, καὶ τῆς μὲν οὖσης ὑψηλοτέρας⁽⁶²⁾ τε καὶ θειοτέρας, ἐπιπονωτέρας δὲ καὶ σφαλερωτέρας, τοῦ δὲ ταπεινοτέρου τε καὶ ἀσφαλεστέρου, ἀμφοτέρων ψυχοῦσα τὸ ἀρδές⁽⁶³⁾, ὃν κάλλιστόν ἐστιν ἐν ἀμφοτέροις ἐκλέξασθαι, καὶ εἰς ἓν ἀγαγεῖν, τῆς μὲν τὸῦ ὑψοῦ, τοῦ δὲ τὴν ἀσφάλειαν, καὶ γενέσθαι σώφρων ἀτυφος, τῷ γάμῳ τὸ τῆς⁽⁶⁴⁾ ἀγαμίας καλὸν χεράσασα, καὶ δεῖξασα, διὰ μῆθ' ἔτερον⁽⁶⁵⁾ τούτων ή Θεῷ πάντως, ή κάσμῳ συνδεῖ, καὶ διέστησι πάλεν· ὅτε εἶναι τὸ μὲν παντὶ⁽⁶⁶⁾ φευκτὸν κατὰ τὴν ἴδιαν φύσιν, τὸ δὲ τελέως ἐπαινετόν· ἀλλὰ νοῦς ἐστιν δὲ καὶ γάμῳ καὶ παρθενίᾳ καλῶς ἐπισταῶν, καὶ ὥσπερ ὑλὴ τις⁽⁶⁷⁾, ταῦτα τῷ τεχνίτῃ Λόγῳ ρυθμίζεται καὶ θημηιουργεῖται πρὸς ἀρετὴν. Οὐ γάρ ἐπειὶ σαρκὶ συνήφθη, διὰ τοῦτο ἔχωρισθη τοῦ πνεύματος· οὐδὲ διὰ κεφαλὴν ἔσχε τὸν ἄνδρα, διὰ τοῦτο τὴν πρώτην κεφαλὴν ἡγνόσην· ἀλλ' ὀλίγα λειτουργήσασα κύστην καὶ φύσει, καὶ διὸν δὲ τῆς σαρκὸς ἔδούλετο νόμος, μᾶλλον δὲ ὁ τῇ σαρκὶ ταῦτα νομοθετήσας, Θεῷ τὸ πᾶν ἔστηται καθιέρωσεν. "Ο δὲ κάλλιστον καὶ σεμνότατον, διὰ καὶ τὸν ἄνδρα πρὸς ἔστητης ἐποίησατο, καὶ οὐδὲ δεσπότην διοτοπον, ἀλλ' ὅμοδουλον ἀγαθὸν προσεκτήσατο. Οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ τὸν τοῦ σώματος καρπὸν, τὰ τέκνα λέγω, καὶ τέκνα τέκνων, καρπὸν τοῦ πνεύματος ἐποίησατο, γένος δην καὶ οἰκλεῖς δῆλη ἀντὶ μιᾶς ψυχῆς Θεῷ καθαγνίσασα, καὶ ποιήσασα γάμον ἐπαινετόν διὰ τῆς ἐν γάμῳ εὐαρεστήσεως, καὶ τῆς καλῆς ἐντεῦθεν καρποφορίας· ἔστητην μὲν, ἔνας ἕνη, ὑπόδειγμα καλοῦ παντὸς τοῖς ἐξ ἔστητης προστήσασα· ἐπειὶ δὲ προσεκλήθη, τὸ θέλημα τῷ οἰκῳ μετ' αὐτὴν ἐγκαταλιποῦσα σιωπῶσαν παρανεστῶν

Θ'. Ό μὲν δὴ θεῖος Σολομὼν ἐν τῇ παιδαγωγίᾳ¹⁸ σοφίᾳ, ταῖς Παροιμίαις λέγω⁽⁶⁸⁾, ἐπαινεῖ καὶ οἰκουρίαν γυναικὸς καὶ φιλανδρίαν, καὶ ἀντιτίθησι τῇ ἔξι περιπλανωμένῃ, καὶ ἀκρατήψι, καὶ ἀτίμῳ⁽⁶⁹⁾, καὶ τιμίων ψυχὰς ἀγρευούσῃ ἐν πορνικοῖς καὶ σχήμασι καὶ ὀνδμασι, τὴν ἔσω καλῶς ἀναστρεφομένην, καὶ ἀνδριζομένην τὰ γυναικὸς, πρὸς ἀτραχτὸν⁽⁷⁰⁾ μὲν δεῖ τὰς χεῖρας ἐρεῖδουσαν, καὶ δισσάς τῷ ἀνδρὶ χλαινας παρασκευάζουσαν⁽⁷¹⁾· ὥνουμένην δὲ κατὰ παιρὸν γεώργιον, σιτηγοῦσαν δὲ καλῶς τοῖς οἰκέταις, πλήρει δὲ τραπέζῃ τοὺς φίλους δεξιουμένην, καὶ ταῦλα δσα τὴν σώφρονα καὶ φιλεργὸν ἐκεῖνος ἀνύμνη-

B VIII. Pudicitiae quidem laude adeo excelluit, adeoque omnes ætatis suæ mulieres, ne dicam pri-scas, quarum ingens ob pudicitiam fama est, su-peravit, ut eum in hæc duo cunctis vita divisa sit, nempe in matrimonium et cælibatum, atque hic quidem sublimior et divinior sit, verum laboriosior et periculosior, illud autem humilius, sed tamen tutius, vitatis utriusque molestiis, quidquid in utro-que pulcherrimum erat, elegerit, atque in unum copularit, alterius nimis sublimitatem, alterius securitatem, fueritque sine fastu pudica, cælibatus bonum matrimonio admiscens, illudque ostendens, neutrum horum, aut Deo nos penitus, aut mundo astringere, aut ab eo dirimere; ita ut alterum na-tura sua prorsus fugiendum sit, alterum omni ex parte laudandum et amplectendum; verum mèntem esse, quæ et conjugium et virginitatem pulchre re-gat et moderetur, atque hæc, instar materiæ ejus-dam, ab artifice Verbo dirigi, et ad virtutem elabo-rari. Non enim, quia carni copulata erat, idcirco a spiritu disjuncta est; nec quia caput virum habebat, ideo primum caput ignoravit: sed cum mundo et naturæ paululum ministrasset, et quantum carnis lex volebat, vel is potius, qui hanc carni legem indixit, totam se Deo consecravit. Quodque pul-cherrimum et honestissimum est, maritum etiam ad se pertraxit, ac non importunum dominum, sed bonum conservum ascivit. Nec id duntaxat, verum corporis quoque fructum, hoc est filios et nepotes, spiritus fructum effecit, ut quæ genus totum, et domum totam haud aliter ac animam unam Deo puri-ficaverit, ac matrimonium ipsum per vitam in matrimoniō Deo gratam et acceptam pulchramque, quæ inde prodiit, sobolem, laudabile reddiderit, atque seipsam quidein, dum vixit, virtutis omnis exemplar liberis suis proposuerit; posteaquam autem accita est, voluntatem suam domui suæ velut tacitam co-hortationem post se reliquerit.

C IX. Enimvero divinus Salomon in paedagogie sapientia, hoc est in Proverbiis¹⁹, seminam domi manentem, virumque amantem laudat, ac foris ob-erranti et petulantī, atque infami, merecriciisque gestibus et nominibus pretiosas animas captanti, eam opponit, quæ honeste intus versatur ac mu-liebria officia virili animo exequitur, 223 semperque ad susum manus obßirmat, et duplices marito vestes conficit: atque tempestive agrum emit, et famulis cibos sedulo suppeditat, ac plena mensa amicos excipit, cæteraque omnia præstat, quæ ille de honesta et industria matrona prædicavit. Ego

¹⁸ Prov. xxxi, 10 seqq.

(61) Κατ' αὐτὴν. Regg. bm, hu, Or. 4, Jes. καθ' ἔστητην.

(62) Ὑψηλοτέρας τε. Regg. bm, hu, Jes. ὑψηλοτέρας μὲν.

(63) Ἀρδές. Reg. bm, ἀτεῖδές.

(64) Τὸ τῆς. Sic Regg. a, bm, hu, et Or. 1. Deest τό, in editis.

(65) Μῆθ' ἔτερον. Reg. bm, et Or. 1, μὴ τὸ ἔτερον.

(66) Ωστε εἶται... πατὶ. Or. 1, ὡς εἶναι. Reg. bm, Coisl. 1 et 3, πάντῃ.

(67) Τις. Deest. in Coisl. 1, et Jes.

(68) Λέγω. Deest in Regg. a, bm, hu, et Jes.

(69) Ατίμω. Coisl. 1, τίτιαμένη.

(70) Ἀτραχτον. Or. 1, et Jes., ἀτράκτῳ.

(71) Παρασκευάζοντας. Reg. hu, κατασκευάζου-

ταν.

vero, si ab his rebus sororem laudem, perinde faciam, ut si ab umbra statuam, aut ab unguibus leonem laudem, relictis majoribus rebus et perfectioribus. Quænam unquam dignior fuit, quæ videretur? Quænam tamen minus visa est, utpote quæ se viorum obtutibus inaccessam servaret? Quænam modestia atque hilarietas modum melius cognovit, ut nee modestia inhumana, nec mollities lasciva videatur, verum altera prudentia, altera lenitatis laudem obtineret, atque hoc modestia velut norma esset, nimirum humanitate cum animi magnitudine conjuncta et temperata? Audite, mulieres, quæunque nimio ostentationis studio et desidia laboratis, ac pudoris velum contemnitis. Quænam oculos ita frenavit? Quænam risum ita irrisit, adeo ut vel leniter subrisisse, nimium pene ipsi videretur? Quænam auribus januas magis imposuit? Quænam rursus eas divino sermoni magis patefecit, vel potius, quænam linguae, ad enarrandas Dei justificationes, mentem ducem magis præfecit? Quænam ordinem labiis æque prescripsit?

X. *Vultis ex illius laudibus hoc quoque dicam; quod illa quidem nihil aestimabat, quemadmodum nec quæcumque vere pudicæ atque honestis moribus prædictæ sunt; factum est tamen earum vitio quæ ornatus et elegantia nimio studio ducuntur, nec eorum, qui ab his rebus abstinere docent, sermone purgantur, ut hoc magnum et præclarum esse videatur. Non illam aurum arte ad eximiam pulchritudinem elaboratum ornavit, non flavæ comæ, tum pellentes, tum subluentes, non erinum nodi, et imposturæ, pretiosum caput summa cuni infamia scenam efficientium, non circumfluentis et pellucidæ vestis magnificèntia, non lapidum splendores et gratiæ, propinquum aerem colorantes, ac formam lumine circumfundentes; non pictorum artes et præstigia, 224 ac vilis et parvo constans pulchritudo, terrenusque sutor, in contrarium fabricans, insidiosisque coloribus Dei figmentum obdicens, et per honorem infamiam inurens, ac divinam formam meretricium procacibus oculis idolum proponens, ut adulterina pulchritudo naturalem imaginem, quæ Deo ac futuro ævo servatur, subripiat. Verum cum externos multos et varios mulierum ornatus cogitos haberet, nullum tamen moribus*

A σεν. Ἐγὼ δὲ εἰ ἀπὸ τουτῶν επαινοίην (72) τὴν ἀδελφὴν, ἀπὸ τῆς σκιᾶς (73) δὲν επαινοήν τὸν ἀνδριάντα, ἢ ἀπὸ τῶν δυνάμων τὸν λέοντα, παρεὶς τὰ μεῖζα καὶ τελεύτερα. Τίς μὲν ἡν διανεσθαι μᾶλλον ἀξία; Τίς δὲ ἡττον ἐφάνη, καὶ ἀπρόσιτον (74) ἐτήρησεν ἑαυτὴν ἀνδρῶν δψειν; Τίς μᾶλλον ἔγνω μέτρα κατηφείας τε καὶ φαιδρότητος, ὡς μήτε τὸ (75) κατηφές ἀπάνθρωπον δοκεῖν, μήτε τὸ καθ' ἀπαλὸν (76) ἀκβλαστον, ἀλλὰ τὸ μὲν συνετόν, τὸ δὲ ἥμερον, καὶ ὅρον τοῦτο είναι κοσμιότητος, κραθέντος τοῦ φιλανθρώπου τῷ ἀναστήματι; Ἀκούετε τῶν γυναικῶν δσαι λίαν ἐπιδεικτικαὶ καὶ φάθυμοι (77), καὶ τὸ κάλυμμα τῆς αἰδοῦς ἀτιμάζουσαι. Τίς μὲν οὐτως δρθαλμὸν ἐσωφρόνισεν; Τίς δὲ τοσοῦτον γέλωτος κατεγέλασεν, ὡς μέγα δοκεῖν ἐκείνη καὶ ὄρμην (78) μειδιάματος; Τίς μᾶλλον ἀκοῇ θύρας ἐπέθηκεν; τίς δὲ τοῖς θείοις λόγοις ἡγένετο, μᾶλλον δὲ, τίς νοῦν (79) ἐπέστησεν ἡγεμόνα γλύκυση λαλεῖν (80) τὰ τοῦ Θεοῦ δικαιώματα; Τίς τάξιν οὕτως ἐστελκατο χελεσιν;

I. Εἴπω καὶ τοῦτο βούλεσθε τῶν ἐκείνης καλῶν· δι τῇ μὲν δξιν οὐδὲνδς (81) ἐδόκει, οὐδὲ δσαι σώφρονες ἀληθῶς καὶ κόσμαι τὸν τρόπον· μέγα δὲ δοκεῖν πεποίκασιν αἱ λίαν φιλόκοσμοι καὶ φιλόκαλοι· καὶ οὐδὲ λόγῳ καθαιρόμεναι τῶν τὰ τοιαῦτα ἐκπαιδεύσντων (82). Οὐ χρυσὸς ἐκείνην ἐκδιηγεῖ τέχνη πονηθεὶς εἰς κάλλους περιουσίαν, οὐ ξανθὸς πλοκαμίδες διαφανύμεναι (83) τε καὶ οὐ ποφαινόμεναι, καὶ βοστρύχων ἐλίκες, καὶ σφίσματα σκηνοποιούντων τὴν τιμὴν κεφαλήν ἀτιμότατα, οὐκ ἐσύητος περιρρεούστες καὶ διαφανοῦς πολυτέλεια, οὐ λίθων αύγατ καὶ χάριτες γραννύσαι τὸν πλησίον ἀέρα, καὶ τὰς μορφὰς (84) περιλάμπουσαι· οὐ ζωγράφων τέχναι (85) καὶ γοτεύματα, καὶ τὸ εἶναν κάλλος, καὶ δι κάτωθεν πλάστης (86) ἀντιδημιουργῶν, καὶ καταχρύπτων τὸ τοῦ Θεοῦ πλάσμα ἐπιθούσιος χρώμασι, καὶ διὰ τῆς τιμῆς αἰσχύνων, καὶ προτιθεὶς (87) τὴν θείαν μορφὴν εἰδῶλον πορνικὸν λίχνοις δημασιν, ἵνα κλέψῃ τὸ νόθον κάλλος τὴν φυσικὴν εἰκόνα τρομένην Θεῷ καὶ τῷ μελλοντι. Ἀλλὰ πολλοὺς μὲν ἔδει καὶ παντοῖous γυναικῶν κόσμους τοὺς ἔξωθεν, τιμώτερον δὲ (88) οὐδένα τοῦ ἑαυτῆς τρόπου, καὶ τῆς ἔνδον ἀποκειμένης λαμπρότητος. Ἐν μὲν ἐρευθῆς ἐκείνη φίλον, τὸ τῆς αἰδοῦς· μία Δ δὲ λευκότης, ἡ πάρ τῆς ἐγκρατείας. Τάς δὲ γρα-

(72) Ἐπαινοίην. Ita Regg. bm, hu, tres Colb. et Or. 1. Par. ed. ἐπαινούμην.

(73) Σκιᾶς. Reg. a, et Coisl. 1, addunt, ἐπει.

(74) Καὶ ἀπρόσιτον, etc. Hæc ab editoribus omis- sa, quamvis a Billio reddita in prima editione.

(75) Μήτε τὸ. Sic Reg. hu, Or. 1, et Jes. Deest τὸ in ed.

(76) Καθ' ἀπαλότ. Deest καθ' in Regg. bm, hu, in tribus Colb., Or. 1, et Jes.

(77) Ράθυμοι. Reg. bm, et Jes. πρόθυμοι, εἰ αλα- critate.

(78) ὄρμην. Sic Reg. hu, et Coisl. 1. Editi, δρμ.

(79) Ἡράφες, μᾶλλον δὲ, τίς νοῦν. Regg. bm, hu, Or. 1, Jes. ἡνοῖξε. Deest δὲ in Reg. bm, hu, et Or. 1. Alii, ἡγένετο μᾶλλον; τίς δὲ νοῦν.

(80) Λαλεῖν. Billius: εἰ ad exponentias. Or. 1, et

Jes, addunt, καὶ κλείν, εἰ celebrandas.

(81) Αξιον οὐθενός. Reg. hu, Or. 1, Jes. οὐδέ- νδς δξιν.

(82) Ἐκπαιδεύσντων. εἰ Qui haec parva esse do- cent.

(83) Διαφανόμεραι. Billius, εἰ apparentes.

(84) Τὰς μορφὰς, etc. εἰ Formas lumine collu- strantes.

(85) Τέχναι. Reg. hu, et Or. 1, τέχνη.

(86) Κατώθεν πλάστης. εἰ Qui novos colores in- ducent non verentur, et veluti θεομαχεῖν, dum su- perni sutoris partes assumunt, novasque facies effi- giere moluntur.

(87) Προτιθεῖς, etc. In Or. 1, γρ. προτιθεῖς τῇ θείᾳ μορφῇ.

(88) Τιμώτερον δέ. Sic Regg. bm, hu, Or. 1 et Jes. Edisi, τιμώτερον δ.

χάς καὶ ὑπογραφάς, καὶ τοὺς ζῶντας πίνακας, καὶ τὴν ρέουσαν εὐμορφίαν, ταῖς ἐπὶ θεάτρων παρῆκε καὶ τῶν τριόδων, καὶ δσαις αἰσχύνη καὶ δνεῖδος τὸ αἰσχύνεσθαι.

μηνε τενεστατεαι scenicis et trivialibus relinquebat, quibusque probrum ac dedecus est erubescere.

IA'. Ταῦτα μὲν δὴ τοιαῦτα· τῆς δὲ φρονήσεως καὶ τῆς εὐσεβείας οὐκ ἔστιν (81) διατάξεις ἀν ἐφίκοιτο λόγος, ή πολλὰ ἀν εὑρεθεῖ τὰ παραδείγματα, πλὴν τῶν ἔκεινης καὶ κατὰ σάρκα καὶ κατὰ πνεῦμα πατέρων, πρὸς οὓς μόνους ὄρώστα, καὶ ὅν οὐδὲν ἐλαττουμένη τὴν ἀρετὴν, ἐν τούτῳ καὶ μόνον ἡττάτο καὶ πάνυ προθύμως, διτι παρ' ἔκεινων τὸ ἀγαθόν, κάκείνους φίσαν καὶ γίδει καὶ ὥμολόγει τῆς οἰκείας ἐλλάμψεως. Τί μὲν τῆς διανοίας ἔκεινης ὅξύτερον, ἢ γε καὶ κοινῆν σύμβουλον οὐχ οἱ ἐκ γένους μόνον, οὐδὲ οἱ (90) ἐκ τοῦ αὐτοῦ λαοῦ, καὶ τῆς μιᾶς (91) μάνδρας, ἀλλὰ καὶ οἱ κύκλῳ δὲ πάντες ἔγινασκον, καὶ νόμον ἀλυτον τὰς ἔκεινης ἐποιούντο (92) ὑποθήκας καὶ παρατέσσεις; Τί δὲ (93) τῶν λόγων ἔκεινων εὐστοχώτερον; τί δὲ τῆς σιωπῆς συνετώτερον; Ἀλλ' ἐπειδὴ γε σιωπῆς ἐμνήσθην, προσθήσω τὸ οἰκείότατον (94) ἔκεινης, καὶ γυναιξὶ πρεπωδέστατον, καὶ τῷ παρόντι κατερῷ χρησιμώτατον. Τίς μὲν ἔγνω τὰ περὶ Θεοῦ μᾶλλον ἐκ τῶν θείων λογίων καὶ τῆς οἰκείας συνέσεως; Τίς δὲ ἡττον ἐφθέγξατο ἐν τοῖς γυναικείοις (95) ὅροις τῆς εὐσεβείας μείνασα; Ό δ' οὖν ὧφελετο τῇ γε ἀληθῶς εὐσεβεῖν ἔγνωκε, καὶ οὐ καλὴ μόνον ἡ ἀπληστία, τίς μὲν ἀναθῆμασιν οὕτω ναοὺς κατεκόμησεν, ἀλλους τε καὶ τὸν (96) οὐκ οἶδε εἰ (97) μετ' ἔκεινην κοσμηθῆσθμενον; Μᾶλλον δὲ, τίς οὕτω ναὸν ἔαυτὸν (98) τῷ Θεῷ ζῶντα παρέστησεν; Τίς δὲ τοσούτον ἐδόξασεν Ιερέας, ἀλλους τε καὶ τὸν (99) ἔκεινη τῆς εὐσεβείας συναγωνιστὴν καὶ διδάσκαλον, οὐ τὰ καλὰ σπέρματα καὶ ἡ καθιερωμένη τῶν τέκνων τῷ Θεῷ συζυγίᾳ (!);

τατις commilitonem et magistrum habuit, illum, rūm Deo consecratum?

IB'. Τίς δὲ τὸν οἶκον ἔαυτῆς μᾶλλον προβούτηκε τοῖς ζῶσι κατὰ Θεὸν (2), τὴν καλὴν δεξιῶσιν καὶ πλουτίουσαν (3); Καὶ δ τούτου μετέχον ἔστι, τίς οὕτως ἐδεξιούτο τῇ αἰδοὶ καὶ τοῖς κατὰ Θεὸν διαβήμασιν; Καὶ τὸ ἐπὶ τούτοις, τίς μὲν νοῦν ἔδειξεν ἀπαθέστερον ἐν τοῖς πάθεσι (4); τίς δὲ συμπαθεστέραν ψυχὴν τοῖς κάμνουσι; τίς χείρα δαψιλεστέραν τοῖς δεομέ-

(80) Εὐσεβείας οὐκ ἔστιν. Deest οὐχ in Reg. hu, in duobus Colb., or. 1, et Jes. Scholiastes Colb., de tracō οὐχ, monē s' c interrogative legendum esse hunc locum, « prudentiam autem et pietatem illius, estne aliquis, qui verbis ullis assequi possit? »

(90) Οὐδὲ οἱ. Reg. hu, Or. 1, Jes. οὐδὲ οἱ.

(91) Τῆς μιᾶς. Reg. hu, τῆς αὐτῆς μιᾶς, « ex una eadem. »

(92) Ἐποιοῦτο. Deest in Reg. bm, Or. 1, aliis que pluribus codicibus.

(93) Τί δέ. Reg. hu, et Or. 1, Τί δαλ. Μον ἔκεινων. Forte ἔκεινης.

(94) Οἰκείότατον. Regg. bm, hu, Or. 1, ιδιώτατον.

(95) Γυναικείοις. Sic plerique codices, et ipse Billius. Editi tamen habent οἰκείοις, « domesticis. »

(96) Καὶ τότε. « Et istud. » Si hæc oratio Arianzi

A suis, atque intus condito splendore, præstantiore agnoscebat. Unus illi rubor placebat, quem pudor assert: unus candor, quem parit continentia. Nam pigmenta, et fucus, ac vivas tabulas, et fluxam formare venustatem scenicis et trivialibus relinquebat, quibusque probrum ac dedecus est erubescere.

XI. Atque hæc quidem talia. Prudentiam autem ipsius ac pietatem nemo est qui verbis ullis assequi possit; nec multa exempla reperiri queant, præter illius, tum secundum corpus, tum secundum spiritum, parentes, in quos solos intuens, et quibus virtute neutiquam inferior cum esset, hoc uno tamen nomine perquam libenter cedebat, quod ab his hoc bonum accepisset, eosque illuminationis suæ radicem et agnosceret et fateretur. Jam vero quid illius ingenio acutius, quippe cuius consilio noui tantum, qui genere ipsam attingebant, et qui ex eadem plebe atque eadem caula erant, sed vicini etiam omnes communiter utebantur, ejusque præcepta et exhortationes pro firma et inviolabili lege duebant?

Quid illius sermonibus solertius? Quid silentio prudentius? Et quoniam in silentii mentionem incidi, addam id, quod maxime proprium ipsi fuit, quoque mulieribus admodum congruit, atque huic temporis permagnam utilitatem attulerit. Quænam res divinas, tum ex divinis oraculis, tum ex propria intelligentia et sagacitate, magis cognovit? Quænam rursus minus locuta est, mulieribus pietatis simibus sese continens? Jam, quod mulieris erat, quæ vere pietati studere animum induxisset, et in quo solo satiata necire præclarum est, quænam tot donariis, cum alia templis, tum hoc quoque ornavit, haud scio an post eam ornandum et honestandum? Jam vero quænam periude 225 seipsam templum vivum Deo exhibuit? Quænam pari honore sacerdotes complexa est, eumque præsertim, quem pie inquam, cuius pulchra semina sunt, et par filio-

XII. Quænam doinum suam piis hominibus magis proposuit, pulchram, inquit, exceptionem, ac divitias conciliantem? Et, quod est præstantius, quænam pudore, ac Deo gratis incessibus occurrendo, eos ita excipiebat? Quænam præterea tranquilliorem in calamitatibus mentem prætulit? Quænam rursus animum ad eorum, qui laborabant,

D habita est, non certe Nazianzenum templum intellegit Gregorius, ut vult Elias.

(97) Οἰδει. Regg. bm, hu, Or. 1, Jes. οἶδα.

(98) Εαυτόν. Legendum videtur, ξανθήν. Sic legit Billius.

(99) Καὶ τότε, etc. Is spiritualis Pater ac magister fuit Faustinus, tunc Iconii episcopus. Vide Mon. n. II.

(1) Συντρίψα. « Par sacrum filiorum, » id est, duo Gorgonia filii, qui episcopi fuere, juxta Eliam. Vide Mon. n. II.

(2) Τοῖς ζῶσι κατὰ Θεόν. Sic Reg. hu, Or. 1, et Jes. Editi, τοῖς κατὰ Θεὸν ζῶσι.

(3) Πλούτους. Gregorius hic mihi videtur, non « dantem, » sed « largam; liberalem, munificam exceptionem » significare.

(4) Πάθεσι. Coisl. 1, πάθημασι.

vicem dolendam propensiorem? Quænam liberaliorum egentibus πάντιμον porrexit? Evidet Jobi quoque verba de ea jactare non dubitem: *Ostium ejus viatori omni patebat, nec foris manebat peregrinus*¹⁹. *Cæcorum oculus erat, claudorum pes, pupillorum mater*²⁰. De ipsis porro erga viduas humanitate ac misericordia quid majus dicere necesse est, quam quod hinc fructum hunc tulit, ut vidua minime vocata sit? Illius domus propinquis inopia laborantibus hospitii communis loco erat. Illius opes pauperibus omnibus non minus communes erant, quam sua cuique facultates. *Dispersit, dedit pauperibus*²¹: atque ob divini promissi firmitatem summamque veritatem multa in cœlestia horrea condidit, ac persæpe de multis bene merendo, Christum ipsum exceptit. Quodque præclarissimum est, non magis optima videri, quam revera esse studebat: quin potius in abscondito, apud eum, qui abscondita intuetur, pietatem luculentiter excolebat. Omnia mundi principi eripuit; omnia in tuta illa horrea transtulit. Nihil terræ præter corpus reliquit: omnia cum alterius vite spe commutavit.

XIII. Nec vero tanta quidem ipsius, tamque incredibilis animi magnitudo fuit, verum deliciis et effrenatis ventris voluptatibus, rabido, inquam, et lananti cani, corpus tradidit, tanquam scilicet liberalitati suæ ac beneficentiae consûdens, quemadmodum plerique facere solent, qui misericordia erga pauperes luxum ac delicias redimunt, ac nou bono malum sanant, sed pro bono malum recipiunt; aut pulverem quidem jejuniis subegit, alii autem chameuniæ, **226** hoc est, *humus dormitionis*, pharmacum reliquit; aut id quidem animæ subsidium excoxitavit, verum somno minus, quam quispiam aliis, moderata est; aut hanc quidem legem, velut corporis expers, sibi indixit, cæterum aliis rectio corpore insomnem noctem ducentibus, quod quidem certamen maxime philosophorum virorum est, in terram sese inflexit; aut hac quidem in re non mulieres tantum, sed etiam fortissimos viros animi magnitudine superavit, verum prudenti psalmodie tono, vel divinorum oraculorum lectione et explicatione, vel tempestiva memoria, vel genuum, quæ labore occalluerant, et quasi solo adhærebant, inclinatione, vel lacrymis animæ labes expiantibus in corde contrito et spiritu humilitatis, vel oratione sursum collocante, vel mente sublata, et minime

¹⁹ Job xxxi, 32. ²⁰ Job xxix, 15, 16. ²¹ Psal. cxi, 9.

(5) Αὐτῆς. Regg. a, bm, hu, Or., Sav. αὐτῇ.

(6) Ἡρέφωτο. Jes. ἀνέωχτο.

(7) Ληροῖς. *i. Toreularibus.*

(8) Δοκεῖν. Addit Reg. hu, ἥν, εἰ non opinionem pluris quam veritatem faciebat.

(9) Καλῶς. *i. Egregie.*

(10) Παρέδωκε. Regg. a, bni, hu, tres Colb., Jes. καθῆκε, εἰ immisit, submisit.

(11) Χοῦρ. *i. Corpus*, intelligit Gregorius.

(12) Μέτρον ἡττον, etc. Or. μέτρον ἐτέρου τινὸς ἦτον.

(13) Τὸ διγώνισμα. Decet τὸ in pluribus codici-

A νοις; Ός ἔγωγες καὶ τὰ τοῦ Ἰὼν ἀν ἐπ' αὐτήν (5) θαρρήσας καλλωπισάμην· Θύρα δὲ αὐτῆς πατέται θεότερη ἡρέφωτο (6). ἔξω δὲ οὐκ ηὔλλετο ξέρος. Οὐρθαλμὸς ἦν τυφλῶν, ποὺς δὲ χαλῶν, μήτηρ δὲ ἀρσανῶν. Τῆς δὲ εἰς χήρας εὐσπλαγχνίας τῇ χρήματιν εἰπεῖν, ἢ διτὶ τὸ μήτηρα κληθῆναι καρπὸν ἡγέγκατο; Κοινὸν μὲν ἦν ἡ ἔκεινης ἐστία τοῖς πεντένοις ἀφ' αἰματος καταγγίγιον· κοινὰ δὲ τὰ διντα πᾶσι τοῖς δεομένοις οὐχ ἦττον ἡ ἔκαστοις τὰ ἁυτῶν. Ἐσκόρπισεν, ἔδωκε τοῖς πλένησι· καὶ διὰ τὸ τῆς ἐπαγγελίας ἀπιτωτον καὶ ἀγευδέστατον πολλὰ ταῖς ἔκεινεν ληγοῖς (7) ἐναπέθετο, πολλὰ Χριστὸν καὶ διὰ πολλῶν τῶν εὑ παθόντων ἐδεκίνωσατο· καὶ τὸ κάλλιστον, διτὶ τὸ δοκεῖν (8) παρ' αὐτῇ πλειον τῆς ἀληθείας· ἀλλὰ ἐν τῷ κρυπτῷ καλῶς (9) ἐγεώργει τῷ βλέποντι τὸ κρυπτῷ τὴν εὐσέβειαν. Πάντα τοῦ κοσμοκράτορος ἡρπασεν· πάντα μετήνεγκεν εἰς τὰς ἀφαλεῖς ἀποθήκας. Οὐδὲν ἀφῆκε τῇ γῇ πλήν τοῦ σώματος. Πάντων τὴλάξατο τὰς ἔκειθεν ἐλπίδας· ἔνα τοῖς παισὶ πλούτον ἀφῆκε, τὴν μίμησιν καὶ τὴν ἐπὶ τούτοις φύλαξιμίαν.

has unas liberis suis opes reliquit, nempe sui imitationem, et ejusdem laudis studium.

B ΙΙΙ'. Καὶ οὐ τὰ μὲν τῆς μεγαλοψυχίας τοιαῦτα καὶ οὗτως ἀπιστα, τὸ δὲ σῶμα παρέδωκε (10) τῇ τρυφῇ, καὶ ταῖς ἀκαθέτοις τῆς γαστρὸς ἡδοναῖς, τῷ λυσσῶντι κυνὶ καὶ σταράττοντι, ὡς ἀν θαρροῦσα ταῖς εὐποιίαις, διπερ πάσχουσιν οἱ πολλοί, τῆς εἰς τοὺς πένητας εὐπτλαγχνίας τὸ τρυφῆν ἐξωνύμενοι, καὶ οὐ καλῷ τὸ κακὸν λύμενοι, καλοῦ δὲ τὸ φαῦλον ἀντιλαμβάνοντες· ἡ νηστείαις μὲν τὸν κύν (11) κατεπάλαισεν, ἐτέρῳ δὲ τὸ τῆς χαμεινίας παρήκε φάρμακον· ἢ τοῦτο μὲν ἐξεῦρε τῇ ψυχῇ τὸ βοήθημα, ὃ πνεῦ δὲ μέτρον ἦττον (12) ἐτέρου τινὸς ἐπέθηκεν· ἢ τοῦτο μὲν ἐνομοθέτησεν ὡς περ ἀσώματος, ἐκλίθῃ δὲ εἰς γῆν, ἐτέρων παννυχιζόντων ἐν δρόῳ σώματι, δ δὴ μάλιστα φιλοσοφῶν ἀνδρῶν τὸ ἀγώνισμα (13)· ἢ τοῦτο μὲν οὐ μόνον (14) γυναικῶν, ἀλλὰ καὶ ἀνδρῶν ὀρθὴ τῶν γενναιωτάτων ἀνδρικώτερα, φαλμῳδίας ἐδότον ἔμφρον, ἢ θειῶν λογίων ἔντευξιν, ἢ ἀνάπτυξιν (15), ἢ μνήμην ενκαίρον, ἢ κλίσιν γονάτων κατεσκλήσατο, ἢ ὡς περ (16) τῷ ἀδάφει συμπεφυκότων, ἢ δάκρυον ῥύπου καθάρσιον ἐν καρδίᾳ συντετριμένη καὶ πνεύματι ταπεινώσεως, ἥειχήν δικαίωσιν (17), καὶ νοῦν ἀπλανή καὶ μετάρσιον· ταῦτα πάντα, ἢ τούτων (18) τὸ ἔστιν διτὶς ἀνδρῶν ἢ γυναικῶν ἔκεινην ὑπερβεθῆκέναι καυχήσαιτο (19); Ἀλλὰ ἔκεινο μέγα μὲν εἰπεῖν, ἀληθές δὲ, διτὶ τὸ μὲν ἐζήλου

D bus.

(14) Μόρον. Decet in Reg. bm.

(15) Ἔρτσεῖν ἢ ἀράπτευξιν. Assiduum scripturarum lectionem intelligit; libros sacros diurna nocturnaque manu versando, volvendo et revolvendo.

(16) Ἡ ὡς περ. Reg. bm, Or., Jes. καὶ ὡς περ.

(17) Τιθεῖσαρ. Coisl. I, μετατθεῖσαν.

(18) Ἡ τούτων. Reg. hu, ἢ τι τούτων, τις ἔστιν διτὶς.

(19) Καυχήσαιτο. Coisl. I, κατεκαυχήσατο.

τούν καλῶν, τοῦ δὲ ἡν ζῆλος· καὶ τὸ μὲν εἶρε, τὸ δὲ τούτων ἔσχε τὸ ἀμιλλώμενον (20), ἀλλὰ τῷ γε μίᾳ (21) τὰ πάντα συλλαβεῖν, πάντων ἐκράτησεν. Οὗτοι μὲν τὰ πάντα κατορθώσασα, ὡς· οὐδεὶς (22) δλός ἐν καὶ μετρίως· οὕτω δὲ εἰς ἅκρον ἔχαστον, ὥστε καὶ ἀντὶ πάντων ἐν ἔχαρκεν καὶ μόνον.

aliqua virtute cum ipsa contenderent, at hoc certe nomine omnes vicit, quod una virtutes omnes complexa sit. Sic enim omnia præstitit, ut ne mediocriter quidem unum quisquam aliis: sic autem ad sumum singula, ut vel unum solum pro omnibus abunde sufficeret.

ΙΔ'. "Ω τιναροῦ σώματος καὶ ἐνδύματος, ἀρετῇ μόνον ἀνθοῦντο! Ω ψυχῆς διακρατούσῃς τὸ σῶμα, καὶ δίχα τροφῆς σχέδον, ὁσπερ δύλον! μᾶλλον δὲ σώματος βιασαμένου νεκρωθῆναι καὶ πρὸ τῆς διαζέύξεως, ἵν' (23) ἐλευθερίαν λάβῃ ψυχὴ, καὶ μὴ παραποδίζεται ταῖς αἰτιθήσεσιν! Ω νυκτῶν ἀνπνων, καὶ ψαλμῳδίας, καὶ στάσεως ἐξ ἡμέρας εἰς ἡμέραν ἀποληγούσης! Ω Δασιδ, ταῖς πισταῖς μόνον ψυχαῖς οὐ μαχρά μελιδήσας! Ω μελῶν ἀπαλότετος ἐπὶ γῆς ἐρήμιμένων, καὶ παρὰ τὴν φύσιν τραχυνομένων (24)! Ω πηγαὶ δακρύων σπειρομένων ἐκ θλίψεως, ἵν' ἐν ἀγαλλιάσεις θερίσαιεν (25)! Ω βοῆς νυκτερινῆς νεφέλας διερχομένης, καὶ φθανούσης πρὸς τὸν οὐρανὸν (26)! Ω θερμότητος (27) πνεύματος, κυνῶν καταολμάσης νυκτερινῶν δὲ ἐπιθυμίαν εὔχης, καὶ κρυμῶν, καὶ οὐετῶν, καὶ βροντῶν, καὶ χαλάζης, καὶ ἀωρίας! Ω γυναικεία φύσις τὴν ἀνδρέαν νικήσασα διὰ τὸν κοινὸν ἀγῶνα τῆς σωτηρίας, καὶ σώματος διαφορὰν οὐ ψυχῆς τὸ θῆλυ καὶ τὸ ἄρρεν ἐλέγχασα! Ω τῆς μετὰ λουτρὸν (28) ἀγνείας, καὶ τῆς νύμφης Χριστοῦ ψυχῆς ἐν καθαρῷ νυμφῶν τῷ σώματι! Ω πικρὰ γενίσις, καὶ Εἴνα μῆτερ καὶ γένους καὶ ἀμαρτίας, καὶ δρὶς πλάνε καὶ θάνατος, τῇ ἐκείνης ἐγκρατεῖ (29) νενικημένα! Ω Χριστοῦ κένωσις, καὶ δούλου μορφή, καὶ παθήματα, τῇ ἐκείνης νεκρώσει τετίμημένα!

ΙΕ'. "Ω! πῶς ἡ καταριθμήσομαι (30) τὰ ἐκείνης ἀπαντά, ἡ τὰ πλείω παρεῖς μὴ ζημιώσω τοὺς ἀγνοοῦντας; Ἀλλὰ μοι καλὸν ἦδη προσθεῖναι (31) τῆς εἰσεσθίας καὶ τὰ ἐπίχειρα· καὶ γάρ μοι ποθεὶν πάλαι δοκεῖτε καὶ ζητεῖν ἐν τῷ λόγῳ, οἱ τὰ ἐκείνης καλῶς εἰδότες, οὐ τὰ παρόντα μόνον, οὐδὲ οἵς νῦν ἐκείθεν ἀγάλλεται, δὲ κρείττω καὶ διανοίας, καὶ ἀκοής ἀνθρωπίνης, καὶ δύσεως, ἀλλὰ καὶ οἵς ἐντεῦθεν αὐτὴν δὲ δίκαιος μισθαποδότης ἡμείψατο· ἐπεὶ καὶ τοῦτο ποιεῖ πολλάκις εἰς οἰκοδομὴν τῶν ἀπίστων, τοῖς μικροῖς τὰ μεγάλα πιστούμενος, καὶ τοῖς ὄρωμένοις τὰ

²² Psal. cxxv, 5.

(20) Τὸ ἀμιλλώμενον. Regg. hm, hu, τὸν ἀμιλλώμενον. Coisl. 1, τῶν ἀμιλλωμένων.

(21) Μία. Sic Reg. hu, Or. et Combes. Editi, μιᾶ.

(22) Ής οὐδεὶς. Sic Reg. hu, et Coisl. 1. Ed. δε οὐδεὶς.

(23) Ἰν'. Reg. hu, ἴνα.

(24) Τραγυρομέρων. *« Horrentia. »*

(25) Θερίσαιεν. Coisl. 1, θερισθεῖν, *« meterentur. »*

(26) Τὸν οὐράνιον. Reg. hu Coisl. 1, αὐτὸν οὐράνιον, *« Cœlum ipsum. »*

A vagante; his inquam omnibus rebus, aut narum aliqua, quisnam virorum aut mulierum est, qui eam a se superatam esse gloriari queat? Ac de ipsa non minus vere quam magnifice prædicari potest, quod virtutum alias imitata sit, aliarum exemplum fuerit: atque alias quidem invenerit, alias autem superaverit. Et ut quosdam suisse demus, qui una aliqua virtute cum ipsa contenderent, at hoc certe nomine omnes vicit, quod una virtutes omnes complexa sit. Sic enim omnia præstitit, ut ne mediocriter quidem unum quisquam aliis: sic autem ad sumum singula, ut vel unum solum pro omnibus abunde sufficeret.

XIV. O squalidum corpus, et indumentum virtute sola florens! O animam, corpus pene etiam sine cibo, velut materiae exprs, retinentem! vel, ut rectius loquar, o corpus, etiam ante disjunctionem, mori coactum, ut anima libertatem nancisceretur, nec a sensibus impedimenti quidquam acciperet! O noctes insomnes, et psalmorum cantus, et statu-
B nem ex die in diem productam! O David, quam tu piis duntaxat animabus haud prolixè cecinisti! O tenera membra humili prostrata, ac præter naturam sese exasperantia! O lacrymarum fontes, quæ ex afflictione seminabantur, ut in exultatione metere-
rent²²! O nocturnum clamorem nubes penetrantem, atque ad Deum pervadente! O spiritus fervorem, ob orationis desiderium, nec canes nocturnos, nec frigora, nec imbre, nec tonitrua, nec grandinem, nec tenebras formidantem! O semineum sexum, qui propter commune 227 salutis certamen virilem sexum superasti, atque illud conspicuum fecisti
C masculum et feminam, corporis, non item animæ, discriminem esse! O post baptismum castitatem, et sponsam Christi animam in puro corporis thalamo! O amarum gustum, et Eram, tum generis nostri, tum peccati matrem, et impostorem serpenteum, et mortem, illius continentia superata! O Christi exinanitionem, et servi formam, et passiones, ipsius mortificatione honoratas!

XV. O! quonam pacio, vel omnia illius enumera-
ratio, vel maiorem eorum partem prætermittens, eos, quibus ea ignota sunt, detimento non afficiam? Sed iam pulchrum fuerit pietatis quoque præmia nunc adjicere. Vos enim, qui vitam illius probe nostis, mihi jampridem cupere, atque in oratione mea requirere videmini, non præsentia duntaxat,
D et ob quæ nunc illic exsultat, quæ et aurium, et humanæ mentis, et oculorum captum excedunt, sed etiam ea, quæ justus ille retributor in hac vita ipsi rependit; nam hoc quoque savenumero ad

(27) Ω θερμότητος. Sic Jes. Eanti vero, ὁ θερμότης.

(28) Ω τῆς μετὰ λουτρὸν, etc. « O castitatem post baptismum, » Schol. Cod. Reg. Medic. « Εօτε μὴ προσελθοῦσα τῷ ἀνδρὶ μετὰ τὸ βάπτισμα, οὐ πρὸ πολλοῦ τῆς κοινήσεως βαπτισθεῖσα. » Videatur (Gogonia) ad mæritum non accessisse post baptismum, quod non longo ante mortem tempore suscepit. »

(29) Εγκρατεῖσα, *« jejunio, abstinentia. »*

(30) Καταριθμήσομαι. Or. 1, καταριθμήσαιμε.

(31) Προσθεῖσαι. Jes. προσθῆναι.

eorum qui dubia fide sunt, sedificationem facit, per exigua scilicet et in aspectum cadentia, majoribus et invisibilibus fidem astruens. Narrabo autem partim omnibus nota, partim plerisque arcana et ignota; nimirum hoc quoque ipsa studio habebat, de gratiarum donis minime se jactare atque gloriari. Mulas illas furore percitas nostis, et vehiculi abruptionem, infastamque illam subversionem, et horrendam raptationem, ac malas confractiones, atque hinc ortam hominibus a fide alienis offensionem, quod nempe justi ad hunc modum tradantur, ac celerem infidelitatis correctionem; quoniam illa ossibus omnibus et membris, tam conspicuis, quam ab aspectu remotis, contrita et concisa, ne medicum quidem alium praeter eum, qui eam tradiderat, habere sustinuit; tum quod virorum oculos et manus erubesceret (modestiam enim et verecundiam in ipsis quoque doloribus retinuit), tum quod ab eo defensionem quereret, cuius permisso in hanc calamitatem inciderat, nec ab ulla alio, quam ab eo salutem est consecuta. Quo factum est, ut quidam non magis hac calamitate percussi, quam ex insperato sanitatis restitutæ miraculo stupore perculsi fuerint, atque ob eam causam hæc tragedia contigisse visa sit, ut gloriam et splendorem ex

228 calamitatibus consequeretur; nimirum illa quidem dolore affecta ut homo, præstantius autem, quam humana conditio ferre videretur, sanata posterisque narrationem præberet, maximum illam quidem ad fidei in afflictionibus, et constantiae in gravibus et periculis rebus argumentum, majore-

rem autem ad divina erga hujusmodi homines benignitatis demonstrationem. Ad id enim, quod de justo viro recte dictum est: *Cum ceciderit, non collidetur*²³, magis novum aliiquid adjunctum est: *Etiamsi collisus fuerit, celerrime sanabitur, gloriaque allicietur*²⁴. Nam si, præterquam æquum esse videbatur, agrotavit, at etiam præterquam fieri posse videbatur, ad se rediit, adeo ut morbus a sanitate propemodum subreptus sit, clariorque curatio, quam plaga fuerit.

XVI. O laudabilem et admirandam calamitatem! O passionem incolumente sublimiorem! O quam hæc verba, *Percutiet et turundam adhibebit, et sanabit, et tertia die suscitabit*²⁵, licet ad altius quidam magisque mysticum tendenter, ut sane teneunderunt, nihilosecius tamen hujus quoque calamitati pulchre convenienter! Sed hoc omnibus, etiam prout a nobis dissitis, notum; ad omnes enim hujus miraculi fama permanavit, atque hæc historia una cum admirandis aliis Dei operibus, et potentissimis, in omnium linguis auribusque versatur. Quod autem in vulgus adhuc ob eam, quam dixi, sapientiam, et pietatem a fastu atque ostentatione alienam, ignorantem ei obscurum est, visne jam in medium profectum?

²³ Psal. xxxvi, 24. ²⁴ Psal. cxlv, 8. ²⁵ Ose. vi, 2.

(32) Ὁρώμενα. Coisl. 1, βλεπόμενα.

(33) Φιλοσοφησάσης. « Cum hoc religiose careret. »

(34) Καὶ μέλη. Reg. hu, Coisl. 1, καὶ ἀρμονίας, « compages. »

(35) οἵς μὴ μᾶλλον, etc. « Ut non magis casus acerbitate percellerentur, quam inaudito restitutæ salutis miraculo stuperent. »

(36) Ὁρθωθήσεται. « Erigetur. »

A μῇ ὥρωμενα (32). Ἐρῶ δὲ τὰ μὲν γνώριμα τοῖς πᾶσι, τὰ δὲ ἀπόρρητα τοῖς πολλοῖς· καὶ τοῦτο ἔκεινης φιλοσοφησάσης (33), τὸ μὴ καλλωπίζεσθαι τοῖς χαρίσμασιν. Ἰστε τὰς μανείσας ἡμῖνος, καὶ τὴν συναρπαγὴν τοῦ δχῆματος, καὶ τὴν ἀπευχῆτην ἔκεινην πειριποτὴν, καὶ τὴν ἀτοπὸν ἔλξιν, καὶ τὰ πονηρὰ συντρίμματα, καὶ τὸ γενόμενον ἐντεῦθεν σκάνδαλον τοῖς ἀπίστοις, εἰ οὐτῷ δίκαιοι παραδίδονται, καὶ τὴν ταχεῖαν τῆς ἀπιστίας διόρθωσιν· διει πάντα συντρεβεῖσα καὶ συγχοπεῖσα καὶ ὀστᾶ καὶ μέλη (34), καὶ ἀφανῆ καὶ φανῶμενα, καὶ οὗτε Ιατρὸν ἄλλον πλήν τοῦ παραδόντος ἡγέσθετο· ὅμοιος μὲν καὶ δύιν ἀνδρῶν αἰδουμένη καὶ χειρας (τὸ γάρ κόσμιον καὶ τοῖς πάθεις διεσώσατο)· ὅμοιος δὲ καὶ τὴν ἀπολογίαν ζητοῦσα παρὰ τοῦ ταῦτα παθεῖν συγχωρήσαντος, οὗτος περὶ ἄλλου τινὸς ἢ ἐκείνου τῆς σωτηρίας ἔτυχεν· ὡς μὴ μᾶλλον (35) ἐπὶ τῷ πάθει πληγῆναι τινας, ἢ ἐπὶ τῷ παραδόξῳ τῆς ὑγιείας καταπλαγῆναι, καὶ διὰ τοῦτο δέξαι συμβῆναι τὴν τραγῳδίαν, ἵν' ἐγδοξασθῇ τοῖς πάθεσι· παθοῦσα μὲν ὡς ἀνθρωπος, Ιαθεῖσα δὲ ὑπὲρ ἀνθρωπον, καὶ διήγημα δοντα τοῖς θυτερον, μέγιστον μὲν εἰς ἀπόδειξιν τῆς ἐν τοῖς πάθεσι πίστεων; καὶ τῆς πρὸς τὰ δεινὰ καρτερίας, μεῖζον δὲ τῆς τοῦ Θεοῦ περὶ τοιούτους φιλανθρωπίας. Τῷ γάρ, «Οτι πέσσῃ εὐ καταρράχθησεται, περὶ τοῦ δικαιου καλῶς εἰρημένων, προσετέλη καινότερον, τὸ καν καταρράχῃ, τάχιστα ὀρθωθήσεται» (36), καὶ δοξασθήσεται. Εἰ γάρ παρὰ τὸ εἰκὸς ἐπαθεν (37), ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τὸ εἰκὸς ἐπανῆλθε πρὸς ξαυτὴν, ὡς μικροῦ (38) κλαπῆναι τῇ ὑγιείᾳ τὸ πάθος, καὶ περιφανεστέραν γενέσθαι τὴν θεραπείαν ἢ τὴν πληγὴν.

B Σεραπεῖαν ἢ τὴν πληγὴν.

C Σεραπεῖαν ἢ τὴν πληγὴν.

D Πατάξει καὶ μοτώσει, καὶ ύγιασει, καὶ μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἀραστήσει, φέροντος μὲν (39) εἰς μεῖζον καὶ μυστικώτερον, ὥσπερ οὖν ἡγεκεν, οὐχ ἡττον δὲ τοῖς ταῦτας (40) ἀρμάζοντος πάθεσι! Τοῦτο μὲν οὖν, διὰ πρόδηλον καὶ τοῖς πόρρωθεν, ἐπει καὶ εἰς πάντας τὰ θαύμα διηλθε, καὶ ἐν ταῖς πάντων κεῖται (41) γλώσσαις καὶ ἀκοαῖς; τὸ διήγημα μετὰ τῶν ἄλλων τοῦ Θεοῦ θαυμασίων τε καὶ δυνάμεων. Τὸ δὲ μέχρι νῦν ἀγνοούμενον τοῖς πολλοῖς καὶ χρυπτόμενον δι' ἣν εἴποι φιλοσοφίαν, καὶ τὸ τῆς εὔσεβείας ἀτυφόν τε καὶ ἀκαλλώπιστον, εἴπων κελεύεις, ὡς ποιμένων ἀριστεῖς καὶ τελεώτατε, δι τοῦ Ιεροῦ προβάτου ἐκείνου ποι-

(37) Ἔπαθεν. « Passa est. »

(38) οἵς μικροῦ, etc. « Ut mali vis subita sanitatem prope subrepta sit. »

(39) Φέροντος μέρ. Sic Regg. bm, hu, et Or. Deest μὲν, in ed.

(40) Τοῖς ταῦταις. Sic melioris μιλα codd. Ed. τῆς ταῦταις.

(41) Κεῖται. Deest in pluribus codicibus.

μήν (42), καὶ τοῦτο νεύεις λοιπόν; Ἐπειδὴ καὶ μόνος τὸ μυστήριον ἐπιστεύθημεν, καὶ μάρτυρες ἀλλήλους ἐσμὲν (43) τοῦ θαύματος· ἢ ἔτι τῇ ἀπελθόντῃ τὴν πίστιν φυλάξωμεν (44); Ἀλλὰ μοι δοκεῖ, ὅτι πέρ τότε καιρὸς (45) εἶναι τῆς σωτῆρης, οὐτῶν νῦν τῆς ἐξαγορεύσεως, οὐ μόνον εἰς τὴν τοῦ Θεοῦ δόξαν, ἀλλὰ καὶ εἰς παράκλησιν τῶν ἐν θλίψεσιν.

I^Z. Ἐκαμνεν αὐτῇ τὸ σῶμα, καὶ διέκειτο πονήρως, καὶ τῇ νόσος ἡν τῶν ἀγήθων καὶ ἀλλοκότων· πύρωσις μὲν ἀθρόα παντὸς τοῦ σώματος, καὶ οὕτω βρασμός τις, καὶ ζέσις αἷματος, εἴτα πῆξις τούτου, καὶ νάρκη, καὶ ὄχρισις ἀπιστος, καὶ νοῦ καὶ μελῶν παράλισις· καὶ τοῦτο οὐκ ἔχει μακρῶν τῶν διαστημάτων, ἀλλὰ ἡν ὅτε καὶ λίαν συνεχῶς (46)· καὶ τὸ κακὸν οὐκ ἀνθρώπινον ἐνομίζετο, καὶ οὔτε λατρῶν ἥρκουν τέχναι λίαν ἐπιμελῶς διασκεπτομένων περὶ τοῦ πάθους, καὶ καθ' ἑαυτὸν ἔκαστου, καὶ σὺν ἀλλήλοις, οὔτε γονέων δάκρυα, πολλὰ πολλάκις δεδυνημένα, οὔτε πάνδημοι λιταὶ καὶ ικεσίαι, ἀς, ὡς ὑπὲρ τῆς ἑαυτοῦ σωτηρίας ἔκαστος, ἐποιοῦντο πᾶς ὁ λαός· καὶ γὰρ ἡν ἀπάσι σωτηρίᾳ τὸ ἔκεινην σώζεσθαι, ὥσπερ τούναντιον, πάθος κοινὸν τὸ τῇ ἀρρώστῃ κακοπαθεῖν.

I^H. Τί οὖν ἡ μεγάλη καὶ τῶν μεγίστων (47) ἀξία ψυχῆς, καὶ τίς ἡ λατρεία τοῦ πάθους; Ἐνταῦθα γάρ ᾧδη καὶ τὸ ἀπόρρητον. Πάντων ἀπογνοῦσα τῶν ἀλλῶν, ἐπὶ τὸν πάντων λατρὸν καταφεύγει, καὶ νυκτὸς ἀλωρίαν τηρήσασα, μικρὸν ἐνδούστης αὐτῇ τῆς νόσου, τῷ θυσιαστηρίῳ προσπίπτει μετὰ τῆς πίστεως, καὶ οὐν ἐπ' αὐτῷ τιμώμενον (48) ἀνακαλούμενη μεγάλη τῇ βοῇ, καὶ πάσαις ταῖς κλήσεις, καὶ πασῶν αὐτὸν τῶν πώποτε (49) δυνάμεων ὑπομνήσασα (σοφὴ γάρ ἔκεινη καὶ τὰ παλαὰ καὶ τὰ νέα), τέλος εὐεσδῆ τινα καὶ καλὴν ἀναισχυντίαν ἀναισχυντεῖ· μιμεῖται τὴν τοῖς κρασπέδοις Χριστοῦ ἔηράνασσαν πηγὴν αἷματος. Καὶ τί ποιεῖ; τῷ θυσιαστηρίῳ τὴν κεφαλὴν ἔαυτῆς προσθεῖσα (50) μετὰ τῆς Ισῆς βοῆς, καὶ δάκρυσι τοῦτο πλουσίοις, ὥσπερ τις πάλαι τοὺς πόδας Χριστοῦ (51) καταβρέχουσα, καὶ μὴ πρότερον ἀνήσειν ἢ τῆς ὑγιείας τυχεῖν ἀπειλοῦσα (52)· εἴτα τῷ παρ' ἔαυτῆς φαρμάκῳ τούτῳ τὸ σῶμα πᾶν ἐπαλείφουσα, καὶ εἰ πού τι τῶν ἀντιτύπων (53) τοῦ τιμίου σώματος ἢ τοῦ αἷματος ἢ χειρὸς θηραύρισεν, τοῦτο καταμηγύνσα (54) τοῖς δά-

⁴⁸ Matth. ix, 20. ⁴⁹ Luc. vii, 38.

(42) Ἐκείνου ποιητήν. Reg. hu, Or. et Jes. ποιητὴν ἔκεινον.

(43) Ἐσμέρ. Deest in Regg. a, bm. hu, Or. Jes.

(44) Φυλάξωμεν. Reg. hu, φυλάξομεν.

(45) Καιρός. Reg. hu, Coisl. 1, καιρόν.

(46) Συνεχῶς. Regg. bm, hu, tres Colb. Or. συνεχῶν.

(47) Τῶν μεγίστων. Hæc de parentibus Gorgoniæ possunt intelligi.

(48) Καὶ τὸν ἐπ' αὐτῷ τιμώμενον. Chrysost. passim utitur his vocibus, κείθεται et κείμενον. Galli vero, « reposer sur l'autel. » Quibus verbis, Chresti in Eucharistia supra altare realis præsentia significatur.

PATROL. GR. XXXV.

A ram, o pastorem optime et perfectissime, et sacræ illius ovis pastor, idque nunc demum anouis? Quandoquidem nobis solis hoc arcadum conamissum est, atque hujus miraculi testes nobisipsis mutuo sumus, an sidem defunctæ datam diutius servabimus? Mibi vero, ut tum silentio premendæ, ita nunc effrenatæ ac prædicandæ hujus rei tempus esse videtur, non solum ad Dei gloriam, sed ad eorum etiam, qui calamitatibus premuntur, consolationem.

B XVII. Adversa corporis valetudine tenebatur, graviterque laborabat, eratque insolens quoddam et prodigiosum morbi genus: subita nimirum totius corporis inflammatio, ac velut ebullitio quædam, et fervor sanguinis, ac deinde ejusdem concretio, et torpor, pallorque incredibilis, et mentis ac membrorum dissolutio: idque non per longa intervalla, sed nonnunquam etiam admodum crebra et assidua; malumque **229** istud haud humanum esse judicabatur, nec medicorum, tum separatis, tum etiam inter se de morbo sedulo consultantium, artes, ad propulsandum dolorem, pares esse poterant, nec parentum lacrymæ, quæ multum saepe valuerant, nec publicæ preces et supplices orationes, quas, ut pro sua quisque salute, populus universus faciebat. Omnes enim eo animo erant, ut illius salutem suam esse salutem ducerent, quemadmodum contra illius morbum, communem omnium morbum et calamitatem.

C XVIII. Quid igitur magna illa, maximisque rebus digna anima facit, et quam dolori medicinam adhibet? Hic enim jam arcanum situm est. Desperatis omnibus aliis auxiliis, ad mortalium omnium medicum confugit, atque intempesta nocte captata, cum morbus nonnihil remisisset, ad altare cum fide procumbit, eumque qui super ipso honoratur cum ingenti clamore invocans, omnibusque nominibus appellans, atque omnia ea, quæ unquam mirisce gesserat, velut in memoriam ei revocans (nam, et veteres, et novas historias callebat), tandem pia et præclara quadam impudentia effertur. Eam, quæ Christi fimbria sanguinis profluviū compresserat ⁵⁰, imitatur. Quid enim agit? Cum caput suum pari cum clamore, lacrymisque, quibus abundabat, mulieris illius instar, quæ olim Christi pedes rigavit ⁵¹, altari admovisset; nec se prius istud dimisuram esse denuntiasset, quain sanitatem obtinuisse; ac deinde hoc suo pharmaco corpus totum perfudisset; et si quid uspiam autiyporum pretiosi

(49) Πάποτε. Regg. a, hu, Jes. ποτε.

(50) Προσθείσα. Coisl. 1, προθείσα. Cum altari caput admovisset, atque illud lacrymarum copia, velut quedam olim mulier Christi pedes afflatim rigans, perfudisset.»

(51) Χριστοῦ. Reg. hu, τοῦ Χριστοῦ.

(52) Ἀπειλοῦσα. Coisl. 1, ἀπειλοῦσα. Quasi minitabunda, » vel « vovens, » ut intelligit Elias.

(53) Αρτεύπων. Per ἀντίτυπα, recte Elias ipsum Eucharistiam intelligit, et ipsum vere corpus Christi exponit.

(54) Τοῦτο καταμηγύνσα τοῖς δάκρυσιν. Hæc desunt in Reg. bm, tribus Colb. Or. Jes.

corporis aut sanguinis manus recon siderat, id lacrymis admiscuisse t, (o rem admirandam!) statim liberata m se morbo sentit, atque et corpore, et animo, et mente lev is discedit, pro spei mercede, id, quod speraverat, consecuta, et per animae robur corporis vires accipiens. Magna quidem haec sunt, non tamen falsa. His omnes, tam sani, quam aegri, fidem adhibete: ut sanitatem, alii habeatis, alii recipiatis. Quodque non jactantia specimen haec narratio sit, hinc liquido constat, quod hanc rem, quaudiu ipsa vixit, tectam et silentio compressam, nunc demum patefecit. Ac ne nunc quidem eam evulgasse m, nisi timor quidam animorum incessisset, si tantum miraculum, et fidelibus, et infidelibus, et iis qui nunc sunt, et posteris occultasse m.

230 XIX. Atque hujusmodi quidem ipsius vita sunt: compluraque etiam, ne modum oratio excederet, nosque inexplebili quadam ipsius laudandae aviditate teneri videremur, prætermisimus. Piæ autem et celebri ipsius morti fortasse injuriam fecerimus, nisi ipsius quoque laudes commemoramus; cum præsertim eam ita cuperet ac requireret. Commemorabo autem, quam fieri poterit brevissime. Dissolvi cupiebat⁵⁵ (multam quippe apud eum, a quo vocabatur, fiduciam obtinebat), ac cum Christo esse, omnibus terræ commodis præponebat: nec quisquam eorum, qui ad amorem valde propensi sunt, atque ægre retineri possunt, ita corpus adamat, ut illa, excussis his compedibus, atque hac fæce, cum qua vivimus, superata, cum pulchro illo pure coniungari, eumque totum, quem amabat, addam etiam a quo amabatur, complecti gestiebat, cuius nunc videlicet exiguis radiis collustramur, et a quo, quatenus cognosci potest, sejuncti sumus. Nec vero tam sublimi ac divino desiderio fraudatur; quodque eo majus est, per prænuntiationem ac longam vigiliam bonum illud præcipit. Hanc enim sonitus natus suavissimus excipit, visioque una præstituto tempore discessum e vita complectens, diemque adeo ipsum indicans; Deo nimirum hoc constitente, ut parata, et non turbata esset.

XX. Nam quod ad purgationis et initiationis bonum attinet, quod commune donum, et secundæ vitæ fundamentum a Deo omnes acceptum habemus, recens id accep erat. Imo vero tota vita nihil illi aliud erat, quam purgatio, et perfectio: ac regenerationem quidem a Spiritu sancto habebat; ipsius autem securitas ex anteacta vita. Atque soli ei pene, ut audacter loquar, baptismus, non gratia,

⁵⁵ Philipp. 1, 23.

(55) Υγίειαν. Reg. bm, ύγειαν.

(56) Ἀπολάθητε. Coisl. 1, ἀπολάθοιτε.

(57) Τοσοῦτον. Reg. hu, Or. Jes. τοσοῦτο.

(58) Προετίθετε. Coisl. 1, προετίθητε.

(59) Βιωτενομέτε. Regg. a, hu, Or. βιωτενομέτεν.

(60) Καὶ δύο τινάκειν, οὐ κεχωρίσμεθα. Billius, et atque hactenus, ut, a quo disjuncti sumus, agnoscamus.

(61) Προαπολαύετε. Præcipit, in antecessum bono frui ut.

(62) Ἐκδημητας. Quæ sequuntur, usque ad αὐτὴν descendit in Regg. bm, hu, Coisl. 2, Jes., etc.

(63) Υπόργυιος. Schol. τὸ γεωστὶ καὶ προσφάτως

κρυστιν, (ῶ τοῦ θαύματος!) ἀπῆλθεν εὐθὺς αἰσθομένη τῆς σωτηρίας. κούψῃ καὶ σῶμα, καὶ ψυχὴν, καὶ διάνοιαν, μισθὸν ἐλπίδος λαβοῦσα τὸ ἐλπιζόμενον, καὶ τῇ τῆς ψυχῆς εὔρωστια κομισαμένη τὴν τοῦ σώματος. Ταῦτα μεγάλα μὲν, οὐ φευδῆ δέ. Τούτοις πιστεύετε ἀπαντες, καὶ νοοῦντες, καὶ ὑγιαίνοντες· ἵνα οἱ μὲν ἔχητε τὴν ὑγίειαν (55), οἱ δὲ ἀπολάθητε (56). Καὶ διτὶ μή κόμπος τὸ διήγημα, δῆλον ἐξ ὧν ζωστικαὶ καταστήσας, νῦν ἐκεκαλύψα· καὶ οὐδὲ ἄν νῦν ἐδημοσίευσε, εὑντοστε, εἰ μή τις εσχε με φόρος θαῦμα τοσοῦτον (57) καταχρύψαι καὶ πιστοῖς καὶ ἀπίστοις, καὶ τοῖς νῦν καὶ τοῖς ὑστερον.

si tantum miraculum, et fidelibus, et infidelibus, et iis qui nunc sunt, et posteris occultasse m.

B 10'. Τὰ μὲν δὴ τοῦ βίου τοιαῦτα· καὶ τὰ πλείω παραλειπάμεν διὰ τὴν συμμετρίαν τοῦ λόγου, καὶ τοῦ μή δοκεῖν ἀπλήστως ἔχειν περὶ τὴν εὐφημίαν· τάχα δ' ἀδικοήμεν τελευτὴν δοίαν καὶ πειρίθητον, εἰ μή καὶ τῶν ταύτης καλῶν ἐπιμνηθείμεν· καὶ ταῦτα οὕτως ἐκείνης ποθουμένης τε καὶ ζητουμένης. Μνησθήσομαι δὲ, ὡς ἀν οἴδαν τε ἡ συντομώτατα. Ἐπόθει μὲν τὴν ἀνάλυσιν (καὶ γάρ εἰχε πολλὴν πρὸς τὸν καλοῦντα τὴν παρθένιαν), καὶ τὸ σὺν Χριστῷ εἶναι πάντων προετίθει (58) τῶν ὑπὲρ γῆς· καὶ οὐδεὶς οὕτως ἐρδὶ σώματος τῶν λίαν ἐρωτικῶν τε καὶ δυσκαλίκτων, ὡς ἐκείνη τὰς πέδας ἀπορρίψας ταύτας, καὶ τὴν ἐλὺν ὑπερβάσα, μεθ' οὓς βιωτενομένην (59), μετὰ τοῦ καλοῦ καθαρῶς γενέσθαι, καὶ τὸν ἐρύμενον ἀπολαθεὶν δὲν, προσθήσας δὲ διτὶ καὶ τὸν ἐραστὴν, οὐ νῦν μικραῖς ἐλλαμπόμεθα τελείς αὐγαῖς, καὶ οὖν γινώσκειν, οὐ κεχωρίσμεθα (60). Διαμαρτάνει δὲ οὐδὲ ταύτης τῆς ἐπιθυμίας, οὕτως οὖσης ἐνθέου καὶ οὐρηλῆς, καὶ δι τούτου μεῖζον ἐστι, προαπολαύει (61) τοῦ καλοῦ διὰ τῆς προγνώσεως καὶ τῆς πολλῆς ἀγρυπνίας. Ταῦτην εἰς ὑπνος τῶν ἡδίστων ἀμελεῖται, καὶ ὅψις μία προθεσμίᾳ περιλαθοῦσα τὴν ἐκδημίαν (62), καὶ τὴν ἡμέραν ταύτην γνωρίσασα, ὡς ἀν τὸ ἔτοιμασθαι καὶ μή ταραχθῆναι τοῦ θεοῦ πρυτανεύοντος.

C K'. Αὐτῇ μεν ουν υπογυιον (63) τὸ τῆς καυστρεως καὶ τελειώσεως ἦν ἀγαθὸν, ἦν κοινὴν δωρεάν, καὶ δευτέρῳ βίου κρηπῆς παρὰ Θεοῦ πάντες (64) λαβόντες ἔχομεν. Μᾶλλον δὲ πᾶς δι βίος κάθαρσις ἦν αὐτῇ καὶ τελείωσις· καὶ τὸ μὲν τῆς ἀναγεννήσεως εἰχεν (65) ἐκ τοῦ Πνεύματος, τὸ δὲ ἀσφαλὲς ταύτης ἐκ τῶν προθεσμιῶν. Καὶ μόνη σχεδὸν, ἵνα εἰπω τολμήσας, σφραγίς, ἀλλ' οὐ χάρισμα ἦν τὸ μυστήριον.

γενόμενον· Quod neper ac recentér contigit, id est, Gorgonia recens baptisata. Mirum profecto videbitur, Gorgoniam singulari pietate preditam sancisque editam parentibus, purgationis et initiationis bonum tamdiu distulisse. Constat tamen, ni fallor, eam certe baptismum suscepisse, priusquam sanitatem, de qua superioris, n. 18, mirabili modo recepisset. Unde enim domi recondita habuisset corporis et sanguinis Domini antitypa, quæ catechumenis attractare non licebat?

(64) Πάρτες. Deest in quibusdam Regg. et Jes.

(65) Εἶχεν. Deest in plerisque codicibus.

Ἐν δὲ τοῖς πᾶσι προστεθῆναι ζητοῦσα τὴν τοῦ ἀνδρὸς τελείωσιν (βούλεσθε γράψα τὸν ἀνδρα συντόμως; ἀνδρὸς ἔκεινης, καὶ οὐκ οἰδ' ὅ τι χρὴ πλέον εἰπεῖν), οὐδὲ τῷ σώματι θεῷ καθιερωθῆ, καὶ μή ἐξ ἡμισείας ἀπέλθῃ τετελεσμένη, μηδ' ὑπολείπηται τι τῶν ἔκυτῆς ἀτελές, οὐδὲ ταύτης διαμαρτάνει τῆς δεήσεως παρὰ τοῦ θελήμα τῶν φιδουμένων αὐτὸν ποιοῦντος, καὶ εἰς πέρας διγοντος τὰ αἰτήματα.

ΚΑ. Ός δὲ ἀπαντᾷ εἶχεν αὐτῇ κατὰ νοῦν, καὶ οὐδὲν ἐνέδει τῶν ποθουμένων, καὶ ἡ κυρία (66) πλησίον, οὕτως ἡδη τῷ θανάτῳ συσκευάζεται καὶ τῇ ἔκδημίᾳ, καὶ πληροὶ τὸν περὶ ταῦτα νόμον διὰ τῆς καταχλίσεως (67). Ἐπισκήψασα (68) δὲ καὶ ἀνδρὶ, καὶ τέκνοις, καὶ φίλοις, ὅσα εἰκός τὴν φίλανδρον, καὶ φιλότεκνον, καὶ φιλάδελφον, καὶ λαμπτῶς περὶ τῶν ἔκειθεν φιλοσοφήσασα, καὶ πανηγύρεως ἡμέραν ποιησαμένη τὴν τελευταῖαν, κοιμᾶται, πλήρης μὲν οὐ τῶν κατὰ ἀνθρωπὸν ἡμέρων, ὅ τι μηδὲ συνηγένετο (69), ταύτας ἔκειται πονηρὰς εἰδοῖα, καὶ τὰ πολλὰ μετὰ τοῦ χορὸς (70) καὶ τῆς πλάνης, τῶν δὲ κατὰ Θεὸν καὶ λίαν πλήρης, ὡς οὐκ οἴδ' εἰ τις ῥιζῖως τῶν ἐν πλουσίᾳ τῇ πολιᾷ καταλυσάντων, καὶ πολλὰς ἐτῶν περιόδους ἀριθμησάντων. Οὕτως ἔκεινη λύεται, η προσλαμβάνεται, κρείσσον εἰπεῖν, η ἀφίπτεται, η μετοικίζεται, η μικρὸν προαποδημεῖ τοῦ σώματος (71).

ΚΒ. Ἀλλ' οὖν με μικρὸν (72) τῶν ἔκεινης παρέδραμεν! τάχα δ' ἐν οὐ συνεχώρησας, ὃ σὺ πάτερ ἔκεινης πνευματικὲ, δ καὶ τηρήσας ἀκρινῶς τὸ θαύμα, καὶ ἡμῖν γνωρίσας· μέγα μὲν εἰς φιλοτιμίαν ἔκεινη, μέγα δὲ ἡμῖν εἰς ὑπόμνησιν ἀρετῆς, καὶ πόθον τῆς αὐτῆς ἀναλύσεως. Καὶ με φρίκη τις ὑποτρέχει, καὶ δάκρυον ὅδον, μεμνημένον τοῦ θαύματος. Ἐλύετο μὲν ἡδη καὶ ἀνέπνει τὰ τελευταῖα, καὶ χορὸς περὶ αὐτὴν οἰκείων τε καὶ ξένων χαριζομένων τὰ προπεμπτήρια· καὶ μητρὸς γηραιᾶς ἐπίνευσις (73), καὶ ψυχῆς σπαραγμὸς ζηλοτυπούσης τὴν ἔκδημίαν, καὶ φίλτρον ἀπάντων ἀγωνίᾳ σύγχρατον, τῶν μὲν δ τὰ ἀκούσωστ (74) ποθούντων, μνήμης ἐμπύρευμα, τῶν δὲ οἱ φθέγξονται (75), τολμῶντος δὲ (76) οὐδενός. Καὶ κωφὰ τὰ δάκρυα, καὶ η τῆς λύπης ὡδὶν ἀθεράπευτος (οὐδὲ γάρ διστοιχόν ἐδόκει θρήνοις τιμῆν τὴν οὔτω χωρίζομένην), σιγὴ δὲ βαθεῖα, καὶ τελετὴ τις

A sed sigillum erat. Porro cum unum aoc ad omnia accedere cuperet, ut maritus quoque persiceretur (vultis uno verbo virum describam? vir illius: nec enim scio, quid amplius dicere necesse sit), ut sic toto corpore Deo consecraretur, ac non dimidia tantum ex parte perfecta discederet, ipsiusque aliquid imperfectum relinquoretur, hoc quoque precibus ab eo, qui voluntatem timentium se facit ²⁰, ac petitiones eorum ad finem perducit, impetravit.

231 XXI. Cum autem omnia ex ipsius animi sententia sese haberent, nec quidquam eorum, quae cū piebat, abesset, jamque præstitutus dies immineret, ita jam ad mortem et exitum se comparat, atque, ut legem, quae in hujusmodi rebus viget, exploreret, in le^B clum se conjicit. Cumque ad virum, et filios, et amicos, sermones habuisset, quos mulierem, viri, et filiorum, et fratum amore præditam habere par erat, ac de altera vita præclare disservisset, diemque extreum festum diem fecisset, ita demum obdormiscit, plena, non humanorum dierum, quos ne ipsa quidem exoptabat, utpote quos sibi malos, et ut plurimum cum pulvere et errore conjuncios esse non ignoraret; sed dierum secundum Deum ita plena, ut haud scio an perinde quisquam eorum, qui in ditissima senectute mortem obierunt, ac multos annorum orbes numerarunt, exstiterit. Sic illa solvit, aut, ut melius loquar, assumitur, aut avolat, aut transmigrat, aut paululum ante corpus abscedit.

XXII. Verum enimvero qualis ipsius laus mihi propemodum excidit! fortasse autem ne tu quidem id passus suisses, o spiritualis illius pater, qui etiam miraculum istud accurate observasti, nobisque indicasti: magnum sane, ut ipsi ad gloriam, ita nobis ad virtutis monumentum atque ejusdem dissolutionis desiderium. Ac mihi horror quidam subiit, lacrymæque simul, hoc miraculum recordanti. Jam solvebatur, atque extremos spiritus efflata, ac circum eam tum propinquorum, tum exterorum chorus erat, prosecutionis officia ipsi præstantium; et vetulæ matris observatio, animæque distortio exitum zelotypia prosequentis, et mirus omnium amor anxietate permistus, quorum alii, ad exsuscitandam in eorum animis ipsius memoriam, aliquid audire gestiebant, alii vero loqui cupiebant, nec tamen audebant. Ac mutæ lacrymæ, mœror-

²⁰ Psal. cxliv, 19.

(66) Ἡ κυρία. Schol., η δρισθείσα τοῦ θανάτου ἡμέρα, « constitutus mortis dies. »

(67) Τῆς καταχλίσεως. Coisl. 1, τῆς ἐσχάτης καταχλίσεως, « ultimum se lectulo componit. »

(68) Ἐπισκήψασα. Malim : « cum pluribus sermonibus obtestata esset, injunxit, mandasset, etc. »

(69) Συρηγύχετο. Reg. bm, συνεγένετο.

(70) Μετά τοῦ χορὸς, etc. Billius « cum pulvere mole atque impostura. »

(71) Προαποδημεῖ τοῦ σώματος. « Corpore abscedit. »

(72) Μικρόν. Reg. a, Coisl. 1, Jes. et Combeſ.,

μικροῦ.

(73) Ἐπιτρένεται. « Observatio, propensio. » Adstabat enim longevis mater, inclinato corpore, pronis oculis, observans, ut fieri solet, extremos Gorgoniæ halitus. Elias, quem Billius sequitur, pro ἐπιτρένεται, habeat ἐπιτρένεται, « spiratio; » quæ voces, iuxta Combeſium, hic parum differunt.

(74) Ο τι ἀκούσωστ. Combeſ., δ τι ἀκούσουστ.

(75) Δικ δ τι φθέγξονται. Coisl. 1 ei Jes. δ δ τι φθέγξονται.

(76) Τολμῶντος δέ, etc. Si præcedat punctum ita vertendum : « nemine vero audente, mutæ fluebant lacrymæ, » etc.

que incurabilis (nec enim pium videbatur, eam, A quae ita discederet, luctu prosequi), altumque silentium erat, ac mors illius sacrae cujusdam ceremonia speciem habebat. Illa autem, quantum quidem ex aspectu conjici poterat, nec spirabat, nec movebatur, nec sonum ullum edebat, silentiumque illud fracti et dissoluti corporis opinionem oninibus afferebat; perinde videlicet atque vocis instrumenta, ob anima, qua movebantur, excessum, jam oppressa **232** et extincta essent. At cum pastor ille, qui propter miraculum, quod omnibus rebus elucebat, facta dictaque illius omnia diligenter observabat, labia ipsius leniter moveri sensisset, au- remque proprius admovisset (sidente enim eum, cum sui mores, tum commiseratio ipsa faciebat), quin tu ipse hujus silentii mysterium exponis? Ne- mo quippe tibi narranti fidem abrogabit. Psalmodia erat, id quod submussitabat, ac psalmodiae verba ad exitum pertinuerat: et, si vere loquendum est, libertatis illius ac fiduciae, cum qua hinc excede- bat, testimonium. Ac beatus ille, qui cum verbis illis extrellum vita spiritum claudet: *In pace in id ipsum dormiam et requiescam*²⁰. Hæc, et a te, o mulierum præstantissima, canebantur, et tibi contingebant; ac psalmodia, id erat, quod siebat, con- junctumque cum discessu epitaphium erat: quippe quæ mentem a vitiosis permotionibus rite pa- catam habueris, ac præter communem soporem, debitum quoque Deo charis hominibus somnum ac- cuperis, quemadmodum eam par erat, quæ in pietatis verbis, et vixeral, et abscesserat.

CXXXIII. Evidem non dubito, quin iis, quæ oculis cernuntur, multo præstantiora sint ea, quibus nunc frueris, nempe sonus epulantum²¹, angelorum chorea, cœlestis ordo, gloriae contemplatio, cum alterius, tum supremæ Trinitatis purior et perfectior illuminatio, non jam viucentam mentem ac per sensus diffusam suffigientis, sed totam sese toti menti contemplandam et levendam præbentis, totoque divinitatis lumine animis nostris affulgen- tis. Omnino, inquam, his fruaris quorum, etiam dum adhuc in terra essem, ob sinceram ad ea men- tis erectionem, rivulos habebas. Quod si quid eos quoque, qui tibi a nobis habeantur, honores curas, atque hoc præmii sanctis animis divinitus contingit, ut ista sentiant, nostram quoque orationem pro multis, ac præ multis funebribus donis accipias ve- lim, quam Cæsario ante te, et tibi post illum per- solvimus, quandoquidem fratrum funeribus ora- tione prosequendis sumus reservati. An vero nos quoque post vos pari honore quispiam affecturus

²⁰ Psal. iv, 10 ²¹ Psal. xli, 5.

(77) Ἐγχώρησεν. Duo Coisl., tres Colb., Jes., εὐ- χώρηστιν.

(78) Ποιμὴν, etc. Is spiritualis Gorgonæ pastor erat, non Amphilius, ut arbitratur Elias, sed Faustinus tunc Leonii episcopus. Vide monitum in hanc orationem, n. 3. Idcirco pastor ille omnes morientis Gorgonæ motus studiose observabat, et quod nihil in illis non esset mirandum.

(79) Ὁτι ποτε ἦν καὶ ολος. Combef. legit, ποτον. • Quid tandem, ac cuiusmodi fuerit, expo- ne. ▶

(80) Ἐξόδια. Jes. ἐξώδια.

(81) Ἀνακαύεται. Reg. bin, Coisl. 1, Jes., ἀν-

δ θάνατος. Ἡ δὲ ἄπνους τε καὶ ἀκίνητος, καὶ ἀφθογ- γος, τὸ φαινόμενον, καὶ ἡ σιωπὴ τοῦ σώματος ἔδοκει παράλυσις, οἷον ἥδη τῶν φωνητικῶν ὅργάνων νενε- χρωμένων, διὰ τὴν τοῦ κινοῦντος ἐγχώρησιν (77). Ἡρέμα δὲ τῶν χειλάνων κινουμένων αἰσθόμενος διά πάντα τηρῶν τὰ ἑκείνης ἐπιμελῶς ποιμὴν (78), διὰ τὸ ἐν πᾶσι θαῦμα, καὶ παραθεῖς τὰ ὡτα τοῖς χειλεσι (τὸ γάρ θαῦρειν εἶχε καὶ παρὰ τοῦ τρόπου καὶ παρὰ τῆς συμπαθείας), αὐτὸς διήγησει τὸ τῆς ἡσυχίας μυστήριον, διὰ τοῦ ἥπον καὶ οἴον (79) οὐδὲν; ἀπιστή- σει σού λέγοντος. Ψαλμῳδία τὸ ὑπολαβούμενον ἦν, καὶ ψαλμῳδίας τὰ ἑξάδια (80) δῆματα. εἰ δὲ χρή τάλθεις εἰπεῖν, μαρτυρία τῆς παρρήσιας, μεθ' ἣς ἡ ἔξοδος. Καὶ μακάριος δοτις μετ' ἑκείνων ἀνταπάνε- ται (81) τῶν δῆμάτων. Ἐν εἰρήνῃ ἐπὶ τὸ αὐτὸν κοιμηθήσομαι καὶ ὑπνώσω. Ταῦτα καὶ ἐψήλετό σοι, καλλίστη γυναικῶν, καὶ συνέβαινεν· καὶ ἡ ψαλ- μῳδία τὸ γνόμενον ἦν, καὶ μετὰ τῆς ἑκδημίας δι- ἐπιτάφιος· ω καλῶς ἀπὸ τῶν παθῶν εἰρηνεύασσα σὺ, καὶ τὸν δρεπλόμενον τοῖς ἀγαπητοῖς ὑπνον ἀπολαβούσα πρὸς τῷ χοινῷ τῆς κοιμήσεως, ὡς εἰκὼς τὴν καὶ ξῆσασαν καὶ ἀπελθούσαν ἐν τοῖς τῆς εὔσεβειας φή- μασιν.

C ΚΓ'. Κρείσσω μὲν οὖν εὗ οἶδα καὶ μακρῷ τιμώ- τερα τὰ παρόντα σοι νῦν ἥ κατὰ τὰ ὄρμενα, ἥχος ἑορταζόντων, ἀγγέλων χορεία, τάξις οὐρανία, δέξις θεωρία, τῆς τε ἀλλης καὶ τῆς ἀνωτάτω Τριάδος Ἑλ- λαμψίς καθαρωτέρα τε καὶ τελεωτέρα, μηκέτι ὑπ- φευγούσῃς τὸν δέσμιον νοῦν καὶ διαχέδμενον ταῖς αἰσθήσεσιν, ἀλλ' ὅλης ὁλικῆς νοΐ θεωρουμένης τε καὶ κρατουμένης, καὶ προσαστραπτούσης ταῖς ἡμετέραις ψυχαῖς διλαμψάσῃς τῷ φωτὶ τῆς θεότητος. Πάντων ἀπο- λαύσις (82), ὃν ἔτι οὐ πέρ γῆς εἶχες τὰς ἀπορθοίας διὰ τὸ γνήσιον τῆς πρὸς αὐτὰ νεύσεως (83). Εἰ δέ τις σοι (84) καὶ τῶν ἡμετέρων ἔστι (85) λόγος, καὶ τοῦτο ταῖς δοσιαῖς ψυχαῖς ἐν Θεοῦ γέρας, τῶν τοιούτων ἐπαισθάνεσθαι, δέχοιτο καὶ τὸν ἡμέτερον λόγον (86) ἀντὶ πολλῶν καὶ πρὸς πολλῶν ἐνταφίων, δν Καισαρίψ μὲν (87) πρὸς σοῦ, καὶ σοὶ μετ' ἑκείνον ἀποδεδώκα- μεν, ἐπειδὴ γε ἀδελφῶν ἐπιταφοίοις ἐταμεινθῆμεν. Εἰ δὲ καὶ ἡμᾶς τιμήσει (88) τις μεθ' ὅμαδις τοῖς Ιουσί, οὐκ ἔχω λέγειν· πλὴν τιμηθείημέν γε μόνον τὴν ἐν Θεῷ τιμὴν, καὶ παροικούντες (89) καὶ κατοικοῦντες

παύσεται.

(82) Ἀπολαύσις. Coisl. 1, ἀπολαύσοις.

(83) Νεύσεως. Inclinationem, intentionem,

(84) Εἰ δέ τις σοι, etc. Si qua nostrorum tibi cura est; si nostrorum aliquid ad te pertinet. Coisl. 1, addit. τιμῶν. Sic etiam legit Billius.

(85) Εστι. Deest in Reg. bm, et Jes.

(86) Λόγος. Deest in Reg. bm.

(87) Μέρ. Deest in Reg. bm, et Jes.

(88) Τιμήσει. Reg. bm, et Jes., τιμήσει.

(89) Καὶ παροικούντες, etc. Id est, οὐ πρæ- senti ac futuro. Hic nobis incolatus, hic peregrinatur. Habitatio in patria est.

ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ὃ τὸ δόξα καὶ τῷ Αὐτῷ, dicere haud quo : ceterum eo duntaxat ho-
πατρὶ σὺν ἀγίᾳ Πνεύματι εἰς (90) τοὺς αἰῶνας. nore, qui Deo gratus sit, afficiamur, tum peregrin-
'Αμήν.
nostro, cui gloria et Patri cum Spiritu sancto in secula saeculorum. Amen.

(90) Δόξα ... εἰς. Interjecta desunt in Reg. bm. et Jes.

233 MONITUM IN ORATIONES IX, X ET XI.

—

I. In plerisque melioris notae codicibus, et in ipsis etiam interpretib;is, hoc ordine istae tres collocantur orationes. Sasima spectant, id est, Gregorii ad Sasimorum episcopatum ordinationem ; ideoque eodem anno, medio scilicet 372, pronuntiate sunt. Prior quidem habita est, cum longævi patris reverentia, Basili amicitia, ac timore victus, novo Sasimorum episcopatu « cervicem, » ut ipse loquitur Gregorius (91), « non animum inflexit. » Altera, cum e fuga, quam post consecrationem capessera, redux, se « in Christo vincutum, non catenis ferreis, sed tenacissimis spiritus vinculis constrictum, senectute et amicitia duci » profletur (92). Posterior denique non diu post, coram Gregorio Nysseno, quem ad Gregorium nostrum Basilius miserat, ut « ipsius afflictum ob consecrationem animum consolaretur (93). »

II. Harum trium orationum idem scopus idemque argumentum est. Priorem, si Tillemontio fides, post susceptam manuum impositionem, dictam fuisse existimabimus. Verum de hac re inter se discrepant interpretes ac eruditii. Sunt enim qui aliter ac Tillemontius sentiant. Leuvenklaius siquidem hunc servans istius orationis titulum, e membranis forsan erutum, sic vertit : « Oratio ad patrem suum magnusque Basilium habita, cum hic eum Sasimorum antistitem esset creaturus. » Elias quoque in argumento sic interpretatur : « Quo tempore Sasimorum antistes creandus erat. » Bilibaldus etiam in orationis epigraphe ait : « cum in episcopum Sasimorum fuisse creatus, non adhuc inaugurus. » Ex quibus conjicere licet, ea quæ hic dicuntur, non de peracta jam, sed de designata moxque futura ordinatione intelligi posse ; ac proinde nihil omnino vetat asserere, solum Gregorii in suam ordinationem consensum hac oratione exprimi. Et vero, iste Theologi consensus non certe parva res est, nec indigna, quæ speciali oratione celebretur. Hinc enim quietis ac solitudinis amor superandus ; hinc adversus honores, maxime sacros et ecclesiasticos, trepidatio et reverentia ; hinc denique loci et circumstantiarum rationes, quæ omnia Gregorii animum magnopere deterrebant. Nihil ergo mirum, quod tam tarde, tamque ægre consensum istum præbuerit.

III. Quæritur aulem utrum Sasimis, an Cæsareæ, an Nazianzi Gregorius consecratus fuerit. Nihil erit negotii de hac re pronuntiare. Non certe Sasimis ; ipse enim Theologus aperte fatetur (94), « se nunquam datum sibi Sasimensem ecclesiam attigisse, nec illie sacram unicum obiisse, nec cum plebe Deo preces adhibuisse, nec denique cuiquam manus imposuisse. » Id profecto dicere non potuisset, si in Sasimensi ecclesia fuisse consecratus. Res per se patet. Non etiam Cæsareæ ; ac primo quidem huic consecrationi aderat Gregorius senior, cuius extrema ætas non sinebat ut Cæsaream se conferret ; deinde si illuc se contulisset, id procul dubio silentio 234 non præteriisset Theologus. Ipsius in hac re silentium maximum argumentum est, eum Cæsareæ non fuisse consecratum. Nazianzi igitur Sasimensis Ecclesiæ antistes inauguratus est, ipsique Basilius ibi manus imposuit. Id manifestum videtur ex his Gregorii verbis (95) : « Accessit ad nos mihi maxime charus Basilius, alias mibi multo durior pater, » etc.

IV. Unctum fuisse a Basilio Gregorium, vel ab initio prodit oratio decima. Ipsi adfuit Gregorius senior. Adfuere etiam nonnulli alii consecratores præsules, ut ex his orationis nonæ (n. 6) verbis : « Me, et mecum sacram hunc gregem pascite, » colligitur. Imo, ex isto contextu conjicit Tillemontius quosdam e Sasimensibus ad id delegatos, « gregis » vicem gerentes, Gregorii consecrationi intersuisse. Verum, id interim ut demus, duo vel tres delegati « gregis » nomine nunquam significari possunt, maxime in majori multitudine permisti et confusi, in qua vix numerum faciunt. Laudata igitur a Tillemontio verba, non de Sasimensibus præsentibus, si tandem nonnulli interfuerint, sed de iis generatim, qui ejus sivei ab episcopis committebantur, ut Sasimenses quidem, quamvis non necessario præsentes, intelligenda sunt. Hinc scholiastes, qui hunc commentatur ejusdem orationis nonæ (n. 3) locum : « Ut Spiritus me ministro uteretur, ad populi hujus perfectionem, » etc., demonstrantem articulum, « hujus, » expungit, ut, remota illius vocis ambiguitate, propositio generatim sumatur. Falemur tamen orationem decimam, audu Leuvenklaicum, esse inscriptam : « Ad Sasimenses. » Sed manifestus error est, ex

(91) Carm. 2, vers. 487.

(92) Or. x, n. 4.

(93) Or. xi, n. 3.

(94) Carm. 2, vers. 529.

(95) Ibid. 386.

iis quæ diximus, sat superque confutatus. Aliam init viam doctissimus Petididier (96); vult enim Sasimensis scriptam tantum, non dictam fuisse hanc decimam orationem. At tanta est harum inter se orationum convenientia et connexio, ut, si unam non fuisse licet concesseris, nullam omnino dictam concedere cogaris. Id autem repugnat istis Gregorii verbis (97) : « En sermonem ipsum quem tibi (Basilio) cognitum exposcebas. » Et alibi (98) : « Ne his quidem meis amantissimis fratribus sermones impetrare sustinebam; » ex quibus has Gregorii orationes vere fuisse pronuntiatas manifestum est.

(96) Tom. III, not. in Bibl. eccl., pag. 24.

(97) Or. ix, n. 4.

(98) Or. x, n. 4.

ORATIO IX°.

Apologeticus ad patrem suum Gregorium, praesente A Απολογητικὸς εἰς τὸν ἑαυτοῦ πατέρα Γρηγόριον, Basilio magno, cum episcopus Sasimorum creatus est.

I. Rursum super me unctionio et Spiritus : et rursum ego lugens et tristis incedo ²². Nec vero id vobis mirum videri debet; nam ipse quoque Isaías ²³, priusquam Domini gloriam, thronumque illum sublimem **235** et excelsum, et seraphinos ipsum cingentes conspexisset, nihil hujusmodi loquitur, nec renitur, nec metu concutitur : verum in Israelitas quidem magno clamore invehitur, sibi autem parcit, atque a se tanquam ab insonte abstinet. Postea vero quam haec vidit, ac vocem illam sanctam et arcanam auribus usurpavit, tum demum velut seipsum magis agnoscens : Me miserum, inquit, quia compunctus sum, et quæ deinceps sequuntur; ne quid ominosi habeat oratio. Occurrunt etiam hinc antiquis ille iudex Manue, hinc deinde Petrus, Ecclesiæ columen : quorum alter, eum præstantiorem quam natura ipsius viresque ferrent, visionem sensisset, *Periūmus*, inquit, *mulier*, *Deum vidimus* ²⁴: alter Salvatoris præsentiam vimque illam et facultatem, cuius specimen illis, qui simul navigabant, in punctione præbuerat, ferre non poterat, ac proinde, licet admiratione correptus, ipsum tamen a navi amandabat, colloquio sese indignum fateretur ²⁵.

II. Jam vero cum in Evangelio centurionem audio, Christi quidem potentiam requirentem, præsentiam autem deprecantem, utpote ejus lectum angustius esset, quam ut divinam magnitudinem ac dignitatem capere posset ²⁶, equidem timiditatis hu-

ΑΟΓΟΣ Θ'.

Απολογητικὸς εἰς τὸν ἑαυτοῦ πατέρα Γρηγόριον, συμπιεστὸς αὐτῷ Βασιλείου, ἡγίκα Επίσκοπος ἐχειροτονήθη Σασίμων (99).

A'. Πάλιν (1) ἐπ' ἐμὲ χρίσμα καὶ Πνεῦμα· καὶ πάλιν ἐγὼ πενθῶν καὶ σκυθρωπάζων πορεύομαι. Θαυμάζετε (2) Ἰωάς· καὶ Ἡσαΐας, πρὸν μὲν ίδειν τὴν δόξαν Κυρίου, καὶ τὸν θρόνον τὸν ὑψηλὸν τε καὶ ἐπιρρέμενον, καὶ τὰ περὶ αὐτὸν σεραφῖμ, οὐδὲν τοιοῦτον φθέγγεται, οὐτε ἀπόδυσπετεῖ (3), οὐτε δέδοικεν· ἀλλὰ τοῦ μὲν Ἰεραὴλ καταβοῦ, ἑαυτοῦ δὲ φείδεται καὶ ἀπέχεται, ὡς οὐδὲν ὑπαιτίου. Ἐπει δὲ ταῦτ' εἶδε, καὶ τῆς φωνῆς ἤκουε τῆς ἀγίας καὶ μυστικῆς, ὥσπερ τι μᾶλλον ἑαυτοῦ συναισθόμενος (4). Ω τάλας, φῆτν, ἔγω, διτε κατανένγμαι, καὶ ὅσα ἔξης τοῦ λόγου, ίνα φύγω (5) τὴν βλασφημίαν. Εδρίσκω δὲ καὶ Μαγιώ τὸν παλαιὸν ἔκεινον ἐν τοῖς κριταῖς, καὶ Πέτρον ὑπερον, τὸ τῆς Ἐκκλησίας ἔρεισμα· τὸν μὲν, Απολλάμερ, ὡς γύραι (6), λέγοντα, Θεότη ἐωράκαμερ, ἐπειδὴ κρείττονος δύεως ἥσθετο ἡ κατὰ τὴν ἑαυτοῦ φύσιν καὶ δύναμιν· τὸν δὲ οὐκ ἐνεγκόντα τὴν τοῦ Σωτῆρος ἐπιστασίαν τε καὶ ἐνέργειαν, ἢν ἐν τῇ ἀλείᾳ τοῖς συμπλέουσιν ἐπεδείχατο, καὶ διὰ τοῦτο θαυμάζοντα μὲν, ἀποπέμποντα δὲ τοῦ πλοίου, καὶ τὴν αἰτίαν προστιθέντα, διτε μή εἴη ἄξιος θείας ἐπιφανείας (7) καὶ δημιλίας.

B. Καὶ τοῦ ἐκαποντάρχου δὲ ὅταν ἀκούω ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις, τὴν μὲν δύναμιν ἀπαιτοῦντος, τὴν δὲ πάρουσιαν παραπομένου, ὡς οὐ χωρούσσεις αὐτοῦ

C τῆς στέγης θείον ἀξιωμά τε καὶ μέγεθος, οὐκ ἔχω μέμφεσθαι τῆς δειλίας ἐμαυτὸν ταύτης καὶ τῆς σκυ-

²² Psal. xxxiv, 14. ²³ Isa. vi, 1 sqq. ²⁴ Judic. xiii, 22, sqq. ²⁵ Luc. v, 8 sqq. ²⁶ Matth. viii, 8.

a Alias VII, quæ autem 9 erat, nunc 19. — Habitæ medio circiter anno 372.

(99) Σασίμων. Amplissimus codex, olim Colberthinus, eruditæ manu exaratus, Or. 2, aliquæ addunt: Ναζιανζοῦ γάρ ὁ πατὴρ αὐτοῦ ἦν, ἃς καὶ αὐτὸς ἤρετε μετὰ θάνατον τοῦ πατρὸς Ἐκκλησίας, μᾶλλον δὲ καὶ ἔτι περιόντος τοῦ πατρὸς. « Nam pater ejus Nazianzi erat episcopus: cui ipse præfuit Ecclesiæ post mortem patris, inio dum adhuc vivebat. » Haec ut falsa respuit variarum lectionum collector dicens: « Fuit (Gregorius) suffraganeus quidam et coadjutor patri, non episcopus. » Inepta sane haec ratio. Verba enim quæ falsi insimulat, Gregorium Nazianzenæ Ecclesiæ vere episcopum fuisse nullatenus significant, sed tantum patri suo ejus Ecclesiæ episcopo operam navasse dum vivebat, eoque extincto, ejusdem Ecclesiæ curam aliquandi suscep-

pisse, donec ipsi præficeretur episcopus.

(1) Πάλιν, etc. « Rursum super me unctionio. » Sie loquitur Gregorius, quia jam per unctionem creatus fuerat sacerdos.

(2) Θαυμάζετε. Reg. hi, θαυμάζεται.

(3) Οὐτε ἀπεδυσπετεῖ. Billius, « nec animo languet. »

(4) Συναισθόμενος. « Ac veluti seipsum magis sentiens. »

(5) Ήρα φύγω, etc. « Ut sine offensione loquar; ut vitem quod possit offendere; ne quemquam contumelijas laceassam. »

(6) Ω γύραι. Or. 2, γύνα.

(7) Ἐπιγενεῖας. Non bene Billius, « adventu. » Neque enim hic de « Incarnatione, » sed de « præsencia » et conspectu Salvatoris ait.

θρωπότητος. Ὁφθαλμοῦ μὲν γάρ ἀτονίαν ἥλιος, ψυχῆς δὲ ἄρρωστίαν (8) ἐλέγχει Θεὸς ἐπιδημῶν· καὶ τός μὲν ἔστι φῶς, τοῖς δὲ πῦρ, ἐκάστῳ κατὰ τὴν ὑποκειμένην ὅλην τε καὶ ποιότητα. Τί ὑπολαμβάνομεν περὶ τοῦ Σαούλ; Ἐγρίσθη μὲν γάρ, καὶ μετέσγε τοῦ Πνεύματος, καὶ ἦν τότε πνευματικός. οὐδὲ ἂν ἐγὼ περὶ αὐτοῦ φαίνην ἐτέρως, ἀλλὰ καὶ προεψήσε (9), καὶ οὕτω παρ' ἐλπίδα καὶ τὸ εἰκός (10), ὥστε καὶ παροιμίαν γενέσθαι τὸ θαῦμα ἐκεῖνον. *Ei καὶ Σαούλ ἐτε προρήταις;* εἰς ἔτι καὶ νῦν λεγόμενόν τε καὶ ἀκούμενον. Ἔπει δὲ οὐχ ὅλον (11) ἔστι τὸν ἐμπαρέσθε τῷ Πνεύματι, οὐδὲ ἐστράφη καθαρῶς εἰς δινόρα ἀλλον, ὡς κεχρημάτιστο, ἀλλ᾽ ἐνέμεινέ τι τοῦ παλαιοῦ τῆς κακίας σπινθῆρος, καὶ τοῦ πονηροῦ σπέρματος, καὶ ἦν ἐν αὐτῷ μάχη πνεύματος καὶ σαρκός· τι χρή πάντα ἐκτραγωδεῖν τὰ ἐκείνου; Ἱστε τὸ ἐναγάπτον πνεῦμα, καὶ τὸν ψάλτην, ὁ κατεπήδετο (12). Πλὴν ἐκεῖνον κατέεθοεν γνώριμον. ὅτι, καὶ μή τῶν ἀναξίων (13) ἡ χάρις ἀπῆται (14), μηδὲ πονηροῦ καὶ ἀναρμόστου παντελῶς τοῦ δργάνου (εἰς γάρ κακότεχνον ψυχὴν μὴ εἰσελεύσεσθαι σοφίαν εἰρηται καλῶς, καγώ πειθοματι), ἀλλὰ φυλάξαι γε τὴν ἔξιαν καὶ τὴν ἀρμονίαν, ὡς δὲ ἐμὸς λόγος, ἔργον οὐκ θλαττον, ἡ ἀπαρχῆς ἀρμοσθῆναι καλῶς καὶ ἀξιωθῆναι, διὰ τὸ τρεπόνταν καὶ ἀλλοιωθόν τῆς ἀνθρωπίνης ἔξεώς τε καὶ φύσεως· φεγε (15) καὶ ἡ χάρις αὐτῆς πολλάκις, ἵν' εἴπω τῶν ἡμετέρων κακῶν τὸ σχετικότατόν τε καὶ παραδοξότατον, τύφον ἐμποιήσασα καὶ μετεωρίσασα, κατήνεγκεν ἀπὸ Θεοῦ τοὺς οὐ καλῶς προσεγγίσαντας, καὶ κατεβήθημεν (16) ἐν τῷ ἐπαρθῆναι, ἵνα γένηται καθ' ὑπερβολὴν ἀμαρτώλδες ἡ ἀμαρτία, διὰ τοῦ ἀγαθοῦ μοι κατεργαζομένη θάνατον.

riat, sicutque, a Deo, ad quem non, ut decuit, accessimus, incurramus, ut si sit supra modum peccans peccatum, nimis per id quod bonum est, necem mihi afferens (17).

Γ'. Ταῦτά ἔστιν, ἡ ἐγώ δεδοικώς, πικρίας ἐνεπλήσθην καὶ κατηγείας, καὶ τι τοιούτον ἐπαθον, οἶον πρὸς τὰς ἀστραπὰς οἱ παῖδες, ἡδονὴν ἐκπλήξει μιγνύντες ἐκ τοῦ θεάματος. ἡγάπησά τε διοῦ τὸ Πνεῦμα, καὶ ἐφοβήθην· καὶ χρόνου τινὸς ἐδεήθην, εἰς ἐμαυτὸν συστραφεῖς, ἐκνῆγαι (17) καὶ γενέσθαι τῆς ἀσφαλεστέρας μοίρας καὶ κρείττονος, ἵνα, τοῦ λυποῦντος ὑπεξιθόντος, ὕστερε ζιζανίων ἐν σπέρματι, καὶ τῶν φαύλων λογισμῶν εἰξάντων τοῖς ἀμείνοντι, νικήσῃ καθαρῶς τὸ Πνεῦμα, καὶ μελαθόν (18) ἔγῃ πρὸς τὴν ἔστιν διακονίαν καὶ λειτουργίαν, πρὸς τὸν καταρτισμὸν (19) τοῦ λαοῦ τούτου, πρὸς ψυχῶν κυνέε-

(17) I Reg. x, 12. (18) I Reg. xvi, 14, sqq. (19) Sap.

(8) ἄρρωστας, etc. Billius, « anima in orbe solis indicat. »

(9) Προεργήτευσε. Or. 2, ἐπροφήτευσε.

(10) Καὶ τὸ εἰκός. « Præter spem ac probabilitatem. »

(11) Οὐχ ὅλος. Sic tres Colb., Coisl. 1, Or. 1, et Jes. Editi vero, οὐχ ὅλος.

(12) Κατεπήδετο. Bill. « fugabatur. » Comb. « excentabatur. »

(13) Καὶ μὴ τῷ ἀράξῃστο, etc. Hic de « gratia sacramentali » loquitur Gregorius, ea nimis, quae in Ordinis sacramento non nisi rite dispositis con-

A jus tristitiaque nomine mihi succensere nequoc. Nam quemadmodum sol oculorum imbecillitatem prodit, eodem modo Deus animæ infirmitatem præsentia sua coarguit; atque aliis quidem lux, aliis ignis est, unicuique videlicet ratione subjectæ materiae atque qualitatis. Quid de Saul existimamus? Nam et unctus est, et Spiritum percepit, ac tum spirituālis erat, nou enim de eo secus dixerim, atque etiam prophetavit, idque adeo præter hominum spem atque opinionem, ut ex illo miraculo proverbium hoc fluxerit, quod nunc quoque referri atque audiri solet: *Num et Saul inter prophetas?* Quoniam autem se totum Spiritui utendum non præbuit, nec pure atque integre, ut oraculum ferebat, in alium virum mutatus est; sed pristini improbitatis somnis pravique seminis non nihil supererat, atque in eo cum spiritu caro confligebat; quid omnes illius calamitates tragica oratione prosequi necesse est? Nostis adversarium illum spiritum, et Psalmem, cuius cantu demulcebatur (20). Itaque hinc quoque illud perspicue ostenditur, tametsi divina gratia in indignos minime 236 influat, nec in malum omnique prorsus harmonia destitutum organum (in malignam enim animam non ingressuram sapientiam recte dictum est (21), atque ita persuasum habeo), tamen ob humanæ habitudinis et naturæ mutabilitatem et inconstantiam, non minoris, ut quidem ipse existimo, negotii est, dignitatem suam concordiamque tueri et conservare, quam a principio ad concordiam recte perducí, ac dignitatem consequi: quippe cum sæpe gratia ipsa (ut quod omnium malorum nostrorum miserrimum est maximeque mirandum, dicam), fastum nobis et elationem parat, sicque, a Deo, ad quem non, ut decuit, accessimus, exturbet ac dejiciat, atque ita dum extollimur, corrumpamus, ut si sit supra modum peccans peccatum, nimis per id quod bonum est, necem mihi afferens (22).

C III. Hæc sunt, quæ ego metuens, acerbitate ac mœstitia impletus sum, eodemque modo affectus, quo pueri ad fulgetra, ex quorum spectaculo conjunctam cum admiratione ac stupore voluptatem capiunt. Spiritum enim simul et amavi, et extimui: nonnulloque temporis spatio opus habui, ut me ipse colligerem et excitarem, ac meliori tutiori parti adjungerem; ut, subducente sese mœstre, non secus ac zizaniis in semine, malisque cogitationibus meliori consilio cedentibus, Spiritus iam plane vinceret, meque ad famulatum suum et ministerium uteretur, ad populi hujus perfectionem,

D 1, 4. (20) Rom. vii, 13.

fertur. Potest etiam intelligi locus iste de « gratia justificante, » quæ in adultis præbias dispositiones requiritur.

(14) Απήτηται. Jes. ἀπῆται.

(15) Ο γε. Coisl. 1. ὡς γε.

(16) Κατεβλήθημεν, etc. Videtur alludere Gregorius ad verba Ps. lxxii, 18, « dejecisti eos dum alleverantur. »

(17) ἐκνῆγαι. « Ut animos reciperem. »

(18) Λαβότ. Jes. ed. aliquique nonnulli, λαβόν.

(19) Καταρτισμόν. « Institutionem, » vel, « perfectionem, » ut in vulgata. Minus propria videtur

ad animarum gubernationem, ad utrumque doctrinæ genus, tam quod in sermone, quam quod in opere vitaque exemplo consistit, per arma justitiae a dextris et a sinistris ¹¹, ad idoneam pascendi gregis rationem, quæ a mundo abstrahat, ad Deum adducat, exhauiat corpus, spiritum augeat, tenebras effugiat, luce gaudeat, propellat feras, ovile colligat, præcipitia et desertas solitudines caveat, dum ad montes et edita loca greges impellit. De quibus mihi locutus videtur eximus Michæas, cum nos his verbis ex humo ad fastigia nostra pertraheret : Appropinquate montibus æternis. Exsurge et ambula, quoniam hic tibi, hoc est, in rebus abjectis, et quæ deorsum volvuntur, non est requies ¹², licet aliter quibusdam videatur.

IV. Hanc regredi gregis artem mihi tradite, **237** amici, jam deinceps mihi pastores et collegæ. Hujus mihi tesseras date, et tu, communis Pater, qui multos pastores in tam longa ætate instruxisti, ac commutasti, et tu philosophiæ meæ explorator, et judex. An vero (benigne, quæso, quod dicam accipe) fieri potest ut, cum in media tempestate jactemur, fluctuumque strepitu undique obtundamur, perite gregem curemus et pascamus? Te, inquam, appello, qui humanior eras inter oves (nisi quid te offendit hæc oratio), cum pascui bruti participes una essemus, quam nunc inter pastores, posteaquam divino beneficio ad spirituale pascuum accisi sumus. En, quod tibi in votis erat, in potestate jam me habes, atque insuperabilem superasti. En præter alia omnia sermonem quoque ipsum, quem tibi cognitum exposcebas, et quem, laudibus alioqui efferens, cessantem tamen, crebris denisque verborum nivibus impetebas.

V. Verum nonnihil habeo, quod amico objiciam. Quis ex communibus amicis causam meam discepbit? Aut quis integer erit judex, ut justam sententiam ferat, ac non, quod plerique facere solent, plus gratiæ quam veritati tribuat? Vis crimeu proferam; nec propterea orationis tuae aculeum in me rursus immittes? Fuit quoddam tibi nobiscum arcnum, vir admirande, arcanum vere atque incredi-

¹¹ II Cor. vi, 7. ¹² Mich. ii, 10.

vox «instauracionem» qua Billius uitur. Non enim instauratur, nisi quod depravatum est. Quis vero dixerit depravatum Nazianenam plebem, quam Gregorius senior tam longo tempore verbo et exemplo formaverat?

(20) Μάρδραν. Reg. hu, μάνδρα.

(21) Ὁρεσι καὶ ὑψεσι. Schol. Colb., πρὸς δρη πνευματικὰ, τὴν ὅρθως ἔχουσαν πτώσιν, τὰ νοητὰ πρόβατα συνελαύνουσαν. «Ad spirituales montes, certam scilicet sicutem, spirituales oves compellentem.»

(22) Ἀρέλκων. Reg. hu, Ἐλκων.

(23) Ποιμένες καὶ συμποιμένες. Hic, præter Gregorium seniorem et Basiliūm, qui certe ipsius consecrationi aderant, alias etiam nonnullos consecratores præsules intelligimus. Vide Monit. n. iv.

(24) Παραμελγάς. Sic Basilius commentator : «H τῷ πολὺ χρόνῳ ἀρχιερεῖς ἀποθνήσκονται ἡμειψε πλείστους ἐν μητροπόλει. «Quia plurimos in metropolitanā sede sibi succedentes episcopos viderat, aut suffragio colloccarat.»

A νησιν, πρὸς διδασκαλίαν τὴν ἐν λόγῳ, καὶ τὴν ἐν Ἐργῳ, καὶ ὑποδέγματι, διὰ τῶν ὅπλων τῆς δικαιοσύνης τῶν δεξιῶν καὶ δριστερῶν, πρὸς ποιμαντικὴν εἰθετον, ἀποσπῶσαν κόσμου, Θεῷ προσάγουσαν, δαπανῶσαν σῶμα, πνεύματι προστιθεῖσαν, σκότος φεύγουσαν, φωτὶ χαῖρουσαν, θῆρας ἐλαύνουσαν, μάνδραν (20) συνάγουσαν, χρημάτων φυλασσομένην καὶ ἔρημας, δρεσι καὶ ὑψεσι (21) προσελαύνουσαν. Περὶ ὧν μοι δοκεῖ καὶ ὁ θυμασιώτατος Μιχαῖλος λέγειν, χαμόδεν ἡμᾶς ἀνέλκων (22) ἐπὶ τὰ ἡμέτερα ὑψη. Ἐγγίσατε δρεσιν αἰωνίοις. Ἄναστα καὶ πορεύουν, ὅτι οὐκ ἔστι σοι αὕτη ἀνάπαυσις, καὶ δοκῇ τισιν εἶναι τὰ χαμαιπετῆ καὶ κάτω στρεφόμενα.

A'. Ταῦτην με διδάξατε τὴν ποιμαντικὴν. Ὡ φίλοι, λοιπὸν ἐμοὶ ποιμένες καὶ συμποιμένες (23). Ταῦτης δότε μοι τὰ συνθήκατα, σύ τε ὁ κοινὸς Πατήρ, καὶ πολλοὺς τῷ χρόνῳ καταρτίσας καὶ παραμείψας (24) ποιμένας, σύ τε ὁ τῆς ἐμῆς φιλοσοφίας βασανιστής καὶ κριτής. 'Αλλ' (ὅπως μοι φιλοσόφως δέξῃ τὸν λόγον [25]), ἥ δυνάμεθα, καὶ ἐν μέσῃ ζάλῃ στρεφόμενοι καὶ περιτχούμενοι, ποιμαίνειν ἐπιτημόνως, καὶ ἐκτρέψειν τὸ ποίμνιον; 'Ο φιλανθρωπότερος (26) ἐν προβάτοις (εἰ μή μοι δυσχεραίνης [27]), ἡνίκα τῆς ἀλόγου νομῆς (28) μετείχομεν, ἥ ἐν ποιμέσιν, ἡνίκα τῆς πνευματικῆς ἡξιώθημεν. Ἐχεις μὲν, ὅπερ ἐπόθεις, ὑπὸ κείρας ἡμᾶς, καὶ νενίκηκας τὸν ἀττητον· καὶ ίδού σοι μετὰ καὶ (29) τῶν ἄλλων ὁ λόγος, δυ εἰδὼς ἐπεζήτεις, καὶ διν ἐπαινῶν, ἔβαλλες ἀργοῦντα πολλαῖς τῶν σῶν λόγων καὶ πυκναῖς ταῖς νιφάσιν (30).

E'. 'Αλλ' ἔχω τι τῇ φιλίᾳ καὶ μέμψασθαι· τίς δικάσει μοι τῶν κοινῶν φίλων; ἢ τίς διδέκαστος ἔσται κριτής, ἵνα τὴν δικαίαν ἐνέγκῃ φῆφον, ἀλλὰ μή τὸ τῶν πολλῶν πάθη, καὶ λάθη (31) ἐν κρίσει πρόσωπον; Εἴπω κελεύεις τὴν μέμψιν, καὶ οὐκ ἐπαφῆσεις μοι πάλιν τὸν λόγον; Ἐγένετο τι καὶ σοι πρὸς ἡμᾶς ἀπόρρητον, ὥθυμάσιε, πράγμα δυτικῶν (32) ἀπόρρητῶν τε καὶ διπιστον, καὶ οὕτω (33) πρότερον περὶ

(25) Λόργος, ή. Tres Regg. et Or. 2, λόγον, εἰ.

(26) Φιλανθρωπότερος. Κοιν. 1, φιλανθρωπότατος.

(27) Δυσχεραίνης. Regg. bm, hu. Or. 2, Jes. δυσχεραίνεις.

(28) Ἀλόγου νομῆς. Gregorius «irrationalia pascua» appellat omnes profanas disciplinas; quæ vero Christiæ sunt, «spiritualia» nominat.

(29) Kal. Deest in Regg. bm, hu, tribus Colb. et Or. 2.

(30) Πυκναῖς ταῖς νιφάσιν. Metaphora ex Homero, Il. Γ, petita. Hac voce utuntur Graeci, cum magnam rei aliquibus copiam significare volunt.

(31) Καὶ λάθη, etc. Malim cum Vulgata, «personam in iudicio accipiat.»

(32) Ὁρτως, etc. «Res plane arcana et incredibilis.» Vix illam intelligit, juxta Eliam, qua Sasiensem Ecclesiam suscipere coactus fuit.

(33) Καὶ οὕτω. Sic duo Regg., tres Colb., Or. 2, Hervag. etc. Editi, καὶ οὗτω.

τμῶν ἀκουοθέν. Οὐκ ἐπεισθημεν. ἀλλ' ἔνιασθημεν. Ω τοῦ θαύματος! Ήγέγονε πάντα καινά! Καὶ σσον διέστησεν ἡμᾶς! τί βούλει καὶ εἶπα, τὸν θρόνον, ἢ τὸ τῆς χάριτος μέγεθος; Πλὴν ἥγον, καὶ κατευθοῦ, καὶ βασίλευε, καὶ ποίμανε ἡμᾶς ποιμαίνοντας. Ω; ξειριμό γε ἡμεῖς ἔπεσθαι, καὶ ὑπὸ τῆς σῆς ποιμαντικῆς ψυχῆς (34) ἅγεσθαι τῆς ὑψηλῆς καὶ ἐνθέου· εἰρήσεται γάρ τάληθες, εἰ τι καὶ παρὰ τὸν νόμον ἐξ ἀγάπης τετολμήκαμεν (35). Δίδαξον (36) τὴν σὴν ἀγάπην περὶ τὰ ποίμνια, τὸ σὸν ἐπιμελές τε ὁδοῦ καὶ εὔσυνετον, τὴν ἐπιστασίαν, τὰς ἀγρυπνίας, τὴν τῶν σαρκῶν ὑποχώρησιν, ἣν τῷ πνεύματι ὑπεχώρησαν, τὸ τοῦ σοῦ χρώματος ἀνθος τῇ ποίμνῃ κάμνοντος, τὸ ἐν πραθικῷ γαληνῷ τε καὶ ἕμερον (πρᾶγμα οὐκ ἐν πολλοῖς εὑρισκόμενον, οὐδὲ πολλὰ ἔχον τὰ παραδείγματα), τοὺς ὑπὲρ τῆς ποίμνης πολέμους, τὰς νίκας ἃς ἐν Χριστῷ σὺ νενίκηκας.

Γ'. Εἰπὲ τίς τῶν νομῶν προσακτέον, ἐπὶ πολας πηγὰς ἰέον, καὶ τίνας φευκτέον, ἢ νομάς, ἢ νάματα· τίνας ποιμαντέον τῇ βαστηρά, τίνας τῇ σύριγγι· πότε ἀκτέον ἐπὶ νομάς, καὶ πότε ἀνακλητέον (37) ἀπὸ νομῶν· πῶς πολεμητέον τοῖς λύκοις, καὶ πῶς τοῖς ποιμέσιν οὐ πολεμτέον· καὶ μάλιστα ἐν τῷ νῦν καιρῷ, ὅτε ποιμένες ἡφρονεύσαντο, καὶ διέσπειραν τὰ πρόδατα τῆς νομῆς. Ἰνα τοῖς ἀγωνίστοις προφήταις τὰ αὐτὰ συνοδύρωματι. Πῶς τὸ ἀσθενὲς ἐνισχύσω, καὶ τὸ πεπτωκός ἀναστήσω, καὶ τὸ πλακώμενον ἐπιστρέψω, καὶ τὸ ἀπολωλὸς ἐκζητήσω, καὶ φυλάξω τὸ Ισχυρόν; Πῶς ταῦτα καὶ μάθω, καὶ φυλάξω κατὰ τὸν ὄρθδον τῆς ποιμαντικῆς λόγου, καὶ τὸν ὑμέτερον (38). ἀλλὰ μή γένωμαι κακὸς ποιμῆν, τὸ γάλα κατεσθίων, καὶ τὰ ἔρια περιβαλλόμενος, καὶ τὰ παχύτερα κατασφάζων (39) ἢ ἀπεμπολῶν, καὶ τὰ ἀλλα παρεὶς τοῖς θηροῖς καὶ τοῖς χρηματίς, ποιμάνων ἔμαυτὸν, οὐ τὰ πρόδατα, ὅπερ ὠνειδίζοντο οἱ πάλαι προεστῶτες τοῦ Ἰσραὴλ. Ταῦτα διδάσκοιτέ με, καὶ τούτοις στηρίζοιτε τοῖς λόγοις, καὶ μετὰ τούτων ποιμαίνοντε καὶ συμποιμαίνοντε (40) τῶν παραγγελμάτων, καὶ σῶσοντε, ὥστε τῇ διδασκαλίᾳ, σύτῳ καὶ ταῖς εὐχαῖς, ἐμέ τε καὶ τὸ ιερὸν τοῦτο ποίμνιον, εἰς ἀσφάλειαν ἐμοὶ, εἰς καύχημα ὑμῖν ἐν ἡμέρᾳ ἐπιφανείας καὶ ἀποκαλύψεως τοῦ μεγάλου Θεοῦ, καὶ ἀρχιποιμένος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι’ οὗ καὶ μεθ’ οὐ ἡ δόξα Πατρὶ παντοκράτορι σὺν τῷ ἀγίῳ καὶ ζωποιῷ (41) Πνεύματι καὶ νῦν καὶ εἰς τοὺς αἰώνας τῶν αἰώνων. Ἄμην.

⁽³⁴⁾ Ψυχῆς. Deest in duobus Regg., tribus Colb., Coisl. 4, et Jes.

⁽³⁵⁾ Τετολμήκαμεν. Tres Regg., Or. 2, et Jes. κατετολμήσαμεν. Elias, « si quid per legem amicilia, » etc.

⁽³⁶⁾ Δίδαξον. Reg. a, addit, ἡμᾶς:

⁽³⁷⁾ Ἀρακλητέον. Reg. a. ἀνακτέον.

⁽³⁸⁾ Υμέτερον. Combellisius legit, ἡμέτερον, et verit: « nostraque ratio. » Cum enim Gregorius

A bile negotium, nec antehac de nobis unquam fando auditum. Non suasione inducti, sed coacti sumus. O reū miram! Quam nova facta sunt omnia⁴⁴! Et quantum nos disjunxit! Ithonus, dicam, an gratiae⁴⁵ magnitudo? Sed tamē prae, prospere procede, et regna⁴⁶, nosque pastores pasce. Parati quidem nos, ut tua sequamur vestigia, atque pastoralis neconon sublimis et divinæ animæ tuae nutibus ducamur. Vera enim eloquar, etiawi præ amore audacius quidpiam præter legem protulerimus. Nos doce tuam erga gregem charitatem, tuam simul et curam et solertiam, sollicitudinem, vigilias, illud obsequium a carne tua spiritui præstitum, illum coloris tui florem, qui pro grege contabescit, illud ingenii acumen lenitate temperatum, illam in rebus gerendis serenitatem et mansuetitudinem (qua res haud-quaquam 238 in multis reperitur, rariisque est exempli), bella illa pro gregis salute suscepta, victorias illas quas in Christo retulisti.

VI. Dic, qua pascua petenda, qui fontes adeundi, ac rursum qua pascua vitanda, qui latices: qui baculo regendi, qui fistula: quo tempore ad pascua ducendus grex, et quo rursus a pascuis revocandus: quo modo bellum lupis inferendum, quo modo non lacessendi pastores; hac præsertim tempestate, qua pastores stulte sese gesserunt, atque oves pascuae disperserunt⁴⁷, ut eadem, qua sanctissimi prophetæ, iisdem verbis deplorem. Qno modo, quod infirmum est, roborabo, quod lapsum est erigam, quod oberrat in viam reducam, quod periit conquiram, quod integris viribus est conservabo? Quo, inquam, modo hæc addiscam, atque ita, ut recta pastoralis artis vesture ratio postulat, custodiā; ac non, quod scelerati pastoris est, lac comedam, et lana induar⁴⁸, et pinguisima quaque jugule aut vendam, reliqua autem bestiis et præcipitiis relinquam, me ipsum pascens, non gregem, quemadmodum olim Israelitarum præfectis objiciebatur. Hæc me, queso, docete, his sermouibus fulcite, his præceptis, et me, et tecum sacrum hunc gregem pascite, atque, ut doctrina, ita precibus etiam servate, mihi quidem ad securitatem, vobis autem ad gloriationem in die adventus ac revelationis magni Dei et principis pastoris nostri Jesu Christi⁴⁹, per quem et cum quo gloria Patri omnipotenti, cum sancto et vivifico Spiritu et nunc, et in sæcula sæculorum. Amen.

jam ipse pastor esset, ratio gregis regendi ipsi cum aliis pastoribus communis erat.

⁽³⁹⁾ Κατασφάζων. Reg. hu, et Jes. κατασφάγιων.

⁽⁴⁰⁾ Kal συμποιμάρτοις. Deest in Jes. « Hs præceptis ac documentis pascite, pascendique sociam operam navate, atque, ut doctrina, ita precibus me pariter, et sacrum hunc gregem servate. »

⁽⁴¹⁾ Ζωποιῷ. Regg. a, hu, Coisl. 1, et Or. 1, ἀγαθῷ.

ORATIO X^a.

239 *In seipsum, ad patrem et Basilium magnum, A Elc έαυτόν (42), καὶ εἰς τὸν πυρέα καὶ Βασιλεῖον τὸν μέγαν, μετὰ τὴν ἐπάροδον ἐκ γυγῆς.*

I. Nihil senectute fortius, nihil amicitia venerabilius. Ab his ego ad vos ductus sum, vincitus in Christo⁴⁹, non catenis ferreis, sed tenacissimis Spiritus vinculis constrictus. Evidem ipse mihi antea invicto quodam animi robore pollere videbar, atque, o stoliditatem! ne his quidem meis amantissimis ac fratribus sermones impertire sustinebam, utpote qui voluntibus omnia reliquissem, ut ab omni negotio ferriatus, tranquille philosopharer, mecumque ipse et cum Spiritu colloquium habere. Elias Carmelum animo agitabam, et Joannis desertum, et cœlestem eorum, qui hoc philosophiarum genus profertur, vivendi rationem: atque res præsentes, tempestatis instar, existimabam, ac rupem aliquam, aut præruptum quemdam locum, aut exiguum murum conquirebam, quibus obtegi possem. Aliorum, inquietabam, sint labores et honores, aliorum bella et palmæ: mihi autem hoc sufficiat, ut bella fugiens, atque oculos in meipsum conjiciens, sic vitam, ut potero, instituam, velut tenui rate parvum quoddam pelagus traiicens, ac per inopem et exiguum vitæ functionem, parvam in altero ævo mansionem mihi comparans. Aliojectiorum quidein fortasse hoc consilium, verum talius sibi prospicientium: nimirum æquo intervallo, et a summo fastigio, et a casu distare.

II. Hæc ipse mecum, quandiu umbras adhuc et insomnia pingere, atque inanibus pigmentis animum pascere licebat. Quid autem nunc? Amicitia me subegit, patris canities me subdidit: prudentiae, inquam, senectus, vite limes, portus tutor, atque illius amicitia, qui et apud Deum dives est, et alios ditat. Jam enim iram alijicio (*audiant mansueti et lætentur*⁵⁰): manumque hanc, quæ mihi vim attulit, placido vultu conspicio, ac Spiritu arrideo, mibique commotum pectus sedatur, reditque ratio; atque amicitia, velut flamma quædam, consopita et extincta, rursus ex parvo igniculo reviviscit et excitatur. Renuerat consolari anima mea, et anxietate affiebatur in me spiritus meus⁵¹. Dixi, Nunquam in posterum amicitiae fidem habeo. Et cur tandem in

240 homine spem meam collocem? cum omnis homo fraudulenter incedat, ac frater omnis proximum suum omni arte supplantet⁵², atque omnes ex

ΑΟΓΟΣ Ι[·].

A' Οὐδὲν ισχυρότερον γήρως, καὶ οὐδὲν φιλίας αἰδεσιμώτερον. Ὅποδε τούτων ἤχθην ὑμίν ἐγώ δέσμιος ἐν Χριστῷ, δεθεὶς οὐκ ἀλύσεσι σιδηραῖς, ἀλλὰ τοῖς ἀλύτοις δεσμοῖς τοῦ Πνεύματος. Τέως δὲ ὅμητος ισχυρὸς εἶναι τις καὶ ἀήτητος, καὶ, ὡς τῆς ἀλογίας! οὐκ ἐδίδουν τοὺς λόγους οὐδὲ τοῖς ἐμοῖς ἐρασταῖς τούτοις καὶ ἀδελφοῖς, ἵνα ἔχω τὴν ἀπραγμασύνην, καὶ τὸ φιλοσοφεῖν ἐν τῇ συνήθει, πάντα παρεῖται τοῖς βουλομένοις. ἐμαυτῷ δὲ (43) προσλαών καὶ τῷ Πνεύματι. Ήλίου περιενόσυν τὸν Κάρμηλον, καὶ Ἰωάννου τὴν Ἐρημον, καὶ τῶν οὕτω φιλοσοφούντων τὸ οὐπερχόσμιον· καὶ ζάλην τὰ παρόντα ἐνόμιζον, καὶ πέτραν τινὰ ἐξτήσαντας, η κρημνὸν, η τείχιον, οὐφ' οἵς σκεπασθήσομαι. Αλλων, ἔλεγον, ἐστωσαν αἱ τιμαὶ καὶ οἱ πόνοι, ἄλλων οἱ πόλεμοι καὶ τὰ γινητήρια· ἐμοὶ δὲ ἀρκεῖτα φεύγοντι τοὺς πολέμους, εἰς ἐμαυτὸν βλέποντι ζῆν οὔτες, οπως δὲ δύνωμαι, καθάπερ ἐπὶ λεπτῆς σχεδίας διαπεριουμένω μικρόν τι πέλαγος· καὶ μικρὸν τὴν ἐκεῖνον μονήν, τῷ πεντεχρῷ (44) τῆς ἐντεῦθεν πολιτείας κατακτωμένῳ. Ταπεινότερων (45) ὁ λογισμὸς ξωσι, διλλ' οὖν ἀσφαλεστέρων· ξου (46) ἀπέχειν καὶ ὑψους καὶ πτερύματος.

C B'. Ταῦτα έως ἔξῆν γράφειν ἔτι σκιάς καὶ ὀνείρατα, καὶ τοῖς ματαίοις ἀναπλασμοῖς ἐστιάν τὴν διάνοιαν· νῦν δὲ τί; Φιλία παρεστήσατο (47) με, καὶ πολιάρι πατρὸς ἐχειρώσατο· γῆρας φρονήσεως, προθεσμία βίου, λιμὴν ἀσφαλέστερος, καὶ φιλία πλουτοῦντος Θεύ, καὶ πλουτίζοντος. Ἡδη γάρ ἀποτέμπομαι τὴν ὀργήν (*ἀκονούστασαρ πραεῖς*, καὶ εὐεργασθήσατο)· καὶ πρὸς τὴν χεῖρα ήμερον βλέπω τὴν τυραννίσασαν, καὶ προσγελῶ τῷ Πνεύματι, καὶ ἡ καρδία καθίσταται μοι, καὶ δὲ λογισμὸς ἐπανέρχεται, καὶ τὴ φιλία, καθάπερ τις ψλέξ, κατασθεσθεῖσα καὶ ἀπομαρανθεῖσα, πάλιν ἐκ μικροῦ σπινθῆσος ἀναζητεῖται. Ἀπηγήνατο παρακληθῆναι τῇ ζυχῇ μοι, καὶ ἡκηδίασεν ἐπ' ἐμὲ τὸ πνεῦμά (48) μοι. Εἴπα· Οὐ μή προσθῶ ἔτι πιστεῦσαι φιλίᾳ. Καὶ ἴνα τοι μοι ἐλπίζειν ἐπ' ἀνθρωπὸν; δοτε πᾶς ἀνθρωπὸς δολίως πορεύεται, καὶ πᾶς ἀδελφὸς πτερόνη πτερνεῖ τὸν πλησίον αὐτοῦ, καὶ πάντες ημεν (49) τοῦ αὐτοῦ

⁴⁹ Ephes. iv, 5. ⁵⁰ Psal. xxxiii, 3. ⁵¹ Psal. lxxvi, 3. ⁵² Jer. ix, 4.

Alias 5, quæ autem 10 erat, nunc 7. — Habitabit medio circiter anno 572.

(42) *Elc έαυτόν.* In Jes. cod. sic titulus: Εἰς τὸν πατέρα έαυτοῦ, καὶ εἰς τὸν Βασιλεῖον μέγαν, τὴνίκα ἔμελον γειτονεύει αὐτὸν ἐπίσκοπον. *Ad patrem suum, et ad Basilium magnum, cum episcopum cum essent consecratur.*

(43) Εμαυτῷ δέ. Sic Regg. bm, hu, et Or. 2, Deest δέ in Par. ed.

(44) *Tῷ πεντεχρῷ*, etc. Combes. « vita hic pau-

pere cultu ac disciplinae. »

(45) *Ταπεινότερων.* Duo Regg. ταπεινότερον.

(46) *Ιορ.* Reg. hu, δσον.

(47) *Παρεστήσατο.* Basil. τοῦτον ἔστιν, ἡχμαλώτευσε, id est, « in captivitatem abduxit. »

(48) *Tὸ πνεῦμα.* Sic duo Regg. et Jes. Deest τὸ in ed.

(49) *Ημερ.,* etc. Coisl. I, ἐσμὲν τοῦ αὐτοῦ πηλοῦ καὶ κράματος, « sumus ex eodem luto et massa concreti. »

χοδς καὶ φυραμάτος, καὶ τοῦ αὐτοῦ ξύλου τῆς κα-
κίας γεγεύμεθα (50). σκηνὴν δὲ ἄλλος ἄλλην εὐπρε-
πεστέραν προβέσθηται; καὶ τί μοι τῆς φύλας ἔκεινης
ὅφελος, Ἐλεγον, τῆς ζηλωτῆς (51) καὶ περιδοθού,
ἀρξαμένης ἀπὸ κόσμου, καὶ προελθούσης εἰς πνεῦ-
μα; Τί δὲ (52) τῆς μιᾶς στέγης τε καὶ τραπέζης;
ἢ τί τῷν κοινῶν παιδευτῶν τε καὶ παιδευμάτων; τί
δὲ τῆς ὑπὲρ ἀδέλφους ἀνακράσεως, ἢ τῆς γηγείας
συμπνίας ὑστερον, εἰ μηδὲ τοσοῦτον ὑπῆρχε μοι κά-
τω μένειν ἐν καιρῷ δυναστείας καὶ ὑψους, ὅπότε
τὸ (53) ἐναντίον τοῖς πολλοῖς σπουδάζεται καὶ ἐπι-
τυχάνεται, τὸ παραδυναστεύειν λέγω, καὶ τῆς τῶν
φύλων μετέχειν εὐημερίας (54);

Γ'. Τί μοι πάντα λέγειν τὰ τῆς λύπης καὶ τῆς
ἀκρήδας, ἢν ζέφον ἐγὼ καλῶ, τοῦ νοῦ εὐρήματα (55);
Καὶ γάρ ταῦτα, καὶ τούτων ἡνὶ ἀποπύτερα· κατηγο-
ρήσω γάρ αὐτὸς ἐγὼ τῆς ἐμῆς εἴτε ἀπονοίας εἴτε
ἀνοίας. Ἀλλὰ νῦν μεταλαμβάνω καὶ μεθαρμόζομαι
ώς πολὺ τούτων καὶ ἀληθίστερα, καὶ τίμιν πρεπωδέ-
στερα. Καὶ ἵνα εἰδῆς (56) τὸ γνήσιον τῆς ἡμετέρας
μετεπολῆς, ὃ θαυμάσιε, οὐ λύεις μόνον τὴν σιωπήν
ἡνὶ ἐμέμψω, καὶ ἡς πολλὰ κατεβόησας, ἀλλὰ καὶ συν-
ηγένεις τοὺς λόγους. Τοῦτο μὲν ἥδη τῆς ἡμετέρας
φύλας καθαρῶς, καὶ τοῦ ἐν τίμιν Πνεύματος. Ἀλλὰ τίς
ἡ συνηγορία; καὶ εἰ τὶ ἀμαρτάνω (57), αὐτὸς ἐπανόρ-
θου, ὕσπερ καὶ τάλλα εἴωθας. Οὐκ ἡγεγκάς τὸ πνεῦ-
μα τῆς φύλας ποιῆσαι δεύτερον· ἐπεὶ τῶν μὲν ἄλλων
ἴσως ἡμεῖς, ἡμῶν δὲ τὸ Πνεῦμά σοι (58) πολλῷ τι-
μιότερον. Οὐκ ἡγεγκάς ἐν τῇ γῇ κατακερύψθαι καὶ
καταρύχθαι; (59) τὸ τάλαντον· οὐκ ἡγεγκάς ἐπὶ πολὺ
τὸν λύχνον τῷ μοδιῷ περικαλύπτεσθαι, ὅτι δὴ τοῦτο
τὸ ἐμὸν φῶς, καὶ τὴν ἐμὴν ἐργασίαν ὑπολαμβάνεις.
Ἐξήτησας τῷ Παύλῳ σοι προστεθῆναι καὶ τὸν
Βαρυάναν· ἐξήτησας Σιλουανῷ καὶ Τιμοθέῳ προσ-
γενέσθαι: καὶ Τίτον (60), ἵνα σοι τρέχῃ τὸ χάρισμα διὰ
τῶν γνησίων ὑπὲρ σοῦ μεριμνῶντων, καὶ κύκλῳ ἀπὸ
Ἱερουσαλήμ μέχρι τοῦ Ἰλλυρικοῦ πληρώσῃς τὸ Εὐ-
αγγέλιον.

opera, qui iua causa sollicitudinem non sicutam suscipiunt, propageatur: alique ab Hierosolymis ad Ilyricum

D'. Διὰ τοῦτο εἰς μέσον ἀγείς, καὶ ὑποχωροῦν-
τος λαμβάνη (61), καὶ παρὰ σεαυτὸν καθίζεις· τοῦτο
τὸ ἐμὸν ἀδίκημα, φάις ἀν, καὶ κοινωνὸν ποιῆι τῶν
φροντίδων καὶ τῶν στεφάνων. Διὰ τοῦτο χρείεις ἀρ-
χιερέα (62), καὶ περιβάλλεις τὸν ποδῆρον, καὶ περι-
τίθης (63) τὴν κιδαρίν, καὶ προσάγεις τῷ θυσαστη-
ρῷ τῆς πνευματικῆς δλοκαυτώσεως, καὶ θύεις τὸν

⁵⁸ Matth. xxv, 18. ⁵⁹ Luc. xi, 33. ⁶⁰ Gal. ii, 1.

(50) Γεγεύμεθα. Jes. γεγεύμεθα.

(51) Τῆς ζηλωτῆς. ^a Invidenda.

(52) Τὶ δαι. Reg. bm, Jes. Τὶ δέ.

(53) Όπότε τὸ. Sic tres Regg. et Jes. Coisl. 1, δύπτε δ. In eis, dcest τό.

(54) Εὐημερίας. Sic tres Regg. sublatio τῆς.

(55) Εὐρήματα. Reg. hu, εὐρέματα.

(56) Ιτα. εἰδῆς. Ita. Jes. In cd. iv' εἰδῆς.

(57) Καὶ εἰ τὶ ἀμαρτάνω. Reg. hu, καὶ ἡ τι. Jes. διμαρτάνω.

(58) Σοι. Reg. hu, σοι.

A eadem terra et massa coagmentati simus, eamdem-
que vitii arborem gustaverimus: ulcunque aliis
alio speciosiorem larvam praeferat? Quid vero,
dicebam, mihi fructu attulerit praeclarilla et cele-
bris amicitia, quæ a mundo exorsa, ad spiritum
progressa est? Quid idem tectum, eamdem mensam
habuisse? Quid eosdem praecptores, easdem artes
et disciplinas? Quid denique illa nostra fraternalis
amorem superans temperatio, aut haec etiam, quæ
postea secuta est, sincera animorum consensio, si
ne hoc quidem mihi licuit, ut imperii sublimitatis
que tempore humili loco manerem; cum præserit
in contrarium multi incumbant, votique sui compo-
tes fiant, hoc est, ut proximam potestatem habeant
ataque in amicorum felicitatis partem veniant?

B III. Quid cuncta ea referre attinet, quæ mœror
animique consternatio, quam ego mentis tenebras
appello, excoxitabat? Ilac enim erant, atque etiam
lis absurdiora: meam enim ipsem accusabo, sive
contumaciam eam dicere oportet, sive dementiam.
Nunc vero orationem retexo, ac reconcinno, eaque
dicam, quæ et his multo veriora sunt, et nobis
digniora. Atque ut intelligas, vir praedclare, quam
sincera sit haec nostra mutatio; non id duntaxat
consecutus es, ut silentium nostrum solveres, cuius
nomine magnis me clamoribus exagitabas: verum
sermones quoque ipsos descensores habes. Id quod
amicitiae nostræ. Spiritusque in nobis habitantis,
certissimum est argumentum. Cujusmodi autem est
hoc patrocinium? Ac si forte erravero, erratum
hoc, ut cetera soles, corrige. Spiritum amicitiae
posthabere minime sustinuisti: quandoquidem ut
nos pluris fortasse, quam aliquis omnes ducis, ita
rursus Spiritum nobis longe anteponis. Non passus
es talentum in terra defossum atque obrutum late-
re ⁶². Non passus es lucernam modio diutius obdu-
ci ⁶³: hoc enim lumen meum meamque negotiatio-
nem esse existimas. Id studiisti, ut tibi Paulo Bar-
nabas adjungeretur ⁶⁴. Id studiisti, ut Silvano et
Timotheo tertius accederet Titus, nimirum ut eorum
C opera, qui iua causa sollicitudinem non sicutam suscipiunt, propageatur: alique ab Hierosolymis ad Ilyricum usque per circuitum Evangelium impleas ⁶⁵.

D IV. Idcirco me in medium producis, et suffugienti
manum injicias, ac juxta te collocas: haec videlicet
est illa tibi a me irrogata injurya, inquies, atque
curarum simul et coronarum socium asciscis.
Idcirco me pontificem ungis, ac podere cingis, capi-
tique cidarim imponis ⁶⁶, atque holocausti spiri-
tualis altari adinoves, et initiationis vitulum mactas,

⁶² Rom. xv, 19. ⁶³ Exod. xxix, 1 seqq.

(59) Καταρύχθαι. Reg. hu, et Jes. καταρωρύχθαι.

(60) Τῷ Παύλῳ... Βαρυάνῳ... Σιλουανῷ... Τιμο-
θέῳ... Τίτον. Gregorius hic, juxta Eliam, per τὸ Παύ-
λον, intelligit Basilium magnum, per τὸ Barnabam
et Titum, τὸ ipsum, per τὸ Silvanum, τὸ Gregorium
Nyssenum, et per τὸ Timotheum, τὸ Petrum, ambo
Basilii fratres.

(61) Λαμβάνη. Coisl. 1. λαμβάνεις.

(62) Ἀρχιερέα. Sic duo Regg. sublatio τόν.

(63) Ηεριτίθεις. Reg. bm. περιτίθεις.

manusque spiritui consecras, et Sancta sanctorum spectatum introducis, verique illius tabernaculi, quod non homo, sed Dominus fixit ⁶⁸, ministrum efficis: dignumne vero, et vobis qui ungitis, et eo, propter quem peragitur, et in quem tendit hæc unctionio, perspectum hoc habet Pater veri illius ac genuini Christi, quem exultationis oleo præ con sortibus suis ⁶⁹ perfudit, cum humanitatem divinitate unxit, ut faceret utraque unum ⁷⁰: perspectum etiam Deus ipse ac Dominus noster Jesus Christus, per quem reconciliationem obtinuimus, Spiritusque sanctus, qui nos huic muneri præfecit, in quo et stamus, et gloriamur, ob spem glorie Domini nostri Iesu Christi, cui gloria in æcula saeculorum. Amen.

⁶⁸ Hebr. viii, 2. ⁶⁹ Psal. xliv, 8. ⁷⁰ Eph. ii, 14.

(64) Ὁ Κύριος καὶ. Sic Reg. bm. Deest καὶ in Par. ed.

(65) Ἡ χρίσις. Sic Regg. bm, et hu. Deest ἡ in Par. ed.

A μόσχον τῆς τελειώσεως, καὶ τελειοῖς τὰς χειράς τῷ Πνεύματi, καὶ εἰσάγεις εἰς τὰ Ἀγια τῶν ἀγίων ἐποπτεύσοντα, καὶ ποιεῖς λειτουργὸν τῆς σκηνῆς τῆς ἀληθινῆς, ἣν ἐπήξεν ὁ Κύριος καὶ, (64) οὐκ ἀνθρωπος. Εἰ δὲ καὶ δέξιον ὑμῶν τε τῶν χριόντων, καὶ ὑπὲρ οὖ, καὶ εἰς ὅν ἡ χρίσις (65), οἶδε τοῦτο ὁ Πατὴρ τοῦ ἀληθινοῦ καὶ δυνας Χριστοῦ, ὃν ἔχοντες θλαιον ἄγαλλισσες παρὰ τοὺς μετόχους αὐτοῦ, χρίσας τὴν ἀνθρωπότητα τῇ θεότητι, ὥστε ποιῆσαι τὰ ἀκμφότερα ἐν· καὶ αὐτὸς ὁ Θεὸς καὶ Κύριος (66) τῆς Ιησοῦς Χριστὸς, δι' οὐ τὴν καταλλαγὴν ἐσχήκαμεν, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον, δι θεότητος ήμᾶς εἰς τὴν διακονίαν ταύτην, ἐν ᾧ καὶ ἐστήκαμεν, καὶ καυχώμεθα ἐπ' ἐλπίδι (67) τῆς δέξιης τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ιησοῦ Χριστοῦ, φήσης δέξια εἰς τοὺς αἰώνας τῶν αἰώνων.

B Αμήν.

(66) Ὁ Θεὸς καὶ Κύριος. Sic duo Reg. Deest καὶ in Par. ed.

(67) Ἐπ' ἐλπίδι. Sic tres Regg. et Jes. Deest ἐπ' in Par. ed.

ORATIO XI¹.

Ejusdem, ad Gregorium Nyssenum, Basiliū magno fratre, cui post illius consecrationem advenerat.

I. Amico fidei nulla est comparatio, nec ulla est digna ponderatio contra bonitatem illius. Amicus fidelis, protectio fortis ⁷¹, et munitum palatum. Amicus fidelis, vivus thesaurus. Amicus fidelis, super aurum et lapidem pretiosum multum ⁷². Amicus fidelis, horcus conclusus, scons signatus ⁷³, qui opportune aperiuntur et communicantur. Amicus fidelis, solatii portus. Quod si prudentia etiam et judicio excellat, quanti hoc faciendum? Quod si præterea summa doctrina instructus sit, et quidem omnis generis ⁷⁴ doctrina, hoc est tam nostra, quam ea quæ quondam nostra erat, quanto tandem istud luculentius? Quod si ad has quoque dotes id accedat, ut lucis sit filius ⁷⁵, aut homo Dei ⁷⁶, aut ad Deum propius accedens ⁷⁷, aut vir desideriorum ⁷⁸ bonorum, aut quibusdam id genus nominibus dignus, quibus homines divinos et excelsos ac supernæ partis exornat Scriptura, id vero Dei jam donum est, meritumque nostrum prorsus excedit. Quod si insuper ab amico ad nos veniat, eoque, nec virtute, nec amore erga nos, inferiori, hoc utique adhuc gratius atque jucundius, unguentoque illo, fragrantius.

⁷¹ Eccl. vi, 14 15. ⁷² Psal. xviii, 41. ⁷³ Cant. iv, 12. ⁷⁴ Ioan. xii, 36; Eph. v, 8. ⁷⁵ 1V Reg. i, 9; 1 Tim. vi, 2. ⁷⁶ Ezech. xlvi, 19. ⁷⁷ Dan. ix, 23. ⁷⁸ Psal. cxxxii, 2.

^a Alias 6, quæ autem 11 erat, nunc 8. — Habita medio circiter anno 372.

(68) Τοῦ αὐτοῦ. Sic Reg. bm. In tribus aliis Regg. hunc legimus titulum: Εἰς Γρηγόριον ἀδελφὸν Βασιλείου ἐπιστάτα μετά τὴν χειροτονίαν. ¹ Ad Gregorium Basilii fratrem, etc.

(69) Οὐκ ἔστιν etc. ¹ Nulla rerum digna est commutatio, nec ulla ponderatio probitatem illius

ΛΟΓΟΣ ΙΑ¹.

Τοῦ αὐτοῦ (68), εἰς Γρηγόριον Νίσσην, τὸν τοῦ με γάλου Βασιλείου ἀδελφὸν, ἐπιστάτα μετά τὴν χειροτονίαν.

A'. Φίλον πιστὸν οὐκ ἔστιν (69) ἀττάλλαγμα τῶν διτῶν οὐδὲν, οὐδέ τις στιθμὸς τῆς καλλονῆς (70) αὐτοῦ. Φίλος πιστὸς σκέπη κραταί, καὶ ώχυρωμένον βασιλείον. Φίλος πιστὸς θησαυρὸς ἐμψυχος (71). Φίλος πιστὸς ὑπὲρ χρυσίον καὶ λίθον τέμιον πολύν. Φίλος πιστὸς κῆπος κεκλεισμένος, πηγὴ ἐσφραγισμένη, κατὰ καιρὸν ἀνοιγμένα τε καὶ μεταλαμβανόμενα. Φίλος πιστὸς λιμὴν ἀναψύξεως (72). "Αν δὲ καὶ συνέσῃ διαφέρῃ, πηλίκον; Εἰ δὲ καὶ παιδίαν ἔχεις, καὶ παιδείαν παντοίαν, τὴν τε ἡμετέραν λέγω καὶ τὴν ποτε ἡμετέραν, ὅσῳ λαμπρότερον; Εἰ δὲ καὶ υἱὸς φωτὸς, ἡ ἀνθρωπος τοῦ Θεοῦ, ἡ ἐγγύζω Θεῷ, ἡ ἀνήρ ἐπιθυμιῶν (73) τῶν κρειττόνων. ἡ τι τῶν τοιούτων ὄνομάξεσθαι δέξιος, οἰς (74) ἡ Γραφὴ τιμᾶ τοὺς ἐνθέους, καὶ ὑψηλοὺς, καὶ τῆς ἀνω μερίδος, τούτο μὲν δῆδη δῶρον Θεοῦ, καὶ φανερῶς ὑπὲρ τὴν δέξιαν τὴν ἡμετέραν. Εἰ δὲ καὶ παρὰ φίλου πρὸς ἡμᾶς ἤκουων, καὶ τούτου τὴν τε ἀρετὴν δομοῖμου, καὶ τὴν φιλίαν τὴν ἡμετέραν, ἔτι τερπνότερόν τε καὶ χαριέστερον, καὶ μύρου τοῦ κοσμοῦντος πώγωνά τε λερέως καὶ διαν ἀνδύματος εὐωδέστερον.

sacerdotis barbam et vestimenti oram ⁷⁵ decorante,

D sequaverit.

(70) Καλλονῆς. Pass. καλονῆς.

(71) Φίλος πιστὸς θησαυρὸς ἐμψυχος. Παῖς de sunt in duobus Regg.

(72) Ἀραγύζεως. ¹ Refrigerationis.

(73) Ἐπιθυμιῶν. Sic quatuor Regg. et duodecim Colb. Ed. ἐπιθυμῶν.

(74) Οἰς. Sic tres Regg. Par. ed. οἴς.

Β'. Ἀρ' οὖν ικανὰ ταῦτα, καὶ μετρίως (75) ὑμῖν Α τὸν διδρά διάλογος ἔγραψεν; Ἡ δεῖ, καθάπερ τοὺς ἐπιμελεῖς τῶν ζωγράφων, πολλάκις ἐπιβάλλειν τὰ χρώματα, ἵνα τελεωτέρων ὑμῖν (76) τὴν τοῦ λόγου γραφὴν παραστήσωμεν; Καὶ δῆ γράψομεν (77) ὑμῖν τελεώτερὸν τε καὶ σαφέστερον. Τίς νομοθετῶν ἐπιφανεστάτος; Μωϋσῆς. Τίς ἱερέων ἀγιώτατος; Ἀαρὼν^{οὐχ} ἡττον ἀδελφοὶ τὴν εὐσέβειαν ἢ τὰ σύμματα· μᾶλλον δὲ ὁ μὲν Θεὸς Φαραὼ, καὶ τοῦ Ἰσραὴλ προστάτης (78) καὶ νομοθέτης, καὶ τῆς νεφέλης εἰς τὸν χωρῶν, καὶ θείων μυστηρίων ἐπόπτης τε καὶ μυσταγωγὸς (79), καὶ τῆς τεκνηγῆς τῆς ἀληθινῆς τεχνίτης, ἥν ἔπηξεν διάλογος Κύριος, καὶ οὐκ δινθρωπος· ἱερεῖς δὲ δόμοιων ἀμφότεροι. Μωσῆς γάρ, φησί, καὶ Ἀαρὼν ἐν τοῖς (80) ἱερεῦσιν αὐτοῦ· διὰ μὲν ἄρχων ἀρχόντων, καὶ ἱερέων ἱερέων, χρώμενος μὲν δσα γλώσσῃ τῷ Ἀαρὼν, αὐτὸς δὲ τὰ πρὸς θεὸν ἔκεινων γινόμενος· δὲ μετ' ἔκεινον μὲν εὐθὺς, πολὺ δὲ πρὸ τῶν διλων ἀξίζει τε καὶ τῇ πρὸς θεὸν ἐγγύτητι. Ἀμφότεροι βασινίζοντες Αἴγυπτον, θάλασσαν τέμνοντες, τὸν Ἰσραὴλ διεξάγοντες, τοὺς ἔχθρούς βαπτίζοντες, ἄρτον ἀναθεν ἔλκοντες, ὑδωρ ἀπιστον ἐρήμῳ, τὸ μὲν ἔκδιδόντες, τὸ δὲ γλυκαίνοντες· ἀμφότεροι καταπολεμοῦντες (81) τὸν Ἀμαλῆκ ἔκτασές χειρῶν ἀγίζει, καὶ τύπῳ μυστηρίου μελέοντος· ἀμφότεροι πρὸς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας, καὶ δόηγοῦντες καὶ σπεύδοντες. Μή τι γνωριμώτερον (82) τῆς εἰκόνος; Οὐ σαφῶς ὑμῖν τὸν διώνυμον (83) ἐμοὶ καὶ διμόψυχον (84) διάλογος λόγος ἀνετυπώσατο·

Γ'. Τούτων δὲ μὲν ἔχρισεν ἡμᾶς, καὶ χρυπτομένους εἰς μέσον ἤγαγεν· οὐκ οἶδεν διὰ τὸ παθῶν, ἢ πῶς κινηθεῖς ἀναξίως τοῦ ἐν αὐτῷ πνεύματος· καὶ γάρ εἰ τραχύτερος διάλογος, δμως (85) εἰρήσεται· πάντα οἰστε· φιλία καὶ πάσχουσα καὶ ἀκούουσα. Ό δὲ παρακαλέσων ἥκει, καὶ συμβιθάσων, καὶ προσημερώσων (86) τῷ Πνεύματι. Μέγα μὲν, διὰ τὸν νῦν, ἐμοὶ (πῶς δὲ οὐ μέγιστον; διὸ γε παντὸς δμᾶς τοῦ βίου προστητάμην)· μέμφομαι δὲ, διὰ τῆς χρείας δυτερος (87). Πῶς μετὰ τὴν ἥτταν καὶ καταδρομὴν ἡ συμμαχία, ὡς φίλων ἀριστεῖς καὶ συμμάχων; καὶ μετὰ τὴν ζάλην δικυρηνήτης, καὶ μετὰ τὴν οὐλήν τὸ φάρμακον; Πότερον ὡς φιλάδελφος δισχύνθης τὴν τυραννίδα; Ή καὶ αὐτὸς ὡς δυνάστης διδυσκέραντς τὴν ἀπεθεῖσαν; Πότερον τῶν ἀδελφῶν ἐγκαλεῖς, καὶ πότερον ἀριεῖς (88) τῆς μέμψεως; Φθέγξομαι τοι (89) πρὸς σὲ

II. *An vero hæc sufficiunt, atque abunde vobis hunc virum oratio depinxit? An nobis potius sedulos ac diligentes pictores imitari convenient, saepiusque colores inducere, quo perfectiorem vobis sermonis picturam ob oculos ponamus?* Et vero clarus exactiusque vobis hominem describemus. *Quis legislatorum illustrissimus? Moyses. Quis sacerdotum sanctissimus? Aaron. Quis non minus pietate, quam corporibus fratres; vel potius, ille quidem Pharaonis Deus*^{οὐ}, *et Israelitarum antistes et legislator, et nubem ingrediens, et divinorum mysteriorum spectator et præsul, et tabernaculi illius veri fabricator, quod a Deo, non ab homine constructum est*^{οὐ}: *ambo autem æque sacerdotes. Moses enim, ait ille, et Aaron, inter sacerdotes ejus*^{οὐ}. *Illi principum princeps, et sacerdotum sacerdos, Aarone pro lingua utens, ipsique vicissim in iis rebus operam navans, quæ ad Deum pertinebant*^{οὐ}: *hic illi statim secundus, alios autem dignitate et propinquitate ad Deum longe antecedens. Ambo Ægyptum vexantes, mare scindentes, Israelem trajicientes, hostes demergentes, panem superne trahentes, aquam hominum fidem superante in deserto partim profundentes, partim edulcentes: ambo per sanctam manuum extensionem*^{οὐ}, *sublimiorisque mysterii figuram, Amalekitas opprimentes: ambo ad promissam terram duces viæ se præbentes, ac properantes. Eiquid hac imagine notius apertiusque cogitari potest? Nonne perspicue cognominem memen parique animo prædictum, pictrix oratio effinxit?*

III. *Horum alter nos unxit, ac latentes*²⁴³ *in medium produxit: quod, quid ei acciderit, ut faceret, aut quid eum ad hanc rem impulerit, haud scio, certe, non ut dignum erat eo spiritu, qui in ipso est; dicam enim, etsi asperior hic sermo sit; omnia feret amicitia, tum perpetiens, tum audiens. Alter hanc causam buc veniendi habuit, ut nos consoletur, ac confirmet, Spirituque mansuetaciat. Quem quidem etsi nunc quoque venisse, plurimi duco (nec mirum, cum vos vitæ meæ omni semper proposuerim): hoc tamen molestum est, quod seriū quain res postularet, accesserit. Quoniam modo post cladem et hostilem impetum, suppetiæ, amicorum et commilitonum præstantissime? Quoniam modo post tempestatem, gubernator, post cicatricem, medicina? Utrum te, ut fratris amantein, vis*

^{οὐ} Exod. vii, 1. ^{οὐ} Hebr. viii, 2. ^{οὐ} Psal. xcvi, 6. ^{οὐ} Exod. iv, 16. ^{οὐ} Exod. xvii, 12.

(75) *Μετρίως.* *C. Mediocriter, parcus.* *»*
 (76) *Υμίν.* *Reg. bin, ὑμῖν.*
 (77) *Γράψυμεν.* *Duo Regg. γράψωμεν.*
 (78) *Προστάτης.* *Or. 2, παραστάτης.*
 (79) *Ἐπόπτης τε καὶ μυσταγωγός.* *Combeſt Mysteriorum inspector et initiator.* *»*
 (80) *Ἐν τοῖς.* *Sic Regg. quatuor et Pass. In ed. Par. deest ἐν.*
 (81) *Καταπολεμοῦτες.* *C. Expugnantes, debellantes.* *»*
 (82) *Γνωριμώτερος.* *Pass. addit ὑμῖν.*
 (83) *Τὸν διώνυμον.* *Gregorium Nyssenum hic intelligit.*
 (84) *Καὶ διμόψυχον.* *Coisl. 2, διμόψυχον, et et hunc*

animo mihi conjunctissimum, unanimum. » Crediderim hac voce significari Basiliū magnum, ob superiora istius n. verba, et non minus pietate quam corporibus fratres. *»*

(85) *Ομως.* *Combeſt legit, ἀλλ' δμως.*

(86) *Καὶ προσημερώσων.* *Sic restitutus autoritate trium Regg. coll., Coisl. 1, et 2, Or. 2, Jes. et Par. Agnoscit et vertit ipse Billius.*

(87) *Υπερερος.* *Regg. d, ph, et quinque Colb. οὔτερον.*

(88) *Ἄγριεις.* *Tres Regg. ἀφῆς.*

(89) *Φθέρξοματι.* *Ita tres Reggii, plures Colb., Coisl. uterque et Or. 2. Deest τι in ed.*

nobis illatæ punit? An ipse quoque, ut imperium gerens, inobedientiam nostram et contumaciam iniquo animo tulisti? Utrum tandem fratrum accusas, utrum culpa liberas? Atque, ut Jobi verbis ad te utar, nimurum ipse quoque dolore affectus, et ad amicum loquens, etsi non talem, nec ob easdem calamitates: Utri adhæres? Aut cui opem afferre paras? An non ei, qui viribus pollet? An non ei, qui sapientia et doctrina abundat⁷⁴? Hoc enim pernulis ætatis nostræ judicibus usu venire conspicio, qui magnis et excelsis viris gravissima quæque facilius condonarint, quam humilibus et abjectis quidquam vel levissimi momenti. Sed hoc quidem ipse videris. Neque enim mihi de te, quem virtutum omnium normam atque exemplar esse statuo, quidquam, quod ab honesto alienum sit, pronuntiare fas est. Ac præterea, ne præpropere judicem, Scripturæ lege mihi interdictum est⁷⁵. Ego vero pro amicitiae jure, et tibi, et quibusvis aliis, sive inobedientiae meæ, ut nonnulli fortasse dixerint, give, ut mihi persuadeo, prudentiae et cautionis amicum habere, qui non omnino præpostere et inscie agat; sed qui possit quædam acutius, quam plerique, perspicere, ac in iis quidem rebus, in quibus fiducia nisi convenit, silentem animum gerat, timeat vero ubi est timor, et ea præsertim, quæ non timere cordati viri summopere reformi-dant.

IV. Quidnam igitur placet, et quidnam potius expedit? An ut vobis facti mei rationes reddam, jubetis, nec tempus hoc (est autem festivi cœ-tus, non forensis disceptationis), tanquam parum idoneum, **244** repudiatis? Au potius, ut hanc causam in tempus aliud conciliumque rejiciamus? Longiorem enim orationem ea res postulat, quam præsentis temporis ratio patiatur. Quid igitur hoc festo atque hac hominum frequentia dignum profumeris, ne vos inedia laborantes dimittamus, cum præsertim convivatoris munere fungamur? Purissemus nosmetipsos martyribus, fratres, vel ei potius, cui ipsi quoque crux ac veritatis confessione purificati et expiati sunt. Mundemur ab omni inquinamento carnis et spiritus⁷⁶. Lavemur, mundi efficiamur⁷⁷, exhibeamus nos etiam corpora nostra et animas, hostiam viventem, sanctam, Deo placente, rationabilem nostram precationem⁷⁸. Neque enim purus tanto in pretio quidquam habet, quam puritatem, aut purgationem. Certemus propter athletas; vincamus propter victores; testimonium

⁷⁴ Job xxvi, 2 seqq. ⁷⁵ Matth. vii, 1; 1 Cor. iv,

(90) Καὶ πρός. Sic plerique codd. Deest καὶ in ed.

(91) Πολλὴ ἰσχύς. Reg. c. et Or. 2, πολλὴ ἡ ἰσχύς.

(92) Μὴ ταχὺς εἶται, etc. « Ne sim velox ad judicandum Scriptura admonet. »

(93) Υπὸ τῆς Γραφῆς. Reg. c., παρὰ τῆς Γραφῆς.

(94) Νενοτέθημαι. Or. 2, νενομοτέθημαι.

(95) Καὶ πατὴν βουλομένῳ. « Et quibusvis aliis poscentibus. »

(96) Πάτη. Regg. c, d, et Coisl. 1, πάγια.

(97) Μακρότερος. Sic plures Regg., Coisl. utorque, Pass., Jes., Par. etc. Editi μακρότερος, « bre-viorem. »

A τῶν τοῦ Ἰων ῥημάτων, καὶ αὐτὸς ἀλγῶν, καὶ πρὸς (90) φίλον, εἰ καὶ μὴ τοιοῦτον, μηδὲ ἐφ' ὁμοῖοις τοῖς πάθεσιν. Πιστέρῳ πρόσκεισαι; « Ή τίνι μέλλεις βοηθεῖν; » Λρ' οὐχ ϕο̄ πολλὴ ἰσχύς (91); Οὐχ ϕο̄ πολλὴ σφρά καὶ ἐπιστήμῃ; Τοῦτο γάρ ὅρῳ πολλοὺς τῶν νῦν κριτῶν πάσχοντας, οἱ ἔρων ἀν τοῖς ὑψηλοῖς τὰ μέγιστα συγχωρήσαντες ή τοῖς ταπεινοῖς; τὰ ἐλάχιστα. Τοῦτο μὲν οὖν αὐτὸς ἀν εἰδείης· οὐ γάρ ἐμοὶ τι θέμις περὶ σοῦ τῶν οὐ καλῶν ἀποφίλνεσθαι, ὃς σε καλοῦ παντὸς ὅρον καὶ κανόνα τίθεμαι· καὶ ἄμα μὴ ταχὺς εἴναι (92) εἰς κρίσιν, υπὸ τῆς Γραφῆς (93) νενοτέθημαι (94). Ἐγὼ δὲ τὸν λόγον ὑποσχεῖν ἔτοιμος, καὶ σοι, καὶ παντὶ τῷ βουλομένῳ (95) διὰ φίλων, τῆς ἐμῆς, εἴτε ἀπειθείας, ὡς ἀν τινες ὀνομάζασιν, εἴτε προμηθείας, ὡς ἐμαυτὸν πείθω, καὶ ἀποφαίνεις, ὡς ἀν εἰδείης μὴ πάντη (96) ἀτόπω φίλω χρώμενος καὶ ἀμαθεῖ· ἀλλ' ἔστιν δὲ καὶ συνορᾶν δυναμένη τῶν πολλῶν ἀμεινον, καὶ θαρροῦντι· μὲν δὲ θαρρεῖν δξιον, φοβουμένῳ οὐκέτι φόβος, καὶ δὲ μηδὲ φοβεῖσθαι τοῖς νοῦν ἔχουσι φοβερώτερον.

B rationem reddere paratus sum, ut intelligas te in scie agat; sed qui possit quædam acutius, quam plerique, perspicere, ac in iis quidem rebus, in quibus fiducia nisi convenit, silentem animum gerat, timeat vero ubi est timor, et ea præsertim, quæ non timere cordati viri summopere reformi-dant.

C Δ'. Τί οὖν δοκεῖ, καὶ τι βέλτιον; Νῦν ὑπόσχωμεν τὰς εὐθύνας ὑμῖν, τοῦτο κελεύετε, καὶ οὐκ ἀποδοκιμάζετε τὸν καὶρον, (Ο δέ ἔστι παντηγρυπε, ἀλλ' οὐ δικαστήριον.) « Η τοῦτο μὲν εἰς ἄλλον καὶρον καὶ σύλλογον ἀποθύμεθα; Καὶ γάρ ἔστι μακρότερος (97), ἢ κατὰ τὸν παρόντα καὶρον ὁ λόγος. » Ήμεῖς δὲ τι φεγγέμεθα πρὸς ὑμᾶς τῆς πανγύρεως ἄξιον, ήντα μὴ νήστεις ὑμᾶς ἀπόλυτωμεν αὐτοῖς, καὶ ταῦτα δυντες οἱ ἑστιάτορες; « Άγνισωμεν ἡμᾶς αὐτοὺς, ἀδελφοί, τοῖς μάρτυσι· μᾶλλον δὲ, ϕ κάκεῖνοι δι' αἰματος καὶ τῆς ἀληθείας ἡγνίσθησαν. » Ελευθερωθῶμεν (98) παντὸς μολυσμοῦ σαρκὸς καὶ πνεύματος· νικήμεθα, καθαροὶ γενώμεθα· παραστήσωμεν καὶ αὐτοὶ τὰ σώματα ἡμῶν καὶ τὰς ψυχὰς, θυσίαν ζῶσαν, ἀγίαν, εὐάρεστον τῷ Θεῷ, τὴν λογικὴν λατρείαν (99) ταύτην ἡμῶν καὶ ἔντευξιν. Οὐδὲν γάρ οὕτω τὸν καθαρῷ (1) τίμιον, ὡς καθαρήτης ἢ κάθαρσις. Αθλήσωμεν διὰ τοὺς ἀθλητάς (2)· νικήσωμεν διὰ τοὺς νικητάς· μαρτυρήσωμεν D τῇ ἀληθείᾳ διὰ τοὺς μάρτυρας. Τοῦτο τοῖς διθοίοις αὐτῶν χαρισμάτων, τὸ καὶ αὐτοὶ στεφανίται γενέσθαι, καὶ τῆς αὐτῆς κληρονόμοι δέξης, τῆς τε παρ-

5. ⁷⁶ II Cor. vii, 1. ⁷⁷ Isa. i, 16. ⁷⁸ Rom. xii, 1.

(98) « Ελευθερωθῶμεν. » Immunes nos reddamus. » Gregorius mutavit Apostoli vocem, quam Bilius in versione retinuit.

(99) Λατρεῖα. Malum cum Vulgata: « rationabile obsequium nostrum. » Coisl. 1, ἔντευξιν καὶ λατρείαν. Deest λατρεία, in tribus Regg. et decem Colb. Observat Nicetas Gregorium vocem, ἔντευξιν, subrogasse vocι, λατρείαν, quæ in Epist. ad Rom. c. xi, 1, legitur. Sed ultraque vox in Gregorii textu exstat, seu glosseme irreperitur, seu Gregorius Apo-stoli mentem explicare voluerit.

(1) Τῷ καθαρῷ. « Purus, » nempe « Deus, » qui ipsa est puritas.

(2) Διὰ τοὺς ἀθλητάς. « In athletarum gratiam. »

ἥμῶν (3) ὑπαρχούσης αὐτοῖς καὶ τῆς ἐν οὐρανοῖς ἀποκειμένης, ἡς ὑπομνήματα καὶ χαρακτῆρες μικροὶ τινὲς τὰ δρώμενα. Πρὸς τὰς ἀράχας, πρὸς τὰς ἔξουσίας ἀγωνισάμεθα, πρὸς τοὺς ἀφανεῖς διώκτας τε καὶ τυράννους, πρὸς τοὺς κοσμοκράτορες τοῦ σκότους τοῦ αἰώνος (4) τούτου, πρὸς τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας ἐν τοῖς ἐπουρανοῖς, καὶ περὶ τὰ οὐράνια πρὸς τὸν ἔνδον καὶ ἐν ἡμῖν αὐτοῖς τὸν ἐν τοῖς πάθεσι πόλεμον, πρὸς τὰς καθ' ἐκάστην ἡμέραν τῶν ἔχωθεν συμπιπτόντων ἐπαναστάσεις.

quae circa cœlestia feruntur, adversus domesticum aliquem quotidianos eam, quae externe accidunt, rerum impetus.

E'. Ἐνέγκωμεν θυμὸν ὡς θηρίον, καὶ γλωσσαν ὡς τομὸν (5) ἔιφος, καὶ ἡδονὴν ὡς πῦρ κατασθέσωμεν. Θύμεθα ταῖς ἀκοαῖς θύρας, καλῶς ἀνοιγομένας καὶ κλειομένας· καὶ τὸν ὄφθαλμὸν σωῷρονίσωμεν· παιδαγωγήσωμεν ἀφῆν λυσσῶσαν, καὶ γεῦσιν σπαράττουσαν, μὴ θάνατος ἀναβῆν διὰ τῶν θυρίδων ἥμῶν· οὕτω γάρ ηγοῦμαι καλεῖσθαι τὰς αἰσθητήρια· καὶ γέλωτος ἀμετρίας καταχελάσωμεν (6). Μή κάρκωμεν γόνυ τῇ Βαῤῥῇ διὰ τὴν χρείαν, μηδὲ διὰ φύσεον (7) τῇ εἰκόνι τῇ χρυσῇ προσκυνήσωμεν. Ἐν φοβηθῶμεν μόνον, τὸ φοβηθῆναι τὸ θεοῦ πλέον, καὶ καθυδρίσαι τὴν εἰκόνα διὰ κακίας. Ἐν πᾶσι τὸν θυρεὸν τῆς πίστεως ἀναλάβωμεν, καὶ πάντα τὰ βέλη τοῦ πονηροῦ διαφύγωμεν. Καὶ οὗτος δεινὸς ὁ πόλεμος, καὶ αὕτη παράταξις μεγάλη, καὶ τοῦτο μέγα τρόπαιον. Εἰ οὕτως συνεληλύθαμεν (8), ή συντρέχομεν, θντως κατὰ Χριστὸν ἡ πανήγυρις, θντως τοὺς μάρτυρας τετιμήκαμεν, ἢ τιμήσομεν (9), θντως χορεύομεν ἐπινίκια. Εἰ δὲ γαστρὸς ἡδοναῖς χαριούμενοι, καὶ τρυφήσοντες πρόσκαιρα, καὶ εἰσοισοντες τὰ κενούμενα (10), καὶ κραιπάλης χωρία ταῦτα, οὐ σωφροσύνης ὑπολαμβάνοντες, καὶ πραγματεῶν καιροὺς καὶ πραγμάτων, ἀλλ' οὐκ ἀναδάσσεως ἢ θεώσεως (11), ή οὕτως εἰπεῖν τολμήσω, ἃς οἱ μάρτυρες μεστεύουσι (12), πρῶτον μὲν οὐδὲ τὸν καιρὸν ἐπιγινώσκω. Τί γάρ τὰ ἀχυρά πρὸς τὸν σῖτον; Τί δὲ (13) θρύψις σαρκὸς πρὸς μαρτύρων παλαίσματα; Ἐκεῖνα τῶν θεάτρων, ταῦτα τῶν ἔμων συλλόγων· ἐκεῖνα τῶν ἀκολάστων, ταῦτα τῶν σωφρονύντων· ἐκεῖνα τῶν φιλοσάρκων, ταῦτα τῶν λυομένων ἀπὸ (14) τοῦ σώματος. Ἐπειτα βούλομαι μὲν εἰπεῖν τις καὶ τολμήστερον, φείδομαι δὲ τῆς βλασφημίας αἰδοῖ τῆς ἡμέρας· πλὴν οὐ ταῦτα ἀπαιτοῦσι πάρ'

A dicamus veritati propter martyres. Illoc illorum certaminibus deimus, ut ipsi quoque palmarum asse quamur, atque ejusdem gloriae hæredes simus, tam illius quam a nobis accipiunt, quam illius quæ in eolis recondita est, cuius monumenta quædam et exigua signa sunt, quæ oculis cernuntur. Certamen ineamus adversus principatus et potestates, adversus invisibles illos persecutores et tyrannos, adversus mundi rectores tenebrarum hujus seculi, adversus spiritualia nequitiae in cœlestibus¹⁰, et

quæ circa cœlestia feruntur, adversus domesticum aliquem quotidianos eam, quæ externe accidunt, rerum impetus.

B V. Iram, velut belluan quamdam, linguam, velut præacutum gladium sustineamus, et voluptatem, velut ignem extinguanus. Auribus nostris januas apponamus, quæ tempestive aperiantur et claudantur: oculis frenum injiciamus: tactum rabie laborantem, et gustum vellicantem coercemus, ne alioquin mors per fenestras nostras ascendet¹¹; hoc enim nomine sensum sedes vocari existimo. Effusum et petulantem risum irrideamus. Ne ob rerum penuriam ante Baal genu flectamus¹², nec ob metum auream imaginem adoremus¹³. Illoc unum timeamus, ne quid magis quam Deum timeamus, divinæque imagini per improbam vivendi rationem probrum inferamus. In omnibus fidei 245 scutum assumamus, atque omnia diaboli tela effugiamus¹⁴.

C Nam hoc quoque bellum grave ac periculosum est, hæc quoque dimicatio magna, et amplum hoc tropheum. Si ita convenimus, aut concurrimus, revera festum hunc diem, ut Christo gratum est, celebramus, revera martyres honore assecimus, aut afficiemus, revera triumphalem choream agimus. Si autem eo convenimus, ut ventris voluptatibus indulgeamus, et fluxis ac brevi perituriis deliciis fruamur, eaque, quæ mox evanuantur, inferamus; atque hæc loca, non temperantia, sed crapula, et hæc tempora, non spiritualis ascensus, ac (nisi hoc a me audaciū dictum videatur), divinitatis consequendæ, cuius mediatores sunt martyres, sed rerum gerendarum et negotiationum tempora esse arbitriemur; primum quidem, quod id hoc tempori conveniat, haud agnosco. Quid enim paleæ cum tritico? Quid carnis voluptati cum martyrum certaminibus?

D Illa theatris congruunt, hæc meis conventibus; illa

¹⁰ Eph. vi, 12. ¹¹ Jer. ix, 21. ¹² III Reg. xix, 18. ¹³ Dan. iii, 18. ¹⁴ Eph. vi, 16.

(5) Παρ' ἡμῶν. Sic tres Regg., totidem Culb. e. Or. 2. Par. eit. παρ' ὑμῶν.

(4) Τοῦ αἰώνος. Deest in Regg. bm, ph, Or. 2, Coisl. 1.

(5) Ής τομόρ. Reg. ph, Coisl. 1, et Comb. διστομον, e. anciptem.

(6) Καὶ γέλωτος ἀμετρίας καταχελάσωμεν. Illes desunt in duobus Reggiis. Coisl. 1, pro ἀμετρίας habet, ἀμετρίαν.

(7) Διὰ φόβον. Or. 2, διὰ τὸν φόβον.

(8) Συνεληλύθαμεν. Billius, si ad hunc modum eolumus, ant consuimus.

(9) Τιμήσομεν. Reg. ph, Coisl. 1. τιμήσωμεν.

(10) Κερούμερα. Sic Regg. et Colb. plerique. Male in editis καινούμενα, e. innovantur.

(11) Ἡ θεώσεως. Reg. bm, καὶ θεώσεως.

(12) Ἡς οἱ μάρτυρες μεστεύουσι. Id Nicetas sic exponit: Ἡς μεστεύονται γίνονται οἱ ἄγιοι, τὸν μὲν παρακαλοῦντες ἀναβαίνειν καὶ θεοῦσθαι, τὸν δὲ θεὸν ἰκετεύοντες ἐπικαλύνεσθαι καὶ βοηθεῖν. Cuius mediatores sunt sancti martyres, hortando quidem populum ut ascendat ac veluti Deus efficiatur; Deus autem rogando, ut inclinet se atque opein serat,

(13) Τι δέ. Reg. z, Tl δατ.

(14) Άκο. Deest in Reg. a, et Or. 2.

libidinosis, hæc castitatis et temperantiae studiosis; A ἡμῶν (15) οἱ μάρτυρες· οὗτω γαρ εἰπεῖν μετριώ-
illa carni addictis, hæc iis qui corporis vinculis τερον.
solvuntur. Deinde, gestit quidem animus audacius aliquid proferre, sed diei hujus reverentia cohibeor,
ne quid infesti atque asperi dicam. Cæterum, ut mitius loquar, haudquaquam hæc a nobis martyris
exposcunt.

VI. Demus igitur operam, fratres, ne sancta impure, et subliuia demisse, et honore digna turpi-
ter, et, ut uno verbo complectar, spiritualia ter-
rene celebremus. Festos quidem dies Iudeus etiam agitat, verum secundum litteram; festos dies item gentilis, verum ut demonibus placet. At nobis, quemadmodum spiritualia omnia sunt, actio, motus, voluntas, sermo, incessus denique et vestis, atque adeo ipse oculorum nutus, ratione scilicet ad omnia pertinente, atque hominem, eum qui secundum Deum est, componente ac moderante; sic etiam spiritualis est festorum celebrandorum animorumque oblectandorum ratio. Non enim animi relaxationem interdictam volo, sed petulanciam coerco. Si nos ad hunc modum conveniamus, ac festa celebremus, magnum quidem fuerit affirmare, nos cadem præmia et ejusdem gloriae hereditatem percepturos: quæ enim nec oculus vidit, nec auris audivit, nec humanus intellectus pro potestate atque arbitrio **246** beatitudinem singens, unquam informavitst, hac eos, qui per cruentum purgari fuerint, Christique sacrificium sibi imitandum proposuerint, manere judicamus: at illud certe nobis continget, ut sanctorum martyrum splendorem cernamus, quod quidem, mea sententia, leve censi-
seri non debet, atque in ejusdem Domini gaudium intremus, clariusque et purius beatæ ac principis Trinitatis lumine collustremur, in quam credimus, quam colimus, et coram Deo atque hominibus constitemur, nibil timentes, neminem verentes, non extermos hostes, non eos, qui inter nos agunt, falsos Christianos, sanctique Spiritus hostes. Aique ultimam ad extremum usque vitæ spiritum cum magna libertate confiteamur preclarorum illud sanctorum Patrum, qui Christo, nascentique fidei propinquiores existierunt, depositum, confessionem illam quam simul cum lacte imbibimus, quam primam. prolocuti sumus, et cum qua ultimam postremo ex hac vita migremus, si nihil aliud, hinc certe pietatem nobiscum efferenles.

VII. Deus autem pacis, qui nos sibi per crucem reconciliavitst, cum prius per peccatum hostes ei facti essemus; qui faustum pacis nuntium, tum his qui prope erant, tum his qui longest, hoc est tum

st Isa. lxiv, 4; I Cor. ii, 9. st II Cor. v, 18. st Ephes. ii, 17.

(15) Παρ' ἡμῶν. Sic tres Regg. In quibusdam, παρ' ὑμῶν, εἰ αὐτοίς.

(16) Οὗτω καὶ. Cis. I. Οὗτως ἐνθεον ἔστω καὶ τὸ πανηγυρίζειν. « Sic etiam divina et sacra sit festorum celebrandorum ratio. » Concinit Nicetas, οὗτω καὶ ἐν ταῖς ἑορταῖς ἔστω φαιδρότης, « talis sit et in festis letitia. »

(17) Ἀμυνότων. « Sed eam, quæ modum exce-
dit, reprehendo. »

(18) Οὕτε. Reg. ph, οὕτω.

(19) Ποτε. Deest in Ur. 2.

Γ'. Μή τοίνυν ἀνάγνως τελῶμεν, ἀδελφοί, τὰ δύοις, μηδὲ τὰ ὑψηλὰ ταπεινῶς, μηδὲ ἀτίμως τὰ τίμια, μηδὲ, συνελόντα εἰπεῖν, χοῖκως τὰ τοῦ πνεύματος. Πανηγυρίζει καὶ Ἰουδαῖος, ἀλλὰ κατὰ τὸ γράμμα· ἑορτάζει καὶ Ἐλλην, ἀλλ' ὡς ἀρέσκει τοῖς δάιμοσιν. Ἡμῖν δὲ, ὡς πάντα πνευματικά, πρᾶξις, κίνημα, βούλημα, λόγος, ἄχρι καὶ βαδίσματος καὶ ἐνδύματος, ἄχρι καὶ νεύματος, εἰς πάντα τοῦ λόγου φθάνοντος καὶ ῥυθμίζοντος τὸν κατὰ Θεὸν ἀνθρωπὸν· οὗτῳ καὶ (16) τὸ πανηγυρίζειν, καὶ τὸ φαιδρύνεσθαι. Οὐ γάρ καλύω τὴν ἀνεστι, ὅλλα κολάζω τὴν ἀμετρίαν (17). « Ανοῦτω συνιώμεν, καὶ οὗτω πανηγυρίζωμεν, μέγα μὲν, διτὶ καὶ αὐτοὶ τευχέμεθα τῶν αὐτῶν ἀθλῶν, εἰπεῖν, καὶ τῆς αὐτῆς δόξης κληρονομίσομεν. » Καὶ γάρ οὗτε (18) ὁφθαλμὸς εἰδεν, οὗτε οὓς ἤκουσεν, οὗτε ἀνθρώπινός ποτε (19) νοῦς ἀντυπάτατο, καὶ ἔξουσίαν πλέκτων μακαρότητα, ταῦτα νομίζομεν (20) ἀποκείσθαι τοῖς καθηραμένοις δι' αἵματος, καὶ τὴν Χριστοῦ θυσίαν μιμησαμένοις· ἀλλὰ τὴν γε λαμπρότητα τῶν ἀγίων μαρτύρων ὁφθέμα, οὐδὲ γάρ τοῦτο μικρὸν, ὡς δὲ ἐμὸς λόγος, καὶ εἰς τὴν χαρὰν τοῦ αὐτοῦ Κυρίου εἰσελευσόμεθα, καὶ τῷ φωτὶ τῆς μακαρίας καὶ ἀρχικῆς (21) Τριάδος, εὐ οἴδε, διε ἐλλαμψθεόμεθα τρανότερόν τε (22) καὶ καθαρώτερον, εἰς τὴν πεπιστεύκαμεν, καὶ ήτοι λατρεύομεν (23), καὶ τὴν ὁμοιογούμεν ἐμπροσθεν Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, μηδὲν δεδοικότες, μηδὲν (24) αἰσχυνόμενοι, μή τοὺς ἔξωθεν ἐχθροὺς, μή (25) τοὺς ἐν ἡμῖν αὐτοῖς φευδοχρίστους καὶ πολεμίους τοῦ Πνεύματος. Καὶ ὁμοιογίαμεν μέχρι τῆς ἐσχάτης (26) ἀναπνοῆς ἐν πολλῇ παρθησάτη τὴν καλὴν παρακαταθήκην τῶν ἀγίων Πατέρων, τῶν ἐγγυτέρων Χριστοῦ, καὶ τῆς πρώτης πίστεως, τὴν σύντροφον ἡμῖν ἐκ παίδων ὁμοιόταν, τὴν πρώτην (27) ἐφθεγξίμεθα, καὶ ήτοι τελευταῖον συναπέλθοιμεν, τοῦτο, εἰ μή τι δόλο, ἐντεῦθεν ἀποφερόμενοι, τὴν εὐσέβειαν.

D Z'. Ο δὲ Θεὸς τῆς εἰρήνης, δικαστής ἡμᾶς έστω διὰ τοῦ σταυροῦ, διὰ τῆς ἀμαρτίας πολεμώθεντας· διεύαγγελισάμενος εἰρήνην τοῖς ἐγγὺς, καὶ τοῖς μακράν, τοῖς τε ὑπὸ νόμου καὶ τοῖς ἔξω νόμου·

(20) Νομίζομεν. Reg. ph, νομίζωμεν. « Credamus hæc reposita esse. » etc.

(21) Μακαρίας καὶ ἀρχικῆς Τριάδος. Pass. addit., καὶ ἀγίας.

(22) Τρανότερό τε. Or. 2, τρανότερον.

(23) Καὶ ήτοι λατρεύομεν. Hæc deinceps in Regg. a, c.

(24) Μηδέρ. Tres Regg. et octo Colb. μηδένα.

(25) Μή. Reg. d, μηδέ.

(26) ἐσχάτης. Adhuc Ies. ἡμῶν.

(27) Πρώτη. Pass. πρώτων.

δῆς ἀγάπης πατήρ, ἡ ἀγάπη· ταῦτα γὰρ πρὸ τῶν δὲ λαῶν χαίρει καλούμενος, ἵνα νομοθετήσῃ (28) καὶ τοῖς δόνδασι τὸ φιλάδελφον, δὲ τὴν καινὴν ἐντολὴν θοὺς ἐν τῷ τοσοῦτον ἀγαπὴν ἀλλήλους, δύον καὶ τὴν ἀγάπην δέ δοὺς καὶ τυραννεύειν καλῶς, καὶ τυραννεῖσθαι διὰ τὸν φόδον, καὶ ἀναδύεσθαι σὺν λόγῳ (29), καὶ θαρρεῖν πάλιν διὰ τὸν λόγον· δὲ καὶ τὰ μεγάλα ποίμνια καταρτίζων, καὶ τὰ μικρὰ μεγαλύνων διὰ τῆς χάριτος, αὐτὸς, κατὰ τὸ πλήθος τῆς ἑαυτοῦ χρηστότητος, ἡμᾶς μὲν παρακαλέσαι παρακλήσει πολλῇ, καὶ εἰς τὰ ἔμπροσθεν (30) ἀγορὶς συμποιμάνων καὶ διασώζων τὸ ποίμνιον· ὑμᾶς δὲ καταρτίσειν εἰς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν, καὶ πνευματικῶν πανηγυρίζειν τὰς μάρτυρις πείσειε, καὶ τῆς ἐκείνην τρυφῆς καταξιώσειεν, ἔνθα (31) πάντων εὐφρατιομένων ἡ κατοικία, καὶ δύθεντας ἐν δικαιοσύνῃ τῆς ἑαυτοῦ δόξης κορέειν, ἐποφθείσης ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ (32) τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ὃς ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος, ἡ τιμὴ καὶ ἡ προσκύνης εἰς τοὺς αἰώνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Amens. tur in Christo Iesu Domino nostro, cui gloria, et potentia, et honor, et adoratio in sæcula sæculorum.

⁸⁷ I. Joan. iv, 16. ⁸⁸ Joan. xiii, 34. ⁸⁹ Philipp. i, 6. ⁹⁰ Psal. lxxxvi, 7. ⁹¹ Psal. xvi, 15.

(28) *Nομοθετήσῃ.* « Ut fraternalm, mutuam charitatem sanciat. »

(29) *Σὺν λόγῳ.* Reg. ph. συλλόγῳ.

(30) *Kαὶ εἰς τὰ ἔμπροσθεν.* Billius: « ad ea quae a fronte sunt. » etc.

(31) *Ἐρθα.* « Ubi. »

illis qui legi subjecti, tum illis, qui a lege alieni erant, attulit: ille, inquam, charitatis parens, imo ipsa charitas ⁹²; his enim omnibus præcipue delectatur, ut per ipsa quoque vocabula mutuum amorem quasi lata lego promulget, qui novum mandatum dedit, ut tantum nos ipsos mutuo diligamus ⁹³, quam dilecti sumus; qui dedit et recte atque honeste vim afferre, et recte item propter metum cedere, ac vim perpeti, et cum ratione cunctari, ac refugere, et rursus cum ratione fiduciam concipere; qui et magnos greges perficit, et parvos per gratiam auget, ipse quidem pro amplissima sua benignitate copiose me consoletur, atque interiora ducat, gregem mecum pascens atque conservans: vos autem ad omne bonum opus perficiat ⁹⁴, vobisque in animum inducat, ut martyrum festa spirituali modo celebretis, cœlestibusque illis deliciis, in quibus latentium omnium habitatatio est ⁹⁵, vos donet, et cum justitia apparentes gloria sua satiet ⁹⁶, quæ quidem cernitur in sæcula. Amen.

(32) *Ἐποφθείσης ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.* Quæ in editis sequuntur, desunt in tribus Regg., qui addunt tantum Ἀμήν. Ita Coisl. 2, resecto etiam Ἀμήν. Alii addunt, ως τὴ δόξα εἰς τοὺς αἰώνας. Ἀμήν, « cui gloria in sæcula. Amen.

247 MONITUM IN ORATIONEM XII.

I. Inaugurantium manibus « cervicem, non animum flexerat » Gregorius (33). Itaque, postquam ordinatus est episcopus, quemadmodum jam antea post collatum sibi sacerdotii ordinem, fugam, quam sub ipsa pene manuum impositione meditabatur, arripuit. Non tantum solitudinis amor, verum etiam contentionum timor, hanc ipsi fugam suasit. Jam enim magnum eruperat dissidium inter Basilium et Anthimum, quorum alter Cœsareæ, alter Tyanæ erat antistes. Cappadocia siquidem in duas provincias, seu, in primam et secundam Cappadociam nuperrime divisa, factum est, ut in duas quoque metropoles divisa sit spiritualis potestas. Primæ autem Cappadociæ præserat Basilius, secundæ vero Anthimus. Hinc dissidiiorum origo. « Plurima » enim « ex priori novæ metropoli adjungebantur (34). » De Sasimis præcipue litigabunt ambo præsules. Idecirco a Basilio Theologus noster creatus est Sasimorum episcopus. Cum autem vir pacis amans timeret ne pro Sasimensi sede bellum gerere videretur, « concitus in montem fugit, ut charæ solitudinis deliciis frueretur, seque totum philosophiæ (35), » id est solitariæ et monasticæ vitæ exercitationi « daret. »

II. Verum Gregorius, « aliis in rebus constans, » ut de se ipse testatur (36), « in eo erat ignavus, quod patris iram ferre non posset. » Cessit igitur parenti, et cito e fuga rediit. Tum pater iterum atque iterum filium vehementiushortari cœpit, ut Sasimensis Ecclesiæ regimen susciperet. Ipse vero, constanter in proposito perseverans, prorsus recusavit. Tunc demum pater, tum precibus, tum minis, tum auctoritate, tum rationibus, obtinuit, ut filius una secum « collaborans Nazianzenæ Ecclesiæ curam gereret, ac velut magnæ cuidam aquilæ, et altissime volanti, pullus non inutilis e propinquio circum assidue volaret (37); » ea tamen conditione, ut ne invitus huic alligaretur Ecclesiæ, et, parente mortuo, discedendi, et quo vellet liberam haberet abeundi facultatem.

III. Hac igitur occasione, et hoc ipso tempore, exente nimis anno 372, duodecimam hanc orationem habuit. In ea debitas Gregorio patri laudes tribuit, qui, etsi quovis alio « valentior ac fervidior (n. 3), » adjutorem tamen sibi quereret, nec homi-

(33) Carm. 2, vers. 487.

(36) Ibid., vers. 493.

(34) Or. xlvi, n. 58.

(37) Or. xii, n. 5.

(35) Carm. 2, vers. 490.

num judicia metueret, eo præsertim tempore, quo « episcopalis dignitas, multorum vitio, inirisicæ cujusdam voluptatis plena judicabatur (n. 3). » Exponit deinde, hinc suum solitudinis quietisque desiderium, illinc metum quo percellitur, ne Deo vocanti, atque Ecclesiæ utilitati desit. Quos inter affectus, « timorem » scilicet « et cupiditatem, ita medium quoddam iter sequitur, ut partim cupiditati, partim spiritui satisfaciat (n. 5); » ac ita paciscitur, ut neque se Ecclesiæ penitus negaret, neque etiam a dilectæ solitudinis desiderio descisceret, si aliquando ipsam repetere per se licuerit. Unde suæ libertatis recuperandæ tempus ad parentis obitum præstituit; atque hanc conditionem, tam clare, tamque diserte enuntiai, ut mirum sit extare, aut etiam extitisse unquam aliquem, qui Theologum nostrum Nazianzenæ Ecclesiæ episcopum dixerit, aut crediderit.

ORATIO XII^a.

ΑΟΓΟΣ ΙΒ'.

248 Ad patrem, cum ei Nazianzenæ Ecclesiæ curam commisisset. **A** Εἰς τὸν κατέρα (38) ἑαυτοῦ, ἡγίκτη ἐπέτρεψεν αὐτὸν φροντίζειν τῆς Ναζιανζοῦ Ἐκκλησίας.

I. *Os meum aperui, et attraxi Spiritum*³², ac mea omnia, meque adeo ipsum Spiritui dono offero, actionem ac sermonem, olim ac silentium: tantum me habeat, ac ducat, atque et manum, et mentem, et linguam ad ea quæ oportet et vult, moveat; rursusque ab iis abducat, a quibus decet, et abstinere præstat. Organum divinum ipse sum, organum ratione præditum, organum quod a præclaro artifice, hoc est, a Spiritu sancto, concors redditur ac pulsatur. Heri silentium operabatur? silentio studebam. Hodie mentem pulsat? sermonis sonum edam, ac loqui studebo. Nec vero, aut tanta loquacitate sum, ut verba facere cupiam, cum Spiritus in me silentium efficit: aut tam supina taciturnitate et inscitia, ut cum loqui commodum est, labiis meis custodiā ponam³³; sed ad Mensis, et Verbi, et Spiritus, quorum una et eadem est natura vel aperio.

I. Loquar igitur, quanoo ita jubeor; et quidem ad bonum hunc pastorem, et ad vos, gregem sacro-sanctum, sermonem habeo, eaque dicam quæ bo-diero die, et mihi dicu, et vobis auditu meliora esse arbitror. Quid tibi accedit, ut collega opus ha-beres? A te enim initium ducam, o charum mibi-que venerandum caput, nec illo Aaronis capite in-ferius, in quod usque ad barbam et vestem unguen-ium illud sacerdotiale defluit³⁴. Quid causæ est, quamobrem cum adhuc multos fulcire ac duocre queas, atque adeo Spiritus viribus ducas, spiritualibus tamen muneribus et actionibus bacil-lum et adminiculum subjicis? An quia te minime fugit, cum Aarone illo perillustri viro, Eleazarum

A'. Τὸ στόμα μου ἥροιξα, καὶ εἰλκυσα Πτεῦμα, καὶ δίδωμι τὰ ἐμαυτοῦ πάντα, καὶ ἐμαυτὸν τῷ Πνεύματι, καὶ πρᾶξιν, καὶ λόγον, καὶ ἀπραξίαν, καὶ σω-πήν· μόνον ἔχετω με, καὶ ἀγέτω, καὶ κινεῖτω καὶ χειρα, καὶ νοῦν, καὶ γλῶσσαν, ἐφ' ἂ δεῖ καὶ βούλε-ται (39). καὶ ἀπαγέτω πάλιν ἀφ' ὧν (40) δεῖ, καὶ ὃν διμεινον. Ὁργανὸν εἰμι θείον, δργανὸν λογικόν, δργα-νὸν καλῷ τεχνίτῃ τῷ Πνεύματι ἀρμοζόμενον καὶ (41) χρουδμένον. Χθὲς ἐνήργει τὴν σωπήν; τὸ μὴ λέγειν ἐφιλοσόφουν. Σήμερον χρούει τὸν νοῦν; τὴν λόγον, καὶ φιλοσοφήσω τὸ φθέγγεσθαι. Καὶ οὗτε λά-λος (42) οὗτας εἰμι, ὡς λέγειν ἐπιθυμεῖν, τὸ σωπᾶν ἐνεργούμενος· οὗτε σωπῆλος οὗτα καὶ ἀμαθῆς, ὡς B ἐν καιρῷ λόγου (43) τιθέναι φυλακὴν τοῖς χελευσιν· ἀλλὰ καὶ κλειστὸν ἀνοίγω τὴν ἐμήν θύραν Νῷ, καὶ Λόγῳ, καὶ Πνεύματι, τῇ μαζῇ συμφυτῇ τε καὶ θεότητι. et divinitas, arbitrium, vel januam meam claudio

C Β'. Φθέγξομαι μὲν οὖν, ἐπειδὴ τοῦτο κελευομαι, φθέγξομαι δὲ πρός τε τὸν ἀγαθὸν τοῦτον ποιμένα, καὶ τὴν ιερὰν ποιμνὴν ὑμᾶς, ἢ μοι δοκεῖ βέλτιον εἶναι, ἐμέ τε εἰπεῖν, καὶ ὑμᾶς ἀκοῦσαι σήμερον. Τί δτι τοῦ συμποιμανοντος ἐδεήθης; Ἀπὸ σοῦ γάρ δ λόγος ἀρξεται, ὡς φίλη καὶ τιμία μοι κεφαλή, καὶ τῆς Ἄαρὼν ἐκείνης ἀξία, καθ' ἣς στάζει τὸ πνευμα-τικόν τε καὶ ιερατικὸν ἐκείνο μύρον ἀχρι πώγωνος καὶ ἐνδύματος. Τί δτι (44), πολλοὺς στηρίζειν Επι καὶ χειραγωγεῖν δυνάμενος, καὶ μέντοι καὶ γειραγω-γῶν ἐν τῇ ισχύi τοῦ Πνεύματος, βαστηρίαν ὑποδέλλῃ τοῖς πνευματικοῖς ἔργοις καὶ ἔρεισμα; Η τοῦτο εἰδὼς καὶ ἀκούων, δτι καὶ μετὰ Ἄαρὼν ἐκείνου τοῦ πάντα ἐχρίσθησαν Ἐλεάζαρ καὶ Ἰθάμαρ οἱ νιοὶ Ἅα-

³² Psal. cxviii, 131. ³³ Psal. cxi, 3. ³⁴ Psal. cxxxii, 2.

^a Alias VIII; quæ autem 12 erat, nunc 6.—Habita circa annum 372 exuentem.

(38) Εἰς τὸν κατέρα, etc. Varius in variis codi-cibus est hujus orationis titulus. Tres Colb. habent: Εἰς ἑαυτὸν καὶ εἰς γέροντα. « In seipsum et ad se-nem. » In Reg. bm, pro ἐπέτρεψεν, legitur ἐπ-ετράψῃ. In Reg. iii, ἐπέτραπη φροντίζειν.

(39) Δεῖ καὶ βούλεται. Billius: « quæ honesta sunt ipsique grata. »

(40) Ἀφ' ὧν, etc. Bill. « A quibus abstinere præstet. »

(41) Ἀρμοζόμενον καὶ, etc. « Organum præclaro artifici aptatum, et quod ab illo pulsatur. »

(42) Λάλος. « Nec vero ita sum garrulus.... cum silentium afflatu indicitur. »

(43) Ἐρ καιρῷ λόγου. « Cum tempus est lo-quendi. »

(44) Τί δτι. Sic Colbert. c, e; Herv. Deest δτι, in ed.

ρών; τὸν γὰρ Ναδάδ καὶ Ἀβιούδ ἐκών ὑπερβήσομαι, οἱ τῆς βλασφημίας· καὶ Μωϋσῆς ἀνθ' ἔαυτοῦ τὸν Ἰησοῦν ἀναδείχνυσιν ἔτι ζῶν ἀντὶ νομοθέτου καὶ στρατηγοῦ (45), τοῖς ἐπὶ τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας ἐπειγόμενοις; Καὶ τὸ μὲν γάρ (46) τοῦ Ἀαρὼν καὶ τοῦ ὑπὸστηριζόντων τὰς χεῖρας Μωϋσέως ἐπὶ τοῦ δρους, ἵνα (47) δὲ Ἀμαλὴχ καταπολεμηθῇ (48) τῷ σταυρῷ, πόδρῳν σκιαγραφουμένῳ καὶ τυπουμένῳ, δοκῶ (49) μοι παρήσειν ἐκών, ὡς οὐ σφόδρα οἰκεῖον ἦμιν καὶ πρόσφορον· οὐ γὰρ συννομόθετας ἥρετο (50) τούτους Μωϋσῆς, ἀλλ᾽ εὐχῆς βοηθούς, καὶ καμάτου χειρῶν ἐρείσματα.

Γ'. Σοὶ δὲ τί πάσχει; τί κάμνει; Τὸ σῶμα; Ὑποτηρίξειν ἔτοιμος (51)· ἀλλὰ καὶ ὑπεστήριξα, καὶ δεστρηρίχθην, ὡς δὲ Ἱακὼδ ἐκεῖνος, πατρικαὶς εὐλογῆταις. Ἀλλὰ τὸ πνεῦμα; Τίς ἰσχυρότερος (52), καὶ θερμότερος, καὶ νῦν μάλιστα, ὅσῳ τὰ τῆς σαρκὸς ὑποδαγεῖ καὶ ὑπεξίσταται (53), ὥσπερ φωτὶ, τὸ ἀντιφράττον καὶ ἀντικείμενον, καὶ καλύνον τὴν λαμπτήδονα; Φιλεῖ γάρ ὡς τὰ πολλὰ ἀντιπολεμεῖν ταῦτα ἀλλήλοις καὶ ἀντικαθέζεσθαι (54)· καὶ σῶμα μὲν εὐεκτεῖν, καμνούσης ψυχῆς, ψυχῆν δὲ (55) θάλειν καὶ ἄνω βλέπειν, τῶν ἡδονῶν ὑποδαινουσῶν καὶ συναπομαρανομένων τῷ σώματι. Σοῦ δὲ καὶ δέλλως ἔθευμα στὸ ἀρχαῖκὸν (56) καὶ γενναῖον, πῶς οὐδὲ τοῦτο ἔδεισας (57), σφόδρα τῶν νῦν ὑπάρχον καιρῶν (58), μή σοι τὸ πνεῦμα πρόφασις νομισθῇ, καὶ σαρκικῶς ταῦτα λαμβάνειν δοκῶμεν τοῖς πολλοῖς, πνευματικῶς προσποιούμενοι. Ἐπειδὴ μέγα τὸ πρᾶγμα καὶ τυραννικὸν, καὶ θαυμασίαν οἷαν ἔχον ἀπόλαυσιν, οἱ πολλοὶ νομίζεσθαι πεποιήκασιν· καὶ ἔτι στενοτέρας τις (59) ἡ κατὰ ταύτην προστατὴ καὶ ἐξηγῆται πολυμῆτης, καὶ πλέον φερούσης τῶν ἡδῶν τὰ μοχθηρά. Τοῦτο μὲν δὴ τῆς σῆς εἰτε ἀπλότητος εἰτε φιλοτεκνίας (60), ὑψὸς δέ τοι τὰ τῶν πονηρῶν, οὗτοι αὐτὸς παραδέχῃ, οὗτοι περὶ τῶν δέλλων ῥάβδων ὑπολαμβάνεις· (βραδὺ γάρ εἰς ὑπόνοιαν κακοῦ τὸ πρὸς κακῶν δυσκίνητον) ἐμοὶ δὲ καὶ δεύτερον πρὸς τὸν εἶτε σὸν εἴτε καὶ ξενὸν λαὸν τοῦτον θωσχέα διαλεγοῦνται.

catur, qui non facile ad malum impellitur), hæc iūnum, vel etiam meum, hunc populum orationem habeam.

Δ'. Τετυρανήμεθα, ω̄ φίλοι καὶ ἀδελφοί· ὑμᾶς γάρ, εἰ καὶ μή τότε, ἀλλὰ νῦν ἐπιδοθόσμεθα· τετυ-

A etiam et Ithamarum Aaronis filios sacerdotii oleo suisse delibutos ⁵⁶? Nadab enim et Abiud ⁵⁶, ne quid mali omnis importet oratio, consulto præteribo. Moysen insuper, cum adhuc vitæ usura frueretur, suo loco Jesum designasse, qui Judæis ad promissionis terram properantibus pro legislatore ac rei militaris præfecto esset? (Nam illud Aaronis atque Hur, qui Moysis manus in monte **249** suffulcabant, ut per crucem tanto ante adumbratam, Amalec opprimeretur ⁵⁷, non invitus prætermittam, velut nobis haudquaquam aptum atque appositum. Nequæ enim eos in legum institutione socios Moyses habebat, sed in orationis adjumentum, languentiumque manuum levamen asciscebatur.)

III. Quid autem tibi condolet? quid fatiscit? An ne corpus? Paratus quidem ego ut illud fulciam; inio jam fulcivi, atque ipse vicissim, non secus ac Jacob ille, paternis benedictionibus fultus sum ⁵⁸. An spiritus? Quis valentior, atque servidior, hac præsertim æstate, quæ carnis affectus subsidisit, ceditque, velut lumini, id quod objectu suo adversatur, splendorique impedimentum affert? Hæc enim bellum inter se ut plurimum gerunt, castraque ex adverso habent: et corpus quidem ægrotante anima belle habet; anima autem floret, atque erectos in cœlum oculos habet, cum voluptates dedundunt, atque una cum corpore marcescant. Quin tuam quoque veterem simplicitatem animique generositatem demirari mihi subiit, qui ne hoc quidem, quod his temporibus admodum frequens est, providendum tibi duxeris, ne spiritus, quo moveris, fucus quidam esse existimetur, ac nos plerique carnali modo hæc accipere videamus, tametsi spirituali accipere, præ nobis feramus. Quandoquidem mulorum vitio factum est, ut hæc dignitas, ampla et regia, mirificæque cujusdam voluptatis plena esse judicetur: quamlibet etiam angustiori, quam sit hic noster; gregi quispiam præsit, plusque molestiarum quam voluptatum afferenti. Ac de tua quidem sive animi simplicitate, sive paterna dilectione, qua sit ut nec ipse quidquam turpe admittas, nec de aliis temere suspiceris (nec enim is facile de alio malum suspicihi dicta sufficient). Sequitur jam, ut brevem ad

IV. Vis nobis allata est, fratres et amici; vestram enim fidem, si non eo tempore, nunc quidem

⁵⁵ Levit. viii, 2. ⁵⁶ Levit. x, 1. ⁵⁷ Exod. xvi, 12. ⁵⁸ Gen. xxviii, 28.

(45) Ἀρτὶ νομοθέτου καὶ στρατηγοῦ. *i* Qui legislatoris et imperatoris partes exploreret.

(46) Καὶ τὸ μὲν γάρ. Ita Regg. bm et hu. In Coisl. 1. Τοῦ μὲν γάρ τοῦ. Deest τὸ in ed.

(47) Ἡ. Or. 1, ἴνα.

(48) Καταπολεμηθῇ. *i* Vinceretur, expugnaretur.

(49) Δοκῶ. Nonnulli codices, δοκεῖ ω̄ι.

(50) Ἡρείτο. *i* Elegerat.

(51) Ὑποτηρίζειν ἔτοιμος. Billius, *i* at nihil fauca dieo, quoniam illud fulciam.

(52) Τὶς ἰσχυρότερος. Reg. a, καὶ τό.

(53) Ὑπεξίσταται. Reg. a, ἐξισταται.

(54) ἀντικαθέζεσθαι. Reg. hu, ἀντικαθιστάσθαι. Ad marg. γρ. καὶ καθέζεσθαι.

(55) Ψυχὴ δέ. Reg. hu et Or. 1, ψυχὴ δέ.

(56) Τὸ ἀρχαῖον. Coisl. 1, ἀρχικόν.

(57) Πᾶς οὐδὲ τοῦτο ἔδεισας. *i* Qui hoc veritus non sis, ne, etc.

(58) Τῶν νῦν... καιρῶν. Coisl. 1, τῷ νῦν... καιρῷ.

(59) Στενοτέρας τις. Sic duo Coisl., quorum unus, στενοτέρας τις. Deest τις in editis.

(60) Εἴτε ρύλοτερας. Sic Coisl. 1 et 3. Sic etiam legit Billius, quamvis edit. Par. habeat φιλοτεχνίας.

certe implorabo; vim, inquam, nobis attulit, tum patrum meum, ut leniter dicam, benignitas. Ac mihi, queso, pro vestra quisque facultate, opem asserte, ac manum porrigit oppreso, atque a cupiditate et spiritu varie **250** distracto. Illa fugam, et montes, et solitudines, et corporis alique animi quietem, mentisque in seipsum secessionem, et a sensibus collectionem suadet, ut omnibus maculis vacuus consuetudinem cum Deo habeam, Spiritusque splendore pure collustrer, nulla scilicet terrena et turbida re se admisceat, atque in lumen divinum incidente, quounque ad ipsum tandem radiorum hujus vitæ fontem perveniamus, ac deponam a veritate speculis, desiderio nostro cupiditatique sine inponamus. Hic contra, hortatur ut in medium prodeam, publicaque utilitati consular, atque alios juvando meipsum juvem, divinumque splendorem in publicum proferam, et ad Deum adducam eximium populum, gentem sanctam, regale sacerdotium ⁹⁹, atque imaginem in pluribus perpurgatam. Ut enim hortus præstantior est quam stirps una, et coolum universum cum suis ornamenti, quam unica stella, et corpus quam unicum membrum; ita apud Deum præstabiliorum esse istam Ecclesiam recte compositam, uno homine, qui officio suo probe fungitur: atque etiam oportere, non sua quenque duntaxat commoda spectare, sed et aliorum rationem habere. Nam ipse quoque Christus, cui cum in suo honore ac deitate manere saceret, non solum usque ad servi formam seipsum exinanivit¹, sed etiam, contempta ignominia, crucis supplicium subiit, ut per ea quæ perserebat, peccatum deleret, ac morte sua mortem de medio tolleret ². Illa cupiditatis figura sunt, hæc Spiritus documenta. Porro inter cupiditatem spiritumque constitutus, atque adduhitans utri potius favere debeam, quod mihi optimum tutissimumque reperisse video, vobis exponam, ut id quale sit, mecum expendatis, meumque consilium simul adjuvelis.

V. Mihi igitur optimum atque a periculo remotissimum visum est, medium quoddam iter, cupiditatem inter et timorem sequi, ac partim cupiditati partim spiritui satisfacere. Id autem sic fieri posse, si nec sacrum munus omnino defugiam, ne, quod periculosum est, gratiam rejiciam: nec rursus, quod molestum et acerbum est, graviorem quam vires ferant, sarcinam humeris tollam. Illud enim alterius capitum esse, hoc aliarum virium: immo utrumque animi parum sani. Pii autem viri, simulque securitati suæ consulentis esse, functionem sacram viribus metiri; ut scilicet, tanquam in

A ῥανήμεθα γῆρας καὶ φίλου (61), ἵνα μετρίως εἴπω, χρηστότητι. Καὶ μοι βοηθεῖτε, δοτις ἀν οἰδός τε ἦ, καὶ δότε χειρα πιεζομένῳ, καὶ διελκομένῳ ὑπὸ πόθου καὶ πνεύματος· ὁ μὲν εἰσηγεῖται δρασμοὺς, καὶ δρη, καὶ ἐργάσας, καὶ ἡσυχίαν ψυχῆς καὶ σώματος, καὶ τὸν νοῦν εἰς ἑαυτὸν ἀναχωρῆσαι, καὶ συστραφῆναι ἀπὸ τῶν αἰσθήσεων, ὡστε ὅμιλειν ἀκηλιδῶτας Θεῷ, καὶ ταῖς τοῦ Πνεύματος αὐγαῖς καθαρῶς ἐναστράπτεσθαι, μηδὲνδε ἐπιμιγνυμένου τῶν κάτω καὶ θολερῶν, μηδὲ τῷ θειῷ φωτὶ παρεμπίποντος, ἔνας ἀν ἐπὶ τὴν πηγὴν ἐλθωμεν τῶν τῇδε ἀπαυγασμάτων, καὶ στῶμεν τοῦ πόθου καὶ τῆς ἐφέσεως, λυθέντων τῶν ἐσπόπτων τῇ ἀληθείᾳ. Βούλεται (62) τὸ δὲ εἰς μέσον ἄγειν, καὶ καρποφορεῖν τῷ κοινῷ βούλεται, καὶ τοῦτο ὧφελεῖσθαι, τὸ ὧφελεῖν ἀλλήλους, καὶ δημοσιεύειν τὴν ἐλλαμψιν, καὶ προσάγειν Θεῷ λαδὺ περιούσιον, ἔθνος ἄγιον, βασίλειον ἱεράτευμα, ἐν πλεοῖσι εἰκόνα κεκαθαρμένην. Κρείσσον γάρ εἶναι καὶ πλεῖον, ὥσπερ φυτοῦ παράδεισον, καὶ ἀστέρος ἐνδε οὐρανὸν δόλον σὺν τοῖς ἑαυτοῦ κάλλεσι, καὶ μέλιους σώματα, οὕτω καὶ Θεῷ κατορθοῦντος ἐνδε δῆλην ἐκκλησίαν κατηρτισμένην· καὶ χρῆγαι μὴ τὸ ἑαυτοῦ μόνον σκοπεῖν, ἀλλὰ καὶ τὸ τῶν δὲλλων. Ἐπει τοις Χριστὸς οὔτως. Φέρεται μένεν ἐξὸν ἐπὶ τῆς Ιδίας τιμῆς καὶ θείτητος, οὐ μόνον ἐκένωσεν ἑαυτὸν μέχρι τῆς τοῦ δούλου μορφῆς ἀλλὰ καὶ σταυρὸν ὑπέμεινεν αἰσχύνης καταφρονήσας, ἵνα ἐν τοῖς ἑαυτοῦ πάθεσιν ἀναλώῃ τὴν ἀμαρτίαν, καὶ ἀποκτείνῃ τῷ θυνάτῳ τὸν θάνατον. Ἐκείνα μὲν δὴ τῆς ἐπιθυμίας τὰ πλάσματα (63), ταῦτα δὲ τοῦ Πνεύματος τὰ διδάγματα. Μέσος δὲ ὃν πόθου καὶ πνεύματος, καὶ οὐκ ἔχω τὸν πλέον χαρίσομαι (64), δοκῶ καλλιστον εὐρηκέναι καὶ ἀσφαλέστατον, κοινώσομαι καὶ δύνην, ἵνα μοι συνδοκιμάσῃς καὶ συλλάβησθε (65) τοῦ βουλεύματος.

C Ε'. Ἐδοξέ μοι κράτιστον εἶναι καὶ ἀκινδυνότατον, μέσην τινὰ τραπέσθαι τοῦ πόθου καὶ τῆς δειλίας, καὶ τὸ μὲν τῇ ἐπιθυμίᾳ δοῦναι, τὸ δὲ τῷ πνεύματι· τοῦτο δὲ ἀν γενέσθαι, μήτε πάντῃ φυγόντος τὴν λειτουργίαν, ὡστε ἀθετῆσαι τὴν χάριν, ἐπισφαλές γάρ, μήτε μεῖον ἢ κατ' ἐμαυτὸν ἀρχμένου (66) φορτίον, βαρὺ γάρ· καὶ τὸ μὲν κεφαλῆς δόλου (67), τὸ δὲ δυνάμεως· μᾶλλον δὲ ἀπονοίας ἀμφότερα. Εὔσεβείας δὲ εἶναι ἀμα καὶ ἀσφαλείας (68) μετρῆσαι τῇ δυνάμει τὴν λειτουργίαν· καὶ ὥσπερ τροφῆς τὴν μὲν κατὰ δύναμιν προτίσθαι, τὴν δὲ ὑπὲρ δύναμιν ἀποτέμφασθαι· οὕτω γάρ (69) σώματι μὲν εὐεξίαν παραγί-

⁹⁹ I Petr. II, 9. ¹ Philipp. XI, 7. ² Hebr. XII, 2.

(61) Καὶ φίλοιν. Basiliūm intelligit. Unde Schol. τὸν φίλον λέγεν οἷμα, τὸν Βασιλεῖον χειροτονήσαντα· « Amicum, ut arbitrator, appellat Basiliūm, qui ipsi ad episcopatum manus imposuerat. »

(62) Βούλεται. Sic plerique codices. Deest in edit.

(63) Πλάσματα. Her. πλάσματα, εἰ artificiosæ fluctuationes. »

(64) Χαρίσομαι. Reg. bm et Or. I, χαρίσωμαι.

(65) Συλλάβησθε, etc. Reg. a, Coisl. I, συλλά-

βητε. « Mihi que ad ineundum consilium opem fera-
lis. » Billius : « exploreatis. »

(66) Ἀραμένου. Or. I, ἀραμένῳ.

(67) Κεφαλῆς δόλου. Coimbe. κεφαλῆς φαύλου,

« imbecilli capitis. »

(68) Ἀσφαλείας. « Tuto ac caute incidentis. »

Billius, « tranquillitati consulentis. »

(69) Γάρ. Deest in duobus Regg.

τεσθαι, ψυχῇ δὲ ἀσφάλειαν (70) τῷ μετριάζειν ἐν Λικούδησις. Διὸ τοῦτο νῦν μὲν δέχομαι τῷ καλῷ πατρὶ συνδιαφέρειν τὴν ἐπιμέλειαν, ὥσπερ ἀτῷ μεγάλῳ καὶ ὑψιπέτῃ (71) νεοσσὸς οὐκ ἀγρηστος (72) ἐγγύθεν συμπαριπάμενος· μετὰ δὲ τοῦτο δῶσω τῷ Πνεύματι τὴν ἐμὴν πτέρυγα φέρειν ἢ βούλεται, καὶ ὡς βούλεται· καὶ οὐδεὶς δι βιασμένος, οὐδὲ ἀπάξιν ἐτέρωθι, μετὰ τούτου βούλευμένον. Ἡδὲ μὲν γάρ πατρὸς πόνοι κληρονομούμενοι, καὶ τὸ συντιθέστερον ποίμνιον τοῦ ἔνους καὶ ἀλλοτρίου· προσθεῖται δὲ ἄν, ὅτι καὶ Θεῷ τιμιώτερον, εἰ μή με ἀπατᾷ τὸ φίλτρον, καὶ κλέπτει τὴν αἰσθήσιν ἡ συνήθεια· οὖτα δὲ (73) χρησιμώτερον τοῦ ἔκδντας ἔκδντων ἀρχειν, οὐδὲ ἀσφαλέστερον· ἐπειδὴ μὴ πρὸς βλανταὶ δγειν τοῦ ἡμετέρου νόμου (74), μηδὲ ἀναγκαστῶς, ἀλλ' ἔκσισίως. Τοῦτο μὲν γάρ (75) οὐδὲ ἀν δλῆται ἀρχὴν συστήσειν, ἐπειδὴ φιλεῖ τὸ βίᾳ κρατούμενον ἐλευθερίας· διείσειν ποτὲ (76) καιροῦ λαβόμενον· τὴν δὲ ἡμετέραν οὐκ ἀρχήν, ἀλλὰ παιδαγωγίαν, καὶ πάντων (77) μάλιστα συντηρεῖ τὸ ἔκοντον. Βουλομένων γάρ, οὐ τυραννουμένων, τὸ τῆς εὐσεβείας (78) μυστήριον.

non dicam imperium, sed magisterium, quod nulla

G'. Οὗτος δι πατρὸς ἐμοῦ λόγος ὑμῖν, ὡς διδρες, ἀπλῶς τε (79) καὶ μετὰ πάσης εὐνοίας εἰρημένος, καὶ τούτῳ τὸ τῆς ἐμῆς διανοίας μυστήριον. Νικῶ δὲ δι τοῦ ὑμῖν καὶ ἡμῖν μέλλη συνοίσειν, τοῦ Πνεύματος διγονούς τὰ ἡμετέρα (πάλιν γάρ εἰς ταυτὸν δι λόγος ἀνέρχεται [80]), δι δεδώκαμεν ἡμᾶς αὐτοὺς, καὶ τὴν χρισθείσαν κεφαλὴν τῷ ἐλαϊῳ τῆς τελειώσεως ἐν Πατρὶ παντοκράτορι, καὶ τῷ μανογενεῖ Λόγῳ, καὶ τῷ ἀγίῳ Πνεύματι καὶ Θεῷ. Μέχρι γάρ τίνος τῷ μοδίῳ τὸν λύχνον περικαλύψομεν (81), καὶ φθονήσομεν τοῖς δλοῖς τῆς τελείας θειότητος, δέον ἐπὶ τὴν λυχνίαν ἕδη τιθέναι καὶ λάμπειν πάσαις Ἑκκλησίαις τε καὶ ψυχαῖς, καὶ παντὶ τῷ τῆς οἰκουμένης (82) πληρώματι, μηκέτι εἰκαζόμενον, μηδὲ τῇ διανοίᾳ σκιαγραφούμενον, ἀλλὰ καὶ φανερῶς ἐκλαλούμενον; Ἡπερ δὴ τελεωτάτη τῆς θεολογίας ἀπόδειξις τοῖς ταύτης ἡξιωμένοις τῆς χάριτος ἐν αὐτῷ Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, φήδεξα, τιμῇ, κράτος εἰς τοὺς αἰώνας. Ἀμήν.

(70) Ἀσφάλεια. Reg. a, tres Colb. et Coisl. I, ἀσφάλεια, « securitas. »

(71) Ὑψιπέτη. Reg. a et Or. 2, ὑψιπέτη.

(72) Οὐν ἀγρηστος. Billius, « non incommodeus. »

(73) Οὐκω δέ, etc. « Non tamen conducibilis est, voluntibus præesse, nec tutius. »

(74) Τοῦ ἡμετέρου νόμου. Billius, « neminem vi duci vult lex nostra, coacteque ac non sponte gubernari. » Alludit Gregorius ad hæc verba I Petr. v, 2, « Pascite, qui in vobis est, gregem Dei, providentes non coacte, sed spontaneo. »

(75) Τοῦτο μὲν γάρ, etc. Billius, « hoc enim modo ne alia quidem imperia contineri ac conservari possunt, quod ita natura comparatum sit, ut quidquid vi tenetur, arrepta occasione statim se in libertatem asserat. »

(76) Ποτέ. Sic Coisl. I. Deest in editis.

(77) Καὶ πάντων. Coisl. I, δ καὶ πάντων.

(78) Εὐσεβείας. Regg. a, hu, quatuor Colb. Coisl. I et 2, Or. 1, σωτηρίας, « salutis mysterium. »

A cibis, eam admittamus, cui pares esse possumus, eam autem, quæ vires nostras superat, repudiemus. Sic enim 251 fore, ut et corpori sanitas, et animæ tranquillitas constet, si in utrisque mediocritas teneatur. Ac proinde nunc quidem cum præclaro parente curam hanc suscipere non recuso, velut magnæ aquilæ et altissime volanti pullus non inutilis e propinquuo advolans. Postea vero penum meam Spiritui, quo volet, et quoquo modo volet, serendam dabo: nec quisquam erit, qui me cogere, aut aliquorum traducere possit, cum eo consultante. Nam etsi paternis laboribus succedere dulce sit, ac noto et familiari gregi præesse jucundius, quam exerno et alieno; addam etiam Deo charius, nisi me fallit amor, et sensum surripit consuetudo; non tamen conducibilis est, nec tutius, quam ut volentes voluntibus præsint. Quandoquidem legis nostræ non est, vi et coacte, sed sponte gubernari. Hoc enī ne aliud quidem imperium continere possit, quandoquidem quod vi cogitur, oblata occasione, ad libertatem redire consuevit, ne dum nostrum, re æque ac voluntatis libertate conservatur. Volentiū enim, non coactorum, pietatis sacramentum est.

C VI. Hæc habui, viri Nazianzeni, quæ simplici animo benevolentiaeque pleno ad vos dicere; atque hoc est animi mei arcanum. Vincit autem velim, quod vobis mihique profuturum est, Spiritu nimirum res nostras moderante (nam eodem rursus ascensit oratio), cui nos ipsos dono dedimus, et caput sacrae initiationis oleo perfusum, in Patre omnipotente, et Filiō unigenito, et Spiritu sancto ac Deo. Quousque enim lucernam modio contegeimus, ac plenam numerisque absolutam divinitatem aliis invidebimus, cum iam supra candelabrum collocanda sit, ut cunctis ille Ecclesiis et animis, ac denique universo orbi luceat, non iam imagine quadam notatus, ac cogitatione adumbratus, sed plane aperteque prædicatus? Quod quidem perfectissimum theologiae argumentum est, apud eos utique, qui hanc gratiam consecuti sunt in eodem Christo Jesu Domino nostro, cui gloria, honor et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

(79) Ἀπλῶς. Coisl. I, ἀπλῶς.

D (80) Ἀνέρχεται. Coisl. I, ἐπανερχεται.

(81) Περικαλύψομεν, etc. Reg. bii, περικαλύψωμεν καὶ φθονήσωμεν.

(82) Τῆς οἰκουμένης. Coisl. I addit Ἑκκλησίας, « universo Ecclesia cœstui. » Quæ quidem theologice, deitatis nimirum doctrinæ ac trinitatis, absolutissima professio est. Apud Græcos, Θεῖα λόγια, « sacra Scriptura, » nuncupatur « theology; » et « theologi » dicuntur, qui huic incumbunt studio, neque qui vel scriptio vel sermone « divinitatis doctrinam » prosequuntur. Hinc Gregorius, solus ex Patribus, « Theologus » est appellatus, quod nullus hanc materiam sublimiori et graviori stylo pertractaret. Itaque qui « de Christi divinitate » sermonem instituit, is « in theologia versari » dicitur. Si autem « de Christi humanitate et incarnatione » sermo fiat, « οἰκονομία » appellatur. Τὴν ἐγκαθίδησιν τοῦ Θεοῦ Λόγου καλούμενον οἰκονομίαν, « incarnationem Dei, οἰκονομίαν Verbi » appellamus.»

252 MONITUM IN ORATIONEM XIII.

I. E Doarensi sede (83), juxta Tillemontium (84), a Catholicis ejectus fuerat hæreticus antistes, cuius nomen ignoratur. In ea Gregorius uterque Eulalium, virum integritate morum, ac vita præstantissimum, qui, pertractatis antea cum laude sacerularibus negotiis, magnam sibi gloriam conquisierat, collocarunt. De hoc Eulalio inter se dissentient interpres. Hallucinatur Elias, qui eum esse pulat, ad quem plures exstant Gregorii epistolæ. Is enim Eulalius longo post tempore Nazianzi episcopus a Theologo jam seno est ordinatus. Alter vero, de quo hic agitur, Doarensem sedem occupavit, cum ipse Theologus noster recens Sasimorum præsul esset creatus. Huic Eulalii ordinatione interfuerunt Gregorius senior, aliique nonnulli episcopi. Non interfuit Basilius, ac ne quidem videtur exspectatus; neque enim forte tempus sinebat, cum periculum esset ne cunctando hæc ordinatio ab Arianis turbaretur. Hinc Gregorius in hac oratione de Basilio loquens : « Non venimus, inquit, ut mittamus gladium, sed pacem; non venimus in magni illius pastoris contemptum et ignominiam, qui splendidæ civitati præsident. Honorabilem scimus, caput agnoscimus, sanctum vocamus.... sacerdotes et præsules augere studiuimus, non subtrahere; hæreticos evertere, non orthodoxos immuinuere. » Nondum enim dissidium inter Basiliū et Anthimū, de Cappadociæ in duas provincias divisione, erat compositum. Basilius namque totius provinciæ, id est utriusque Cappadociæ, caput haberi volebat. Id non agere agnoscit Gregorius; ideoque purgat se quod Basilii præsentiam, aut saltem ab eo Eulalii ordinationis confirmationem non exspectaverit.

II. Doaris, in secundæ Cappadociæ oppido, habita est hæc decima tertia oratio, circa annum 373. Maxima namque persecutionis procella jactata fuerat Doarensis Ecclesia, multumque intestino bello exagitata. Quamobrem a gratiarum actione incipit orator, et populo de sedatis fluctuum voluminibus et bellis gratulatur. Tum, paucis de Basilio, et in hæreticos ac perturbatores ejectos, prolatis, ad novum pastorem orationem convertit, quem et monitis instruit, et debitis laudibus exornat. Cæterum Gregorius in hac oratione episcopum quedam vehemente exagit, « eum Dathanis et Abironis filium » appellans (n. 3) Censem Elias de Anthimo Tyanensi episcopo loqui Theologum. Verum, ut recte observat Billius, « id non satis ex hujus orationis verbis colligi potest. Imo quædam sunt, quæ hanc expositionem respuere videantur. Hæc enim verba : οὐτε τὸ ποιμένα τῷ σῷ μήγα τι ἵχαρισ, in eum quadrant, qui frustra aliquem vexare studuit, ut a quodam alio gratiæ iniret, non autem in Anthimum, qui cum infestissimum se hostem Basilio præbuerit, non video quonam pacto hæc verba ei convenire possint. Dicendum enim potius 253 fuisse, οὐτε τὸν ποιμένα τὸν σὸν μέγα τι ἵχαρισ, nec pastori tuo magnum aliquid detrimentum attulisti, quam, οὐτε τὸ ποιμένα τῷ σῷ μήγα τι ἵχαρισ, nec a pastore tuo ingentem aliquam gratiam inibi. » Addeamus ne quidem dici posse in priore Billii sensu, « pastori tuo », quem « suum » jam Anthimus non agnoscebat, ex quo Tyanensis sedes in metropolim erecta esset.

(83) Auctor novæ ed. Op. sancti Basili contredit, adversus Tillemontium, tunc primum Doarensem sedem constitutam suisce, nec, ante Eulalium, ullum alium episcopum Doaris suisce ordinatum. Vide

Basili Vitan, tom. III novæ edit., c. 24, n. 3, pag. 416.

(84) Orationis argumentum. Tillem. tom. IX, pag. 394.

ORATIO XIII^a.

ΑΟΓΟΣ ΙΙ'.

Habita in consecratione Eulalii Doarensium episcopi.

I. Fratres, orationem nostram accipite, quamvis per exiguum, atque a dignitate materiæ procul remotam; sed tamen Dominus Deus justo judicio misericordiam expendere solet^b. Nam et Pauli plantationem accipit, ut Pauli, et rationem Apollo^c,

A'. Δέξασθε τὸν ἡμέτερον λόγον, ἀδελφοί, καὶ ἐλάχιστος ἦ, καὶ παρὰ πολὺ τῆς ἀξίας λειπόμενος· πλὴν ὅμως σταθμίζειν οἰδεν δὲσποτῆς θεός τῇ δικαίᾳ χρίσει τὸν Ἐλεον (86). δέχεται γὰρ καὶ Παύλου (87) τὴν φυτείαν, ὡς Παύλου, καὶ Ἀπολλὼ τὴν

^a Isa. xxviii, 17. ^b I Cor. iii, 6.

^c Alias XXX; quæ autem 13 erat, nunc 23. — Habita circa annum 373.

(85) Εἰς τὴν, etc. In quibusdam : Προσφώνησις ἐκδοθεῖσα ἐπὶ τῇ γεροντούσῃ Εὐλαλοῦ ἐπισκόπου Doarῶν. Allocutio in Eulalii Doarensium episcopi

ordinatione habita. »

(86) Τὸν Ἐλεον. « Misericordiam. » Gregorius hic per « misericordiam, » intelligit mercedem illam, quam Deus nobis repedit.

(87) Οὓς Παύλου. Hæc in quibusdam Germaniæ

κρέεταν, καὶ τὰ δύο λεπτά τῆς χήρας, καὶ τοῦ τελώνου τὴν ταπείνωσιν, καὶ τοῦ Μανασσῆ τὴν ἔξαγρότευσιν. Δέξασθε λόγον νεόκτιστον (88) ἐπὶ νεοχτίστῳ ποιμένι (89). δέξασθε φωνὴν εὐχαριστήριον ἐπὶ τοῖς Ἱωακείνοις θαύμασι. Μικρὸν μὲν ἡμεῖς καὶ ἐλάχιστοι ἐν αἰοῖς Ἰσραὴλ· εὐχαριστεῖν δὲ πλουσίων οὐδὲν κωλύει (90) καὶ τοὺς μικρούς. Τὴν μὲν οὖν τελεωτέραν εὐφημίαν ἀποδώσουσι τῷ Θεῷ πάντως οἱ τελεώτεροι· ἡμεῖς δὲ τὴν κατὰ δύναμιν εἰσοισμον σήμερον. Τοιγαροῦν δύστε τῷ Κυρίῳ δύσμα καιρόν· ὅτι θαυμαστὰ ἐποίησεν. Ἐκυμαίνομεθα, ἐπολεμούμεθα, ἐξαθούμεθα· τὰ μὲν ἡδη παρῆν τῶν δεινῶν, τὰ δὲ ἡμελλεν. Ἀλλὰ τίς ἐστησε τὴν καταιγίδα εἰς αὐραν; Τίς συνέτριψεν ὅπλον, καὶ ῥομφαῖαν, καὶ πόλεμον; Τίς τοὺς ἔξωσμένους (91) καὶ ἀπερθίμενους ἡμᾶς (92) εἰσεδέξατο; Οὐχὶ σὺ δὲ Θεός, δὲ ἐνεργήσας ταῦτα; Κύριος υπατιός καὶ δυνατός, Κύριος δυνατός ἐτολέμειος.

B'. Οὗτος ἔτεμε θάλασσαν· οὗτος ἔτρεψεν ἐν ἐρήμῳ λαὸν φυγάδα, ἔνον νετὸν χαρισάμενος· οὗτος πετραν ἐπήγασεν· οὗτος κατεπολέμησε τὸν Ἀμαλῆχ, χειρῶν ἀπορθῆτω (93) καὶ μυστικῷ σχῆματι. Τούτο γάρ ἵσχυσαν λεπέως κείρεις ἐπὶ τοῦ δρους αἰρόμεναι, καὶ εἰς εὐχὴν τυπούμεναι, δ πολλὰ μυριάδες οὐκ ἵσχυσαν. Οὗτος τελῇ κατέσεισεν ἀμάχως καὶ ἀπολέμως· καὶ, ἵνα τὰ τελευταῖα λέγω, οὗτος κατήνεγκε τὸν Γολιάθ (94) κατὰ τοῦ μεγάλου Δαβὶδ τολμήσαντα, τὸν ἐπηρέμενον, καὶ ἀλαζόνα, καὶ ἀπόγονον τῶν γιγάντων. Διὰ ταῦτα οὖν (95) ὅμοιομάδιν λέγωμεν· Εὐλογητὸς Κύριος, δες οὐκ ἔδωκεν ἡμᾶς εἰς θήραρ τοῖς δδοῦσιν αὐτῶν· καὶ, Χειμαῤῥοὶς διῆλθεν η ψυχὴ ἡμῶν· ὡς στρουθοὶς ἔβρυσθε ἐκ τῆς παγίδος τῶν θηρευόντων· ἀλλα τε δοσα ψυχὴ περικαρῆς ἐπὶ θεοῦ μεγαλοδωρεψ φεύγεται. Οὐκ δὲ οὐδεὶς βάλλειν (96) μάχαιραν, ἀλλ' εἰρήνην. Οὐκ δὲ οὐδομεν ἐπ' ἀτιμίᾳ τοῦ μεγάλου ποιμένος (97), τοῦ τῆς λαμπρᾶς προκαθεξομένου πολέως· τίμιον Ισμεν, κεφαλὴν γνώσκομεν, ἄγιον καλοῦμεν, καὶ ἀδικούμενοι (98)· μόνον ἔστω φιλότεκνος, καὶ πάτης προνοῶν Ἐκκλησίας. Προσθήκην λεπέων ἐπραγματευσάμεθα, οὐκ ὑφείρεστιν αἰρετικῶν ἀνατροπῆν, οὐκ δρθοδόξων ἐλάττωσιν.

patrem filiis se præbeat, totique Ecclesiæ sedulo prospiciat. Sacerdotes et præsules augere studium, non subtrahere; hæreticos evertere, non orthodoxos imminuere

G'. Τί φήσ, ὁ παῖ Δαθὰν (99) καὶ Ἀβειρών, καὶ D III. Quid ais, Fili Dathan et Abiron, et dux mi-

⁸ Luc. xxi, 2. ⁹ Luc. xviii, 43. ¹⁰ II Paral. xxxiii, 33. ¹¹ Psal. xcvi, 1. ¹² Psal. cxi, 29. ¹³ Psal. lxxv, 6. Isa. xlvi, 7. ¹⁴ Psal. xxiii, 8. ¹⁵ Exod. xiv, 21; xvi, 13; xvii, 6 sqq. ¹⁶ Josue vi, 16. ¹⁷ I Reg. xvii, 49. ¹⁸ Psal. cxxiii, 6. ¹⁹ ibid. 5, 7. ²⁰ Luc. xii, 51.

codicibus desunt, atque respuit Leuenklaus; Billius autem ea agnoscit, et quidem merito, cui in plerisque codd. legantur.

(88) Νεόκτιστος. Or. 1, νεώκτιστον.

(89) Νεόκτιστῷ ποιμένι. « Propter recens creatum pastorem. »

(90) Καλύει. Coisl. 1, καλύσει.

(91) Ἐξωσμένους. Sic tres Regg., duo Coisl. et Or. 1. In ed. ἔξωσμένους.

(92) Ἡμᾶς. Sic duo Regg. et Comb. Editi, ὑμᾶς.

(93) Ἀπορθῆτω. Coisl. 1 ἀπορθῆτων ἐκτάσει καὶ, etc.

(94.) Γολιάθ. Sic duo Regg. et Or. 1. Editi Γολιάθ.

A et duo viduae minuta⁸, et Publicani dejectionem⁹, et Manassis confessionem¹⁰. Novam propter novum pastorem orationem accipite. Vocem, ob ea quæ cernimus miracula, gratias agentem, accipite. Parvi quidem ipsi sumus, et minimi inter filios Israel: at nihil probabet, quominus parvi quoque afflatis et copiose gratias agant. Deo sane perfectiorē laudem perfectiores reddent: nos autem pro viribus hanc hodie offeremus. Quamobrem cantate. Dominu canticum novum, quia mirabilia fecit¹¹. Fluctibus jactabamur, bello premebamur, exrudebamur, calamitates acerbitatesque multæ, partim urgebant, partim impendebant. Verum quis procēllam in auram statuit, atque compressit¹²? Quis confregit scutum, gladium et bellum¹³? Quis nos expulsos atque projectos suscepit? Nonne tu, Deus, ori hæc effecisti¹⁴? Dominus fortis et potens, Dominus potens in bello¹⁵.

II. Hic mare scidit. Hic profugum populum in deserto aluit, novam atque inauditam pluviam elargitus; hic, ut petra fontis ritu scaturiret, fecit; hic per arcanam et mysticam manuum figuram Amalecitarum copias fregit ac profligavit¹⁶. Hoc enim sacerdotis manus in monte sublatæ, atque ad preicationem compositæ, potuerunt, quod multa hominum millia perfidere nequiverunt. Hic urbium mœnia 254 et propugnacula sine bello ullo et certamine concussi ac dejecit¹⁷. Et, ut postrema commemorem, hic superbū illum et arroganter Goliath, atque a gigantibus oriundum, adversus magnum Davidem pugnam inire ausum, prostravit¹⁸. Ac proinde omnes uno animo dicamus: Benedictus. Dominus qui non dedit nos in captionem dentibus eorum¹⁹, et, Torrentem pertransivit anima nostra: quasi passer erecta est de laqueo venantium²⁰: aliaque omnia, quæ anima, ob Dei munificientiam ingenti lætitia perfusa proloquitur. Non venimus, ut gladium militamus, sed ut pacem²¹. Non venimus in magni illius pastoris contemptum et ignominiam, qui splendidæ civitati præsedit. Honorabilem scimus, caput agnoscimus, sanctum vocamus, tametsi injuria affecti. Tantum, indulgentem et humanum

(95) Οὐρ. Addidimus codicum auctoritate. (96) Βάλλειν. Tres Regg. Or. 1, et Combef. βαλλεῖν.

(97) Μεγάλου ποιμένος. Putamus hic et Basilium Magnum, intelligi. (98) Ἀδικούμενος. Refert Gregorius et ideo se injuria affectum, a Basilio, quod eum Basilios Sæsimiorum episcopum creasset: eadem in pluribus locis commemorat.

(99) Ο παῖ Δαθάρ, etc. Quem hic designet Gregorius, ambiguum. Elias Anthymum esse putat; iminero quidem, ut in Mon., n. 2, declaratur. Billius, quemdam episcopum Anthymo addictum. No-

Iltaris contumax, qui adversus Moysem insurgere ausus es¹⁹, qui manus in nos, quemadmodum illi linguas in magnum illum Dei servum, immisisti? Non cohorruisti? Non pudore suffusus es? Non haec animo agitant carnes in terram collapsae sunt? Et postea manus has sursum ad Deum tendes? Postea dona offeres? Postea orationes pro populo fundes? Vereor equidein ne Dei gladius tamdiu rubiginem contrahat, et conquiescat. Nec a pastore tuo ingentem aliquam gratiam iniisti, et te ipsum maximus detimento multasti, te ipsum videlicet a Dei gratia extraneum reddens.

IV. Ac nunc, o pastorum optime et præstantissime, ades dum, ac nobiscum, imo ante nos populum tuum accipe, quem Spiritus sanctus tibi commisit, quem angeli offerunt, quem et vita, et morum probitas, fidei tuae credidit. Quod si per tentationes et impedimenta throni hereditatem consequeris, non est cur tibi hoc mirum videri beatum. Nulla res magna probationis et anxietatis est expers. Natura enim ita comparatum est, ut res humiles et abjectae facili negotio parentur, res autem sublimes et excelsæ, non nisi summo studio et difficultate. Audisti Paulum dicentem: **255** Oportere nos per multas tribulationes introire in regnum cælorum²⁰. Dic ipse quoque: Transivimus per ignem et aquam, et eduxisti nos in refrigerium²¹. O insigne miraculum: Ad vesperam demoratus est fletus, et ad matutinum latitia²². Sine eos, qui bellum gerunt, nugari atque ineptire, ac diducto rictu hiare, ut canes frustra oblatrantes: nos autem ne bello vexemur. Doce adorare Deum Patrem, Deum Filium, Deum Spiritum sanctum, in tribus personis, in una gloria et splendore. Quod periit, exquire: quod firmum est, corroborata: quod firmum est, serva²³. Tantam a te in spiritualibus rebus laudem nominisque gloriam efflagitamus, quantam in terrenis negotiis cognovimus. Perfectiore armaturam a majoribus duabus accipies, per quam poteris ignita diaboli tela extinguiere²⁴, ac sistere Domino plebem peculiarem, gentem sanctam, regale sacerdotium²⁵, in Christo Iesu Domino nostro, cui gloria in sæcula sæculorum. Amen.

¹⁹ Num. xvi, 1. ²⁰ Act. xiv, 21. ²¹ Psal. lxxv, 12. ²² Psal. xxix, 6. ²³ Ezech. xxxiv, 4. ²⁴ Ephes. vi, 16. ²⁵ 1 Petr. ii, 9.

vus operum S. Basili editor, in ejus Vita tom. III, D c. 24, n. 5. p. 116, probabilius certe, presbyterum quemdam Tyanensem, qui contra Basiliū pugnaverat, et in ipsum etiam Gregorium injecerat manus, ut ab Anthimo gratiam iniret. Huic Dei gladium impetrari videtur Theologus, et ut in hac vita, inquit Elias, audacie sue pœnas luens, æternis suppliciis eximatur.

(1) Τῷ μεγάλῳ. Sic tres Regg. et Or. 1. Deest τῷ in ed.

A στρατηγὲ ἀσωφρονίστε, δ κατὰ Μωυσέως τολμήσας, καὶ χεῖρας ἐπαφεὶς ἡμῖν, ὥσπερ ἔκεινοι τὰς γλώσσας τῷ μεγάλῳ (1) θεράποντι; Οὐκ ἔφριξας; Οὐκ ἐνετράπης; Οὐκ ἔρθευσάν σοι ταῦτα διανοούμενψ κατὰ γῆς αἱ σάρκες; Εἴτα τὰς χεῖρας ταῦτας ἀνατείνεις τῷ Θεῷ; Εἴτα δῶρα προσάξεις; Εἴτα ὑπερεύξῃ λαοῦ; Φοβοῦμαι μή ποτε τοσούτον ἡ φομφαῖα τοῦ Θεοῦ κατιωθῇ (2), καὶ τρεμήσειν. Οὔτε τῷ ποιμένι τῷ σῷ μέγᾳ τι ἔχαρισω, καὶ σαυτὸν τὰ μέγιστα ἔζημισας, ἀλλοτριώσας (3) σεαυτὸν τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος.

B Δ'. Νῦν δὲ, ὡς ποιμένων ἄριστε καὶ τελεώτατε, δεῦρο μοι καὶ τὸν σὸν ἀπολάμβανε λαὸν σὸν ἡμῖν τε καὶ πρὸ δικῶν, δην ἐνεχείρισέ σοι τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον, δην προσάγουσιν ἄγγελοι, δην ὁ βίος καὶ ὁ τρόπος ἐπίστευσεν. Εἰ δὲ διὰ πειρασμῶν καὶ κωλυμάτων τὸν θρόνον κληρονομεῖς, μή θαυμάσησ· οὐδὲν τῶν μεγάλων ἀδόκιμον, οὐδὲν ἀδασάνιστον. Ἐπεται γὰρ φύσει τοῖς μὲν ταπεινοῖς τὸ φάδιον, τοῖς δὲ ὑψηλοῖς τὸ δύσκητον. Ἡκουσας τοῦ εἰπόντος, "Οτι δεῖ ημᾶς διὰ πολλῶν θλιψεων εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν· εἰπὲ καὶ αὐτός", Δικήλθομεν διὰ πυρὸς καὶ ὅδατος, καὶ ἐκήγαρες ημᾶς εἰς ἀναγύψην. Ως τοῦ θαύματος! Τὸ ἐσπέρας ηὐλισθη κλαυθμός, καὶ εἰς τὸ πρωτὸν ἀγαλλιαστις. Ἔα ληρεῖν τοὺς πολεμοῦντας καὶ περιχάσκειν, ὡς κύνας ὄλαχτούντας διακενής· ἡμεῖς δὲ μὴ πολεμώμεθα. Αἰδασκε προσκυνεῖν Θεὸν τὸν Πατέρα, Θεὸν τὸν Υἱὸν, Θεὸν τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον, ἐν τρισὶν ὑπεστάσεσιν, ἐν μιᾷ δέξῃ (4) τε καὶ λαμπρότητι. Τὸ ἀπολαόδης ἐκζήτει· τὸ ἀσθενὲς ἐνίσχυε· τὸ ισχυρὸν φύλασσε. Τοσάύτην ἀπαιτοῦμέν σε τὴν ἐν τοῖς πνευματικοῖς εὐδοκίμησιν, διηγη ἐπὶ τῶν κοσμικῶν συνέγνωμεν. Τὴν μὲν οὖν τελεωτέραν ὥπλισιν δέχοι (5) παρὰ τῶν μειζόνων στρατηγῶν, δι' ἡς δυνήσῃ τὰ βέλη τοῦ πονηροῦ τὰ πεπυρωμένα σθέσαι, καὶ παραστῆσαι τῷ Κυρίῳ λαὸν περιόσιον, ἔθνος ἄγιον, βασιλείον ἱεράτευμα, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν (6), φησι δέξια (7) εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

(2) Κατιωθῇ. Rectius quam κάτω θῇ, ut Billius primū legerat et reddiderat, « deorsum Dei gladiū propendeat. »

(3) Ἀλλοτριώσας. « Dei gratia te excludens. »

(4) Ἐρ μιᾷ δέξῃ. « In una majestate. »

(5) Δέχοι. « Accipito. »

(6) Ἡμῶν. Sic in pluribus codd. Deest in editis.

(7) Δέξα. Addunt nonnulli, καὶ τὸ κράτος, « et imperium. »

256 MONITUM IN ORATIONEM XIV.

I. Quamvis in plerisque manu exaratis codicibus, hæc oratio istum præ se ferat titulum: Περὶ πτωχοτροφίας, De alendis pauperibus; prætulimus tamen cum Hieronymo (8),

(8) Hier. De script. eccl., ed. Bas. 1529, pag. 149.

Gabrielio, aliisque compluribus retinere : *Περὶ φιλοπτωχίας, De pauperum amore.* Gregorius namque, si ad hujusce orationis initium attendamus, videtur per se ipse hanc eamdem inscriptionem orationi imponere : *Δέσμος, inquit (n. 1), τὸν περὶ φιλοπτωχίας λόγον,* « Hanc de pauperum amore orationem accipite. » Utram autem sententiam teneamus, « nihil ferme refert, inquit Gabrielius. Utraque enim oratoris propositum clare ostendit, quod quidem est, ut doceat pauperes benevolentia et benignitate complectendos esse.... Id autem tanta Theologus doctrina et gravitate, tanta pariter eloquentia et vi dicendi præstilit, ut qui ea non admodum afficiatur et commoveatur, is plane durus, ferreus et inhumanus dici possit. » Ita etiam sentiunt alii qui de hac oratione tractarunt, si Clericum (9) excipias. Verum contemnendus potius, quam serio refellendus est ille fastidiosus ac malevolus censor, qui « ordinem et materiæ unitatem » in hac oratione desiderat, quique « digressiones et excursus » oratori objicit. Oratio ipsa, si attente legatur, tam iniquum hac de re judicium consulabit.

II. Hanc orationem Cæsareæ habitam fuisse una fere voce consentiunt eruditæ. Si autem annum quæras, iidem ipsi inter se dissentient; idque, fatemur, non nisi conjicendo licet assequi. Vix enim ullam in insigni hac oratione temporis notam reperire est. Nonnullam tamen Gabrielius (collatis inter se his duobus Gregorii locis (n. 10) : « Proponitur nobis ob oculos grave et miserandum spectaculum, nec nisi iis, qui nesciunt, credibile, homines mortui ac viventes, » etc. Et alibi (10) : « Non jam oculis nostris triste et miserandum spectaculum proponitur, homines ante mortem mortui, etc.), » videre sibi visus est, atque colligit, « satis perspicuum esse, nondum a Basilio ædificatum fuisse, » τὸ τῆς εὐσεβίας ταύτην, illud pietatis promptuarium, « cum præclaræ hæc et luculenta habberetur oratio; atque probabiliter conjici posse, non parum ipsam quoque ponderis ad opus tam plium perficiendum attulisse. » A Gabrielio autem dissentient Nicetas et Basilius, scholiastæ. Primus quidem ait (11) : « Eorum causa potissimum habita est oratio, qui in Basiliadis valetudinario, sacro morbo (*lepra*) laborabant; quod quidem Basilius Magnus exstruxerat, ibique collectos ægrotos curabat. » Secundus vero, id est, Basilius scholiasta, sic loquitur (12) : Τὸν προκάθιμον τοῦτον περὶ φιλοπτωχίας λόγον ἐν τῷ πτωχεῖον ἀπεργνῶσθαι φασι, τῷ δὲ Βασιλειάδε ὑπὸ τοῦ Μεγάλου τηνικαῖτα δομοθίνῳ; Βασιλεῖον ἀπεικρύ Καταστρατεῖας. « Eum quem explicandum aggredimur de pauperum amore sermonem, pronuntiatum serunt in pauperum domo, quæ in Basiliadi erat, a Basilio Magno, e regione Cæsareæ tum temporis ædificata. »

III. In hac opinionum discrepantia, perpensis undequaque rationibus ac 257 momentis, Nicetæ et Basilii sententiam tuitionem arbitramur, utpote quæ firmioribus mixa videatur argumentis. Ac primo quidem, nihil certe clarius ac disertius a Niceta et Basilio dicti potuit, qui procul dubio, quod traditum accepérant hic narrare censendi sunt. Deinde illorum sententia magis cum historiæ monumentis congruit. Difficultatis enim nodus in eo potissimum consistit, ut vere ac præcise assignetur tempus in quo a Basilio Magno exstructum fuit « istud pietatis ædificium. » Probabiliter autem videtur eruditis illud fuisse inchoatum anno 370, vel ad summum 371. Id probatur ex eo ipso quod anno 372, in hac domo exceptus sit Heraclides, ac proinde quod illa pauperum domus hoc ipso anno fuerit hospitibus suscipiendis idonea. Constat præterea Gregorium nostrum nullam ad Cæsarienses habuisse orationem, nisi postquam ordinatus est episcopus; quod quidem contigit, ut jam vidimus (13), circa festum Paschæ anni 372. Unde non malo colligere licet hanc orationem pronuntiatam fuisse anno circiter 373.

IV. Si autem prævaleret Gabrielii sententia, certe quidem ante annum 371, ac proinde ante Gregorii ordinationem collocanda esset hæc oratio; quod sane ex dictis fieri nullatenus potuit. Itaque ex collatis a Gabrielio Gregorii locis conjicere forsitan licuerit, cœptum jam tunc celebrissimum istud toto orbe Nosocomium; at non ita perfectum, ut « universos morbo laborantes, curatores, medicos, juventa, deductores (14), » etc., continere posset. Unde Gregorius in hac oratione optimè ac vere dicere potuit (15) : « proponitur vobis ob oculos grave et miserandum spectaculum, » etc. Et rursus in Basili Magni laudatione, absolutis omnibus, et undequaque coactis sacro morbo laborantibus, licuit etiam gratulari, quod (16) « miserandum illud ac triste spectaculum » jam abesset. Non negamus tamen mirum sane videri, quod in hac oratione, nihil, nec de ædificanda illa pauperum domo, neque ædificata aut perfecta, reperiatur. Id ne verbo quidem attigit Gregorius. Unde probabiliter fieri potest, Gabrielium, propter istud Theologi de hac re silentium, in oppositam sententiam abiisse.

(9) *Bibl. univ.* tom. XVIII, p. 68.

(13) *Monit. in orat. 9.*

(10) *Or. xlvi, n. 63.*

(14) *Basil., ep. 94.*

(11) *Comment. in hanc orat.*

(15) *Or. xiv, n. 10.*

(12) *Initio comment. in hanc orat.*

(16) *Or. xlvi, n. 63.*

ΛΟΓΟΣ ΙΔ'.

Περὶ φιλοπτωχίας.

Α'. « Ανδρες ἀδελφοὶ καὶ συμπέντες, πτωχοὶ γὰρ I. Viri fratres ac paupertatis socii (quamvis

• Alias 16 : quæ autem 14 erat, nunc 22. — Habita anno circiter 373.

ORATIO XIV^a.

De pauperum amore.

enim, parvis adhibitis mensuris, alias alium ante-cellere videatur, pauperes tamen omnes revera sumus, gratiaque divina indigemus), hanc de pauperum amore orationem non anguste et jejune, sed ample et magnifice accipite, ut regni opes assequamini; ac simul orate, ut eam copiose vobis suhmissistremus, et sermone animos vestros alamus, panemque spiritualem fame laborantibus frangamus, sive prisci illius **258** Moysis in morem, cibum e cælo pluentes ¹⁶, atque angelorum panem largientes ¹⁷; sive paucis panibus multa etiam hominum millia in deserto ad saturitatem usque pascentes ¹⁸, velut postea Jesus fecit, verus, inquam, ille panis, et veræ vitæ auctor. Est quidem haud admodum promptum et facile inter virtutes, eam, quæ cæteras vincat, inventire, eique primas ac palmam dare: quemadmodum etiam in prato quodam plurimis et suavibus floribus referto florem omnium pulcherri-um et flagrantissimum reperire, alio nimirum alias olsfactum et aspectum ad se distrahente, atque tamen ipse assequi possum, ita res distinguida et

II. Pulchra res est, fides, spes, charitas, tria hæc ¹⁹; ac fidei quidem testis est Abraham, qui justitiæ laudem ex fide consecutus est ²⁰; spei, Enos, qui primus spe adductus est, ut Domini nomen invocaret ²¹, justique etiam omnes, qui propter eum ærumnas sufferunt; charitatis, divinus Apostolus, qui Israelis causa gravius aliquid adversus se proloqui non dubitavit ²²; ac Deus etiam ipse, qui charitas appellatur ²³. Pulchra res hospitalitas; ac testis inter justos quidem Lotis Sodomita ²⁴, moribus tamen haudquaquam Sodomita; inter peccatores autem Raah meretrix ²⁵, non tamen ex proposito meretrix, cui bene de hospitibus merendi studium, et laudi fuit, et saluti. Pulchra res fraternus amor, ejusque rei JESUM testem habemus, qui non modo frater noster vocari, sed etiam salutis nostræ causa supplicio affici sustinuit. Pulchra res benevolentia erga homines, ac testis est idem Jesus, qui non soluim hominem propter opera bona creavit ²⁶, atque imaginem, quæ ad optimam quaque dux esset, ac superna bona conciliaret, carni copulavit, sed nostri etiam causa homo factus est. Pulchra res longanimitas, quemadmodum idem ipse testatur, qui non solum angelorum legiones adver-

¹⁶ Exod. xvi, 14 sqq. ¹⁷ Psal. LXXVIII, 25. ¹⁸ Matth. xiv, 15 sqq. ¹⁹ I Cor. XIII, 13. ²⁰ Gen. xv, 6. ²¹ Gen. iv, 26. ²² Rom. ix, 3. ²³ I Joann. iv, 8. ²⁴ Gen. ix, 3. ²⁵ Jos. ii, 1 sqq. ²⁶ Ephes. viii, 10.

(17) Περὶ φιλοπτωχίας. Ita Reg. bm. Or. 2, εἰς φιλοπτωχίαν. Alii, περὶ πτωχοτροφίας, « de alendis pauperibus. »

(18) Πλουτήσητε. Regg. bm, ph, et Or. 2, πλουτίσητε. »

(19) Υπότας. Gloss. βρέχοντας.

(20) Πρεσβεῖα. Gloss. πρώτα.

(21) Λεπάντη. Gloss. λιθάδιον.

(22) Διελέσθαι. Reg. hu ἐλέσθαι. Reg. ρἱ διαγένεσθαι. In Oxf. desunt hæc verba: « Ως δ' οὖν τούς, περὶ τούτων διελέσθαι σκεπτέον οὕτως. »

(23) Ος πρῶτος, etc. « Qui primus spe adductus, ut Dei nomine vocaretur; » neimpe « ut sui vocarentur filii Dei. » Sic veritil Combeſſius passive

A ἀπαντες, καὶ τῆς θείας χάριτος ἐπιδεεῖς, καὶ διὰλος ἄλλου προέχειν δωκῆ, μικροῖς μέτροις μετρούμενος, δεξασθε τὸν περὶ φιλοπτωχίας (17) λόγον, μὴ πενηρῶς, ἀλλὰ φιλοτίμως, ἵνα βασιλείαν πλουτήσητε (18). συνεύξασθε δὲ καὶ ἡμᾶς πλουσίας τοῦτον ὑμῖν χορηγῆσαι, καὶ θρέψαι τῷ λόγῳ τὰς ὑμετέρας ψυχάς, καὶ διαθρύψαι πεινῶσι τὸν πνευματικὸν ἀρτον· εἴτε ἀπὸ οὐρανοῦ τροφὴν ὕνοτας (19), καθάπερ Μωϋσῆς ὁ παλαιὸς ἔκεινος, καὶ ἀρτον ὅγγέλων χαριζομένους· εἴτε ἀρτοῖς ὅλιγοις ἐν ἐρημίᾳ τρέφοντας μέχρι κόρου καὶ μυριάδας, καθάπερ Ἱησοῦς ὑστερον, ὁ ἀληθινὸς ἀρτος, καὶ τῆς ἀληθινῆς ζωῆς αἰτιος. Ἐστι μὲν οὖν οὐ πάντα τι φέδιον τῶν ἀρτῶν τὴν νικῶσαν εὔρειν, καὶ ταύτη δοῦναι τὰ πρεσβεῖα (20) καὶ τὰ νικητήρια· ὡς περ οὐδὲ ἐν λειμῶνι (21) πολὺανθεῖ καὶ εὐώδει, τῶν ἀνθέων τὸ κάλλιστον καὶ εὐώδεστατην, ἀλλοτε ἀλλού τὴν διφρήσιν καὶ τὴν δύιν πρὸς ἑαυτὸν μεθέλκοντος, καὶ πρῶτον δρέπεσθαι πειθοντος. Ός δ' οὖν ἐμὲ, περὶ τούτων διελέσθαι (22) σκεπτέον οὕτως.

B ad primum eum decerpendum alliciente. Quantum consideranda est.

C Β'. Καλὸν πίστις, ἐλπὶς, ἀγάπη, τὰ τρία ταῦτα καὶ μάρτυς τῆς πίστεως Ἀθραδόμ, δικαιωθεὶς ἐξ πίστεως τῆς ἐλπίδος, Ἐνώς, δε πρῶτος (23) ἤλπισεν ἐπικαλεῖσθαι τὸν Κύριον, καὶ πάντες (24) οἱ δικαιοις διὰ τὴν ἐλπίδα κακοπαθοῦντες· τῆς ἀγάπης, ὁ θεῖος Ἀπόστολος, τολμήσας τι καὶ καθ' ἑαυτοῦ διὰ τὸν Ἰσραὴλ φθέγγασθαι· καὶ ὁ θεῖος αὐτὸς, ἀγάπη καλούμενος. Καλὸν ἡ φιλοξενία· καὶ μάρτυς ἐν μὲν δικαιοίς, Λέτη δὲ Σοδομίτης, καὶ οὐ Σοδομίτης τὸν τρόπον· ἐν δὲ ἀμαρτωλοῖς, Παᾶδ ἡ πόρνη, καὶ οὐ πόρνη τὴν προαιρεσιν (25), διὰ φιλοξενίαν ἐπαινεθεῖσά (26) τε καὶ σωθεῖσα. Καλὸν ἡ φιλαδελφία, καὶ μάρτυς Ἱησοῦς, οὐκ ἀδελφὸς τῷ μὲν κλητῆραι μόνον, ἀλλὰ καὶ παθεῖν ὑπὲρ τὴν ἀνασχόμενος. Καλὸν ἡ φιλανθρωπία· καὶ μάρτυς δ αὐτὸς Ἱησοῦς, οὐ ποιήσας μόνον τὸν ἀγάπελων παρατηρήσμενος κατὰ τῶν ἐπανισταμένων καὶ τυραννούντων, οὐδὲ τῷ Πέτρῳ μόνον ἐπιτιμήσας αἰρομένῳ (28) τὴν μάχαιραν, ἀλλὰ καὶ τὸ ὡτον ἀποκαταστήσας τῷ πεπληγότι. Τὸ δ αὐτὸν καὶ Στέφανος ὑστερον δ τοῦ Χριστοῦ μαθητῆς.

D διελέσθαι καὶ Στέφανος ὑστερον δ τοῦ Χριστοῦ μαθητῆς.

accipiendo vocem ἐπικαλεῖσθαι. Huic interpretationi, etsi recedat a communi sententia, ut ipse fateatur, savent Aquila et Theodoreus, nec non vox hebræa ἄγρη. Et certe Adamus invocavit nomen Domini; invocavit etiam Abel, priusquam invocaret ab Enos. Non ergo « primus » Enos « cœpit invocare. »

(24) Καὶ πάντες. Reg. ο, πάντες δέ.

(25) Τὴν προαιρεσιν. Billius : « animi inductione. »

(26) Ἐπαινεθεῖσα, etc. « Laudata ei servata. »

(27) Τὴν εἰκόνα. « Imaginem, » id est, « animam. »

(28) Αἰρομένῳ. Reg. ρῃ, αἰρομένῳ.

ὸν πέρι τῶν λιθαζόντων αὐτὸν προσευχόμενος. Καλὸν ἡ πράστης, καὶ μαρτυροῦσι Μωϋσῆς καὶ Δαΐδ, τοῦτο πρὸ τῶν δὲ λλων μαρτυρηθέντες, καὶ ὁ τούτων διδάσκαλος, οὐκέπειν, οὐδὲ κραυγάζων, οὐδὲ ἐν ταῖς πλατείαις φωνὴν προείμενος, οὐδὲ ζυγομαχῶν πρὸς τοὺς ἄγνοτας.

sudit ⁴⁰. Pulchra res **259** mansuetudo, testes sunt Moyses ⁴¹ et David ⁴², quibus præ ceteris ea laus Scripturæ testimonio tributa est; atque horum magister, non contendens, nec clamans, nec in plateis vocem emittens ⁴³, nec iis, a quibus ducebatur, obluctans.

Γ'. Καλὸν ὁ ἥγιος, καὶ μαρτυρεῖ Φινεὲς, τὴν Μαδιανῖτιν (29) τῷ Ἰσραὴλ ἔτη συνεκκεντήσας, ἵνα (30) ἐξέλῃ διειδὸς ἐξ οἰών Ἰσραὴλ, καὶ ὀνομασθεῖς (31) ἐκ τῆς προαιρέσεως· καὶ μετ' ἑκείνον, οἱ λέγοντες· Ζηλὼν ἀζήλωκα τῷ Κυρῷ (32)· καὶ, Ζηλὼν τῷ οἴκου σου παταράζεται με· καὶ οὐ λέγοντες τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ πάσχοντες. Καλὸν ὑποπιασμὸς (33) σώματος· καὶ πειθέτω σε Παῦλος, ἐαυτὸν ἔτι παιδαγωγῶν, καὶ φοβῶν διὰ τοῦ Ἰσραὴλ τοὺς ἑαυτοῖς θαρροῦντας καὶ φριέντας (34) τῷ σώματι· καὶ Ἰησοῦς αὐτὸς νηστεύων, καὶ πειραζόμενος, καὶ νικῶν τὸν πειράζοντα. Καλὸν προσευχὴ καὶ ἀγρυπνία· καὶ πειθέτω σε Θεὸς ἀγρυπνῶν πρὸ τοῦ πάθους, καὶ προσευχόμενος. Καλὸν ἀγνεία, καὶ παρθενία· καὶ πειθέτω σε Παῦλος περὶ τούτων νομοθετῶν, καὶ βραβεύων δικαίως γάμῳ καὶ ἀγαμίᾳ, καὶ Ἰησοῦς αὐτὸς ἐν Παρθένου γεννώμενος, ἵνα καὶ γέννησιν τιμῇσῃ, καὶ προτιμῇσῃ παρθενίαν. Καλὸν ἐγχράτεια· καὶ πειθέτω σε Δαΐδη, ἥντικα τοῦ ἐν Βηθλέεμ ἐκράτησε φρέατος, μὴ πιῶν, ἀλλὰ σπείσας μόνον τοῦ ὄντος, μηδὲ ἀνασχόμενος ἕδιον πληρῶσαι πάθος ἐν ἀλλοτρίῳ αἵματι.

Facia est, minime bibit ⁴⁴, *verum aquam tantum num cruxorem expleret.*

Δ'. Καλὸν ἐρημία καὶ ἡσυχία (35)· καὶ διδάσκει με δὲ Κάρμηλος Ἡλίου, ἢ ἐρημος Ἱωάννου, Ἰησοῦ τὸ δρός, εἰς δὲ πολλάκις ἀναχωρῶν φαίνεται, καὶ καθ' ἡσυχίαν ἐαυτῷ συγγινόμενος (36). Καλὸν ἡ εὔτελεια (37)· καὶ διδάσκει με Ἡλίας ἀναπαυόμενος παρὰ χήρᾳ, Ἱωάννης θρῖξι καμήλου σκεπόμενος, Πέτρος ἀσταρίου θέρμοις τρεφόμενος. Καλὸν ἡ τακεινοφροσύνη, καὶ πολλὰ ταύτης, καὶ πολλαχθέν τὰ ὑποδείγματα, καὶ πρὸ τῶν δὲ λλων, ὁ πάντων Σωτὴρ καὶ Δεσπότης, οὐ ταπεινώσας ἐαυτὸν μόνον μέχρι δούλου μορφῆς, οὐδὲ τὸ πρόσωπον αἰσχύνῃ ὑποθεῖς ἐμπτυσμάτων, καὶ μετὰ τῶν ἀνδρῶν λογισθεῖς, ὁ τὸν

³⁷ *Maih. xxvi, 53.* ³⁸ *Luc. xxi, 50.* ³⁹ *ibid. 54.*

⁴⁰ *Isa. xlii, 2; liii, 7.* ⁴¹ *Num. xxv, 7.* ⁴² *III Reg. xix, 14.*

⁴³ *I Cor. ix, 27.* ⁴⁴ *Matth. iv, 1 sqq.* ⁴⁵ *Matth. xxvi, 36.*

⁴⁶ *III Reg. xviii, 42.* ⁴⁷ *Lue. i, 80.* ⁴⁸ *Matth. xiv, 23.* ⁴⁹ *III Reg. xvii, 9.* ⁵⁰ *Matth. iii, 4.* ⁵¹ *Philipp. ii, 6.*

(29) *Μαδιανῖτιν.* Or. 2, *Μαδιανίτην.*

(30) *Ιρα.* Reg. ph. ſv.

(31) *Kai ὅρμασθεῖς,* etc. « *Ac inde nomen sibi fecit: inclutus, celebris evasit.* »

(32) *Κυρός.* Or. 2 addit., *παντοκράτορι,* « *omnipotente.* » Ita etiam legit Billius.

(33) *Ὑποπιασμός.* Sic omnes codices, vel etiam in quibusdam, ὑπωπιασμός. In editis vero, ὑποπιεσμός.

(34) *Ἐφιέρτας.* Sic plures Regg. et Colbert., Or. 2, et Jes. Quæ lectio, ut vulgatior, ita et probabilior

A sus eos, qui impetum in ipsum faciebant, ac vim ei afferebant, recusavit ⁵², nec Petrum solum, quod gladium sustulisset, objurgavit ⁵³, verum ei etiam, qui percussus fuerat, aurem restituit ⁵⁴. Quod etiam ipsum postea Stephanus item Christi discipulus præstilis, cum pro iis, a quibus lapidabatur, preces

Scripturæ testimonio tributa est; atque horum magister, non contendens, nec clamans, nec in plateis

vocem emittens ⁵⁵, nec iis, a quibus ducebatur, obluctans.

III. Pulchra res zelus, testis Phinees, qui Madianitidem una cum Israelita gladio trajecit ⁵⁶, ut Israelis filios a probro et infamia vindicaret, atque ex animi instituto nomen traxit: testes etiam post eum illi, qui his verbis utebantur: *Zelo zelatus sum pro Domino omnipotente*⁵⁷; et, *Æmulor vos Dei emulatione*⁵⁸; et, *Zelus domus tuæ comedit me*⁵⁹: nec solum hoc dicebant, sed etiam sentiebant. Pulchra res corporis castigatio; id tibi Paulus persuadeat, seipsum adhuc domans et coercens ⁶⁰, ac per Israelem, iis, qui sibi ipsis fidunt, corporique indulgent, terrorem injiciens; atque adeo Jesus ipse jejunans, atque tentationem subiens, et tentatorem superans ⁶¹. Pulchra res oratio et vigilia: hujus rei fidem tibi faciat Jesus, ante passionem vigilans precibusque incumbens ⁶². Pulchra res castimonia et virginitas; fidem Paulo arroga, de his rebus leges statuenti, ac matrimonii et virginitatis controversiam æquissime disceptanti ⁶³, ipsique etiam Jesu, ex virgine nascenti, ut et generationem C hominem afficiat, et virginitatem honore præferat. Pulchra res continentia; moveat te Davidis auctoritas, qui, ut Bethleemiticæ cisternæ copia ipsi libavit, nec adduci potuit, ut sitim suam per alienum cruxorem expleret.

IV. Pulchra res solitudo et quietes; idque me docet Elias Carmelus ⁶⁴, Joannis desertum ⁶⁵, ac mons ⁶⁶ denique ille, in quem Jesum sapientia secessisse, secumque silentio versatum esse constat. Pulchra res virtus tenuitas; documento mihi est Elias ⁶⁷, qui apud viduam reficiebatur, Joannes ⁶⁸, qui cameli pilis tegebatur, Petrus, qui lupinis unico asse emptis alebatur. Pulchra res humilitas, ejusque multa exempla passim existant, ac præ aliis omnium D Salvator ac Dominus, qui non modo seipsum ad usque servi formam dejecit ⁶⁹, ac sputorum probro et contumelię faciem suposuit, et cum sceleratis

⁶⁰ *Act. vii, 59.* ⁶¹ *Num. xii, 3.* ⁶² *Psal. cxxxii, 4.*

⁶³ *II Cor. xi, 2.* ⁶⁴ *Psal. lxviii, 10.*

⁶⁵ *III Reg. xix, 25.* ⁶⁶ *II Reg. xxiii, 15 sqq.*

⁶⁷ *Cor. viii, 9.* ⁶⁸ *Matth. iii, 4.* ⁶⁹ *Philipp. ii, 6.*

videtur. Ed., ἐπαφίέντας.

(35) *Ἐρημὰ καὶ ἡσυχία.* Nicetas: ἡ ἐν μονώσει ἡσυχία, « in solitudine quietes. »

(36) *Kai καθ' ἡσυχίαν ἐαυτῷ συγγινόμενος.* Silentio secundum, per solitudinis tranquillitatem, versatum. Non bene Billius, « animo quieto. » Christus enim certe fuit semper « animo quieto, » sive extra, sive intra solitudinem.

(37) *Εὔτελεια.* « Parcimonia, vilitas, tenuitas, non in victu tantum, sed etiam in vestitu, ut allata exempla demonstrant.

reputatus est ⁵⁰, is, inquam, qui mundum a peccati maculis expiabat, sed etiam discipulorum pedes in habitu servili abluit ⁵¹. Pulchra res inopia et pecuniarum contemptio **260**; testis est Zachaeus, atque etiam Christus: ille, dum Christo domum suam ingredienti omnes propemodum opes suas dono obtulit ⁵²; hic dum diviti illi perfectam vitam hac re desinivit ⁵³. Atque, ut compendiosius adhuc de his rebus loquar, pulchra res est contemplatio, pulchra item actio; illa hinc assurgens atque ad Sancta sanctorum contendens, mente inquit nostram ad id, quod ipsi cognatum est, reducens; haec vero Christum excipiens, eique inserviens, ac vim amoris per opera indicans.

V. Horum unumquodque una quædam salutis via est, atque ad aliquam omnino beatarum illarum et æternarum mansionum dicens: quandoquidem ut varii vitarum delectus, ita multæ quoque apud Deum mansiones sunt ⁵⁴, quæ cuique pro merito suo et dignitate dividuntur et distribuuntur. Ac proinde alius hanc virtutem excolat, alius illam, aliis plures, alius, si fieri potest, omnes: hoc tantum agat, ut gradiatitur, atque ulterius progredi studeat, ejusque, qui viam recte præmonstral gressusque nostros regit, ac per angustam viam et portam ad cœlestis beatitudinis latitudinem dicit, vestigiis insistat. Si tamen, ex Pauli, atque ipsius etiam Christi sententia et autoritate, charitas, ut summa legis et prophetarum finis, præceptorum omnium primum maximumque censenda est ⁵⁵, hujus præcipuum partem in eo sitam esse comperio, ut pauperes amore ac benevolentia complectamur, atque eorum, qui nobis cognitione conjuncti sunt, calamitatibus moveamur, et doleamus. Neque enim ullus omnino cultus Deo perinde gratus est, ut misericordia (quandoquidem nec aliud quidquam est, quod Deo magis conveniat, utpote, quem misericordia et veritas præcedant ⁵⁶, et cui misericordia ante judicium offerenda sit ⁵⁷): nec illa alii rei potius, quam benignitati benignitas ab eo rependitur, qui justè remeuitur, atque in pondere et mensura misericordiam ponit ⁵⁸.

VI. Porro cum juxta præceptum illud, quod et cum gaudentibus gaudere, et cum flentibus flere jubet ⁵⁹, omnibus pauperibus, quacunque de causa æruminis et incommodis premantur, viscera aperiire: et cum homines ipsi sumus, benignitatis stipem hominibus prius conferre debeamus, sive ob viduitatem ea opus habeant, sive ob emissos parentes, sive ob exsiliū, sive ob dominorum **261**

⁵⁰ Isa. I, 6; liii, 12. ⁵¹ Joan. xiii, 5. ⁵² Luc. ix, 8. ⁵³ Matth. xix, 21. ⁵⁴ Jean. xiv, 2. ⁵⁵ Matth. xxii, 36 sqq. ⁵⁶ Psal. lxxxviii, 15. ⁵⁷ Ose. xii, 6.

(38) Ἐπανιστᾶσα. Plures Regg., Or. 2, et Nicet., ἐπανιστῶσα. Recte quidem. « A terrenis abducens, » ut ait Nicetas, καὶ εἰς τὰ Ἀγία τῶν ἀγίων χωροῦσα, « et in Sancta sanctorum penetrans. » Alii, ἐπανιστῶσα. Ed., ἀπανιστᾶσα.

(39) Ἐπαράγοντα. « Evehens, elevans, reducens ad superiora, quæ illi sunt cognata. »

(40) Τοῖς ἔργοις. Gab., Mont., τοῖς ἀγαθοῖς ἔργοις, « per bona opera. »

A κύσμον καθαίρων τῆς ἀμαρτίας, ἀλλὰ καὶ τῶν μαθητῶν νίπτων τοὺς πόδας ἐν δουλικῷ τῷ σχῆματι. Καλὸν ἡ ἀκτημοσύνη καὶ χρημάτων ὑπεροψία· καὶ μαρτυρεῖ Ζαχαῖος, καὶ Χριστὸς αὐτὸς· ὁ μὲν, τῇ εἰσδόῳ Χριστοῦ, μικροῦ πάντα καρποφορήσας· ὁ δὲ, τῷ πλουσίῳ τῷ τέλειον ἐν τούτῳ πειρούσας. Καὶ συντομώτερον ἔτι περὶ τούτων εἰπεῖν, καλὸν θεωρίᾳ, καὶ καλὸν πρᾶξις· ἡ μὲν, ἐντοῦθεν ἐπανιστᾶσα (38), καὶ εἰς τὰ Ἀγία τῶν ἀγίων χωροῦσα, καὶ τὸν νοῦν τῆμῶν πρὸς τὸ συγγενὲς ἐπανάγουσα (39)· ἡ δὲ, Χριστὸν ὑποδεχομένη, καὶ θεραπεύουσα, καὶ τοῖς ἔργοις (40) τὸ φιλτρὸν ἐλέγχουσα.

B. Τούτων ἔκαστον μία τις (41) σωτηρίας δόδες, καὶ πρός τινα τῶν μονῶν πάντως φέρουσα τῶν αἰωνίων καὶ μικρῶν· ἐπειδὴ ὥστε διάφοροι βίων αἱρέσεις, οὕτω καὶ μοναὶ (42) πολλὰ παρὰ Θεῷ, κατὰ τὴν ἀξίαν ἔκαστῳ μεριζόμεναι τε καὶ διαιρούμεναι· καὶ ὁ μὲν τὴν δικαιοσύνην κατορθούτω τὴν ἀρετὴν, ὁ δὲ τὴν δικαιοσύνην, ὁ δὲ πλείους, ὁ δὲ τὰς πάσας, εἰ οὖν τεμόνον ὀδεύετω, καὶ ἐφίεσθω τοῦ πρόσωπον, καὶ κατὰ πόδας ἐπέσθω τῷ καλῷ δόδηγοῦνται, καὶ κατευθύνονται, καὶ διὰ τῆς στενῆς δόδου καὶ πύλης ἐπὶ τὸ πλάτος ἀγοντει τῆς ἐκείθεν μακαριότητος. Εἰ δὲ δεῖ Παύλῳ καὶ αὐτῷ Χριστῷ πειθόμενον, πρώτην τῶν ἐντολῶν καὶ μεγίστην, ὡς κεφάλαιον νόμου καὶ προφητῶν τὴν ἀγάπην ὑπολαμβάνειν, ταύτης τὸ κράτιστον εὐρίσκω φιλοπτωχίαν, καὶ τὴν περὶ τὸ συγγενὲς εὐσπλαγχνίαν τε καὶ συμπάθειαν. Οὐδέν! γάρ οὕτω τῶν πάντων (43), ὡς ἐλέφ, θεὸς θεραπεύεται, ὅτι μηδὲ οἰκεῖότερον ἀλλο τούτου Θεῷ, οὐ ἔλεος καὶ ἀλήθεια προπορεύονται (44), καὶ ὡς προσοιστέον (45) τὸν ἔλεον πρὸ τῆς κρίσεως· οὐδὲ ἀλλο τινὶ μηδίλον, ἢ φιλανθρωπίᾳ τὸ φιλάνθρωπον ἀντιδίδοται παρὰ τοῦ δικαίως ἀντιμετροῦντος, καὶ τιθέντος ἐν ζυγῷ καὶ σταθμῷ τὸν ἔλεον.

C. Πᾶσι μὲν δὴ πτωχοῖς ἀνοικτέον τὰ σπλάγχνα, καὶ τοῖς καθ' ἡντιναῦν αἰτίαν κακοπαθοῦσι, κατὰ τὴν, χαίρειν μετὰ χαιρόντων, καὶ κλαίειν μετὰ κλαιόντων, κελεύουσαν ἐντολήν· καὶ προειπενεκτέον (46) ἀνθρώπους δντας ἀνθρώποις τὸν ἔρανον (47) τῆς χρηστότητος, εἴτε διὰ χηρείαν χρήσοιεν ταύτης, εἴτε διὰ δρφανίαν, εἴτε ἀποξένωσιν πατρόλογον, εἴτε ὡμοτητα δεσποτῶν, εἴτε ἀρχόντων θράσος, εἴτε φο-

(41) Τι. Reg. biii, τῆς.

(42) Moral. Sic plures Regg., duo Coisl. et Bas. Editi vero, μονῶν.

(43) Πάντων. Reg. c, ἀπάντων.

(44) Προσορεύονται. Or. 2, προπορεύεται.

(45) Προσοιστέον. Or. 2, προσακτέον.

(46) Προεισερεκτέον. Reg. liu, προσενεκτέον.

(47) Τὸν ἔρανον. « Humanitatis symbolum. »

ρολόγων ἀπανθρωπίαν, εἴτε ληστῶν μιασμούς, εἴτε κλεπτῶν ἀπλήσταν, εἴτε δῆμευσιν, εἴτε ναυάγιον· πάντες γάρ δύοις ἀλειποντος, καὶ οὕτω (48) βλέποντες εἰς τὰς ἡματέρας χεῖρας, ὡς ἡμεῖς εἰς τὰς τοῦ Θεοῦ, περὶ ὧν ἀν δεύμεθα· καὶ τούτων αὐτῶν οἱ παρ' ἀξίαν (49) κακοπαθοῦντες, τῶν ἐν ἔθει τοῦ δυστυχεῖν διτῶν ἀλειποντος· ἐξαιρέτως δὲ τοὺς ὑπὸ τῆς ἱερᾶς νόσου διεφθαρμένοις, καὶ μέχρι σαρκῶν, καὶ διτέων, καὶ μυελῶν, ὡς ἡ κατά τινων ἀπειλὴ, βεβρωμένοις, καὶ προδεδομένοις ὑπὸ τοῦ μοχθοῦ, καὶ ταπεινοῦ, καὶ ἀπίστου (50) τούτου σώματος· ὁ πῶς συνεζύγην, οὐκ οἶδα· καὶ πῶς εἰκάν τέ εἰμι Θεοῦ, καὶ τῷ πηλῷ συμφύρομαι (51)· δὲ καὶ εὐεκτοῦν πολεμεῖ, καὶ ἀνιψιόν πολεμούμενον· δὲ καὶ ὡς σύνδουλον ἀγαπῶ, καὶ ὡς ἔχθρον ἀποτρέφομαι· δὲ καὶ ὡς δεσμὸν φεύγω, καὶ ὡς συγχληρονόμον αἰσχύνομαι· τῆς φιλονεικῶ, καὶ οὐκ ἔχω τίνι συνεργῷ πρός τὰ κάλλιστα χρήσματα (52), ὡς εἰδὼς εἰς δέ γέγονα, καὶ ὅτι δεῖ με πρὸς Θεὸν ἀναβῆναι διὰ τῶν πράξεων (53).

et cum bello premitur, incoreore me afficit: quod, et ut conservum amo, et ut inimicum odi atque aversor: quod, et ut vinculum fugio, et ut cohæres veneror. Si debilitare illud et consicere studeo, jāin non habeo, quo socio et opitulatore ad res præclarissimas utar, nimirum haud ignorans quā ob causam procreatus sim, quodque me per actiones

Z'. Φείδομαι ὡς συνεργοῦ, καὶ οὐκ ἔχω πῶς φύγω τὴν ἐπανάστασιν, ή πῶς μή ἀπὸ Θεοῦ πέσω βαρηθεῖς ταῖς πέδαις καταπτώσαις, ή κατεχούσαις εἰς ἔδαφος. Ἐχθρός ἐστιν εὑμενής, καὶ φίλος ἐπίθυμος. Ή (54) τῆς συζυγίας καὶ τῆς ἀλλοτριώσεως! Ὁ φοδοῦμαι περιέπω (55), καὶ δ στέργω δέδοικα· πρὶν πολεμῆσαι, καταλλάσσομαι· καὶ πρὶν εἰργνεύσαι, διλασταμαι. Τίς ἡ περὶ ἐμὲ σοφία; καὶ τί τὸ μέγα τοῦτο μυστήριον (56); Ἡ βούλεται μοιρᾶν ἡμᾶς; δυταῖς Θεοῦ, καὶ ἀνωθεν βεύσαντας, ἵνα μή διὰ τὴν ἀξίαν ἐπαιρόμενοι καὶ μετεωρίζομενοι (57) καταφρονῶμεν τοῦ κτίσαντος, ἐν τῇ πρὸς τὸ σῶμα πάλῃ καὶ μάχῃ πρὸς αὐτὸν ἀεὶ βλέπειν, καὶ τὴν συνεζυγμένην ἀσθένειαν παιδαγωγίαν εἶναι τοῦ ἀξιώματος· ἵνα εἰδῶμεν (58) οἱ αὐτοὶ μέγιστοι τε δύτες καὶ ταπεινότατοι, ἐπίγειοι καὶ οὐράνιοι, πρόστατοι καὶ ἀθάνατοι, κληρονόμοι φωτὸς καὶ πυρὸς, εἴτ' οὖν σκότους, διποτέρως (59) ἀν νεύσαμεν; Τοιοῦτον τὸ κράμα ἡμῶν, καὶ διὰ τοῦτα, ὡς γοῦν ἐμοὶ καταφαίνεται, ἵν' ὅταν ἐπαιρώμεθα διὰ τὴν εἰκόνα, διὰ τὸν χοῦν συστελλώμεθα. Ταῦτα μὲν οὖν δ βουλδέμενος (60) φιλοσοφεῖτω, καὶ ἡμεῖς γε τῷ μετασοφήσομεν (61) εὔκαιροτερον.

⁴⁹ Isa. x, 18.

(48) Οὕτω. In pluribus, οὕτως.

(49) Οἱ παρ' ἀξίαν. Nicetas: παρὰ τὴν τύχην ἡς ήσαν ποτε, πράter eam fortunæ conditionem in qua quondam versabantur. » Docet hic Gregorius, eos qui ex altiori dignitate et fortunæ gradu in misericordiam delapsi sunt, majori miseratione dignos, quam eos qui rebus adversis sunt assueti. « Nihil enim est tam miserabile, » ait Cicero, « quam ex beato miser. » Bill. « præter dignitatem. »

(50) Ἀπλήστου. Colb. I, ἀπλήστου, « insatiable. »

(51) Συμφύρομαι. « Commiscear. »

(52) Χρήσματα. Sic Reg. hu. Alii, χρήσματα.

(53) Διὰ τῶν πράξεων. Reg. hu et Gabr., δι' ἀγα-

A sævitiam, sive ob præsidum acerbitatem, sive ob eorum, qui legendis tributis præsunt, inhumanitatem et importunitatem, sive ob cruentam prædorum immanitatem, sive ob inexplibilem furum aviditatem, sive ob honorum proscriptionem, sive ob naufragium; omnes enim similiter miserabiles sunt, sicque in manus nostras intuentur, ut nos in Dei manus, cum re aliqua egemus; atque ex ipsis rursus, ii qui indigne afflictantur, miserabiliores sunt quam ii qui calamitatibus assueverunt: tun vero nos ii præcipuo quodam miserationis affectu permovere debent, qui sacro morbo corrupti sunt, et ad carnem usque, atque ossa, et medullas (quod quibusdam Scriptura ⁵⁰ minatur) exesi consumptique, atque ab hoc æruminoso, et abjecto, ac infido corpore proditi: cui quoniam modo conjunctus sim, haud equidem scio: nec quo etiam pacto simul et imago Dei sim, et cum cæno voluter: quod, et cum pulchra valetudine gaudet, bello me lassit, et cum bello premitur, incoreore me afficit: quod, et ut conservum amo, et ut inimicum odi atque aversor: quod, et ut vinculum fugio, et ut cohæres veneror. Si debilitare illud et consicere studeo, jāin non habeo, quo socio et opitulatore ad res præclarissimas utar, nimirum haud ignorans quā ob causam procreatus sim, quodque me per actions

B ad Deum ascendere oporteat

VII. Sin contra ut cum socio et adjutore mitius agam, nulla jam ratio occurrit, qua rebellantis impetum fugiam, atque a Deo non excidam, comedibus degravatus, vel in terram detrahentibus, vel in ea delinentibus. Hostis est blandus et placidus, insidiosus amicus. O miram conjunctionem et alic-

C nationem! Quod meluo, amplector; quod amo, pertimesco. Antequam bellum gesserim, in gratiam redeo; antequam pace fruar, ab eo dissideo. Quanam sapientia, quoniam magno et arcano consilio mihi hoc accidere dicam? An hoc Deus agit, ut cum ipsis pars simus, atque superne fluxerimus, ne ob dignitatem nostram nos ipsos effentes atque attollentes, Creatorem contemnamus, in ea, quæ nobis adversus corpus est, lucta et dimicazione, ab eo nunquam oculos dejiciamus; atque ita infirmitas illa, quæ nobis copulata est, dignitatem nostram frenet atque coerceat; ut intelligamus nos maximos simul atque ⁵¹ abjectissimos esse, terrenos et cœlestes, caducos et immortales, lucis et ignis, sive etiam tenebrarum hæredes, prout in hoc vel illud nobis propendere contigerit? Hæc nostra temperatio est, atque ob has causas, Quantum quidem ipse

θῶν πράξεων, « per bona opera. »

(54) Ζ'. Sic Reg. hu. Editi vero, δ.

(55) Περιέπω. « Foveo, curo. »

(56) Τί τὸ μέγα τοῦτο μυστήριον; « Quodnam hoc magnum mysterium? »

(57) Καὶ μετεωρίζομενοι. Hæc desunt in Reg. c.

(58) Ἰτα εἰδῶμεν. Reg. quatuor, ἵν' εἰδῶμεν.

(59) Ὁπωτέρως. Or. 2, ὁπωτέρως [haud emendate].

(60) Ο βουλδέμενος. Sic quatuor Regii. Deest δ in ed.

(61) Συμφιλοσοφήσομεν. Reg. bm, συμφιλοσοφήσομεν.

prospicere possum, ut cum imaginis dignitas nobis animos extulerit, pulvis eosdem deprimat contra-haque. Sed de his qui volet philosophetur, nosque etiam commodiore tempore simul philosophabitur.

VIII. Nunc vero, quod carni meæ, meæque infir- A mitati in aliorum calamitatibus condolescens, dicere institueram, faciendum nobis est, fratres, ut cognatum et conservum corpus curemus; etsi enim illud ut inimicum accusaverim ob eas quas affert animi perturbationes, tamen propter connexionis hujus auctorem, velut amicum complector. Et quidem curemus non minus aliorum corpora, quam suum quisque corpus, seu commoda valetudine sit, seu eodem morbo consumatur. Omnes enim unum in Domino sumus, sive dives, sive pauper, sive servus, sive liber⁶⁰, sive sanus, sive æger corpore, atque unum omnium caput, ex quo omnia, Christus. Quodque membra inter se sunt, hoc quisque alteri, atque omnibus omnes. Ac proinde minime committendum est, ut eos, qui prius in communem infirmitatem inciderunt, contemnamus et negligamus; nec magis gaudendum nobis est, quod commoda valetudine ultimur, quam lugendum, quod fratres misera et afflita. Quin potius ita existimare debemus, carnis et animalium nostrarum salutem in hoc dia proseguamur. Sic autem consideremus.

IX. Alii quidem hoc solo nomine miserabiles sunt, quod inopia laborent, quam fortasse, vel tempus, vel labor, vel amicus, vel propinquus, vel temporis mutatio sustulerit: his autem nihilominus hæc quoque gravis est, in eo etiam gravior, quod una cum carne, et laboris suscipiendi, et sibi ad necessarios vitæ usus opem serendi facultas erupta sit, magisque semper apud ipsos prævaleat morbi metus, quam spes sanitatis. Ex quo efficitur, ut parum admodum auxili illis spes afferat quæ afflictis et calamitosis unum est remedium. Ad paupertatem accedit morbus, alterum malum, et quidem atrocissimum, ac votis omnibus aversandum, atque ejusmodi, ut 263 apud multos, cum aliquid mali cuiquam imprecari cupiunt, nihil sit expromptius. Tertium, quod plerique eos nec adire nec intueri sustinent, sed fugiunt, horrent, et aver-santur; atque id morbo ipso illis acerbius est, cum ob calamitatem exosos etiam et invisos se esse sentiantur. Evidem ipse eorum miseriam non sine lacrymis fero, ac recordatione ipsa perturbor. Idemque vobis accidat, velim, ut lacrymis lacrymas fugiatis. Nec vero dubito, quin ex his, qui adsunt,

⁶⁰ Rom. xii, 5.

(62) *Et rāp καὶ ὡς ἔχθροῦ κατηγόρησά διὰ τὸ σάδος*, etc. A Gregorii mente et textu videtur aberrare Billius, qui locum hunc sic interpretatur: « Etsi enim me animi affectus eo abripuit, ut illud tanquam inimicum et infestum accusarem, » etc.

(63) *Tὰ τῶν*. In quibusdam, τὰ τοῦ.

(64) *Ἡ ἔκαστον*. Or. 2, Reg. c, ἡ ἔκαστω.

(65) *Αὐτῆς*. Deest in Or. 2.

(66) *Ἐν τῷτε ἔχει*. Plerique codices, ἥμιν εὖ ξεῖ.

(67) *Τάχ' ἀν.* Tres Regg., τάχα ἀν.

(68) *Λύσαντε.* Or. 2, λύσαντε.

(69) *Οὐκ ἔχουσιν*. Hæc desunt in Regg. dm, ph,

H'. Νυν δὲ, δο μοι λέγειν δ λόγος ὁ ὅρμησε, τῶν ἔμῶν περιαλγοῦντι σαρκῶν, καὶ τῆς ἐμῆς ἀσθενείας ἐν ἀλλοτρίοις πάθεσι, θεραπευτέον, ἀδελφοί, τὸ συγγενὲς καὶ ὁμόδουλον. Εἰ γάρ καὶ ὡς ἔχθροῦ κατηγόρησα διὰ τὸ πάθος (62), ἀλλὰ καὶ ὡς φίλου περιέχομαι διὰ τὸν συνδῆσαντα· καὶ θεραπευτέον οὐχ ἥπτον τὰ τῶν (63) πλησίον, ἡ ἔκαστον (64) τὸ ἑαυτοῦ, τῶν τε ὑγιαντῶν, καὶ τῶν ὑπὸ τῆς αὐτῆς (65) νόσου δαπανωμένων. Πάρτες τὰρ ἔτι ἐσμεν ἐν Κυριῷ, εἴτε πλούσιος, εἴτε πένης, εἴτε δούλος, εἴτε ἀλεύθερος, εἴτε ὄγιανων, εἴτε πονηρῶς ἔχων τοῦ σώματος· καὶ μία κεφαλὴ πάντων, ἔξ οὗ τὰ πάντα, Χριστός· καὶ διπερ ἔστιν ἀλλήλοις τὰ μέλη, τοῦτο ἔκαστος ἐκάστω, καὶ πᾶσιν ἀπαντες· οὐκον περιοπέον, οὐδὲ ἀμελητέον τῶν προεμπεσόντων εἰς τὴν κοινὴν ἀσθενείαν· οὐδὲ ἀγαπητέον μᾶλλον, διτε εὗ ἥμιν ἔγει (66) τὰ σώματα, ἡ πενθητέον, διτε ἀθλίως τοις ἀδελφοῖς· καὶ ἡγείσθαι μίλια ἀσφάλειαν εἰναι τῶν ἡμετέρων σαρκῶν καὶ ψυχῶν, τὴν εἰς ἐκείνους φιλανθρωπίαν· σκοπῶμεν δὲ οὐτας.

uno positam esse, ut eos humanitate ac misericordia prosequamur. Sic autem consideremus.

Θ. Τοῖς μὲν διλοις ἐν μόνον ἐλεεινὸν, τὸ τῆς ἀπορίας· δ τάχ' ἀν (67) ἡ χρόνος, ἡ πόνος, ἡ φίλος, ἡ συγγενής, ἡ καιρὸς μεταβολὴ λύσαιεν (68). Τοῖς δὲ τοῦτο μὲν οὐδενὸς ἥπτον, εἰ μή καὶ μᾶλλον, δισ τοῦ πονεῖν καὶ βοηθεῖν ἑαυτοῖς οὐκ ἔχουσιν (69), εἰς τὰ ἀναγκαῖα μετὰ τῶν σαρκῶν ἀφήρηνται, καὶ μείζων δει τῆς ασθενείας αὐτοῖς μᾶλλον δ φόδος, ή ἡ τῆς ὑγιείας (70) ἐλπίς· ὥστε μικρὸν γοῦν τι (71) βοηθεῖσθαι παρὰ τῆς ἀλπίδος, ἡ μόνον (72) τοις ἀτυχοῦσιν ἔστι (73) φάρμακον. Πρὸς δὲ τῇ πενήφ, καὶ ἡ νόσος κακὸν δεύτερον, καὶ κακῶν τὸ ἀπευκτότατον, καὶ βαρύτατον, καὶ εἰς κατάραν τοις πολλοῖς προχειρότατον. Καὶ τρίτον, τὸ μή (74) προσιτοὺς αὐτοὺς εἶναι, μηδὲ θεατοὺς τοῖς πλείστιν, ἀλλὰ φευκτοὺς, καὶ βδελυκτοὺς, καὶ οἰον ἀποτρεπτοὺς· δ καὶ τῆς νόσου τούτοις βαρύτερον, δταν αἰσθανται διὰ τὴν συμφορὰν καὶ μισούμενοι. Ἐγὼ μὲν οὐδὲ ἀδαρχυτι φέρω τὸ τούτων πάθος, καὶ τῇ μνήμῃ συγχέομαι· πάσχοιτε (75) δὲ καὶ ὑμεῖς ταυτὸν, ἵνα τοῖς δάκρυσι τὰ δάκρυα φύγητε· καὶ πάσχουσί γε, οἵδ' ὅτι, τῶν παρόντων δσοι φιλόχριστοι καὶ φιλόπτωχοι, καὶ Θεοῦ, καὶ παρὰ Θεοῦ (76) τὸ ἐλεεῖν ἔχοντες· μάρτυρες δὲ καὶ ὑμεῖς (77) τοῦ πάθους.

D aliisque melioris notæ codicibus, non male; his enim omissis, planior fit oratio.

(70) *Ὑγιείας*. Plures codd., ὄγιείας.

(71) *Ti. Deest in Reg. a, bm, ph.*

(72) *Ἡ μόρον*. Reg. c, ἡ μόνη. In Par. ed., ἡ μόνον [male].

(73) *'Εστι. Deest in pluribus Regg. et Or. 2.*

(74) *Μή. Or. 2, μηδέ*

(75) *Πάσχοιτε*. Reg. bm. Mont., συμπάσχοιτε.

(76) *Kai θεοῦ, καὶ παρὰ θεοῦ*. *Dei erga se, et Dei erga alios.* Ita in notis Sancti.

(77) *Ὑμεῖς*. Sic Reg. ph, Or. 2, etc. Male in ed.; ὑμεῖς.

perinde afflantur, quicunque Christi ac pauperum amantes sunt, Deique, et a Deo misericordiam habent. At calamitosis etiam testes vos ipsi estis.

I. Πρόχειται τοῖς δύθαλμοῖς ἡμῶν θέαμα δεινὸν, καὶ ἐλεεινὸν, καὶ πᾶσι, πλὴν τῶν εἰδότων, ἀπίστον, ἀνθρώποι νεκροὶ καὶ ζῶντες, ἕκρωτηριασμένοι τοῖς πλείστους τοῦ σώματος μέρεσι (78), μήδ' (78') οἵτινές ποτε ἤσαν, μηδὲ δύνειντι μικροῦ γινωσκόμενοι· μᾶλλον δὲ τῶν ποτε ἀνθρώπων ἀθλιὰ λεκάνα· πατέρας (79), καὶ μητέρας, καὶ ἀδελφοὺς, καὶ τόπους, ἑαυτῶν γνωρίσματα λέγοντες· Ἐγὼ τοῦ δεινοῦ, καὶ ἡ δεῖνά μοι μήτηρ, καὶ τόδε μοι δυομά, καὶ σὺ μοι φίλος ποτὲ καὶ γνώριμος. Καὶ τοῦτο πράττουσιν, οὐ γάρ ἔχουσι τῷ παλαιῷ χαρακτῆρι γινώσκεσθαι (80)· ἀνθρώποι περιεκομένοι, καὶ περιηρημένοι χρήματα (81), συγγένειαν, φίλους, αὐτὰ τὰ σώματα· ἀνθρώποι μόνοι τῶν πάντων (82) ἐλεούντες τε ἑαυτούς, καὶ μισοῦντες δομοὺς· οὐκ ἔχοντες πότερα μᾶλλον θρηνήσωσι (83), τὰ μηκέτ' ὄντα τοῦ σώματος, ἢ τὰ μένοντα (84)· ὅσα προανάλωσεν ἡ νόσος, ἢ ὅσα τῇ νόσῳ λείπεται. Τὰ μὲν γάρ ἀνήλωται (85) δυστυχῶς, τὰ δὲ σώζεται δυστυχέστερον· τὰ μὲν οἴχεται πρὸ τῶν τάφων, τὰ δὲ οὐκ ἔστιν δι παραδώσων ταφῇ (86). Καὶ γάρ ὁ λίαν χρηστὸς καὶ φιλάνθρωπος, τούτοις ἔστιν ἀναλγητότατος· καγάταινα μόνον ἐπελαθόμεθα σάρκες δύντες, καὶ τὸ σώμα τῆς ταπεινώσεως περικείμενοι· καὶ τοσούτου δέομεν (87) θεραπεύειν τὸ συγγενὲς, ὥστε καὶ τῶν ἡμετέρων σωμάτων ἀσφάλειαν τὴν τούτων φυγήν νομίζομεν. Καὶ νεκρῷ μὲν ἡδη προσῆλθε τις παλαιῷ, καὶ τούτῳ τυχὸν ὀδωδότι, καὶ ζώνων ἀλόγων ἤνεγκεν ὀδωδότα σώματα, καὶ βορδόρου πλησθεὶς ἤνεσχετο· τούτους δὲ κατὰ κράτος φεύγομεν (ῶ τῆς ἀπανθρωπίας!), ὅτι καὶ τὸν αὐτὸν αὐτοῖς σπῶμεν δέρα, μικροῦ δυσχεραίνοντες.

reantur, brutorumque animantium corpora tetro id ferant: nos contra hos maxima celeritate fugimus 264 (o ingentem inhumanitatem!), pene etiam, quod eundem cum ipsis aerem trahamus, indigne ferentes

IA'. Τί πατρὸς γνησιώτερον; καὶ τί μητρὸς συμπαθέστερον; Ἀλλ' ἀπεκλείσθη γε τοῖτος καὶ ἡ φύσις· καὶ πατήρ παῖδα τὸν ἑαυτοῦ, δν ἐγένησεν, δν ἀνέθρεψεν, δν δύθαλμὸν βίου μόνον ἔχειν ἐνόμισεν, ὑπὲρ οὐ πολλὰ θεῷ καὶ πολλάκις προσηγένετο, τοῦτον ὀδύρεται μὲν, ἀπελαύνει δὲ, τὸ μὲν ἐκών, τὸ δὲ τυραννούμενος. Καὶ μήτηρ μέμνηται μὲν τῶν ὀδίων, καὶ τὰ σπλάγχνα σπαράσσεται, καὶ ἀνακαλεῖται λίαν ἐλεεινῶς, καὶ προθεῖσα θρηνεῖ, καθάπερ τεβηνηκτὰ τὸν ζῶντα (88)· Τέκνον, λέγουσα, δυστυχὲς καὶ ἀθλιὰς μητρὸς, δ μοι συνεμερίσατο πικρῶς ἢ νόσος· τέκνον ἐλεεινὸν, τέκνον οὐ γνωρίζεμενον, τέκνον, δ κρημνοῖς καὶ δρεσταὶ καὶ ἀρημαῖς ἀνεθρεψάμην (89)·

¹¹ Gen. vi, 3.

- (78) Μέρεσι. Forte, μέλεσι. Edit.
 (78') Μήδ'. Reg. bm, ph. Or. 2, μηδ' [rectius].
 (79) Πατέρας. Coisl. I addit, καὶ πάππους.
 (80) Γινώσκεσθαι. Reg. c, Mont., γνωρίζεσθαι.
 (81) Χρήματα. Reg. c, κτήματα, « prædiis. »
 (82) Πάτητωρ. Or. 2, ἀπάντων.
 (83) Θρηνήσωσι. Reg. a, Or. 2, θρηνήσουσι, [male].
 (84) Μέτροντα. Or. 2, μελναντα.

X. Proponitur nobis ob oculos grave et miserandum spectaculum, nec nisi iis, qui norunt, credibile, homines mortui ac viventes, plurimis corporis partibus mutilati, sicut affecti, ut fere, nec quinam olim fuerint, nec unde, agnoscatur; imo, ut rectius loquar, miseræ veterum hominum reliquiae; patres, et matres, et fratres, ac loca ex quibus agnosci queant, proferentes: ego illo patre natus sum. bac matre procreatus, hoc mihi nomen est, tu mibi quondam amicus et familiaris: idque idcirco faciunt, quod ex veteribus oris lineamentis jam agnosci nequeant: homines accisi, ac pecuniis, genere, amicis, adeoque corporibus ipsis spoliati; homines soli ex omnibus mortalibus æque sese et misericordia et odio prosequentes; nec satis constitutum habentes, utras tandem corporis partes magis deplorent, præcisasne et extinctas, an in corpore adhuc remanentes; easne, quas inorbus absumpsit, an eas, quæ morbo reliquæ sunt. Illæ quippe misere absumptæ atque consecræ sunt; hæ vero miserius conservantur: illæ ante sepulcrum interierunt; has nemo est qui sepulcro condat. Nam optimus et humanissimus quisque, his durissimum atque inhumanissimum se præbet; atque hic solum nos carnem esse ¹¹, et humilitatis corpus gerere obliviscimur: tantumque ab eo absumus, ut eos, qui cognationis vinculo nobiscum conjuncti sunt, curemus, ut corporum quoque nostrorum salutem in eorum fuga atque aversione positam esse existimemus. Cuique non desint, qui ad vetus atque C etiam fortasse fœtidum cadaver accedere non ve-

reantur, brutorumque animantium corpora tetro odore plena perferant, ac cœno perfusi æquo animo

id ferant: nos contra hos maxima celeritate fugimus

264 (o ingentem inhumanitatem!), pene etiam, quod eundem cum ipsis aerem trahamus, indigne ferentes

XI. Quid patre sincerius? Quid matre ad miserationem propensius? At his ipsa quoque natura præclusa est: ac pater filium suum, quem genuit, quem educavit, quem se unicum vitæ oculum habere existimavit, pro quo multas ad Deum sacerdotalia preces fudit; hunc, inquam, luget quidem ille, cæterum abigit, partim libens, partim invitus. Ac rursus mater suos quidem in pariendo dolores recordatur, ac visceribus dilaniatur, et miseranda admodum voce natum appellat, atque ob oculos posatum, vivum tauquam mortuum luget: Fili miser, inquiens, et miseræ matris, quem morbus mecum acerbe partitus est: filii miser, filii jam ignote,

D (85) Ἀνήλωται. Reg. a, c. d, Or. 2, etc., ἀνήλωται.

(86) Ταφῇ. Or. 2, τῇ ταφῇ. Billius: « sepultura officia. »

(87) Τοσούτου δέομεν. Ita Reg. c. Alii, τοσούτῳ [minus recte]. Or. 2 et Mont., τοσούτον ἀποδέομεν.

(88) Τὸν ζῶντα. Ita plerique Reg. et Coisl. I. Editi, τὰ ζῶντα.

(89) Ἀνεθρεψάμην. Reg. a, c. d, ἀθρεψάμην.

fili, quem præcipitiis et montibus ac solitudinibus alui; cum seris habitabis, tibique petra tectum erit, atque ex mortalibus ii duntaxat te aspicient, qui pietate excellunt. Atque etiam miserabilia hæc Jobi verba in clamant: Quare in matris vulva creatus es, atque ex ventre egressus es, ac non statim periisti⁷¹, ut in ore cum ortu concurreret? Quare non premature abscessisti, priusquam bujus vita mala degustares? Quare exceptus genibus? Cur lactutus uberibus⁷², cum miseram vitam ac morte graviorum acturus es? Atque his verbis uitur, vimque lacrymarum profundit; ac complecti quidem eum et exosculari misera cupit, sed filii carnem ut inimicam et hostilem pertimescit. Ab universa autem plebe clamores et insectationes, non adversus iniquos et sceleratos, sed adversus miserros et calamitosos excitantur. Ac cædis quidem criminis constictum non deest qui conturbornalem sibi adsciscat, et qui adulterum non solum tecto excipiat, sed etiam ad mensam admittat, ac sacrilegum vitæ socium adhibeat, cum iisque, a quibus malo aliquo affectus est, amicitiae sedis ineat: hujus contra, a quo nullam injuriam accepit, morbum, non secus ac crimen quoddam, aversatur. Ita melior vitii quam homine dignam amplectimur, humanitatem autem namur.

XII. Urbibus ejiciuntur, arcentur ædibus, foro, conciliis, viis, publicis conventibus, conviviis, o ingentem calamitatem! ipsa 265 etiam aqua; nec ipsis quidem fluunt fontes, aliis hominibus communes, nec flumina ipsa nihil spurcitie ab his contrahere creduntur; quodque maxime mirandum est, quos ut piacula submovemus, eodem, ut nihil nobis molestiae inferentes, ad nos rursum convertemus, non domicilium ipsis tribuentes, non necessarios cibos, non vulneribus medicinam, non veste morbum eorum pro viribus obtegentes. Ac proinde noctu et diu vagantur, inopes, et nudi, ac tecto carentes, morbum ostendentes, vetera commemo rantes, Creatoris opem implorantes, alii aliorum membris, pro iis quibus carent, mutuo utentes, cantus ad misericordiam pertrahentis artifices, paululum quiddam panis postulant, aut parumper obsonii, aut lacerum aliquem et detritum pannum,

⁷¹ Job III, 11. ⁷² ibid. 12.

(90) *Pétra*. Reg. c, *pétra*.

(91) *Eùsēbēstatai*. Eremitas et solitarios in desertis vitam agentes intelligit Gregorius.

(92) *Ex ταῦτρος*. Reg. a, ἐκ κοιλίας.

(93) *Εὐθέως*. In quibusdam, εὐθέως.

(94) *Tl δέ σοι συνήγρησε*, etc. Reg. c, *synήγρησάν σοι*. Bill. « quare tibi genua inter se juxta sunt? Quorum ubera suxisti? » Elegante interpretationem præstulimus.

(95) *Αθλως*. Reg. c addit, οὔτως.

(96) *Περιπτύξασθαι*. Or. 2, *περιπτύξεσθαι* [male].

(97) *Kατά*. Sic Reg. hu, Coisl. 1, et Or. 2. Deest κατά in pluribus Regg. Ed., metá.

(98) *Διατεθειστοί*. Reg. d, *διατεθειστοί*.

(99) *Ἀπεστράψῃ*. In quibusdam, ἀντεστράψῃ [male].

A μετὰ θηρίων οἰκήσεις, καὶ σκέπη σοι πέτρα (90), καὶ τῶν ἀνθρώπων μόνον δύονται σε οἱ εὐσεβέστατοι (91). καὶ ταῦτα δὴ τὰ τοῦ Ἱώδελεεινὸν δῆματα ἐπιφθέγγεται. *Iva* τὸ γέροντες ἐπλάσθης ἐν κοιλίᾳ μητρὸς, ἐκ γαστρὸς (92) δὲ ἔχηλθες, καὶ οὐκ εὐθὺς (93) ἀπώλου, ὡς συνδραμεῖν τῇ γεννήσει τὸν θάνατον; *Ira* τὸ δέ σοι συνήγρησε (94) τόρατα; *Tl* δέ σοι τὸ θηλάσσαι μαστούς, ἀθλίας (95) ζήσεσθαι μέλλοντι, καὶ ζωὴν θανάτου χαλεπωτέραν; Καὶ ταῦτα λέγει, καὶ ἐπαφήσας πηγὰς δακρύων, καὶ περιπτύξασθαι (96) βούλεται μὲν ἡ δυστυχής, φοβεῖται δὲ τὰς τοῦ παιδὸς σάρκας ὡς πολεμίας. Πάνδημοι δὲ καταδησεῖς τε καὶ διώξεις, οὐ κατὰ τῶν ἀδικούντων, ἀλλὰ κατὰ (97) τῶν δυστυχούντων γίνονται. Καὶ φονέα μὲν ἥδη τις συνψήσατο, καὶ μοιχῷ μετέδωκεν, οὐ στέγης μόνον, ἀλλὰ καὶ τραπέζης, καὶ βίου κοινωνὸν τὸν ιερόσυλον εἴλετο, καὶ τοῖς αὐτὸν τι διατειχόσι (98) κακὸν ἐσπείσατο· τοῦ δὲ τὸ πάθος, ὡς Ἑγκλημα, μηδὲν λυπήσαντος ἀπεστράψῃ (99). Καὶ πλέον (1) ἔχει νόσου κακία· καὶ τὸ μὲν ἀπάνθρωπον ὡς ἐλευθέριον ήσπασάμεθα, τὸ δὲ συμπαθὲς ὡς αἰσχρὸν ἡτιμάσαμεν.

B morbi conditio est; atque inhumanitatem ut libero et misericordiam, ut turpem et inhumanitatem, aspernamur.

C 1B'. Ἀπελαύνονται πόλεων, ἀπελαύνονται οἰκιῶν, ἀγορᾶς (2), συλλόγων, ὁδῶν, πανηγύρεων, συμποσίων, (ῶ τοῦ πάθους!) αὐτοῦ τοῦ ὄντος· οὗτα πηγαὶ δέουσαι, τούτοις κοιναὶ πρὸς (3) τοὺς δὲλλους ἀνθρώπους, οὗτε ποταμοὶ πιετεύονται μηδὲν ἐφέλκεσθαι τοῦ μολύσματος· καὶ τὸ παραδοξόταν (4), ὡς διγῇ μὲν ἀπελαύνομεν, ὡς δὲ οὐδὲν λυποῦντας πάλιν πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς ἐπιστρέφομεν (5), οὐκ ὀληγτινὸν ἀπονέμοντες, οὐ τὰς ἀναγκαῖας τροφὰς, οὐ θεραπείαν τοῖς τραύμασιν, οὐ σκέπη τὴν νόσον εἰς δύναμιν περιστέλλοντες. Διὰ τούτο περιπλανῶνται νυκτὸς καὶ ἡμέρας, ἀποροι, καὶ γυμνοὶ, καὶ ἀνέστιοι, τὴν νόσον ἐπιδεικνύντες, τὰ ἀρχαῖα ἐκδιηγούμενοι, τὸν Πλάστην ἐπιδώμενοι, χρώμενοι τοῖς δὲλλήλων μέλεσιν ἀντὶ τῶν λειπόντων, σορισταὶ μελῶν ἐλέχοντων ἔλεον, δρουτι μικρὸν αἰτοῦντες, ἢ δύον τι (6) βραχύτατον, ἢ δάκος τι τρύχινον, βοήθημα τῆς αἰσχύνης, ἢ παραμυθίαν τοῖς ἔλεσι (7). Καὶ φιλάνθρωπος οὗτος αὐτοῖς, οὐχ

D (1) *Πλέον*. Or. 2, κλείον [f. pro πλεῖον].

(2) *Ἄγορᾶς*. Chrys., ἀγορῶν.

(3) *Πηγαὶ δέουσαι*, τούτοις κοιναὶ πρὸς ... Veritatis interpres quasi legisset: Πηγαὶ δέουσαι τούτοις, κοιναὶ πρὸς ... Edit.

(4) *Παραδοξόταν*. Or. 2 addit: οὐδὲν ἂν ὅστιν εἶ Gab. ὅπου ἀν διαν, « ubi cuncte fuerint, ut peritem horremus, » etc.

(5) *Ἐπιστρέψομεν*. Schol.: Δι' ὧν οὐ ποιούμεθα αὐτῶν πρόνοιαν, πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς ἀναγκάζομεν ἐπιστρέψειν. « Εο quod eorum curani non gerimus, illos ad nos redire compellimus. »

(6) *Ἡ δύον τι*. Unus Reg., ἢ δύον τι. In Par., ἢ δύον τό, etc.

(7) *Βοήθημα ... ἔλεσι*. Billius, « quo pudendis corporis partibus auxilium, aut ulceribus solatium ferant. »

δε πρὸς τὴν χρείαν ἡρχεσεν, ἀλλ' οἵτις μὴ πικρῶς ἀπεπέμψατο. Οἱ πολλοὶ δὲ αὐτῶν οὐδὲ ὑπ' αἰσχύνης τὰς παντηγύρεις φεύγουσιν, αὐτὸς (8) μὲν οὖν τούναντίον εἰς ταύτας ὥθοῦνται διὸ τὴν χρείαν· ταύτας δὴ λέγω τὰς πανδήμους (9) καὶ τεράς, δεὶς ἡμεῖς ἐπειδὴ θεραπεῖς τῶν φυγῶν ἔξεύρομεν (10), ἢ κατά τι μυστήριον συνιόντες, ἢ τοῖς μάρτυσι τῆς ἀληθείας πανηγυρίζοντες, ἵν' ἦν τοὺς ἄγῶνας τιμῶμεν, μιμώμεθα καὶ τὴν εὐσέβειαν. Καὶ αἰσχύνονται μὲν τοὺς ἀνθρώπους διὰ τὴν συμφορὰν, ὅντες δυνθρωποι, καὶ βούλοντ' ἀν δρεσεν, ἢ κρημνοῖς, ἢ ὑλαις, ἢ τὸ τελευταῖον νυκτὶ καὶ σκότῳ περικαλύπτεσθαι· διπτοῦνται δὲ ὅμως εἰς μέσον, φόρτος ἐλεσεινδες, καὶ δακρύων ἀξιος. Τούτο μὲν ἴσως καὶ κατὰ λόγον, ἵνα ἡμῖν ὡς τῆς ἀσθενείας ἡμῶν ὑπομνήματα, καὶ πελθωσι μηδενὶ τῶν παρόντων καὶ δρωμένων, ὡς ἔστωτι (11), προστιθεσθαι. 'Ριπποῦνται δὲ, οἱ μὲν ἐπιθυμίᾳ φωνῆς ἀνθρωπίνης, οἱ δὲ προσθύεως, οἱ δὲ ἵνα βραχέα ζωῆς ἐφόδια παρὰ τῶν τρυφώντων συλλέξωνται, πάντες δὲ ἵνα τι πράους γεύωνται (12) τοὺς ἑαυτῶν θρήνους δημοσιεύσαντες.

Irrumpunt autem, alii, ut optatam hominum vocem audiant, ut exigua vita subsidia ab iis, qui luxu deliciisque diffluunt, colligant: omnes autem, ut exponendis luctibus suis nonnullum hinc levamen persentiant.

ΙΓ'. Τίς οὐ κατακλάσται τούτων τοῖς ὁδυρμάτες, οἰκτρὰν ἔνυαυλίαν ἀρμοζομένων; τίς ἀκοῇ φέρει τὸ ἄκοντομα; τίς δψις χωρεῖ τὸ θέαμα; Οἱ μὲν κείνται μετ' ἀλλήλων, κακῶς ὑπὸ τῆς νόσου συνεζευγμένοι, καὶ ἄλλοι ἄλλοι τι τῆς συμφορᾶς πρὸς τὸ ἐλεινὸν ἔραντιζοντες· καὶ εἰσὶν ἀλλήλοις προσθήκη τοῦ πάθους, ἐλεεινοὶ τῆς ἀρρωστίας, τῆς συμπαθείας (13) ἐλεεινότεροι. Περίσταται (14) δὲ αὐτοὺς θέατρον συμμιγές, συναλγύντων μὲν, ἀλλὰ πρόσκαιρα. Οἱ δὲ κυλινδοῦνται πρὸς τοῖς ποσὶ τῶν ἀνθρώπων ἥλιψ καὶ κόνει· ἔστι δὲ ὅτε καὶ κρυμοῖς ἀγροῖς, καὶ δμῆροις, καὶ ταραχαῖς ἀνέμων ταλαιπωρούμενοι, παρὰ τοσοῦτον οὐ (15) συμπατούμενοι, παρ' οὖν (16) καὶ φάειν αὐτῶν (17) βδελυσσόμεθα. Ἀντάρει δὲ τοῖς ιεροῖς ἐνδον μέλεσιν ὁ τῶν αἰτήσεων δύρυμδες, καὶ ταῦς μυστικαῖς φωναῖς θρῆνος ἐλεεινὸς ἀντεγείρεται. Τί δεὶ πᾶσαν αὐτῶν προτιθέναι τὴν συμφορὰν ἀνθρώποις πανηγυρίζουσιν; Ἱσως ἀν καὶ ὑμῖν κινήσαιμι θρῆνον, εἰ πάντα ἐκτραγψόδην ἐπιμελῶς, καὶ νικήσει τὴν ἕορτὴν τὸ πάθος. Λέγω γάρ οὖν ταῦτα, ἐπειδὴ μηδέπω δύναμαι πείθειν ὑμᾶς, ὡς ἔστι ποτὲ ἡδονῆς λύπη τιμωτέρα, καὶ κατήφεια πανηγύρεως, καὶ γέλωτος οὐ καλοῦ δάκρυνον ἐπαινούμενον.

idcirco dico, quia nondum vobis hoc persuadere possum, molestiam nonnunquam voluptate, et necessitatem letitia, et laudabiles lacrymas turpi atque obsceno risu præstantiores esse¹¹.

¹¹ Eccl. vii, 3.

(8) Αὐτός. Or. 2. αὐτοῖς [male].

(9) Τὰς παρθήμους. Sic quinque Regg. Deest τάς in edit.

(10) Ἐξεύρομεν. Or. 2, ἔξεύραμεν. Oxon., ἔξηρομεν.

(11) Ἔστωτι. Unus Reg., ἔστωσι.

(12) Πράους γεύωνται. Sic legendum arbitramur, pro ράους γένωνται, quod in editis legitur, in quibus certe mendum irrepit, exciso π in prima voce, et mutato υ in ν in secunda. Ita legisse et intellexisse videntur Billius et Gabrielius. Primus in notis verit: «ut aliiquid levationis sentiant.» Alter

A quo pudorem tueantur, et ulcera soveant. Ac benignus ipsis ille est, non qui, quod eis opus erat, suppeditavit, sed qui non acerbe eos ablegavit. Multi autem eorum ne pudore quidem a publicis conventibus deterrentur, quin potius in eos sese ob necessitatem intrundit; hos, inquam, publicos et sacros conventus, quos ob animarum curationem excogitavimus, aut mysterii cuiuspiam celebrandi causa coentes, aut ob veritatis martyres diem festum agitantes, ut, quorum certamina honore prosequimur, eorum quoque pietatem imitemur. Et quamvis hominum ora, cum homines ipsi sint, propter calamitatem erubescant, ac inontibus, aut præruptis locis, aut silvis, aut denique nocte ac tenetris obtegi cupiant: in medium tamen irrumpunt, sarcina miserabilis, et lacrymarum digna. Id quoque fortasse non temere ac sine ratione faciunt, nimis ut nos infirmitatis nostræ subimoneant, illudque nobis persuadeant, ut nulli rerum præsentium atque in oculorum sensum carentium, velut firmæ et stabili, aonium adjicia-

C B irrigantur, sarcina miserabilis, et lacrymarum digna. Id quoque fortasse non temere ac sine ratione faciunt, nimis ut nos infirmitatis nostræ subimoneant, illudque nobis persuadeant, ut nulli rerum præsentium atque in oculorum sensum carentium, velut firmæ et stabili, aonium adjicia-

XIII. Quis non eorum, miseram cantionem concinnant, gemitibus frangitur? Quæ auris hujusmodi auditionem ferre, quis oculus spectaculum hoc capere potest? Jacent illi simul, male a morbo 266 consociati, atque alii aliud quoddam calamitatis genus ad misericordiam ciendam conferentes; suntque sibi invicem doloris additamentum, illi quidem ob ipsum morbum miserabiles, ob mutuam vero commiserationem miserabiliores. Circumstat autem eos promiscuum theatrum, condolentium quidem, sed ad breve tempus. Hi porro ad hominum pedes voluntur, cum solis æstu et pulvere; nonnunquam etiam cuui asperrimis frigoribus ac pluviis, ventorumque tumultibus conficiantes, pedibusque etiam jamjam percalcandi, nisi vel tantillum eos tangere exhorresceremus. Porro petitionum gemitus internis templi cantibus ex adverso respondet, atque adversus mysticas voces miserabilis luctus excitatur. Quid vero universam horum calamitatēm hominibus festum diem celebrantibus proponere attinet? Vobis quoque fortasse, si omnia sedulo et tragicè amplificem, lacrymas movero, ac dolor festum superabit. Hæc etiam

D in textu: «ut nonnihil leventur.» [Forte legendum, πράους (pro πράοντες) γένωνται.]

(13) Συμπάθειας. «Ob ejusdem morbi communionem.» Hic enim συμπάθεια significat, «cum plura simul membra doleant.»

(14) Περίσταται. Coisl. 1, περίστανται.

(15) Παρὰ τοσοῦτον οὐ. Sic Coisl. 2. Edit., παρατοσοῦτον κατ.

(16) Παρ' οὐτοι. Sic plures Regii. Edit. conjunctim, παρόστον.

(17) Αὐτῷ. Coisl. 2 addit, ἀει, «semper.»

XIV. Atque hæc quidem illi, multoque his, quæ diximus, miseriiora perferunt, illi, inquam, nostri secundum Deum fratres, etiamsi nolitis, qui eamdem nobiscum naturam nati sunt, atque ex eodem luto formati, ex quo nos primum creati sumus, et qui nervis atque ossibus perinde ac nos compacti, qui pellibus et carne æque ac reliqui omnes induit, velut quodam loco ait divus Job, in calamitatibus philosophans, atque eam nostri partem, quæ in aspectum cadit, elevans ac despiciens; quinque etiam, ut majora dicant, imaginem divinam, perinde ac nos, acceperunt, meliusque fortasse, quam nos, tuerunt atque conservant, etiamsi aliqui corporibus labefactati atque corrupti sint; qui eumdem Christum secundum internum hominem induerunt, atque idem Spiritus pignus fidei suæ commissum habent: qui nobiscum participes facti sunt earumdem legum, eorumdem oraculorum, testamentorum, conventuum, mysteriorum, ejusdem spei: pro quibus Christus, qui totius mundi peccatum tollit⁷⁵, æque mortem subiit: qui coelestis vita cohæredes sunt⁷⁶, etiamsi prorsus terrena felicitate ad vitam redeunt⁷⁷: siquidem compatiuntur, ut et

267 XV. Quid autem nos, quibus magnum illud ac novum nomen obtulit, ut a Christo nominemur, gens sancta, regale sacerdotium, populus selectus et peculiaris⁷⁸, honorum et salutarium operum sectator⁷⁹; qui Christi discipuli sumus, mitis, inquam, illius et benigni⁸⁰, qui infirmitates nostras portavit⁸¹, qui usque ad conspersionem nostram sese dejecit, qui propter nos carnis hujus terrenique tabernaculi paupertatem subiit, et nostra causa in doloribus et languoribus versatus est, ut nos divinitatis opes consequamur⁸²: quid nos, inquam, qui tantum misericordia et commiserationis exemplum accepimus; quid de his cogitabimus, et quid faciemus? An eos contemnemus? an præteribimus? an ut mortuos, ut execrabilis, ut perniciosissimos quosque serpentes ac feras deseremus? Nequaquam, fratres. Alienum hoc a nobis est, qui Christi oves sumus⁸³, boni illius Pastoris, qui errantem ovem reducit, et perditam conquirit⁸⁴, et infirmam corroborat⁸⁵: alienum item ab humana natura, quæ commiserationem veluti lata lege sanxit, utpote ex eadem infirmitate ad pietatem et humanitatem eruditia.

XVI. Quid autem? Illine sub dio vexabuntur,

⁷⁵ Joan. i, 29. ⁷⁶ I Cor. viii, 11. ⁷⁷ Coloss. ii, 42. ⁷⁸ Rom. viii, 17. ⁷⁹ Pet. ii, 9. ⁸⁰ Tit. ii, 14. ⁸¹ Matth. xi, 29. ⁸² Isa. liii, 4. ⁸³ II Cor. viii, 9. ⁸⁴ Joan. x, 14. ⁸⁵ Matth. xviii, 12; Luc. xv, 4. ⁸⁶ Ezech. xxxiv, 4.

(18) Ἐτειρμένοι. Sic plures Regg. et Colb. Alii, ζνηρμένοι.

(19) Ἡμῶν. Sic plerique coll. In aliis, ὑμῶν.

(20) Τὸ κατ' εἰκόνα. «Animam» intelligit Gregorius.

(21) Παραπολύ, etc. In quibusdam, πάρα πολύ. «Ab hujus, nempe præsentis vita felicitate longissime aberrarunt.» Bill. «Ab hac longissime aber-

rarunt.»

(22) Χριστῷ. Or. 2 addit, διὰ βαπτίσματος, «per

ΙΔ'. Οὗτοι μὲν οὖν ταῦτα, καὶ πολλῷ γε ὡν εἶπον ἀθλιώτερα, οἱ κατὰ Θεὸν ἡμῶν ἀδελφοί, καὶ μὴ ξούλησθε, οἱ τὴν αὐτὴν ἡμῖν λαχόντες φύσιν, οἱ ἐκ τοῦ αὐτοῦ πηλοῦ διηρτισμένοι, ἐξ οὗ τὸ πρώτον γεγόναμεν, οἱ νεῦροις καὶ δστέοις ἐνειρμένοι (18) παραπλήσιοις ἡμῖν, οἱ δέρμα καὶ κρέας ἐνδεδυμένοι πάσιν ὅμοιως, ὡς πού φησιν ὁ θεῖος Ἰωάννης ἐμφιλοσοφῶν τοῖς πάθεσι, καὶ διαπτύνων ἡμῶν (19) τὸ φαινόμενον· μᾶλλον δὲ, εἰ χρή τὸ μεζονείτεν, οἱ τὸ κατ' εἰκόνα (20) καὶ λαχόντες ὅμοιοις ἡμῖν, καὶ φυλάσσοντες ἵσως ὑπὲρ ἡμᾶς, εἰ καὶ τὰ σώματα διεψήρησαν· οἱ τὸν αὐτὸν ἐνδεδυμένοι Χριστὸν κατὰ τὸν ἕσω ἄνθρωπον, καὶ τὸν αὐτὸν ἡμῖν πιστευθέντες ἀρρέβωνται τοῦ Πνεύματος· οἱ τὸν αὐτὸν ἡμῖν μετασχόντες νόμων, λογίων, διαθηκῶν, συνάξεων, μυστηρίων, ἐλπίδων· ὑπὲρ ὧν Χριστὸς ὅμοιως ἀπέθανεν, διαπτύσσεται τὸν ἄμαρτλαν τοῦ κόσμου· οἱ συγκλητορόντες τῆς ἁνω ζωῆς, καὶ εἰ παραπολὺ (21) τῆς ἐνταῦθα διήμαρτον· οἱ συνθαπτόμενοι Χριστῷ (22), καὶ συναντάμενοι· εἴπερ συμπάσχουσιν, ἵνα καὶ συνδοξασθῶσιν.

destituti: qui cum Christo seperiuntur, ac cum eo congloriscentur⁸⁰.

ΙΕ'. Τί δὲ (23) ἡμεῖς, οἱ τὸ μέγα καὶ καινὸν διεκτηρωμένοι, τὸ καλεῖσθαι ἀπὸ Χριστοῦ, τὸ ἄγιον ἔθνος, τὸ βασιλείον ἱεράτευμα, δι περιουσίος λαδὸς (24) καὶ ἔξαρτες, δι ζηλωτῆς καλῶν ἔργων καὶ σωτηρίων, οἱ Χριστοῦ μαθηταὶ τοῦ πράου καὶ φιλανθρώπου, καὶ τὰς ἀσθενείας ἡμῶν βαστάσαντος, τοῦ ταπεινώσαντος ἐκαυτὸν μέχρι τοῦ ἡμετέρου φυράματος, τοῦ δι' ἡμᾶς πτωχεύσαντος τὴν σάρκα ταύτην καὶ τὸ γεῶδες σκῆνος, καὶ δόδυνθεντος καὶ μαλακισθέντος ὑπὲρ ἡμῶν, ἵνα ἡμεῖς (25) πλουτήσωμεν τὴν θεότητα (26); Τί οὖν ἡμεῖς, οἱ τοσοῦτον εὐσπλαγχνίας καὶ συμπαθείας λαδόντες ὑπόδειγμα· τί διανοσθεῖθεντα περὶ τούτων, καὶ τί ποιήσομεν; Περιοψόμεθα; παραδραμούμεθα; Καταλείψομεν ὡς νεκρούς, ὡς ἐδελυγμένους, ὡς ἐρπετῶν καὶ θηρίων τὰ πονηρότατα; Μηδαμῶς, ἀδελφοί· οὔτε πρὸς τὴν ταῦτα, τοῦ (27) Χριστοῦ θρεμμάτων, τοῦ ἀγαθοῦ Ποιμένος, τοῦ τὸ πλανώμενον ἐπιστρέφοντος, καὶ τὸ ἀπολωλὸς ἐκτητούντος, καὶ τὸ ἀσθενὲς ἐνισχύοντος· οὔτε πρὸς τὴν ἀνθρωπίνης φύσεως, ἢ τὸ συμπαθές ἐνομοθέτησεν, ἐκ τῆς ἴσης ἀσθενείας μαθοῦσα τὸ εὔσεβες καὶ φιλάνθρωπον.

ΙΓ'. 'Αλλ' οἱ μὲν ὑπαιρθοι ταλαιπωρήσουσιν,

(23) Τί δέ. Regg. c, ph, Τί δαλ.

(24) Περιουσίος λαδὸς. Schol.: περιπεπομένος, συνηγμένος, ίδιος, «populus acquisitus, collectus, proprius.»

(25) Ἰτανήμετος. Regg. bm, ph, ἵνα ἡμεῖς.

(26) Τηρηθεότητα. Reg. c, etc., τὴν ἐκείνου θεότητα. In Or. 2 deest τῆς.

(27) Τοῦ. Regg. a, bm, ph, Bas., τῶν.

ήμεις δὲ οἰκήσομεν οἰκίας ὑπερόλαμπρους, λίθοις παντοῖος διηγήσιμένας, καὶ χρυσῷ καὶ ἀργύρῳ καταστραπτούσας, καὶ ψηφίδος λεπτῆς διαιθέσει, καὶ ποικιλίᾳ γραφῆς, διφθαλμῶν ἀπατητοῖς δελεάσμασι; Καὶ τὰς μὲν οἰκήσομεν, τὰς δὲ οἰκοδομήσομεν, τίσιν; Οὐδὲ κληρονόμοις ἵσως ἡμῶν, ἀλλὰ ξένοις καὶ ἀλλοτροίοις, καὶ τούτων ἵσως οὐδὲ τοῖς ἀγαπῶσιν ἡμᾶς, ἀλλὰ τοῖς ἀπεχθεστάτοις καὶ φθονερωτάτοις, δικαῖων ἐσχατον. Καὶ οἱ μὲν βίγνουσιν ἐν τρυχήνοις καὶ διεσπασμένοις (28) βάκεσι, μᾶλλον δὲ οὐδὲ τούτων τυχὸν εὔπορησουσιν· ἡμεῖς δὲ θρύψομεν ἡμᾶς αὐτοὺς ἐσθῆτις (29) μαλακῇ καὶ περιβέρεούσῃ, καὶ τοῖς ἐλίνου καὶ σηρῶν δερίοις (30) ὑφάσμασι, καὶ τοῖς μὲν ἔνασχημονήσομεν μᾶλλον, ἢ περ ἐμπρέψομεν (οὕτω χάρη ἐγώ καλῶ πᾶν τὸ περιτόν καὶ περιεργὸν), τὰ δὲ ἔνδον ἡμῖν ἀποκείσεται φροντὶς ἀχρηστος καὶ ἀνόητος (31), σητῶν (32) δαπάνη καὶ χρόνου τοῦ τὰ πάντα καταναλίσκοντος· καὶ οἱ μὲν, οὐδὲ τῆς ἀναγκαίας τροφῆς εὔπορησουσιν. (ວ) τῆς ἐμῆς τρυφῆς, καὶ τῆς ἐκείνων ταλαιπωρίας!) ἀλλὰ κείσονται πρὸ τῶν ἡμετέρων θυρῶν, ἐκλυδμενοι καὶ λιμώττοντες, οὐδὲ τὰς πρὸς τὴν αἰτησιν ἀφορμάς παρὰ τοῦ σώματος ἔχοντες, ἐστερημένοι φωνῶν μὲν, εἰς τὸν ὁδόρεσθαι, χειρῶν δὲ, εἰς τὸ προτείνειν ἐφ' ἴκεστι, ποδῶν δὲ, εἰς τὸ προσιεναι τοῖς ἔχουσιν, ἀναπνούν δὲ, εἰς εὐτονίαν τῆς θρηνούδιας, τὸ βαρύτατον (33) τῶν κακῶν κουφότατον κρένοντες, τοῖς διφθαλμοῖς μόνον εὐχαριστοῦντες, διτι μὴ τὴν ἔκυτῶν λύθην βλέπουσιν;

I^Z. Καὶ οἱ μὲν οὗτοι· ἡμεῖς δὲ ἀνακεισόμεθα (34) λαμπροὶ λαμπρῶν ἐπὶ στειράδος ὑψηλῆς τε καὶ μετεώρου, καὶ τῶν περιττῶν καὶ ἀφαύστων ἐπιβλημάτων, καὶν φωνῆς ἀκούσωμεν τῶν αἰτήσεων (35) δυσχεραίνοντες. Δεῖ δὲ ἡμῖν τὸ μὲν ἐδαφος εὐνωδεῖν ἀνθεῖτι, πολλάκις καὶ τῆς ὥρας ἕξω, τὴν δὲ τράπεζαν κατεδράνθαι μύροις, καὶ μύρων τοῖς εὐωδεστάτοις τε (36) καὶ πολυτελεστάτοις, ἵνα καὶ μᾶλλον ἐκθηλυνώμεθα· παιδας δὲ παρεστάναι, τοὺς μὲν ἐν κόσμῳ καὶ ἐφ-εξῆς, ἀνέτους τὰς κόμας καὶ θηλυδρίας, καὶ τῇ κατὰ πρόσωπον κουρῷ περιειργασμένους, πλεῖστον δὲ οἴσου

(28) Διεσπασμένοις. Sic plures Regg. Coisl. 2. Or. 2. et Oxon. In laceris et consciisis pannis rigebunt. Eriti, διεσπαρμένοις, sparsis.

(29) Ἐσθῆτι. Reg. c. et Combel., ἐσθῆτι.

(30) Αερόις. Galr.: Aerii, ex lino ac serico contextis, velis, id est aerii perviis, vel, ut Hieron. in Esth. 1, 6, aerii coloris.

(31) Ἀνόητος. Sic Regg. a, bm, ph. Eriti, ἀνόητος, insanam.

(32) Σητῶν. Sic plures Regg., plures Coll., Coisl. 2, et Or. 2. In editis, ζητῶν, quarens.

(33) Τὸ βαρύτατον... βλέπουσιν. Locus iste certe difficultis, et interpretes plurimum torsit. Sufficiat nobis varias eorum interpretationes referre. Nicetas: Oculis quoque capti sunt; id quod levissimum censem, etiam si aliis acerbissimum esse videatur; quod nimurum, extincto propter morbum aspectu, labem suam minime conspiciant. Gabrielius: Id quod omnium malorum gravissimum est, levissimum ipsis quidem existimantes, solis nimurum oculis gratiam habentes, quod insorum cata-

A nobis vero erunt splendidissimae domus, omnigenis lapidibus exornatae, atque coruscantes auro et argento, ac tenuum calcorum dispositione, varioque picturæ artificio, quæ fallaces sunt oculorum illecebren; atque alias quidem incolemus, alias vero extruemus? Quibusnam autem? ne haeredibus quidem fortasse nostris, sed exteris et alienis, iisque ne amicis quidem fortasse nostris, sed inimicissimis, maximaque in nos invidia flagrantibus, quod quidem malorum omnium extreum est. Quid? Illine in asperis et laceris pannis obrigescens, in nomine eos quidem fortasse habebunt: nos autem in molibus et circumfluentibus vestibus, telisque extenuissimo lino ac serico contextis lasciviemus; atque in aliis quidem indecor potius quam honesta atque ornata nos ipsos geremus (sic enim quidquid superfluum et curiosum est, voco), alias autem in arcis recondemus, curam inutilem et incommodam, a lineis exedendas, et a tempore, quod omnia conficit, absumendas; atque illis ne necessaria quidem alimenta suppetent: (o delicias meas! o gravem illorum afflictionem!) **268** verum pro foribus nostris jacebunt, languentes et fame laborantes, ac ne instrumenta quidem ad petendum a corpore habentes; vocibus privati, quibus miseriam suam lugeant; manibus, quas supplicandi causa protendant; pedibus, quibus ad divites accedant; respiratione, qua fortiter lamenta sua edant; atque, quod malorum omnium acerbissimum est, levissimum esse judicantes, oculisque duntaxat gratiam habentes, quod ipsorum labem minime videant.

C **XVII.** Atque hi quidem ad hunc modum: nos autem in altis et sublimibus lectis, eximiisque et quæ pene tangere nefas sit, stragulis, splendidi splendide recumbemus, si vel solam petitionum vocem audiamus, stomachantes. Atque etiam illud oportebit, ut et pavimentum nostrum floribus, plerumque etiam extra tempus, fragret, et mensa suavissimis et sumptuosissimis unguentis perfundatur, quo magis etiam effeminemur; ut pueri etiam astent, alii ornatae ac suo quisque ordine, comis soluti et effeminati. ac cæsarie ad faciem expoliti, magisque

D mitatem minus videant. Unde in scholiis addit: Argute Theologus, Elephanticorum calamitatē amplificans, facil eos gratiam habentes oculis, qui ita essent affecti, ut minus possent ipsorum serum aspicere. In extrema nimurum miseria eum omnino versari necesse est, cui id levissimum sit, quod aliis est gravissimum. Combelius vero contendit hunc Gregorii locum sic vertendum: Quod malorum omnium acerbissimum est, levissimum esse judicantes, et oculis tantum gratiam habentes, quod suam ipsi labem minime videant. Quia scilicet haec oculorum natura, ut, cum omnia videant, se ipsi videre nequeunt. Improbat doctissimus vir Billii interpretationem, qui ægrotos, de quibus agitur, cœcos fuisse existimasse videtur.

(34) Ἀνακεισόμεθα. Par., ἀνακεισόμεθα, ascendentibus.

(35) Τῶν αἰτήσεων. Deest in Par.

(36) Εὐωδεστάτοις τε. Sic Regg. a, d. Deest te in edit.

quani impudicis oculis conduceat, exornati; alii, pocula extremis digitis tenentes, quam fieri potest elegantissime simul ac tutissime; alii, follibus ventum super caput artificiose excitantes, atque auris manu conflatis molem carnis refrigerantes; ut mensa insuper carnibus redundet, elementis omnibus nobis prolixe et copiose subministrantibus, aere nempe, terra, aqua; nosque coquorum, et eorum, qui epulas instruunt, lenociniis comprimamur; omnesque de eo concertent, ecquis avido et ingratu ventri quam maxime blandiatur, gravi omnino sarcinæ, et malorum auctori, belluæ prorsus insaturabili, ac perquam infidæ, huic, inquam, qui cuin cibis qui abolentur, jamjam ipse abolendus. Et quidem illi præclare secum agi putabunt, si vel aqua expleantur: nos autem viui pocula usque ad temulentiam bauriemus, imo etiam ultra temulentiam, saltem ii, qui majore intemperantia laborant; atque ex pluribus vinis alia rejiciemus, alia, ut suavia et grata, probabimus, de aliis etiam philosophabimur, atque in detimento ponemus, nisi **269** ad patrum vim, exoticum etiam quoddam maxime celebratum, velut tyrannus, accedat. Nos quippe lautos et deliciatos, et profusiores quam usus exigat, aut esse, aut haberi oportet, perinde atque vereamur, ne non pravi existimemur, ac ventris, et eorum, quæ sibi videntur sunt, mancipia.

XVIII. Quo nœc, o amici et fratres? quid nos quoque animorum morbo tenemur, morbo longe graviori, quam quo corpora premuntur? Hic etenim præter voluntatem existit, ille vero a voluntate manat; hic una cum hac vita desinit, ille, cum hinc migramus, nobiscum abscedit; hic miserationi, ille odio est, apud eos quidem, qui sanæ mentis sunt compotes. Cur naturæ, dum tempus habemus, non succurrimus? Cur, cum caro simus, carnis humilitatem non contegimus? Cur in fratrum calamitatibus deliciis studemus? Absit hoc a me, ut vel opibus abundem, his inopia rerum laborantibus; vel commoda valetudine fruar, nisi horum vulneribus opem feram; vel victum atque amictum satis amplum habeam, ac sub tecto requiescam, nisi et panem iis pro facultatum modulo porrigam, et vestem imperiari, eosque lecto excipiā. Verum, vel omnia propter Christum deponenda, ut sincere, sublata humeris cruce, ipsum sequamur, simulque leves ac expediti, nec ab ulla re in deorsum attracti, ad supernum mundum convolenuis, atque per humilitatem exaltati, et per egestatem ditati, Christum

A sumptuosus λίχνοις δρυμαλμοῖς κεκοσμημένους· τοὺς δὲ τὰς κύλικας ἐπ' ἄκρων δακτύλων ἔχοντας, ὡς οἰόν τε εὐπρεπέστατά τε ὅμοι καὶ ἀσφαλέστατα· τοὺς δὲ ὑπὲρ κεφαλῆς ἀνεμον ταῖς φιτίσις σοφιζομένους, καὶ ταῖς ἐκ χειρῶν αὔραις τὸ πλῆθος τῶν σαρκῶν ἀναψύχοντας· καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις, πλήθειν μὲν χρεῶν τὴν τράπεζαν, πάντων χορηγούντων ἡμῖν τῶν στοιχεῶν πλουσίων, ἀέρος, γῆς, ὕδατος· καὶ στενοχωρεῖσθαι (37) τοῖς μαγείρων καὶ δύσποιῶν μαγγανεύμασιν, ἀγώνα δὲ εἶναι πᾶσιν, δοτὶς ὡς μάλιστα τὴν λίχνην (38) ἡμῖν καὶ ἀχάριστον κολακεύσει γαστέρα, τὸ βαρὺ φορτίον καὶ ἀρχέκακον, τὸ ἀπληστότατον θήριον καὶ ἀπιστότατον, τὴν καταργουμένην αὐτίκα σὺν τοῖς καταργουμένοις βρώμασι. Καὶ τοῖς μὲν πολὺ τι κόρος καὶ ὑδατος, ἡμῖν δὲ καὶ μέχρι μέθης οἱ τοῦ οἴνου χρατῆρες, μᾶλλον δὲ καὶ ὑπὲρ τὴν μέθην, τοῖς γε ἀκολαστοτέροις· καὶ τὸν μὲν ἀποπεμψόμεθα τῶν οἴνων, τὸν δὲ ἐγχρινούμεν ὡς ἀνθοσμίαν (39), περὶ δὲ τοῦ φιλοσοφήσομεν, ζημία δὲ, εἰ μὴ προσέσται τῷ ἐγχωρίῳ καὶ τῶν ὄνομαζομένων ἔνων (40) τις, ὡσπερ τύραννος. Δεῖ γὰρ ἡμᾶς ἀδροὺς καὶ τῆς χρείας περιττοτέρους, ή εἶναι, ή νομίζεσθαι, ὡσπερ αἰσχυνομένους, εἰ μὴ κακοὶ νομιζοίμεθα, καὶ δεῦλοι γαστρὸς, καὶ τῶν ὑπὸ γαστέρων.

C **III.** Τί ταῦτα, ὡς φίλοι καὶ ἀδελφοί; τί νοσοῦμεν καὶ αὐτὸς τὰς ψυχὰς (41), νόσον πολὺ τῆς τῶν σωμάτων (42) χάλεπωτέρων; "Οὐσι τὴν μὲν ἀκούσιον οἰδά, τὴν δὲ ἐρχομένην ἐκ προαιρέσεως· καὶ τὴν μὲν τῇ ζωῇ ταύτῃ συγκαταλυμένην, τὴν δὲ συναπιούσαν ἡμῖν μεθισταμένους (43)· καὶ τὴν μὲν ἐλεουμένην, τὴν δὲ μισουμένην, τοῖς γε νοῦν ἔχουσιν. Τί μὴ βοηθοῦμεν τῇ φύσει κατὰρδὸν ἔχοντες (44); τί μὴ περιστέλλομεν, τάρκες δυτες, τῆς σαρκὸς τὴν ταπείνωσιν; τι τρυφῶμεν ἐν τοῖς τῶν ἀδελφῶν δυστυχήμασι; Μή μοι γένοιτο, μῆτε πλούτειν, τούτων ἀπορουμένων· μῆτε εὐεκτεῖν, εἰ μὴ βοηθοίην (45) τοῖς τούτων τραύμασι· μὴ τροφῆς ἰκανῶς ἔχειν, μὴ σκέπτεις, μὴ ὑπὸ στέγην ἀναπαύεσθαι, εἰ μὴ καὶ δρότον δρέξαιμε, καὶ μεταδοῖην ἐσθῆτος εἰς δύναμιν, καὶ ὑπὸ στέγην ἀναπαύσαιμε. 'Ἄλλ' ἥτοι πάντα ἀποθετέον Χριστῷ, ίνα γηγένειας ἀκολουθήσωμεν αὐτῷ, τὸν σταυρὸν ἀράμενοι, καὶ ἀναπτῶμεν ὡς κοῦφοι (46) πρὸς τὸν ἄνω κόσμον, καὶ εὐσταλεῖς ὑπὸ μηδενὸς καθελκόμενοι, καὶ κερδήσωμεν ἀντὶ πάντων Χριστὸν, διὰ ταπείνωσιν ὑψώθεντες, καὶ διὰ πενίαν πλούτησαντες· τὸ Χριστῷ τὰ δυντα συμμεριστέον, ίνα (47) πως καὶ τὸ ἔχειν,

codd.

(37) Στενοχωρεῖσθαι. « Ferculis delicatis, cuperdiis angustiémur; » præ multitudine scilicet, ut in mensa locus non supersit.

(38) Λίχνη. Regii plures, λίχνον.

(39) Ἀρθοσμία. Interpretatur: « vinum bono colore simul et odore prædium. »

(40) Σέέρων. Or. 2, ξένον [male].

(41) Ψυχάς. Unus codex addit, καὶ.

(42) Σωμάτων. Or. 2 addit, τούτων.

(43) Μεθισταμένους. Sic omnes codd. Editi, μεθισταμένους.

(44) Κατρὸν ἔχοντες. Ήσεν desunt in pluribus

(45) Βοηθοίην. Sic duo Regg. et Or. 2. Alii, βοηθεῖν [perperam].

(46) Κούφοι. Deest ὡς in pluribus codd. His locis in Or. 2, aliisque permultis sic legitur: κούφοι καὶ εὐσταλεῖς πρὸς τὸν ἄνω, etc. In aliis vero, ut in editis.

(47) Ιτι πως καὶ τὸ ἔχειν, etc., « ut aliquo modo id etiam quod habemus, propterea quod recte habeamus, et communicemus cum iis qui non habent, sanctificetur; » nempe honesta possessionis aliquae officii ratione.

διὸ τοῦ καλῶς ἔχειν, ἀγιασθῆ, καὶ τοῦ κοινωνεῖν τοῖς μὴ ἔχουσιν. Εἰ δὲ καὶ σπείραιμι ἐμαυτῷ μόνῳ, σπείραιμι ἄρα, καὶ ἄλλοι φάγοιεν (48)· καὶ ἵνα πάλιν εἴπω τὸ τοῦ Ιώδ· Ἀντὶ πυροῦ ἐξέλθοι μοι κρίδη, ἀντὶ δὲ κριθῆς βάτος· καύσων δὲ ἀνεμος ὑπολάβοι, καὶ ὑφέλοιτο λαῖλαψ τοὺς ἐμοὺς πόνους. Ἱνα εἰς κενὸν κοπιάσαιμι. Εἰ δὲ καὶ ἀποθήκας οἰκοδομήσασιμεὶς τῶν (49) μαρμανὸν θησαυρίζων, καὶ μαρμανῷ, ταύτῃ τῇ νυκτὶ τὴν ψυχὴν (50) ἀπαιτηθείην, λόγον ὑφέζων, ὃν κακῶς ἔθησαύρισα.

πιαμπονᾶς *cumulans*, non recuso quo minus hac quoque nocte animam reposcar⁴⁷, rationem eorum redditurus, quae male aggessi.

ΙΘ'. Οὐ σωφρονήσομεν (51) ὅκει γοῦν; οὐ καταβαλοῦμεν τὴν ἀναλγήσαν, ἵνα μὴ λέγω μικρολογίαν (52); οὐ τὰ ἀνθρώπινα λογιούμενα (53); οὐκ ἐν τοῖς ἐπέρων κακοῖς τὰ ἡμέτερα εῦ θησόμεθα; Φύσει μὲν γάρ οὐδὲν τῶν ἀνθρωπίνων βέβαιον, οὐδὲ δύσαλον, οὐδὲ αὔταρκες, οὐδὲ ἐπὶ τῶν αὐτῶν ίσταμενον· ἀλλὰ κύκλος τις τῶν ἡμετέρων περιτρέχει πραγμάτων, ἀλλοτε δὲλας ἐπὶ μιᾶς ἡμέρας πολλάκις, ἐστι δὲ τοις καὶ ὥρας, φέρων μεταβολάς· καὶ αὔραις μᾶλλον ἐστι πιστεύειν οὐχ ίσταμέναις, καὶ νηδὸς ποντοπορούστις ἰχνεσι, καὶ νυκτὸς ἀπατταλοῖς διείρασιν, ὃν πρὸς ὄλγον τὴν ἡ χάρις, καὶ διὰ κατὰ φαμάλων (54) παίδες τυπούσι παίζοντες, ἢ ἀνθρώπων εὐημερίᾳ· σώφρονες δὲ, οἱ διὰ τὸ μὴ πιστεύειν τοῖς παρούσι, τὸ μέλλον ἔσαντος θησαυρίζοντες· καὶ διὰ τὸ τῆς ἀνθρωπίνης εὐπραγίας διστατον καὶ ἀνώμαλον, τὴν οὐ πίπτουσαν ἀγαπῶντες χρηστότητα, ἵνα τριῶν ἐν γέ τι πάντως καὶ δάναωντι· ἢ τὸ μὴ ποτε πρᾶξαι κακῶς, ἐπει καὶ τοῖς (55) ἐντεῦθεν χρηστοῖς πολλάκις δεξιοῦται τὸ θεῖον τοὺς εὐσεβεῖς, χρηστότητι τὸ συμπαθὲς προκαλοῦμενον· ἢ τὸ παρθῆσαν ἔχειν ἐν ἑαυτοῖς πρὸς Θεὸν, ὃς οὐ διὰ κακίαν, ἀλλὰ διὰ τινα (56) οἰκονομίαν κακοπαθήσαντες· ἢ, τὸ τελευταῖον, ὃς ὀφειλούμενην ἀπαιτεῖν τὴν παρὰ τῶν εὐ πραττόντων φιλανθρωπίαν, ἥν τοῖς χρήζουσι προεισήνεγκαν, δεξιῶς αὐτοὶ πράτεοντες.

versentur; vel denique humanitatem eam et beneficentiam, quibus res prospere fluunt, suo quodam jure reposcant.

Κ'. Μὴ καυχάσθω, φησιν, ὁ σοφὸς ἐτῇ σοφίᾳ αὐτοῦ, μηδὲ ὁ πλούσιος ἐτῷ πλούτῳ αὐτοῦ, μηδὲ ὁ δυνατὸς ἐτῇ ισχύῃ αὐτοῦ· καὶ εἰς τὸ ἀκρονῶσιν ἐληλαχότες, ὁ μὲν σοφίας, ὁ δὲ περιουσίας, ὁ δὲ δυνάμεως. Ἐγὼ δὲ προσθήσω καὶ τούτοις ἐπεται· Μηδὲ ὁ περιβλεπτος ἐν τῇ δόξῃ, μηδὲ ὁ εὐεκτῶν ἐν τῇ ὑγιείᾳ (57), μηδὲ ὁ καλὸς ἐν τῇ ὥρᾳ, μηδὲ ὁ νέος ἐν τῇ νεότητι, μηδὲ ἐν διληψι μηδενὶ τῶν ἀνταῦθα ἐπαινουμένων, εἰ δεῖ συγελόντα εἰπεῖν, ὁ ὑπὸ τούτου φυσώμενος (58)· ἀλλ' ἡ ἐν τούτῳ καυ-

A loco omnium rerum elucremur; vel certe Christo opes nostræ communicandæ, ut ipse honeste possessæ, et pauperibus earum in partem vocatis, sanctitate quadam imbuantur. Quod si mihi ipsi soli seram, ita seram velim, verum ut alii etiam fructus edant; atque, ut Jobi verbis rursus utar: *Pro tritico oriatur mihi urtica, pro hordeo autem rubus*⁴⁸; ventus etiam urens et turbo labores meos excipiant ac surripiant, ut in vanum laboraverim. Quod si etiam horrea exstruam, thesauros ex mammona, et

B XIX. Non tandem aliquando resipiscemus? Non stuporem atque indolentiam, ne dicam **270** lenitatem, abjiciemus? Non res humanas cum animis nostris considerabimus? Non in aliorum malis rebus nostris consulemus? Natura quippe nihil est in rebus humanis firmum et æquabile, nihil sufficiens, nihil in eodem statu constanter permanens; verum res nostræ, velut orbis quidam, volvuntur, alias tempore, sæpe etiam uno codeinque die, atque etiam interdum eadem hora, mutationes ferentes: adeo ut instabilibus ventis, ac navis per mare iter facientis vestigiis, et fallacibus noctis insomnia, breviem voluptatem afferentibus, iisque figuris, quas pueri per ludum in arena singunt, fides potius haberi possit, quam hominum prosperitati. Sapientiores autem habendi sunt ii, qui, cum præsentibus minime fidant, futurā sibi coacervant; atque ob humanæ C prosperitatis incertitudinem et inæquabilitatem, benignitatis nunquam collapsuræ studium amplexantur, ut ex tribus his commodis unum saltem omnino adipiscantur; nimirum, vel ut nunquam in mala iudicant, quandoquidem sæpe Deus hujusce vitæ bonis viros pios cumulat, beneficentia beneficentiam provocans; vel fiduciam in seipsis apud Deum habent, ut qui non propter scelus ac flagitium, sed propter dispensationem quamdam in calamitate

D XX. Ne glorietur sapiens, inquit ille, in sapientia sua, nec dives in opibus suis, nec fortis in viribus suis⁴⁹; etiamsi ad summum quidem, aliis sapientiæ, aliis divitiarum, aliis potentiae fastigium per venerint. Ego vero ea, quæ his consentanea sunt, adiiciam: Nec clarus et celebris, in gloria; nec qui incolumi valetudine gaudet, in sanitate; nec pulcher, in formæ præstantia; nec juvenis, in juvenili ætate; nec, ut rem uno verbo complectar, in ulla alia re ex iis, quæ apud mortales laudi ducuntur, elatus

⁴⁷ Job xxxi, 40. ⁴⁸ Lue. xii, 20. ⁴⁹ Jereim. ix, 25.

(48) Φάγοισεν. Duo Regg. et Or. 2, φάγοισαν.
 (49) Τῶρ. In quibusdam, τοῦ.
 (50) Ψυχὴν. Or. 2 addit., μου.
 (51) Σωφρονήσομεν. Reg. lxx. σωφρονήσωμεν.
 (52) Μικρολογίαν. Or. 2, μικροψύχιαν, « pusillinitatem. »
 (53) Λογιούμεθα. Coisl. 1, λογισώμεθα.
 (54) Ψαμάθων. Or. 2, ψάμμον.
 (55) Ἐπει καὶ τοῖς, etc. Billius: « Quandoqm-

dem secundis quoque hujus vitæ rebus Deus homines pietate præditos sæpe complectitur, ut benignitate sua eos ad sublevandas aliorum miseras invicit. »

(56) Διά τινα. Deest διά in tribus Regg.
 (57) Υγιείᾳ. Regg. bm, et Or. 2, ὑγείᾳ.
 (58) Φυσώμενος. Billius: « is, qui in ea intumescit. »

quisquam et inflatus gloriatur; verum qui gloriatur, hac una in re gloriatur, quod Deum agnoscat ac requirat⁵⁹, et calamitosorum vicem dolet, atque ad futuram vitam boni quidquam sibi recondat. Cætera enim omnia fluxa et fragilia sunt, ac, velut in calculorum ludo, alias ad alios jactantur et transferuntur; nec quidquam est ita possidentis proprium, quod non vel temporis tractu finem capiat, vel livore ad alios traducatur; hæc vero certa et fixa sunt,
271 nec unquam recedunt ac dilabuntur, nec spes eorum, qui fiduciam in his collocarunt, frustrantur. Ac mihi hæc quoque causa esse videtur, cur nullum hujuscevitæ bonum hominibus certum sit ac diutinum, atque hoc, ut si quid aliud, recte ab artifice Verbo, et Sapientia illa mentem omnem superante, factum esse, ut nos in iis, quæ in aspectum cadunt, atque alias aliter mutantur, et mutant, ac sursum deorsumque feruntur et invertuntur, ac priusquam manu teneantur, abeunt et effugiunt, eludamur, ut, perspecta eorum instabilitate ac varietate, ad futuræ vitæ portum contendamus. Quid enim egissemus, si prosperitas nobis firma esset, cum, licet fluxa et fragilis sit, usque eo tamen ipsi tanquam vinculis quibusdam astricti simus, ejusque voluptate atque impostura in hanc servitatem redacti, ut nihil præsentibus rebus melius atque excellentius cogitare possimus, idque cum ad Dei imaginem, quæ et sursum est, et ad se trahit, creatos nos esse audiamus, ac persuasum habeamus?

XXI. *Quis sapiens, et intelliget hæc⁶⁰?* Quis præsereuntem præteribit? quis stabilibus incumbet? quis de præsentibus rebus, tanquam de abeuuntibus, cogitat? quis de his, quæ in spe posita sunt, tanquam de certis et constantibus? quis ea, quæ vere sunt, ab his, quæ apparent, distinguit, atque illa quidem sequitur, hæc vero continebet ac pro nihilo reputabit? quis picturam a veritate? quis terrenum tabernaculum a cœlesti civitate; quis peregrinationem ab habitatione; quis tenebras a luce; quis limum profundum a terra sancta; quis carnem a spiritu? quis Deum a mundi principe; quis mortis umbram a vita sempiterna discernet; quis præsentibus rebus futuras emet; quis fluxis opibus opes constantes et perennies; quis rebus iis, quæ aspectui subjiciuntur, ea quæ ab oculorum sensu remota sunt? *Beatus quidem ille, qui hæc, Verbi gladio meliora a deterioribus serante, secernens ac dividens, ascensiones in corde suo disponit⁶¹*, ut quodam loco divinus David loquitur, atque hanc lacrymarum vallem totis viribus fugiens, quæ sursum sunt, quærerit⁶², ac mundo una cum Christo cruci-

⁵⁹ *Jerem. ix. 24.* ⁶⁰ *Ose. xiv. 10.* ⁶¹ *Psal. lxxxiii, 6* ⁶² *Coloss. iii. 1.*

(59) Καυχώμενος. Deest in pluribus Regg. et Or. 2.

(60) Πανθῆραι. Sic Regg. a, c, d, ph, etc. Edit., πανθῆραι.

(61) Μεθορμησώμεθα. Regg. a, c, d, μεθορμισώμεθα.

(62) Δύρασθαι. Deest in Or. 2.

(63) Τὴν αἰώνιον. Deest τῇ in pluribus.

A χάσθω δὲ καυχώμενος (59) μόνον, ἐν τῷ συνιεῖν καὶ ἔκστησίν τὸν Θεόν, καὶ συναλγεῖν τοὺς πάτσους, καὶ πρὸς τὸ μέλλον ἔχων τι χρηστὸν ἀποτίθεσθαι. Τὰ μὲν γάρ ἐστι βευτὰ καὶ πρόσκαιρα, καὶ ὡς περ ἐν παιδιξ φύσιν, ἀλλοτε εἰς ἄλλους μεταρρήπτομενα, καὶ μετατιθέμενα· καὶ οὐδὲν οὕτω τοῦ κατέχοντος θέτον, ὃς ἦ μὴ χρόνῳ παύθηται (60), ἥ φθόνῳ μετατεθῆναι· τὰ δὲ ἔστωτα καὶ μένοντα, καὶ οὔποτε ὑποχρωύντα, οὐδὲ μεταπίπτοντα, οὐδὲ σφάλλοντα τὰς τῶν πεπιστευκότων ἐλπίδας. 'Αλλ' ἐμοὶ μὲν καὶ διὰ τοῦτο δοκεῖ, μηδὲν τῶν ἐνταῦθα ἀγαθῶν εἶναι πιστὸν τοῖς ἀνθρώποις, μηδὲ πολυχρόνιον· ἀλλ' εἰπερ τις ἀλλο, καὶ τοῦτο καλῶς τῷ τεχνίτῃ Λόγῳ καὶ τῇ πάντα νοῦν ὑπερεχούσῃ Σοφίᾳ μεμηχανῆσθαι, παίζεσθαι τιμᾶς ἐν τοῖς δρωμένοις, ἀλλοτε ἄλλας μεταβαλλομένοις καὶ μεταβάλλουσι, καὶ ἄνω καὶ κάτω φερομένοις τε καὶ περιτρεπομένοις, καὶ πρὶν ληφθῆναι ἀπίστους καὶ φεύγοντις· ἵνα τὸ ἐν τούτοις διστατὸν καὶ ἀνώμαλον θεωρήσαντες, πρὸς τὸ μέλλον μεθορμησθεῖα (61). Τί γάρ ἂν ἐποιήσαμεν, ἔστωτος τοῦ εὐ πράττειν ἡμῖν, ὅπότε, οὐ μένοντος, τοσούτον αὐτῷ προσδέδεμεθα, καὶ οὗτως ἡμᾶς ἡ περὶ τοῦτο ἡδονὴ καὶ ἀπάτη ἔχει δουλώσασα, ὃστε μηδὲν κρείττον, μηδὲν ὑψηλότερον τῶν παρόντων διανοεῖσθαι δύνασθαι (62), καὶ ταῦτα κατ' εἰκόνα Θεοῦ γεγονέναις καὶ ἀκούοντας καὶ πιστεύοντας, τὴν ἄνω τε οἵσαν καὶ πρὸς ἔσυτὴν ἔλκουσαν;

C *ΚΑ'. Τίς σοφός, καὶ συνήσει ταῦτα; Τίς παραδραμεῖται τὰ παρατρέχοντα; τίς προσθήσεται τοῖς ἐπιμένουσι; τίς περὶ τῶν παρόντων, ὡς ἀπιόντων διανοηθήσεται; τίς περὶ τῶν ἐλπιζομένων, ὡς ἰσταμένων; τίς διαιρήσει τὰ δυντα καὶ τὰ φαινόμενα, καὶ τοῖς μὲν ἔψεται, τῶν δὲ ὑπερόψεται; τίς γραψήν καὶ ἀλήθειαν; τίς τὴν κάτω σκηνὴν, καὶ τὴν ἄνω πόλιν; τίς παροικαίαν καὶ κατοικίαν; τίς σκότος ἀπὸ τοῦ φωτός; τίς ἀλλὸν βιθοῦ καὶ ἀγίαν γῆν; τίς σάρκα καὶ πνεῦμα; τίς Θεὸν καὶ κοσμοκράτορα; τίς θανάτου σκιάν, καὶ ζωὴν τὴν αἰώνιον (63); τίς τοῖς παροῦσι τὸ μέλλον ὄντοςται; τίς τῷ δέοντι πλούτῳ τὸν μὴ λυθμεον; τίς τοῖς δρωμένοις τὰ μὴ βλεπόμενα; Μακάριος μὲν οὖν, ὅστις ταῦτα διαχρίνων, καὶ διειρῶν τὴν τομῆν τοῦ Λόγου, τῇ διαιρούσῃ τὸ κρείττον ἀπὸ τοῦ χείρονος (64), ἀναβάσσεις ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ διατίθεται, ὡς πού φησιν δὲ θεῖος Δασιδ, καὶ τὴν κοιλάδα τοῦ κλαυθμῶνος ταύτην (65) φεύγων, διέστη δύναμις (66), τὰ δυναὶ ζητεῖ, καὶ σταυρούμενος κόσμω μετὰ Χριστοῦ, Χριστῷ συνισταται, καὶ Χριστῷ συνανέρχεται, τῆς οὐκέτι μεταπιπούστης ζωῆς οὐδὲ ἀπατηλῆς κληρονόμος· οὐ (67) μηκέτι δάκνων*

(64) Κρείττον ἀπὸ τοῦ χείρονος. Billius, εἰς virtutem a virtio secante distinguens, εἰς εἰτ.

(65) Κοιλάδα τοῦ κλαυθμῶνος ταύτην. Regg. a, c, d, etc., κοιλάδα ταύτην τοῦ κλαυθμῶνος.

(66) Οὔποτε δύραμις. Billius, εἰς quam celerrime potest.

(67) Οὗ. Sic Regg. a, bim, ph, etc. Edit., οὐ [περιηραι].

Θρις ἐπὶ δόδοι, οὐδὲ (68) τηρῶν πτέρναν, καὶ κεφαλὴν Α τηρούμενος. Τοὶ δὲ λοιποὶ ἡμῖν καλῶς ὁ αὐτὸς ἐμ-
βοῦται Δασδί, ὥσπερ τις μεγαλοφωνότατος κῆρυξ ἀπὸ
ὑψηλοῦ καὶ πανδήμου κηρύγματος, βαρυκαρδίους τε
ἀποκαλῶν, καὶ ἀγαπῶντας ψεῦδος, μὴ σφόδρα περι-
έχονται τῶν δρωμένων, μηδὲ ἀλλο τι ἢ κόρον (69) σί-
του καὶ οἶνου τῶν φιερομένων, πᾶσαν τὴν ἐντεῦθεν
εὐδαιμονίαν ὑπολαμβάνειν. Καὶ τάχα που τοῦτο καὶ
δικάρπιος ἐννοῶν Μιχαήλ (70), καὶ τῶν χαμαὶ ἐρ-
χομένων καὶ δοκούντων ἀγαθῶν κατεξανιστάμενος,
Ἐγγίσατε, φησίν, δρεσιν *alwrlōiç* ἀράστα καὶ
πορεύον, ἔτι οὐκ ἔστι σοι αὕτη ἀνάπαυσις· τοῦ-
το μὲν οὖν (71) ἡδη καὶ τοῖς ῥήμασιν αὐτοῖς μικροῦ
σύμφωνον, οἵτις ὁ Κύριος καὶ Σωτὴρ ἡμῶν διακελεύε-
ται, τί λέγων (72); Ἐγγίρεσθε (73), ἀγωμερ ἐγγεῦ-
θει· οὐ τοὺς τότε μαθητὰς μόνον ἔξι ἐκείνου μόνου
τοῦ τόπου μετατίθεις, ὡς ἂν οἰηθεῖ τις, ἀλλ’ ἀεὶ καὶ
πάντας τοὺς ἑαυτοῦ μαθητὰς ἀπὸ γῆς (74) καὶ τῶν
περὶ γῆν εἰς οὐρανοὺς ἔλικων καὶ τὰ οὐράνια.
non eos tantum, quos tunc discipulos habebat, ex illo duntaxat loco transferens, quemadmodum quis-
piam fortasse arbitretur, sed et semper, et omnes discipulos suos, a terra rebusque terrenis ad cœlos
et res celestes peritraliens.

ΚΒ'. Τοιγαροῦν, ἀκολουθήσωμεν ἡδη τῷ Λόγῳ,
ζητήσωμεν τὴν ἐκείθεν ἀνάπαυσιν, ῥίψωμεν τὴν ἐν-
τεῦθεν περιουσιαν· δικαλόν ἔστι ταύτης, τοῦτο μό-
νον κερδάνωμεν, κτητώμεθα τάς ἑαυτῶν ψυχάς ἐν
ἐλεημοσύναις, μεταδῶμεν τῶν δικτων τοῖς πένησιν,
ἴνα τὰ ἐκείθεν πλουτήσωμεν. Δός μερίδα καὶ τῷ ψυ-
χῇ, μὴ τῇ σαρκὶ μόνον· δός μερίδα καὶ τῷ Θεῷ, μὴ
τῷ κόσμῳ μόνον· ὑφελέ (75) τι τῆς γαστρὸς, τῷ
πνεύματι καθιέρωσον· ἄρπασον τι τοῦ πυρὸς, ἀπόθου
μακρὸν ἀπὸ τῆς κάτω (76) νευμομένης φλογός· ἄρπα-
σον τοῦ τυράννου, καταπίστευσον τῷ Δεσπότῃ. Δός
μερίδα τοῖς ἐπτά, τῷ βίᾳ τούτῳ, καὶ τοῖς ἀκτώ,
τῷ μετά τούτον ἡμᾶς ἐκδεξιομένῳ· δός διλγον, παρ’
οὐ τὸ πλεῖστον (77) ἔχεις· δός καὶ τὸ πᾶν, τῷ τὰ πάντα (78)
χαρισμάνῳ. Οὐδέποτε νικήσεις μεγαλοδω-
ρεὰν Θεοῦ, καν πάντα πρόῃ (79) τὰ δυντα, καν τοῖς οὖ-
σι σεπυτὸν (80) προσθῆς. Καὶ τοῦτο γάρ ἔστι λαβεῖν,
τὸ τῷ Θεῷ δοθῆναι· δοσον ἐδειν (81) εἰσενέγκης, πλειον
ἀεὶ τὸ λειπόμενον· καὶ οὐδὲν δώσεις ἴδιον, διτι τὰ
πάντα (82) παρὰ Θεοῦ. Καὶ ὅσπερ οὐκ ἔστιν ὑπερ-
βῆναι τὴν ἑαυτοῦ σκιάν ὑποχωρούσαν καθόσον πρό-
ιμεν (83), καὶ τὸ ἵσον ἀεὶ προέχουσαν· οὐδὲ ὑπὲρ τὴν
κεφαλὴν γενέσθαι σώματος μέγεθος ὑπεροχειμένην

⁶⁸ Gen. XLIX, 17. ⁶⁹ Gen. III, 15. ⁷⁰ Psal. IV, 3 seqq. ⁷¹ Mich. II, 9, 10. ⁷² Joan. XIV, 51. ⁷³ Eccl. XI, 2.

(68) Οὐδέ. In pluribus, μηδέ.

(69) Μηδὲ ἀλλο τι ἢ κόρον, etc. Gabrielius: « Neve aliud, quam frumenti et vini, quae facile cor-
ruuntur, satiatiem esse putemus totam hujuscem
vitae felicitatem. »

(70) Μιχαήλ. Sic omnes cod. Male in editis,
Αμῶς.

(71) Οὖν. Deest in Or. 2.

(72) Διακελεύεται, τι λέτων; Reg. c, διαλέγεται,
« sermocinatur. » Gabr. et Comb. legunt : τι; λέ-
γων, « quid? dicens. »

(73) Ἐγγίρεσθε. Or. 2, ἐγγίρεσθαι.

(74) Ἀπὸ γῆς. Reg. d, ἀπὸ τῆς γῆς.

(75) Υγειελε. Or. 2, ὑφελε.

(76) Ἀπὸ τῆς κάτω, etc. « A flammea qua sub-

fixus, cum Christo resurgit, et cum Christo simul
ascendit, vitæ non jam caducæ ac fallacis hæres :
ubi non jam coluber mordens in via ⁸⁰, nec calca-
neum observans ⁸¹, quemadmodum ipsius caput
observatur. Superstitibus autem nobis eleganter
272 idem David, velut quispiam præaco maxima
voce prædictus, ab excelsa et publico præconio in-
clamat, graves corde nos appellans, ac mendacium
diligentes ⁸², monensque, ne rebus iis, quæ oculis
cernuntur, animum nostrum magnopere adjunga-
mus, nec frumenti solum ac vini, quæ facile cor-
ruuntur, saturitate omnem hujus vitæ beatitudi-
nem metiamur. Quod etiam ipsum, ut opinor, beatus
Michæas animadvertis, atque humi reptantibus, ac
boni tantum specimen habentibus insultans : Appre-
cipiat, inquit, ad montes æternos : surge et am-
bula, quia non est tibi hic requies ⁸³; iisdem prope-
modum verbis utens, quibus nos Dominus noster ac
Salvator inhortatur, dicens : Surge, eamus hinc ⁸⁴;

XXII. Quocirca Verbum jam sequamur, illam re-
quiem quæramus, hujus vitæ opes et copias abji-
ciamus; hoc solum, quod in Ipsiis boni est, lucre-
mur, nempe ut animas nostras in eleemosynis
acquiramus, facultates nostras pauperibus impertia-
mur, ut coelestibus ditemur. Animæ quoque partem
da, non carni duntaxat; Deo quoque partem da, non
C in mundo tantum; ventri aliquid subtrahe, et spiritui
consecre; igni aliquid eripe, ac procu a depascente
flamma reconde; a tyranno eripe, ac Domino com-
mitte. Da partem septem, hoc est huic vitæ, atque
etiam octo ⁸⁵, id est, ei quæ post haec nos excipiet :
da exiguum ei, a quo nūlūtū habes : da etiam om-
nia ei, qui omnia donavit. Nunquam Dei munificen-
tiā vinces, etiam si omnia tua bona projicias,
etiam si te etiam ipsum bonis tuis adjungas. Nam
hoc quoque ipsum accipere est, nempe Deo donari.
Quantumcunque contuleris, plura tamen tibi reliqua
erunt : nec quidquam tuum dabis, quandoquidem
omnia a Deo manant. Et quemadmodum nemo um-
bram suam prægredi potest, ut quæ, quantum pro-
gredimur, tantum etiam se subducat, parique semper
D intervallo nos antecedat; nec corporis magnitudo

tus depascitur. » Sic Regg. a, c, d, bm, ph, aliquique
plures. Deest κάτω in editis.

(77) Πλεῖστον. Regg. a, c, d, ph, et Or. 2, κάτω
[f. pro πλέον].

(78) Τὰ πάντα. Deest τὰ in Regg. a, bm,
ph, etc.

(79) Πρόῃ. In pluribus, προῃ.

(80) Σευτόρ. Sic Regg. bm, ph, et Or. 2. In
ed., σαυτόν.

(81) Εάρ. Sic Regg. bm, ph. In edit., ἄν.

(82) Τὰ πάντα. Sic Regg. a, c, d, bm. Deest
τὰ in edit.

(83) Ηρόμεν. Ita Regg. bm, ph, etc., in quibus
tamen legitur, προέμεν. Alii, προέμεν [male.
Edit.]

supra caput sese efferre potest, utpote quod supra A corpus semper emineat: codem modo 273 nec Deus muneribus nostris vinci potest. Neque enim quidquam, quod extra illius bona sit, nec quod illius liberalitatem superet, damus.

XXIII. Agnosce unde habes quod sis, quod spires, quod intelligas et sapias, quodque maximum est, quod Deum cognoscas, spires cælorum regnum, honoris æqualitatem cum angelis, gloriæ contemplationem, nunc quidem in speculis et ænigmatibus, tunc autem pleniorum ac puriorum; quod Dei filius, Christi cohæres, atque, ut audacter loquar, deus etiam factus sis: unde tibi haec omnia, et a quo? Aut, ut parva haec, oculisque subjecta dicam, cuius munere ac beneficio intueris cœli pulchritudinem, cursum solis, lunæ orbem, siderum multitudinem, B eumque, qui in his omnibus, velut in lyra elucet, concentum alque ordinem, semper eodem modo se habentem; partium anni vicissitudines, temporum mutationes, annorum conversiones, diei noctisque æquas portiones, terræ productiones, aeris fusionem, maris, fluxi simul ac stabilis, immensam latitudinem, fluminum profunditatem, ventorum profluvia? Quis tibi pluvias dedit, agriculturam, cibos, artes, domicilia, leges, respublicas, vitam mitem et humanitatem exultam, amicitiam et familiaritatem cum eo, cum quo tibi cognatio intercedit? Unde habes quod animantia partim cœcurata, tibique subjecta sint, partim in cibum tradita? Quis te omnium rerum, quæ in terra sunt, dominum et regem constituit? Quis, ne singula commemorem, ea omnia, quibus homo ceteris animantibus præstat, largitus est? Nonne Deus, qui nunc præ omnibus, et pro omnibus rebus benignitatem a te vicissim poscit? An vero nos non pudebit, cum tot tantaque ab eo, partim acceperimus, partim speremus, nec hoc quidem unum ipsi conferre, nimis benignitatem? An cum ille nos a feris disjunxit, solosque, ex omnibus iis quæ in terra sunt, ratione ornaverit, ipsi contra nosmetipsos effobarimus, tantumque a voluptatibus et deliciis corrumperemus, aut furore affliciemus, aut, quo verbo id exprimam, nescio, ut simul cum maza et surfuribus, quæ male fortasse collegimus, nos quoque præstantiore natura esse quam ipsi sunt, existimemus? 274 Et, quemadmodum olim, ut poetas fabulantur, genus quoddam D

ἀς τοῦ σώματος· οὕτως οὐδὲ εἰς ὀδούμεν νικήσαι θέν. Οὐ γάρ ἔχω τις τῶν αὐτοῦ δίδομεν, οὐδὲ ὑπὲρ τὴν ἔκεινου φιλοτιμίαν.

KIΓ'. Γνῶθι πόθεν σοις τὸ δεῖναι, τὸ ἀναπνεῖν, τὸ φρονεῖν, αὐτὸς τὸ μέγιστον, τὸ γινώσκειν Θεόν, βασιλείαν οὐρανῶν ἐλπίζειν, ἀγγέλων ιστοιμίαν, δέσης θεωρίαν, νῦν μὲν τὴν ἐσόπτροις τε (84) καὶ αἰνίγμασι, τότε δὲ τὴν τελεστέραν τε καὶ καθαρωτέραν· οὐδὲν γενέσθαι Θεοῦ, συγκληρονόμον Χριστοῦ, τολμήσας εἶποι, καὶ θεόν αὐτόν; Πόθεν σοις ταῦτα πάντα, καὶ παρὰ τίνος; Ἡ, ἵνα τὰ μικρὰ λέγω καὶ τὰ ὄρυμα, τίς ἐδωκέ σοις κάλλιος οὐρανοῦ βιλέπειν, τῇλου δρόμου, σελήνης (85) κύκλου, ἀστέρων πλῆθος, καὶ τὴν ἐν τούτοις πᾶσιν, ὕσπερ ἐν λύρᾳ, εὐαρμοστιαν καὶ τὰξιν ἀσαύτως ἔχουσαν, ὥρῶν ἀλλαγάς, μεταβολῆς καιρῶν, ἐνιαυτῶν περιθόους, ἡμέρας καὶ νυκτὸς ισομοιρίαν, γῆς ἐκφύσεις, ἀέρος χύσιν, πλάτη (86) θαλάττης λελυμένης καὶ ίσταμένης, βάθη ποταμῶν, ἀνέμων βεύματα; Τίς ὑετούς, γεωργίαν, τροφὰς, τέχνας, οἰκήσεις, νόμους, πολιτείας (87), βίον ἡμέρων, οἰκείωσιν πρὸς τὸ συγγενές; Πόθεν σοις τῶν ζώων τὰ μὲν ἡμέρωται καὶ ὑπέευχται, τὰ δὲ τροφῆς παραδέδοται; Τίς τε κύριον καὶ βασιλέα πάντων κατέστησε (88) τῶν ἐπὶ τῆς γῆς; Τίς, ἵνα μὴ καθ' ἔκστον λέγω, πάντα, σῖς πρόσχεις τῶν ἄλλων ἀνθρώπων, ἐδωρήσατο; Οὐχ οὕτως, δες νῦν πρὸς πάντων καὶ ἀντὶ πάντων αἰτεῖ παρὰ σοῦ τὸ φιλάνθρωπον; Εἴτα οὐκείσιχνομέθα, εἰ τοσαῦτα παρ' αὐτοῦ, τὰ μὲν λαβόντες, τὰ δὲ ἐλπίζοντες, μηδὲ ἐν τούτῳ εἰσοίσομεν τῷ Θεῷ, τὸ φιλάνθρωπον (89); Ἄλλ' ὁ μὲν τῶν θρησκειῶν ἡμᾶς ἐχώρισε (90), καὶ λόγῳ μόνους τῶν ἐπὶ τῆς γῆς ἐτίμησεν· ἡμεῖς δὲ ἡμᾶς αὐτοὺς θηριώσωμεν, καὶ τοσούτον ὑπὸ τῆς τρυφῆς διεφθάρμεθα, ή μεμήναμεν, ή, οὐχ ἔχω τι λέγειν. ὅστε ὁμοῦ τῇ μάζῃ καὶ τοῖς πιτύροις, ἢ (91) κακῶς θεως ἐπορισάμεθα (92), καὶ τὴν φύσιν εἶναι βελτίους αὐτῶν οἰησόμεθα; Καὶ ὕσπερ ἦν τι τὸ παλαιὸν, δοσὸν ἐπὶ τοῖς μύθοις (93), γένος γιγάντων καὶ τῶν λαειπῶν ἀνθρώπων εἴτε καὶ ἡμεῖς τούτοις ἐσόμεθα ὑψηλοὶ τε καὶ ὑπὲρ ἀνθρώπων, οἷον Νεφρῶδ (94) ἐκεῖνος, ή τὸ τοῦ Ἐνάξ γένος, ἐκ Οἰλίον πάλαι τὸν (95) Ἰσραὴλ, ή δὲ οὓς δὲ κατακλυσμὸς τὴν γῆν ἐκάθηρεν; Καὶ δὲ μὲν οὐκ αἰσχύνεται (96) Πατήρ ἡμῶν καλεῖσθαι, Θεὸς ὁν καὶ Δεσπότης· ἡμεῖς δὲ καὶ τὸ συγγενές ἀρνητόμεθα;

(84) Τε. Deest in quatuor Regg.

(85) Σελήνης. Reg. a, ἡ σελήνης.

(86) Πλάτη. Reg. bm, πλάτος. «Latitudinem mari sese effundentis et sustinentis.» Hunc locum Nicetas rite exponit: «Unde tibi... quod mare, ob naturalem quidem humiditatem solutum, ac rursum intra terminos suos consistens, atque arenam pro limite habens, nec eam propter creatoris jussum transiliens?»

(87) Πολιτείας. Regg. a, c, d, et Or. 2, πολιτείαν.

(88) Πάρτων κατέστησε. Sic Regg. a, c, d, bm, ph, etc. In edit., κατέστησε·πάντων.

(89) Φιλάνθρωπον. Reg. a, φιλάδελφον.

(90) Ἐχώρισε. Reg. bm, et Or. 2, ἐχώρησε [per-

peram].

(91) Α. Regg. a, c, d, οἵς.

(92) Ἐπορισάμεθα. Sic plures Regg. Editi vero, ἐμπορισάμεθα.

(93) Μύθοις. Or. 2 addit, ὡς ἀκούομεν, εἰς τοὺς, »quodque reperitur in Basil. edit. et agnoscit Gabrielius. Non solum enim gigantum meminere poetæ, sed ipsa eliam sacra Scriptura, Gen. vi, 4; unde illi hauserunt, et gigantes fluxere monstruosos quosdam animantes.

(94) Νεφρῶδ. Reg. ph, Νεφρῶδ.

(95) Ἐκθ. Ιερον. πάλαι τόν. Sic Regg. a, c, d, et Or. 2. Editi, ἐκθλίων πάλαι τό.

(96) Αἰσχύνεται Reg. d, ἐπιτρέψαντες.

erat gigantum et reliquorum hominum, sic nos quoque sublimes et humana conditione maiores apud ipsos erimus, velut ille Nembroth¹, aut genus Enach², quod Israelitas olim opprimebat, aut illi, quorum scelere factum est, ut diluvium terram purgaret? An cum ille, Deus licet ac Dominus, Pater noster vocari non erubescat, nos contra cognatos quoque nostros abnegabimus?

Kλ'. Μηδεμῶς, ὡς (97) φῦλοι καὶ ἀδελφοὶ, μὴ γε- Α νώμεθα κακοὺ τῶν δοθέντων ἡμῖν οἰκονόμους, ἵνα μὴ ἀκούωμεν Πέτρου λέγοντος· Αἰσχύνθητε, οἱ κατ- δχοτες τὰ ἀλλότρια, καὶ μυμήσασθε ισότητα Θεοῦ, καὶ οὐδεὶς ἔσται πάντης. Μὴ κάμνωμεν θη- σαυρίζοντες καὶ φυλάσσοντες, δίλων πενίᾳ καμνόν- των, μὴ δινειδίσῃ (98) καὶ ἀπειλήσῃ πικρῶς ἡμῖν, ἔνθεν μὲν δὲ θεῖος Ἀμώς (99) ἐν τούτοις τοῖς φῆμα- σιν· Ἄγε τοῦρ, οἱ λέγοτες· Πότε διελεύσεται δι- μήτρ, καὶ ἐμπωλήσωμεν· καὶ τὰ Σάββατα, καὶ ἀρ- οίξωμεν (1) θησαυρούς; καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις, δι' ὧν τοῖς μέγα καὶ μικρὸν στάθμιον κτωμένοις, τὴν τοῦ Θεοῦ μῆτριν ἐπανατένεται· ἔνθεν δὲ δια μακάριος Μι- χαῖλας (2), τάχα μὲν καὶ αὐτὴν τὴν τρυψὴν ἐπικό- πτων, ὡς τοῦ κόρου τὴν ὄρειν τίκτοντος, καὶ τὸ κα- τασπαταλθὲν ἐπὶ κλινῶν ἐλεφαντίνων, καὶ τοῖς πρώ- τοις τῶν μύρων θρύπτεσθαι, μάσχοις τε ἀπταλοῖς ἐκ βουκολῶν καὶ ἐρίφοις ἐκ ποιμένων πιανεσθαι, καὶ πρὸς τὴν φωνὴν τῶν ὅργανων ἐπικροτεῖν, καὶ ἔτι μᾶλλον τὸ οἰεσθαι στάσιμόν τι τούτων εἶναι καὶ μέ- νιμον· τάχα δὲ οὐχ οὖτα ταῦτα δεινὰ νομίζων, ὡς τὸ μηδὲν πάσχειν ἐπὶ τῇ συντριβῇ τοῦ Ἰωσῆφ αὐτοὺς τρυφῶντας· τοῦτο γάρ τῇ τῆς πλησιμονῆς κατηγορίᾳ προστίθησιν· διὰ μὴ πάθωμεν νῦν (3) ἡμεῖς, μηδὲ τοσοῦτον τρυφῆσωμεν, ὥστε καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ φιλαν- θρωπίας καταφρονεῖν τούτοις δυσχεραίνοντος, καὶ μὴ παρὰ πόδας, μηδὲ ὅμοι τῇ κακοῖᾳ τὴν ὅργην ἐπάγῃ τοῖς ἀμαρτάνουσιν.

ΚΕ'. Μημησώμεθα νόμον Θεοῦ τὸν ἀνωτάτων καὶ πρώτων, διὰ βρέχει μὲν ἐπὶ δικαιούσι καὶ ἀμαρτωλούς, ἀνατέλλει δὲ πᾶσιν ὁμοίως τὸν ἡλιον· γῆν δὲ χερ- σαίοις πᾶσιν ἡπλωσεν ἀνετον, καὶ κρήνας, καὶ πο- ταμοὺς, καὶ ὄλας· ἀέρα δὲ πτηναῖς; φύσεσι, καὶ ὕδωρ ὁσιοῖς δὲ βίος ἐνυδρος, καὶ τὰς πρώτας τοῦ ἡῆν ἀφορμὰς ἀφθύνους ἀπασιν ἐχαρίσατο, οὐ δυναστείᾳ κρατουμένας, οὐ νόμῳ περιγραφομένας, οὐχ ὅροις διειργομένας (4)· ἀλλὰ καὶ κοινὰς τὰς αὐτὰς καὶ πλουσίας, καὶ οὐδὲν παρὰ τοῦτο ἐνδεστέρας προέθη- τεν· τὸ τε τῆς φύσεως ὁμότιμον Ιερότερη τῆς δωρεᾶς ιερῶν (5), καὶ δεικνύς τὸν πλούτον τῆς ἔχυτοῦ χρη- στότητος. Ἀνθρώποι δὲ χρυσὸν, καὶ ἄργυρον, καὶ τῆς ἐσθῆτος ὅση μελακή, καὶ ὑπὲρ τὴν χρείαν, καὶ τῶν λίθων τοὺς διαυγεῖς κατορύζαντες, εἴτε τι ἄλλο τοιούτον, & πολέμου, καὶ στάσεως (6), καὶ τῆς πρώ- της τυραννίδος ἔστι γνωρίσματα (7), ἐπειτα αἴρουσι

¹ Gen. x, 8. ² Num. xiii, 29. ³ Ex Apost. const. Clementis. ⁴ Amos viii, 5. ⁵ Amos vi, 4. ⁶ ibid. 6. ⁷ Matth. v, 45.

(97) Ὡς. Deest in Reg. bm. et Or. 2.

(98) Ὀρειδίσῃ. Or. 2, ὄνειδιστε [male].

(99) Ἀμώς. Reg. bm, Μιχαῖλ. sed perperam.

(1) Ἐμπωλήσωμεν... ἀροτξωμεν. Plures Regg. et Or. 2, ἐμπωλήσωμεν... ἀνοιξομεν, « negotiabi- mū... aperiensus.»

(2) Μιχαῖλ. Sic mss. et edit. Verba tamen sunt Amos. Idcirco, vel Gregorius in memoria lapsus est, vel antiquarius scribendo aberravit.

Α XXIV. Minime, fratres et amici mei, minime committamus, ut res divino inunere nobis conces- sas male administremus, ne aliqui Petrum dicentem audiamus: Erubescite, qui aliena detinetis, Deique aquilatatem robis imitandam proponite, et nemo vir pauper². Ne congerendis asservandisque pecuniis laboremus, aliis inopia laborantibus, ne aliqui nos acerba et minaci oratione insectetur, hinc divus Amos, ad hunc modum loquens: Agite jam, qui dicitis: Quando effluet mensis, ut vendamus; et Sab- bata, ut thesauros aperiamus³? et cetera, quibus iis, qui magnam et parvam trutinam habent, iram Dei minitatur: hinc rursum beatus Michæas, eumdem quoque fortasse luxum reprimens (τινquam scilicet saturitas petulantiam parere), et quod in lectis eburneis lascivirent⁴, ac fragrantissimis unguentis effeminate perfunderentur, atque teneris vitulis ex armentis, et hordeis ex gregibus saginarentur, et ad inusicornum organorum vocem applaudenter, vel potius etiam quod quidquam harum rerum firmum ac stabile esse dicerent; fortasse autem haec non tam gravia esse existimans, quam quod, cum ipsi luxui dediti essent, super contritione Joseph nihil patenterunt⁵: hoc enim ad saturitatis crimen adjun- git. Quid utinam nunc nobis ne accidat, nec deliciis usque adeo studeamus, ut Dei quoque, res eas in- dignae serentis, benignitatem contemnamus, etiam si non evestigio, nec simul cum scelere iram suam peccatoribus immittat.

C XXV. Supremam illam et primam Dei legem imitemur, qui pluit super justos et peccatores, et solem omnibus a quo oriri facit⁶; ac patentem ter- ram, et fontes, et annes, et silvas terrestribus om- nibus animalibus expandit; aerem autem avibus, et aquam iis quæ in aquis vivunt, primaque vita subsidia omnibus copiosissime largitus est, non cuiusquam imperio detenta, 275 non lege circum- scripta, non limibus distincta; sed et communia eadem, et ampla atque copiosa, nec ulla propterea ex parte deficiente proposuit; tum ut æqualem na- turæ dignitatem muneriæ æqualitate ornaret, tum ut benignitatis suæ opes ostenderet. At homines, si aurum et argentum et mollissimas quasque ac su- perfluas vestes, gemmasque pellucidas, ceteraque id genus, quæ bellum ac dissidiorum, primæque ty- D rannidis argumenta sunt, in terram abdiderint, sta-

(3) Νοῦρ. Sic Regg. plures, et Or. 2. Deest in editis.

(4) Διειργομένας. Coisl. 4, διειργομένας.

(5) Τιμών. Ita omnes codices. Mendose in edit., ἡμῶν.

(6) Τοιούτο... στασεως. Sic Regg. a, bm, ph. In editis, τοιούτο... στάσεων. In quibusdam, τοιού- τον

(7) Γραγιζυμα. Or. 2, γνώσιμα.

tim supercilium præ amentia tollunt, calamitosisque A cognatis misericordiam occludunt, cum nec ex superfluis quidem rebus ad necessarios vitæ usus opem ipso ferre in animum induant, (o ingentem stultitiam! o singularem recordiam!) nec, si nihil aliud, illud quidem cogitent, quod paupertas et divitiae, libertasque, ut appellamus, et servitus, ac cetera hujus generis nomina, postea in hominum genus, simul cum vitio irrepserunt, non secus ac communes morbi quidam, illapsa, atque ab illo inventa. *A principio autem*, inquit ille, *non fuit sic*⁸: verum is, qui hominem primum creavit, liberum eum, suique arbitrii reliquit, sola mandati lege coercitum, atque in paradisi deliciis opulentum: idemque reliquo mortalium generi per unum illud primum semini largitus est. *Libertas porro et divitiae in sola mandati observatione sitæ erant; vera autem paupertas et servitus in illius transgressione.*

XXVI. Ex quo autem invidia et contentiones, et subdola serpentis tyrannis, per voluptatis illecebras furtim nos semper attrahens, atque audaciores adversus infirmiores concitans, in vitam irrepserunt, ab eo tempore in nominum diversitates cognatum genus dissectum est, ac naturæ nobilitatem avaritia discidit, legem etiam assumens, potentias atque imperii adjutricem. At tu primam illam æquabilitatem, non postremam divisionem, intuere; Creatoris, non potentioris, legem tibi propone. Naturæ pro viribus succurre, veterem libertatem honore prosequere, te ipsum verere, ignominiam generi tuo contege, morbo subveni, egestati solatium affer: qui firmo corpore es, opibusque circumfluis, ægrotanti et inopi; qui minime **276** offendisti, collapse et comminuto; qui læto et hilari animo es, mœrenti et afflito; qui rebus secundis uteris, adversis laboranti. Deo gratitudinis causa aliquid tribue, quod ex eorum numero sis, qui de aliis bene mereri possunt, non qui aliorum beneficentia opus habeant; quod non in alienas manus oculos conjectos habeas, sed alii in tuas. Da operam, ut non solum opibus, sed etiam pietate, non solum auro, sed etiam virtute, imo virtute sola sis locuples. Cura ut proximo tuo idecirco præstantior sis, quia benignior. Fac calamitoso sis deus, Dei misericordiam imitando.

XXVII. Nihil enim tam divinum homo habet,

⁸ Matth. xix, 8.

(8) Υπάρχει Reg. d, ἀπό.

(9) Κούρα τίταν. Sic plures Regg. plures Colb., Or. 2, etc. Deest τίταν in nonnullis, et κούρα in edit.

(10) Κάκελης δέρτα ἐπιτομήματα. Hæc desunt in Reg. a.

(11) Μόρη. Deest in pluribus coll.

(12) Αφ' οὐδὲ. Sic Regg. bm, ph, Or. 2, etc. Billius supplet, παρεψθάρησαν, et in vitium irrepserunt, [imo, in vitium delapsi sunt,] quod non habent codices.

(13) Ἐπαριστῶσα. Regg. a, bm, et Jes.. ἐπανιστᾶσα.

(14) Πλεορεῖσα, etc. Iniqua vis, habendi cupi-

A τὴν δρόβιν ὑπὸ (8) ἀνοίας, καὶ τοῖς ἀτυχοῦσι τῶν συγγενῶν τὸν Ἐλεον ἀποκλείουσιν, οὐδὲ τοῖς περιπτώτοις εἰς τὰ ἀναγκαῖα βοηθεῖν θέλοντες, (ῷ τῆς ἀπαιδεύσας! ὡς τῆς σκαιτητος!) οὐδὲ εἰ μὴ τι δλλο, ἐκεῖνο γε ἐνθυμούμενοι, ὅτι πενία καὶ πλοῦτος, ἐλευθερία τε, ἡν φραγμένη, καὶ δουλεία, καὶ τὰ τοιαῦτα τῶν ὄνομάτων, ὕπτερον ἐπεισῆλθε τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων, ὑπερ ἀρχαῖτηματα κοινά τινα (9) τῇ κακίᾳ συνεισπεσόντα, κάκεινης δύτα ἐπινοήματα (10). Ἀπ' ἀρχῆς δὲ, φησὶν, οὐ γέροντες οὔτως· ἀλλ' ὁ πλάσας ἀπ' ἀρχῆς τὸν ἀνθρώπον, ἐλεύθερον ἀφῆκε καὶ αὐτεξόσιον, νόμῳ τῷ τῆς ἐντολῆς μόνῳ κρατούμενον, καὶ πλούσιον ἐν παραδείσου τρυφῇ· τοῦτο καὶ τῷ λοιπῷ γένει τῶν ἀνθρώπων βουλήθεις τε καὶ χαρισάμενος δι' ἐνδεικούσιον, τῷ πρώτου σπέρματος. Ἐλευθερία δὲ καὶ πλοῦτος, ἡ τῆς ἐντολῆς μόνη (11) τήρησις ἦν· πενία δὲ ἀληθῆς καὶ δουλεία, ἡ ταύτης παράδασις.

C ΚΓ'. Αφ' οὐδὲ (12) καὶ φθόνοι, καὶ ἔριδες, καὶ ἡ δυλερία τοῦ δφεως τυραννίς, ἀει τῷ λίχνῳ τῆς ἡδονῆς ὑποσύρουσα, καὶ ἐπανιστῶσα (13) τοῖς ἀσθεγεστέροις τοὺς θρασυτέρους, ἐρράγῃ τὸ συγγενὲς εἰς ὄνομάτων ἀλλοτριότητας, καὶ τὸ τῆς φύσεως εὐγενὲς πλεονεξία (14) κατέτεμε, προσλαθοῦσα καὶ νόμον, τῆς δυνατείας ἐπικούρον. Ἀλλὰ σὺ βλέπε μοι τὴν πρώτην Ισονομίαν (15), μή τὴν τελευταίαν διαιρέσιν· μή τὸν τοῦ κρατήσαντος νόμον, ἀλλὰ τὸν τοῦ κτίσαντος. Βοήθησον κατὰ δύναμιν τῇ φύσει, τὴν ἀρχαίαν ἐλευθερίαν τίμησον, αἰδέσθητι σαυτὸν, συγκάλυψον τῷ γένει τὴν ἀτιμίαν, ἐπάρκεσον τῇ νόσῳ, τὴν ἐνδειαν παραμύθησαι· ὁ εὑρωστῶν (16), ὁ πλοιοῦν, τὴν τοῦ νοσοῦντος, τὴν (17) τοῦ πενομένου· ὁ μὴ προσπειτασας, τὴν τοῦ πεσόντος καὶ συντριβέντος· ὁ εὐθυμῶν, τὴν τοῦ ἀθυμούντος· ὁ τοῖς δεξιοῖς εὐθηγούμενος (18), τοῦ τοῖς ἀριστέροις κάμνοντος. Δός τι τῷ (19) Θεῷ χαριστήριον, ὅτι τῶν εὖ ποιεῖν δυναμένων ἐγένου, ἀλλ' οὐ τῶν εὖ παθεῖν δεομένων· ὅτι μὴ βλέπεις (20) εἰς ἀλλοτρίας χειρας, ἀλλ' εἰς τὰς στὶς ἔτεροι. Πλούτησον μὴ περιουσίαν μόνον, ἀλλὰ καὶ εὐσένειαν· μή τὸ χρυσὸν μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀρετὴν, μᾶλλον δὲ ταύτην μόνον (21). Γενοῦ τοῦ πληρούματος τιμιώτερος, ἐκ τοῦ φανῆναι χρηστότερος· γενοῦ τῷ ἀτυχοῦντι θεδος, τὸν Ἐλεον Θεοῦ μιμησάμενος.

D

KΖ'. Οὐδὲν γάρ οὔτες, ὡς τὸ εὖ ποιεῖν, ἀνθρώπος.

ditas. » Illic enim sermo est de vi publica, qua priuata libertas oppressa est.

(15) Ισονομία. Regg. a, c, d, Ισοτομία [lege Iσοτιμία].

(16) Εύρωστῶν. Regg. a, c, d, εὐρρωστῶν. [male].

(17) Τρέστης. Deest in Regg. a, bm, ph.

(18) Εὐθυμούμενος. Sic Regg. a, c, d, bm, ph, Coisl. 3, et Jes. Editio, εὐθυνούμενος [male].

(19) Τῷ. Deest in pluribus.

(20) Βλέπεις. Sic Regg. a, bm, c, d, et Or. 2. In edit. βλέπεις [perperam].

(21) Μᾶλλον δὲ ταύτην μόνον. Hæc desunt in plerisque coll.

ἔχει Θεοῦ· καὶ ὁ (22) μὲν μεῖζω, καὶ ὁ δὲ ἐλάττω A εὐεργετῆ, ἑκάτερος, οἵματι, κατὰ τὴν ἔαυτοῦ δύναμιν. Ὁ μὲν ἐπόίησε, καὶ (23) λύσας συνάγει (24) πάλιν· σὺ δὲ πεσόντα μὴ παρίδῃς (25). Ὁ μὲν ἡλέτησεν εἰς τὰ μέγιστα, δοὺς ἐπὶ πᾶσι νόμον, προφήτας, καὶ πρὸ τούτων, τὸν φυσικὸν νόμον ἄγραφον, τῶν παραπομένων ἔξετασθην, ἐλέγχας, νουθετήσας, παιδαγωγήσας· τὸ τελευταῖον, λύτρον ἔαυτον παραδοὺς ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου ζωῆς· χαρισάμενος ἀποστόλους, εὐαγγελιστὰς, διδασκαλους, ποιμένας, λάσις, τέρατα, ἐπάνοδον πρὸς ζωήν, θανάτου κατάλυσιν, τρόπαιον κατὰ τὸν ικανότατος, διαθήκην τὴν ἐν σκιᾷ, διαθήκην τὴν ἐν ἀληθείᾳ, Πνεύματος ἀγίου μερισμούς, τὸ τῆς καινῆς σωτηρίας μυστήριον. Σὺ δὲ, εἰ μὲν καὶ (26) τὰ μεῖζω δυνατὸς εἶ, καὶ οἵ εὐεργετεῖται ψυχὴ (πεποιήκει γάρ σε καὶ ταῦτα πλούσιον ὁ Θεός, εἰ θελήσεις), μῆλον δὲ ταῦτα εὗ ποιεῖν ἀπόσχῃ τὸν ἐνδεῆ (27)· μᾶλλον δὲ πρώτα καὶ μάλιστα τῷ αἰτοῦντι σε ὅνδους, καὶ πρὶν αἰτηθῆναι, δῆλην τὴν ἡμέραν ἐλεῶν καὶ δανείζων (28) τὸν λόγον, καὶ ἀπατῶν φιλοπόνως τὸ δάνειον μετὰ τόκου τῆς τοῦ ὡφελημένου (29) προσθήκης. Ἡν ἀεὶ τῷ λόγῳ προστίθησιν, αὖτων ἔαυτῷ (30) κατὰ μικρὸν τὰ τῆς εὐσεβείας σπέρματα. Εἰ δὲ μὴ, τὰ γε (31) δεύτερα καὶ μικρότερα (32), καὶ ὅσα εἰς δύναμιν ἔχει τὴν σήν· ἐπικούρησον, δρεξον τροφὴν, δρεξον βάκος, προσένεγκε φάρμακον, κατάδησον τραύματα, ἐρώτησον τι περὶ τῆς συμφορᾶς, περὶ καρτερίας φύλοσφηζον, θάρσησον, πρόσελθε· οὐ μὴ χειρόν τι σεαυτοῦ παρὰ τοῦτο γένη· οὐ μὴ μεταλάβοις (33) τοῦ πάθους, καὶ οἱ λίαν ἀδροὶ τοῦτο νομίζωσι λόγοις ματαίοις ἡπατημένοι· μᾶλλον δὲ ταύτην τηροῦνται τῆς ἔαυτῶν εἰτε εὐλαβείας (34), εἴτε ἀτεθείας ἀπολογίαν, ἐπὶ τὴν δειλίαν, ὡς δῆ τι κέργα καὶ σοφὸν καταρχεύοντες. Τούτο πειθέτωσάν σε καὶ οἱ λόγοι, καὶ λατρῶν παῖδες (35), καὶ σύνοικοι (36) τούτων θεραπευταὶ, ὃν οὐδεὶς πιστεῖ τοιούτοις προσιών ἐκινδύνευσε. Σὺ τούτων, εἰ καὶ τὸ πρᾶγμα φοβερὸν καὶ ὑπονοίας δέξιον, ὡς δοῦλε Χριστοῦ, καὶ φιλόθεος, καὶ φιλάνθρωπες, μὴ πάθης μηδὲν ἀγεννές· τῇ πίστει θάρσησον· νικησάτω τὴν δειλίαν δοκίτος, δὲ τοῦ Θεοῦ φόρος τὴν ἀπαλότητα· στήτω πρὸ τῶν φιλοσάρκων λογισμῶν ἡ εὐσέβεια· μὴ παρίδῃς, μὴ παραδράμῃς τὸν ἀδελφὸν, μὴ ἀποστραφῆς ὡς ἔγος, ὡς μίστημα, ὡς δῆλο τι τῶν φευκτῶν καὶ ἀπειρημένων· σὸν ἔστι μέλος, καὶ εἰ τῇ συμφορᾷ κάμ-

B quam de aliis bene mereri : tametsi ille majora, hic minora beneficia conferat, uterque, opinor, pro suis viribus. Ille hominem condidit, ac solutum rursus colligit : tu lapsum ne despicias. Ille eum maximis in rebus commiseratus est, cum ei, præter cætera, legem, prophetas, ac prius etiam, naturalem legem, non scriptam, eorum quæ geruntur, censorem, dedit, arguens, admonens, castigans; postremo seipsum pro mundi redemptione tradens; atque insuper apostolos tribuens, evangelistas, doctores, pastores⁹, morborum curationes, portenta, mortis destructionem, trophyum aduersus eum qui viceral, fœdus in umbra, fœdus in veritate, Spiritus sancti distributiones, novæ salutis mysterium : tu vero, si quidem majora quoque potes, et quibus anima beneficio afflictit (nam his etiam rebus divitem te, si volueris, Deus fecit), ne his quoque de indigente bene mereri absiste. Imo primum ac potissimum hæc ei, qui abs te petit, tribue, priusque etiam quam postulet, tota die miserans ac sermonem commodans, debitumque cum senore sedulo exigens, hoc est, ejus, cui utilitas assertur, incrementum, quod quidem doctrinæ semper adjungit, dum pietatis semina in seipso paulatim auget. Si hæc largiri nequis, at certe hæc secunda et minora, et quæ sub facultatem tuam cadunt, præsta : subveni, cibum præbe, detritum pannum porrige, cœdicamentum adhibe, vulnus alliga, de calamitate aliquid percunctare, de patientia orationem habe, bono animo esto, accede; haudquaquam 277 ex ea re deterior teipso eris; haudquaquam morbum contrahes, etiam si homines nimium delicati, inanibus decepti rationibus, hoc existiment; vel potius hoc sive mollitiei, sive impietati suæ prætexant, ad timiditatem, velut ad magnum aliquid et prudens, consugientes. Hoc tibi persuadeant, et rationes, et medici, et contubernales qui eos curant, ex quibus nondum ullus ea de causa in periculum incidit, quod ad eos accesserit. Atque ut demus rem hanc metu et suspicione non carere, tu tamen, o serve Christi, Deique et hominum amator, ne propterea degenerem atque ignavum animum geras : verum confidito; timiditatem misericordia, Dei metus mollitiem vincat; rationes eas, quæ carniflant, pietas superet. Ne fratrem despicias, ne prætereas,

⁹ Ephes. iv, 11.

- (22) Ὁ. Sic Regg. a, bm, ph, etc. Deest in edi- D tis.
 (23) *Kai*. Deest in pluribus.
 (24) Συνάγει. Jes., συνεισάγει.
 (25) Παρίδῃς. Reg. bm, παρείδῃς.
 (26) *Kai*. Sic Regg. a, bm, c, ph, et Or. 2. Deest in ediit.
 (27) Ἐρδεῖ. Reg. ph, ἐνδέα [lege, ἐνδεῖ].
 (28) Δαρείωρ. Or. 1 et 2, δανίζων.
 (29) Ὀφελημένου. Reg. bm, ὡφελουμένου.
 (30) Αὖτων ἔαυτῷ, εἰτ. Reg. a, Or. 2, et Gabr., νουνεχῶς αὖτων ἐν ἔαυτῷ, « qui prudenter in seipso pietatis semina sensim adauget. »
 (31) Τά γε. Reg. ph, τάχα, « fortasse. »

- (32) *Kai μικρότερα*. Deest in Reg. ph.
 (33) Μεταλάβοις. Regg. a, d, et Or. 2, μεταλά- 6ης.
 (34) Εὐλαβείας. Regg. a, c, d, duo Coisl. et Or. 2, πλαχείας [f. βλαχείας], « socordiae, sive impietatis excusationem prætexant. »
 (35) Λόγοι, καὶ λατρῶν παῖδες. Regg. bm, et λόγοι. « Rationes, et medicorum illi, id est, medici. Sic Gregorius, orat. 1, de filio, « Graecos » apellat, Ἑλλήνων παῖδας. Sic sacra Scriptura : « Palpebræ eius interrogant filios hominum, » id est, homines (Ps. x, 5).
 (36) Σύροικοι. Regg. a, bm, ph, οἱ σύνοικοι.

ne, ut scelus, ut piaculum, ut aliud quidam fugientem et execrandum averseris. Membrum tuum est, tametsi calamitate curvetur : ut Deo, *tibi dederictus est pauper*¹⁰, licet animo admodum fortis prætereas ; his enim verbis pudore te fortasse afficiam.

Humanitatis tibi argumentum proponitur, etiam si te a beneficio accipiendo alienus avertat et alienet.

XXVIII. Quisquis navigat, naufragio propinquus est, eoque magis, quo audacius navigat : et quisquis corpus gerit, corporis malis propinquus est, eoque magis, quo erectior incedit, nec eos, qui ante se jacent, intuetur. Dum secundo vento navigas, ei qui naufragium facit, manum porridge : dum sanus es et locuples, afflito ser opem. Ne exspectes, dum, quantum malum sit inhumanitas, in te ipso discas, quantumque bonum viscera egentibus aperire. Ne experiri velis Deum manum extendentem adversus eos, qui cervicem attollunt, ac pauperes prætereunt. In alienis calamitatibus hæc disce ; egenti parvum aliquid tribue ; neque enim parvum est ei, qui omnibus rebus caret, imo ne ipsi quidem Deo, modo viribus non impar. Sit tibi summi munieris loco animi alacritas : si nihil habes, illacryma. Magnum calamitoso remedium est misericordia ex animo collata : ac vere et sincere condolere, calamitatem magna ex parte levat. Homo apud te iumento **278** vilior non est, o homo, quod cum in soveam incidit, aut aberravit, erigere, ac reducere tibi lex præscribit¹¹. Si quid autem profundius aliud, et magis arcanum occultet, cuiusmodi sunt multa legalis profunditatis ac duplicitis sensus, non est meum nosse, verum Spiritus omnia perscrutantis et cognoscentis : quantum vero ipse ratione atque intelligentia consequi possum, hoc ideo sanxit, ut nos ab humanitate, quam in rebus parvis adhibemus, ad majorem plenioriisque benignitatem exerceat. Quanta enim, quasso, his, qui ejusdem nobiscum generis atque honoris sunt, debetur, quæ vel usque ad ea, quæ ratione carent, exigitor ?

XXIX. Atque hæc quidem suadent ratio, et lex, et hominum moderatissimi quique, apud quos præstabilius habetur beneficium dare quam accipere, majorique studio est misericordia, quam lucrum. Quid vero de nostris sapientibus dixeris ? Nihil enim de exteris dico, qui vitiis suis patronos deos excor-

¹⁰ Psal. x, 14, sec. Hebr. ¹¹ Deut. xxii, 1 seqq.

(57) Ἐγκαταλέιπεται. Reg. bm, ἐγκαταλείπεται.

(58) Παρατρέχεις. Sic Regg. a, bm, c, d, et Or. 2. Ed., παρατρέχεις.

(59) Ἀλλότριος. Alienus, » nempe, « Diabolus. »

(60) Τόσῳ. In quibusdam, tocoύτῳ.

(61) Πλῆγη. In aliis, πλεῖς [recius].

(62) Εὐεκτής καὶ πλουτῆς. Regg. a, c, d, Or. 2. Montac., εὔεκτες καὶ πλουτεῖς.

(63) Μὴ βουληθῆς ἐπάραι χεῖρα θεῖρ. (Par., μὴ βουληθεῖς ἐπαράραι χεῖρα θεῶ [corrupte].) Ne committas ut Deus manum extendat in eos, » etc.

(64) Τοὺς πέρητας. Hæc desunt in Reg. bm.

(65) Τε καλ. Desunt in nonnullis codic.

(66) Τῷ. Sic Regg. a, c, d, et Orat. 2. Deest in edit.

(67) Εἰ μηδὲν ἔχῃς. Regg. d, bm, εἰ δὲ μηδὲν ἔχεις.

(68) Δάκρυσσε. Regg. a, c, d, et Orat. 2, δά-

πετεῖ. Σοὶ ἐγκαταλέιπεται⁽⁵⁷⁾ σ πτωχὸς, ὡς Θεῶ, καὶ εἰ λιαν παρατρέχεις⁽⁵⁸⁾ μεγαλοφύχως, τάχα γάρ σε τούτοις δυσωπήσω τοῖς φίμασι. Σοὶ πρίκεται φιλανθρωπίας ὑπόθεσις, καὶ εἰ ἀλλοτριοὶ σε τοῦ εὗ παθεῖν δ ἀλλοτριοὶ⁽⁵⁹⁾.

A πτεται. Σοὶ ἐγκαταλέιπεται⁽⁵⁷⁾ σ πτωχὸς, ὡς

Θεῶ, καὶ εἰ λιαν παρατρέχεις⁽⁵⁸⁾ μεγαλοφύχως, τάχα γάρ σε τούτοις δυσωπήσω τοῖς φίμασι. Σοὶ πρίκεται φιλανθρωπίας ὑπόθεσις, καὶ εἰ ἀλλοτριοὶ σε τοῦ εὗ παθεῖν δ ἀλλοτριοὶ⁽⁵⁹⁾.

ΚΗ'. Πᾶς δ πλέων ἔγγυς ἐστι τοῦ ναυαγίου, καὶ τόσῳ μᾶλλον, ὅσπερ ἀν τολμηρότερον πλέῃ· καὶ πᾶς δ σῶμα περικείμενος ἔγγυς ἐστι τῶν τοῦ σώματος κακῶν, καὶ τόσῳ⁽⁴⁰⁾ μᾶλλον, ὅσπερ ἀν δρῶν φαδίζῃ, καὶ μὴ βλέπῃ τοὺς πρὸ αὐτοῦ κειμένους. Ἔως πλῆς⁽⁴¹⁾ ἐξ ἀρίστας, τῷ ναυαγοῦντι ὃνδε χεῖρα ἔως εὐεκτῆς καὶ πλουτῆς⁽⁴²⁾, τῷ κακοπαθοῦντι βοήθειον. Μή ἀναμείνῃς ἐπὶ σεαυτοῦ μαθεῖν, ὃντος ἐστὶ

B κακὸν ἀπανθρωπία, καὶ οἰον ἀγαθὸν σπλάγχνα τοῖς χρήσιοις ἀνοιγόμενα. Μή βουληθῆς ἐπάραι: χεῖρα Θεῶν⁽⁴³⁾ κατὰ τὸν ὑψαυχενούντων, καὶ παρατρεχόντων τοὺς πάντας⁽⁴⁴⁾. Ἐν ἀλλοτρίαις συμφοραῖς ταῦτα παιδεύθητι· δός τι καὶ⁽⁴⁵⁾ μικρὸν τῷ δεομένῳ· οὐ γάρ μικρὸν τῷ πάντων ἐπιδεεῖ, ἀλλ’ οὐδὲ τῷ⁽⁴⁶⁾ Θεῷ, ἀν ἡ κατὰ δύναμιν. Δός ἀντί μεγάλου τὴν προθυμίαν· εἰ μηδὲν ἔχῃς⁽⁴⁷⁾, δάκρυσον⁽⁴⁸⁾· μέγα τῷ⁽⁴⁹⁾ ἀτυχοῦντι φάρμακον, ἔλεος ἀπὸ ψυχῆς εἰστεφερόμενος· καὶ τὸν συναλητὸν γνησίων, πολὺ τε κουφίζει τῆς συμφορᾶς. Οὐκ ἔστιν ἀτιμώτερός τοι τοῦ κτήνους δ ἀνθρώπος, δ⁽⁵⁰⁾ ἀνθρώπε, δ πεσὼν εἰς βόθρον, ή πλανηθὲν, ἀνεγέρειν τοι καὶ ἐπανάγειν δύναμις διακελεύεται· εἰ μέν τι καὶ δλλο κρύπτων ἀπορήθητερον καὶ βαθύτερον, οἵτις πολλὰ⁽⁵¹⁾ τοῦ νομικοῦ βάθους καὶ τῆς διπλόης, οὐκ ἐμὸν τοῦτο εἰδέναι, ἀλλὰ τοῦ πάντας ἐρευνῶντος καὶ γινώσκοντος Πινεύματος· δ δ' οὖν ἔχώ⁽⁵²⁾ καταλαμβάνων, καὶ δονεῖς τὸν ἐμὸν ἦκει λόγον, γυμνάζων τὴν μᾶς ἀπὸ τῆς εἰς τὰ μικρὰ φιλανθρωπίας, ἐπὶ τὴν τελειοτέραν⁽⁵³⁾ καὶ μείζονα. Πόση γάρ διφείλεται τοῖς δύοφύλοις καὶ δομοτίοις τῇ καὶ μέχρι τῶν ἀλόγων ἀπαιτουμένη;

C ΚΘ'. Ταῦτα μὲν οὖν δ λόγος, καὶ δ νόμος, καὶ τῶν ἀνθρώπων οἱ μετριώτατοι, παρ' οἷς τὸ εὖ ποιεῖν τοῦ πάσχειν τιμιότερον, καὶ περισπουδαστότερος κέρδους Ελεος. Τί δ ἀν εἴποις περὶ τῶν καθ' ἡμᾶς σφῶν; Ἐῶ γάρ λέγειν τοὺς ἔξωθεν, οἱ συνηγόρους τοῖς πάθεσι θεοὺς εὐρίσκοντες, καὶ τῷ Κερδώῳ⁽⁵⁴⁾, φ⁽⁵⁵⁾

D κρυον.

(49) Τῷ. Sic Regg. a, nm. Deest in edit.

(50) Οἱ. Drest in pluribus.

(51) Οἱ τὰ πολλὰ, etc. « Cuiusmodi sunt multa legalis profunditatis, ac duplicitis sensus, » nempe, « spiritualis et allegorici. » Non bene igitur Billius: « Cuiusmodi plerasque legalis profunditas sensuumque duplicitas habet. »

(52) Ο δ' οὖν ἔτι. Ita Regg. a, bm, et Or. 2. In quibusdam, ὡς δ οὖν ἔχώ. Deest ἔχω in edit.

(53) Τελειοτέρας. Regg. a, c, d, et Or. 2, τελεωτέραν.

(54) Κερδώῳ. « Lucrio, Mercurio. » Regg. bm, c, d, κέρδει, « lucio »

(55) Οἱ. Deest in Reg. c. Et certo, eo subtilato communior est lectio, ac sic verti potest: « Iuxto vero, quod adhuc pejus est, lege et more sauxerunt, » etc.

τὰ πρῶτα νεμουσιν· ἕδη δὲ, καὶ δ τούτου χειρὸν ἐστι, καὶ ἀνθρωποκονεῖν νομίζουσιν ἔστιν οἵς δαιμόνων, καὶ παρ' οἵς ἔθνεσι, καὶ μέρος εὐσεβείας αὐτοῖς ἡ ἀπανθρωπία, καὶ ταῖς τοιαύταις θυσίαις αὐτοὶ ταῖς χαίρουσι, καὶ τοὺς θεοὺς αὐτῶν οἰνται, πονηροὶ πονηρῶν ἱερεῖς καὶ μύσται γινόμενοι. Ἀλλ' εἰς τῶν ἡμετέρων τινὲς, δὲ καὶ δακρύειν ἔξιον, οἱ τοσοῦτον ἀπέχουσι συναλγεῖν καὶ βοηθεῖν τοῖς κάμνουσιν, ὥστε καὶ προσονειδίζουσι πικρῶς, καὶ (56) προσεπεμβαίνουσι (57), καὶ φιλοσοφοῦσι κενά καὶ μάταια, καὶ φωνοῦσιν δυντας ἐκ γῆς, καὶ εἰς δέρα λαλοῦσιν, καὶ οὐκ εἰς ἀκός εὐσυνέτους, καὶ θεοῖς συνειθισμένας (58) δόγματι, καὶ τολμᾶσι λέγειν· Παρὰ Θεοῦ τὸ ταλαιπωρεῖν ἔκεινος, παρὰ Θεοῦ τὸ εὗ πράττειν ἡμῖν· καὶ τίς εἰμι ἐγὼ δόγμα λύειν Θεοῦ, καὶ Θεοῦ φανῆναι χρηστότερος; Καμέτωσαν, ταλαιπωρείτωσαν (59), δυστυχείτωσαν· οὕτως ἔδοξεν. Κάνταῦθα μόνον εἰσὶ φιλόθεοι, οὐδὲ φυλάττειν τοὺς δολούς, καὶ κατὰ τῶν ἀθλίων νεανιεύεσθαι. Ὄτι μὲν οὖν οὐκ (60) ἐκ τοῦ (61) Θεοῦ τὸ εὗ πράττειν αὐτοῖς (62) εἶναι νομίζουσι, δηλοῦσι σαφῶς ἐξ ὧν λέγουσι. Τίς γάρ ἀν οὕτω διανοηθείη περὶ τῶν δεομένων, Θεὸν εἰδῶς χωρηγὸν (63) ὧν κέκτηται; Τῶν γάρ αὐτῶν ἔστιν ἔχειν τε τι παρὰ Θεοῦ, καὶ κεχρήθαι κατὰ Θεὸν οἰστερῷ ἔχουσίν.

Α'. Εἰ δὲ καὶ παρὰ Θεοῦ τὸ κακοπαθεῖν ἔκεινος, οὐ πω δῆλον, ἔως ἂν καὶ παρ' ἔκαπτης ἡ ὑλὴ φέρη (64) τὸ ἀτακτον, ὥστερ ἐν δεύματι. Καὶ τίς οἶδεν, εἰ δὲ μὲν διὰ κακίαν κολάζεται, δὲ ὡς ἐπαινούμενος αἱρεται· διλλὰ μὴ τούναντίον, δὲ μὲν διὰ πονηρίαν ὑψώνται, δὲ δὲ διὰ δρεπήν δοκιμάζεται; δὲ μὲν πλεῖον (65) ἐπαιρόμενος, ἵνα καὶ πέσῃ χαλεπώτερον, δῆλην ἔώμενος πρότερον, ὥστερ τινὰ νόσον, ἐκρῆξαι τὴν ἔαυτοῦ κακίαν, ἵνα καὶ κολασθῇ δικαιώτερον· δὲ καὶ παρὰ δόξαν πιεζόμενος, ἵνα ὥστερ χρυσὸς ἐν καρίνῳ δοκιμασθεῖς, τῇς κακίας, εἰ τι καὶ μικρὸν ἔχει, τοῦτο (66) ἐκτήξῃ· καθαρὸς γάρ ἀπὸ ρύπου παντελῶς οὐδεὶς, οὐκ οὖν (67) ἐν γεννητῇ φύσει, ὥστερ ἡκούσαμεν, εἰ καὶ φανῇ δοκιμώτερος. Εὑρίσκω γάρ τι καὶ τοιούτο (68) ἐν τῇ θείᾳ Γραφῇ μωσῆτριν· καὶ μικρὸν ἀν εἴη πάσας ἀπαριθμεῖν τοῦ Πνεύματος τὰς φωνὰς, αἱ μὲν (69) πρὸς τοῦτο φέρουσιν. Ἀλλὰ τίς ἂν ψάμμον θαλασσῶν, καὶ (70) σταγόνας οὔτου, καὶ βυθὸς μῆκος ἀναμετρήσαιτο; τίς δὲ ἂν τοῦ Θεοῦ τῆς περὶ πάντα σορτίας τὸ βάθος ἔξιγνάσειν, ὑψ' ἦς;

¹¹ Isa. xxix, 4. ¹² Job xxv. 4.

(56) Καὶ. Deest in tribus Regg.

(57) Προσεπεμβαίνουσι. Sic Regg. bm, ph. et Or. 2. Par., προσεπεμβαίνοντες. Editi, ἐπεμβαίνουσι.

(58) Συνειθισμένας. Sic Regg. a, c, d, et Or. 2. In edit. συνθησμένας.

(59) Ταλαιπωρείτωσαν. Or. 2, ταλαιπωρήτωσαν [mendose].

(60) Οὐκ. Addidimus οὐκ auctoritate plurium cold. Coisl. 1 et 2, Or. 2, Par., etc.

(61) Τὸν. Deest in tribus Regg.

(62) Αὐτοῖς. Sic Regg. bm, et ph. Editi, αὐτοῖς.

A gitant, et Lucio primas tribuunt; et, quod eo sceleratus est, nonnullis quoque demonibus apud quasdam nationes homines necare in more habent, atque in pietatis parte crudelitatem ponunt, sacrificiisque hujusmodi, et ipsi delectantur, et deos suos delectari putant, mali utique malorum sacerdotes et mystæ. Verum ex nostris quoque nonnulli sunt, id quod lacrymis dignum est. qui tantum abest ut laborantium vicem doleant, ipsisque opem ferant, ut eos etiam acerbis probris insectentur, ipsisque insultent; ac vane et inaniter philosophantur, vereque ex terra vocem mittunt¹¹, et in aerem loquuntur, non in sagaces aures divinisque dogmatibus assuetas, eoque audaciæ progrediuntur, ut dicant: A Deo illis est afflictio, a Deo nobis prosperitas. Et quis ego sum, qui Dei decretum rescindam, ac Deo benignorem me præbeam? Ἀγροτεῖ, afflidentur, in calamitate versentur: ita Deo visum est. Atque hic solum Dei amorein præ se ferunt, ubi obolos custodire, ac misericordia oportet. Sane quod isti se prosperitatem a Deo habere minime arbitrentur, per ea quæ loquuntur, aperte indicant. Quis enim de indigentibus ita statuerit, qui quidem suoruī **279** omnium bonorum auctorem et largitatem Deum agnoscat? Eorumdem quippe est, et a Deo aliquid habere, et iis, quæ habent, pie ac secundum Deum uti.

XXX. An autem a Deo quoque fiat, ut illi divexentur, nondum perspicuum est, quandiu terrena ~~hæc~~ mole perturbationem a seipsa, velut in fluctibus, tulerit. Cuiam vero exploratum est, num ille ob vitium crucietur, hic rursum ut bonus ac laude dignus, evehatur; et non econtrario, ille ob improbitatem attollatur, hic ob virtutem exploretur? Ille, inquam, altius evectus, ut gravius corrut, ac tantisper exspectatus, quoad universa ipsius improbitas, morbi cuiuspiam instar, prius eruperit, ut justius etiam postea puniatur: hic rursus, prater opinionem oppressus, ut, non secus atque aurum in fornace, probatus, si quid vitii paululum in se habeat, eliquet; nemo enim, saltem in natura generatione procreata, omnino a sorde purus est, ut audivimus¹², licet ille probatior videatur. Nam hujusmodi quoque aliquod mysterium in Scriptura reperio; ac longum utique esset omnes Spiritus voces, quæ hoc spectant, recensere. Sed quis arenam maris, et pluviae guttas, et abyssi profundita-

(63) Χωρηγός. Or. 2, χορηγόν.

(64) Ἡ ὑλὴ φέρη. Reg. ph. et Or. 2, φέρει. « Terrena hæc mole, » id est, « corpus corruptibile. »

(65) Πλεῖον, etc. Tres Regg., πλέον. In Reg. c sic legitur: πλεῖον ἐπαιρόμενος, ὥστερ τινὰ νόσον ἐχῆσαι τὴν ἔαυτοῦ κακίαν συγχωρηθεῖς, ἵνα πέσῃ χαλεπώτερον.

(66) Τοῦτο. Regg. c, d, τοιούτο.

(67) Οὐκ οὐρ. Forte, οὐ γοῦν. Editi.

(68) Τοιούτο. Regg. bm, et ph, τοιούτο.

(69) Με. Or. 2, μοι.

(70) Καὶ. Reg. d, ἦ.

tem metiri¹⁴; quis divinæ in omnibus rebus sapientia profunditatem, per quam et omnia creavit, et ea, quemadmodum ipse vult ac novit, moderatur, investigare queat? Satis enim nobis est, Apostoli exemplo, ipsius conjiciendæ et contemplandæ difficultatem admirando solum pertransire: *O altitudo divitiarum sapientiae et scientiae Dei! quam inscrutabilia sunt judicia ejus, et investigabiles viae ejus!*¹⁵ Et, *Quis novit mentem Domini?*¹⁶ Quis, ut canit Job loquar, *ad summum sapientiam ejus accessit?*¹⁷ *Quis sapiens, et intelliget hanc?*¹⁸ ac non per id, quod percipi non potest, id, quod supra mensuram est, metietur?

XXXI. Alius igitur in his rebus temerarius et audax sit, vel potius nemo sit: ego autem, vel hujus vitæ cruciatum improbitati, vel res latae et secundas pietati omnino ascribere vereor; imo vero non-nunquam, et hoc ob aliquam utilitatem contingit, nempe ut vel per improborum calamitatem vitii cursus reprimatur, vel per honorum felicitatem virtuti via muniatur; sed id non semper, nec omnino, verum hoc **280** futuro temporis tantum reservatur, in quo alii virtutis præmiis, alii scelerum poenis afficiuntur. *Resurgent enim, inquit, hi in resurrectionem vitæ, illi in resurrectionem judicij!*¹⁹ Rerum autem hujus ævi alia forma est, aliaque gubernatio, tametsi omnia eo ferant, atque apud Deum æquabile quiddam procul dubio habeat id quod nobis inæquale esse videtur: haud aliter atque in corporibus eminentes ac demissæ partes, magnitudines item et parvitates, atque in terra, tam ea quæ alte se efferrunt, quam quæ subsidunt, ex quibus pulchritudo mutua inter se habitudine confinatur ac perspicitur; quandoquidem quod inordinatum et inæquale est in prima artificis circa materiam adumbratione, valde tamen artificiosum foret, si ad operis cuiusdam structuram accommodaretur: id quod tum demum intelligimus atque fatemur, cum elaborati operis elegantiam undique perfectam et absolutam intuemur. At nec ille artis inscius est, ut nos sumus; nec res hujus vitæ propterea temere atque incondite gubernantur, quia exploratas eorum rationes non habemus.

XXXII. Sed et si quædam ejus, qua laboramus, affectionis imago exhibenda est, non multum iis, qui nausea et vertigine laborant, dissimiles sumus, qui omnia sursum deorsumque verti putant, cum ipsi vertantur. Idem etiam his, de quibus loquimur, accidit. Neque enim Deum sapientiorem se esse sus-

¹⁴ Eccli. 1, 2. ¹⁵ Rom. xi, 53. ¹⁶ ibid. 34. ¹⁷ Job xv, 8. ¹⁸ Ose. xiv, 10. ¹⁹ Joan. v, 29.

(71) *'Areξιγραστοι.* Sic Regg. bm, ph, Or. 2, Apost., etc. Editi, ἀνιχνιαστοι.

(72) Καὶ οὐχὶ τῷ ἀρεψίκτῳ, etc. « Ac non per id, quod assequi non licet, id metietur quod supra mensuram est? » Vel cum Gabrielio: « Ac non potius incomprehensibilitate metietur, id quod est supra mensuram? »

(73) Οἱ δὲ τὰ τῆς κακίας ἐπιτίκμα. Sic Regg. a, c, d, bm, ph, etc. Or. 2, κακίας τὰ ἐπιτηδεύματα. Edit., οἱ δὲ τῆς κακίας τὰ ἐπιτίκμα.

(74) *'Ἐπει καὶ τεχνίτοι,* etc. Billius: « Quandoquidem opificis quoque materia, quæ prius inæquabilis atque incondita erat, per quam tamen artificio-

A καὶ πεποίηκε τὰ πάντα, καὶ διοικεῖ τρόπον, δν αὐτὸς καὶ βούλεται καὶ ἐπίσταται; Ἀρχεῖ γάρ, κατὰ τὸν θεὸν Ἀπόστολον, θαυμάσαντας μόνον τὸ ταύτης δυστέχμαρτον καὶ δυσθεύρητον παρελθεῖν. *Ὥ* βάθος πλούτου, καὶ σοφίας, καὶ γνώσεως θεοῦ! ὡς ἀρεξερεύνητα τὰ κρήματα αὐτοῦ, καὶ ἀρεξιγράστοι (71) αἱ ὅδοι αὐτοῦ! καὶ, *Tις ἔτρων τοῦρ Κυρίου;* *Εἰς* δὲ τὰ ἕσχατα τῆς σοφίας αὐτοῦ τὶς ἀρέτητο; φησὶν δὲ Ἰωάννης. *Τις σοφός,* καὶ συνήσει ταῦτα, καὶ εἰχεὶ τῷ ἀνεφίκτῳ (72) μετρήσει τὸ ὑπέρ μετρησιν.

B Ι ΛΑ'. « Άλλος μὲν οὖν εἶη περὶ ταῦτα τολμηρὸς καὶ γεννάδας, μᾶλλον δὲ εἴη μηδεῖς· ἐγὼ δὲ δικῶ κακίας δούναι πάντως τὴν ἐντεῦθεν κόλασιν, η̄ εὐσεβείᾳ τὴν ἀνεσιν· ἀλλ᾽ ἔστι μὲν ὅτε καὶ πρός τις χρήσιμον, η̄ κακίας ἐγκοπτομένης δυσπαθείᾳ τῶν πονηρῶν, η̄ ἀρετῆς ὁδοποιούμενης εὐπαθείᾳ τῶν βελτιώνων· οὐκ ἀεὶ δὲ, οὐδὲ πάντως, ἀλλ᾽ εἴναι τούτο μόνον καιροῦ τοῦ μέλλοντος, καθ' ὃν οἱ μὲν τὰ τῆς ἀρετῆς ἀλλα, οἱ δὲ τὰ τῆς κακίας ἐπιτίκμια (73) δέξονται. Ἀρεξιγράστοι τῷρ οὐδοί, φησὶν, εἰς ἀρεξιγράστοις ζωῆς, καὶ οὗτοι εἰς ἀρεξιγράστοις κρίσεως· τὰ δὲ ἐντεῦθεν ἐπέρου τύπου εἴναι, καὶ ἀγωγῆς ἐτέρας, πάντα ἐκεῖσε φέροντα, ἐχούστης ὅμαλόν τι παρὰ Θεῷ πάντως καὶ τῆς δοκούσης ἥμιν ἀνωμαλίας· ὥσπερ ἐν σώματι τὰς ἐξοχάς τε καὶ εἰσοχάς, μεγέθη τε καὶ μικρότερας, καὶ γῆς ἐπαναστάσεις τε καὶ ὑφέσεις ἐξ ὧν τὸ κάλλος; τῇ πρὸς ἀλλήλα σχέσει συνιστάμενόν τε καὶ θεωρούμενον· ἐπει καὶ τεχνίτου (74) τὸ περὶ τὴν ὄλην τέως ἀτακτον καὶ ἀνώμαλον, λίαν ἐντεχνον ἦν, ἀν πρός τινος ἔργου κατασκευὴν εὐτρεπίσατο (75)· τότε καὶ ἡμῖν καταλαμβανόμενόν τε καὶ ὅμοιογόμενον, ὅταν τὸ (76) ἀποτελεσθὲν κάλλος τοῦ δημιουργῆματος θεωρήσωμεν. Ἀλλ' οὔτε ἔκεινος ἀτεχνος ἦν (77) ὡς ἡμεῖς, οὔτε ταῦτα διοικεῖται ἀτακτως, ὅτι μὴ καὶ ἡμῖν διάλογος γνώριμος.

C Ι Β'. « Άλλ' εἰ τινα (78) δεῖ καὶ εἰκόνα λαβεῖν τοῦ ἡμετέρου πάθους, οὐ πόρῳ τῶν νυκτιώντων ἐσμὲν καὶ ίλιγγιώντων, οἱ στρέφεσθαι (79) τὰ πάντα δοκούσιν, αὐτοὶ στρεφόμενοι· ὡς δὲ καὶ οὗτοι, περὶ ὧν διάλογος. Οὐ γάρ ἀνέχονται σοφίωντος αὐτῶν εἴναι τὸν Θεὸν, ἀν πρός τι τῶν συμβαινόντων ίλιγγιάσωσιν· η̄

sa esset, » etc.

(75) *Ἐντρεπτοίστοι.* Sic Regg. a, c, d, bm, ph. Or. 2, Jes., etc. Editi, εὐτρεπίσται.

(76) *Τό.* Sic Regg. a, bm, ph, Or. 2, etc. Deest in editis.

(77) *'Ηλ.'* Deest in tribus Regg.

(78) *'Άλλ'* εἰ τινα, etc. Billius: « quin potius, ut animi nostri affectuum imagine quadam exprimam, » etc.

(79) Οἱ στρέφεσθαι, etc. Reg. u, οἵστις στρέφεσθαι τὰ πάντα δοκεῖ αὐτοῖς στρεφόμενοις. Ως quidem lectio optima, et συντάξι magis consona.

κακοῖν περὶ τὸν λόγον δέον, ὡς τάχ' ἀν τῇ φιλοποίᾳ Α δοῦλοσμένης τῆς ἀληθείας, ἢ σοφιστέως ἔαυτῶν ταῦτα συμφιλοσοφεῖν καὶ πνευματικωτέροις, ἐπειδὴ (80) καὶ τοῦτο χάρισμα ἔν, καὶ οὐχὶ πάντων ἡ γνῶσις, ἢ καθάρει βίου ταῦτην θηρεύειν, καὶ παρὰ τῆς δητῶς Σοφίας σοφίαν ἐπιζητεῖν. Οἱ δὲ (ἀ τῆς ἀπαιδευσίας!) ἐπὶ τῷ ἐτοιμότερον τρέπονται, καὶ ἀλογίαν τοῦ παντὸς καταψύδονται, αὐτοὶ τὸν λόγον οὐκ ἐπιστήμενοι· καὶ εἰσὶ δὲ ἀπαιδευσίαν σοφοί, ἢ δὲ σοφίαν, ἵνα οὕτως εἴπω, τὴν περιττήν, ἀσοφοί καὶ ἀσύνετοι (81). Ἐντεῦθεν οἱ μὲν (82) τύχην καὶ τὸ αὐτόματον ἐδογμάτισαν, δητῶς αὐτόματα καὶ ὡς ἔτυχεν ἀναταλασθέντα ἐπινοήματα· οἱ δὲ ἀστέρων τινὸν δυναστείαν διογόν τε καὶ ἀλυτὸν πλεκόντων, ὡς ἀν τούλωνται (83), τὰ ἡμέτερα, μᾶλλον δὲ καὶ αὐτὸν τὸ πλέκειν συνηναγκασμένων· καὶ πλανητῶν δὴ τινῶν καὶ ἀπλανῶν συνόδους καὶ ὑποχωρήσεις, καὶ κυρίαν τοῦ παντὸς κίνησιν. Οἱ δὲ, ὅ τι ἀν (84) ἔκαστος ἐφαντάσθησαν, τῷ ταλαιπώρῳ γένεται τῶν ἀνθρώπων φέροντες, ἐπεισῆγαν, δοσον ἀντοῖς (85) τῆς Προνοίας ὀνέφικτον τε καὶ ἀθέωρητον, εἰς διαφόρους δόξας καὶ τροστηγορίας καταμερίσαντες. Εἰσὶ δὲ οἱ καὶ πενταν πολλὴν τῆς Προνοίας κατέγνωσαν, τὰ μὲν ὑπὲρ ἡμᾶς ταῦτη διοικεῖσθαι νομίσαντες, διχρὶ δὲ ἡμῶν τῶν καὶ μάλιστα δεομένων κατάγειν αὐτὴν ἀποκνίσαντες, ὥσπερ δεδοικθέτες, μὴ τῷ πλείονας (86) εὐεργετεῖσθαι, ἀγαθώτερον ἀποφήνωσι τὸν εὐεργέτην, ἢ ἀποκάμνοι ἀντοῖς (87) δὲ θεός εὑ ποιῶν πλείονας.

ab ipsa regi alique gubernari iudicarunt, ceterum eam ad nos usque, qui ea vel maxime indigemus, demittere gravati sunt; perinde ac vererentur, ne, si plures beneficiis afficerentur, nimis beneficium exhiberent benefactorem, aut ne Deus bene de pluribus mercendo defatigaretur.

ΑΓ. Ἀλλ' οὗτοι μὲν, διπερ εἴπον, ἐρήθιθων, ἐπειδὴν τὸν λόγον τῆς ήμένατο· Ἐματαιώθη γάρ, φησίν, ἡ ἀσύνετος αὐτῶν καρδία· γέσκοντες εἰραι σοφοί, ἐμώρανθησαρ, καὶ ηλιαξαρ τὴν δέξαρ τοῦ ἀφθάρτου (88) Θεοῦ, μύθοις τιστοὶ καὶ σκιαζοῦσι τὴν διὰ πάντων Πρόνοιαν καθυδρίσαντες. Ἡμεῖς δὲ μήτε αὐτοὶ ταῦτα τερατεύμεθα, εἴπερ τι μέλει τοῦ λόγου λογικοῖς οὖσιν ἡμῖν, καὶ λόγου θεραπευταῖς· μήτε (89) τοὺς οἰομένους ἀποδεχόμεθα, καὶ εὐδορομῶσι τὴν γλώτταν ἐν τοῖς ἀτέποις λόγοις καὶ δόγμασι, καὶ τῷ καινῷ (90) τέρπωσιν. Ἀλλὰ καὶ θεὸν εἴναι τὸν πάντων ποιητὴν (91) καὶ δημιουργὸν πιστεύωμεν· τῶν γάρ ἀν (92) ὑπέστη τὸ πᾶν, μή τινος οὐσιώσαντὸς τε καὶ συναρμόσαντος; Καὶ Πρόνοιαν συνεισάγωμεν, τὴν τοῦδε τοῦ παντὸς συνεκτικήν τε καὶ συνδετικήν· ἐπειδὴ προνοητὴν

²⁰ Rom. 1, 21 seqq.

(80) Ἐπειδή. Sic Regg. a, bni, ph, et Or. 2. Editi vero, ἐπειδὴν.

(81) Ασύνετοι. Regg. a, c, d, et Jes., ἀπαιδευτοι.

(82) Ἐρτεῦθεν οἱ μέρ, etc. « Hinc alii quidem Fortunam et casum instituerunt, inventa vere casu et fortuito excogitata atque afficta. »

(83) Βούλωνται. Sic Regg. d, bni, ph, et Or. 2. Alii, βούλονται.

(84) "Ο τι dr. Regg. a, bni, ph, ὅτι δὲ ἄν.

(85) Αντοῖς. Sic Regg. a, bni, ph, et Or. 2. Editi, αὐτῆς.

(86) Μή τῷ π.τελορας, etc. Billius : « ne benefi-

cent ; statim ut inopinatum quid acciderit, quasi vertigine correpti hærent, cum econtra oportaret eos, vel in indaganda ratione laborare, ut cura ac diligentia veritatem fortasse consequi possint : vel de his rebus sapientiores viros magisque spirituales consulere, quandoquidem id quoque inter Spiritus dona numeratur, nec omnium est scientia : vel eam denique per vitæ purgationem aucupari, atque a vera Sapientia sapientiam postulare. Isti vero oī miram stultitiam :) ad id quod paratiū et proclivius est, se conferunt, nec ratione inmundum gubernari falso asserunt, cum ipsi rationem ignorantis ita propter supervacaneam sapientiam, ut ita loquar, insipientes ac stolidi. Hinc alii quidem casum atque fortunam, fortuito sane temereque conficiant, induxerunt ; alii siderum principatum quemdam rationis expertem atque **281** indissolubilem, quæ res nostras arbitratu suo, immo etiam necessario, connectant, et errantium quarumidam atque fixarum stellarum congressus et recessiones, ac motum, omnibus in rebus dominantem confinxerunt ; alii, quod quisque secum excogitavit, ærumnoso hominum generi invexerunt ; quidquid nimirum ex ipsa Providentia comprehendendi conspicue nequit, in variis opiniones, variaque nomina dividentes. Nec desuerunt, qui magnæ quoque paupertatis Providentiam damnarent, dum ea quidem, quæ supra nos sunt, set, nisi ab aliique procreatū atque concinnatum

factore eo meliorem esse pronuntiarent, quod plures beneficiis afficeret. »

(87) Αντοῖς. « Ipsi defatigaretur, defatigatum dicere videbentur. »

(88) Ἀφθάρτου Θεοῦ. Or. 2 addit : ἐν δημοτικῃ εἰχόντος φθαρτοῦ ἀνθρώπου· « in similitudinem humanis corporib. similis hominis. »

(89) Μήτε. Sic Regg. a, bni, ph. In ed., μηδέ.

(90) Καινῷ. Or. 2, καὶνο, « communione. »

(91) Τὸν πάντων ποιητὴν. Sic Regg. a, et ph. In Reg. bni, τῶν πάντων. Deest τὸν in ed.

(92) Αγ. Deest in Or. 2.

suisset? Et Providentiam, quæ universam hanc rerum machinam contineat, velutque vinculis astrinxat, simul inducamus; quandoquidem, quærum rerum conditor est, earum quoque moderator sit necesse est. Alioqui si mundus casu feratur, primo quoque tempore, velut navis a venti turbine, propter materiæ perturbationem, dissolvetur ac distractetur, atque ad veterem confusionem indigestaque congeriem reducetur. Ac nostris præsentim rebus, nostrum, sive factorem, sive factorem appellare inavis, præses credamus; etiamsi vita nostra per contraria gubernetur, ob id fortasse nobis ignota, ut quia eorum cognitionem vix omnino **282** consequi possumus, rationem omnia superantem admiremur. Quidquid enim facile percipitur, facile quoque in contemptum venit. Quod autem supra nos est, quo majore cum difficultate percipi potest, eo etiam majorem admirationem movet; atque id omne, quod appetitum nostrum fugit, desiderium exercet.

XXXIV. Idecirco, nec sanitatem omnem admiremur, nec morbum omnem respuamus, nec fluentibus divitiis cor apponamus, fluxis, plus quam par sit, adhærentes, ac velut partem quamdam animæ cum eis absumentes: nec rursus paupertatem, ut detestabilem omnino ac damnatam, et invisam, insectemur. Verum et insipientem sanitatem, cuius fructus est peccatum, despiceret, et morbum sanitatum in pretio habere sciamus, eos, qui per dolorem et cruciatum victoriam adepti sunt, venerantes, ne forte Job quispiam inter ægrotantes lateat, multo utique iis, qui corpore sano sunt, præstantior ac venerabilior, etiamsi saniem radat²¹, etiamsi diu ac noctu sub dio vexetur, tum a plaga, tum ab uxore, tum ab anicis in arctum adductus. Atque iniquas opes, propter quas merito dives ille in flamna cruciatur, et exigua aquæ gultam, quæ linguam refrigeret²², supplex petit, repudiemus: et rursum paupertatem cum gratiæ animi affectu et virtute conjunctam laudemus, cum qua Lazarus salutem assequitur, atque illa in Abraham sinu requie locupletatur.

XXXV. At mibi quidem hoc quoque nomine necessaria esse benignitas et misericordia erga pauperes videtur, ut iis, qui de illis ita sentiunt, os obstruimus, nec inanibus verbis cedamus, crudelitatis legem adversus nosmetipos sancientes; atque mandato omnium maximo et exemplo moveamur. Quoduanam porro hoc mandatum est? Ac vide, quæso, quam constans sit atque sincerum: neque enim homines Spiritu sancto afflati, cum semel aut bis de pauperibus sermonem habuissent, desierunt;

²¹ Job ii, 8. ²² Luc. xvi, 24.

(93) *Tοῦς.* Sic Regg. a, b, m, ph, et Or. 2. Deest in edit.

(94) *Ημῖν.* Nicet., ἡμῶν.

(95) *Τῷ δυσθεωρίῳ.* « Propter cognoscendi difficultatem. »

(96) *Ἄπαντας.* Sic Regg. a, c, d, et Or. 2. Deest in edit.

(97) *Καρδίᾳ.* « Corde inhaerentes. » Par. et Com-Lef., *καρδίᾳ.*

(98) *Καρπός.* Or. 2. ὁ καρπός.

(99) *Αμφετία.* Reg. d, ἡ ἀμφετία.

A εἶναι τούτων, ὃν ποιητὴν εἶναι ἀναγκαῖον· εἰ μή μέλλοι τὸ πᾶν τῷ αὐτομάτῳ φερόμενον, ὥστε πέρ υπὸ λαλίαπος ναῦς, αὐτίκα λυθῆσεθαι τε καὶ διασπασθῆσεθαι διὰ τὴν ἀταξίαν τῆς ὄλης, καὶ πρὸς τὴν ἀρχαῖαν σύγχυσίν τε καὶ ἀκοσμίαν ἐπαναγθῆσεθαι. Καὶ τοῖς (93) ἡμετέροις μάλιστα ἐπιστετεῖ δεξιώμεθα τὸν ἡμέτερον, εἴτε ποιητὴν, εἴτε πλάστην βούλει καλεῖν· καὶ διὰ τῶν ἑναντίων ὁ βίος ἡμῖν (94) διεξάγγηται, διὰ τοῦτο τυχόν καὶ ἀγνοούμενων, ἵνα τῷ δυσθεωρίῳ (95) τὸν ύπὲρ πάντα λόγον θαυμάζωμεν. Ἐπειδὴ τὸ μὲν φαδίως ληπτόν, ἀπαν εύκαταφρόντιτον· τὸ δὲ ύπὲρ τὸ μέδιον, δισιγ δυσεριχτότερον, τοσούτῳ θαυμασώτερον· καὶ γυμνάζει τὸν πόθον ἄπαν (96) τὸ διαφεύγον τὴν ἔχεσιν.

B **ΛΔ'.** Διὰ τοῦτο μήτε ὑγίειαν πᾶσαν θαυμάζωμεν, μήτε νόσον διεπιτύωμεν, μήτε πλούτῳ φέοντες προστιθώμεθα καρδίᾳ (97), πλέον τῇ καλῶς ἔχει, τῇ διῃ προσκείμενος· καὶ οἰον τῆς ψυχῆς τι ταύτη προσαναλίσκοντες· μήτε πενίας κατεξαντωμέθα, ὡς ἀποπτύστου πάντη καὶ κατακρίτου, καὶ τῆς μισουμένης μερίδος· ἀλλ’ εἰδῶμεν καὶ ὑγίειαν περιφρονεῖν ἀσύνετον, ἢς καρπός (98) ἀμφετία (99), καὶ νόσον τιμῆν διάλογον (1), αἰδούμενοι τοὺς διὰ πάθους νικήσαντας, μή πού τις καὶ Ἰδίῳ τοῖς νοσοῦσιν ἐγκέρυπται, πολύ τι τῶν ὑγιαινόντων αἰδεσιμώτερος, καὶ τὸν ἰχώρα (2) ἔξη (3), καὶ ταλαιπωρῆ νυκτὸς καὶ ἡμέρας αἰθρίος, καὶ πληγῆ, καὶ γυναικί, καὶ φύλεις στενοχωρούμενος· ὡς δὲ καὶ πλούτον ἀδικον ἀποπέμπεισθαι, δὲ διὰ τὸν κάμνει δικαίως δὲν τῇ φύλοι τὸ πλούσιον. **C** καὶ προστατεῖ φανῆδα μικράν ἀναψύξεως, καὶ πενίαν ἐπιανεῖν εὐχάριστον καὶ φιλόσοφον (4), μεθ’ ἓς Λέζαρος σώζεται, καὶ πλουτεῖ τὴν ἐν κόλποις Ἀβραὰμ ἀνάπτυσιν.

D **ΛΕ'.** Ἄλλ’ ἐμόι μὲν καὶ διὰ τοῦτο δοκεῖ ἀναγκαῖα τυγχάνειν τῇ φύλανθρωπίᾳ, καὶ τὸ πρὸς τὸν δεομένους εὐσπλαγχνον, ἵνα τοὺς οὐτως ἔχοντας περὶ τούτων ἐπιστομίωμεν, καὶ μὴ λόγοις ματαίοις παραχωρῶμεν, νομοθετοῦντες καθ’ ἡμῶν αὐτῶν τὴν ὡμότητα· πάντων δὲ τὴν ἐντολὴν αἰδῶμεθα πλέον, καὶ τὸ ύπεδειγμα. Τίς τῇ ἐντολῇ; καὶ σκοπεῖτε τὸ ἐπίμονον (5) αὐτῆς, καὶ τὸ γνήσιον. Οὐ γάρ ἄπαξ. οὐδὲ διὰ εἰπόντες τι περὶ τῶν δεομένων, οἱ τοῦ Πνεύματος ἀπηλλάγησαν· οὐδὲ οἱ μὲν, οἱ δὲ οὖ, η μᾶλλον τυγεῖ,

(1) *Οσιλαρ.* Or. 2, διστον.

(2) *Τὸν ἰχώρα.* Sic Regg. a, c, d, b, m, et ph. Editio vero, et Compl. 1, τις ἰχώρα.

(3) *Ἐξη.* Editio, ζέη. « Sanie scateat, serveat. »

(4) *Ἐνύχαριστον καὶ φιλόσοφον.* « Gratias agentem ac patientem. » Vocat hic Gregorius « paupertatem, » φιλόσοφον, id est, philosopho Christiano dignam, cuius est omnia hujus vitæ incommoda patienter ferre, ac Deo gratias agere.

(5) *Τὸ ἐπίμονον.* Compl. 2, τὸ ἐπίστημον, « insigne. »

οἱ δὲ ἡττον, ὡς ἀν μὴ περὶ μεγάλου τινδός, μηδὲ τῶν σφρόδρα κατεπειγόντων, ἀλλὰ καὶ πάντες, καὶ μετὰ σπουδῆς ἔκαστος, ἢ πρώτον, ἢ ἐν πρώτοις, τοῦτο διακελεύμενοι, καὶ ποτὲ μὲν προτρέποντες, ποτὲ δὲ ἀπειλούντες, ποτὲ δὲ διειδίζοντες· έστι δὲ ὅτε καὶ τοὺς κατορθοῦντας ἀποδεχόμενοι, ὡς ἀν τῷ συνεχεῖ τῆς ὑπομνήσεως τὴν ἐντολὴν ἐνεργήσωσιν. *"Ἐρεκεν μὲν τῇς ταλαιπωρίᾳς τῶν πτωχῶν, καὶ τοῦ στεναγμοῦ τῶν χερήτων νῦν ἀναστήσουμε, φησί* (6), λέγει Κύριος. Τίς οὐ δέδοικεν ἀνιστάμενον Κύριον; Καὶ, Ἀνάστηθι, Κύριε θεὸς μον (7), θύμῳ ξήτω ἡ χείρ σου· μὴ ἐπιλάθῃ τῶν πτωχῶν (8). Ἐπειγόμεθα τὴν τοιαύτην ὑψώσιν, καὶ μὴ βουληθῶμεν ἰδεῖν ἐπαιρούμενην χείρα κατὰ τῶν ἀπειθούντων, ἕτι δὲ μᾶλλον ἐπαφειμένην τοῖς σκληροτέροις (9). Καὶ οὐκ ἐπελάθετο τῆς κραυγῆς τῶν πενήτων· Καὶ, Οὐκ εἰς τέλος ἐπιλησθήσεται (10) ὁ πτωχός· καὶ, Όρθιαλμοὶ μὲν αὐτοῦ ἔστι τὸν πέρητα ἐπιβλέποντος (θεοῦ βλεφάρου χρεῖτον καὶ κυριώτερον [11]), τὰ βλέψαρα δὲ αὐτοῦ ἔξετάζει τοὺς νιοὺς τῶν ἀνθρώπων· ἢ ἐλάσσων, ὡς ἀν εἴποι τις, ἐπισκοπή καὶ δευτέρα (12). πιλεβρίς melius est, ac præstantius; patrebrez minor, ut ita dicam, et secundaria inspectio.

ΛΓ'. Τάχα ἀν εἴποι τις· Ὅπερ τῶν ἀδικουμένων ταῦτα πτωχῶν καὶ πενήτων. Οὐ διαφέρομαι (13)· ἀλλὰ σέ γε κεντριζέτω (14) καὶ τοῦτο πρὸς τὸ φιλάνθρωπον. Ὄν γάρ ἀδικουμένων τοσοῦτος ὁ λόγος, τούτων καὶ εὑ πταχνῶν δηλαδὴ πλείων (15) ἢ χάρις. Εἰ γάρ ὁ ἀτιμάζων πένητα, χαροῦντει τὸν ποικιλίαν αὐτὸν, τιμᾷ τὸν ποιητὴν ὁ περιέπων τὸ ποιήμα. Πάλιν (16) δὲ ὅταν ἀκούῃς (17)· Πένητς καὶ πλούσιος συνιήτησσαν ἀλλήλοις, ἀμφοτέρους δὲ ὁ Κύριος ἐποίησεν· μή τὸν μὲν πένητα, τὸν δὲ πλούσιον ὄπολάδης, ἵνα καὶ μᾶλλον κατεξαναστῆς τοῦ πένητος· οὐ γάρ δῆλον, εἰ θεόθεν ἡ τοιαύτη διαιρεσίς· πλάσμα δὲ θεοῦ, φησίν, δμοίως ἀμφοτέροις, καὶ εἰ τὰ ἔξιθεν ἀνίστα. Τούτο σε δυσωπεῖτων (18) πρὸς τὸ συμπαθὲς καὶ φιλάδελφον, ἵνα δασι ὑπὲ ἔκεινων ἐπαρθῆς, ὑπὸ τούτου (19) συσταθῆς, καὶ γένη σεαυτοῦ μετριώτερος. Τί Ετί; Οὐ διεῶν πτωχόν, θεῷ δαρείζει, φησίν (20). Τίς οὐ δέχεται τοιοῦτον χρεώστην, ἀποδώσοντα ἐν καιρῷ μετὰ τῆς ἐπιχαρπίας τὸ δάνειον; Καὶ πάλιν (21)· Ἐλεημοσύνας καὶ πτωτεοτὸν ἀποκαθαρίσται ἀμαρτίαν (22) ris, inquit, θεοί feneratur²⁰. Quis hujusmodi debitorem recuset, debitum in tempore non sine seniore redditurum? Et rursus: Per misericordiam et fidem peccata purgantur²¹.

²⁰ Psal. xi, 6. ²¹ Psal. ix, 35. ²² ibid. 13. ²³ ibid. 19. ²⁴ Psal. x, 5. ²⁵ Prov. xvii, 5. ²⁶ Prov. xxii, 2. ²⁷ Prov. xix, 17. ²⁸ Prov. xv, 27.

(6) Φησί. Deest in Reg. c.

(7) Οὐ θεός μον. Hæc desunt in Reg. bm.

(8) Πενήτων. Colbert. 4 addit, εἰς τέλος, « in finein. »

(9) Σκληροτέροις. Regg. a, b, c, bm, ph, σκληροῖς.

(10) Ἐχιλησθήσεται. Sic Regg. bm, ph, et Or. 2. Alii, ἐπιληθήσεται.

(11) Κυριώτερον. Coislian. 2, et Jes., τιμώτερον.

(12) Καὶ δευτέρα. Deest καὶ in Colb. 4. Bill. « posterior. »

(13) Οὐ διαφέρομαι. Billius, « sit ita sane : nam

PATROL. GR. XXXV.

A nec quidam duntaxat de his rebus verba fecerunt, reliqui minime, aut alii copiosius, alii parcus, velut de re non ita magna, nec admodum necessaria; verum, et omnes in universum, et sedulo quisque, vel primum, vel in primis ad eam rem nos cohortantur, nunc admonentes, nunc comminantes, nunc exprobrantes; nonnunquam eliam eos, qui virtutis hujusce munere funguntur, laudibus effarentes, nimirum ut per admonitionis assiduitatem **283** eo nos adducant, ut hoc mandatum exsequamur. Propter miseriam inopum et gemitum pauperum nunc exsurgam, dicit Dominus²². Quis exsurgentem Dominum non extimescat? Et alio loco: Exsurge, Domine Deus meus, et exaltebit manus tua: ne obliviscaris pauperum²³. Elationem hujusmodi deprecemur, et ne velimus cernere manum illam adversus inobedientes et contumaces sese attollentem, quodque eo gravius est, in duros et pertinaces immisam. Et rursus: Non est oblitus clamorem pauperum²⁴; et, Non in finem oblio erit pauperis²⁵; et, Oculi ejus in pauperem respiciunt (quod quidem autem ejus interrogant filios hominum²⁶; id est,

XXXVI. Vetus dixerit fortasse aliquis: Hæc pro pauperibus illis et inopibus dicta sunt, qui injuria afficiuntur. Non contradico; at hoc quoque tamē ad colenda humanitatis officia te existimulet. Quorum enim, si quid eis injuriæ infierunt, tanta ratio habetur, iisdem certe beneficio affectis, amplior et uberior est gratia. Nam si, qui pauperem despicit, eum a quo factus est, ad iram concitat²⁷, non dubium est, quin opificem honore afficiat, qui ipsius opus complectitur. Rursus cum audis: Pauper et dives occurrerunt sibi, utrumque autem creavit Dominus²⁸; ne illum quidem pauperem, hunc autem divitem ab eo creatum intelligas, atque ex ea re in pauperein insurgendi ansam arripias; neque enim constat, an a Deo hujusmodi distinctio profecta sit. Verum Dei segmentum, inquit, uterque æque est, tametsi, quod ad res externas attinet, dispari conditione sint. Hoc te ad commiserationem et charitatem inflectat, ut cum cogitatio illa libi animos extulerit, hæc eosdem deinitiat, teque moderatorem efficiat. Quid præterea? Quæ miseretur pauperis, inquit, θεοί feneratur²⁹. Quis hujusmodi debitorem recuset, debitum in tempore non sine seniore redditurum? Et rursus: Per misericordiam et fidem peccata purgantur³⁰.

D de hoc item nullam movebo.»

(14) Κεντριζέτω. Or. 2, ἐκκεντριζέτω.

(15) Πλεῖτον. Sic Regg. a, c, bm, et ph. Λοιτ. vero, πλεῖτον

(16) Πάλιτ. Reg. ph. addit, δέ.

(17) Ακούης. Regg. bm, ph, ἀκούστης.

(18) Τούτο σε δυσωπεῖτω. Regg. a, c., τρυπε σε δυσωπών.

(19) Τούτου. Jes., τούτων.

(20) Φησίτον. Deest in Reg. bm, et Or. 2.

(21) Καὶ πάλιτ. Deest in tribus Regiis, et Or. 2.

(22) Ἀμαρτία. In pluribus, et ἀμαρτίᾳ.

XXXVII. Purgemur itaque per misericordia*rum officia*. A labesque et sordes anima*mum* pulchra illa herba extergamus, ac dealbemur, alii ut lana, alii ut nix, pro misericordia*rum* videlicet proportione. Atque ali- quid magis formidandum dicam; si nulla est **284** tibi confractio, nec liver, nec plaga tumens **25**, nec ulla anima*mum* lepra, aut significationis tactus, aut albor **26**, quae a lege quidem exigue curabantur, me- dicam autem Christi manum requirunt; at eum certe, qui salutis nostra*rum* causa vulneratus et attritus est, reverere. Reverebaris autem, si te Christi membro benignum atque humanum praebas. Quod si te fortasse animarum nostrarum praedo et tyran- nus, vel a Jerusalem in Jericho descendantem, vel alibi uspiam inernem et imparatum nactus, usque adeo sauciavit, ut merito his verbis uti queas: Pu- truerunt ei corruptas sunt cicatrices meae a facie insipientiae meae **27**: siquidem ita affectus es, ut ne medicinam quidem expetas, ne morbi curandi rationem intelligas, heu plagam sane gravissimam, calamitatemque altissime grasantem! Sin salus tua nondum plane deplorata est, nec immadicabili morbo laboras, ad medicum accede, obsecra, vulneribus per vulnera medere, simile per simile acquire, vel potius, minoribus remedii*s* graviores morbos depolla*re*. Dicit anima*mum* tu*rum*: Salus tua sum ego **28**; et, Fides tua saluum te fecit **29**; et, Ecce sanus factus es **30**; atque humanissimi*rum* quibusque verbis te allo- quetur, modo te iis, qui in dolore versaunt beni- gnum et humanum esse videat.

XXXVIII. Beati misericordes, inquit, quoniam ipsi misericordiam consequentur **31**. Non in postremis beatitudinibus est misericordia. Et, *Beatus, qui in- telligit super egenum et pauperem* **32**. Acurus*s*: Beni- gnus homo, qui miseretur et commodat **33**. Et alio loco: *Tota die justus miseretur et commodat* **34**. Benedicione*mum* arripiamus, intelligentes vocemur, beni- gni simus. Ne nox quidem misericordia*rum* officia tibi interrupat. Ne dixeris: Rediens redi et crastino die dabo tibi **35**. Ne quid inter propositum tuum et beneficium intercedat. Sola enim beneficentia morram non admittit. Frange esurienti panem tuum, et egenos vagosque induc in donum tuum **36**, idque laeto atque aleti animo. Qui enim miseretur, inquit ille, in hilaritate **37**: ac beneficij gratia promptitudine et celeritate tibi conduplicatur. Nam quod moestio vel coacto animo defertur, ingratum est, minimeque

²⁵ Iga. i, 6. ²⁶ Levit. xiii, 2. ²⁷ Psal. xxxvii, 6.
²⁸ Matth. v, 7. ²⁹ Psal. xl, 1. ³⁰ Psal. cxi, 5.
³¹ Rom. xii, 8.

(23) Οὐδέποτε. Quinque Regg. et Or. 2, 5.

(24) Ἡδρή, etc. « Significationis tactus; » id est, « macula lepram significans, » seu, « macula, quae ad tactum suspicionem ingerat lepre. » Augustinus, quest. 41, « tactum » vocat ipsam lepram. Unde, juxta Nobilium, nonnulli vocein ἀφή, non « tactum, » sed « maculam » interpretari sunt.

(25) Δεῖται. Or. 2, δεῖτε [mendose].

(26) Θεραπεύσοντος. Duo Regg. et Nicet., θερα- πεύσοντος.

(27) Αὐτ. Regg. bm, ph, et Or. 2, 5.

(28) Έχης. Quatuor Regg., έχεις.

AZ'. Καθαρθῶμεν οὖν ἐλεήσαντες, ρύψωμεν τῇ καλῇ πόδῃ τὰ τῶν ψυχῶν ρύπη τε καὶ μολυσματά· καὶ λευκανθῶμεν, οἱ μὲν ὡς ἔριον, οἱ δὲ ὡς χλών, κα- τὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς εὔσπλαγχνίας. Εἶπα τι καὶ φορερώτερον. Εἰ μὲν οὐδέν ἔστι σοι σύντριμμα, οὐδὲ (23) μώλαψ, οὐδὲ πληγὴ φλεγμαίνουσα, οὐδὲ λέπρα τις ψυχῆς, ή ἀφή (24) σημαίας, ή τηλαυγῆς, ή μι- κρῶς μὲν ὁ νόμος ἐκάθηρεν, δεῖται (25) δὲ Χριστοῦ θεραπεύσοντος (26). ἀλλὰ σύ γε τὸν ὑπὲρ ἡμῶν τραυματισθέντα καὶ μαλακισθέντα αἰδε- σθήσῃ δὲ, ἀν (27) φαῖη τῷ Χριστοῦ μέλει χρηστὸς καὶ φιλάνθρωπος. Εἰ δὲ τοσοῦτον σε κατετραυμάτισε τυχόν δ τῶν ἡμετέρων ψυχῶν ἀγορῆς καὶ τύραννος, ή ἀπὸ Ιερουσαλήμ εἰς Ἱεριχὼ καταβαίνοντα, ή καὶ δὲλλοί που λαβών δασπλόν τε καὶ ἀπαράσκευον, ὥστ' αν εἰκότως εἰπεῖν ἔκεινα· Προσώξασαν καὶ ἐσάκη- σαρ οἱ μώλωπές μου ἀπὸ χροσώπου τῆς ἀφροσύ- ρης μου· εἰ μὲν οὕτως ἔχεις (28), ὡς μηδὲ τὴν θερα- πείαν ἐπικήτειν, μηδὲ τὸν τρόπον εἰδέναι τῆς σῆς (29) λάσεως, φεύ τῇς πληγῆς δυτικῶς, καὶ τῆς εἰς βάθος ταλαιπωρίας! Εἰ δὲ μή πω παντελῶς ἀπέγνω- σαι, μηδὲ ἀνιάτως ἔχης, πρόσελθε τῷ θεραπευτῇ, δεήθητι, θεράπευσον τὰ τραύματα διὰ τῶν τραυμά- των, κτήσαι τῷ δρμοίῳ τὸ δμοιον, μᾶλλον δὲ, τοῖς ἐλάττονι τὰ μείζονα θεραπεύθητι. Ἐρεῖ τῷ γύναι- σου· Σωτηρία σου εἰμὶ ἐγώ· καὶ, Ή πίστις σου σέσωκέ με· καὶ, Ίδον ωτίης τέροντας· καὶ πάντα τὰ τῆς φιλανθρωπίας φήματα, μόνον δὲ ίδῃ σε τοὺς ἀλγοῦσι φιλάνθρωπον.

C ΛΗ'. Μακάριοι, φησὸν, αἱ ἐλεημονες, δέτι αὐτοὶ ἐλεηθήσονται. Οὐ πολλοστὸς ἐν τοῖς μακαρισμοῖς ὁ Ἐλεός. Καὶ, Μακάριος ὁ σωτιώτης, ἐπὶ πτωχὸν καὶ πένητα· καὶ, Χρηστὸς ἀντίρο (30) ὁ οἰκτείρων καὶ πικρῶν· καὶ, Οἱ λήγει τὴν ἡμέραν ἐλεῖται καὶ διατελεῖσι δικαιοιος. Ἀρπάσωμεν τὸν μακαρισμὸν, συνιέντες κληθῶμεν, χρηστοῖ γενώμεθα. Μή διαχαփάτω σου μηδὲ νῦν τὸν Ἐλεόν. Μή εἰπῃς (31)· Ἐπιτελοῦντος ἐπάρηκε, καὶ αἴριος δώσω σοι· μή τι μέσον γέντη- ται τῆς δρμῆς καὶ τῆς εὐεργεσίας· τοῦτο μόνον, ωδέχεται (32) ἀναδολήν η φιλανθρωπία. Διάθρυπτε πειρῶντι τὸν ἄρτον σου, καὶ πτωχοὺς ἀστέ- γους (33) εἰσάγαγε εἰς τὸν οἰκόν σου, καὶ ταῦτα μετὰ προθυμίας. Ο γάρ ἐλεῶν, φησὸν, ἐν Ιλαροπη- τί· καὶ διπλασιάζεται σοι (34) τὸ ἀγαθὸν τῇ ἐτοιμά- τητι. Τὸ γάρ ἐκ λύτης, ή ἐξ ἀνάγκης, ἀχαρί τε καὶ ἀκαλλώπιστον. Πανηγυριστέον δὲ, οὐ θρηνητέον τὴν

³¹ Psal. xxxiv, 3. ³² Matth. ix, 22. ³³ Joan. v, 14.

³⁴ Psal. xxxvi, 26. ³⁵ Prov. iii, 28. ³⁶ Isa. lviii, 7.

(29) Σῆς. Deest in Reg. ph.

(30) Χρηστὸς ἀντίρο. Vulgata, « jucundus homo. » August., « suavis vir. » Theod. et Symmach., ἀγ- θέος, « bonus vir. »

(31) Μή εἰπῃς, etc. Idem, ac pene iisdem verbis habes in hoc versiculo, qui Phocylidi tribuitur: Πτωχῷ δὲ εὐθὺ δίδουν, μηδὲ αἴριος ἀλθέμειτε εἰπῆς. Cito da pauperi, neque dicas, cras redi.

(32) Οὐ δέχεται. Or. 2, οὐχ ἐκδέχεται.

(33) Αστέγους. « Sine tecto. » Μοχ, εἰσάγαγε. Or. 2, εἰσαγε.

(34) Σοι. Deest in Regg. bm et ph.

εὐποίειν. Εἳστιν ἀνέλης (35) σύνδεσμος, φησι, καὶ χειροτονίας, μικρολογίας δὴ λέγων (36) τοῦτο καὶ δοκιμασίαν, εἰτ' οὖν ἀμφιθολίαν, καὶ βῆμα γογγυσμοῦ, τί γενήσεται (37); «Ως μέγα τι καὶ θαυμάσιον (38)! οἶον (39) καὶ δύσος δ τούτῳ μισθός! Παρηστατι πρώμοις τὸ φῶς σου, καὶ τὰ λάματά σου ταχὺν ἀνατελεῖ. Τίς οὖν οὐκ ἐξίεται φωτὸς καὶ λέσεως;

ΛΑΤ. Αἰδοῦμαι δὲ καὶ τὸ Χριστοῦ γλωσσόκομον, διὰ τῆς πτωχοτροφίαν ἡμᾶς παρακαλεῖ· καὶ τὴν Παύλου καὶ Πέτρου συμφωνίαν, διτὶ τὸ Εὐαγγέλιον διελέμενοι, τοὺς πτωχούς κοινωνούς (40) ἐποιήσαντο· καὶ τὴν τοῦ νέου τελείωσιν ἐν τῷ τέκνῳ δοῦναι πτωχοῖς ὄρισθεῖσάν τε καὶ νομοθετηθεῖσαν. Οἶσι μὴ ἀνάγκην εἶναι σοι τῆς φιλανθρωπίας, ἀλλ' αἰρεσιν; μηδὲ νόμον, ἀλλὰ παρανέσιν; Σφρόδρα καὶ αὐτὸς ἔβουλδρην τοῦτο, καὶ ὑπελάμβανον· ἀλλὰ φοβεῖ με τὸ ἀριστερὰ χειρό, καὶ οἱ Ἐρυφοί, καὶ τὸ παρὰ τοῦ στήσαντος ὀνειδίζονται· οὐχ ὅτι διηρπάκασιν, οὐθ' ὅτι σεσυλήκασιν, ή μεμοιχεύκασιν, ἢ ἀλλο τι τῶν ἀπηγορευμένων πεποίκασιν, ταύτην τὴν τάξιν καταχριθέντες, ἀλλ' ὅτι μὴ Χριστὸν διὰ τῶν δεσμάνων τεθεραπεύκασιν.

B runt, aut aliud quiddam ex aliis, quae interdicta sunt, admiserunt, hoc ordine inmultati, sed quia Christum per pauperes minime curarunt.

Μ'. Εἴ τι οὖν (41) ἔμοι πειθεσθε, δοῦλοι Χριστοῦ, καὶ ἀδελφοί, καὶ συγχρόνοιμοι, ἔως ἐστὶ καὶρός, Χριστὸν ἐπιστεψάμεθα, Χριστὸν θεραπεύσωμεν (42), Χριστὸν θρέψωμεν, Χριστὸν ἐνδύσωμεν (43), Χριστὸν συναγάγωμεν, Χριστὸν τιμήσωμεν· μὴ τραπέξῃ μόνον, ὡς τινες· μηδὲ μύροις, ὡς τὴ Μαρία· μηδὲ τάφῳ μόνον (44), ὡς Ἰωσήφ ὁ Ἀριμαθαῖος· μηδὲ τοῖς πρὸς τὴν ταφὴν, ὡς Νικόδημος· δὲ τὸ τμῆσείας φιλόχριστος· μηδὲ χρυσῷ καὶ λιβάνῳ καὶ σμύρνῃ, ὡς οἱ μάγοι· πρὸ τῶν εἰρημένων· ἀλλ' ἐπειδὴ Ἐλεον θέλει καὶ οὐ θυσίαν διάπαντα Δεσπότης, καὶ ὑπὲρ μυριάνας ἀρώνων πτύσιν (45) ἡ εὐσπλαγχνία, ταύτην εἰσφέρωμεν αὐτῷ διὰ τῶν δεομένων, καὶ χαμαὶ σῆμερον ἐδρεμένων, ἵνα, ὅταν ἐνθένδε ἀπαλλαγῶμεν, δέξωνται τὴμας εἰς τὰς αἰώνιους σκηνάς, ἐν αὐτῷ Χριστῷ (46) τῷ Κυρίῳ τὴμῶν, φῶντα δόξα (47) εἰς τοὺς αἰώνας. Αμήν

⁴⁴ Isa. lviii, 6. ⁴⁶ ibid. 8. ⁴⁷ Joau. xii, 6. ⁴⁸ Galat. ii, 9 et seq. ⁴⁹ Matth. xix, 21. ⁵⁰ Luc. vii, 36. ⁵¹ Joan. xii, 3. ⁵² Joan. xix, 38 et seq. ⁵³ Matth. ii, 11. ⁵⁴ Matth. ix, 43. ⁵⁵ Dan. iii, 40.

(35) Ἐἳστιν ἀνέλης, etc. Gabrielius: «Si abstuleris colligationem et suffragationem.» Deinde in schol. ait: «Si usquam alibi, hoc loco certe admiratus sum Gregorii solertia et acumen, quo Prophetæ dictum in rem de qua agebat, apissime accommodavit, et multo quidem latius atque apertius in laudem patris.» Et sane or. xviii, n. 20, Gregorius ipse σύνδεσμον et χειροτονίαν, interpretatur etiam μικρολογίαν et δοκιμασίαν, id est, «nimiam parcitatem, et quamidam inquisitionem, ut, quemadmodum in suffragiis ferendis, ita in hospitiis recipiendis, nimio studio exquiratur an quis dignus sit, necne. Verum multo melius est, eorum causa, qui digni sint, eleemosynam etiam indignis erogare, ut observat Gabrielius, quam, tuncore largiendi indignis, dignos præterire.

(36) Λέρων. Par., λέγων.

(37) Γενήσεται. Alii, Regg. a, bīn, ph. Sic, γενήσεται.

A 285 præclarum. Lætanendum est autem, non lugendum, cuin beneficium damus. Si vinculum et electionem sustuleris, inquit ille⁴⁸, hoc est, tenacitatem et probationem, sive hesitationem, ac verbum murmurationis, quid futurum est? Quam magnum et admirandum! Qualis quantaque bujus rei pierces! Erumpet matutinum lumen tuum, et sanctas tua cito orientur⁴⁹. Quis ergo est, qui lucem et sanitatem non expetat?

XXXIX. Quin me quoque mouet Christi cruxmena⁵⁰, quæ nos ad pauperes alienos exhortatur; Petriquie etiam et Pauli conventio, qui Evangelii promulgationem ita inter se partiti sunt, ut pauperes interim communis animorum studio complectentur⁵¹: ac denique juvenis illius perfectio in eo definita et constituta, ut bona sua pauperibus daret⁵². An tu benignitatem, non necessariam, sed tibi liberam esse putas? Ac non legem, sed consilium? Hoc quoque ipse magnopere vellein et existimarem; sed me sinistra illa manus terret, et hædi, et probra, quæ ab eo, a quo illic collocati sunt, conjiciuntur; non quia manus alienis bonis attulernunt, nec quia tempora diripuerunt, aut adulterium perpetraverunt, aut aliud quiddam ex aliis, quae interdicta sunt, admiserunt, hoc ordine inmultati, sed quia Christum per pauperes minime curarunt.

C XL. Quocirca, si quid mihi auscultandum putatis, servi Christi, et fratres, et cohæredes, Christum, quandiu licet, visitemus, Christum curemus, Christum alamus, Christum vestiamus, Christum colligamus, Christum honoremus, non mensa solidum, ut quidam⁵³, nec unguentis, ut Maria⁵⁴, nec sepulcro duntaxat, ut Joseph Arimatheus, nec relibus quæ ad sepulturam pertinent, ut ille dimidia tantum ex parte Christi amans Nicodemus⁵⁵, nec denique auro, thure, et myrra, ut Magi⁵⁶ ante eos omnes, quos diximus; sed quoniam omnium Dominus misericordiam vult non sacrificium⁵⁷, ac pinguium agnorum myriades commiseratio superat⁵⁸, hanc per pauperes humique hodierno die provolutos ipsi conferamus, ut cum hinc excesserimus, in aeterna tabernacula nos recipient, in ipso Christo Domino nostro, cui gloria in saecula. Amen.

D (38) Καὶ θαυμάσιον. Deest καὶ in Reg. ph. Pro θαυμάσιον, οὐκον., θαυματόν.

(39) Οἶον. Gabr. oīον[rectius].

(40) Τοὺς πτωχούς κοινωνούς, etc. Reg. bīn, κοινόν. Ies., πτωχούς ἔργον κοινὸν ἐποιήσαντο, «pauperes communis opus facerent.» In quibusdam, ἔργο κοινωνούς. Nicet., τῶν δὲ πτωχῶν φροντῖδα κοινὴν ἔχομεν, «pauperum autem curam communem habemus.» Non satis exprimit Billius direns: «ut pauperes communis animorum studio complectentur.»

(41) Εἰ τι οὖν. In pluribus, εἰ τι δ' οὖν.

(42) Χριστὸν θεραπεύσωμεν. Ηαec desunt in qua tuor Regiis.

(43) Χριστὸν ἐρδυσώμεν [pro ἐρδυσώμεθα]. Billius: «Christum induamus.»

(44) Μόνον. Regg. a, c, et Or. 2, μόνων.

(45) Πιστῶν. Sic omnes codices. Ei., τόνων.

(46) Αὐτῷ Χριστῷ. Reg. bīn, αὐτῷ τῷ Χριστῷ.

(47) Ή δόξα. Addunt nonnulli: καὶ τὸ χρήσιν

286 MONITUM IN ORATIONEM XV.

I. Gregorius, in hac oratione, præclara Eleazaris senis, septemque fratrum Machabæorum, ac eorum generosæ supra seminam matris verba, facinora et victorias enarrans, illorum triumphum omnibus eloquentiæ Christianæ ac religiosæ coloribus exornat. Quasi ex abrupo sic incipit orator (n. 1) : *Ti δι οἱ Μαχαβαῖοι; « Quid autem Machabæi? »* Qua interrogatione significatur, ut optime observat Basilius scholiasta, a nonnullis quæsitum esse ac dubitatum, *« utrum in martyrum numero censendi essent Machabæi, utrumne etiam pari essent cum eis bonore prosequendi, necne. »* Quæstionem hanc subtiliter, hoc incipiendi modo, et proponit, et solvit Theologus. Prius enim quam Machabæorum laudes attingat, expensis obiter ac diserte diversis rationibus, asserit ideo laudandos esse Machabæos (n. 2), non præcise quod *« ante crucem tales extiterint, sed quod ad crucis normam vitæ suæ rationem exegerint. »* Fatetur tamen apud multos non honorari; eos vero dignos judicat, qui ab omnibus honore afficiantur.

II. Quo anno, quove in loco habita sit hæc oratio, certo definire non possumus. Nihil, nec in ista oratione, nec in interpretibus occurrit, quo exploratam hac de re sententiam habeamus. Hoc tantum conjicere licet, eam ex iis unam esse⁽⁴⁸⁾, quarum *« argumenta »* Gregorio Basilius nonnunquam *« suppeditabat. »* Idecirco hanc coram Cœsariensibus, anno forsitan ac verisimilius 373 pronuntiatam fuisse non male existimabitus. Nicetas tamen eam Constantinopoli dictam scribit; sed nullis monumentis ipsius sententia fulcit; ideoque profecto hanc, non nisi conjiciendo, in medium producere potuit; hinc pro nihilo reputanda.

(48) *Or. xlvi, n. 1.*

ORATIO XV^a.

In Machabæorum laudem.

A

ΛΟΓΟΣ ΙΕ' (49).

Εἰς τοὺς (50) Μυκκαβαῖους.

I. *Quid autem Machabæi?* Horum enim nomina diem hunc festum agitamus; qui quamvis apud multos non honorentur, quia non post Christum decertarunt, digni tamen sunt qui ab omnibus honore afficiantur, quoniam pro legibus institutisque patriis fortem animum præstiterunt. Qui porro ante Christi passiones martyrum subierunt, quid tandem facturi erant, si post Christum persecutionem passi fuissent, ejusque mortem nostræ salutis causa susceptam ad imitandum propositam habuissent? **287** Nam qui sine hujusmodi exemplo tanta virtutis laude floruerunt, an non multo fortiores se præbuissent, si cum exemplo periculum adire ipsis contingisset? Ac simul mysticus et arcanus hic sermo est, mihi quidem, atque omnibus Dei amore præditis, admodum probabilis: neminem videlicet eo-

A'. *Ti δὲ (51) οἱ Μαχαβαῖοι;* τούτων γάρ ή παρουστα πανήγυρις, οὐ παρὰ πολλοῖς μὲν τιμωμένων, ὅτε μὴ μετὰ Χριστὸν ή ἀθλησις· πᾶσαι δὲ τιμάσθαι ἀξίων, ὅτι περὶ τῶν πατέρων (52) ή καρπείᾳ· καὶ οἱ πρὸ τῶν Χριστοῦ παβῶν μαρτυρήσαντες, τί ποτε δράστεν ἐμελλον μετὰ Χριστὸν διωκόμενοι, καὶ τὸν ἔκεινον ὑπὲρ ἡμῶν μιμούμενοι θάνατον; Οἱ γάρ χερὶς ὑποδείγματος τοιούτου, τοσοῦτοι τὴν ἀρετὴν, πῶς οὐκ ἀν ὑφθασαν γενναῖότεροι, μετὰ τοῦ ὑποδείγματος χινδυνεύοντες; Καὶ ἄμα μυστικός τις καὶ ἀπόρρητος οὗτος ὁ λόγος, καὶ (53) σφρόδρα πιστανδεῖς ἐμοὶ γοῦν καὶ πᾶσι: τοῖς φιλοθέοις· μηδένα τῶν πρὸ τῆς Χριστοῦ παρουσίας τελειωθέντων (54), δίχα τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως τούτου τυχεῖν. Οἱ γάρ Λόγος (55) ἐπαρθεισάσθη μὲν ὑπερόν καιροῖς ἴδιοις, ἐγνωρίσθη (56) δὲ καὶ πρότερον τοῖς καθαροῖς τὴν διά-

— Alias XXII, quæ autem 15 erat, nunc 16. — Habita circa annum 373.

νῦν καὶ ἀλ., καὶ εἰς τοὺς αἰώνας αἰώνων. Ἀμήν· et protestas, nunc et semper, et in sacerdotaliæ sacerdotiorum. Amen.

(49) Λόγος. Nicetas aliisque addunt: λεχθεὶς ἐν Κωνσταντινopolει, et Constantinopoli habita, sed perperam. Vide Monitum.

(50) Τοῦτο Chrysanth. codex, et Or. 2 addunt, ἀγίους, et sanctos.

(51) *Ti δέ, etc.* Regg. et Colb. plures, Or. 2. Pass., Comb., *Ti δατ, etc.* Quod sic exponit Nicetas: Οὐκ ἄξιοι εἰσι τοῦ παρὰ πάντων τιμάσθαι, ὡς μάρτυ-

ρες; et Nonne digni sunt qui ab omnibus, ut martyres, colantur?

(52) Πατέρων. Sic omnes codices. In ed., πατέρων.

(53) Καὶ. Sic Reg. a. Deest in ed.

(54) Τελειωθέντων. Qui sancto sine defuncti sunt, consummati. Hæc est vis hujus vocis, et sic est accipienda, cum de Machabæis sit sermo.

(55) Λόγος. Verbum, id est, Christi fides, Evangelium.

(56) Ἐγραψιθη, etc. Idem docet Aug. passim De civit. Dei. I. x, c. 25, scilicet omnes sanctos sub lege, ac prioribus sæculis Christi fidei iustificatores. Idem sanctus Leo, etc.

νοιαν. ὡς ἐκ πολλῶν δῆλον τῶν πρὸ ἐκείνου τετιμητῶν. A rum, qui ante Christi adventum numeros omnes virtutis impleverunt, id cītra Christi fidem esse consecutum. Quanquam enim Verbum suo postea tempore libere promulgatum est, puris tamen animis etiam ante innuit, quemadmodum ex multis, qui ante ipsum honoribus affecti sunt, liquido perspicit potest.

B'. Οὐχούν, διτὶ πρὸ τοῦ σταυροῦ, τοιοῦτοι περιοπτέοι· ἀλλ' ὅτι κατὰ τὸν σταυρὸν, ἐπαινετέοι (57), καὶ τῆς ἐκ τῶν λόγων τιμῆς ἁξιούσης· οὐχ ἵνα προσθήκην ἢ δόξαν λάδοιεν· τίνα γάρ (58) ὥν ἡ πρᾶξις ἔχει τὸ ἐνδοξόν; ἀλλ' ἵνα δοξασθῶσιν οἱ εὐφημοῦντες, καὶ ζητῶσι τὴν ἀρετὴν οἱ ἀκούοντες, ὥστε περιέντων μηδὲν μηδὲν πρὸς τὰ ίσα διαινιστάμενοι. Οὗτοι τίνες μὲν ὄντες, καὶ θεοὶ, καὶ ἐξ οἰας δρμώμενοι τὸ ἀπαρχῆς ἀγαγῆς καὶ παιδεύσεως, εἰς τοσοῦτον ἀρετῆς τε (59) καὶ δόξης προεληλύθασιν, ὧστε καὶ ταῖς ἑτοῖς ταύταις τιμᾶσθαι πομπαῖς τε καὶ πανηγύρεσι, καὶ μείζονα τῶν δρμώμενων τὴν περὶ αὐτῶν δόξαν ἐναποκείσθαι ταῖς ἀπάντων φυχαῖς, ἢ περὶ αὐτῶν βίβλοις (60) δηλώσει τοῖς φιλομαθέσι καὶ φιλοπόνοις, ἢ περὶ τοῦ αὐτοκράτορα εἰνα: τῶν παθῶν τὸν λογισμὸν φιλοσοφῶσα, καὶ κύριον τῆς ἐπ' ἄμφων ρόπης, ἀρετὴν τέ φημι καὶ κακίαν (61). "Ἄλλοις τε γάρ οὐκ διλέγοις ἔχριστο μαρτυροίς, καὶ δὴ καὶ τοῖς τούτων ἀδλήμασιν· ἐμοὶ δὲ τοσοῦτον εἰπεῖν ἔξαρκέσι (62).

est, vel ad virtutem, vel ad vitium propendeantius. Nam libelli illius auctor, tum pleraque alia testimonia, tum borum quoque diuinationes ad hujus tantum d cere sufficiet.

C. Γ'. Ἐλεάζαρ ἐνταῦθα, τῶν πρὸ Χριστοῦ παθόντων ἃ παραχή (63), ὥστε πέντε τῶν μετὰ Χριστὸν Στέφανος (64), ἀνὴρ ἱερεὺς καὶ πρεσβύτης, πολὺς τὴν τρίχα, πολὺς τὴν φρύγην· πρότερον μὲν καὶ προθύμενος τοῦ λαοῦ, καὶ προσευχόμενος, νῦν δὲ καὶ τελεώτατον θύμα (65) προσάγων ἐκατὸν τῷ Θεῷ, παντὸς τοῦ λαοῦ καθάρισον, προσίμιον ἀθλήσεως δεξιόν, καὶ φεγγομένη καὶ σιωπῶσα (66) παραίνεσις· προσάγων δὲ καὶ τοὺς ἐπτά παιδάς (67), τὰ τῆς ἐκτενοῦ (68) παιδείας ἀποτελέσματα, θυσίαν ζῶσαν, ἀγίσιν, εὐάρστην τῷ Θεῷ, πάστης νομικῆς ἱερουργίας λαμπροτέραν τε καὶ καθαρωτέραν. Τὰ γάρ τῶν παιδῶν (69), τῷ πατρὶ λογίζεσθαι, τῶν ἐννομωτάτων τε καὶ δικαιωτάτων. Παιδεῖς ἐκεῖ (70) γενναῖσθαι καὶ με-

III. Ille Eleazarus ⁶⁶, primitiae eorum, qui ante Christum passi sunt, quemadmodum Stephanus ⁶⁷ eorum, qui post Christum, vir sacerdos et natu grandis, tum capillis tum prudentia canus: prius quidem pro populo sacrificia et preces adhibens, nunc autem seipsum quoque Deo offerens, perfectissimam **288** hostiam, ac totius populi expiaticem, faustum certaminis præludium, loquens pariter ac tacens cohortatio: septenque insuper filios offerens, institutionis suæ fructum, hostiam viventem, sanctam, Deo placentem ⁶⁸, omni legali sacrificio clariorem et puriore. Filiorum enim virtutes parentibus ascribere, æquissimum ac justissimum D est. Ibi fortis et magnanimi filii, nobilis matris no-

⁶⁶ II Mach. vi, 18. ⁶⁷ Act. vii, 58. ⁶⁸ Rom. xi, 1.

(57) ἐπαινετέοι. Sic Regg. quinque, uovem: Colb. et Or. 2 Editi, ἐπαινετοί.

(58) Ἡ δόξα λάδοιεν τίνα γάρ. Quinque Regg., duo Coisl. Or. 2, et Combef., ἢ δόξα λάδοι τίνων γάρ. Par., τίς γάρ.

(59) Ts. Sic plures miss. Deest in edit.

(60) Ἡ περὶ αὐτῶν βίβλος. « Liber de his tractans. » Gregorius hic intelligit Josephi librum, Περὶ αὐτοκράτορος λογισμοῦ, *De imperatrice ratione*; quod ratio passionibus imperet, in quo libro totam Machabæorum historiam exponit.

(61) Ἀρετὴν... κακίας.

(62) ἔξυρκέσει. Duo Regg., Par., Combef., ἀρχέσει.

(63) Ἀπαρχή. Coisl. 1, χορωνίς, εἰ fastigium. *Observat Billius*, « primitiarum nomine appellari, non id solum quod ordine, sed id etiam quod pretio et dignitate primum est. Primitiae itaque dicitur

Eleazarus, non ut ordine primus, cum ante eum multi prophetar ac justi viri pro pietate mortem subierunt, sed ut præstantissimus. »

(64) Στέφαρος. Coisl. 1 præmituit, ἀπαρχή.

(65) Θύμα. Coisl. 1, αἷμα, εἰ sanguinem. »

(66) Φεγγομένη καὶ σιωπῶσα. Intelligit eos, qui, non solum oratione et doctrina, sed etiam integririme vita exemplo, homines ad virtutis studium excitant.

(67) Παιδας. « Filios, εἰ nempe, εἰ spirituales. »

(68) Εὐτοῦν. Reg. bin, Comb., Sav., αὐτοῦ.

(69) Τὰ γάρ τῶν παιδῶν, etc. Coisl. 1. Τὰ γάρ τῶν μαθητῶν δῆτον τῷ διδασκάλῳ λογίζεσθαι. Nicetas in expositione utrumque junxit: Τὰ γάρ τῶν παιδῶν καὶ μαθητῶν κατορθώματα τῷ πατρὶ καὶ τῷ διδασκάλῳ ανατίθεσθαι δίκαιαν. « Filiorum enim et discipulorum virtutes parentibus et magistris ascribere æquissimum est. »

(70) ἐκεῖ. Par., ἐκεῖνοι, εἰ illi filii. »

bilis soboles, alacres veritatis pugiles, Antiochi temporibus sublimiores, sinceri Mosaicæ legis discipuli, seduli patriorum rituum custodes numero septem, qui numerus apud Hebræos in laude est, utpote septenariæ quietis mysterio coornatus, unum spirantes, unum spectantes, unum ad vitam iter, hoc est mortem pro lege Dei oppetitam, agnoscentes, non minus animis quam corporibus fratres, mortis causa inter se æmuli (o reū admirabilem!), tormenta, non secus ac thesauros quosdam, præripientes, ac pro magistra lege periculum suscipientes : admota tormenta non magis formidantes, quam quæ supererant, requirentes : utrum hoc metuentes, ne fessus tyrannus finem cruciandi saceret, sicque nonnulli ex ipsis coronæ expertes abscederent, atque a fratribus inviti disjungerentur, ac malam victoriam referrent, eo videlicet adducti, ut periculum esset, ne non cruciarentur.

IV. Illic fortis et strenua mater, filiorum simus et Dei amans, atque ita affecta, ut materna ipsius viscera præter naturæ morem distorquerentur. Non enim filiorum, qui suppicio afficiebantur, vice in dolorebat : verum sollicito atque anxio animo erat, ne non ipsis supplicium inferretur : nec eos, qui excesserant, magis desiderabat, quam reliquos illis adjungi optabat : ac de his in majori cura erat, quam de illis, qui jam e vita migrarant. Filiorum enim dubium atque anceps certamen erat : illorum autem securus vita exitus. Atque illos quidem jam Deo commendarat, hos autem ut Deus acciperet, laborabat. O virilem animum in muliebri corpore! O præclarum et admirandum munus! O sacrificium, **289** Abrabæ sacrificio (vereor ne hoc a me audacius dicatur) maius ac præstantius! Ille enim unum alaci animo obtulit, quamquam unigenitum, et divinitus promissum, imo ad quem promissio ipsa referebatur; quodque maius est, quia non generis tantum sui, verum omnium etiam hujusmodi hostiarum primitiæ, et radix exstitit : hæc autem populum universorum filiorum Deo consecravit; in

A γαλόψυχοι, μητρὸς εὐγενοῦς εὐγενῆ βλαστήματα, φιλότιμοι τῆς ἀληθείας ἀγωνισταὶ, τῶν Ἀντιόχου (71) καιρῶν ὑψηλότεροι, τοῦ Μωϋσέως νόμου (72) μαθηταὶ γνήσιοι, τῶν πατρίων ἐθῶν ἀκριβεῖς φύλακες, ἀριθμὸς τῶν παρ' Ἐβραίοις ἐπαινουμένων, τῷ τῆς (73) ἐδοματικῆς ἀναπαύσεως μυστηρίῳ τιμώμενος, ἐν πνέοντες, πρὸς ἐν βλέποντες, μίαν ζωῆς ἕδων εἰδότες (74), τὸν ὑπὲρ τοῦ Θεοῦ (75) θάνατον, οὐχ ἡττον ἀδελφοὶ τὰς ψυχὰς ἢ τὰ σώματα, ἔτι ποτε ποτύποντες ἀλλήλους (76) τῆς τελευτῆς, (ὡς τοῦ θαύματος!) προαρπάζοντες ὑπερ θησαυροὺς τὰς βεσάνους, τοῦ παιδαγωγοῦ νόμου προκινθυνεύοντες, οὐ τὰς προσαγομένας τῶν βασάνων (77) μᾶλλον φοδούμενοι, ἢ τὰς λειπομένας ἐπιζητοῦντες : ἐν τούτῳ φοδούμενοι: (78) μόνον, μὴ ἀπείπῃ κολάζων ὁ τύραννος, καὶ ἀπέλθωσι τινες αὐτῶν ἀστεφάνωτοι, καὶ διαζευχθῶσι τῶν ἀδελφῶν ἀκοντες, καὶ τὴν κακὴν νίκην (79) νικήσωσι τὸ μὴ παθεῖν κινδυνεύσαντες (80).

C Δ'. Μήτηρ ἐκεῖ (81) νεαντή καὶ γενναῖα, φιλέπαις ὅμοι καὶ φιλόθεος, καὶ τὰ μητρῶα σπλάγχνα σπαραζομένη παρὰ τὸ εἰκός τῆς φύσεως. Οὐ γάρ πάσχοντας ἡλέει τοὺς παιδας, ἀλλ᾽ ἡγωνία τὸ μῆταθενούδε τοὺς ἀπελθόντας ἐπόθει μᾶλλον, ἢ προστεθῆναι τοὺς ὑπολειφθέντας τηγχετο· καὶ τούτων ἦν αὐτῇ πλείων ὁ λόγος, ἢ τῶν μεταπάντων. Τῶν μὲν γάρ ἀμφιβολος ἢ πάλη, τῶν δὲ ἀσφαλῆς ἢ κατάλυσις· καὶ τοὺς μὲν ἡδη Θεῷ παρετίθετο, τοὺς δὲ διπας λάθη Θεός ἐφρόντιζεν. Ή ψυχῆς ἀνδρείας ἐν γυναικειῷ τῷ σώματι! ὥθαυμασίας ἐπιδόσεως καὶ μεγαλοψύχου· (82) ὧ τῆς Ἀβραμιαίου (83) θυσίας ἐκείνης εἴ μη τι τολμητέον, καὶ μεῖζον (84)! Ό μὲν γάρ Ἑνα προσάγει προθύμως, εἰ καὶ τὸν μονογενῆ, καὶ τὸν ἐκ τῆς ἐπαγγελίας, καὶ εἰς ὃν ἡ ἐπαγγελία· καὶ τὸ μεῖζον, ὅτι μὴ τοῦ γένους μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν τοιούτων θυμάτων, ἀπαρχὴ καὶ βίζα καθίσταται· ἢ δὲ δῆμον ὅλων (85) παῖδων καθιέρωσε τῷ Θεῷ, νικήσας καὶ μητέρας, καὶ λεπέας, τοῖς θύμασι (86) προθύμωις εἰς σφαγὴν, ὀλοκαυτώμαστι λογικοῖς, λεπέοις ἐπειγομένοις· ἢ μαστοὺς παρεδείκνυ (87), καὶ ἀνατροφῆς ὑπερίμυησκε, καὶ προέτεινε τὴν πολιάν, καὶ

(71) Ἀντιόχου. Is Antiochus Epiphanes.

(72) Τοῦ Μωϋσέως νόμου. Al., τοῦ Μωϋσέως νόμων.

(73) Τῆς. Male, τῶν, in edit.

(74) Εἰδότες. Coisl. I., Gabr., ὁδεύσαντες, « iter facientes. »

(75) Θεοῦ. Pass., Χρίστοῦ.

(76) Ἀλλήλους. In quibusdam, ἀλλήλους ἀλλήλοι. In aliis, ἀλλήλων τελευτῆν.

(77) Τῷρ βασάρων. θεεστ in sex Reg. et Coisl. 2. Pass., βασάνους.

(78) Φοδούμεροι. Quinque Regg., Coisl. 2, Or. 2, Par., Pass., Gabr., Comb., εὐλαβούμενοι.

(79) Νίκην. Sic sex Regg., Coisl. 1, Pass., Par., Comb. Deest in edit.

(80) Κινδυνεύσαντες. In quibusdam, κινδυνεύοντες.

(81) Ἐκεῖ. Par., ἐκεῖνη, « hæc. »

(82) Μεγαλοψύχου. « Magnifici animi, profusus liberalitatis. »

(83) Ἀβραμιαῖον. Reg. c., Or. 2, Sav., Comb.,

D 'Αβραμιαῖας. — De voce hac vide quæ plene doctissimumque disseruit C. B. Hase in Stephani Thesauro edit. Didot, sub voce. Εἴδιτ.

(84) Μεῖζον. Sic Reg. a, ph., Par., Gabr. In ed., μεῖζων.

(85) Οἰλωρ. Or. 2, Par., Comb., ὅλον [longe melius], « universum populum filiorum, » id est, « omnes filios. »

(86) Τοῖς θύμασι, etc. Billius : « Victimarum ad necem prompte, atque alacriter accedentium, holocaustorum ratione præditorum, hostiarumque omni festinatione ad laniemam properantium multitudine superavit. »

(87) Μαστοὺς παρεδείκνυ, etc. Hæc a Gregorio mutuata videntur ex Homer. Iliad. xxii, vers. 79, et seq., ubi Hectorum filium, ne cum Achille certiamen ineat, dehortatur :

Μήτηρ ἐνθερωθεὶς ὀδύρετο δαχρυχέουσα,

[etc.]

Mater autem rursus ex alia parte lugebat lacrymans, [etc.]

τὸ γῆρας ἀνθ' (88) ἰκετηρίας προύδαλλετο· οὐ σω-
τηρίαν ζητοῦσα, τὸ δὲ παθεῖν ἐπείγουσα, καὶ κινδυ-
νον ἥγουμένη τὴν ἀναστολήν, οὐ τὸν θάνατον· τὸν οὐ-
δὲν ἔκαμψεν, οὐδὲ ἐμαλάκισεν (89), οὐδὲ ἀτολμυτέ-
ραν (90) ἐποίησεν· οὐκ ἀρθρέμβολα (91) προτεινόμενα,
οὐ τροχοὺ προβαλλόμενοι, οὐ τροχαντῆρες, οὐ κατα-
πέλται, οὐκ ἄκματα σιδηρῶν ὄνυχαν, οὐ ξίφη θηγόμε-
να, οὐ λέβητες ζέοντες (92), οὐ πῦρ ἐγειρόμενον, οὐ
τύραννος ἀπειλῶν, οὐ δῆμος, οὐ δορυφόρος κατεπεί-
γων (93), οὐ γένος δρώμενον, οὐ μέλη διασπώμενα,
οὐ σάρκες ξαινόμενα, οὐχ αἴματος δχετοί ρέοντες,
οὐ νεότης δαπανωμένη, οὐ τὰ παρόντα δεινά, οὐ τὰ
πυροσδοκώμενα χαλεπά (94)· καὶ δ τοῖς ἀλλοῖς βαρύ-
τατὸν ἔστιν (95) ἐν τοῖς τοιούτοις, ἡ τοῦ κινδύνου
παρέκτασις, τοῦτο ἔκεινη τὸ κουφότατον ἦν· ἐνετρύ-
ψα γάρ τῷ θεάματι· καὶ γάρ πως καὶ τριβήν ἐνεποίει
τοῖς πάθεσιν, οὐ τὸ ποικίλον τῶν προσαγομένων βα-
σάνων μόνον, ὃν πασῶν, ὡς οὐδὲ εἰς μιᾶς, κατεφρό-
νουν· ἀλλὰ καὶ οἱ τοῦ διώκτου λόγοι πολυειδεῖς θν-
τες. ὑδρίζοντος, ἀπειλούντος, θωπεύοντος· τί γάρ οὐ
κινοῦντος πρὸς τὸ τυχεῖν ὃν ἥλπιζε;

αθημεβατο, non præsentia mala, non impendentes
aliis in hujusmodi rebus gravissima esse solet, levissima illi videbatur. Ex hoc enim spectaculo in-
credibili quadam voluptate perfundebatur. Moram quippe suppliciis quodammodo afferebat, non ipsa
tantum tormentorum, quæ admovebantur, varietas, quæ omnia illi animosius aspernabantur, quæ
quisvis alius uniuerso eorum vel levius tolerasset: verum etiam multiplices tyranni sermones, nunc con-
tumeliis utentis, nunc minas intentantis, nunc blanditiis adhibentis: quid enim non movit, ut id, quod
sperabat, assequeretur?

E'. Καὶ μέντοι καὶ τῶν παῖδων αἱ πρὸς τὸν τύραν-
νον ἀποκρίσεις, τοσοῦτον ἔχουσαι τὸ σοφὸν ὄμοιο (96)
καὶ γενναιον, ὧστε μικρὰ (97) μὲν εἶναι πρὸς τὴν ἔκει-
νων καρτερίαν ἀπαντά τὰ τῶν ἀλλων καλὰ εἰς ἐν συν-
αρχέντα· μικρὰν δὲ τὴν καρτερίαν πρὸς τὴν ἔκεινων
ἐν λόγοις σύνεσιν· καὶ τῶν αὐτῶν εἶναι μόνων, πάσχειν
τε οὕτω καὶ φιλοστήπειν ἐν ταῖς ἀποκρίσεσι πρὸς τὰς
-τοῦ διώκοντος ἀπειλὰς, καὶ τοὺς προτεινομένους φό-
βους, ὃν οὐδενὸς ἤτεντο οἱ γενναῖοι παῖδες, καὶ ἡ γεν-
ναιοτέρα τεκοῦσα· πάντων δὲ ἕαυτὴν ὑπέρανθη θεῖσα,
καὶ τῷ φιλτρῷ τὸν θυμὸν μίξασα, καλὸν ἐντάφιον δίδω-
σι τοῖς παισὶν ἔαυτὴν, ἐπαπεκλυόσα τοῖς προπετλοῦ-
σι· καὶ τοῦτο πῶς; ἔχουσίων ἐπὶ τοὺς κινδύνους χω-
ρήσασα (98)· καὶ μεθ' οἰωνῶν ἐπιταφίων· Καλοὶ μὲν
γάρ καὶ οἱ τῶν παῖδων πρὸς τὸν τύραννον λόγοι, καὶ
καλῶν καλλιστοὶ πῶς γάρ οὐ; μεθ' ὃν παρετάξαντο, D
καὶ οἵ τὸν τύραννον ἔβαλον (99)· καλλίους δὲ

A quo sane, tum matres, tum sacerdotes, victimis ad
necem alacribus, holocaustis ratione præditis, ho-
stiis ad lanienam properantibus, superavit. Atque
ubera quidem illis ostentabat, et puerilem educa-
tionem in memoriam revocabat, canitiemque ipsam
protendebat, ac seniles annos, supplicis cuiusdam
orationis loco, proferebat; non, ut illi vitæ suæ
consulerent, quærens, sed ad subeundos cruciatus
adurgens, ac mortis dilationem, non autem mor-
tem, periculosam esse existimans. Cujus animi ro-
bur, atque constantiam nihil flectere et emollire ac
debilitare potuit; non instrumenta luxandis artu-
bus accommodata, quæ in medium proferebantur,
non rotæ quæ proponebantur, non exquisitissima
quæque tormentorum genera, non ferrearum
Bungularum acies, non enses qui acuebantur,
non ferentes ollæ, non ignis qui excitabatur,
non tyranni minæ, non populus, non urgens sa-
telles, non generis aspectus, non membra quæ di-
scerpebantur, non carnes quæ lacerabantur, non
sanguinis desfluentes rivi, non juvenilis ætas quæ
acerbitates. Quin etiam, ipsa periculi mora, quæ
in hujusmodi rebus gravissima esse solet, levissima illi videbatur. Ex hoc enim spectaculo in-
credibili quadam voluptate perfundebatur. Moram quippe suppliciis quodammodo afferebat, non ipsa
tantum tormentorum, quæ admovebantur, varietas, quæ omnia illi animosius aspernabantur, quæ
quisvis alius uniuerso eorum vel levius tolerasset: verum etiam multiplices tyranni sermones, nunc con-
tumeliis utentis, nunc minas intentantis, nunc blanditiis adhibentis: quid enim non movit, ut id, quod
sperabat, assequeretur?

C. V. At vero in filiorum ad tyrannum responsis
tantum sapientiae animique magnitudinis inerat, ut
et aliorum omnium præclara 290 facinora in unum
locum collata, præ eorum constantia et fortitudine,
perexigua et minuta videri necesse sit: et rursus
fortitudinis atque constantiae laus parva futura sit,
si cum sapientissimis eorum sermonibus compare-
tur: adeo ut illorum hæc laus propria sit, quod
iidem, et ita cruciatus exceperint, et tantam sapien-
tiā exercuerint in responsionibus ad persecutoris
minas, injectosque suppliciorum terrores, quorum
nulli, nec fortes filii, nec fortior mater succubuit.
Quin potius ipsa supra omnia sese collocans, impe-
tuosque animi cum amore commiscens, pulchri
cuiusdam funebris muneric loco, seipsam liberis
obtulit, ac prægressos secuta est: idque quoniam
pacto? sua sponte ad supplicia gradiens: et cum

(88) Ἀνθ'. Ita sex Reg., Coisl. 1, Or. 2, Pass., Par., Jes. In Par. ed. decst.

(89) Ἐμαλάκιστερ. Sav., ἐμαλάκισταν.

(90) Ἀτολμοτέραν. Par., ἀπαλλαζέραν [men-
dose]. Montac., ἀπαλλατέραν.

(91) Οὐκ ἀρθρέμβολα. « Non fidicula: οὐ τροχοί,
non rotæ: οὐ τροχαντῆρες, non trochanteres: οὐ
καταπέλται, non catapeltæ. » Quæ omnia textoria
instrumenta.

(92) Λέβητες ζέοντες. In uno coit., οὐ λέβητες, οὐ
θῆρες ζέοντες, « non lebetes, non furentes bestiæ. »
Sic etiam reddiderat Billius, qualius nulla sit be-
stiarum mentio in Machabæis.

(93) Οὐ δῆμος, οὐ δορυφόρος κατεπείγων.
Reg. a, c, d, Coisl. 2, et Or. 2, abjecto δορυφόρος,
habent, οὐ δῆμος κατεπείγων, « non urgens carnī-

sex. » Non male. « Carnificum » enim erat urgere,
ut Antiochi jussa pericerentur; non certe ipsa turba
Machabæos urgebat.

(94) Χαλεπά. Deest in plerisque.

(95) Εστιν. Deest in sex Reg., Coisl. 2, Or. 2,
etc.

(96) ὄμοιο. Sic sex Reg., plures Colb., Coisl. 2,
Or. 2, etc. In ed., ἐμαλ.

(97) Μικρά. Quinque Reg. et Coisl. 2, μικρόν

(98) Χωρῆσαστα. In editis sequitur: ως ἀν μηδὲ
ῶμα φαύσειν ἀναγον ἀγγοῦ καὶ γενναῖον σωμα-
τος. « ne purum ac generosum corpus ab impiro
corpore aucteraretur. » Sed hæc tenuere hic sunt
assuta.

(99) Ξειλορ. In quibusdam, έβαλον.

quibus epitaphiis? Quanvis enim pulchri quoque, atque adeo pulcherrimi filiorum ad tyrannum sermones fuerint, cum quibus aciem instruxerunt, et quibus tyrannum confixerunt: pulchriores tamen matris sermones fuerunt, quibus eos prius ad martyrium cohortata est, ac deinde funus eorum exornavit. Quinam igitur filiorum sermones fuerunt? Commodum enim fuerit eos quoque vobis commemorare, ut quemadmodum certaminis, ita sermonum etiam, qui martyres deceant, exemplum habratis, si in eadem tempora incideritis. Alii quidem alio sermonis genere utebantur, prout quemque, vel tyranni verba, vel periculorum ordo, vel animi alacritas armabat. Ceterum, ut summatim eos complectar, tales erant: « Nobis, o Antioche, ceterique qui adestis, Rex unus est Deus, a quo procreati sumus, et ad quem revertemur. Unus legislator Moyses, quem non prodemus, nec contumelia afficiemus; non per ea pericula, quae vir ille virtutis causa suscepit, ac miracula quae plurima patravit, ne si alius quidem Antiochus te atrocior nobis minetur. Unum praesidium, divini mandati observatio, ac ne lex, qua obsepti sumus, infringatur. Una porro gloria, ut pro tantis rebus gloriam omnem contemnamus. Solus denique opes et divitiae, bona ea, quae in spe habemus. Nec vero quidquam aliud nobis formidabile est, quam ne quid magisquam Deum formidemus. Cum his rationibus in aciem prodimus: his armis instrucci sumus: cum bujusmodi juvenibus tibi sermo ac negotium est. Jucundus quidem et suavis hic mundus est, et patrium solum, et amici, et cognati, et aequales, et templum hoc, cuius magnum ac celebre nomen est, ei patria festa, et mysteria, atque cetera, **¶¶¶** ob quae mortales omnes antecellere videmur. Verum ista, Deo periculisque iis, quae pro virtute adeuntur, haudquaquam suaviora sunt: cave id existimes. Alius enim nobis mundus est, omnibus rebus, quae oculis cernuntur, longe sublimior ac diuturnior. Patria autem, superna Jerusalem [¶], quam nullus ditioni atque imperio suo subjiciat, utpote firmam, et qui secundum virtutem progeniti sunt. Amici porro, prophetæ et patriarchæ, a quibus pietatis formam et exemplum accepimus. Aequales præterea, qui nobiscum hodie in iisdem periculis versantur, atque in doloribus constanti animo perferendis contemporanei sunt. Nam quod ad hoc templum attinet, cœlum longe magnificientius est. Jam vero nobis pro festo et celebritate, angelorum chorus est: ac postremo mysterium unum magnum atque adeo maximum ac plerisque lectum et inconnitum, ipse Deus, ad quem hujus quoque vitæ nostræ mysteria referuntur.

VI. « Quocire res parvas nullusque pretii nobis polliceri desine. Nec enim turpibus et ignominiosis honoribus affici sustinebitur, nec cum detimento

¶ Galat. iv, 26. ¶ Gen. ii, 7.

(1) *Kai*. Sic tres Reg. et Or. 2. Deest in ed.

(2) *Gāp*. Deest in nonnullis.

(3) *Tύπω περιλαβεῖν*. Billius: « ut formula quodam eos complectar. »

(4) *Où μά τοῦς*, etc. « Non per ea pericula. » Illec est quædam jurandi formula. Sic Joseph, Gen. xlvi, 15, « per salutem Pharaonis non egrediemini hinc ... exploratores estis. »

A καὶ (1) οἱ τῆς μητρὸς, καὶ παρακλητικοὶ πρότερον, καὶ θυτερὸν ἐπιτάφιοι. Τίνες αὖν οἱ τῶν παιδῶν λόγοι; Καὶ δὴ (2) ἀπομνημονεῦσαι καὶ τούτων ὑμῖν, ήν̄ ἔχητε τύπον, ὡσπερ ἀθλήσεως, οὗτω καὶ λόγων μαρτυρικῶν ἐν τοῖς τοιωτοῖς καιροῖς. « Άλλου μὲν δὲλλοι, καὶ ὡς ἔκαστον οἱ τοῦ διώκοντος λόγοι, η̄ τῶν κινδύνων η̄ τάξις, η̄ τῆς ψυχῆς τὸ φιλότιμον ὥπλιζεν· ίως δὲ οὖν τύπῳ περιλαβεῖν (3), η̄σαν τοιοῦτοι· « Ἡμῖν, Ἀντίοχε, καὶ πάντες οἱ περιεστηκότες, εἰς μὲν βασιλεὺς ὁ Θεός, παρ' οὐ γεγόναμεν, καὶ πρὸς δὲν ἐπιστρέψομεν. Εἰς δὲ νομοθέτης ὁ Μιλύστης, δὲν οὐ προδόσομεν, οὐδὲ καθυθρίσομεν οὐ μὰ τοὺς (4) ὑπὲρ ἀρετῆς τοῦ ἀνδρὸς κινδύνους, καὶ τὰ πολλὰ θαύματα, οὐδὲ ἀντίοχος ἀπειλῇ σου χαλεπώτερος. Μία δὲν ἀσφάλεια, τῆς ἐντολῆς η̄ τήρησις, καὶ τὸ μὴ φαγῆναι τὸν νόμον, φέτειχίσμεθα. Μία δὲ δόξα, τὸ δόξης ἀπάστης ὑπεριδεῖν (5) ἐπὶ τηλικούτοις. Εἰς δὲ πλοῦτος, τὰ ἐλπιζόμενα· φοβερὸν δὲ οὐδὲν, η̄ τὸ φοβοθῆναι εἰ πρὸ Θεοῦ. Μετὰ τούτων παρατετάγμεθα τῶν λογισμῶν, καὶ οὗτως ὥπλισμεθα· πρὸς τοιούτους σοι νεανίας ὁ λόγος. Ἡδὲ μὲν καὶ ὁ κόσμος οὐτος, καὶ τὸ πατρῷον ἔδαφος, καὶ φίλοι, καὶ συγγενεῖς, καὶ ἡλικιῶται, καὶ ὁ ναὸς οὗτος τὸ μέγα καὶ περιβόλητον δνομα, καὶ πανηγύρεις πατρικαὶ, καὶ μυστήρια, καὶ πάντα οἵς ἡμεῖς τῶν δλλων διαφέρειν. δοκοῦμεν. Οὕπω δὲ τῇδι Θεοῦ, καὶ τῶν ὑπὲρ τοῦ καλοῦ κινδύνων· μὴ τοῦτο νομίσῃς. Κόσμος τε (6) γάρ δὲλλος ἡμῖν, πολὺ τῶν δραμένων ὑψηλότερος τε καὶ μονιμώτερος· πατρὶς τε (7) η̄ δνω Ιερουσαλήμ, η̄ οὐδεὶς Ἀντίοχος πολιορκήσει, οὐδὲ προσδοκήσει παρατησθεῖαι, η̄ καρτερὴ καὶ ἀνάλωτος. Συγγένεια δὲ, η̄ Εμπνευστες, καὶ οἱ κατ' ἀρετὴν γεννηθέντες. Φίλοι δὲ, προσῆται, καὶ πατριάρχαι, παρ' οὐ τὴν ἡμῖν καὶ τὸ τύπος τῆς εὐσεβείας. Ἡλικιῶται δὲ, οἱ σῆμερον ἡμῖν συγκινδυνεύοντες, καὶ τὴν καρτερίαν διόχρονοι. Ναοῦ δὲ, οὐρανὸς μεγαλοπρεπέστερος, πανηγυρις δὲ, ἀγγέλων χοροστασία (8)· καὶ μυστήριον ἐν μέγα, καὶ μέγιστον, καὶ τοῖς πολλοῖς ἀπόκρυφον, ὁ Θεός, πρὸς δὲν ὑβέπει καὶ τὰ τῆς μυστήρια.

Antiochus expugnabit, nec spem habebit τοι, ut et inexpugnabilem. Cognatio item, inspiratio illa [¶], et παῦσα: τοῖνυν ὑπισχνούμενος ἡμῖν (9) τὰ μικρὰ, καὶ τοῦ μηδὲν δξια. Οὐ γάρ τιμησθεθα τοῖς ἀτέλειοις, οὐδὲ κερδαγοῦμεν ἐπιζήμια· οὐχ οὗτως

(5) *Ὑπεριδεῖν*. Reg. d, ὑπερορῶν.

(6) *Tε*. Deest in nonnullis.

(7) *Tε*. In quibusdam, δέ.

(8) *Χοροστασία*. Reg. d, χοροστασίαι.

(9) *Ὑπισχνούμενος ἡμῖν*. Sic Reg. a, c, d, Or. 2. Deest ἡμῖν in multis. Edili, ὑπισχνούμενος ἡμῖν.

ἀθλίως ἐμπορευσόμεθα. Πινύσαι καὶ (10) ἀπειλῶν, ή ἀνταπελήσομεν, ἐλέγξειν (11) σου τὴν ἀσθένειαν, καὶ πρὸς τούτῳ τὰ (12) ἡμέτερα κολαστήρια· ἔχομεν καὶ ἡμεῖς πῦρ, φῶτούς διώκτας κολάζομεν. Οἷς πρὸς θηνή καὶ πόλεις εἰναὶ σοι (13) τὸν ἄγωνα, καὶ βασιλέων τοὺς ἀνανδροτάτους, ὃν οἱ μὲν κρατήσουσιν, οἱ δὲ ἵσσοις ἡττηθήσονται; οὐδὲ γάρ περ τηλικούτων αὐτοῖς δὲ κίνδυνος. Πρὸς νόμον Θεού παρατάσση, πρὸς πλάκας θεοχαράκτους, πρὸς πάτρια καὶ λόγῳ (14) καὶ γρόνῳ τετιμημένα, πρὸς ἀδελφοὺς ἐπτὰ μισθῷ συνδεδεμένους, ἐπτὰ τροπαίοις σε στηλιτεύσοντας· ὃν κρατήσαι μὲν οὐ μέγα, ἡττηθῆναι δὲ καὶ λιαν αἰσχρόν. Ἐκείνων ἐσμὲν καὶ γένος καὶ μαθηταὶ, οὓς στύλος πυρὸς καὶ νεφέλης ὠδήγει (15), οἵς θάλασσα διίστατο, καὶ ποταμὸς ἴστατο (16), καὶ ἥλιος ἀνεκόπτετο, καὶ ἀρτος ὑετο, καὶ χειρῶν ἔκτασις ἐτροποῦτο (17) μυριάδας, δὲ εὐχῶν (18) βάλλουσα· ὃν θῆρες ἡττῶντο, καὶ πῦρ οὐχ ἅπτετο, καὶ βασιλεῖς ἀπήσεαν (19), τὸ γενναῖον θαυμάζοντες. Εἴπωμέν τι καὶ τῶν τοι γνωρίμων· Ἐλεαζάρου μύσται ἡμεῖς, οὓς τὴν ἀνδρελαν (20) ἔγνως. Προηγωνίσατο πατήρ, ἐπαγωνιοῦνται παῖδες· ἀπῆλθεν δὲ ἴερευς, ἐπακολουθήσει τὰ θύματα· πολλὰ δεδίττη, πρὸς πλεια παρετκεύσμεθα. Τί καὶ δράσεις ἡμᾶς, ὑπερήφανε (21), ταῖς ἀπειλαῖς; τί καὶ πεισμόμεθα; Οὐδὲν ισχυρότερον τῶν πάντα παθεῖν ἐτοίμαν. Ωδὴμιοι (22), τι μέλλετε; τί δὲ ἀναδύεσθε; τι τὸ πρόσταγμα τὸ χρηστὸν ἀναμένετε; Ποῦ τὰ ἔιψη; ποῦ τὰ (23) δεσμά; ζητῶ τὸ τάχος. Πλεῖον ἀναπτέσθω τὸ πῦρ, οἱ θῆρες ἐνεργέστεροι, αἱ στρέβλαι περιεργότεραι (24)· πάντα ἔστω βασιλεῖκα καὶ πολυτελέστερα. Ἐγὼ πρωτότοκος εἰμι, πρῶτον με καθιέρωσον· ἐγὼ τελευταῖος, ή τάξις ἐναμειψθῶ; ἔστω τις καὶ τῶν μέσων ἐν πρώτοις, ἵνα τιμηθῶμεν ἰσομορφίᾳ. Φείδη δὲ; προσδοκάς τι τυχόν (25) καὶ τῶν ἐναντίων; Πάλιν καὶ πολλάκις ἐροῦμεν τὸν αὐτὸν λόγον· Οὐ μαροφαγήσομεν, οὐκ ἐκάπισμεν (26). Θάττον σὺ σεβασθῆται τὰ ἡμέτερα, ή τοῖς σοὶς ἡμεῖς εἰξώμεν (27). Κεφάλαιον τοῦ λόγου· Η κανίτερα ἐπινόησου κολαστήρια, ή τὰ παρόντα ξεθι καταφρονούμενα.»

producantur, exquisitiōra tormenta proferantur, sint omnia regia et splendida. Primus natu ego sum, primum me consecra. Ego postremus, ordinis ratio immutetur: sit quoque quispiam eorum, qui mediae sunt ætatis, in primorum ordine, ut sic æquas honoris portiones obtineamus. Quid parcis? Exspectas fortasse aliquid contrarium? Imo vero iterum ac tertio sæpiusque eumdem sermonem repetemus:

²¹ Exod. xiii, 21. ²² Exod. xiv, 16. ²³ Jos. iii, 16. ²⁴ Jos. x, 13. ²⁵ Exod. xvii, 11. ²⁶ Exod. xvi, 11 seqq. ²⁷ Dan. xvi, 30; iii, 15 seqq. ²⁸ II Machab. vi, 18 seqq.

(10) Καὶ. Deest in Reg. d.

(11) Ἐλέγξει. Pass., ἐλέγξαι [baud recte].

(12) Πρὸς τούτῳ τὰ. Coisl. 1, πρὸς τοῦτο ἔτι τά.

(13) Σοι. Deest in Reg. a, c.

(14) Αὔρω. Duo Coisl., νόμῳ, «lege.»

(15) Ὁδήγει. Quinque Reg., Coisl. 1, Or. 2, Pass., ὠδήγουν.

(16) Ποταμὸς ἴστατο, etc. Pass., ποταμὸς ἀνεκόπτετο, καὶ ἥλιος ἴστατο.

(17) Ἐτροποῦτο. Duo Reg., Coisl. 1 et 2, ἐτρέπετο [mendose]. Alii, ἐτρέπετο [perperam].

(18) Δὲ εὐχῶν. Coisl. 2, Or. 1, Par., δὲ εὐχῆς.

(19) Ἀπῆγεσαν. Sic plures Reg., Chrysanth., Coisl. 2, Or. 4, Par., etc. Editi, ἀνήγεσαν.

A conjuncta lucra complectemur: non ita infeliciter negotiabimur. Quin tu quoque nobis minari desine; vel contra facturos nos minabimur, ut imbecillitatem tuam proclamus, atque insuper tormentorum nostrorum metum intemtemus. Nam nobis quoque, ne sis nescius, ignis est, quo persecutores nostros excruciamus. An tu cum gentibus et civitatibus tibi certamen esse putas, aut cum ignavissimis regibus, quorum alii superiores discedere, alii fortasse vinciri queant? Nec mirum, cum nequaquam pro tanti momenti rebus periculum subeant. Imo vero adversus legem Dei aciem instruis, adversus tabulas a Deo exsculptas, adversus patios ritus, et ratione et antiquitate coornatos, adversus septem fratres unius animæ vinculo constrictos, septem tropaeis

B æternam nomini tuo infamiam inusturos: quos vincere quidem parum amplum atque honorificum fuerit, οὐ ipsi autem vinei admodum turpe et pudendum. Ab illis genus ducimus, illorum discipuli sumus, quibus ignis nubisque columnna viam commonestrabat ²¹, quibus mare scindebatur ²², fluvius sistebatur ²³, solis cursus reprimebatur ²⁴, panis ut pluvia fluebat ²⁵, manuum extensio numerosissimes exercitus per orationem fundebat, atque in fugam vertebat ²⁶: quibus feræ cedebarant, nec vis flammæ eos attingebarat, ac reges, eorum **292** fortitudinem admirantes, discedebant²⁷. Atque, ut quid pia me ornū, que tibi cognita sunt, proferamus, Eleazar discipuli sumus, cuius tu magnitudinem animi perspectam et explorata habes ²⁸. Pater prius deceratavit, filii postea certabunt. Sacerdos abscessit, victimæ sequentur. Multa quidem minaris, verum ad plura parati sumus. Quid autem nobis, vir superbe atque insolens, minis istis tuis facies? Aut quo cruciatu afficiemur? Nihil bis hominibus fortius, qui ad quidvis perferendum prompto et parato animo sunt. Carnilices, quid cuociamini? Quid moras necititis? Quid benignum et suave jussum exspectatis? Ubi gladii? Ubi vincula? Celeritatem requiro. Ignis amplior accendatur, acriores feræ

C producantur, exquisitiōra tormenta proferantur, sint omnia regia et splendida. Primus natu ego sum, primum me consecra. Ego postremus, ordinis ratio immutetur: sit quoque quispiam eorum, qui mediae sunt ætatis, in primorum ordine, ut sic æquas honoris portiones obtineamus. Quid parcis? Exspectas fortasse aliquid contrarium? Imo vero iterum ac tertio sæpiusque eumdem sermonem repetemus:

D (20) Ἀνδρειαρ. Sic quinque Reg. et Or. 1. Editi vero, ἀνδράτα.

(21) Ὑπερήφαρε. Sic plures Reg., Chrysanth., Coisl. 1 et 2, Pass. In ed., ὑπερήφαρα.

(22) Δῆμοι. Sic sex Reg., Chrysanth., Coisl. 1 et 2, Comb. Male in ed., δῆμοι, «populi.»

(23) Τά. Sic Reg. a, c, d, et Comb. Deest in edit.

(24) Περιεργότεραι. Reg. bm, περιεργότεροι.

(25) Προσδοκᾶς τι τυχόν, etc. Sic tres Reg., Coisl. 2, Par., Comb., etc. In edit., τυχῶν. Billius: «exspectas fortasse, ut orationem retexamus.»

(26) Ἐνδώσομεν. Sic Reg. c, d, Coisl. 2, Or. 2, Par., Jes., et Comb. In edit., ἐκδόσομεν.

(27) Εἰξωμεν. Quinque Reg., εἰξώμεν [rectius].

Non impuris cibis vescemur, non manus dabimus. Citius nostra veneraberis, quam ut nos tuis cedamus. Verbo dicam; aut nova tormentorum genera excogita, aut haec, quae in promptu sunt, a nobis contemni pro certo habe. »

VII. Hæc quidem sunt illorum ad tyrannum oratio. Jam vero quæ inter se cohortandi causa dicebant, quæque spectanda præbebant, quam præclara, quam sacra, piisque hominibus quovis alio spectaculo atque auditu jucundiora! Evidem ipse ea memoria recolens, incredibili voluptate diffundor, ac mente et cogitatione cum ipsis athletis versor, mirabiliterque in hac narratione mili placebo. Amplectebantur se mutuo, atque exosculabantur, non minus laetis animis, quam si jam ad certaminum finem ventum esset. « Eamus ad pericula, fratres, clamabant; eamus, properemus, quandiu servet adversum nos tyrannus, ne forte molliatur, atque ita salutis jacturam faciamus. Proponuntur epulæ instructissimæ: iis intersimus. Pulchra quidem res est, cum fratres simul habitant, simul epulantur, seque invicem constipant, ac protegunt: pulchrior autem, cum virtutis causa simul perielitantur. Ac quidem, si fieri potuisset, corporibus **293** quoque pro patriis ritibus et institutis depugnavissemus; nam hoc quoque mortis genus laude non caret. Quoniam autem temporis ratio id non tulit, ipsa certe corpora offeramus. Quid enim? Etiam si hoc tempore non moriamur, an non omnino moriemur? An non debito nativitati munere persungemur? Quod necessario, id gloriose faciamus; mori discamus: quod commune est, proprium efficiamus; morte vitam emamus. Nemo nostrum hujus vitae cupidus sit, nemo ignavus ac timidus. Perficiamus, ut cum in nos tyrannus inciderit, de ceteris desperet. Periculis ille quidem ordinem imponat, nos vero finem persecutioni imponemus; nec de ea re ob alacritatis fervorem inter nos confundamus. Nam et prius aliis via erit, et postremus certaminis sigillum. Cæterum hoc nobis fixum certumque sit, ut omnes sine ulla exceptione coronam adipiscamur, nec persecutor ullam e nobis partem accipiat, ac scelere tumens, perinde de uno superato glorietur, ac si omnium constantiam insregisset. Demus operam, ut quemadmodum ortu, ita etiam morte fratres

(28) Διεκελεύοντο. Coisl. I addit, ὡς ἐν παρατάξει παροτρύνοντες, « ut in acie mutuo se cohortantes. »

(29) Μετ' αὐτῶν. Quatuor Reg., μετὰ τῶν.

(30) Περιέβαλλον. Reg. bm, περιέβαλον. Par., περιέβαλλον.

(31) Ποιήσωμεν..., τὴν διάνοιαν. Billius, « quamobrem necessitatem in animi alacritatem ac promptitudinem convertamus: dissolutionem eludamus. » Pirheimerus: « ex necessitate gloriā faciamus: solerti consilio dissolutionis nostræ negotium transigamus, » id est, « honeste decumbamus, aliqui necessario serius ocius morituri; sapienter efficiamus, ut dissolutio in nostram utilitatem cedat. »

(32) Ήμεῖς δὲ ἐπιθήσομεν τέλος τοῖς διωκομένοις. Hæc desunt in pluribus Reg., duobus Coisl., Or. 2, Par., etc., nec verit Billius, ino in Bas., edit. Græca delevit. Vertenda tamen, « nos autem persecutioni finem faciamus, imponamus, » id est, constantia nostra efficiendo, ut victus tyrannus incepto desistat. Quod quidem satis consonum verbis

Z'. Ταῦτα μὲν πρὸς τὸν τύραννον. « Α δὲ ἀλλήλους διεκελεύοντο (28), & δὲ παρείχον δρᾶν, ὡς καλά τε καὶ ιερὰ, καὶ παντὸς ἀλλοῦ θεάματος καὶ ἀκούσματος ἥδιον τοῖς φιλοθέοις! Ἐγωγ̄ οὖν αὐτὸς ἥδονῆς ἐμπίμπλαμαι μνημονεύων, καὶ μετ' αὐτῶν (29) ἀθλούντων εἰμὶ τῇ διανοίᾳ, καὶ τῷ διηγήματι καλλωπίζομαι. Περιέβαλλον (30) ἀλλήλους, περιεπτύσσοντο, πανήγυρις; ὡς ἐπ' ἀλλοῖς τετελεσμένοις: « Ιωμεν, ἀδελφοί, πρὸς τοὺς κινδύνους, ἔδων, ἕωμεν, ἐπειγώμεθα, ἔνως ζέει καθ' ἡμῶν ὁ τύραννος, μή τι μαλακισθῇ, καὶ ζημιώθωμεν τὴν σωτηρίαν. Πανδαισία πρόκειται· μή διπλειψθῶμεν. Καλὸν μὲν καὶ συνοικουντες; ἀλλήλους ἀδελφοί, καὶ συμποσιάζοντες, καὶ συνασπίζοντες· καλλιον δὲ ὑπὲρ ἀρετῆς συγκινδυνεύοντες. Εἰ μὲν οὖν τε ἦν, καὶ τοῖς σώμασιν ἀν τὴν γωνιασάμεθα **C** ὑπὲρ τῶν πατρίων· ἔστι καὶ οὗτος τῶν ἐπανετῶν ὁ θάνατος. Ἐπεὶ δὲ οὐ τούτου καιρὸς, αὐτὰς τὰ σώματα εἰσενέγκωμεν. Τί γάρ; Καν μὴ νῦν ἀποθάνωμεν, οὐ τεθνήσκωμεθα πάντως; οὐ τῇ γενέσει τὰ δφειλόμενα λειτουργήσομεν; Ποιήσωμεν τὴν ἀνάγκην. φιλοτιμίαν· σφισώμεθα τὴν διάλυσιν (31)· τὸ κοινὸν ἔδιον ποιησώμεθα· θανάτῳ ζωὴν ὧντας μεθα. Μή τις οὖν ἡμῶν ἔστω φιλόψυχος, μηδὲ διτολμος. Ἀπογινώτω καὶ τῶν ἀλλων ὁ τύραννος, ἡμῖν ἐντυχών. Τοῖς μὲν κινδύνοις τὴν τάξιν αὐτὸς ἐπιθήσει, ήμετ; δὲ ἐπιθήσομεν τέλος τοῖς διωκομένοις (32)· μηδὲν περὶ τούτου διαφερώμεθα τῇ ζέει τῆς προθυμίας. Καὶ ὁ πρῶτος ἔσται (33) τοῖς ἀλλοῖς ὅδος, καὶ ὁ τελευταῖς σφραγίς ἀθλήσεως. Ἡμῖν δὲ τοῦτο ἐμπεπήχθω πᾶσιν ὅμοιας, πανοικεσίῃ στεφανωθῆναι, καὶ μή τινα λαβεῖν μερίδα ἔξ τιμῶν τὸν διώχτην, ἵνα ὡς πᾶσιν ἔγκαυματα τῷ ἐν, φιλεγματίνων τῇ πονηρίᾳ. Φανῶμεν ἀλλήλων ἀδελφοί, καὶ τῇ γενέσει, καὶ τῇ μεταστάσει· καὶ πάντες, ὡς εἰς, κινδυνεύσωμεν, καὶ ἀντὶ πάντων ἔκαστος (34). Ἐλεᾶζαρ, ὑπόδεξαι· μῆτερ (35), ἐπακολούθησον. Ιερουσαλήμ, θάψον τοὺς ἁυτῆς νεκροὺς μεγαλοπρεπῶς, ἃν τι τοῖς τάφοις ὑπολειψθῇ (36). Διηγοῦ τὰ τιμέτερα, καὶ τοῖς ὑστερον δείκνυ (37), καὶ τοῖς σοὶς ἔρασταις τὸ τῆς μιᾶς γαστρὸς εὐεσθές πολυάνθρωπον (38). »

quæ precedunt, ἀπογινώτω, etc.

(33) Εσται. Par., ἔστω.

(34) Καὶ ἀτελάντωρ ἔκαστος. Nicetas exponit: ὑπὲρ ἀλλήλων ἀποθνήσκοντες· « alii pro aliis, quisque pro omnibus moriatur. »

(35) Μῆτερ. Sic Pass. in editis, μῆτηρ.

(36) Ὑπολειψθῇ. Pass., ἀπολειψθῇ

(37) Δελχρν. Pass. et Par., δείκνυε.

(38) Πολυάνθρωπος. Πολυάνθρωπa sunt loca publica, ubi pauperes et inferioris conditionis homines communiter sepeliebantur, ut bene monuit Perizonius ad Äelian. Var. hist. xii, 21. Livio, xxxiii, 6, sunt et tumuli. » Bæhr ad Plutarch. Vit. Flamin., p. 95 sq. Cur autem hic πολυάνθρωπον dixerit noster, more paganorum et Judæorum (v. Biel. Thesaur. s. v.), non κοιμητήριον, more Christianorum, patebit tibi, si inemineris Machabæos Judæos fuisse. Legas omnino S. Chrysostomi homiliam in appellationem cœmterii, l. II, p. 397 sq. ed. Montfaucon. Lub. DE SINNER.

appareamus. Omnes tanquam unus, et singuli tanquam omnes periculum subeamus. Eleazare, suscipe; mater, sequere; Jerusalem, mortuos tuos magnifica sepultura affice, si quid tameu reliquum fuerit, quod sepulturæ mandari possit. Res nostras commemora, posterisque, ac tui studiosis, pius unius ventris sepulcreum ostende. »

H'. Oi μὲν δὴ ταῦτα καὶ εἰπόντες, καὶ πράξαντες, καὶ ὡς συῶν ὀδόντες ἀλλήλους θέξαντες ἐν τάξι τῆς ἡλικίας, καὶ λούτητι τῆς προθυμίας διεκαρτέρουν. Ἡδονὴ καὶ θαῦμα τοῖς δόμοφύλοις· φόδος καὶ κατάπληξις (39) τοῖς διώκουσιν, οἱ κατὰ παντὸς τοῦ ἔθνους στρατεύσαντες, ἀδελφῶν ἐπτὸν συμψυχίας ὑπὲρ εὐσεβείας ἀγωνίζομένων (40), τοσοῦτον ἡττήθησαν, ὥστε μηδὲ περὶ τῶν δόλων ἔχειν ἔτι χρηστὰς τὰς ἔπιτιδας, Ἡ δὲ γενναῖα μήτηρ, καὶ δυτῶς ἐκεῖνων τῶν τοσούτων καὶ τοιούτων τὴν ἀρετὴν, τὸ μέγα τοῦ νόμου θρέμμα καὶ μεγαλύψυχον, τέως μὲν χαρᾶ καὶ φόδω σύμμικτος ἦν, καὶ δύο (41) παθῶν ἐν μεταχυμῷ· χαρᾶ, διὰ τὴν ἀνδρείαν καὶ τὰ ὄρωμένα· φόδων, διὰ τὸ μέλλον, καὶ τὴν ὑπερβολὴν τῶν κολασεων· καὶ ὡς θεοσσοὺς (42) δργιες, δργεως προσερπύζοντος, ἡ τινος ἀλλου τῶν ἐπιδούλων, περιπτατο, περιέτρυνεν, ἡγιεινοῖς, συνηγιωνίζετο, τί μὲν οὐ λέγουσα; τί δὲ οὐ πάρατουσα τῶν πρὸς νίκην ἐπαλειψόντων; Ἡρπαξε τὰς φρνίδας τοῦ αἵματος, ὑπεδέχετο τὰ λακισματα τῶν μελῶν, προσεκύνει τὰ λείψανα· τὸν μὲν συνέλεγε, τὸν δὲ παρεδίδου, τὸν δὲ παρεσκεύαζεν. Ἐπεφώνει πᾶσιν. « Εὔγε, ὁ παῖδες, εὔγε, ἀριστεῖς ἐμοὶ, εὔγε, ἀτώματοι σχεδὸν ἐν σώμασιν, εὔγε, προστάται τοῦ Νόμου, καὶ τῆς ἐμῆς πόλιδες, καὶ τῆς θρεψαμένης ὑμᾶς (43) πολεως, καὶ ἔις τόδε ἀρετῆς προσαγούσης (44). » Ετί μικρὸν, καὶ νενικήκαμεν. Κεκρήκασιν οἱ βασανισταὶ, τοῦτο φοδοῦμαι μόνον. Ετί μικρὸν, καὶ μακαρία μὲν ἐν μητράσιν ἐγώ, μακάριοι δὲ ὑμεῖς ἐν νέοις. Ἀλλὰ ποθεῖτε τὴν μητέρα; Οὐκ ἀπολείψομαι ὑμῶν (45), τοῦτο ὑπὲρ ὑπισχνοῦμαι· οὐ σῶτας ἔγω μισότεκνος. »

Paululum adhuc, et vicimus. Desigantur carnislices, hoc unum extimesco. Paululum adhuc, et ego inter mulieres beatas, et vos inter adolescentes beati. At fortasse matris vos desiderium angit? Nequaquam vos deseram, hoc vobis pollicor: non tam liberos meos odi. »

Θ'. Ἐπει δὲ τελειωθέντας εἶδεν (46), καὶ τὸ ἀσφαλέστερον ἐκ τῆς συμπληρώσεως, διάρασσα τὴν κεφαλὴν μέλια φαῦλῶς, ὥσπερ τις (47) Ὄλυμπιονίκης, ἐν ὑψηλῷ τῷ φρονήματι (48), καὶ τὰς γέλρας ἐκτείνασα, μεγάλη καὶ λαμπρῷ τῇ φωνῇ. « Εὐχαριστῶ σοι, φησι, Πάτερ ὅγιε, καὶ σοι, παιδευτὰ νόμε, καὶ σοι πάτερ ἡμῶν καὶ προαγωνιστά τῶν τέκνων τῶν σῶν Ἐλεάζαρ, οἵτι τὸν τῶν ἐμῶν ὀδίνων καρπὸν παρεδέσασθε, καὶ οἵτι μήτηρ ἐγενόμην πατῶν μητέρων λειψάρα. Οὐδὲν ὑπελεπόμην (49) κόσμῳ, πάντα Θεῷ

(59) Κατάπληξις. In aliis, παράπληξις.

(40) Υπὲρ εὐσεβείας ἀγωνίζομένων. Hæc desunt in pluribus Reg., Coisl. 2, Or. 2 et Par.

(41) Καὶ δύο, etc. Billius, « atque in duorum assecuratum continuo posita erat. »

(42) Καὶ ὡς νεοτεσσύς, etc. Billius: « ac proinde illos, non secus atque avicula, pullos suos arripiētēt angue, » etc. Haec similitudinem Gregorius sumpsisse videtur ab Homero, *Iliad.* 11, vers. 513: Μήτηρ, δ' ἀμφεποτάτο δύναμένη γέλια τέκνα, [etc.]

Mater autem circumvolabat, lugens dilectos filios, [etc.]

VIII. Quæ cum dixissent ac egissent, seque, velut aprorum dentes, invicem acuisserent, pro ætatis ordine quisque, in eadem animi promptitudine perseverabant. Atque ea res ut contribulibus voluntatem et admirationem affrebat; ita metu atque terrore persecutorum animos consternabat, qui cum expeditionem suscepissent adversus universam nationem, a septem fratribus, concordi animo propietate dimicantibus, ita facile superati sunt, ut jam ne de cæteris quidem spem latam haberent. At vero strenua mater, et vere illorum tanta et tali virtute præditorum parens, illa, inquam, præclaræ et magnanima legis alumna, prius quidem gaudio simul ac timore affliciebatur, et anxia duos inter affectus lærebat. Nam ut eorum fortitudine, B atque iis quæ cernebat, 294 delectabatur; ita rursus, cum incertum pugnæ eventum incredibilemque tormentorum magnitudinem secum reputaret, timore angebatur; ac proinde pullos suos, non secus atque avicula, arrepente angue, aut alia quapiam insidiosa fera, circumvolabat, stridebat, obsecrabat, una cum ipsis certabat. Quid enim tum verbo, tum opere non egit, ut illos ad victoriam paratores alacrioresque redderet? Cruoris guttas rapiebat, fragmenta membrorum excipiebat, reliquias venerabatur; hunc colligebat, illum porrigebat, alium parabat. Omnibus acclamatibat: « Euge, filii mei, euge, strenui mei milites, euge, in corporibus ferme incorporei, euge, legis, canæque senectutis meæ, atque civitatis, quæ vos aluit, et ad eam virtutis magnitudinem evexit, præsidium ac propaginaculum. Paululum adhuc, et vicimus. Desigantur carnislices, hoc unum extimesco. Paululum adhuc, et ego inter mulieres beatas, et vos inter adolescentes beati. At fortasse matris vos desiderium angit? Nequaquam vos deseram, hoc vobis pollicor: non tam liberos meos odi. »

IX. Postquam autem omnes martyrio perfunctos esse, seque ob eorum mortem metu omni liberataam vidit, tum vero erecto capite, ingenti cum hilariitate, non secus ac quispiam in Olympiis victor, sublimi animo, extensisque manibus, magna et clara voce hæc verba habuit: « Gratias tibi ago, Pater sancte, et tibi, magistra lex, tibiique, parens noster et filiorum tuorum in certamine antecessor Eleazare, quoniam meorum in pariendo dolorum fructum accepistis, atque mater omnium matrum

D (43) Υμᾶς. Sic plerique codd. In ed., ἡμᾶς.

(44) Προστρούσης. Quatuor Reg. et Comb., προστραγούσης.

(45) Υμῶν. Deest in quinque Reg. aliisque pluribus.

(46) Εἶδεν. Addunt nonnulli, τοὺς παῖδας, « filios. »

(47) Τις. Ita sex Reg., Coisl. 2, Or. 2, Par. et Jes. In Par. ed., τι.

(48) Φρονήματι. Reg. c, κηρύγματι, « præconio. »

(49) Υπελεπόμητ. Sic Reg. c, d, et Or. 2. Alio, ὑπελεπόμητ.

sacratissima effecta sum. Nihil mundo reliqui, omnia Deo tradidi, thesaurum meum, spes senectutis meae altrices. Quam magnifice honorata sum! Quam excellenter senectus mea exulta et curata est! Habeo educationis vestrae præmia, o filii! Vos omnes virtutis causa decertantes vidi, vos omnes victores asperi. Carnifices, velut benefactores, intueor; nihilque proprius sit, quam ut hoc nomine tyranno gratias habeam, quod hunc suppliciorum ordinem tenuerit, ut me ultimam ad pericula reservarit; quo, postquam partum meum prius spectavi, atque in unoquoque filiorum dimicavi, sic demum cum perfecta securitate post perfectas victimas hinc excedam. Non comam **295** aveliam, non vestes scindam, non carnes ungubibus facerabo, non luctum excitabo, non luctus socias accersam, non tenebras concludam, ut ipse quoque ror mecum lugat, non consolatores expectabo, non lugubrem panem apponam. Haec enim ignavis, abjectique animi matribus convenient, quæ carnis duntaxat matres sunt, quibus filii sine ulla re memoratu digna intereunt. Mihī vero, charissimi filii, haudquaquam mortui et extincti, sed Deo oblati estis: nec defecistis, sed alio migratis: nec lacerati, sed compacti et coagmentati estis. Non sera vos rapuit, non fluctus obruit, non latro jugulavit, non morbus oppressit, non vis belli, non denique rerum humanarum aliud quidquam vel parvum vel magnum sustulit. In maximis equidem luctibus suissem, si quid horum vobis accidisset. Tum vero lacrymando, ut nunc lacrymas comprimendo, materni amoris speciem edidissem. Sed haec adhuc parva. Vere igitur vicem vestram deplorassem, si male servi, si tormentis fracti suissem, si quem vestrum persecutores superassent, quemadmodum ipsi superati sunt. At nunc, quæ vobis contigerunt, ejusmodi sunt, ut laudes, gaudium, gloriam, chorreas, ac letitiam omnem et hilaritatem iūi, qui superstites relicti fuerint, excitare debeant. Nam ipsa post vos delibor. Jam cum Phinees collaborabim⁹, cum Anna celebrabim⁹: nisi fortasse eo etiam magis, quod ille unus erat; vos contra multi zelo præditi estis, ac scortatorum interfectores, non corporum, sed animalium scortationem gladio confodientes. Rursus illa unum duntaxat, divino beneficio sibi concessum eumque infantein; ego

^{⁹⁹} Num. xxv, 7 seqq. ^{⁹⁰} I Reg. i, 22 seqq.

(50) Γηροκόμους ... γεγηροκόμημα. Reg. c, d, etc., γηρωκόμους ... γεγηρωκόμημα.

(51) Θεατρίσασα. Nicetas sic recte exponit: « postquam meam sobolem in theatro pompaque produxi, atque in singulorum liberorum agone desudavi. »

(52) Εἰς σκότος. Deest εἰς in plerisque codicibus. Qui gravi dolore premuntur, se quandoque in cubiculum includunt, aditus obstruunt, et intra tenebras se excruciant.

(53) Ἀγενῶν. Reg. bm, ἀγενῶν.

(54) Ἀρεν, etc. Billius, « sine ulla gravi atque honesta narratione. »

A παραδέδωκα, τὸν ἐμὸν θησαυρὸν, τὰς ἐμὰς γηροκόμους ἐλπίδας. Ός μεγαλοπρεπῶς τετίμημαι! ὡς ὑπερβαλλόντως γεγηρωκόμημα! (50)! Ἀπέχω τὰ τροφεῖα, ὡς παῖδες. Εἴδον ύπὲρ ἀρετῆς ἀγωνιζομένους ὑμᾶς, πάντας στεφανίτας ἐθεασάμην. Ός εὐεργέτας δρόποι τοὺς βασανιστάς· μικροῦ καὶ τῷ τυράννῳ χάριτας διμολογῶ τῆς τάξεως, ὅτι: με τελευταίαν ἐταμεύσατο τοῖς κινδύνοις· ἵνα τὸν ἐμὸν τόκον πρότερον θεατρίσασα (51), καὶ καθ' ἔκαστον τῶν παλέων ἀθλήσασα, οὕτως ἐπαπέλθω σὺν ἀτραξίᾳ τελεί τελείοις θύματιν. Οὐ σπαράξομαι κόμην, οὐ διαρρήξω χιτῶνα, οὐ ἔσων σάρκας δυνέιν, οὐχ ἐγερώ θρῆνον, οὐ καλέσω τὰς συνθρηνούσας. οὐ συγκλείσω εἰς σκότος (52), ἵνα καὶ ἀήρ συνθρηνήσῃ μοι, οὐκ ἀναμενῶ παρακλήσωρας, οὐκ ἄρτον πένθιμον παραθήσομαι. Ταῦτα γάρ τῶν ἀγενῶν (53) μητέρων, αἱ σπριχνὴν μόνον εἰσὶ μητέρες, αἵσι οἰχονται παιδεῖς δινευ (54) σεμνοῦ τινος διηγήματος. Ἐμοὶ δὲ οὐ τεθνήκατε, φιλτατοὶ παιδῶν, ἀλλ' ἐκαρποφορήθητε· οὐκ ἐκλεοίπατε, ἀλλὰ μετεληύθατε· οὐ κατεξάνθητε, ἀλλὰ συνεπάγητε· οὐ θηρίον τριπάτεν ύμᾶς, οὐ κῦμα ἐπέκλυσεν (55), οὐ ληστῆς διέψθειρεν, οὐ νέσος διέλυτεν, οὐ πόλεμος παρανάλωσεν, οὐκ ἀλλο οὐδὲν η μικρὸν η μεῖον τῶν ἀνθρωπίνων. ΕΘΡΗΝΗΣΑ ἀν καὶ μάλα σφοδρῶς, εἰ τι τούτων ύμεν συνέπεσεν (56). Ἐφάνην ἀν τότε τοῖς δάκρυσιν, ὡς νῦν τῷ μὴ δακρύσαι, φιλότεκνος. Ἐτι καὶ ταῦτα μικρά. Οὐτες ἀν ύμᾶς ἀπεκλαυσάμην, εἰ κακῶς ἐπάνθητε, εἰ τῶν βασάνων τητήθητε (57), εἰ τινος ύμεν ἐκράτησαν, ὡς ἡττήθησαν νῦν οἱ διώκοντες. Τὰ δὲ νῦν, εὐφημία, χαρὰ, ἔξα, χοροστεῖαι, φαιδρότητες τοῖς ὑπολειψθεῖσιν. Ἐγὼ γάρ ύμεν ἐπισπένδομαι. Μετὰ Φινεὲς ταχθόσμεθα, μετὰ Ἀνης δοξασθόσμεθα. Πλὴν ὅσον δὲ μὲν εἰς, ύμεις; (58) δὲ τοσοῦτοι ζηλωταὶ πορνοκτόνοι, οὐ σωμάτων πορνεῖν, ἀλλὰ ψυχῶν ἐγκεντήσαντες (59). Καὶ η μὲν, ἔνα θεόσδοτον, ἀρτιγενῆ καὶ τούτον· ἐγὼ δὲ σύνδρας ἐπτά, καὶ τούτους ἔκβντας θεῷ καθιμέρωτα. Συμπτηρούτω μοι καὶ Ἱερεμίας τὸν ἐπιτάφιον, οὐ θρηνῶν, ἀλλ' εὐφημῶν (60) τελευτὴν ὅσιαν. Υπὲρ χιόνα ἐλάμψατε, ύπὲρ γάλα ἐτυρώθητε, ύπὲρ λίθον σάπειρον (61) τὸ σύνταγμα ύμῶν, Θεῷ καὶ γεγεννημένων καὶ δεδομένων. Τί ἔτι; Πρόσθιες, ὡς τύραννε, κάμε τοῖς παισὶν, εἰ τις καὶ παρ' ἔχθρῶν χάρις, ἵν' η σοι σεμνότερον τὸ ἀγώνισμα. Εἴθε μὲν καὶ διὰ πασῶν ηλθον τῶν κολάσεων, ἵνα ἀναμίξω (62) τοὺς ἐμοὺς ἰχύρας τοῖς ἐκείνων

(55) Ἐπέκλυσεν. Par., ἐπέκλειστο [male].

(56) Εἰ τι τούτων ύμεν συνέπεσεν. Sic plures Reg., etc. Editi : εἰ τούτων ύμεν τι συνεπέσειν.

(57) Εἰ τῶν βασάνων ἡττήθητε. Ήττε δεσυντ in Reg. c.

(58) Υμεῖς. Tres Reg., ημεῖς.

(59) Ἐγκεντήσαντες. Reg. bm, et Coisl. 2, ἐκχεντίσαντες.

(60) Εὐφημῶν. Sic quinque Reg., Chrysanth., Coisl. 2, Pass., etc. Editi, εὐφημῶν

(61) Λίθον σάπειρον. Reg. bm, λίθου ταπετρου.

(62) Ἀραγίξω. Pass., μίξω

ικώρσι, καὶ ταῖς εαρῇ τὰς γηραῖς σάρκας. Ἀγαπῶ
δὲ τοὺς παιδεῖς καὶ τὰ κολαστήρια· εἰ δὲ μὴ τοῦτο,
ἀλλὰ τὴν γε κόνιν τῇ κόνει, καὶ τάφος εἰς ἡμᾶς ὑπο-
έξῃται (63). Μή φθονήσῃς τελευτῆς ὀμοτίμου, τοῖς
ἐμοτίμοις τὴν ἀρετήν. Χαίρετε, ὅμητέρες, χαίρετε,
ὅ παιδες. Οὕτως ἐκτρέψετε τοὺς ἔξ ὑμῶν προελ-
θόντας· οὕτως ἐκτρέψετε. Καλὸν ὑπόδειγμα δεδώ-
χαμεν ὑμῖν· ἀγανίζεσθε (64).»

hostes quoque gratiae locus est, ut illustrius tibi hoc certamen evadat. Atque utinam mihi per omnia
ea supplicia, quibus illi affecti sunt, grassari contingat, ut saniem meam cum eorum sanie, et carnes
καταστοματας confessas cum carnibus commisceam. Nam ipsa quoque suppliciorum instrumenta propter
filios amo. Quod si mihi non concedatur, at illud certe optarim, ut cineres cum cineribus conjun-
gantur, nosque 296 unum idemque monumentum excipiat. Noli iis qui pari virtute prædicti sunt, par-
mortis genus invidere. Valete, matres, valete, filii. Sic a vobis prognatos educate: sic ipsi educemini.
Pulchrum vobis exemplum dedimus; certate. »

I'. Ταῦτα ἔλεγε, καὶ προεστίθει (65) τοῖς παισιν ἔαυτήν. Τίνα τρόπουν; Ως ἐπὶ νυμφῶν τὴν πυρκαϊὸν
δραμοῦσα (ταύτην γάρ κατεκρίθη), καὶ οὐδὲ τοὺς
ἄγνοντας ἀναμείναστα, ίνα μηδὲ σῶμα φαύσετεν ἀγ-
αγνον ἀγνοῦ καὶ γενναλού σώματος. Οὕτως ἀπέλαυσε
τῆς λεπρούς Ἐλεάζαρο, μυθοῖς καὶ μυῆσας τὰ
ἐπουράνια, καὶ οὐ τοῖς ἔξωθεν φαντισμοῖς τὸν Ἰσραὴλ
ἀγάπασας, ἀλλὰ οἰκείους αἴμασι, καὶ ποιῆσας τὴν τε-
λευτὴν τελευταῖον μυστήριον (66). Οὕτως τῆς νεστη-
τος οἱ παιδεῖς, οὐ ταῖς ἡδοναῖς δουλεύσαντες, ἀλλὰ
τῶν παθῶν κυριεύσαντες, καὶ τὸ σῶμα καθαγνίσαν-
τες, καὶ πρὸς τὴν ἀπαύῃ ζῶσι μεταθέμενοι. Οὕτως
ἀπέλαυσε τῆς πολυτεκνίας ἡ μήτηρ· οὕτω καὶ ζῶσιν
ἐκαλλωπίσατο, καὶ ἀπέλθουσι συνανεπαύσατο· οὓς
ἐγένηντος κόσμῳ, Θεῷ παραστήσασα, καὶ τὰς ἔαυ-
τῆς ὀδηνας τοῖς ἀδελοῖς ἀπαριθμήσασα (67), καὶ τοῦ
τόκου τὴν ἀκολουθίαν τοῖς θανάτοις γνωρίσασα. Ἀπὸ
γάρ τοῦ πρώτου τῶν παιδῶν μέχρι τοῦ τελευταῖον
τὰ τῆς ἀθλήσεως, καὶ ὥστε πέρ ἐν κυμάτων ἐπαναστά-
σιν, ἀλλος ἐπ' ἀλλω τὴν ἀρετὴν ἐπεδείχνυτο, καὶ
εἰς τὸ πάσχειν (68) ἦν προθυμότερος, τοῖς τοῦ προει-
ληφθότος κινδύνοις στομούμενος· ὥστε ἀγαπᾶν τὸν
τύραννον, ὅτι μὴ πλειόνων ἐγεγόνει μήτηρ· μᾶλλον
γάρ ἀν ἀπῆλθε κατηγορημένος, καὶ ἡττημένος. Καὶ
τότε πρώτον ἔγνω, μή πάντα τοῖς δύπλοις ἰσχύων,
ἔπειτα παισὶν ἀδέπλοις προσέβαλεν, ἐνὶ μύνῳ, τῇ εὔσε-
βείᾳ, καθωπλισμένοις, καὶ τῷ πάντα πάσχειν προ-
ουμοτέοις (69), ή δρᾶν ἐκεῖνο—(70) παρεσκευάε-
το.

Ac tuū primum se non omnia vi atque armis consequi
possunt. aggressus est, solis pietatis armis instructos, atque ita affectos, ut ad quevis tormenta perpe-
tienda, quam ille ad inferenda, paratores essent.

IA'. Τοῦτο τῆς Ἱεροῦ θυσίας ἀσφαλέστερον, καὶ

⁷¹ Thren. iv, 7. ⁷² Judic. xi, 30 seqq.

(63) Ἀποδέξῃται. Or. 2, Pass., Combef., ὑπο-
δέξῃται.

(64) Δεδώκαμεν ὑμῖν· ἀρωτίζεσθε. Sic plures
Regg., tredecim Colb., Coisl. 1 et 2, etc., omissis
his vocibus, πρὸς τὸν ἀγῶνα τὸν καλὸν ἀγωνίζε-
σθαι, et ut bonum certamen certetis, quae in editis
leguntur.

(65) Προσετίθει. Reg. bm, προσετίθη.

(66) Τελευτὴν τελευταῖον μυστήριον. Sic Reg.
plures, undecim Colb., Coisl. 2, Or. 2 et Pass. Bili-
lius pro τελευτῇ, legit enim editis, τελευταῖαν ἡμέ-
ραν, «extremum vitæ diem.»

A contra septem viros, eosque volentes Deo conse-
cravī. Atque, ut Jeremias quoque ipse mihi elogium
funebre concludat, non lugens, sed laudibus ac
faustis omnibus pium vitæ exiūm prosequens. Su-
per nivem splenduistis, super lac coagulati estis,
super sapphirum cœtus vester est ⁷¹, quippe qui
Deo progeniti atque oblati estis. Quid jam superest?

Adjunge me, queso, filiis, o tyranue, si quis apud

hostes quoque gratiae locus est, ut illustrius tibi hoc certamen evadat. Atque utinam mihi per omnia
ea supplicia, quibus illi affecti sunt, grassari contingat, ut saniem meam cum eorum sanie, et carnes
καταστοματας confessas cum carnibus commisceam. Nam ipsa quoque suppliciorum instrumenta propter
filios amo. Quod si mihi non concedatur, at illud certe optarim, ut cineres cum cineribus conjun-
gantur, nosque 296 unum idemque monumentum excipiat. Noli iis qui pari virtute prædicti sunt, par-
mortis genus invidere. Valete, matres, valete, filii. Sic a vobis prognatos educate: sic ipsi educemini.
Pulchrum vobis exemplum dedimus; certate. »

B X. Ilac oratione habita, ūliis scipsam adjicit.
Quonam pacto? Sic nempe, ut ad rogum (hoc enim
supplicii genere multata fuerat), non secus atque
ad nuptialem thalamum curreret, ac ne carnifices
quidem exspectaret, ne sanctum et generosum cor-
pus profani homines contingereat. Hunc sacerdotii
fructum cepit Eleazarus, qui cœlestia mysteria di-
dicerat ac docuerat, atque Israelem non externis
aspersionibus, sed proprio cruore lustraverat, et
mortalem extreum mysterium fecerat. Hunc juven-
tutis fructum tulerunt filii, qui non voluntatibus
inservierunt, sed turbulentos animi motus rationis
imperio compresserunt, corpusque a peccati sor-
dibus purum servarunt, atque ad vitam a vitiis
animorum permissionibus liberam translati sunt.

C C Ilac commodi ex multiplici sobole cepit mater: sic
et vivis gloriata est, et cum ipsis diem vitæ ultimum
clausit; non ante tamen, quam, quos mundo pro-
creaverat, Deo exhibuisset, doloresque quos in pa-
riendo pertulerat, certaminum numero recensisset,
partuumque seriem ex ipsorum morte recognovi-
set. A primo enim ad ultimum usque, omnes dimi-
carnunt, aliasque alii, velut in fluctuum jactatione,
succedens, virtutis suæ specimen exhibebat, majo-
remque ad perferendos dolores alacritatem affere-
bat, ejus nimurum, qui præcesserat, periculis inci-
tatus et exacutus: adeo ut tyrannus commode secuin-
D agi duceret, quod non plures illa liberos peperisset;
sic enim majori cum dedecore et clade discessisset.

Ac tuū primum se non omnia vi atque armis consequi
possunt. aggressus est, solis pietatis armis instructos, atque ita affectos, ut ad quevis tormenta perpe-
tienda, quam ille ad inferenda, paratores essent.

XI. Hoc facinus, Jephē sacrificio ⁷² cautius at-

(67) Ἀπαριθμήσασα. Reg. d, ἀριθμήσασα.

(68) Καὶ εἰς τὸ πάσχειν, etc. Decsi εἰς, in qua-
tuor Regg., et in Or. 2. Alii legunt, καὶ εἰς τῷ πά-
σχειν [perperam]. Nicetas in expositione: Εἰς τὸ
πάσχειν τοῖς τοῦ προειληφθότος κινδύνοις στομούμε-
νος· «Præcedentibus periculis roboratus, obfirmata-
tus, ad perferenda alacrior.»

(69) Προθυμοτέροις. Sic Coisl. 2, et Or. 2. In
aliis, προθυμοτέρως. Editi, προθυμότερον.

(70) Ἐκεῖνος. Sic sex Reg., Coisl. 1, Or. 2, et
Pass. Editi, ἐκεῖνοις.

que magnificentius. Neque enim, ut illic, pollicitationis servor, ac desperatae victoriae cupiditas votum solvendi necessitatem imponebat; sed a libera voluntate sacrificium proficisciatur, et quidem ²⁹⁷ ejusmodi, ut iis tantum, quae in spe posita sunt, premiis niteretur. Hoc Danielis certaminibus haud quaque in inferius, qui leonibus in escam objectus est ²⁹⁸, ac per manuum extensionem bellus superavit. Hoc juvenum in Assyria captivorum luctationibus haud quaque cedit ²⁹⁹, quos, cum nullis rationibus adduci potuissent, ut patrias leges violarent, cibumque profanum admitterent, angelus in mediis flammis refrigeravit. Hoc denique victimis illis, quae postea pro Christo cæsæ sunt, nequaque minorem laudem gloriamque promeretur. Hli enim, quemadmodum orationis initio a nobis dictum est, Christi sanguinem sequebantur; Deumque, qui tantum tamque admirabile munus salutis nostræ causa obtulit, ad hujusmodi certamina dulcem habebant: his autem nec multa, nec talia virtutis exempla contigerunt. Horum fortitudinem et constantiam universa Judæa admirata est, atque exultabat animisque erigebatur, perinde ac si ipsa coronam consecuta esset. Etenim certamen istud erat omnium certaminum, quibus unquam implicata civitas fuerat, maximum, ut illo die, aut legis auctoritas everteretur, aut gloriam ac splendorem consequeretur: atque eo loci tota Ilebraeorum natio adducta erat, ut ominus rerum ipsorum status hujus certaminis periculo contingere, ut dici consuevit, in novaculæ acie staret. Ipse quoque Antiochus, minis in admirationem conversis, admiratus est. Nam virorum fortium virtutem hostes quoque ipsi admirari norunt, cum sedata iracundia, res ipsa in se expenditur. Quare infectis rebus discessit, Seleucum quidem patrem, qui plurimos honores huic nationi tribuerat, templumque magnificis donis exornaverat, multis landibus prosequens: Simoni vero, qui eum ad hanc expeditionem suscipiendam induxerat, valde succensens, ut qui crudelitatis ipsius ignominiaque acceptæ auctor extisset ³⁰⁰.

XII. Hos igitur, et sacerdotes, et matres, et filii, sumulcmur. Sacerdotes quidem, in Eleazari spiritualis parentis honorem, qui non modo sermone, sed etiam opere, quod optimum erat, ostendit ac docuit ³⁰¹: matres autem, in generosa matris honorem, verum amoris erga filios argumentum edentes, ac Christo liberos vestros exhibentes, ut per hujusmodi sacrificium matrimonio quoque sanctitas comparetur: filii denique, sacrosanctos filios reverentes, atque adolescentiam non in turpibus et fœdis

²⁹⁷ Dan. vi, 16. ²⁹⁸ Dan. iii, 23 seqq. ²⁹⁹ II Mach. iii, 5

(71) Ἀπεγνωσμένης. Reg. I, ἀπεγνωτέμενος.

(72) Θυμάτων. Coisl. 2, παθημάτων. Pass., θυμάτων.

(73) Θεὸς ... εἰσενεγκών. Pass., Χριστὸς ... ενεγκών.

(74) Καὶ γὰρ ἡρῷον, etc. Billius: « maximum enim civitati propositum erat certamen, utrum eo die legis auctoritas, » etc.

(75) Περισχότων. Coisl. 2, περισχόντων.

(76) Ἐπὶ ξυροῦ τὰ πράγματα εἰστήκει. Proverbium fluxit ex Homer. Iliad. K, 173: Νῦν γάρ δὴ πάρτεσσιν ἐπὶ ξυροῦ λοταραι μάχης

A μεγαλοπρεπέστερον. Θύ γάρ ἀναγκαίαν ἔποιει τὴν ἐπίδοσιν, ὡς περ ἐκεῖ, ἐπαγγελίας θερμότης, καὶ νίκης ἔρως ἀπεγνωσμένης (71). ἀλλ᾽ ἔκουσιος ἱερουργία, καὶ μισθὸν ἔχουσα μόνα τὰ ἐλπιῶδεν. Τούτο τῶν Δανῆς ἄθλων οὐκ ἀτιμάστερον, παραδοθέντος εἰς βορὸν λέουσι, καὶ τῇ τῶν χειρῶν ἔκτάσει τοὺς θῆρας νικήσαντος. Τούτῳ τῶν ἐν Ἀσσυρίᾳ νεανίσκων οὐδεύτερον, οὓς ἀγγελος ἀνέψυξεν ἐν πυρὶ, τὸν πατρῷον νόμον μὴ καταλύσαντας, μηδὲ τροφὴν προσεμένους βένθον καὶ ἀνίερον. Τούτῳ τῶν θυμάτων ὑπὲρ Χριστοῦ θυμάτων (72), εἰς φιλοτιμίαν οὐκ ἔλαττον. Οἱ μὲν γάρ, δὲ καὶ ἀρχόμενος εἶπον τοῦ λόγου, τῷ Χριστοῦ κατηκολούθησαν αἷματι· καὶ Θεὸς ἦν ὁ δηγὸς τῶν τοιούτων ἄθλων, τοσαύτην ὑπὲρ ἡμῶν εἰσενεγκών (73) εἰσεφόράν καὶ οὕτω παράδοξον· τοῖς δὲ, οὐ πολλάκι, οὐδὲ τοιαῦτα τὰ τῆς ἀρετῆς ὑποδείγματα. Τούτων τὴν καρτερίαν ἔθαυμασε μὲν ἡ Ἰουδαϊκὴ πᾶσα, καὶ ὡς αὐτὴ στεφανωθεῖσα τηγάλλετο καὶ διαίστατο. Καὶ γάρ ἦν ἡ ἀγώνων ὄντος, καὶ ἀγώνων μέγιστος τῶν (74) πώποτε περισχόντων (75) τὴν πόλιν, ἢ καταλυθῆναι τὸν νόμον κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην, ἢ δοξαζούσαι· καὶ ὡς ἐπὶ ξυροῦ τὰ πράγματα εἰστήκει (76) τότε παντὶ τῷ τῶν Ἐβραίων γένει, τὰ τῆς ἐκείνων ἄθλησεως. Ἡγάπθη δὲ καὶ Ἀντίοχος, οὗτω μεταβαλὼν εἰς θαῦμα τὴν ἀπειλήν. Ἰσασι γάρ θαυμάζειν ἀνδρῶν ἀρετὴν καὶ πολέμοι, διταν (77), τοῦ θυμοῦ ληξαντος, ἢ πρεξίς ἐφ' ἑαυτῆς (78) δοκιμάζηται (79). «Ωστε καὶ ἀπῆλθεν ἀπρατός, πολλὰ μὲν τὸν πατέρα Σέλευκον ἐπαινέσας τῆς εἰς τὸ (80) Εθνός τιμῆς, καὶ τῆς εἰς τὸ Ιερὸν μεγαλούχιας· πολλὰ δὲ Σιώνων τὸν ἐπαγαγόντα μεμψάμενος, ὡς καὶ τῆς ἀπανθρωπίας αἴτιον καὶ τῆς ἀδοξίας.

B. Τούτους μιμώμεθα (81), καὶ ἵερεις, καὶ μητέρες, καὶ παῖδες· οἱ μὲν, εἰς τὴν Ἐλεαζάρου τιμὴν τοῦ πυευματικοῦ πατρὸς, καὶ λόγῳ, καὶ ἔργῳ τὸ βέλτιστον παραδείξαντος· αἱ δὲ, τῆς γενναίας μητρός, ἀλτηθοῖς φιλότεχνοι φανεῖσαι, καὶ Χριστῷ τοὺς ἔξ αὐτῶν παραστήσασαι, ἵνα καὶ γάμος ἀγιασθῇ διὰ τῆς τιμαύτης θυσίας· οἱ δὲ, τοὺς ἱεροὺς αἰδούμενοι παῖδες, καὶ τὴν νεότητα δαπανῶντες, οὐκ ἐν τοῖς αἰσχροῖς πάθεσιν, ἀλλ' ἐν τοῖς κατὰ τῶν παθῶν ἀγνοίσμασι, καὶ πρὸς τὸν καθ' ἡμέραν Ἀντίοχον γενναίως ἀνδρε-

D ⁷⁶ II Mach. vi, 18 seqq.

Ἡ μάλα λυγρὸς διεθρος Ἀχαιοῖς, ηὲ βιῶται.

Ibi Heyn.: «Eπὶ ἀκμῆς ξυροῦ ἴστασθαι, «in acie novaculæ stare, ductum est a momento quo cultor tonsorius jam admotus est cuti.» V. Diogenian. Centur. 4, 41, ubi legas Leutschii notam. Coll. Bois, sonad. ad Theognid. 557. SINNER.

(77) Ὁταρ. Sic Reg. bm, ph. In ed., ἅτε ἄν.

(78) Ἐφ' ἑαυτῆς. Coisl. 2, ἐφ' ἑαυτήν.

(79) Δουκιμάζεται. Or. 2, δουκιμάζεται.

(80) Τό. Sic quatuor Regg. et Pass. Decet in ed.

(81) Μιμώμεθα. Or. 2, μιμούμεθα. Alii, μιμησώμεθα.

ζόμενοι πᾶσι μέλεσι πολεμοῦντα (82), καὶ διαφρως (83) διώκοντα. Ποιῶν γάρ ἀθλητὰς ἔχειν, κατὰ πάντα καιρὸν καὶ τρόπον, καὶ γένος ἀπαν, καὶ ἡλικίαν ἀπασαν, καὶ φανερῷς πολεμουμένην, καὶ ἀφανῆς ἐπιβουλευομένην· καὶ βοηθεῖσθαι μὲν τοῖς παλαιοῖς διηγήμασι, βοηθεῖσθαι δὲ καὶ τοῖς νέοις, καὶ πανταχόθεν, ὥστερ αἱ μέλισσαι, συλλέγειν (84) τὰ χρησιμώτατα εἰς ἐνδος κηρίου φιλοτεχνίαν καὶ γλυκασμὸν, ἵνα καὶ διὰ Παλαιᾶς καὶ Νέας εύδοκιμη (85). Θεδὸς ἐν ἡμῖν, δὲ ἐν Γῆι καὶ Πνεύματι δοξαζόμενος, καὶ γινώσκων τοὺς ίδιους, καὶ γινωσκόμενος ὑπὸ τῶν ίδιων, δομολογούμενός τε καὶ δομολογῶν, δοξαζόμενός τε καὶ δοξάζων, ἐν αὐτῷ τῷ Χριστῷ, φῇ δέδα (86) εἰς τοὺς αἰώνας τῶν αἰώνων (87). Ἀμήν.

rificantes glorificat⁷⁹, in ipso Christo, cui gloria in sæcula sæculorum.

⁷⁷ Joan. x, 14. ⁷⁸ Matth. x, 32. ⁷⁹ I Reg. ii, 50.

^{·(82)} Πολεμοῦντα. Ιεσ., τυραννοῦντα.

(83) Διαφόρως. Chrysai. et Jes., ἄλλοτε ἄλλως
καὶ διαφόρως.

(84) Συλλέγειν. In quibusdam, συνάνειν.

cupiditatibus, sed in certaminibus adversus pravas affectiones susceptis **298** consumentes, strenueque cum quotidiano nostro Antiocho confligentes, qui membris omnibus bellum infert, eaque variis modis persequitur. Athletas enim quovis tempore ac modo, ex omni sexu et aetate, sive aperto bello la-cessantur, sive occultis insidiis appetantur, habere cupio; ac tum priscis tum recentibus historiis adjuvari, alique apum ritu ad solerterum unius favi confectionem, et suavitatem, utilissima quoque colligere, ut et per Vetus et per Novum Testamen-
tum Deus in nobis celebretur, qui in Filio, Spiritu-que sancto glorificatur, et cognoscit suos, et a suis cognoscitur ¹¹, et confitentes se constitetur ¹², et glo-

(85) *Εὐδοκιμῆ*. Pass., εὐδοκιμήσῃ.

(86) Δέξα. Ορ. 2 addit, xai to xpatoS, et imperium.

(87) *Tōr akōrwar*. Sic Reg. bm. Deest in ed.

299 MONITUM IN ORATIONEM XVI.

I. Cum Tiberina regio, ubi Arianzi pagus, Gregorii natale solum, plurimis ac gravissimis afflictata esset calamitatibus, in miseris cumulum, vineas et maturas jam fruges tristis grande demessuerat. Tot tantisque territa periculis Nazianzena plebs ad utrumque Gregorium, tanquam ad tutissimum portum, convolavit. Has autem calamitates cum Gregorius senior, ob populi scelera, immissas doleret, stupens ipse præ modestia silebat. Theologus vero, licet invitus, plebis suasu in medium prodiens, hanc ad Nazianzenos orationem habuit. Optasset quidem silere, patrem autem loqui; idque ipso orationis exordio profisetur. Verum, ubi frustra tentavit, ipse ad investigandas calamitatis causas convertitur, easque longa ac multiplici peccatorum, quo Dei iram excitaverant, enumeratione, exponit. Deinde Nazianzenos hortatur, ut, peccati fuga, lacrymis, compunctione cordis ac precibus ad divinam benignitatem confugiant. Demum, conversa ad patrem oratione, eum rogat, ut ipse populum erudiat, doceatque « illa pietatis ac misericordiae officia, quibus Deus magis quam pluribus oblationibus delectatur (n. 20). »

H. *Moralis* est et suasoria hæc oratio. Mira in ea elucet dicendi copia, eximiusque verborum et sententiarum in rem suam ex Scripturis delectus. Dicta videtur medio circiter anno 373 : quippe quæ incœpto jam eodem anno, et saltem ante medium anni 374, haberi debuit. Gregorius siquidem noster in hac oratione episcopum aperte se prodit : « loquere, » inquit Patrem alloquens (n. 4), « loquere, queso, etsi pauca.... Hunc populum mibi compone, alumno disciplinæ tuæ, deinde pastori, nunc autem pastorum quoque principi. » Unde profecto manifestum est, banc a Gregorio scriptam dictamque orationem, non tantum postquam consecratus est episcopus, anno scilicet medio 372; verum etiam post susceptam ab eo Nazianzenæ Ecclesiæ una cum patre administracionem, quod quidem contigit exente anno 372, vel potius ineunte 373. Non potest etiam differri ultra medium annum 374. Etenim Gregorio filio dicenti intersuit Gregorius pater, qui sequenti mense Martio vel Aprili anni 374 obiit. Hæc igitur oratio ad annum circiter medium 373 merito pertinere videtur.

ΛΟΓΟΣ ΙΓ.

ORATIO XVI.

Εἰς τὸν (88) πατέρα σωπῶντα διὰ τὴν πληγὴν Εἰς τῆς χαλάξης.

In patrem lacentem propter plaqam grandinis.

A'. Τί λύετε τάξιν ἐπαινουμένην; τί βιάζεσθε γλῶσ-

I. Quid laudabiliem ordinem solvitis? Quid lingue

^a Alias XV, quæ autem 16 erat, nunc 14. —
Habita medio circiter anno 373.

(88) *Eἰς τὸν*, etc. Sic Reg. bm, ph.

legi servienti vim assertis? Quid sermonem spiritui A cedentem provocatis? Quid, relicto capite, ad pedes accurritis? Quid Aaronem prætere untes, Eleazarum **300** in medium producitis? Non patior fontem obstrui, et torrentem currere; solem occultari, et stellam lucere; canitiem se subducere, et juvenilem ætatem leges ferre; sapientiam silere, et imperitiam insolenter se jactare. Nam profecto uec major pluviae vis minore utilior est. Quid enim? Si vehementior fuerit, terram abstrahit, et agricolæ fructus summatum comminuit; hæc autem sensim ac leniter labens, et ad ima usque penetrans, agrum pingue reddit, atque agricolam commodo afficit, spicamque ad maturum fructum alit. Nec item in sermonibus, is, qui dicendi copia præstat, sapientiore fructuosis et conducibilius est. Ille enim, cum auditorem exigua forsitan voluptate afficerit, abscessit, simulque cum percuoso aere solutus est, nihil aliud supra hoc virium habens ac per lingua leporem avidis auribus tanquam præstigias quasdam offudit. Hic autem in mentem penetravit, ac dilatatum os Spiritu implevit, ortuque suo major apparuit, atque ingentem paucis syllabis segetem edit.

II. Nondum de vera illa et prima sapientia loquor, cuius præclarus hic pastor et agricula principatum tenet. Prima autem sapientia, est vita proba, et honesta, Deoque purgata, vel certe se purgans; Deo, in qua, qui purissimus et splendidissimus est, solumque purgationis sacrificium a nobis requirit, quod quidem cor contritum⁸⁰, et laudis sacrificium⁸¹, et novam in Christo creaturam⁸², et novum hominem⁸³, aliaque id genus, appellare Scriptura consuevit. Prima sapientia est, sapientiam in sermone ac dictionum strophis, atque adulterinis et supervacaneis figuris sitam aspernari. Mihi autem utinam potius quinque verba cum prudentia eloqui contingat, quam decem millia in lingua et voce tubæ sine sensu⁸⁴; haudquaquam militem meum ad spirituale bellum excitante. Haec ego sapientiam laudo, banc complector, per quam ignobiles gloriam consecuti sunt, et ad quam ii, qui nullo in pretio erant, cæteris prælati sunt, et cum qua piscatores universum orbem Evangelii vinculis, tanquam retibus, implicuerunt, ac per consummatum et abbreviatum verbum⁸⁵, sapientiam eam quæ destruitur⁸⁶ superarunt. Nec enim qui in sermone

⁸⁰ Psal. i, 19. ⁸¹ Psal. xlix, 25. ⁸² II Cor. v, 17. ⁸³ Rom. ix, 28. ⁸⁴ I Cor. ii, 6.

(89) *Προσκαλεῖσθε.* Reg. ph. *προσκαλεῖσθε.*

(90) *Ἐσπεύσατε.* Sic Reg. a, c, d, bin., Coisl. 4, Or. 1, etc. In aliis vero non paucis, spevntate. Quæ lectio non minus placet. Editi, ἀπεύσατε.

(91) *Tl γάρ,* etc. Billius, « quonam enim pacto, cum illa ob vehementiam suam terram abstrahat, atque ipsa etiam forte agricolam multet, » etc.

(92) *Οὗτε ἐτι,* etc. Or. 1. *Οὗτε δὲ* Fortasse legendum, oītwz oīte δὲ ἐν λόγοις διψιλέστερος.

(93) *Οὐλίγον.* Reg. c, διλίγα.

(94) *Ωρθὴ μαχρότερος.* *Sublimior,* grandior apparuit. Billius: « longior extitit. »

(95) *Ἀντιθέσεσιν.* *Antithesibus.* Billius, « dis-

σαν νόμῳ δουλεύουσαν; τι προκαλεῖσθε (89) λέγον εἰκοντα πνεύματι; τι σὺ κεφαλήν ἀφέντες, ἐπὶ τοὺς πόδας ἐσπεύσατε (90); τι τὸν Ἀαρὼν παρατρέχοντες, τὸν Ἐλεάζαρ προβάλλετε; Οὐ δέχομαι πηγὴν ϕράσσεσθαι, καὶ χείμαρθρον φέρεσθαι· ἡλιον κρύπτεσθαι, καὶ ἀστέρα δεῖκνυσθαι· τὴν πολιὰν ὑποχωρεῖν, καὶ τὴν νεότητα νομοθετεῖν τὴν σοφίαν σιωπῆν, καὶ τὴν ἀπειράν νεανιεύσθαι. Οὔτε ὑετοῦ πάντως διπλεῖν, τοῦ ἐλάττονος χρησιμώτερος· τι γάρ (91); Εἰ δὲ μὲν σφραρότερος ὁν, παρασύρει τὴν γῆν, καὶ προσζημοῖς τῷ κεφαλαίῳ τὸν γεωργὸν δὲ τὸν χεδμενὸν, καὶ εἰς τὰ βάθη δυδμενὸν, πιάνει τὴν ἄρουραν, καὶ δινήσῃ τὸν ἀρόσαντα, καὶ τρέψῃ στάχυν εἰς καρπὸν ὥριμον. Οὔτε ἐν (92) λόγοις διψιλέστερος, τοῦ σφυτέρου λυσιτελέστερος. Ό μὲν γάρ ἵσως διλίγον (93) B εὐφράνας ἀπῆλθε, καὶ δόμον τῷ πληγέντι ἀέρι διελύθη, μηδὲν δυνθεὶς ὑπὲρ τοῦτο, καὶ τὴν λίχνον ἀκοήν τῇ εὐγλωττίᾳ κατεγοήσειν. Ό δὲ εἰς τὸν νοῦν διένη καὶ πλατύνας τὸ στόμα ἐπλήρωσε Πνεύματος, καὶ τῆς γεννήσεως ὀφθη μαχρότερος (94), καὶ πολλὰ ἐν διλίγαις συλλαβαῖς ἐγεώργησε

C **B.** Καὶ οἴπω λέγω τὴν ἀλτηνήν σοφίαν καὶ πρώτην, ἣν διθυμάτιος δὲ γεωργὸς καὶ ποιμὴν τὰ πρῶτα φέρεται. Σοφία πρώτη, βίος ἐπαινετὸς καὶ θεῷ κεκαθαρμένος, ἢ καθαιρόμενος, τῷ καθαρωτάτῳ καὶ λαμπροτάτῳ, καὶ μόνην ἀπαιτοῦντι τῷ διαδίκτιον θεῷ τὴν κάθαρσιν, ἣν δὲ καρδίαν συντετριμένην, καὶ θυσίαν αἰνέσσως, καὶ καινὴν ἐν Χριστῷ κτίσιν, καὶ νέον ἀνθρώπον, καὶ τὰ τοιάτα, τῇ Γραφῇ καλεὶν φίλον. Σοφία πρώτη, σοφίας ὑπερορθὴν τῆς ἐν λόγῳ κειμένης, καὶ στροφαῖς λέξεων, καὶ ταῖς κιθῆλοις καὶ περιτταῖς ἀντιθέσεσιν (95). Ἐμοὶ δὲ γένοτο πέντε λόγους ἐν ἐκκλησίᾳ λελάσαι μετὰ συνέσσως, ἢ μυρίους (96) ἐν γλώσσῃ, καὶ φωνῇ σάλπιγγος ἀσήμιῳ, τὸν ἐμὸν ὅπλίτην οὐκ ἐγειρούσῃ πρὸς τὸν πνευματικὸν πόλεμον. Τούτην ἐπανῶ τὴν σοφίαν ἐγὼ, τεύτην ἀσπάζομαι, δι τὴν ἀγεννεῖς ἔδοξασθησαν (97), καὶ εἰς ἣν ἐξουθενήμενοι (98) προετιμήθησαν, καὶ μεθ' ἣς ἀλιεῖς τὴν οἰκουμένην ὅλην τοῖς τοῦ Εὐαγγελίου δεσμοῖς ἐσαγήνεσσαν, τῷ συντετελεσμένῳ καὶ συντετημένῳ λόγῳ, τὴν καταργουμένην σοφίαν νικήσαντες. Οὐ γάρ δὲ ἐν λόγῳ σοφίας οὐδὲ δοτεῖς γλῶσσαν μὲν εἰστροφὸν ἔχει, ψυχὴν δὲ ἀστατον καὶ (99) διπαίδευτον, ὃσπερ

ποτίστησιν. »

(96) *Ἡ μυρίους, εtc.* Reg. a, ἢ μυρίους λόγους, « decem millia verborum. » Sic in Epist. I ad Cor. xiv, 19: « Sed in Ecclesia volo quinque verba sensu meo loqui, ut et alios instruam, quam decem milia verborum in lingua. » Billius: « quam sexenta in lingua et voce tubæ obscura. »

(97) *Ἔδοξασθησαν.* Ita plerique codi. in editis, ἀδοξάσθησαν, « ignominia affecti sunt. »

(98) *Ἐξουθενημένοι.* Sic Reg. ph, Chrys., Coisl. 1, Or. 1, etc. In ed., ἐξουθενωμένοι.

(99) *Ἀστατον καὶ.* Sic Reg. e. ph, Coisl. 1, et Par. In edit. deest.

τῶν τάφων, ὅσοι τὰ ξένωθεν ὄντες εὐπρεπεῖς καὶ ὥραῖοι, μυδῶσι νεκροῖς τὰ ἔνδον, καὶ πολλὴν δυσ-
ῳδίαν περικαλύπτουσιν· ἀλλ᾽ ὅστις δὲ λίγα μὲν περὶ ἀρε-
τῆς φθέγγεται, πολλὰ δὲ οἰς ἐνεργεῖ παραδείχνεται,
καὶ τὸ ἀξιόπιστον τῷ λόγῳ διὰ τοῦ βίου προστίθη-
σιν.

τινεις verba facit, multa vero operibus exhibet, fidem et

Γ'. Κρείσσων ἐμοὶ εὐμορφία θεωρουμένη τῆς
ἐν (1) λόγῳ ζωγραφουμένης· καὶ πλούτος, ὃν αἱ
χειρεῖς ἔχουσιν, ἢ ὃν οἱ δινεροὶ πλάτουσιν· καὶ σοφία,
οὐχ ἡ τῷ λόγῳ (2) λαμπρουμένη, ἀλλ᾽ ἡ διὰ τῶν
ἔργων ἐλεγχομένη. Σύνεσις γάρ ἀγαθὴ πᾶσι τοῖς
ποιοῦσιν αὐτὴν, φησίν, ἀλλ᾽ οὐ τοῖς κηρύττουσιν·
ταύτης δὲ βάσανος ἀκριβεστάτη τῆς σοφίας χρόνος,
καὶ στέφανος ὄντως γῆρας καυχήσεως. Εἰ γάρ οὐ
χρή μακαρίζειν περὶ τελευτῆς ἀνθρώπον, ὡς Σολο-
μῶντι κάμοι δοκεῖ, καὶ ἀδηλὸν δι παρὰ τῆς ἐπιούσῃς
τεχθῆσεται, πολλὰς στροφὰς ἔχουσης ἡμῶν τῆς κάτω
ζωῆς, καὶ τοῦ τῆς ταπεινώσεως σύμπατος ἀνω καὶ
κάτω κινουμένου (3) καὶ μεταπίποντος· πῶς οὐχὶ
καὶ ὁ τὸ πολὺ τοῦ βίου (4) κενώσας ἀμέμπτως, καὶ
οίον τῇδε πρὸς λιμέστιν ὅν τοῦ κοινοῦ τῆς ζωῆς πελά-
γους, τοῦ πολὺν ἔχοντος ἔτι τὸν πλούτον ἀσφαλέστερος,
καὶ διὰ τοῦτο μακαρίώτερος;

Δ'. Μή τοῖνυν ἀποκλείσῃς γλῶσσαν τὴν πολλὰ
φθεγξαμένην καλῶς, ἡς οἱ καρποὶ πολλοὶ, καὶ πολλὰ
τὰ τῆς δικαιοσύνης γεννήματα· ἡς πόσα τὰ τέκνα, καὶ
τίνες οἱ θησαυροί, ἀρον κύκλῳ τοὺς ὀψθαλμούς
σου, καὶ ἵδε· πᾶς ὁ λαδὸς οὗτος, ὃν ἐν Χριστῷ διὰ τοῦ
Εὐαγγελίου ἐγένητας. Μή δὲ φθονήσῃς ἡμῖν τῶν
χρηστῶν πλέον ἡ διλίγων φημάτων, μηδὲ τῆς μελλού-
σης ζημίας (5) τῇδε δοῦς τὸ προοίμιον. Φθέγξαι, βρα-
χέν μὲν, ἀλλ' ἐμοὶ φίλα καὶ φίδιστα (6)· οὐκ ἀκου-
στὰ (7) μὲν, ἀλλὰ τῇ πτενεματικῇ βοῇ (8) γινωσκό-
μενα, καθ' ἣν καὶ σιωπῶντος ἀκούει Μωσέως Θεός (9).
καὶ, Τι βοῇς πρὸς μέ (10); τῷ νοερῷς ἐντυγχάνοντι
λέγεται. Κατάρτισαι μοι τὸν λαδὸν (11) τῷ σῷ θρέμ-
ματι. καὶ μετὰ τὸῦ ποιμένι, νῦν δὲ καὶ ἀρχιποιμένι
(12). Διδαχὸν ἐμέ τι περὶ ποιμαντικῆς, τὸν λαδὸν τοῦτον
περὶ εὐπειθείᾳς· περὶ τῆς παρούσης τι πληγῆς (13)
φιλοσόφησον, περὶ τῶν δικαιών τοῦ Θεοῦ κριμάτων,
ἐξ τε καταλαμβάνωμεν ἡμεῖς, ἐάν τε ἀγνοῶμεν τὴν πολ-
λὴν ἄδυσσον. Πῶς καὶ τῇ ἐλεημοσύνῃ εἰς σταθμούς (14).

³⁷ Matth. xxiii, 27. ³⁸ Psal. cx, 40. ³⁹ Prov. xvi, 31. ⁴⁰ Eccl. xi, 31. ⁴¹ Prov. xxvii, 1. ⁴² Isa.
xliv, 18. ⁴³ I Cor. iv, 15. ⁴⁴ Exod. xiv, 15.

(1) Ἐρ. Sic Reg. ph. Deest in ed.

(2) Οἱ διεργοὶ ... τῷ λόγῳ. Ita nonnulli codd.
Desunt οἱ εἰ τῷ in ed.

(3) Κινούμενοι. Reg. bin, Or. 1, Jes., δονουμέ-
νοι, « agitetur. »

(4) Βλού. Or. 1 addit, τούτου, « vitæ hujus. »

(5) Μελιόντης ζημίας. Hic, per « impendens
detrimentum, » seu « periculum, » intelligit Gre-
gorius mortein patris, quæ longe abesse non pote-
rat præ longæva ejus senectute.

(6) Καὶ ἡδιστα. Sic Regii plures. Coisl. vero 2,
Jes., aliquo non pauci, πλεῖστα, « plurima. » Sic
etiam legit Billius.

(7) Οὐκ ἀκονστά. Reg. ph. Coisl. 1, Or. 1, οὐκ

PATROL. GR. XXXV.

A sapientia præstat, hic mibi sapiens est, nec quⁱ
301 volubilem quidem linguam, instabilem vero et
imperitum animum habet, illis utique sepulcris non
absimilis, quæ, cum foris pulchra et decora sint, intus
tamen cadaveribus scatent³⁷, atque ingentem feto-
rem obtegunt: verum is, qui pauca quidem de vir-
tute verba facit, multa vero operibus exhibet, fidei et

B III. Præstantior, meo quidem judicio, est pul-
chritudo ea quæ oculis cernitur, quam quæ sermone
pingitur; et divitiae quas manus tenent, quam quæ
per somnia effinguntur; et sapientia quæ per opera
demonstratur, quam quæ sermone nitet ac splen-
descit. *Intellectus enim bonus, inquit ille, omnibus*
*facientibus eum*³⁸, non autem prædicantibus. Huic
porro sapientiæ certissimus explorator tempus est,
ac vere gloriationis corona senectus³⁹. Nam si, ut
ego cum Salomone sentio, hominem ante mortem
beatum prædicare non oportet⁴⁰, incertumque est
quid superventura dies paritura sit⁴¹, propere
quod terrena nostra vita multas conversiones ha-
beat, atque humilitatis corpus sursum et deorsum
moveatur ac subinde immutetur; quid afferri po-
test, quin is, qui magnam vitæ partem sine repre-
hensione consecutus, et jam communis hujus vitæ
maris velut in portu est, tutior ac proinde beatior
sit, quam is cui longa adhuc navigatio superest?

C IV. Ne igitur linguam claudas, quæ multa recte
locuta est, quæ fructus multos, ac multos justitiae
fetus edidit; cujus quot filii, et quinam thesauri
sunt, leva in circuitu oculos tuos, et vide⁴², totus
hic est populus, quem in Christo per Evangelium
genulisti⁴³. Quocirca ne nobis, non tam paucos,
quam suaves sermones invideas, nec jam impen-
dentes detrimenti præludium præbeas. Loquere,
quæso, etsi pauca, at mihi clara et dulcissimæ;
etsi minus audiri possint, at quæ tamen per

D spiritualem clamorem cognoscantur, per quem
Deus lacente quoque Moysēm audivit; cui etiam
sola mente colloquenti dictum est: *Quid ad me
clamas*⁴⁴? Hunc populum mihi compone, hoc est,
alumno disciplina tue, deinde pastori, nunc autem
pastorum quoque principi. Me de pascendi gregis
ratione, populum hunc de obedientia aliquid doce:
D quidpiam de præsenti plaga philosophare, **302** de
justis Dei iudiciis; sive nos ea comprehendamus,

ἐξάκοντα.

(8) Βοῇ. Coisl. 2, βοῇ, « per spirituale fluen-
tum. »

(9) Μωσέως Θεός. Reg. ph. δ Θεός Μωσέως.

(10) Πρὸς μέ. Coisl. 1 addit, φησι.

(11) Τὸν λαὸν. Montac. addit, τοῦτον.

(12) Νῦν δὲ καὶ ἀρχιποιμένι. Sic exponit Nice-
tas: « Ex sacerdote jam episcopus, et tuo jussu
ἀρχιερατεύων, summus sacerdos Nazianzenæ Eccle-
sie. »

(13) Παρούσης τι πληγῆς. Sic Regg. a, o. Deest
ti in ed.

(14) Εἰς σταθμούς. Coisl. 1, ἐν σταθμοῖς, καὶ
κατά, etc.

30

sive ingentem eorum abyssum ignoramus. Doce quomodo et misericordia, ut est apud sanctum Isaiam, ad libram expondatur¹⁹ (neque enim indiscreta bonitas est, nec iis aliter visum sit, qui priores in vinea laborarunt²⁰, nec in mercedis parilitate, imparem laborandi rationem intellexerunt), et quomodo ira, que appellatur calix in manu Domini²¹; et, calix ruinæ qui ebitur²², peccatis proportione respondeat, tametsi omnibus de meritæ poenæ atrocitate aliquid detrahatur, atque iræ meracum benignitate temperet; ita ut ex severitate ad lenitatem et gratiam iis inclinet, qui metu erudiuntur, et ex parva calamitate concipiunt, ac morum correctionem parturiunt, perfectumque salutis spiritum pariunt²³: faciem autem, hoc est, id quod in ira extremum est, asservet, ut eam totam in illos effundat, qui benignitate atque clementia minime sanantur, imo etiam obdurantur, quemadmodum ille cordis duritia laborans Pharaon²⁴, et in operibus indicendis acerbis²⁵, ad divinas adversus impios potentias specimen edendum reservatus²⁶.

V. Expone, unde hujusmodi plagæ et flagra orientur, et quæ sit eorum ratio? Utrum inordinatus quidam ac præposterus et gubernationis omnis expers universitatis motus, ac cæca temeritas, tanquam videlicet nemo sit qui rebus moderandis præsit, et denique casus hæc ferat, ut placet hominibus stulte sapientibus, et iis, qui a præcipiti et tenebroso spiritu temere feruntur; an potius universa hæc rerum moles, ut ratione atque ordine primum creata, atque concinna et ornata temperata, et colligata, et mota est, velut is solus novit, qui motum attulit, sic etiam Providentia freno eam ducente, in diversum moveatur, et collocetur? Unde sterilitates, et a ventis invectæ labes, et grandines, præsens nostra plaga et admonitio? Unde aeris corruptiones, et morbi, et æstuantis terræ motus, et maris scœ in altum attollentis impetus, et cœlitus orbi terrores? Et quonam pacto creatura, ad hominum usum et commoditatem effecta, communes, inquam, et æquales deliciæ, ad impiorum poenam immutetur, ut, quibus 303 ornati gratias non egimus, iis etiam erudiamur, atque ex his quæ patimur, potentiam agnoscamus, quandoquidem ex acceptis beneficiis eam haudquam agnovimus? Quonam modo aliis de manu Domini duplicita peccata tribuuntur²⁷, ac viii mensura per duplum impletur, secundum quam

¹⁹ Isa. xxviii, 17. ²⁰ Matth. xv, 42. ²¹ Psal. Exod. v, 6; vii, 22. ²² Exod. i, 9. ²³ Rom. ix, 17.

(15) Μὴ συνιεῖσθαι, etc. Sic exponit Nicetas: « Etsi iniquum videbatur postremos primis exæquare, non tamen iniquum erat; postremorum enim voluntas id, quod labore debeat, supplevit. »

(16) Πτώσεως. Or. 2, πόσεως.

(17) Ἐκ τοῦ. Or. 2, ἀπὸ τοῦ.

(18) Μικρᾶς θλίψεως. Civis. 1, μικρᾶς, « diu- turna calamitate. » Civis. 2, μικρᾶς πίστεως, « mo- dica fide. »

(19) Καὶ. Deest in Reg. a.

(20) Ἐκράθη. Sic Regg. bm, ph, etc. In ed. ἀκράτη.

A κατὰ τὸν δικιον Ἡσαΐαν (ούδὲ γάρ τὸ ἄγαθὸν ἔκρι- τον, εἰ καὶ τοῖς ἐν τῷ ἀμπελῶνι προχειμηδο- σιν, ἔδοξε, μὴ συνιεῖσθαι²⁸ τὸ ἐν τῇ ισότητι δι- ιστον), καὶ τὴ δργὴ κατὰ λόγον τῶν ἀμαρτημά- των, ποτήριον ἐν χειρὶ Κυρίου προσαγορευομένη, καὶ κόνδυν πτερίσεως²⁹ ἐκπινόμενον, εἰ καὶ πᾶσιν ὑφαι- ρεῖται τι τῆς ἀξίας, καὶ τὸ τῆς δργῆς ἄκρατον φιλαν- θρωπίᾳ κέρνησιν κλίνων μὲν ἐκ τοῦ³⁰ ἀποτόμου πρὸς τὸ ἐνδόσιμον τοῖς φόδῳ παιδευομένοις, καὶ τοῖς ἐκ τῆς μικρᾶς θλίψεως³¹ συλλαμβάνουσι καὶ ὀδίνουσιν ἐπιστροφήν, καὶ πνεῦμα σωτηρίας τέλειον ἀποτίκτου- σιν ὑποτηρῶν δὲ δύμας τρυγίαν, τὸ τῆς δργῆς ἕσχα- τον, ἵν' δὲ λογίαν κενώσῃ τοῖς μὴ θεραπευομένοις ἐκ τῆς χρηστότητος, ἀλλὰ καὶ³² (19) σκληρυνομένοις κατὰ τὸν βαρυκάρδιον Φαραὼ, καὶ πικρὸν ἐργοδότην, εἰς δεῖγμα³³ Β ταμιευθέντα τῆς τοῦ θεοῦ κατὰ τῶν ἀσεβῶν δυνάμεως.

C Ε'. Εἰπὲ, πόθεν αἱ τοιαῦται πληγαὶ καὶ μάστιγες; καὶ τις δὲ περὶ ταῦτα λόγος; Πότερον κίνησίς τις τοῦ παντὸς ἀτάκτος, καὶ ἀνώμαλος, καὶ ἀκυρόντος φορά τε καὶ ἀλογία, ὡς οὐδενὸς τοῖς οὖσιν ἐπιστατῶντος, καὶ τὸ αὐτόματον ταῦτα φέρει, ὡς δοκεῖ τοῖς ἀσφωνοῖς, καὶ τοῖς εἰκῇ φερομένοις ὑπὸ τοῦ ἀτάκτου καὶ σκοτεινοῦ πνεύματος· ή λόγῳ τινὶ καὶ τάξει, ὥστε περ τὸ πᾶν ἀπὸ ἀρχῆς, καὶ ἐκράθη³⁴ (20), καὶ συνεδέθη, καὶ ἐκινήθη κοσμίως, ὡς μόνῳ τῷ κινή- σαντι γνώριμον, οὕτω καὶ μετακινεῖται καὶ μετατί- θεται. Προνοίας χαλινοῖς δόητονύμενον; Πόθεν ἀφορταί, καὶ ἀνεμοφθορταί, καὶ χάλαζαι, ή νῦν ἡμετέρα πληγὴ καὶ νουθεσία; Πόθεν ἀέρων φθοραί, καὶ νόσοι, καὶ βρασμοὶ γῆς, καὶ θαλάσσης ἐπαναστάσεις, καὶ τὰ ἔξ οὐρανοῦ ἐξίματα (21); Καὶ πῶς ή εἰς ἀπόλαυσιν ἀνθρώπων δημιουργηθεῖσα κτίσις, τὸ κοινὸν ἐντρύ- φημα (22) καὶ ισότιμον, εἰς τὴν τῶν ἀσεβῶν κόλασιν μεταβαλλεται, ἵν' οἵ τιμηθέντες οὐκ ηγχαριστήσαμεν, τούτοις καὶ παιδευθῶμεν, καὶ γνῶμεν τὴν δύναμιν ἔξ ὧν πάσχομεν, ἐπειδὴ μὴ ἔγνωμεν (23) ἔξ ὧν εὗ πε- πόνθαμεν; Πῶς τοῖς μὲν (24) ἐκ χειρὸς Κυρίου διπλά τὰ ἀμαρτήματα (25) δίδοται, καὶ ἀναπληροῦται τὸ τῆς κακίας μέτρον τῇ διπλασίᾳ (26), καθ' ἣν καὶ δὲ Ισραὴλ συφρονίζεται· τοῖς δὲ, διὰ τῆς ἐπιπλασίας εἰς τὸν κόλπον ἀποδιδομένης, κενοῦται τὰ ἀμαρτήμα- τα; Καὶ τί τὸ τῶν Ἀμφράτων μέτρον οὕτω πεπλη- ρωμένον; Καὶ πῶς δὲ ἀμαρτωλὸς ἢ ἀφίεται, ἢ κολά-

D LXXIX, 9. ²⁸ Ezech. xxviii, 33. ²⁹ Isa. xxvi, 18.

³⁰ Isa. XL, 2.

(21) Δεῖματα. Sic Regg. bm, ph., Or. 2, etc. Sic etiam legit Billius. In ed. δεῖματα, « exempla. »

(22) Ἐντρύφημα. Sic Regg. bm, ph, Or. 2, Par. In ed., ἀντρύφημα.

(23) Ἐγνῶμεν. Montac. ἔγνωκαμεν.

(24) Τοῖς μέν. Sic plures Regg., Cvisl. 1 Or. 2, Par. In ed., τοῖς δέ.

(25) Διπλὰ τὰ ἀμαρτήματα. « Duplicita peccata, » id est, « duplices pro peccatis poenas. »

(26) Διπλασία. Billius: « per duplicitatem. » Vox hic æquivoca, quia διπλασία aliud sonat Latine quam Græce.

ζεταὶ πάλιν· τὸ μὲν, ἐκεῖθεν τυχὸν τηρούμενος, τὸ δὲ, ἐντεῦθεν λατρεύμενος; Καὶ πῶς δίκαιος, η̄ κακοπαθεὶ πειραζόμενος ἴσως, η̄ εὐπαθεὶ συντηρούμενος, δινέπερ η̄ πτωχὸς τὴν διάνοιαν, καὶ μὴ σφόδρα ὑπεράνω (27) τῶν ὀρωμένων, καὶ ὡς τὸ συνειδῆς διδάσκει τούτων ἔκατερον, τὸ οἰκεῖον καὶ ἀψεύδες χριτήριον; Τίς η̄ πληγὴ, καὶ πόθεν; Πότερον ἀρετῆς ἐλεγχος, η̄ κακίας βάσανος, καὶ διὰ κρείττον ὡς κολάσει κάμπτεσθαι, καὶ μὴ οὕτως ἔχῃ, καὶ ὑπὸ τὴν κραταιὰν τοῦ Θεοῦ χείρα ταπεινοῦσθαι, η̄ ὡς δοκιμασίᾳ μετεωρίζεσθαι. Ταῦτα διδάξον καὶ νουθέτησον, μὴ σφόδρα τῇ παρούσῃ πληγῇ δυσφορεῖν ἡμᾶς (28), η̄ εἰς κακῶν βάθος ἐμπεσόντας (29) καταφρονεῖν (Ἐστι γάρ τι καὶ τοιοῦτο (30) πάθημα ἐν τοῖς πολλοῖς). ἀλλὰ τωφόρων ἔχειν πρὸς τὴν νοθεσίαν, καὶ μὴ τὴν μείζω προκαλεῖσθαι, διὰ τῆς πρὸς ταύτην ἀναι-

εσθρι. Ήσεν δοce, atque adinone, ne ob præsentem plagam gravius discruciemur, aut in profundum malorum prolapsi, eam contemnamus (id enim plerisque ita etiam evenit), verum prudenter in hac castigatione nos geramus, ne, animi stupiditate ac sine sensu eam excipiendo, majorem accersamus.

Γ'. Δεινὸν ἀφορία γῆς, καὶ καρπῶν ἀπάλεια πῶς δὲ οὐ, ήδη ταῖς ἐλπίσιν εὑφραύνονταν, καὶ ταῖς ἀποθήκαις τὸν τηροῦνταν; Καὶ δεινὸν διωρος θερισμός, καὶ γεωργοὶ τοῖς πόνοις ἐπιστυγνάζοντες, καὶ οἶνον νεκροὺς (32) παρακαθήμενοι τοῖς γεννήμασιν, διὰ τὸς ἔξθερψεν ἡμερος, καὶ ἀγριοὶ ἔξεθέρψεν ὡν οὐκ ἐπλήρωσε τὴν χείρα αὐτοῦ διθερίζων, καὶ τὸν κόλπον αὐτοῦ διὰ τὰ δράγματα συλλέγων οὐδὲ τῆς εὐλογίας ἐπ' αὐτοῖς ἔτυχεν, ἣν χαρίζονται γεωργοῖς οἱ παράγοντες. Καὶ θέαμα ἐλεινὸν, γῆ καθυδρισμένη, καὶ ἀποκειραμένη, καὶ τὸν ἐαυτῆς κύσμον οὐκ ἔχουσα. Οὐ θρηνεῖ μὲν δι μακάριος Ἰωτὴλ, γῆς καταφθορὰν, καὶ λιμοῦ βάσανον, εἰ καὶ τις δόλος, ἐκτραγῳδήσας· θρηνεῖ δὲ προφῆτης ἔτερος (33), τῇ πρότερον εὔκοσμᾳ τὴν τελευταίαν ἀκοσμίαν ἀντιτιθεὶς, ἐν οἷς φησι περὶ ὅργης Κυρίου διαλεγόμενος, θραύσοντος γῆν· Τὰ ἐμπροσθετανταῦτα παράδεισος τρυφῆς, καὶ τὰ διπλαῖς (34) πεδίοις ἀχαρισμοῦ. Δεινὰ μὲν δὴ ταῦτα, καὶ πέρα δεινῶν, ἔως μόνα λυπεῖ τὰ (35) περόντα, καὶ οὕπω χαλεπωτέρας ἀνιστὸς πληγῆς αἰσθησις· ἐπειδὴ, καθάπερ ἐν τοῖς νοσήμασι, τὸ λυποῦν ἀει πάνος τοῦ μὴ παρόντος ἀνιαρώτερον δεινότερα διὰ τούτων οἱ τῆς ὅργης τοῦ Θεοῦ θησαυροὶ παρέκαυτοις, κατέχουσιν, ὡν μὴ γένοιτο πείραν ὑμᾶς (36) λαβεῖν· οὐδὲ γε λήψεσθε πρὸς τοὺς οἰκτιρμοὺς τοῦ Θεοῦ καταφεύγοντες, καὶ τὸν θελητὴν (37) τοῦ ἐλέους τοῖς δάκρυσιν ἔλκοντες, καὶ τὸ ἔχης τῆς ὅργης διὰ τῆς ἐπιστροφῆς ἀποστρέφοντες. Ἔτι πρατης ταῦτα, καὶ φιλανθρωπία, καὶ παῖδεσσις ἡμερος, καὶ στοιχεῖα

A etiam Israel castigatur; aliis rursus per septuplum in sinu redditum peccata exauriuntur? Quænam Amorrhæorum mensura nondum cumulata? Quoniam pacto peccator, aut dimittitur, aut rursum supplicio afficitur; illud, quia fortasse ad alteram vitam reservatur, hoc, ut ea ratione ad sanitatem revocetur? Quoniam item pacto vir justus, vel ærumnis premitur, ut fortasse tentetur, vel læta omnia habet, ut conservetur, modo sit animo pauper, nec supra ea, quæ in oculorum sensum cadunt, admodum evectus, sicut etiam conscientia, hoc est, domesticum et verum tribunal, horum utrumque docet? Quænam hæc plaga, et unde? Utrum ut virtus nostra exploretur, an ut improbitas vindicetur? Quantquam præstat velut ob pœnam (etiam si aliter res se habeat) animos demittere, ac sub potenti manu Dei humiliari, quam velut ob probationem in altum efferriri. Hæc doce, atque adinone, ne ob præsentem plagam gravius discruciemur, aut in profundum malorum prolapsi, eam contemnamus (id enim plerisque ita etiam evenit), verum prudenter in hac castigatione nos geramus, ne, animi stupiditate ac sine sensu eam excipiendo, majorem accersamus.

VI. Acerba res est, terræ sterilitas, et fructuum jactuva; quidni autem, cum jam spe oblectarent, atque horreis appropinquarent? Acerba res, præmatura messis, et agricolæ labores suos luctu prosequentes, ac germinibus, tanquam mortuis assidentes, quæ mitis imber aluit, ac ferus et immanis demessuit; quibus non implevit manum suam qui metit, et sinum suum qui manipulos colligit⁸; nec propterea benedictionem eam, quam, qui prætereunt, agricolis impertire solent, consequitus est. Misericordia spectaculum, terra clade affecta, et detonsa, suoque ornatum spoliata. Quod et beatus Joel deplorat⁹, cantu lugubri, ut si quis alias, terræ corruptionem et famis cruciatum exaggerans; et item alter propheta luget, pristinæ pulchritudini posteriore deformitatem opponens, cum videlicet de Domini ira terram 304 percutientis ita verba faciens, in hunc, modum loquitur: *Anteriora ejus, hortus voluptatis, posteriora autem, campus extor- minii*¹⁰. Gravia quidem hæc sunt, ac plusquam gravia, quandiu præsentia sola molestiam afferunt, nec atrocioris plagæ sensus intoreore aīhuc animum pulsat; quandoquidem, non secus atque in morbis, calamitas præsens semper molestior est, quam ea, quæ procul abest. At his adhuc graviora divinæ iræ thesauri apud se continent¹¹, quæ utinam vobis experiri minime contingat: nec vero experiemini, modo ad Dei miserationes consugiatis, eumque, qui vult misericordiam¹², lacrymis per-

⁸ Psal. LXXXIII, 42. ⁹ Gen. xv, 16. ¹⁰ I Petr. v, 6. ¹¹ Psal. cxxviii, 7. ¹² Joel 1, 10. ¹³ Joel 11, 3. ¹⁴ Deut. xxxii, 34. ¹⁵ Ose. vi, 6.

(27) Υπεράνω. Sic tres Regg. In editis divisim, ὑπέρ ἀνω.

(28) Ἡμᾶς. Sic plures codd. Deest in ed.

(29) Ἐμπεσόντας. Comb. addit, δ δη λέγεται, « quod dici solet. »

(30) Τοιοῦτο. Sic Coisl. 1, et Par. In ed., τοιοῦτον.

(31) Καὶ μὴ ... ἀραισθησας. Billius, « ne ad hauc obstupescentes, majorem accersamus. »

(32) Νεκροῖς. Reg. ph addit. τιστ.

(33) ἔτερος. « Alter. » Forte, ἔτερως, « aliter; » vel, ἔτεροι, « alibi. » Nam verba sunt ejusdem Joel. II, 3.

(34) Καὶ τὰ διπλαῖς. Coisl. 1, καὶ τ' ὁ διπλω.

(35) Τὰ. Sic Reg. ph. Deest in ed.

(36) Ὑμᾶς. Deest in pluribus.

(37) Τὸν θελητὴν. Or. 2, τὸν τελέτην.

trahatis, ac per inorū emendationem, quidquid deinceps iræ sequitur, avertatis. Adhuc lenitas et benignitas hæc sunt, et blanda castigatio, plagarumque elementa, quæ puerilem æstatem coercent: adhuc iræ sumus¹³, tormentorum præludium: nondum autem ignis comburens¹⁴, hoc est, acerrima commotio; nec succensi carbones¹⁵, id est, ultimæ partes supplicii, quod partim comminatus est, partim intentavit, partim vi compressit, partim etiam induxit; æque nimirum, et per plagam, et per comminationem nos erudiens, ac pro incredibili quadam bonitatis magnitudine, semita iræ suæ ne asperioribus uti necesse habeat; ceterum per majora etiam erudiens,

ac pro incredibili quadam bonitatis magnitudine, semita iræ suæ ne asperioribus uti necesse habeat; ceterum per majora etiam erudiens,

VII. Scio resurgentem frameam, et gladium ebrium in celo, qui jugulare, in nibilum redigere, liberis orbare, ac ne carni quidem, et medullis atque ossibus parcere jubetur¹⁶. Scio eum, qui perturbatione omni vacat, ursæ fame laboranti, ac pardo similem, in Assyriorum via occurrere¹⁷; non eorum tantum qui tum erant, sed eorum etiam qui vitæ improbitate Assyrium nunc referrunt; nec iræ ipsius vim et celeritatem fugere cuiquam licere, cum ad impia nostra facinora vigilaverit, ac zelus, qui adversarios devorare novit, ipsius hostes persecutus fuerit. Scio concussionem, et excussionem, et ebullitionem, cordisque confractiōnem, ac genuum dissolutionem¹⁸, atque ejusmodi supplicia, quibus impiorum sceleræ vindicantur. Mitto enim dicere futuræ vitæ tribunalia, quibus bujusce vitæ indulgentia et impunitas eos tradit; ita ut satius sit nunc castigari ac purgari, quam ad cruciatum illum **305** transmitti, cuin jam pœna tempus erit, non purgationis. Quemadmodum enim, ut a Davide optime dictum est¹⁹, morte superior est, qui hic Dei memor est, ita non est mortuis in inferno confessio, nec morum correctio. Hic enim Deus vitam et actionem, illic autem rerum gestarum censuram conclusit.

VIII. Quid faciemus in die inductionis²⁰, qua terret me quidam prophetarum, sive cum nobiscum Deus judicia loquetur, sive in montibus et collibus, quemadmodum audivimus, sive quæcumque tandem illa, et quoctunque loco futura sit, cum nos coarguet, atque ex adverso stabit, peccata nostra, acer-

¹³ Psal. xvii, 9. ¹⁴ Psal. civ, 32. ¹⁵ Psal. xvii, 9. ¹⁶ Psal. lxxvii, 50. ¹⁷ Ezech. xxi, 9. ¹⁸ Ose. xiii, 7, 8. ¹⁹ Nahum ii, 10. ²⁰ Psal. vi, 6. ²¹ Isa. x, 3.

(38) Στοιχεῖα πληγῆς. « Plaga elementa. » Quemadmodum pueris primum elementa traduntur, deinde syllabæ, etc.: ita Deus primum nos per « minores ac leviores plagas, » velut pueros, ducit; deinde « graviores » adhibet.

(39) Καταφλέγμενος. Plures codd., καταφλέγμον.

(40) Ἀκμή. « Primitæ, acies commotionis. »

(41) Ὁδοποιῶν. Pass., ὁδοποιοῦνται.

(42) Ἐξουθενεῖν. Nonnulli habent, ἐξουθενεῖν.

(43) Ἔως. Or. 2, καὶ ἔως.

(44) Ἀρχτορ ἀπορουμένην. u.gata : « quasi ursa raptis catulis, » etc. Reg. bm, et Nicet., ἀρχον [mendose].

A πληγῆς (38), νηπιότητα παιδαγωγούσης: Ετι καπνὸς δργῆς, βασάνων προοίμιον οὖπω δὲ πῦρ καταψεγόμενον (39), ἡ ἀκμὴ (40) τῆς κινήσεως: οὐδὲ ἄνθρακες ἀναπτόμενοι, τὰ τελευταῖα τῆς μάστιγος: ἡς τὸ μὲν ἡπειρήσεις, τὸ δὲ ἀνετείνατο, τὸ δὲ βίᾳ κατέσχε, τὸ δὲ ἐπήγαγεν δόμοις καὶ τῇ πληγῇ πυιδεύων καὶ τῇ ἀπειλῇ, καὶ ὁδοποιῶν (41) τρίβον τῇ δργῇ αὐτοῦ, δι' ὑπερβόλην ἀγαθότητος: ἀπὸ μὲν τῶν ἐλαττόνων ἀργύμενος, ὥστε μὴ δεθῆναι τῶν σφόδροτέρων παιδεύων δὲ καὶ τοῖς μείζοσιν, εἰ πρὸς ταῦτα ἐκδιασθείη.

viam sternens²²: a minoribus quidem incipiens, si ad ea adigatur.

B Ζ'. Οἶδα στιλεουμένην ρομφαῖαν, καὶ μεθύουσαν μάχαιραν ἐν τῷ οὐρανῷ, σφάζειν, ἐξουθενεῖν (42), ἀτεκνού κελευομένην, ἔως (43) ταρκῶν, καὶ μυελῶν, καὶ διστέων μὴ φειδεῖσθαι. Οἶδα, ὡς ἀρκτὸν ἀπορουμένην (44), τὸν ἀπαθῆ, καὶ ὡς πάρδαλιν ἀπαγτῶντας κατὰ τὴν ὅδον Ἀσσυρίων, οὐ τῶν τότε μόνον, ἀλλὰ καὶ εἰ τις νῦν (45) τὴν κακίαν Ἀσσυρίος: καὶ οὐκ ἐνὸν φυγεῖν τὸ κράτος τῆς δργῆς αὐτοῦ καὶ τὸ τάχος, ὅταν γρηγορήσῃ ἐπὶ τὰ ἀσεντάτα ήμῶν, καὶ τοὺς ἔχθροὺς αὐτοῦ καταδιώκῃ ζῆλος, ἐσθίειν εἰδῶς τοὺς ὑπεναγμένους. Οἶδα ἐκτιναγμὸν, καὶ ἀνατιναγμὸν, καὶ βρασμὸν, καὶ καρδίας θραυσμὸν, καὶ παράλουσιν γονάτων, καὶ τοιαῦτα δυτα τὰ τῶν ἀσεβῶν ἐπιτίμια: ἐῶ γὰρ λέγειν τὰ ἐκεῖθεν δικαιωτήρια, οἵς τι ἐνταῦθα φειδῶ παραδίδωσιν, ὡς βέλτιον εἴναι: νῦν παιδεύθηναι καὶ καθαρόθηναι, ἢ τῇ (46) ἐκεῖθεν βασάνῳ περαπεμφθῆναι, ἡνίκα κολάσεως καιρὸς, οὐ καθάρσως. Ποτερ γὰρ θανάτου κρείττων δὲ ἐνταῦθα Θεοῦ μνημονεύων, καὶ κάλλιστα τῷ θείῳ Δαΐδι τοῦτο πεφιλοσόφηται: οὕτως οὐκέτι έστιν ἐν ἥδη τοῖς ἀπελθοῦσιν ἔνομολόγησις καὶ διόρθωσις. Συνέκλεισε γὰρ δὲ θεός ἐνταῦθα μὲν καὶ βίον καὶ πρᾶξιν, ἐκεῖ δὲ τὴν τῶν πεπραγμένων ἐξέτασιν.

C Η'. Τι ποιήσομεν ἐν ἡμέρᾳ ἀπαγωγῆς, ἢ με ἐκφοβεῖ (47) τις τῶν προφητῶν, εἴτε δικαιολογίας (48) τοῦ Θεοῦ πρὸς ἡμᾶς, εἴτε τῆς ἐπὶ τῶν δρέων καὶ θυνῶν, διπερ τὴν σαμεν, εἴτε τῆς ὀποιασοῦν καὶ ἐφ' ὧν δῆποτε γινομένης ὅταν διελέγχῃ (49) τε πρὸς δὲ θεός ἐνταῦθα μὲν καὶ βίον καὶ πρᾶξιν, ἐκεῖ δὲ τὴν τῶν πεπραγμένων ἐξέτασιν.

D Ημέρα, καὶ ἀντικαθιστήται (50) κατὰ πρόσωπον ἡμῶν

(45) Εἰ τις νῦν. Coisl. 1, et Or. 2, εἰ τις εἴη νῦν. In quibusdam deesi νῦν.

(46) Τῇ. Sic Regg. bm, ph, et Coisl. 1. In ed., τῆς.

(47) Ἐκφοβεῖ. In quibusdam, φοβεῖ. In nonnullis, φοβῇ.

(48) Εἴτε δικαιολογίας, etc. « Sive justi Dei erga nos judicii. » Billius : « Hoc est divinæ ad nos expositulationis. »

(49) Διελέγχη. Regg. a, c, ph, Coisl. 1, Or. 2, διελέγχηται.

(50) Ἀντικαθιστήται. Sic Reg. a, et Coisl. 1. In editis vero, ἀντικαθιστάται.

ιστάς τὰ διμαρτήματα, τοὺς πικροὺς κατηγόρους, καὶ οἵς εὐ πεπόνθαμεν, & θυμοῦσαμεν ἀντεξάγων, καὶ λογισμῷ λογισμὸν πλήσσων, καὶ πράξει πρᾶξιν εὐθύνων, καὶ τὸ τῆς εἰκόνος ἀπαιτῶν ἀξιώμα, τῇ κακῇ συνθολωθέσης καὶ συγχυθείσῃς, τὸ τελευταῖον ἀπάγει (51) αὐτοὺς ὑφ' ἕαυτῶν κατεγνωσμένους, καὶ κατακεριμένους, καὶ οὐδὲ ὡς ἀδικα πάσχομεν (52) εἰπεῖν ἔχοντας, ὅπερ ἐνταῦθα τοῖς πάσχουσιν ἔστιν οὗτοις εἰς παραμυθίαν τῆς καταχρίσεως;

ενος, qui pœnas iuuit, πονιμημα hanc vim habet, ut eorum condemnationem et cruciatum le-

niat.

Θ. Ἐκεῖ δὲ τίς συνήγορος; ποίᾳ σκῆψις; τίς ψευδῆς ἀπολογία; ποίᾳ πιθανότης ἔντεχνος; τίς ἐπίνοια κατὰ τῆς ἀληθείας παραλογιεῖται τὸ δικαστήριον, καὶ κλέψει τὴν ὁρθὴν κρίσιν, τοῖς πᾶσι πάντα ἐν ζυγῷ τιθεῖσαν, καὶ πρᾶξιν, καὶ λόγον, καὶ διανόημα, καὶ ἀντιστροφούσαν (53) τοῖς πωνηροῖς τὰ βελτίων, ἵνα τὸ ρέπον νικήσῃ, καὶ μετὰ τοῦ πλεύσοντος ἡ ψῆφος γένηται, μεδ' ἦν οὐκ ἔφεσις, οὐ κριτῆς ὑψηλότερος, οὐκ ἀπολογία δι' ἔργων δευτέρων, οὐκ Ἐλατον παρὰ τῶν φρονίμων παρθένων, ἢ τῶν πωλούντων, ταῖς ἐκλεπτούσαις λαμπάσιν, οὐ μεταμέλεια πλουσίου φλογὴ τηκομένου, καὶ τοῖς οἰκείοις ἐπιζητοῦντος διόρθωσιν, οὐ προθεσμία μεταποιήσεως· ἀλλὰ καὶ μόνον, καὶ τελευταῖον, καὶ φοβερὸν τὸ κριτήριον, καὶ δίκαιον πλέον ἢ δύος ἐπίφερον, μᾶλλον δὲ διὰ τοῦτο καὶ (54) φοβερώτερον, διτι καὶ δίκαιον; Ἡνίκα θρόνοι προτίθενται, καὶ Πλαταίδες ἡμερῶν προκαθέζεται, καὶ βίθοι ἀνοίγονται (55), καὶ ποταμὸς πυρὸς ἐλκεται, καὶ τὸ φῶς ἔμπροσθεν, καὶ τὸ σκότος τὸιματρέμον· καὶ πορεύονται (56) οἱ τὰ ἀγαθὰ ποιήσαντες εἰς ἀνάστασιν ζῶντος, τῆς ἐν Χριστῷ νῦν κρυπτομένης, καὶ ὑπερον αὐτοὺς ἀλγού οἱ μὴ πιστεύσαντες (57) κατεκρίθησαν· καὶ τοὺς μὲν τὸ διφραστὸν φῶς διαδέξεται (58), καὶ ἡ τῆς ἀγίας καὶ βασιλικῆς θεωρία Τριάδος ἐλλαμπούσης τρανώτερὸν τε καὶ καθαρώτερον, καὶ δῆτις ὅλιψ νοῦ μιγνυμένης, ἣν δὴ καὶ μόνην μᾶλιστα βασιλείαν οὐρανῶν ἐγὼ τίθεμαι· τοῖς (59) δὲ μετὰ τῶν διλλῶν βάσανος, μᾶλλον δὲ πρὸ τῶν διλλῶν, τὸ ἀπερθίθαι θεοῦ, καὶ ἡ ἐν τῷ συνειδότι αἰσχύνη πέρας οὐκ ἔχουσα. Καὶ ταῦτα μὲν ὑπερον.

Verum hæc posterius.

I. Νῦν δὲ τὶ ποιήσωμεν (60), ἀδελφοί, συντετριμένοι, καὶ τεταπεινωμένοι, καὶ μεθύοντες, οὐκ ἀπὸ σίκερα, οὐδὲ ἀπὸ οἴνου, τοῦ πρὸς ὀλίγον σαλεύοντος καὶ σκοτίζοντος, ἀλλ' ἀπὸ τῆς πληγῆς ἣν ἐπήγαγε

A bos et amarulentos accusatores, nobis in faciem statuens⁵¹, acceptaque beneficia cun iis, quæ iniuste admisisimus, ex adverso conferens, et cogitatione cogitationem, verberans, et actione actionem exquires, et vitio contaminatae atque confusæ imaginis dignitatem a nobis exposcens, nos denum abducet, a nobismetipsis judicatos et condemnatos, hucque abductos, ut ne id quidem dicere queamus, nos inique suppicio affici? Quod quidem hic apud eos, qui pœnas iuuit, πονιμημα hanc vim habet, ut eorum condemnationem et cruciatum le-

niat.

B IX. Illic autem quis patronus? quis speciosus titulus? quæ fucata defensio? quæ artificiosa veri similitudo? Quæ consilii adversus veritatem solertia tribunal illud circumveniet, ac rectum judicium eludet, omnia omnibus in statera collocans, actionem, sermonem, cogitationem, virtutesque cum vitiis ex æquo rependens, ut, quod propendet, viatoriam obtineat, atque ab ampliore parte sententia stet, post quam non jam provocatio superest, non sublimior judex, non alia opera, per quæ quispiam pœnam deprecetur, non, deficientibus lampadibus, oleum, a prudentibus virginibus, aut a vendentibus acceptum⁵², non divitis illius pœnitentia, flammæ cruciatu liquecentis⁵³, ac propinquis suis correctionem requirentis, non denique præstitutum vitæ in melius commutandæ tempus; sed et solum, et postremum, ac formidabile illud tribunal erit, magisque etiam justum quam formidabile; inno, ut rectius dicam, idcirco formidabilius, quia justum? Quo quidem tempore throni proponentur, et Antiquus diérūm sedebit, et libri aperientur, et C 306 igneus fluvius volvetur, et lux a fronte, et parata tenebræ⁵⁴: ac procedent qui bona fecerunt, in resurrectionem vitæ⁵⁵, nunc quidem in Christo absconditæ⁵⁶, verum postea simul cum ipso manifestandæ: qui autem mala egerunt in resurrectionem judicii⁵⁷, quo etiam ii qui non credunt, a verbo eos judicante iam condemnati sunt: atque ihlos quidem lux omni sermone præstantior excipiet, et sanctæ regiæque Trinitatis purius iam et clarius illuminantis, totamque se cum tota mente

D miscentis, contemplatio, in qua ego, vel sola præcipue, regnum cælorum positum esse censeo; hos autem, simul cum aliis, vel potius ante alia, istud ex cruciabili, quod a Deo projecti sint, atque inustam in conscientia semperternæ ignominiae notam gerant.

X. Nunc autem quid faciemus, fratres, contriti, et humiliati, et ebrili, non a sicera, nec a vino⁵⁸, quod ad breve tempus animum agitat, eique tenbras offundit, sed a plaga, quam Dominus invexit;

⁵¹ Psal. xlix, 21. ⁵² Matth. xxv, 8 sqq. ⁵³ Luc. xvi, 24. ⁵⁴ Dan. vii, 9 sqq. ⁵⁵ Joan. v, 29. ⁵⁶ Coloss. iii, 3. ⁵⁷ Joan. v, 29. ⁵⁸ Isa. xxix, 9.

(51) Ἀπάγει. Regg. a, c, bm, ph, Or. 2, ἀπάγῃ.
(52) Πάσχομεν, etc. Pass., πάσχοντας εἰπεῖν ἔχομεν.
(53) Ἀρτιστροῦσαν. Montac., ἀντειάσουσαν.
(54) Kul. Deest in pluribus.
(55) Ἀροληταῖον. Montac., διανοίγονται.
(56) Πορεύονται. Sic Regg. a, bm. Editi vero,

πορεύονται.
(57) Πιστεύοντες. Regg. c, ph, πιστεύοντες.
(58) Διαδέξεται. Sic duo Regg. In ed., διαδέξεται.
(59) Τοῖς. Bas., τούς.
(60) Ποιήσωμεν. Reg. ph, ποιήσομεν.

ille, inquam, qui dicit: Et tu, cor, movere ac tituba²⁰; quique moreris et compunctionis spiritu contempiores potat²¹; ad quos etiam diciunt: Videlte, contempores, et aspicite, et admiramini, et disperdimini²²? Quonam modo ejus redargutiones feremus? Aut quid responsi dabimus, cum praeter beneficiorum multitudinem, quibus acceptis, integrati permansimus, plagas etiam insuper nobis probro vertet, ac medicinæ genera, quibus sanati non sumus, recensebit? Atque nos quidem prolem vocans, verum improbam²³, et filios quidem, sed alienos²⁴, et a semitis nostris ob summam viæ difficultatem et asperitatem claudicantes, sic alloquetur: Quonam modo, et quanam ratione, vos erudiri oportebat, qua non erudierim? An per molliora medicamenta? At ea adhibui. *Egyptium* sanguinem²⁵, qui ex fontibus, et fluviis, et ex omni aquarum collectione bibeatur, hoc est, primam plagam, præterivi. Ranas etiam, et ciniphes, ac cœnomyias, quæ deinceps sequentur, prætermisi. A quinta, id est, a jumentis, et bobus, et ovibus incepit; ac ratione præditis adhuc parcens, in bruta sola impetum feci. Vos eam calamitatem nihil curastis; verum iis etiam, quæ percussa sunt, stolidiores atque a ratione alieniores vos ipsos mihi præbuistis. *Pluviam a vobis suspendi*: pars una compluta est: pars autem ea, cui pluviam negavi, exaruit²⁶; ac dixistis: Fortiter nos geremus²⁷. Grandinem vobis immisi, 307 contraria videlicet plaga vos castigans, vineas vestras, fruteta et germina

XI. Quin etiam ad me quoque, qui ne plagiis quidem melior fio, fortasse his verbis uletur: Scio quia durus es tu, et nerrus ferreus cerris tua²⁸. Qui spernebat, spernit; qui inique agebat, inique agit: nihil superna admonitio profuit, nihil flagra. *Defecit sufflatorium, defecit plumbum*²⁹, quod prius quoque per Jeremiam vobis exprobravi: Incassum argentum conflat argentarius: scelera vestra non sunt liquefacta³⁰. Num me iratum sustinebitis, dicit Dominus? Annon mea manus alias quoque plaga inferro potest? Adhuc penes me vesicae sunt ebullientes a camini fuligine³¹, quam Moyses, aut si quis illi similis iræ divinæ minister, in cœlum spargens, *Egyptum* per morbum castigat. Adiuc locusta, et tenebrae palpabiles, et plaga illa, ordine quidem postrema, dolore autem ac potentia prima, nempe primogenitorum strages et internecio, quam ut effugiamus, et exterminatorem a nobis avertamus, animi postes, contemplationem et actionem, magno illo et salutari signaculo, nimirum Novi

²⁰ Psal. cxi, 27. ²¹ Psal. lix, 5. ²² Act. xiii, 41. ²³ Deut. xxix, 5. ²⁴ Psal. xvii, 46. ²⁵ Exod. vii, 29. ²⁶ Amos iv, 7. ²⁷ Jer. xviii, 12. ²⁸ Isa. xlvi, 4. ²⁹ Jer. vi, 29. ³⁰ ibid. ³¹ Exod. ix, 10 sqq.

(61) Θαυμάσατε. Coisl. 2 addit. θαυμασίᾳ, et admiratione.

(62) Αὔτωρ. Montac., αὐτοῦ.

(63) Σκρῖτα. Reg. a, et Jes., σκνῖφα.

(64) Μάστιγας. Duo Regg., πληγάς, « plagas. »

(65) Ἐρυτίᾳ. Coisl. 2, ἐνάτῃ, « nona. »

(66) Γερρήματα. « Germina. » Mallem: « natas fruges. »

Κύριος. δ λέγων. Καὶ σὺ, καρδία, σείσθητι: καὶ ταλέυθητι: καὶ ποτίζων τοὺς καταφρονητὰς πνεῦμα λύπης καὶ κατανύξεως πρὸς οὓς καὶ λέγεται: Ἰδετε, οἱ καταφρονηταί, καὶ ἐπιθλέψατε, καὶ θαυμάσατε (61), καὶ ἀφωρίσθητε; Πῶς οἰσομεν αὐτοῦ τοὺς ἔλεγμούς; ή τίνα δώσομεν τὴν ἀπόκρισιν, ὅταν ἐπὶ τῷ πλήθει τῶν εὐεργεσιῶν, ἐφ' αἵς ἀχάριστοι μεμενήκαμεν, ἔτι καὶ τὰς πληγὰς ἡμῖν δονεῖδης, καὶ ἀπαριθμῆται τὴν λατρείαν, ἐξ οὓς οὐ τεθεραπεύμεθα; Καὶ τέχνα μὲν, ἀλλὰ μωμητὰ καλῶν λέγη, καὶ ιεροὺς μὲν, ἀλλ' ἀλλοτρίους καὶ χωλάναντας ἀπὸ τῶν τρίβων αὐτῶν (62) δι' ἀνδρίαν τε καὶ τραχύτητα: Πῶς ἔδει, καὶ πόθεν ὑμᾶς παιδεύθηται, καὶ οὐ πεπαθευκα; Δι' ἀπαλωτέρων φαρμάκων; ἐπῆγαγον. Παρῆκα τὸ Αἰγύπτιον αἴμα πινόμενον ἐκ πηγῶν καὶ ποταμῶν Β καὶ πάσις συναγωγῆς ὑδατος, τὴν πρώτην πληγήν. Παρῆλθον τοὺς βατράχους, καὶ τὸν σκνῖπα (63), καὶ τὴν κυνόμυσαν, τὰς ἔντος μάστιγας (64). ἀπὸ δὲ τῶν κτηνῶν, καὶ τῶν βοῶν, καὶ τῶν πριβάτων ἡρξάμην, τῆς πέμπτης πληγῆς, καὶ τοῖς ἀλόγοις ἐνέσκηψα, ἔτι τῶν λογικῶν φειδόμενος. Οὐδὲν πρὸς ὑμᾶς ή θραυσίς· ἀλλὰ γεγόνατε μοι καὶ τῶν πληγέντων ἀλογώτεροι, καὶ ἀπαιδευτέροι. Ἀνέσχορ ἐξ ὑμῶν τὸν ὑετόντος μερὶς μια ἐβράχη· καὶ μερὶς ἐφ' ήρον οὐκ ἐβρεξα, ἐξηράθη· καὶ εἰπάτε· Ἀνδριούμεθα. Ἐπῆγαγον ὑμῖν χάλαζαν, τῇ ἐναντίᾳ (65) πληγῇ παιδεύων, ἀπετελῶντας ὑμῶν καὶ δρυμῶντας καὶ γεννήματα (66) ὑμῶν ἐξεθέρισα· καὶ τὴν κακίαν ὑμῶν οὐ συνέτριψα.

demessui; nec tamē improbitatem vestram ob:rivis. IA'. Γιγώσκω (67), διτι σκληρός εἰ, καὶ τεῦρον σιδηροῦν ὁ τράχηλός σου· ταῦτα τυχόν ἔρει πρὸς ἐμὲ, τὸν μηδὲ ταὶς πληγαῖς νουθετούμενον (68). ὁ ἀθετῶν ἀθετεῖ· ὁ ἀνομῶν ἀνομεῖ· οὐδὲν ἡ ἀνωθεν (69) νουθεστα· οὐδὲν αἱ μάστιγες. Ἐξέλιπε φυσητὴρ, ἐξέλιπε μολιθδος, & καὶ διὰ Ἱερεμίου πρότερον ὑμῖν ὕνετοισα· Εἰς κενὸν ἀργυροκόπος ἀργυροκοπεῖ· πονηροί ταὶς ὑμῶν οὐκ ἐτάχτησαν. Μή ἐμὲ ὑπομενεῖτε, λέγει Κύριος, ὥργισμένον; « Ή οὐκ Ισχύει ἡ χειρ μου καὶ ἄλλας ἐπενεγκεῖν πληγάς (70); « Ετι παρ' ἐμοὶ καὶ φλυκτίδες ἀνάζεουσαι ἀπὸ καμινιατας.(71) αἰθάλης, ἦν τὰςσων εἰς οὐρανὸν Μωυσῆς, η εἰ τις κατέκεινον ὑπηρέτης Θεοῦ κανήσεως, παιδεύει νόσῳ τὴν Αἴγυπτον. « Ετι καὶ ἀχρής, καὶ σκότος φυλαφητὸν, καὶ ἡ τελευταὶ πληγὴ τῇ τάξει, πρώτη δὲ τῷ πόνῳ D καὶ τῇ δυνάμει, η τῶν πρωτετόκων φθορά (72) καὶ ἀπώλεια, ἦν ὑστε φυγέν, καὶ ἀποστρέψαι τὸν ἔλοθρευτὴν, χρίσαι τὰς τοῦ νοῦ φλιάς ἔμεινον, θεωρίαν καὶ πρᾶξιν, τῇ μεγάλῃ καὶ σωτηρίῳ σφραγίδι, τῷ τῆς Καινῆς Διαθήκης αἰματι, Χριστῷ καὶ συσταυ-

(67) Γιγώσκω. Montac., γιγώσκων.

(68) Νουθετούμενορ. Coisl. 2 addit, μήτε [Ι. μηδὲ] ταὶς ἀπειλαῖς, « οὐκ μηνις. »

(69) Αρωβερ. « Antecedens, superior correclio. »

(70) Πληγάς. Or. 2, μάστιγας, « flagella. »

(71) Καμινιατας. Regg. ph, Or. 2, καμινιατας.

(72) Φθορά. Or. 2 addit, τε.

ρουμένους, καὶ συναποθήσκοντας, ὥστε καὶ συναναστήναι, καὶ συνδοξασθῆναι, καὶ συμβασιλεῦσαι (73), νῦν τε καὶ κατὰ τὴν τελευταῖαν αὐτοῦ φανέρωσιν ἀλλὰ μὴ θραυσθῆναι, μηδὲ συντριβθῆναι, μηδὲ θρηνῆσαι, πλήσσοντος ἡμᾶς ἀωρίᾳ, καὶ ἐν τῷ σκοτεινῷ τούτῳ βίᾳ τοῦ Πονηροῦ, καὶ ὀλοθρεύαντος τὰ πρωτότοκα, καὶ Θεῷ καθιερώμένα (74) τῆς ζωῆς ἡμῶν γεννήματα καὶ κινήματα.

IB'. Μή μοι γένοιτο μετὰ τῶν δόλων πληγῶν, καὶ ταῦτα δινεῖσθῆναι παρὰ τοῦ Ἀγαθοῦ, πορευομένου πρὸς μὲν θυμῷ πλαγίῳ διὰ τὴν ἐμὴν πλαγιότητα (75). Ἐπάταξα ὑμᾶς ἐτικέρω, καὶ διὰ χυρώσει, καὶ σφακελισμῷ (76) καὶ οὐδὲν πλέον. Ἐξωθεὶς ησέχτωσεν ὑμᾶς μάχαιρα, καὶ οὐδὲν ὡς ἐπεστρέψατε (77) πρὸς μὲν λέγεις Κύριος. Μή γενοίμην ἀμπελῶν τοῦ ἡγαπημένου, μετὰ τὸ φυτευθῆναι καὶ γαρωθῆναι, καὶ φραγμῷ, καὶ πύργῳ, καὶ πᾶσιν ἀσφαλισθῆναι, ὡς ἐνīν μάλιστα, χερσομανῶν καὶ ἀκανθοφορῶν, καὶ διὰ τοῦτο καταφρονούμενος, ὡς καθαιρεθῆναι τὸν πύργον, καὶ περιαιρεθῆναι τὸν φραγμὸν, καὶ μὴ τμηθῆναι, μηδὲ σκαφῆναι, ἀλλὰ γενέσθαι πᾶσιν εἰς διαρταγήν, καὶ κοινῆν ὕδρεν, καὶ κατεπάτημα. Ταῦτα μὲν ὁ ἐμὸς φύδος καὶ λόγος· καὶ οὕτως ἔγω δυσφορῶν πρὸς τὴν πληγήν, καὶ τοιαύτην εὐχομαὶ τὴν εὐχὴν, ἦν καὶ προσθήσων τοῖς εἰρημένοις. Ἡμάρτομεν, ἡμομήσαμεν, ἡσεθήσαμεν, ὅτι ἐπελαθόμεθα (78) τῶν ἐντολῶν σου, καὶ ὀπίσω τῆς διανοίας ἡμῶν τῆς πονηρᾶς ἐπαρεύθημεν· ὅτι ἀναξίως τῆς κλήσεως καὶ τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Χριστοῦ σου πεπολιτεύμεθα, καὶ τῶν ἀγίων αὐτοῦ παθημάτων, C καὶ τῆς ὑπὲρ ἡμῶν κενάστεως· ὅτι ἐγενήθημεν δνεδος τῷ ἀγαπητῷ σου. Ἱερεὺς καὶ λαὸς ἐξέστημεν (79) ἐπὶ τὸ αὐτό τοντες ἐξεκλίναμεν, ἀμα τὴρεώθημεν. Οὐκ ἔστι ποιῶν κρέμα καὶ δικαιοσύνην, οὐκ ἔστιν ἔως ἐνδός. Ἀπεκλείσαμεν τοὺς οἰκτιερμούς σου, καὶ τὴν φιλανθρωπίαν σου, καὶ σπλάγχνα ἐλέους Θεοῦ ἡμῶν, διὰ τὴν κακλὸν ἡμῶν, μεθ' ἡς ἀνεστράψαμεν (80). Σὺ χρηστὸς, ἀλλ' ἡμεῖς ἡνομήσαμεν· σὺ μακρόθυμος, ἀλλ' ἡμεῖς πληγῶν δέιοι. Γινώσκομέν σου τὴν ἀγαθότητα, καίτερος ἀσυνετοῦντες· ὅλιγα ὡν ἡμάρτομεν μεμαστιγώμεθα. Σὺ φοβερὸς, καὶ τις ἀντιστῆσεται σοι: τρόμος λήψεται ἀπὸ σοῦ δρη, καὶ μεγέθεις βραχίονός σου τις ἀντερίσει (81); Ἐὰν κλείσῃς τὸν οὐρανὸν, τις ἀνοίξει; καὶ ἐὰν λύσῃς τοὺς καταρράκτας; D σου, τις συνέξει (82); Κούφον ἐν δρθαλμοῖς σου πτω-

⁷³ Amos iv, 9 sqq. ⁷⁴ Isa. v, 1. ⁷⁵ Baruch ii, 12.

(73) Καὶ συμβασιλεῦσαι. Sic Coisl. 1, et Or. 2. Drest in ed.

(74) Καθιερώμενα. Or. 2, καθιερώμενα.

(75) Διὰ τὴν ἐμὴν πλαγιότητα. Ob meam obliquitatem. Juxta Billium, « obliquitas » est aversio a recta via mandatorum Dei. Ira autem « obliqua » est vehementior poena. Unde, qui obliquo ensis ictu ferunt, acris vulnerant; et leo furore succensus oblique impetum facit. Sic Dens, cum nos a recta mandatorum ipsius semita deflectimur, ipse quodque se avertit, et in nos visitationis orulium oblique torquet; quod irascentium proprium est.

(76) Καὶ σφακελισμῷ. Or. 2, καὶ ἐν σφακελισμῷ. Id a Gregorio additum verbis Amos. Pluri-

A Testamenti sanguine, unxisse satius fuerit, atque una cum Christo erucifigi, ac mortem obire, ut simul quoque eum esse, et nunc et in postrema ipsius apparitione resurgamus, et gloria afficiamur, et simul regnemus; non autem perfringamur, et obliteramur, ac lugeamus, |cum Pravus ille, intempera nocte, et in caliginosa vita, nos percusserit, ac primogenitos, et Deo consecratos vitæ nostræ fetus motusque deleverit.

XII. Absit, ut una cum aliis plagiis, hæc quoque a Bono illo, ob meam obliquitatem in ira obliqua aduersum me gradiente, mihi exprobrentur: Percessi vos aurigine, et inflammatione, et putredine; nec quidquam prosci. Externe filii vos orbavit gladius; nec sic tamen ad me conversi estis, dicit Dominus ⁴³. Absit ut dilecti illius vinea sim ⁴⁴, quæ B posteaquam plantata fuit, et vallo munita, mace- riaque **308** et turri, cæterisque rebus, quoad ejus fieri potuit, firmata, vastitate posteror correxit, et spinas profert, ob quamque causam in id contemptus venit, ut et turris dejiciatur, et mace- ria diruatur, nec jam putetur atque fodiat, sed fiat omnibus in direptionem, et communem contumeliam et conculationem. Hic meus timor est, hic sermo: sic ad hanc plagam discrucior, atque bas preces adhibeo, quas etiam ad ea, quæ a me dicta sunt, adjungam: Peccarimus, inique egimus, impietatem fecimus ⁴⁵, quoniam oblii sumus mandatorum tuorum, et post cogitationes nostras pravas ambulavimus ⁴⁶; quoniam non, ut Christi tui vocatione et Evangelio dignum erat, sanctisque ipsius crucifixis, et ea exinanitione, quam nostra causa subiit, vitæ nostræ rationes institutas habuimus; quoniam dilecto tuo probro ac dedecori extitimus; sacerdos simul et populus a te descivimus, omnes declinavimus, simul inutiles facti sumus; non est qui judicium et justitiam faciat, non est usque ad unum ⁴⁷. Miserationes tuas, et clemen- tiam tuam, et viscera misericordiæ Dei nostri, ob improbitatem nostram, et consiliorum nostrorum perversitatem, qua retro invimus, nobis præclusi- mus. Tu bonus, at nos inique egimus. Tu lenis, at nos verberibus digni. Bonitatem tuam agnoscimus, lametsi insipientes. Paucis pro peccatorum nostorum atrocitate vapulavimus. Tu terribilis, et quis resistet tibi ⁴⁸? A timore tuo montes contremiserint: et magnitudini brachii tui quis resistet? Si cos-

⁴³ Isa. lxv, 2. ⁴⁴ Psal. xiii, 5. ⁴⁵ Psal. lxxv, 8. in de eo morbo ex medicis et Plinio leguntur in Thesaur.

(77) Οὐδὲ ὡς ἐπεστρέψατε. Coisl. 2 et Or. 2, οὐδὲ οὕτως ἐπεστρέψατε. Montacutius præfert, ὑπεστρέψατε.

(78) Ἐπελαθόμεθα. Sic duo Rugg. et Or. 2. In ed., ἀπελαθόμεθα.

(79) Ἐξέστημεν. Praevaricati sumus.

(80) Μεθ' ἡς ἀνεστράψαμεν. Quia conversati sumus, in contrarium acti sumus. Ilæc ab inter- prete omissa.

(81) Ἀτερπτε. Coisl. 2 et Jes., αντερπετε.

(82) Καὶ ἐτ... συνέξει. Ilæc desunt in Or. 2.

lum clauseris, quis aperiet? Si cataractas tuas sol-
veris, quis cobibebit? Facile est in oculis tuis
pauperem facere et ditare, mortificare et vivifica-
re, percutere et sanare; tuaque voluntas, perfecta
est actio. *Tu iratus es, et nos peccavimus*⁴⁸, ait ex
veteribus quidam, confitens. At iam tempus est,
ut ego in contrarium dicam: Nos peccavimus, et
tu iratus es. Idcirco vicinis nostris opprobrium fa-
cti sumus. Avertisti faciem tuam, et ignominia op-
pleti sumus⁴⁹. Verum quiesce, Domine, remitte,
Domine, propitius esto, Domine: ne nos propter
iniquitates nostras in perpetuum tradas; nec alios
per supplicia nostra eridas, cum nos aliorum pae-
nis emendari licet. Quorum scilicet? Gentium,
quae te non noverunt, et regnum⁵⁰ quae imperio
tuo minime subjecta sunt. At nos populus tuus,
Domine, et virga haereditatis tua⁵¹. Proinde ca-
stiga nos, verum in mansuetudine, ac non in ira-
tia, ne paucissimos nos facias, et contemptissimos
omnium qui habitant terram⁵².

XIII. His ego sermonibus misericordiam capto.
Quod si holocaustis etiam aut sacrificiis iram ipsius
placare liceret, ne his quidem pepercisset. Vos
vero, ipsi quoque timidum sacerdotem imitemini.
Ita facite, dilecti filii; ita, inquam, facite vos, quos
divinae increpationis et benignitatis socios et
consortes habeo. In lacrymis animas vestras possidete,
divinam iram sedate, vestra vita studia et instituta
in melius commutantes. *Sancificate jejunium, pro-
clamate curationem;* quemadmodum vos mecum
beatus Joel cohortatur⁵³, *Congregate seniores, in-
fantes ubera sugentes, astatem miserabilem, ac Dei
misericordia imprimis dignam.* Nec vero me fugit,
quænami mihi quoque, Domini ministro, et vobis,
qui enim honorem conseculi estis, præcipiat;
nimur ut cum cilicis templum ingrediamur, ac
diu noctuque inter gradus et altare pectora tunda-
mus, gestu ipso ac specie miserabiles, vocibus
miserabiliores; tum nostra, tum populi causa, in-
tente ac prolixe clamantes, non labori, non ser-
moni, non ullis aliis rebus parcentes, quibus Dei
indignatio sedatur, dicentes: *Parce, Domine, po-
pulo tuo, ne des haereditatem tuam in opprobrium*⁵⁴,
et quæ in ea oratione postea sequuntur; tantoque
majorem afflictionis partem sentientes, quanto di-
gnitate superiores sumus, nostro exemplo plebec
ad compunctionem, improbaque vita correctionem,
ad comitatur, eridentes.

XIV. Venite igitur omnes, o fratres, adoremus,
et procidamus, et ploremus coram Domino, qui se-

A χίσαι καὶ πλουτίσαι, ζωῶσαι καὶ θανατῶσαι, πατάξαι
καὶ λάσασθαι καὶ τὸ θελῆσαι (83) σου, πρᾶξις ἐστι
συντετελεσμένη. Σὺ ὡργίσθης, καὶ ἡμεῖς ἡμάρτομεν,
λέγει τις τῶν πάλαι ἀνθομολογούμενος. Ἐμοὶ δὲ καὶ
τὸ ἐναντίον καιρὸς εἰπεῖν· Ἡμεῖς ἡμάρτομεν, καὶ σὺ
ὡργίσθης διὰ τοῦτο ἐγενήθημεν δνειδος; τοῖς γετοσιν
ἡμῶν. Ἀπέστρεψας τὸ πρόσωπόν σου, καὶ ἀτιμίας
ἐπλήσθημεν. Ἄλλα κόπιαν, Κύριε⁵⁵ ἄνες. Κύριε⁵⁶
ιλάσθητε, Κύριε⁵⁷ μὴ (84) παραδῷς (85) ἡμᾶς εἰς
τέλος διὰ τὰς ἀνομίας ἡμῶν, μηδὲ διὰ τῶν ἡμετέρων
παιδεύσης δλλους μαστίγων, ἐνὸν ἡμᾶς διὰ τῆς ἑτέ-
ρων βασάνου σωφρονισθῆναι· τίνων τούτων; Ἐθνῶν
τῶν οὐ (86) γινωσκόντων σε, καὶ βασιλειῶν, αἱ τῷ
σῷ κράτει οὐχ ὑπετάρησαν. Ἡμεῖς δὲ λαός σου,
Κύριε, καὶ φάδος κληρονομίας σου. Διὰ τοῦτο πα-
ῦευσον ἡμᾶς, πλὴν ἐν χρηστότητι, καὶ μὴ ἐν τῷ (87)
θυμῷ σου· ἵνα μὴ ὀλιγοστοὺς ἡμᾶς ποιήσῃς, καὶ πα-
ρὰ πάντας τοὺς κατοικοῦντας τὴν γῆν, ἔξουδένκυ-
μα (88).

ΠΓ'. Τούτοις ἐγὼ τοῖς λόγοις ἔλκω τὸν Ελεον· εἰ
δὲ καὶ ὥλοκαυτώμασιν ή θυσίαις ἡ ἔξιλάσασθαι περὶ
τῆς ὁργῆς, οὐδὲ τούτων ἀν ἐφεισάμην. Τομεῖς δὲ
καὶ αὐτοὶ μιμήσασθε δειλὸν ἱερέα· ναὶ, τέκνα ἀγαπη-
τὰ, ναὶ, θείας; κοινωνοὶ καὶ νουθεσίας καὶ φιλανθρω-
πίας. Κτήσασθε τὰς ψυχὰς ὑμῶν ἐν δάκρυσι· στή-
σατε τὴν ὁργὴν, βελτίσσα ποιήσαντες τὰ ἐπιτιθέμε-
ματα ὑμῶν. Ἀγιάσατε τηστειαρ, κηρύξατε θερα-
πειαρ· ταῦτο ὑμῖν διακελεύεται μεθ' ἡμῶν Ἰωὴλ ὁ
μακάριος. Συγράγετε πρεσβυτέρους, τήπια θη-
λάζορτα μυστοὺς, τήλικίαν ἐλεεινήν, καὶ μάλιστα
τῆς τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας ἀξίαν. Οἶδα δὲ, ἀ κάμοι
τῷ λειτουργῷ Κυρίου καὶ ὑμῖν ἐντέλλεται (89), τοῖς
τῆς αὐτῆς δόξῃς ἡξιωμένοις, εἰσελθεῖν ἐν τάκχοις (90),
καὶ κόπτεσθαι νυκτὸς καὶ ἡμέρας ἀνὰ μέσον (91) τῆς
κρηπίδος καὶ τοῦ θυσιαστήρου, ἐλεεινοὺς τῷ σχή-
ματι, ἐλεινοτέρους ταῖς φωναῖς, βοῶντας ἐκτενῶς
ὑπὲρ τε ἑαυτῶν καὶ τοῦ λαοῦ, φειδομένους μηδενὸς,
μὴ κόπου, μὴ βίματος, οἵς Θεὸς ἔξιλάσκεται· Φεῖσαι.
Κύριε, τοῦ λαοῦ σου, λέγοντας, καὶ μὴ δῆρς τὴν
κληρονομίαν σου εἰς διεριδος, καὶ δοσα ἔχεις τῆς
διτίσεως· τοσοῦτον πλέον ἔχοντας τῆς Θλίψεως, ὅσον
καὶ τῆς ἀξίας, δι' ἑαυτῶν παιδεύοντας τὸν λαὸν πρὸς
κατάνυξιν, καὶ τῆς κακίας διέρθωσιν, καὶ τὴν ἐπο-
μένην τούτοις τοῦ Θεοῦ μακροθυμίαν, καὶ ἀνοχὴν τῆς
μαστίγος.

ΙΔ'. Δεῦτε οὖν πάντες, ἀδελφοί, προσκυνήσωμεν,
καὶ προσπέσωμεν (92), καὶ κλαύσωμεν ἐντελο-

⁴⁸ Isa. Lxiv, 5. ⁴⁹ Psal. Lxxviii, 4. ⁵⁰ ibid. 6, 13.

⁵¹ Jer. x, 24, 25. ⁵² Joel 1, 14. ⁵³ Joel 11, 17.

(83) Τὸ θελῆσαι. Coisl. 1, τὸ θέλημα.

(89) Ἐτέλλεται. Reg. ph., ἐντέλλαται, εἰ manda-
vit. » Mont., ἐντέλλαται, εἰ ordinavit, constituit. »

(84) Μή. Coisl. 1, Or. 2, καὶ μή.

(90) Ἐρ σάχκοις. Or. 2, ἐν σάχκῳ.

(85) Παραδῷς. Coisl. 1, παραδῷης.

(91) Αὐτὰ μέσον. Reg. ph conjunctum, ἀναμέσον.

(86) Οὐ. Or. 2, μή.

(92) Προσπέσωμεν.

Coisl. 1, Or. 2, et Montac.

adidunt, αὐτῷ.

additum, αὐτῷ.

Κιρίου τοῦ ποιησατος ίμᾶς. Σπησώμεθα κοινὸν πένθος, κατά τε ἡλικίας (93) καὶ γένη διαιρεθέντες. Ὅψωσμεν τὴν φωνὴν τῆς ἵκεσας (94). ἀντὶ τῆς μισουμένης αὐτῷ χραυγῆς, ταύτην εἰς τὰ ὄντα Κυρίου Σαβαὼν ἀνενέγκωμεν (95). *Προσθάσωμεν αὐτοὺς τίκρηρην ἐρέξομολογήσει.* Βουληθῶμεν αὐτὸν ἰδεῖν. ὥσπερ ὠργισμένον, οὕτω καὶ μετατοπίζειν. *Τίς οἶδε, φησίν, εἰ ἐπιστρέψῃ, καὶ μετατοπίσει (96), καὶ ὑπολείψεται (97) εὐλογῶν;* Οἴδα τοῦτο σαφῶς ἐγὼ τῆς τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας ἐγγυτής. Καὶ διπάρα φύσιν ἔστιν αὐτῷ, τῆς ὅργῆς ἀφεῖς, ἐπὶ τὸ κατὰ φύσιν χωρῆσει, τὸν ἔλεον. Εἰς ἐκεῖνο μὲν γάρ ὁντός τιμῶν βιάζεται· πρὸς δὲ τοῦτο τὴν ὅρμην ἔχει. Καὶ εἰ πατάσσει βιαζόμενος, πῶς οὐκ ἀνήσει; (98) τῇ φύσει χρώμενος; Μόνον τιμᾶς αὐτοὺς ἐλεήσωμεν, τοῖς δικαίοις τοῦ Πατρὸς (99) σπλάγχνοις ἔδοντας (1) ἀνοιξαντες. Σπείρωμεν ἐν δάκρυσιν, ἵνα ἐν ἀγαλλίᾳτε θερίσωμεν. Γενώμεθα Νινεύηται, μὴ Σοδομῆται· θεραπεύσωμεν τὴν κακίαν, μὴ τῇ κακίᾳ συντελεσθῶμεν. Ἀκούσωμεν Ἰωάνναν κηρύσσοντος, μὴ πυρὶ καὶ θειῷ κατακλυσθῶμεν. Κανὸν ἐξέλιθωμεν (2) Σῶδομα, προσδῶμεν τῷ θρεῖ, καταφύγωμεν εἰς Σεγνὸν (3), ἀνίσχοντες συνεισέλθωμεν (4) τῷ ἡλίῳ. Μὴ στῶμεν ἐν πάσῃ τῇ περιχώρῳ· μὴ περιθλεψώμεθα (5), μὴ παγῶμεν εἰς στήλην ἀλλ᾽, στήλην ὅντας ἀθάνατον, καὶ κατηγορίξαντες ψυχῆς εἰς κακίαν ἐπιστρεφούστες.

IE'. Γνῶμεν, δεῖ τὸ μὲν μηδὲν ἀμαρτεῖν (6), δηνῶς ὑπὲρ ἀνθρώπου, καὶ μόνον Θεοῦ· ἐών γάρ περὶ ἀγγέλων τι λέγειν, μὴ δῶμεν καιρὸν τοῖς πάθεσι, καὶ θύρων (7) πονηρᾶς ἀντιρήσεσθαι· τὸ δὲ (8) ἀθεράπευτον, τῆς πονηρᾶς καὶ ἀντικειμένης ἔστι (9) φύσεως, καὶ τῶν ὑπὸ ἐκείνης ἐνεργουμένων. Τὸ δὲ ἀμαρτάνοντας ἐπιστρέψειν, ἀνθρώπων μὲν, ἀλλ᾽ ἐπιεικῶν, καὶ τῆς σωζόμενης (10) μερίδος. Εἰ γάρ καὶ δικῆς ἐπισύρεται τι τῆς κακίας, καὶ τὸ γεῶδες σκήνως βρίθει· τὸν νοῦν ἀνων φερόμενον, ἢ ἀνων φέρεσθαι διδημοιργήμενον· ἀλλ᾽ ἡ (11) εἰκὼν ἀνακαθαιρέτω τὴν ἐλύν, καὶ ἀνων τιθέτω (12) τὴν δύναμιν σάρκα, τοῖς τοῦ λόγου πτεροῖς κουφίζουσα. Καὶ (13) χρείττον μὲν, μήτε δειθῆναι τοιαύτης καθάρεως, μήτε καθαρίζειν, τοῦ πρώτου μένοντος ήμεν ἀξώματος,

⁽¹⁾ Psal. xciv, 6. ⁽²⁾ ibid. 7. ⁽³⁾ Joel ii, 14. ⁽⁴⁾ Psal. cxxv, 5. ⁽⁵⁾ Gen. xix, 17, 23.

(93) *Κατά τε ἡλικίας.* Regg. a, bm, ph, Pass., ἡλικίαν. Deest τε in nonnullis.

(94) *Ικεσας.* Or. 2, et alii, ikesteias.

(95) *Ἀνερέγκωμεν.* Reg. a, εἰσενέγκωμεν

(96) *Ἐπιστρέψει, καὶ μετατοπίσει.* Jes., ἐπιστρέψῃ, καὶ μετανοήσῃ.

(97) *Ὕπολείψεται.* Reg. ph, ὑπολείψηται. Pa s., ὑπολείπηται. Montar., ὑπολίπεται [i. ὑπολίπηται]. Coisl. 1, aliisque nonnulli, ὑπολείψεται δύσισι αὐτοῦ.

(98) *Πῶς οὐκ ἀνήσει, etc.* Billius: « Quid affterit potest, quin boni natura utens, indulgentem se nobis præbiturus sit? »

(99) *Τοῦ Πατρός.* Or. 2, τοῦ Θεοῦ, « Dei, »

(10) *Οδὸν.* Or. 2, θύρων, « januam, »

(12) *Ἐξέλιθωμεν.* Sic Regg. bm, Or. 2, Pass. In ed., ἐξέλιθμεν.

(3) *Σεγνός.* Duo Regg. et Or. 2, Σεγνός.

(4) *Συνεισέλθωμεν.* Or. 2, συνανθίωμεν.

A *cit nos* ¹⁴. Pro statum ac generum ratione distingui, supplicationis vocem attollamus; pro inviso ipsi clamore-hunc ad aures Domini Sabaoth evenhamus: *Iram illius in confessione præoccupemus* ¹⁵: ipsum denique, ut iratum, ita etiam muiatum et sedatum intueri velimus. *Quis scit, inquit ille, an convertetur, et pænitentia ducetur, ac benedictionem relinquet?* Ego vero id plane scio, ego divinæ misericordiae sponsor. Nam certe missa facta ira, quæ ipsius naturæ repugnat, ad misericordiam, quæ ipsius naturæ consentanea **310** est, se conseret. Ad illud enim a nobis vi adigitur, ad hoc autem suapte natura fertur. Quod si vi ad id adactus percutitur, quomodo propensionem secutus non remittet ¹⁶? Tantum nos ipsos commisereamur, piis Patris visceribus viam aperientes. In lacrymis seminemus, ut in exultatione metamus ¹⁷. Ninivitas imitemur, non Sodomitas. Improbitati medicinam adhibeamus, ne cum improbitate consumamur. Jonam concionantem audiamus, ne igne et sulphure velut aquis obruamur. Quod si e Sodomis excesserimus, ad montem ascendamus, ad oppidum Segor configiamus, ad solis ortum illuc ingrediamur ¹⁸. Ne in ulla vicinæ regionis parte pedem figamus; ne circumspiciamus, ne aliqui in salis columnam crescamus, columnam, inquam, vere immortalem, animaque in vitium relabentis accusatricem.

XV. Illud cognitum habemus, quod omni vitio carere, vere hominis modulum excedit, soliusque Dei est. Nihil enim de angelis dico, ne vitiosis affectionibus occasionem demus, atque improbis contentionibus januam aperiamus. Perdite autem et incurabiliiter agrotare, pravæ illius et adversariæ naturæ est, alique eorum, qui ab ea afflantur.

C At vero post peccatum ad meliorem mentem redire, hominum esse, verum proborum, et qui ex ea classe sint, quæ salutem consequuntur. Nam etsi pulvis hic improbitatis aliquid secum trahit, ac terrenum hoc tabernaculum mentem sursum tendentem, aut certe ad hoc creatam, ut sursum tendat, deprimit: at imago tamen limum repurgeat, ne sociali jugo conjunctam carnem, rationis pen-

D (5) *Περιβλεψώμεθα.* Coisl. 1 addit, εἰς τὰ διάτοια. Comb., εἰς τούπισια.

(6) *Μηδὲν ἀμαρτεῖν, etc.* « Solus Dei est non peccare. » Solon, apud Demosth. or. *De corona*, ait: Μηδὲν ἀμαρτεῖν ἔστι θεῶν, καὶ πάντα κατορθῶν. « Deorum est nihil peccare, et omnia praecipue agere. » Deest δηνῶς in Reg. ph.

(7) *Θύρα.* Billius: « fenestram. » Combes. addit, ἀνοιξάνειν, « ostium aperiamus. » Ruf., « aditum reseramus. »

(8) Τὸ δέ. Sic Regg. bm, ph, Or. 2. In ed., τὸ μέν.

(9) *Ἐστι.* Sic Or. 2 et Comb. Deest in ed.

(10) *Σωζομένης.* Coisl. 1, σωζομένων.

(11) *Η.* Sic Regg. a, bm, ph, et Or. 2. Deest in ed.

(12) *Ἄρω τιθέτω.* Montar. ἀνατιθέτω.

(13) *Κουφίζονσα.* Kal: In quibusdam, κουφίζοντας. Deest καὶ in Or. 2.

mis sublevatam, in sublimi collocet. Melius quidem nobiscum ageretur, si nec hujusmodi purgatione opus haberemus, nec omnino purgati fuissetus, integra videlicet atque incolumi nobis manente dignitate illa, ad quam etiam per hujuscemus vita disciplinam properamus; nec per ainarum peccati gustum a vita ligno exidissemus. At illud item melius ac præstantius est, ut, cum peccamus, in nos **311** animadvertatur, quam ut labentes minime castigemur. Quem enim amat Dominus, castigat⁴⁹, paternaque benevolentia argumentum est increpatio: contra omnis anima, quæ admonitionis et castigationis expers est, incurabilis manet. Quocirca non grave est plagis afflicti, sed plaga meliorum non fieri gravissimum et acerbissimum est. Atque eo nomine propheta quidam de duro illo ac corde incircumcisio Israele verba faciens, ita loquebatur: *corripisti eos, et renuerunt accipere disciplinam*⁵⁰; ac rursus, *Et populus non est conversus, quoad percutitus est*⁵¹; et alio loco, *Quare aversus est populus et extinguetur?*

XVI: Horrendum est, fratres, in Dei viventis manus incidere⁵². Horrendus vultus Domini super scientes mala⁵³, vitiumque funditus evertens ac delens. Horrenda auris Domini, Abelis vocem⁵⁴ etiam per tacitum cruorem sentiens. Horrendi pedes, improbitatem cursu assequentes. Horrenda universi orbis impletio, ita ut nemini usquam Dei commotionem effugere liceat⁵⁵; non si in cælum avolaverit, non si in infernum se contulerit, non si ad orientem profugerit, non si in profundos et extremos maris sinus sese C abdiderit⁵⁶. Quin etiam ante me Nahum ille Elcesaeus. Ninivitarum onus prædicans⁵⁷, zeloten Deum, et Dominum cum furore adversarios suos ulciscentem, tantamque severitatis magnitudinem adhibentem perhorrescit, ut ne secundam quidem adversus sceleratos ultiōnem sibi reliquam faciat. Nam cum Isaiam audio Sodomorum populo ac Gomorriæ principibus minitantem, et dicentem: *Utrum ultra percutiemini, addentes prævaricationem*⁵⁸? minium abest, quin toto corpore contremiscam, lacrymisque perfundar. Sceleris, inquit, accessioni nulla jam poenæ accessio excogitari potest: ita per omnia grassati estis, atque omne plagarum genus exhanstis, novam subinde prenam per improbitatem vestram accersentes. *Non est vulnus, non livor, non D plaga tumens: toto corpore, inquit, fusa est plaga, prorsusque incurabilis.* Non enim malagna impone est, non oleum, non alligaturam⁵⁹. Ac, quæ deinceps in ea comminatione sequuntur, prælereo, ne præsenti plaga vobis acerbior exsistam.

⁴⁹ Prov. iii, 12. ⁵⁰ Jer. v, 3. ⁵¹ Isa. ix, 13. ⁵² Jer. viii, 5. ⁵³ Hebr. x, 51. ⁵⁴ Psal. xxxviii, 17. ⁵⁵ Gen. iv, 10. ⁵⁶ Jer. xxiii, 24. ⁵⁷ Psal. cxxxviii, 7 sqq. ⁵⁸ Nahum i, 1. ⁵⁹ Isa. i, 5. ⁶⁰ Isa. i, 6.

(14) Ἐρταῦθα. Coisl. I et Or. 2, ἐντεῦθεν.

(15) Μηδέ. Reg. bm, μήτε.

(16) Μή. Deest in Or. 2.

(17) Σωρονισθῆται. Regg. bm, ph, Montac., επονίζεσθαι.

(18) Ἐκεστράψῃ. In quibusdam, ἀπεστράψῃ.

(19) Tl. Deest in Reg. a, et Or. 2.

(20) Φοβερό. Pags., φοβερόν.

(21) Παντὸς πληρωσίς. Coisl. 2, aliquique nonnulli,

A εἰς δὲ καὶ σπεύδομεν ἐκ τῆς ἐνταῦθα (14) παδαγωγίας, μηδὲ (15) τοῦ ἕχουν τῆς ζωῆς ἐκπεσεῖν τῇ πικρῇ γεύσει τῆς ἀμαρτίας· χρεῖσσον δὲ, τοῦ μὴ (16) παιδεύεσθαι πατέοντας, τὸ ἀμαρτάνοντας ἐπιτρέφεσθαι. Όν μὲν γὰρ ἀγαπᾶτ Κύριος παιδεύει, καὶ πατρικὸν τὸ τῆς ἐπιτιμήσεως· ψυχὴ δὲ πᾶσα ἀνουθέτητος. ἀθεράπευτος. Οὐκοῦν οὐ πληγῆσαι χαλεπὸν, ἀλλὰ μὴ σωρονισθῆναι (17) τῇ πληγῇ χαλεπώτερον. Φησὶ τις τῶν προφητῶν, περὶ τοῦ Ἰσραὴλ λέγων, τοῦ σκληροῦ καὶ ἀπεριτμήτου τὴν καρδίαν· Κύριε, ἔμαστέ λγωσας αὐτοὺς, καὶ οὐκ ἐπόρεσαν ἐπαλδενσας αὐτοὺς, καὶ οὐκ ηθέλησαν δέξασθαι παιδεῖαν καὶ πάλιν, Καὶ ὅλας οὐκ ἐπεστράψῃ (18), ἵνας ἐπλήγῃ καὶ. Tl. (19) δεῖ ἀπεστράψῃ ὁ λαός μου ἀποστροφήν πονηρόν, ἵνας τέλεον συντρίβησται, καὶ καταφθαρήσεται;

B Τοῦτος δὲ πονηρός πονηρός εἶναι τὸ πρόσωπον Κυρίου ἐπὶ ποιῶντας κακά, καὶ πανωλεθρίᾳ τὴν κακίαν ἔκαφνιζον· φοβερό (20) δὲ ἀκοή θεοῦ, καὶ τῆς Ἀβελ φωνῆς αἰσθανομένη διὰ τοῦ σιγῶντος αἵματος· φοβερό δὲ πόδες πονηρίαν καταλαμβάνοντες· φοβερό δὲ τοῦ παντὸς πλήρωσις (21), ὡς μὴ εἶναι μηδαμοῦ φυγεῖν θεοῦ κίνησιν, μὴ εἰς οὐρανὸν ἀναπτάντα, μὴ εἰς ἄδου χωρῆσαντα, μὴ πρὸς (22) ἀνατολὰς ἀποδράντα, μὴ θαλάσσης ἐναποκυρύβεντα βυθοῖς ἢ πέρασι. Φοβεῖται δὲ πρὸς ἐμοῦ καὶ Ναούμ ὁ Ἐλεσαῖος, ἐν οἷς τὸ κατὰ Νινευή (23) λῆμμα δημοσιεύει, τὸν ζηλωτὴν Θεὸν, καὶ ἐκδίκουντα Κύριον μετὰ θυμοῦ τοὺς ὑπεναντίους, καὶ τοσαύτη χρύμενον ἀποτομίας περιουσίζει, ὡς μηδὲ δευτέραν ὑπολείπεσθαι κατὰ τῶν πονηρῶν ἐκδίκησιν. Ήσαίου μὲν γὰρ ὅταν ἀκούσω, τῷ λαῷ Σοδόμων καὶ τοῖς ἀρχούσι Γομρέας ἀπειλοῦντος, καὶ λέγοντος· Tl. ἔτι πληγῆτε (24), προστιθέντες ἀρούλας; μικροῦ καὶ φρίκτης πληροῦμαι, καὶ συγχέομαι δάκρυσιν. Οὐκ ἔστι, φησι, τῇ προσθήκῃ τῆς ἀμαρτίας προσθήκην πληγῆς ἔξευρεν· οὐτε πάντα διεξηλύθατε, καὶ πᾶν εἶδος πληγῆς ἐκενώσατε, ἀλλὰ τινα καινοτέραν διὰ τῆς κακίας τῆς (25) ἔαυτῶν προκαλούμενοι. Οὐκ ἔστι τραῦμα, οὐδὲ μάλαψη, οὐτε πληγὴ ψελγυμανούσα δλοσώματος, φησιν, ἡ πληγὴ, ἀλλὰ καὶ ἀλεφάπεντος. Οὐ γάρ ἔστι μάλαγμα ἐπιθεῖναι, οὐτε ἐλιωτ, οὐτε καταδέσμους. Καὶ παρίημι τὰ ἔξης τῆς ἀπειλῆς, ἵνα μή της παρούσης ὑμίν (26) πληγῆς βαρύτερος γένωμα

παντὸς κόσμου συμπλήξωσις.

(22) Πρὸς. Or. 2, εἰς.

(23) Νινευή. Reg. ph, Νινευή.

(24) Πληγῆτε. Sic Regg. a, c, ph, Jes. In ed., πληγῆ τε.

(25) Τῆς. Sic plures Regg. et Or. 2. Deest in ed.

(26) Παρούσης ὑμῖν, εἰς. Sic Regg. a, c, bm,

I^o. Πλὴν ἐπιγνῶμεν τοῦ κακοῦ τὴν ὑπουρεσιν. Πλέοντες ἔξηράνθησαν γεωργία: (27), ἡσχύνθησαν ἀποθήκαι, καὶ νομὴ ποιμένων ἐξέλιπεν, ἀλιγώθη (28) τὰ ὥραῖς τῆς γῆς, οὐκ ἐπλήσθη τὰ πεδία πιότητος, ἀλλὰ κατηφείσας οὐκ ἐπλήθυναν αἱ κοιλάδες σύντον, ἀλλ' ἐκλαύσθησαν οὐκ ἐστάλαξε (29) τὰ δρηγὰ γλυκασμὸν, ὡς ὑστερον τοῖς δικαῖοις, ἀλλ' ἀπεκομιθῇ καὶ ἡτιμάσθῃ, καὶ τὴν Γελδουνὲ κατάραν ἐκ τῶν ἑναπίνων ἐδέξατο; Γέγονεν ὡς τὸ ἀπ' ἀρχῆς πᾶσα ἡ γῆ, πρὶν κοσμηθῆναι τοῖς ἁυτῆς κάλλεσιν. Ἐπεσκέψω μὲν τὴν γῆν, καὶ ἐμέθυσας αὐτὴν, ἀλλ' ἐπισκοπήν πονηρὰν καὶ μέθην δλέθριον. Φεύ τοῦ θεάματος! ἐν καλάμῃ τὰ τῆς εὐφορίας ἡμῖν, καὶ μικροῖς λειψάνοις ἡ σπορὰ γνωρίζεται, καὶ μάλις ἀπαρχὰς Κυρίῳ τῷ θέρος ἡμῶν καρποφορεῖ, μητὶ μᾶλλον (30) ἢ δράγμασι καταλαμβανόμενον. Τοιοῦτος ὁ πλοῦτος τῶν ἀστερῶν, τοιαῦτα τὰ τῶν κακῶν σπειρόντων γεώργια· ἐπιθέψαι, ὡς ἡ παλαιὰ κατάρα, πλείσα, καὶ εἰσενεγκεῖν ὀλίγα· σπειραι, καὶ μὴ ἀμῆσαι· φυτεῦσαι, καὶ μὴ ἐκθλίψαι· οὐν ἐργῶνται δέκα ζεύγη βοῶν, ποιῆσαι κεράμιον ἐν· καὶ παρ' ἀλλοις ἀκούειν τὴν εὐχαρπίαν, αὐτοὺς ἐνδείξ (31) πιεζομένους. Πλέον ταῦτα, καὶ τίς ἡ αἰτία τοῦ θραύσματος; Μή ἀναμείνωμεν ὅπ' ἄλλων ἐλεγχθῆναι· ἡμῶν αὐτῶν ἐξεταστατι γενώμεθα. Μέγα κακίας φάρμακον, καὶ δμολογία, καὶ φυγὴ τοῦ πτασμάτος. Ἐγὼν πρῶτος, ὡσπερ ἀνήγγειλα (32) τῷ λαῷ μου δικιάθεν, καὶ τὸ τοῦ σκοποῦ ἔργον πεπλήρωκα. (33) (οὐ γάρ ἐκρυψά τὴν ἐρχομένην φομφαίαν, ἵνα καὶ τὴν ἐμαυτοῦ ψυχὴν, καὶ τὰς τῶν ἀκουόντων περιποιήσωμαι). Οὕτως ἀναγγελῶ καὶ τοῦ λαοῦ μου τὴν ἀπειθειαν, ἐμαυτοῦ τὰ ἐκείνου ποιούμενος· εἴ πως ἀν οὕτω τύχοιμι τινος φιλανθρωπίας καὶ ἀναψύξεως.

pro meis ducens. Sic enim sortasse futurum est, ut misericordiam aliquam et ærumine levationem consequar.

II°. Ὁ μέν τις ἡμῶν ἐξέστιψε (34) πέντα, καὶ μοῖραν γῆς παρεσπάσατο, καὶ δριὸν ὑπερέδην κακῶς, ἢ κλέψας, ἢ τυραννήσας, καὶ συνῆψεν οἰκίαν πρὸς οἰκίαν, καὶ ἀγρὸν πρὸς ἀγρὸν, ἵνα τι τοῦ πλησίον ἀφέληται· καὶ μηδένα ἔχειν ἐφίλονεκησε γείτονα, ὡς μόνος οἰκήσων ἐπὶ τῆς γῆς. Ὁ δὲ τόκοις καὶ πλεονασμοῖς τὴν γῆν ἐμίλανε (35), καὶ συνάγων διεν οὐκ ἐσπειρε, καὶ θερίζων ὅπου μὴ διεσκέρπισε· γεωργῶν οὐ τὴν γῆν, ἀλλὰ τὴν χρείαν τῶν δεομένων. Ὁ δὲ ἀπαρχὲς ἀλωνος καὶ ληγοῦ τὸν πάντα δεδωκότα Θεὸν ἀπεστέρησε, καὶ γέγονεν ἀχάριστός τε ὁ μοῦ καὶ ἀνόητος· οὗτε ὑπὲρ ὧν ἐσχεν εὐχαριστήσας, οὗτε τὸ μᾶλλον (36), εἰ μὴ τις δόλο, διὰ τῆς εὐγνωμοσύνης

A 312 XVII. Sed tamen hujus calamitatis causam agnoscamus. Cur segetes exaruerunt, horrea confusa sunt, pascua ovium defecerunt, extenuata sunt speciosa terræ, campi non pinguedine, sed mærorē perfusi sunt; valles non frumento abundarunt, sed deploratae sunt; montes nobis, quemadmodum postea justis viris, dulcedinem non stillarunt, sed ornatum suum exverunt, ignominiaque affecti sunt, ac montium Gelboe maledictionem contrario modo acceperunt ⁷¹? Facta est universa terra ut a principio, cum nondum pulchritudine sua exornata esset. Visitasti terram, et inebrasti eam ⁷²; sed visitatione mala, et pestifera ebrietate. Proli triste spectaculum! in culmo fertilitas nobis est, et sementis ex parvis reliquiis agnoscitur, ac vix primitias Domino messis nostra edit, atque ex mensibus potius quam ex manipulis precipitur. Tales impiorum divitiae sunt, tales male seminantium messes: nimirum, juxta veterem maledictionem, respicere ad multa, et pauca inferre ⁷³: seminare, et non metere; plantare, et non exprimere ⁷⁴; ubi decem juga boum operantur, lajunculam unam facere ⁷⁵; atque apud alios frugum ubertatem audire, cum interim ipsi rerum penuria preminatur. Unde hæc tandem, et quæ nobis hujusce calamitatis causa est? Ne exspectemus, ut ab aliis coarguamus: ipsimet in nos inquiramus. Magna vitii medicina est confessio, et peccati fuga. Primus ego, sicut populo meo ante denuntiavi, ac speculatoris munere functus sum. Non enim venientem gladium celavi ⁷⁶, ut et meam ipsius, et eorum qui audiunt, animas elucraret. Sic nunc quoque populi mei inobedientiam exponam, peccata illius

C XVIII. Alius nostrum pauperem oppressit, ac terræ partem ipsi abstraxit, maleisque, vel per fraudem, vel per vim, terminum transgressus est, et domum ad domum conjunxit, et agrum agro copulavit, ut proximo aliquid eriperet; ac vicinum nullum habere studuit, perinde ac solus habitatus in terra. Alins usuris et scenoribus terram contaminavit, colligens ubi non seminarat, ac metens ubi non sparserat; non ex terræ cultu, sed ex pauperum inopia et penuria, commoda sua 313 comparans. D Alius areæ ac torcularis primitiis Deum, qui omnia donaverat, fraudavit, simulque, et ingratum et dementem se præhuit; ut qui, nec pro iis, quæ ha-

⁷¹ II Reg. 1, 21. ⁷² Psal. LXIV, 10. ⁷³ Agg. 1, 9.

⁷⁴ Soph. 1, 13. ⁷⁵ Isa. v, 10. ⁷⁶ Ezech. xxxiii, 3.

ρι, etc. In ed., παρούσης πληγῆς βαρύτερος ὑμεῖν γένωμαι.

(27) Γεωργίαι. Reg. a, ἀγροί. Reg. b, μη, γεωργοί.

(28) Ὄλιγώθη. Νιο Colb., ἀλιγώθησαν.

(29) Ἐστάλαξε. Regg. a, c, ἐστάλαξεν.

(30) Μητὶ μᾶλλον, etc. Ex mensibus potius, etc.; id est, non ex manipulorum acervis, sed ex mensibus ratione, messis dignosci potest.

(31) Τὴν εὐχαρπίαν, αἵτοις ἐρεῖται. Coisl. 1, 72

τῆς εὐχαρπίας αὐτοὺς ἐν ἐνδείξα.

(32) Ἀνήγγειλα. Reg. a, ἀπήγγειλα.

(33) Πεπλήρωκα. Regg. a, c, b, μ, ph, Or. 2, ἐπλήρωσα.

(34) ἐξέστιψε. *Exstinxit, vexavit.*

(35) Ἐμίλανε. Sequitur in ed. καὶ, quod codicum auctoritate delevimus.

(36) Τὸ μᾶλλον. In Coisl. 1 sequitur, δπως ἀσφαλῶς ἐξ φροντίσας, καὶ εἰ, etc., nec postea cogitavit quomodo secure possideret.

buit, gratias egerit, nec, si nihil aliud, futurum certe, per probi et grati animi officium, sibi ipsi procurarit. Alius nec viduam nec orphanum miseratus est, nec panem et exiguum alimentum pauperi, vel Christo potius, qui per illos etiam parce nutritos alitur, impertiat; et quidem cum multa fortasse habeat, ac praeter spei (nam hoc demum iniquissimum est), atque in multis horreis angustia laboret, eaque parvum impletat, partim evertat, ut ad futuros fructus condendos ampliora exstruat, illud ignorans fore, ut priusquam spei sua compos fiat, morte abripiatur, rationemque reddendam habeat, tum opum quibus hic abundavit, tum earum rerum quas animo et cogitatione sibi fixit, ut qui aliena bona male administrarit. Alius viam humilium declinavit ⁷⁷, et justum injustis rationibus circumvenit ⁷⁸. Alius corripientem in portis odio habuit, ac sanctum sermonem abominatus est ⁷⁹. Alius reti suo multa colligenti immolavit ⁸⁰, ac pauperis prædam domi habens, aut Dei memoriam ex animo ejecit, aut certe illius male recordatus est, dicens: Benedictus Dominus, quoniam divites facti sumus ⁸¹; et iniquitatem suspicatus est, velut opes illas ipsius beneficio possideret, a quo plena afficitur. Ob hæc, vel clauditur cœlum, vel male aperitur; eoque magis, si, ne percussi quidem, resipiscamus, atque ad eum, qui natura sua e vicino est, accedamus.

XIX. Quid ad hæc dicemus, qui frumentum emimus et vendimus, ac temporum difficultates observamus, ut opes nobis comparemus, et in alienis calamitatibus delicias capiamus, atque neque ut Joseph Ägyptiorum facultates ⁸² majoris dispensationis causa (utrumque enim norat, nimirum et recte colligere, et recte annonam tribuere, quemadmodum etiam, et famam prospicere, et eminus ei ohsistere), sed, ut iniqui et conselerati, popularium nostrorum opes acquiramus, qui dicimus: *Quando transibit mensis, ut vendamus; et Sabbata, ut ærraria recludamus* ⁸³? qui duplicibus mensuris et stateris justitiam corrumplimus ⁸⁴, ac plumbeam iniquitatis mensuram in nos ipsos inclinamus ⁸⁵? Quid ad **314** hæc dicemus, qui nullum augendarium opum finem novimus; qui aurum et argentum, non secus atque illi olim Baal et Astarten, et exsecrandum illum Chamos ⁸⁶ adoramus; qui lapidum luxus et splendores consecutamur, vestesque

A πραγματευτάμενος. 'Ο δὲ χήραν καὶ ὄφραν οὐκ ἡλέσεν, οὐδὲ μετέδωκεν δόρτου καὶ τροφῆς διλῆγης τῷ δεσμένῳ, μᾶλλον δὲ Χριστῷ τῷ τρεφομένῳ (37) διὰ τῶν καὶ μικρῶς τρεφομένων· ὁ τὰ πολλὰ ἔχων ξως, καὶ παρ' ἐπίδια, (τοῦτο γάρ τι δηθὲν ἀδικώσατο) καὶ ταῖς πολλαῖς ἀποθήκαις στενοχωρούμενος, καὶ τὰς μὲν πληρῶν, τὰς δὲ καθαρῶν, ἵνα τοῖς μελίουσι καρποῖς οἰκοδομήσῃ μείζονας, ἀγνοῶν, ὅτι τῶν ἐπιλιθων προαντράκεται, καὶ λόγον ὑφέξει τῆς ἐνταῦθα εὐπορίας (38) καὶ τῆς (39) φαντασίας, κακὸς οἰκονόμος ἄγαθῶν ἀλλοτρίων γενόμενος. 'Ο δὲ ὁδὸν ταπεινῶν ἐξέκλινε, καὶ ἐπλαγίσαντεν ἐν ἀδίκοις δίκαιον. 'Ο δὲ ἐμίστησεν ἐν πύλαις ἐλέγχοντα, καὶ λόγον ὅσιον ἐδελύσατο. 'Ο δὲ ἔθυσε τῇ ἑαυτοῦ σαγήνῃ πολλὰ συναγούσῃ (40), καὶ τὴν ἀρπαγὴν τοῦ πτωχοῦ ἐν τοῖς οἰκοῖς ἔχων. ή οὐκ ἐμνήσθη Θεού, ή κακῶς ἐμνήσθη, Εὐλογητὸς Κύριος, εἰπὼν, ὅτι πεπλουτήκαμεν· καὶ ὑπέλαβεν (41) ἀνομίαν, ὡς παρ' αὐτοῦ ταῦτα ἔχων, ἐξ οὐ κολασθῆσαται. Διὸ ταῦτα γάρ ἐρχεται ἡ ὄργη τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τοὺς οιοὺς (42) τῆς ἀπειθείας· διὰ ταῦτα, ή κλείσται οὐρανὸς, ή κακῶς ἀνοίγεται· καὶ πολλῷ μᾶλλον, εἰ μηδὲ πληγέντες ἐπιστρέψομεθα, καὶ τῷ ἐγγίζοντι φυσικῶς πλησιάζοιμεν.

B ΙΟ'. Τι πρὸς ταῦτα ἐροῦμεν, οἱ (43) σιτῶνται, καὶ σιτοκάπηδοι, καὶ τηροῦντες τὰς τῶν καιρῶν δυσκολίας, ἵν εὐπορήσωμεν, καὶ ταῖς ἀλλοτρίαις (44) συμφορτίς ἐντρυψήσωμεν, καὶ κτησώμεθα, μήδις Ἰωσῆρ τὰ τῶν Αἴγυπτων, ἐπ' οἰκονομίᾳ πειζοντι (ἐκεῖνος γάρ ήδεις καὶ συναγαγεῖν καὶ σιτοδοτῆσαι καλῶς, ὥσπερ καὶ προγνῶνται τὸν λιμὸν, καὶ στήναι πρὸς αὐτὸν πόρδουλεν (45), ἀλλ' ὡς παράνομοι τὰ τῶν ὅμοιων, οἱ λέγοντες: Πότε διελένεται ὁ μήρ, καὶ ἐπιτωλίσομεν [46]]· καὶ τὰ Σάλατα, καὶ ἀροιξομεν θησαυρούς; οἱ τοῖς δισσοῖς μέτροις καὶ σταύμοις τὸ δίκαιον διαφθείροντες, καὶ τὸ μοιβαδοῦν (47) μέτρον τῆς ἀνομίας ἐφ' ἑαυτοὺς κλίνοντες; Τι πρὸς ταῦτα ἐροῦμεν, οἱ μηδὲν πέρας (48) εἰδότες κτήσεις· οἱ προσκυνοῦντες τὸν χρυσὸν καὶ τὸν ἀργυρὸν, ὥσπερ τὴν Βάαλ οἱ πάλαι, καὶ τὴν Ἀστέρτην, καὶ τὸ Χαμών βδέλυμα· οἱ περιέποντες τῶν λιθῶν τὰς πολυτελεῖας καὶ διαυγείας, καὶ τῆς ἐσθῆτος τὴν μαλακήν τε καὶ περιβόεσσαν, σητῶν δαπάνην, καὶ λιτῶν,

⁷⁷ Amos ii. 7. ⁷⁸ Isa. xxix. 21. ⁷⁹ Amos v. 10. ⁸⁰ Habac. i. 15. ⁸¹ Zach. xi. 5. ⁸² Ephes. v. 6. ⁸³ Gen. xli, 59 sqq. ⁸⁴ Amos viii. 5. ⁸⁵ Deut. xxv, 13. ⁸⁶ Zach. v. 7. ⁸⁷ Ill. Reg. xi, 33.

(37) Τῷ τρεφομένῳ, etc. Nonnulli Regg. et Coisl. I, τῷ καὶ διὰ τῶν μικρῶν τρεφομένῳ, « Christo qui ei per parvulos alitur. »

(38) Εὐπορίας. Reg. bm et Montac., εὐφορίας.

(39) Τῆς. Sic plures Regg. Deest in ed.

(40) Συναγαγούσῃ. Plures Regg. et Or. 2, συναγαγούσῃ.

(41) Καὶ ὑπέλαβεν, etc. Bihns, « opesque ipsius beneficio se consecutum inique existimavit, a quo, » etc.

(42) Ἐξι τοὺς νιούς. Coisl. I ἐφ' ἡμᾶς τοὺς νιούς, « super nos filios inobedientes. »

(45) Οἱ. Sic Regg. bm, ph, Jes., Pass. In ed., εἰ.

(46) Ἀλλοτρίαις. Or. 2, ἀλλοτρίων.

(47) Οὐσιερ... πέριθωρ. Sic Coisl. I, aliisque codic. Ille in Græcis omissa, licet a Billio Latine reditta.

(48) Ἐπιτωλίσομεν. Reg. ph, et Par., απεμπλήσομεν. Bas., εὐπολιθίσομεν.

(47) Μοιβαδοῦν. Regg. bm, ph, et Bas., μοιβαδοῦν.

(48) Μηδὲν πέρας. Idem scripsit Solon: Πλούτου δ' οὐδὲν τέρμα πεφασμένον ἀνδράσι κείτοις. « Nullus opum mortalibus fixus est limes. »

καὶ τυράννων, καὶ κλεπτῶν θησαυρίσματα· οἱ πλήθει γαυριῶντες ἀνδρεπόδων καὶ τετραπόδων· οἱ τοῖς πεδίοις ἐμπλατυνόμενοι καὶ τοῖς δρεσι, καὶ τὰ μὲν ἔχοντες, τὰ δὲ προσλαμβάνοντες, τὰ δὲ μέλλοντες, κατὰ τὴν Σολομόντειον βδέλλαν ἐμπλησθῆναι μὴ δυναμένην, διοιώς ἄδη, καὶ γῇ, καὶ πυρὶ, καὶ θάσι, καὶ ζητοῦντες οἰκουμένην ἑτέραν εἰς κτῆσιν, καὶ τοῖς τοῦ Θεοῦ δρίοις καταμεμφόμενοι ὡς μικροτέροις ή κατὰ τὴν ἑαυτῶν ἐπιθυμίαν καὶ ἀπληστίαν; Τί δαλ (49), οἱ τοῖς ὑψηλοῖς θρόνοις ἐγκαθεζόμενοι, καὶ τὴν ἀρχικήν σκηνὴν αἴροντες, καὶ τὴν ὁφρὺν τῶν θεάτρων ὑψήλοτέραν, καὶ μὴ λογιζόμενοι τὸν ἐπὶ πᾶσι Θεὸν, καὶ τὸ ἀπρόσιτον ὑψός τῆς ἀλτηνῆς βασιλείας, ἵν' ὡς δύοδοι ὑπάλωα τῶν ὑπηκόων δρχαστιν, οἱ τῆς ἰστης δόδομενοι φιλανθρωπίας; Σκόπει δέ μοι καὶ τοὺς καταπαταλῶντας ἐπὶ κλινῶν ἐλεφαντίνων, ὃν καλῶς ὁ Θεός Ἀμώς καθάπτεται, καὶ τὰ πρῶτα μύρα χριωμένους, καὶ τῇ φωνῇ τῶν δργάνων ἐπικροτοῦντας, καὶ τῶν φευγόντων ὡς ἴσταμένων ἔξτρητμένους· ἀλλὰ μὴ τῇ συντριβῇ τοῦ Ἰωσήρ συναλγοῦντάς τε καὶ συμπάχοντας· δέοντος χρηστοὺς εἶναι τοῖς προεμπεσοῦσι, καὶ τῷ ἐλέω κτασθαι τὸν ἕλεον· ὀλολύζειν πίτυν, ὅτι πέπικης κάρδος, καὶ (50) νουθετεῖσθαι τῇ τῶν πλησίων πληγῇ, καὶ διὰ τῶν ἀλλοτρίων κακῶν τὰ οἰκεῖα εὐ τίθεσθαι, τοσοῦτον πλέον ἔχοντας τῶν προειληφότων, δισον αὐτοὺς δι' ἔκεινων σωθῆναι (51), ἀλλὰ μὴ δι' αὐτῶν ἑτέρους σωφρονισθῆναι.

aliena mala rebus suis probe consulere; ut qui
ii, qui præcesserunt, quod ipsi per alios salutem
consequi potuerint, non autem alii per ipsos eruditii.

C. Κ'. Ταῦτα συμφιλοσόφησον ἡμῖν, ὡς θεῖα καὶ ἱερὰ κερατή, καὶ πολλὴν ἐμπειρίαν τῷ μακρῷ (52) χρόνῳ συλλεξαμένη, ἐξ ᾧ σοφίᾳ γίνεται. Τούτοις τὸν λαόν σου κατάρτισαι. Διδάξον διαθρύπτειν πεινῶτι (53) τὸν ἄρτον, καὶ πτωχοὺς ἀστέγους συνάγειν (54), καὶ γυμνότητα περιστέλλειν, καὶ μὴ περιορᾶν τοὺς ἀφ' αἰματος· καὶ νῦν μάλιστα, ἵν' ἡ τὸ ἀγαθὸν ἡμῶν ἔχει τῆς χρείας, μὴ τοὺς περιστεύματας· ή μᾶλλον καρποφορίκ Θεός εὐφραίνεται, ή πλήθει τῆς εἰσφορᾶς καὶ μεγέθει τῆς ἐπιδόσεως. Ἐπὶ τούτοις, καὶ πρὸ τούτων, γενοῦ μοι Μωϋσῆς, ή Φινεὲς σῆμερον. Στῆθι περὶ ἡμῶν (55), καὶ ἐξίλασται· καὶ κοπασάστα ἡ θραῦσις, εἰτε διὰ θυσίας πνευματικῆς (56), εἰτε δι' εὐχῆς· καὶ λογικῆς ἐντεύξεως (57). Ἐπίσχεις τὴν ὄργην Κυρίου τῇ μεσιτείᾳ (58). στῆσον τὴν ἀκολουθίαν τῆς μάστιγος. Οἴδεν αἰδεῖσθαι πατρός πολιάν D πεπέρι τέχνων πρεσβεύουσαν. Δεήθητι περὶ τῆς παρελθούσης κακίας· τὸ μέλλον ἐγγύησαι. Προσάγαγε

A molles et diffluentes, quæ a tineis absumuntur, et prædonibus, ac tyrannis, furibusque reconduuntur, qui ob servorum et quadrupedum greges insolescimus: qui in campis et montibus dilatamus, atque alia jam habemus, alia adjungimus, aliaque iamjam adepturi sumus, instar illius sanguisugæ, cuius meminit Salomon⁴⁸, quæ expleri nequit, quemadmodum nec infernus, nec terra, nec ignis, nec aqua; novumque orbem, quem possideamus, quærimus, ac Dei terminis, ut insaturabili nostra cupiditate minoribus, succensemus? Quid vero illi, qui in sublimioribus thronis sedent, atque imperii scenam attollunt, ac supercilium theatris ipsis altius; nec Deus, qui super omnia est, nec inaccessibile illud veri regni fastigium considerant, ut subditis, tanquam conservis, imperent, qui eadem benignitate opus habent? Jam eos quoque species velim, quos divinus Amos pulchre perstringit, qui in eburneis lectis lascivium, pretiosissimumque unguentis perfunduntur, atque ad musicorum instrumentorum sonos applaudunt, rebusque fugientibus, ut firmis et stabilibus, addicti sunt; non autem ob Josephi contritionem dolorē ac molestiam concipiunt⁴⁹. Atqui oportebat, ut eos, qui priores in calamitatem inciderant, benignitate complectentur, ac misericordia misericordiam sibi conciliarent: oportebat, inquam, abiectem ululare, quia cecidit cedrus⁵⁰, ac vicinoru[m] plaga eridiri, atque per hoc utique nomine potiori conditione essent, quam consequi potuerint, non autem alii per ipsos eruditii.

X. Hæc nobiscum philosophare, vir divine et sacrosancte, quippe longo temporis spatio ingentem rerum usum, ex quo sapientia nascitur, collegisti. His populum tuum instrue. Doce panem esurienti frangere⁵¹, et pauperes tecto carentes colligere, et nuditatem tegere, nec consanguineos despicer; ac nunc præsertim, ut bonum nostrum ex penuria sit, non ex abundantia: quo munere Deus, magis 315 quam multis oblationibus magnisque largitionibus, delectatur. Post hæc, imo ante hæc, esto mihi hodierno die Moyses et Phinees⁵². Sta pro nobis, et placa; et cessest quassatio⁵³, sive per spirituale sacrificium, sive per orationem ac rationalem intercessionem. Domini iracundiam interventu tuo reprime; plegas deinceps sequentes compesce. Patris canitie pro filiis obsecrantis permoveri solet. Pro præterita improbitate ora; meliora in posterum de nobis pollicere. Offer populum ca-

⁴⁸ Prov. xxx, 15. ⁴⁹ Amos vi, 4 sqq. ⁵⁰ Zach. xi, 2. ⁵¹ Isa. lviii, 7. ⁵² Exod. xxxii, 11. ⁵³ Psal. cv, 23, 30.

(49) Δαλ. Regg. bm, ph

(50) Καλ. Deest in Regg. a, c, bm, ph, et Or. 2.

(51) Σωθῆται. Billius: « consecuti sint. » Non recte: salutem enim non sunt consecuti, sed perniciem; nec ex aliorum pœnis eruditii sunt, ut mox exponit Gregorius.

(52) Μακρῷ. Reg. bm, πωλῶ.

(53) Πεινῶσι. Sic Or. 2. In ed., πεινῶντι.

(54) Συνάγεται. In quibusdam, συναγαγεῖν.

(55) Περὶ ἡμῶν. Reg. c, μεθ' ἡμῶν.

(56) Διὰ θυσίας πνευματικῆς. « Per spirituale sacrificium. » Nicetas exponit per τὴν ἱερουργίαν, id est, « missæ sacrificium. »

(57) Λογικῆς ἐντεύξεως. Sic passim Gregorius mutat quod Paulus, Rom. xii, 4, vocal λογικῆς λατρείας. Cæterum λογικῆς ἐντεύξεως videtur esse « oratio, » quæ fit verbo ac mente, « deprecatio, intercessio. »

(58) Τῇ μεσιτείᾳ. Sic Regg. a, c, Par., etc. In editis, μεσιτα.

Iamitate ac metu purgatum. Corpoream alimoniam pete; angelicam etiam e cœlo descendenter prius pete. Hoc si feceris, Deum nobis conciliabis, cœlum mitigabis, matutinam et serotinam pluviam reddes. *Dominus dabit benignitatem, et terra nostra dabit fructum suum*⁵⁴: hæc, inquam, inferior, quotidianum; carnis autem nostræ terra, semper tamen, quem divinis horreis per te, et nos et munera nostra offerentem, imponeamus, in Christo Jesu Domino nostro, cui sit gloria in sæcula. Amen.

⁵⁴ Joel n. 23. ⁵⁵ Psal. LXXXIV, 13.

(59) Πληγῆ. Sic Regg. bm, ph, Coisl. 1, Or. 2, etc. Male in editis, πληγῆς.

(60) Θεόν. Reg. ph, Θεῷ.

(61) Προσάρτος. Nonnulli codices, προσάγοντες, « offerentes. »

A λαὸν πληγὴν (59) καὶ φόδω κεκαθαρέμενον. Αἴτησαι τὴν σωματικὴν τροφὴν αἰτησαι πρὸ ταύτης καὶ τὴν ἀγγελικὴν ἐξ οὐρανοῦ καταβαίνουσαν. "Αν τοῦτο ποιήσῃς, οἰκειώσεις Θεὸν (60), ἡμερώσεις οὐρανὸν, ἀποδῶσεις θετὸν πρώιμον τε καὶ δύμον· 'Ο Κύριος δώσει χρηστότητα, καὶ ή τῇ ημῶν δώσει τὸν καρπὸν αὐτῆς, ή κάτω γε, τὸν ἐφήμερον, καὶ δικῆς ημῶν, τὸν αἰώνιον, διν ταῖς θελαῖς ληνοῖς ἐναποθησόμεθα διὰ σοῦ, προσάγοντος (61) ἡμᾶς τε καὶ τὰ τημέτερα, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦν τῷ Κυρίῳ ημῶν, φῇ δόξα (62) εἰς τοὺς αἰώνας. 'Αμήν.

(62) Δόξα. Duo Regg. addunt, καὶ τὸ χράτος ἄμα Πατρὶ καὶ ἀγίῳ Πνεύματι εἰς τοὺς αἰώνας τῶν αἰώνων, « cui gloria et potestas una cum Patre et sancto Spiritu in sæcula sæculorum. »

316 MONITUM IN ORATIONEM XVII.

I. Nazianzi habita est hæc oratio, circa finem anni 373. In cuius rei confirmationem, iisdem rationibus, quibus in præcedenti monito (63), utimur. Vivebat adhuc Gregorius senior, et Theologus noster episcopali jam unctione erat consecratus. Hanc orationem in duas velut partes dividit orator. Prima pars ad Nazianzenos, secunda ad magistratus dirigitur. Quænam autem fuerit Nazianzenorum culpa, non satis in hac oratione declaratur. Conjecit Billius Nazianzenorum edicto quodam, aut tributorum et vectigalium gravitate offensos, signa quædam animorum ad seditionem spectantium dedisse. At verisimile est non ita grave fuisse Nazianzenorum crimen; alioquin multo acriorem ad eos habiturus fuisse orationem Gregorius, si non tantum in animo habuissent, sed etiam re ipsa seditionem excitassent. In hac enim oratione neutiquam Nazianzenos increpat orator; sed eos blande consolatur, et ad patientiam revocat. Hortatur etiam ut Dei memores sint, si consolacionem et delectationem in malis consequi velint; nec obliviscantur homines sæpe « a Deo per contraria erudiri (n. 4), » ac proinde Deo, sive benefaciat, sive corripiat, pari studio ac voluntate subjiciendos, neque Deo solum, sed iis etiam qui imperium in terra gerunt. Alia hujusmodi plurima, ac digna quæ legantur, Theologus ad populum Nazianzenum concionalur.

II. In secunda parte magistratus alloquitur, et præcipue præfectum; non quidem Julianum tributorum duntaxat exæquatorem, ut arbitratur Nicetas, sed alium totius provinciæ procuratorem, seu præfectum, utpote qui « a Deo gladium acceperat (n. 9). » Hunc modis omnibus aggreditur Gregorius, ut ipsius iratum animum sedet ac leniat. « Vos quoque, » inquit (*ibid.*), « imperio meo ac throno lex Christi subjicit. Imperium enim nos quoque gerimus, addo etiam præstantius ac perfectius... nec dubito (præfectum compellamus) quin hanc dicendi libertatem in optimam partem accepturus sis, ut pote sacra sacri mei gregis ovis.... A Christo gladium accepisti, non tam ut eo ularis, quam ut mineris et terreas. Imago Dei es, Dei quoque imagini imperas..... Flectat te naturæ cognatio, » etc. His aliisque pluribus admonitionis offici præfectum ad clementiam et mansuetudinem revocare conatur Gregorius. Deinde his etiam canitiem Patris, cleri reverentiam, imo ipsius Christi in carne dispensationem, et sacram mensam adjungens, mira arte hominem urget, ut lenitatem terrori admisceat, ut minas spe temperet, ut denique nihil, nec « tempus, » nec « princeps, » nec « majorum dignitatum spes » a misericordia et benignitate eum remoretur, ac detorqueat (n. 10).

(63) Monit. ad. or. xvi, n. 2.

ORATIO XVII^a.

ΛΟΓΟΣ ΙΖ

317 Ad cives Nazianzenos gravi timore percusos, ^B Πρὸς τοὺς πολιτευομένους Ναζιανζοῦ (64) ἀγωνίστας, καὶ τὸν ἀρχορτα ὄρτιόμενον.

I. Ventrem meum, ventrem meum doleo, et sensus

« Alias et nunc 47. — Habita circa finem anni
373.

A'. Τὴν κοιλλαῖ μον, τὴν κοιλλαῖ μον ἀλτῶ,

» (64) Ναζιανζοῦ. Deest in Or. 2 et Par.

καὶ τὰ αἰσθητήματα τῆς καυδίας μου μαιμάτεσι (65), φησὶ ποι τῶν ἑαυτοῦ λόγων Ἱερεμίας, ὁ τῶν προφητῶν συμπαθέστατος, ἀποκλαίσμενος (66) τὸν Ἰερατὴλ ἀπειθούντα, καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας ἀλλοτριούμενον, κοιλίαν μὲν (67) τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν ὄνομάζων, κατὰ τοὺς τῆς τροπῆς νόμους. Οὕτω (68) γάρ εὐρίσκω πολλαχοῦ τῆς Γραφῆς, εἴτε ὡς ἀπόκρυφον καὶ ἀόρατον (τὸ γάρ αὐτὸν καὶ ψυχῆς καὶ γαστρὸς τὸ κρύπτεοθαῖ), εἴτε ὡς χωρητικὴν καὶ ἀναδοτικὴν, ἵν' οὕτως εἴπω, τῶν ἐκ τοῦ λόγου τροφῶν· διότι ἔστιν ἐν σώματι (69) τροφή, τούτο ἐν ψυχῇ λόγος. Αἰσθητὴρια δὲ τάχα μὲν τὰ τῆς ψυχῆς κινήματα καὶ διανοήματα, καὶ τούτων μάλιστα, διστά ἐκ τῆς αἰσθησεως, οἷς δικαιος παράστεται, καὶ θερμαίνεται, καὶ ὀρμητικῶς ἔχει, καὶ οὐδὲ καθεκτός ἔστι διὰ τὴν ζέσιν τοῦ Πνεύματος· τούτο γάρ τὸ μαιμάσσειν, οἷον προθυμία τις θυμῷ σύγκρατος. Εἰ δὲ καὶ τῶν σωματικῶν ἔστιν & λαμβάνοι τις αἰσθητηρίων (70), οὐκ ἀπὸ σκοποῦ λήψεται· καὶ δρθαλμῶν, καὶ ὤτων, οὐ μόνον ἀχθομένων τοῖς χειροσι καὶ θεάμασι καὶ ἀκούσμασιν, ἀλλὰ καὶ τὰ βελτίω ποθύντων καὶ ἰδεῖν καὶ ἀκοῦσαι διὰ τὸ εὔσπλαγχνον. Πλὴν ὅπως ἂν νοῆται ταῦτα, δικαιος ἀλγεῖ καὶ μαιμάσσει, καὶ οὐ μετρίως φέρει τὰ πάθη τοῦ Ἰερατὴλ, ὅποτεξίς βούλει ταῦτα νοεῖν· εἴτε τὰ σωματικὰ, καὶ τοῦ σωματικῶς ὀρμάνενου, εἴτε τὰ πνευματικά, καὶ τοῦ νοούμενου (71) πνευματικῶς. Ἐπειτα καὶ πηγὴν δακρύων διάτοις προφῆτης ἐπιζητεῖ, καὶ σταθμὸν Ἐσχατον ἐπιποθεῖ, καὶ ἐρημίαν ἀπάξεται, ἵνα κενώσῃ τὸ πολὺ τῆς λύπης, καὶ κουφισθῇ πῶς τῆς ἔνδον πληγῆς, καθ' ἥσυχον θρηνήσας τὸν Ἰερατὴλ.

magnam miseroris sui partem exnauriat, alique, interna plaga quodammodo levetur.

B. Τὸ δ' αὐτὸν καὶ διεῖος Δαΐδ, οὐ μικρὸν ἔμπροσθεν ποθεν εἴπει τοῖς καθ' ἑαυτὸν δυσχεραίνων, Τίς δώσει μοι, φησὶ, πτέρυγας ὥστε περιστερᾶς, καὶ πετασθήσομαι, καὶ καταπιάσω; Περιστερᾶς ἐπιζητεῖ πτέρυγας, εἴτε ὡς κουφοτέρας καὶ ταχυτέρας· τοιούτος γάρ δικαιος δίκαιος· εἴτε ὡς τὸ Πνεῦμα σκιαγραφούσας (72), ὃ μόνω τὰ δεινὰ φεύγομεν, ἵν' ὡς πορφυρωτά τα γένηται· ἀπὸ παρόντων (73) κακῶν. Εἴτα τὸ ἐν τοῖς στενοῖς φάρμακον, ἢ ἐπίπεδος. Προσεδεχόμην, φησὶ, τὸν Θεὸν τὸν σώζοντα με ἀπὸ διλογούψυχας καὶ ἀπὸ καταιγίδος. "Οπερ οὖν καὶ ἀλλαχοῦ ποιῶν φανεται, τάχιστα τῷ λυποῦντι τὸ Λαμα προστίθεταις, καὶ διγαθὸν τῆμιν παρέχων παλιδεύμα καὶ λόγω καὶ ἐργῷ τῆς πρὸς τὰ δεινὰ μεγαλοψύχιας· Ἀπηνήρατο, φησὶ (74), πυρωληθῆται η ψυχὴ μου. Ὁρᾶς ἀκτ-

C II. Consimilem in modum divinus etiam David haud paulo ante calamitates suas acerbe ferens: *Quis, inquit, mihi dabit pennas rictus columbae, et volabo, et requiescam?* **318** Columbae pennas expetit (vel quod leviores ac velociores sint, talis enim est quisquis justitiam colit, vel quod Spiritum aduimbrent, cuius unius auxilio pericula fugimus), ut quam longissime se a præsentibus malis removeat. Sequitur deinde spes, in angustiis rebus medicina: *Expectabam, inquit, Deum, qui salvum me fecit a pusillanimitate et temestate?* Quod etiam ipsum alio loco facere perspicitur, ubi confessim dolori remedium adjungit, probumque nobis, et verbo et opere, magnitudinis animi adversus res D graves et periculosas documentum præbet: *Renuit,*

⁶⁶ Jer. iv, 19. ⁶⁷ Jer. ix, 1. ⁶⁸ Psal. liv, 7. ⁶⁹ ibid. 9.

(65) *Maimáσσει.* Schol.: φυσεῖ, προθυμεῖ, πηδᾷ, καχλάζει, φησει sunt huius vocis interpretationes.

(66) *Ἀποκλαίσμενος.* Regg. bm, hu, ἀποκλαίων.

(67) *Koullar mér,* etc. Billius: « Ventris quidem nomine suam ipsius animam intelligit. » Verba autem, κατὰ τοὺς τῆς τροπῆς νόμους, « Juxta allegorica leges, » vel a Billio non redditia, vel a typographo omissa.

(68) *Oὕτω.* Reg. bm, τοῦτο.

(69) *'Er σώματι.* Sic plures Regg., Coisl. I, Or. 2, etc. Deest ἐν in ed.

(70) *Εἰ δὲ καὶ τῷ σωματικῷ ἔστιν ἀ λαμέσσαι*

A cordis mei turbati sunt in me, ait quodam sermone num suorum loco Jeremias ⁶⁶, prophetarum omnium ad commiserationem propensissimus, contumacem Israelem, atque a Dei benignitate se avertentem deplorans, et suam quidem ipsius animam, juxta allegoriam leges, ventrem nominans. Hoc enim sensu persæpe hanc vocem in Scripturis acceptam reperio; vel quod abdita sit, atque oculorum oblutum fugiat (id enim habet anima cum ventre communione), vel quod sermonis alimenta capiat, atque, ut sic loquar, digerat. Quod enim corpori cibus est, hoc in animo est sermo. Per sensum autem, fortasse impulsionem animæ, cogitationesque intellegit, easque potissimum, quæ a sensibus prosciuntur, quibus justus percellitur et incalescit, atque impetu fertur, nec iam præ Spiritus æstu prohiberi potest; hoc enim verbum maiusssere promittitatem quamdam iracundia permistam indicat. Quoil si quis hæc ad ipsius etiam corporis sensus referat, a scopo non aberrabit: quandoquidem oculi et aures, non modo tristi visu et auditu discruciantur, verum etiam ob commiserationem læsiora videre atque audire concupiscunt. Quocunque vero sensu hæc accipiantur, perspicuum est utique prophetam gravi dolore affici, et incitari, atque Israelis calamitates molestissime ferre; sive corporeas illas intelligas, ejusque, qui corporeo modo cernitur, sive spirituales, ejusque, qui spirituali modo percipitur. Nam et alio loco lacrymarum fontem ⁶⁷ idem propheta requirit, atque extrellum quemdam recessum exoptat, solitudinemque amplectitur, ut posteaquam Israelen in silentio deplorari, ab in-

tis aἰσθητηρῶν. Sic Regg. a, bm, tres Colb., Or. 2, Par., et Jes. In eisdem, ei δὲ καὶ ἐπὶ τῶν σωματικῶν αἰσθητηρίων λαμβάνοι τις. Nonnulli, pro λαμβάνοι, habent, λαμβάνει.

(71) *Noouμένου.* Reg. a, ὀρμάνενου.

(72) *Σκιαγραφούσας.* Regius bm, σκιαγραφούσης.

(73) *Ἀπὸ παρόντων.* Deest ἀπὸ in Regg. a et bm. Alii, sublato ἀπὸ, habent, τῶν παρόντων [meilius].

(74) *Ἀπηνήρατο, φησι.* Sic plures Regg. et Colb., Or. 2, etc. Deest φησὶ in ed.

inquit, *consolari anima mea*¹. Audisne anxietatis et desperationis verba? Num quis te Davidis causa timor invasit, quasi incurabili morbo laboraret? Quid ait? Non admissis consolationem? Negas tibi solatii spem ullam superstitem esse? Nihilne tibi medebitur? Non sermo, non amicus, non propinquus, non monitor, non doloris socium se præbens, non res suas adversas exponens, non vetera commemorans, non præsentia cum illis comparans atque ostendens, quam multi homines etiam ex atrocioribus malis evaserint? Siccine projecta sunt, interierunt, concisa sunt omnia? Siccine spes omnis periit? Nec quidquam aliud superest, quam ut jacentes et supini siue exspectemus? Hæc magnus ille David, qui alioqui in tribulationibus dilatatur²; qui, vel mortis umbra circumfusus³, Dei tamen ope obnixus, adversus eam exsurgit. Quidnam igitur me facere par est, me parvum et imbecillem, me terrenum, nec tanta spiritus facultate præditum? David æstuat, neque habet quo se vertat, et quis salvus esse poterit? Quæ res mihi laboranti, vel subsidio, vel solatio futura est? Ad quem in angustias redactus fugiam? Tibi responsum prebet David, magnus ille medicus, ac malos etiam spiritus per Spiritum in ipso habitantem incantans⁴. Ad quem confugies ex me scire cupis, nec per te ipse intelligis? Quis est, qui languidas manus roboret, et genua dissoluta confirmat⁵, et per ignem ducit, et per aquam salutem afferit? Nihil, inquit, instructa acie opus est, non armis, non sagittariis, non equitibus, non consularibus, non amicis, non externo subsidio. Auxiliares copias in teipso habes, quæ, et tibi, et mihi, et cuivis in promptu sunt. Velle tantum oportet, animique impetum afferre. In propinquo est consolatio, in ore tuo, et in corde tuo. *Memor sui Dei*, inquit, et *delectatus sum*⁶. Quid memoria paratus? **¶** Tu quoque memor esto, et delectare. O facilem medicinam! O celerem curandi rationem! O ingentem beneficij magnitudinem! Non modo animi imbecillitatem mœstitiamque sedat Dei recordatio, sed et delectationem parit.

III. Vis alia insuper divinæ erga humanum genus benevolentiae testimonia producam? Si, inquit, *versus ad Dominum ingemueris, tunc salvus eris*⁷. Videtisne quemadmodum salus cum gemitu conjuncta sit? Et adhuc te loquente dicet: *Ecce adsum*⁸; et loquetur animæ tuæ: *Salus tua ego sum*⁹. Nihil inter petitionem et impetrationem intercedit; non aurum, non argentum, non splendidae et eximiae gemmæ, non cætera quibus hominum mentes ad lenitatem et clementiam inflectuntur. Postquam dixit Sophonias, tanquam ex Dei irati et

¹ Psal. LXXVI, 5. ² Psal. IV, 2. ³ Psal. XXII, 4. ⁴ Isa. XXX, 15. ⁵ Isa. LVIII, 9. ⁶ Psal. XXXIV, 3.

A διας ρήματα (75) καὶ ἀπογνώσεως; Ἀρ' οὐκ ἔδεισας ὡς περὶ ἀθεραπεύτου τοῦ Δαβὶδ; Τί λέγεις; Οὐ δέχῃ παράκλησιν; ἀπελπίζεις παραμυθίαν; οὐδὲτις θεραπεύσει; (76) σε; οὐ λόγος, οὐ φίλος, οὐ συγγενῆς, οὐ συμβούλευων, οὐ συναλγῶν, οὐ τὰ καθ' ἐαυτὸν διηγούμενος, οὐ τὰ ἀρχαὶ λέγων, οὐ τὰ νῦν παρατιθεῖς, οὗτοι καὶ ἀπὸ χαλεπωτέρων κακῶν διεσώθησαν; Ἐδὴπται πάντα; οἰχεται; περικέκοπται; ἀπόλωλε πᾶσα ἐλπίς; κείσθαι δεῖ μόνον, τὸ τέλος ἐκδεχομένους; Ταῦτα δέ μέγας Δαβὶδ, δὲν θλίψει πλατυνόμενος· δὲ καὶ σκιᾶς θανάτου κυκλούστης μετὰ τοῦ Θεοῦ κατεξανιστάμενος. Τί οὖν ἐγὼ πάθω, δὲ μικρὸς, δὲ ἀσθενῆς, δὲ γῆινος. δὲ μὴ τοσοῦτος τῷ πνεύματι; Δαβὶδ Ιηττοῦ, καὶ τίς σώζεται; Τίνα βοήθειαν εὔροιμ; (77) κακοπαθῶν, ἢ τίνα παράλησιν; πρὸς τίνα καταφύγω στενοχωρούμενος; Ἀποκρίνεται σοι Δαβὶδ δέ μέγας θεραπευτής, δὲ καὶ πνευμάτων πονηρῶν κατεπάθων διὰ τοῦ ἐν αὐτῷ Πνεύματος. Πρὸς τίνα καταφεύξῃ; (78) παρ' ἑμοῦ βούλει μαθεῖν, αὐτὸς δὲ οὐκ ἐπίστασαι; Τίς δὲ τὰς παρειμένας ἐνισχύων χειρας, καὶ γόνατα παραλευμένα παρακαλῶν (79), καὶ διὰ πυρὸς ἄγων, καὶ σώζων δὲ δύστος; Οὐδὲν δεῖ σοι παρατάξως, φησίν, οὐχ ὅπλων, οὐ τοξοτῶν, οὐχ ἵππων, οὐ συμβούλων, οὐ φίλων, οὐχ ἐπικουρίας τῆς ἔξωθεν. Ἐχεις ἐν σεαυτῷ τὴν συμμαχίαν, ἢν κάγιν καὶ πᾶς δὲ βούλόμενος. Θελήσαις δεῖ μόνον, δρμῆσαι μόνον. Ἐγγὺς ἡ παράκλησις, ἐν τῷ στόματί σου, καὶ ἐν τῇ καρδίᾳ σου· Ἐμρήσθην τοῦ Θεοῦ, φησί, καὶ εὐχράνθηρ. Τί μνήμης ἔτοιμότερον; Μνήσθητι καὶ σύ, καὶ εὐφράνθητι. Ω τοῦ εὐπορίστου τῆς ιατρίας! ὦ τοῦ τάχους τῆς θεραπεύσεως! ὡ τοῦ μεγέθους τῆς δωρεᾶς! Οὐ κοιμίζει μόνον διηγούμενα καὶ λύπην μημονευθεῖς δὲ (80) Θεδὲ, ἀλλὰ καὶ εὐφροσύνην ἐργάζεται.

C

Γ'. Βούλεται καὶ διλλων ἀκοῦσαι φιλανθρωπίας φημάτων; Εάν ἐπιστραφεῖς, φησί, πρὸς Κύριον (81) στεράζῃς, τότε σωθήσῃ. Ὁράτε τῷ στεναγμῷ τὴν σωτηρίαν συνεχευμένην; Καὶ ἔτι λαλούντος σου, ἔρει· Ἰδού πάρειμι· καὶ φθέγξεται τῇ ψυχῇ σου· Σωτηρία σου εἰμι ἔχω. Οὐδὲν μέσον τῆς αἰτήσεως καὶ τῆς ἐπιτεύξεως· οὐ χρυσός, οὐχ ἀργυρός, οὐ λίθοι τῶν διαφανῶν καὶ τιμίων, οὐχ ὅσιοις ἀνθρώποις κάμπτονται πρὸς τὸ ήμερον. Ὄταν εἴπῃ (82) Σοφονίας, ὡς παρὰ τοῦ Θεοῦ λέγων ὥργισμένου καὶ χαλεπαίνοντος· Ἐξερημώσω τὰς σδοὺς αὐτῶν τὸ πά-

⁷ I Reg. XVI, 23. ⁸ Isa. XXXV, 3. ⁹ Psal. LXXVI, 4.

(75) Ρήματα. Sic Reg. hu. Or. 2, Par., Jes., etc. Deest in ed.

(76) Θεραπεύσει. Reg. a, et tres Colb., θεραπεύεται.

(77) Εὔροιμ. Reg. h, Colbert. 2, Orat. 2, εὔρωμαι.

(78) Καταφεύξῃ. Sic Reg. a, et Coisl. 4. In ed. aliisque pluribus codd. deest.

(79) Παρακαλῶ. «Consolatur», quod durius videtur ad metaphoram.

(80) O. Deest in Regg. a, bm.

(81) Πρὸς Κύριον. In LXX deest.

(82) Όταν εἴπῃ, etc. Billius, «postquam iratus atque infensus Deus per Sophoniam sic locutus est.» Hic nulla ratione Gregorii phrasim invertit interpres.

ράχαν, τοῦ μὴ διοδεύειν. Ἐξέλιπον (83) αἱ πόλεις αὐτῶν διὰ τὸ μὴ υπάρχειν, μηδὲ κατοικεῖσθαι· ὅταν ἀπειλήσῃ τὰ φρικωδέστατα, ὅταν καταβάλῃ τῇ ἀθυμίᾳ (84), ὅταν ζόφον ἐργάσηται (85) διὰ τῆς ἀπειλῆς, εὐθὺς ἐπάγει καὶ τὸ τῆς χρηστοτέρας ἐλπίδος φῶς, καὶ ἀνακτᾶται (86) με τούτοις τοῖς φήμασι· Πλὴν εἰπα· Φοβεῖσθέ με, καὶ δέξασθε παιδεῖαν, καὶ οὐ μὴ ἐξολοθρευθῆτε ἕξ ὁρθαλμῶν αὐτῆς· καὶ ἔτι φωιδροτέροις μικρὸν προῖών καὶ φιλανθρωποτέροις· Ἐρ τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ἐρεῖ Κύριος· Θάρσει, Σιὼν, μὴ παρείσθωσαν αἱ κεῖρες σουν. Κύριος δὲ θεός σου ἐρ σοι, δυνατὸς σώσας (87) σε καὶ ἐπάξει ἐπὶ τῷ εὐφροσύνῃ, καὶ καιρεῖ (88) σε ἐρ τῇ ἀγαπήσει αὐτοῦ, καὶ συνάξει τοὺς συντετριψμένους, καὶ σώσει τοὺς ἐκπεισμένους, καὶ τοὺς ἀπωσμένους εἰσθέξεται. Ταῦτα καὶ οἱ ἄγιοι καὶ οἱ λογισμοὶ βούλονται·, καὶ ὁ ἐμὸς ἀπαντεῖ λόγος. Ἀλλὰ δέξασθε λόγους φρονήσεως, ὡς (89) φροσινὸς θεός Σολομών, ἵνα μὴ ἐμπεσόντες εἰς κακῶν βάθος καταφρονήσητε (90), μηδὲ ὑπὸ τῆς ἴδιας ἀμαθίας (91) μᾶλλον ἢ τῆς κατεχούσης δυσχερείας καταποῆτε.

Δ'. Κύριος τίς ἐστιν, ἀδελφοί, τῶν ἀνθρωπίνων (92) πρωτομάτων, καὶ παιδεύει διὰ τῶν ἐναντίων τοὺς δὲ θεός· ὥστε περιστατεῖσαν τὰ πάντα σοφῶς καὶ συνέδησεν, οὕτω σοφῶς τὸ πᾶν διεξάγων καὶ κυρερνῶν τοῖς ἀνεψίκτοις (93) αὐτοῦ καὶ ἀνεξιχνιάστοις κρήμασιν, ἐν δὲ τοῖς πάσι καὶ τὰ ἡμέτερα. Κινεῖται γάρ (94), ἵνα οὐτως εἴπω, τὸ πᾶν περὶ τὸν ἀκίνητον, καὶ σαλεύεται, λόγῳ μὲν οὐδαμῶς (95) (ὁ γάρ αὐτὸς ἐν πᾶσιν ἐστὼς καὶ ἀκίνητος, καὶν διαφεύγῃ τὴν ἡμέτεραν ἀσθένειαν [96]), τοῖς δὲ καθ' ἐκάστην ἡμέραν ἀπαντῶσι τε καὶ συμπίπτουσιν. Καὶ τοῦτο ἐστι δόγμα θεοῦ παλαιόν τε καὶ πάγιον, σκότος εἶναι ἀποκρυφὴν αὐτοῦ πρὸ τῶν ἡμετέρων ὁρθαλμῶν (97) κεχρέον· καὶ τὰ πολλὰ μὴ καθορδοθαῖ τῆς αὐτοῦ διοικήσεως, πλήν δοσοῦ ἐν ἀμυδροῖς αἰνίγμασι καὶ φαντάσμασιν· εἴτε τὸν τῦφον ἡμῶν συστέλλοντος, ἵνα εἰδῶμεν τὸ μηδὲν δυνεῖς πρὸς τὴν ἀληθινὴν ασφίλαν τοῦ πρώτην, ἀλλὰ πρὸς αὐτὸν νεύωμεν μόνον, καὶ ζητῶμεν δεῖ ταῖς ἐκείθεν αὐγαῖς ἐναστράπτεσθαι· εἴτε δεκτῆς ἀνωμαλίας τῶν ὀρώμενων καὶ περιτρεπομένων μετάγοντος ἡμᾶς ἐπὶ τὰ ἐστῶτα καὶ μένοντα. Πλὴν οὐδὲ ἀκίνητον, διπέρ φην, οὐδὲ δημαλὸν, οὐδὲ αὐταρκές, οὐδὲ εἰς τέλος δημιουρόν, οὗτε τὸ εὐθυμεῖν, οὗτε τὸ ἀθυμεῖν, οὐ πλούτος, οὐ πενία, οὐ δύναμις,

¹⁰ Sophon. iii, 6. ¹¹ ibid. 7. ¹² ibid. 16 sq.

(83) Ἐξέλιπον, etc. Billius: « Postquam iratus aliquae insensus Deus per Sophoniam sic locutus est.

Hic nulla ratione Gregorii phrasim invertit interpres.

(84) Τῇ ἀθυμίᾳ. In pluribus, ταῖς ἀθυμίαις.

(85) Ἐργάσαται. Combes., εἰργάσαστο [perperam].

(86) Ἀραχτᾶται. Reg. hu. Or. 2, ἀνακαλεῖται.

(87) Σωσαι. Reg. hu. Or. 2, σώσει.

(88) Καυσεῖ. Or. 2, ἀνακαίνεται.

(89) Ζε. Deest in Regin. a, bm, Or. 2, etc.

(90) Καταφρονήσῃτε. Regin. bim, hu, καταφρονήτε.

(91) Ἀμαθίας. Combes. post Eliam præfert, ἀθυ-

A indignantis persona loquens ¹⁰: *Penitus desertas faciam vias eorum, ut non sit qui ingrediatur. Deserentur civitates eorum, eo quod nullus supersit, nec inhabentur; postquam acerbissima quæque minatus est, postquam summo mœrore animos consternavit, ac minarum caliginem offudit, spei melioris lumen statim inducit, meque hujusmodi oratione recreat et reficit: Verumtamen dixi: Timete me, et accipite disciplinam, et non disperdemini de oculis ejus* ¹¹. Aliquantoque ulterius progressus, laetioribus adhuc humanioribusque verbis utitur: *In tempore illo dicet Dominus: Bono animo esto, Sion, ne languescat manus tua. Dominus Deus tuus in te est, qui te salvam facere potest: et inducit super te jucunditatem, et innovabit te per dilectionem suam, et contritos colliget, et oppressos servabit, et ejectos admittet* ¹². Hæc sancti viri, hæc rationes volunt, hæc mea postulat oratio. Vos autem suscipite sermones prudentiæ, ut est apud Salomonem ¹³, ne tandem in profundum malorum prolapsi, contemnatis, atque ab imperitia vestra polius quam a molestia et difficultate, in qua nunc estis, absorbeantur.

C IV. Res humanæ, velut orbis quidam, volvuntur, fratres, ac Deus per contraria nos erudit; ut sapienter omnia coagmentavit, et quasi vinculis agerintur, sic non minori sapientia, inaccessis et inscrutabilibus **320** judiciis, tum universam rerum machinam, tum res quoque nostras regit ac gubernat. Movenetur enim, ut sic dicam, ac fluctuat universitas rerum circa immobilem, hanc quidem quantum ad rationem (nam ea ipsa inter omnia firma et immobilitas stat, etiamsi nostram infirmatatem atque animorum hebetudinem effugiat), verum quantum ad ea quæ singulis diebus nobis occurunt et eveniunt. Atque hoc velut fixumque Dei decretum est, tenebras oculis nostris undique affusas, ipsius latibulum esse: permultaque in ipsius gubernatione hanc rationem habere, ut a nobis, nisi in obscuris ænigmatibus ac veluti spectris perspici nequeant; sive hac ratione fastum nostrum et arrogantiam coercere velit, ut intelligamus nos nihil esse, si cum prima illa et vera sapientia conferamur; eamque ob rem ad ipsum unum tendamus, nec quidquam aliud quæramus, quam ut proimanantibus illinc radiis collustremur; sive per earum rerum, quæ oculis cernuntur, ac conversioni

Prov. i, 3.

μίας, « molestia, animi dejectio.»

(92) Ἀνθρωπίων. In quibusdam, ἡμετέρων.

(93) Τοῖς ἀρεγάλτοις, etc. Billius: « Ut inaccessis sumi illius iudicia, minimusque humana mente pervestigari possunt, » etc.

(94) Κινεῖται γάρ. In quibusdam, κινεῖται μὲν γάρ.

(95) Οὐδαμῶς. Duo Coislin. addunt, τῷ καθ' ἡμᾶς.

(96) Διαφεύγῃ τὴν ἡμετέραν ἀσθέτεαν. In quibusdam, διαφύγῃ. Coisl. 1, αἰσθητὸν, « sensum nostrum effugiat; » que forsitan genuina est lectio.

(97) Πρὸ τῶν ἡμετέρων ὁρθαλμῶν. Sic Reg. bm. In ed., πρὸ τῶν ὀρθαλμῶν τῶν ἡμετέρων.

subjectæ sunt, inconstantiam, ad ea, quæ stabilia et æterna sunt, revocare. Cæterum nihil immotum est, ut diximus, nihil planum et æquabile, atque in finem usque sibi simile, non hilaritas, non modestia, non opes, non paupertas, non vires, non infirmitas, non humilitas, non potentia, non præsens tempus, non futurum, non res nostræ, non alienæ, non parvum, non majus, nec denique quidquid dicere quispiam possit. Atque hoc unum æquale inæquabilitas habet, nempe in omnibus rebus mutationem. Omnia enim facile in orbem feruntur, atque in diversum migrant, sibique invicem adversantur; ut ventis tutius, aut litteris in aqua scriptis fides haberi posse videatur, quam hominum felicitati. Ac livor quidem res secundas, misericordia autem calamitatem sistit. Idque meo quidem judicio sapienter et admirande, ne vel adversitas solatio, vel prosperitas freno et disciplina caret.

V. Prudenter vero illi faciunt, qui calamitatibus erudiuntur, ac dum illis, velut aurum igne, purgantur, Davidicum illud in ore habent: *Bonum mihi, quia humiliasti me, ut discam justificationes tuas*¹⁴. Quod videlicet ea res justificationum Dei cognitionem parat, quique Petrum imitantur, Salvatoris opem, cum jam pene mergeretur¹⁵, implorantem: qui denique ob dolorem ad Deum sese magis adjungunt, **321** ac beneficiorum omnium auctorem per afflictionem sibi conciliant. Quandoquidem ægra anima Deo propinqua est; ac penuria ipsa efficit, ut ad Deum, qui largiendi potestatem habet, nosmetipsos conferamus, qui alioqui fortasse ob effusam liberalitatem contemnuntur. Quocirca, fratres, oculos in cœlum erectos habeamus, in omni tempore atque omni adverso rerum eventu boçam spem præseramus, neque vel in prosperis rebus timorem, vel in adversis spem abjiciamus. Memores simus, tum tempestatis in tranquillitate, tum gubernatoris in tempestate: nec in afflictionibus frangainur animis ac debilitemur, nec improbos servos imitemur, qui confitentur quidem Domino cum benefacit eis, verum eidem corripienti nequaquam pari studio et voluntate adjunguntur; cum tamen interdum accidat, ut dolor sanitatem, et patientiam remissione atque indulgentia, et visitatio neglectu, et castigatio venia melior sit et præstabilior. Atque, ut rem in pauca conferam, sic nos insituamus, ut nec propter calamites concidamus, nec propter saturitatem insolentia efferamur.

VI. Submittamus nos, tum Deo, tum aliis aliis, D tum iis qui imperium in terra gerunt: Deo quidem, omnibus de causis: aliis autem aliis, propter

¹⁴ Psal. cxviii, 71. ¹⁵ Matth. xiv, 30.

(98) *Katharizētou*. Sic Coisl. 1, aliique. In ed., καθαιρόμεναι.

(99) "Οτως δὲ μάθω τὰ δικαιώματά σου. Sic Coisl. 1, 2, etc. Desunt in ed.

(1) *Páσχοντων*. Sic Regg. a, bni, Coisl. 3, Jes., etc. In ed., πάσχωστον.

(2) *Kai μᾶλλον τι προσχωροῦσι Θεῷ*. Sic Regg. a, bni, Coisl. 3, Jes., etc. In ed., καὶ προσχωρῶσι μᾶλλον τῷ Θεῷ.

(3) *Olkoiouνται*. Sic Regg. hu. Coisl. 2, Jes., etc. In ed., οἰκεῖωνται.

(4) *Tὸ χρῆσιν*. Ita Reg. a, bni, Jes., etc. In ed., τῷ χρῆσιν.

(5) *Άγω τεθναιεν*. Reg. bni, ἀνανεύωμεν.

(6) *Προσβαλλώμεθα*. Reg. bni, προσβαλλώμεθα, εἴθε-

Α οὐκ ἀσθένεια, οὐ ταπεινότης, οὐ δυναστεία, οὐ τὸ παρδόν, οὐ τὸ μέλλον, οὐ τὸ ἡμέτερον, οὐ τὸ ἀλλήτριον, οὐ μικρὸν, οὐ μεῖζον, οὐχ δι τι ἀν εἴποι τις. Καὶ τοῦτο ξενὸν ἡ ἀνιστήτης ἔχει, τὴν περὶ πάντα μεταβολήν. Περιχωρεῖ γάρ τὰ πάντα φρέσια, καὶ μεταχωρεῖ, καὶ ἀντικαθίσταται· ὡς αὔρας εἶναι μᾶλλον πιστεύειν καὶ γράμματι τοῖς καθ' ὄντας, ἢ ἀνθρώπων εὐημερίᾳ. Καὶ φόδρος μὲν εὐπράξιαν, συμφορὰν δὲ ἔλεος ἴστησιν· καὶ τοῦτο σοφῶς, κατά γε τὸν ἐμὸν λόγον, καὶ θαυμασίως, ἵνα μήτε τὸ ἀλγεῖν ἀπαραμύθητον ἦ, μήτε τὸ εὖ πράττειν ἀπαδιγάγητον.

E'. Σωφρόνιον δὲ ἀνδρῶν, οἵτινες παιδεύονται ταῖς συμφοραῖς, καὶ ὡς χρυσὸς πυρὶ καθαιρόμενοι (98) λέγουσιν· Ἀγαθόν μοι, δτι ἐταπείρωσάς με, δπως δὲ μάθω τὰ δικαιώματά σου (99). ὡς τικτούστης τῆς ταπεινώσεως τὸ γινώσκειν τὰ δικαιώματα. Καὶ τὸ τοῦ Πέτρου πάσχουσεν (1), ἐπικαλεσμένου τὴν σωτηρίαν ἐν τῷ μέλλειν καταδύεσθαι· καὶ μᾶλλον τι προσχωροῦσι Θεῷ (2) διὰ τὸ ἀλγεῖν, καὶ τὸν εὐεργέτην οἰκειοῦνται (3) διὰ τῆς θλίψεως. Ἐπειδὴ κάμνουσα ψυχὴ ἔγγυς ἐστι Θεῷ, καὶ τὸ χρῆσιν (4) ἐπιστρέψει πρὸς τὸν δοῦλον δυνάμενον, τῷ ἀφθόνῳ τῆς δωρεᾶς τυχόν καὶ καταφρονούμενον. Διὰ τοῦτο ἄνω νεύωμεν (5), ἀδελφοί, ἐν παντὶ καιρῷ καὶ περιστάσει πάσῃ προβαλλώμεθα (6) τὴν κατῆν ἐλπίδα, μήτε ἐν ταῖς εὐθυμίαις ἀποβάλλωμεν τὸν φόδρον, μήτε ἐν τοῖς λυπηροῖς τὸ εὐελπί. Μνησθῶμεν καὶ ἐ εὐδίᾳ τῆς ζάλης, καὶ ἐν χειρῶνι τοῦ κυνερνήτου· δλλὰ μή ταῖς θλίψεσιν ἐκκακήσωμεν, μηδὲ γενώμεθα (7) δοῦλοι κα- κοῦ, ἀγαθύνοντες μὲν ἐξομολογούμενοι τῷ Δεσπότῃ, παιδεύοντες δὲ μὴ προστιθέμενοι· καίτοι ποτὲ κρείσων ὑγιείας (8) πόνος (9), καὶ ὑπομονὴ (10) ἀνέσεις, καὶ ἐπίσκεψις ἀμελείας, καὶ ἐπιστροφὴ συγχωρήσεως. Εἴπω συντόμως, μήτε διὰ τὰς συμφορὰς πίπτωμεν, μήτε διὰ τὸν κόρον θρίζωμεν

D **G'.** Ἄποτασσώμεθα καὶ Θεῷ καὶ ἀλλήλοις, καὶ τοῖς ἐπὶ γῆς ἀρχουσιν· Θεῷ διὰ πάντα, διὰ τὴν φιλ- αδελφίαν ἀλλήλοις, δι' εὐταξίαν τοῖς ἀργουσιν· καὶ

nam spem præferamus. » Quæ verba ostendunt, vo-
ces has, περιστάσει πάσῃ, non de « opibus et pau-
peritate, » de « gloria et ignominia, » ut vult Elias,
sed de « quibusvis casibus adversis, » esse intelligi-
endas. Sic apud Chrysostomum frequens hæc phra-
sis, τοῖς ἐν περιστάσεσιν οὖσι παρίστασθαι. « Iis qui
adversis casibus conflictantur præsto esse. »

(7) *Ἐγερόμεθα*. Reg. bni., γινώμεθα.

(8) *Τγιείτος*. Reg. bni, ὑγιείας.

(9) *Πόνος*. In pluribus, νόσος, « morbus. »

(10) *Ὑπομονὴ*. « Malorum tolerantia, patientia. » Reg. bni, Coisl. 2, et Jes., ὑπόμνησις. Sic videntur legisse Billius et Leuenklaius, qui redditum, « ad-
monitio, submonitio. »

τοσούτῳ μᾶλλον, δσωπερ ἀν ὡσιν ἡμερώτεροι καὶ τῷ συγχρητότεροι (11). Δεινὸν ἐπιείκειαν δαπανῆσαι τῷ πνευματι τῆς συγγνώμης, ἵνα μὴ καὶ τῆς ἑκείνων τραχύτητος (12) αὐτὸς δίκαιος ἀπαιτηθῶμεν, γαλήνην πνεύματι λύσαντες, καὶ φωτὶ ζόφου ἐπάγοντες, καὶ μέλιτι καταμιγνύντες ἀψίνθιον. Ἐστι καὶ οὗτος εἰς τῶν ἡμετέρων νόμων, καὶ οὗτος τῶν ἐπαινουμένων, καὶ κάλλιστα διατεταγμένων τῷ Πνεύματι, τὸ δύνατὸν μετὰ τοῦ καλοῦ δοκιμάσαντι, καὶ νομοθετήσαντι, ὡσπερ δούλους ὑπακούειν δεσπόταις, καὶ γυναικας ἀνδράσι, καὶ Κυριῷ τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ μαθητὰς ποιεῖσι καὶ διδασκάλοις· οὕτω δὲ καὶ πάσαις ἔξουσίαις ὑπερεχούσαις ὑποτάσσεσθαι, οὐ μόνον διὰ τὴν δργήν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν συνείδησιν, ὡς ὑποτελεῖς φόρου τυγχάνοντας· καὶ μὴ κακοτοιοῦντας μισεῖν τὸν νόμον, μηδὲ ἀναμένειν τὴν μάχαιραν, ἀλλὰ τῷ φόνῳ καθαυρομένους ἐπαινεῖσθαι ὑπὸ τῆς ἔξουσίας.

solūm propter iram, sed etiam propter conscientiam; nec committamus, ut ob scelerā nostra legem odio habeamus¹⁶, ac vindicem gladium exspectemus; quin potius id agamus, ut per timorem purgati, laudem a potestate consequamur.

Z. Μία καὶ ἡ αὐτὴ στάθμη· ἀλλὰ φείδεται μὲν τοῦ ὁρθοῦ, περικόπτει δὲ τὸ περιττόν. Εἰς ήλιος· ἀλλὰ φωτίζει μὲν τὴν ὑγιαίνουσαν δύνιν, ἀμαυροῖ δὲ τὴν ἀσθενοῦσαν. Βούλει τι καὶ τῶν ἡμετέρων εἴπων θαρρήσας; Εἰς Χριστός· ἀλλ' εἰς πτῶσιν κείται καὶ ἀνάστασιν (13)· πτῶσιν μὲν τοῖς ἀπίστοις, ἀνάστασιν δὲ τοῖς πιστεύοντις· καὶ τοῖς μὲν ἔστι πέτρα προσκύμματος, καὶ πέτρα (14) σκανδάλου, δοσοὶ μὴ ἔγνωσαν, οὐδὲ συνῆκαν, ἀλλ' ἐν σκότει διαπορεύονται, εἰτε εἰδώλοις θρησκεύοντες, εἰτε μέχρι τοῦ γράμματος διαβλέποντες, καὶ ὑπὲρ τοῦτο αὐγασθῆναι μήτε θέλοντες (15), μήτε λιχύνοντες· τοῖς δὲ λίθος ἀκρωγωνιάδος, καὶ πέτρα ἐπαινουμένη, δοσοὶ συνδεσμοῦνται τῷ λόγῳ, καὶ ἐπ' αὐτῆς βεβήκασιν· εἰ διούλει δὲ, διὰ παραρτήσεως ἐκεῖνος, δὸν πάντων ὡν ἔχει ὄντες δὲ καλὸς ἔμπορος. Ήμεῖς δὲ τοιούτον τι πάσχομεν, ἀδελφοί, μὴ τὰ ἔαυτῶν κατορθοῦντες, ἀλλὰ πρὸς τὴν ἔξουσίαν δυσχεραίνοντες· ὥσπερ ἀν εἰ τις αἰτιῶτο (16) τὸν ἀγωνοθέτην ὡς μοχθηρὸν, αὐτὸς ἀκπαλάιων· ἢ τὸν Ιατρὸν ὡς (17) ἀμαβῆ καὶ θρασὺν ταῖς τομαῖς καὶ ταῖς καύσεσι κεχρημένον (18), αὐτὸς πονήρως διακείμενος, καὶ τῶν ἀντηροτέρων δενδρενος φαρμάκων. Ταῦτα μοι πρὸς τοὺς ἀρχομένους παραμυθία τε ἅμα καὶ νουθεσία· ταῦτα δὲ πενιχρὸς πολυτῷ καταρτίζων τὸ μικρὸν ποίμνιον, ψ χαίροντι συνευθυμεῖν, καὶ σκυθρωπάζοντι (19) συστενάζειν, τῆς ἐμῆς ποιειντικῆς δ (20) νόμος.

cita sint; mibi, inquam, pauperi pastori, qui parvum hunc gregem compono ac instruo, cum quo gaudente gaudere, et nōcōrente ingeniiscere, pastoralis meae legis præscriptio jubeor.

¹⁶ Ephes. vi, 5; Col. iii, 22. ¹⁷ Hebr. xiii, 17.
²¹ 1 Petr. ii, 8. ²² Psal. lxxxi, 5. ²³ Ephes. ii, 20.

¹⁸ Rom. xiii, 1. ¹⁹ Amos v, 10. ²⁰ Luc. ii, 34.
²⁴ Matth. xiii, 46.

(11) Καὶ χρηστότεροι. Hæc desunt in Reg. bm.
(12) Τραχύτητος. Coisl. I, et Par., Θρασύτητος, « αὐδαίσε. »

(13) Καὶ ἀνάστασιν. Reg. bm καὶ εἰς ἀνάστασιν.

(14) Πέτρα. Regg. a, bm, λίθος, « lapis. »

(15) Μήτε θέλοντες. Regius bm μήτ' ιθέλοντες.

(16) Αἰτιῶτο. Sic Regg. a, bm, Coisl. I, et tres Colb. In ed., αἰτιῶ.

(17) Λίς. Sic Reg. bm. Deest in ed.

(18) Κεχρημέπορ. Deest in Regg. a et bm.

(19) Σκυθρωπάζοντι. Sic Regg. a, bm, duo Coisl. et tres Colb. In ed., σκυθρωπάζον.

(20) Ο. Sic Coisl. I, et tres Colb. Deest in editis.

III. Quid autem vos, principes et praefecti? Ad A vos enim jam nostra se convertit oratio; ne aliqui inique omnino facere videamur, atque his quidem, quae ipsorum officii sunt, suadere, vestrae autem dignitati et potentiae cedere, quasi vel pudore, vel metu, libere, ut Christianum decet, loqui non audeamus; aut illorum quidem commodis consulere, vos autem negligere, quorum curam eo maiorem gerere par est, quod ea res plus in utramque partem momenti habeat, majorque inde utilitas promanet, si negotium prospere successerit. Contrarium enim, tum a nobis absit, tum ab oratione nostra. Quid igitur dicitis? Aut quid inter nos convenit? An me libere loquentem aequo animo seretis? Nam vos quoque imperio meo ac throno lex Christi subiicit. Imperium enim **323** nos quoque gerimus; addo etiam præstantius ac perfectius: nisi vero aequum sit spiritum carni, et cœlestia terrenis cedere. Hanc dicendi libertatem in optimam partem accipies, certo scio, utpote sacra sacri mei gregis ovis, magnique Pastoris alumna, recteque jam olim a Spiritu ducta et instituta, sanctæque et beate Trinitatis lumine, aequa ac nos ipsi, collustrata. Proinde brevis mihi ad te erit oratio.

IX. Cum Christo imperium geris, cum Christo munus hoc administras. Ab illo gladium accepisti, non tam ut eo utaris, quam ut mineris ac terreas. Quare tibi videndum est, ut illum, tanquam donarium quoddam purum et integrum, ei, qui dedit, serves. Imago Dei es: verum Dei quoque imaginis imperas; quia quidem hic certa dispensatione gubernatur, ad aliam autem vitam migrat, ad quam omnes quoque concedemus, posteaquam in hoc vita carcere, vel stadio, vel præsignatione, vel adumbratione, aliquantis per luserimus. Flectat te naturæ cognatio; moveat te exemplar tuum; ad Deum te adjunge, non ad mundi principem; ad benignum Dominum, non ad acerbum tyrannum. *Ille homicida erat ab initio*²⁵. Ille, et primo homini per mandati transgressionem vulnus inflixit, et ærumnosam vitam invexit, et tum inferendæ, tum subeundæ pœnitæ legem per peccatum induxit²⁶. Tibi vero, homo Dei, in mentem veniat, quis te finxerit, quo voceris, quot quantaque habeas, quot nominibus obstrictus sis, a quo rationem, legem, prophetas acceperis, a quo hoc ipsum quod Deum cognoscis, quod bona in exspectatione posita non desperas. Quocirca Dei

²⁵ Jean. viii, 43. ²⁶ Gen. iii, 1 sqq.

(21) Τὰ εἰκότα. Billius: « quæ in rem futura sint, etc.

(22) Ἐκκλησίας. Reg. a, κλίνοντες, « inflecentes. Billius: « Christianam nostram libertatem demittentes. »

(23) Ἀρετὴ. Coisl. 1, ἀπτει.

(24) Ἡ δεῖ τὸ πνεῦμα, etc. Coisl. 1, ei δεῖ τῷ πνεύματi ὑποχωρῆσαι τὴν σάρκα, καὶ τὰ γῆινα τοῖς ἐπουρανίοις, « siquidem par est ut caro cedat spiritui, et terrena cœlestibus. »

(25) EI. Deest in Reg. bm.

(26) Τοῦ μεγάλου Ποιμένος. « Patrem suum, intelligit. »

B. Ή. Τι δὲ ὑμεῖς, οἱ δυνάσται καὶ ἀρχοντες; Ἡδη γάρ πρὸς ὑμᾶς ὁ λόγος μέτεισιν, ἵνα μὴ δέξωμεν πάντη τυγχάνειν ἀνισοῖ, καὶ τοῖς μὲν τὰ εἰκότα (21) παρινεῖν, ὑμῶν δὲ τῇ δυναστείᾳ παραχωρεῖν, ὡς περ αἰδοὶ τὴν κατὰ Χριστὸν ἡμῶν ἐλευθερίαν, ἥ δέει ἐκκλίνοντες (22). ή τῶν μὲν κήδεσθαι μᾶλλον, ὑμῶν δὲ ἀμελεῖν, ὃν καὶ μᾶλλον φροντίζειν δέξιον, δισφ καὶ εἰς μείζω φέρουσα ἡ δοπὴ ὑποτέρως ἀν ἔχῃ. καὶ πλέον τὸ κατορθούμενον τὸ γάρ ἐναντίον ἀπειλή (23), καὶ ἡμῶν, καὶ τοῦ λόγου. Τι οὖν φατε; καὶ τὸ διομαλογούμεθα πρὸς ἀλλήλους; « Άρα δέξεσθε σὺν παρθησίᾳ τὸν λόγον; Καὶ ὁ τοῦ Χριστοῦ νόμος ὑποτίθησιν ὑμᾶς τῇ ἐμῇ δυναστείᾳ καὶ τῷ ἐμῷ βήματι. « Αρχομεν γάρ καὶ αὐτοὶ προσθήσω δὲ, ὅτι καὶ τὴν μείζονα καὶ τελεωτέραν ἀρχὴν ἥ δεῖ τὸ πνεῦμα (24) ὑποχωρῆσαι τῇ σάρκι, καὶ τοῖς γηίνοις τὰ ἐπουράνια. Δέξῃ τὴν παρθησίαν, οἶδ', ὅτι πρόδητον εἰ (25) τῆς ἐμῆς ποιμηνῆς, τῆς ἱερᾶς ἱερὸν, καὶ θρέμμα τοῦ μεγάλου Ποιμένος (26), καὶ καλῶς δικασθεῖν τὴν ὑπὸ τοῦ Πνεύματος, καὶ τῷ φωτὶ τῆς ἀγίας καὶ μακαρίας (27) Τριάδος δομιώς ἡμῖν ἐλλαμπόμενον. Διὰ τοῦτο μοι καὶ βραχὺς ὁ πρὸς σὲ λόγος καὶ σύντομος.

C. Θ. Χριστῷ συνάρχεις, Χριστῷ καὶ (28) συνδιοικεῖς: παρ' ἐκείνους σοι τὸ ἕίφος, οὐκ εἰς ἔργον, ἀλλ' εἰς ἀπειλήν· δικασθεῖν ἀνάθημα τῷ δεδωκότι φυλάσσοιτο. Εἰκὼν εἰ τοῦ (29) Θεοῦ· καὶ εἰκόνα διὰ χειρὸς ἄγεις (30), ἐνταῦθα οἰκονομουμένην, καὶ πρὸς βίον μᾶλλον μεθισταμένην, εἰς δὲ πάντες μεταβησόμεθα, μικρὰ παιζαντες ἐν τῷ τῆς ζωῆς τούτῳ, εἴτε δεσμωτήριψ, εἴτε σταδίψ, εἴτε προχαράγματι, εἴτε σκιάσματι. Τίμησον τὴν συμφύταν· αἰδέσθητι τὸ ἀρχέτυπον· γενοῦ μετὰ τοῦ Θεοῦ, μὴ τοῦ κοσμοκράτορος· μετὰ τοῦ χρηστοῦ (31) Δεσπότου, μὴ τοῦ πικροῦ τυράννου. « Εκεῖνος ἀνθρωποκτόνος ἦν ἀλλ' ἀρχῆς· ἐκείνος καὶ τὸν πρῶτον ἀνθρώπον διὰ τῆς παρακοῆς ἐπληξει, καὶ τὴν ἐπίμοχθον ζωὴν ἐπεισήγαγε, καὶ τὸ κολάζειν, καὶ τὸ κολάζεσθαι διὰ τὴν ἀμαρτιαν ἐνομοθέτησε. Σὺ δὲ, δικθρωπε τοῦ Θεοῦ, μνήσθητι τίνος εἰ ποίημα, καὶ ποῦ καλῆ, καὶ πόσα ἔχεις, καὶ πόσον ὀφελεῖς, παρὰ τίνος σοι λόγος, νόμος (32), προφῆται, αὐτὸς τὸ εἰδέναι Θεὸν, τὸ μὴ ἀπελπίζειν τὰ προσδοκώμενα. Μήμαται διὰ ταῦτα Θεοῦ φιλανθρωπίαν. Τοῦτο ἔχει (33) μάλιστα θεῖον ἀνθρωπος, τὸ εὖ ποιεῖν. « Εξεστὶ σοι Θεὸν γενέσθαι μηδὲν πονήσαντι (34) μὴ πρόῃ τὸν καιρὸν τῆς θεώσεως. »

(27) Καὶ μακαρίας. Ησε εστιν in Reg. bin. et Or. 2.

(28) Καὶ. Deest in Reg. bin.

(29) Τοῦ. Deest in Regg. a, bm.

(30) Διὰ χειρὸς ἄγεις. « In manu, in potestate habes Dei inmaginem. »

(31) Χρηστοῦ. Sic duo Coisl., tres Colb., et Or. 2. In ed., Χριστοῦ, « Christum. »

(32) Λόγος, νόμος. Sic Reg. bm, et Or. 2 « Evangelium. »

(33) Τοῦτο ἔχει, etc. « Nulla re proprius accedit homo ad Deum, quam beneficentia. »

(34) Πονήσαντι. Sic duo Coisl. In ed., πονήσαντι.

humanitatem et misericordiam aemulare. Nihil tam divinum homo habet, quam benignitatem ac beneficentiam. Licit tibi nullo labore Deum fieri: noli divinitatis consequendae occasionem alijicere.

I'. Ἀλλοι χρήματα κενοῦσιν, δλλοι σάρκας τῷ πνεύματι, καὶ νεκροῦνται Χριστῷ (35), καὶ κόσμου πνευματιῶν ἀπανίστανται· δλλοι καθιεροῦσι Θεῷ τὰ φύλατα. Καὶ τὴν Ἀθράμι θυσίαν πάντως ἀκήκοας· δις προθυμότερον ἔδωκε τῷ Θεῷ τὸν μονογενῆ, τὸν ἐκ τῆς ἐπαγγελίας, καὶ εἰς ὃν ἡ ἐπαγγελία, ἥ (36) παρὰ Θεοῦ τὸ ἀπ' ἄρχης ἐκομίσατο. Σὲ δὲ τούτων οὐδὲν αἰτοῦμεν· ἐν ἀντὶ πάντων εἰσένεγκε, τὴν φιλανθρωπίαν· ἥ χαίρει Θεὸς μᾶλλον, ἥ πάσιν δομοῖς τοῖς δλλοις· δῶρον θιον, δῶρον ἀμμαμον, δῶρον φιλοτεμίαν Θεοῦ προκαλούμενον (37). Μίζον τῷ φρέδῳ τὴν ἐπείκειαν· κέρασον τῇ ἀπελήξῃ τὴν ἐπίδα. Πολλὰ καὶ χρηστότητα κατορθοῦσαν (38) οἶδα, δυσωποῦσαν εἰς δψειλομένην ἀντίδοσιν, ὅταν βίᾳς εσθα: παρὸν συγχωρήσαντες, δυσωπήσαμεν εὐνοίᾳ τὸν ἐλεούμενον. Μηδὲν εἶναί σε πειθέτω τῆς ἀρχῆς ἀνάξιον· μηδὲν ἀποκλείετω τὸν οἰκτὸν καὶ τὴν ἡμερότητα, μὴ καιρὸς, μὴ δυνάστερος, μὴ φύσιος μὴ μειζόνων ἀρχῶν ἐλπίς (39), μὴ θρασύτης (40) τὸ πλέον ἔχουσα. Κτῆσαι τὴν εὐνοίαν ἐν τοῖς ἀναγκαῖοις καιροῖς (41), τὴν ἄνω χρῆσον Θεῷ τὸν ἔλεον. Οὐδεὶς μετέγνω τῶν Θεῷ τι προεισενεγκάντων (42). Πολὺς ἔστιν εἰς ἀντίδοσιν, μάλιστα μὲν τοῖς ἐκεῖνοις ἀγαθοῖς ἀμειθόμενος τοὺς προκαταβάλντας τι, καὶ προχρήσαντας· ἔστι δὲ ὅτε καὶ τοῖς ἐνταῦθα πρὸς πίστιν τῶν ὑστερον.

Ad necessaria tempora superna benevolentia tibi minorem unquam Deo aliiquid prius obtulisse p̄enituit. In beneficio referendo copiosus est, maxime ille quidem cœlestia bona, iis, a quibus ipsi ante quidpiam collatum mutuoque datum fuerit, rependens; non sumpnium autem hujus quoque vita comoda refundens, ut de futuris fidem faciat.

IA'. Ἐτι μικρὸν, καὶ δ κόσμος παρέρχεται, καὶ ἥ σκηνὴ (43) καταλύεται. Πραγματευσώμεθα τὸν καιρὸν· τοῖς οὐχ ἔστωσι τὰ μένοντα ὡνησώμεθα. Ἐκαστος ἡμῶν ἔστιν ἐν ἐπιτιμίοις· καὶ δ κοῦς πολλὰ φέρει τὰ δρκήματα. Συγχωρήσωμεν, λνα συγχωρηθῶμεν· ἀφῶμεν, ἵνα αἰτήσωμεν δρεσιν. Ὁρᾶς ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ· Χρεωφειλέτης εἰσάγεται (44) τις πολλῶν ταλάντων, καὶ ἀγέλεται τοῦ χρέους· προσάγεται γάρ ἀγαθῷ δεσπότῃ. Καὶ συγχωρεῖται μὲν, οὐ συγχωρεῖ δέ· δοῦλος γάρ ἔστι καὶ τὴν προσάρεσιν (45)· ἀλλ' ἥς ἐτυχε τιλανθρωπίας περὶ τὸ πλεῖον, ταύτης οὐ μεταδιδώσι τῷ δμοδούλῳ περὶ τὸ ἔλαττον, οὐδὲ, εἰ μὴ τινὶ δλλῷ, τῷ τῆς μεγαλοψύχιας ἐπόμενος ὑποδείγματι περὶ τὸ ἀλλότριον· καὶ δεσπότης ἀγανακτεῖ. Καὶ τὸ ἔντης σωπήσομαι· πλὴν ἀμεινον τῷ παντὶ,

X. Alii opes suas effundunt, alii exhaustam carnem spiritui mancipant, ac propter Christum emoriuntur, atque omnino a mundo se removent. Alii charissima quaque sibi pignora Deo consecrant. Nec vero tibi Abraham sacrificium inauditum est, qui unicum filium, divinitusque promissum, imo ad quem ipsa promissio referebatur, Deo libentius obtulit⁴⁷, quam ab eo primum 324 acceperat. Horum nihil a te postulamus: pro omnibus hoc unum offer, nempe benignitatem, qua Deus magis, quam cunctis aliis rebus in unum collatis, delectatur; donum proprium, donum omni labe vacuum, donum Dei liberalitatem et munificientiam invitans. Lenitatem terrori admisce: minas spe tempera. Multa quoque humanitate ac benignitate perfici scio, ut quæ ad debitam gratiam referendam pudore ipso compellat; cum videlicet oblata ulciscendi atque animadvertendi potestate noxam condonantes, ei, cui misericordiam impertimur, benevolentia nostra pudorem incutimus. Nihil tibi tanti sit, ut propterea inducas in animum aliquid admittere, quod te magistratu indignum reddat. Nihil misericordiam et mansuetudinem excludat, non tempus, non princeps, non metus, non majorum dignitatum spes, non temeritas quæ sui juris nimium retinet. præsidium para; misericordiam Deo commoda. Nequidem cœlestia bona, iis, a quibus ipsi ante quidpiam collatum mutuoque datum fuerit, rependens; non sumpnium autem hujus quoque vita comoda refundens, ut de futuris fidem faciat.

XI. Adhuc paululum, et mundus transibit, et hoc tabernaculum dissolvetur. Temporis commoditate ad quæstum utani; Duxis et fragilibus æterna coemamus. Unusquisque nostrum in correptione est; ac lutea hæc massa plurimum æris alieni secum circumfert. Alienis ergo peccatis veniam demus, ut nostris impetremus; remittamus, ut vi-cissim nobis remitti postulemus. Vides in Evangelio quemadmodum quidam multorum talentorum debitor adducatur, ac debito liberetur⁴⁸; ad bonum enim et facilem dominum accesserat. At non, ut ei debitum remissum fuerat, ita ipse quoque remitti; nam animi etiam proposito servus erat; nec misericordiam, quam in majori pecuniae summa consecutus fuerat, in minori pecunia conservo suo imper-

⁴⁷ Gen. xxii, 2 sqq. ⁴⁸ Matth. xviii, 23 sqq.

(35) Χριστῷ. Regg. a, bm, duo Coisl., tres Colb., Or. 2, διὰ Χριστὸν.

(36) Ἡ. Coisl. 1, ἥ.

(37) Προκαλούμενος. Sic Reg. bm, tres Colb., Coisl. 1, Or. 2, et Jes. In ed., προκαλούμεν.

(38) Κατορθοῦσαν. Regg. a, bm, Orat. 2, κατορθοῦν.

(39) Μειζων ἀρχῶν διπλίς. Sic Regg. a, bm, duo Coisl. et Or. 2. Alii resecant, μειζόνων, alii, ἀρχῶν. In ed. deest διπλίς.

(40) Μὴ θρασύτης, εἰ. « Non temeritas plus sibi trahens, quæ modum extredit. » Vel cum Leuen-

D kiaio: « Non audacia meliori rerum suarum conditione freta. Billius: « Non audacia et importunitas potiora omnia habens. »

(41) Καιροῖς. Deest in Reg. bm, et tribus Colb.

(42) Προεισενεγκάντων. Regg. a, bm, et Or. 2, προεισενεγκάντων.

(43) Καὶ ἡ σκηνὴ, etc. Billius: « Ac scena dissolvetur. »

(44) Εἰσάγεται. Reg. bm, tres Colb., Or. 2, προεισενεγκάντων.

(45) Τὴν πρωτεύσιν. Billius: « Animæ inductio-ne. »

titur, nec, si nihil aliud, propositum sibi certe liberalis erga alios animi exemplum sequitur. Quam ob causam dominus ira commonetur. Nam quæ postea sequuntur, silentio præteribo. Tantum hoc dicam, conducibilius omnino esse, ut priusquam in altero sæculo vita rationes referamus, hujus vitæ benignitatem impendamus.

325 XII. Quid ais? Num te his sermonibus capitum tenemus, quorum te amore inflammari sèpe confessus es, præfectorum optime, atque, utinam addere licet, clementissime? Num tibi præterea supplicis cuiusdam libelli loco canities hæc offrenda erit, atque annorum numerus, diuturnumque et labis expers hoc sacerdotium, quod ipsi quoque angeli, puri purissimi Dei cultores, tanquam ipsorum cultui minime impar, fortasse veneratione prosequuntur. Num hæc te permovent? An majus aliquid audendum erit? Audacem autem me dolor efficit. Christum tibi offero, Christi pro nobis inanitionem, et impatibilis passiones, et cricem, et clavos, quibus peccato solitus sum, et sanguinem, et sepulturam, et resurrectionem, et ascensionem, atque adeo mensam banc, ad quam communiter accedimus, salutisque meæ typos, quos eodem ore perago, quo hanc ad te depreciationem oboeo, hoc, inquam, sacrosanctum atque in cœlum nos evehens mysterium.

XIII. Quod si non propter unum ex his, saltem propter omnia, da hanc gratiam, et nobis, et tibi ipsi, et domesticæ Ecclesiæ tuæ, atque huic pulchro Christi cœtui; de quo ita velim existimes, eum tibi nobiscum supplicem esse, tametsi obeundæ legationis munere nobis cedat, ut majorem apud te, ob sacerdotii dignitatem, qua a Deo ornati sumus, auctoritatem habituris; ne illud etiam dicam, quod imperii lege prohibetur. Hac una re pulchre vincaris; benignitate nos supera. En tibi, coram Deo, et angelis, et regno celorum, illiusque vita præmiis, supplices meos offero. Fidem meam honora, quam mihi commissam aliis commisi: ita flet, ut et tua

(46) **Αόγουν.** Unus Regius, ἐλέου, « misericordia. »

(47) **Προσθεῖται.** Or. 2 addit, ὅτι.

(48) **Τὴν πολιάρ,** « canitiem, » etc. His verbis « patrem suum » indicat Gregorius.

(49) **Μεῖζον.** Or. 2, καὶ μεῖζον.

(50) **Προσάγω σοι.** Sic tres Colb., Coisl. 1, Or. 2, etc. In ed., προσάγωσι [perperam].

(51) **Τὴν ἀράστασιν.** Billius, « redditum ad vitam. »

(52) **Kαὶ τὸν τύπον,** etc., « et salutis meæ typos. » Nullum scrupulum movere debent hæc verba. « Typi, quidem sunt et signa; » sed « signa, rerum præsentium. His vocibus usi sunt SS. Patres, et « nihil aliud intelligunt, » inquit Billius, « quam partem sacramenti quæ in oculorum sensu cadit. » Sic in Eucharistia, species panis et vini sunt « typi » seu « signa » corporis et sanguinis Christi realiter et substantialiter præsentis. Item alia omnia sacramenta ita sunt « typi » vel « signa salutis, ut eam simul efficiant et significant. »

(53) **Εἰ καὶ μὴ δι’ ἑταῖρον,** etc. Billius: « Quod si hæc singula minus apud te valent, at universa certe valent. »

(54) **Oὐρ.** Deest in Regg. a, bm, et Or. 2.

(55) **Σεαυτῷ.** Sic Or. 2. In ed., σεαυτῷ.

Α προεισφέρειν τοῦ ἔκειτο λόγου (46) τὴν ἐντεῦθεν χρηστήτην.

ΙΒ'. Τί φῄς; « Ξομέν σε τοῖς λόγοις τούτοις, ὃν ἔκραστης εἶναι πολλάκις καθωμαλόγησας, ὃ κάλλιστες ἀρχόντων, εἴη δὲ προσθεῖται (47), καὶ ἡμερώτατες; » Ή δεῖ, καὶ τὴν πολ. ἄν (48) σοι ταῦτην ἀνθ' ἵκετηρίας προσαγαγεῖν, καὶ τὸν τῶν ἑτῶν ἀριθμὸν, καὶ τὴν μαχράν ἱερωσύνην καὶ ἀσπαλον ταύτην, ἣν αἰδοῦνται τυχὸν καὶ ἀγγελοι, καθαρώς τῷ καθαρωτάτῳ λατρεύοντες, ὡς τῆς ἑαυτῶν λατρείας ἀξίαν. Πειθεῖ ταῦτα; ή τι τολμήσω μεῖζον (49); τολμηρὸν δέ με ποιεῖ τὸ ἀλγεῖν. Χριστὸν προσάγω σοι (50). καὶ τὴν Χριστοῦ κένωσιν τὴν ὑπὲρ ἥμων, καὶ τὰ τοῦ ἀπαθοῦς πάθη, καὶ τὸν σταυρὸν, καὶ τὸν ἥλους, οἷς ἐλύθην ἐγὼ τῆς ἀμαρτίας· καὶ τὸ αἴμα, καὶ τὴν ταφὴν, καὶ τὴν ἀνάστασιν (51), καὶ τὴν ἁνοδὸν, ἢ καὶ τὴν τράπεζαν ταύτην, ἢ κοινῇ πρόσιμεν· καὶ τὸν τύπους (52) τῆς ἐμῆς σωτηρίας, οὓς ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ τελῶ στόματος, ἀφ' οὗ ταῦτα πρὸς σὲ πρεσβεύω, τὴν ἱερὰν καὶ ἀνωφέρουσαν ἡμᾶς μυσταγωγίαν

ΙΙ'. Εἰ καὶ μὴ δι’ ἔν (53) τούτοιν, ἀλλ’ οὖν (54) διὰ πάντα, δός καὶ ἡμῖν καὶ σεαυτῷ (55) τὴν χάριν, καὶ τῇ (56) κατ’ οἰκόν σου Ἐκκλησίᾳ, καὶ τῷ καλῷ τούτῳ Χριστοῦ πληρώματι· ὁ νόμισον ἡμῖν συμπρεσεύειν, εἰ καὶ ἡμῖν παραχωρεῖ τῆς πρεσεβείας, ὡς αἰδεσμωτέροις (57) διὰ τὸν τιμήσαντα, καὶ ἄμα τῷ τῆς ἀρχῆς (58) νόμῳ φατείργεται. Ἐν τούτῳ καλῶς τητήθητι· νίκησον ἡμᾶς φιλανθρωπίᾳ. Ἰδοὺ προσάγω σοι τὸν ἐμοὺς ἱκέτας ἐναντίον Θεοῦ, καὶ ἀγγέλων, καὶ βασιλείας οὐρανῶν, καὶ τῆς ἐκεῖθεν ἀνταπόδοσεως. Τίμησον τὴν ἐμὴν πίστιν (59), ἢ ἐπιστεύθη τε καὶ ἐπιστευσα· ὡς ἀν καὶ ἡ σὴ (60) τιμηθεῖ περὶ τὰ μεῖζα καὶ τελεώτερα. Κεφάλαιον

(56) Καὶ τὴν, etc. Sic codd. : « et domesticæ Ecclesiæ tuæ. » Hic prefecti « familiam, » quæ, numero et pietate, Ecclesiæ formam exhibebat, significare videtur Gregorius, non Nazianzenam Ecclesiæ, « ut putat Elias. Siquidem in his sequentibus verbis, καὶ τῷ καλῷ τούτῳ Χριστοῦ πληρώματι, « et huic pulchro Christi cœtui, » ipsa designavit Nazianzena Ecclesia. In editis, τὴν τῇ, etc.

(57) Οὓς αἰδεσμωτέροις, etc. Non bene Billius, « ut majorem apud te, a quo honore affecti sumus, auctoritatem habituris. » Ascribit siquidem præfecto id, quod Gregorius Deo tribuit.

(58) Τῷ τῆς ἀρχῆς, etc. Veterabat lex prætoria, ne « populus legationis munere fungeretur, quia non permittebat, » inquit Elias, « ut quisquam ordinis sui fines transiliret. »

(59) Τίμησον τὴν ἐμὴν πλοτιτηρ, etc. « Honora fidem meam; secundum quam, » juxta Eliam, « fidelis ac verax esse huic populo creditus sum, cum dicerem omnino te nobis obtineretur, » quaque fide credidi te nos exauditum, ut et tua fides bonorete, qua fiduciam conceperisti, majorante bona consecuturum credens. »

(60) Η σὴ. Sic Reg. bm, Coisl. 1 et 2, Or. 2, et Par. Deest in editis.

δὲ (61) τοῦ λόγου, ἔχεις καὶ αὐτὸς ἐν οὐρανῷ Κύριον· Αὐτὸν τοιούτου τύχοις περίσσεαυτὸν τοῦ χριστοῦ, οἰδόσπερ (62) δὲν αὐτὸς γένη τοῖς ἀρχομένοις. Τύχοιμεν δὲ πάντες, καὶ τῶν ἐντεῦθεν χρηστῶν, καὶ τῶν ἐκεῖθεν ἀνεκτότερων, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν. ὃς ἡ δόξα (63) καὶ τὸ χράτος, φῶ τιμὴ καὶ βασιλεία, σὺν τῷ Πατρὶ καὶ τῷ ἀγίῳ Πνεύματι, ὁσπερ ἦν, καὶ προῆγη, καὶ ἔσται, καὶ νῦν (64), καὶ εἰς τοὺς αἰώνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

(61) Δεῖ. Deest in Or. 2.

(62) Οἰδόσπερ. Sic Reg. bm, Coisl. 2, Jes., Par., etc. In ed., oīc. ὅς περ.

Alique, ut uno verbo rem complectar, Domum ipse quoque in celo habes. Hunc tibi talē erga te judicem experiri contingat, qualem te his 326 qui imperio tuo subsunt, præstiteris. Utinam autem nobis, et in hac vita mitia et benigna cuncta contingant, et in altero saeculo leviora, in Christo Iesu Domino nostro, cui gloria et imperium, et honor, et regnum, cum Patre et sancto Spiritu, sicut erat, et erit, et nunc est, in saecula saeculorum. Amen.

(63) Ὡς ἡ δόξα, etc. Reg. a, et Or. 2, φῶ χράτος, δόξα, τιμὴ, βασιλεία.

(64) Καὶ νῦν. Jes. addit., καὶ δεῖ, « et semper. »

327 MONITUM IN ORATIONEM XVIII.

« Hac oratione, » inquit Basilus, « primum Basiliū Magnum alloquitur, eique velut argumentum quoddam orationis subministrat. Deinde paternæ vitæ historiam exordiens, ostendit quemadmodum, portentosa quadam atque impia superstitione abjecta, Christianam fidem amplexus sit, idque miris modis exornat, ac simul captata occasione laudem matris annectit. Tum ad orationis institutum rediens, miracula quædam narrat, quæ in illius baptismate contigerant. Hinc ad episcopatum ejus transit, ubi varias ejus laudes prosequitur, ac pietatem quidem illius et fidei constantiam per collationem amplificat, eumque obiter purgat, quod imprudens falso cuidam et sacrilego hæreticorum dogmati subscriptisset. Mox ejusdem liberalitatē benicitatemque in complectendis pauperibus, gloriæque humanæ contemptum laudat; et, quibusdam virtutibus per congeriem enumeratis, ad humilitatis laudem reddit, eamque eleganter pertractat. Cui ignoscendi facilitatem subjungit, atque injuriarum oblivionem, eximiamque humanitatem cum mira in rebus gerendis dexteritate conjunctam. Ita deinceps exponit, quemadmodum eum duplice miraculo Deus celebravit, dum, et eos, a quibus fuerat offensus, ultio divina statim secuta est, et cumdem a medicis comploratum, præter omnium spem, ipse pristinæ valetudini restituit; et quia his rebus hominum sanctimonia perspicue declaratur, addit quemadmodum mater gravissimo et atrocissimo morbo laborans, repente sanitatem recuperit; ac præterea quoniam modo ipse periculosa tempestate jactatus, parentum precibus, certissimum mortis periculum effugerit. Hinc ad fortitudinis constantiaeque laudem se confert. Qua pluribus exemplis demonstrata, patris encomio finem imponit, atque ad matrem jam senio consectam orationem convertens, eam elegantissime et doctissime consolatur. »

II. Nazianzi medio circiter anno 374 habita est hæc oratio. Mense enim Martio vel Aprilii hujusce anni, juxta eruditos, obierat Gregorius senior. Id etiam nonnullis monumentis probari potest. Ac primo quidem constat in mortuum jam fuisse Gregorium patrem, cum ad Iconiensem sedem assumptus est Amphiphilochius. Etenim quo tempore es ordinatus fuit Iconii episcopus, Gregorius noster in luctu de parentis funere versabatur, ut ipsem scilicet scribit ad Amphiphilochium patrem: « An te quidem, » inquit (65), « in moorem conjicit filius, quod ob virtutem arripiatur, et honore afficiatur.... me autem non discruciat pater, qui postremam a nobis peregrinationem iniit, ex qua non jam ad nos revertetur, nec a nobis conspicietur? » Præterea Faustinus, cui successit Amphiphilochius, vita functus erat anno 373. Basilius namque ad Eusebium Samosatensem episcopum scribens, ait (66): « Ikonium civitas est Pisidiæ.... Ipsa nos invitat, ut se invisanus, ut episcopum ei demus. Mortuus est enim Faustinus. » Hanc autem epistolam scriptam anno 373 consentiunt eruditii. Utrum vero Amphiphilochius proxime Faustino successerit, an hæreticus quidam, qui 328 brevi defunctus aut pulsus est, medius Faustinum inter et Amphiphilochium sederit, ut arbitrantur nonnulli, non satis liquet. Quidquid sit, certum est Amphiphilochium Iconiensis Ecclesiæ administrationem suscepisse anno 374. Hunc enim ordinatum episcopum datis litteris eodem anno Basilius consolatur his verbis (67): « Benedictus Deus, qui sibi placentes in singulis æstatibus elegit, electionisque secernit vasa, et his utitur ad ministerium sanctorum: qui nunc etiam te cum fugeres, ut tumet dixisti, non nos, sed vocationem quam per nos futuram suspicabar, inevitabilibus gratiæ retribus illigavit, ac in medium Pisidiam deduxit, ut homines Deo capias, » etc. Cum ergo et ordinationis Amphiphilochii et Gregorii senioris obitus tempora con-

(65) Epist. 63.

(66) Epist. 158.

(67) Epist. 161.

veniant, atque illius ordinationi sin minus, istius certe funeri affuerit **Basilius**, non male conjicitur, Gregorii patris obitum funusque post hiemem anni 374 collocari posse. Nec movere debet quod in Menæis (p. 19) legitur, nempe, Kalendis Januarii « recoli memoriam Gregorii patris hac die in pace quiescentis. » Infirmum prorsus id argumenti genus, quod ex iam dictis satis confutatur.

III. Superest adhuc ut unum et alterum istius orationis locum difficultorem, quam ut intra notarum angustias solvi possit, enucleemus. Ac primum quidem de Hypsistariis, in quorum errore versabatur Gregorius senior, priusquam Christo nonen daret, aliquid dicamus. Rara apud veteres Hypsistiorum mentio. Nihil, juxta Suicerum, apud Epiphanius, Augustinum, Theodoretum, Damascenum et alias, qui olim de heresibus scripserunt, legitur. Horum quidem meminere, praeter Gregorium nostrum et Nyssenum, Hesychius et Suidas. Verum isti nihil atferunt praeter nominis rationem, ac Hypsistarios sic dictos volunt, quod « Sumrum », seu « Supremum coherent et invocarent. » Nyssenus vero id unum habet (68), quod ipsi quidem « Deum esse constiterentur, quem Altissimum, vel Omnipotentem vocabant, Patrem autem ipsum esse non admittebant. » Si tamen Theologum audiamus, ex duabus rebus maxime oppositis constatus erat Hypsistiorum error, partim scilicet ex gentili errore, partim ex legali vanitate. Hypsistarii siquidem idola et sacrificia rejicientes, « ignem » tamen et « lucernas » cum gentilibus colebant; « circumcisionem » vero aspernantes, « Sabbatum et jejunam quamdam a nonnullis cibis abstinentiam » cum Judæis observabant. Unde hi abjecti et aspernandi homines Hypsistiorum nomen sibi tribuebant, quod solum « Supremum », seu, « Altissimum » agnoscerent ac venerarentur. Epiphanus, licet de Hypsistariis nullam, ut jam vidiimus, mentionem fecerit, quiddam tamen fere simile de Euphemitis, seu Massalianis, narrat. Ait enim (69), « eos ex gentilibus ortos, nec Judaismo, nec Christianismo attendere; deos quidem dicere, nullum tamen adorare, sed unum solum venerari, eumque Omnipotentem vocare. » Addit etiam, « eos cum lucernarum igne, » (quod λυχνίᾳ vocali), « conventus habere. » Quæ quidem ab iis, quæ de « Hypsistariis » veteres scripserunt, non multum discrepant.

IV. Altera de iisdem Hypsistariis occurrit difficultas. Mirum Clerico videtur (70), quod Gregorius noster, cum in hac oratione Hypsistarios « idola » coluisse neget, et Gregorium patrem « in eorum heresi natum » dicat, fateatur tamen carmine primo, « eum animalium simulacris paruisse. » Id Clericus 329 pugnare existimat. Egregium sane artis criticæ magistrum! cui una tantum nodi solvendi ratio succurrit, Gregorium scilicet nāstrum, « vel memoria lapsu, vel zek̄ servidioris impulsu contraria loculum esse; nisi forte, in eo quod animalium idolis dixit, ab hyperbole pro more suo adhibita, excusandus esse videatur. » Quis hæc audiendo non indignetur? Vel, quæ fides malevolo aut imperito interpreti habenda? Audacior ille censor, qui tam peritus sibi videtur, et tam temere quam arroganter de Gregorio aliisque doctissimis scriptoribus pleniusque judicat, nullatenus hic Gregorii mentem assecutus est. Hæc sunt enim Theologi verba, carm. 1, vers. 125:

Αὔτερος δγ' ἀγριέλαιος, ὅπ' εἰδώλοις πάρος ξὺν
Ζώων, etc.

At ille quidem (pater) agrestis oliva, sub simulacris antea erat
Vivens, etc.

Nihil in hoc contextu de animalium idolis dictum. Falsa vocis ζώων interpretatio Clericum in errorem induxit, dum « animalium idola » videre se putat, ubi Theologus, nulla animalium mentione facta, patrem « sub simulacris viventem » exhibuit. Vox enim ζώων nou est, ut loquuntur grammatici, genitivus pluralis nominis ζώων, « animal; » sed participium præsens verbi ζώω poetice pro ζώω, « vivo. » Sepissime illam vocem, « viventis » tantum significatione gaudentem, apud Homerum, Hesiodum, Herodotum aliasque usurpatam reperimus. Mirum sane id a Clerico ignoratum, vel potius dissimulatum. Præterea, haec « idolorum » seu « simulacrorum » voce ulens Gregorius, non idecirco deorum aut animalium simulacula significare voluit; verum ea tantum generatim, quæ superstitiones gentilitatis propria, veri Dei cultos summopere respuant, cujusmodi fuerunt « ignis et lucernarum » elementa, quæ Hypsistarii religiose colebant. Cum igitur Gregorius pater, etsi non supremo, superstitione tamen cultu hæc elementa veneraretur, potuit dicere Theologus patrem sub « idolis » seu « simulacris » vixisse, id est, « sub sensibilibus elementis. » Quo etiam sensu intelligendum est, quod Gregorius presbyter in Vita Theologi scribit (71): « Pater quidem Gregorii, » inquit, « idolis relictis, ad pietatis cultum migravit; et excussa Hypsistiorum superstitione, sincerus divinæ gratiæ discipulus eluxit. » Non ergo Theologus, dum de Hypsistario patre sermonem habuit, memoria lapsus est, nec nimio zelo abreptus, nec etiam hyperbole usus, a qua Clericus ejus excusationem erui posse videtur.

V. Ex hujuscemodi orationis textu alia etiam exsurgit difficultas; an scilicet Gregorius pater « in cubiculo suo, » ut volunt nonnulli, « privatum sacrum peregerit. » Rem sic

(68) *Or. 2 contra Eunom.*, l. II, pag. 440.
(69) *Hæres. LXXX*, pag. 450.

(70) *Bibl. univ.*, an. 1690, tom. XVIII, p. 3 et 4.
(71) *Greg. Presb.* in *Greg. Vita*, n. 4.

narrat Theologus (n. 29) : « Mysterii tempus aderat.... cum ille (Gregorius pater) ab eo, qui mortuos ad vitam revocal, excitatur. Primo paululum se movet, deinde firmius, mox exigua admodum et obscura voce famulum .... vestem porrigeret, manumque subjiceret jubet. Qui cum non sine stupore adesset, prompteque obsequeretur, ipse manu tanquam baculo ductus, Moysem illum in monte orantem imitatur; fractisque ac debilitatis manibus ad orationem compositis, **330** alaci animo pro populo mysteria concelebrat, aut præcelebrat, paucis quidem, et quibus poterat, verbis, mente autem, ut mibi videtur, perquam integra. Rem miram! sine sacrario in sacrario, sine altari sacrificus, sacerdos a mysteriis remotus.... Postea, cum gratiarum actionis verba, ita ut consuetudo fert, effatus esset, ac populum benedixisset, in lectulum rursus se conjecit. » Ex quo contextu quidam erudit, inter quos doctissimus ac piissimus cardinalis Bona (72), mysterii voce decepti, Gregorium patrem e lectulo surrexisse, et privatum sacrum in cubiculo peregitte, existimarent. Verum si serio perpendamus Theologi verba, non verum ac reale, sed mysticum tantum, menteque conceptum in Gregorii facto sacrificium deprehendemus. « Nam, » ut ait Elias (73), « festa quidem olim, ob ea, quæ in his mystice peragebantur, mysteria appellabant : hoc autem loco eum (Theologum), per mysterium, ipsum sacri conventus tempus intelligere existino, in quo mysticas quoque preces sacerdotes celebrant. Cui sententia ea etiam, quæ sequuntur, faveant.... Ergo mysteria quidem pro populo concelebrat, utpote una cum iis qui hæc in altari celebrabant spiritu præsens, etiani corpore, propter corporis infirmitatem, abesset; præcelebrat autem, ut compendiōse quodammodo ac breviter ea prius absolvens. » Eodem modo interpretantur Basilius, Billius, Tillemontius, etc. Non ergo « privatum sacrum in cubiculo peregit » Gregorius senior, cum ibi ea, quæ ad verum sacrificium requiruntur, ornamenta scilicet, altare, panis et calix consecrandi, abessent. Etenim ex Theologi contextu sequitur tantum, Gregorium patrem, solemni Paschatis die, præ morbo jacentem, e lectulo surrexisse, et in cubiculo, manibus ad orationem compositis, liturgiæ preces, « paucis quidem, et quibus poterat verbis, » recitasse; ac proinde verbo tantum, ut ita loquar, obtulisse, gratias egisse, benedixisse, etc. Quibus peractis, in lectulum rursus se conjecit.

(72) *Liturg. lib. I, c. 14, p. 96 ed. Rom. an. 1671.*(73) *In Comment.*

ΑΟΓΟΣ Η̄.

Ἐπιτάφιος (74) εἰς τὸν πατέρα, παρόντος (75) Αὐστηλεού.

A'. « Αυθιρωπε τοῦ Θεοῦ, καὶ πιστὲ θεράπον, καὶ οἰκονόμε τῶν τοῦ Θεοῦ μυστηρίων, καὶ ἀνερ ἐπιθυμιῶν τῶν τοῦ Πνεύματος· οὗτῳ γὰρ ἡ Γραφὴ καλεῖ τοὺς διαβεβηκότας καὶ ύψηλούς, καὶ ὑπεράνω (76), τῶν ὄρωμένων. Καλὸς δὲ το καθεδὼν Φαραὼ πάστης Αιγυπτιακῆς καὶ ἀντικειμένης δυνάμεως, καὶ στύλον, καὶ ἔδραινα πῆτης Ἐκκλησίας, καὶ θέλημα Κυρίου, καὶ φωτῆρα ἐν κόσμῳ λόγον ζωῆς ἐπέχοντα, καὶ πίστεως ἐρεισμα, καὶ Πνεύματος καταγώγιον. Κατ τί ἀν πάσας ἀπειρθμοίμην τὰς προστηρίας, δοσ; τῇ ἀρετῇ σο: πεποίχεν, ἀλλη τις ἀλλην οἰκειοῦσά τε καὶ προσάγουσα;

B'. Πλὴν εἰπέ· πόθεν πάρει; καὶ τις σου ἡ ἐργασία; καὶ τι χαρισμένος ἤκεις ἡμῖν; Ἐπειδὴ πάντα σε σὺν Θεῷ, καὶ παρὰ Θεοῦ κινούμενον ἔγνων, καὶ ἐπ' εὐεργεσίᾳ τῶν δεχομένων. « Ήκεις ἡμᾶς ἐποπτεύσαν (77), ἡ τὸν ποιμένα ζητήσων, ἡ τὸ ποιμνιον ἐποιήμενος; Ήμᾶς μὲν οὐκ ἔτι δντας, ἀλλὰ τῷ

⁷⁴ Josue xiv, 6. ⁷⁵ Num. xii, 7. ⁷⁶ I Cor. iv, 1.
⁷⁷ Isa. lxii, 4. ⁷⁸ Philipp. ii, 16.

| (74) *Ἐπιτάφιος*, etc. Sic titulus in plerisque codi., brevior saepe et clarior quam iste a Billio usurpatus: *Eiς τὸν ἑαυτοῦ πατέρα, ἐν ᾧ καὶ εἰς Νόννων μητέρα παραμυθητικός.* Εἴρηται δὲ ἐπὶ παρουσίᾳ Βασιλείου, εἰς δὲ προσίκυον ποιεῖται τοῦ λόγου. « Sancti Gregorii oratio, partim funebris in laudem patris sui mortui, partim consolatoria ad matrem Nonnam, habita præsente Basilio, ad quem et principium orationis spectat. »

RATIO XVIII.

Funebris oratio in patrem, præsente Basilio

I. Homo (78) Dei ²⁹, et fidelis serve ³⁰, et mysteriorum Dei dispensator ³¹, et vir desideriorum Spiritus ³²; hoc enim nomine virtute proiectos et excelsos viros, et supra ea, quæ oculis cernuntur, positos Scriptura vocat. Quin te quoque Pharaonis, hoc est, omnis Aegyptiacæ atque adversariæ potestatis Deum appello ³³, et Ecclesia columnam ac firmamentum ³⁴, et Domini voluntatem ³⁵, et luminare in mundo verbum vita sustinens ³⁶, et fidei administrum, ac **331** Spiritus domicilium. Et quid nomina ea omnia, quæ tibi tua virtus peperit, alia aliud tibi concilians atque offerens, enumerem?

II. Cæterum dic, quæso, unde ades et quænam tua opera, quidque largitus ad nos venis? Quandoquidem omnibus in rebus te, cum Deo, et a Deo, ad eorum, qui te excipiunt, commodum et utilitatem moveri compertum habeo. Venisne ut nos invisas? An ut pastorein quæras? An ut gregem inspi-

²⁹ Dan. ix, 23. ³⁰ Exod. vii, 1. ³¹ I Tim. iii, 15.

(75) *Παρόντος.* In quibusdam, ἐπὶ παρουσίᾳ, in presentia.

(76) *Υπεράρω.* Sic Or. 1 et 2. In ed. divisum, ὑπὲρ ἄνω.

(77) *Ἐποκτεύσωρ.* Or. 1 et 2, ἐπισκεψμένος.

Ad marginem vero ut in ed.

³² Alias XIX, quæ antea 18 erat, nunc 24. — Habita medio circiter anno 571.

(78) Basilius compellat.

Citas? Nos quidem non jam superstites, verum maxima ex parte una cum eo vita functos, atque afflictionis locum moleste ferentes, ac nunc præser-tum, cum scitum gubernatorem, aut vitæ nostræ facem, in quam salutis lumen nobis e sublimi ostentantem, intuentes, dirigebamur, amisimus; illumi autem cum omni virtute, ac pastorali disciplina, quam diuturno tempore collegerat, peregre profectum, dierum simul ac prudentiae plenum, et, si Salomonis verbis utendum est, gloria senectute coronatum; gregem denique consilii inopia laborantem et consternatum, summoque, ut vides, dolore ac mœstitia confectum²⁷, non jam in loco pa-scuae requescentem, nec refectionis aqua educatum²⁸, sed præcipitia, et solidines; et voragine, in quas dispergatur et intereat, quarentem; num alium quoque solertem ac prudentem pastorem aliquando consecuturus sit, dissidentem, illud quidem certe et quidem valde sibi persuadentem, quod minime talem, beneque secum agi existimantem, si non multo inferiorem.

III. Porro cum tria hæc, ut dixi, atque omnia ex æquo, tibi hoc veniendi necessitatem attulerint, nos scilicet, et grex, et pastor, age, pro eo curatiovis spiritu, quo præditus es, eam, quæ cuique apta sit, medicinam adhibe, ac sermonem cum judicio dis-pone, quo te sapientiae nomine magis admirerum. Quonam autem modo dispones? Ad pastorem quod attinet, si illum ab virtutem, ut par est, laudaveris, non solum ut puro puram orationem, instar funebris cuiusdam muneric, inferas; sed ut etiam aliis illius vitæ rationem, tanquam pietatis formam et admonitionem, proponas. Nos vero quod spectat, si de vita et morte, de animæ atque corporis conjunctione ac disjunctione, de duobus mundis, hoc est de præsenti ac fluxo et fragili, et de eo, qui animo et mente intelligitur ac manet, pauca dis-serueris; nobisque persuaseris, ut alterius quidem imposturam et perturbationem atque inconstan-tiam, **332** ac, velut in undis, sursum deor-sumque jactationem contineamus; ad alterum autem, qui firmus et stabilis, ac divinus, semperque sui similis est, atque omni perturbatione et confusione vacat, totos nos adiungamus. Sic enim ii, qui hinc prius excesserint, minus nobis mœ-riis attulerint; imo etiam lætitia nos afficerint, si nos oratio hinc abductos sursum collocet, atque id, quod in præsenti molestum est, in futuri exspectatione occultet, nobisque illud persuadeat, quod ipsi quoque ad bonum Dominum propereamus, atque

A πλείστῳ μέρει συναπελθόντας, καὶ τῷ τόπῳ τῆς κακώσεως δυσχεραίνοντας· καὶ νῦν μάλιστα, ήντα τὸν ἐπιστήμονα κυβερνήτην, η τὸν λαμπτῆρα τῆς ζωῆς ἡμῶν ἀποβεβλήκαμεν, πρὸς δὲ ἀπηθυνόμεθα (79) βλέποντες, δινθεν ἡμῖν τὴν σωτηρίαν πυρεσύνοντα· ἐκεῖνον μετὰ τοῦ καλοῦ παντὸς ἔκδη μῆσαντα, καὶ πάτῃς τῆς ποιμαντικῆς εὐταξίας, η χρόνῳ μακρῷ συνελέξατο, πλήρης ἡμερῶν τε ὅμου καὶ φρονήσεως, καὶ τῷ τῆς καυχήσεως γήρᾳ, εἰ δεῖ τὸ τοῦ Σολομῶντος εἰπεῖν, στεφανούμενος (80). Πολυμνοὺς ἡπορημένον, καὶ (81) καταβεβλημένον, καὶ δρᾶς δῆσης γέμον ἀθυμίας καὶ κατηφείας· οὐκέτι τόπῳ χλόης ἐνανταύμενον (82), οὐδὲ ὑδατὶ ἀναπαύσεως ἐκτρεψόμενον· ζητοῦντος εἰπεῖν, καὶ ἐρημίας, καὶ βάραθρα, καθ' ὧν σπαρῇσται, καὶ διαφθαρῇσται· B ἀπιστοῦν εἰ ποτε καὶ ἀλλού ποιμένος συνετοῦ ἐπιτεύξεται, διτι μὲν οὐ τοιούτου, καὶ λίαν πεπεισμένον, ἀγαπῶν (83) δ' ἄν, καὶ εἰ μὴ παραπολὺ χειρονός.

C Γ. Τριῶν δὲ δυτιῶν, διπερ ἔφην, οὐ τὴν παρουσίαν ἀναγκαῖαν ποιεῖ, καὶ πάντων ἐξ Ἰσης, ἡμῶν, τοῦ ποιμένος, τῆς ποιμῆνης· φέρε, κατὰ τὸ ἐν σοὶ πνεῦμα τῆς θεραπείας, ἀπόδος ἐκάστῳ τῷ πρόσφορον, καὶ οἰκονόμησον ἐν κρίσει τὸν λόγον, ἵνα σε καὶ μᾶλλον τῆς σοφίας θαυμάσωμεν. Οἰκονομήσεις δὲ πῶς; Τὸν μὲν ἐπαινέας τῆς ἀρετῆς τὰ εἰκότα, οὐ μόνον ἵν' ἐντάριον τῷ καθαρῷ καθαρὸν ἐπιβάλλεται τὸν λόγον, ἀλλ' ἵνα καὶ τοῖς ἄλλοις εὐσεβείας χαρακτῆρα, τὴν ἐκείνου προθείης πολιτείαν τε καὶ παρανέσιν (84). Ήμῖν δὲ περὶ ζωῆς καὶ θανάτου βραχέα φιλοσοφήσας, καὶ τῆς κατὰ σῶμα καὶ ψυχὴν συζητήσας καὶ διαζεύξεως, καὶ τῶν δύο κόσμων, τοῦ τε παρόντος καὶ οὐχ ἐστῶτος, καὶ τοῦ νοούμενου καὶ μένοντος· καὶ πείσας, τοῦ μὲν περιφρονεῖν τὸ ἀπατήλον, καὶ ἀτακτὸν, καὶ ἀνώμαλον, καὶ, ὥσπερ ἐν κύμασιν, ἀνω καὶ κάτω φέρον τε καὶ φερόμενον (85)· τοῦ δὲ προστίθεσαι τῷ παγίῳ, καὶ σταθερῷ, καὶ θεοειδεῖ, καὶ ὡσαύτως ἔχοντι, καὶ πάστος ἐλευθέρῳ ταραχῆς καὶ συγχύσεως. Οὕτω γάρ δι ξιττὸν ἀνιψιεν ἡμᾶς οἱ προεκδημήσαντες· ἀλλὰ καὶ ξιδοιεν, εἰ ἐνθένδε ἀπάγων (86) ἡμᾶς δ λόγος, δινω τιθεὶη, καὶ τὸ παρὸν ἀηδὲς ἐναποκρύπτοι τῷ μέλλοντι, καὶ πειθοι, διτι καὶ αὐτοὶ παρὰ δεσπότην ἀγαθὸν ἐπειγόμεθα, καὶ βελτίων ἡ κατοικία τῆς παροικίας· καὶ ὥσπερ ἐστὶ τοῖς πλέουσι λιμὴν εὔδιος, τοῦτο τοῖς ἐνταῦθα χειμαζομένοις τῇ ἐκεῖσε μετάστασις καὶ μετάθεσις (87)· η ὥσπερ οἱ μακρὰν ὁδὸν προκαταλύσαντες, τῶν ὁδοιπορούντων καὶ μοχθούν-

²⁷ Prov. xvi, 51. ²⁸ Psal. xxii, 2.

(79) Ἀπηνθυνόμεθα. Sic Reg. c. Iii ed., ἀπευθυνόμεθα.

(80) Στεφανούμενος. Reg. a, στεφανούμενον.

(81) Ἡπορημένος, κατ. Gregem pastore destitutum, εtc. Sic Reg. a, tres Colb. et Or. I. Deest κατ. in ed.

(82) Ἐραραπανόμενος. Sic Or. I. In ed., ἐνταῦθα μενον.

(83) Ἄγαπων. Coisl. I, et Par. ἀγαπῷ

(84) Πυραιρεσιν. Coisl. I, προαιρεσιν, «propo-situm.»

(85) Φέρον τε καὶ σερόμενον. «Qua ferat ei fera-tur.»

(86) Ἀπάγων. Reg. a, ἀπαγαγών.

(87) Καὶ μετάθεσις. «Et transpositio. permutatio.» Deest in Reg. a. Vox sane superflua. nec a Billio redditia.

τῶν ἔτι βάρους καὶ ἀπονώτεροι· οὗτως οἱ (88) ἐπι· A habitatio peregrinatione melior et præstantior sit; τυχόντες τοῦ ἐκεῖ καταλύματος, τῶν ἔτι τὴν σκολίδν καὶ κρημνώδη τοῦ βίου τούτου τεμνόντων δόδον, ἀμείνους καὶ ἀνεκτότεροι.

qui longum iter priores consecerunt, minus difficultatis sciunt, atque in labore versantur; ita tolerabilius et melior eorum conditio sit, qui ad illud hospitium jam pervenerunt, quam qui sinuosum adhuc et præceps hujus vitæ iter emetuntur

Δ'. Ἡμᾶς μὲν οὕτω παραμυθῆσθαι· τὴν ποίμνην δὲ πῶς; Πρῶτον μὲν τὴν σὴν ὑποσχόμενος ἐπιστάσιαν καὶ τὸ γεμούναν, οὐ πᾶσι καλὸν ὑπὸ τὰς πτέρυγας ἀναπαύεσθαι, καὶ οὐ δίψῳμεν τῆς φωνῆς μᾶλλον, ἢ πηγῆς τῆς καθαρωτάτης οἱ δίψει κάμνοντες. Δεύτερον δὲ πείσας, ὡς οὐδὲ νῦν ἡμᾶς ἀπολέλοιπεν δοῦλοιν δοῦλοιν ὁ καλὸς, διτεῖτες τὴν ψυχὴν ὑπὲρ τῶν προβάτων· ἀλλὰ καὶ πάρεστι, καὶ ποιμανεῖ, καὶ ὅδηγει, καὶ γινώσκει τὰ ἔδα, καὶ γινώσκεται ὑπὸ τῶν ιδίων· σωματικῶς μὲν οὐχ ὄρωμενος, πνευματικῶς δὲ συγγνόμενος, καὶ προπολεμῶν τῆς ποίμνης κατὰ τῶν λύκων, καὶ οὐδενὶ συγχωρῶν διὰ τῆς αὐλῆς ὑπερβαίνοντες ληστρικῶς τε καὶ ἐπιδούλως, ξένη φωνῇ κατασύρειν καὶ διακλέπτειν ψυχὰς τῇ ἀληθείᾳ καλῶς ἡγμένας. Πείθομαι δ', διτεῖτε πρεσβείαν νῦν μᾶλλον, ἢ πρότερον τῇ διδασκαλίᾳ, δοῦλο καὶ μᾶλλον ἐγγίζει θεῷ, τὰς σωματικὰς πέδας ἀποστειάμενος, καὶ τῆς ἐπιθολούσης τὸν νοῦν ίλυός ἀπηλλαγμένος, καὶ γυμνῷ γυμνὸς ἐντυγχάνων τῷ πρώτῳ καὶ καθαρωτῷ νοῦ, τάξεως καὶ παρθησίας ἀγγελικῆς, εἰ μὴ τολμηρὸν τοῦτο εἶπεν, ἀξιούμενος. Ταῦτα μὲν οὖν (89) αὐτὸς διαθήσεις καὶ φιλοσοφήσεις διμεινον ἢ ὡς ἀν αὐτὸς παραδείξαιμι, καὶ λόγου δυνάμει καὶ πνεύματος. Ινα δὲ μὴ δι' ἀγνοιαν τῶν ἔκεινου καλῶν παραπολὺ τῆς ἀξίας δολογος ἐλαττωθῆ, βραχέα τῆς εὐφημίας, ἐξ ὧν αὐτὸς συνεπίσταμαι τῷ ἀπελθόντι, σκιαγραφήσω (90), καὶ προχαράξω, καὶ παραδώσω τοι, τῷ καλῷ τῶν τοιούτων γραφεῖ, τῆς ἀρετῆς τῆς ἔκεινου τὸ κάλλος ἀπακριβώσαι, καὶ παραδοῦναι ταῖς πάντων ἀκοαῖς τε καὶ διανοίασι.

lineabo, atque adumbrabo, ac tibi perito θυμόντιον accuratius expoliemus, atque omniū mortalium auribus

E'. Ἐκεῖνος τοῖν (ἴνα πατρίδα, καὶ γένος, καὶ σώματος εὐφύιαν (91), καὶ τὴν ἔξιθεν περιφάνειαν, καὶ τὰλλα οἷς μέγα φρονοῦσιν ἀνθρώποι, τοῖς τῶν ἐγκαυμάτων νόμοις παρεῖται, ἐκ τῶν τὴν πρώτων καὶ οἰκειοτάτων δρεξαματοι, βίζης ἐγένετο βλάστημα οὐκ ἐπιανετῆς, οὐδὲ εὐφυοῦς εἰς εὐσέβειαν (οὐ γάρ αἰσχύνομαι τοῖς πρώτοις, τοῖς τελευταῖς θαρρῶν), οὐδὲ ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ θεοῦ πεφυτευμένης, ἀλλὰ καὶ λίαν ἀτόπου καὶ ἀλλοχότου (92), ἐκ δυοῖν τοῖν ἐναντιωτάτοιν συγχεκραμένης, Ἐλληνικῆς τε πλάνης, καὶ νομικῆς τερατείας· ὃν ἀμφοτέρων τὰ (93) μέρη φυγῶν, ἐκ μερῶν συνετέθη. Τῆς μὲν γάρ τὰ εῖδωλα καὶ τὰς θυσίας ἀποπεμπόμενοι, τιμῶτε τὸ

²⁰ Ioan. x, 41

(88) Οἱ. Sic Reg. a, et Or. 1. Deest in ed.

(89) Οὐν. Deest in Regg. a, bm, et Or. 1.

(90) Σκιαγραφήσω. Sic Regg. a, bm. In ed., σκιογραφήσω.

(91) Σώματος εὐφύιαν. Ad omnia naturalem

quodque navigantibus tranquillus portus est, hoc iis, qui hujus vitæ procellis agitantur, migratio ad alteram vitam exsistat: aut etiam quemadmodum qui longum iter priores consecerunt, minus difficultatis sciunt, atque in labore versantur; ita tolerabilius et melior eorum conditio sit, qui ad illud hospitium jam pervenerunt, quam qui sinuosum adhuc et præceps hujus vitæ iter emetuntur

IV. Ac nos quidem ad hunc modum consolabemus. Quonam autem pacto gregem? Primum si curam tuam et ductum tuum, hoc est, ejus viri, sub cuius pennis requiescere omnibus pulchrum ac præclarum est, et cuius vocem magis sitimus quam purissimos fontes, ii, qui siti laborant, non defuturum policearis. Deinde si nos eo adduxeris, ut ab illo bono Pastore, qui pro ovibus animam suam posuit²⁰, nos ne nunc quidem relictos esse consideramus; quin potius eum, et adesse, et pascere, et deducere, et oves suas cognoscere, et a suis cognosci, non illum quidem corporeo modo sese spectandum præbentem, sed spiritualem in modum nobiscum versantem, ac pro grege adversus lupos pugnantem, nec quemquam, prædonum more, ac per insidas, caulam transilire, atque animas veritate recte institutas peregrina voce distrahere ac subripere sinentem. Nec dubito quin hoc nunc quoque tanto magis deprecatione sua, quam prius doctrina, præstet, quanto nunc magis Deo approximat, ut qui corporeas compedes excusserit, ac limo illo mentis puritatem insiciente, liberatus sit, nudusque cum nuda principe et purissima mente vèrsetur, angelici ordinis dignitatem et fiduciam (nisi hoc dictu audax est) consecutus. Ac tu quidem pro ea sermonis et spiritus facultate, qua polles, rectius ipse per te, quam tibi ego indicare possim, constitues ac philosophaberis. Ne autem ob virtutum illius ignorantem oratio 333 infra dignitatem longe subsistat, breves quasdam encōmii partes, ex iis, quæ in defuncto agnovi, de rerum pictori, virtutis illius pulchritudinem animis tradendam, dabo.

V. Ille igitur (ut patriam, genus, corporis doles, externum splendorem, et alia, ob quæ homines magnifice de se sentiunt, ad encomiorum leges remittant, atque ab his, quæ nobis prima et maxime propria sunt, initium ducant) ex radice oriū est minime laudabili, nec ad pietatem recte comparata (non enim priorum me pudet, postremis confidentem); nec in domo Dei plantata, verum admodum absurdā et prodigiosa, ex duabus rebus maxime contrariis, hoc est, ex gentili errore et legali vanitate conflata; quarum utriusque partes quasdam fugiens, ex quibusdam partibus conflata et constituta est. Etenim illius quidem

corporis dexteritatem.

(92) Άλλοκοτον. Gloss., ἐναντίας, ξένης, adversa, peregrina.

(93) Td. Deest in Reg. bm.

idola et sacrificia rejicientes, ignem et lucernas colunt; hujus autem Sabbatum et jejunum quodammodo a nonnullis cibis abstinentiam observantes, circumcisionem aspernantur. Atque humiles et abjecti homines Hypsistiorum nomen sibi tribuunt, ac soli Omnipotenti veneracionem adhibent. Hoc ille modo cum ad impietatem bisformis quodammodo esset, quidnam ex quoniam existit? Evidem ignoro, num gratiam illam, a qua vocatus est, an illius voluntatem animique propositum magis laudare debeam. Utcunque sit, usque adeo mentis oculum ab iis lemis, quae ipsi insidebant, repurgavit, ac tanta celeritate ad veritatem accurrit, ut quod coelestis Patris ac vere hereditatis causa, et matre, et facultatibus, aliquandoq; carere sustinuerit, atque hanc ignominiam, aequius et facilius quam alii summos honores, tulerit, minus ipse mirer, licet aliqui res ea non parva admiratione digna sit. Quid ita? Quoniam haec gloria illi cum multis aliis communis est, nonnesque magna illa Dei sagena includi, ac pectorum sermonibus irritari oportet; tametsi alii citius, alii serius ab ipsis rebus potissimum admirari subit, hoc necessario dicendum est.

VII. Ille, ante etiam quam ad nostram caulam se contulisset, noster erat. **Mores 334** quippe ipsum nobis asciscabant. Ut enim multi ex nostris nobiscum non sunt, quos scilicet a communi corpore vita removet: sic contra multi ex' erorum ad nos spectant, quicunque nimirum fidem moribus anteverunt, ac solo nomine carent, cum rem ipsam teneant. Quo in numero meus quoque pater erat, ramus quidem ille alienus, ceterum vita et moribus ad nos propendens. Ac pudicitiae quidem laude adeo excelluit, ut idem simul, et amabilissimus, et castissimus esset, que duo haud facile in unum concurrunt. **Justitiae** autem, quod majus et illustrius argumentum afferri potest, quam quod, in magnis reipublicae muneribus versatus, ne teruncio quidem facultates suas auxerit, idque cum alios cerneret publicis bonis Briarei manus, ut dici solet, injicientes, ac malis lucris turgentibus? Sic enim opes injuste collectas voco. Prudentiae porro quanquam haec quoque non exigua indicia sunt, plura tamen oratio longius progressa declarabit. Pro his rebus fidem quoque, ut opinor, praeclara loco retulit. Id vero quo pacto contigerit (neque enim res tanta silentio prætereunda est), perspicuum faciemus.

VIII. Divinam Scripturam dicenteum audivi: **Ministerum fortis inveniet**¹⁰? Ac donum istud divi-

¹⁰ Prov. xxxi, 10.

(94) *Βρόματα έστιν ἀ.* Sic Reg. bm, Coisl. 2, Or. 1. Mendose in editis, πρόδοτα έξ τινα.

(95) *Τῆς ἐπικειμένης.* Or. 1, τῆς περικειμένης.

(96) *Αἵμης.* Gloss.: Αἵμη, τὸ συνιστάμενον ἐν τοῖς ὄφθαλμοῖς λευκόν έστιν. Lippitudo, id est, tabi quadam species, quod lippientium oculis adharet.

(97) *Τάχει.* Coisl. 1, τάχειν.

(98) *Αὐτῷ.* Sic Or. 1. In ed., αὐτό.

(99) *Φιλοτίμημα.* Reg. a, φιλότιμον.

A πώρ καὶ τὰ λύχνα· τῆς δὲ τὸ Σάββατον αἰδούμενοι, καὶ τὴν περὶ τὰ βρώματα έστιν δ(94) μικρολογίαν, τὴν περιτομὴν ἀτιμάζουσιν. Υψιστάριοι τοῖς ταπεινοῖς δνομα, καὶ δ Παντοκράτωρ δή μόνος αὐτοῖς σεβάσμιος. Καὶ οὕτω διφυής τις ὁν εἰς ἀσέβειαν, ἐκ τίνος τί γίνεται; Οὐκ οὖδα, πότερον τὴν καλέσασαν αὐτὸν χάριν ἐπικινέσω πλέον, η τὴν ἐκείνου προαρεσιν. Πλὴν οὕτω τὸν τῆς διανοίας ὄφθαλμὸν τῆς ἐπικειμένης (95) αὐτῷ λήμης (96) ἀνεκαθάρθη, καὶ τοσούτῳ τάχει (97) τῇ ἀληθείᾳ προσέδραμεν, ὡστε δι τι μὲν καὶ μητρός, καὶ οὔσιας ἐκπεσεῖν δχρι τινὸς, ὑπὲρ τοῦ ἀνω Πατρός καὶ τῆς ἀληθινῆς κληρονομίας ἡνέσχετο, καὶ δρὸν ἡνεγκε τὴν ἀτιμίαν ταύτην, η τάς μεγίστας τιμᾶς ἔτεροι, τοῦτο μὲν ἡττον θαυμάζω, καίτοι λίαν δν θαυμαστόν. Διατί; "Οτι κοινὸν αὐτῷ (98) πρὸς πολλοὺς ἄλλους τὸ φιλοτίμημα (99), καὶ πάντας εἰσω γενέσθαι δεῖ τῆς μεγάλης τοῦ Θεοῦ σαγήνης, καὶ τοῖς τῶν ἀλιέων λόγοις σαγηνεύθηνται, καὶ οἱ μὲν πρότερον, ει δὲ οὐστερον τῷ Ἑναγγελιῷ περιληφθῶσιν. "Ο δὲ μάλιστά μοι τῶν ἐκείνου θαυμάζετον ἐπεισι, τοῦτο εἰπεῖν ἀναγκαῖον.

Evangelio comprehendantur. Quod autem mihi ex

dicendum est.

C **G.** Ξεῖνος καὶ πρὸ τῆς ημετέρας αὐλῆς ἦν ημέτερος εἰσεποίει γάρ αὐτὸν ἡμῖν ὁ τρόπος. Ποτερ γάρ πολλοὶ τῶν ημετέρων οὐ μεθ' ἡμῶν εἰσιν, οὓς δι βίος ἀλλοτριοῦ τοῦ κοινοῦ σώματος· οὕτω πολλοὶ τῶν ἔξωθεν πρὸς ἡμῶν, ζσοι τῷ τρόπῳ τὴν πίστιν φάνουσι, καὶ δέονται τοῦ ὄντα ποτος, τὸ ἔργον ἔχοντες. Τούτων καὶ δὲ μόνος ἡν πατήρ, πτόρος δὲς ἀλλοτριοῦ, τῷ (1) βίψ πρὸς ἡμᾶς ἐπικλίνων. Σωφροσύνη μὲν γε τοσούτον διήνεγκεν, ὡστε δι αὐτὸς ἐρασμιώτατος τε ἄμα γενέσθαι καὶ κοσμιώτατος· δι χαλεπὸν ἀμφότερα συνδραμεῖν. Δικαιοσύνης δὲ τὶ μείζον γνώρισμα καὶ περιφανέστερον, η διτι πολιτείας οὐ τὰ δεύτερα ἐσχηκώς, οὐδὲ μιᾶς δραχμῆς πλείω τὴν οὔσιαν πεποίηκε, καίτοι γε τοὺς ἄλλους ὅρων τὰς Βριάρεω χείρας ἐπιβάλλοντας τοῖς δημοσίοις, καὶ τοῖς κακοῖς πόροις φλεγμαίνοντας; οὕτω γάρ ἔγω καλῶ τὴν διδίκον εύπορίαν. Φρονήσεως δὲ, μικρὰ μὲν οὐδὲ ταῦτα γνωρίσματα, δηλώσει δὲ τὰ πλείω προῖδων δι λόγος. Τούτων καὶ μισθῶν (2), οἵμαι, τὴν πίστιν ἡνέγκατο. Τὸ δὲ διπλας (οὐδὲ γάρ δεῖν οικαπάσθαι πρᾶγμα τοσούτον), αὐτὸς παραστήσωμεν (3).

Z. *Γυναῖκα μὲν ἀνδρεῖαν τὶς εὑρήσει;* τῆς θείας ήκουσα λεγούσης Γραφῆς· καὶ τὸ δῶρον θεό-

(1) *Τῷ.* Sic Reg. bm, et Or. 1. Deest in ed.

(2) *Τούτων καὶ μισθῶν, etc.* Haec verba non sic intelligenda sunt, nec intellexisse censendum est Gregorius, quasi quispiam ullis moralium virtutum officiis fidem mereri possit. Est enim fides donum Dei, non operum merces. Impropriè tamen potius *mercedem* dicere, pro congrua quadam ad fidem præparatione, et quasi non repugnante; quia nec ipsa Dei munere vacare ceusenda est.

(3) *Παραστήσωμεν.* Or. 1, παραστήσομεν.

Θεν ειναι, τὴν ἀγαθὴν παρα τοῦ Κυριου συζυγίαν ἀρμόσεσθαι. Τὸ δ' αὐτὸν (4) δοκεῖ καὶ τοὺς ἔξωθεν· εἰπερ ἐκείνων (5) τὸ, Γυναικὸς ἀνὴρ χρῆμ' οὐδὲν ἡγέται κάλλιον ἐσθλῆς, οὐδὲ χεῖρον τῆς ἑταῖρας. Τοῦ δὲ οὐκ ἔστιν εἰπεῖν, διτὶς κατὰ τοῦτο εὑδαιμόνεστερος. Οἶμαι γάρ, εἰ τις ἐκ περάτων γῆς, καὶ παντὸς γένους ἀνθρώπων, τὴν ἀρίστην ἀρμόσασθαι συζυγίαν ἐσπουδασεν, οὐκ εἴναι ταύτης εὐρεῖν ἀμένων καὶ ἀρμοδιῶτεραν. Οὕτω γάρ ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν εἰς ἐν συνήθει τὰ κράτιστα, ὥστε οὐχ ἡτον ἀρετῆς ἢ σωμάτων γενέσθαι συζυγίαν τὸν γάμον· ἐπει τῶν ἀλλων χρατοῦντες, ἀλλήλων χρατεῖν οὐκ εἶχον, διὰ τὸ τῆς ἀρετῆς λογότοπον καὶ ὁμοτιμον (6).

H. Καὶ τῷ μὲν Ἀδάμῳ ἡ δοθεῖσα κατ' αὐτὸν βοηθός (ἐπεισθή καλὸν ἦν μὴ μόνον εἶναι τὸν ἀνθρωπὸν), ἀντὶ συνεργοῦ πολεμία κατέστη, καὶ οὐκ ὅμοιος γος, ἀλλ' ἀντίθετος· κλέψασα τὸν ἄνδρα δι' ἡδονῆς, καὶ τῷ ἔύλῳ τῆς γνώσεως τοῦ ἔυλου τῆς ζωῆς ἀλλοτριώσασα. Τῷ δὲ οὐ συνεργός μόνον ἡ παρὰ Θεοῦ δοθεῖσα (ἡτον γάρ τοῦτο θαυμαστὸν), ἀλλὰ καὶ ἀρχηγὸς γίνεσθαι, ἔργῳ τε καὶ λόγῳ πρὸς τὰ κράτισταδ· ἐκατῆς ἀγουσα· καὶ τὰ μὲν ἀλλα τοῦ ἀνδρὸς χρατεῖσθαι νόμῳ συζυγίας δριστον εἶναι κρίνουσα, τῆς εὐσεβείας δὲ οὐκ αἰσχυνομένη παρέχειν ἐκατῆν καὶ διδάσκαλον. Οὐ θαυμάζειν μὲν ἐκείνης ἀξιον, θαυμάζειν δὲ πλέον τὸν ἔκοντες ἡττώμενον (7). Ἐκείνη γάρ ἔστιν ἡ, τῶν ἀλλων γυναικῶν κάλλες φιλοτιμούμενων καὶ ὑψουμένων, δισον τε φυσικὸν καὶ δισον ἐπίπλαστον, ἐν ἐπισταμένῃ κάλλος, τὸ τῆς ψυχῆς, καὶ τὸ τῆς θείαν εἰκόνα ἢ συντηρεῖν, ἢ ἀνακαθαίρειν εἰς δύναμιν· τοὺς δὲ γραπτοὺς (8) καὶ τεχνητοὺς κόσμους, ταῖς ἐπὶ τῆς σκηνῆς ἀπορθίζασα. Μίλων δὲ ἀλτηθινὴν εὐγένειαν γινώσκουσα, τὴν εὐσέβειαν, καὶ τὸ εἰδέναι πόθεν τε γεγόναμεν, καὶ ποι κατανήσομεν. Ἔνα δὲ πλούτον ἀσφαλῆ τε καὶ δυσλον, τὸ ἀποπλουτεῖν Θεῷ, καὶ τοὺς πένητος, καὶ μάλιστα τῶν ἐκ γένους (9) τοὺς ἀπανθήσασιν· οἵ το μὲν δέρι τῆς χρείας ἐπαρκεῖν, οὐ λόσιν τῆς συμφορᾶς, ἀλλ' ὑπόμνησιν ἔχειν ἐνόμιζεν· τὸ δὲ ἐλευθεριώτερον εὐποτεῖν, τοῦτο εἶναι τιμῆς βεβαίας καὶ παραμυθίας τελεωτάτης. Καὶ τῶν μὲν τῇ οἰκωφελείᾳ προεχουσῶν, τῶν δὲ τῇ εὐσεβείᾳ (καὶ γάρ χαλεπὸν ἀμφοτέρων ἐπιτυχεῖν), ἀμφοτέροις ἀπάστας νικήσασα, καὶ τῷ περὶ ἔκατερον δέρω, καὶ τῷ μόνῃ τὰ δύο συναγαγεῖν. Οὕτω μὲν τὸν οἶκον συναύξουσα ταῖς ἐκείνης ἐπιμελείαις καὶ περινόταις, κατὰ τοὺς Σολομῶντος περὶ τῆς ἀνδρείας γυναικὸς δρους καὶ νό-

A nitus esse, bonumque conjugium a Dominino conciliari. Quia in sententia externi quoque sunt; siquidem illorum hoc est: *Nullam proba uxore meliorem rem cuiquam obvenire posse, nec rursus improba pugnare.* Hac porro in re dici non potest quis eo felicior existiterit. Sic enim existimo, si quis ab ultimis terrarum finibus, atque ex universo hominum genere, præstantissimum conjugium conciliare studuisse, nullum usquam hoc præstantius aptiusque reperiri potuisse. Ita enim virorum ac mulierum optima et præclarissima quæque in unum confluxerant, ut hoc matrimonium, non minus virtutis, quam corporum, nexus esset. Nam cum alios vincerent, tamen ob virtutis æqualitatem neuter alteri victoriam eripere poterat

B VIII. Et quidem illa, quæ Adamo, adjumenti causa, similis illi data fuerat (nec enim hominem solum esse bonum erat⁽¹⁾), pro socia hostem se præbuit, pro conjugi adversariam; ut quæ voluptatis illecebra 335 maritum in fraudem induxerit, ac per scientias lignum a vita ligno averterit. Illic contra mulier Dei beneficio concessa, non modo adjunctrix (minus enim id laudis et admirationis haberet), sed et dux, et antesignana fuit, utpote quæ eum vita et sermone ad optimam quæque per seipsam ducens, ac cæteris quidem in rebus, ut matrimonii leges ferebant, viro suo parere optimum esse judicans, fidei autem et pietatis magistrum quoque se præbere hanciquam erubuit. Quam quidem cum hoc nomine admirari par sit, tum vero maritum amplius admirari convenit, qui sponte cedebat. Illa enim est, quæ cum aliæ mulieres ob formæ elegantiam, tam uativam, quam fictam et ascititiam, gloriari atque animis efferrī soleant, ipsa contra hanc unam, quæ in anima divinaque imagine, sive tuenda, sive pro viribus repurganda, posita est, pulchritudinem agnoscebat; pictos autem et arte quæsitos ornatus ad scenicas mulierculas abhijiciebat. Unam item nobilitatem in pietate sitam esse censebat, atque in eo, ut unde ortum habuimus, et quo tandem preventi simus, intelligamus. Solas insuper has tutas atque ab omni subreptione immunes opes ducebant, nimirum Deo et pauperibus opes effundere, ac præsertim consanguineis, qui fortunis suis, tanquam flore quadam, excidissent; quibus, quod necesse esset, diu taxat præbere, non calamitatis depulsionem, sed monumentum esse judicabat: liberalius autem et prolixius eos juvare, id demum firmi hororis ac perfectissimi solatii esse. Jam cum aliæ rei

⁽¹⁾ Gen. ii, 18.

(4) Αὐτός. Sic Reg. bm, Coisl. I, et Or. I. in el., αὐτόν.

(5) Ἐκείνων. « Illorum, » id est. « unius ex ipsis, » nempe Hesioli, lib. Operum et dierum, vers. 700, cuius haec verba:

Οὐ μέν τις τις τις γυναικὸς ἀνὴρ ἡγέτης ἀμείρον
Τῆς ἀρετῆς, τῆς δ' αὐτῆς κακῆς οὐδὲν ἄλλο.
Nihil enim vir melius sortiri potest muliere
Bona, rursus vero mala non durius aliud.

(6) Ισόρροπον καὶ διμότιμον. « Oh æquales virtutis lances, paremque præstantiam,

(7) Ἐκοτὲ ἡττώμενον. Ies., Ἐκοτὲ τῇ ἡττώμενον [menōse].

(8) Γραπτούς. Ies., χρυπτούς, « occultos. »

(9) Τῶν ἐκ τέρους. « Consanguineos. » Elias « homines ubi li et claro genere ortos » intelligit. Ita etiam Basilus: ἐκ γένους, τουτέστι εἰς εὐγενεῖς καὶ πλούτου πεπτωκότες « consanguineos, » id est, « qui a nobilitate et fortuna desciverunt. »

familiaris augendæ laude, aliæ pietatis gloria excel-lant (utrumque enim assequi difficile est), utroque nomine mulieres omnes superavit: tum quod utrumque horum ad summum usque præstiterit, tum quod sola duo ista complexa fuerit. **Rem enim domesticam industria et solertia sua, juxta leges mulieri fortia Salomone statutas, ita auxit, quasi pietatem colere nesciret: Deo rursum ac divinis rebus ita sese addixit, tanquam a rerum domesticarum procuratione plurimum abesset: neque ab alterutro horum quidquam impedita est, quominus alterum impleret, quin potius utrumque alterius ope fulcivit et confirmavit.**

IX. Quodnam orationis tempus, ecquis locus eam latuit? Nihil enim toto die erat, ad quod prius impelleretur. Imo vero quænam unquam parem spem habuit fore, ut simul atque aliquid petisset, statim, quod peteret, consequeretur? Quænam sacerdotum manum vultumque ita verita est, aut omne philosophiæ genus coluit? **336** **Quænam jejuniis et vigiliis carnem magis attenuavit, aut diurnis ac nocturnis psalmodiis columnæ instar fixa stetit? Quænam virginitatem majore in admiratione habuit, quamvis connubii vinculum sustinens? Quænam orphanis ac viduis majori præsidio fuit? Quænam lugentibus calamitates æque sublevavit? Atque hæc insuper, quæ parva quidem fortasse sunt, atque a nonnullis etiam contempnuntur, quod plerisque non facile pateant (sit enim fere, ut quod quispiam assequi non potest, id ob invidiam ne credibile quidem esse putet), apud me tamen in magno prelio sunt, quoniam sidei inventa erant et spiritualis fervoris conatus. Quo in genere illud est, quod in sacris conventibus aut locis nunquam illius vox audita sit, si necessarias et mysticas excipiamus.**

X. Quod si olim magnum atque amplum altari erat, quod super ipsum nec securis ascendisset, nec viza nec audita ascia esset⁴² (quo nimurum sublimius aliquid significabatur, nempe nativum et simplex, artisque ac fuci expers esse debere, quidquid Deo consecratur), cur non illi quoque ad laudem magnum sit, quod silentio sancta honorarit, quod venerande mense nunquam terga obverterit, nec in divinum pavimentum exspuerit; quod nullius unquam gentilis semiñæ, quamvis aliqui honestissimæ ac propinquissimæ, manibus manum injecerit, aut labra labris miscererit; imo nec cum his, qui a profana et impura mense veniebant, non modo sponte, sed ne coacta quidem sal commune haberit, nec impuram et sacrilegam domum adversus conscientiæ legem, aut pertransire unquam aut conspicere sustinuerit; nec aurem et linguam, res divinas partim accipientem, partim proloquentem, ethnici narrationibus, ac theatricis cantilenis contaminari passa sit (nihil enim profani sacris conve-

A μους, ὡς εὐσεβεῖν οὐκ εἰδύτα· οὗτως δὲ προσκειμένη θεῷ καὶ τοῖς θεοῖς, ὡς οἰκουρίας πλεῖστον ἀπέχουσα· καὶ οὐδὲν ὑπὸ (10) τοῦ ἐπέρου παραβλαπτόμενη πρὸς θάτερον, ἀμφότερα δὲ δι' ἀλλήλων κρατύουσα.

B **Θ.** Τίς μὲν Ἐλαθεν ἔκεινην, εὐχῆς ή καιρὸς, ή τόπος; δὲ (11) καὶ πρῶτον ἦν αὐτῇ πάντων τῆς ἡμέρας κίνημα. Μᾶλλον δὲ τίς οὕτως ἔχειν ὅμοι τῷ αἰτεῖν (12) τὸ αἰτούμενον ἄλπισεν; Τίς δὲ ἱερέων οὕτως ἡδεσθν̄ χειρα καὶ πρόσωπον, ή πᾶν εἶδος φιλοσοφίας ἐπίμησεν; Τίς δὲ μᾶλλον νηστεῖαις καὶ ἀγρυπνίαις τὰς σάρκας ὑπέσπασεν, ή ψαλμῳδίαις ἐστήλωσε (13) παννύχιοις τε καὶ ἡμερσταῖς; Τίς μὲν παρθενίαν ἡγάσθη πλέον, καίπερ ἀνασχομένη δέτεσσι; Τίς δὲ ὀρφανῶν καὶ χηρῶν ἀμεινῶν ἐγένετο παραστάτις (14); τίς δὲ πενθοῦσι τὰς συμφοράς οὕτω συνυπεκούψισε (15); Καὶ ταῦτα δὴ, τὰ μικρὰ μὲν ἵσως, τυχόν δὲ τισι καὶ διαπτυσσενα, διτι μηδὲ προστὰ δραμίας τοῖς πλείστοις (τὸ γάρ οὐκ ἐφίκτην οὔδε πιστόν πως διὰ τὸν φθόνον), ἐμοὶ δὲ καὶ λίαν τιμώμενα, διτι πιστεως ἦν εὐρήματα, καὶ πνευματικῆς ζέτεως ἐγχειρήματα. Οἶον τὸ μήποτε φωνὴν αἰτῆς ἐν Ἱεροῖς ἀκούσθηναι συλλόγοις, ή τόποις, ἕξω τῶν ἀναγκαίων (16) καὶ μυστικῶν.

C **I.** Καὶ εἰ μέγα τῷ θυσιαστηρίῳ ποτὲ τὸ μή, πέλεκυν ἐπ' αὐτὸν ἀναβῆναι, μηδὲ ὀφθῆναι, ή ἀκούσθηναι λαζευτήριον (λόγῳ μείζονι, ὡς δέον φυσικὸν καὶ ἀτεγγον εἶναι πᾶν τῷ θεῷ καθιερουμένον), πῶς οὐχὶ καὶ παρ' ἔκεινης μέγα, τὸ σιωπῆ τιμᾶσθαι τὰ ἄγια, τὸ μήποτε νῦντα δοθῆναι τῇ σεβασμίᾳ (17) τραπέζῃ, μηδὲ καταπτυσθῆναι θείον ἔδαφος, τὸ μήποτε δεξιάν ἐμβοληθῆναι ή χειλί μιγῆναι χερσὶν Ἑλληνικαῖς ή χειλεσι μηδὲ τῆς τάλλα κοσμιωτάτης γυναικός καὶ οἰκειοτάτης; ἀλλὰ μηδὲ ἀλῶν κοινωῆσαι, μηδὲ ὅτι ἐκούσαν, ἀλλὰ μηδὲ βιασθεῖσαν, τοῖς ἀπὸ τῆς βεβήλου καὶ ἀνάγνου τραπέζῃς μηδὲ μιαρὸν οἰκον ή παρελθεῖν ποτε, ή ἰδεῖν ἀνασχέσθαι, παρὰ τὴν τοῦ συνειδότος νομοθεσίαν μηδὲ διηγήμασιν Ἑλληνικοῖς, ή ἄστραις θεατρικοῖς καταμολυθῆναι τὴν ἀκοήν, ή τὴν γλωσσαν, τὴν τὰ θεῖα δεχομένην ή φθεγγομένην (οὐδὲν γάρ ιεροῖς πρέπειν ἀνίερον)· καὶ δι τούτων θαυμασιώτερον, τὸ μήποτε τοσούτον δοῦναι πένθεις σωματικῷ, καίτοι γε διαφερόντως καμπτομένην καὶ τοῖς τῶν ἔσνων πάθεσιν, ὥστε ή γοεράν ποτε πρὸ

⁴² Deut. xxvii, 5.

(10) Υπό. Or. I, ἀπό.

(11) Τόπος; δ. Jes., τόνος. Cons. I, ή.

(12) Τὸ αἰτεῖν. Cons. I, τὸ αἰτεῖν.

(13) Ἐστήλωσε. Billius: « Columnæ instar seipsam εἴσιτι. »

(14) Παραντάτις. In quibusdam. προστάτις.

(15) Συνυπεκούψισε. Or. I, συνεκούψισε.

(16) Ἀραγκαλω, etc. Per τινας necessarias et mysticas, τινας intelligit Elias, quibus plebs tota sacerdotibus accinebat, quales sunt, ut in scholio legitur, voces: « Armen, et cum Spiritu tuo: Sanctus, sanctus, et similia: » Αμήν καὶ τῷ Πρεύματι τον· καὶ τὸ, « Αἵτις, ἀγιος, καὶ τὰ τουτά

(17) Σεβασμίῳ. Or. I, σεβασμίᾳ.

τῆς εὐχαριστίας (18) φαγῆναι φωνήν, ἡ δάκρυον ἔκ-
πεσεν βλεφάρου μυστικῶς σφραγισθέντος, ἡ σχῆμα
πένθιμον παραμένειν, καί τοι γε πολλῶν πολλάκις
συμπεσόντων αὐτῇ λυπηρῶν, λαμπρᾶς (19) παρού-
σης ἡμέρας. Ψυχῆς γάρ εἶναι θεοφιλοῦς ὑποκλίνεντεν
τοῖς θεοῖς διπάν ἀνθρώπινον.

adesset, quanquam ipsi multæ persæpe molestiæ acciderint, Deo charæ animæ esse censent, divinis rebus humana omnia submittere.

IA'. Καὶ σιωπῶ τὰ τούτων ἀπορρήτατα, ὃν Θεὸς
μάρτυς, καὶ τῶν πιστῶν (20) θεραπαινιδῶν αἰς τὰ
τοιαῦτα ἐπίστευσε. Τὸ γάρ καθ' ἡμᾶς ἵνας οὐδὲ
μνήμης ἀξιωτέον, ὡς ἀναζήσους τοῦ ἐπιπισθέντος· εἰ
κάκενὴ μέγα τὸ ἐπιχείρημα (21), διτὶ καὶ πρὸ γενέ-
σεως ἡμᾶς καθυπέσχετο τῷ Θεῷ, μηδὲν τὸ μέλλον
εὐλαβηθεῖσα, καὶ γεννηθέντας εὐθὺς ἀνέθηκε. Θεοῦ
δὲ τὸ μὴ πάντη διαμαρτεῖν αὐτὴν τῆς εὐχῆς, μηδὲ
ἀπωσθῆναι τὸ καλλιέργημα (22). Τούτων μὲν οὖν τὰ
μὲν παρῆν ἥδη, τὰ δὲ ἔμελλε, ταῖς κατὰ μέρος προσ-
θήκαις αὐξέμενα. Καὶ καθάπερ ἥλιος ἥδιστον ταῖς
ἐωθιναῖς προσδιδότων ἀκτίσι, ταῖς μεσημβριναῖς θερ-
μότερος ἵσταται καὶ φαιδρότερος· οὕτω καὶ αὐτῇ, οὐ
μικρὸν τὰ τῆς εὐσεβείας ἀπ' ἀρχῆς ὑποφαίνουσα (23),
τῷ τελευταίῳ φωτὶ πάνεον ἐξίλαμψε. Τότε δὲ οὖν
κέντρον οὐ μικρὸν εὐσεβείας οἰκοθεν εἰχεν αὐτὴν δ
εισοικισάμενος, ἀνωθεν μὲν, καὶ ἐκ προγόνων φιλό-
θεόν τε καὶ φιλοχριστον, καὶ πατρῶν κλῆρον δια-
δεξαμένην τὸν τῆς ἀρετῆς· ἀλλ' οὐκ ἐκ τῆς ἀγρι-
ελαίου, καθὼς ἔκεινος, ἐγκεντρισθείσαν εἰς καλλι-
έλαιον, οὐ φέρουσαν δὲ τὸ ἐτεροῦγεν δι' ὑπερβολὴν
πίστεως· ἀλλὰ τούτο μόνον φιλοσοφῆσαι μὴ δυνα-
μένην, ταῦτα καρτερικωτάτην οὔσαν γυναικῶν καὶ
ἀνδρικωτάτην (24), τὸ ἐξ ἡμισείας ἡνῶσθαι τῷ Θεῷ
διὰ τὴν τοῦ τμήματος ἀλλοτρίωσιν, ἀλλὰ μὴ προστε-
ῦναι τῇ σωματικῇ συναφείᾳ τὴν συμφυτὸν τοῦ πνεύ-
ματος· καὶ διὸ τούτο προσπίπτουσαν μὲν τῷ Θεῷ
νυκτὸς καὶ ἡμέρας, καὶ παρ' αὐτῷ τὴν σωτηρίαν
τῆς κεφαλῆς αἰτουμένην ἐν πολλαῖς νηστείαις καὶ
δάκρυσι, προσκειμένην δὲ τῷ ἀνδρὶ φιλοπόνως, καὶ
πολυτρόπῳ αὐτὸν ἐμπορευομένην, ὀνειδισμοῖς, νου-
θεσίαις, θεραπείαις, ἀλλοτριώσεις, τὸ μέγιστον, τῷ
οἰκεῖῳ τρόπῳ, καὶ τῷ θερμοτέρῳ περὶ τὴν εὐλάβειαν,
ἱμάλιστα ψυχὴ κάμπτεται καὶ μαλάσσεται, πρὸς
ἀρετὴν ἔχουσις βιαζομένη. Ἐμελλε δὲ ἄρα κοιλα-
νειν (25) τὴν πέτραν ἢ τοῦ ὄντος ράντις ἀεὶ πλήτ-
τουσα, καὶ χρόνῳ διανύσειν τὸ σπουδάζομενον· δηλοὶ
δὲ τὰ ἐφεξῆς.

suum reanimata flectitur et emollitur, ac voluntarie ad temporis progressu temporis, quod studebat, conficeret, quemadmodum ex his, quæ deinceps sequuntur, liquido apparet.

(18) Εὐχαριστίας. Regg. plures, tres Colb. Or. 1, Ies., εὐχαριστηρίου.

(19) Λαμπρᾶς, etc. Billius: « Splendido die præ-
sente. »

(20) Τῶν πιστῶν. Deest in Reg. bm.

(21) Ἐπιχείρημα. Reg. a, Or. 1, ἐγχείρημα.

(22) Καλλιέργημα. « Sacra litia, » a καλλιερέω,
« lito, sacra facio. » Hinc Schol.: Χριστιανὸν μὲν
ποτε καλλιεροῦσι, σταύρους τῷ Θεῷ προσαγά-
γωσι πνεύματι συντετριμένῳ, καὶ καρδίᾳ τεταπεινω-
μένῃ. « Christiani quidem tunc sacra faciunt, cum
seipso Deo offerunt spiritu contrito, et humiliato-

A nire statuebat); nec, quod majori admirationi esse
debet, corporo luctui tantum uuquam indulserit,
licet aliqui vel externorum calamitatibus majorem
in modum commoveretur, ut luctuosa vox ei prius,
quam gratiarum actio erumperet, aut ex palpebris
mystice signatis lacryma flueret, aut cum dies festus
adasset, quanquam ipsi multæ persæpe molestiæ acciderint, lugubris habitus permaneret. Piæ enim ac
Deo charæ animæ esse censent, divinis rebus humana omnia submittere.

337 XI. Ac, quæ his occultiora sunt, taceo,
quorum testis est Deus, et ancillæ, quarum fidei
res hujusmodi committebat. Nam illud, quod ad
nos attinet, ne commemoratione quidem fortasse
dignum est, utpote qui ipsius spei haudquaquam
responderimus; quanquam inagnus ipsi hic con-
tus fuit, quod nos etiam ante ortum Deo, futurum
nihil reformidans, promisit, atque in luceum editos
statim consecravit. Dei autem beneficium illud
fuit, quod voto suo non omnino exciderit, nec victi-
ma ea, quam obtulerat, repudiata fuerit. Atque
hæc quidem, partim jam aderant, partim adventa-
bant, tacitis incrementis paulatim augescientia. Et
quemadmodum sol, matutinis radiis in oculos sua-
vissime incidens, meridianis fervidior et splendi-
dior stat; eodem modo illa, cum haud parva pietatis
officia primum subobscure ostendisset, postremo
lumine magis exsplenduit. Tum igitur haud ex-
iguum pietatis stimuloni domi habebat, qui eam sibi
matrimonio junxerat, quippe quæ antiquitus, atque
a majoribus suis, Dei et Christi amore prædicta
C esset, ac virtutis hæreditatem a patribus accepis-
set; non autem, ut ille, ex oleastro in olivam in-
serta fuisset, nec, propter incredibilem quamidae
fidei magnitudinem, cum diversæ religionis homine
iugum ducere sustineret; verum, quamvis aliqui
mulieres omnes patientiæ ac fortitudinis laude su-
pares, hoc unum æquo animo ferre non posset, se-
dimidia tantum ex parte, ob segmenti sui aversio-
nen, Deo copulari, et non ad corporum con-
junctionem spiritus etiam unionem adjungi; ac
propterea dies noctesque ad Dei pedes accideret,
atque pro capitilis sui salute cum multis jejuniis et
lacrymis eum obsecrare, atque viro etiam sedulo
instaret, eumque variis modis lucrari contendere,
probris, admonitionibus, obsequiis, simultatibus, et,
D quod maximi momenti erat, morum suorum prohibe-
tate ac ferventi erga pietatem studio, qua poti-
simum reanimata flectitur et emollitur, ac voluntarie ad

corde. »

(23) Ὑποφαίρουσα. Coisl. 1, ὑφαίνουσα, « te-
xuisset. »

(24) Ἀρδρικωτάτην. Regg. a, bm, Coisl. 1, Or.
1, ἀνδριστατην.

(25) Κοιλατεῖρ, etc. Notum est apud Græcos
istud proverbium: Κοιλατεῖρ πέτραν ράντις ὄντας
ἐνδελεχεῖ· « Aqwa gutta assidue cadendo cavat
lapidem. » Aut istud etiam huic simile: Πολλαῖς
πληγαῖς δρῦς στερεὰ δαμάζεται. « Prædura quercus
crebris ictibus cedit. »

XII. Hæc igitur ipsa petebat, et in spe habebat, A ut quæ sibi magis, quam juventute, **338** serveret. Neque enim quisquam præsentibus rebus perinde, ut illa rebus in spe positis, considerabat; nec mirum, cum divinæ liberalitatis ac munificientiæ periculum jam fecisset. Huic autem ad salutem adjumento erat, tum ratio ipsa, curationem paulatim admittens, tum insomniorum etiam visio, per quæ Deus animam salute dignam sæpenumero juvat. Quænam autem hæc visio erat? Hic mihi jucundissima totius narrationis pars sita est. Putabat se, quod ante nunquam fecerat, quamvis uxor frequens in oratione esset, ex Davidis Psalmis eam partem canere: *Lætatus sum in his quæ dicta sunt mihi, in domum Domini ibimus*¹⁹. Novus et insuetus hic cantus erat, ac desiderium simul cum cantu ingreditur. Quod ubi mulier audivit, voli jam compos facta, occasionem arripit, visionem hanc in jucundissimam partem vera conjectura interpretans, beneficiique magnitudinem animi lætitia declarans, ac salutem adurgens, ne quid, quod vocationi obstaret, intercederet, negotiumque, in quod summo studio incumbebat, abrumpere. Et certe, cum res ita tumata fuisset, ut complures episcopi Nicæam contenderent, quo Arii furori ob sistenter, cum recens orta esset hæc hæresis quæ divinitatem scidebat, Deo sese ac veritatis præconibus tradit, et desiderium confiteatur, communisque salutis auxilium ab iis poscit; inter quos insignis quoque ille Leontius erat, qui tum metropoli nostram gubernabat. Miraculum autem, quod hic quoque divina gratia editum est, si reticuero, magnam profecto ipsi gratia injuriam fecero. Iujus porro testes sunt non pauci. Spirituale quoddam erratum accuratiovis disciplinæ magistri admittunt, idque, quod futurum erat, gratia præsignat, ac sacerdotii forma cum catechesi miscetur. O initiationem minime spontaneam! Etenim in genu inclinatus, ita catechesis sermonibus imbutitur, adeo ut multi, qui aderant, non tantum ingenii solertia prædicti, sed etiam ipsi rudes, hanc obscuris signis confirmati, quod futurum erat, prædicerent.

XIII. Non multum temporis interfluxerat, cum huic miraculo miraculum **339** aliud adjungitur: hunc autem sermonem piis auribus commendabo; nam apud profanas animas nihil oulebri ille in-

¹⁹ Psal. cxxi, 1.

(26) Εθάρψει. Reg. a, Or. 1, θαρψεῖ.

(27) Συνείργει μέρ... συνείργει δέ. Coisl. 1, et Or. 1, συνήργει, etc.

(28) Αξίλας τοῦ σώζεσθαι. « Salute dignam. » Id cum congruentia quadam intelligendū est; nullum enim ante fidem potest esse meritum.

(29) Πορευσόμεθα. Reg. a, πορευσόμεθα.

(30) Μετὰ τῆς ἀληθείας. « Cum veritate. »

(31) Κλήσει. Sic Coisl. 1 et 2, Jes., etc. In ed. κλίσει.

(32) Δῆ. Sic Reg. bm, Coisl. 1 et 2, Or. 1, etc. In ed., τῇ.

(33) Σπεύδειν. Sic plures Regg., et Colb., Coisl. 1 et 2, Or. 1, Jes. In ed., σπεύδων, [mendose.]

(34) Ήν δ πάρν, etc. Coisl. 1, ἦν δ τότε Πόντου, ὅτης καὶ ήμας.

IB. Η μὲν καὶ φίται ταῦτα καὶ ἡλπίζει, ἀτε τῇ πίστει μᾶλλον ἢ τῇ νεότητι ζέουσα. Καὶ γὰρ οὐδεὶς οὕτως ἐθάρψει (26) τοὺς παροῦσιν, ὡς αὔτη τοῖς ἐλπισθεῖσι, πειρα μαθοῦσα τοῦ Θεοῦ τὸ φιλόδωρον. Τῷ δὲ συνείργει μὲν πρὸς σωτηρίαν καὶ διογιτμὸς, κατὰ μικρὸν τὴν θεραπείαν παραδεχόμενος· συνείργει δὲ (27) καὶ ὄντειράτων δῆμος, οἷς εὐεργετεῖ πολλάκις Θεὸς ψυχὴν ἀξίλαν τοῦ σώζεσθαι (28). Ἀλλὰ τίς ἡ δῆμος; Ἐνταῦθά μοι καὶ τὸ τοῦ δηγήματος ἥδιστον. Ἐδόξεν, δικῆπω πρότερον, καίτοι πολλάκις τῆς γυναικὸς ἵκετευούσης καὶ δεομένης, ψάλλειν ἐκ τῶν τοῦ θείου Δασιδὸς ἐκεῖνο τὸ μέρος· Εὐφράτην ἐπὶ τοῖς εἰρηκόσι μοι· εἰς οἰκον Κυρίου πορευσόμεθα (29). Καὶ ἡ φαλμῳδία ξένη, καὶ δι πόθος τῇ ὥρῃ συνεισέρχεται. Καὶ ὡς ἡκουσεν τῇ εὐχῆς ἐπιτυχοῦσα, τὸν καιρὸν ἀρπάζει, ὑποχριναμένη τε τὴν δῆμον πρὸς τὸ ἥδιστον μετὰ τῆς ἀληθείας (30), καὶ τῇ χαρᾷ δηλοῦσα τῆς εὐεργεσίας τὸ μέγεθος, καὶ τὴν σωτηρίαν ἐπιταχύνουσα, μή τι παρεμπεσὸν ἐμποδίσῃ τῇ κλήσει (31), καὶ λύσῃ τὸ σπουδαῖό μενον. Καὶ δὴ (32) συμβάν τηνικαῦτα πλείους ἀρχιερεῖς ἐπὶ τὴν Νικαίαν σπεύδειν (33), ἵνα κατὰ τῆς Ἀρείου στάσι μανίας, δρπε τοῦ κακοῦ φυομένου, καὶ τὴν θεότητα τέμνοντος, διδώσι μὲν ἔαυτον τῷ θεῷ καὶ τοῖς κήρυξι τῆς ἀληθείας, καὶ τὸν πόθον ὁμολογεῖ, καὶ ζητεῖ παρ' αὐτῶν τὴν κοινὴν σωτηρίαν, ὃν εἰς Λεόντιος ἦν διά πάνου (34), δι τότε τῆς καθ' ἡμᾶς μητροπόλεως ἐκτηγούμενος. «Ο δὲ κάνταῦθα παρὰ τῆς χάριτος ἀπήντησε θαῦμα, σφόδρα ἀν ἀδικοίην τὴν χάριν, εἰ σιωπῇ παρέλθοιμε· μάρτυρες δὲ οὐκ ὀλίγοι τοῦ θαύματος· Πλανῶνται τινα πλάνην πνευματικὴν οἱ τῆς ἀκριβείας διδάσκαλοι (35), καὶ προτυποὶ τὸ μέλλον τὴν χάριν, καὶ τύπος ιερωσύνης τῇ κατηχήσει μίγνυνται. Οὐ τῆς ἀκούσιου μυήσεως! Ἐπὶ γὰρ γόνου κλιθεῖς, οὕτω τοῖς λόγοις τῆς κατηχήσεως καταρτίζεται, ὥστε πολλοὺς τῶν παρόντων προφητεῦσαι τὸ μέλλον, δύ τὸν ὑψηλοτέρων μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸν ταπεινοτέρων εἰς σύνεσιν, οὐκ ἀμυδροῖς σημείοις πιστωθέντας πρός τὸ ἐσόμενον.

ΠΓ. Μικρὸν τὸ ἐν μέσῳ, καὶ τῷ θαύματι θαῦμα συνάπτεται· παραθήσομαι δὲ πιστῶν ἀκοαῖς τὸν λόγον· ψυχαῖς γὰρ βενθήλοις οὐδὲν τῶν καλῶν ἀξιόπιστον. Πρόστειτι μὲν τῇ δὲ ίδιᾳ ὑδατος (36) ἀναγεννήσει

D

(35) Οἱ τῆς ἀκριβείας διδάσκαλοι. « Accuratio ris disciplinæ magistri. » Billius, « sincere disciplinæ. » Juxta hanc disciplinam, ut habet scholium, « non genua flectebant catechumeni, sed aures tantum oleo perlundendas prehebat. Gregorius autem senior, contra hanc legem, cum sacris initiatetur, genuflexili; et qui catechistæ munere fungebatur, item ipse errore lapsus, non catechesis, sed sacerdotii oratione protulit. » Ετι τῶν κατηχουμένων οὐκ εἰωθότων κλίνεται τὰ γόνατα, ἀλλὰ μόνον τῷ ἐλαϊῳ χριεῖσθαι τὰ ὄντα, αὐτὸς παρὰ τὸν νόμον κατηχήσεως ἔχειν κατηχουμενος· καὶ ἔτι δι κατηχήσας πλανηθεῖς, οὐ κατηχήσεως, ἀλλὰ ιερωσύνης εὐχὴν ἐποίησεν.

(36) Τῇ δὲ ίδιᾳ ὑδατος. Reg. a, τῇ τοῦ ίδιατος.

καὶ Πνεύματος, δι' ἣς διμολογοῦμεν Θεῷ τὴν τοῦ κατὰ Χριστὸν ἀνθρώπου μόρφωσίν τε καὶ τελείωσιν, καὶ τοῦ χοῖκου πρὸς τὸ πνεῦμα μετάθεσιν καὶ ἀνάπλασιν· καὶ πρόσεισι μετὰ θερμῆς τῆς ἐπιθυμίας, καὶ λαμπρᾶς τῆς ἐπίδοσης, τῷ λουτρῷ προκαθήρας (37) ἐσυντὸν εἰς δύναμιν, καὶ ψυχῇ καὶ σώματι καθαγίσας πολλῷ μᾶλλον, ἥ οἱ τὰς πλάκας παρὰ Μωϋσέως (38) δέξασθαι μέλλοντες. Τοῖς μὲν γάρ μέχρις ἔσθητος ὁ ἀγνίσμας, καὶ γαστρὸς μικρὰ στένωσις, καὶ σωφροσύνη τις σχέδιος (39). τῷ δὲ πάς ὁ ἐν μέσῳ βίος παρασκευῇ τῆς ἐλλάμψεως ἦν, καὶ πρὸ τῆς καθάρσισις κάθαρσις ἀσφαλίζομένη τὴν δωρεὰν (40), ἵνα της τελειότης τῇ καθαρεύῃ πιστευθῇ, καὶ μή κινδυνεύῃ τὸ ἄγαθὸν ἐν ἔξι τολμώσῃ μετὰ τῆς χάριτος (41). Ἁξελθόντα δὲ αὐτὸν ἐκ τοῦ ὑδατος, φῶς περιστράπτει καὶ δόξα τῆς διαβήσεως ἀξία, μεθ' ἣς προσῆλθε τῷ χαρίσματι τῆς πίστεως· ἔστι μὲν οὖς καὶ τῶν διλων ἐπίδηλος, οὐ τότε μὲν σιωπῇ τὸ θαῦμα κατέσχον, ἔξειπεν οὐ θαρρήσαντες (καὶ γάρ αὐτοῦ μόνου ταύτην εἶναι τὴν δύνιν ἔκαστος φετο), μικρὸν δὲ ὑστερὸν ἀλλήλοις διέδωκαν· τῷ δὲ βαπτιστῇ καὶ τελειωτῇ (42) τοσοῦτον ἐναργῆς τε καὶ γνώριμος, ὡστε μηδὲ (43) κατασχεῖν δυνηθῆναι τὸ μυστήριον, ἀλλὰ καὶ δημοσίᾳ ῥῆξαι φωνὴν, διε τὸν ἔκαυτον (44) διάδοχον τῷ πνεύματι χρίσειν.

εἰ iniiciabat, adeo clara et cognita, ut ne mysterium se successorem suum spiritu unxisse.

I^a. Καὶ τοῦτο οὐδεὶς ἀπιστήσεις τῶν ἀχικούτων τε καὶ γιγωνικότων, διε Μωϋσῆς (45) μὲν ἐτι μικρὸς ὁν τοῖς πολλοῖς, καὶ οὕτω λόγου τινὸς ἀξιούμενος, ἐκ τῆς βάτου καλεῖται, καιομένης μὲν, οὐκ ἀναλιτικούμενης δὲ, μᾶλλον δὲ τοῦ ἐν τῇ βάτῳ φανταζομένου, καὶ πιστοῦται τῷ πρώτῳ θαύματι· Μωϋσῆς ἔκεινος, ὃ θάλασσα τέμνεται, καὶ δρός ὑεται, καὶ πέτρα πηγάζει, καὶ στύλος πυρὸς καὶ νεφέλης δοργοῦσι, μετ' ἀλλήλων ιστάμενοι (46), καὶ χειρῶν ἔκτασις τρόπαιον ιστησι, καὶ νικᾷ πολλὰς μυριάδας, τὸν σταυρὸν σχηματίζουσα. Ἡσαΐας δὲ, ὁ τῆς δόξης καὶ τῶν σεραφίμ θεατής, καὶ μετ' ἔκεινον Ἱερεμίας, ὁ τὴν μεγάλην κατ' ἐθνῶν καὶ βασιλέων πιστεύθεις δύναμιν· ὁ μὲν ἀκούει θείας φωνῆς, καὶ τῆς προφητείας τῷ ἀνθρακὶ προκαθαίρεται· ὁ δὲ πρὸ τῆς (47) διαπλάσεως γιγνόσκεται, καὶ πρὸ γεννήσεως ἀγάπεται. Παῦλος δὲ διώκτης ὁν ἐτι, διέ μέγας τῆς ἀληθείας κῆρυξ, δ τῶν ἐθνῶν ἐν πίστει διδάσκα-

A venire potest. Ad eam regenerationem, quae per aquam et Spiritum efficitur, ipse accedit, per quam hominis, qui secundum Christum est, formationem et perfectionem, terrenique ad spiritum immutationem et respirationem Deo confitemur: et quidem cum ardentí desiderio et splendida spe ad lavacrum accedit, cum se pro viribus suis prius purgasset, atque tum animo, tum corpore, multo magis, quam qui olim a Moyse tabulas accepturi erant⁴⁴, purificasset. Illis enim non ultra vestem, et exiguum ventris compressionem, ac brevem quamdam corporis castimoniām purificatio sese porrigit: ipsi autem ad divinam illuminationem superior omnis vita præparatio quædam erat, et ante purgationem purgatio, quae donum in tuto ponet, ut perfectio puritati committeretur, bonumque minime periclitaretur in habitu, qui gratia auxilio præsideret. Ipsum autem ex aqua egressum lumen circumfulget, et gloria hac animi affectione, cum qua ad fideli gratiam accessit, digna: nonnullis quidem etiam aliis conspicua, qui tum miraculum illud apud se continebant, idcirco enuntiare minime audentes, quod unusquisque visionem hanc sibi duntaxat contigisse crederet, paulo post autem illud inter se disseminarunt: at ei, qui baptizabat

XIV. Nec vero quisquam huic rei fidem adhibere detrectaverit, qui audierit et noverit, quemadmodum Moyses, cum apud multos adhuc parvus esset, nec vulgi judicio ulla fama celebraretur, et rubo qui ardebat quidem, sed non assumebatur⁴⁵, vel ab eo potius, qui in rubo apparebat, vocatus sit, ac primo illo miraculo confirmatus: Moyses, inquam, ille, cui mare scinditur⁴⁶, panis pluit⁴⁷, petra scaturit⁴⁸, ignis et nubis columnā alternis vicibus stantes⁴⁹, iter præmonstrant, et manuum extensio⁵⁰, cruce adumbrans, tropæum statuit, ac multa hominum millia superat. Isaias autem, ille, inquit, gloria et seraphinorum spectator⁵¹; ac post eum Jeremias, qui 340 magnam adversus gentes et reges potentiam accepit⁵²; alter divinam vocem audit, atque priusquam prophetiae munus obeat, per carbonem purgatur⁵³; alter ante formationem cognoscitur, et ante ortum sanctificatur⁵⁴. Paulus

⁴⁴ Exod. xix, 10. ⁴⁵ Exod. iii, 4. ⁴⁶ Exod. xiv, 22. ⁴⁷ Exod. xvii, 4. ⁴⁸ Exod. xvii, 6. ⁴⁹ Exod. xiii, 2. ⁵⁰ Exod. xvii, 11, 47. ⁵¹ Isa. vi, 1. ⁵² Jerem. i, 10.

⁵³ Exod. xvi, 4. ⁵⁴ Exod. xvii, 6. ⁵⁵ Exod. xiii, 2. ⁵⁶ Isa. vi, 6. ⁵⁷ Jer. i, 5.

tiam audax, » in quo « bonum, » id est, « baptismi gratia, non periclitetur? »

(42) Τελειωτῇ. Sic Reg. bm. et Or. 1. In ed., τελειωτῇ.

(43) Μηδέ. Regg. a, bm, Or. 1, μήτε.

(44) Οτι τὸν ἔκαυτον, etc. Billius, « sed eum quem inunguebat, sibi in episcopatu successurū palam ac publice clamaverit. »

(45) Μωϋσῆς. Reg. bm, et Or. 1, Μωϋσῆς.

(46) Μετ' ἀλλήλων ιστάμενοι. Hæc ab interprete omissa. « Alternis vicibus stantes, » id est, « altera in usum diei, altera in usum noctis. »

(47) Τῆς. S c Reg. bm. Deest in ed.

etiam, magnus, inquam, ille veritatis praeco, et A λος, καὶ φωτὶ περιλαμπεται, καὶ γνωρίζει τὸν διωγμον in fide magister, cum adhuc persecutor κόμενον, καὶ τὴν μεγάλην διακονίαν πιστεύεται, καὶ esset, lumine circumfunditur ⁴⁸, eumque, quem per- πληροὶ τοῦ Εὐαγγελίου πᾶσαν ἀκοήν καὶ διάστασιν. sequebatur, cognoscit, magnumque ministerium sibi creditum suscepit, alique ψηπιον aures et apertos Evangelio implet.

XV. Quid autem omnes eos enumerare attinet, qui a Deo advocati sunt, talibusque miraculis as- citi, qualibus ille etiam ad fidei pietatem confirma- tis est? Nec vero talia quidem, tamque incredi- bilia et admiranda initia fuerunt, per ea autem, quae postea secuta sunt, aliquid eorum, quae præ- cesserunt, probro et dedecore affecit, quemadmodum quispiam ex iis, qui honestarum rerum satu- ritatem et fastidium cito concipiunt, nec ulterius progreedi curant, vel etiam ad vitium oninino rela- buntur. Non, inquam, hoc cuiquam dicere licet; verum, et sibi admodum constituit, et pristinis ve- stigiis hæsit, adeo ut inter se utraque pulchre con- venirent, nempe et ea, quae sacerdotium præcesser- vant, cum his, quae in sacerdotio recte ac præclare gessit, et ea quae post susceptum sacerdotium se- cuta sunt, cum iis, quae præcesserant: nec aliter incipere deceat, quam quomodo ipse finivit, nec rursus in aliud sinecū progreedi, quam unde is exordium duxerat. Sacerdotium autem suscipit, non ea facilitate ac confusione, quae nunc viget, sed nonnulo interjecto temporis spatio, quo nimisrum ad sui purgationem aliorum quoque purgandorum videlicet spiritualis ordinis lex poscit. Postquam autem suscepit, gratia magis celebratur, ut revera Dei gratia, non autem hominum, nec ut, quod ait Ecclesiastes, impetus quidam solitus, ei præsumptio spiritus ⁴⁹.

XVI. Nam cum silvosam et agrestem Ecclesiam C accepisset, non longo ante tempore episcopali cura gubernatam, sed ab uno tantum ex antecessoribus suis exornatam, quique, ut admirandis atque angelicis moribus erat præditus, ita simplicior, 341 quam qui nunc populo præsunt, habebatur; eo au- tem celertime in cœlum assumpto, perdiu rursum neglectam, et ob antistitis inopiam squalore asse- etam, atque in vespes redactam, prium quidem serinos hominum mores haud magno negotio initi- gavit, tum pastoralis artis sermonibus, tum etiam quod se, velut spiritualem quamdam statuam ad optimæ cuiusque actionis pulchritudinem expolitam, ad imitandum proponeret. Deinde in sacrarum litterarum meditatione, summa cum animi contentione versatus, quamvis serius ad hujusmodi studia sese D contulisset, tantum eruditionis brevi collegit, ut nec

B IE'. Tί δεῖ πάντας ἀπαριθμεῖσθαι τοὺς ὑπὸ Θεοῦ προσκληθέντας, καὶ τοιούτοις οἰκειωθέντας θαύμα- σιν, οἵς (48) κάκείνος ἐδεῖαιώθη πρὸς τὴν εὔσέ- θειαν; Καὶ οὐ τὰ μὲν πρῶτα τοιαῦτα, καὶ οὕτως διπιστα καὶ παράδοξα, κατήσχυνε δέ τι τῶν προ- ὑπηργμένων τοῖς ὑστερον, ὡς ἐν τις τῶν τάχιστα κόρον τοῦ καλοῦ λαμβανόντων, εἴτα τοῦ πρόσω πατα- φρονούντων, ή καὶ παντάπαις πρὸς κακίαν παλιν- δρομούντων· οὐκ ἔστι τοῦτο εἰπεῖν· ἀλλὰ καὶ λίαν έστοι καὶ τῶν προειληφότων ἔχεται, ὥστε ἀμφο- τερα συγαρμόδειν ἀλλήλοις, τά τε πρὸ τῆς ἱερωσύνης τοῖς ἐκείνης καλοῖς, καὶ τὰ μετ' αὐτήν τοῖς πρότε- ρον· καὶ μήτε ἄλλως (49) ἀρξασθαι πρέπειν ή ὡς ἐτελεύτησε, μήτε εἰς ἄλλο προελθεῖν τέλος ή οὖ προήρετο (50). Πιστεύεται μὲν γε τὴν ἱερωσύνην, οὐ κατὰ τὴν νῦν εὐκολίαν καὶ ἀταξίαν, ἀλλὰ μικρὸν τι διαιτιῶν, ὥστε τῇ καθάρσει προστεθῆναι καὶ τὴν τοῦ καθαίρειν ἐμπειρίαν καὶ δύναμιν, ὅπερ (51) δὴ νόμος ἀκολουθίας πνευματικῆς. Ἐπει δὲ πιστεύεται, πλέον ή χάρις δοξάζεται, ὥσπερ δυτῶς Θεοῦ χάρις, ἀλλ' οὐκ ἀνθρώπων, οὐδὲ, δι φησιν ὁ Ἐκκλησιαστής, δρμή τις αὐτόνομος, καὶ προαρέσις πνεύματος (52). Peritiam ei facultatem adjungeret, quemadmodum videlicet spiritualis ordinis lex poscit. Postquam autem suscepit, gratia magis celebratur, ut revera Dei gratia, non autem hominum, nec ut, quod ait Ecclesiastes, impetus quidam solitus, ei præsumptio spiritus ⁵³.

C XVII. Παραλαβὼν γάρ τὴν Ἐκκλησίαν ὑλώδη καὶ ἀπηγροικισμένην, οὐ πόρῳθεν μὲν ἐπισκοπῆι ποι- μανθεῖσαν, ἀλλ' ὅσον ἐν τῶν πρὸ αὐτοῦ κοσμηθῆναι, καὶ τούτῳ θαυμασθεῖ μὲν καὶ ἀγγελικῷ τὸν τρόπον, ἀπλουστέρῳ δὲ ή κατὰ τοὺς νῦν τῶν λαῶν προστά- τας· τούτοις δὲ τάχιστα προσληφθέντος, ἐπιπολὺ πά- λιν φανυμέθεισάν τε καὶ χερομανῆσασαν ἐξ ἀναρ- χίας· πρῶτον μὲν τὰ ἡθη τῶν ἀνθρώπων οὐ χαλεπῶς ἐξημέρωσε λόγοις τε ποιμαντικῆς (53) ἐπιστήμης, καὶ τῷ προθεῖναι (54) τύπον ἔστοι, ὥσπερ ἀνδρίαντα πνευματικὸν, εἰς κάλλος ἀπεξεμένον πάσης ἀρίστης πράξεως. Ἐπειτα τοῖς θείοις λόγοις συντόνως ἐμμε- λετήσας, καίπερ ὄψιμαθής τῶν τοιούτων τυγχάνων, τοσαύτην ἐντὸς διλγού χρόνου σοφίαν συνελέξατο, ὥστε τά τε ἀλλα μηδενὸς λείπεσθαι τῶν ἐπὶ πλείστον πεπονηκότων, καὶ χάριν ἐκ Θεοῦ ταύτην λαβεῖν ἔξα- ρετον, δρθόδοξίας γενέσθαι πατήρ καὶ διδάσκαλος·

⁴⁸ Act. ix, 3. ⁴⁹ Eccl. 1, 17.

(48) Οἰ. Or. 1, αἰτος.

(49) Αλλως, εtc. Montac., ἄλλοις ἄλλως.. ἐτε- λεύτησεν ἔχεινος. Verum hæ voces ἄλλοις, εἰ ἐτε- λεύτησεν, quae in-nulo reperiuntur codice, nobis super- fluere, ideoque rejiciendæ videntur.

(50) Η οὖ προήρετο. Billius: ει quam ut ipse incepit.

(51) Οπέρ. Regg. a, bm, ὥσπερ. Billius videtur legisse, ὥσπερ.

(52) Καὶ προαρέσις πνεύματος. Præsumptio, afflictio spiritus. Sic LXX. In Hebræo autem ser-

mone, πτῆ γηγ, « depastio venti. » Unde Schol. pro προαρέσις πνεύματος, habet, νομή ἀνέμου, « depastio venti, » ut apud Hebreos. Cæterum Gregorius hic nihil aliud intellexit, nisi quod expre- servunt interpretes, cum hæc Eccl. 1, 17, verba interpretari sunt, nempe Gregorium patrem nec præcipiti motu, nec inani gloria ductum, ad sacer- dotium accessisse.

(53) Ποιμαντικῆς. Sic Regg. a, bm, etc. In ed., ποιμαντικοῖς.

(54) Προθεῖναι. Reg. bm, προσθεῖναι.

οὐ κατὰ τοὺς νῦν σοφοὺς τοῖς καὶ ροῖς συγχλινόμενος, οὐδὲ μέσως καὶ τεχνικῶς τοῦ καθ' ἡμᾶς λόγου προϊστάμενος, ὃς ἀν οἱ μὴ πῆξιν ἔχοντες πίστεως, ή καπηλεύοντες τὴν ἀλήθειαν ἀλλ' ἣν τῶν μὲν λόγῳ δυνατῶν εὐσεβέστερος, τῶν δρθῶν δὲ τὴν διάνοιαν λογικώτερος· μᾶλλον δὲ λόγου τὰ δεύτερα φέρων, εὐσεβείᾳ πάντων ἐκράτει. Ἐνα μὲν Θεὸν εἰδὼς ἐν Τριάδι προσκυνούμενον, τρία δὲ εἰς μὲν θεότητα συναγόμενα· καὶ οὗτε τῷ ἐνὶ Σαβελλίζων, οὔτε τοῖς τρισὶν Ἀρειανίζων, ή τῷ συστελλεῖν θεότητα καὶ ἀνάλύειν (55) ἀθέως, ή τῷ κατατέμνειν ἀνίσοις ἀλλοτριότησιν, ή μεγέθους, ή φύσεως. Οὐ γάρ ἔκαστον ἀκατάληπτον καὶ ὑπὲρ τὴν ἡμετέραν ἐπίνοιαν, πῶς ἐνταῦθα τὸ ὑπεράριψον ή νοιήσεται, ή δογματισθήσεται; Ποῦ δὲ μετρεῖται τὸ ἀπειρον, ἵνα, δ τῶν περιουμένων ἐστὶ, τοῦτο πάθη θεότης, βαθμοῖς μετρουμένη καὶ ὑποβάσεσιν (56);

scindendo. Ubi enim unumquodque mentis nostrae atque ingenii captum excedit, quoniam modo illic, id quod præcessit, poterit vel mente percipi, vel doceri? Quænam item immensæ rei dimetiendæ ratio futura est, ut, quod rebus finitis convenit, iden: divinitati quoque accidat, graduomque ac descensuum mensuræ subjiciatur?

I^Z. Ταῦτα ἐννοῶν δὲ μέγας ἔκεινος (57) δινθρωπος τοῦ Θεοῦ, καὶ ἀληθῶς Θεολόγος, καὶ μετὰ τοῦ Πνεύματος περὶ τούτων κινούμενος, τι χρή λέγειν ἕτερον, ἡ δὲ νέαν Ιερουσαλήμ καὶ κιβωτὸν ἄλλην ὑπὲρ ὑδάτων φερομένην, ὅπερ δέ μέγας ἔκεινος Νώε, καὶ τοῦ δευτέρου τούτου κόσμου πατήρ, τιμὸς τὴν Ἐκκλησίαν καλεῖσθαι πεποίηκε· τοῦτο τε κατακλυσμοῦ τῶν φυχῶν, καὶ τῆς τῶν αἰρετικῶν ἐπηρείας σαφῶς ὑπεραίρουσαν· καὶ δισὶ πλήθει τῶν ἀλλων ἐλείπετο, τοσοῦτον εὑδοξεῖται κρατοῦσαν· καὶ τὸ τῆς ἱερᾶς πάσχουσαν Βηθλεέμ, ἣν οὐδὲν ἔκώλυσε καὶ μικρὸν εἶναι πολιν, καὶ τῆς οικουμένης μητρόπολιν, ὡς Χριστοῦ καὶ (58) τροφὸν καὶ μητέρα, τοῦ τὸν κόσμον καὶ ποιήσαντος καὶ νικήσαντος;

III'. Τεκμηρίουν δὲ τοῦ λόγου· Καὶ γάρ ἥντα παρὰ τοῦ θερμοτέρου μέρους τῆς Ἐκκλησίας κατεστασιάσθημεν (59), γράμματι κλαπέντες καὶ ῥήμασι τεχνικοῖς εἰς πονηράν κοινωνίαν, μόνος μὲν ἐπιστεύθη τὴν διάνοιαν ἀτρωτὸν ἔχειν, καὶ μὴ τῷ μέλαινι τὴν φυχὴν συμμελαίνεσθαι, εἰ καὶ ἀπλότερης συνηρπάσθη, καὶ τὸν δόλον ἐκ τοῦ τῆς φυχῆς ἀδέλου μὴ ἐψυλάξατο· μόνος δὲ, μᾶλλον δὲ πρώτος, τὸ στασιάζον πρὸς ἡμᾶς, ζῆλω τῆς εὐσεβείας ἔστω τε καὶ τοῖς ἄλλοις κατήλλαξε, τελευταῖόν τ' (60) ἀποδραμὸν, καὶ πρῶτον προσδραμὸν, αἰδοῖ τε τοῦ ἀνδρὸς, καὶ τῇ τοῦ δόγματος καθαρότητι· ὥστε καὶ τὸν πολὺν σάλον τῶν

A aliis in rebus quoquam eorum, qui diuturno temporis spatio laboraverant, inferior esset; ac præterea singularem hanc a Deo gratiam acciperet, ut orthodoxæ doctrinæ pater et magister efficieretur; non, ut hujus temporis sapientes, una cum temporibus se inflectens, nec fidem nostram medio quodam et artificioso modo defendens, ut ii, qui fidei firmitatem non habent, aut veritatem cauponum more adulterant; sed ita se comparabat, ut et eruditos pietate, et pios eruditionis laude superaret, imo potius, ita secundas doctrinæ ferebat, ut tamen pietatis primas obtineret. Unum quippe Deum, qui in Trinitate adoratur, tria autem, quæ in unam deitatem colliguntur, agnoscebat: ac neque aut per unum, Sabellio, aut per tria, Ario favebat; nempe B vel deitatem impie contrahendo et resolvendo, vel per dispare magnitudinis aut naturæ gradus conperire ingenii captum excedit, quoniam modo illic, id per spumas impressiones plane superaret, quantumque aliis numero 342 cedebat, tanto eas nominis celebritate vinceret; idemque ipsi usi veniret, quod Bethlehem accidisse videmus, quam nulla res prohibuit, quominus simul et parva civitas esset, et totius terræ metropolis, utpote quæ C Christi, orbis conditoris ac victoris, parens atque nutrix extiterit?

XVII. Hæc cum Magnus ille homo Dei, vereque Theologus, ac de his rebus una cum Spiritu sancto incitatus et agitatus, secum reputaret, quid aliud dicendum est, quam quod hoc efficerit, ut nova Jerusalem, ac secunda quædam arca undis eminens, quemadmodum illa magni illius Noe, secundumque hujus mundi parentis, hæc Ecclesia vocaretur; quippe quæ illud animarum diluvium, quod tum grassabatur, atque hæreticorum impressiones plane superaret, quantumque aliis numero 342 cedebat, tanto eas nominis celebritate vinceret; idemque ipsi usi veniret, quod Bethlehem accidisse videmus, quam nulla res prohibuit, quominus simul et parva civitas esset, et totius terræ metropolis, utpote quæ

XVIII. Illud autem hinc conjicitur. Nam cum a serventiore Ecclesiæ parte ob eam causam seditionem in nos excitata esset, quod scripto quodam, et artificiosis verbis circumscripti, in pravam societatem pertracti suissemus, solus ipse illæsam mentem minimeque simul cum atramento infectam animam habere creditus est, tametsi per animi simplicitatem abreptius fuisset, dolumque ob animi sinceritatem ab omni dolo alienam minime cavisset. Quin etiam solus, aut, ut rectius dicam, primus, eos, qui a nobis ob pietatis zelum dissidebant, et sibi, et ceteris reconciliavit, postremos a nobis sejunctos, et primos

(55) *Kai ἀτρωτείτε.* Billius: « et confundendo. » Verum sic vertendo, vim vocis non reddit. Impugnat enim hic Gregorius novum Sabellianismum Marcellianorum, qui Filium ac Spiritum sanctum a Patre productos esse concedentes, eos tamen in persona vere subsistere negabant. Unde, εἰς ἐν, ή μηδέν, inquit Basilios, « in unam, vel potius nullam personam resoluebant. » Et Scholiastes, εἰς τρία ὄντα, « in tria nomina Trinitatem resoluebant. »

(56) *Βαθμοῖς μετρουμένη καὶ ὑποβάσει.* « Graduum superiorum et inferiorum mensuræ obnoxia. »

D In sublimiori gradu Patrem collocabant hæretici, Filium in inferiori, Spiritum in intimo.

(57) Ο μέγας ἔκεινος. Sic Reg. a, et Or. 2. In ed., ἔκεινος δέ μέγας.

(58) *Kai. θεεῖται* in Reg. a, et Or. 1.

(59) *Κατεστασιάσθημεν.* Sic 3 Colb., Coisl. 1 et 2, Or. 1, Jes., etc. Mendose in editus, κατεστασιάσθημεν.

(60) *Τελευταῖόν τ'.* Regg. a, lm, et Or. 1 τελευταῖόν τε.

reversos, tum ob ipsius reverentiam, tum ob dogmatis A puritatem, ita ut gravis Ecclesiarum tempestas extincta sit, ac procella in auram redacta, ipsius precibus et admonitionibus soluta, nobis interim (si quid juvenili more jactabunde loqui fas est), et pietatis et operæ socii, qui cum ad omne bonum adjutores ipsi et comites essemus, ac velut a latere curreremus, hic Dei beneficio multo maximam laboris studiique partem contulimus. Verum serino de his rebus, ordinem suum nonnihil antegressus,

XIX. Quis autem tot illius virtutes, aut enumeraendo recenseat, aut multa præterire cupiens, quid prætereundum sit, facile reperire queat? Semper enim quidquid animum subit, præstantius iis, quæ præcesserunt, esse videtur: idque amplector: magisque ipse, quid mihi omittendum sit, quam alii laudatores, quid dicere debeant, addubito. Ita sit, ut mihi copia quodammodo in detrimentum cedat, mensque ipsa exploretur, dum illius laudes explorare aggreditur, nec inter æqualia præstantius nihil invenire potest. Nam quod in tranquillis undis evenire cervinus, ut cum injectus lapis centrum efficerit, aliis super alium circulus excitetur, continenterque in superficiem agitatus externum circum semper dissolvat, id mihi plane hic quoque accedit. Aliud enim in mentem venit, aliud supervenit, aliud sese subduxit; atque in delectu labore, 343 dum id, quod prius arripui, ei, quod postea in animum influit, loco cedit.

XX. Quis enim illo in publicis negotiis studiosior? Quis in rebus domesticis sapientior, quandoquidem ipsi, et domum, et opes satis amplias, Deus, qui omnia recte ac varie administrat, largitus est? Quis pauperibus, hoc est, abjectissimæ parti nature, cui idem debetur honor, vel animo condolentior, vel manu largior et profusior? Nam revera tanquam alienorum bonorum procurator, de bonis suis cogitabat, pauperum inopiam quam maxime poterat, sublevans, nec superflua duntaxat, sed necessaria quoque in eam rem insumens, quod quidem charitatis erga pauperes apertissimum argumentum est, partemque dans, non septem duntaxat, velut Salomonis lex prescribit⁶¹, verum si octavus etiam accederet, ne hic tamen restricti ac sordidi animi vitio laborans, sed libentius sua profundens, quam alii acquirant: vinculum et electionem tollens⁶² (hoc est, ut quidem interpretor, tenacitatem, et explorationem ejus, qui accepturus est, sitne videlicet dignus, necne), ac murmuris ver-

⁶¹ Eccl. xi, 2. ⁶² Isa. lviii, 9.

(61) Νεανιεύσασθαι. Or. 1, νεανιεύσασθαι.

(62) Παρετέον. Sic Reg. bñ, tres Colb.. Or. 1, Jes. In ed., παρέθεν.

(63) Μετὰ τούτου. Regg. a, bm, et Or. 1, μετ' αὐτοῦ.

(64) Πλεῖον. Tres Colb., et Montac., πλεῖον.

(65) Ἡἀπορία. Reg. a, ἀπειρά, « imperitia. »

(66) Τὸν νικῶντας εὑρεῖν τοῖς δμοτίμοις. Reg. bm, et Or. 1, τὸν νικῶν [bene]. Idem Reg. bñ, et tres Colb., τὸν τοῖς δμοτίμοις, [optime]. Quod sic optime

'Εκκλησιῶν κατασθῆναι, καὶ στῆναι τὴν καταιγίδα εἰς αὐραν, ταῖς ἑκείνου λυθεῖσαν εὐχαῖς τε καὶ παρ αινέσσειν, εἰ τι δεῖ καὶ νεανιεύσασθαι (61), μεθήμων κοινωνῶν καὶ τῆς εὐσεβείας, καὶ τῆς ἐνεργείας· οἱ πρὸς πᾶν ἀγαθὸν αὐτῷ συναιρόμενοι, καὶ οἵον παρομαρτοῦντες καὶ παραθέοντες, ἐνταῦθα πλεῖ στὸν μέρος συνεισενεγκεῖν τῇξιώθημεν. 'Αλλ' ὁ μὲν περὶ τούτων λόγος, μικρὸν τι προεκδραμῶν, ἐνταῦθε μεινάτω.

hoc loco conquiescat.

ΙΘ. Τίς δ' ἂν τῶν ἑκείνου καλῶν ἡ τὸ πλῆθος ἐξαριθμήσαιτο, ή τὰ πλείω παραδραμεῖν ἐθέλων, μή χαλεπῶς εὗροι τὸ παρετέον (62); 'Αεὶ γάρ τὸ τῇ διάνοιαν ἐπεισιδόν, κρείττον τῶν προειληφότων φαίνεται· καὶ μετὰ τούτου (63) γίνομαι· καὶ πλείον (64) ἔμοι τοῦ τοιχὸν παραλιπεῖν, ή τοῖς ἀλλοῖς ἐπιανέται τοῦ τοιχὸν λέγειν ἡ ἀπορία (65)· ὥστε μοι τρόπος τινὰ ζημίαν γίνεσθαι τὴν περιουσίαν, καὶ δοκιμάζει σθαι τὴν διάνοιαν, τὰ ἑκείνου δοκιμάζειν ἐπιχειροῦσαν καὶ οὐκ ἔχουσαν τὸ νικοῦν εὑρεῖν τοῖς δμοτίμοις (66) "Οπερ γάρ ἐπὶ τῶν σταθερῶν ὑδάτων ὀρῶμεν συμβαλλον, διταν φύγοις ἐμπεισοῦσα κέντρον γένηται, ἀλλοι ἐπὶ ἀλλοι κύκλοις ἐγειρόμενος καὶ συνεχῶς ἐπιφρίσσων ἀεὶ λύει τὸν ἔξωθεν· τοῦτο καὶ αὐτῷ μοι συμβέβηκεν διντικρυς. Τὸ μὲν ἐπὶ νοῦν ἥλθε, τὸ δὲ ἐπεισῆλθε, τὸ δὲ ὑπεχώρησεν· καὶ κάμνω περὶ τὴν αἴρεσιν, ἀεὶ τοῦ προκαταλαβόντος (67) ὑπεξισταμένου τῷ ἐπεισρέοντι.

C. Κ'. Τίς μὲν γάρ ἑκείνου περὶ τὰ κοινὰ σπουδαιότερος; τίς δὲ τὰ οἰκοι φιλοσοφώτερος (68), ἐπειδὴ καὶ οἰκοι ἐμέρισεν αὐτῷ, καὶ κτῆσιν σύμμετρον, ὃ πάντα καλῶς καὶ ποιειλας οἰκονομῶν Θεός; Τίς δὲ πένηται, τῷ ἀτιμωτάτῳ μέρει τῆς δμοτίμου φύσεως, ή τὴν ψυχὴν συμπαθέστερος, ή τὴν χεῖρα δαψιλέστερος; τῷ δητοις γάρ ὡς οἰκονόμος ἀλλοτρίων διενοεῖτο περὶ τῶν ἴδιων, ἐπιχουφίζων τὴν πενίαν εἰς δύναμιν, καὶ δαπανώμενος, οὐ τοῖς περιττοῖς μόνον, ἀλλὰ δὴ καὶ τοῖς ἀναγκαῖοις, ἥπερ δὴ σαφεστάτη φιλοπτωχίας ἀπόδειξις, καὶ διδοὺς μερίδα, οὐ τοῖς ἐπτά μόνον, κατὰ τὴν τοῦ Σολομῶντος νομοθεσίαν, ἀλλ' εἰ προσέλθοι καὶ δρυός, μηδὲ ἐνταῦθα μικρολογύμενος, ἀλλ' ἥδιν ἀποκτώμενος, ή κτωμένους ἀλλους γινώσκομεν· ἀναιρῶν σύνδεσμον καὶ χειροτονίαν (ὅπερ ἔμοι δύναται μικρολογίαν καὶ δοκιμασίαν τοῦ ληψομένου, διτις τε δέξιος, καὶ διτις οὖ[68]), καὶ ῥῆμα γογγυσμοῦ μετάτης ἐπιδέσσεως. "Οπερ πάσχουσιν οἱ πολλοὶ, διδόντες μὲν, τὸ δὲ προθύμως οὐ προστιθέντες· δὲ τοῦ παρέχεν μεῖζον ἔστι καὶ τελεώτερον. Πολλῷ γάρ βέλτιον (69)

interpretatur Elias: « nec quid præset invenire queat, cum omnia sint æqualia. »

(67) Προκαταλαβόντος. Reg. a, Or. 1, προλαβόντος.

(68) Φιλοσοφώτερος. « Άριν justique tenacior. »

(68') Verba in parenthesis inclusa, Scholion nobis esse videntur, quod in margine cod. ms. in textum irrepperit. Edidit.

(69) Πολλῷ τάχος βέλτιον. Praeclera hæc se-ει-

είναι διὰ τοὺς ἀξίους δρα...ιν καὶ τοῖς ἀναξίοις, ή τοὺς ἀξίους ἀποστερεῖν δέει τῶν ἀναξίων. Καὶ τοῦτο είναι φανεται, τὸ χρῆναι πέμπειν τὸν ἄρτον ἔαυτοῦ καὶ καθ' ὅδατος, ὡς οὐ παρασυρησόμενον, οὐδὲ ἀπολούμενον τῷ δικαίῳ τούτων ἔξεταστῇ (70), ἀλλ' ἐνταῦθα κατατήσοντα, οὐ πάντα κείσεται τὰ ἡμέτερα, καὶ ἀπαντήσονται (71) ἐν καιρῷ, καὶ ἡμεῖς μὴ τοῦτο νομίζωμεν.

aquam quoque mittendum esse ⁶⁹; non ut distrahatur, aut pereat apud justum harum rerum testimotorem, sed eo perveniat, ubi omnia nostra collocabuntur, atque in tempore occurrerent, utcunque aliter existimemus.

ΚΑ'. Τὸ δὲ κάλλιστὸν τε καὶ μέγιστον, δτι τῷ μεγαλοφύχῳ προσῆν καὶ τὸ ἀφιλότιμον. "Οσον δὲ καὶ οἶνον, δηλώσων Ἐρχομας· Τὰ μὲν γάρ χρήματα κοινά, καὶ ἡ προθυμία τοῦ παρέχεν, αὐτῷ τε καὶ τῇ ὁμοζύγῳ πρὸς τὸ κάλλιστον ἀμιλλωμένοις· τῆς ἐπιδόσεως δὲ τὸ πλεῖστον τῇ ἑκείνῃς χειρὶ παρῆκεν, ὡς ἀρίστης οἰκονόμου τῶν τοιούτων καὶ πιστοπάτης. Τίνος δὴ γυναικὸς λέγω, καὶ οἵας, ή μηδὲ τὸ Ἀτλαντικὸν πέλαγος, ή εἰ τι δόλο τῶν μεγίστων, ἥρχεσεν ἀν ἀπαντλούμενον; τοσοῦτος ἔρως τοῦ παρέχειν αὐτῇ, καὶ οὐτις ἀκετρός· ή τὴν Σολομώντειον βδέλλαν εἰς τούναντίον ἐξήλωσε, τῇ περὶ τὸ κρείττον ἀπληστῇ τὴν εἰς τὸ χείρον (72) νικήσασα, καὶ κόρον οὐκ ἔχουσα τῆς περὶ τὸ εὖ ποιεῖν προθυμίας· ή μὴ δτι γε τὴν οὐσίαν ἀπασαν, δση τε ἡν αὐτοῖς, καὶ δση προσεγένετο, μικροτέραν ἥγετο τῆς οἰκείας ἐφέσεως (73)· ἀλλὰ καὶ ἔαυτὴν καὶ τοὺς παιδίας ἑτοίμως ἀπέδοτο ἀν, εἰ πως ἐνῆν, δ καὶ πολλάκις αὐτῆς λεγούστης ήκουσα, ὅστε ἐκδαπανηθῆναι τοῖς πένησι. Ταύτη τὰς ἡνίας δλας ἀπαφῆκε τῆς ἐπιδόσεως. "Ο καὶ παραδείγματος ἐμοὶ γοῦν κρείττον ὑπόλαμβάνεται. Τὸ μὲν γάρ εἰς χρήματα μεγαλόψυχον, καὶ παρ' δόλοις οὐ χαλεπῶς εὑροι τις ἀν, δσα τε εἰς τὰς κοινάς καὶ πολιτικὰς ἀπόλλυται φιλοτιμίας, δσα τε τῷ Θεῷ διὰ τῶν πενήτων δανείζεται, καὶ μόνα τοῖς ἀναλίσκουσι θησαυρίζεται· τῆς δὲ ἐπὶ τούτῳ (74) δδῆς, οὐκ ἔστιν ὄντινα παραχωρήσαντα δράδίως εὐρίσκομεν. Τοῦ μὲν γάρ δαπανῶν, καὶ ἡ φιλοδοξία τοῖς πολλοῖς παρέχει τὸ πρόδυμον· οὐ δὲ ἀφανῆς (75) ή ἐπιδοσίς, ἔκει καὶ τὸ παρέχειν ἀμβλύτερον.

duntur: at qui gloriam ex ea re collectam alteri siquidem ad sumptus prompto animo faciendo sola honoris cupiditate ducuntur. Ubi autem largitio arbitris caret, illic quoque largitio languescit, et obtunditur.

ΚΒ'. Η μὲν οὖν χειρ τοσαύτη· καὶ τὰ πλεῖς τοῖς εἰδόσις παρήσομεν, ὕστε, εἰ τι καὶ ἡμῖν μαρτυρεῖταιν τοιούτον, ἐξ ἑκείνῃς είναι τῆς πηγῆς, κάχελου μοίρων τοῦ δεύματος. Τίς δὲ μετὰ Θεοῦ μᾶλλον, ή τῷ

A būm cum largitione. Id profecto plerisque accidit, qui tribuunt quidem, verum hoc non adjiciunt, ut prompte ac libenter tribuant, quod certe majus et perfectius est, quam præbere. Multo enim satius est ob eos, qui digni sunt, indignis quoque largiri, quam, dum metuimus ne de indignis bene mereanmur, dignos etiam beneficio defraudare. Atque hoc pertinere videtur, quod ait Scriptura, panem in

Β B. Quod autem maximum et pulcherrimum est, ad animi magnitudinem gloriæ quoque contemptum adjungebat. Quantus autem et qualis fuerit, ostendam. Quamvis enim opes ipsi essent cum uxore coniunes, itemque largiendi promptitudo, quippe qui de pulcherrima quoque virtute contenderent; majorem tamen ipse largitionis partem ei, ut optimæ et fidelissimæ hujusmodi rerum dispensatrici, relinquebat. Quam autem et quale mulierem dico, cui ne Atlanticum quidem pelagus, aut si quid aliud maximum est, ad exhaustiendum sufficere potuisset? Tantus tamque immodicus ipsi inerat largiendi amor! **344** Quæ Salomonis sanguisugam ⁶⁸ in contrarium æmulata est, nimirum per inexplibilem ad bonum cupiditatem, insatiablem ad malum aviditatem vincens, tantaque ad bene merendum alacritate prædicta, ut ea saturari non posset; quæ denique non opes solum omnes, quas vel ab initio habuit, vel postea consecuta est, cupiditate sua minores existimabat: sed seipsam quoque, si fieri potuisset, et liberos, ut ex ipsa sepe audivi, prompte ac lubenter vendidisset, ut in pauperum usus expenditurentur. Huic totas largitionis habenas ille permisserat. Quæ res, mea quidem sententia, omni exemplo præstantior ac sublimior est. Nam animi quidem in pecuniis magnitudinem apud alios quoque facile reperire est, sive eas spectes, quæ in publicas et politicas cupiditates perdite effunduntur, sive quæ Deo per pauperes seniori dantur, soleque iis, qui eas expendunt, reconcesserit, haud ita facile reperiemus. Permulti .

XXI. Tanta quidem ac talis fuit illius liberalitas; pluraque etiam scientibus relinquemus, adeo ut, si tale quid a nobis commemoretur, illud ex eo fonte promanare, illiusque profluvii partem esse,

⁶⁸ Eccle. xi, 4. ⁶⁹ Prov. xxx, 15.

τια αριδ Demosthen. Or. de Corona: Βέλτιον διὰ τοὺς ἀξίους τιμῆν τοὺς ἀναξίους, ή τοὺς ἀξίους ἀποστερεῖν τῆς προστηκούσης τιμῆς διὰ τοὺς ἀναξίους· ε Præstat indignos propter dignos honorare, quam dignos, propter indignos, merito honore spolia-re.

(70) ἔξεταστῇ. Sic Regg. a, bīn, Or. 1, etc. In eis., ἔξετασθῇ.

(71) ἀπαντήσονται. Reg. bīn, et Or. 1, ἀπαντήσονται.

(72) Εἰς τὸ χεῖρον. Reg. a, et Or. 1, εἰς τὰ χείρων.

(73) ἔγεστας. Regg. a, bīn, Or. 1, ἐπιδύμιας.

(74) ἐπὶ τούτῳ. Coisl. 1, ἐπὶ τούτων.

(75) Οὐ δὲ ἀφανῆς. Sic Coisl. 1, Or. 1, Jes., etc. Male in edit., οὐδὲ ἀφανῆς.

intelligatur. Quis autem unquam magis cum Deo, A vel homines sacrario obtulit, vel ob injurias ipsi factas zelo exarsit, aut sacram mensam profanis hominibus cum metu repurgavit? Quis pari animi firmitate atque constantia, paribusque justitiæ ponderibus, vel controversias disceptavit, vel improbitatem odio habuit, vel virtutem honore prosecutus est, vel optimos viros antetulit? Quis pari facilitate peccantibus ignovit, aut recte currentibus cursus socium se præbuit? Quis, cum et virgæ et baculi tempus optime nosset, baculo tamen plus tribuit? Cujus porro oculi magis ad fidèles terræ⁶¹, et, inter alios, ad eos præsertim, qui in solitaria et cælibe vita Deo vivunt, ac terram resque terrenas pro nihilo ducunt?

XXIII. Jam quis magis, aut fastum **345** coer- cuit, aut humilitatem amavit, eamque non flete ac leviter, quemadmodum plerique ex his, qui nunc virtutis larvam præferunt, atque in speciem sciti et elegantes sunt, stultissimis utique mulierculis haud dissimiles, quæ nativa pulchritudine destitutæ, ad colores confugiunt, atque honeste quodammodo et ornate, ut sic loquar, tanquam in theatris se ostentant, ob venustatem invenustæ, atque ob fœditatem deformiores? Non enim in veste, sed in animi constantia, humilitas ipsi sita erat; nec colli depressio, aut vocis demissio, aut vulnus inclinatio, aut promissa barba, aut capitis ad cutem usque rasi exornatio, aut certus incendendi modus humilitatem effungebat, quæ, ut ad breve quoddam tempus exprimi possunt, ita quam celerrime seso produnt; C nihil enim simulatum constans ac diuturnum est. Verum ille, et vita maxime sublimis, et animo per quam humilius erat: et quidem ad ipsius virtutem nemo aspirare poterat, ad ejusdem autem congressum perfacilis omnibus aditus patebat. Cumque vulgari et usitato vestitus genere uteretur, a fastu scilicet ac sordibus æque abhorrens, ratione tamen interni splendoris supra multos assurgebat. Et cum ventris morbum atque inexplebilem aviditatem, ut si quis alias, domaret et compriweret, id tamen non ostentabat; illud quidem, ut se purum custodiret, istud vero, ne, rei novitate gloriam captans, animo efficeretur. Etenim hominis quidem mundi

⁶¹ Psal. c. 6.

(76) Η τῷ βῆματι προσήγαγεν. « Vel homines sacrario obtulit. » Mallein, « admovit. » Testatur Billius se ita vertisse, eo quod ad veteris codicis marginem hæc verba legerit: Περὶ χληρῶν καὶ Θεοῦ λειτουργῶν ὁ λόγος. « De clericis ac Dei ministris sermo est. » Itaque quotiescumque Gregorius dicit, τοὺς τοῦ βῆματος, vel, τοὺς πέρι τὸ βῆμα, idem est ac si diceret, τοὺς πρεσβυτέρους καὶ τῷ Θεῷ λειτουργοῦντας, « presbyteros et Dei ministros. »

(77) Κατ' αὐτοῦ. Regg. a, bm, Or. 4, κατ' αὐτῶν.

(78) Η δίκηρ. Regg. a, bm, Or. 4, Jes., ή δίκαιος.

(79) Ράδον καὶ βακτηρίας. Schol.: Ράδον νοήσεις τὴν ἐπιφερομένην τοῖς ἀμαρτάνουσι πληγήν· βακτηρίαν δὲ, λογικῶν προβάτων λόγον, ψ τὰ νοητὰ πρόδατα ρυθμίζεται καὶ ποιμαίνεται. « Per virgam rupes in inflictas peccatoribus intelliges; per baculum autem sermones, quibus compotes rationis

βῆματι προσήγαγεν (76), ή τὰς κατ' αὐτοῦ (77) ὕδρεις ἔξηλοτύπησεν, ή τῶν ἀνέρων σὺν φόδῳ τὴν οἰράν ἐκάθηρε τράπεζαν; Τίς δ' οὕτως ἀρέσει γνώμῃ, καὶ σταθμοῖς δικαιοσύνης, ή δίκην (78) ἔκρινεν, ή κακίαν ἐμίσθεν, ή ἀρετὴν ἐτίμησεν, ή τοὺς ἀρίστους προύτεμησεν; Τίς μὲν οὖτα συγγνώμων τοῖς ἀμαρτάνουσιν, ή τοῖς εὐδρομοῦσι σύνδρομος; τίς δὲ μᾶλλον ἥδονος καὶ βακτηρίας (79) καιρὸν ἐπιστάμενος, τῇ βακτηρίᾳ τὸ πλέον ἔνεμεν; Τίνος δὲ οἱ (80) ὄφθαλμοι μᾶλλον ἐπὶ τοὺς πιστοὺς τῆς γῆς, τούς τε ἄλλους, καὶ ὅσοι Θεῷ ζῶσιν ἐν μοναδικῷ βίῳ καὶ ἀζυγι, γῆν καὶ τὰ περὶ τὴν (81) γῆν ἀτιμάσαντες;

B ΚΓ. Τίς δὲ πλέον, ή τῦφον ἐκόλασεν, ή ταπεινωφορούνην τὴν τράπεζην, καὶ ταύτην οὐκ ἐπιπλάστως, οὐδὲ ἐξ ἐπιπολῆς, ὡς οἱ πολλοὶ τῶν νῦν προσποιουμένων φιλοσοφεῖν, καὶ κομψοὶ τὸ φαινόμενον, κατὰ τὰς ἀφρονεστάτας τῶν γυναικῶν, αἱ ἀποροῦσαι κάλλους οἰκεῖου πρὸς τὰ χρώματα καταφεύγουσι, καὶ εἰσὶ πως, ὡς ἀν εἰπούμ (82), κοσμίως θεατριζόμεναι, δι' εὐσγημοσύνην ἀσχήμονες, καὶ δι' αἰσχρος (83) αἱ σχρότεραι; Οὐ γάρ ἐν ἐσθῆτι τὸ ταπεινὸν ἦν αὐτῷ, ἀλλ' ἐν ψυχῆς καταστήματι· οὐδὲ θρύψις αὐχένος (84), ή φωνῆς ὑφεσίς, ή προσώπου νεῦσις (85), ή βάθος ὑπήνης, ή κεφαλῆς ἐν χρῷ κόσμησις, ή βαδίσματος ἥθος τὸ ταπεινὸν ὑπεκρίνετο, τὰ πρὸς δλίγον τυπούμενα, καὶ τάχιστα ἐλεγχόμενα· πᾶν γάρ οἱ προσποιητὸν, οὐδὲ μόνιμον. 'Αλλ' ἦν δὲ αὐτὸς ὑψηλάτας μὲν τῷ (86) βίῳ, ταπεινότατος δὲ τῷ φρονήματι· καὶ τὴν μὲν ἀρετὴν ἀπρόσιτος, τὴν συνουσίαν δὲ καὶ λίαν εὐπρόσιτος. Καὶ συνήθης μὲν τὴν ἀμπεχδηνην, ἐπίσης φεύγων καὶ τὸ ὑψηλὸν καὶ τὸ ταπεινὸν ὑπὲρ δὲ πολλοὺς τὴν ἔνδον λαμπρότητα. Καὶ γαστρὸς νόσον, καὶ ἀπλήστιαν δαμάζων μὲν, εἰ καὶ τις ἄλλος, οὐ δοκῶν δέ τὸ μὲν ἵνα καθαίρηται (87) τὸ δὲ ἵνα μὴ ὑπεράρηται, τῷ καινῷ θηρώμενος τὸ εὐδόκιμον. Πολιτικοῦ μὲν γάρ ἔργον εἶναι πάντα ποιεῖν καὶ λέγειν, ἐξ ὧν εὐδοκιμήσει παρὰ τοῖς ἔξιθεν, ψ μηδὲν ἔστι τοῦ παρόντος βίου μακαρώτερον· πνευματικοῦ δὲ καὶ τοῦ καθ' ἡμέας, πρὸς ἐν μόνον βλέπειν, τῇ σωτηρίᾳν, καὶ δὲν ἀν εἰς τούτο φέρη, μέγα οἰσθαι, δὲ ἀν μὴ, διαπτύειν ὡς μηδενὸς (88) δξιον· καὶ

D oves erudiuntur et pascuntur. » In altero Schol. legitur: Διαφέρει τάδε διάδονον βακτηρία· ή μὲν γάρ παιδεύει, ή δὲ ὑπερέδει. « Differit virga a baculo: illa enim castigat, hic vero sustentat. »

(80) *Ol.* Sic Regg. a, bm, tres Colb., et *Or. 4.* Deest in ed.

(81) *Tiγ.* Deest in *Or. 4.*

(82) Οἱ δὲ εἰπούμ. Hæc a Billio, vel a typographo prætermissa. Deest ὡς in *Reg. a*, et *Or. 4.*

(83) *Aἰσχρος.* *Reg. bm, Coisl. 4, Or. 4, αἰσχος.*

(84) Θρύψις αὐχένος. « Mollis fractaque cervicis inflexio. »

(85) *Νέσις.* *Reg. bm, tres Colb., Or. 4, δέσις.*

(86) *Τῷ.* *Sic Reg. a. In ed. deest.*

(87) *Καθαίρηται.* *Sic Or. 4. In ed., καθαίρεται.*

(88) *Μηδενός.* *Sic Regg. a, bm, Or. 4, etc. In ed., τοῦ μηδενός. Delevimus τοῦ auctoritate cu-*

δικα τοῦτο, τὸ μὲν δρώμενον (89) ἀτιμάζειν, δπως δ' ἀνὴντες (90) κάλλιστα ἔχοι, τοῦτο μόνον σκοπεῖν, καὶ ταῦτα περὶ πολλοῦ ποιεῖσθαι, ἐξ ὧν αὐτός τε πλείστου ἀξιος ἔσται, καὶ τοὺς ἄλλους ἐλέξει δι' ἑαυτοῦ πρὸς τὸ βέλτιστον.

περε, αἷque ea, quæ ad hanc ducant, plurimi facere, ut vilia, nulliusque pretii, aspernari; ob eamque causam, id quidem, quod in aspectum cadiit, pro nihilo putare, id autem unum spectare, atque in eo elaborare, ut interna optimo et pulcherrimo statu sint, eaque magni æstimare, ex quibus et ipse quam optimus futurus sit, et alios exemplo suo ad optimâ quæque pertracturus

ΚΑ'. Ὁ δὲ κάλλιστον τῶν ἑκείνου καὶ ιδιώτατον (91), καὶ οὐδὲ τοῖς πολλοῖς ἀγνοούμενον, ἡ ἀπλότης, καὶ τὸ τοῦ ἥμιους ἀδολὸν τε καὶ ἀμνησίκακον. Ἀλλος μὲν γάρ ἄλλο τι τῶν παλαιῶν ἡ τῶν νέων κατωρθωκέναι πιστεύεται, ὡς ἔκαστος ἔτυχεν ἐκ Θεοῦ χάριτός τινος ἡγιαμένος. Ἰωβ, τὸ ἐν τοῖς πάθεσι καρτερικὸν καὶ ἀνάλωτον· Μωσῆς καὶ Δαΐδ, τὸ πρᾶτον. Σαμουὴλ τὸ χρηματίσαι, βλέπων τὰ ἐμπροσθεῖν· Φινεὲς τὸν ζῆλον, ἀφ' οὗ καὶ δονομάζεται· Πέτρος καὶ Παῦλος (92), τὸ σύντονον τοῦ κηρύγματος· οἱ τοῦ Ζενεδαίου τὸ μεγαλόφωνον, δ' (93) καὶ βροντῆς οἰοὺς αὐτοὺς προστηγρύσευσεν· καὶ τί διν καταριθμοίην (94) ἀπαντας; ἐν γάρ εἰδόσιν δὲ λόγοις. Στεφάνου δὲ (95) καὶ τοῦ ἐμοῦ πατρὸς, οὐδὲν οὕτως, ὡς τὸ ἀπόνηρον γνώρισμα. Ὁ μὲν γάρ οὐδὲ κινδυνεύων ἔμεσει τοὺς βάλλοντας, ἀλλ' ἐλιθάζετο μὲν, ὑπὲρ δὲ τῶν λιθαζόντων τῆν κετονή, ὡς Χριστοῦ μαθητής, ὑπὲρ οὐ καὶ τὸ πάσχειν ἦν αὐτῷ, μεῖζον τοῦ θανάτου καρποφορῶν τῷ Θεῷ, τὴν μακροθυμίαν· τῷ δὲ οὐδὲν μέσον ἦν τῆς ἐπιπλήξεως καὶ τῆς ἀφέσεως, ὡς μικροῦ καὶ κλέπτεσθαι τὸ λυποῦν τῷ τάχει τῆς συγχωρῆσεως.

οὐλερεν, nempe longanimitatem; hic autem nullum fluiere patiebatur; adeo ut ignoscendi celeritate θωροὶ

ΚΕ'. Θεοῦ μὲν δργῆς τρυγίαν τινὰ καὶ πιστεύομεν καὶ ἀκούομεν, τὸ λεῖμμα (96) τῆς κατὰ τῶν ἀξιῶν κινήσεως· ἐπειδὴ θεὸς ἐκδικήσεων Κύριος. Εἰ γάρ καὶ κλίνει διὰ φιλανθρωπίαν ἐκ τοῦ ἀποτόμου πρὸς τὸ ἐνδόσιμον, ἀλλ' οὐ πάντῃ συγχωρεῖ τοῖς ἀμαρτάνουσιν, ἵνα μὴ τῇ χρηστότητῃ χείρους γίνωνται. Ὁ δὲ οὐδὲν ὑπεκράτει (97) τοῖς παροξύνουσι, καίτοι γε οὐδὲ παντάπασιν διτρωτὸς ἦν θυμῷ, κάν τοῖς πνευματικοῖς μάλιστα τῷ (98) ζῆλῳ νικώμενος· πλὴν εἰ που τύχοι παρεσκευασμένος καὶ ὀπλισμένος, καὶ ὡς πρὸς ἀντίπαλον τὸ λυτῆσον πόρθρωθεν παρατεταγμένος. Οὕτω δὲ οὐδὲν μυρίασι μετεκινήθη, τὸ δὴ λεγόμενον, καὶ τοῦτο ἑκείνου γλυκὺν τὸ πάθος. Ὁ μὲν γάρ θυμὸς ἦν αὐτῷ, οὐ κατὰ τὴν δομοίωσιν τοῦ δρεψεως, ἐνδοθεν ὑποσμύχων, καὶ πρὸς ἀμυναν εὐτρεπής, οὐδὲ εἰς δργὴν φθάνων ἐκ τοῦ πρώτου κινήματος, καὶ ἀντιδόσεως· ἐφεσιν, ἀλλὰ κατὰ τὸ κέντρον τῆς με-

A illecebris irretiti esse arbitrabatur, dicta factaque sua omnia huc referre, ut gloriam et splendorem apud exteris assequatur, quippe qui præsenti vita nihil beatius esse ducat: spiritualis autem et Christiani, unam tantum salutem ob oculos sibi proponere, atque ea, quæ ad hanc ducant, plurimi facere, ut eamque causam, id quidem, quod in aspectum cadiit, pro nihilo putare, id autem unum spectare, atque in eo elaborare, ut interna optimo et pulcherrimo statu sint, eaque magni æstimare, ex quibus et ipse quam optimus futurus sit, et alios exemplo suo ad optimâ quæque pertracturus

XXIV. Sed inter omnia ipsius ornamenta nihil æque pulchrum, eique proprium, ac multititudini etiam cognitum erat, ut simplicitas, et mores doli expertes, atque injuriarum oblivio. Etenim aliis quidem antiquiorum aut recentiorum hominum propria quadam virtute emicuisse creditur, pro ea scilicet gratia, quam 346 quisque a Deo consecutus est. Emicuit Job magna invictaque in malis patientia ⁶¹, Moyses et David mansuetudine ⁶², Samuel vaticiniis, quod futura prænuntiaret ⁶³, Phinees zelo ⁶⁴, quo magnam sibi famam peperit, Petrus et Paulus animi contentione in Evangelio prædicando ⁶⁵, filii Zebedæi grandiloquentia, unde et filii tonitru appellati sunt ⁶⁶; et quid omnes enumem? Apud eos enim, qui hæc norunt, orationem habeo. At Stephanum et patrem meum nulla res perinde nobiles et insignes residit, ac morum placidas et innocentias. Ille quippe, nec in periculum quidem vitæ adductus, eos, a quibus impetrabatur, oderat, verum cum lapidaretur, pro lapidantibus orabat ⁶⁷, ut Christi discipulus, pro quo etiam cruciatum sufferebat, majus aliquid morte Christo temporis momentum inter objurgationem et veniam quoque ipse pene subriperetur.

XXV. Ac nos quidem quamdam iræ divinæ fæcem ⁶⁸, et credimus, et audimus, hoc est, commotionis adversus eos, qui ea digni sunt, residuum; quandoquidem Deus ultionum Dominus ⁶⁹. Licet enim pro sua benignitate atque clementia ex severitate ad facilitatem et veniam inclinet, peccantibus tamen non omnino ignorat, ne benignitate deteriores flant. At pater iis a quibus concitatabantur, nihil reservabat, vir alioqui ab iracundia vulneribus non prorsus immunis, ac præsertim in rebus spiritualibus, in quibus a zelo vicebatur; nisi forte paratus et armatus esset, atque adversus id, quod molestiam allaturum erat, tanquam adversus hostem a longinquō instructus et expeditus. Sic enim ne a myriadibus quidem, ut dici solet, emotus fuisset, quin suavis quoque hic illius animi motus erat. Furor enim ipsi non secundum similitudinem ser-

⁶¹ Job 1, 21. ⁶² Num. XII, 3; Psal. CXXI, 1. ⁶³ I Reg. IX, 9. ⁶⁴ Num. XXXV, 7. ⁶⁵ Galat. II, 7.

⁶² Marc. III, 17. ⁶⁶ Act. VII, 59. ⁶⁷ Psal. LXXIV, 9. ⁶⁸ Psal. XCIII, 4.

(89) Ὁρόμενος. Sic Regg. 2, bm, duo Coisl., et Or. 1. In ed., δρώμενα.

(90) Ἐντός. Or. 1, τὰ ἐντός.

(91) Ἰδιώτατος. Duo Colb., ιδιαίτατον.

(92) Πέτρος καὶ Παῦλος. Or. 1, Παῦλος καὶ Πέτρος.

(93) Ὅ. Or. 1, φ

(94) Καταριθμοίην. Or. 1, καταριθμοίην.

(95) Στεφάνου δὲ, εἰc. In nonnullis, Στέφανον δὲ καὶ τὸν ἐμὸν πατέρα.

(96) Λείψυμα. Reg. 2, secunda manu, sed antiqua, λῆμψα.

(97) Υπεκράτει. Reg. 2, ἐπεκράτει.

(98) Τῷ. Deest in Reg. bm, et Or. 1.

pentis¹¹ erat, animum interne incendens, et ad ultimationem paratus, atque ex primo motu ad iram et vindictam progrediens; verum apis aculeo similis qui ita pungit, ut mortem non afferat: at tanta erat ipsius benignitas, quanta nec ab homine postulanda videtur. Rotas et flagra saepe minabatur, ac praesto erant, qui haec exhiberent; periculum autem, vel in aurium compressionem, vel in genarum contumeliam, vel in impactas pugnis alapas, desinebat. Sic minae solvebantur. **347** Vestis et calceamenta detrahabantur, atque humi stratus jacebat, qui facinus aliquod perpetrarat: postea iracundia non in eum, qui injustitiam fecerat, sed in eum, qui prompte atque impigre observierat, ut malorum ministrum, dignior videri potuisset, aut dignior, qui dona Deo offerret? Sape enim vix commoveri cœperat, cum eum, a quo commotus fuerat, statim excusabat, ob illius peccata, non secus alique ob sua, erubescens.

XXVI. Ros potius solem matutinos radios diffundentem sustinuisse, quam ut quid iracundiae in ipsius animo resideret. Si mul enin atque loquebatur, protinus indignatio cum verbis abscedebat, solum probitatis amorem infixum relinquens, nec tardius unquam sole occumbens; nec iram, quæ prudentibus etiam viris exitium afferat, sovens, aut aliquam vitii sui notam corpori imprimens, utpote cui, in ipsa quoque animi perturbatione, sua constaret serenitas. Hoc igitur, quod maxime mirandum est, ipsi contingebat, non quidem ut solus objurgaret, sed ut solus iis etiam, quibus succensebat, et aniori et admirationi esset, benignitate videlicet fervore superante: ac profecto, a viro justo corripi satius est, quam ab improbo inungi; illius enim asperitas etiam propter utilitatem suavis est, hujus contra ob morum perversitatem benignitas quoque suspecta. Quanquam autem animo ita comparatus esset, ac divina quadam morum simplicitate prædictus, contumeliosus tamen et petulantibus hominibus ob pietatem terrori erat; inno, ut rectius loquar, nulla res alia ipsis adeo gravis erat, quam contempta simplicitas. Non enim fieri poterat, cum euæquam fausta vel infausta precaretur, quin ei statim, vel diuturnum aliquod bonum, vel brevem molestiam afferret. Illud enim ab intimo pectore proficisciatur; istud autem in extremis tantum labiis situm erat, ac paternæ cujusdam objurgationis rationem habebat. Multis quidem certe ex iis, a quibus offens-

¹¹ Psal. LVII, 5.

(99) Τὸν πληστόμερον. Reg. a, tres Colb., πλήσσον. Or. 4, πλήσσων.

(1) Ζῷων. Reg. a, et Or. 4, νῶτων, εἱ dorsi.

(2) Παρεῖων ὕδρεις. Reg. a, et Or. 4, ὕδρεις. εἱ Genarum contumelia, » vel, « impacta maxilla alapa. » Juxta Eliam, « per genarum contumeliam, percussionses in maxillas intelliguntur; per pugnorum autem ictus in malam, aut res eadem, aut quoddammodo dispar. Illud enim expansis digitis fit, hoc autem contractis. »

(3) Διελύστο. Coisl. f, συγελύετο.

(4) Ἡδικηρότα. « In eum qui injustitiam fecerat. » Non bene Billius: « a quo Iesus fuerat; » quasi Gregorius ipse suas ultus fuisset injurias.

λίσσης δίχα τοῦ θανατοῦ τὸν πλησθμένον (99). τὸ δὲ φιλάνθρωπον ὑπὲρ ἀνθρώπον. Τροχοὶ πολλάκις ἡ πειλοῦντο καὶ μάστιγες, καὶ οἱ παραστήσμενοι πλησίον· καὶ δὲ κίνδυνος ἦν ὅταν (1) θλιψίς, ἢ παρεῖῶν ὕδρεις (2), ἢ πάξ κατὰ κόρης· οὕτω τὴν ἀπειλὴν διελύετο (3). Έσθῆτις περιγρεῖτο καὶ ὑποδήματα, καὶ κατὰ γῆς δὲ κακοῦργος· εἴται δὲ θυμὸς οὐκέπι τὸν τὴν κίνησιν διατητα (4), τὸν δὲ προθύμως ὑπουργήσαντα, ὃς κακῶν ὑπηρέτην. Πῶς δὲ τις μᾶλλον ἐφάνη χρηστὸς ὅν, ἢ Θεῷ δῶρα προσφέρειν ἀξίος; Οὐ γάρ ἔρθανε κεχινημένος πολλάκις, καὶ ὑπεραπλογεῖτο τοῦ κινήσαντος, ἐρυθρῶν ὡς οἰκείοις, τοῖς ἐκενου πταίσμασιν.

se converiebat. Quoniam autem modo quisquam beignior videri potuisset, aut dignior, qui dona Deo offerret? Sape enim vix commoveri cœperat, cum eum, a quo commotus fuerat, statim excusabat, ob illius peccata, non secus alique ob sua, erubescens.

B ΚΓ'. Δρόσος διφίσταται μᾶλλον ἡλιακὴν ἀκτίνα ἐωθινὰ βάλλουσαν, ἢ τι παρέμενεν ἐκείνῳ θυμῷ λειψανὸν· ἀλλοὶ διοῦ τε ἐφέργετο, καὶ δὲ χόλος (5) τοὺς βῆμασι συναπήρχετο, μόνον ἀφεὶς τὸ φιλάγαθον, καὶ οὐποτε τὴν φωνὴν μαχρότερος· οὐδὲ τὴν ἀπολλύουσαν καὶ φρονίμους ὄργην γεωργήσας, ἢ τις ἐσυτοῦ κακίας ἐντημήνας τῷ σώματι, τὸ δὲ γαληνὸν διασώζων κάν τῷ κινήματι. Τοιγαροῦν συνέβαινεν ἐκείνῳ τὸ παραδοξόταν, οὐ μόνῳ μὲν ἐπιτιμᾷν, μόνῳ δὲ ὑπὸ τῶν ἐγκαλουμένων ἀγαπᾶσθαι τε καὶ θαυμάζεσθαι, νικῶντος τοῦ χρηστοῦ (6) τὴν θερμότητα· καὶ διτας τιμιώτερον εἶναι τὸ (7) τῷ δικαίῳ πατέσεσθαι, ἢ τῷ πονηρῷ καταλείφεσθαι· τῷ μὲν γάρ καὶ τὸ τραχὺ προσηγένετο διὰ τὴν ὥφελειαν, τοῦ δὲ καὶ τὸ χρηστὸν ὑποπτον διὰ τὸ κακόθεος. Καὶ περ δὲ οὐτως ἔχων ψυχῆς καὶ διθυράν απλοῖκον καὶ θεοειδοῦς, ὅμως (8) τι τοῖς ὑδρισταῖς καὶ φοβερὸς ἦν διὰ τὴν εὐσέβειαν· μᾶλλον δὲ οὐδὲ ἄλλο τι τὸ πλῆττον ἦν, ἢ ἀπλότης καταφρονουμένη. Οὐ γάρ ἦν αὐτὸν εὐχῆς, ἢ κατάρας προέσθαι ῥῆμα, καὶ μή τι δοῦναι παραυτικα, ἢ ἀγαθὸν διαρκές, ἢ λυπηρὸν πρόσκαιρον· τὸ μὲν γάρ ἦν ἐκ βάθους ψυχῆς, τὸ δὲ ἐπὶ χείλεσι μόνον, καὶ πατρικῇ τις ἐπίπληξις. Πολλοὶς γέ τοι τῶν λελυπηκότων οὐδὲ ὑπερήμερος ἀπήντησεν ἢ διτέθοις, οὐδὲ διπισθόπους ἢ δίκηη, τοῦτο δῆ τὸ (9) ποιητικὸν· ἀλλὰ παρ' αὐτὰ τῆς κινήσεως ἐπλήγησαν, ἐπεστράφησαν, προσῆλθον, ἐγονυπέτησαν, συγγνώμης ἔτυχον, ἀπῆλθον, ἤττημένοι καλῶς, ἀμείνους ἐγένοντο, καὶ σωφρονισθέντες, καὶ συγγνωσθέντες. Ἐπει-

D Non sane sibi, sed aliis illatas, et Deo maxime, cuius vindex et ultius erat episcopus, sic plectebat.

(5) Ο χόλος. Plurimi codd., δὲ λόγος. Inepita lectio. Praetert Combel., δὲ θυμός, quod et ego malum. Siquidem χόλος « in iram diuturnam » significat, qualis Gregorii ira non sicut.

(6) Τὸν χρηστοῦ. Sic duo Coisl., Or. 1, Jes., etc. Male in ed., Χριστοῦ.

(7) Τὸ. In pluribus decet.

(8) Όμως. Reg. a, διολως.

(9) Τούτο δῆ τὸ ποιητικόν. Sic Regg. a, hm. Alii omittunt, τό, male. Elias, « ut Pindari verbis utar. »

καὶ τὸ σύγγνωμον πολλάκις μέγα πρόδηστηριαν, αἰδοῖ κατειργον τὸν ἀδικήσαντα, καὶ μετάγον εἰς φίλτρον ἐκ φόδου τὴν ἀσφαλεστέραν εὗνοιαν. Ἐπαιδεύθησαν δὲ, οἱ μὲν ὑπὸ βοῶν ἀναρχίσαντες τῇ ζεύγλῃ τετρυχωμένων, καὶ ἀπαντησάντων ἀθρόως, οὐπω τοῦτο πρότερον πεπονθότων· οἱ δὲ ἔπιποις σφενδονήθεντες, καὶ συμπατηθέντες, τῶν εὐπειθεστάτων τε καὶ τῆμερωτάτων· οἱ δὲ πυρετοῖς ἀσχέτοις καταληφθέντες, καὶ φαντασίαις ὃν τετολμήκασιν· οἱ δὲ ἄλλοι: (10) ἀλλοὶ τι παιδαγωγθέντες, καὶ μαθόντες τὴν ὅπαχον ἐξ ὧν ἐπαύονται.

jactati a bovis jugo vexatis et afflictis, ac repente incurvantibus, cum nunquam prius hoc ipsis accidisset; alii ab equis, etiam mansuetissimis et obsequientissimis, excussi et prostriti; alii intolerandis febribus correpli, atque objecta facinorum suorum specie perturbati; alii aliis modis eruditii, atque ex his, quae perpessi fuerant, obedientiam edocti.

KZ'. Ἡρ' οὖν τὸ μὲν ἐπιεικὲς τοσοῦτον αὐτῷ καὶ οὕτω γνώριμον· ἐντελεῖας (11) δὲ καὶ τῆς (12) περὶ τὸ πρακτέον ἀρετῆς παρῆκεν ἐτέρῳ τῷ πλέον ἔχειν; Οὐ μὲν οὖν· ἀλλ' ἡν δὲ αὐτὸς ἡμερος μὲν, εἰ καὶ τις ἄλλος, ἐνεργὸς δὲ κατὰ τὸ ἡμερον. Δύο γάρ τούτων ὡς τὰ πολλὰ μαχομένων ἀλλήλοις καὶ ἀντικαθισταμένων, ἀπλέτητος καὶ τραχύτητος, καὶ τῆς μὲν τὸ ἡμερον ἔχούσης μετά τοῦ ἀπράκτου, τῆς δὲ τὸ πρακτικὸν δίχα τοῦ φιλανθρώπου, ἐκείνης συνῆθε θαυμασίων ἀμφότερα· πράττειν μὲν, ὡς αὐστηρῷ μετὰ τῆς ἡμερότητος· ὑψίσθαι δὲ, ὡς ἀπράκτῳ μετὰ τῆς ἐντελεῖας, ἐν προστασίαις, ἐν παρήγοσιαις, ἐν εἴδει παντὶ κυβερνήσεως. Τὸ γάρ τοῦ ὄφεως φρόνιμον περὶ τὸ κακὸν τῷ τῆς περιστερᾶς ἀκεραιῷ περὶ τὸ καλὸν ἀναμέζεις, οὔτε τὸ φρόνιμον εἶσας κακοῦργον γενέσθαι, οὔτε τὸ ἀπλοῦν ἀνδρεῖον· ἀλλ' ἐν ἀρετῆς εἰδος, ὡς μάλιστα ἐνην, ἐξ ἀμφοτέρων ἀποκριθώσατο. Τὸ δὴ τοιοῦτον μὲν γεγονότα, οὕτω δὲ τῆς λερωσύνης προστάντα, τοιαύτης δὲ παρὰ πᾶσι δάσης τετυχηκότα, τῇ θαυμαστὸν καὶ σημείων ἀξιωθῆναι, οἵς βεβαιοὶ Θεοὶ τὴν εὐάσειαν;

sieri poterat, ωμαν virtutis speciem efficeret, numeris omnibus perfectam et absolutam. Hunc igitur, cum talēm se præbuisset, atque ita sacerdotio prefuisset, tantumque apud omnes gloriam oblinuiisset, quid mirum signis etiam, quibus Deus pietatem confirmat, dignum habitum fuisse?

KH'. Ἔν δὲ τῶν περὶ ἐκείνον θαυμάτων· Ἐκαμνεν ἀρέβωστά, καὶ πονηρῶς εἶχε τοῦ σώματος. Καὶ τὸ θαυμαστὸν, εἰ κακοπαθοῦσι καὶ ἄγοι, εἴτε εἰς κάθαρσιν καὶ τῆς μικρᾶς ίλύος, εἴτε εἰς βάσανον ἀρετῆς καὶ πείραν φιλοσοφίας, εἴτε εἰς παίδευσιν τῶν ἀσθενεστέρων ἐν ἐκείνοις μανθανόντων τὸ καρτερεῖν, ἀλλὰ μή ἐκκακεῖν τοῖς πάθεσιν; Ἐκαμνεν οὖν, καὶ ὁ καρδὸς ἡν τὸ ἄγιον Πάσχα καὶ περιβόητον (13), ἡ βασιλικότα τῶν ἡμερῶν ἡμέρα, καὶ ἡ λαμπρὸν νῦν λύουσα τὸ σκότος τῆς ἀμάρτιας, καὶ ἡ ἡμέρη ὑπὸ πλουσίῳ φωτὶ τὴν σωτηρίαν ἡμῶν αὐτῶν ἐօρτάζομεν, καὶ τῷ φωτὶ δι' ἡμᾶς νεκρωθέντες συννεκρωθέντες, καὶ ἀνισταμένω συνανιστάμεθα. Ἐνταῦθα μὲν δὴ τοῦ καιροῦ τὸ πάθος· τὸ δὲ ἡν, ὡς ἐν βραχεῖ διηγήσασθαι· Πυρετὸς μὲν σφοδρὸς καὶ διακαής πᾶν τὸ βάθος συνέφλεγεν, ἡ δὲ δύναμις ἐπελεοίπει, τῶν σιτίων δὲ (14)

A sus fuerat, ne sera quidem ac pedissequa, ut poetico verbo utar, vis illa scelerum ultrix occurrit; sed in ipso ira articulo percussi sunt, resipuerunt, ad eum accesserunt, ad genua prociderunt, veniam impetrarunt, pulchre victi discesserunt, atque, tum ob castigationem, tum ob veniam, meliores facti sunt. 348 Quandoquidem etiam persæpe magni ad salutem momenti est noxarum condonatio, ut quæ eum, qui injuriam intulit, pudore coercat, atque a metu ad amorem, hoc est tutiorem benevolentiam, traducat. Castigati porro sunt, alii sursum

B XXVII. Sed fuerit sane tanta tamque illustri niorum facilitate; industria vero, eaque virtute, quæ in rebus gerendis versatur, nun cuiquam alii cedebat? Minime. Verum idem ipse et lenis ac placidus, ut si quis alius, erat, et ad agendum peraque aptus et appositus. Quamvis enim hæ duæ res sere inter se pugnant et opponantur, simplicitas nimirum et asperitas, alteraque mansuetudinem cum inertia conjunctam habeat, altera rebus quidem gerendis apta sit, verum humanitate careat, in illo tamen mirifice hæc duo in unum convenerunt, nempe ut et tanquam asper ac vehemens rebus gerendis cum mansuetudine incumberet, et tanquam a rebus gerendis alienus sese cum industria submitteret, in præsidiis ferendis, in sermonibus ab omni metu liberis, in omni denique gubernatione genere. Nam cum serpentis ad malum prudentiam cum columba ad bonum simplicitate conjunxisset, ita se comparavit, ut nec prudentiam in versatam improbitatem, nec simplicitatem in stoliditatem degenerare sineret; verum ex ambabus, quoad ejus C

C omni metu liberis, in omni denique gubernatione genere. Nam cum serpentis ad malum prudentiam cum columba ad bonum simplicitate conjunxisset, ita se comparavit, ut nec prudentiam in versatam improbitatem, nec simplicitatem in stoliditatem degenerare sineret; verum ex ambabus, quoad ejus

XXVIII. Illorum porro miraculorum, quæ in eo editi sunt, hoc unum est: Morbo laborabat, ac ægio corpore erat. Quid autem mirandum, si sancti quoque viri malis premantur, sive ad limi quantumvis exigui purgationem, sive ad virtutis explorationem et philosophiae documentum, sive denique ad imbecilliorum eruditionem, qui in illis fortiter adversa perferre, et calamitosis rebus minime frangi ac debilitari condiscunt? Morbo igitur laborabat, ac morbi tempus erat sanctum et celebre D 349 Pascha, dies dierum rex, ac splendida illa nox, peccati tenebras solvens, in qua nos cum magna luminis copia salutis nostræ festum celebravimus, atque cum mortua pro nobis luce morte simul affecti, et cum eadem excitata simul excitamur. Hoc tempore morbus urgebat. Is autem, ut breve

(10) Αἰλιοι. Regg. a, bīn, 3 Colb., Or. 4, ἄλλος.

(11) Ἐντελεῖας. Nonne, ἐντρεχεῖας, ut Bill. videtur leguisse?

(12) Τῆς. Deest in Reg. bīn.

(13) Περιβόητος. Reg. a, περιβόητος.

(14) Σιτίων δέ. Coisl. 4 aīdīt, ἀπαν, ο ομηρο.

faciam, talis erat: Vehemens quædam et ardens A febris intimas omnes corporis partes exurebat, vires defecerant, a cibis exclusus era, somnus abscesserat, quo se verteret nesciebat, atque ob cordis palpitationes animo subinde linquebatur. Jam omnia oris interiora, et palatum ipsum, et quidquid superius pendet, tot tamque acerbis et continuis ulceribus scabebant, ut ne aquæ quidem facilis et periculo expers meatus esset. Nec vero aut medicorum artes, aut propinquorum vel necessariorum quamlibet assiduae preces, aut ullum curationis genus morbo depellendo par esse poterat. Atque hic eo statu erat, exiguum quiddam et desperatum spirans, ac ne præsentes quidem agnoscens, verum totus in discessum intentus, alque in ea, quæ jam prædein expetebat, quæque ipsi præparata erant. Nos vero in templo eramus, mystæ simul et supplices (desperatis videlicet omnibus aliis remedii, ad magnum medicum, et noctis illius potentiam, tanquam ad extremam opem et auxilium, consiguentes); quid dicam? Festumne ut ageremus, an ut lugemus? Lætitiamne ut ex diei celebritate caperemus, an ut eum, qui non jam hic esset, funebris hominibus afficeremus? O lacrymas illas, quas tum universa plebs fudit! O voces et clamores, qui psalmorum cantibus admiscebantur! A templo sacerdotem, a mysterio sacrorum antistitem, a Deo dignum astilem requirebant: idque præcincte mea Maria, tympanumque, non triumphale, sed supplex pulsante¹¹, ac tum primum pudorem praet dolore deponente, populuimque simul ac Deum magnis clamaribus implorante; illum nempe, ut dolenti condoleret, hunc autem, ut orantes exaudiret, ac miraculorum omnium, quæ prius ediderat (magnum enim ad inveniendum vim dolor habet), submonente.

XXIX. Quid igitur noctis illius, et jacentis 350 Deus? Mibi ad eorum, quæ sequuntur, narrationem progredienti, cohorrescere subit; ac vos etiam cohorrescatis velim, non autem fidem orationi detrahatis: neque enim fas est, cum et nos, et de illo, verba faciamus. Mysterii tempus aderat, et veneranda statio, atque ordo, ad ea quæ celebabantur, quietem et silentium tenens, cum ille ab eo, qui mortuos ad vitam revocat, et a nocte sacrosancta excitatur. Primo paululum se movet, deinde firmius: mox exigua admodum et obscura voce famulum quemdam ex iis, qui ei assistebant, nominatim accitum præsto esse, ac vestem porrigit, manumque

¹¹ Exod. xv, 20.

(15) Υπεραιώρηται. Reg. a, Coisl. 1, ὑπερεώρηται. Or. 1. οὐτε ἡρώνται [pro ὑπερηώρηται], quod Combelisio placet. Montac., ὑπηρώνται: « quidquid sub illo (palatu) pendet, » quo potissimum « lingua palati subjectam » significat.

(16) Ηὔτρεπισμένων. Or. 1, εὐτρεπισμένων.

(17) Μύστας, etc. « Sacrorum antistites simul et supplices. » Ipse intelligendus est Theologus, qui patris vices agebat. Elias: « festum agentes. »

(18) Καὶ ὑμῶν. Hæc desunt in Regg. a, bñ, et Or. 1.

(19) Μαρλας. Juxta Eliam, Nonnam matrem inteligit Gregorius.

ἀποκέχειστο, ὄπης δὲ ἀπελήλατο, ἀπορίᾳ δὲ εἰχετο, καὶ παλμοῖς συνεκόπτετο. Τὰ δὲ εἰσω τοῦ στόματος ἀπαντά, ή τε ὑπερώπια, καὶ δοσον ὑπεραιώρηται⁽¹⁵⁾, τοσούτοις ἐλκεσιν ἔξηνθῆκε, καὶ οὕτω πικροῖς τε καὶ συνεχέσιν, ὥστε μηδὲ ὑδατι φάδιον εἶναι τὸν πόρον, μηδὲ ἀκίνδυνον. Ἡρκουν δὲ οὗτε λατρῶν τέχναι, οὗτε οἰκειων εὐχαὶ καὶ λιαν προσάλιταρούτων, οὗτε θεραπεία πᾶσα προσαγομένη. Ό μὲν οὖν ἐν τούτοις ἡν, πνέων μικρὰ καὶ ἀπεγνωσμένα, καὶ μηδὲ τῶν παρόντων ἐπαισθανόμενος, ἀλλ’ δος τῆς ἐκδημίας ὅν, καὶ τῶν πάλαι ποθουμένων αὐτῷ καὶ τὸν τετρεπισμένων⁽¹⁶⁾. Ἡμᾶς δὲ εἶχε τὸ ιερόν, μύστας δομοῦ⁽¹⁷⁾ καὶ ἰκέτας (ἐπειδὴ τῶν ἀλλων ἀπεγνωκειμένων ἀπάντων), πρὸς τὸν μέγαν λατρὸν καὶ τὴν τῆς νυκτὸς ἐκείνης δύναμιν καταφεύγοντας, καὶ τὴν τετλευταίαν ἐπικουρίαν· τι καὶ φῶν, ἐορτάσοντας, ἢ θρηνήσοντας; πανηγυρίσοντας, ἢ τιμήσοντας τὸν οὐκέτι ἐνταῦθα τὰ ἐπιτάφια; Ω τῶν δακρύων ἐκείνων, & παρὰ παντὸς ἐχθρῷ τοῦ λαοῦ τηνικαῦτα! ὧ φωνῶν, καὶ βοῶν, καὶ ὑμῶν⁽¹⁸⁾ ταῖς φαλμαδίαις συγκιραμένων! Ἐξήταυν παρὰ τοῦ ιεροῦ τὸν ιερέα, παρὰ τοῦ μυστηρίου τὸν μυσταγάδην, παρὰ τοῦ Θεοῦ τὸν ἄξιον παραστάτην· καὶ ταῦτα ἡν, ἐξαρχούσης τῆς ἐμῆς Μαρλας⁽¹⁹⁾, καὶ ἀνακρουομένης τὸ τύμπανον, οὐ τὸ ἐπινίκιον, ἀλλὰ τὸ ἰκέσιον, καὶ τότε πρῶτον ἀνατιχυντεῖν μαθούσης ὑπὸ τοῦ πάθους, καὶ καταδούσης τοῦ λαοῦ τε δομοίως καὶ τοῦ Θεοῦ· τοῦ μὲν, συναλγεῖν πασχούσῃ⁽²⁰⁾, καὶ προσφιλοτιμεῖσθαι τοῖς δάκρυσι· τοῦ δὲ, εἰσακούειν τῶν δεομένων, πάντων αὐτὸν τῶν πρὸ τούτου θαυμάτων⁽²¹⁾ (καὶ γάρ οὐρέτειχον τὸ πάσχειν) ὑπομιμήσουσα.

C ΚΘ. Τί οὖν ἐνταῦθα⁽²²⁾ δὴ τῆς νυκτὸς ἐκείνης καὶ τοῦ κειμένου Θεός; Φρίττειν ἐπέρχεται μοι τοῖς ἔξῆς προσιόντι τοῦ διηγήματος⁽²³⁾ (φρίττοιτε δὲ καὶ ὑμεῖς, οἱ ἀκούοντες, μηδὲ ἀπιστοίητε δέ· οὐ γάρ δοσιον, ἡμῶν⁽²⁴⁾ καὶ περὶ ἐκείνου διηγουμένων). Παρῆν δὲ τοῦ μυστηρίου καιρὸς, καὶ ἡ σεβάσμιος στάσις, καὶ τάξις, τοῖς τελουμένοις ἐφησυχάζουσα· δὲ παρὰ τοῦ ζωοποιούντος τοὺς νεκροὺς καὶ τῆς ιερᾶς νυκτὸς διαινίσταται. Μικρὸν ὑποκινεῖται πρῶτον, εἴτα στερβότερον· εἴτα καλέσας τῶν παραμενόντων τινὰ θεραπευτὴν⁽²⁵⁾ ἐξ ὄνδρατος, μικρὸν πάνυ καὶ ἀμυδρὸτῇ φωνῇ, παρεῖναι τε καὶ ὀρέγειν ἐσθῆτα, καὶ χειρὰ ὑπέχειν ἐκέλευεν. Καὶ δες παρῆν μετ’ ἐκπλήξεως, καὶ

(20) Πασχούσῃ. Jes., παρασχούσῃ.

(21) Αὐτὸν των πρὸ τούτου θαυμάτων. Reg. bñ, αὐτῶν, [melius] Coisl. 2, πρὸ τοῦ [πρὸ προτοῦ] θαυμάτων. Bill. in secunda versione: « miracula omnia in memoriam ipsi redigente. » Verum, hac posthabita, priorem restituimus.

(22) Τι οὖν ἐνταῦθα, etc. « Quid hic igitur noctis illius, et jacentis agroti facit Deus? » Sic Billius in prima versione.

(23) Διηγήματος. Coisl. 1, θαύματος.

(24) Ήμῶν. Coisl. 1, ὑμῶν.

(25) Θεραπευτὴ. Reg. a, Coisl. 1, θεραπευτῶν.

ὑπηρετεῖ προθύμως· καὶ δὲ (26) ὡς βακτηρίᾳ τῇ χειραγιήῃ χρησάμενος, μιμεῖται τὸν ἐπὶ τοῦ ὄντος Μωάσέα (27), καὶ τὰς παρειμένας χειράς εἰς εὐχὴν σχηματίσας, συντελεῖ προθύμως ἢ προτελεῖ τοῦ (28) λαοῦ τὰ μυστήρια, ὅπερι μὲν ὀλίγοις καὶ δυοῖς ἔσθενεν, διανοὶ δὲ, ὡς ἐμοὶ δοκεῖ, καὶ λίαν τελεωτάτῃ (ἐν τοῦ θαύματος!), ἀνευ βῆματος ἐπὶ βῆματος, ἀνευ θυσιαστηρίου θύτης, λεπέντος πόρφυρῶν τελουμένων· καὶ ταῦτα παρῆν αὐτῷ παρὰ τοῦ ἀγίου Πινεύματος, εὐτῷ μὲν γινωσκόμενα, τοῖς παροῦσι δὲ οὐχ ὁρώμενα. Είτε ἐπειπὼν τὰ τῆς εὐχαριστίας βῆματα (29) μήτως, ὡς σύνηθες, καὶ τὸν λαὸν κατευλογήσας, πάλιν τῆς κλίνης γίνεται, τροφῆς τε μικρόν τι προσέμενος (30), καὶ ὑπουργὸν μεταλαβὼν, ἀνακαλεῖται τὸ πνεῦμα· καὶ ταῖς κατὰ μικρὸν προσθήκαις τῆς Ἱγείας (31) συναυξῆθεισης, ἡ καινὴ παρῆν (32) ἡμέρα τῆς ἑορτῆς (ἥν οὐτως ὀνομάζομεν πρώτην Κυριακὴν, μετὰ τὴν ἀναστάσιμον ταύτην ἔχοντες)· καὶ τὸ ερόν καταλαβὼν σὺν παντὶ τῷ τῆς Ἐκκλησίας πληρώματι ἐγκαίνιει τὴν σωτηρίαν, καὶ θύει τὰ χαριστήρια. Καὶ μοὶ τι τοῦτο (33) τὸ ἔργον τοῦ περὶ τὸν Ἡέγιαν θαύματος οὐκ ἀτιμότερον (34)· δὸν ἀσθενήσαντα καὶ δεηθέντα, προσθήξῃ ζωῆς ὁ Θεὸς ἐδόξασεν· καὶ τοῦτο ἐγνώρισε τῇ σκιᾷ τῶν ἀναβαθμῶν ἐπιναχθεῖση (35), κατὰ τὴν αὐτοῦ τοῦ σωθέντος αἴτησιν· ἥμοι τε τῇ χάριτι καὶ τῷ σημείῳ τὸν βασιλέα τιμῶν, καὶ τῇ προσθήκῃ τῆς ἡμέρας τὴν τῶν ἡμερῶν προσθήκην πιστούμενος.

Λ'. Τὸ δ' αὐτὸν καὶ περὶ τὴν μητέρα τὴν ἐμὴν συ-
ηγένθη θαῦμα, οὐ μικρὸν ὕστερον· ἔξιον δὲ μηδὲ τοῦτο παραδραμένη· ταῦτην τε γάρ τὰ εἰκότα τιμή-
σομεν, εἶπερ τινὰ οὖσαν τιμῆς ἀξίαν, ἐκελεψε τε χα-
ριούμεθα τὴν κοινωνίαν (36) τοῦ διηγήματος. Ἀπτε-
ται κάκεινης ἀρρώστια τῆς πάντα καρτερικῆς (37),
καὶ γενναῖας, καὶ ἀνόσου τὸν ἀπαντα χρόνον. Πολ-
λῶν δὲ ὄντων τῶν λυπούντων, ἵνα μὴ μακρὸν ἀποτε-
λεῖται λόγον, ἡ (38) ἀτροφία τὸ βαρύτατον ἥν ἐπὶ συχνᾶς
ἡμέρας τοῦτο κινδυνεύεισθαι, καὶ μηδὲν εὐρισκούσῃ
τοῦ κακοῦ φάρμακον. Πώς οὖν τρέψει ταῦτην Θεός;
Οὐ μάννα βρέξας, ὡς τὸ πάλαι τῷ Ἱσραὴλ· ἢ πέ-

A subjicere jubet. Qui cum non sine stupore adisset, prompteque obsequeretur, ipse manu tanquam baculo ductus, Moysem illum in monte orantem imitatur, fractisque ac debilitatis manibus ad orationem compositus, alacri animo cum populo, vel pro populo mysteria peragit, paucis quidem, et quibus poterat, verbis, mente autem, ut mihi videtur, per quam integra; rem miram! sine sacrario in sacrario, sine altari sacrificus, sacerdos a mysteriis procuri remotus. Atque hæc quoque illi a Spiritu sancto aderant, ipsi quidem cognita, præsentibus autem haudquaquam perspecta. Postea, cum gratiarum actionis verba, ita ut consuetudo fert, protulisset, ac populum benedixisset, in lectulum rursus se conjicit. Cumque paululum quiddam cibi admisisset, B ac somni particeps factus fuisset, spiritum revocat; auctaque paulatim sanitatem, cum novus ille festi dies (ita eum appellamus, quod post resurrectionem Dominicam primum eum habeamus,) jam adesset, in templum se consertit, ac cum omni Ecclesia agniente salutis encænia celebrat, atque in grati animi significationem sacrificium offert. Quæ quidem res miraculo illo, quod in Ezechia editum est, meo quidem judicio, nequaquam inferior haberi debet; quem, cum in morbum incidisset, et precis adhibuissest, Deus vitæ incremento donavit; idque indicavit per retroactam graduum umbram, prout petierat⁷⁸, qui salutem accepit, regem scilicet gratia simul et signo honorans, atque **351** per diei augmentum, dierum augmentum confirmans.

C XXX. Idem autem miraculum in matre aliquanto post contigit, quod etiam ipsum commemorare operæ pretium est, ut et eam honore, si qua alia, dignam, ut par est, honoremus, et ab illo per narrationis societatem gratiam ineamus. Hanc quoque morbus invadit, fortem ac generosam alicui feminam, quæ per omne vitæ tempus commoda valetudine fuerat. In multis autem doloribus, ne sermonem longius producam, nihil perinde grave erat, atque inedia, qua multos jani dies periculose laborabat, neque hujus mali remedium ullum inveniebat. Quoniam igitur modo Deus eam alit? Non manna pluens⁷⁹,

⁷⁸ IV Reg. xx, 9; Isa. xxxviii, 8. ⁷⁹ Exod. xvi, 17.

(26) Καὶ δέ. In nonnullis, καὶ δ.

(27) Μωσέα. Reg. bm, et Or. 1, Μωσέα.

(28) Προτελεῖ τὸν λαοῦ, etc. « Pro populo mysteria peragit. » Billius: « cum eucharistiae verba effusus esset. » Verum in notis observat, per « eucharistiae verba, » vel ea intelligi posse, quibus consecratio perficitur; vel ea, quibus sub Missæ finem a sacerdote, ob sacrosanctum epulum, Deo gratias agebantur. Hec posterior expositio ipsi, ob ea, quæ de populi benedictione mox subjungit Gregorius, magis aridet.

(29) Ἐπειπὼν τὰ τῆς εὐχαριστίας βῆματα. Billius: « cum eucharistiae verba effusus esset. » Verum in notis observat, per « eucharistiae verba, » vel ea intelligi posse, quibus consecratio perficitur; vel ea, quibus sub Missæ finem a sacerdote, ob sacrosanctum epulum, Deo gratias agebantur. Hec posterior expositio ipsi, ob ea, quæ de populi benedictione mox subjungit Gregorius, magis aridet.

(30) Προσέμενος. In nonnullis, προσιέμενος.

(31) Ὑγείας. Reg. bm, ὑγείας.

(32) Ἡ κατὴ παρῆν, etc. « Novus solemnitatis dies aderat, quem sic appellamus, quod post Resurrectionis Dominicum diem, primum Dominicum hunc diem habeamus. » Octavus Paschæ dies, quem « in Albis » vocamus, apud Græcos « Dominicæ nova » appellabatur. Hanc Dominicam insigni oratione celebravit Gregorius. Vide Or. XLIV.

(33) Καὶ μοὶ τι τοῦτο. Deest τι in Reg. bm, et tribus Colb., Coisl. I habet, καὶ τοὶ τι τοῦτο.

(34) Θαύματος οὐκ ἀτιμότερον. Sic Reg. bm, Or. 1, Jes., etc. Sic ipse legit Billius, eti oὐκ in editis desit.

(35) Ἀραβαθμῶν ἐπαραχθεῖση. Reg. bm, βαθμῶν. Coisl. 1, ἐπαναδειχθεῖση.

(36) Τὴν κοινωνίαν. Coisl. 1, τῇ κοινωνίᾳ.

(37) Καρτερικῆς. Sic Reg. bm, tres Colb., Coisl. 1, Or. 1, etc. In ed., καρτερικῆς.

(38) Ἡ. Sic Or. 1. In ed., Ἡ.

ut olim Israeli, aut petram frangens, ut sipienti populo aquam funderet³⁹, aut per corvos pascens, ut illum Eliam⁴⁰, aut per prophetam in sublime raptum satians, ut Danielem antea, cum fame in lacu premeretur⁴¹. Quoniam igitur modo? Visum est ipsi, me, quem charissimum habebat (neque enim quenquam alium nostrum, ne in somnis quidem, mihi præferebat), noctu repente supervenientem, cum canistro, panibusque in primis candidis pro meo more benedictis, atque cruce consignatis, eam aliiisse, et confortasse, ac sic vires collegisse. Et certe nocturna illa visio veritatis opus erat. Ab eo enim tempore ad se rediit, semper meliorem concepit. Id autem aperto et perspicuo argumento manifestum est. Nam cum postridie mane ad eam ingressus, primum hilariorem eam, quam antea, conspexisset; deinde hæc consueta: Ut se noctu habuisset, erqua re opus haberet, quæsisisset; Tu me, respondit illa, o fili, prompte admundum ac benigne aluisti, et postea rogas, ecquid valeam? per quam egregie et quieta mente. Si in multis capitis nutu mihi ancillæ significabant, ne contradicerem, sed statim responsum hoc acciperem, ne, patesfacta veritate, mœrore consternaretur. Unum adhuc ambobus commune adjungam.

XXXI. Cum Alexandria per mare Parthenicum in Graeciam navigarem (navigabam autem in Aeginae navi, intempestivo prorsus tempore, ut mihi sic suadebat cupiditas; nam id me vel maxime impellebat, quod in nauta mihi familiares incidissent); **352** cum, inquam, navigarem, paululumque iam processissemus, gravis tempestas exorta est, et quales haud multas prius meninissent, ut aiebant, qui mecum vehebantur. Hic cum omnes communem mortem metuerent, mihi contra mors animæ majorem formidinem afferebat. In periculum enim miser veneram, ne non initiatus e vita discederem, spiritualem aquam inter exitiosas et mortiferas undas desiderans. Ac proinde clamabam, obsecrabam, breve quoddam temporis spatium expetebam: conclamabant etiam, in communione licet vitæ discrimine, qui simul navigabant, sic ut nec quidam e necessariis æque, humani videlicet hospites, atque ex periculis ad commiserationem eruditii. Hoc porro ego quidem patiebar, compatiebam, autem parentes mei, per nocturnum visum periculo participantes, atque e terra opena ferebant, vim fluctuum precibus velut incantantes, quemad-

³⁸ Exod. xvii, 6. ³⁹ III Reg. xvii, 6. ⁴⁰ Dan. xiv, 33.

(39) Αλιος. Sic Regg. a, bm, Coisl. 1, Or. 1, Bas., etc. In ed., δάλως.

(40) Τῷ τοῦτο δῆλον. Pro τῷ, quod nihil hic significare potest, nisi addas, γενέσθαι, legendum forte, καὶ, vel, τοῦτο δὲ δῆλον. EDIT.

(41) Φαρεφ. Coisl. 1 et Bas. addunt, γενέσθαι.

(42) Μάλα ἐτοίμως καὶ φιλανθρώπως... λαλῶς τε καὶ γαληρώς. Ut recte incedat oratio, sic legendum putamus, licet codd. et ed. habeant: μάλα ἐτοίμως καὶ γαληνώς... λαλῶς τε καὶ φιλανθρώπως. Billius. omisso hoc posteriori membro,

A τραν δῆξας, ἵνα πηγάσῃ λαῷ δεψάντι· ἡ κόραξιν ἔστιάσας, ὡς τὸν Ἡλίουν ἐκείνον· ἡ προφήτη μεταρσίῳ κορέσας, ὡς τὸν Δανιὴλ πρότερον ἐν λάκκῳ λιμάντοντα. Τίνα δὲ τρόπον; "Εδοξεν ἐμὲ τὸν αὐτῆς φιλατετον (προειμάδο γάρ τὸν δάλος (39) οὐδὲ) ἐν ὀνείρῳ, ἀθρόως ἐπιστάντα νυκτὸς, μετὰ κανοῦ, καὶ ἀρτῶν τῶν λαμπροτάτων, ἐπειξάμενόν τε αὐτοῖς, καὶ σφραγίσαντα, ὕσπερ φιλον τὸν, θρέψαι τε καὶ βῶσαι, καὶ συνχαγεῖν τὴν δύναμιν. Καὶ τῇς νυκτὸς δύσις, ἔργον δὲν ἀλληλείας· ἐξ ἐκείνου γάρ ἐκυτῆς γίνεται καὶ τῆς χρηστοτέρας ἐλπίδος· τῷ τοῦτο δῆλον (40) ἐναργεῖ καὶ φανερῷ (41) γνωρίσματι. Ἐπειδὴ γάρ τῆς τμέρας ἐπιλαβούσης, εἰσελθὼν τότε πρὸς αὐτὴν δρθρίος, πρῶτον μὲν φιλιροτέραν ἡ πρόσθιν θέσιας ἀμέτρητην· Ἐπειτα, πῶς δὲ νῦν, καὶ ὅτου δέοιτο, τὰ B συνήθη δὴ ταῦτα ἐπινθανόμην· Σύ με ἔθρεψας, φησίν, ὃ τέκνον, μάλα ἐτοίμως καὶ φιλανθρώπως, Ἐπειτα ἐρωτᾶς τὸ, πῶς ἔχοιμι; λίαν καλῶς τε καὶ γαληνῶς (42). Καὶ ἀμα κατένευον αἱ θεραπεύτριαι πρὸς τοῦτο μὴ ἀντιτείνειν, ἀλλ' ἐτοίμως δέχεσθαι τὴν ἀπόκρισιν· μηδὲν ἀθυμίᾳ καταβληθείη, γυμνωθεῖσης τῆς ἀλληλείας. "Ἐν ἐτι προσθήσω τῶν κοινῶν ἀμφοτέροις.

ΛΑ'. Πλέοντί μοι τὸ Παρθενικὸν (43) πέλαγος ἀπὸ τῆς Ἀλεξανδρέων, ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα· ἐπίλον δὲ παντελῶς ἔξω τῆς ὥρας, οὗτω τοῦ πόλου πείθοντος, ἐπὶ νῆδος Αιγαίνας· τοῦτο γάρ με καὶ μάλιστα προὔτρεψεν ὡς οἰκεῖος προσδραμόντα τοῖς ἄξουσι· πλέοντι δὲ οὖν, ὡς ὀλίγον ἀντίχθημεν, δεινὸς συμπίπτει χειμῶν, καὶ οἶον (44) μηδὲν πολλῶν πρότερον μνημονεύειν εἰχον, ὡς ἔφασκον, οἱ συμπλέοντες. Πάντων δὲ τὸν κοινὸν θάνατον δεδοκτῶν, ὁ τῆς ψυχῆς δὲν ἔμοι φοβερότερος. Ἐκινόνευον γάρ ἀνέλιος ἀπελθεῖν καὶ ἀτέλεστος, ποθῶν τὸ πνευματικὸν ὑδωρ ἐν τοῖς φονικοῖς ὑδοῖς. Καὶ (45) διὰ τοῦτο ἔθινον, ἱκέτευον, ἐπόθουν μικρὸν προθεσμίαν· καὶ συνεδόνων οἱ συμπλέοντες, καὶ τοῦτο ἐν τοῖς κοινοῖς κινδύνοις, ὡς οὐδὲ τῶν ἐπιτηδείων τινὲς, ἔνοι φιλάνθρωποι· τὸ συναλγεῖν μαθόντες ἐκ τῶν κινδύνων. Τοῦτο ἔπασχον μὲν ἔγω, συνέπασχον δὲ οἱ γεννήτορες, διὰ νυκτερινῆς φαντασίας τοῦ κινδύνου μετέχοντες, καὶ ἀπὸ τῆς ἔθοιθου, τῶν κυμάτων δι' εὐλήχις κατεπέδοντες, ὡς ὑπεροντας. D συμβαλόντες ἔγνωμεν τὸν καιρὸν, ἤνικα ἐπανήθομεν. Τοῦτο καὶ τὸν ἔδηλωσεν ὑπνος σωτήριος, ἐπειδὴ ποτε τοῦτον ἔγνωμεν, μικρὸν ὑπανέντος τοῦ κλύδωνος. Ἐρινύος (46) ἐκράτουν ἔγω, φοβερὸν φλε-

primum ad matrem referens, sic vertit: « propter aitmodum et tranquillo vultu. » Elias pro φιλανθρώπως habet τμέρας, quod ad alium referit. Verum hæc ultima verba rectius videntur matris responsum, quæ interrogata, « quomodo se habeat, » respondet, « Optime. »

(43) Παρθενικόν. Or. 1. Παρθενικόν.

(44) Οἰλος. Λέγε, οἴων. EDIT.

(45) Καλ. Sic Or. 1. Drest in ed.

(46) Ἐρινύος. Schol., Δελμονος τιμωρητικοῦ. « δεσμονεμενος crudelē. »

πούστης, καὶ ἀπειλούστης τὸν κίνδυνον· ταύτην γάρ ήμεν σαφῶς ἡ νῦν ὑπέγραψεν. Ἀλλος ἐδόκει τῶν ἐμπλεόντων (ἥν δὲ παῖς (47) τῶν εὐνουστάτων ἐμοὶ καὶ φιλάττων, καὶ ὑπεραγωνιώτων, σύντοις ἔχοντος), τὴν μητέρα τὴν ἐμήν ἐπιδόσαν τῆς θαλάσσης, καὶ τῆς νηὸς λαβομένην ἐξέλκειν ταύτην ἐπὶ τὴν γῆν, οὐ σὺν πολλῷ τῷ πόνῳ. Καὶ τῇ δψις ἐπιστεύετο· ἡμεροῦτο γάρ οἱ θάλασσα, καὶ Ἄρδες εἶχεν ἡμᾶς αὐτίκα οὐ πολὺ τὸ ἐν μέσῳ κακοπαθήσαντας. Ἐκείνου τοῦ κινδύνου καὶ τημεῖς δύρον γεγόναμεν¹ καθυποσχόμενοι, εἰ σωθείμεν, ἡμᾶς αὐτοὺς τῷ Θεῷ, καὶ δεδωκότες ως (48) ἀπεισώθημεν.

inveniebat hæc visio. Sed abatur enim mare, statim
mus. Hujus ipsi periculi donum extitimus. Ut enim n
ita, postquam evasimus, nos ei etiam dono dedimus

ΛΒ'. Τὰ μὲν δὴ κοινὰ τοιαῦτα. Πάλαι δὲ οἷμας θαυμάζειν τινάς τῶν τὰ ἐκείνου σαφῶς ἐγνωκότων, ὅτι περὶ μὲν τούτων οὕτω καταγεγόναμεν, ὡς μόνα πρὸς εὐφημίλαν ἔχοντες· τῆς δὲ τῶν καιρῶν δυσχερεῖς τὴν μνήμην ἀνεθέμεθα (49), πρὸς οὓς παραταξάμενος ἐκεῖνος φαίνεται, ὡς περ ἢ ἀγνοήσαντες ταῦτα, ἢ μὴ μεγάλα νομίζοντες (50). Φέρε οὖν καὶ ταῦτα προσθῶμεν τοῖς εἰρημένοις· "Ηνεγκεν ὁ καὶ" ἡμᾶς καιρὸς πρώτον κακῶν, οἷμα δὲ καὶ τελευταίον, τὸν ἀποστάτην καὶ τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν λογισμῶν βασιλέα· δις μικρὸν μὲν ἔργον ἡγησάμενος εἶναι Πέρσας χειρώσασθαι, μέγα δὲ τὸ Χριστιανὸς παραστήσασθαι, καὶ δῆμα τῶν ἀγόντων αὐτὸν δαιμόνων τοῦτο πειθόντων, οὐδὲν εἶδος ἀσεβείας ἐνέλειπε (51), πειθών, ἀπειλών, σοφιζόμενος, ἔλκων πρὸς ἑαυτὸν, οὐ μόνον οἵς ἐτεχνάζετο, ἀλλὰ καὶ οἵς ἐδιάζετο. Οὐ μὴν λαθεῖν οἵς τε ἦν κλέπτων τὸν διωγμὸν σοφιστικαῖς ἐπινοιαῖς, οὐδὲ μὴν καὶ φανερῶς τῇ δυναστείᾳ χρώμενος· ἵν' ἐνὶ γε τῷ τρόπῳ πάντως ἀλῶμεν, ἢ κακούργηθεντες, ἢ βιασθέντες. Τοῦτο τίς μᾶλλον ἢ πειριφρονήσας, ἢ καταλύσας εὐρίσκεται; Τῆς (52) μὲν οὖν πειριφρονήσεως πρὸς πολλοὺς δόλοις ἐκεῖνο σημεῖον, οἱ τε τοξόται, καὶ δι τούτων στρατηγοί, οὓς ἐπῆγεν ἐκεῖνος τοῖς λειροῖς οἴκους ἡμῶν, ὡς ἢ παραληφθέμενος, ἢ καταστρέψθμενος (53). Ἔπειδὴ γάρ πολλοῖς προσβαλὼν δόλοις, κανταῦθα ἤκειν μετὰ τοῦ ἰσου φρονήματος, καὶ τὸ λειρὸν ἐζήτει μετὰ τῶν προσταγμάτων, τοσοῦτον ἀποσχέσθαι (54) τοῦ τι καταπράξασθαι ἀντεύολετο, ὡστε, εἰ μὴ θάττον ὑπεκλιθή τῷ ἐμῷ (55) πατρὶ, ἢ παρέξειτο συνεις, ἢ τινος συμδουλεύσαντος (56) ἀκούσας, καὶ τοὺς πόδας ἔανθεις ἀπηλλάγη (57), ζέαντος ἐπ' αὐτὸν θυμῷ καὶ ζῆλῳ περὶ τοῦ ναοῦ τοῦ λειρέως. Τὴν κατάλυσιν δὲ πῶς ἀν τις μᾶλλον φανερή πραγματευσάμενος, ἢ δημοσίῃ μὲν εὐχαῖς καὶ δεή-

(47) *Paīc.* Sic plures Reg. et Colb., duo Coisl., Or. 1, Jes., etc. Deest in ed.

(48) 'Qc. Sic Regg. a, b'm, Coisl. 2, et Jes. Deest in ed.

(49) Ἀρεθέμεθα. Regg. a, bm, Coisl. 3, Or. 1,
Jes., ἀνεβαλόμεθα.

(50) *Noμίζοτες. Ιu nonnullis, νομίσαντες.*

(51) Ἐνέλειπε. Reg. a, ἐνέλιπε.

(52) *Tῆς*. Sic Regg. a, bim, et 2 Coisl. Prave *Tις*
in ed.

(53) Ὡς η̄ παραληγόμενος, η̄ καταστρεψόμενος. ε̄ Ut vel eas acciperet, (ab episcopo

modum postea, subducta temporis ratione, domum
reversi cognovimus. Id etiam nobis salutaris son-
nus indicavit, cum tandem aliquando eum, remit-
tente non nihil tempestate, cepissemus. Furiam
enim mihi tenere videbar, horrendum vultum præ-
ferentem, ac periculum minitantem : hanc enim
nox aperte nobis adumbrabat. Alius ex vectoribus
(puer is erat singulari erga me studio et benevo-
lentia , meaque causa vehementer anxius, cum ita
se res haberet,) matrem meam sibi videre videba-
tur, quae mare ingressa, prehensam navem haud
magno labore ad terram pertraheret. Fidemque

XXXII. Hæc quidem erant utriusque communia.
Mirari autem jampridem nonnullos eorum arbitror,
quibus res illius apprime cognitæ sunt, quid sit,
cur, cum in his rebus ita moram fecerimus, ac si
sola hæc ad laudem haberemus, difficultatis tamen
temporum, aduersus quæ ipse velut aciem instru-
xisse conspicitur, mentionem facere distulerimus,
velut si ea vel ignoraverimus, vel non ita magna
existimaverimus. Age igitur, hæc quoque superio-
ribus adjungamus: Tulit nostra actas primum, et,
ut opinor, postremum malum, hoc est, imperato-
rem, qui et a Deo, et a mente defecit; qui parvum
quidem opus esse arbitratus, Persas imperio suo ac
ditioni **353** subjecere, magnum autem Christianos in potestatem redigere, cum ipsi simul dæmo-
nes, a quibus ducebatur, ita suaderent, nullum im-
pietatis genus prætermittebat, nunc alliciendo, nunc
comminando, nunc fallendo, nunc etiam non solum
callidis artibus, sed vi quoque homines ad se pertra-
hendo. Nec vero ita obscura ejus consilia esse pote-
rant, quin appareret eum versutis ac sophisticis
artificiis persecutionem tegere; nec rursum po-
tentia sua aperie utebatur, quo nempe utrovis
modo prorsus caperemur, vel improbe decepti,
vel coacti. Quis porro reperietur, qui hunc magis
aut contempserit, aut oppresserit? Contemptionis
quidem, inter multa alia signa, testes sunt sagitta-
rii illi, eorumque præfector, quos in ecclesiis no-
stras immiserat, ut eas vel deditione acciperet, vel
armis subigeret. Nam cum multos alios adortus,
huc quoque pari cum audacia venisset ac cum im-
peratoris jussu templum sibi tradi exposceret, tan-
tum absuit ut quidpiam eorum, quæ cupiebat, per-
ficeret, ut, nisi patri meo, vel suopte consilio, vel

nimirum, aut a civibus traditas,) vel illas, iis
obnitenibus, everteret. » Coisl. 1, κατασκεψά-
μενος [perperam].

(54) Ἀποσχέσθαι. Regg. a, bm, Cois. 3, Or. 1, Jes., ἀπέσχετο.

(55) *Tψ εμψ*. Reg. bm. τψ μψ.

(56) Συμβουλεύσαντος. Ορ. 1, συμβουλεύοντος.

(57) Τοὺς πόδας ξαρθεὶς ἀπηλλάγη. Billius in Elia: « pedibus contusus abiisset. » Mendose in ed., ἀπηλλάγης.

enjusdam admonitu, protinus cessisset, calcibus etiam cæsus discessurus fuerit; ita in illum fure ac templi zelo sacerdos æstuabat! Quis autem ipsi exitium magis comparasse videri queat, quæcum ille, qui publice quidem conjunctis totius populi votis et precibus impurum illum et sacrilegum impeteret, ac ne tempus quoque metueret; privatum autem, nocturnam adversus eum aciem opponeret, atque et humi cubando seniles illas et roscidas carnes conficeret, et lacrymis pavimentum perfunderet, in annum etiam ferme integrum, idque ei duntaxat, cui res occultæ cognitæ sunt, præstans, nobis autem ob pietatem ab ostentatione, ut jam dixi, alienam, celare studens? Ac certe omnino celasset, nisi ipse aliquando cubiculum subito ingressus, chameuniaque signa conspicatus, atque ex quodam ipsius famulo, quidnam hoc esset percontatus, nocis arcanum intellexisset.

XXXIII. Alteram ejusdem temporis ejusdemque fortitudinis narrationem accipite. Cæsareæ cives de episcopi creatione inter se contendebant: nam alter excesserat, alter requirebatur, acrisque sedition erat, et quæ non facile comprimi ac sedari 354 posset. Præter id enim, quod natura sua, in hac re præsertim, ob fideli servorem ad seditionem proclivis est ea civitas, cathedræ insuper illius splendor et gloria majorem contentionis cumulum asserebat. Atque hoc statu res erat: ac nonnulli episcopi aderant, ut anlisitem darent. Sed cum in plures sententias multitudo distraheretur, aliique alium proponerent, quemadmodum in hujusmodi rebus fieri consuevit, prout quisque vel benevolentia erga aliquem, vel pietate erga Deum ducebatur: tandem plebs tota uno consensu primarii ordinis virum unum, vita quidem et moribus excusum, divino tamen baptismo nondum consignatum, invitum et repugnantem corripientes, siueque militaribus copiis, quæ tum in urbe erant, opem afferentibus, in sacrario collokarunt, et episcopis obtulerunt, ab iisque petere instituerunt, ut eum iniarent, et antistitem proclamarent, vim interim suasioni admissentes: non id quidein admodum modeste atque composite, admodum tamen pie atque ardenter. Neque hic dicendum, quisnam eo, vel clarior, vel pietate præstantior existiterit: id tempus ostendit. Quid enim sit, et quo sedition progressa est? Coacti illi eum purificarunt, antistitem renuntiarunt, in throno collokarunt, manu tamen potius, quam voluntate animique affectu, velut postea declaratum est. Ut enim lubentibus animis discesserunt, ac sententiam suam in arbitrio suo et potestate habuerunt, consilium inter se ineunt, haud scio an Spiritus impulsu, sed ineunt tamen, nempe ut nihil eorum, quæ gesta fuerant,

(58) *Xαμεννίᾳ.* Sic Coisl. 1, Jes., etc. In ed., *χαμεννίᾳ.*

(59) *Τὰς γηραιάς.* Or. 1 et alii, τὰς γηραιάς.

(60) *Μικροῦ.* Reg. a, μικρόν.

(61) *Τῷ.* Sic Reg. bñ, et Jes. Deest in ed.

(62) *Kai.* Verst in Reg. bñ, et Or. 1.

(63) *Ἀρδηλας.* Sic plerique codi. Coisl. 3, et Or. 1, ἀνδρεῖας. Prave in ed.. ἀνανθρεῖας, « igna-

A seσι πανδήμοις βάλλων τὸν αιτηριν, καὶ οὐδὲ τὸν καιρὸν εὐλαβούμενος· ίδια δὲ τὴν νυκτερινὴν παράταξιν κατ’ αὐτοῦ προσβαλλόμενος, χαμεννίᾳ (58) μὲν τὰς γηραιάς (59) ἔκενας καὶ δροσερὰς κατατρύχων σάρκας, δάκρυσι δὲ πηγάζων τὸ ἑδαφός, μικροῦ (60) καὶ εἰς ἐνιαυτὸν ὅλον· καὶ τοῦτο τῷ (61) τῶν χρυπτῶν γνώστη μόνῳ φιλοσοφῶν, τῆμᾶς δὲ λανθάνειν ἐπιχειρῶν διὰ τὸ ἀνεπιθειτον, ὕσπερ Ἐφην, τῆς εὐλαβείας; Καὶ λαθὼν δὲν ἦν παντάπασιν, εἰ μή ποτε ἀθρόως ἐπεισελθὼν ἐγώ, καὶ (62) χαμεννίας σύμβολα θεασάμενος, καὶ τῶν περὶ αὐτὸν πυθόμενος, τίνα ταῦτα ἦν, ἔγνων τῆς νυκτὸς τὸ μυστήριον.

B ΛΓ'. Ἔτερον δὲ τοῦ αὐτοῦ καιροῦ καὶ τῆς αὐτῆς ἀνδρίας (63) διήγημα· ἐστασίαζεν ἡ Καισαρέων πόλις περὶ προσβαλλήν ἀρχιερέως (64), τοῦ μὲν ὑπεξελθόντος, τοῦ δὲ ἐπιζητουμένου, καὶ τὴν στάσις θερμή, καὶ μή δρδίαν τὴν λύσιν ἔχουσα. Φύσει τε γάρ περὶ τοῦτο μάλιστα στασιώδης ἡ πόλις, διὰ (65) θερμότητα πίστεως, καὶ τὸ τῆς καθέδρας ἐπίδοξον, πλειστὴν φιλονεικίαν εἰργάζετο. Ταῦτα ἦν, καὶ παρῆσαν τῶν ἐπισκόπων τινὲς τὸν ἀρχιερέα δύσοντες· ὡς δὲ εἰς πλειοὺς τοῦ δῆμου διαρεθέντος, καὶ διλον διλον προσβαλλομένων, ὅπερ ἐν τοῖς τοιούτοις φιλεῖ συμβαίνειν, ὡς ἔκαστος ἔτυχεν ἡ φιλίας πρός τινας ἔχων, ἢ πρὸς Θεόν εὐλαβείας, τέλος συμφρονήσας δ δῆμος ἄπας, τῶν πρώτων (66) παρ’ αὐτοῖς ἔνα, βίψ μὲν ἔξι εἰλεγμένον, οὕπω δὲ τῷ θειῷ βαπτίσματι κατεσφράγισμένον, τοῦτον ἀκοντα συναρπάσαντες, καὶ διὰ στρατιωτικῆς χειρὸς συλλαβομένης αὐτοῖς τηνικαῦτα ἐπιδημούσης ἐπὶ τὸ βῆμα θέσεαν, καὶ τοῖς ἐπισκόποις προσῆγαν, τελεσθῆναι τε ἡξίουν καὶ κηρυχθῆναι, πειθοὶ βίαν ἀναμίξαντες· οὐ λίαν μὲν εὐτάκτως, λίαν δὲ πιστῶς καὶ διαπύρως. Κάνταῦθα οὐκ ἔστιν εἰπεῖν, δητινα ἔδοχιμώτερον ἔκεινου καὶ θεοσεβέστερον διέδειξεν δ καιρός. Τί γάρ γίνεται, καὶ ποῖ προηλθεν ἡ στάσις; Ἐδιάσθησαν, ἥγνισαν, ἀνεκήρυξαν, ἐπὶ τὸν θρόνον θέσεαν, χειρὶ μᾶλλον ἢ γνώμῃ καὶ διαθέσει πινεύματος· ἐδηλώθη δὲ τοῖς μετὰ ταῦτα. Ός γάρ ἀπηλάγησαν ἀσμενοί, καὶ γνώμης ἔγένοντο κύριοι, βουλήντων βουλεύονται σὺν ἀλλήλοις, οὐκ οἶδα μὲν εἰ πινεύματικήν (67), βουλεύονται δ’ δύμας, μηδὲν κύριον ἡγείσθαν τῶν πεπραγμένων, μηδὲ τὴν κατάστασιν ἔγκριτον· τὴν τε βίᾳ ἐπικαλοῦντες αὐτῷ, μηδὲν ἦττον βιασθέντι, καὶ ἥματων λαμβανόμενοι τινῶν, ὡς εἰρημένων τηνικαῦτα προπετέστερον ἢ σοφώτερον. Οὐ μήδε μέγας ἀρχιερεὺς, καὶ διάκονος τῶν πινεύμάτων ἔκειται, ἢ συναπήχθη τοῖς ταῦτα βουλευομένοις, ἢ τὴν γνώμην ἐπίγνεσεν· ἀλλ’ ἔμεινεν

viii. »

(64) *Ἀρχιερέως.* « Summi sacerdotis, » id est, « episcopi. » Bill. « archiepiscopi, » quæ vox nundinium erat in usu.

(65) *Διά.* Sic Regg. a, bm, duo Coisl., Jes., etc. In ed. deest.

(66) *Τῷ πρώτῳ.* Sic Coisl. 1, Or. 1, Jes. et Combes. In ed., τὸν πρώτον.

(67) *Ei πινεύματικήν.* Billius : « an spirituale. »

ἀκλινής καὶ αηττητος, οὐδέν γε ἡττον ἢ μηδὲ βιασθεῖς ὅλως. Χρῆναι γάρ, κοινῆς (68) οὖσης τῆς βίας, ἢ κατηγορούντας ἀντικατηγορεῖσθαι, ἢ ἀφιέντας ἀφεῖσθαι, ἢ τὸ γε δικαιούτερον, μήτ' (69) ἀφιέντας ἀφεῖσθαι. Εἰ μὲν γάρ αὐτοὺς εἶναι συγγνώμης ἀξίους, κάκεινον πάντως· εἰ δὲ μηδαμῶς ἔκεινον, σχολῇ γάρ ἂν αὐτούς. Πολλῷ γάρ βέλτιον εἶναι, τότε κινδυνεύειν καὶ ἀντιτίνειν μέχρι παντὸς, ἢ ὑπερον ἐπιδουλεύειν, κάν τούτῳ τῷ καιρῷ (70) μάλιστα, ἥντικα καὶ τὰς οὖσας ἔχθρας καταλύειν ἄμεινον ἦν, ἢ τὰς οὐκ οὖσας περιοεῖν· εἶχε γάρ οὕτως.

solventes absolverentur; aut, quod justius erat, ne solventes quidem absolverentur. Si enim ipsis venia deberetur, utique et illi: sin illi nullus modo ignoscendum esset, multo certe minus ipsis. Longe enim salius fuisset, ut ipsi tum temporis periculum adirent, atque ad extremum usque obsisterent, quam ut postea insidias compararent, eoque 355 præserim tempore, quo ortæ jam inimiciæ politis essent deponendæ, quam novæ excongitandæ. Sic enim res se habebat.

ΔΔ'. Παρῆν μὲν δὲ βασιλεὺς βρέμων Χριστιανοί, οἱ δργῆς δὲ ἡ χειροτονία, ἡ πειλεῖτο δὲ δὲ προβληθεῖς· ἐπὶ ξυροῦ (71) δὲ ἡ πόλις, ἢ μηκέτ' εἶναι μετὰ τὴν ἡμέραν ἔκεινην, ἢ περισσῶναι, καὶ τινος φιλανθρωπίας τυχεῖν. Προσεγγόνεις γάρ οἵς παρώξυντο περὶ τῆς Τύχης, ἐν καιρῷ τῆς εὐτυχίας περιλυθεῖστς, καὶ ἡ περὶ τὸν ἀνδρα καινοτομίᾳ, ὡς τῶν δημοσίων σεσυλημένων. Ἐξήτεις δὲ δὲ τοῦ ἔθνους ἀρχῶν ὅτι χαρίσαιτο τῷ καιρῷ, κάκεινον τι διαθεῖται κακὸν, οὐδὲ ἀλλας πρὸς αὐτὸν ἔχων ἐπιτηδείως, ἀλλ' ὡς ἐξ ἀντιπολιτείας διάφορος ἀν. Ἐκάλεις δὲ δι' ἐπιστολῶν τοὺς χειροτονήσαντας ὡς κατηγορούσαντας, οὐκ εἴτις ἀπραγμόνως, ἀλλ' ἡδη τι καὶ ἀπειλής (72) προστιθεῖς, ὡς τοῦτο ἀπαιτούντος (73) τοῦ βασιλέως. Τότε τοίνυν καὶ πρὸς αὐτὸν ἐλθούστης ἐπιστολῆς, οὐδὲν δεῖσας, οὐδὲ μικρὸν ἐπισχύων (σκοπῶμεν τὴν παρῆσταν, δῆση καὶ μεθ' δους τοῦ πνεύματος, ἐκ τῶν ἀντεπεσταλμένων), Ἡμεῖς, φησιν, ὡς κράτιστε τῇ γεμάνων (74), πάντων τῶν πρατομένων ἔχομεν ἔξετασθην ἐνα καὶ βασιλέα, τὸν νῦν πολεμούμενον· ἔκεινος καὶ τὴν νῦν ἔξετάσει χειροτονίαν, ἢν ἔθεσμον (75) καὶ φιληγαντῷ πεποιημέθα. Τούτον δὲ ἀλλο μέν τι βιάζεσθαι βουλομένοις, καὶ πάνυ φάστον· τούτο δὲ οὐδεὶς ἡμᾶς ἀφαιρήσεται, τὸ συνηγορεῖν, ὡς ὀρθῶς καὶ δικαίως πεπραγμένοις, τοῖς πεπραγμένοις· εἰ μή καὶ τοῦτον θείτε τὸν νόμον, οἵς (76) οὐ θεμιτὸν παρακύπτειν εἰς τὰ ἡμέτερα. Τούτο τὸ γράμμα καὶ αὐτὸς ἔθαυμασεν δεξάμενος, εἰ καὶ πρὸς δλίγον ἔχαλέπηγεν, ὡς οἱ πολλοὶ τῶν (77) τὰ ἔκεινον καλῶς γιγνωσκόντων (78) ἀπήγγελλον· τούτο καὶ βασιλέως τὴν ὁρμήν ἔστησε, καὶ τοῦ κινδύνου τὴν πόλιν ἀπήλλαξεν, οὐ φαύλως δ' ἀν προσθείην, ὅτι καὶ τῆς αἰσχύνης ἡμᾶς. Τούτου τοῦ μιχροπολέτου τὸ ἔργον, καὶ τῆς καθέδρας

(68) Κοινῆς. Schol.: Δηλονότι τῷ χειροτονηθέντι, καὶ τοῖς χειροτονήσασι· «Τυμοὶ scilicet qui ordinatus fuerat, et iis qui ordinaverant.»

(69) Μήτ'. Reg. bñ, et Or. 1, μηδέ.

(70) Τῷ καιρῷ. Regg. a, bñ, et Or. 1, τοῦ καιροῦ.

(71) Ἐπὶ ξυροῦ. «Quæ in summo periculo sunt, » inquit Bilius, « ea, proverbiali locutione, in novaculæ acie stare dicuntur. » Illud adagium est ab Homero ductum, qui, Iliad. lib. x, vers. 173, ait: *Nur γὰρ δὴ πάντεσσιν ἐπὶ ξυροῦ λοταται ἀκινῆς.*

A ratum ac firmum esse ducerent, nec institutionem legitimam: vim ei objicientes, qui non minorem ipse vim passus fuerat, ac sermones quosdam arripientes, ut petulanter magis quam sapienter eo tempore prolatos. At antistes, et æquus rerum æstimator, nec cum iis, qui hujusmodi consilium inibant, abductus est, nec eorum sententiam comprobavit, verum constans atque invictus permansit, non minus quam si nulla omnino vis ipsi adhibita fuisse. Nam cum vis communis esset, oportere, ut aut accusantes vicissim accusarentur, aut absolventes absolverentur; aut, quod justius erat, ne absolventes quidem absolverentur. Si enim ipsis venia deberetur, utique et illi: sin illi nullus modo ignoscendum esset, multo certe minus ipsis. Longe enim salius fuisset, ut ipsi tum temporis periculum adirent, atque ad extremum usque obsisterent, quam ut postea insidias compararent, eoque 355 præserim tempore, quo ortæ jam inimiciæ politis essent deponendæ, quam novæ excongitandæ. Sic enim res se habebat.

B XXXIV. Aderat imperator adversus Christianos fremens; hanc autem ordinationem irato atque incenso animo serebat, gravia vero in eum, qui promotus fuerat, minabatur: atque in novaculæ acie civitas erat, utrum post illum diem esse desineret, an e periculo evaderet, atque humanitatis aliquid consequeretur. Ad eum enim dolorem, quem ob Fortunæ templum felicitatis tempore dirutum et eversum, capiebat, viri illius ordinatio accedebat, quam publicarum rerum eonvulsionem ac velut expilationem esse interpretabatur. Is autem, qui provinciæ præerat, rationes exquirebat, quibus tempori obsecundaret, atque ipsum malo aliquo multaret, ut qui nec alioqui amico ac benevolo in eum animo esset, verum ob contraria in republicæ administratione studia ab eo dissideret. Quocirea eos, a quibus ordinatus fuerat, velut ipsum accusaturos, per litteras accersebat, non jam leniter et remisse, sed minarum etiam aliquid adjungens, tanquam imperator hoc exigeret. Cum igitur pater quoque tum ab eo epistolam accepisset, nihil veritus, nec moram ullam interponens (consideremus, quæ, ex iis, quæ respondit, quanta ipsius in dicendo libertas, et quanto cum spiritu conjuncta fuerit): Nos, inquit, potentissime præses, rerum omnium, quæ geruntur, censorem unum ac regem habemus, qui nunc oppugnatur. Is et præsentem ordinationem expendet, quam nos rite ac legitime, atque ut ipsi gratum est, fecimus. Vos autem alia quidem aliqua in re nobis, si animus ita tulerit, vim afferre perfacie potestis: id autem nemo unquam nobis adimet, quia ea, quæ facta sunt, ut recte ac iuste facta, defendamus; nisi forte hanc quoque

D Nunc enim omnibus in novaculæ acie sita res est.

(72) Ἀπειλῆς. Coisl. 1, ἀπειλάς.
(73) Ἀπαιτούντος. Coisl. 1, ἀπειλούντος, ε mini-
tantias.

(74) Ἡγεμών. In quibusdam, ἡγεμον.

(75) Χειροτονιῶν, ἢν ἔθεσμον. «Ordinationem, quam legitime, » etc. Quatenus scilicet, ἡγεμον, ἀνεχρυσαν, ἐπὶ θρόνον ἔθεσαν, « puris caverunt, proclaimaverunt, in throno collocarunt. »

(76) Οἰς. Reg. a, ὡς.

(77) Τῶν. Sic Or. 1. Deest in ed.

(78) Γιγνωσκότων. Reg. bñ, γιγνωσκότων.

legem statuatis, quibus ne in nostras quidem res A τὰ δεύτερα ἔχοντος. Ἀρ' οὐ πολὺ βέλτιον οὕτω πρωτεύειν, ἢ ἀπὸ τῶν ὑψηλοτέρων θρόνων φθεγγεῖσθαι, καὶ χρατεῖν ἐν (79) τοῖς πράγμασι μᾶλλον ἢ τοῖς δύνασιν;

prospicere fas est. Ilas litteras ille etiam ipse admiratus est, qui accepit, etiam si parumper stomachatus sit, quemadmodum ex multis intellectum est, qui res illius perspectissimas habebant. Atque hoc et imperatoris impetum compressit, et civitatem pericolo liberavit, non male autem addiderim, quod nos quoque ab infamia vindicavit. Hoc exiguae urbis episcopi opus, et cathedræ secundas tenentis. Annon autem multo melius est principatum ita tenere, quam e sublimioribus thronis declamare, ac rebus potius, quam nominibus, superiorem esse?

356 XXXV. Jam quod in illius rebus gestis ordine quidem postremum est, vi autem et facultate primum et maximum, quis tam ab orbe nostro remotus est, ut nesciat? Rursus eadem civitas eandem ob causam seditione laborabat, eo nimis rum, cui recte vis illata fuerat, celerrime vita functo et ad Deum, pro quo fortiter ac strenue in persecutionibus decertarat, profecto. Atque ea seditione quanto acrior et ferventior, tanto etiam stultior et absurdior erat. Nou eniū ignorabatur quis præcelleret, quemadmodum nec sol inter sidera, sed perquam etiam conspicuum erat, cum aliis omnibus, tum selectissimæ præsertim ac purissimæ populi parti, hoc est et iis qui altare circumstant et nostratis Nazaræis, quibus solis, vel certe potissimum, electiones hujusmodi committi oportebat (sic enim nunquam Ecclesiis male esset), ac non iis qui opibus ac potentia pollut, aut plebis impetu et temeritati, atque etiam plebeiorum vilissimo et contemptissimo cuique. Nunc vero parum abest, quin popularia imperia meliori ordine ac disciplina constare existimem, quam nostra, quibus divina gratia omnium voce attribuitur, ac res hujusmodi timore melius, quam ratione administrari credam. Nam nisi ita esset, quisnam saepe mentis, te relicto, o divinum et sacrum caput, ad alium se contulisset, te, inquam, relicte, qui in manibus Domini depictus es, qui connubii jugum nescis, qui nihil possides, qui carne proptermodum et sanguine cares, qui litterarum laude et eloquio post Verbum secundas tenes, inter philosophos sapiens, inter mundanos mundo sublimior, sodalis ac socius meus, atque, ut audacius aliquid dicam, animæ meæ dimidium, ac vitæ et doctrinæ consors? Vellem libertatem oratio haberet, apud alios te pingens, ac non te præseute hæc expendenterunt, ubi laudes tuas majori ex parte immittire cogor, ne in adulacionis suspicionem incurram. Verum, ut ad institutum sermonem redeam, Spiriti-

AΕ'. Οὐ δὲ τελευταῖον μὲν τῶν ἔκεινον τῇ τάξει, πρώτων δὲ τῇ δυνάμει καὶ μέγιστον, τίς οὕτως ἔξω τῆς καθ' ἡμᾶς οἰκουμένης, ὅστε ἀγνοεῖν; Ἐπειδὴ πάλιν ἡ αὐτὴ πόλις ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς, τάχιστα προσληφθέντος (80) τοῦ καλῶς (81) βιασθέντος, καὶ πρὸς Θεὸν (82) ἐκδημήσαντος (83), ὑπὲρ οὖς γενναῖς καὶ ἀδρικῶς ἐν τοῖς διωγμοῖς ἤγωνται. Καὶ ἡ στάσις ἦν, ὃσω θερμοτέρα, τοσούτῳ καὶ ἀλογωτέρα. Οὐ γάρ τηγονεῖτο τὸ ὑπεραίρον, ὥστε ποτὲ οὐδὲ ἐν ἀστράσιν ἥλιος· ἀλλὰ καὶ λίαν ἐπίδηλον ἦν, τοῖς τε ἀλλοις ἀπασι, καὶ τοῦ λαοῦ μάλιστα (84) τῷ ἐγκρίτῳ τε καὶ καθαρωτάτῳ, ὃσον τε περὶ τὸ βῆμα (85), καὶ ὃσον ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς Ναζιραῖοις (86). ἐφ' οὓς ἔδει τὰς τοιαύτας προσολὰς κείσθαι μόνοις, ἢ ὅτι μάλιστα, καὶ οὐδὲν ἀν ἦν ταῖς Ἐκκλησίαις κακὸν· ἀλλὰ μὴ τοῖς εὐπορωτάτοις τε καὶ δυνατωτάτοις, ἢ φορᾷ δῆμοι καὶ ἀλογίζονται, καὶ τούτων αὐτῶν μάλιστα τοῖς εὐνωνοτάτοις (87). Νῦν δὲ κινδυνεύω τὰς δημοσίας ἀρχὰς εὐτακτωτέρας ὑπολαμβάνειν τῶν ἡμετέρων, αἵς ἡ θεία χάρις ἐπιφριμίζεται· καὶ βελτίω τῶν τοιούτων διοικητὴν φέδον, ἢ λόγον. Ἐπει τίς ἀν ἐπ' ἀλλον ἥλθε τῶν εὗ φρονούντων, οὐ παραλίπων (88), ὃ θεῖα καὶ ἱερὰ κεφαλὴ, τὸν ἐπὶ τῶν χειρῶν Κυρίου ἐζωγραφημένον, τὸν δέσμον, τὸν ἀκτήμονα, τὸν ἀσπρον μικροῦ καὶ ἀναλογούντος, τὸν ἐν λόγοις μετὰ τὸν Λόγον, τὸν ἐν φιλοσόφοις οὐρανόν, τὸν ἐν κοσμικοῖς ὑπερβόσμοιν, τὸν ἐμὸν ἐταῖρον καὶ συνεργὸν, τὸν συμμεριστὴν τῆς ψυχῆς, ἵν εἴπω τι τολμηρότερον, καὶ βίου κοινωνὸν καὶ παιδεύσεως; Ἐδουλόμην ἐλευθερίαν ἔχειν τὸν λόγον, ἐν ἀλλοις σε γράψων, ἀλλὰ μὴ παρόντος σου τὰ τοιαῦτα ἔξετάζεσθαι, καὶ ὑψεσθαι τὰ πλείω διὰ κολαχείας ὑπόνοιαν. Ἀλλ' ὁ μοι λέγειν ὁ λόγος ὥρμησε, τὸ Πνεῦμα μὲν ἔδει τὸν ἐχυτοῦ (πῶς γάρ οὐ;)· ἀντεστάτει δὲ δι φθόνος· τὸ δὲ ὄν, αἰτσύνομοι λέγειν· εἰθε δὲ μηδ' (89) ἀλλων λεγόντων ἀκούειν ἦν, καὶ κωμῳδούντων ἐπιμελῶς τὰ ἡμέτερα. Τοῦτο μὲν οὖν, καθάπερ οἱ ποταμοὶ τῶν πετρῶν τὰς ἐν μέσῳ τῷ φεύματι, παραδράμωμεν, σιωπῇ τιμῶντες τὰ λήθης ἔξια· αὐτοὶ δὲ πρὸς τὰ ἔξις τοῦ λόγου προσιωμεν.

(79) Ἐρ. Deest in Reg. a, et Or. 4.

(80) Προσληφθέντος. Reg. bm, προληφθέντος.

(81) Τοῦ καλῶς. «Recte.» Reg. bm, τοῦ κακῶς, «male.» Utraque lectio admitti potest; scilicet, καλῶς, ratione fidei ac virtutis illius qui deposebatur, et cui vis inferebatur; κακῶς autem, ratione popularis tumultus.

(82) Θεόρ. Reg. bm, Κύριον.

(83) ἐκδημήσατος. Or. 1, ἐνδημήσαντος.

(84) Μάλιστα. Deest in Reg. bm.

(85) Όσον τε περὶ τὸ βῆμα. Hic clerici, et ii qui sacerdotalis sunt ordinis intelliguntur.

(86) Τοῖς καθ' ἡμᾶς Ναζιραῖοις. «Nostratis Nazaræis, id est, «iis nostræ provinciæ,» qui cuni-

Basilio versati, vel ab eo sunt instituti. De monachis hic præcipue nentio est. Illos Nazaræos vocat Gregorius, ut ipote Deo consecratos. «Penes illos solo, inquit Elias, hujusmodi electiones sitas esse oportebat, non copiosissimis quibusque et potentissimis, et vulgi temeritatí atque stultitiae committi.»

(87) Εὐωνοτάτοις. «Sic appellat eos, qui ad quorumlibet laudes, inquit Elias, facile se conferunt, ac quæstus exigui causa veritatem adulterant.»

(88) Σὲ παραλιώ. «Te relicto.» Schol.: Πρὸς τὸν Μέγαν στρέφεται καὶ ταῦτα λέγει Βασίλειον. «Ad Basiliū Magnum conversa oratione hæc loquitur.»

(89) Μηδ'. Reg. bm, Or. 1, μήτ'.

tus quidem norat, qui suus esset (quidni enim?) At invidia obsistebat; quorum autem, dicere pudent: atque utinam nec ex aliorum sermone, qui res nostras studiose proscindunt, id audire liceret. Sed haec, ut illa fluvii saxe, quae in medio fluento occurrunt, prætereamus, atque ea, 357 quæ obliuione digna sunt, silentio premamus, et ad ea, quæ deinceps sequuntur, progrediamur.

ΑΓ'. Ἡδει τὰ τοῦ Πνεύματος ἀκριβῶς δὲ τοῦ Ηπειρίου καὶ διὰ τοῦτο μηδὲν ταπεινὸν φρονεῖν δέστο δεῖν, μηδὲ κατὰ συστάσεις (90) καὶ προλήψεις μάχεσθαι, χάριτε πλέον τῇ Θεῷ νέμονται· ἀλλὰ πρόδες ἐν βλέπειν μόνον, τὸ τῶν Ἐκκλησιῶν διφέλος, καὶ τὴν κοινὴν σωτηρίαν. Διὰ τοῦτο ἔγραφεν, ἐνουθέτει, συντριμοῦσε τὸν λαὸν, τοὺς Ἱερέας (91), τοὺς τε ἄλλους καὶ ὅσοι τοῦ βήματος, διεμαρτύρετο, ἐψηφίζετο (92), ἐχειροτόνει καὶ μῆπω παρών· ἐδίδου τῇ πολιᾳ τὸ ἐναυθεντεῖν, ὡς οἰκείοις, τοῖς ἀλλοτρίοις. Καὶ τέλος, ἐπειδὴ κανονικὴν δέστη γενέσθαι τὴν χειροτογίαν (95) αὐτῷ, λείποντος ἐνδεῖ (94) τῷ ἀριθμῷ τῶν ἀνακηρυξάντων, τοῦ σκιμποδος ἑαυτὸν ἀποσπάσας, γέρας καὶ νόσῳ συντετριμένος (96), ἐπὶ τὴν πόλιν νεανικῶν ἔσται· μᾶλλον δὲ φέρεται νεκρῷ τῷ σώματι, καὶ μικρὸν πνέοντι· καλὸν ἐντάφιον αὐτῷ, καὶ εἰ τι δέσι παθεῖν, τὴν σπουδὴν ἔκεινην ἔσσεσθαι πεπεισμένος. Γίνεται δέ τι κάνταῦθα σημεῖον οὐκ ἀπιστούμενον· Ῥώνυμοι τῷ πόνῳ, νεάρει τῇ προθυμίᾳ, οἰκονομεῖ, παρατάσσεται, τίθησιν ἐπὶ τοῦ θρόνου (96), προπέμπεται, οὐκ ἔτι σορῷ τῷ φορείω, καθιωτῷ δὲ θειᾷ χρησάμενος. Ἡν δὲ δρπι τι μακροθυμίαν ἐπαυτῶν ἐπαυτάμην, ταύτην ἐνταῦθα καὶ πλέον δείκνυσιν. Οὐ γέρας φερόντων τῶν συλλειτουργῶν τὴν αἰσχύνην τῆς ἥττης, καὶ τὴν ἐν τοῖς πράγμασι τοῦ γέροντος δυναστείαν, καὶ διὰ τοῦτο δισχερανθντῶν αὐτῷ καὶ λοιδορούμειων, λογυσεν οἵς ἐκαρτέρει καὶ τούτων ὑπεράνω γενέσθαι, μέγιστον εὐρών εἰς συμμαχίαν τὴν ἐπιείκειαν, καὶ τὸ μὴ ἀντελοιδορεῖν λοιδορούμενον (97). Τί γάρ εἶναι δεινὸν, εἰ τοῖς πράγμασι νικήσας, φέροι τῇ γλώσσῃ νικάμενος, Τοιγαροῦν οὖτα κάκείνους εἴλε τῇ μακροθυμίᾳ, προσλαβῶν καὶ τὸν χρόνον τῆς γνώμης σύμμαχον, ὕστε ἀπελογοῦντο, προσέπιπτον, μεταβάλλοντες εἰς θαῦμα τὴν ἀγανάκτησιν. Ἡσχύνοντο τοῖς πρωτέροις, ἐχρῶντο πατριάρχη, καὶ νομοθέτη, καὶ δικαστῆ, τὸ μισεῖν ἀποφρίψαντες.

guia se vinci pateretur? Quamobrem sic eos quoque ad sententias suæ auxillum tempore, ut indignationem in admirationem convertentes, sese ipsi excusarent, genibus 358 advolverentur, pudore, ob ea quæ prius admiserant, susunderentur, abjeclisque odiis, eo patriarcha, legislatore et judice uterentur.

ΑΖ'. Τοῦ δὲ αὐτοῦ ἔτιλου καὶ τὴν τῶν αἱρετι-

(90) Συστάσεις. Sic Reg. a, bm, duo Coisl., Or. I. In ed. Par., συστάσεως.

(91) Τοὺς Ἱερέας, etc. Billius, « Sacerdotes, tum aliis, tum eos qui altaris sunt. » Dispicit haec interpretatio, quasi duplex esset sacerdotum genus, quorum alii sint altaris, alii non sint. Nam, ut recte observat Elias, per « sacerdotum » vocabulum, non solos sacerdotes intelligit Gregorius; sed etiam diaconos, subdiaconos, lectores, etc. « Quocirca, inquit, merito sacerdotum nomine sacros omnes ordinis comprehendit, ut qui sacri catalogi sint. » Omnes enim, tum sacerdotes tum clerici, cum episcopo, unusquisque in ordine suo, sacris operam dabant.

(92) Ἐψηφίστο. Billius: « decernebat. »

(93) Χειροτονια. « Ordinationem, consecrationem. » Sic ex sacro Ecclesiæ usu vertendum. Mi-

XXXVI. Probe sciebat vir spiritualis quæ Spiritus erant; ob idque demissos omnes et abjectos animi sensus abjiciendos esse judicabat, nec conventiculis et anticipatis opinioribus certandum, nec plus favori, quam Deo, tribuendum; sed unam tantum Ecclesiæ utilitatem, ac communem omnium salutem ob oculos ponendam. Ac proinde litteras scribebat, monebat, conciliabat populum, sacerdotes et reliquos, quotquot erant clerici, testimonium dicebat, suffragium ferebat, ordinabat etiam adhuc absens, senectuti hoc dabat, ut apud alienos, tanquam apud suos, auctoritate uteretur. Denique, quoniam ordinationem canonicam esse oportebat, cum unus ex eorum numero, qui episcopum proclamatur erant, desideraretur, senectute et morbo fractus, e lectulo se abstrahit, atque ad urbem juvenili vigore contendit; vel potius mortuo corpore, ac paululum spirante fertur, praeclari funeris loco studium istud ac diligentiam sibi fore persuadens, etiam si quid mali ipsi fortuito accidisset. Hic quoque signum quoddam editur, cui fides minime abroganda est. Ex labore robur comparat, alacritate vigescit, negotium administrat, ad conflictum se parat, in throno collocat, domum reddit, vehiculo, non jam ut tumulo, sed ut arca divina usus. Quam autem lenitatem modo laudare desiit, eam hic quoque amplius demonstravit. Cum enim ipsius collegæ contentionis illius, in qua victi fuerant, ignominiam, eamque, quam senex ille omnibus in rebus obtinebat, auctoritatem et potentiam iniquo animo ferrent, ob idque ipsi insensi essent, ac convicti eum incesserent, eos quoque patientia sua superavit, maximum subsidium nactus, scilicet mansuetudinem et quod malædictis lacessitus maledicta non regereret. Quid enim ipsi grave esset, si, cum rebus vicisset, len-

C D rum cur Billius, vir doctus ac pius, posthabito Ecclesiæ usu, ubique vertat: « electionem, » ut Calvinistæ interpretari amant.

(94) Λειποτος ἐρός, etc. Ex conc. Nicen. can. 4, tres requirebantur episcopi ad præsulam ordinacionem, scilicet ad solemnitatem, non vero ad ordinationis essentiam. Cum igitur ad consecrandum Basiliū, unus deesset, advolavit Gregorius pater, sive ut tertius adesset, sive ne episcopi qui præ invidia Basilio adversabatur, numero prævalerent.

(95) Συντετριμένος. Coisl. 1, συντετριμένος.

(96) Τοῦ θρόνου. Reg. a, bm, Coisl. 1, τὸν θρόνον.

(97) Λοιδορούμενος. Coisl. 1, λοιδορούμενος.

fit, qua se hæreticis tum opposuit, cum illi una cum imperatoria impietate expeditionem adversus nos suscepserunt, tanquam nos quoque in potestatem suam redacturi, aliisque, jam sere omnibus servitute oppressis, adjuncturi. Nam hic quoque non parvo nobis adjumento fuit, tum per se ipse, tum per nos etiam fortasse, quos, tanquam non ignavos ac degeneres catulos, in illos, velut in sævissimas feras immittebat, ad pietatem nimirum hac ratione nos exercens. Unum habeo, quod utriusque succensem; ac peto a vobis, ne meam hanc dicendi libertatem ægre feratis; expromam enim animi dolorem, etiamsi gravis ac molestus hic sermo futurus sit; nempe quod me hujus vitæ mala iniquo animo ferentem, ac solitudinis amore flagrantem, quo haud scio an quisquam nostræ ætatis alius, communenique hanc tempestatem et pulverem, quam celerrime poteram, vitare, atque in tutum locum consurgere obnoxio studio contendentein, nescio quo pacto in hoc grave et insidiosum animarum forum per speciosum sacerdotii nomen intulisti. Qua ex re multa mihi mala, partim jam contigerunt, partim imminent. Nam qui jam aliquid passus est, idem etiam de futuro quodammodo diffidit, etiam si ratio, meliora suggerens, aliud quiddam persuadeat.

XXXVIII. Nec vero hanc quoque ipsius laudem omiserim. Erat quidem ille in omnibus rebus fortis, ac corporis integramento superior: postremo autem morbo laborans, qui simul cum senectute impetum faciebat, eoque diurno et periculoso, illud quidem cum aliis hominibus commune habuit, quod ægrotaret; hoc autem non item commune, sed admodum peculiare, aliisque miraculis consitaneum. Nam cum nunquam non dolore premiceretur et quidem persæpe singulis diebus, atque interduum etiam horis, ex sola liturgia robur concipiebat, ac morbus tanquam ex edicto fugatus, se subducebat. Cum autem centum ferme annos vixisset, hoc est, ultra Davidicos de temporis nostri spatio terminos, ex iisque in sacerdotio quinque et quadraginta, quæ fere **359** humanae vitæ mensura est, exigisset, ita demum in bona senectute vitam claudit. Quonam modo? In orationis verbis et habitu, nullum quidem vitii vestigium, plurima vero virtutum monumenta relinquens. Quocirca major quoque, quam hominis conditio ferre videatur, ipsius veneratio in omnium linguis et mentibus sita est; nec facile reperi est, qui illius memoriam

A κῶν ἐνστασις, ἥνικα ἐπεστράτευσαν (98) τὴν μετὰ τῆς βασιλικῆς ἀσεβείας, ὡς καταστρεφόμενοι καὶ ἡμᾶς, καὶ τοῖς ἄλλοις προσθήσοντες, ήδη σχεδὸν πᾶσι δεδουλωμένοις. Οὐδὲ γάρ ἐνταῦθα μικρὸν τι μέρος τὴν συνεισήνεγκε, καὶ παρ' ἔαυτοῦ καὶ παρ' ἡμῶν Ιωσα· οὐδὲ ἐπῆγεν ἐκείνοις, ὡς πικροτάτοις θηρίοις, οὐκ ἀγεννεῖς σκύλακας, γυμνάζων πρὸς τὴν εὐσέειαν. Ἐν ἀμφοτέροις μέμφομαι (καὶ μοι μῆδεν (99) δυσχεράνητε τῆς παρθησίας· ἐκρήξω γάρ τὸ λυποῦν (1), εἰ καὶ φορτικώτερον), διτι με τοῖς τοῦ βίου κακοῖς δυσχεραίνοντα, καὶ τῆς ἐρημίας ἐρῶντα, ὡς οὐκ οἶδ' εἰ τις ἄλλος τῶν καθ' ἡμᾶς, καὶ τὴν κοινὴν ταύτην ζάλην καὶ κόνιν, ὡς ἔχω τάχους, ἐκκλίνειν φιλονεικοῦντα, καὶ εἰς τὸ ἀτσχαλές ἀποσώζεσθαι, οὐκ οὖδε δῆπως τῇ φορτικῇ καὶ ἐπιβούλῳ τῶν ψυχῶν ἀγορᾳ (2) ταύτην φέροντες παραδεινάκατε (3), δι' εὐπρεποὺς ὄνδρας τῆς ἱερωτύνης. Ἐξ ὧν ἡδη μοι τὰ μὲν συνέδη κακά, τὰ δὲ ἐλπίζεται. Τὸ γάρ ἡδη παθεῖν, καὶ πρὸς τὸ μέλλον πως δύσελπι, καὶ διογισμὸς ἄλλο τι πειθῆ, τὸ κρείττον ὑποτιθέμενος.

C **ΔΗ'**. Οὐκ ἀν οὐδὲ τοῦτο (4) τῶν ἐκείνου καλῶν παρέθοιμι. Πάντα μὲν ἦν καρτερικὸς, καὶ κρείττων τοῦ περιβλήματος (5). τῇ τελευταὶ δὲ νόσῳ κακοπαθῶν, ή τῷ γῆρᾳ συνεπέθετο (6), καὶ ταύτῃ χρονίᾳ καὶ σφαλερῷ, τὸ μὲν ἀρρώστησαι κοινὸν πρὸς τοὺς ἄλλους ἔσχεν ἀνθρώπους· τοῦτο δὲ, οὐκ ἔτι κοινὸν, ἀλλὰ σφόδρα ἐκείνου, καὶ τοῖς ἄλλοις ἀκόλουθον θαύμασιν. Οὐ γάρ ἔστιν ὅτε μὴ τῷ πάθει στενοχωρούμενος, καὶ πολλάκις γε τῆς ἡμέρας, ἔστι δὲ ὅτε καὶ ὄρες, ὑπὸ μόνης ἐκρύννυτο τῆς λειτουργίας· καὶ ὑπεχώρει τὸ πάθος, ὁσπερ ἐξ ἐντολῆς φυγαδευόμενος. Ζήσας δὲ σχεδόν τι περὶ τὰ ἔκαπτον ἔτη, πέρα τῶν Δαυΐδικῶν (7) ὅρων, περὶ τοῦ καθ' ἡμᾶς χρόνου, καὶ τούτων αὐτῶν ἐν τῇ ἱερωτύνῃ πέντε καὶ τεταράκοντα, μέτρον τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς, ἔπειτα ἐν γῆρᾳ καλῷ καταλύει τὸν βίον. Καὶ τοῦτο, πῶς; Ἐν τοῖς τῆς εὐχῆς ῥήμασι τε καὶ σχήμασιν, οὐδὲν μὲν κακίας ἔχονς, πλεῖστα δὲ ἀρετῆς καταλιπών ὑπομνήματα. Τοιγαροῦν καὶ τὸ σέβας αὐτῷ πλεῖον (8) ή κατὰ ἀνθρωπον, ἐν τοῖς ἀπάντων (9) γλώσσαις καὶ διανοίαις· καὶ οὐκ ἔστι βρεδίως εὐρεῖν, ὅτις ἐκείνου μεμνημένος, οὐχὶ καὶ τὴν φαντασίαν ἀσπάζεται, τοῦτο δὴ τὸ τῆς Γραφῆς, χείρα θεῖς ἐπὶ στόμα-

(98) Ἐπεστράτευσαν. Sic Reg. a, tres Colb., Or. 1, Jes. in ed., ἐπεστράτευσαν.

(99) Μηδέν. Reg. a, Or. 1, μή.

(1) Τὸ λυποῦν. « Dolorem. » Perpetua fuit Theologi querela, ob impositum sibi sacerdotium.

(2) Τὸν γνυχῶν ἀγροῦ. « Foro, inquit Elias, animalium curam comparavit Gregorius, ob eorum qui se regendis humanis animis præsse profitentur, temeritatem et petulantiam, et quia ipsi pene animas vendunt ac produnt. »

(3) Παραδεδώκατε. Or. 1, παραδέωκατε.

(4) Τοντο. Sic Reg. a et Or. 1. In ed., mendose, τοντο.

(5) Κρείττων τοῦ περιβλήματος. « Corporis integramento, » id est, « necessitatibus corporis superior. » Sic Reg. bñ, etc. Deest τοῦ, in ed.

(6) Κακοπαθῶν, ή τῷ γῆρᾳ συνεπέθετο. Sic Or. 1. In Cnisl. 1, ή τῷ γῆρᾳ συνεπέθετο. In ed., ή τῷ γῆρᾳ, etc.

(7) Δαυΐδικῶν. Or. 1, Δαυΐδικῶν. Alludit Gregorius ad hæc verba psal. lxxxix, 10: « Dies annorum nostrorum in ipsis septuaginta anni, » etc.

(8) Πλεῖον. Reg. bñ, πλέον.

(9) Απάρτων. Sic Regius a. In editis, πάρτων.

τι. Τοιούτος μὲν ὁ βίος αὐτῆς, τοιαύτη δὲ ἡ τοῦ βίου συμπλήρωσις καὶ τελείωσις.

ΛΘ. Ἐπεὶ δὲ καὶ μνημόσυνον τῆς ἐκείνου μεγαλύψυχίας (10) ἔδει τῷ βίῳ καταλειφθῆναι, τί μᾶλλον ἔδει, ἢ τὸν νεών τοῦτον, ὃν Θεῷ τε ἥγειρε καὶ ἡμῖν, ἀλίγα μὲν τῷ λαῷ προσχρησάμενος, τὰ πλείω δὲ οἰκοθεν εἰσενεγκών; «Ἐργον οὐ σωτῆς ἔξιον, μεγέθει μὲν ὑπὲρ τοὺς πολλοὺς, κάλλει δὲ σχεδὸν ὑπὲρ ἄπαντας· ὅτεν μὲν ἰσοπλεύροις εὐθεῖαις εἰς ἔστων ἀπαντῶντα, κιβώνων δὲ καὶ στοῶν κάλλεισι διωρόφων (11) εἰς ὕψος αἱρέμενον, καὶ τοῖς ὑπὲρ αὐτῶν πλάσμασιν οὐ λειπομένοις (12) τῆς φύσεως· οὐρανῷ δὲ (13) ἀνωθεν καταστράπτοντα, πηγαῖς δὲ φωτὸς πλουσίαις τὰς ὅψεις περιταυγάζοντα, ὥσπερ ἀληθῶς φωτὸς οἰκτήριον· δρόμοις τε (14) ἀμφιθέτοις ὅλης τῆς θαυμπροτάτης ἴσογυνίοις κυκλούμενον, καὶ πολὺν τὸν ἐν μέσῳ τόπον περιλαμβάνουσι· πολὺν δὲ καὶ προπυλαίων προλάμποντα χάρισι, καὶ πόρχωθεν τοὺς προσιόντας δεξιούμενον. Καὶ οὕτω λέγω τὸν ἔξωθεν κόσμον, λίθου τετραπέδου, καὶ εἰς τρίχα (15) συνηρμοσμένου κάλλος καὶ μέγεθος, δισες τε καὶ μαρμάρεος (16) ἐν ἔδραις καὶ κεφαλίσιν (17), αἱ τὰς γυνίας διειλήφασι, καὶ δισος ἐπιχώριος μηδὲν τοῦ ἔνου λειπόμενος· ζώνας τε πολυειδεῖς καὶ ποικίλας προθεολημένας τε καὶ ἐνυφασμένας, ἀπὸ κρηπίδος εἰς κορυφὴν, ἢ ζημιοὶ τὸν θεατὴν, τὴν δὲν δρίζουσα. Πῶς δὲν δὲν (18) λόγος ἔργον τοσούτου χρόνου, καὶ πόνου, καὶ τοπαύτης χειρὸς οὕτως ἐν βραχεῖ παραστήσειν; «Η τοσούτον εἰπεῖν ἀρκέσει, ὅτι πολλῶν τὰς διλας πόλεις κοσμούντων ἔργων, ίδιων τε καὶ δημοσίων, τούτο καὶ μόνον ἵσχεις διαβοήτους ἡμᾶς καταστῆσαι τοῖς πλείσιον. Ἄλλ' ὁ μὲν ναὸς οὕτως ἔχων. «Ἐπεὶ δὲ καὶ λερέως ἔδει, καὶ τοῦτον οἰκοθεν ἐπιδιδωσιν· εἰ μὲν κατὰ τὸν ναὸν, οὐκ ἔχω λέγειν, πλὴν ἐπιδιδωσιν. «Ἐπεὶ δὲ καὶ θυμάτων ἔδει, καὶ ταῦτα προστίθησι, τὰ πάθη τοῦ παιδὸς, καὶ τὴν ἐν τοῖς δεινοῖς καρτερόλων· ἵνα ἔχῃ παρ' αὐτοῦ Θεός (19) ὀλοκάρπωμα (20) λογικὸν, λερέον πνευματικὸν ἀντὶ νομικοῦ θύματος καλῶς δαπανώμενον.

quidem autem victimæ quoque requirebantur, has etiam adjungit, nempe filii calamitates, atque in rebus acerbis patientiam, ut Deus ab eo rationale holocaustum habeat, victimam spiritualem, quæ legalis victimæ loco pulchre consumatur.

M'. Τί φησι, ὁ πάτερ; Ικανὰ ταῦτα, καὶ ἀπέχεις τῶν πόνων τὰς ἀμοιβὰς, οὓς ἐπὶ τοῖς ἐμοῖς λόγοις

A usurpans, non etiam posita, ut Scripturæ verbo utar¹⁶, ad os manu, speciem quoque ipsam amplectatatur. Sic ipsis vitæ fuit perfectio et consummatio.

XXXIX. Quoniam autem magnanimitatis ipsius monumentum quoque posteris relinquere oportebat, quidnam aliud potius conveniebat, quam hoc templum, quod Deo et nobis exstruxit, populi sane largitione nonnihil adjutus, majorem autem partem e suo impendens? Opus profecto haud silentio dignum, cum magnitudine quidem plurima, pulchritudine vero cetera omnia pene supereret. Nam et octo quadrilateris rectis in se occurrit, et columnarum ac porticuum duplex tabulatum habentium elegantia, sublimi culmine assurgens, et quidem impositis statuis, quæ nec naturæ cedant; celo autem desuper coillustratur, uberrimisque lucis fontibus spectantium oculis irradiat, ut vere lucis domicilium. Adhuc etiam circumjectis æquangularis splendidissimæ materiæ ambulacris, atque ingentem in medio locum ambientibus cingitur, ac portarum et vestibulorum venustate prælucet, atque accedentes eminus excipit. Nondum de exterioro ornatu loquor, de quadrati lapidis, atque trifariam concinnati pulchritudine et magnitudine, tam qui marmoreus est, nempe in basibus et capitellis, quibus anguli intercipiuntur, quam qui patrius, nulla in re extero cedens. Nondum de variis et multiplicibus zonis, a fundamentis ad cumen usque protensis et intextis, quod spectatorem damno afficit, visum circumscribens. Quoniam modo sermo, paucis quidem, tanti temporis et laboris, tantæque manus opificium exornare poterit? An hoc dixisse satis fuerit, quod cum multa opera, tum privata, tum publica, urbibus aliis ornamento 360 sint, hoc, vel solum, eam viam habuit, ut nos apud complures claros et celebres redderet? Ac templum quidem ad hunc modum se habet. Quoniam autem sacerdote etiam opus erat, hunc quoque ex suo largitur; templone dignum, dicere haud queo, sed tamen largitur. Quando-

D. Quid ait, o pater? Hæcne sufficiunt, atque hanc laudationem, quæ vel te prosequatur, vel

¹⁶ Job xxix, 34.

(10) *Μεγαλοψυχίας.* Schol.: Τὴν εἰς τοὺς ἔλεστοὺς μεγαλοψυχίαν, etc.: « Magnificentiam in pauperes ac miseros alibi passim appellat Gregorius. »

(11) *Διωρόφων.* Sic mss. In ed., δι' ὁρόφων. Billius: « per Iaquearia. »

(12) *Πλάσμασιν οὐ λειπομένοις,* etc. Billius: « et quidem ejusmodi picturis ornata, ut nec naturæ ipsi concedant. » Coisl. 1 et Or. 1, λειπομένης.

(13) *Οὐρανῷ δέ,* etc. « Fornice desuper colustrante. » Sic enim in ædificiis vocant οὐρανόν, ut recte observat Elias.

(14) *Δρόμοις τε,* etc. « Circumjectis ambula-

cris, » et quasi solaris. Hæc Græci κατηγούμενα appellant. Ubi mulieres præcipue sacris aderant, et per cancellos in templum prospiciebant: Billius: « Orbicularibus cursibus. »

(15) *Εἰς τρίχα.* Reg. bm, εἰς τρίχας. Billius, « in crinem. »

(16) *Μαρμάρεος.* Coisl. 1, μαρμάρεος.

(17) *Κεφαλλον.* Billius: « caputnus. »

(18) 'O. Deest in Reg. a et Or. 1.

(19) *Παρ' αὐτοῦ Θεός.* Sic Or. 1. In ed., Θεός παρ' αὐτοῦ.

(20) *Ολοκάρπωμα.* Or. 1, κάρπωμα, oblationem, victimam, munus. »

funus tuum ornet, ita accipis, quasi laborum eorum, quos ob mea doctrinæ studia suscepisti, fructum tuleris? Num, pro veteri more, pacem orationi tribuis, eique, ne modum excedat, finem præscribis? An potius aliquid uberioris desideras? Sed baud dubie præscribis; satis enim longam orationem habuimus. Illoc vero mihi, pace tua, adjicere liceat. Fac sciamus, quanam in gloria sis, quod lumen te circumstet, atque uxorem tuam aliquanto post, et liberos, quorum funus deduxisti, ac me quoque, aut nihil adbuc, aut certe parum hujus vitæ malis afflictum, iisdem tabernaculis excipe: atque ante tabernacula, hoc dulci lapide, quem ambobus nobis statuisti, videlicet hic quoque sacerdotem tuum et cognominem honore afficiens, et sermoni prætermisso, et in tui gratiam assumpto, ignosce: ac denique, cum gemmam universum, et pontifices omnes, quorum pater vocatus es, tum me præsertim, paternæ ac spiritualiter coactum, periculi securos gubernia, ne viam mihi abs te illatam usquequaque accusem.

XLI. At tu, quid censes, o sermonum meorum et agitationum judex? Si hæc sat commode et copiose, atque ut cupiditate tua dignum erat, dicta sunt, hoc calculo tuo confirma, et accipiemus. Nam profecto Dei calculus tuus calculus est. Sin autem longe infra ipsius gloriam et spem tuam substitutus, in promptu est qui suppetias **361** ferat. Voce tuam, opportunæ pluviae instar, expeditam illius laudibus immitte. Ac sane ipse maximis te nominibus sibi obnoxium et obstrictum habet, nempe et ut pastor pastorem, et ut pater filium, quod quidem ad gratiam attinet. Quid vero mirandum, si, qui terrarum orbi per te intonuit, idem nunc fructum quoque aliquem ex tua voce capiat? Restat jam, ut cum spirituali Sara, magni ætatis, de iis, quæ ad funus spectant, disseram.

XLI. Non est, o mater, eadem Dei et hominum natura; aut, ut in genere loquar, superiorum et terrestrium. Apud illos enim constans et immortale est, tum ipsum esse, tum quæcumque ad illud pertinent. Firmorum enim res firmæ sunt. Res

(21) Ομόδυνη. Sic Reg. a, bm, Or. 1, Jes. In ed., ὁμόδυνον.

(22) Προκατέθαψας. « Quos tumulo composuisti. » Reg. a, duo Coisl., Or. 1, Jes., ipse Billius, προκατέθαψε, « in antecessum, prævertens accepisti, prius occupasti. »

(23) Τῷ γινεται λιθῳ. Id est, inquit Elias, « Sepulcro, quo corpus tuum tegitur, quod et tibi ipsi et mihi statuisti. » Mox, τὸ σὸν ἱερόν, « victimam tuam. » Sic Combelesius libenter legeret. Billius legisse videtur, ἵερα, « sacerdotem. »

(24) Καὶ τοῦ ἀρχοντος. Duo Coisl., tres Colb., Or. 1, Jes. et Elias, καὶ τοῦ λαοῦ, « et populo. » Hinc Schol.: Παρεθέντα λαὸν, τὸν Σαστίμων λέγει, προσληφθέντα δὲ τὸν Ναζιανζού. « Populum dimissum, seu relictum, Sasimorum plebem dicit; assumptum vero, Nazianzenum. » Quæ quidem lectio melior videtur. Petit Theologus, extincto jam patre, utriusque plebis cura liberari, tum Sasimorum, quam pridem reliquerat, tum Nazianzenæ, quam in patris gratiam, ac donec is vitæ superstes esset, in se re-

A ἐμόχθησας, τὸν εἰτε προπεμπτήριον, εἰτ' ἐπιτάφιον τοῦτον ἔπαινον; καὶ δίδως εἰρήνη τῷ λόγῳ, τὸν παλαιὸν τρόπον, κάνταῦθα τοῦτον δρᾶσις, φεύγων τὸν κόρον, ὃς ἂν εἴη σύμμετρος; ἢ τίνα προσθήκην ἐπιζητεῖς; Ὁρίσεις, οἶδ' ὅτι· καὶ γάρ αὐτάρκης. Ἐκεῖνο δὲ προσθεναις συγχώρησον. Γνώρισον τὴν ποὺ ποτε εἰ δόξης, καὶ τὸ περὶ σὲ φῶς, καὶ τὴν σὴν μετ' ὀλίγον ὁμόδυνα (21), καὶ τῶν τέχνων, ἀ προκατέθαψας (22)· κάμε ταῖς αὐταῖς δέξαι σκηναῖς, ἢ μηδὲν ἔτι, ἢ μικρὰ τῷ βιῷ τούτῳ κακοπαθήσοντα· καὶ πρὸ τῶν σκηνῶν, τῷ γινεται λιθῷ (23) τούτῳ, διὸ ἀμφοτέροις ἔστησας, τιμῶν κάνταῦθα τὸν σὸν ἱερὸν καὶ ὁμώνυμον· καὶ τοῦ λόγου (24) συγγνώμην ἔχε, τοῦ τε παρεθέντος, καὶ τοῦ προσληφθέντος σὴν γάριν. Καὶ διεξάγοις ἀκινδύνως (25), μάλιστα μὲν ἄπανταν ποιμνὴν καὶ πάντας ἀρχιερέας, ὃν ἐκλήθης πατήρ, ἔξαιρέτως δὲ τὸν ὑπὸ σοῦ βιασθέντα, καὶ τυραννηθέντα πατρικῶς τε καὶ πνευματικῶς, ὃς ἂν μὴ πάντα σε μεμφοίμην τῆς τυραννίδος.

C MA'. Σοὶ δὲ (26) τὸ δοκοῦμεν, ὡς κριτὰ τῶν ἐμῶν λόγων καὶ κινημάτων; Εἰ μὲν αὐτάρκως διελεκταὶ ταῦτα, καὶ τῆς σῆς ἐπιθυμίας ἀξίως, τοῦτο ἐπιψήφισον (27), καὶ δεχόμεθα· πάντως δὲ θεοῦ ψῆφος ἡ σῆ. Εἰ δὲ παρὰ πολὺ τῆς ἐκείνου δόξης, καὶ τῆς σῆς ἐλπίδος, ἔγγυς δὲ σύμμαχος. Ἐπάρεις τὴν σὴν φωνὴν τοῖς ἐκείνου καλοῖς προσδοκωμένην, ὡς ὑετὸν ὥριμον (28)· πάντως δὲ ὑπόχρεων ἔχεις σε τῶν μεγίστων, καὶ ὡς ποιμένα ποιμὴν, καὶ ὡς πατήρ νιὸν τὸν ἐν χάριτι. Τί θαυμαστὸν, εἰ διὰ (29) σοῦ βροντήσας τῇ οἰκουμένῃ, καὶ αὐτὸς τι τῆς σῆς φωνῆς ἀπολαύσειεν; Τί δει λοιπόν; Τῇ πνευματικῇ Σάρδη, τῇ τοῦ μεγάλου πατρὸς τῷ μῶν Ἀβραὰμ, καὶ διοζύγῳ, καὶ Ισοχρόνῳ, συμφιλοσοφήσαι τὰ ἐπικήδια (30).

C nostri patris Abrahæ conjugæ, atque ejusdem

MB'. Οὐχ ἡ αὐτὴ φύσις, ὡς μῆτερ, θεοῦ καὶ ἀνθρώπων (31). μᾶλλον δὲ ὅλως τῶν θείων καὶ τῶν ἐπιγείων. Παρ' ἐκείνους μὲν τὸ διτρεπτὸν καὶ ἀθάνατον, αὐτοῦ τε τοῦ εἰναι, καὶ τῶν δσα τοῦ εἰναι· τῶν γάρ παγίων τὰ πάγια. Τὰ δὲ ἡμέτερα πῶς ἔχει;

D ceperat. Sic ergo reddiderim: « da veniam, plebisque tum ejus quæ a me relicta est, tum ejus quam in tui gratiam suscepi, » etc.

(25) ἀκινδύνως. « Citra periculum, periculi securos. » A Billio omitted.

(26) Σοὶ δέ. Schol.: Πρὸς τὸν μέγαν Βασιλεῖον. « Magnum Basilius alloquitur. »

(27) ἐπιψήφισορ. Reg. a, bm, Or. 1, ἐπιψήφισοι.

(28) Ὁρμορ. Billius: « maturæ. »

(29) Εἰ διά, etc. Sic Reg. bm, Coisl. 1, Or. 1. In ed. ἡ διά. « Quid autem mirandum, inquit Elias, si is, qui universo orbi salutarein doctrinam per te intonuit, utpote qui tibi manus imposuerit, ipse quoque ex voce tua fructum aliquem capiat? » Basilius siquidem, qui pia doctrina orbem replebat, Gregorii patris studio et opera, Cæsariensis episcopus creatus fuerat.

(30) Τὰ ἐπικήδια. Or. 1, τὰ ἐπικήδεια.

(31) ἀρθρώπων. In nonnullis, ἀνθρώπου.

‘Ρεῖ τε καὶ φθείρεται (32), καὶ δλλοτε δλλην λαμβάνει μεταβολήν. Ζωὴ γοῦν καὶ θάνατος, ταῦθ’ ἀπέρλεγεται, πλεῖστον ἀλλήλων διαφέρειν δοκοῦντα, εἰς δλληλα περιχωρεῖ πῶς καὶ ἀντικαθίσταται. Ἡ μὲν γάρ ἐξ φθορᾶς ἀρχομένη τῆς μητρὸς ἡμῶν, καὶ διὰ φθορᾶς δδεύουσα τῆς δεῖ τοῦ παρόντος ἐκτάσεως, εἰς φθορὰν καταστρέψει τὴν τοῦ βίου τούτου κατάλυσιν· ὁ δὲ τῶν ἐνταῦθα κακῶν ἀπαλλαγὴν ἔχων, καὶ πρὸς τὴν ἀνω πολλάκις μετάγων ζωὴν, οὐκ οἶδα εἰ κυριαρχοῦσι προσαγορεύοιτο θάνατος, ἐν ὅνδραις μᾶλλον ἢ πράγματι τὸ φοβερὸν ἔχων· καὶ κινδυνεύομεν πάσχειν πῶς δλλογον πάθος, ἢ μὲν ἔστιν οὐ φοβερὸν δεδοκτέος, ἢ δὲ φοβεῖσθαι ἀξιον ὡς αἰρετώτερα περιέποντες. Μία ζωὴ, πρὸς τὴν ζωὴν βλέπειν· εἰς θάνατος, ἢ ἀμαρτία· ψυχῆς γάρ οὐδεθρος. Τάλλα δὲ, οἵ μέγα φρονοῦσι τινες, ὄνειράτων δῆις ἐστὶ κατὰ τῶν δυτῶν παιζούσα, καὶ ψυχῆς ἀπατηλὰ φάσματα. ‘Αν οὔτες ἔχωμεν, ὡς μῆτερ, οὔτε τῇ ζωῇ (33) μέγα φρονήσομεν, οὔτε τῷ θανάτῳ λίαν ἀνιασδεμέθα. Τί τοινυν δεινὸν πεπόνθαμεν, εἰ πρὸς τὴν ἀληθινὴν ζωὴν ἐνθένδε μεταβεβήκαμεν; εἰ στροφῶν (34), καὶ ἀλγήγων, καὶ κόρων, καὶ τῆς αἰσχρᾶς φορολογίας ἀπαλλαγμένοι, μετὰ τῶν ἑστώτων καὶ οὐ βέντων ἐσόμεθα φῶτα μικρὰ, φῶς τὸ μέγα περιχορεύοντες;

diis, ac turpi illa tribuli exactione liberati, cum parva lumina futuri sumus, circum lumen illud magnū tripudiantes?

ΜΓ'. Ἄλλὰ λυπεῖ σε τὸ τῆς διαζεύξεως; ἀλλ' εὐχραινέτω τὸ τῆς ἐλπίδος. Ἄλλὰ δεινὸν ἡ χρησία (35); ἔκεινω (36) δὲ οὐ δεινόν. Καὶ ποὺ τὸ τῆς ἀγάπης ἀγαθὸν, ἔαυτῷ τὰ ῥώμα διδόντα, τῷ πλησίον ἀπονέμειν τὰ προσαντέστερα; Τί δὲ καὶ δεινὸν ὀλως τῇ λυθησομένῃ μετὰ μικρῶν; Ἐγγὺς ἡ προθεσμία, τὸ λυπηρὸν οὐκ ἐπίμονον. Μή φορτίζωμεν (37) ἀγεννέσι λογισμοῖς τὰ κουφάτα. Μεγάλων ἑστερήμεθα καὶ γάρ τετυχήκαμεν· τὸ μὲν στερεῖσθαι, πάντων, τὸ δὲ πυκνεῖν, οὐ πολλῶν. Μή τοῦτο καμπτέτω, ἀλλ' ἐκεῖνο παραμυθείσθω (38). Τὸ γάρ κρείττον, νικᾶν εὐλογώτερον. ‘Ηνεγκας παιδῶν ἀποθολήν, τῶν ὑραίων ἔτι, καὶ τῷ ζῆν (39) ἐπιτηδειῶν, ἀνδρικῶτα καὶ φιλοσοφῶτατα· ἕνεγκε καὶ γηραιοῦ κατάθεσιν σώματος τῇ τῷ βίῳ κάρμνοντος, εἰ καὶ τὰς αἰσθήσεις ἀπαθεστάτας ὁ τῆς ψυχῆς τόνος αὐτῷ (40) συνετήρησεν. Ἄλλα δέη τοῦ κτηνόνος; ποῦ δὲ ὁ σὸς οὗτος Ισαάχ, δη ἀντὶ πάντων ποιο καταλέιπεν; Αἴτει παρ' αὐτοῦ τὰ μικρά, τὴν χειραγωγίαν καὶ τὴν δουλείαν· ἀντιδίδου τὰ μείζονα, τὴν μητρικήν εὐλογίαν, καὶ τὰς εὐχάς, καὶ τὴν ἐκεῖθεν ἐλευθερίαν. Ἀγανακτεῖς τουθετομένην; τοῦτο ἐπαινῶ· καὶ γάρ πολλοὺς νενουθέτηκας, δσους ὁ πολὺς χρόνος ὑπὸ τὴν σὴν ἤγαγε σύνεσιν. Οὐδὲν δ λόγος πρὸς σὲ τὴν φιλο-

(32) Φθείρεται. Reg. bm, et Or. 1, φέρεται, σερνιτι, volvuntur.

(33) Τῇ ζωῇ. Reg. a, duo Coisl., Or. 1, Combeſt., τῷ ζῆν τούτῳ. Iidem codices λίκεν sequens non agnoscunt.

(34) Εἰ στροφῶν, etc. Sic Reg. a, duo Coisl., Or. 1. «Si rerum humanarum vicissitudinibus,» etc. In ed., εἰς τροφῶν. Billius, « Si conversionibus, vertiginibus, saturitatibus, » etc.

(35) Χηρεία. Sic Reg. a, bm. Alii, χηρία.

(36) Ἐκεῖνο. Coisl. 1, ἔκεινο, « id autem non grave. »

(37) Φορτίζωμεν. Coisl. 1, φροντίζωμεν, « euremus. »

(38) Παραμυθείσθω. Coisl. 1, παραμυθείστω.

(39) Τῷ ζῆν, etc. Coisl. 1, τῷ ζῆν. Billius, « ad vivendum aptorum. »

(40) Αὐτῷ. Reg. a, Coisl. 1, Das., σοι.

do: nam multos ipsa monuisti, nimirum eos omnes, A σοφωτάτην. Εστω κοινὸν τοῖς πενθοῦσι παραμυθίας qui in tam longo temporis spatio ad tuam pru- φάρμακον, ὡς ἀν εἰδεῖσθαι (41) ἀνθρώπους ἄνθοπες dentiam sese contulerunt. Quare ad te seminam in προπέμποντες.

primis sapientem, nihil hæc oratio pertinet: sit autem moerentibus communis solatii medicina, ut sciant mortales, se mortalium funus deducere.

(41) Λογ ἀν εἰδεῖσθαι, etc. Sic Or. 1. Alii, εἰδοτεν. Colsl. 1, εἰδωσι. Billius: « ut homines illud intelligent, homines a se præmitti. » Hunc locum sic exponit Elias, « ut discant homines, qui mortales sunt secundum mortales quoque homines præmittere, quorum cor-

pora quidem tumuli, animas autem, quæ immortales sunt, loci quidam actionibus congruentes suspiciunt, usque ad futuram resurrectionem, in qua unaquaque anima, corpus suum recipiens, aut lucis aut ignis hæres existet. »

363 MONITUM IN ORATIONEM XIX.

I. Gregorius, post patris obitum, in dilectam solitudinem sese recipere parabat. Inter has moras, Julianus, non Apostata, qui jam e vivis excesserat, sed alter Gregorii nostri amicorum et æqualium optimus, eadem cum Theologo patria natus, iisdemque usus magistris ac imbutus disciplinis, quique etiam jam in jure dicendo, eximium sibi æquitatis ac probitatis nomen comparatal, exæquandis tunc tributis Nazianzi præficitur. Hunc confessim Gregorius ad misericordiam et benignitatem erga pauperes, clericos et philosophos, id est monachos, tum litteris (42), tum carmine (43) incendere nitiuit. Lubenter petitus annuit Julianus, ea tamen lege ut ipse vicissim sermonem, tributi loco, penderet. Fuit Theologo gravis hæc imposita lex. Sed omnia vicit iusius erga pauperes amor: et vero, licet repugnans, hanc subinde habuit orationem.

II. Exorditur orator « a tyrannide, qua ex charitate assidue premitur. » Ipse enim per omnem vitæ cursum, huic mundo emori, et vitam in Christo absconditam ducere peroptabat. Amisso patre, silentium amplectitur; quo in proposito invictum se ratus, victimum se postea fatetur; atque iis in angustiis positus, aliquid silentio præstabilius dicere expedit. Arreplia igitur oblatæ martyrum festivitatis occasione, eorum exemplis, ab humanarum rerum contemptu ad cœlestia, inodis omnibus, auditores evebit. Postquam autem plurima de benignitate, misericordia cœterisque virtutibus disseruit, docet (n. 11) « reddenda Cæsari quæ sunt Cæsaris, et quæ sunt Dei, Deo. » Deinde ad Julianum orationem transfert, eumque hortatur, ut, qui tributa in publicas rationes referat, hæc æqua lance describat, atque Christum ipsomet descriptionis tempore natum præ oculis habeus, sese benignum et facilem conservis suis præbeat.

III. Hæc est analyticæ hujus orationis synopsis. Dictam credimus eo temporis spatio, quod ab obitu Gregorii senioris usque ad Theologi in Isauriam secessum effluxit. Cum enim Theologus hac in oratione Gregorium patrem, ne semel quidem, ut in aliis consueverat, nominaverit, eo jam vita functo habitam esse nullatenus dubitandum. Obiit autem Gregorius senior, ut in Monito precedenti vidimus, medio circiter anno 374, et Theologus in Isauriam anno sequenti secessit, ut ex rerum inde gestarum serie colligatur. Præterea Julianus, juxta Tillemontium (44), hoc ipso anno 374 exæquandis tributis præfectus est. Unde non male conjicitur, hanc pro pauperibus, clericis et monachis orationem, exeunte anno 374, vel ineunte 375, recitatam fuisse.

(42) Epist. 67.

(43) Carm. ad Jul.

(44) Art. xlvi, p. 404.

ORATIO XIX^a.

364 De suis sermonibus, et ad Julianum tributorum B Εἰς τοὺς λόγους, καὶ εἰς τὸν ἔξιστατην Ἰουλίαρόν (45).

I. Quænam hæc tyrannis est, qua ex charitate assidue premimur? Quænam sapientia nostra et scientia, ob quam festis omnibus diebus oppugnamur? Evidem undique meipsum explorans et excutiens, nullam omnino invenio. Cæterum hoc unum

^a Alias IX, quæ autem 19 erat, nunc 48.—Habita exente anno 374, vel, ineunte 375.

(45) Ιουλιαρόν. Reg. a, Jes., aliisque nonnulli addunt, συμφοιτητὴν αὐτοῦ γενόμενον, καὶ ἐκόπονον Ναζιανέου, « qui ipsius fucrat condiscipulus, et

ΛΟΓΟΣ ΙΘ.

A'. Τίς ἡ τυραννίς, ἣν ἐξ ἀγάπης δεῖ τυραννού μεθα; τίς ἡ ἐμή σοφία καὶ ἐπιστήμη, δι' ἣν καὶ ἔκαστην πανταχού πολεμούμεθα; Ἐγὼ μὲν γὰρ οὐδεμίαν εὑρίσκω, πανταχόθεν ἐμαυτὸν διεξάγων (46) καὶ διευθύνων. Πλὴν ἐν γε τοῦτῳ ἐμαυτῷ συνεπίστα-

Nazianzi exactior erat. » Alter codex addit. καὶ εἰς τὴν ἀπογραφὴν, « in descriptionem, » seu, « census. »

(46) Διεξάγων, etc. Nicetas exponit: ἐξετάζων, καὶ διερευνῶν, « inquirens et indagans. »

μαι, καὶ ἵσως οὐ φαῦλον, καὶ τινες εὐήθειαν δονομάζωσιν. Ἐδουλόθηην ἐν καιρῷ μὲν παντὶ νεκρωθῆναι τῷ βίῳ, καὶ ζῆσαι τὴν ἐν Χριστῷ κεκρυμμένην ζωὴν, καὶ γενέσθαι τις μεγαλέμπορος, πάντων ὡν ἔχων τὸν τίμιον ὄντης μαργαρίτην, καὶ ἀντιδοὺς (47) τὰ βέροντα καὶ συρόμενα τῶν ἑστώτων καὶ οὐρανῶν· ἡπερ δὴ πραγματεῖων μεγίστη καὶ βεβαιοτάτη τοῖς γε νοῦν ἔχουσιν· εἰ δ' οὐκ (48), ἀλλὰ τοῦτο γε καρτερῆσαι, παραχωρῆσαι τῶν θρόνων (49) τοῖς βουλομένοις, αὐτὸς δὲ διὰ βίου (50) παῖς εἶναι καὶ μαθητής, μέχρις ἂν τοῖς ποτίμαις τῶν λόγων τὸν ἀλμυρούς ἀποκλύσωμαι. "Ἐν μὲν δὴ τοῦτο τῆς ἐμῆς ἑστῶ· (51) φιλοσοφίας, εἴτε εὐήθειας, καὶ πρῶτον· δεύτερον δέ, δ καὶ μέγιστον.

ταν̄ doctrinam eluissem. Hæc autem meæ, sive philosophiæ, sive stoliditatis, prima causa exstitit; alteram vero, eamque gravissimam, nunc audite.

B'. Ἐπειδὴ λόγῳ τὸν τῶν πολλῶν λόγον ἐπισχεῖν οὐχ οἶδε τε ἐγενόμην, καὶ τὴν νῦν κατέχουσαν πάντας φορὰν καὶ προθυμίαν, εἰς τὸ διδάσκειν τε καὶ λαλεῖν τὰ τοῦ Πνεύματος χωρὶς Πνεύματος· ἐτέραν ἡλθον, ὡς ἐμαυτὸν πείθω, βελτίω τε καὶ ἀπονωτέρων ὅδουν, παιδεῦσαι πρὸς ἡσυχίαν ἀπαντάς τῷ ἀρχετύπῳ τῆς σιωπῆς· εἰ μέν τι μέγα περὶ ἡμῶν οἴονται, τὴν ὑπεροχὴν αἰδούμενους· εἰ δὲ μικρὸν τε καὶ ὅσον (52) ἔξιν, τῷ ὁμοτίμῳ συμμετριάζοντας. Οὗτος δὲ λόγος τῆς ἐμῆς σιωπῆς· τοῦτο τῆς καρτερίας (53) ἡμῶν τὸ μυστήριον.

G'. Ἀλλὰ τί πάθω; Ὁ μὲν ἔνθεν (54), δὲ ἔνθεν διέλκουσιν ἡμᾶς καὶ σπαράττουσι, καὶ ὑπὲρ τῶν ἐμῶν δικάζονται πόνων, ὥσπερ ἀλλο τι χρέος τὸν λόγον ἀπαραιτήτως εἰσπράττοντες, καὶ ἀγαπῶσι μᾶλλον τὴν αὐτὸς ἐμαυτὸν· καὶ εἰσὶ πάντες ἐμοῦ σοφώτεροι, πλέον τῇ ἐγώ γινώσκοντες καιρὸν λόγου τῇ (55) σιωπῇ· καὶ φασιν οὐκ ἀνήσειν, ὥσπερ σιδῆρῳ πυρίτιν (56) λίθον, παίοντες ἡμᾶς τοῖς ὀνειδεσιν, ἔως ἂν ἐκ μικροῦ σπινθῆρος τὸν τῶν λόγων πυρὸν ἀνάψωσιν. Ἡδὴ δέ τινες αὐτῶν καὶ ὑπερσχνοῦνται: χρηστότερα, καὶ μεγάλα προτιθέασιν ἀθλα· τοῖς λόγοις· πρῶτον μὲν ἐαυτοὺς εὐποιήσειν, δόντες τῷ Θεῷ καὶ ἡμῖν εἰς τὸν λόγον καρποφορῆσαι· ἐπειτα καὶ τούσδε πάντας, διὰ τῆς ἀπογραφῆς (57), τὸν ἐμὸν κλῆρον, εἴτερ ἐμὸς δὲ πατρικὸς, τὸ ἐμὸν ποιμνιον, οὓς λίαν ἀδικοήν, μὴ πάντα τρόπον εὐεργετεῖν προ-

¹⁰ Coloss. iii, 3. ¹⁰ Matth. xii, 45 seqq.

(47) Ἀντιδούς. Jes., ἀντιδούος.

(48) Οὐκ. Reg. bm, οὖν.

(49) Τῶν θρόνων. Coisl. 1, τὸν θρόνον. Sic etiam Nicetas, qui διδασκαλικὸν id est, « magistri cathedram, » ex episcopali munere, exponit.

(50) Διὰ βίου. « Per totam vitam. » Sic Nicetas interpretatur: διὰ διῆς μου τῆς ζωῆς. Neque enim mirum videri debet, Gregorium tanto humilitatis amore prædilectum, inter pueros ac discipulos totam vitam transigere desiderasse, quia ad dulci doctrina salsam et amaram eluisset. Unde satis indicat tum morum tum doctrinæ puritatem toto viâ tempore vix comparari posse. Ejus silentium non « stoliditas, » sed « prudentia potius ac modestia » appellari debet. Non igitur bene Billius, qui διὰ βίου per « tantisper » reddit. Quis enim ignorat, nullus ui-

A mihi conscius sum, ac fortasse non improbum et reprehendendum, quantumvis nonnulli, stultitiam id appellant. Illud optabam, maxime quidem per omnevit vitæ cursum, huic mundo emori, vitamque in Christo absconditam ¹⁰ ducere, ac magni cuiusdam negotiatoris instar, rebus meis omnibus, pretiosam illam margaritam emere ¹⁰, fluxasque et fragiles opes cum firmis et coelestibus commutare: quæ quidem negotiatio sana mente præditis longe maxima est ac certissima; quod si minus consequi possem, me certe ita continere, ut sublimes sedes iis, qui earum cupiditate ducerentur, concedere; ipse vero per totam vitam iuter pueros et discipulos censerer, quoad dulci doctrina salsam et amaram docrinam eluissem. Hæc autem meæ, sive philosophiæ, sive stoliditatis, prima causa exstitit;

B. II. Quoniam enim multorum hominum loquacitatem sermone reprimere non potui, nec promptitudinem illam animique impetum, quo nunc omnes ad ea quæ Spiritus sunt, sine Spiritu docenda et exponenda præcipites feruntur, alteram viam, et, ut mihi persuadeo, meliore minusque laboriosam, ingressus sum, ut proposito silentii exemplo cæteros ad silentium erudire: si quidem de nobis honorifice sentiant, præstantiam honore ac reverentia prosequentes; sin autem parum magnifice, ac perinde ut dignum est, æqualis sui mediocritatem imitantæ. Hæc meæ taciturnitatis ratio; hoc obfirmati propishi nostri consilium.

C III. At quid faciam? Alii aliunde me trahunt et lacerant, ac de meis laboribus mihi litem creant, sermonem, non secus ac ¹⁰ 365 debitum quoddam, rigide flagitanter, meque vehementius, quam ego meipsum, diligentes, ac me omnes sapientia vincunt, ut qui sermonis silentiique tempus magis quam ego, cognitum et exploratum habeant. Quin etiam negant se ante, ut silicem ferro, sic me conviciis tundendi finem facturos, quam ex parva scintilla ingentem sermonum flammam excitarint. Jam vero quidam etiam jucundiora promittunt, meisque sermonibus præmia magna proponunt; primum quidem, ut de seipsis optime mereantur, Deo nimisrum ac nobis hoc dantes, ut suus orationi nostræ fructus constet: deinde ut descriptione hos etiam omnes juvent; hos, inquam, sortem meam, si modo

D esse inter homines, qui « tantisper » discipulus esse non debet?

(51) Ἑστω. Deest in Pass. Reg. c. habet, εἴτε, [melius.]

(52) Καὶ ὅσον. Sic tres Regg., etc. In ed., καὶ οὐκ ὅσον, « nec perinde atque dignum est, » ut Billius interpretatur.

(53) Καρπερία. Coisl. 2, σωτηρίας, « salutis. »

(54) Ο μὲν ἐνθερ, etc. « Alius hinc, alius illico, » etc.

(55) H. Nonnulli, καὶ.

(56) Ηυπίτη. Reg. bm, et Coisl. 1, πυρτην.

(57) Διὰ τῆς ἀπογραφῆς. « Per descriptionem, » nimisrum Juliani opera, tributorum exæquatoris, Gregorio amicissimi.

quæ paterna sors, mea censenda est, meum, inquam, gregem, quem quidem nisi omnibus beneficiis augere studerem, iniquissime facerem. In quo etiam illud est præclarissimum, quod, ut a me sermonem impetrant, hoc ipsum offerunt, quod ut consequerer, magnus mihi labor in dicendo suscipiens suisset. O præclaram contentionem, qua me vincere admittuntur! o insignem liberalitatem! Videlicet quid silentium nostrum efficerit: majus in vobis sermonum ipsorum desiderium excitavit. pepererit. Utinam quantum utilitatis silentium attulit,

IV. Quoniam igitur placet, atque invictum vivistis, ac de nostra philosophia tropæum statulisti, age, aliquid ad vos dicam silentio melius ac præstabilius. Nihil igitur molle ac remissum, nihil numerosa concinnitate multitudini jucundum eloquar; non enim eximiam gratiam mei amantibus rependerem, hoc orationis genere utens; verum admodum robusta et acri ac vehementi dicendi ratione utar, et qua ipsi fortasse meliores efficiemini, nimisrum a carne ad spiritum translati, animisque in altum abunde subiecti. *Fili hominum, usquequo gravi corde?* (initium enim a Davide ducan: propheta in dicendo maxime sublimi;) *utquid diligitis vanitatem, et queritis mendacium?*⁵¹ Hanc scilicet vitam, et delicias, et exiguum gloriolam, et humilem potentiam, et falsam prosperitatem, magnum aliquid et amplum esse existimantes. Haec tamen non magis eorum qui ea possident, quam eorum qui ea in spe habent, propria; neque horum rursus magis, quam illorum apud quos ne in expectatione quidem unquam fuerunt: verum **306** ut pulvis a turbine⁵², sic ea ab aliis ad alios subinde ventilantur atque jaclantur, et sicut fumus dilabuntur⁵³, et tanquam insomnium homines deludeant; ac denique ita comparata sunt, ut nec, non habent; nec cum adsunt, habentibus fida et certa sint.

V. Non in coelum sursum suspiciemus? Non expurgescemur? Non lemas ex oculis detrahemus? Non, quænam verae divitiae sunt, intelligemus? Qui verus splendor? Ubi dignitas mutationis expers? Quæ sine nesciens beatitudo? Ubi bonum illud nec fluctuant, nec alio migrans, nec insidiis obnoxium? Non haec multis laboribus, sudoribusque, si ita contingat, adipiscemur? Non, si quid deliciis in hac vita dandum est, rerum futuraru spes pro deliciis habebimus? Non animadvertemus, tum omnes sanctos martyres, qui, velut communis quidam nodi, universum terrarum orbem complexi sunt, tum hos etiam quorum nomine festum hunc diem agitamus? Quam ob causam vulnera, viacula, eru-

⁵¹ Psal. iv, 3. ⁵² Sap. v, 15. ⁵³ Job xxi, 18.

(58) *Tῆς ἀδοξίας τῆς ἡμετέρας.* Billius: «mei nominis obscuritas gloriæque contemptio.» Non recte; cum potius, ob nominis claritatem, sermones ab eo poscebantur, eo quod dicendi copia insignis habebatur.

(59) *Ἄγητητον.* *Invictum.* Addit Billius: «ut ipse quidem sibi videbatur.» Quæcum a Greco absint, delenda judicavimus.

(60) *Ἐστήσατε.* Pass., ἐστήσασθε.

A θυμούμενος. Τὸ δὲ κάλλοςτον, διει, δ πολλὰ πονήσαται κατορθώσαι τοῖς λόγοις, τοῦτο ὑπὲρ τῶν λόγων αὐτῶν εἰσφέρουσιν. «Ω τῆς καλῆς φιλονεικίας, ἦν ἐμὲ νικῆσαι φιλονεικοῦσιν!» Ω τῆς ἐπαινετῆς ἐπιδόσεως! Οράτε πηλίκον τὸ ἔργον τῆς ἐμῆς σιωπῆς· αὐτοὺς ὑμῖν πεποίηκε τοὺς λόγους ποθεινότερους. Οράτε τὸν καρπὸν τῆς ἀδεξίας τῆς ἡμετέρας (58). Εἴτε τι γένοιτο καὶ τῶν λόγων τοσοῦτον διφελος, ὅσον τῆς σιωπῆς.

Videle quæcum fructum meus gloriæ contemplus tantum sermone ipsi afferant.

A. Οὐκοῦν ἐπειδὴ ταῦτα δοκεῖ, καὶ νενικήκατε τὸν ἄγητητον (59), καὶ τρόπαιον ἐστήσατε (60) κατὰ τῆς ἐμῆς φιλοσοφίας, φέρε τι φθέγξωμαι (61) πρὸς ὑμᾶς, τῆς σιωπῆς ἀμεινον. Φθέγξομαι τοιγαρούν, οὐ μαλακόν τι καὶ ἀναβεβλημένον, οὐδὲ τῆς ἡδίστης τοῖς πολλοῖς ἀρμονίας (οὐδὲ γέραν καλῶς ἀμεινούμην τοὺς ἐμοὺς ἔραστάς, οὐτω διαλεγόμενος), ἀλλὰ καὶ λιαν ἀνδρικὸν τε καὶ σύντονον (62), καὶ ψάχα ἀν ἀμεινούς γένοισθε, ἀπὸ τῆς σαρκὸς ἐπὶ τὸ πνεῦμα μετενεγένετες, καὶ ὑψωθέντες ἵκανῶς τὴν διάνοιαν. Υἱοὶ ἀνθρώπων, ἔως πότε βιρυκάρδιοι (προοιμάσσομεν γάρ πρὸς ὑμᾶς ἔκ τοῦ μεγαλοφωνοτάτου Δαβὶδ); *Ira τι ἀγαπᾶτε ματαιότητα, καὶ ζητεῖτε ψεῦδος,* μέγα τι τὸν ἐνταῦθα βίον, καὶ τὴν τρυφήν, καὶ τὸ μικρὸν δικάριον, καὶ τὴν ταπεινὴν δυναστελλαν, καὶ τὴν ψευδομένην εὐημερίαν ὑπολαμβάνοντες; «Α μὴ τῶν ἔχοντων μᾶλλον ἔστιν ἢ τῶν ἐλπισάντων, οὐδὲ τούτων μᾶλλον ἢ τῶν οὐδὲ προσδοκησάντων. Ὅσπερ χοῦς ὑπὸ λαίλαπος ἀλλοτε εἰς ἀλλούς φτιζόμενά τε καὶ μιστρήπτοντο μενενα, ἢ Ὅσπερ καπνὸς διαρρέοντα, καὶ ὡς διαρρέοντα, καὶ ὡς σκιὰ μὴ κρατούμενα· οὗτε ἀπόντα δυσέλπιστα τοῖς οὐ κεκτημένοις, οὗτε παρόντα πιστὰ τοῖς ἔχουσιν.

B. Εὐκ ἀναβλέψομεν εἰς τὸν ούρανὸν ἄνω; οὐκ ἔκνήψομεν; οὐ τῶν δρυθαλμῶν τὴν λήμην περιαρήσομεν; οὐκ εἰσόμεθα, τίς δ ἀληθινὸς πλοῦτος, καὶ τίς ἡ δυντας λαμπρότης, καὶ ποῦ τὸ μὴ διαπίπτον (63) ἀξιωμα; τίς ἡ ἀπέραντος εὐδαιμονία, καὶ ποῦ τὸ ἀσάλευτον ἀγαθὸν (64), μηδὲ μεθιστάμενον, ἢ ἐπιθυμουλευδέμενον; Οὐ κτησόμεθα ταῦτα πολλοῖς ἰδρῶσι καὶ πόνοις, ἢν οὕτω συμβαίνῃ; οὐκ, εἴ τι δεῖ τρυφὴν ἐντεῦθεν, ἐν ταῖς ἐλπίσι τρυφήσομεν; οὐ γκωσόμεθα τοὺς ἀγίους μάρτυρας, τούς τε ἀλλούς πάντας (65), οὐ πᾶσαν διειλήφασι τὴν οἰκουμένην, Ὅσπερ τινὲς κοινοὶ σύνδεσμοι, καὶ ὃν ἡ παρούσα πανήγυρις; Υπὲρ τίνος τραύματα, καὶ δεσμά, καὶ στρεβλώσεις, καὶ πυρὸς ἀπειλὴν, καὶ ξιφῶν ἀκμὴν, καὶ Eccli. xxxiv, 1.

C. (61) Φθέγξωμαι. Sic Reg. d. Alii, φθέγξομαι.

(62) Σύντονος. Coisl. I, εντονον.

(63) Διαπίπτον. Quinque Regg., et decem Colb., μεταπίπτον.

(64) Τὸ ἀσάλευτον ἀγαθόν. Coisl. 2, τὸ μὴ ἀλλετριον ἀγαθόν.

(65) Πάντας. Reg. d, ἀπαντας.

θηρῶν αγριοτητα, καὶ σκέτος, καὶ λιμὸν, καὶ βάρα-
θρα, καὶ χρημάτων ἀρπαγὰς, καὶ μελῶν ἀποθόλας,
καὶ θνατούς τὸ τελευταῖον, καὶ πάντα προθύμως
ὑπέστησαν, ὡσπερ ἐν ἀλλοτροίς ἀγωνίζομενοι σώ-
μασιν; ἵνα τὲ γένωνται, καὶ τίνα (66) κληρονομή-
σωσιν, ή (67) πᾶσι δῆλα, καὶ ἡμεῖς μὴ λέγωμεν;
Οὐ μετὰ τῆς αὐτῆς ἐπίδος, ὑπὸ τῷ αὐτῷ βραβευτῇ
καὶ ἀγωνοθέτῃ, πρὸς τὸν αὐτὸν παραταξόμεθα τύ-
ραννον, τὸν πικρὸν καὶ τότε καὶ νῦν τῶν ψυχῶν
διώκτην, τὸν ἀδρατὸν ἔχθρὸν καὶ πολέμιον; Οὐκ
ἀνδριούμεθα (68) παραπλησίως ὡσπερ ἐν κοινῷ
Θεάτρῳ τῷδε τῷ κόσμῳ, εἰ καὶ μὴ ἀκμῇ (69) τοῦ
κινδύνου ταχεῖται ἔχούσῃ καὶ τὴν ἀπαλλαγὴν, ἀλλὰ
τοῖς γε καθ' ἐκάστην ἡμέραν ἀγωνίσμασι καὶ πα-
λαίσμασιν, ἵνα καὶ τῶν αὐτῶν στεφάνων ἀξιωθῶμεν,
ἢ ὅτι ἐγγυτάτω (70);

C. 'Ἐγὼ μὲν παντὶ διακελεύομαι, καὶ ἀνδρὶ καὶ
γυναικὶ, καὶ πρεσβύτῃ καὶ νέῳ, ἀστικῷ τε αὐτῷ καὶ
ἀγροίκῳ, ἰδίῳτῃ καὶ ἄρχοντι, πλουσίῳ καὶ πένητι
(καὶ γάρ ὁ αὐτὸς ἀγών καλεῖ πάντας), πρὸς τούτον
ἀποδίδεσθαι προθύμως, καὶ μὴ μαλακίζεσθαι, μηδὲ
μέλλειν, μηδὲ προτίθεσθαι τὸν καιρὸν, οὐ πάλιν τυ-
χεῖν ἀμήχανον. Ἐργασίας γάρ ὁ παρὼν (71), δὲ
μέλλων ἀνταπόδοσεως. Ἐγέρεσθε (72). Δημωμερ ἐτ-
εύθετο, ἤκουσατε τοῦ Σωτῆρος λέγοντος, οὐ μᾶλλον
τι τοὺς τότε μαθητὰς ἐκ τοῦ τόπου τῆς Ἰουδαίας
ἀπάγοντος, ἀλλὰ καὶ τοὺς ὑστερὸν ἀπαντας ἐντεῦθεν
ἀπανιστάντος (73), καὶ πρὸς ἑαυτὸν ὑψούμενον ἔλ-
κοντος, ὡς ή ὑπόσχεσις. Ἀκολούθησαμεν ἀγαθῷ
Δεσπότῃ· φύγωμεν τὰς κοσμικὰς ἐπιθυμίας, φύγω-
μεν τὸν πλάνον κόσμου καὶ κοσμοκράτορα, γενώμεθα
καθαρῶς (74) τοῦ ποιήσαντος, τιμήσαμεν τὴν εἰκόνα,
αἰδεσθῶμεν τὴν αἰλῆσιν, μεταθώμεθα τὴν ζωὴν. Τί
ποιοῦμεν ἡμᾶς αὐτοὺς ταπεινοὺς, ὑψηλοὶ γεγονότες;
Τί τοῖς δρωμένοις ἐγκαταμένομεν (75);

divinam imaginem honore complectamur, vocationem
temus. Quid nosmetipsos sponte dejicimus, cum
aspectum cadentibus inhæremus?

Z. 'Ἐκαστος, δι τὸν οἶδε τε ή, καρποφορεῖτω (76)
τῷ Θεῷ ἐν καιρῷ παντὶ, καὶ ιδέᾳ πάσῃ καὶ βίων (77)
καὶ περιστάσεων, κατὰ τὸ μέτρον τῆς παρούσης αὐτῷ
δυνάμεως, κατὰ τὸ δοθὲν αὐτῷ χάρισμα. ἵνα πᾶσι
μέτροις τῆς ἀρετῆς, πάσαις τὰς ἐκεῖθεν μονὰς πληρώ-
σωμεν, τοσοῦτον θερίσαντες (78), δοσον ἐσπειραμεν,
μᾶλλον δὲ τοσοῦτον ἐναποθέμενοι ταῖς θελαῖς ληνοῖς,
δοσον ἐγεωργήσαμεν (79). Εἰσφερέτω τις, δι μὲν χρή-
ματα Joan. xiv, 31. δια Joan. xii, 32.

(66) *Tira. Reg. c. τι.*

(67) *H. Sic duo Regg., et Comb. In ed., ή.*

(68) *Ἀνδριούμεθα. Duo Regg., ἀνδρειούμεθα.*

(69) *Ἀκμῇ. Duo Reg., ἐν ἀκμῇ. Periculi flami-
nūm solet dicere Tullius. Gregorius vero vocat
periculi aciem, et cum statim, acervo quodam
mortis genere, vita piis viris tollitur; cui, ut
ait Nicetas, opponit τοὺς ἀσκητικοὺς πόνους, et sanctas
scilicet et religiosas vitas labores, qui in longum
temporis spatium porrigitur.*

(70) *Ἐγγυτάτω. Reg. διη. et Coisl. 1, ἐγ-
γυτάτα. Μοχ πρὸ ἐγώ μέν, Or. 1 habet, ἐγώ
δέ.*

(71) *Παρών. Nempe, καιρός, et tempus.*

A ciatus, ignis minas, gladiorum aciem, belluarum
furorem, tenebras, famem, voragini, pecuniarum
direptiones, membrorum abjectiones, mortem
denique atque extrema omnia prompto et alacri
animo, tanquam in alienis corporibus dimicantes,
sustinerunt? Utquid essent, utquid consequerentur,
nonne omnibus utique in prospectu esset,
vel nobis tacentibus? Non igitur nos etiam, cum
eadem spe, sub eodem certaminis Judge ac præmii
arbitro, adversus eumdem tyrannum aciem instrue-
mus, truculentum, inquinat, illum, et tunc, et nunc
etiam, animarum persecutorem, invisibilem hostem
et adversarium? Non pari virtute in hoc mundo,
quasi in communi theatro, certabimus, si non peri-
culi acie, et qua protinus defungi liceat, at in quo-
B tidianis saltē dimicationibus et palæstris, ut eas-
dem coronas, aut his proxīmas, consequainur?

VI. Evidēt omnes, tam viros quam feminas,
tam senes quam juvenes, tam urbanos quam rusti-
cos, tam privatos quam principes, tam divites quam
pauperes, hortor, (idem enim certamen omnibus
propositum est,) ut ad pugnam cum hoc hoste
conserendam impigre se accingant, ac non 367
ignavia laborent, aut moras neclant, atque occa-
sionem, quam nulla postea ratione nancisci liceat,
abjiciant. Laboris enim præsens hoc tempus est;
futurum, præmiorum. Audistis Salvatorem dicen-
tem, *Surgite, abeamus hinc*^{as}: quibus verbis non
solum discipulos quos tunc habebat a Judæo loco
abducebat, sed etiam omnes qui postea ipsis
discipuli futuri erant hinc abstrahebat, et ad seip-
sum, in altum evectum, quemadmodum se factu-
rum promiserat ^{as}, pertrahebat. Quocirca bonum
Dominum sequamur; fugiamus terrenas cupiditi-
ates, fugiamus impostorem mundum, et mundi
principem, pura mente Creatori nos addicamus,
nostram reveremor, vitam in melius communia-
sublimes et excelsi creati simus? Quid rebus in

VII. Unusquisque Deo, quod poterit, offerat,
quovis tempore, quovis genere vitæ et fortunæ,
pro præsentis facultatis modulo, pro gratia sibi
concessa, ut, per omnes virtutis modos, omnes
cœlestis regni mansiones impleamus, tantum scili-
cet metentes, quantum severius; vel ut exactius
loquar, tantum in divinis horreis reconditum haben-
tes, quantum messuerimus. Conferat quidem, hic

(72) *Ἐγέρεσθε. Pass., ἐγέρωμεν.*

(73) *Ἀπανιστάντος. Reg. c. et Combef., ἀπαν-
τάντωντος.*

(74) *Καθαρῶς, etc. Coisl. 1 et unus Colb.,
καθαροὶ τῷ ποιήσαντι ἡμᾶς, et puri efficiamur
Creatori nostro. » Pass., καθαρῶς τῷ ποιή-
σαντι.*

(75) *Ἐγκαταμέρομεν. Coisl. 1, ἐναπομένωμεν.
Pass., ἐναπομένομεν.*

(76) *Καρποφορεῖτω. Or. 1, καρποφορήτω [prave].*

(77) *Βίων. Or. 1, βίων.*

(78) *Θερίσαντες. Or. 1, τηρήσαντες, et servantes.*

(79) *Oσορ ἐγεωργήσαμεν. et Quantum messue-
rimus. » Billius: « quantum araverimus. » Non*

pecunias, ille hoc ipsum quod nihil habeat; hic propeusam ad bene de proximo merendum voluntatem, ille bonam alterius voluntatem suscipiendo; hic honestam actionem, ille scitam et solerter contemplationem; hic tempestivum et commodum sermone, ille cum ratione conjunctum silentium; hic inoffensam doctrinam vitaunque minime contraria, ille obsequenter et candidam aurem; hic castam virginitatem, et a mundo penitus abscondentem, ille pudicas nuptias, nec prorsus a Deo disjungentes; hic jejunitum fastus expers, ille epulas ab intemperantia et petulantia remotas; hic attentionem et assiduitatem in orationibus et spiritualibus hymnis, ille pauperum curam et praesidium: omnes autem lacrymas, omnes purgationem, omnes ascensem, atque extensionem ad ea que priora sunt⁸⁷.

VIII. Praeclarum quoque munus est simplicitas, et risum coercere, iram reprimere, oculum colibere, menti vagandi potestatem **368** negare. Nihil orum que Deo offeruntur, tam parvum est, quamvis etiam minimi momenti sit, quamvis longe infra illius dignitatem, quod non omnino accipiat, gratunque habeat, tametsi justo judicio misericordiam ponderare soleat⁸⁸. Accipit ille, et Pauli plantationem, ut Pauli, et rigationem Apollo⁸⁹, et duo vidua minuta⁹⁰, publicani humilitatem⁹¹, et Manassis confessionem⁹². Moyses tabernaculum illud, ad coelestium exemplar constructum, in terra slegebat; et omnes, quod cuique denuntiatum fuerat, conferebant. Quin etiam suapte sponte alii aurum, alii argentum, alii gemmas pretiosas ad superhumeralis ornatum erogabant: mulieres partim byssum retortam, partim coccinum textum, partim purpuram, partim arietum pelle rubricatas, partim caprarum pilos, rem vilissimam, ad opus tabernaculi⁹³; alii, quod quisque aut quaque habebat; ceterum omnes afferabant, nec quisquam immunis erat, ne tenuiorum quidem. Consimilem nos quoque in modum pretioso Dei tabernaculo, hoc est, hujus Ecclesiae, quod non ab homine, sed a Deo fixum est⁹⁴, quodque variis virtutum ornamentis construitur, alias minus quiddam, alias maius, omnes tamen circa exceptionem offeramus, in opus perfectum, in habitaculum Christi, in templum sanctum⁹⁵, architectonica Spiritus arte constructi, et coagmentati. Illud quidem minime dubium est, quin, etiamsi omnia contulerimus, minus ta-

A matia, δὲ τὸ μηδὲν ἔχειν (80)· δὲ μὲν τὸ προθυμεῖσθαι, δὲ τὸ τὸν προθυμούμενον (81) ἀποδέχεσθαι· δὲ μὲν πρᾶξιν ἐπαινετὴν, δὲ θεωρίαν εἰστοχον· δὲ λόγον καίριον, δὲ σωτήραν εὐλογον· δὲ μὲν τις διδασκαλίαν ἀπαιτῶν καὶ βίον μὴ ἀνθιστάμενον, δὲ ἀκοήν εὐπειθῆ καὶ (82) εὐγνώμονα· δὲ μὲν παρθενίαν ἀγνήν καὶ κόσμου παντελῶς ἀποτέμνουσαν, δὲ γέμον σεμνὸν καὶ μὴ πάντη Θεοῦ χωρίζοντα· δὲ μὲν νηστείαν ἀπαιφον, δὲ ἀπόλαυσιν μὴ ἀκόλαστον· ἀλλος τὸ ἐν προσευχαῖς ἀπερίσπαστον καὶ ὑμνοις πνευματικοῖς, ἄλλος τὸ ἐν προστασίᾳ (83) τῶν δεομένων· πάντες δάκρυα, πάντες κάλπασιν, ἀνάβασιν πάντες καὶ τοῖς ἔμπροσθεν ἐπεκτείνεσθαι.

B H'. Καλὴ καὶ ἀπλότης καρποφορία, καὶ γέλως σωφρονίζομένος, καὶ θυμός κολαζόμενος, καὶ δύμα παίδαγωγούμενον, καὶ νοῦς πλανάσθαι μὴ συγχωρούμενος. Οὐδὲν οὕτω μικρὸν τῶν εἰσφερομένων Θεῷ, καὶ ἐλάχιστον ἦ, καὶ παρὰ (84) πολὺ τῆς ἀξίας λειπόμενον (85), δὲ μὴ προσίται πάντως καὶ ἀποδέχεται, εἰ καὶ σταθμίζειν οἶδε τῇ δικαιᾷ κρίται τὸ ἔλεος. Δέχεται καὶ Παύλου τὴν φύτείαν, ὡς Παύλου, καὶ Ἀπολλὼ τὴν ἀρδείαν, καὶ τὰ δύο λεπτὰ τῆς χήρας, καὶ τοῦ τελώνου τὴν ταπείνωσιν, καὶ τοῦ Μανασσῆ τὴν ἔξαγρόρευσιν. Μωσῆς ἐπήγνυτο τὴν σκηνὴν (86) κάτω, τὴν τῶν οὐρανῶν ἀντίτυπον, καὶ πάντες εἰσέφερον τὸ κηρυχθὲν αὐτοῖς. Οἱ δὲ καὶ αὐτεπάγγελτοι, οἱ μὲν (87) χρυσὸν, οἱ δὲ ἀργυρὸν, οἱ δὲ λίθους τιμίους εἰς τὴν ἐπωμίδα· οἱ δὲ βύσσον διακελωσμένην, αἱ δὲ κόκκινον νενησμένον, οἱ δὲ πορφύραν, οἱ δὲ δέρματα κριῶν τηροδανωμένα· αἱ δὲ καὶ τρίχας αἰγείας εἰς τὰ κάτεργα τῆς σκηνῆς, τὸ φαυλότατον· οἱ δὲ δις τις (88) ἔκαστος, ἦ ἔκαστη τύχοιεν ἔχοντες· πάντες δὲ ἔφερον, καὶ οὐδεὶς ἦν ἀσυντελής, οὐδὲ τῶν πενεστάτων. Οὕτω καὶ ἡμεῖς τῇ τιμῇ τοῦ Θεοῦ σκηνὴ τῆσδε τῆς Ἐκκλησίας, ἥν δὲ Κύριος ἐπήξε, καὶ (89) οὐκ ἀνθρώπος, ἥ διαφόροις ἀρετῆς συνοικοδομεῖται: κάλλεσιν, δὲ μὲν μικρὸν, δὲ μεῖζον, πάντες δὲ δόμοις εἰσφέρωμεν εἰς ἔργον τέλειον, εἰς κατοικητήριον Χριστοῦ (90), εἰς ναὸν ἄγιον, συντομέμενοι, καὶ συνωρμαλογούμενοι (91) τῇ ἀρχιτεκτονίᾳ τοῦ Πνεύματος. Πάντως δὲ οὐδὲν εἰσίσομεν τοσοῦτον, ὅσαν εἰλήφαμεν, καὶ πάντα εἰσφέρωμεν. Ἐπει καὶ τὸ εἶναι ἡμῖν ἐκ Θεοῦ, καὶ τὸ εἰδέναι Θεὸν, καὶ αὐτὸν τὸ ἔχειν δὲ εἰσενέγκωμεν. Τὸ δὲ κάλλιστον καὶ φιλανθρωπότατον, διτι μὴ

⁸⁷ Philipp. iii, 13. ⁸⁸ Isa. xxviii, 17. ⁸⁹ I Cor. iii, 6. ⁹⁰ Lue. xxi, 2. ⁹¹ Lue. xviii, 13. ⁹² II Paral. xxxiii, 12 sqq. ⁹³ Exod. xxv, 5 sqq.; xxix, 22 sqq.

recte quidem. Etenim post messem fruges in horreis reconduuntur.

(80) Τὸ μηδὲν ἔχειν. Billius: « paupertatem. »

(81) Τὸ τὸν προθυμούμενον, etc. Billius nimis paraphrastice: « hominis eo affectu prædicti laudem et commendationem. »

(82) Kai. Sic decem Colb., Or. 1, et Pass. Deest in ed.

(83) Εγ προστατλ. Coisl. 3 et Or. 1, ἐν ταῖς προστασίαις.

(84) Πατά. Sic Reg. ph. Deest in ed.

(85) Λειπόμενον. Coisl. 1, ἀπολειπόμενον.

(86) Τὴν σκηνὴν. Billius, « arcum. » In prima

editione verterat, « tabernaculum, » quod sane rectius videtur. Aliud enim erat « arca, » aliud « tabernaculum. »

(87) Οι μέν. Duo Regg. et Or. 1, δὲ μέν.

(88) Ο τι. Pass., εἰ τι.

(89) Kai. Sic Pass. Deest in ed.

(90) Χριστοῦ. Colb. 1, Θεοῦ.

(91) Συντιθέμενοι καὶ συναρμολογούμενοι. Billius: « constructum et coagumentatum. » Id refert « ad templum, » cum ad nos ipsos referri debeat. Nos enim ipsi sumus, qui, architectonica Spiritus sancti arte, « in templum Dei construimus, et coagumentamur. »

τῇ ἀξίᾳ τοῦ διδούμενου, τῇ δὲ δυνάμει καὶ τῇ Αἰ men collaturi simus, quam accepimus. Quando-
διαθέσει τοῦ καρποφορούντος, μετρεῖ Θεὸς τὴν ἐπί-
quidem divini beneficii est, quod sumus, quod
δοσιν.

mus, habemus. Atque illud pulcherrimum humanissimumque censendum est, quod Deus largitione-
nem, non oblatæ rei pretio et dignitate, sed offerentis affectu et facultate metiatur.

Θ. Μή οὖν ἀναμενῆς γενέσθαι χρηστὸς, ἀλλ' ἡδη
γενοῦ· μηδὲ δι τῆς ἀξίας λείπῃ, τὸ πᾶν ἐλλίπης (92).
Ἄλλα τὸ μὲν εἰσένεγκε, τὸ δὲ προθυμήθητι (93),
ὑπὲρ δὲ τοῦ δεήθητος δοθῆναι συγγράμμην τῇ ἀσθενεῖ.
Οὐκ ὅρθισῃ, φησι, κερδὸς ἐνυπελορ μου. Μηδέτε
ἔστω κενός, μηδὲ ἄκαρπος, μηδέ τις στείρα ψυχὴ καὶ
ἄγονος. Ἐκαστος ἔχ τῶν παρόντων καρποφορεῖτω
Θεῷ, καὶ ἔχ τῶν οἰκειῶν (94)· ἀμαρτάνων τὴν με-
τεπολητὴν, δι καλῶς τρέχων, τὴν εὐτοίλαν, δι νέος τὴν
ἐγκράτειαν, ἢ πολιὰ τὴν φρόνησιν, δι πλούσιος τὴν
μετάδοσιν, δι πένης τὴν εὐχαριστίαν, δι ἐξουσίᾳ τὴν
ἀτυχίαν, δι εἰσπράττων τὴν ἡμερότητα. *Oι λερεῖς,*
διδύσασθε δικαιοσύνην, ἢ, τὸ γε ἀλήθευτερον εἰπεῖν,
ἐνδυσώμεδα· μή διασπείρωμεν τὰ πρόβατα τῆς νο-
μῆς, καὶ διαφεύγωμεν, ὑπὲρ ὧν θύηκε τὴν ψυχὴν δι
ποιεῦμεν δι καλῶς, δι γινώσκων τὰ δίαιτα, καὶ γινωσκόμε-
νος ὑπὸ τῶν ιδίων, καὶ καλῶν κατ' ὄνομα, καὶ εἰσ-
άγων αὐτὰ, καὶ ἔξαγων ἀπὸ τε ἀπιστίας εἰς πίστιν,
καὶ ἀπὸ τῆς ζωῆς ταύτης ἐπὶ τὴν ἐκεῖθεν ἀνάπου-
σιν. Φοβηθῶμεν, μή ἀφ' ἡμῶν ἄρξηται τὸ κρίμα, κα-
τὰ τὴν ἀπειλήν· μή λάδωμεν ἐκ χειρὸς Κυρίου διπλᾶ
τὰ ἀμαρτήματα (95), αὐτοὶ τε οὐκ εἰσιντες, καὶ
τοὺς εἰσελθεῖν δυναμένους καλύνοντες.

ρατα accipiamus⁹⁰, ποιητοῦ modi ipsi non introeuntes,
τε⁹¹tes⁹².

I. Τὰ πρόβατα, μή ποιμάνετε τοὺς ποιμένας, C μηδὲ ὑπὲρ τοὺς ἔστιν ὄρους ἐπιάρεσθε· ἀρκεῖ γὰρ
ὑμῖν, ἀν καλῶς ποιμαίνησθε (96). Μή κρίνετε τοὺς
χριτὰς, μηδὲ νομιτεύετε τοῖς νομοθέταις· οὐ γάρ
ἴστη Θεὸς ἀκαταστατίας καὶ ἀταξίας, ἀλλ' εἰρήνης
καὶ τάξεως. Μή τοινυν ἔστω τις κεφαλὴ, μῆγις που
χειρὶ τυγχάνων, ἢ ποῦς, ἢ ἀλλο τις τῶν εὐτελεστέρων
μελῶν (97) τοῦ σώματος· ἀλλ' ἔκαστος ἐν ἣ ἐκλήθη
τάξει, ἀδελφοί, ἐν ταύτῃ μενέτω, καὶν ἣ τῆς κρείττο-
νος ἀξίας· ἐν ᾧ στέργει (98) τὴν παροῦσαν, πλέον
εὐδοκιμῶν, ἢ ἐν τῷ ζητεῖν ἣν οὐκ ἔλαβεν. Μή τις,
ἐνδὸν ἀκινδύνως ἐπεσθαι, ἀρχεῖν ἐπικινδύνως ἐπιθυ-
μεῖτω· μηδὲ δι τῆς ὑποταγῆς νόμος καταλύεσθι, ἢ
καὶ τὰ ἐπίγεια συνέχει καὶ τὰ οὐράνια· μηδὲ ποιῶ-
μεν ἀναρχίαν τὴν πολυαρχίαν. *Oι περὶ λόγους, μή*
σφόδρα τοῖς λόγοις θαρρεῖτε, μηδὲ σοφίζεσθε περισ-
σά καὶ ὑπὲρ τὸν λόγον, μηδὲ νικᾶν ἐπιθυμεῖτε πάντα
κακῶς, ἀλλ' ἔστιν δὲ καὶ ἡττᾶσθαι καλῶς ἀνέχε-
σθε (99). Δότε τῷ Λόγῳ τὸν λόγον· ποιήσατε δικαιο-
σύνης δηλον, μή θανάτου, τὴν παίδευσιν.

⁹⁰ Exod. xxiii, 15. ⁹¹ Psal. cxxxii, 16. ⁹² Ezech. xxxiv, 5, 6. ⁹³ Joan. x, 11 sqq. ⁹⁴ I Petr. iv, 17.
⁹⁵ Isa. xl, 2. ⁹⁶ Matth. xxiii, 13. ⁹⁷ I Cor. xiv, 33.

(92) Ἐπιληπης. Or. 1, ἐλλειπης [male].
(93) Τὸ δὲ προθυμήθητι. Sic quinque Regg., decem Colb., Or. 1, Pass., quorum auctoritate resecavinus
μή αὐτε προθυμήθητι, quod in editis reperitur.

(94) Καὶ ἐπ τῶν οἰκειῶν. Sic plures codi. Deest
ex in ed. Billius verit.: et quod Deo convenit.

(95) Διπλὰ τὰ ἀμαρτήματα. Duplicia peccata, id est, duplices peccatorum pœnas.

IX. Proinde ne benignus esse cuncteris, sed jam
esto; nec, quia satis dignum munus offerre non
potes, idecirco officium omnino desere. Quin po-
tius ita te compara, ut alia statim offeras, alia
prompta ac propensa voluntate offerre exoptes, de
aliis infirmitali tuæ veniam petas. *Non apparebis,*
inquit, *coram me vacuus*⁹⁸. Nemo igitur vacuus,
et infructuosus sit, nec anima ulla sterilis et in-
secunda. Unusquisque Deo quæ suppetunt, et qua-
B propria sunt, **369** muneric loco offerat: qui pec-
cat, vitæ mutationem; qui recte currit, in cursu
constantiam; adolescens continentiam, senex pru-
dentiam, dives largitionem, pauper gratiarum actio-
nem; qui potentia pollet, modestiam; qui exigit,
mansuetudinem. *Sacerdotes, induite justitiam*⁹⁹
aut, ut verius dicam, indutamus: pascuæ oves ne
dispergamus et jugulemus¹⁰⁰, pro quibus bonus ille
Pastor animam suam posuit, qui oves suas cognoscit,
et a suis cognosciunt, et eas vocat, et intro-
ducit atque educit¹⁰¹, tum ab iniustitate ad fidem,
tum ab hac vita ad futuram requiem. *Timeamus,*
ne, quod Scriptura comminatur, a nobis Dei judi-
cium incipiat¹; ne de manu Domini duplicita pec-
catum eliam et eos qui introire possunt, prohiben-
tes².

X. Oves, pastores ne pascite, nec supra fines
vestros assurgite; satis enim vobis est, si recte
pascamini. Nolite judicare judices, nec legislatori-
bus leges præscribite. Non est enim dissensionis
et confusionis Dens, sed pacis et ordinis⁴. Ne quis
igitur caput sit, qui vix aut manus, aut pes, aut
vilius quoddam aliud corporis membrum est: ve-
rum, quo vocatus est, in eo gradu quisque ma-
neat, etiam si aliqui præstantiori dignus sit; p. us
utique laudis habiturus ex eo quod præsenti gradu
acquiescit, quam si eum querat, quem non acce-
pit. Ne quis, cum sine periculo alium sequi liceat,
præire cum periculo expetat; nec obedientiae lex,
qua tam terrena quam celestia tuerit atque con-
servat, infringatur: neque committamus, ut præ-
fectorum multitudo in dissolutam sine ullis præfe-
ctis vivendi licentiam recidat. Qui litteris operam
dat, ne doctrinæ atque eloquentie vestrae ma-
gnopere confidatis, nec immodice et plus quam ra-
tio postulat, sapientes sitis, nec omnibus in rebus

(96) Ποιμαίνησθε. Reg. ph. et Coisl. 1, ποιμα-
νησθε.

(97) Μελῶν. Reg. ph. Coisl. 1, octo Colb., Or. 1,
μερῶν, pars.

(98) Ἐν ᾧ στέργει. Forsan, ἐν τῷ στέρ-
γει.

(99) Ἀνέχεσθε. Coisl. 1, ἀνέχεσθαι.

vincere male cupiatis, sed in quibusdam etiam honeste vinci æquo animo feratis. Verbo sermones date. Curate, ut doctrina, non mortis, sed justitiae vobis instrumentum sit.

XI. *Milites, contenti estote vestris stipendiis*, nec quidquam præter id quod vobis constitutum est, expoacite⁹. Hoc mecum vobis faciendum præscribit magnus ille veritatis præce Joannes, vox illa Verbi prævia. Quid stipendium appellat? Regiam certe annonam, atque munera illa, quæ iis, qui **370** dignitates obtinent, lege constituta sunt. Quod autem superfluum est, cujusnam sit? Ipse quidem vereor dicere, ne quid sinistri ominis hic sermo habeat: seipsi certe satis per vos intelligitis, quamvis dicere supersedeam. Qui a reipublicæ administratione nomen ducitis, quæ *Cesaris sunt, Cæsari reddite, et quæ Dei, Deo*¹⁰; illi vextigal, huic timorem; timorem autem cum dico, explicationem prohibeo. Quid vero magui, fortasse dicturi estis, ex ea re lucrabimur? Rem omnium maximam; meque, si ita vultis, mediatore, nimiri spes faustas, ac primas supernæ civitatis, non hujus exiguae minimæque inter civitates, cuius ne imperium quidem tenere, ut in altricis meæ gratiam parcissime loquar, admodum amplum est ac gloriosum. Illic primas tenere cupiamus; illius vita splendorem assequi studeamus; pro miseratione in hac vita calamitosis exhibita, in Abraham sinu requiescamus; justum judicium judicemus; pauperem et egenum eripiamus: viduæ et orphano misericordiam impertiamur; eos, qui ad necem trahuntur, redimamus; aut, ut levissime dicam, manus ipsis ne afferamus: eum qui nostram, etiam usque ad mensæ micas¹¹, opem implorat, ne despiciamus: ulcerosum et pro soribus nostris jacentem ne prætereamus: laborantibus aliis, atque in calamitate constitutis, luxui ne studeamus; nec conservum nostrum exhorrescamus. Ne, quæso, fratres et amici, a divitijs illius partibus stemus, nec flammis cruciemur, nec vasto hiatu a piorum cœtu dirimamur: nec cum Lazaro paupere illo supplices agamus, ut nostram linguam ignis ardoribus exustam, extremo digito refrigeret, ac ne id quidem impetremus. Simus benigni, misericordes, humani: Magistri nostri bonitatem æmulemur, qui solem oriri facit, non minus super malos, quam super bonos, pluviaque sua omnes æque alit¹². Ne ex aliorum egestate rem familiarem augere sus-

⁹ Luc. iii, 14. ¹⁰ Matth. xxii, 21. ¹¹ Luc. xvi, 20 sqq. ¹² Matth. v, 45.

(1) *H.* Sic duo Regg. In ed., 7.

(2) *Tι λέγων ἐψώρων.* Hæc et quæ sequuntur, usque ad hæc verba, tò δὲ περισσὸν, τίνος; non sunt, juxta Montacutium, Gregorii verba, sed scholastæ cujusdam glossema, quod in textum irrepsit. Miratur id a nemine observatum. Nicetas tamen ut genuinam Gregorii sententiam explicat.

(3) *Tò δὲ περισσὸν, τίνος;* Alludit Gregorius, inquit Nicetas, ad illud Christi, apud Matth. v, 37: « Quod autem his abundantius est, a malo est. » Eodem modo innuit Theologus, ea, quæ necessariis vita usibus supersunt, ab impuro spiritu esse; id tamen eloqui non audet, ne quid tristioris ominis habeat oratio.

(4) *Oīδ' ετι.* Sic omnes codices. Sic legit Pirchy-

A IA'. *Άρκεισθε τοῖς ίδεοις ὀψώροις, οἱ στρατιῶται,* καὶ μηδὲν ὑπὲρ τὸ διατεταγμένον ἀπαιτεῖτε. Ταῦτα ὑμῖν διαχελεύεται μεθ' ἡμῶν Ἰωάννης, δι μέγας τῆς ἀληθείας κῆρυξ, ἡ (1) πρόδρομος τοῦ Λόγου φωνή. Τι λέγων ὄψώντος (2); Τὸ βασιλικὸν σιττρέστον δηλούντι, καὶ τὰς ὑπαρχούσας ἐκ νόμου τοῖς ἀξιώμασι δωρεάς. Τὸ δὲ περισσὸν, τίνος (3); Ἐγὼ μὲν ὅκων λέγειν τὸ βλασφημον ὑμεῖς δὲ, οἵδ' ὅτι (4) συνίετε, καὶ ἔγω φειδῶματι. *Ἄποδοτε τὰ Καίσαρος Καίσαρι,* καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ τῷ Θεῷ· τῷ μὲν τὸ τέλος, τῷ δὲ τὸν φόδον, ὑμεῖς οἱ τῆς πολιτείας ἐπώνυμοι· φόδον δὲ δταν εἶπεν, καλύνε τὴν πλεονεξίαν. Τι ὅλην ἡμεῖς περδανοῦμεν, τάχα διν εἰποίτε, μέγα; Τὸ πάντων μεγίστον· καὶ εἰ βούλεσθε, δι' ἐμοῦ μεστοῦ, τὰς χρηστὰς ἐλπίδας; καὶ τὰ πρωτεῖα τῆς ἀνω πόλεως, οὐ B τῆς μικρᾶς ταύτης καὶ ἐλαχίστης ἐν πόλεσιν, ἡς οὐδὲ τὸ ἀρχεῖν, ἵνα μετρίως εἶπεν τιμῶν ὡς θρεψαμένην, πάνω τι σεμνὸν καὶ ὑπέρλαμπρον. Ἐκεῖ γενέσθαι πρῶτος θελήσωμεν· μεταποιηθώμεν τῆς ἐκείθεν λαμπρότητος· ἐν κόποις Ἀθραδάμ, ἀντὶ τῆς ἐντεῦθεν εὐσπλαγχνίας, ἀναπαυσώμεθα· κρῆμα δίκαιον κρίνωμεν· ἔξελώμεθα πένητα καὶ πτωχὸν· χήραν καὶ ὁρφανὸν ἐλεήσωμεν· ἔκπριώμεθα κτεινομένους, ἢ τὸ γε μετριώτατον (5) εἰπεῖν, μή αὐτοὶ κτείνωμεν· μὴ παρίδωμεν τὸν δεόμενον ἡμῶν, μέχρι καὶ τῶν ἀπὸ τραπέζης ψιχίων (6)· καὶ μὴ παραδράμωμεν τὸν ἥλκωμένον (7), καὶ βεβλημένον ἐν τοῖς ἡμετέροις πυλῶσιν· μὴ τρυφήσωμεν, ἀλλων κακοπάθούντων· μὴ βεδελυξώμεθα τὸν ὅμόδουλον· μή, φίλοι καὶ ἀδελφοί, γενώμεθα τῆς τοῦ πλουσίου μερίδος, μηδὲ ἀδυνηθώμεν ἐν τῇ φιλογίᾳ, μηδὲ τῷ χάσματι διαστῶμεν ἀπὸ τῶν διών, μηδὲ δειθῶμεν λαζάρου τοῦ (8) πένητος, δικριψ δακτύλῳ (9) καταψύξαι τὴν γλῶσσαν ἡμῶν φλεγομένην, καὶ μηδὲ τοσούτου τυγχάνωμεν. Γενώμεθα χρηστοῖ, εὐσπλαγχνοῖ, συμπαθεῖς· μιμησώμεθα τοῦ Δεσπότου τὴν ἀγαθότητα, δις ἀνατέλλει τὸν ἥλιον ἀγαθοῖς καὶ πονηροῖς (10), καὶ τρέφει τῇ βροχῇ πάντας ὁμοίως. Μή δεξώμεθα πλουτεῖν διὰ τῆς τῶν ἀλλων πενίας· μὴ παρὰ τοσοῦτον ἔλθωμεν τῆς θείας ιστητος· μηδὲ μίζωμεν τὸν ἡμέτερον πλοῦτον ἀλλοτρίοις δάκρυσιν, ὑφ' ὧν ὡς ίοῦ καὶ στοτὸς ἐκδαπανηθήσεται, ἢ, τὸ γε τῆς Γραφῆς εἰπεῖν, ἔξεμεθήσεται. Ἄλλα ἔσμεν τοῦ δέοντος ἀποπληστέροι (11); ἔστι καὶ πλεονεκτῆσαι καλῶς.

D merus, qui reddit: « Vos autem, recte novi, intelligitis. » Deest oīδε in ed.

(5) *Μετριώτατον.* Tres Regg., quatuor Colb., Or. 1, Pass., μετριώτερον.

(6) *Ψιχίων.* Tres Regg. Or. 4, Pass., ψιχῶν.

(7) *Τὸν ἥλκωμένον.* Sic tres Regg., duo Coisl., duo Colb., et Or. 1. in Par. ed., εὐλκωμένον.

(8) *Τοῦ.* Sic quinque Regg., Coisl. 1, Or. 1, Pass. Deest in ed.

(9) *Δακτύλῳ.* Plures codices, δακτύλου.

(10) *Ἀγαθοῖς καὶ πονηροῖς.* Pass., ἐπὶ ἀγαθοὺς καὶ πονηρούς.

(11) *Ἄποπληστέροι;* Sic Reg. hm, ph, cum interrogationis nota. In editis, ἀπληστέροι.

Δῶμέν τι μικρὸν ἔντεῦθεν, οὐκ' ἔκεῖθεν πλουτῆσωμεν. Αἴτιαν μας; absit ut tam longe a divina æquitate recedamus; nec divitias nostras cum aliorum lacrymis misceamus, a quibus tanquam a rubigine ac linea consumentur, aut, ut Scripturæ verbo utar, evomenter⁹. Verum ad rem avidiores sumus, quam par sit? Nihil prohibet, quominus laudabili avaritia teneantur. Paululūn quiddam hic dēmus, ut illic divites et copiosi simus.

IB'. Ταῦτα μὲν οὖν (12) ἡδη κοινὰ πρᾶτος πάντας, οὐ τοὺς (13) ἐν πολυτελεῖ μόνον, τὰ παραγγέλματα· κοινὰ γάρ καὶ κοινῆς ἀρχῶστις τὰ φάρμακα. Σὺ δὲ ἀπόγραψε δικαίως ἡμᾶς, δὲ τῶν ἡμετέρων φύρων ἀπογραφεύς (14)· ἀπόγραψε, μή τοὺς ἐμοὺς λόγους ἐπιμελῶς, ὃν οὐδὲν, ή μικρὸν τὸ κέρδος, ή εἰς (15) ἀκοής χάριν καὶ ἡδονὴν, ἀλλὰ τὸν ἐμὸν λαὸν δσίως καὶ φιλανθρώπως· αἰδεσθεῖς, εἰ μή τι ἄλλο, ή τὸν καιρὸν αὐτὸν, ὅτι καὶ ὁ Σωτὴρ ἐν ἀπογραφῇ τίκτεται. Ἐξῆλθε γάρ δόγμα, φησι, καρδιὰ Καίσαρος Αὐγούστου, τοῦ ἀπορράφεσθαι (16) πάντα τὴν οἰκουμένην· καὶ ἀπεγράψετο. Ἀνέβη δὲ καὶ Ἰωσήφ ἐν Βηθλεέμ σὺν Μαριάμ τῇ μεμητησενέρῃ αὐτῷ γυναικὶ (17) ἀπορράψασθαι, διὰ τὸ εἶναι αὐτὸν ἔξ οἰκους καὶ πατριᾶς Ααβίδ. Καὶ τηνικαῦτα ὁ Σωτὴρ τίκτεται, τὸ θαυμάσιον, δὲ πάντων δημιουργὸς (18) καὶ δεσπότης, ἐν φαύλῳ (19) καὶ μικρῷ καταλύματι. Φοβηθῶμεν τὸ μυστήριον· αἰδεσθῶμεν τὴν οἰκονομίαν (20), καὶ οὐτὸν τῷ καιρῷ τι συνεισενέγκωμεν. Νῦν ἄγγελοι χαίρουσι, νῦν ποιμένες περιαστράπτονται, νῦν ἀστὴρ ἐξ Ἀνατολῶν τρέχει πρᾶτος τὸ μέγιστον φῶς καὶ ἀπρόστον· νῦν μάγοι προσπίππουσι, καὶ δωροφοροῦσι, καὶ τὸν πάντων βασιλέα γινώσκουσι, καὶ καλῶς τῷ ἀστέρι τεκμαρτοῦται τὸν οὐράνιον· νῦντες Ἡράντης μανεῖται, καὶ παιδοφονεῖ, καὶ διὰ τὸν ἐλευθερωτὴν, ἀναπει τοὺς τῆς ἐλευθερίας τυγχάνειν ὄφελοντας. Ἀλλ' ἡμεῖς γε μετὰ τῶν προσκυνούντων γενώμεθα, καὶ προσενέγκωμεν τῷ δι' ἡμᾶς πτερυγεύσαντι μέχρι καὶ σώματος, μή λίθανον, μηδὲ χρυσὸν, μηδὲ σμύρναν· τὸν μὲν ὡς Θεῷ (21), τὸν δὲ ὡς βασιλεῖ, τὴν δὲ ὡς γευσαμένῳ δι' ἡμᾶς νεκρότητος (22)· ἀλλὰ δῶρα μυστικά, καὶ ὑπὲρ τὸ φαινόμενον· τό γε μηδὲν λαβεῖν, μηδὲ τῷ πλούτῳ τι συγχωρῆσαι κατὰ πεντας, μηδὲ ἀδικῆσαι τὸ πλάσμα διὰ τοῦ πλάσματος.

Iur, sublimiora; nimiriū, ut nihil accipiamus, nec minus, nec Dei creaturam per aliam creaturam injuria

II'. Σὺν Χριστῷ γράψεις, σὺν Χριστῷ ταλαντεύεις, σὺν τῇ κεφαλῇ δοκιμάζεις, μετὰ τοῦ λόγου λογίζῃ. Χριστὸς ἄρτι γεννᾶται σοι, καὶ Θεός ἐστι, καὶ ἀνθρώπος γίνεται, καὶ ἀνθρώποις συναναστρέψεται. Τί τοῦ λόγου δηλοῦντος; Ἐμοὶ δοκεῖ (23), εἰς νουθεσίαν τῶν τὰ τοιαῦτα πιστευομένων (24), ὅτι ταῖς μεγίσταις τῶν διοικήσεων Θεὸς ἀεὶ συνειέργεται. Καὶ

⁹ Job xx, 15. ¹⁰ Luc. II, 1 sqq. ¹¹ ibid. 9 sqq.

(12) Οὐρ. Deest in ed.

(13) Τούς. Pass., τοῖς.

(14) Φύρων ἀπογράψεύς. Sic Coisl. I. In Coisl. 2, et eis, γράψεύς. Deest φύρων in ed.

(15) Eic. Deest in Regg. c, d, et Coisl. I.

(16) Ἀπορράψεσθαι. Tres Reg., Coisl. I, Pass., ἀπογράψασθαι.

(17) Γυναικί. Sic Reg. c. Deest in ed.

(18) Δημητυρός. Ορ. I, ποιητής, « factor. »

(19) Ἐρ φαύλῳ. Reg. pb. et Coisl. I, ἐν φά-

371 XII. Ilæc quidem præcepta non ad eos solū, qui rem publicam gerunt, sed etiam ad omnes communiter spectant. Communis enim morbi communia quoque medicamenta sunt. Tu vero qui tributa nostra in publicas rationes refers, fac nos juste describas; id age, non ut sedulo et accurate orationes meas, quarum, vel nulla, vel parva utilitas est, vel auribus tantum grata atque jucunda, sed populum menin sancte et humane describas: si nihil aliud, ut certe tempus hoc reverentia prosecutus; quandoquidem ipse quoque Salvator descriptionis tempore nascitur. Exiit enim, inquit, editum a Cæsare Augusto, ut describeretur universus orbis; et quidem describebatur. Ascendit autem et Joseph in Bethlehem, ut cum Maria desponsata sibi uxore profiteretur, eo quod esset de domo et familia David¹⁰. Atque eo tempore salutis auctor in lucem prodiit, res admiranda! omnium rerum opifex et dominus, in exiguo et ignobili diversorio. Mysterium hoc timeamus; Christi incarnationem reveremur; in gratiam temporis nos quoque aliquid erogeimus. Nunc angeli gaudent, pastores luminis fulgere perstringuntur¹¹: nunc ab Oriente ad lucem maximam C et inaccessibilem stella currit; nunc magi procumbunt, aedona offerunt, omniumque Regem agnoscent, et ex sideris aspectu cœlestem egregie conjectura assequuntur. Nunc Herodes furit, et pueros obtruncat, et propter libertatis nostræ vindicem, eos, qui in libertatem asserendi erant, de medio tollit¹². At nos ab adorantibus stemus; eique qui nostra salutis causa eo paupertatis se demisit, ut corpus etiam acciperet; non thus, non aurum, non myrram, primum ut Deo, secundum ut regi, tertium, ut ei qui nostra causa mortem degustavit, offeramus; sed mystica dona, iisque, quæ oculis cernuntur divitiis quidquam adversus paupertatem concederemus.

XIII. Cum Christo describis, cum Christo tributum expendis, cum capite censuram facis, cum Verbo rationem subducis. Nunc Christus tibi nascitur, et Deus est, et homo efficitur, et cum hominibus conversatur. Quid autem sibi vult hic sermo? Sane, nisi me sententia fallit, eos, 372 quibus hujusmodi munera commissa sunt, admonet, Deum

¹⁰ Matth. II, 1 sqq.

τνη, εἰ in præsepio. »

(20) Οἰκορούλαρ. Billius: « humanitatem assumptam. »

(21) Τὸν μὲν ὡς Θεῷ, etc. Billius: « partim ut Deo, partim ut Regi, partim, » etc.

(22) Νεκρότητος. Pass., νεκρώσεως, « mortalitatem. »

(23) Δοκεῖ. Sic Coisl. I. In ed., δοκεῖν.

(24) Πιστευομένων. Regg. c, d, et Coisl. I, πιστευομένων.

tina semper maximis rerum administrationibus co-
mitem interesse. Et quidem, ut descriptores pudore
quodam afficiat, ac commoveat, eo tempore carnem
assumit, et cum hominibus versatur; ut autem ser-
vituti nostrae solatum afferat, animique aequitatem
veluti lege sanciat (nam ne id quidem contemptum
prætereundum est), non modo suo, sed etiam Petri,
discipulorum omnium charissimi, nomine didra-
chnum pendit¹³. Nam propter nos homo factus erat,
servique formam suscepit¹⁴, et pro iniquitatibus
nostris ad mortem ductus est¹⁵. Ille Salvator fecit,
idque cum voluntate sola nobis, utpote Deus, salu-
tem afferre posset, quemadmodum et universam
rerum machinam solo jussu atque imperio procrea-
vit. Majus autem, et ad incutendum pudorem ac-
commodatius nobis contulit, nempe pietatem ac
misericordiam, atque honoris aequalitatem. Quid
vero nos, Christi discipuli, illius, inquam, mitis et
benigni, et qui nobis usque adeo ministravit? Non
magistri pietatem nobis imitandam proponeimus?
Non benignos ac faciles nos ipsos conservis præbe-
himus, ut talem ipsi quoque dominum experiamur,
nobis videlicet eadem mensura, qua mensi fueri-
mus, repensurum¹⁶? Non animas nostras lenitate
redimemus? Satis superque grave est liberis homi-
nibus servitute premi, tantumque inter eos, qui ex
eadem terra massa coagmentati sunt, interesse, ut
alii imperent, alii imperio teneantur; alii tributa
constituant, alii tributi causa describantur; alii
injuriam inferre, maloque afflicere impune possint, alii, ne quid patientur, laborent, ac precibus con-
tendant; eaque circa unam et eamdem imaginem, circa unam et eamdem dignitatis præstantiam con-
tingere, circa ejusdem vitæ hæredes, et pro quibus Christus aequum mortuus est. Satis, inquam, haec
liberis hominibus molestia sunt; ne quid huic jugo ponderis addatur, ne quid poenæ illi, qua primum
nostrum peccatum mulctatum est, acerbitalis accedat.

XIV. Utinam funditus pereat vitium, et primum illius semen, ac pravus ille, qui, dormientibus no-
bis, zizania superseminavit¹⁷, ut mali principium
ex boni incuria nasceretur, non secus ac tenebra-
rum principium, est lucis recessio. Ille nobis li-
gnum illud invexit, et amarus esus, et invidus ser-
pens, et lex violata, quæ **373** hanc poenam irroga-
vit, ut in sudore vultus nobis victus sit parandus¹⁸. Hinc ego nudus et indecorus, et nuditatem cognovi,
et pelliceam vestem indui, et e paradiso dejectus sum, atque ad terram, ex qua sumptus fueram,
aversus sum, id unum deliciarum loco habens, quod
calamitates meas cognitas habeam: et pro exigua
voluptate, perpetuo mœrore damnatus sum; eam-
que poenam pendo, ut mihi cum eo, qui male in

¹³ Matth. xvii, 26. ¹⁴ Philipp. ii, 7. ¹⁵ Isa. liii, 5.

(25) Καταιδέσεις. Plures Regg. et Coisl. i, καται-
δέση. Plurimi Colb., καταιδήση.

(26) Ἀνεδέξατο. Quatuor Regg. et Or. i, ἀν-
έλαβε.

(27) Εἰσήρεγχε... τὸ δύστιμον. Coisl. 3, τὸ δύσ-
τιμον, « servitutis aequalitatem. » Haec Gregorii
verba non male interpretatur Nicetas de humanis
affectionibus, quos induit Christus, nostram assumens
naturam, nonisque per omnia, præter peccatum,
factus similis: Διὸ τοῦτο γέγονεν ἀνθρωπος, συμπα-
-

Α ἵνα μὲν καταιδέσεις (25) τοὺς ἀπογράφοντας, τηνι-
κῶντα ὄμιλοι καὶ ἀνθρώποις· ἵνα δὲ παραμυ-
θίσηται τῆς δουλείας ἡμᾶς, καὶ τὴν εὐγνωμοσύνην
νομοθετήσῃ (οὐδὲ γάρ τοῦτο παροπτέον), τελεῖ καὶ
αύτὸς τὸ δίδραχμον, καὶ οὐχ ὑπὲρ ἑαυτοῦ μόνον,
ἀλλὰ καὶ Πέτρου τοῦ τιμιωτάτου τῶν μαθητῶν· ἐπει-
καὶ ἀνθρωπος ἐγένετο δι' ἡμᾶς, καὶ δούλου μορφὴν
ἀνεδέξατο (26), καὶ ὑπὲρ τῶν ἀνομιῶν ἡμῶν ἤχθη εἰς
Θάνατον. Ταῦτα μὲν δ Σωτὴρ, καὶ τῷ θελήματι μό-
νον, ὡς Θεὸς, σώσαι δυνάμενος, ἐπει καὶ τὰ πάντα
προστάγματι συνεστήσατο· μεῖζον δὲ καὶ δυσωπητι-
κώτερον εἰσήρεγκεν ἡμῖν, τὴν συμπάθειαν καὶ τὸ
δύστιμον (27). Τι δὲ ἡμεῖς οἱ Χριστοῦ μαθηταὶ τοῦ
πράου καὶ φιλανθρώπου, καὶ τοσοῦτον ἡμῖν λειτουρ-
γήσαντος; Οὐ μιμησμέθα τοῦ Δεσπότου τὴν εὐ-
σπλαγχνίαν; οὐχ ἐσόμεθα χρηστοὶ τοῖς ἄδομούλοις,
ἴνα τοιούτου τύχωμεν καὶ αὐτοὶ τοῦ Κυρίου μετροῦν-
τος, ὡς ἀν μετρήσωμεν; οὐ κτησύμεθα τὰς ἔσωτῶν
ψυχὰς, διὰ τῆς ἡμερότητος; Ἀρχεῖ δυσλεύειν τοῖς
ἔλευθέροις, καὶ τοσοῦτον εἶναι τὸ διάφορον, ὥστε
τοῦ αὐτοῦ χοδὸς, τὸ μὲν κρατεῖν, τὸ δὲ ἀρχεσθαι· καὶ
τὸ μὲν τάσσειν φύρους, τὸ δὲ ἀπογράφεσθαι· καὶ τοῖς
μὲν ἀδικεῖν ἔξειναι· καὶ ποιεῖν κακῶς, τοῖς δὲ (28)
ὑπὲρ τοῦ μὴ (29) παθεῖν δεῖσθαι καὶ ἀγωνίζεσθαι·
καὶ ταῦτα εἶναι περὶ τὴν μίαν εἰκόνα, καὶ τὸ ἔν
ἀξίωμα, τοὺς τῆς αὐτῆς ζωῆς κληρονόμους, ὑπὲρ ὅν
Χριστὸς ἐμοίς ἀπέθανεν. Ἀρχεῖ ταῦτα τοῖς ἐλευθέ-
ροις· μὴ βαρυνέσθω δὲ ὁ ζυγὸς, μηδὲ τῆς πρώτης
ἡμῶν ἀμαρτίας τὸ ἐπίτιμον.

C ΙΔ'. Ως ἀπόλοιτο ἡ κακία, καὶ ἡ πρώτη ταύτης
καταβολὴ, καὶ ὁ καθεύδουσιν ἡμῖν ἐπισπείρας τὸ ζι-
ζάνια Ηονηρὸς, ἵν' ἀρχῇ τοῦ κακοῦ γένηται τὸ ἀμε-
λῆσαι τοῦ ἀγαθοῦ, ὥσπερ καὶ σκότους ἡ τοῦ φωτὸς
ὑποχύρωσις. Ταῦτα τὸ ἔύλον, καὶ ἡ πικρὰ γεύσις,
καὶ ὁ βάσανος δρις, καὶ ἡ παρακοή ἐν ἰδρύται τοῦ
προσώπου ζῆν κατακρίνασσα. Ἐντεῦθεν γυμνὸς ἐγὼ
καὶ ἀσχήμων, καὶ τὴν γύμνωσιν ἔγνων, καὶ τὸν δερ-
μάτινον χιτῶνα ἡμιφιασάμην, καὶ τοῦ παραδείσου
διέπεσον (30), καὶ εἰς τὴν γῆν ἀπεστράψην, δθεν ἐλή-
φθην, ἐν τοῦτο ἀντὶ τρυψῆς ἔχων, τὰ ἐμαυτοῦ γινώ-
σκειν κακά· καὶ λύπην κατεκρίθην ἀπαυστον ἀντὶ
τῆς μικρᾶς (31) ἡδονῆς, καὶ πόλεμον πρὸς τὸν φιλω-
θέντα κακῶς, καὶ διὰ τῆς γεύσεως ὑποστάσαντα.
D Ταῦτα τῆς κακίας ἐμοὶ τὰ ἐπίχειρα· ἐντεῦθεν τὸ

5. ¹⁶ Luc. vi, 58. ¹⁷ Matth. xiii, 25. ¹⁸ Gen. iii, 19.

Ωῆσας ἡμῖν, καὶ δόμοτιμος γενόμενος, ἵνα ταῦτα δυσ-
ωπούμενοι φιλανθρωπευσάμεθα· « Propterea factus
est homo, affectus nostros in se recipiens, perinde
ę nos malis obnoxius, ut nos pudore perfusi huma-
niores essemus. »

(28) Τοῖς δέ. Or. i, τοὺς δέ.

(29) Μη. Deest in Pass.

(30) Διέπεσον. Comb., ἔξειπτον.

(31) Μικρᾶς. Colb. i, πικρᾶς, « acerba. »

γεννᾶσθαις (32) μόδιον, καὶ ζῆν, καὶ λύεσθαι. Αὕτη μήτηρ χρείας, ἡ δὲ πλεονεξίας, ἡ δὲ πολέμων, πόλεμοι δὲ φόρων (33) πατέρες, οἱ δὲ τῆς κατακρίσεως τὸ βαρύτατον. 'Αλλ' ἡμεῖς γε μὴ τὸ πρόστιμον ἐπιτελναμεν, ὑπὸ τὴν αὐτὴν κείμενοι καταδίκην, μηδὲ ἄλλοις κακοὶ γενώμεθα. Φιλανθρωπίαν ἡμᾶς τὴν εἰς ἀλλήλους ἀπαιτεῖ Θεός, καὶ οὐπ' αὐτοῦ κολαζώμενα.

εἰδεις πρενέ obnoxii simus, nec male cum aliis agamus. Mutuam erga nos ipsos benignitatem Deug a nobis exposcit, εἰλάσι ab ipso puniamur.

IE'. "Εσται καὶ διλῆτις ἡ γραφὴ, καὶ διλος ἀπογραφεὺς· εἰ τινα βίβλον ζώντων ἀκούεις, καὶ βίβλον οὐ σωζομένων. Ἐκεῖ πάντες ἡγγραφησμέθα, μᾶλλον δὲ ἥδη γεγράμμεθα κατ' ἀξίαν τῶν ἐνταῦθα βενιωμένων (34) ἔκαστος. Οὐ πλοῦτος ἔχει τὸ πλέον ἔκει, οὐ πενία τὸ ἔλαττον, οὐ χάρις, οὐκ ἔχθρα, οὐκ ἄλλο τι τῶν ἀπάντων, οἵτις ἐνταῦθα τὸ δίκαιον κλέπτεται. Δακτύλῳ θεοῦ πάντες γεγράμμεθα, καὶ ἀνοιγήσεται ἡμῖν βίβλος ἐν ἡμέρᾳ ἀποκαλύψεως. Μήκρος μὲν καὶ μέγας ἔκει ἔσται, καὶ θεράπων ὅμοι δειπτήτη, τὸ Σολομῶντος φύλεγμα (35), καὶ βασιλεὺς ἀρχομένῳ, καὶ ἀπογραφεὺς (36) ἀπογραφομένῳ, καὶ τῇ λαμπτρότητῃ ἐγγύθεν. Καὶ τὸ δύστημαν σιωπήσομαι· πλὴν οἴτα γράφομεν, τοιαῦτα καὶ γραφησμέθα. Ταύτην ποίησον σεαυτῷ τὴν ἡγγραφὴν χρηστοτέραν, ἡμῖν φανεῖς χρηστὸς καὶ φιλάνθρωπος.

Hanc inscriptionem si facilem et commodam experiri cupis, fac te commodum nobis et humanum præbeas.

IG'. Τί πρὸς ταῦτα λέγεις; Τί γράφεις, ὁ φίλων ἀριστεροῦ καὶ ἥλικων καὶ παιδευτῶν ἡμῖν κοινωνὲ καὶ παιδευμάτων, εἰ καὶ νῦν ἡμᾶς εἰς τὴν κρείττων μοῖραν δὲ Θεὸς ἔταξεν, ὑμᾶς ταῦτα παιδεύειν τοὺς ἐν ἔξουσίᾳ (δικῶν γὰρ εἰπεῖν βαρυτέραν); Ό Πατέρες εὐσεβοῦς (37) καὶ γένους, ὁ γονέων ἱερῶν ἱερὸν φυτὸν, ὁ βίκα τέκνων ἱερωτέρων (38), πῶς ποτε ἀποδέχῃ τοὺς ἐμοὺς λόγους; Άρά τι πειθομεν, η δεήσει κατεπάδειν μακρότερα; Τοῦτο μὲν οὐκ εἰκάζειν, ἀλλ' εὖ εἰδέναι χρή, διτὶ σε οἱ παρ' ἐμοῦ λόγοι ἐκ πλείονος ἔχουσιν. Καὶ γάρ εἰ μή τινι ἄλλῳ θαρρεῖν εἰχομεν (39), ἀλλὰ τοῖς (40) λόγοις αὐτοῖς. οἱ σε ἀεὶ πρὸς τὰ καλὰ ῥάδινας ἔχουσιν, η ἀρχόμενον, η ἐπόμενον· τοῦτο γάρ ἔστιν, ὃ τῶν πολλῶν οἱ σοφοὶ διαφέρουσιν. Ἐγὼ δὲ μικρὸν ἔτι προσθήσω τοῖς εἰρημένοις· σὺ μὲν ἐδωκας μισθῶν τοῖς ἐμοῖς λόγοις, δύτινα δέδωκας· οἱ δέ σοι διδόσας καὶ προσάγουσι πένητας, πάντα χορὸν ἱερέων, χορὸν φιλοσόφων, οὐδενὶ δεσμῷ κάτω κατεχομένων, μόνα κεκτημένων τὰ σώματα, καὶ οὐδὲ αὐτὰ παντελῶς· οὐδὲν ἔχοντων Καλασπι, πάντα Θεῷ, θυνουσ, εὐχάς, ἀγρυπνίας, δάκρυα,

¹⁰ Job III, 19.

(32) Ἐντεῦθεν τὸ τερρᾶσθαι, etc. Sic exponit Nicetas: "Ανθρωπος γεννᾶται μόδιον, καὶ ζῇ ἐν Λύτῃ· « Homo in labore nascitur, in æruminā vivit. »

(33) Φόργων. Coisl. 1, et Or. 1, φόνων, « cædes, homicidia. »

(34) Τῷρ ἐνταῦθα βεβιωμένων. Sic Coisl. 1 et Ies., quod etiam Combessio placet. In ed., τῶν ἥδη βεβιωμένων.

(35) Συλομῶντος φθεγξομαι. Pass., προσφέγ-

A neam amicitiam irrepsit, ac per arboris gustum in fraudem me induxit, bellum gerere sit necesse. Hoc mihi peccati præmium. Hinc factum est, ut in labore et æruminā nascar, et vivam, ac moriar. Hinc indigentia nata est; ex indigentia cupiditas, ex cupiditate bella, ex bellis porro tributa, quibus in divina condemnatione nihil gravius est et acerbius. At nos saltem, ne multam augeamus, cuin eisdem pœnæ obnoxii simus, nec male cum aliis agamus. Mutuam erga nos ipsos benignitatem Deug a nobis exposcit, εἰλάσι ab ipso puniamur.

XV. Erit alia quoque descriptio, et descriptor aliis: nisi forte de quodam viventium pereuntium que libro nihil unquam audisti. Illic omnes inscribemur, vel, ut rectius dicam, iam inscripti sumus, pro merito quo quisque hic vitam consecit. B Illic non meliori conditione sunt dicitæ, nec deteriori paupertas, non gratia, non odium, non denique alia omnia quibus judiciorum fides ac religio hic subripitur et labefactatur. Omnes Dei digito descripsi sumus, nobisque in revelationis die liber appetiuntur. Illic parvus et magnus est, et servus una cum hero¹⁰, ut est apud Salomonem [Job], et rex una cum subdito, et descriptor una cum profidente, et splendor in propinquuo; nam quod dictu omnino sum est, silentio præteribo. Cæterum quo modo alias descripserimus, eudem ipsi quoque describebemus.

XVI. Quid ad hæc dicas? Quid scribis, amicorum et æqualium optime, atque iisdem nobiscum use magistris et disciplinis? Tametsi nunc præstantiori gradu atque ordine (vereor enim dicere, graviori), nos Deus collocarit, ut vos, qui magistratum geritis, ista doceanus. O tu, qui pia patria et familia ortus es, o sancta sanctorum parentum planta, o sanctorum liberorum radix! Quo pacto nunc sermones meos 374 excipis? Nunquid te flectunt? An longiori oratione mihi deliniendus ac velut incantandus eris? Evidem te jamdiu sermonibus meis correptum teneri, non conjectura quadam assequor, sed certum et exploratum habeo; fretus quidem, si nulla alia re, litteris certe ipsis et doctrina, quæ te facile semper ad optimæ quæque ducit, vel tua ipsius sponte incidentem, vel alios sequentem. Hoc enim est, quo sapientes vulgus superant. Ego vero non nihil etiam ad ea, quæ jam dixi, adjiciam. Tu quidem orationi meæ mercedem persolvisti, quamcumque tandem, persolvisti; at illa tibi dono pauperes offert, totum sacerdotum chorūm

ξομα. Lapsus memoria hic videtur Gregorius, dum Salomonis tribuit verba quæ in libro Job occurserunt.

(36) Ἀπογραφεύς. Sic Coisl. 1 et 2, decem Colb., Or. 1, Ies., etc. In Par. ed. deest.

(37) Εὐσεβοῦς. Coisl. 3, εὐγενοῦς, « celebri. »

(38) Ιερωτέρων. Coisl. 1, ἱερωτάτων.

(39) Εἰχειμεν. Pass., Εχομεν. In aliis, Εχομεν.

(40) Τοῖς. Deest in Reg. him et Or. 1.

ac philosophorum cœtum, qui nullo vinculo humi-
tenentur, qui sola corpora, ac ne ea quidem tota,
possident; qui Cæsari nihil habent, Deo omnia tri-
buunt, hymnos, preces, vigillas, lacrymas, opes,
quæ manibus arripi nequeunt, mundo emori, Chri-
sto vivere, carnem macerare, animam a corpore
abstrahere. His parcens, aut etiam omnino Deo
reddens divini numinis famulos et mysteriorum
conscios, cœlestiumque rerum inspectores, has,
inquam, generis nostri priuitas, hæc columnæ,
has fidei coronas, has pretiosas margaritas, hos
templi illius, præclaræ, inquam, Ecclesiæ cœtus,
lapides, enjus fundamentum et lapis angularis est
Christus: pulcherrime utique, et ipsis, et tibi, et
nobis omnibus consulueris. Ac tibi has potius a nobis
divitias optari, quam magnos auri atque argenti
thesauros, qui nunc existunt, ac paulo post non erunt.

XVII. Habetis orationis meæ munus, si spe vestra
inferius, at certe quale offerre potuimus. Vos vero
nihil pro hac mea ergatione, quod magis est, re-
pendite, nempe tractabiles et obsequentes animos.
Sic ad alia commoda hoc quoque accedat, ut sermo-
nibus meis minus opus habeatis, nimurum mutuo
vos ipsos considerantes ad provocationem charita-
tis, et bonorum operum¹⁰; atque ita tandem in cœlis
facilem et benignam in illo ævo descriptionem con-
secuti, et circum omnium Regem tripudiantes (quod
unum agunt qui illic descripsi sunt), laudem Deo
ministremus, unam et eamdem Patris et Filii et
Spiritus sancti divinitatis gloriam et splendorem
intuentes, laudibusque exaltantes, cui gloria, et
honor, et adoratio in sæcula sæculorum. Amen.

¹⁰ Hebr. x, 24.

A κτῆσιν οὐ κρατουμένην. ἀποθανεῖν κόσμῳ (41), ζῆ-
σαι Χριστῷ, σάρκα κενῶσαι, ψυχὴν ἐλκῦσαι ἀπὸ τοῦ
σώματος. Τούτων φειδόμενος, ή καὶ καθαρῶς ἀποδι-
δοὺς (42) τῷ Θεῷ τοὺς θεραπευτὰς τοῦ Θεοῦ καὶ μύ-
στας, καὶ τῶν οὐρανίων ἐπόπτας, τὴν ἀπαρχὴν τοῦ
ἡμετέρου γένους, τὸ ἔρεισμα τοὺς τῆς πίστεως στε-
φάνους, τοὺς μαργαρίτας τοὺς τιμίους, τοὺς τοῦ ναοῦ
λίθους, οὐ θεμέλιος καὶ ἀκρογωνιαῖος Χριστὸς, τοῦ
καλοῦ λέγω τῆς Ἐκκλησίας πληρώματος· καὶ (43)
κάλλιστα ἀν καὶ τούτοις, καὶ σεαυτῷ, καὶ πᾶσιν ἡμῖν
βουλεύσασι. Καὶ σοὶ εὐχομαὶ τοῦτον παρ' ἡμῶν τὸν
πλοῦτον γενέσθαι μᾶλλον, η πολλοῦ χρυσοῦ καὶ
ἀργυρίου θησαυρούς, νῦν ὑπάρχοντας, καὶ μετ' ὀλ-
γον οὐκ ἐσομένους.

B IZ'. Αὕτη τῶν ἐμῶν λόγων ὑμῖν (44) ἡ καρποφο-
ρία, εἰ καὶ τῆς ἐλπίδος ἐλάττων, ἀλλὰ κατὰ γε τὴν
ἡμετέραν δύναμιν. Ὅμεις δὲ ἀντιδοίητέ μοι τῆς
ἐμῆς εἰσφορᾶς τὸ μεῖζον, τὴν εὐπεθειαν· ὡς ἀν τὰ
τε ἄλλα καὶ ἡττον δέσθι τῶν ἐμῶν λόγων, ἀλλήλους
κατανοοῦντες εἰς παροξυσμὸν ἀγάπης καὶ καλῶν
ἔργων· ὡς ἀν χρηστῆς καὶ φιλανθρώπου τῆς ἐκείθεν
γραφῆς τυχόντες, καὶ περὶ τὸν πάντων βασιλέα χο-
ρεύοντες, δι μόνον ἕργον ἔστι (45) τοῖς ἐκεὶ γεγραμ-
μένοις, λειτουργῶμεν Θεῷ τὴν αἰνειν, τὴν μιαν
Πατρὸς, καὶ Γιοῦ, καὶ ἀγίου Πνεύματος, καὶ θεωροῦν-
τες καὶ ἀνυψοῦντες τὴν (46) τῆς θεότητος δέξιαν τε
καὶ λαμπρότητα, ὅτι αὐτῷ ἡ δέξια, καὶ ἡ τιμὴ, καὶ ἡ
προσκύνησις εἰς τοὺς αἰώνας τῶν αἰώνων. Ἄμην.

C

(43) *Kai.* Sic Regg. bm, pl, Or. 1, et Pass. Deest in editis.

(44) *Ὕμηρ.* Sic duo Regg., et Pass. Sic etiam videtur legisse Billius. In ed., ἡμῖν.

(45) *Ἐστι.* Sic Reg. pl. Deest in ed.

(46) *Ἀνυψοῦντες τὴν.* Sic duo Regg. In Coisl. 1, ἀνυψοῦντες, « celebrantes. » Deest τὴν in ed.

375 MONITUM IN ORATIONEM XX.

I. Defunctis Gregorii parentibus, ipse, juxta probabiliorem opinionem, abdicata Nazianzenæ Ecclesiæ cura, anno 375 Seleuciam se contulit. Ibi per triennium solitudini, vigiliis ac rerum cœlestium contemplationi deditus, hominibus sere incognitus mansit. Verum, ob sanctitatis et eloquentiæ famam, plurimorum præsulum votis expelitus, et a Theodosio Magno in Constantinopolitana sede, circa annum 379, collocatus, eadem doctrinæ ac pietatis seinina in navem sibi creditam plebem sparsit. Invaserat tunc temporis Constantinopolim incredibilis quædam quasi errorum cohors. Non tantum hæretici, sed ipsi etiam Catholici novas et periculosas de rebus divinis quæstiones agitant. Ex opinionum diversitate oriebantur rixæ et dissensiones; tantaque erat animorum vis, et linguarum prurigo, ut de rebus sacris non solum tempora, sed et fora et aedes continuo personarent.

II. Hanc temeritatem retundit Theologus, ac primo quidem eos præcipue carpit, qui, nec sacrarum litterarum cognitione instructi, nec viæ sanctitate commendabiles, sibi theologorum nomen arroganter ascribebant. Pluribus exemplis ex Scriptura prolatis ostendit, non cuique licitum esse Sancta sanctorum adire, vel spectare, vel attingere, sed illis tantum qui a Deo sunt vocati, et seipso hostiam viventem, imo ipsum Dei

vivi templum exhibuerint, Deinde fusa de sanctissima Trinitate disserit, et impia Sabellii Ariique dogmata, doctrinæ simul ac fidei gladio, deturbat. Naturæ unitatem in Deo cum personarum distinctione invictæ asserit; ac diserte exposita divinæ humanaeque generationis differentia, monet Filii a Patre generationem, et sancti Spiritus processionem a theologis non curiosius inquirendam. Unde sapienter concludit (n. 12) : « Vis theologus fieri? Serva mandata; per Dei præcepta incede; actio enim gradus est ad contemplationem. »

III. Inscriptitur hæc oratio : « De dogmate et constitutione episcoporum. » Verum inscriptione hæc non satis accurata videtur. Nihil enim, aut fere nihil, hic « de episcoporum constitutione » agitur. Inscriptionem tamen non immutamus, cum in plerisque codicibus sola reperiatur. De hac re monuisse sufficiat Cæterum, teste Elia, Constantinopoli habita est. Id etiam probatur rerum circumstantiis et annalium monumentis. Quo autem anno pronuntiata fuerit, id non satis iisdem testimoniis declaratur. Juxta Billium, in Eliæ Commentariis (forsan manuscriptis) collocatur post secundam *De theologia* orationem. At, ut observat idem Billius, huic ordini repugnat omnes, uno Eliano excepto, quos viderit codices. Verisimile videtur habitam fuisse anno 379. Utrum autem primum debeat obtinere locum inter Gregorianas quæ Constantinopoli habitæ sunt, affirmare veremur. Hanc tamen aliis præmittendam conjicimus, quod scilicet aliarum, ac præcipue theologicarum, Gregorii orationum, veluti orationis ab eruditis habeatur.

ΛΟΓΟΣ Κ.

Περὶ δόγματος (47) καὶ καταστάσεως ἐπισκόπων. Α

Α'. Ὄταν ἦω τὴν νῦν γλωσσαλγίαν, καὶ τοὺς αὐθημερινὸς σοφοὺς, καὶ τοὺς χειροτονητοὺς θεολόγους, οἵς ἀρκεῖ τὸ θεῖον μόνον πρὸς τὸ εἶναι συφοῖς· ποδῶν τὴν ἀνωτάτω φιλοσοφίαν, καὶ σταθμὸν ἔσχατον ἐπιζητῶν, κατὰ τὸν Ἱερεμίαν, καὶ ἐμαυτῷ μόνῳ συγχενέσθαι βούλομαι. Οὐδὲν γάρ μοι δοκεῖ τοιούτον (48), οἷον μύσαντα τὰς αἰσθήσεις, ἔξω σαρκὸς καὶ κόσμου γενόμενον, μηδενὸς τῶν ἀνθρώπινων προσαπτόμενον, δτὶ μὴ πᾶσα ἀνάγκη, ἕαυτῷ προσλαλοῦντα καὶ τῷ Θεῷ, ἔην ὑπὲρ τὰ δρώμενα, καὶ δεῖ τὰς θείας ἐμφάσεις καθαρὰς ἐν ἔκυτῷ φέρειν (49) ἀμιγεῖς τῶν κάτω χαρακτήρων καὶ πλανωμένων, οἷον ἐσπειτρὸν ἀκτηλίδων Θεοῦ καὶ τῶν θείων, καὶ ὅν, καὶ δεῖ γινόμενον (50), φωτὶ προσλαμβάνοντα φῶς, καὶ ἀμαυροτέρῳ τρανύτερον, μέχρις ἂν πρὸς τὴν πηγὴν Ἐλθωμεν τῶν τῇδε ἀπαυγασμάτων (51), καὶ τύχωμεν τοῦ μακαρίου τέλους, λυθέντων (52) τῶν ἐσπειτρῶν τῇ ἀληθείᾳ ὡς μόδις ἢν τις ἔαυτὸν, ἢ μακρῷ φιλοσοφῷ παιδαργυρῆσας, καὶ ἀπορρήτην κατὰ μικρὸν τὸ τῆς ψυχῆς εὐγενὲς, καὶ φωτοειδὲς, τοῦ ταπεινοῦ καὶ σκότῳ συνεζευγμένου, ἢ Θεοῦ τυχῶν θεῶν, ἢ καὶ δημφω ταῦτα, καὶ μελέτην ὅτι μάλιστα τοιούμενος ἄνω βλέπειν (53), τῆς κατασπώσης ὅλης ἐπικρατήσει. Πρὶν δὲ ταύτην ὑπερσχείν, δοτὴ δύναμις, καὶ ἀνακαθδραὶ Ικανῶς τὰ τε ὥτα καὶ τὴν διά-

⁴¹ ἀρεπ. IX, 2.

(47) Περὶ δόγματος. Plures habent, Περὶ δογμάτων. Alii, Περὶ δογμάτων, ήτοι περὶ θεολογίας, « de Dogmatibus, seu de Theologia. » Alii, Περὶ δογμάτων, καὶ κατὰ ἐπισκόπων, « de Dogmatibus, et contra Episcopos. »

(48) Τοῦτον. Sic duo Regg., et Or. 1. In ed., τοιούτῳ.

(49) Φέρετ. Combes., φέρετ, « in seipso fert. »

(50) Καὶ δὲ, καὶ δεῖ γινόμενον. Evid. Coisl. 1, et Par., καὶ ὡς, καὶ δεῖ γινόμενος. Evid.

(51) Τὸν τῇδε ἀπαυγασμάτων. Gregorius, per τὴν τοιούτην fontem, intelligit Deum, qui in hac vita, veluti radios claritatis sua in homines

376 ORATIO XX^a.

De dogmate et constitutione episcoporum.

I. Cum linguae pruriginem hac tempestate vigen-
tem conspicio, sapientesque diei unius momento
exortos, atque theologos electione ac suffragio ef-
fectos, quibus ad eruditionem comparandam satis
est, si voluntatem solam afferant, philosophiae
supremæ desiderio teneor, ac, juxta Jeremiam ²¹,
extremum quædam secessum requiro, mecumque
ipse solus vitæ consuetudinem habere concupisco.
Nihil enim potius mihi videtur, quam si, sensibus
compressis, extra mundum et carnem positus, ni-
hil rerum humanarum contingens, nisi summa ne-
cessitate coactus, mecum ipse et cum Deo collo-
quens, sublimiore iis rebus, quæ aspectu sentiun-
tur, vitam traducam, ac divinas rerum species et
imagines puras semper, atque ab omnibus terrenis
et errabundis simulariis immunes in me circuni-
feram, ac efficiar, semperque existam, velut pu-
rissimum quoddam Dei rerumque divinarum spec-
culum, ut lumen lumine, et clarus obscuriori ex-
cipiam, donec tandem ad radiorum vitæ hujus fon-
tem perveniamus, ac, solutis per veritatem spe-
culis, heatum lumen assequamur; adeo ut vix quis-
piam, etiam si seipsum vel diurna philosophia ac
disciplina exerceat, animaque nobilitatem et splen-
dorem ab humiliis et caliginosi corporis contagione

immittat, ita ut semper in se et divinas species seu
imagines circumferant. Quo sensu efficiamur puris-
simum quoddam Dei rerumque divinarum speculum,
in quo omnibus contemplari licet illius claritatis
radios, cuius Deus fons est, ut omnis desiderii no-
stri impetus magis magisque ad illum fontem diri-
gatur.

(52) Ανθέντων. Coisl. 3 et Par. addunt, ἡμῖν.

(53) Καὶ μελέτην ὅτι μάλιστα ποιούμενος ἀρ-

βλέπειν. Hæc desunt in duobus Regg., et Or. 1.

• Alias xxix, quæ autem 20 erat, nunc 43. — Ha-
bita anno 379.

paulatim abrumpat, vel divinum numen propitium A νοιαν, ή ψυχής ἐπιστατάν δέξασθαι, ή θεολογία sentiat, aut utrumque horum habeat, ac mentem προσβαλέν, οὐκ ἀσφαλές εἶναι γινώσκω. maxima cum diligentia ad coelestia dirigat, vix, inquam, terrenam hanc molem deorsum trahentem superare poterit. Priusquam autem eam, quantum fieri potest, superaverimus, auresque nostras et mentis aciem satis repurgaverimus, animarum curam suscipere, aut ad rerum divinarum pertractationem accedere haudquaquam tutum esse duco.

II. Ac ne me forte timidiorem, quam par sit, existimetis, sed consilium nostrum prudentiamque comprobetis, unde in hunc metum inductus fuerim, exponam. Primum igitur ex ipso Moysē¹¹ audio, quo 377 tempore oracula ei Deus etiebat, quamvis ad montem multi accisi essent, quorum unus erat ipse Aaron, cum duobus filiis, iisque sacerdotibus, tamen ceteros omnes eminus adorare jussos esse, Moysem autem solum ad eum propius accessisse, populum vero ne simul quidem ascendisse. Atque, ut item aliquanto superius narrat, alios fulgura, tonitrua, tubarum clangor, et mons fumus circumfusus¹², et horrendæ comminationes, atque hujusmodi terrores deorsum sistebant, adeo ut ipsi præclare secum agi arbitrarentur, quod vel solam Dei vocem audirent, idque hac lege, ut summo prius studio seipso ab omni labore purgarent. At Moyses, et ascendit, et nubem penetrat, et cum Deo congrexit, et legem accipit, iis quidem, qui e vulgo sunt, litteralem, iis autem, qui supra vulgus assurgunt, spiritualem.

III. Tum etiam illud, quod Heli sacerdoti¹³, atque aliquanto post Osae¹⁴ accidit, cognitum et exploratum habeo: quorum alter sceleris etiam illius, quod filii adversus sacrificia committebant, poenas solvit, idque cum eorum impietatem non modo non probasset, verum etiam multum ac sæpen numero ipsos hoc nomine objurgasset; alter, quod arcum solum a bove distractam, tangere ausus esset; eam quidem incolunem servavit, ipse vero interiit; sic nimurum Deus venerationem arcæ suæ debitam tuebatur. Quim illud quoque mihi perspectum est, ne parietes quidem templi promiscuae multitudini contingere licuisse, eaque de causa parietibus aliis, quibus illi cingerentur, opus fuisse: nec sacrificia ipsa a quibus, aut quando, aut ubi non conveniebat, consumi solita esse: nedum cuivis, aut Sancta sanctorum, aut velamen, aut propitiatorium, aut arcum denique adire, vel spectare, vel attingere, liberum fuisse.

IV. Quæ cum ipse norim, illudque præterea, neminem magno Deo, et sacrificio, et pontifice di-

¹¹ Exod. xix, 3. ¹² ibid. 16. ¹³ I Reg. iv, 12 sqq.

(54) Μή με. Sic duo Regg., duo Colb., Or. 1, et Combef. In ed., μήτε.

(55) Δηλαδή Deest in pluribus codd.

(56) Ἐδεήθησαν. Duo Regg., tres Colb., et Or. 1, ἐδέησαν.

(57) H. Deest in duobus Regg., totidem Colb., et Or. 1.

(58) Synodus CP., anno 1156 habita, inter testimonia contra hæresim Soterichi scholion affert Basiliū minimi ad hunc locum, qui sic se habet: Τοῦ θεολόγου ἐκ τοῦ ἀρχοντοῦ τοῦ «Περὶ θεολογίας, καὶ καταστάσεως ἐπισκόπων.» Κείμενον. «Τοῦ μεγάλου Θεοῦ καὶ θύματος καὶ ἀρχιερέως.» Ἐργηνεία τοῦ ἀλαζίστου Βασιλείου. «Μεγάλου μὲν Θεοῦ τοῦ Κυρίου

B. Καὶ οὗτον εἰς τοῦτο ὑπῆρχην τὸ δέος, ἵνα μή με (54) τοῦ δέοντος δειλότερον ὑπολάβοιτε, ἀλλὰ καὶ ἐκπαιῆτε τῆς προμηθείας, ἀκούω μὲν αὐτοῦ Μωϋσέως, ἡνίκα ἔχρημάτιζεν αὐτῷ δ Θεός, διτὶ πλειόνων εἰς τὸ δρός προσκεκλημένων, ὃν εἰς ἣν καὶ Ἄστρων σὺν τοῖς παισὶν αὐτῷ τοῖς δύο τοῖς Ιερεῦσιν, οἱ μὲν λοιποὶ πάντες προσκυνήσαι πόρθωσθεν ἐκελεύσθησαν, ἔγγισαι δὲ Μωϋσῆς μόνος, οὐ συναναβῆναι δὲ δ λαδός.

B. Καὶ μικρὸν πρὸ τούτων, τοὺς μὲν δίλλους ἀστραπαῖ, καὶ βροντᾶς, καὶ σάλπιγγες, καὶ δόλον καπνίζομενον τὸ δρός, καὶ ἀπειλὴ φρικώδεις, καὶ τοιαῦτα δείματα ἴστη κάτω· καὶ μέγα ἣν αὐτοῖς δικοῦσαι τῆς τοῦ Θεοῦ φωνῆς μόνον, καὶ ταῦτα εὖ μάλα ἀγνοείμενοις. Μωϋσῆς δὲ καὶ ἄνεισι, καὶ τῆς νεφέλης εἰσω χωρεῖ, καὶ θεῶν συγγίνεται, καὶ δέχεται νόμον, τοῖς μὲν πολλοῖς τὸν τοῦ γράμματος, τοῖς δὲ ὑπὲρ τοὺς πολλοὺς τὸν τοῦ πνεύματος.

B. Καὶ μικρὸν πρὸ τούτων, τοὺς μὲν δίλλους ἀστραπαῖ,

C. Γινώσκω δὲ Ἡλεῖ τὸν Ιερέα, καὶ μικρὸν ὑστερὸν Ὁζᾶν τινα· τὸν μὲν καὶ ὑπὲρ τῆς τῶν παῖδων παρανομίας ἀπαιτηθέντα δίκην, ἣν ἐτόλμων κατὰ τῶν θυσιῶν, καὶ ταῦτα οὐκ ἀποδεχόμενον αὐτῶν τὴν ἀσένειαν, ἀλλὰ πολλὰ πολλάκις ἐπιτιμήσαντα· τὸν δὲ, διτὶ τῆς κιβωτοῦ φαῦσαι τολμήσας μόνον, περισπασθείσης ὑπὸ τοῦ μόσχου, τὴν μὲν περιεσώσατο, αὐτὸς δὲ ἀπώλετο, φυλάσσοντος δηλαδὴ (55) τοῦ Θεοῦ τῇ κιβωτῷ τὸ σεβάσμιον. Οίδα δὲ ἐγὼ μηδὲ τῶν τολχῶν τοῦ Ιεροῦ φαῦσαι τοῖς πολλοῖς δὲ ἀσφαλές, καὶ διὰ τοῦτο ἐτέρων ἐδεήθησαν (56) τοίχων τῶν ἔξωθεν· μηδὲ τὰς θυσίας αὐτὰς, ὑφ' ὧν, καὶ δτε, καὶ οὐ μή καθῆκον ἣν, ἀναλίσκεσθαι· τοσούτου δεῖν πρὸς τὰς Ἀγίας τῶν ἀγίων προσφοιτὰν θαρροῦντα, ἢ (57) τὸ καταπέτασμα, ἢ τὸ ἱλαστήριον, ἢ τὴν κιβωτὸν, ἢ προσδέπτεσθαι.

D. Ταῦτα οὖν εἰδὼς ἐγὼ, καὶ διτὶ μηδεὶς δέξιος τοῦ μεγάλου Θεοῦ, καὶ θύματος (58), καὶ ἀρχιερέως, δι-

as II Reg. vi, 6.

ἡμῶν Ἱεροῦ Χριστοῦ λέγει, ἀλλ' οὐχὶ τοῦ Πατρὸς νῦν· τοῦτο σημειούμενα πρὸς τοὺς τὸ Μεγάλου τῷ Πατρὶ μόνῳ περιγράφοντας, τῷ δὲ Υἱῷ τὰ δευτεραῖα διδόντας· θύματος δὲ καὶ ἀρχιερέως τὸ μὲν ὡς σφαγιασθέντος, καὶ ὑπὲρ τῆς ημετέρας προσενεγχθέντος σωτηρίας· τὸ δὲ ὡς οὐχ ὑπὸ ἄλλου, ὑφ' ἑαυτοῦ δὲ ἑαυτὸν τεθυκότου, καὶ εἰς σφαγὴν ἐκόστον προτεθεικότος. > *Theologi ea oratione De theologia et episcoporum constitutione. Textus: « Magni Dei et hostiæ et pontificis. » Basilii minimi interpretatio: « Magnum quidem Deum, Dominum nostrum Jesum Christum dicit, non tamen nunc Patrem. Illoc adnotamus aduersus illos qui vocabulum *Magnum Patri tantum ascribunt, Filio autem partes se-**

μὴ πρότερον ἔαυτὸν παρέστησε τῷ Θεῷ θυσίαν ζῶ-
σαν, μᾶλλον δὲ, ναὸς ἄγιος ἐγένετο Θεοῦ ζῶντος καὶ
ζῶν· πῶς ἡ αὐτὸς προχείρως ἐγχειρήσαιμι τοῖς περὶ
Θεοῦ λόγοις, η̄ ἀποδέξωμα (59) τὸν ἐγχειροῦντα
Θρασέως; Οὐν ἐπαινεῖς δὲ πάθος· φοβερὸν τὸ ἐγχει-
ρῆμα. Καὶ διὰ τοῦτο καθαρέον ἔαυτὸν πρώτον, εἴτα
τῷ καθαρῷ προσομιλητέον· εἰ μὴ μέλλοιμεν τὸ τοῦ
Μανῶ πείσεσθαι, καὶ λέξειν (60) ἐν φαντασίᾳ Θεοῦ
γενόμενοι (61). Ἀπολώλαμεν, ὡς γνωται, Θεὸν ἀωρά-
καμεν, η̄, ως Πέτρος, ἀποπέμψασθαι (62) τοῦ πολού
τὸν Ἰησοῦν, ως οὐκ ἀξιοι τοιαύτης ἐπιδημίας· η̄, ως
δὲ ἐκατόνταρχος ἐκεῖνος, τὴν μὲν θεραπειαν ἀπαιτή-
σειν (63), τὸν θεραπευτὴν δὲ οὐκ εἰσδέξασθαι. Λεγέ-
τω τις καὶ ήμῶν, Εὐως ἔστιν ἐκατόνταρχος, καὶ πλειό-
νων ἐν κακίᾳ κρατῶν, καὶ ἔτι στρατευόμενος Καίσα-
ρι τῷ κοσμοκράτορι τῶν κάτω συρομένων· Οὐκ εἰμι
Ικαρὸς, Ιτα μου ὑπὸ τὴν στέγην εἰσδέλθης. “Οταν
δὲ Ἰησοῦν θέάσωμαι, καίτοι μικρὸς ὁν τὴν πνευμα-
τικήν ἡλικίαν, ως δὲ Ζαχαρίας ἐκεῖνος, καὶ ὑπὲρ τὴν
συκομόρεαν ἀρθώ, νεκρώσας τὰ μέλη τὰ ἐπὶ τῆς γῆς,
καὶ μαράνας (64) τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως· τότε καὶ
Ἰησοῦν εἰσδέξομαι, καὶ ἀκούσομαι· Σήμερον σωτηρία
τῷ οἰκῳ τούτῳ· καὶ τῆς σωτηρίας τεύξομαι, καὶ φι-
λοσοφήσω τὰ τελεωτέρα, σκορπίζων καλῶς & κακῶς
συνήγαγον, εἴτε χρήματα, εἴτε δόγματα.

corpore reformato⁵⁸, tum vero et Jesum excipiam, et adipeciar, et perfectiora illa officia curabo atque exequar, præclare spargens quæ scelerate collegoram, sive pecunias, sive dogmata.

E'. Ἐπεὶ δὲ ἀνεκρήφθαμεν τῷ λόγῳ τὸν θεόλογον, οὐδέποτε δὴ καὶ περὶ Θεοῦ ως ἐν βραχεῖ διαλεχθῶμεν, αὐ-
τῷ τῷ Πατρὶ, καὶ τῷ Γάϊῳ, καὶ τῷ ἄγιῳ Πνεύματι Θαρρήσαντες, περὶ ὧν δὲ λόγος. Εἴχομει δὲ τὸ τοῦ
Σολομῶντος παθέν, μηδὲν ίδιον ἐννοήσαις περὶ Θεοῦ,
μηδὲ φθέγξασθαι. “Οταν γάρ λέγῃ, Ἀφροδέστατος
γάρ εἰμι πάρτων ἀνθρώπων, καὶ φρόνησις ἀν-
θρώπου οὐκ ἔστιν ἔμοι (65). οὐκ (66) ἀσυνείσιαν ἔαυ-
τοῦ δῆπου καταγινώσκων τοῦτο φησιν. Πῶς γάρ, δε-
γε τοῦτο καὶ (67) ἥτησε παρὰ Θεοῦ πρὸ παντὸς δι-
λλου, καὶ ἔλαβε σοφίαν, καὶ θεωρίαν, καὶ πλάτος καρ-
δίας, φάμμου πλουσιώτερον τε καὶ διψιλέστερον;
Καὶ δὲ τοσοῦτον σοφίας, καὶ τοιαύτης τετυχηκός δω-
ρεᾶς, πῶς ἀφρονέστατον ἔαυτὸν πάντων (68) διομά-
ζει; Ήτος οὐκ ἔχων ίδιαν δηλαδή φρόνησιν, ἐνεργούμε-
νος δὲ τὴν θείαν τε καὶ τελεωτέραν. Καὶ γάρ δὲ Παύ-
λος λέγων, Ζῶ δὲ, οὐκ ἔτι ἔγώ, ζῆ δὲ ἐν ἔμοι Χρι-
στὸς, οὐχ ως περὶ νεκροῦ πάντων ἔαυτοῦ διελέγετο,
ἀλλ' ως ζῶντος κρείσσονα τῶν πολλῶν ζῶντος, τῷ μετ-
ειληφένας τῆς δυντος ζῶντος, καὶ μηδὲν θανάτῳ περα-

⁵⁸ Rom. xii, 4. ⁵⁹ II Cor. vi, 16. ⁶⁰ Judic. xiii, 2 seqq. ⁶¹ Coloss. iii, 5. ⁶² Philipp. iii, 21.

cundas dant. Hostiam porro et pontificem appellant, illud quidem ob passionem et pro nostra sa-
lute oblationem; alterum autem, quia non ab alio
sed propria voluntate immolatus fuit, et ad volun-
tariam mortem accessit. » M. Spicileg. Rom.
X, 37.

(59) ἀποδέξωμα. Reg. bm, ἀποδέξομα.

(60) Λέξειν. Or. 1, λέγειν.

(61) Γενέμεροι. Combeif., γενομένου.

(62) Ήτος Πέτρος ἀποπέμψασθαι. Reg. bm, ως δ
Πέτρος. Or. 1, receuentiori manu, ἀποπέμψεσθαι.

A gnūm esse, qui quidem prius Deo hostiam viven-
tem seipsum non exhibuerit⁶³, aut, ut rectius
loquar, Dei vivi templum sanctum ac vivum⁶⁴ fa-
ctus sit; qui tandem fieri possit, ut vel ipse prom-
pto animo de Deo disputationem habere aggrediar,
vel temere aggredientem probem? Laudanda non
est hæc cupiditas; periculosus ac metuendus hic
conatus. Ac proinde purgari nos ante oportet, at-
que ita deinde in illius, qui purus est, congressum
et colloquium venire; ne aliqui nobis idem quod
Manue, accidat, ac Dei visione perstrictis oculis,
dicamus: Periūmus, mulier; **378** Deum vidimus⁶⁵:
aut, Petri instar⁶⁶, Jesum a navigio ablegemus,
tanquam bujusmodi praesentia minime digni: aut
denique, ut centurio ille medicinam quidem expo-
scamus, medicum autem minime admittamus. Di-
cat etiam quisquam nostrum, quandiu centurio est,
vitiisque imperium inter multos tenet, adhucque
sub Cæsare, hoc est, mundi principe, atque eo-
rum, qui humi serpunt imperatore, stipendia fa-
cit: Non sum dignus, ut intres sub tectum meum⁶⁷.
Cum autem Jesum conspexero, quamvis spirituali-
statura parvus, ut ille Zachæus, ac super sycomo-
rum evectus fuero⁶⁸, mortificatis nimirum mem-
bris, quæ sunt super terram⁶⁹, atque humiliatis

C V. Quoniam autem sermone Théologum ἀρ-
γανίμus, age jam de Deo paucis disseramus, ipsius
Patris Filiique et sancti Spiritus, de quibus verba
facturi suinus, auxilio freti atque subnixi. Optarim
autem idem mihi contingere quod Salomon, hoc
est, ut de Deo nihil meum ac proprium, vel cogi-
tem, vel loquar. Nam cum his verbis utitur: Stu-
tissimus sum omnium hominum, et prudentia homi-
nis non est in me⁷⁰, haudquaquam scilicet hæc eo
dicit, quod stoliditatis seipsum condemnet. (Qui
enim istud, cum eam præ aliis omnibus rebus a
Deo postulasset, ac sapientiam et contemplatio-
nem, et cordis latitudinem arena maris uberiorem
atque copiosiorem accepisset?) Qui sit igitur, ut
vir usque adeo sapiens, atque hujusmodi benefi-
ciūm consecutus, omnium stultissimum se appelle-
bit? Hoc vult nimirum, propriam se nullam⁷¹ pru-
dentiam habere, sed divina et perfectiori sapien-
tia afflari. Siquidem et Paulus, cum aiebat: Vivo
autem, non jam ego, vivit vero in me Christus⁷²;

22. ⁷³ Luc. v, 8. ⁷⁴ Matth. viii, 8. ⁷⁵ Luc. ix, 9. ⁷⁶ Prov. xxx, 2. ⁷⁷ Galat. ii, 20.

(63) Θεραπειαν ἀπαιτήσειν. Coisl. 1, Θεραπειαν
ἐπικατήσειν. Par., Θεραπειας ἐπικατήστων.

(64) Μαράρας. Par., μαράνας. Reg. Chry. ὑπερ-
αναβάς, ε transcenso humiliatis corpore.)

(65) ἔμοι. Reg. a, Or. 1, Par., ἐν ἔμοι.

(66) Οὐκ. Sic Coisl. 1, Or. 1, et Par. In ed.,
οὐν.

(67) Τοῦτο καὶ. Sic plures codices. In ed., καὶ
τοῦτο.

(68) Πάρτων. Deest in Reg. a.

non unica de seipso, tanquam de mortuo, loquebatur, sed tanquam de eo, qui præstantiore, quam vulgas mortalium soleat, vitam ageret, ut pote qui veræ vitae, nulloque mortis fine circumscriptæ, particeps esset. Patrem igitur, et Filium, et Spiritum sanctum adoramus, proprietates quidem distinguentes, divinitatem autem copulantes: neque aut tria in unum contrahimus, ne Sabellii morbo laboremus; aut **379** rursus in tria diversa et aliena separamus, ne in Arii furorem incidamus. Quid enim necesse est ut, velut plantam in alteram partem propendentem, ad alteram partem per vim inflectamus, ac distortionem per distortionem corrigamus, non autem potius eam ad medium dirigentes, intra pietatis fideique orthodoxæ fines consistamus.

VI. Porro cum medium dico, veritatem dico, quam recte solam præ oculis propositam habemus. Repudiamus itaque, tum malam contractionem, tum hac absurdiorem divisionem; ne, vel ob multitudinis derorum melum, in unam personam contracta oratio, nuda nobis et inania nomina relinquat, unum videlicet et eundem Patrem ac Filium et Spiritum sanctum existimantibus, ac non magis hæc omnia unum, quam unumquodque nihil esse statuentibus (descierint enim id esse quod sunt, inter se mutuo transmutia et migrantia); vel rursus in tres, aut peregrinas et dispares atque distractas naturas separata, juxta Arii recte nominatum furorem, aut principatus expertes et inordinatas, divinitatique, ut sic loquar, contrarias; partim in Iudaicam quamdam parcitatem concludatur, si ingenito solo divinitatem circumseribamus, partim in oppositum quidem, non minus tamen perniciosum malum provolvatur, si tria principia tresque Deos constituerimus, quod superiori etiam errore absurdius est. Nam profecto, nec quosdam ita Patris amantes esse oportet, ut illi quod Pater sit admant; cuius enim Pater fuerit, si Filius ab eo natura diversus dicatur, atque una cum reliquis creatoris abalienetur? Nec rursus ita Christi amantes, ut ne Filiis quidem nomen ei integrum servent; cuius enim, queso, Filius fuerit, nisi ad Patrem, tanquam ad principium, referatur? Nec denique Patri principii dignitatem imminuere, quam ut pater et genitor habet; parvorum etenim certe, ipsoque indigneum principium fuerit, nisi deitatis ejus, qua in Filio et Spiritu sancto coconsideratur, causa sit.

(69) Τρούγρες. « Unam autem divinitatem profientes. »

(70) *Tl.* Combes, *ob.*

(71) Μεσότητα. Billius: « mediocritatem. »

(72) Παραιτούμενοι. Sic duo Regg., duo Coisl., Or. 4, Combes. In ed., παραιτούμενον.

(73) Τρεις ἡ ξέρα. Combes. delect *ff.*

(74) Ἀροπολοῦς. Reg. *bm.*, ἀνομουσίους.

(75) Καταχλεισθῆναι. Sic tres Colb., Or. 4, Par. In ed., καταχλεισθεῖναι.

(76) Ἀγενήτηρ. Reg. Cyp., ἀνάρχω. Non male, cum hic Gregorius totus sit in principii ratione: ἡ ἀνάρχους τρεις ἀρχάς, etc.

(77) Τίτας. Or. 4, *tīna*.

(78) Μήτε τοῦτο, etc. Sic tres Colb., Or. 4, Jes., Bas. Alii, μήτε τό. Coisl. 3, Par., etc., μήτε

τουμένης. Prosternimus oīn Patéra, καὶ Υἱὸν, καὶ ἄγιον Πνεῦμα, τὰς μὲν ιδιότητας χωρίζοντες, ἐνοῦντες (69) δὲ τὴν θεότητα· καὶ οὗτε εἰς ἐν τὰ τρία συναλείφομεν, ἵνα μὴ τὴν Σαβελλίου νόσον νοσήσωμεν· οὗτε διαιροῦμεν εἰς τρία ξερυλα καὶ ἀλλότρια, ἵνα μὴ τὸ Ἄρειον μανῶμεν *Tl.* (70) γάρ δεῖ, καθάπερ φυτὸν ἔτεροκλινὲς πάντη καμπτόμενον, βίᾳ μετάγειν ἐπὶ τὸ ξερόν μέρος, διαστροφῇ τὴν διαστροφὴν διορθουμένους, ἀλλὰ μὴ πρὸς τὸ μέσον εὐθύνοντας, ἐν δροὶς Ιστασθαι τῆς θεοσύνετας;

B C. Μεσότητα (71) δὲ διταν εἶπω, τὴν ἀλήθειαν λέγω, πρὸς ἓν βλέπειν καλῶς ἔχομεν μόνην· καὶ τὴν φαιλῆν συναρτεσιν παραιτούμενοι (72), καὶ τὴν ἀτοπωτέραν διαίρεσιν· ὡς μήτε εἰς μίαν ὑπόστασιν συναρθέντα τὸν λόγον, δέει πολυθεῖας, φιλά τιμῶν καταλιπεῖν τὰ ὄντα, τὸν αὐτὸν Πατέρα, καὶ Υἱὸν, καὶ Πνεῦμα ἄγιον ὑπολαμβάνοντα, καὶ μὴ μᾶλλον ἐν τὰ πάντα, ἡ μηδὲν ἔκαστον εἶναι δριζομένοις (φεύγοις γάρ ἀν εἶναι ἀπερ ἐστιν, εἰς ἀλληλα μεταχωροῦντα καὶ μεταβάνοντα)· μήτε εἰς τρεῖς ἡ ξένας (73) καὶ ἀνομολογοῦσας (74) οὐσίας καὶ ἀπερρήγμένας διαίρεθέντα, κατὰ τὴν Ἄρειον καλῶς ὄντομασθεῖσαν μανιαν, ἡ ἀνάρχους καὶ ἀτάκτους, καὶ οἷον εἰκεῖν, ἀντιθέουσι· τῷ μὲν εἰς Ἰουδαϊκὴν σμικρολογίαν καταχλεισθῆναι (75), μόνῳ τῷ ἀγενήτητῳ (76) τὴν θεότητα περιγράφοντας· τῷ δὲ εἰς ἐναντίον μὲν, κακὸν δὲ ἴσον πεσεῖν, τρεῖς ἀρχὰς ὑποτιθεμένους, καὶ τρεῖς Θεοὺς, δ τῶν προειρημένων ἀτοπώτερον· δέον μήτε οὕτως εἶναι τίνας (77) φιλοπάτορας, ὡς καὶ τὸ εἶναι Πατέρα περιαιρεῖν (τίνος γάρ ἀν καὶ εἴη Πατήρ, τοῦ Υἱοῦ τὴν φύσιν ἀπεξεναμένου καὶ ἀπηλλοτριώμενου μετὰ τῆς κτίσεως;)· μήτ' οὕτω φιλοχρίστους, ὡς μήτε τοῦτο φυλάττειν (78), τὸ εἶναι Υἱόν (τίνος γάρ ἀν καὶ εἴη Υἱός, μή πρὸς αἰτίον (79) ἀναφερόμενος τὸν Πατέρα;) μήτε τῷ Πατρὶ τὸ τῆς ἀρχῆς κατασμικρύνειν ἀξίωμα, τῆς ὡς Πατρὸς καὶ γεννητορὶ· μικρῶν γάρ ἀν εἴη καὶ ἀνεξίων ἀρχῆ, μὴ θεότητος ὁν αἰτίος (80) τῆς ἐν Υἱῷ καὶ Πνεύματι θεωρουμένης. Ἐπειδὴ χρή καὶ τὸν ἐν Θεῷ τηρεῖν, καὶ τὰς τρεῖς ὑποστάσεις ὅμολογεν, εἰτ' οὖν τρία πρόσωπα, καὶ ἔκαστην μετὰ τῆς ιδιότητος.

D τοῦτο, « ut ei integrum nos servent, quod Filius sit. »

(79) Πρὸς αἰτιον. « Tanquam ad principium. » Gregorius, inquit Billius in Scholiis, « vocal Patrem » principium, « ut qui sit causa naturalis. Ob idque cum dixisset : ἕν μινινunt Patri principii decus, « statim subjicit, » ejus « inquam, » Principii, quod Pater sit et genitor; « ne quis scilicet suspicaretur, ipsum Patri principiū appellationem tribuere, tanquam ei, qui magestate ac dignitate præstet. »

(80) Αἰτιος. « Causa, » id est, « origo. » Sic enim Patres Græcos, cum de divinis relationibus agunt, interpretantur theologi. Vide Estium in 1, dist. 29, § 2.

Quandoquidem et unus Deus relinendus est, et tres hypostases, sive tres personæ, confitenda, et quidem unaquaque cum sua proprietate.

Z'. Τηροῦτο δὲ ἀν., ὡς ὁ ἐμὸς λόγος, εἰς μὲν Θεός, οὐδὲν δὲ τὸν Πνεύματος ἀναφερομένων, οὐδὲ συντιθεμένων, οὐδὲ συναλειφομένων (81). καὶ κατὰ τὸ ἔν καὶ ταῦτα τῆς θεότητος, ἵνα οὕτως διομάσω, κλίνημά τε καὶ βούλημα, καὶ τὴν τῆς οὐσίας ταυτότητα. Αἱ δὲ τρεῖς ὑποστάσεις, μηδὲμάδε ἐπινοουμένης συναλοιφῆς (82), η̄ ἀναλύσεως, η̄ συγχύσεως, ἵνα μή τὸ πᾶν καταλυθῇ, δι’ ὧν τὸ ἔν σεμνύνεται πλέον η̄ καλῶς ἔχει. Αἱ δὲ ιδιότητες, Πατρὸς μὲν, καὶ ἀνάρχου (83), καὶ ἀρχῆς ἐπινοουμένου καὶ λεγομένου (ἀρχῆς δὲ, ὡς αἴτιος, καὶ ὡς πηγῆς, καὶ ὡς ἀΐδιου φωτός (84)). Υἱοῦ δὲ, ἀνάρχου μὲν οὐδαμῶς, ἀρχῆς δὲ τῶν ὅλων ἀρχῆν δὲ διαν εἶπα, μηδὲ χρόνον παρενθῆς, μηδὲ μέσον τι τάξης τοῦ γεγενητῆρος καὶ τοῦ γεννήματος, μηδὲ διέλης τὴν φύσιν τῷ κακῷ παρεντεθέντι τοῖς συναϊδίοις καὶ συνημμένοις. Εἰ γάρ χρόνος Υἱοῦ πρεσβύτερος (85), ἐκείνου δηλαδὴ πρώτως δὲν εἶη (86) αἴτιος δὲ Πατήρ. Καὶ πῶς ποιητὴς χρόνων δὲν χρόνον; Πῶς δὲ καὶ Κύριος πάντων, εἰ δὲν χρόνου προελήπται τε καὶ κυριεύεται; Ἀναρχος οὖν δὲ Πατήρ· οὐ γάρ ἐτέρωθεν αὐτῷ, οὐδὲ παρ' ἑαυτοῦ (87) τὸ εἶναι. Ό δὲ Υἱός, ἐκν μὲν ὡς αἴτιον τὸν Πατέρα λαμβάνης. οὐκ ἀναρχος· ἀρχὴ γάρ Υἱοῦ Πατήρ ὡς αἴτιος (88). ἐάν δὲ τὴν ἀπὸ χρόνου νοῆσις ἀρχῆν, καὶ ἀναρχος· οὐκ ἀρχεται γάρ ὑπὸ χρόνου δὲ χρόνων Δεσπότης. nec enim aliunde, nec a se ipso esse habet. Filius quaquam principio caret; principium enim Filii Pater est, ut causam accipias, ne intellecteris, principii quoque omnis est expers. Neque enim temporum Dominus temporis subjectus est.

H'. Εἰ δὲ, δτι τὰ σώματα ὑπὸ χρόνον, διὰ τοῦτο ἀξιώσεις κεῖθαι καὶ τὸν Υἱὸν ὑπὸ χρόνον, περιθήσεις καὶ σώμα τῷ ἀσώματῳ· καὶ εἰ δτι τὰ παρ' ἡμῖν γεννώμενα, οὐκ ὄντα ποτὲ, είτε γινόμενα, διὰ τοῦτο καὶ τὸν Υἱὸν ἀγαγάστις ἐξ οὐκ ὄντων εἰς τὸ εἶναι παρεληυθέναι, συγχρίνεις (89) τὰ ἀσύγχριτα, Θεὸν καὶ ἀνθρώπον, σώμα καὶ τὸ ἀσώματον· οὐκοῦν καὶ πείσεται καὶ λυθῆσται, δτι καὶ τὰ ἡμέτερα σώματα. Σὺ μὲν οὖν ἀξιοῖς διὰ τοῦτο οὔτε γεννάσθαι Θεὸν, διότι τὰ σώματα ἔγω δὲ διὰ τοῦτο οὐχ οὔτως,

⁷⁷ Hebr. i, 2. ⁸⁸ Rom. x, 12.

(81) Οὐ συντιθεμέτωρ, οὐδὲ συναλειφομέτωρ. Hac desunt in Or. 1.

(82) Συναλοιφῆς. Duo Regg., et duo Colb., συναλειφῆς.

(83) Ἀρρόχου. « Principii experiem. » Theologi Græci duas proprietates Patri tribuunt, τὸ ἀναρχον, et τὸ ἀγέννητον, quibus eum a Filio et Spiritu sancto distinguunt. Hic autem ἀναρχον, non de tempore accipiunt, alioquin enim Filius et Spiritus sanctus, non minus ἀναρχον, id est, « principii expertes » sunt, quam Pater, sed de causa. Atque in hac significazione hoc vocabulum soli Patri convenit, qui a nullo est, cum Filius et Spiritus ex Patre sint, atque ad eum, tanquam ad causam, referantur. Per causam autem Græci nihil aliud quam « originem », ac velut essentialia fontem intelligunt. Ita exponit Billius.

(84) ἀΐδιου φωτός. Reg. Cypr., ἀγεννήτου φωτός. Hac lectio apta videtur Comihelio, et proprie Patri convenient. Nam Filius et Spiritus sanctus, ἀΐδιον.

VII. Sic enim, mea quidem sententia, Deus unus refinebitur, si Filium **380** et Spiritum sanctum ad unam causam referamus, non autem componamus nec commisceamus; et si unam atque eamdem Divinitatis, ut ita loquar, motionem et voluntatem, essentiæque identitatem intelligamus. Tres autem personas ita tenebimus, si nulla commixtio, aut resolutio, aut confusio excogitetur, ne aliqui universum per eos evertatur, qui impensis, quam par sit, unitatem extollunt. Postremo ita nobis proprietatum ratio constabit, si Patrem quidem, et principii experiem, et principium cogitemus, ac prædicemus (principium, inquam, ut causam, et ut fontem, lumenque sempiternum); Filium vero, minime quidem principii expertem, omnium autem rerum principium asseramus; principium porro cum dico, ne tempus interjicias, nec inter genitorem et genitum medium aliquid constitutas, nec per id, quod inter ea, quæ eamdem æternitatem habent, et conjuncta sunt, male interponis, naturam dividas. Nam si tempus Filio est antiquius, illius procul dubio primum Pater causa fuerit necesse est. Quod si ita est, quo tandem modo temporum factor erit ⁷⁷, qui sub tempore cadit? Quo item modo Dominus omnium ⁸⁸, si eum tempus præcesserit, eique dominet? Principii igitur expers est Pater: autem, siquidem Patrem ut causam accipias, ne Pater est, ut causa; sin de tempore principium intellexeris, principii quoque omnis est expers. Neque enim temporum Dominus temporis subjectus est.

C VIII. Quod si, quia corpora temporis subjacent, idcirco Filium quoque tempori subesse statuas, tunc rei incorporeæ corpus attribues; et si, quoniam ea quæ apud nos gignuntur, cum ante non essent, postea orta sunt, ideo Filium quoque necessario ex nihilo in rerum naturam prodiisse contendis, comparas ea, quæ comparationem omnem respuunt, Deum nempe et hominem, corpus, et id quod corpore vacat. Ergo et patietur, et dissiparetur, atque interibit, quemadmodum et nostra

D ἀναρχον φῶς sunt, perinde ac Pater, id est, « sempiternum lumen. » Unus autem Pater est « ingenitus. »

(85) Πρεσβύτερος. Reg. bm, Bas., πρεσβύτερος.

(86) Πρώτως ἀν εἶη. Sic Reg. bm, Or. 1, Par., Comb., etc., « primum. » Mendose in ed., πρώτος ἀν f. Billius, « primus. »

(87) Οὐδὲ παρ' ἑαυτοῦ. « Nec a seipso, » etc. Si enim a seipso, » inquit Elias, « ortus esset, a seipso quoque separari posset; atque ita unus esset, duo, quorum alter præexistisset, alter postea ortus esset; aut ita divideretur, ut dimidia parte esset, dimidia rursus ex parte non esset. » Coisl. 1, pro oude παρ' ἑαυτοῦ, habet, ἀλλὰ παρ' ἑαυτοῦ, « sed a seipso, » etc.

(88) Αἴτιος. Reg. bm, duo Colb., Or. 1, Bas., αἴτιον.

(89) Συγχρίνεις. Reg. Cypr., συγχρίνεις.

corpora. Tu quidem idcirco Deum ita generari censes, quod corpora ita generentur : **381** ego vero ob id non ita gigni affirmo, quod ea sit corporum dignendorum ratio (quorum enim natura diversa est, horum dispar quoque generandi modus); nisi eum in omnibus aliis quoque rebus corporeæ materiæ servire contendas, hoc est, ut patiaritur, et in mœrore versetur, et fame ac siti labore, omnes denique eas affectiones, quibus, vel corporis, vel experiatur. Hæc enim vero mens tua non admittit.

IX. Verum si generatus est, inquis, quomodo generatus est? Responde tu quoque mihi, o acute et invicta sophista. Si creatus est, quomodo creatus est? Ac postea ex me sciscitare, quomodo generatus sit? Passio est, inquis, circa generationem? Est et passio etiam, inquam ego, circa creationem. (An non enim passionis rationem habet informatio, et cura, et ejus rei, quæ tota simul ac repente cogitata est, in partes extensio?) Tempus, addes, circa generationem? In tempore etiam sunt quæ creaturæ. Locus illic? Hæc quoque locus. Spei frustratio circa generationem? Creatio quoque interduni spem frustratur. Hæc a vobis disserentibus audivi; etenim quæ mens delineavit, ea plerumque manus perficere non potuit. At dices: verbo et voluntate omnia condidit: *Ipse eam dixit, et facta sunt: ipse mandavit, et creata sunt* ⁹⁰. Atqui, cum ait omnia Dei verbo creata fuisse, non humanam scilicet creationem inducis; nec enim quisquam nostrum, ea, quæ sunt, verbo efficit. Nihil quippe nobis sublimius ac præstantius esset, minusque laboriosum, si sermone solo aliquid confidere possemus. Quamobrem, eis Deus, ea, quæ creaturæ, verbo erat, non tamen humana est ejus creandi ratio. Aut enim hominem quoque sermone aliquid efficientem ostende: aut mibi concede Deum non humano more creare. Quod si secus existimas, age, voluntate civitatem describe, et statim civitas representetur. Opta tibi filium nasci, et protinus tibi puer existat. Velis aliud quidpiam eorum, quæ manibus efficiuntur, et cunctis voluntas in opus prodeat. Quod si quidem nihil horum voluntatem nostram sequatur, Dei vero voluntas actio sit; perspicuum utique est, alio quidem modo hominem creare, alio autem rerum omnium creatorum Deum. Quæ igitur est hæc ratio, ut cum Deus alio quam humano more procreet, humano tamen more gignere cogatur? Tu quidem, cum prius non essem, deinde factus es, postea **382**

⁹⁰ Psal. cxlviii, 5.

(90) Τὰλα δουλεύσῃ. Reg. bm, tres Colb., Or. 1, τὰ δλλα δουλεύσεται.

(91) Πάθος. « Passio. » In sensu scholasticorum hanc vocem intelligimus. Affectum quemdam exprimit.

(92) Εγενήθησαν. Sie duo Regg. et Or. 1. Ita legendum, licet plerique codices et editi habeant, ἐγενήθησαν.

(93) Άντω τὸ κτίζειν. Hæc desunt in Coisl. 3

οὐτε οὗτω τὰ σώματα. « Όν γάρ τὸ εἶναι οὐχ δμοιον. οὐτε τῶν γεννῶν δμοιον. » εἰ μὴ καὶ τὰλλα δουλεύσῃ (90) ταῖς ὄλαις, οἷον πάσχων, καὶ λυπούμενος, καὶ πεινῶν, καὶ διψῶν, καὶ δσα ἢ σώματος, ἢ τοῦ συναμφοτέρου πάθη. Άλλα ταῦτα οὐ παραδέχεται σου δ νοῦς. περὶ Θεοῦ γάρ δ λόγος. Μή τοιν μηδὲ τὴν γέννησιν ἀλλας, ἢ ως θεῖκήν παραδέχου.

coniunctum utriusque partis natura subjecta est, De Deo quippe sermo est. Ne tu igitur generationem aliter quam ut divinam admittit.

B Θ. 'Αλλ' εἰ γεγεννηται, πῶς γεγέννηται, φησίν; 'Απόκριναι μοι, ὡ διάλεκτικὲ σὺ καὶ ἀφυκτε. Εἰ ξέτισται, πῶς ξέτισται; καὶ μὲν ἀπάτει τὸ, Πῶς γεγέννηται; Πάθος (91) περὶ τὴν γέννησιν; Πάθος καὶ περὶ τὴν κτίσιν. ἢ γάρ οὐ πάθος ἢ ἀνατύπωσις, καὶ ἡ φροντίς, καὶ ἡ τοῦ νοηθέντος ἀθρόως εἰς τὸ κατὰ μέρος ἔξαπλωσις; Χρόνος περὶ τὴν γέννησιν; 'Ἐν χρόνῳ καὶ τὰ κτίζομενα. Τόπος ἐνταῦθα; Τόπος ἐκεῖ. 'Αποτυχία περὶ τὴν γέννησιν; 'Αποτυχία καὶ περὶ τὴν κτίσιν. Ταῦτα ἤκουσα φιλοσοφούντων ὑμῶν. ἢ γάρ δ νοῦς ὑπέργραψε, πολλάκις ταῦτα ἢ χειρ οὐκ ἐτέλεσεν. 'Άλλας λόγων, φησί, τὸ πᾶν ὑπέστησε καὶ βουλήματι. Αὐτὸς γάρ εἶπε, καὶ ἐγενήθησαν (92). αὐτὸς ἐνετελλετο, καὶ ἐκτίσθησαν. 'Οταν εἴπης τῷ λόγῳ τοῦ Θεοῦ τὰ πάντα ἐκτίσαις, οὐ τὴν ἀνθρωπίνην κτίσιν εἰσάγεις οὐδέτες γάρ τημῶν λόγων πράττει τὰ γινόμενα. Οὐδὲν γάρ ἂν ἦν ὑψηλότερον τημῶν, οὐδὲ ἀπονώτερον, εἰ τὸ λέγειν ἔργου συμπλήρωσις ήν. ὥστε εἰ καὶ λόγω κτίζει Θεός τὰ κτίζομενα, οὐκ ἀνθρώπινον αὐτῷ τὸ κτίζειν (93). 'Ἔτ το γάρ δεῖξον καὶ δινθρωπον λόγω τι πράττοντα. ἢ δέξαι, ὅτι οὐκ ως δινθρωπος κτίζει Θεός. 'Επει διάγραψον βουλήματι πόλιν, καὶ παραστήτω (94) πόλις. Θέλησον γενέσθαι σοι (95) οὐδὲν, καὶ παραστήτω παῖς. Θέλησον δὲ τοι τῶν πραττομένων, καὶ εἰς ἔργον τὸ βούλησις χωρησάτω. Εἰ δὲ τούτων οὐδὲν ἐπεται τῷ βούλεσθαι, Θεού δὲ τὸ βούλεσθαι πρᾶξις ἐστιν, δλλως μὲν ἀνθρωπος κτίζει, δλλως δὲ δ πάντων κτίστης Θεός. Πῶς οὖν κτίζει μὲν οὐκ ἀνθρωπικῶς, γεννῶν δὲ ἀναγκάζεται ἀνθρωπικῶς; Σὺ μὲν οὐκ ὁν, ἐπειτα ἐγένου, είτα γεννᾶς δικ τοῦτο οὐκ δντα εἰς τὸ εἶναι παράγεις. 'Η, ἵνα τι βαθύτερον εἶπω, τάχα οὐδὲν διατάξεις εἰπειτα καὶ ὁ Λευτ, φησίν. **D** Εἰ τι ἡ δσψις (97) τοῦ πατρὸς ἦν, πρὸν εἰς τὸ εἶναι παρελθεῖν. Καὶ μηδεὶς ἐπηρεάζεται τῷ λόγῳ. Οὐ γάρ οὐτας ἐκ τοῦ Πατρὸς φημι τὸν Γίδων ὑπάρχειν, ως ἐν τῷ Πατρὶ πρότερον δντα, μετὰ δὲ τοῦτο εἰς τὸ εἶναι δεύσαντα. οὐδὲ γάρ ἀτελῆ πρότερον, εἰτα τέλειον, ὥστε πάντα τῆς ἡμετέρας γεννήσεως (98).

et Or. 1.

(94) Παραστήτω. Comb., παραστήται. « Præstatio civitas. »

(95) Σοι. Deest in duobus Regg. et Or. 1.

(96) Τάχα οὐδέ. In quibusdam, τάχα δὲ οὐδέ.

(97) Ερ τῇ δσψι. « In lumbis. » Potentia mirum, non actu, inquit Billius in notis.

(98) Γεννήσεως. Reg. 2, Coisl. 5, tres Colb., Par., κυήσεως, « conceplius. »

gignis; ac proinde, enim qui non erat, in rerum naturam producis. Aut, ut profundius aliquid dicam, fortasse ne ipse quidem ex nihilo producis; quandoquidem et Levi, ut ille ait, adhuc in lumbis patris erat, antequam in lucem prodiret⁴⁰. Nec vero quisquam huic orationi calumniam corflet. Non enim Filium ita ex Patre existere dico, quasi in Patre prius quidem fuerit, postea autem in esse prodierit. Neque enim imperfectum prius, ac postea perfectum dico, quemadmodum fert lex nostrae generationis.

I'. Taῦτα τῶν ἐπιγεγόντων ἔστιν· ταῦτα τῶν Α' ἐπιπλόντων προχέρως πᾶσι τοῖς λεγομένοις. Ἡμεῖς δὲ οὐχ οὕτω φρονοῦμεν, οὐχ οὕτω δοξάζομεν· ἀλλ' ὅμοι τῷ τὸν Πατέρα εἶναι (99) ἀγενήτως (ἀεὶ δὲ ἦν, οὐχ ὑπερπίπτει) (1) γάρ εἰς τὸ μὴ εἴναν ποτε δ νοῦς, καὶ δὲ Υἱὸς ἦν γεννητῶς. "Ωστε συντρέχει τὸ εἶναι τοῦ Πατρὸς τῷ γεγενῆσθαι τοῦ Μονογενοῦς, ἐξ αὐτοῦ τε ὑπάρχοντος, καὶ οὐ μετ' αὐτὸν, ἢ ἐπινοᾳ (2) μόνη τῇ τῆς ἀρχῆς· ἀρχῆς δὲ, ὡς αἰτίου. Πολλακις γάρ τὸν αὐτὸν ἀναστέψω λόγον, τὸ παχύ σου καὶ ὑλικὸν τῆς διανοίας φοδούμενος (3). Εἰ δὲ οὐ πολυπραγμονεῖς τὴν τοῦ Υἱοῦ, εἴτε γέννησιν χρή λέγειν, εἴτε ὑπόστασιν, εἴτε τι ἄλλο χωρίτερον τούτων ἐπινοεῖ τις (νικᾷ γάρ τὴν ἐμήν γάλλταν τὸ νοούμενον καὶ λεγόμενον)· μηδὲ τοῦ Πνεύματος περιεργάζου τὴν τὴν πρόδοσον. Αρκοῦμαι ἀκούειν, δὲ Υἱὸς, καὶ δὲ τὸν Πατρός· καὶ δὲ δὲ μὲν Πατήρ, δὲ Υἱός· καὶ οὐδὲν παρὰ τοῦτο περιεργάζομαι, μὴ ταυτὸ πάνω ταῖς φωναῖς, αἱ τῷ ὑπερφωνεῖσθαι παντελῶς διαπίπτουσιν, ἢ τῇ δύῃ τεινούσῃ (4) πρὸς τὴν ἀλιτήνα. "Ωσα γάρ δὲ πλείον καὶ ἀκριβέστερον ἰδεῖν θέλεις τις, τοσούτῳ τὴν αἰσθήσιν παραβλάπτεται, καὶ τὸ διπλοῦν δρᾶν ἀποστείται, διὸ τοῦ πλείονος νικῶντος τὴν δύνιν τοῦ δρωμένου ἐξ οὐλον ἰδεῖν θελήσῃ, καὶ μὴ ὅσον δρᾶν ἀσφαλές.

adversum solem intuentibus. Nam quo quis amplius sensum iadit, ac ideo etiam quoquo modo cernendi oculorum aciem superat, cum quispiam totum conspicere voluerit, ac non quantum tuto cernere licet.

ΙΑ'. Ἀκούεις γέννησιν; Τὸ πῶς μὴ περιεργάζου. Ἀκούεις δὲ τὸ Πνεῦμα προϊὸν ἐκ τοῦ Πατρὸς; Τὸ πῶς μὴ πολυπραγμόνει. Εἰ δὲ πολυπραγμονεῖς Υἱοῦ γέννησιν, καὶ Πνεύματος πρόδοσον, καγώ σου πολυπραγμονῶ τὸ κρῆμα ψυχῆς καὶ σώματος· Πῶς εἰ χοῦς, καὶ εἰκὼν Θεοῦ; Τί τὸ κινοῦν σε, ἢ τὸ κινούμενον; Πῶς τὸ αὐτὸν καὶ κινεῖ καὶ κινεῖται; Πῶς ἡ αἰσθήσις ἐν τῷ αὐτῷ μένει, καὶ τὸ ἐκτὸς ἐπισπάται; Πῶς δὲ νοῦς ἐν σοὶ μένει, καὶ γεννᾷ λόγον ἐν ἄλλῳ νοῇ (5); Πῶς λόγῳ νόημα διαδίδοται (6); Καὶ οὐπω τὰ μείζονα λέγω· Τίς οὐρανοῦ περιφορά· Τίς ἀστέρων κίνησις, ἢ τάξις, ἢ μέτρα, ἢ σύνοδος, ἢ ἀπόστασις; Τίνες δὲ δροὶ θαλάσσης; Πόθεν δὲ ἀνέμων φεύματα, ἢ ὥρων περιτροπατ, ἢ διρρωταὶ πεικύσσεις; Εἰ τούτων μηδὲν κατενήσας, ὡς ἀνθρώπε (κα-

X. Hæc sunt eorum, qui obtrectatione et calumniis gaudent: hæc eorum, qui adversus omnia, quæ dicuntur, prompte insiliunt. Nos autem non ita sentimus, non ita ceuscemus: verum hoc doceamus, et profitemur, quod simul atque Pater singulo modo erat (semper autem erat, nec enim eum aliquando non fuisse concipit mens nostra, quantumvis se altissime esset), et Filius quoque per generationem erat; ita ut Patris essentia concurrat cum Unigeniti generatione, qui ex ipso quidem est, non autem post ipsum, aut saltem sola principii cogitatione. Principium vero hic pro causa accipio. Identidem enim eadem verba repeto, ut animi tui hebetudini et crassitiei occurram. Quod si curiosus non scruteris Filii, sive generationem diligere convenit, sive substantiam, sive quod aliud vocabulum magis proprium alique appositum cuiuspiam in mente venit (linguam enim meam superat id, quod cogito ac dico), ne quoque Spiritus sancti processionem anxiæ inquire. Mihi audire satis est: quod Filius est, et quod ex Patre: tum quod ille Pater est, hic Filius; nihil præter ea investigo ac perscrutor; ne mihi idem quod vocibus accidat, quæ immodica contentione franguntur, ac prorsus concidunt, aut idem quod oculis

C

XI. Audis generationem? Modum curiosus ne inquiras. Audis Spiritum ex Patre procedere? Id, quomodo fiat, ne anxi studio perscruteris. Quod si in Filii generatione et Spiritus processione per vestiganda 383 curiosum te præbes, ego quoque pari curiositate tuam animæ corporisque conjunctionem et temperamentum inquiram: quo modo pulvis es, et Dei imago? Quid est, quod te moveat, aut quid quod moveatur? Quo modo idem movet et movetur? Quo modo sensus in eodem manet, et externa attrahit? Quo modo mens in te manet, et in alia mente sermonem gignit? Quo modo cogitatio per sermonem impertitur? Nondum majora profero. Quæ cœli conversio? Quis siderum motus, aut ordinatio, aut modus? Quæ conjunctio aut distantia? Qui

⁴⁰ Hebr. vii, 10.

(99) Ὄμοιον τῷ τὸν Πατέρα εἶναι. Duo Regg., Coisl. 1, Par., δόμοι τὸ εἶναι τὸν Πατέρα. Tres Colb., τῷ εἶναι τὸν ἀναρχὸν (Πατέρα) ἀγενήτως, «absque generatione.»

(1) Ὑπερπίπτει. Par., ὑποπίπτει.

(2) Η ἐπινοια, etc. Huic phrasim consonat explicatio, qua Filius dicitur Patre posterior, non «natura», neque «tempore», sed «originis» duntaxat «ratione». Vide Estium in 1, dist. 9, § 3, et dist.

16, § 2.

(3) Διανοιας φοδούμενος. Sic Reg. bī, plures Colb., Par., Combef., et crassitieum ac stupiditatem ingenii tui meliuens. In ed. deest φοδούμενος.

(4) Οὐλει τεινούσῃ. Sic tres Regg., Bas., Par., Tillem., etc. Mendose in ed., διῃ πεινούσῃ.

(5) Νοῖ. In nonnullis, νῷ.

(6) Διαδίδοται. Tres Regg., Coisl. 1, Or. 1, διδοται.

maris termini? Unde vensi profluant? Unde partium anni revolutiones, aut pluviarum effusiones? Si nihil horum intellectu percepisti, o homo (percepies autem fortasse aliquando, cum perfectionem consecutus fueris: *Videbo enim, inquit ille, easlos, opera digitorum tuorum*¹¹; ut conjicere possumus, ea, quae nunc cernimus, non veritatem ipsam esse, sed quædam duntaxat veritatis simulacra); si te ipsum non nosti, quisquis es, qui de his rebus disputas, si hæc nondum intellectu comprehendisti, quid, et quantus sit Dens, te certo tenere ac scire arbitraris?

XII. Quocirca si quid mihi obtemperas, hoc est, theologo minime audaci, ut nonnulla jam percepisti, ita etiam ea, quae supersunt, ut percipias, roga. Ea parte, quæ in te manet, contentus es: altera in supernis thesauris recondita maneat. Per vitæ probitatem ascende: per purgationem, eum, qui purus est, adipiscere. Vis theologus aliquando fieri, ac divinitate dignus? Serva mandata; per Dei præcepta incede; actio enim gradus est ad contemplationem: ex corpore operam animæ nava. An quisquam est mortalium, qui ad eam sublimitatem efferri possit, ut ad Pauli measuram perveniat? At ille tamen videre se per speculum et ænigma dicit¹², tempusque affore, quo facie ad faciem visurus sit. Tunc aliis quidem in disputando sublimior? At Deo haud dubie inferior es. Tunc aliis fortasse acutior et perspicacior? At certo veritate tanto posterior es, **384** quanto essentia Dei essentiam tuam antecellit. Pollicitationem habemus fore, ut aliquando tantum cognoscamus, quantum cogniti sumus¹³. Si fieri non potest, ut perfectam in hac vita rerum cognitionem assequamur, quid mihi reliquum est? Quid in spe positum? Regnum cœlorum, procul dubio inquires. Atqui illud nihil aliud esse existimo, quam ejus, quod purissimum et perfectissimum est, adeptionem. Perfectissima porro rerum omnium est Dei cognitione. Verum eam, partim teneamus, partim, quamdia in terra versamur, percipere studeamus, partim in futurum ævum reservemus, ut hunc laboris industriæque nostræ

¹¹ Psal. viii, 4. ¹² I Cor. iii, 12. ¹³ Ibid.

(7) Ἐγγως. In quibusdam, ἐπέγωνοι.

(8) Καταλαμβάνειν. Tres Colb., et Or. 1, καταλαμβάνειν.

(9) Ἀρω. Sic plures Regg., et Colb., Coisl. 1, et Or. 1. In ed. deest.

(10) Διὰ καθάρσεως, etc. His verbis docet Gregorius, ad divinæ sapientiae studium puritatem requiri, nec nisi qui purus est, ad Deum posse pertingere. Hinc Casaubonus in Præfatione epist. VII, sancti Gregorii Nysseni ad Eustathiam, Ambrosiam et Basilissam, hæc habet: « Non alia sententia fuit, tum aliorum veteris Ecclesiæ Patrum, tum Gregorii Nazianzeni, viri sine controversia maximæ, et qui ob exquisitam rerum divinarum notitiam cum pari facundia et eruditione junctam, gloriissimum Theologi nomen tulit. Hic igitur vir tantus gravissimum et vere gemmeum libellum, quo de divina sapientia studio disputat, ita concludit ut oportere dicat: διὰ καθάρσεως κτῆσαι τὸ καθαρόν, « per purgationem, eum, qui purus est, adipiscere. » Deinde autem iter affectantibus ad Dei divinarumque rerum notitiam, doctor fidelissimus hanc compendiariam viam

A τανοήσεις δὲ ἵσως ποτε, δταν ἀπολάθης τὸ τέλειον. «Οὐδομαὶ γάρ, φησι, τοὺς οὐραρούς, ἔργα τῶν δακτύλων σου· ὡς ὑπονοεῖσθαι τὰ νῦν δρώμενα μή εἶναι τὴν ἀλήθειαν, ἀλλὰ τῆς ἀληθείας ἴνδαλματα». εἰ σαυτὸν οὐκ ἔγνως (7), δστις εἰ δὲ περὶ τούτων διαλεγόμενος, εἰ ταῦτα οὐ κατέλαβες, ὃν καὶ ἡ αἰσθησίς μάρτυς, πῶς θεὸν ἀχριθῶς, δπερ τε καὶ δστον ἔστιν, εἰδέναι ὑπολαμβάνεις; Πολλῆς τοῦτο τῆς ἀληγίας.

quorum sensus ipse testis est, quo tandem modo, quid, et quantus sit Dens, te certo tenere ac scire arbitris? Magna profecto id studiūia est.

IIB. 'Αλλ' εἰ τι ἐμοὶ πειθῇ, τῷ μὴ θρασεῖ θεολόγῳ, τὸ μὲν κατέλαβες, τὸ δὲ καταλαμβάνειν (8) δεῖθητι. Τὸ μὲν ἀγάπτον ἐν σοὶ μένον, τὸ δὲ ἐν τοῖς ἄνω (9) Β θησαυροῖς μεινάτω. Διὰ πολιτείας, δινέθεις· διὰ καθάρσεως (10), κτῆσαι τὸ καθαρόν. Βούλει θεολόγος γενέσθαι ποτὲ, καὶ τῆς θεότητος δξιος; τὰς ἐντολὰς φύλασσε· διὰ τῶν προσταγμάτων (11) δδευσον πρᾶξις γάρ ἐπίθεσις θεωρίας· ἐκ τοῦ σώματος τῇ ψυχῇ φιλοπόνησον (12). 'Αρά τις ἔστιν ἀνθρώπων, δς (13) ἀρθῆναι τοσοῦτον δύναται, ὥστε εἰς τὸ Παύλου μέτρον ἐλθεῖν; 'Αλλ' ὅμως φησι βλέπειν δι' ἐσόπτρου καὶ αἰνίγματος, καὶ εἶναι καιρὸν, ὅτε ἔφεται πρόσωπον πρὸς πρόσωπον. 'Αλλου μὲν (14) εἰ φιλοσοφώτερος ἐν λόγοις; Θεοῦ δὲ πάντως (15) κατώτερος. 'Αλλου μὲν τυχὸν (16) συνετώτερος; τὸ δὲ ἀληθείας (17) τοσοῦτον λείπῃ (18), δσον τὸ εἶναι σου δεύτερον τοῦ εἶναι θεοῦ. 'Εχομεν ἐπαγγελίαν γνώσθαι ποτε, δσον ἔγκωμεθα. Εἰ μὴ δυνατὸν ἐνταῦθα ξεγειν τελεῖαν τὴν τῶν δυνών γνῶσιν, τὶ μοι (19) τὸ λειπόμενον; Τὶ τὸ ἀλπιζόμενον; Βασιλείαν οὐρανῶν, πάντως (20) ἔρεις. 'Ηγοῦμαι δὲ μὴ ἄλλο τε τοῦτο εἶναι, ἢ τὸ τυχεῖν τοῦ καθαρωτάτου τε καὶ τελεωτάτου· τελεώτατον δὲ τῶν δυνών, γνῶσις θεοῦ. 'Αλλὰ τὸ μὲν κατάσχωμεν, τὸ δὲ καταλάθωμεν, έως ἐσμὲν ὑπὲρ γῆς· τὸ δὲ ἐκεῖθεν ταμιευσάμεθα, ἵνα ταύτην σχώμεν τῆς φιλοπονίας τὴν ἐπικαρπίαν, δλην τῆς ἀγίας Τριάδος τὴν Ἑλλαμψιν, ἣτις ἔστι, καὶ οἰα, καὶ δη, εἰ θέμις τοῦτο εἰπεῖν, ἐν αὐτῷ Χριστῷ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ψήφῳ δέξα καὶ τὸ χράτος (21) εἰς τοὺς αἰώνας τῶν αἰώνων. 'Δμήν.

ostendit, ut per Domini mandata iter capessant, si ad veram sapientiam pervenire velint. Actiones namque sunt veluti gradus quibus ad eoscelestem veritatem ascenduntur. » Βούλει θεολόγος γενέσθαι; etc.

(11) Προσταγμάτων. Or. 1, πραγμάτων.

(12) Φιλοπόνησον. Reg. Cypr., φιλοσοφήσον.

(13) Ο.ς. Sic Or. 1, et Bas. In edit., ὁς.

(14) Άλλου μέρ. Reg. Cypr., ἄλλος μὲν ἄλλου.

(15) Πάντως. Deest in Or. 1.

(16) Τυχόρ. Reg. Cypr., et τυχόν.

(17) Τὸ δὲ ἀληθείας. Or. 1, τῆς δὲ ἀληθείας.

(18) Τοσοῦτο λείπῃ. Reg. Cypr., τοσοῦτο λείπει.

(19) Τὶ μοι, etc. Billius vertendo: « id, quod restat, honore alicere, » videtur legisse, τίμᾳ pro τιμᾷ, vel τίμᾳ]. Sic legit Leuenklaius, et reddit, « venerare id quod tibi deest. »

(20) Πάντως. Regg. a, bm, Or. 1, Par., Ιωας, et fortasse. Alli, Ιωας πάντως.

(21) Καὶ τὸ χράτος. Hæc desunt in Reg. a, duobus Colb., et Or. 1.

fructum habeamus, nimirum totam sanctæ Trinitatis illuminationem, quæcunque tandem, et qualis, et quanta illa sit, si ita loqui fas est, in ipso Christo Domino nostro, cui gloria et imperium in saecula saeculorum. Amen.

385 MONITUM IN ORATIONEM XXI.

I. In hac panegyrica oratione, cuius meminit Hieronymus (22), quamque Eulogius Alexandrinus honorifice commendat (23), magni Athanasi laudes prosequitur Gregorius. Tanta siquidem erat ipsius sanctitatis fama, ut orator ipsomet exordio, se, « Athanasiū laudando, virtutem laudare » profiteatur. Et certe, sanctissimum antistitem cum eximiis Veteris ac Novi Testamenti viris conferens, eum nullatenus ipsorum virtutibus imparem exhibet. « Alios enim, » inquit (n. 4), « exæquavit, ab aliis pauculum absuit, nonnullos etiam antecessit. » Et deinde præcipua ipsius vitæ capita pertractans, ostendit quanta et quam præclara adversus Arii errores in Nicæna synodo præstiterit, quot exsilia ejus invicta fides subierit, quanto apparatu, quantoque hominum concursu in urbe, ab exilio redux, exceptus fuerit; atque, ut uno verbo absolvam, tot et tam eximia Athanasi facta hæc oratio complectitur, ut, quam invictissimi hujus catholicæ fidei propugnatoris historiam conscribere optaverat, eam perditam aut non scriptam vix desiderare liceat. Plura etiam de Constantii ac Juliani imperatorum vita et moribus, de Arii audacia, dignoque ipsius impiotatæ exitu commemorat; et quidquid de vera ac sanctissima Trinitate sentiendum sit, Athanasi laudibus mirifice innectens, Sabellii Ariiique sequaces undeaque confundit et exagit.

II. Hanc orationem Constantinopoli habitam fuisse existimat eruditii. Sic censem Nicetas et Tillemontius (24). Atque id colligitur ex his Theologi verbis (n. 5) : « Neque pium, » inquit, « neque tutum est, cum impiorum hominum vita memoria prodatur, eximios pietate viros silentio prætermittere; in ea præsertim civitate, quam vix etiam multa pietatis exempla servare possint; quippe quæ, ut circos et theatra, ita res quoque diuinæ pro ludo habeant. » Sic enim his ultimis verbis altera Roma designatur. Præterea eodem modo loquitur Gregorius in oratione xxii, *De pace* (n. 8), quam Constantinopoli pronuntiatam fuisse nemo dubitat. Hæc etiam optime consonant cum iis quæ de Constantinopoli tradunt historiæ monumenta (25). Credimus quoque dictam sexto Nonas Maii, quo die a Græcis pariter et Latinis Athanasi memoria celebratur. Constat enim, ut in Cypriani encomio testatur Gregorius, martyrum memoriam fuisse annuis ac solemnibus festis celebratam. Unde licet conjicere hanc orationem in anniversario Athanasi festo habitam fuisse. Quo autem anno, non ita perspicuum est. Si Tillemontio habeatur fides (26), is videtur annus 379. Illud tamen non ita fideremus asserimus, ut in sequentem annum differri non posse existimemus.

(22) *De script. eccles.*, ed. Bas. 1529, pag. 149.

(23) In Photii Bibl., cod. ccxxvi.

(24) Tom. IX, p. 439.

(25) Socr. *Hist.* lib. v, c. 7 et seq.; Theod. *Hist.*

lib. iv, c. 24; Gregorii or. xxiv, n. 4.

(26) Tom. IX, p. 439.

ΛΟΓΟΣ ΚΑ'.

ORATIO XXI.

Εἰς τὸν μέγαν Ἀθανάσιον ἐπίσκοπον Ἀλεξανδρείας.

A'. Ἀθανάσιον ἐπαινῶν, ἀρετὴν ἐπαινέσομαι. Ταῦτα γὰρ, ἐκεῖνόν τε εἰπεῖν (28), καὶ ἀρετὴν ἐπαινέσαι, διὰ πᾶσαν ἐν ἁυτῷ συλλαβῶν εἶχε τὴν ἀρετὴν, ἢ, τό γε διηθέστερον εἰπεῖν, ἔχει. Θέω γὰρ ζῶσι πάντες οἱ κατὰ Θεὸν ζῆσαντες, καὶν ἐνθένδε ἀπαλλα-

(27) *Εἰς τὸν μέγαν*, etc. Reg. Chrys., Εγκώμιον εἰς τὸν μέγαν Ἀθανάσιον. « Encomium in magnum Athanasium. » Reg. Iun., Επιστόλιος λόγος εἰς Ἀθανάσιον ἐπίσκοπον Ἀλεξανδρείας. « Funebris in Athanasiū Alexandriæ episcopum oratio. » Verum hic titulus perperam inscribitur. « Hæc enim oratio, » juxta Nicetam, « non funebris, ut quidam existimarent, sed pure panegyrica est. Nullas siquidem lamentationes aut consolationes continet,

A 386 *In laudem magni Athanasi episcopi Alexandrini.*

I. Athanasiū laudans, virtutem laudabo. Idem enim est illum dicere, quod virtutem laudibus efferre, quoniam virtutes omnes in unum collectas tenebat, vel, ut verius loquar, tenet. Deo quippe vivunt omnes, qui secundum Deum vixerunt, etiam

nec ad Athanasiū sepulcrum pronuntiata est. Nam cum Gregorius in Constantiopolitana urbe comoraretur, imperante Theodosio, hanc orationem conscripsit. Magnus autem Athanasius antea, Valente imperium obtinente, ad Deum migraverat.

(28) *Εἰπεῖν*. Coisl. I, ἐπαινεῖν, « laudare. »

« Alias, et nunc xxi. — Habita die secunda Maii anni 379.

si ex hac vita migrarint. Unde et Deus, Deus Abraham, et Deus Isaac, et Deus Jacob dicitur, ut viventium Deus, non mortuorum⁴⁴. Virtutem autem laudans, Deum laudabo, a quo virtus hominibus fluit, illudque, ut per cognatam illuminationem ad eum evanescantur, vel potius reducantur. Nam cum multa et magna sint, atque adeo tot et tanta, ut nemo ea sermone complecti possit, quae nos a Deo jam habemus, jamjamque habituri sumus; maximum tamen et humanissimum est, propensio ad eum atque familiaritas. Nam quod rebus sensibilibus est sol, hoc iis, quae animo et ratione intelliguntur, est Deus. Ille enim mundum hunc aspectabilem collustrat, hic invisibilem; ille corporis oculos ita afficit, ut lumen ipsius intueri possint, hic mentes divinas reddit. Atque ut ille, cum, et iis quae oculorum sensu praedita sunt, et iis quae aspectu sentiuntur, hanc vim tribuat, ut et illa videre, et haec visu percipi possint, interim tamen ipse omnia, quae oculis subjecta sunt, pulchritudine antecellit: eodem modo Deus, cum tam iis, quae intelligentia videntur, quam quae mente et intellectu comprehenduntur, hoc afferat, ut illa et intelligent, et haec intelligentia percipientur, ipse tamen intelligibilium omnium summus est vertex, in quo desiderium omne consistit ac desilitur, et nequaquam supra aut omnino habebit mens illa, quantumvis philosophica sit, et altissime tendens, ac summe curiosa. Hoc etenim rerum omnium expetendarum extremum est, quo cum pervenerimus, omnis speculatio conquiescat.

II. Cuicunque igitur terrena mole per rationem C et contemplationem perrupit, solutaque **387** hac carnali, sive nubes, sive obvelatio dicenda est, cum Deo commercium habere, ac purissimam luci, quantum humanae naturae datum est, commisceri licuerit, is duplice nomine beatus predicari debet; tum quod hinc sursum ascenderit, tum quod deificationem illam sit consecutus, quam verum et sincerum philosophiae studium conciliat, ac mentis supradicem binarium elatio, propter eam, quam in Trinitate intelligimus, unitatem. Qui autem ob animam cum corpore conjunctionem deterior factus est, ac luto usque adeo hæsit, ut nec in veritatis radios mentis aciem intendere, nec supra inferiora hæc assurgere queat, idque cum desuper originem traxerit, et ad supera vocetur, illum hac cæcitate miserum existimo, etiam si res hujuscemus vitæ illi ex animi sententia fluant, tantoque etiam misericordem, quanto magis a secundo ac felici fluxu delu-

⁴⁴ Matth. xxii, 32.

(29) Θεός, ὃς εὐ νεκρῷ θεός, ἀλλὰ ζωτῶν. Non ut mortuorum Deus, sed viventium. Sic Regg. plures, duo Coisl., Or. 1, etc. Deest in ed., ὃς οὐ νεκρῶν θεός. In quibusdam legitur, ὃς οὐχι νεκρῶν θεός.

(30) Συγγενοῦς. Or. 1 addit. ἡμῖν.

(31) Αὐτὸν. Sic Regg. a, c, d, undecim Colb., Jes., etc. In ed., αὐτό.

(32) Ηλιοειδεῖς . . . θεοειδεῖς. Solem videntes . . . Deum videntes. Hæc utriusque vocis esse videtur significatio. Quare hic locus sic reddi potest: ille efficit, ut corporis oculi solem videant.

A γάστι. Καὶ Ἀθραδάμ, καὶ Ισαὰχ, καὶ Ιακὼβ ἀκούει Θεός, δὲ Θεός, ὃς οὐ νεκρῶν Θεός, ἀλλὰ ζωτῶν (29). Ἀρετὴν δὲ ἐπαινῶν, θεὸν ἐπαινέσομαι, παρ' οὐ τοῖς ἀνθρώποις ἡ ἀρετὴ, καὶ τὸ πρᾶξ αὐτὸν ἀνάγεσθαι, ἡ ἐπανάγεσθαι διὰ τῆς συγγενοῦς (30) ἐλλάμψεως. Πολλῶν γάρ δυτῶν ἡμῖν καὶ μεγάλων, οὐ μὲν οὖν εἴποι τις ἀντίκειν καὶ δύσων, ὃν ἐκ Θεοῦ ἔχομέν τε καὶ ἔξομεν· τοῦτο μέγιστον καὶ φιλανθρωπότατον, ἡ πρᾶξ αὐτὸν (31) νεῦσίς τε καὶ οἰκείωσις. "Οπερ γάρ ἐστι τοῖς αἰσθητοῖς ξῆλοις, τοῦτο τοῖς νοητοῖς θεός. "Ο μὲν γάρ τὸν δρώμενον φωτίζει κόσμον, δὲ τὸν ἀδρατὸν· καὶ δὲ μὲν τὰς σωματικὰς δύσις τὴν ιεράς φύσεις θεοειδεῖς (32) ἀπεργάζεται. Καὶ ὡσπερ οὗτος τοῖς τε (33) δρῶσι καὶ τοῖς δρωμένοις, τοῖς μὲν τὴν τοῦ δρόσην, τοῖς δὲ τὴν τοῦ δρᾶσθατα παρέχων δύναμιν, αὐτὸς τῶν δρωμένων ἐστὶ τὸ κάλλιστον· οὗτοι θεός τοῖς νοοῦσι καὶ τοῖς νοουμένοις, τοῖς μὲν τὸ νοεῖν, τοῖς δὲ τὸ νοεῖσθαι δημιουργῶν, αὐτὸς τῶν νοουμένων ἐστὶ τὸ ἀκρότατον, εἰς δὲ πᾶσα έφεσις ἵσταται, καὶ ὑπὲρ δὲ οὐδὲμασι φέρεται. Οὐδὲ γάρ ἔχει τι ὑψηλότερον, ηδῶς ἔξει (34), οὐδὲ δὲ φιλοσοφώτατος νοῦς καὶ διαβατικώτατος, ηδῶς πολυπραγμονέστατος. Τοῦτο γάρ ἐστι τὸ τῶν δρεπτῶν ἔσχατον, καὶ οὐ γενομένοις πάτης θεωρίας ἀναπαυσις.

B eum fertur. Nec enim quidquam sublimius habet: eum fertur. Nec enim quidquam sublimius habet: eum fertur. Nec enim quidquam sublimius habet:

C Β'. Φτιῶν μὲν οὖν ἔξεγένετο, διὰ λόγου καὶ θεωρίας διασχόντι τὴν ὥλην καὶ τὸ σαρκικὸν τοῦτο, εἴτε νέφος χρὴ λέγειν, εἴτε προχάλυμμα (35), θεῷ συγγενέσθαι, καὶ τῷ ἀκριψεστάτῳ φωτὶ χραΐζειν, καθόσον ἐφικτὸν ἀνθρωπίγη φύσει· μακάριος οὗτος, τῆς τε ἐντεῦθεν ἀναβάσεως, καὶ τῆς ἐκεῖσε (36) θεώσεως, ηδῶς τὸ γνησίων φιλοσοφῆσαι χαρίζεται, καὶ τὸ ὑπὲρ τὴν ὥλικήν δυάδα γενέσθαι, διὰ τὴν ἐν τῇ Τριάδι νοομένην ἐνδητητα. "Οστεις δὲ ὑπὸ τῆς (37) συζυγίας χείρων ἔγένετο, καὶ τοσοῦτον τῷ πηλῷ συνεσχέθη, ὡς μὴ δυνηθῆναι ἐμβλέψαι πρὸς τὰς τῆς ἀληθείας αὐγὰς, μηδὲ ὑπὲρ τὰ κάτω γενέσθαι, γεγονώς δινωθεν, καὶ πρὸς τὰ δινὰ καλούμενος· ηδῶς οὗτος ἐμπί τῆς τυφλώσεως, καὶν εὐροῇ τοῖς ἐνταῦθα· καὶ τοσούτῳ πλέον, διστητερ ἀν μᾶλλον ὑπὸ τῆς εὐροίς παλῆται, καὶ πειθῆται ἀλλο τι καλὸν εἶναι πρὸ τοῦ δυτος καλοῦ, πινηρὸν πονηρὸς δόξης χαρπὸν δρεπόμενος, ηδῶς φόνον καταχριθῆναι, ηδῶς πῦρ θεῖν, δην ὡς φῶς οὐκέτι γνώρισεν.

hic quoque efficit, ut naturae rationis compotes Deum videant.

(33) Τε. Sic quatuor Regg. Deest in ed.

(34) Εἳξε. Sic Regg. quinque, octo Colb., Coisl. 1, Pass. Ita etiam legit Billius. Combesius tamen præsert, ἔχει, ut in editis reperitur.

(35) Προχάλυμμα. Coisl. 1 addit., διαπεύσαντι.

(36) Έκεῖσε. In nonnullis, ἔκειθεν.

(37) Τῆς. Sic quinque Regg. et Coisl. 1. Deest in edit.

sus fuerit, sibiq[ue] aliud quodpiam bonum, vero bono præstabilius esse persuaserit, malum utique malæ opinionis fructum decerpens, nimirum, ut vel tenebris muletetur, vel eum tanquam ignem videat, quem ut lucem minime cognovit.

G. Ταῦτα δὲ λόγοις μὲν ἐφιλοσόφηθη, καὶ τῶν νῦν, **A** καὶ τῶν πάλαι (δόλγοι γάρ οἱ τοῦ Θεοῦ, εἰ καὶ πάντες πλάσματα), νομοθέταις, στρατηγοῖς, λεπεῦσι, προφήταις, εὐαγγελισταῖς, ἀποστόλοις, ποιμέσι, διδασκάλοις, καὶ (38) παντὶ πνευματικῷ πληρώματι καὶ συστήματι, ἐν δὲ τοῖς πᾶσι, καὶ τῷ νῦν ἐπινουμένῳ. Τίνας δὴ λέγω τούτους; Οἶον τὸν Ἐνώχ ἐκεῖνον, τὸν Νῶ, τὸν Ἀδραὰμ, τὸν Ἰσαὰκ, τὸν Ἰακὼβ, τὸν δύνεκα πατριάρχας, τὸν Μωϋσέα (39), τὸν Ἀαρὼν, τὸν Ἰησοῦν, τὸν Κριτᾶ, τὸν Σαμουὴλ, τὸν Δασδί, τὸν Σολομῶντα μέχρι τινὸς, τὸν Ἡλίαν, τὸν Ἐλισσοῖν, τοὺς πρὸ τῆς αἰγαλωσίας προφήτας, τοὺς μετὰ τὴν αἰγαλωσίαν· καὶ (40) τὰ τελευταῖα δὴ ταῦτα τῇ τάξει, καὶ πρώτα τῇ (41) ἀληθείᾳ, δοσα περὶ τὴν Χριστοῦ σάρκωσιν, ήτοι πρόσληψιν, τὸν πρὸ τοῦ φωτὸς λύχνον, τὴν πρὸ τοῦ Λόγου φωνὴν, τὸν πρὸ τοῦ Μεστοῦ μεστήν, μεστήν Παλατᾶς Διαθήκης καὶ Νέας, ὡνάντην τὸν πάνυ, τοὺς Χριστοῦ μαθητᾶς, τοὺς μετὰ Χριστὸν, ἢ λαοῦ προκαθεσθέντας, ἢ διὰ λόγου φωνερωθέντας, ἢ διὰ σημείων γνωρισθέντας (42), ἢ τελειωθέντας δι' αἵματος.

Εποιητο, vel per sermonem ac doctrinam in conspicuum consuminuntur, vel per sanguinem consuminuntur.

A. Τούτων Ἀθανάσιος, τοῖς μὲν ἡμιλλήθη, τῶν δὲ μικρὸν ἀπελείφθη, ἔστι δὲ οὓς καὶ ὑπερέσχεν, εἰ μή τολμήρον εἰπεῖν· καὶ τῶν μὲν τὸν λόγον, τῶν δὲ τὴν πρᾶξιν, τῶν δὲ τὸ πρᾶσον, τῶν δὲ τὸν ζῆτον, τῶν δὲ τοὺς κινδύνους, τῶν δὲ τὰ πλείω, τῶν δὲ τὰ (43) ἅπαντα μιμησάμενος, καὶ ἀλλο ἀπ' ἀλλού κάλλος λαδῶν, ὕσπερ οἱ τὰς μορφὰς μεθ' ὑπερβολῆς γράφοντες, καὶ εἰς μίαν τὴν ἔκειτο ψυχὴν συναγαγῶν, ἐν ἀρετῆς εἰδος ἐκ πάντων ἀπηκριθώσατο, τοὺς μὲν ἐν λόγῳ δεινοὺς τῇ πράξει, τοὺς πρακτικούς δὲ τῷ λόγῳ νικήσας· εἰ βούλεις δὲ, λόγῳ μὲν τοὺς εὐδοκίμους ἐν λόγῳ, πράξει δὲ τοὺς πρακτικωτάτους ὑπερβαλών· καὶ τοὺς μὲν κατ' ἀμφότερα μέσως ἔχοντας, τῷ περὶ τὸ ἔτερον ὑπερβάλλοντι· τοὺς δὲ καθ' ἔτερον (44) ἄκρους, τοῖς ἀμφοτέροις παραδραμών. Καὶ εἰ μέγα τοῖς προλαβοῦσι, τὸ παράδειγμα τούτῳ γενέσθαι τῆς ἀρετῆς, οὐχ ἥττον εἰς εὐηγμίαν τῷ ἡμετέρῳ καλῷ, τὸ τοῖς μετ' αὐτὸν γενέσθαι παράδειγμα.

iis, qui altero duntaxat genere sunimopere eminebant,

polleret. Quod si his qui ipsum οἰκτοτε πρæcesserunt, virtutis exemplum ipsi præbuisse magnū et honorificum est, non minus certe huic nostro præclarum censeri debet, quod posteris exemplum ipse fuerit.

E. Πάντα μὲν δὴ τὰ ἔκεινον λέγειν τε καὶ θαυμά-

ζειν μαχρότερον ἀν εἰη τυχὸν, ἢ κατὰ τὴν παρούσαν

ὅρμην τοῦ λόγου, καὶ ιστορίας ἔργον, οὐκ εὐηγμίας·

ἢ καὶ ίδια παραδοῦναι γραφῇ παίδευμά τε καὶ ἥδυ-

σμα τοῖς εἰς ὑστερον, εὐχῆς ἔργον ἐμοὶ, ὕσπερ δν

B III. Hæc paucis, ταῦτα nostræ tempestatis, quam priscis hominibus curæ ac studio fuerunt (pauci enim Dei sunt, quamvis omnes ipsius segmenta sint), legislatoribus, bellicis ducibus, sacerdotibus, prophetis, evangelistis, apostolis, pastoribus, doctribus, omnique spirituali cœtui atque agminī, inter omnes autem eos huic quoque, in cuius laudem hæc a nobis habetur oratio. Quos tandem hos dico? Enoch illum, Noe, Abraham, Isaac, Jacob, duodecim patriarchas, Moysem, Aaronein, Josue, Judices, Samuelen, Davidem, Salomonem aliquantisper, Eliam, Elisæum, prophetas, qui vel captivitatē antecesserunt, vel post eam exsisterunt. Atque hæc, ordine quidem postrema, cæterum revera prima, quæ circa Christi Incarnationem, seu humanitatis assumptionem, contigerunt, nimirum lucernam illam ante Lucem, vocem ante Verbum, mediatorem ante Mediatorem, hoc est, existimū illum Joannem, qui medius inter Vetus et Novum Testamentum exstitit, Christi discipulos, eos denique, qui post Christum vel plebi præfuerunt, vel per miracula nobilitati sunt, vel per sanguinem consuminuntur.

C **388 IV.** Ex his Athanasius alios exæquavit, ab aliis paululum absuit, nonnullos etiam, nisi hoc audacius a me dictum videatur, antecessit: atque aliorum sermonem et eruditioνem, aliorum actionem, aliorum mansuetudinem, aliorum zelum, aliorum dimicacionem, aliorum multa, aliorum omnia imitando consecutus, atque aliud ab alio mutuatus, quemadmodum qui formas seu imagines singulari studio et elegantia pingunt, atque in unam sui ipsius animam complexus, unum ex omnibus perfectum virtutis simulacrum edidit: sic videlicet se comparans, ut et disertos actione, et rerum gerendarum facultate præditos eruditioνe atque eloquentia vinceret; aut si mavis, et doctrinæ gloria florentes, doctrina, et rebus gerendis aptissimos, actione superaret: atque, et iis, qui mediocrem in utroque genere laudem habebant, eo superior esset, quod in altero horum summe excelleret; et rursus, iis, qui altero duntaxat genere sunimopere eminebant, hoc nomine præstaret, quod utraque virtute polleret. Quod si his qui ipsum οἰκτοτε πρæcesserunt, virtutis exemplum ipsi præbuisse magnū et honorificum est, non minus certe huic nostro præclarum censeri debet, quod posteris exemplum ipse

D **V.** Atque omnem quidem illius vitam sermone prosequi ac laudibus efferre longius fortasse fuerit, quam hujus orationis institutum ferat, ac non tam encomii opus quam historię; quam etiam ut posterioris documento atque oblectationi futuram peculiari

(38) *Kai.* Sic Reg. a, bm, ph. Deest in ed.

(39) *Mούσεα.* In pluribus, *Mουσέα.*

(40) *Kai.* Deest in nonnullis.

(41) *Tῇ.* Sic quatuor Regg. et Combef. In edit., δῆ.

(42) Διὰ λόγου φωνερωθέντας, ἢ διὰ σημείων γνωρισθέντας. Quinque Regg. et Combef., διὰ σημείων γνωρισθέντας, ἢ διὰ λόγου φωνερωθέντας.

(43) *Tά.* Deest in quatuor Regg. et Or. 1.

(44) *Καθ' ἔτερον.* Coisl. 1, καθ' ἔτερον.

scripto mandare cum primis optarem, quemadmodum ipse divi Antonii vitam conscripsit, monasticæ nempe vitæ præcepta sub narrationis specie tanquam lata lege promulgans. Verum cum pauca ex multis illius rebus, quæque nunc nobis, ut notiora et insigniora, ultro memoria suppeditat, commemo-ravimus (ut simul et cupiditati nostræ satisfaciamus, et officium huic festo debitum persolvamus), plura lis, quibus ea cognita sunt, relinquemus. Neque enim alioqui pium, nec tutum est, cum impiorum hominum vita memorias prodatur, eximios pietate viros silentio prætermittere; idque in ea civitate, quam vix etiam multa virtutis exempla servare possint, quippe quæ, ut circos et theatra, ita res quoque divinas pro ludo habeant.

389 VI. Ille igitur in divinis moribus ac disciplinis statim educatus est, cum liberalibus artibus per exiguum temporis spatium tribuisse, ne videlicet hujusmodi rerum omnino rudis et ignarus, eaque nescire, quæ sibi contemporanea duxerat, videretur. Neque enim nobilem et egregiam animi indolem vanis studiis occupari sustinuit, eodemque modo affici, quo imperiti athletæ, qui dum aerem plus quam corpora feriunt, præmiorum spe frustrantur. Atque, et Veteris et Novi Testamenti libros omnes ita per meditatus, ut ne unum quidem quispiam alias, non modo contemplatione, sed etiam morum ac vita splendore ditatur, ac mirifice utrumque connectit, catenam vere auream, et quæ a plerisque minime neci queat: hanc nimis ratione iniens, ut et vita duce ad contemplationem uteretur, et contemplatione vitam obsignaret. Nam et timor Domini principium est sapientiae, velut pri-mum quoddam incunabulum; et sapientia, cum timorem excesserit, aique ad charitatem nos subverxit, ex servis jam amicos Dei ac filios efficit.

VII. Sic porro educatus et institutus (ut nunc quoque eos oporteret, qui plebis antistites futuri, magnumque Christi corporis tractaturi sunt, secundum magnum Dei consilium ac præscientiam, quæ magnarum rerum materiam longe ante præstruit), in magnum hunc sacerdotum ordinem cooptatur, atque in eorum, qui appropinquant Deo appropinquant, numerum ascribitur, ac sacrosanctæ stationis et ordinis honore afficitur, cunctisque ecclesiastico-rum graduuin munieribus deinceps perfunctus (ut quæ media sunt resecem), Alexandrino populo, quod idem est ac si dixisset universo terrarum orbi, præficitur. Neque satis constituere possum, virtutis præmium, an, ut esset Ecclesie fons ac vita, hujusmodi dignitatem accepit. Hanc enim

(45) Ἀντωνίου τοῦ Θείου βίου... ἐν πλάσματι διηγήσως. Nicetas: Σχηματισμένος διηγεῖσθαι τὰ τοῦ Θείου Ἀντωνίου, κανόνας ἔξεπεν μοναδικούς. «Prætexens Antonii res gestas narrare, vita monasticæ regulas conscripsit.» Et Scholiasta codicis Cyprii monet cævendum, ne scicio existimetur, quod ἐν πλάσματι διηγήσεως, «suh narrationis specie», dicatur Athanasius Antonii vitam scripsisse, vir a mendacio remotissimus; sed Antonii vitam ab Athanasio scriptam, esse monasticæ vitæ normam ac disciplinam: «Ἐν πλάσματι, οὐχ ὅτι ἐπιδάστο λέγει τὴν κατὰ Ἀντώνιον ἱστορίαν» μή λέγοιτο!... ἀλλ’ δὲ λέγει τοιούτον ἔστιν. «Ἡ τοῦ

ἐκεῖνος Ἀντωνίου τοῦ Θείου βίου συνέγραψε, τοῦ μοναδικοῦ βίου νομοθεσίαν, ἐν πλάσματι διηγήσεως (45). Όλιγα δὲ ἐκ πολλῶν τῶν ἐκείνου δι-εξελθόντες, καὶ δια σχεδιάζει τὴν νῦν (46) τὴν μνήμην ὡς γνωριμώτερα, ἵνα τὸν τε ἡμέτερον ἀφοτιω-σώμεθα πόθον, καὶ τῇ πανηγύρει τὸ εἰκός ἐκ-πληρώσωμεν (47), τὰ πλειν τοῖς εἰδόσι παρήσομεν. Οὐδὲ γάρ διλας δισιον, οὐδὲ ἀσφαλές, ἀσεβῶν μὲν βίους τιμδοθει: ταῖς μνήμαις, τοὺς δὲ εὐσεβεῖς δι-ενεγκόντας, σιωπῇ παραπέμψασθαι (48)· καὶ ταῦτα ἐν πόλει, ἣν μδις ἀν καὶ πολλὰ τῆς ἀρετῆς ὑπόδει-γματα σώσειεν, ὕσπερ τοὺς ἴππικοὺς καὶ τὰ θέατρα, οὗτα δὴ καὶ τὰ θεῖα παῖζουσαν.

Γ'. Ἐκεῖνος ἐτράφη μὲν εὐδίνς ἐν τοῖς θείοις ἥθεσι καὶ παιδεύμασιν, διλγα τῶν ἐγκυριέλων φιλοσοφήσας, τοῦ μὴ δοκεν παντάπασι τῶν τοιούτων ἀπειρως ἔχειν, μηδὲ ἀγνοεῖν ὃν ὑπεριδεῖν ἐδοκίμασεν. Οὐδὲ (49) γάρ τὸν τῆς ψυχῆς εὐγενὲς καὶ φιλότε-μον ἐν τοῖς ματαίοις ἀσχοληθῆναι, οὐδὲ ταυτὸν πα-θεῖν τῶν ἀθλητῶν τοῖς ἀπειροις, οἱ τὸν ἀέρα πλειω παλοντες ἢ τὰ σύμματα, τῶν διθλῶν ἀποτυγχάνουσι. Καὶ πᾶσαν μὲν Παλαιὸν Βίθον, πᾶσαν δὲ Νέαν ἐκμελετήσας, ὡς οὐδὲ μίαν ἔτερος, πλουτεῖ μὲν θεωρίαν, πλουτεῖ δὲ βίου λαμπρότητα, καὶ πλέκει θευματικὰ ἀμφιτερά, τὴν χρυσὴν δυτικὰ σειράν, καὶ τοῖς πολλοῖς ἀπλοκον· βίω μὲν δόηγῷ θεωρίας, θεωρίᾳ δὲ τῷ φραγῇδι βίου χρησάμενος. Ἀρχή τε γάρ σοφίας φόδος Κυρίου, οἴδιν τι πρῶτον σπάργανον· καὶ σοφία τὸν φόδον ὑπερβάσα, καὶ εἰς τὴν ἀγάπην ἀναβιβάσασα, θεοῦ φίλους ἡμᾶς καὶ υἱοὺς ἀντὶ δού-λων ἐργάζεται.

C καὶ σοφία τὸν φόδον ὑπερβάσα, καὶ εἰς τὴν ἀγάπην ἀναβιβάσασα, θεοῦ φίλους ἡμᾶς καὶ υἱοὺς ἀντὶ δού-λων ἐργάζεται.

Z'. Τραφεὶς δὲ οὗτῳ καὶ παιδευθεὶς, ὡς ἔδει γε καὶ νῦν τοὺς λαοῦ προστήσεσθαι μέλλοντας, καὶ τὸ μέγα τοῦ Χριστοῦ (50) σώμα μεταχειρίζεσθαι, κατὰ τὴν μεγάλην τοῦ Θεοῦ βουλὴν τε καὶ πρόγνωσιν, ή πόρρωθεν καταβάλλεται τῶν μεγάλων πραγμάτων τὰς ὑποθέσεις, τῷ μεγάλῳ βῆματι τούτῳ ἐγκαταλ-γεται, καὶ τῶν ἐγγιζόντων εἰς τῷ ἐγγίζοντι Θεῷ γίνεται, καὶ τῆς Ἱερᾶς ἀξιούτας στάσεώς τε καὶ τέξεως, καὶ πᾶσαν τὴν τῶν βαθμῶν ἀκολουθίαν διεξελῶν, ἵνα τὰ ἐν μέσῳ συντέλω, τὴν τοῦ (50^ο) λαοῦ προεδρίαν πιστεύεται, ταυτὸν δὲ εἰπεῖν, τῆς οἰκουμένης πάσης ἀπιστασίαν. Καὶ οὐκ ἔχω λέγειν, πότερον ἀρετῆς διθλον, ή τῆς Ἐκκλησίας πηγήν καὶ ζωήν, τὴν Ἱερω-σύνην λαμβάνει. Ἐδει γάρ ἐκλείπουσαν ταῦτην τῷ δίψῃ τῆς ἀληθείας, ὕσπερ τὸν Ἰσμαήλ, ποτισθῆναι, ἀγίου Ἀντωνίου βίου συγγραφή, νομοθεσία ἡν τῷ μοναδικῷ βίου, εἰε.

(46) Nūr. Deest in quinque Regg. et Or. 4.

(47) Ἐκπληρώσωμεν. Unus Reg., ἐκπληρώσαν-τες.

(48) Παραπέμψασθαι. Regg. c, d, octo Colb., Or. 2, παραπέμπονται.

(49) Οὐδέ. Sic sex Regg. et Or. 1. In ed., oö.

(50) Τοῦ Χριστοῦ. Per «Christi corpus», intelligit, vel «Ecclesie corpus», cuius caput est Chri-stus, vel «sacra Eucharistia.»

(50^ο) Interpres legisse videtur, τοῦ τῆς Ἀλεξα-δρείας λαοῦ. Εὐη.

ἢ, ὧσπερ τὸν (51) Ἡλίαν, ἐκ τοῦ χειμάρρου, κατεψυγμένης ἀνομβρίζ τῆς γῆς (52), ἀναψύξαι, καὶ μηκρὰ πνέουσαν ἀναζωποιθῆναι, καὶ σπέρμα τῷ Ἱερατῇ ὑποειφθῆναι· ἵνα μὴ γενώμεθα ὡς Σόδομα καὶ Γόμορρα (53), ὃν περιβόλτος μὲν ἡ κακία, περιβοητότερά δὲ ἡ ἀπώλεια, πυρὶ καὶ θείῳ καταχλυσθέντων (54). Διὰ τοῦτο ἡγέρθη κέρας σωτηρίας ἥμιν ἥδη κειμένοις (55), καὶ λίθος ἀχρογνωιαῖος, συνδέων ἔαυτῷ τε καὶ ἀλλήλοις ἡμᾶς, ἐνεβλήθη κατὰ καιρὸν, ἢ πύρ καθαρτήριον τῆς φαύλης ὑλῆς καὶ μοχθῆς, ἢ πτύον γεωργικὸν, ψ τὸ κοῦφον τῶν δογμάτων καὶ τὸ βαρὺ διαχρίνεται, ἢ μάχαιρα τὰς τῆς κακίας βίζας ἐκτέμνουσα· καὶ ὁ Λόγος εὑρίσκει τὸν ἔαυτοῦ σύμμαχον, καὶ τὸ Πνεῦμα καταλαμβάνει τὸν ὑπὲρ αὐτοῦ πνεύσοντα.

Η'. Οὕτω μὲν οὖν καὶ διὰ ταῦτα, ψήφῳ τοῦ λαοῦ πεντὸς, οὐ κατὰ τὸν ὑστερὸν νικήσαντα πονηρὸν τύπον, οὐδὲ φωνικῶς τε καὶ τυραννικῶς, ἀλλ' ἀπόσταλικῶς τε καὶ πνευματικῶς, ἐπὶ τὸν Μάρκου Θρόνον ἀνάγεται, οὐχ ἥττον τῆς εὐσεβείας, ἢ τῆς προεδρίας (56) διάδοχος· τῇ μὲν γάρ πολλοσίδες ἀπ' ἐκείνου, τῇ δὲ εὐθὺς μετ' ἐκείνον εὑρίσκεται· ἢν δὴ καὶ κυρίως ὑποληπτέον διαδοχήν. Τὸ μὲν γάρ ὅμογνωμον καὶ ὅμορφον, τὸ δὲ ἀντίδοξον καὶ ἀντίθρον· καὶ ἡ μὲν προσηγορίαν (57), ἡ δὲ ἀλήθειαν ἔχει διαδοχῆς. Οὐ γάρ ὁ βιασάμενος, ἀλλ' ὁ βιασθεὶς διάδοχος· οὐδὲ ὁ παρανομήσας, ἀλλ' ὁ προσληθεὶς ἐννόμως· οὐδὲ ὁ τάναντια δοξάων, ἀλλ' ὁ τῆς αὐτῆς πίστεως· εἰ μὴ οὕτω τις λέγοι διάδοχον, ὡς νόσον ὑγιείας (58), καὶ φωτὸς σκήτος, καὶ ζάλην γαλήνης, καὶ συνέσεως ἕκστασιν.

contraria dogmata tenet, sed qui eadem fide præditus est, quemadmodum morbum sanitati, et tenebras luci, et tempestatem tranquillitati, et mentis alienationem prudentiæ succedere dicimus.

Θ'. Ἐπει τὰ οὗτα προβάλλεται, οὗτα καὶ τὴν ἀρχὴν (59) διατίθεται. Οὐ γάρ ὅμοι τε καταλαμβάνει τὸν θρόνον, ὧσπερ οἱ τυραννίδα τινά, ἢ κληρονομίαν παρὰ δόξαν (60) ἀρπάσαντες, καὶ ὑδρίει διὰ τὸν κύρον. Ταῦτα γάρ τῶν νόθων καὶ παρεγγράπτων λερέων (61) ἐστι, καὶ τοῦ ἐπαγγέλματος ἀναξῶν· οἱ μηδὲν τῇ λερωσίῃ προεισενεγκόντες, μηδὲ τοῦ καλοῦ προταλαιπωρήσαντες, δόμοι τε μαθῆται καὶ διδάσκαλοι τῆς εὐσεβείας ἀναδέικνυνται, καὶ πρὸν καθηρῆνται καθαρόντες· χθὲς λερόσυλοι, καὶ σήμερον λερεῖ· χθὲς τῶν ἀγίων ἔξω, καὶ μυσταγωγοὶ σήμερον· παλαιοὶ τὴν κακίαν, καὶ σχέδιοι τὴν εὐσέβειαν·

(51) Τότ. Deest in pluribus codd.

(52) Κατεψυγμένης ... τῆς γῆς. Coisl. I et Par., κατεψυγμένην τὴν γῆν.

(53) Καὶ Γόμορρα. Reg. Cypr., καὶ τὰ τῆς Γομόρρας πάθωμαν.

(54) Καταχλυσθέτωρ. In quibusdam, καταχαυσθέντων.

(55) Ἡδη κειμένοις. Sic Regg. plures, Coisl. 2, Pass. Sic etiam legunt Nicet. et Bill. In ed. Par., ἥδη κημένοις, «injuria affectis.»

(56) Προεδρίας. Or. I addit, ἐκείνου, « non minus pietatis, quam sedis illius successor. »

A oportebat, veritatis siti languentem ac prope conflatam, Ismaelis instar, potionē refici, aut, velut Eliam, refrigerata per siccitatem terra, e torrente refocillari, paululumque spirantem ad vitam revocari, ac semen Israeli relinquī; ne ut Sodoma et Gomorrah efficeremur, quarum celebris quidem est improbitas, celebrior autem interitus, incolis nempe igni et sulphure oppressis atque obrutis. Propterea nobis jam jacentibus cornu salutis erectum est, lapisque angularis, nos, et sibi, et inter nos constringens, opportune 390 injectus est, aut ignis malæ et vitiōsæ materiae purgator, aut rusticum ventilabrum, quo, inter dogmata, levia a gravibus discernuntur, aut gladius vitiū radices exacindens: atque adeo Verbum belli socium invenit, et Spiritus B hominem, qui pro se spiret, nanciscitur.

VIII. Sic igitur, atque ob eas causas, totius populi suffragiis, non autem secundum pravum exemplum, quod postea inolevit, neque per vim ac cædem, sed apostolico et spirituali modo ad Marcum thronum evenit, non minus pietatis quam sedis successor; tempore quidem ab eo remotissimus, pietate autem illi proximus invenitur; quæ quidem proprie successio existimanda est. Nam qui eardein fidei doctrinam proficitur, ejusdem quoque throni socius est: qui autem contrariam sententiam tuerit, adversarius quoque in throno censeri debet. Atque hæc quidem nomen, illa vero rem ipsam et veritatem habet successionis. Neque enim qui per vim irrupit, successor habendus est, sed qui vim percessus est: nec qui leges violavit, sed qui modo legibus consentaneo creatus est: nec qui

C IX. Posteaquam autem ad hunc modum præsul designatus est, ad hunc quoque protinus modum imperium administrat. Non enim simul atque ad thronum pervenit, velut qui tyrannidem quamdam aut hæreditatem præter spem arripuerunt, statim ob saturitatem in petulantiam prorupit; hoc enim adulterinorum sacerdotum est, et eorum qui obrepserunt, quique munere quod profitentur, indigni sunt: qui cum nibil prius ad sacerdotium attulerint, nullas virtutinas virtutis causa pertulerint, discipuli simul magistrique pietatis creatur, aliquæ ante purgant, quam ipsa purgati fuerint: heri

D (57) Καὶ ἡ μὲν προσηγορία, etc. Reg. a, καὶ ἡ μὲν προσηγορία, ἡ δὲ ἀλήθεια ἐδείχθη διαδοχῆς.

(58) Υγιείας. Reg. bm, ὑγιείας.

(59) Ἀρχήν. Nicetas, δέσιαν, « sic munere fungitur. »

(60) Παρὰ δόξαν. Reg. pb, Bas., Till., παράδεσσον.

(61) Λερών. Billius, « Præsnem. » Non male; hic namque agitur « de adulteris sacerdotibus, » qui, nulla virtute, ino cum multis vitiis, « ad thronum pervenient. »

sacrilegi, hodie sacerdotes; heri, profani, hodie A δέ έργον χάριτος ἀνθρωπίνης, οὐ τῆς τοῦ Πνεύματος· sacrorum antistites; veteres vitio, pietate ru- οἱ, ὅταν πάντα διεξέλθωσι βιαζόμενοι, τελευταῖον turorumūσι: καὶ τὴν εὔσεβειαν· ὃν οὐχ ὁ τρόπος τὸν βαθμὸν, δὲ βαθμὸς ἐτὸν τρόπον πιστεύεται, παρὰ πολὺ τῆς τάξεως ἐναλλαττομένης· οἱ πλείους ὑπὲρ ἔκπτων, ή τῶν τοῦ λαοῦ ἀγνοημάτων, τὰς θυσίας ὑφείλουσι· καὶ πάντως τῶν δύω τὸ ἔτερον ἀμαρτάνουσιν, ή τῷ δεῖται συγγνώμης, ἀμετρα συγγινώσκοντες, ὡς ἂν μήτε ἀνακόπτοιτο κακία, ἀλλὰ καὶ διδάσκοιτο, ή τῇ τραχύτητι τῆς ἀρχῆς, τὰ ἔκπτων συγκαλύπτοντες. Ὅμινον ὄντερον ἔκεινος· ἀλλ’ ἡν̄ψηλος μὲν τοῖς Ἐργοῖς, ταπεινὸς ὃς τῷ φρονήματι· καὶ τὴν μὲν ἀρετὴν ἀπρόσιτος, τὴν ἐντυχίαν δὲ καὶ λίαν εὐπρόσιτος, πρᾶος, ἀδργητος, συμπαθῆς, ἕδος τὸν λόγον, ἡδίων τὸν τρόπον, ἀγγελικὸς τὸ εἶδος, ἀγγελικώτερος τὴν διάνοιαν, ἐπιτιμῆσαι γαληνὸς, ἐπαινέσαι παιδευτικός (62)· καὶ μηδέτερον τῶν καλῶν τῇ ἀμετρίᾳ λυμῆνασθαι, ἀλλὰ ποιῆσαι καὶ τὴν ἐπιτιμήσιν πατρικήν, καὶ τὸν ἐπαινὸν ἀρχικόν· μήτε τὸ ἀπαλὸν ἔχειν, μήτε στυφὸν τὸ αὐστηρόν· ἀλλὰ τὸ μὲν ἐπιείκειαν, τὸ δὲ φρόνησιν, καὶ φιλοσοφίαν (63) ἀμφότερα· ἐλάχιστα μὲν λόγου διὰ τὸν τρόπον δεύμενος ἀρκοῦντα πρὸς παιδαγωγίαν· ἐλάχιστα δὲ ράβδου διὰ τὸν λόγον· Εἰτε δὲ ἐλάττω τομῆς, διὰ τὴν ράβδον μετρίως πλήττουσαν.

X. Quid autem vobis hominem describers attinet? Hunc Paulus antevertens depinxit; sive cum pontificem illum magnum, qui cœlos penetralavit⁴⁶, deprædicat (huc enim usque progrexi non dubitat oratio, cum Scriptura eos, qui secundum Christum vivunt, pro Christis agnoscat); sive cum Timotheo, in epistola quam ad eum scribit, leges imponit, eum, qui Ecclesiæ antistes futurus est, sermone flingens aliquid informans⁴⁷. Nam si legem eam, velut regulam quamidam, ei, qui ab his rebus laudatur, admoveris, quam recta ea sit, liquido perspicies. Agite igitur, ac mecum laudationis munus suscipite. Nam circa orationem labore, ac multa quidem prætermittere cupio; verum alias ab alio detineor, neque, quod præcellit, reperire quo, velut in corpore undequaque æquale atque eleganti. Mihi enim, ut quidque occurrit, ita pulchrius ac præstantius videtur, et orationem ad se rapit. Facite igitur, quicunque laudum illius præcones ac testes estis, ut virtutes illius inter vos partiamini, ac præclarum 392 certamen inter vos ineat, viri

I'. Τί ἀν υμῖν ἀναζωγραφοίην τὸν ἄνδρα; Παῦλος προλαβὼν Ἑγράψε· τοῦτο μὲν, ἐν οἷς τὸν ἀρχιερέα τὸν μέγαν, τὸν διεληλυθτά τοὺς οὐρανοὺς ἀνυμνεῖ (τολμήσει γάρ μοι καὶ μέχρι τούτων δὲ λόγος, ἐπειδὴ Χριστοὺς οἶδε καλεῖν τὴν Γραφὴν (64) τοὺς ζῶντας κατὰ Χριστόν)· τοῦτο δὲ, ἐν οἷς Τιμοθέῳ πρὸς αὐτὸν (65) γράφων νομιθετεῖ, τυπῶν τῷ λόγῳ τὸν ἐπισκοπῆς (66) προστησόμενον. Εἰ γάρ ὡς κανόνα τὸν νόμον παραθεῖς τῷ ταῦτα ἐπαινουμένῳ, γνῶση σαφῶς τὴν εὐθύτητα. Δεῦρο δὴ συμπανηγυρίσατε μοι περὶ τὸν λόγον κάμινοντι, καὶ τὰ μὲν πλείω παρατρέχειν ἐθέλοντι, διλοτε δὲ ὑπὲρ θλού κατεχομένῳ, καὶ οὐκ ἔχοντι τὸ νικῶν (67) εὐρεῖν, ὥσπερ ἐν οώματι πανταχόθεν ἵσω τε καὶ καλῷ· ἀεὶ γάρ μοι τὸ προσπεσθὸν κάλλιον φαίνεται, καὶ τοῦτο συναρπάζει τὸν λόγον. Δεῦρο οὖν μοι διέλεσθε (68) τὰ ἐκείνου καλά, διοι τῶν ἐκείνου ἐπαινέταις καὶ μάρτυρες, καὶ ἀγῶνας καὶ διαβολῆς πρὸς ἀλλήλους, ἀνδρες ὁμοῦ καὶ γυναικες, νεανίσκοι καὶ παρθένοι, πρεσβύτεροι, (69) μετὰ νεωτέρων, λεπτές καὶ λαδές, οἱ μοναδικοὶ καὶ μιγάδες, οἱ τῆς ἀπλότητος καὶ τῆς ἀκριβείας, διοι

⁴⁶ Hebr. ix, 7. ⁴⁷ Hebr. iv, 14. ⁴⁸ I Tim. iii, 2 sqq.

(62) Γαληνός ... παιδευτικός. Regg. plures optimæ notæ, γαληνῶς ... παιδευτικῶς. « Placide incre-

pando, laudando salubriter. »

(63) Φιλοσοφοὶ. Nicetas, ἀρετὴν, « virtutem. »

(64) Καλεῖν τὴν Γραφὴν. Hæc desunt in Regg. a, d,

et Bas.

(65) Πρὸς αὐτὸν. Deest in Reg. d.

(66) Έπισκοπῆς. Coisl. 2, aliisque, τῆς επισκο-

πῆς.

(67) Νικῶν. Ies., νικῶν.

(68) Μοι διέλεσθε. Deest μοι in Reg. ph. In aliis autem, πρὸς διέλεσθε, legitur, διέλεσθε, « enarratis. »

(69) Πρεσβύτεροι. Reg. hu, et Combef., πρεσβύ-

τεροι, « senes cum junioribus. »

τῆς θεωρίας, καὶ ὅσοι τῆς πρόξεως. Ὁ μὲν ἐπαινεῖτων τὸ ἐν νηστείᾳς καὶ προσευχαῖς, οἷον ἀσώματον τε καὶ ἄδυλον· ὁ δὲ τὸ ἐν ἀγρυπνίαις τε καὶ φαλμυρίαις εἴτονόν τε (70) καὶ ἀττητον· ἄλλος τὸ ἐν προστάσῃ τῶν δεομένων, ἄλλος τὴν πρὸς τὸ ὑπερέγον ἀντιτυπίαν (71), ἡ πρὸς τὸ ταπεινὸν συγκατάσασιν. Άι παρθένοι, τὸν νυμφαγγάνον· αἱ ὑπὸ ζυγὸν, τὸν σωφρονιστήν· οἱ τῆς ἐρημίας, τὸν πτερωτήν (72)· οἱ τῆς ἐπιμέλειας, τὸν νομοθέτην· οἱ τῆς ἀπλότητος, τὸν ὀδηγόν· οἱ τῆς θεωρίας, τὸν θεολόγον· οἱ ἐν εὐθυμίαις (73), τὸν χαλινόν· οἱ ἐν συμφοραῖς, τὴν παράζησιν· τὴν βακτηρίαν, ἡ ποιεῖ· τὴν παιδαγωγίαν, ἡ νεότης· ἡ πενία, τὸν ποριστήν (74)· ἡ εὐπορία, τὸν οἰκονόμον. Δοκοῦσι μοι καὶ χῆραι τὸν προστάτην ἐπαινέσσεθαι· καὶ ὄρφανοι, τὸν πατέρα· καὶ πτωχοί, τὸν φιλόπτωχον· καὶ τὸν φιλόξενον, οἱ ξένοι· καὶ ἀδελφοί, τὸν φιλάδελφον· οἱ νοσοῦντες, τὸν λατρόν, ἣν βούλει νόσον καὶ λατρείαν· οἱ ύγιεινοντες, τὸν φύλακα τῆς ὑγείας (75)· οἱ πάντες, τὸν πάτιον πάντα γινόμενον (76), ἵνα κερδάνῃ τοὺς πάντας, ἡ πλεονά.

B **IA'.** Ταῦτα μὲν οὖν, ὅπερ εἶπον, ἄλλοι θαυμαζέτωσάν τε καὶ ἀνυμνεῖτωσαν, οἵσι σχολὴ τὰ μικρὰ τῶν ἐκείνου θαυμάζειν. Μικρὰ δὲ ὅταν εἴπω, αὐτὸν ἔαυτῷ συγχρέων λέγω, καὶ τὰ ἐκείνου τοῖς ἐκείνου παρεκετάζων (οὐ γάρ δεδόξασται (77) τὸ δεδόξασμένον, καὶ ἡ λίαν λαμπρὸν, ἔνεκεν (78) τῆς ὑπερβαλλούσης δέξιης, ὥσπερ τρικούσαμεν)· ἐπεὶ καὶ ὀλίγα τῶν τούτου, ἔτεροις αὐτάρκη πρὸς εὔδοξίμησιν. Ἡμῖν δὲ (οὐ γάρ ἀγεκτὸν καταλείπουσι (79) τὸν λόγον, διακονεῖν τοῖς ἐλάττοσιν), ἐπ' αὐτῷ τὸ κυριώτατον (80) τῶν ἐκείνου τρεπτέον. Θεοῦ δὲ ἔργον, ὅπερ οὖν καὶ ὁ λόγος, εἰπεῖν τι τῆς ἐκείνου μεγαληγορίας καὶ ψυχῆς ἔξιον.

tio. Deo vero, cuius causa hunc quoque sermonem dixerimus, quod illius grandiloquentiae animique

D **IB'.** Ἡν δέ τικαζεῖ τὰ ἡμέτερα, καὶ καλῶς εἶχεν, τὴνίκα τὸ μὲν περιτὸν τοῦτο, καὶ κατεγλωττισμένον τῆς θεολογίας καὶ ἔντεχνον, οὐδὲ πάροδον εἰχεν εἰς τὰς θείας αὐλὰς, ἀλλὰ ταυτὸν ἦν ψήφοις τε παίζειν, τὴν διην κλεπτούσαις τῷ τάχει τῆς μεταθέσεως, ἡ κατορχεῖσθαι τῶν θεατῶν παντοῖος καὶ ἀνθροϊνοὶς λυγίσμασι, καὶ περὶ θεοῦ λέγειν τι καὶ ἀκούειν καινότερον καὶ (81) περίεργον· τὸ δὲ ἀπλοῦν

⁴³ I Cor. ix, 22. ⁴⁴ II Cor. iii, 10.

(70) Τε. Deest in quinque Regg. et Or. 1.

(71) Πρὸς τὸ ὑπερβαλλούσαν. « Ut elatis restiterit, » id est, « Præcellentibus, Imperatoribus, Praefectis, pietatis ac fidei hostibus, Hæreticis, Ethnicis, etc. »

(72) Τὸν πτερωτήν. « Alas addentem, sublimi volatu excitantem. »

(73) Εὐθυμίας. Jes., εὐθυμίᾳ.

(74) Τὸν ποριστήν. « Qui victui necessaria subministret. »

(75) Υγείας. Duo Regg., ὑγείας.

(76) Γιρδμενον. Quatuor Regg., Or. 2, Comb., γινόμενον.

(77) Οὐ γάρ δεδόξασται, etc. Alludit Theologus ad hæc verba Apost. II Cor. iii, 10 : « Nam nec

A simul et semiñæ, adolescentes et virgines, senes et jnvenes, sacerdotes et populus, monachi et in sodalitio viventes, qui simplicitatis alumni estis, et qui exactioris vitæ studiosi, omnes denique, quorum vita, vel in contemplatione, vel in rebus gerendis versatur. Hic illius, velut corpore vacantis ac materiae expertis, in jejuniis atque orationibus assiduitatem laudibus evehat, ille insuperabilem in vigiliis ac psalmodiis vigorem. Alius egentium curam et præsidium, alius, ut vel superbis et elatis restiterit, vel ad humiles se demiserit, narret. Virgines pronubum laudent; quæ matrimonii jugo constrictæ sunt, moderatoem; qui solitariam vitam agunt, excitatorem et erectorem; qui in sodalitio vivunt, legislatorem; simplices, deductorem; speculationi dediti, theologum; præcipites, frenum; calamitosi, consolatorem; canities, baculum; juventus, prædagogum; paupertas, largitorem; divitiæ, dispensatorem. Quin mihi videntur, et viduæ patronum laudaturæ, et pupilli, patrem; et pauperes, pauperum studiosum; et peregrini, medicum, idque cujuscunq; morbi ac medicamenti uniores denique eum, qui omnia omnibus factus est, ut omnes, vel quam plurimos lucrisceret ⁴⁵.

B **XI.** Ille igitur, ut diximus, alii mirentur et prædicent, quibus tantum otii suppetit, ut exiguae illius virtutes laudibus prosequantur. Exiguae porro cum dico, ipsum secum comparans dico, ipsiusque virtutes cum ipsius virtutibus conferens (neque enim id quod glorificatum est, glorificatum est ⁴⁶, etiam si valde sit splendidum, propter exuberantem gloriam, velut litteris sacris proditum est); aliqui pauca etiam illius ornamenta ejusmodi sunt, ut ad nominis celebritatem aliis abunde esse queant. Nobis autem (nec enim ferendum est, nos, reicto verbo, rebus levioris momenti ministrare), ad id, quod laudum ipsius caput est, convertenda est orationis instituimus, acceptum referendum erit, si quidpiam virtuti respondeat.

C **393 XII.** Fuit quondam tempus, cum res nostra florarent, ac præclare se haberent, cum nimirum superflua hæc, et verborum lepore atque arte fucata tractandæ theologiæ ratio, ad divinas cœlas ne aditum quidem habebat: verum idem erat calculis ludere, inversionis celeritate oculorum obvium fallentibus, aut omnigenis et lascivis corporis flexibus spectatores ludificari, quod novi quidpiam

glorificatum est, quod claruit in hac parte propter excellentem gloriam; etc. Ea siquidem ad Athanasii laudes accommodans, significat illius virtutes, quas prius per congeriem enumeraverat, quamvis maxima laude dignæ sint, parvas tamen habereri posse, si cum iis, quas mox allaturus est, comparentur.

(78) Ἐνεκεν. Plures codd., εἰνεκεν.

(79) Καταλείπουσι. Reg. d, Or. 1, Combef., καταλείπουσι. Alludit Gregorius ad hæc Petri verba, Act. vi, 2 : « Non est æquum nos derelinquere verbum Dei, et ministrare mensis. »

(80) Κυριώτατον. Par., κατιρώτατον.

(81) Καινότερον καὶ. Hæc desunt in plerisque codd.

ac curiosi de Deo vel dicere vel audire : simplex contra ingenuusque sermo atque doctrina, pietas existimabatur. Verum posteaquam Sexti, et Pyrrhones, et contradicendi libidine incitata lingua, velut gravis quidam ac malignus morbus, in Ecclesiastis nostras magno nostro malo irrepserunt, ac nungacilas doctrinæ atque eruditionis opinionem tulit quodque Actuum liber de Atheniensibus narrat⁴⁰, ad nihil aliud vacamus, quam ut novi aliquid dicamus vel audiamus. O quis Jeremias confusione lamentationes calamitatibus exæquare novit.

XIII. Huic furori Arius quidem ille, a furore nomen habens, initium dedit; qui etiam petulantis et effrenatæ linguae pœnas expendit, in oïscenis et impuris locis extinctus, atque orationis, non morbi, viribus oppressus, ac Judæ instar⁴¹ ob eamdem Verbi prodictionem disruptus. Verum alii hunc morbum excipientes, impietatis artem condiderunt, nimirum qui divinitatem Ingenito circumscribentes, non modo genitum, sed etiam procedentem, divinæ naturæ finibus extubarunt, nominis tantum societate Trinitatem honofantes, imo ne hoc quidem ipsi integrum conservantes. At non eodem modo beatus ille, et vere homo Dei, ac magna veritatis tuba. Quin potius, cum illud perspectum haberet, et tria hæc in numero unum contrahere, impii erroris esse, novique dogmatis Sabellii, qui primus divinitatis contractionem excogitavit : et rursus tria, quantum ad naturam, distrahere, nihil aliud esse, quam portentosam divinitatis sectionem introducere; hanc rationem tenuit, ut unum, quantum ad divinitatem, pulchre servaret, et tria, quantum ad proprietates, pie doceret, nec aut per unum deitatem confunderet, aut per tria distraheret, sed utramque partem inclinationem et oppositionem vitans.

XIV. Atque idcirco primum in sancto 394 Concilio Nicææ habito, atque illo trecentorum et duodeviginti lectissimorum virorum numero quos Spiritus sanctus in unum coegerat, quantum in ipso fuit, morbum compressit; nondum ille quidem in episcoporum numerum affectus, verum primas tenens inter eos qui convenerant. Nam is tuum rerum status erat, ut non minus virtute, quam graduuni dignitate, honoris præstantia censeretur. Deinde cum hoc malum pravi illius follibus iam excitatum atque inflammatum esset, majoremque orbis partem invaderet (hic enim vero tragœdie

⁴⁰ Act. xvii, 21. ⁴¹ Act. i, 18.

(82) Σέξτοι καὶ Πύρρωνες. Sextus et Pyrrho erant philosophi, ceteris omnibus philosophis oppositi, qui, aliorum placita impugnantes, nihil certi esse contendebant.

(83) Καιρός πορ. Coisl. I, κενὸν καὶ ἀνώνητον, τὸν καὶ οὐκ εὔχαριτον.

(84) Θύρειται. Sic Tillem. Combef., δύρατο, et deploraverit. Alii, δύρεται.

(85) Εὐχῆς ἔργον. « Orationis viribus. » Theodoretus, lib. I, c. 4 narrat quomodo Arius, orante Alexandro Constantinopolitano praesule, miserabiliter interierit.

(86) Καινοτομίας. Coisl. I addit, θεον. « Primum iuvectæ novitatis a Sabellio. »

A τε καὶ εὐγενὲς τοῦ λόγου, εὐσέβεια ἐνομίζετο. Ἀφ' οὐδὲ Σέξτοι, καὶ Πύρρωνες (82), καὶ ἡ ἀντίθετος γλῶσσα, ὥσπερ τι νόσημα δεινὸν καὶ κακόθεος, ταῖς Ἐκκλησίαις ἡμῶν εἰσερθάρη· καὶ ἡ φλυαρία παιδευσις ἔδοξε, καὶ, διφοις περὶ Ἀθηναίων ἡ βίβλος τῶν Πράξεων, εἰς οὐδὲν ἄλλο εὑκαιροῦμεν, τῇ λέγειν τι καὶ ἀκούειν καινότερον (83). « Οἱ τις Ἱερεμίας ὁδηρεῖται (84) τὴν ἡμετέραν σύγχυσιν καὶ σκοτῶμαν, δι μόνης εἰδὼς ἐξισοῦ θρήνους πάθει !

ΙΓ'. Ταῦτης τῆς λύσης ήρξατο μὲν Ἀρειος, δι τῆς μανίας ἐπώνυμος, δις καὶ δίκην ἔδωκεν ἀκολάστου γλώσσης, τὴν ἐν βεβήλοις τόποις κατάλυσιν, εὐχῆς ἔργον (85), οὐ νόσου γενόμενος, καὶ τὴν Ἰούδα ῥήξην ὑποστάξ, ἐπ' ἵση προδοσίᾳ τοῦ Λόγου. Διαδεξάμενοι δὲ ἄλλοι τὴν νόσον, τέχνην ἀσεβείας ἐδημιοργησαν· οἱ, τῷ ἀγεννήτῳ τὴν θεότητα περιγράψαντες, τὸ γεννητὸν, οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐκπορευτὸν ἔξωρισαν τῆς θεότητος, ὑνόματος κοινωνίᾳ μόνον τὴν Τριάδα τιμήσαντες, ή μηδὲ τοῦτο αὐτῇ τηρήσαντες. Ἄλλ' οὐχ ὁ μακάριος ἐκεῖνος, καὶ διτῶς ἀνθρωπος τοῦ θεοῦ, καὶ μεγάλη σάλπιγξ τῆς ἀληθείας. Ἄλλ' εἰδὼς, τὸ μὲν εἰς ἀριθμὸν ἔνα τὰ τρία συστέλλειν, ἀθεότητος δὲ, καὶ τῆς Σαβελλίου καινοτομίας (86), δις πρῶτος θεότητος συστολὴν ἐπενόση· τὸ δὲ τὰ τρία διαιρεῖν φύσεις, κατατομὴν θεότητος ἐκφυλον· καὶ τὸ ἐν καλῶς ἐτήρησε, θεότητη γάρ· καὶ τὰ τρία εὐσεβῶς ἐδίδαξεν, Ιδίτησι γάρ· οὗτε τῷ ἐν συγχέας, οὗτε τοῖς τριστὶ διαστήσας, ἀλλ' ἐν δροῖς μείνας τῆς εὐσεβείας, τῷ φυγεῖν τὴν ἄμετρον ἐπὶ θάτερα κλίσιν τε καὶ ἀντίθεσιν.

C intrā pietatis metas consistere, immodiicam in utramque partem inclinationem et oppositionem vitans.

ΙΔ'. Καὶ διὰ τοῦτο πρῶτον μὲν ἐν τῇ κατὰ Νίκαιαν ἀγίᾳ (87) ταυτη συνδῶ, καὶ τῷ τῶν τριακοσίων ὅκτὼ καὶ δέκα ἀριθμῷ ἀνδρῶν λογάδων (88), οὓς τὸ Πνεῦμα τὸ ἀγίον εἰς ἐν ἡγαγεν (89), δοσον ἦν ἐπ' αὐτῷ, τὴν νόσον ἐστησεν· οὐπω μὲν τεταγμένος ἐν ἐπισκόποις, τὰ πρῶτα δὲ (90) τεταγμένος τῶν συνεληλυθότων· καὶ γάρ ἦν ἀρετῆς οὐχ ἡττον ἢ βαθμῶν ἡ προτίμησις. « Επειτα τοῦ κακοῦ φιπισθέντος ἡδη ταῖς αὔραις τοῦ πονηροῦ, καὶ τὸ πλεῖον ἐπιλαμβάνοντος (ἐνταῦθά μοι καὶ τὰ δράματα, ὃν πᾶσα μικροῦ πλήρης γῆ τε καὶ θάλασσα), πολὺς μὲν περὶ αὐτὸν δι πόλεμος, ὡς γενναῖον πρ-

(87) Ἀγίᾳ. Deest in quinque Reg. et Or. I.

(88) Καὶ τῷ τῶν τριακοσίων ὅκτὼ καὶ δέκα ἀριθμῷ ἀνδρῶν λογάδων. Sic Coisl. I, duo Colb., Par., Jes. Hæc etiam a Billio reddita, licet in Græcis omissa. In ed., καὶ τῷ τῶν λογάδων ἀριθμῷ. Cetera desunt.

(89) Ἡγαγεν. Coisl. I et Par., συνήγαγεν.

(90) Τὰ πρῶτα δέ, εἰτ. Billius: « verum primi inter eos, qui simul cum ipsis eo perrexerant, ordinis. » Per hanc interpretationem conjicit Billius Athanasium, non inter ipsos concilii Patres, sed inter secundi ordinis theologos primas tenuisse. Nicetas vero aliter interpretatur, et inauit Athanasium sedisse, ἐν τοῖς πρωταγωνισταῖς εὐσεβείας,

στάτην τοῦ Λόγου· (πρὸς γάρ τὸ ἀντιτείνον μᾶλιστα ἡ παράταξις, καὶ ἄλλοθεν ἄλλο τι τῶν δεινῶν περιβρέφεν) (91)· εὐρέτις (92) γάρ κακῶν ἡ ἀσέβεια, καὶ λίαν τολμηρὸν εἰς ἔγχειροισιν· πῶς δὲ ἀνθρώπων ἔμελλον φειδεσθαι, οἱ θεότητος μὴ φεισάμενοι;) μία δὲ προσδοκῶν καὶ (93) χαλεπωτάτῃ. Συνεισφέρω τι καὶ αὐτὸς τῷ δράματι· ἀλλά μοι παρῆτήσθω (94) τὸ φίλον ἔδαφος ἡ πατρίς· οὐ γάρ τῆς ἐνεγκούστης, ἀλλὰ τῶν προελομένων (95) ἡ πονηρία. 'Η μὲν γάρ ιερά τε καὶ πᾶσιν ἐπ' εὐσεβείᾳ γνώριμος· οἱ δὲ ἀνάξιοι τῆς τεκούστης αὐτοὺς Ἐκκλησίας. Φέσθαι δὲ καὶ ἐν ἀμπέλῳ (96) βάτον τρικούσατε· καὶ 'Ιούδας, τῶν μαθητῶν εἰς, ὁ προδότης.

tam velim: improbus enim, non patriæ, sed iis, qui animi inductione ipsam elegerunt, assignand^a est. Illa enim quippe sacra, et apud omnes pietatis laude clara et illustris est; hi autem Ecclesia matre indigni. Porro in vinea quoque spinam nasci audiisti^b: ac Judas, qui in discipulorum numero erat, proditor fuit^c.

IE'. Εἰσὶ μὲν οὖν, οἱ μηδὲ τὸν δμώνυμον (97) ἔμοι τῆς αἰτίας ἀφιέσιν· δις κατὰ παιδεύσεως ἔρωτα, τῇ Ἀλεξανδρέων ἐπιδημῶν τότε πόλει, καὶ πάσης παρ' αὐτοῦ τυχῶν δεξιώσεως, ίσα καὶ παῖδων διτιμώτατος, καὶ τῶν τὸ μέγιστα πιστευομένων εἰς ὡν, ἐπανάστασιν, ὡς φασι, βουλεύεται τῷ πατρὶ καὶ προστάτῃ (98). Καὶ ἦν τὸ μὲν δρᾶμα ἑτέρων, ἡ δὲ χειρ 'Αδεσσαλῶμ μετ' αὐτῶν, ὡς δὲ λόγος. Εἴ τις ὑμῶν οἴδε (99) τὴν χεῖρα, ἦν δὲ γιος κατεψύσθη, καὶ τὸν ζῶντα νεκρὸν, καὶ τὴν διδικον ἔξοριαν, οἴδεν δὲ λέγω. Πλήγη τοῦτο μὲν ἐκὼν ἐπιλήσματι. Καὶ γάρ οὕτως ἔχω ἐν τοῖς ἀμφιβολοῖς, νεύειν χρῆναι πρὸς τὸ φιλάνθρωπον, καὶ ἀπογινώσκειν μᾶλλον, τὴν καταγινώσκειν τῶν ὑπαιτίων. 'Ο μὲν γάρ κακὸς τάχιστα δικαγονίη καὶ τοῦ ἀγαθοῦ· δὲ ἀγαθὸς δὲ οὐδὲ τοῦ κακοῦ φιλίως. Τὸ γάρ εἰς κακίαν οὐχ ἔτοιμον, οὐδὲ εἰς ὑπόνοιαν εὐχερές. "Ο δὲ οὐκ ἔτι λόγος, ἀλλ' ἔργον ἔστιν, οὐδὲ ὑπόνοιά τις ἀνεξέταστος, ἀλλὰ πίστις κεκηρυγμένη.

ne malum quidem facile condemnaverit. Qui enim ad inale de alio suspicandum movetur. Quod autem jam non sermo, sed res est, nec inexplorata quædam suspicio, sed certissimis argumentis nixa persuasio, id etiam narrabo.

IG'. Τέρας τε Καππαδόκιον, ἐκ τῶν ἑσχατιῶν τῶν ἡμετέρων δρμῶμενον, πονηρὸν τὸ γένος, πονηρότερον τὴν διάνοιαν, οὐδὲ παντελῶς ἐλεύθερον, ἀλλ' ἐπιμικτὸν, οἷον τὸ τῶν ἡμέρων γινώσκομεν.

^a Prov. xxvi, 9. ^b Luc. vi, 16. ^c Il Reg. xv, 5.

« inter primos pietatis pugiles ac defensores, » id est, « inter concilii Patres. » Unde Gregorius hanc rationem reddit, quod scilicet, « non minus virtute, quam graduum dignitate, honoris præstantia censeretur. »

(91) Περιφρέσον. Or. 1, περιφρέσων. Reg. a, d, ἐπιφρέσον.

(92) Εὐρέτις. Coisl. 1 et Combef., εὐρετικόν.

(93) Καὶ. Quatuor Reg., undecim Colb., Or. 1, ἡ. Unus Reg., καὶ ἡ.

(94) Παρηγήσθω. Sic Reg. bm, ph, undecim Colb., Or. 1. Alii, παρηγέσθω, mendose. Edīt.

(95) Προειδομένων. Sic quinque Reg., Or. 1, Combef. In ed., προειδομένων. Hec observat Theologus proper Georgium, qui Cappadocia erat, et infensissimus Athanasii hostis, qui ejus etiam sedem occupavit.

A illæ initium capiunt, quarum fama terram pene ac mare implevit), varium illi quidem ac multiplex, ut strenuo Verbi defensori bellum infertur: (adversus eum enim qui obsistit, ac contra nititur, infestissima esse acies hostilis solet, atque aliunde aliud quoddam periculum influit; solers quippe et ingeniosa ad excogitanda mala est impietas, atque ad aliquid aggrediendum mire audax: quoniam autem modo hominibus parcerent, qui divinitati non pepercérant?) Unus tamen hic impetus atrocissimus fuit. Nam ipse quoque ad hanc tragediam nonnihil confero. Atque hic mihi charissimum solum, patriam, inquam, meam, omni criminē solu-

B XV. Nec vero desunt, qui ne meum quidem cognominem culpa liberent; qui doctrinæ amore ac studio tum temporis Alexandriæ peregre agens, cum ab ipso humanissime, non secus ac filiorum charissimus, acceptus eset, tantamque apud eum gratiam et auctoritatem obtinuisse, ut res ei maximi ponderis committerentur, consilium, ut hominum sermo est, capit, adversus patrem et patronum insurgendi. Et quanquam alii tragedie huius auctores essent, manus tamen Absalonis, ut dicitur, cum illis erat^a. Si quis vestrum est, qui manum

C 395 illam, ex qua sancto viro falsum crimen conflatum est, et mortuum illum viventem, et injustum exsilium norit, quid dicam intelligit. Verum hoc lubens obliviscar. Si enim existimo, in dubiis et incertis rebus faciendum nobis esse, ut ad benignitatem et humanitatem propensiores simus, et criminis obnoxios absolvamus potius, quam condemnamus. Malus enim celerrime adducitur, ut bonum etiam virum condemnet; contra vir probus

XVI. Cappadox quoddam monstrum, ex ultimis terræ nostræ finibus oriundum, malum genere, animo pejus, ne omni quidem ex parte liberum, sed dubium ac permistum, cuiusmodi mularum

D (96) Ἔρ ἀμπέλῳ. Sic Reg. ph, Or. 1 et Par. Coisl. 1, ἐν ἀμπελῶντι. Deest ἐν in ed.

(97) Ομάρυμον. Gregorium quendam intelligit Theologus, qui, pulso Athanasio, in ejus sedem ab Arianis subrogatus fuerat; quem etiam postea amoverunt, atque in ejus locum Georgium Cappadoceum instituerunt.

(98) Προστάτη. Reg. c et Combef., δεσπότη.

(99) Εἴ τις ὑμῶν οἴδε, etc. Juxta Ruff., Hist. lib. x, c. 17, et Soer., lib. 1, c. 29, Athanasio ab Arsenio objectum fuit, quod, magicæ artis causa, Arsenio cuidam brachium amputasset. Verum statim haec fraus detecta est. Nam ipse Arsenius, quem falso ab Athanasio intersectum dictabant, se episcopis, qui Tyrum anno 335 convenerant, vivum et incolunem ostendit.

genus esse constat; primum alieno mensae mancipium, atque offa venale, sicque comparatum edictum, ut omnia ad ventris gratiam sumi ficeret, tum loqueretur; tandem cum ad rem publicam gerendam pestifere se contulisset, atque extremo et sordidissimo illius muneri, hoc est, suillis carnis, quibus turba militaris alitur, suscipiens praefectus fuisset, atque in commisso sibi negotio insidum se præbuiisset, totamque muneris sui administrationem ad ventrem retulisset, posteaquam nihil illi præter corpus reliqui fuit, profugiendi consilium capit, atque ab aliis ex alia regionem ac civitatem, ut fugitivorum mos est, subinde permutans, postremo, ad communem Ecclesiae perniciem, instar cujusdam *Egyptiacæ plagiæ*, Alexandriam venit. Hic vagari desinit, improbitatem autem et versutiam auspicatur. Cæterum nullius quidem pretii erat, non liberalibus disciplinis imbutus, non in congressu et colloquio facetus, non pietatis larvam saltem et inanem speciem præferens, nerum ad suscipienda facinora, resque perturbandas

A τὰ μὲν πρῶτα τραπέζης ἀλλοτρίας δοῦλον, καὶ μάζης δινιον, πάντα καὶ ποιεῖν καὶ λέγειν ἐπὶ τῇ γαστρὶ μεμαθήκες· τὰ τελευταῖα δὲ καὶ πολιτείᾳ παρεισφθαρὲν, καὶ πιστεύθεν ταύτης τὰ ἔσχατα, δοσὸν ὑείων κρείν ὑποδοχέα γενέσθαι, οἷς τὸ στρατιωτικὸν τρέψεται· εἴτα κακὸν περὶ τὴν πίστιν γενόμενον, καὶ τῇ γαστρὶ πολιτεύσαμενον, ἐπειδὴ τὸ σῶμα ὑπελείπετο μόνον, δρασμὸν ἔννοει, καὶ δλῆην ἐξ ἀλλης ἀμείων χώραν καὶ πόλιν, οὐαὶ τὰ τῶν φυγάδων, τέλος ἐπὶ κακῷ τοῦ κοινοῦ τῆς Ἐκκλησίας, οἵνις τις Αἰγυπτιακὴ πληγὴ, τὴν Ἀλεξανδρέων καταλαμβάνει. Ἐνταῦθα τῆς ἀλησίστατης, καὶ τῆς κακουργίας ἀρχεται. Καὶ ἡνὶ τέλλα μὲν οὐδενὸς ἀξίος, οὐ λόγων ἐλευθερίων μετεσχηκός, οὐ τῆς συνουσίαν στωμάτης, οὐκ εὐλαβεῖται ταῦτα. Β γοῦν τι καὶ πλάσμα κενὸν (1) περικείμενος, κακουργῆσαι δὲ (2), καὶ συγχέαι πράγματα πάντων δεινότερος.

appositiissimus.

XVII. Nostis omnes, ac commemoratis, qualia adversus sanctum virum insolenter perpetrarit. Persæpe enim impiorum manibus ac potestati viri justi deduntur⁽¹⁾, non ut illis honor habeatur, sed ut horum virtus exploretur: et quanquam improborum mors pessima sit⁽²⁾, quemadmodum Scriptura testatur, deridentur tamen interim in hac vita pietatis cultores, dum Dei benignitas tantisper occultatur, ac latent etiam 396 magna earum rerum promptuaria, quæ in posterum ultrisque redundunt: tum cum ei sermo, et actio, et cogitatio justa Dei trutina expendentur; cum scilicet ipse ad judicandam terram surrexerit, consilium et opera colligens, atque ea quæ apud ipsum condita et obsignata sunt, detegens, et in medium proferens. Hæc tibi, tum sermone suo, tum cruciatu Job persuadeat, qui cum homo esset veritatis cultor, reprehensione immunis, justus, pius, et quæcumque illi, Scripturæ testimonio, tribuuntur, ab eum tamen, qui ipsum depoposcerat, tot tamque densis et copiosis assultibus quatitur, ut, cum multi sæpe ex emni hominum memoria in ærumnas inciderint, nonnulli etiam, ut probabile est, vexati et afflicti fuerint, nemo tamen cum illius calamitatibus comparari queat. Non enim pecunias tantum et prædia, splendidam ac numerosam prolem, quæ res ab

C IZ'. Ιστε καὶ διηγεῖσθε πάντες, οὐαὶ κατὰ τοῦ ἀγίου νεανεύεται. Παραδίδονται γάρ καὶ δίκαιοι πολλάκις εἰς χείρας δασειῶν, οὐχ ἵνα ἔχεινοι τιμηθῶσιν, ἀλλ᾽ ἵνα οὕτοι δοκιμασθῶσι· καὶ φαῦλοι μὲν (3) ἐν θανάτῳ ἔξαισιψ, κατὰ τὸ γεγραμμένον, καταγελῶνται δὲ ὅμως πρὸς τὸ παρὸν εὐσεβεῖς, ἔως ἡ χρηστότης τοῦ Θεοῦ κρύπτεται (4), καὶ τὰ μεγάλα ταμεῖα τῶν ὑπερον (5) ἔκατέροις ἀποκειμένων· ἥνικα καὶ λόγος, καὶ πρᾶξις, καὶ διανόημα, τοῖς δικαίοις σταθμοῖς τοῦ Θεοῦ ταλαντεύεται (6). Οὐταν διαστῆ κρίναι τὴν γῆν, τὴν βουλὴν καὶ τὰ ἔργα συνάγων, καὶ γυμνῶν τὰ ἐσφραγισμένα παρ' αὐτῷ καὶ οὐδέμενα. Ταῦτα πειθέτω σε καὶ λέγων καὶ πάσχων Ἰάβ· δες ἡνὶ μὲν (7) δινθρωπος ἀληθινὸς, διμερπος, δίκαιος, θεοσεβής, καὶ οὐσα μεμαρτύρηται· τοιαύταις δὲ πλήσσεται παρὰ τοῦ ἐκγητηκότος ταῖς προσβολαῖς (8), καὶ οὕτως ἀλλεπαλλήλοις καὶ φιλοτίμοις, ὥστε πολλῶν ποδλάκις ἐκ τοῦ παντὸς αἰῶνος κακοπαθησάντων, τῶν δὲ ὡς εἰκὸς καὶ ταλαιπωρησάντων (9), μηδένα εἶναι ταῖς ἔκεινον παραβαλεῖν συμφοραῖς. Οὐ γάρ μόνον χρήματα, κτήματα εὐτεχνίαν, πολυτεχνίαν, & πᾶσιν ἀνθρώπωις ἐστὶ περιστούδαστα· οὐ ταῦτα ζημιοῦται μόνον, ὡς μηδὲ θρήνοις γενέσθαι χώραν διὰ τὸ συνεχὲς τῶν κακῶν· Δ ἀλλὰ καὶ αὐτὸς τὸ σῶμα τελευταῖον πληγεὶς πληγὴν ἀνίστον τε καὶ δυσθεώρητον, εἰχε μὲν προσθήκην

⁽¹⁾ *Kerōr.* In nonnullis, κανόν, εἰ νοναν. ⁽²⁾

⁽²⁾ Δέ. Sic quatuor Regg., Or. 1, Comb. Deest in ed.

⁽³⁾ Μέν. Deest in pluribus codil.

⁽⁴⁾ *Kρύπτεται.* Sic quatuor Regg. et Combef. Alii, *χρύπτηται*. Εἴτι.

⁽⁵⁾ *Tαμεῖα τῶν ὑπερον.* Sic tres Regg., tredecim Colb., Coisl. 1, Or. 1, Combef., etc. In ed., *ταμεῖα εἰς ὑπερον.*

⁽⁶⁾ *Ταλαιπεύεται.* Sic nos cum Combef. Alii, ταλαντεύται.

⁽⁷⁾ Οὐς ἦρ μέν. Sic quatuor Regg. et Combef. Deest μὲν in ed.

⁽⁸⁾ *Ταῖς προσβολαῖς.* Sic quatuor Regg., et Or. 1. In ed. ταῖς legitur post καὶ οὕτως, quod auctoriitate codicis immutavimus.

⁽⁹⁾ *Κακοπαθησάντων .. καὶ ταλαιπωρησάντων.* Quamvis hæc voces, apnd Suidam, sere idem sonent, manifestum est tamen, in Gregorii mente, postremum aliquid ad primam addere. Credimus igitur Gregorium voluisse significare eos, qui non tantum malis vexati sunt, sed etiam eos, qui ad mala et plagas animum indurantur; vel etiam eos, qui spontaneos labores non suscepserunt, sed illata ab aliis mala perpessi sunt.

τῆς συμφορᾶς τὴν γυναικα παραμυθούμενην τοῖς χείροις (πληγῆναι γάρ ἐφιλονείκει, καὶ τὴν ψυχὴν πρὸς τῷ σώματι)· εἶχε δὲ καὶ τῶν φύλων τοὺς γνησιωτάτους παρακλήτορας κακῶν, ὡς αὐτός φησιν, οὐθεπευτάς· οἱ τὸ μὲν πάθος ἑώρων, τὸ δὲ τοῦ πάθους ἀγνοοῦντες μυστήριον, οὐθέσανον ἀρετῆς, ἀλλὰ κακίας εἰσπράξιν, τὴν πληγὴν ὑπελάμβανον. Καὶ οὐκ ἐνδιμίζοντες (10), δύπτε καὶ εἰ διὰ κακίαν ἔπασχε, σοφίζεσθαι τὸ λυποῦν ἔδει παραμυθίας ρήμασιν.

ipseius dolorem perspicerent, nec doloris arcanum virtutis explorandæ sed vindicandi sceleris causa, hanc illi placitam esse existimarent. Quid dico? existimarent? Imo nec calamitatem ei exprobrare verebantur; idque eo tempore, cum, etiam si Peccati poenam lueret, ejus lamen angorem blandis

IH'. Οὗτῳ μὲν οὖν δὲ Ἰωάννῳ, καὶ τὰ πρῶτα τῆς περὶ αὐτὸν πραγματείας. Ἀγῶν γάρ ἦν ἀρετῆς (11) καὶ φύλου· τοῦ μὲν, δύπτες τοῦ καλοῦ χριστῆση (12), φύλονεικούντος· τῆς δὲ, δύπτες ἀγετητος διαμετρῆ, πάντα φερούστης· καὶ τοῦ μὲν, δύπτες εὐδόσῃ κακίαν, ἀγνονίζομένου, διὰ τῆς τῶν κατορθούντων καλάσεως· τῆς δὲ, δύπτες κατάσχη τοὺς ἀγαθούς, καὶ ταῖς συμφοραῖς τὸ πλέον (13) ἔχωντας. Τί δαλ (14) δὲ πρὸς αὐτὸν χρηματίζων διὰ λαλαπος καὶ νεφῶν, δὲ βραδὺς εἰς κόλασιν, καὶ ταχὺς εἰς ἀντίληψιν, δὲ μή παντελῶς ἐπαφιεῖς φάδον διαπρωταλῶν καλήρω δικαίων, ἵνα μή κακίαν δίκαιοι μάθωσιν; Ἐπει τέλει τῶν διθλῶν ἀναγορεύει τὸν ἀθλητὴν λαμπρῷ τῷ κηρύγματι, καὶ γυμνοὶ τῆς πληγῆς τὸ ἀπόρρητον, Οἰεὶ με ἀλλας σοι (15) κεχρηματικέσται, λέγων, η ἵτα ἀτραπαρῆς δίκαιοις; Τοῦτο τῶν τραυμάτων τὸ φάρμακον, οὗτος τῆς ἀγνοίας διστέφανος, αὐτῇ τῆς ὑπομονῆς ἡ ἀντίδοσις. Τὰ γάρ ἐξῆς ἵσως καὶ (16) μικρά, καὶ μεγάλα τιστοῖ δοκῆ, καὶ μικρῶν ἔνεκεν οἰκονομηθέντα, καὶ εἰ διπλασιῶ (17) τῶν ἀφηρημένων ἀντιλαμβάνει.

IH'. Οὐκοῦν οὐδὲ ἐνταῦθα θαυμαστὸν, εἰ (18) Ἀθανασίου πλέον ἔσχε Γεώργιος· ἀλλ' ἔχειν γε (19) θαυμαστέρον, εἰ μὴ ἐπυρώθη ταῖς ἐπηρεσίαις δικαίως. Οὐδὲ τοῦτο θαυμαστὸν διγαν, ἀλλ' εἰ (20) ἐπὶ πλέον αἱ φλόγες ἤρκεσαν. Ἐντεῦθεν δὲ μὲν ἦν ἐκ ποδῶν, καὶ τὴν φυγαδεῖαν (21) ὡς κάλλιστα διατίθεται. Τοῖς γάρ ιεροῖς καὶ θεοῖς τῶν κατ' Αἴγυπτον (22) φροντιστηρίοις φέρων ἔστιν δίδωσιν· οἱ κάσμου χωρίζοντες ἔστιν, καὶ τὴν Ἑρημον ἀσπαζόμενοι, ζῶσι θεῷ, πάντων μᾶλλον τῶν στρε-

¹⁶ Job ii, 7 et seq. ¹⁷ Job. xvi, 2. ¹⁸ Psal. cxxiv,

(10) Τὸ δειπόν διειδίζοντες. « Impietatem, » non calamitatem, Jobo objiciebant uxor et amici; atque contendebant, eum his malis ac miseriis affici, quod esset alicuius sceleris reus.

(11) Ἡρ ἀρετῆς. Sic quatuor Regg. In ed., ἀρετῆς ἦν.

(12) Κρατηση. Regg. ph. et Combe., χρατήσει.

(13) Πλέον. Quatuor Regg., πλεῖστον.

(14) Δαλ. Duo Regg., δέ.

(15) Οἰεὶ με ἀλλας σοι, etc. Nobil. « Putas, inquit, me aliter tibi respondisse, quam ut justus appareas. »

(16) Καλ. Deest in tribus Regg. et Or. 1.

A omnibus hominibus vehementer expeluntur; non hæc, inquam, duntaxat amittit, et quidem ita, ut nec iuctibus ipsis ob malorum connexionem locus esset; sed postremo in ipso quoque corpore, incurabili ac visu etiam tetra et horribili plaga affectus ¹⁹, pro calamitatis cuncto uxorem habebat, pejoribus et gravioribus eum consolantem. Id enim obnoxie agebat, ut ad corporis plagam animæ vulnus accederet. Quin sincerissimos etiam amicos suos malorum, ut ipsius verbis utar ²⁰, consolatores habebat, non depulsores; qui cum intelligerent, in ea opinione versabantur, ut non virtutis explorandæ sed vindicandi sceleris causa, hanc illi plagam inflictam esse existimarent. Quid dico? existimarent? Imo nec calamitatem ei exprobrare verebantur; idque eo tempore, cum, etiam si sermonibus fallere ac mitigare conveniebat.

B XVIII. Hoc ipso quidem statu erat Job, ac divinæ circa eum actionis principia hoc modo se habebant. Virtus enim cum invido spiritu decertabat. Hic, ut virtutem superaret, omni ope contendebat; illa, ut invicta permaneret, omnia perferebat. Atque hic, ut per justorum cruciatum vitio facilem viam strueret, laborabat; hæc contra, ut bonos retineret, etiam in calamitatibus superiores. Quid vero is, qui ²¹ ad eum per turbinem et nubes oracula edebat, qui ad inferendam poenam tardus est, et ad opem ferendam celer, qui virgam peccatorum in sortem justorum ²² non omnino immittit, ne justi improbitatem addiscant? In fine certaminis illustri præconio athletam suum victorem pronuntiat, atque afflictionis arcanum aperit: Num tu censes, inquit, me aliam ob causam hæc in te decrevisse, quam ut justitia tua elucescat ²³? Hæc vulnerum medicina, hæc certaminis corona, hoc patientie præmium. Nam quæ deinde secuta sunt, parva fortasse, quamvis nonnullis magna videantur, et parvorum hominum causa constituta, tametsi aliqui duplo majora, quam quæ ipsi adempta fuerant, receperit.

XIX. Proinde ne hic quidem mirum videri debet, si Georgius meliori, quam Athanasius conditione fuerit: sed illud mirabilius videri debuisse, si injuriarum et calumniarum ignibus vir justus minime exploratus fuisset. Imo ne hoc quidem valde mirandum; verum illud potius admirationem habuisse, si longa his flammis mora producta fuisset. Hinc ille solum vertit, ac de exsilio quam præclarissime statuit. Nam ad sacra illa et divina Ægypti monasteria se confert; in quibus homines

3. ²⁰ Job xl, 3.

(17) Διπλασιώ. Coisl. 2, διπλάσια.

(18) El. Sic tres Regg., Or. 1, Par. Jes., etc. Deest in ed.

(19) Γε. Sic Regg. a. Deest in ed.

(20) El. Sic Regg. a, c, d, Coisl. 1, Or. 1, Par. et Combe. Deest in ed.

(21) Φυγαδεῖα. Sic quatuor Regg., Basil., etc. In ed., φυγαδῖαν.

(22) Τὼν κατ' Αἴγυπτον. Addit Nicetas, δοκητῶν. « Exercenda pietatis gymnasia. » Non male; Gregorius siquidem hac voce « solitarios et cremitas designat. »

a mundo se distrahentes, ac solitudinem amplectentes, Deo vivunt, magis quam cæteri omnes, qui in corpore versantur. Alii quidem vitam prorsus solitariam, et ab hominum societate remotam agunt, sui ipsorum tantum et Dei colloquio frumentates, atque hanc duntaxat terræ partem pro mundo habentes, quam in solitudine cognitam habent. Alii autem charitatis legem per communionem et societatem colentes, solitarii simul et cœnobites sunt, ac mortui quidem cæteris hominibus, et negotiis omnibus, quæ in medio volvuntur, versantque simul et versantur, ac nobis per repentinæ et crebras mutationes imposturam faciunt, sibi ipsis autem invicem mundi loco sunt, ac per comparationem mutuo inter se virtutem acuunt et exstimumulant. Cum his consuetudinem habens magnus Athanasius, ut omnium aliarum rerum sequester et conciliator erat, illius scilicet exemplum sequens, 398 qui per sanguinem suum ea, quæ inter se dissident, pacificavit, ita solitariam quoque vitam cum cœnobiciis ostendens, et sacerdotium philosophiæ minime expers esse, et philosophiam sacri antistitis institutione opus habere.

XX. Sic enim haec duo, hoc est, tranquillam actionem et actuosam tranquillitatem consociavit et copulavit, ut persuasum omnibus redderet, monasticæ vite professionem morum potius gravitate et constantia, quam corporis secessione exprimi atque insigniri. In quam etiam sententiam magnus ille David simul et rebus agendis summi pere deditus erat, et perquam solitarius; si cui tamen illud: *Singulariter sum ego, donec transeam*⁴⁰, ad hujus dicti comprobationem confirmationemque pondus magnum habere videatur. Quamobrem, qui alios virtute anteibant, iidem ab illius mente longiori intervallo aberant, quam quo reliquos antecedebant; atque ad sacerdotii perfectiōnem pauca conferentes, multo plura ad philosophiæ utilitatem recipiebant, tantumque ei tribuebant, ut quidquid ipsi placuisset, pro lege haberent, ac rursus vetitum sibi atque interdictum, quidquid ille sententia sua improbasset, existimarent, illiusque decreta pro Mosaicis tabulis ducent, ac majori, quam quæ sanctis viris deberi videatur, ipsius veneratione afficerentur. Nam cum quidam eo se contulissent, ut pium virum, perinde ac feram quamdam, vestigarent, nec eum passim quæsitum invenirent, ne alloquendos quidem eos, qui missi fuerant, duxerunt; verum cervices gladiis objiciebant, velut pro Christo periclitantes, atque ita animo comparati, ut si acerbissimi aliquid pro eo perferrent, magni id ad philosophiam momenti esse judicarent, diuturnisque jejuniis, et chameuniis, caterisque corporis afflictionibus, quas pro perpetuis deliciis habent, multo sublimius ac divinius.

⁴⁰ Psal. cXL, 10.

(23) Τῇ κοινωνίᾳ. Par., τὴν κοινωνίαν.

(24) Περιφέρεται. In nonnullis, περιφερεται, et corrumpuntur.

(25) Ἀθανάσιος. Sic Coisl. 1, et Par. In editis deest.

(26) Ἐρημικόν. Sic plures Reg., duodecim Colb., Par., Combef., etc. In editis, εἰρηνικόν, « pacificam. »

(27) Ιερωσύνη. Billius: « episcopatum. »

A φομένων ἐν σώματι· οἱ μὲν τὸν πάντη μοναδικὸν τε καὶ ἀμικτὸν διαθλοῦντες βίον, ἔκυτος; μόνοις προσλαλοῦντες καὶ τῷ Θεῷ, καὶ τοῦτο μόνον κόσμον εἰδότες, δισον ἐν τῇ ἐρημίᾳ γνωρίζουσιν· οἱ δὲ νόμον ἀγάπης τῇ κοινωνίᾳ (23) στέργοντες, ἐρημικοὶ τε δόμῳ καὶ μιγάδες, τοῖς μὲν ἄλλοις τεθνηκότες ἀνθρώποις καὶ πράγμασιν, δσα ἐν μέσῳ περιφέρεται (24), στροβοῦντά τε καὶ στροβούμενα, καὶ παιζοντα τῆς ἀγχιστρφοις μεταβολαῖς, ἀλλήλοις δὲ κόσμος δυτες, καὶ τῇ παραθέσει τὴν ἀρετὴν θηγούντες. Τούτοις διμιήσας ὁ μέγας Ἀθανάσιος (25), ὥσπερ τῶν ἄλλων ἀπάντων μεσίτης καὶ διαλακτῆς ἦν, τὸν εἰρηνοποιήσαντα τῷ αἰματι τὰ διεστῶτα μιμούμενος· οὕτω καὶ τὸν ἐρημικὸν (26) βίον τῷ κοινωνικῷ καταλάττει· δεικνὺς, διτις καὶ ιερω-

Β σύνη (27) φιλόσοφος, καὶ φιλοσοφία δεομένη μυσταγγίας.

K'. Οὕτω γάρ ἀμφότερα συνηρμόσατο, καὶ εἰς ἄν ἡγαγε (28), καὶ πρᾶξιν ἡσύχιον, καὶ ἡσυχίαν ἔμπρακτον (29), ὥστε πεῖσαι τὸ μονάζειν ἐν τῇ εὐσταθείᾳ τὸν τρόπου μᾶλλον, ἢ τῇ τοῦ σώματος ἀναχωρήσει χαρακτηρίζεσθαι. Καθ' δὲ καὶ Δαβὶδ ὁ μέγας (30) πρακτικώτατός τε ἦν ὁ αὐτὸς καὶ μονάτος· εἴ τῷ τῷ, Καταμόνας εἰμι ἐγώ, ἔως ἂν παρέλθω, μέγα πρὸς ἀπόδεξιν τοῦ λόγου καὶ ἀξιόπιστον. Διὰ τοῦτο, τῶν ἄλλων ἀρετῇ χρατοῦντες, τῆς ἑκείνου διανοίας πλέον ἡτῶντο, ἢ δισον ἐκράτουν τῶν ἀλλών· καὶ δλίγα πρὸς ιερωσύνης τελείωσιν συνεισφέροντες, πλειὼν πρὸς φιλοσοφίας συντέλειαν ἀντελάμβανον· καὶ τοῦτο ἦν νόμος αὐτοῖς, δι τοῖς ἀγίοις ὁρεύεται. Οἱ γε καὶ ἡνίκα παρῆσαν τινες, ὥσπερ Θῆρα (32), τὸν ἄγιον ἀνιχνεύοντες, ἐπειδὴ πανταχοῦ τούτον ἀναζητοῦντες οὐχ εὑρισκον, λόγου μὲν οὐδενὸς τοὺς πεμφθέντας ἡξίωσαν· προτείνον δὲ τοῖς ἔψεισι τοὺς αὐχένας, ὡς ὑπὲρ Χριστοῦ κινδυνεύοντες, καὶ τὸ παθεῖν τι τῶν ἀνηκέστων ὑπὲρ ἑκείνου μεγίστην μοῖραν εἰς φιλοσοφίαν νομίζοντες, καὶ πολὺ τῶν μαχρῶν νηστεῖων, καὶ χαμενιῶν, καὶ τῆς ὅλης κακοπαθείας, ἢν ἑκείνοις τρυφῶσιν ἀει, ἐνθεώτερόν τε καὶ ὑψηλότερον.

(28) Ἡταγε. In nonnullis, συνήγαγε.

(29) Ἐμπρακτον. In quibusdam. εἴπρακτον.

(30) Δαβὶδ ὁ μέγας. Sic quinque Reg., Coisl. 1, et Or. 4. Deest δι in ed. Bill.: « David simul et rerum gerendarum facultate præstabat, et maxime solus erat. »

(31) Ἄκαμπον. Coisl. 1, ἀνομάτατον.

(32) Θῆρα. Chrys. et Coisl. 1, θῆρες.

ΚΑ'. Ὁ μὲν οὖν ἐν τούτοις ἦν, καὶ τὸ τοῦ Σολο-
μῶντος ἐπῆνει, καιρὸν εἶναι παντὶ πράγματι φιλο-
σοφήσαντος. Καὶ διὰ τοῦτο ἀπεκρύπτετο μικρὸν,
ὅσον τὸν τοῦ πολέμου καιρὸν διαφεύγων (33), ἵνα
συναναψανῇ τῷ τῆς εἰρήνης ἕκοντι· ὅπερ οὖν καὶ
γίνεται μικρὸν ὑστερον. Ὁ δὲ, κατὰ πολλὴν ἡδη τοῦ
κωλύσοντος ἐρημίαν, κατατρέχει μὲν Αἴγυπτον, λῃ-
ζεται δὲ Συρίαν τῷ χρόνῳ τῆς ἀσεβείας (34).
ἐπιλαμβάνεται δὲ καὶ (35) τῆς ἔώς ὅσον ἐδύνατο,
τὸ ἀρρωστοῦν δεῖ προσλαμβάνων, ὥσπερ οἱ χει-
μαρροὶ τὰ συρρέοντα, καὶ τοῖς κουφοτέροις. Ἡ δει-
λοτέροις ἐπιφύδμενος. Οἰκεῖοιται δὲ τὴν βασιλέως
ἀπλότητα· οὕτω γάρ ἐγώ (36) καλῶ τὴν κουφότητα,
αἰδούμενος τὴν εὐλάβειαν. Καὶ γάρ ἦν, εἰ δεῖ τάλη-
θες εἰπεῖν, ζῆλον μὲν ἔχων, ἀλλ' οὐ καὶ ἐπίγνωσιν.
Β' Ἐξωνεῖται δὲ τῶν ἐν τέλει τοὺς φιλοχρύσους μᾶλλον
ἢ φιλοχρίστους (εὐπορία γάρ ἦν αὐτῷ τὰ τῶν πε-
νήτων, κακῶς δαπανῶμενα), καὶ τούτων μάλιστά
τοὺς γυναικῶδεις (37) τε καὶ ἐν ἀνδράσιν ἀνά-
δρους, καὶ ἀμφιβόλους μὲν τὸ γένος, προδήλους δὲ
τὴν ἀσεβείαν· οἵς οὐκ οἴδεν ὅπως καὶ δύεν οἱ Ῥω-
μαῖων βασιλεῖς, τὰ τῶν (38) γυναικῶν πιστευομέ-
νωις, τὰ τῶν ἀνδρῶν ἐγχειρίζουσι. Καὶ ταῦτα ἰσχυ-
σεν δὲ τοῦ πονηροῦ θεράπων, δὲ τῶν ζιζανίων σπο-
ρεὺς, δὲ τοῦ Ἀντιχρίστου πρόδρομος· χρώμενος μὲν
διὰ γλώσση τῶν τότε λόγιων ἐν ἐπισκόποις (39) τῷ
πρώτῳ (εἰ τῷ (40) λόγιον φίλον καλεῖν τὸν οὐχ οὐ-
τως ἀσεβῇ δογματιστὴν, ὅσον ἐχθρὸν καὶ φιλόνεικον·
τὸ γάρ διονυμά ἔκὼν ὑπερβήσομαι)· αὐτὸς δὲ ἀντὶ χει-
ρὸς ὃν τῷ συστήματι, καὶ παρασύρων τῷ χρυσῷ τὴν
ἀλήθειαν, διὸ δι' εὐσέβειαν συναγόμενον, δργανον
ἀσεβείας οἱ πονηροὶ πεποίηγται.

ΚΒ'. Ταύτης ἀποτέλεσμα τῆς δυναστείας, ἡ πρό-
τερον μὲν τὴν τῆς ἀγίας καὶ καλλιπαρθένου Θέ-
κλας (41) Σελεύκειαν, μετὰ δὲ τοῦτο τὴν μεγαλό-
πολιν ταύτην καταλαβοῦσα σύνοδος (42), δεὶς ἐπὶ τοῖς
καλλίστοις τέως γνωριζομένας, ἐπὶ τοῖς αἰσχύστοις
ζηνομαστάς πεποίκην· εἴτε τὸν Χαλάνης πύργον, δεὶς
καλῶς τὰς γλώσσας ἐμέρισεν (ώς δηλόν γε κάκεί-
νας! ἐπὶ κακῷ γάρ ἡ συμφωνία), εἴτε τὸ Καΐάφα
συνέδριον, φέρετος καταχρίνεται, εἴτε τις ἀλλο-
τοιούτο· τὴν σύνοδον ἐκείνην δηνομαστέον, ἡ πάντα
ἀνέτρεψε καὶ συνέγενεν. Τὸ μὲν εὐσέβεις δόγμα καὶ

⁴¹ Eccli. iii, 1. ⁴² Rom. x, 2. ⁴³ Gen. xi, 4. ⁴⁴ Joan. xi, 47 et seqq.

(33) Διαφεύγων. Tres Regg. et Savil., δια- φέρουν.

(34) Κράτει τῆς ἀσεβείας. Sic designat Gregorius, et nefarium Georgium, et eos, qui ipsi atque Ariani impietati favebant.

(35) Kal. Deest in quatuor Regg. et Or. 1. Mox. pro ἐδύνατο, in nonnullis, ἐδύνατο.

(36) Οὕτω γάρ ἐγώ, etc. Bill. : « Pietate enim ipsius dimovet, ne levitatem dicam. » Existimavit Gregorius Constantium imperatorem simplicitate potius atque ignorantia, quam infesto religiosis odio, Ariani fuisse.

(37) Τοὺς γυναικῶδεις. Sic quinque Regg., Or. 1, Combef. Deest τοὺς in ed. Hic Gregorius « Eunuchos » intelligit, et inter eos maxime « Eusebium », quem magnis muneribus ad suas partes traduxerat

A **XXI.** Atque hic in his studiis versabatur, illud
Salomonis comprobans, quo suum cuique rei tem-
pus esse docuit ⁴¹. Ac proinde aliquantis per belli
tempus fugiens latitabat, ut cum adventante pacis
tempore colluceret, quemadmodum et paulo post
contigit. At Georgius, nemine jam Ipsius impetum
propellente, Αἴγυπτον incursionibus vastat, atque
impietatis robore Συρίαν populatur. Orientis etiam
quantum **399** potest arripit, remissos et languidos
quotidie, quemadmodum torrentes ea quæ simul
volvuntur, assumens, ac leviores aut ignaviores
adoriens. Quin etiam imperatoris simplicitatem
sibi conciliat; sic enim ego levitatem appello, pie-
tatem venerans. Nam si vere dicendum est, zelum
habebat, verum non secundum scientiam ⁴². Tum
B ex proceribus eos sibi pecunia comparat, qui auri
amorem Christi amori præferebant (ipsi etenim
opes et copiae, bona pauperum erant, in flagitosos
usus insumpta), atque ex his potissimum muliebres
homines, et inter viros miniū viros, sexu quidem
dubios, impietate autem apertos et perspicuos;
quibus cum seminarum cura committatur, haud
scio qui fiat, ut imperatores Romani eosdem viro-
rum officiis muneribusque præficiant. Tantum va-
lit ille diaboli minister, ille zizaniorum sator,
ille Antichristi præcursor; ita negotium partiens,
ut episcopo quadam, ea tempestate disertissimo,
linguae vice uteretur (si cui tamen disertum eum
appellare libeat, qui non tam impius sectarius fuit,
quam inimicus et contentionis studio flagrans:
nomen enim consulto præteribo); ipse autem,
manus instar, cohorti suæ esset, ac veritatem auro
convelleret, quod quidem ob pios usus collectum,
impietatis instrumentum pravi homines effecerunt.

XXII. Hujus potentiae opus concilium illud fuit,
quod Seleucia primum, ubi sanum est sanctæ et
egregiae virginis Theclæ, deinde in hac amplissima
civitate coactum est, quas urbes pulcherrimis antea
nominibus claras, turpissimarum rerum notis cele-
bres illustresque reddidit; sive Chalanæ turrim ⁴³,
quæ linguis pulchre divisit; utinam illas queque,
in malum nempe concordes! sive Caiphæ conci-
lium, quo Christus condemnatur ⁴⁴, sive quocon-
que laudem alio nomine conventus hic appellandus
est, qui omnia evertit ac perturbavit. Piani enim

D Georgius.

(38) Τὸν. Deest in sex Regg., Or. 4, et Combef.

(39) Εἳς ἐπισκόπους. Alii, cum Niceta, Eusebium Nicomediae, alii Eusebium Pamphili episcopum, Ariani agminis coryphaeum, intelligunt. Annon Aca-
cius posset intelligi?

(40) Εἴ τῷ. In nonnullis, εἴτε τῷ sine accentu pro-
τιν.

(41) Θέκλας. In pluribus, Θέκλης

(42) Σύνοδος. Schol. : Οὐ τὴν τῶν ἐκατὸν
πεντήκοντα ἀγίων Πατέρων λέγει, ἀλλὰ προγενε-
στέρων. « Νον illam dicit centum quinquaginta
Sanctorum Patrum synodum, sed eam, quæ prius
habita fuerat, » scilicet anno 360, quo tempore sy-
nodus Ariminensis in Occidente habebatur.

et veterem doctrinam, ac Trinitatis patronam, in-
terjecto vallo; ac machinis impulsa et labefactata
Consubstantialis voce, sustulit: impietati autem,
per scripti dogmatis ambiguitatem, januam **400**
aperuit: hoc quidem prætextu, quasi Scripturam
revereretur, ac probatissimarum vocum usum am-
plete retur, re autem vera Arianismum, nullo
Scripturæ loco proditum, in ipsius locum substi-
tuens. Hæc enim verba: *Simile secundum Scriptu-
ras, simplicioribus hominibus illecebra erant, im-
pietatis hamo circumjecta, imago ad omnes pertrans-
eentes sese obvertens, communis utriusque pedis
cothurnus, cribratio ad omnem ventum*⁴⁴, ex recens
scripta fraude, consilioque adversus veritatem ex-
cogitato, licentiam atque auctoritatem assecuta.
*Sapientes enim erant ad male agendum: at benefi-
cere non vorant*⁴⁵.

XXIII. Hinc subdola illa et captiosa hæretico-
rum condemnatio, quos, ut plausibilior eorum
conatus esset, verbis quidem ab Ecclesia proscri-
pserunt, re ipsa autem in medium produxerunt:
sic videlicet cum illis agentes, ut non immanis
cujusdam impietatis, sed scriptorius immodecum
crimen ipsis impingenterent. Hinc profani sanctorum
judices, et nova atque inusitata mistio, mysticæ
nempe quæstiones spectante vulgo tractatae, atque
iniqua rerum gestarum inquisitio, et pretio con-
ducti sycophantæ, et sententiæ stata mercede pro-
nuntiatae. Hinc alii ab Ecclesiarum thronis injuste
pellebantur: alii in eorum locum subrogabantur;
sic tamen, ut ab iis impietatis chirographa, non
secus atque aliud quidpiam necessarium, exige-
rent. Atque in promptu atramentum era, et ca-
lumniator a tergo. Ea res permultos e nobis,
invictos aliqui viros, in fraudem impulit; qui quain-
vis mente haudquaquam prolapsi fuerint, subscrip-
tione tamen transversi acti sunt, atque cum illis,
utroque nomine improbis, consenserunt; ac, si non
flammæ, sumi certe participes fuerunt. Quod quidem ipse multis saepè lacrymus prosecutus sum,
impietatem eam quæ tunc longe lateque manabat, et persecutionem quæ nunc ab ipsis Verbi patronis
adversus orthodoxam doctrinam excitata est, conspicui.

XXIV. Nam procul dubio stulte egerunt pastores,
ut cum Scriptura loquar, et pastores multi vineam
meam pervastaverunt, ac desiderabilem partem⁴⁶,
hoc est, Dei Ecclesiam, multis sudoribus, et victi-

A παλαιὸν, καὶ τῆς Τριάδος συνήγορον καταλύσασα,
τῷ βαλεῖν χάρακα, καὶ μηχανήμασι κατασέεσαι τὸ
δόμουσιον· τῇ δὲ ἀσεβείᾳ θύραν ἀνοίξασα (43), διὰ
τῆς τῶν γεγραμμένων μεστήτος· πρόφασιν μὲν
αἰδοῖ τῆς Γραφῆς, καὶ τῆς τῶν ἐγκρίτων δονομάτων
χρήσεως, τὸ δὲ ἀληθές, τὸν ἀγραφὸν Ἀρειανισμὸν
ἀντεισάγουσα. Τὸ γάρ, "Οὐοιον κατὰ τὰς Γραψάς,
τοῖς ἀπλουστέροις δέλεαρ ἦν τῷ τῆς ἀσεβείας χαλαψ
περικείμενον, ἡ πρὸς πάντας ὄρῶσα τοὺς παριόντας
εἰκὼν, ὁ κοινὸς τῶν ἀμφοτέρων (44) ποδῶν κόδιορ-
νος, ἡ κατὰ πάντα δινεμον λίκηματις, ἔξουσιαν λα-
βοῦσα τὴν νεόγραφον (45) κακουργίαν, καὶ τὴν κατὰ
τῆς ἀληθείας ἐπίνοιαν. Σοφοὶ γάρ ἐγένορτο εἰς τὸ
κακοποιῆσαι· τὸ δὲ καὶ διὰ ποιῆσαι οὐκ ἔγρα-
σαν.

B

KΓ'. Έντεῦθεν τὴς σοφιστικὴ (46) τῶν αἱρετικῶν
κατάκρισις, οὓς λόγῳ μὲν ἀπεκήρυξαν, ἵνα πι-
θανὸν αὐτοῖς τὸ ἐπίχειρημα (47), ἔργῳ δὲ προήγα-
γον (48) εἰς τὸ Ἐμπροσθεν· οὐδὲ ἀσεβειαν διμετρον,
ἀλλὰ συγγραψὴν ἀπληστὸν ἐγκαλέσαντες. Έντεῦθεν
οἱ βέβηλοι τῶν δισὶν κριταὶ, καὶ ἡ κατη μίξις,
δύις δημοσίᾳ, καὶ μιστικὰ προσδήματα, καὶ ἡ πα-
ράνομος τῶν βεβιωμένων ἔξέτασις. καὶ οἱ μισθού-
μενοι συκοφάνται, καὶ ἡ ἐπὶ φῆτοῖς (49) κρίσις.
Καὶ οἱ μὲν ἔξωθούμενοι τῶν θρόνων ἀδίκως· οἱ δὲ
ἀντεισαγόμενοι, καὶ τὰ χειρόγραφα τῆς ἀσεβείας
ἀπαιτούμενοι, ὕσπερ τι ἀλλο τῶν ἀναγκαίων· καὶ
τὸ μέλαν ἔτοιμον, καὶ ὁ συκοφάντης ἔγγυς. "Ο δὴ
καὶ ἡμῶν τῶν ἀηττήτων οἱ πλεῖστοι πεπόνθασι,
διανοίᾳ μὲν οὖν πεσόντες (50), γράμματι δὲ παρ-
αχθέντες, καὶ εἰς ἐν ἐλθόντες (51) τοῖς πονηροῖς κατ'
ἀμφότερα· καὶ τοῦ καπνοῦ (52) γε, εἰ καὶ μὴ τοῦ
πυρὸς μετασχόντες. "Ο πολλάκις ἔδάκρυσα, δρῶν
τὴν τότε χύσιν (53) τῆς ἀσεβείας, καὶ τὸν νῦν ἐπανα-
στάντα διωγμὸν τῷ δρῦῳ λόγῳ παρὰ τῶν προστα-
τῶν τοῦ Λόγου.

C quidem ipse multis saepè lacrymus prosecutus sum,
impietatem eam quæ tunc longe lateque manabat, et persecutionem quæ nunc ab ipsis Verbi patronis
adversus orthodoxam doctrinam excita est, conspicui.

KΔ'. Τῷ δητὶ γάρ, Ποιμένες ηφορεύσαρτο,
κατὰ τὸ γεγραμμένον, καὶ ποιμένες χολλοὶ δι-
έργησερ πότερ ἀμπελῶνά μου, ησχυραν μερίδα
ἐπιθυμητήρ, τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ λέγω, πολ-

⁴⁴ Eccli. v, 11. ⁴⁵ Jer. iv, 22. ⁴⁶ Jer. x, 21.

(43) Θύρα ἀροίξασα. « Impietati januam aper-
ruit; » edita scilicet ambigua fidei confessione, quæ
pie simul et impie intelligi posset, quam etiam
qui, sive Catholico, sive Ariano, in suam par-
tem trahere licet. Quapropter Theologus hanc
confessionem vocat, « communem utriusque pedis
cothurnum. »

(44) Τῷρ ἀμφοτέρων. Sic sex Regg. In ed., ἀμφο-
τέρων τῶν.

(45) Νεόγραφον. Or. 1, et Bas., ἔγγραφον.

(46) Σοφιστική, etc. Ariani, sicut subdolioque ani-
mo, Aetium dammarunt, ut fidem facerent, se ortho-
doxæ assentiri doctrinæ.

(47) Ἐπιχείρημα. Reg. Cypr., ἔγχείρημα.

(48) Προήγαγον. Combes., προσήγαγον. « Reipsa
autem magis promoverunt, » ipsum scilicet Actii
dogma confirmando, et modum duntaxat scribendi,
velut contentionum causam, reprehendendo.

(49) Ἐπὶ φῆτοῖς. Coisl. 1 et Jes., ἐπίχειροι.

(50) Πεσόντες. Reg. c, Combes., χλαπέντες,
« quasi furtini spoliati. » Mox, pro γράμματι, Regg.
c, d, γράμματι.

(51) Ἐλθόντες. Reg. c, Or. 1, Combes., συνελ-
θόντες.

(52) Τοῦ καπνοῦ. Sic plerique codices. Deest
τοῦ in ed. Per « sunnum » autem « subscriptionem »
intelligit.

(53) Χύσιν. Jes., σύγχυσιν.

λοὶς ἰδρῶσι καὶ σφαγίοις συνειλεγμένην, τοῖς πρὸ τοῦ Χριστοῦ τε (54) καὶ μετὰ Χριστὸν, καὶ αὐτοὶς τοῖς μεγάλοις τοῦ Θεοῦ περὶ ἡμῶν πάθεσι. Πλὴν γάρ διέγιναν δγαν, καὶ τούτων ὅσοι διὰ σμικρότητα παρερβίησαν, ηδὲ διετήν ἀντέβησαν, οὓς ἔδει σπέρμα καὶ βίζαν ὑπολειψθῆναι τῷ Ἰσραὴλ, ἵνα ἀναθάλῃ πάλιν, καὶ ἀναβιώσῃ ταῖς ἐπιφοίαις τοῦ Πνεύματος, πάντες τοῦ καιροῦ γεγόνασι, τοσούτον ἀλλήλων διενεγκόντες, ὅσον τοὺς μὲν πρότερον, τοὺς δὲ ὑστερον τοῦτο παθεῖν· καὶ τοὺς μὲν προαγωνιστὰς καὶ προστάτας γενέσθαι τῆς ἀσεβείας, τοὺς δὲ ταχθῆναι τὰ δεύτερα, ηδὲ φόδῳ κατασεισθέντας, ηδὲ χρείᾳ δουλωθέντας, ηδὲ κολακείᾳ δελεασθέντας, ηδὲ ἀγνοίᾳ κλαπέντας, τὸ μετριώτατον· εἰ τῷ καὶ τοῦτο αὐταρκεῖς εἰς ἀπολογίαν τῶν λαοῦ προεστάναι πεπιστευμένων. Οὐστερ πάρα οὐχ αἱ αὐταὶ λεδντῶν τε καὶ τῶν δλλων ζώων ὄρματ, οὐδὲ ἀνδρῶν ηγυανικῶν, ηπειροθέρων ηγεντέρων, ἀλλ᾽ ἔστι καὶ ηλικιῶν καὶ γενῶν οὐ μικρὸν τὸ διάφορον οὔτως οὐδὲ ἀρχόντων ηγρομένων. Τοῖς μὲν γάρ τοῦ λαοῦ τάχα ἀν καὶ συγγενώσκομεν τοῦτο πάσχουσιν, οὓς σώζει πολλάκις τὸ ἀδασάντον· διδασκάλψ δὲ πῶς τοῦτο δώσομεν, δεῖς καὶ τὰς τῶν δλλων ἀγνοίας ἐπανορθοῖ, ἀνπερ ημὴ ψευδώνυμος (55); Πῶς γάρ οὐκ ἀτοπον, Ῥωμαίων μὲν νόμον μηδενὶ ἀγνοεῖν ἔξειναι, μηδὲ ἀν σφόδρα ητὶς ἀγροικίας καὶ ἀμαθέστατος, μηδὲ εἶναι νόμον τὸν βοηθοῦντα τοῖς πραττομένοις δι' ἀγνοιαν (56). τοὺς δὲ τῆς σωτηρίας ἀγνοεῖν μυσταγωγούς τὰς τῆς σωτηρίας ἀργάς, καὶ τὰλλα τυγχάνωσι τῶν ἀπλουστέρων δντες, καὶ μὴ βαθεῖς τὴν διάνοιαν; Πλὴν ἔστω συγγνώμη τοῖς δι' ἀγνοιαν κατακολουθήσασι. Τι δὲ ἀν εἴποις περὶ τῶν δλλων, δσοι καὶ ἀγνοίας μεταποιούμενοι, δι' ἀεὶ πον αἰτίας, τῶν κρατούντων ἡττήθησαν (57), καὶ τὴν τῆς εὐσεβείας σκηνὴν ἐπὶ πολὺ παίξαντες, ὡς ἐφάνη τις τῶν ἐλεγχόντων, καὶ κατηνέθησαν;

de aliis dixeris, qui etiam ingenii laudem sibi vindicant, causas, imperatoribus manus dederunt, et cum pietatis personam diuturno tempore tanquam per ludum gessissent, simul ac aliqua supervenit tentatio, qua convinci atque coargui possent, protinus corrueunt?

ΚΕ'. Ἔτι μὲν ἀπαξ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν (58), τῆς Γραφῆς ἀκούων λεγούστης, ὡς δὴ τοῦτο παθόντων καὶ πρότερον· οὕτω δηλουμένης, οἷμαι, τῆς ἐπιφανοῦς τῶν πραγμάτων καινοτομίας. Καὶ τὸν τελευταῖον σεισμὸν Παύλῳ πιστευτέον λέγοντι, μὴ δλλον εἶναι ητὶς δευτέραν τοῦ Χριστοῦ παρουσίαν, καὶ τὴν τοῦδε τοῦ παντὸς μεταποίησιν καὶ μετάθεσιν εἰς τὸ ἀκίνητον καὶ ἀσάλευτον. Τὸν δὲ νῦν τοῦτον σεισμὸν οὐδενὸς ἐλάττω τῶν προγε-

D XXV. Semel quidem adhuc futurum Scriptura pronuntiat, ut cœlum et terra moveantur⁷⁰, tanquam id quoque ipsis antea jam contigerit; quibus verbis, mea quidem sententia, illustris rerum mutatio significatur. 402 Atque etiam Paulo fides habenda est, postremum terræ motum nihil aliud fore affirmanti, quam secundum Christi adventum, mundique hujus mutationem, atque in tranquillum statum, et ab omni motu et agitatione liberum, trans-

⁶⁰ Jer. xii, 10. ⁶¹ Isa. 1, 9. ⁷⁰ Agg. II, 7.

(54) Πρὸ τοῦ Χριστοῦ τε. Tres Regg. et Comb., πρὸ τοῦ Χριστοῦ.

(55) Αγπερ ημὴ ψευδώνυμος. Tres Regg., ἀνπερ μὴ ψευδώνυμος η. Combef., ψευδόμενος η, « nisi sit mendax. »

(56) Δι' ἀγνοιαν. Sic quinque Regg., undecim Colb. et Or. I. In ed., δι' ἀγνοίας.

(57) Τῶν κρατούντων. « Imperatoribus. » Sic maxime tritus est hujus vocis usus. Billius : « Illeteri-

cis rerum potentibus. »

(58) Σεισθήσεσθαι. Semel et iterum Billius « de terre motu » intelligit, atque interpretatur Aggæi locum, qui tamen intelligendus videtur « de commotione et concussione magna. » Id namque sic reddunt omnes Scripturæ interpres. Loquitur Gregorius de turbulentissima illa tempestate, quæ contigit, cum Constantiis et Arianis, ejus auxilio freti, tot in Ecclesia strages ediderunt.

lationem: ⁷¹ Ego vero terræ motum hunc, nostra tempestate coortum, nullo eorum, qui jam extiterunt, inferiore esse existimo, per quem omnes philosophiaæ dediti ac Dei amore prædicti, atque ante tempus in cœlis civium munere fungentes, a nobis dimoventur. Qui tametsi aliqui pacati ac moderati sint, hac tamen in re lenes et faciles esse non sustinent, cum per silentium et quietem Dei causa proditur: verum hic admodum bellaces sunt, atque in confligendo acres et feroce (hujusmodi enim zeli æstus est), citiusque aliquid, quod non oporteat, emoverint, quam, quod ex officio sit, prætermiserint. Eadem motu non minima quoque populi pars abrumpitur, velut in avium grege, qui cum his qui prius avolant, avolat, ac ne nunc quidem simul avolandi finem facit.

XXVI. Sic se res habebant, quandiu Athanasius, illa Ecclesiæ columna, nobiscum versabatur; et sic se habuere, postquam improborum hominum contubus cessit. Quemadmodum enim qui firmam quamdam arcem expugnare in animum induxerunt, si eam accessu captuque difficilem esse perspererint, ad artem se conferunt. Quid postea? Arcis præfatum pecunii aut fraude ad suas partes pertrahunt, siveque nullo iam negotio et labore arcem quoque ipsam in ditionem redigunt. Aut, si mavis, quemadmodum qui Sampsoni insidias struxerant, crinem prius, in quo vires positas habebat, abstulerunt, atque ita demum Judicem in potestatem accepérunt, et deinde ipsi arbitratu suo insultarunt, pristinæque ipsius potentie parem ex adverso potestatem adpeti sunt; sic quoque alienigenæ nostri, submoto atque e medio sublato nostro robore, ac detensa Ecclesiæ gloria, ita jam in impietatis dogmatibus et actionibus sese oblectabant. Hic vitam cum morte communalis adversarii pastoris confirmator, et patronus, qui malum haud malo imperio caput præficerat, atque inutili, ut ferunt, pœnitentia in extremo ritu spiritu affectus, cum nimirum, ob alterius sæculi tribunal, **403** aequus rerum suarum unusquisque iudex est. Tria enim haec esse aiunt, ob quæ tanquam imperio suo indigna, pœnitentia ductus fuerit: primum, quod propinquis suis necem intulisset: alterum, quod Julianum Apostamatam Cæsarem nominasset: postremum quod novis fidei dogmatibus studuisse. simulque cum his vocibus e vita discessisse fertur. Rursum autem veritatis doctrina potestatem ac licentiam accipit, atque ii, qui vexati atque oppressi fuerant, solutam liberta-

A γενημένων ὑπολαμβάνω· καὶ ὁν κινεῖται μὲν ἀφ' ἡμῶν (59) δύον φιλόσοφον καὶ φιλόθεον, καὶ πρὸ καιροῦ τοῖς δικαίῳ πολιτευμένον. Οὐ, καὶ τὰλλα ὅσιν εἰρηνικοῖ τε καὶ μέτριοι, τοῦτο γε οὐ φέρουσιν ἐπιεικεῖς εἶναι, Θεὸν προδιδόντας (60) διὰ τῆς ἡσυχίας· ἀλλὰ καὶ λίαν εἰσὶν ἐνταῦθα πολεμικοῖ τε καὶ δύσμαχοι (61) (τοιούτον γάρ ἡ τοῦ ἄγλου θερμότητα), καὶ θᾶττον ἀν τι μὴ δέον παρακινήσαιεν, η δέον παραλίποιεν. Συναπορῷ γνυται· δὲ καὶ τῶν λαῶν οὐκ ἐλάχιστον, ὕστερον ἐν δρυΐθων ἀγέλῃ, τοῖς προαναπτάσι συναντάπτειν, καὶ οὐδὲ νῦν ἔτι λίγει συναπτάμενον (62).

B ΚΓ'. Τοῦτο Αθανάσιος ἡμῖν, ἐν ταῖς παρῆν, δι σύλλογος τῆς Ἐκκλησίας· καὶ τοῦτο, ἐπειδὴ γε ταῖς ἐπιτρεπταῖς τῶν πονηρῶν ὑπεχώρησεν. Πασπερ γάρ οἱ φρούριοι τοὺς καρτερῶν ἐξελένην βουλευθέντες (63). ἐπειδὸν δὲ λαῶς ἰδωστος δυσπρόσιτον καὶ δυσάλωτον, ἐπὶ τὴν τέχνην χωροῦσιν· εἴτα τί; γρήμασιν, η διδικτοὶ τὸν φρούραρχον ὑποστάσαντες, οὔτες δῆδη σὺν οὐδενὶ πόνῳ καὶ τῆς φρουρᾶς ἐκράτησαν· εἰ βούλει δὲ, ὕστεροι οἱ τῷ Σαμψώνιον ἐπιδουλεύσαντες, τὴν κάμην πρότερον, ἐν η τὴν Ισχὺν εἶχε, περιελόντες, τηνικαῦτα (64) ὑπὸ χείρα τὸν Κριτήν ἔλαθον, εἴτα ἐνέπιαινον ὅστα βουλομένους ἦν, τῆς πρὸ τοῦ ἀνδρὸς δυνατείας ἀντιρρίου· οὔτω καὶ οἱ καὶ ἡμᾶς ἀλλοφυλοί, τὸ διμέτερον κράτος ἐκποδῶν ποιησάμενοι, καὶ τὴν δόξαν τῆς Ἐκκλησίας ἀποκείραντες, οὔτες δῆδη τοῖς τῆς ἀσεβείας ἐνετρύφων δύγμασι τε καὶ πράγμασι. Ταῦτη καὶ μεταλλάττει μὲν τὸν βίον δι τοῦ ἀντιθέτου (65) ποιημένος βεβαιωτής καὶ προστάτης, κακὸν οὐ κακῆ (66) βασιλεῖσι τὸ κεφάλαιον ἐπιθέσις, καὶ ἀνδρῖτα μεταγνοῦς, ὡς φασιν, ἐπὶ ταῖς τελευταῖς ἀναπνοαῖς, ἥντα εὐγνώμων ἔκαστος τῶν ἔαυτοῦ (67) κριτῆς, διὸ τὸ ἐκεῖ δικαστήριον. Τρίτα γάρ ταῦτα οἱ συνεγνωκέντες κακὰ, καὶ τῆς ἔαυτοῦ βασιλείας ἀνδρῖτα, τὸν τοῦ γένους φόνον, καὶ τὸν (68) ἀνάδρησιν τοῦ Ἀποστάτου, καὶ τὴν κακοτομίαν τῆς πίστεως· καὶ ταῦταις συναπελθεῖν λέγεται ταῖς φωναῖς. Ἐξουσίαν δὲ αὖθις ὁ τῆς ἀλτηθείας λόγος λαμβάνει, καὶ παρῆσται οἱ βιασθέντες αὐτόνομον, τὸν ἄγλον τὸν θυμὸν θήγοντος. Οὐ δῆ καὶ δ (69) τῶν Ἀλεξανδρέων ἐπαθε δῆμος, οἵος ἐκεῖνος περὶ τοὺς ὑδριστὰς, οὐκ ἐνεγκόντες τοῦ ἀνδρὸς τὴν ἀμυνὴν, καὶ διὰ τοῦτο ξένη μὲν θανάτῳ τὴν πονηρίαν, ξένη δὲ ὑδρει τὸν θάνατον στηλιτεύσαντες.

⁷¹ Hebr. xii, 26 et seq.

(59) Κατεῖται μὲν ἀφ' ἡμῶν. De monachis, qui sibi zelo a Gregorio patre discesserant, haec dicta videri possunt.

(60) Θεὸν προδιδόντα, etc. « Ut per silentium et soliditudinem (instituti tenaciores) Dei causam prædant. »

(61) Δύσμαχοι. Combes., δύσμαχώτατοι. Or. I., μαχημάτατοι.

(62) Συναπτάμενοι. Sic plerique codices, et ita legit Billius. In ed., συναπτάμενον.

(63) Βουλευθέντες. Quatuor Regg., decem Colb., et Or. I., βουληθέντες.

(64) Τὴν Ισχὺν.... τηγνικαῦτα. Quatuor Regg.,

decem Colb. et Or. I., τὸ Ισχυρόν..... τὸ τηγνικαῦτα.

(65) Ἀριθέτον. Reg. Ivm, Jes., Comb., ἀντιθέου, Deo adversantis. »

(66) Κακὸν οὐ κακῆ, etc. « Malum non malo imperio caput præficiens, » Julianum scilicet Apostamatam, quem successorem suum instituerat Constantinus. Billius: « malum haud malo imperio finem impotens. »

(67) Τὼν ἔαυτοῦ. In nonnullis, οἱ ἔαυτῷ

(68) Καὶ τὴν, etc. Julianus apostata Česar a Constantio imperatore creatus fuerat anno 355.

(69) Ο. Sic plures Regg. et Or. I. Deest in ed

Ίστε τὴν κάμηλον (70) ἐκείνην, καὶ τὸν ξένον φύρ- A tem, zeio nempe iracundiam acuente. Quod etiam τον, καὶ τὸ καινὸν ὑψος, καὶ τὴν πρώτην περίσσον, ipsum Alexandrinis accidit, qui, ut in eos, a qui- οἷμαι δὲ, καὶ μόνην, τὰ μέχρι καὶ νῦν τοῖς ὑδρι- bus contumeliam acceperunt, acerbissimi esse so- σταῖς ἀπειλούμενα.

animis ferentes, tum novo dedecore mortem notandam atque infamandam duxerunt. Notus est vobis camelus ille, atque insueta sarcina, et nova altitudo, primaque illa, ac, nisi me opinio fallit, sola circum- ductio, quæ etiamnum contumeliosis hominibus minaciter denuntiatur.

KΖ. Ἐπειδὲ δὲ ὁ τυρῶν (71) τῆς ἀδικίας, δῆς εὐσεβείας φθορεὺς, δῶν πονηροῦ πρόδρομος, ταῦτην εἰσπράττεται τὴν δίκην, ἐμὸι μὲν οὐκ ἐπαινετὴν (οὐ γάρ & παθεῖν ἐκείνον ἔχον, ἀλλ' & (72) ποιεῖν ἡμᾶς ἔδει σκοπεῖν), εἰσπράττεται δ' οὖν, ὅργης πανδήμου καὶ φορᾶς ἔργον (73) γενόμενος· ἐπάνειται μὲν ἐκ τῆς καλῆς ἐκδημίας δὲ ἀθλητῆς (οὕτω γάρ ἐγὼ καλῶ τὴν ἐκείνου διὰ τὴν Τριάδα καὶ μετὰ τῆς Τριάδος φυγὴν), οὕτω δὲ ἀσμένιοις προσπίπτει (74) τοῖς ἐν τῇ πόλει, καὶ μικροῦ τῇ Αιγύπτῳ πάσῃ, καὶ πανταχόθεν εἰς ταῦτα συνδραμούσῃ, καὶ ἀπὸ ἄκρου παντὸς (75), ὧν οἱ μὲν φωνῆς Ἀθανασίου μόνης, οἱ δὲ τοῦ εἰδούς ἐμφορθῶσιν, οἱ δὲ, δὲ περὶ τῶν ἀποστόλων ἥκιούσαμεν, τῇ σκιᾷ γοῦν ἀγιασθῶσι μόνη, καὶ τῷ κενῷ (76) τύπῳ τοῦ οὐρανοῦ· ὥστε πολλῶν πολλάκις καὶ πολλοῖς ἡδὸν γεγενημένων ἐκ τοῦ παντὸς γρόνου τιμῶν τε καὶ ὑπαντήσεων, οὐκ ἀρχουσι μόνον δημοσίοις καὶ ἱερεῦσιν, ἀλλὰ καὶ τῶν οἰκείων τοῖς ἐπιφανεστάτοις, μηδὲ μίαν ταύτης μνημονεύεσθαι πολυανθρωποτέραν καὶ λαμπροτέραν. Ἐν δὲ εἴναι ταύτη μόνον παραβάλλειν αὐτὸν Ἀθανασίου, καὶ τὴν αὐτῷ προτέραν (77) συντεθεῖσαν ἐπὶ τῇ προτέρᾳ ταύτης εἰσδιὼ τιμὴν, ἡνίκα ἐκ τῆς αὐτῆς καὶ ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς ἐπανήσει φυγῆς.

ingressum ornatus **404** fuerat, cum ex eadem fuga, iisque de causis inita, Alexandriam reperiret.

KΗ. Φέρεται καὶ τοιοῦτός τις ἐπὸν ἐκείνη τῇ τιμῇ λόγος· λεγέσθω γάρ, εἰ καὶ περιττότερος, οἵον ἄδυσμά τις τῷ λόγῳ, καὶ ἀνθος εἰσόδιον (78). Εἰσῆλανέ τις τῶν δισυπάρχων (79) μετ' ἐκείνην τὴν εἰσόδον. Ἡμέτερος οὗτος δῆν· Καππαδόκης γάρ, καὶ τῶν πάνω. Τὸν Φιλάγριον ἐκείνον οἶδεν διτε τούτες ἀκούετε. Καὶ τὸ φιλτρον, οἷον οὐκ ἄλλο, καὶ περὶ διλόν, καὶ τοῦ μή κατὰ τὸ φιλτρον; Λίνα μικρῷ λόγῳ παραστήσω τὸ πᾶν γνώρισμα· φ (80) καὶ τῇ ἀρχῇ, πρεσβείᾳ τε τῆς πόλεως, καὶ φήφῳ τοῦ βασιλέως, αὐτοῦς ἐγχειρισθεῖσα. Τούτων οὖν τινα τοῦ δῆμου (81), φ φαν-

⁷³ Act. v, 15.

(70) Ιστε τὴν κάμηλον, etc. Intelligit Gregorius Georgium, » quem Alexandrini, mortuo Constantio, crudelissima morte affecerunt, ac deinde membratim dissecatum camelō imposuerunt, atque per totam urbem circumduxerunt.

(71) Ο τυρῶν. Schol.: Ο μέγας δινεμος λέγετ Γεώργιον. « Validus ventus; Georgium designat. » Μοι, οὐ γάρ... ἀλλ' & ποιεῖν ἡμᾶς, etc. Videatur hic Gregorius admittere, Georgium a Christianis necatum suisce. Attamen, juxta Socrat., l. iii, c. 3, et Sozom., l. v, c. 7. Julianus, in Epist. ad Alexandrinos, id contingisse testatur, « ob spoliata idolorum templar, » eic.

(72) Άλλ' ἀ. Legebatur in editis, ἀλλά. Edit.

(73) Οργῆς πανδήμου καὶ φορᾶς ἔργον. « Furore totius populi atque impetu occisus est. » Hæc est enim vis hujus vocis ἔργον. Tritum enim est: ἔργον λιμοῦ, λοιμοῦ, πόλεμον. « famc, peste, bellu

A tem, zeio nempe iracundiam acuente. Quod etiam ipsum Alexandrinis accidit, qui, ut in eos, a qui- bus contumeliam acceperunt, acerbissimi esse so- lent, importunam hominis audaciam indignissimis

animis ferentes, tum novo dedecore mortem notandam atque infamandam duxerunt. Notus est vobis camelus ille, atque insueta sarcina, et nova altitudo, primaque illa, ac, nisi me opinio fallit, sola circum- ductio, quæ etiamnum contumeliosis hominibus minaciter denuntiatur.

XVII. Posteaquam autem ille injustitiae turbo, illa pietatis labes et corruptela, ille pravi illius præcursor, hujusmodi supplicio mulctatus est, meo quidem judicio, haud recte (nec enim quid eum pati, sed quid nos facere decebat, spectandum fuit), sed mulctatus est tamen, totiusque populi impetum atque iracundiam subiit; tum quidem nobilis ille athleta ex præclara peregrinatione (sic enim ipsius fugam pro Trinitate et cum Trinitate susceptam appello) in urbem redit, atque ita letos et alacres cives offendit, immo etiam universam prope Ægyptum undequaque, et ab extremis totius Ægypti finibus, in unum concurrentem, ut alii sola Athanasii voce, alii forma et aspectu saturarentur, alii, quod de apostolis prædicatur, ex umbra saltem ipsa⁷⁴, et vana corporis figura sanctitatem contraherent, ut, cum multis jam sæpenumero ex omni hominum memoria honores habiti sint, multis etiam obviam pruditum sit, idque non præfectis tantum publicis et episcopis, sed familiarium quoque amplissimis quibusque et clarissimis, nullus tamē occursus frequentia et splendore major unquam fuisse memo- retur. Unus duntaxat honor huic comparari potest, ille scilicet, quo Athanasius ipse ad priorem urbis

C ingressum ornatus **404** fuerat, cum ex eadem fuga, iisque de causis inita, Alexandriam reperiret.

XXVIII. Quin et de honore illo hujusmodi quispiam sermio circumfertur: dicam enim, supervacaneus licet videri possit, ac velut condimentum, adventitiumque florem orationi adjungam. Post illius adventum quidam in urbem velebatur, alteram jam præfecturam gerens: noster hic erat, quippe Cappadox, vir imprimis clarus; nec mihi dubium est, quin Philagrium illum a me nominari sentiatis. Ea porro civium erga illum amoris flamma, ut nec ulla alia par, nec erga alium, honor autem, ut rem totam paucis verbis complectar, amoris ma-

D neccatus. »

(74) Ασμένιοις προσπίπτει. Sic qnique Regg., Par., etc. In ed., ἀσμένω; προσπίπτει. Or. 1, προ- πίπτει.

(75) Καὶ ἀπὸ ἄκρου πατέει. Billius: « atque ab editis omnibus locis. »

(76) Κερῷ. Sic Reg. a. In ed., κατινῷ, « nova. »

(77) Προτέραν. Duo Regg., πρότερον. Primus ille Athanasius in urbem Alexandriam adventus, is fuit, cum existente magno Constantino, a quo in exsilium missus fuerat, rediit.

(78) Ἀρθος εἰσόδιον. Mos erat, ut in hujusmodi festis flores spargerent.

(79) Δισυπάρχων. Or. 1, δισυπάτων, « iterum consul. »

(80) Ζ. In nonnullis, δι.

(81) Δῆμου. Reg. ph addit, ἐπεισήσης.

gnitudini respondens; cui etiam urbis administratio, A tum civium rogatu, tum imperatoris calculo ei sententia, rursus mandata fuerat. Tum igitur e vulgo quispiam, cui infinita multitudo videbatur, ac velut pelagus quoddam oculis baudquaquam circumscriptum, ad amicum quemdam et familiarem, ut in hujusmodi rebus accidere solet, ita locutus esse fertur: « Dic mihi, vir optime, tantamne unquam populi multitudinem vidisti, tamque concordibus animis ad unum hominem ornandum effusam? Minime, inquit juvenis. Ac ne Constantium quidem ipsum pari honoriscentia exceptum fuisse opinor: » tanquam videlicet per imperatoris nomen summus honoris vertex significaretur. Tum ille per quam suaviter arridens: « Quid ais, inquit, quasi magnum aliquid et admirandum dicas? Imo magnum quoque illum Atbanasium pari honore introductum fuisse, vix adduci possum ut credam: » similique patrium quoddam iusjurandum ad id, quod dixerat, confirmandum adjunxit. Eo autem hic sermo spectabat, quemadmodum etiam vobis perspicuum esse arbitror, ut imperatori quoque ipsi Athanasium anteferret.

XXIX. Tanta erat apud omnes viri hujus veneratio, tantoque stupori sicut ille, cuius nunc meminimus, ingressus. Nam per sexus, et aetates, aliquae artes divisi, (solet enim maxime civitas illa ad hunc inodum instrui, cum publico honore afficiendum aliquem suscipit; quonam vero modo spectaculi illius magnitudinem oratione referre queam?) fluvius unus omnes erant; Nilum etiam poeta quispiam diceret, illum, **405** inquam, vere aurifluum, et spicis uberem, ab urbe ad Chæreum retroacto cursu fluentem, diei unius itinere, atque eo amplius. Liceat mihi, per vos, quæso, paululum adhuc in hac narratione me oblectare. Illic enim animus versatur, nec sermonem ab ea solemnitate revocare facile possum. Pullus ipsum vehebat (ac peto a vobis, ne me amentiæ accusetis), non secus fere, ac Jesum ineum pullus ille⁷⁸; sive gentilem populum, quem ignorantiae vinculis singulari beneficio solutum con-

⁷⁸ Luc. xix, 35 seqq.

(82) Ὁρίζοντ. Reg. Cypr., δρίζων. Nicet. et Tilenm., δρίζουμενον.

(83) Ἐμψυχον. Coisl. 1 et Jes., ενψυχον.

(84) Αὐτὸς... Κωνστάντιος. Unus Colb. et Bas., auctōn... Κωνστάντιον.

(85) Λέγω μέρα καὶ θαυμαστόν. Alii, μέρα λέγων καὶ θαυμαστόν. Alii, μέρα λέγων καὶ μέρα θαυμαστόν.

(86) Προσθεῖται. Or. 1, προσθῆναι.

(87) Μηγμονευομένης. Reg. Cypr., μηγμονευθεῖσης. « Tanto stupore fuit, » etc. Hinc Nicet.: Τοσοῦτον πάντας κατέπληξεν ἡ τοῦ ἀγίου εἰς τὴν πόλιν εἰσέλευσις. « Usque adeo hujus sancti in urbem ingressus omnes percussit. » Billius: « Tanto stupore ingressus ejus memoria hominum mentes etiamnum defixas tenuit! »

(88) Ενσταχυν. Reg. c addit, καὶ μετροῦντα τὴν εὐδαιμονίαν τοῖς πύκεσιν, « quique felicitatem inutiliū metitur. »

(89) Άπο τῆς πόλεως, etc. « Hoc, » inquit Nicetas, « inter Nilum et populum Alexandrinum intererat, quod Nilus a Chæreto, quæ terra hoc nomen a quodam habitatore consecuta est, in urbem inuiuit; at popularis ille fluvius tunc sancto Athanasio sese effundens, in contrarium a civitate ad

vai τὸ πλῆθος ἀπειρον, καὶ οἵτινες τι πέλαγος οὐχ ὁρίζον (82) τοῖς διφθαλοῖς, πρὸς τινὰ λέγεται τῶν ἐκυτῶν συνήθων καὶ φίλων, δι φιλεῖ συμβαίνειν ἐν τοῖς τοιούτοις, εἰπεῖν. « Εἰπέ μοι, ὦ βέλτιστε. » Ήδη ποτὲ τεθέασαι δῆμον τοσοῦτον καὶ οὕτως ἔμψυχον (83), ἐφ' ἐνδεῖς ἀνθρώπου τιμῇ χυθέντα; — Οὐ, » φάγαι τὸν νεανίαν. « ἀλλ' ἐμοὶ μὲν δόξαι, μηδὲ ἀν αὐτὸς ταύτης τυχεῖν Κωνστάντιος (84). » ὡς τοῦ ἀκροτάτου τῆς τιμῆς δηλουμένου διὰ τοῦ βασιλέως. Καὶ τὸν γελάσαντα μάλα κομψὸν καὶ ἥδυ. « Τί τοῦτο ἔργης, » εἰπεῖν, « ὡς δῆ τι λέγων μέγα καὶ θαυμαστὸν (85); Μόλις ἀν οἴμαι καὶ Ἀθανάσιον οὕτως εἰσαχθῆναι τὸν μέγαν » καὶ ἄμα δρκὸν τινὰ προσθεῖναι (86) τῶν ἐπιχωρίων εἰς τὴν τοῦ λόγου βεδαίωσιν. « Εδούλετο δὲ δ λόγος αὐτῷ, δ καὶ οὔμιν οἴμαι δῆλον, καὶ βασιλέως αὐτοῦ ἔμπροσθεν δγειν τὸν νῦν εὐφημούμενον.

B Κθ. Τοσοῦτον ἦν παρα πᾶσι τὸ τοῦ ἀνδρὸς τούτου σέδας. καὶ τοσαύτη τῆς μηγμονευομένης (87) εἰσόδου νῦν ἡ κατάπληξις. Κατὰ γάρ γένη, καὶ τὰικαίς, καὶ τέχνας διαιρεθέντες, (ψιλοῦσι γάρ μάλιστα ἡ πόλις αὗτη οὕτω διασκευάζεσθαι, δταν τινὶ πλέκωσι τιμὴν δημοσίαν· πῶς δὲ παραστήσαιμι τῷ λόγῳ τὸ μέγα ἔκεινο θέαμα;) ποταμὸς ἡσαν εἰς, ποιητοῦ δὲ ἦν ἄρα καὶ τὸν Νεῖλον εἰπεῖν, τὸν χρυσοφρέδα δντως καὶ εὔταχνον (88). Εμπαλιν ἀπὸ τῆς πόλεως (89). ἐπὶ τὴν Χαιρέου δέοντα, ἡμερησίαν δόδον οἴμαι, καὶ περιπτέρω. Δότε μοι μικρὸν ἔτι ἐντρυφήσαι τῷ διηγήματι. « Εκεῖσε γάρ εἶμι, καὶ οὐδὲ ἀπαχθῆναι τὸν λόγον τῆς τελετῆς ἐκείνης φάσιν. Πᾶλος μὲν ἡγεν αὐτὸν (καὶ μηδεὶς ἀπονοίας (90) μέμψησθε), ὡς μικροῦ τὸν ἐμὸν Ἰησοῦν δ πῶλος ἔκεινος (εἰτ' οὖν δ (91) ἐξ ἐθῶν λαδς, δν εὺ ποιῶν (92) ἐπιβαίνει, τῶν τῆς ἀγνοίας δεσμῶν λυδμένον, εἴτε τι ἀλλο βούλεται παραδηλοῦν δ λόγος)· κλάδοι δὲ αὐτὸν οὐ ποδέχονται (93),

Chæreum fluens, diei unius iter, et eo amplius extensus est. »

(90) Άπορολας. Nicet., τόλμης, « audacie. »

(91) Ό. Sic quatuor Regg. Deest in ed.

(92) Εὐ ποιῶ. « Singulari beneficio afficiens; » quod scilicet ejus ignorantiae vincula solvere dignatur. Billius, « percommode. »

(93) Κλάδοι δὲ αὐτὸν υποδέχονται, etc. Billius, Nicetam secutus, sic vertit: « Hoc unum interfuit, quod Christum ramii suscepserunt, et varia indumenta, multipliciè florum genere constrata, ante ipsum projecta sunt: excelsio autem et magnifico viro Athanasio nihil tale factum est. In eoque uno impares honoris partes habuit. » Verum, illorum pace dixerim, uterque a Gregorii mente aberrat. Quod enim Theologus ad Athanasium, ipsi ad Christum referunt. Scopus tamen oratoris in hoc tendit, ut ostendat illam similitudinis affinitatem, qua reperitur inter Christi Jerosolymam introitum, et Athanasiæ Alexandriam redditum. Uterque pullo insidet: uterque a populo faustis acclamationibus excipitur; ante utriusque pedes sternuntur etiam rami et indumenta; nec deerant, qui præirent clamantes, etc. Haec Graeca ipsa præ se ferunt. Claudiat igitur Billii versio, quæ ad Christum re-

καὶ στρώσεις ἴματίων πολυανθῶν καὶ ποικίλων προφρίπτουμένων τε καὶ ὑπόφριπτουμένων· ἐνταῦθα μόνον ἀτιμασθέντος τοῦ ὑψηλοῦ καὶ πολυτελοῦς, καὶ τὸ Γοῖν μη ἔχοντος. Εἰκὼν καὶ αὐτῇ τῆς ἐπιδημίας Χριστοῦ, καὶ οἱ προβοῶντες, καὶ οἱ (94) προχορεύοντες· πλὴν ὅσου οὐ παῖδων ὅμιλος μόνον τὸ εὐφημοῦν ἦν, ἀλλὰ καὶ πᾶσα γλώσσα σύμφωνος καὶ ἀντίθετος, νικᾷ δὲ ἀλλήλους ἐπειγόμενων. Ἐών γάρ λέγειν χρότους πανδήμους, καὶ μύρων ἐκχύσεις, καὶ πανυγχίδας, καὶ πᾶσαν φωνὴν καταστραπομένην τὴν πόλιν, καὶ δημοσίας (95) ἐστιάσεις καὶ οἰκιδίας, καὶ ὅσοις αἱ πολεις τὸ φαινόρδην ἐπιστημαλίνουσιν· ἡ τότε μεθ' ὑπερβολῆς ἔκεινων, καὶ παρὰ τὸ εἰκόνς ἔχαριζοντο (96). Οὕτω τὴν ἐαυτοῦ πόλιν ὁ θαυμάσιος ἔκεινος, καὶ μετὰ τοιάντης καταλαμβάνει τῆς πανηγύρεως.

et supra quam credi queat, conserebantur. Sic vir suam ingreditur.

Λ'. Ἄρ' οὖν ἐδίνει (97) μὲν, ὥσπερ εἰκός τοὺς λαοῦς τοσούτους προστησομένους (98); ἐδίδαξε δὲ, οὐχ ὡς βε-
βλωκεν; τὴν διάταξιν δὲ, οὐχ ὡς ἐδίδαξεν; ἐκινδύνευε σε
δὲ τῶν ὑπέρ τοῦ λόγου τινὸς ἡγωνισμένων ἀλλάττω;
τετίμηται δὲ ὡν τὴν διάταξιν μετὸν (99); κατῆγχνε τέ
τις τῶν τῆς εἰσόδου μετὰ τὴν εἰσόδον; Οὐδαμῶς. Πάντα
δὲ ἀλλήλων ἔχμενα, ὥσπερ ἐν λύρᾳ μιζή, καὶ τῆς
αὐτῆς ἀρμονίας, διβίος, δι λόγος, οἱ ἀγῶνες, οἱ κίν-
δυνοι, τὰ τῆς ἐπανόδου, τὰ μετὰ τὴν ἐπάνοδον. Ομοῦ
τε γάρ τὴν Ἐκκλησίαν καταλαμβάνει, καὶ οὐ πάσχει:
ταυτὸν τοῖς δι' ἀμετρίαν ὅργης τυφλώττουσι, καὶ δι
τι διὸ παραπέσῃ, τοῦτο πρῶτην (1) περιωθοῦσιν η
παιουσι, καὶ τὰν φειδοῦς ἀξίων δι τύχοι (2), τοῦ
θυμοῦ δυνατεύοντος. Ἀλλὰ τοῦτον μάλιστα εὑδοκι-
μήσεως αὐτῷ καιρὸν εἶναι νομίσας (ἐπειδὴ τὸ μὲν
πάσχον κακῶς, ἀεὶ μετριώτερον· τὸ δὲ ἐν ἔξουσιᾳ
τοῦ ἀντιδράν, ἀκρατέστερον), οὕτω πράως καὶ ἤπιως
τὰ τῶν λευπηκότων μεταχειρίζεται, ὡς μηδὲ αὐτοῖς
ἔκεινοις, εἰ οἴδην τε τοῦτο εἰπεῖν (3), ἀηδῆ γενέσθαι
τοῦ ἀνδρός τὴν ἐπάνοδον.

ΛΑ'. Καθαίρει μέν γε (4) τὸ ιερὸν τῶν θεοκαπῆλων, καὶ χριστεμπόρων, ἵνα καὶ τοῦτο τῶν Χριστοῦ μιμησται· πλὴν δύον οὐ φραγελλών πλεκτῷ, λόγῳ δὲ πιθανῷ τοῦτο ἐργάζεται· καταλάβτε· δε τὸ στα-

A scendit ; sive quid aliud Scriptura significare velit. Illum etiam rami, et varia variis picta coloribus induenta ante eum projecta et substrata excipiunt ; hic solum spreta pretiosa supellectili, ac cuius magnificientiae nihil par erat. Christi quoque adventus imago suere, tum qui praeundo clamabant, tum qui choreas agitabant ; nisi quod non puerilis duntaxat turba faustis illum acclamationibus excipiebat, verum etiam omnis lingua concors et adversaria hominum, qui sese multo superare contendebant. Nam omittam publicos plausus, et unguentorum profusiones, et nocturnas festivitates, et totam urbem lumine coruscantem, publica item et privata convivia, ceteraque per quae urbes laetitiae atque hilaritatis argumenta edunt, quae tunc illi amplissime, eximius, ac cum tali pompa et celebritate civitatem

B XXX. Esto igitur, vitæ rationes ita instituerit, ut eos deceat, qui tantæ hominum multitudini præesse debent, verum paremne vitæ doctrinam attulit? Decerlavit quidem, num ut docuit? Num minus quam quivis eorum, qui pro recta **403** doctrina certamen adierunt, periclitatus est? Num minores, quam pro certaminum merito, honores consecutus est? Num denique honoribus illis, quibus in ingressu ornatus est, post ingressum dedecori atque ignominia fuit? Minime gentium. Verum omnia, non secus atque in cithara, inter se apta et connexa erant, pulchreque congruebant, tum vita et doctrina, tum certamina et pericula, tum reditus, et qua redditum sunt consecuta. Nam simul atque ad Ecclesiam pervenit, non eodem modo affectus est, quo ii solent, qui per iræ impotentiam executiunt, et, ut quidque primum occurrit, ita illud, quamlibet etiam dignum, a quo manus abstineantur, protrudunt aut feriunt, usque adeo sunt in iram præcipites. Verum hoc potissimum tempus esse arbitratus (quandoquidem fere sit, ut qui in ui autem referendæ injuriæ potestate inactus est, ate res eorum, a quibus Iesus fuerat, administrata redditus molestus fuerit.

XXXI. Ac templum quidem sacrilegis nundinatoribus, iisque qui Christo ad quæstum abutebantur, repurgat, in hoc quoque scilicet Christum referens: nisi quod non texto flagello ⁷⁴, sed pro-

" Joan. ii, 15.

fert, quod Theologus ad Athanasium. Et certe, tanta erat Alexandrinorum laetitia circa Athanasium ab exsilio redeuentem, ut non tantum rami gestarentur, aut flores spargerentur, sed etiam quidquid, in pictis tapetibus et stragulis, pretiosius ac magnificientius erat, spernereetur, et ante ipsius pedes, honoris causa, projiceretur. Idcirco hanc similitudinem inter utrumque nectit Gregorius; sed ne haec similitudo, ob reverentiam que Christo debetur, quorundam aures offendere posset, ab auditoribus petit, ne, talia proferendo, amentiae aut audacie accuseretur.

(94) *Ot. Sic quatuor Regg. et Or. 1. Deest in ed.*

(95) Δημοσίας. Ita sex Regg., et or. 1. In ed.,

IV δημοσίους.

(96) *Exapiconto*. Oxon. apud Montac., t. pav. *Conto*, « colligebatur. »

(97) Ἐβίω. Διος Regg., Chrys. et Bas., ἐβίου.
(98) Προστησομένους. Or. 1, τὸν προστησόμενον.

(99) *Mεῖον*. Reg. ph, μεῖον, « majores. » Coisl. 1, et Or. 1, πλειστον.

(1) *Прώτον.* Deest in Or. 1.

(2) *Túχοι. Quinque Regg., τύχη*

(3) *El olór te tóvto élteir.* Sic Regg. bm, ph. Or. I, Jes., etc. Deest et in ed. Nonnulli habent ποτεῖν pro εἰπεῖν. Alii omissunt, τοῦτο.

(4) Μέν γε. Sic Regg. bw, ph. In ed., μὲν γάρ

babilibus argumentis atque ad persuadendum accommodatis id efficit. Tum eos, qui et inter se, et cum ipso similitates gerebant, in concordiam reducit; et quidem ita, ut nullius pacificatoris opera ad eam rem opus haberet. Præterea injuria affectos tyrannide liberalat, nullum eorum, qui ipsius causæ studebant, et eorum, qui adversas partes sequentur, delectum habens. Prolapsam insuper fidei doctrinam erigit, ac libere rursus Trinitas prædicitur, super candelabrum posita, splendidoque unius divinitatis lumine animas omnes collustrans. Leges etiam rursus orbi terrarum prescribit, atque omnium mentes ad se convertit, aliis epistolas mittens, alias accersens, nonnullos etiam ultra accedentes erudiens, omnibusque liberam voluntatem pro lege proponens. Illoc enim solam ad præmonstrandum virtutis iter sufficere censehat. Ut autem in summa dicam, duorum laudabilium lapidum naturam efficit, et dissidentibus magnes, occulta naturæ vi ferrum trahens, ac durissimam omnium materialia sibi asciscens.

407 XXXII. Verum enim fieri non poterat, ut invidia hæc ferret, atque Ecclesiam pristinæ gloriæ suæ veterique sanitati restitutam, videre sustineret, dissectis nimirum partibus celerrima cicatrice, velut in corpore, obductis. Quamobrem imperatorem adversus eum excitat, in eodem, quo ipse, defectionis crimine versantem, atque improbitate parem, tempore solo posteriorem; qui prius Christianorum imperatorum adversus Christum furore percitus, atque impietatis basiliscum, quem multo ante parturiebat, oblata occasione, subito perfundens, simul atque imperator declaratus est, statim, et erga imperatorem, qui ipsius fidei imperium commiserat, improbe, et erga Deum, cui salutem debebat, improbus se gerit, ac persecutionem omnium, quæ unquam fuerunt, teterram excoxit; quatenus persuasionem et sermonis blanditiis tyrannidi adjungens (nam eos etiam honores, qui ob certamina tribui solent, martyribus invidebat), fortitudinis laudem in dubium revocabat, verborum nempe captiones et argutias ad mores suos transferens, aut, ut verius loquar, a moribus et ingenii vafricie ad ea scelera studium conferens, dæmonisque, qui in ipsius pectore dominicum habebat, artem, multiplicemque versutiam imitans. Ille quidem parum amplum atque præclarum esse arbitratus est, universam Christianorum nationem imperio suo subjicere; magnum autem et gloriosum fore, si Athanasium ejusque in Christiana

A σιάζον πρός τε αὐτὸν καὶ ἐαυτό (5), οὐδενὸς τῶν συναγόντων (6) προσθέθεις· λύει δὲ τοῖς ἡδικημένοις τὰς τυραννίδας, οὐδὲν διελὼν τοὺς τῆς ἐαυτοῦ (7) μερίδος, καὶ τῆς ἐναντίας· ἀνίστησι δὲ πεπιστεῖται τὸν λόγον (8). παρέβησιάζεται δὲ ἡ Τριάς πάλιν (9), ἐπὶ τὴν λυχνίαν τεθεῖσα, καὶ λαμπρῷ τῷ φωτὶ τῆς μιᾶς θεότητος ταῖς πάντων ψυχαῖς ἐναστράπτουσα. Νομοθετεῖ δὲ τῇ οἰκουμένῃ πάλιν· ἐπιστρέψει δὲ πρὸς ἐαυτὸν πᾶσαν διάνοιαν, τοῖς μὲν ἐπιστέλλων, τοὺς δὲ καλῶν· ἔστι δὲ οὖς καὶ ἀκλήτους προσιδόντας σοφίαν, πᾶσι δὲ νόμον ἔνα προθεῖς τὸ βούλευσθαι· καὶ γάρ τοῦτο μόνον ἔξιρκει πρὸς ὁδηγίαν τοῦ κρείτονος. Ἐν κεφαλαίῳ δὲ εἰπεῖν, δύο λίθων μιμεῖται φύσις ἐπιτινουμένων. Γίνεται γάρ τοῖς μὲν παῖσιν ἄδάμας, τοῖς δὲ στασιάζουσι μαγνῆτις, ἀρέτηψ φύσις βίᾳ τὸν σιδηρὸν ἔλκουσα, καὶ τὸ (10) στερβότατον ἐν ὅλαις οἰκειουμένην.

B in summa dicam, duorum laudabilium lapidum naturam efficit, et dissidentibus magnes, occulta naturæ vi ferrum trahens, ac durissimam omnium materialia sibi asciscens.

C ΛΒ'. Ἀλλ' οὐ γάρ ἔμελλε ταῦτα οἶσσεν διφθόνος, οὔδὲ τὴν Ἐκκλησίαν δρῶν ἀνέξεσθαι πάλιν ἐπὶ τῆς αὐτῆς δόξης, καὶ τῆς παλαιᾶς ὑγιείας, τάχιστα τοῦ διεστῶτος συνουλωθέντος, ὥσπερ ἐν σώματι (11). Διὰ τοῦτο ἐπανίστησιν αὐτῷ τὸν συναποστάτην (12) ἐαυτῷ βασιλέα, καὶ τὴν κακίαν ὀμότιμον, χρόνῳ μόνῳ λειπόμενον· δις (13) πρῶτος Χριστιανῶν βασιλέων κατὰ Χριστοῦ μανεῖς, καὶ διὰ δύναντος πόρθρων ἐν ἑαυτῷ βασιλίσκον τῆς ἀσεβείας ἀναρρήξας ἀθρόως, ἐπειδὴ καὶ τὸν τρόπον ἔλαβεν, δόμοῦ τε αὐτοκράτωρ ἀναδείκνυται, καὶ κακὸς μὲν περὶ τὸν πιστεύσαντα βασιλέα τὰ βασιλεῖα (14) γίνεται, κακίων δὲ περὶ τὸν σεσωκότα Θεόν· καὶ διωγμὸν ἔννοεῖ τῶν πώποτε γενομένων ἀπανθρωπότατον, δισὶ τὸ πιθανὸν τῇ τυραννίδι μίξας (ἔχθονες γάρ τοῖς πάσχουσι καὶ τῆς ἐπὶ τοῖς ἀθλοῖς τιμῆς), ἀμφίβολον ἐποίει καὶ τὸ τῆς ἀνδρείας φιλότιμον· τὰς ἐν τοῖς λόγοις στροφὰς καὶ πλοκὰς ἐπὶ τὸν τρόπον (15) μετενεγκάλῳ, ἢ, τὸ γε ἀληθέστερον εἰπεῖν, ἀπὸ τοῦ τρόπου, καὶ περὶ ἐκείνα σπουδάσσεις, καὶ τὸν ἕνοικον αὐτῷ ποντίρῳ τῆς πολυτεχνίας μιμούμενος. Οὗτος μικρὸν μὲν ἔργον ἐνόμισεν εἶναι τὸ πᾶν τῶν Χριστιανῶν παραστήσασθαι (16) γένος· μέγα δὲ τὸ Ἀθανασίου κρατῆσαι, καὶ τῆς ἐκείνου περὶ τὸν λόγον ἡμῶν δυνάμεως. Καὶ γάρ D ἐνώρα μηδὲν διὰ τὸν αὐτῷ πλέον (17) τῆς καθ' ἡμῶν ἐπινοίας, διὰ τὴν τοῦ ἀνδρὸς ἀντιπαράτεξιν καὶ ἀντίθεσιν· ἀεὶ τοῦ κενουμένου Χριστιανῶν ἀναπληρουμένου, διὰ τῆς Ἐλληνικῆς προσθήκης, καὶ τῆς ἐκείνου συγένειας, διὰ τοῦ παράδοξον. Ταῦτ' οὖν ἔννοῶν,

« Julianum dicit »

(13) Ὁς. « Sic duo Regg. et novem Colb. In ed., δ. »

(14) Τὰ βασιλεῖα. Nicetas: Τὴν τοῦ Καίσαρος αρχὴν. « Cæsaris dignitatem. » Vox illa deest in multis codi. Retinenda tamen videtur, quidquid dicit variarum lectionum collector.

(15) Εἰτ τὸν τρόπον. « Ad ingenium indolemque transferens. »

(16) Παραστήσασθαι. Sic Reg. d. Alii, παραστήσεσθαι, minus recte. Edīt.

(17) Hic deesse videtur, εἰ. Edīt.

(5) Έαυτό. Sic melioris notæ codices et Nicetas. In ed., ἐαυτὸν [recte].

(6) Συναρρότων. Nonnulli addunt, πολλῶν δυτῶν.

(7) Έαυτοῦ. Sic tres Regg. et Savil. In ed., αὐτοῦ.

(8) Πεπτωκότα τὸν λόγον. Sic quinque Regg. In quibusdam, τὰ πεπιστεῖται τὸν λόγον. In ed., πεπιστεῖται λόγον.

(9) Τριάς πάλιν. Tres Regg., πάλιν Τριάς.

(10) Τό. In nonnullis, τόν.

(11) Σώματι. Regg. d. ph. Or. I. σώματι.

(12) Συναρτεστάτηρ. Schol.: Ἰουλιανὸν λέγει.

καὶ δρῶν δεινὸς ἔκεινος παραλογιστῆς καὶ διώκτης, οὐδὲ ἐπὶ τοῦ πλάσματος ἔτι μένει καὶ τῆς σοφιστικῆς ἀνέλευθερίας· ἀλλὰ τὴν πονηρίαν γυμνώσας, φανερῶς ὑπερορίζει τὸν ἄνδρα τῆς πόλεως. Ἐδει γὰρ τρισὶ παλαισμασι (18) τὸν γεννάδαν νικήσαντα, τελεῖας τυχεῖν καὶ τῆς ἀναρρήσεως.

randum erat. Quia cum callidus ille impostor et personam quidem diutius ferre, ac sophistica et servili dissimulatione uti sustinuit; verum animi perversitate detecta, palam aperteque hominem e civitate exturbat. Egregium enim virum triplici certamine vincere oportebat, ut perfectum etiam praeconium consequeretur.

ΑΓ. Μικρὸν τὸ ἐν μέσῳ, καὶ Πέρσας μὲν ἡ δικῇ δοῦσα τὸν ἀλιτήριον, ἔκει δικάξει· καὶ βασιλέα φιλοδιμον παραπέμψασα, νεκρὸν ἐπανάγει, μηδὲ ἐλεούμενον· ὡς δὲ ἐγώ τινός σοι (19) ἤκουσα, μηδὲ τῷ τάφῳ προσοδιμονέμενον, ἀλλ' ὑπὸ τῆς σεισμείσῃς δι' αὐτὸν γῆς ἀποσειδεῖμενον καὶ ἀναβρασθεῖμενον· προσίμιον, οἷμαι, τῆς ἔκειθεν κολάσεως. Ἀνίσταται δὲ βασιλεὺς ἔτερος (20), οὐκ ἀναιδῆς τῷ προσώπῳ κατὰ τὸν προειρημένον, οὐδὲ τοῖς πονηροῖς ἔργοις καὶ ἐπιστάταις ἐκθλίων τὸν Ἰσραὴλ, ἀλλὰ καὶ λίαν εὔσεβῆς τε καὶ ἡμεροῦ· δις, ἵνα ἀρίστην ἐαυτῷ καταστῆσηται (21) τὴν τῆς βασιλείας κρηπίδα, καὶ διθεν δεῖ (22), τῆς εὐνομίας ἀρρηταῖ, λύει μὲν τοῖς ἐπισκόποις τὴν ἔξοριαν, τοῖς τε ἀλλοις ἀπασι, καὶ πρὸ πάντων τῷ πρὸ πάντων τὴν ἀρετὴν, καὶ προδῆλως (23) ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας πολεμηθέντι. Ζητεῖ δὲ τῆς καθ' ἡμᾶς πίστεως τὴν ἀλήθειαν, ὑπὸ πολλῶν διασπασθεῖσαν καὶ συγχυθεῖσαν, καὶ εἰς πολλὰς δόξας καὶ μοίρας νενεμημένην· ὥστε μάλιστα μὲν τὸν κόσμον δῶν, εἰ οὖν τε, συμφωνῆσαι (24), καὶ εἰς ἐν ἐλθεῖν τῇ συνεργίᾳ τοῦ Πινεύματος· εἰ δὲ οὐ, ἀλλ' αὐτὸν (25) γε μετὰ τῆς βελτίστης γενέσθαι, κάκεινη παρασχεῖν τὸ κράτος, καὶ παρ' ἔκεινης ἀντιλαβεῖν, λίαν ὑψηλῶν τε καὶ μεγαλοπρεπῶν περὶ τῶν μεγίστων διαινούμενος. Ἐνθα δὴ καὶ μάλιστα διεδείχθη τοῦ ἀνδρὸς ἡ καθαρότης, καὶ τὸ στερέωμα τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως. Τῶν γὰρ ἀλλων ἀπάντων, διποι τοῦ καθ' ἡμᾶς λόγου, τριχῆ νενεμημένων, καὶ πολλῶν μὲν δυτῶν τῶν περὶ τὸν Υἱὸν ἀρρωστούντων, πλειόνων δὲ τῶν περὶ τὸ Πινεῦμα τὸ ἄγιον, ἔνθα καὶ τὸ (26) ἥπτον ἀσεβεῖν εὐσέβεια ἐνομίσθη, δλίγου (27) δὲ τῶν κατ' ἀμφότερα ὑγιαίνοντος· πρῶτος καὶ μόνος, ἡ κομδῆ σὺν ὀλίγοις ἀποτολμᾶτην ἀλήθειαν σαφῶς οὐτεστι καὶ διαρρήδην, τῶν τριῶν μίαν θεστητα καὶ οὐσιαν ἐγγράφεως διμολογήσας (28)· καὶ δ τῷ πολλῷ τῶν Πατέρων ἀριθμῷ (29) περὶ τὸν Υἱὸν ἔχαρισθη πρότερον, τούτῳ

A doctrina vīm et facultatem superaret. Perspiciebat enim nihil sibi ex suis in nos consiliis accedere, quod adversus eum in acie staret Athanasius, ejusque conatibus obsisteret. Id enim, quod ex Christianis decesserat, gentilium accessione ipsiusque prudentia quotidie supplebatur, id quod sane miseretur animadverteret et cerneret, ne perserutor animadverteret et cerneret, ne perso-

nam quidem diutius ferre, ac sophistica et servili dissimulatione uti sustinuit; verum animi perversitate detecta, palam aperteque hominem e civitate exturbat. Egregium enim virum triplici certamine

vincere oportebat, ut perfectum etiam praeconium consequeretur.

XXXIII. Non multum temporis intercesserat, cum impium illum et sacrilegum ad Persas vis numinis ultrix alegat, illicque causam discepit: et quem magnificum et honoris cupiditate flagrante transmisera, eumdem mortuum reducit, 408 ne miseratione quidem quemquam permoventem: immo, ut mihi quispiam narravit, nec ad sepulturam assumptum, sed a terra, quae ipsius causa turbata fuerat, excussum, zelusque vehementi projectum: insequentis, ut opinor, supplicii præludium. Surgit autem alter imperator, facie minime impudens, quemadmodum is, de quo ante verba fecimus, nec pravis operibus et operum præfectis Israelem opprimens, sed mira pietate animique lenitate præditus; qui, ut pulcherrimum imperii sui fundamentum jaceret, rectamque legum sanctionem, unde conveniebat, auspicaretur, cum omnes alios episcopos, tum eum ante omnes, qui omnibus virtute præstabat, ac citra dubitationem ullam pietatis causa oppugnatus fuerat, ab exilio revocat. Quin etiam fidei nostrae veritatem a multis laceratam et perturbatam, atque in sexcentas opiniones partesque distractam, quaerat, ut maxime quidem universus orbis, si fieri posset, in fidei negotio consentiret, Spiritusque auxilio in unum coiret: sin minus, ipse certe optimæ parti sese adjungeret, simulque et ei robur afferret, et ab ea vicemissum acciperet, excelse simul et magnifice de rebus maximis cogitans. Atque hic potissimum Athanasius puritatis suæ fideique in Christum firmæ et constantis specimen edidit. Nam cum cæteri omnes, qui doctrinam nostram prostrabantur, tristram divisi essent, ac multi circa Filium, plures etiam circa Spiritum sanctum ægram fidem haberent (ibi levior impletas pietatis opinionem serebat), pauci autem ultrinque sani et incolumes essent, primus illo et

d, Or. 4, Jes., etc., cum illo tantum discrimine, quod, pro summaq[ue] habeant, habeant, summaq[ue] sint. In ed. deest ει, et pro τε, legitur, τι.

(25) Εἰ δὲ οὐ, ἀλλ' αὐτὸν. Regg. bm, ph. decein Coll., αὐτός. In ed. et quibusdam aliis, εἰ δ' οὐ, ἀλλ' αὐτόν.

(26) Τό. Sic qualior Regg. Deest τό in ed.

(27) Όλιγον, etc. Alii, ὀλίγων δὲ τῶν... ὑγιαίνοντων. Alii, ὀλίγων δὲ τοῦ ὑγιαίνοντος. Neutrū dispicet Combefisio.

(28) Έγγράφως διμολογήσας. Scriptum illud videtur esse synodus Epistola ad Jovianum, de qua Theodoretus, Hist., lib. iv, c. 3.

(29) Πολλῷ τῶν Πατέρων ἀριθμῷ. Hæc de Partibus concilii Nicæni intelligit Nicetas.

(18) Τρισὶ παλαισμασι. « Triplici certamine. » Tria subiit exilia Athanasius. Primum, sub Constantino; secundum, sub Constantio; tertium, sub Julianō.

(19) Σοι. Deest in Coisl. 4, Or. 1, aliisque pluribus.

(20) Βασιλεὺς ἔτερος. Schol. : Ιονιανός, « Jovianus. »

(21) Καταστησηται. Sic optimæ notæ codicis. Reg. a, καταστησῃ. Alii cum editis, προκαταστησηται.

(22) Δεῖ. Sic plures Regg., duo Coisl., et Or. 1. In ed. δή.

(23) Προδῆλως. Par., προθύμως.

(24) Εἰ οἶος τε, συμφωνῆσαι. Sic Regg. a, c.

solus, aut cum admodum paucis, veritatem palam apertisque verbis promulgare non dubitavit, unam trium personarum divinitatem et essentiam scripto confessus : et quod multis illis Patribus circa Filium prius concessum fuerat, idem ipse postea in asserenda Spiritus sancti divinitate superno afflatus consecutus. Atque imperatori donum vere regium et confessionem, adversus novum dogma nusquam in Scriptura expressum : ut sic ei imperatorem imperator, et doctrinam doctrina, et libellum libellus frangeret atque oppimeret.

409 XXXIV. Mihi hujus confessionis auctoritate permoti videntur, tum Occidentales, tum quidquid in Oriente vitale est ; alii quidem animo tenuis pietatem colunt, si quid ipsorum verbis fidei habendum est, ulterius autem eam non proferunt, velut mortuum quemdam fetum, in materno utero extinctum ; alii vero eam, igniculi cuiusdam instar, nonnihil accidunt, hactenus scilicet, ut temporis, atque ferventioribus orthodoxis, aut piis plebi utcunq; satisfaciant ; alii denique tota verhorum libertate veritatem praedican, a qua parte ultinam ipse stem : nec enim majus quiddam jactare audeo ; non jam timiditati meae, sicut nec aliorum ignoravie ac mentis imbecillitati consulam (satis etenim superque dispensavimus, non modo alienos nobis non adjungentes, sed nostros etiam corruptentes, quod sane malorum dispensatorum est) ; verum partum in lucem efforam et accurate nutriam atque euangelicem omnibus oculos proponam.

XXXV. Sed hoc in illo minus admirationis mereri videtur. Nam qui re ipsa pro veritatis defensione periculis se objecerat, quid mirum, si eamdem scripto confessus sit? Quod vero mihi in ipso maxime mirari subit, quodque non citra damnum silentio praeteriri potest, hac præsertim tempestate, qua multæ contentiones dissidiaque gignuntur, hoc adhuc superioribus adjiciam. Nam his quoque, qui nunc vivunt, haec actio doctrina esse queat, si ipsum nobis imitandum proponamus. Quemadmodum enim ab una et eadem aqua non tantum ea pars disjungitur, quam manus inter hauriendum reliquit, verum id etiam quod manu comprehensum, per digitos efflit : eodem modo a nobis non impiaæ solum doctrinæ cultores, verum etiam qui pietatis laude in primis excellunt, præciduntur, idque non in parvis duntaxat et contemnendis dogmatibus (minus enim hoc grave esset), verum etiam in verbis, quæ ad eumdein omnino sensu tendebant. Nam cum essentia una, et tres hypostases a

A περὶ τοῦ ἀγίου Πνεύματος αὐτὸς ἐμπνευσθεὶς ὑστερον, καὶ δῶρον βασιλεῖχὸν δντως καὶ μεγαλοπρεπὲς τῷ βασιλεῖ προσενεγκών, Ἑγγράφον τὴν εὐσέβειαν κατὰ τῆς ἀγράφου καινοτομίας (30). Ἰνα βασιλεῖ μὲν βασιλεὺς, λόγῳ δὲ λόγος, γράμματι δὲ γράμμα καταπαλαίται.

magnificum offert, scriptam nimirum fidei confessionem, adversus novum dogma nusquam in Scriptura expressum : ut sic ei imperatorem imperator, et doctrinam doctrina, et libellum libellus frangeret atque oppimeret.

ΑΔ'. Ταύτην μοι δοκοῦσιν αἰδούμενοι τὴν διμολογίαν, οἱ τε τῆς ἐσπερίας, καὶ τῆς ἑώρας, δον βιώσιμον· οἱ μὲν μέχρι διανοίας ἀγειν τὸ εὐσέβες, εἰ τι λέγουσιν αὐτοῖς πιστεύεσθαι, περαιτέρω δὲ μή προάγειν (31), ὥσπερ τι νεκρὸν κύημα ταῖς μητράσιν ἐναποθηῆσκον· οἱ δὲ (32) μικρὸν ἔξαπτειν, ὥσπερ σπινθῆρας (33), δον ἀφοιοῦσθαι τὸν καιρὸν, ή τῶν ὁρθοδόξων τοὺς θερμοτέρους, ή τῶν λαῶν τὸ φιλόθεον· οἱ δὲ καὶ παρθησάεσθαι τὴν ἀληθειαν, ἡς ἀνείη ἐγὼ μερίδων· οὐ γάρ τοι μῶ τι πλέον (34) καυχήσασθαι, μηκέτι τὴν ἐμὴν δειλίαν οἰκονομῶν, ὡς δὴ τὴν τῶν σαθροτέρων διάνοιαν (ἰκανῶς γάρ ὀκονομήσαμεν, μήτε τὸ ἀλλοτριον προσλαμβάνοντες, καὶ τὸ ἡμέτερον φεβρίσαντες, δικαῖων δντως ἐστὶν οἰκονομῶν)· ἀλλ' εἰς φῶς ἄγων τὸν τόκον, καὶ μετὰ σπουδῆς ἐκτρέψων, καὶ ταῖς ἀπάντων ὅψεις προτίθεται (35), ἀεὶ τελειούμενον.

ΛΕ'. Τοῦτο μὲν οὖν (36) ἡττον τῶν ἐκείνου θαυμάζειν ἄξιον. Ο γάρ ἔργῳ τῆς ἀληθείας προκινδυνεύσας, τι θαυμαστὸν εὶς γράμματα ταῦτην καθαυμαλόγησεν; "Ο δέ μοι μάλιστα τοῦ ἀνδρὸς θαυμάζειν ἔπεισις (καὶ ζημία τὸ σωπᾶν, διὰ τὸν καιρὸν μάλιστα, πολλὰς φύντα (37) τὰς διαστάσεις), τοῦτο ἔτι προσθήσω τοῖς εἰρημένοις· γένοντο γάρ δὲ τι παίδευμα καὶ τοῖς νῦν ἡ πρᾶξις, εἰ πρὸς ἐκείνον βλέποιμεν. 'Ος γάρ ὑδατος ἐνὸς τέμνεται οὐ (38) τοῦτο μόνον. δον ἡ κείρ ἀφῆκεν ἀριομένην, ἀλλὰ καὶ δον τῇ χειρὶ περιεσχθῆ τῶν δακτύλων ἐκρέον· οὕτω καὶ τὸν οὐχ δον ἀσεβὲς σχίζεται μόνον, ἀλλὰ καὶ δον εὔσεβετερον, οὐ περὶ δογμάτων μόνον μικρῶν καὶ παρορᾶσθαι ἀξίων (ἡττον γάρ δὲν δηλοῦσιν [39]), ἀλλ' ἡδη καὶ περὶ φημάτων εἰς τὴν αὐτὴν φερόντων διάνοιαν. Τῆς γάρ μιδ; οὐσίας, καὶ τῶν τριῶν ὑποστάσεων λεγομένων μὲν ὑφ' ήμων εὐσεβῶς (τὸ μὲν γάρ την φύσιν δηλοῖ τῆς θεότητος, τὸ δὲ τὰς τῶν τριῶν ἰδιότητας), νοούμενων δὲ καὶ παρὰ τοῖς Ἰταλοῖς (40) δομοίως, ἀλλ' οὐ δυναμένοις διὰ στενότητα

(30) Κατὰ τῆς ἀγράφου καινοτομίας. In nonnullis exemplaribus, ut annotat Nicetas, scribitur, non ἀγράφου, sed, Ἐγγράφου καινοτομίας. Quamobrem, si ἀγράφου legatur, id intelligit Gregorius, vocem δοκιμασίου, quam Ariani introducebant, nullo Scriptura loco contineri. Si autem legatur, Ἐγγράφου, intelligit scriptam illam fidei formulam, cui subscribendi necessitatem Constantius omnibus imponebat.

(31) Προσάγειν. Sic sex Regg., duo Coisl., Or. 1, Comb. in ed., πράγματα.

(32) Άσ. Tres Regg., et Or. 1 addunt, τε.

(33) Σπινθῆρας. Sic tres Regg. In eu., σπινθῆρα.

(34) Πλέον. Tres Regg., πλεῖστον.

(35) Προτίθεται. Reg. d., προτίθεται.

(36) Οὐρ. Deest in Or. 1.

(37) Φύοντα. Sic sex Regg., duo Coisl., Jes., Combeb., etc. In ed., ποιοῦντα.

(38) Οὐ. Deest in Reg. Iii.

(39) Δεινόν. Tres Regg., δεινόν.

(40) Παρὰ τοῖς Ἰταλοῖς. Billius, et apud Romanos. :

τῆς παρ' αὐτοῖς γλώττης, καὶ ὁνομάτων πενίαν, δι-
ελεῖν ἀπὸ τῆς οὐσίας τὴν ὑπόστασιν, καὶ διὰ τοῦτο
ἀντεισαγούσης τὰ πρόσωπα, ἵνα μὴ τρεῖς οὐσίαι πα-
ραδεχθῶσι (41), τι γίνεται; Ὡς λίαν γελοίον, η̄ ἐλει-
νήν. Πίστεως ἔδοξε διαφορὰ τῇ περὶ τὸν ἥχον συμχρο-
λογίᾳ (42). Εἴτα Σαβελλισμὸς (43) ἐνταῦθα ἐπενοήθη
τοῖς τρισὶ πρωσάποις, καὶ Ἀρειανισμὸς ταῖς τρισὶν
ὑποστάσεσι, τὰ τῆς φιλονεκίας ἀναπλάσματα. Εἴτα
τι; Προστιθεμένου μικροῦ τινος ἀεὶ τοῦ λυποῦντος
(δὲ λυπηρὸν η̄ φιλονεκία ποιεῖ), κινδυνεύει συναποθ-
ραγγῆναι ταῖς συλλαβαῖς τὰ πέρατα. Ταῦτ' οὖν ὅρῶν
καὶ ἀκούων δὲ μακάριος ἐκεῖνος, καὶ ὡς ἀληθῶς ἀν-
θρωπος τοῦ Θεοῦ, καὶ μέγας τῶν ψυχῶν οἰκονόμος,
οὐκ ὥριθμη δεῖν παριδεῖν τὴν ἀποτονούσιν τοῦ
τοῦ Λόγου κατατομὴν (44) · τὸ δὲ παρ' ἑαυτοῦ φάρ-
μαχον ἐπάγει τῷ ἀρβάστηματι. Πώς οὖν τοῦτο ποιεῖ;
Προσκαλεσάμενος ἀμφότερα τὰ μέρη οὐτωσὶ πράως
καὶ φιλανθρώπως, καὶ τὸν νοῦν τῶν λεγομένων ἀκρι-
βῶς ἔξετάσαις, ἐπειδὴ συμφρονοῦντας εὑρε καὶ οὐδὲν
διεστῶτας κατὰ τὸν λόγον, τὰ ὄντα συγχωρήσας,
συνδεῖ (45) τοῖς πράγμασιν.

εἰ a ratione alienam Verbi sectionem dissimulandam ac negligendam non putavit; verum medicina-
nam morbo quamprimum adhibet. Quoniam autem modo id facit? Utraque parte leniter et benigne
accita, verborumque sententia diligenter et accurate perpensa, posteāquam concordes reperit,
nec, quantum ad doctrinam, ullo modo inter se dissidentes, ita negotium transegit, ut nominum
usum concedens, rebus eos constringeret.

ΛΓ'. Τοῦτο τῶν μακρῶν πόνων καὶ λόγων λυσιτε-
λέστερον, οὓς πάντες ἡδη λογογραφοῦσιν· οἵς τι καὶ
φιλοτιμίας (46) συνέζευκται, καὶ διὰ τοῦτο ἰσως τι
καὶ καινοτομεῖται περὶ τὸν λόγον. Τοῦτο τῶν πολ-
λῶν ἀγρυπνιῶν καὶ χαμενιῶν προτιμότερον, ὃν μέ-
χρι τῶν κατερθούντων τὸ κέρδος. Τοῦτο τῶν δοιδί-
μων ἔξοριῶν καὶ φυγῶν τοῦ ἀνδρὸς ἐπάξιον· ὅπερ
γάρ ὁν εἴλετο πάσχειν ἐκεῖνα, ταῦτα καὶ (47) μετὰ
τὸ παθεῖν ἐσπουδάζετο. Τὸ δὲ αὐτὸν κάνει τοῖς ἀλλοις
ποιῶν διετέλει· τοὺς μὲν ἐπαινῶν, τοὺς δὲ πλήττων
μετρίων· καὶ τῶν μὲν τὸ νοθρὸν διεγέρων, τῶν δὲ
τὸ θερμὸν κατείργων· καὶ τῶν μὲν, δηποτὲ μῆτραί-
σαι, προμηθούμενος· τοὺς δὲ, δηποτὲ διορθωθεῖν
πταισαντες (48), μηχανώμενος· ἀπλούς τὸν τρόπον,
πολυειδῆς τὴν κυβέρνησιν· σοφὸς τὸν λόγον, σοφώτε-
ρος τὴν διάνοιαν· πεζὸς τοῖς ταπεινοτέροις, ὑψηλό-
τερος τοῖς μετεωροτέροις· φιλόξενος, ἵκεσιος (49),

(41) Παραδεχθῶσι. Sic Regg. a, c, d, Or. 1, Combef. In ed., παραδεχθῶσι.

(42) Συμχρολογία. Sic Regg. a, c, d. In ed., μι-
χρολογία.

(43) Σαβελλισμός, etc. Quod Latini per « tres personas », id Graeci per « tres hypostases » expri-
mebant, atque haec voces item significabant. Cum autem Latini « tres hypostases » dicere recusa-
rent, Orientalibus visi sunt Sabellii errorem se-
qui. Sabellius enim « tres personas » rejiciens, as-
serebat unam tantum esse, quaer tribus appellaretur
nominibus. Orientales vero cum « tres hypostases »
perseveranter retinerent, nec eorum loco « tres personas » admittere vellent, in suspicionem La-
tinis venerunt, quasi Ariano dogmati assentirentur.
Arius enim « tres hypostases » natura inter se
distinctas agnoscebat, « tres », autem « personas »
unius naturae non recipiebat. Qui hanc Graecos inter
et Latinos item plenius nosse cupit, legat Hiero-

A nobis pie dicerentur (alterum enim divinitatis na-
turam, alterum trium personarum proprietates de-
clarat), atque eodem quidem modo apud Latinos
intelligerentur, ceterum ob linguae illius angu-
stiam et verborum inopiam, hypostasim ab essen-
tia distinguere non possent, eoque factum esset,
ut pro ea, ne tres substantias admittere viderentur,
personarum 410 vocabulum inducerent, quid
tandem contigit? Res profecto ridicula, vel potius
miseranda. Diversæ fidei speciem præbuit levis illa
et jejuna de vocum sono alteratio. Hic deinde et
Sabellismus ob tres personas excogitatus est, et
Arianismus ob tres hypostases, quorum utrumque
pertinax contendendi studium effinxerat. Quid pos-
tea? Cum exigua res aliqua quotidie accederet,
B quia molestiam afferret (molestiam enim contentio
parit), eo tandem res adducta est, ut periculum
esset, ne orbis terrarum fines una cum syllabis
abrumperentur. Que cum beatus ille vir, et vere
homo Dei, magnusque animarum dispensator,
oculis auribusque usurparet, sibi tam absurdam
usum concedens, rebus eos constringeret.

C XXXVI. Hoc diuturnis illis laboribus et sermo-
nibus, quos jam omnes litteris mandant, longe uti-
lius est; utpote qui ambitione non vacant, ob
eamque fortasse causam circa fidei doctrinam
quidquam innovatur. Hoc multis vigiliis et cha-
meuniis præstantius, quarum utilitas in his, qui
hæc præstant, desiguntur, nec latius manat. Hoc per-
vulgatis atque omni fama celebratis ipsius exsiliis
et fugis nihil inferius existimandum est. In ea-
dem quippe studia, ob quæ calamitates illas sibi
perferendas duxerat, post calamitates ipsas incum-
bebat. Quin id etiam ipsum in aliis facere non de-
sinebat, alios quidem laudibus vehens, alios vero
parce leviterque seriens; aliorum socordiam exci-
tans, aliorum fervorem reprimens; aliis, ne labe-
D rentur, providens, alii ut lapsi erigerentur, rationem
in ienis; moribus simplex, gubernandi arte multi-

nymi epistolam LVII ad Damasum. Legat etiam Pe-
tatium, tom. II, lib. IV, c. 4, n. 9 et seq., pag. 343
et 345.

(44) Λότου κατατομὴ. « Verbi sectionem, » id
est, « doctrinæ fideique circa Verbum sectio-
neum. »

(45) Συνδεῖ, etc. Id actum in concilio Alexan-
drino, anno 362, cui præcrat Athanasius. Vide
Epist. ad Antiochenses, apud Athan. tom. I, p. 770,
et Socrat., lib. III, c. 7.

(46) Φιλοτιμίας. Sic tres Regg., Or. 1, Jes.,
Par., Comb., etc. In ed., φιλοτιμία.

(47) Καὶ. Sic tres Regg., et Or. 1. Deest in ed.

(48) Διορθωθεῖσται πταισαντες. Or. 1 et Jes.,

διορθωσεται πταισαντας, « ut lapsi erigeret. »

(49) Φιλόξενος, ἱκέσιος, etc. In quibusdam, φι-
λοτος, ξένιος, ικέσιος. In aliis inverso ordine. Ob-
servat Nicetas Jovem a Gentilibus appellari, φιλον,
ξένιον, ικέσιον, ut amicitiae, hospitalitatis et sup-

plex; verbis sapiens, animo sapienior; si cum humilioribus ipsi res esset, ad corum cap'um se demittens; si cum sublimiori mente præditis, altius assurgens; hospitum præses, **411** supplex, maiorum depulsor, unus universa ea vere complexus, quæ singulatum diis suis gentiles tribuunt. Ad-dam et conjugatorum, et virginum patronum, et pacis, qui ex hac vita ad alteram properant, deductorem. O quantum nominum copiam mili virtus ipsius suppeditat, dum undecunque cognomentum ipsi captare volo!

XXXVII. Cum autem eum vitæ cursum tenuisset, atque ita institutus fuisset, aliosque instituisset, ut et vita ipsius morumque ratio episcopatus norina esset, et ipsius dogmata pro fidei orthodoxæ lege haberentur, quod tandem pietatis præmissum capit? Neque enim hoc neglectum transmitendum est. In bona senectute vitam claudit, patribusque suis, patriarchis, et prophetis, et apostolis, ac martyribus, qui pro veritate dimicaverant, adjungitur. Atque, ut epitaphium quoddam paucis complectar, excellentiori honore in discessu afficitur, quam quo in civitatis ingressibus ornatus fuerat; multas quidem lacrymas excitavit, majorem autem iis rebus, quæ in aspectum tradunt, nominis sui gloriam in omnium animis recondidit. At, o charum et sacrum caput, tu, inquam, qui præter cæteras tuas laudes sermonis et silentii modum eximie colisti, Orationi quidem nostræ siue hic constitue, quæ, si virtutum tuarum præstantiam hancquaquam assecuta sit, at viribus certe nostris C minime inferior est. Nos autem utinam ipse benignus desuper et placidus aspicias, atque hunc populum gubernes, perfectum perfectæ Trinitatis, quæ in Patre, et Filio, et Spiritu sancto intelligitur et colitur, adoratorem: neque, si quidem res pacata futuræ sint, in vita tencas, gregemque mecum pascas; sin autem Ecclesia bellis flagratura est, reducas, aut assumas, tecumque, et cum tui similibus colloces, tameisi magnum sit quod postulo, in ipso Christo Domino nostro, cui omnis gloria, honor, et imperium in secula. Amen.

pliūm præsidem. Sic de aliis. His autem omnibus nominibus Athanasius ob virtutem a Gregorio appellatur. « Philius » enim dicitur, quod eos diligit, qui amore digni sunt. « Xenius », quod peregrinos hospitio excipiat. « Supplex », quod preces pro populi salute fundat. « Zygius », etiam et « Parthenius », quod matrimonio et virginitali leges condit ac perscribat.

(50) Διδάγματα. Par., διδάγματα, « documenta. »

A ἀπορόταος, πάντα εἰς ἀλτήως, έσσα μεμεριζμένως τοῖς ἔαυτῶν θεοῖς. Ἐλήγνων παῖδες ἐπιφῆμιζουσι. Προσθήσω δὲ καὶ ζύγιον, καὶ παρθένιον, καὶ εἰρηνικόν, καὶ διαλλαχτήριον, καὶ πομπαῖον τοῖς ἐντεῦθεν ἐπειγομένοις. Ή πότες μοι ποιεῖ κλήσεις ἡ τοῦ ἀνδρὸς ἀρετῆ, πανταχόθεν καλεῖν ἐθέλοντι!

AZ. Ζήσας δὲ οὕτω, καὶ παιδευθεὶς καὶ παιδεύσας, ὥτε ὅρον μὲν ἐπισκοπῆς είναι τὸν ἑκείνου βίον καὶ τρόπον, νόμον δὲ ὄρθοδοξίας τὰ ἑκείνου δόγματα (50), τίνα μισθὸν τῆς εὐσεβείας κομίζεται; οὐδὲ γέροντοῦ παριδεῖν ἀξιον. Ἐν γέρᾳ καλῷ καταλύει τὸν βίον, καὶ προστίθεται τοῖς πατράσιν αὐτοῦ, πατριάρχαις, καὶ προσήτας, καὶ ἀποστόλοις, καὶ μάρτυσι, τοῖς ὑπὲρ τῆς ἀληθείας ἡγωνισμένοις. Καὶ, Ινα εἶπα τινὰ βραχὺν (51) ἐπιτάφιον, τιμᾶται τῶν εισοδίων τιμῶν τὴν ἑξδόιον πολυτελεστέραν· πολλὰ μὲν κινήσας δάκρυνα, μείζονα δὲ τῶν δρωμένων τὴν περὶ αὐτοῦ δόξαν ταῖς ἀπάντων διανοίαις ἐναποθέμενος. Ἀλλ', ὡ φίλη καὶ ιερὰ κεφαλὴ, δὲ καὶ λόγου καὶ σωπῆς μέτρα (52), μετὰ τῶν ἀλλων σου καλῶν, διαφέροντας τιμῆσας, ἡμῖν μὲν ἐνταῦθα στήσαις τὸν λόγον, εἰ καὶ τῆς ἀληθείας ἐνδεέστερον, ἀλλὰ τοῦ γε πρᾶξ δύναμιν οὐ λειπόμενον· αὐτὸς δὲ δινῶθεν ἡμᾶς ἐποπτεύοις θεωρεῖς, καὶ τὸν λόγον τόνδε διεξάγοις τέλειον τελεῖς τῆς (53) Τριάδος προσκυνητὴν, τῆς ἐν Πατρὶ, καὶ Μήτρῃ, καὶ ἀγίῳ Πνεύματι θεωρουμένης καὶ σεβομένης· καὶ ἡμᾶς, εἰ μὲν εἰρηνικῶς, κατέχοις καὶ συμποιμαίνοις· εἰ δὲ πολεμικῶς, ἐπανάγοις ἢ προσλαμβάνοις, καὶ στήσαις μετὰ σεαυτοῦ καὶ τῶν οἰος σὺ, κανένα μέγα ἢ τὸ αἰτούμενον, ἐν αὐτῷ (54) Χριστῷ (55) τῷ Κυρίῳ ἡμῶν· φῶ πᾶσα δόξα, τιμὴ, καὶ (56) κράτος εἰς τοὺς αἰώνας (57). Ἀμήν.

(51) Τινὰ βραχύ. In nonnullis codd., τι βραχύ.

(52) Μέτρα. In ed. sequitur, καὶ, quod codicum auctoritate deleverimus.

(53) Τῆς. Deest in duobus Regg.

(54) Αὐτῷ. Sic codd. In ed., αὐτῷ.

(55) Χριστῷ. Nonnulli codd. addunt, Ἰησοῦ.

(56) Καὶ. Sic duo Regg., Or. 1. In ed. deest.

(57) Αἰώνας. Or. 1 addit, αἰώνων.

412 MONITUM IN ORATIONES XXII ET XXIII.

I. Orationes istæ « De pace » inscribuntur. Aliam itidem « De pace » inscriptam jam Nazianzi pronuntiaverat Gregorius (58), cum monachi, ob subscriptam a Gregorio patre formulam, quæ Arianam fraudem redolebat, ab eo distracti, ad unitatem rediissent. Nunc autem non eadem causa Theologi zelum inflamat. Etenim præter bellum adversus hereticos, luctuosum etiam vigebat his temporibus schisma inter ipsos Catholicos, quorum alii « ad Paulum (59), » alii « ad Apollo trahere Gregorium conabantur. Per « Paulum et Apollo » hic merito quidem ab eruditis intelliguntur Melitius et Paulinus, qui de

(58) Or. vi.

(59) Carm. De rita sua, vers. 680.

Antiocheno episcopatu contendebant, et quorum causa, non Oriens modo, sed universus orbis miserandum in modum in contrarias partes scidebatur. Inter haec dissidiorum incendia, medias partes sequitur Gregorius, ac vehementi genere dicendi utens, ablegatam pacem totis viribus revocare conatur (n. 1) : « Pax Dei, inquit, et Deus pacis, pax amica, bonum ab omnibus quidem laudatum, a paucis autem conservatum, ubinam nos tanto iam temporis spatio reliquisti? Quando ad nos reditura es? » Tum in praesentem rerum statum invehens, ostendit, quot et quanta secum incommoda discordia afferat, Christianis praeципue, quorum Deus charitas est. Dissidentium levitatem increpat (n. 5), qua fit, ut, « qui heri, velut Elias aut Joannes prædicabatur, hodie, ut Judas aut Caiphas habeatur. » Deinde ad fidei doctrinam orationem convertens, docet quid in doctrina cavendum; atque insuper admonet quædam esse, ne quidem omnino investiganda, quædam autem contentiosis hominibus relinquenda, quædam vero, « non armis et ferro (n. 11), » sed ratione propugnanda. Unde caute prudenterque colligit (n. 12), « omnes superfluos quæstionum surculos prorsus esse amputandos, cum pietatis regula in tuto est, et fidei caput semel est constitutum. »

II. Non multo post, inita jam pace, atque Meletio et Paulino, dissidentium etiam votis et suffragio, in Antiochena sede collocatis, ea lege, « ut, altero contendentium de mortuo, alter qui superstes esset, episcopus ab omnibus agnosceretur (60), » alteram orationem habuit Theologus. Hic iterum pacis utilitatem et delicias obiter attingens, insurgit maxime adversus haereticos, qui, obtenui religionis et charitatis specie, Catholicorum dissensiones acriter criminabantur. Eos in testimonium appellat et provocat orator (61). « Vos, inquit, arcyanorum nostrorum participes estote. Ad concilium vos, etiam exosi, vocamus; arbitris hostibus utimur, ut pudore suffusi victique recedatis. Dissensimus quidem (62), non de deitate, sed de ordine et disciplina.... Hoc nostrum erratum fuit, quod nimio pastoris amore affecti sumus, nec ex duobus eximiis præsumilibus, utr magis expetendus esset, reperire potuimus, quoaudusque in hoc convenimus, ut utrumque pari in laude et admiratione ponemus. » Tales sunt, quas hic assert Gregorius, dissensionis 413 causæ, et pacis conditiones. Peccarunt quidem, sed nimio tantum pastoris amore. Inter duos pastores, vita pariter, moribus et doctrina conspicuos, incerti ac dissentientes haeserunt, donec tandem in hoc convenerunt, ut pari utrumque in laude et admiratione ponerent. Nam « de fide et divinitate, una erat omnium vox et labium unum (63). » Præterea pacem, quam se in priori oratione optare prædicaverat Theologus, nunc in ista compositam gratulatur, simulque haereticis probat, tantam non fuisse inter Catholicos dissensionem, quanta ipsis videbatur. Unde ipsorum invidiam et hypocrisium exagit, atque contutatis illorum de Trinitate erroribus, pro eorum salute amanter exorat, et theologicas orationes pollicetur.

III. Has orationes Constantinopoli nabitas, circa medium annum 379, ut verisimilius, cum Tillemontio (64) arbitramur. De priori quidem nullum est dubium; et titulus, quem præ se ferunt codices, id etiam confirmat. De posteriori vero dissentiunt eruditii. Elias siquidem, Billius et Papebrochius (65) Nazianzi, Gregorio patre adhuc superstite, dictam existimarunt. Unde in editis primum locum obtinet. Nihil tamen ex hac oratione colligi potest, quod eorum sententiae faveat. Ac primo quidem, quandiu Gregorius senior Nazianzenæ Ecclesiæ curam gessit, nullum unquam fuit dissidium inter Gregorium patrem et Gregorium filium, ac proinde nulla reconciliationis necessitas fangi potest. Deinde, si quod exstitit inter utrumque Gregorium et monachos certamen, illud « ad fidem », non « ad ordinem et disciplinam (66), » de quibus hic tantum agitur, pertinebat. Non-dum etiam his temporibus, Nazianzi ad id temeritatis et arrogantiæ venerant haeretici, ut Theologo opus fuerit, ad retundendam illorum audaciam, eos tam acriter tamque frequenter iisdem de rebus arguere et insectari, ac insuper uti « duris solidisque », ut loquitur (67), « de Trinitate disputationibus; » quo nomine theologæ, quas promiserat, designantur orationes. Nec quemquam moveat, quod ait Theologus (68), « de benigno patre, ejusque obsequenti filio, una sedentibus, mutuumque sibi ornamentum afferentibus, » quod forsitan Eliæ cæterisque fucum fecit. Illud enim, ut ex dictis manifestum est, ad utrumque Gregorium nullatenus referri potest. Merito, juxta Tillemontium, intelligitur vel de quodam episcopo, qui dissidentium partibus præerat, quique forte Gregorio nostro dignitate præstabat, quem honoris causa, « patrem » appellat, seque ipse « filium » nominat; vel potius, ac verisimilius, ipse Theologus « pater » est, et « filii » nomine designat unum e sacerdotibus, quem, etiamsi dissidentium agmen Constantinopoli duxisset, composita pace, in gratiam recipit; cuius pacis ut fidem facerent, necesse fuit, ut ambo una sederent, mutuas coram populo dexteræ jungerent, atque una anima et uno ore sermonem separatum uterque pronuntiaret.

(60) Socrat. lib. v, c. 5.

(65) Bolland., 9 Maii, pag. 403.

(61) Or. xxiii, n. 3.

(66) Or. xxiii, n. 3.

(62) Ibid., n. 4.

(67) Ibid., n. 14.

(63) Or. xxiii, n. 4.

(68) Ibid., n. 5.

(64) Tom. IX art. 57, p. 436.

ORATIO XXII (a).

414 Secunda de pace, in Constantini urbe habita, A ob ortam in populo contentionem, de quibusdam episcopis inter se dissidentibus.

I. Pax amica, non re duntaxat, sed nomine quoque ipso jucunda, quam nunc populo dedi, ac recepi; haud scio an sinceram ab omnibus vocem, Spirituque dignam, ac non potius publica pacta, Deo teste, violata, ut gravior sit nostra condemnatio. Pax amica, meditatio mea, et decus meum, quam Dei, et cuius Deum esse audimus, velut in illis Apostoli verbis: *Pax Dei*⁷⁵; et, *Deus pacis*⁷⁶; et, *Ipse est pax nostra*⁷⁷; ac ne sic quidem eam reveremur. Pax amica, bonum ab omnibus quidem laudatum, a paucis autem conservatum, ubinam nos tanto jam temporis spatio reliquisi? Quando ad nos redditura es? Evidem te supra mortales omnes cupio et exosculor, ac praesentem complector, et absentem multis luctibus et lacrimis revoco, qualibus nec patriarcha ille Jacob Iosephum, a fratribus quidem venditum,⁷⁸ a fera autem raptum, ut ipse existimabat; nec David amicum suum Jonathan in bello interemptum, aut postea filium Absalonem⁷⁹. Quoru[m] alter paterius visceribus laceratus clamabat: *Fera Josephum rapuit*⁸⁰, fera mala et immidis; cruentamque pueri vestem proferens, quasi filii carnes, osculabatur, eadem re scilicet et dolorem suum incendens, et mitigans: alter nunc montibus illis, in quibus prælium commissum funeral, dira omnia imprecatur: *Montes Gelboe, dicens, super vos nec pluvia, nec ros cadat*⁸¹. Ac rursus: *Quomodo Jonathan arcus et vires ceciderunt*⁸²? Nunc parricidam, quasi eum non læsisset, excusat, ac cum mortuo in gratiam reddit: hoc quoque fortasse nomine pro filio dolens, quod manus adversus patrem intentarat (hujusmodi quippe paternus affectus est), quemque bellum sibi, ut hostem, inferentem propulerat ac profilarat, euindem exanimem velut amicum desiderat: sic natura, qua nihil est violentius, inimicitiam superat.

415 II. Miseranda quoque res erat, arca ab exteriis occupata⁸³, et solo sequata, atque a gentibus conculcata Jerusalem; filiique Sion, incliti, inquam, illi, et auro adæquandi, in captivitatem abeuntes, ac nunc etiam dispersi, eoque redacti, ut

⁷⁵ Philipp. iv, 7. ⁷⁶ II Cor. xiii, 11. ⁷⁷ Eph. ii, 14. ⁷⁸ Gen. xxxvii, 28 sqq. ⁷⁹ II Reg. i, 21. ⁸⁰ ibid. 25. ⁸¹ I Reg. iv, 11.

(a) Alias XIV, quæ autem 22 erat, nunc 15, habita circa medium annum 379.

(69) *Elephantidēs* β'. Codex, quem a Cypro attulit Vensleb., habet, *Elefantidēs* α'. In ed., *Elefantidēs* γ'.

(70) Οὐ νῦ δέδωκα, etc. In Liturgia Græca, sicut et in Latina, sacerdos populo, et populus sacerdoti pacem precatur.

(71) Μὴ δημοσίας. Deest μὴ in quibusdam codicibus. Reg. hu, et Or. 1, habent, δημοσίᾳ.

(72) Αὔτόθεον. Sic Reg. hu, et Mountac. In ed.

ΛΟΓΟΣ ΚΒ'.

A. *Elephantidēs* β' (69), λεχθεὶς ἐτο Κωσταρτίρον πόλει, ἐπὶ τῇ γεογράφῃ τῷ λαῷ φιλορεικίᾳ. περὶ ἐπισκόπων τινῶν διερεγέρτων πρὸς ἀλλήλους.

A'. Εἰρήνη φίλη, τὸ γλυκὺ καὶ πρᾶγμα καὶ δυομα, δὲ νῦν ἔδωκα (70) τῷ λαῷ καὶ ἀντέλαβον· οὐκ οἶδα εἰ παρὰ πάντων γνησίαν φωνὴν καὶ ἀξίαν τοῦ Πνεύματος, ἀλλὰ μὴ δημοσίας (71) συνθήκας ἀθετουμένας ὑπὸ Θεῷ μάρτυρι, ὥστε καὶ μεῖζον εἶναι ἡμῖν τὸ κατάκριμα. Εἰρήνη φίλη, τὸ ἐμὸν μελέτημα καὶ καλλώπισμα, ἣν Θεοῦ τε εἶναι ἀκούομεν, καὶ ἡς θεῶν, τὸν θεὸν καὶ αὐτόθεον (72); ὡς ἐν τῷ Ἡ εἰρήνη τοῦ θεοῦ· καὶ, Ὁ θεὸς τῆς εἰρήνης· καὶ, Αὔτος ἔστιν ἡ εἰρήνη ἡμῶν· καὶ οὐδὲ οὕτως αἰδούμεθα. Εἰρήνη φίλη, τὸ παρὰ πάντων μὲν ἐπικενούμενον ἄγαθον, ὃν παῖδες δὲ φυλασσόμενον, ποῦ ποτε ἀπέλιπες ἡμᾶς, τοσοῦτος ἐξ οὐ χρόνος ἥδη; καὶ πότε ἐπανήξεις ἡμῖν; Ότι λίαν (73) σε ποθῶ καὶ ἀσπάζομαι διαφερόντως τῶν ἀλλῶν ἀνθρώπων· καὶ παρούσαν περιέπω, καὶ ἀποῦταν ἀνακαλοῦμαι πολλοῖς θρήνοις καὶ δάκρυσιν, οἷοις οὕτε Ἱακὼβ καὶ τὸν Ἰωσῆ ἐκεῖνον ὁ πατριάρχης, ὃπος μὲν τῶν ἀδελφῶν πεπραμένον, ὃπος δὲ θηρίου ἡρπασμένον, ὡς ἔρετο· οὕτε Δαβὶδ Ἰωάνναν τὸν ἑαυτοῦ φίλον, ἔργον πολέμου γενόμενον, ἢ τὸν οὐδὲν Ἀβεσσαλῶμ ὑστερον. Ότι δὲ μὲν σπλάγχνοις πατρικοῖς σπαρασσόμενος, θηρίον ἡρπασερ, ἔδοι, τὸν Ἰωσῆ, θηρίον πονηρὸν καὶ ἀνήμερον, καὶ τὴν τοῦ παιδὸς ἐσθῆτα ἡμαγμένην προθεῖς, ὡς τὰς τοῦ παιδὸς σάρκας περιεπύσσετο, τῷ αὐτῷ καὶ φλεγόμενος καὶ παραμυθώμενος. Ότι δὲ, νῦν μὲν τοῖς ὅρεσι καταράται, καθ' ὧν ὁ πόλεμος, Ορη τὰ Γελεονέ, λέγων, μή πέσοι ἐψ' ὑμᾶς μήδ' ὑετός, μήτε δρόσος· καὶ, Πῶς ἐπεσε τόξον (74) Ἰωράδαν καὶ δύναμις; Νῦν δὲ πολογεῖται ὡς οὐδὲν τὸις ἡδικήσει τῷ πατροφόνῳ, καὶ τῷ νεκρῷ σπένδεται· ίσως καὶ κατὰ τοῦτο ὑπεραλγῶν τοῦ παιδὸς, διτις κατὰ τοῦ πατρὸς ἀνετείνατο χεῖρα (75). Τοιοῦτο (76) γάρ καὶ δὲ πατήρ· διν ὡς ἔχθρον ἡμύνατο πολεμοῦντα, ὡς φίλον ποθεῖ (77) τεθνήκατ· καὶ νικᾷ τὴν ἔχθραν ἢ φύσις, ἡς οὐδὲν βιαιότερον.

B'. Ἐλεεινὸν δὲ καὶ ἡ κιβωτὸς ὃπος τῶν ἀλλοφύλων κατεχομένη· καὶ Ἱερουσαλήμ τὸν πατουμένη καὶ ὃπος ἔθνων πατουμένη (78)· καὶ οὐσιοί Σιών, οἱ τίμιοι καὶ ἴσοστασοι χρυσώ, πορευόμενοι ἐν αἰχμαλωσίᾳ, καὶ νῦν ἔτι διεσπαρμένοι, καὶ λαδὲ δυτες τῆς divisim, αὐτὸς θεόν.

D. (73) *Alar.* Deest in nonnullis codicibus. (74) Ἐπεσε τόξον. Sic Reg. hu. In ed., τόξον ἐπεσεν.

(75) *Xεῖρα.* Reg. bm, Or. 1, εἰς, χεῖρας.

(76) *Tοιούτο.* Duo Regg., τοιούτον.

(77) *Ποθεῖ.* Montac., πενθεῖ, εἰ lugel.

(78) *Πατουμένη.* In quibusdam, καταπατουμένη. Prave in ed., παθουμένη.

οἰκουμένης ἔνος καὶ πάροικος. Δεινὸν δὲ καὶ τὰ νῦν δρώμενά τε καὶ ἀκούμενα· πατρόδες ἀνιστάμεναι (79), καὶ μυριάδες πίπουσα·, καὶ κάμνουσα γῆ τοῖς αἷμασι καὶ τοῖς πτώμασι, καὶ λαὸς ἀλλόγλωσσος ὡς οἰκεῖαν διατρέχων τὴν ἀλλοτρίαν· οὐ δι' ἀναγδρίαν τῶν προμαχομένων κατηγορεῖταν μηδεὶς· οὐτοὶ γάρ εἰσιν οἱ μικροῦ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην παραστησάμενοι· ἀλλὰ διὰ τὴν ἡμέτεραν κακίαν, καὶ τὴν ἐπικρατοῦσαν κατὰ τῆς Τριάδος ἀσέβειαν. Δεινὰ ταῦτα, καὶ πέρα δεινῶν. Τίς ἀντερεῖ τῶν συμφοράς δοκιμάζειν εἰδότων ἐξ ὧν πεπόνθασιν, ή συμπεπόνθασιν; Ἄλλ' οὐπω τοσοῦτον οὐδὲν, ὅσον εἰρήνη δεδιωγμένη, καὶ ἡ τῆς Ἐκκλησίας εὐπρέπεια περιηρημένη, καὶ τὸ παλαιὸν ἄξιωμα καταλελυμένον· καὶ παρὰ τοσοῦτον ἡ τάξις ἀντεστραμμένη, ὥστε πρότερον μὲν ἐξ οὐ λαοῦ λαδὸς, καὶ ἐξ οὐκ ἔθνους ἔθνος γεγνάμεν· νῦν δὲ κινδυνεύομεν ἐκ λαοῦ μεγίστου καὶ θλινούς, εἰς οὐ λαὸν πάλιν καὶ οὐκ ἔθνος ἀναλυθέντες γνέσθαι, ὡς τὸ ἀπ' ἀρχῆς, δτε οὐκ ἡρξας ἡμῶν, οὐδὲ εἰς ἐν δυνομα καὶ τάγμα συνελήλυθειμεν (80).

et noui gentem redigamur, atque in veterem illum statum redeamus, in quo eramus, cum nobis non imperares, atque in unum nomen et classem unam convenissemus.

Γ'. Καὶ δυτικές κινδυνεύει φόνον εἶναι δυσπρατίαν ἐνεγκείν, ή εὑπραγίαν (81) διατάσσασθαι· ὅπότε καὶ ἡμεῖς, ἡνίκα ἐπολεμούμεθα, τοῖς διωγμοῖς βωσθέντες καὶ συναχθέντες, ἡνίκα συνήχθημεν, διελύθημεν. Τίς γάρ οὐκ ἀν δύρατο εὑ φρονῶν τὰ παρόντα; Τίς δὲ λόγον εὑρήσεις τῇ συμφορῷ παρισούμενον; Λῃστάς μὲν εἰρηνεύειν, οὓς κακία συνέδησε, καὶ τοὺς τυραννῶντας συντεταγμένους, ή κλοπῆς κοινωνοὺς, ή στάσεως συνωμάτας, ή μοιχείας συλλήπτορας, ἔτι δὲ χορῶν συστήματα, καὶ στρατῶν τάγματα, καὶ νηῶν πληρώματα (82)· ἐώ γάρ λέγειν κλήρους ἐξ έσου διαιρουμένους, καὶ ποιείτας ἀντιθέτους, καὶ διαδοχὰς λειτουργιῶν καὶ ἀρχῶν (83), τάξις προτούσας καὶ νόμῳ, καὶ τὴν πολυμύητον δῆ ταύτην σοφιστικήν, ή γραμματικήν, ἵνα μὴ λέγω φιλοσοφίαν, περὶ ἣν νέων φιλοτιμία λυσσάῃ τε καὶ μέμηντε· ταύτην μὲν δρᾶν δλίγα μὲν στασιάζουσαν, τὰ πλεῖα δὲ εἰρηνεύοντας· ἡμᾶς δὲ ἀσυνθέτους εἶναι καὶ ἀσυνδέτους, καὶ μῆποτε δύνασθαι εἰς ταυτὸν ἐλθεῖν, μηδὲ τινὰ λόγον φανῆναι τῆς νόσου ταύτης θεραπευτὴν, ἀλλ' ὕσπερ κακίας μυσταγωγούς καὶ μύστας δυτας, οὐκ ἀρετῆς, πολλὰ μὲν ποιεῖσθαι τὰ τῆς διαστάσεως ὑπεκκαύματα, μικρὰ δὲ, ή μηδὲλως τῆς δμονοίας φροντίζειν (84). Καίτοι τούτων μὲν στασιάζοντων, οὐκ εἰς μέγα ἡ στάσις φέρει· τινάς τε καὶ στασιάζειν ή συμφρονεῖν διμεινον· τὰς γάρ ἐπὶ κακῷ συστάσεις τίς ἀν ἐπαινέσειν εὑ φρονῶν;

autem, imo nullam omnino concordia curam gerimus. Et certe illorum contentiones et dissidia non multum incommodi secum vehunt: imo etiam quosdam dissidere, quam inter se consentire præstat; quis enim, nisi mentis expers, in malum initas conpiraciones comprobarit?

(79) Ἀνιστάμεναι. Schoi. : Ἀνάστατοι γενόμεναι, καὶ πορθούμεναι.

(80) Συνεληλύθειμεν. Sic Reg. hu, Or. 1, etc. In ed., συνεληλύθαμεν.

(81) Εἰπραγίαν. Reg. b, εὑπραξίαν. Reg. hu, συμπραξίαν. Montac., ἔχαλεν εὑπραξίαν.

(82) Καὶ τηνῶτ πληρώματα. « Classiariis militi-

A per totum orbem hospites siunt, et peregrini. Gravia sunt insuper, quae nunc et cernimus, et audimus: patriæ funditus eversæ, innumerabiles copiæ cadentes, terra sanguine et cadaveribus gravata, extera natio alteram regionem velut suam percursans ac populans; non eam quisquam ob defensorum ignaviam criminetur: nam illi ipsi sunt, qui universum pene terrarum orbem bello atque armis subegerunt: sed ob improbitatem nostram, vigen temque adversus Trinitatem impietatem. Sunt hæc sane gravia, et plus quam gravia. Quis eorum inficiias iverit, qui ex his, quæ vel ipsi passi, vel alii compassi sunt, calamitates æstimare norunt? Sed nihil perinde grave atque acerbum est, ut pax pulsat et fugata, et Ecclesia decore suo spoliata, priscaque dignitas et amplitudo sublata et extincta; atque adeo inversa ordinis ratio, ut qui prius ex non populo populus, et ex non gente gens facti fuaramus, nunc in eo periculo versemur, ut verendum sit, ne ex populo maximo et gente, in non populum

III. Ac profecto facilius esse videtur adversam fortunam ferre, quam secundam conservare: quippe cum nos etiam, qui, cum bello premeremur, ex persecutionibus robur comparavimus, atque in unum collecti sumus, iidem, posteaquam collecti sumus, diffiximus ac dilapsi sumus. Quis enim modo sanæ mentis, præsentem rerum statum non deploret? Quis sermonem huic calamitati parem invenire queat? Pacem colunt latrones, quos scelus inter se devinxit, et tyrannidis socii, aut furti consortes, aut ad seditionem conjurati, aut adulterii participes, atque insuper chororum sodaſitia, et exercituum ordines, et qui navibus vehuntur; milto enim dicere hæreditates ex æquo divisas, et contrarias in rebus publicis gerendis rationes, et ci vilium munerum successiones, et magistratus lege atque ordine progredientes; atque adeo celebratissimam hanc sophistiken aut grammaticen, ne dicam philosophiam, in quam insano quodam impetu

416 juvenum ambitio surit, quam tamen parum admodum dissidiis agitatam, imo ut plurimum quietam et pacatam videmus; nos autem nullo concordia sedere ac vinculo constrinxi, nec unquam in unum coire possumus, nec ratio ulla existat, quæ huic morbo medeatur; quin potius, quasi vitii, non virtutis, doctores ac discipuli, multos quidem discordie igniculos subjicimus, parvam

D bus, » vel, « vectoribus plenas. » Significat etiam publicas naves omni hominum genere onustas. » (83) Ἀρχῶν. Sic Reg. hu, Or. 1, et Combef. In ed., ἀρχάς.

(84) Φροντίζειν. Coisl. 1 addit, βούλεσθαι. Sic etiam Hervag.

IV. Nos autem si quis roget: Quidnam est quod A colius alique adoratis? promptum est respondere, quod sit charitas. Etenim ut a Spiritu sancto pronuntiatum est: *Deus noster charitas est* ⁸⁵, eoque nomine magis, quam quovis alio, delectatur. Quod si præterea ex nobis sciscitetur, quæ legis ac prophetarum summa sit ⁸⁶? haud quidquam aliud, quam charitatem, evangelista nos respondere sinet. Quid igitur tandem causæ est, cur, qui charitatem colimus, mutuis odiis flagramus? Qui pacem, implacabile et inexpiable bellum gerimus? Qui angularem lapidem, dirimir ac distrahimur? Qui petram, concentimur? Qui lucem, caligamus? Qui Verbum, tanto sumus silentio, aut stoliditate, aut stupore atque vecordia, aut, quo verbo utar, nescio, pleni, ut cum cibi, et somni, et cantus, rerumque obsceneissimarum, ut aiunt, satietas sit, omniumque, non modo molestiarum, sed etiam jucundissimarum rerum saturitas et fastidium tandem oboriatur, cunctaque inter se vicissim immeent, et convertantur; nobis tamen nec illis, nec modus sit ullus, tum inferendorum, tum accipendorum vulnerum, non iis duntaxat, qui diversa sentiunt, atque in fidei doctrina dissident, (minus enim acerbum id esset, ac zelus, res laudabilis, modo intra fines suos consistat, id excusaret;) verum iis quoque qui eamdem fidem proficiuntur, atque adversus eosdem et pro iisdem conficiantur. Hoc enim illud est omnia improbissimum, aut maxime miserandum.

V. Et quæ hujus rei causa est? Dominandi amor C fortasse, vel opum cupiditas, vel livor, vel odium, vel superbia, vel aliquid eorum, quibus ne eos quidem, qui Deum nullum putant, laborare conspicimus. **¶ 17** Quodque scitum et lepidum est, ipsa calculorum inversio est. Nam cum deprehendimur, pii atque orthodoxi sumus, falsehoode ad veritatem consugimus, tanquam pro fide contendentes: idque unum, ut in malis, laude dignum, imo turpe admendum facimus, quod vitium erubentes, ad speciosius honestiusque nomen, hoc est, ad pietatem, transimus. Attonite et versipellis, dixerit quispiam, et pravi illius, ac vitii architecti segmentum, quisquis es, qui ita afficeris, aut, ut verius loquar, amentissime: hic tibi hesterno die pius erat; quem igitur pacto hodie impius est, cum nec verbo, nec re, quidquam vel addiderit, vel detraxerit, sed in eadem fidei sententia hæreat, eumdem aerem exhalat, iisdem oculis eumdem solem inspiciat? Aut, si mavis, tanquam de numeris aut men-

D. 'Ημᾶς δὲ εἰ τις ἐρωτήσειε, Τί τὸ τιμώμενον ὑμῖν καὶ προσκυνούμενον; πρόχειρον εἰπεν· Ἡ ἀγάπη. Ο γάρ Θεὸς ἡμῶν ἡ ἀγάπη ἔστι. Τῆσις τοῦ ἀγίου Πνεύματος· καὶ τοῦτο χαίρει μᾶλλον ἀκούων, ή τι ἄλλο, δ Θεός (85). Τι δαλ νόμου καὶ προφητῶν κεφάλαιον; οὐκ ἄλλο ἡ τοῦ συγχωρήσειν (86) ὁ εὐαγγελιστῆς ἀποκρίνασθαι. Τι δῆποτε οὖν οἱ τῆς ἀγάπης, οὕτω (87) μισούμενόν τε καὶ μισούμεθα; καὶ οἱ τῆς εἰρήνης, πολεμοῦμεν ἀκήρυκτά (88) τε καὶ ἀκαταλλακτά; καὶ οἱ τοῦ ἀκρογωνιαίου, διστάμεθα; καὶ οἱ τῆς πέτρας, σειμεθα; καὶ οἱ τοῦ φωτός, ἐσκοτίσμεθα; καὶ οἱ τοῦ Λόγου, τοσαύτης ἐσμὲν σιγῆς, ή ἀλογίας, ή παραπλήξιας, ή, οὐκ οἶδ' δι τι καὶ ὅμοιάσι, μετοι· ὥστε τροφῆς μὲν, καὶ ὑπνου, καὶ φόνης κόρος ἔστι, καὶ τῶν αἰσχίστων, ὡς B λέγουσι· καὶ πλημονὴ πάντων, οὐ τῶν ἀλγεινῶν μόνον, ἀλλ' ἡδη καὶ τῶν ἡδίστων, καὶ πάντα εἰς ἀλληλα περιχωρεῖ τε καὶ περιτρέπεται· ἡμῖν δὲ οὐδεὶς δρός τοῦ βάλλειν καὶ βάλλεσθαι, οὐ τοῖς ἐπερδοξούσις μόνον, καὶ κατὰ τὸν τῆς πίστεως λόγον διεστήκασιν (ἡτοι γάρ δι τὴν ἡγεμονίαν (89) ἀλγεινὸν, καὶ δ ἡλίος, ἀπολογία πραγμάτων (90) ἐπαινουμένων, ἐὰν ἐν δροῖς ἴστηται [91]; ἡδη δὲ καὶ τοῖς ὅμοδοξοις (92), καὶ πρὸς τοὺς αὐτοὺς, καὶ ὑπὲρ τῶν αὐτῶν στασιάζουσι (τοῦτο γάρ τὸ μοχθηρότατον, ή ἐλεινότατον).

E. Καὶ τὸ αἴτιον τι; Φιλαρχία τυχὸν, ή φιλοχριματία, ή φθόνος, ή μίσος, ή ὑπεροψία (93), ή τι τῶν, ὅσα μηδὲ τοὺς ἀθέους δρῶμεν πάσχονται· καὶ τὸ χάριεν, ή τῶν ψήφων μετάθεσις (94). Ὄταν ἀλώμεν, εὐσέβεις ἐσμεν καὶ ὄρθδοξοι, καὶ καταφεύγομεν ψευδῶ; ἐπὶ τὴν ἀλήθειαν, ὡς ὑπὲρ πίστεως στασιάζοντες· καὶ τοῦτο μόνον ἐπαινετὸν ποιούμεν, ὡς ἐν κακοῖς, εἰ μή καὶ λίαν αἰσχρόν, ὅτι τὴν κακίαν ἐρυθρῶντες, ἐπὶ σεμνότερον δνομα μεταβαίνομεν, τὴν εὐσέβειαν (95). Ἐμβρόντητε καὶ πολύτροπε, εἰποι τις δι, καὶ πλάσμα τοῦ Πονηροῦ καὶ τοῦ σοφιστοῦ τῆς κακίας, δοτις ποτὲ εἰ δ τοῦτο πάσχων, ή, τὸ γε ἀληθεύστερον εἰπεῖν, ἀνοητάτε· οὐτός σοι χθὲς ἡ εὐσέβης, καὶ πῶς ἀσεβῆς σήμερον, μηδὲν προσθεῖς. μηδὲ ἀφελῶν, μήτε ῥήματι, μήτε πράγματι (96), ἀλλ' ἐπὶ D τῶν αὐτῶν ἴσταμεν· δις ἀναπνεῖ τὸν αὐτὸν ἀέρα, καὶ τοῖς αὐτοῖς δημιασι προσθέπει (97) τὸν αὐτὸν ἥλιον· εἰ βούλει δὲ, ὡς περὶ ἀριθμῶν ή μέτρων ἐρωτηθεῖς, οὐκ ἄλλο τι ή ταυτὸν ἀποκρίνεται; Ἀλλὰ καὶ πόρνος σοι σήμερον, δ χθὲς Ιωσήφ (προβαίνει

⁸⁵ I Joan. iv, 46. ⁸⁶ Matth. xxii, 36 εῷ

(85) Ἀκούων, ή τι ἄλλο, δ Θεός. Sic Reg. hu, et Or. 1. In ed., ἀκούων δ Θεός, ή τι ἄλλο.

(86) Συγχωρήσειν. Sic nos cum Montac. Or. 1, συγχωρήσειν, prave. Alii, συγχωρήσει. EDIT.

(87) Οὐτω̄ deest in quibusdam codd.

(88) Ἀκήρυκτα. Reg. hu præmituit, καὶ.

(89) Γάρ ὁ δι Η. Sic nos cum Or. 1. Editi omittunt, ἀν. EDIT.

(90) Ἀπολογία πραγμάτων. Montac. ἐν ἀπολογίᾳ πρεξίμα τῶν.

(91) Ἰστῆται. Reg. hu, Ισταται.

(92) Ὁμοδόξοις. Montac. ὄρθδοξοις.

(93) Ὑπεροψία. Coisl. 1, ὑποψία.

(94) Ψήφων μετάθεσις. Hic intelligit Gregorius judicia, quæ per calculos olim cerebantur.

(95) Τὴν εὐσέβειαν. Or. 1, εἰς τὴν εὐσέβειαν.

(96) Ρήματι... πράγματι. Or. 1, ρῆμά τι... πράγμα τι. Ies., γράμμα τι.

(97) Προσθέπει. Sic Reg. hu, et Or. 1. In ed., προβαίνει.

γάρ καὶ μέχρι τούτων ἡ ἔρις, ὥσπερ τις φόλος διὰ κα-
λάμης θέουσα, καὶ τὰ κύκλῳ περιλαμβάνουσα)· καὶ
Τούδες σήμερον, ἡ Καΐάρας, δὲ χθὲς Ἡλίας, ἡ
Ἰωάννης, ἡ τις δόλος τῶν μετὰ Χριστοῦ τεταγμέ-
νων, καὶ τὴν αὐτὴν ζώνην περικειμένων, καὶ τὸ αὐτὸ-
δημπεχομένων φαιδὼν ἡ μέλαν τριβώνιον, δὲ σεμνότης
βίου προσδάλλεται (98), κατά γε τὸν ἐμὸν νόμον καὶ
λόγον (99). Καὶ τὸ καλὸν ἀγνοῖς τῶν ὑψηλῶν, τὴν
ἀρχῆτα, ἡ τὴς φωνῆς ενταχτὸν καὶ ἡσύχιον, ἡ
τὸ τοῦ βαδίσματος ἐμδριθές τε καὶ ἡμερον, χθὲς μὲν
φιλοσοφίαν, σήμερον δὲ κενοδόξιαν προσηγορεύσαμεν
καὶ τὴν αὐτὴν κατὰ πνευμάτων ἡ νόσων δύναμιν,
ποτὲ μὲν τῷ Ἰησοῦ, ποτὲ δὲ τῷ Βεελζεβοὺλ προσ-
εθήκαμεν, καὶ χρώμεθα (1) τούτων οὐδικαίᾳ στάθμῃ.
τῇ φιλονεικίᾳ καὶ τῷ θυμῷ
alique eamdem aduersus malos spiritus aut morbos
et iniqua rerum harum regula, hoc est, contentione

A suris interrogatus, idem plane respondeat? At etiam
hodie libidinosus et scortator tibi est, qui hesterno
die Joseph erat (huc enim usque contentio progre-
ditur, quasi flamma quædam per stipulam currens,
ac finitima comprehendens); et Judas hodie, vel
Caiphas, qui heri Elias, aut Joannes, aut alius
quispiam ex his, qui ad Christi partes se adjunxe-
runt, et eadem zona accincti sunt, atque eodem,
vel fusco, vel atro pallio contexti, quale vita sancta
et gravis, mea quidem lege ac sententia, præten-
dit. Quin etiam pulchrum illum sublimium viro-
rum florem, hoc est, pallorem, aut compositam et
quietam loquendi rationem, aut incessus gravita-
tem cum mansuetudine conjunctam, heri philoso-
phiam, hodie inanis gloriae studium appellamus;
potentiam, nunc Jesu, nunc Beelzebul ascribimus,
atque iracundia, utimur.

C. Καὶ ὥσπερ ἡ αὐτὴ γῆ ἔστηκε μὲν τοῖς ἔρχω-
μένοις καὶ οὐ πεπονθόσι, κινεῖται δὲ τοῖς ἱλιγιῶσι
καὶ περιτροπομένοις, τοῦ τῶν ὀρόντων πάθους ἐπὶ
τὸ δρώμενον μεταβαίνοντος· εἰ βούλει δὲ, ὥσπερ τὸ
αὐτὸν τούτων διάστημα, πλεῖον μὲν τοῖς ἐγγυτέρω
καὶ προσεχέσιν, Ἐλαττον δὲ τοῖς πορφύρωτέρω (2) φαί-
νεται, κλεπτομένου τοῦ ἀέρος τῷ διαστήματι, καὶ
συναπτούσης τῆς ὄψεως τὰ παχύτερα· οὕτω καὶ
ἡμεῖς ῥάδίως ἐξαπατώμεθα (3) διὰ τὴν ἔχθραν, καὶ
περὶ τῶν αὐτῶν οὐ τὰ αὐτὰ (4), φύλοι τε δύντες καὶ
μῆ, γινώσκομεν· καὶ χειροτονεῖ ῥάδίως ἡμῖν πολ-
λοὺς μὲν ἄγιους, πολλοὺς δὲ ἀθέους παρὰ τὸ εἰκός δὲ
καιρὸς (5), μᾶλλον δὲ πάντας ἀθλίους· οὐ μόνον τῷ
πρὸς πονηρὸν παράδειγμα (6) βλέπειν ἡμᾶς (ἐπειδὴ
πρόχειρον (7) ἡ κακία καὶ δίχα τοῦ ἔλκοντος), ἀλλ’
ὅτι καὶ πάσι πάντα συγχωρούμεν ἐτόλμας ὑπὲρ ἕνδες
τοῦ συμμαίνεσθαι (8). Καὶ πρότερον μὲν οὐδὲ δῆμα
τῶν περιττῶν τι φέγγεσθαι τῶν ἀκινδύνων ἦν, νῦν
δὲ λοιδορούμεθα καὶ τοῖς εὐσεβεστάτοις· καὶ ποτὲ μὲν
οὐδὲ ἀναγινώσκειν ἔξω νόμον (9) ἔξτην, οὐδὲ δομολογίας
ἐπικαλεῖσθαι (ποτὲ δὲ ἔστιν, ὡς ἐμοὶ δοκεῖ, τὴν τοῦ
λαοῦ συγκατάθεσιν)· νῦν δὲ καὶ τῶν ἀπορθήτων τοῖς
βεβήλοις χρώμεθα διαιτηταῖς, φίπτοῦντες τὰ ἄγρα
τοῖς κυστὶ, καὶ βδίλογτες τοὺς μαργαρίτας ἐμ-
προσθετεῖς τῷρις χολρων. Οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ τὰς
ἀκοὰς αὐτῶν ἔστιώμεν ταῖς κατ’ ἀλλήλων ὑβρεσι·
καὶ οὐδὲ ἔκεινο δυνάμεθα συνορᾶν, διτὶ οὐκ ἀσφαλές
δῆλον ἔχθρῷ πιστεύειν, οὐδὲ μισσοῦντι Χριστιανὸς
κατὰ Χριστιανοῦ λόγον. “Ο γάρ σήμερον ὠνειδίσα-
μεν, αὔριον ὠνειδίσθημεν· καὶ σαίνει τὸ λεγόμενον
δὲ ἔχθρος, οὐχ ὅτι ἔπαινει, ἀλλ’ ὅτι θησαυρίζει πι-
κρώς, ἵν’ ἐν καιρῷ τὸν ἤδη ἐμέσην κατὰ τοῦ πιστεύ-
σαντος

^{αε} Matth. XII, 36. ^{βη} Matth. VII, 6.

(98) Προσδάλλεται. Montac., περιδάλλεται.

(99) Καὶ λόγον. Reg. bñ, Montac., ἡ λό-
γον.

(1) Χρώμεθα. Reg. hm, χρωμάτων.

(2) Πορφύρωτέρω. Reg. hu, et Or. I, πορφύρω

(3) ἐξαπατώμεθα. Reg. hm, ἐξαπτόμεθα

(4) Τὰ αὐτά. Coisl. I addit, διανοούμεθα. Idem
Coisl. I, pro γινώσκομεν, quod prope sequitur, ha-
bet, γινώσκομεν. Sic etiam legit Comberius, et

B VI. Et quemadmodum eaem terra sanis qui-
dem ac minime læsis fixa et stabilis est, iis autem
qui circumaguntur ac vertigine laborant, movetur,
nimis aspicientium vitio ad rem aspectam trans-
eunte: aut si mavis, quemadmodum idem colum-
narum intervallum his, qui proprius, majus, iis
autem qui longius remoti sunt, minus videtur,
aere nempe ob interstitium velut surrepto, ac visa,
ea, quæ crassiora sunt, connectente; ad eumdem
nos quoque modum ob inimicitiam facile decipi-
mur, nec de iisdem rebus eadem, [¶] 118 amantes et
non amantes, judicamus: ac tempus, præter quod
par est, multos sanctos, et multos atheos nobis
facile designat, vel potius omnes miseris; non hoc
tantum nomine, quod nos intuendo, malum exem-
plar intuentur (quandoquidem in proclivi est vi-
tium, etiam nullo trahente), sed etiam quia liben-
ter omnibus omnia concedimus, hac lege et condi-
tione, ut nobiscum insaniant. Ac prius quidem nec
supervacaneum aliquod verbum proloqui ^{αε} periculo
carebat, nunc autem etiam summa pietate prædictos
conviciis proscindimus; imo, cum ne legem quidem
foris legere cuiquam fas esset, nec confessiones,
hoc est, ut mihi videtur, populi assensum expo-
scere, nunc contra arcana quoque ipsa profanorum
hominum arbitrio permittimus, *cantibus* videlicet
santa projiciente, ac *margaritas ante porcos militentes* ^{αβ}. Neque id solum, verum etiam ipsorum aures
mutuis in nos ipsos probris et contumeliis pasci-
mus: ac ne illud quidem perspicere possumus, mi-
nime tutum esse arma hosti committere, nec ei,
qui Christianos odit, sermonem aduersus Christiani-
num. Nam quod hodie probro objecimus, idem no-

vertit: ac de iisdem non eadem sentimus, qui
amicine simus, an inimici prodamus.

(5) Ο καιρός. ^ε Tempus, ^ν id est, ^ε occasio ^ν

(6) Παράδειγμα. Coisl. I, ὑπόδειγμα.

(7) Πρόχειρος. Reg. c, πρόχειρος

(8) Συμμαίνεσθαι. Sic Coisl. I. Ita legit Billius.
In ed., συμβαίνεσθαι, εις nobiscum consentient. ^ν

(9) Νόμος. Coisl. I, νόμων.

bis postero die obiectetur; atque ad id, quod dicitur, hostis arridet, non quod probet, sed quod amaro animo recondat, ut tempestive adversus eum ipsum, qui concreditit, virus evomatur.

VII. Quid haec committimus, fratres, et quandiu A Z'. Tι ταῦτα πάσχομεν, ὡς οὐτοι, καὶ μεχρι τίνος; commitemus? Quando ab hac crapula emergemus, aut hanc oculorum lemam detrahemus, atque ad veritatis lucem suspiciemus? Quae haec caligo est? Quis hic nocturnus conflictus? Quae haec tempestas, amicos ab hostibus non interuoscens? Cur vicinis nostris opprobrium facti sumus, subsannatio et deriso his, qui in circuitu nostro suni ^{⁹⁹}? Quodnam hoc tam obnoxium mali studium? Quid tam immortali labore fatigamur? quid autem dico fatigamur? ino ex ipso malo, ut furiosi solent, robur comparamus, et, cum absumimur, gaudemus: nec usquam est ratio, nec amicus, nec socius; nec medicus qui morbum vel medicamentis pellat, vel amputet; nec opitulator angelus, nec Deus; verum præter alia, Dei quoque benignitatem nobis præclusimus. Ut quid, Domine, recessisti longe? Quomodo averteris in finem ^{¹⁰⁰}? Quando nos visitabis? Quoniam haec progredientur, et ubi consistunt? Evidem vereor, ne præsens rerum status ignis illius in expectatione positi sumus quidam sit, ne his Antichristus superveniat, **¶ 19** ac nostros lapsus et morbos in principatus sui occasionem arripiat. Non enim sanos, ut opinor, nec charitate septos adorietur; verum regnum in seipsum prius dividi oportet, atque ita fortem, eam, inquam, rationem, quae in nobis est, tentari et ligari, ac tum vasa diripi ^{¹⁰¹}, nobisque eadem accidere, quae nunc hosti nostro a Christo accidere perspicimus.

VIII. Idcirco ego ploro, ait Jeremias in Lamentationibus ^{¹¹}, atque oculis meis lacrymarum fontes huic calamitati pares quæro, ac sapientes mulieres voco, ut luctum excilient, aut certe adjuvent; ventris etiam dolore afficior, et sensuum organis vellicor, nec, quo modo quibusque verbis dolorem leniam, habeo. Idcirco vetera silentur, nova comico more sugillantur. Comœdia enim est hostibus mea tragœdia. Idcirco non parum Ecclesiis detraximus, ac scenæ adjunximus, idque in hujusmodi civitate, quæ data opera, ut aliis, ita divinis rebus illudit, quæque potius præclarum aliquid et laude dignum riserit, quam ut ridiculum aliquid non derisum prætereat: ut mihi mirum futurum sit, si me quoque, hoc est advenam pietatis præconem, læc dicentem, ac non ridenda omnia, sed quædam stolidose tractanda esse docentem, non riserit. Quid dico riserit? Mirabor, nisi pœna etiam a me expectantur, dum prodesse cupio. Talis enim est rerum nostrarum status, ut nec mihi mœrorem afferant, aut Ecclesiæ occupatae (id quod fortasse cuiquam

^{⁹⁹} Ps. LXXVIII, 4. ^{¹⁰⁰} Ps. IX, 22; LXXVIII, 47.

(10) Ἐκρήψομεν. Reg. bm., ἐκνήψωμεν, et sic in sequentibus, περιαιρήσωμεν, ἀναβλέψωμεν.

(11) Ἀντίχριστος. Coisl. I, ἀντίδοξος.

(12) Prostibaleū. Sic Reg. a, et Hervag. In ed., prostiballēt.

(13) Χρειλλομεν. Sic Reg. hu, Coisl. I, Or. 2. Mendose in ed. Par., δρειλλομεν.

(14) Θαυμάσαιμι ἀν. Sic Reg. hu, Or. 1, et Jes.

B Πότε δὲ τῆς μέθης ἐκνήψομεν (10), ή τῶν ὀζολμῶν τὴν λήμην περιαιρήσομεν, καὶ πρὸς τὸ τῆς ἀληθείας φῶς ἀναβλέψομεν; Ποία σκοτόμαινα ταῦτα; τίς νυκτομαχία; τίς ζάλη, φίλων καὶ πολεμιών θύμιν οὐδιακρίνουσα; Διατί γεγόναμεν δρειδος τοῖς γείτονις ημῶν, μυκηπρισμὸς καὶ χλευασμὸς τοῖς κυκλῷ ημῶν; Τίς τῇ φιλοτιμίᾳ τοῦ κακοῦ; Πόθεν οὕτως ἀθάνατα κάμνομεν; μᾶλλον δὲ οὐδὲ κάμνομεν, ἀλλ' ἔδρώμεθα τῷ κακῷ, μανιομένων τὸ πάθος, καὶ ἡδομεθα δαπανώμενοι. Καὶ οὐδαμοῦ λόγος, οὐ φίλος, οὐ σύμμαχος, οὐκ Ιατρὸς, ή φαρμακεύων, ή ἐκτέμνων τὸ πάθος· οὐ παραστάτης ἄγγελος, οὐ Θεός· ἀλλὰ πρὸς τοὺς δόλοις, καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίαν ἡμῖν αὐτοῖς ἀπεκλείσαμεν. *Ira tū, Κύριε, ἀρέστηκας μαρόθεν;* καὶ πῶς ἀποστρέψῃ εἰς τέλος; Καὶ πότε ἐπισκοπήν τημῶν ποιήσῃ; καὶ ποὺ προσήσται ταῦτα καὶ στήσεται; Δέδοικα μή καπνὸς ή τοῦ προσδοκιμένου πυρὸς τὰ παρόντα, μή τούτοις δ' Ἀντίχριστος (11) ἐπιστῇ, καὶ καιρὸν λάβῃ τῆς ἑαυτοῦ δυναστείας τὰ ἡμέτερα πταίσματα τε καὶ ἀρρωστήματα. Οὐ γάρ ὑγιαίνουσι προσδαλεῖ (12) τυχὸν, οὐδὲ τῇ ἀγάπῃ πεπυκνωμένοις· ἀλλὰ δεὶλη μερισθῆναι τὴν βασιλείαν ἐφ' ἑαυτὴν, εἴτα πειρασθῆναι καὶ δεθῆναι τὸν Ισχυρὸν ἐν τημὲνοι λογισμὸν, εἴτα τὰ σκεύη διαρπαγῆναι, καὶ ταῦτα παθεῖν τημᾶς, δὲ νῦν δρῶμεν τὸν ἔχθρὸν παρὰ Χριστοῦ πάσχοντα.

C Η'. Διὰ ταῦτα ἔγὼ κλαίω, φησὶν Ἱερεμίας ἐν Θρήνοις, καὶ ζητῶ τοὺς ὀφθαλμοὺς μου πηγὰς δακρύων ἀκρούσας τῷ πάθει, καὶ καλῶ τὰς σοφὰς, ἵνα τὸν θρῆνον ἐργάσωνται, ή συνεργάσωνται· καὶ τὴν κοιλιὰν ἀλγῶ, καὶ μαυμάσω τὰ αἰσθητήρια, καὶ οὐκ ἔχω, πῶς κουφίσω τὸ ἀλγοῦν, καὶ τίς τοῖς ρήμασι. Διὰ ταῦτα σωπάται τὰ παλαιά, καὶ κωμῳδεῖται τὰ νέα (κωμῳδία γάρ τοῖς ἔχθροῖς ή ἐμῇ τραγῳδίᾳ) διὰ τοῦτο τῶν Ἐκκλησιῶν ὑφελομεν (13) οὐκ ὅλιγον, καὶ τῇ σκηνῇ προσεθήκαμεν· καὶ ταῦτα ἐν τοιαύτῃ πόλει, ή σπουδάζει τὸ τὰ θεῖα παῖδειν, ὥσπερ τι ἕτερον, καὶ θάδτον διὰ τι τῶν ἐπινομένων γελάσετεν, ή παρέδοι τι τῶν γελοίων ἀγέλαστον. *Ωστε θαυμάσαιμι ἀν* (14), εἰ μὴ κάμε γελάσαι σήμερον τὸν ταῦτα λέγοντα, τὸν εὔσεβείας ἐπῆλυν κήρυκα (15), καὶ μὴ πάντα γελῆν, ἀλλ' ἔστιν δὲ καὶ σπουδάζειν διδάσκοντα. Καὶ τέ γελῶν λέγω; Θαυμαστὸν, εἰ μὴ καὶ δίκαιος ἀπαιτηθείνην, εὐεργετεῖν βουλόμενος. Τοιαῦτα γάρ τὰ ἡμέτερα, ὡς ἐμέ γε οὐ λυποῦσιν (16), οὐτ' Ἐκκλησίαι κατεχόμεναι, δέ τάχα διὰ τις πάθοι τῶν μικροπρεπῶν τὴν διάνοιαν, οὐτε χρυσὸς ἄλλοις φέων, οὐτε

D ^{¹⁰²} Luc. xi, 21 sqq. ^{¹⁰³} Thren. I, 16 sqq.

In ed., θαυμάσαι μ' ἀν.

(15) Ἐπηλυν κήρυκα. *ε* Advenam pietatis præconem. *ε* His verbis recte conjicitur, Gregorium recentis Constantinopolim advenisse. Id etiam confirmatur iis quæ sequuntur: *ε Ecclesiæ occupatae;* scilicet ab hereticis.

(16) Οὐ λυποῦσιν. Sic Reg. hu, Or. 2, Jes., etc., Deest οὐ in ed.

γλῶσσαι πονηραῖ, τὸ ἔαυτῶν ποιῶσαι, λέγουσαι κα- A ex iis, qui imbecilliore animo sunt, accidere queat),
κῶς, ἐπειδὴ καλῶς οὐκέ εμάθον.
saum est facientes, male videlicet loquentes, quoniam bene loqui non didicerunt.

Θ. Οὐ γάρ δέος, μήποτε τόπῳ περιγράφηται τὸ Θεῖον, ἡ δύνιον γένηται, ἵν' δὲον ἡ τῶν εὐπορωτέρων. Ἐμέ τε οὐκέ ἀμείψουσιν οἱ εὐφημοῦντες, ἡ δυσφημοῦντες (ώπερ οἱ βορδόρω μύρον ἀναμηγνύντες, ἡ μύρω βόρδορον, καὶ τὰς ποιότητας τῇ ἐπιμέχεια συγχέοντες), ἵνα δυσχεράνω τὰς βλασφημίας ὡς μεθιστάμενος. Ἡ πολλὰ δὲν κατέβαλον χρήματα τοῖς ἑπτανέταις, εἰ μὲν βελτίω τοῖς ἑπτανοίς εἰργάζοντο. Νῦν δὲ οὐκέ οὐτῷ τοῦτο ἔχει, πόθεν; ἀλλ' ὅπερ εἰμι, τοῦτο μένω, καὶ δυσφημούμενος, καὶ θαυμαζόμενος. Βροτὸς δ' ἀλλως τῆγεται (17) λόγοις, φησὶν Ἰώδης καὶ οἵσα πέτραν περιρρέων ἀφρόδες, ἡ πίτυν αὔραι, ἡ τινα τῶν δασάων καὶ ὑψηλῶν· τοσαῦτα αἱ γλῶσσαι με περιρρέουσι, καὶ ἄμα φιλοσοφῶ τι τοιούτο πρὸς ἐμαυτόν· ὡς Εἰ μὲν ψευδῆς δὲ κατηγορῶν (18), οὐκέ ἐμοῦ μᾶλλον δὲ λόγος, ἡ ἐκείνου τὸ λεγόμενον ἀπτεται, καὶ ἐμὲ δύναμαι βλασφημῆ· εἰ δὲ ἀληθῆς (19), ἐμαυτὸν μᾶλλον ἡ τὸν λέγοντα αἰτιάσομαι (παρ' ἐμοῦ γάρ ἐκείνῳ τὸ λέγειν, οὐκέ ἐμοὶ τὸ εἶναι τοιούτῳ (20) παρὰ τοῦ λέγοντος) καὶ παραδραμῶν τὰς φωνάς, ὡς οὐδὲν οὖσας, ἐμαυτοῦ γενήσομαι, τούτῳ μόνον αὐτῶν κερδαίων τῆς μοχθηρίας, τὸ βιοῦν δασφαλέστερον. Τρίτον δ', δὲ καὶ μέγιστον ἔχει τι καὶ μεγαλοπρεπές, ἡ λοιδορία, διτε μετὰ θεοῦ βλασφημούμενα· οἱ γάρ αὐτοὶ θετητά τε ἀθετοῦσι, καὶ τὸν θεολόγον ὑδρίζουσιν. Οὐκοῦν τούτων οὐδὲν δεινὸν, καὶ οἱ πολλοὶ νομίζωσιν· ἀλλ' οἵτι μηδεὶς ἔτι πιστεύεται πιστὸς ἐναι, μηδὲ τὴν ἀρετὴν ἐτεχνος (21) καὶ σκηνῆς ἐλεύθερος, μηδὲ δὲν σφόδρα ἡ τὴν φυσήν ἐρήθωμένος, καὶ γνήσιος εἰς εὐσέβειαν· ἀλλ' ὁ μὲν καὶ φανερῶς κακός, δὲ πλάστη καὶ χρώμα ἔχει τὴν ἐπιεικειαν, ἵνα κλέπτῃ τῷ φαινομένῳ.

Iis et virtute simp ex, atque a fuco et simulatione similitate ac sincera pietate præditus sit; sed alias larva tantum ei colore quodam morum facilitatem habet, ut virtutis specie fallat.

Ι. Καὶ οἱ μὲν οὐ δοκοῦσι μέλανες διὰ τινας τοιούτους· οὐδὲ δυσγενεῖς, ἡ δυσειδεῖς, ἡ δυναδροί, ἡ ἀκόλαστοι, πλειόνων οὐτως ἔχοντων· ἀλλὰ καθ' ἔαυτὸν ἔκαστος κρίνεται, καὶ οὐ κοινοῦται, οὗτε τῶν ψεγομένων οὐδὲν, οὔτε τῶν ἐπαινουμένων. Τὸ δὲ τῆς κακίας εἰς πάντας (22) χείται φαδίως, καὶ κοινὴ κατηγορία τοῦ παντὸς, μὴ διτε τὸ τῶν πολλῶν, ἀλλὰ καὶ τὸ τινῶν γίνεται. Καὶ τὸ δεινότατον, διτε μὴ μέχρις ἡμῶν ἰσταται μόνον, ἀλλ' ἐπὶ τὸ μέγα καὶ σεμνὸν (23) ἡμῶν διαβαίνει μυστήριον. Τῶν γάρ τὰ δημέτερα κρινόντων, δὲ πάσι μικροῦ συμβαίνει, τοῖς τῶν ἀλοτρίων κριταῖς, οἱ μὲν ἐπιεικῶς εἰσιν ἡμεροὶ καὶ φιλάνθρωποι, οἱ δὲ καὶ λίαν πικροὶ καὶ ἀγνώμονες. Οἱ μὲν

²² Job xvi, 3.

(17) *Βροτὸς δ' ἀλλως τῆγεται.* Ηας sic Elias expounit: « Homo temere laudatoris verbis intumescit, attollitur. » Hinc etiam Schol. habet, θραύσνεται.

(18) *Κατηγορῶν.* In quibusdam, κακηγορῶν, « delectator, maledicus. » Quae lectio vera Combellissio videatur. Reg. Cypr., κακήγορος.

(19) Ἀληθῆς. Sic Reg. hu, et Or. 1. In ed.,

A ex iis, qui imbecilliore animo sunt, accidere queat), aut aurum aliis fluens, aut pravæ linguae, quod bene loqui non didicerunt.

IX. Neque enim metuendum est, ne Deus loco circumscribatur, aut venalis existat, ut totus diutorum sit. Nec item mo vel laudatores, vel vituperatores immutabunt (quemadmodum qui cōno unguentum, aut unguento cōnūm admiscent, ac per mīstionēm qualitates confundunt), ut maledicos sermones, tanquam a meipso mutatus, graviter et iniquo animo seram. Nam multas profecto pecunias laudatoribus numerarem, si me laudando meliorē efficerent. Nunc autem aliter se res 420 habet. Quid enim sum, hoc maneo, sive maledictis afficiar, sive laudibus in cōlūm ferar. *Homo autem temere verbis natat,* inquit Job ²²; ac quantum petram spuma, aut pinum, vel aliquam aliam densam et proceram arborem auræ, tantum me lingue circumfluunt, simulque hujusmodi quiddam mecum comimentor: Si salsa objicit accusator, non me magis, quam eum, qui loquitur, hic sermo attingit, etiamsi me nominatim conviciis petat; si autem vera, meipsum potius, quam eum, qui loquitur, accusabo (a me enim illi sermonis materia subministratur, non autem illius sermo causa est cur talis sim), ac vocibus præteritis, ut quæ nihil sint, mei ipsius ero, hoc unum ex eorum improbitate commodi capiens, ut cautius vitam instituam. C Tertium autem, in quo etiam maximum aliquid atque in primis magnificum habet haec maledictitia, istud est, quod una cum Deo maledictis impetratur. Idem enim et dāitatem rejiciunt, et deitatis præconem contumeliis afficiunt. Quamobrem nihil horum grave est, tametsi id plerique existimant; verum illud molestum, quod jam nemo siderūt, immunis esse credatur, quantumvis etiam animi quidem aperte quoque malus est, alias vero pro-

habet, ut virtutis specie fallat.

X. Et certe non Ideo statim omnes nigri judicantur, quia nonnulli tales sint, nec ignobiles aut deformes, aut ignavi, vel intemperantes et libidinosi, quod plures ita se habeant: verum per se quisque ac privatim expenditur, nec eorum quidquam, quæ vel vitio, vel laudi dantur, communiter omnibus attribuitur: hic contra vitium ad omnes facile diffunditur, atque ob multorum, vel etiam quoru midam culpam, universus ordo in invidiam et crimen vocatur. Quodque omnium gravissimum est, haec criminatio non in nobis tantum sistit, verum ad magnum et venerandum nostrum mysterium transit. Etenim ex iis, qui res nostras expendunt

ἀληθές.

(20) *Τουούτῳ.* Coisl. 4, τοιούτῳ.

(21) *Ἄτεχνος.* Reg. bm, Συντεχνος. Ad marg. :

γρ. εὐτεχνος καὶ μηδὲ σκηνῆς.

(22) *Εἰς πάντας.* Reg. hu, et Or. 1, εἰς πάντα.

(23) *Σεμνόν.* Reg. hu, et Or. 1 σεμάσμιον.

(quod iis omnibus pene contingit, qui de rebus alienis iudicium sibi arrogant), alii admodum lenes et humani sunt, alii perquam acerbi et maligni. Illi enim improbitatem nostram ita vituperant, ut interim fidei doctrinam omni reprehensione libarent; hi autem in legem quoque ipsam, quasi vitii magistrum, cuiusdam conferunt, idque presertim, cum in multis improbos antistites inciderint.

XI. Quid bæc, o viri, et quidam insanimus? Non saltem sero sapiemus? Non expurgiscemur? Non erubescemus? Non, si nihil aliud, hominum certe lingnas, quæ falsa etiam crimina facile afflagent, vitabimus? Non immodico huic contentionis studio finem imponeamus? Non cognoscemus, quænam quæstiones, et quatenus a nobis percipi possint, quænam vero vires nostras superent? Quænam sint hujus temporis ac terrenæ confusio- mis, quæ menti nostræ tenebras offundit: quænam autem futuri sæculi et coelestis libertatis, ut tandem aliis contenti simus, aliis vero purgemur, donec tandem postea perfectionem adipiscamur, ac desiderii finem consequamur? Non apud nos ipsos discernemus, quænam ne quærenda quidem omnino sint, quænam mediocriter, quænam contentiosis hominibus concedenda et relinquenda, quoquo modo se habeant, utpote quæ nullum doctrinæ nostræ detrimentum afferant? Quænam fidei soli, quænam etiam ratiocinationibus donanda? Pro quibus denique alacriter, non ferro et armis, sed rationibus pugnandum? Nam adversas quoque manus aliquæ iis, qui nobis infensi sunt, abiciendam.

XII. Non unam hanc pietatis regulam nobis propositam esse ducemus, ut Patrem, Filium et Spiritum sanctum, unam in tribus personis deitatem et potentiam adoremus, nihil supercolentes, nec subcolentes; (libet enim nonnihil eos imitari, qui in his rebus sapienter se gerunt; alterum enim impossibile, alterum nefarium et impium est;) nec magnitudinem unam per nominum novitatem discidentes? Non enim quidquam seipso majus aut minus est. Hoc quippe posito et constituto, cæteris etiam in rebus consentiemus, saltem qui eamdem Trinitatem colimus, alque ejusdem pene dogmatis et corporis sumus, ac superfluos et inutiles quæstionum hujuscem tempestatis stolones ac deflexus, tanquam communem quemdam morbum, exscindemus, ac de medio tollamus. An vero, ut ea, quæ

(24) Καὶ μάλιστα ἔτερον. Sic Reg. hu. In ed., καὶ μάλιστθ' ὅταν.

(25) Σωφρονήσομεν. Reg. hm, σωφρονήσωμεν, et sic deinceps, ἔκνηψωμεν... φυλαξώμεθα... παυσώμεθα... γνωσώμεθα.

(26) Ἐπισκοπούσης. Sic Regg. hm, hu. In ed., ἐπισκοπούσης.

(27) Τελεσθησόμενοι. Sic plures Regg., Coisl. 1, Or. 1. Male in ed., τελευσθησόμενοι, εἰνι- tiandi.

(28) Παρετέλοντος φιλέριστον. Sic optime Reg. hu, Or. 1, Jes., etc. In ed., παρατητέον τοῖς φιλέρεσσιν.

(29) Τὸ πνεῦμα τὸ ἀγνο. Sic Regg. plures, Or. 1, etc. In ed., καὶ ἄγνοιν πνεῦμα.

A τὰρ ἡμᾶς αὐτοὺς κακίζουσι τῆς μοχθηρίας, ἀφίεντες τὸ δόγμα τῆς μέμψεως· οἱ δὲ καταιτῶνται τὸν νόμον αὐτὸν, ὡς κακίας διδάσκαλον, καὶ μάλιστα δταν (24) παλλοῖς ἐντύχωσι πονηροῖς τῶν προστασίας τῇξιν μένων

IA'. Tί ταῦτα, ὦ οὐτοί, καὶ μέχρι τίνος; Οὐ σωφρονήσομεν (25) δικὲ γοῦν; Οὐκ ἔκνηψομεν; Οὐκ εἰσχωνύμεθα; Οὐκ, εἰ μή τι δόλο, τὰς τῶν ἔχθρῶν φυλαξόμεθα γλώσσας, αἱ καὶ τὰ φευδὴ δράσις ἐπηράζουσιν; Οὐ παυσόμεθα τῆς ἄγαν φιλονεικίας; Οὐ γνωσόμεθα, τίνα μὲν ἡμῖν ἐφικτὰ τῶν ζητουμένων, καὶ μέχρι τίνος· τίνα δὲ ὑπὲρ τὴν ἡμετέραν δύναμιν; Καὶ τίνα μὲν τοῦ παρόντος καιροῦ, καὶ τῆς κάτω συγχύσεως ἐπισκοπούσης (26) τῇ διανοὶ· τίνα δὲ τοῦ μέλλοντος αἰώνος, καὶ τῆς ἐκείθεν ἐλευθερίας· Ινα τὰ μὲν στέργωμεν τέως, τοῖς δὲ καθαρώμεθα ὡς ὑπερόπλοιον τελεσθησόμενοι (27) καὶ στηρόμενοι τῆς ἐφέτεως; Οὐ διαιρήσομεν ἐν ἡμῖν αὐτοῖς, τίνα μὲν οὐδὲ ζητητέον παντάπασι, τίνα δὲ ὑπὲρ ὧν μετρίως, τίνα δὲ συγχωρητέον καὶ παρετέον τοῖς φιλέρισιν (28), δικαὶς ἀν ἔχῃ, ὡς οὐδὲν τὸν λόγον ἡμῶν παραβλάπτοντα; Καὶ τίνα μὲν τῇ πίστει δοτέον μόνῃ, τίνα δὲ καὶ τοῖς λογισμοῖς; Ὅπερ δὲ τίνων καὶ πολεμητέον ἐκθύμας, λογικῶς, ἀλλ' οὐχ ὀπλιτικῶς; Τὸ γάρ καὶ χειρας ἀνταρτεῖν, παντελῶς ἔξω τῆς ἡμετέρας αὐλῆς, καὶ τοῖς μισοῦσιν ἡμᾶς ἀπορρίπτεον. αἰολλοῦ, πρόστις αὐλῆς, καὶ τοῖς μισοῦσιν ἡμᾶς ἀπορρίπτεον.

IB'. Οὐχ ἔνα μὲν δρον εὔσεβειας ἡγησόμεθα, προτικενέν Πατέρα, καὶ Υἱὸν, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ δύοιν (29), τὴν μιαν ἐν τοῖς τρισι θεοτητά τε καὶ δύναμιν, μηδὲν ὑπερσέβοντες, μηδὲ ὑποσέβοντες (30) (ίνα μικρὸν τι καὶ αὐτὸς μιμήσωμαι τοὺς περὶ ταῦτα σοφούς· τὸ μὲν γάρ ἀδύνατον, τὸ δὲ ἀσεβές), μηδὲ μέγεθος ἐν δυομάτων καινούτησι διακόπτοντες; Οὐδὲν γάρ ἔαντου μεῖζον, η Ἐλαττον. Τούτου γοῦν ὁρισμένου, καὶ τάλλα δμονοήσομεν, οἱ γοῦν τῆς αὐτῆς Τριάδος, καὶ τοῦ αὐτοῦ σχεδὸν δδγματός τε καὶ σώματος· τάς τε περιττάς καὶ ἀχρήστους παραφύαδας καὶ παρεξόδους τῶν νῦν ζητημάτων. ὕσπερ τι νόσημα κοινὸν (31), ἐκκριψόμεν τε καὶ ἀναιρήσομεν. "Η οὐχ ἔρχεται μοι (τὰ γάρ ἔτι (32) πόρρωθεν ἐώ λέγεται) τὸ Μοντανοῦ πονηρὸν πνεῦμα κατὰ τοῦ ἀγίου Πνεύματος, καὶ η Νοάτου (33) θρασύτης, εἰτ'

(25) Μηδέτερ ὑπερσέβοντες, μηδὲ ὑποσέβοντες. Sic Reg. hu, et Or. 1. In ed., μηδὲν ὑπερσέβοντες, μηδὲ, etc. Gregorius his verbis perstringit Eudonium, qui gradus in Trinitate conatus est indūcere, docens τὸ Patrem excellentiori enī, ὑπερσέβειν, adorandum; inferiori vero, ὑποσέβειν, Filium ac Spiritum sanctum. Sed impium est, honorem vel ampliorem, vel minorēm iis deferre, qui essentia et natura non differunt.

(31) Κοινόν. Reg. a, κατινόν, εἰ νοντον.

(32) Τέτι. Sic Coisl. 1, et Or. 1. Deest in ed.

(33) Νοάτου. Sic Reg. Cyp. In ed., Νοάτου. De Montani et Novatiani erroribus agit Theologus in Or. xxv, in laudem Hieronis, n. 15; Novatiani et Catharos, εἰσὶ puros εἰς vocabant.

οῦν (34) ἀκάθαρτος καθαρότης, τῇ τοῦ βῆματος εὐ-
περειὲ τοὺς πολλοὺς δελεάζουσα· καὶ ἡ Φρυγῶν (35)
εἰστι καὶ νῦν μανία, τελούντων τε καὶ τελουμένων
μικροῦ τοῖς παλαιοῖς παραπλήσια· καὶ ἡ Γαλατῶν
ἀνια (36) πλουτούντων ἐν πολλοῖς τῆς ἀσεβίας
δύνμασι, καὶ ἡ Σαβελλίου συναίρεσις, καὶ ἡ Ἀρείου
διαιρέσις, καὶ ἡ τῶν νῦν σοφιστῶν (37) ἐντεῦθεν
ὑποδιαιρέσις, τοσοῦτον διαφερόντων, δοσον γλώσσα
λάλος τῆς ἀργοτέρας; Ἐλλ' ἔτι καὶ ἡμεῖς πρὸς
ἡμᾶς αὐτοὺς σχεδόν τι διαφερόμεθα, οἱ περὶ τὸ κε-
φαλαιον ὑγιαίνοντες, καὶ ὑπὲρ τῶν αὐτῶν καὶ πρὸς
τοὺς αὐτοὺς στασιάζοντες.

ΠΓ. Λέγω δὴ τὴν Ἑναγχος ἡμῖν ἐπαναστάσαν ζυ-
γομαχίαν ἀδελφικήν (38), ἐξ ἡς καὶ θεὸς ἀτιμάζε-
ται (39), καὶ ἀνθρώπος. Ὁ μὲν οὖδε γεννηθεὶς ὑπὲρ
ἡμῶν ὅλως, οὐδὲ τῷ σταυρῷ προστηλωθεὶς δῆλον
δὲ, ὅτι οὔτε ταφεὶς, οὔτε ἀναστάς, δι τισιν ἕδος τῶν
κακῶν φιλοχρίστουν ἀλλ' ἐνταῦθα (40) μόνον τι-
μώμενος, οὐ τὸ τῆς τιμῆς ἀτιμία καθέστηκε (41),
καὶ διὰ τοῦτο εἰς δύο ιτοὺς τεμνόμενος, ἡ συντιθέ-
μενος· ὁ δὲ οὐ τελέως προσλαμβανόμενος, ἡ τιμώ-
μενος, ἀλλὰ τῷ μεγίστῳ παραβρίπτούμενος καὶ
ἀποξενούμενος, εἰπερ μέγιστον ἐν ἀνθρώπων φύσει
τὸ κατ' εἰκόνα, καὶ ἡ τοῦ νοῦ δύναμις. Ἐχρήγ γάρ,
ἐπειδὴ θεότης ἥντας (42), διαιρεῖσθαι τὴν ἀνθρω-
πότητα, καὶ περὶ τῶν νοῶν ἀνοηταίνειν τοὺς τᾶλλα
σοφούς· καὶ μὴ δλον με σώζεσθαι, δλον πτασαντα
καὶ κατακριθέντα ἐκ τῆς τοῦ πρωτοπλάστου (43)
παρακοῆς, καὶ κλοπῆς τοῦ ἀντικειμένου· ὡς ἐλα-
τοῦσθαι τῷ μὲν θεῷ τὴν χάριν, ἡμῖν δὲ τὴν σωτη-
ρίαν. Οὐ μόνον δὲ, ἀλλ' ὅτι καὶ ὑπὲρ ἀνθρώπων ἡμῖν
ἔ πλεμος τοῖς παρὰ θεῷ σεσωτικένοις, καὶ τοσοῦτον
τὸ περιὸν ἡμῖν τοῦ σταυρίους, ὥστε καὶ ταῖς τῶν
ὅλων φιλοτιμίαις τοῦτο ἐχρήσαμεν, καὶ ὑπὲρ (44)
ἀλλοτρίων θρόνων ίδίας ἔχθρας ἀναιρούμεθα· δύο τὰ
μέγιστα περὶ ἐν ἔξαμπτάνοντες, ἐκείνων τε τὸ φιλ-
αρχον ὑπεκκαίοντες, καὶ αὐτοὶ τοῦ οἰκείου πάθους
ἔρεισμα τοῦτο λαμβάνοντες, καθάπερ οἱ κρημνιζό-
μενοι τὰς πλατειῶν πέτρας, ἡ τῶν θάμνων τὰς στεβ-
θοτέρας.

(34) Εἰτ' οὖτ. Sic Or. I. In Reg. bm, ἡτ' οὖν. In
ed., εἴτεν.

(35) Καὶ ἡ Φρυγῶν, etc. « Et Phrygum, » etc.
In ea regione Montanus suos errores sparsit. Unde
ejus discipuli « Cataphryges » sunt appellati.

(36) Ἡ Γαλατῶν ἀρια. Hic « Marcellianos » si-
gnificare videtur, qui personarum Trinitatem cum
Sabellio negabant. Marcellus autem erat Galata; et
alludit Gregorius ad hæc Pauli verba ad Gal. iii, 1,
« O insensati Galatæ, » etc.

(37) Σοφιστῶν. Ad marginem Regii cod. hu ponit-
tur, Εὐνομιαγῶν. Sic quidem Elias; Billio autem non
placet. Certe Gregorius eos intelligit, qui paulo mi-
nius dividebant, quam Arius. Non enim per διαφε-
ρόντων intelliguntur ii, qui Arianos « superant, » ut
interpretatur Billius, sed qui ab eis « discrepant, »
et « dissident. »

(38) Ζυγομαχίαν ἀδελφικήν. Intelligenda hæc
de « Apollinari, » quem mitius tractat Gregorius,
quod eum aliquando ad saniorem mentem reditu-
rum operaret.

A adhuc longius remota sunt, præterea, non nisi
sufficiebat pravus adversus Spiritum sanctum Mon-
tani spiritus, et Novati audacia, sive impura 422
puritas, quæ nominis honestate multitudinem in-
escat, et Phrygum adhuc vigens initiantium et ini-
tiatorum furor, sere veterum furori similis, et Ga-
latarum, impietatis nominibus affluentum, demen-
tia, et Sabellii contractio, et Arii divisio, atque
hinc nata sophistarum hujus temporis subdivisio,
qui tantum ab illis, quantum loquax lingua a tarda
et inertis, discrepant? At nos etiam adversus nos
ipsos pene contendimus, qui, quantum ad caput
attinet, belle valeamus, ac pro iisdem et adversus
eosdem contendimus.

XIII. De fraterno illo dissidio, quoa nuper inter
nos exstitit, loquor, ex quo et Deus et homo
ignominia afficiuntur; ille videlicet nec pro nobis
quidem omnino genitus, et cruci affixus, ac proinde
nec sepultus, nec a morte revocatus, quemadmo-
dum nonnullis Christum præpostere amantibus
placuit; verum hic tantum honoratus, ubi honor in
dedecus et contemptum recidit, atque ob eam cau-
sam in duos filios dissecutus aut compositus: hic
autem noui perfecte assumptus, aut honore affectus,
sed maxima ex parte abjectus et ab alienatus, si-
quidem maximum quid in hominis natura est di-
vina imago et mentis facultas. Oportebat enim
scilicet, posteaquam deitas unita esset, humanita-
tem dividi, ac circa mentem homines, alioqui sa-
pientes, insipientes evadere, meque, qui totus ca-
cidi, atque ob primi hominis inobedientiam et
diaboli fraudem condemnatus sum, non omni ex
parte salutem consequi, ut ita et Dei beneficium,
et nostra salus inminuatur. Ad quam indignitatem
illud etiam accedit, quod qui a Deo salute donati
sumus, hominum causa bellum gerimus, tantumque
in nobis contendendi studium exuberat, ut ipsum
quoque aliorum ambitionibus commodemus, ac pro
alienis thronis proprias inimicitias suscipiamus, in
una re duo gravissima peccata committentes, curi
nimurum et eorum ambitionem inflammamus, et
ipsi vitiis nostræ affectionis hoc adminiculum

(39) Ἀτιμάζεται. Plures Regg. et Or. I, ἀτιμοῦ-
ται.

(40) Κακῶς φιλοχριστῶν ἀλλ' ἐρταῦθι, etc.
Sic designantur Apollinaristæ, qui contendebant,
Christum a Catholicis in duos filios dividiri, quod
duas naturas, divinam scilicet et humanam, inte-
gras in eo admitterent.

(41) Καθεστηκε. Deest in Reg. bm, et Or. I.

(42) Ἡρωται. Elias interpretatur: « unita est
carni. » Recte quidem, licet aliter sentiat Billius.
Hic enim Gregorius exagitat Apollinaristas, qui
animam a Christo assumptam non fuisse, at-
que Verbum animæ vices supplevisse volebant,
quod Theologus appellat, περὶ τῶν νοῶν ἀνο-
τατεντ, « circa mentem insanire. »

(43) Πρωτοπλάστου. Reg. bu, Or. I, Jes., πρώ-
του.

(44) Καὶ υπερ, etc. Hic designat Gregorius An-
tiochenam sedem, de qua contendebant Meletius et
Paulinus.

accipiamus, quemadmodum, qui 423 in præceps feruntur, propinquas petras aut firmiores fructices.

XIV. Verum nobis potius eurandum erat, ut eos A per quietem nostram imbecilliores redderemus. Sic enim rectius ipsis, quam pro ipsis dimicantes, consuleremus. At nunc alii, mea quidem sententia, perquam misere se belli socios aliis adjungunt, et viceissim belli socios accipiunt, adeo ut mundus, qui diuturno labore vix tandem et paulatim, nec sine multorum sanguine collectus fuerat, in duas jam contrarias partes divisus sit: quicunque autem paci student, mediosque se profitentur, ab utrisque male muletantur, utpote qui vel contemptui sint, vel etiam bello lassessantur. A qua parte cum nos quoque hodierno die stemos, qui haec reprehendimus, ac propterea cathedrali certaminis et invidiae plenam accipimus, haud mirandum erit, si ab utrisque conteremur, ac post multos labores et sudores de medio submoveamur; ut sublato intermedio pariete atque omni impedimento, minus jam atque omni animorum impetu sese mutuo convulnenterent. Enimvero haec sedare atque comprimere, maxime quidem Dei fuerit, qui omnia tanquam vinculis quibusdam constringit; deinde autem etiam hominum eorum, qui honestatem colunt, atque concordia bonum cognitum et perspectum habent: illud quidem bonum a Trinitate exorditur, cui nihil æque proprium est, ac naturæ unitas, et in scipsa concordia; cuius boni participes sunt angeloi, et divinæ potestates, quæ et cum Deo, et secum pacifice se gerunt; progreditur etiam ad res omnes creatas, quarum ornaementum in concordia situm est; apud nos denique versatur, quoad animalia quidem per mutuum virtutum comitatum et aut elementorum inter se concinnitatem atque proportionem, quarum altera pulchritudo, altera sanitas, et est, et appellatur.

XV. Quanquam autem illud quoque Salomonis prædicem, qui, ut aliis omnibus rebus, ita bello etiam ac paci tempus statuit⁴⁵; hoc unum tamen adjiciam, utriusque quidem rei tempus observandum esse (quandoquidem, juxta illius legem et sermonem, honeste interdum bellum geri potest), quandiu autem licet, propensiores ad pacem esse debemus, hoc enim sublimius est et divinus. Absurdum quippe fuerit existimare, concordiam privatum quidem optimam 424 rem esse, at publice non perinde utiliem et fructuosam: ac domum quidem illam et civitatem optime gubernari, quæ vel nullis omnino, vel certe minimis dissidiis labore, aut si labore, quamprimum ad se redeat, morboque li-

⁴³ Eccle. iii, 8.

(45) Συμμαχοῦσι καὶ συμμαχοῦται. Billius, « simul pugnant, et simul oppugnantur. » Non recte quidem. Etenim vocis Græcæ haec est vera notio, symμαχέω, «arma consocio, sum in belli societate; » συμμαχοῦμαι, «belli socios habeo. » Haec ad Antiochenum schisma referri videntur.

(46) Ὅσοις. Reg. Cyp., et hu, oīc.

(47) Ἀρξάμενος. Reg. Cypr., ἀρχόμενον.

(48) Προελθόν δέ. Sic nos cum Reg. hu. Editi omittunt δέ. EDIT.

B ΙΙ'. Δέον κάκείνους ποιεῖν διὰ τῆς ἐστῶτων ἀπραγμοσύνης ἀσθενεστέρους. Οὕτω γάρ ἀν μᾶλλον αὐτοῖς, ἢ πολεμοῦντες ὑπὲρ αὐτῶν ἔχαριζομεθα. Νῦν δὲ οἱ μὲν συμμαχοῦσι καὶ συμμαχοῦνται (45) λιαν ἀλεεινῶς, ὡς γοῦν ἐμοὶ δοκεῖ· ὥστε καὶ εἰς δύο μορφας ἀντιπάλους ἡδη τὸν κόσμον ἀποκριθῆναι, καὶ τοῦτο σὺν πόνῳ μόρις, καὶ κατὰ μικρὸν συναχθέντα, καὶ πολλῶν αἰμασιν. «Οσον δὲ εἰρηνικόν τε καὶ μέσον, ὃντ' ἀμφοτέρων πάσχει κακῶς, ἢ καταφρονούμενον, ἢ καὶ πολεμούμενον. » Μὲν καὶ ἡμεῖς δητες σήμερον οἱ ταῦτα κατηγοροῦντες, καὶ διὰ τοῦτο τὴν καθέδραν ταῦτην δεξαμένοι, τὴν ἐπίμαχον καὶ ἐπίφθονον· θαυμαστὸν οὐδὲν, εἰ ὃντ' ἀμφοτέρων ἔκτροβείημεν, καὶ στατήμεν ἐκ τοῦ μέσου μετὰ τοὺς πολλοὺς ἰδρώτας καὶ πόνους, ἵνα ἐγγύθεν ἀλλήλους βάλλωσι, καὶ παντὶ τῷ θυμῷ, μηδενὸς δυτος ἐν μέσῳ διατειχίσματος καὶ κωλύματος. Ταῦτα οὖν ὄρισαι καὶ στῆσαι μάλιστα μὲν Θεοῦ, τοῦ πάντα συνένοτος· ἐπειτα δέ καὶ ἀνθρώπων, δοσοις (46) τὸ καλὸν διεσπούδασται, καὶ τὸ τῆς δύμονοις ἀγαθὸν γνωρίζεται· ἀπὸ μὲν τῆς Τριάδος ἀρξάμενον (47), ἃς οὐδὲν οὔτες ἕδιον ὡς τὸ ἐν τῇ φύσει, καὶ πρὸς ἐστήτην εἰρηναῖον· μεταληψθὲν δὲ ὑπὸ τῶν ἀγγελικῶν καὶ θείων δυνάμεων, αἱ καὶ πρὸς θεὸν καὶ πρὸς ἀλλήλας εἰρηνικῶς ἔχουσι· προελθόν δέ (48) μέχρι πάσσος τῆς κτίσεως, ἃς κόσμος τὸ δαστασίαστον· ἐν ἡμῖν δὲ πολιτευσάμενον (49), κατὰ μὲν φυχὴν τῇ τῶν ἀρετῶν ἀντακολούθεται καὶ κοινωνίᾳ, κατὰ δὲ σῶμα τῇ τῶν μελῶν ἢ τῶν στοιχείων πρὸς ἀλληλα εὐαρμοστήται καὶ συμμετρίᾳ· ὥν τὸ μὲν κάλλος, τὸ δὲ ὑγίεια ἔστι τε καὶ δυομάχεται.

C ΙΙ'. Έπαινῷ (50) δὲ εγωγε καὶ τὸ τοῦ Σολομῶντος, ὥστε παντὶ πράγματι, οὕτω δὲ καὶ πολέμῳ καὶ εἰρήνῃ νομοθετοῦντος καιρόν. Ἐκείνῳ προσθήσω μόνον, ἀμφοτέρων μὲν τὸν καιρὸν τηρητέον, ἐπειδὴ καὶ πολεμεῖν ἔστι ποτὲ καλῶς (51), κατὰ τὸν ἐκείνου νόμον καὶ λόγον· ἔως δ' ἂν ἐξῆ, πρὸς τὴν εἰρήνην μᾶλλον ἀποκλιτέον· τοῦτο γάρ ὑψηλότερόν τε καὶ θεοιειδέστερον. Ός ἔστιν ἀποκον, ἕδιξ μὲν ἀριστον ὑπολαμβάνειν τὸ τῆς δύμονοις, δημοσίᾳ δὲ μὴ λυσιτελέστατον. Καὶ οἰκίαν μὲν καὶ πόλιν ταῦτην δριστα διοικεῖσθαι, ἢτις ἀν μηδὲν ἢ ὡς ἐλάχιστα στασιάζῃ (52) πρὸς ἐστήτην, ἢ τοῦτο πάσχουσα, τάχιστα ἐπανῆ (53) καὶ θεραπεύηται· τῷ δὲ κοινῷ τῆς Ἐκκλησίας δῆλο τι βέλτιον εἶναι καὶ πρεπωδέστερον.

D (49) Πολιτευσάμενος. Reg. hu, et Or. I, πολιτευόμενον.
 (50) Έπαινῷ. Reg. hu, ἐπαινῶν.
 (51) Καλῶς. Deest in Reg. I.
 (52) Στασιάζῃ. Reg. hu, et Or. I, στασιάζοται.
 (53) Ἐπανῆ. Sic nos cum Or. I. Reg. bm, ἐπενετή. Apud Montac., ἐπανήκῃ. Editi, ἐπανοι. EDIT.

Καὶ αὐτὸν μὲν ἔκαστον, δπως δὲν πρὸς ἑαυτὸν εἰρητεύῃ, σπουδάζειν (εἰρήνη δὲ τὸ (54) καθ' ἔκαστον αἴρετὸν, καὶ ἡ κατὰ τῶν παθῶν δεσποτεῖα). πρὸς δὲ τοὺς δῆλους μὴ τὸν αὐτὸν φαίνεσθαι, ἀλλ' ἡγείσθαι δέξαντα, τὴν τοῦ πλησίον κατάλυσιν. Καὶ τὸν μὲν Θεὸν ἀφίέναι (55) κελεύειν καὶ τοῖς ἀμαρτάνουσιν εἰς ἡμᾶς, μὴ ὅτι ἐπτάχις, ἀλλὰ καὶ πολλάκις τοσοῦτον, ὡς τοῦ ἀφίέναι τὸ ἀφίεσθαι προξενοῦντος: ἡμᾶς δὲ καὶ τοῖς οὐδὲν ἀδικοῦσι προθυμότερον ἐπηράζειν, ή παρ' δῆλων εὐεργετεῖσθαι. Καὶ τοσαῦτην μὲν (56) εἰδέναι τοῖς εἰρηνοποιοῖς ἀποκειμένην μακαρίτητα, ὥστε καὶ υἱὸν Θεοῦ προσαγορεύεσθαι μόνους ἐν τῇ τάξει τῶν σωζομένων (57)· αὐτὸν δὲ καὶ φιλέχθρως ἔχοντας, ἐπειτα οἰεσθαι καὶ (58) φίλα πράττειν Θεῷ, τῷ παθόντι (59) δι' ἡμᾶς, ἵνα πρὸς ἑαυτὸν εἰρηνεύσῃ, καὶ καταλύσῃ τὸν ἐν ἡμῖν πόλεμον.

autem, dum inimicitarum et simultatum amore tenemur, qui pro nobis, ut nos secum in gratiam reduceret, supplicio affectus est, rem gratiam facere arbitreinur

IC'. Μηδαμῶς, ὡς φίλοι καὶ ἀδελφοί, οὕτω διανομέδα. Αἰδεσθῶμεν τὸ δῶρον τοῦ εἰρηνικοῦ, τὴν εἰρήνην, ή ἐνθένδε ἀπτών ἀφῆκεν ἡμῖν, ὥσπερ ὅλο τοι εἰτήριον (60). "Ἐνα πόλεμον εἰδῶμεν, τὸν κατὰ τῆς ἀντικειμένης δυνάμεως. Εἰπωμεν ἀδελφοί καὶ τοῖς μισοῦσιν ἡμᾶς, δὲν δρά δέχωνται. Συγχωρήσωμέν τι μικρόν, ἵνα τὸ (61) μεῖζον ἀντιλάβωμεν, τὴν δύνονταν. Ἡττηθῶμεν, ἵνα νικήσωμεν. Ὁρᾶτε νόμους ἀθλήσεως, καὶ παλαιστῶν ἀγωνίσματα, οἱ τῷ κάτω κείσθαι πολλάκις νικῶσι τοὺς ὑπερκειμένους. Τούτους ζηλώσωμεν, μὴ τῶν δαιτυμόνων τοὺς ἀπληστότερους, ή τῶν ἐμπόρων ὡν οἱ μὲν ἀμέτρως ἐμφρηνέτες τῶν προκειμένων, οἱ δὲ τὴν ναῦν φορτίσαντες, θάττον ἐρήμαγγεσαν καὶ συγκατέδυσαν, ή τι τῆς ἀπληστίας ἀπέλαυσαν, ἵνα μικρὰ κερδάνωσι, τὰ μεγάλα ζημιώθεντες. Ἐγὼ μὲν οὖν ταῦτα καὶ βῶ καὶ διαμαρτύρομαι, καὶ τὸ τῆς Γραφῆς ποιῶ οὐ παύσομαι. Διὰ Σῶν οὐ σωτῆσομαι, καὶ διὰ Ἱερουσαλήμ οὐκ ἀτήσω· καὶ γάρ ἐκλείπει τὴν ψυχὴν μου ἐπὶ τοῖς ἀτριψούμενοις, οἵτινες οὐ τραυματίαι μαχαλαρας, οὐδὲ τραυματίαι λιμοῦ γινόμεδα (62), τραυματίαι δὲ φιλοδοξίας ή φιλαρχίας· ὡς μηδὲ τὸ ἐλεεῖσθαι μᾶλλον ή τὸ μισεῖσθαι (63) συμβαίνειν τοῖς πίποισιν. Υμεῖς δὲ, εἰ μὲν δέχοισθε τοὺς ἐμοὺς λόγους, τοῦτο διμεινον ἀμφοτέροις· εἰ δὲ διαπύνοιτε καὶ ἀποτέμποισθε, νικῶντας τοῦ πάθους τὸν λογισμὸν, ἐμοὶ μὲν ἱκανῶς ἀφωσίωται καὶ τὰ πρὸς Θεὸν, καὶ τὰ πρὸς ἀνθρώπους· οὐδὲν γάρ, οἶμαι, πλέον ζητήσει τις, οὐδὲ τῶν σφόδρα εἰρηνικῶν τε καὶ φιλοθέων· ὑμεῖς δ' ἂν εἰδεῖτε τὰ ἔξης (64). Οὐ γάρ ἐγώ τι προσθήσω τῶν

A beretur; reipublicæ antem ecclesiasticæ aliud quidquam bono pacis melius ac præstabilius esse: et unumquemque quidem, ut secum pacatus sit, omne studium adhibere (pax enim illud est, quod quisque privatim expedit, atque in turbulentas animi permissiones imperium); erga alios autem non eumdem se præbere, verum proximi oppressionem gloriam suam ducere: id etiam absurdum fuerit existimare, quod, cum Deus quidem iis, a quibus laesi fuerimus, non solum sepius, sed semper, ac toties noxas remittere jubeat, quod videlicet remissio remissionem conciliet ⁶⁵: nobis autem licet sit, eos etiam, a quibus nulla nobis injuria illata est, libentiori animo divexare, quam ab aliis beneficio affici: ac cum tantam quidem beatitudinem pacificis reconditam esse perspectum sit, ut in electorum ordine, soli filii Dei vocentur ⁶⁶; nos

AV. Absit a nobis, o fratres et amici, næc animi sententia. Pacifici illius munus, hoc est pacem, revereamur, quam nobis hinc discedens quasi aliud quoddam legatum reliquit ⁶⁷. Unum hoc bellum agnoscamus, quod cum adversariis potestatis committitur. Eos quoque, qui nobis infestis sunt, fratrum nomine appellemus, si tamen id aequo animo patientur. Exiguum quiddam concedamus, ut, quod majus est, recipiamus, nimirum concordiam. Vinci nos sinamus, ut vincamus. Videτe palæstræ leges, et athletarum certamina, qui ex eo plerumque, quod humi jacent, iis, qui supra siti sunt, victoriam extorquent. Ilos æmulemur, non inexplebiliores convivas aut mercatores, qui partim innoderate appositis epulis ingurgitati, pariliu niniis mercibus onerata nave, ventrem potius disruptint, ac navim secum demerserint, quam ut ex hac inexplebili aviditate fructum ullum cœperint, amissis maximis ut exigua tuerentur. Atque ipse quidem hæc clamo et contestor, nec, quod ait Scriptura, facere desinam: Propter Sion non tacebo, et propter Jerusalem non quiescam ⁶⁸. **425** Deficit anima mea propter interfectos ⁶⁹, quos quidem non gladius aut fames, sed gloriæ et imperii amor

D sauciavit; ita ut, qui cadunt, non miserationem magis quam odium sui excitent. Vos autem, si sermonibus meis parueritis, melius ulrisque id fuerit; sin autem, affectu rationem superante, contemnendos eos et repudiandos duxeritis, ipse quidem, et quantum ad Deum, et quantum ad homi-

⁶⁴ Matth. xviii, 22. ⁶⁵ Matth. v, 9. ⁶⁶ Joan. xiv,

27. ⁶⁷ Isa. lxii, 1. ⁶⁸ Jer. iv, 31.

(54) Εἰρήνη δὲ τό, etc. Reg. hu, εἰρήνη δὲ τοῦ, etc.

(55) Ἀφίέται. Sic plerique codd. In ed., παριέται.

(56) Μέν. Sic Regg. bm, hu, Or. 1, etc. Deest in ed.

(57) Τῶν σωζομένων. Billius: « eorum qui salutem consequuntur. »

(58) Κατ. Deest in Regg. bm, hu, et Or. 1.

(59) Τῷ καθόντι. Reg. hu, τῷ καὶ παθόντι.

(60) Ἐξιτήριον. « Extremum abeuntis mandatum. »

(61) Τό. Deest in tribus Regg., et Or. 1.

(62) Γινόμεθα. Ita Regg. plures, et Or. 1. Alii, γινόμεθα, prave. Edid.

(63) Μᾶλλον η τὸ μισεῖσθαι. Hæc desunt in Or. 1.

(64) Τὰ ἔξης. Reg. hu, et Or. 1. τὸ ἔξης.

nes, officio meo satisfeci; neque enim quisquam, A τραχυτέρων, ἐπειδὴ παῖδων φείδεσθαι πατρικὸς νό-
ταμετὶ pacis admodum studiosus Deique amore præditus, a me, ut opinor, amplius aliquid requiret; μος. Ἄλλ' θέω τύχοιτε (65) καὶ εἰρηνικοῦ τοῦ μεγά-
vos vero, quæ deinde sequentur, videritis. Nec enim λου κριτοῦ, νῦν τε καὶ ἐν ἡμέρᾳ ἀνταπόδοσεως, ἐν
asperius aliquid adjiciam, quandoquidem illiis par- αὐτῷ Χριστῷ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν· φήσῃ δέξα καὶ τὸ κρά-
cere lex paterna est. Utinam autem magnum illum judicem propitium et pacatum vobis experiri con- τος (66) εἰς τοὺς αἰώνας τῶν αἰώνων (67). Ἀριήν.
tingat, et nunc, et in die retributionis, in ipso Christo Domino nostro, cui gloria et imperium in saecula
saeculorum. Amen.

(65) *Tύχοιτε*. Sic Reg. hu, Coisl. 1, Or. 1, etc.
In ed. τύχοιτε.

(66) *Kai τὸ κράτος*. Hæc desunt in plerisque

codi.

(67) *Tῷτε αἰώνας*. Sic Regg. bm, hu, etc. Deest
in ed.

ORATIO XXIII (a).

ΛΟΓΟΣ ΚΓ'.

Tertia de pace, quam post dissidium composuimus B *Εἰρηνικὸς γ'* (68) εἰς τὴν σύμβασιν, ήτη μετὰ τὴν
nos, qui ejusdem fidei sumus.

A'. Θερμὸς δὲ ζῆλος, πρᾶσον τὸ Πνεῦμα, φιλάνθρωπον δὲ ἄγαπην, μᾶλλον δὲ αὐτοφιλανθρωπία· μακρόθυμον δὲ ἐλπίς. Οὐζῆλος ἀνάπτει, τὸ Πνεῦμα πραΐνει, δὲ ἐλπὶς ἀναιμένη, δὲ ἄγαπη συνθέτη (71), καὶ οὐκ ἐξ σκεδασθῆναι τὸ ἐν ἡμῖν καλὸν, καὶ εἰ σκεδαστῆς ἐσμεν φύσεως, καὶ τριῶν ἐν, δὲ οὐτα μένει, δὲ κινηθεῖσα καθίσταται, δὲ ἀπελθοῦσα ἐπάνειται· καθάπερ τῶν φυτῶν δὲ βίᾳ χερτι μετασπάμενα, εἰτ' ἀφιέμενα, πρὸς έαυτὰ πάλιν ἐπανατρέψει καὶ τὴν πρώτην έαυτῶν φύσιν (72), καὶ δείχνυσι τὸ οἰκεῖον, βίᾳ μὲν ἀποκλινόμενα, οὐ βίᾳ δὲ ἀγορθούμενα. Φύσει μὲν γάρ πρόχειρον (73) δὲ κακία, καὶ πολὺς ἐπὶ τὸ χεῖρον δὲ δρόμος, δῶντος κατὰ πρανοῦς τρέχων, δὲ καλάμη τις πρὸς σπινθῆρα καὶ διέμενον φάδιως ἔξαπτομένη, καὶ γνομένη φιλέδη, καὶ συνθάπανωμένη τῷ οἰκείῳ (74) γεννήματι. Πῦρ γάρ οὐλίς γέννημα, καὶ δαπανᾷ τὴν οὐλήν, ὡς τοὺς κακούς δὲ κακία, καὶ τῇ τροφῇ συναπέρχεται. Εἰ δὲ τις ἐν ἔξει καλοῦ τινος γένοιτο, καὶ ἀπ' αὐτοῦ ποιωθεῖται, τὸ μεταποτεῖν ἐργωδέστερον, δὲ γενέσθαι ἀπ' ἀρχῆς ἀγαθόν. Ἐπειδὴ καὶ χρόνῳ (75) καὶ λόγῳ βεβαιωθὲν ἄπαν καλὸν, φύσις καθίσταται, καθάπερ καὶ δὲ ἐν ἡμῖν ἄγαπη, μεθ' ἡς λατρεύομεν τῇ δυτικῇ ἄγαπῃ, καὶ δὲ τὴν τραπέζαμεν, καὶ παντὸς τοῦ βίου προεστησάμεθα.

B'. Ι. Zelus est servidus, Spiritus lenis, charitas oe-
nigna, vel potius ipsamet benignitas, spes longani-
mis: zelus accedit, Spiritus mitigat, spes exspe-
ctat, charitas constringit, nec bonum, quod in no-
bis est, dissipari ac diffluere sinit, quoniam alioqui
fluxæ fragilisque naturæ simus: atque e tribus
unum, aut cum est, manet, aut cum mota et con-
vulsa est, in integrum restituitur, aut cum absces-
sit, revertitur; non secus ac plantæ, quæ manibus
per vim in diversum tractæ, simul atque dimittuntur,
statim ad sese, primaenque suam naturam re-
currunt, idque sibi proprium esse ostendunt, ut
invitæ quidem inflectantur, non invitæ autem eri-
gantur. Vitium enim est natura quidem in prom-
pitu, et facilis ad malum cursus, et funda in præ-
ceps labens, aut etiam festuca quædam, quæ ad
scintillam et ventum facile succendit et inflam-
matur, et una cum suo setu absumitur. 426 Flamma quippe materiæ fetus est, ac materiam
ipsam, non aliter atque improbos homines impro-
bitas, absumit, tandemque cum suo alimento eva-
nescit. Si quis tamen ad boni alicujus habitum per-
venerit, eoque penitus imbutus fuerit, huic iam in
vitium labi difficultius erit, quam ab initio bonum
fieri. Quandoquidem bonum omne, tempore ac ratione confirmatum, naturæ vii obtinet, velut nœc
quoque animis nostris insixa charitas, cum qua
complexi sumus, atque totius vitæ præsidem et moderatricem nobis statuimus.

II. Ubi sunt igitur, qui res nostras, tam bene, quam male se habentes, studiose ac diligenter ob-
servant, non ut judicent, sed ut improbent; nec ut
nobis gratulentur, sed ut insultent; et ut bona qui-
dem calunnientur, mala autem tragicis verbis

D B'. Ποῦ τοῖνυν οἱ τὰ ἡμέτερα τηροῦντες ἐπιμελῶς, εὖ τε καὶ ὡς ἐτέρως ἔχοντα, οὐχ ἵνα κρίνωσιν, ἀλλ' ἵνα κακίσσασιν· οὐδὲ ἵνα συγθῶσιν, ἀλλ' ἵν' ἐφθισῶσι, καὶ τὰ μὲν καλὰ συκοφαντήσωσι, τὰ δὲ φαῦλα ἐκ-
τραγῳδήσωσι, καὶ ἀπολογίαν ἔχωσι τῶν οἰκείων κα-

* Alias XIII. Quæ autem 23 erat, nunc 25. — Ha-
bita post præcedentem, circa medium annum 379.

(68) *Εἰρηνικὸς γ'*. Sic postulat rerum series,
quas in præcedenti Monito exposuimus. In ed., Ei-
ρηνικὸς β'.

(69) *Σύντασιν*. Or. 1, στάσιν.

(70) *Oι δρόδοξοι*. Reg. hu, et Coisl. 1, οἱ δρόδο-
δοι.

(71) *Ἡ ἀράτη συνδεῖ*. Πατερ verba in Reg. hu.
et Or. 1, transferuntur infra post φύσεως.

(72) *Kai τὴν κράτην έαυτῶν φύσιν*. Hæc desunt

in Or. 1.

(73) *Πρόχειρον*. Or. 1, πρόχειρος. Billius, « Quantum enim in proclivi sit vitium, ingensque ad malum cursus pateat, atque unde in præceps celerimè labenti simile sit, aut etiam festuca cui-
piam, quæ ad scintillam et ventum facili momento succendit, flammaque effecta, una demum, » etc.

(74) *Tῷ οἰκείῳ*. Reg. hu, et Or. 1, τῷ ίδιῳ.

(75) *Kai χρόνῳ*. Sic Regg. a, hu, et Or. 1. Decet
καὶ in ed.

κῶν, τὰ τῶν πλησίον τραύματα (76); εἴθε δικαίως οἱ κρίνοντες! Ἡ γάρ ἀν τι καὶ χολῆς θρελος, κατὰ τὴν παροιμίαν (77), εἰ φόρῳ τὸν ἔχθρων ὑπῆρχεν εἶναι ἀσφαλεστέρους· νῦν δὲ μετὰ τῆς ἔχθρας, καὶ τῆς ἐπισκοτούσης τοῖς λογισμοῖς κακίας, ὡφ' οὓς οὐδὲ διώγος ἔχει τὸ ἀξίωτον. Ποῦ τοίνυν οἱ μισοῦντες ἐπίσης καὶ θεότητα καὶ ἡμᾶς; τοῦτο γάρ ὡν πάσχομεν τὸ μεγαλοπρεπέστατον, διτὶ μετὰ Θεοῦ κινδυνεύομεν. Ποῦ ποτε ἡμῖν οἱ τῶν Ιδίων πρόδοι κριταὶ, τῶν δὲ ἀλλοτρίων ἀκριβεῖς ἔξετασται, ἵνα κάνταῦθα φεύδωνται τὴν ἀλήθεαν; Ποῦ ποτε ἡμῖν οἱ τὰ τραύματα ἔχοντες, καὶ τοὺς μώλωπας ὀνειδίζοντες; οἱ τὰ προσκόμματα διασύροντες, καὶ τὰ πτώματα αὐτοὶ πάσχοντες; οἱ τῷ βορδόρῳ ἐγκαλινδούμενοι, καὶ τοῖς σπιλοῖς ἡμῶν ἐπευφραινόμενοι; οἱ ταῖς δοκοῖς τυφλώττοντες, καὶ τὰ κάρφη προφέροντες, ἢ μήτε λυπεῖται οὐδὲν ἔγκειμενα, μήτε χαλεπὸν ἀποσκευασθῆναι καὶ ἀποφυσθῆναι τῆς δψεως
insidentes magnum dolorem afferunt, et facile depelli atque efflari ab oculis possunt, cum interim ipsi trabium mole oppressi caligent⁷⁹?

Γ'. Δεῦρο μετάσχετε τῶν ἀπόρρητων τῶν ἡμετέρων· καλοῦμεν ὑμᾶς εἰς τὸ συνέδριον, καὶ μισούμενοι· χρώμεθα διαιτηταὶ τοῖς ἔχθροῖς, (ἢ τῆς αὐθαδείας, ἢ τῆς παρρήσιας!) ἵν' ἀπέλθητε ἡσυχμένοι καὶ ἡττημένοι, (τί τούτων (78) παραδοξέτερον;) μαθόντες ἡμῶν τὴν ὑγίειαν ἐξ ὧν τὴρ ψωτήσαμεν. Οὐ γάρ περ! θεότητος διηνέχθημεν, ἀλλ' ὑπὲρ εὐταξίας ἡγωνιάμεθα· οὐδὲ διοτέραν δεῖ τῶν ἀσεβειῶν (79) ἐλέσθαι μᾶλλον τημασθήσαμεν, εἴτε τὴν συναιρούσαν Θεὸν, ἢ τὴν τέμνουσαν, εἴτε (80) τὸ Πνεῦμα μόνον ἀπὸ τῆς θεῖκῆς οὐσίας, εἴτε καὶ (81) τὸν Γίδην πρὸς τῷ Πνεύματι, τὴν μίαν μοιρὴν, ἢ τὰς δύο τῆς ἀσεβείας. Ταῦτα γάρ, ὡς ἐν (82) κεφαλαίῳ περιλαβεῖν, τὰ νῦν ἀρρώστηματα· ἐπειδὴ ἀναβάστεις ἐν τῇ καρδίᾳ τίθενται (83), οὐχ διμολογίας, ἀλλ' ἀρνήσεως (84)· οὐδὲ θεολογίας, ἀλλὰ βλασφημίας. "Ἄλλος γάρ ἄλλου φιλοτιμότερος ἐν τῷ πλούτῳ τῆς ἀσεβείας, ὥστερ πεδουκότες, οὐ τὸ ἀσεβεῖν, ἀλλὰ τὸ μέτρια καὶ ἐτέρων φιλανθρωπότερα.

liberalior ac profusior est, perinde atque non id sed ne hac in re moderatores atque humaniores sint, quam cæteri.

Δ'. 'Ημεῖς δ' οὐχ οὕτως. 'Αλλ' ὑπὲρ μὲν θεότητος συμφρονοῦμέν τε καὶ συμβαίνομεν, οὐχ δέ τον δὲ πρὸς ἔστητην ἡ θεότης, εἰ μή μέγα τοῦτο εἰπεῖν, καὶ γεγόναμεν χεῖλος ἐν καὶ φωνῇ μίᾳ, ἐναντίως ἢ οἱ τὸν πύργον οἰκοδομοῦντες τὸ πρότερον. Οἱ μὲν γάρ ἐπὶ κακῷ συνεφρόνουν· ἡμῖν δὲ ἐπὶ παντὶ βελτίστῳ τὰ τῆς δύμονίας, ἵνα στόματι δοξάζωμεν τὸν Πατέρα, καὶ τὸν Γίδην, καὶ τὸ ἄγιον Πνεῦμα, καὶ τοῦτο λέγηται περὶ ἡμῶν. Ωτὶ δηνῶς δὲ θεὸς ἐν τῷ μὲν ἐστιν, δὲ τοὺς ἐνοῦντας αὐτὸν (85) ἐνῶν, καὶ δο-

⁷⁹ *Matth. vii, 4. Psal. lxxxiii, 6. Gen. xi, 1*

(76) *Tὰ τῶν πλησίον τραύματα.* Elias, τὰ τῶν ἀλλοτρίων πτώματα. Plures codi. pro τραύματα legunt πτώσματα.

(77) *Kατὰ τὴν παροιμίαν.* «Ut est in proverbio.» «Usurpar hoc proverbium,» inquit Elias, «de illis qui inde capiunt utilitatem, unde utilitas nulla exspectabatur.»

(78) *Tι τούτων.* Reg. bm, tres Colb., Jes., τι τούτου.

A exaggerent, atque ab alienis lapsibus excusationem vitiis suis querant? Utinam recte judicarent! Esset enim aliqua etiam bilis utilitas, ut est in proverbio, si inimicorum metu cautores efficeremur: nunc autem cum odio et animi improbitate, quæ rationi tenebras osfundit, et ob quam ne vituperatio quidem ullam auctoritatem habet, ad judicandum accedunt. Ubi sunt igitur, qui divinitatem pariter et nos oderunt? Hoc enim ex omnibus, quæ patimur, illustrissimum et magnificentissimum est, quod cum Deo periclitamur. Ubi sunt, qui suorum quidem mansueli et placidi judices sunt, alienorum autem sevéri censores, ut hic quoque fucum veritati faciant? Ubi sunt, qui vibices nobis probrū vertunt, cum ipsi vulnera habeant? Qui offendicula nostra exagitant, cum turpiter ipsi prolabantur? Qui maculis nostris gaudent, cum ipsi in cœno volentur? Qui festucas nobis objiciunt, quæ nec insidentes magnum dolorem afferunt, et facile depelli atque efflari ab oculis possunt, cum interim ipsi trabium mole oppressi caligent⁸⁰?

III. Agite igitur, estote arcanorum nostrorum participes; ad concilium vos, etiam exosci, vocamus; arbitris hostibus utimur, (o insignem arrogantiā, vel potius fiduciā!) ut pudore sufficiat, victique recedatis, (quo quid magis novum ac mirum singi potest?) cognita nimirum, ex eo ipso quod ægrotavimus, nostra sanitatem. Non enim de deitate dissensimus, sed ordinis ac disciplinæ causa certavimus; nec de eo inter nos contentio existuit, C ultra impietas potius **427** eligenda esset, eanē, quæ Deum contrahit, an illa quæ vel Spiritum sanctum duntaxat, vel Filium quoque ipsum una cum Spiritu a divina essentia distrahit: alteramne, inquam, an ultramque impietatis partem amplectemur. Hi enim, ut in genere dicam, hujuscem temporestatis morbi sunt; cum quidam sint homines, qui ascensiones in corde suo ponunt⁸¹, non confessionis, sed abjurationis: non theologiæ, sed blasphemieæ. Alius enim alio in impietatis opibus metuant, ne impiis erroribus sese constringant, quam cæteri.

IV. Nostra autem non eadem est ratio. Nam quod ad divinitatem attinet, non minus quam ipsa secum divinitas, nisi magnum hoc dictu sit, inter nos consentimus atque concordamus; labiumque unum et vox una sumus⁸², contra tamen atque illi, qui turrim olim extruebant. Illi enim in malum conspirabant, nos autem ob pulcherrima quæque concordiam colimus, ut unanimes atque uno ore Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum glorificheremus, idque de nobis prædicetur, quod vere in no-

(79) *Tῶν ἀσεβεῶν.* Oxon., τὴν ἀσεβείαν.

(80) *Ἡ τὴν τέμνουσαν,* εἰτε, εἰτε. Plures codices habent, εἴτε τέμνουσαν, καὶ τέμνουσαν, εἴτε, εἰτε.

(81) *Εἴτε καὶ.* Sic plures codi. Deest καὶ in ed.

(82) *Ἐτ.* Deest in Reg. bm, et Or. 1.

(83) *Τίθενται.* Montac., διατίθενται.

(84) *Ἀρνήσεως.* Coisl. 1, δρνησις.

(85) *Ἐρούντας αὐτὸν.* Deest αὐτὸν in nonnullis codicibus. Coisl. 1 habet, αἰτῶντας αἰτῶν.

bis sit Deus⁸, eos a quibus unitur, uniens, et eos, A a quibus gloria afficitur, loria afficiens; nec tantum prædicetur, sed etiam credatur. Verum aliis de rebus contentio inter nos fuit: male etiam id quidem, non enim iniuria habor (nec enim diabolo aditum ullum aut ansain, nec improbis linguis licentiam dari oportuit); non tamen tanta, quanta iis videtur, qui res nostras per calumniam insectantur. Nam cum fieri non posset, quin aliquid peccaremus, ut homines, nostrum hoc erratum fuit, quod nimio pastoris amore affecti sumus, nec ex duabus eximiis, ut magis expetendus esset, reperire potuimus, quoadusque in hoc convenimus, ut utrumque pari in laude et admiratione poneremus. Hoc nostrum crimen est. Hoc nomine, qui volet, nos condeinet, aut absolvat. Hoc hereticorum B præsidium est. Praeter hoc nihil habetis, etiamsi maxime cupiatis. *Muscæ*, inquit ille, *cum in oleo moriuntur ac putrescant, ipsius suavitatem corrumpunt*⁹: *livor quidem ea, quæ recta sunt, inficere volet, sed non poterit. Omnia enim rerum fortissima est veritas, ut mihi et Esdræ videtur*¹⁰.

428 V. Nos igitur quidem dissidia nostra inter nos composuimus, ac componemus. Nec enim fieri potest, ut filii parentibus inique jus dicant, interveniente præsertim communi Trinitate, pro qua bello impetum, et propter quam bellum hanc geremus. Ego pacis sponsor sum, tantillus vñdelicet tantæ rei, quoniam Deus humilibus dat gratiam¹¹, sublimes autem usque ad terram deprimit¹². Quid vobis illud proderit, o communes nostri pacificatores? Pacificatores namque estis, idque beneficij nobis inviti confertis. Non enim vos propterea pii estis, si quid nos aliqua in re vel parva vel magna peccemus; nos quidem ob vitium hanc laudandi, si quid peccemus, vos autem nihilominus impii estis, quamvis nos peccemus; nisi etiam eo magis, quod labentibus acerbiores estis. Atque ut nos omnibus in rebus unanimes esse perspicitis, ex eoque perpetuam etiam concordiam fore intelligatis, tametsi hujus rei fidem jam, ut opinor, vobis ea, quæ videtis fecerint, probus nimirum ac benignus pater, et filius obsequens, una sedentes, mutuumque sibi ipsis ornamenntum afferentes; a quibus, si qui in vobis benevolentia concordiaque somites

ξάνθων τους δοξάνοντας· καὶ μὴ λέγηται μόνον, ἀλλὰ καὶ πιστεύηται. "Αλλὰ δε ἐστιν ὑπὲρ ὧν διηγέρθημεν· κακῶς μὲν καὶ περὶ τούτων, οὐ γάρ ἀρνήσομαι (ἐχρῆν γάρ μηδεμίαν διδόναι τῷ πονηρῷ πάροδον ἢ λαβῆν) (86), μηδὲ ταῖς πονηραῖς γλώσσαις ἐλευθερίαν, πλὴν οὐ τοσοῦτον, δισοῦ δοκεῖ τοῖς τὰ ἡμέτερα δικαιάλλουσιν. Ἐπειδὴ γάρ ἔδει τι καὶ ἀμαρτάνειν (87), ὥντας ἀνθρώπους, τούτῳ ἐστιν δὲ πταισαμεν, λίχν φιλοποιίμενες (88) γεγόναμεν, καὶ οὐκ ἔχομεν εὔρειν ἀγαθῶν δέον τὸ αἰρετώτερον, ἔως συνέδημεν ἀμφοτερα ἐπίστης θαυμάζειν. Τοῦτο τῆμῶν τὸ ἔγκλημα· περὶ τούτων ἡμᾶς δὲ βουλόμενος εὐθυνέτω ἢ ἀφίέτω· τοῦτο τῶν αἰρετικῶν ἡ ἀσφάλεια· ὑπὲρ δὲ τοῦτο οὐδὲν, οὐδὲν ἀν σφόδρα βούλησθε. Μνῆμα σπριοῦσιν ἔλαιον, φησὶν δὲ εἰπὼν, ἐπεικρούμενατε καὶ ἐστηρίζεται· τὰ δὲ καλὰ δὲ φύδονος βουλήσεται μὲν, οὐ δυνήσεται δέ. Πάντων γάρ τοιχορότατος, ὡς τῷ Ἐσδρᾳ κάμοι δοκεῖ, η ἀληθεία.

E'. Τὰ μὲν οὖν ἡμέτερα ἡμεῖς ἐν ἡμῖν αὐτοῖς καὶ διαλεύμεθα, καὶ διαλυσόμεθα. Οὐ γάρ οἶον τε παῖδας πατράσι δικάσαι κακῶς (89), καὶ ἄμα τῆς κοινῆς Τριάδος μεσιτευούστης, ὑπὲρ ἣς πολεμούμεθα, καὶ δι' ἣν οὐ πολεμήσομεν. Ἔγω τῆς εἰρήνης ἐγγυητής (90), δὲ μικρὸς τοῦ τοσαύτου πράγματος, ἐπειδὴ ταπεινοῖς δίδωσι χάριν δὲ Κύριος, ταπεινοῖ δὲ ὑψηλοὺς έως γῆς (91). Τοῦτο δὲ τὸ τοῦ τοῖς κοινοῖς τῆμῶν διαλακταῖς; διαλλαχταὶ γάρ ἐστε, καὶ ἀκουσίως (92) τοῦτο χαρίζεσθε. Οὐ γάρ ὑμεῖς εὐσεβεῖς, εἰ κακοὶ περὶ τι μικρὸν δὲ μεῖζον ἡμεῖς (93)· ἀλλ' ἡμεῖς μὲν οὐκ ἐπικινετοῦ τῆς κακίας, εἰπερ τι πταίσομεν, ὑμεῖς δὲ οὐδὲν ἡττοῦ ἀσεβεῖς, κανὸν ἡμεῖς ἀμαρτάνουμεν, εἰ μὴ καὶ μᾶλλον, δισοῦ καὶ πταιόντων ἐστὲ βαρύτεροι. Καὶ ίν' εἰδῆτε τὰ πάντα συμφρονοῦντας (94) ἡμᾶς, καὶ διὰ τούτων ὅτι καὶ ἀεὶ συμφρονήσομεν μάθητε, πέπεικε μὲν, ὡς οἷμα, καὶ τὸ ὄρθωμενον, πατήρ εὐγνώμων (95), καὶ παῖς εὐπειθής, ἀλλήλοις συγκαθεζόμενοι καὶ συμπρέποντες· καὶ εἰ τι ζώπυρον ἐν ὑμῖν ὑπῆρχεν εὐνοίας τε καὶ συμπνοίας, τοῦτο ἀνάφαντες, πειθέτω δὲ καὶ δὲ λόγος. Τοῦ (96) μὲν οὖν ἀκηρότετε, καὶ τὸ θαύμα ἐνηχον ἐτι (97) ταῖς ἐμαῖς ἀκοαῖς· καὶ οἶδ', ὅτι μεῖζον ἐν ὑμῖν τοῦ εἰς τὸν ἀέ-

⁸ I Cor. xiv, 25.

⁹ Ἡ λαβὴν. Deest in pluribus Regg., et Or. 1.

¹⁰ (87) Ἀμαρτάτετε. Reg. hu, tres Colb., et Or. 1, ἀμαρτεῖν.

(88) *Alar φιλοποιερες*, etc. Hic aperte videntur disensis Catholici, diverso pastorum (Meletii et Paulini) studio abrepti. Ex duabus namque eximiis pastoribus reperire non poterat ut magis expetendus esset. Unde hæc intelligenda sunt generatione de Catholicis, qui hac de causa Constantinopoli dissentiebant; non vero de Nazianzenis, ut fas so putat Elias.

(89) *Παιδας πατράσι δικάσαι κακῶς*. « Ut filii parentibus inique jus dicant. » Sic primo verterat Billius; sed postea Eliam secutus, tam contra syntaxim, quam contra rem ipsam, ad parentes δι-

D κάσαι retulit, ac reddidit: « ut parentes filiis inique jus dicant. »

(90) Ἐγγυητής. Sic omnes codd. In ed., ἐγγυητής.

(91) Ἔως γῆς. Plures Regg., Coisl. 3, Or. 1, δχρι γῆς.

(92) Καὶ ἀκουσίως. Reg. hu, εἰ ἀκουσίως.

(93) Ήμεις. Sic Regg., a, bm, hu, Coisl. 2, Jes., etc. In ed., ὑμεῖς.

(94) Συμφρονοῦντας. Reg. bm, συμφωνοῦντας, εἰ concordes.

(95) Πατήρ εὐγνώμων, etc. Billius: « candidus pater, » etc. Quinam hic designentur, in Monito dictum est n. 3.

(96) Τοῦ. Reg. bm, τοῦτο.

(97) Ἐτι. Reg. Cypr., ἐστι.

ρα χεθέντος, τὸ ἐν ταῖς φυχαῖς ἀποκείμενον· ἡμῶν δὲ ἀκούσεσθε πάλιν, εἰ πάλιν ποθεῖτε· καὶ εἰ μή τῷ πρὸς ἀπόδεξιν ἴκανά τὰ δημοσιεύθεντα πολλάκις, καὶ οἱ πειρασμοὶ, καὶ οἱ λιθασμοὶ (98), οὓς τε ἡδη πεπόνθαμεν, καὶ οἵς ἡγεμόνεις θεά, οὐ τὸ παθεῖν ζημίαν, τὸ δὲ μὴ παθεῖν κρίνοντες· καὶ τοσούτῳ μᾶλλον, δισφή τῶν ὑπὲρ Χριστοῦ κινδύνων γεγεύσμεθα (99), ὃν καὶ καρπεῖν δριστὸν ἡγεγάμεθα, τὴν τοῦ λαοῦ τοῦδε συναψῆσαι.

periulimus, et perferre parati sumus, non detimento magis, quod periculorum, quas pro Christo tolerantur, gustum cepimus, ex quibus etiam optimum retulimus fructum, nempe populi hujus incrementum.

G. Τί οὖν βούλεσθε; Πέπεισθε τοῦτο, καὶ οὐδὲν δεῖ πραγμάτων ἡμῖν, οὐδὲ θεολογίας δευτέρας, καὶ φείδεσθε τῆς ἐμῆς ἀσθενείας, ὅφ' ἣς ὑμῖν καὶ ταῦτα μᾶλις φθέγγομαι; Ηδὲ, καθάπερ ταῖς βαρεῖαις τῶν ἀκοῶν, πολλάκις τὸν αὐτὸν ἐνηχεῖν λόγον, ἵνα τῷ ἐπιμόνῳ γοῦν τῆς φωνῆς, εἰς ὕπαλατήσωμεν ἀκούστων; δοκεῖτε μοι τὸν λόγον προκαλεῖσθαι διὰ τῆς ἡσυχίας. Καὶ γάρ τὴν σιωπήν συγκατάθεστιν εἶναι, διδάσκει καὶ ἡ παροιμία (1). Οὐκοῦν δέξασθε λόγον ἀμφοτέρων, ἐκ μιᾶς φυχῆς καὶ ἐνδεὸς στόματος. Ἀχθομαι δὲ, διτις μὴ ἐπὶ τι δοσος τῶν ὑψηλῶν ἀνελθῶν, μηδὲ φωνὴν λαβῶν τῆς ἐπιθυμίας ἀξίαν, πᾶσιν δομοῦ τοὺς φρονοῦσι κακῶς ταῦτα φθέγγομαι, ὥσπερ ἐν κοινῷ θεάτρῳ τῇ οἰκουμένῃ (2)· Υἱοὶ ἀνθρώπων, ἔως πότε βαρυκάρδιοι; "Ιτι τι ἀγαπάτε ματαστητα, καὶ ζητεῖτε ψεῦδος, οὐ μίαν, οὐδὲ ἀπλήν θεότητος φύσιν εἰσάγοντες, ἀλλ' ἡτοι τρεῖς ἀπεκενωμένας ἀλλήλων καὶ διεσπασμένας, οὐ θαυμαστὸν δὲ εἰπεῖν, καὶ μαχομένας ὑπερβολαῖς καὶ ἐλλειψεσιν· ή μίαν μὲν, μικροπρεπή δὲ τινα καὶ στενήν, οὐκ ἔχουσαν τὸ μεγάλων εἶναι ἀρχήν, ὥσπερ οὐ δυνθεῖσαν, ή οὐ θειλῆσσαν· καὶ τοῦτο διχῶς, ή διὰ φθόνον, ή διὰ φόνον· τὸ μὲν, ἵνα μή τι δύστιμον συνεισάγηται, τὸ δὲ, ἵνα μή ἔχθρον καὶ μαχόμενον; Καίτοι δοσι τιμιώτερον Θεός κτισμάτων, τοσούτῳ μεγαλοπρεπέστερον τῇ πρώτῃ αἰτίᾳ, θεότητος εἶναι ἀρχὴν, ή κτισμάτων· καὶ διὰ θεότητος μέσης ἀλιθεῖν ἐπὶ τὰ κτισματα, η τούναγτιον (3), τούτων ἔνεκεν ὑποστῆναι θεότητα, δοκεῖ τοῖς λίγιν ἔξεταστοις τε καὶ μετεώροις.

quām rerum creatarum, principiū esse, ac per interpositam deitatem ad res creatas venire, quam ut contra, harūn causa, deitas condita fuerit, quemadmodum sublimibus istis, nimisque ad indagandum propensis placet.

Z. Ε! μὲν γάρ ἐμέλλομεν, Υἱοῦ καὶ Πνεύματος τὴν ἀξίαν ὁμολογοῦντες, ή διναρχα ταῦτα εἰσάγειν, ή εἰς ἐτέραν ἀρχὴν ἀνάγειν, δέος ἀντὶ την δυτικῶν μὴ ἀτιμασθῆ Θεός, ή κινδυνεύσῃ παρ' ἡμῶν τὸ ἀντίθεον Εἰ δὲ ὅσον ἀντίξαρης (4) τὸν Υἱὸν, ή τὸ Πνεῦμα,

^a Psal. iv, 5.

(98) Οἱ λιθασμοὶ. Lapidibus nonnisi in urbe Constantinopolitana petitus est Gregorius; ac proinde haec Orationem post « lapidationem », cuius in ea meminit, habitam fuisse constare debet. Non ergo Nazianzi, ut volunt Elias et Billius, sed Constantinopoli pronuntiata est.

(99) Γεγεύσμεθα. Regg. hu, Or. 1, etc., γεγεύσμεθα.

(1) Παροιμία. Sic proverbium istud: « Qui lacet, consentire videtur. »

A erant, exsuscitati sunt; tamen id quoque sermo persuadest. Illum quidem jam audiisti, meisque auribus sermonum ipsius admiratio etiamnum insonat: nec dubito quin majus illud sit, quod in animis vestris reconditum est, quam quod in aerem fusum: nos autem rursus audietis, si rursus expeditis; et si cui nondum ad probationem sufficiunt, quae sacerdoti numero publice prædicata sunt, id perficiant tentationes illæ ac lapidationes, quas et jam laicū toῦδε συναψῆσαι.

B VI. Quid igitur vultis? Vosne hoc convictos tenet, et nihil opus est, ut nos hac de re gravemur, nec secundam de deitate orationem habeamus, nostræque infirmitati parcitis, quæ tantæ est, ut vix hæc ipsa vobis eloquar? An potius oportet, velut gravioribus auribus, eumdem sermonem sapienter insonare, ut diurna saltem vocis contentionē in audientium aures tandem 429 loquamur? Sed me hac vestra quiete et silentio ad dicendum invitare videmini. Nam silentium parcemus quoque consensum esse docet. Proinde utriusque sermonem ex una anima atque ex uno ore accipite. Illud demum molestum est, quod hæc, in sublimem quemdam montem evectus, vocemque desiderio parem nactus, ad omnes eos simul, qui de religione male sentiunt, in universo orbe, velut communī quadam theatro, proloqui nequeo: *Filiū hominū, usquequo gravi corde?* Ut quid diligitis vanitatem, et queritis mendacium^b, dum non uiam, nec simplicem deitatis naturam inducitis, verum aut tres a se invicem alienas et distractas, nec mirum si dixerim, defectibus etiam et excessibus pugnantes; aut unam quidem, sed jejunam et angustam, que non habeat, ut magnorum causa sit, perinde atque vel non potuerit, vel noluerit: idque dupli de causa, nempe vel ob invidiā, vel ob metum: illud quidem, ne quid æquale; hoc vero, ne quid inimicum et pugnans inducatur? Itaque, quanto Deus rebus creatis antecedit, tanto utique primæ causæ magnificenter est, divinitatis, VII. Etenim si Filiū et Spiritus sancti dignitatem consistentes, eos vel principiū expertes induceremus, vel ad alterum principiū referremus, timendum revera esset, ne Deus contemptu afficeretur, aut Deo contrarium aliquid invehernetur. Cum autem

(2) Τῇ οἰκουμένῃ. Coisl. 3, τῆς οἰκουμένης.

(3) Ἡ τοταρτλον, etc. Hæc erat, juxta Niceph. lib. viii, c. 8, sacrilega Arianorum vox, Filium scilicet propter nos factum vel creatum fuisse, ut nos Deus per ipsum, velut per instrumentum quoddam, crearet; unde si Deus homines creare noluisse, non creasset Filium.

(4) Ἐξαρης. Regg. bm, hu, et Or. 1, ἐξαρης.

quantumlibet Filium aut Spiritum extuleris, nunquam tamen eos supra Patrem ponas, nec a causa removeas: verum illuc præclaram generationem, et admirabilem processionem referas. Percontabor paululum ex te, qui ingeniti et anarchi, hoc est, principii expertis, amore tantopere præ te fers, uter tandem Deum magis contemnat, isne qui ipsum talium, quales tu inducis, principium constitut, an qui non talium, sed natura et gloria æqualium, et quales doctrina nostra profitetur? An vero tibi ad honorem amplum, atque adeo amplissimum erit, quod filium habeas, idque eo magis, si patrem in omnibus rebus reserat, verumque genitoris sui simulacrum gerat, tibique sexcentis servis imperare **430** minus jucundum futurum est, quam unius filii parentem esse: Deo autem quidpiam majus ac præstabilius erit, quam Filii Patrem esse, quod quidem gloriæ accessio est, non decessio, quemadmodum et Spiritus productorem esse? An te illud fugit, cum Deum, Filii, ac Spiritus, velut creaturarum, principium statuis, nec principium abs te honorari, et quæ ex eo manant, ignominia affici? Illud, quia vilium, et exiguum, ac deitate indignorum principium constituis; hæc, quia parva, nec creata tantum, sed omnium etiam, quæ creata sunt, contemplissima et abjectissima facis: non secus ac instrumenta ab artifice, quæ ante a eorum opera Deus creare voluisse, perinde videlicet enim alicuius rei causa factum est, abjectius est

VIII. At ego deitatis principium, temporis ex-
pers, inseparabile, atque infinitum statuens, et
principiu[m], et ea, quæ a principio manant, pari-
honore prosequor: illud, quia talium est princi-
piu[m], bæc, quia tali modo, et talia, et ex tali, nec
tempore, nec natura, nec cultu ei veneratione dis-
tinguenda, unum divisum existentia, et conjunctim
divisa (dictu licet mirum), non minus ob relatio-
nem, quam inter se habent, laudanda, quam si
unumquodque per se privatum acceptum et intel-
lectum esset: perfectam ex tribus perfectis Trini-
tatem, unitate quidem ob divitias mota, binario
autem superato, propterea quod deitas supra ma-
teriam et formam sit, ex quibus corpora constant,
Trinitate vero propter perfectionem definita (haec
enim prima binarii compositionem superat), ut nec
deitas angusta maneatur, nec in infinitum diffunda-

(5) Ἀράγεις. Regg. dm, hu, Coisi. 1, Or. 1, Jes.,
ἀνοίσεις, « de promes. »

(6) Οὐτε τὴν ἀρχὴν τιμᾶς. Sic plures Regg.,
dno Coisl., et Or. 1. In ed. legitur τὴν ἀρχήν, ante
λέγω δῆ.

(7) *Tεχνιτῶν*. Putat Combefisius emendandum, τεχνικῶν. Sie videtur etiam legisse Leuvenklaus, qui pro « ante artifices, » reddit : « ante res clas.

(8) Θετητος δοχιν, etc. Cum Gregorius Patrem app. illat e principium deitatis, » id est Filii et Spiritus sancti, vox illa ἀρχήν, non de tempore, sed de causa est accipienda. Nam, ut saepe jam dictum est, non minus principio parent Filius et Spiritus sanctus, quam Pater, si ad tempus referatur. Sed si de

ούχ ὑπέρ τὸν Πατέρα θήσεις, οὐδὲ τῆς αἰτίας ἀποξενώσεις, ἀλλ' ἔκεισε ἀνάγεις (5) τὸ καλὸν γέννημα, καὶ τὴν θαυμασίαν πρόδον· προσερήσομαί σε ὅλιγον, φιλαγένητε σὺ καὶ φιλάννηρχε. πότερος Θεὸς ἀτιμάζει: μᾶλλον, δι τοιούτων τιθεὶς ἀρχὴν, οἵνων αὐτὸς εἰσάγεις, ή δὴ μὴ τοιούτων, ἀλλ' ὅμοιῶν τὴν φύσιν, καὶ ὁμοδόξων, καὶ οἵνων δι τιμέτερος βούλεται λόγος; Ἀλλὰ καὶ σοὶ μὲν εἰς τιμὴν μέγα καὶ μέγιστον δι σὸς οὐδὲ, καὶ τοσούτῳ μᾶλλον, δισπερ διν τὰ πάντα πατρῷῃ, καὶ χαρακτήρ ἡ γνήσιος τοῦ γεννήσαντος, καὶ οὐκ ἄν δέξαιο μυρίων ἀνδραπόδων εἶναι: μᾶλλον δεσπότης, η ἐνδιαγέννητω πατέρος· τῷ Θεῷ δὲ ἀλλο τι μεῖζον. η Υἱοῦ τυχάνειν Πατέρα, δι προσθήκη δύνης ἔστιν, οὐχ ὑφαίρεσις, ὡς δὲ καὶ προβολέα Πινεύματος; Ἡ ἀγνοεῖς, ὅτι σὺ μὲν κτισμάτων τιθεὶς ἀρχὴν, λέγω δὴ Υἱοῦ καὶ Πινεύματος, οὔτε τὴν ἀρχὴν τιμᾶς (6), καὶ ἀτιμάζεις τὰ ἔξ αὐτῆς; Τὴν μὲν, ὅτι μικρῶν εἰσάγεις ἀρχὴν, καὶ ἀναξίων θεότητος· τὰ δὲ, ὅτι μικρά, καὶ μὴ κτισμάτα μόνον, ἀλλὰ καὶ πάντων κτισμάτων ποιεῖται ἀτιμότερα· εἴ γε τούτων ἔνεκεν ὑπέστη, καὶ ποτὲ, ὡςπερ δργανα τεχνίτη πρὸ τῶν τεχνιτῶν (7) πρότερον οὐκ δυντα, οὐδὲ διὰ λαως γενόμενα, εἰ μή τι κτίσαι δι αὐτῶν ἐδουλήθη Θεὸς, ὡς οὐκ ἀρχοῦντος τοῦ βούλεσθαι. Πᾶν γάρ δι τινος ἔνεκεν, ἀτιμότερον ἐκείνου δι δι γεγένηται.

siquidem borum causa, et aliquando condita sunt artifices non erant, nec alias existivissent, nisi quid et ac voluntas ipsa nequaquam sufficeret. Quidquid eo, propter quod factum est.

Η'. Ἐγώ δὲ θεότητος ἀρχήν (8) εἰσάγων ἄχρονον,
καὶ ἀχώριστον, καὶ ἀδριστον, τὴν τε ἀρχὴν τιμῶ,
καὶ τὰ ἐκ τῆς ἀρχῆς ἐπίστης· τὴν μὲν, ὅτι τοιούτων
ἀρχῆ· τὰ δὲ, ὅτι οὐτικά καὶ τοιαῦτα, καὶ ἐκ (9) τοιού-
του. μῆτες τῷ ποτε, μῆτες τῇ φύσει, μῆτες τῷ σεπτῷ
διειργόμενα· ἐν ὅντα διηργμένως, καὶ διαιρούμενα
συνηγμένως, εἰ καὶ παράδοξον τοῦτο εἰπεῖν· οὐχ ἡτ-
τον ἐπανετά τῆς πρὸς ἀλληλα σχέσεως, η̄ καθ' ἑα-
τὸ ἔκαστον νοούμενον τε καὶ λαμβανόμενον. Τριάδα
τελείαν ἐκ τελείων τριῶν, μονάδος μὲν κινηθείστης
διὰ τὸ πλούσιον, δυάδος δὲ ὑπερβαθείστης (10) (ὑπὲρ
γάρ την ὑλὴν καὶ τὸ εἶδος), ἐξ ὧν τὰ σώματα, Τριά-
δος δὲ ὁρισθείσης διὰ τὸ τέλειον, πρώτη γάρ ὑπερ-
βαίνει δυάδος σύνθετιν, ἵνα μῆτες στενή μένη ἡ θεό-
της, μῆτες εἰς ἄπειρον χένται. Τὸ μὲν γάρ ἀφιλότερον,
τὸ δὲ ἀτακτον· καὶ τὸ μὲν Ἰουδαϊκὸν παντελῶς, τὸ
δε Ἑλληνικὸν καὶ πολύθεον.

causa quæstio sit, Pater est principium, seu origo
Filii et Spiritus sancti; atque ut trium personarum
proprietates distinguantur, Pater est « ingenitus, »
Filius « genitus, » et Spiritus sanctus « procedens. »
Cæterum ut nulla sit de Gregorio nostro hac de re
suspicio, vide or. xx. n. 7, ad hæc verba: Ἐδύ μὲν
ὡς αἴτιον τὸν Πατέρα, εἰτ.

(9) *Kal* &c. Sic Regg. bm, hu, Coisl. 1, et Or. 1.
Deest xaf in ed.

(10) Ανάδος δὲ ὑπερβαθέσης, etc. « Binario autem superato. » Per « binarium » intelligit Gregorius « materiam et formam » quibus corpora constant. Unde in naturis corporeis perfectio sita videtur in hoc binario, ut patet in creatiue priuo. um parentum, qui perfecti creati sunt.

tur. Illud enim parcum ac jejunum, hoc confusum; illud Judaicum prorsus, hoc ethnicum, ac multorum deorum cultum redolens.

Θ. Σκοπῶ δὲ κάκεινο, καὶ Ἰωάς οὐκ ἀπαιδεύτως, οὐδὲ ἀμαθῶς, ἀλλὰ καὶ λίαν ἐπεσκεμμένως, διτὶ σὸν μὲν κίνδυνος οὐδὲ εἰς γεννητὸν εἰσάγοντε τὸν Γένον. Οὐ γάρ μὴ πάθῃ τι γεννῶν δ' ἀγένητος τῶν σωματικῶν τε καὶ ψυχῶν, διτὶ μηδὲ ζῶμα, καὶ τοῦτο αἱ κοιναὶ περὶ θεοῦ παραχωροῦσιν ὑπολήψεις. Ὅπετε τί φοδούμεθα φόδον οὖν μὴ ἔστι φόδος, καὶ ἀσεβούμεν διακενῆς, δὲ δὴ λέγεται; Ἐμοὶ δὲ κίνδυνος ζημιαθῆναι θεότητα, εἰ τὸ κτίσμα παραδεχοίμην. Οὐ γάρ θεός τὸ κτίζουμενον, οὐδὲ δεσποτικὸν τὸ ὄμβδουλον, καὶ τὰ πρώτα φέρηται δουλείας καὶ κτίσεως, καὶ τοῦτο μόνον φιλανθρωπεύηται ὑβριζόμενον. Οὐ γάρ τῆς ὄφειλομένης ἀποστερῶν τιμῆς, οὐ μᾶλλον τιμῆς τῷ διδομένῳ, ή ἀτιμάζει τῷ ἀφαιρουμένῳ (11), καν προσποίησιν Ἑχη (12) τιμῆς τὸ γινόμενον (13).

melia humanius aliquanto tractetur. Nam qui eum debito honore fraudat, non magis ipsum, per id quod tribuit, honore afficit, quam per id, quod nonoris speciem et obtinentem habeat.

I. Καὶ εἰ σοι πλάττεται πάθη περὶ τὴν γέννησιν, καὶ μόνοι περὶ τὴν κτίσιν· οὐδὲ γάρ τὸ κτίζουμενον (14) ἀπαθῶς οἶδεν κτίζουμενον. Εἰ δὲ μὴ γεγέννηται κατὰ σὲ (15), μηδὲ ἔκτισται κατὰ τὸν ἀληθῆ λόγον (16), δέξαι τοῦ λόγου σοι τὸ λειτουργεῖν, δὲ μικροῦ τὸ Ἰσον λέγειν τολμῶν διὰ τῆς προστηγορίας τοῦ κτίσματος (17). Σὺ μὲν οὖν οὐδὲν ἀνεπιχείρητον, οὐδὲ ἀτόλμητον τῷ κακῷ βραβευτῇ καὶ διαιτητῇ τῆς θεότητος· οὐ γάρ εἰχες ἄλλως εὐδοκιμεῖν, ή μακρὰν ἐκβάλλων θεὸν δεσποτείας, ὡσπερ ἐνταῦθα οἱ τυραννικοὶ τὸν τρόπον, καὶ πλεονεκτικοὶ τοὺς ἀσθενεστέρους. Ἔγὼ δὲ μίαν φωνὴν, τὴν αὐτὴν καὶ σύντομον φθέγξομαι. Τριάς ὡς ἀληθῶς ή Τριάς, ἀδελφοί. Τριάς δὲ, οὐ πραγμάτων ἀντίσων (18) ἀπαριθμητικής (ή τι καλύει, καὶ δεκάδα, καὶ ἑκατοντάδα, καὶ μυριάδα δονομάζειν μετὰ τοσούτων συντιθεμένην; πολλὰ γάρ τὰ ἀριθμούμενα (19), καὶ πλείω τούτων), ἀλλ' Ἰωάν καὶ δομοτίμων σύλληψις, ἐνούσης τῆς προσηγορίας τὰ ἡνωμένα ἐκ φύσεως, καὶ οὐκ ἔωστι σκεδασθῆναι ἀριθμῷ λυσομένῳ τὰ μὴ λυσμένα.

merum cadunt); sed æquilibrium et honore parium unita sunt, connectat, nec, quæ solutionem nesciunt,

IA'. Οὕτω φρονοῦμεν, καὶ οὕτως ἔχομεν, ὥστε διπάς μὲν ἔχει (20) ταῦτα πρὸς διληλα σχέσεώς τε καὶ τάξεως, αὐτῇ μόνῃ τῇ Τριάδι συγχωρεῖν εἰδέναι, καὶ οἵς ἀν ή Τριάς ἀποκαλύψῃ κεκαθαρμένοις, ή νῦν, ή ὑστερον· αὐτοὶ δὲ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν εἰδέναι φύσιν θεότητος, ἀνάρχῳ, καὶ γεννήσει, καὶ προόδῳ γνωριζομένην, ὡς νῷ τῷ ἐν ἡμῖν, καὶ λόγῳ, καὶ πνεύματι

A IX. Quin hoc quoque, nec inscite fortasse atque imperite, sed perquam etiam prudenter et circumspecte mecum reputo, tibi quidem nihil periculi ex eo imminet, si Filium genitum asserueris. Non enim verendum est, ne ingenitus aliquid eorum, quæ corporibus ac materiae convenient, in 431 gignendo patiatur, cum ne corpus quidem sit, idque vel communes ipsæ de Deo notiones facile concedunt. Quare, quid nobis timorem singimus, ubi non est timor, ac sine causa, ut vulgo dici solet, Impii sumus? At vero mihi periculum est, ne deitatis jacturam faciam, si creaturam admisero. Nec enim, qui creatur, Deus est; nec qui conservus, Dominus, quamlibet alioqui primas inter servos et res creatas ferat, atque hac una re in contumelia humanius aliquanto tractetur. Nam qui eum debito honore fraudat, non magis ipsum, per id quod tribuit, honore afficit, quam per id, quod nonoris speciem et obtinentem habeat.

B X. Quod si passiones circa generationem tibi singis, ego quoque idem circa creationem mihi singam. Nam ne id quidem, quod creatur, citra passionem creatur. Quod si nec genitus est, ut ipse sentis, nec creatus, quod veritas sentit, quod tibi reliquum est, accipe, qui per creaturæ nomen eo pene audacie prorumpis, ut idem dicas. Ac tu quidem, male deitatis iudex atque arbiter, nihil intentatum relinquis; nihil non aedes; non enim alia ratione nomen tuum illustrare poteras, quam si, ut qui tyrannicis sunt moribus, atque ad alienas facultates eripiendas propensi, infirmiores homines, eodem tu quoque modo Deum ab imperio et dominatione procul submoveres. Ego contra, unam vocem, eamque brevem et compendiosam, habeo. C Trinitas vere Trinitas est, fratres. Trinitas porro non inæqualium rerum enumeratio est (quid enim alioqui prohibeat, quin, et decadem, et centuriam, ac myriadem nomine inveniatur, si cum tot numeris componatur? Multa quippe, multoque his plura in numero dissimili sinat.

XI. Sic sentimus, sic animo affecti sumus, ita tamen, ut, quam relationem atque ordinem hæc inter se habeant, Trinitati ipsi soli, ac purgata mente hominibus, quibus, vel in hac vita, vel in posterum Trinitas id patescerit, noscendum relinquamus. Nos autem unam et eamdem deitatis naturam teneamus, quæ ex principii expertise, et

(11) Ἀφαιρουμένῳ. Regg. bm, hu, ὑφαιρουμένῳ.

(12) Ἑχη. Sic Regg. bm, hu, et Or. 1. In ed., Ἑχη.

(13) Τὸ γινόμενον. Coisl. 1, τὸ διδόμενον.

(14) Οὐδὲ γάρ τὸ κτίζουμενον. Combeffsius versit: « ne id quidem quod creat, citra passionem creat. » Cæterum id fusius in Or. xx De dogmate explicatur.

(15) Γεγέννηται κατὰ σέ. Sic codd. Ita legit ac vertit Billius. Deest κατὰ σέ in ed.

D (16) Κατὰ τὸν ἀληθῆ λόγον. Sic Reg. hu, Coisl. 1, etc. Hæc desunt in edit., quamvis a Billio redita.

(17) Κτίσματος. Coisl. 1 addit, δτι μηδὲ εἶδετε ἐν κατασκευάζεται, « quod nec uni formæ instruatur. »

(18) Ἀριστων. Billius: « diversarum. »

(19) Τὰ ἀριθμούμενα. Sic Regg. bm, hu, et Or. 1. Deest τὰ in edit.

(20) Ἑχει. Ita Reg. hu, et Or. 1. Alii, Ἑχη.

generatione, et processione agnoscurit, quemadmodum id quod nobis inest, mente, sermone, ac spirito **432** intelligitur (quantum quidem ex sensibilibus, ea, quae animo et ratione intelliguntur, atque ex parvis maxima conjicere possumus, quandoquidem nulla imago veritatem assequi potest), ipsam secum concordem, semper eamdem, semper perfectam, qualitatis, quantitatis, temporis expertem, increatam, atque ejusmodi, ut nec ei quidquam unquam defuerit, nec defuturum sit, incomprehensibilem, nunquam se deserentem, nec deserturam: *vitas et vitam, lumina et lumen, bona et bonum, glorias et gloriam, verum et veritatem, ac spiritum veritatis, sancta et ipsammet sanctitatem: Deum unumquodque, si separalim consideretur, mente videlicet, ea quae separari nequeunt, separante: Deum rursus haec tria, si quidem simul intelligentur, ob eundem motum et eamdem naturam: eam rationem habentem, ut nec supra se quidquam reliquerit, aut aliud quidquam supererit; nihil enim erat: nec rursus quidquam post se relictura aut supererat sit; nihil enim futurum est: nec denique secum aliquid aequaliter admittat; nihil enim est ex omnibus rebus creatis, et servis, et participantibus, ac circumscriptis, quod incretam illam, et dominam, et participatam, atque infinitam naturam assequatur.* Verum alia longo prorsus ab ea intervallo distant, alia proprius quodammodo ad eam accedunt, atque accessura sunt: idque non vi naturae, sed gratiae, nempe cum servitus Trinitati recte praestita, supra servitulem assurre erit: nisi tamen hoc quoque ipsum libertas et regnum est, dominationem probe agnoscere, nec ea, quae inter se distineta sunt, per animi abjectionem confundere ac permiscere. Porro quibus tantum, tamque honorificum est serviisse, quanta tandem horum dominatio censenda est! Et cum cognitio ipsa beatitudo sit, quantum, queso, illud est, quod cognoscitur?

XIII. Hoc nobis magnum illud mysterium vult; **C** idque non vi naturae, sed gratiae, nempe cum servitus Trinitati recte praestita, supra servitulem assurre erit: nisi tamen hoc quoque ipsum libertas et regnum est, dominationem probe agnoscere, nec ea, quae inter se distineta sunt, per animi abjectionem confundere ac permiscere. Porro quibus tantum, tamque honorificum est serviisse, quanta tandem horum dominatio censenda est! Et cum cognitio ipsa beatitudo sit, quantum, queso, illud est, quod cognoscitur?

(21) Οὗποτε λειποντας, etc. « Quae sibi nunquam defuit, nec defutura est. »

(22) Καταλείψοντας. Sic Reg. hu, et Or. 1. Sic legit et expressit Billius. In ed., καταλείποντας.

(23) Μεταληπτικῆς. Sic plerique codd. Reg. hu, Coisl. 2, Or. 1, μεταληπτῆς. In Par. ed., μεταλυπτικῆς, [mendose].

(24) Τὸ δουλεῖσα. Reg. hu, et Or. 1, τῷ δουλεῖσα.

(25) Κατ ἡ βασιλεία. Sic Reg. hu. Deest ἡ in edit.

A (δον εἰκάσαι τοῖς αἰσθήτοις τὰ νοητὰ, καὶ τοῖς μηχροῖς τὰ μέγιστα, ἐπειδὴ μηδὲμια εἰκὼν φθάνει πρὸς τὴν ἀλήθειαν), αὐτὴν ἔαυτῇ συμβαίνουσαν, ἀεὶ τὴν αὐτὴν, ἀεὶ τελειαν, ἀποιον, ἀχρονον, ἀκτιστον, ἀπεριληπτον, οὐποτε λείπουσαν (21) ἔαυτῆς, οὔτε λείπουσαν· ζωδια καὶ ζωὴν, φῶτα καὶ φῶς, ἀγαθὰ καὶ ἀγαθὸν, δόξας καὶ δόξαν, ἀληθινὸν καὶ ἀληθειαν, καὶ πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ἄγια καὶ αὐτοαγιότητα· Θεὸν ἔκαστον, ἀνθεωρῆται μόνον, τοῦ νοῦ χωρίζοντος τὰ ἀχώριστα· Θεὸν τὰ τρία, μετ' ἀληθινῶν νοούμενα τῷ ταυτῷ τῆς κινήσεως καὶ τῆς φύσεως· οὔτε ὑπὲρ ἔαυτὴν τε καταλείπονταν, ἢ ὑπερδάσαν ἀλλο τι· οὐ γάρ ἦν· οὔτε μεθ' ἔαυτὴν τι καταλείψουσαν (22), ἢ ὑπερθρησομένην· οὐχ ἔσται γάρ· οὔτε μεθ' ἔαυτῆς τι παραδεχομένην διμότιμον· οὐ γάρ ἔφικεντα τι τῶν κτιστῶν, καὶ δούλων, καὶ μετεχόντων, καὶ περιγραπτῶν τῆς ἀκτίστου, καὶ δεσποτικῆς, καὶ μεταληπτικῆς (23), καὶ ἀπερόντων φύσεως. Τὰ μὲν γάρ πάντη πόρρω, τὰ δὲ ποσῶν πλησιάζοντα καὶ πλησιάσοντα· καὶ τοῦτο οὐ φύσει, ἀλλὰ μεταλήψει, καὶ πηγίκα, διαν τὸ δουλεῖσα (24) κολῶς τῇ Τριάδι, ὑπὲρ τὴν δουλειαν γένηται· εἰπερ μὴ καὶ τοῦτο αὐτὸν ἡ ἐλευθερία καὶ ἡ βασιλεία (25), τὸ γνῶναι καλῶς δεσποτεῖαν, ἀλλὰ μὴ φύειν τὰ διεστῶτα, νοῦ ταπεινότητι. Οἶς δὲ τὸ δουλεῖσα τοσοῦτον, πηλίκη τούτων ἡ δεσποτεῖα; καὶ εἰ τὸ γνῶναι μακαρίτης (26), πηλίκον τὸ γνωστόμενον;

B **IB'.** Τοῦτο ἡμῖν τὸ μέγα μυστήριον βούλεται· τοῦτο, ἡ εἰς Πατέρα, καὶ Γίδην, καὶ ἄγιον Πνεῦμα, καὶ τὸ κοινὸν δνομα, πίστις καὶ ἀναγέννησις, δρνησις ἀθετᾶς (27) καὶ δύμολογία θετήτος. Τοῦτο γάρ τὸ κοινὸν δνομα. « Ωστε τὸ ἀτιμάζειν τι τῶν τριῶν ἡ χωρίζειν, ἀτιμάζειν ἔστι τὴν δύμολογίαν, τὸ μὲν τὴν ἀναγέννησιν, τὸ δὲ τὴν θεότητα· τὸ μὲν τὴν θέωσιν, τὸ δὲ τὴν ἐλπίδα. Ὁράτε οὖτις χαρίζεται ἡμῖν τὸ Πνεῦμα θεολογούμενον, καὶ οὐδὲ ζημιοὶ ἀθετούμενον. Ἐώ γάρ λέγειν τὸν φόδον, καὶ τὴν ἡπειρημένην ὁργήν, οὐ τοῖς τιμῶσιν, ἀλλὰ τοῖς ἀτιμάζουσιν. Ταῦτα ὡς ἐν βραχέσι πεφιλοσόφηται πρὸς ὑμᾶς (28) δογματικῶς, ἀλλ' οὐκ ἀντιλογικῶς· ἀλιευτικῶς, ἀλλ' οὐκ Ἀριστοτελικῶς· πνευματικῶς, ἀλλ' οὐκ κακοπραγμονικῶς· ἐκκλησιαστικῶς, ἀλλ' οὐκ ἀγοραϊκῶς· ὥφελιμως, ἀλλ' οὐκ ἐπιδεικτικῶς· ἵνα γνῶτε τὸ αὐτὸν φρονοῦντας ἡμᾶς, οἱ καθ' ἡμῶν δημηγοροῦντες, καὶ πα-

(26) *Ἐτ τὸ γνῶναι μακαρίστης, etc.* Alludit Gregorius ad hæc Joannis verba xvii, 3: « Hæc est auctem vita æterna, ut cognoscant te solum Deum verum, et quem misisti Jesum Christum, » in qua cognitione consistit certe vera beatitudo, quæ in æterna vita reperitur.

(27) Ἀρηταῖς ἀθετᾶς. « Abjuratio atheiæ, seu, impie latias, qua Deus tollitur. »

(28) Πεφιλοσόφηται πρὸς ὑμᾶς. Hæc desunt in Reg. hu, et Or. 1. »

νηγυρίζοντες, καὶ τούτο μόνον ὁμοοῦντες, ἐν ἑμιπνεομένους, ἐν πνέοντας· καὶ μὴ, καθάπερ οἱ λιμώττοντες, σπερμολογήτε τὰ μικρά ἡμῶν, εἴτε πταῖσματα χρῆ λέγειν, εἴτε καὶ παίγνια· ὡς ξεῖτι τῆς ἀκρας κακδαιμονίας, μὴ ἐν τοῖς ίδοις Ισχυροῖς τὸ ἀσφαλὲς ἔχειν, ἀλλ' ἐν τοῖς ἐτέρων σαθροῖς (29).

II. Ἰδοὺ δεξιάς διδομεν ἀλλήλοις ἐν ταῖς ὑμετέραις ὑψεσιν. Ἰδοὺ τῆς Τριάδος τὰ ἔργα, τῆς ὁμοίως ἡμῖν δοξαζομένης τε καὶ προσκυνουμένης. Τοῦτο ὑμᾶς χρηστοτέρους ποιήσει (30) καὶ ὅρθοδοξοτέρους. Ὡς δοφέλον γε καὶ ἀκουσθείμεν, καὶ γένοιτο τὴν ἡμέραν ταῦτην, ἡμέραν γενέσθαι κλητῆν, ἀγίαν, μὴ ἀντιλογίας, ἀλλ' εὐρυχωρίας· μὴ πειρασμοῦ μημηδονον, ἀλλ' ἕορτὴν ἐπινίκιον· ἵνα τὸ ἡμᾶς συμφρονεῖν ἀλλήλοις, καὶ μικροῦ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην, ἥς τὰ μὲν ὑγίας εἶχε, τὰ δὲ νῦν ἀπέλαβε τὴν ὑγίειαν, τὰ δὲ ὑγιαίνεν ἄρχεται, τοῦτο καὶ ὑμῖν αἰτιον γένεται σωτηρίας, καὶ ἀναπλάσεως. Ὡς Τριάς ἀγία, καὶ προσκυνητή, καὶ μακρόθυμο! μακρόθυμος γάρ τι ἐπὶ τοσοῦτον ἀνασχομένη τῶν σὲ τεμνόντων. Ὡς Τριάς, ἥς ἐγὼ κατηξώθην, καὶ λάτρης εἶναι, καὶ κῆρυξ ἐκ πλείονος ἀνυπόχριτος! Ὡς Τριάς ή πᾶσι (31) ποτε γνωσθησόμενή, τοῖς μὲν τῇ ἐλλάμψει, τοῖς δὲ τῇ κολάσει! Δέχοι καὶ τούτους προσκυνητάς, τοὺς νῦν ὑβριστάς· καὶ μηδένα ζημιωθείημεν, μηδὲν τῶν ἐλαχίστων, κανένετο τι ζημιωθῆναι δέοι (32) τῆς κάριτος· οὐ γάρ τολμῶ τοσοῦτον δοσιν δ' Ἀπόστολος (33) φθέγξασθαι.

ΙΔ'. Ἀλλ' οὐ ταῦτα φίλα ὑμῖν: σπαράσσεται: δὲ τὴν γλώσσα, καὶ ὧδειν: τὴν ἀντιρρήσιν; Ὁψόμεθα καὶ ταύτην ποτὲ, ή οἵς μᾶλλον ἡμῶν σχολὴ περίεστι· γνωσθεία καὶ τὰ κομψά ὑμῶν γεννήματα, ή ἔξαρθλώματα, ἐπειδὸν τὰ ὡκά τῶν ἀσπιδῶν ρήξαντες ή συντρίψαντες λόγω σκληρῷ καὶ ἀντιτύπῳ, οὔρα (34) καὶ ἀνεμιαῖα ταῦτα ἐλέγχωμεν, καὶ τὸν ἐν αὐτοῖς τῆς ἀσθείας χρυπτόμενον βασιλίσκον εἰς μέσον ἀγάγωμεν (35)· εἰ καὶ βασιλίσκον, ἀλλὰ νεκρὸν τε καὶ ἀτελῆ, καὶ ἀκίνητον, ταῖς ὠδῖσιν ἐναποθανόντα, καὶ πρὶν γεννηθῆναι οὐκέ τίτα (36), καθ' ὑμᾶς εἰπεῖν, ἵνα τι μικρὸν ὑμῖν καὶ χαρίσωμαι· οὐ μᾶλλον μισθῶν τῆς συλλήψεως, ή ἐλεεινὸν τῆς ἀμβλώσεως. Τοῦτο δώσει ἡμῖν, οἰδ' ὅτι, δοὺς ἐπὶ ἀσπίδα καὶ βασιλίσκον ἐπιβαίνειν, καὶ περιπατεῖν ἐπάνω ὄφεων καὶ σκορπίων· δει καὶ συντρίψει τὸν Σατανᾶν ἐν τάχει ὑπὸ τοὺς πόδας ἡμῶν, εἴτε ὡς ἀστραφῆν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ πεσόντα διὰ τὴν παλαιὸν λαμπρότητα, εἴτε ὡς δριψιν φεύγοντα διὰ τὴν ὑστερὸν σκολιότητα, καὶ τὴν εἰς τὸ χαμερπές μεταποίησιν, ἵνα μικρὸν τι τῶν κακῶν

⁹ Rom. ix, 3. ¹⁰ Psal. xc, 13; Luc. x, 19. ¹¹ Luc. x, 18.

(29) Σαθροῖς. Coisl. 1, σταθμοῖς.

(30) Ποιήσει. Reg. Cypr., ποιήσοι.

(31) Πᾶσι. Jes., πάντῃ.

(32) Δέοι. Comlef., δέη.

(33) Οστορ δ' Ἀπόστολος. Alludit hic Gregorius ad hæc Apostoli verba, Rom. ix, 3: « Optabam enim ego ipse anathema esse a Christo pro fratribus meis, » etc.

A liter dicta sint : ut qui adversum nos conciones habetis, et in publicis conventibus vos ipsos jactatis, atque in hoc uno concordes estis, nos idem sentire, eodem modo inspirari, idem spirare intelligatis; nec, ut qui fame premuntur, exigna nostra, sive peccata, sive ludicia dicenda sunt, colligatis atque in vulgus spargatis. Extremæ quippe miseriae est, non propriis viribus, sed aliorum imbecillitate niti atque confidere.

XIII. En mutnas dextras, inspectantibus vobis, jungimus. En quid Trinitas, quam nos æque celebramus et adoramus, efficerit. Hoc vos benigniores rectiusque de religione sentientes efficiet. Utinam sane exandiamur, atque hic dies, qui vocatur sanctus, fiat dies, non contradictionis, sed latitudinis; B non tentationis monumentum, sed triumphale festum; ut mutua nostra concordia, totiusque pene terrarum orbis, qui partim jam ante sanus erat, partim sanitatem nunc recepit, partim sanus esse incipit, vobis quoque salutis atque instauracionis causa sit. O sancta, et adoranda, et longanimes Trinitas! longanimes enim es, qua: eos, a quibus scinderis, tandiu toleras. O Trinitas, cujus ego, ut cultor ac sincerus præco essem, jampridem dignus habitus sum! O Trinitas omnibus aliquando, vel per illuminationem, vel per pœnam agnoscenda! Utinam hos quoque, qui nunc contumeliis te afficiunt, adoratores accipias, nec quemquam, ne ex minimis quidem amittamus, vel etiam si mibi propterea aliqua gratia jactura facienda sit: non enim tantum dicere audeo, quantum Apostolus ⁹.

XIV. Quid? Hæc vobis minus grata sunt, ac lingua distorquetur, et confutationem parturit? Hanc quoque aliquando videbimus, cum vobis plus otii, quam nobis, suppetat; ac lepidos et elegantes vestros fetus, imo abortus cognoscemus, cum ruptis aspidum ovis, aut dura et solida disputatione contractis, irrita ea et ¹⁰ evanida esse aperte demonstraverimus, abditumque in ipsis impietatis basiliscum in medium protulerimus; basiliscum quidem illum, cæterum mortuum, et imperfectum ac motu carentem, ipsisque partns doloribus immortuum, ac, priusquam gignat, non existente (libet enim verbis vestris uti, ut nonnihil gratiae apud vos ineam), ob conceptionem non minus detestabilem, quam ob abortum miserabilem. Hoc nobis, mihi credite, daturus est ille, qui potestatem nobis dedit super aspidem et basiliscum ambulandi, et calcandi supra serpentes et scorpones ¹¹; qui etiam Satanam, vel tanquam fulgor e coelo lapsum ¹², ob antiquum splendorem, vel serpentis

(34) Οὔρα. Coisl. 1, οὐραῖ.

(35) Ἀγάρωματ. Reg. hu, Or. 1, ἄγωμα.

(36) Οὐκέ δτα. Hic notat vocein, seu blasphemiam Arianorum, qui de Filio dicebant: « Non erat priusquam gigneretur, aut nasceretur. » Quare οὐκέ δτα videtur sic reddendum: « non existente. » Billius reddit: « extinctum. »

inatar fugientem, ob posteriorem obliquitatem, et A ἀναπνεύσαμεν, ἀποδρασάσης; (37) παντελῶς δόύνης, immutationem in eum statum, ut jam humi repat, καὶ λύπης, καὶ στεναγμοῦ, νῦν τε καὶ ὄστερον, ἐν sub pedibus nostris brevi conteret; ut a malis pau- Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν. φὴ δέ καὶ τὸ lulum quiddam respiremus, fugato prorsus dolore, κράτος εἰς τοὺς αἰώνας, τῶν αἰώνων (38). Ἀμήν. et mœrore, ac gemitu, nunc et in posterum, in Christo Iesu Domino nostro, cui gloria et imperium in sœcula sœculorum. Amen.

(37) Ἀποδρασάσης. Sic Coisl. 1. In ed., ἀποδράσης.

(38) Καὶ τὸ κράτος... τῷ αἰώνι. Hæc desunt in Regg. bm, hu, Coisl. 4, et tribus Colb

435 MONITUM IN ORATIONEM XXIV.

I. Antequam ad hujus orationis argumentum deveniamus, expendendum nobis est, quis sit ille Cyprianus, cuius ländes hic tam magnifice prosequitur Gregorius. Non mediocris enim versatur hac de re inter eruditos controversia. Alii pro Cypriano Carthaginensi, alii pro Antiocheno militant; et perquam arduum videtur in tanta opinionum varietate inter discordes pacem constituere. Etenim si attendatur ad hæc Theologi verba (n. 6): « Hic Cyprianus, magnum quandam Carthaginem, nunc autem totius orbis nomen, etc., » et alibi (n. 12): « Pastor creatur... Neque enim Carthaginensi tantum Ecclesiæ, nec Africæ, ab eo, et propter eum etiam nunc claræ et celebri præficitur, verum etiam, etc., » videbitur sane Theologum Cypriani Carthaginensis nomen celebrare voluisse. Verum orationis series plura exhibet, quæ huic Cyprieno nullatenus congruere possint, imo quæ repugnant. Dicendumne igitur errasse Gregorium, ac duos Cyprianos confudisse? Id animadvertis Billius (39); et ut Gregorium nostrum ab errore aut memorie lapsu vindictet, geminum Cyprianum Carthagine natum fingit; nec absurdum putat duos ejusdem nominis viros, in eadem urbe natos, diverso tempore eandem sedem occupasse. Sed subinde fatetur, quod, « velut in gemellis fratribus interdum, formæ similitudine decepti, alterum pro altero accipimus; ita Gregorius in duobus ejusdem nominis viris, multarumque virtutum similitudine conjunctis, Antiocheno nonnulla tribuerit, quæ Carthaginensi conveniebant. » Idem difficultatis nodus diu incertum tenuit eruditum Oxoniensem Cypriani Carthaginensis editorem (40); sed aliam nodi solvendi viam aggreditur. Fellus namque, pari, ac Billius, erga Gregorium nostrum veneratione ductus, ne in hac re culparetur Theologus, unicum duntaxat agnoscit Cyprianum, eumque Carthaginensem, sed quæ de Antiocheno feruntur, inter fabulas numerat. Quin etiam aperte declarat, Gregorium tam oscitanter errare non potuisse, ut episcopum Antiochenum cum Carthaginensi confunderet.

II. Verum supersunt vetustissima monumenta quibus plane demonstratur Cyprianum, Antiochiae in Phœnicia episcopum, vere exstisset. Constat enim apud eruditos Cypriani Antiocheni et Justinæ res gestas statim post illorum martyrium fuisse conscriptas. Exstat etiamnum opus in tres partes seu libros divisum. Prima pars mirabilem Cypriani et Justinæ conversionem complectitur. In secunda Cyprianus vite suæ ac criminum confessionem, necnon et magicarum artium seriem texit. In tertia denique utriusque martyrium describitur. Hujus operis secunda pars, jam Latine in Bodleiana bibliotheca reperta, a Fello fuerat Oxoniæ excusa anno 1700. Geminæ vero partes, nempe primam et tertiam, quæ nondum prodierant, in vetusto codice S. Andoeni Rothomagensis etiam Latine repertas, ediderunt in suo *Anecdotorum thesauro* (41) eruditæ antiquitatis indagatores nostri dominus Edmundus 436 Martene et dominus Ursinus Durand, addita secunda parte, quæ jam ab Oxoniensi editore pervulgata fuerat. Primitivus quidem primæ et tertiaræ partis textus desideratur. Secunda vero pars, Cypriani scilicet confessio, ad nos usque Graece integra pervenit. Hanc suppeditavit bibliotheca Colbertina. Sed postquam vetus interpretatio Latina a Fello edita, cum Graeco textu fuit collata, tot tantisque nævis ac erroribus scatere visa est, ut necesse fuerit novam hujus operis interpretationem Latine edere. Hunc laborem suscepit D. Prudentius Maran; et Cypriani Antiocheni confessionem a se Latine redditam vulgavit cum Graeco textu anno 1727, ad calcem novæ editionis Operum sancti Cypriani Carthaginensis.

III. Præterea Eudocia Augusta, Theodosii junioris uxor, heroico carmine, teste Photio (42), tribus itidem libris, et eodem ordine quem modo relulimus, Cypriani et Justinæ Acta, non ad artis licentiam, sed ad historię fidem, conscripsit. Gregorius ipse citat Cypriani confessionem, et eadem, ac Eudocia, de illo commemorat. « Quis ergo, » inquit D. Prudentius Maran (43), « eum nunquam exstisset sibi persuadeat, de quo exstant monumenta illius temporis, quo vixisse dicitur, pene æqualia? Fabulæ in remotis ætatibus

(39) Argum. in hanc orat.

(40) Fell. Oxon. Cypr. ed., t. II, p. 196, Monit.

(41) T. III, p. 1618.

(42) Cod. CLXXXIV, p. 416.

(43) Vita Cypr., in nova ed. p. xxxviii.

latebras querunt; nec quisquam tam inepte mentitur, ut quæ nemo vidisse se aut audivisse meminit, ea nuper in clarissima luce et omnium oculis evenisse fingat. » Sed dum fatetur vir eruditus, negari non posse existisse Cyprianum Antiochenum, detinetur tamen quominus assentiatur, tum Gregorio, tum Tillemontio et aliis, qui confessionem istam ab ipso martyre scriptam existinarentur. Plura resert, quæ profecto sententiam suam confirmare videntur. Nam confessio ista, præter quosdam magicæ artis effectus fabulam redolentes, complectitur etiam longam magicarum artium descriptionem, et exquisitas ac frigidas de singulis vitiis formis ambages, quæ curiosum magis animum quam peccati dolore affectum indicant. Sed quamvis dubitet utrum id opus sit vere genuinus Cypriani fetus, putat tamen illius conversionem fabulis non esse ascribendam, nec, si quis egregium istud martyris factum elegerit, in quo ornando et amplificando elaboraret, idcirco historiæ summam in suspicionem vocandam; cum præsertim scriptor ille uti potuerit antiquioribus monumentis, quæ «Cypriani et Justinæ Acta», ut legitur sub finem libelli de utriusque passione, «ab initio usque in finem scripta continebant. »

IV. His igitur monumentis cuique constare debet vere existisse Cyprianum Antiochenum. Tanta et tam perspicua hac de re supersunt testimonia, ut ea vir prudens nullo modo rejicere possit. Unde eruditæ, ac præcipue Tillemontius (44) et D. Prudentius Maran (45), censem duos distinguendos esse Cyprianos, alterum Carthaginensem, Antiochenum alterum; quorum primus quidem martyrium Carthagine subiit, anno 258, decimo octavo Kalendas Octobris sub Valeriano et Gallieno principibus; alter vero Nicomediæ, sexto Nonas Octobris anni 304, sub Diocletiano et Maximiiano imperatoribus, ut testatur Eudocia, cui hac in re, ut observat Tillemontius, major debetur fides, quam Gregorio nostro, qui «sub Decio» Cyprianum exsulasse scribit (n. 14). Insuper Antiochenum, utpote qui esset Orientalibus notior, et Gregorii temporibus vicinior, in hac oratione laudatum existiimus; 437 atque cum Tillemontio et D. Prudentio Maran modeste fatemur hic errasse Gregoriū, qui plura Antiocheno, quæ ad Carthaginem spectabant, ita retulerit, ut ex duabus Cyprianis unum efformasse videatur. Quo autem pacto in hunc errorem inciderit, mira res est; nisi forte, ut ait D. Prudentius Maran (46), «hæc nobis illius excusandi ratio verisimilior videatur, nempe cum ei recens admodum cum iis quos alloquitur intercederet consuetudo, et post aliquot dierum secessum altemperale ad ipsius diem festum rediisset, ut ipse testatur, satis proclive fuit in tam augustis ad res accurate ediscendas spatiis labi et errare. »

V. Ceterum hic error nihil de istius orationis laude detrahit. In ea viget illa ingenii vis et facundia, quæ in ceteris orationibus suspicitur. Cypriani ac Justinæ res gestas mirum in modum exhibet ac prosequitur orator; et auditorum mentes ad illorum simul admirationem et imitationem provocat. Notanda quoque est illa præclara Justinæ, in ipso temptationis discrimine, ad Deiparam Virginem invocatio (n. 11), qua, «ut Virgo periclitanti virgini openi ferret,» orabat. Nullibi enim, quarto scilicet sæculo, tam diserte tamque perspicue quam in ista oratione, beatæ virginis Mariæ auxilium ac protectio commendatur. Falentes adversarios habemus. Clericus ipse, qui sœpe Gregorium rhetoricae plus æquo indulsisse conquestus est, ad solitum non ausus confugere diverticulum, ait (47): «Nulla hic in verbis Gregorii, ubi Cyprianum invocat, et Justinæ in Maria invocanda studium exprimit, nulla, inquam, rhetoricae figura, nulla fictio est, contra ac putavit unus e nostris, Caveus nomine.» Quo autem anno, quove in loco habita fuerit hæc oratio, facile, tum ex diversis titulis, tum ex orationis serie colligere est. Mirum sane videtur Nicetam Nazianzi dictam existimasse. Constat enim Gregorium «brevem ac recentem» cum iis, quos alloquitur, «consuetudinem» habuisse, βραχεῖα συνάθιστα, ut ipse loquitur (n. 2), ac proinde Nazianzenis nullatenus convenire posse. Id vero Constantinopolitanis apprimè congruit. Deinde Theologus hanc orationem vocat (n. 19) «sermonum suorum primitias,» ut significet a se tunc primum sanctum martyrem laudari. Concludendum igitur Constantinopoli habitam fuisse, et, quantum ex dictis conjicerem possumus, mense Octobri anni 379.

(44) T. V. p. 329 et 719.

(45) In nova ed. Cypr. Carth. p. xxxvii et cxxxii.

(46) Vita Cypriani, p. xxxviii.

(47) Bibl. univ. t. XVIII, p. 121.

ΛΟΓΟΣ ΚΔ'.

ORATIO XXIV^a.

Eἰς τὸν ἄγιον (48) ἰερομάρτυρα Κυπριανὸν, ἐξ αἱ λαοὶ μετὰ τῆς μητρὸς ἡμέραν ἑπαρχίας.

A'. Μικροῦ Κυπριανὸς διέψυγεν ἡμᾶς· ὡς τῆς ζῆ-

I. Cyprianus sere nos effugit: o ingens damnum!

τὸν μάρτυρα, ἐξ ἄγρου ἐπιστάς μετὰ τὴν ἡμέραν τῆς μητρὸς. Alter Reg. 2302: Λόγος ἐπιτάφιος καὶ ἐγ-

* Alias XVIII. Quæ autem 24 erat, nunc 34. —

Habita mense Octobri anni 379.

idque vos passi estis, qui eum omnium maxime suspicitiis, annuisque honoribus ac publicis conventibus celebratis. **438** Cyprianus, inquam, cuius, vel etiamsi aliqui oblivionis vicio laboraremus, meminisse tamen necesse fuerat; siquidem optimi potissimum viri memoria colendi sunt, iisque, quorum meminisse non modo pium est, sed etiam utile ac fructuosum. Verum hoc debitum cum senore dissolvamus; si tamen pares rei facultates habemus, ac non rerum omnium egestate et penuria conflictamur. Quod si etiam admodum pauperes inveniamur, non dubito, quin vir ille, ut in omnibus rebus animi magnitudine ac modestia praeditus, tum nostrae morae, tum inopie, facile sit veniam daturus; modo hoc nomine gratias Deo agamus, quod memoria ipsius ex animis nostris haudquaquam effugerit. Vere gratias Deo agamus: id enim aequum est; atque ut hinc initium ducainus, quam commode, pulchrisque Dei mensuris, qui omnia cum pondere et mensura constituit ac moderatur¹², ad vos rediimus, a silentio et solitudine ad sermonem, a martyrum studiosa ad martyres, a corporea relaxatione ad spirituales eruas!

II. Desiderabamus vos, o filii, et pari desiderii affectu a vobis expetemur; id enim mihi persuadeo. Videate paterni animi candorem; nam et quod meum est narratio, et vestro erga me affectui testimonium præbeo, atque hactenus inter nos disjuncti, ut desiderium nostrum utrinque agnoscere, ac ipsa locorum distantia et intervallo, quemadmodum pictores tabulas, explorare possemus, rursus convenimus. Quam magnus memoria fomes est, vel brevis amicorum familiaritas et consuetudo, iis utique qui moribus sunt ad amandum propensi, quique Dei erga genus humanum amorem imitantur! Quidni autem, eum Christi, qui propter nos ad formam usque servilem se ipsum exinanivit, et a coelestibus alienos et peregrinos ad se collegit, discipulos nos proflavemur, quidni, inquam, mutuo amoris complexu inter nos haberemus, spiritusque tarum mysterium, seu caput est, servaremus?

III. Jam igitur hoc unum et primum beneficium habemus, quod ipsi quam celerrime ad mutuos amplexus accurrimus. Neque enim zelus moram patitur; totiusque vita instar est unius dieculæ

¹² Sap. xi, 21. ¹³ Ephes. iv, 5.

κωμιστικὸς εἰς τοὺς ἀγίους Κυπριανὸν καὶ Ἰουστίνην τοὺς φιλοσόφους καὶ μάρτυρας. « Oratione sumebris et panegyrica in sanctos Cyprianum et Justinum philosophos et martyres. » Par.: Eἰς τὸν ἄγιον Κυπριανὸν. Nicetas in Comment. : Μετὰ γοῦν μίαν ἡμέραν τῆς τοῦ μάρτυρος μνήμης παραγενόμενος, τὸ παρόν εἰς αὐτὸν ἐγκάμιον ἔξεφύνησε. « Postridie illius diei, quo martyris commemoratio celebrari solebat, rure reversus, hanc in ipsius laudem orationem habuit. »

(49) *Κυπριανός.* Sic Reg. ph., Coisl. 2, etc. In ed., Κυπριανόν.

(50) *Εὐποροῦντες.* Sic Regg. bm., pb., Coisl. 1 et 2, Bas. Ita etiam videtur leguisse Billius. In ed. εὐφρονούντες.

(51) *Τρεπημέτιος.* Procrastinationis. »

A μίας! καὶ ὑμεῖς τὴν σχεσίαν, οἱ πάντων μᾶλλον τὸν διδρα θαυμάζοντες, καὶ ταῖς δι' ἑτούς τιμῶντες εκεῖνον τιμᾶς τε καὶ πανηγύρεσι. Κυπριανός (49), οὖ, καὶ τοῖς τόλλα ἐπιλήσμοσι, μεμνῆσθαι τῶν ἀναγκαίων· εἰπερ τῶν ἀρίστων μάλιστα μημονευτέον, καὶ ὃν τὸ μεμνῆσθαι διστόν τε διοῦ καὶ ὠφέλιμον. Ἀλλ' ἀποδῶμεν σὺν τῷκ τῷ χρέος, ἀν δρα τοσοῦτον εὐποροῦντες (50) φανῶμεν, ἀλλὰ μὴ πάντα διδεῖς τε καὶ πένητες. « Αν δὲ καὶ λαλαν πένητες, οἵτις δι: συγγνώσται ἡμῖν καὶ τῆς ὑπερημερίας (51), καὶ τῆς πενίας, ἐπει καὶ πάντα μεγαλόβυχος ὁ ἀνὴρ καὶ φιλόσοφος· μόνον ἀν, διτι μὴ διέφυγεν ἡμᾶς, εὐχαριστήσωμεν. Εὐχαριστήσωμεν (52) δέ· καὶ γάρ δέξιον. Ἀρκτέον δὲ οὔτως, ὡς εἰς καλὸν ὑμᾶς ἐπανήκομεν, καὶ καλοὶς μέτροις Θεοῦ, τοῦ πάντα ἐν σταθμῷ καὶ μέτρῳ διορίζοντός τε καὶ διευθύνοντός, ἐκ τῆς ἡσυχίας ἐπὶ τὸν λόγον, ἐκ τῆς φιλομάρτυρος (53) ἐπὶ μάρτυρας, ἐκ τῆς σωματικῆς ἀνέσεως ἐπὶ τὴν πνευματικὴν ἔστασιν.

B. Ἐποθοῦμεν ὑμᾶς, ὥ τέκνα, καὶ ἀντεποθούμεθα τοῖς ἵσοις μέτροις (54). πειθομαί γάρ. Οὐδέτε πατρὸς εὐγνωμοσύνην· καὶ τὸ ἐμαυτοῦ λέγω, καὶ τὸ ὑμέτερον μαρτυρῶ, καὶ τοσοῦτον διαζευχθέντες ἀλλήλων, διστον τὸν πόθον γνωρίσαι καὶ δοκιμάσαι τῇ ἀποστάσει, καθάπερ οἱ ζωγράφοι (55) τοὺς πίνακας, πάλιν συνήθομεν. Ός μέγα μνήμης ἐμπύρευμα (56), καὶ βραχεῖα συνήθεια φίλων (57), τοῖς τε ἀγαπητοῖς τὸν τρόπον, καὶ Θεοῦ μιμούμενοι φιλανθρωπίαν! Πῶς δὲ οὐκ ἐμέλλομεν, οἱ Χριστοῦ μαθηταί, τοῦ κεναθέντος δι' ἡμᾶς μέχρι δούλου μορφῆς, καὶ ξένους δητας τῶν οὐρανίων πρὸς ἐκατὸν συναγαγόντος, ἀνθέξεσθαι τε καὶ περιέξεσθαι ἀλλήλων, καὶ τηρήσεω τὴν ἐνότητα τοῦ πνεύματος ἐν τῷ συνδεσμῷ τῆς εἰρήνης. ή νόμου καὶ προφῆτῶν ἐστι μυστήριον, εἴτε οὖν (58) κεφάλαιον;

unitatem in vineculo oacis¹³, quæ legiæ et proprie-

G. Ἐν μὲν δὴ τοῦτο τῆς εὐεργεσίας καὶ πρῶτον, τὸ ὡς τάχιστα προσδραμεῖν ἀλλήλοις καὶ περιπτύξασθαι. Οὐδέ γάρ φέρει τὴν ἀναβολὴν δι ζῆλος· καὶ βίος δολος ἡμέρα μία τοῖς πόλιοι κάμνουσιν. Δεύτερον δὲ, δι-

(52) *Εὐχαριστήσωμεν.* Deest in pluribus codi.

(53) *Φιλομάρτυρος.* Piam quamdam matronam intelligere videtur Gregorius.

(54) *Toῖς ἵσοις μέτροις.* Hæc desunt in Regg. bm., ph., Par., cæterisque melioris note codi.

(55) *Καθάπερ οἱ ζωγράφοι.* Ut pictores, inquit Nicetas, ex intervallu tabulas melius perspicuum, atque expendunt, quam si proprius intueantur: sic mutuus amor sejunctione melius, quam perpetua vita consuetudine exploratur. »

(56) *Ἐμπύρευμα.* Regius Cypri., ἐμπύρευμα, et negotiatio. »

(57) *Συνήθεια φίλων.* Sic Reg. a. Deest φίλων in ed.

(58) *Μυστήριον,* εἰτ' οὐν. Hæc desunt in Regg. a, c, d, bm., Coisl. 2, Or. 1, Par., Oxon., etc.

καὶ μέγιστον, τὸ μὴ κατόπιν (59) ἐօρπῆς δραμεῖν, μηδὲ μαρτύρων μυσταγωγίας ἀπολειφθῆναι, καὶ τῆς ἐντεῦθεν ἐγγινομένης ήμεν τρυφῆς τε καὶ ἀναψύξεις. Ἐγὼ γάρ τέλλα μὲν ὁμολογῶ παντὸς εἰναὶ νωθέστερος· καὶ πάντα πόθον ἀπεσεισάμην, ἀφ' οὐχ Χριστῷ συνεταξάμην, καὶ οὐδὲν αἱρεῖ με τῶν ὅσα τερπνά τοῖς ἄλλοις καὶ περισπάνδαστα· οὐ πλοῦτος ὁ κάτω συρρέμενος καὶ περιτρεπόμενος, οὐ γαστρὸς ἡδοναῖ, καὶ κόρος πατήρ οὐδερώς, οὐκ ἐσθῆτος μαλακῆ τε καὶ περιφρέουσα, οὐ λίθων διαύγειας καὶ χάριτες, οὐκ ἀκοὴ γοητεύουσα, οὐκ ὅσφρητος ἐκθηλύνουσα, οὐ κρότοις δήμων καὶ θεάτρων ἐκμαίνοντες, ὃν πάλαι τοῖς βουλομένοις παρεχωρήσαμεν· οὐχ ὅσα τῆς πρώτης γεύσεως (60) ήμῶν, ἔξ οὖτος ἀπολώλαμεν, ἔχοντα· ἀλλὰ καὶ πολλὴν εὐήθειαν καταγινώσκων κρατεῖσθαι τούτοις ἀνεχομένων, καὶ τὸ τῆς ψυχῆς εὐγενές διαφθείρειν τῇ περὶ ταῦτα μικροπρεπεῖᾳ, καὶ ὡς ἐστῶσι προστιθεμένων τοῖς φεύγουσιν. Ἐκείνου δὲ λανταπλήστως ἔχω καὶ περιέχομαι, καὶ τοῦ πάθους ἐμαυτὸν ἀποδέχομαι· μαρτύρων τιμαῖς ἐπιτέρπομαι, καὶ ἀθλητῶν αἴμασιν ἐπαγάλλομαι· καὶ ἄλλων μὲν οἱ ἄλλοι καὶ τὸ κρατεῖν, ἔμοι δὲ οὐ στέφανοι. Τοσούτον προαρπάζω τὴν εὔκοσμίαν (61), καὶ οὕτως αἰκειούμαι τὰ κατορθώματα!

Jus vero rei inexplibili quadam aviditate teneor, nec ab ea unquam divelli possum, mihiique etiam lunc affectum inesse facile patior; martyrum honoribus oblector, pugilum cruxibus exsulto; atque eorum egregia facinora mea esse duco!

Δ'. Πέστο μὲν δὴ μάρτυρις πανηγυριστέον, καὶ πᾶσιν ἀνοικτέον ἑταίρων καὶ γλώσσαν, καὶ ἀκοήν, καὶ διάνοιαν, καὶ λέγοντάς τι προθύμως περὶ αὐτῶν καὶ ἀκούοντας, καὶ πάντα ἐλάττω νομίζοντας τῆς ἐκείνων ἀθλήσεως. Καὶ γάρ οὕτως ἔχει, πολλών δυτῶν ήμεν εἰς ὀδηγίαν τοῦ κρείττονος (62), καὶ πολλῶν τῶν πρὸς ἀρετὴν παιδευμάτων, λόγου (63), νόμου, προφητῶν, ἀποστόλων, αὐτῶν τῶν Χριστοῦ παθημάτων, τοῦ πρώτου μάρτυρος ἐπὶ τὸν σταυρὸν ἀνελθόντος, καὶ μὲν συναγαγόντος, ἵνα προστηλώσῃ τὴν ἐμήν ἀμαρτίαν, καὶ τὸν δρινὸν θριαμβεύσῃ, καὶ τὸ δύλον ἀγιάσῃ, καὶ τὴν ἡδονὴν νικήσῃ, καὶ τὸν Ἀδάμ ἀναστῆῃ, καὶ τὴν εἰκόνα πεσοῦσαν ἀνακαλέσῃται· τοσούτων δυτῶν ήμεν καὶ τοιούτων, οὐδὲν ἐλαττον ήμεν εἰς παιδαγωγίαν. (64) οἱ μάρτυρες, δόλοκαυτώματα λογικά, θύματα τέλεια, προσφοραὶ δεκταὶ, τῆς ἀληθείας κηρύγματα, τοῦ ψεύδους στηλίτεύματα, νόμου συμπλήρωσις, τοῦ γε πνευματικῶν νοούμενου, πλάνης κατάλυσις, κακίας διωγμὸς, ἀμαρτίας κατακλυσμὸς κόσμου καθάρισμον.

Ε'. Σὺ δέ μοι, Κυπριανὲ, τὸ τιμιώτατόν μοι καὶ πρᾶγμα καὶ δνομα, πλέον ἢ κατὰ τοὺς ἄλλους μάρτυρας (φθόνος γάρ οὐδεὶς παρὰ μαρτύρων μάρτυριν).

(59) Τὸ μὴ κατόπιν, εἰτ. Hoc proverbio notantur, qui serius ad rem aliquam occurruunt.

(60) Γεύσεως. Colb. 4, φεύσεως, *prima fluxione;* nimis peccato originali, ex quo tot mala fluxere, terrisque incubnere.

(61) Εὔκοσμια. Regg. a, c, d, bm, duodecim Colb., Or. 1, etc., εὐδοξίαν.

A spatiū desiderio laborantibus. Alterum est, idque maximum, quod non post festum accessimus, 439 seriusque, quam ut martyrum sacris interesse queamus, eoque oblectamento animique jucunditate frui, quæ hinc nobis comparatur. Nam cæteris quidem in rebus me quovis homine segniorem esse non inficior; omnem enim cupiditatem abjeci, ex quo Christo nomen dedi, neque ex omnibus rebus, quæ alii jucundæ atque expetendæ videri solent, ulla teneor; non opibus quæ fluxæ et caducæ sunt, ac sursum deorsumque volvuntur, non ventris voluptatibus, non saturitate, quæ libidinem parit, non veste molli et diffluente, non gemmarum splendore et gratia, non auditu præstigias offuscante, non olfactu animum effeminante, non vulgi ac theatri plausibus, qui furorem excitant, quos jampridem iis, qui ejus rei desiderio afficiuntur, haud gravatim reliquimus, non denique his omnibus quæ ex primo illo gusto, qui nobis interitum attulit, originem traxerunt: quin potius magna eos in stoliditate versari existimo, qui ab hujusmodi rebus sese vincit patiuntur, ac vili et sordido circa eas studio nobilitatem animæ insciunt, fluxisque et fugacibus, quasi certis et stabilibus, totos se addicunt. Hujusmodi inveniuntur, ac vili et sordido circa eas studio nobilitatem animæ insciunt, fluxisque et fugacibus, quasi certis et stabilibus, totos se addicunt. Hujusmodi inveniuntur, ac vili et sordido circa eas studio nobilitatem animæ insciunt, fluxisque et fugacibus, quasi certis et stabilibus, totos se addicunt. Hujusmodi inveniuntur, ac vili et sordido circa eas studio nobilitatem animæ insciunt, fluxisque et fugacibus, quasi certis et stabilibus, totos se addicunt.

C. IV. Omnium quidem martyrum memoria celebranda est, omnibusque, et linguae, et aures, et mentes prompte aperiendæ, ut de eorum laudibus libenter aliquid dicamus et audiamus, omniaque alia eorum certaminibus inferiora esse censeamus. Nam cum multa nos ad melioris vitæ studium ducent, atque ad virtutem erudiant, ratio, lex, prophetæ, apostoli, Christi cruciatus, Christi, inquam, primi martyris, qui crucem condescendit, meque secum duxit, ut peccatum meum affigeret, et de serpente triumpharet, et sanctitatem ligno afferret, et voluptatem vincaret, et Adamum primæ incolumenti restituaret, ac prolapsam imaginem erigeret atque instauraret: cum tot, inquam, tantaque habeamus, non minus tamen ad vitam recte instituendam nobis utilitatis afferunt martyres, hæc holocausta ratione prædicta, victimæ perfectæ, oblationes Deo gratæ et acceptæ, veritatis præconia, mendacii 440 proscissiones, legis, quæ spirituali modo intelligitur, expletio, erroris oppressio, viii insectatio, peccati diluvium, mundi iustitio.

D. V. Tum tu mihi, Cypriane, et re et nomine charissime, supra cæteros martyres celebrandus occurris (nec enim verendum est, ne martyres mar-

(62) Elç ὀδηγίαν τοῦ κρείττονος. Quæ nos ad Deum vitamque meliorem ducant, » Utrumque sonat vox ὀδηγία.

(63) Λόγου. Deest in Oxon.

(64) Παιδαγωγία. Ad institutionem, » scilicet tam fidei quam morum.

tyribus invideant), atque et virtute tua majorem in modum afficiar, et memoria recreor, ac præ gaudio quasi lymphatus feror, et quodammodo in eodem tecum martyrio versor, dimicationisque socius et particeps sum, ac totus ad te transeo: sive me tibi doctrina et eloquentia conciliet, qua tu tanto reliquos mortales anteibas, quanto ratione prædicta brutis animantibus præstant (sit enim, nescio quo pacto, ut, non minus inter eos, qui studii cuiusdam atque instituti nomine Inter se conjuncti, quam qui affinitatis et consanguinitatis vinculo inter se devincti sunt, amor coalescat); sive id repentinæ et admirabili mutationi tuæ, quæ vim oninem orationis excedit, omnique exemplo præstantior est, assignari debeat. Nam sol etiam post nubem, qua prius obducebatur, jucundior illucescit; et ver post B hiemis tristitiam dulcius est; suavior etiam appetet ridens tranquillitas, et expansum ac pacatum mare, cum, post ventorum tumultum, et luminescentes nubes, litoribus alludit.

VI. Illic Cyprianus, o viri (ut et qui nostis, ex ipsa commemoratione majorem voluptatem capiantis, et qui ignoratis, historiam omnium nostrarum pulcherrimam, commune Christianorum decus, atque ornamentum discatis), hic, inquam, Cyprianus, magnum quondam Carthaginem, nunc autem totius orbis nomen, opibus conspicuus, potentia illustris, genere clarus (siquidem maximum nobilitatis argumentum est, senatorem esse, primariamque in eo ordine sedem obtinere), flos juvenilis, elaboratum naturæ opus, doctrinæ principatus, tam philosophicæ, quam cujusvis alterius generis disciplinæ, idque quacunque parte eas spectare volueris; adeo ut in eo, et variarum artium cognitione mirabilior esset, quam singularum exacia et perfecta scientia, et rursus singularum exquisita et modis omnibus absoluta perceptio plus admirationis vel, ut apertiori distinctione hæc explicem, alias utraque laude, omnes autem omnino superaret.

VII. Ac eruditissimum quidem libri ipsi testantur, quos ille complures et luculentos pro nobis conscripsit, posteaquam Dei, qui omnia facit, et mutat¹⁴, benignitate, doctrinam suam in melius transtulit, atque stoliditatem rationi subjecit. Quænam autem hinc mihi jam dicenti ratio tenenda sit, et quo me vertam, plane incertus sum. Vereor enim, ne nimis longum ac prorsus intempestivum sermonem habeam, si Cypriani ounnia commemoranda suscepero; et rursus, ne maximo eius, qui adsunt, detrimento multiem, si quid præteriero. Ut igitur medium quemdam, inter temporis brevi-

¹⁴ Amos v. 8.

(65) Ολος. In nonnullis, διως.

(66) Ο χρείττον. Sic Regg. a, c, d, ph, etc. In ed., χρείττων.

(67) Ωδηροτα. Interpres videtur legisse, οἰδανοντα.

(68) Γέρησθε. Savil., γένοισθε.

(69) Τῆς φύσεως ἀγαλμα. Vernacula lingua dicimus: « Chef-d'œuvre de la nature. »

(70) Πολυμαθίας. Sic plures codd. In Regg. f, d, hm, ph, πολυμαθείας. In ed., φιλομαθίας,

A καὶ σοῦ διαφερόντως ἥττημαί τε τῆς ἀρετῆς, καὶ τῇ μνήμῃ κουφίζομαι, καὶ ὡσπερ ἐνθους ὑφ' ἕδονῆς γίνομαι, καὶ τίνα τρόπον σύνειμι τε τῇ μαρτυρίᾳ, καὶ κοινωνῶ τῆς ἀθλήσεως, καὶ διος (65) πρὸς σὲ μετανίσταμαι· τάχα μὲν διὰ τὴν τῶν λόγων οἰκείωσιν, οἵς τοσοῦτον τῶν διλλων ἔκρατεις, δισον τὰ λογικὰ τῆς ἀλόγου φύσεως (συνεισέρχεται γὰρ, οὐχ οἵδ' ὅπως, φιλτρον τοῖς κατά τι συναπομίνοις, οὐχ ἥττον τοῖς λοιποῖς πράγμασιν, ή τοῖς περὶ ἀγχιστείαν αἴματος)· τάχα δὲ διὰ τὸ τῆς μεταβολῆς ἀθρόον τε καὶ παράδοξον, δικρείττον (66) λόγου καὶ παραδείγματος. Ἐπεὶ γλυκὺν μὲν ἡλιος μετὰ νέφος, ϕ τέως συνεκαλύπτετο· γλύκιον δὲ τὸ ἔαρ, διτι μετά γειμῶνς κατήφειαν· ἄδιλων δὲ μειδῶσα γαλήνη, καὶ θάλασσα τὴν πλωμάνη, καὶ ταῖς ἀκταῖς προσταλίουσα μετὰ πνευμάτων στάσιν, καὶ ὀδήνοντα (67) κύματα.

C'. Οὗτος Κυπριανὸς, ὁ ἀνδρες (ἶνα οἱ μὲν εἰδότες, τῆδεσ γένησθε (68) τῇ ὑπομνήσει, οἱ δὲ ἀγνοοῦντες, μάθητε τὸ κάλιστον τῶν ἡμετέρων διηγημάτων, καὶ τὴν κοινὴν Χριστιανῶν φιλοτιμίαν), οὗτος ἐκείνος, τὸ μέγα ποτὲ Καρχηδονίων δνομα, νῦν δὲ τῆς οἰκουμένης ἀπάσης, ὁ πλούτῳ περιφανής, καὶ δυναστείᾳ περιβλεπτος, καὶ γένει γνώριμος (εἰ γε μέγιστον εἰς εὐγενείας ἀπόδειξιν, συγκλήτου βουλῆς μετουσίᾳ καὶ προεδρίᾳ), τὸ τῆς νεότητος δινόμος, τὸ τῆς φύσεως ἀγαλμα (69), τὸ τῶν λόγων κράτος, τῶν τε κατὰ φιλοσοφίαν, καὶ δισοι τῆς διλλης παιδεύσεως, καὶ τούτων διδούλει μέρος· ὡς μᾶλλον μὲν τὸ ποικίλον ή τὸ ἔκρον ἐν ἐκάστῳ θαυμάζεσθαι, μᾶλλον δὲ τὸ εὐδόκιμον ἐν ἐκάστῳ περὶ πάντα πολυμαθίας (70)· ή, ίνα διέλων σαφέστερον, τῶν μὲν τῷ ποικιλῷ, τῶν δὲ τῷ δικρόῳ, έστι δὲ ὃν ἀμφοτέροις, πάσι δὲ πάντων ἔκρατει. C haberet, quam variarum artium collecta scientia: multiplici, alios profunda rerum cognitione, alios

Z'. Τῶν μὲν οὖν λόγων καὶ οἱ λόγοι μαρτυρεῖς, οὓς πολλοὺς καὶ λαμπροὺς ἐκείνος ὑπὲρ τῆς μάρτυρες, ἐπειδὴ γε μετήγεγκε Θεοῦ φιλανθρωπίᾳ τὴν πατέντειν, τοῦ ποιουντος τὰ πάντα καὶ μετασκευάζοντος, πρὸς τὸ βέλτιον (71), καὶ τῷ λόγῳ τὴν ἀλογίαν ὑπέκλινεν· τὸ δὲ ἐντεῦθεν, οὐχ οἵδ' ὅπως χρήσωμαι (72), τῷ λόγῳ καὶ τίς γένωμαι· πῶς μὲν μῆτραχρόν ἀποτελῶν λόγον, καὶ παντελῶς ἔξω τοῦ καιροῦ, πάντων τῶν Κυπριανοῦ μεμνημένος· πῶς δὲ μὴ τὰ μέγιστα ζημιώσω τοὺς παρόντας τοῖς σωπωμένοις. Ιν' οὖν μέσην βαδίσω τοῦ καιροῦ, καὶ τοῦ πόθου τῶν ἀκουόντων, οὕτω μοι δοκεῖ ποιητέον εἶναι·

discendi cupiditas.

(71) Πρὸς τὸ βέλτιον. « Doctrinam in melius transtulit. » Sic vertendum existimamus. Hæc enim verba referimus ad μετήγεγκε, quod superius legitur. Billius autem ea refert ad μετασκευάζοντος, quanvis in propheta Amos non occurrit, et reddit, « atque in melius communiat. »

(72) Χρήσωμαι. Regg. d, ph. et Or. 1, χρησμα.

τὰ μὲν ἀλλα παρεῖναι τοῖς εἰδόσιν, ἐκδιδάσκειν τοὺς ἄγνοούντας, εἰπερ εἰσὶ τίνες, ἵν' ἀμφότεροι εὐεργετῶνται ὅμοιως, καὶ οἱ διδάσκοντες τὰ ἔκεινου, καὶ οἱ μαθάνοντες (ἐπειδὴ καὶ τὸ μεμνῆσθαι τοῦ ἀνδρὸς, ἀγιασμὸς, καὶ μέγιστον εἰς παράκλησιν ἀρετῆς ὁ λόγος)· ἐνὸς δὲ ἡ δύνα τῶν ἔκεινου διὰ βραχέων ἐπιμνησῆναι, καὶ τούτων ὅσα μηδὲ βουλομένων παρελθεῖν δυνατόν.

τυλις studium habet oratio); ego vero ex illius etiam huius generis sunt, ut ea, ne si maxime quidem

H'. Μνησθήσομαι δὲ τοῦ προτέρου βίου, καὶ ἥτις αὐτῷ γέγονε σωτηρίας ὁδός, καὶ τίς ἡ κλῆσις, καὶ ἡ πρὸς τὸ κρείττον μετάθεσις. Ἐκεῖνο μέν γε λίαν ἀγενὲς καὶ μικρόψυχον, οἰσθαι καθυστρέζεσθαι τὸν ἀθλητὴν τῇ μνήμῃ τῶν σκαιοτέρων. Ἐπεὶ οὕτω καὶ Παῦλος ἡμῖν οὐκ ἐπαινεῖτὸς δέ μέγας, καὶ Μαθαῖος δὲ τελώνης ἐν τοῖς κακίστοις, καὶ Κυπριαγὸς αὐτὸς· δὲ μὲν τῶν προτέρων ἑαυτοῦ διωγμῶν μεμνημένος, καὶ τῆς τοῦ ζῆλου μεταθέσεως, ἵν' ἐκ τοῦ παραλλήλου (73) μᾶλλον δοξάσῃ τὸν εὐεργέτην· δὲ τὸν Τελώνηρ ἑαυτῷ προστιθεὶς ἐν τῇ τῶν μαθητῶν ἀπερθυμήσει, ὕστερον δὲ τοῖς τιμίων ἐπίσημον· δὲ καὶ μακρῷ λόγῳ στηλιτεύων τὴν προτέραν ἑαυτοῦ κακίαν, ἵνα καὶ τοῦτο Θεῷ καρποφορήσῃ, τὴν ἐξαγόρευσιν, καὶ πολλοῖς ὁδοῖς γένηται τῆς χρηστοτέρας ἐλπίδος τῶν ἀπὸ κακίας ἐπιστρεφόντων. Τίς οὖν ἡ κακία, καὶ σκοπεῖτε, δοση καὶ τίλικη τὸ μέγεθος· Δαιμόνων ἡνὶ θεραπευτής, δὲ Χριστοῦ μαθητής ὑστερον· καὶ διώκτης πικρότατος, δέ μέγας τῆς ἀληθείας ἀγωνιστής· καὶ λόγῳ καὶ ἔργῳ ταράσσων τὴν ἡμετέραν ὁδὸν, διὰ τὸ ἐν ἀμφοτέροις κράτος. δὲ κράτιστος ἀμφότερα μετὰ τοῦτο Χριστιανοί. "Οσον κακὸν καὶ γοητεία τούτοις προστιθεμένη, τῶν ἔκεινου (74) τὸ γνωριμώτατον! δοση δεινότερον καὶ ἀπληστία σώματος, ἢ καὶ τοὺς τάλλα σοφοὺς ἐκμαλενεῖν δύναται, καὶ χειρὸν φρονεῖν βιάζεται, καθάπερ ὑδριστής πῶλος, τὸν λογισμὸν συναρπάζουσα! στιλβανίσσης ὑπερβολὴν δεῖται. Jam quantum ex arte magica, a qua potissimum ad hominum famam pervenerat, huic malo cunulus accedebat! quantum item hæc crimina exaggerabat corporis intemperantia et libido, quæ tantam vim habet, ut quandoque sapientes etiam viros furore afficiat, deteriusque sentire cogat, equulei petulantis et indomiti more, rationem secum arripiens!

Θ. "Ηκει δὲ ἡμῖν ἐπ' αὐτῷ τὸ κεφάλαιον δ λόγος. Καὶ μὴ πρὸς τὰ πρώτα τις δρῶν Κυπριανοῦ, ταῖς ἔδονταις ἐφιέτω τοῖς δὲ τελευταῖς σωφρονιζέσθω. Παρθένος τις ἦν (75) τῶν εὐπατρίδων, καὶ κοσμίων.

¹⁰ I Tim. i, 43. ¹⁰ Matth. x, 3.

(73) Παραλλήλουν. Sic Regg. bm, ph. In ed. divisi- sim, παρ' ἀλλήλου.

(74) Τῶν ἔκεινον, etc. Combefisius sic vertit: « Ars magica, qua maxime in notitiam hominum veniat, quanto in ejus malis hæc primas tenebat? , improbat interpretationem Billii, qui δοση δεινότερον jungit cum his verbis quæ sequuntur, καὶ ἀπληστία σώματος. Si admittatur Combefisiis interpretatione, sic his interpolationibus distinguenda erit phrasis: Τῶν ἔκεινον τὸ γνωριμώτατον, δοση δεινότερον; ἢ ἀπληστία, etc.: « Quia arte et notior, et quanto ad scelus immanior? Ad hæc libido insatiabilis, » etc.

(75) Παρθένος τις ἦν, etc. In Cuisl. i et Hervag, ed. sic additur: Κάλλει περίβλεπτος, τῶν εὐπατρί-

δων et auditorum cupiditatem, cursum teneam, hæc mihi ineunda ratio videtur: cætera quidem scientibus relinquam, ut iis, qui ea ignorant, si qui tamen tales sunt, exponant, atque ex ea re utrique parem utilitatem capiant, tum qui illius virtutes docent, tum qui addiscunt (quandoquidem bojuis quoque viri vel sola recordatio sanctitate animam inibuit, maximumque pondus ad excitandum viribus unum aut alterum breviter exponam, quæ-

VIII. Dicam porro, quæ prioris ipsius vitæ ratio fuerit, quæ salutis via, quæ vocatio, quæ in meliorē vitæ statum mutatio. Evidem eos admodum ignavi atque abjecti animi esse existimo, qui martyri, rerum minus laudabilium commemoratione, contumeliam inferri arbitrantur. Hac enim ratione nec magnus ipse Paulus landem mereatur, et Matthæus publicanus in sceleratissimorum hominum numero habendus fuerit, ac noster etiam Cyprianus. Ille quidem pristinarum suarum persecutionum, et mutati zeli mentionem facit ¹⁰, ut videlicet ex utriusque collatione Dei beneficentiam magis concelebret: alter vero in discipulorum enumeratione sibi ipsi Publicani cognomentum, perinde atque aliud quoddam nobilitatis insigne et ornamentum, adjungit ¹⁰; hic denique superioris vitæ turpitudinem longa oratione proscindit, ut ipsam quoque scelerum confessionem Deo muneric loco offerat, ac multis eorum, qui ab improba et flagitiosa vivendi ratione animum revocant, ad melius sperandum via exsistat. Qua igitur illius improbitas fuerit, quamque magna et gravis, expendite: Daemonum cultor erat, qui Christi postea discipulus fuit: et persecutor acerbissimus, qui postea ¹⁰ magnus veritatis propugnator exstitit; et verbo et opere, utpote in utroque pollens, viam nostram turbabat, qui postea utraque re peregregiam Christianis operam dedit. Jam quantum ex arte magica, a qua potissimum ad hominum famam pervenerat, huic malo cunulus accedebat! quantum item hæc crimina exaggerabat corporis intemperantia et libido, quæ tantam vim habet, ut quandoque sapientes etiam viros furore afficiat, deteriusque sentire cogat, equulei petulantis et indomiti more, rationem secum arripiens!

IX. Ad ipsum autem jam mali caput se consert oratio. Nec vero quisquam primas vitæ Cypriani partes intuens, voluptatibus indulgeat; verum ultius ad pudicitiam revocetur. Virgo quædam erat

D δων καὶ κοσμιῶν, εὐπρεπῆς μὲν τὴν ὄραν τοῦ σώματος. ζῆλυτὴ δὲ τὸν τρόπον τὴν γάρ μορφὴν ἀξιέραστος ἦν, καὶ ψυχῆς ἀρετὴν ἀξιάγαστος. Ταῦτα γάρ ἡ φήμη διήγετε, καὶ τὸν νεανίαν ἐξέπληττεν, ὄρωντα μὲν κάλλος ἔξατον, ἀκουοντα δὲ τρόπον ἐφάμιλλον. Αχούεται, παρθένος, etc.: « Virgo quadam erat pulchritudine et genere insignis, ingenua, præstanti corporis forma, et morum excellentiæ imitatione digna. Forma namque erat amabilis, animi autem virtute longe admirabilior. Ille fama nunquam habuit. Confestim juvenem sauciavit, qui formam nulli parem conspiciebat; verum cum paribus coniunctam moribus audiebat. Auditæ, virgines, » etc.

patricio genere nata, honestisque moribus praedita. A
Audite, virgines, ac simul exultate, imo etiam
quaeunque pudicitiam in matrimonio, et pudicitiae
amantes colitis: nam utrisque communi ornamento
est ista narratio. Virgo haec forma erat perquam
liberali et egregia. Acepsit huic nobiscum David: *Omnia gloria filiae regis ab initio*¹⁷, vera Christi
sponsa, pulchritudo recondita, viva status, dona-
vium sacrilegas manus non metuens, fanum inac-
cessum, hortus conclusus, fons signatus¹⁸ (ut
Salomon quoque aliquid ipsi accinat), soli Christo
servata. Magnus Cyprianus, unde, et quo modo,
haud scio, hujus virginis omni ex parte tutæ, ac
morum gravitate præditæ amore captus est. Nam
procaces et avidi oculi, ea etiam, quæ attingere
nefas est, attingunt, organum neinpe omnium
promptissimum atque avidissimum. Nec tantum
captus est, sed ejus quoque pudicitiam tentabat.
O singularem stultitiam; si quidem futurum sper-
bat, ut eam diriperet, vel potius, o ingentem illius
Impudentiam, qui res hujusmodi audebat, atque
ad audendum impellebat! Ille etiam in paradisum
adversus eum, qui prius effictus est, ab initio
irrepsit¹⁹: et mediis inter angelos stat, Jobum ad
cruciatum deposcens²⁰: ac postremo Dominum
ipsum, qui eum oppressurus et morte affecturus
erat, adoriri non dubitat, eique, qui nulli tentationi
obnoxius est, tentationem admovet²¹ (quoniam
alterum, in externa Dei facie, 443 Adamum videbat), quasi ipsum quoque superaturus. Nesciebat
enim fore ut humanitatem agressus, in divinitatem
Cyprianum sanctam animam, atque intactum corpus aggreditur?

X. Cæterum ipse quidem eam sollicitabat, ac pro lenone, non vetula quadam muliercula ad hujusmodi res idonea, sed dæminone quadam, corporum ac voluptatis amante, utitur. Rebelles siquidem et invidæ potestates ad obeunda hujus generis ministria celeres esse solent, multos nimis ruinæ suæ socios querentes. Hujus porro lenocinii merces, victimæ et libamina erant, affinitasque ea, quæ per sanguinem et sacrificiorum nidorem cum eo contrahitur. Talem enim iis mercedem pendi oportebat, qui hujusmodi beneficia contulissent. At puella simul atque malum persensit, et insidias intellexit (puræ etenim ac divinæ animæ diaboli technas celerrime deprehendunt, quamlibet alioqui versipellis ille sit, atque in conatibus suis varius ac multiplex), quid facit, et quid adversus vitii opini-
cem molitur? Desperatis omnibus aliis remediis, ad Deum confugit, atque adversus detestabilem amo-
rem sponsum suum patronum ac defensorem assu-

'Ακούετε, παρθένοι, καὶ συναγάλλεσθε, μᾶλλον δὲ καὶ τῶν ὑπὸ ζυγὸν ἔσαι σώφρονές τε καὶ φιλοσώ-
φρονες (76). κοινὸν γάρ ἀμφοτέχαις καλλόπισμα τὸ διήγημα. Καὶ τὸ παρθένος καλὴ τῷ εἶδει σφέδρα· προσδέτω ταύτη μεθ' ἡμῶν ὁ θεῖος Δαβὶδ, Πάσα τὸ δόξα, λέγων, τῆς θυταρδὸς τοῦ βασιλέως ἐσω-
θεν, νῦμφῃ Χριστῷ γησίᾳ, κάλλος ἀπόθετον, ἀγαλμα Ἐμψυχον, δενάθημα διπλον, τέμενος ἀνεπί-
βατον, κῆπος κεκλεισμένος, πηγὴ ἐσφραγισμένη (προσδέτω γάρ τι καὶ Σολομὼν), μόνῳ Χριστῷ τη-
ρουμένη. Ταῦτης ὁ μέγας ἡλω Κυπριανὸς, οὐκ οὔδε
θνεν καὶ δπως, τῆς πάντα δσφαλοὺς καὶ κοσμίας (77). Ψάνουσι γάρ δφθαλμοὶ λίχνοι καὶ τῶν ἀφαύστων, τὸ προχειρότατον δργάνων (78) καὶ ἀπληστότατον. Καὶ οὐχ ἡλω μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπείρα. Ή τῆς εὐθείας, εἰ
ταῦτην συλήσειν ἡλπίζει, μᾶλλον δὲ τῆς ἀναισχυν-
τίας τοῦ τὰ τοιαῦτα τολμῶντός τε καὶ τολμῷ πε-
θοντος! Ἐκεῖνος καὶ εἰς τὸν παράδεισον ἀπ' ἀρχῆς παρέδω (79) κατὰ τοῦ πρώτου πλάσματος· καὶ μέσος
ἀγγέλων ἰσταται τὸν Ἰὼν ἐξαιτήσων· καὶ τὸ τελευ-
ταῖον, κατ' αὐτοῦ τολμῆτον τοῦ Δεσπότου, τοῦ καταλύ-
σοντος (80) αὐτὸν καὶ θανατώσοντος, καὶ πελαν
προσάγει τῷ ἀπειράστῳ (ἐπειδὴ δεύτερον Ἀδάμ εἶδε
τοῦ Θεοῦ τὸ φαινόμενον), ὃς καὶ τοῦτον καταπα-
λαίσων. Ἡγνοει γάρ, δπι περιπέσεται θεότητι, προ-
δραμῶν ἀνθρωπότητι. Τι οὖν θαυμαστὸν, εἰ καὶ διὰ
Κυπριανοῦ πειρᾶται τῆς ἀγίας (81) ψυχῆς, καὶ τοῦ
ἀνεπάφου σώματος;

I'. Πλὴν δὲ μὲν ἐπείρα, καὶ προσγωγῷ χρῆται, οὐ
γναίρι τὸν παλαιῷ τῶν πρὸς ταῦτα ἐπιτηδείων,
ἀλλὰ δαιμόνων τὸν τῶν φιλοσωμάτων καὶ φιληδό-
νων· ἐπειδὴ ταχεῖαι πρὸς τὴν τῶν τοιούτων ὑπηρε-
σίαν αἱ ἀποστατικαὶ δύναμεις καὶ φθονεραὶ, πολλοὺς
κοινωνοὺς ζητοῦσαι τοῦ πτώματος. Καὶ ὁ μισθὸς τῆς
προσαγωγίας, θυσίαι τε καὶ (82) σπονδαί, καὶ τὸ δι'
αιμάτων καὶ κνίσσης οἰκείωσις· τοιούτους γάρ ἔδει:
μισθοὺς εἶναι τοῖς τὰ τοιαῦτα χαριζομένοις. Ή δὲ
ώς ήσθετο τοῦ κακοῦ, καὶ τὴν ἐπιθυμούλην ἔγνω (τα-
χύτεραι γάρ αἱ καθαραὶ ψυχαὶ καὶ θεοειδεῖς πρὸς
Θήραν τοῦ ἐνεργοῦντος, καὶ δπι μάλιστα σοφιστικός
ἡ καὶ ποικίλος τὴν ἐπιγέρησιν), τί ποιεῖ, καὶ τί
ἀντιτεχνᾶται τῷ δημιουργῷ τῆς κακίας; Πάντων
ἀπογούσα τῶν ἀλλων, ἐπὶ τὸν Θεὸν καταφεύγει,
καὶ προστάτην ποιεῖται κατὰ τοῦ μισθοῦ πόθου (83)
τὸν ἑαυτῆς νυμφίον, δς καὶ Σωσάνναν ἐρήμαστο. καὶ
Θέκλαν διέσωσεν· τὴν μὲν ἀπὸ πικρῶν πρεσβυτέ-
ρων (84), τὴν δὲ ἀπὸ τυράννου μνηστῆρος, καὶ τυ-

¹⁷ Psal. XLIV, 14. ¹⁸ Cant. IV, 12. ¹⁹ Gen. III, 4.

²⁰ Job I, 6. sqq. ²¹ Matth. IV, 1. sqq.

(76) Τε καὶ φιλοσώφορες. Ήτε desunt in Reg. d.

(77) Κοσμίας. Reg. d, ταμίας.

(78) Οργάνων. Reg. c, τῶν δργάνων. Par., δργανῶν.

(79) Παρέδων. Reg. c, εἰσέδω.

(80) Τὸν καταλύσοντος. Sic Reg. bm, et Or. I. Deest τοῦ in edit.

(81) Αγίας. Reg. c addit. ἐκείνης.

(82) Θυσίαι τε καὶ κνίσσης, etc. Regg. a, d, θυσίαι σπον-
δαὶ δι' αιμάτων καὶ κνίσσης, «qua crucifixis, et sa-
cristiciorum nidore fit conciliatio.»

(83) Πόθου. Sic Regg. a, c, d, bm, pb, Jes., Com-
bef., etc. In ed., πόθου.

(84) Άπο πικρῶν πρεσβυτέρων. Bill.: εἰ σεβίς

ταννικωτέρας μητρός (85). Τίνα τούτου; Χριστὸν, καὶ πνεύμασιν ἐπιτιμᾷ, καὶ κουφίζει βαπτιζομένους, καὶ πεζεῖνει πέλαγος, καὶ λεγεώνα πνευμάτων τῷ βυθῷ δίδωσι· καὶ ρύεται μὲν ἐκ λάκκου δίκαιον λέουσι προτεθέντα βορὰν, καὶ χειρῶν ἔκτάσει (86) τοὺς θῆρας νικήσαντα ρύεται δὲ ὑπὸ κήτους καταποθέντα φυγάδα προφήτην, καὶ τοῖς σπλάγχνοις τὴν πίστιν διασωσάμενον· σώζει δὲ Ἀσσυρίους (87) ἐν φλογὶ παιδας, ἀγέλῃ τὴν πυρὰν καταψύξας, καὶ τοῖς τρισὶ παρακείξας τὸν τέαρτον.

τετο, in ipsisque visceribus fidem integrum servante, liberat, οἵμμα nimirum per angelum refrigerata, ac quarto tribus illis adjuncto.

IA'. Ταῦτα καὶ πλεῖς τούτων ἐπιφημίζουσα, καὶ τὴν Παρθένον Μαρίαν (88) ἰχετεύουσα βοηθῆσαι παρθένῳ κινδυνεύοντι, τὸ τῆς νηστείας καὶ χαμενίας προσάλλεται φάρμακον· δροῦ μὲν τὸ κάλλος μαραίνουσα ὡς ἐπίθουλον, ἐν ὑποσπάτῃ τῆς φλογὸς τὴν ὅλην, καὶ δαπανήσῃ τὸ τῶν παθῶν ὑπέκαυμα· δροῦ δὲ τὸν Θεὸν ἐλεουμένη διὰ τῆς πίστεως καὶ (89) διὰ τῆς ταπεινώσεως· οὐδενὶ γάρ οὕτω τῶν πάντων, ὡς κακοπαθείᾳ, θεραπεύεται Θεὸς (90), καὶ δάκρυτι τὸ φιλάνθρωπον ἀντιδίδοται. Ποθεῖτε τὰ ἔδης, οὔτ' ἄτι, τοῦ διηγήματος. Ἀγνοιάτε γάρ ὑπὲρ τῆς παρθένου, καὶ τοῦ ἕραστοῦ δὲ οὐχ ἥτον, μή εἰς κακὸν ἀμφοτέροις ὁ πόθος Ἐληξεν. Ἀλλὰ θαρσεῖτε. Πίστεως γάρ ὁ πόθος πρᾶξενος γίνεται· καὶ παρθένον ἔστω μητροτύπων δὲ ἔραστής, ὑπὸ Χριστοῦ μηνηστεύεται· καὶ ἡ μὲν τῶν πόθων (91) φιλδὲ ἀποσθέννυται, ἡ δὲ τῆς ἀληθείας ἀνάπτεται. Πῶς καὶ τίνα τρόπον; Ἐνταῦθα μοι τὸ τοῦ (92) διηγήματος ἥδιστον. Νικᾶ ἡ παρθένος, νικᾶται δὲ δαίμων. Ὁ πειραστής πρόσεισι τῷ ἔραστῇ, καταμηνύει τὴν ἥτταν· περιφρονεῖται. Δυσχεραίνει τῆς ὑπεροψίας· ἀμύνεται τὸν ὑπερπτην. Ἡ ἀμύνα δὲ τοῖς; Εἰς αὐτὸν εἰσοικίζεται (93) τὸν τέως θεραπευτὴν, ἵνα κακῷ τῷ κακὸν ἐκχρουσθῇ, καὶ λύσσα λύσσης λαμα γένηται. Τῆς παρθένου μὲν ἀποκρούεται, καθάπερ τι μηχάνημα τείχους δύχυροῦ καὶ γενναῖον, λόγου φυγάς καὶ δεήσεως· τῷ πέμφαντι δὲ προσπαλατεῖ, (ῶ τοῦ θαύματος!) πρὸς τὸν βαλόντα πάλιν ἀναστραφεῖς, καὶ συμπνήγων, ὥσπερ τινά Σαοὺλ δεύτερον.

nimirum et precipibus fugatus; cum eo autem, a quo missus fuerat, collectatur. O rem miram et inauditam! Ad eum, a quo teli enjusdam instar jactus fuerat, rediit, ipsumque, velut alterum Saulen, praefocabat.

IB'. Τί οὖν δὲ ἄφρων ἔραστής καὶ σώφρων ἐπίληπτος; Σητεῖ τοῦ κακοῦ τὴν λύσιν, εὐρίσκει· εὐμή-

⁸⁸ Matth. xvii, 17; ⁸⁹ Luc. viii, 24. ⁹⁰ Matth. xiv, 23. ⁹¹ Marc. v, 13. ⁹² Dan. iii, 33 sqq. ⁹³ I Reg. xvi, 14.

presbyteros. Minus quidem recte, cum Daniel ipse D XIII, 41, eos, non « presbyteros, » sed « senes » apprehenderet.

(85) Καὶ τυραννικέρας μητρός. Sic Reg. a, tres Colb., Hervag., Oxon. apud Montac. Quae lectio optima videtur, omnesque nodos expendit. Neque enim a « patre, » sed a « matre » vexatae fuisse Theclam narratur. In ed., καὶ τυραννικέρου πατρός, « et patre magis tyrannico. »

(86) Χειρῶν ἔκτάσει. Reg. Cypr., θηρῶν ἐκστάσει, « belluarum stupore. » Haec lectio, licet nova et singularis, melior videri potest. Daniel enim dicens est viciisse leones, non « manum extensione, » cuius nulla sit mentio, sed « incussa leonibus reverentia. »

Amit, qui et Susannam mortis pericule liberavit, et Theclam servavit; illam a scavis senioribus, hanc a tyranno ipsius proco, et a matre adhuc crudeliori. Quem tandem hunc sponsum? Christum, qui et spiritus increpat, et eos, qui merguntur, sublevat⁹⁴, et pedibus mare peragrat⁹⁵, et spirituum legionem in profundum militat⁹⁶, quique et justum virum e lacu eripit, leonibus in escam objectum⁹⁷, ac per manum extensionem victoriam de seris consecutum, et fugitivum prophetam a celo voraverunt, in ipsisque visceribus fidem integrum servante, liberat, οἵμμα nimirum per angelum refrigerata, ac quarto tribus illis adjuncto.

XI. Hæc, atque his plura commemorans, Virgo nemque Mariam supplices obsecrans, ut periclitanti virginis ope ferret, jejunii et chameuniæ pharmaco sese communis; tum quidem, ut formæ venustatem tanquam insidiosam obscuraret, sive flammæ materiam subtraheret, ac libidini somitem⁹⁸ absumeret; tum vero ut per fidem et humilitatem propitium sibi Deum redderet. Neque enim Deus ulla re perinde, atque voluntaria corporis afflictione, conciliatur, lacrymisque misericordia vicissim rependi solet. Non est apud me dubium, quin reliquam hujus historiæ partem avide exspectetis. Trepidatis namque, et anxiis estis pro virgine, nec minus pro ipsius amante, ne utrisque malum tandem et funestum finem hic amor habuerit. Verum bono animo estote. Fidem enim hic amor conciliat: ac dum procus virginis nuptias ambit, a Christo ipse despondetur, atque, exstincta libidinis οἵμμα, veritatis ardor excitatur. Quo pacto id acciderit, queritis? Hic jam in jucundissima narrationis parte versor. Virgo superat, dæmon superatur. Tentator ad amantem accedit, seque succubuisse indicat. Itaque ab eo contemnitur. Quam rem indigne ferens, contemptorem ulciscitur. Quænam autem hæc ultio est? In eum ipsum, a quo ante colebatur, immigrat, ut malum malo extruderetur, ac furori furor medicinam asserret. A virgine quidem, non secus ac bellica quadam machina a firme et valido muro, repellitur, sermone

incedit, querit, et in jucundissima narrationis parte versor. Virgo superat, dæmon superatur. Tentator ad amantem accedit, seque succubuisse indicat. Itaque ab eo contemnitur. Quam rem indigne ferens, contemptorem ulciscitur. Quænam autem hæc ultio est? In eum ipsum, a quo ante colebatur, immigrat, ut malum malo extruderetur, ac furori furor medicinam asserret. A virgine quidem, non secus ac bellica quadam

machina a firme et valido muro, repellitur, sermone

(87) Ασσυρίους. Legendum potius, Ἐβραῖους illi etenim pueri vere in Assyria a flamma liberati sunt; sed Hebrei erant.

(88) Maplar. Vide monitum n. 5.

(89) Διὰ τῆς πίστεως καὶ. Sic Colb. codd. Hæc desunt in ed.

(90) Κακοπαθείᾳ θεραπεύεται Θεός. Regg. a, b, m, ph, κακοπαθείᾳ. Et Regg. a, c, d, Θεός θεραπεύεται.

(91) Πόθων. In nonnullis, παθῶν.

(92) Τὸ τοῦ. Sic Regg. c, d, b, Or. 1, etc. Deest τὸ, in ed.

(93) Αὐτὸν εἰσοικίζεται. Sic Regg. c, d, ph, Or. 1.

In ed., έστων εἰσοικίζεται.

mit. Ingeniosus enim ac solers esse solet, quisquis premitur. Quenam autem depellendi mali ratio fuit? Ad Justinæ Deum, quemadmodum, Saul ad Davidis citharam fidiumque pulsus²⁰, confugit: ad bujus Pastorem se confert; atque, ut amore per acceptam plagam, ita malo spiritu per fidem in Christum purgatur, amoreisque commutat. Duitamen episcopus ipsi fidem abrogavit, eumque repulit. Incredibile enim, ac miraculi simile ei videbatur, Cyprianum aliquando inter Christianos ascribendum esse, etiam si omnes homines ad fidem pervenirent. At revera mutatus erat, et perspicuum mutationis argumentum edit. Magicos enim libros publice proponit, ac de pravi thesauri imbecillitate triumphum agit: amentiam prædicat, ingentem ex illis flammam excitat, et diurnam imposturam, quæ ne uni quidem carnis flaminæ opem²¹ affere potuerat, igne absunit: a diabolis secedit, Deo adjungitur. O mirificam gratiæ potentiam! Per improbum amorem ac spiritum, Deum invenit, et sacra sacri gregis ovis efficitur, atque etiam, quemadmodum a quodam accepi, æditius, idque multis quoque precibus ab eo adhibitis, ut ad prioris arrogantiæ purgationem humilitatem exerceret. Pastor deinde creatur, ac pastorum optimus et probatissimus. Neque enim Carthaginensi tantum Ecclesiæ, nec Africæ, ab eo, et propter eum etiam nunc claræ et celebri, præficitur, verum etiam occiduis omnibus regionibus, ac prope etiam oræ, quoconque illius fama et admiratio pervagata est.

XIII. Hæc signorum et prodigiorum Deus facit: hæc, inquam, ille, qui Josephum, iniquo fratrum scelere venditum, in Ægyptum duxit²², et in feminæ exploravit²³, et in frumenti largitione nobilitavit, et in somniorum scientia eruditivit, ut in extera regione fidem et auctoritatem obtineret, atque a Pharaone honore afficeretur, paterque maximarum illarum copiarum fieret²⁴, propter quas Ægyptus cruciatur²⁵, mare scanditur²⁶, panis, instar pluviae, funditur²⁷, solis cursus inhibetur²⁸, promissa terra per sortem distribuitur²⁹. Divina enim sapientia magnarum rerum fundamenta multo ante jacere, ac contraria per contraria procurare novit, ut majorem sui admirationem mortalibus

²⁰ I Reg. xvi, 23. ²¹ Gen. xxxvii, 28 sqq. ²² Gen. xxix, 7 sqq. ²³ Gen. xl, 40 sqq. ²⁴ Exod. vii, 17 sqq. ²⁵ Exod. xiv, 21 sqq. ²⁶ Exod. xvi, 14 sqq. ²⁷ Jos. x, 12 sqq. ²⁸ Jos. xiii, 1 seqq.

(94) *Kirúpar.* « Citharam. » Sic omnes codd. In D ed., xi. θάραψ.

(95) *Kroúsmata.* Regg. a, d, Coisl. 1, Par., etc., χρούματα.

(96) *Poiiméni.* « Pastori, » nimirum « Anthimo Antiochenæ Ecclesiæ episcopo. »

(97) *Kal.* Deest in Regg. a, bm, ph. At in Or. 1, καὶ ἡ.

(98) *Newakdros.* « Minister templum everrens ac repurgans. »

(99) « Οἱ χράτιστός τε, etc. Regg. bm, ph, Coisl. 2, Or. 1, Par., δι τι χράτιστόν τε καὶ δοκιμάτων.

(1) *Méχρι νῦν.* Reg. d, μέχρι τοῦ νῦν.

(2) *Ἐνώας.* Reg. bm, ἐνώ.

(3) *Νοτίου.* Regg. bm, ph, νοτεῖου.

A χανον γάρ δπαν τὸ πιεζόμενον. Τίς ἡ λύσις; Ἐπεὶ τὸν τῆς παρθένου καταφέγγει Θεὸν, ὥσπερ Σαούλ ἐπὶ τὴν κινύραν (94) τοῦ Δαεὶδ καὶ τὰ χρούσματα (95); πρότεισι τῷ ταύτῃς Ποιμένι (96)· καθαίρεται, ὥσπερ τοῦ πόθου διὰ τῆς πληγῆς, οὗτοι τοῦ πονηροῦ πνεύματος διὰ τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως· μετατίθεται τὸν πόθον· ἐπὶ πολὺ μὲν ἀπιστούμενος καὶ ἀποπεμπόμενος· καὶ γάρ ἐδόκει τὸ πρᾶγμα τῶν ἀπίστων εἶναι καὶ θαυμασίων, Κυπριανὸν ἐν Χριστιανοῖς ἀριθμηθῆναι ποτε, εἰ καὶ πάντες δινθρωποι· μετατίθεται δ' οὖν, καὶ (97) ἀπόδειξις τῆς μεταβολῆς ἐναργής· Προτίθησι δημοσίᾳ τὰς γονητικὰς βίδλους· θριαμβεύει τοῦ πονηροῦ θησαυροῦ τὴν ἀσθένειαν· κτηρίσσει τὴν ἀνοιαν· λαμπρὰν ἔξ αὐτῶν αἴρει τὴν φλόγα, πυρὶ διπανδὴ τὴν μακρὰν ἀπάτην, ἢ μιᾶς φλογὸς σαρκὸς οὐκ ἐπήμυνεν· ἀφίσταται· τῶν δαιμόνων, οἰκειούται Θεῷ. Ω τῆς χάριτος! Οση Θεὸν εὐρίσκει πονηρῷ πόθῳ καὶ πνεύματι, πρόσδατον ἵερδν τῆς ἵερᾶς γίνεται ποέμνης. ὃς δὲ ἐγὼ τινος ἡκουσα, καὶ νεωκόρος (98), πολλὰ δεηθεὶς, ἵνα φιλοσοφήσῃ τὸ ταπεινὸν εἰς κάθαρσιν τῆς προτέρας ἀλαζονείας. Εἴτα ποιμήν, καὶ ποιμένων ὁ χράτιστος τε (99) καὶ δοκιμάτως. Οὐ γάρ τῆς Καρχηδονίων προκαθέξται μόνον Ἐκκλησίας, οὐδὲ τῆς ἔξ ἑκείνου καὶ δι' ἑκείνον περιβοήτου μέχρι νῦν (1) Ἀφρικῆς, ἀλλὰ καὶ πάσης τῆς ἐσπερίου, σχέδιον δὲ καὶ τῆς ἔνας (2) αὐτῆς, νοτίου (3) τε καὶ βορείου λήξεως, ἐφ' ὅσα ἐκείνος ἤλθε τῷ θαύματι. Οὕτω (4) Κυπριανὸς ἡμέτερος γίνεται.

II'. Ταῦτα δ τῶν σημείων καὶ τῶν (5) τεράτων Θεῶς· ταῦτα, δ τὸν Ἰωσήφ ἀγαγών εἰς Αἴγυπτον ὕνιον διὰ ἀδελφῶν ἐπηρεάσας, καὶ ἐν γυναικι δοκιμάσας, καὶ ἐν σιτοδοσίᾳ (6) δοξάσας, καὶ ἐν ἐνυπνίοις σοφίας (7), ἵν' ἐπὶ ἔνης πιστευθῆ, καὶ ὑπὸ Φαραὼ τιμῆθῇ, καὶ πατήρ γένηται πολλῶν μυριάδων, δι' ἀς Αἴγυπτος βασανίζεται, θάλασσα τέμνεται, ἄρτος ὑεται, ἥλιος ἴσταται, γῆ τῆς ἐπαγγελίας κληροδοτεῖται. Οἵδε γάρ πόρρωθεν καταβάλλεσθαι τῶν μεγάλων πραγμάτων ἡ σοφία τὰς ὑποθέσεις, καὶ διὰ τῶν ἐναντίων (8) τὰ ἐναντία οἰκονομεῖσθαι. ἵνα καὶ μᾶλλον θαυμάζηται. Ἀπόχρη (9) καὶ ταῦτα τῶν του (10) Κυπριανοῦ καλῶν εἰς μέτρον εὐφημίας τελειωτάτης. Νῦν δὲ τοσαῦτά ἔστι τὰ δειπόμενα καὶ τοιαῦτα,

(4) Οὕτω. In ima unius Colb. pagina legitur: Οὕτω πρὸς Χριστὸν μετατίθεται. « Sic ad Christum transfertur; » seu sit varia lectio, seu glossema.

(5) *Kal tōr.* Sic Regg. bm, ph et Or. 1. Deest τῶν in ed.

(6) *Sitodosīa.* Reg. a et des., σιτοδοσίῃ, « reperitria. »

(7) *Er ēruxtrlois σοφίας.* Billins: « per insomnia. » Non recte. Illic siquidem agitur de somniorum scientia, qua Joseph edocitus est, ut somnia sua intelligeret, et aliorum interpretaretur.

(8) *Διὰ τῶν ἐραρτῶν,* etc. « Per contraria, » etc. Sic Joseph per servitudinem et ignominiam ad gloriam pervenit.

(9) *Ἀπόχρη.* Gloss., ἀρχεῖ.

(10) *Tōr τεῦ.* Sic Coisl. 1. Deest τῶν in ed..

ῶστε εἰ καὶ μῆδὲν αὐτῷ τῶν προειρημένων ὑπῆρχεν εἰς ἔπαινον, ἔξαρκεῖν τοῖς ἔησιν νικᾶν ἀπαντάς. Ἰνα γάρ τὰ ἐν μέσῳ συντέμω, τὴν τῶν χρημάτων περιφρόνησιν, τὴν τοῦ τύφου κατάλυσιν, τὴν τοῦ σώματος παιδαγωγίαν καὶ καθαρότητα τῶν προτέρων ὅρμῶν ἀντίπαλον, τὸ περὶ τὴν ἑσθῆτα φιλόσοφον (11), τὸ περὶ τὰς ἐντεύξεις ὑψηλὸν τε ὄμοū καὶ φιλάνθρωπον, ὡς ἵσον (12) ἀπέχειν εὐτελείας καὶ αὐθαδείας· τὰς χαμενίας, τὰς ἀγρυπνίας, δις (13), καίτοι τῶν τοιούτων ὄψιμαθῆς ὅν, κατὰ πολὺ τῶν προειληφέτων ἔκρατει· τὴν περὶ λόγους φιλοτιμίαν, ἐξ ὅν ἥθος ἄπαν ἐπαλδευσε, καὶ δογμάτων ἀπαιδευσίαν ἐκάθηρε, καὶ ἀνδρῶν βίους ἐκόσμησε, καὶ τῆς ἀρχικῆς καὶ βασιλικῆς Τράδος τὴν θεότητα τεμνομένην, ἐστι δὲ ὁφ' ὅν καὶ συναλειφομένην, εἰς τὸ ἀρχαῖον ἐπανήγαγεν, ἐν δροις μείνας εὐσεβοῦς ἑνώσεως· τε καὶ συναριθμήσεως· ἵνα ταῦτα συνέλιον διὰ τὴν ἀμετρίαν, τῇ τοῦ βίου καταλύει συγκαταλύσω τὸν λόγον.

ekornavit, et principis ac regiae Trinitatis divinitatem contrahebant, ad veterem statum reduxit, piæ videlicet unionis et connumerationis omnibus sese continens: ut hæc, inquam, omnia, ne modum oratio excedat, contraham, una cum vita ipsius sine, dicens finem: faciam.

Δ'. Ἐμανετο καθ' ἡμῶν Δέκιος (14), καὶ πάσας Ιδέας κολάσεων ἐπενόει, καὶ τὰ μὲν ᾧδη παρῆν τῶν δεινῶν, τὰ δὲ ἔμελεν· ἵσον δὲ ἀγώνισμα ποιεῖται, καὶ Χριστιανὸς ἐλεῖν, καὶ τοὺς πρὸ αὐτοῦ διώκτας ὑπερβολεῖν, μᾶλλον δὲ, ἢ Χριστιανὸς πάντας, ἢ Κυπριανὸν μόνον ἐλεῖν τε καὶ παραστήσασθαι. "Οσῳ γάρ εὐτεβείᾳ τε καὶ δόξῃ διαφέρειν τὸν ἀνόρα ἐγινωσκε, τοσούτῳ (15) καὶ τὴν νίκην ἔσυτῷ περιφανεστέραν ἔωρα καὶ λαμπροτέραν, εἰ τούτου κρατήσειν. Ἐκείνως (16) μὲν γάρ Χριστιανῶν μόνον (17) ὑπάρχειν κρατεῖν, οὕτω δὲ καὶ φιλοσοφίας αὐτῆς, καὶ λόγων. Καὶ τὴν γλώσσαν περιελεῖν πρότερον, εἴτα ἀφώνους ἀπαγαγεῖν (18) καὶ ἀλόγους τοὺς ὑπ' ἔκεινης ἐρειδομένους, ἀρίστης εἶναι στρατηγίας ἐνδυμίζεν· οὐκ ὁρῶς μὲν, οὐδὲ εὐσεβῶς ταῦτα διανοούμενος, οὐ μὴν παντάπασιν ἀλογίστως, πρός γε τὴν ἔσυτον βούλησιν καὶ ἐπιχείρησιν· ἔδεικε δὲ τὸ ἔργον. Ἐπειδὴ γάρ ἀπασαν προσοδολήν τε καὶ πειραν ἀνδριῶς τε καὶ γενναλίους ἀποσεισάμενος, ὥσπερ τις πέτρα παράλιος (19) κυμάτων ἐπιδρομάς, τέλος ἔξοριαν ὑπὸ αὐτοῦ κατακρίνεται· οὐ τὸ καθ' ἔσυτὸν ἔστερξεν δὲ γεννάδας, οὐδὲ τὴν πάσα σωζόμενος· οὐδὲ ἀποφάλειαν τῷ σώματι μᾶλλον τὴν ἀτιμίαν ἐνόμιζεν, ἢ ψυχῆς κίνδυνον τὴν ἡσυχίαν, καὶ τὸ περιορθὲν τοὺς ἄλλους τῷ καιρῷ (20) κινδυνεύοντας, οὐχ δινος τοῦ παιδοτριβοῦντος, καὶ πρὸς τὸν ἀγῶνα θαρρύνοντος. Οὐ γάρ μικρὸν δύνασθαι καὶ λόγον εἰς ἀνδρείας προσθήκην τοῖς ἀποδομένοις πρός τὸ τῆς ἀρετῆς στάδιον.

(11) Φιλόσοφος. Coisl. 1, φιλότιμον.

(12) Ός ίσορ. Sic illio Coisl. In ed., ὡς τεων.

(13) Ος. Fortasse legendum sit, αἵ; nempe χαμενίας καὶ ἀγρυπνίας. Edīt.

(14) Δέκιος. Non sub Decio, sed sub Diocletiano et Maximiano passus est Cyprianus, anno 304. Vide Monitum, n. 4.

(15) Τοσούτῳ. Regg. pli et Coisl. 1, τοσοῦτο.

A excitet. Sufficiunt quidem hæc quoque Cypriani decora ad omnes perfectissimæ laudationis numeros explendos. Nunc autem tot tantaque mihi dicenda supersunt ut etiam si nihil eorum, quæ prius commemorata sunt, ipsi ad laudem suppetere, his tamen, quæ sequuntur, omnes superare posset. Nam, ut media incidam, pecuniarum contemptum, fastus compressionem, corporis frenationem et puritatem cum prioribus cupiditatibus pugnantem, in vestitu philosophiam, in congressibus gravitatem cum humanitate conjunctam, pari intervallo a vilitate atque arrogantia remotam, chameunias et vigilias, quibus homo, licet hujusmodi rerum studium sero ingressus, eos tamen, qui priores hoc vita genitus amplexi fuerant, multum facileque 448 superabat; utellam doctrinæ copiam et ubertatem sileam, qua et omnium mores instruxit, et dogmatum inscitiam sustulit, et clarorum hominum vitam unum vinceret, atque in potestatem redigeret. Nam quanto illum pietate et gloria reliquis præstare intelligebat, tanto quoque clariorem et illustriorem sibi victoriam fore perspiciebat, si eum devicisset. Illo enim modo putabat se perficere posse, ut Christianos vinceret; hac autem ratione, ut philosophiam quoque ipsam et doctrinam extingueret. Porro linguam prius amputare, atque ita mutos et clingues eos, qui ab ea fulciebantur, abducere, præstantissimæ cūjusdam militaris astutiae esse censebat; non recte quidem ille nec pie hæc cogitans, non tamen omnino temere et inconsulte, quantum quidem ad ipsius consilium et conatum attinebat, quemadmodum res ipsa declaravit. Nam cum, ut scupulus quidam incurantes fluctus, sic ille impetus omnes et assultus magno strenuoque animo propulsasset, ac tandem ab eo in exsiliū actus esset, haudquaquam in privata salute sua vir egregius acquiescebat, aut præclare secum agi putabat, quod vita ipsi erupta non fuisset, nec securitatem corporis potius hanc iguominiā, quam animæ periculum interpretabatur, si otio et silentio indul-

(16) Ἐκείνως. Sic Regg. a, c, d, bm, ph, decem Colb., Coisl. 1, Par., etc. In ed., ἔκεινος.

(17) Μόρος. Regg. a, c et Θρ. 1, μόνων.

(18) Ἀπαγαγεῖν. Sic fere omnes codi. In ed., ἀπαγαγεῖν.

(19) Παράλιος. Reg. c addit, πολλάς.

(20) Καιρός. Tempore persecutionis, cum secesseret in Christianos salvaret imperator.

geret, eorumque salutem negligeret, qui gravissimo tempore periclitabantur, ut qui neminem haberent, qui ipsos ad certamen erudiret, animisque obfirmaret. Nec enim, ad augendum animi robur, leve momentum iis assert oratio, qui ad virtutis stadium accinguntur.

XV. Proinde quamvis corpore abesset, spiritu tamen aderat, in eodemque cum his, qui pugnabant, certamine versabatur: et quibus lingua optulari non poterat, iisdem 447 per litteras succurrebat. Quo pacto? Alioquin enim, tametsi in exsilio positus, sese præstat, cohortatorias orationes conscribens, pietatemque litterarum monumentis prodens: ac plures propemodum solus ipse per epistolas ad subeundum martyrium inducit, quam cæteri per se omnes, qui tum dimicantibus præsto erant. Admonet enim, ne patriam, ne genus, ne facultates et copias, ne opes et potentiam, aut aliud quidquam eorum, quæ humi strata et caduca sunt, veritati præmiisque illis, quæ virtutis causa periculum adeuntibus in cœlo recondita sunt, anteponamus. Hanc enim negotiationem omnium præstantissimam esse, qua exigui sanguinis pretio cœlestis regnum emitur, ac brevia et fragilia bona cum semi-piterna gloria commutantur. Unam enim magnis et excelsis viris patriam esse, neimpe Jerusalem illam quæ mente percipitur, nou eas, quas hic angustis finibus circumscriptas esse, atque ab aliis aliisque hominibus subinde incoli videmus: unum item generis splendorem in eo consistere, ut divinam imaginem conservemus, atque exemplar nostrum imitemur, quantum quidem iis assequi datur, qui carnis vinculis astricti sunt, ac perexiguos donataxat primarii boni rivulos accipere queunt: unum porro principatum in hoc positum esse, ut palmam adversus improbum illum obsecramus, ac ne in iis certaminibus, quæ pietatis causa suscipiantur, animos nostros frangi atque expugnari sinamus, ubi vitium cum virtute confligit, et fluxus ac fragilis mundus cum firmo et stabili; et acerbis ac truculentis certaminis præses cum fortibus athletis, et Belial adversus Christum aciem instruit. Ob easque causas et gladios contemnere, et frigidum ignem, ac feras quamlibet immanes et truculentas, mites existinare, et famem pro summis deliciis duce, amicorum autem et propinquorum lacrymas, et luctus, et gemitus, ut diaboli illecebras, viæque Hæc enim virilium et strenuarum animarum, atque rerum propinquum exemplum ille ipse erat, qui stercoribus duxisset, ut Christum lucraretur.²⁸

XVI. Hoc animo prædictus Cyprianus, atque hujusmodi sermonibus Christianos ad certamen armans, permultos ad mortem pro Christi nomine

²⁸ Philipp. iii, 8.

(21) Πῶς; « Quomodo? » A Billio omissum.

(22) Ἐκεῖνος. Deest in Reg. Cypr.

(23) Ποιεῖται. Or. 4, ποιεῖ.

(24) Τῆς ἀληθείας. Sic Regg. a, c, bm, ph. Deest τῆς in ed.

(25) Τὴν ἀρίστην. Sic Reg. d, et Comb. Deest τὴν in ed.

(26) Ἐνσέβειας. Sic Regg. bm, ph, Coisl. 2 et Or. 1. Prave in ed.. ἀσέβειας, « impietatis. »

A IE'. Διὰ τοῦτο τῷ σώματι μὲν ἀπῆν, τῷ πνεύματι δὲ παρῆν, καὶ τοῖς ἀθλοῦσι συνηγγωνίζετο καὶ τῇ γλώσσῃ μὲν βοηθεῖν οὐχ εἶχεν, βοηθεῖ δὲ τῷ γράμματι. Πῶς (21); Ἀλείπτης ὑπερόροις γίνεται, τοὺς προτρεπτικοὺς συγγράφων, καὶ λογογραφῶν τὴν εὔσέβειαν, καὶ πλείους ἐκεῖνος (22) σχεδὸν ἐξ ἐπιστολῶν ποιεῖται (23) μάρτυρας μόνος, ή πάντες δι' ἑαυτῶν οἱ παρόντες τοῖς τότε κάμνουσι. Πειθεὶ γάρ, μὴ πατρίδα, μὴ γένος, μὴ περιουσίαν, μὴ δυναστείαν, μὴ ἄλλο τι τῶν γαμαὶ κειμένων, ἔμπροσθεν ἀγειν τῆς ἀληθείας (24), καὶ τῶν ἐκεῖθεν ἀποκειμένων ἀθλῶν τῆς ἀρετῆς, τοῖς ὑπὲρ τοῦ καλοῦ κινδυνεύουσι. Καὶ ταύτην είναι πραγματειῶν τὴν ἀρίστην (25), αἰματος δλίγου βασιλείαν οὐρανῶν ὡνήσασθαι, καὶ δόξης ἀποδητητα τῶν προσκαίρων ἀντιλαβεῖν ἀγαθῶν. Μίαν μὲν γάρ είναι πατρίδα τοῖς ὑψηλοῖς, τὴν νοούμενην Ἱερουσαλήμ, οὐ τὰς μικροὶς ὅροις ἐνταῦθα διείλημμένας, καὶ πολλοὺς ἀμειβούσας οἰκήτωρας· μίαν δὲ γένους λαμπρότητα, τὴν τῆς εἰκόνος τήρησιν, καὶ πρὸς τὸ ἀρχέτυπον ἔξομοιωσιν, ὅσον ἐφικτὸν τοῖς σαρκὸς δεσμοῖς, καὶ βραχεῖαν ἀποβρήσην τοῦ καλοῦ δέχεσθαι δυναμένοις· μίαν δὲ δυναστείαν, τὸ κατὰ τοῦ πονηροῦ κράτος, καὶ τὸ τῆς ψυχῆς ἀνάλωτον καὶ ἀγίτητον ἐν τοῖς ὑπὲρ εὔσεβειας (26) ἀγῶσιν, ἥνικα κακία πρὸς ἀρετὴν ἀγωνίζεται (27), καὶ κόσμος πρὸς κόσμον, δὲ λυδμένος πρὸς τὸν ἐστῶτα (28), καὶ πικρὸς ἀγωνοβέτης πρὸς γενναῖους ἀγωνιστάς, καὶ Βελίαρ πρὸς Χριστὸν παρατάσσεται (29). Διὰ ταῦτα καταφρονεῖν μὲν ξιφῶν ἀνέπιθε, ψυχρὸν δὲ νομίζειν τὸ πῦρ, ἥμέρους δὲ οἰσθεῖν θηρῶν τοὺς ἀγριωτάτους, λιμὸν δὲ ὑπολαμβάνειν τὴν ἀνωτάτην τρυφήν. Δάκρυα δὲ τῶν (30) οἰκείων, καὶ θρήνους, καὶ οἰμωγᾶς παρατρέχειν, ὡς τοῦ πονηροῦ διλεῖδσματα, καὶ κωλύματα τῆς θείας ὁδοπορίας. Ταῦτα γάρ είναι ἀνδρικῶν ψυχῶν καὶ γενναῖων, καὶ λογισμοῦ σώφρονος. Καὶ τὸ παράδειγμα ἐγγύθεν αὐτὸς δ ταῦτα λέγων καὶ γράφων, πάντα ἡγησάμενος σκύδαλα, ἵνα Χριστὸν κερδήσῃ.

ad Denū ferentis impedimenta, præterire suadebat. prudentis consilii esse ducebat. Harum autem rhaec dicebat ac scribebat, utpote qui omnia pro

D IC'. Οὕτω διανοούμενος Κυπριανὸς, καὶ οὕτως ὀπλίζων τοῖς λόγοις πρὸς τὸν ἀγῶνα, πολλοὺς ἀθλητὰς ἀπειργάζετο (31). Κατίνα μισθὸν τούτων κο-

(27) Ἀγωνίζεται. Sic Regg. a, c, d et Or. 1. In ed., ἀγωνίζηται.

(28) Ἐστωτα. Reg. d, ἐνεστῶτα.

(29) Παρατάσσεται. Sic Regg. a, bm, ph, et Or. 1. In ed., παρατάσσηται.

(30) Τῶν. Sic codi. Prave in ed., τῶν.

(31) Ἀπειργάζετο. In quibusdam, ἀπειργάζεται. In aliis, ἀπειργάσατο.

μιζεται; Ως δαψιλη και φιλοτεμον! Μάρτυς έπι πάσιν οις προέπειψε γίνεται, ζέφει την κεφαλήν τηγθεις (32) και ταΐς πολλαῖς βασάνωις ταύτην ἐπιτίθησι τὴν (33) κορωνίδα. Οὕτω Χριστῷ προσ-άγεται, οὕτω πρὸς Χριστὸν μετατίθεται, ὁ πολὺς ἐν ἀσεβείᾳ, και πλείων ἐν εὐσεβείᾳ Κυπριανὸς, δι-
μέγας και διώκτης και στεφαγήτης, δι τὴν μετα-
δολήν οὐχ ἕττον δι τὴν ἀρετὴν θαυμάσιος. Οὐ γάρ
ιούτω μέγα τύπον ἀγαθοῦ διασώσασθαι, ώς τὸ καινο-
τομῆται θεοσέβειαν. Τὸ μὲν γάρ τῆς συνηθείας (34),
τὸ δὲ τῆς εὑδουλίας και τὸ μὲν τῶν πολλοῖς ὑπαρ-
χόντων, τοῦ δὲ ὀλίγα τὰ παραδείγματα (35).

**contulisse. Illud enim consuetudinis est, hoc pro
hoc rari omnino exempli.**

ΙΖ'. 'Αλλ' οἶον δὴ κάκεινο τῶν ἔκεινου θαυμά-
των; Μικρὸν (36) ἔτι τῷ λόγῳ προσκαρτερήσωμεν,
ἴνα τῷ ἀδηπῇ χαρισώμεθα. Τοιαύτη μὲν ἡ τοῦ
χνδρὸς πολιτεῖα, τοιοῦτος δὲ δῆταις ἀθλήσεως τρόπος.
Ἐπεὶ δὲ καταλύει τὸν βίον (εἰ θέμις τοῦτο εἰπεῖν,
ἀλλὰ μὴ πρὸς Θεὸν ἐκδημίαν ὄνομάσαι τὸ ἔκεινου
πρᾶγμα, ή πόθου πλήρωσιν, ή δεσμῶν λύσιν, ή
βάρους διάζευξιν), θαυματουργεῖται τις κάνταύθα-
τῶν προειληφότων δξίον· τὸ μὲν ὄνομα πολὺ περά-
πᾶς Κυπριανοῦ, καὶ οὐκ Χριστιανοῦς μόνον, ἀλλὰ
καὶ τοῖς τὴν ἐναντίαν (37) ἡμῖν τεταγμένοις (παῖσι
γάρ δμοίσια (38) τὸ καλὸν αἰδέσιμον); τὸ σῶμα δὲ
ἀφανὲς ἦν (39), καὶ ὁ θησαυρὸς παρὰ τινι γυναικ-
τῶν θερμῶν εἰς εὔσθετιαν, καὶ τοῦτο ἐπὶ μακρόν
οὐκ οἶδε (40) εἰτε τιμῶντος τοῦ Θεοῦ τὴν φιλό-
θεον (41), καὶ διὰ τοῦτο περιεχομένην (42) τοῦ
μάρτυρος, εἰτε τὸν πόθον ἡμῶν γυμνάζοντος, εἰ
μὴ φέροιμεν ζημιούμενος, καὶ τῶν ἀγίων λειψά-
νων ἀποστερούμενοι. Ἐπεὶ δὲ οὐκ ἕνεσχετο τὸ πάν-
των ἀγαθὸν τοῖον ποιῆσαι τινος ὁ τῶν μαρτύρων
Θεὸς, οὐδὲ τὸ κοινὸν ζημιῶσαι τῇ πρὸς ἔκεινην
χάρτῃ, δημοσιεύει τὸ σῶμα δι' ἀποκαλύψεως, καὶ
ταῦτην γυναικί τινι (43) τῶν δξίων τὴν τιμήν
καταθέμενος· ίν' ἀγιασθῶσι καὶ γυναικεῖς, ὥστε περ
τὸν Χριστὸν καὶ τεκοῦσαι (44) πρότερον, καὶ τοῖς
μαθηταῖς ἀπαγγείλασαι μετὰ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνά-
στασιν, οὕτω καὶ νῦν Κυπριανὸν, ή μὲν παραδεί-
ξασα, ή δὲ παραδοῦσα τὸ κοινὸν δρελος. Τοῦτο
τῶν ἔκεινου καλῶν τὸ τελευταῖον. Οὕτως εἰς μέ-
σον ἔρχεται δὲ τοῦ μὴ λαθεῖν (45) δξίος, καὶ οὐκ
συγχωρεῖται φιλοσοφῆσαι τὴν ἑαυτοῦ κλοπὴν, ἐπει-
δὴ καὶ τῶν ἐπὶ τοῖς σώμασι τιμῶν κρείσσων (46)
ἔκεινος καὶ ὑψλότερος.

29 Luc. xxiv, 9.

(32) *Tυηθεις. Κοιν. 2, ἀποτμηθεις.*

(33) *Tigr.* Deest in quinque Regg.

(54) *Tò μὲρ τὸν τῆς εὐρητείας.* « Huiusmodi
enim virtutis habitus longa consuetudine acquiritur,
vel, « id commune est, non rarum et insuetum. »
Sic Græcus interpres.

(35) *Tὰ παραδείγματα*. Sic Regg. a, c, d, bm et undecim Colb. In ed. deest *τά*.

(36) *Mixpōr.* Sic plures Regg., Coisl. I, Or. 1, Par. In ed., μαχρόν. (multum.)

(37) Καὶ τοῖς τὴν ἐρατικήν. Col. 2, καὶ τοῖς ἐναντίοις.

(58) *Omolwç.* Deest in pluribus.

(39) Ἀγαρές ήν. Bill. : « obscurum erat. »

oppetendam impellebat. Quodnam autem hujus rei
præmium **448** tulit? Quam copiosum alique pro-
fusum! Post eos enim omnes, quos præmiserat,
capitis obtruncatione martyrii palmam adipiscitur,
multisque tormentis hanc coronidem imponit. Sic
Christo offertur, sic ad Christum migrat ille magnus
in inpietate, major autem in pietate Cyprianus;
ille, inquam, magnus tunc persecutor, tunc vixor;
non minus ob vitæ mutationem, quam ob virtutem
admirandus. Neque enim tam amplum ac præcla-
rum est boni formam incolumem servasse, quam
mutata vitæ ratione animum ad pietatis studium
i et prudentis consilii; illud frequens ac vulgare.

XVII. **J**aio quale illud quoque ipsius miraculum est? Parum enim adhuc in hac oratione immorabinur, ut a martyre gratiam ineamus. Hæc fuit ipsius vitæ ratio, hic dimicationis modus. Cum autem extremum vitæ diem egisset (si tamen hoc verbo uti fas est, ac non potius res ea, vel discessus ad Deum, vel desiderii cunulus, vel vinculorum solutio, vel oneris excussio appellanda est), hic quoque dignum vitæ sanctissime tractæ miraculum designatur. Nam quanquam Cypriani nomen apud omnes, non modo Christianos, verum etiam eos, qui adversæ classis erant, clarissimum ac celeberrimum esset (virtus enim omnibus similiter venerationi est): corpus tamen latebat, atque hic thesaurus apud mulierem quamdam pietate servidam occultabatur, idque perdiuturno tempore; sive quod Deus hac ratione piam matronam honore affici vellet, ac propere illa martyrem complexu suo teneret; sive etiam ut desiderium nostrum exerceret, num scilicet hoc damno angeremur, acerbeque ferreinus nos sacrosanctis reliquiis privari. At vero posteaquam ille martyrum Deus commune omnium bonum alicui privatim concedere, ac singulare erga illam gratia, publicis commodis detrimentum afferre minime sustinuit, per revelationem corpus in lucem edidit, atque hunc rursus honorem probæ euidam mulieri confert; ut mulieres quoque ex eo sanctificantur, quod quemadmodum Christum ante pepererunt, resurrectio- nisque ipsius nuntium discipulis attulerunt³⁰, ita nunc etiam Cyprianum, hoc est publicum orbis bonum, altera quidem indicavit, altera vero tra- didit. Hæc laudum illius vostrema est. Sic in me-

(40) *Oux oldo.* • Hand scio. » Haec desunt in pluribus Regg.

(41) Φιλόθεον. In quibusdam, φιλόχριστον.
(42) Περιεχομένην. In ' ποιητικής, περισχομέ-

(45) *Furalω τίτι.* sic Regg. a, c, d, bm et Or. 1.
Dicitur autem in ad finitum et Ruffinum et dicunt hebrei

(44) *Tz̄kōūtau*. Forte. *tz̄kōūtau*, vel. *tz̄kōūtai*.

(**) *Tertius. Forte, tpeyosxt, vel, eypovocat, e quæ priores ad Christum cucurserunt, > vel, e Christum invenerunt.*

(45) *Aaθείr.* « Quem dignum non erat in obscuro latere. » Mendose in ed. παθείv.

(46) *Kpeisσωr.* Reg. c addit μέν

dium prodit, **449** qui indigous erat, ut in obscuro jaceret, nec sui furtum tolerare sinistis, quandoquidem his honoribus, quibus corpora affici solent, ipse præstantior ac sublimior erat.

XVIII. Hæc sunt, quæ dicenda habuimus, atque **A** **450**. Tà μὲν οὖν παρ' ἡμῶν τοσαῦτα, καὶ οὐκ οἶδ', ὅτι δεῖ (47) πλεῖστα λέγειν. Οὐδὲ γὰρ, εἰ μακρὸν ἀποτείναιμεν (48) λόγον, εἴποιμεν διν τι τῶν ἔκεινων προσδότων δέξιον, καὶ ὧν ἔκαστος περὶ τοῦ ἀνδρὸς ὑπεληφεν. Καὶ ταῦτα, δοσον ἀφοσιώσασθαι τὴν ὁρειλομένην ἔκεινων τιμῆν, διήλθομεν· τὰ δὲ λοιπά παρ' ὑμῶν αὐτῶν προσθετέον, ἵνα τι καὶ αὐτοὶ τῷ μάρτυρι προσενέγκητε, τὴν τῶν δαιμόνων καθαίρεσιν, τὴν τῶν νόσων κατάλυσιν, τὴν τοῦ μέλλοντος πρόγνωσιν· ἀ πάντα δύναται Κοπριανοῦ καὶ ἡ κόνις μετὰ τῆς πίστεως, ὡς Ἰσασιν οἱ πεπειραμένοι, καὶ τὸ θαῦμα μέχρις ἡμῶν παραπέμψαντες, καὶ τῷ μέλλοντι παραδόσοντες χρόνῳ. Μᾶλλον δὲ τὰ μείζω τούτων προεισενέγκατε, καὶ οἷα τὸν ἔκεινον γνησίων τιμῶντας εἰκός, σώματος κένωσιν, ψυχῆς ἀνάδασιν (49), κακίας Β ἀποψυγήν, ἀρετῆς ἐπίδοσιν· αἱ παρθένοι τὴν ἀσπαρχίαν (50). αἱ γυναικεῖς τὴν εὐκοσμιαν ἀρετῆς μᾶλλον ἢ σώματος (51), οἱ νέοι τὴν κατὰ τῶν παθῶν ἀνδρίαν (52), οἱ πρεσβύτεροι τὴν εὐδουλίαν, οἱ ἐν δυναστείᾳ τὴν εὐνομίαν, οἱ ἐν στρατηγίᾳ (53) τὴν ἡμερότητα, οἱ ἐν λόγῳ τὸ εὐλογον· εἴπω τι καὶ τῶν ἡμετέρων, οἱ ἱερεῖς τὴν μυσταγωγίαν (54), οἱ τοῦ λαοῦ τὴν εὐπεπθειαν, οἱ ἐν πενθει τὴν παράκλησιν, οἱ δὲ εὐημερίᾳ τὸν φόδον, οἱ πλούσιοι τὴν μετάδοσιν, οἱ πέντεται τὴν εὐχαριστίαν· πάντες τὴν κατὰ τοῦ πονηροῦ καὶ πικροῦ διώκτου παράταξιν, ἵνα μὴ φαινόμενος βάλῃ, μὴ τοιεῦντος φρυπτόμενος, μὴ ὡς σκότος πολεμῇ, μὴ ὡς ἄγγελος φωτεῖς παῖςῃ, καὶ κλέπτῃ πόδες τὸ τῆς ἀπωλείας βάραθρον.

in mœstre estis consolationem, qui in florenti rerum statu timorem, divites largitionem, pauperes gratiarum actionem; omnes denique, muneris cuiusdam instar, dimicacionem adversus prayum illum et sœvum persecutorem offerant, ut nec aperte nos vulneret, nec occulte sagittis impelat, nec ut caligo bellum inferat, nec ut lucis angelus fallat, furtimque ad sempiterni exitii barathrum recipiles agat.

XIX. Grave ac periculosum est per oculos capi, **C** per linguam sauciari, per aures inescari, per ebullientem iram inflammari, per gustum dejici, per tactum emolliri, atque arma salutis in mortis arma convertere; **450** cum oporteat econtra, ut fidei clypeo communiti⁴⁰, adversus diaboli astutias in procinctu steinus, victoriampque cum Christo assecuti, et pari ac martyres certamine perfuncti, magnam illam vocem audiamus: Venite, benedicti Patris mei, regnum vobis promissum hæreditate percipite⁴¹, in quo lætantium omnium chœreamque sempiternam agentium habitatio est⁴²: in quo so-

⁴⁰ Ephes. vi. 16. ⁴¹ Math. xxv. 34. ⁴² Psal. lxxvi. 7.

(47) Αεῖ. Drest in Reg. a.

(48) Ἀποτείνωμεν. In nonnullis, ἀποτείνομεν.

(49) Ἀρδαστιν. Reg. Cypr. et ph., ἀναδιωστιν, « animæ resurrectionem. » Billius : « animæ ascensionem. »

(50) Τὴν ἀσπαρχίαν. « Carnis maciem, » id est, « angelicam vitæ rationem, et carnis pene extempore. »

(51) Σώματος. Reg. d, τοῦ σώματος.

(52) Ἀρδηλαρ. Regg. c, bm, ph et Or. 1, ἀνδρεῖαν.

I. Δεινὸν δφθιλμοὶς ἀλῶνται, καὶ γλώσσῃ τραχθῆναι, καὶ ἀκοῇ δελεασθῆναι, καὶ διὰ θυμοῦ ζέσανθός ἐμπρησθῆναι, καὶ γεύσεις κατενεχθῆναι, καὶ ἀφῇ μαλακισθῆναι, καὶ τοῖς ὅπλοις τῆς σωτηρίας, ὅπλοις θανάτου χρήσασθαι· δέον τῷ θυρεῷ φραξαμένους τῆς πίστεως, στήναι πόδες τὰς μεθοδείας τοῦ Πονηροῦ· καὶ μετὰ Χριστοῦ νικήσαντας, καὶ μετὰ τῶν μαρτύρων (53) ἀθλήσαντας, τῆς μεγάλης ἔκεινης ἀκοῦσαι φωνῆς· Δεῦτε, οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρός μου, κληρονομήσατε τὴν ἐπηγγελμένην (56) ὑμῖν βασιλείαν, Ἐνθα εὑφρανομένων πάντων τὴν κατοικίαν, καὶ χορεύντων χορείαν τὴν ἀκατάλυτον· Ἐνθα ἥχος ὀρταζόν-

D (53) Οἱ ἐν στρατηγίᾳ. Regg. a, c, d et ph, erasa priori scriptura, οἱ ἐν στρατείᾳ. Coisl. 2 et Par., στρατία. Homines militares, » tum duces, tum milites, quibus pariter commendanda est lenitas.

(54) Μυσταγωγίαν. Nicetas exponit, δικαιοσύνην, « justitiam. »

(55) Καὶ μετὰ τῶν μαρτύρων. Bill. : « simulque cum martyribus collectati. » Deest τῶν in pluribus Regg. et in Or. 1.

(56) Ἐπηγγελμένην. Coisl. 1 et Or. 1, ἡτοι μεμένην, « paratuio. »

των, καὶ φωνὴ ἀγαλλιάσεως, καὶ θεότητος Ἑλλαμψίς τελευτέρα καὶ καθωτέρα, ἡς νῦν ἐν αἰνίγμασι καὶ σκιαῖς ἡ ἀπόδλαυσις. Τούτοις Κυπριανὸς χαίρει μᾶλλον τιμώμενος, ἢ πᾶσιν δικοῖς ἀλλοῖς· ταῦτα καὶ παρὼν ἐφιλοσόφει τῷ βίῳ (57), καὶ ἀπών πᾶσι διακελεύεται διὰ τῆς ἡμετέρας φωνῆς· ἣν μηδαμῶς ἀτιμάσσῃς, εἴπερ τι μέλει τῆς ἔκεινου καρτερίας ὑμῖν, καὶ τῶν ἔκεινου περὶ τῆς ἀληθείας ἀγωνισμάτων. κακοῦ τοῦ ταῦτα πρεσβεύοντος (58). Αὗται οἱ τῶν ἡμῶν λόγων αἱ ἀπαρχαὶ (59), ὡς θεῖα καὶ λεπτὴ φαντασία τοῦτο σοι καὶ τῶν λόγων γέρας καὶ τῆς ἀθλήσεως· οὐ κότινος· Ὄλυμπιακὸς, οὐτε μῆλα Δελφικὰ παίγνια, οὐδὲ Ἱσθμικὴ πίτες, οὐδὲ Νεμαῖας (60) σέλινα, δι' ὧν ἐφηδοὶ δυστυχεῖς ἐτιμήθησαν· ἀλλὰ λόγος, τὸ πάντων οἰκειότατον τοῖς Λόγου θεραπευταῖς· εἰ δὲ καὶ τῶν σῶν ἀθλῶν καὶ λόγων ἄξιον, τοῦ Λόγου τὸ δῶρον. Σὺ δὲ ἡμᾶς ἐποπτεύοις δινωθεν Πλεως, καὶ τὸν ἡμέτερον διεξάγοις λόγον καὶ βίον, καὶ τὸ λεπτὸν τοῦτο ποίμνιον ποιμανίοις, ἢ συμποιμανίοις (61), τὰ τε δόλλα εὐθύνων ὡς οἶόν τε πρὸς τὸ βέλτιστον (62), καὶ τοὺς βαρεῖς λύκους ἀποπεμπόμενος, τοὺς θηρευτὰς τῶν συλλαβῶν καὶ τῶν ἀλέξεων (63)· καὶ τὴν τῆς ἀγίας Τριάδος Ἑλλαμψίν, ἡς σὺ νῦν παραστάτης, τελεωτέραν τε καὶ λαμπροτέραν ἡμέν χαριζόμενος, ἣν προσκυνοῦμεν, ἢν δοξάζομεν, ἢ συμπολιτευόμενα (64), προσκυνοῦντες Πατέρα ἐν Υἱῷ, Υἱὸν ἐν ἀγίῳ Πνεύματι, ἢ καὶ παρασταίμεν ὑπέρτερον εἰδικρινεῖς καὶ ἀπρόσκοπον, ἡς καὶ μεταλάβοιμεν τέλειοι τελεῖσι, ἐν αὐτῷ Χριστῷ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ψ. πᾶσα δόξα (65), τοιμῇ καὶ χράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

puri, et an omni offendiculo liberi, astemus, eaque perfecti perfectlye fruamur, in ipso Christo Domino nostro, cui omnis gloria, honor et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

⁴⁴ Psal. xli, 5.

(57) Τῷ βίῳ. Coisl. I, τῷ λόγῳ ὅμα δὲ καὶ τῷ D Theologus. βίῳ.

(58) Πρεσβεύοντος. Sic Reg. Chrys., Or. 1, Jes., Par., etc. In ed., πρεσβεύοντες.

(59) Ἀπαρχαῖ. Hanc orationem et primitias appellat Gregorius; quo nomine Cyprianum tunc primum a se laudari significat. Billius aliter exponit. « Veleres, » inquit in notis, « mortuis sacrificia peragebant, eaque primitias appellabant; ac præterea varia certaminum genera instituebant, in quibus victores præmia referebant, » ut describit

A nos festum celebrantium, et vox exultationis⁴⁴, et purior ac plenior est divinitatis illuminatio, qua nunc in ænigmatibus duntaxat et umbris fruimur. Illoc honorum genere magis oblectatur Cyprianus, quam cunctis aliis in unum congestis. Haec, et cum apud homines versaretur, vita moribusque præstabilit: quam, obsecro, ne contemnatis ac pro nihil ducatis, si tamen aut illius in dolorum acerbitatibus patientiae, ac certaminum pro virtutis defensione suspectorum, aut etiam mei, qui hac legatione fungor, apud vos ulla est ratio. Habes, vir divine et sacrosancte, meorum sermonum primitias. Habes tum doctrinæ, tum certaminis præmium: non olympiam Olympicam, nec poma, Delphicas nugas, aut Istiamicam pinum, aut Nemæum apium, quibus niiseri adolescentes olim ornabantur; verum orationem, qua nihil est quod Verbi cultoribus magis conveniat; quæ si certaminum tuorum doctrinaeque meritum assecuta est, Verbo id acceptum fero. At tu nos et cœlo benignus aspicias, sermonesque nostros et vitam gubernes, sacramque hunc gregem pascas, aut pascentem adjuves, tum in cæteris rebus, quoad ejus fieri poterit, eum ad optimam quæque dirigens, tum graves lupos, syllabarum et verborum captatores amoliens; sanctæque Trinitatis, cui nunc astas, pleniorem clarioremque splendorem nobis concilians, quam adoramus, quam celebramus, pro qua una militamus, in Filio Patrem, in Spiritu sancto Filium adorantes, cui utiliam etiam post consecutum hujus vitae curriculum

C trem, in Spiritu sancto Filium adorantes, cui utiliam etiam post consecutum hujus vitae curriculum

(60) Νεμαῖας. Or. 4, Νεμέας. Jes., Νεμαῖα.

(61) Ποιμανίοις, ἢ συμποιμανίοις. « Paschas, aut pascentem adjuves. » Sic Bill. in prima editione.

(62) Βέλτιστορ. Reg. a, βέλτιον.

(63) Λέξεων. Sic Regg. a, c, d, Coisl. 2, etc. In ed., συλλέξεων.

(64) Συμπολιτευόμενοι. Billius, « cui munere nostro fungimur. »

(65) Ὁ κάρα δόξα, etc. In quibusdam, Ὡ δόξα, καὶ τὸ χράτος εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

451 MONITUM IN ORATIONEM XXV.

I. Etsi constet hic Maximum a Gregorio fuisse celebratum, istius tamen orationis titulum non immutamus. Omnes enim, quos saltem vidimus, codices, nullo excepto, nullo etiam reclamante scholiasta aut interprete, inscriptum, non « Maximi, » sed « Heronis » nomen exhibent. Idecirco receptam inscriptionis lectionem religiose retinendam arbitramur. Quænam autem fuerit de hac inscriptione eruditorum mens, investigare operæ pretium est. Hieronymus asserit (66), Gregorium in hac oratione Maximi philosophi laudes decantasse, et aperte declarat « falso Heronis nomen a quodam fuisse superscriptum; » idque contigisse, « quod alias esset liber ejusdem Maximi vituperationem continens,

(66) Scrip. eccl. Basil. ed., p. 149.

PATROL. GR. XXXV.

quasi, » addit sanctus Doctor, « non licuerit eumdem et laudare et vituperare pro tempore. » Billius vero (67), quamvis non diffiteatur Maximi laudes hac oratione comprehendendi, censet tamen, non ab alio quodam, sed ab ipso Gregorio Maximi nomen consulto mutatum fuisse, « ne, » inquit, « ingratissimi hominis nomen in suis monumentis extaret; » illudque ab Elia non observatum miratur. Verum debile prorsus ac infirmum videtur istud argumenti genus; praesertim, cum Gregorius ipse, ut alia omittamus, alibi « se Maximum laudasse » non inficietur (68). Conjicunt alii, inter quos Tillemontius, philosophum istum binominem fuisse, ac apud Aegyptios, unde oriundus erat, Heronis, et Constantiopolis, ubi nimis clarus evasit, Maximi nomine nuncupatum. Verisimilior forsitan videri posset haec doctissimorum virorum conjectura; sed nos tam expresse consignata Hieronymi sententia suspensos adhuc detinet. Nam, si binominis revera fuissest Maximus, quis credit, ut observat ipse Tillemontius (68*), Hieronymum, qui cum Gregorio Constantiopolis tam familiariter versabatur, id ignorasse?

II. Cyrillus Scythopolitanus, in *Vita sancti Euthymii et sancti Sabæ*, inter chronologos, post Hippolytum et Epiphanium, collocat « Heronem » quemdam « philosophum et confessorem. » Hinc Cotelerius sic conjicendo adnotat (69): « Neque pudet me nescire, quod a viris longe doctissimis fuit ignoratum; neque lacebo conjecturam meam, aut si velis, hariolationem, num Hero iste philosophus et confessor sit Maximus Cynicus, quem iis sub nominibus laudat oratione Gregorius Theologus; quiue scripsit, teste Hieronymo, insignem librum *adversus Arianos*, et forte alia reliquit ingenii sui monumenta, atque alicubi operum inseruit nonnihil chronologicum, ob quod ab auctore nostro una cum Hippolyto et Epiphanio citetur. » Verum huic conjecturæ ultro ascribendum non putamus, cum nihil apud Hieronymum, de hac Maximi seu Heronis chronologia reperitur. Prius quippe probandum esset, Heronem, qui a Cyrillo inter chronologos citatur, ipsum revera fuisse Maximum 452 Cynicum; quod probatu certe nobis perquam difficile, ne dicamus impossibile, videtur. Mirum quidem non esset, quosdam Maximos, seu Herones philosophos et confessores, iisdem fere temporibus exstitisse; sed quod maxime mirandum est, Gregorium, qui in aliis, tum Athanasii, tum Cypriani encomiis, eos saepius proprio nomine compellat, ne semel quidem in hac oratione, vel Maximum, vel Heronem nominasse. Forsan igitur satius esset, Hierouymi sententia simpliciter adhaerere, quam conjecturis jugiter infliare.

III. Objici etiam potest, utrum Maximus a Gregorio laudatus, idem sit ac ille ad quem honorificè Athanasii et Basilii existant epistolæ. Quod ad Athanasium attinet, non omnino assentimur nostris, qui novam sancti Doctoris Operum editionem adornarunt. Illi siquidem hac de re sic admonet (70): « Hic Maximus philosophus, ad quem epistolam mittit sanctus Athanasius, non alias profecto videtur esse, quam Alexandrinus ille, cuius laudes oratione celebrat Gregorius, cuius nomine postea suppresso, falsum Heronis nomen superscriptum fuisse narrat Hieronymus. » Verum, si attente perpendantur, tum ipsamet Athanasii epistola, tum temporis et rerum circumstantiæ, plura occurrent quæ illorum sententiæ minime faveant. Ac primo quidem nullum est dubium, quin iste Maximus, in libro quem ad Athanasium misit, plurima, non tantum *adversus Arianos*, sed etiam *adversus gentiles, Judæos, Manichæos* aliosque hereticos, docuerit. Id ex ipsa Athanasii responsione colligitur. Fatetur enim sanctus Doctor, se, responsum dictando, ex ipso libro mutuari quæcunque de Christi divinitate pertractat. Maximi quoque scripto nihil addendum arbitratur. « Satis sunt, » inquit (71), « quæ ipse scripsisti. Tu autem infideles, & πιστοὺς, rite perdoce. Forte enim futurum est, ut, relicta inscritione, ad veritatis cogitationem perveniant. » Laudat insuper Maximi pietatem, doctrinam et ardens pro veritate studium; quæ profecto ad Cynicum nostrum referri non possunt. Deinde Athanasius ad Maximum suum scribebat, ut nostris visum est, anno 371, et e vivis excessit anno 373. Nondum autem tunc temporis pietatis larvam induerat Maximus Cynicus, cum nonnisi anno 379, ab exsilio redux, Constantinopoli a Gregorio exceptus fuerit. Non igitur ad Maximum Cynicum scripsit Athanasius, ut falso pularunt ipsius editores.

IV. Multo minus difficultatis occurrit circa Maximum illum ad quem scripsit sanctus Basilius. Ut penitus solvatur nodus, satis erit utriusque Maximi mores et indolem appearire. Basilii Maximus fuit quidem philosophus, non Cynicus, vel e Porticu, sed Christianus. « Ex aliena radice, » inquit Basilius (71*), « ex ampla familia et illustri genere, ad evangelicam translatus vitam » (id est in ore sanctorum Patrum, ad monasticam vitam), « ratione juventutem refrenabat, carnis libidinem rationis imperio subjiciebat, et consenteam Christiano humilitatem amplexabatur. » Tanta ipsi inerat pietas, tantum virtutis ac religionis studium, ut Basilius ipse, ni fuissest senio et infirmitate gravatus, variisque Ecclesiæ curis impeditus, ad eum visendi desiderio se contulisset. En Basilii Maximus. Quantum autem ab illo discrepat Maximus 453 alter, seu Hero, quem celebravit Gregorius! Iste enim, genere Aegyptius, patria Alexandrinus, nulla sanguinis nobilitate clarus, licet parentes habuerit, non solum Christianos, sed eliam, si scelesto filio fides addenda

(67) In orationis argumeto.

(68) *Carm. de vita sua*, vers. 965.

(68*) *Art. LIX*, p. 443 et 712.

(69) *Monum. Eccl. Græc.*, t. II, in not., p. 640.

(70) *Nova Athan. ed., admon. in Epist. ad Musophil.*, tom. I, n. 2, p. 917.

(71) *Id., ibid.*, p. 920.

(71') *Opp. t. III, epist. 277, p. 421.*

est, Christi martyres, fuit professione philosophus, non profecto Christianus, sed Cynicus. Nihil enim dicemus de ipsius inverecundis moribus, edacitate, ingluvie et ignorantia, de quibus Gregorius, *Carmine de vita sua* (72), fuse recantando pertractat. Ille quidem, ob turpia quædam facinora, virginis cæsus circa annum 374, in Oasim insulam postea deportatus est; unde post quadriennium elapsus, ac multum vagatus, ubique scelerum suorum vestigia relinques, Constantinopolim tandem appulit anno 379. Pietatis ac religionis simulacro obiectus, Gregorium adit, singitque se pro Christi nomine virgas et exsultum subiisse. Ipsius dolis ac simulationibus deceptus Theologus, eum amanter exceptum, in familiarium numero ascripsit, atque istam subinde orationem in illius laudem habuit.

V. Mirum sane cuique videri debet, quantum Gregorius fuerit a Maximo delusus. Nam, si nulla alia exstarent de isto Cynico contraria monumenta, præclare quidem de illo sentiendum foret. Sic enim exorditur orator: « Philosophum laudabo,» et, philosophiae commodis atque utilitate breviter expositis, præsentem Maximum compellans, prosecutur (n. 2): « Huc ades, o philosophorum, imo et veritatis martyrum præstantissime... Huc ades, adulterinæ sapientiæ confutator... Huc ades, qui in alieno habitu nostra profiteris... Huc ades, et ad mensam mysticam propius accede... Huc ades, te coronis nostris devinciam, ac clara voce, non in media Olympia, nec in exiguo Græciæ theatro, sed coram Deo, et angelis, et universo Ecclesiæ cœtu victorem proclamabo. » Quis, talia audiendo, Maximum, ut veritatis athletam, fidei clypeum, Ecclesiæ columen, acerrimum erroris hostem, et firmissimum divinitatis propugnaculum non admiretur? Deinde Theologus (n. 3), non « sanguinis,» sed « pietatis illius ac morum nobilitatem» extollit; et percurrentes quascunque pro Christo subiisse dictitarat hypocrita afflictiones et exsilia, eum, ut Christi martyrem, et virtutum omnium exemplar auditoribus præsentat. Verum ignoscendus profecto Gregorii error, in quem eo facilius lapsus est, quo ipse esset candidior. Etenim viri probi bonum facile credunt; ad suspicandum vero aliquid mali, segnes sunt et tardiores. Ignoscendus, inquam, error, cuius sic Gregorium penituit, ut, non solum laudes, quibus Maximum celebrarat, recantaverit, verum etiam « lingua præcidendam obtulerit (73),» seque ipse silentio damnaverit, si ipsi venia denegaretur. Cæterum in hac oratione plura interset orator de Ecclesiæ persecutione sub Arianis principibus, digniora certe, quam quæ de Cynico celebravit. Constantinopoli dictam exeunte anno 379 cum eruditis existimamus.

(72) Vers. 730 et seq.

(73) *Carm. de vita sua*, vers. 994 et seq

ΛΟΓΟΣ ΚΕ'.

Eἰς Ἡρώνα τὸν φιλόσοφον (74).

A

ORATIO XXV^a.

454. In laudem Heronis philosophi.

A'. Τὸν φιλόσοφον ἐπαινέσομαι, καὶ εἰ κάμνω (75) τῷ σώματι· φιλόσοφον γάρ· ἐπαινέσομαι δὲ καὶ λίαν εἰκότως. Οὐ μὲν γάρ φιλόσοφος, ἐγὼ δὲ σοφίας θεραπευτής· ὥστε μοι καὶ πρὸς λόγον δὲ ἐπαινοῦ, ἵνα, εἴ μη τι δόλο, τοῦτο γε φιλοσοφήσω, τὸ θαυμάζειν φιλόσοφον. Ή γάρ φιλόσοφητέον, ὡς δὲ ἐμὸς λόγος, ἢ τιμητέον φιλόσοφίαν, εἰπερ μὴ μέλλοιμεν παντελῶς ἔξω τοῦ καλοῦ πίπτειν, μηδὲ δλογίαν καταχριθῆσθαι λογικοὶ γεγονότες, καὶ διὰ λόγου πρὸς Λόγον σπεύδοντες. Φιλοσοφεῖται δὲ ἡμῖν ᾧς ἐν τῶν δύλων δὲ ἀνήρ, τὸ ἐπαινεῖσθαι, καὶ καρτερεῖτω τὴν εὐφημίαν. Οὐ γάρ ἵνα χαρισώμεθα ἐπαινεσμέθα (ἴσμεν τοῦ φιλοσόφου τὸ ἀφιλότιμον, καὶ πρὸς γε οὐδὲν ἂν δὲ λόγος προσθεῖται τοῖς πράγμασιν (76), ὅτι μὴ καὶ τῆς ἀξίας ἐλαττώσῃ (77) διὰ τῆς ἀσθενείας τῆς ἑαυτοῦ), ἀλλ' ἵνα ἡμᾶς αὐτοὺς ὠφελήσωμεν. Τοῦτο γάρ οὐκ

B. I. *Philosophum laudabo, tametsi corpore æger:* id enim philosophicum est: laudabo autem admodum merito. Ille enim philosophus est, ego vero sapientiæ cultor. Ac proinde non incongrue hoc laudis munus suscipio, ut, si nihil aliud, hoc certe nomine philosopher, quod philosophum laudem atque admirer. Aut enim philosophiæ operam dare oportet, ut ego censeo, aut philosophiam honore complecti; ne alioqui a recto atque honesto prorsus excidamus, ac bruta cujusdam recordiæ damnamur, qui rationis participes creati sumus, ac per rationem ad Verbum properamus. Philosophice quoque, ut alia, vir hic ferat se laudari, ac virtutum suarum prædicationem æquo animo accipiat. Non enim ut ab ipso gratiam ineamus, eum laudabimus (neque nos fugit, quam ab honoris cupiditate philosophi

* Alias xxiii: quæ autem 25 erat, nunc 33.— Habita Constantinopoli, exempte anno 379.

(74) *Eἰς Ἡρώνα τὸν φιλόσοφον.* Sic plerique codices. Reg. lu addit: « Αλεξανδρέα, ἐξοισθέντα διὰ τὴν πτοτιν, καὶ ἐπανειθόντα μετὰ τριετῆ χρόνον. Ἐρήθη ἐν Κωνσταντινούπολει. » In laudem Heronis philosophi Alexandrinī, ob fidem in exsilium missi, ac post triennium reversi. Dicta Constantinopoli. » Sic Billius vertit, quamvis in editis legatur tantum:

Eἰς Ἡρώνα τὸν φιλόσοφον ἀπὸ τῆς ἐξορίας ἐπανελθόντα. » In laudem Heronis philosophi ab exilio reversi. » Cæterum in monito probavimus, non Heronem, sed Maximum philosophum Cynicum in hac oratione a Gregorio fuisse laudatum.

(75) Κάμνω. Coisl. 4, κάμνων.

(76) Πράγμασι. Coisl. 4 et alii, θαύμασι, « miris rebus. »

(77) Ἐλαττώσῃ. Forte, ἐλαττώσει. Edit.

hujus animus abhorreat, ac præterea ne cumulum quidem ullum rebus oratio afferret, imo etiam, ob imbecillitatem suam aliquid de dignitate detrahet); verum ut nobis ipsis prosimus. Hoc enim philosophia non iam contemnet, ac pro nihil putabit, quippe cuius hoc munus et studium sit, ut de vita humana præclare mereatur. Prima porro bene merendi ratio est, rerum honestarum commendatio. Laus enim zelum parit: zelus autem virtutem: virtus porro beatitudinem: hæc vero rerum experientiarum culmen est, ad quod omnis probi viri agitatio tendit.

II. Ades dum igitur, philosophorum, addam etiam, veritatis martyrum, optime ac præstantissime. Ades dum, confutator adulterinae illius sapientiae, quæ in verbis sita est, ac per linguae lenocinia velut præstigias offundit, supra hoc autem attollit nec vult nec potest. Ades dum, virtute dexter, tam quæ in contemplatione, quam quæ in actione versatur, qui in alieno habitu nostra profiteris; ac ne in alieno quidem fortasse, siquidem angelicum est, vestitus candor et splendor, cum corpore a forma 455 pinguntur; ad designandam, ni fallor, naturalem ipsorum puritatem. Ades dum, philosophus et sapiens: quo usque enim ille sapientiae amor jactabitur, si nusquam sit sapientia? Ades dum, canis, non impudentia, sed oris libertate; non ingluvie, sed quia in diem vivis; non latratu, sed boni custodia, ac vigiliis pro animalium salute susceptis, atque etiam, quia virtutis quidem familiares ac domesticos mulces, alienis autem oblatras. Ades dum, ad sacra hæc, et mensam hanc mysticam, atque ad me, qui per hæc sacram deificationis munus oboe, proprius accede, ad quæ sermo, et vita, et purgatio ea, quæ per cruciatus comparatur, te adducunt. Ades dum, te coronis nostris devinciam, ac clara voce, non in media Olympia, nec in exiguo Graeciae theatro, sed coram Deo, et angelis, et universo Ecclesiæ cœtu victorem proclamabo; ut qui, non pancratio, aut cestu, aut cursu, aut alio quodam parvo, atque ob parva præmia inito, certaminis genere dimicaris, nec ad heroum cujuspiam aut dæmonum honorem, quibus calamitates tantum et fabulae nominis celebritatem pepererunt (hujusmodi enim sunt, quæ de illis honorifice prædicantur, posteaquam in stultitia

(78) Ζῆλον γάρ, etc. «Laus enim parit zelum.» Schol.: Κατὰ ταῦτην τὴν Ἐννοίαν, καὶ ἐν τῷ ἐπιτρόπῳ του μεγάλου Βασιλεῖου φησίν. «Οὐ γάρ τοὺς ἐπιτρόπους οἴδα, τούτων σαφῶς καὶ τὰς ἐπιδόσεις.» Juxta eamdem sententiam, in funebri quoque Basili Magni oratione aii: Quorum enim novi laudes, horum quoque palam incrementa explorata habeo.» Hæc ultima scholii verba reperiuntur Or. 43, n. 1.

(79) Δι' εὐγλωττας. «Per linguae lenocinia, id est, «per sermonis elegantiam et illecebras.» Bill., «per lingua facundiam.»

(80) Εἰπερ ἀγγελικόν, etc. Reg. hu, Coisl. I., Pass., etc., habent: Εἰπερ Ναζιραίων μὲν ἡ κόμη, καὶ ἡ τῆς κεφαλῆς καθέρωσις, ὡν σύδρον ἀπήγαγεν, ὡσπερ καὶ θυσιαστρίων, ὁ νόμος. Ἀγγελικὴ δὲ ἡ λαμπροφορία, καὶ, etc.: «Si quidein conia et capitis consecratio Nazaræorum est, a quibus, velut ab altari, lex ferrum amovebat, » etc. Maximus, tametsi Christianam religionem profiteretur, philosophi cum tamen habitum non exuerat.

(81) Φαιδρότης. In quibusdam, λαμπρότης.

Ἔτι περιφρονήσει φιλοσοφίᾳ, ἢ γε τὸ εὖ ποιεῖν τι τὸν ἡμέτερον βίον, ἔργον καὶ σπουδασμα. Πρώτη δὲ τῶν εὐεργεσιῶν, τὸ ἐπιτενεῖσθαι τὰ καλά. Ζῆλου γάρ (78) ὁ Ἑπαίνος πρόξενος· ζῆλος δὲ, ἀρετῆς· ἀρετὴ δὲ, μακαριότητος· ἡ δὲ, τὸ δέκαρ τῶν ἐφετῶν. καὶ πρὸς δὲ τέλει πᾶσα σπουδαῖον κίνησις.

B'. Δεῦρο δὴ οὖν, ὡν φιλοσόφων διριστε καὶ τελεώτατε· προσθήσαι δὲ, διτι καὶ μαρτύρων τῆς ἀληθείας. Δεῦρο μοι τῆς νόθου σοφίας Ἐλεγχε, τῆς ἐν λόγῳ κειμένης, καὶ δι' εὐγλωττίας (79) γοητευόσης, ὑπὲρ δὲ τοῦτο μηδὲν διαρθῆναι, μήτε δυναμένης, μήτε θελούσης· ὁ περιθένιος τὴν ἀρετὴν, δῆτα τε θεωρίας, καὶ δῆτα πράξεως· ὅ τὰ ἡμέτερα φιλοσοφῶν ἐν ἀλλοτρίῳ τῷ σχῆματι· τάχα δὲ οὐδὲ ἀλλοτρίῳ, εἰπερ ἀγγελικόν (80), ἡ λαμπροφορία, καὶ ἡ φαιδρότης (81). Οταν τυπῶνται σωματικῶς· σύμβολον, οἷμα, τούτο τῆς κατὰ τὴν φύσιν αὐτῶν καθαρότητος. Δεῦρο μοι, φιλόσοφε, καὶ σοφὲ, (μέχρι γάρ τίνος τὸ φιλεῖν σοφίαν, εἰ μηδαμοῦ σοφία;) καὶ κύων (82), οὐ τὴν ἀναισχυντίαν, ἀλλὰ τὴν παρέργησαν· οὐδὲ τὸ γαστρίμαργον, ἀλλὰ τὸ ἐφήμερον· οὐδὲ τὴν ύλακήν, ἀλλὰ τὴν φυλακήν τοῦ καλοῦ, καὶ τὸ ὑπὲρ τῶν φυχῶν ἀγρυπνον, καὶ τὸ σαίνειν μὲν δύσσον κατ' ἀρετὴν οἰκεῖον, ύλακτεῖν δὲ δύσον ἀλλότριον. Δεῦρο μοι στῆθι τῶν ιερῶν (83) πλησίον, καὶ τῆς μυστικῆς ταύτης τραπέζης, κάμοδον τοῦ διὰ τούτων μυσταγωγούντος τὴν θεωρίαν, οἵς σε προσάγει λόγος καὶ βίος, καὶ ἡ διὰ τοῦ παθεῖν κάθαρσις. Δεῦρο σε ἀναδήσω τοῖς ἡμετέροις στεφάνοις, καὶ ἀνακηρύξω λαμπρόφατη φωνῇ, οὐχ ἐν Ὁλυμπίᾳ μέσῃ, οὐδὲ ἐν θεάτρῳ μικρῷ τῆς Ἐλλάδος, οὐδὲ ἡγωνιζέμενον παγκράτιον, ἡ πυγμῆν, ἡ δίαιτον, ἡ τι τῶν μικρῶν ἀγωνισμάτων, καὶ ἐπὶ μικροῖς τοῖς ἀθλοῖς, οὐδὲ εἰς τιμὴν τρώων τινὸς (84) ἡ διαιρόνων, συμφορῷ καὶ μύθῳ τετιμημένων (τοιαῦτα γάρ ἔκεινων τὰ σεμνά τε καὶ τίμια, χρόνον προσλαβόντα (85) τῆς ἀνοίας ἐπίκουρον, καὶ συνήθειαν ἔννομον)· ἀλλ' ἐναντίον Θεοῦ, καὶ ἀγγέλων, καὶ παντὸς τοῦ τῆς Ἐκκλησίας πληρώματος· καὶ νενικηκότα φεῦδος αἰρέσεων, εἰς τιμὴν Θεοῦ ζῶντος, καὶ τὸ πα-

D (82) Κύων. Reg. a, κύων. «Ο canis.» Philosophi cynici sic vocabantur, quod canum voracitatem, ingluviam et oblatrandi libidinem, etc., ænularerentur. Cum Maximus esset cynicus, ac cynico habitu indueretur, utpote qui et comam aleret, et vestem albam gereret, opponit hic Gregorius cynicorum vitis veri philosophi notas. Unde Maximus «canis» appellatur, inquit Elias, «non ob impudentiam, ut canes, sed ob libertatem; non ob ingluviam, sed quod in diem vivat, » etc.

(83) Στήθη τῷ λεπρῷ, etc. Videtur Theologus his verbis Cynicum bortari ad sacerdotium, cui, tum vita, tum doctrina eum esse idoneum arbitratur.

(84) Τιρδς. Coisl. I., et Pass., τινῶν.

(85) Χρόνον προσλαβότα, etc. Billius, «Posteaquam temporibus ac legitimæ consuetudiniis auxiliū assumpserunt.» Rectius quidem in prima editione redidicerat: «Posteaquam temporis antiquitas, vimique legis obtinens consuetudo, stultitia openi tuit.»

θεὶν τοῖς οἰκείοις πάθεσιν ἔκδιδάσκοντος, καὶ ὡν **A patrocinium, tempus, et pro re legitima consuetudinem assumptserunt;** verum hæresum mendacium deviceris, in honorem Dei viventis, qui nos quoque

per suos cruciatus ad subeundos cruciatus erudit, quorum etiam certaminum præmium, cœli regnum est, ac Deum offici, omni doloris sensu sublimiorem.

Γ. Ἀλλὰ τίς ἡ ἀνάρρησις; Εἰ μὲν τὴν συντομωτέραν ποθεῖτε καὶ γνωριμωτέραν· Οὗτος τῆς ἀληθείας ἀγωνιστής ἀψεύδεστατος, καὶ τῆς Τριάδος ὑπέρμαχος διχρις αἱματος, καὶ τῶν διωκόντων τῷ ποιειν κακῶς, τῷ πάσχειν προθύμως διώκτης· οὐδὲν γάρ οὕτω νικᾷ τὸν διωκόντα, ὃς προθυμίᾳ τοῦ πάσχοντος. Εἰ δὲ τὴν τελεωτέραν (86) καὶ πλατυτέραν· Οὗτος ἄριστος μὲν ἐξ ἀρίστων, καὶ ἐξ εὐγενῶν εὐγενέστατος. Εὐγένειαν δὲ λέγω, οὐχ ἦν οἱ πολλοὶ νομίζουσιν· ἀπαγε! Οὐ πρὸς ἡμῶν οὖτα θαυμάζειν (87), οὐδὲ φιλόσοφον, τὴν ἐκ μύθων καὶ τάφων ἐρχομένην καὶ πάλαι σεσηπταὶς δόφρούς· οὐδὲ τὴν ἐξ αἱμάτων καὶ γραμμάτων (88) προσγινομένην, ἣν νύκτες (89) χαρίζονται, καὶ βραστέλων ἵσως οὐδὲ εὐγενῶν χειρες, προστασσόντων, ὥσπερ ἀλλο τι, τὴν εὐγένειαν· ἀλλ' ἦν εὐσέβεια χαρακτηρίζει καὶ τρόπος, καὶ ἡ πρὸς τὸ πρώτον ἀγαθὸν ἀνοδος, διθεν γεγόναμεν. Ταύτης ἀπόδειξις μία τῆς εὐγενείας. Οὐ γάρ ἀδηλητῆς μόνον ἡμίν ὁ γεννάδας, ἀλλὰ καὶ ἐκ μαρτύρων· ὅστε οἰκοθεν αὐτῷ τὸ τῆς ἀρετῆς παράδειγμα. Πολίτης δὲ, σοφίᾳ μὲν, τῆς οἰκουμένης ἀπάστης (οὐδὲ γάρ ἀνέχεται μικροῖς δροῖς Κυνικὴ περιγράφεσθαι)· σώματι δὲ, τῆς Ἀλεξανδρέων πολεως, τῆς σὺν ὑμῖν (90), ἢ μεθ' ὑμᾶς (91) εὐθέως ἀριθμουμένης· ἡς πάλι πάντων χρατούσης, θερμότης τὸ Ιδιαίτατον (92), καὶ ταύτης τὸ κάλλιστον, Χριστιανισμὸς, καὶ ἡ περὶ τοῦτο (93) διάθεσις, ἐκ προαιρέσεως μὲν ἀρχομένη, τῇ δὲ φύσει βεναιουμένη. Τῇ γάρ εὐσέβειᾳ τὸ θερμὸν προσχωρῆσαν, ζῆλος ἐγένετο· ζῆλος δὲ, ἀσφάλεια πίστεως.

in eo præclarissimum est, acerrimum erga Christianum atque animi proposito principium ducens, cæterum a natura postea confirmatum. Animi enim fervor, cum ad pietatem accesserit, zelum parit: zelus autem fidei præsidium est.

Δ. Τραφεὶς δὲ οὖτω καὶ παιδευθεὶς, ὡς εἰκὸς τὸν ἐκ τοιούτων γεγονότα καὶ τοιούτον ἐσόμενον, ἐπειδὴ βίων (94) αἱρέσεως καὶ ρὸς ἔδοκει (ἢν χρηπῖδα τοῦ πράττειν εὐ ἢ κακῶς ἐγώ τιθεμαι), εἰδὲ (95) τι μέγα, καὶ νεανικὸν, καὶ τῶν πολλῶν ὑψηλότερον. Τρυφήν μὲν ἀτιμάζει καὶ περιουσίαν, καὶ δυνάστειαν πλέον, ἢ τοὺς ἀλλούς οἱ ταῦτα προέχοντες· καὶ τὴν μὲν ὡς πρώτην κακοπάθειαν, τὴν δὲ ὡς ἐσχάτην πενίαν, τὴν δὲ ὡς ἀσθενειαν τὴν ἀνωτάτω, διαπτύει καὶ ἀποπέμπεται. Οὐδὲν γάρ ἀγαθὸν εἶναι, διητέος βελτίους ποιεῖ τοὺς κεκτημένους, ἀλλὰ καὶ κείρους ὡς τὰ πολλὰ· μήτε διὰ τέλους παραμένει τοῖς ἔχουσι. Φιλοσοφίαν δὲ προϊσταται τὴν δέσποιναν τῶν παθῶν καὶ τῷ καλῷ προσβάλνει νεανικῶς, καὶ ἀπὸ τῆς ὅλης τέ-

(86) *Τελεωτέραν.* In nonnullis, τελεωτέραν τε.

(87) *Θαυμάζειν.* Coisl. 1, φιλοσοφεῖν.

(88) *Γραμμάτων.* «Litteris.» Hic observare juvat, inter varias nobilitatis species, eam a Gregorio numerari, quæ principum favore et diplomati-bus comparatur.

(89) *Νύκτες.* Schol.: Νυκτεριναὶ σωμάτων συγουσιαται.

III. Quidnam autem hoc præconium est? Siquidem brevius et notius quæreritis, erit hujusmodi: Hic est veritatis athleta verissimus, et Trinitatis ad sanguinem usque propugnator, atque eorum, qui ipsum, injuriæ inferendæ causa, persecutabantur, per patiendi alacritatem persecutor. Nihil enim persecutorem ita superat, ut patientis alacritas. Si vero perfectius et latius postulatis, tale erit: Hic ex optimis optimus, et ex nobilibus nobilissimus.

B Nobilitatem autem dico, non **456** quam plerique existimant: absit! Non enim nostrum est, nec philosophicum, eam admirari, quæ a fabulis et sepulcris, ac supercilio Jampridem putrefacto manat: nec eam, quæ ex sanguinibus et litteris oritur, quam noctes largiuntur, ac regum ignobilium quoque fortasse manus, nobilitatem, velut quiddam aliud, jubentium: sed quam pietas et mores notant atque indicant, et ad primum illud bonum, ex quo originem traximus, ascensus. Hujus nobilitatis hoc unum argumentum est. Etenim non tantum martyr ipse generosus exstitit, sed etiam ex martyribus. Itaque virtutis exemplum ipse domi habuit. Jam, quod ad civitatem attinet, si quidem sapientiae ratio habeatur, totius orbis terrarum est civis: nec enim cynicismus exiguis finibus circumscribi sustinet; si vero corpus spectemus, Alexandria ortus est, ex ea nimis civitate, quæ vel cum vestra, vel certe statim post eam numeratur: quæ, cum omnibus rebus urbes oīnes antecellat, nihil tamen tam proprium habet, quam animorum fervorem, et, quod

C D **D** tanti momenti esse duco, ut totius vitæ, vel recte, vel male traducendæ fundamentum in eo positum esse putem, magis quiddam atque excelsius, quam vulgus soleat, aniino agitare cœpit. Delicias enim, et opes, et potentiam magis aspernatur, quam alios aspernari solent illi, qui his rebus excellunt. Ac delicias quidem, ut primam ærumnam et afflictionem, opes autem, ut extremam paupertatem, potentiam vero, ut suminiam imbecillitatem despicit, atque amolitur. Neque enim quidquam boni nomen oblitus

(90) *Τυρ.* Sic Reg. bm, Coisl. 1, Elias et Com-bef. Ita legit Billius. In ed., ἡμᾶν.

(91) *Μεθ' ὑμᾶς.* Sic Reg. bm, et Coisl. 1. In ed., τημᾶς.

(92) *Ιδιωτατον.* Coisl. 1, Ιδιωτατον.

(93) *Τοῦτο.* Coisl. 1, τοῦτο.

(94) *Βλωτ.* Forte, βιου. EDIT.

(95) *Εἵδε.* Reg. Cypr., ιδε, «vide, &c. etc.

nere posse statuebat, quod dominos suos hanc quam meliores, imo etiam perspice detersiores efficeret, nec constanter cum his, a quibus possidetur, maneret. Philosophiam autem perturbationum animi dominam sibi praesicit, strenueque ad virtutem contendit, atque, antequam a corporis mole disjungatur, a corporis mole sese abscondit, ac supra ea, quae oculis cernuntur, **457** assurgit, totum sese, indolis magnitudine, ac voluntatis generositate, rebus firmis et stabilibus addicens. Posteaquam ita animo constituit, id ne quidem in deliberationem admisit, utram potius philosophiam sequeretur, externamque ac profanam, atque in philosophiae habitu et obtentu veritatis umbras assimilantem, an vero nostram, bumilem illam quidem in specie et abjectam, ceterum in occulto sublimem, atque ad Deum ducentem; verum nostram omnibus, ut ita dicam, suffragis statim eligit, nequaquam passus mentem suam ad deteriora transversam agi, aut complices orationis elegancia distrahi, ob quam ii, qui gentilium placita proflentur, animos attollunt. Hoc autem primum philosophatur, ut, ex duabus nostris, utrum praestantius sit, atque, et sibi, et omnibus Christianis fructuosius, intelligat. Etenim perfectissimi ac sapientissimi animi esse judicabat, privatæ utilitatis cum publicis commodis conjunctam habere rationem. Neque enim quemquam nostrum sibi soli natum esse, sed omnibus etiam, qui ejusdem naturæ participes sunt, atque ab eodem, et ad eadem procreati sunt.

V. Cum autem privatam vitam et solitariam, atque a vulgi commercio semotam et alienam, magnam quidem et præclaram, atque humanis rebus sublimiorem esse videret, ceterum intra eos, qui hoc vitæ genere cum laude fungerentur, desixam esse, atque charitatis communionem et humanitatem repudiare, quam in præstantissimarum virtutum numero esse sciebat; idque præterea incommodi habere, quod eorum virtus, qui sic viverent, explorari non posset, quippe quæ nec in rebus gerendis exerceretur, nec cum aliis in comparationem veniret: eam contra, quæ hominum societate et frequentia gaudet, præterquam quod multa quotidie occurrent, in quibus virtutis suæ periculum facere queat, ad multorum utilitatem etiam esse diffusam, atque ad divinam dispensationem prope accedere, quæ universam rerum molem condidit, amicitiaque vinculis constrinxit, genusque nostrum propter vitii accessum a bono deturbatum atque dejectum, per familiaritatem illam vitæque consuetudinem, quam nobiscum habuit, ad pristinam dignitatem revocavit: haec, inquam, cum animo volveret ac perpenderet, simulque Græcorum, qui pallio et promissa barba, gravitatis speciem præ se ferunt, fastum atque insolentiam reprimere **458**

(96) Πρὸιν διαζευχθῆναι. Ita Reg., et Colb. plures, Coisl. 1 et 2, Or. 1, Par., Pass. « A terrenis se abscondit ante disjunctionem a corpore. » Deest πρὸιν in edit.

(97) Ἡ τὴν. Sic tres Reg., duo Coisl., et Or. 1. Deest Ἡ in edit.

(98) Ἡ μέτρα φρονοῦσιν. Sic Or. 2, et Pass. Dees mētra in edit.

(99) Τῷη ἡμετέρων. Sic Reg. a, bm, Or. 1, Pass. Deest τῷη in edit.

Α μνεται, πρὶν διαζευχθῆναι (96) τῆς ὅλης· καὶ τῶν ὄρωμένων κατεξανίσταται, μεγέθει φύσεως καὶ πραιτέσσεως εὐγενείᾳ, τοῖς ἔστωσι προσθέμενος. Ἐπειδὴ οὖτα διενοήθη, τοῦτο μὲν οὐδὲ βουλῆς τξίωσε, ποτέρων δεῖ τῶν φιλοσοφιῶν ἐλέσθαι μᾶλλον, τὴν ἕξα καὶ παίζουσαν τὰς τῆς ἀληθείας σκιάς ἐν τῷ τῆς φιλοσοφίας σχήματι καὶ προβλήματι, ἢ τὴν (97) ἡμετέραν καὶ ταπεινὴν μὲν τῷ φαινομένῳ, ὑψηλὴν δὲ τῷ κρυπτομένῳ, καὶ πρὸς θεόν ἀγουσαν· ἀλλὰ πάσαις ψήφοις αἱρεταὶ τὴν ἡμετέραν, μηδὲν δλως ἐπὶ τῷ χειρὶ παρατραπεῖς τὴν διάνοιαν, μηδὲν ὑπὸ τῆς τῶν λόγων κομψείας παρεσφυρεῖς, ἢ μέγα φρονοῦσιν (98) οἱ τὰς Ἐλήνων φιλοσοφοῦντες. Ἐκεῖνο δὲ πρῶτον φιλοσοφεῖ, γνῶνται τῶν ἡμετέρων (99) δδῶν τὴν αἱρετωτέραν τε καὶ λυσιτελεστέραν ἐπίσης αὐτῷ τε καὶ πᾶσι Χριστιανοῖς. Πανταχοῦ γάρ τῷ καθ' ἑαυτὸν καὶ τὸν κοινὸν συλλαμβάνειν, ψυχῆς εἶναι τελεωτάτης τε καὶ φιλοσοφωτάτης ἐννομίζεν. Οὐδὲ γάρ ἑαυτῷ γεγενῆσθαι (1) μόνον ἔκαστον ἡμῶν, ἀλλὰ καὶ πᾶσιν, ὅσοι τῆς αὐτῆς μετέχουσι φύσεως, καὶ παρὰ τοῦ αὐτοῦ, καὶ ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς γεγονασιν.

B C D E. Ὁρῶν δὲ τὸν μὲν ἐρημικὸν βίον καὶ ιδιάζοντα, καὶ τῶν πολλῶν ἔκφυλον καὶ ἀλλότριον, μέγαν μὲν καὶ ὑψηλὸν, καὶ ὑπὲρ τὰ ἀνθρώπινα, μέχρις αὐτῶν δὲ μόνων τῶν κατορθούντων ιστάμενον, καὶ τὸ τῆς ἀγάπτης κοινωνικὸν (2) καὶ φιλάνθρωπον ἀπαρνούμενον, ἢν ἐν πρώτοις εἴγα: τῶν ἐπανουρμένων ἐγίνωσκε· πρὸς δὲ καὶ ἀδόκιμαστον, ὡς οὔτε ἐν τοῖς πράγμασι γυμνοσάζομενον, οὔτε ἀλλοις παραμετρούμενον· τὸ δὲ κοινωνικὸν καὶ ἐπίμικτον, πρὸς τῇ βασάνω τῆς ἀρετῆς, ἔτι καὶ εἰς τοὺς πολλοὺς διατείνον, καὶ θείας οἰκονομίας ἔγγὺς (3), ἢ καὶ πεποίηκε τὸ πᾶν, καὶ φιλίᾳ (4) συνέδησε, καὶ τὸ ἡμέτερον γένος ἐκπεσόν τοῦ καλοῦ διὰ τὴν ἐπεισθλοῦσαν κακίαν, ἐκ τῆς πρὸς ἡμᾶς ἐπιμιξίας καὶ δυμιλίας πάλιν ἀνεκαλέσασα· ταῦτα διανοηθεῖς τε καὶ διελόμενος (5), καὶ ἄμα τὸν Ἐλήνων τῦφον κολάσαι τῶν καλῶν εἶναι νομίσας, οἱ τῷ τριβωνι καὶ τῇ ὑπήρη τὸ σεμνὸν ὑποδύονται (6)· τι ποιεῖ, καὶ πῶς τὴν φιλοσοφίαν μεταχειρίζεται; Μέσην τινὰ χωρεῖ τῆς τε ἐκείνων ἀλαζονείας, καὶ τῆς ἡμετέρας σοφίας, καὶ τῶν μὲν τὸ σχῆμα καὶ τὴν σκηνὴν, ἡμῶν δὲ τὴν ἀληθείαν καὶ τὸ ὑψός φιλοσοφεῖ.

(1) Γεγενῆσθαι. Duo Reg., γεγενησθαι.

(2) Κοινωνικόν. Reg. Cypr. addit., καὶ ἐπίμικτον, « misamque charitatis societatem. »

(3) Ἐγγὺς. Pass. addit. ἥκον.

(4) Φιλίᾳ. Or. 1, φιλανθρωπίᾳ, « humanitate. »

(5) Καὶ διελόμενος. Sic quatuor Colb., duo Coisl., Or. 1, Pass., Hervag., etc. In ed., καὶ ἀνελόμενος.

(6) Υποδύονται. Pass., ἀποδύονται.

q̄ onam pacto philosophiam tractat? Medius quodammodo inter illorum vanitatem, et nostram sapientiam incedit, atque illorum quidem habitum et larvam, nostrorum autem veritatem et sublimitatem propositetur.

Γ'. Διὰ τοῦτο Περιπάτους μὲν, καὶ Ἀκαδημίας, Α καὶ τὴν σεμνὴν Στοὰν, καὶ τὸ αὐτόματον Ἐπικούρου μετὰ τῶν ἀτόμων καὶ τῆς ἡδονῆς, ἐρίψτεψας (7), ὡς τις ἔκεινων τὸν ποιητήν (8), ὡς πορφυτάτω πέμπει καὶ ἀποκρούεται. Κυνικῆς δὲ, τὸ μὲν δἴσεον διαπύσας, τὸ δὲ ἀπέριττον ἐπαινέσας, τοῦτο ἔστιν δὲν δρᾶτε (9), κύων κατὰ τῶν δυτικῶν, καὶ φιλόσοφος κατὰ τῶν ἀσδρών, καὶ Χριστιανὸς ὑπὲρ πάντων, καὶ νικῶν τὴν μὲν ἔκεινων αὐθάδειαν τῇ τοῦ σχήματος δύοστητη, τῶν δὲ παρ' ἡμῖν ἔστιν ὅν τὴν ἀπειροκαλίαν τῇ καινότητι τοῦ ἐνδύματος, δεικνύεις, διτὶ μὴ ἐν μικροῖς τῷ εὐσεβεῖς, μηδὲ ἐν τῷ κατηφεῖ τῷ φιλόσοφον, ἀλλ' ἐν ψυχῆς στερβότητι καὶ διανοίᾳ καθαρότητι, καὶ γνησίᾳ τῇ πρὸς τὸ καλὸν κεύσει, δπως ἀν τοῦ σχήματος ἔχωμεν, καὶ οἰστισιν ἀν δημιλῶμεν. εἴτε ἡμῖν αὐτοῖς μόνοις συστέλλοντες τὸν νοῦν ἀπὸ τῶν αἰσθήσεων, εἴτε τοῖς (10) πολλοῖς τε καὶ διμοφύοις ιδάζοντες ἐν τῷ κοινῷ, καὶ φιλοσοφοῦντες ἐν οὐ φιλοσοφοῦσιν (ὡς ἡ Νῦνε κινδύνος ἔκεινη, ἐν κατακλυσμῷ κατακλυσμοῦ (11) κουφοτέρᾳ καὶ ἡ τοῦ ἥρους βάτος, ἦν καί τὸ πῦρ οὐ κατέκαιε, τὸ μέγα Μωῆσέως ὄραμα [12]), οὔτε αὐτοῖς τι (13) πάσχοντες τοῖς πολλοῖς, οὐ μᾶλλον γε ἡ ἀδάμας τοῖς παῖσι, καὶ δι' ἐαυτῶν τοὺς ἀλλους βελτίους ποιοῦντες εἰς δύναμιν. Ταῦτης καρπὸς τῆς φιλοσοφίας, οὐ λόγῳ (14) πλαττόμεναι πόλεις (σκινδαφοῖς τινες, ὡς αὐτοὶ φασι, καὶ τραγέλαφοι (15), & γλωσσα μόνη συντίθοσιν). οὐδὲ κατηγορίαι τινὲς, καὶ ἀναλύσεις, καὶ μίξεις. οὐδὲ συμβάντα (16) καὶ παρασυμβάντα, καὶ ἡ τεχνολογιγούμενη σοφία. οὐδὲ γραμματικές οὐδὲμοι κείμεναι, οὐδὲ ἀστέρων πλοκαὶ καὶ σχήματα κατὰ τῆς Προνοίας ἐπίνοούμενα. Ταῦτα μὲν γάρ αὐτῷ δευτέρου λόγου καὶ πάρεργα, καὶ τοσοῦτον παιζόμενα (17), δσον μὴ παιζεῖσθαι παρὰ τῶν εἰδέναι προσποιουμένων.

τι, nec lineæ quædam nusquam existentes, nec siderum nexus, et figura: 459 aduersus Dei providentiam excogitata. Hæc enim ille secundo loco seipso habuit, obiterque ac velut per ludum attigit, hactenusque duntaxat, ne ab illis, qui se earum rerum scientiam tenere profidentur, illudi atque exagitari posset.

(8) Gen. vi, 14. (9) Exou. II, 2.

(7) Στέψας. Or. 4, et Pass., στεφανώσας. Addi posset, καὶ μύρῳ ἀλεψάς, « et unguento ungens. » Utriusque enim coronæ, et « impositionis etunctionis » meminit Plato, lib. iii in De republ.

(8) Ος τις ἔκειται τὸν ποιητήν. Ut quidam ipsorum poetam ornavit, Plato ipse est, qui Hoinerum, ne juvenibus noxiis et exitiosus esset, lana coronari et dimitti statuit. Hac similitudine utitur Gregorius, ut sublimem Maximi philosophiam extollat, qui, scholas Peripateticorum, Academicorum, Stoicorum et Epicuri corona lana cingens, quam longissime ablegat et repellit.

(9) Ὁράτε. Or. 4, δρᾶται.

(10) Εἴτε τοῖς. In nonnullis, εἴτε σὺν τοῖς.

(11) Κατακλυσμῷ κατακλυσμοῦ. Sic Regii et Colbertini plures, Coisl. I et 2, etc. In ed. deest κατακλυσμοῦ.

(12) Ὁραμα. Coisl. I, θέαμα.

(13) Αὐτοὶ τι. Sic quatuor Colb., duo Coisl., Pass., etc. Sic etiam habet Hervag., ad cuius marginem scripsit Billius: forte αὐτὸν τι.

A VI. Quamodocumque Peripateticorum scholas, et Academias, et venerandam Stoam, et Epicuri casum ac temeritatem una cum atomis et voluptate, corona lana cingens (quemadmodum quidam ipsorum poetam ornavit), quam longissime ablegat et repellit. Cynicæ autem sectæ, impietatem quidem et numinis contemplum execratus, frugalitatem autem laudibus prosecutus, hoc est quod cernitis, canis adversus veros canes, et philosophus adversus insipientes, et Christianus ad bene de omnibus merendum paratus, atque illorum quidem arrogantiam per habitus similitudinem, nonnullorum autem ex nostris ineptiam per vestis novitatem refutans: illud scilicet ostendens, nec pietatem in exiguis rebus, nec philosophiam in vultus tristitia, verum

B in animi firmitate ac mentis puritate, sinceraque ad bonum propensione consistere: nihil referre, quo habitu simus, et cum quibus consuetudinem habeamus, modo nos ita comparemus, ut sive soli simus, mentem a sensibus contrahamus, sive cum aliis versemur, in communi hominum coetu tanquam in secreto vivamus, atque inter eos qui minime philosophantur, philosophia studia colamus. Et quemadmodum arca illa Noe ¹⁴, quæ in diluvio viii diluvii evasit; atque ingens illud Moysis spectaculum, hoc est, ille montis rubus ¹⁵, quem ignis urens non perirebat, eodem modo nos quoque, nec ex vulgi contagione detrimentum ullum contrahamus, quemadmodum nec adamus ab iis, a quibus percutitur, et pro virili nostra curemus, ut alii per nos meliores efficiantur. Ilujus philosophiæ fructus, non sermone sicutæ civitates (scindapsi quidam, ut ipsi aiunt, et tragedaphi, quæ lingua sola construit), nec categoriæ quædam et analyses, ac misiones, nec symbamata et parasymbamata, et argutatrix sapientia, nec lineæ quædam nusquam existentes, nec siderum nexus, et figura: 459 aduersus Dei providentiam excogitata.

C (14) Οὐ λόγῳ, etc. Hic Platonem carpit, qui lib. II De rep. sermonē civitatem construxit.

(15) Σκυρδαγοὶ ... τραγέλαφοι. Apollonii interpres tradit scindapsum esse plantæ genus, quod apud Nyssum in India nascitur. Cum autem hæc planta nusquam alibi reperiatur, putat Gregorius, hanc vocem inanem esse, et nihil significare. Tragelaphus vero, est animal ex hirco et cervo conflatum, quod etiam a multis nunquam extitisse creditur. De tragelapho tamen mentio est in Deuteronom. xiv, 5; et in libro Job, juxta Septuaginta, xxxix, 1.

D (16) Συμβάντα, etc. Propositiones, quæ sensum integrum efficiunt, « symbamata », vocantur; quæ vero sensum integrum non efficiunt, « parasymbamata ». Alludit Gregorius ad Chrysippum, quem, inter alios, Lucianus in dialogo De auctione philosophorum irridet, et stulta ipsorum dogmata, atque in verbis novandis curiositatem deridendum propinat.

(17) Παιζόμενα. Or., παιζόντα.

VII. Quodnam autem fuit primarium et anti-quissimum ipsius studium? Pro Jure et aequo cum praesidibus expostulare, apud reges sermonis libertatem adhibere, quenadmodum eximus ille David, qui loquebatur in conspectu regum, et non confundebatur⁴⁴, popularis turbæ fluctuum instar agitata: stoliditatem compescere, ferocientium, procerum licentiam, domorum inter se dissidentium morbum, indoctorum rusticitatem, doctorum arrogantiam, divitias insolenter sese efferentes, saturitatem petulanter et contumeliose se gerentes, paupertatem ad maleficia proclivem, iracundiam præcipitem, ac rationem secum effrentem, voluptatem modum excedentem, risum petulantem, mœroris anxietatem coercere, juventutis inconstitiam, senectutis ignaviam, animique imbecillitatem, viduitatis solitudinem, orbitatis desperationem compimere. Hæc vero nonne syllogismis, et lineis, et bianti in stellis obtutui multum anteponet, quisquis mente sana fuerit? Illud secum reputans, quod si ad syllogismorum conclusionem, vel ad geometriam, aut astronomiam, oinnes studium suum atque operam contulerint, nihil ea res vitæ humanæ profutura sit, quin potius omnia dissolvi ac labefactari necesse erit: contra si ea officia, quæ a me commemorata sunt, de medio sublata fuerint, summa omnium rerum perturbatio et confusio sit. Hæc quanto Antisthenis vanitate, et Diogenis ingluvie, et communi Cratetis matrimonio, sublimiora et hominis eorum reverentiam his quoque parcamus, ut nonnullum ipsi quoque fructum ex hujus viri philosophia capiant. Nos autem, ut media incidamus, pudicitiam nempe, continentiam, modestiam, morum suavitatem, affabilitatem, humanitatem, cæterasque virtutes, quibus ipse mortales omnes supererat, ad id, quod ordine quidem prostremum, dignitate autem et facultate principem locum obtinet, orationem convertamus.

VIII. Fuit quandam illud tempus, cum ab heretum procellis tranquilla omnia habebamus, cum videlicet Simones, et Marciones, **460** et Valentini, et Basilidæ, et Cerdones, Cerinthi etiam, et Carpocrates, atque omnes illorum nugæ ac præstigiae, posteaquam rerum omnium Deum per diurno tempore secuissent, bellumque pro Bono adversus Creatorem gessissent, suomet tandem, ut aequum erat, profundo absorptæ, ac silentio traditæ fuerunt. Nam Montani quoque malus spiritus, et Manis tenebrae, et Novali temeritas, aut puritas, et Sabellii mala monarchia assertio, cesserant, seseque subduxerant, altera nimirum in contrarium

⁴⁴ Psal. cxviii, 46.

(18) Βασιλεῖς. Pass., βασιλέας.

(19) Τὸν λογισμόν. Coisl. I, et Or. I, τῶν λογισμῶν.

(20) Φειδόμεθα. Or. I, et Combef., φειδόμεθα. Ita legit Billius.

(21) Ἰρα. Deest in Reg. bm.

(22) Τρεψόμεθα. Combef., τρεψώμενα.

(23) Ἡρ. « Fuit. » Sic Combef. In ed. , ἥν.

(24) Ἐξ πλείστον. Reg. a, καὶ ἐπὶ πλείστον.

(25) Βυθῷ καὶ τῇ στῆղῃ. « Profundo ac silentio. » Sic enim Latine sonant hæc voces. Plures heretici, ac præcipue Valentinus, « Bythō » et « Sigae » inter Alious suos, primas tribuebant. Unde Tertullianus

A. Τί δὲ τὸ πρῶτον καὶ σπουδαζόμενον; Ή πρὸς ἀρχοντας δικαιολογία, ή πρὸς βασιλεῖς (18) παρρησία, κατὰ τὸν θεῖον Δαῦδι λαλοῦντα ἐναντίον βασιλέων καὶ μὴ αἰσχυνόμενον, δῆμων ἀλογίαν συστεῖλαι κυματονόμενων, δύναστῶν ἔξουσίαν ἀγριαινόντων, οἰκιῶν ἀρβαστῶν στασιάζοντων, ἀπαιδεύτων ἀγροκίαν, πεπαιδευμένων ἀλαζονείαν, πλοῦτον ἐπαιρόμενον, χόρον ὑβρίζοντα, πενίαν κακουργοῦσαν, θυμὸν ἐκφέρομενον καὶ τὸν λογισμὸν (19) ἐκφέροντα, ἡδονῆς ἀμετρίαν, γέλωτος ἀκρασίαν, λύπης ἀδημονίαν παῦσαι, νεότητος ἀγνωμαλίαν, γήρας μικροφυχίαν, χηρείας ἐρημίαν, δροφανίας ἀπόγνωσιν. Ταῦτα τῶν συλλογισμῶν καὶ τῶν γραμμῶν, καὶ τοὺς κεχνέντα πρὸς τοὺς ἀπότερας, δρ' οὐ μακρῷ προτιμήσει τις εὖ φρονῶν; ἐκεῖνο ἐνθυμηθεὶς, διτὶ συναγόντων μὲν πάντων, ή γεωμετρούντων, ή ἀστρονομούντων, οὐδὲν δὲ διάριος ἡμῶν παρὰ τούτῳ ὀφεληθεῖ, ὅτι μὴ καὶ τὰ πάντα λυθῆσται· τούτων δὲ ὧν εἴπον ἀναιρούμενων, ἀταξίᾳ τὸ πᾶν καὶ σύγχυσις. Ταῦτα τῆς Ἀντισθένους ἀλαζονείας, καὶ τῆς Διογένους ὀφοφαγίας, καὶ τῆς Κράτητος κοινογαμίας, τῇ χρή λέγειν δοσι κρείττων καὶ ὑψηλότερα; Πλὴν φειδόμεθα (20) κάκενων αἰδοῖ τῆς προσηγορίας, ίνα τι τοῦ ἀνδρὸς ἀπολαύσωσιν. Ἡμεῖς δὲ, ίνα (21) τὰ ἐν μέσῳ συνέλωμεν, τὸ σῶφρον, τὸ ἐγκρατές, τὸ ἀτυφον, τὸ ἐπίχαρι, τὸ κοινωνικὸν, τὸ φιλάνθρωπον, τὰλλα οἷς ὑπὲρ ἄπαντας δάνηρ, ἐπὶ τὸ τελευταῖον μὲν τῇ τάξει, πρῶτον δὲ τῇ δυνάμει τρεψόμεθα (22). præstantiora sint, quid dicere attinet? Verum ob

C. Η'. Ἡν (23) δέ τε γαλήνην εἶχομεν ἀπὸ τῶν αἱρεσῶν, ἡνίκα Σίμωνες μὲν, καὶ Μαρκίωνες, Οὐαλεντῖνοι τέ τινες, καὶ Βασιλεῖδαι, καὶ Κέρδωνες, Κήρυυθοι τε καὶ Καρποκράτεις, καὶ πᾶσα ἡ περὶ ἐκεῖνος φιλαρία τε καὶ τερατεία, ἐπὶ πλείστον (24) τὸν τῶν δλῶν θεὸν τεμόντες, καὶ ὑπὲρ τοῦ Ἀγαθοῦ τῷ Δημιουρῷ πολεμησαντες, ἐπειτα κατεπόθησαν τῷ ἐσαῦτων βυθῷ καὶ τῇ σιγῇ (25) παραδοθέντες, ὕσπερ ἡν δξιον. Μοντανοῦ δὲ τὸ πονηρὸν πνεῦμα, καὶ τὸ Μανοῦ σκότος, καὶ ἡ Ναυάτου θρασύτης, ή καθαρτής, Σαβελλίου τε ἡ κακὴ συνηγορία τῆς μοναρχίας εἵτε, καὶ ὑπεχώρησεν, ἡ μὲν εἰς ἀντίπαλον (26) μοιραν ἀποχριθεῖσα, ἡ δὲ καὶ πάντη περιφρονηθεῖσα

D. Valentini stuporem notat, quod « Byti » nomen dedisset illi, quem in sublimi loco sedere diceret. Gregorius etiam, ad illorum nomina festive alludens, ait, hæc errorum monstra « profundo et silentio » tradita suis.

(26) Εἰς ἀρτικαλον, etc. Schol.: Τὴν Νοβατου, οἵμαι, λέγει ἀρτεσιν, ὕσπερ καὶ ἡ πειρα ἔως τοῦ νῦν δεῖχνυστο. « Novati heresim, ut opinor, significat, quemadmodum hoc usque experientia probat. » Quid Gregorius et Scholiastes velint, liquido non patet. Num intelligunt, contrariam in partem, ac in mitiorem disciplinam mutatam suis Novati se veritatem? Supererant enim tunc temporis Constanti-

καὶ παραβριφεῖσα διὰ τὸ ἀσθενές· δὲλλος δὲ οὐδὲν παρελύπει τὴν Ἐκκλησίαν. Οἱ γάρ διωγμοὶ καὶ λαμπροτέραν αὐτὴν ἐποιουν τοῖς πάθεσιν. Οὐ πολὺ τὸ ἐν μέσῳ, καὶ δευτέρα ζάλη κατὰ τῆς Ἐκκλησίας ἐγείρεται, θετυφών τῆς ἀδικίας, τὸ πλήρωμα τῆς ἀσεβείας, διλεγένων τῶν πνευμάτων, ἡ ἀντίχριστος γλῶσσα, διάδικταν εἰς τὸ θύρος λαλήσας νοῦς, ἡ κατατομὴ τῆς θεότητος· οὐ δεινὴ μὲν ἡ ἐγείρησις, δεινοτέρα δὲ ἡ ταλευτὴ, καὶ τῆς (27) Ἰούδα προδοσίας ἀξία, ἣν ἐκείνος κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐτόλμησεν, "Ἄρεος, δικαῖως μετὰ τῆς μανίας ὄνομαζόμενος. Οὗτος ἀπὸ τῆς Ἀλεξανδρέων ἀρκάμενος πόλεως, κάκει τὸ δεινὸν ἐκμελετήσας (28), ἐπειτα, ὥστε περ τις ἀγρίᾳ φλόξῃ, ἀπὸ μικροῦ τοῦ σπινθῆρος τὸ πολὺ τῆς οἰκουμένης ἐπιδραμών, ὑπὸ τῶν Πατέρων ἡμῶν καταλύεται, καὶ τοῦ εὔσεβοῦς ἀριθμοῦ τοῦ τότε καταλαβόντος τὴν Νίκαιαν, καὶ εἰσὼν περιγραπτῶν ὅρων τε καὶ φημάτων τὴν θεολογίαν στήσαντος.

αἱ exigua scintilla magna orbis terrarum partem percurrisset, tandem a Patribus nostris, pioque illo numero, qui tum Nicæam se contulit, certisque finibus ac verbis divinitatis doctrinam circumscriptis, oppressus et extinctus est.

Θ. Πάλιν πονηρὰ βασιλεῖα (29), καὶ πάλιν ἀναζῇ (30) τὸ κακὸν, καὶ ὥστε περ τὰ ὑπουλα τῶν τραυμάτων ἀναστομοῦται καὶ ἀναρρήγγυται. Καὶ λύκοι βαρεῖς, δὲλλος διλοθεν διαλαβόντες ἡμᾶς, τὴν Ἐκκλησίαν σπαράττουσιν. Ἱερεῖς τε κατὰ ιερέων ἔξοπλισθέντες, καὶ δῆμοι δῆμοις ἐπιμανέντες· καὶ βασιλεὺς ἀσεβεῖς διδοὺς παρῆσται, καὶ κατὰ τῆς ὁρθῆς δόξῆς δόξης νομοθεῶν (31)· καὶ οἱ μῆτε ἄνδρες, μῆτε γυναῖκες, παρ' αὐτῷ δυναστεύοντες. Τίς ἀν τὰ τότε κακὰ πρὸς ἀξίαν ἐκτραγωδήσειε; τὰς φυγὰς, τὰς δημεύσεις, τὰς ἀτιμίας, τὰς ἐπὶ τῆς ἐρημίας συνάξεις, μυριάδων ὀλων καὶ πόλεων ὑπαιθρίων ταλαιπωρουμένων, καὶ ὑετοῖς καὶ χειμῶνι πιεζομένων; τὰς ἐντεῦθεν ἐπαναστάσεις (οὐδὲ γάρ τὴν ἐρημίαν εἰχον ἀκίνδυνον); τὰ ἔτι τούτων χαλεπώτερα, τοὺς αἰκισμοὺς, τοὺς θανάτους, τὰς θριαμβεύσεις ἐπισκόπων, φιλοσόφων, ἀνδρῶν, γυναικῶν, νέων, γεγηρακότων; τοὺς ἐπινοοῦντας τὰ δεινὰ, τοὺς προσεπινοοῦντας (32), τοὺς ὑπηρετουμένους τῇ ἀσεβείᾳ δυνάστας, οἵς τούτο μόνον (33) πολλάκις εἰς εὐδοκίμησιν ἤρχεσε, τὸ πικροτέρους φανῆναι τῆς τοῦ χρατοῦντος Βουλήσεως;

tormenta excogitabant, modo in ea, quae excogitata pietatis administros præbebant, quibus hoc unum pleruique ad gloriam dominisque splendorem abunde fuit, quod imperatoris voluntatem sua crudelitate superassent?

I. Ἄρτι μὲν δικαῖος διωγμὸς εἶχε πέρας, καὶ

A partem secreta, altera prorsus etiam ob ipsius imbecillitatem contempta atque projecta. Nec vero quidquam aliud Ecclesiæ molestiam exhibebat. Nam persecutiones illustriorem quoque ipsam splendidioremque per supplicia reddebant. Non multum autem temporis intercessit, cum altera tempestas adversus Ecclesiam excitatur, id est, ille iniustitiae turbo, illud impietatis complementum, illa spirituum legio (4), illa Christi adversaria lingua, illa iniquitatem in excelsum locuta mens (5), ille divinitatis sector, cuius gravis quidem et horrendus conatus, gravior autem magisque horrenda mors, et Judæ proditione digna, quam ille adversus nostræ salutis auctorem moliri ac perpetrare non dubitavit, Arius, inquam, a furore pulchre nomen habens. Hic cum ab Alexandrina civitate initium duxisset, illicque pestiferum dogma in se conceperet, ac

B deinde, immixtis cujusdam et rapidæ flammæ instar, alii exigua scintilla magna orbis terrarum partem percurrisset, tandem a Patribus nostris, pioque illo numero, qui tum Nicæam se contulit, certisque finibus ac verbis divinitatis doctrinam circumscriptis, oppressus et extinctus est.

IX. Rursus malum imperium, et rursus malum reviviscit, ac velut subputridum maleque obductum vulnus aperitur, et erupit; gravesque lupi, alii aliunde nos intercipientes, Ecclesiam discerpunt. Armantur sacerdotes adversus sacerdotes, plebs adversus plebem furibundo impetu fertur; imperator ipse impietati auctoritatē præbet, 461 atque adversus orthodoxam doctrinam leges instituit; illaque præterea, qui nec in virorum nec in mulierum numero censendi sunt, quorum magna erat apud eum potentia. Quis vero temporis illius mala pro dignitate deplorare queat? Exsilia, bonorum proscriptiones, ignominiae notas, infinitam hominum multitudinem, atque adeo integras civitates, quæ in desertis locis conventu habeant, et sub diæ seruannis premebantur, ac pluviis et frigore conflictabantur, atque etiam illinc pedem efferre cogebantur? Nam ne solitudo quidem eos a periculi metu vindicabat. Quis, ut graviora proferam, cruciatus, mortes, actos de episcopis, monachis, viris, mulieribus, adolescentibus, ac senibus triumphos? Nam quid de proceribus illis dicam, qui modo nova fuerant, acerbitalis aliquid addebat, seseque impunitatem premebantur, ac pluviis et frigore conflictabantur, atque etiam illinc pedem efferre cogebantur? Nam ne solitudo quidem eos a periculi metu vindicabat. Quis, ut graviora proferam, cruciatus, mortes, actos de episcopis, monachis, viris, mulieribus, adolescentibus, ac senibus triumphos? Nam quid de proceribus illis dicam, qui modo nova

fuerant, acerbitalis aliquid addebat, seseque impunitatem premebantur, ac pluviis et frigore conflictabantur, atque etiam illinc pedem efferre cogebantur? Nam ne solitudo quidem eos a periculi metu vindicabat. Quis, ut graviora proferam, cruciatus, mortes, actos de episcopis, monachis, viris, mulieribus, adolescentibus, ac senibus triumphos? Nam quid de proceribus illis dicam, qui modo nova

X. Sed jam interim splendida persecutio finem

(7) Luc. VIII, 30. (8) Psal. LXXXI, 8.

tinopoli Novati erroris reliquiæ; sed quia Verbi D consubstantialitatem agnoscebant, militiū, quam alii hæretici, habiti sunt.

(27) Τῆς. Sic Or. I. In ed., τοῦ.

(28) Ἐκμελετήσας. « Meditatus esset, in se conceperet. » Non ab alio quidem pestiferum dogma didicerat Arius; auctor enim ipse fuit. Male igitur in editis « didicisset. » Nec tamen culpandus est Billius, cum in prima editione legatur, « meditatus esset. »

(29) Πονηρὰ βασιλεῖα. Schol.: Οἵματα τὴν Κωνσταντίου λέγειν αὐτὸν· ἐπιφέρει γάρ τὴν ἐξῆς Ἰουλιανοῦ καὶ Οὐάλεντος. Ξεκοψὲ οὖν τινὶ ἐν τοῖς κατὰ

Ιουλιανοῦ ἐπανεῖται Κωνσταντίον. « Puto eum de Constantii imperio loqui; nam in sequentibus addit Juliani et Valentis imperium. Certo itaque consilio, in Orationibus adversus Julianum, Constantium laudat. »

(30) Ἀναζῇ. Tres Regg., et Or. I, ἀναζῇ.

(31) Νομοθεῶν. Constantius impiam legem sancti, qua voci δμοούσιῳ, vocem δμοούστον subrogavit.

(32) Τὰ δεινὰ, τοὺς προσεπινοοῦντας. Hæc de sunt in Reg. bm.

(33) Μόρον. Deest in Pass.

acceptit, recteque Persia causam nostram disceptavit, oppreso nimirum et extincto impio illo et execrando, ac multorum sanguinum poenis ab uno sanguine repetitis. Nunc autem turpis et indecora persecutio cooritur, quae, Christianorum patrocinium ad defensionem impietatis suae praetexens, veros Christianos aggreditur: hoc utique nomine superiore persecutione acerbior, quod tum quidem minime dubia et obscura erat martyrum decertatio, nunc vero res eo redit, ut cruciatus quoque ipsi laude careant, saltem apud initios cruciatum judices. Vultis omnibus qui adsunt, atque huic etiam fortasse, quamlibet insigni animi robore ac tolerantia prædicto, perturbationibusque animi sublimiori, unius duntaxat ex his, quae tum perpetrata sunt, narratione, lacrymas extundam? Testes autem hujus sermonis permultos habeo. Nam ad multos hujus supplicii tragœdia dimanavit: illiusque etiam temporis historiam, nisi me opinio fallit, omnium sæculorum posteritas exceptura est. Navis, presbyterum unum portans, eumque non sceleris ullius, sed fidei causa periclitantem, mari committitur, non ut vectorem servet, sed ut perdat. Atque is quidem qui veheatur, utpote vir pietate præstans, animo erat prompto et alaci. Comes autem illi ignis adjungitur: ac novitate poenæ **462** majorem in modum lætatur persecutor. Proh spectaculum grave! Proh gravem tragœdiam! Navis mari fertur: spectantium multitudo ad littus effunditur; alii quidem lætantur, alii autem lugent. Quonam pacto rem tantam paucis exprimam atque in asperci colloabo? Ignis accenditur, navis una cum onere suo absumitur, ignis aquæ miscetur, resque inter se contrariæ ad pii viri supplicium concurrunt, duoque elementa corpus unum partiuntur, et novo atque inaudito more fax super mare attollitur: ad quam, ut benignam et humanam, fortasse quispiam accessit; propior autem factus, miserandum atque incredibile spectaculum reperit, navigationem sine gubernatore, naufragium sine tempestate. Sic presbyter cenis efficitur, imo ne cenis quidem, utpote in aquis sparsus. Nec vero sacerdotii dignitas tanti fuit, ut honestiorem saltem mortem consequeretur; aut si non mortem, ac certe sepulturam, quae impii etiam et sacrilegis hominibus debetur. Hæc impii hominis marina expeditio fuit: hic pii viri finis. Nec usquam de cœlo descendit sacer ignis, nec ab eo, qui hujusmodi faciem navigantibus præferebat, poenas sumpsit!

XI. Sed quid externa colligo? Ad dimicationem tuam jam accedendum est, atque ad tua pietatis causa tolerata certamina, quae pristinis tuis virtutibus, tanquam præclarum quoddam sigillum, imposuisti. Vigebat thoresis in alium in tua civitate, a

(34) *Kirjōs.* Sic plures Regg., Coisl. 1, Or. 1, Par., etc. In edit., vixiōs.

(35) *Kal. Deesi* in Or. 1, et Pass.

(36) *Tὼν πρεσβύτερων ἔτα.* Schol. Colb.: Οἱ καέντες ἐν τῷ πλοίῳ, Ἡλιόδωρος πρεσβύτερος περιοδευτής, καὶ Θεόδουλος πρεσβύτερος. Ἀπετμήθησαν δὲ ἄλλοι β' ἀναγνῶσται καὶ ψάλται. «Qui in nave combusti sunt, suere Heliodorus presbyter circuitor, » id est, *inspector, visitator,* « et Theodulus presbyter. Cæsi sunt etiam, abscissis capitibus, alii duo lectores et cantores. »

A Περσὶς καλῶς ἡμῖν ἐδίκασε τὸν ἀλιτήριον καταλύσασ, καὶ πολλῶν αἰμάτων εἰσπρᾶξαμένη δίκην δὲ ἐνδεῖ αἴματος· ἅρτι δὲ δὲ ἀπρεπῆς δρχεται, καὶ τὸ ἀμύνειν Χριστιανοὺς πρόσοχημα ἔχων τῆς ἀσεβείας, τοὺς ἀληθῶς Χριστιανοὺς ἐπιφύεται· καὶ τοσοῦτον ἐκείνου χαλεπώτερος γίνεται, ὅσῳ τότε μὲν ἡ ἀθλησις περιφανεστέρα καὶ λαμπροτέρα, νῦν δὲ καὶ τὸ παθεῖν ἀφιλότερον, παρὰ γε τοῖς οὐ δικαίοις τῶν παθῶν λογισταῖς. Βούλεσθε δάκρυα τῷ θεάτρῳ κινῆσω (34), καὶ αὐτῷ γε ἵσως τῷ καρτερικωτάτῳ, καὶ τῶν παθῶν κρείσσονι, ἐνδὲ τῶν τότε γενομένων ἐπιμνησθεὶς; Μάρτυρες δὲ πολλοὶ τοῦ λόγου· καὶ (35) γάρ καὶ εἰς πολλοὺς ἤλθεν ἡ τραγιδία τοῦ πάθους· οἵμαι δὲ καὶ δι μέλλων ὑπολιγέται: χρόνος τοῦ καιροῦ τὸ διήγημα. Ναῦς φόρτον ἔχουσα τῶν πρεσβυτέρων ἕνα (36), καὶ τοῦτον οὐδὲ ὑπὲρ κακοῦ τινος, ἀλλ' ὑπὲρ πίστεως κινδυνεύοντα, κατὰ πελάγους ἀφίεται (37), οὐχ ἵνα σώσῃ τὸν ἐπιθάτην, ἀλλ' ἵνα ἀπολέσῃ. Καὶ ὁ φόρτος πρόθυμος· εὐσεβής γάρ. Καὶ πῦρ τῷ φόρτῳ συνέμπορον· καὶ τρυφᾶ τὸ καινὸν (38) τῆς κολάσεως ὁ διώκτης. Φεῦ τοῦ θεάματος! Φεῦ τοῦ δράματος! Ἡ ναῦς πελάγιος· τὸ θέατρον ἐπὶ ταῖς ἀκταῖς, τῶν μὲν ἐφηδομένων, τῶν δὲ δύσυρομένων. Πῶς δὲ ἐν δίληψι τὸ πολὺ παραστήσαιμι; ἀνάπτεται τὸ πῦρ, δαπανᾶται ἡ ναῦς, συγδαπανᾶται ὁ φόρτος, πῦρ ὑδατι μίγνυται, καὶ συντρέχει τὰ ἐναντία εἰς εὐσεβοῦς κόλασιν, καὶ δύο στοιχεῖα ἐν σώμα μερίζεται, καὶ πυρδὲς ὑπὲρ θαλάσσης αἱρεται ἔνος. **Ω** προστῆθε μὲν τάχα τις, ὃς ἡμέρᾳ καὶ φιλανθρώπῳ προσελθὼν δὲ, εὗρε θέαμα ἐλεεινὸν τε καὶ ἀπιστον, δινευ κυβερνήτου πλοῦν, δινευ χειμῶνος ναυάγιον· καὶ δὲ πρεσβύτερος κόνις, καὶ οὐδὲ κόνις, σπαρεὶς ἐν τοῖς ὕδασι. Καὶ οὐδὲ τοσοῦτον ἡ Ἱερωσύνη (39), δισον τελευτῆς γοῦν εὐσχημονεστέρας τυχεῖν· εἰ δὲ μὴ τελευτῆς, ἀλλὰ ταφῆς γε πάντως· ἥ καὶ τοῖς ἀσεβέσιν ὀφείλεται. Τοιοῦτος δὲ τοῦ ἀσεβοῦς στόλος· τοιοῦτον τοῦ εὐσεβοῦς τὸ τέλος· καὶ οὐδαμοῦ πῦρ (40) ἀναθεν εὐαγέστερον, οὐδὲ κολαστικὸν τοῦ τοιαύτα πυρεύοντος.

D IA'. Ἄλλὰ τὶ μολ τῶν Ἑξαθεν; **Ε'** αὐτὴν ἤδη βαδιστέον τὴν σὴν ἀληθειν, καὶ τοὺς σοὺς ὑπὲρ εὐσεβείας (41) ἀλώνας, οὓς πᾶσι τοῖς προλαθοῦσιν, ὥστε πινακίδα καλήν, ἐπέθηκας. **Η**κμαζε μὲν ἐν τῇ σῇ πόλει τὸ τῆς αἱρέσεως ταύτης κακὸν, θεεν

(37) Κατὰ πελάγους ἀφίεται. Bill. : « in mare demittitur. »

(38) Τὸ καινόν. Nonnulli codd., τῷ καινῷ.

(39) Ἱερωσύνη. Sic plures codd. In ed., iero-

(40) Καὶ οὐδαμοῦ πῦρ, etc. Elias : « Nec desuper οὐσην ignis sanctus ac justus, et vindicta ejus, qui ad hunc modum navigantibus illucebat. » Sic etiam Billius.

(41) Εὐσεβείας. Pass., τῆς εὐσεβείας.

καὶ ἤρξατο. Ἐπεὶ δὲ τὸν μὲν ἀγιώτατον τῆς οἰκου· μένης δρθαλμὸν, καὶ ἀρχιερέα τῶν Ἱερέων, τὸν τῆς σῆς δμολογίας καθηγητὴν καὶ διδάσκαλον τοῖς ἑαυτοῦ περὶ τῆς εὐσεβείας ἀγῶσι, τὴν μεγάλην φωνὴν, τὸ τῆς πίστεως ἔρεισμα, τὸν δεύτερον Χριστοῦ λύχνον καὶ πρόδρομον, εἰ θέμις τοῦτο εἰπεῖν, ἐν γῇρᾳ καλῷ κοιμηθέντα, καὶ πλήρῃ τῶν κατὰ θεὸν ἡμερῶν, μετὰ τὰς συκοφαντίας, μετὰ τοὺς ἄθλους, μετὰ τὴν περιέργητον χεῖρα (42), μετὰ τοὺς ζῶντας νεκροὺς, ἡ Τρίας πρὸς ἑαυτὴν μετατίθησιν, ἢ συνέζησε, καὶ ὑπὲρ ἣς ἐκινδύνευσεν ('Ἄθαγάσιον οἰδ' ὅτι πάντες ἔν τοῖς λόγοις ἀνέγνωτε') δευτέρᾳ δὲ τις Αἰγύπτιος πληγὴ καὶ μάστιξ (43) ἑαυτὸν ἐπειτάγει τῇ Ἐκκλησίᾳ δὲ τῆς ἀληθείας προδότης, δὲ τῶν λύκων ποιμῆν, διὰ τῆς αὐλῆς ὑπερβαίνων ληστής, δεύτερος Ἀρειος, ἡ θολερὰ καὶ ἀποτος (44) ἀνατροπή, δὲ τῆς ἀθέου πηγῆς δαψιλέστερος ποταμός· ὅκνῳ μὲν τὰς τότε παρανομίας εἰπεῖν καὶ ματιφονίας, μεθ' ὧν τὸν ἄγιον καταλαμβάνει θρόνον ὁ θῆρ, καὶ τῆς πονηρᾶς εἰσόδου τὰ προτελέσματα· ὅδύρομαι δ' ὅμως δλίγα ἐκ πολλῶν (ἢ καὶ ὑμεῖς ὁδύρεσθε (45) τε καὶ προωδύρασθε), τῷ θειῷ Δαβὶδ συγχρησάμενος (46). Ὁ Θεὸς, ἥλθοσαρ ἔθηρ εἰς τὴν αἱρησομάτων σου, ἐμπλαρατὸν τὸν ταῦρον τὸν ἄγριόν σου, καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις. Ἐθερτὸν τὰ θρησιμαῖα (47) τὸν δούλων σου, πετεινῶν βρώματα, καὶ θηρῶν σπαράγματα. Προσθήσω δὲ περὶ αὐτοῦ κάκεινα ἔξι ἄλλου θρήνου καὶ ἐτέρας ὥδης· Ὅσα ἐπονηρεύσατο δὲ ἔχθρος ἐτῷ τῷ ἄγριῷ σου, καὶ ἐτεκαυχήσατο οἱ μυστῶντές σε δὲ μεσφωτῆς ἔροτῆς σου. Πῶς γάρ οὐκ ἐνεκαυχήσαντο; πῶς δὲ οὐκ ἐμίλιαν τὸν ναὸν τὸν ἄγιον σου (48) συμφοραῖς πολυτρόποις καὶ παντοῖος κακοῖς; *solemnitatis iusus*⁴⁹. Quid enim? An noui gloriae iusum variis calamitatibus, atque oīni malorum genere contaminarunt?

IB'. Ἐστρατήγει μὲν ἀνὴρ ἔθεος (49) καὶ παράνομος, οὐδὲ δυνομα Χριστιανοῦ (50) περικείμενος (τοῦτο γάρ τῆς ὑδρεως τὸ δεινότατον), ἀλλ' ἐκ τῶν εἰδώλων ἐπὶ τὸν τοῦ Θεοῦ ναὸν ἐπειγόμενος, ἐκ τῶν ἀκαθάρτων αἰμάτων ἐπὶ τὰ μυσαρώτερά τε καὶ βδελυκτότερα, καὶ τοῦτο Ἱερουργῶν Ἰωάννης τὴν καθ' ἡμῶν ὑδρευτὴν τοῖς δαίμονος· παρετάσσετο δὲ δύναμις θυμῷ ζέουσα, στρατὸς ἀλλόκοτος (51) καὶ ἀνήμερος κατὰ τῶν ἀδπλων καὶ ἀπολέμων. Ἐξωθεῖτο (52) μὲν δὲ τοῦ ἀγίου διάδοχος Ἱερεὺς, δὲ νόμῳ καὶ τάξις Πνεύματος κεχρισμένος (53), καὶ πολιτικὴ καὶ φρονήσει τετιμημένος (54). ἐθασίλευε δὲ Ταβεὴλ (55), δὲ κληρονόμος

⁴⁹ Psal. LXXVIII, 1, 2. ⁵⁰ Psal. LXXXI, 3, 4.

(42) *Μετὰ τὴν περιβόλητον χεῖρα*, etc. Significat hic Gregorius suppositam Arsenii manum, quam falso ab Athanasio amputatam dictabant Arianii.

(43) *Καὶ μάστιξ*. « *Et flagellum.* » Schol.: Λούκιον, οἷμα, λέγεται, τὸν ἐπὶ Πέτρου μετὰ τὸν Ἀθανάσιον εἰσέλθοντα. « *Lucum,* opinor, intelligit, qui Petri successoris Athanasii sedem occupavit. »

(44) *Ἀποτος.* Sic Reg. Cypr., Par.. Pass., Comptef. Sic ipse Billius videtur legisse. In edit. διτοπος.

(45) *Οδύρεσθε.* Reg. Cypr., προοδύρεσθε, « priores ipsi deploratis. »

⁴⁶ Συγχρησάμενος. Coisl. 1, συγχρησάμενοι.

⁴⁷ Θρησιμαῖα. Sic LXX. In ed., θνησιμαῖα.

⁴⁸ *Ἄγριόν σου.* Sic Reg. bm. Deest σου in ed.

A qua etiam ortum duxerat. Postquam autem sapientissimum illum orbis oculum, εἰς sacerdotium antiastitem, illum tuæ confessionis, per ea pericula, quæ pro fidei orthodoxæ defensione suscepit, ducen et magistrum, illam sublimem vocem, illud fidei columnen, secundam illam Christi lucernam et præcursorarem, si ita loqui fas est, in bona senectute mortuum, ac dierum eorum, qui secundum Deum sunt, plenum, post calumnias, post certamina, post illam omnium ore celebratam manum, post viventes mortuos, Trinitas, quam per omne vitæ tempus coluerat, et pro qua periculis sese objecerat, ad se transtulit (non est apud me dubium, quin ex his verbis Athanasium agnoscatis); tum secunda quedam Ægypti plaga et flagellum, ille, inquam, veritatis proditor, ille luporum pastor, ille per caulam transcendens latro, secundus ille Arius, turbida illa et amara eversio, ille impio fonte uehementi fluvius, seipsum in Ecclesiam introduxit. Piget equidem flagitia ea, quæ tunc designata sunt, et **463** nefarias cædes, cum quibus sera illa sacrosanctum solium invasit, ac pestiferi ingressus præludia referre: ex multis tamen pauca deploro, quæ vos quoque mecum deploratis, et jam ante deploratis, divini Davidis verbis utens⁵⁰: *Deus, venerunt gentes in hereditatem tuam: polluerunt templum sanctum tuum;* et quæ sequuntur: *Posuerunt morticinia servorum tuorum escam volatilibus, et seris in lacerationem.* Quin illud insuper adjiciam, quod idem propheta in altera lamentatione alioque psalmo cecinuit: *Quanta malignatus est inimicus in sancto tuo, et gloriati sunt qui oderunt te, in medio sunt?* Quid autem? An non sanctum templum C sancto tuo, et gloriati sunt qui oderunt te, in medio sunt? Quid autem? An non sanctum templum sunt? D sancti successor, legitime, atque, ut Spiritus ordo postulabat, inunctus, ac canitie et prudentia ornata.

XII. Dicus munere fungebatur vir impius et consceleratus, ne Christiani quidem nomen gerens (hoc enim totius contumelias indignissimum est), verum ab idolis ad Dei templum, ab impuris crudelibus ad execrabiliores et detestabiliores prope-rans; ac fortasse hujusmodi adversus nos contumelia, quasi victima quadam, dæmonibus litans. Prodigant in aciem copiae, furore ardentes, immannis et ferus exercitus adversus inermes homines, ac rei bellicæ ignaros. Expellebatur sacerdos, viri D sancti successor, legitime, atque, ut Spiritus ordo postulabat, inunctus, ac canitie et prudentia ornata.

(49) *Ἄγηρ ἄθεος.* Sic designatur Palladius quidam, vir impius et gentilis, qui, ut ab imperatore et ab Arianis gratiam iniret, adversus Orthodoxos crudeliter saeviebat.

(50) *Χριστιανοῦ.* Coisl. 1, Χριστιανισμοῦ.

(51) *Ἀλλόκοτος.* Reg., Cypr. et Or. 1, ἀλλοκότος.

(52) *Ἐξωθεῖτο.* Hic intelligitur Petrus Alexandrinus Athanasii successor, qui e sede a Lucio expulsus est. Tota hæc tragédia ab ipso Petro depicta legitur apud Niceph., lib. ix, c. 28.

(53) *Κεχρισμένος.* Sic plures Reg., et Colb., Coisl. 1, Or. 1, etc. In ed., κεχριμένος.

(54) *Τετιμημένος.* Pass., κεχρισμένος.

(55) *Ἐβασιλεύει δὲ Ταβεὴλ.* Lucius hic designa-

tus. Regnabat autem Tabeel, alienus sedis haeres. A Adversus sanctos arma, adversus res eas, quas diripi nefas erat, impuræ manus, adversus psalmos tubarum clangor. Jam quæ sequuntur considera, cadentes viros in locis sanctis, pedibus prostratis mulieres, nonnullas etiam cum naturæ onore, præmaturos partus, vel, ut aptius dicam, non partus; virgines miserabilem in modum distractas, fœdus etiam cruciatas (nam et ob seminas, et ob viros, pudore impudior, quominus crudelitatis modum exponam, alique occulta dedecoris sermone denudem, utpote ob quas etiam tum denudatas erubescam); alias in interiores templi puteos sese 464 dejicientes, alias ex editiore loco se in praeceps dantes, propter eorum rerum, quas cernebant, indignitatem, alias denique super eas, quæ B jacebant, acervatim collabentes; adde cades cædibus, casus casibus succedentes, sancta profanis pedibus calcata, altaria probro habita per obscenos gestus et impudicas cantiones, atque, ut audio, (hoccine lingua audax proferet?) super ea saltaciones et tripudia; adde blasphemias linguas in sacro-sanctis thronis concionantes, mysteria sugillata, psalmodias silentio compressas, gemitus in eorum locum excitatos, fluentes sanguinis rivos, lacrymarum fontes, sacerdotes per vim obductos, monachos laceratos, expressam denique incursionis illius imaginem, qua quondam Assyrii sanctam Jerosolymam populati sunt⁵¹; quam nec oratio, ut dignum est, exprimere, nec auris capere potest; ita ut alter Jeremias ad eam calamitatem pro dignitate complorandam adhibendus sit; qui etiam in easdem calamitatibus ad luctum homines nullos, a quibus festa celebrentur, adducant⁵².

XIII. Hanc tragœdiam Orians quidem vidit, at C Occidens quoque deslevit, cui immanitatis hujusce signa fugitivus antistes publice spectanda propo-suit. Quo pacto? Pro cadaveribus cruentas vestes Ecclesiæ Romane protulit, ac per facitam accusa-tionem omnibus lacrymas movit, ut calamitatis magnitudinem in oculis et aspectu desliceret, atque auxilium nanciseretur, quemadmodum etiam na- D cillum esse scimus. Fit enim sere, ut qui opibus ac potentia præcellit, ad infirmi afflictique miseriam sublevandam maxime inflectatur, ac spontaneo benevolentia affectu, ad eum, qui dignitate imminutus est, se adjungat. Illoc quidem omnes pii viri gravissime tulerunt; tu vero, tanto magis commo-tus es, quanto et dicendi facultate atque doctrina, et zeli servore carteris antecellebas. Quocirca ut pro Verbo bellum geris, ita etiam ab impietate bellum

⁵¹ Jer. ix, 1. ⁵² Thren. I, 1 sqq.

tur. Alludit enim Gregorius ad hæc Isaiae verba, VII, 6: Ascendamus ad Judam, et suscitemus eum, et arellamus eum ad nos, et ponamus regem in medio ejus filium Tabeel.

(56) Υπερών. « E superioribus locis, » et quasi cœnaculis, unde Sacris intererant; vel, e can-cellis per quos audiabant.

(57) Ο γυρὰς λεπές. Schol.: Πέτρος δ μετ' Αθανασίου. « Petrus Athanasii successor, » qui e

A τῶν ἀλλοτρίων. Κατὰ τῶν ἀγίων ὅπλα, κατὰ τῶν ἀσύλων μιασαὶ χεῖρες, κατὰ τῶν ὡδῶν σάλπιγγες. Σκόπει μοι τὰ τούτωις ἐπόμενα, πίπτοντας ἄνδρας ἐν τοῖς ἀγίοις, συμπατουμένας γυναικας, ἔστιν δὲ καὶ μετὰ τοῦ φόρτου τῆς φύτεως, τοὺς προώρους τόχους καὶ ἀτόχους, εἰπεῖν οἰκειότερον· διελκομένας παρθένους οἰκτρῶς, αἰκιζομένας αἰσχρότερον (αἰσχυνομαὶ καὶ γυναικαὶ καὶ ἄνδρας εἰπεῖν τὸν τρόπον, καὶ γυμνῶσαι τῷ λόγῳ τὰ κρυπτὰ τῆς αἰσχύνης, οἵς καὶ τότε γυμνωθεῖσιν αἰσχύνομαι), τὰς μὲν κατὰ φρεάτων φερομένας τῶν ἐνδον τοῦ λεποῦ, τὰς δὲ ἐκ τῶν ὑπερών (56) κρημνιζομένας ἐπὶ τῇ ἀτοπίᾳ τῶν ὁρωμένων, τὰς δὲ ταῖς κειμέναις ἐπισωρευμένας· τοὺς δὲ τοῖς φόνοις φόνους, τὰς ἐπὶ τοῖς πτώμασι πτώματα, πατούμενα βεβήλοις ποσὶ τὰ ἄγια. Θυσια-Β στήρια καθυθριζόμενα σχήμασιν ἀσελγέσι καὶ ἔσμα-σιν, ὡς δὲ ἀκούω, (τι τοῦτο ἡ τολμηρὰ γλώσσα φθέγξεται;) καὶ τοῖς ὑπὲρ αὐτῶν ὀρχήμασι καὶ λυγίσμα-σι· δημηγορούσας ἐπὶ τῶν λεπῶν θρόνων γλώσσας βλασφήμους, μυστήρια κωμῳδούμενα, σιωπωμένας ψαλμῳδίας, οιμωγάς ἀντεγειρομένας, αἱμάτων ὀχε-τούς, δακρύων πηγὰς, λεποῖς ἀγομένους, μονοτρόπους σπαρασσομένους, πᾶσαν τῆς Ἀστυρίων καταδρομῆς τὴν εἰκόνα, ἃν ποτε τὴν ἀγίαν λεπούσαλημ κατέδρα-μον· ἃν μήτε λόγος ἀξίως παραστῆσαι, μήτε ἀκοή χωρῆσαι δύναται, μόνης δὲ τῆς λεπούσαλημ καὶ ψυχῆς καὶ φωνῆς πρὸς ἀξίαν ὀδύρασθαι· δεὶς καὶ πηγὰς δα-κρύων ἐπιζητεῖ, καὶ ἐκ τειχῶν προκαλεῖται θρῆνον ἐπὶ τοιούτοις πάθεσι, καὶ ὁδοὶς Σιών ἐπιβάλλει πέν-θος, οὐκ ἀγούσταις τοὺς ἐορτάζοντας.

lacrymarum fontes exposcit, atque ex urbis moeniorum, viisque Sion luctum indicit, eo quod

C II'. Τούτο τὸ δράμα εἶδε μὲν ἐψα ληξις, ἐθρήνησε δὲ καὶ ἐσπέριος, ἢ τὰ σύμβολα τῆς ἀπονοίας δὲ φυγὰς λεποὺς (57) ἐθριάμβευτε. Τίνα τρόπον; Προσθηκε τῇ Ἐκκλησίᾳ Ψωματῶν, ἀντὶ τῶν νεκρῶν, τὴν ἡμαγμένην ἐσθήτα, καὶ κινεῖ πάνθημα δάκρυα διὰ τῆς σιωπώσης κατηγορίας, ἵνα καὶ παραστῆσῃ τὸ πάθος, καὶ τῶν δεινῶν ἐπίκουρον (58) λάθη, ὡσπερ οὖν καὶ εἰληφότα ἔγνωμεν· ἐπειδὴ φιλεῖ μάλιστα κάμπτεσθαι τὸ προέχον πρὸς τὸ ἀσθενές, καὶ δι' εὐ-νοίας ἔχουσιν τῷ ἐλαττουμένῳ προστίθεσθαι. Τούτο ἡνεγκε μὲν οὐδὲ τῶν δλλων εὐσεβῶν οὐδὲ εἰς· σὲ δὲ κινεῖ καὶ πλέον, δισφ καὶ τὸν λόγον τελεώτερος, καὶ τὸν ζῆλον θερμότερος. Διὰ τοῦτο πολε-μεῖς μὲν ὑπὲρ τοῦ Λόγου, πολεμῇ δὲ ὑπὸ τῆς ἀσεβείας (59)· καὶ πρὸς πολλοὺς δλλοις, οἵς ὑπὲρ τοῦ καλοῦ πράττων καὶ λέγων ἡγώνισαι, διδάσκων, νουθετῶν, ἔκαιρούμενος, ἐλέγχων, ἐπιτιμῶν, συγ-

sede ejectus, Romam petuit; unde post Valentis mor-tem, Alexandriam reversus est, nou sine litteris ad Alexandrinos.

(58) Τῶν δεινῶν ἐπίκουρον. Damasus Romæ pontilex hic designatur, qui Petrum benigne exec-pit.

(59) Υπὸ τῆς ἀσεβείας. In nonnullis, ὑπὸ τῆς εὐσεβείας, « pietatis causa impugnaris. »

χέων, ιδιώτας, δρογόντας, ιδίᾳ, δημοσίᾳ, κατὰ πάντα καιρὸν καὶ τόπον· τέλος, μανίᾳ συναρπασθεὶς δυσσεβοῦς ἔξουσίας, (ῶ τῆς εὐγενούς (60) συμφορᾶς! ὡ τῶν λειρῶν σου τραυμάτων!) ξαίνη μὲν τὸ καλὸν σῶμα ταῖς μάστιξιν, ὥσπερ δὲ (61) ἀλλοι θεατὴς πάσχοντος· καὶ κάμπτῃ μὲν τὸ δρώμενον, οὐ καταβάλλῃ δὲ τὸ νοούμενον· στηλιτεύεις (62) τὴν ἀνδρείαν ἐν ταῖς ἀπάντων δύεσι· γίνη δὲ καὶ σιγῶν τῆς καρτερίας διδάσκαλος, ἐπειδὴ γε ἡ γλῶσσα παρῆκε τὸ φθέγγεσθαι.

percipitur, haudquaquam dejiceris : quin potius fortitudinem ob omnium oculos tanquam in columna sculpis; atque etiam lacens, (neque enim munus jam suum exequi lingua poterat,) constatia magistrum te præbes.

IΔ'. Εἴτα τέ; Τῆς πατρίδος ὑπερορίζη, δι μηδεμίᾳ (63) εἰδὼς οἰκεῖαν καὶ ἄλλοτριαν, ἐμοὶ δοκεῖν, ήνα καὶ ἄλλοι παιδευθῶστι διὰ σοῦ τὴν εὐσέβειαν· "Οστές σοις (64) τὸ φυγαδευτήριον, ἣ ἀπάνθρωπος ἐρημία, τὸ διὰ σὲ λοιπὸν εὐαγής (65) χωρίον. Μετάδος ἡμῖν καὶ τῶν τῆς ὑπερορίας σου καλῶν, ἐπειδὴ γε τῶν τῆς ἐπανόδου μετέδωκας. Ποίησον ἡμῖν θέατρον τὴν ἐπάνοδον. Τίνας ἔκει φιλοσοφεῖν ἐδίδαξας; τίνας ἐκάθηρας τῶν ἀσεβῶν ὑπολήψεων; τίνας τῇ εὐσέβειᾳ προσήγαγες; Ὁρῶν μοι δοκῶ τὸ ἔκει παιδευτήριον, τὴν περὶ σὲ τελετὴν (66) καὶ πανήγυριν. Εἰπὲ καὶ τοῦτο· Εἰχές τίνα παραμυθίαν τοῖς λειψάνοις τοῦ σώματος; ή καὶ τὴν (67) πενίαν ἐφίλοσοφεις; Εἰχές τίνας κοινωνούς τῆς διθλήσεως; ή καὶ τοῦτο πενόμενος ἡγεγκάς; Ἐπόθεις τάς ἀδελφάς, τάς κοινωνούς σοι καὶ τῆς ἀγνείας, καὶ τῆς καρτερίας; ή καὶ τῆς τούτων συνηθείας ἡς ὑψηλότερος; Ἐκαμπτέ καὶ γηραιᾶς μητρὸς ἐρημία; ή καὶ λίαν ἐθάρρεις, ὡς μέγιστον εἰς ἀσφάλειαν καταλιπὼν αὐταῖς τὴν εὐσέβειαν; Ἀλλ' ἐπειδὴ γε καλῶς ποιῶν ἐπανήκεις ἡμῖν, καὶ σε τοῖς ποθοῦσι ποθοῦντα πάλιν ἀπέδωκεν δι δοξάζων τοὺς δοξάζοντας αὐτὸν, καὶ παραζηλῶν τοὺς παραζηλοῦντας, διθέλημα τῶν φοδουμένων αὐτὸν ποιῶν, καὶ τοῖς νεκροῖς ἐμπνέων ἀνάστασιν· δι λάζαρον μὲν τετραήμερον, σὲ δὲ τετραετῆ ζωοτοιῶν παρ' ἐλπίδας, καὶ συνάγων διτὸν πρὸς διτὸν, καὶ ἀρμονίαν πρὸς ἀρμονίαν, τὴν Ἱεζεχιὴλ ὑψιν, τοῦ προφητῶν θαυμασιωτάτου καὶ ὑψηλοτάτου· ἔχου μοι πάλιν τῆς αὐτῆς ἐργασίας, καὶ παρθησίας, ἵνα μή δόξῃς ἐγκεκόφθι τοῖς πάθεσι, μηδὲ προδιδόναι δειλίᾳ (68) τὴν φιλοσοφίαν.

οννιού maxime admirabilis et excelsi, visionem, ossa cum ossibus, et compagem cum compage connectit ⁶⁷, desiderantibus nobis desiderantem te reddidit : fac in iisdem vitæ studiis, et eadem oris libertate perseveres, ne alioqui calamitatibus fractus ac debilitatus esse, ac philosophiam ob ignorantiam prodidisse videaris.

⁶³ I Reg. II, 30. ⁶⁴ Deut. xxxii, 21. ⁶⁵ Psal. cxxiv, 19. ⁶⁶ Joan. xi, 59. ⁶⁷ Ezech. xxxvii, 4.

(60) Εὐγενούς. Reg. hīm, συγγενούς, « consanguineam. »

(61) "Οστέρ δέ. Sic tres Regg., Or. I, Combef. Beest δέ in edit.

(62) Στηλιτεύεις. Sic Reg. a, Or. I, Pass., Combeff., Bīs. In edit., στηλιτεύεις.

(63) Ο μηδεμίαν, etc. Pulchre Augustinus tom. V, pag. 1247, hac de re in natali Cypriani sic loquitur : « Si quæris exsiliū, quo Christianus jubetur ire : prius, si potes, iuueni unde Christus

A tibi insertur : ac præter alia multa certamina, quæ honesti causa, opere et sermone subiisti, dum privatos et principes, privatim et publice, quovis denique tempore et loco doces, admones, arguis, increpas, confundis; ad extreum impiae potestatis furore comprehensus (o nobilem calamitatem! o sacra tua vulnera!), virgis quidem eleganti 465 ac decoro corpore laceraris, sed ita, ac si vapulauteum alterum spectares : et quanquam ea cui parte, quæ in aspectum cadit, inflectaris, ea lamen, quæ mente

B XIV. Quid postea? E patriæ finibus exterminaris, qui nec propriam ullam, nec alienam agnoscis, ut alii, mea quidem sententia, per te ad pietatis studium erudiantur. Oasis, inhumana, inquam, illa solitudo, sed iam propter te sancta sedes, ad exsulandum tibi decernitur. Age igitur, quando reditus tui bona erogasti, fac exsilio quoque in bona nobis impertiaris. Reditum tuum in theatrum nobis converte. Quosnam illic philosophari docuisti? Quosnam ab impiis opinionibus repurgasti? Quosnam ad pietatem adduxisti? Videre mihi equidem virilem scholam illam, et cærementiam, maximamque circa te hominum frequentiam. Illud etiam dicas mihi velim : Præstole tibi erant, qui corporis tui reliquiis solatii aliquid afferrent? An etiam paupertate colebas? Utrum certaminis socios habebas? An hujus quoque rei penuriam a quo animo serebas? Utrum sororum, quas, et castitatis et fortitudinis atque constantiae socias habebas, desiderio tenebaris? An contra sublimiore animo eras, quam ut earum consuetudinem atque convictum requireres? Utrum te matris ætate confessæ solitudo flectebat? An potius firmum ac præfidentem animum gerebas, ut qui pietatem, tanquam maximum vitæ præsidium, illi reliquisses? Enin vero, quando te, ut par erat, ad nos recepisti, atque ille, qui glorificant se glorificat ⁶⁸, et irritantes se irritat ⁶⁹; et, voluntatem timimenti se facit ⁶⁹, et mortuis rursus vitam inspirat; qui, ut Lazarum, quadriduo postquam e vita migraverat ⁶⁹.

C D sic te post quadriennium præter omnium spem ad vitam revocavit, qui, juxta Ezechieli, prophetarum cogatur exire. De patria sua in alienam te arbitraris excludere hominem Dei, in Christo nusquam exsulem, in carne ubique peregrinum. »

(64) Sol. Coisl. I et Pass. addunt ἦν.

(65) Εὐαγής. Or. I et Pass., εὐγενές, et ad marg., εὐαγές.

(66) Τελετή. Sic duo Regg., Coisl. I, Or. I, Pass., et Combef. In edit., τελευτή.

(67) Καὶ τὴν. In quibusdam, κάκελ τὴν.

(68) Δειλίᾳ. Pass. addit. τινί.

466 XV. Gentilium superstitionem, et eorum A qui plures deos colunt, impietatem, ut prius, consulta, et veteres ac novos deos, et obscenas fabulas, et obsceniora sacrificia. eorum qui luto lutum purgant, ut ex quodam illorum audivi, brutorum instar animantium corporibus corpora sua purgantium, et veneranda figura, et indecoras præstigias; quibus, si divinitatem definiunt, o miseros et perditos homines! si autem eam designant, o infelicitatis cumulum! si autem indicant, o singularem stultitiam! Doceant enim, que ratio, quod turpitudinis illius, qua in bujusmodi rebus utuntur, arcum? Debent enim ipsæ quoque rerum honestarum significaciones et species turpitudine vacare. Quod si aliud quiddam præterea esse contendunt, quid hoc sit probent, quibusque ex libris et theologie hauserint, ostendant? Jam insurgentium etiam hæresum impetus frange, idque eo etiam acrius, quod jam antehac in cruciatibus versatus es. Philosophicus enim animus ex eo, quod passus sit, generosior redditur, atque, ut candens ferrum aqua frigida, ita periculis obdurescit. Quin pietatis nostræ doctrinam præscribe, sic nos instituens, ut Deum unum ingenitum agnoscamus, hoc est, Patrem: unum item genitum Dominum, Filium vide-licet, qui Deus quidem appellatur, cum de eo separatim sermo est, Dominus autem, quando cum Patre nominatur; illud propter naturam, hoc propter unicum divinitatis principatum: unum denique Spiritum sanctum, a Patre procedentem aut etiam prodeuntem, Deum quoque ipsum, apud eos, qui ea, quæ propinqua sunt, apprime intelligunt, cù ab impiis quidem etiam oppugnatur, ab iis autem, qui supra eos assurgunt, animo et mente concipiunt, ab iis vero, qui magis spiritales sunt, etiam prædicatur. Illud item præscribe, ut nec Patri principium tribuamus, ne quid primo prius inducamus, ex quo etiam id, quod primum est, perire necesse sit; nec Filium et Spiritum sanctum principii expertes esse astruamus, ne Patri, id quod ipsi proprium est, adimamus. Illi quippe et principio minime carent, et quodam modo carent: quod sane dictu mirum est. Non enim, quantum ad causam, non post ipsum, quemadmodum ex sole lumen: Nec enim tempori subjecti sunt, ne quod fluxum est, iis quæ sunt, prius atque antiquius sit.

XVI. Nec item tria principia constituamus, ne

(69) Τινος. Heraclitum intelligit.

(70) Πλάσματα. Reg. a, παλαιότατα.

(71) Εἰ μὲν τὸ Θεῖον, etc. Hic obiter Gregorius perstringit absurdissimam gentilium theogiam, qui sub fabularum involucro Deitatem adumbrabant.

(72) Τοῖς ροητῶς, etc. « Qui solerti ingenio, mentis acutissime et intelligenti, quæ conjuncta sunt et cohercent, » Deitatis scilicet personas, sic nobis una serie propositas; ex quibus passim Gregorius, sicut et Basilius probant, Filium et Spiritum sanctum Deum pariter esse, sicuti Pater.

(73) Υπὸ ἀρχῆς, etc. « Ne Patrem principio subesse statuamus. »

(74) Τι πρώτον. Hic πρῶτον idem sonat ac πρότερον, quod Græcis familiare est. Mox, εἰσαγάγωμεν. duo Regg. et Pass., εἰσαγάγωμεν.

(75) Εξ οὗ καὶ τὸ εἶται, etc.: « ex quo id,

IE'. Σύγχει μὲν καὶ τὴν Ἑλλήνων δεισιδαιμονίαν, ὡς πρότερον, καὶ τὴν πολύθεον αὐτῶν ἀθέαν, καὶ τοὺς παλαιοὺς θεούς καὶ τοὺς νέους, καὶ τοὺς αἰσχροὺς μύθους, καὶ τὰς αἰσχροτέρας θυσίας πηλῷ πηλὸν καθαιρόντων, ὡς αὐτῶν τινος (69) λέγοντος ξικουσα, λέγω δὴ σώματα τοῖς τῶν ἀλόγων ζώων τὰ ἐστῶν, καὶ τὰ σεμνὰ πλάσματα (70), καὶ τὰ ἀσχρίμων τερατεύματα· οὓς εἰ μὲν τὸ Θεῖον (71) ὅρκονται, τῆς κακοδαιμονίας· εἰ δὲ παραδεικνύουστ, τῆς εὐηθείας. Διδασκέτωσαν γάρ, τίς δὲ λόγος, καὶ τί τὸ τῆς ἀσχριμούντης τῆς περὶ ταῦτα μυστήριον; δεῖ γάρ μηδὲ τὰς ἔμφασεις τῶν καλῶν, τὸ αἰσχρὸν ἔχειν. Εἰ δὲ δῆλο τι παρὰ ταῦτα εἶναι φασι, τί τούτο, πειθέτωσαν, καὶ ἐκ ποιῶν λόγων, ή θεολόγων. Σύγχει δὲ καὶ τὰς τῶν αἱρέσεων ἐπαναστάσεις, καὶ τοσούτῳ θερμότερον, διψι προπέπονθας. Γενναιότερον γάρ ἐκ τοῦ παθείν τὸ φιλόσοφον, ὥσπερ φυχρῷ σίδηρος ἔμπυρος, οὕτω τοῖς κινδύνοις στομούμενον. Ὁρίζου δὲ καὶ τὴν ἡμετέραν εὐάδειαν, διδάσκων ἵνα μὲν εἰδέναι Θεὸν ἀγέννητον, τὸν Πατέρα· ἵνα δὲ γεννητὸν Κύριον, τὸν Υἱόν. Θεὸν μὲν, δταν καθ' ἐστὸν λέγηται, προσαγορεύδμενον· Κύριον δὲ, δταν μετὰ Πατρὸς ὄνομά ηται· τὸ μὲν διὰ τὴν φύσιν, τὸ δὲ διὰ τὴν μοναρχίαν. «Ἐν δὲ Πνεῦμα ἀγιον, προελθὸν ἐκ τοῦ Πατρὸς, ή καὶ προϊόν· Θεὸν, τοῖς νοητῶς (72) νοοῦσι τὰ παραχείμενα· τοῖς μὲν ἀσεβέσι καὶ πολεμούμενον, τοῖς δὲ ὑπὲρ τούτους νοούμενον, τοῖς πνευματικωτέροις δὲ καὶ λεγόμενον. Μήτε ὑπὸ ἀρχῆς (73) ποιεῖν τὸν Πατέρα, ἵνα μὴ τοῦ πρώτου τὸ πρῶτον (74) εἰσαγάγωμεν, ἐξ οὗ καὶ τὸ εἶναι (75) πρώτῳ περιτραπήσεται· μήτε διαρχὸν τὸν Υἱὸν ή τὸ Πνεῦμα τὸ ἀγιον, ἵνα μὴ τὸ Πατρὸς (76) βίον περιέλωμεν. Οὐκ διαρχα γάρ, καὶ διαρχά πως· δὲ καὶ παράδοξον. Οὐκ διαρχα μὲν γάρ τῷ αἰτίῳ (77)· ἐκ Θεοῦ γάρ, εἰ καὶ μὴ μετ' αὐτὸν, ὡς ἐξ ἡλίου φῶς· διαρχα δὲ τῷ χρόνῳ. Οὐ γάρ ὑπὸ χρόνον, ἵνα μὴ τὸ δέον ή τῶν ἐστώτων πρεσβύτερον, καὶ τῶν οὐσιῶν τὸ ἀνούστον.

467 principio carent: ex Deo enim sunt, licet non post ipsum, quemadmodum ex sole lumen: sed quantum ad tempus, principii sunt expertes. Nec enim tempori subjecti sunt, ne quod fluxum est, iis quæ sunt, prius atque antiquius sit.

ΙΓ'. Μήτε ἀρχὰς τρεῖς, ἵνα μὴ Ἑλληνικὸν, ή τὸ

D quod primum est, originem traxisse necesse sit. »

(76) Τὸ Πατρός. Reg. hu, Or. 1, Pass., τὸ τοῦ Πατρός.

(77) Τὸ αἰτίῳ. « Quantum ad causam. » Licet ab hac voce abstineant Latini, nihil tamen est dissidiū, quoad rem et sensum, inter Græcos et Latinos. Quod enim Græci « causæ et causati » nomine intelligunt, nos idem « principiū et principiati » nomine intelligimus. Unde sanctus Thomas opusc. contra errores Græcorum c. 1, ait: « Apud Latinos non est consuetum, quod Pater dicatur causa Filii, vel Spiritus sancti, sed solum principium, vel auctor... Græci, qui causæ et causati nomine utuntur in divinis personis, non intendunt diversitatem nature inducere, aut Filium esse creaturam; sed per hoc volunt ostendere solam originem personarum, sicut nos nomine principiū. »

πολύθεον· μήτε μέλιν μὲν, Ιουδαῖκην δὲ στενήν τινα, καὶ φυσονεράν, καὶ ἀδύνατον· ἢ τῷ ἀναλίσκειν εἰς θαυμὴν θεότητα, δι τοὺς προάγουστον μὲν ἐκ τοῦ Πατρὸς τὸν Γίδον, εἰς αὐτὸν δὲ πάλιν ἀναλύουσιν ἡρεσεν· ἢ τῷ κακαθαδίλειν τὰς φύσεις, καὶ ἀλλοτριοῦ θεότητος, δι τοὺς νῦν ἀρέσκειν σοφοῖς, ὥστε περ δεδοικυναν μὴ ἀντεξάγωνται; (78), ἢ μηδὲν δυναμένην ὑπὲρ τὰ κτίσματα. Μήτε ἀγένυητον τὸν Γίδον, εἰς γάρ δι Πατήρ· μήτε Γίδον τὸ Πνεῦμα, εἰς γάρ δι Μονογενῆς· ἵνα καὶ τοῦτο θεῖκὸν ἔχωσι τὸ μοναδικὸν, δι μὲν τῆς υἱότητος, τὸ δὲ τῆς προσόδου, καὶ οὐχ υἱότητος. Ἀλληθῶς πατέρα τὸν Πατέρα, καὶ πολὺ γε τῶν παρ' ἡμῖν ἀληθέστερον, ὅτι μόνως, ἰδιοτρόπως γάρ, καὶ οὐχ ὡς τὰ σώματα· καὶ μόνος, οὐ γάρ μετὰ συζυγίας· καὶ μόνος, Μονογενοῦς γάρ· καὶ μόνον, οὐ γάρ Γίδος πρότερον· καὶ ὅλον Πατήρ, καὶ ὅλου, τὸ γάρ ἡμέτερον ἀδηλον· καὶ ἀπ' ἀρχῆς, οὐ γάρ ὑστερον. Ἀλληθῶς υἱὸν τὸν Γίδον, ὅτι μόνος, καὶ μόνου, καὶ μόνως, καὶ μόνον· οὐ γάρ καὶ Πατήρ, καὶ ὅλον Γίδος, καὶ ὅλου, καὶ ἀπ' ἀρχῆς, οὐποτε τοῦ εἶναι Γίδος ἡργμένος· οὐ γάρ ἐκ μεταμελείας ἡ θεότης, οὐδὲ ἐκ προκοπῆς ἡ θέωσις, ἵνα λείπῃ ποτὲ, τῷ μὲν τὸ εἶναι (79) Πατέρι, τῷ δὲ τὸ εἶναι Γίδῳ. Ἀλληθῶς ἄγιον τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον οὐ γάρ καὶ ἀλλο τοιοῦτον (80), οὐδὲ οὕτως, οὐδὲ ἐκ προσθήκης ἀγιασμός, ἀλλ' αὐτοσαγιάτης· οὐδὲ μᾶλλον καὶ ἡτον, οὐδὲ ἀρέξαμενον χρονικῶς ἡ πανορμενον. Κοινὸν γάρ Πατέρι μὲν καὶ Γίδῳ καὶ ἀγίῳ Πνεύματι, τὸ μὴ γεγονέναι, καὶ ἡ θεότης· Γίδῳ δὲ καὶ ἀγίῳ Πνεύματι, τὸ ἐκ τοῦ Πατρός. Ἰδιον δὲ Πατρὸς μὲν, ἡ ἀγγεννησία· Γίδον δὲ, ἡ γέννησις· Πνεύματος δὲ, ἡ ἔκπεμψις (81). Εἰ δὲ τὸν τρόπον ἐπιζητεῖς, τί καταλείψεις τοῖς μόνοις γινώσκειν ἀλληλα, καὶ γινώσκεσθαι ὑπ' ἀλλήλων μαρτυρομένοις (82), ἢ καὶ ήμῶν τοῖς ἐκείνοις ἐλλαμψηθομένοις ὑστερον;

unquam habuit, nec sūnem habiturus est. Hoc enim Patri et Filio et Spiritui sancto commune est, quod minime creati sunt, atque ipsa divinitas. Hoc autem Filio et Spiritui sancto, quod uterque eorum ex Patre est. At vero Patris proprietas hæc est, quod ingenitus sit: Filius, quod genitus: Spiritus sancti, quod procedat. Quod si modum quæreris, quid iis relicturus es, quos solos mutuo se 468 cognoscere⁸⁰, atque a se mutuo cognosci Scriptura testatur⁸¹, aut iis etiam nostrum, qui postea divinitus illuminabuntur?

I⁷. Γενοῦ τι τῶν εἰρημένων (83) πρότερον, ἢ τοιοῦτος, καὶ τότε γνώσῃ τοσοῦτον, οἷον (84) ὑπ' ἀλλήλων γινώσκεσθαι (85). Νῦν δὲ δίδασκε τοσοῦτον εἰδέναι μόνον, μονάδα ἐν Τριάδι, καὶ Τριάδα ἐν μονάδι προσκυνουμένην, παράδοξον ἔχουσαν καὶ τὴν ἐισίστειν καὶ τὴν ἐνωσιν. Μή φοβηθῆς τὰ πάθη, γέννησιν ὁμοιογῶν. Ἀπαθέτης γάρ τὸ Θεῖον, καὶ εἰ γέγνηκεν. Ἐγώ σοι τούτον ἐγγυητής, ὅτι θεῖκῶς, ἀλλ' οὐκ ἀνθρωπικῶς. Οὐδὲ γάρ τὸ εἶναι αὐτῷ ἀνθρώπινον. Φοβήθητι δὲ (86) χρόνον καὶ κτίσιν. Οὐ γάρ

A in gentilem deorum multitudinem incidamus: nec rursus unum quidem, sed Judaicum quoddam, et angustum, atque invidum et imbecillum; nempe vel deitatem in seipsam absumendo, quemadmodum iis placuit, qui Filium quidem ex Patre producunt, eundem autem rursum in Patrem resolvunt; vel naturas dejiciendo, atque a divinitate alienando, ut sapientibus hujus temporis videtur, perinde atque ipsa hoc metuat, ne ipsæ adversum se insurgent, aut supra res conditas nihil possit. Nec rursum ingenitum Filium, unus enim Pater ingenitus: nec Spiritum sanctum Filium, unus enim est Unigenitus; ut hoc quoque divinum habeant, singularitatem nimirum, ille filiationis, hic processionis, non autem filiationis. Patrem vere patrem, ac multo quidem verius quam qui apud nos id nomen obtinent, tum quia proprio et singulari modo pater est, non autem sicut corpora; tum quia solus, non enim ex conjunctione; tum quia solius, nempe Unigeniti; tum quia solum, nec enim ipse priusquam pater esset, Filius fuit; tum quia in totum et totius Pater, quod de nobis certe affirmari nequit; tum quia ab initio, nec enim posterius Pater esse coepit. Filium vere filium, quod et solus sit, et solius, ac singulari modo, et solum; non enim Pater quoque simul est, et in totum Filius, et totius, et a principio, hanc scilicet rationem habens, ut nunquam Filius esse coepit; non enim ex consilio mutatione est deitas, neque ex progressu deificatio, ut ille aliquando Pater, hic aliquando Filius esse desinat. Spiritum sanctum vere sanctum: neque enim aliis talis est, nec eodem modo, neque ex accessione sanctitatem habet, sed est ipsamet sanctitas, nec magis et minus, nec, quoad tempus, originem D C sinat. Spiritum sanctum vere sanctum: neque enim aliis talis est, nec eodem modo, neque ex accessione sanctitatem habet, sed est ipsamet sanctitas, nec magis et minus, nec, quoad tempus, originem

XVII. Fac sis prius quiddam eorum, quæ commemoravimus, aut certe talis: ac tum tantum cognoscetis, quantum hæc mutuo a seipsis cognoscuntur. Nunc vero doce, ut hoc duntaxat sciamus, nempe Trinitatem in unitate et unitatem in Trinitate adorandam, cuius et divisio et conjunctio plane admirabilis sit. Ne passiones metuas, dum generationem confiteris. Deus enim ab omni passione liber est, etiamsi genuit. Hoc tibi spondeo, eum divino, non autem humano modo genuisse:

⁸⁰ Joan. xvii, 25. ⁸¹ I Cor. xiii, 12.

(78) Ἀρτεμάρτωται. Schol.: Μή στασιάσωσιν αἱ υποστάσεις Γίου καὶ Πνεύματος· « Ne Fili et Spiritus personæ contra se insurgant. »

(79) Τὸ εἶραι. Sic Regg. bm, hu, Coisl. I et Or. 4. Deest τὸ in edit.

(80) Τοιούτοις. Coisl. I, τοιοῦτο.

(81) Ἐκπεμψις. « Emissio. » Illic idem sonat ac ἀκπόρευσις, « processio. »

(82) Μαρτυρομένοις. Reg. bm, μαρτυρουμένοις.

(83) Εἰρημένων. Reg. bm, προειρημένων.

(84) Όσοι. Sic tres Regg., Coisl. 3, Par., Combel. In edit., δάσων.

(85) Γινώσκεσθαι. Tres Regg., Par., Combel., γινώσκεται. Ράσ., γινώσκονται.

(86) Φοβήθητι δέ. Sic duo Regg., Pass., Combel. Deest δέ in edit.

nec mirum, cum etiam ipsius esse minime huma-
num sit. Verum illud demum metue, ne tempus
illis tribias, eumque creatum contendas. Non enim
profecto Deus erit, si creatus fuerit, ac ne Dei pa-
trocinium incassum suscipiens, Deum tollas, con-
servum tuum eum faciens, qui simul Deus est, et
qui te quoque ex servitute in libertatem vindicat,
si modo vere et sincere dominum confitearis. Pro-
cessionem ne timeas : nec enim Deo necesse es
qui in omnibus dives est ; verum alienationem
non qui Spiritum sanctum Deum esse proflentur,

XVIII. Cave, ne unius imperium male colas, divinitatem contrahens aut circumcidens; nec tritheiae crimen tibi pudorem moveat, quandiu alias quoque eadem ratione in ditheis periculo versatur. Aut enim cum illo crimen objectum dilues: aut cum illo hærebis: aut ille quidem simul cum rationibus suis divinitatis naufragium faciet, tibi vero incolumis divinitas permanehit. Ac si ratio ipsa imbecillitate laborarit, satius est in rationibus laborare, dum Spiritum ducem sequamur, quam impiorum dogmatibus facile assentiri, dum otio nostro et desidua consulumus. Instantias et oppositiones, novamque pietatem, et jejunam ac minutam sapientiam contemne, et quidem magis, quam aranearum telas, quæ muscas quidem retinent, a vespis autem perrumpuntur, ne dicam a digitis, aut 469 alio quopiam graviori corpore. Hoc unum nos timeri doce, nimirum ne in argutiis et captiobibus fidem solvamus. Sermone victum esse minimè grave atque acerbum est, non enim omnium est serme: at vero grave et acerbum est deitatis jacturam fecisse, omnium enim est spes. Verum haec ipse per te, sat scio, promptius et perfectius philosophos quod pro pietate permultos labores exantavit; nosq;

XIX. At tu, cum egregiam peregrinationem obieris, Trinitatis, in tabernaculis habitantis, si tamen Deus omnino in manufactis habitat, menor esto, messisque hujus exiguae, non ex parvis quidem pietatis seminibus, parvae tamen adhuc et exilis, et que paulatim colligatur. Facti enim sumus sicut qui stipulam in messe colligunt, ut cum Prophetarum opportune loquar, et racemulos in viademia, cum

(87) Ἀρ γησίως. Sic plerique codd. In editis, mendose, ἀγνησίως.

(88) *Où ταῦτα γίγνεται*, etc. Billius: « Nec enim Deo vel producere vel non producere necesse est, utpote in omnibus diviti. » Sic etiam Nicetas. Verum non videntur Gregorii mentem assecuti. Hoc enim dicta sunt de Spiritu sancti processione, que tunc a pluribus impugnabatur. Unde Gregorius ait: « Ne timeas processionem: nec enim Deo necesse est, non producere, aut simili modo producere, » quasi unicum in Deo esset producendi genus, scilicet per generationem, ita ut Spiritus sanctus, cum ex Deo sit, deberet quoque esse genitus, sicut Filius; quod quidem est contra Deitatis divitias.

(89) Τριθεῖας. Pass., Τριάδος. Ήσαν Macedoniorum cavillatio, qui Filium quidem Deum dicebant, non vero Spiritum sanctum.

(90) Καὶ ἄλλος. Ορ. 1, καὶ ἄλλω.

(91) *Kaueir*. Coisl. 4, et Pass., *xáμνειν*. Male im-

Α Θεδς, ει γέγονε, μή Θεῷ συνηγορῶν διακενῆς, Θεὸν ἀνέλῃς, διμδούλον ποιῶν τὸ ἐμόθεον, δι καὶ σὲ τῆς δουλείας ἐλευθεροῦ, ἀν γνησίως (87) διμολογῆς δεσποτείαν. Μὴ φοβηθῆς τὴν πρόδοσιν οὐ γάρ ἀνάγκην (88) ἔχει Θεδς, ή μὴ προδάλλειν, ή προδάλλειν δόμοις, δι πάντα πλούσιος· φοβηθῆται δὲ τὴν ἀλλοτρίωσιν, καὶ τὴν κειμένην ἀπειλήν, οὐ τοῖς θεολογοῦσιν, ἀλλὰ τοῖς βλασφημοῦσι τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον.

et non producere, aut simili ratione producere, utpote metue, ac comminationem eam quæ eos manet, sed qui eum contumelias afficiunt.

ΙΗ'. Μήτε τὴν μοναρχίαν κακῶς τιμῆσῃς, συναιρώ
ἢ περικόπτων θεότητα· μήτε τὸ τῆς τριθείας (89)
Ἐγκλημα αἰσχυνθῆς, ἐώς ἂν καὶ ἄλλος (90) κινδύνεύῃ
τὴν διθέταν. "Ἡ γάρ συνέλυσας, ἢ συνηπόρησας, ἢ ὁ
μὲν ἐναυάγησε μετὰ τῶν λογισμῶν καὶ θεότητα,
σοὶ δὲ παρέμεινε θεότης. Καὶ εἰ ὁ λόγος ἡσθένησε,
κρείσσον καμεῖν (91) ἐν τοῖς λογισμοῖς μετὰ τῆς
δόηγίας τοῦ Πιεύματος, ἢ προχείρως ἀσεβῆσαι τὴν
φρεστώνην διώκοντα. Διάπτυέ μοι τὰς ἐνστάσεις, καὶ
τὰς ἀντιθέσεις, καὶ τὴν νέαν (92) εὐσέβειαν, καὶ
τὴν μικρολόγον σοφίαν· καὶ διάπτυε πλέον ἢ τὰ τῶν
ἀραχνίνων νήματα, μυίας μὲν κρατοῦντα, σφῆδι δὲ
βηγνύμενα, οὔπω λέγω δακτύλοις, οὐδὲ ἄλλῳ τινὶ τῶν
βαρυτέρων σωμάτων. "Ἐν δίδασκε φοβεῖσθαι μόνον,
τὸ λύειν τὴν πίστιν ἐν τοῖς σοφίσμασιν. Οὐ δεινὸν
ἡττηθῆναι λόγῳ, οὐ γάρ πάντων ὁ λόγος· δεινὸν δὲ
ζημιωθῆναι θεότητα, πάντων γάρ ἢ ἐπίπεδη. Ταῦτα
μὲν οὖν καὶ κατὰ σεαυτὸν φιλοσοφήσειν, οἴδ' ὅτι,
προθυμότερόν τε (93) καὶ τελεώτερον· ἔγγυαταί
μοι (94) τὰ σὰ τραύματα, καὶ τὸ σὸν σῶμα ύπερ εὐ-
σεβείας πεπονηκός· καὶ ἡμεῖς δὲ συμφιλοσοφήσομεν,
δση (95) δύναμις.

haberis; id mihi vulnera tua spondent, corpusque istud, et etiam una tecum pro virili nostra philosophabimur.

10^ο. Σὺ δὲ ὅταν (96) ἐκδημήσῃς τὴν καλὴν ἔκδημάν, μέμνησό μοι τῆς Τριάδος ἐν σχηματίσκεις κατοικουσῆς (97), εἰπερ ὅλως ἐν χειριστοῖς οἰκεῖ (98) Θεὸς, καὶ τοῦ μικροῦ τούτου θέρους, οὐκ ἐκ μικρῶν μὲν τῶν τῆς εὐσεβείας σπερμάτων, πλὴν ἔτι μικροῦ τε καὶ πενιχροῦ, καὶ κατ' δίλγον συναγομένου. Ἔγενθη θημευεν (99) γὰρ ὡς συνάγοντες καλάμην ἐν ἀμητῷ, δειλοῖς τὸν Προφήτου εἰπεῖν ἐν καιρῷ, καὶ ὡς ἐπι-

edit., καὶ μεῖν.

(92) *Kai τὴν νέαν.* Sic tres Regg., Or. 1, Pass.
Deest *xai* in edit.

(95) *Προθυμότερόν τε.* Sic tres Regg. et Pass.
In ed., προθυμότερόν τι.

(94) Ἐγγυάται μοι. In quibusdam, ἐγγυᾷ τέ μοι.
 (95) "Οση. Pass., ὡς ἡ.

(96) Σὺ δὲ ὅταρ, etc. Maximum hic compellat Gregorius, atque eum rogat, ut, cum Alexandriam, confessionis gloria decoratus, reversus fuerit, illie sibi suoque gregi saveat apud Alexandrinum antisitem, cuius magna erat in Constantinopolitana Ecclesia auctoritas. Sed sua Gregorium spes fecerit, ut mox videbimus.

(97) Εν σκηναις κατοικουσης. Hie significare videtur Gregorius, Ecclesias adhuc esse in hereticorum potestate.

(98) *Olkētī*. Pass., κατοικεῖ.

(99) Ἐγενήθημεν. Pass., ἐγενόμεθα.

φυλλίδα ἐν τρυγήτῳ, οὐδὲ ὑπάρχοντος βότρους. Ὁρδές τὴν συλλογὴν δῖστην (1)· καὶ διὰ τοῦτο τοιούδες πλουσιωτέραν ποιεῖν ἡμῖν (2) τὴν ἀλώ, καὶ τὴν ληγὸν πληρεστέραν. Διῆγγοσαι καὶ τὴν ἡμετέραν κλῆσιν, καὶ τὴν ἄπιστον ἐπιδρμίαν, ἥν οὐχ ὥστε συντρυψῖν, ἀλλ᾽ ὥστε συγκακοπαθεῖν, πεποιήμεθα· ἵνα τῶν δεινῶν μετασχόντες, καὶ τῆς δέξις μετάσχωμεν. Τοῦτον τοι (3) τὸν λαὸν ἔχεις συλλήπτορα ταῖς εὐχαῖς, τοῦτον συνέδημον, τὸ στενὸν ἀριθμῷ ποιμνιον, καὶ οὐ στενὸν εὐσεβεῖς· οὐ πλέον αἰδοῦμαί τὴν στένωσιν, ή τὴν ἐτέρων πλατύτητα. Τάδε λέγει τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον· μετὰ τούτου καὶ πῦρ διαβῆσῃ, καὶ θῆρας κοιμίσεις, καὶ ἡμερώσεις δυνάστας. Οὗτως ἐκδημεῖν, οὕτω στέλλεσθαι, καὶ πρὸς ἡμᾶς ἐπανήκειν πάλιν, πλουσίων πλουσίος, δεύτερος στεφανίτης, καὶ μεθ' ἡμῶν ἔσων τὸν ἐπινίκιον, νῦν τε καὶ ὑστερὸν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ψήφῳ δέξα εἰς τοὺς αἰώνας (4). Ἀμήν.

ac nobiscum triumphale carmen cantaturus, et nunc, gloria in sæcula. Amen.

(1) Mich. vii, 1. (2) Psal. lxv, 12. (3) Luc. x, 19.

nota: « Vides quanta sit? »

(2) Ποιεῖται ἡμῖν. Sic tres Regg., Or. 1, Pass. Deest ἡμῖν in edit.

A nulli sint botri ⁴⁰. Vides quanta sit hæc collectio: ac proinde in eam curam incumbe, ut area nobis copiosior fiat, torcularque plenius. Narra, tum vocationem nostram, tum incredibilem nostram peregrinationem, quam, non ut luxus et deliciarum, sed ut ærumnarum socii essemus, invivimus; ut periculorum et acerbitudinum participes facti, in gloriæ quoque partem aliquando veniamus. Hanc plebem habes votis faventem, hanc peregrinationis comitem; hunc, inquit, gregem, numero quidem angustum, at pietate nequaquam angustum: cuius ipse angustiam magis, quam aliorum amplitudinem et latitudinem, revereor. Hæc dicit Spiritus sanctus: cum hoc, et ignem pertransibis ⁴¹, et seruum rabiem consopies, et proceres mites ac mansuetos reddes ⁴². Ita excede, ita naviga, atque ad nos rursum redi, eximic dives, secundo laureatus, et in posterum in Christo Jesu, Domino nostro, cui

(3) Τοῦτον τοι. Reg. a, τοῦτον οὖν.

(4) Αλῶρας. Duo Regg. addunt, αλώνων, « sacerdotum. »

470 MONITUM IN ORATIONEM XXVI.

I. Prava Maximi, quem in præcedenti oratione a Gregorio publice laudatum vidimus, non diu latuere consilia. Brevi e cineribus erupit ignis, et « Ägyptium illud spectrum, » ut loquitur Gregorius (5), cito nimis venenatum « aspidis fetum produxit. » Invidia namque et ambitione flagrans, eo impietatis et audaciæ adductus est, ut sedis Constantinopolitanæ dignitatem, legitimo pastore de throno exturbat, ad se transferret. Idecirco primum sibi flagitiorum consortem asciscit unum e Gregorii sacerdotibus, qui secum pariter Theologi domus, mensæ ac intimæ familiaritatis particeps erat. Ingrati ambo ac factiosi homines ex Ägypto accersunt, vel potius, pecunia emunt seditiones et ad quodlibet facinus expeditos viros, quorum subinde opera, missis insuper ab ipso Petro Alexandrino episcopis, qui clam Maximum consecrarent, noctu ecclesiam invadunt. Horrenda hæc, quamvis ad lucem usque producta, nondum perfecta erant, cum ad cleri notitiam venere. Ubi primum hæc pervulgata sunt, tota infremuit civitas. Ad ecclesiam advolant magistratus, cives, exteri, ac ipsi etiam hæretici. Omnes unanimi indignatione permoti, summo cum dedecore et ignominia consecratum et consecratores extrudunt; nec tali opprobrio sapientiores evasere. In nequissimo enim proposito obstinate perseverantes, tibicinis cujusdam domum ingressi, infandum opus peragunt.

II. Interea Gregorius, non in suburbano, ut putarunt Billius (6) et Baronius (7), sed Constantinopoli, quemadmodum e Carmine de vita sua colligit, morbo laborabat. Cum autem tot tantorumque facinorum seriem audivit, subito ac intimo animi dolore perculsus, fugam cogitat; et sacrum Anastasiæ templum, quasi universæ Christianæ plebi extremum vale dicturus, ingreditur. Sed assiduis totius gregis precibus et lacrymis permotus, se tandem non discussurum promittit. Ut autem debilitas corporis et animi vires instauraret, in proximam villam aliquantulum concessit; unde non multo post redux hanc orationem habuit. Illam Baronius, perperam certe, « Invectivam in Maximum » vocat. Conjurit etiam vir doctus, hanc ipsam esse « vituperationum librum » cuius meminit Hieronymus. Verum huic sententiæ adversantur tum inscriptio ipsa, tum oratoris scopus. Neque eniū hæc oratio liber ille esse potest, in qua ne Maximum quidem nominatur. Non negamus tamen pluribus in locis Maximum ac ipsius sectatores obiter tectisque verbis hic a Gregorio designari et perstringi; sed non inde sequitur hanc esse in Maximum Invectivam. Et certe si liber de quo loquitur Hieronymus (8), disserit ab iis quæ Gregorius Carmine de vita sua adversus Maximum scripsit, hunc jam non existare affirmare licet, cum nullibi supersit istius libri vestigium.

(5) Carm. de vita sua, vers. 751 et 822.

(6) Bill. or. arg.

(7) Baron. Annal. t. V, edit. Lucæ, fol. 1739, p.

483, n. 31.

(8) Hier., Script. eccl., Basil. edit. p. 449.

III. Constantinopoli dictam hanc orationem circa medium annum 380 conjiciunt erudit. Mirus in ea statim ab exordio se prodit pastoris erga 471 oves amor. « Desiderabam vos, inquit (n. 1), filii, et pari a vobis desiderio expetebar.... Quorum enim communis est spiritus, horum quoque communis est affectus.... Quamobrem a vobis diutius abesse minime sustinui. » Nec vero sola mutuæ dilectionis ratio Gregorium ad celerem redditum impulit. Metuebat etiam adhuc (n. 3) pro dilecto grege, et « luporum » voracitatem, et « latronum » insidias, et « canum » rabiem, qui jam, irrito licet impetu, in pastores irruperant, atque oves diripere, mactare aut dispergere tentaverant. Tum fidei ac doctrinæ rationem a grege exigit (n. 5); neque « mutuum » duntaxat exposcit, sed etiam « fenus ; » nec « talentum » solum, sed et « talenti quæstum ; » ne forte quis, talento in terra defosso et occultato, creditorem, « ut durum et asperum, » falso criminetur. Hinc fidem sine operibus mortuam esse ostendit, et ab auditoribus postulat, num sedulo bonis operibus studuerint; atque dilucide pertractatis variis vitæ Christianæ officiis, ipse quoque rationem reddit de omnibus, quæ absens secum philosophatus est. Quod ut assequatur, amplum et magnificum veri philosophi exemplar eo loci ob oculos ponit, et eadem quæ Chrysostomus postmodum in oratione, « Nemo laeditur nisi a se ipso (9), » tractavit, ipse verbis et exemplis egregie demonstrat.

(9) Chrysost., t. III, p. 444.

ORATIO XXVI^a.

In seipsum, cum rure rediisset, post ea quæ a Maximo perpetrata fuerant.

Εἰς ἑαυτὸν (10), δξ ἀγροῦ ἐπαρήκοτα (11) μετὰ τὰ πατά Μάξιμον.

I. Desiderabam vos, filii, et pari a vobis desiderio expetebar. Persuasum enim id habeo; ac si ad eam rem jusjurandum interponendum est, *Juro, fratres, per vestram gloriationem, quam habeo in Christo Iesu Domino nostro*¹⁰. Hanc enim jusjurandi formam mihi condidit Spiritus sanctus, cuius nomine atque afflatu ad vos venimus, ut Domino populum eximium et peculiarem comparemus ¹¹. Ac fidei magnitudinem, quæso, perspicite. Nam et animi mei affectum vobis persuasum reddo, et de vestro erga me animo affirmo et assevero. Nec id sane mirum videri debet. Quorum enim communis est Spiritus, horum affectus quoque communis: quibus autem idem affectus est, idem etiam ad credendum æque propensi sunt. Nam quod in seipso aliquis minime sensit, is nec alteri id de se affirmanti unquam crediderit: qui autem ita aliquando se affectum sensit, is profecto ad assentiendum falliorem se præbehit, utpote invisibilis affectionis invisibilis testis, formæque alienæ proprium speculum. Quamobrem a vobis 472 diutius abesse minime sustinui, quanquam alioqui res hasce ægre ac molesto animo ferens; non solum quas civitates ferunt (popularem scilicet multitudinem, tumultus, forum, spectacula, saturitates, contumie-

¹⁰ I Cor. xv, 31. ¹¹ Deut. vii, 6.

(*) Alias 28, quæ autem 26 erat, nunc 52. — C Habita circa medium annum 380.

(10) *Εἰς ἑαυτὸν.* *» In seipsum.* Addunt nonnulli, καὶ τὸν λαὸν, καὶ τοὺς ποιμένας, « et populum et pastores. »

(11) *Ἐπαρήκοτα.* Plures codices habent, ἐπιστάτα. Nonnulli, ἐπιστάς.

(12) *Νῆ τὴν ὑμετέραν.* « Per vestram. » Sic Vulgata, sic pene omnes codices, sic Patrum pars maxima, quibus posthabitis, mirum est Billium Complutense exemplar secutum, vertisse, « per nostram. »

(13) *Ἄδελφοι.* Deest in Reg. bm.

(14) *Tō. Deest in tribus Regg. et quatuor Colb.*

ΑΟΓΟΣ ΚΓ.

A. Έπεδίουν ὑμᾶς, ω τέκνα, καὶ ἀντεποθύμητην τοῖς Ισοις μέτροις. Πείθομα: γάρ, εἰ δὲ καὶ πίστιν προσθεῖναι τῷ λόγῳ, Ναὶ τὴν τὴν ὑμετέραν (12) καύχησιν, ἀδελφοῖς (13), ήγε δχω ἐν Χριστῷ Ἰησοῦν τῷ Κυρίῳ ἡμῶν. Τοῦτον γάρ μοι πεποίηκε τὸν δρόκον τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον, φρόδες ὑμᾶς κεκινήμεθα, ίνα κατασκευάσωμεν Κυρίῳ λαὸν περιούσιον. Σχοπεῖτε τὴν πίστιν ὅση· καὶ τὸ ἔμαυτοῦ πείθω, καὶ τὸ (14) ὑπὲρ ὑμῶν (15) διατείνομαι. Καὶ θαυμασάν σύδεν. Ὄν γάρ κοινὸν τὸ Πνεῦμα, κοινὸν καὶ τὸ πάθος· οἵς δὲ τὸ πάσχειν Ισον, Ισον καὶ τὸ πιστεύειν. Ο γάρ μή τις πέπονθεν, οὐδὲ ἀν ἐτέρῳ πιστεύειν (16). ὁ δὲ παθὼν, εἰς συγκατάθεσιν ἐτοιμάζετος, μάρτυς ἀόρατος ἀοράτου πάθους, μορφῆς ἀλλοτρίας οἰκείον ξεποτρόπον. Διὰ τοῦτο οὐδὲ ἡ νεσχόμην ἀποφοιτήσαις ὑμῶν μακρότερα, καίτοιγε Ικανῶς τοῖς ἐνταῦθα δυσχεραίνων τε καὶ ἀχθόμενος· οὐχ οἵς αἱ πόλεις φέρονται (17) μόνον (δῆμοις, θορύβοις, ἀγοραῖς, θεάτροις, πλησμοναῖς, ὕδρεσιν, ἀγνοούσι καὶ ἀγομένοις, ζημιούσι καὶ ζημιούμενοις, πενθοῦσι καὶ πενθουμένοις, κλαίουσι, καίρουσι, γχμοῦσι, θάπτουσιν, εὐφρημούμενοις, βλασφημούμενοις, ὑλῇ κακίᾳς, κόσμου βράσματι, ταῖς ἀγχιστρόφοις μεταβολαῖς, ὥσπερ ἐν Εὐρίπῳ καὶ πνεύμασιν), ἀλλὰ καὶ τούτοις ἡδη τοῖς σεμνοτέροις καὶ τιμωτέροις, τοῖς περὶ τὸ βῆμα (18)

(15) Υμῶν. Reg. bm et Savil., ἡμῶν.

(16) Πιστεύσειεν. Comb., πιστεύοιεν.

(17) Φέρονται. Nonnulli codi., χάρουσι.

(18) Τοῖς περὶ τὸ βῆμα, ετρ. « Sacrarium et sacra mensa. » Haec enim sunt « venerabiliora et præstantiora » illa, quæ sibi displicere ait Gregorius, non vero ii, « qui sacrarium et sacra mensam cingunt, » ut verit Billius, contra Theologum mentem, qui fidelem plebem deliniebat, et mutuum ei amorem gratulabatur. Ipsi displicebant, tum quæ jam a Maximo in sacrario perpetrata fuerant, tum onus, quod fere invito suscepserat, tum dignitas, quæ tot tantasque curas afferebat, et plurimorum invidiam conciliabat.

ευτὸ λέγω, καὶ τὴν ἀγίαν τράπεζαν· ὧν ἡμεῖς τὸ

καράτος ἔχειν δοκοῦντες, καὶ τῶν ἐγγιζόντων δύτες Θεῷ, δέδοικα μὴ κακῶς ἐγγίζωμεν, καὶ, ὡς καλάμη πυρὶ, πῦρ οὐ φέροντες.

banc, inquam, viiiii silvam, mundi servorem, subitas et repentinae, mutationes), verum etiam venerabiliora hæc et præstantiora, sacrarium neinpe et sacram mensam; quorum cum ipsi principatum tenere videamur, et in eorum, qui ad Deum appropinquant, numero simus, vereor ne male appropinquemus, et, tanquam stipula ad ignem, ignis vim ferre nequeamus.

B'. Πλὴν ἐπανῆλθον ὑμῖν, βίᾳ μὲν ἀποδραμών, οὐ βίᾳ δὲ προσδραμών, ὅλλα καὶ μάλα προθύμως, καὶ αὐτομάτοις ποστ, τὸ τοῦ λόγου, τοῦ Πνεύματος σύντοις ἀγοντος, καθάπερ τι φεῦμα, πρὸς μὲν τὸ διαντες (19) βιαζόμενον, εἰς δὲ τὸ πραντές (20) ἐπειγόμενον. Ὁντως ἡμέρα μία, βίος δῆλος ἀνθρώπου, τοῖς πάθῳ κάμνουσιν. Τὸ γάρ τοῦ Ἰακὼβ ἐτέρως (21) ἔχειν μοι φαίνεται· δέ ἐτη δεκατέσσαρα δουλεύων τῷ Σύρῳ Λάδαιν ὑπέρ τῶν δύο παρθένων οὐκ ἔκαμεν. Ἡσαρ γάρ αὐτῷ, φησίν, αἱ πάσαι ημέραι, ὡς ἡμέρα μία, διὰ τὸ ἀραπᾶν αὐτάρ. Ἰσως δτὶ ἐν δψεσιν ἦν τὸ ποθούμενον, ή δτὶ κοῦφον τὸ κάρμνειν ἔρωτι, καὶ ή ἀναβολὴ τὸ λυπηρὸν ἔχῃ (22). Οὖτως τὸ ἑτοιμον (23) εἰς ἔξουσιαν, ἀργὸν εἰς ἐπιθυμίαν, ὡς τις ἔφη τῶν πρὸς ἡμῶν. Ἐγὼ γοῦν ἥντικα μὲν παρήμην, ἐλάχιστα τοῦ πάθους ἐπαισθανόμενος, ἥντικα δὲ (24) ἔχωρίσθην, ἔγνων τὸν πόθον τὸν γλυκὺν τύραννον· καὶνδὸν (25) δὲ οὐδέν. Εἰ γάρ τοσοῦτον δόρυται καὶ βουκόλος μόσχον τῆς ἀγέλης ἀποφοιτήσαντα, καὶ ποιμὴν πρόδατον ἐλλείψαν δεκάδι, καὶ δρενον νεσσάν, ἦν πρὸς δλίγον ἀπέλιπεν (26), ὥστε οἱ μὲν τὰς σύριγγας λα- C θόντες, ἐπὶ τινα σκοτιάν ἀνελθόντες, πληροῦσι τῆς ἀθυμίας τοὺς ἔνδυνακας, καὶ ἀνακαλοῦνται, ὡς λογικά, τὰ πλανώμενα· καὶ ὑπακούσωσι, χαίρουσι μᾶλλον ή πάτιν ὁμοῦ τοῖς δλοις, ὧν οὐκ ἐφρόντισαν· τὸ δὲ τρύζον ἐπὶ τὴν καλιὰν ἔσται, καὶ τρύζουσι προσπίπτει τοῖς νεοσσοῖς, καὶ περιέπει ταῖς πτέρυξι· πηλίκον ἀν εἴη δεξιῷ ποιέντι λογικὰ θρέμματα, καὶ ὧν τι προεκινδύνευσεν, ἐπεὶ καὶ τοῦτο τῷ φιλτρῷ (27) προσ- τιθησιν;

ac si paruerint, majorem ex illis, quam ex reliquis universis de quibus solliciti non fuerant, delectationem percipiāt; hæc vero stridens ad nidum convolet, pullisque stridentibus allabatur, eosque penitus soveat: quanto tandem chariores esse par est apud bonum ac pervigilem pastorem oves ratione præditas, et pro quarum salute nonnihil periculi subiit, cum hoc quoque acriores amoris flammæ excite?

G'. Ός ἐγὼ δέδοικα μὲν τοὺς βαρεῖς λύκους, μὴ τὴν σκοτόμαιαν (28) ἡμῶν τηρήσαντες, τὴν ποίμνην σπαράξωσι λόγιοις συνασπακτικοῖς τε (29) καὶ βιαλοῖς.

²⁸ Gen. xxvii, 26.

(19) Ἀναρτεῖς. Sic plerique codd. Prave in edit., Σκακτοῖς.

(20) Πραντές. Sic tres Regg., Coisl. I, et Combef. In ed., πραντές.

(21) ἐτέρως. Coisl. I, οὐχ ἐτέρως. Sic etiam legit Rusinus.

(22) Η δτὶ... λυπηρὸν ἔχῃ. Hæc desunt in pluribus codd. Nec tamen a Gregorio nostro aliena. Augustinus enim lib. De bono viduitatis, tom. VI, pag. 384, eamdem fere sententiam habet: « Nullo modo, inquit, sunt onerosi labores amantium . . . Nam in eo quod amat, aut non laboratur, aut et labor amat. »

A lias, eos qui docunq; et qui ducuntur, eos qui damnum inferunt, et qui patiuntur, eos qui lugent, et qui lugentur, eos qui plorant, gaudent, matrimonium ineunt, sepelunt, laudantur, vituperantur, vituperantur, velut in Euripo et ventorum agitatione, mutationes), verum etiam venerabiliora hæc et præstantiora, sacrarium neinpe et sacram mensam; quorum cum ipsi principatum tenere videamur, et in eorum, qui ad Deum appropinquant, numero simus, vereor ne male appropinquemus, et, tanquam stipula ad ignem, ignis vim ferre nequeamus.

B. Cæterum ad vos redii, et qui a vobis invitū discesseram, idem non invitū, sed animo perquam alaci, spontaneisque, ut dici solet, pedibus accurri, Spiritu scilicet me, fluvii cujusdam in modum, agente, qui per acclivia quidem non nisi coactus fertur, per prona autem et declivia celerrime labitur. Ac profecto vel unicus dies totius vita humanae instar est desiderio laborantibus. Nam illud patriarchæ Jacob mihi alio modo se habere videatur, qui pro duabus virginibus qualuordecim annis Laban Syro serviens, haudquaquam labore frangebatur. Erant enim, inquit, omnes illi dies quasi dies unus, quod earum amore flagrare²⁸. Cujus rei hæc fortasse causa erat, quia rei expeditæ conspectu fruebatur: vel etiam, quia levis est amori labor, tametsi dilatio ipsa molestiam afferat. Sic videlicet natura comparatum est, ut ea segnius appetamus, quibus facile libereque frui licet, quemadmodum veterum quidam affirmavit. Evidem ipse, qui, cum adessem, vim hujus affectus parum admodum sentiebam, posteaquam a vobis disjunctus sum, cupiditatem amoremque, dulcem tyrannum, agnoscere cœpi; quod quidem non est cur novum videatur. Etenim si vel bubulus ob ritulum unum ab armendo aberrantem, vel pastor ob pecudem exenario numero deficiente, vel avis ob nidulum, quem ad breve tempus reliquit, usque adeo discruciarī solent, ut et illi, arreptis fistulis, 473 in speculam quamdam evecti, mœstos inflent calamos, et palantia animalia, quasi ratione prædicta, evocent;

C III. Evidem ipse graves et atroces lupos timeo, ne, caligine nostra observata, rapaci ac violenta doctrina gregem dilacerent. Intempestam enim no-

(23) Οὗτως το ἑτοιμον, etc. Plinius epist. 20, lib. viii, ait: « Omnia rerum cupidio languescit, cum facilis occasio est. »

(24) Ἡρίκα μέρ... Ἡρίκα δέ. Sic plures codd. In ed. desunt μὲν et δέ.

(25) Καιρόν. Reg. bm, καὶ κανδὸν.

(26) Ἀπέλιπεν. Reg. bm, κατέλιπεν.

(27) Τῷ φιλτρῷ. Sic Reg. bm, Or. I et Comb. Deest τῷ in edit.

(28) Σκοτόμαιαν. Leuv. vertit, « interlunium. »

(29) Συραπακτικοῖς τε. Reg. bm, σπαρακτικοῖς. Deest τε in duobus Regg.

tem captant, quod palam aperteque nihil efficere possint. Fures etiam ac latrones metuo, ne per causam transilientes, aut impudenti atque aperto impietu oves diripiant, aut furtum intercipiant, ut mantent, et jugulent, ac perdant⁴⁰, rapientes rapiendas, et animas comedentes, ut propheta quispiam cecinit⁴¹. Quinetiam illud vereor, ne quis eorum, qui heri et nudiustertius a nobis stabant, angustius ostium baud clausum nactus, ac per familiaritatis speciem ingressus, jam ut alienus insidias molitur. Multæ enim variaque ejus, qui hujusmodi res in hominum animos immittit, artes et insidiae sunt; nec quisquam tam solers est rerum variarum architectus, quam peritus vitii artifex est noster adversarius. Jam mihi quoque timorem injiciunt canes, per vim in pastorum classem irrumptentes, idque, quod absurdum valde est, cum ad pastoralis muneric administrationem nihil omnino aliud contulerint, quam quod comam, cui ornandæ et alendæ turpiter studuerant, raserunt; qui nec in canum ordine manserunt, nec pastores facti sunt, nisi ut lanient et dispergant, atque aliorum labores infringant. Quandoquidem facilius semper est labefactare ac perdere, quam conservare: et labori quidem homo nascitur, quemadmodum ait Job⁴², et navis exstruitur, et domus aedificatur; interficere autem, aut evertere, aut incendere quivis facile potest. Ac proinde ne nunc quidem insolentius sese efferant, qui canes adversus gregem concitarunt, qui ne oviculam quidem unam proferre possunt, quam adduxerint, vel conservarint. Nec enim recte facere didicerunt, cum improbitatem studiose coluerunt. **474** Quod si gregem perturbant, idem et parva tempestas efficeret potest, idem et exiguis moribus, idem et bestia una repente irruens. Cohibeant ergo se, qui ex ignominia sua gloriandi ansam arripiunt; atque improbitati suæ, si quidem possint, finem impontentes, adorent, et procident, et plorent coram Domino qui fecit eos⁴³, gregique adjungantur, quotquot non sunt omnino insanabiles.

IV. Hoc ego ille timidus pastor et circumspectus, eamque ob causam cautionis, tanquam ignaviæ noctani subiens. Non enim pastor sum ex eorum numero quispiam, qui lac comedunt, et lanis operiuntur, et quod crassum est jugulant⁴⁴, ac labore consciunt, aut vendunt, et dicunt: *Benedictus Dominus, quia divites facti sumus*⁴⁵; qui scipios paescunt, et non oves, si prophetarum voces recordamini, quibus illi in malos pastores invehuntur; verum ex illis potius, qui cum Paulo dicere possunt: *Quis infirmatur, et non infirmor? Quis scan-*

" Joan. x, 10. " Ezech. xxxii, 25. " Job v, 7. xi, 5.

(50) Τὰς ἀκαρίας. *« Intempesta tempora. »* Intelligit Gregorius Catholicorum inter se dissidia.

(51) Χθές ήμετέρων. Notat eos, qui cum Maximo contra ipsum insurrexerant.

(52) Καὶ κύρας, etc. Hic alludit ad Maximum Cynicum. Vox enim *« Cynicus »* a canum latratu desumitur; quod philosophi cynici undequaque oblatrabant, et canæ alendæ et ornandæ turpiter nudabant.

(53) Καὶ τό. Reg. bm, δ κατ.

(54) Οἱ μῆτες κύρες, etc. *« Qui nec in canum or-*

ἐπειδὴ τὰς ἀκαρίας (50) τηροῦσι, τὸ φανερῶς ισχύειν οὐκ ἔχοντες. Δέδοικα δὲ τοὺς ληστὰς καὶ κλέπτας, μή διὰ τῆς αὐλῆς ὑπερβάντες, ή ἀναιδεῖς συλήσωσιν, ή δι’ ἀπάτης κλέψυσιν, ὅπει θύσαι, καὶ ἀποκτεῖναι, καὶ ἀπολέσαι, ἀρπάζοντες ἀρπάγματα, ψυχὰς κατεσθίοντες, ὡς τις ἔφη τῶν προφητῶν. Δέδοικα δὲ τὴν παράθυρον, μή τις ἀκλειστὸν εὐρὺν τῶν χθὲς ἡμετέρων (51) καὶ πρώην, εἴτα ως δῖοις εἰσελθὼν, ἐπιθυμουλέσῃ ως ἀλλότριος. Πολλαὶ γάρ καὶ ποικίλαι τοῦ τὰ τοιαῦτα ἐνεργοῦντος αἱ μεθοδεῖαι· καὶ οὐδεὶς οὗτος ἀρχιτέκτων οὐδενὸς τῶν ποικιλινῶν, ως σοφιστὴς κακίας δὲ ἀντικείμενος. Δέδοικα δὲ δῆδη καὶ κύνας (52), ποιμένας εἶναι βιαζομένους, καὶ τὸ (53) παράδοξον, οὐδὲν εἰς ποιμαντικὴν εἰσνεγκόντας, ή τὸ κείραι κόμας, ἀς κακῶς ἡσκησαν· οἱ μῆτες κύνες (54) έμειναν, μήτε ποιμένες γεγόνασι, πλὴν τοῦ σπαράξαι, καὶ διασπεῖραι (55), καὶ διαλῦσαι κόπον ἀλλότριον. Ἐπειδὴ ἥξον ἀεὶ τὸ διαφύειριν τοῦ συντηρεῖν· καὶ γεννᾶται· μὲν διθρωπος κόπω, φησὶν δὲ Ἰών, καὶ ναυπηγεῖται ναῦς, καὶ οἰκλα συνισταται· ἀποκτεῖναι δὲ, ή καταλῦσαι (56), ή ἐμπρῆσαι, τοῦ βιολομένου παντός. Ότας μηδὲ νῦν μέγα φρονείτωσαν οἱ τῇ ποιμνῇ τοὺς κύνας ἐπαναστήσαντες, οἱ πρόδατον μὲν ἐν οὐκ ἀνέχοντες, ἀνέχοντες, οὐδὲν μέντοι μεγαλαυχύμενοι· καὶ παυσάμενοι τῆς κακίας, ἀν δρα δύνωνται, προσκυνησάτωσαν, καὶ προσπεσέτωσαν, καὶ κλαυσάτωσαν ἐναντίον Κυρίου τοῦ ποιήσαντος αὐτοὺς, καὶ τῇ ποιμνῇ μιχθῆσαν, δοσὶ μὴ παντελῶς ἀνταστατεῖσθαι.

C

Domino qui fecit eos⁴³, gregique adjungantur, *«* Domine qui facias nos⁴⁶, gregique adjungantur,

Δ'. Ταῦτα δειλὸς ἐγὼ ποιμήν καὶ περιεσκεμμένος, καὶ διὰ τοῦτο τὴν ἀσφάλειαν ως ῥᾳθυμίαν ἐγκαλούμενος. Οὐ γάρ εἰμι ποιμήν ἐκείνων τις τῶν τὸ γάλα κατεσθίοντων, καὶ τὰ ἔρια περιβαλλομένων, καὶ τὸ παχὺ σφαζόντων, καὶ μόχθῳ κατεργαζομένων, ή ἀπεμπωλούντων (57) καὶ λεγόντων· Εὐλογητὸς Κύρις, καὶ πεπλουτήκαιμεν· ποιμανόντων ἐστούσες, οὐ τὰ πρόδατα, εἴ τι τῶν προφητικῶν φωνῶν μέμνησθε (58), δο' ὃν ἐκεῖνοι τοὺς κακοὺς ποιμένας ἐλαύνουσιν· ἀλλ' ἐκείνων μᾶλλον τῶν δυναμένων εἰπεῖν μετὰ Παύλου· Τίς δοθερεῖ, καὶ οὐκ

" Psal. xciv, 6. " Ezech. xxixv, 3. " Zach.

dine manserunt, » etc., id est, inquit Elias, « nec Cynicus mansit, nec vere Christianus electus est, » scilicet Maximus.

(55) Διασπεῖραι. Tres Colb., διαφθεῖραι, « corrumpere, labefactare. » Sic quoque legit Rufinus.

(56) Καταλῦσαι. Duo Regg., quatuor Colb., Or. I, etc., καταδῦσαι.

(57) Ἀπεμπωλούντων. Reg. b, ἀπεμπωλούντων.

(58) Μέμνησθε. In quibusdam, νῦν μεμνῆσθαι. In aliis, μεμνῆσθαι δεῖ ὅν.

ἀπθερῶ· τις σκαρδαλίζεται, καὶ οὐκ ἐμή πύρωσις, ή φυροτίς (39); Οὐ γάρ ζητῶ τὰ ὑμῶν, ἀλλ' ὑμᾶς. Καὶ Ἐγερόμην τονιζαΐμενος (40) τῷ καυσωρὶ τῆς ημέρας, καὶ τῷ παρετῷ τῆς νυκτὸς πιεζόμενος· πατριάρχου φωνῇ ποιμένος, οὐ τὰ ἐπίσημα πρόβατα, καὶ ταῖς ἔκειθεν ληνοῖς ἐγκισσάν μελετήσαντα. Οὕτω μὲν οὖν, καὶ διὰ ταῦτα ἐπέστην ὑμῖν, καὶ οὕτως ἔχουσιν. Ἐπειδὲ ἐπέστην, δῶμεν λόγον ἀλλήλοις, ὃν μεταξὺν κατωρθώσαμεν. Ἐπειδὴ καλὸν μή ῥήματος μόνον καὶ πρᾶξεως, δίλλα καὶ καιροῦ παντὸς, καὶ ὡρας αὐτῆς τοῦ ἀκαριαίου καὶ λεπτοτάτου οἰσθαι λόγον ἀπαιτεῖσθαι τιμᾶς. Ὅμεις μὲν (41) ἀπαγγείλατέ μοι τὴν ἐργασίαν τὴν ὑμετέραν· ἐγὼ δὲ εἰς μέσον θήσω, ἀ καθ' ἡσυχίαν ἐμαυτῷ συγγενόμενος ἐψιλοσύφησα.

Ε'. Τίνα μὲν θεωρίαν τῶν ὑψηλῶν, ή παρ' ἐμοῦ λαβόντες ἐφυλάξατε, ή παρ' ὑμῶν αὐτῶν εἰσηγέχατε, ή περὶ θεολογίας, ή περὶ τῶν ἀλλων δογμάτων, & πολλὰ καὶ πολλάκις ὑμῖν παρεθέμην; Σητῶ γάρ οὐ τὸ δάνειον μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸν τόκον· οὐ τὸ τάλαντον μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐργασίαν· μή τις καταχρύψας καὶ καταχώσας τὸ πιστεύθεν, ἔτι καὶ καταψεύδηται τοῦ πιστεύταντος, ὡς σπληγνοῦ τε καὶ τῶν ἀλλοτρίων ἐπιθυμούμοντος. Τίνα δὲ πρᾶξιν τῶν ἐπικινουμένων, ή μηδὲ τῆς ἀριστερᾶς γινωσκούσῃς, ἐκφρασθεὶς φρίσατε, ή ὥστε λάμπειν τὸ φῶς ὑμῶν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων· ἵνα ἔκ τοῦ καρποῦ τὸ δένδρον δειχθῇ, καὶ διὰ τῶν μαθητῶν διδάσκαλος (42) γνωρισθῇ, καὶ εἴπῃ τις τῶν ἐπιπτεύντων τὰ ἡμέτερα (πολλοὶ δέ εἰσιν, οἱ μὲν δι' εὔδοξιαν, οἱ δὲ καὶ περιέργως), διτὶ δητῶς δὲ Θεὸς ἐν ὑμῖν (43) ἔστιν, οὐ κηρυσσόμενος ὑγιῶς μόνον, ἀλλὰ καὶ λατρεύμενος; Ὡς γάρ οὐκ ἔστι χωρὶς πίστεως πρᾶξις Ἑγκριτος (ἐπειδὴ καὶ δόξης ἔνεκεν οἱ πολλοὶ τὸ καλὸν ἐπιτιθεμένουσι, καὶ φύσεως οὕτως ἔχοντες). οὗτῳ καὶ ή πίστις χωρὶς ἕργων νεκρά. Καὶ μή τις ὑμᾶς ἀπατάτω κενοῖς ἀργοῖς τῶν πάντα συγχωρούντων ἐποιῶμες, ὑπὲρ ἔνδος τοῦ ἀσεβεῖν ἐν τοῖς δόγμασι, καὶ φαῦλον καταβαλόντων μισθὸν φαύλου πράγματος. Δεῖξατε οὖν ἐκ τῶν ἕργων τὴν πίστιν, τῆς κύρως ὑμῶν τὸ γρονιμόν, εἰ μὴ εἰς κενὸν ἐσπειραμένην, εἰ δράγματι ἐν ὑμῖν, τοῦ ποιῆσαι ἀλευραὶ ἰσχὺν ἔχον, καὶ ἀποθήκων ἀξιον, ἵνα καὶ προδυμότερον ὑμᾶς γεωργήσωμεν. Τίς εἰς ἔκαπνὸν καρποτοκεῖ, τίς εἰς ἔξικοντα, τίς τὸ τελευταῖον κανὸν εἰς τριάκοντα· η τίς Ἐμπαλιν ἀπὸ τοῦ τριάκοντα εἰς τὸν ἔξικοντα προελθῶν (ἔχομεν γάρ καὶ ταύτην ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις τὴν τάξιν), εἰς τὸν ἔκαπνὸν ἐτελεύτησεν· ἵνα προδαίνων, ὡς δὲ Ἱσαὰκ, μέγας γένηται, πορευόμενος ἐκ δυνάμεως εἰς δύναμιν, καὶ τὰς ὄβας τῶν Ἀναβαθμῶν (44) ἀδων, καὶ ἀναβάσεις ἐν τῇ καρδίᾳ τιθέμενος;

¹² II Cor. xi, 29. ¹³ II Cor. xiii, 14. ¹⁴ Gen. xxxi, 40. ¹⁵ Gen. xxx, 52, et seq. ¹⁶ Matth. xxv, 18, et seq. ¹⁷ Matth. vi, 3. ¹⁸ Matth. v, 16. ¹⁹ Matth. vii, 16. ²⁰ 1 Cor. xiv, 25. ²¹ Jac. ii, 20.

(39) Πύρωσις, ἡ φροντίς. Sic Reg. d. In edit., πύρωσις, ἡ φροντίς.

(40) Συγχαιδμένος. Reg. bm et quinque Colb., συμφιεγόμενος.

(41) Υμεῖς μέρ, etc. • Vos igitur negotiationem vestram exponite, meam ego vicissim in medium.

Adalizatur, et ego non uror, et cura discrucior ???. Non enim quæ vestra sunt quaero, sed vos ???. Et: Perustus sum æstu diei, et nocturna glacie vexatus, inquit patriarcha Jacob ??, cuius sunt oves illæ signatae ??, et quæ in coelestibus canaliculis concipere didicerunt. Sic igitur, atque his de causis, ad vos, ad hunc modum affectos, accessi. Posteaquam autem accessi, age, inter nos ea subducamus, quæ interea recte et cum virtute gessimus. Praeclarum enim est nos in hac opinione versari, ut non modo sermonis, aut actionis, sed totius etiam temporis, atque adeo tenuissimi et brevissimi cuiusque horæ momenti rationem a nobis reposci existimemus. Facite igitur, ut mihi operam vestram et studium exponatis: et ipse vicissim in medium afferam, **B** quæ mecum ipse, cum solus essem, philosophatus sum.

V. Ecquam rerum sublimium contemplationem, aut a me acceptam animis vestris retinuistis, aut a vobis ipsis contulitis, vel de divinitatis doctrina, vel de aliis fidei capitibus, quæ ego permulta et persæpe vobis apposui? Neque enim mutuum duntaxat quero, verum etiam fenus; nec talentum solum, sed et talenti quæstum⁷⁶: ne quis forte, cum in terra id, quod ipsi commissum est, occultarit, et defoderit, creditorem insuper falso, ut durum et acerbum, atque alienarum rerum cupiditate **475** flagrantem criminetur. Quam honestam et laudabilem actionem protulisti, vel ita occule, ut ne sinistra quidem manus sciat⁷⁷, vel etiam aperte, ut lux vestra coram hominibus luceat⁷⁸, et arbor ex fructu agnoscatur⁷⁹, et magister per discipulos innotescat, ac dicat quispiam eorum, qui vitæ nostræ rationes inspectant (id quod multi faciunt, alii benigna voluntate ducti, alii curiositate impulsi), quod vere Deus in vobis sit⁸⁰, non modo sane ac sincere prædicatus, sed etiam cultus et adoratus? Ut enim actio sine fide non est accepta (quandoquidem multi gloriae studio, atque etiam a natura ita informati, virtutem colunt), ita fides sine operibus mortua est⁸¹. Ac videte, ne quis eorum vos inanibus verbis decipiatur, qui omnia omnibus hac una de causa facile concedunt, ut impia dogmata homines complexentur, malamque rei malæ mercedem persolvunt. Ex operibus ergo fidem, terraque vestræ secunditatem ostendite, ut perspicuum fiat, an frustra semen tem fecerimus, an manipulus quidam in vobis reperiatur, ex quo confici farina queat, dignusque qui in horreum inferatur, quo alacrioribus animis vos in posterum excolamus. Quis centesimum fructum edit? Quis sexagesimum? Quis postremo tri-

proferam. ▶

(42) Διδάσκαλος. Or. 4 addit, ὑμῶν.

(43) *Yμῖν. Reg. a, ἡμῖν

(44) Τὰς φωνὰς τῶν Ἀραβαθμῶν. *Graduum cantica.* Sic dicuntur, inquit Elias, Psalmi numero quindecim, pares gradibus illis qui erant in terra

cesimum⁴⁴? Aut converso ordine, quis a tricesimo ad sexagesimum progressus (hunc quoque in Evangelii ordinem habemus), in centesimum desiit, ut novos subinde progressus faciens, velut Isaac⁴⁵, magnus tandem fiat, de virtute in virtutem ambulans⁴⁶, et cantica Graduum canens, atque ascensiones in corde suo ponens⁴⁷?

Vl. Quæro enim fructum abundantem in rationem vestram. Vestrum enim lucrum est, non meum: quanquam meum quoque, quoniam vestrum, cum utilitas a vobis ad nos, ut in radiorum solarium reflexione accidere videmus, sese reflectat. Num pauperes aluistis? Num hospitio exceperitis? Num sanctorum pedes abluistis⁴⁸? Num ventris, qui destruitur⁴⁹, voluptatibus indulgentes (detur hoc enim), id etiam egistis, ut in mandatis divinis delicias positas haberetis? Nam profecto nec deliciae ullæ his meliores sunt, nec diuturniores et stabiliores iis qui in deliciis vitam transigere volunt. Num quosdam ex his, qui altari ministrant, et pulchre inopes sunt (licet enim mihi hoc dicere), pro viribus recreastis, ut, animis minus distractis, altari magis **476** assideant, ac bonorum vestrorum participes facti, sua quoque vicissim vobis conferant? Turpe sane est, hæc et nos exposcere et vos non elargiri. Nec vero ideo hanc admonitionem habui, ut ita in me fiat (melius enim est mihi mori, quam ut gloriatio mea evacuetur⁵⁰, ac mihi prædicati Evangelii merces pereat, si hic laborum messem fecero). Evangelii enim prædicatio necessitatis est; munificientia autem et laus in eo sita est, ut gratis hoc munus obeamus⁵¹; verum eo hæc oratio spectat, ut de Christo bene mereri discatis: quod quidem vobis continget, si vel in unum ex parvis⁵² et abjectis hominibus benignitatis aliquid conferatis. Quemadmodum enim ille salutis meæ causa, omnia, quæcumque sum ego, peccato excepto, factus est, ita vel minima mea officia in se recipit; sive tecto pauperem donaveris, sive in vincula conjectum inviseris, sive ægrotantem adieris, sive denique, quod vilissimum est, hominis siti oppressi linguam solo frigidæ poculo refrigeraveris, quod a paupere Lazarus exposcebat dives ille, qui in flamma torquebatur, ac pro hujus vitæ voluptatibus, et deliciis, Lazarique esurientis et ulcerosi contemptu, hanc mercedem referebat, ut illuc Lazarum rogaret, nec tamen ejus opem impetraret⁵³.

VII. Hæc quidem sunt, quæ a vobis exigimus; ac pro certo habeo, minime id vobis pudori esse, quod vitæ rationes a vobis reposcamus, nec etiam fore, cum eas extremo illo die referendas habebitis, ad

⁴⁴ Matth. xiii, 8. ⁴⁵ Gen. xxvi, 43. ⁴⁶ Psal. lxxxiii, 6, 8. ⁴⁷ ibid. 8. ⁴⁸ I Tim. v, 10. ⁴⁹ I Cor. vi, 13. ⁵⁰ I Cor. ix, 15. ⁵¹ I Cor. ix, 18. ⁵² Matth. xxv, 40. ⁵³ Luc. xvi, 24 sqq.

Jerosolymitano, in quos ascendentes illi, qui ad cantandos hymnos erant ordinati, hæc ipsa cantica concinebant. Hæc autem cantica tractant de ascensi et reditu Iudeorum e Babilone in Jerusalem. Unde mystico sensu illi dicuntur Graduum cantica concinere, qui virtute proficiunt.¹

(45) Πλεοράζεται. Or. 1, πλεον.

(46) Τυρα. Duo Regg., τινα.

(47) Ἀπερισπάστως. Or. 1, ἀπερισπάτως [prave].

(48) Παρεδρεύωστ. Duo Regg. et Or. 1, προσερεύωστ.

(49) Εὐαγγελισασθαι. Duo Colb., εὐαγγελίσθαι.

A. Ζητῶ τὸν καρπὸν πλεονάζοντα (45) εἰς λόγου ὑμῶν. Υμέτερον γάρ, οὐκ ἐμὸν, τὸ κέρδος· εἰ δὲ καὶ ήμέτερον, διτιστρεψούσης τῆς ωφελείας ἀφ' ὑμῶν εἰς ἡμᾶς, ὥσπερ ἐν ταῖς αὐγαῖς τῶν ἀγανακλάσεων. Εἰ ἐπτωχοτροφήσατε, εἰ ἔξενοδοχήσατε, εἰ ἄγιων πόδας ἐνίψατε, εἰ τρυφῶντες τῇ καταργούμενῃ γαστρὶ (δεδόσθω γάρ), καὶ διὰ τῶν ἐντολῶν ἐτρυφήσατε; ὡς οὐκ ἔστι ταύτης τρυφῆς τις ἀμείνων, οὐδὲ μονιμωτέρα τοῖς τρυφῖν ἐθέλουσιν. Εἴ τινας (46) τῶν λειτουργούντων τῷ θυσιαστηρίῳ, καὶ καλῶς πενομένων (δόθε γάρ μοι καὶ τοῦτο εἰπεῖν), εἰς δύναμιν ἁνεπάυσατε, ἵνα ἀπερισπάστως (47) μᾶλλον τῷ θυσιαστηρίῳ παρεδρεύωσι (48), καὶ μεταλαμβάνοντες τῶν ὑμετέρων, τὰ παρ' ἑαυτῶν ἀντεσφέρωσιν; ὡς αἰσχρὸν ταῦτα καὶ ἡμᾶς ἀπαιτεῖν, καὶ B μὴ παρέχειν ὑμᾶς. Οὐκ ἔνουθέτηστ δὲ ταῦτα, ἵνα οὕτως ἐν ἐμοὶ γένηται (καλὸν γάρ μοι μᾶλλον ἀποθανεῖν, ἢ κενωθῆναι μου τὸ καύχημα, καὶ διμισθόν μοι γενέσθαι τὸ Εὐαγγέλιον ἐνταῦθα καρπωσαμένῳ). Τὸ μὲν γάρ εὐαγγελίσασθαι (49), τῆς ἀνάγκης ἢ φιλοτιμίᾳ δὲ, τὸ ἀδάπανον· ἀλλ' ἵνα ὑμεῖς μάθητε Χριστὸν εὐ ποιεῖν, διὰ τοῦ καὶ τῶν μικρῶν τινα εὐ ποιεῖν. Ἐπειδὴ, ὡς πάντα δσα ἐγώ, πλὴν ἀμαρτίας, ἐγένετο δ' ἐμὲ ὅστις καὶ τὰ ἐλάχιστα τῶν ἐμῶν εἰς ἔκυπτον ἀναδέχεται· καὶ στέγης (50) μεταδῆς, καὶ ἐνδύματος, καὶ ἐν φυλακῇ ἐπισκέψῃ, καὶ ἀρέβοτοῦντα λόγης· τὸ φαινότατον, καὶ ποτηρίων ψυχροῦ μόνῳ καταψύξῃς γλῶσσαν πιεζομένου (51), ὥσπερ ἐδέετο Λαζάρου τοῦ πένητος δὲ κάμνων ἐν τῇ φλογὶ πλούσιος, καὶ τι (52) τῆς ἐνταῦθα τρυφῆς ἀντιλαβὼν, καὶ τοῦ περιορῶν Λάζαρον πεινῶντα καὶ ἡλκωμένον, τὸ ἐκεῖθεν δεῖσθαι (53) Λαζάρου, καὶ μὴ τυγχάνειν.

C. Ζ'. Α μὲν οὖν ὑμᾶς ἀπαιτοῦμεν, ταῦτα ἔστι· καὶ οἶδ', διτιστρεψθε, οὗτε παρ' ἡμῶν (54) ἀπαιτούμενοι λόγον, οὗτε παρὰ (55) τῆς τελευταῖς ἡμέρας, εἰς τὸ πάντα συνάγεται τὰ ἡμέτερα, κατὰ

D. (50) Στέγης. Coisl. 4 addit. τινι· « sive tecto aliquem exceperis, sive vestimento donaveris. »

(51) Πιεζομένου. Coisl. 4 et Sav., πιεζομένην, « arietem siti linguam refrigeraveris. »

(52) Καὶ τι. Sic quinque Colb., Coisl. 4 et Comb. In ed., καὶ τις.

(53) Ἐκεῖθεν δεῖσθαι, etc. Bill. : « ut illuc Lazaro opus habere. »

(54) Ημών. Sic Reg. bm et quinque Colb. In edit., ὑμῶν.

(55) Οὗτε παρά. Sic septem Regg. In edit., οὐ παρά.

τὸν εἰρημένον· Κάτω δρχομαι τὰ βουλεύματα καὶ τὰς πράξεις ὑμῶν συναγαπαῖν· καὶ, Ἰδοὺ ἄρθρωπος (56), καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ, καὶ ὁ μισθὸς αὐτοῦ μετ' αὐτοῦ. Τὰ δὲ ἡμέτερα, καὶ ἡ παρὰ τῆς ἐρημίας ὑμῖν κομίζομεν. Ἐπειδὴ καὶ Ἡλίας ἡδέως ἐνεφιλοσόφει τῷ Καρμήλῳ, καὶ Ἰωάννης τῇ ἐρήμῳ, καὶ Ἰησοῦς αὐτὸς, τὰς μὲν πράξεις τοῖς ἥκλοις, τὰς εὐχὰς δὲ τῇ σχολῇ καὶ ταῖς ἐρημίαις, ὡς τὰ πολλὰ, προσένεμεν. Τί νομοθετῶν; Ός οἶμαι, τὸ χρῆνα τι καὶ ἡσυχάζειν, ὅστε ἀθολώτως προσημιλεῖν τῷ Θεῷ, καὶ μικρὸν ἐπανάγειν τὸν νοῦν ἀπὸ τῶν πλανωμένων. Οὐ γάρ αὐτὸς ἐδεῖτο ἀναγκωρήσεως (οὐδὲ γάρ εἰχεν εἰς ὅ τι συσταλῇ, Θεὸς ὁν, καὶ πάντα πληρῶν), ἀλλ' ἵν' ἡμεῖς μάθωμεν καὶ πράξεως καὶ ρὸν, καὶ ἀσχολίας ὑψηλοτέρας. Τίνα οὖν τὰ τῆς ἐμῆς (57) ἐρημίας; Βούλομαι γάρ, ὡς ἀγαθὸς ἐμπόρος καὶ πανταχθὲν κερδαλνων, κάντεῦθέν τι προσενεγκεῖν ὑμῖν ἀγώνιμον.

fructus exstitit? Libet enim, instar boni negotiatoris et vobis nonnihil mercium offeram.

Η'. Ἐβάδιζον οὕτω κατ' ἐμαυτὸν, ἡδη χλινούστης ἡμέρας. Ἀκτῇ δὲ ἦν ὁ περίπατος· καὶ γάρ πως εἰώθα τὸν πόνους ἀεὶ ταῖς τοιαύταις διαλύειν ἀνέσεσιν· ἐπει μηδὲ νευρὰ φέρει τὸ σύντονον ἀεὶ τεινομένη, καὶ δεῖται τι μικρὸν τῶν γλυφίδων (58) ἐκλύεσθαι, εἰ μέλοι ταθῆσθαι πάλιν, καὶ μὴ δρῆστος ἔσεσθαι τῷ τοξετῇ, μηδὲ ἀνόητος ἐν καιρῷ χρήσεως. Ἐβάδιζον οὖν, καὶ οἱ μὲν πόδες ἐφέροντο, ἡ δὲ ἡψί εἶχε τὴν θάλασσαν. Ἡ δὲ ἦν θέαμα οὐχ ἡδὺ, καίτοι γε ἄλλως ἡδιστον οὖσα, δταν γαλήνη πορφύρηται, καὶ προσπαλῆῃ ταῖς ἀκταῖς ἡδὺ τι καὶ ἡμερον. Ἀλλὰ τὶ τότε (ψθέγγομαι (59) γάρ ἡδέως καὶ (60) τὰ βήματα τῆς Γραφῆς); Ἀνέμου μεγάλου πνέοντος, διηγέρετο τε καὶ ἐπωρύετο· τῶν δὲ κυμάτων, δ φιλεῖ συμβαλνεῖν ἐν τοῖς τοιούτοις κινήμασι (61), τὰ μὲν πόρθωθεν ἀνιστάμενα, καὶ κατὰ μικρὸν κορυφούμενα, εἰτ' ἐλαττούμενα, πρὸς ταῖς ἀκταῖς ἐλύετο (62)· τὰ δὲ ταῖς γειτονὶ πέτραις προσπίποντα καὶ ἀποκρυδαμένα, εἰς δχνην ἀφρώδη καὶ φιλήν (63) ἐσκορπίζετο. Ἔνθα κάχληκες μὲν, καὶ φυκία, καὶ κήρυκες, καὶ τῶν ὀστέων τὰ ἐλαφρότατα ἐξωθεῖτο καὶ ἀπεπτύετο· Εστι δὲ καὶ ἡρπάζετο πάλιν, ἀναγκωροῦντος τοῦ κύματος. Αἱ δὲ ἡσαν ἀσειστοι καὶ ἀτίναχτοι, οὐδέν γε ἥττον ἢ διοχλοῦντος οὐδενὸς, πλὴν ὅσον τοῖς κύμασι βάλλεσθαι.

Θ'. Ἐγεῦθεν οἶδά τι πρὸς φιλοσοφίαν ὀφεληθεῖς, καὶ (οὗτος ἐγὼ πάντα συντείνων (64) πρὸς ἐμαυτὸν, καὶ μάλιστα εἰ τύχοιμι πρὸς τι τῶν συμβαινόντων

^{οἱ} Isa. LXVI, 18. ^{οἱ} Isa. XL, 10. ^{οἱ} III Reg. XVIII, 19. ^{οἱ} Luc. I, 80. ^{οἱ} Luc. V, 16. ^{οἱ} Joan. VI, 15.

(56) Ἀνθρωπος. Sacer textus, Κύριος. Vulgata, Dominus.

(57) Ἐμῆς. Deest in duabus Regg., qualuor Colb. et Or. I.

(58) Γλυφίδων. « Arcus cornua, » id est, « crenas, » seu « incisuras » in extrema arcus parte, quibus nervus inseruntur.

(59) Φθέγγομαι. Reg. bm, φθέγξομαι.

A quem omnia nostra colliguntur, quemadmodum his verbis Scriptura testatur: *Et ego venio, ut consilia nostra et actiones congregem* ^{οἱ}. *El, Ecce homo, et opus ejus, et merces ejus cum eo* ^{οἱ}. Jam nostra exponamus, atque ea, quae a solitudine vobis afferimus. Nam et Elias libenter in Carmelo philosophatur ^{οἱ} et Joannes in deserto ^{οἱ}, et Jesus ipse ^{οἱ}, ut actiones multitudini hominumque frequentiae, ita preces quieti locisque ab hominum commercio semotis fere tribuebat. Quid hinc, velut lata lege, statuit? Nempe nobis quoque, ut opinor, nonnihil quiescendum esse, ut animo minime turbido cum Deo versemur, mentenique ab erroneis hisce rebus paululum reducamus. Neque enim ipsi secessione opus erat (non enim habebat quo se contraheret, cum Deus esset, et omnia impleret); verum ut et actionis, et sublimioris occupationis tempus esse disceremus. Quis ergo solitudinis nostræ **477** quæstum undecunque facilitantis, ut hinc quoque vobis nonnihil mercium offeram.

VIII. Inambulabam ego solus, vergente jam in occasum sole. Locus porro in quo spatiabar, maris ripa erat. Semper enim soleo hujusmodi oblectamentis labores dissolvere et relaxare; quandoquidem nec perpetuam contentionem nervus ferre potest, sed laxari nonnunquam arcus cornua oportet, si quidem rursus intendendus sit, ac non sagittario inutilia tum futurus, cum eo utendum erit. Inambulabam igitur, atque ita pedibus ferebar, ut oculi maris aspectu fruerentur. Nec vero spectaculum illud lœtum ac jucundum erat, quanquam alioqui jucundissimum esse soleat, cum tranquillitate purpurascit, ac littoribus blandum quiddam et suave alludit. Sed quid tum? Mare (libenter enim utor Scripturæ verbis), vento magno flante, excitabatur et infremebat ^{οἱ}; fluctus autem, ut in talibus rebus fieri consuevit, modo procul exsurgentes, seseque paulatim in suinam altitudinem efferentes, ac postea decrescentes ad ripam solvebantur; modo in propinquas petras incidentes, atque inde repulsi, in spumosam ac tenuem asperginem dilabebantur. Hic et lapilli, et algæ, et murices, et levissima ostrea extrudebantur et quasi expuebantur; nonnulla etiam unda recedente rursus abripiebantur. Petræ autem interim non minus immotæ et inconcussæ remanebant, quam si nulla omnino vis ipsis admoveretur, nisi quod fluctuum ietibus verberabantur.

IX. Ex hoc spectaculo nonnihil utilitatis ad philosophiam percepisse me sensi, et (ut omnia ad me ipsum referre atque dirigere soleo, ac potissimum

(60) Καὶ. Deest in Reg. a.

(61) Κιρήμασι. Deest in pluribus Regg. et Or. I.

Nec Billius agnoscit.

(62) Εἰλέτο. In quibusdam, διελύετο.

(63) Ψηλήν. Sic plerique codd. et Bas. Mendose in ed., ὑψηλήν.

(64) Συντείνω. Or. I cum aliis pluribus, συντίνω.

si ad aliquem rerum eventum animus meus astuet, A et tanquam vertigine afficiatur, ut mihi nunc accedit) non obiter et negligenter id, quod oculis obversabatur, accepi; et in doctrinam mihi hoc spectaculum cessit. Annon enim, inquietbam, mare, vita haec nostra est, et res humanæ? Nam hic quoque multum est amaritudinis et instabilitatis. Annon venti, tentationes ingruentes, et inopinati rerum eventus? Quod mihi animadvertisse videtur David, cum diceret: *Salvum me fac, Domine, quoniam intraverunt aquæ usque ad animam meam*⁶⁸. Et, *Liberame, de profundis aquarum*⁶⁹. Etrurus, *Veni in altitudinem maris, et tempestas demersit me*⁷⁰. Porro eorum, qui tentantur, alii mihi, velut levissima quædam corpora et spiritus expertia, abripi distrahique videbantur, ac ne tantillum quidem adversarum rerum impetum sustinere; nec enim robur et firmitatem habent, neque pondus prudentis et cordatae rationis, quæ fortuitis casibus obluctetur; alii autem petrae instar esse, ac petra illa⁷¹, supra quam stamus, et quam colimus, digni, quicunque nimirum philosophica ratione utuntur, ac supra vulgi humilitatem erecti, humana omnia immoto et firmo animo ferunt, atque eos quidem, qui talibus rebus quaeruntur, irrideunt, vel miserantur (illud ob philosophici animi generositatem, hoc propter humanitatem et commiserationem); ipsi autem turpe esse statuunt, res graves et acerbæ, cum absunt, contemnere, ac ne graves quidem illas existimare, cum autem adsunt, succumbere, perinde scilicet atque ea non fluxæ, sed firmæ ac stabiles sint; atque extra tempus quidem philosophari, cum autem opus est, philosophia experies apparet: quemadmodum si quis athletarum omnium præstantissimum se esse censeret, ne in arenam quidem descendens; aut probum et nobilem gubernatorem, in tranquillitate quidem artem suam magnifice jactans, coorta autem tempestate gubernacula de manibus ponens.

X. Quoniam porro in hos sermones semel incidi, alteram mihi quoque imaginem, præsentibus rebus admodum congruentem, proposui. Forsan me velut delirantem senem ac fabulatorem habebitis, si hanc etiam vobis exposuero; exponam tamen, quandoquidem et Scriptura plerumque ad res dilucidius explicandas hujusmodi exemplis uti consuevit. Est quædam in fabulis arbor, quæ cum cæditur viret, et adversus ferrum certat; ac, si de re nova novo D more loquendam est, morte vivit, et sectione pul-

A lii: γιάσας, δ καὶ νῦν πέπονθα) οὐ παρέργως ἐδεξάμην τὸ δρόμενον· καὶ μοι τὸ θέαμα παίδευμα γίνεται. Ἡ γάρ οὐκ, ἔφην ἡγώ, θάλασσα μὲν ὁ ἡμέτερος βίος καὶ τὰ ἀνθρώπινα (πολὺ γάρ καν τούτῳ τὸ ἀλμυρὸν καὶ ἀστατον), πνεύματα δὲ οἱ προσπίπτοντες πειρασμοὶ καὶ δσα τῶν ἀδοκήτων; Ὁ μοι δοκεῖ καὶ δ θαυμασιώτας Δαβὶδ κατανοήσας, Σῶσόν με, Κύριε, λέγειν, ὅτι εἰσῆλθοσυν ὑδατα ἡσας ψυχῆς μου· καὶ, Ὅπου με ἐκ τῶν βαθέων τῶν ὑδάτων· Ἡλ. Θορ δὲ εἰς τὰ βάθη τῆς θαλάσσης, καὶ κατατίς κατεπόντισέ με. Τῶν δὲ πειραζομένων οἱ μὲν ἐδοκίνου μοι ὡς τὰ κουφότατα καὶ ἀπνοα παρασύρεσθαι, καὶ οὐδὲ μικρὸν ἀντέχειν πρὸς τὰς ἐπηρεας· οὐδὲ γάρ ἔχειν ἐν ἑαυτοῖς στερβότητα, καὶ βάρος λογισμοῦ σωφρονος, καὶ τοῖς προσπίπτοντιν ἀντιθείνοντος· οἱ δὲ εἶναι πέτρα, τῆς πέτρας ἐκείνης δξιοι, ἐφ' ἧς βεβήκαμεν, καὶ ἦ λατρεύομεν, δσοι φιλοσόφῳ χρώμενοι λόγω, καὶ ὑπεραναβεβηκότες τὴν τῶν πολλῶν ταπεινότητα, πάντα φέρουσιν ἀσείστως καὶ ἀτινάκτως, καὶ διαγελῶσι μὲν (65), ἥ ἐλεοῦσι τοὺς σειομένους (τὸ μὲν ὑπὸ φιλοσοφίας, τὸ δὲ ὑπὸ φιλανθρωπίας)· αὐτοὶ δὲ τῶν αἰσχρῶν τίθενται, ἀπόντα μὲν τὰ δεινὰ πειρφρονεῖν, μᾶλλον δὲ μηδὲ δεινὰ οἰσθαι, παρόντων δὲ ἡττδοθαι, καὶ ταῦτα, τίνων; τῶν παρεχομένων, ὡς ισταμένων (66)· καὶ τοῦ καιροῦ μὲν ἔχω φιλεσφερέν, ἐν δὲ ταῖς χρεῖαις ἀφιλοσόφους φανεσθαι· ὥσπερ δὲ εἰ τις ἄριστον ἔσυτὸν νομίζοι (67) τῶν ἀθλητῶν, μηδὲ καταβαίνων εἰς στάδιον (68)· ἥ κυβερνήτην τῶν εύδοκίμων, ἐν μὲν ταῖς εὐδίαις τῇ τέχνῃ μέγα φρονοῦντα (69), ἐν δὲ ταῖς ζάλαις μεθεύντα τοὺς οἴκας.

B C B. Επει δὲ ἀπαξ εἰς τούτους κατέστην τοὺς λόγους (70), καὶ πρὸς ἑτέραν ἡλθον εἰκόνα, σφόδρα τοῖς παροῦσι συμβαίνουσαν. Τάχα με γέροντα καὶ μυθολόγον νομίστε, ἀν (71) καὶ ὑμὲν ταῦτην γνωρίσω (72)· γνωριστέον δ' οὖν, ἐπει καὶ τὴν Γραφὴν οίδα πολλάκις τοιούτοις χρωμένην εἰς σαφεστέραν διήγησιν (73). Ἔστι τι μύθῳ (74) φυτὸν, δθάλλει τεμνόμενον, καὶ πρὸς τὸν στόηρον ἀγωνίζεται· καὶ εἰ δεῖ παραδέξως εἰπεῖν περὶ παραδόξου πράγματος, θανάτῳ ζῆ, καὶ τομῇ φύεται, καὶ αἰνέται δαπανώ-

⁶⁸ Psal. lxviii, 2. ⁶⁹ ibid. 13. ⁷⁰ ibid. 3. ⁷¹ I Cor. x, 4.

(65) Διαγελῶσι μέρ. Reg. a et Or. 1, διαγελῶσι μᾶλλον.

(66) Τῶν παρερχομένων, ὡς ισταμένων. Elias: « tanquam durabilibus, cum transeant, nec in eodem statu permaneant. » Leuv. « Præsertim quæ transeant, ac minime fixæ sint. »

(67) Νομίζοι. Coisl. 1, δπολαμβάνοι.

(68) Εἰς στάδιον. In nonnullis, εἰς τὸ στάδιον.

(69) Μέτρα φρονοῦντα. Reg. b, Coisl. 1 et Or. 1, μεγαλοφρονοῦντα.

(70) Δρόνος. Ruf., λογισμούς.

(71) Νομίστε, ἀρ. Sic tres Regg., tres Colb., Or. 1, etc. In Coisl. 1, νομίστητ' ἄν. In ed., νομίσαν-

τες ἄν.

(72) Ταῦτην γνωρίσω. In quibusdam, ταῦτα γνωρίζω.

(73) Διηγησίαν. Duo Regg., Coisl. 1, Or. 1, δήλωσται. Alludit hic ad parabolas, quæ in sacris Scripturis reperiuntur.

(74) Ἔστι τι μύθῳ. Reg. bm, « Ἔστι τι παρὰ μύθῳ. Huc referri potest quod de ilice Horatius lib. iv, oīde 4, scripsit :

Duris ut ilex tonsa bipennibus,
Nigræ feraci frondis in Algido,
Per damna, per cædes, ab ipso
Dicit opes animumque ferro.

μενον. Ταῦτα μὲν οὖν (75) δοῦλος, καὶ τὸ αὐτονόμια πλάσματος (76) ἐμοὶ δὲ δοκεῖ σαφῶς (77) τοιούτον εἶναι τὸ φιλόσοφος. Εὔδοκιμεῖ (78) τοῖς πάθεσι, καὶ ὅλην ἀρετῆς ποιεῖται τῷ λυπηρῷ, καὶ τοῖς ἑναντίοις ἐγκαλωπίζεται· μήτε τοῖς δεξιοῖς ὅπλοις τῆς δικαιοσύνης αἰρόμενος, μήτε τοῖς ἀριστεροῖς καμπτόμενος· ἀλλὰ δὲ αὐτὸς οὐκ ἐν τοῖς αὐτοῖς ἀεὶ διαιμένον, τὴν δοκιμώτερος, ὥσπερ ἐν καρίνῳ χρυσὸς, εὐρισκόμενος. Σκοπῶμεν δὲ οὗτος· Εὐπατρόδης ἐστὸν; ἀντεπιδείξεται (79) τὴν εὐτροπίαν τῷ αἴματι· ὧστε διχόνειν εὐδοκιμεῖν, καὶ γενεalogούμενος (80), καὶ δρώμενος. Δυσγενῆς τὸν ἀνδριάντα καὶ τὸν πτήλην (εἰπερ τι μέγα πτῆλον διαφέρει); ἀντεισοῖται τὴν νουμένην εὐγένειαν, καὶ τὴν ἔκαστος ἑαυτὸν διαπλάττει πρὸς τὸ χείρον τὴν βέλτιον (81)· τὴν δὲ ἄλλην παραγράψεται, διση σπείρεται τὴν γράφεται, ὡς οὐδενὸς ἀξίαν καὶ κίβδηλον. "Εστι γάρ τι γένος τρισσόν· τὸ μὲν ἀνωθεν ἡργμένον, δὲ πάντες ἐσμὲν εὐγένεις ἐπ' ἴσης (82), ἐπεὶ κατ' εἰκόνα Θεοῦ γεγόναμεν· τὸ δὲ ἀπὸ σαρκὸς ἐρχόμενον (83), οὐκ οὐδὲ εἰ τις εὐγένης, τοῦτο φθορῷ συνιστάμενον· τὸ δὲ ἀπὸ κακίας ἡ ἀρετῆς γνωριζόμενον, οὐ μᾶλλον καὶ τίτον μεταλαμβάνομεν, δοσον δν, οἷματι, τὴν τηρήσωμεν τὴν εἰκόναν, τὴν διαφθείρωμεν. Ταῦτην ἀγαπήσει (84) τὴν εὐγένειαν διγέ ἀληθῶς σοφὸς καὶ φιλόσοφος. Τὸ γάρ τέταρτον γένος, τότε ἀξιώσι λόγου, τὸ ἐν γράμμασι καὶ προστάγμασιν, διταν καὶ κάλλος (85) ἀποδέξωμαι τὸ ἐν χρώμασι, καὶ πιθηκὸν αἰδεσθῶ λέοντα εἶναι κεκελευσμένον.

cuju vel uberius vel exilius participes efficiuntur, prout, opinor, divinam imaginem vel integrum servaverimus, vel corrupserimus. Atque hanc denūm nobilitatem amplectentur, quisquis vere sapiens ac philosophus fuerit. Nam quartum illud nobilitatis genus, quod in principum diplomaticis et edictis consistit, tum ullo loco ac pretio habebit, cum sitam in coloribus pulchritudinem amplexus fuerit simiamque ob id venerari cōspero, quod leo esse jussa sit.

IA'. Νέος ἐστί; Κατὰ τῶν παθῶν ἀνδρισθήσεται, καὶ τοῦτο ἀπολαμβάνει τῆς νεότητος, τὸ μὴ τὰ νέων παθεῖν, ἀλλὰ δεῖξαι πρεσβυτικὴν φρόνησιν ἐν ἀκμαῖς τῷ σώματι· καὶ χαιρήσει τῇ νίκῃ πλέον τὴν οἰκουμένην· τικήσει γάρ ἐν κοινῷ θεάτρῳ τῇ οἰκουμένῃ, καὶ νίκην διπρατον. Νεύει πρὸς γῆρας; Ἀλλ' οὐχὶ γηράσει καὶ τὴν ψυχήν· δέξεται τὴν διάλυσιν, ὡς προθεσμίαν ἀναγκαῖας ἐλευθερίας· τὸ δέως (86) πρὸς τὰ ἔξης μεταβαθήσεται, ἔνθα οὐκ ἐστιν δικαίος, οὐδὲ πρεσβύτης, ἀλλὰ πάντες τὴν πνευματικὴν ἡλικίαν τέλειοι. "Ωρας Ἐλαχεν; Ἀντιστήψει· τὸ κάλλος τῷ κάλλει, τὸ τῆς ψυχῆς τῷ τοῦ σώματος. Παρῆλθε τὸ δικθός ἀνεπηρέαστον; νεύει πρὸς ἑαυτὸν, οὐδὲ οἶδεν δρώμενος. Αἰσχρὸς (87) τὸ φαινό-

A lūlat, atque, cum assumitur, crescit. Habetis fabulam, jure suo quidvis libere consingentem. Mihi vero hujusmodi quiddam plane esse vir philosophus videtur. Floret enim inter cruciatus, ac 479 vita molestias velut virtutis segetem existimat, atque in adversis gestit et gloriatur; nec ob dextra justitiae arma effertur, nec ob sinistra inflectitur; sed in diversis rebus idem semper suique similis permittet, atque adeo probatior, tanquam aurum in fornace, reperitur. Quod ut perspicuum fiat, ita rem expendamus. Nobili loco natus est? Prohibitatem morum generis splendori opponet, atque ex adverso spectandam producit. Ita dupli nomine clarus erit; nempe et majorum imaginibus, et propria virtute inspectus. Obscuro et ignobili genere ortus est, quantum ad statuam et lutum attinet? (Si quid tamen magni inter lutum ac lutum interest.) At spirituale nobilitatem illius loco afferat, et quam sibi quisque, vel in melius, vel in deterius effingit: reliquas autem nobilitates, quae vel ferruntur, vel principum diplomaticis comparantur, ut viles et adulterinas, nulloque in pretio habendas, procul submovebit. Est enim triplex genus. Unum, quod superne originem traxit, quod quidem si consideremus, omnes peræque nobiles sumus, quippe ad imaginem Dei creati³. Alterum, quod a sanguine proficiscitur, cuius ratione haud quidem scio, an quisquam nobilis dici possit, cum corruptione contet. Tertium a virtute aut vitio agnoscitur,

C XI. Juvenis est? Adversus vitiosos animi motus viriliter se geret, atque hoc commodi ex juvenili ætate percipiet, ut iis affectibus, quibus haec ætas obnoxia est, non indulgeat, sed in vigenti corpore senilem prudentiam exhibeat, majoremque ex hac victoria voluptatis sensum capiet, quam qui coronam in Olympiis adipiscuntur. Victoriam enim seret in communī orbis terræ theatro, et quidem victoriā minime venalem. Ad senectutem vergit? At non animo quoque senescet; dissolutionem, ut præstitutum necessariæ libertatis tempus, accipiet: libens ad ea, quae hanc vitam sequuntur, migrabil, ubi nemo est immaturus, 480 nemo senex, sed D omnes in spirituali ætate perfecti. Pulcher est? Id

³ Gen. 1, 27.

(75) Ταῦτα μὲν οὖν. Ιλαστοῦτον in Or. 1.

(76) Ηαύτονομα πλάσματος. Sic Or. 1. In ed., αὐτονόμια πλάσματος.

(77) Σαγών. Sic plures Regg. et Colb. In ed., σαφές. Deest in Reg. bim.

(78) Εὔδοκιμεῖ. Duo Regg., Coisl. 1 et Comb., ἐνευδοκιμεῖ.

(79) Ἀντεπιδείξεται, etc. « Prohibitatem morum ex adverso generis claritatē respondentem ostendet. »

(80) Γενεalogούμενος, etc. « Tum majorum, tum per se et propria virtute conspicunt. »

(81) Βέλτιον, Plures Regg. et Or. 1 addunt: Ταῦ-

την ἀγαπήσει τὴν εὐγένειαν διγέ ἀληθῶς σοφὸς καὶ φιλόσοφος. » Illam nobilitatem diliget ille vere sapiens et philosophus. »

(82) Ἐπ' Ἰον. Or. 1 conjunctim, ἐπίσης.

(83) ἐρχόμενος. Or. 1, ἐρχόμενον.

(84) Ταῦτην ἀρατήσει, etc. Ilac usque ad Tὸ γάρ, desunt in quibusdam Regg. et Or. 1.

(85) Καλλος, etc. Bill.: « cum piciam quoque pulchritudinem laudandam duxero. »

(86) Ηδέως. Regg. a, b et Coisl. 1, Ηέως.

(87) Αἰσχρός. In quibusdam additur ἐστι.

aget, ut pulchritudo animae corporis pulchritudini A μενον; διλλ' εύφυτης τὸ κρυπτόμενον, ὡσπερ ἐν κάλυκι ρόδον ἀνθηρὸν οὐκ ἀνθηρὴ καὶ ἀνδρῷ τὸ εύαδέστατον. Ὡραῖος κάλλει παρὰ τοὺς υἱὸντας τῶν ἀνθρώπων; οὐδὲ καὶ ρὸν δίδωσι τὸ ἔκτὸς καθορᾶσθαι, μεταστρέψων τὸν θεατὴν πρὸς τὸν ἑντὸς (88) ἀνθρώπον. Εὔκετε! Χρήσεται τῇ ὑγιείᾳ πρὸς τὸ βέλτιστον· νουθετήσει, πλήξει, λόγῳ παρθησάσεται, ἀγρυπνήσει, χαμενήσει, νηστεύσει, κενώσει τὴν ὄλην, θεωρήσει τὰ ἐπίγεια καὶ τὰ οὐράνια, κατὰ πάσαν σπουδὴν μελετήσει τὸν θάνατον. Ἀρέωσθαι; Μαχῆσεται· ἀν δὲ ἡττηθῆ, νικήσει λαδῶν τὸ μηκέτι μάχεσθαι. Πλούσιός ἐστι; Φιλοσοφήσει τὸ ἀποκλουτεῖν, μεταδῶσει τῷ δεομένῳ τῶν δυτῶν, ὡς οἰκονόμος τῶν ἀλλοτρίων· ἵν' ἐκεῖνός τε εὗ πάθῃ τῇ μεταλήψει, καὶ αὐτὸς πρὸς Θεὸν συναχθῆ, μηδὲν ἔχων πλὴν τοῦ σταυροῦ καὶ τοῦ σώματος. Πένεται; Πλουτήσει Θεὸν, καὶ τὸ καταγελῶν τῶν ἔχόντων, ὡς ἀεὶ μὲν κτωμένων, ἀεὶ δὲ πενομένων, τῷ δεῖται τοῦ πλεονός, καὶ πινόντων ἵνα πλέον (89) διψασιν.

B Quod si victus fuerit, vincet, hoc scilicet assecutus, ut non jam amplius pugnet. Dives est? Id studio habebit, ut opibus minuatur: pauperem bonorum suorum particeps faciet, tanquam alienorum, et ipse ad Deum colligatur, nihil præter crucem et corpus habens. Pauper est? Pro divitiis Deum habebit, et divites irridebit, ut qui, licet facultates suas quotidie augeant, semper tamen pauperes sint, quia pluribus indigent, bibuntque, ut majori siti inflammentur.

C XII. Fame vexatur? Cum avibus aletur, quibus victus sationis et arationis expers est: cum Elia apud Sareptanam vivet: *Lecythus olei non deficit, et hydria farinæ non minuetur*⁸. Ille, fontis instar, semper scaturiet; hæc fructuum copiose proferet, ut vidua hospitum studiosa honoretur, ac nutrix nutritiatur. Si angit? Fontes ei et flumina potum suppeditabunt, et quidem potum non inebriant, nec dimensum. Quod si omnia propter nimiam siccitatem desificant, torrentis aqua fortasse sitiū sedabit. Algebit? Idem quoque Paulo accidit⁹; sed quandiu? Est et quoddam petræ indumentum; fidem tibi Job faciat, his verbis utens: *Eo quod veste carerent, petra induiti sunt*¹⁰. Jam, quæ perfectiora sunt, considera. Maledictis lacerabitur? Vincet non regerendo maledicta. Persecutionem patietur? Sustinebit. Blasphemabitur? Obscurabit. Calumniis premetur? **481** Orabit. Percutietur in dextram maxillam? Præbebit et alteram; tertiam etiam, si haberet, objecturus, quo magis ad lenitatem percussorem erudit, opere docens, quæ sermone non potest. Probris impetratur? Et Christus quoque: afflictionis societate ornabitur. Quamvis etiam Samaritanus vocetur¹¹, quamvis ei objiciatur, quod dæmonium habeat¹², cum Deo omnia suscipiet. Et licet multa toleraverit, multa adhuc ipsi super-

D C. Πεινᾶ; Μετὰ τῶν δρνέων (90) τραφήσεται, οἵ διος ἀσπόρος καὶ ἀνήροτος· μετὰ Ἁλίου ζήσεται παρὰ τῇ Σαραφθίᾳ· Ὁ καρυκάκης τοῦ ἀλατού οὐκ ἐκλείψει, καὶ ἡ ὑδρία τοῦ ἀλεύρου οὐκ ἐλαττορήσει· ὁ μὲν ἀεὶ πηγάσει, ἡ δὲ γεωργήσει πλουσίως, ἵνα τιμηθῇ κήρα φελδενος, καὶ τρέψῃ τὸν τρέφοντα (91). Διψήσει; Κρήναι τούτῳ καὶ ποταμοὶ τὸ ποτὸν, ποτὸν οὐ μεθύσκον, οὐδὲ μετρούμενον· ἀν πάντα ἐπίλιπη (92) δι' ἀνομορίαν, χειμάρφῳ τυχὸν ποτισθήσεται. Ρίγωσε; Τοῦτο καὶ Παύλος, ἀλλ' ἐπὶ πόσον (93); Ἐστι τι καὶ πέτρας ἔνδυμα· πειθέτω σε διώλι λέγων· Παρὰ τὸ μὴ ἔχειν αὐτοὺς (94) σκέπην, πετραγ περιεβάλορτο. Σκόπει μοι καὶ τὰ τελεώτερα. Λοιδορηθήσεται; νικήσει τῷ μὴ ἀντιλοιδορεῖσθαι. Διωχθήσεται; ἀνέξεται. Βλασφημηθήσεται; παρακαλέσει. Διαβληθήσεται; προσεύξεται. Τὴν δεξιὰν ράπισθήσεται σιαγόνα (95); παρέξει καὶ τὴν ἐτέραν (96)· εἰ τρίτην εἶχε, καὶ ταύτην ἀν προεβάλετο, ἵνα μᾶλλον διδάξῃ μακρούμελην τὸν παλοντα, Ἑργῳ παιδεύων, οὐ μὴ λόγῳ δυνατὸς ἦν. Ύνειδισθήσεται; τοῦτο καὶ δι Χριστός· τιμηθήσεται τῇ κοινωνίᾳ τοῦ πάθους. Καὶ Σαμαρείτης ἀκούσῃ, καὶ δαιμονὸν ἐγκληθῇ, μετὰ Θεοῦ πάντα δέξεται. Ποιλλὰ ἐπιλεῖψει, καὶ πολλὰ πάθη, δῖος, χολὴ, στέφανος ἀκάνθινος, σκῆπτρον καλάμινον, χλαμὺς κοκκίνη, σταυρὸς, ἥλιος, λησταὶ συσταυρούμενοι, παριόντες ὅδρη-

⁸ Psal. xliv, 3. ⁹ III Reg. xvii, 9, 14. ¹⁰ II Cor. xi, 27. ¹¹ Job xix, 8. ¹² Joan. viii, 48. ¹³ ibid.

(88) Ἐντός. Sic Reg. bm, quinque Colb., Coisl. 4, etc. Male in ed., ἔκτος.

(89) Πλέον. In nonnullis, πλεῖστον.

(90) Μετὰ τῶν ἀρέων, etc. Alludit Gregorius ad verba Matth. vi, 26. « Respicite volatilia cœli, quoniam non serunt, neque metunt, neque congregant in horrea. »

(91) Καὶ τρέψῃ τὸν τρέφοντα. « Nutrientem nutrit, » nempe, « Eliam prophetam. »

(92) Ἐπιλίπη. Reg. bm et Combei., ἐπιλεῖπη.

(93) Ἄλλ' ἐπὶ πόσον. Legendum sine interrogatione censem Combei.: διλλ' ἐπὶ πόσον, sed algebit aliquandiu. Ita etiam legit Leuv.

(94) Αὐτούς. Deest in Reg. a.

(95) Σωτόρα. Deest in pluribus codd.

(96) Ἐτέραν. In nonnullis, ἀριστεράν, « αισιστράν. »

ζοτες. Δεῖ γάρ (97) πλέον ἔχειν Θεὸν, ἐν τῷ πλείον **A** ερῦντα, quæ perferat, acetum nūmpe, sel, corona spī- φέρειν ἀτιμαζόμενον. clavi, latrones simul cruci affixi, prætereuntium contumelias¹⁰. Primas enim Deum habere par est, quod plus ignominia pertulerit.

ΠΓ'. Οὐδὲν ἀναλωτότερον φιλοσοφίας, οὐδὲν ἀληπτέρον. Πάντα ἐνδύσει πρότερον, ή φιλόσοφος. "Ορος ἐστὶν ἄγριος ἐν ἐρήμῳ, φησὶν δὲ λίθος, ἀνετος καὶ διενθερος, καταγελῶν πολυνοχλας πόλεως, μέμψιν φορολόγου μὴ ἀκούων. Μορθερώς ἐστι, ζων αὐτόνομος. Εἰ βουλήσεται σοι δουλεῦσαι; εἰ δίσεις αὐτὸν ἐπὶ φάτνης; εἰ ὑπὸ λυγρὸν ἀχθῆσεται (98); "Οταν πάντων ἔξειργηται τῶν ἐπὶ γῆς, κατεσκεύασται αὐτῷ πτέρυγες ὡσπερ ἀετοῦ, ἐπιστρέψει εἰς τὸν οἶκον τοῦ προεστηκότος (99) αὐτοῦ, πρὸς Θεὸν ἀναπτήσεται. Εἴπω τι κεφάλαιον· Δύο ταῦτα δυστράτητα, Θεὸς καὶ διγελος· καὶ τὸ τρίτον φιλόσοφος, ἀντίος ἐν ὅλῃ, ἐν σώματι ἀπερίγραπτος, ἐπὶ γῆς οὐράνιος, ἐν πάλεσιν ἀποθής, πάντα ἡττώμενος πλὴν φρονήματος, νικῶν τῷ νικᾶσθαι τοὺς κρατεῖν νομίζοντας. Ἐπειδὴ δὲ τὸν φιλόσοφον ἡμῖν δὲ λόγος ἔγραψεν, θίεν εἶπον, ἀρξάμενος, φέρε, παρὰ τοῦτον τὰ ἡμέτερα θεωρήσωμεν (δοκῶ γάρ κάγω (1) Πνεῦμα Θεοῦ ἔχειν, καὶ εἰ τινι τεύτων τρωτὸς ἔγω καὶ ἀλώσιμος). ἵν' εἰ μὲν ἡττώμενον εὑρίσκοιεν οἱ μισοῦντες καὶ πολεμοῦντες, συγγινώσκοιεν τοὺς τῆς ἔγχειρήσεως, εἰ καὶ μὴ τῆς προσιτέσεως· εἰ δὲ κρείττονα τῶν πολεμούντων καὶ ὑψηλότερον, ή τῆς κακίας ἀπαλλαγῆν, ή καινοτέρων ὅδων τῆς ἀδικίας ἐπινοήσαιεν, ὡς τῆς παρούσης καταφρονούμενης, καὶ μὴ πρὸς τῇ κακίᾳ καὶ ἀνοιαν ἐγκαλοῖντο, ὡς ἀνομούντες διακεντῆς, καὶ οὐδέ εἰδότες (2) ἀδικεῖν διαποδάζουσιν.

excoigitent, ne ἀδιοQUI præter improbitatem, amentiae quietatem frustra perpetrantes, 482 ac ne injuriam incurrant.

ΙΔ'. Τί γάρ (3) δῆ καὶ λυπήσουσιν ἐπὶ πάντα ἀλθόντες; Ἰδωμεν δσα δν ἀδικηθείη παρὰ ἀνθρώπων ἀνθρωπος. Ἀπαλέυτον δνομάσουσιν; Μίαν σοφίαν οἶδα, τὸ φυσισθαι Θεὸν (Ἀρχὴ τε γάρ σοφίας, φύσις Κυρίου· καὶ τέλος λόγου, τὸ πᾶν ἄκοντε, τὸν Θεὸν φοβοῦ. Ταῦτα Σολομὼν δ σοφῶτας. Δεξάτωσαν οὖν ἄφονον, καὶ νικησάτωσαν [4])· τῆς δὲ διλῆς σοφίας, τὴν μὲν παρέδραμον, τὴν δὲ προσλαβεῖν εὐχρηματι καὶ ἐλπίω, θαρρῶν τῷ Πνεύματι. Πενίαν ἐγκαλέσουσι, τὴν ἐμήν περιουσίαν; εἴθε γάρ (5) ἀποδυσαίμην καὶ τὰ φάκια ταῦτα, ἵνα γυμνὸς διαδράμω τὰς ἀκάνθας τοῦ βιού· εἴθε καὶ τὸν βαρύν (6)

¹⁰ Matth. xxvii; xxvii, passim. ¹¹ Job xxxix, 5 seq.

(97) Δεῖ γάρ, etc. Billins: « Superiora enim Deum halere oportet, eo nomine in contemptum venientem, quod plures cruciatus ferat. »

(98) *El* βουλήσεται... ἀχθῆσεται. Totus hic locus in Billii et Leuvekliai interpretatione depravatus legitur. Sic vertit Bill.: « Si tibi servire animum induxerit, videlicis eum in præsepi: si sub jugum ducatur: si... etc.

(99) Τοῦ προεστηκότος. Sic duo Regg. et Or. I. Deest τοῦ in ed.

(1) Κάγω. Deest in Or. I.

(2) Εἰδότες. Reg. a addit, ἐκκαλεῖν καὶ.

B XIII. Nihil philosophia fortius est, inexpugnabilis nihil. Omnia prius cedent, quam ut manus det philosophus. *Onager est in deserto*, ut cum Job loquar¹², solitus et liber, urbis tumultus ridens, exactoris clamorem non audiens. *Unicornis est, animal suis legibus vivens*. Num tibi servire volet? Num ligabis eum ad præsepe? Num sub jugum ducetur? Si omnibus terræ commodis prohibeatur, paratæ sunt ipsi ales sicut aquile; ad patroni sui domum se conseruet; ad Deum convolabit. Ut in summa dicam: Duo hæc superari nequeunt, Deus et angelus; tertium est philosophus, in materia materiae expers, in corpore incircumscrip̄tus, in terra cœlestis, in passionibus impatibilis, omnibus rebus vinci se facile ferens, præterquam animi magnitudine, eo ipso quod vinci se patitur, devinceus eos, qui superiores sibi esse videntur. Quoniam autem philosophum nobis depinxit oratio, unde dixi, exorsa, age, jam ad ejus normam res nostras expendamus (nam ipse quoque Spiritum Dei habere videor¹³, etsi me cuiuspiam eorum, quæ dixi, ad vulnus patere, ab eoque superari non diffitear); ut si me quidem inferiorem inveniant, qui mihi infesti sunt, ac bellum inferunt, eisi non pravæ voluntatis, at certe conatus sui veniam consequantur: sin autem iis, qui me bello lassitudinem duxerunt, præstantiorem ac sublimiorē; aut ab improbitate sua discedant, aut novam certe (nam præsentem contemnimus) laddendi viam et stoliditatis notam subeant, velut iniqidem inferre scientes, cum in id summo studio incurrant.

D XIV. Quid enim me, obsecro, laddere queant, cum omnia tentarint? Singula, in quibus homo ab hominibus injuriam accipere potest, inspiciamus. Inductum nominabunt? Unam hanc sapientiam scio, quæ in timore Dei sita est. (Nam et principium sapientie, timor Domini¹⁴; et finis sermonis, omnia audi, Deum time¹⁵). Haec sapientissimi illius Salomonis verba sunt. Probent me timoris expertem esse, et vicerint.) Reliquam autem sapientiam atque doctrinam, partim præterrii, partim assumere opto, atque etiam, Spiritus sancti ope fretus, in spe habeo. Paupertatem objicient, meas scilicet opes, et

¹² I Cor. vii, 40. ¹³ Prov. i, 7. ¹⁴ Eccl. xi, 13.

(3) *Tl* γάρ, etc. « Ecqua enim nos in parte læsuri sunt videamus, singula percurrentes, in quibus homo ab hominibus ledi potest. »

(4) Νικησάτωσαν. In nonnullis, νικάτωσαν.

(5) *El*θε γάρ. Quinque Colb., Or. I, aliisque et γάρ.

(6) *El*θε καὶ τὸν βαρύν, etc. Reg. bm, Coisl. I, Or. I, aliisque optimæ notæ codi., εἰ γάρ καὶ τὸν βαρὺν ἀπεθέμητο χιτῶνα, « si enim esset possibile, grave corporis istius indumentum citius deponebam. » In ed., εἴτε καὶ τὸν βραχύν, « sive hanc etiam brevem, exiguum tunicam, » etc.

copies? Atque utinam et pannos bosce exuere possem, ut hujus vitæ spinas nudus percurrerem: utinam et gravem hanc tunicam quam celerrime abjicerem, vel leviorem acciperem. Exsulem vocabunt? Quam demisse de nobis sentiunt homines vere contumeliosi, et peregrinorum inimici! Estne enim mihi, o viri, circumscripta patria, cui ei omnis terra, et nulla terra patria est? Tu vero annos hospes es, et advena? Evidem habitationem tuam haud laudo, si ita animo afficeris, ne a vera patula excidas, ad quam omnis vitæ conversatio referenda est. Nonne senectutem et valetudinis insurmitatem mihi ut probrum objicies? Ut autem arcanorum meorum quidpiam intelligas, non est hoc totum carneæ ejus molis et naturæ opus; quiddam etiam

ratio absumpsit, libet enim paululum aliquid gloriari.

Ne tu quidem mihi jucundum spectaculum præbēs, ita vegetus et corpulentus. Atque utinam tibi quoque canitie et palloris quidpiam affusum esset, ut fidem saltem et existimationem prudentiæ ac philosophiae colligeres.

XV. Quid præterea? Episcopatum abrogabunt, ac B thronis dejicient? Et quos tandem, aut nunc, aut antea, prompto atque hilari animo concendi? Aut vero eos, qui ascendunt, beatos prædicare solo? Tunc mihi eos suaves et jucundos reddis, ita indigne concendens? Quid? Ne hæc quidem quæ nuper acciderunt, animi mei sententiam vobis declararunt? An illa quoque delicia: quadam et jocus erant, alique vestri erga me amoris et desiderii exploratio? Vastri homines facile adducuntur, ut virtus sua de aliis, partim suspicuntur, **483** partim loquantur. Quid vero illa oppressio? Quid illæ imprecations, quas adversus nos ipsos publice concepimus? Quid illæ lacrymæ, quæ vos etiam ad misericordiam moverunt, quamvis alioqui propter obfuscationem odio pene essemus? Primariæ sedis dignitatem nobis eripent? Quis unquam mente præditus hanc admiratus est? Nunc autem etiam, ut mihi quidem videtur, prudentissimus est, quisquis eam fugit. Propter hanc enim, res omnes nostræ jactantur ac concutiuntur; propter hanc, fines orbis terræ suspicione et bello flagrant, eoque obscuro et ignobili; propter hanc, periculum est, ne, qui a Deo creati sumus, hominibus subjiciamur, ac magnum illud, et novum nomen amittamus. Utinam potius ne ullus quidem sedis principatus esset, nec ulla loci prælatio, et tyrannica prærogativa! ut ex sola virtute cognosceremur. Nunc autem dextrum hoc, et sinistrum, ac medium latus, et sublimior atque inferior gradus, et præcedere, et simul incedere, multas nobis collisiones incassum pepererunt, atque ad hinc corum regionem abduxerunt, non plebeiorum tautum, sed etiam pastorum, qui, cum magistri Israëlis essent **V.** hæc ignoraverunt.

XVI. Quid postea? Ab altaribus arcebunt? At altare aliud scio, cuius figuræ sunt ea, quæ nunc oculis cernimus: super quod nec ascia, nec manus ascendit, nec ferrum, nec illum artificum instru-

A γιτῶνα τοῦτὸν ὡς τάχιστα, ἵνα λάθω κουφτερον. Φυγόπατεριν ἀποκαλέσουσιν; ως μικρὰ φρονοῦσι περὶ τημῶν ὅντως ὑδρισταὶ καὶ μισθενοί! Έστι γάρ μοι πατρὶς, ὁ οὖτοι, περιγραπτὸς, ὁ πᾶσα πατρὶς, καὶ οὐδεμία; Σὺ δὲ οὐ κένος καὶ παρεπίδημος; Οὐδὲ ἐπαινῶ σου τὴν κατοικίαν, ἀν οὗτως ἔχης, μὴ τῆς ἀληθινῆς πατρίδος ἐκπέσης, εἰς ἣν ἀποτίθεσθαι χρή τὸ πολύτευμα. Γῆρας (7) δὲ οὐκ ὄνειδιστας τημῶν καὶ τὸ νοσῶδες; οὐχ ὅλον τοῦτο τῆς ὥλης καὶ τῆς φύσεως, ἵνα εἰδῆς τι τῶν ἐμῶν ἀποβρήτων· ἔστιν δὲ καὶ ὁ λογισμὸς ἐδαπάνησεν, ἵνα μικρὸν τι καυχήσωμαι. Οὐδὲ σὺ (8) σφριγῶν μοι καὶ σαρκοτροφῶν, τὸν θέαμα (9). Εἴθε τι καὶ πολιάς ἐπήνθεισι καὶ ὡχρότητος, ἵνα πιστευθῆσι γοῦν εἶναι συνετῶς καὶ φιλόσοφος.

XVII. Τί έτι; Θρόνους καθαιρήσουσιν; Τίνων δρῶν τὴς ἡδεώς ἐπέδην, ή νῦν, ή πρότερον; μαχαρίκων δὲ τοὺς ἐπιβαλνοντας; Σὺ δέ μοι τούτους ἡδεῖς; (10) ποιεῖς, εὐτας ἐπιβαλνόντας ἀναξίως; Οὐδὲ τὰ πρώην συμβάντα τὴν ἐμήν γνώμην ὑμῶν ἐδέλωσεν; ή κακῶνα θρύψις τις ἡν, καὶ τοῦ πόθου δοκιμασία; Πάντα ἂν οἱ τεχνικοὶ περὶ ἀλλων, τὰ ἐαυτῶν, τὰ μὲν ὑπονοήσαντεν, τὰ δὲ εἰποτεν. Τί δαλ ἡ συντριβή (11); τί δαλ αἱ ἀραι, δὲς δημοσίᾳ καθ' ἡμῶν αὐτῶν πεποιημέθα; τί δαλ τὰ δάκρυα, καὶ τὸ ἐλεεινὸν γενέσθαι ὑμῖν μικροῦ, καὶ μισουμένους διὰ τὴν ἐνστασίν; Προεδρίας ἀποστερήσουσιν; ἡν πότε καὶ τὶς τῶν εὖ φρονούντων ἔθαύμασε; νῦν δὲ καὶ τὸ φεύγειν, ὡς γοῦν ἐμοὶ δοκεῖ, πρώτον συνέσεως· δι' ἡν πάντα δονεῖται καὶ σείσεται τὰ ἡμέτερα· δι' ἡν τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης ἐν ὑποψίᾳ, καὶ πολέμῳ κωφῷ τινι καὶ οὐδὲ δυνομα ἔχοντι· δι' ἡν κινδυνεύομεν ἀνθρώπων εἶναι, παρὰ θεοῦ γεγονότες, καὶ τὸ μέγα καὶ καινὸν ἀποβαλεῖν δυνομα. Ως δρελὸν γε μηδὲ ἡ προεδρία, μηδὲ τις τόπου προτίμησις, καὶ τυραννικὴ προνομία! ἵν' ἐξ ἀρετῆς μόνης ἐγινωσκόμεθα (12). Νῦν δὲ τὸ δεξιὸν τοῦτο, καὶ τὸ ἀριστερόν, καὶ τὸ μέσον, καὶ τὸ ὑψηλότερον, καὶ τὸ χθυμαλώτερον, καὶ τὸ προβαδίζειν ἡ συμβαδίζειν, πολλὰ πεποιήκα τὰ συντρίμματα ἡμῶν διακενῆς, καὶ πολλοὺς εἰς βόθρον ὥστε, καὶ εἰς τὴν τῶν ἐρίφων χώραν ἀπῆγαγεν· οὐ τῶν κάτω μόνον, ἀλλ' ἡδη καὶ τῶν ποιμένων, οἱ διδάσκαλοι τοῦ Ἰσραὴλ δυντες. ταῦτα τὴν τιαν.

ac multos in foveam impulerunt, atque ad hinc corum etiam pastorum, qui, cum magistri Israëlis essent **V.**

¹⁸ Joan. iii, 10.

(7) Γῆρας. Plerique codd., τὸ Γῆρας.

(8) Οὐδὲ σὺ. Reg. a, σὺ δὲ οὐ.

(9) Ἡδὸν θέαμα. In nonnullis, μέγα θέαμα.

(10) Ἡδεῖς. Plures Regg. et Colb., etc., ἡδεῖς.

(11) Ἡ συντριβή. Colb. 4, αἱ συντριβαὶ.

(12) Ἐγινωσκόμεθα. Savil., ἐπιγινωσκόμεθα.

(13) Καὶ ἄλλο. Deest καὶ in Reg. bm.

(14-15) Ἡ τι. Plures Regg. et Colb., οὗτε τι

ποικίλων, ἀλλ' δλον (16) τοῦ νοῦ τὸ ἔργον, καὶ διὰ θεωρίας ἡ ἀνάβασις (17). Τούτῳ παραστήσομαι, τούτῳ θύσω δεκτὰ, θυσίαν, καὶ προσφοράν, καὶ δολοκαυτώματα, κρείττονα τῶν νῦν προσαγομένων, δισεκτόν. σκιδές ἀλήθεια· περὶ οὐκ μοι δοκεῖ καὶ Δαβὶδ ὁ μέγας φιλοσοφεῖν, λέγων· Καὶ εἰσελεύσομαι πρὸς τὸ θυσιαστήριον τοῦ Θεοῦ, τοῦ εὐχράτορος τὴν πνευματικὴν μου τεράτητα. Τούτου μὲν οὐκ ἀπάξει με τοῦ θυσιαστηρίου πᾶς ὁ βουλόμενος. Πόλεως ἀπελάσουσιν; ἀλλ' οὐχὶ καὶ τῆς ἄγω κειμένης. Τοῦτο συνηθίτωσαν οἱ μισοῦντες ἡμᾶς, καὶ διτως πεπολεμήκασιν· ἕως δ' ἂν μὴ τοῦτο (18) δύνωνται, βανίσιοι βάλλουσιν, η̄ αὔραις παίσουσιν, η̄ παῖζουσιν ἐνύπνια· οὕτως αὐτῶν ἔγω βλέπω τὸν πόλεμον. Χρημάτων περιαιρήσουσιν; Τίνων; Εἰ μὲν τῶν ἔκδων, καὶ τῶν πεπεργών περικοπέστατων, ὃν οὐκ ἐπιεἴδηλημα· εἰ δὲ τῶν τῆς Ἐκκλησίας, τοῦτο ἔστιν ὑπὲρ οὖ πᾶς ὁ πόλεμος· δὲν ἀξηλοτυπεῖ (19) τὸ γλωσσόκομον δικλέπτης, καὶ τὸν Θεὸν προδίδωσι τριάκοντα ἀργυρίων, τὸ δεινότατον. Τοσούτου (20) γάρ, οὐχ ὁ προδιδόμενος, ἀλλ' ὁ προδιδοὺς δέξιος.

ΙΖ'. Οἰκίας ἀποκλείσουσι; Τρυφάς (21) περικόψυσι; Φίλους ἀλλοτριώσουσι; Πάνυ γάρ, ὡς ὁράς, πλείστων (22) κατεναρκήσαμεν, καίτοιςε προκαλουμένων (23) (οὐ γάρ ἀχαριστήσομεν)· εἰ δὲ καὶ κατεναρκήσαμεν, τῷ φειδεσθαι μαδλονῆ τῷ προσίσθαι· Τὸ δὲ αἴτιον, οἰκός τις ἀνέπαυσεν ἡμᾶς εὐτεβής καὶ φιλόθεος, καὶ οἶσις τὸν Ἐλεισαῖνον τῆς Σουναμίτιδος, συγγενῶν τὸ σῶμα, συγγενῶν τὸ πνεῦμα, πάντα φιλότιμος· παρ' οἷς καὶ διὰδούτος ἐπάγη, κλέπτων ἔτι τὴν διωκομένην εὐσέβειαν, οὐκ ἀδεῶς, οὐδὲ ἀκινδύνως. Ἀγτιμετρήσαι αὐτῷ· Κύριος ἐν ἡμέρᾳ ἀνταποδόσεως! Τρυφή δὲ εἰ διώκομεν (24), τρυφήσαιεν καὶ οὐ γάρ διώκομεν οἱ μισοῦντες ἡμᾶς· οὐ γάρ ἀλλο τοι μεῖζον ἐμαυτῷ καταράσσουμεν. Φίλων δὲ, οἱ μὲν οὐδὲ πάσχοντες κακῶς, εὗ οὖσα, φεύξονται ἡμᾶς (τὸ γάρ συναδικεῖσθαι, καὶ συναλγεῖν πεποίηκε)· τῶν δὲ δηδη γεγυμνάσμενα καὶ ὑπερορθώμενοι φέρειν τὴν ὑπεροψίαν. Τῶν γάρ φίλων καὶ τῶν πλησίον (25), οἱ μὲν καὶ φανερῶς ἐξ ἐκρατίας (26) ἥγγισαν καὶ ἔστησαν· οἱ δὲ, τὸ φιλανθρωπότατον, ἀπὸ μικρόθεν ἔστησαν, καὶ ἐν τῇ νυκτὶ ταύτῃ πάντες ἐσκανδαλίσθησαν. Μικροῦ καὶ Πέτρος (27) ἡρήσατο με· καὶ τυχὸν οὐδὲ κλαίει πικρῶς, ἵνα θεραπεύσῃ τὴν ἀμαρτίαν.

D *quaverunt, et steterunt*²¹: alii, et quidem ii, qui humanissime inecum egerunt, *a longe steterunt*²², et

¹⁶ III Reg. vi, 7. ¹⁷ Psal. xlii, 4. ¹⁸ Joan. xii, 6. ¹⁹ Matth. xxvi, 45. ²⁰ IV Reg. iv, 8. ²¹ Psal. xxvii, 12. ²² ibid. 13.

(16) Οἰλορ. Sic Reg. bm et Or. 1. In ed., δλων.

(17) Ἡ ἀνάβασις. Deest in Or. 1. Ed., η̄ ἀνάβασις.

(18) Μὴ τοῦτο. Sic Reg. bm. Deest τοῦτο in ed.

(19) Ζηλοτυπεῖ. Hic Maximum designare videtur.

(20) Τοσούτου. Sic Reg. bm et Coisl. 1. In ed., τοσούτουν.

(21) Τρυφάς. Coisl. 1, τροφάς, « alimenta. »

(22) Πλείστων. Reg. 2, πλείστον.

A mentum auditum est¹⁶, sed mentis totum hoc opus est, eoque per contemplationem subvehimur. Huic astabo, super illud grata immolabo, sacrificium nempe, et oblationem, et holocausta, tanto iis, quae nunc offeruntur, excellentiora, quanto veritas umbras antecellit. De quo mihi quoque David philosophari videtur, cum ait: *Et introibo ad altare Dei, qui spiritualem meam juventutem laetificat*¹⁷. Ab hoc altari me non abstrahet, quisquis volet. E civitate ejicient? Verum non ita ex ea, quae in caelo sita est. Hoc si efficere possent ii, qui nos invisos habent, vere bellum inferrent. Quandiu autem minime potuerint, guttulis aquæ me petunt, aut ventis feriunt, aut in somnis ludunt. Sic enim eorum bellum interpretor. Pecunias eripient? Quas tandem? Si meas quidem, ipsi eadem opera pennas etiam, quibus minime induitus sum, abscindant. Si autem Ecclesiæ, illud quippe est, pro quo bellum omne geritur. Ob pecunias sur ille zelotypia erga crumenam æstuat¹⁸, ac Deum prodit, et, quod gravissimum est, triginta argenteis vendit¹⁹. **484** Hoc enim pretio dignus erat, non qui prodebat, sed qui prodebat.

B XVII. At domo excludent? Delicias resebant? Amicorum animos a nobis avertent? Per multos videlicet gravavimus, quamvis ab ipsis invitati (non enim ingratil animi vitio laboravimus). Quod si gravavimus, id parcendo potius, quam accipiendo suit. Hujus rei si causam queritis, domus quædam pia Deique amore flagrans, non securus atque Eliseum Sunamitidis domus²⁰, nos refocillavit, domus, inquam, hominum, qui tum corporis, tum spiritus cognitione mecum conjuncti sunt, ac singulare liberalitate prædicti, apud quos hic quoque populus compactus est, cum exagitata et vexata fidei pietatem adhuc surripere, nequaquam libere, nec sine periculo. Rependat illi Dominus in die retributionis! Delicias autem si consecrantur, efferantur adversus nos, qui nobis inimicitias indixerunt; nec enim gravius aliud quidquam imprecabor. Quod autem ad amicos attinet, alii, sat scio, ne læsi quidem, nos fugient (nam ii demum doloris socios se præbent, qui injuria simul afficiuntur): aliorum autem arrogantiæ nostrique contemptiæ sequo animo ferre diurno jam usu didicimus. Ex amicis enim et proximis meis, alii haud obscure adversum me appropinquaverunt, et steterunt²¹: alii, et quidem ii, qui humanissime inecum egerunt, *a longe steterunt*²², et

(23) Προκαλούμενων. In nonnullis, προκαλουμένων.

(24) Εἰ διώκομεν. Reg. bm, εἰ ἐδιώκομεν.

(25) Φίλων καὶ τῶν πλησίον. Duo Regg. et Or. 1, φίλων μοι καὶ τῶν πλησίον.

(26) Εξ ἐκρατίας. Reg. a addit., μοι.

(27) Πέτρος. Alludit forsitan ad Petrum Alexandrinum presulem, qui aliquandiu Maximo favere visus est. Elias id refert ad quemdam e discipulis sibi familiarissimum.

in nocte hac omnes scandalum passi sunt²³. Nihil proprius factum est, quem ut Petrus etiam me abjuraret²⁴: ac nequaquam fortasse flet amare, ut peccato medeatetur.

XVIII. Unus ego audax, ut appareat, ac temerita- A IH'. Μόνος τολμηρὸς ἐγώ, καὶ θράσους γέμων, ὡς ξοικεῖ μόνος εὐελπίς ἐν τοῖς φοβεροῖς, μόνος καρτερικὸς, καὶ δημοσίᾳ προτιθέμενος, καὶ ίδιᾳ καταφρονούμενος, καὶ Ἀνατολῇ καὶ Δύσει τῷ πολεμεῖσθαι γνωρίζομενος. Τῆς ἀπονοίας! Ἐάν παρατάξῃς ἐπ' ἐμὲ παρεμβολὴ, οὐ φοβηθήσεται η καρδία μου· ἐάν ἐπαραστῇ ἐπ' ἐμὲ πόλεμος, ἐν ταύτῃ ἐγὼ ἐλπίζω. Τοσοῦτον ἀπέχω τοῦ φοβερὸν γείσθαλ τι τῶν παρόντων, ὅστε τὸ κατ' ἔμαυτὸν ἀρέτης, θρηνῶ τοὺς λυπήσαντας. Μέλη Χριστοῦ (28) ποτε, μέλη τίμια ἐμοί, εἰ καὶ (29) νῦν διεφθαρμένα, μέλη τῆς ποιμνῆς ταύτης, ἣν πρωδεύσατε μικροῦ, καὶ πρὶν συναχθῆναι. Πῶς διεσπάσθητε καὶ διεσπάσατε, ὡς βοῦδια (30) ἐκ δεσμῶν ἀνειμένα; πῶς θυσιαστήριψ θυσιαστήριον ἀντηγέρατε; πῶς ἐγένεσθε εἰς ἑρήμωσιν ἔξαπινα; πῶς καὶ αὐτοὶ νενέκρωσθε τῇ τομῇ, καὶ ἡμᾶς ἀλγεῖν πεποιήκατε; πῶς ἀπλύτητε ποιμένων (31) εἰς ποιμῆς διάλυσιν κατεχρήσασθε; Οὐδὲ γάρ ἐκείνους μέμψομαι τῆς ἀπειρίας, ἀλλ' ὑμᾶς αἰτάσομαι τῆς κακίας. Τῇ διαφθορᾷ σου, Ἰσραὴλ, τῇ βοηθήσει; Τί φάρμακον εὑρωμαὶ (32) συνουλωτικόν; ποίον ἐπίδεσμον; πῶς συνάψω τὰ διεστῶτα; τίσι δάκρυσι, τίσι λόγοις, τίσιν εὐχαῖς θεραπεύσω τὸ σύντριμμα; ή τάχα τὸν τοῦτον τρόπον;

B Quomodo distracti estis, ac distracti, quasi tenelli boves vinculis soluti? quomodo altare adversus altare erexitis? quomodo repente in desolationem ac vastitatem facti estis²⁵? quomodo, e ipsi per hanc sectionem morte affecti estis, et nobis dolorē inuissistis? quomodo pastorum simplicitate ad gregis dissolutionem et exitium abusi estis? Non enim eos ob imperitiā reprehendam, sed vestram improbitatem accusabo. Corruptelæ tuæ, Israel, quis succurret²⁶? Quod medicamentum nanciscar, cicatricis obducendæ vim habens? qua fascia vulnus lacrymis, quibus verbis, quibus precibus huic calamitati medebor? ac hoc fortasse inodo?

XIX. Trinitas sancta, et adoranda, et perfecta, et que recte a nobis conjungeris atque religiose coleris, tuum hoc opus est, tua conficiendi hujus negotii laus. Utinam tu hos nobis restituas, haec enim a nobis diremptos, ut per ipsam disjunctionem ad concordiam et pacis studium erudiantur: ac nobis pro hujus vitæ laboribus et ærumnis cœlestia bona, et ab omni dissidio immunita, rependas. Horum autem primarium illud est, et maximum, ut purius pleniusque a te illuminati, sciamus, quomodo eadem, et unitas intelligeris, et Trinitas reperiris; quomodo ingenitus, genitus, et procedens, una sit natura, tres proprietates, *Unus Deus, qui es super omnia, et per omnia, et in omnibus*²⁷: qui nec superiori nec inferiori gradu collocaris, nec decrescis, nec sectionem admittis; ac partim quidem jam comprehendendris, partim inquireris, aliquando autem fortasse, quantus es, percipieris, nimirum ab iis, qui per vitæ probitatem et contemplationem te in hoc sæculo recite quæsiverint: cui omnis gloria, honor et imperium in sæcula. Amen.

²³ Matth. xxvi, 31. ²⁴ Ibid. 69-75. ²⁵ Psal. xxvi, 3. ²⁶ Psal. lxxii, 19. ²⁷ Ose. xiii, 9. ²⁸ Ephes. iv, 6.

(28) Μέλη Χριστοῦ. « Membra Christi. » Ilic designat eos, qui cum ab eo nihil læsi fuissent, partes Maximi secuti erant, atque eum pontificem creaverant, altari adversus altare erecto.

(29) El καὶ. Sic Reg. bm. In ed., καὶ εἰ.

(30) Βοῦδια. « Buculi. »

(31) Πῶς ἀπλότητη ποιμένων. Si Eliæ fides, Gregorius hic de se plurali numero loquitur. Verum hæc interpretatio cum sequentibus minime

congruit.

(32) Εὑρωμαὶ. Reg. b, εὑρομαὶ.

(33) Τὸ πρώτον. Deest τὸ in Or. 4.

(34) Τελεώτερον τε. Sic duo Regg. et tres Colb. Deest τε in ed.

(35) Οὐτε ὑπερτιθέμενος, etc. Bill.: « qui nec superponeris, nec transponeris. »

(36) Ζητήσασι. Reg. a, ἐκζητήσασι.

ORDO RERUM

QUÆ IN HOC TOMO CONTINENTUR.

S. GREGORIUS THEOLOGUS, ARCHIEPISCOPUS CONSTANTINOPOLITANUS.

PRÆFATIO GENERALIS.	9
PARS PRIMA.	9
§ I. — De variis S. Gregorii operum editionibus.	9
§ II. — Quid nostri in hac editione operum Gregorii adornanda præstiterint exponitur.	23
§ III. — Notitia veterum codicum, ad quos Gregorii orationes emendavimus.	26
PARS SECUNDA. — <i>Defensio Gregoriana.</i>	34
§ I. — Defensio Gregorii adversus Tollium.	34
§ II. — Perpetua Gregorii virginitas contra Beveregium et Muratorium asseritur.	46
§ III. — De vita monastica quam professus est Gregorius.	54
§ IV. — Cujusnam Ecclesiæ episcopus habendus dicensusque sit Gregorius, qui vulgo Nazianzenus appellatur, investigatur.	66
§ V. — De Amphilochio, cum patre, tum filio, episcopo Iconiensi, totaque Gregorii materna cognatione ad quam pertinere Amphilochius demonstratur.	82
PARS TERTIA. — <i>De variis Gregorianæ doctrinæ capitibus.</i>	91
De Deo.	94
De Trinitate.	97
De Patre.	101
De Filio.	102
De Spiritu sancto.	103
De Incarnatione.	107
De angelis.	109
De anima ejusque immortalitate et origine.	110
Peccatum originale.	111
De baptismo et confirmatione.	112
De eucharistia.	115
De poenitentia.	118
De ordinis sacramento.	119
De sacramento matrimonii	122
De gratia.	124
De fide.	150
De lectione librorum ethniconum.	131
De potestate temporali et ecclesiastica.	132
De hierarchia et cœlibatu presbyterorum.	133
De causis ecclesiasticis.	134
De virginibus et monachis.	136
Observationes circa Ecclesiæ disciplinam ex Gregorii scriptis.	138
Circa morum regulas.	141
VITA S. GREGORII ex ipsius potissimum scriptis adorna-	147
I. — Gregorii patria : an Nazianzum, an Arianus pagus.	147
II. — Mala veterum de Cappadociæ incolis opinio.	148

III. — Parentes Gregorii.	150
IV. — Hæresis Hypsistariorum.	150
V. — Mores Gregorii patris.	151
VI, VII. — Gregorius pater baptismum suscipit ab episcopo Nazianzeno. — Patriam fugere cogitur ab'irata ma-	151
tre.	
VIII. — Episcopus creator.	152
IX. — Nonna, mater Gregorii, e radice sancta prodit.	152
X. — Quo anno natus sit Gregorius.	155
XI-XIII. — Bollandi sententia de anno, quo natus est Gregorius. — Quot annis Gregorius Athenis eloquentia operam dedit. — Refellitur opinio Bollandi.	155
XIV. — Imberbis Gregorius rediit Athenis.	155
XV. — Objecta Bollandi.	156
XVI. — In sententia Tillemontii gravissima est difficul-	157
tas.	
XVII. — Contrariæ opinionis incommoda.	157
XVIII. — Baronii sententia.	158
XIX. — Quælibet opinio suis laborat difficultibus. Mi-	159
nioribus urgetur quæ statuit Gregorium patre Christiano,	
sed nondum episcopo natum.	
XX. — Alia verborum Gregorii patris interpretatio ex	
Memo. Trev. 1707.	159
XXI. — Gregorii verbis mendacii nota non debet inuri.	160
XXII. — Patre noadum episcopo natus est Gregorius.	160
XXIII. — Gregorius nascitur. Prima educatio in domo	
paterna.	161
XXIV. — Ardor servandæ pudicitiae.	161
XXV. — Visum nocturnum quo castitatis amore accen-	
ditur.	162
XXVI. — Piorum virorum consuetudinem expedit.	162
XXVII. — Gregorii studia extra limen proferuntur.	162
XXVIII. — Cæsaream Cappadocia proficiscitur.	163
XXIX. — In Cappadocia primum amicitiam cum Basilio	
junxit Gregorius.	163
XXX. — Cæsarea Cappadocia litteris fuit insignis.	164
XXXI. — Litterarom amore in Palæstinam se confert.	165
XXXII. — Alexandriam petit.	165
XXXIII, XXXIV. — Athænas navigat et gravi tempestate	
jacatur. — Validitas baptismi per laicos collati non satis	
nota Græcis.	165
XXXV, XXXVI. — Promittit Gregorius se Deo victurum	
si sospes evadat. — Parentum se precibus servatum agno-	
scit.	166
XXXVII. — Athenas advenit circa annum 350.	167
XXXVIII-XL. — Stolido ritui subducit Basilium Gre-	
gorius. — Opem fert contra Armenios. — Arctissima Ba-	
silium inter et Gregorium necessitudo.	168
XLI, XLII. — Crescit amicitia inter Gregorium et Basili-	
um. Una utrique anima esse videbatur. Unum utrique	
studium erat virtus.	168

XLIII.	XLV. — In sacris domibus assidui, Christiani et esse et nominari volunt. Pestiferæ aliis Athenæ, nihil illis docent, sed ad fidem confirmant.	169	LXXXVIII.	LXXXIX. — Gregorius uterque operam natat, ut Basilius Ecclesiæ Cæsariensi præficiatur. Nihil ab his prætermisum ut res prospere cederet.	190
XLVI.	Praeceptores quibus usus est Athenis.	170	XC.	Eusebium Samosatensem accersunt ab Oriente.	191
XLVII.	De Juliano Gregorii augurium.	170	XCI.	Basilius electus est Cæsariensis episcopus Gregorii utriusque opera.	191
XLVIII.	Reditum in patriam meditatur.	170	XCII.	Gregorius nec electioni Basili interfuit, nec eum post electionem invisit; Basilio querenti se negletum respondit.	192
XLIX.	Ad parentes cum fratre Cæsario simul reddit.	171	XCIII.	De Valente adversus Ecclesiam Nazianzenam impetum faciente, una cum patre victoriæ reportat.	193
L, LI.	Rogatus a parentibus et civibus, mundo aliquantulum temporis inipendit. Pietas erga parentes domini retinet Gregorium, ibique monasticam vitam agit.	171	XCIV.	Adversus eumdem Valentem certanti Basilio socius est Gregorius.	193
LII.	Vitam monasticam se amplexurum, etiam voto se astrinxerat.	172	XCV.	In aliis Basili præliis partes suas agit Gregorius.	194
LIII.	Baptisma suscipit. Quo tempore, non constat.	173	XCVI.	Operam suam offert Basilio adversus Anthimus Tyanensem.	196
LIV.	Nunquam jurandi legem sibi indicit et servat.	173	XCVII.	Gregorius Cæsaream venit, Basilio addit se socium, et interest pugna prope Sasima contra Anthimum.	196
LV.	Non affectu tantum, sed reipsa se exuit Gregorius.	174	XCVIII.	Gregorius Sasimorum episcopus consecratur Nazianzi, non Cæsareæ, anno 373.	197
LVI, LVII.	Omnia, litteras quoque, Christo dimisit. Alia vana, alia est utilis eloquentia, famula verbi. Hanc et amicis exceptat Gregorius. Hauc solam complectitur: hac quam maxime delectatur.	174	XCIX.	Invisitur a Gregorio Nysseno, quem misit Basilius.	197
LVIII.	Fidem datam Deo non fecellit Gregorius: quomodo datum Basilio fecelliter?	175	C.	Querelæ Basili contra Gregorium, et Gregorii contra Basiliū.	198
LIX.	Vitam quoque solitariam egisse Gregorium, in Tiberina, in qua situm erat Arianum, credibile est.	175	CI, CII.	Queritur Gregorius fraudem sibi factam. A pluribus culpatur Basilius.	198
LX-LXII.	Nihil minus esse videbatur Gregorius in domo paterna, quam quod re ipsa erat. Molestias parit Gregorio rei familiaris cura. Basilium invitat ut ad se veniat, ut omnia sint communia.	176	CIII.	Gregorius de solitudine revocatus a patre, Basilio instanti, coram utroque habet orationem.	200
LXIII.	Basilus, exstructio monasterio, Gregorium alicere conatur.	177	CIV.	Gregorius in oratione sua mutatum se profitetur. Anthimus in suas partes Gregorium pertrahere frustra conatur.	200
LXIV.	In solitudinem ad Basilium se consert: ambo vitam asceticam agunt. Vitæ austeras, rerum inopis, manuum labor, etc.	177	CV.	Novas Basili querelas aliis Gregorius querelis repellit.	201
LXV.	Studio sacrarum litterarum incumbit, eoque studio mirifice delectatur Gregorius.	178	CVI.	Abjectis Sasimis Gregorius repetit solitudinem.	202
LXVI.	Philocalia et Regulæ monastice sunt fructus studiorum Basili et Gregorii.	178	CVII.	Sasimorum descriptio.	202
LXVII.	Voti compos fit Gregorius, medium carpens viam inter anachoretas et mygades.	179	CVIII.	Gregorius Nazianzenæ Ecclesiæ regimen suscipit, iubente patre, ea conditione ut eo mortuo liber sit abire quo velit.	203
LXVIII.	Gregorium ab eremi deliciis in domum parentum revocat pietas erga parentes.	179	CIX.	Gregorius Basilium defendit, a quadam monacho accusatum, quod Spiritum sanctum Deum non appellasset.	203
LXIX.	Gregorium revocare conatur Basilius.	179	CX, CXI.	Gregorius Basilio controversiam ejus causa susceptam significat, rogans ut ipse doceat quousque licet uti economia, ut contradicentes possit repellere. Epistolam Gregorii pejorem in partem accipit Basilius.	204
LXX, LXXI.	Presbyter creator, et fugit in Pontum. Revertitur ad diem festum Paschæ. primamque habet orationem. In longiori postea, fugæ et redditus rationem reddidit.	180	CXII.	Gregorius Basilio scribit eum immerito litteris suis offendit.	205
LXXII.	Bis e solitudine avulsus Gregorius.	180	CXIII.	Quis ille sit hostis, contra quem rogal Gregorium Basilius, ut veniat auxilium latus.	205
LXXIII-LXXV.	Turbas Ariani excitant. Fraus Arianorum. Multos in fraudem impelliunt.	181	CXIV.	Ille hostis, non Valens.	206
LXXVI.	Formulæ Ariminensi post medium annum 362 subscripsit Theologi pater.	182	CXV.	Eustathius Sebastianus intelligendus est Basilio infensus.	206
LXXVII, LXXVIII.	Schisma monachorum ob subscriptionem Gregorii patris non contigit sub Constantio. Brevis fuit haec discordia.	182	CXVI.	Episcopum tunc fuisse Gregorium constat.	207
LXXIX.	Sub Juliani finem subscripsit impia formulæ, sed illæsum cor servavit.	184	CXVII.	In epistola 26 Gregorii fit mentio orationis 12 quo constat post orationem scriptam esse epistolam.	208
LXXX.	Theologus loquitur perinde ac si reus ipse foret, quod pietati erga patrem tribendum est.	184	CXVIII.	Mors Gregorii senioris et Nonnæ ejus conjugis.	208
LXXXI.	Praæclara Gregorii in hanc rem sententia.	185	CXIX.	Parentibus orbatus Seleuciam se confert Gregorius.	209
LXXXII.	Nascenti in Ecclesia Cæsariensi discordia mederi satagit Gregorius, et orationes in Julianum claborat.	185	CXX.	Basili morte cumulus accedit ad Gregorii calamitates.	210
LXXXIII.	Ad spiritualem conventum sive ad diem festum ab Eusebio invitatur Gregorius.	187	CXI.	Gregorius proficiscitur Constantinopolim, abs Thracie episopis et orthodoxis accersitus.	210
LXXXIV.	Inter Eusebium et Basilium pacem componit Gregorius.	187	CXXI.	Deploratur Constantinopolitanæ Ecclesiæ status.	212
LXXXV.	Aetas et morbi parentum abesse Gregorium non sinunt.	188	CXXII.	Ariani late dominantur in urbe: tempia occupant: alia commutata in sepulcra.	212
LXXXVI.	Ingentem Gregorio dolorem parit Cæsarii fratri mors; et post ejus obitum molestissimis est obrutus negotiis.	189	CXXIII.	Variae hereses Constantinopoli grassabantur præter Arianam.	215
LXXXVII.	Gregorius Basilium minus caute electioni Cæsariensis episcopi providentem reprehendit.	189			

CXXV. — Quibus armis pugnatorus contra hæreticos instructus venit Gregorius.	213	CLIX-CLX. — Anno 381, labente mense Iulio, Constantinopolim reliquit. Fuere episcopi qui id regre tulerunt, auresque obstruxerunt, et effugerunt ne alium in throno Gregoril sedentem cernerent.	228
CXXVI. — A cognatis hospitio exceptus. Pia erat dominus, in quam convenientebant orthodoxi.	213	CLXI. — Testamentum condit Gregorius.	228
CXXVII. — Exiguus ille locus, ob restitutam fidem datus postea Anastasia.	214	CLXII. — Nazianzum revertitur Gregorius.	229
CXXVIII. — Ita crescit Anastasia, ut brevi omnes Constantinopolitanas amplitudine et magnificentia superet ecclesias. In hac nova Bethlehem omnes hæreticos oppugnat fugaque Gregorius.	214	CLXIII. — Episcopum Nazianzi constituere frustra conatur.	229
CXXIX. — Fidei causam egregie defendit Gregorius. Tali defensore tempus egebat.	215	CLXIV. — Arianzum se recipit, et inde Cæsaream se confert.	230
CXXX, CXXXI. — Qua ratione res divinas tractat Gregorius. Gregorii ratio disputandi contra hæreticos : placido animo disputat, mira urbanitate demulcet. Nihil de veritate deterit, leniter disputando.	215	CLXV. — Quid in solitudine ageret.	230
CXXXII. — Accurrit ab universis Catholicis, hæreticis, iudeophilis, ad ejus sermones.	216	CLXVI. — Calamitates quibus lunc temporis afflictatur Ecclesia.	231
CXXXIII. — Non tantum fidei dogmata confirmat, et errores refellit Gregorius, sed morum quoque præcepta tradit.	216	CLXVII. — Ecclesiæ Nazianzenæ curam gerit.	232
CXXXIV, CXXXV. — Ad verba oratoris accedente exemplo, et ad orationes vitæ sanctitatem, miros habet fructus ; hos se fructus habiturum speraverat, ipsique Deus forsitan ostenderat.	217	CLXVIII. — Patriam ab ingenti periculo liberat Gregorius.	233
CXXXVI. — Hi fructus non eloquentia, quæ tam maxima erat, sed oratoris pietati et patientia tribuendi. Tales fructus unius justi persecutione vexati precibus silquendo Deus concedit.	217	CLXIX. — Eulalium Nazianzi episcopum præfici curat.	233
CXXXVII. — Permotus Gregorii fama Hieronymus, e Syria Constantinopolim venit, ut ejus fiat discipulus.	218	CLXX. — Vita Gregorii in solitudine.	234
CXXXVIII. — Orti inter orthodoxos dissidii occasione, heretici ipsis insultandi ansam arripiunt, quos Gregorius refellit.	219	CLXXI. — Nectario scribit adversus Apollinaristas.	235
CXXXIX. — Maximus philosophus Constantinopolim venit. Quis et qualis Maximus. Benignissime excipitur a Gregorio, quem dolis et mendacibus ita decipit, ut in ejus laudem habuerit orationem.	219	CLXXII. — Scribendis epistolis et condendis versibus occupatur.	235
CXL, CXL. — Gregorium e sua sede deturbare eamque invadere tentat Maximus. Cum suum scelus periceret Maximus, operique incumbebat, deprehensus, ejectus est civitate.	220	CLXXIII. — Moritur Gregorius.	236
CXLII. — Perculsius dolore Gregorius, solabatur spe discedendi copiam se consecuturum.	221	CLXXIV, CLXXV. — Qua statura corporis fuerit Gregorius. Dies festus Gregorii.	237
CXLIII-CXLV. — Theodosius Constantinopolim venit. Honorable Gregorium excipit : Demophilum ejicit : ecclesiæ Catholicæ restituit. Majorem basilicam ingreditur Gregorius una cum Theodosio : ccelum quod ante nubilum erat, serenatur ad ingressum Gregorii in templum.	221	CLXXVI. — Quanta apud omnes Gregorii existimat.	237
CXLVI, CXLVII. — Episcopale solium ut concenderet, quamvis omnes peterent, cogi non potest. In sede Constantinopolitana Gregorius collocatur.	222	CLXXVII. — Translatio.	238
CXLVIII. — Summo consensu Gregorius in sede Constantinopolitana collocatus, nullus pene suffragium defult.	222	CLXXVIII. — Altera translatio corporis Gregorii CP. Roman.	238
CXLIX. — Gemens et clamans, non tam plane repugnans, collocatur Gregorius.	222	CLXXIX. — Translatio corporis Gregorii facta a Gregorio III summo pontifice.	239
CL. — Gregoriana gesta in urbe Constantinopolitana.	223	CLXXX. — Sanctorum Basillii et Gregorii characteres adumbrantur.	239
CLI. — Concilium generale convocat Theodosius anno 381.	223	Monitum in Vitam sequentem.	241
CLII. — In eo concilio Maximi irrita ordinatio declaratur. Maximus ab Ecclesiæ ejectus. Electio Gregorii confirmata. Præsul concilio, saltem post Meletii mortem. Mors Meletii.	225	Vita S. Gregorii a Gregorio presbytero Græce conscripta.	243
CLIII-CLV. — Gregorius in hac erat sententia, ut Melito successor non ordinaretur. Sed adeo non persuasit, ut omnium pene odia in se concitaverit. Vincit juniorum facio episcoporum, qui etiam seniores in suum pertrahunt sententiam : et Flavianus presbyter Antiochenus Meletii successor electus est. Orientales et Occidentales episcopi, variis de causis, Gregorio sedem suam relinquere volenti, non aduersantur.	225	Selecta veterum et recentiorum testimonia in laudem S. Gregorii.	243
CLVI-CLVIII. — Gregorius abdicat se episcopatu. Facultatem discedendi a Theodosio facilius obtinet Gregorius. Non sine lacrymis quisquam legerit extremum vale, quod gregi suo lacrymis perfuso dixit Gregorius in oratione coram episcopis, nunc 42.	227	Præstationes Jacobi Billii.	313
PATROL. GR. XXXV.		Præfatio Joannis Leuvenklai.	345
		Procœdia Fed. Morelli:	360
		Præfatio Montacuti.	387
		Epistola Gilberti Genebrardi dedicatoria.	369
		Elogium Jacobi Billii.	375
		Skinilia ex operibus Gregorii collecta.	387
		ORATIONES S. GREGORII.	
		Monitum in primam orationem.	393
		Oratio I. — In sanctum Pascha et in tarditatem.	395
		Monitum in orationem II.	401
		Oratio II. — Apologetica, in qua causa exponit, ob quas, post sibi impositam sacerdotii dignitatem, in Pontum fugerit, ac rursum Nazianzum redierit, et quæ sit sacerdotis professio.	407
		Monitum in orationem III.	515
		Oratio III. — Ad eos qui ipsum acciverant, nec occurserant.	518
		Monitum in orationes IV et V.	525
		Oratio IV. — Adversus Julianum imperatorem prior inventiva.	531
		Oratio V. — Secunda in Julianum imperatorem Inventiva	665
		Monitum in orationem VI.	719
		Oratio VI. — Prima de pace, ob monachorum reconciliationem, post silentium, presente patre.	722
		Monitum in orationem VII.	731
		Oratio VII. — Funebris in laudem Cæsarii fratris, superstitibus adiutor parentibus.	735
		Monitum in orationem VIII.	787
		Oratio VIII. — Funebris in laudem sororis sua Gorgoniae.	789
		Monitum in orationes IX, X et XI.	817

Oratio IX. — Apologeticus ad patrem suum Gregorium, præsente Basilio Magno, cum episcopus Sasimorum crea- tus est.	827	Monitum in orationem XVIII.	981
Oratio X. — In seipsum, ad patrem et Basiliū Magnum, post reditum e fuga.	827	Oratio XVIII. — Funebris in patrem, præsente Basilio.	996
Oratio XI. — Ad Gregorium Nyssenum, Basiliū Magni fratrem, qui post illius consecrationem advenerat.	831	Monitum in orationem XIX.	1043
<i>Monitum in orationem XII.</i>	841	Oratio XIX. — De suis sermonibus, et ad Julianum tri- butorum exæquatorem.	1044
Oratio XII. — Ad patrem, cum ei Nazianzenos Ecclesiæ curam commisisset.	845	<i>Monitum in orationem XX.</i>	1063
<i>Monitum in orationem XIII.</i>	851	Oratio XX. — De dogmate et constitutione episcopo- rum.	1066
Oratio XIII. — In consecratione Eulalii Doorensum episcopi.	852	<i>Monitum in orationem XXI.</i>	1081
<i>Monitum in orationem XIV.</i>	853	Oratio XXI. — In laudem magni Athanasii episcopi Alexandrinī.	1082
Oratio XIV. — De pauperum amore.	858	<i>Monitum in orationes XXII et XXIII.</i>	1137
<i>Monitum in orationem XV.</i>	911	Oratio XXII. — De pace II.	1151
Oratio XV. — In Machabæorum laudem.	911	Oratio XXIII. — De pace III.	1151
<i>Monitum in orationem XVI.</i>	953	<i>Monitum in orationem XXIV.</i>	1167
Oratio XVI. — In patrem tacentem propter plagam grandinis.	954	Oratio XXIV. — <i>Cupido et Amor</i>	1169
<i>Monitum in orationem XVII.</i>	963	<i>Monitum in orationem XXV.</i>	1195
Oratio XVII. — Ad cives Nazianzenos gravi timore per- cussos, et præfectum irascentem.	963	Oratio XXV. — In laudem Heronis philosophi.	1198
		<i>Monitum in orationem XXVI.</i>	1225
		Oratio XXVI. — In seipsum.	1227

FINIS TOMI TRIGESIMI QUINTI.

PRINCETON UNIVERSITY LIBRARY

DUPLEX

32101 013202625

